

Released by www.firdavsi.com

НАШ ПРИБЛИЖИТЕЛЬНЫЙ
«СОВЕТСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ»
Москва — 1969

АКАДЕМИЯ НАУК ТАДЖИКСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ ИМ. РУДАКИ

СЛОВАРЬ ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА

(X — начало XX века)

В ДВУХ ТОМАХ

Около 45 000 слов и словосочетаний
С приложением арабского ключа

Под редакцией

М. Ш. ШУКУРОВА, В. А. КАПРАНОВА, Р. ХАШИМА, Н. А. МАСУМИ

I

А—О

ФАРҲАНГИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

(аз асри X то ибтидои асри XX)

ИБОРАТ АЗ ДУ ҶИЛД

Тақрибан 45 000 калима ва ибора
бо иловаи мифтоҳи арабӣ

Дар зер таҳрири

М. Ш. ШУҚУРОВ, В. А. ҚАПРАНОВ, Р. ҲОШИМ, Н. А. МАЪСУМИ

I

А — О

4 и (ТАДЖ) (03)
С 48

Тартибдиҳандагон:

Т. Н. Зехни, В. А. Капранов, И. А. Ализода, С. Ҷ. Арзуманов, Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Мухсинзода, М. Азиз-Мешкин,
В. Махмудов, Р. Ҳошим, А. Сангинов, А. Нуров, А. Воҳидов

Иштироккунандагони таҳрири аввал:

Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Мухсинзода, А. П. Дехотӣ, М. Азиз-Мешкин, Т. Н. Зехни, А. Л. Бухоризода, М. Раҳимӣ,
А. Сангинов

Составители:

Т. Н. Зехни, В. А. Капранов, И. А. Ализаде, С. Д. Арзуманов, Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Мухсинзаде, М. Азиз-Мешкин,
В. Махмудов, Р. Хашим, А. Сангинов, А. Нуров, А. Вахидов

Первичная редакция:

Ҳ. Р. Рауфов, Ҳ. Мухсинзаде, А. П. Дехотӣ, М. Азиз-Мешкин, Т. Н. Зехни, А. Л. Бухаризода, М. Раҳимӣ,
А. Сангинов

Ин фарҳанг фарҳанги тафсирии забони классикии тоҷикӣ ва тақрибан 45 ҳазор қалмаву ибораро дар бар гирифтааст. Эзоҳи қалмаву ибораҳо бо мисолҳо, ки аз асарҳои адабии асрҳои X то ибтидои асри XX гирифта шудаанд, таъйид ёфтааст.

Дар охири фарҳанг мифтоҳи араби илова ғардиядаст.

Фарҳанг барои мутахасссони филологии эронӣ, таърихшиносон ва этнографҳо, муаллимону студентони факультетҳои гуманитарии мактабҳои олии, тарҷумонҳои адабии классикии форс-тоҷик, инчунин барои доирани васеи хонандагон тартиб дода шудааст.

Словарь таджикского языка является толковым словарем. Он содержит около 45 тысяч слов и словосочетаний. В словарь включены лексика и фразеология таджикского классического языка. Употребление слов иллюстрировано цитатами из произведений литературы X — начала XX века.

К словарю приложен арабский ключ.

Словарь предназначен для специалистов по иранской филологии, историков и этнографов, для преподавателей и студентов гуманитарных факультетов высшей школы, для переводчиков классической литературы, а также для широкого круга читателей.

Редакция словарей на языках народов СССР

Заведующая редакцией Головкина О. В.
Ведущие редакторы: Карпова М. И., Шмаёнок Л. Л., Жданова Н. М.
Редактор-лексикограф Черякова К. М.
Зав. корректурской Костромина В. В.
Корректоры: Кухтевич Л. С., Симон К. Н., Фрейберг Е. А., Тарковская М. А.
Технический редактор Соболевская Э. С.
Переплет художника Сорензон А. Г.

Яке аз муҳимтарин соҳаҳои маданияти имрӯзро тоҷик омӯхтани мероси адабии гуаштагон аст, ки доираи васеи хонандагон, доштакӯён, муаллимон, нависанда ва олимони то ғайри бештар ҷабб менамояд.

Нашири осори намоиядгони барҷастаи адабиёти классикии форс-тоҷик сол ба сол менамояд. Вале мавҷуд ва дастрас набудани фарҳангоҳе, ки ба талаботи хонандагон имрӯзро тоҷик ҷавоб дода тавонад, дуруст ва саҳахтар фаҳмидани ин осорро дар басо мавридои душвор мегардонад.

Ин талабро ба назар гирифта Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ Академияи фанҳои Тоҷикистон ба тартиб додани фарҳанге шуруъ намуд, ки дар асоси матну мисолҳои мунтахаб аз адабиёти асри X то ибтидои асри XX шарҳи луғот ва ибороти баъзе осори муҳими балеи ва алимори дар бар мегардад.

Илми луғатшиносӣ форс-тоҷик таърихи сарватманди дерине дорад. Фақат шумораи муҳимтарин фарҳангҳо, яъне луғатҳои тафсири (сарфи назар аз луғатҳои дараҷонаи форсӣ-арабӣ, форсӣ-туркӣ, форсӣ-ураӣ ва ғайра) бештар аз аҷдиди даҳ мебошад! Қадимтарин луғати тоҷикӣ, ки то замони мо махфӯз мондааст, «Луғати форсӣ-и Асадин Тусӣ» (таълифи асри XI)¹ мебошад. Нусхаҳои гуногуни он, ки аз аҷдиди фарқ мекардаанд, то асри XIV интишор доштааст. Фарҳанги «Сихох-ул-фурс»-и Мухаммад Ҳиндӯшони Нахҷибиноиро ҳам, ки мисли «Луғати фурс» дар Озарбойҷон таълиф ёфтааст, муқиялан давом ва тақмили «Луғати фурс» шумурдан мумкин аст.

«Луғати фурс» тафсири каллимаҳои нодиреро, ки дар осори широкони Оснён Миёна ва қисми шарҳи Хуросон асри X ва ибтидои асри XI воқеъханда, дар бар мегирад ва ин каллимаҳо бо мисолҳо аз ашъори Рӯдакӣ, Ҳаҷӣӣ, Фирдавӣ, Ҷамӣ, Фарруҳи ва дигарон таълиф ёфтаанд. Дар фарҳангҳои баъдани аз осори Хоконӣ² Ниомӣ, Саъдӣ ва дигарон низ мисолҳо оварда шудаанд. Ба ин тариқ, фарҳанго рафта-рафта умумият эҷод намуда, луғатҳои забони форсиро дар таъмоми ҷои интишори он дар бар гирифтаанд.

Дар асри XV ва махсусан дар асри XVI баъд аз барӯрор шудани ҳокимияти теуриён дар Ҳиндустон в расмӣ пайдо намудани забони форсӣ дар он ҷо

сарзамини луғатнависӣ равнақи тозае ёфт ва Ҳиндустон маркази илми луғатшиносӣ ва луғатнависии форс-тоҷик гардид. Дар асрҳои XV—XVII фарҳангҳои машҳури эриқ таълиф ёфтаанд: «Шарафномаи Мунъярӣ» — таълифи Иброҳими Форӯқи (асри XV), «Муаййид-ул-фурс»-и Мухаммад ибни Лоди Дехлави (1519), «Мадор-ул-афозил»-и Файзӣ (1593), «Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»-и Ҳусайни Иҷу (1608), «Бурҳони қотей» — асари Мухаммадхусайн ибни Халафи Табрезӣ (1652), «Фарҳанги Рашидӣ»-и Абдурашиди Ат-Тоттаӣ (1654) ва дигарон³.

Ин фарҳангҳо микдори бештари каллимаҳоро дар бар гирифтаанд. Агар «Луғати фурс» беш аз 1000 каллима дошта ва дар нусхаҳои баъдани он шумораи каллимаҳо то 2000 расида бошад (хатто фарҳанги «Сихох-ул-фурс» низ фақат 2300 каллима дорад), дар луғатҳое, ки дар Ҳиндустон таълиф ёфтаанд, шумораи каллимаҳо афзуда, масалан, дар «Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ» тақрибан ба 7000 ва дар «Бурҳони қотей» ба зиёда аз 20.000 каллима ва ибора расидааст.

Ба сабаби афзоиши ҳаҷми фарҳангҳо ва овардани мисолҳои барои таъйини каллимаҳо таълифи фарҳангҳо мудлати зиёдеро талаб мекард. Бинобар ин фарҳангҳо пайдо шуданд, ки дар онҳо фақат ба як қисми каллимаҳо мисол дода мешавад (масалан, «Шарафнома», «Мадор-ул-афозил» ва ғайра) ё, ба ғайр аз истисноҳои ҷудогона, ҳеҷ мисол дода намешавад (чунинчи «Қашф-ул-луғот» — асри XVI ва «Бурҳони қотей»)⁴.

Ба сабаби набудани мисолҳо ва аҳли қор набудани котибон ба нусхаҳои фарҳангҳо тахрифи то зиёда роҳ ёфтааст, ки баъзе фарҳангнависони баъдани қайд кардани онҳоро зарур доштаанд. Масалан, мо дар «Фарҳанги Рашидӣ» нисбат ба маълумоте, ки дар фарҳангҳои пешина дода шудааст, назарияи тақкиди муаллифро мебинем, ки ин дар истифодаи танкиди фарҳангҳои пештара яке аз нахустин қадҳом мебошад. Дар фарҳангҳои «Сихох-ул-луғот» ва «Ҷароғи ҳидоят» — таълифи Сирочид

¹ Дар «Фехристи фарҳангҳои форсӣ» ном маҷмаъаи тоҷид Саид Нафисӣ 202 луғат номбар шудааст, ки як қисм аз онҳо то замони мо махфӯз намонда ё ҳанӯз пайдо шудаанд (мувоҷиат кунед ба «Бурҳони қотей»);² нашири Мухаммад Муин, ҷиҳи I, ҷ. I, Тейхрон, 1330;³ ҳаҷри ин қисм, муҳаддима, сах. 71—77);⁴

² Дар бораи марҳилаи аввали луғатнависӣ, форс-тоҷик ва дар барои фарҳанги Абӯҳафси Суғдӣ мувоҷиат дорад ба мақолаи Саид Нафисӣ «Таърихи луғатнависӣ дар Эрон», муҳаддимаи «Бурҳони қотей», нашири мазкур, сах. 64—71.

¹ Дар ин ҷо «Маҷмаъ-ул-фурс»-и Мухаммадхусайн Суруриро, ки соли 1600 дар Эрон таълиф ёфтааст, низ бояд зикр кард, ки дар баробари «Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ» барои фарҳангҳои оянда, аз ҷумла барои «Бурҳони қотей» манбаи асосӣ гардидааст.

² Дар «Луғати фурс» ва дар фарҳангҳои аввала фақат аз назм мисол дода мешуд. Вале баъдтар, масалан, дар «Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ» ва «Баҳори Аҷам» баъзан мисолҳои насрий (бештар аз осори таърихӣ) низ воқеъхуранд. Аз асри XV ба баъзе каллимаҳое, ки аз доираи назм хориҷанд, мисол дода намешуд, чунинчи, ба истилоҳоти асарҳои илмӣ аз қабилӣ тиб, нуҷум ва ғайра, луғатҳои қасбӣ, ки аз забони зинда гирифта мешуданд ва инчунин ба истилоҳоти «Занду «Позанд» ва «Дасотир» (махсусан дар «Бурҳони қотей»).

дин Алихони Орзу, ки аз забоншинос ва луғатшиносони машхури замони худ будааст, дар баробари калима ва ибораҳои тафсиршаванда дар бисёр мавридҳо мисолҳо аз мавриди танқид қарор гирифтаанд¹.

Аммо, бо вучуді хамаи камбудихо, ии мисолҳо барои исботи дӯрустии тафсири қисми зиёди калимаҳо (аз назм ва насти бадеио таърихи) метавон муътаба буд.

Рой Ҷиқанди мутахаллис ба Баҳор низ ҳангоми таълифи фарҳанги машҳури худ «Баҳори Аҷа», ки соли 1739 хотима ёфтааст, маъз ҳаминро, яъне роҳи иснод бар мисолҳоро пеш гирифта ва тақрибан тамоми умри худро ба таълифи ии асари муҳим сарф кардааст.

Муаллифи «Баҳори Қашғар» аз манбаъҳои пешина, ҳуҷусан аз «Фарҳанги Чахонгирӣ», ки як аср пеш аз вай дар асоси мисолҳои таълиф ёфта ва аз муътабартарин луғатҳои қадима аст (вале ба сабаби душвориҳои тартибӣ калимот ҷандон шухрат пайдо накардааст)¹, истифода намуна, иҷтудин луғат ва баъҳори муаллифнонро, ки то асри XVIII дар Осиёи Миёна, Эрон ва Ҳиндустон зистаанд, ба зятнор ғиритда, асарӣ хеле комое оғридаанд, ки дар инкишофи фарҳанганисӣ дар забони борс-тоҷик мавҷе муҳимморо ишғол мекунад ва метавон гуфтан, ки ба ҳаҷми фарҳанг дараҷа тартиб додани фарҳанҳои забони назм хотима меёбад. Дар фарҳанги «Баҳори Қашғар» ба таълид ба востана мисолҳои фақат ка-лимаву баъҳорое, ки дар назм (ва баъзан дар наср) воме-хурдаанд ва иҷтудин калимоте, ки дар ғуғуғуғи марду-вардори форсизабанӣ Ҳиндустон маъмул будаанд, ҷамъ-оварда шудаанд. Ба ҳаҷин тарик, ба ин фарҳанг миқ-дорӣ зиёд луғатҳои шубҳанок ва тахришуда, ки ба мисолҳои таълид нафтаанд ва луғатҳои ғайри маъмул дароварда намунаанд².

«Баҳори Аҷам» инсбат ба фарҳангҳои дигари пешина аз ҷиҳати фаровониҳои мисолҳо мукамилтар аст. Муаллиф дар баёни ҳулюсаҳои худ ҳеле ҳолисона ва эҳтиёҷи қорона рафтор мекунад, ба ҳаде, ки дар мавридаҳои шубҳанок фақат мисолро қайд намуна, ҳатто дугаро шарҳ намедад, тавзеҳоти муаллиф ҳеле бегаразона, баъдан ба аз сарзаниши ба муаллифони пештара, ба ки ингибҳоте роҳ додаанд, дур мебошад. «Баҳори Аҷам» дар баёни фарҳангҳои тафсирири собқ аз ҷиҳати фикрронии бегаразона ва шарҳу тафсири муҳаққиқонаи луготи табибдорот имтиз дорад. «Баҳори Аҷам» ин мисли фарҳангҳои махшурӣ дигар аз тарафи фарҳангнависони бадина аз муаллифони шарҳу хошяҳо истифодаи шудааст⁴.

Дар давраҳои баъдина, ки дар баробари зиёд шудани таълифоти динӣ илмҳои амалӣ низ инкишоф ёфтанд, ҷисола ва луғатҳои ихтисосӣ пайдо шуданд, хусусан ҷар соҳаи тиб луғат ва қомусҳо таълиф гардиданд.

Бо зиёд шудани адабиёти бадеӣ (чи назм ва чи наср), инчунин бо афзоиши таълифоти илмӣ, хусусан дар соҳаи

¹ Дар бораи камбудии фарҳангии пешгара муроҷиат шавад ба «Бурҳони қотеъ», наشري Муҳаммад Муин, мақолаи М. Муин «Авомили фасоди луғот», сах. 47-51; ба мақолаи А. Деххудо «Фарҳанги Шуурӣ», сах. 60-63; ба мақолаи А. Хикмат «Бурҳони қотеъ», сах. 89-96.

2 «Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ» асосан ба воситаи фарҳангҳои «Бурҳони қотеъ» ва «Фарҳанги Рашидӣ» ба фарҳангнависин баъдина таъсир доштааст.

³ Қайд кардан лозим аст, ки аз ин ҷиҳат нусхаи соли 1894 дар Ҳиндустон нашргардидаи ин фарҳанг, ки бевосита аз дастнависи ҳудӣ муаллиф китобат шудааст, келе манбаи муътабаре мебошад.

4 Масалан, фарҳанги «Армуғони Осафи»-ро зикр кардан мумкин аст, ки варианти ихтисорёфтаи «Баҳори Аҷам» буда, фақат дар асоси принципи дигар тартиб ёфтааст (Хиндустон, соли 1876).

тиб, нучум, риёзиёт, мантиқ, фалсафа, поэтика ва ғай-
ба луғатҳои ихтисосӣ ва энциклопедияҳои мухтасар
эҳтиёҷ пайдо шуд.

«Ғиёс-ул-луғот» — таълифи Муҳаммад Ғиёсиддин бия
ни Ҷалолидидини Ромпурӣ (1827) аз ҷумлаи чунин фар
хангоҳст, ки асарҳои қабл аз худаш таълифшударо
ҷамъбаст карда ва истилоҳоти маъмули соҳаҳои гуно
гуни улуми замони худ, хусусан истилоҳоти арабӣ,
дар бар гирифтааст¹.

Муаллифи «Ғиёс-ул-луғот» дар таъйинди калияҳо мисол нақл накарда², дар аксари мавриҳо ба маънаи ба луғатҳои истифодашуда, ишора меамояд³. Муаллифи «Ғиёс-ул-луғот» ба ихтилофи талаффузи калияҳо ва ба норман талаффуз бисёр аҳамият дода, талаффузи нодурусти баъзе калияҳо қайд ва пал мекунал.

Пеш аз муаллифи «Ғиёс-ул-луғот» нияз асосан дар асри XVI инхироф аз аъёани фарҳангонӣ махсуси наъм (фарҳангоне, ки ҷақат маънои калитамоне мустаъмал нази ро маънидод мекарданд) дида мешавад⁴. Аммо бо таълифи «Ғиёс-ул-луғот», ки маълумоти андухтаи тамоми фарҳангҳои каму беш машқури нешпиро (чи тафсири «чи арабию форс») дар бар гирифта буд, фарҳангҳои пештара то андозае шӯхӯшти худро аз даст долани.

«Ғиёс-ул-лугот» ҳақман чандон ақил набува, аз ин хичбат барон истифодакунандагон нисбат ба асарҳои қадимдорхачи Муҳаммад Подшоҳ «Фарҳанги Онандор», ки баъдтар, дар соли 1888 талғиф ёфт, баътарӣ дорад. «Ғиёс-ул-лугот» лугатҳои соҳаҳои ғунотро ғайр метиғадлар ба тарғии қалимаҳо дар он мураккаб намебошин (дар тарғии қалимаҳо харфҳои аввал, дуйум ва охирина тарғии эътибор ғирғиға шудааст). «Ғиёс-ул-лугот» дар Осиёи Миёна бештар эътибор ва интишор пайдо карда ва интишор кардари ҳақиқат зинд истифода мешавад. Қамат баъд аз талғиф ва нахши фарҳангҳои нисбатан қомағ дар солҳои 1920-1930-1940-1950-1960-1970-1980-1990-2000-2010-2020-2030-2040-2050-2060-2070-2080-2090-2100-2110-2120-2130-2140-2150-2160-2170-2180-2190-2200-2210-2220-2230-2240-2250-2260-2270-2280-2290-2300-2310-2320-2330-2340-2350-2360-2370-2380-2390-2400-2410-2420-2430-2440-2450-2460-2470-2480-2490-2500-2510-2520-2530-2540-2550-2560-2570-2580-2590-2600-2610-2620-2630-2640-2650-2660-2670-2680-2690-2700-2710-2720-2730-2740-2750-2760-2770-2780-2790-2800-2810-2820-2830-2840-2850-2860-2870-2880-2890-2900-2910-2920-2930-2940-2950-2960-2970-2980-2990-3000-3010-3020-3030-3040-3050-3060-3070-3080-3090-3100-3110-3120-3130-3140-3150-3160-3170-3180-3190-3200-3210-3220-3230-3240-3250-3260-3270-3280-3290-3300-3310-3320-3330-3340-3350-3360-3370-3380-3390-3400-3410-3420-3430-3440-3450-3460-3470-3480-3490-3500-3510-3520-3530-3540-3550-3560-3570-3580-3590-3600-3610-3620-3630-3640-3650-3660-3670-3680-3690-3700-3710-3720-3730-3740-3750-3760-3770-3780-3790-3800-3810-3820-3830-3840-3850-3860-3870-3880-3890-3900-3910-3920-3930-3940-3950-3960-3970-3980-3990-4000-4010-4020-4030-4040-4050-4060-4070-4080-4090-4100-4110-4120-4130-4140-4150-4160-4170-4180-4190-4200-4210-4220-4230-4240-4250-4260-4270-4280-4290-4300-4310-4320-4330-4340-4350-4360-4370-4380-4390-4400-4410-4420-4430-4440-4450-4460-4470-4480-4490-4500-4510-4520-4530-4540-4550-4560-4570-4580-4590-4600-4610-4620-4630-4640-4650-4660-4670-4680-4690-4700-4710-4720-4730-4740-4750-4760-4770-4780-4790-4800-4810-4820-4830-4840-4850-4860-4870-4880-4890-4900-4910-4920-4930-4940-4950-4960-4970-4980-4990-5000-5010-5020-5030-5040-5050-5060-5070-5080-5090-5100-5110-5120-5130-5140-5150-5160-5170-5180-5190-5200-5210-5220-5230-5240-5250-5260-5270-5280-5290-5300-5310-5320-5330-5340-5350-5360-5370-5380-5390-5400-5410-5420-5430-5440-5450-5460-5470-5480-5490-5500-5510-5520-5530-5540-5550-5560-5570-5580-5590-5600-5610-5620-5630-5640-5650-5660-5670-5680-5690-5700-5710-5720-5730-5740-5750-5760-5770-5780-5790-5800-5810-5820-5830-5840-5850-5860-5870-5880-5890-5900-5910-5920-5930-5940-5950-5960-5970-5980-5990-6000-6010-6020-6030-6040-6050-6060-6070-6080-6090-6100-6110-6120-6130-6140-6150-6160-6170-6180-6190-6200-6210-6220-6230-6240-6250-6260-6270-6280-6290-6300-6310-6320-6330-6340-6350-6360-6370-6380-6390-6400-6410-6420-6430-6440-6450-6460-6470-6480-6490-6500-6510-6520-6530-6540-6550-6560-6570-6580-6590-6600-6610-6620-6630-6640-6650-6660-6670-6680-6690-6700-6710-6720-6730-6740-6750-6760-6770-6780-6790-6800-6810-6820-6830-6840-6850-6860-6870-6880-6890-6900-6910-6920-6930-6940-6950-6960-6970-6980-6990-7000-7010-7020-7030-7040-7050-7060-7070-7080-7090-7100-7110-7120-7130-7140-7150-7160-7170-7180-7190-7200-7210-7220-7230-7240-7250-7260-7270-7280-7290-7300-7310-7320-7330-7340-7350-7360-7370-7380-7390-7400-7410-7420-7430-7440-7450-7460-7470-7480-7490-7500-7510-7520-7530-7540-7550-7560-7570-7580-7590-7600-7610-7620-7630-7640-7650-7660-7670-7680-7690-7700-7710-7720-7730-7740-7750-7760-7770-7780-7790-7800-7810-7820-7830-7840-7850-7860-7870-7880-7890-7900-7910-7920-7930-7940-7950-7960-7970-7980-7990-8000-8010-8020-8030-8040-8050-8060-8070-8080-8090-8100-8110-8120-8130-8140-8150-8160-8170-8180-8190-8200-8210-8220-8230-8240-8250-8260-8270-8280-8290-8300-8310-8320-8330-8340-8350-8360-8370-8380-8390-8400-8410-8420-8430-8440-8450-8460-8470-8480-8490-8500-8510-8520-8530-8540-8550-8560-8570-8580-8590-8600-8610-8620-8630-8640-8650-8660-8670-8680-8690-8700-8710-8720-8730-8740-8750-8760-8770-8780-8790-8800-8810-8820-8830-8840-8850-8860-8870-8880-8890-8900-8910-8920-8930-8940-8950-8960-8970-8980-8990-9000-9010-9020-9030-9040-9050-9060-9070-9080-9090-9100-9110-9120-9130-9140-9150-9160-9170-9180-9190-9200-9210-9220-9230-9240-9250-9260-9270-9280-9290-9300-9310-9320-9330-9340-9350-9360-9370-9380-9390-9400-9410-9420-9430-9440-9450-9460-9470-9480-9490-9500-9510-9520-9530

Дар **Ҷаёс-ул-луғот** баъзе моддаҳои луғавӣ чун зиддеро ишғол карда, ба дараҷаи рисолаи мустақиле раидаанд; чунончи, истилоҳҳои: аруз, ҷамъ, изофат, муҷиҷ, фасли (солшуморӣ), ҳавос, ҳафт иқлим, Ҳиндустон ва ғайра.

2 Ҷаминро ёдовар кардан лозим аст, ки истилоҳот (терминҳо) муҳтоҷи мисол набуда, балки тафсилоти мукамалро талаб мекунанд.

3. ʔайд кардан лозим аст, ки ин ишора ва ҳаволаҳо ба ҷаъҳиқот, яъне ба фарҳангҳои дигар на ҳамеша ба асл ҷаъҳиқот доранд. Масалан, калимаи «фиғон» (ҳавола ба «Баҳори Ақам»), «мустағрик» ва «масот» (مساع) (ҳавола ба «Мунтахаб-ул-луғот»).

“Ҷунониҳи дар «Муаййид-ул-фазло» (1519) ва «Кашф-ул-лугат»-и во-л-истилоҳоти-и Аҳмад Сури Биҳори ва-дигари истилоҳоти касбу ҳунаро (аз ҷумла араби-низи) зиёд мебошад. Ин фарҳангро то таълифи «Ғиёс-ҳамҷун фарҳангҳо» нисмисиклопедии маъмул буда-дан, ала назар ба «Бурҳони қотъ», ки истилоҳот ва луғатҳои арабиро тақрибан нағрифта, аммо як қатор луғат ва истилоҳоти ҷунони, сурбӣ ва ғайро дар бар-гирфтаст, қамтар ништишор доштаанд.

⁵Дар боран луғатҳои араби - форсии мурочиат шаванд ба рисолаи хеле муфасссаи Алинакин Мунизавӣ «Фарҳангҳои араби ба форсии» дар «Луғатнома»-и Деххудо, ҷ. 40 (мукаддима, Техрон, 1337 ҳиҷрии шамсӣ, сах. 265-372).

* Ба ҳисоби тақрибӣ дар «Ғиёс» беш аз 17 ҳазор моддаи луғавӣ ва ибора мавҷуд аст. Агар оморграф ва таркибҳои дар дохили моддаҳои луғавӣ додашударо низ ба ҳисоб гирем, ҷади воҳидҳои луғавӣ аз миқдори зикршуда хеле беғар хоҳад буд.

Офаридани ифодаҳои маҷозӣ ва ибораҳои ба фразеология монанд, додани ҷилваҳои нав ба таркибу ибораҳои маъмули назм, хусусан дар сабаки ҳиндӣ тараққиёти зиёд ёфт, ки барҷастатарини намоёнандан ин услуб Мирзо Абдулқодири Бедил мебошад.

Чуло кардани воҳидхон соф фразеологӣ аз ибораҳои маҷозӣ ва ба фарҳанг дохил намулдани онҳо дар асоси принципи мафҳумияти онҳо мешавад. Агар ибора хусусияти барҷастаи фразеологӣ ва идиомати надошта, ба вучуди истиқноӣ ва маҷозӣ будагаш, ба хонанда мафҳум бошад, ба фарҳанг дароварда нашудааст.

Возеҳ аст, ки ба тарви ҳафӣ фарқ кардани фразеологӣ рехта аз ифодаҳои бадеии маҷозӣ кори басо душвор ва ҳафӣ ғайри мумкин аст. Бинобар ин дар фарҳангҳои пештара қисми зиёди ин қабил ибораҳои маҷозиро бо ҳафӣ махсуси киноя аз..., маҷозан..., мурод аз..., истиқоратан... зикр мекарданд, ки аксари онҳо ғе иборани фразеологӣ намерешанд ва ғе ба як гуруҳи хоси он мансубанд ва фақат ба забони назм ғе ба услуби хоси шоири ҷудогонае тааллуқ доранд. Бинобар ин як қисми ибораҳои маҷозӣ, ки фразеологӣани ҳолид нестанд ва ғе ба услуби фарди шоири хос мешаванд, агар фаҳмидаи онҳо то андозае душвор бошад, ба фарҳанг даровардаи шуданд.

Ишора ва қайдо. Азбаски фарҳанг дар асоси мисолҳо тартиб ғфтааст, ишора ва қайдо ба қадри нисон кам карда шуда, асосан қайдоҳе нигоҳ дошта шудаанд, ки ба шакли қайма даҳл доранд (арабишуда, қутохшуда ва ғайра); ғе ба ягон соҳани дониш мансуб будан ва ба маънои истилоҳии он ишора мекунад (грамматика, адабиётшиносӣ, тиб, нучум, фалсафа ва ғайра). Барои фарқ кардани услуб (услуби китобӣ, гуфтугӯӣ, таҳрирӣ ва ғайра) қайдо ишорае дода нашудааст, ҷунки нисбат ба забони давраҳои гузашта ҷунин фарқ гузаштани кори хеле ҷуворест. Фарҳангшиносани пешина ҳам ба ин ҷиҳати кор ҷаидон аҳамият намеоданд.

Мисолҳои фарҳанг барои муайян намулдани ҳосияти услубии қаймаҳо ғри мерасонанд. Боид ин ҳам таъкид шавад, ки баъзе мисолҳо шояд як услуб ғе як марҳила ва давраи ҳаёти услубии қаймаро нишон медиҳанд; ҷустуҷӯиҳои онанда ба тирд оварда шудани микдори зиёди мисолҳо аз давраҳои гуногун ва ҷойҳои муҳталифи интишори забони форсӣ қаймаҳои услубии дигари қаймаҳоҳо нис ба майдон бароварда метавонанд. Ин ҷунин доир ба мансубияти лаҳҷаҳои қаймаҳоҳо нис дар фарҳанг қайде дода нашуд, ҳарчанд ки дар фарҳангҳои пештара гоҳ-гоҳ ҷунин қайде мавҷуд аст. Аввалан, сабаб дар ин ҷост, ки ҷунин қайд натиҷаи ҳулоа аз мисол нашуда, фақат ҷиҳати ахборӣ дошта метавонист ва ба он ҳуҷҷат ва манбаъ нишон додан лозим меомад, яъне фарҳангҳоҳо зикр кардан лозим мешуд, ки лаҳҷаҳои будани ин қаймаҳо манбаъ қабул нашудааст, аз ин принции маҳ қаймаҳои лаҳҷавиро истисно кардан муносиб дила нашуд. Дар ин сурат дар мавридҳои дигар ҳам манбаъҳоҳо зикр кардан лозим меомад, ки ин сохти фарҳангҳо хеле мураккаб мегардонд. Дувум ин, ки дар бисёр мавридҳои ин қаймаҳо дар ибтидои интишори худ лаҳҷаӣ буда, бо мурури замон ба висоти назм наҳл гардида, дар ҷойҳои дигар нис мустамал шуда, ба забони умумии назм даромадаанд. Масалан, дар «Луғати форс» қаймаи аслан судғи «фуг», «фаг» (саған, маҷозан маҳубба) ҳаҷҷун қаймаи хоси Фарғона зикр шудааст («ба забони Фарғона», дар як нусхаи дигар: «ба иборат: фарғонегӣ»). Аммо ин қаймаҳо дар давраҳои баъдина дар назм хеле интишор ғфта, ғсияти лаҳҷавияш аз байн рафтааст. Дар «Бурҳони қотъ» доирани интишори ин қаймаҳо хеле васеъ нишон дод: шудааст: «Ба луғати Фарғона ва Моавруионахр», яъне истеъмоли қаймаро бо ҷуирани тағи Фарғона маҳдуд накарда, дар тамоми Моавруионахр интишор доштани он қайд шудааст. «Ғиёс-ул-луғот» маънои ин қаймаро

дар асоси маълумоти «Бурҳони қотъ» зикр карда, ба лаҳҷаҳои будани он ишорае намекунад.

Вариантҳо. Дар давоми манҷудият ва инкишофи даҳ-асрани забони тоҷики дар доирани насее аз Эрон то Қош-ғар ва Ҳиндустон талаффузи аксари қаймаҳои ҷи ғронӣ ва ҷи араби, ҳуусан дар овозҳои садоноки қутоҳ ба тағйироти зиёде ҷувор мегарид.

Дар фарҳангҳо мо он тарзи талаффузи қаймаҳо, ки дар фарҳангҳои қайма қайд шудаанд, зикр ғфтааст, ва он вариантҳо, ки мавриди қабул ва ғйтирофи бештари фарҳангшиносани ҳарор гирифтааст, дар ҷи аввал гузошта шудааст.

Агар тарзи талаффузи Осиёи Миёна ва Эрон фарқ мекарда бошад, шакли талаффузи Осиёи Миёна дар ҷи аввал зикр мешавад. Аммо қайма дар доҳили мисолҳо, одадани, дар шакли хоси замон ва маҳалли зиндиғии муаллиф дода мешавад. Ба ҳамин тариқ, дар як воҳиди луғавӣ, ки тарзи талаффузи гуногун дорад, дар мисолҳо аз Саъдӣ ва Ҳофиз як тарз, аз Сайидо, Саъло, Шоҳин ғе Аҳмади Дониш тарзи дигари талаффуз дода шудагаш мумкин аст. Масалан, дар қаймаҳои на-дар[пилар], ағланав[ағланав] ва ғайра.

Бино бар ин мисолҳо, ки аз китобҳои гуногун гирифта шудаанд, айнан, ба тарзи навишти худ онҳо ба қартоға сабт гардида, вале дар шакли маъмули умумӣ ба фарҳанг дароварда шудаанд.

Дар аксари мавридоҳ аз қаймаҳои мустақил фарқ қунолдани вариантҳои фонетикӣ (талаффуз) душвор аст. Масалан, қаймаҳои ағсона ва фасона асосан ва-рианти якдигаранд. Аммо дар мисолҳо, ки ҷамъ карда-ем, дар маънои ин қаймаҳо фарқ мушоҳида мешавад. Дар ин мавридоҳ ин қайма қаймаҳо, бо вучуди доштани як ғе якҷанд маънои муштарак, ҳаҷҷун воҳидҳои ҷудогонаи луғавӣ бо маъноҳои ҷудогона дода шудаанд.

Имло. Хуусиятиҳои алфбоби ҳозирани тоҷики дар мавридоҳи ҷудогона дар ғтиани шакле, ки тарзи талаффузи пештараи баъзе қаймаҳоҳо пура ва дуруст ифода мекарда бошад, душвори бо вучуд меоварад. Масалан, қаймаҳои симо (سيمه) ва симоъ (سماع) дар навишти ҷудогонаи худ аз ҳам фарқ қунанд ҳам, вақти қабул кардани изофа ҳамшакл мешавад: симои...

Симои (سماع) луғиёну ҷуши авбош,

Тамошо марҳабо, наззора шобон! Нозим

Қазоро даромад яке хушксол,

Ки шуд балри симои (سيمه) мардум хилот. Саъдӣ

Дар баъзе мавридоҳ дар мисолҳо барои аз якдигар фарқ кардани ин қайма қаймаҳо пеш аз изофа аломати ғ гузошта шудааст.

Баъзан дар назм аз якдигар ҷуло кардани ҳиҷоҳо зарурат пайдо мекунад. Дар ин мавридоҳ дар қаймаҳои мураккаб аз қаймаи луғлазм, луғиёзор аломати ғ гузошта шудааст.

Дар он қаймаҳои араби, ки дар охир ҳама доранд, нис гоҳо аломати ғ гузошта шудааст. Дар ин мавридоҳ тарзи навишти муаллифи «Ғиёс-ул-луғот» ба ғйтирофи гирифта шудааст.

¹ Возеҳ аст, ки ба сабаби ихтилофот дар талаффуз ва тафавутҳои фонетикӣ, ки дер бо мавҷуданд, ин ҷиҳати қаймаҳо дар фарҳанг дар баъзе мавридоҳ фақат тақриби ва шояд ҳам ноҳис акс ғфтааст. Масалан, дар наشري хинди девон ва қасосиди Анварӣ қаймаи «подшоҳ» дар ҳама ҷо ба шакли «бодшоҳ» ғе «бодшо» ҷунонки дар Ҳиндустон маъмул аст, ҷо шудааст.

МИСОЛҶО ВА ТАВЗЕҲОТ

Мисолҳо. Принципи асосии фарҳанг истинод бар мисолҳои картотека мебошад, дар мавриҳои ҳеле ноидар аз мисоли фарҳангҳои дигар истифода шудааст. Ба ҳамаи тарик, таъйиди каллимаҳо бо мисолҳо ҳусусияти асосӣ ва муҳими фарҳанг мебошад ва аз ин ҷиҳат ба фарҳангҳои аз қабилӣ «Луғати ғурс» ва «Баҳори Аҷам» қаробат дорад.¹

Аммо фарқ аз фарҳангҳои дигар дар ин ҷост, ки дар фарҳангӣ мо фақат луғатҳои назм гирифта нашуда, балки муаллифони ба қадри имкон кӯшиш кардаанд, ки аз осори мансӯр бештар мисол оваранд.

Ба сабаби ҷандон қалол набудани ҳаҷми фарҳанг барои таъйиди ҳар маънои каллима аз осори муаллифони гуногун фақат ду ва баъзан се мисол гирифта шудааст. Қам будани миқдори мисолҳо ба пурра нишон додани тамоми ҷиҳатҳои маъно ва мавриди истисмоли каллимаву ибораҳо ҷандон имконият намедихад, лекин ба ҳар ҳол мисол барои муайян намудани маъно, замон ва маҳалли истисмоли онҳо (ба воситаи зикр ёфтани муаллиф) сӯманд ҳоҳад буд. Мисолҳои таъриҳан қадим нисбат ба мисолҳои даврҳои баъдани ҷандон мушаххас ва барҷаста набоянд ҳам, бештар ба онҳо имтиёз дода шудааст. Агар дар картотека мисолҳои ба қадри кофӣ мушаххасу конкрет набоянд, ҳар чӣ мисоле, ки дар даст доштем, истифода шуд. Агар дар фарҳангҳои пештара (асосан дар «Баҳори Аҷам») мисолҳои возех ва муайянтар вохӯрад, аз онҳо истифода гардиш. Агар дар фарҳангҳои пештара маъноҳои дигари каллима (ба ғайр аз онҳое, ки дар картотека мавҷуд аст) низ дода шуда ва бо мисолҳо таъйид ёфта бошад, ин маъноҳо мисолҳо ба эътибори аҳамиятшоян баъзан ба фарҳанг дохил шудаанд. Вале дар мавридҳои шубҳанок аз матниҳод ва мисолҳои фарҳангҳои қадима сарфи назар шудааст.

Мисол ҳусусан барои таъйиди маънои каллимаҳои арабӣ аҳамияти қалон дорад. Луғатнависони гузашта маънои каллимаҳои арабиро, одатан, аз луғатҳои тафсири арабӣ ё аз тарҷимаи онҳо ба форсӣ гирифтаанд, масалан, аз «Суроҳ»-и Ҷамолддини Қаршӣ (таълиф с. 1313), ки тарҷима ё варианти арабӣ - форсӣ луғати тафсири машҳури арабӣ «Сихоҳ»-и ал-Ҷавҳарӣ (асри X) мебошад. Дар ин мавридҳо дар забони тоҷикӣ бо мурури замон маънои худро тағйир додани каллимаҳои арабӣ ба эътибори гирифта намушад.

Дар забони тоҷикӣ ба қадом маъно кор фармуда шудани каллимаҳои арабиро фақат аз мисолҳо санҷида муайян кардан мумкин аст. Дар ин ҳусус аз таъриҳи «Равзат-ус-сафох» (асри XV) ва аз осори даврҳои охир, аз таълифоти Аҳмади Донш ва дигарон, ки каллима ва ибораҳои арабиро зиёд кор фармудаанд, бештар мисол оварда шудааст.

Тафсири ва маъноиди. Азбаски тамоми каллимаҳои фарҳанг ба мисол ва шӯҳидҳо асос ёфтааст, маъно ва шарҳи онҳо низ дар асоси мисолҳо дода мешавад. Бинобар

ин шарҳ ва тафсири фарҳангҳои қадима аз нуқтаи назари мавқеи каллима дар мисолҳои мавҷуда санҷида шудаанд ва баъзан нисбат ба фарҳангҳои истифодашуда маъно ва тобишҳои дигари онҳо мушоҳида шудааст. Баъзе маъноҳо, ки аз мисолҳо мебароянд, дар фарҳангҳои қадима дида намешавад, ки ин як ҳодиса табиист, зеро ҳеҷ як китоби луғат тамоми маъноҳои ҳамаи каллимаҳоро иҳота карда наметавонад, балки як қисми қаму беш муҳими оиро дар бар мегирад.

Душвории додани шарҳ ва таъвзеҳоти возеху қомил ба ҳама маълум аст. Дар забони тоҷикӣ маъноҳои маҷозӣ лайдҳо қардани каллимаҳо ва ба маъноҳои истиорӣ кор фармуда шудани онҳо ба назди луғатнависон як ришта маъналоҳе меғузорад, ки ҳалли онҳо татабӯъ ва ғурсати зиёдеро талаб менамояд. Яке аз ин масъалаҳо фарқ қардани маъноҳои асосии каллима аз маъноҳои туғайлӣ ва тасодуфӣ он, ақсар аз маъноҳои маҷозӣ мебошад. Дар картотека мавҷуд будани ду ва зиёда аз ин мисол, ки як маъноро таъйид менамоянд, ҳалли ин масъалаҳо осон мекунад. Аммо мисол фақат яқто бошад, ҳалли масъала душвор меғардад. Нисбат ба даврҳои наздик (асри XIX ва аввали XX) дар бораи типӣ будан ё набудани ин маъно ба як ҳулоса омадан мумкин, вале барои асрҳои гузашта ин қорро қардан душвор аст. Бинобар ин як қисми маъноҳо, ки дар фарҳанг ба каллимаҳо дода шуда ва бо мисолҳо таъйид ёфтаанд, аз эҳтимоли ғур нест, ки истисмоли гузари типӣ ё тасодуфӣ бошад. Ҳарчанд дар аснои тартиб додани фарҳанг ақсари ин қабил маъноҳо бароварда шудаанд, муаллифони аз маъноҳои типӣ ҷудо қардани маъноҳои туғайлӣ ва тасодуфиро ба ҳуҷу ваъзифа қарор надолаанд. Маънои нави каллима агар бо мисолҳои барҷаста аз муаллифи муътабаре таъйид ёфта бошад, ҳамаҷун қонда ба фарҳанг дароварда шудааст. Ин ҷиҳатро низ ба назар гирифтани лозим аст, ки ҳатто устодони ҳеле муътабари қалом ин баъзан дар қор фармудани каллимаҳо ба нишгоҳ ва ҳатто ба ҳато роҳ додаанд.²

Ба ҳамаи тарик, дар фарҳанг истинодани ба мисолҳо на фақат маъноҳои асосии каллима, балки маъноҳои туғайлӣ ва ғайри типии онҳо низ ба эътибори гирифта шудааст.

Душвории дигар табақабадани маъноҳои гуногун, ҳусусан ҷудо қардани маъноҳои асосӣ аз маҷозӣ истиорӣ ва дар тахти рақамҳо қарор додани онҳо мебошад. Дар ақсари мавридҳо ба асосӣ ва маҷозӣ ҷудо қардани маъноҳо то андозае шартӣ мебошад, дар баъзе мавридҳо ба асосӣ ва маҷозӣ ҷудо қардани маъноҳои каллима дар сураи набудани мисол ба назар табиӣ намоёнд ҳам, дар дохили мисол аз ҳамадигар ҷудо қардани онҳо душвор мешавад. Қаллимаҳо ҳастанд, ки маъноҳои аслия ва маҷозии онҳо ба ҳам омехта маънои ҷомеа пайдо қардааст; масалан, дар қаллимаҳои **қалом**, **қарх** I, **ғардун**, **синехр** ва ҳоказо маъноҳои осмон бо тақдир, қисмат, сарнавишт ҳеле вобаста ва марбут шудаанд.³ Бинобар ин дар шарҳи маъноҳои алоҳидаи ҷунин қаллимаҳо фақат омилӣ семантикии асосӣ ба эътибори гирифта шуд.

¹ Мавқеъ ва аҳамияти мисолҳои қадим барои таъйиди шакли ва маънои қаллимот луғатшиносони ҳамаи забонҳо қайд кардаанд. Луғатнависони даврани охири Эрон низ ба ин ҷиҳат бисёр аҳамият додаанд. Ҷунончи, Алиағарӣ Хикмат барои таъйиди қаллимаҳо мисол надоштаиро қамбудани асосии «Бурҳони қотей» ҳисоб мекунад (муқаддимаи «Бурҳони қотей», наشري М. Муин, сах. 90 ва баъд). Ин қамбудӣ сабаб шудааст, ки ношири он Мухаммад Муин дар баробари ҷустуҷӯҳо ва далелҳои этимологӣ дар бисёр мавридҳо барои исбот ё радди таъвзеҳоти «Бурҳони қотей» дар ҳошия мисолҳо нақд намунояд.

² Масалан, Саъдӣ дар «Бустон» ҳангоми таъвири бут парастидани Ҳиндӯён руҳонии Ҳиндиро «митрони оташпараст» номидатар ва ҳол он ки «митрон» қаллимаи Ҷунӣ буда митрополитро ифода мекунад. Ба ҳамаи тарик ҳар ду қаллима ҳам бемаврид қор фармуда шудааст.

³ Ин ҳодиса дар забонҳои дигар низ вомихӯрад. Масалан, «О, небол»-и русӣ ва ҳоказо.

Мисолхое, ки дар онҳо калимаҳои эзоҳшаванда ба тариқи ихом кор фармуда шудаанд, яъне гуянда калимаро ба ду маъно овардааст, қондатан ба фарҳанг дароварда нашудаанд.

Баъзе душворихое, ки ба онҳо ишора шуд, бевосита ба мисолҳо дахлноханд, ки шарҳи калимаҳо аз он ҷо гирифта шудааст. Дар назар доштан лозим аст, ки мисолхое дар фарҳанг мавҷе асос ёрланд ва шарҳи калимаҳо дар аксарӣ мавридҳо маънои ҳақиқӣ ва тобишҳои гуногуни маъноӣ ва услубӣ онҳоро, ки дар матн дода мешавад, на пурраву ҳамагирона, балки тақрибӣ акс менамоянд, яъне ба он то андозае наздик мешаванд. Аз ин ҷо воқеъ аст, ки тафсири айни як воҳиди луғавӣ ё мафҳуми мумкин аст ба тарзҳои гуногун, аз ҷаҳати назарҳои мутафовит ва дар ҳаҷми маъноии мухталиф (вобаста ба фаҳмида шудани он) дода шуда бошад ва албатта фарҳангӣ мо аз ин қабили камбудихо ҳоли намебошад. Аммо ҳудӣ мисолҳо дар аксарӣ мавридҳо ба тафтиш кардани эзоҳоти мо ва ба тасриҳи онҳо дар оянда имкон медиҳанд.

Мо ин ҷо қисм душворихо ва вобаста ба ин баъзе камбудихо фарҳангро ҳангоми зикри принтипҳои асосии тартиби фарҳанг қайд намудем. Шӯъбан луғати Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ тазаккурҳои онд ба носоҳеҳӣ ва камбудихо мавҷударо дар фарҳанг ва инчунин маслиҳатҳои онд ба принтипҳои онро бо мавҷуиёти тамои қабул мекунад, ки ҳамаи онҳо дар оянда, ҳангоми тафлифи фарҳангӣ мукаммалтар истифода хоҳанд шуд.

Кори ҷамъ овардани материал ва ба картотека гузаронидани мисолҳо аз охири соли 1953 сар шудааст. Ҷамъ овардани мисолҳо бештар аз тарафи кормандони сектори луғати Институти, асосан аз тарафи тартибдиҳандагони фарҳанг ба амал омад. Аз хориҷи Институти дар ин кор номзоди илми фалсафа Қоҳид М., ва бештар зидиёни куҳансол аз шаҳри райони Тоҷикистон ва Узбекистон — Бобо Раҷабов, М. Далашев, А. Юсуфӣ, М. Ашӯрмуҳаммадов, М. Ҷаффаров, О. Ҷоизев, Р. Нурмуҳаммадов, Т. Мақсудов (ш. Душанбе), Х. Холдизода, М. Солеҳов (Тамхид), Н. Валихочаев, А. Азизов (Ҷомеъ), А. Эгамбердиев (Самарқанд), Т. Ерматов (Конибодом), Қ. Муҳиддинов (Тошқанд) ёри расониданд, ки Институти ба ҳамаи онҳо изҳори ташаккур менамояд.

Соли 1957 ба тартиб додани намунае аз фарҳанг (фарҳон А, Б, З, Л, М, О, П, С, Ҷ) шурӯъ шуда, он соли 1959 нашр гардид. Баъд аз муҳокимаи дар Душанбе, Москва, Ленинград ва Боку намунаи дуйуми фарҳанг (фарҳон З) тартиб дода шуда, соли 1960 нашр гардид, ки дар муҳокимаи он бисёр мутахасссони соҳаи забон ва луғатшиносӣ иштирок намуданд.

Тартиб додани фарҳанг аз соли 1958 то 1963 давом карда, тахрири он аз соли 1961 шурӯъ шудааст. Ба сабаби тартидан таҳмил ёфтани фонди картотека дар муддати солҳои 1960—1964 тамоми фарҳон таҳмил ва тахрир шудаанд.

Номи тартибдиҳанда ба муҳаррирони фарҳанг дар арақдан унвонӣ ва ба тартибӣ алифбо, балки аз рӯи миқдори кори онҳо зикр ёфтааст.

Тафлиф ва тахрири якуми бо иловаҳо ба рафиқони зерин тааллуқ дорад:

Тафлифи фарҳон В, Д, Л, М, С, Ф, Ч, Ш, Ҷ, Ҷ ва тахрири якуми фарҳон В (қисман), Г, И — номзодҳои илми филология Т. Н. Зехин ва В. А. Капранов.

Тафлифи фарҳон Б, З, И, К, Н, Р, Т, Х, Қ (қисман), Х — номзодҳои илми филология И. А. Ализода ва С. Ч. Аруманов.

Тафлифи фарҳон А, Г, Е, Ж, П, Э, Ю, Я, У ва та-

рири якуми фарҳон Б (қисман), Л, С, Ч, Ш, Ҷ, Ҷ — номзоди илми филология Х. Р. Рауфов, Х. Муҳсинзода, М. Азиз-Мешкин.

Тафлифи фарҳон О, У, Қ (қисман) — В. Маҳмудов, А. Сангинов, А. Вохидов.

Тахрири якуми фарҳон К — номзоди илми филология Р. Ҳошим ва А. Сангинов. Инчунин Р. Ҳошим дар таҳмили баъзе фарҳон дигар иштирок доштааст.

Марҳум А. П. Дехоти бо иштироки А. Сангинов тахрири фарҳон В, Д-ро анҷом додааст.

Ҳодими илми А. Нуров дар тартиб додани фарҳон А, Г, Е, Ж иштирок кардааст.

Тахрири якуми як қисми фарҳон А ва Б-ро шоир М. Раҳимӣ ба ҷо овард.

Дар тартиб додани варианти якуми баъзе аз фарҳон фарҳанг номзоди илми филология А. Л. Бухоризода, Я. И. Қалонитаров, профессор О. Ч. Ҷалолов иштирок кардаанд. А. Л. Бухоризода инчунин дар тахрири якуми фарҳон А, Б ва З иштирок доштааст.

Дар кори тафлиф ва нахустин тахрири фарҳанг ҳиссаи Т. Н. Зехин, В. А. Капранов, И. А. Ализода, С. Ч. Аруманов, Х. Р. Рауфов, Х. Муҳсинзода, М. Азиз-Мешкин, В. Маҳмудов, Р. Ҳошимро махсусан қайд кардан лозим аст.

Мифҳои арабӣ Х. Р. Рауфов ва М. Азиз-Мешкин тартиб додаанд.

Академики Академияи фанҳои РСФСР Тоҷикистон доктори илмҳои филология проф. Б. Н. Ниёзмухаммадов, академики АФ Тоҷикистон, доктори илми таърих проф. З. Ш. Раҷабов, аъзо-корреспонденти Академияи фанҳои РСФСР Тоҷикистон М. Фозилов, С. Улуғзода, С. Табаров, проф. Ш. Ҳусейнзода, доктори илми филология, проф. О. Ч. Ҷалолов, докторҳои илми филология Б. И. Сирӯс, Х. Мирзозода, номзодҳои илми филология проф. Д. Тоҷиев, доцент Н. Исмаилов, доцент П. Н. Ҷоизев, номзодҳои илми филология К. Айни, А. Маниёзов, Р. Холдизода, А. Л. Хромов, А. Н. Насриддинов, Б. Тилолов, Р. Ҷаффаров, шоир Мирсаид Миршакар (Душанбе); доктори илми филология В. С. Растирогуева, доктори илми филология проф. В. И. Аббас, доктори илми филология Д. С. Комиссаров, номзодҳои илми филология А. А. Керимов, В. П. Старикин, М. И. Занд, Ч. И. Эдельман, М. И. Исоев, Т. Н. Пахалина, Ч. Х. Вақиев (Москва), доктори илми филология проф. А. Н. Болдырев, аъзо-корреспонденти АФ СССР проф. М. Н. Боголюбов, доктори илми филология В. А. Лившиц, доктори илми филология А. З. Розенфельд, номзоди илми филология С. Н. Соколов (Ленинград), номзодҳои илми филология Х. Зариназода, А. Озарӣ (Боку) дар муҳокимаи фарҳанг иштирок дошта, маслиҳатҳои судаманде доданд, ки Институти ба ҳамаи онҳо изҳори ташаккур менамояд.

Дар қорхон таёр кардани картотека ва тасҳеҳи таълиқи дастнависӣ якуми фарҳанг ҳодимони сектори луғати Институти Ш. Камолов, Х. Аҳадов, Х. Зоҳидов, А. Отахонова, С. Азиз-Мешкин, Х. Турсунова, А. Маниёзова, Х. Муҳаммадиева, М. Шукрӯва, М. Хайдарова, М. Юсуфова, М. Собирова, С. Муҳторова, Х. Бурҳонова, М. Раҳимов, Е. В. Тюменева ва ҳодими сектори адабиёт Ш. Муҳаммадиев ғайралои иштирок доштаанд.

Ҳамаи қайду тақлифҳои, ки ба ин фарҳанг онд аст, ба унвони Институти: шаҳри Душанбе, хиёбони Ленин, 21, Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ Академияи фанҳои РСФСР Тоҷикистон ва ба унвони нашриёти «Советская Энциклопедия», Москва, Ж-28, Покровский бульвар, 8 фиришода шаванд.

مقدمه

در آذربایجان تألیف یافته است، ماهیتاً دوام یا تفسیر و تکمیل «لغت فارس» شمردن ممکن است.

«لغت فارس» تفسیر کلمه‌های نادری را که در آثار شاعران آسیای میانه و قسم شرقی خراسان عصر دهم و ابتدای عصر یازدهم و امیخووند، در برمیگیرد و این کلمه‌ها با مثالها از اشعار رودکی، دقیقی، فردوسی، عنصری، قریخی و دیگران تأیید یافته اند. در فرهنگهای بعدینه از آثار خاقانی، نظامی، سعدی و دیگران نیز مثالها آورده شده‌اند. باین طریق، فرهنگها رفته رفته عمومیت پیدا نموده لغت‌های زبان فارسی را در تمام جاهای انتشار آن در بر میگیرند.

در عصر پانزدهم و مخصوصاً در عصر شانزدهم بعد از برقرار شدن حاکمیت تیموریان در هندوستان و رسمیت یافتن زبان فارسی در آن سرزمین، لغت نویسی رونق تازه‌ای گرفت و هندوستان مرکز علم لغت‌شناسی و لغت‌نویسی فارس-تاجیک گردید. در عصرهای پانزده- هفده فرهنگهای مشهور زیرین تألیف یافته اند: «شرقنامه» منیری- تألیف ابراهیم فاروقی (عصر پانزدهم)، «موید الفضل» محمد ابن لاددهلوی (۱۵۱۹)، «مدار الافاضل» قیضی (۱۵۹۳)، «فرهنگ جهانگیری» حسین اینجو (۱۶۰۸)، «برهان قاطع» اثر محمد حسین بن خلف تبریزی (۱۶۵۲)، «فرهنگ رشیدی» اثر عبدالرشید (۱۶۵۴) و دیگرها (۱).

این فرهنگها مقدار بیشتر کلمه‌ها را در برگرفته اند. اگر «لغت فارس» بیش از هزار کلمه داشته و در نسخه‌های بعدینه آن شماره کلمه‌ها تا دوهزار رسیده باشد (حتی فرهنگ «صحاح الفرس» نیز فقط دوهزار و سیصد کلمه دارد)، در فرهنگ‌هایی که در هندوستان تألیف یافته اند، شماره کلمه‌ها افزوده، مثلاً، در «فرهنگ جهانگیری» تقریباً به هفت هزار و در «برهان قاطع» به زیاده از بیست‌هزار کلمه رسیده است.

(۱) در این جا «مجمع الفرس» محمد قاسم سروری را که سال ۱۶۰۰ در ایران تألیف یافته است، نیز باید ذکر کرد که در برابر «فرهنگ جهانگیری» برای فرهنگهای آینده، ازجمله برای «برهان قاطع» منبع اساسی گردیده است.

یکی از مهم‌ترین ساحت‌های مدنیت امروزه تاجیک آموختن میراث ادبی گذشتگان است که دائره وسیع خوانندگان، دانشجویان، معلمان، نویسندگان و عالمان را تا رفت بیشتر جلب میکند.

نشر آثار نمایندگان برجسته ادبیات کلاسیکی فارس-تاجیک سال به سال میافزاید. ولی موجود و دسترس نبودن فرهنگهایی که بطلبات خوانندگان امروزه تاجیک جواب داده توانند، درست و صحیح‌تر فهمیدن این آثار را در بسا مورد‌ها دشوار میگرداند.

این طلب را بنظر گرفته انستیتوت زبان و ادبیات بنام رودکی آکادمیای فنهای تاجیکستان بترتیب دادن فرهنگی شروع نمود که در اساس متن و مثالهای منتخب از ادبیات عصر دهم تا ابتدای عصر بیستم لغات و عبارات بعضی آثار مهم بدیعی و علمی را در برمیگیرد.

علم لغت‌شناسی فارس-تاجیک تاریخ ثروتمند دیرینی دارد. فقط شماره مهم‌ترین فرهنگها، یعنی لغت‌های تفسیری (صرف نظر از لغت‌های دو زبانۀ فارسی-عربی، فارسی-ترکی، فارسی-اردو و غیره) بیشتر از چندین ده میباشد (۱).

قدیم‌ترین لغت تفسیری که تا زمان ما محفوظ مانده است، «لغت فارس» اسدی طوسی (تألیف عصر یازدهم) (۲) میباشد. نسخه‌های گوناگون از یکدیگر متفاوت آن تا عصر چهاردهم انتشار داشته است. فرهنگ «صحاح الفرس» محمد هندوشاه نخجوانی را هم که مثل «لغت فارس»

(۱) در «فهرست فرهنگهای فارسی» نام مقاله استاد متوفی سعید نفیسی ۲۰۲ لغت نامبر شده است، که یک قسم از آنها تا زمان ما محفوظ نمانده یا هنوز پیدا نشده‌اند (مراجعت کنید به «برهان قاطع» نثر محمد معین، چاپ یکم، جلد یکم، تهران، ۱۳۳۰ هجری شمسی، مقدمه ص. ۷۷-۷۱)

(۲) در بارۀ مرحله اول لغت نویسی فارس-تاجیک و در بارۀ فرهنگ ابوحفص سعدی مراجعت شود به مقاله سعید نفیسی «تاریخ لغت نویسی در ایران»، مقدمه «برهان قاطع» نشر مذکور، ص. ۷۱-۶۴.

به سبب افزایش حجم فرهنگ‌ها و آوردن مثال‌ها برای تأیید کلمه‌ها تألیف فرهنگ‌ها مدت زیادی را طلب میکرد. بنا براین فرهنگ‌هایی پیدا شدند که در آنها فقط یک قسم کلمه‌ها مثال داده میشود (مثلاً، «شرفنامه»، «مدارالافاضل» و غیره) یا بغیر از استثنای‌ها جداگانه هیچ مثال داده نمی‌شود (چنانکه «کشف اللغات» عصر شاهزدهم و «برهان قاطع» (۱).

به سبب نبودن مثال‌ها و اهل کار نبودن کاتبان به نسخه‌های فرهنگ‌ها تصحیفات زیادی راه یافته است، که بعضی فرهنگ نویسان بعدینه قید کردن آنها را ضرور دانسته اند. مثلاً، ما در «فرهنگ رشیدی» نسبت به معلوماتی که در فرهنگ‌های پیشینه داده شده است، نظریات تنقیدی مؤلف را می‌بینیم، که این دراستفاده تنقیدی فرهنگ‌های پیشتره یکی از نخستین قدم‌ها میباشد. در فرهنگ‌های «سراج اللغات» و «جراغ هدایت» — تألیف سراج الدین علی خان آرزو که از صریقون و لغت شناسان مشهور زمان خود بوده است، در برابر کلمه و عبارتهای تفسیر شونده در بسیار موردها مثال‌ها نیز مورد تنقید قرار گرفته اند (۲).

اما با وجود همه کمبودها، این مثال‌ها برای اثبات درستی تفسیر قسم زیاد کلمه‌ها (از نظم و نثر بدیعی و تاریخی) معیار معتبری بودند. رای نیک چند متخلص به بهار نیز هنگام تألیف فرهنگ مشهور خود «بهار عجم» که سال ۱۷۳۹ خاتمه یافته است، محض همین را، یعنی راه استاد بر مثال‌ها را پیش گرفته و تقریباً تمام عمر خود را بتألیف این اثر مهم صرف کرده است.

مؤلف «بهار عجم» از منبع‌های پیشینه، مخصوصاً از «فرهنگ جهانگیری»، که یک عصر پیش از وی در اساس مثال‌ها تألیف یافته و از معتبرترین لغتهای قدیمی است (ولی به سبب دشواری ترتیب کلمات چندان

(۱) در «لغت فارس» و در فرهنگ‌های اولیه فقط از نظم مثال داده میشد. ولی بعد تر، مثلاً، در «فرهنگ جهانگیری» و «بهار عجم» بعضاً مثال‌های نثری (بیشتر از آثار تاریخی) نیز و می‌خوانند. از عصر پانزدهم بعضی کلمه‌هایی که از دائرة نظم خارج اند، مثال داده نمیشد، چنانکه باصطلاحات اثرهای علمی از قبیل طب، نجوم و غیره، لغت‌های کسی ای، که از زبان زنده گرفته میشدند و اینچنین باصطلاحات «زنده» و «پازند» و «دست‌آیر» (مخصوصاً در «برهان قاطع»).

(۲) در باره کمبودهای فرهنگ‌های پیشینه مراجعت شود به «برهان قاطع» نشر محمد معین، مقاله م. معین «عوامل فساد لغات» ص. ۵۱ — ۴۷؛ به مقاله ع. دهخدا «فرهنگ شعری» ص. ۶۳ — ۶۰ و به مقاله ع. حکمت «برهان قاطع» ص. ۹۶ — ۸۹.

شهرت پیدا نکرده است) (۱)، استفاده نموده، اینچنین لغت و عبارتهای مؤلفانی را که تا عصر ۱۸ در آسیای میانه، ایران و هندوستان زیسته اند، به اعتبار گرفته، اثر خیلی جامعی آفریده است که در انکشاف فرهنگ نویسی در زبان فارس — تاجیک موقع مهمی را اشغال میکند و میتوان گفت که با همین فرهنگ دوره ترتیب دادن فرهنگ‌های زبان نظم خاتمه مییابد. در فرهنگ «بهار عجم» با تأیید بواسطه مثال‌ها فقط کلمه و عبارتهایی که در نظم (و بعضاً در نثر) و می‌خوانند و اینچنین کلماتی که در گفتگوی مردمان فارسی زبان هندوستان معمول بوده‌اند، جمع آورده شده‌است. بهمین طریق، باین فرهنگ مقدار زیاد لغت‌های شیهه ناک و تحریف شده که با مثال‌ها تأیید نیافته اند و لغتهای غیر معمول در آورده نشده اند (۲).

«بهار عجم» نسبت به فرهنگ‌های دیگر پیشینه از جهت فراوانی مثال‌ها مکمل‌تر است. مؤلف در بیان خلاصه‌های خود خیلی خالصانه و احتیاط‌کارانه رفتار میکند، بعدی که در موردهای شیهه ناک فقط مثال‌ها را قید نموده، حتی لغت را شرح نمیده. توضیحات مؤلف خیلی بی غرضانه، روان و از سرزنش به مؤلفان پیشتره که با اشتباهاتی راه داده‌اند، دور مییاشد. «بهار عجم» در بین فرهنگ‌های تفسیری سابق از جهت فکرانی بیطرفانه و شرح و تفسیر محققانه لغت و عبارات امتیاز دارد. «بهار عجم» نیز مثل فرهنگ‌های مشهور دیگر از طرف فرهنگ نویسان بعدینه و مؤلفان شرح و حاشیه‌ها استفاده شده است (۳).

در دوره‌های بعدینه که در برابر زیاد شدن تألیفات دینی علم‌های عملی نیز انکشاف یافتند، رساله و لغت‌های اختصاصی پیدا شدند، خصوصاً در ساحه طب لغت و قاموس‌ها تألیف گردیدند.

با زیاد شدن ادبیات بدیعی (چه نظم و چه نثر)، اینچنین با افزایش تألیفات علمی، خصوصاً در ساحه طب، نجوم، ریاضیات، منطقی، فلسفه، پوئیکا و غیره به فرهنگ‌های

(۱) «فرهنگ جهانگیری» اساساً بواسطه فرهنگ‌های «برهان قاطع» و «فرهنگ رشیدی» به فرهنگ نویسان بعدینه تأثیر داشته است.

(۲) قید کردن لازم است، که از این جهت نثر هندوستانی سال ۱۸۹۴ این فرهنگ، که بیواسطه از دستنویس خود مؤلف رونویس شده است، منبع خیلی معتبری مییاشد.

(۳) مثلاً فرهنگ «ارمغان آصفی» را ذکر کردن ممکن است، که واریانت اختصار یافته «بهار عجم» بوده فقط در اساس پرئسیپ دیگر ترتیب یافته است. (هندوستان، سال ۱۸۷۶)

جهت برای استفاده کنندگان نسبت به فرهنگ حجماً بزرگ محمد پادشاه «آندراج» که بدتر در سال ۱۸۸۸ تألیف یافت، برتری دارد. «غیاث اللغات» لغت های ساحه های گوناگون را فرامیگیرد (۱) و ترتیب کلمه ها در آن مرکب نمی باشد (در ترتیب کلمه ها حرفهای اول، دوم و آخرین باعتبار گرفته شده است). «غیاث اللغات» در آسیای میانه بیشتر اعتبار و انتشار پیدا کرده و تا امروز هم زیاد استفاده میشود. فقط بعد از تألیف و نشر فرهنگهای نسبتاً جامع در سالهای اخیر (خصوصاً در ایران) (۲) شهرت «غیاث اللغات» تا اندازه ای کاسته است. همه این فرهنگها برای تألیف لغت نامه های باز هم مفصل و مکمل تر زمینه مهیا کرده اند (۳).

وقت ترتیب دادن و تحریر این فرهنگ که حالا در دست تألیف، بیشتر کتابهای موجوده مورد نظر بوده، ولی اساساً از بعضی فرهنگهای مهم معتبر که ذکرشان در بالا گذشت، استفاده شده است. از جمله: «لغت فرس»، «برهان قاطع» (نشر تنقیدی محمد معین)، «بهار عجم» و «غیاث اللغات» از فرهنگهای نو: لغت فارسی - روسی میرزا عبدالله غفارف، «لغت نامه»

اختصاصی، به آنسیکلوپدی های مختصر احتیاج پیدا شد. «غیاث اللغات» - تألیف محمد غیاث الدین بن جلال الدین رامپوری (۱۸۲۷) از جمله چنین فرهنگهاست که اژدهای قیل از خودش تألیف شده را جمع بست کرده و اصطلاحات معمول ساحه های گوناگون علوم زمان خود، خصوصاً اصطلاحات عربی را در بر گرفته است (۱).

مؤلف «غیاث اللغات» در تأیید کلمه ها مثال نقل نکرده (۲)، در اکثر موردها به منبع و لغت های استفاده شده، اشاره می نماید (۳). مؤلف «غیاث اللغات» به اختلاف تلفظ کلمه ها و به طرز صحیح تلفظ بسیار اهمیت داده، تلفظ نادرست بعضی کلمه ها را قید و رد میکند.

پیش از مؤلف «غیاث اللغات» نیز اساساً در عصر شانزدهم انحراف از عنعنه فرهنگهای مخصوص نظم (فرهنگهایی که فقط معنای کلمه های مستعمل نظم را معنی داد می کردند) دیده میشود (۴). اما با تألیف «غیاث اللغات»، که معلومات اندوخته تمام فرهنگهای کم و بیش مشهور پیشینه را (چه تفسیری وجه عربی و فارسی) (۵) در بر گرفته بود، فرهنگهای پیشتره تا اندازه ای شهرت خود را از دست دادند.

«غیاث اللغات» حجماً چندان کلان نبوده، از این

(۱) بحساب تقریبی در «غیاث» بیش از هفده هزار ماده لغوی و عباره موجود است. اگر اموگراف و ترکیبهای در داخل ماده های لغوی داده شده را نیز بحساب گیریم، عدد واحد های لغوی از مقدار ذکر شده خیلی بیشتر خواهد بود.

(۲) آخرین کامیابی علم لغت شناسی فارس - تاجیک در هندوستان اثر پنج جلدی محمد علی داعی الاسلام «فرهنگ نظام» میباشد، که در حیدرآباد دکن سالهای ۳۹ - ۱۹۲۸ از جاب برآمده مورد استفاده ع. دهخدا، م. معین و لغت نویسان دیگر ایران قرار گرفته است.

(۳) یکسانی که با منبعهای گوناگون علم لغت شناسی و تاریخ لغت نویسی فارس - تاجیک و با توصیف مهم ترین فرهنگهای شناس شدن میخواهند، بغیر از سمعیهای ذکر شده مهم ترین اثرهای زیرین را توصیه میکنیم: H. Blochmann, Contributions to the persian lexicography, JRASB, vol. XXXVII, 1868, cax. 1-72; C. Salemann, Bericht über die Ausgabe des 'Mi'jār i 'jamāl', Mélanges Asiatiques tirée du Bulletin de l'Académie impériale des sciences de St.-Petersbourg, t. IX, 1888, cax. 417-594 (این اثر فهرست تاریخی و شرح مختصر ۱۶۱ فرهنگ را نیز در بر میگیرد، که در بین آنها لغت های دو زبان: فارسی - ترکی و عربی - فارسی نیز هستند)، «لغت نامه» دهخدا جلد ۴۰، مقدمه، تهران ۱۳۳۷ هجری شمسی، «فرهنگهای فارسی» (مجموعه مقاله ها) ص. ۳۷۸ - ۱۷۸ هجری شمسی، شهریار تقوی، «فرهنگ نویسی فارسی» در هند و پاکستان، تهران، ۱۳۴۱ هجری شمسی.

(۱) در «غیاث اللغات» بعضی ساده های لغوی جای، زیادی را اشغال کرده، بدرجه رساله مستقلی رسیده اند؛ چنانکه، اصطلاحهای عروض، جمع، اضافات، موسیقی، قصی (سالشمار)، حواس، هفت اقلیم، هندوستان و غیره.

(۲) همین را یادآور کردن لازم است، که اصطلاحات (ترسین ها) محتاج مثال نبوده، بلکه تفصیلات مکملتری را طلب میکنند.

(۳) قید کردن لازم است که این اشاره و حواله ها به ماخذها، یعنی به فرهنگ های دیگر نه همیشه باصل موافقت دارند مثلاً کلمه «فغان» (حواله به «بهار عجم»)، «مستغرق» و «مساغ» (حواله به «منتخب اللغات»).

(۴) چنانکه، در «موید القضا» (۱۵۱۹) و «کسف اللغات و الاصطلاحات» احمد سور بهاری و دیگران اصطلاحات و لغت های دائر به کسف و هنر (از جمله عربی نیز) زیاد میباشد. این فرهنگها تا تألیف «غیاث» همچون فرهنگهای نیم آنسیکلوپدی معمول بودند، ولی نسبت به «برهان قاطع»، که اصطلاحات و لغت های عربی را تقریباً نگرفته، اما یک قطار لغت و اصطلاحات یونانی، سریانی و غیره را در بر گرفته است، کمتر انتشار داشته اند.

(۵) در باره لغت های عربی - فارسی مراجعت شود به رساله خیلی مفصل علینقی منزوی «فرهنگهای عربی فارسی» در «لغت نامه» دهخدا جلد ۴۰ (مقدمه، تهران، ۱۳۳۷ هجری شمسی، ص. ۲۷۲ - ۲۶۵).

و مصطلحات از «بهار عجم» بیشتر استفاده شده است. بنابر غیرکافی واسخولاستیک بودن یک قسم معنی‌دادن‌های فرهنگ‌های پیشینه، برای ایضاح کلمه واصطلاح‌های علمی لغت‌های تفسیری حاضر (از لغت‌های روسی اساساً لغت س. اوژگوف و از فارسی «فرهنگ عمید») مورد نظر بوده‌اند.

برای معین نمودن واریانتهای گوناگون فونتیکی و انتخاب شکل معتبرتر آنها تذکر و قیده‌های تنقیدی «غیاث اللغات» و تفصیلاتی که در «هفت قلزم» آمده است، باعتبار گرفته شد.

لغت و عبارتهای فرهنگ ما

فرازیئولوگیکه. فراوانی عبارتهای فرازیئولوگیک، خصوصاً عبارتهای مجازی بدیعی در زبان ما تشخیص دادن عبارتهای استوار و تپیی را از عبارتهای تصادفی که محصول فکر و خیال شاعرانه یک مؤلف میباشند، خیلی دشوار میگرداند. در فرهنگهای سابق این گونه تشخیص اساساً دیده نمی‌شود. آنها تمام عبارتهای فرازیئولوگیک و مصطلحاتی که در آثار منظوم دیده شده‌اند، بی‌فرق بفرهنگها داخل میگرداند. مثلاً، فرهنگ «مصطلحات الشعراء» وارسته (عصر هیجدهم)، چنانکه از عنوانش هم دیده میشود، تمام عبارتهای مجازی را که شاعران کار فرموده یا در خیالخانه خود آفریده‌اند، فرا میگیرد و در این مورد در زبان مستعمل بودن، از طرف دیگران کار فرموده شدن یا نشدن آنها با اعتبار گرفته نمی‌شود. یک قسم مهم این قبیل عبارتهای مخصوص زبان نظم حساب کردن ممکن است که از عصرهای نهم و دهم و بعد از طرف نسلهای گوناگون شاعران آفریده شده، به مرور زمان صیقل یافته، در شکلهای مجازی و استعاری گوناگون کار فرموده شده، در نظم تا اندازه‌ای موقع استواری اشغال نموده‌اند.

زبان نظم که یکی از شاخه‌های اساسی زبان عموم خلقی است، در دوام انکشاف چندین عصری خود بحساب نسل به نسل گذشتن و شاخ و برگ پهن کرده انکشاف یافتن و جلوه‌های تازه پیدا نمودن سیستم عبارتهای فرازیئولوگیک و مجازی غنی‌تر و مرکب‌تر گردیده است. اگر ما عبارتهای مجازی نسبتاً ساده و قهقاری شاعران عصر ۱۰-۹ را با اسلوب ترکیب شاعران دوره‌های بعدینه مقایسه نمائیم، موقع عبارتهای فرازیئولوگیک نو ایجاد شده روشن معلوم میشود.

آفریدن اقاده‌های مجازی و عبارتهای فرازیئولوگیک بمانند، دادن جلوه‌های نو به ترکیب عبارتهای معمول نظم خصوصاً در سبک هندی ترقی زیاد یافت که برجسته‌ترین نماینده این اسلوب میرزا عبدالقادر بیدل میباشد.

دخدا، «فرهنگ نفیسی» (فرودسار) علی اکبرناظم الاطبا و قسماً «فرهنگ فارسی» محمد معین (جلد های ۱، ۲) و غیره.

برای شرح لغت‌های قدیم ایرانی و اینچنین کلمه‌هایی که پیش از اسلام از زبانهای سریانی، یونانی، آرامی، ترکی و غیره بزبان فارس-تاجیک در آمده‌اند، از نشر تنقیدی «برهان قاطم» محمد معین؛ برای مقایسه و معین نمودن لغت و اصطلاحات عربی از «غیاث اللغات»، «قاموس عربی-روسی» پروفیسور بارانف خ. ک. (مسکو، ۱۹۵۷) و برای ستجیدن افاده و جلوه‌های مختلف عبارتهای

لغت. فرهنگ حاضر لغت و عبارتهای هائیرا که در کاروتیکه-ورقه‌های شیعه لغت اینستیتوت زبان و ادبیات بنام رودکی جمع آورده شده‌اند و مقدارشان در پایان تألیف فرهنگ تا پنجصد هزار رسیده بود، در برمیگیرد. بفرهنگ فقط لغتهائی داخل شده‌اند که چه از جهت شکل و چه از جهت معنا باندازه قناعت بخش تأیید یافته باشند. یک قسم نه خندان زیاد کلمه و عبارتهای معنی و محل استعمال آنها معین نگردیده است، بفرهنگ داخل نشده‌اند. این قبیل کلمه‌ها قاعدتاً، در فرهنگ‌های پیشینه نیز وانی خورند. یک قسم نه چندان زیاد لغتهائی که در ورقه‌های ما، یعنی در مثالهای جمع‌شده موجود بوده و باین فرهنگ در آمده‌اند، در فرهنگهای استفاده شده وانی خورند. این قبیل لغت و عبارتهای اساساً از اثرهای مؤلفان آسیای میانه از عصر پانزدهم تا اول عشر بیستم گرفته شده‌اند.

در اثانی انتخاب و ترتیب واحدهای لغوی مسئله داخل کردن کلمه‌های مرکب و کلمه‌های ساخته (مشقات) که بواسطه آفیکس‌ها بعمل آمده‌اند، دشواری‌ای پیش آورد. کلمه‌های مرکب و ساخته در زبان خیلی زیاد و امکانت ایجاد آنها از طرف مؤلفان جدا گانه نامحدود است. ولی تا حال فقط قسم خیلی کم آنها بفرهنگها در آمده بودند.

به فرهنگی که حالا بشما تقدیم میشود، آن کلمه‌های مرکب و ساخته (مشقات) داخل شده‌اند که مفهوم دیگری، تا اندازه‌ای تابش معنائی تازه یا جلوه اسلوبی نوی پیدا کرده‌اند. بنابراین یک قسم این قبیل کلمه‌های مرکب و ساخته که بفرهنگ ما داخل شده است، در فرهنگهای پیشینه دیده نمی‌شود.

وقت بفرهنگ داخل کردن کلمه‌های مرکب و ساخته به کلماتی امتیاز داده شده است که بواسطه سوییکسهای قدیمه حالا کم مستعمل بوجود آمده‌اند (چنانکه، سیاه قام|| سیاه پام، فرخاردیس، ماهوش و هکذا).

معنای کلمه پریئسیپ نشان دادن منبع قبول نشده است، از این پریئسیپ محض کلمه‌های لهجوی را استثنا کردن مناسب دیده نشد. در این صورت در موردهای دیگر هم منبع‌ها را ذکر کردن لازم می‌آید که این ساخت فرهنگ را خیلی مرکب میگردانید. دوم اینکه در بسیار موردها این کلمه‌ها در ابتدای انتشار خود لهجوی بوده، با مرور زمان بواسطه نظم پهن گردیده، در جایهای دیگر نیز مستعمل شده، بزبان عمومی نظم درآمده اند. مثلاً، در «لغت فارس» کلمه «اصلاً سغدی» «فح»، «فح» (ضمیمه) مجازاً (محبوبه) همچون کلمه خاص فرغانه ذکر شده است «بزبان فرغانه»، در نسخه دیگر: «به عبارت فرغانیان». اما این کلمه در دوره‌های بعدینه در نظم خیلی انتشار یافته، خاصیت لهجوی از بین رفته است. در «برهان قاطم» دائرة انتشار این کلمه خیلی وسیع نشان داده شده است: «بلغت فرغانه و ماورا النهر یعنی استعمال کلمه را با دائرة تنگ فرغانه محدود نکرده، در تمام ماورا النهر انتشار داشتن آن قید شده است. «غیاث اللغات» معنای این کلمه را در اساس معلومات «برهان قاطم» ذکر کرده، به لهجوی بودن آن اشاره‌ای نکرده است.

واریاتها. در دوام موجودیت و انکشاف ده عصری زبان تاجیکی در دائرة وسیعی از ایران تا کاشغر و هندوستان تلفظ اکثر کلمه‌های چه ایرانی و چه عربی، خصوصاً در حرفهای صداناک کوتاه، بتغییرات زیادی دچار میگردید.

در فرهنگ ما آن طرز تلفظ کلمه‌ها، که در فرهنگهای قدیمه قید شده‌اند، ذکر یافته و آن واریاتی، که مورد قبول و اعتراف بیشتر فرهنگ‌نویسان قرار گرفته است، بجای اول گذاشته شده است. اگر طرز تلفظ آسیای میانه و ایران فرق میکرده باشد، شکل تلفظ آسیای میانه در جای اول ذکر میشود. اما کلمه در داخل مثالها، عادتاً در شکل خاص زمان و محل زندگی مؤلف داده میشود. بهمین طریق، در یک واحد لغوی که طرز تلفظ گوناگون دارد، در مثالها از سعدی و حافظ یک طرز، از سید، سواد، شاهین یا احمد دانش طرز دیگر تلفظ داده شدنش ممکن است. بنابراین مثالهایی که از کتابهای گوناگون گرفته شده اند، عیناً، به طرز نوشت خود آنها به کارتوتیکه ثبت گردیده، ولی در شکل معمول عمومی به فرهنگ در آورده شده‌اند (۱).

(۱) واضح است، که سبب اختلافات در تلفظ و تفاوتهای فونیتیکی که دیر باز موجودند، این جهت کلمه‌ها در فرهنگ در بعضی موردها فقط تقریبی و شاید هم ناقص عکس یافته است

جدا کردن واحدهای صاف فراژیولوگی از عبارهای مجازی و بفرهنگ داخل نمودن آنها در اساس پریئسیپ منهوبیت آنها بوده است. اگر عبار خصوصیت برجسته فراژیولوگی و ایدیومی نداشته، با وجود استعاری و مجازی بودن خود به خواننده مفهوم باشد، به فرهنگ در آورده نشده است.

واضح است که بطور قطعی فرق کردن فراژیولوگی و ریخته از افاده‌های بدیعی مجازی کار بسا دشوار و حتی غیر ممکن است. بنابراین در فرهنگهای پیشتره قسم زیاد این قبیل عبارهای مجازی را باقید مخصوص «کنایه از...»، «مجازاً...»، «مراد از...»، «استعارتاً...» ذکر کرده اند، که اکثر آنها یا عبار فراژیولوگی نمی باشند و یا بیک گروه خاص آن منسوبند و فقط بزبان نظم یا باسلوب خاص شاعر جداگانه‌ای تعلق دارند. بنابراین یک قسم عبارهای مجازی که فراژیولوگی خالص نیستند و یا باسلوب فردی شاعری خاص میباشند، اگر فهمیدن آنها تا اندازه‌ای دشوار باشد، به فرهنگ در آورده شده اند.

اشاره و قیده‌ها، از بسکه فرهنگ در اساس مثالها ترتیب یافته است، اشاره و قیده‌ها بقدر امکان کم کرده شده، اساساً قیده‌هایی نگه داشته شده اند، که به شکل کلمه دخل دارند (عربی شده، کوتاه شده و غیره)؛ یا به یکی از ساحه‌های دانش منسوب بودن و به معنای اصطلاحی آن اشاره میکنند (گراماتیکی، ادبیات شناسی، طب، نجوم، فلسفه و غیره). برای فرق کردن اسلوب (اسلوب کتابی، گفتگویی، تحقیری و غیره) قید و اشاره‌ای داده نشده است، چونکه نسبت بزبان دوره‌های گذشته چنین فرق گذاشتن کار خیلی دشواری است. فرهنگ نویسان پیشینه هم باین جهت کار چندان اهمیت نمی دادند.

مثالهای فرهنگ برای معین نمودن خاصیت اسلوبی کلمه‌ها یاری میرسانند. باید این هم تاکید شود که بعضی مثالها شاید یک اسلوب یا یک مرحله و دوره حیات اسلوبی کلمه را نشان می‌دهند؛ جستجوهای آینده و گرد آورده شدن مقدار زیاد مثالها از دوره‌های گوناگون و جایهای مختلف انتشار زبان فارسی، جلوه‌های اسلوبی دیگر کلمه‌ها را نیز بمیدان بر آورده میتوانند. اینچنین دایر به مشوسیت لهجوی کلمه‌ها نیز در فرهنگ قیدی داده نمی‌شود، هر چند که در فرهنگهای پیشتره گاه-گاه چنین قیدی موجود است. اولاً، سبب در اینجا

است که چنین قیدی نتیجه خلاصه از مثال نشده، فقط جهت اخباری داشته میتواند و بآن حجت و منبع نشان دادن لازم می‌آید، یعنی فرهنگها نیز ذکر کردن لازم میشد که لهجوی بودن این کلمه در آنها قید یافته است. از بسکه در فرهنگ ما دایر بشکل و

سماع (CHMOH) لولیان و جوش اوباش،
تماشا مرجبا، نظاره شایاش! (ناظم)

قضا را در آمد یکی خشک سال،

که شد بدر سیمای (CHMOH) مردم هلال. (سعدی)

در بعضی موردها در مثالها برای از یکدیگر فرق
کردن این قبیل کلمهها پیش از اضافه علامت B
گذاشته شده است.

بعضاً در نظم از یکدیگر جدا کردن هجاها
ضرورت پیدا میکنند. در این موردها در کلمههای
مرکب از قبل اولوالعزم، گلزار علامت B گذاشته
میشود.

در آن کلمههای عربی که در آخر همزه دارند،
نیز گاه علامت B گذاشته میشود. در این موردها
طرز نوشت مؤلف «غیاث اللغات» باعتبار گرفته شده
است.

در اکثر موردها از کلمههای مستقل فرق کناندن
واریانتهای فوتبیک (تلفظ) دشوار است. مثلاً، کلمههای
افسانه، فسانه اساساً واریانت یکدیگرند. اما در مثالهایی
که جمع کرده‌ایم، در معنای این کلمهها فرق مشاهده
میشود. در این موردها این قبیل کلمهها، با وجود داشتن
یک یا چند معنای مشترک، همچون واحدهای جداگانه
لغوی با معنای جداگانه داده شده اند.

املا. خصوصیت‌های الفبای حاضره تاجیک در موردهای
جداگانه در مقرر نمودن شکلی که طرز تلفظ پیشتره بعضی
کلمهها را پره و درست افاده نماید، دشواری بوجود
میآورد. مثلاً، کلمههای (سیما) و (سماع) اگرچه در
بونت جداگانه خود از هم فرق می‌کنند ولی وقت
قبول کردن اضافه همسکل میشوند:

مثالها و توضیحات

و. مورد استعمال کلمه و عبارتها چندان امکانت نمی‌دهد
لیکن بهر حال مثال برای معین نمودن معنا، زبان
و محل استعمال آنها (بواسطه ذکر یافتن مؤلف) سودمند
خواهد بود. مثالهای تاریخی قدیم نسبت به مثالهای
دوره‌های بعدینه چندان مشخص و برجسته نباشد هم،
پیشتر بآنها امتیاز داده شده است. اگر در فرهنگهای
پیشتره (اساساً در «بهار عجم») مثالهای واضح و معین
تر واخورد، از آنها استفاده گردیده است. اگر در
فرهنگهای پیشتره معنای دیگر کلمه (بغیر از آنهایی،
که در کارتوتیکه موجود است) نیز داده شده و با
مثالها تأیید یافته باشد، این معنا و مثالها باعتبار اهمیت
خود بعضاً به فرهنگ داخل کرده شده اند. ولی در
موردهای شبهه ناک از معتداید و مثالهای فرهنگهای
قدیمه صرف نظر شده است.

مثال خصوصاً برای تأیید معنای کلمههای عربی
اهمیت کلان دارد. لغت نویسان گذشته معنای کلمه
های عربی را عادتاً از لغت‌های تفسیری عربی یا از
ترجمه آنها بفارسی گرفته اند، مثلاً، از «صراح» جمال
الدین قرشی (تألیف ۱۲۱۳) که ترجمه یا واریانت عربی -
فارسی لغت تفسیری مشهور عربی «صحاح» الجوهری
(عصر دهم) میباشد. در این موردها در زبان تاجیکی
با مرور زمان معنای خود را تغییر دادن کلمههای
عربی از طرف آنان باعتبار گرفته نمیشد.

در زبان تاجیکی یکدام معنا کارفرموده شدن کلمههای
عربی را فقط از مثالها استخراج معین کردن ممکن است.
در این خصوص از تاریخ «روضه الصفا» (عصر پانزدهم)

مثالها. پرنسپ اساسی فرهنگ استناد بر مثالهای
کارتوتیکه میباشد، در موردهای خیلی نادر از مثالهای
فرهنگهای دیگر استفاده شده است. بهمین طریق تأیید
کلمهها با مثالها خصوصیت اساسی و مهم فرهنگ است
و از این جهت به فرهنگهای از قبیل «لغت فرس»
و «بهار عجم» قرابت دارد (۱).
اما فرق از فرهنگهای دیگر در اینجاست که در
فرهنگ ما فقط لغت‌های نظم گرفته نشده، بلکه مؤلفان
بقدر امکان کوشش کرده اند که از آثار مشهور پیشتر
مثال آورند.

بسیب چندان کلان نبودن حجم فرهنگ برای تأیید
هر معنای کلمه از کارتوتیکه از آثار مؤلفان گوناگون
فقط دو و بعضاً سه مثال گرفته شده است. کم بودن
مقدار مثالها به پره نشان دادن تمام جهت‌های معنا

(۱) موقع و اهمیت مثالها را برای تأیید شکل و
معنای کلمات لغت شناسان همه زبانها قید کرده اند.
لغت نویسان دوره اخیر ایران نیز باین جهت بسیار
اهمیت داده اند. چنانکه، علی اصغر حکمت برای تأیید
کلمهها مثال نداشتن را کمبود اساسی «برهان قاطع»
حساب میکند. (مقدمه «برهان قاطع»، نشر م. معین ص. ۹۰
و بعد). این کمبودی میباید شده است، که ناشر
آن محمد معین در برابر جستجوها و دلیلهای ایتولوجی
در بسیار موردها برای اثبات یا رد توضیحات «برهان
قاطع» در حاشیه مثالها نقل نماید.

بهین طریق، در فرهنگ استناداً به مثالها نه فقط معنای اساسی کلمه، بلکه معنای طفیلی و غیرتبی آنها نیز باعتبار گرفته شده است. دشواری دیگر طبقه بندی معنای گوناگون، خصوصاً جدا کردن معنای اساسی از مجازی و استعاری و در تحت رقمها قرار دادن آنها میباشد. در اکثر موردها به اساسی و مجازی جدا کردن معنا تا اندازه‌ای شرطی میباشد، در بعضی موردها به اساسی و مجازی جدا کردن معنای کلمه در صورت نبودن مثال بنظر طبیعی نماید هم، در داخل مثال از همدیگر جدا کردن آنها دشوار میباشد. کلمه‌هایی هستند، که معنای اصلی و مجازی آنها به هم آمیخته معنای جامعی پیدا کرده است، مثلاً، در کلمه‌های فلک، خرچ، گردون، سپهر و هکذا. معنای آسمان با تقدیر، قسمت، سرنوشت خیلی وابسته و مربوط شده‌اند (۱). بنابراین در شرح معنای علیحدۀ چنین کلمه‌ها فقط عامل سمانتیکی اساسی باعتبار گرفته شده است.

مثالهایی که در آنها کلمه‌های ایضاح شونده بطریق ایهام کار فرموده شده اند، یعنی گوینده کلمه را بدو معنا آورده است، قاعدتاً به فرهنگ در آورده نشده اند. بعضی دشواریهایی که بآنها اشاره شده، بیواسطه به مثالهایی دخلنا کنند که شرح کلمه‌ها از آنها گرفته شده است. در نظر داشتن لازم است که مثالها در اکثر فرهنگ موقع اساسی دارند و شرح کلمه‌ها در اکثر موردها معنای حقیقی، و تائیش‌های گوناگون معنایی و اسلوبی آنها را که در متن دیده میشود، نه پره و همه طرقة، بلکه تقریبی عکس می نمایند، یعنی بآن تا اندازه‌ای نزدیک میشوند. از اینجا واضح است که تفسیر عین یک واحد لغوی یا مفهوم ممکن است به طرزهای گوناگون، از نقطه نظرهای متفاوت و در حجم معنایی مختلف (وابسته به فهمیده شدن آن) داده شده باشد و البته فرهنگ ما از این قبیل کمبودهای خالی نمی باشد. اما خود مثالها در اکثر موردها به تفتیش کردن ایضاحات ما و به تصریح آنها در آینده اسکان میدهند.

* * *

ما اینجا یک قسم دشواریها و وابسته به آن بعضی کمبودهای فرهنگ را هنگام ذکر پرنسپهای اساسی ترتیب فرهنگ قید نمودیم. شعبه لغت استنیتوت زبان و ادبیات بنام رودکی تذکرها عاید بناصحی و کمبودهای موجوده را در فرهنگ و اینچنین مصلحت‌های عاید به پرنسپهای آنرا با مسئولیت تمام

(۱) این حادثه در زبانهای دیگر نیز وامیخورد. مثلاً، «O, nebol» «ای آسمان!» در زبان روسی و هکذا.

و از آثار دوره‌های اخیر، از تالیفات احمد دانش و دیگران که کلمه و عبارتهای عربی را زیاد کار فرموده‌اند، بیشتر مثال آورده شده است. تفسیر و معتیداد ازبکه تمام کلمه‌های فرهنگ

به مثال و شاهدها اساس یافته است، معنی و شرح آنها نیز در اساس مثالها داده میشود. بنابراین شرح و تفسیرات فرهنگهای قدیمه از نقطه نظر موقع کلمه در مثالهای موجوده سنجیده شده اند و بعضاً سبب به فرهنگهای استفاده شده معنا و تائیشهای دیگر آنها مشاهده گردیده است. بعضی معنایی که از مثالها می‌برایند، در فرهنگهای قدیمه دیده نمی‌شوند که این حادثه طبیعی است، زیرا هیچ یک کتاب لغت تمام معنای همه کلمه‌ها را احاطه کرده نمی‌تواند، بلکه یک قسم کم و بیش مهم آن را در بر میگیرد.

دشواری دادن شرح و توضیحات واضح و کامل بهمه معلوم است. در زبان تاجیکی معنای مجازی پیدا کردن کلمه‌ها و بمعنای استعاری کار فرموده شدن آنها بنزد لغت نویسان یک رشته مسئله‌هایی میگذارد که حل آنها تنج و فرصت زیادی را طلب مینماید. یکی از این مسئله‌ها فرق کردن معنای اساسی کلمه از معنای طفیلی و تصادفی اکثر از معنای مجازی آن میباشد. در کاروتیکه موجود بودن دو و یا زیاده از این مثال که یک معنا را تأیید مینماید، حل این مسئله را آسان میکند. اما اگر مثال فقط یک تا باشد، حل مسئله دشوار میگردد. نسبت به دوره‌های نزدیک (عصر ۱۹ و اول ۲۰) در پاره تیبی بودن یا نبودن این معنا بیک خلاصه آمدن ممکن، ولی برای عصرهای گذشته این کار را کردن دشوار است. بنابراین یک قسم معنایی که در فرهنگ به کلمه‌ها داده شده و با مثالها تأیید یافته اند، از احتمال دور نیست که استعمال غیر تیبی یا تصادفی باشد. هرچند در اتنای ترتیب دادن فرهنگ اکثر این قبیل معناها برآورده شده اند، ولی مؤلفان از معنای تیبی جدا کردن معنای طفیلی و تصادفی را بخود وظیفه قرار نداده اند. معنای نو کلمه اگر با مثالهای برجسته از مؤلف معتبری تأیید یافته باشد، همچون قاعده بفرهنگ در آورده شده است. این جهت را نیز بنظر گرفتن لازم است، که حتی استادان خیلی معتبر کلام نیز بعضاً در کار فرمودن کلمه‌ها به اشتباه و حتی بخطا راه داده اند (۱).

(۱) مثلاً، سعدی در «بوستان» هنگام تصویر بت پرستیدن هندویان روحانی هندی را «مطران آتش پرست» مینامد و حال آنکه «مطران» کلمه یونانی بوده مطروبولیت را افاده میکند. بهین طریق در آنها هر دو کلمه هم بی‌مورد کار فرموده شده است.

آن سال ۱۹۵۹ نشر گردید. بعد از محاکمه در دوشنبه مسکو، لنینگراد و باکو نمونه دوم فرهنگ (حرف های ذ، ز، ض و ظ) ترتیب داده شده. سال ۱۹۶۰ نشر گردید، که در محاکمه آن بسیار متخصصان ساحه زبان و لغت شناسی اشتراک نمودند.

ترتیب دادن فرهنگ از سال ۱۹۵۸ تا ۱۹۶۳ دوام کرده، تحریر آن از سال ۱۹۶۱ شروع شده است. به سبب تدریجاً تکمیل یافتن فوند کارتوتیکه در مدت سالهای ۶۴ - ۱۹۶۰ تمام حرفها تکمیل و تحریر شده اند.

نام ترتیب دهندگان و محرران فرهنگ در ورقه عنوانی که بترتیب الفبا، بلکه از روی مقدار کار آنها ذکر یافته است.

* * *

همه قید و تکلیف هائی که باین فرهنگ عاید است، بعنوان انستیتوت: شهر دوشنبه، خیابان لنین، ۲۱، انستیتوت زبان و ادبیات بنام رودکی آکادمیای علوم تاجیکستان و بعنوان اداره نشریات «ساوتسکایا انتسکلویپنیا»، مسکو، پاکرووسکی بولوار، ۸، فرستاده شود.

قبول میکند که همه آنها در آینده، هنگام تألیف فرهنگ مکملتر استفاده خواهند شد.

* * *

کار جمع آوردن ماتریال و پکارتوتیکه گذاراندن مثالها از آخر سال ۱۹۵۳ سر شده است. جمع آوردن مثالها بیشتر از طرف کارمندان سکتور لغت انستیتوت، اساساً از طرف ترتیب دهندگان فرهنگ بعمل آمد. از خارج انستیتوت در این کار نامزد علم فلسفه م. جاهد و ضیائیان کهتسال از شهرها و رایونهای تاجیکستان و اوزبکستان: بابا رحباف، م. داداشف، ع. یوسفی، م. عشور محمداف، م. جعفراف، ع. غازیف، ر. نورمحمداف، ت. مقسودف (شهر دوشنبه)، ح. هادی زاده، م. صالحوف (تمهید)، ن. ولی خواجهیف، ع. عزیزاف (جامع)، ع. ایگمیردیف (سمرقند)، ط. یارمتوف (کان بادام)، ق. محی الدینف (تاشکند) یاری رسانیده اند که انستیتوت بهمه آنها اظهار تشکر می نماید.

سال ۱۹۵۷ به ترتیب دادن نمونه ای از فرهنگ (حرفهای ا، آ، ب، ز، ل، م، پ، س، غ) شروع شده

РҶҲАТИ МУАЛЛИФОН
ВА АСАРҶОИ АСОСИИ ИСТИФОДАШУДА¹

Абунсӯҳи Аъима	— Абунсӯҳи Ҳаллоҷи Аъимаи Шерозӣ, асри XIV—XV, ҷони Қус-тантани (Стамбул), 1303 х.	Васлӣ	— Васли Самарқандӣ, асри XIX ва ибтидои XX, Девон, ҷони Самарқанд, 1909.
Абушанури Балхӣ	— асри X, «Луғати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рудакӣ»; «Ашъори ҳамасрони Рудакӣ», Сталинобод, 1958.	Восифӣ	— Зайниддин Маҳмуди Восифӣ Ҳиротӣ, асри XVI, «Бадоеъ-ул-вақоъ», дастнавис; ҷони интиқодии А. Н. Болдырев, қ. I—II, Москва, 1961.
Авфӣ	— Муҳаммади Авфӣ Бухорӣ, асри XII—XIII, «Чавомеъ-ул-ҳикоят», дастнавис.	Дақиқӣ	— Абумансур Муҳаммад бини Аҳмади Дақиқӣ, асри X, аз «Луғати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рудакӣ»; «Ашъори ҳамасрони Рудакӣ».
Адиб Собир	— Шихобиддин Адиб Собирӣ Тирмизӣ, асри XI—XII, «Ашъори мунтахаб», Душанбе, 1965, инчунин аз таъкироҳ.	Ибни Сино	— Абуалӣ ибни Сино, асри XI, «Донишнома», ҷони Техрон, 1315 х. ш.
Анварӣ	— Авҳадуддини Анварӣ Абевардӣ, асри XII, Девон, қитаот, қисман қасоид, ҷони Ҳинд, 1900.	Ибни Ямин	— асри XIV, Девони қитаот, дастнавис.
«Анварӣ Суҳайлӣ»	— таълифи Ҳусайни Воизи Кошифӣ, ҷони Ҳинд (Конпур), 1328 х.	Иморат Марвазӣ	— асри X, «Луғати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рудакӣ»; «Ашъори ҳамасрони Рудакӣ».
Аттор	— Фаридулдини Атторӣ Нишопурӣ, асри XII—XIII, «Мантқиқ-ут-тайр», Конпур, 1891; «Тазкират-ул-авлиё», Техрон, 1321 х. ш.	Исмаи	— Хоҷа Исмаи Бухорӣ, асри XV, Девони дастнавис.
«Аҳлоқи Мӯҳсинӣ»	— таълифи Ҳусайни Воизи Кошифӣ, асри XV, ҷони Ҳинд, 1904.	«Калила ва Димна»	— таълифи Насрулло Абдуллоҳи Ғазнаӣ, асри XII, ҷони Техрон, 1940.
«Аҳлоқи Чалолӣ»	— таълифи Чалолиддини Даввонӣ, асри XV, ҷони Ҳинд, 1891.	Қамолӣ Хучандӣ	— асри XIV, Девони дастнавис; «Ашъори мунтахаб», Сталинобод, 1959.
Аҳмади Дониш	— Аҳмад-маҳдуми Дониши Бухорӣ, асри XIX, «Наводир-ул-вақоъ» (дастнавис); «Рисола», ҷони Душанбе, 1960.	Қисой	— Маҷидидин Абулҳасани Қисоӣ Марвазӣ, асри X—XI, «Луғати фурс»; «Ашъори ҳамасрони Рудакӣ».
«Аҷоиб-ул-маҳлуқот»	— таълифи Закарӣ ибни Муҳаммади Қазвинӣ (тарҷима аз араб), ҷони Ҳинд, 1903.	Манучехрӣ	— Абунаҷи Аҳмади Манучехрӣ Домғонӣ, асри XI, Девон, ҷони Техрон; «Луғати фурс».
Бадри	— Бадри Қашмирӣ, асри XVII, «Шамъи дилафруз», дастнавис.	Маҳфӣ	— асри XVII, Девон, ҷони Ҳинд (Лохур) ва «Маҷмаи шеърҳои Зебуннисо, Сталинобод, 1958.
«Баҳористон»	— таълифи Абдурахмони Ҷомӣ, асри XV, ҷони Ҳинд.	«Маҷмӯат-уш-шуаро»	— таълифи Фазли Намангонӣ, асри XVIII—XIX, ҷони Тошқанд, 1325 х.
Бедил	— Мирзо Абдулқодир Бедил, Қулдиёт, ҷони Ҳинд (Бамбай), 1299 х.; Девон, ҷони Ҳинд (Бамбай), 1875; Девон (дастнавис).	Мулҳам	— Мулло Абдуллоҳи Мулҳами Бухорӣ, асри XVII, аз рисолаи А. Мирзоев «Мулҳами Бухорӣ», Сталинобод, 1948.
		Мунҷик	— Абулҳасан Али Мунҷики Тирмизӣ, асри X, «Луғати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рудакӣ»; «Ашъори ҳамасрони Рудакӣ».
		Мӯҳӣ	— Муҳиддини Мӯҳӣ Хучандӣ, асри XIX—XX, Девони дастнавис ва ҷони Тошқанд, 1330 х.

¹ Ин ҷо аввал номи нависанда ё асар ба он тарзе, ки дар фарҳанг дар поёни мисолҳо омадааст, зикр мебард. Баъд номи нависанда нисбатан пурратар, давраи зинагонии ӯ ва он асарҳои вай, ки дар фарҳанг истифода шудаанд, баён мешавад. Агар дар фарҳанг дар поёни мисолҳо номи асар зикр шуда бошад, ин ҷо номи муаллифи он ва баъзе маълумоти дигар илова мешавад.

² Абумансур Али ибни Аҳмади Асадин Тусӣ, «Луғати фурс», нашри Аббоси Иқбол, Техрон, 1319 х. ш.

³ С. Нафисӣ, «Аҳвол ва ашъори Рудакӣ», қ. III, Техрон, 1319 х. ш. (1940).

- Насириддини Тусӣ** — асри XIII, «Ахлоки Носирий», ҷони Ҳинд, 1323 х.; «Асос-ул-иктибос», Техрон, 1325 х. ш.
- Низоми Албиса** — асри XV, Девон, ҷони Қўстантавия (Стамбул), 1303 х.
- Низомии Арӯй** — асри XII, «Ҷаҳор макода», ҷони Лондон — Лейден, 1910.
- Низомӣ** — асри XII, «Хамса», ҷони Ҳинд (Бамбай), 1285 х.; «Сикандарнома», ҷони Ҳинд (Конпур), 1871.
- Нозим** — **Алӣ Ризон Нозими Ҳирай**, асри XVII, «Юсуфу Зулайхо», дастнавис; ҷони Ҳинд (Лакхнав), 1870.
- Носири Хисрав** — асри XI, Девони ашъор, ҷони Техрон, 1335 х.; «Сафарнома», ҷони Техрон.
- «Оташкада»** — таълифи Пўтфалибеги Озар, Бамбай, 1276 х.
- «Равзат-ус-сафо»** — таълифи Мирхонд (Мухаммад ибни Ховандшоҳ ибни Мухаммади Ҳирай), асри XV, ҷони Ҳинд, Бамбай, 1891 х.
- Румӣ** — Чололиддини Балхи Румӣ, асри XIII, «Маснави», ҷони Ҳинд, Бамбай, 1276 х.
- Рудакӣ** — асри X, «Лугати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рудакӣ»; «Осори Рудакӣ», Сталинобод, 1958.
- Савдо** — Абдулқодирхочаи Савдон Бухорой, асри XIX, «Мунтахабот», Сталинобод, 1958.
- Садри Зиё** — Шарифон-маҳдуми Бухорой, асри XIX—XX, «Наводири Зиёна», автограф.
- Сайидо** — Миробида Сайидон Насафӣ, асри XVII, Девони мунтахаб, Сталинобод, 1944.
- Саной** — Абулмачди Санови Ғазнавий, асри XI—XII, «Халкит-ул-хақоник», ҷони Ҳинд, 1885.
- Савдӣ** — асри XIII, Куллиёт, ҷони Техрон, 1332 х. ш.; Куллиёт, ҷони Ҳинд (Бамбай), 1309 х.; «Гулистон», ҷони Ҳинд; «Бўстон», ҷони Ҳинд.
- Сонб** — Мирзо Мухаммадали Сонби Исфажонӣ, асри XVII, Девони дастнавис.
- «Тақзирай Давлатшоҳ»** — асри XV, дастнавис; наشر Э. Браун, Лондон, 1901.
- Тайёни Марғазӣ** — асри X, «Лугати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рудакӣ»; «Ашъори ҳамасрони Рудакӣ».
- «Тарҷумон-ул-балогат»** — таълифи Мухаммади Родуёӣ, асри XI, ҷони Истамбул, 1949.
- «Таърихи Байҳақӣ»** — таълифи Абулфазли Байҳақӣ, асри XI, ҷони Техрон, 1324 х. (1945).
- «Таърихи Наршахӣ»** — Таърихи Бухоро, таълифи Абубакр ибни Чафарӣ Наршахӣ, асри X, ҷони Техрон, 1317.
- «Таърихи Сайидроқӣ»** — асри XVIII, дастнавис.
- «Таърихи Систон»** — асри X—XI, ҷони Техрон, 1314.
- «Таърихи Табарӣ»** — таълифи Абуҷафар Мухаммади Табарӣ, тарҷумаи Балъамӣ, асри X, ҷони Ҳинд (Конпур), 1322 х.
- «Таърихи Фаршга»** — таълифи Мухаммад Қосим Ҳиндушоҳи Наҳҷавонӣ, асри XVII, ҷони Ҳинд (Конпур), 1884.
- Туграл** — Нақшбонӣ Туграл, ибтидои асри XX, Девон, ҷони Когон, 1916.
- «Тухфат-ул-аҳбоб»** — таълифи Қорӣ Раҳматуллоҳи Вазехи Бухорӣ, асри XIX, ҷони Тошканд, 1392 х. (1914).
- Убайди Зоконӣ** — асри XIV, Куллиёт, ҷони Техрон, 1321 х. ш.
- Урфӣ** — Урфӣи Шерозӣ, асри XVI, Девон, ҷони Ҳинд.
- Файзӣ** — Файзи Дақанияи Ҳиндустонӣ, асри XVI, «Нав ва Даман», ҷони Ҳинд, 1873.
- «Фатхнома»** — таълифи Нуриддини Ҳирай, асри XVII, дастнавис.
- Фахриддини Гургонӣ** — асри XI, «Вис ва Ромин», ҷони Техрон, 1335.
- Фирдавсӣ** — асри X—XI, «Шохнома», ҷони 10-ҷилдаи Техрон, 1313—1314 х. ва «Достонҳо аз «Шохнома», Сталинобод, 1955.
- Фонӣ** — аз рисолаи С. Айӣ «Алишерӣ Навоӣ», Сталинобод, 1947.
- Фузулӣ** — Мухаммади Фузулӣ, асри XVI, Девони форсӣ, ҷони Боку, 1957.
- Ҳайём** — Умарӣ Ҳайёмӣ Нишопурӣ, асри XI—XII, Таронаҳои Ҳайём, наشري С. Ҳидоят, Техрон, 1313 х. ш.; Рубонет, наشري М. Фурузӣ, Техрон, 1321 х. ш.; Рубонет, Сталинобод, 1955; Рубонет, I—II, Москва, 1959.
- «Ҳизонаи омира»** — таълифи Ғўломалихони Озоди Билгиромӣ, асри XVIII, ҷони Ҳинд (Конпур), 1900.
- Хисравӣ Дехлавӣ** — асри XIII—XIV, Давовин, ҷони Ҳинд; Ҳамсан дастнавис, «Мунтахабот», Сталинобод, 1960.
- «Хористон»** — таълифи Мақдиддини Хофӣ, дастнавис.
- Ҳоконӣ** — Афзалиддини Ҳоконии Ширвонӣ, асри XII, Куллиёт, ҷони Ҳинд, 1908; Девон, Техрон, 1316 х. ш.
- Ҳочу** — Ҳочуи Кирмонӣ, асри XIV, «Хумои Хумоюн», ҷони Ҳинд.
- Шавкат** — Мухаммадсиддиқи Шавкати Бухорӣ, асри XVII, Девони дастнавис.
- Шамси Табрзӣ** — «Девони Шамси Табрзӣ», асари Чололиддини Балхи Румӣ, асри XIII, ҷони Ҳинд, 1302 х.
- Шаҳид** — Абулхасани Шаҳиди Балхӣ, асри X, «Лугати фурс»; «Аҳвол ва ашъори Рудакӣ»; «Ашъори ҳамасрони Рудакӣ», Сталинобод, 1958.
- «Шахномаи Фарғона»** — «Таърихи Шахрухия», таълифи Мулло Нибё бини Ашурмухаммади Нибёи Хуандӣ, асри XIX, ҷони Қазон, 1880.
- Шодӣ** — асри XVIII, «Фатхнома», дастнавис.
- Шоҳин** — Шамсиддини-маҳдуми Шоҳин, асри XIX, Куллиётӣ дастнавис ва «Ашъори мунтахаб», Сталинобод, 1959.
- Ғиёсӣ** — Ғиёсии Бадахшонӣ, асри XIX, Девони дастнавис.

- Ҳайрат — Мухаммадсиддиқи Ҳайрати Бухорӣ, асри XIX, Девони дастнавис.
- Ҳилолӣ — Бадриддини Ҳилоли Астарободӣ, асри XVI, Девон, чопи Ҳинд; «Осори мунтахаб», Сталинобод, 1958.
- Ҳозик — Чунайдуллоҳ-мақдуми Ҳозики Хиротӣ, асри XIX, «Юсуфу Зулайхо», чопи Тошканд, 1325 х.
- Ҳофиз — Шамсиддин хоҷа Ҳофиз Шерозӣ, асри XIV, Девон, чопи Ҳинд (Вамба), 1891; Девон, чопи Техрон, 1325 х. ш.
- Ҳоҷӣ — Ҳоҷӣ Хусайни Кангуртӣ, асри XIX, Кулиёт, чопи Тошканд.
- «Чомеъ-уг-таворих» — таълифи Рашидиддини Фазлуллоҳ, асри XIII, ҷ. III, Боку, 1957.
- Чомӣ — Абдурахмони Чомӣ, асри XV, Кулиёт, чопи Тошканд, 1325 х.; «Ҳафт авранг», чопи Тошканд, 1914; «Нафахот-ул-унс», чопи Ҳинд (Конпур), 1893; «Интиҳоб аз асарҳо», Сталинобод, 1956.

Ба ғайр аз ин аз «Луғати фурс» порчаҳои алоҳидан Абулаббоси Аббосӣ, Баҳромӣ, Масъудии Марвазӣ, Маъруфӣ Балхӣ, Маҳмудӣ, Мизонӣ, Наҷибӣ, Наҷҷор, Оғочӣ Бухорӣ, Урмуздӣ, Фароловӣ, Хаффоф, Ҳисравӣ, Ҳисравонӣ, Ғаввос, Қареуддаҳр, Чуллобӣ Бухорӣ ва дигарон; аз «Баҳори Аҷам» ва қисман аз «Чароғи ҳидоят», «Фарҳанги Чахонгир» ва «Фарҳанги Ояндор» порчаҳои Абутолибӣ Қалим, Мӯҳсини Таъсир, Носир Алай, Толибӣ Омулӣ, Тугро ва ғ. истифода шудаанд.

Як миқдор мисолҳои назму насри нависандагонӣ охири асри XVIII то аввали асри XX, масалан, Амирӣ (асри XVIII—XIX), Азиз (Азизхоҷаи Азиз, асри XIX—XX), Асирӣ (асри XIX—нобидон XX), Доя (асри XIX), Ирсин Ҳисорӣ (асри XIX), Парин Ҳисорӣ (асри XIX), Садрӣ Сарир (асри XIX) ва ғ. аз тазкираҳо ва нашрҳои мунтахаби солҳои охир гирифта шуданд.

СОХТИ ФАРҲАНГ

1. Ҳаман калимаҳои эзоҳшаванда ба тартиби алифбо паси ҳам омадаанд ва бо ҳарфҳои нимғафс ҷоп шудаанд.

2. Дар паҳлуи калимаҳои ғайри тоҷикӣ ишораи ҒИМОЛОҒИ ҒУЗОШТА шудааст, ки аз қадом забон омадани калимаро нишон медиҳад: *а.* — араби, *т.* — туркӣ ва ҲОКАЗО. Пас аз ин, навишти калима бо ҳурфи араби дода шуда, баъд маъноҳои калима ва мисол зикр меёбад.

3. Ҳар яке аз омонимҳо (калимаҳои ҳамшакл) дар моддаи алоҳида эзоҳ ёфта, бо рақами римӣ қайд мешавад. Масалан:

ЗАМОН I *زمان* 1. вақт, ҳангом...

ЗАМОН II *زمان* 1. ҳаёт, умр, ҷон...

ЗАМОН III *زمان* 1. зоминӣ, қафолат...

4. Агар калима шаклҳои дигари фонетикӣ ё имлоӣ дошта бошад, онҳо пас аз аломати мувозӣ (||) ғузошта мешаванд. Дар айни замон ҳар қадоми он шаклҳо аз руи тартиби алифбо дар ҷои худ низ омадааст, лекин танҳо шакле, ки асосист ё бештар истеъмол мешавад, шарҳ ёфтааст. Чунончи:

ВУРЕБ||**ВИРЕБ** *وريب* уреб, қач...

ВИРЕБ *وريب* ниг. уреб.

5. Агар калимасе ба алоҳидагӣ истеъмол нашавад ё онро ҷудогона эзоҳ додан мушқил бошад, пас аз зикри он дунукта ғузошта, баъд иборае, ки ин калима одатан дар дохили он меояд, зикр ва эзоҳ мешавад:

САРСАРИ II *سرسري* боди сарсарӣ боди тунди пурсадо.

6. Ҳарфи факультативии охири калимаҳо дар тартиби алифбо ба назар гирифта нашудааст. Масалан, **по(й)** дар он ҷое, ки аз руи алифбо бояд «по» истад, ғузошта шудааст. Лекин шакли пурраи калима боз дар ҷои худ (ба тартиби алифбо) тақрор меёбад:

ПО(Й) *پای* 1. узви бадани инсон ва ҳайвон...

ПОЙ *پای* ниг. по(й).

Агар дар байни шакли кӯтоҳ ва пурраи ин гуна калимаҳо ба тартиби алифбо калимаҳои дигаре воқеъ нашуда бошанд, шакли пурра дубора зикр намешавад.

Шарҳи ин гуна калимаҳо, ибора ва мисол онҳо дар мавриди зикри шакли кӯтоҳ меояд.

7. Ҷ-и факультативӣ, ки дар масдариҳои араби аз қабилӣ аълави(й)ят, ками(й)ят ҳаст, низ дар тартиби алифбо ба назар гирифта намешавад. Дар феълҳои аз қабилӣ гардон(и)дан низ ҳарфи «и» факультативӣ буда, дар тартиби алифбо ба назар гирифта нашудааст. Дар ин маврид ҳам, агар дар байни шакли пурра ва мухтасари ин калимаҳо чанд калимаи дигар воқеъ гардида бошад, шакли пурра низ дар ҷояш зикр ёфта, эзоҳаш ба шакли мухтасари калима ҳавола мешавад.

8. Шакли мухтасар ё арабишуда ва ё тағйирёфтаи калимаҳо ба тартиби алифбо дар ҷои худ зикр ёфта, дар ин маврид аз эзоҳи худдорӣ шуда, танҳо ба шакли аслии калима ишора рафтааст:

ЕС *ياس* шакли кӯтоҳшудаи ёсаман.

БАНЧ *بنچ* шакли арабишудаи банг.

ЗИ *ز* шакли шетриш пешоянди аз.

9. Сифати феълӣ ва феъли ҳол фақат дар сурате, ки маънои наве пайдо карда ва ё ба ибори фразеологӣ даромада бошад, алоҳида дода мешавад:

НАВИСАНДА *نویسنده* 1. сифати феълӣи замони ҳозираи навиштан; 2. он ки менависад, котиб...

10. Дараҷаи қиёсин сифат низ танҳо дар сурате ки маънои дигаре ҳам дорад, алоҳида шарҳ меёбад:

КАЛОНТАР *كلانتر* 1. дараҷаи қиёсин калон 1;

2. сардори шаҳр...

11. Асоси феъл танҳо дар сурате, ки дар навишт бо калимаи дигаре ҳамшакл аст, алоҳида дода шуда, бо ҳарфҳои хурди ғафс ҷоп мешавад.

12. Суффикс ва префиксҳо низ дар сурате, ки дар навишт бо калимаи дигаре ҳамшакл бошанд, алоҳида зикр шуда, бо ҳарфҳои хурди ғафс ҷоп мешаванд.

13. Сифати нисбӣ шарҳ наёфта, ба исме, ки ин сифат аз он сохта шудааст, ишора рафтааст:

ОБӢ I *آبی* 1. мансӯб ба об I 1.

14. Чамъи араби ба чанд тарз шарҳ меёбад:

а) агар чамъи араби маънои дигаре надошта бошад, ба шарҳи шакли танҳо ҳавола мешавад:

АВОИД *ا. عوائد* ҷ. оида II.

б) агар шакли чамъ маъноҳои дигаре ҳам дошта бошад, пеш аз эзоҳ ишораи чамъ ғузошта шуда, баъд маъноҳои он дода мешавад:

АВОИҚ *ا. عوائق* чамъ 1. ҷ. оиқ 2, оиқа; 2.

маҷ. ҳаводис, ҳодисаҳо.

в) азбаски шакли чамъи сифат ба исми меғузарад, пас аз ишораи ҷ. шакли танҳои он нишон дода шуда, баъд маъноҳои ӯш меояд:

ЛАВОМЕЪ *ا. لواع* ҷ. ломеа, ломеъ 1. нурҳо, партаво; 2. таъсироти пурнурӣ-пӯрзӯр.

г) агар шакли танҳои калима камистеъмол ва шакли чамъи он серистеъмол бошад, аз эзоҳи шакли танҳо худдорӣ шуда, фақат ба камистеъмолӣ он ишора рафта, аммо эзоҳи калима ва мисолҳои он дар мавриди шакли чамъ омадааст:

ЛОҶИЗА *ا. لاحظ* ба ин шакл камистеъмош;
чашмаш лавоҳиз.

ЛАВОҶИЗ *ا. لواط* қ. лоҳиза чашмоҳ.

15. Аломатҳои эзоҳии иловагӣ (ки маънон маҷозӣ ё истилоҳии калима ба монанди инхоро нишон медиҳанд) пеш аз зикри маънон калима гузошта мешаванд. Агар эзоҳи иловагӣ ба ҳамаи маъноҳои калима дахл дошта бошад, аломати мақдур пеш аз сар шудани шарҳи маъноӣ яқум гузошта мешавад.

16. Маъноҳои гуногуни калима аз якдигар бо рақами

ШАРҲИ МАЪНОҶОҶИ КАЛИМА

1. Маъноҳои калима ба воситаи таърифи шарҳ шудааст. Ин таърифи иборат аст аз: а) тафсиру тасвир; б) як ё якчанд мушодиди, ибора ва ё ҷудлан мухтасар; в) муқоиса ва ё ҳавола ба шарҳи калимаи дигар.

2. Маънон калимаҳо ба забони адабии имрӯза шарҳ мебад. Дар вақти шарҳ аз истифодаи калимаҳои маҳсус, калимаҳои, ки имрӯз кам истеъмоли мешаванд ё кӯҳна шудаанд, ва аз калимаҳои, ки маънон маҷозӣ доранд, то ҳадди имкон худдорӣ шудааст.

3. Агар калима антоним дошта бошад, ин антоним дар охири шарҳи маънои калима бо ишораи *муқобили...* оварда мешавад:

КОНО *ك* нодон, аблах, ахмақ, гӯл; *муқобили* доно.

4. Агар маънои ду калима ё яке аз маъноҳои ду калима ба якдигар наздик бошад, ин наздикӣ бо аломати ихтисории *муқ.* (муқоиса кунед) ишора мешавад.

араби ҷудо карда мешаванд. Дар вақти эзоҳи ҳар маънон калима пас аз синонимҳо ва ибораҳои синонимӣ, ки маъношон ба якдигар ҳеле наздик аст, вергул гузошта шуда, агар маънон ин синониму ибораҳои синонимӣ аз якдигар андак дурӣ дошта бошад, байни онҳо нуқтавергул монда мешавад.

17. Фразеология пас аз шарҳи ҳар маънон калима омадааст.

18. Агар калимаи шарҳшаванда дар иборати устувор ба ҳеҷ як аз маъноҳои мутобиқ наояд, он ибора дар охири мода, яъне пас аз шарҳи ҳамаи маъноҳои калима бо аломати ромб (◊) дода мешавад.

ВОЧИБУДДАФЪ *ا. واجب الدفع* он чӣ дур қардан ва аз мин бардоштани он ҳатмӣ ва зарурист; *муқ.* воҷибулманъ.

ВОЧИБУЛМАНЪ *ا. واجب المنع* он чӣ манъ ва боздоштани ҳатмӣ ва зарур аст; *муқ.* воҷибуддафъ.

5. Маънон маҷозии калима бо аломати ихтисории *маҷ.* ишора шуда, баъди маънои аслии калима, ки ба пайдо шудани ин маънон маҷозӣ сабаб шудааст, шарҳ мегадарад.

6. Тобишони маънои калима ба тарзи зерин таъкид ёфтаанд:

а) он тобиши маънои калима, ки ба маънои маҷозӣ далолат мекунад, бо аломати ихтисории *маҷ.* ишора шуда, пас аз маънои аслии шарҳ мебад; б) маънои образноии калима, ки ҳанӯз маънои мустақиле нест, бо ифодаи *киноя аз* ишора шуда, пас аз маънои аслии зикр ёфтааст.

ФРАЗЕОЛОГИЯ

1. Навъҳои зерини ибора ба фарҳанг дароварда шуданд:

а) ибораҳои изофӣ;
б) ибораҳои баъния;
в) ибораҳои, ки аз исму пешоянд сохта шудаанд ё пайвандак доранд;
г) феълҳои мураккабе, ки дар таркибашон исм ва сифат доранд.

2. Ибораҳои, ки аз ду исм таркиб ёфтаанд, дар моддаи исми яқум ҷо дода шудаанд, яъне дар мавриди шарҳи исми яқуми ибора эзоҳ мебад.

Ибораҳои, ки аз як исму як сифат (ё сифати феълӣ) (чунинчи, сари сабз, абруи кашида) ва ё аз як исми ҷинсу як исми хос таркиб ёфтаанд (масалан, дурри Ада), асосан дар мавриди шарҳи калимаи яқуми он ибора эзоҳ шудаанд, вале гоҳо мумкин аст, ки эзоҳи онҳо дар шарҳи калимаи дуюми ибора низ омада бошад.

Шарҳи ибораҳои, ки аз исм, пешоянд ва исми дигар таркиб ёфтаанд (масалан, аз қабилӣ аз ариш то фарш), дар моддаи яке аз ин исмҳо (яъне ё дар моддаи «арш» ва ё дар моддаи «фарш») дода мешавад.

Шарҳи ибораҳои, ки аз як исм, як пайвандак ва як исми дигар сохта шудаанд (ибораҳои аз қабилӣ раъсу занба) дар моддаи исми яқуми онҳо меояд.

Ибораҳои феълӣ мураккабе, ки исм ё сифат доранд, дар моддаи исм ва ё сифат шарҳ мебад.

3. Фразеология, ки пас аз шарҳи ҳар маънои калима ва ё баъд аз ромб (◊) омадааст, ба тартиби зерин оварда мешавад: аввал ибораҳои исмӣ ва баъд ибораҳои феълӣ.

Аз ин ҷумла ибораҳои исмӣ ба тартиби зерин меоянд: аввал ибораҳои, ки аз исму муайянкунанда иборатанд (аз қабилӣ сари бегабон), баъд ибораҳои баъния (аз қабилӣ як сар), пас ибораҳои, ки аз исму пешоянд таркиб ёфтаанд (аз қабилӣ сар ба муҳр), пас аз он ибораҳои, ки аз пешоянду исм сохта шудаанд (аз қабилӣ аз сар то бун) ва дар охири ибораҳои, ки як исму як пайвандак як исми дигар доранд (масалан, сару сомон).

Тартиби ибораҳои феълӣ ин аст: ибораи, ки аз исму феъл таркиб ёфтааст (масалан, сар аялдохтан), ибораи, ки аз исму муайянкунандаю феъл сохта шудааст (масалан, сари ёри доштан), ибораи, ки исму пешоянду исму феъл дорад (чунинчи, сар ба(р) осмон судан), ибораи, ки пешоянду исму феълро дар бар гирифтааст (аз қабилӣ аз сар рафтан).

4. Ҳамаи ибораҳо низ ба тартиби алифбо гузошта шудаанд. Агар калимаи шарҳшаванда дар аввали ибора омада бошад, тартиби алифбо аз калимаи дуюми ибора ба эътибори гирифта мешавад.

5. Агар ду ибора як маъно дошта, вале ба тартиби алифбо аз якдигар дур афтада бошанд, ҷағат маънои иборати маъмултар шарҳ ёфта, аммо маънои иборати дуюм эзоҳ нагардида, ба шарҳи иборати яқум ҳавола мешавад.

Лекин агар ду ибораи ҳаммаъно ба тартиби алифбо паси якдигар омада бошанд, дар байни онҳо вергул гузошта мешавад: аз шумор берун, берун аз шумор.

6. Агар ибора ду ё якчанд маъно дошта бошад, ин маъноҳо аз якдигар бо ҳарф ва қавс ҷудо мешаванд: *дурри самни а)* марвориди қиматбах; *б)* киноя аз ашк.

7. Агар ягон калима ибора варианти синонимӣ дошта бошад, ин синоним дар даруни ду қавс зикр мешавад:

баёби хур (ё хуршед) равшанӣ, дурахш...

8. Қисми факультативии ибораҳо низ дар қавс ғирифта шудаанд: аз каф (берун) додан яъне ин ибора ду

шакл дошта, ҳам бо пешоянд ва ҳам бе пешоянд меоянд.

9. Мақол ва зарбулмасалҳо, дар сурате ки барои фаҳмидани маъноӣ онҳо эзоҳи махсус лозим нест, чун мисоли яке аз маъноҳои калима меоянд, лекин агар эзоҳи махсус лозим бошад, дар охири модда, пас аз ромб (<) оварда мешаванд.

МИСОЛҲО

1. Барои тасдиқи ҳар маъноӣ калима байте аз шеър ё ҷумлае аз наср оварда мешавад. Мисоли шеъри ба шакли байти пурра ва рубои пурра ғирифта шуда, танҳо дар баъзе мавридҳо як мисраъ, ки маъноӣ тоҷ дорад, ё як байти рубоие низ ба сифати мисол оварда шудааст.

2. Агар шарҳи калима ба шарҳи калимаи дигаре ҳавола шуда бошад, дар охири мисол дар байни ду қавс рақаме гузошта шудааст, ки ба қадом маъноӣ калима дахл доштани мисолро нишон медиҳад.

3. Номӣ муаллиф (аксаран дар мисолҳои шеърӣ) ва номӣ китоб (бештар дар мисолҳои, ки аз осори мансур ғирифта шудаанд) пас аз мисол бо харфҳои курсив ҷол

гардида, номӣ китобҳо дар ноҳунак ғирифта мешаванд.

4. Агар номӣ муаллифи мисолро муайян кардан мумкин набошад, дар охири мисол ситораҷае (*) гузошта шудааст.

5. Агар мисоле ё ягон калимаи он эзоҳталаб бошад, ин эзоҳ дар қавси мураббаъ [ ] ғирифта мешавад.

6. Агар дар мисол чанд калимаи ҳамшакл, ки омонимӣ якдигаранд, омада бошанд, калимаи матлуб дар ҷол кушод-кушод ҷида шудааст:

Кори ман аз ҷумлан олам ҳамин ишқ асту бас,
Оламе дорам, ки дар олам надорад ҳеҷ кас.

Ҳилолӣ

ИХТИСОРОТИ ШАРТӢ

а. — арабӣ
ади. — адабиётшиносӣ
ва м. ин — ва монанди ин (инҳо)
ва г. — ва ғайра
грам. — грамматика
д. — динӣ
зарб. — зарбулмасал
л.-а. — лотинии арабишуда
м. — муғуӣ
мас. — масалан
мат. — математика
мач. — маҷозан
мус. — мусиқӣ
муқ. — муқоиса шавад бо...

ниг. — нигаред ба...
нуч. — илмӣ пучум
с. — суръӣ
т. — туркӣ
тазр. — таърих
тиб. — тиббӣ
т.-и. — туркию муғуӣ
фалс. — фалсафа
чист. — ҷистон
ю. — юнонӣ
ю.-а. — юнонии арабишуда
ҳ. — ҳиндӣ
ҷ. — ҷамъ
ҷғрф. — ҷуғрофия

АЛИФБОИ ТОҶИКӢ

А а	М м	Щ щ
Б б	Н н	Ъ ъ
В в	О о	Ы ы
Г г	П п	Ь ь
Д д	Р р	Э э
Е е	С с	Ю ю
Ё ё	Т т	Я я
Ж ж	У у	Ғ ғ
З з	Ф ф	Й й
И и	Х х	Қ қ
Й й	Ц ц	У у
К к	Ч ч	Х х
Л л	Ш ш	Ҷ ҷ

A

А ҳарфи якуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ. Ҳарфи а ба ҷои ҳарфҳои зерини алифбои арабии тоҷикӣ навишта мешавад: 1) дар аввали калима — а) ба ҷои алифи мафтуҳ (фатҳадор), мас. 'абр — 'اير; 6) ба ҷои айни мафтуҳ, мас. 'амуд — 'عمود; 2) дар миёни калима — а) ба ҷои аломати фатҳа (забар), мас. 'бад — 'بد; 6) ба ҷои айни мафтуҳ, мас. 'муаллақ — 'معلق; 3) дар охири калима — ба ҷои ҳои ҳавваз, мас. 'зарра — 'ذره, 'гулида — 'گوینده.

ААМ(М) *а. اعم* омар, умумитар, фарогирандатар, шомилтар.

АБ *а. اب* падар.

Хурсанд ба неку бадӣ худ бояд буд,
Андозашиносии ҳадди худ бояд буд,
Аввал сабақи ту абад омад, яъне
Бар сирати аб ва чади худ бояд буд. *Манучехрӣ*
... Ки гу фарзанди худро дар ҷиҳли шаб,
Нагирад роҳи хоб аз гуфтаи аб. *Бидрии Қашмири*

АБАВАЙН *а. ابوين* падару модар.

Фарзанд аз батнии модар бараҳна ба вучуд меояд
ва чашми абавайн ҳам дар он ҳолат бар вай меафтад.
«Табрихи Фароштан»

АБАВИЯТ *а. ابويت* падарӣ; падарӣ қардан.

АБАВОН *а. ابوان* *ниг. абавайн.*

АБАВӢ *а. ابوى* мансуб ба аб.

АБАД *а. ابد* 1. ҷовидноӣ, ҷовидон будан; замоне, ки охир надорад; *муқобили* азал 1.

Намонд Ҳотамӣ Тоиву лек то ба абад
Бимонд номӣ баландаш ба некуӣ машхур.
«Ахлоқи Муҳсинӣ»

2. ҷовид, ҷовидон, доимӣ.

Қасе, ки ёри вафодори меҳрубон дорад,
Саодати абаду умри ҷовидон дорад.

Хисрави Деҳлавӣ
Шуд муддате, ки бахт насозад маълақ маро,
Афканда рӯзгор ба фикри абад маро. *Сайдо*

бақон абад зиндагӣ ҷовид, умри доимӣ.

Бихӯрд оби ҳайвоҷ ба фархундагӣ,
Бақон абад ёфт дар зиндагӣ. *Нисомӣ*

зиндонӣ абад ҳаёси доимӣ, ҳаёси умрбод.

... уро ба Димитқ дар зиндонӣ абад қарданд ва
дар он ҳаёс буд, то вафот ёфт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*
то абад ба таври ҳамашарӣ, ҷовидон.

Ба як дам оламеро зинда созем
В-аз он пас то абад боянда созем. *Ҳилолӣ*

АБАДА *а. عابد* 4. обид II; абадан авсон бутпарастон.

Дусад ҳазор кас аз мушрикони ба абадан авсон
ба қатл оварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АБАДАН *а. ابدان* 1. ҳамеша, доимо, доиман.

Ба ҳақи ҷалоли хайбат, ба ҳақи ҷамолу қурбат,
Ки ба дил вазифан ту абадан муқаддас омад.

Шамси Табрезӣ

2. ҳаргиз, ҳеҷ гоҳ, ҳеҷ вақт (дар ҷумлаҳои инқорӣ),
Оз нагардад абадан гирди он-к,
Дар шиками модарш гардад ғайӣ. *Носири Хисрав*

АБАДИЯТ *а. ابديت* *ниг. абади(й)ят.*

АБАДУЛИТТИСОЛ *а. ابدى الاتصال* пайваста, доимӣ.

Боз тоҷи давлат ва афсари ҳашамат абадулит-
тисол ба дурдонаи ягонаи баҳри давлат ва иқбол
мучаққадан мурассаъ гардид. *Восифӣ*

АБАДИ(Й)ЯТ *а. ابديت* доимият, ҳамашарӣ, ҷовидноӣ.

АБАДУДДАҲР *а. ابدالدهر* ҳамеша, абади, доиман, то
дуњӣ ҳаст.

Он кас, ки надонад ва надонад, ки надонад,
Дар ҷаҳли мураккаб абадуддаҳр бимонад.*
Дӯстие бояд аз он гуна ҷуст,
К-он абадуддаҳр бимонад дуруст. *Хисрави Деҳлавӣ*

АБАДУЛАБАД *а. ابدالايد* то охири охир, то интиҳои
интиҳо; ҳамеша, умрбод, бефано.

Ҳама мумкинӣ улвучуде Ҷаҳраи ҳалок дорад,
Ту, ки воҷиб улвучудӣ, абадулабад бимонӣ. *Нисомӣ*

АБАДУЛОБИДИН *а. ابدالابدين* ҳамеша, ҷовид.

Асараш бар диле ки меояд,
Абадулобидин ҳамопеод. *Ҷомӣ*

АБАДУЛОБОД *а. ابدالاباد* ҳамеша, абадулобад.

АБАДӢ *а. ابدى* ҷовидноӣ; доимӣ, ҳамашарӣ.

Ва ҳам шақоват ва гирифтورى ва бадномии абадӣ
ҳосил тавон намуд. *Аҳмади Доғиш*

АБАР *а. ابر* *шакли қадими пешоянди бар* 1. болон...,
руи...; бар сари...

Ҳамедун ҷаҳон бар ту созам сиёҳ,
Абар хок орам туро ин кулоҳ. *Фирдавӣ*

Чу бар паҳлавон офарин хонданд,
Абар Ҷоли Зар гавҳар афшонданд. *Фирдавӣ*

2. нисбат ба ..., ба ..., дар ҳаққи ...
Ҷаҳоқан наям, солхӯрда наям,
Абар ҷуфт бедодқарда наям. *Абӯшақури Балхӣ*

3. дар.

Замоне барки пурханда, замоне абри пурнола,
Чунон модар абар суги аруси сездархсола. *Рудакӣ*

4. ба, мувофиқи ...

Абар коми дил зистан чун тавон
Мисли ду покомӣ андар чохон. *«Таърихи Фариишта»*

АБАРОТ а. عبرات ч. абрат.

Инони истибор аз даст дода, қатароти абарот аз
фавворан дида равон карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АБАС I а. عبث 1. бефоида, беҳуда; бемавқеъ.

Ба боғ бе рухи соя мақаш пиёла абас,
Равон макун бати майро ба мавҷи лола абас. *Шавкат*
То чанд абас тамаъ намой
Аз ҳар касу нокас ошноӣ? *Шоҳин*

абаси мутлақ тамоман бефоида.

Чун сулҳ шуда ва муҳиммат мафруғ гашта буд,
омадани у абаси мутлақ гардид. *«Таърихи Фариишта»*

абас кардан беҳуда намудан, зоеъ гардонидан.

Зи дарси илм ишороти ним нуқта бас аст,
Абас макун ба иборот дафтари имло. *Бедил*

2. бесабаб.

Аз ин пахлу бад-ин пахлу абас, Мулҳам, намегардам,
Қабобам мекунад аз ҷилваи гарм оташинхӯе. *Мулҳам*

3. маҷ. ранҷ, маломат, қулфат.

Аз руи инсоф ва ростӣ ... сабаби ин ҳама абас, ки
ба ту расида, худ будӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

4. маҷ. ҷиллат, айб.

Ту агар насли одама ба насаб,
Пок дор аз абас ҳамеша насаб. *Саной*

◇ абас афтодан бемаврид ва бемавқеъ воқеъ шудан.

Дар ҳар феъл бояд, ки оқидро дар он хайре мута-
саввир бошад ва илло абас афтад ва ақл онро қабех
шуморад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

АБАС II а. عيس 1. туршрӯй, бадқавоқӣ.

Зишт он зишт асту хуб он хуб бас,
Доим ин Заҳҳоку он андар абас. *Румӣ*

2. бавал, шоша; 3. саргин, пору, нурии хушқинда.

АББОС а. عباس 1. туршрӯй; 2. шерн дарранда.

Гуфт хидмат он ки бахри зилли нафе
Хештан сояи ту чун аббосу бас. *Румӣ*

3. исми хоси мардона.

АББОСИЯ а. عباسية номи силсилаи халифҳои аббосӣ, ки баъд аз хилофати банӣ-Умайя, аз соли 132 то 656 ҳиҷрӣ (750—1258 милодӣ) ҳукмронӣ кардаанд.

АББОСӢ I عباسӣ ҳилагарӣ, маккорӣ.

Хурмату оби гадоён бурдаӣ,
Ин чу аббоси зишт овардаӣ. *Румӣ*

АББОСӢ II а. عباسى 1. мансуб ба аббос; 2. номи пуле, ки дар Эррон ба номи шоҳ Аббоси Сафавӣ мансуб аст; 3. мансуб ба хулафои Аббосия; 4. ранги сурхи монӣ ба кабуд; 5. киноя аз ранги сиеҳ (ба муносибати он ки халифҳои Аббосия либоси сиеҳро ба худ махсус карда

буданд); аббосӣ хилъат хилъати аббосӣ, либоси сиеҳ, ки аббосиён мепошидаанд.

Дар тирашаби ситоран дав
Ё ангиште шарорапартав
Аббосӣ хилъате мураттаб
Карда зи пан хилофати шаб. *Ҷомӣ*

АБВОБ а. ابواب ч. боб IV.

Писар ҳозир шуд аз ҷони фигораши,
Бар у барбаст авбоби ҳисораши. (1) *Бадрии Қашмирӣ*

Ин китоб муштамил бар шарифтарин бобест аз
авбоби ҳикмати амалӣ. (3) *«Ахлоқи Носирӣ»*

Мунтазири ҷавоби ин хидматанд, ки ба зудӣ боз-
расад, ки дар боби амир Абулҳамд ва дигар авбоб
ҷӣ бояд қард? (4) *«Таърихи Байҳақӣ»*

авбоби духул дархон даромад, даромадгоҳҳо; роҳҳо.

Бало гарчи мақдур, аз авбоби духули он эҳтироз
воҷиб. *Саъдӣ*

◇ авбоби муҳаббат роҳҳои дӯстӣ, тариқи дӯстӣ.

Барқ дар хирмани авбоби муҳаббат фиканад,
Сои ба дил чу барорад нафаси сухтаро. *Сои*

авбоби мукотабот мафтӯҳ доштан ба ҳамдигар нома
навиштан, ба востан мукотиба робита доштан.

Авбоби мукотабот нисбат ба ёрон ва ҳақгузорон
мафтӯҳ дошт, аз албоби эшон каллимае кам накард.
«Равзат-ус-сафо»

АБВОБУЛБАРАҚАТ а. ابواب البركة д. дархон ғайз, дар-
хон эҳсон; ҷойҳои фаровонӣ.АБВОБУЛБИР (P) а. ابواب البر д. ҷойҳои хайрот, маҳал-
ҳои додани хайрот ва бахшишҳо дар роҳи худо.

[Ҷозонхон] хонақоҳу мадорису масҷид ва дигар
авбобулбир дар ҳар мавзое месохт ва авқоф муайян
мефармуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АБД а. عبد бада, ғулом.

Саъдӣ, ризон дӯст талаб кун, на ҳаззи хеш,
Абд он кунад, ки раъи худовандгори уст. *Саъдӣ*
абду ҳадам ғулому хидматгорон.

Маҷмуи хайлу ҳашам ва абду ҳадами худро ба
дини ислом даровард. *«Равзат-ус-сафо»*

АБДОЛ а. ابدال д. наздикони худо, ҳосони худо, ки шу-
моран онҳо гуё 70 нафар будааст.

Шунидам, ки дар рӯзгори қадим
Шудӣ санг дар дастӣ абдол сим. *Саъдӣ*

Гаҳ бипурсам аз у ба ваччи савол,
Қ-аз ҷӣ абдол гаштаанд абдол? *Ҷомӣ*

АБДОН а. ابدان ч. бадан.

... Дар муҳофазати сиҳхати абдон, ки то гурус-
на напашаванд, даст ба таом набаранд. *Ҷомӣ*

АБЕ аби шакли қадими пешоянд ва префикси бе.

Абе парру пайкон яке тир кард,
Ба дашт-андар оҳанги наҳчир кард. *Фирдавӣ*

АБЕДОНИШ ابى دانش бедониш, ноҳонда, нодон.

Абедонишон бори ту кай кашанд?
Абедонишон душмани донишанд. *Рудакӣ*

АБЕША آبشە қосус, хабарқаш.

Дар кун ту абеша ҳамегардам, эй нигор,
Дузида то магар-т бубинам ба бом-бар. *Шаҳид*

АБЗОР ابزار *ниг. афзор.*

АБЗОРДОН ابزار دادن 1. хурҷик ё халтае, ки устоҳон тилкор, дуредгар ва ғ. асбобу анҷоми корин худро дар он мегуздоранд; 2. куттиёе, ки дар он дорувори хуштамъкунанди таомро аз қабили мурчу зира ва ғ. нигоҳ медоранд.

АБИД а. عبيد ч. абд.

Садре, ки пеши химмату эҳсонӣ ӯ шуданд
Аз чумлаи абиду ҳадам абру офтоб ... *Муизӣ*
Ахрор ва абид банди лутф ва имтинони ӯ шуданд.
«Равзат-ус-саф»

АБИР а. عبير навъе аз хушбӯиҳон хушк; номи хушбӯии сиеҳтоб, ки аз сандалу гулоб ва мушқу зафaron мезосанд.

Бод бифшонда ҳаме бар сунбулу анбар абир,
Абр бифрузад ҳаме бар лоллаву гулнор нор. *Қатрон*
Бад-ӯ гуфтам, ки мушқӣ ё абирӣ,
Ки аз бун дилоези ту мастам? *Сабъӣ*

♦ бар лавҳи кофур абир рехтан *киноя* аз ба руи когази сафед хати сиеҳ навиштан, ба маҳорат наваштан.
Дабире талаб кард равшанзамир,
Қи бар лавҳи кофур резад абир. *Ҷомӣ*

АБИРАФШОН|**АБИРФИШОН**|عيرافشان|عيرفشان пошандаи абир, пахнкушандаи хушбӯӣ; хушбӯӣ.

Бо кучуди руху зулфони абирафшонат,
Сифати барги тулу анбари тар натовон кард.
Қамолӣ Ҳучандӣ

Дилбаро, ҳолам хароб аз наргиси фаттони туст,
Хотирам ошuftа аз зулфи абирафшонӣ туст.
Шоҳин

АБИРОГАНД عيرآگند пур аз абир, пур аз хушбӯӣ.

АБИРОМЕЗ عيرآميز омехта бо абир; хушбӯӣ.

Миёни Чаффарободу Мусалло
Абироomez меояд шамолаш. *Ҳофиз*

АБИРСИРИШТ عيرسيرشت бо абир омехташуда, бо абир таёёр кардашуда.

На «Гулистон», ки равзае зи биҳишт,
Хору хошоки ӯ абирсиришт. *Ҷомӣ*
Чунон абирсиришт аст гулшану гулҳо,
Магар ба боғ кушудаст ёр кокулро. *Мӯҳйӣ*

АБИРФИШОН عيرفشان *ниг. абирафшон.*

АБКAM а. ابکم лол, безабон; кару гунг.

Кард ақлам насихате муҳкам,
Ки накуғуӣ бош ё абкам. *Саноӣ*

АБКOR а. ابکار 1. ч. **бикr** 1, 2.

Ақсари абқору муҳаддироти қибтиён ба дорул-
бавор пайавастанд. (1) *«Равзат-ус-саф»*

Машмотан аронис абқори суҳан ва лироабанди
узори хикмати наву куҳан ... дар риштан тахрир ва
тақрир кашида. (2) *«Равзат-ус-саф»*

2. заминҳои ноқорам; заминҳои навоқорам.

Чу варза ба абқор берун шавад,
Яке нон бигирад ба зер бағал. *Носири Ҳисрав*

АБЛАҚ ابلى *ниг. аблақ.*

АБЛАҒ а. ابلاغ расотар, балетар; бехтар.

Ин сурат аблағ аст дар укубат, ки дӯстони худро
бар эшон гуморам. *«Равзат-ус-саф»*

АБЛАҚ а. ابلى 1. ҳар чизи дуранга, сафеду сиеҳ; ало.
Ба бисёр хари аблақ дидам ҳамчу асп, бал латиф-
тар. *Носири Ҳисрав*

... Ҳоса, ҳангоми баҳорон, ки чаҳон хаш гаштаст,
Осмон аблақу рун зами абраш гаштаст. *Манҷуҳӣ*

2. маҷ. аспӣ чавқар.

Нишаст аз бари аблақи мушқдм,
Ҷаҳанда, сарафрозу рӯйнасам. *Фирдавӣ*

Тақовар аблаке чун чархи фируз,
Зи шаб баста ҳазорон васла бар руз. *Ҷомӣ*

аблақи тунд аспӣ тезрав.

Ба бар чавшани сабз чун навбаҳор,
Ба зер аблақи тунд чун рузгор. *Ҳисрави Деҳлавӣ*
♦ аблақи айём *киноя* аз а) шабу руз; б) рузгор,
дунёе, замон.

Аблақи айём тозиёнаи амру наҳйи уро тан дардода.
«Ахляқи Ҷалолий»

аблақи субҳу шом киноя аз шабу руз.

Ин кӯҳна работор, ки олам ном аст,
Оромгаҳи аблақи субҳу шом аст.
Базмест, ки вомоянда сад Ҷамшед аст,
Гурест, ки тақьягҳи сад Баҳром аст. *Ҳайём*
аблақи фалак (ё **гардун**, **чарх**) *киноя* аз а) рузу шаб;
б) рузгор, дунёе; **аблақи чоргомаи шабу руз киноя** аз
рузгори тегузур.

З-аблақи чоргомаи шабу руз
Рони яқронтро лағад марасод. *Ҳақонӣ*
аблақи беҳудагӣ тохтан киноя аз лoфи беҳуда задан;
қори бефоида кардан.

Аблақи беҳудагӣ чандин матоз,
Дар гурури хоҷагӣ чандин маноз. *Аттор*

АБЛАҚСАВОР ابلقسوار аспсавор.

Бад-ӯ гуфт Кардуй, к-эй шахриёр,
Нигаҳ кун бад-он гурди аблақсавор! *Фирдавӣ*

АБЛАҚИ ابلقى сиеҳно сафедӣ; дурангӣ.

Сиеҳӣ гирифта, сафедӣ бигир,
Чунин аблақи боядат ноғузир. *Низомӣ*

АБЛАҚ а. ابلة 1. аҳмақ, беақл, нолон; 2. бетамиз, бе-
фаҳм, кундфаҳм.

Аблахоро ҳама шарбат зи гулобу қаяд аст,
Қути доно ҳама аз хуни ҷигар мебинам. *Ҳофиз*
Аблах касе, ки айба худ аз дӯст нашнавал,
Бо дӯстони хикоят аз ин боб гуфтагист. *Урфӣ*

АБЛАҚВАШ ابلةوش *аблақмонанд, монанди аблақ.*

Хар қи дар ин зовия аблақнаш аст,
Фисқи мулаваас ба гумонаш хаш аст.
Ҳисрави Деҳлавӣ

АБЛАҚВОР ابلةوار монанди аблақ, аблақона, аҳмақона.

Эй даҳан боз карда аблақвор,
Суҳанон гуфта ҳамчу вағвағи чағз. *Наҷибӣ*

АБЛАХПАНОХ 1. ابلا پناه. 1. паҳоҳдихандаи аблах; 2. ахмақ.

Тег занад он киро ҷаҳари дониш бувад,
Шод кунад хотире, к-у бувад аблахпанох. *Ғафӣ*

АБЛАХФИРЕБӢ ابلا فريبى макру фиреби руйрост.

АБЛАӢИ ابلاي содладилӣ, нодонӣ, бетамизӣ, беҳирадӣ, ахмақӣ.

Ғиғон зи аблаҳи ин харони бе думу гӯш,
Ки ҷумла шайхтарош омаданду шайхфуруш. *Ҷомӣ*

АБЛУЧ | **АБЛУЧ** | ابلوچ | ابلوچ қанд ва шакари сафед.

Гуфт аттор: Эй ҷавон, аблуҷи ман
Ҳаст неқу бетақаллуф, бесухан. *Румӣ*

АБНИЯ а. ابنيه. ч. бини I.

Чу аҳли ислом бада-он ҷо расиданд, аз ғаронби
имфрат ва абнияти он дар шигифт мондад. (I)
«Равзат-ус-саф»

АБНО а. ابنا. ч. ибн.

Чунон кун, ки ин аҳди некунамоӣ
Дар абнои мо дер монад ба ҷой. *Низомӣ*

Абно ва авлоди султон Муҳаммад-мирозо, ки шаш
нафар буданд, ... аз Сунбул ғурехта ба ҷониби Мол-
ва рафтанд. «Таърихи Ҷаршиста»

❖ **абнои аср** ҳамасрон, ҳамзамонон.

Ончунон беш аз руи мартабат з-абнои аср,
Қофтоб аз моҳу ҷарх аз хоку Қазба аз куншти. *Анварӣ*

абно дувал ҳукмиронон, зиммодорон, мансабдоронки
давлат.

Абно дувал, ки ҳуяшон натвон дид
В-аз муфайлӣ ба сузшон натвон дид... *Бедил*

абно замон(а) одамони ҳамзамон, ҳамзамонон, ҳамас-
рон.

Пас дабир бояд ... маротиби абно замон динпо-
сад ва мақодир аҳли рӯзгор донад. *Низомии Арӯзӣ*

Дилам аз бетамизихон абно замон хун шуд,
Набудӣ кош лавҳи хотирамро нақши идрок. *Ҳосин*

абно инсу ҷон авлоди одам ва насли ҷину парӣ.

Бо ман дар ин мусибати кубро мувофиқанд
Аснофи ваҳшу тайр, ҳам абно инсу ҷон. *Саъдӣ*

абно лиом одамони паст, одамони сифла.

Зодаи хор аст гул, з-он несташ бун вафо,
Худ касе бун вафо нашинд з-абно лиом. *«Равзат-ус-саф»*

абно рӯзгор а) ниг. абно замон(а); б) мардуми олам,
башариат.

З-абно рӯзгор ба ҳуби мумайязӣ,
Чун дар миёни лашкари мансур роият. *Саъдӣ*

в) зиммодорони вақт, калоншавандагонии мамлакат.

Домӯладо Иқром аз ин ҳавми беор ва абно рӯзгор
наматарсанданд. *Саъдӣ Зиб*

абно сабия (инҷунин абноуссабия) мусофирон, онҳое,
ки дар роҳи сафаранд; мусофироне, ки дар роҳ бе
пул мондаанд.

Мурооти омман абно сабия аз лавозим шумурда.
«Равзат-ус-саф»

абно софил насли фурумоӣ, ҷинси паст.

Обон олин ту бувад кушабпарақ,
Абно софили ту ҳам аз ҷинси сифлагон. *Сайдо*

абно ҷинс абно навъ, одамон, ки дар як дараҷаву
дар як вазъият (аз ҷиҳати иҷтимоӣ, касбу кор,
қавму қабла ва ғ.) мебошанд, ҳамҷинсон, ҳамнавъ-
он.

Вазири дигар ... гуфт: Абно ҷинси моро нашоад
дар ҳазрати пешохон ҷуз ба ростӣ сухан гуфтаӣ.
Саъдӣ

Маҳсурон ... қалъаро ба эшон супурданд ва роҳи
Лоҳур пеш гирифта, ба абно ҷинси худ пайвастанд.
«Таърихи Ҷаршиста»

АБНОУССАБИЛ а. ابنا السبيل. ниг. абно (абнон сабиял).

Рузи дигар баҳри абноуссабиял,
Рузи дигар мар-макотибро кафта. *Румӣ*

АБНОХУН ابنا خون ҳисор, қалъаи мустаҳкам; бандари ис-
техомии харбӣ.

АБО I ابنا шакаи қадимии пешоянди бо.

Або барку бо ҷастани сойка,
Або гулгули раъд дар кӯхор... Рудакӣ
Бибастам миёни ялӣ бандавор,
Або ҷодувои сохтаи корзор. *Ғирдавӣ*

АБО II اب ош, таом, шӯрбо, хӯрок, хурдаи.

Бякаш, Анварӣ, даст аз ин хони гетӣ,
Ки бас ҷарбу ширии абое надорад. *Анварӣ*
Абохон нушини алпарсирифт
Хабар дод аз хурдои бихишт. *Низомӣ*

АБО III ا. اب навъе аз либосҳои болопуши васеи о-
стинкӯтоҳ, ки асосан маҳсули арабҳо будааст.

Чу аббосиён дар абон снэх
Саводи басар сохта ҷилвагоҳ. *Ҷомӣ*

АБОАНҚАД(Д) а. ابان قعد. аз падару аз бобо монда ба
таври мерос ва ё анъана.

Бигуфтад, к-ни хоса аз мо нахост,
Абоанҷад ин гашта мероси мост. *Ҷомӣ*

АБОБИЛ а. ابيل гурӯҳи фароштурӯк, фароштурӯкҳо,
парастуҳо.

Ба пешин хирси ту худ пил луқмае бошад,
Тару чу мурғи абобил мурғи пилшикор. *Шамси Табрезӣ*

Азъафи мурғон абобил асту у
Пилро бидриду напзираду руф. *Румӣ*

АБОЛИС | **АБОЛИСА** а. ابليس | ابليس ч. иблис.

Аболиса ҷавоб доданд, ки дар ин фан ту аз мо
донотарӣ. «Равзат-ус-саф»

АБОР ابار дар, кӯрошм.

АБОРИК а. اباريق ч. ибриқ.

Абориқи физза ва заҳаб ва олати маҷлиси айш
тараб ҳамроҳи худ биёарад. «Равзат-ус-саф»

АБОТИЛ а. اباطيل ч. ботил дурӯғҳо, ҷиҳзон беҳуда;
ғапхон ноҳақ ва беҳуда.

Дурӯғу аботилу кӯфӣ шумо,
Ғитод аз саҳифа ҳама бар мало. «Таърихи Табарӣ»

АБОЯ а. اباية ниг. аба III.

Овард лаоли ба ҷуволу ба аба,
Аз соҳияи даръё чу ҳам(м)олон ба катиқ-бар.
Манучехрӣ

АБР I **ابر** зарраҳон фушурдашудан бухори об дар ҳаво, саҳоб, мет.

Дидам, ки поран ҳаво равшан, ба ғояти софӣ, аз сармо бибастӣ ва абр шудӣ. *Ибни Сино*
Ному нишон ба даҳр зи аҳли қарам намонд,
Рафт аз муҳит гавҳару дар абр нам намонд. *Сайдо*
абри баҳман абри зимистон, абри сербориш.

Сазад ар чу абри баҳман, ки дар ин чаман бигирьям,
Тарабшӯён булбул бинигар, ки зог дорад. *Ҳофиз*
абри гавҳарбор киноя аз абри борандаи бори.

Абри гавҳарбор, пиндори, ки аз дарёканор
Бори марворид баста корвон онд хаме.

Хисрави Деҳлавӣ

абри гириён киноя аз абри боранда.

3-абри гириён шох сабазу тар шавад,

Нури шамъ аз гириё равшантар шавад. *Румӣ*

абри гириянда киноя аз абри боранда.

Манам абри гириянда шаб то саҳар,

Бувад абри гириянда болои сар. *Ҳоҷу*

абри дарёёнсор киноя аз абри сербориш.

Чаҳорум, ки он абри дарёёнсор,

Нами у қарам, барқи у зулфиқор. *Ҷомӣ*

абри дурафшон киноя аз абри борони, абри бороновар.

Нағусар шохҳои сабаз гуй дур ҳамечунбад,

Зи бас, к-абри дурафшон луълун ғалтон ҳамеборад.

Хисрави Деҳлавӣ

абри қаромат абри сербориш.

Даромад селе аз абри қаромат,

Ба дарёе бурд аз он реги саломат. *Ҷомӣ*

абри кофурбор киноя аз абри барфрез.

Зи боридани абри кофурбор

Суман руста аз дастхон ҷанор. *Низомӣ*

абри матир абри боранда, абри борон.

Чуди ту фатҳи боб дар ин хушксоли оз,

3-он фатҳи боб дасти ту абри матир бод. *Анварӣ*

абри навбахор(и) абри аввали баҳор, абри сербориш.

Ба ёди рӯи ту ҳар ғаҳ ба бустон гузарам,

Зи гириё диди ман абри навбахор шавад. *Ҷамӣ*

Шабу рӯзаш бувад афғону зорӣ,

Ба гириё ҳамчу абри навбахорӣ.

Фаҳриддини Ғурзонӣ

абри найсон(и) абри баҳор.

Зи гавҳар диҳад луқмаат абри найсон,

Агар чун садаф пок соя даҳноро. *Соиб*

абри озор(и) абри тирамоҳ.

Гаштам зи ғамат чу абри озор,

Бин гириёам, он ки кас маёзор! *Шоҳин*

Абри озорӣ чаманхоро пур аз ҳуро кунад,

Боғ ғурғулбун кунад, ғулбун пур аз дебо кунад.

Манучехрӣ

абри оӣ киноя аз абри сӣхӣ сербориш.

Аз он абри оӣ ҷунон резам оф,

Надорад дигар даст бар обтоб. *Низомӣ*

абри сӣх абри раъду барқ.

Аз абри сӣх матарсу аз риши бузург.

Зарбулмасал

абри шағабнок абри гулдуррос.

То рӯй ба ҷунбиш наниҳад абри шағабнок,

Софӣ нашавад раҳгузари сел зи хошк. *Манучехрӣ*

♦ абри бало а) киноя аз кулфату бадбахтӣ; б) қанг.

Зи абри бало тирборон шуда,
Нами хун чу сели баҳорон шуда. *Ҳотифӣ*

абри дила киноя аз оби дила, ашк.

Зи абри дила хоки ин биёбон гарчи гил қардам,
Зи шӯрӣ решаи сабзе дар ин саҳро нашуд пайдо.
Ҳоҷу

ду абри маҳлӯш киноя аз ду зулф.

Савганд ба он ду абри маҳлӯш,

К-аш ҷой гирифта дар баногӯш! *Ҷомӣ*

ба абр андаровардани сари касе касеро сарбаланд ва сарафроз қардан, обрӯ ва шухрати баланд додан.

Варо қард солор бар лашқараш,

Ба абр андаровард қанги сараш. *Фирдавӣ*

ба абр қулоҳ андаровардан бисёр ва беҳад фаҳр қардан, сарафроз ва ифтихорманд гардидан.

Чу нома биёмад ба наздики шох,

Ба абр андаровард фаррух қулоҳ. *Фирдавӣ*

бе абр борон қардан киноя аз овозан хушқу холи қардан, ваъдаи хушқу додан.

АБР II **ابر** теғ.

Яке а б р дорам ба қанг-андарун,

Ки ҳамранги абр асту бороиш хун. *Фирдавӣ*

АБРА I **ابره** рӯй либос, тарафи берунии ҳар чизи дукташуда; *муқобили* остар I.

Оразастро ҷома пушидаст некуно фар,

Ҷома, к-ипро абра аз мушк асту 3-оташ остар.

Ҷусурӣ

Кунанд абра покназар 3-остар,

Ки он дар ҷиҳоб асту ин дар назар. *Сатидӣ*

АБРА II **ا. عبره** 1. ниг. абрат; 2. навъе аз хӯрок.

Абра ки ҷуяд ба хароб андарун?

Ташна ҷи нушад ба сароб андарун?

Хисрави Деҳлавӣ

АБРАНҶАН|АБРАНҶИН **ابرانجن** ҳалқаи тилло ё нуқра, ки занон ҳамчун асбоби эҷнат дар даст ё по мебандад.

АБРАС **ا. ابرس** 1. гирифтори марази сафедие, ки дар пусти бадани инсон пайдо мешавад; пес.

Шахсе буд мафлӯч ва нобино ва абрас ва аз дунё ҷандон дошт, ки ҳисоби он намедонист. «*Хористон*»

2. доғдор, доғи кунҷидақдор.

АБРАСНАМУНА **ا. ابرس نمونه** абрасмонанд, несмонанд.

Занахон чу себи лаълуна,

На ҷун себи дуранг, абраснамуна.

Хисрави Деҳлавӣ

АБРАТ **ا. عبرة** оби ҷашм, сирешк, ашк.

АБРАШ **ا. ابرش** 1. сурху сафед; рангоранг, ҳарранга.

Хоса хангоми баҳорон, ки ҷаҳон хаш гаштаст,
Осмон аблаку руи зами абраш гаштаст. *Манучехрӣ*

2. асп; аспӣ ало, ҷавкар.

Ҳаёо размғах, қуҳаш ин абраш аст,

Дурахшаш қамон, осмон таркаш аст. *Асадӣ*

Шавкат ҷи гуна аз дари майхона бизгарад,

Мастон инсои абраши моро гирифтаанд. *Шавкат*

абраши тунд аспӣ тездав, аспӣ тезрафтор.

Чу бар абраши тунд гашта савор,

Биларидӣ аз ҳайбаташ қуҳсोर. «*Ғазат-йис-саф*»

◇ зин бар абраш ниҳодани шоҳи Чин киноя аз бар-
омадани офтоб.

... Ки чун шоҳи Чин зин бар абраш ниҳод,
Фалак наъли зангӣ бар оташ ниҳод. *Низомӣ*

АБРАШИХУНАР ابرشی هنر киноя аз гуногунхунар, ҳа-
мақора.

Ия занад лоф, к-обирухуғарам,
В-он ба даъвӣ, ки абрашхунарам. *Низомӣ*

АБРАШСАВОР ابرش سوار савори аспӣ ало; аспсавор.

Маст меронди миени шаҳр ди абрашсавор
Бас азизнор, ки сар зери сӯми абраш бимонд. *Ҷомӣ*

АБРАШСИПЕХР ابرش سپهر киноя аз шахси пуриқтидор
на тавоно.

АБРАҚ ابرق 1. хоки бо сангу гилу рег даромехта;
2. моддан сафеди пуққа, ки дар тиб истифода мешуд,
талъ; 3. ҳар чизи рангоранг.

АБРАҚӢ ابرقي мансуб ба абрақ; ранг ба ранг, рангоранг.
Фаршҳои абрақӣ афканда шуд дар бӯстон,
Ҷомаҳои шуштарӣ густарда шуд дар кӯхсор. *Муизӣ*

АБРГАҲ عبرت гузаргоҳ.

Ҳангоми бозгаштан бе ҷисру бе амал,
Оби Фурот абргаҳи хосу ом кард. *Муизӣ*

АБРЕШИМ ابريشم 1. нахе, ки аз пилла ҳосил мешавад.
Ҳамчунон бошам туро ман, ки ту бошӣ мар-маро,
Ҳар ҳаме дебот бояд, ҷуз ки абрешим матаян. *Носири Хисрав*

2. ҳарир, парниён, матои абрешимӣ.

Зи катгону абрешиму мӯю қаз
Қасаб кард пурмоя дебою хаз. *Фирдавӣ*

3. тори соз, торҳои асбоби мусиқӣ.

Аз овози абрешиму бонги ной
Суманчехрагон пеши Хисрав ба пой. *Фирдавӣ*

Чунон бастам абрешими сози ӯ,
Ки аз Зухра хуштар шуд овози ӯ. *Низомӣ*

АБРОР ابرار 4. бир II||бирр одамони неққор; сохтегон,
тақводорон.

Шайх Қамолиддини Хучандӣ ... бузурги рӯзгор
ба мабули аброр буда. «*Тазкираи Далатшоҳ*»

Эй одати ту хубтар аз сурати мардум,
Эй хотири ту поктар аз тоғи аброр! *Фаррухӣ*

АБРСАЙР ابرسير мисли абр сайркунанда; маҷ. тезҳаракат,
тездав; баландпарвоз (сифати асп).

Абрсайру бодгарду раъдбонгу барққаҳ,
Кӯхқубу селбуру шахнаварду роҳҷӯй. *Манучехрӣ*

АБРУ ابرو||АБРУ|| хатти кампошакли муйҳо, ки дар тағи
пешона ва болои чашм аст.

Чу абруяш ба ду теги кашида мемонад,
Чу нарисаш ба ғизоли рамида мемонад. *Сайидо*

абруи баланд абруи кашида ва дароз.

Чашми бад дур зи абруи баланди ту, ки ҳаст
Чун маҳи ид дили халқ ба имой ту хуш. *Соиб*

абруи кашида абруи дароз; **абруи мушкни** абруи сиёҳ.

Абруи мушкниат аз бори тағофул гашта ҳам,
Монда зулфи саркашат 3-андешаи дилҳо дуто. *Бедӣ*

абруи пайваст(а) абруи ба ҳам васлшуда.

Эй он, ки дил дар абруи пайваста бастай,
Ҷофил машав, ки дар тағи тоқи шикастай. *Соиб*
Ҷаҳоне мубталои тарзи рафтору қаду басташ,
Ба хуни бедилон дорад нишон абруи пайвасташ. *Васӣ*

абруи пурчин абруи пургирех аз нозу ишва ё аз турш-
руй ва ғ.

Гирех зи абруи пурчин намекунояд ёр,
Ниёзи аҳли дилу нози нозаникон бинӣ! *Ҷофиз*
Дихиш, к-он зи абруи пурчин диханд,
Бувад заҳр, агар шаҳди ширин диханд. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

абруи танг абруи пайваста.

Чунон орамаш чин дар абруи танг,
Ки дар Чин битиряд бар ӯ хорасанг. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

абруи хамида абруи камоншакл.

Ба тоқи он ду абруи хамида,
Мисолеро ду туро баркашида. *Низомӣ*

абруи ғаммоз абруи ғамзакунанда, абруи пуришва.

Чаро бомад хато аз бусан лълат таманноям,
Қ-аз ин бори нишорат абруи ғаммоз бишкатаст. *Ҳоҷӣ*

◇ **абруи зар** киноя аз моҳи нав, хилол; **абруи Золи**
Зар киноя аз моҳи нав (нишора ба падари Рустам,
ки зардмӯй будааст).

Моҳи нав абруи Золи Зарру шаб ранги хизоб,
Хуш хизобе аз лаи абруи зар ангехтаст. *Ҳоҷонӣ*

Идам ҳумоюнфар нигар, Симурғи зарринпар нигар,
Абруи Золи Зар нигар, болои кӯхсор омада. *Ҳоҷонӣ*

абруи фалак киноя аз моҳи нав.

Дошт абруи фалак болои чашми офтоб
Чашму абруи фалақро зеру боло дидаанд. *Салмони Соваҷӣ*

абру ба ҳам даркашидан туршӯрӣ намудан.

Ҳаромаш бувад нони он қас чашид,
Ки чун суфра абру ба ҳам даркашид. *Саъдӣ*

абру задан ниг. **абру** чунбондан.

Табъи ту ба бахшидани сад ганчи гуҳар
Абру занаву гирех ба абру назанад. *«Фарҳанги Онандроҷ»*

абру қач қардан қаҳр қардан, ғазаб намудан.

Пас аз моҳет мебинам, маҳи ман, қач мақун абру,
Гирех мафкан ба пешонӣ, ки маҳ дар ғурра кам
гирад. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

абру қушодан хушқол шудан, хандон шудан, хусни
қабул зоҳир қардан.

Шаҳи кордон маҷлиси нав ниҳод,
Саронро талаб қарду абру қушод. *Низомӣ*

абру тоғтан рӯй гардондан.

Абру зи мап матоб, ки дил дардманди туст,
Тире, ки хурдаам, зи камони баланди туст. *Шоҳӣ*

абру турш қардан хашмноқ шудан, бадқаҳр гар-
дидан.

Шудӣ хандону беруи омадӣ абруу туруш карда,
Аҷиб чашниҳо мечашонӣ талхкомонро.

Хисрави Деҳлавӣ

абруу чину гирех кардан ба хашм омадан.

Карк ин суҳан зи фил шунду кадам ниҳод,
Сар то ба пой чину гирех карда абрувон. *Сайидо*

абруу чунбондан розигӣ додан, ишора кардан ба розигӣ.

На тамкин аст, гар чонон ба мо абруу наҷубонад,
Ки натвонад кашидан нози он зӯри камонашро.

Ваҳид

ба (ё бар) абруу гирех задан гушрӯй шудан; хашмгин шудан; озурдаотир гаштан, хафа шудан.

Мазан, то тавонӣ, бар абруу гирех,

Ки душман агарчи забун, дуст бех. *Савдӣ*

бар абруу чин задан рӯй туш кардан; хашмгин шудан.
Моҳи ман бо ғайр бошад 3-он ду лаб шаккарфиш-

шон,

Гар маро дид, аз ғазаб чин бар ду абруу мезанад.

Ҳайрат

дар абруу гирех афгандан *ниг.* ба (ё бар) абруу гирех задан.

Бартофт зи ман ру, гирех афганд дар абруу,

Инак сару шамшер, агар бар сари кия аст. *Чомӣ*

АБРУКАМОН *ابروکمان* хамидабруу, ҳилолабруу, касе ки абруи камоншакл дошта бошад; *маҷ.* хушрӯй; маҳбуба.

Аду бо чони Ҳофиз он накардӣ,

Ки тирӣ чашми он абуракамон кард. *Ҳофиз*

АБРУКУШОДА *ابروکشاده* одами хушҳол, хушхулҷ, хушфеъл.

Чун во намекуни гирехе, худ гирех машав,
Абрукушода бош, чу дастат кушода нест. *Соиб*

АБРУФАРОХ *ابروفراخ* *ниг.* абрукушода.

АБРУФАРОХИ *ابروفراخی* 1. кушодарӯй, хушдиӣ, хурсандӣ; хушхулҷ.

Дили шах дар он маҷлиси танғбор,

Ба абруфароҳӣ даромад ба кор. *Низомӣ*

2. киноя аз саховатмандӣ, ҳимматбаландӣ, бахшандагӣ.

АБРУҲИЛОЛ *ابروهلل* *ниг.* абрукамон.

Мекунам аз дил бурун абруҳилоли хешро,
Сар ба сахро медиҳам ваҳши ғизоло хешро. (2) *Лисонӣ*

АБСОР *ا. ابصار* қ. басар.

Ба офтоб намонад магар ба як маъна,
Ки дар тааммули ӯ хира мешаванд абсор. (2) *Савдӣ*

Фасли собеъ ҳама аз шираву шарбат гуям,

Нукҳое, ки мунаввар шавад аз вай абсор. (1)

Абулхасанӣ Аттема

АБТАР *ا. ابتر* 1. думбурида, кӯтоҳдӯм, калтадӯм.

Ақл бошад мардро болу паре,

Чун надорад ақл, бошад абтаре. *Румӣ*

2. *маҷ.* ноқис; бекорӣ, бекора, бехуда.

Қимати ҳамёну киса аз зар аст,

Бе заре ҳамёну киса абтар аст. *Румӣ*

Гар намоёд руҳат аз дафтари хубӣ varaқе,

Varaқи дафтари гулро ҳама абтар хонанд.

Қамолӣ Ҳучандӣ

3. пароканда, парешон.

Онҳо худ аз афҷи муғул мунҳазим гашта, ба

холи абтар баргаштанд. *«Тағрихи Фаршата»*

Аз ҷунуни ишқи ӯ девона гаштам, Мушфиқӣ,

Чун батар шуд холи ман, тарки мани абтар гирифт. *Мушфиқӣ*

4. вайрон; тити пора, лахт-лахт, пора-пора.

Абтар кунам ин дафтари маҷмӯи дониш,

Бар об занам нақши сияҳқори қаламро. *Махфӣ*

◇ *толеи абтар бахти бад, бадбахтӣ.*

Дар толеи абтарам бубинед,

Дар гардиши ахтарам бубинед. *Файзӣ*

АБТОЛ *ا. ابطل* қ. батал.

Бист ҳазор кас аз абтоли риҷоли он мамлакат
ихтиёр карда, ба ҷониби Форс равон шуд.

«Равзат-ус-саф»

абтоли раҳҳол далерони кучманҷи.

Фавҷе аз абтоли раҳҳолро, ки аз осеби замон
масун монда буданд, фармон дод, то мутаваҷҷеҳи
урауи оиди Салҷуқ гардад. *«Равзат-ус-саф»*

АБУ *а. ابو* 1. падар; мас. Абумуслим — падари Муслим;

2. ҳамчун ҷузъи якҷуми калимаҳои мураккаби лақабмонанди кинолеме маънои соҳибро ифода мекунад; мас. абулхиз — соҳиб риш, ришдор; абулҳаёт — соҳиб ҳаёт, ҳаётбахш; *маҷ.* об.

АБУЛБАШАР *а. ابوالبشر* *д.* падари инсоният; киноя аз ҳазрати Одам, ки гуё насли одамизод аз ӯ сар шудааст.

АБХИРА *а. ابخره* қ. бухор.

Он ахира аз ҳам мутамайиз гашт ва кӯх шақ шуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АБЪАД *а. ابد* дуртар, бандтар.

АБЪОД *а. ابعاد* қ. бӯъд; абъоди сегона (ё салоса) *мат.*

дар ҳандаса тул, арз ва умқ.

Ин абъоди сегонаро андар вай нашониста таваҳхум кардан. *Ибни Сино*

АБЪЕТ *а. ايات* қ. байт II.

Чун ин абъёт бишунид, наърае бизад. *Авфӣ*

Ҳар як аз аҳли фаал абъёте, ки муносиби вақт буд, хондан гирифтанд. *Восифӣ*

◇ абъёти обдор байтҳои пурмазмун ва салис, байтҳои олии.

Маълумо Мушфиқӣ шиновари абҳори ашъор ва равноси абҳори абъёти обдор аст.

«Тағрихи Саидиқроқим»

абъёти парешон байтҳои мутафарриқа ва гуногун (аз ҷиҳати мавзӯ, мазмун ва санъат); абъёти ширин байтҳои дилҷаспи таъсирбахш, байтҳои гуворон дилнишин.

Ҳамеҳонда абъёти ширини он

В-аз он хондаман тоза мешуд равон. *Садрӣ Зиё*

абъёти фарро байтҳои хубу баланд ва барҷаста; абъёти чорӣ (ё чория) байтҳои равон ва салис.

„Ман шеър беш гуям, к-он шохро хуш ояд,

Алфозҳои некӯ, абъётҳои чория. *Манучехрӣ*

АББЯЗ *a. ابېز сафед.*

... Ва маро донан дирҳаи нуқраи аббяз аст.
«Равзат-ус-саф»

Бад-он гаҳе, ки бароварда шуд замин аз гард,
 На водӣ аз қуҳ пайдо, на аббяз аз асвад. *Хисравӣ*

АБҚАР *a. عبقّر* 1. номи мавзеи афсонавӣ; 2. шахре дар Байаннаҳрайн, ки ба матоҳҳои нафис шӯҳрат ёфтааст.

АБҚАРИ *عبرى* 1. мансуб ба Абқар; 2. либоси нафис, ҷоман ҳарир.

Қабқони дарӣ ғолия дар чашм кашиданд,
 Сарвони саҳй абқариин сабз хариданд. *Манучехрӣ*

3. гилеми абрешмӣ, палоси абрешмӣ.

Ба сахтӣ бигашт ин намад бистарам,
 Равам, э-ин сипас абқарӣ густарам. *Саъдӣ*

АБЎ *a. ابو* *аслаш* абу.

АБҲАР *I a. ابهر* равшантар.

Ҳаст аз илму ақли ҷумлаи халқ
 Илму ақли ту ашҳару абҳар. *Сузани*

АБҲАР *II ابهر* 1. номи маҳалле дар наздикии Исофхон; 2. номи маҳалле дар байни Занҷон ва Қазвин.

АБҲАР *III a. عهر* 1. ёсуман; наргис.

Дидан чун абҳаршан баста ҳама хун дар танам,
 То ҳама тан зард шуд чун дидан абҳар маро. *Муизӣ*

Гумон бурдӣ, ки бод андар пароканд
 Ба руи сабзи дарёи барги абҳар. *Манучехрӣ*

2. маҷ. чашм.

Эй гунҷан даҳонат аз чашми сӯзана кам,
 Сузанишикоф ғамзат, савсаннамоӣ абҳар. *Ҳоқонӣ*

Ҳамширани шахд шаққари у,
 Ҳамҳобани ноз абҳари у. *Ҷомӣ*

абҳари ҷонон чашми маъшук, чашми маъшӯқа.

АБҲАРИСТОН *ابهرستان* **АБҲАРСИТОН** *киноя* аз гул-стон.

АБҲАРИ *عهرى* мансуб ба абҳар *III*; чашми абҳарӣ чашми наргисмонанд, чашми зебо.

Пас зане гуфташ, ки чашми абҳарӣ
 Чун ин дастат рафт, ҳасрат меҳурӣ. *Румӣ*

Панде бидеҳу ба сулҳ овар
 Он чашми ҳумори абҳарино. *Шамси Табрезӣ*

АБҲОС *a. ابخاس* 4. баҳс.

АБҶАД *a. ابجد* 1. номи ҳашт калияман сохтан арабӣ, ки дар онҳо ҳамаи 28 ҳарфи алифбон арабӣ ба тартиби ададӣ дохил шудааст. Ин калимаҳои арабӣ ба ифодан ададин онҳо ба таври зайл аст:

абҷад	хав(в)аз	хут(т)й
ا	هوز	حظى
1—	5—	8—
2—	6—	9—
3—	7—	10—
4—		

каламаи	саъфас	қарашат
كلمن	سعنص	قرشت
20—	60—	100—
30—	70—	200—
40—	80—	300—
50—	90—	400—

сахиз	зазиф
ثخذ	ظفغ
500—	800—
600—	900—
700—	1000—

Ин тарз барон ҳар ҳарф муайян шудани ададиро ҳисоби абҷад ё ҳисоби ҷумлаи меноманд. Ҳисоби абҷад барон сохтани моддан татриҳ истифода мешавад; 2. маҷ. алифбо.

Аҳли дониш, ки расонданд ба поён ҳама илм,
 Ҷавҳи ниқи ту чу абҷад ҳама аз сар хонанд.

Қамоли Хучандӣ

Паҳлуи худаш ба лутф биншонд,
 Ихлос ламиду абҷадаш хонд. *Шоҳин*
 абҷад равон сохтан омӯхтани алифбо, аз бар кардани алифбо; *♦* абҷади ниқ киноя аз дафтари ниқ; асос ва усули ишқ.

Бас аст з-абҷади ишқ, эй писар, туро ин ҳарф,
 Ки зикри аб мақун, аз гуфтугӯи чад бигрез. *Ҷомӣ*
 Абҷади ишқи маро тар бисарояд адиб,
 Руи ба сахро ниҳаи тифли дабистони у. *Махфӣ*
 абҷади таҷрид навиштан тарки хоҳиш ва орзу кардан.

АБҶАДХОН *ابجدخوان* бачани навомӯзи мактабӣ.

Ба ҳарфи тифли абҷадхон фалотунсиратон доланд
 Ба фаҳми нуқтае аз сархати девони тақдираш. *Ҳоҷӣ*

АВ *I a. او* бал, балки (дар ибороти арабӣ).

АВ *II m. او* *ниг.* *ov I.*

Эй шаҳаншоҳи ҷаҳонгир, ки хангоми шикор
 Оқувонро ба як ангез кунад раҳши ту ав. *Шоҳин*

АВБОРИДАН *او باريدن* нахонда хурлан, нахонда фуру бурдан.

Ба дашт ар ба шамшер бигзорадам,
 Аз он беҳ, ки моҳӣ биявборадам. *Рудакӣ*
 Нафси даранда панди хираманд нашнавад,
 Бигзор, то дурушт биявборад устухон. *Саъдӣ*

АВБОШ *اوياش* бадқирдор, шаттоҳ, фурумоя; шӯрапушт, безорӣ.

Эри ман авбошу каллош асту ринд,
 Бар ман у худ порсой мекунад. *Саъдӣ*
 Ҳасани Сулаймон гуфт: Ин муште авбошонанд,
 ки пеш омадаанд. *«Таврихи Байҳақ»*

АВБОШИ *اوياشى* бадқирдори, шаттоҳӣ, фурумояӣ; шӯрапушти, безорӣ будан.

Бар санг задам душ сабун кошӣ,
 Сармаст будам, ки қардам ин авбоши.
 Бо ман ба забони ҳол мегуфт сабуӣ:
 Ман чун ту будам, ту низ чун ман бошӣ. *Ҳайём*

АВВАЛ *а. اول* 1. якум, нахустин; нахуст, пеш, пеш аз ҳама.

Рузи аввал, ки ба номи ҳама кас куръа заданд, Куръан ишқ ба номи-мани мискин афтод.

Ибни Ямин

Эй ки хоҳӣ дод бахши ғам ба мискинон хеш,
Чун манат мискинтарам, аввал маро фармо насиб.

Қамоли Хучандӣ

Аввал касе, ки бигрехт ва аммомаро аз сар ва сафҳа аз даст бияздохт, Яхёёҷон охунд буда.

Аҳмади Дониш

2. оғоз, саршавӣ, ибтидо; *муқобили* охир 1.

Душ Чомӣ ҳадиси зулфу рухат
3-аввали шом то саҳаргаз гуфт. *Чомӣ*
Дил хост, ки чун шавад мукамал,
Бехтар бувад охиран зи аввал. *Ҳилолӣ*

АВВАЛАН *а. اول* пеш аз ҳама, якум.

Сабаби эҳомли сипоҳ дар маъракан қорзор аз он буд, ки, аввалан, мавоҷиби кулӣ намерасидашон ба, сониян, одамҳои дун бар сари онҳо фармонфармо буданд. *Аҳмади Дониш*

АВВАЛИН *اولين* нахустин, якумин, пешин.

Дилдорон беш аз ин надоранд
Бовар ва қарин чу ман қаринро,
Ҳам ёд кунад гаҳ-гаҳ охир.
Хидматгорони аввалинро. *Анварӣ*
Аввалин нукта гарчи ҷуст бувад,
Охири бехтар аз нахуст бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

АВВАЛУЛБАШАР *а. اول البش* ниг. абулбашар.

АВВАЛӢ *اولى* мансуб ба аввал; якумин, аввалин.

АВВО *а. عوا* 1. саги биёсёр фаръёдкунанда, саги улло-кашанда.

Шерн хушёр аз саги девона ваҳшат барнаёфт,
Нури ҷабҳа шури авво барятобад беш аз ин.

Ҳоконӣ

2. *нуч*. яке аз бурҷҳои осмон, ки манзили сездаруҳи Моҳ аст.

АВГАНДАН *اوگندن* ниг. афгандан.

АВД *а. عود* бозгашт, баргашт, муроҷиат.

Амир Масъуд... Аҳмад Хусайнро бад-он баҳона,
ки вақти авд аз Макка... хилъати халифани Миср пушида буд, ба ҳалқ овеҳт. *Таърихи Фарошӣ*
авд кардан дубора баргаштан, дубора бозгаштан.

Восиқ бо худ гуфт, ки сад ҷон фидои шикан ва
сухани табииро рад дошта, захмат авд кард ва ба он даргузашт. *«Равзат-ус-саф»*

АВДӢА *اوديه* 4. водӣ.

Басо кӯшқон мунатқаш ва боғҳои дилқаш, ки
бино карданд ба биёристанд, ки имрӯз бо замин ҳамвор гаштааст ва бо мафозат ва авдӣ баробар шуда. (3) *Низомии Аруӣ*

Бақиятуссайф чун ҷародӣ мунташир ба авдӣ ва ҷибол гурихтанд. (3) *«Равзат-ус-саф»*

АВДОҶ *а. اداج* 4. вадаҷ.

В-он ки у толиби изои ман аст,
Хуни авдоҷи у ғизои ман аст. *Саной*

АВЕСТО *اوستا* номи китоби муқаддаси дини зардуштӣ.

АВЖАНДИДАН *اوژندیدن* афгандан, андохтан.

АВЗАҲ *а. اوضح* равшантар, возеҳтар, ошкортар.

Субҳи рузи зи «Вазуҳ» авзах,
Муштарех садраш аз «Аламаншрах». *Чомӣ*

АВЗОН *а. اوزان* 4. вазн.

Аммо мисрае намеҳонд, ки калимоташ пула на-шуда бошад ба аркони авзонаш шула. (5) *Савдо*
авзони мухталиф(а) вазнҳои гуногун, андозаҳои ҳар-хелан баркаш.

Чунон созем, ки дар бозорҳо ва вилояту деҳҳо
авзони мухталиф намонанд. *«Чомет-ут-таърих»*

Зари султон Муҳаммадшохи Баҳмани аз қисми тилло ва нуқраи ҷаҳоргуна буд ба авзони мух-талиф. *«Таърихи Фарошӣ»*

АВЗОЪ *а. اوضاع* 4. вазъ; авзон гардун (*ё* даҳр, олам, ҷаҳон) ҳолати замон, вазъияти ҷаҳон; расму одати ҷаҳон.

Зи чашми ман бишур авзон гардун,
Ки шаб то рӯз ахтар мешуморам. *Ҳофиз*
...Ки эй чашмат аз нури нбрат тийх,
Надори зи авзон даҳр огаҳӣ. *Бедил*
Надорад шиква аз авзон олам мардуми ҳақбин,
Ба Юсуф метавон бахшид ҷурми қорвониро. *Сомб*
Бун беҳбуд зи авзон ҷаҳон мешунавам,
Шодӣ овард гулу бодӣ сабо шод омад. *Ҳофиз*

АВИС *а. عيص* душвор, мушқил, суҳани душворфаҳм.

...Он ки ҳаллоли ависоти умури рӯзгор,
Ҳар киро мушқил ғитад, тадбири у мушқилқушо.

Васлӣ

АВЛ I *а. عول* майл, тамоқул.

Нур боад пок аз тақлиду авт,
То шиносод мардро бе феълу қавл. *Румӣ*

АВЛ II *а. عول* ниғаҳдори аёл, татмин кардани оила.

АВЛАВИ(И)ЯТ *اوليت* муқаддам будан, бартарӣ, афза-лия, фавқият.

Тақдими волидайн аз ҷиҳати авлавият ва акра-бият аст. *Аҳмади Дониш*

АВЛИЕ *а. اوليا* 1. ҷ. валӣ.

Авлие ва писарон хуни Абдулло биҳоянд. (1)
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Хилофи тариқат бувад, к-явлие,
Таманно кунад аз худо ҷуз худо. (3) *Сағдӣ*

2. бузургон, мансабдорон.

Зи авлиёш пароканда низ ҳашт ҳазор
Ба ман расид бад-он вақт, ҳоли ҳуб он буд. *Рӯдакӣ*

Авлие ба ҳашам биёмаданд ба расми хидмат ва
биншастанд ва биностодан. *«Таърихи Байҳақӣ»*

авлиёи давлат бузургон, вазирон ва аъён ашрофи давлат, зинмондорон.

АВЛИТАР *اوليتر* ниг. авлотар.

АВЛО||АВЛӢ *а. اولاولى* бех(тар), хуб(тар), неку(тар)

бартар, боло(тар); лонк(тар).

Нақли улӯфот аз тарафи Арман то худуди Кир-мон мебояд кард, муроҷиат авло менамояд.

«Чомет-ут-таърих»

Ин хирқа, ки ман дорам, дар раҳин шароб авло
Вин дафтари бемаънӣ ғарқи май ноб авло.

Хофиз

пояи авло дараҷаю мартаба ва маснаду мақоми ба-
ланд.

Чое расидан, ки агар ман ҳазор сол

Пуям туро, ба пояи авло намерасам.

Заҳри Форъёбӣ

тариқи авло роҳи дуруст, роҳи рост, роҳи нек.

Тариқи хидмат агар биспаранд, боке нест,

Замона нек шиносат тариқи авлоро. *Анварӣ*

АВЛОД *ا. اولاد ҷамъ 1. қ. валад.*

Ва пиронро, ки аз қор уфтодаанд, маъзул дорад
ва авлоди онҳоро ба ҷои онҳо бардорад.

Аҳмади Дониш

авлоду аъқоб фарзандону бозмондагон.

Салтанати он диёр то бад-ин рӯзгор дар тасарруфи
авлоду аъқоби ӯст. *«Тазкираи Давлатшиҳ»*

2. номи паҳлавоне, ки Рустам дар Мозандарон асир
гирфтааст (дар «Шоҳнома»).

Бад-он марз Авлод буд паҳлавон,

Яке номдоре, далере ҷавон. *Фирдавсӣ*

АВЛОДУЗИНО *а. اولادالزنا ҷамъ 1. қ. валадуззино;*

2. мач, кирмҳое, ки вақти боридани борон ба вучуд
меоянд.

Ақсоми кирм, ки дар мавсими борон ба набо-
тоти навҳез пайдо шаванд, онҳоро авлодузино
гуянд. *«Хизонаи омира»*

АВЛОТАР *а. اويلتر ниг. авло.*

Ту ин моя охир напидоштӣ,

Ки аз ҷанг авлотар аст ошӣ. *Ҳочу*

Чу ҷои азии сафар дорад, ба пешаш мирам авлотар,

Ки бе он ҳосили умрам чӣ суд аз умри беҳосил.

Исмаи

авлотар дидан беҳтар донистан, афзалтар пиндоштан.

Муқорӣён он борҳоро ба сӯи хонаи худ бурдан

авлотар диданд ва ба маслиҳат наздиктар.

«Қалила ва Димна»

АВЛӢ *а. اولى ниг. авло.*

АВН *а. عون ёрӣ, мададгори, йонат.*

Бар қамолӣ аёри зар ба авни оташ вуқуф тавон
ёфт. *«Қалила ва Димна»*

авн хостан ёри талабидан.

Ҳоли худ бозронд ва дар қори худ авне хост.

Авафӣ

АВОНБ *а. عوائب ҷ. онба.*

Чашм аз авонби зердастон бипӯшанд ва дар иф-
шон ҷароими кехтарон накушанд. *Саъдӣ*

АВОИД *а. عوائد ҷ. онда II.*

Аҳли дунёе ҳар гоҳ, ки маҳраме ҷуянд, нафасҳои
азизи ҳеш ва ҷонҳои хатир фидои он сӯҳбат кунанд,
то фавонд ва авониди он эшонро шомил гардад.

«Қалила ва Димна»

АВОИЛ *а. اوائل ҷ. аввал 2.*

Мавлоно Сайфиддин дар авони рӯзгори эли Ар-
слони Хоразмшоҳ аз Бухоро қасди Хоразм кард.

«Тазкираи Давлатшиҳ»

Дар авонили моҳи ҷадӣ мураҳхас шудем.

Аҳмади Дониш

АВОНҚ *а. عوائق اغوايق ҷамъ 1. қ. онқ.*

Ва ба ҳасби талаб на муморасати мушқилот ва
мӯҷоабати аздод ва авонқи он қувват дар тазово
буд. *«Ахлоқи Носири»*

Чунон ба донишу идрок беназир аст он,

Ки пешӣ хотираш осон авонқи душвор. *Васлӣ*

2. мач. ҳаводис, ҳодисаҳо.

Осеби авонқ аз ҷалу рост,

Ошуби ҳалонқ аз ҷавониб. *Анварӣ*

авонқи айём ҳаводиси рӯзгор, ҳодисаҳои дунёе.

Ба сабаби навозилии миҳан ва аворизи фитан ва
авонқи айём ва алонқи рӯзгор тирӣ мақсуди эшон
ба ҳадаф нарасид. *«Равзат-ус-саф»*

АВОЛИМ *а. عوالم ҷ. олам.*

Дар ин тахтан ҳок ба нисбати он аволим ҳун

хасе бар рӯи муҳит аст. (1) Аҳмади Дониш

АВОЛӢ *а. عوالى ҷ. олия.*

Силеҳри маҷду маолӣ саводи нуқтан олам,

Ҷаҳони ҷуду аволи ҷароғи дудан одам. (2) *Ҷалали*

АВОМ *а. عوام омма.*

Ҳолд ... ду савор берун кард ва ду нома навишт,

яке ба малик ва яке ба авони мамлакат.

«Тавриқи Табарӣ»

Вақт тангу хотиру фаҳми авом

Тангтар сар раҳ зи вақт аст, эй ғулом! *Румӣ*

АВОМИР *а. اواسر ҷ. амр I 1.*

Навоҳини ту бибандад ҳаме гузори қадар,

Авомири ту битобад ҳаме инчони қазо. *Анварӣ*

Агар дар авомир ва ҳукм хаз бошад, мановен

абнон ҷинс аст. *Аҳмади Дониш*

АВОМУННОС *а. عوام الناس ҷ. гуруҳи одамон, тудан марду-*

мон; мардуми омма, ҳалқи омма.

Музтарибро дар ин боб ашъори аҷиба ба алфози

авомуннос воқеъ шуда. *Садрӣ Зиё*

АВОН I *а. اوان хангом, замон, вақт.*

Е ҳалқа ба гуши паҳи иқлими Ироқ аст,

Е наъли суми марқаби султони авон аст.

Бадрӣ Чоӣ

дар авони ҳол дар ин хангом, дар ин марҳила, дар

ин лаҳза, дар айни вақт, дар ин фурсат.

Дар авони ҳол Заҳир аз Форъёб ба Нишопур омад.

«Тазкираи Давлатшиҳ»

АВОН II *а. عوان I. сарҳанги девони подшоҳӣ, посбони*

давлатӣ.

Муш, к-аз дашт дар дуқон афтад,

Беҳ, ки хешии бо авон афтад. *Саноӣ*

Пас авонон хонаро ҷустанд зуд,

Ҳеч тифле андар он хона набуд. *Румӣ*

2. қадбону; зани миёнасол; 3. зани шавҳардор; 4.

авонии фалак ҳафт сайёра: Оғроб, Мох, Миррих,

Муштарӣ, Зухра, Аторуа, Зухал.

АВОНИ *а. اوانى ҷ. ония, яъне ҷамъулҷамъи ино.*

Низомиддини Яҳё аз вилояти Байҳақ бирасид...

боргоҳу сароҷарда ва фаршу авонӣ ва ҷустурун

шутрун овард. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

Меҳмонсарон ораста ва мусавфӣ дорад ва зуруфу

авония муталлову мучалло. *Аҳмади Дониш*

АВОР *а. عوار. ниг. ивор.*

АВОРА *а. اواره. дафтари ҳисоб.*

Ҳама фузуня ҷӯяд авора бар афлок,
Ки ту ба толеи маймун бад-у ниҳодӣ рӯй. *Шаҳид*

АВОРИЗ *а. عواريز. қ. ӯриза.*

Сад ҳазорон мург пархошон шикаст,
В-он хамингоҳи аворизро набаст. (2) *Румӣ*

Ҳочаи бузург Аҳмад Ҳасани Маймандиро бар эшон
рахмат омад ва хирочи он сол эшонро бибахшид
ва аз аворизашон масун дошт. (2) *Низомии Арӯзӣ*

АВОРИФ *а. عواريف. қ. ӯрифа.*

Дар тарбияти хидматгӯрон ва истинои мардумон
чандин латоифи авотиф ва бадоеи авориф ба
ҷой таънада овард. «*Қалила ва Димна*»

Султон ҳар якро бо авотифи хисравона ва авори-
фи подшоҳона бинавохт. «*Равзат-ус-сафо*»

АВОСИТ *а. اواسط. қ. авсат.*

Дар авосити давлати амир Насруллоҳ ҷамоани
русия омада дар лаби дарёи Сир кӯрғончае кар-
данд. *Аҳмади Донии*

АВОСИФ *а. عواسيف. қ. осиф.*

У монанди ҷабали росия бар заҳмати авосиф ва
садамоти азлол таҳаммул наменамуд. «*Равзат-ус-сафо*»

♦ **авосифи қаҳр** шиддати қаҳр, тӯфони ғазаб.

Муқаддимоти заҳмат ва сахат тартиб намурад, то
аз роҳгузари авосифи қаҳр ва савоқи ғазаб бар-
хезонд. «*Равзат-ус-сафо*»

АВОТИФ *а. عواطف. қ. отифа|отифат.*

Шағол ҷавоб дод, ки ман ба умрҳои дароз шукри
каромат ва авотифи малик натавонам гузурд.

«*Қалила ва Димна*»

Авотиф ва аворифи подшоҳона ба зухур напай-
васт. «*Равзат-ус-сафо*»

АВОХИР *а. اواخر. қ. охир 1.*

Дар авохир хулафо аз эшон оҷиз монданд.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Дар авохирӣ умри ӯ [Норбутахон] бародараш
Ҳочибек муҳолифат оғоз намуд.

«*Шаҳномаи Фарғона*»

АВОҚИБ *а. عواقب. қ. оқибат.*

Бурхоншоҳ назар бар авоқиби умур наандохта,
дар мақоми ислоҳ нашуд. «*Тағрихи Ҷаршистан*»

АВРА *а. اور. ниг. авра 1.*

Авраи нори хому хомонро

Ҷуза насич остар надухтаанд. *Ҳоҷонӣ*

♦ **авран афлок** *киноя аз фалакулафлок, арш.*

АВРАНГ *а. اورنگ. 1. тахт, сариар.*

Бад-у гуфт бе ту нахоҳам ҷаҳон,
На аврангу на тоҷу тавки шаҳон. *Фирдавӣ*

Аз сабуи бода хуштар нест бар сар афсаре,
Хишт ҳам дар гушайи майдона авранги ман аст.

Ҷонӣ

2. зебон.

Бад-у гуфт: Эй, ҳама хубиву фарҳанг
Ҷаҳонро аз ту пероясту авранг.

Ҷаҳриддини Гургонӣ

3. номӣ шасхе, ки ошики Гулчеҳра ном духтаре
будааст.

Авраи кӯ, Гулчеҳр кӯ, ранги вафои меҳр кӯ?
Ҳоло ман андар ошиқи доди тамоӣ мезанам. *Ҳофиз*

♦ **бар авранг** *омадани шоханшоҳи субҳ киноя аз баромадани офтоб.*

Чу шоханшоҳи субҳ омад бар авранг,
Силоҳи Рум зад бар лашкари занг. *Низомӣ*

АВРАНД *а. اورند. 1. шукӯх.*

Сиёвӯш маро ҳамчу фарзанд буд,
Ки бо фарру бозуву авранд буд. *Фирдавӣ*

2. макру ҳила.

АВРАНДИДАН *а. اورنديدن. макру ҳила намудан.*

Зи рӯзи воқасини он, к-ш хабар нест,
Ҷуз аврандиданаш кори дигар нест.

Абушакри Балхӣ

АВРАТ *а. عورت. 1. андоми ниҳонӣ, андом шарм, шармгоҳ.*

Аз барги дарахти анҷир аврати худро пушиданд.
«*Равзат-ус-сафо*»

2. зан; завҷа.

Собиқро бо ду писар ва аврате аз деҳа берун
карданд. *Авфӣ*

Дар миёни ҳамла гар мардонаанд,
Дар ғазо чун авратони хонаанд. *Румӣ*

АВРОД *а. اوراد. қ. виро.*

Муфратоти маснавиро ёд кун,
Рузу шаб машғул шав, аврод кун! (1) *Шоҳидӣ*

Чун сари Солеҳро назди Муҳтадӣ оварданд, гуфт:
Бибаред, дафъи намоел! — Ва ба аврод хондан маш-
ғул шу. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

АВРОТ *а. عورات. 2. аврат 2.*

Он шаҳрро аз ғоят зебоии аврот Ҳуснобод хо-
нанд. «*Равзат-ус-сафо*»

АВРОҚ *а. اوراق. қ. аврақ 1, 2, 3.*

Дар Қирмон дарахтест, ки авроқи он мушобеҳи
авроқи (дарахти) сабр аст. (1) «*Равзат-ус-сафо*»

Диди зи хирчони ту ошӯфтаст чун авроқи ту,
Мархабо, эй гунҷаи ҷамъияти дилҳо, бие. (2) *Гулла*

Ҳаҳе ба суҳбати ту ҳарф ҷуям аз тақвӣм,
Ҳаҳе ба дидаи ту хат шуморам аз авроқ. (3) *Мушқӣ*

Бун мушқ ояд зи авроқи Ҳиллолӣ соҳа,
Гар даме пешӣ ғизоли мушқуби ман неҳад. (3) *Ҳиллолӣ*

авроқи девон саҳифаҳои девон, варақҳои девон; *киноя аз асар.*

Ба арзи ҳол ҳоҷат, Мушқӣ, нест.

Агар авроқи девони ман он қост. *Мушқӣ*

авроқи машқ варақҳои таълими, саҳифаҳои омӯзиш.

Бувад авроқи машқаш дафтарӣ гул,
Ба дасташ килки мӯ — мижғони булбул. *Сайидо*

авроқи ҳазон барғҳои зарди мавсими тирамоҳ.

Дар баҳорон ба ҳаёли руҳи ҷионаи хеш
Бо руҳи зард ҷу авроқи ҳазон бинишнам. *Имло*

авроқи ҷаман барғҳои набототи гулистон.

Нест э-авроқи ҷаман мургонро
Ба ҷуз асофи ҷамолаш варақе. *Ҷомӣ*

2. маҷ. китоб, асар.

Ба муҳаррири ин авроқ фармуд, ки ин китоби нафисро... ба забони форс таҷдиди зикре мебояд кард. *«Ахлоқи Носири»*

Гуёе акнун ҳамеҳояй, ки 'ахли илмро бояд авроқ аз барои ҷомии май бифрухан. *Исмаи*

◇ **авроқи дил киноа аз ҷузъҳои дил, пораҳои дил,** дили пора-пора, дили реш, дили азобдид.

Чи хуш бошад, дар оғуш оварам саран равонаиро, Кунам шерозан авроқи дил мун миёнашро. *Соиб*

Ба гушат зулф меғуяд саросар холи эшонро, Фароҳам кун яке авроқи дилҳои парешонро. *Сайидо*

авроқи рӯзгор киноа аз саҳифаҳои зиндагӣ; равиши зиндагӣ.

Аз хатти эътибор бар авроқи рӯзгор Бе шарҳи кардаҳои ту як дoston намонд. *Ломей*

авроқ шустан нест кардани навиштаҳо.

Бишуй авроқ, агар ҳамдарси мой, Ки илми ишқ дар дафтар набошад. *Ҳофиз*

тай гардидани авроқи китоби касе гузаштани умри касе; ба охир расидани зиндагонии касе, мурдан.

Аз омадани бахору аз рафтани даӣ, Авроқи китоби мо ҳамегардад тай. Май хур, махур андӯх, ки фармуда ҳақим: Ғамҳои ҷаҳон чу заҳру тарбакаш май. *Хайём*

АВСАТ *а. اوسط* мнён, миёна.

Оғтоб дар авсати қавс буд, ки рӯи тавачҷӯх ба қишлоқи Аксулот ниҳонданд. *«Равзат-ус-саф»*

◇ **хайрулмури авсатуҳ варб.** ҳадди муътадили корҳо (ҷиҳо) бехтарини онҳост.

АВСАТУННОС *اوسط الناس* мардуми миёнаҳол, табақан мардуми миёнаҳол.

Сунноъ ва муҳтарифа ва авсатуннос ба озин машғул шуда, асвоқ ва кӯчаҳо ба анвои руҳу ва амтиа музаҳхаб ва мулавлан гардониданд. *«Равзат-ус-саф»*

АВСАҚ *а. اوسطى* бисёр маҳкам; устувортар, маҳкамтар.

Яке аз шумо, ки ба амал аҳсан ва ба қудрати илоҳӣ авсақ бошад, бархезад ва сарпӯш бигирад. *«Равзат-ус-саф»*

АВСАҚ *а. عوج* навъе аз буттаи хор ва дарахти хордор.

Дарахти авсақ ... дарахтест, ки пеш аз ҳама ашқор бар ҷӯйбор нумув ва боло қадад. *«Равзат-ус-саф»*

АВСИЁ *а. اوصيا* ҷ. васй.

Авсиё ва авлиё шореъ бошанд. *Аҳмади Дониш*

АВСОҶ *а. اوتان* ҷ. васан I.

[Искандар] аз парастидани асному авсон наҳй кард. *«Равзат-ус-саф»*

АВСОТ *а. اوساط* ҷамъ I. ҷ. васат; 2. табақаҳои миёна-холи ҳалқ.

Авсогу ашроф аз иртифот ба қадри кафр қаноат намоянд. *«Равзат-ус-саф»*

АВСОҶ *а. اوصاف* ҷамъ I. ҷ. васф.

Кунун, ки бар кафи гул ҷом бодан соф аст, Ба сад ҳазор забон булбулаш дар авсоф аст. (1, 2) *Ҳофиз*

Мисли авсофу суҳангузори Фирдавси кадом фо-зил шеър гӯяд ба киро бошад? (1, 2)

«Тазкираи Давлатишоҳ»

2. сифатҳо, хислатҳо.

3-он су, ки меваҳоро ин пухтагӣ расида, 3-он су, ки санғоро авсофи гавҳар омад. *Шамси Табрези*

Чу диданд авсофи хулқаш нақст, Ба-таъаш ҳавоҳош гаштанду дуст. *Сатӣд*

АВСОХ *а. اوساخ* ҷ. васах.

Баъди як соат баровард аз танӯр Поку исседа аз он авсох дур. *Рӯмӣ*

Қозури тақдирӣ у аз курси хур дар ташти ҷарх Ҳар саҳар мешӯяд аз авсох рахти рӯзгор. *Низоми Албиса*

АВТОД *а. اوتاد* ҷамъ I. ҷ. ватад.

Ғае зи дрс дили хеш сард мекардам, Зи хаймаи тараби айш меадам автод. (1) *Ҳайрат*

автоди ҳадид меҳони оҳанин.

Ҳуки кард, то автоди ҳадид дар оташ ниҳонданд. *«Равзат-ус-саф»*

2. ҷ. чор авлиёе, ки гуё дар чор тарафи дунё қарор гирифтаанд.

Ҳаст зи автод фалакро мадор, Хаймаи бемех награрд қарор. *Хисрави Деҳлавӣ*

АВТОН *а. اوطان* ҷ. ватан.

Чун маро дар ватан осонш нест, Ғурбат аллотар аз автон, ҷа кунам! (1, 2) *Ҳоқонӣ*

Ҳар ду лашкар рӯй ба автони хеш ниҳонданд. (1, 2) *«Равзат-ус-саф»*

АВТОР I *а. اوتار* ҷ. ватар I.

Устодро дар автори мусиқӣ вуқуфи тамом буда ... (1) *«Тазкираи Давлатишоҳ»*

АВТОР II *а. اوطار* ҷ. ватар II.

Ҳар киро хонанд султон, у гадост, 3-он ки ватраш комил аз автори нест. *Рӯмӣ*

АВФАР *а. اوفر* бисёртар, фаровонтар.

Дабир бояд қаримулас, ... сокибурраъӣ бошад ва аз адаб ва самароти он қисми ақбар ва ҳаззи авфар насби у расида бошад. *Низомии Арӯзи*

АВФАҚ *а. اوقى* мувофиқтар, шовстатар.

Не мох бар авфақи ҷамолат бинам, Не меҳр чу хусни безаволат бинам. *Мушфиқӣ*

АВЪИЯ *а. اوعيه* ҷамъ I. ҷ. вно; 2. зарфҳо.

Баъд аз ман ... авъия ва зуруфи пурнур ба шумо хоҳанд расонид. *«Равзат-ус-саф»*

3. раҳгон хун.

Аз тавотури тановул ва идмон уруқ ва авъияи эшон ба имтилоъ мубтало гашта буд. *«Ахлоқи Носири»*

◇ **авъияи ваҳму ҳаёл киноа аз донран фикру андеша ва ҳаёл.**

Ҳақониро аз зуруфи хуруфи астири мастураи кутуби мутадовила фаро гиранд ва дар авъияи ваҳму ҳаёл забт намоянд. *«Ахлоқи Ҷалоли»*

АВҶОН *а. اوجان* ниг. афгон II.

АВҚОТ *а. اوقات* **қ. вақт.**

Авқоти хуш он буд, ки бо дўст ба сар рафт,
Боғи ҳама беҳосилию беҳабарӣ буд. *Ҳофиз*

авқоти ҳамида вақтҳои хуш; зиндагонии хушхолона.

Он тавонгар доим аз асаду раванг ба ҳонаи он дарвеш мефиристод ва он марди дарвеш авқоти ҳамида дошт. *«Ҷомеъ-ут-таммил»*

❖ **авқот нагузаштан** *киноя* аз тангӣ маншат ва саҳти аҳвол.

Замонаро гузарон гуфтаанду ин аҷаб аст
Дар ин замона, ки авқоти ман намегузарад.

Мушфиқӣ

авқоти хеш бар бод додан беҳуда гузаронидан ва талаф намудани вақти худ.

Чу ди рафту фардо наёмад ба пеш,
Мадеҳ хира бар бод авқоти хеш. *Фирдавӣ*

АВҚОТ *а. اوقات* **қ. вақт.**

Марде буд аз қадҳудоеӣ Ғазнин ва моли бисёр дошт ба чун гузашта шуд, аз вақт авқоф ва чиз беандоза монд. (1) *«Тазкихи Байдахӣ»*

Бибёр май, ки гуноҳе ба тавба наздик аст,
Марав, Захир, ба назди хурандан авқоф. (1)
Захири Форёбӣ

АВҲАД *а. اوحد* **ягона, танҳо, фаря.**

Хонанду ёд гиранд он шеърҳои зебо
Ҳам олимони афзал, ҳам фозилони авҳад. *Музӣ*

авҳади даҳр ягонаи замона, ягонаи ҷаҳон.

Гар авҳади даҳри хеш бошад,
Ногоҳ равон шавӣ чу оҳод. *Шамси Табрэзӣ*

АВҲОЛ *а. احوال* **қ. ваҳал|ваҳл.**

Ҳамеша, то ки бувад мӯю мӯя дар аҳвол,
Ҳамеша, то ки бувад нолу нола дар авҳол... *Музӣ*

АВҲОМ *а. اوهام* **қ. ваҳм.**

Ту дар қанори ман оӣ, ман ин тамаъ накунам,
Ки менеъдот аз хусн вафс дар авҳом. (1) *Сатъӣ*
Мушқили ишқ чу ҳал менеъавад, чанд ниҳом
Гушн идрок бар афсонаи авҳому уқул. (1) *Ҷомӣ*

АВҶ *а. اوج* **1. рифъат, баландӣ, ғавқ; баландтарин нуқта** ва ё дараҷаи ҷизе.

Ҳумон авҷи саодат ба доми мо афтад,
Агар туро гузаре бар мақоми мо афтад. *Ҳофиз*
Ба авҷи нарх агар навоён расидан,
Кӣ шуд монеъ аз пешӣ пой дидан? *Бедил*

авҷи домиш баландии илм, раванг ва тараққии илму дониш.

Аҳтари толеъ ба авҷи донишам дунболо зад,
Мулки маънро дилам сохидқиронӣ мекунад.

Туграл

ба авҷи иштиҳор расидан бисёр машҳур шудан, шуҳрати баланд пайдо кардан.

Устод Ҳасани кучики ной ... дар қамоли хусну қамола буда, дар Ироқи Араб ба Аҷам овозан сози у ба авҷи иштиҳор расида буд. *Восифӣ*

2. маҷ. осмон.

Ту гуфти, замин маҷ ҳоҳад задан
В-аз у маҷ бар авҷ ҳоҳад шудан. *Фирдавӣ*

Бе ғубору абр чун хуршед бидрахшид 3-авҷ,
Чому дайхиму нигини ту бад-у рахшанда бод. *Музӣ*

авҷи баланд осмон, ғалақ.

Гар бувад ҳамчу маҳ бар авҷи баланд,
Орам уро фуру ба ҳамин каманд. *Ҷомӣ*

❖ **авҷи савдо** чунунӣ ишқ.

Гарчи дорам ҷисме аз савдои зулфат нотавон,
Ман ҳилоли авҷи савдоям, набинӣ кам маро. *Ҷузӯлӣ*
ба авҷи моҳ расидан тараққӣ кардан, ба мартабаи хеле баланд расидан.

Аз ин Миср ба рағми бародарони ғайор
Зи қатри чоҳ баромад, ба авҷи моҳ расид. *Ҳофиз*

АВҶНАВАРД *اوج نورد* **баландпарвоз.**

Дил авҷнаварду ман ба дунбол,
Қомад зи ғалақ суруши иқбол. *Ҷайш*

АВҶОШЬЕНІ *اوج آشياني* **баландмақомӣ, баландмартабагӣ.****АВҶОЪ** *а. اوجاع* **қ. ваҷъат.**

Модар дар сабабияти вучуд шарикӣ падар аст,
Бо он ки тақаммули машаққати ҳама ба муқосоти хатари валодат ва авҷи талқ ғарда.

«Ахлоқи Ҷалолоӣ»

Зи дарду доғи муҳаббат мабос шикафафурӯш,
Ҳузури роҳати дил нест ҷуз дар ин авҷоъ. *Бедил*

АВҶПАР *اوج پر* **баландпарвоз.**

Гуфт: Баргу, то қадом аст он хунар?
Гуфт: Ман он гаҳ ки бошам авҷпар,
Бингарам аз авҷ бо ҷашми яқин,
Ман бубинам об дар қаъри замин. *Румӣ*

АВҶРАВ *اوج راء* **киноя** аз ғалақаймо, баландпарвоз.

Аспон зи ситора авҷравтар,
Гардун зи сипехр тездавтгар. *Ҷайш*

АВҶСОЙ *اوج ساي* **киноя** аз ҷизе хеле баланд, осмонрас, сар ба ғалақ расида, осмонхарош.

Дар он санг баста дижи авҷсой,
Иморат басте қард бисёр ҷой. *Низомӣ*

АГАР *а. اگر* **пайвандак** **1. ба шарте ки...; модоме ки...; дар сурате ки...; дар ҳолате ки...; вақте ки...; ҳангоме ки...**

Агар бодидай, нодида машнава,
Ту бурхон хоҳу бар тақлид мағрав. *Носири Хисрав*
Агар ҳамчунин низ фармон кунӣ,
Намечӣ зи фармону паймон кунӣ,
Ҷаҳон сар ба сар подшоҳи турсот,
Даду дом бо мурғу моҳи турсот. *Фирдавӣ*

2. харҷанд, харҷанде ки...; гарҷанд, гарҷанде ки...; бо вучуди он ки...; қатъи назар аз он ки...

Агар аз фарқ то қадам хунарӣ,
Зан баҳлиӣ, зи хоки раҳ батарӣ. *Сатъӣ*
Намегаррад хато, Мулҳам, нишои факри дур аз ман,
Қавӣ, зурам, агар ҳамчун қамон пушти дуто дорам. *Муҳаммад*

агар низ **агарчи.**

Ҳар ки бо бадон нишинад, агар низ табиати эшон дар у асар накунад, ба феъли эшон муттаҳам гардад. *Сатъӣ*

АГАРЧАНД *اگر چند* **харҷанде ки...; ҳар қадар ки...**

Мағор маро ба ноз, агарчанд
Хуб ояд ноз нозаниро. *Анаварӣ*

АГАРЧИ اگرچہ ҳарнанде ки..., ҳар қадар ки...; бо вучу-ди он ки...

Дар қадаҳ, ҳамчу ақлу чон дар тан,
Ошкор аст, агарчи пинҳон аст. *Анварӣ*
Агарчи пеш хирадманд хомушӣ адаб аст,
Ба вақти маслаҳат он бех, ки дар суҳан кӯшӣ.
Сатӣдӣ

АД(Д) ا. ع. اد. адад, теъдод; шумор; шумурдан, ҳисоб кардан.

Авҳони дабирон аз адди эҳсон он оҷиз ояд.
«Равзат-ус-сафот»

Подшоҳи Чин низ лашкаре чамъ кард, ки адади
ӯ аз ҳасру андоза берун буд ва ақл аз ҳасри аҷ-зон он қосир ва хирад аз адду эҳсон он мутақосир.
«Хористон»

АДАБ ا. ادب. 1. ҳуҷҷи нек ва писандида, таъво ва равиши қобили таваҷҷуҳ, ҳушхуҷӣ, мулоимат.

Ақл ва адаб пеш гир ва лаҳзу лааб бигзор, ки
чун неъмат сипарӣ шавад, саҳти бари ва пушай-монӣ хурӣ. *Сатӣдӣ*

2. шарм, ҳаё; накутабияти, покизагини табиат.
Зан, ки худояш адаби нафс дод,
Сар диҳаду тан надиҳад дар фасод.

Хисрави Деҳлавӣ

Адабу шарм туро хисрави махруён кард,
Офарин бар ту, ки шонстан сад таҳсинӣ. *Ҳофиз*

3. илм, дониш; ҳунар.

Ҳазор гуна адаб чон зи ишқ омузад,
Ки он адаб натавон ёфтан ба мактабҳо.

Шамси Табрэзӣ

Ҷро адаби мулкдорӣ биёмӯхт. *Афӣ*

4. таълим; таъдиб, танбех; адаб дидан танбех гирифтани, қазо ёфтан.

Хисрав надида буд адаби рӯзгор ҳеч,
Инак зи ҳодисоти замонаш адаб расид.

Хисрави Деҳлавӣ

адаб қардан а) таълим ва тарбия намуудан.

Ҳар кӣ дар ҳурдияш адаб нақунанд,
Дар бузурғӣ фалох аз ӯ бақуст. *Сатӣдӣ*

б) таъдиб қардан, танбех додан.

Асон Қалим ар ба дастам будӣ,
Ба ҷубаб адабро адаб қардаме. *Ҳоқонӣ*

Мулозимон хостанд, ки он мардро адаби балес кунанд. *Аҳмади Дониш*

адаб нигоҳ доштан рӯя қардани одоб, эҳтиром намуудан.

Дор адаби дарси муаллим нигоҳ,
То нашавӣ таблаки таълимигоҳ. *Ҷомӣ*
адаб омухтан таҳсили одоб қардан, тарбия гирифтани ва ҳуҷҷи неку писандида касб қардан.

Адаб омузу илм ҳосил кун,
То шавӣ дар ҷаҳонгу бигида.
Мар-туро ҳеҷ манфаат нақунад
Насаби устуҳони пӯсида.*

адаб расидан танбех омадан, қазо расидан.

Чун наёбад адаби баъзи висол аз маъни маст,
Дам ба дам мерасад аз шайхна ҳаҷрам адабӣ. *Ҷомӣ*

АДАБГОҲ **АДАБГАҲ** ا. ادب گاه/ادب گاه чон адаб; маҳалли таъдиб, чон адабомӯзӣ.

Шоҳо, нахӯрӣ бозии ҷохи шатранҷ,
Мағрур нагардӣ ба сипоҳи шатранҷ,
Шоҳ он бошад, ки дар адабгоҳи ниёз
Аз «шаҳ» гуфтан рамад чу шоҳи шатранҷ. *Бедил*

АДАБИЁТ ا. ادبيات. 1. донишхон онд ба илми адаб, ки аз илмҳои гуногун ба мисли илми аруз, бадеъ, қофия, луғат, сарфу наҳв ва ғ. ёборат аст; 2. асарҳои адаби, маҷмӯи осори адаби.

АДАБИСТОН ادبيستان таълимигоҳ, ҷое, ки илму адаб меомӯзанд; дабиристон, мактаб.

АДАБОМУЗ ادب آموز 1. таълимдиҳанда, устод, тарбиятгар, мураббӣ.

Шав адабомӯз писарро ба пеш,

Қ-у чу қавӣ шуд, натавонини беш. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. тарбиягиранда, таълимгиранда; баҳрабаранда аз омузаниш.

АДАБПАРВАРДА ادب پرورده адабгирифта, боадаб, тарбиятдида.

Адабпарвардан ишқам, наёяд хирағӣ аз ман,
Насузад оташи май пардан шарму ҳиҷобамро. *Соиб*
Аз адабпарвардаҳои ҳасрати лаъли туам,
Нолаам чун мавҷи ғавҳар нест ҷуз зери ниқоб. *Бедил*

АДАБПЕША ادب پیشه боадаб; донишманд, фозил.

Пашмӯ — аз адаб ҳолӣ-андешае,
Қи бошад ҳарифи адабпешае. *Ҷомӣ*

АДАБСАНЧ ادب سنج қаноат аз донишманд, фозил.

Рафикони адабсанҷу вафодуст,
Ба рангу бун гул як мағзу сад пӯст ... *Бедил*

АДАБСАРО(И) ادب سارای(ي) адабӣ таълимигоҳ, тарбиятгоҳ, мактаб.

Ҳар як зи қабилаеву ҷое
Чамъ омада дар адабсарое. *Низомӣ*
Маҷнун ба адабсаро ҳамафрат,
Дил пешу тан аз қафо ҳамафрат. *Шоҳин*

◇ адабсарои торум осмон.

Ҳар субҳ, ки қард тифлӣ анҷум
Падарӯи адабсарои торум ... *Шоҳин*

АДАБЧУБ ادب چوب ҷубдисти домӯллои мактаби кӯҳна барои задани ҷағғони мактабхон.

АДАВОТ ا. ادوات. ҷ. адоғ 1.

Асҳоби ӯро гирифта бо аслиҳаву адавооти эшон ба дарёӣ андозед. *«Равзат-ус-сафот»*

адавооти таъх асбоби таом, масоҳиҳи ҳуҷроқпазӣ.

Он мард бирафт ба адавооти таъх болаш шояд
ҳозир оварда ба таом пухтан машғул шуд.
Аҳмади Дониш

адавооти ҳарб аслиҳа ва асбоби ҷанг.

Мавҷиҳои аскар ва асбоб ва адавооти ҳарб дар тасарруфи ӯ бошад. *Аҳмади Дониш*

АДАД ا. عدد шумор, шумора; ҳисоб.

Адади деҳаҳои Бухоро бисёр аст.

«Таврихи Наршахӣ»

Чандон ҳезум чамъ қардаанд, ки ададаш набуд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

дар адад нагунҷидан аз ҳисоб берун будан, ниҳоят бисёр будан.

Басо қарнҳо дида аз неку бад,
Нагунҷад шуморидаиш дар адад. *Саудо*

АДАМ *а.* آدم нестӣ, нобудӣ; *муқобили* вучуд 1.

Кунун, ки дар ҷаман омад гул аз адам ба вучуд,
Бунафша дар қадами ӯ ниҳод сар ба сучуд. *Ҳофиз*
адами иститоат 5) беқудратӣ, ноилҷӣ, очизӣ, нота-
воӣ; 6) қашшоқӣ, камбағалӣ, мискинӣ.

Ин мард аз ҷиҳати адами иститоат аз гузориши
муҳими хеш муаттал мондааст. *Аҳмади Дониш*
адами қаноат беқаноатӣ, ҳарисӣ, озмандӣ.

Элӣ ҷавоб дод, ки ҷангу ҷидол ва муҳосамаву
қитол миёни салотин аз адами қаноат меҳезад.
Аҳмади Дониш

адам шудан (ё гаштан) нест шудан, нобуд шудан,
маҳв шудан, мурдан.

Донӣ, қадом рӯз адам шуд вучуди мо?
Рӯзе, ки ошӣқӣ ба вучуд омад аз адам. *Ҳилолӣ*

Гуфтам, ки адам гашт вучудам зи ғамӣ ту,
Гуфто, ки киҳо ғам зи вучуду адами ту. *Саудо*

◇ ба адам мавсул будан пайвастан ба нестӣ, восил
гардидаи ба марғу фано.

Бибар, эй бодӣ сабо, арзи убудиётӣ мо,
Ба ҷанобе, ки зи ҳаҷраш ба адам мавсулам. *Шаакат*

ба адам расидан нобуд шудан, мурдан, маҳв шудан;
суи адам гом бардоштан *киноя* аз мурдан.

Чу суи адам гом бардоштам,
Дар ин буқъа ҷуз ном нагаштанд. *Ҳофиз*

АДАМГИР *а.* آدم گیر адамгир шудан мурдан.

Дя, ки зи пеши ту ба нахчир шуд,
Тестакӣ карду адамгир шуд. *Нисоӣ*

АДАН *а.* عدن номӣ ҷое ва шаҳре дар соҳили ҷанубин

Ҷман, ки бо марвориди аълосифат шухрат ёфтааст;
дурри *Адан* а) дурри холиси хушоб, ки аз Адан меовар-

данд.

Дасткаши ҷафо макун оби рухам, ки файзи абр
Бе мадади сиришкӣ ман дурри Адан намекунад. *Ҳофиз*

Мекард хикоят дур аз он лутфи бунуғуш
Ҳар ҷо санами гуш суви дурри Адан бурд. *Қамоли Хуҷанда*

б) *киноя* аз дандони маҳбуба.

Дахони ғунҷааш чун хуққаи сарбасти мебинам,
Ки хангоми тақаллум лаъли ӯ дурри Адан дорад. *Туғраи*

в) *киноя* аз ашк, сиришк.

Суҳан чу ниюшид, аз ман суҳан,
Биборид аз ҷашм дурри Адан. *Шоҳин*

◇ дурри Адан суфтаи суҳани пуқмаки ба шеърӣ
пурмазмуни баландсанъат гуфтаи.

Ҷе ки ин қисса дарवेशи Қаран гуфт,
Ба ин қисса чӣ хуш дурри Адан суфт! *Бадри*

АДАС *а.* اداس наск, донан сурхи ҷигариранг аз ҷинси
дурб.

Нагзошт, ки холи руҳи ӯ бингарад ин ҷашм,
Ин холи халил аст, ҷа наиг аст асдро?!

Қамоли Хуҷанда

Ёри гандумгуни ман гар майл кардӣ ними ҷав,
Ҳар ду олам пеша ҷашми мо намудӣ як адас. *Ҳофиз*

АДВ *а.* ادو тохт, дав, тохтан; таҷовуз.

Чанд бошам дар диёру манзили адви зубоб,
Рӯзу шаб гирияндаву ноланда чун раъди рубоб.
Абдуллоевӣ Ҷабали

АДВАН *а.* ادوان фурумоётар, ҳақиртар.

Дар мардум се нафс мураккаб аст: адван нафси
баҳмиро ва авсат нафси сабуиро ва ашраф нафси
малакиро. *«Ахлоқи Носири»*

АДВИЯ *а.* ادوية 4. даво 1.

Ҷамшед ба таҷрибаву нитиҳона муфрадот ва
мураккаботи адвияву ағзия пардохт.
«Равзат-ус-сафо»

Шарбату адвияву асбобӣ ӯ
Аз табибон бурд яксар обрӯ. *Румӣ*

АДВОР I *а.* ادوار 4. давр.

Афсона шуд он қисса, ки Исо ба фалак рафт,
Ин қисса ҳам охир шавад, адвор намонад. (4) *Бедия*

Дар баъзе адвор одамён баландқад, азимул-
ҷусса ва касирулулм будаанд. (4)

◇ *адвори фалак* гардишҳои фалак; гардиши замон,
гардиши дунё.

Чӣ кунам арз, бародар, ки аз адвори фалак
Гашт барпо ба сарам турфа яке явми нушур.
Ҳайрат

АДВОР II *а.* ادوار: илми адвор илми мусиқӣ; шаклҳо
ва ишораҳои махсус барои навишти охангҳои мусиқӣ

тоҷикӣ-форсӣ.

АДД *а.* ادع ад(д).

АДИБ *а.* اديب 1. устод, тарбиятгар, мураббӣ бодонишу
фарҳанг.

Ҳар ду меҳоянд дандони ҳасал
Бар касе, ки дод адиб уро хирад. *Румӣ*

Ҳар киҳо инки ту одоби хирад бар ҳам зад,
Нест мумкин, ки муаддаб шавад аз панди адиб. *Ҷомӣ*

2. нависанда, адабиётшинос.

АДИЛ *а.* اديل баробар дар қадру мартаба, ҳамто, монанд.

Адили шодмонӣ бошу ҷуфти мулкати боқӣ,
Қарини комгорӣ бошу ёри давлати барно. *Фарруҳӣ*

Дарахте аҷиб мушоҳада карданд, ки дар ҷаҳон
адиб надошт. *«Равзат-ус-сафо»*

адиб надоштан бемислу бемонанд будан, беназир будан.

Дар заковату фатонат ва улӯави ҷиммат адибу
назир надорад. *Садрӣ Зӣё*

АДИЛЛА *а.* ادله 1. даъил 1.

АДИМ I *а.* اديم 1. пӯсти даббонишуда, пӯсти дибоғат-
шуда, ҷарм; ҷарми булғор.

Корвоне аз Тоиф омад ва меваву адим доштанд.
«Тағриқи Табарӣ»

Бархе зи гиёҳ бурда бар сар,
Лакте зи адим карда дар бар. *Шоҳин*

2. маҷ. фарш, рӯй; адими замин рӯи замин.

Адими замин суфран ами уст,
Бар ин хони яғмо чӣ душман, чӣ дӯст. *Саодӣ*

Чароғи шабат бас бувад мохтоб,
Адими замин натъи ту баҳри хоб. *Ҷомӣ*

◇ адими маолӣ ҷойгоҳи олий, мақом ва сукунатгоҳи олий.

Ҳоқонӣ аз адими маолиш қудваест, Он қудвае, ки қиблаи ҳоқон шиносамаш. *Ҳоқонӣ адими рух пӯсти руй.*

Адими рух ба хуни дида мешуст, Суҳайли хешро дар дида мечуст. *Низомӣ*

АДИМ II *а.* عديم 1. нестшуда, фаношуда, маҳвшуда, маъдум; маҷ. ночиз.

Ҳайф аст фушурда ончуноне Дандон ба адим устуконе. *Шоҳин*

2. маҷ. ниёзманд, дарвеш. Адимро, ки таманно бӯстон бошад, Зарурат аст таҳаммул зи бӯстонбонаш. *Саъдӣ*

3. дар қисми якӯми қалимаҳои мураккаб назифан префикс «но»-ва «бе»-ро иҷро менамояд, мас. 'адим-улбадал — беваз, бебадал, беназир, ягона'; 'адим-улхайр — беҳайр, бесамар, бенафъ' ва ғ.

АДИМУЗЗУҲО *а.* اديم الضحي чаштгоҳ, вақти байни пагоҳгоно зуҳр.

АДИМУЛВАФО *а.* عديم الوفا бевафо, бекавал, ноустувор ба ваъда; бешараф, нокас.

АДИМУЛСТИТОАТ *а.* عديم الاستطاعت беқудрат, бечора, камбағал; нотаъво; очиз.

Ин баъдан қалилгулбизоат ва каминан адимулсти-
тотатро аз ин мақула назмае ҷанг даст дода буд.
Ҷомӣ

АДИМУЛҚАНОР *а.* عديم القنار беканор, нопаддоканор, васеъ.

Қорӣ Раҳматуллоҳ муҳити ғасоҳат, дарён адим-
улқанорӣ балоғат аст. *Садри Зиё*

АДИМУЛМИСЛ *а.* عديم المثل бемонанд, беназир, беҳамто, ягона.

Нух рӯз ҳамаи Систон бо диле дардманд ва чаш-
ми ғирёе, хосу ом ўро мотам доштанд, з-он ки
адимулмисл буд. *«Таърихи Систон»*

Ин яке дар ғазал адимулмисл В-он дигар дар қасида бемонанд. *Қамоли Хучандӣ*

АДИМУЛМИСОЛ *а.* عديم السال нег. адимулмисл.

Баъд аз он зону зада, булукоти адимулмисол ба
мавқифи арз расонид. *«Ҷавзат-ус-сафо»*

Бинобар он ки онқалъа дар Дакан адимулмисол
аст, роғибн тасхирн он гардид. *«Таърихи Фарошӣ»*

АДИМУЛҚАДР *а.* عديم القدر беқадр, беқимат, безътибор.

Боре ҷанде аҳиббо дар маҷлис роқими адимул-
қадр ҳозир буданд. *Садри Зиё*

АДИМУННАЗИР *а.* عديم النظر нег. адимулмисл.

Амир Муҳаммад фармуданд, ки вай [Восиф]
дар ду амр мутафарриҷ ва адимуназир аст. *Восифӣ*
Ба хусуи малохат адимуназир,
Шуда махви рӯяш сағиру қабир. *Садри Зиё*

АДКАН *а.* اذكن ҳокимстарранг, тираранг, моил ба сиеҳӣ.

Ба дасташ дод ҳафт айвони аҳзар,
Қалиди ҳафт шодурони адкан. *Ҳоқонӣ*
ҳазин адкан порча ё ҷоман абрешминн ҳокимстарранг,

Эн рӯн бодия бархост гарде,

Ки гетӣ қард ҳамчун ҳазин адкан. *Манучехрӣ*

АДЛ *а.* عدل ба ҳамаи одамон бо як чашм нигоҳ қардан,
ҳамаро баробар шумурдан, аз рӯи ҳаққоният рафтор
қардан, инсоф, дод; *муқобили ҷавр, зулм.*

Адл он аст, ки доди мазлумон диҳанд.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

Тамау адл оташу обанд,
Ҳар ду як ҷо қарор қай ёбанд? *Ҷомӣ*

адлу рой андеша, адолату тадбир.

Мапеч, эй писар, гардан аз адлу рой,
Ки мардум зи дастат напечанд пой. *Саъдӣ*

адл пеш овардан бо адолат рафтор қардан, ҳақ пеш
ғирфтан, додрасӣ намудан, аз рӯи ҳақиқат қор
қардан.

Адл пеш ору муроди дили дарвеш барор,

То туро ҳар чӣ мурод аст, муассар гардад.
«Ахлоқи Муҳсинӣ»

адлу дод ҷурсидан додхоҳӣ қардан.

Шаб то рӯз намоъ мекард ва рӯз то беғох адау
дод меҷурсид. *Аҳмади Дониш*

◇ адл он бувад, ки ноқис фидон қомил бувад барон
нигоҳдорин ҷизии умда ҷизии ғайриумдаро аз даст
додан адолат аст.

АДЛҒУСТАР *а.* عدل گستر одил, додгустар.

АДЛҚИРДОР *а.* عدل کردار адлпеша, одил, неқуқор, дод-
рас.

АДЛҚИРДОРӢ *а.* عدل کرداری адлпешагӣ, одилӣ, додрасӣ,
неқуқорӣ.

Таъбат ояд ба адлқирдорӣ,
То расад оламе ба ҳамворӣ. *Бедил*

АДЛОИН *а.* عدل آئين адолатманд, ҳақиқатпарвар, инсоф-
пеша.

АДМАН *а.* ادمن 1. мушкӣ ҳолис, мушкӣ азфар; 2. маҷ.

сиёҳ, торик, тираву тор.

Шабе ҷун ҷоҳи Бежан тангу торик,
Ҷу Бежан дар миёни ҷоҳи адман. *Манучехрӣ*

АДН *а.* عدن d. боғҳои биҳишт, ҷаннат, фирдавс.

Биҳишти адн агар хоҳӣ, бле бо мо ба майхона,
Ки аз пой хумат як сар ба ҳавзи қавсар андозем.
Ҳофиз

АДНО *а.* ادنى 1. пасттар, поёнтар, фурутар.

Давлате бодаш қарини маснади шоҳӣ, к-аз он
Поян адно намоъ тахти мулкӣ пойдор. *Ҷомӣ*

2. наздиктар; наздиктарин; наздик; 3. хору за-
бун(тар).

АДО *а.* ادا 1. расонидан, пардохтан, ба итмом расонидан;
итмом, анҷом, ба ҷо овардан.

Зоҳидон дар кори дунё қохиланд,
Дар адон кори уқбо қохиланд. *Румӣ*

Дар адон моли муқаррар тасоҳул ва тағофул
ҷонз мешост. *«Ҷавзат-ус-сафо»*
адон ваъда ба ҷо овардани ваъда, ифои паймон.

Хоҷа гандум ваъда карду ним ҷав ҳосил нашуд.
Дар адои ваъда доим Ҳимматаш дун асту дох.

Мушфиқӣ

адои таъғият ба ҷо овардани маросими таърих, му-
борақоб кардан; адои хидмат ба ҷо овардани хидмат.

Гар дигарат бар он дари давлат гузар ғиғад,
Ваъд аз адои хидмату арзи дуо бигу ... *Ҳофиз*
2. кору кирдор, рафтор, амал.

Дар он замон, ки лашкари ислом ба муҳосараи
балдаи Бухотина иштигол дошт, аз ӯ адоҳои хориҷ
аз ақл сар зад. *«Таърихи Фарошита»*

3. ифода, баён.

Маҷнун чу шунид адои Лайля,
Афтод ба хоки пон Лайля. *Ҳилолӣ*

Дар адои суҳан ба ҳусни мақол
Қайди дил во намуду сурати ҳол. *Мушфиқӣ*

4. ҳубни ҳаракоти маъшӯқа; нозу карашма, ишва.

Аз ҷашми сиеҳи масти дилбар
Ҳар лаҳза ба ҷуз адо нахоҳам. *Имло*
Лаб мегазӣ, эй шӯҳ, надонам, ки чӣ гӯӣ,
Аз нозуки тарзи адоҳои ту гардам. *Шоҳин*

5. овоз, оҳанг, наво.

Шаб бар адои писар гӯш кард,
Самоаш парешону мадҷуш кард. *Савдӣ*

адо кардан (ё намудан) 1) пардохтан, додан.

Се буса, к-аз ду лабат кардай вазиған ман,
Агар адо накуӣ, вомдори ман боӣ. *Ҳофиз*

б) баён кардан.

Гар санг аз ин ҳадис бинолад, аҷаб мадор,
Соҳбидлон ҳикоятӣ дил хуш адо кунанд. *Ҳофиз*

в) ҳондан, сурӯдан.

Мехмон бо дидаҳои гириён видон мизбонро мӣён
дарбасту ба забони нибъазмунӣ ин байти ҷигар-
сузи дилғудоз адо кард. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

адо шудан ба итмом расидан, тамои шудан.

Тақаллуфҳои расмӣ чун адо шуд,
Мубоҳӣ мизбон, мехмон ризо шуд. *Нозим*

АДОВАТ *а. عداوت* душмани, бадҳоӣ; кинадорӣ, муҳоси-
мат, муҳолифат.

Зеботар аз муҳаббати ӯ ҳеҷ фахр нест,
Расвотар аз адовати ӯ ҳеҷ ор нест. *Муизӣ*

Адоват адоват оварад. *Зарбулмасал*

АДОВАТЧУЙ *عداوتجوی* киначӯӣ, бадхох, душман.

Ғизоли даштлаймое, биёбонгард нахчире,
Адоватчӯӣ барҳаме, зи сар то пой тазбире. *Сайидо*

АДОДОН *ادادان* *ниг.* адоёб.

АДОЕБ *اداباب* даркунандан рамуз ишора, рамаъфаҳм,
нуктафаҳм.

Ҳар чӣ дар хотири ошӣқ гузарад, медонӣ,
Хуш адоёбу адофаҳму адодон шудай. *Соиб*

АДОЛАТ *а. عدالت* додрасӣ, додгарӣ; некукорӣ, кор аз
руи инсоф.

Маъзун гуфт: Он чӣ бо ту буд, аз тавозуъ ба ҷо
овардӣ, аммо мо аз адолат таҷовузу надорем.

Аҳмади Дониш

ба адолату савият аз руи адл ва баробарӣ.
[Ҳоким] қисмати ғаноим дар мӣёни шумо ба
адолату савият кунад. *«Ривзат-ус-сафо»*

АДОЛАТГАР *نگ. عدالت گر* *ниг.* одил.

АДОЛАТГУСТАР *گستر عدالت گستر* одил, додгар, додрас.

АДОЛАТОН *ان عدالت آئين* он кӣ адолатро марому маслак
ва урфи қордорни худ қарор дода бошад, адолатпеша.

АДОЛАТПЕША *پیشه عدالت* *ниг.* адолатонӣ.

АДОНИЙ *а. اداني* қ. адио.

Дар ин қабилла ақобиру асоғир ва аоливу адоиӣ
мебошанд. (3) *«Равзат-ус-сафо»*

Шаҳзода ... дар куча ва маҳалла нидон амон ба
гӯши адоиӣ ва ақосӣ расонида. (2)

«Таърихи Фарошита»

АДОТ *а. ادات* 1. асбоб ва олати ҳосил кардани ҷизе; маҷ.
восита.

Илми мантиқ ба манзили адои таҳлили дигар
улуи аст. *«Ахлоқи Носирӣ»*

адои ҳарб силоқи ҷанг, аслиҳан ҷангу ҷило; 2.
грам. ҳиссан момуствақили нути, ки онро дар грамматика
арабӣ ҳарф низ меноманд ҳамчун пешоянд,
пайвандаж, ҳиссача ва ғ.; адои нисбат (ё нидо, ҷамъ)
воситаҳои грамматикӣ, монанди бандҳои изофӣ, кали-
маҳои нидо ва бандҳои ҷамъбандӣ; адои ташбеҳ
калимае, ки ба ташбеҳ далолат мекунад; калимаҳое,
ки дар монанд кардан ёри медиҳанд, мас. чун, ҳам-
чун, монанди, ҷунонӣ, гуё ва пасояндҳои -осо, -сон,
-ваш, -вор ва ғ.; адои таъриф дар грамматика
арабӣ артикли «ал» ال, ки дар сари исмҳо навишта
мешавад, мас. «алҷабр алҷабр»; адои ҷамъ *ниг.* адои
нисбат.

АДОФАҲМ *ادانهم* рамаъфаҳм, нуктадон; зирак, тезхуш,
зақӣ, бофаросат.

Кучо рафтанд э-ин маҷлис ҳарифон,
Ҳарифони адофаҳму суҳандон. *Сайидо*

АДОФАҲМӢ *ادانهمي* нуктадонӣ, нозуқфаҳмӣ, заковат.

Ҷавонест дар шоқирӣ ва нуктасанҷию адофаҳмӣ
назирӯ адил надорад. *Садрӣ Зиё*

АДРАС *ادرس* матон сафед, рах-рах ё гулдор, ки тораш
аз абрешм ба пудаш аз ресмон аст.

АДУВ(В) *а. عدو* *ниг.* аду.

АДЪИЯ *а. ادعية* қ. дуо; адъияи мустаҷоба д. дуохон
кабулшаванда.

Табару ҷарх ва рӯи ва санги манҷаниқ ва фало-
хан чун адъияи мустаҷоба дар инсиод буд.

«Passat-ус-сафо»

АДЪЕН *а. ادیان* қ. дин.

Дар адъени собиқа иртиқоби ин амр муҷавваз
була. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

Шавад гар банда тоиб аз маосӣ,
Ба шаръӣ ҷумла адъён аст осӣ. (1) *Ҳошӣ*

АДУ(АДУВ(В)) *а. عدو* душманӣ, бадхох, хасм.

Аду гар шудӣ ҳамчу мурғи ҳаво,
Чу шаҳзои будаш равон аз қафо. *Фирдавӣ*

АДУБАНД *عدوبند* душманбанд, асиркунандаи душман;
ғолиб.

Амири адубанди кишваркушой
Чавобаш бигуфт аз сари ялму рой. *Саёда*
АДУМОЛ عدومال помол ва зерн по кунанди душман,
маҳкукунанди хасм, адукуш.

Гуяд, к-ин май маро нагардад нӯша,
То накунам ёди шаҳриёри адулом. *Манҷучеҳри*
АДУХОР ادوخوار киноя аз маҳкукунанди аду.
Яке самсоми аёдокуш, адухоре чу аждархо,
Ки ҳаргиз сер набвад вай зи мағзу аз дили аёдо.

Дақиқӣ

АДУШИКАН عدوشكن душманшикан, мағлубкунанди
душман, ғолиб, пирӯз.

Эй басо роият адушиканон
Рез-рез аз дуон пираанон. *Саноӣ*

АДХАМ а. ادھم 1. тира, сиёҳ; сурхи ҷиғарпанг.
Рӯ сафед аз қуввати балғам бувад,
Бошад аз савдо, ки рӯй адхам бувад. *Румӣ*
2. асп; аспӣ сиёҳ.

Шаҳбози адхам ҳарчанд парвоз кард, аз камари
кӯҳ намегузашт. *«Равзат-ус-саф»*
Набардозмое зи адхам фитод,
Ба гардан-дараш мӯҳра барҳам фитод. *Саёда*

3. киноя аз шаб.
Дар банди даври чарх ҳам аркон, ҳам анҷум аст,
Дар зери рони даҳр ҳам адхам, ҳам абраш аст.

Хоқонӣ

адҳами гардуи киноя аз шаб.
Субҳ адҳами гардуиро маҳмез ба пахлу зад,
Пайдост зи хун он гаҳ осор ба субҳ-андар. *Хоқонӣ*
адҳами шаб киноя аз торикни шаб.

АЕ *اے* калимаи нидо эӣ!
Паси пардаи ту, аё номҷуӣ,
Яке пок пур омад аз моҳруӣ. *Фирдавӣ*
Аё, пурлаъл карда ҷомӣ заррини,
Бибахшо бар касе, к-аш зар набошад. *Ҳофиз*

АЕДАТ а. عادات ниг. недат.
АЕДӢ а. ايدى ҷамъ 1. қ. яд; 2. маҷ. некия ва эхсонҳо;
дастгирӣ ва ҳимоят.

Маро аёдӣ ва макорим ва аворифи Хусом ... фар-
ромуш нашудааст. *«Равзат-ус-саф»*
Баъд аз он дар маҷлиси Хорунааррашид зикри
фазоилу карам ва аёдишу ниями он ҳавм мекардам.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

АЕЛ а. عيال ниг. иёл.
Бо ҳамидапушти аз бори аёл,
Дост муште тифлакони хурдсол. *Ҷомӣ*

АЕЛАТ а. ايلات ниг. иёлат.
АЕН а. عيان ҷқин, ошкор, зоҳир, воқеъ, равшан.

Равон дардох он май чу оби равон,
На оби равон, офтоби аён. *Ҳофиз*
аён шудан маълум шудан, равшан гардидан.
Чун сурати холи у аён шуд,
Маҷнун ҳама тан бар у забон шуд. *Шоҳин*

АЕР I ايار 1. моҳи шашуи румӣ, ки ба моҳи май баро-
бар меояд.

Ин балое ба муддати ёздаҳ моҳ иттифоқ афтод
ва аввали он шаҳри аёр ва охир озор буда.
«Равзат-ус-саф»

2. киноя аз баҳор.
Ин ҳанӯз аввали озори ҷаҳонафрӯз аст,
Бош, то ҳайма занад давлати найсону аёр. *Саёда*
АЕР II ايار 1. маҳак, иёр.

Дил, ки ба ҳаёда додамаш, к-ин руҳи зард бигарад,
Сиккан қалб доштам, зар ба аёр дарнашуд.
Хисрави Деҳлавӣ
аёри маҳак олати озмониш ва санҷиш; 2. меёр ва та-
розуи зарсанҷ; 3. маҷ. дараҷаи софӣ ва холисии тилло
ва нукра; қадр, қимат, арзиш.

Бигӯ, эй сухан, кимӣе ту чист,
Аёри туро кимӣсоз кист?! *«Анвори Сухайлӣ»*
Зи бозу ганҷи симаш дар бағал буд,
Аёри сим пеши он дағал буд. *Ҷомӣ*
Аёри ранги ошк гардад аз бахти сиях комил,
Тилои зафаранро ҷабҳи хинду маҳак бошад.
Шавкат

◇ касеро дар аёри касе ниҳолан ҳамдараҷа ва ҳам-
мартоба дониستاني ду кас, мӯқоса намудани ду кас.
Маро чун нӣҳ дар аёри касе?
Наёба чу ман посбоне басе! *Низоми*

АЕРА ايار 1. ёра, дастбиранҷан, дастбони тилло ва
нукра.

Чу орад зинати худ дар шумора,
Ҷиллолаш зебад аз баҳри аёра. *«Фарҳанги Онандроҷ»*
2. таър. дафтари ҳисобдорӣ, дафтари дахлу харчи
давлат, ки аворича низ меноманд.

АЕРАГИР|АЕРГИР I ايارگير|ايرگير ҳисобдор, дафтар-
дор дахлу харч.

АЕРГИР II ايرگير соҳибаёр, озмониш кунанди тилло ва
нукра; санҷанда ва озмояндаи ҷизе.

АЕРДА|ИЕРДА ايارده|ايرده боб ва ё қисми «Висперед», ки яке
аз китобҳои «Авесто» мебошад.

АЕРДАГӢЙ ايارده گوی хонанди китоби «Висперед».
Ҷӣ моя зоҳиду парҳезгору сӯмнагӣ,
Ки зандохн шуда дар ишқашу аёрдагӢй. *Хисрави*

АЕРИЧ ايارچ тиб. дорун мусхил.

АЕР|АЕК т. ايار|ايق пилла, паймона, ҷомӣ шаробхӯрӣ.
Яке чу бодпарастон суроҳӣ андар даст,
Яке чу сокин мастон ба каф гирифта аёғ. *Ҳофиз*
Биё, ки бе лаби лаълат аёғи ман хушк аст!
Чу гунҷаи гули коғаз димигои ман хушк аст! *Шавкат*

АЖДАР اژدر ниг. аждаҳо 1.

В-аз ин ҳафтар аждари умрхор
Бигарҳезад он, к-у бувад хушёр. *Лабибӣ*
аждари ганҷ мувофиқи ривояти афсонавӣ мор ё ажда-
рест, ки гӯё барои муҳофизаи ганҷ бар сари он ме-
ҳобидаст.

Биё, эй хуфта доим бар сари ганҷ,
Ба зар печида ҳамчун аждари ганҷ. *Ҷиллоӣ*

АЖДАҲО اژدها 1. мори солхӯрдан калони афсонавӣ, ки
пар баровардаст ва аз даҳонаш оташ берун меояд.

Муҳолифиро як рӯз рӯзгор мадеҳ,

Ки аждаҳо шавад, ар рӯзгор ёбад мор. *Фаррухӣ*

Аз аждаҳои ҳафтсар матарс, аз мардуми наммом
[суханчин] битарс. *Зарбӯаммисла*

аждаҳои дамон а) аждаҳои қавӣ, даманда, пурхашм.

Хабар гармтар шуд ҳаме ҳар замон,

Ки омад ба Рум аджаҳои дамон. *Низомӣ*

б) *мач*. Раҳм, аспӣ Рустам

Таҳамтан бигушид бабри боён,

Ниншаст аз бари аждаҳои дамон. *Фирдавсӣ*

2. *мач*. зӯр, тавоно; диловар, далер, шучоъ.

Ту аждаҳои дар ҷангу ин бидонистӣ,

Ки аждаҳоро заҳри қуманда нағзоад. *Самой*

3. *мач*. алам, байрақ, роят; сари байрақ.

Набинӣ маро чуз ба рӯзи набард,

Дирафше паси пушти ман лочвард,

Ки дидори он аждаҳо марги туст,

Нисми синонам сару тарки туст. *Фирдавсӣ*

аждаҳои далер *кино* аз байрақи ҷанг.

Табира бигурирд чун тундшер,

Даромад ба ракс аждаҳои далер. *Низомӣ*

4. *кино* аз шамшер, тег.

Бичунбид Гуштосп аз пешни саф,

Наҳангест ба зер, аждаҳое ба каф. *Фирдавсӣ*

5. *кино* аз занҷире, ки ба пой ва гардани зандонӣён мебандад.

Аждаҳо хуфта буд бар поям,

Натавоист он замон бархост. *Ҳоқонӣ*

◇ Аждаҳои фалак *нуч*. номии галаситоран маъруф, ки ба араби Гинини менамояд.

Қадам з-Аждаҳои фалак сар ба кин,

Чӣ бок оядам з-аждаҳои замин? *Асади*

АЖДАҲОБОРА *аژدهابور* аждаҳокирдор, аждаҳохӯй; аждаҳобора мард *кино* аз Заҳҳок.

Фаридун ба он аждаҳобора мард

Ба он қуввати аджаҳой чӣ кард? *Низомӣ*

АЖДАҲОВАШ *аژدهاوش* монанди аждаҳо, аждаҳомонанд, аждаҳокирдор, бадкор, бадҳайбат.

Ба айвони Заҳҳок бурдландашон,

Ба он аждаҳоваш супурдландашон. *Фирдавсӣ*

АЖДАҲОДУШ *аژدهادوش* *кино* аз Заҳҳок — қаҳрамони афсонавии «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, ки аз китфонаш мор баромада будааст аз уро Заҳҳокӣ морон меғуфтанд.

Наҳоҳем бар гок Заҳҳокро,

Мар-он аждаҳодуши нолокор. *Фирдавсӣ*

АЖДАҲОҚ *аژدهاқ* номии қадими Заҳҳок, Заҳҳокӣ морон, подшоҳи афсонавӣ, ки дар «Шоҳнома» тасвир шудааст.

Аё шохе, ки мулки ту қадим аст,

Ният бурд тахт аз Аждаҳоқ! *Дақиқӣ*

АЖДАҲОҚЕШ *аژدهاқеш* аждаҳокирдор, аждаҳохӯй, бадкор.

Бигӯй ин ҳама сар ба сар пешни ман,

Нихон чист аз он аждаҳоқеши ман? *Дақиқӣ*

АЖДАҲОПАЙКАР *аژدهاپاىكار* қавиҳайка, сатурғҷусса, қалонҷисм, дурушттан, бадҳайбат.

Ба сар ташти оташ намуд афсараш,

Алам шуд ба ҷашм аждаҳопайкараш. *Бедил*

АЖДАҲОФАШ *аژدهافاش* 1. монанди аждаҳо, аждаҳомонанд; ҳайбатнок.

Бад-он аждаҳофаш яли номдор

Фузун гирд шуд мардум аз сад ҳазор. *Асади*

2. аждаҳошакл, ба сурати аждаҳо.

Падида омад он аждаҳофаш дирафш,

Шабе тираву рӯи гетӣ бунафш. *Фирдавсӣ*

АЖДАҲОҲУ(И) *аژدهاوحى* аждаҳокирдор, аждаҳотабъ, аждаҳосиришт; *мач*. бадкирдор, бадтабиат.

...Ки ин аждаҳоҳуи мардумхаш

Наҳангест, к-оварда бар мо вабол. *Низомӣ*

АЖДАҲОШИКАР *аژدهاشىكار* *ниг.* аждаҳошикор.

АЖДАҲОШИКАРӢ *аژدهاشىكارى* *ниг.* аждаҳошикорӣ.

АЖДАҲОШИКОР *аژدهاشىكار* аждаҳошикар, аждаҳотабъ, шаҳсе, ки шиқори аждаҳо мекунад; *мач*. пурзур, тавоно, қавӣ.

АЖДАҲОШИКОРӢ *аژدهاشىكارى* || *аждаҳошикарӣ* аждаҳошикарӣ; *аждаҳошикарӣ* аждаҳошикарӣ, *Низомӣ*

АЖҚАҲАН *ажқахан* қохил, танбал, сӯст.

Ба дил рабудан ҷалдлаву шотирий, эй мах,

Ба бӯса додан, ҷоки падар, бас аҷжаҳанӣ.

Шокири Бухорӣ

A3 *аз пешонаи* 1. маҳалли саршавии амалро ифода мекунад, ба сарчашмаи пайдош ва сар задани ҷизе, амале ё ҳолате далолат мекунад.

Шаб дар хоб башорат доданд, ки Ардашери Бобакон аз қорвоисарой фуруд омада...

«Матлаъ-ул-аулам»

Гуфт: Аз он тоҷу тахт безорам,

Ки аз у ҷон ба шер биспорам. *Низомӣ*

Омад сахар ба хонан ман ёр бе хичоб,

Имруз аз қадом тараф сар зад офтоб? *Ҷомӣ*

2. аз ҷизе сохта шудани ҷизеро ифода мекунад, ба ҷизе нисбат доштани ҷизеро мефаҳмонад.

Ҳаст марди тирадил дар сурати аҳли сафо

Он зани хинду, ки аз ҷинси сафедаш ҷодар аст. *Ҷомӣ*

Шоҳи бебар арчи бошад аз дарахти мевадор

Чун наёрад мева бор, андар шумори хезум аст. *Ҷомӣ*

3. ба воситаи сабаби амале, ҳаракате ё ҷизе далолат мекунад.

В-андар ин ям моҳиёни пурфананд,

Морро аз сеҳр моҳӣ мекунад. *Рӯмӣ*

Аз риёнасе маҷу ҳочат, ки ҷудаш ориз аст,

Мева кай орад дарахти хушк, к-аз борон тар аст. *Ҷомӣ*

4. нисбат ба ҷизе, амале ё ҳолате бартарӣ, афзалӣ, баландӣ ва ё неки доштани ҷизе, амале ё ҳолатеро ифода мекунад ва ё баръакс (дар мӯқосса).

Ҳоде аз зулф анбарафшонтар,

Чашме аз ҳол номӯсулмонтар. *Низомӣ*

- Фардо бех бод кори сохиб аз имрӯз,
Чунон к-имрӯз бехтар аст аз дина. *Сувайи*
5. аз ҷиҳати ..., аз нуктаи назари...
Аз чехра офтобӣю аз буса шаккарий
Бас лоиҳ аст бо шакарат ҳамсар офтоб. *Анварӣ*
6. аз руя..., мувофиқи..., мутобиқи...
Аз қарам нест мудхалӣ қардан,
Хон ниҳодан, тамои худ хурдан. *Ҷомӣ*
7. бо, қатъ.
Як ғарибе хона меҷуст аз шитоб,
Дусте бурдаш суви хона(и) хароб. *Румӣ*
- аз баҳри... а) дар бораи ..., оид ба..., дар хусуси...
Эи боғи васли ту кай гул тавон чид,
Ки он ҷо гуфтугӯӣ аз баҳри хор аст? *Анварӣ*
- б) барои..., ба мақсади..., ба хотири...
Аз баҳри дили касе ба даст овардан
Матбуъ набошад дигаре озурдан. *Соиб*
- аз он ки ба сабаби он ки..., аз он ру ки..., бинобар он ки...
Аз пой то ба сар ҳама ишқат шудам аз он-к
Дар зери пой ишқи ту гӯш гашт сар маро. *Анварӣ*
- аз пай... барои...
Дод аз пай забти пили масташ
Аз қавси қузаҳ қачақ ба дасташ. *Ҳотифӣ*
- аз ҷӣ барои ҷӣ, ба қадом асос.
Аз ҷӣ дар ин боғчан чанди чун
Хору гул аз як шаҷар ояд бурун? *Урфӣ*
- АЗАЛ I а. ازل ҷовидон будан дар гузашта; замоне, ки
иҷтидо надорад; *муқобили* абад I; *маҷ.* аввали аввалхон
замон, ибтидои даҳра.
Шарбати ташнаабон ҷуз ба лабон ширин нест,
Ин даҳонат зи азал ҳаби набот омадааст. *Махфӣ*
- аз азал то ба абад аз ибтидо то ба охир, ҳамеша,
доимо.
Ҷуз дилам, к-ӯ зи азал то ба абад ошики ӯст,
Ҷовидон кас нашунидам, ки дар ин кор бимонд. *Ҳофиз*
- аз (ё дар) рӯзи азал аз аввал, аз ибтидо.
Дар хароботи муғон мо низ ҳамдастон шавем,
К-инчунин рафтаст дар рӯзи азал тақдир мо. *Ҳофиз*
- З-он гирех ҳоло қушод омад, ки аз рӯзи азал
Ҳоли мо з-он турран мушқини мушававш будааст. *Ҳайрат*
- АЗАЛ II||АЗАЛ I а. اضل гумрохтар; гумрохтарин.
Афзал ар з-ин фузудхо ронад,
Номи афзал аз ин азал манҳед. *Ҳоқонӣ*
- АЗАЛА||АЗАЛАТ а. عضلة||عضلة мушак, мушакни бадан.
АЗАЛ I а. اضل *ниг.* азал II.
- АЗАЛ I ازل мансуб ба азал; ҳамешагӣ, ҷовидонӣ (нисбат
ба замони гузашта).
Азалӣ он аст, ки... оғоз надорад. *Ибни Сино*
- З-он азалӣ нур, ки парвардаанд,
Дар ту зиддат назаре кардаанд. *Низомӣ*
- АЗАМАТ а. عظمت азиям, бузургӣ.
Қуҳе... аз азамат тамоми заминро дар зери домани
худ тудай хок шумурди. *«Анварӣ Суҳайл»*

Рӯзи дигар аз... ҷавониби қалъа лашкарҳо дарра-
сиданд ба азамате, ки дар васф нагуҷад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

АЗАХ ازخ *ниг.* озах.

АЗБ а. عذب форум; бомаза, гуворо, хуштазм; ширин.

Гар ҳамри бихишт аст, бирезед, ки бе дуст
Ҳар шарбати азбам, ки диҳӣ, айна азоб аст. *Ҳофиз*

лисонӣ азб забони ширин, ширинсуханӣ, хушбаёнӣ.
Ҳайф аст булбуле ҷу ман акуну дар ин ҳафас,
Бо ин лисони азб, ки хомӯш ҷу савсанам. *Ҳофиз*

АЗБАС ازبس *ниг.* азбаски.

Замин аз тухмӣ шерон пок кард азбас сиёни ӯ,
Асад сар дар қанори Савр пинҳон кард дар гардун.
Қозӣ Эрмасар

АЗБАСКИ ازبسكه *пайвандак* аз ин ҷиҳат ки..., ба сабаби
ин ки..., аз он ҷое ки...

Азбаски аз ҳаёли туам об дар назар,
Мижгон шикастаам зи рағи хоб дар назар. *Бедил*

[Амир Ҳайдар] азбаски дар таъаш фиску фасод
мустанвӣ буда, дар муддат андак ҳам хеле додӣ
айшу компориро дода. *Аҳмади Дониш*

АЗБҒҒӣ ازبغغى *ширинсухан, хушбаён.*

[Аз] азбугён ва латифтабони Аҷам яке амируш-
шуаро Муиззӣ буд. *Низомии Арӯзӣ*

АЗВОЪ ازواو *қ.* завъ.

Чунончи хоссан басар гидроки мубсарот қунад
аз қабили алвону азвоъ. *Аҳмади Дониш*

АЗВОҚ ازواق *қ.* завқ.

Баъзе аз машоих дар он китоб мазкур нашуда
ва баъзе аз азвоқи мавоҷиди худ бар он меафзуда. (5)
Ҷомӣ

АЗВОЧ ازواج *қ.* завҷ.

Иброҳим пурсид, ки шавҳари ту ҷӣ гуна кас аст?
Гуфт: Бехтарини азвоҷ аст. *«Равзат-ус-саф»*

АЗДАР ازدر: аздарӣ... шовстан..., лоиқ..., муносиби...,
сазовори...

Ҳамедошӣ, то баровард пар.
Шуд аз меҳри шох аздарӣ тоҷи зар. *Фирдавӣ*

Сабза гашт аздарӣ саму шароб,
Рӯз гашт аздарӣ нишоту тараб. *Фарруҳӣ*

АЗДОД ازاداد *ҷамъ* I. қ. зид(д).

[Умаро] савганд хурдаи ва муттафиқ шуданд ва
оғози қасди аздои хеш карданд. (1)
«Ҷомеъ-ут-таворих»

2. *грам.* калимаҳое, ки маъниҳон зидди якдигар до-
ранд, мас. бохтар, ки ҳам маънии шарқ ва ҳам
маънии ғарбродорост.

АЗЕРО ازيرا зеро, зеро ки, чунки, бинобар ин, аз ин са-
баб, бинобар, аз ин ҷиҳат.

Бо нек ба некӣ биқун, азеро
Бад ҷуз ки сазовори бад набошад. *Носири Хисрав*

Бағу дилро, ки гирди ғам нагардад,
Азеро ғам ба хурдан кам нагардад. *Румӣ*

АЗЕРОК *ازيراک* **ниг. азеро.**

Нест ба хуби(н) рухонт мох, азерок

Мох ба гирди рухат хамеша битобад.

Тарқумон-ул-балоғат

АЗИС *а. عزیز* 1. гаронбаҳо, боарзиш, қиматнок.

... Ки бори намак хаст он чо азиз,

Ба қимат аз он беҳ надоранд чиз. *Фирдавӣ*

Надод кас хабар аз умри рафтаи хешам,

Агарчи умри азиам ба ҷустуҷу рафтаст. *Ҷомӣ*

2. баландмартаба, олиқадр; муҳтарам, сазовори ҳур-
мат, киromӣ, арҷманд.

Чу Юсуф ба зиндон, валекии азия,

На дар даст ҷизе, на муҳтоҷи чиз. *Ҳоҷу*

азиз доштан арҷманд ва киromӣ доништан, писандида
ва шариф доштан; эҳтиром кардан, дӯст доштан.

Аз он ба дайри муғонам азиз медоранд,

Ки оташе, ки намиррад, хамеша дар дили мост.

Ҳофиз

3. камбӯб; нодир, ноёб.

Доно ба ҳар диёр азишу муқаррам аст,

Лаънат ба он диёр, ки доно бувад азия.*

4. поре, диндор; муқаддас.

Азизе дар аксои Табрез буд,

Ки ҳамвора бедору шабҳе буд. *Саъдӣ*

Чу Юсуф касе дар салону тамиз,

Ба ҷил сол бояд, ки гардад азия. *Саъдӣ*

♦ **азизи** *Миср* а) лақаби подшоҳ ва ё нахуствазири
Мисри қадим; б) лақаби Юсуфи Қанъонӣ — писари
Яқуб (дар афсонаи «Юсуфу Зулайхо»).

Азизи *Миср* ба рағми бародарони ғарур

Зи қаъри ҷоҳ баромад, ба авҷи мох расяд. *Ҳофиз*

АЗИЗА *عزیزه* **ниг. муаннаси азия.**

Ин ҳар ду азизаро дар мавридҳои тӯй ва таъзия
мунозараҳост. (2) *Саъдо*

АЗИЗВУЧУД *а. عزیزوجود* **ниг. азияулвучуд.****АЗИЗУЛВУЧУД** *а. عزیزالوجود* **а. ҷизе, ки қимати баланд
дорад; маҷ. камбӯб.**

Дар ҷунин авҷот, албатта, фитна дар миён ояд ва
иттифоқи иттиҳод дар гуша мунзавӣ гашта азияул-
вучуд мегардад. *«Тағрихи Фаршита»*

АЗИМ *а. عظيم* 1. бисёр бузург, хеле калон.

Буд ҳар байте яке дурри ятим,

Дар маонӣ ҳар яке шаҳре азим. *«Гулшани таъхид»*

Бар сун Самарқанд рӯди азимест, ки онро рӯди

Мошиф хонанд. *«Тағрихи Наршахӣ»*

азиму сағир калону хурд.

Ва аммо ҳамайтро монанди тавилу қасир дар
хат ва сатҳ ва азишу сағир дар ҷисм.

Насириддини Тусӣ

2. бисёр, хеле; саҳт.

Ҳақим чун ин суҳан шунид, азим бипсандид.

Саъдӣ

У ҳайвонест... ва одамиро азим дӯст дорад.

Низомии Арӯзӣ

азим доништан бисёр бузург ва калон шуморидан;
маҷ. ғанимат доништан.

Оре, қаннос агар садринишини суфған ҳаммом
шавад, онро роҳати давлат ва азим донад.

Аҳмади Дониш

АЗИМАТ *а. عزيمت* 1. қасд, оҳанг, ирода, ният, ҷазм.

Абдулло ибни Ҷаъфар рӯзе азимати сафар карда
буд, дар нахлистон қамме дид, фуруда омад. *Ҷомӣ*

Навбате ба азимати хонан дӯсте дар мавриди тӯю
сур бо ҷанде аз акрон... рафтам. *Аҳмади Дониш*

азимати ҳарб оҳанг ва ирода барон ҷанг, хоҳиши ҷанг.

Овардаанд, ки ҳокими Нишопур Яъқуб ном ба
азимати ҳарб берун омад; сӣ ҳазор марди оҳангшӯ
бо вай буд. *«Хористон»*

азимат кардан қасду ирода кардан, ҷазм намуздан,
тасмим гирифтан, қарор додан.

Исмоил азимат кард, ки аз он ҷойғах биравад.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. сафар, кӯч (кардан), иҳтиёри реҳлат (намудан).

Аз азимати он ҷаноб вуқуф ёфта, филҳол аз ақиб
дар ҳаракат омад. *«Равзат-ус-сафҳо»*

Қатли уро навиди фатху фирӯзӣ доништа, мусам-

мамӣ ин азимат гашт. *Аҳмади Дониш*

АЗИМАТ II *а. عزيمت* 1. азонмхонӣ, афсунхонӣ; фусун,

ҷоду.

Омад он мори аҷал, ҳеҷ азимат донед,
Ки бихонеду бад-он мор фасодд ҳама? *Ҳоқонӣ*

Моил бувад парӣ ба а з и м а т, ту неси,

Ҳарчанд бар азимати меҳру вафо равам. *Мушфиқӣ*

2. киноя аз макру фиреб, хила.

Нодон ғумон барӣю на отоҳи

Аз тунбалу азимату найранған. *Бадеи Балхӣ*

АЗИМАТ III *а. عزيمة* **кор ва ё ҳодисаи бузург.****АЗИМАТГАР** *عزيمتگر* **афсунгар, ҷодугар.**

Ақли азиматгари мо дав дид,

Нуқра аз он кор ба оҳан кашид. *Низомӣ*

АЗИММА *а. ازيمه* 4. зимом; ♦ азиммаи балоғат соҳибони

балоғат, соҳибони фасоҳат, ширинкаломон; азиммаи умур
инони корҳо, иҳтиёри ҳукмронӣ.

Азиммаи умури ҷумҳур ба... яке аз аркони дав-
лат... супурд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

азиммаи эҳсон соҳибони қарам ва лутфу ато, саховат-
мандон, бахшишкунандагон.

[Манучехр] ба азиммаи эҳсон афроди инсонро
мунқод гардонид. *«Равзат-ус-сафҳо»*

азиммаи ҷаҳондорӣ ҳокимон, соҳибихтиёрон, зимом-
дорон, сардорон мамлакат.

Бар ҳама кас таъзиями шифъон ва тақрими эшон
воҷиб аст, ҳусусан бар молиқони азиммаи ҷаҳон-
дорӣ. *«Ахлоқи Ҷалоли»*

АЗИМУЛМАРТАБА *а. عظيم المرتبة* **баландмартаба, оли-**

ҷоҳ, олишайх, олинманзалат, олиқадр.

Инҷу-садр, ки аз содоти азимулмартабан Шероз
ва аз талонизаи мулло Саъиддини Тафтозонӣ
буд, ... дар тарбияти эшон саъйи мавфур ба тақдими
расонид. *«Тағрихи Фаршита»*

АЗИМУЛФИКРАТ *а. عظيم الفكره* **соҳиб фикри баланд ва**

расо, олифакр, бисёр оқилу доно.

Аммо шоир бояд, ки саймулфитрат, азиям-
улкират, саҳеҳуттаъ, дақиқунназар бошад.

Низомии Арӯзӣ

АЗИМУЛҚАДР *ا. عظيم القدر* олиқадр, олимартаба, бузург-дарча.

Халқро аз ту осонши бисъёр аст ва ту бисъёр азирумқадри. *Чомӣ*

У шайхи азирумқадр буд ва садӯ бисту хафт сол умр дошт. *«Таърихи Фарошита»*

АЗИМУЛҚУССА *а. عظيم القصة* қавиҳайқал, тануманд, қавиҳайқар, қуссақалон.

Дар баъзе адвор одамиён баландқад, азирумқусса ва қасирулмур буданд. *«Таърихи Фарошита»*

АЗИМУШШАЪН *а. عظيم الشأن* бозамат, соҳиби мартабаки бузург.

Шафакқат бар омман раоё... ба мулуки азирумшшаън... лозим аст. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

АЗИР *а. عزيز* маъзур; шокис, очиз.

Бо абри қафаш хомилан абр ақим аст,
Бо баҳри дилаш воситаи баҳр азір аст. *Анварӣ*

АЗИЯТ *а. اذيت* ранҷ, озор.

Яке аз мулуки Аҷам дастӣ татовул ба моли ранят дароз карда ва ҷавру азият оғоз ниҳода (*буд*). *Саъдӣ*

АЗКИЁ(Ъ) *ا. اذكياء* ҷ. закий I.

Хуру ҷавзо ахтарони сипехранд,
Шаҳна ба мизони азкийи Сифохон. *Ҳоқонӣ*

Бар азкийи пушида намонад, ки... дар Табаристон ва Хурон қазоён лотуад ва лотухсо руй намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

АЗКИЁ(Ъ) II *а. اذكياء* ҷ. закий II.

АЗКОР *а. اذكار* ҷ. зикр.

Аз авроду азкори ту чизе хифа қунам. (I) *Авфӣ*
Пас султон... ба хилват дарояд, ба авроду азкор ва тасбеҳу салавоту тиловат мубодарат намояд. (I) *Аҳмади Дониш*

◇ азкори савобиқ зикрҳо, ёдовариҳо, ёдлошт ва хотираҳо аз аҳволи собинин ва гузаштагон; нақлҳо аз аҳволи гузашта.

Аҳкоми васонку азкори савобиқ бар ваҷҳи аввалу охир адо карда ояд. *«Дини нигориш»*

АЗЛ *а. عزل* аз кор баровардан, бекор кардан, хорҷ кардан, дур кардан.

Ситам номаи азли шохон бувад.

Чу дарди дили бегуноҳон бувад. *Фирдавӣ*

азл кардан бекор, холӣ ва ё маъзул кардан, аз мансаб фаровардан, аз вазифа гирифтган.

Искандар яке аз кордононро аз амали шариф азл карда ва амали ҳасис ба вай дод. *Чомӣ*

АЗЛАМ *а. اظلم* зодимтар, ҷафокортар, ситамгортар; бисъёр ранҷу азиятдиҳанда.

Гуфт: Оре, он ҷӣ кардам, истам аст,
Лек ҳам медон, ки боди аздам аст. *Румӣ*

АЗМ *а. عزم* қасд, ирода, оҳанг, ният, майл ва хоҳиши ҷиддӣ ва қатъӣ.

Бад-он азмам, ки дигар раҳ ба бутхона камар бандам,
Дил андар васлу хичрони бутӣ бедодгар бандам. *Анварӣ*

Чун ту бар азии тамошо сун гулзор омадӣ,
Боғбон руи ту диду тарки гул ҷидан гирифт. *Исмаил*

азми дуруст иродат мустаҳкам, қасди росиҳ, иродат саҳеҳ, хоҳиши қатъӣ.

Чун абр ба навроз руҳи лола бишуст,
Бархезу ба чомӣ бода кун азии дуруст. *Хайём*

Бе азии дурусту сазӣ хомил
Қасро нашавад мурод хосил. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

азми мақол қасду оҳанги суҳан гуфтан ва баён намудан,
Забон то наҷунбад ба азии мақол,
Ба табии шикам мерасидаш давол. *Бедил*

азми раҳия а) қасду оҳанги кӯч, хоҳиши сафар, майли рафтан; б) маҷ. вафот, марг; азм ҷазм кардан қасд ва оҳанги устувор намудан, иродат маҳкам кардан.

Чун дар ин сафар мақсуд талаби дониш аст, азм ҷазм кардам. *«Низори дониш»*

азми сафар доштан нияти кӯч намудан, озими мусофират шудан.

Шундидам з-ин диёр он гул ба сар азии сафар дорай,
Маро ҳамчун насиими ноумедӣ дар ба дар дорай. *Сайидо*

азми чизе сохтан қасди чизе кардан, нияти чизе кардан.

Зи ҳадди Ҳабаши азии Чин сохтам,
Зи Мағриб ба Машиқзамин тохтам. *Низомӣ*

◇ азии зимом тофтан аз нияту қасд баргаштан, аз ирода даст кашидан.

АЗМ II *а. عزم* устухон.

Бар ҳаво бурди, фикинди бар ҳаҷар,
То даридӣ азму лаҳм аз ҳамдигар. *Румӣ*

азми рамиш устухони қуна, пусида.

Баъди сад сол агар бар сари хокам гузарӣ,
Сар барорад аз ғилам рақсунон азии рамиш. *Ҳофиз*

АЗМИНА *а. ازمينة* ҷ. замон I.

Дар баъзе авкот шерӣ жаён зафар ёбад ва дар бархе азмина пили дамон фирӯз ояд. (I)

«Анварӣ Суҳайлӣ»

азминан собиқа замонҳои пеш, давраҳои қадим.

Дар Бағдод иҷтимоӣ даст дод, ки дар қуруни мизия ва азминан собиқа мисли он кам рӯй намуда буд. *«Равзат-ус-сафо»*

АЗМОН *а. ازمان* ҷ. заман.

Зикри он арёҳи сарди замхарир
Андар он айёму азмони асир... (I) *Румӣ*

АЗНОБ *а. اذنب* ҷ. заноб.

Меҳтарону бузургон қасди зердастон ва азноб дар маҳаби сибдат маҳзур шиносад. (I)

«Калила ва Димна»

АЗО I *а. اذى* 1. ранҷ, азият, озор, малолӣ хотир; 2. зарар, зиён.

АЗО II *а. عزا* мусибат, мотам.

Аз аҳо чун бигвард якҷанд рӯз,
Қам шавад он оташу он ишвасуз. *Румӣ*

Бар рӯй худ аз қушодани мӯй
Ғаштанд дар он аҳо сикҳмӯй. *Ҳилолӣ*

АЗОБ *а. عذاب* машаққат. азият; укубати кулфатовар, шиканча; озор, дард, алам.

Ташнаро з-ин сахттар чй бвад азоб:

Чашма пешу чашму лаб махрум аз об. *Чомй*

Надорад аз ин беш тоби хумор,

Бибар аз сари ман азоби хумор. *Бедил*

♦ **азоби қабр** *а. د. азобе*, ки баъд аз мурдан гуё ду фаришта (Мунқару Накир) ба одами гунаҳкор медиҳанд; *б. киноя аз азоби сахт*.

Гар сари қуят шавад мадфан пас аз мурдан маро,
Кай азоби қабр пеш ояд дар он мадфан маро. *Ғузулий*
азоб дилан ранҷи кашидан, дар азият будан.

Бикуш, аз ҳештан мақун дурам,

Ки зи ҳичрон азоб мебиням. *Хисрави Деҳлавӣ*

АЗОБКАДА *عذاب كده* азоби хонан шиканча, чо азоб додан.

Масал аст ин, ки аз азобкада

Ҳазада беҳ бувад, ки бимзада. *Саной*

АЗОБУЛҲАРИҚ *а. عذاب الحريق* азоби оташ, укубати суктан, ранҷи сӯзш.

Ба дарёе нахоҳад шудан бат ғарик,

Самандар чй донед азобулҳарик? *Сатдӣ*

АЗОБУЛҲУН *а. عذاب الهون* азоби сахт, азоби қонӣ.

Рав, қаноат гузин, ки толен дун

Дар ду гетист бо азобулҳун. *Саной*

АЗОДОР *عزادار* мусибдор, мотамдор; мотамзада.

АЗОДОРӢ *عزادارى* 1. мусибдори, мотамдори, нудбат, маросими таъзия; 2. урфун риоят кардани муддати таъзия, таъзия доштан ба муддати маълуме.

АЗОЗИЛ *а. عزازيل* *д.* номӣ иблис, шайтон, ки гуё дар натиҷаи гурури аз Одам бартар донистани худ ва ба сабаби бегуноагии ба худ аз мақоми ульёи ҷаннат ба замин ронда шудааст.

В-агар дардиҳад як салон карам,

Азозил гуяд насибе барам. *Сатдӣ*

АЗОНИМ I *а. عزائم اعزائم* 1. азимат I.

Арбоби ... фитнату фаросат ин тачорубро наму-
дори азониим хеш гардонанд ... (1) *«Анвори Суҳайлӣ»*

АЗОНИМ II *а. عزائم* 2. азимат II.

Чу ҳангоми азониим аз муаззин,

Ба тан ҳезанд суфубони реман. (1) *Манучехрӣ*

АЗОНИМ III *а. عزائم* 3. азимат III.

АЗОНИМХОН *عزائم خوان* дуохон, афсунгар, афсунхонанда.

Тоҷир, алҷисса, шуд азониимхон,

Бахри тасхири он парӣ сун хон. *Чомй*

Яке худ аз азониимхон занад дам,

Дихад то ҳирзу хонад исми аъзам. *Ҳосинқ*

АЗОН *а. اذان* бонги намоз, салон баланди даъват барои намозхон.

Қасе, ки чехран у дид, уст з-ахли азон,

Қасе, ки қомати чон дид, у зи ахли садост. *Шамси Табрезӣ*

АЗОНОМА *عزائمه* мотамнома, номаи сиёҳ, таъзиятнома.

АЗОПУРСӢ *عزائى پرسى* таъзиятгӯӣ, таъзия баён кардан, их-
хори ҳамдардӣ.

Ҳидоятulloх ... хабари ғавти Хоҷа шунида, аз
Шероз мутаваҷҷеҳи Дакан гардида, лаъзими азо-
пурсӣ ба чой овард. *«Таврихи Фаришта»*

АЗОХОНӢ *عزائى خوانى* пиван ба зорӣ кардан; нудбат, мо-
тамсароӣ кардани нахҳатар, овозандозӣ кардани гуянда
дар маросими мотам.

АЗРАҚ *а. ازرق* ранги кабуд ва кабудҷатоб, осмониранг,
нилгун.

Басо дебо, ки ёби сурху зардаш,

Кабуду азрақ ояд дар навардаш. *Низомӣ*

Мо нагуём баду майл ба ноҳақ накунем,

Чоман кас сияху далки худ азрақ накунем. *Ҳофиз*

хирқан азрақ чоман суфийн, ки кабуд ё малларанг

буд; ♦ **гули азрақ** гули нилуфаро; гули офтобпараст.

Ҳар тараф офтоб бардорад,

Гули азрақ дар у назар дорад. *Низомӣ*

сайфӣ азрақ шамшерӣ бисъёр дурахшон, шамшерӣ
тобон; **субҳӣ азрақ** субҳӣ софӣ бегубор, саҳаргоҳӣ
бегубор.

Бақте ки тулуи субҳӣ азрақ бошад,

Бояд ки ба каф чомӣ мураввақ бошад. *Хайём*

хаттӣ азрақ номӣ хаттӣ чорум аз ҳафт хат, ки мувофи-
қи ривоят ва афсона дар нақшхон чомӣ Чам (чомӣ
Чамша) будааст.

Бода дар чом то хати азрақ

Шуъла дар бахри аҳзар андозад. *Ҳоқонӣ*

чархӣ азрақ осмон, осмони кабуд.

Тарҳ карда руҳи Хаварнакро,

Фарш афганда чархӣ азракро. *Низомӣ*

Ба сонн чархӣ азрақ чатраш аз бар,

Нингорида ҳама чатраш ба гавҳар.

Фахриддини Гургонӣ

АЗРАҚЛИБОС *ازرق لباس* кабудлибос, кабудлӯш; *киноя* аз
суфӣ, ахли тасаввуф.

Ғуломи химмати дурдиқашони якрангам,

На он гуруҳ, ки азрақлибоси дилсияханд. *Ҳофиз*

АЗРАҚПӢШ *ازرق پوش* 1. кабудлӯш, нилгунлӯш, чомак-
буд.

Субҳидам з-осмони азрақпӯш

Чун ҳаво баст азрақӣ бар душ ... *Низомӣ*

2. маҷ. суфӣ, махсусан суфӣи рийё ва худсито, суфӣи
фиребгар.

Пирӣ гулранги ман андар ҳақи азрақпӯшон

Рухсати хубе надод, арна ҳикоятҳо буд. *Ҳофиз*

АЗРАҚФОМ *ازرق فام* кабудранг, осмониранг, нилгун.

Согари май бар кафам неҳ, то зи бар

Баркашам ин далки азрақфомро. *Ҳофиз*

АЗРАҚЧАШМ *ازرق چشم* кабудчашм; зогчашм; гурбачашм.

АЗРАҚӢ I *ازرقى* мансуб ба азрақ, кабудранг.

Ҳафт чархӣ азрақӣ дар риккӣ уст,

Пайки моҳ андар табу дар диққи уст. *Румӣ*

АЗРАҚӢ II *ازرقى* кабудрангӣ, нилгунӣ.

Ефти аз сабил, н-овардӣ,

Азракӣно сафедӣно зардӣ. *Низомӣ*

АЗРО а. عذرا 1. дуктар, душиза, бокира, афифа.

Умаро ба истиқболи у шитофтанд, чун дар маҷлиси он азро қарор гирифтанд, фармуд, то ҳамаро маъхуз ва муқайяд гардониданд. «*Равзат-ус-сафот*»

2. номин маъшукан Вомик дар достони «Вомикӯ Азро». Ҳама нозиданаиш аз дидани заввор бувад, Вомик аст у ба масалғуно зоири Азрост. *Фаррухӣ*
 ◇ бурчи Азро бурчи Сунбула, бурчи шашӯм аз бурҷҳои дувоздаҳгона.

АЗРОНЛ а. عزرائيل 3. номин фариштаест, ки гуё ғирандан руҳи инсонҳо будааст, малакулмавт, фариштан марг.

АЗРОР а. اخراج 4. зарар.

Гох бувад, ки карохкати он азрор ва тааллум бад-он ғосос кунад. (1) «*Ахлоқи Носирӣ*»

АЗРОСУҲАН а. عراسخن соҳиб сухани бикр; гуяндаи сухани тору тоза ва нава; ширинкалом, хушсӯхан.

Хисрав, Ҳодони аросухан хиндуи туст, Ҳиндуро турки азро дода, аҳсант, эй малнк!
Ҳоқонӣ

АЗУД а. عضد 1. бозу; 2. маҷ. ёр, ҳамдам; мададгор, пушту панох.

У тоҷи давлату азуди миллат аст, аз он-к Бар душманоии давлату миллат музаффар аст.
Муизӣ

3. шакли кӯтоҳи номин Азудуддавлан Дайлама, ки аз подшоҳони дайламаи буда, дар соли 372 ҳиҷрӣ (982—983 мелодӣ) вафот кардааст.

Азудро писар саҳт раҷуру буд, Шикоб аз низоми падар дур буд. *Саодӣ*

АЗУЛ а. عذول 1. маломаткунанда, маломатгӯ; 2. ғай-баъсунанда, ғайбатгӯ.

Бӣер сокиву ҳамсоя гу: Ду чашм бибанд, Ки ман ду гуш бигиғандам аз ҳадиси азул. *Саодӣ*

АЗФАР а. اذفر тезбу; мушки азфар мушки бисёр хушбӯй, мушки ҳолис.

Равя доманафшон ба бозори Чин, Пур аз мушки азфар кунӣ остин. *Ҳоҷ*
 Дару девори он хуҷраҳо ба абиру... мушки азфар муаттар сохт. «*Равзат-ус-сафот*»

АЗФОР а. اظفر 4. зурф.

Бигирад азфори дуҷук ва таъфин кунад, то вақте ки мунхал гардад. «*Нами симиё*»

АЗХОР а. اخراج 4. зурф.

АЗЪАФ а. اخف زانфар, сустрар, нотавонтар.
 Чавҳар қобили ашадду азъаф набувад.
Насириддини Тусӣ

АЗЪОФ а. اضعاف 4. зезф.

Илму камол ва азамату иқболи мавлоно Чалолдидин азъофи падар буд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

АЗЪЕЛ а. اذبال 4. зайл.

АЗЪЕФ а. اضياف 4. зайф II.

Рӯй турш доштан бар азъеф ҷуз сирати лаини ма.
Афӣ

АЗҶОС а. اخجات 4. энҶ; ◇ азғоси аҳлом хобҳои парешон.
 Маҷмуъ гуфтанд, ки ин азғоси аҳлом аст.
 «*Равзат-ус-сафот*»

АЗҶАР I а. اضر дурахшон, тобон, равшан; дурахшонтар, тобонтар, равшантар.

Ҳаст хуршед аз ҳазор анҷум,
 Ту ғи хуршеди азҳарӣ азҳар. *Сувай*

ЧИРИН АЗҶАР нуч. ситоран дурахшон, ситоран равшан.
 АЗҶАР II а. اظهر намоён, равшан, ошкор; намоёнтар, ошқортар.

Чаро бар чархн гарданда кавокиб
 Ҳама як сон нашуд чуи шамси азҳар?

Масъуди Саод
 азҳару минашамс равшантар аз офтоб (онд ба ҷанҳон хеле возеҳ).

Авсофи сӯханварӣ ва ғазилати у азҳару минашамс аст. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

АЗҶО а. اضج 4. иди курбон, ки дар даҳуми моҳи зулҳиҷа барпо мегардад.

Рӯзи иди азҳо буд, ногоҳ барф боридаи гирифт.
 «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

АЗҶОН а. اذهان 4. зезн.

Чумхури ҳукамо бар он муттафиқанд, ки муъзами моҳиёте, ки уқул ва азҳонро ба он ғайбате тавонад буд, дар тахти ин даҳ мақула маҳсур аст.

Насириддини Тусӣ

АЗҶОР а. ازار 4. захрат.

Ҳоки ҳама шав, гар самаре металаби, з-онк То хок набобад, гулу азҳор наёби. *Хисрав Деҳлави*

Чаҳорбон фалаки нилуфариро ба гулу раҷини кавокиб дурахшон ва азҳори ҳамешабоҳори савобити нурфишон пардохт. *Восифӣ*

АИЗЗА а. اعزة 4. азия; аиззан аҳбоб азиязони маҳбуб, ёрони бизязат.

Шералӣ бо ҷамъе аз аҷиллан асҳоб ва аиззан аҳбоб ба расмн истиябол мутаваҷҷеҳ гашт.
 «*Равзат-ус-сафот*»

АИММА а. ائمة 4. имом.

[Халифа] бо ҳар се писар ... беруи омад ва се ҳазор кас аз солоту аимма ва қузоту ақобир ва аъёни шаҳр бо вай буданд. (1) «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Аз уламони Бағдод ва аиммаи он дӣер бар сикхати ақидаи худ ғайво ҳосил кард ва аз ғазини азиямати Хуросон намуд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

АИННА а. ائنة 4. инон.

Бар ҳама кас таъзини шлҷон ва тақрими эшон воҷиб аст, хусусан бар ... масикони аиннан комғорӣ ва солиқони масоикии шаҳриёри. «*Ахлоқи Чалолӣ*»

АЙБ а. عيب 1. норасой, нуқсон, хато, камбудӣ.

Ҳама ҳаммоли айби ҳештанем,
 Таъна бар айби дигарон ҷи занем? *Саодӣ*
 Айби ҳештан аз забони мардумон битавон донист.
 Аҷмади Донш

2. таъна, маломат, сарзаниш.

Айбам макуну бидор маъзур,
 Пон малахе зи тухфани мур. *Румӣ*
 Номуси ишқу равнақи ушшоқ мебаранд,
 Айби ҷавону сарзаниши пир мекунанд. *Ҳофиз*

3. нанг, шарм.

Якero ба таҳсила дониш гузор,
Ки бедониши нест ҷуз айбу ор. *Ҷомӣ*

айб **гирифтан** гунаҳкор кардан, муқассир намудан;
айб кардан.

Мастиву баднонимия айб нагиранд аз он-к
Ошики бечораро кор ба сомон нарафт.

Хисрави Деҳлавӣ

айб **нӯшидан** нуқсон пинҳон кардан, махфӣ доштани
камбудӣ.

Вафо аз сангдил ёрон ниҳон боист, аммо ман,
Напӯшидам, ки айбам дуст медонисту душман ҳам.

Урфӣ

айб(-и касеро) **намудан** хато ва камбудӣ(-и касеро)
ошкор кардан ва нишон додан.

Бидех, то алорағми ҳар худнамо

Намояд хирад айби моро ба мо. *Ҷомӣ*

айб ба рӯй боз **намудан** камбудӣ ва нуқсони касеро
ба рӯяш гуфтан.

Айби ту ман бознамоям ба рӯй,

Гар ту намушӣ, ту дони, намуӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ба айби **касе** пардохтан айбҷӯй кардан, хурдагирӣ
кардан.

Зинҳор ба айби кас мапардоз,
Қон айб турро расад ҳаме боз. *Шоҳин*

АЙБА а. عيبه 1. халта, саноч, ки аз чарм дӯхта меша-
вад; ҷомадон, турбан чармӣ.

Зиреҳи хос, ки ба ғоят писандида ва неку буд,
ахтаҷиён аз айба андохта буданд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

2. ҷавшан.

АЙББИН عيبين айбҷӯй; бадандеш, бадхох.

Барбад ду чашми айббинро,
Бикшой ду чашми ғайбдоиро. *Шамси Табрезӣ*

АЙБНОК عيبناк дорои нуқсон, камбудиноқ.

Гирифтам, ки худ ҳастӣ аз айб пок,
Таиннут мақун бар мани айбнок. *Саъдӣ*

АЙБПУШ عيبپوش рӯпушкунандан нуқсон, пинҳонку-
нанда ва бахшанда хато.

Дидан бадбин бишӯмон, эй карими айбпӯш,
З-ин далерихо, ки ман дар кунҷи хилват мекунам.

Ҳофиз

... Ки ҳар кас ба дил дорад аз фитна ҷӯш,
Ба ваъзи мулоим шавад айбпӯш. *Бедил*

АЙБШУ(И) عيبشوى 1. айб поккунанда, несткунандан
айб, дуркунандан айб; 2. маҷ. носеҳ, насихат-
гар.

АЙБШУ(И) عيبشوى 1. айбпоккунӣ, нест кардани айб,
дур кардани айб, аз айб тоза кардан ва тоза шудан;

2. маҷ. носеҳӣ, насихатгарӣ.

Намушта зи худ ҳарфи айб аз нахуст,
Зи ту айбшӯӣ набад дуруст. *Ҷомӣ*

АЙБЧУ(И) عيبچوى бадгӯй, хурдагир; бадандеш, бад-
хох.

Ало, эй хирадманди фархундахуӣ,
Ҳунарманд нашиндаам айбҷӯй. *Саъдӣ*

Фаръёд зи дасти айбҷӯён

В-аз гуфтушуниди талхгӯён! *Ҳилолӣ*

АЙВОН а. ايوان 1. кушк, каср, кох.

Эй манзараву кох бароварда ба хуршед,
То гулбазӣ гардон бикашида сарӣ айвон. *Дақиқӣ*
Сиевӯш аз айвон ба майдон гузашт,
Ба бози ҳаме гирди майдон бигашт. *Фирдавӣ*

2. пешни хона, даҳлез.

Мурғи айвон зи хавли у бипарид,

Гуши мо бурду ҳалқи худ бидарид. *Саъдӣ*

◇ **айвони** Зуҳал нуҷ. осмонӣ ҳафтӯм.

Биҷастӣ, баршудӣ бар тоқи атлас,

Бар айвони Зуҳал бастӣ муқарнас. *Ҷомӣ*

айвони симобӣ осмон; **айвони** хок рӯи замин.

Ман ба чунин тира шаби тобнок

Рахт бурун бурдам аз айвони хок. *Хисрави Деҳлавӣ*

АЙДУН ايدون *ниг. эдун.*

АЙДӢ а. ايدى 4. яд.

АЙЕМ а. ايام 1. ҷ. явм.

Ба айём то барнаёйд басе,

Нашояд расидан ба ғаври касе. *Саъдӣ*

айёму лаълӣ рӯзу шабҳо.

Саҳар афгон шудам, шоми ғарибон нола ҷушидам,
Надонистам зи яъси ҳаҷр айёму лаълиро. *Оташӣ*

айёму шухур рӯзҳо ва моҳҳо.

Ба мурури айёму шухур ва курури айёму шухур
шарҳи баъзе аз онҳоро сурати тақрир тавон дод. *«Нами сими»*

2. рӯзгор; замон, даврон, вақт, фасл.

Чу кардӣ сарфи хоб айёми худро,

Магар дар хоб бинӣ қоми худро? *Ҳилолӣ*

айёми аҷуз *ниг.* бард (барди аҷуз); **айёми** гул фасли
баҳор.

Ҳофиз, манишин бе маю маъшук замонё,

Қ-айёми гулу ёсману иди сиём аст. *Ҳофиз*

айёми дай *киноз* аз фасли зимистон.

Зи баъди баҳор омад айёми дай,

Дар айёми дай хуш бувад ҷомӣ май. *Шоҳин*

айём ба сар бурдан зиндагонӣ кардан, умр гузаронидан,
рӯзгор аз сар гузаронидан.

Ба ақсон олам бигаштам басе,

Ба сар бурдам айём бо ҳар касе. *Саъдӣ*

АЙЕР а. عيار 1. одами серҳаракати баҳраҷу ба нафым
худ; ҷусту чолок, тардаст.

Маро дар Сипохон яке ёр буд,

Ки ҷанговару шуху айёр буд. *Саъдӣ*

2. ҳилагар, маккор, фиребанда.

Савор ни суҳан аз он айёр бовар намуда, дар
рафтан таъҷил намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. таррор, дузд.

Ишро ақл намеҳост, ки бинад, лекин

Ҳеҷ айёр набошад, ки ба зиндон наравад. *Саъдӣ*

Асас сар бароварду айёр низ,

Эи мардум тийҳ кую бозор низ. *Ҳотифӣ*

◇ **айёри** мардафган чашми маъшук.

Маро ҷон бахш бе дастури чашм,

Аз он айёри мардафган ҷи пурси? *Хисрави Деҳлавӣ*

айёри осмон моҳ.

Бар муҳокки шаб сапедӣ шуд паҳлд,
Чун айёри осмон бинмуд рӯй. *Ҳақонӣ*
бути айёр маҳбубаи ҳилатар, маҳбубаи фиребанда,
дилрабо.

Аз ту инсоф талаб мекунам аз баҳри худо,
Шеваи он бути айёри маро дидӣ? — Не. *Савдо*
дилбари айёр маҳбубаи шӯху зирак, дилфиреб, дил-
рабо.

Эй дилбари айёр, ба ту ёр тавон буд,
Ғамхон туро бо ту харидор тавон буд! *Анварӣ*

АЙЕРА *а. عياره муаннаси айёр.*

Сун зулфаш рафтаму дидам, ки ин банди дил аст,
Чуз мани шабрав ки донда макри ин айёро? (2)
Қамолӣ Хучандӣ

Айёраи офоқ аст ин ёр, ки ман дорам,
Бозичаи айём аст ин қор, ки ман дорам. (2) *Ҳақонӣ*

АЙЕРОНА *عيارانه* дилфиребона, мафтункорона.

Чу дар шабгунилоб он маҳ ба ғашти шаб бурун ояд,
Дидам э-он шакли айёрона дар қайди чунун ояд.
Ҷомӣ

АЙЕРПЕША *عيارپیشه* маккор, фиребгар; дузд.

Дузд гуфт: Ман айёрпешаам, шабу рӯз дар он
андеша, ки моли касе бибарам. *«Нигори дониш»*

АЙЕРӢ *عيارى* 1. фиребандагӣ; дилрабо.

Хадангаш рост ҳамчун дилрабоён,
Ба айёри рабуда дил зи ёрон. *Хисрави Деҳлавай*
Басо фиребгилеме, ки чун шаб аз сари чарх
Рабояд афсари хуршеддо ба айёри. *Бедил*
2. тардастӣ, ҷустӣ.

Ғарчи дар даҳр саҳархезтарам аз шабнам,
Зохиде нест ба айёри ман дар олам. *Сайидо*

АЙЕШ *а. عايش* айшкунанда, касе, ки умр ба хушӣ ме-
гузаронад; айшдӯст, айшпараст.

АЙЕШӢ *عاشى* умр ба хушӣ гузарондан, ишратпарастӣ,
айшпарастӣ.

АЙЗАН *а. ايزان* дубора, бори дигар, такроран; боз; инз.

АЙЛУЛ *ايلول* моҳи дувоздаҳуми румӣ, ки мутобиқи моҳи
сентябр аст.

То ҷаман пажмурда гардад дар маҳи қонуну дай,
То ҳаво тафсида гардад дар маҳи айлулу об. *Муизӣ*

АЙМАН *а. ايمن* 1. муборак, хушгест; 2. номи водӣ, ки
мувофиқи ақидан динӣ гуё Мусо дар он ҷо бо худо
гуфтугу кардааст.

Он ҷӣ меҷуст аз дарахти водии Айман Қалим,
Ҳиммати Мансурро нозам зи ҷуби дор ёфт. *Сомб*

АЙМОН *а. ايمان* 1. ҷ. ямон II; аймони муғаллаза савгандхон
сахт, савгандхон шадид.

Паймони худро ба аймони муғаллаза муяққад
сохтанд. *«Равзат-ус-сафҳо»*

аймони ғилозу шидод ямилхон ғализ ва шадид, қа-
самхон дурӯшту дағал ва сахту шадид.

Миёни у ва бародарон мабони муҳаббату видод ба
аймони ғилозу шидод таъхид ёфт. *«Равзат-ус-сафҳо»*

АЙН I *а. عين* номи ҳарфӣ бисту якҷуми алиффон арабии
тоҷикӣ (ع), ки дар ҳисоби ҷумалу абҷал ба 70 баробар
аст.

АЙН II *а. عين* 1. чашм, дила, басар.

Эй, саводи қаламат айни саодатро нур,
Қуҳли хатти ту бувад равшани дидан хур. *Восифӣ*
айни мураммад чашми бемор.

Рағми ҳасудони дин, кӯрни деви ланн,
Қуҳли дилу дида дар айни мураммад расид.
Шамси Табрезӣ

2. чашма, сарчашма.

Вораҳида аз ҷаҳони ория
Соқини гулзори айни ҷория. *Румӣ*
айни Захро номи чашман афсонавӣ; 3. асл, зот, асли
хар ҷиз, моҳияту ҳақиқати хар ҷиз, ғуҳи худаш.

Айни левони адабро ту ҷунон дорӣ ёд,
Ки адибон беҳ аз он ёд надоранд сифот. *Муизӣ*
Наёбад мурод он, ки ҷуянда нест,
Ки ҷуяндаги айни ёбандгист. *Ҳоҷу*

❖ **айни вафо** назари вафо, вафодорӣ.
Ошике, к-ӯ дар тариқи ишқ содиқ мешавад,
Бар вай аз айни вафо мазшӯқ ошиқ мешавад.

Ибни Ямин
айни иноят нигоҳи марҳаматомез, нигоҳи меҳрубона-
на, назари илтифот.

Гар назар аз айни иноят кунӣ,
Ҷумла муҳиммот қифоят кунӣ. *Нисомӣ*

айни шабоб бехтарин замони ҷавонӣ, давраи ҷавонӣ.
Ҷомӣ аз ғам мурд, ҷун таъхир қатташ кард ёр,
Ох, к-аз бахти вай ин таъхир шуд айни шабоб.
Ҷомӣ

АЙНАЙН *а. عينين* шакли дувонаи айн II 1.

Ду морафсой айнайнаш, ду мор астанд зулфайнаш,
Ки ҳам заҳр аст морафосу ҳам заҳр аст тарё-
қаш. *Манучехрӣ*

АЙНАК *عينك* олати шишагӣ, ки барои хуб дила таво-
нистан ва муҳофизати чашм ба чашм мегузаронад.

Саводи ғубори хату ранги гул
Бувад равшан аз айнаку ҷомӣ мул. *Бедил*

АЙНО *а. عينا* зани зебоаш.

АЙНУЛҚАМОЛ *а. عين الكامل* чашмзаҳм, бадназарӣ,
чашмрасӣ.

Гар ғаме бошад, шавад дилхо малул,
В-ар бувад шодӣ, расад айнулкамол. *«Аҳаққи Муҳсинӣ»*

Дафъи айнулкамол ҷун накунал
Ранги нилӣ, ки бар руҳи қамар аст. *Ҳақонӣ*

АЙНУЛЛАХ *а. عين الله* 1. чашми худо; маҷ. лутфи худо.
Ту шаб ба равзан набавӣ зинда дошта,
Айнуллаҳат ба лутфи назар посбон шуда. *Ҳақонӣ*

АЙНУЛМАЛАХ *а. عين الملح* чашми доғи сафеддор; чашми
иллатнок, чашми шиллук, чашми обрав.

Гирьяи у н-аз ғам асту н-аз фарах,
Рӯҳ дондад гирьяи айнулмалах. *Румӣ*

АЙНУЛТАЪН *а. عين التان* бисёр возех, равшан.

Он ки уро чашми дил шуд дилбон,
Дид ҳоҳад чашми у айнултаън. *Румӣ*

АЙНУЛҶАҚИН *а.* عين اليقين маълумоти аниқ, дониш дуруст, маълумоте, ки аз мушоҳида ва дарк намудани чизе пайдо шудааст.

Он чӣ ғунидам, ба айнулҷақин доништам. *Авфӣ*
Мирзо Ҳайдар ... китобе тасниф карда, дар он ҷо аз руи айнулҷақин шаммае аз наводири ин ҳудуд дарҷ намуда. *«Тарихи Фарқишма»*

АЙНУЛҶАЁТ *а.* عين الحيات *ниг.* об (оби зиндагӣ).

Обаш ... ба узубату лафозат аз айнулҷаёт ва чашман салсабил ҳабар дода. *«Анвори Суҳайлӣ»*

АЙНУССАВР *а.* عين النور *ниг.* номн ситораест, ки онро Дабарон низ меғуянд.

Агар Айнуссавр аз марғзорӣ сипехр ба дидан тасарруф дар ӯ нигарад, Симоки Ромех ба снйони сатват чашмаш бидузад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

АЙНӢ *а.* عيني 1. мансуб ба айн II; 2. асли, зотӣ, худӣ; 3. айнан монанд, баробар; 4. *фалс.* объективӣ.

АЙРӢ *т.* ایری чангақ.

Бар гарданат зананд чу дузд айрии душоҳ,
Аз коҳдон баранд суи даст каш-кашон. *Сайидо*

АЙСАР *а.* ايسر 1. чап, самти чап, тарафи чап.

Баъд аз он Сайида сангро ба тарафи айсари ӯ бурд.
«Равзат-ус-саф»

2. осонтар, сахтар.

АЙТОМ *а.* ايتام қ. ятим.

У ҳуки кунад ва ба қатъ расонад ва моли айтом ва ғонбро неку муҳофизат намоад. (1)

Дурру марвориди тавқаш ашқи атфолӣ ман аст.
Яълу ёқутӣ ситомаш хуни айтмои шумост! (1)
Анварӣ

АЙҶУДА ايچده беҳуда; ёва.

АЙҶУДАСАРӢ ايچدهسرى лозғанӣ, беҳудагӯӣ.

Ин айфудасари ба ҷӣ кор ояд, эй фато,
Даръёб донишу сухани беҳуда мағӯӣ. *Рудакӣ*

АЙШ *а.* عيش 1. зиндагӣ, ҳаёт, зиндагонӣ; айши танг зиндагӣ саҳт, муфлисӣ, қашшоқӣ.

Сазад, к-аз айши тангӣ худ бинолем,
Ки бо шеру паланг андар ҷуволем. *Ҷомӣ*

2. маҷ. хушӣ, хурраӣ, шодмонӣ, хурсандӣ.

Не аз ту ҳаётӣ ҷовидон меҳоҳам,
Не айшу танаъуни ҷаҳон меҳоҳам. *Ҳилолӣ*
Зохидонро бахшише аз боғи айши бода нест,
Мегавон ин қавро ҷун ҷуби хушкӣ тоқ суғт.

Муллоҳ

айши муҳанно айши хуш ва ширин.

Бусгон хонаи айш асту чаман кунӣ нашоғ,
То муҳайё набувад айши муҳанно, наравем. *Сайидо*

айшу тараб хушину шодӣ, хурсандиву фараҳ.

Кай бошад он, ки бинам аз давлати висолаш
Андуҳу дард рафта, айшу тараб расида. *Ҳилолӣ*

❖ айш бохтан нишот варзидан, айшӣ кардан.

Айш мебохтам ба бӯсаю май,

Ба дилею ҳазор дил бо вай. *Низомӣ*

айш варзидан шират намудан, хурсандӣ кардан, кайфу шодӣ кардан.

Ман ҳам аз чашми Ҳусн пинҳонӣ
Айш варзам ба ҳамлаи ҷонӣ. *Мушфиқӣ*

айш талх кардан нугувор намудани нишот, ҳалал расонидан ба тараб.

Ба ишва айши маро талх мекуни имрӯз,
Мақун, ки ху шавадат ҳамчунӣ ба бадхуӣ.

Ҳисравӣ Деҳлавӣ

айш ҳаром кардан ҳалал расонидан ба хурсандӣ, вайрон кардан шодию хурсандиро.

Рақиб дар ҳарамат маҳрам асту ман маҳрум,
Ҳаром агар накунам айши ӯ, ҳалолаш бод. *Возеҳ*

АЙШАФРӢЗ عيش افروز тарабғез, айш гармкунанда, ништовар.

Урфӣ, шаби иду бода айшафрӯз аст,
Май нушу тараб кун, ки ҳамин дам рӯз аст. *Урфӣ*

АЙШОБОД عيش آباد дӣёр ё маҳалли айш, ҷои маишат.

Ба айшободӣ ин маҳфил расидан,
Ман таҳқиқи ҷомаш нозашидан
Эи аҳли эътибору хуш дӯр аст,
Агар хушест, тафтише зарур аст. *Бедил*

АЙШПАРВАР عيش پرور дӯстдори айш, айшдӯст, айёш.

Маро буд ошное айшпарвар,
Муҳайё дошт доим ширу шаккар. *Сайидо*

АЙШРОНӢ عيش راني айшу хурсандӣ кардан, кайфу сафо кардан.

Ҷақат асбоби дилхушӣ ва тариқан айшроннашон
ҳамин буд. *Садрӣ Зиё*

АЙЮҚ *а.* عيوق *ниг.* номн ситораест сурхранг, ки дар тарафи рости Қаҳқашон воқеъ аст.

Алам сар зи Айюқ бартар кашид,
Синон чашми сайёро баркашид. *Ҳисравӣ Деҳлавӣ*

❖ ба Айюқ расонидан ҷизеро ниҳоят балеанд кардан; авҷ гиридани ҷизе.

Нолаи рубоб ва захман ҷанг ба Айюқ расонид.
«Равзат-ус-саф»

Ҷиғон ба Айюқ кашидан оҳу нолаи зиёд ва ниҳоят балеанд кардан.

Ошиқ, ки ғиғон кашад ба Айюқ,
Бошад зи ҳавон руи маъшук. *Ҷомӣ*

АЙЮҚАННОС *а.* ايها الناس эй мардум!

Наъраҳо зад, ҳалқ ҷамъ омад бар ӯ,
Ғабр, — ғуён, — айюқаннос, аҳзирӯ! *Румӣ*

АЙЮҚАССОҚӢ *а.* ايها الساقى эй соқӣ!

Ало ё айюқасоқӣ, адир қаъсан ва новилҳо,
Ки ниққ осон намуд аввал, вале афтод мушқилҳо. *Ҳофиз*

АЙЮҚАССУКОРО *а.* ايها السكارا эй мастон!

Бигзашт мавсими гул, шуд нолаҳон булбул,
То кай шароби мастӣ, ё айюқассукуро! *Маҳфӣ*

АЙЮҶО *а.* ايها كالماي нидо ай!

АЙҶОҚ|АЙҚОҚ *т.* ايغاق|ايغاق беодоб, ҷапан; шўранушт, авбеш.

Дар он марҳала ҷамъе айғоқон қасди Сайфидини бинтиқӣ [котигӣ] ... карданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Мудом табиъи ман аз вачҳи ёр ноҷоқ аст,
Ки субҳу шом рафиқи рақибон айғоқ аст. *Шоҳин*
АКБАР *а. اکبر* кабиртар, бузургтар, калонтар.

Аз адаб ва самароти он қисми акбар ва ҳаззи ав-
фар насиби ӯ расида бошад. *Низомии Арӯзӣ*

◇ **Номуси Акбар** *д. лақаби* Ҷабраил.
Даромад ногаҳон Номуси Акбар,
Сабукравтар аз ин товуси ахзар. *Ҷомӣ*
рузи акбар *д. киёмат, рузи махшар.*

Сағиру кабир дар нолаву нафир омаданд ва фа-
заъи рузи акбар ва намуҷан субҳи махшар дар
ин марҳала зоҳир шуд. *«Равзат-ус-саф»*
ҷиҳони акбар ҷангу ҷидоли хуни; ҷангҳои бузург
динӣ.

АКВОБ *а. اکواب* *ҷ. куб;* симгун **аквоб** ҷомхон нуқрагин.
Мисоли Парвин гуфти, ки моҳи тубо буд,
Мисоли Ҷавзо монанди симгун аквоб. *Муъизӣ*

АКВОН *а. اکوان* *ҷамъ* 1. *ҷ. кавн.*
Ҳаёт дар таҷдиди аквон ин ҷаҳон,
Мешавад мислаш муҷаллад ҳар замон. (1) *Румӣ*

2. номи деве дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.
Кунун раъми Аквон зи ман гӯш дор,
Ки чун буд бо Рустам номдор. *Фирдавсӣ*

АКДАР *а. اکدر* тиратар; тира.

Аксафу акдар ба сурати ҷунбандатон ба зухур
меояд. *Аҳмади Дониш*

АКДИШ, ИКДИШ *т. اکديش* 1. омехта, имтизоҷефта.

Низомӣ акдиши хилватнишини аст,
Қи нима сирка, нима анғуби аст. *Низомӣ*

2. омехтаи ду хук, дурага.
Гиромӣ акдиш аст ин нақшӣ дамсоз,
Падар ҳиндику модар турки танноз. *Низомӣ*

3. маҷ. аспӣ дурага.
Наъл мебастанд рӯзе акдишонатро ба Рум,
Ҳалқае гум ғашт аз он, дар гуши қайсар ёфтанд.
Заҳири Форёбӣ

4. *д. нафси инсонист, ки гӯё аз лохутӣ — раҳмонӣ*
ва иносӯтӣ — инсонӣ имтизоҷ (таркиб) ёфтааст;
5. маҳбуб; маҳбуба.

Ман ба ба вақти ҳештан пиру шикаста будаам,
Мӯй сапед мекунад чашми сиёҳи акдишон. *Сатъӣ*
Таҳхонишин надорад аз умр ҳеҷ лаззат,
Дарёёб ҳар ду олам, тартаби акдише кун. *Низорӣ*

АКИД *а. اكيد* маҳкам, сахт, устувор.

Дар иқтинои ниаи ҳақиқӣ ва фазонли зотӣ, ...
саён бадеғ ва ҷидди акид вочиб донад.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

АККА *а. عكة* номи парранда думдароз аз ҷинси зор.

Навон будбулу кумри, хуруши аккаву сор
Ҳичил кунанд ҳама лаҳиҳон хунёгар. *Анварӣ*

АККОЛ *а. اكال* бисёр хуранда, бисёрхур.

Дому داد ҷумла шуда ақколи ризқ,
Не пан касбанду не ҳамоли ризқ. *Румӣ*

АККОС *а. عكس* акстиранда, сураткаш.

АКЛ *а. اكل* хурдан.

Дахон баст Фаалай ба рузи снём,
Зи шурби шаробу зи ақли таом. *Фазай*
Даруи то бувад қобили шурбу ақл,
Бад-он тозаруӣ асту покзаҳақл. *Сатъӣ*

АҚМАЛ *а. اكل* қомилтар, пурратар, тамомтар.

Ақмали мардумон касе бошад, ки қодиртарини
эшон бувад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Тафовут омад андар чашми аҳвал,
Ки як ноқис бубинад, дигар ақмал. *Бадрий*

АҚМАҲ *а. اكمه* қур, нобино.

Зи килики ту ба ҷаҳон-дар бадеътар ҷӣ бувад,
Қи ақмахи суҳанпорову ақмахи биност. *Муъизӣ*

Сар бароварданд боз аз нестӣ,
Ки бунин моро, тар ақмаҳ нестӣ. *Румӣ*

АҚНОФ *а. اكناف* *ҷ. канаф* II; атрофу **ақноф** ҷонибу сӯй.

Сити қарам ва саҳовати Ҷотам дар атрофу ақ-
нофи олам шоеъ шуд. *Аафӣ*

Аъёни хурдо ба атрофу ақнофи мамолик равон
гардонд. *«Равзат-ус-саф»*

АКНУН *اكتون* ҳоло, ҳозир, ин вақт, ин лаҳза; айни ҳол;
ҳамин дам.

Падар бояд акнун, ки бинад зи ман
Ҳунароҳуи омӯзиши пилтан. *Фирдавсӣ*

... Гуфт: То акнун дар ҳисоб будам, бим буд,
ки қорӣ ман табаҳх шавад. *Аҳмади Дониш*

ҳам акнун ба зулӣ; дарҳол.

Хоҳам, ки хабар кунам ҳам акнун
3-ин ҳол қасони подшоро. *Анварӣ*

АҚОБИР *а. اکابر* *ҷамъ* 1. *ҷ. акбар;* 2. аъён, ашроф,
бузургон; давлатмандон, мансабдорон.

Басе ништам ман бо ақобиру аъён,
Биёзмудамашон ошкору пинҳонӣ. *Рудакӣ*

Рузе дар маҷлисе ... ҷамъе аз занони ақобиру
ва аъён ҳозир буданд. *Савдо*

ақобиру асоғир калонону хурдон, ҳама.

Суҳанҳо ба арзи Мирзо Ҷаҳоншоҳ расонидаанд
ва хотири ақобиру асоғир итминон ёфт.

«Равзат-ус-саф»

АҚОБИРЗОДА *اڪبرزاده* бузургзода, ашрофзода.

Козимбек ном техронӣ буд, муаллими ақобири-
зода ва шоҳзодаҳои Русия. *Аҳмади Дониш*

АҚОЗИБ *а. اكاذيب* *ҷ. уқуба.*

Маҷмӯи ақовили эшон ақозибу аботил аст.

«Равзат-ус-саф»

АҚОЛИЛ *а. اكليل* *ҷ. иқлил.*

АҚОСИРА *а. اكسره* *ҷ. кисро* 2.

Пеш аз ин дар мӯйи мулуки аср ва ҷабобираи
рузгори пеш чун пешдодин ва қавн ва ақосираву
хулафо расме будааст... *Низомии Арӯзӣ*

Чун мулки ақосира ва Аҷам ба дасти араб аф-
тода... мешояд, ки манъ аз шеър низ қарда бо-
шанд. *«Тақиири Давлатшоҳ»*

АҚРАМ *а. اكرم* қиромитар; бахшандатар; бузургтар.

АКРОД *а.* اکراد *ч.* курд I.

Точидин ба дари қалъа рафт, асноди акрод уро роҳ надодад. «*Чаме-ҷул-таворих*»

АКС *а.* عكس I. сурат, шакл, намуд, соя ва нъикос, ки дар шиша, дар чизҳои сайқали, чилодор ва шаффоф дила мешавад, қалб ва чаппа ҳар чиз дар рӯи чизи дигар.

Акси он лабҳои майгун дар шароб афтодааст,
Хайрате дорам, ки чун оташ дар об афтодааст?
Хилоли

Зи баргаш ханҷаре бар ҷанг дорад,
Ба акси сояи худ ҷанг дорад. *Сайдо*

акс пазируфтаи шаклу намуд ва нъикоси чизеро қабул кардан (гирифтани) ба худ.

Об аз гули рухсоран у акс пазируфт

В-оташ ба сари ғунҷан гулнор баромад. *Сатӣ*
2. партав ва шио, ки бар сатҳи чизҳои шаффоф ва чилодор расида ба воситаи он ба чизҳои дигар меафтад.

Аз он май маро деҳ, ки аз акси у
Чу ёқут гардад ба фарсанг санг. *Рудаки*

Шаробе дар қадаҳ карда дилафрӯз,
Ки аз аксаш ба шаб пайдо шавад рӯз.
«Равзат-ус-сафо»

Арақ аз акси руҳат сурх намояд аҷаб аст,
Нашунидем зи гул ранг пазируфта гулоб. *Саадо*
акси офтоб таъсири офтоб, нур, шуоъ ва гармии офтоб.

Набошад булъаҷаб, гар ман зи ниқат музтариб гардам,

Ҳарорат обро дар дил зи акси офтоб афтад. *Махфӣ*

3. зид, муқобил, муқобил, баръакс.

В-ар бигуфти: Ҳаст ноноҳ бенамак,

В-ар бигуфти: Акс мегардад фалак. *Румӣ*

Аз барои камтарин айше, ки акси муддаост,

Обруи хешро то чанд мерезӣ ба хок. *Ҳоҷӣ*

акси натиҷа натиҷан баръакс, натиҷан зидди матлаб.

Ба дил гуфтам, ин насихат коргар шуд, валекин афсус тамоми ин муқаддимот акси натиҷа дод.

Садрӣ Зиё

кори акс кори баръакс, кори ношудани ва ғайримумкин, кори маҳол.

Кори акс аз чехрани шамъ ба акс афтодааст,

Акс бошад пешин мардум об бар болои Ҳуҷандӣ
Қамоли Ҳуҷандӣ

АКСАР *а.* اكثر бештар, бисёртар, миқдори зиёд; хиссан зиёд, қисми зиёд; *муқобили ақал(и).*

Алиқулай ... мушоҳида намуд, ки лашкари фалокатсари он аксар бесар гаштаганд. «*Фатҳнома*»

аксари авҷот бештари вақтҳо.

Яке аз тифлони ҳамдарс аксари авҷот қаранфул зери забон гузошти. *Бедил*

аксари айём аксарияти рӯзҳо, рӯзҳои бисёр.

Шоҳзода ... аксари айём соми буда ва ифтор ба воини хушкӯ оби сард мегарда. *Аҳмади Дониш*

АҚСАФ *а.* اكسف касифтар, ифлостар.

АКСГИР *а.* عكسگر он чӣ ки суратни чизеро нинҷикос мекунад; аксгиранда.

Ойнаву об бувад аксгир,
Нест гилу санг тасаввурпазир*.

АКСҶУН *а.* اكسون *ниг.* иксун.

АҚТОФ *а.* اكفاف *ч.* китф.

АКУЛ *а.* اكول бисёр ғуранда, пурхӯр.

Он ки ширро рӯқҳои ниҳод, марде акул аст.
Авфӣ

АҚФАС *а.* اكفس қачпой.

АҚФО(Ъ) *а.* اكفا(ء) *ч.* куфв.

Аз миёни акрону ақфо шуморо ... ихтисос додам.
Авфӣ

Таваддуд талаби маводдати ақфо ва аҳли фазл бошад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

АҚФОН *а.* اكفان *ч.* кафан.

Малик ҷумларо ақфон сохта... тобуте тартиб дод.
«Равзат-ус-сафо»

АҚФОЪ *а.* اكفاء *ниг.* ақфо(ъ).

АҚБАС *а.* اكبس зирак, доно; зирактар, донотар, бокиёсаттар.

В-он ғузин ойнае, к-у ақбас аст,
Андаке сайқалгари уро бас аст. *Румӣ*

АҚҲАЛ *а.* اكحل I. сурмагунҷашм; 2. анат. рағи ҳафти-андом, рағи миёнаи даст.

Табибони шафақ маҳкал кушоданд,

Фалакро сурҳи аз ақҳал кушоданд. *Низомӣ*

Чашми мо хуни дилу хуни ҷигар азбаски рехт,
Ақҳалу ширёни моро дам нахоҳӣ ёфтан. *Ҳақонӣ*

АЛАВИ *а.* علوى I. авлоди Алия.

Алавӣ гуфт: Мар-марост шафъ,
Ҷадди ман бар ҳама шарифу ваъзе. *Саноӣ*

2. пайрав ва тарафдори Алия.

Дар бораи ман ниёзм карда гуфт: Фалон алавиро аз миён баргирӣ... «*Равзат-ус-сафо*»

АЛАДДАВОМ *а.* الدوام *علي* доимо, бардавом, ҳамеша, пайваста, ҳамвора, мудом.

Чу боҳабар бувад аз худ ниҳили давлати у,
Аладдавом ба боғи мурод борвар аст.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

Маи аладдавом ҳамчун шубон ҷамъияти хотир меандузам. *Аҳмади Дониш*

АЛАЗ(З) *а.* الاز *лазиз*, форум, дилқаш; дилхотар, лазизтар, форумтар.

Сурӯд назди ман алаззи ашъёст. «*Равзат-ус-сафо*»

АЛАЗЗАРУРА||АЛАЗЗАРУРАТ *а.* الضرورة||على الضرورة *нозор*, лобуд, ноғузир, аз рӯи ноҷорӣ, аз ноилоҷӣ.

Ҳарчанд гуфтанд, суд надонит, алаззарурат бирафтанд. «*Маҷмаъ-ул-анвоъ*»

АЛАЙК *а.* عليك I. бар ту; 2. ҷавоби салом.

Сад салом ар шунави аз пасу пеш,

Ба алайке накушои лаби хеш. *Ҷомӣ*

АЛАЙКАССАЛОМ *а.* عليك السلام *салом* ба ту, дуруд бар ту.

Ба Рустам чуни гуфт, к-эй некум,
Агар дин пазири, алайкассалом. *Фирдавӣ*

АЛАЙКУМ *а.* عَلَيْكُمْ 1. ба шумо, бар шумо; 2. ҷавоби салом.

Пас чу одам ту бар тану дилу ҷон,
Ояи хурмати алайкум хон. *Саноӣ*

АЛАЙНО *а.* عَلَيْنَا бар зарари мо, бар хилофи мо.
Хоҳӣ бинтоби ту ба мо, хоҳ билуфти,
Додем ризо, ҳар чӣ лано, ҳар чӣ алайно! *Савдо*

АЛАЙЯ *а.* عَلَي бар ман; азамону алай(я) бар уҳдан ман, замонаташ бар гардани ман; ман-зомин.

Баҳил бун худо нашнавад, биё, Ҳофиз,
Пилла гиру қарам варзу азамону алай. *Ҳофиз*

АЛАЙҲИ *а.* عَلَيْهِ 1. бар вай, бар уҳдан ӯ; 2. ба муқобили ӯ.

АЛАЙҲИЛФАТВО *а.* عَلَيْهِالْفَتْوَى *д.* бар он аст фатво; раво ва ҷоиқ (аст).

Чашму абруи ту гуянд, ки дар мазҳаби мо
Ҳақ бувад қуштани ошнқ ва алайҳилфатво. *Қамолӣ Хуҷандӣ*

АЛАЙҲИМ *а.* عَلَيْهِمْ бар онон, бар эшон, ба онҳо.

АЛАЙҲИССАЛОМ *а.* عَلَيْهِالسلام осудайг бод бар вай.

АЛАЛИНФИРОД *а.* عَلَىالانفراد бар сабили инфилод; ҷудогона-ҷудогона, алоҳида-алоҳида, танҳо-танҳо.
Зикри эшон алалинифилод карда шавад.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

АЛАЛИНҚИТОЪ *а.* عَلَىالانقطاع аз ҳам ҷудо шудан; иқтибоз аз ҳамдигар, қатъи алоқа (муносибат) аз ҳамдигар.

АЛАЛИТЛОҚ *а.* عَلَىالاطلاق 1. мутлақо, мутлақан.

Бод гуфт: Қувват алалитлоқ кўкро собит аст,
ки пой шикаб дар домани виқор кашадааст.

«Анвори Суҳайлӣ»

Ҳукамо гуфтаанд дар изҳори илм ва санъате, ки
файёз алалитлоқ арзонӣ бар касе доштааст, бухл ва зайқат раво надорад. *Аҳмади Доғиш*

2. умуман, ба таври қуллӣ, қуллӣтан.

Матмӯъ ва маъмул аз макорин ахлоқи он маҳдум
алалитлоқ он, ки сурат ва маводди ин амро ба
дидаи тадаббур назар фармоиянд. *Восифӣ*

АЛАЛИТТИСОЛ *а.* عَلَىالاتصال муттасил, пай дар пай, ҳамеша, ҳамвора.

АЛАЛИЧМОЛ *а.* عَلَىالاجمال ҷамъу якҷоя, қуллӣтан, ба таври муштамил; ҳулосан қалом.

Ба сирри синан ин дустон аллатифсил,
Ки даст гирию раҳмат кунӣ алаличмоли! *Савдо*

АЛАЛЛАҲ *а.* عَلَىالله қалимаи нидо панох-ба худо!

Зи фаръеди ҳармуҳраву годум
«Алаллаҳ» баромад зи руина хум. *Низомӣ*

АЛАЛФАВР *а.* عَلَىالفور фавран, дарҳол, ба зудӣ; ҳозир, ба тезӣ, зуд.

Алалфавр ҷоман худро ҷок намуда порча бар-
доштам ва ба ринтае ҷароҳати уро маҳкам бастам.
Аҳмади Доғиш

АЛАЛХУСУС *а.* عَلَىالخصوص махсусан, хусусан; бегуфтугу, албатта.

Гар тафоҳур бувад зи хидмати ту,
Он тафоҳур алалхусус марост. *Муизӣ*

Ҳаман эҳсонӣ ӯ ба ҳар як аз ақбиё ва зуафо ал-
алхусус қиём бод кард. *«Ахлоқи Носирӣ»*

АЛАЛЪУМУМ *а.* عَلَىالعموم умуман, ба таври умумӣ.

Ҷазира, ки бар айбон рузгор марост,
Алаълъумум шиносанд покидои басир.

Заҳири Форъедӣ

АЛАЛҚАТЪ *а.* عَلَىالقطع қатъиян, қатъан; яқинан, ҳатман.
Димна гуфт: Эй Шанзаба, ба он чӣ маъ ба яқин
донистаам ва алалқатъ маълум карда, он аст, ки...

«Анвори Суҳайлӣ»

АЛАЛҲОЛ *а.* عَلَىالحال ҳозир, ҳамин вақт, ҳамин дам, ҳамин фурсат.

АЛАЛҶУМЛА *а.* عَلَىالجملة махтасар, ҳулоса.

Алалҷумла, бар Ҷазира ҷис кунад ва аз разилат
манъ. *«Ахлоқи Носирӣ»*

АЛАМ I *а.* الْم дард, озор, ноҳушӣ; ранҷ.

Султон фармуд, то уро бар фил нишониданд, то
аз алами ҷароҳат истироҳат кунад. *«Равзат-ус-сафо»*

Аспе, ки саворияш саросар алам аст,
Бе роҳу тариқ мисли ӯ асп кам аст. *Мушфиқӣ*

алами бедаво дарди бедаво, дарди давонопазир, бе-
илоҷ; қиноя аз кори ҷоранопазир.

Қофия маъюбу радиф норова,

Иллати вазнаи алами бедаво. *Ҷомӣ*

алам кашидан ранҷ дидан, азоб кашидан.

Гоҳ аз дуст ғаме, гоҳ зи душман аламе,
Ҷами он чанд кашему алами ин то кай? *Ҳилолӣ*

дар алам будан ранҷ кашидан, азоб дидан.

Ҷами дил бо ту нагуям, ки ту дар роҳати нафе

Нашиносӣ, ки ҷигарсӯхтагон дар аламанда. *Савдо*

АЛАМ II *а.* علم 1. байрак, роят, ливо, дурафш.

Алам шар зи Айюк бартар кашид,
Сингон ҷашми сайёро баркашид. *Хисрави Деҳлавӣ*

Алами илм по ба гил нагзошт,

Оламеро ба души худ бардошт. *Бедил*

2. нишон, аломат; 3. маъ, машхур, шухратёфта.

Дар ади қадамзанон алам бош,

Дар ҷурм назаркунон ҳакам бош. *Ҷайш*

Ба нақшоӣ алам ҷун кияки Монӣ,

Равон дасташ саҳоби зиндагонӣ. *Сайидо*

4. маъ, гуруҳе аз лашкар, одамони зерӣ ки байрак.

Муҳаллаб гуфт, ки агар ҳар онна маро бод
рафтани аз ҳар аламе марде бо ман фирист ва аз
рафтани ман касеро оғох мақун.

«Табриқи Наршахӣ»

алам барафрохтан а) пайдо шудан, зоҳир гаштан.

Он лолаву гул, ки бустон сохт ҳама,
Донӣ зи кучо алам барафрохт ҳама.

Хисрави Деҳлавӣ

б) шўхрат пайдо кардан, машхур шудан.

Худойро мададе, эй далали роҳ, ки маъ
Ба қуи майкада дигар алам барафрозам, *Ҳофиз*

алам бардоштан а) байрак бардоштан.

Ақл ҳам қишвари бадан бигзошт,
Аз пан Дил шуда алам бардошт. *Мушфиқӣ*

б) маҷ. эълон кардан, ошкор намудан.

Шоҳи маъий туй, алам бардор,
Сун мулки суҳан қадам бардор! *Ҳилолӣ*

алам бардоштани шаҳи ховарон киноя аз баромадани офтоб.

Чун шаҳи ховарон алам бардошт,
Парда аз рӯи субҳидам бардошт... *Мушфиқӣ*

алам барзадани хисравӣ субҳ киноя аз баромадани офтоб, тулӯи офтоб.

Хисрави субҳ чун алам барзад,
Лашкарӣ шомро ба ҳам барзад. *Ҷомӣ*

алам баркашидан а) байрак бардоштан; б) маҷ. намоён шудан, зоҳир гардидан.

Алам баркаш, эй офтоби баланд,
Хиромон шав, эй абри мушкнипаранд! *Низомӣ*

алам баровардан намоён гардидан.

Эй меҳр, биё, алам баровар,
Эй субҳ, ту низ дам баровар! *Ҳилолӣ*

алам берун задан пайдо шудан, намоён гардидан.

Не, ҳаг гуфтам, зи зери хок баъд аз мулдате
Оташи доғи шаҳидонаш алам берун задаст. *Ҷомӣ*

алам гардидан (ё гаштан) а) машхур шудан, шӯхрат ёфтан.

Зи ҳусни аҳд ба олам агар алам гардӣ,
Линвои рифъати ту бигзарад эн чарх баланд.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

б) баланд шудан, боло гирифтан.

Ба навбатор ҷаҳон тоза гашту хуррам гашт,
Дарахти сабз алам гашту хок мӯълам гашт. *Қисой*

Ҳар кучо оташ алам гардад, пару боли ман аст,
Нест чун мургӣ қабоб аз суҳтан андешам. *Сайфидо*

алам задан а) сар задан, ошкор ва ҳувайдо шудан,

Шуд синаам шиқоф-шиқоф аз ҳаданги ох

В-аз ҳар шиқоф оташи дил мезанад алам. *Ҷомӣ*

б) шӯхрат ёфтан, ном баровардан.

Ба маъшукӣ алам зад дар раҳи ишк,

Ки созад оламеро оғаҳи ишк. *Бадра*

алам задани хисравӣ ховар киноя аз баромадани офтоб.

Саҳар чун хисравӣ ховар алам бар кӯхсорон зад,
Ба дасти марҳамат ёрам дари умедворон зад. *Ҳофиз*

алам задани хуршед киноя аз баромадани офтоб.

Ногоҳ насими субҳдам зад,

Хуршед бар осмон алам зад. *Ҳилолӣ*

алам задани шамъ киноя аз фурузон шудани шамъ,
равшан шудани шамъ.

Шамъ кай барзанад ба хона алам,

Рахт барбандад аз мӯёна зулам. *Ҷомӣ*

алам кардан а) машхур кардан, баландовоза наму-
дан, шӯхрат додан.

Гарам чанде алам кардӣ ба савдо,

Чу оташ сӯхтӣ хуна дар аъзо. *Нозим*

б) бардоштан, баланд кардан.

Чу шамшерӣ шӯҷоатро алам кард,
Ба як теғ устухонашро қалам кард. *Ҳилолӣ*

в) баланд овозон кардан.

Яке рустой сақат шуд ҳараш,
Алам кард бар токи бустон сараш. *Саъдӣ*

алам шудан шӯхрат пайдо кардан, машхур шудан.

Ҳар кӣ алам шуд ба сахову қарам,
Банд наояд, ки нияд бар дирам. *Саъдӣ*

алами чизе (бар)афроштан изҳори чизе кардан, намо-
ён гардонидан чизеро.

Ҳар рӯз алами мубоҳот афрошта, табайнӣ ҳалво
бар сар мегузошт. *Саъдо*

Ҳар кӣ дар майдони ҷиммат алами ҷаҳд бараф-
рошт,... зудтар ба мақсад расид. *«Анварӣ Сузайлӣ»*

◇ алами кофурӣ барфи сафед; ишора ба мавсимӣ
пирий.

Ефт зарбафти ҳазонам алами кофурӣ,
Ман ҳамон сундуси найсон ба Хурсон ёбам. *Ҳоқонӣ*

алами рӯз киноя аз офтоби субҳгоҳӣ.

АЛАМБАР علمبر байракдор, байракбар.

Не, не, ба баъзи шодию рӯзи вағо-и ҳаст
Қайхисрав обдору Сикандар аламбараш. *Ҳоқонӣ*

АЛАМДОР علمدار байракдор, байракбардор, ливобардор.

Чун садон нафир ва наъраи қаррано(й) ба гӯш
расид,... аламдорон аламхоро барафроштан.

«Ҷафнома»

АЛАМРАСИДА المرسیده азобидида, ранҷидида, қулфатзада;
маҳзун, ғамгин.

Алқисса, ки он ситамкашида,
Меҳнатзадаву аламрасида
Дар чоран қори ҳештан буд,
Во ҳар ҷӣ расид, дар суҳан буд. *Ҳилолӣ*

АЛАН а. علن 1. ошкор шудан; ошкор будан.

Гох сирри ноз ифшо мекунад бо аҳли ишк,
Гох рози ганҷ линхон менамояд аз алан. *Васлӣ*

2. ошкоро, рӯйрост, ҳувайдо.

Мезад оташ баҳри шамъ афрӯштан,

То сирӣ овозро бинад алан. *Румӣ*

АЛАРАСМ а. المرسوم мувофиқи расму одат, аз рӯи
расму одат.

Ҳазрати волидам аларрасм барои додани ҳисобот
ва арзани маъмулӣ аз дунболи амир рафтани
шуданд. *Садри Зив*

АЛАРАҒМ|АЛОРАҒМ а. على الرغم|على الرغم: аларрағмӣ,
алорағмӣ... бар рағмӣ..., бар хилофӣ..., бар акси...,
зидди майлу хоҳиш...

Хисрав ба тори мун ту ҷон медиҳад, дигар ҷаҳон,
Гарчи аларрағмӣ манӣ, ҷону ҷаҳони дигарон.

Хисрави Деҳлавӣ

Иштиб, ба ростӣ, шаби мо рӯзи равшан аст,
Иди ынсои дӯст алорағмӣ душман аст. *Саъдӣ*

АЛАССАБОҲ а. على الصباح бомаддон, субҳгоҳон, пагоҳи-
рузӣ, сахаргоҳ(он), ҳангоми субҳ.

Ба обӣ равшани май орифе таҳорат кард
Алассабоҳ, кӣ майхонаро зиёрат кард. *Ҳофиз*

Дидем боз он руҳи зебо алассабоҳ,
Имрӯз субҳи мо ҷӣ муборак дамида буд!

Қамоли Хучандӣ

Ғубори мову ман аз сафҳан ҳаёл бишуй!
Чӣ суд шустани таҳрири машқ аз алвоҳ? (1) *Бедил*
алвоҳи айём сафҳан рӯзгор.

Хусусан рақами маннонию ҳайр ба ҳеҷ навъ аз
алвоҳи айём маҳд намешавад. *«Ахлоқи Мӯҳсин»*

АЛИББО *а. الباء 4. лабиб.*

АЛИЛ *а. عليل* бемор, касал, дардманд; иллатнок; нотаовн.

Зи қорурааш ҷуст аз он пас далаел.

Надидаш тан аз ҳеҷ иллат алил. *Ҷомӣ*

[Шукурбек]... мол аз тавонгарони баҳил ситада,
ба мустаҳқиқони алил расондӣ. *Аҳмади Дониш*

шифон алил давои бемор.

Ҳавон он саҳеҳ аст ва насими он шифон алил. *Авфӣ*

АЛИМ *1. ا. اليم* дарднок, дардоваранда, аламнок, пуразаб.

Ишқ аз ақл ҳаменолади Исмат зи рақиб,

Рухро суҳбати ночинс азобест алим. *Исмат*

Чун раҳт бубаст з-ин ҷаҳон ҳоҷи Азим,

Ғуфтан, зи дилма ғирфта шуд хорӣ алим. *Садрӣ Зид*

Бар дилма ҳасрати асҳоб балоест бузург,

Бар танам фурқати аҳбоб азобест алим.

Заҳири Форёбӣ

АЛИМ *II. ا. اليم* 1. олим, доно, бодонши.

Комили наштаъи алим шудан

Нест мумкин ба ҷуз ҳаким шудан. *Бедил*

алими олимон сардафтарн уламо, садрӣ аҳли илму
фазл; 2. *д. яд* аз сифатҳои худ.

Винвозу биомурз, бикун афву қаромат,

Бар бекасии мо чу алимю хабирӣ. *Исмат*

АЛИМАЛЛОҲ *а. علم الله* *д. «худо медонад», «худо гувоҳ*
аст».

Алималлоҳ, зи ман ғамзадатар

Ҳеҷ кас нест зи ихвони Асад. *Ҳоқонӣ*

АЛИФ *I. ا. الف* номи ҳарфи якуми алифбон арабии тоҷи-

кӣ, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба I баробар аст;

алифи васл(ия) алифест, ки аз рӯи қондан имлон ара-

бӣ, дар калимаҳои мураккаб навишта мешавад, аммо

хонда намешавад, мас. *على الخصوص*

Бидон, ки чун алифи васл бошам аз хорӣ,

Ки ном набваду бинанд халқ дидорам. *Ҳоқонӣ*

чу(н) алиф рост.

Чун лом-алифанд ҳар ду як ҷо,

Ту чун алиф истода танҳо. *Ҷомӣ*

Зи заъф нест миёни ману алиф фарке,

Фитодам чу алиф баски дар миёни фирок. *Шоҳин*

♦ **алифи истиво** хатти истиво, экватор; **алифи пушт**
киноя аз ростии қомат.

Ий ҳоҷа, аз ин мору аз ин боз ҳазар кун,

Зеро алифи пушти ту з-ниҳост шуда дол.

Носири Хисрав

алифи «то» он қисми ҳарфи итқӣ (ط), ки ба як алиф
монаанд аст.

Алифи «то» чу дастай танбур

Мил дар чашми «вахм» карда яҳин. *Бедил*

алифи қад (*б* қомат) *киноя* аз ростӣ ва нозукии қо-
мати машуқа.

Ҳар сарв, ки дар ҷаман барояд,

Пешн алифи қадат чу нун бод! *Ҳофиз*

Нест бар лаҳзи дилма ҷуз алифи қомати ёр,
Чӣ кунам, ҳарфи дигар ёд надод устодам. *Ҳофиз*
алиф аз бо надонистан бисёр наодон будан; саҳт га-
ранг шудан, сарсон шудан.

Агар худ ҳафт сабъ аз бар бихонӣ,

Чу ошустӣ, алиф аз бо надонӣ. *Савдӣ*

алиф бар синан гардун кашидан бефоида оху нола
кардан.

Ба ёдаш ох аз дил чун кашидӣ,

Алиф бар синан гардун кашидӣ?! *Нозим*

алиф бар хок кашидан Ҳичолат кашидан, шарм кар-
дан.

Зи соя сарву санавбар алиф кашад бар хок,

Ба ҳар ҷаман, ки қунад ҷилва қадди раънояш. *Соиб*

АЛИФ *II. ا. الف* анис, дӯст, ҳамдам, ҳамнишин.

Шамъу халову яке ҷомӣ латиф,

Ҳадаъ оварду биёмад, шуд алиф. *Рӯмӣ*

З-ин пеш ба ҳам ҳариф будем,

Чун лому алиф а л и ф будем. *Ҷомӣ*

АЛИФВОР *الفوار* ниг. алифосо.

АЛИФДОҒ *الفداغ* доғе, ки ба сурати алиф месузанд;

аломате, ки бар роии аспон мениҳанд.

Дигар нест аслан дар ин шак маро,

Ки сӯзад алифдоғи меҳак маро. *Ваҳид*

АЛИФЛОМ *الفلام* 1. ҳарфи алиф (1) бо ҳарфи лом (ل),

шакли яқиношудан -лом бо алиф (لا); 2. *мач.* ҷизн ба-

ҳампечиди; 3. *киноя* аз қомати ёр ва зулфи у.

Чон ёфт зи қадду зулфаш ором,

Алҳамд, ки дилдам он алифлом. *Ҳилолӣ*

АЛИФОСО *الفاسا* монанди алиф, рост; мисли алифе, ки дар

калимаи «ҷон» байни «қим» ва «нун» воқеъ шудааст (*جان*).

Ба дил меҳри ту дорад Турғал аз ағъёр пинхонӣ,

Биге, сӯям алифосо миёни чон диҳам ҷоят. *Турғал*

АЛИФУЛҚАД *الفالق* ростқомат, мавзунқад.

ӯ [наснос] ҳайвонест, ки дар бибони Туркистон

бошад, мутаносибулқома, алифулқад, аризулазфур

ва одамиро азим дӯст дорад. *Низомии Арӯӣ*

АЛИҚ *а. عليق* хуроки чорво, алаф ва еми ҳайвонот.

Ҳар рӯз алиқи улоғонӣ ро бар аҳли бозор тақсим

мекарданд. *«Passat-us-saf»*

АЛИҶА *اليجه* алоча, порчан абрешмӣ ё пашма, ки бо

даст бофта мешавад.

АЛКАН *ا. الكن* забонгирфта, тугила, сактазабон.

Аз ин нуранд гофил чанд аъмо

В-аз ин нутқанд мункир чанд алкан! *Ҳоқонӣ*

Дебозаи даъвий ҳама бар раҳгузар андохт,

Алкан шуду дебои фасоҳат зи бар андохт. *Исмат*

АЛЛОМ *а. علام* бисёр донанда, бисёр доно, олим.

АЛЛОМА *ا. علامه* донандан илмко, донишманд, бисёр

доно.

Он ки сабақ 'хонду сияҳнома гашт,

Хат кашаш, ар худ ҳама аллома гашт.

Хисрави Деҳлавӣ

Сад ҳайф, ки шоири фозил

Аллома кунанд насфи ҷоҳил! *Ҳилолӣ*

АЛЛОФ *а. علاف* 1. алаффуруш, кохфуруш; 2. ғалла ва ордафуруш.

АЛЛОФЙ *а. علافي* 1. касби аллоф; 2. бозори ғалла ва ордафуруш. Рӯзе гузоришон ба аллофи афтод. *Садрӣ Зиё*

АЛЛОҲ *а. الله* худо; аллоҳу акбар *а) д.* худо бузург аст; *б)* номи дарае дар Эрон, ки оби руди Рукнобод аз он ҷо қорӣ мешавад.

Чӣ хуш сапедаме бошад он, ки биҷам боз
Расида бар сари Аллоҳу Акбари Шероз! *Саъдӣ*
Фарқ аст аз оби Хизр, ки зулмат ҷон уст,
То оби мо, ки манбааш Аллоҳу Акбар аст. *Ҳофиз*
аллоҳу аълам *д.* худо медонад; худо беҳтар медонад;
аллоҳу мавак худо бо ту.

Эй дили реши маро бо лаби ту ҳаққи намак,
Ҳақ нингаҳ дор, ки ман меравам, аллоҳу мавак. *Ҳофиз*

АЛМОС *а. الماس* 1. яке аз сангҳои маъданин гаронбаҳост, ки бағоят сахт, шаффоф ва мавҷдор аст; **алмоси ҳолдор** алмоси нуқсондор.

Нақш доғи айб бошад лавҳҳои содара,
Киматаш нозил шавад, алмос чун шуд ҳолдор. *Соиб*

2. *мач.* шамшер, теғ.
Шунидам, ки бошад забони сухан
Чу алмос бурро ну теги кӯхан. *Абушақури Балхӣ*
Ту гуфти, ки алмос ҷон дорад,
Ҳамон гузру найза забон дорад. *Фирдавӣ*

3. *мач.* раъду барқ.
Хаворо ту гуфти ҳама барфурухт,
Чу алмос рӯи замиро бисӯхт. *Фирдавӣ*

4. *мач.* дандон.
Аз лаъл хичоб созад алмос
Рухсоран ҳамчу қаҳрабӯро. *Анварӣ*

5. *мач.* сиринш, оби дид.
Ба гирия з-остин алмос мерӯфт,
Сириншаш сангро з-алмос месуфт.

Хисрави Деҳлавӣ

◇ **алмоси фикрат** тезин фикр, бурроия ҷавҳари ақл.
Бар сари ҷамъ ошкорову нуқуфт,
Сад гуҳар з-алмоси фикрат суфта гуфт. *Ҷомӣ*
алмосро мум кардан *киноя* аз мулоим кардани дил-
ҳои одамони дағал ва дурушт.

Яке нома, к-алмосро мум кард,
Ҳама Ҳиндро Ҳиндун Рум кард. *Низомӣ*
алмос аз арзиз шикастан тезиро бо мулоиматӣ бар-
тараф кардан; ҷаҳиро бо ҳалими мағлуб кардан.
Бнёрон, тундӣ раҳо кун зи даст,
Ки алмос з-арзиз бояд шикаст. *Низомӣ*
алмос андар басар афшондан бенуш шудан ва кӯр
шудани ҷашм.

Аз ҳаҷри ту дар ҷашмам хуршед шавад суфта,
Қ-аз бас ки маро алмос андар басар афшомад. *Ҳоқонӣ*

АЛМОСГҮН *а. الماسگون* алмосмонанд.
Ба каф карда кӯлаби алмосгун,
Қ-аз он нилро даркашидӣ нагун. *Хисрави Деҳлавӣ*
ҳанҷари алмосгун ханҷари тезин дураҳшанда.

Ситода ба бом озаришпакаре,
Бароварда алмосгун ханҷаре. *Ҳочу*

АЛМОСПАЙКОН *а. الماسپايگان* тире тесе ки ҷуғаш нулодин аст.

Яке тире алмоспайкон хаданг
Ба ҷарх андарун рондам бедаранг. *Фирдавӣ*
Пирам, аммо охи ман аз ҳафт гардун бигзарад,
Новаки алмоспайкон дар камон бошад маро. *Ҷайидо*

АЛМОСТАРОШ *а. الماستراش* 1. касе, ки алмос мостаронад;
2. асбоб ва олати алмостварош.

Ишқ бар доғи дилам судан алмос афшонд,
Дурри ашкам ҷӣ аҷаб гар бувад алмостварош. *Саиди Ашраф*

АЛМУДОМ *а. المدام* шароб (бнёрд)!

Мечакад жола бар руҳи лола,
Алмудом, алмудом, ё ахбоб! *Ҳофиз*

АЛО I *ا* *калмики нидо* эй!, оӣ!, хой!, хон! (изҳори хур-
сандӣ, шодӣ ва шавқу завқ).

Ало, эй тугини гӯёи асрор,
Мабодо ҳолият шақкар зи минқор! *Ҳофиз*
Ало, шохе, ки фарзинвази рақиби қач ба у ҳамдам,
Маро у беғуноҳ аз ростӣ руҳмот месозад. *Туграи*
ало! — гуфтан Огоҳ бош! Хушёр бош! — гуфтан.

Хитоби хуш ба ту, он қадар ки хушёрӣ!
Қасе ба мардуми беҳуд нагуфтааст: «Ало!» *Бедил*
ало задан бой додан, бохтани киморбозон; номадн
кимор.

Чанд равӣ дар ҳаваси ҷиккаву пуккан бучул,
Бахт, ки нест ёварат, ҳар ҷӣ зан! — ало зан! *Савдо*

АЛО II *а. على* 1. *нешондн арабӣ* ба, бар, ба таври, бо,
барон ва ғ. мас. 'алозаъм', 'алорағм', 'алоқадр'; 2. оӣ,
боло, бандан.

Бо руҳи рахшон чун гарди, — маҳе бар фалаки...
Бар самовоти ало баршуда з-эшон лаҳабе! *Манучехри*

Он ки бошад боргоҳи иззаташ авҷи ало.
В-он ки мебошад ҳисори давлаташ лонифисом. *Мирзо Шариф*

АЛОАЙНҲОЛ *а. على اى حال* ба ҳар ҳол, ба ҳар ҳолат,
ба ҳар вазият, раӣ ҳар сурат.

Алоайнҳол Дой Тихур омада, қалъан Тихандаро
як солу як моҳ муҳосира намуд. *«Таврихи Фаршита»*

АЛОЗАЪМ *а. على زعم*: алозаъми бино бар ақидаи..., ба
ғумони..., ба фикри...

Алозаъми шохон... доия намуд, ки бо ... ҳоким ...
васлат намояд. *«Таврихи Фаршита»*

АЛОЗОЛИК *а. على ذالك* бино бар ин, муёфиқ бар ҳа-
мин, ба ҳамин қарор.

АЛОИМ *а. على* 4. аломат.

АЛОИҚ *а. على* 4. алоқа.

Дилу ҷон бастан зулфат, ба руҳат меҳр ҷӣ варзам?
Ишқро шартӣ нахустини ҷӣ бувад? — қатъи ало-
иқ! (1) *Ҷомӣ*

Барам ҳаёли таҷарруд, вале зи зулфи бутонам
Даромадаст ба гардан ҳазор гуна алоқ. (1)

Камоли Хучандӣ

алоқни рӯзгор гирифториҳо, вобастагиҳо, пайвастагӣ
ва муносибатҳои зиндагӣ.

АЛОҚУЛ(И) *а. علی کل*: алоқулли ҳол дар ҳаман ҳол,
дар ҳар ҳол, ба ҳар ҳол.

Медонист, ки алоқулли ҳол мамлакати сомонӣён
ба ӯ ояд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АЛОЛО *а. علا* бонг, ғавғо, ғулғула, ғалоғула.

... 3-он ки аз бонгу алолои сагон

Ҳеҷ во гардад зи роҳе қорвон? *Румӣ*

Чун тег кашад ба сад алоло,

Пайдост, ки дасти кист боло. *Ҳисолий*

АЛОМАТ *а. علامت* 1. нишона.

Ҳилоли, аз даҳану қоматаш ҳикоят кун,

Ки ин аломати идроку табъи мавзун аст. *Ҳисолий*

Хомушӣ — аломати ризо. *Зарбулмасал*

2. асар; тамға; пай ва изи чизе ва ғ.

Чун ангишт дар афшон бувад, андар ҳаво ало-

матҳои сурх бимонад. *Ибни Сино*

Гар бар дилам зи доғи надомат аломатест,

Ку гирияи шабонаву охи сахарғадам? *Ҷомӣ*

3. маҷ. байрақ, алам, парчам, ливо.

Хусайн ... низ лашкарро таъбия кард ... ва ало-

мат ба бародари хеш дод. *«Татрихи Табарӣ»*

Доништанд, ки кор ба танг даромад, ҷумла рӯй

ба аломати амир ниҳоданд ва ҷанг сехт шуд.

«Татрихи Байҳақӣ»

АЛОМОТ *а. علامات* 4. аломат.

АЛОНИ *АЛОНОН* *الان* *الانان* номн қавм ва ноҳияе дар Тур-
кистон.

Кашиданд лашкар ба дашти набард,

Алонону дарёе паси пушт кард. *Фирдавӣ*

АЛОНИЯ *а. علائیه* ошкоро, хувайдо, рӯйрост.

Ҳобил дар сир ва алония ба қаҳо ... ризо дода.

«Равзат-ус-сафо»

Дуздон алония ба шаҳр даромада тороч мена-

муданд. *«Татрихи Фаритша»*

АЛОНИ *الان* *ниг. алон*.

АЛОРАҒМ *а. على رغام* *ниг. аларрағм*.

АЛОЧАПОН *الايان* 1. аблақҷома, рангинлибос; 2. маҷ.

паланг.

Дум ҳода карда омаду хобонд гушро,

Хартум бар замин заду гуфт: Эй алочапон!

Аз ноҳуни паланг чӣ нуқсон ба пой фил?

Тоҷи хурусро чӣ ғам аз нули мокиён? *Сайидо*

АЛОЪ *а. علا* 1. баландӣ; 2. мартабаи баланд.

АЛОҚА *а. علاقة* 1. муносибат, робита, вобастагӣ, пай-

вастагӣ.

Соҳибмол, ки ҳеҷ гуна алоқа ба ӯ баёнот на-

дорад, аз тўхмату бӯҳтони асос харосид.

Аҳмади Дониш

алоқан муҳаббат вобастагӣ ҳақиқӣ, дўстия самимӣ;

алоқан қаробат вобастагӣ хешовандӣ, муҳаббати хеш-

овандӣ; 2. халқа, пайванд.

Сум сун гуш бурд сайди забун,

То зи гуш орад он алоқа бурун. *Нисомӣ*

алоқан дур шаддан дурру гавҳар, ки ба гардан ме-

банданд; тавқи марворид.

Омадам сун шаҳр ҳавсала пур,

Чашм равшан бад-он алоқан дур. *Нисомӣ*

алоқан зар дастнонан тилло.

Дасту сонд пур аз алоқан зар,

Гардану гуш пур зи лўлуи тар. *Нисомӣ*

АЛОҚАГОҲ *а. علاقه گاه* маҳалли робита, ҷон вохӯрӣ.

Гуям, ки фалак алоқагоҳест,

К-уро раҳи Қаҳқашон бубиним. *Ҳоқонӣ*

АЛОҚАДР *а. على قدر*: алоқадрӣ... ба андозан ..., муво-

фики ..., ба лаёқати...

Ҳар тоифаро қавм-қавм алоқадрӣ маротибиҳим ...

ҷомаҳон мутанавви арзонӣ дошт.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

АЛОҚАМАНД *а. علاقه مند* вобаста, мансуб.

АЛОҲИДА *а. علاقه جدا* ҷудо, ҷудогона.

Ва он ҷо сарой будааст алоҳида аз баҳри амнорн.

«Татрихи Наршахӣ»

Ҳар якро фондан алоҳида ва шугли алоҳида аст.

Аҳмади Дониш

АЛОҲОЗО *а. على هذا* бино бар ин, ва иҷтунин, ба ҳамин

тарик, ҳамин тавр, ва ғайра, ба ҳоказо.

Алоҳозо, ҳар якеро амали махсус бувад.

Аҳмади Дониш

Муҳри муаҷҷал даҳ дирам ва никохонан қозӣ

даҳ динору як ман гандуму даҳ танга, ҳаққули-

мзон понздаҳ танга ва алоҳозо. *Аҳмади Дониш*

АЛОҲОЛ *а. على حال* *ниг. алаҳол*.

Гург бар атрофи ин ҳазира равон аст,

Гург бувад бар лаби ҳазира алоҳол. *Манучехрӣ*

АЛСАҒ *а. على النخ* касе, ки дар забонаш вақти суҳан сактагӣ

ё калолате меояд ва харфиро ба ҷон харфи дигаре та-

лаффуз менамояд.

Номӣ у Ҳориса ... ва забонаш алсағ буд, ...

андар суҳан «ро»-ро «дол» талаффуз кард.

«Татрихи Табарӣ»

Укдае бар забонаш буд ва дар суҳан гуфтаи

алсағ буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АЛСИНА *а. السنه* 4. лисон.

Васияти ҷавомардин у дар афвоҳ ва алсина

афтод. (2) *«Ахлоқи Мўҳсинӣ»*

Зикри ҷуд ва саховати у дар алсина доир аст

ва дар афвоҳ соир. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

АЛТАҒ *а. الطف* латифтар, нозуктар, нафистар.

Рӯбоҳ дил ва гушӣ хар, ки алтағи аъзон у буд,

бихӯд. *«Анвори Суҳайли»*

алтағи авқот бехтарини вақтҳо, саъдтарини вақтҳо.

Хатте чун турран таррор ва турран гарро ...

дар алтағи авқот ва ашрафи оет ... вусули ёфт.

«Нами сими»

АЛТОҒ *а. الطاف* 4. лутф.

Бо вучуди он беадабӣ, ки аз ман содир шуд, ин

ҳама алтоғ фармуд. (2) *Афӣ*

алтофи бекарон илтифотҳои бениҳоят, навозишҳои беҳад, марҳамату эҳсонҳои афзун.

Агар ба хондани онҳо ғақиронро мамнун гардонанд, муқаррар аст, ки ба алтофи бекарон мақрун хоҳанд буд. *Восифӣ*

❖ ба алтоф гардан бастан бо эҳсону навозиш ром кардан.

Адуро ба алтоф гардан бибанд,
Ки натвон буридан ба тег он каманд. *Саъдӣ*

АЛФ||**АЛФА** *а. الف* ҳазор.

Ба эҳсоне осуда кардан диле
Беҳ аз алф рақъат ба ҳар манзиле. *Саъдӣ*

алфа сана ҳазор сол.

Зиндагонит бод алфа сана,
Чашми душмант барканод кана. *Мунҷик*

«Алфу лайлатин ва лайла» «Ҳазору як шаб» — номи маҷмуи афсонаҳои машҳури Шарқ.

АЛФАНЧИДАН *الفنچیدن* *ниг.* алфактан.

Маялфач душман, ки душман яке
Фаровону дӯст ар ҳазор, — андаке.
Абушақури Балхӣ

АЛФАҲТАН||**АЛФАҲДАН** *الفهتن||الفهتن* андуҳтан, ҷамъ кардан, зиёд кардан.

Бихӯру бидех, кучо пушаймон набувад,
Ҳар ки бихӯрду бидод аз он ки биалфакт. *Рӯдакӣ*

АЛФИРОҚ *а. الفراق* *калимаи нидо* дар вақтҳои аз ҳам ҷудо шудан ва сузи хичрон гуфта мешавад.

Чашм агар ин асту абру ину ноу ишва ин,
Алвидо, эй зӯҳду тақво, алфироқ, эй ақлу дин!
Қамоли Хучандӣ

АЛФОЗ *а. الفاظ* *ҷ.* лафз.

Бас биё, бингар, ки раёно гулшан аст,
Андар алфозаш маонӣ равшан аст. (1)
«Гулишани таъхид»

алфози мутародифа калимаҳои ҳаммаъно, синонимҳо.
Ҳикмат аз қабил афти алфози мутародифа бошад. «*Ахлоқи Ҷалоӣ*»

алфози рақика суханҳои зишт ва аз доирани адаб берун.

Алфози рақика ва ибороти шанев аз эшон сар
бармезад, ки касеро тоқати шунидани он, набув.
Восифӣ

АЛЧАХТ||**АЛЧАХТ** *الچخت||الچخت* чашмдошт, тамз; умед.

Ба алчахт худро маялфкан мудом,
Миёни далерон шави неқом. *Фирдавӣ*
Ягона шайх Абӯисҳоқ, шохе,
Ки инсу чин бад-ӯ доранд алчахт. *Шамси Фаҳрӣ*

АЛЪАМОН *а. الامان* *калимаи нидо* дар вақти амон ва паноҳ хостан фарёд карда мегуянд.

Гоҳе ки аз ғазаб ба замин раҳнаҳо канам,
Аз ҷони санг наъра барояд, ки «алъамон!» *Сайидо*

Баъд аз муҳорабаи бисёр ва қатли бешумор
наъран «алъамон! алъамон!» аз заминю осмон ба
гуши баҳодурон расид. «*Фатҳнома*»

АЛЪАТАШ *а. العطش* *калимаи нидо* «ташнаам».

Сойб, арбоби ҳавас доранд ҷуши алъаташ,
Рӯй агар бар рӯй ҳамчун қатраи шабнам нимад.
Сойб

Алъаташ гӯён ба кишти фано ҳар гӯшае,
Сад ҳазорон Нух ғарки маҷан туфони мо. *Махфӣ*

АЛЪОН *а. الآن* акнун, ҳоло, ҳозир.

Хаёл алъон ба пояи шарафи амир иртықо ёфта.
Садрӣ Зиб

АЛЪЯВМ *а. اليوم* ҳамин рӯз, имрӯз.

Ин шева дар миёни дували аҳли низоми альявм
аз аҳамми умумӣ давлатист. *Аҳмади Дониш*

АЛЪЯҚ *а. اليق* лонқат, муносибтар, сазовортар.

Мавлоно Шамсиддин Муҳаммади Хуросонӣ, ки
ба Абӯханифа ... мулаққаб аст, альяқ ва ансаб
менамоёд. *Восифӣ*

Альяқ он бувад, ки соҳибӣ ҳимати матолиб
худро аз тарк ва таҷарруд ҷуял. *Аҳмади Дониш*

АЛҒАРАЗ *а. الغرض* хулосаи калом, мухтасар ин ки ...

Сухан, алғараз, бурд аз ман аёр,
Гуле будам, ин шеваам кард хор. *Шоҳин*

АЛҒАРИҚ *а. الغريق* *калимаи нидо* ғарқ шудам!, ғарқ мешавам!, ғарқ шудем!, ғарқ мешавем!

Овози алғариқ ба ғарқ расид, аз он-к
Ҷоми ғариқ ҳиммати гардунсавори туст. *Ҳоқонӣ*

АЛҒИЁС *а. الغياث* *калимаи нидо* дод, фарёд; талаби ёр.

Аҳли Мавсил аз дасти зулму тааллини Фаҳри
Исои насронӣ алғиёс ба фалаки ҳафтум расонданд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

Дину дил бурдану қасди ҷон қунаид,
Алғиёс, аз ҷаври хубон, алғиёс! *Ҳофиз*

АЛҚАЗО *а. القضا* иттифоқан, тасодуфан, ногоҳ.

Алқазо кардашон касе оғоҳ,
К-аз камин бастанд дуздон роҳ. *Саъдӣ*

АЛҚИССА *а. القصة* хулоса, хулосаи калом, қисса кутох,
ҳосили калом.

Дар он хона набуд, алқисса, як ҷой
Тихӣ з-он ду дилорому дилорой. *Ҷомӣ*
Алқисса, ду лашкари гаронсанг
Бастанд камар чу кӯҳ дар ҷанг. *Ҷалоӣ*

АЛҚИТОЛ *а. القتال* *калимаи нидо* талаби ҷангу ҷидол,
кушокушӣ.

Дирӯи ҳикмат пӯшаму бе тарс гӯям: Алқитол!
Хони фикрат созаму бе буҳл гӯям: Ассало! *Ҳоқонӣ*

АЛҚОБ *а. القاب* *ҷ.* лақаб.

Дар ин хирғаи сабзи фирӯзафром
Ҳамеонад алқоби неки мудом. (1) *Низомӣ*
Алқобу номи хоҷа Ҳофиз — хоҷа Шамсиддин
Муҳаммад аст. (1) «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

АЛҚОС(С) *а. القاس* вонз, қиссагӯӣ, ноқил, ҳикоятқунада; ❖ алқос(су) лоюҳиббулқос *зарб.* қиссагӯӣ қиссагӯӣро дӯст намедорад.

Сунбула кард сунбуламо роҳ,
Гарҷи алқосу лоюҳиббулқос. *Низомӣ*

АЛҚУНДӢ القندى боқимондан собун пас аз чомашуя.

Чомашуя ҳар кӣ бо шитта кунад,
Куртааш муҳтоҷи алқундӣ намуш. *Сағдӣ*

АЛҲАЗАР *а.* الحذر *калимаи нидо* ҳазар кун!, ҳазар бо-
яд кард, вақти ҳазар кардан аст; огоҳ бош!, боҳабар
бош!, хушёр бош! (*аз хатар*).

Шеваи чархи ситамгар доимо очизкушист,
Алҳазар, эй дӯстон, аз душмани номарди мо! *Сайидӣ*

АЛҲАМД *а.* الحمد *д.* сураи ҳамд, нахустин сураи Қуръон;
алҳамд хондан *а)* хондани сураи Қуръон; *б)* маҷ. раҳ-
мат гуфтан, ёди хайр аз мурда кардан.

В-агар рафту осори хайраш намонд,
Нашояд пас аз маргаш алҳамд хонд. *Сағдӣ*

в) маҷ. кардани коре, ки меҳнат ва хароҷот талаб наме-
кунад.

Ба диноре чу хар дар гил бимонад,
Вагар алҳамд хоҳӣ, сад бихонад. *Сағдӣ*

АЛҲАМДУЛИЛЛОҲ *а.* الحمد لله *д.* шукри оллоҳ, ба ху-
до шукр!, шукр худоро!

Айшам мудом аст аз лаъли диллоҳ,
Қорам ба ком аст, алҳамдулиллоҳ. *Ҳофиз*

АЛҲАҚ *а.* الحق ҳақиқатан, дар ҳақиқат; дуруст аст,
рост аст.

Ҳадиси Хисраву Ширини нixon нест
В-аз он ширинтар, алҳақ, достон нест. *Низомӣ*

Алҳақ, ки пушту паноҳи лашкари ман буд ва
маро ба дастбери ӯ зурӣ бозу меафзуд.

«Нигори дониш»

◇ алҳаққу мур(*р*) зарб. ҳақиқат талх аст.

Гар сухани рост бувад чумла дур,
Талх бувад, талх, ки алҳаққу мур. *Низомӣ*

АЛҲОЛ *а.* الحال акнун, ҳозир, холо, дар аини ҳол.

Пеш аз ин ман аз хунароҳи ту ғоил будам,
алҳол дӯстини ту дар дили ман ҷо кардааст.

«Нигори дониш»

АЛҲОЛАТ *а.* الحالة ҳолати мутлақа, вақт, фурсат, ҳан-
гом; маврид, вазият; алҳолату ҳозирӣ вазияти муно-
сиб (ҳамин аст), бо ҳамин ҳол, бо чунин ҳолат; аҳвол
ҳамин аст.

Алҳолату ҳозирӣ, агар Ҳалокухон аз кардан худ
пешаймон шуда сипоҳро ба Ҳамадон гардонад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

АЛҲОН *а.* الحан *ҷ.* лаҳн.

Ҳар субҳдам насими гул аз бӯстони туст,
Алҳони булбул аз нафаси дӯстони туст. (1) *Сағдӣ*

Навҷавоне ... гуши хуш бар овози нихода, дар
диққати ашъори вай тааммуле мекард ва аз лав-
зати алҳони ӯ тамоюле менамуд. (2) *Ҷомӣ*

АЛҲОСИЛ *а.* الحاصل ҳосили калом, мухтасаран, алқисса,
хулоса.

Алҳосил, он гоҳ мавлоно Зиёуддини ҳаким та-
моми кутубро дар об андохт. *«Табрихи Фаршита»*

АЛҶАХТ الجخت *ниг.* алҷахт.

АМ(М) *а.* عم амак, бародари падар.

Дило, ин тан адуви кӯҳнаи туст,
Адуви кӯҳна ҳолу ам нагардад. *Шамси Табриси*
Бо лухтари амми хеш дар банд,
У низ ба ин гирифта пайванд. *Шоҳин*

АМАД ايمۇد *а.* عمد *ҷ.* амуд.

АМАД II *а.* عمد *ҷубхон* баҳамбаста, ки барон гузаштан
аз дарёе ба кор мбаранд.

Бо сию шаш тан бар лаби Ҷайхун омад ва амад
сохт ва аз Ҷайхун бигузашт. *«Табрихи Наршахӣ»*
Амадҳо ба дарёе дарандохтанд,
Ҳама бодбонҳо барафрохтанд. *Ҳоҷу*

АМАЛ I *а.* اصل орзу, умед.

Қадам шефта дил дар каманди зулфи ту баст,
Ки ақл ханда назад бар дарозии амалаш? *Ҷомӣ*
Дил ба завқи ваъдаи фардост мағрури амал,
Ишқ гӯяд: Чашм во кун, фурсат ин миқдор нест.
Бедиа

амали восиқ мақсади маҳкам, орзуи мустаҳкам.

АМАЛ II *а.* عمل 1. фатъолият, қору кирдор, феъл.

Ҳикмат мунқасим мешавад ба ду қисм: яке илм
ва дигаре амал. *«Ахлоқи Носирӣ»*

То доди худ аз аҷал нагирем,
Даст аз сари ин амал нагирем. *Шоҳин*

дар амал овардан иҷро кардан.

Насихате қунават ёд гиру дар амал ор.
Ки ин ҳадис эн пири тариқатм ёд аст. *Ҳофиз*

2. қасб қор, санъат.

Гуфтаи, ки вай дар рӯз ба амали банноӣ машғул
будӣ. *Ҷомӣ*

3. вазифа ва хидмати маъмури, мансаб.

Ҷуз ба хирадманд мафармо амал
Гарчи амал кори хирадманд нест. *Сағдӣ*

Маъмури Аҳмадор аз амал ... маъзул кард. *Авфӣ*

4. маҷ. асар, таъсир.

Ҳарорати офтоб он ҷо амали худ ба нэхор расо-
над, лекин ҳеҷ дарахт хушк нашавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

5. маҷ. ноҳия, вилоят, музофот.

Мамлақати Рум чаҳорлаҳ амал аст ва ҳар ама-
лоро соҳибфармоне ва волие бошад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

АМАЛА *а.* عمله *ҷ.* омил.

Ҷозонхон дар он қор ҳанасе ва шаафе тамои
дошт ва ҳамвора бар сари устодони бно ва амала
таратуд мефармуд. (1) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АМАЛПАРЗӢ عمل ورزى шугл бо санъате, хунарепашаӣ.

Бигуфто, ки, шоҳо, ман он дарзиам,
Ки бошад пан худ амалпарзиам. *Ҷомӣ*

АМАЛДОР عملدار мансабдор, вазифадор; маъмур.

... Чанде амалдор шуд ва чанде ба восити хунавар
ва низоми он мавоҷиб гирифт. *Аҳмади Дониш*

АМАЛПАӢС عمل پيس амаллоҳ, мансабҷӯ, он ки ба
мансабе умедвор аст.

Тоҷдорон рикоббӯс шуданд,
Аз ту чумла амалпаӢс шуданд. *Саной*

АМАЛТАРОШ *امل تراشي* киноя аз орзупарварӣ, умедворӣ, ҳавасмандӣ.

Чист ғурсат? — амалтарошини мо,
Ба таваҳҳум чигархарошини мо. *Бедил*

АМАЛФАРМО *عمل قرا* корфармо, саркор; роҳнамо.

Чон фишонам, ақл пошам; ғайз ронам, дил диҳам,
Табиъи комил кист, то гардад амалфармои ман? *Ҳоқонӣ*

АМАЛӢ *اعمال* 1. мансуб ба амал II; 2. таҷрибаи.

Андарёфт ду гуна аст: яке андарёфти назарӣ
ва яке андарёфти амалӣ. *Ибни Сино*

АМБАРБОРИС *امباربريس* ниг. амбарборнис.

АМВОЛ *ا. اموال* 1. мол I.

Мал марде дабирпеша будам ва аз ҷумлаи мута-
саррифон, дар амвол ва аъмоли султонӣ. *Носири Хисрав*

Онхоро бе мӯчибе ба қайд кашида, амволи онхоро
ба нахбу торочу мусодири бардошт. *Аҳмади Дониш*

АМВОТ *ا. اموات* 1. майит; 2. амвоти аҳмар кушташуда-
гон ва шаҳидон (дар ҷанг).

АМВОЧ *ا. امواج* 1. мавҷ.

Аз вазидани бод амвоҷ бар рӯи рег равон шуда
буд. *Восифи*

амвоҷи муҳит ба воситани вазниш бод ё ҷунбиши қаъри
баҳр ба ҳаракати пуришур омадани об.

То қатра даст аз худ набушад, аз амвоҷи муҳит
ҷӣ гӯяд. *Бедил*

2. амвоҷи гавҳар ҷилон мавҷдори гавҳар, тобиши
дарахшдори гавҳар.

Ҳама нуктасанҷу хамӯши калом
Забонҳо чу амвоҷи гавҳар ба ком. *Бедил*

амвоҷи салаф сӣқали табиӣ ва тобишҳои салаф;
амвоҷи тараб айшу ишрати пай дар пай, ниҳояти
хурсандӣ, фараҳбахшӣ; амвоҷи ғам ғуссаи андӯш-
ҳои пай дар пай.

Ҳеҷ мумкин нест дар гирдобн ин амвоҷи ғам,
Кӣштин мақсудро бе нохудо рафтан дар об. *Туграл*

амвоҷи ҳасрат афсӯс ва падоматҳои бисёр.

Аз муҳити беорзӯӣ ҷӯшида ва ба забон ҳазор
ранг амвоҷи ҳасрат хурушида. *Бедил*

АМД *ا. عمد* қасд, оҳанг, хоҳиш.

Элҷӣ коре ба тариқи қасд ва амд накардааст,
ки хилофи ҷонсупорӣ ва диллатҳои бошад. *Аҳмади Дониш*

ба амд қасдан.

Аввал ба хато буд, ин бор коса ба амд рехтам.
Авфӣ

АМДАН *ا. عمدا* аз рӯи қасд, қасдан, ба таври ихтиёрӣ,
дидаи дониста.

Дида амдан бастам аз ҳубон, вале

Нест чандон эътимод ба диллам. *Ҷомӣ*

ба амдан амдан, аз рӯи қасд, қасдан.

Зи асли ҷавҳар агар шайхӣ шаҳр будӣ пок,
Шароби лаъл ба амдан нарахтӣ бар хок. *Исмаи*

амдан кардан қасдан кардан, дидаи дониста кардан.

Саҳл мегирам, чу бо мо кардай,

Гарҷи мегирам, ки амдан кардай. *Анварӣ*

АМДО *عمدا* ниг. амдан.

Ҳаловат аз суҳан мешуст амдо,
Ки бошад эмин аз сӯзи Зуллайхо. *Нозим*
Гар рафт ба савҳу в-ар ба амдо,
Тақсир пазиру ҷурм бахшо! *Шоҳин*

АМЗИҶА *ا. امزجة* 1. мизоҷ.

Ҳукамо ғуфтаанд, ҳамчунон ки аманҷа дар аш-
хос мутафавит аст ва ду шахс бар як мизоҷ наме-
тавонад буд, ахлоқ низ мутақолиф аст. (I)

«Ахлоқи Ҷалалӣ»

Сардӣ аз табиъи ҳаво бурд ҳакимона баҳор,
Кард аз амзиҷа ахли ҷамаи рафти касал. (I) *Ҳотиф*

АМЗОДА *عم زاده* амакзода, писари амак.

Мини ду амзода васлат фитод.

Ду хурпедсимои меҳтарнаҷод. *Савдӣ*

Иброҳим бо амзодагон дар Мадина мутаворӣ
шуданд. *Маҷмаи-ул-ансоби*

АМИД *ا. عجمد* сардори бузург, пешвои қаъм.

Дар Хуросон буд давлат бар мазид,
3-он ки пайдо шуд Хуросонро аמיד. *Аттор*

АМИМ *ا. عميم* бар ҳама шомил, фарогирӣ, умумӣ;
фаровон.

Алоуддин... арза дошт, ки ҳар он ҷӣ мо барода-
рон ёфтам, тамолат аз садақоти амини элҳонист.
«Ҷомеи-ут-таворих»

АМИН *ا. امين* 1. вақил; бозғимод, мӯтамад; дуруст-
қавл, бовафо.

Чашм медорам, ки кори маро ба амин ҳавола
кунанд. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

Аз вазирон нест шоҳонро гузир,
Лек донову амин бояд вазир. *Ҷомӣ*

2. амонат нигоҳдоранда, амонатдор.
Арасту—гуҳарсанҷи Юнонзаами,
Ки бар ганҷи ҷунониён буд амин... *Ҷомӣ*
амини дафтариноғор мунш; муҳосибни омил; котиби
бозғимод.

Фиритод аминиони дафтариноғор,
Ки оранд дар моли ғонб шумор. *Ҳотифӣ*

амини девон *таъри*. девонбегӣ; маъмури амволу ашёи
дарбор; амонатнигоҳдори мӯтамади дарбор; амини
лашкар *таъри*. хазиначии лашкар, мутасадди таъ-
миноти лашкар.

Ба рузи сафеду ба шомӣ сӣёх
Аминиони лашкар, аминиони роҳ... *Ҷомӣ*
амин доштан а) вақил кардан; б) бовар кардан, эъти-
мод кардан.

Туро ман хирадманд пиндоштам,
Бар асрори мулҳат амин доштам. *Савдӣ*

АМИНОНА *امينانه* *таъри*. наъбе аз андоэ, ки дар Бухорои
амири амини бозор мегирифт.

Лекин ғуқарову рабёро маҷоли ҳаракату суқун
набуда аз ғарти зулму заҷр ва олукӯ сулук,
мисля аминнона ва вақилона. *Аҳмади Дониш*

АМИНУЛМИЛЛАТ *ا. امين الملّة* 1. мӯтамади миллат,
тарафи боварии миллат; 2. лақаби султон Маҳмуди Ҷа-
навӣ.

Хилъате гаронмоя... ба султон Махмуд фиристод
ва ӯро «аминулмиллат» ва «аминулдавла» лақаб
дод. «*Равзат-ус-сафо*»

АМИР *а. امير* шоҳ; соҳибхитиёр, фармонраво, хукмраво,
хоким.

Ҳар ҷо фақир ёбӣ, бо вай нишаст бояд,
Ҳар ҷо амир бинӣ, аз вай бурид бояд.

Шамси Табрезӣ

амири аскарӣ (*ё* лашкар) *тағр.* сарлашкар, фармонде-
ҳи лашкар; *сипахсолор*; фармондеҳ.

Мансаби амири аскарӣ ба тўпхонадорин Бухоро
бад-ӯ муфавваз намурад. *Аҳмади Дониш*

амири тўпхона *тағр.* фармондеҳи тўпхона, тўбчи-
бошӣ; **амири ҳарб** *тағр.* фармондеҳи лашкар, сарфар-
мондеҳи ҳарб; идоракунандаи ҳаракати қўшунҳо ва
равииш ҷағғ.

Амири ҳарбро талабади, аз роҳи сулҳу мусола-
ҳа пурсид. *Аҳмади Дониш*

амири ҳоҷ сардори ҳоҷён.

Дар дили ошнқ кучо ёбӣ ғами ҳар ду ҷаҳон,
Ҳин, ба макки қадр кай бошад амири ҳоҷро.

Шамси Табрезӣ

амири ҷайш (*инҷунин амирулҷайш*) *тағр.* амири
лашкар, сипахсолор.

Қайсар фармуд, ки эшонро ба хонаҳои неку фу-
руд оваред ва бо амири ҷайш гуфӣ, ки сипоҳро би-
созед. «*Тағрихи Табарӣ*»

АМИРЗОДА *амирзода* писари амир, шоҳзода.

АМИРОХУР *амир-ахор* амири охур, мирохур.

АМИРУЛБАҲР *а. امير البحر* сардор ва фармондеҳи қув-
ваҳои баҳрини ҳарбӣ, адмирал.

АМИРУЛМУЪМНИН *а. امير المؤمنين* *тағр.* лақабе, ки
ба халифаҳо ва бисёр подшоҳонин Шарқи исломӣ дода
мешуд.

АМИРУЛУМАРО *а. امير الامرا* амири амирон.

АМИРУЛҲУҶҶОБ *а. امير الحجاب* *тағр.* сардори ҳоҷиҳо,
сардори дарбонҳо.

...Бо вучуди он риюяти хурмат фармуд ва ами-
рулҳуҷҷобро фиристод. «*Ахлоқи Ҷалолий*»

АМИРУЛҶАЙШ *а. امير الجيش* *ниг.* амир (амири ҷайш).

АМИРУЛҶАЙШ *а. امير الجيوش* *ниг.* амирулҷайш.

Баъд аз он амирулҷаиш Хуросон Абдулҳусайн-
ро номзадӣ Рай кард. «*Равзат-ус-сафо*»

АМИРУШШУАРО *а. امير الشعرا* *тағр.* маликушшуаро,
сарвари шоирони дарбор.

АМИҚ *عقيق* чуқур, жарф.

[Муғулҳо]... пиромунни лашкар деворе ва ханда-
ке дигар бағоят амиқ ва баланд қашиданд.

«Ҷомеъ-ут-тавориқ»

Онҷунон баҳри амикем, ки дар мулки вучуд
Ҳеҷ кишти наравад бар тарафи соҳили ӯ.

Ибни Ямин

АМИҚУЛФИКР *а. عميق الفكر* соҳибни тасаввуроти пурра,
дорои андешаи ҳамагирарфа ва фикри расо.

Пас дабир бояд харимуласл, шарифиларз, дақиқ-
унназар, амиқулфилр, соқибурраъй бошад.

Низомии Арӯӣ

АМҚИНА *а. امكنت* ҷ. макон.

АМҚАС *а. امس* ҳамвор, синди; бенастно баландӣ.

Кухҳо буд ҳар як ҷун гумбаде... ва ҷун тухми
мурғ амлас... ва ноҳамворӣ бар он наменамуд.

Носири Хисрав

Агар рӯи замин амлас ва муставӣ будӣ, оби дарё
ба он муҳит гаштӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

АМЛАҲ *а. املاح* малехтар; намалоҳат, намакин, бонамак.

АМЛАҲУШУАРО *а. املاح الشعرا* шоири малехсуҳан,
шоири ширинқалом, беҳтарини суҳанварон.

Амлаҳушшуаро шайх Саъдӣ ин суҳанро дар ли-
боси назм оварда. «*Равзат-ус-сафо*»

АМЛОК *а. املاک* ҷ. мулк[и]милк.

Дар Макка ҳеҷ амлок нест ва мардумони он ҷо
бозургонӣ кунанд. (1) «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Нилдо дарлод, ки амлоку ашён кӯзӣ Низомиддин
тороҷ кунанд. (2) *Аҳмади Дониш*

амлоки манқула молу ашёе, ки аз ҷое ба ҷое бурда-
наш мумкин аст (асбоби хона, чорпои ва ғ.); амлоки
ғайриманқула молу мулк, ки аз ҷое ба ҷое ку-
чондан мумкин нест (замин, ҳавлӣ ва ғ.).

АМЛОҚДОР *а. املاکدار* *тағр.* мансабдори рӯёнадаи
андоз аз китпу зироат дар аморати Бухоро.

АММ *а. عم* *ниг.* ам(м).

АММА *а. عمه* хоҳари падар.

Чу оғаҳ шуд аз амми шаҳриёр,
Кучо Нуша буд номи он навбахор. *Фирдавӣ*

Чу модар амма дар қораш камар баст,
Лабаи аз шир шусту бар шакар баст. *Нозим*

АММО *а. اما* лек, вале, лекни, валекин.

Зи ҳар сӯе сипоҳе аз парирӯён расад, аммо
Чӣ ҳосил додхоҳопро, чу султон дер меояд? *Ҷомӣ*

АММОМА *а. عمامة* *ниг.* имома.

АММОР *а. امار* бисёр амрдиханда; саҳт хукмкунанда,
амркунанда, фармоианда.

АММОРА *а. اماره* *муаннаси* аммор.

Душ ман пайғом кардам сун он истораро,
Гуфтамаш хидмат расон он амирӣ аммораро.

Шамси Табрезӣ

нафси амморро хоҳиш ва тақозои табиати инсон ба
лаззатҳои нафсонӣ.

Кунад мардро нафси амморро ҳор,
Агар хушмадӣ, азизаш мадор. *Саъдӣ*

Ба нозор аз ҳар даре нора қард,
Ба қоми дилу нафси амморро қард. *Саъдӣ*

АМН *а. امن* оромӣ, осонӣ, осудагӣ, амният.

Чунон амн аз ту гетидор гашта,
Қи шамшер аз амал бекор гашта. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

амну айш зиндагии осоншта, осудаҳои, оромӣ.

Маро дар манзили ҷонон ҷӣ амну айш, чун ҳар
дам
Ҷарас фарёд медорад, ки: Барбандед маҳмилҳо!
Ҳофиз

амну амон (э амонӣ) оsonиш ва роҳат, амният, тинҷӣ, хотирчамъӣ.

Хабардор шуд қаҳрамони замон,
Ки шуд раҳна дар кори аму амон. *Ҳотифӣ*

Бувад ин манзили аму амонӣ,
Надорад ғайри айши ҷовидонӣ. *Бадрий*

АМНА امن пуштан ҳезум, пуштори ҳезум.

Ҳезум ҳоҳам ду амна зи ҷудат,
Чун, ду ҷарибу ду хумми секии чун хун.

Абулаббос

АМНИ(Я)Т امنيت а. оsonиштагӣ, оромӣ, амонӣ, тинҷӣ, беҳавфӣ.

Лочарам, ба сидқи химмат... дар имзон ният ва
истқсои он амният шурӯъ афтод. *Ҷомӣ*

Қаранд дар амнийяти даврони ту хубон
Боғи руҳи худро ҳама девори бунафша. *Восифӣ*

АМНОБОД امن آباد маҳаллаи оsonиш ва фароғату роҳат.

Шояд бо ин баҳона мужда бо ҳам орад ва ба
амнободӣ тасалли шитобад. *Бедил*

АМО ا. عما 1. кӯрп, nobиноя.

Ноахиро насихати Саядӣ чунон ки ҳаст,
Гуфтем, агар ба сурма тафовут кунад амо. *Сағдӣ*

2. маҷ. гумроҳӣ.

АМОИМ ا. عاظم ч. аммома|амома; ◇ арбоби амоним со-
хибони салла, руҳонӣ; аҳли амоним саллабандҳо, ру-
хонён.

Сарвари аҳли амоним, шамъи ҷамъи анҷуман,
Сохиби сохибқирон Ҳоҷӣ Қавомиддин Ҳасан. *Ҳофиз*

АМОКИН ا. امكان ч. макон.

Амокин ва масокини эшон дигаргун шуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

АМОЛИҚ|АМОЛИҚА ا. عمالقہ а. гуруҳе аз араб-

ҳо, ки дар сарҳадди Фаластин дар замонӣ қадим исти-
комат доштаанд.

Ва он замон тоифае аз амолиқ дар хоричи ҳарам
икомат доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

АМОМА ا. عماه ниг. аммома.

АМОН ا. امان 1. фароғат, оsonиш, саломатӣ; беҳавфӣ;

2. маҷ. паноҳ; наҷот.

Мисоли у зи навобӣ амони мазлум аст,
Ҳадиси у зи ҳаводис наҷоти мумтаҳан аст.

Муиззӣ

амон додан паноҳ додан, беҳавф гардонидан, аз
ҷазо озод кардан.

[Зиёд бинни Сوله] мунодо фармуд, ки ҳар
кӣ берун ояд, уро амон диҳад. *«Таърихи Наршахӣ»*

амон ёфтан ҳалос ёфтан, беҳавф шудан, раҳой ёфтан.
Агар бар ҷафонеша бишгофта,
Қай аз дастӣ қаҳраш амон ёфти! *Сағдӣ*

амон хостан паноҳ талабидан, дархости зинҳор кар-
дан.
Ба таслям аз ҷо қад оростанд,
Бибастанд аҳду амон хостанд. *Сайидо*

дар амон доштан муҳофиза кардан, дар паноҳ ни-
гоҳ доштан.

Зи хавфи ҳаҷрам эмин кун, агар умеди он дорӣ,
Ки аз ҷашми бададешон худоят дар амон до-
рад. *Ҳофиз*

АМОНАТ ا. امانت 1. ҳар он ҷӣ ки барои ниғадлорӣ
мегузоранд ё месупоранд.

Бузург... сад ман оҳан дар хонаи дӯсте амонат
супурд. *«Низори дониш»*

амонат гузоштан муваққатан супурдани ҷизе ба ка-
се, додани ҷизе ба ихтиёри касе, амин кардан касе-
ро ба нигоҳ доштан амонате, вадпат ниҳодан;
2. ростӣ ва дурустӣ, вафо ба аҳд, бошарафӣ; сидқ,
садокат.

Бидонистӣ, ки аҳли укубат кист ва тариқи амон-
нат кадом як муҳофазат накард. *Авфӣ*
Дар он хона хиёнат н-омад аз ман,
Ба ҷуз сидқи амонат н-омад аз ман. *Ҷомӣ*

амонат шикастан хиёнат ва аҳдшикани кардан,
вафо накардан ба аҳд.

Чу дар кайлан ҷав амонат шикаст,

Аз абория гандум фуру шуй даст. *Сағдӣ*

АМОНАТГУЗОР ا. امانت گذار 1. касе, ки ҷизеро ба амонат
месупорад; соҳиби амонат; 2. касе, ки амонатгузорӣ
мекунад, яъне амонатеро баргашта ба соҳиби он месу-
порад.

Худотарс бояд амонатгузор

Амин, к-аз ту тарсад, аминаш мадор. *Сағдӣ*

АМОНАТДОР ا. امانت دار касе, ки амонатеро муҳофизат
мекунад ва нигоҳ медорад.

Асар, охир ба зудӣ пурфани у нақди дил додам,
Амонатдори худ кардам зи нодонӣ парешнор.

Шафеи Асар

АМОНАТДОРӢ ا. امانتدارӣ амали амонатнигоҳдорӣ.

АМОНАТӢ ا. امانتى 1. он ҷӣ амонат гузошта шудааст;
2. маҷ. орияӣ, муваққатӣ.

АМОННОМА ا. امان نامه нома ва ё ҳукмномае, ки барои
эмин нигоҳ дошта шудани касе ба дастӣ у дода меша-
вад; хатти амонӣ.

Агар ҳоҷӣ, барои ту на асхоби ту амоннома ва
маншуре нависам. *«Равзат-ус-сафо»*

АМОНӢ I ا. امانى беҳавфӣ, бехатарӣ, аминат, осудагӣ; хат-
ти амонӣ ниг. амоннома.

Соҳиб, ишрати имрӯз ба фардо мафикан,
Ё зи девони қазо хатти амонӣ ба ман ор. *Ҳофиз*

АМОНӢ II ا. امانى ч. умния|умин(ӣ)ят.

Бизӣ бо амонӣю хури қабоӣ,
Ба руди ғавонию лаҳни ағонӣ. *Манучехрӣ*
Шайхӣ бечора худ зи ваҳму ҳаёл
Ғарки баҳри амонӣю омон. *Ҷомӣ*

АМОРАТ I ا. امارت нишона, аломат.

Аз нсияни ҳумоюнаш аморати иқбол лоях буд.
«Равзат-ус-сафо»

АМОРАТ II ا. امارت аслаш иморат 1.

АМОРИДОР ا. امارى دار ниг. аморикаш.

Аморидори Лайлиро, ки маҳли моҳ дар ҳукм аст,
Худоё, дар дил андозаш, ки бар Маҷнун гузор орад.

Ҳофиз

АМОРИКАШ عمارى كاش шутуркаше (ё филроне), ки бо аморй кирокашй мекунад, кирокашй аморй; барандан маҳди маҳмил ё тахти равон.

Аморню уштур ба хуррон зар,

Аморикашон чумла зарринкамар. *Низомӣ*

АМОРОТ *a.* امارات *q.* аморат *l.*

[Халифа] амороти бад бар холи худ мушоҳада кард ва ба ғоят битарсид. «*Чомеъ-ут-таворих*»

АМОРИ عمارى маҳмиле, ки ба пушти фил ё шутур мewan-данд ва дар он менишинанд, ҳавлаҷ, маҳди, қачова, тахти равон.

Духтарро дар аморй нишонд ва ба ватани хеш бурд. *Авфӣ*

Чун Саид наздик омад, Мустаниро аз аморй берун оварда, тозиёна бар сараш зад. «*Равзат-ус-сафо*»

♦ *ин аморй киноя аз дунё.*

Қасе ёбад зи даврон растагорй,

Ки бардорад иморат з-ян аморй. *Низомӣ*

АМОСИЛ *a.* امسال *q.* амсал.

Дар назари бисират саромади табиъ амосила акрони даврон менамуд. «*Равзат-ус-сафо*»

АМР *l.* امر *1.* фармон, ҳукм, супориш.

Як замон набвад муаттал он гулу,
Нашинавад аз ҳукм ҷуз амри «кулу» [бихуред]. *Румӣ*

амри кул(л) ҳукми мутлақ барои умум.

Ишқ амри куллу мо чун руқбае,
Уст гуё кулзуму мо ҷурбае. *Шамси Табрезӣ*

амру наҳй фармудани корхон неқ ва боздоштан аз корхон бад.

Чунон ҳикмату маърифат кор баст,
Ки дар амру наҳъш даруне нахаст. *Саъдӣ*

амр фармудан дастур додан, супориш кардан.

Як-ду тан аз хидматгориноро, ки бад-ӯ раси-данд, амр ба татҳири ҷома фармуд. *Аҳмади Доғиш*

2. кор, амал, шугл.

Баъд аз ӯ умаро ва аён дар амри ҳукумат миёни писар ва набераи амир мутараддид шуданд. *Аҳмади Доғиш*

амри маош кори маъиш ва муомилавии зиндаги.

Пас дар амри маош ва маод сулукки миёнаравӣ ин-тиҳод кунад. *Аҳмади Доғиш*

амри муҳол кори номуҷкин ва нашудани, он чӣ ич-роаш имконнопазир бошад.

Чашми хундида кучо бастаян фардо бошад,
Ошиқу сабр зи руи ту? — Зихи амри муҳол! *Қамолӣ Хуҷандӣ*

амри ғариб кори тааҷҷубовар, кори ҳайратангез; ҳодисаи ҷолиби диққат, воқеаи шайқовар.

Мо амри ғариби дағаре мушоҳада кардем. *Восифӣ*

♦ амри маъруф ё фармудани корхон шоиставу раво дар шарнат.

Амри маъруф ва наҳъи мункарро тарқ наку-над, раёи мамлакатро аз масиъ ба манойи ба сие-сат манъ кунад. *Аҳмади Доғиш*

АМР *l.* امر *1.* исми ҳоси мард.

Чу Аббосу чун Амрашон пешрав,
Саворону гарданфарозони нав. *Фирдавӣ*

2. грам. исми маҷхул; Амру Зайд номҳои шартӣ. ки дар сянтакиси забони арабӣ барои яфодаи фоил (мубтадо) ва мафъул (пурқунанда) кор фармуда мешавад (мас. дар ҷумлаи «Зараба Зайдун Амран» — Зайд Амро зад).

Амр гар аз задани Зайд бимирад, харгиз Мубтадоро накунад аз сари он ҳол хабар.

Бадрӣ Чоқӣ

Амри мафъул Амре, ки мавриди (объекти) амал кар-дор ёфтааст.

Умре гузашт то кай, монанди Амри мафъул,
Зарби замон хурдан аз дасти Зайди фоил? *Саъдӣ*

АМРАД *a.* امرد ҷаноне, ки ҳаузу риш набаровардааст, бернш, солдарух.

Барно дидам, ки пир гардад, харгиз

Пир надидам, ки тоза гардаду амрад. *Манҷуҷхрӣ*

АМРОЗ *a.* امراض *q.* мараз.

Мо аз баҳри мудароти амрози бадаи... табиино-ро мулозими худ мегардонем. *Авфӣ*

Яке амрози ҷисмонии мегуфт.

Дигар афзои нафсонии мегуфт. *Ҳошиқ*

амрози муҳталиф касалиҳои гуногун; амрози муҳлик касалиҳои ҳалокатовар ва қушанда.

Чун Хушшои ин калом бишнида, ҳой-ҳой бигрис-ту гуфт: Ё шайх, илочи ин амрози муҳлик чист? «*Чомеъ-ут-таммил*»

АМРУД امرود муруд, нок.

Амруд ва анвои сиром пеш ниҳода ва мефу-рухт. *Авфӣ*

Амруд ва аксоми ангур низ дар он замин хо-сил мешавад. «*Тағрихи Ҷаришата*»

АМРУДБУН امرودبن дарахти нок.

Аз сари амрудбун бии чунон,

З-он фуруд о, то намонад ин гумон. *Румӣ*

АМС *a.* امس рӯзи гузашта, дирӯз.

Худ ғарибе дар ҷаҳон чун шамс нест,
Шамс ҷони боқе, к-аш амс нест. *Румӣ*

АМСАЛ *a.* امثال лонқтар; баргузида, мумтоз.

АМСИЛА *a.* امثلة *q.* мисол.

Ҳарчанд уро [Қайқабодро] ба амсилаву мухота-боти машхур... танбех намуданд, нофеъ наёмал. (4) «*Равзат-ус-сафо*»

Дар замони Бани-Умайя ва хулафои Бани-Аббос, ки худ ҳуқуқи ин диёри араб буданд, шеър уншо ва амсила ба забони араб буда. (3) «*Таъкири*» *Давлатшоҳ*

АМСОЛ *a.* امثال ҷамъ *1.* *q.* мисл.

Ту худ ба сӯҳбати амсоли мо напардозӣ,
Назар ба холи парепони мо наиядозӣ. *Саъдӣ*

2. *q.* масал.

Дар Хуросон шахсе буд аз Туркистон омада... аз хар илме бобакра ва забони туркӣ ва сиръ-нӣ донишӣ ва амсоли бисёр ёд меодшт. (1, 2) «*Чомеъ-ут-таворих*»

Маснавию масраҳу машруҳ дех,
Сурати амсоли уро руҳ дех. (2) *Румӣ*

АМСОР а. امصار ч. миср.

Хотир ба гароибу аҷоиби амсору ақтор муштағил
гардад. (2) «Анвори Суҳайлӣ»

[Ҷамшед] билоду амсор тартиб дод. (2)
«Равзат-ус-сафоро»

АМТИА а. امتعه ч. матоъ.

Ҳама асбобу амтиа ва нуқуду налтор ва қу-
ши эшон дар он мавзёе бесоҳиб монд. (3)

Аҳмади Дониш

АМТОР а. امطار ч. матар.

Он доираҳо бингар андар мамари об,
Ҳар гаҳ ки дар он об қакад қатраи амтор.

Манучехрӣ

Таровати гулзори ҷамани инсоф аз қатароти ам-
тори оғифати у мефузуд. «Анвори Суҳайлӣ»

АМУД а. عمود 1. сутун хайма; сутун.

Нуре сул осмон чун амуде бар шуд.

«Таърихи Систон»

Море сапедмӯҳра гирифта ба зери дум,

То чун амуд шохи гавазан аст бар сараш.

Бадри Чоӣ

2. гурз.

Гирифтанд аз он пас амуди гарон,
Ҳама ҳама кард он бар ин, ин бар он.

Фирдавсӣ

Ҳар кас, ки ба кини у шудӣ гарм,

Аз зарби амуд кардинш нарма. Шохин

3. мат.

перпендикуляр; ◇ амуди зарфишон тегаи

шино офтоб; амуди симин фазоз омадани равшани

субҳ.

АМУРДОД а. امرداد ниг. мурлод.

АМЬЯЛ а. اميل монлар, майлкунданатар.

Ҳарчанд миноҷ аъдл бошад ва ба ваҳдати хақи-
қӣ ақрабу амьял, сурате ё нақше, ки бар он мута-
раттиб шавад, ақмалу афзал бошад. «Ахлоқи Ҷалолӣ»

АМҚОД а. امجاد ч. маҷид.

Авлоди амқод ва зурафони Шероз аз вай таъбир
мекарданд. «Равзат-ус-сафоро»

АНАЛҲАҚ а. انا الحق «ман ҳақиқат ҳастам, ман ҳудо

ҳастам» (сухани Ҳусайн ибни Мансури Ҳаилоҷ, ки бо
лиғои муллоҳо уро, гуё барои даъвои худро қарда-
наш, дар соли 922 дар Бардод ба дор кашида бу-
данд).

Хешро бо офтоб анбоз кард,

Даъвии қавли «аналҳақ» соз кард. Румӣ

Ақд мағлубу ҷунун ғолибу бар ҳавсала танг,

Гарм шуд доди «аналҳақ», кашиши дор кучот?

Махфӣ

АНАТ а. عنث бадқирдорӣ, ҷинояткорӣ.

Гуфт: Рав-рав, ҷӣ тую ҷӣ онат,

Домо дар буғзу кинию анат. Румӣ

АНБАР а. عنبر 1. моддаест чун муми нарма, ки хокис-
таранг ва хушбӯ буда, бештар дар уқёнуси Ҳинд
ва Ором аз меъда ё рудан моҳии анбар (кашалот) хо-
сиял менамоянд ба собиқ ҳақиқон дар тиб низ истеъ-
мол мекарданд, ҳоло фақат дар саноати атриёт ба кор
меривад.

Ва нигоре дар садри у нишаста, аз умру зинда-
гӣ ширинтар, ... мӯи у равшки мушқон анбар буд.

Низомии Арузӣ

Ва дигар чанд хизона ёфтанд хумхон атр аз
мушқу кофур ва анбару бухур. «Таърихи Табарӣ»

анбари ашҳаб анбари хокистаранг.

Гоҳи ангезиши ашҳаб зи ғубори зулфаш

Ҳама офок пур аз анбари ашҳаб нигаред.

Хисрани Деҳлави

анбари ноб анбари ҳолис, анбари тоза ва соф.

Пур карда зи зулфи пурхаму тоб

Домони ҷаҳон зи анбари ноб. Ҷомӣ

2. маҷ. зулф.

Анбар аст он, доми дил, ё мушқи ноб?

Ё зи сулбул бар гули сурӣ никоб?

Ҷамолӣ

анбари соро а) хушбӯитарини анбар, бектарин наъзи
анбар; б) киноя аз зулфи нозанинон.

Эй ки бар маҳ кани аз анбари соро ҷағон,

Музтарибҳод магардон мани саргардонро. Ҳофиз

Чун насими саҳарӣ атр ба сахро овард,

Моҳ руҳ дар тугуқи анбари соро овард.

Бадри Чоӣ

анбари тар киноя аз снѐҳин чашм.

Анбари тар аз саводи дила бар оташ ниҳам,

Чун ба хотир бун зулфи он паризод оварам.

Мушқӣ

баробар гаштани анбар бо кофур даמידани субҳ; ба-
робар шудани шабу рӯз.

Зи акси ҷилдароғи чархи аҳзар

Баробар гашта бо кофур анбар. Бадри

ба рӯи оташ анбар ниҳодан киноя аз хол ниҳодани

маъшуқа ба ҷеҳра.

АНБАРА а. انبره асп ё шугурӣ обкаш

Бар қанори ҷуӣ бинам растаи бодому себ,

Рост пиндори ҷатори уштуронанд анбара. Ҷавос

АНБАРАФШОН|АНБАРФИШОН اَنْبَرافشان|اَنْبَرَفشان по-
шанда ва афшонандан хушбӯяхо. анбарбез.

Чун сабо гуфтаи Ҳофиз бишунид аз булбул,

Анбарафшон ба тамошони раёқин омад. Ҳофиз

◇ ҷалаи анбарафшон мӯи марғулан муаттар, мӯи

хушбӯӣ.

Ҳусни раъноӣ зи ҷаъди анбарафшон ҷилва ёфт,

Зебу фар, оре, зи парри худ бувад товусро. Ҷомӣ

АНБАРБЕЗ а. عنبرين ниг. анбарфишон.

АНБАРБОР а. عنبربار мамлу ва пур аз бун хуш, бағоят

хушбӯ.

АНБАРБОРИС|АНБАРБОРИС انبرباريس|المبرباريس як ме-
ваи кӯҳӣ, ки онро зиршк ва зирк низ меноманд.

АНБАРБУ(И) اَنْبَرَبُو(ي) عنبربو ҷизе, ки дорои бун анбар аст,

хушбӯӣ.

Магар ту шона задӣ зулфи анбарафшонро,

Ки бод голиясо гашту хок анбарбӯст? Ҳофиз

АНБАРЗОЙ اَنْبَرَزَاي عنبرزاي; гони анбарзоӣ гони баҳрие, ки ан-

бар аз у тавлид меёфтааст, кашалот.

Баҳр гудастӣ, ки ҳезад гони анбарзоӣ аз у,

Гов бин з-у баҳри нушин ҳар замон ангехта. Ҳоқонӣ

1 **АНБАРИН** غنبرين анбардор; хушбӯ, муаттар; зулфи анбарин зулфи сиёҳ ва хушбӯй.

Ба фитроки бало ҷонҳо чу барбанданд, барбанданд,
Зи зулфи анбарин ҷонҳо чу бикпоияд, бифшоянд.
Ҳофиз

Ба ду чашми наргисинат, ба ду зулфи анбаринат,
Ба ду лаъли шаккаринат, ки касоди шаккар омад.
Шамси Табрезӣ

шаби анбарин шаби тираю торик.

Дар шабе анбарин бад-ин хомӣ
Қард Бахроми Гур баҳромӣ. *Низомӣ*

АНБАРИНА غنبرينه 1. хушбӯие, ки аз мушқу уду анбар месозанд; 2. асбоби зинати занон, ки онро аз анбар пур карда ба гардан меовезанд.

З-ин сон, ки мушқ зулфи туро сар ниҳодааст,
Гарданкаши ҷарост ба ту анбаринаро.

Қамоли Хучандӣ

АНБАРИНМУҶ(И) غنبرين-مو(ي) муаттармӯй; *киноя аз махбуба.*

Маҳи иду шаби қадре, ки меҷуянд ону ин,
Дили мо ёфт дар зулфи сиёҳи анбаринмӯён.

Қамоли Хучандӣ

АНБАРИНСОР غنبرنتار *ниг.* анбарпош.

АНБАРОГИН غنبراگين пур аз анбар; *маҷ.* бағоят хушбӯ ва ғорам.

Ҳар он кас, ки ин гуфта талқин кунад,
Димоғи хирад анбарогини кунад. *Ҳочу*
◇ *ту токи анбарогин киноя аз ду абрун сиёҳ.*
Яди қудрат сугуне баста синип,
Ба сери он ду токи анбарогин. *Ҷомӣ*

АНБАРОИН غنبراين анбармонанд, сиёҳ ва хушбӯй.

Бар руҳи озарияш турраи анбароин
Бар сари ганҷ фӯрӯшишта аждад бошад. *Шоҳин*

АНБАРОСО غنبراسا анбармонанд, шабех ба анбар; *маҷ.* хушбӯй мисли анбар.

Агар ба бод диҳам зулфи анбаросоро,
Ба доми хеш кашам охувони саҳоро. *Махфӣ*
Насими турраи пурпечугуби анбаросояш
Ба дастӣ қосида бодӣ сабо мушки Хутан дорад.
Турра

АНБАРПОШ غنبرپاشи пошандаи хушбӯй, анбарфишон.

АНБАРСИРИШТ غنبرسريشت имтизоҷефта ба анбар, бо анбар сирингашуда; *маҷ.* ниҳоят хушбӯ; **абоҳон анбар-сириншт** таомҷон лазизи хуштаъм ва хушбӯй.

Абоҳон нӯшини анбарсириншт
Ҳабаб дод аз хӯрдҳон бихишт. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

АНБАРСИРИШТА غنبرسريشته муаттар ва хушбӯй; ғорам, дилчасп, дилнишин.

«Миръот-ул-хаёл» навиштаи анбарсиринштаи он
фозили ағона аст. *Сабири Зӣё*

АНБАРСО(И) غنبرسا(ي) молишдода ба анбар, созида ба анбар, ҳалкарда ба анбар; *маҷ.* бағоят хушбӯ; **турраи** (ё сунбули) **анбарсо** киноя аз зулфи махбуба.

То кунад бодӣ сабо ғолиясой ба чаман,
Барфишон бар сари гул сунбули анбарсо! *Қамоли Хучандӣ*

Наҳаши анбарин соро ҳама олам битигрифт,
То сабо шона зади он турраи анбарсо. *Ҷомӣ*

АНБАРФИШОН غنبرفشان *ниг.* анбарафшон.

Зи шеърм хомаро шаккарзабон кун,
Зи атрам номаро анбарфишон кун. *Ҷомӣ*

АНБАРФУРУШ غنبرفروشي 1. он ки анбар мефурӯшад;
2. *маҷ.* интишордиҳандаи анбар ё бӯи анбар (бӯи хуш);
субҳи анбарфурӯш *киноя аз* субҳи интишордиҳандаи бӯи анбар (бӯи хуш).

АНБАРИҶАН غنبرچكان 1. баридаи обрӯи анбар, бартар аз анбар; 2. *маҷ.* бешиҳоят хушбӯй.

АНБАРӢ غنبرى мансуб ба анбар 1.

Сифат ҷанд гӯй зи шамшоду лола,
Руҳи чун маҳу зулфаки анбариро? *Носири Хисрав*

АНБАСТА غنبراستе ғализ, саҳт; ◇ **хуни анбаста** катраҳои ашқи хуни.

Хуни анбаста ҳамерезам бар заррин руҳ,
З-он ки хуноба намонад дар ни чашмам низ. *Шокири Бухорӣ*

АНБИЕ غنبريا *қ.* наби.

Ҳарҷанд зи анбиё ёфилоф,
Аз сирати анбиё ҷи дорад? *Шамси Табрезӣ*
Анбиёву авллодо на хирад монд, на хуш,
Гардад аз ҳайрат забони мардуми гӯё ҳамуш. *Исмаи*

АНБИҚ غنبرىق олате, ки ҷисмҳои моёро ба қатраҳо бармегардонад.

Вақте бухори замин ба кӯҳҳо бештар бувад, ки масили кӯҳ анбиқ аст. *Ибни Сино*

анбоз غنبراز *ассоси замони ҳозираи анбоштан; муқ.* анбор.

АНБОЗ غنبراز 1. рафиқ, шарик; ҳамдам; ҳамроҳ; ҳамнишину ҳамроз.

Тавоҷҷуд бувад ҳар киро оз нест,
Хунук он касе, к-ошаш анбоз нест. *Фирдаъӣ*
анбоз будан шарик будан, ҳамроҳ ва ҳамзабон будан.
Гуш манех бар лаби ғайбатгарон,
То ту ҳам анбоз набоди дар он. *Хисрави Деҳлавӣ*

анбоз **гаштан** ҳамроҳ, ҳамсайр ва ҳамсафар шудан.

Пурандиша дар дил зи рӯх боз гашт,
Чунон шуд, ки бо бод анбоз гашт. *Фирдаъӣ*
анбоз **кардан** шарик ва ҳамдам гардонидан.
Ба харидорин васли ту зи бас камбағалам,
Мани савдозадаро кас ба худ анбоз накард. *Шоҳин*

2. *маҷ.* ҳамто, монанд, назир, мисл.

...Қи он ҷонофарини донандаи роз,
Надарад дар худой ҳеч анбоз. *Носири Хисрав*

АНБОЗӢ غنبرىز 1. шарикӣ, ширкат; ҳамроҳӣ; ҳамдастӣ.
Дона ба анбозин шайтон маҳор,
То зи яке ҳафт сад ояд ба кор. *Низомӣ*
Ҷон ҷа анбозӣ намошд в-ин аҷаб; к-он сандғил
Як замон бо мо нишинад, як замон бо лиғарон. *Ҷомӣ*

Чумла гуфтандаш, ки ҷонбозӣ кунем,

Фаҳи гирд орему анбозӣ кунем. *Рӯйи*

2. алоқа, вобастагӣ, пайвастагӣ.

Аммо қиёси ҷаҳони он бувад, ки ду қазийи гирд овардан, ҳар дуру андар ақ бора анбозӣ бувад.

Ибни Сино

АНБОН انبان халтаи чармни сафарӣ; озуқахалта; санҷак, анбона.

Кунун замона дигар гашту ман дигар гаштам,

Асо бӣёр, ки вақти асову анбон буд. *Рӯдакӣ*

Чанде анбонхон холӣ бар уштрон бор карда дар юришҳо бо худ мебурд. *«Равнат-ус-саф»*

анбони бод а) хик ё машки пур аз бод; б) маҷ. шикма, меъда; в) маҷ. одами фарбеҳи бебора; анбони нафт машки пур аз борут ва нафт, ки онро бо оташ ба та- рафи душман меандохтанд; анбони шиновар хики пурбод, ки ба воситаи он аз дарё мегузаранд, гуспар.

АНБОНА انبانه *ниг.* анбон; ♦ анбонаи баҳона киноя аз бисёрни баҳонаҷуӣ ва ҳилагарӣ.

Чӣ ҷои ман, ки биларзад сипехи шӯъбадабоз,
Аз ин хиял, ки дар анбонаи баҳонаи туст. *Ҳофиз*

АНБОНЧА انبانه анбони хурд, анбони майда; ♦ анбон- чаи Сулаймон халтаи сеҳрангези афсонавии Сулаймон, ки гуё ҳар чӣ хоҳад, аз даруни он берун меовардаст.

Асири лукман мардум мабощ, то боши,
Таваккули ту чу анбончан Сулаймон аст. *Вафои Ҳираӣ*

анбор انبار *асоси замони ҳозираи анбоштан; муқ.* анбоз.

АНБОР انبار хона, тахона ё бино, ки дар он ғалла ва ё ҷиҳҳои дигар захира мекунад.

Бифармуд, то ғаллаҳо дар анбор кунанд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дандоназиист кори ту, ҳар ҷо ки донаест,
Ҳастӣ ҳамеша душмани анбори мардумон. *Сайидо*

АНБОРДОР انباردار 1. соҳиби анбор, соҳибанбор.

Эътиборе нестам пешу буту анбордор,

Сад ҳазор анбори ғам дорам мани беэътибор. *Сайфӣ*

2. касе, ки ғалла ва озуқани дигарро захира карда ба дигарон ҳағтоми қайтӣ қимат мефурӯшад.

Бирезам зи тан хуни анбордор,

Ки ӯ кори яздон гирифтаст хор. *Фирдавӣ*

АНБОРИ(И)ДАН انباردين *ниг.* анбоштан.

Биянборам ин рӯди Чайхун ба мушк,
Ба машк оби дарёе кунам пок хушк. *Фирдавӣ*

Ситеза бурдан бо дӯстон ҳамин масал аст,
Ки ташна чашман ҳайвон ба ғил биянборад. *Савдӣ*

АНБОХУН انباخون *ниг.* анбохун.

АНБОШТАН انباشتن пур кардан; анбор кардан; ғундош- тан; фароҳам овардан, чамъ овардан, захира кардан.

Накде, ки яқин дошт, ба ғоратгари шак рафт,
Ғанҷе, ки зар анбошт, ба ташнини маҳак рафт. *Бедил*

...Ки ман худ ҳамин орау доштам,
Расидам, ба дил он чӣ анбоштам. *Савдо*

АНБУЗАН|АНБУДАН انبوزن 1. *фалс.* моддан

аввалӣ, ки ҳама чиз аз он таркиб ёфтааст, офариниш.

Буданат дар хок бошад, ё фато,

Ҳамчунон к-аз хок буд анбузанат. *Рӯдакӣ*

2. *ниг.* анбоштан.

Боғбоне бунафша меанбӯд,

Гуфташ: Эй ҷангпушти ҷомакабуд! *Ибни Ямил*

АНБУР انبر *ниг.* анбур.

АНБУИДАН انبويدن *ниг.* бундан.

Ба машом он ки гул биянбӯяд,

Аз мнёнаш нишоти дил рӯяд. *Саной*

АНБУР|АНБУР انبور *олатест,* ки заргарон, оҳангарон ва аҳли саннат филлизоти тафсида бо он мегиранд: олатест, ки ба воситаи он меҳ мекашанд; оташтирак.

Агар як дам шавам аз васли ӯ дур,

Кунад ҳар му дар аъзо кори анбур. *Сайидо*

Чуз ба анбур оташ аз ҳамсоғгон натвон гирифт,
Нест осон баргирифтаи дил зи ёри ғамгусор.

Сайиди Ашраф

♦ бо анбур ба икром овардан қонл кардан, қувваи худро шиносонидан.

Рӯи ӯ гудро зи беқадри ба бозор оварда,

Хун ӯ бо анбур оташро ба икром оварда.

Муҳсини Таъсир

АНБУҲ انبه 1. бисёр, беандоза, бешумор.

Ориз баъд аз панҷ моҳ эълони назр кард, ки гу- рӯхе анбуҳ ва лашкаре фаровон чамъ шуданд.

«Ҷомеъ-ул-таворих»

Дастам таҳи сангу пушт бар кӯҳ,

Осоншам андаку ғам анбуҳ. *Шоҳин*

2. издиҳом, чамъият, маҷмаъ, чамъомад.

Хабар ба ӯмар ... шуд ва Басроро ба Муғайра бинни Шабба дод ва шахр пур аз анбуҳ шуд.

«Таърихи Табарӣ»

анбуҳ гаштан чамъ шудан, тӯб шудан, фароҳам ома- дан.

Гуруҳе ҳамчу чин дар домани кӯҳ,

Ба завқи ҷох қандан гашта анбуҳ. *Бедил*

анбуҳ ёфтан чамъ шудан, чамъ омадан.

З-он пеш, ки сел резад аз кӯҳ,

Дар пасти хона ёбад анбуҳ. *Ғайфӣ*

3. пур, мамул; маҷ. серодам.

Табаъ шаҳре анбуҳ аст, агарчи ба русто монад.

Носири Хисра

анбуҳ кардан а) чиз бисёр ё вазинро фурӯ афтон- дан; б) маҷ. хароб кардан, валангор намудан, хок- туд кардан.

Хона бар сари эшон анбуҳ кард ва ҳар даҳ би- мурдад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

АНБУҲӢ انبهى бисёрӣ, фаровонӣ, фароҳамӣ, беҳаддӣно бешуморӣ.

Зи анбуҳин хорхон дурушт

Бишуд пуштаҳояш ҳама хорпушт. *Шодӣ*

АНВАР ا. انور равшантар; мунаввар, пурнур, бисёр равшан; маҳи анвар моҳи пурнур ва дурахшон.

Нигоҳи наргисаш аз фитнаи музмар хабар дорад,
Аҷаб шухе, ки рӯш аз маҳи анвар хабар дорад.

Васи

меҳри анвар офтоби шуълавар, хуршеди дурахшон,
Камӣ надорад зи моҳи тобон,
Камӣ надорад зи меҳри анвар. *Мушфиқӣ*
❖ замири анвар дили соф ва равшан, тинати пок
ва мунаввар.

Он чи бар замири анвар гузарад, авло ва ансаб
аст. «*Анвори Сухайлӣ*»

раъи (ё рои) анвар фикри равшан.

Аз ӯ машварат бонд хост, то раъи анвари ӯ чи
савоб бинад. *Авфӣ*

Бар ёди раъи анвари ӯ осмон ба субҳ
Чон мекунад фидову кавокиб нисор ҳам. *Ҳофиз*
анвар қардан равшан қардан.

З-оташи дил шамъи хирад баркунам,
Байт ба байташ ҳама анвар кунам.

Хисрови Деҳлавӣ

АНВАРӢ انورى 1. мансуб ба анвар; 2. таҳаллуси шоир,
олими ва ситорашиноси маъруф аст, ки аз шаҳри Абевард
була, дар давраи ҳукмронии Султон Санҷари Салҷуқӣ
(асри XII мелодӣ) зиндагӣ кардааст.

Ба мадҳи ту гоҳи суҳангустарӣ
Бувад маҳ Санояю меҳр Анварӣ. *Ҳочу*

АНВОР a. انوار ч. нур.

Зарротӣ ҷаҳон маҳв дар анвори руҳи туст,
Инак зи ту даъвою зи хуршед гувоҳӣ. *Нисмат*
Фуруғи оинаи дил қи мекунад бовар,
Ҳамин ба шамъу ҷароғ аст муниҳасир анвор.

Бедил

АНВОЪ a. انواع ч. навъ.

Баркашад оина аз ҷайби уфуқ ҷарху дар он
Бинамояд руҳи гетӣ ба ҳазорон анвоъ. (1) *Ҳофиз*
анвои таом ҳурокиҳои гуногун, ҳар навъ ғизоҳо.
Хуш бувад дар ақаби ин ҳама анвои таом
Оби барфӣ, ки зи сарди нахӯрӣ ҷуз ба се бор.

Абӯисҳоқи Атғима

анвои узр баҳонаҳои гуногун, узрҳои бисёр.

Марди айёр ба анвои узрҳо мутамассиқ шуда
мегуфт... «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»
анвои ғаввоқеҳ меваҳои гуногун.

Заминашон ҳама обшор, муштамил бар гулу
гулзор ва муҳтавӣ бар анвои ғаввоқеҳ ба асмор.

Аҳмади Дониш

анвои ғазил ғазилатҳои гуногун.

Дар шоирӣ уро анвои ғазил аст ва ашъорӣ ӯ
бештар бар-тариқи луғз воқеъ аст.

«*Тақрири Даалатишӯ*»
анвои ҳонӣ ҷинҳое, ки аз хок меруянд, рустаниҳо.

Ғараз аз борон он аст, ки аз нузули қатароти
он анвои ҳонӣ ва самарот ва раёнии ва шақонқ
дар ҳадонқ ба зухур ояд. «*Ғатҳнома*»

АНГ I انگ I кубурҳои сафолӣ, ғулба ва обмуриҳо, об-
лағнаи сафол; гузаргоҳи зерзаминии об.

АНГ II انگ II нишон ва аломате, ки руи борҳои тичоратӣ
мегузаранд.

Аз суҳан, Таъсир, боз аз нуктаҳои интиҳоб
Бастаҳои хушқумоши пур зи анг овардаи.

Муҳсини Таъсир

АНГАБИН انگين ниг. ангубин.

АНГАЛ||АНГУЛ انگل||انگول ниг. ангала||ангула.

АНГАЛА|АНГУЛА انگله||انگوله 1. ҳалқас, ки тугмаро
аз он мегузаронанд.

Ман дарида ҷайбу ӯ дар гардани он симтан
Дастҳо афганда дар ҳам ҳамчу ғую ангала.

Мастуди Саъд

2. маҷ. банд, уқда, гирех.

Дил ба ғам гуфто, ки ангал во шавад.

Ғам диламро дӯстдорӣ мекунад.

«*Фарҳанги Онандрӯҷ*»

АНГАЛҲҲОН ю. انگليون 1. д. китоби Ибнҷил.

У баён мекард бо эшон ба роз

Сирри Ангальёну зуннору намос. *Румӣ*

2. номи китоби Монии нақшо.

Ба тугро-бар кунад сурат ба сони нақши Чинистон,
Ба дастар баркашад ҷадвал ба сони сӯхфи Ан-
гальён. *Муизӣ*

АНГАШБА انگشبه деҳқони молдор, деҳқони некуаҳвол,
ки бисёр қорғар дорад.

Дар роҳи Нишобур деҳе дидам баҳ хуб,
Ангашбан уро на адад буду на марра. *Рӯдакӣ*

ангез انگيز асоси замони ҳозираи ангехтан, ангеиздан.

АНГЕЗ انگيز 1. қасд, хоҳиш, оҳанг, майл; ангеиз қардан

а) майл қардан, хостан, хоҳиш қардан.

Амир Ҷупон ҷиҳати дафъи малолати султон ангеиз
шиқор қард. «*Равзат-ус-сафо*»

Чу булбул ҳар дам ангеиз паридан мекунад ҷаш-
мам,

Магар имшаб ба ҳобам он гули руҳсор меояд? *Сайидо*

б) шӯр андохтан, тез қардан; в) қиноя аз эҷод қардан.

...Ки, эй ганҷи ҳикмат, қалам тез кун,
Хирадномае аз нав ангеиз кун! *Ҷомӣ*

2. тахриқ; шӯрандозӣ, касеро ба касе тез қардан.

Қайсар ... ба ангеизи Ғуштосп расуле ба Луҳ-
роси фиристод. «*Равзат-ус-сафо*»

Агар ҷашмат бар ангеизи малоҳат рехт хуни ман,
Хушам, к-оби ҳаёт андар лаби шакрарфшон
дорӣ. *Нисмат*

ангеиз сӯҳбат андохтан сӯҳбат барпо қардан, маҷ-
лис оростан.

Ҳоҷа Муҳаммади сарроф ангеизи сӯҳбате ва тарҳи
ҷашне андохт, тамоми аҳли қорвоиро талаб намуд. *Восифӣ*

АНГЕЗИДАН انگيزيدن ниг. ангехтан.

АНГЕХТАН انگيختن||انگيختن 1. дар ҷунбиш овардан, ба
ҳаракат овардан; шурондан; барҳезонидан.

Яке лашкар ангеҳт, к-аз тарку теғ

Фурузанда барқаш баромад ба меғ. *Низомӣ*

Чу ангезад ба рӯзи разм Шабранг,
Дарад сад саффи душманро ба як ҷанг. *Бадрид*

2. ба вучуд овардан, мавҷуд кардан, пайдо кунони-дан.

Дар азал чун тинати поки ту меангехтаңд,
Аз намак муште дар оби зиндагонӣ рехтаңд.

Исма

Ҳасани Саббоҳ макре ангехта яке аз мулозимои
боргоҳи султонро фирефт. «*Равзат-ус-саф*»

3. феълӣ ёридиханда дар феълхон таркибин номӣ,
мас. 'хаёл ангехтан', 'оташ ангехтан', 'махфил ангех-тан'.

АНГИШТ انگشت зуғол, лаҳҷаи сиеҳшуда, сӯхтаи ҳезум.

Ҳар он гаҳ ки барзад яке боди сард,
Чу зангӣ барангехт з-ангишт гард. *Фирдавӣ*
Гар даст ба дил барияхам, аз сӯхтани дил
Ангист шавад бешак дар дасти ман ангушт.

Дақиқӣ

АНГИШТГАР انگشتگر касе, ки ангишт месозад, ангишт-соз, ангишти.

Агар ту шавӣ наздӣ ангиштгар,
Аз ӯ чӯз сиеҳӣ набиӣ диғар. *Фирдавӣ*

АНГИШТОЛ انگشتال касал, бемор, дардманд.

Зи хонумону қаробат ба ғурбат афтадам,
Бимондам ин ҷо бе созу баргу ангиштол. *Абулаббос*

АНГОЗ انگاز олат, афзор, асбоб, адет.

Ҷу каманд андохт, моро ӯ кашид,
Мо ба дасти соней ангоз омадем. *Румӣ*

АНГОРА انگاره 1. фиқру хаёл, тасаввур, пиндор.

Ошиқони хастадило дар даруна завҷо,
Оқилони тираҷонро дар дарун анораҳо. *Шамси Табрешӣ*

2. саргузашт; дoston, афсона; 3. дафтари ҳисоб; но-ман аъмол.

3-он пеш ки пеш оядат он рузи пур аз ҳаёл,
Бинишну тан андар деху ангора ба пеш ор. *Лабӣ*

4. ҳар чизи нотаом, наққошӣ ва ҳаҷҷорин (сангта-рошӣ) нотаом.

Омадӣ ангорану ангора рафтӣ аз ҷаҳон,
Бо ду сад суҳон накардӣ хешро ҳамвор, ҳайф. *Зулоӣ*

АНГОРДА انگرده ниге. ангора.

АНГОР(И)ДАН انگاردين || انگاردين ниге. ангоштан.

Хама шох бигорал аз ту ҳама,
Бади некӣ ангорал аз ту ҳама. *Фирдавӣ*
Суроҳи мекашам пинҳону мардум дафтар анго-
ранд,
Аҷаб гар оташи ин зарк дар дафтар намегирад?! *Хофиз*

АНГОРДАХАР انگاردهار киноя аз толиби афсонаву кисса;
моили ҳикояву саргузашт.

Бонг бардоштам аз гояти навмедии ишқ,
Гуфтам: Эй ишвафрушандаи ангордахар! *Саной*

АНГОРИДАН انگاريدن ниге. ангор(и)дан.

АНГОШТАН انگاشتن андишидан, пиндоштан, тасаввур
кардан, гумон кардан.

Нашояд ба як тан ҷаҳон доштан,
Ҳама олам он худ ангоштан! *Низомӣ*

Халифа он суҳанро ҳақиқат ангошт ва аз ҳавф
меларзид. «*Чоней-ул-таворих*»

АНГУБИН\АНГАБИН انگبين асал, шаҳд.

Лабаҳ бусиду гуфт: Ин ангубин аст,
Нишон додаш, ки ҷои бӯса ни аст. *Низомӣ*

Суҳан гар худ ҳама сеҳри мубин аст,
Фаровон муму андак ангубин аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ангубин кардан ба асал табдил додан; шприн кардан.

Касе кард натовн зи заҳр ангубин,
Насозад эн рекоша кас пусти. *Унсурӣ*

◇ ангабини умр киноя аз шприни ҳаёт.

Азбаски заҳри талхин ҳичрон кашидаам,
Чун заҳр дар даҳони ман аст ангабини умр. *Имло*

АНГУБИНОР انگبيندار 1. асалдор; 2. маҷ. шприндор.

Хавон хушу роҳ беҳор буд
В-агар буд хор, ангубиндор буд. *Низомӣ*

АНГУБИНЛАБ انگبين لب киноя аз шпринлаб.

АНГУБИНХОНА انگبين خانه киноя хонаи занбур.

АНГУЗА\АНГУЖА انگزه\ انگزه пилмӣ (самғи) бадбун
дарахти анғудон, ки дар тиб кор фармуда мешавад,
ҳилит.

Бӯи ихлосу нифоқи бемаза
Ҳаст зоҳир ҳамчу уду ангуза. *Румӣ*

АНГУЛ انگول ниге. ангал.

АНГУЛА انگوله ниге. ангала.

АНГУР انگور меваи хуштазми токии хуша-хуша, ки
хелхон гуноғун дорад ва аз он шароб ҳам тайёр меку-
нанд; **ангури** обӣ навъе аз ангур, ки серобу пустихат
аст; ◇ **ранг гирифтани ангур аз ангур киноя аз таъсир**
гирiftан аз ҳамдигар.

Мақун бо бадомуз харғиз даранг,
Ки ангур гирад эн ангур ранг. *Низомӣ*

АНГУШТ انگشت ҳар яке аз ҷузьҳои ҳаракаткунанда,
ки дар интиҳон дасту пойҳои инсон воқеъ гардидаанд,
лила(к), лилӣ, чилик.

Агар бар фарқи маълуме кашӣ мушт,
Расад аввал туро дарде ба ангушт. *Ҳоҷ*
ангушти бисир ангушти ҳалқа, ангушти ангуштарӣ,
ангушти беном, ангушти зинҳор; **ангушти вусто** ан-
гушти миёна, ангушти расо; **ангушти зиёд** ангушти
зиёдатӣ, ки онро «ангушти барақа» меноманд.

Гирех патвонад аз қорам кушудан,
Қалам дар дастам ангушти зиёд аст.

«*Фарҳақи Онандроч*»
ангушти ибҳом нарангушт, сарангушт, ангушти бу-
зург; **ангушти саббоа** ангушти ишорат, ангушти
шаҳодат, ангушти Ҳитоб; **ангушти хинсир** ангушти
хурд, ангушти ятимак, ангуштак; ◇ **ангушт тази-**
дан киноя аз изҳори ҳасрат ва надиҳат кардан.

Аз садмаи он ғитод бар пушт,
Бархост эн ҷо, газид ангушт. *Шоҳин*

ангушт гузоштан *ниг.* ангушт ниҳодан; ангушт кашидан *бар* чизе хат задан, аз эътибор соқит кардан; *киноя* аз побуд кардан, маҳи гардонидан.

Гар эн акси руҳи чун меҳри ту ҷунд нишон,
Ақл дарҳол кашад бар маҳи тобон ангушт.

Шарафиноҳ

ангушт ниҳодан (*ё* гузоштан) эътироз ва айбӯй кардан.

Туро харфе ба сад тазвир дар мушт,
Манех бар харфи кас беҳуда ангушт. *Нишомӣ*
Густох манех ба харфаш ангушт,
То бар дами дашна н-оидат мушт. *Шоҳин*

ангушт сафед мондан а) бе хино мондани ангушт;
б) *киноя* аз бебаҳра мондан, ба мақсаде нарасидан.

Фикри бикрам тарбият харгиз надида аз рӯзгор,
Рафт чандиш иду монд ангушти ин дуктар сафед. *Шоҳин*

ангушт соидан *бар* чизе аз эътибор соқит гардонидан.

Лаълат андар суҳан шакар ҳояд,
Руят ангушт бар қамар сояд. *Ҳоқонӣ*

ангушт тар кардан нафс дидан, баҳра бурдан аз чизе.

Ангушт тар накардаам аз базми аҳли ҷуд,
Селизанои ба суфран Хотам ништастам. *Сайидо*

ангушт хондан а) асабонӣ шудан; наҳори хашм кардан.

Ҳар соатам ба навъе дарди куҳан физой,
Чун ман бирафтам, он гаҳ ангушт бар кӣ ҳой? *Ҳоқонӣ*

б) изҳори таассуф намудан, афсус хӯрдан, пушаймон шудан.

Аз гулози шамъ равшан шуд, ки дар базми вучуд
Рузии равшандилон ангушти худ хондан аст. *Сойб*
ангушти зинҳор бардоштан амон хостан; *киноя* аз таслим шудан.

Душман, ки хост, то ниҳад ангушти эътироз,
Бардошт аз маҳобаташ ангушти зинҳор.

Салмони Соваҷи

ангушти нил кашидан *бар* чизе тарк кардани чизе.

Солҳо дар фикри он байтам, ки гуфт
Пилбоне бар лаби дарёи Нил:
Ё марав бо ёри азрақераҳаи,
Ё бикаш бар хонумон ангушти нил. *Савдӣ*

ангушти таассуф гозидан изҳори таассуф кардан, пушаймон шудан, ҳасрат хӯрдан.

Ангушти таассуф бизағидему гузагистем
Бар узри талафкарда, ки дар беҳабарӣ буд. *Маҳфӣ*

ангушти тааҷҷуб (*ё* таҳайюр) дар (*ё* ба) дандон будан (*ё* гирифтани, гозидани) ҳайрон шудан, дар ҳайрат мондан.

Ҳалокуҳон ба муталаан Алмавт ба боло баромад
Ва аз азамати он кӯҳ ангушти тааҷҷуб дар дандон
Ҳайрат гирифта. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ба дастам ҳар кӣ бинад соиди ту,
Ба дандон гирад ангушти таҳайюр. *Ҷомӣ*
Ангушти тааҷҷуби ҷаҳоне
Аз гуфтушунди мо ба дандон. *Савдӣ*

ангушти ғайрат ба дандон гозидан рашк бурдан; хашмиги шудан.

Ба дандон кӣ ангушти ғайрат гозид,
Замоне гиребон зи ҳайрат дарид. *Ҳотифӣ*

ангушти қабул бар дида ниҳодан *киноя* аз изҳори یتоат ва фаромӯсбодӣ кардан; ангушт ба ангушт задан аз хушҳолӣ ангуштхоро ба якдигар задан; бо ангуштон шикаш-шикан кардан, ангуштак задан ба вақти рақс; ангушт ба дандон гозидан *киноя* аз а) афсус хӯрдан, надомат кардан, пушаймон шудан; б) дар ҳайрат мондан.

З-афсурдани он баҳори хандон,

Ангушт гозида гул ба дандон. *Файзӣ*

ангушт ба (*ё* бар) дида мондан (*ё* гузоштан, ниҳодан) *киноя* аз қабул кардан, пазируфтани; изҳори یتоат ва ё ризоият кардан.

Хирад аз рӯн ту ангушт ниҳад бар дида,
Ақл дар кун ту бар хок ниҳад пешони.

Назори Қўҳистонӣ

Маҷнун суҳани падар чу бишнуфт,

Ангушт ба дида монду баргуфт... *Шоҳин*

ангушт ба хонан занбур ниҳодан *киноя* аз ба кори хатарнок даст задан.

Ангушти худ ба хонан занбур мениҳад
Ҳар кас, ки дар ҷаҳон шакаристон ҳавас кунад.

Сайидо

ангушт бар лаб гузоштан (*ё* гирифтани, ниҳодани, мондани) а) ба касе нишораи хомӯшӣ додан.

Бихандиду ангушт бар лаб гирифт,
Ки, Саъдӣ, мадор он чи диди, шигифт. *Савдӣ*

б) тааҷҷуб кардан, ҳайрон шудан; ангушт бар лаб задан ҳаракате, ки барои ба суҳан даровардани касе мекунад; ангушт бар ҷабин ниҳодан а) фикр кардан; б) салом додан.

Ҷарҳ таъзими даратро маху сол

Бар ҷабин мениҳад ангушти хилол. *Зулоӣ*

ангушт дар даҳон мондан тааҷҷуб кардан ва ҳайрон шудан.

Ойнае талаб кун, то рӯн худ бубинӣ,

В-аз ҳусни худ бимоян ангушт дар даҳонат. *Савдӣ*

ангушт дар намак задан намаки якдигарро ҷашидан.

Меҳоҳам, ки фалон рӯз малик бо ҳадаму хашам
Бандагонро сарафроз кунад, то ангушт дар намак
Заем. *«Хористон»*

ангушт дар ҷашм кардан ҳалал расонидан, азоб додан.

Шуд киса тибҳӣ, дидаам аз ашқу зи таън
Ҳар дам мижа ангушт кунад дар ҷашмам.

Назори Ҳамадонӣ

бар ангушт печидан баҳона кардан; овоза кардан.

То напечанд халқ бар ангушт,
Ки якеро барои ҳеч бикӯшт. *Саноӣ*

дар ангушт овардан ба ҳисоб гирифтани, бо ангушт шумӯрдани.

Ҷавохир на чандон, ки уро дабир

Биёрад дар ангушт ё дар замир. *Нишомӣ*

даҳ ангушт ба даҳон гирифтани (*ё* андохтани) *киноя* аз ниҳоят ҳарис будан, аз ҳад зиёд ҳасис кардан.

Зи баҳри он ки даҳ ангушт дар даҳон гирифт,
Даҳон зи маслиҳат аст, он ки мебимонад боз.

Ҳисрои Деҳадаӣ

сари ангушти надомат хондан изҳори пушаймонӣ кардан, афсус хӯрдан.

Ҳар кас, ки ба ҷон панди азизон накунад гӯш,
Бисёр биход аз ангушти надомат. *Ҳофиз*

сарн ангушти тахайюр газидан тааччуб кардан, хайрон шудан.

Сарн ангушти тахайюр бигаад ақл ба дандон,
Чун тааммул кунад он сурати ангушнаморо?

Сағдий

АНГУШТА انگشته панҷшоҳан чубини хирманбодкунин дех-
қонон, авшнн, панҷшоҳа.

Аз гувоёз ташу ангуштаи баҳмону фалон
Бо табарзини дабусию рихоби камарӣ. *Кисой*

АНГУШТАҚ انگشتک ангушти хурд; $\diamond$ **ангуштақ задан**
вақти шодӣ ва рақс ангуштхоро ба ҳам зада аз онҳо
садо баровардан, шикаи-чинкан кардан.

АНГУШТАР انگشت ҳалқан тилло, нуқра ва аз филиззи
дигар, ки ба ангушт мегузаронанд, ангуштарин.

Гуфтаи: «Бо ман чанд марворид аст, қимати ҳар
яке ҳафтод ҳазор дирам» ва ангуштари хеш би-
лодам. *«Таврихи Наршах»*

ангуштари зинҳор ангуштаре, ки барон дар амон
ва беҳатарӣ нигоҳ доштани касе ба ӯ медиҳанд.
Маъруз дошт, ки ... агар подшоҳ маро ангуш-
тари зинҳор диҳад, бар ғанче далолат кунам.

«Равзат-ус-саф»

$\diamond$ **ангуштари по шудан** камқадрӯ камбаҳо шудан, аз
эътибор фаромадан; **ангуштар бохтан** навъе аз бо-
эй, ки онро қақабардаст ҳам мегӯянд.

Шаб чу бозам ба рафқони худ ангуштарро,
Ба ҳаёли лаби он тағдихан ҳоҳам бохт.

Қамоли Хучандӣ

АНГУШТАРИН انگشترين *ниг.* ангуштар.

Гарчи Сулаймон шавад, ангуштарин
Хинсири уро нарасад дар ҷиғни. *Хисрави Деҳлавӣ*

АНГУШТАРӢ انگشتري *ниг.* ангуштар.

Алминнату лиллоҳ, ки ангуштарини мулк
Қарданд дигарбора ба ангушти Сулаймон. *Муизӣ*

$\diamond$ **ангуштарӣ бохтан** *ниг.* ангуштар (ангуштар бохтан).

Ба дасти он бутонӣ маҷлисафрӯз
Ситехр ангуштарӣ мебохт то рӯз. *Низомӣ*

АНГУШТВОНА||**АНГУШТПОНА** انگشتوانه|| انگشتپناه афро-
рест, ки дар вақти дарсдузӣ ба сарн ангушт мекунанд.

Фитода худ чу ангуштвонаи хайёт,
Шикаста тораку бар вай зи найза монда нишон.

Қамоли Исмоил

АНГУШТКАШ انگشت کش *ниг.* ангуштнамо.

Меравам беҳуду бо худ зи ҳаё меғям,
То ки аз дасти дил ангушткаиш он шудам.

Назорини Қўҳистонӣ

АНГУШТНАМО انگشت نما киноя аз машхур, шўҳратёфта,
маъруф (ба хубӣ ё бадӣ).

На ман ангуштнамоям ба ҳавдорини рўят,
Ки ту ангуштнамониву халоққ ингаронат. *Сағдий*

ангуштнамо гаштан (ё шудан) шўҳрат ёфтан.

Бим аст, ки дар беҳудӣ афсона шавам,
В-ангуштнамон хешу бегона шавам! *Убайди Зоқонӣ*

Аз бузургини падари ӯст, ки писар дар забони
хақ афтода ва ангуштнамо гашта. *Ҷомӣ*

ангуштнамо кардан машхур гардонидан.

Майли ҳамн абрун туам пушт дудо қард,
Дар шаҳр чу моҳи навам ангуштнамо қард. *Ҷомӣ*

ангуштнамо шудан *ниг.* ангуштнамо гаштан.

АНГУШТНАМОӢ انگشت نماӢ машхурӣ.

Ишқу дарवेशию ангуштнамониву маломат—
Ҳама саҳл аст, таҳаммул накунам бори ҷудой.

Сағдий

АНГУШТПЕЧ انگشت پيچ 1. дастовез, дастак; баҳона.

Сарриштан қарор шуд аз дасту ҳамчунон
Ангуштпеҷи мо сухани зулфи дилрабо.

Қамоли Хучандӣ

2. маҷ. он ки мавриди эътироз воқеъ шудааст, он
ки ба вай эътироз мешавад.

Чу ҳоҳӣ, ки кам гардӣ ангуштпеҷ,
Ба андеша гуё маънаш ҳеҷ. *Хисрави Деҳлавӣ*

АНГУШТПОНА انگشتپناه *ниг.* ангуштвона.

АНД اند адали маҷхул, шумораи номъялум, ки аз се то
нӯҳро нишон медиҳад.

Тафакхус қарданд, ҷумла хирадмандонин мам-
лакатро ва аз ҷумла ҳафтоду анд таиро ба Бухоро
оварданд. *«Таврихи Байҳақ»*

Бо Аҳмад ... чихилу анд рӯз он ҷо будем. *Ҷомӣ*

АНДА انده: анда-қудой ба висити духтар додан ва ке-
лин қардан ба яқдигар наздик шудан.

[Ҷозонхон] миёни эшон мартабаи оқо ва инӣ
ва анда-қудой муайян фармуд.

«Ҷомеъ-ул-таворих»

АНДАҚ اندک каме, кам.

Андаке қамол бех аз бисёрин мол. *Зарбумасал*
Фаҳр бар бисёри бемаъйи мабар,
Андаки мо бех зи бисёри дигар.*

андақ-андақ кам-кам.

Чунон ки чун ҷароғе ҳамечунбад ва ҳамеояд
андақ-андақ, он гоҳ рӯшине ҳамеафзоад.

Ибни Сино

Андақ-андақ ба ҳам шавад бисёр,
Доиа-допаст ғалла дар анбор. *Сағдий*

$\diamond$ **андақ далели бисёр** аст зарб. ҳосияти ҷизи бисёр
еро аз намунаи андаки он фаҳмидан мумкин аст,
муште намунаи хиравор аст.

Зи бисёр андакero у намуда,
Далел аст андаке уро зи бисёр. *Фарруҳӣ*

АНДАКРИШ اندک ريش камриш.

Довуд марде буд кутӯҳболӯй, андакриш.
«Маҷмаъ-ул-анғоб»

АНДАКХИРАД اندک خرد қамақл, қамафҳа.

Ба Афросиёб бошад он хун бад
Аз он номдори андакхирад. *Фирдавӣ*

АНДАЛЕБ ا. اندليب 1. булбул, ҳазордостон, ҳазорово;

2. маҷ. сароянда, ҳушвоз; ғиғону нолақунада; $\diamond$
андалеби дoston киноя аз нокили дoston, дostonсаро,
дostonғӯй.

Ҷаҳе тўтисифат шаккарбаён бош,
Ҷаҳе худ андалеби достон бош! *Ҳазик*
андалеби шайдо киноя аз ошник, ошники шӯрида.

Фурури хуси иҷозат магар надод, эй гул,
Ки пурсише накуни андалеби шайдоро. *Ҳофиз*

АНДАЛЕБОҲАНГ غنایب آهنگ булбулловоз, хушовоз,
хушнаво, хушхон.

Аз навои булбулон бар гул чӣ ҳосил, чун ба боғ
Ҷомӣ гулрангун харифи андалебоҳанг нест? *Ҷомӣ*

АНДАМА اندمه ғамхон гузашта; ба ёд овардани ғаму
андӯхи пештара.

Бехтарин ёрону наздикон ҳама
Назди ӯ дорам ҳамеша андама. *Рудаки*

«**андар** اندر ҳамчун ҷузъи дуйуми каллимаҳои мураккаб
омада, маънои угайро ифода мекунад, мас. **падрандар**
падари угай; **модрандар** модари угай; **хоҳрандар**
хоҳари угай ва ғ.

АНДАР اندر *шакли кӯҳнаи пешоянди дар* 1. дар, дар
миёни..., ба даруни...

...Ки андар ҷаҳон суди беранҷ нест,
Қасеро, ки хоҳил бувад, ганҷ нест. *Фирдавӣ*

2. ба, бар.

Ҳама хун фишонам ба ҷои сиринш,
Ҳамеша гирифторам андар пизишк. *Фирдавӣ*

Лаби доман андар миён барзада,
Равон сӯи дарвозаву сар зада. *Сайидо*

3. дар боран ..., онд ба..., дар хусуси ..., дар маъ-
нӯи...

Басе меҳтар андеша кард андар он,
Наёмед ҳама бар дилаш-бар гарон. *Фирдавӣ*

андар соат ҳамоно соат, дар он соат.

Қайдар андар соат расулон фиришод.

«Таърихи Систон»

пас-андар дар пас, дар акиб.

Ҳамеронд дар пеш бо Тус Гев
Пас-андар парастандан чанд нег. *Фирдавӣ*

сад андар сад сад дар сад; маҷ. сар то сар, ҳамаҷоя.
Сад андар сад ин дашт ҷои ман аст,

Баланд осмонаш ҳавон ман аст. *Фирдавӣ*

хам андар ҳам печ дар печ; шикан дар шикан.

Ҳар кӣ чун Ибни Ямни хост, ки девона шавад,
Даст бар ҳалқаи он зулфи ҳам андар ҳам заед. *Ибни Ямни*

як андар дигар ба якдигар, болон ҳам, аз паси ҳам.

Гуҳарҳо як андар дигар сохта,
Зи ҳар гуна гардан барафрохта. *Фирдавӣ*

«**андар** афкандан дар ҷои худ ниҳодан.

Ба зип андар афканд гурзи ниге,
Пур аз ҷанг сар, дил пур аз кимиге. *Фирдавӣ*

андар гирифтан мувофиқ омадан, мақбул шудан;
таъсирбахш омадан.

Туро гар кори ман андар нагирад,
Зи бахти ман аҷаб коре набошад. *Анварӣ*

андар гузаштан аз дуниё гузаштан, вафот кардан.

Абубакри Сиддиқ андар гузашт.

«Таърихи Систон»

андар овардан равона кардан, роҳӣ намудан.

Раҳи Систон гиру баркаш сплох,
Ба Ҳиндустон андар овар ба роҳ. *Фирдавӣ*

андар омадан а) фаро расидан, расидан.

Чун соли ёздаҳуми хичрат андар омад, кори
мулукӣ Аҷам заиф гашт. *«Таърихи Табарӣ»*

б) фуруд омадан, фаромадан.

Шаҳи мо бад-и дашти Ховарзамин,
Ба нахҷири гур андар омад эи зин. *Ҳочу*

андар пайвастан ба вуҷуд омадан, рӯй додан, барпо
шудан.

Ҳарб андар пайваст ва корзор сахт шуд.

«Таърихи Наршахӣ»

андар расидан дарёёфтан, пай бурдан, бо фикру та-
аммул дарёёфтан, сарфаҳм рафтан; тасаввур кардан.

Доништан ду гуна аст: яке—андар расидан, ки
ба тоъи оро тасаввур хонанд. *Ибни Сино*

андар рафтан дохил шудан, ворид шудан, дарома-
дан.

Чун расулон ва ҳоҷиб ... андар рафтанд, дар
сахт карданд. *«Таърихи Систон»*

андар хӯрдан лоиқ ва муносиб будан.

Аз ин хубрӯён ба ҷашми хирад

Нигаҳ кун, ки бо ту ки андар хурад?! *Фирдавӣ*

АНДАРВО(Й) **АНДАРБО(Й)** اندر(و) (ي) اندر(و) 1. сар-
нагун овехта, муаллақ.

Эй ки андар ҳақи ҳар мӯ-т диле андарвост,
Як сари муи туро ҳар ду ҷаҳон ним баҳост.

Қамоли Исмоил

2. маҷ. саргашта, ҳайрон, саргардон.

Чу гардонгашта селобе миёни оби осуда,
Чу гардон гирдобди тундгарди тира андарво. *Фаррухӣ*

3. зарурӣ, лозима; лозим, даркор.

Зиҳи тани ҷунару ҷашми неқномери

Чу рӯх дархуру ҳамчун ду дида андарбой. *Фаррухӣ*

АНДАРЗ اندرز панд, насиҳат.

Ба домони ту хоҳам кард пайванд

Зи андарзу насиҳат руқъае чанд. *Ҳисраи Деҳлавӣ*

Шамъи фурсат фасонаҳои дошт,

Ба сад андарз тарзабони дошт. *Бедил*

АНДАРҶН اندرون 1. дарун, миён, байн.

Ҳамаҳост дидан сари ростӣ,
Ба қор андарун қажжӣву қостӣ. *Фирдавӣ*

Чун Қутайба бини Муслим масҷиди ҷомеъ бини
кард, андаруни хисор буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Руми андарун Руми марказӣ, Руми миёна.

Дар он асно назари подшоҳ ба Амурия афтод,
ки Руми андарун аст. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

2. маҷ. дил, замир, хотир.

Таваҷҷули ин ки набӯраам андаруни касе,
Ҳасудро қи кунам, қ-ӯ зин худ ба ранҷ-дар аст. *Саъдӣ*

андарун шӯридан дар ҳаҷдон омадан, музтариб ва
мунқалиб гардидани ҳолати рӯҳия.

Бигуфт: Андарунам бишӯрид сахт

Бар аҳволи ин пири шӯридабахт. *Саъдӣ*

АНДАРХҮР اندرخور шонста, лонк, сазовор, муносиб.

В-аз эронён номвар дах савор,
Сухангую андархури хорзор. *Фирдавси*

Хуэиима дергох зан накард, ки намеёфт андархури хеш. *«Таърихи Систон»*

АНДАРЁЁФТ اندر یافت дарёёфт, пай бурдан, сарфаҳм рафтан, дарк кардан.

Андарёёфти ақл ва андарёёфти хис ба чанд равия тафовут доранд. *Ибни Сино*

АНДЕ اندى: анде ки ... а) бувад ки ..., бошад ки ...; б)

хоса ки ..., махсусан ки ...

Гар гулситон зи боди хазон зард шуд, равост,

Анде ки сурх бошад рӯи худойгон. *Унсурӣ*

Ҷуфти ғамаму хуш аст, оре,

Анде ки наям зи дарди ту фард. *Анварӣ*

в) барои он ки ..., чаро ки ..., зеро ки ...

Бо он ки ман аз ишқи ту расвои ҷаҳонам,

Ҳам розиям анде ки ту зебон ҷаҳонӣ.

Асири Аҳсиқатӣ

АНДЕША اندیشه 1. фикру мулоҳиза, ҳаёл, тааммул, тасаввур.

Рақибҳо, гар туро андешам но нест, маъзурӣ,
Кучо бедардро аз дардмандон ёд меояд. *Ҳилолӣ*

Зи зӯҳди мап андеша бар дил маёр,

Ки мап марди риндам, ба зӯҳдам чӣ кор?! *Шоҳин*

андешан ботил фикри хом, ҳаёли беҳуда.

То ба кай ҳамраҳи андешан ботил бошем,

В-аз дӯёри тараб оворатар аз дил бошем. *Урфӣ*

андешан хом ниг. **андешан** ботил.

Сазон он ки бо андешан хом

Зи ҳадди ҳештан берун ниҳад гом! *Ҳозиқ*

берун аз андеша аз фикр хорнҷ, аз доираи ҳаёл берун, берун аз тасаввур.

Шуд мнени баҳр пайдо бешае,

Васфи он берун зи ҳар андешае. *Ҷомӣ*

андеша гуморидан фикр кардан, ҳаёл кардан.

Чун гуморӣ ба коре андеша,

Шеваи ростӣ кунӣ пеша! *Ҷомӣ*

2. фикри тadbирҷӯена, фикри чораҷӯена.

Ташти расвоият ғитад аз бон,

Дегӣ андешан ту монад хом. *Ҷомӣ*

3. фикру ҳаёли истиробомез.

Сиевуш зи гуфтори у шод шуд,

Ниҳонаш зи андеша озод шуд. *Фирдавси*

4. тарс, бим, хавф, воҳима.

Ҳар кучо оташ алам гардад, пару боли ман аст,

Нест ҷун мурғи кабоб аз сухтан андешаам. *Сайидо*

андеша доштан тарсу бим доштан, дар хавф будан, аз рӯи эҳтиёт фикру ҳаёл кардан.

Туро музтариб мебинам, агар андешае дорӣ, то тadbири он кунам. *Авфӣ*

Дар дили мо гар намеой, ба чашми мо биё,

Аз муҳит андеша дорӣ, бар лаби дарёе биё! *Сайидо*

андеша кардан а) фикр кардан, тааммул намудан.

Андеша кардан, ки чӣ гуям, беҳ аз пушаймонӣ худдан, ки чаро гуфтам. *Сатъӣ*

б) аз рӯи эҳтиёт фикру мулоҳиза кардан; тарсу бим доштан.

Диловар далерони фирӯзаҷанг

Накарданд андеша аз тире санг. *Ҳотифӣ*

андешаро пай кардан киноя аз ақдро ҳайрон кардан.

Сипоҳе, ки андешаро пай кунад,

Чу бар қуҳ занад, қуҳро хай кунад. *Низомӣ*

ба андеша пой нашидан киноя аз бо фикру мулоҳиза кор кардан, бо мулоҳиза рафтор намудан.

Макаш ҷуз ба андешан хеш пой,

Ки ҳар ҷавҳареро падид аст ҷой. *Низомӣ*

АНДЕШАВОР اندیشه‌وار шабех ба фикр; монанди фикру

ҳаёл (тез ва босуръат).

...Ки ҳар хас ба ин рахши гардунсавор

Кунад сайри афлок андешавор... *Бедил*

АНДЕШАКОРӢ اندیشه‌کاری дурандеши, мутафаккир бу-

дан дар оқибати кор.

Рӯзо андешакорӣ пеша кард,

Борҳо дар кори худ андеша кард. *Ҷомӣ*

АНДЕШАМАНД اندیشه‌مند фикру ҳаёл ронанда; тааммул

ва мулоҳизакунанда.

Ин дурушт асту ғализу нописанд,

Нек андеша кун, эй андешаманд. *Румӣ*

АНДЕШАНОК اندیشه‌ناк 1. фикр кунанда; 2. аз рӯи

тарсу бим фикру мулоҳиза кунанда, тарсанда.

Амин бод аз довар андешанок,

На аз рафӣ девону заҷру ҳалок. *Сатъӣ*

АНДЕШАСАНЧ اندیشه‌سنج бомулоҳиза, оқибатбин, дуран-

деш.

Чӣ равшандиле бошад андешасанҷ,

Қ-аз ин дар калиде расонад ба ганҷ.

Хисрави Деҳлавӣ

АНДЕШАСИГОЛ اندیشه‌سگال тааммулкор; некандеш.

Гуфт: Эй ба хирад зи бихрадон пеш,

Андешасиголу донишдеш. *Ҷайшӣ*

АНДЕШАСӢ اندیشه‌سوز сӯзандаи фикр; аз байн баран-

дан фикру ҳаёл.

Ҳамин барқ андешасӯз асту бас,

Ҳамин шуъла оламфоруз асту бас. *Бедил*

◇ **оби андешасӯз** киноя аз шароб.

Биё, соҳӣ, он оби андешасӯз,

Ки гар шер нӯшад, шавад бешасӯз! *Ҳофиз*

АНДЕШИДАН اندیشیدن 1. фикр кардан, тааммул кардан.

Сухандони парварда, пири куҳан

Бияндешад, он ғаҳ бигӯяд сухан. *Сатъӣ*

Одаи дар нилати вучуди худ бияндешад.

Аҳмади Доғиш

2. гумон кардан, тасаввур намудан.

Малонии ҳисори Ғур... андешиданд, ки мардум

хамон аст, ки дар пой қалъаянд.

«Таърихи Байҳақӣ»

3. тарсидан, бимнок шудан, хавотир шудан.

Чавоб дод, ки ... аз лашкари мугул наяндемаш
ва то чон дорам, шамшер хоҳам зад.

«Чомеъ-ут-таворих»

Мижан сиеҳат ар кард ба хуни мо шорат,
Зи фиреби у бияндешу галат макун нигоро.

Хофиз

АНДИЯ а. انديه ҷ. надий||надо.

Лола наруяд дар чаман, бодом нақшояд даҳан,
На шабнам ояд бар суман, на бар шукуфа андия.

Манучехрӣ

андо||андой اندا||اندای асоси замони ҳозираи андоидан.

АНДО I||АНДОЙ اندا||اندای қаҳғил молидан (ба бому де-
вор), андова кардан.

Ба хуни дида бис(и)решад ҳасуди ту ҳок,
Бад-он ҳавас, ки гиле созад офтоб-андо.

Қамоли Исмоил

АНДО II اندا ғайбат, бадгӯй.

Ба самъи ризо машнав андон кас,
В-агар гуфта ояд, ба гавраш бирас. Саъдӣ

АНДО III||АНДОЪ а. انداء ҷ. над(и).

АНДОВА||АНДОЯ انداو||اندای 1. молаи ғилқорӣ, асбо-
бест, ки бо он қаҳғил ва ғачро ҳамвор ва паҳн карда
мемоланд; андова кардан қаҳғил молидан, ғач молидан;
2. маҷ. шикоят; шиква, бӯхтон; андоя гуфтан шикоят
ғайбат ва бӯхтон гуфтан.

АНДОВАГАР انداوگر андовачӣ, андовакунанда; устон
ғилқор.

АНДОВИДАН||АНДОИДАН انداويدن||اندائيدن қаҳғил мо-
лидан ҷунончи бар бому девор андова кардан.

андоз انداز асоси замони ҳозираи андохтан.

АНДОЗ انداز 1. андохт, андохтан, андозии.

Гарчи дурӣ зи дараш дошт басте боз маро,
Шавқ афғанд дар он ку ба як андоз маро.

Ғиёсии Ҳалвоӣ

2. қасд, майл, азму оҳанг, хоҳиш.

Уро аз асп ба зер андохта дар андози он буд,
ки асп бар у ронад ва қораш бисозад.

«Таърихи Фарошата»

Чаҳдаш андози порасоноӣ бас,
Шураш оҳанги бенавоноӣ бас. Бедил

3. микдор, миқёс, чен, андоза; андозу мар андоза ва
шумор, ҳадду шумор.

Агар бешмӯрӣ, нест андозу мар,
Ҳама аз табира шавад гуш кар. Фирдавӣ

АНДОЗ انداز 1. миқдор; миқёс; шумор; чен, улчак.

Муслим бинии Зиёд ... гуфт: Бигӯй, то биравад ва
ин лашкар бинад, ки ба чӣ андоза аст.

«Таърихи Наршахӣ»

Аз ҳар тарафе ки андар ой,
Андозан он тараф намой. Ҳоқонӣ

ба андоза на зиёду на кам, муътадил, миёна.

Сӯфӣ ар бода ба андоза хӯрад, нӯшаш бод,
Варна андешаи ин қор фаромӯшаш бод. Ҳофиз

2. ҳадду дараҷа; аз андоза берун аз ҳад зиёд.

Гуруҳе зи қипчоку қавми Хито
Зи андоза берун ниҳоданд по. Сайёдо

аз андоза берун шудан аз ҳад гузаштан, аз дараҷа
таҷовуз кардан.

Соҳӣ, ғами ман баландовоза шудааст,
Сармастин ман бурун зи андоза шудааст. Хайём
андоза ниғаҳ доштан ҳад ниғаҳ доштан, доистани
мавқеи худ.

Андоза ниғаҳ дор, ки андоза нақўст,
Ҳам лонки душман аст, ҳам лонки дуст.*

3. маҷ. ҳад, имконият.

...Ки ҳар кас, ки андозаи хешро
Бибинад, бидонад каму бешро. Фирдавӣ

◇ андоза гирифтани қиёс гирифтани, қиёс қор кар-
дан, бо қиёс қиёс намуна қор кардан.

Гар андоза зи чашми хеш гирад,
Ба охуе сад оху беш гирад. Низомӣ

АНДОЗАГИР اندازگير ченкунанда, улчаккунанда, массох,
массохатгар.

Масохаттаргон дошт андозагир,
Бад-он шуғл бигмошта сад дабир. Низомӣ

АНДОЗАШИНОС اندازشناس донандан мавқеъ,
мавқеъ-
шинос, касе, ки ҳадду андозани ҳудуд рӯя мекунад.

Хурсанд ба неку бадн худ бояд буд,
Андозашиноси ҳадди худ бояд буд. Манучехрӣ

АНДОИДАН اندايدن ниғ. андовидан.

АНДОИШ اندايش 1. молиш.

...Ба ба рағғанхоҳе, ки ҳаргиз ҷунон падида буд,
андош карда. «Таърихи Систон»

2. қаҳғил кардан, андова кардан.

АНДОИШГАР اندايشگر ниғ. андовагар.

андой اندای ниғ. андо.

АНДОЙ اندای ниғ. андо I.

АНДОМ اندام 1. бадан, тан, қадду қомат.

Бубин зи пираҳан андоми нозукаш, ки мағар
Дар об гашта аён акси долаву суман аст. Ҷомӣ

Дар қафи у соғару дар парниёи андоми у,
Ин булур андар булур аст, он ҳарир андар ҳарир.
Ломей

2. узви бадан; андоми зинт узви номақбул, нозебо.

Танаҳ нуқран поку рух чун бяхишт,
Бар у-бар набини як андоми зинт. Фирдавӣ

андоми ниҳонӣ узве аз бадан, ки аз назари бетона
пинҳон доштан лозим аст, авратайн; 3. маҷ. зебиш;
тартиб, дурустӣ.

Бе васли ту дил дар барам ором нагирад,
Бе суҳбати ту қорӣ ман андом нагирад. Мушзӣ

АНДОХТАН انداختن 1. афғандан, ғалтондан; партофтан.

Ба шер даровехт ва шерро бар замин бияндохт.

Авофӣ

Ҳар гоҳ он бут гум шудӣ, ё шикастӣ ё қўҳна шудӣ,
чун рузи бозор шудӣ, дигаре хариданди ва он қўҳ-
наро бияндохтандӣ. «Таърихи Наршахӣ»

То чанд нуҳуфта монад ин роз,
Хез, аз руҳи роз парда андоз. Шоҳин

2. дарафкандан, партофтан ба ҷое.

Бихишти адн агар хоҳӣ, биё бо мо ба майхона,
Ки аз пой хумат яксар ба ҳавзи Кавсар андозем.

Ҳофиз

Муқаннат ба наздики он танӯр рафт ва ҷома
берун кард ва ҳештаро дар танӯр андохт.

«Таърихи Наршахӣ»

худо ба мулки дигар андохтан азми мулки дигар
кардан, ба кишвар ва мамлакати дигар кучида раф-
тан.

Сухандонию хушхонӣ наметаваранд дар Шероз,
Биё, Ҳофиз, ки мо худро ба мулки дигар андозем.

Ҳофиз

3. паррондан.

Ду тир дар як камон ниҳод ва бикашид ва би-
яндохт. *Авфӣ*

Тафзулан якеро худӣ амир нишон гирифт ва би-
яндохт. *Аҳмади Доғиш*

ҳаданг андохтан тир задан.

Бас, кас, ки ба наъми ин фасона
Андохт ҳаданг бар нишона. *Шоҳин*

4. густардан, паҳн кардан (дар бораи бисот, фарш).

Бархост падар ба шодмонӣ,
Андохт бисоти комронӣ. *Ҳисолий*

5. гирифтӯр кардан, дучор гардонидан ба ҷизе.

Малакоро дар фалак нишон ба доми нишқ андо-
зад.

Адохое, ки он зулфи парешон дар бағал дорад.

Махфӣ

6. задаи (лагад ва ғ.).

Ҳар қадом муште ва лагаде бар у андохта нонӣ
уро тороч карда(нд). *Аҳмади Доғиш*

7. рондан, пароканда кардан.

Ҳар қавмеро ба биёбонҳо ва водихо андохт.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

АНДОЪ انداء *ниг.* андо III.

АНДОЯ اندايه *ниг.* андова.

АНДОСОЛ انسالة *чандосола.*

Худ суҳбати андосола бигзор,
К-ӯ марди ғариби нотавон аст. *Анварӣ*

АНДУДА اندوده 1. сифати феълӣи ваҷони гузаштаи ан-
дудан; 2. пушидашуда бо ҷизе.

Чу хурмо ба ширинӣ андуда пӯст,
Чу бозаш кунӣ, устухоне дар уст. *Саъдий*

Қалби андудан Ҳофиз бари у харҷ намуш,
К-ни муомил ба ҳама айби нӣшон бино буд.

Ҳофиз

АНДУДАН اندودن андова кардан; ҷизе ба рӯи ҷизе мо-
лидан, рӯкаш кардан.

...Ки пеши вай ислоҳи шеъре чунин

Ба гил баъти маъмур андудан аст.

Қамоли Хуҷандӣ

Дил, ки аз хун руҳам андул, бар у гу, ки хушам,
Ки ба бозори ғам он қалби зарандуд бирафт.

Ҷомӣ

◇ чашман хушред ба гил андудан киноя аз ҳақиқатро
пӯшондан.

Намешавад ба гил аялуд чашман хушред,
Замон-замон асари нури у зиёдатар аст.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

АНДУЗИДАН اندوزيدن *ниг.* аялудхтан.

АНДУХТАН انداختن 1. ҷамъ овардан, ҳосил намудан,
фароҳам овардан.

Чун назар дӯхт ба ҳар тирӣ ту чашм, он ҳама тир
Як ба як дар назараш дӯхта аялудхт буд.

Қамоли Хуҷандӣ

Рӯзе ду ба хидматаш ниҳод сар,
В-андузад аз он муҳит гавҳар. *Шоҳин*

2. маҷ, дарк кардан, фаҳмидан.

Зиёуддини Юсуф... ба омӯхтани каломӣ араб ва
андуختани қавоиди фунунӣ адаб иштиғол намуда...

Ҷомӣ

Мазмуни вай, он чи буд, аялудхт,
Ғаҳ об шуд аз ғазал, ғазе сӯхт. *Шоҳин*

АНДУҲ اندوه *ғам, аламу дард, гӯсса, хузи, озор, кул-
фат.*

Наҳандам бар аялудхӣ кас барқурор,
Ки аз барки ман дар ман афтад шарор. *Низомӣ*

Аялудхӣ дили сӯхта дилсӯхта донад. *Зарбулмасал*

аялудх хурдан ғам хурдан.

АНДУҲГИН اندوهگين *ғамгин, аялудхнок, маҳзун.*

Мояи шодиям он буд, надонам ба чи ҷиз,
Шод созам ғами ин хотири аялудхгинро! *Ҷомӣ*

АНДУҲГУСОР اندوهگسار *касе, ки барои дигарӣ
дилсӯзӣ мекунад, ғамхор.*

Ба гетӣ маро худ ҳамин асту бас,
Чи аялудхгусоро чӣ фаръедар. *Фирдавсӣ*

АНДУҲОН اندوهان *4. аялудх.*

Зи нав гириҷи дигар оғоз кард,
Дари аялудхони дилаш боз кард. *Фирдавсӣ*

Қудакон он ҷо ништаданду ниҳон,
Дарс меҳонанд бо сад аялудхон. *Рӯмӣ*

АНДУҲСАРОЙ اندوهسرای *ҷон серғам; ин аялудх-
сарой киноя аз дунё.*

Дар ин аялудхсарон печ дар печ
Бародарзодае дорад, дигар ҳеҷ. *Низомӣ*

АНЗОР ا. انتظار *4. назар.*

Он чи аз авзон фалаки ва анзори сатҳу наҳс
маълум карданд, дар силки тахрир кашанд.

«Равзат-ус-сафӣ»

АНИД ا. عنيد *сарқаш, раджунанда, бентоат, хулғай,
инодҷор.*

Ин масал бинишар, ки шоб дузди анид
Дар буни девор хуфӣ деборид. *Рӯмӣ*

АНИН ا. ائین *вола, зорӣ, оху ӯвоило; охи вазнин ва
дарднок.*

Ба [шер] аялудх нола сар кард ва ба даст ишора
мекард, ки «пештари ман ой!» *Аҳмади Доғиш*

Мекунад ҳар дам аялудх ибтиҳол,

То эя нуқсон воҳаҳад, ёбад қамол.

«Гулишани тавҳид»

АНИС ا. انيس *ҳамдам, рафиқ, ёр, дӯст, ҳамсуҳбат, му-
нис.*

Анисӣ кунҷи танҳой китоб аст,
Фуруғи субҳи доноӣ китоб аст. *Ҷомӣ*

◇ анис аъзо а) чашм, дид; б) маҳбуба; чиз мат-дуб, дилкаш; анис хотир маҳрам дил, ҳолдон, хотирхоҳ, маҳрам ғаму шодӣ.

Анис хотир бечорагонӣ,
Муфареҳномаи оворатонӣ. *Убайди Зоконӣ*

АНИФ *а.* عفيف дурушт, саҳт; саҳтмӯмила, саҳтгир.

... Сухакони сард гуфт ... ва хитобҳои аниф кард.
«Равзат-ус-сафо»

Писар баъд аз он, ки адаби балеғ дида... ва зачри аниф кашида буд, .. рӯй ба шаҳр овард.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

АНИҚ *а.* انيق зебо, хушрӯй, қашанг; ақиб.

АНИҚА *а.* انيقة муаннаси аниқ.

Гӯши хуши таломиз аз натоиҷи баҳри ... нико-ти дақиқа ва ҷавоҳири аниқ гаронбор гашт.

«Равзат-ус-сафо»

АНКАБЎТ *а.* عكبوت тортанак.

Баҳри рӯй мекунам бофандагӣ чун анкабӯт,
Хона ҳамчун дорбоз аз ресмон бошад маро.

Сайидо

Соз чун анкабӯт доми магас,
Сайди Анқо агар шиқори ту нест. *Туграл*

◇ (ни) анкабӯти зарринтор киноя аз офтоб.

Доми ки анкабӯти зарринтор
Пораи шаҳри зубоби маи аст. *«Баҳори Аҷам»*
анкабӯти устурлоб қисми устурлоб, ки сӯроҳиҳо до-рад; *ниг.* устурлоб.

Субҳ чун анкабӯти устурлоб,
Бар аруси замин танида ӯлоб. *Низомӣ*

АНКАРУЛАСВОТ *а.* انكارالصوات бадовоз; овози нофорам, садои нохуш.

Мутрибе дидам бадовоз, ки гуфти, «инна анка-руласвот» дар шаъни уст. *Саъдӣ*

АНМУЗАЧ || УНМУЗАЧ||НАМУЗАЧ || НУМУЗАЧ

المودج||نمودج шакли арабишудан намуда.

Дар навоҳии шахр боге буд... анмузаҷи аъло иллийн (боғи бихишт). *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

АННОБ *а.* عناب ангурфуруш.

АННОН *а.* انان марди бисёр нолақунанда, зориқунан-да.

АННОНА *а.* انانة муаннаси аннон.

Фозили доно гуфт: ... Онҳо [занон] ба се қис-манд: аввал занӣ ханнона, дувуҷум—маннона, сейҷум занӣ аннона. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АНО I *а.* انا ҷонишини шахси шахси яқуми танҳо ман; сано ва лоғайрӣ қардан маммани қардан.

Хар кас хар ҷо, ки буд, ... ано ва лоғайрӣ кар-да, сар ба дигаре фуруд намеовард.

«Таърихи Фариста»

АНО II *а.* عنا заҳмат, ранҷ, машаққат.

Ту, эй тавонгари хусн, аз анои дарвешон
Хабар надорӣ, агар ҳастанду гар решанд. *Саъдӣ*
дар ано андохтан ба ранҷу машаққат гирифторм на-мудан, азоб додан, заҳмат расонидан.

Мо низ сари роҳҳо нигоҳ дорем ва расулдорро бо мол бигирем ва дар бало ва ано андозем.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

дар ано будан дар азобу машаққату ранҷ будан.

Дилам, қ-аз назмсанҷи дар ано буд,

Зи фикри қофия дар танго буд. *Ҷомӣ*

дар ано доштан дар азобу машаққат гузаштан.

Ба аҳди ҷун ту вазиреву инҷунин шохе

Раво бувад, ки маро ҷарх дар ано дорад.

Убайди Зоконӣ

АНОДИЛ *а.* عنادل ҷ. андалеб.

Чу ғаброн лола дар оташфинонӣ,
Мӯҳаррар бар анодил зандохонӣ. (1)

Убайди Зоконӣ

Бар шохӣ сарви гулшан бо сад тараб қаморӣ,

Дар шуқри дидани гул нағмасаро анодил. (1)

Васалӣ

АНОКИБ *а.* عناكيب ҷ. анкабӯт.

АНОМ *а.* انام мардум, халқ.

Ваҳми аном роҳ наббад ба шарҳи он-ҷ
Дар Шому Рум хисраву шохӣ аном кард.

Муизӣ

АНОНИЙ(ЯТ) *а.* انانييت 1. маммани, худбинӣ, худлисан-дӣ; ба худ марғур шудан.

Дид ҳоку анҷуму афкорро маҳкуми худ,
Қард даъвои анонийят ба тадриҷи умур. *Фузулӣ*

2. шахсият, вучуди шахс; нафс.

Агар инсон фарз кунад, ки узве аз аъзон у
мисли исбаъ мунзадми шавад, дар анонийяти у
ҳеҷ нуқсон наёяд. *«Ахлоқи Ҷалолоӣ»*

АНОР *а.* انار мевае, ки сурхпӯст буда, донхояш низ сурх ва ширин ё туршак ва обдор аст.

Ба сад дил(и) хун дар ин ҷо чун анорам,
Беҳӣ харғиз ба кори худ надорам. *Мулҳаз*

анори тавқдор давъе аз анор.

Хуни ҳама лолан баҳораш

Дар гардан анори тавқдораш. *Мӯҳсини Таъсир*

◇ анори Ёсин аноре, ки мувофиқи ақидаи хурофӣ агар дар иди Наврӯз чил ё сад бор бар он суран «Ёсин» қонанд, хар кас онро биқарад, дар тамоми сол аз беморӣҳо раҳой мебад.

Себи ғабраг агар ба даст афтад,

Беҳтар аз сад анори Ёсин аст. *Соиб*

анори Фарҳод мувофиқи дoston, дарахти анори аф-сонавист, ки гуё аз дастаи табаре руидааст, ки Фарҳод дар вақти шунидани хабари марги Ширин худашро кушта буд.

АНОСИР *а.* عناصر ҷ. унсур.

Анрому аносиру мавоид—аъзо,

Тавҳид ҳамин асту диғарҳо—ҳама фан. (1)

Ибни Сино

◇ аносири арбаа ҷор унсур—обу оташу ҳоку бод, ки ба ақидаи қадимӣ гуё тамоми мавҷудот аз онҳо пайдо шудааст.

АНОЪ *а.* عناء *ниг.* ано II.

АНСИТУ *а.* انسيتو сираи амри арабӣ гуш қунед, эъти-бор, диҳед!

Анситу, аъни ки обатро ба доғ,
Ҳин, талаф кам кун, ки лабхушк аст боғ. *Румӣ*
АНСОБ а. انساب қ. насаб.

Мурод аз ин китоб ду матлуб аст: яке зикри
ансоби ва силсилаи аъҳо... «Маҷмаъ-ул-ансоби»

Пас шарти мо андар аввали китоб он будааст,
ки ансоби бузургон, ки номӣ эшон ёд карда шавад,
бозгирем. «Таърихи Систон»

АНСОР а. انصار қ. насир.

Хасм заифу хор шуда ва девор бе аъвону ансор
монда, чи гуна бозгардем?! «Ҷомеъ-ул-таворих»

АНФ а. عنف ниг. унф.

АНФАСТ а. انفاست танидан анкабут, турӣ тортанак.

Анкабуте балони бар дили ман
Гирд бар гирд бартаида анфаст. *Хисравӣ*

АНФАЪ а. انفع фонданоктор, муфидтар, манфиатноктар.

Илме, ки кофили таҳқиқи кайфияту русуми тариқи
таҳлили ин соҳдати узмо бошад, аҳамии улум
ва анфан он тавонад буд. «Ахлоқи Ҷалоли»

АНФОС а. انفاص қ. нафас.

Бишқуфт, Қамол, аз ту ба ҳар ҷо гули маънӣ,
То шуд ҷу сабо мунташир анфоси ту ҳар су. (1)
Қамолӣ Хучандӣ

Ҷомӣ, анфоси умр муғтанам аст,
Ишқитон ҳаёт дам ба дам аст. (2) *Ҷомӣ*

♦ анфоси анбарфширон киноя аз суханхон дилиниши.

Равонпарвар анфоси анбарфширон
Эи гулдори фирдавс додӣ нишон. *Хоҷа*
анфоси булбул овозхон будбул.

Саломе чун насими сунбули гул,
Ки бошад ҳамдаи анфоси булбул... *Шавкат*
анфоси Масех (ё Масехо) дами Исо, ки ба ақидаи
динию хурофӣ гуё вай бо дамаш мурдаро зинда мекардааст.

Шарбати унуби ёқути лаби ҷонпарвараш
Қорӣ анфоси Масеху оби ҳайвон мекунад. *Дой*
Ба ҳар маҳфил, ки он шӯхи парирӯ дар сухан ояд,
Барад эъҷозӣ лаълаш қадри анфоси Масехоро.
Туғраӣ

АНФОУС а. انفس қ. нафс; ♦ анфусу офоқ олами ботинӣ
ва зоҳирӣ.

...Ки маъшӯқи дили ушшоқ ишқ аст,
Баҳори анфусу офоқ ишқ аст. *Нозим*

АНФУСИ а. انفسӣ мансуб ба анфус, ботинӣ.

...Амсоли офоқӣ ва анфусӣ дар нафс илҳо меку-
нанд. *Аҳмади Донии*

АНЪАНА а. عننة аз гуфтори чанд нафар ба тартиб во-
қеае ё ривоятро нақл кардан; расму қоидаҳое, ки аз
насл ба насл мегузаранд.

Ҳадиси баҳои хайр, ки аз мутақаддимон воқеъ
шуда, ба тасаллулу анъана ба самъи мутаваххирон
муяссар шуд. «Ахлоқи Мухсинӣ»

АНЪОМ а. انعام қ. наам II.

Тамомати ғаллот талаф ғашт ва анъом тороҷ
шуд. «Таърихи Систон»

Ҳавошӣ он ҳаволи аз анъоми ӯ танг омада буд.
Авфӣ

АНЪОҶ а. انماҷ қ. наъҷа.

Бар ту зулм кардааст, ки наъҷаи туро ба анъоҷи
хеш музаим сохта. «Равзат-ус-сафҳо»

АНЪЕБ а. انياب қ. ноё II.

АНҚАРИБ а. عنقريب дар ин наздикӣ, ба наздикӣ; ба зу-
дӣ.

Табаҳ гардад он мамлакат анқариб,
Қаз ӯ хотирозурда гардад ғариб. *Сағдӣ*

Ҳар кас, ки моли новоҷиб аз раият биситонад,
анқариб ваболи ӯ бошад. «Маҷмаъ-ул-ансоби»

АНҚИЕ а. انقيا қ. нақӣ.

Саид Ҳасани Маданӣ ... аз анқиеи Мадина буд.
«Таърихи Фариста»

АНҚО а. عنقا 1. мурғи афсонавӣ, ки гуё дар кӯҳи Қоф
зиндагӣ мекардааст; муқ. Симуғ.

Анқо шикори кас нашавад, дом бозчин,
Қин ҷо ҳамеша бод ба даст аст домро. *Ҳофиз*

Анқоро ба дом натавон гирифт. *Зарбулмасал*
2. маҷ. чизи ноёфт, ҷизе, ки номаш ҳасту худаш нест.
Ҷустуҷу кам кун, дило, к-аз давлати дунхима-
тоҷ

Нашъан осудагӣ анқост дар даврони мо. *Махфӣ*
♦ анқон заррин (ё зарринбод) киноя аз офтоб.

Ҷунон буд шоҳ аз ғамӣ дилситон,
Ки анқон заррин бишуд э-ошён. *Шодӣ*
анқон фалак киноя аз офтоб.

Ғашт анқон фалак сайди уқоби ҳашматат,
Нохунаш аз моҳи пав, хун аз шафақ бин вақти
шом. *Восифӣ*

анқон сабз киноя аз осмон; чун Анқо будан ноёб
будан, камёб будан.

Дар Бухоро ғайр аз се ҷо ҷинси китоб чун Анқо
буд, ёфт наместуд. *Садрӣ Зиё*

АНҚОГИР а. عنقاگیر сайдҷунандан анқо, сайёди моҳир.

Он яке дар шикор анқогир
В-он дигар аз каботи ӯ шуда сер. *Саавдо*

АНЪША а. انوشه 1. хушхол, шод, хурсанд, хушбахт, сао-
датманд.

Қушодадилорро бувад бахт ёр,
Ануша касе, к-у бувад бурдбор. *Фирдавсӣ*

Ануша хур, тараб кун, ҷувдон зи,
Дирам деҳ, дуст хон, душман парокан!
Манучехрӣ

2. офарин!, марҳабо!, зиҳн!
Ниҷандиав ҳам шодмонӣ зи туст,
Ануша далере, ки роҳи ту ҳуст! *Фирдавсӣ*

3. маҷ. шароби ангура.

АНҚО(Ъ) а. انقا. қ. нахъ II.

Ръзати ... Махмуд ба атроф ва анқон он вилоят
расид. «Равзат-ус-сафҳо»

Ҳар ранг зулму тааддиро бар сари абнои ватан
меоварданд ва анқон бедодиро дареғ намедоштанд.
Садрӣ Зиё

АНҶОР *a. انهار* ч. наҳр II.

Обҳои уюну анҳори он фасақа чушидан гирифт.
«Равзат-ус-сафо»

Бешае буд муштамил бар анҳори ... гуногун.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

АНҶОЪ *a. انجا* нис. анҳо(ъ).

АНҶАБ *a. انجب* наҷибтарин, шарифтарин, аз ҳама асил-тар.

Он писар ... анҷаби авлоди ман буд.
«Равзат-ус-сафо»

АНҶИДА *انچيده* реза-реза шуда, пора-пора шуда; *мач*, захминшуда, *мачруҳ*.

Замин хаста аз хуни анҷидагон,
Ҳаво баста аз охи ранҷидагон. *Нисомӣ*

АНҶИДАН *انچيدن* реза-реза кардан, пора-пора кардан.

АНҶИР *انجير* меваӣ пирини гуштдори мулоим, ки зарб ё сиеҳранг аст.

Гирифторам дар ин бустон мани пир
Ба дасти гушмоли ғам чу анҷир. *Мулҳам*

АНҶОМ *انجام* оқибат, охир, интиҳо, поён.

Оташе нест, ки охир нашавад хокистар,
Паи анҷом намегири аз оғоз чаро? *Бедил*
Пир гардиёму шуд аҳди ҷавониҳо туро,
Гаштааст анҷоми мову мешавад оғози ту.

Шавкат

◇ анҷоми гул умри гул, даврани ҳаёти гул.
Булбуло, аз наххати гул наххае форге мабош,
Як-ду рузе беш набавад дар чаман анҷоми гул.

Имло

анҷому фарҷом ҳосил ва натиҷаи охири.

Чунин аст анҷому фарҷоми ҷанг,
Яке тоҷ ёбад, яке гӯри тағ. *Фирдавӣ*

анҷом гирифта (ё ёфта, пазируфта) ба охир раси-дан, тамом шудан.

Моҷарон ману маъшуқи маро поён нест,
Ҳар ҷи оғоз надорад, напазирад анҷом. *Ҳофиз*
анҷом аз оғоз хондан охириро аз аввал муайян кар-дан, пешбини кардан.

Ба охир чунин гуфт: Эй моми ман,
Зи оғоз хонанд анҷоми ман. *Савдо*

АНҶОМИДАН *انجاميدن* ба охир расидан, ба поён раси-дан, тамом шудан; ба вуқӯъ анҷомидан воқеъ шудан, рӯй додан.

Инҷунин фатҳе, ки дар ин... вилоти Хуросон
ба вуқӯъ анҷомид, ҳеҷ як аз аҳли таворих ва муар-рихони ҷаҳон нишон наметиданд. «Фатҳнома»

АНҶУМ *a. انجم* ҷамъ I. ч. наҷм I.

...Ки аз гардун насадад нури хур гум,
Нагирад равнаке бозори анҷум. *Ҷомӣ*

2. *кино* аз қатраҳои ашк.

Дар кунҷи ғам нишаста шаб то сахар ба ёдат
Резам зи дила анҷум, эй рашқи мох, бе ту. *Сайидо*

◇ анҷуми обнуъ *кино* аз ситораҳо (дар шаби торик).

...Ки ин чарху ин анҷуми обнуъ
Басе ёд дорад чу Бахрому Тус. *Ҳофиз*

аз домани субҳ анҷум рехтан аз назарҳо пинҳон шу-дан ситорагон ҳангоми субҳ.

Чок аст гуё пирохани субҳ,
Анҷум бирезад аз домани субҳ. *Туграл*

АНҶУМАН *انجمان* 1. ҷамъонад, маҷлис, ҷамъонади мар-дум.

Мағу афсонаи Маҷнун, чу ман дар анҷуман бо-шам,

Аз у боре чаро гӯяд касе ҷое ки ман бошам. *Ҳилолӣ*

анҷумани қурб маҷлиси бериё, ҷамъонади хосу холи-сона, ки дар он рақибон набоянд.

Ку анҷумани қурб, ки то бол кушоам,
Парсухта перохани шамъе чу гул афтам? *Урфӣ*

анҷуман кардан (ё сохтан) маҷлис барпо кардан.

Баъд аз ин роз, Ҳилолӣ, натавон дошт ниҳон,
Ки ба ҳар хилват аз он анҷумане сохтаанд. *Ҳилолӣ*

анҷуман шудан ҷамъ шудан, гирд омадан.

Шуданд анҷуман бар дари шаҳриёр,
Бад-он то чаро кардашон хостор. *Фирдавӣ*

2. *мач*, одамон, халқ.

Ба назм орам ин номаро, — гуфт, — ман,
Аз у шодмон шуд дили анҷуман. *Фирдавӣ*

◇ анҷумани ғардунаймо ҳафт саёба; анҷумани Қах-кашон роҳи Қахкашон, ки сафеди миёни осмон аст, Миҷарра.

Дол ба гетӣ зулом сояи хоки сиеҳ,
Ефт зи анҷум фуруғ анҷумани Қахкашон. *Ҳоқонӣ*

АНҶУМАНГОҲ *انجمانگاه* маҷлисоғо, ҷон ҷамъонад.

Ба байат дар он анҷумангоҳ буд,
Зи аҳволи пешина оғоҳ буд. *Нисомӣ*

АНҶУМАНСОЗ *انجمان ساز* *кино* аз хирадмалд, донишманд.

Ҳама анҷумансозу анҷуминос,
Ба талбири ҳар шугъл соҳибқисс. *Нисомӣ*

АНҶУМСИНОҲ *انجمسپاه* он ки лашкари бисёр дорад, серлашкар.

Ин шаҳр ба дасти ин подшохи анҷумсиноҳ фатҳ
мешавад ва ҳар яке аз мо ба сиесате ва укувате
гирифтор меоем. «Фатҳнома»

АНҶУМШИНОС *انجمشناس* ситорашинос, мунаҷҷим.

Ҳама анҷумансозу анҷуминос,
Ба талбири ҳар шугъл соҳибқисс. *Нисомӣ*

АНҶУМҲАШАМ *انجم هشتم* дорон лашкари фаровон; ◇
шоҳи анҷумҳашам *кино* аз мох, моҳтоб.

Чу заррин алам баркашад субҳидам,
Сипар бифканад шоҳи анҷумҳашам. *Ҷомӣ*

АНҶУҲ *انجوش* ҷини пусти чехро бадан.

Шудам пир бад-ин сону ту ҳам худ ва ҷавонӣ,
Туро сина пури анҷуҳу ту чун ҷафта қамонӣ. *Рӯдакӣ*

АНҶУҲИДАН *انجوخيدن* ҷини оқияг пайдо кардани пусти
рӯй ё тани одам.

АОДИ *a.* اعدای душмانون.

Чу килки руйсияҳ пеш аз он ки сар бибуранд,
Сари забони аоди ба теғ бодо шаҳ. *Бадри Чоқи*

АОЗИМ *a.* اعظم. аъзам.

Ҳар як аз аозим фароҳури ҳол сухане мерон-
данд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Аозими умаро ... бо ҳам иттифок карда сав-
ганд хурданд, ки муҳолафати якдигар накунанд.
«Равзат-ус-саф»

АОЛИ *a.* اعلى чамъ 1. ҷ. аъло; 2. бузургон, одамони
баландмартаба.

Дар ин қабила ақобиру асоғир ва алоию адони
мебошанд. *«Равзат-ус-саф»*

3. баландҳо, ҷойҳои баланд.

Он бихишт бустоне буд бар аolini Чабалудёкут...
«Равзат-ус-саф»

АПЬОН ю. ايون ниг. афъон.

АР I ار шакли кӯтоҳшудаи араб.

Ҳар киро 3-ин гуна бошад мохруе мушқий,
Ҳаст маъзур, ар наёсод замоне аз тараб. (I)
Фарруҳи

Ҳастам зи чон ғуломат, аммо гурезоям,
Сад борам ар фуруши, бигезаму биёям. (I)
Ҷомӣ

АР II ||APP ар шакли кӯтоҳшудаи араб.

На ман беш дорам зи Чамшед фар,
Ки биб(у)рид душман миёнаш ба ар. *Фирдавӣ*

АРАБ *a.* عرب номи халқе, ки ҳоло дар Шарқи Наздик
ва Африкаи ҷанубӣ зиндагӣ мекунад.

3-он рӯз ба арсаи замона
Шуд ҷои араб сиёҳхона. *Ҳимолӣ*

АРАБПАРВАР عرب‌پرور шахсе, ки дар байни арабҳо
тарбия ёфтааст, парвардаи араб.

Он биёбонии арабпарвард
Кори мулки аҷам надонад кард. *Низомӣ*

АРАБИ عربى 1. мансуб ба араб; 2. забони араби.

Мардумони Бухоро ба аввали ислом дар намоз
Куръон ба порсӣ хонданд ва араби натавонистан-
дӣ омӯхтан. *«Таърихи Наршахӣ»*

АРАЗ *a.* عرض 1. фалс. аломати зоҳири ашёе, ки ба зо-
ти худ қоним намебошад, мас. ранг ба матоъ; муқобили
ғавҳар 2.

... доништа омад, ки ҳастӣ ба ҷавҳар ва араз
муқасим шавад. *Ибни Сино*

Вучудӣ ишқ бе ошқ ҳаёл аст,

Аразро арзи беҷавҳар муҳол аст. *Ҳазик*

Аразро ҷудой набошад эҷ ҷавҳар.*

То табиб мантиқ надонад ва ҷинсу навъ наши-
носад, дар миёни фалс ва ҳосса ва араз фарқ на-
тавонад кард. *Низомии Арузӣ*

2. беморие, ки дар натиҷаи бемории дигар рӯй ме-
диҳад; беморӣ.

У ба баҳонаи арази мараз... тааллул ҷона дошт.
«Равзат-ус-саф»

АРАЗӢ *a.* عرضى мансуб ба араз.

АРАСОТ *a.* عرصات чамъ 1. ҷ. арса 1; 2. маҷ. қиёмат;
майдони қиёмат.

Гувоҳи исмати ман рӯзи хашр дар арасот
Ҳамин бас аст, ки бо ишқ ошно шудаам. *Исмат*

АРАФА *a.* عرفة 1. номи кӯҳест дар Арабистон; 2. рӯзи
9-уми моҳи зилҳиҷҷа, ки ҳоҷиён дар кӯхи Арафа чамъ
меоянд.

АРАФОТ *a.* عرفات ҷои чамъ шудани ҳоҷиҳо дар 9-уми
моҳи зилҳиҷҷа дар наздикии Макка.

Агар ту руҳ бинамой миёнан арафот,
Ҳазор ҳоҷи бечораро кунӣ бедил. *«Хористон»*

АРАШ ارش 1. оринҷ; 2. маҷ. андозон паймонӣ аз оринҷ
то сари ангуштон; аршин, олчин.

Қаманде ба фитрок-бар сӣ араш,
Қамоне ба бозу, зиреҳ дар бараш. *Фирдавӣ*

Болю девор бист араш иртифӯш дорад ва паҳ-
нон девор даҳ араш. *Носири Хисрав*

АРАҚ *a.* عرق қатраҳои об, ки аз зерӣ пушт мебарояд.

Созӣ арақ ба доман аз он чехра пок, хайф
3-он рашхан ҳаёт, ки домон фуру хурад. *Ҷомӣ*

◇ арақ афшондан (ё фишондан) меҳнат кардан, заҳ-
мат кашидан.

Ганҷ бардошт, ҳок агар бишқофт,
Арақе гар фишонд, ғавҳар ёфт. *Бедил*

арани инфило доштан шарм доштан, хиҷил шудан,
хиҷолат кашидан; дар арақи шарм ғута хурдан дар
шарм ва хиҷолат мондан.

То чехраи ту дар арақи шарм ғута зад,
Ҳар оруз, ки дар дили ман буд, об шуд. *Соиб*
ғарки даръён арақ гаштан бисёр заҳмат кашидан,
саҳт меҳнат кардан.

Ғарқи даръён арақ гаштан ба касби эътибор,
Дар муҳити обрӯ худро шиновар доштан. *Асирий*

АРБАА *a.* اربعة чор, чоргона.

Расадӣ Элхониро бино ниҳоданд ба иттифоқи
хукамони арбаа: Муайидиддини Араи, Фахриддини
Марогӣ, Фахриддини Ахлотӣ ва Наҷмиддини Даб-
рош Қазвинӣ. *«Ҷомеи-ут-таворих»*

АРБАДА *a.* عريده ситеза, ҷанҷол, ҷанҷуи; ғавго.

Шехна бадмаст, ки у хун кунад,

Арбада бо пиразане чун кунад! *Низомӣ*

Зоҳид аз арбадан эшон бедор шуд ва хурӯш
баркашид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

АРБАДАЧӢ(Ӣ) عربله‌چو(ي) ҷанҷуӣ, ситезаҷуӣ, ҳангома-
ҷуӣ.

То кай, эй арбадаҷу, субҳи маро дорӣ шом,
Бар дили суҳтаам раҳм кун, эй моҳи тамом. *Сайидо*

АРБАИН *a.* اربعين 1. чаҳил; 2. муддати чилрӯзе, ки су-
фиён дар ғушае ба танҳоӣ риёзат ва ибодат мекунанд,
чилла.

Ман аз салосан ғассола дидаам сирре,
Қи зоҳидон ба ҳазор арбаин намебинанд. *Ҷомӣ*

3. рӯзи ҷилум пас аз марги касе.

◊ арбаии муғон чил рузе, ки барои ба қиём омадани шароб даркор будааст.

Маро 8-арбаии муғон чун напурси,
Ки чил суҳб дар муғсаро мегузрезам. *Ҳоқонӣ*

АРБИТА *а. اربطة* қ. работ.

Шаҳре ободон дидам бо қасрҳо ва бозорҳо ва масоҷид ва арбита, ки онро ҳадду васф натавон кард. *Носири Хисрав*

АРБОБ *а. ارباب* қ. раб(6); ◊ арболи ақл оқилон, доноён, фозилон, хирадмандон, донишмандон.

Дар он ватан, ки зи арболи ақл анҷуман аст,
Туи ба ҳуҷҷати таҳқиқ сайидулаллоб. *Муизӣ*
арболи басират (ё басорат) ҳақиқатбинон, дурандешон; мутафаккирон.

Пешӣ арболи басират гуфтугӯи нишқу ақл
Ҳаст чун бедорию хоби гарон-аз ҳам чудо. *Соиб*
Шеърӣ ман ё дури дандони ту бошад хуштар
Назди арболи басорат зи гуҳарҳои хушоб. *Савдо*
арболи вафо вафодорон, одамоне, ки ба аҳду паймон побанданд; арболи давлат давлатмандон, сарватдорон, бойҳо.

Бар дари арболи давлат нест ғайр аз ғирбод,
Пашшӯе берун намеояд зи меҳмонхонае. *Сайидо*
арболи дарӣ аҳли дард; *киноя* аз одамони боҳабар ва огоҳ.

Накард дар дилатон ҷой нолаи Чомӣ,
Дарег, к-аз ғамӣ арболи дард беҳабаред. *Чомӣ*
арболи дониш *ниг.* арболи ақл.

Намонад касе зери чархи кӯҳан,
Зи арболи дониш бимонад суҳан. *Ҳочу*
арболи заъқ *ниг.* асҳоб (асҳоби заъқ); арболи истех-қоқ онҳое, ки сазовори ғрианд, муҳтоҷон, мустаҳқиқон.

Ҳазор дирхам ба ту додам, то бар арболи истех-қоқ сарф намоӣ. *Равзат-ус-саф*
арболи камол *ниг.* арболи ақл.

Нест чини худписандӣ боби арболи камол,
Юсуфе дорам, ки донанд қазри чоҳ онноро. *Садрӣ Сарир*

арболи кашфу яқин аҳли тасаввуф ва донишмандон.

Бар он бахр як маснаӣ доштам,
Ки тухми ҳақоқиқ дар у коштам:
Ҳама нуктаҳои ҳақимони дин,
Ҳақоёти арболи кашфу яқин. *Чомӣ*

арболи кина душманон, нотавабонинон.
Ғамӣ ҳабиб нихон бех зи гуфтугӯи рақиб,
Ки нест синаи арболи кина маҳарон роз. *Ҳофиз*
арболи мақорим соҳибони хулқу ашвори писандаи арболи мақориф аҳли фазлу камол, соҳибони илму дониш.

Латонӣ маҳомиде... чун зулоли салсон аз ма-нобеи қулоби арболи мақориф бар анҳори алсина ҷорӣ гардид. *Восифӣ*

арболи маънӣ одамони суҳансанҷ, нуктафаҳм; до-нишмандон, орифон.

На қанде, ки мардум ба зохир хуранд,
Ки арболи маънӣ ба коғаз баранд. *Саъдӣ*

арболи назар соҳибназарон, соҳибдилоӣ.

...То парируён ба қасди хуни арболи назар
Мекунад аз абруи мушкни камон, аз ғамза тир. *Исмат*

арболи нутқ суҳанварон, нотӣқон, аҳли суҳан.

Қадам дил, ки зи арболи нутқу аҳли баён
Лабат набурд ба лутӣи мақолу ҳусни калом. *Чомӣ*

арболи риё риёкорон, фиребгарон, маккорон.

Чуръае, к-аз соғари аҳли сафо резад ба ҳок,
Ҳокӣ он бар хоӣи арболи риё дорад шараф. *Чомӣ*

арболи сайф шамперзан, сипоҳӣ, сарбоз; сарбозон.
Агар қасди куштани у доштӣ, уро ба висоқи ар-боли сайф фаристодӣ. *Аефӣ*

арболи саноеъ аҳли санъат, хунардмандон, санъатко-рон.

Гуфтаанд: Мамлакат арӯсест, ки арболи саноеъ
ва хираф зеvari уст. *Аҳмади Доиш*

арболи сурад сурадпарастон, шаклпарастон, зоҳар-биян.

Қазбан арболи сурад ҷуз дару девор нест,
Қиблаи ошнқ вале ғайр аз ҷамоли ёр нест. *Ибнӣ Ямин*

арболи таворих таърихдонон, таърихнависон, муар-рихон.

Асҳоби қисас ва арболи таворих амсоли ин ва-қоъро ... дар он боб ... таълифоти наср мефардо-таанд. *«Фатҳнома»*

арболи таҷаммул касоне, ки бо ҳашамат ва боигар-ин зидд зиндагӣ мекунаанд.

Хар кӣ дар кун ту ёбад ба гадой роҳе.
Ҳаваси суҳбати арболи таҷаммул накунад. *Исмат*

арболи фазоли *ниг.* арболи ақл.

Чамъе аз аъён афозил ваа рбоби фазолл ин ки-тобро ба шарафи мутлолаи худ мушарраф гардо-нда буданд. *«Аллоқи Носирӣ»*

арболи футувват ҷавонмандон, олиҳимматон, соҳиб-ни лутфу эҳсон.

Мо ҷафо аз ту надидему ту ҳам напсандаӣ.
Он чӣ дар мазҳаби арболи футувват набувад. *Ҳофиз*

арболи хирад *ниг.* арболи ақл.

Пешӣ арболи хирад шарҳ мақун мушкили нишқ,
Нуктаи хос мағу, маҷлиси хос аст ин ҷо. *Чомӣ*
арболи шавқ *киноя* аз ошиқон.

Қиблаи аҳли вафо ё Қазбан арболи шавқ,
Лафз бисёр аст, худ гу, то ба-дон сон хонамат. *Шоҳин*

арболи шаҳомату саромат ҷанговарони далер, лаш-карҳои шучоу ҷасур.

Чамъе аз арболи шаҳомату сароматро ба мудо-фаати у фиристод. *«Равзат-ус-саф»*

арболи эҳтиёқ ҳоҷатмандон, ниёзмандон, муҳтоҷон.

Даръён ҳиммати ту чун мавд дар талотум,
Арболи эҳтиёҷанд гардида фарқи туюн. *Маъдани*

арболи ясоқ сардорони лашкари пешрав.

Ба ёсуни қадим ва ҷалил озӯқаи яқсолаи арболи ясоқро ба сари юрии дашти Қипчоқ тақлиф на-моянд. *«Равзат-ус-саф»*

арболи гараз душманон; муҳолифон, ӣнғовгарон.

Ҳидматгорино муҳлисро ба сабаби гуфтори ар-боли гараз аз кор боз натавон кард. *Аефӣ*

арбоби қалам аҳли қалам, нависандагон; котибон.

Хар гоҳ қазиян бузург руй намояд, арбоби қалам онро дар дафотир сабт намоияд.

«Табрихи Фаришта»

арбоби ҳасад бахилон, нотаовонбинон, хосидон.

Пеши арбоби ҳасад муҳр ба лаб зан, Сонб,
Гуши ин бадгуҳарон лонки гуфтори ту нест. Соиб
арбоби ҳол воқифон, хабардорон, огоҳон; киноя аз суфиён.

Натвон ба колу қил э-арбоби ҳол шуд,
Мунъим намешавад касе аз гуфтугун ганҷ. Соиб
арбоби ҳоҷат ҳоҷатмадон, дармондагон.

Бузургоне, ки монеш мешаванд арбоби ҳоҷатро,
Ба ҷуб аз оstonи хеш мерианд давлтаро. Саъдӣ
арбоби ҳукумат идоракунамдонги ҳукумат, мансабдорон, амалдорон.

Арбобия ҳукумат дар ин боб масале пардохтаанд.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

арбоби ҳунар хунарамдон, аҳли фазлу дониш, саъяткорон; уҳдабароеъ, касоне, ки аз уҳдаи иҷрои коре баромада метавонанд, моҳирон.

Арбоби ҳунар хушомад натавонанд гуфт.

Аҳмади Дониш
арбоби ҳурмат сазоворони иззату эҳтиром, обрумандон, муҳтарамон, мӯътабарон.

Дабир ... дар аснон китобат ва мисоқи тарассуи бар арбоби ҳурмат ... наситезад. Низомии Арӯш
арбоби ҷуд ҷавоимдорон, саховатмандон.

Арбоби ҷудро қабл гавҳарфишон намонд,
Дастӣ кӯшодае ба муҳити ба кон намонд. Сайидо

АРБОЪ а. اربع 4. рубъ.

Бар як рубъ аз арбон он лашкар ҳамла кард. (1)
«Равзат-ус-сафос»

◇ арбон олам (ё ҷаҳон) тамоми дунё.

Чингизхониён ва лашкари тотор бар арбон олам истило ёфтанд. «Равзат-ус-сафос»

Аз арбон ҷаҳон руй ба хидмат оварданд. Авфӣ

АРВАНД а. اروند 1. иқтидор, қудрат, зур.

Сиявуш маро ҳамчу фарзанд буд,
Ки бо фарру бо зур арванд буд. Фирдавӣ

2. таҷриба.

Ба армону арванд марди ҳунар
Фароз оварад гунагун симу зар. Фирдавӣ

3. ғиреб, ҳила, ҷоду.

Ҳама мар-туро банду тунбал фурухт,
Ба арванд ҷашми хирадро бидухт. Фирдавӣ

4. номӣ дарёён Даҷия, ки онро Арвандруд виз меноманд.

Агар паҳлавонӣ надони забон,
Ба тозия ту Арвандро Даҷла хон. Фирдавӣ

АРВОС а. ارواث 4. раас.

АРВОҲ а. ارواح 4. руҳ.

Гар ба нузҳаттахи арвоҳ барад бун ту бол,
Ақду ҷон гавҳари ҳастӣ ба нисор афшонанд. (1)
Хофиз

Ҷаҳон яксар — ҷи арвоҳу ҷи аҷсом
Бувад шахси муйян, оламыш ном. (1) Ҷомӣ

◇ арвоҳи мучаррад д. руҳон озод, руҳон тоқаву танҳомондан бечисм.

Эй пайкари руҳоня, аз зулф бинеҳ dome,
Дар қайди тааллуқ хаш арвоҳи мучаррадро. Ҷомӣ

АРГ арг. ark.

Ба арг андарун боздорам варо,
Ба ҷуз некуи пеш н-орам варо. Фирдавӣ

АРДАМ а. اقدم 1. ҳар қи суран китоби «Занд».

Донам, ки гар андеша кунӣ, бозшиноӣ
Позанд зи бисмиллаҳу алҳамд зи ардам.*

2. кори нек, хунари хуб.

АРЖАНГ|АРТАНГ|АРСАНГ اړنگ|ارتنگ|ارتنگ 1. номӣ китоби Монӣ, ки дорои сурат ва нақшҳои гуногун будааст; нигорхонаи Монӣ; нис. Монӣ.

Ба теша сурати Ширин ба он санг
Чунон барзад, ки Монӣ нақши Аржанг. Низомӣ

Гулситон гар нест, ҷун Артангӣ Монӣ пас ҷаро
Нақшҳои монавай дар гулситон омад падида? Муизӣ

2. маҷ. сурат, лавҳаи наққошӣ.

Яке буд пайкар ду аржангро,
Тафовут на ҳам нақшу ҳам рангро. Низомӣ

3. номӣ як паҳлавони турсонӣ.

Ялонаш буд Аржангу Мардуи шер,
Ки ҳаргиз набуданд аз ҷанг сер. Фирдавӣ

4. номӣ як деви Мозандарон, ки Рустам уро қуштааст.

Супурд он ҷи дид аз карон то карон,
Ба Аржанг солори Мозандарон. Фирдавӣ

◇ оби Монӣ Аржангро бурдан обрӯи Монӣ хунарей наққошони уро паст задан.

Равон кард қилки табаҳрангро,
Бибурид оби Монӣ Аржангро. Низомӣ

арз ارز асоси замони ҳозираи арзишдан.

АРЗ 1 ارز 1. баҳо, нарх, арзш.

Або у як ангуштарӣ буду бас,
Ки арзи ниғинаш надонист кас. Фирдавӣ

2. арзанда, бобаҳо, сазовор, лонқ, шонста.

Суханхон ман ҷун шуниди, биварз,
Магар боздонӣ зи ноарз арз. Фирдавӣ

3. қадр, мартаба.

Басанда кунад з-ин ҷаҳон марзи хеш,
Бидонад магар мояву арзи хеш. Фирдавӣ

4. маҷ. баҳра, фондз, манфиат.

На диҷ монд элар, на аспу на марз,
Ништастан надорад бар ин бум арз. Фирдавӣ

5. муруд, оруз, мақсал.

Бикуштанду тороҷ карданд Тарз,
Чуни буд Моҳуфро кому арз. Фирдавӣ

АРЗ II а. ارز дарахти санабар.

АРЗ III а. ارز замин, хок.

Дирам зи дасти ту мар-арзро табақ-табақ аст,
Гуҳар зи ҷудӣ ту мар-ҷархро сипар-сипар аст.

Мавозе аз арз, ки салохияти иморат дорад, ...
маскани ҳайвоноти мутанаффиса метавонад буд.

«Ахлоқи Ҷамоӣ»

◇ арзи Батҳо замини Мадина, мулки Мадина; арзи холи замини нокишта, замини кишт нашуда, замини бекор; арзу само замини осмон.

Чун тарз шудам мибан арзу само,
Аз ҳодисаҳо тири хадангам доданд. Васӣ

AP3 IV a. عرض 1. изхор, баён.

Шуд арз эи табиъ фикратандеш
Дар тули ҷаҳор маъ каму беш. *Ҷомӣ*

арз кардан (ё намудан) а) изхор намудан, баён кардан.

Падари ӯ рафта ба ампрӯда арз карда, ки имрӯз маҳлуми Мулло Қаландари охунд писари маро кушт. *Аҳмади Доғиш*

б) аз базар гузаронидан, дида баромадан; хабар додан.

Фармон содир шуд, ки лашкариёро дар саҳрон Сивос арз намоён. *«Равзат-ус-сафо»*

в) пешниҳод кардан.

Ҷомаҳон Бағи-Умйиро бар ман арз карданд.

«Равзат-ус-сафо»

2. нишон додан, ошкор кардан.

Ба арзи ҷавҳари ташбеҳу маъни танзех,
Яке муоинабин шуд, яке ҳаёлпараст. *Бедил*

арз додан нишон додан.

Дар маърази зулф арз дода
Сад қофила Моҳу Муштариро. *Анварӣ*

3. намоён шудан, зоҳир шудан.

Ҷамол то нашавад моли назоран хеш,
Зи онна натавон арзи ноз фаҳмидан. *Бедил*

арз ёфтан зухур ёфтан, пайдо шудан.

Як зарра хоки кун ту он ҷо, ки арз ёфт,
Дар вазни эътибор баромад ҳазор ман. *Бадри Чочӣ*

◇ арзи хуршед тулун офтоб.

Барки ҳар ҷилва тамошоюву нозе дигар аст,
Арзи хуршед ғубори саҳарӣ меҳодад. *Бедил*

ба арз расонидан гузориш додан, хабар расонидан, огоҳ кардан.

Ба арзи ҳуמוюн расониданд, ки он ду ғулум изхори муҳолафат намунонд. *«Ҷамънома»*

AP3 V a. عرض паҳной, бар.

Корвонсарое буд, ки девори он даҳ заръ арз дошт. *«Ҷомеъ-ут-таммил»*

арзу тул паҳной ва дарозӣ.

Эй мард, чист худ фалаку арзу тули ӯ?
Рудест қубба баста муаллақ варои хок. *Ҳоқонӣ*

◇ дар арзи... дар мудлати ..., дар давоми ...

Ҳар моҳи наз, ки аз уфуқи шар сар занад,
Дар арзи як-ду ҳафта қамар мекунем мо. *Соиб*

Дар арзи се рӯз харворхо аз оҳан ва занҷир ва меҳ ҷамъ овардем. *Аҳмади Доғиш*

AP3 VI a. عرض мол, матоъ.

AP3 VII a. ارز ниғ. урз.

AP3A I a. ارضة қирми ҷубхур, як навъ қирме, ки ҷубро меҳурад.

Тоифае гуфтанд, ки арза ... асон ҳазратро хурд.
«Равзат-ус-сафо»

AP3A II a. عرضه 1. арз, баён, изхор.

Арзан риндон макун воқеан шайхӣ шаҳр,
Суҳбати соҳибдинон маҷлиси афсона нест. *Ҷомӣ*

2. тақдими, пешниҳод.

Соқие, пур кун қадаҳ, бар майпарастон арза кун,
Ҳайф умре бигзарад бе нашта дар айёми гул. *Имло*

арза додан а) берун овардан, намуदору ошкор кардан, маълум кардан.

Хуш-хуш эи базар гашт ниҳон рози дили об,
То хок ҳама арза диҳад рози ниҳонро. *Анварӣ*
б) тақдими намудан, пешниҳод кардан; в) арзи ҳол кардан.

Эй бод, агар ба гулшани аҳбоб бигзарӣ,
Зинҳор арза деҳ бари ҷонон паёми мо. *Ҳофиз*
арза доштан а) баён кардан, изхор кардан.

Оннаи Сикандар ҷомӣ Ҷам аст, бингар,
То бар ту арза дорад аҳволи мулки Доро. *Ҳофиз*
б) арзи ҳол кардан.

Маҳмили ҷонон бибус, он гаҳ ба зорӣ арза дор,
К-аз фироқат сукхтам, эй меҳрубон, фаръед расӣ. *Ҳофиз*

арзан хатар гантан дучори хатар гардидан, дар бим будан, дар ҳавф мондан.

Ҳар кӣ танро фидои мол кунад,
Моли тан арзан хатар гардад. *«Аҳақи Муҳсинӣ»*

АРЗАДОШТ عرضداشت баёни аҳвол, арзи ҳол, шикоят аз аҳволи худ.

Марде аз гушае берун баромад, арзадошт баланд кард. *Аҳмади Доғиш*

АРЗАЛ a. ارذل разилтар, фурумоатар; нокас, пастҳимнат.

АРЗАН ارزن навъе аз галладона, ки хуроки парандагон аст ва аз орди он нон ҳам мепазанд.

Зинҳор то ба сирати тарворон
Арзан намуда рег напаймӣ. *Носири Хисрав*

◇ арзани анҷум киноя аз ситоратон.

Арзани анҷум намеафтад эи дасташ бар замин,
Аз сипеҳри сифла рӯи ҳостан беҳосил аст. *Соиб*
арзани зар киноя аз ситоратон.

Қамар дар Қадҳаншон мурғест, к-аш дар омёғи шаб
Ба гирди хирмани шаб арзани зар бешумор афтад. *Бадри Чочӣ*

АРЗАНХОРА ارزخواه арзанхур.

Пешӣ ноахлоқ ҷӣ ҳосил зикри нурдонӣ, Қамол,
Донаи гавҳар ҷӣ резӣ мурғи араанхораро. *Қамоли Хучандӣ*

АРЗАЧӢ عرضچی он ки арзае овардааст, он кӣ арзу шикоят дорад.

Арзаҷиё, ки аз вилоеъ меомаданд, ҳама ҳайронӣ сарсон буданд. *Садрӣ Зиё*

АРЗИДАН ارزیدن 1. қимат доштан, арзш доштан, баҳо доштан.

Диле, к-у бо боте ишк наварзад,
Махонаш дил, ки ӯ чизе наярзад. *Убайди Зоконӣ*
Гул, ки мулки Санҷар аз Қоф то ба Қоф аст,
Як буса аз лабонат сад мулки Санҷар арзад. *Анварӣ*

2. маҷ. сазовор будан, шонистан, лоиқ будан.

Бибурам сарашро, барам назди шох,
Нарзад, ки бар найза созам ба роҳ. *Фирдавӣ*
Шукуҳи тоҷи султонӣ, ки бими ҷон дар ӯ дарҷ аст,
Кулоҳе дилкаш аст, аммо ба тарки сар намеарзад. *Ҳофиз*

АРЗИЗ ارزيز қалъағӣ.

Ба ҷашми хирад ҷиз ночиз кард,
Ду сандуқ пур сурбу арзиз кард. *Фирдавӣ*

Ресмоне, ки бар сари он миқдоре арзиз таъбия карда буданд, дар қаъри баҳр андохт.

Аҳмади Дониш

АРЗИЗ ارزیزی мансуб ба арзиз.

Бонист, ки пайкони арзизӣ ... бар тир ниҳанд ва ба камони қавӣ биандозанд. *Ибни Сино*

АРЗИШ ارزش 1. қимат, баҳо; 2. маҷ. қадр, лаёқат.

АРЗОЛ ارزال қ. разил.

... Аз ҷумлаи арзол буд, дар айёми давлати оли Сомон ба мукнат расида. *«Равзат-ус-сафо»*

Он яке аз қабилаи арзол

В-ин дигар аз тавилаи авбаш. *Ҷомӣ*

АРЗОН ارزان камбаҳо, камқадр, камарзиш; муқобилии гирон 5.

Гар аз ту бусеа хоҳам ба ҷоне,

Ту гуй: Бусея арзон надорам. *Анварӣ*

Арзон бе иллат нест, гарон бе ҳикмат. *Зарбулмасал*
арзон кардан а) камарзиш кардан, камқимат кардан;
б) маҷ. беқадр кардан.

Агар моҳи ман pista хандон кунад,

Ба тунги шакар шаккар арзон кунад. *Ҳочу*

АРЗОНФУРӯШ ارزانفروش касе, ки арзон мефурӯшад.

... Валекин ту бистон, ки сохибхирад

Аз арзонфурӯшон ба рағбат харад. *Саъдӣ*

АРЗОНӢ ارزانی 1. камқиматӣ, камарзишӣ; муқобилии гиронӣ 2.

Ман ба чашми ёр аз он хорам, ки арзон ёфтаст,
Чун биниш, хориш ҳар чиз 3-арзонӣ бувад. *Қатрон*

2. маҷ. лоғж, муносиб, сазовор, шоиста.

Ба булбул бод арзонӣ гулу гулшан, ки маҷ. Махфӣ,
Баҳори зиндагонӣ дидаам фасли ҳазонашро. *Махфӣ*

◇ арзонӣ доштан бахшидан, ато кардан.

Ҳалокухон ... духтаре муғул ба вай арзонӣ дошт.

«Ҷомеъ-ул-таворих»

Ҳокони кавир уро мансаби ҳоконӣ арзонӣ дошт.

«Таъкири Давлатиш»

арзонӣ фармудан а) ниг. арзонӣ доштан; б) иноят кардан, меҳрубонӣ намудан.

Баъзе наздикони боргоҳи фалакиштибоҳро шарафӣ рухсат арзонӣ фармуд. *«Фатҳнома»*

Рузе дар он айём ташрифи ҳузур арзонӣ фармуд.

Садрӣ Зиё

АРЗОҚ ارزاق қ. ризқ.

Қиро хоҳад, бад-он бозу аз у арзоқ баргирад,

Қиро хоҳад, кафи дасташ кунад мавсути арзоқаш.

Манучехрӣ

АРЗӢ ارزی заминя.

Ҳар кучо об ҷамъ шуд, азҷон арзӣ ба шеб меафтад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҷаҳорум: маърифати асбоби илалӣ ҳадасу ҳаводис ҳавоӣ ва арзӣ, монанди раъду барқу борону зилзила, ва онро осори улвӣ хонад.

«Ахлоқи Носирӣ»

АРИЗ ارزиз паҳн, васеъ, паҳновар, кушод.

Ҳандаке ба гирди он мураттаб сохта буданд, монанди баҳри муҳит банд ва ариз. *«Равзат-ус-сафо»*

Билоди араб ариз ва басит аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*
◇ чоҳи ариз мартаба, эътибор, рутба ва мақоми банд.

Аз хунари номӣ баланду аз шараф чоҳи ариз,

Аз адаб лафзи бадеу аз хирад раъйи савоб ...

Фаррухӣ

АРИЗА ارزیه номаи хоҳишу илтимос; номаи шикоят, дархост.

Аризаи Аҳмад-махдум ба амир расид. *Садрӣ Зиё*

АРИЗУЛАЗФОР ارزى الاظفار а. нохунпаҳн, он ки нохун-наш паҳн бошад.

У [насос] ҳайвонест, ки дар биёбони Туркистон бошад мутаносибулқомат, алифлуқад, аризулазфору ва одамӣро азим дуст дорад. *Низомии Арӯзӣ*

АРИКА ارىكه ю.-а. тахт, тахти ораста.

Дар шашмоҳагӣ бар арикаи салтанатқадам хоҳад монд. *Восифӣ*

Билҷумла амир Ҳайдар баъд аз ҷулус дар арикаи салтанат бисту ҳафт сол ҳукумат ронда.

Аҳмади Дониш

АРИМ ارزى шиддатнок, тӯфонӣ, сахт.

Ҷое, ки теғи қаҳр барорад маҳобатат,
Вайрон кунад ба сели арим ҷангати Сабо. *Саъдӣ*

АРИН ارزىн беша, ҷангалзор, найзор; шерӣ арин шерӣ ҷангал.

Шуда тунд Ковус чин дар ҷабин,
Шуда рост монанди шерӣ арин. *Фирдавӣ*

АРИШ ارزىш коза, кулба, хайма.

Пас Саъд бинни Маоз биёмад ... ва арише сохт бар хайбати хайма. *«Таърихи Табарӣ»*

Чун дар ариш Айбуро навид, фаръё баровард. *«Равзат-ус-сафо»*

АРК ارک қалъаи амир ё ҳокимишани дар даруни ҳисори шаҳр.

... Аз хайма баромада ... худро ба арки ҳисор расонид. *«Таърихи Фаршӣ»*

Ба дарвозан арки Бухоро бераҳмона ва бешармона ҳафтоду панҷ ҷуб таъбир карданд. *Садрӣ Зиё*

АРКОН ارکان 1. қ. руки 1.

Дар он миён киштине буд тозатар, ки ҳалал ба арконаш камтар нуфуз карда буд. *Аҳмади Дониш*

2. маҷ. узвҳои асосии бадан.

Нутфа дар тан моябахши ҷони туст,

Қути аъзо қуввати аркони туст. *Ҷомӣ*

3. маҷ. бузургон; аркони давлат бузургони давлат, сардорони давлат.

Собир назди султон Санҷар ва аркони давлати у муҳтарам буд. *«Таъкири Давлатиш»*

аркони мулк зиммодорони мулк, бузургони мулк, амалдорон ва мансабдорони мулк; аркони риёсат сардорон, соҳибхитирон, ҳукмронон, соҳибмансабон.

Зи арбоби киёсат ҳар ки бояд,

Зи аркони риёсат ҳар ки шояд. *Ҷомӣ*

аркони ҳарб сардорони олии лашкар, сарлашқарон, идоракунадагонӣ лашкар; аркони ҷайш қисмҳои асосии лашкар (пешгард, марказ, ҷану рост ва ақибгоҳ);

◇ аркони авзон руқиҳон вази шеър.

Аммо мисрае намеҳонд, ки калимоташ пула на-
шуда бошад ва аркони авзонаш шӯла. *Савдо*

АРМАД *а. ارمد* 1. рағби хокистарӣ, хокистаргун, хокис-
тарранг; 2. беморчашм, он ки дарду касалии чашм дорад.

Чашми бад аз ту дур, ки дар рӯзгори ту
Чашми балоуи фитнаи айём армад аст. *Анварӣ*

АРМАЛ *а. ارمل* марди безан; *мач.* марди бечора, муҳтоҷ
ва нотаован.

АРМАЛА *а. ارمله* занӣ бемард, бешавҳар, бена; *мач.*
зани бечора, муҳтоҷ ва нотаован.

АРМАНДА *арمنده* ором, сокии, орамиди, оромгирӣфт.

Ғаҳ арманданио ғаҳ арғандаи,

Ғаҳ ошuftанио ғаҳ охистай. *Рудақӣ*

Қамоиро ба зех кард Баҳромӣ Гур,
Барангехт з-он дашти арманда шур. *Фирдавӣ*

АРМАҒОН | **АРМУҒОН** *армаған* тухфа, савғот, ҳаёда, роҳ-
овард.

Аз сафар меояму дар роҳ сайд афгандаам,

Ин-т сайди чарбпахлу, к-армуғон овардаам. *Ҳоқонӣ*

Ба мавориде, ки касе чизе орад ба расми арму-
ғон, элҷи меғуфт: Барон ман овардааст.

Аҳмади Дониш

◇ армағони мӯр пой малаҳ аст зарб. тухфан ҳар кас
ба қадри ҳол ӣ нмкониати ўст.

АРМАҒОНӣ | **АРМУҒОНӣ** *армағанӣ* *ниг.* армагон.

Ту ҷӣ армағонӣ орӣ, ки ба дустон фиришти,

Чӣ аз он беҳ армағонӣ, ки ту хештан биёӣ? *Савдӣ*

Аз он пай ба ганҷи маонӣ барам,

Ба асҳоби худ армуғонӣ барам. *Ҷомӣ*

АРМОН *а. ارمان* 1. рағн, меҳнат, заҳмат.

Ба армону арванд марди хунар

Фароз оварад гунагун симу зар. *Фирдавӣ*

2. оруз; хасрат.

Қучо шуд ҳамоно аҳду паймони ту,

Бипурсам, ки мурдам дар армони ту. *Шодӣ*

АРМОС *а. ارماث* рӯзи аввали чанг.

Ҳарби рӯзи аввалро армос гӯянд.

«Таърихи Табарӣ»

АРМУҒОН *армаған* *ниг.* армагон.

АРМУҒОНӣ *армағанӣ* *ниг.* армағонӣ.

АРНАБ *а. ارنب* харгӯш.

Ба узлат ҳам зи бини душманон эмин нашоёд хуфт,
Зи ваҳми сағ напӯшад дидаро дар вақти хоб арнаб. *Ҳоҷӣ*

АРО *а. عراء* ҷои қушода, майдони ҳолӣ.

Ҳар шах, ки рӯх зи пил натобад ба рӯзи разм,
Дар пешӣ ҳамлаи ту чу андар аро шах аст. *Заҳири Форёбӣ*

АРОБА *а. ارابه* яке аз воситаҳои нақлиёт барои боркаши
ва савории одам.

АРОБӣ *عرابى* *шакаи* кӯтоҳшуддаи аъробӣ.

Арабӣ Зулақтоф кардаш лақаб,

Чу аз муҳра бикшод китфи араб. *Фирдавӣ*

Хурушад бар сари килкат, ки чун у
Арабӣ нутқи хиндӯӣ надорад. *Ҳоқонӣ*

АРОЗИЛ *а. اراذل* ҷ. арзал.

Ҳамаи ғавго ва низоъ ва муҳосамаи арозил ва
ахсос аст. *Аҳмади Дониш*

арозили нос (*инҷинин* арозилунос) одамони разил ва
фурӯмо.

Яке аз нудамо ... аз арозили нос ва ... аблаҳи
баднаждо буд. *Садри Зиё*

АРОЗИЛУНОС *а. اراذل الناس* *ниг.* арозил (арозили нос).

Ҷумлае аз арозилунос ба дарвоза шитофта
муҳофизиноро аз он амал маъзул сохтанд.

«Равзат-ус-сафо»

АРОЗӢ *а. اراضى* ҷ. арз III.

Оби он аз Байлақон гузарад, то аз Ҷаёзонаи аро-
зини он худуд ва навоҳӣ маъмура ... гардад.

«Равзат-ус-сафо»

Арозини вай ба ҷаҳор қисм мунқасим мешавад:
яке зироти обист, ... дувум лаҳми, сейум боғи ...

«Таърихи Фаршита»

АРОӢЗ *а. غراض* ҷ. арза.

АроӢз менавишт, аммо ба миёгон,

Ки будаи сафҳа хоки пой ҷонон. *Нозим*

АРОӢК *а. اراكك* ҷ. арика.

Паҳлу ба фароши марғ додӣ,

Зад руҳи ту тахья бар ароӢк. *Шоҳин*

АРОӢС *а. عرائش* ҷ. арус I.

Ба машмотагӣ рӯзгори ҳуҷистаствор оризи ароӢ-
си матолиб няхот орастагӣ ва перостагӣ дошт.

«Таърихи Фаршита»

◇ ароӢси абкори суҳан суҳанҳои тару тозаи дилкаш
ва латаф.

Машмотан ароӢси абкори суҳан ва перояи узори
хикмати наву куҳан ... дар риштан таҳрир ва тақ-
рир қушода ... *«Равзат-ус-сафо»*

АРОӢӢЛ *а. ارامل* ҷ. арма, армала.

Аз хуни дили айтмо ва ароӢл соҳибсарват ва
мутаҷаммил гашта буд. *«Равзат-ус-сафо»*

АРОӢӢБ *а. ارانب* ҷ. арнаб.

Чуни ин истимоъ афтод, ки дар он худуду навоҳӣ
ароӢӢб ва шағол ва ғайри золик бисёр мебошад.

«Равзат-ус-сафо»

АРОҶИФ *а. اراجيف* ҷ. арҷоф.

Чандон ароҷиф дар Бағдод интишор ёфт, ки
Давлатхоҷан инқоҳ-хокими он мавзёро маҷоли
иқомат дар он ҷо набул. *«Равзат-ус-сафо»*

2. одамони паст ва беҳудагӯӣ.

Пиндорӣ ин суҳан ба ароҷиф рондаанд,
Бо хосагонӣ аз паси парда фишондаанд? *Ҳоқонӣ*

АРА *а. ار* II.

АРА *а. ار* як асбоби дуредгарӣ, ки бо он ҷубу тахта мебур-
ранд.

Ба арра мар-уро ба ду ним кард,

Ҷаҳонро аз у поку бебим кард. *Фирдавӣ*

Мешавад дандони зулм аз кунд гаштаи тезтар,

Арра бедандона гардад ҷун бибурад сангро. *Бедил*

АРРАЗАБОН اروزيان 1. чизе, ки ба дандонхон арра монанд аст; 2. маҷ. теззабон; забондароз, бадгӯй.

АРРОДА а. عراده олати ҷангини монанди манҷаниқ, ки дар ҳадим бо он ба тарафи душман санг меандоختанд.

Маоз бинии Муслим манҷаниқҳо ва арродаҳо бисохт ва ба некутарин таъбия. рӯй ба суи Суғд ниҳод. *«Таърихи Наршахи»*

На аррода бар гирди ӯ рақшинос,
На аз гардиши манҷаниқиш ҳарос. *Ниёзмӣ*

АРС I ارس ашк, оби дида.

Зи оҳам бувад як шарора дурахш,
Арас бошад арсн маро моябахш.*

АРС II а. عرس чобук будан, боғайрат ва ҷасур будан.

АРСА а. عرسе 1. майдон; саҳро.

Яке дидам аз арсан Рудбор,
Ки пеш омадам бар паланге савор. *Саъдӣ*
Мақбули азизон шуда абъёти ту, Махфи,
Нозам, ту дихӣ дод дар ин арса суханро. *Махфӣ*

2. тахтан шатранҷ.

... Ки шох арчи бар арса номовар аст,
Чу заъф омад, аз байдәке камтар аст. *Саъдӣ*

арсан шатранҷ рӯи тахтан шохмӯт.

То ҷа бозӣ рух намояд, байдәке хоҳем ронд,
Арсан шатранҷи риндонро маҷоли шох нест. *Ҳофиз*

3. маҷ. арз, мӯддат.

Султон муҳиммоти он навоҳӣ муҳмал гузошта,
дар арсан чанд рӯз ба Ғазнин муроҷиат фармуд.
«Равзат-ус-сафо»

◇ **арсан** базми вучуд *киноя* аз дунёе, ҷаҳон.

То шудӣ, Туғрал, ту андар арсан базми вучуд,
Чун ту фарзанде навуҷқ модари айёмо. *Туғрал*

арсан гетӣ рӯи замин, рӯи дунёе.

... Ки зерӣ сақфи сипехру фарози саҳни замин,
Қадам арсан гетӣ, кучо бисоти ҷаҳон? *Шоҳин*

арсан мулк сатҳи мамлакат, фароҳии мамлакат, сар-замин.

Сиккан хукмаш эн тағайюр бурун,
Арсан мулкаш эн тасаввур бурун. *Хисраи Деҳлавӣ*

арсан мулки суҳан соҳа ва доираи суҳансарой.

Охир он ман нестам дар арсан мулки суҳан
Шуҳрати дониш эн таъбия нуқтадон бардошта. *Савдо*

арсан олам рӯи ҷаҳон, тамоми рӯи замин.

Арсан олам ба масофат турсот,
Давлати олам ба ҳилофат турсот. *Хисраи Деҳлавӣ*

арсан оқом рӯи ҷаҳон, дунёе.

Булбул нигар, ки дар талаби боғи оразат
Фарсуда кард арсан офоқ зерӣ пой. *«Тазкираи Давлатишоҳ»*

арсан эҷод *киноя* аз дунёе.

Қадам то аз алам дар арсан эҷод бинҳолам,
Ба уммеи тамошон руҳи нон ҷашм бикшодам.
Савдо

арсан ҷилваи хуршед маҳалли намоён шудани офтоб;
киноя аз руҳсори маҳбуба.

Он ду гесӯй ба рӯи ту на ҷандон аҷаб аст,
Арсан ҷилваи хуршед мейни ду шаб аст. *Ғиёзулӣ*

АРСАҶОҶ عرسه саҳна, майдон.

Сиеҳи намекард аз он арсаҷоҷ,

Зи ҷашмаш магар рехт ашқи сиеҳ. *Бедил*
Арсаҷоҳи ҷанг маҳалли ғиёб, майдони ҷанг, саҳнаи набард.

Ҳусн аз нанги тараф бо ҷилва напсандид сулҳ,
Ҳилвати оиния мо арсаҷоҳи ҷанги уст. *Бедил*

◇ **арсаҷоҳи** кавну фасод *киноя* аз рӯи замин.

Дон, ки дар арсаҷоҳи кавну фасод
Ҷархро нест ҳеҷ ҳешованд. *Анварӣ*

АРСАЛОН||**АРСЛОН** т. ارسلان 1. шер; 2. маҷ. шучоғ, далер.

Он ҷи мансаб мекунад бо ҷоҳилон,
Аз фазихат кай кунад сад арсалон? *Румӣ*
Дурам аз рӯбаҳои одамрӯй,
Арсалони фазои афзолам. *Васӣӣ*

АРСАНГ ارنگ *ниг.* аржанг.

АРСЛОН ارسلان *ниг.* арсалон.

АРТАНГ ارتنگ *ниг.* аржанг.

АРТАНГВОР ارتنگوار монанди Артанг, мисли Артанг;
ниг. аржанг.

Яке нома бинишот артангвор,
Бар ӯ жарда сад гуна рангу нигор. *Фирдавӣ*

АРФАЪ а. ارفع баландтар, қадбаландтар.

Дар ғирғифон қадру манзалат аз савобит арфаъ аст.
«Фатҳнома»

АРЧАНД ارچند *шакли кӯтоҳшудаи* агарчанл.

АРЧН ارچه *шакли кӯтоҳшудаи* агарчин.

Назм арчи ба мартабат баланд аст,
Он илм талаб, ки судманд аст. *Ниёзмӣ*

АРШ I ارش *ниг.* аран.

АРШ II а. عرش 1. осмон.

Ҳаргиз ҷунин сареро теғи аҷал набуррад,
Қ-ин сар зи сарбаланди курсиву арш шояд.
Шамси Табрёзӣ

Шўрлан оҳи ман ин сон, ки зи гардун гузарад,
Аршро дам ба дам оташ ба сутун меафтад. *Ҷомӣ*
2. тахт.

Гушан Ҳуша бисохт аз пай маҷду сано,
Гушан арш аз сарир Ҳушаи Ҷарх аз банон. *Ҳоҷонӣ*

◇ **аршу фарш** осмону замин.

Парҳез, эй фаришта, ки инак ба аршу фарш
Афшондам остини майлоуд дар симоъ. *Ҳоҷонӣ*
аз арш то фарш аз осмон то замин, — яъне ҳама ҷиз,
тамоми ҷиҳоз; ҳама ҷо, дунёе ва он ҷи дар дунёе
ҳаст.

Зи рӯи ноз монда пой бар арш,
Фиканда эилли ноз аз арш то фарш.

Бадрии Қашмирӣ

АРША а. عرشه 1. айвон, шипанг, пешайвон; 2. баланди саҳни киштӣ, ки маллоҳ дар он ҷо истода киштиро идора мекунад.

Баъд аз се рӯз шогирдони маллоҳ аз арша хабар доданд, ки савоҳили наздик аст. *Аҳмади Дониш*

АРШАД *ا. ارشد* калонтар, бузуртгар.

Баъд аз ӯ амир Ҳусайн валади аршади ӯ ба тахти салтанати Бухоро чулус фармуд. *Аҳмади Дониш*

АРШНИШИН *عرش نشین* тахтишнин, подшоҳ.

АРШСОЙ *سای عرش* ба арш расида, баробар ба арш; *мач.*

баланд; *ҳиммати аришсой ҳиммати баланд.*

Кунад паст аз ҳиммати аришсой

Сари шаҳвату озеро зери пой. *Ҷомӣ*

АРШӢ *عرشی* 1. мансуб ба арш II 1; 2. *ба шакли чамъ* аришён *д. киноя* аз фариштагон.

АРЪАР *ا. عرعر* дарахти рост, дарахти мавзун; сарви кӯҳӣ.

Ғусмийбӯе, ки сарви қоматаш

Таъна бар болон аръар мезанад. *Саъдӣ*

АРЪЕХ *ا. ارباخ* ч. реҳ.

Зикри он арьёҳи сарди замҳарир

Андар он айёму аъмони асир ... (I) *Румӣ*

АРҒАВОҶ||АРҒУВОҶ *ا. ارغوان* 1. дарахтест, ки гулҳоиаш бағоят сурх мешаванд.

Менамоёд акси май дар рангу руи маҳвашат,

Ҳамчу барги арғавон бар сафҳаи настрин ғарб. *Ҳофиз*

Дар қабон арғавонӣ қадди он сарви равон,

Ҳаст чун нозукиноҳле аз дарахти арғавон. *Ҳилолӣ*

2. *мач.* сурх.

Абр омаду боз бар сари сабаа гиришт,

Бе бодан арғавон намешояд эист. *Ҳайём*

3-он пеш, к-оғтоб сар аз кӯҳ барзанад,

Бояд мае ба бун гулу рангя арғавон.

Ҷаҳариш Заргар

◇ **бар арғавон гиреҳ** задани зулф овезон шудани муй ба руҳи сурхи маҳбуба.

Эй зулфи сунбулат зада бар арғавон гиреҳ,

Афканда сад гиреҳ ба рағи ҷон аз он гиреҳ. *Шоҳин*

ба нилуфар бадал кардани арғавон дигаргун шудани чехраи сурх, рангпариди шудани чехра.

Дуто кард аз ғаматс¹ сарви равнор,

Ба нилуфар бадал кард арғавонро. *Низомӣ*

бар **хок рехтани арғавон** рехтани хун.

Саросар рехт бар хок арғавонаш,

Нихон дар хок шуд сарви равонаш.

Бодрии Каширӣ

шамшерро шохи арғувоҶ кардан киноя аз хунолуд кардани шамшер.

Навбахори ишратам, Бедил, ки бо ӯи лоғаря

Хуни сайдам кард шохи арғувоҶ шамшерро. *Бедил*

АРҒАВОНИРАНГ||АРҒУВОНИРАНГ *ا. ارغوانی رنگ* сурхранг;

◇ **сиришки арғавониранг** ашқи хуни.

Ваҳ, ки розам фаш хоҳад шуд, ҷи сои пӯшам зи халқ

Чехраи варду сиришки арғавонирангро? *Ҷомӣ*

АРҒАВОӢ||АРҒУВОӢ *ا. ارغوانی* мансуб ба арғавон; сурх, сурхи баланд.

Хироманда сарве, ба талъат чу моҳ,
Чу гул рафта дар арғавонӣ қабох, *Ҳочу*
ман арғавонӣ шароби сурх.

Хушо бо рафиқони ақдил ништапа,
Ба ҳам нӯш кардан ман арғавонӣ. *Фарруҳӣ*
ранги арғавонӣ *киноя* аз сурхӣи руй.

Ранги арғавонӣ ӯ заффаронаи гашт. *Авфӣ*

◇ **арғувоӢи гаштани хок киноя** аз зиёд рӯидани гулу лола.

Навбахор аз х(в)еду гул орошт гетӣ ранг-ранг,
АрғувоӢи гашт хоку париниён гашт санг. *Манучехрӣ*
чехра арғавонӣ кардан хушҳол шудан, хурсанд шудан (маҳсусан аз майхӯрӣ).

Биё, ба майкадаву чехра арғавонӣ кун,
Мараз ба савмаа, к-он ҷо сиёҳкороянд. *Ҳофиз*

АРҒАН *ا. ارغن* **шакли кӯтоҳшудаи арғанун.**

Ҳамасола ду чашмат сун маъшук,

Ҳамаруза ду гушат сун арған. *Манучехрӣ*

АРҒАНДА *ا. ارغنده* 1. ошuftа, ба хашм омада, ғазабнок, хашмигӣ.

Яке нома биништ наздики Кайд,

Чу шере, ки арғанда гардад аз сайд. *Фирдавӣ*

2. ҳарис, чашмигушна, озманда.

АРҒАНУӢ||АРҒУНУӢ *а. ارغنون* номӣ асбоби мусиқӣ.

Гарчи беҳушам зи дарди нишқ баҳри имтихон,
Дар таҳаррук нолаҳои арғанун орад маро. *Махфӣ*
арғанун задан арғанун навохтан.

Дидори дилфурӯзад дар поям арғавон рехт,

Гуфтори ҷонфавош дар гушам арғанун зад. *Саъдӣ*

◇ **арғануни айш** оҳанги шодию тараб, сози тараб.

Ба хар ҷо арғануни айш дар соз,

Ба хар ҷониб даре аз хурраи боз. *Хисрази Деҳлавӣ*

АРҒАНУӢНЗАӢ||АРҒУӢНУӢНЗАӢ *ا. ارغنون زن* навозандаи арғу- нун, навозандаи соз.

Зи ҷониён арғанунзан басте,

Ки бурдаид хуш аз дили хар касе ... *Низомӣ*

Ҳамерондам фарасро мән ба тақриб

Чу аягуштонӣ марди арғунунзан. *Манучехрӣ*

АРҒАЧ||АРҒИЧ *ا. ارغچ* номӣ гиёҳе, ки бар дарахт мепечад ва оро хушк мекунад; печак.

Нихоли қадди маъ аз нишқ зард шул, оре,
Дарахт хушк шавад, чун бар ӯ танад арғач.

«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»

АРҒОБ||АРҒОВ||АРҒО *ا. ارغاب||ارغوا||ارغا* рӯҳдона, ҷун ка- лон.

Фарозаш пур аз хун чу кӯҳи табархун,

Нишебаш зи ашкам чу арғову оғар. *Амъақ*

Зи ишқи ду руҳи ҷун арғавонш бар ду руҳам

Зи хар ду динда ду арғови хун шудаст равон. *Сузани*

Бар ду руҳсораш ду арғо 3-оби чашм,

Рафта аз дасти ҳаёлаш хоби чашм.

«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»

АРҒУВОӢ *ا. ارغوان* **ниг.** арғавон.

АРҒУВОНИРАНГ *ا. ارغوانی رنگ* **ниг.** арғавониранг.

АРҒУВОӢ *ا. ارغوانی* **ниг.** арғавонӣ.

ARFУН ارغون аспи теарафтор, аспи тезрав.

Чунон тохт арғуни пӯлдусум,
Ки дар гунбаз аз гарш шуд моҳ гум. *Асади*

Туро чи полаи кӯсу чи полаи арған,
Ба рӯан ҷанг чу боши нашта бар арғун? *Қатрон*

ARFУНУН ارغنون *ниг.* арғанун.

ARFУНУНЗАН ارغنونزن *ниг.* арғанунзан.

ARҚАМ *a.* ارقم *мори* сирёху сафед, мори алобуло ва ҷипор,
мори бадзаҳр.

Рост чун арқам аст давлати даҳр,
Нарму рангину аз дарун пуразаҳр. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ARҚОМ *a.* ارقام *қ.* рақам.

ARҶС *a.* عروس *1.* адиш, илми вазни шеър ва қондаҳои он;
худӣ вазни шеър; *2.* адиш. охири руқни мисраи якуми
байт.

ARҶС *a.* عروس *1.* келин, зане, ки нав шавҳар кардааст.

Сипах дяд ораста чун арӯс
Ба пилони ҷангию овои кӯс. *Фирдавӣ*

Арӯсе, ки ман хуш кардам, дастӣ паймони ӯ
омодааст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

2. номи яке аз ганҷҳои Қайковус.

Дигар ганҷ к-аш хонданд *«Арӯс»*,
Ки оганд Қовус дар шаҳри Тӯс. *Фирдавӣ*

♦ *арӯси* Адан *киноя* аз моҳ.

... Ки чун субҳро шоҳи Чин бор дод,
Арӯси Адан дур ба динор дод. *Низомӣ*

арӯси арғанунзан *киноя* аз ситораи Зухра; *арӯси* бода
шароб, май.

Набояд кард тустохино майли соғари мино,
Арӯси бода дар базми тараб мардафкан аз майшаб. *Амирӣ*

арӯси боғ *киноя* аз гул, мева, ниҳолхон навбарномада
ва дарахтҳои мевадор; *арӯсони* дарахт шоҳаҳои на-
руста; *арӯси* даҳр *киноя* аз фасли баҳор.

Арӯси даҳр то базми тараб сохт.

Никоби анбарин аз рух барандохт. *Бадрии Қашмирӣ*

арӯси зарнигори субҳ *киноя* аз офтоб.

Бибӯройд ба зевар ҳар сахар машшотан санъат
Арӯси зарнигори субҳро аз ғурфаи мино. *Мушфиқӣ*

арӯси қуҳ лухтак, зоча, арусак.

Арӯси қуҳ шабистонро нашоёд,

Турунҷ аз мум бустонро набояд. *Низомӣ*

арӯси мавзун *киноя* аз Лайлӣ, маъшуқаи Маҷнун.

Омад падари азизи Маҷнун

Пешӣ падари *арӯси* мавзун. *Ҳилолӣ*

арӯси маҳ моҳи чордахнаба, моҳи пурра.

Арӯси маҳ никоби анбарин баст,

Зарафшон парда бар руи замин баст. *Ҷомӣ*

арӯси нӯх фалак *ниг.* *арӯси* фалакӣ; *арӯси* рӯз *киноя*
аз офтоб.

Он гаҳ *арӯси* рӯз ласи ҳаҷла мӯзтакиф,

Гардуи нисор сохта сад ҷиди гавҳараш. *Ҳоқонӣ*

арӯси сипехӣ *ниг.* *арӯси* фалакӣ.

Арӯси сипехӣ нӣҳон аз тутук,

Шуда Зухра барбатнаво аз уфук. *Ҳоҷу*

арӯси фалакӣ *киноя* аз офтоб.

Ғу, *арӯси* фалакӣ, руҳ манамой аз машриқ,
Ки маро дидани он моҳи тамом аст нирӯз. *Ҳофиз*

арӯси ховар (*ғ* ховарӣ) *киноя* аз офтоб.

Чун хечраи худ *арӯси* ховар

Пӯшид ба турраи муанбар ... *Ҷомӣ*

Дардеҳ аз он ҷаққадаҳун з-обилаи тани разон,
Қ-обилаи руҳи фалак бурда *арӯси* ховарӣ. *Ҳоқонӣ*

арӯсони худ хурони бихишт; *арӯси* Хутан *киноя* аз
офтоб.

Чу биништ шамъи зумуррадлаган,

Випӯшид хечра *арӯси* Хутан. *Ҳоҷу*

арӯси чаман *ниг.* *арӯси* боғ.

Арӯси чаман ҳуллапӯш омада,

Зи булбул чаман дар ҳуруш омада. *Ҳоҷу*

арӯси ҷарх *ниг.* *арӯси* фалакӣ.

ARҶСАҚ عروسک *1.* лубъати қудакон, лухтак ва зоча;

2. манҷаниқи хурд, олати ҷанги, ки бо он ба тарафи
душман санг меандохтанд.

ARҶСАҚАҶКАН عروسکاکن *манҷаниқандоз.*

Ар з-он, ки шавӣ аз он фалоҳап

Бар авҷи фалак арусакҷакан ... *Ҷомӣ*

ARҶСАҚЗАН عروسکزن *ниг.* арусакҷакан.

Арусакзаноне чу девон шамус

Хиҷля гашта з-он қалъас чун арус. *Низомӣ*

ARҶСОНА عروسانه *монанди* *арӯс;* *арӯсвор;* *арӯсонаванд;*

маҳдӣ арусона гахворан мурассаъ ва ораста.

Арусона маҳдаш ба орон зар,

Мурассаъ ба ёқуту лӯълӯи тар. *Ҳоҷу*

ARҶСН عروسی *1.* мансуб ба *арӯс;* *2.* занашӯи.

Ин пири аҷузан солхурда ... *арӯси* домоди ди-
гарро бар худ ихтиёр тохад кард.

«Шаҳномаи Фарғона»

3. маҷ. тӯй; шодӣ, хурсандӣ.

Чи хуш гуфтаст Фирдавсии Тусӣ,

Ки марғи хар бувад сағро арӯси. *Низомӣ*

ARҶОМ *a.* ارحام *қ.* раҳим *1;* ♦ *арҳомӣ* замин тағи замин,

даруни замин, битни замин.

Нутфан шабнам дар арҳомӣ замин

Шоҳиди гул гашту тифли ёсумин, *Саъдӣ*

ARҶ *ا*ج эътибор, қадру қимат.

Кунун, эй хираманд, арҷи хирад,
Бад-ин ҷойгаҳ гуфтаи андар хирад. *Фирдавӣ*

арҷ гирифтн эътибор пайдо кардан, паззату ҳурмат
ефтан.

Арҷманде, ки аз ӯ арҷ ҳамегирад арҷ.

Номдоре, ки аз ӯ ном ҳамегирад ном. *Ҷомӣ*

♦ *арҷу* фар(р) шаъну шавкат, қарру фар, зебу зинат.

Малик чун варо дяд бо арҷу фар,

Ки онро на андоза буду на мар. *Фирдавӣ*

ARҶАЛ *a.* ارجل *1.* аспе, ки дар як поши аломати сафедӣ

бошад, аспе, ки як поши сафед бошад; *2.* маҷ. сафед.

Ҷирми хуршед чу аз ҳут дарояд ба ҳамал,

Ашхаби рӯз қунад адҳами шабро арҷал. *Анварӣ*

ARҶМАНД *a.* ارجمند *1.* соҳибхитром, боқадру қимат, бону-
зат, ғиромӣ.

Ба дониш бувад шаҳриёр арҷманд,

На аз ганҷу мардону тахти баланд. *Фирдавӣ*

арчманд гардонидан соҳиби обрӯю эътибор кардан.

Ба андарз чандам падар дод панд,
Ки харғиз магардон варо арчманд. *Асафӣ*

2. сазовор, лоиқ, муносиб.

Сипахро ҷавобе ҷунон арчманд
Писанд омад аз шаҳриёри баланд. *Низомӣ*

АРЧМАНДИ *ارچمندى* сохибхитиромӣ; сазоворӣ, сарбаландӣ; арчмандӣ ёфтан иззату эҳтиром пайдо кардан, азиз шудан.

Тавозуъ кун, ки ёбӣ арчмандӣ,
Фурутан шав, ки бинӣ сарбаландӣ. *Ҳилолӣ*

АРҶУ *ارچو* умедворам.

Поктан бошию аз покташон бошӣ,
Ҳар чӣ мегуфтам, арҷу, ки ҷунон бошӣ.

Манучехрӣ

АСАБ *ا. عصب* пай, торхон борик, ки аз мағзи сар ба тамоми узвҳои бадан паҳн гаштааст ва ҳиссу ҳаракати баданро таъмин мекунад.

Завқ қувватест тартиб карда дар он асаб, ки густурдааст бар руи забон. *Низомӣ* *Арузӣ*

АСАБА *ا. عصب* 1. ниг. асаб.

Басар қувватест тартиб карда дар асабон мучаввафа, ки дарёбад он суратеро, ки мунтабаъ шавад. *Низомӣ* *Арузӣ*

2. хешовандони мардина аз ҷониби падар; фарзандони писарӣ.

АСАБИ(И)ЯТ *ا. عصبيت* хашмгинӣ, ғазабнокӣ.

Аз ғояти асабият забон ба ғайбаташ кушоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АСАВ *ا. اسو* пир, суштшуда, нотавон.

Даштам тогуяке доғари бадному асав,
Пустгоғанда ҷу дастӣ чарабу руи маҳав. *Шоҳин*

АСАД *ا. اسد* 1. шер, шерӣ дарранда, шерӣ беша.

Дар корзори хавсала камтар зи сатълаби,
Дар гирудори валвала афзунтар аз асад. *Шоҳин*

2. номӣ бурҷи панҷум аз дувоздаҳ бурҷи фалак; ниг. минтақаи буруҷ.

Хуша, к-аз ӯ сунбули тар сохта,
Сунбуларо бар Асад андохта. *Низомӣ*

Аз муқобилам шере паиди омад шарза, ки Асад
дар қунони фалакаш аз бими ӯ меларзид.

Аҳмади Дониш

АСАДСАВОР *ا. اسدسوار* хуршеди асадсавор офтоб, ки дар бурҷи Асад дохил шудааст.

Хуршеди асадсавор ёбам,
Бахроми зухалсинон бинам. *Ҳоқонӣ*

АСАЛ *ا. عسل* шაҳд, ангабин.

Ари розан чӣ Муштарӣ, чӣ Зухал,
Ҷуш осори ӯ чӣ сам, чӣ асал. *Бедӣ*

АСАЛӢ *ا. عسلى* 1. мансуб ба асал; 2. порчаи хурди матои зард, ки дар замонҳои пеш яхулиҳо барон фарқ кардан аз аҳли мазҳабҳои дигар ба либоси худ медӯхтаанд.

АСАМ(И) *ا. اصم* 1. қасе, ки гушаш наmeshунавад, қар.

Дар дидани ҷамолӣ ту бенур ҷашми ақл,
В-андар самон зикри ту гушӣ хирад асам. *Исмаи*
Ҷу гушам набобаш то ба рузи шумор. *Шодӣ*
Асам хоҳамаш то ба рузи шумор. *Шодӣ*

2. саҳт, маҳкам.

АСАН(Н) *ا. اسن* калонсолтар, солхӯраатар.

Малик Қутбиддин Мухаммад, ки асанни авлоди
Ҳусайн буд, ба Ғазнин рафт. *«Равзат-ус-сафо»*

АСАР *ا. اثر* 1. пай, из; ақиб, пас, қафо, дунбол; ба (ё бар, пар) асар рафтан аз пай рафтан, аз ақиб рафтан.

Он сағи сибҳ ҳамчунон пеш аз лашкар даррафт
ва эшон бар асари ӯ рафтанд. *Носири Хисрав*

Он сафаркарда, ки ҷон рафт маро дар асараш,
Ҳаст моҳе ки наевард ба ман кас хабараш. *Ҷомӣ*

2. нишон, аломат; нишон ва аломати захм.

Заҳми шамшерӣ ғаматро ба шикебию ақл,
Чанд марҳам биниҳодему асар менаравад. *Сайидӣ*

асар ёфтан нишон ва аломат пайдо намудан.

Аз меҳраш агар хабар наёбӣ,
Зуд аст, к-аз ӯ асар наёбӣ. *Шоҳин*

3. таъсир.

Нест, Махфӣ, гар ба ман ҷазби муҳаббатро асар,
Ҳамчу Юсуф бар сари бозор ҷун орад маро? *Махфӣ*
асар бурдан бетъсир кардан.

Дар лаби ҷонпарвари хубон намебинам намак,
Рузгоре шуд асар аз оби хайвон бурдаанд. *Сайидӣ*
асар гирифтани таъсир гирифтани; ибрат гирифтани.

Аз мун ту рабуду нишон мушқу ғолия

В-аз руи ту гирифта асар моҳу офтоб. *Анварӣ*

асар гузоштан таъсир кардан.

Нағзошт асар дар раҳат аз пурсиши ман ғам,
Дар дил зи ғами ман асаре нест касеро. *Фузулӣ*
асар доштан таъсир кардан, амал кардан, муассир будан.

3-он ки медонист, к-аз роҳи назар

Ишқ дорад дар дили ошиқ асар. *Ҷомӣ*

асар кардан таъсир кардан, амал кардан, муассир воқеъ шудан.

Эй дарого, ки харифон ҳама сар бинҳоданд,

Бодан айш асар карду ҳама афтоданд. *Шамси Табрезӣ*

4. ёдгорӣ, хотира.

Сиевун хост, ки аз вай асаре монад дар ин вилло-
ят, ... пас вай ин хисори Бухоро бино кард. *«Таърихи Наршахӣ»*

5. самара, натиҷа.

Гар қачиро шақоват аст асар,
Ростиро саодат аст асар. *Саной*

АСАРКУНАНДА *ا. اثر كننده* ботъсир, ҷизе, ки таъсире до-
рад.

Сӯхбати некон асаркунанда аст. *Зарбулмасал*

АСАРОТ *ا. اثرات* ҷ. асар.

Асбоби заминӣ ба асароти осмонӣ мутобиқ аф-
тода буд. (3) *Аҳмади Дониш*

АСАРОТ *ا. اثرات* ҷ. асрат.

АСАС *а.* عسس посбони шабгард, посбони шабона.

Ногоҳ асасе аз муқобили эшон [дуздон] падид омад ва ... дуздн аблаҳ гирифтор омад.

«Анвори Сухайлӣ»

Хаёлам дар шаби зулфат равад нотаҳ ба айёри,
Ба шахристиони ҳуснат наргиси мастат асас боло.

Туграл

АСАФ *а.* اسف ғам, андӯх, ҳасрат.

Рехтам бар асафи посухи ёр об аз чашм

В-аз ман ноб бар он об фуру шустам ком. *Ломей*

АСАФО *а.* اسفا во андӯх, во ҳасрато, дарего!

АСАФОҒҶЙ اسفاغوى дарегоғуӣ, мутаассиф, ҳасраткунанда.

Фироқи ту асафогӯӣ кард халкери,

Бад-он сабаб, ки зи Юсуф басе ту хубтарӣ. *Сузани*

АСАХ(X) *а.* اصح саҳеҳтар, дурусттар.

Асаҳхи номи у он аст, ки Қўстантин ном дошт
ва аз шаҳри Румия буд. «Тағрихи Табарӣ»

АСБ اسب ниг. асп.

АСБАЪ اصبع ниг. исбаъ.

АСБОБ *а.* اسباب чалаъ 1. қ. сабаб.

Ғафлати шаршор мустағнист аз асбоби чаҳл,
Хоб к-у мнжгон набандад дидаҳон курро. (1) *Бедиа*

2. лавозимот, чизҳои даркорӣ; олат, афзол, аслиҳа.

Чун Саломон баҳрро назора кард,

Баҳри асбоби гузаштан чора кард. *Ҷомӣ*

Хар чӣ аз ман мондааст аз асбоб, ҳама миёни
эшон қисмат кун. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

асбоби айш васоили тараб, созу барги нишот.

Ба сад хуни ҷигар асбоби айше кардаам пайдо,
Шабе дар хонан ман меҳмон гардӣ, чи хоҳад шуд?

Сайидо

асбоби маош василаҳон зиндагӣ, лавозимоти зиндагӣ.

Бемаломат гардани хотир харош,

Хар чӣ докистӣ зи асбоби маош,

Як сари мӯе фуру нагошти,

Ҷумларо он ҷо муҳайё дошти. *Ҷомӣ*

асбоби роҳат а) лавозимоти осонш, чизҳои, ки сабаби осудагӣ мешаванд; б) маҷ. хоб.

Мекунад асбоби роҳат пояи қаҳлат қавӣ,

Бар бисоти соя ҳамчун қуҳи сангин аст хоб. *Бедиа*

асбоби фақоҳат воситаҳои фикҳ, воситаҳои фикҳ-шиноӣ (ҳамчун китоб).

Гар масъалан ишқ надонад, гунаҳе нест,

Муфти, ки нахонда ба ҷуз асбоби фақоҳат. *Шоҳин*

АСВАД *а.* اسود сиёҳ.

Лола, ту гӯӣ, чу қудакест даҳанбоз,

Лабаш ақнуқ қаъри комаш асвад. *Манучехрӣ*

аъломи асвад байраҳон сиёҳ.

Аъломи асвад барафрохта хуруҷ карданд.

«Равзат-ус-саф»

дебон асвад матон ҳарири сиёҳ; қиёз аз шаби торик.

Зи дебон асвад фалак дар ниқоб,

Зи қоқум ҳама куҳу дар дар ҳичоб. *Ҳочу*

АСВАДУЛЛАВН *а.* اسوداللون сиёҳранг; сиёҳпӯст.

Ин иқлим ба Зухал мансуб ва омман ин билод
асвадуллаван бошанд. «Равзат-ус-саф»

АСВОБ *а.* اثواب 4. савб 11.

Басанда нест ба баъзи ту, гар фалак созад

Зи барҳо динор в-аз абрҳо асвоб. *Масъуди Саъд*

Аҷсоли он қавм дар саҳро афтадаст ва асвоби
эшон ба хун оғушта. «Равзат-ус-саф»

АСВОТ *а.* اصوات 4. савт 1.

Мардуми Куфа Муслимро танҳо гузошта, ба
хонаҳон худ рафтанд ва асвоти эшон мунқатеъ
гашт. (1) «Равзат-ус-саф»

Бо чандин асвоти подира, ки ман ёд дорам, ...
чунон ки кам маҷлис будӣ, ки ман ин нахондаме. (2)

«Тағрихи Байҳақӣ»

АСВОҚ *а.* اسواق 4. суқ.

Рузи дигар Убайдуллоҳ ҳукм кард, то дар асвоқ
нидо дардоданд. «Равзат-ус-саф»

АСГУДОРИНСГУДОРИНСГУДОРИ اسگدار қосид, чопар.

Ту гӯӣ, к-аз асрори эшон ҳама

Фиристад бад-у офтоб асгудор. *Унсурӣ*

АСДИҚО *а.* اصديقا 4. сadiқ.

Фасли шашӯм дар фазилати садоқат ва кайфият
бо асдиқо. «Ахлоқи Носирӣ»

Дар охир аз муқоламан асдиқо малул шуд.

Аҳмади Донши

АСДОФ *а.* اصدفان 4. садаф.

Аз дарди сириниш мо нишонест

Ҳар қатра, ки меҷакад дар асдоф. (1) *Исма*

АСИДА *а.* عصيده як навъ ҳалво; ҳаллон тар.

Аз ин аст, ки зане, ки қудак овард, мардумон уро
хурмо диҳанд ба асида. «Тағрихи Табарӣ»

АСИЛ *а.* اصل 1. покнаҷод, нексиринш, бонасаб, наҷиб;

2. ҳақиқӣ, асли.

АСИЛА *а.* اصيلة муаннаси асила.

Қатъи сила, эй асила, мапсанд

Аз мо се нафар, хусус фарзанд! *Шоҳин*

АСИМ *а.* اسم 1. гунаҳгор, ҷиноятгор; 2. лақаби Яъдигур-
ди Сосонӣ.

Яъдигурди Асим ... бисёр ситам кард ва аз
баҳри он ситам кардан уро Асим хонданд.

«Тағрихи Табарӣ»

АСИННА *а.* اسنه 4. синон.

Маслиҳат он аст, ки муросҷат намоӣ, ба худо
савганд, ки ту намераӣ, магар ба сӯи асинна ва
суоф. (2) «Равзат-ус-саф»

АСИР 1. اثير 1. мувофиқи ақидаи донишмандони Юно-
ни қадим қураи оташест, ки гӯё болои ҳаво (осмон)
воқеъ гардидааст, эфир; 2. офтоб; **фурӯғи асир** равша-
ний офтоб.

Ҳамеша то набувад хокро фурӯғи асир,

Ҳамеша то набувад мохро улувин Зухал.

Масъуди Саъд

3. фалак, осмон.

Сузи дилам даргузарад аз асир,

В-аз дами ман хушк шавад ҳар набот.

Шамси Табретӣ

4. маҷ. баланд, олий.

Оташн харб забона бар фалаки асир кашид.
«Равзат-ус-саф»

◇ чархи асир а) фалаки нор, куран оташ; б) осмон.
Чист, доий, ба зери чархи асир

Ҳикмат андар вучуди шоҳу амир? Чомӣ

АСИР II а. اسير 1. дастгиришуда, бандӣ; маҳбӯс.

Танам дар банди ҳаҷри ту асир аст,
Дилам дар дастӣ ишқи ту забун аст. Анварӣ
Ғуломи зулфи ту сунбул, асири бун ту гул,
Бунафша банда хати сабаи мушкбун туро. Бедил

2. маҷ. гирифтори ишқ, ошқ.

Ғами ҷафои ту, бераҳм, бар дари ки барам,
Яке ба раҳм нигар бар асири дар ба дарат. Ҳайрат
асир қардан а) гирифтори қардан, дар банду қайд
овардан; ҳабс қардан.

[Назар] баъд аз чанд муддат ба диёри Сагсорон
расида буд, ки лашкари рақиб уро асир қарданд.
Яҳйи Себак

б) маҷ. мафтун қардан.

Он турки шӯх бин, ки чӣ мастона мевад,
Шаҳре асир қарда, сун хона мевад. Чомӣ

◇ асири ишқ киноя аз ошқ.

Най ошқ, агар фикри наҷот аз қайди ғам дорӣ,
Чӣ нисбат бо асири ишқ тадбири тааммулро.
Ғузулӣ

асири фироқ киноя аз гирифтори ҷудой.

Ин шавқӣ рӯи ту, шоҳо, бад-ин асири фироқ
Ҳамон расид, к-аз оташ ба барги коҳ расид. Ҳофиз
асирони хок киноя аз мурдагон; асири домн зулф
шудан киноя аз ошқ шудан.

Эй дил золим, асири домн зулфи ӯ шудӣ,
Шукри лиллаҳ, дар балое мубтало дидам туро.
Ғузулӣ

асири рангу бӯ гардилян гирифтори намуди зоҳирӣ
шудан, ба зебӯ зинати зоҳирӣ фирофта шудан.

Дили равшан асири рангу бӯ харгиз намегардад,
Дар оташ мегудозад лолаю гул наъли шабнамро.
Соиб

асири ҳалқаи фитрок шудан гирифтори гиреҳи ка-
манд шудан; киноя аз ошқ шудан, дил додан ба касе.

Чунин ёре чу ёбӣ, хоки ӯ шав,

Асири ҳалқаи фитроқи ӯ шав. Чомӣ

АСИР III а. عسير мушқил, душвор, сахт.

АСИР IV а. عسير 1. шира, шираи ангур.

Ин ҷисмҳо бузургтар ва хурдатр шавад чун
омосидани асир андар машқ. Ибни Сино

2. шароби ангур, май.

Биё, соқӣ, он рангдода асир,

Ки рангаш ба хун дод деҳони пир. Низомӣ

АСИРІ اسیری бандлагӣ, ғуломи.

Ғами асири ман суҳт раҳгузори туро,
Вале накард асар дар ҳаёли шайбат. Ҳайрат

АСИФ а. اسيف андуҳгин, ғамгин, маҳзун, ғамзада.

Асиф ғамзадаро гӯянд ва мамлукро низ асиф
гӯянд. «Равзат-ус-саф»

АСКАН а. اسكن калимма нидо ором!, сокин!; биност!

Чун оснебон хоҳад, ки осне аз гардиш бозистад,
ба забон оварад, ки аскан, филҳол сокин шавад.
«Равзат-ус-саф»

АСКАР а. عسكر лашкар; сипоҳӣ, ҷанговар.

Ҳунари зиёд дорам аз дониستاني назми аскар.
Аҳмади Дониш

АСКАРДОРІ عسکرداری лашкардорӣ, сипоҳдорӣ.

Ҳеҷ эҳтиёҷ ба назми аскардорӣ наяфтод.
Аҳмади Дониш

АСКАРИЯ а. عسكریе лашкар, қўшун.

Ҷамеи аскарияи Русия дар ин ҳолат як ҳазору
поясад ё ду ҳазор нафар буданд. Аҳмади Дониш

АСЛ а. اصل 1. реша, бех.

Асло чун канд, шуд майдон фарох,
Хушкӯ бебар бар замин афтод шох. Чомӣ

2. маҷ. асос, моҳият.

Он чӣ аз бӯҳор ба дуд дар замин бимонад, асл
бувад мар-пушти гавхарҳои маъданиро.
Ибни Сино

Асл дар вилоятдорӣ нлм ва амал аст.

Аҳмади Дониш

3. маҷ. зот, насл, наҷод, авлод.

Маҳдӣ ... тарсид, (ки) асли баъд-Ҳошим андар
ҷаҳон намонад. «Тарихи Табарӣ»

аслу насаб наҷод; ирқ.

Аслу насоби ту, эй нақуфар,
Ҳаст аз ҳаман араб нақутар. Ҳилолӣ

АСЛАН а. اسل ниг. асло.

АСЛАҶ а. اسلاج марди бемӯйсар, одамсар.

Сараш аслаъ шуда буд, аз пеш мӯй шуда буд.
«Тарихи Табарӣ»

Он сару он фарқ, к-ан шавъаш шуда,
Вақти пири нохушу аслаъ шуда. Румӣ

АСЛАҶСАР а. اسلاجسار он қя сари бемӯй дорад, марди
одамсар.

Чанги табиби булҳавас бигрифта золи Ромҷас
Аслаъсаре, к-ш мар-нафас муст дарёе рехта.
Ҳоқонӣ

АСЛИҲА а. اسلحه ҷ. силоҳ.

АСЛИҲАДОР اسلحدار 1. силоҳдор, яроқдор; 2. мутасад-
дин анбори аслиҳа, нобсонӣ аслиҳа.

АСЛИҲАСОЗ اسلحهساز яроқсоз, устон асбоби ҷанг.

АСЛО||АСЛАН а. اسلا||اسلان харгиз, қатъан, ҳеҷ, ҳеҷ гоҳ.

Ба ман омехт ҳамчун шир шаккар,
Ки имконӣ ҷудой нест асло. Ибни Ямин

Ба суяш илтифот асло намекард,

Ба қораш ғайри истигно намекард. Нозим

АСЛОФ а. اسلاف ҷ. салаф I.

Гарчи аслофи ман бузургонанд,
Ҳар як андар ҳунара ҳама устод. Масъуди Саъд

аслоф ба аъқоб гузаштагон ба ояндагон, аҷдоду авлод.

Ҳар чӣ дар бораи ман андешидӣ, дар бораи ас-
лоф ба аъқоби хеш мушоҳада кунӣ.
«Равзат-ус-саф»

АСЛИ اصلӣ ҳақиқӣ, табиӣ.

Пас меафтад Моҳ дар сояи Замин ва боқӣ
мемонад дар саводи аслии худ.
«Аҷоиб-ул-маҳлуқот»

Ба назди хушан ангур икди марворид,
Мисоли ҷавҳари аслиқо донан амалист.

Абӯхасоқи Аътима

АСМАР *а. اسمر* 1. гандумгун; сабзина.

Маҳдӣ ... марде буд асмар, дарозболо ва сурх-
мӯй ва дар ҷашми росташ як нуқтаи сафед буд.
«Таърихи Табарӣ»

2. сиёҳ, сиёҳранг,

Найзаи дасташ, ки ҷун шом асмар аст,
Ҷун шафақ ахмарсинон бод аз зафар. *Ҳоқонӣ*

АСМО *а. اسما* қ. исм II.

В-агар гуӣ, ки дар маънӣ наиянд азодди якдигар,
Тафовут аз ҷӣ сон бошад миёни сурату асмо? (1)
Носири Хисрав

АСМОН *а. آسمان* қ. саман I.

Баъзе амвол нуқуд ва асмон бошад ва баъзе аҷ-
носу амтн. *«Ахлоқи Ҷалолий»*

АСМОР *а. آسمار* қ. самар I.

Замини эшон ҳама обшор, муштамил бар гулу
гулзор ва мухталаф бар ғаввоҳу асмор. (1)
Аҳмади Дониш

Хушо касе, ки аз у ёфт раҳ ба бустоне,
Ки аз инюгу тавфиқ дар вай асмор аст. (2)
Хисрави Деҳлавӣ

АСМОР II *а. آسمار* қ. самар II.

Нозимони ҷавҳори асмор ғавҳари суҳанро дар
силки назм ҷунин кашиданд ... (2)
«Равзат-ус-сафҳо»

АСНО *а. آشنا* қ. дар аснои... дар вақти, дар лаҳзаи... дар
ҳангоми...

Дар аснои ин ҳол шӯҳини тезболи сахтчангол...
қасди Бозанда кард. *«Анвори Суҳайлӣ»*
дар ин асно дар ин вақт, дар ин лаҳза.

Дар ин асно касе ба тариқи ҷопор бо рақима
аз Техрон расид. *Аҳмади Дониш*

АСНОМ *а. آصنام* қ. санам.

Ҳозирон фармуд, то тамомати асномро бишқас-
танд ва бутхонаву оташкадаҳо ... ҷумларо хароб
гардониданд. (1) *«Ҷомеи-ут-таворих»*

АСНОН *а. آستان* қ. син II/синн.

АСНОФ *а. آصناف* қ. синф.

Ба анвоу аснофи фазлу камол
Писандидафкир асту нозуқҳаёл. (1) *Садри Зиё*

аснофи мардум мардуми гуногун, одамони мухталиф.

Овардаанд, ки ҷаҳор кас аз аснофи мардумон
дар боғе рафтанд ва ба хӯрдани мева машғул шуд-
данд. *Авфӣ*

аснофи суҳанварӣ навъҳо, ҳелхон суҳанпардозӣ ва
суҳанорӣ, навъҳои каломӣ бадеъ.

Уро [Ҳоҷа Ҳофизро] ба аснофи суҳанварӣ ид-
тифоте нест, илло ғазалиёт. *«Тавқиси Давлатшоҳ»*

АСО *а. آسا* ҳаммӯза.

АСО II *а. آسا* 1. ҷубдаст, таёқ.

Ба ҷои иннам асо дод сол,
Пароканда шуд молу барғант ҳол. *Фирдавӣ*

Қади ҳамгаштаро ҷуз ростӣ набвад мададгоре,
Зи ҳамроҳон туро дар мавсими пири асо бехтар.
Сайидо

2. маҷ. таъяқҳо.

Эй ҳаёли қоматат охи занфиро асо,
Бар руҳат наззораҳоро лағзӣш аз ҷуши сафо.
Бедил

◇ асон Қалим ҷ. асон Мусо, ки гуё агар ба замин
партояд, ба шакли аждаҳо медаморадааст.

Асон Қалим гар шудӣ аждаҳо,
Ки аз дам дамидӣ шарар бар ҳаво. *Шоҳин*
асон Мусо ниг. асон Қалим; ба асо роҳ рафтани мур
бо ниҳоятӣ эҳтиёт роҳ рафтан.

Андар ин дашт, ки мӯраш ба асо роҳ равад,
Маслиҳат нест, ки нашмурда гузорӣ поро.
Мухсинӣ Таъсир

ба асон касон таъяқ кардан ба умеди дигарон будан,
ба ёри дигарон умед бастан.

Таъяқ ҷӣ оӣ ба асон касон,
Зинда нашуд кас ба қасон қасон.

Хисрави Деҳлавӣ

АСОБЕЪ *а. آصابع* қ. исбаъ 1.

Юсуф дар ҳоб дид, ки аз сари асобен хумоюнаш
об мечикад. *«Равзат-ус-сафҳо»*

Насуд асобен покаш қалам ба ҳукми адаб,
Надид ҷавҳари ҳусни хаташ аён қоғаз. *Бедил*

АСОКАШ *а. آصاكتش* 1. роҳнамои шаҳси нобино.

Бе асокаш қай бибӯяд роҳ кӯр,
Аз асокаш худ мабодо кӯр дур. *Шоҳидӣ*

2. маҷ. роҳнамо, роҳбар.

АСОКИР *а. آصاكر* 1. қ. аскар.

Асокири гардунмаосир дар андак фурсате ... ҳок
бар он рехтанд. *«Равзат-ус-сафҳо»*

2. лашкар, сипоҳ.

Ҳабар расид, ки асокири мансура ба Баҳулбос,
ки сарҳади Қашмир аст, омад.
«Таърихи Фаришта»

АСОЛАТ *а. آصالت* асиял, наҷобат, асиялодагӣ.

Ҷун асолате доштанд, риояти ҳонадонҳои қадим
меамуданд. *«Равзат-ус-сафҳо»*

АСОЛИБ *а. آصاليب* қ. услуб.

АСОМӢ *а. آسامي* қ. исм II.

Дар у асомии бисёр меҳтарон ва бузургон аст
аз ҳар табаккае. (1) *«Таърихи Байҳақӣ»*

АСОНИД *а. آسانيد* қ. иснод.

[Қайхисрав] фармуд, ки аз бароҳини ақла ва
асонидаи нақла ба субут пайваста.

«Равзат-ус-сафҳо»

АСОРАТ *а. آصارت* асирӣ, гирифтӣ, бандагӣ.

АСОС *а. آساس* поя, бунёд, тақкурсия; ниҳод; асл, бех.

Асоси тахт мутахаллил ва арконаш мутағаллил
гардад. *Аҳмади Дониш*

асос бастан поя ва тақкурсия гузоштан.

Замине, ки дорад бару бум суст,
Асосе бар у баст натиҷаи дурӯст. *Низомӣ*

асос ниҳодан тақкурсия андохтан, поя гузоштан; бино
кардан.

Ин дукои асос ниҳодаанд се садӯ сӣ араш дар
се сад араш, иртифон он дуводоҳ газ.

Носири Хисрав

АСОСА *a. ائاثه* мол, ашё, матоъ.

Дафтариҳои девониро мулохиза намуда, амвол ва
асосан чандсолро ... аз он ҷо берун навишта ис-
тирдод намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

АСОТИН *a. اساتين* 1. устувона; асотини салотин
султонҳои бузург.

Чамшед аз асотини салотин буд.

«Равзат-ус-сафо»

Дар қурун ва санини бисёр асотини салотини
Дехлӣ ва Ғучрот дар орузи тасхири он буданд
«Таърихи Фаршита»

АСОТИР *a. اساطير* 4. устура II.

Хақонқро аз ҳуруфи асотири мастуран кутуби
мутадовила фаро гиранд. *«Ахлоқи Чалоӣ»*
асотири аввалин ҳикоя, қисса ва афсонаҳои гузаш-
тагон, дostonҳо.

На зи ахбори ростин аст ин,

Бал асотири аввалин аст ин. *Ҷомӣ*

АСОФИЛ *a. اسافل* 4. асфал; ◇ асофили бадан аврат, ҷон
линҳои зан, шармгоҳ.

АСОФИР *a. اسفايز* 4. усфур.

АСОФИР *a. اسفايز* 4. асғар; ақобиру асоғир қалонону
хурдон, хама.

Суханҳо ба ари Мирзо Ҷаҳоншоҳ расониданд
ва хотири ақобиру асоғир итминон ёфт.

«Равзат-ус-сафо»

АСОҚИФА *a. اساقفة* 4. усқуф.

Ҳарчанд асоқифа ва уламои насоро хидматашро
аз он амр монёӣ омаданд, ... ғойа надод.

«Равзат-ус-сафо»

АСП|АСБ *a. اسب* 1. чорпои хонагии сумдори савора ва
боркаш.

Аспи лоғармӣён ба кор ояд

Рузи майдон, на гови парвори. *Сағдӣ*

аспи гомзан аспӣ тезрав, аспӣ бидав.

Ба қавми худ равон шуд толиби Нил,

Ба аспӣ гомзан аз рӯи таъҷил. *Бадриш Кашмири*

аспи оташнаъл аспӣ тезрав; аспӣ тоӣ аспӣ арабӣ;
аспи тезрав.

Аспи тоӣ агар заиф бувад,

Ҳамчунон аз тавилае хар бех. *Сағдӣ*

аспи харос аспӣ ҷувозгардон, аспӣ осӣгардон; аспӣ
ҷоргома аспӣ хушрафтору тезрав.

Соқие, аспӣ ҷоргома бирон,

То рикоби сегона бистонем. *Ҳоконӣ*

асп афғандан асп тозондан, савора ҳамла кардан.

Чу асп афғанад лашкар аз хар ду руй,

Набояд, ки гурдонӣ пархошҷуй

Биенду монад тийҳ қалбоғи,

Агарчанд бисёр бошад сипоҳ. *Фирдавӣ*

асп тохтан асп давондан; аз асп андар омадан аз асп
фуромадан.

Аз асп андар омад гаӣи номдор,

Аз Эрон билурсиду аз шаҳриёр. *Фирдавӣ*

2. донан аспнакли шоҳмот.

Пнеда бидонанду пилу сипоҳ.

Руҳу аспу рафтори фарзину шоҳ. *Фирдавӣ*

аспу фарзӣн ниҳолан дар шоҳмотбозӣ ба ҳариф аспу
фарзиро пешакӣ дода мот кардан.

Ғадое, ки бар шери нар зин ниҳад,

Абузайдро аспу фарзӣн ниҳад. *Сағдӣ*

3. паҳлӯи ҷуқурҷаноки бучул, ки дар бучулбозӣ
бурдро ифода мекунад, олҷӣ.

Он кӣ наместиносад ӯ ҷиккаю пуккаю бучул,

Аспу хари насибааш рост гирифта ҷокро. *Сағдӣ*

◇ аспӣ андеша қинол аз фикр, ҳаёл.

Инон каш давои аспӣ андешаро,

Ки дар раҳ хатархост ин бешаро.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

аспӣ обӣ баҳмут, бегемот, хайвони ширхори обию
хоӣ, ки оро аспӣ дарёӣ нӣз меғунд; аспӣ ҷубин
а) аспе, ки қудокон барон бозӣ аз ҷуб месозанд;
б) тобут; асп бар рӯи дарёӣ тохтан қинол аз кори
ношудани кардан.

Муш гуфт: Он чи дар хайиӣн имкон набошад, ...
асп бар рӯи дарёӣ тохтан (асп).

«Анвори Суҳайлӣ»

АСПАҢГЕЗ *a. اسپانگيز* маҳмез, оҳане, ки барон тозонидан-
ни асп ба паси пошнаи муза мебаданд.

АСПАРАҒМ|АСПАРАҒМ *a. اسپرغم* нис. испарғам.

АСПАҒКАН *a. اسپاگكن* он кӣ аспро аз пой меафтад;
маҷ. шӯҷо, диловар, баҳодур.

Барошӯфт аз он пурӣ Исфадиёр,

Ҷавоне буд аспағкану номдор. *Фирдавӣ*

АСПИЛ *a. اسپيل* дуздӣ асп, аспдузд.

Аспил омад он гаҳ нарм-нарм,

То барад мар-аспро ӯ гарм-гарм. *Рудакӣ*

АСПИСТ *a. اسپست* юнучка.

Нохӯрда як шикам аспист ҳаргиз,

Чарогоҳат бувад саҳрон пурхор.

Абулҷаҳон Атғима

АСПРЕЗ|АСПРЕС *a. اسپرئيس* майдони аспдавонӣ.

Ба бар карда хар як силехи ситез,

Ниҳоданд рӯ ҷониби аспрез. *Фирдавӣ*

Нишона ниҳоданд бар аспрез,

Сиевуш накард ӯ ба кас мукес. *Фирдавӣ*

АСПСАВОР *a. اسپسوار* шахсе, ки савори асп мебошад, са-
вора.

Ошуби ҷаҳон аст, агар аспсавор аст,

Осоиш ҷон аст, агар баъзиниш аст. *Ҷомӣ*

АСПТОЗ *a. اسپتاز* тозонандан асп, аспдавон.

Парӣ кай бувад рудсозу ғазалхон,

Қамандарғану асптозу қамонвар. *Фаррухӣ*

АСР I *a. اسر* банд кардан, андонӣ кардан, асир кардан.

Микдори панҷ ҳазор мард ба зулла аср гирифт

омаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Вақте яке аз ёғиён ба қайди аср мубтало шуд.

«Ахлоқи Чалоӣ»

АСР II *а. عصر* 1. фишурдан; фишурда шираи чизеро гирифта; 2. *мач. фишору* шикача.

Гарчи дузд аз мункирӣ тан мезанад,
Шахна он аз аср пайдо мекунад. *Румӣ*

АСР III *а. عصر* 1. қарӣ, садо; давр, аҳд, замон.

Набошад зи шохони асраш назир,
Ки мар-умри ӯ халқро дастгир. *Яҳеи Себақ*
2. вақти байни пешин ва шом.

Қабл аср одами вазир омада маро ба вазорат-хона таклиф кард. *Аҳмади Дониш*

АСРАТ *а. عثرة|عثر* лағани; хато, гуноҳ.

АСРОР *а. اسرار* 4. сир II || *сирр*.

Чӣ донӣ, балки душман гардад он дӯст,
Ба амд аз мағзи асрорат кашад пӯст.

Носири Хисрав

Чанд пинҳон кунам асрори муҳаббат, Савдо!
Матлаи шеъри гуҳарбори маро дида? — He!

Савдо

АСРОРДОН *اسرارдан* сирдон, донандан роҳро; *кинои аз* шахси боғам ва бонднок.

Зи нодон, ки асрордони сухан
Набошад, бигардон инони сухан. *Ҷомӣ*

АССАЛО *а. الصلّا* *калмаи нидо* ки барон даъват ба кор мебаранд: марҳамат!, марҳамат кунед!

То ба шаб имрӯз моро ипрат аст,
Ассало, эй покбозон, ассало! *Шамси Табрезӣ*

АССОР *а. عصار* равшанкаш, ҷувозкаш.

Чу гове, ки ассор чашмаи бибаст,
Давон то ба шаб, шаб ҳам он ҷо, ки ҳаст. *Саъдӣ*

АСТА||ҲАСТА *استه|هسته* донан хурмо, шафтолу ва меваҳои дигар.

Қасе беайб набавд дар замона,
Рутабро аста бошад дар миёна.

Абулмасали Бухорӣ

АСТАР I *استر* хачир.

Агар уштуру аспу астар набошад,
Кучо қаҳрамонӣ бувад қаҳрамонро. *Носири Хисрав*

Ҳазор астар бори гуногун ва ақмиша аз он ҷо
бегарданд. «*Таърихи Табарӣ*»

АСТАР II *استر* *ниг. астар* I.

АСТАРАНГ||ИСТАРАНГ *استرنگ* мардумгнӯх, гиёҳе, ки решаи ба сурати одам буда, дар Чин мерӯяд на давои бисёр дардхост, жең-шенъ.

Ҳинда чун дарёи хуш шуд, Чин чу дарёбори ӯ,
З-ин қибал рӯд ба Чин бар шибхи мардум астаранг. *Асадаӣ*

Ҳамон аз гиёҳони бобуя ранг
Шиносанда хонад варо истаранг. *Асадаӣ*

Дар истаранг ҳайати мардум нихода ҳақ,
Мардумгнӯх исму алам ёфт истаранг. *Сузани*

АСТАРВАН *استرون* зани нозой, зани наместондагӣ.

Гашта аз зодани муҳолифи ту
Модари рӯзор астарван. *Хисравӣ*

Саҳл намоёд бар астарванон
Меҳнати зоидаи обистанон. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

АСТАРДОР *استردار* астарбон, хачирбон.

Селе даррасид, ... галадорон бичастанд ва ҷириро гирифтаанд ва ҳамчун астардорон ва сел корвону астаронро даррабуд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

АСТАРҲ *استرى* 1. мансуб ба астар; хачирбон; 2. *мач. саркашӣ; астарӣ* кардан саркашӣ кардан.

Ояд ҳар он ки бо ту кунад астарӣ ба феъл,
Дар ховани хавон ба зарурат чу астаранг. *Сузани*

АСТАФИРУЛЛОХ *а. استغفرالله* 1. «аз худо омуризи металабам, бахшиш меҷуям»; «худо ниғаҳ дорад»; «худо накарда».

Аз қавли зоҳид кардем таваба,
В-аз феъли обид астафируллоҳ. *Ҳофиз*

Маро ҳар дам бар он орад ситезаш,
Ки хез, астафируллоҳ, хун бирезаш. *Низомӣ*

2. ҳаргиз, ҳеҷ вақт.

Ман ринду ошқ дар мавсияи гул,
Он гоҳ таваба? Астафируллоҳ! *Ҳофиз*

АСТИМ *استيم* 1. остин; 2. *мач.* дахонӣ зарф.

Хезу пеш ор аз он ман хушбуй,
Зуд бикшӣ хикро астим. *Хисравӣ*

АСТИР *خ. استير* микдорест баробар ба шашу ним дирам, яъне чору ним мискол.

Гар хок бад-он даст як астир бигирад,
Гугирд кунад сурх ҳама водию кӯҳсор.

Манучехрӣ

АСТО||УСТО *استا* *ниг.* Авесто.

В-агар қайсар ситолад рози Зардушт,
Кунам зинда русуми Ҷанду Асто. *Ҳоқонӣ*

АСТОР *а. استار* 4. ситр 1.

Ба астор ва девори хонаҳо ва зулмати шаб эҳтиёҷ наёфт. «*Ахлоқи Носирий*»

АСФАЛ *а. اسفل* поинтар, пастртар.

Ҳамчу қандили муаллақ дар ҳаво,
Не бар асфал меравад, не бар ало. *Румӣ*

Пон аспаш ба ганде фуру рафта аз фарас ба ҷониби асфал мутамоля шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

самти асфал тарафи зер; сӯи пасти.

Табиат ҳудӣ уро ба тариқи интиқос ва инъикос рӯй ба самти асфал гардонад. «*Ахлоқи Носирий*»

АСФАЛУССОФИЛИН *а. اسفل الساقين* пастртарин дараҷаҳо; 1. табақан чуқуртарин (хафтумин дӯзах).

АСФАР *а. اسفر* зард.

Саҳаргоҳон, ки боди маро чунбод,
Бичунбонад дарахти сурху асфар. *Дақиқӣ*

Чу пушида зи пирӯҳан, ки ҳар якро бувад пайдо
Ба тан ҷома яке аҳзар, яке аҳмар, яке асфар. *Муизӣ*

ҷароид асфар малахи зард.

Аз ғояти зарди ва лоғарӣ Муслимаро ҷароид асфар меҳонданд. «*Равзат-ус-сафо*»

АСФАРУЛЛАВН *а. اصفرالون* зардранг, зардпуст.

Соҳиби ин иқлим Уторуд аст ва аҳли диёраш асфаруллавн бошанд. *«Равзат-ус-саф»*

АСФАРИ *اصفرى* зарди.

То ки туранчро ҳазон шакли ҷузом дод бар,
Дар яракон шудаст зар ҳамчу туранч асфари.
Ҳоқонӣ

АСФИЁ *а. اصفيى* ҷ. сафӣ.

Ин ду мартаба ашрафи маротиби асфие ва атқи-
ёст. (2) *«Равзат-ус-саф»*

АСФО *а. اصفى* барғузидатар, холистар, софтар.

Аъло ва асфо ва акмал ба либоси эшон бармеояд.
Аҳмади Доғиш

АСФОР I *а. اسفار* ҷ. сафар I.

Дар аснон асфор ба дари шахре расидам. *Авфӣ*
Чаъфар ибни Яхъё дар ин асфор мулозим ва
мусоҳиб буд. *«Равзат-ус-саф»*

АСФОР II *а. اسفار* ҷамъ 1. ҷ. сифр II; 2. 3. қисме аз
Таврот, ки китоби динии яҳудиён аст.

АСХИЁ *а. اسخى* ҷ. сахӣ.

Хандакери, ки чун ғаври фикри уқало амик ва
монанди химмати асхие паҳновар буд, бо хоки
шорё мувози карданд. *«Равзат-ус-саф»*

АСЪБА *а. اصعب* мушкилтар, душвортар, сахтар.

Балон ҷуз ... асъбни балоҳост. *«Равзат-ус-саф»*

АСЪДА *а. اسعد* некбахттар, босаодаттар; ахтари асъд
ситаран бахт.

Душ дар исторагон гулгула афтода буд,
Қаз сун он ахтарон ахтари асъд расид.
Шамси Табреш

АСЪЛА *а. اسلة* ҷ. сула I.

Миёни вай ва Ҳоҷа Насридинни Тусӣ асъла
ва аҷвиба воқеъ аст. (1) *Ҷомӣ*

АСҒАР *а. اصغر* хурдтар, майдатар.

АСҚОЛ *а. اسقال* ҷ. сиқл.

Муҳолифон аҳмолу асқоли хешро ба тарҳ мерех-
танд. *«Равзат-ус-саф»*

Салд тонфаиро ба забти аҳмол ва асқол таъин на-
муд. *«Равзат-ус-саф»*

АСҚОМ *а. اسقام* ҷ. сақам.

Даври ӯ чашмае бошад ва оби он нофеи амроз
ва асқом бувад. *«Равзат-ус-саф»*

Ба хар қадам уро ҳазор олом ва тааб ва асқом
мерасид. *Аҳмади Доғиш*

АСҚОЪ *а. اسقاع* ҷ. суқъ.

Дастӣ зулму бедод бароварда ба таҳриби қусур,
вайронии ... асқоъ киём намуда. *«Равзат-ус-саф»*

АСҲАЛ *а. اسهل* осонтар, сабуктар.

Хар гоҳ дорудмук мафтӯҳ гардад, тасхири дн-
гар билод ва бӯқӯҳ ба асҳал ваҷҳ муяссар хоҳад
шуд. *«Табрихи Фариста»*

ба тариқи асҳал бо роҳи осонтар.

Ҳамвора бо якдигар лӣнқон машварат мекарданд,
ки он мӯлқ ба ваҷҳи аҳсан ва тариқи асҳал мӯсах-
хари у [Ҳалоқуҳон] шавад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

АСҲАР *а. اسحر* соҳиртар.

Дустӣ дар ваҳми сад Юсуф танад,

Асҳар аз Ҳорути Мурташ кунад. *Румӣ*

АСҲОБ *а. اصحاب* ҷ. соҳиб.

Чун ба дарахти гул расам, домане пур кунам халъ-
ли асҳобро. (3) *Саъдӣ*

Бо ҳаёли руҳи зебон ту асҳоби камол
Тутӣенанд, ки аз она дар гуфторанл. (3)

Қамоли Ҳучандӣ

➤ **асҳоби атроф** соҳибони вилоятҳо, ҳокимони музо-
фотҳо.

Султон ... аз асҳоби атроф дархост, ки мардест
бад-ин сурат ва уро Абӯалии Сино гуянд, талаб
кунанд. *Низомии Арӯзӣ*

асҳоби агроз душманон.

Асҳоби агроз ҳасудӣ кардад ва султонро ба у
барғумон сохтанд. *«Тазкирати Давлатшоҳ»*

асҳоби баҳр дарёнавардон, маллоҳон, киштиронҳо.

Асҳоби баҳр гуянд, ки дарёё аз вақти иҷтимои
Шамс ва Қамар вақти имтило дар зиёдаи мебошад.
«Ақибул-ул-маҳлуқот»

асҳоби девон мансабдорон.

Ҳар якери аз асҳоби девон шугле муайян ва
мансабе мубайян аст. *«Хористон»*

асҳоби дониш аҳли дониш, донишмандон.

Ақолими суҳан дар хиттан тасхири Чингизат,
Сари асҳоби дониш банди фитрони Ҳалокуят.

Асирӣ

асҳоби завқ соҳибони истеъдоди адаби, наққошӣ,
мусиқӣ ва ғ.

Лафзи парешонашон дар дили асҳоби завқ
Хушк ҷо боди самум, сард ҷо дандони мор.

Ҳоқонӣ

асҳоби қаҳф аз руи афсона қафт нафаре, ки аз тарси
Дахёнус ном подшоҳи золим ба ғоре папоҳ бурда,
дар он ҷо солҳон зиёде хобидаанд.

Саги асҳоби қаҳф рузе чанд

Пан некон гирифтӯ одам шуд. *Саъдӣ*

асҳоби сабт яҳудиён.

Наҳзи аҳду тавбан асҳоби сабт

Мӯҷибӣ махс омаду эҳлоки сабт. *Румӣ*

асҳоби сайф соҳибони шамшер, шамшердорон; киноя
аз ҷангҷӯён.

Ба аҳли қалам амали асҳоби сайфро насупорад.

Аҳмади Доғиш

асҳоби уқул оқилон, доноён, боақлон.

Мезанад бар хар касе тири ҳасад,
Менамояд хаста асҳоби уқул. *Васлӣ*

асҳоби фил пайравони Абраҳа ном подшоҳи Ҳаба-
шистон, ки пеш аз ислом бо филҳон ҷангӣ барои
хароб кардани хоан Қабъа ба шаҳри Макка ҳу-
ҷум оварда буданд ва онҳоро қавми фил ҳам мена-
манд.

Чу бар лашкари душман орий раҳил,

Ба мурғон кушӣ филу асҳоби фил. *Низомӣ*

асҳоби хйрат одамони озмудашуда, одамони бо-
таҷриба, аҳли хйбра.

Хисрави Деҳлавӣ
ба расми ағнийят ба тариқи ҳадъя, ба унвони бахшиш.

АТИ(Й)БАХШ عطيه بخش ҳадаъбахш, инъомдиханда, туҳфадиханда, атобахш.

Чандонт умр бол, ки чархи атийбахш,
Сад бор пир гардию бозат ҷавон кунад.

Убаиди Зоқонӣ

Умрат дароз бод, ки чархи атийбахш
Аз ҳар атийас, ки диҳад, умр хуштар аст.

Асири Аҳсиқатӣ

АТИ(Й)АТ а. عطية ниг. ати(й)я.

АТИ(Й)ЯҲОЛӢ عطيه‌حالى одати бахшандагӣ, саховатмандӣ ва соҳибқарамӣ.

Шукронаи ин атийяхолӣ,
Ғаңчина ғи ғаңҷ қард холӣ. Шоҳин

АТИҚ а. عتيق 1. қўхна, соддида; 2. баргузидна, ғиғиқобшудна; аҷиб, қамъб; 3. озолшуда.

... Қ-у суви даръё шуду аз ғам атиқ,
Ғавт шуд аз ман ҷунон неку рафиқ. Румӣ

АТИҚА а. عتيقه муаннаси атиқ; осори атиқа ёдгориҳои қўхна, асарҳои қадима.

АТЛАС اطلس матон абрешипп; наъфе аз матон абрешипп.

Қўхна полоне намеёбад саманди театк,
Атласу махмал барои пушини ҳар қардаанд.

Сомии Бустонӣ

атласи муълам атласи мумтоз ва олисифат, атласи баргузидна.

3-ин хом, ки дорам ҷигари ҷукта ба зерар,
Рузе ба ҳазор атласи муълам нафурӯнам.

Ҳоқонӣ

атласи румӣ матон абрешиппи нафис, ки маҳсус ба Рум будааст.

Зи бас хуни румӣ дар он турктоз,
Ҳазор атласи румӣ афканда боз. Низомӣ

◇ (ин) атласи лочварда киноя аз осмони қабуд.
Ғалак то ба ҷудаш тавалло накард,
Надодандаш ин атласи лочвард. Ҳоҷу

атласи сабз киноя аз осмон.

Зи сузи ҷигар оташе барфурӯхт,
Нухӯм атласи сабзи чархӣ бисӯхт. Ҳоҷу

атласи фирӯза киноя аз осмон.

Завқи мастони сабуҳиқадаи баъзи ту дид,
Субҳ дар атласи фирӯзаи худ ҷик андохт. Ҷомӣ

АТЛОЛ I а. اتلال қ. тал(л) I.

Эй рӯз, ҷӣ рӯзи ту бад-ин зинату ин зеб,
К-аз зинату зеби ту дигар шуд ҳама атлол? (1)

Фаррухӣ

АТЛОЛ II а. اتلال қ. талал.

Лолаи саҳрон у бар чехран гӯл доғнех,
Сабзаи атлоли у бар ҷаъди сунбул мушқой. (2)

Ҷомӣ

АТМАҚ т. اتمك ниг. атмақ.

АТМОҶ а. اطماع қ. тамаъ|тамаъ.

Дастн атмоқ инсонӣ, ки ҷуз ба сарпанҷан марг
бартофта нашавад, домангири хотир шуд.

«Равзат-ус-саф»

АТНОБ а. اطناب қ. тунуб.

Атноби ҳиёми давлаташ ба авдоти хулуд масдуд
бод! (1) «Равзат-ус-саф»

АТО а. عطا бахшиш, инъом; маҷ. лутфу эҳсон.

Гарчи ато дар ҳама ҷо дилқаш аст,
Ҳар ҷи ба ҳинҷор бувад, он хуш аст.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ато ёфтан бахшиш гирифтан, инъом гирифтан.

[Фирдавӣ] ҷун бигуфт ва ранҷи хеш зоеъ қард
ва бирафт ҳеҷ ато наёфта, то ба ғурбат фармон
ёфт. «Таърихи Систон»

ато қардан бахшидан, инъом қардан; ◇ атои қубро
умри табиӣ, ки як саду бист солро меғунд; ато ба
лиқо бахшидан аз атову бахшиши одами туршру
худдорӣ қардан.

АТОБАҚ т. اتيك 1. падари бузургвор; мураббӣ, му-
раббин тоҳзодагон; 2. подшоҳе аз сулолаи Атобакон,
ки дар асрҳои XII—XIII дар Эрон ҳукумат доштаанд.

Эй сабо, бар соқии баъзи Атобак арза дор,
То аз он ҷомӣ зараршон ҷуръас бахшад ба ман.

Ҳофиз

АТОБАХШ عطايخش саҳӣ; қушодадаст.

АТОЕ а. عطايا қ. ати(й)я|ати(й)ят.

АТОИБ а. اطياب қ. атыб.

Ҷун тайибот хонд, бар тайибини нишонд,
Тайибтар аз ту набавад, эй маъдани атоиб.

Шамси Табрезӣ

АТОЛАТ а. عطالت бекорӣ.

АТОПОШ عطاپاش киноя аз бисёр бахшишқунанда, са-
хп, ҷавонмарл.

АТОРЕЗ عطاريز ниг. атопош.

АТОРУД ا عطارد ниг. Уторид.

АТОҚ а. عتاق овоз қардап (шудан)-и ғўлом ва қаниз.

Моро ба талоқ ва атоқ савганд дода, ки бе рух-
сати у қадам аз ҳисор берун нахнем.

«Равзат-ус-саф»

АТРИНТ а. عطر бӯи хуш. хушбӯӣ, ки аз ҷизе мебарояд
ё аз гул ва ғизҳои дигар ҳосил мекунад.

Ҷун бисузад ҷигар аз шӯлаи шавқ,
Бӯи он атри димоғи дили мост. Ҷомӣ

Ҷунон гардад зи оташ тар димоғе,
Ки таъби булбуле аз атри бӯе. Ҳоҷу

АТРГАРДОН عطرگردان атрбахш, атрвар, оварандаи
бӯи хуш.

Шароби аргувониро гулоб андар қадах резем,
Насими атргардонро шакар дар мичмар андозем.

Ҳофиз

АТРДОН عطردان зарфи атр.

АТРОБ а. اتراب қ. тирб.

[Ғозонхон] дар авонии синни туфулӣ атрофу
атробо ҷамъ гардониди ва эшонро юсуно ёсоқ ва
шеван гирудор омухт. «Ҷомеъ-ул-таворих»

АТРОГИН عطرآگين пуратр, оғушта ба атр.

Ҷи сон бо ғунҷаву сунбул дахону турраш монад.
Ки ғунҷа нест шаққарбору сунбул нест атрогин.

Шоҳин

АТРОК *а. اتراک ۴. туря.*

Чя ачз уфтод, ки Зобулнотон ба дасти муште
атрок раҳо кунем. (1) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Хоҷа меҳост, ки атрок тасаллоти тамои бар да-
каниён дошта бошанд. (1) *«Таърихи Фаршита»*

АТРОМЕЗ *عطرآمیز омехта ба атр; хушбӯй.*

Булурии ҷомҳо лабрез карда,
Ба моулвард атромез карда. *Шодӣ*

АТРОФ *а. اطراف 1. ҷ. тараф.*

Ду ҳафта баромад зи Чини Хутан,
Зи атроф туркон шуданд анҷуман. (1) *Фирдавӣ*

Духтаре дидаид дар ғояти ҷамол, атрофе салим
ва андоме нанм. (1) *Авфӣ*

2. гирду пеш, гӯшау канор.

Соқие, атрофи боғ аз сабзаи тар тоза шуд,
Ҷоми май дардех, ки даври шират аз сар тоза шуд. *Ҷомӣ*

Ашк мепошид бар атрофи миҷгонаи намак,
Гоҳ мегуфтаи ба ҷашми худ, ки хоёе доштан. *Сайидо*

атрофу акноф *гӯшау канорхо, ҳар тараф.*

Дар ин суҳан будем, ки аз атрофу акнофи
лашкар ғулғула ва фаръеди доругир баромад. *Восифӣ*

◇ атрофи қалам *хӯдаде, ки зери ҳукмронии як на-
фар аст.*

Он, к-ӯ ба атрофи қалам-андар араб қарду аҷам,
Биҷан накарду Рустам ҳаргиз дар атрофи рамаи. *Ломей*

АТРСО *عطرصا хушбӯниҳанда, хушбӯй, атрафшон, муат-
тар.*

Атрсоёни шаб ба кори туанд,
Сабзпӯшон дар интизори туанд. *Низомӣ*
Қай атрсон маҷлиси руҳониён шудӣ,
Гулро агар на бун ту қардӣ риюяте. *Ҳофиз*

АТРАҒАЗО *عطرآزّا афзоъианди хушбӯй, афзункунанди
атр.*

Бод бисӯзу бода кун ровиқи лаълу бодоро,
Чун дами мушқбеди тар атрғазои тоза бин. *Ҳоқонӣ*

АТСА *а. عطرسه бод ё ҳавое, ки бо садо аз биниву да-
хон мебарояд.*

Онҷунин, к-аз атсаву аз хомъёз
Ин дахон гардад ба ноҳони ту боз. *Румӣ*

◇ атсаи теғ киноя аз шиддати ҷанг, қушоқушӣ.

Зи саб атсаи теғ бар хуну хок
Димоғи ҳаво нур шуд аз ҷони пок. *Низомӣ*
(аз) атсаи касе ё ҷизе будан ба касе ё ҷизе монандӣ
доштан.

Дар маънии сородӣ ... уро [Аҳмадро] атсаи амир
Махмуд гуфтандӣ ва бад-ӯ нек монистӣ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Зодан таъби мананд инон, ки ҳасмони мананд,
Оре, оре, гурба ҳаст аз атсаи шери жиён. *Ҳоқонӣ*

АТТОР *а. عطار 1. атрфурӯш; дорифурӯш.*

Мушқ он аст, ки худ бубуяд, на он ки аттор би-
гӯяд. *Саъдӣ*

2. тахаллуси шоир Фаридуллоҳ (1151—1221).

Рафӣи инҳор аз насабҷӯёни маънаи мушқил аст.
Ғу, ба қудрат Анварӣ, дар маърифат Атторм бошӣ. *Бедил*

АТТОРӢ *عطارى касби аттор, атрфурӯш; дорифурӯш.*
Номаш мулло Муҳаммад Шариф, касби атторӣ ва
аз гузари Меҳтари Аиёбар буд. *Саъдӣ Зиб***АТУФАТ/УТУФАТ** *а. عطفون отифат, меҳрубонӣ, лутфу
марҳамат, тавачҷух.*

Райят ва лашқарӣ ... ба атуфати ту умедвор ме-
бошанд. *«Анвори Суҳайла»*

АТУФАТОҲАНӢ *عطفاتوہانی тарзу равиши меҳрубона-
на, муомилаи меҳрубонона.*

[Умеди қабули он ҷаноб] ... атуфатоҳангии
қонуни қарам ба вачди тахсинҳо пардохт ва бе-
навоии маҳфили ниёро ба заммамаҳон офарин
навохт. *Бедил*

АТФ 1 *а. عطف бозгашт; атф қардан бозгаштан.*

Аз роҳи Қуфа атфе қард ва ба роҳи Мавсил бишуд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

◇ атфи инон *намудан сари аспро баргардонидан, ба
ҷониби дигар баргаштан, азимат қардан.*

Амир шайх Нуриддин аз гузаштани лашқари фӣ-
рузнасар хабардор шуда, ... атфи инон намуда, бар
амир Шоҳмалик тохт. *«Равзат-ус-сафо»*

АТФ II *а. عطف ҳамдардӣ, майл, тавачҷух, шафқат.*

Абуалии Рӯдборӣ гӯяд, ки ҳеҷ кас дар атфу
меҳрубонии ёрон чун Абулҳасани Суҷотӣ набуд. *Ҷомӣ*

атфи назар *қардан майли хотир намудан, меҳрубонӣ
қардан, диққат қардан, тавачҷух камудан.***АТФ III** *а. عطف зех, шероза, порчае, ки дар хошияи
либос дӯхта шудааст; атфи доман шероза ва зехи
ҷома.*

Бо ҳама атфи доманат оядам аз сабо аҷаб,
Қ-аз гузари ту хокро мушқи Хутан намекунад. *Ҳофиз*

Бикаш бар ҷаҳон атфи домони ноз,
Қи пешу ту афтад ба хоки ниёз. *Ҷомӣ*

атфи қабо *бари ҷома, домани ҷома.*

Бар камар ҷуст қард атфи қабо,
Дар дами шер шуд ҷу боди сабо. *Низомӣ*

◇ атфи қабо шикастан *камар бастан; киноя аз қасди
қатъ қардан.*

Чун гунҷа менагунҷад дар пираҳан зи шодӣ,
Он дам ки баҳри қатлам атфи қабо шикаста. *Қамолӣ Хучандӣ*

АТФА *а. عطف бозгашт, баргашт; ҳамгашти роҳ; атфа
додан печ додан, чап додан, роҳ қач қардан.*

Лашқари муғул атфое доданд ва бо Башария ома-
данд аз ноҳияи Дуҷайл. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

АТФАИНОӢ *عطفائىи баргардонидан, лачом баргардо-
нидан, баргардонидани инон; атфайноӢ қардан сари
аспро ба қафо баргардонидан.*

Ногоҳ Тоҳир атфайноӣ карда, ба Азочӣқ расид
ва ба як зарбат аз пушти зинаш ба замин андохт.
«*Равзат-ус-сафо*»

АТФОҶ عطف *чоп* бозгашт.

Суи атфогхи замин тохтанд,
Дар он соябон роит афрохтанд. *Низомӣ*

АТФОЛ اطفال *ҷ. тифл.*

Дурру марворида тавкаш ашқи атфои ман аст,
Лаълу ёкути ситомаш хуни айтоми шумост. *Анварӣ*
Аёлу атфои худро бардошта ба Рай равона шуд.
«*Равзат-ус-сафо*»

◇ атфои бог ниҳолу дарахтҳои наврас; атфои шох
чағона, шохҳои тозаи нав рӯндаистодани дарахт,
навадаҳо.

Атфолни шохро ба кудуми мавсими рабёз қулоҳи
шукӯфа бар сар ниҳода ... *Саъдӣ*

АТШОН عطشان *ташна.*

Гар шавӣ атшони баҳри маънавий,
Фурҷае кун дар қазираи) «Маснавий. *Шоҳидӣ*

АТЪИМА اطمع *ҷамъ 1. ҷ. таом.*

Мардум дар гӯшаҳо атъима ба зар мефурӯхтанд.
«*Чомеъ-ут-таворих*»

Он чи аз атъима ошӯби қурон шикам аст,
Оши қочист, ки бешубҳа балои шикам аст. *Савдо*
2. таҳаллули шоири маъруф Абӯсӯхӯи Шерозӣ (асри
XIV).

АТЪЯБ اطيب *бехтар, хуштар, некӯтар.*

Соли имсоли ту зи пор аҷнад,
Рузи имрузи ту зи дӣ атъяб. *Фаррухӣ*

АТҚ اعتق *озод кардан; хатти атқ озодинома, хати
озодӣ.*

Султон Маҳмуд ... Точуддини Юлдузо хилъат
фиристод ва хатти атқ дода, тахти Ғазнин ҳавола
намуд. «*Таърихи Фариишта*»

АТҚИЕ اتقيا *ҷ. тақӣ.*

Ин ду мартаба ашрафи маротиби асфиёву атқиест.
«*Равзат-ус-сафо*»

АТҚ اعه *ниг. атаҳ.*

АТҚАР اطر *поктар, покизатар.*

АТҚОР اطوار *ҷ. тоҳир.*

АУЗУБИЛЛОҶ اعوذ بالله *б. ғибораест, ки маънии он
«паҳо бар худо!» буда, дар мавриди инкор, мас. ин-
кори тухмате, гуфта мешавад.*

Бигристу кард қисса қутоҳ,
Бархонд бар ӯ аузубиллоҳ. *Шоҳин*

АФ(Ф) افع *покдоман, боисмат, боиффат.*

АФВ افعو *бахшидан, аз гуноҳи касе гузаштан.*

Дорам умеди отифате аз ҷаноби дуст,
Қардам ҷиноятею умедам ба афви уст. *Ҳофиз*
афву сафҳ афву бахшиш.

АФВОТ افوات *ҷамъ 1. ҷ. фавт; 2. мурдагон.*

Густариши насими баҳор бар афвоти табиӣ ҳаёт
бахшад. «*Равзат-ус-сафо*»

АФВОҶ افواه *ҷ. фӯҳ.*

Булбули бӯстони ҳусни туам,
Чун наафтад суҳан дар афвоҳам?! *Саъдӣ*

◇ дар афвоҳ(-у алсина) афтодан паҳн шудан, вирди
забон гардидан, забонзада шудан.

Он байт дар афвоҳ афтода ба самъи шарифаш
расид. «*Равзат-ус-сафо*»

Ва сити ҷавонмардии ӯ дар афвоҳу алсина афтод.
«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

дар афвоҳи дунё афтодан шӯхрати ҷаҳони афтан,
шӯхрати баланд пайдо кардан.

Чу ситаш дар афвоҳи дунё фитод,
Тазалзул дар айвони Қисро фитод. *Саъдӣ*

дар афвоҳ шудан шӯхрат афтан, машҳур шудан.

Боқи хубиро аз хубони ҷаҳон гирад, равоист,
Баски номӣ ӯ ба хубӣ дар ҳама афвоҳ шуд.

Туғрал

АФВОҶИ افواحي *мансуб ба афвоҳ; хабари афвоҳӣ хабари
даҳони ва овозашудае, ки ростию дурӯғнаш маълум
нест.*

АФВОЧ افواج *ҷ. фавҷ.*

Ҳоҷиҳон муқомават натавонист намуд ва афво-
ҷаш мағлуб гашт. (1) «*Таърихи Фариишта*»

Ҳар кучо мазрае сиеҳӣ кард,
Ҳирс афвоҷи барқ роҳӣ кард. (1) *Бедил*

АФВҶҶҶ افجوج *бахшишталаб, бахшишхоҳ, уэрхоҳ.*

Тарс-тарсон дар падар овард рӯй,
Таббақору уэрхоҳу афвҷҷ. *Ҷомӣ*

АҒГАНДАН|АҒКАНДАН افگندن|افگندن *1. андохтан,
партофтан.*

Шер ... каллаи гург барканд ва ба дур ағканд.
«*Қалила ва Димна*»

Зияҳ бар офтоб ағганда зулфат соя аз шабоҳ,
Махи рӯи туро дар ҳалқаҳои зулф кавкабҳо.

Осафӣ

2. ғалтондан, вайрон кардан.

Он девори кӯҳна бияфтанг ва аз нав дуруст боз
кард. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

3. маҷ. мағлуб кардан.

Агар шер гур ағканда вақти зӯр,
Ту шерафканӣ, балки Баҳроми Гур. *Низомӣ*

4. маҷ. пароканда кардан.

Зуфти ту бар хад парешон карда мушки нобро,
Шоҳ-шоҳ ағканд бар гул сунбули серобро. *Ҷомӣ*

5. маҷ. соқит кардан, бардоштан, бекор кардан.

Ҳафт сол хироч аз ҷаҳон бияфганд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

6. густурдан, паҳн кардан.

Ағганда ҳамчу суфра мабош аз барои нон,
Ҳамчун танури гарм машав аз пай шикам.

Саной

Бисоте абрешимӣ ағганда ва бар рӯи бисот мас-
наде ҳам абрешимӣ ниҳода. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

АҒГОНА افگانه *бачан бемаҳал таваллудшуда, бачан
аз шикам соқитшуда.*

Фалакро сахмаш ар дар хона ағтад,
Хаводис з-нишамаш ағгона ағтад.

Ҳисрави Деҳлавӣ

АФГОР افگور 1. фигор, маҷруҳ, захмӣ; озурда, хаста.

Ман аз афкори ӯ пайваста афгор,
Ман аз тёмори ӯ пайваста бемор. *Убайди Зоқонӣ*

2. ғамнок, андӯхгин; **дили афгор** дили пурғаму адам.
Баҳри таскинӣ дили афгори ман мискин табиб.
Соҳт сад марҳам, вале марҳам намесозад маро. *Чомӣ*

синая афгор дили ғамнок, дили андӯхгин.

Кухкан аз бедилӣ теша ба хоро занад,
Нола бувад марҳаме синая афгорро. *Махфӣ*

3. реш, захм, чароҳат; **афгор гаштан** (ё **гарлидан**, шудан) захмнок шудан, маҷруҳ гарлидан; пора-пора шудан, реш-реш гарлидан.

Бу-Райҳон бар он дом омад ва дом бидарид ва
охиста бар замиш фуруд омад, чунончи ба вай афгор
нашуд. *Низомӣ Аруай*

Қасе, к-у шаб ба болиши мани афгор мегардад,
Дилш аз нолаҳои зори ман афгор мегардад. *Чомӣ*

афгор сохтан (ё **кардан**, **намудан**) а) маҷруҳ кардан;
б) маҷ. дарднок ва аламнок намудан.

Пои бодияпаймон мурод ин дили хастаро ба ши-
рарезаҳои бавову меҳнат афгор месозад. *Восифӣ*

АФДАР افدر амак, бародари падар.

Силсилаҷаъде бунафшаоразе,
Қ-аш Фаридун афдару Парвез ҷад. *Абӯшуйаб*

АФСИТО|АФДАСТО افسيتو ситонши аҷиб ва неку.

Чуз аз эзад туам худовандӣ,
Кунам аз дил ба ту-бар афдасто. *Дақиқӣ*

Накардам шайхро он ҷо саломе, чун дучорам шуд,
Ки афдастон пири дайри худ вирди забонам буд. *Сироҷиддини Орзу*

АФЗАЛ افضل бартар, фозилтар; беҳтар.

Дар умуре, ки байни ӯ ва маъбудӣ ӯ бошад,
тариқи афзал маслук дорад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Гузрдани ҳоҷат аз ҳама навофил афзал бо-
шад. *Аҳмади Доғиш*

АФЗОИШ افزايش зиёд шудан, фаровон шудан; авҷу ба-
рор гирифтан.

АФЗОЛ ا. افزال қ. фазл; ♦ сояи афзол паноҳи некуӣ
ва бахшишиҳо.

Ҳоҷа дар сояи афзол ва эҳсони ҳеш мураффаҳ
ва осудахотир бинстад ва адлу фазл дастгирӣ кунад. *«Равзат-ус-сафо»*

АФЗОР افزار 1. асбоб, олат; **афзори по** пояфзор; қашш,
махшӣ, муза ва ғ.; 2. дорувори ҳамчун мурч, дорчин
ва ғ.

Қабоби тару бун афзори хушк,
Абоҳо бипарварда бо бун мушк. *Низомӣ*

АФЗУДАН افزودن зиёд кардан, илова намудан, изофа
кардан, афзун кардан.

Дидори рақиб аз дур афзуд маро гирия,
Аз абри сияҳ бошад афзунӣ баронхо. *Қамоли Хучандӣ*

АФЗУН افزون изофа, зиёдтар, бештар.

Савоби адл аз ҳадди ҳисоб афзун аст ва аз ҳайи-
зи қиёс берун. *«Ахлоқи Мӯҳсин»*

АФЗУНФУРУШ افزونفروشي ғаронфуруш, қиматфуруш.

Ба бозоргон гуфт: Чандин мақуш
Ба афзунӣ, ғй марди афзунфуруш. *Фирдавӣ*

АФЗУНҶИЕР افزونجيار он ки ки нёраш баланд аст, ба-
ландмаҳак (дар боран тилло).

Агарчи зар ба вазн афзунҷиёр аст,
Қурозареаҳо ҳам дар шумор аст. *Низомӣ*

АФЗУНӢ افزونی фаровонӣ, зиёдати; маҷ. бартарӣ.

Эмин натавон буд ғй хамвори солим,
Дар ростӣ афзунӣ теғ аст забонро. *Бедил*

АФИН ا. عفن гандида, бадбӯишуда, вайроншуда, бадбӯӣ.

Султорон бемории сазб руй намуд ва аз ҳавои
афини Мозандарон ва андуҳи номуродӣ дар ҷазираи
Абисгун рахти баҳо аз дарвозан фано берун бурд. *«Тазкирати Давлатишох»*

Аз ин диёр берун бояд рафт, ки ҳавои Ҷурҷон
афин аст. *«Равзат-ус-сафо»*

АФИФ ا. عفيف покдоман, боҳаё, бошарм.

В-агар хандарӯй асту омезгор,
Афифаш надонанду парҳезгор. *Саъдӣ*

АФИФА ا. عفيفه 1. муаннаси афиф; 2. занӣ пок, боҳаё,
бошарм, покдоман.

Ноғоҳ чашмаш ба афифа афтод, ошики ӯ шуд ва
дилро бохт. *«Чомеъ-ут-тамсил»*

АФКАНДАН افكندن киғ. афғандан.

АФКОР ا. افكار қ. фикр 1, 2.

Аз он хангом сазӣ табият ба ошёнпардозии тои-
ронӣ афкор маъмур аст. (1) *Бедил*

♦ **афкори рағмин** фикрҳои гуногун, фикрҳои нав
ба нав.

Дафтарӣ айём аз афкори рангин сода буд,
Шуд ин нури нои Соиб руи ин дафтар сафед. *Соиб*

АФЛОК ا. افلاك қ. фалак 1.

Он ҷӣ аз оташӣ ғам бо дили ғамнок равад,
Ғар барорам дам, аз он дуд бар афлок равад. *Чомӣ*

бар сари афлок шудан овоза шудан, машхур гаш-
тан, шухрати ҷаҳонӣ пайдо кардан.

Руҳсати ин хол зи Хоқонӣ аст,
Қ-у ба суҳан бар сари афлок шуд. *Хоқонӣ*

АФЛОҚШАЪН افلاكشان киёса аз баландмартаба, оли-
маком, шухратбаланд.

На умед аз олами хоҳшаън,
На биме зи даврони афлоқшаън. *«Тарихи Фаритта»*

АФЛОҚШИНОС افلاك شناس мунаҷҷим, ситорашинос.

АФНОН ا. افنان қ. фаван.

Дар миёни ин ғадирест, ки дар он дарахте азим
бар ағсон ва афнони бешумор муштамил. *«Равзат-ус-сафо»*

АФЗОИЛ ا. افزاض қ. афзал.

Маълӯпо Хондамир яке аз афзоили номин киромии
Хуросон буд. *Восифӣ*

Ба меъёри қараш чунон месазид,
Зи байни афзоил варо баргузид. *Шоҳин*

АФОКАЛЛОХ||АФОКАЛЛАХ *а. عفاك الله* *д. «худо туро афв кунад»* — дар мавриди тахсини офарин гуфта мешавад.

Бар дили мо бин, ки пайкониат чӣ сои паррон гузаши,
Ғамзан мастат, афокаллах, камонкаш будааст.

Хайрат

АФОНИН *а. افاقين* *ч. афнон, яғне ҷамӯлаҷамӯи фанан.*

АФОРИТ *а. عفاريت* *ч. ифрит.*

Хобе муҳиб дид, ки дар боғ ҷамоате ба сурати
афорит ... манқалҳои оташ дар даст ...
«Таърихи Ҷарриш»

АФОФИНА *а. افاغنه* *ч. афғон II.*

АФОЙ *а. اناعى* *ч. афъ||афъо.*

Қухест ба ҳудуди Исфаҳон, ки дар он ҷо афой ва
хайёғ фаровон бувад. *«Равзат-ус-сафо»*

АФРАНГ I *а. افرنگ* *фарр, шукух; зебоӣ.*

АФРАНГ II *а. افرنگ* *ниг. фаранг.*

АФРОД *а. افراد* *ч. фарл.*

Аз афроди лашкари Ҷалодиддин қариб ҳафтод
мард, ба ҳар наъв ки буд, худро ба сӯлтон расо-
ниданд. (I) *«Тоҷкиран Давлатшино»*

Ахлоқи ситуда ва авсофи писандида аз ҳама аф-
роди одамиён зебо ва мустаҳсан менамояд. (I)
«Ахлоқи Муҳсинӣ»

АФРОЗ *а. افزاز* *баландӣ, ҷон баланд, қулла.*

Ҳар кучо чизӣ дигар замин шавад, афроз шавад.
Ибни Сино

АФРОЗИДАН *а. افزايدن* *ниг. афростан.*

АФРОС *а. افراس* *ч. фарас.*

Афрос аз овози пару боли ҷонварон рамидан
гирифта, дар мазик азим афтоданд. (I)
«Равзат-ус-сафо»

АФРОХТАН||АФРОШТАН *а. افراختن||افراشتن* *бардоштан, ба-
ланд кардан, боло кардан.*

Дар он хангом паймони аз ғуруди ин ҷаъба аз ҷа-
манистони олами маонӣ алами гардиш афрост.
Бедил

Чун бод нисби Лайли афрост,
Он мард бидиду дил бад-ӯ дошт. *Шоҳин*

АФРУХТА *а. افروخته* *сифати феълӣ замони гузаштаи аф-
рухтан; афрухта шудан аз касе бахравар шудан аз
касе.*

Чун наштам ман зӣ вай афрухта,
У шавад аз ман адабомухта? *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

АФРУХТАН *а. افروختن* *I. дегрирондан.*

Ба хурда тавон оташ афрухтан,
Бас он гаҳ дарахти кӯҳан сӯхтан. *Саъдӣ*

2. равшан кардан (чароғро).

... Ки совад синаро равшан ба доғе,
Ба базми ниш афрузад чароғе. *Ғитрати Зардӯб*

АФРУША *а. افروشه* *ниг. афруша.*

АФС *а. عفن* *ниг. мозу.*

Чун дар обе афканӣ, ки афс дар у ҷӯшонида бо-
шанд, китобате сиеҳ хувайдо гардад.

«Йлми сими»

АФСАД *а. افسد* *ниҳоят фосид, гандида; афсади мафосид
фосидтарини фосидҳо, бадтарини фосидҳо.*

АФСАР *а. افسر* *I. тоҷ. қулоҳи подшоҳон.*

Ба ҷон афсари шохист бар фарқ он ғубори дар,
Касеро зебад ин афсар, ки хоки остон бошад.
Қамоли Хучандӣ

2. маҷ. сардор, роҳбар.

Бидон, ки падари ту афсари қавм буд.
«Таърихи Табарӣ»

Чу ман бар сари хисравон афсарам,
Чӣ андеша бошад зи Искандарам? *Низомӣ*

✧ афсар ситондан аз подшоҳи фаровардан, аз ҳоки-
мният маҳрум кардан.

Чу ман з-ин вилоят кӯшодам камар,
Ту хоҳ афсар аз ман ситон, хоҳ сар. *Низомӣ*

афсари давлат аз фарқ додан киноя аз ҳурмат ва
обуро эътибори худро аз даст додан.

Ру ба маъшӯқони номихрад манех,

Афсари давлат зи фарқи худ мадеҳ. *Ҷомӣ*

афсар бар чарх кашидан шӯҳи боқитидор шудан.

Сикандар, ки бар чарх афсар кашид,
Нағраст аз ҳукми у сар кашид. *Ҷомӣ*

АФСАРСАҒЗӢ *а. افسر سگزی* *номи яке аз оҳангдон мусиқӣ.*

АФСАРТИРОЗ *а. افسر طراز* *тоҷдор, подшоҳ.*

Дар хамои он зӯлфи ҷун ҷавгон дили моро ҷӣ кард?
Эй сари афсартирозон гӯи майдони шумо! *Шоҳин*

АФСАРХУДО(Ӣ) *а. افسرخودا(ى)* *тоҷдор, соҳиби тоҷ, подшоҳ.*

АФСАХ *а. افسخ* *афсехтар.*

Мулло Абдуллоҳи Авзаҳ яке аз ... афсахони ад-
вор буд. *Возеҳ*

АФСОНА *а. افسانه* *I. қисса, дoston; ҳикоят, нақл, саргу-
зашт.*

Як лаҳза ба афсонаи ман гӯши хирад нех,
То шарҳ диҳам қиссан доғи дили хунам. *Асирӣ*

2. сафсата, дуруғ, суҳанҳои боғтаву сохта.

Шундиам, ки меғуфт гуяндае,

Мазеҳе ба афсона оғандае. *Савдо*

✧ афсона шудан дoston шудан; овоза шудан.

Қиссан ҳиҷрони ман афсона шуд, ин ҳам хуш аст,
Пешӣ у шояд рафиқе гуяд ин афсонаро. *Ҳилолӣ*

Бим аст, ки дар беҳудӣ афсона шавам,
В-ангуштиамон хешу бегона шавам. *Убайди Зоконӣ*

АФСОНАӢ *а. افسانگى* *мансуб ба афсона; ҳаёли, бофта,
беасос, бардурӯғ.*

Ин ҳикоят агарчи сурати афсонаӢи дорад, боре аз
асле холи набувад. *Аҳмади Дониш*

АФСОНАТИРОЗ *а. افسانه طراز* *афсонагӯ, дostonгӯ, қисса-
нигор.*

Чун лаби тӯти мо мешавад афсонатироз,
Чашми онна шавад масти шакархоб аз у.
Шавкат

АФСОР *افسار* асбобест аз ғайри лаҷом, ки аз чарм ва ка-
наб дуруст мекунад ва ба сару гардани асп меканданд.

Хар кя на дар ҳукми ту бошад сараш,

Бар сараш афсор шавад афсараш. *Низомӣ*

АФСОН *а. афсон* 1. сеҳр, чоду.

Дахруза меҳри гардун афсона асту афсун,
Некӣ ба ҷои ёрон фурсат шумор, ёро! *Ҳофиз*

Намедонам чӣ сеҳр асту чӣ афсун,

Қи ҳам теғ асту ҳам захмист пурхун. *Бедил*

афсун додан сеҳр кардан; дуо хондан, куфу суф кар-
дан.

Медихад хар касас афсунею маълум нашуд,

Ки дили нозуки у монди афсонаи кист. *Ҳофиз*

афсун кардан сеҳр кардан, чоду кардан; дуо хондан.

Дустон, имшаб давои ҷони маҳзунам кунед,

Бар сарам афсонае хонед афсонам кунед. *Ҳилолӣ*

афсун хондан дуо хондан, куфу суф кардан; 2. хила,
тазвир, мақр, фиреб.

Гург ба афсуни вай фирефта шуда, роҳи хонаи
рӯбоҳ пеш гирифт. *«Низори дониш»*

◇ **афсуни** амал сеҳру чоду; кори хилагарӣ, фиребу
найранг.

Мекашанд охир зи ҷонам нолан во ҳасрато,

Гарчи дар аввал ба афсуни амал шодам кунанд. *Шоҳин*

афсуни чашм дилрабоии чашм, фаттонии чашм.

Ману боди сабо мискин — ду саргардони беҳосият,

Ман аз афсуни ҷашмат масту у аз бӯи гесуят. *Ҳофиз*

ба афсуну афсона диҷам сохтан ба сеҳру чоду маф-
тун кардан.

Бар он аст гирад дили ман ба дам,

Ба афсуну афсона созад диҷам. *Саъдо*

АФСУНГАР *افسونگر* сеҳркунанда, чодугар.

Ҳама нармадевуно афсунгарон

Бирафтанд чодусипоҳе гарон. *Фирдавӣ*

Дар ин ҷаҳони кудуратнишонӣ афсунгар,

Дар ин замони нуҳусатаиҳои дунпарвар ...

Садрӣ Зӣ

АФСУНСУХАН *افسونسخن* касе, ки тапаш таъсиринок бо-
шад.

Овард ба даст кордоне,

Афсунсухоне, фасонахоне. *Ҷомӣ*

АФСУРДА *افسرده* 1. сифати феълӣи замони гузаштаи
афсурдан; 2. маҷ. андӯхгин, ғамнок.

Нест вақти тавба, Ҷомӣ, хез, то бар ёди дуст

Ҷомӣ май гирум рағми зоҳиди афсурдари. *Ҷомӣ*

◇ **афсурдагони хом** касони илозмуда, касони камтаҷ-
риба ба бетачриба, одамони санҷиданашуда.

Дуаи охи синаи сузона ман

Сухт ин афсурдагони хомро. *Ҳофиз*

АФСУРДАГӢ *افسرده گي* пажмурдагӣ; сардӣ; парешонӣ.

Шер сари пушаймонӣ дар пеш андохта буд, ҳар

соат афсурдагӣ хотир энед мешуд. *«Низори дониш»*

Бедил, афсурдагиам шухин охе дорад,

То шарар нест, зи худ рафтани ранг аст ин ҷо. *Бедил*

АФСУРДАДИЛ *افسرده دل* касе, ки завқу ҳавас надошта
бошад, пажмурдадӣ; андӯхгин.

Эй зоҳиди афсурдадил, агъёр кадом аст?

Олам агар агъёр бувад, ёр кадом аст? *Ибни Ямин*

Дар маҷлиси афсурдадилон то нафаси субҳ

Шамъ аст саросема, ки парвона кадом аст? *Фонӣ*

АФСУРДАН *افسردين* 1. ях бастан, ях кардан.

Аз паси гирия сар фуру бурланд,

Гул обе буданд, к-афсурданд. *Низомӣ*

2. хунук шудан; маҷ. хомӯш шудан.

... То ки афсурд оташи ҳавасам,

Доғи дил шуд аз сухтан нафасам. *Бедил*

3. пажмурда шудан.

3-афсурдани он баҳори хандон

Ангуст ғазияи гул ба дандон. *Ҷайзӣ*

4. маҷ. дилсард шудан, дилмурда шудан.

Чандин қи суд гармии воиз, чу мустамеъ

Афсурд аз шунидани ин нуктаҳои сард. *Ҷомӣ*

АФСУРДАРӢ *افسرده روى* пажмурда; ғамгин; ◇ **ота-
ши афсурдарӢ** оташи хомӯш шуданстода.

Оташи афсурдарӢю дар ҷароғам нам набуа,

Бе ҷамолат хонаи бебӯ тобе доштам. *Сайидо*

АФСУРДАҶОН *افسرده جان* пажмурда, мурдадил.

Биё, соқӣ, ки даӣ афсурдаҷон шуд,

Ҷаҳони лир боз аз нав ҷавон шуд. *Мулҳам*

АФСҶС *افسوس* дарег, надомат, пушаймонӣ; хайфӣ, да-
реғол

Оҷ сарв, ки пок аст чу гул домани ҳуснаш,

АфсҶс, ки қадри назари пок надонист. *Ҷомӣ*

афсҶс кардан (*ё хурдан*) ҳасрату надомат кардан,
пушаймон шудан.

Наргисаш арбадаҷу лабаш афсҶскунон,

Ними шаб душ ба болини ман омад, бинишаст. *Ҳофиз*

АФТАСӢ *افطس* паҳнии бинӣ, пучуқӣ, паҷақии бинӣ.

Бинӣ андар ҳадди афтаяс ояд ва хат андар ҳадди
ростӣ ояд. *Ибни Сино*

АФТИДАН *افتيند* ниг. афтодан.

АФТИМУН *ю. اقيمون* гиёҳи сурхрангу талхмазаест, ки
барои мулоҷиҷа баъзе касалиҳои асабию руҳӣ ба кор
мерафт.

Он руз рағвани бодом на афтимун овард.

«Тазкири Давлатшоҳ»

Зи афтимун илоҷи он нашоёд,

Шамини сунбӯли гесуш бояд. *Ҳофиз*

АФТОДА *افتاد* 1. феълӣи ҳал ва сифати феълӣи вақоии
гузаштаи афтодан; 2. маҷ. оҷиз, мискин, бечора, но-
тавон.

Муруват набошад бар афтода зур.

Барад мурғи дун дона аз пеш мур. *Саъдӣ*

Бар сари афтодагон афтода савдон либос,

Сарв меҷуд дар ин мавсин кабони тозе. *Сайидо*

3. маҷ. кушташуда.

Дар он маслаҳи одамизодагон
Замин гашта куҳ аз бас афтодагон. *Низомӣ*

АФТОДАН||**АФТИДАН**||**افتادن** 1. аз боло ба поён
фуру омадани ҳар чиз, ғалтидан.

Аз мо карда канора, чунӣ?!
Афтода ба хору хора, чунӣ?! *Ҷомӣ*

2. маҷ. ба ҳоли бад дучор шудан; нотавон шудан, очиз шудан.

Рақиб гуфт, ки: Афтодаам, маро бардор!
Дуош кардаму гуфтам: Худот бардор! *Восеҳ*

3. рехтан.

Чашм бар роҳи ту бас гириякунон биништам,
Лахт-лахти ҷигарам аз сари мижгон афтод. *Махфӣ*

4. воқеъ шудан, рӯй додан.

Дар миени эшон афтодам ва равон шудам. *Авфӣ*
Маяндоз дар пой кори касе,
Ки афтад, ки дар пояш афти басс. *Саодӣ*

5. даромадан, дохил шудан.

Он кишти сӯроҳ кард, то об ба кишти афтод.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

6. ҳамла овардан, хучум кардан.

Он марлони мард дар он набард чун гургони гу-
русна, ки дар рама меафтанд, мезаданду мекуш-
танд. «*Ҷамънома*»

◇ аз по афтодан очиз шудан, нотавон гаштан.

Ҷомӣ афтода зи по зери лағадкӯби ҷафо,
То ба фитроки буге дасти таманно задааст. *Ҷомӣ*
афтодани наафтода саҳт аст зарб. шахсе, ки дар зин-
дагии худ саҳти надидааст, ба мушкилиҳои ҳаёт тоб
оварданааш душвор аст.

АФТОДАОВОЗ||**افتاده آواز** одами овозаш гирифта, хирри.

Муаззин курси сӯфиро зада гоз,
Зи халво хӯрданааш афтодаовоз. *Хисрави Деҳлавӣ*

АФТОН||**افتان** ғалтон, афтида-афтида; афтону хезон а) аф-
тидаву хеста, лангон-лангон.

В-аз ин ҷониб афтону хезон ҷавон,
Ҷамерафт бечора ҳар су даvon. *Саодӣ*

б) пасту баландшавӣ.

Барандеш аз афтону хезони таб,
Ки ранҷур донад дарозин шаб. *Саодӣ*

АФТУХЕЗ||**افتوخيز** *ниг.* уфтухез.

АФФ *а.* **افت** *ниг.* **аф(ф).**

АҶҶА||**افچه** ҷизе, ки барон тарсондани паррандагон дар
киштзорҳо мегузоранд, хуса.

АФШАК||**АФШАНГ**||**افشك**||**افشنگ** шабнам.

афшон||**افشان** *асоси замони ҳозираи афшон(и)дан.*

АФШОН||**افشان** 1. пароканда, парепон; 2. нақшу нигор,
нақшин.

Афшони доғ чун думи товуз гаштаам,
Доғам аз ин, ки ғайри мукаррар намешавад. *Тугро*

◇ **афшони чашми мур** нақшу нигоре, ки ба воситаи
афшондани рангҳо ба рӯи коғаз пайдо мешавад.

Сафҳаи рангини хони худ Сулаймон ҷилва дод,
Аз сиршики очизон афшони чашми мур дошт. *Салим*

АФШОН(И)ДАН||**افشاندين** 1. пошидан.

Ногоҳ ба мазраае расид, дид, ки марди деҳқон
туҳм бар замин меафшонад. *Аҳмади Доғиш*

2. нисор кардан.

Ҷазал гуфтию дуру сӯфӣ, беву хуш бихон, Ҳофиз,
Ки бар пазми ту афшонад фалак иқди Сурайёро. *Ҳофиз*

3. рехтан.

Бад-он сол кард меҳр аз хуни мо пок,
Ки хуни ҳолат афшондем дар хок. *Хисрави Деҳлавӣ*

АФШУРА||**افشوره** оби мева ва наботот, ки онро бо фишур-
дан ҳосил мекунанд, монанди оби ғӯра, оби лимӯ ва ғ.

АФШУРДА||**افشورده** *феъли ҳол ва сифати феъли замон*
гузаштаи афшурдан; ◇ **афшурдаи идрок** натиҷа ва
маҳсули идрок; ҳақиқати асли.

Нури маънӣ дар ҷабини тоқ мебинем мо, *Соиб*
Дар қадах афшурдан идрок мебинем мо. *Соиб*

АФШУРДАГОМ||**افشورده گام** собитақдам, устувор.

Чунон зурманданду афшурдагом,
Ки як тан бувад лашкаро тоам. *Низомӣ*

АФШУРДАН||**افشردن** фушурдан, фишор додан, ғичм кар-
дан.

Шавад гарм зи афшурдан ашҷири хом,
Ваде чун хури, хун барояд зи ком. *Низомӣ*

АҶҶО *а.* **افتى** *ниг.* **афӣ.**

АҶҶОЛ *а.* **افعال** *қ.* **феъл.**

Душманат аз ғалти сарди, ки дар афъоли уст,
Пустинхоро фарохур чун зимистон омадаст. (2) *Анварӣ*

Ҷумла хубонро ба талхҳои гуфторат сухан,
Ҷумла шухорро ба сахтиҳои афъолат амал. (2) *Саодӣ*

афъоли писандида рафтору кирдори хуб ва муносиб,
хуш хуш.

Диплазири донишварон ақволи санҷида аст на
афъоли писандида. «*Нигори доғиш*»

АҶҶИ||**АҶҶО** *а.* **افتى** як навъ мори калони заҳронк.

Кушӣ афъию бачааш парварӣ,
Ба девонагӣ монад ин доварӣ. *Фирдавӣ*

◇ **афъин вақт** душмани замон, душмани асоси.

Шароби лаъл менушам, ман ҷомӣ зумуррадгун,
Ки зоҳид афъин вақт аст, месозам бад-ин гураш. *Ҷамоли Хуҷандӣ*

афъин кахрабонайкар шӯълан оташ; **афъин марҷона-
саб** шӯълан оташ.

АҶҶЕЛ *а.* **افان** *қ.* **фил.**

Исмоил филе ёфт, ки муаззами афъел буд ва ба қув-
вати ноб дари қалъа аз ҷой барканда дар ҳаво
андоخت. «*Розат-ус-саф*»

АҶҶЮН *я.* **افيون** моддаи заҳрдоре, ки аз ширан ғӯзан
кунор ҳосил мешавад ва мастию беҳушӣ меоварад.

Бо вучуди чандин фавоил марди қаттол ва ноёти-мод буда, афёюн хурдӣ. «Тазкираи Давлатшиноҳ»

Медияханд афёюн ба марди захмнамд,
То ки пайкон аз танаш бармекананд. Румӣ

♦ афёюн бар чом задан май ба чом рехтан.

Биб, соҷи, бизан бар чомам афёюн,

Чӣ афёюн? Аксӣ холи лаъли майгун. Ҳозик

АФЪЮНХҶҮР افيونخور 1. тарёкхӯр, тарёкӣ, тарёккаш;

2. маҷ. беҳуш, маст.

Ҳама афёюнхӯри мактоб гашта,
Зи по афтода, масти хоб гашта. Низомӣ

АФЪЮНӢ افيونى 1. мянсуҷ ба афёюн; 2. касе, ки афёюн меҳӯрад ё мекашад, афёюнкаш, кукнорӣ; ♦ афёюнии чизе шудан одат кардан, мубтало шудан ба чизе.

АФҶҮН I افجان нола, зорӣ, фарёб.

Аз нӯх фалак гузашт, Хилоли, фиғони ман,
Бингар, ки ман кучояму афғони ман кучост. Хилоли

Шаб ба ҳаёли руҳи чонон гузашт,

Умри мани зор ба афғон гузашт. Васлӣ

афғон баровардан фарёбд кардан, садо баровардан, нола кардан.

Харобӣ даровард зангӣ ба Рум,

Зи ҳар бум афғон баровард бум. Низомӣ

афғон кардан фарёбду фиғон кардан, нолаву зорӣ кардан.

Ба ёди сарвақадони гузашта афғон кун,

Ба доғи лоларухон боги шавакзо ни чост. Асирӣ

АФҶҖН II افجان номи халқе, ки асосан дар Афғонистон зиндагӣ мекунад.

АФҶҶАХ а. افق ҷаҳтар; доватарини ҷаҳеҳон.

Дар ҳисобу ҷироат беадил, дар шеър хат беназир,
дар ғиш афҷах буд. Садири Зӣ

АФҶҶОМ а. افهام ҷ. фаҳм I.

В-ар шавад мумкин, ки афҷоли туро орад адал,
Он адал беш аз замири нуҷ афҷом оварад. Муиззӣ

АХ I اخ калимаи нидо офарин!, таҳсин!

Кашад зи ҷайбӣ фалак дирҳаме, ки дар раҳи у
Саодаташ ба ҳавон нисор гӯяд: Ах! Бебила

АХ II а. اخ ҷ. дародар.

Ба сун туст ҳама майли давлату иқбол,

Чу майли ёр сун ёру майли ах сун ах. Сузани

Басо ах, к-аз ухувват чун занам дам,

Дамаш бошад ҷароғи айшро пуф. Ҷомӣ

АХАВАЙН а. اخوين шакли дугонаи ах.

Ахавайн бисоти муҳоработ дарнавардида ба фар-
мони султон амал намуданд. «Равзат-ус-сафо»

АХАВОТ а. اخوات ҷ. ухт.

Бангуну банот, ихвону ахавот ва сояри хешу табор
на қамму аширати Рукниддинро ... бар оташи фано
ниҳад. «Равзат-ус-сафо»

АХАС(С) I а. اخس забунтар, хортар, пасттар, ғурумоя-
тер.

Баъд аз инсон ашрафи ҳайвонот асп аст ва аҳасси
ҷовварон саг. «Анварии Суҳайлӣ»

рутбати аҳас поинтарин дараҷа, мартабаи паст, поин.

... Монанди санге, ки аз боло ба нишеб гардонанд,
ба камтар мударат ба дараҷаи адно ва рутбати аҳас
расад. «Ахлоқи Носирӣ»

АХАС(С) II а. اخس махсустар, хостар; сазовортар.

Ин иборат тангу қосиррутба аст,

В-арна хасро бо аҳас ҷи нисбат аст? Румӣ

АХАССУЛҲАВОС а. اخس الخواص хосатарини хосаҳо;
одами бисёр наздик, муқарраб(и подшоҳ).

Қаробеги турк... аҳассулхавоси подшоҳ Алоудди-
ни Хилҷӣ буд. «Тағрихи Фариста»

АХАФ(Ф) а. اخف сабук, камвазн.

Чун оташ аҳаф ва асфот, пеш аз ҳама ба марказ
бирасад. Аҳмади Докиш

АХБИЯ а. اخيه ҷ. хиб(ъ); ♦ саъди ахбия нуҷ. манзили

бисту панҷум аз манзилҳои Моҳ.

Гарде бар обе бехта, зар аз турунҷ ангехта,

Хуша зи тоқ овехта монанди саъди ахбия.

Манучехрӣ

АХБОР а. اخبار ҷ. хабар.

Ахбор ба асмори бисёр ёд дорад. Авфӣ

Ин ҷумла ахбор ва ҳикоят басанда бувад касеро,
ки маслаки ади ихтиёр дорад. Аҳмади Докиш

ахбор кардан хабар кардан, хабар додан, баён на-
мудан.

Чанд нафар ахли бозор чамъ омада, ҳар қадар
ахбор мекарданд, ҳазрати охунд исроф мекард.

Садири Зӣ

АХБОРНАВИС اخبارنويس хабардиҳандаи воқеаҳо, муҳбир;
таърихнавис.

Ахборнавис бигуморад, то аз сарояри замонари
халқ аз тифоқ ва нифоқ ба султон низоҳ мекунад.
Аҳмади Докиш

АХБОРОТ اخبارات ҷ. ахбор.

АХБОС а. اخبات ҷ. хубе.

Оби равонро ба истеъмоли ахбос ва аврос мулав-
вас нагардонанд. «Равзат-ус-сафо»

АХВОЛ а. اخوال ҷ. ҳол II.

Қасоне, ки ба манзили волидайн бошанд, чун
ачдоду аълом ва ахволу бародарони бузург ва
дустони ҳақиқӣ ҳам ба масобаи ёшон бонд дошт.
«Ахлоқи Чалоли»

АХҲАР اخگر оташпора, лаҳча, ангишти афрухта, поран
оташи афрухта.

Ахгар ҳам оташ аст, валекин на чун ҷароғ,
Сузан ҳам оҳан аст, валекин на ҳамчу тир.

Асҷадӣ

Оташ куштану ахгар гузоштан ва афъл куштану
бача нигоҳ доштан—қори хирадмандон нест.

Саъдӣ

ахгари афсурда оташи хомушшуда, ангишт.

Гармӣнонони шавқ зери фалак нестанд,

Ахгари афсурдаро ҳоки синах бар сар аст.

Сониб

◇ ахғари нучум ситорахон фурузон.

Шоҳи мамолки Шом, ки моҳи анвар аст, дар
хокистари сипехр ва ахғари нучум маскан месозад.
Восифи

ахғар дар пероҳан кардан беорому беқарор намудан,
нотинҷ кардан; ахғар зери доман пушидан ҳақиқатро
пинҳон нигоҳ доштан.

Айнулмулк ... донист, ки кор аз мудохана ва му-
лобаса даргузашта. Беш аз он ахғар зери доман на-
тавон пушид. «*Тағрихи Фаришта*»

АХГАРИСТОН *اڭگريستان* маҳалли ахғар, оташдон, манқал.

Метавонад шуълаи оҳам пари парвона шуд,
Ку самандар, то бигуям: Ахғаристонан туй.
Зухури

АХГАРОСО *اڭگريسا* ахғармонанд, мисли ахғар.

Чун шарар, Исо, ба табъи санг манзил доштан,
Ахғаросо доғи дил дар парда ҳоил доштан.
Исо

АХГУЛ *اڭگل* досан (қилтиқи) гандум ва ҷав, хасҳои те-
зи сари хушан гандум ва ҷав.

АХЗ *а.* *اخذ* гирифтан, ба даст даровардан, дастгир кардан,
Аз ин суҳан ғазаби Ибни Зиёда зиёда шуда, ба
ахзу хасд ӯ ишорат кард. «*Равзат-и-сафо*»

Султон ... аз тариқаи инсоф ва маъдалат инҳироф
варзид, равиши ахзу қатл пеш гирифт.

«*Тағрихи Фаришта*»

АХЗАР *а.* *اخضر* саба, кабуд; нилгун, ниллобӣ.

Чу пушида зи пероҳан, ки ҳар якро бувад пайдо
Ба тан ҷома яке ахзар, яке ахмар, яке асфар.

Муизӣ

Ботил кунад шабхон ӯ тобанда рӯзи анвараш,
Ночиз гардад, пирӯ зард он навбаҳори ахзараш.

Носири Хисрав

ахзар омадан саба будан.

Гунбади ҳазро, ки хунрез аст феълаш, дур нест,
Барги ҳино ахзар омад, лек рангаи ахмар аст.

Фонӣ

◇ амоман ахзар баргхон сабае, ки гунчаро печонида
гирифтаанд; гунбади ахзар *киноя* аз осмон.

Агар аз Ибни Ямин рӯй бипушад як дам,
Нолан зори вай аз гунбади ахзар гузарад.

Ибни Ямин

даръёи ахзари фалак *киноя* аз осмонӣ кабуд.

Даръёи ахзари фалаку киштини хилол
Ҳастанд фарқи неъматӣ Ҳоҷи Қавомӣ мо.

Ҳофиз

пардаи ахзар *киноя* аз осмон.

Ин ғитна, ки дар наргиси нилуфарин туст.

Дар жардаи нуҳ торами ахзар натавон ёфт. *Соиб*
сатҳи ахзар *киноя* аз осмон; чатри ахзар *киноя* аз ос-
мон кабуд.

АХИР *а.* *اخير* ниг. охир.

АХИРАН *а.* *اخيرا* сипас, дар вақтҳои охир.

АХИССО *а.* *اخسا* ҷ. хасе.

АХКУК *а.* *اڭكوك* зардолуи норасида; меван норасида.

Зи пирӯзаву аз зумурад мағар

Намоиянд аҳкуки норас ба бар. *Асади*

АХЛОТ *а.* *اخلاق* ҷамъ 1. ҷ. хилт.

Гуворине сохтам, ки ахлоти он шаш ҷиз аст. (1)
Авафӣ

2. оби бинӣ.

Чаро дар ин ҷаман аз бӯи ишқ беҳабария.

Агар на ҳоили садди димоғи туст ахлот? *Бедия*

◇ ахлоти арбаа *тиб*. чор ахлот: хун, сафро, савдо ва
балғам, ки ба ақидан табибонӣ қадим бемориҳо аз
онҳо сар мезананд.

АХЛОФ *а.* *اخلاق* ҷ. халаф.

АХЛОҚ *а.* *اخلاق* ҷ. хулқ.

Ҳусни махруёни маҷлис гарчи дил мебурду дин,
Баҳси мо дар лутфи табуъ хубин ахлоқ буд.

Ҳофиз

ахлоқи покиза хулқҳои нек, одоби хуб, кирдорҳои
писандида.

Ту бар тахти султонии хеш бош,

Ба ахлоқи покиза дарвеш бош. *Саъдӣ*

АХМ||АХМА *اخم||اخمة* 1. чини пешони, чин; 2. маҷ. турш-
руӣ.

АХМАЗАДА *اخمه زده* туршруӣ.

АХМАР *а.* *اخمرو* 1. туршруӣ, бадқавоқ; 2. маҷ. хатдор,
рахдор, хат кашидашуда.

Наёяд чу бар сафҳа хат 3-он наку,

Чу мистар ба коғаз кунад ахмару. *Тугро*

АХРАБ *а.* *اخراب* 1. харобтар; 2. *ади*. номи яке аз зиҳ-
фоти рукии «мафйулун», ки дар натиҷаи партофта шуд-
дани ҳичон аввал ва кӯтоҳ шудани ҳичон охири он
«фойлу» боқӣ мондааст ва ба ҷои «фойлу» рукии мустаъ-
мали «мафйулу» - ро кор мефармоянд; яке аз ду шаҷа-
раи вазни рубоӣ ба ҳамин зиҳоф асос ёфта, шаҷараи
ахраб ном дорад ва аз дувоздаҳ навъ иборат аст; *муқ.*
ахрам.

АХРАМ *а.* *اخرم* 1. касе, ки девораки биниаш бурида шуд-
дааст, ҷокбин; 2. буридашуда; 3. *ади*. номи яке аз зиҳо-
фи рукии «мафйулун», ки дар натиҷаи тарк шудани ҳичон
аввали он «фойлу» боқӣ мондааст ва ба ҷои «фойлу»
рукии мустаъмали «мафйулу» - ро кор мефармоянд;
яке аз ду шаҷараи вазни рубоӣ ба ҳамин зиҳоф асос
ёфта, шаҷараи ахрам ном дорад ва аз дувоздаҳ навъ
иборат аст; *муқ.* ахраб.

Тире ту тинҷидам шуда, 3-у диръи Зол аз ҳам шуда,
Бал кӯҳи Қоф ахрам шуда, минқори Анқо рехта.
Ҳоқонӣ

АХРАС *а.* *اخرس* гунг, беазабон, лол.

АХРИБА *а.* *اخرية* ҷ. хароб, хароба.

АХРИҶА *а.* *اخرجه* ҷ. хароҷ||хироч.

АХТАР *а.* *اكثر* 1. ситора, калкаб, наҷм.

Бар фалак душ аз хуруши ман дили ахтар бисухт,
Шуълаи оҳам чу парвона малакро пар бисухт.

Ҷомӣ

2. *мач.* бахт, иқбол.

Зи ахтарам назаре саяд дар раҳ аст, ки дӯш
Мийёи моху рухи ёри ман муқобала буд.

Ҳофиз

Сар назад бо номи мо як ахтар аз бурчи шараф,
Толея з-иқболи худ бисёр кам дорем мо.

Туграл

ахтари бад толен бад, бадбахти, бетолей.

Аз ахтари бад зери фалак шикваи нодон
Монад ба ғариқе, ки зи ёрон ғила дорад.

Соиб

3. *мач.* алам, байрақ.

Ҳар тарафе ахтари у ру ниход,
Фатҳ давиду дари давлат кушод. *Хисрави Деҳлави*
Ахтари ковиён байрақи Фаридун, байрақи Кован оҳан-
гар.

Зи деби пурмоёву парниён

Бар он гула гашт ахтари ковиён. *Фирдавӣ*

♦ ахтари бахт киноя аз бахту саодат.

Бале, ки ахтари бахтам саодате дорад,
Ҳама ба хотири поки ту мешавам махтур. *Васай*
ахтари дониш сайёраҳои Муштарӣ ва Аторуд, ки оли-
хан дониш ҳисоб меёфтаанд.

Маро аз ахтари дониш чӣ хоси,

Ки ман торикаму рахшанда азҳо. *Ҳоқонӣ*

ахтари дунболодар ситоран думдор, комета, ки нахс
ҳисоб мешуд; киноя аз оқибати бад.

Фитна дар дунболо дорад ахтари дунболодар,
Чун барорад хат, зи холи руи ёр андеша кун.

Соиб

ахтари осмонӣ бахти баланд.

Шуморо ҳама шодмонӣ бувад,

Маро ахтари осмонӣ бувад. *Фирдавӣ*

ахтари панҷум сайёраи Миррих; ахтари рӯзгор хуш-
бахтин ҷаҳон.

Бад-у гуфт, к-эй меҳтари номдор,

Ба коми ту бод ахтари рӯзгор. *Фирдавӣ*

ахтари сарсаб ситораи бахт, сайёраи саяд; ахтари
ситазагар бахти қадрафтор ва номувофиқ.

Ии ҷархи гирдгаради кавокибингор чист?

В-ии ахтари ситазагари кинадор чист? *Аҳадӣ*
ахтари шабгард а) ситораи номусонд, ситоран наҳс.

Тақья бар ахтари шабгард макун, к-ин айёр

Тоҷи Қоусу бибурду камари Кайхисрав. *Ҳофиз*

б) мох; ахтари Чавзо *мич.* бурчи Тавъамон, Дунай-
кар; ахтар афкандан фол дидан, фол задан.

Ба эронӣ гуфт, к-иншаб ба май

Яке ахтаре афканам неқпай. *Фирдавӣ*

ахтар *гирифтан* муайян намудани ҳаракати ситораҳо
барои пешгӯӣ (аз руи ақидан мунаҷҷимони қадим).

Бисёрду суллобу ахтар *гирифт*,

Яке зичи ҷинди ба бар даргирифт. *Фирдавӣ*

ахтар *нигоҳ кардан ниг.* ахтар *гирифтан*.

Ба ахтар ниғаҳ кун, ки то ман зи ҷанг

Қай осояму кншвар орам ба ҷанг. *Фирдавӣ*

♦ ахтар *шуморида* (ё шумурдан) киноя аз беҳобӣ каш-
дан, шаббедорӣ; беҳоб будан.

Ҳама шаб ба бедорӣ ахтар шумурд,

Зи савдою андеша хошаи набурд. *Саъдӣ*

бедор гаштани ахтари хуфта омад кардан бахт.

Маро ахтари хуфта бедор гашт,

Ба мағз-андар андеша бисёр гашт. *Фирдавӣ*

дар вубол будани ахтар дар хатар будан, бадбахти
дар пеш будан.

Ҳикоят кард, к-ахтар дар вубол аст,

Маликро бо ту касди ғушол аст. *Низомӣ*

АХТАРБИН اخترين мунаҷҷим, ахтаршинос, ситорашиннос.

АХТАРГҲОЙ اخترگره *ниг.* ахтарбин.

Ситорашумар марди ахтаргирой

Чуни зад туро з-ахтари неқ рой ... *Фирдавӣ*

АХТАРГУ(Й) اخترگو(ی) фолбин, мунаҷҷими беилми фи-
ребгар.

АХТАРДУЗ اختردوز: **тири** ахтардӯз тири дуррав.

Лашкар қадами иқдом дарниҳоданд ва ба захми
тири ахтардӯз ва новаки ҷигарсӯз эшонро музтару
оғиз карданд. *Тағрихи Ҷаҳонқушо*

АХТАРСИПОХ اخترسپاه *сирлашкар.*

АХТАРСУХТА اخترسوخته киноя аз бадбахт.

АХТАРШИНОС اخترشناس ситорашиннос, мунаҷҷим.

Зи ҳар кишваре гирд кун биҳрадон,

Зи ахтаршиносону аз мубадон. *Фирдавӣ*

Дар китоби толен ман дида буд ахтаршинос

Аз сари зулфат басте ташвини дар даври қамар.

Қамали Хуҷандӣ

АХТАРШУМОР اخترشمار *ниг.* ахтаршинос.

Фуруғи меҳр бошад дидан ахтаршуморонро,

Сафои моҳ бошад ҷеҳрани шабзіндадоронро. *Соиб*

АХТАРӢ اخترى 1. мансуб ба ахтар; 2. мунаҷҷим, ситора-
шинос.

Яке ахтарӣ гуфт аз пас ба роҳ,
К-аз ин сон бибуррам сари Совашоҳ. *Фирдавӣ*

АХТОБ ا. خطاب 4. хитб.

Бонси ту бар иқтиҳоми ин ахтоб чист? *Авфӣ*

АХТОР 1 а. اخطار 4. хатар 1.

Умири азизи ман дар таҳаммули машоққи асфр
ва иртиқоби ахтор мегузарад. *«Равнат-ус-сафо»*

АХТОР 11 а. اخطار 4. хатар 11.

АХШ اخش арзиш, баҳо, қимат.

Худ намояд ҳамеша меҳр фуруғ,

Хуш фазояд ҳамеша гавҳар аҳш. *Унсурӣ*

АХШАМ а. اخشم касе, ки ҳисси бӯй, қувваи шомма на-
дорад.

Дар гулистон ояд-андар ахшама,

Қай шавад мағзаш зи райҳон хурраме. *Румӣ*

АХШЕЧ اخشيح 1. зид, муқобила; 2. ҳар яке аз чор ун-
сур; *ниг.* чор (чор унсур).

Фароз оварид ахшеч-ин ҷаҳор,

Ки ҳар к-андар у баст чанди ғиғор.

Ҳофизӣ Убаҳӣ

АХШЕЧОН اخشيحان чор унсур.

К-аз пай мирохурӣ дар пойгоҳи раҳии у

Ахшеҷони Рустами ҷанро мукаррар сохтанд.

Ҳоқонӣ

АХШОБ а. اخشاب 4. хашаб.

Ахшобу асбоб, он чи устод талаб дорад, бад-у
таслим намоянд. *«Равнат-ус-сафо»*

АХБЕР *а. اخبار чамъ 1. қ. хайр.*

Теги ту ҳазар гирад в-аз банд қушояд ҳам,
З-ин фатҳ мубашшир бод ахбери ту оламор. (1)
Хоқонӣ

2. одамони хуб, одамони нек.

Ба шумин сӯхбати ашвор дар ҳаққи ахбёр бад-
гумонӣ паид ояд. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

АХӢ *а. اخى 1. бародари ман.*

Суфиеро гуфт марди номдор.
Қ-эй ахӣ, чун мегузори рӯзгор? *Аттор*

2. ташкилотӣ аҳли касбу ҳунар, ки то андозае ранги
динӣ дошта бошад ҳам, маъсдашон ҳимояи ҳукуки
худ буд ва онҳоро аҳли ғуҷува ҳам меноманд.

АЧӢ *т. аҷӣ бародари калон.*

... Қ-эй аҷӣ, бас хуб аспе нест ин,
Аз бихишт аст ин магар, не аз замин. *Румӣ*

АШАН *1. اشان чоман чаппагардон.*

Чун чоман ашан ба тан андар кунад касе,
Хоҳад эн кирдигор ба ҳоҷат муроиди хеш.
Рӯдакӣ

АШАН II *اشан хом; харбузан хом.*

Харбуза пеши вай ниҳод ашан
В-аз бари у бигашт, ҳоли шуд. *Ғазоирӣ*

АШАР(Р) *а. اشر аз ҳад зиёд шарир, бадкор; ашарри ҳал-
қулоҳ шариртариш махлуки ҳуло, бадтарин кас.*

Он ҷамоат бисёр буданд, аз он ҷумла қозин Сян-
лон, ки уро қозин Сонн гуфтанд ва ашарри ҳалқул-
лоҳ буд ва ба ҳақиқат аз иблис шариртар.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

АШАРА||АШАРАТ *а. عشرة|عشرة даҳ.*

АШАРОТ *а. عشرات ч. ашара||ашарат.*

Он набинӣ яке даҳ-даҳ гардад,
Чун эн оҳод расад дар ашарот. *Хоқонӣ*

АШАРР *а. اشر ниг. ашар(р).*

АШАҚА *а. عشقه номи гиёҳе, ки ба чизҳои дигар мепе-
чад ва гули сурх ё кабуд дорад, ишқандарпечон, оптик-
печон, печак.*

АШБОҲ I *а. اشباح ч. шабаҳ II.*

Чун зулмати лайл аз рӯяи ашбоҳ монеъ гашт,
асокри ислом муроҷат карданд.

«*Тағрихи Фаршита*»

АШБОҲ II *а. اشباه ч. шибҳ.*

АШВОҚ *а. اشواق ч. шавқ.*

Аз шарафи хизмат маҳҷуру маҳрум монда,
машони ашвоқ дар дил меҳнатзада хар дам аф-
рухтааст. «*Илми симиё*»

АШГОЛ *а. اشغال шакли дигари шағол.*

Пилу гургу ҳайдару ашғол низ,
Аждаҳон зафту муру мор низ. *Румӣ*

АШИА *а. اشعه ч. шуоъ.*

АШИР *а. اشير даҳъяк; ушри ашир садъяк.*

Хазонян Қорун ба ушри ашири он нарасад.
«*Равзат-ус-сафо*»

АШИРА||АШИРАТ *а. عشيره|عشيرة 1. ҳешу табор.*

Эй фақиронро ашира, волидайн,
Дар хирочу харчу дар ифои дайн! *Румӣ*

2. тоифа, қабила, қавм.

Зуафони эшон ба лашкаргоҳи Меҳлоб омада ба
қавм ва аширати хеш пайвастанд.
«*Равзат-ус-сафо*»

АШИҚ *а. عشيق ошиқ.*

АШК *1. اشك қатра, қатран об.*

Чупон шуд зули дар айёми у гум,
Ки ашке дар миёни баҳри Қулзум. *Аттор*

ашки кабоб қатраҳе, ки вақти пухтани кабоб ба руи
оташ меақанд.

Изҳори аъз пеши ситамгар раво мадор,
Ашки кабоб боиси туғъени оташ аст. *Соиб*

ашки меғ (*ё саҳоб*) қатран борон; борон.

Чану рост абр асту аз барқи теғ,

Чу ориши гулшану ашки меғ. *Низомӣ*

2. қатран оби чашм.

Ҳофиз, эн дила дони ашке хамефишоп,
Бошад, ки мурғи васл кунад қасди домн мо.

Дидан бедораш чун абри найсонӣ ашк боридаи
оғоз кард. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

ашки бемоаи гирияи бефолда, гирияи беқадру қимат.

Паҳлуи ин ҷост назри хористон,
Ашки бемоаи сари миҷгон. *Бедил*

ашки гарм гирияи сӯзон, ашки андуҳ ва фирок.

Ашки гарм аз тағи хуни дилм омад дар чашм,
Баски аз оташи сӯзон дили ман дар ҷуш аст.

ашки гулгун ниг. ашки хунин.

Гар кумайти ашки гулгунам набудӣ тундрав,
Қай шудӣ пайдо ба гетӣ рози пинҳонам чу шамъ?

ашки лолагун ниг. ашки хунин.

Гил шуд харияи қуат аз ашки лолагунам,
Бошад ҳанӯз ташна хоки дарат ба ҳунам. *Ҷомӣ*

ашки ол ниг. ашки хунин.

Изҳори узри мост, Фузулӣ, эн маъсият
Бар рӯи зарди мо рақами ашки оли мо.

ашки пиёзӣ ашки сузишнок.

То ҳашии ту оростан сурмаи ноз аст,
Аз дидани ушқоқ диҳад ашки пиёзӣ.

ашки сурх ниг. ашки хунин.

Дола ниге сурху ниге зард рӯяд аз гилам,
Чун барам бо хок ашки сурху рун зардор.

ашки хунин гирияи сӯзон, гирияи ҷонсӯз.

Ба рӯям нигаҳ кун, ки бар дарди ниқат
Ба ҷуз ашки хунини гувоҳе надорам. *Аттор*

ашки хушнамак гирияи ҷонгудо аз фироқи дӯстон;

ашки шаққарин гирияи шод.

Бас ашки шаққарин, ки фуру резам аз ниёз,
Бас охи анбарин, ки ба амдан бароварам.

ашки шафақгун киноя аз ашки хунин.

Ҳеҷ шаб бе ту дилам нола ба гардун накашид,
Ки ба рӯям рақам аз ашки шафақгун накашид.

ашки шафақгун киноя аз ашки хунин.

Ҳеҷ шаб бе ту дилам нола ба гардун накашид,
Ки ба рӯям рақам аз ашки шафақгун накашид.

ашки ғаммоз оби дидан ошкоркунандаи роз.

Сар мадек, эй диде, акнун ашқи ғаммози маро,
То насозад фош пеши мардумон рози маро.

Шоди

ашки ҷигаргун гирияи хунолуд; гирияи бисёӣ ва сахт.

Бар қанори Даҷла дур аз ёру махҷур аз диёр,
Дорам аз ашқи ҷигаргун даҷлаи хун дар қанор.

Ҷомӣ

ашк **боридан** гиристан.

Он саре мемурду гириён он араб
Ашк мебориду мегуфт аз караб... *Румӣ*

ашк **рехтан** гирия кардан.

Резон зи диде ашқи тараб чун дарахти раз,
Қаз оташи нишот шавад оташ аз масом. *Ҳақонӣ*
Зи сина оҳ, аз ҷашм ашк мерехт,
Қи будам дар миёна оташу об. *Ҳайрат*

ашк **чидан** пок кардани ашк.

Мекунад ба остип ҷавҳар зи рӯн тег пок,
Он ки мечинад ба доман ашк аз миҷгонӣ *ман.*

Соиб

талх-талх ашк афшондан аз зӯри ғаму андӯх гирия кардан.

Байте ду-се зор-зор бархонд,
Ашкҳо ду-се талх-талх бифшонд. *Низомӣ*

◇ ашқи суроҳӣ шароб, май.

Зи шавқи баъзи ту дар дидаву дили Салмон,
Ҳаром ашқи суроҳию нолаи уд аст.

Салмони Соваҷӣ

ашки ток шароб, май.

Ба ашқи ток бешунд захмхон маро,
Ки шиша бар сари ман хушкӣ хумор шикаст.

Соиб

АШКБОР اشكبار ашкрез, ашқафшон, гириён.

Ҳар ҷашма зи ҷашми ашкборе,
Ҳар лола зи доғи дилғигоре. *Ҳилолӣ*

◇ сели ашкбор гирияи бисёӣ.

Мегирияму муродам аз ин сели ашкбор
Тухми муҳаббат аст, ки дар дил бикорамат.

Ҳофиз

АШКБОРОН اشكباران *ниг.* ашкбор.

Дар миёни обу оташ ҳамҷунан саргарми туст
Ин дили зору назору ашкборонам чу шамъ.

Ҳофиз

АШКОЛ *а.* اشكال *ч.* шақл.

Ҷисм ҳам аз танабӯи ашкол
Бафои қасрат гирифту шуд аҷсом. *Ҷомӣ*

◇ ашқоли Ҳқлидус (*в* Ҳқлидие) шаклхон геометрии, ки олими Юнони қадим Ҳқлидус (Эвклид) тартиб додааст.

Ҳамон ашқоли Ҳқлидус, ки бинҳол
Арастоди устоди Сикандар. *Носири Хисрав*

ашқоли қуръа аломатҳои махсусе, ки мувофиқи вазъияти онҳо пешгӯӣ мекунанд.

Зуфунун дар дарки мансуботи ашқоли қуръа ва сайри нуқоти зоиҷаи рамл беанбоз [буд].

Садрӣ Зиё

АШКПАЙМО(И) اشكپيمای ашкбор, ашкрезон.

Ғамӣ рафтагон дар дилдам ҷой кард,
Ду ҷашми маро ашкпаймоӣ кард. *Низомӣ*

АШКПОЛО اشكپالا ашқолуд, ашкрезон.

Рафта ба ду ҷашми ашқоло
Чун оби равон ба сун боло. *Ҷомӣ*

АШКРЕЗ اشكريز гириён, ашкбор.

Хок ларзиду даромад дар гузрег,
Ғашт у лобакуюну ашкрез. *Румӣ*

АШКҮБ اشكوب 1. сақфи хона; 2. ошёнба.

Дар ашқуби зер хайётон нишинанд.

Носири Хисрав

АШКҲИДАН اشكخیدن *ниг.* ошқухидан.

АШО *а.* اشا хуроки бегоҳи, хуроки шом.

Баъд аз ашо понсад дирамам дод.

Аҳмади Дониш

АШОИР *а.* اشاير *ч.* ашира||ашират.

Яке аз ақориб ва ашоири у вафот ёфт. (1) *Авфӣ*
Овози ҷалолат ғалтида дар ашоир

3-он дам, ки ҳукми наҳъат афтада дар қабила. (2) *Савдо*

АШР *а.* اشر *ниг.* ашара.

... Ки бошад баъд аз он соли муҷаддад
Нухум сол аз нухум ашр дар нухум сад. *Ҷомӣ*

АШРАТ *а.* اشرة *ниг.* ашара.

АШРАФ *а.* اشرف 1. шарифтар, бузургтар.

Аҳасси мавҷудот, ки инсонӣ ноқис аст, ба сабаби он ба мартабае расад, ки ашрафи мавҷудоти мумкина бошад. «Аллоқи Ҷалолӣ»

2. муборак; самъи ашраф гӯши муборак.

Ин маънӣ ба самъи ашраф пайваст.

«Ҷомеи-ут-таворих»

манзили ашраф манзили муборак, ҷои хайру барақа.

... Ки шуд тоза 3-он манзили ашрафам,
Дил аз бун ғироҳани Юсуфам. *Шоҳин*

◇ ашрафи махлуқот инсон, одам.

АШРАФӣ اشرفى 1. мансуб ба ашраф; 2. пули тилло.

Султон Сикандарӣ бояд, ки се ҳазор асп ва сад ҳазор ашрафӣ алоӣ пешкаш бибарал.

«Тағрихи Фаршита»

АШРИБА *а.* اشربة *ч.* шароб.

Ба алвони аъъимю аснофи ашриба меҳмоннаво-зӣ намуд. (1) «Ривзат-ус-саф»

АШРОР *а.* اشرار *ч.* шарир.

Пас раҳи ростону некон рав,
Ки ҷаҳон нурхасону ашрор аст. *Носири Хисрав*

Аз офати даду дев ҳоӣ шуда саҳорӣ,
В-аз дастбурди ашрор эмин шуда қафил.

Савдо

АШРОФ *а.* اشراف *ч.* шариф.

Назани лофи хидмати ашроф,
Накаҳи бори миннати асҳоб. (1) *Анварӣ*

Чун Абдуллоҳи Тоҳир дар Нишопур нузул фар-муд, аъёну ашроф ба саломӣ вай омаданд. (1)

«Аллоқи Мӯҳсинӣ»

АШХОС *а.* اشخاص *ч.* шахс.

Ҷамъ кардан дар ҳамаи ашхос мувофиқи таъб аст. (2) *Аҳмади Дониш*

АШШОР *а. عشار* ғунқунандан андохзо, дахьяжир.

Ашшор таҷассус ба чо овард, ҳеч наёфт.
«*Равзат-ус-сафо*»

АШЪОР *а. اشعار* ч. шеър.

Чомӣ, аҳсант, ки дар наъми аҷам нав кардӣ
Он наворо, ки дар ашъори араб Маҷнун зад. *Чомӣ*

АШЪЕ *а. اشياء* ч. шайъ.

Сикандар меҳост, то ҷумлағи ҳикмати ашъё бидо-
над. «*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

Нидо дардоданд, ки амлоку ашъён қозӣ Низо-
муддинро тороҷ кунанд. *Аҳмади Дониш*

АШЪЁЪ *а. اشياء* ч. шиа/шиат.

Холаи Юсуф ... бо атбоу ашъёъ рӯи таваҷҷуҳ
ба ҷониби Миср ниҳоданд. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

Тафсилӣ атбоу ашъён у аз вай биситад ва ҳамаро
ба даст овард ва бакишт. (2) «*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

АШҒОЛ *а. اشغال* ч. шугл.

Аз аъмолу ашғоли қадим иқтиноб ҷонз надоштанд.
«*Равзат-ус-сафо*»

Чун сикхат ёфт, Аргунхон уро бар қонда бина-
вохт ва ба сари ашғол фиришод.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

АШҚАР *а. اشقر* 1. сурхи ба зардӣ монл (дар боран асп).

Ман Лухроспро ба чашми худ дидам, ки бар аспии
ашқаре савор шуда. «*Равзат-ус-сафо*»

2. асп.

Осмоно, ки чор моҳи наваш

Бар замин мекашанд, ашқари уст. *Бадри Чоқӣ*

ашқари барқлӯя аспӣ тезрав.

Бархесту тег бар камар баст,

Бар ашқари барқлӯя биниаст. *Шоҳин*

ашқари бодпӯй аспӣ тезрав.

Ашқари бодпӯй будаш ҷуст,

Ба тағ осудаву ба гом дуруст. *Низомӣ*

ашқар анғехтан асп давондан, асп тозондан, асп
рондан.

Ашқар анғехт шаҳриёри ҷаҳон,

Сун он ғор шуд чу бод равон. *Низомӣ*

АШҚИЕ *а. اشقياء* ч. шақӣ.

Парда аз рӯи лутф, гу, бардор,

Қ-ашқиро умеди мағфират аст. (1) *Сатдӣ*

Мийни суадо ва ашқие муддати се рӯз ҷангу пай-
кор идома ёфт. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

АШҶАБ *а. اشهب* 1. сиёҳу сафед, хокистарӣ, хокистар-
ранг.

Ба дасти рост қайди бозӣ ашҷаб,

Ба дасти чап инони хинги аҳдам. *Сатдӣ*

2. аспии хокистарианг, хинг.

Чӣ меғуфтам дар чӣ пардохтам?

Кучо будам, ашҷаб кучо тохтам? *Низомӣ*

◇ ашҷаби субҳи зарринлаҷом *киноя* аз офтоб.

Расид ашҷаби субҳи зарринлаҷом,

Қаҷиро фяканд аҳдаи тезгом. *Шодӣ*

АШҶАЛ *а. اشهل* ч. мешҷам.

АШҶАР *а. اشهر* машхуртар, ошқортар.

Он чи ашҳар аст, марқуми рақами тавдин ва мас-
тури қалами мутабайн хоҳад шуд.

«*Ахлоқи Ҷалолий*»

АШҶОР *а. اشجار* ч. шаҷара.

Табиати маодин эътидол ёфт... ва анвои ашҷор
падиш омад. (1) «*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

Фасли содис сифати мева биёяд кардан,

То тару тоза бичинӣ ту зи шохӣ ашҷор. (1)
Абуисҳоқи Атғима

ашҷори мусмира дарахтони мевадор.

Богбиро талабида гуфт: Ашҷори мусмираро бар-
кан! «*Равзат-ус-сафо*»

ашҷори қадим дарахтҳои солхурда.

Ҳаким Анварӣ ҳукм кард, ки он моҳ аксар биноҳо
ва ашҷори қадимро бод барканад ва шаҳрхоро ҳа-
роб кунад. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

ашҷор ва асгон дарахтону шоҳаҳо.

Ашҷор ва асгон аз дасти соқии рабёъ ҷозӣ хуз-
рат нушида буд. «*Равзат-ус-сафо*»

АЪВАР *а. اعور* одами яқнашм.

Боло гаҳе набинад, гӯй, ки аъвар аст,

Гоҳе яке ду бинад, гӯй, ки аҳвал аст. *Муизӣ*

Рашиди Ватвот ақраъ будааст ва Мансури Хораз-
мӣ аъвар. «*Хористон*»

АЪВОМ *а. اعوام* ч. ом 11.

Сию шаш марҳала аз мароҳили санни ва аъвом
тай шудааст. «*Таърихи Фариста*»

АЪВОН *а. اعوان* чамъ 1. ч. аъв; 2. мадлагорон, ёриди-
ҳандагон.

Аъвони милал туро мусаххар,

Иқлиму дувал туро мисаллам.

Қамоли Хучандӣ

Аъвони Язид ҳарчанд уро дар он нидихом ҷустанд,

наёфтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

АЪДАЛ *а. عادل* 1. одилтар.

Аъзами аъдал... ба боргоҳи шавкат хиромид.

«*Таърихи Фариста*»

2. муътадилтар.

Ҳарчанд мизоч аъдал бошад, ... сурате ё нақше,
ки бар он мутараттиб шавад, ақмалу афзал бо-
шад. «*Ахлоқи Ҷалолий*»

АЪДО *а. اعداء* ч. аду/адув(а).

Душ дар воқеа дидам, ки нигорин меғуфт,
Сатдӣ, гуш мақун бар сухани аъдолат *Сатдӣ*

Эй мударра, бирам, ки маро бо ту хор нест,
Аҳбоб ҳозиранд, ба аъдо чи ҳочат аст? *Ҳофиз*

АЪДОД *а. اعداء* ч. адал.

Аҳадӣ, лек марҷаи аъдол,

Воҳидӣ, лек маҷмаи аъдол. *Чомӣ*

Аъдои эшон беҳад буд. «*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

АЪЕД *а. اعياد* ч. ид.

Он ҷумоқхоро мардум дар аъёд ба маҳофил бар
душ мениҳодад. «*Равзат-ус-сафо*»

АЪЕН *а. اعيان* 1. бузургон, ашроф, сардорон.

Ҳама аъёни шаҳр бар ин сулҳнома хатҳо навиш-
танд. «*Таърихи Наршахӣ*»

Дигар рӯз аъён ва ашрофи он шаҳр фароҳам омада
мехостанд, ки кори ҳукумат бар касе қарор диҳанд.
«*Нигори дониш*»

аъён давлат вазирони давлат.

Агар аз бузургон ва аъён давлат ҳиёлати молӣ
бинад, бар эшон саҳт нагирад, балки ба таҷоҳул
бигузаронад. *Аҳмади Дониш*

2. мавҷудот.

Гар шикфи ҳақиқати аъён,
Одаме ёбӣ аз яқину гумон. *Бедил*

3. зотҳо, асҳо.

Ҳадди аъёну араз доништа гир!
Ҳадди худро дон, к-аз он набинад гузир. *Рӯмӣ*

АЪЗАЛ а. اعزل бесплох, баяроқ; ♦ Симоки Аъзал ниг.
Симоки.

АЪЗАМ а. اعظم азимтар, бузургтар, калонтар.

Гар азим аст аз фурудастон гуноҳ,
Аз бузургон афв қардан аъзам аст.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

♦ найири аъзам офтоб.

Аз нури найири аъзам, ки ҳаётбахши олам аст,
маҳрум гашта, зинҳор аз ин андешии нодуруст дар-
гузарад. «*Нигори дониш*»

АЪЗО а. اعضا ч. узв.

Дар ҳарими ишқ натвон зад дам аз гуфтушунид,
З-он ки он ҷо ҷумла аъзо чашм бояд буди гӯш.
Ҳофиз

Накунад ҷоман зарбафт бадал аъзоро,
Назанад сурати девор дам аз симтани. *Сайидо*

АЪЗОР а. اعدار ч. узор.

Бойду ... фиристодани хавотин ва урдхоро аъзо-
ри номақбул гуфта буд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

АЪЛАМ а. اعلام 1. олимтар, донотар.

Ҳама дар илми солусӣ мусаллам,
Ҳама дар ҷонлусӣ аълам аз ҳам. *Нозим*

2. таъз. соҳибӣ яке аз рутбаҳои динӣ дар Бухорои
асрҳои охири, ки вазифаи ӯ тасдиқ намудани фатвои
муфтиён буд; ♦ валлоҳу аълам ҷ. иборае, ки вақти
шакку тардид ба қор мебаранд ва маънии он «худо
медонад» аст.

Чист пешни чехраи ӯ офтоб,
Заррае, валлоҳу аълам биссабоб. *Аттор*

АЪЛАМИГАРӣ а. اعلامی گری мартабаи аълаи, мартабаи
доноӣ.

Булфазл чун ба сирати покати вуқуф ёфт,
Аз сар гузашт дабдабан аъламигаӣ. *Шоҳин*

АЪЛАМӣ а. اعلامӣ 1. доноӣ, донишмандӣ; 2. аълам будан,
сардори муфтиён будан.

АЪЛО а. اعلى 1. болотар, баландтар; баланд.

Зи фирдавси аъло рухаш ояте,
Ба майдони хубӣ қадаш ројате. *Ҳочу*

2. маҷ. нафис, хубтар, беҳтар; аъло аълама беҳта-
рини хуроқо, таомҳои босифат.

Аъло аълама он ҷи аз рағван ва гушт ва шакар
ва мағз мураттаб гардад. *Аҳмади Дониш*

зирван аъло а) қуллай баланд; б) маҷ. мақоми баланд,
ҷои баланд; мартабаи олий.

Арқони ҷаҳондорӣ ба зирван аъло расонид.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

АЪЛОМ а. اعلام ч. алам II.

Зери тадбири муҳкамаш офоқ,
Зери аъломи муъламаш дунё. (1) *Фарруҳӣ*

Кайкубод ... аҳолии он ҳаволиро аз ҳаракати
аъломи фатҳпайкар аълом дод. (1)
«*Равзат-ус-сафо*»

аъломи азҳар байрақҳои дурахшон.

Он шаб, ки рӯзи иду шаби хун яке шумурд,
Субҳи зафар баромад аз аъломи азҳараш.

Ҳоқонӣ

♦ аъломи меҳри анвар шуоҳҳои нури хуршед.

Яқаспа дар ду соат гирад се-бӯъди олам
Чун аз синехи чорум аъломи меҳри анвар.

Ҳоқонӣ

АЪЛОҲАЗРАТ а. اعليحضرت олиҷаҳод, ҷаноби олий (қалимаи
хурмат, ки пеш аз овардани номи одамони бузург, мах-
сусан подшоҳон, гуфта мешавад).

АЪЛОҶАНОБ а. اعليجناب ниг. аълоҳазрат.

Он аълоҷаҳнобро ба эҳрози саодати муродоти дун-
явӣ ва украви фоиз ва сазовор гардонид.

«*Равзат-ус-сафо*»

АЪМАШ а. اعشى одаме, ки чашмаш заиф ва обрав аст.
Аз таппиш гашта гадираш ҳамчу чашми аъмашон
В-аз аташ гашта масилаш чун гулуи аҳриман.

Манучехрӣ

АЪМИДА|АЪМИДАТ а. اعلمه|اعادة ч. амуд.

Ҳар қадом ҳамчу кирме дар аъмида ва устуновани
кишти аз ҳавли ҷон часпида ... (1) *Аҳмади Дониш*

АЪМО а. اعمى қур, нобино.

Васли хуршед ба шабпарран. аъмо нарасад,
Ки дар он оина соҳибназарон ҳайронанд. *Ҳофиз*
Гар ҷаҳон сар ба сар ҷароғон аст,
Пешӣ аъмо ҳамон шабистон аст. *Бедил*

АЪМОЛ а. اعمال ч. амаъ II.

Хирадпарвардай, оқилсириншти,
Қоро девонаи аъмоли зиншти? (1) *Нозим*

Чаро ... дар он хин бар дастӣ ҳосони худ ва
саъйи Манучехри фарзандаш дар қалъаи Ҳино-
шак, ки аз аъмоли Бастом аст, шахид шуд. (5)
«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

Тоҳирро бар маҷмун аъмо, ки падараш мутасар-
риф буд, волей гардонид. (5) «*Равзат-ус-сафо*»

АЪМОЛУБ(Р) а. اعمال البر қорҳои нек.

Ҳамидатуссифоти ӯ ба аъмоли хайр ва аъмолул-
бир сурати истиқмол назифуфта ...
«*Равзат-ус-сафо*»

АЪМОМ а. اعمام ч. ам(м).

Масъудшоҳ аъмоми худ Ҷалолиддин ва Носирид-
динро аз тангони ҳабс халос кард. «*Равзат-ус-сафо*»

АЪМОР а. اعمار ч. умр.

Ризош хатти дувум аз саҳифаи аъмор,
Саҳош баби нахуст аз қаридаи арзок. (1)
Заҳири Форёбӣ

Ба ниёзм ... ва нукуди номаъбуд маҳсуе ғашта,
бақияи аъмор дар давлат ва қамронӣ ба сар бурд. (1)
«Равзат-ус-сафо»

АЪМОҚ *а. أعماق* қ. умқ.

АЪНОҚ *а. اعتناق* қ. унқ|унуқ.

В-агар афлорок Осаф ҳама аъноқи худ қардӣ
Хаёли тахту фарши у шикастӣ пушти аъноқаш.
Манучехрӣ

Он ҷамоат худро ба зер андохта, аъноқ ва азлои
дониишмандиён дарҳам шикаст. «Равзат-ус-сафо»

АЪНӢ *а. اعنى* яъне.

Он сонс қондро малик хонанд, аънӣ подшоҳ.
Низомии Арӯзӣ

... Аънӣ зи қамолӣ покии хеш,
Дар ғояти шармнокӣи хеш... Ҳилолӣ

АЪРАФ *а. اعرف* орифтар, орифтарин, донотарин.

Барод аз раҳ ба афсун аърафоро,
Сун бутхона хонад муҳафоро. *Нозим*

АЪРАҶ *а. اعرج* ланг, чулоқ.

Дар ҳадиси дигар аст, ки ... аз маълулон чун аҷ-
дар ва аъраҷ ва ақраъ ва абрас ва назонри он иҷ-
тиноб намоёд. «Ахлоқи Ҷалолий»

АЪРОБ *а. اعراب* қ. аъробӣ.

Бодия баҳр асту бухта киштию аъроб маҷ,
Воқиса сарҳадди баҳру Макка поён дидаанд.
Ҳоқонӣ

АЪРОБИ *а. اعرابي* араби бодиянишин.

Дар биёбони Макка... аъробиро дидем.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Тарсам нарася ба Қазба, эй аъробӣ,
К-ип рах, ки ту мерави, ба Туркистон аст. *Саъдий*

АЪРОЗ I *а. اعراض* қ. араз.

То бар асоси ҷисм аст дар илми мантиқ аъроз,
То аз ҳавоси исм аст дар расми паҳъ изофат... (1)
Бадри Чоӣ

Султон аз ин, ки дар вақти пирӣ шикасте ҷунон
ба вай расид, пушти тоқаташ ҳам шуда, аз ғусса-
ву аъроз бемор шуд. (2) «Таърихи Фариишта»

АЪРОЗ II *а. اعراض* қ. арз VI.

Ақсари зухҳоди замон, ки изҳори зухҳро домӣ
таъбир ва ҳилоли сайди авом созанд, то бад-он
васила ба агрози фосидаи данийя ва аърози коси-
дан дуньявийя тавассул ҷунд. «Ахлоқи Ҷалолий»

АЪРОФ *а. اعراف* ҷ. маҳаллест, ки байни биҳишту дӯзах
воқеъ будааст.

Хурони биҳиштиро дӯзах бувад аъроф,
Аз дӯзакхон пурс, ки аъроф биҳишт аст. *Саъдий*

АЪСОБ *а. اعصاب* қ. асаб.

Ламс қувватест пароканда дар пӯсту гушти хай-
вон, то ҷизе, ки мумоссан у шавад, аъсоб идрок ку-
над ва андар ёбад. *Низомии Арӯзӣ*

Харорати май дар уруқ ва аъсоб асар қард.
Авфӣ

АЪСОР *а. اعصار* қ. аср III.

АЪТОФ *а. اعطاف* қ. атоф II.

Ба мазоён алтофи беғоат ва аътофи бениҳоят
биявнохт. «Равзат-ус-сафо»

АЪШО *а. اعشى* шабқур.

В-ар маро дар ниқ усто қардай,
Пас маро шогирди ҳар аъшо мағир. *Шамси Табрэзӣ*

АЪШОР *а. اعشار* қ. ушр.

АЪШОРИ *а. اعشارى* мансуб ба аъшор; қасри аъшорӣ
мат. қасри даҳӣ, қасри даҳдаҳӣ.

АЪЯН *а. اعين* қалонҷашм; қасе, ки сиеҳин қашмаш қал-
лон аст.

АЪҚАЛ *а. اقل* оқилтар, донотар, зирактар.

Яҳудо, ки аъқали онҳо буд, ... дар қуштаи
Юсуф ... ҳамдостон нашуд. «Равзат-ус-сафо»

АЪҚОБ *а. اعقاب* қ. ақиб.

Ба дӯстони дағалранги ман, ки безорам
Ба аҳди мӯзӣ аз аслоғу ҳол аз аъқоб ... (2)
Ҳоқонӣ

АЪҚАБ *а. اعقب* ақибтар.

АЪҚАЗ *а. اعجز* оқизтар.

АЪҚАМ *а. اعجم* он ки ба ҳубӣ сухан гуфта наметаво-
над; қундабон; гул, лол.

АЪҚАМӢ *а. اعجمى* I. қасе, ки забони арабиро наметаво-
над; 2. маҷ. қамфаҳм, нодон.

Аъқамӣ турке сахар огоҳ шуд,
В-аз хумори хамр муғрибҳо шуд. *Румӣ*

◇ хештанро аъқамӣ қардан худро ба полонию нофаҳ-
мӣ задан.

Хештанро аъқамӣ қарду биронд,
Гуфтаҳои бас хашина дар ҷамъ хонд. *Румӣ*

АЪҚОЗ *а. اعجاز* қ. аҷуз:

АЪҚУБА *а. اعقوبه* аслаш уъқуба.

АҒАР(Р) *а. اعر* I. марди нек ва неқкирдор, бошараф,
муҳтарам; 2. аспӣ қашқа.

АҒБАР *а. اغبر* ғардолуд, хокранг, ғуборолуд.

На зи пасту на зи бош, на зи ғарбеу на шарке,
На эн обу боду оташ, на эн хоки ағбар омад.
Шамси Табрэзӣ

АҒБАРИ *а. اغبرى* мансуб ба ағбар.

3-он, ки дорад хок шақли ағбарӣ
В-аз дарун дорад сифоти анварӣ. *Румӣ*

АҒЗИЯ *а. اغنية* қ. ғизо.

Ақмишаву ағзия аз рӯи бозор барғирифтанд,
ҷунон ки ҳеч чиз ёфт набуд. «Ҷомеъ-ул-таърих»

АҒЛАБ *а. اغلب* бисёр, бештар, ақсар.

Андар суғя ағлаби деҳхо ба дини Муқаннаъ
даромадаид. «Таърихи Наршахӣ»

АҒЛОЛ *а. اغلال* қ. ғул II || ғули.

Васфи ағлолу салосил ҳонда андар ояте,
Аз ғирифторони ғесун гуам омад ба ёд.
Қамолӣ Хучандӣ

Тус Навзарро дар қайди салосилу ағлол қашид.
«Равзат-ус-сафо»

АҒЛОТ *а. اغلاط* қ. ғалат.

Бидон эн айнӣ бутун сиеҳати вучуди зухур,
Мақун ба ваҳми дурангӣ парастииш ағлот. *Бедӣ*

АҒНИЁ *а. اغنيا* қ. ғайи.

Ағниё монаанд саргинкашон
Баҳри оташ қардани гармоба дон. *Румӣ*

АҒНОМ *а. اغنام* қ. ғанам.

Соҳиб рама пешӣ қоон рафта, холи худ ва ағном
ба ари подшоҳи некном расонид. *«Равзат-ус-саф»*
Набандад гар шубон раҳ бар даду дом,
Намемонад ба чуз номе зи ағном. *Нозим*

АҒОЛИТ *а. اغاليط* қ. уғлута.

Баъзе аз эшон бошанд, ки дар ҳеҷ матлаб изъон
ҳаққи сарех нанамонд... ва ба ағолит мумай-
ваҳа мубатдиёро дар гумон андозанд.

«Ахлоқи Ҷалолий»

АҒОНИСАРО *а. اغناسرا* хонанда, сароянда, хушкон.

Нишонданд мутриб ба ҳар барзане,
Ағонисарою барбатзане. *Низомӣ*

АҒОНӢ *а. اغاني* қ. уғния.

Дар ин базмгаҳ чанд ғофил нишинӣ,
Зи савти ағонию ҷоми муғона? *Ҷомӣ*

Мутриб хушвоз ба оҳанги навои ҳар гуна руд...
ва нағмоти ағонӣ ба навиди айшу шодмонӣ ишорат
кардӣ. *«Анвори Сухайлий»*

АҒРОЗ *а. اغراض* қ. ғараз.

Тутӣён аз ҷинси одамӣ нестанд, ки сухани эшон
ба ағроз омехта бошад. (1) *«Низори дониш»*
◇ ағроз ҳосия будан (ё шудан) ба муроду мақсад
расидан.

Қубара ҷавоб дод, ки ҳар кӣ панҷ хислатро би-
зоати роҳ ва сармоии умр созад, ба ҳар ҷо, ки ра-
вад, ағрозаш ҳосия аст. *«Анвори Сухайлий»*

АҒСОН *а. اغصان* қ. ғуси.

Дар замон шуд ҳезумаш ағсонӣ зар,
Маст шуд дар кори у ақлу назар. *Румӣ*

Дарҳол ҳама ағроқ ва ағсон ва усули дарахтронро
заррин дидам. *Ҷомӣ*

АҒШИЯ *а. اغشية* қ. ғишо(ъ).

АҒЪЁР *а. اغيار* қ. ғайр.

То хилвати дил холи аз ағъёр набёӣ,
Бому дари он хона пур аз ёр набёӣ. (1)

Ҷомии Хучандӣ

Қай бувад ёр барӣ аз ағъёр?

Як гуле нест, ки у беҳор аст. (1) *Туграл*

АҚАБА *а. عقبه* гарданин қуҳ ва кутал, роҳи дуворгу-
зари қуҳсор, ағба.

[Назар] ҷун аз ақаба наметавон гузаштан, мута-
хайир бимонад ва чора намедонист. *Яхёӣ Себас*
Ман охиста аз наси вай асп мерондам, то аз ду-се
ақаба ва сой бигзаштам. *Аҳмади Доиш*

АҚАБОТ *а. عقبات* қ. ақаба; ақаботи лотуад(л) ва лотуҳсо
а) куталон бешумор ва беҳисоб; б) маҷ. сахтиҳои бе-
шумор.

Султон бо лашкарҳои гарон мутаваҷҷеҳи он ҷо-
ниб шуд, дар он роҳ ақаботи лотуад ва лотуҳсо буд.

«Равзат-ус-саф»

АҚАЛ(Л) *а. اقل* камтарин, майдатарин, қисми нияоят
хурд; муқобили ақсар; ҳадди ақал(л) камтарин миқдор.

АҚБАҲ *а. اقبح* бадтар, зинҳаттар.

Чун ҳавошии подшоҳро аз ин маънӣ хабар шуд,
ин суратро ба ақбаҳ ваҷҳе арз карданд.

«Ахлоқи Ҷалолий»

АҚБИЁ *а. اقبي* қ. қавӣ.

Ақбиё бар зуафо зур ва эҷдатӣ накунанд. (1)

«Ҷоме-ут-таворих»

АҚВО *а. اقوى* қавитар, маҳкамтар, устувортар.

Зохир он аст, ки ин ривоятро сикҳат нест ва суҳа-
ни аввал ақвост. *«Тағрихи Фарист»*

АҚВОЛ *а. اقوال* қ. қавл.

Дилпазирӣ донишваро ақволи санҷида аст ва
афъоли писандида. (1) *«Низори дониш»*

ақволу афъол гуфтору кирдор.

Ростӣ ҳис мекунад ҷун пайрав аз рафтори ту,
Ҳеҷ касро нест бар ақволу афъолат хилоф.

Сайидо

АҚВОМ *а. اقوام* қ. қавм.

Ақвомӣ эшон, ки ин хабар шуниданд, эшонро бар
ҳар баста, ба қанори соҳия равона шуданд.

«Ҷоме-ут-тавоил»

Зулайхо ҷун ғизоли ҷаста аз дом,
Бидун хайрбодӣ хешу ақвом... *Нозим*

АҚВОТ *а. اقوات* қ. қут.

АҚД *а. عقد* 1. паймон, аҳд, созиш.

Мини мо ду дуст аҳде бошад ба ақде бад-он пай-
васта гардад. *«Тағрихи Байқақ»*

Дар он ақдат ҷунон қасре фитола,
Қи қасро нест 3-он қасре зиёда. *Ҷомӣ*

ақди ухувват паймони бародарӣ.

Ҳоҷа Низомулмулкӣ Тусӣ, Умарӣ Хайём ва
Ҳасани Саббоҳ... бо ақдӣгар ақди ухувват баста
буданд. *«Таърихи Давлатшо»*

2. никоҳ.

В-аз Лайлию ақди у хабар гуфт,
В-он шефтaro зи нав барошгуфт. *Ҷомӣ*

ақд бастан никоҳ қардан.

Филҷумла ба ҳукми зарурат ба зарире ақдш бас-
танд. *Сайид*

дар ақди худ овардан ба занӣ гирифтан.

Ҳохари Аёро дар ақди худ овард. *Афӣ*

3. гирех, банд; ақди зулф гирехи кокул, банди кокул,
бофтаҳои зулф.

Рӯи у дидан муродеро тавонад буд ком,
Ақди зулфашро қушодан мушқил
аст. *Ҳасани Деҳлави*

Мапурс аз маҷ шумори ақди он зулф,
Қи ақд ин уқдаро мушқил гирифтаст. *Ҷомӣ*

◇ ақди дида бастан ҷашм пушидан.

Нафас дар домани дил по шикаста,
Нигаҳ аз шарм ақди дида баста. *Бедӣ*

ақди сӯҳбат ғусатан худро аз мардум дур қашидан,
ғушанишин шудан.

Суфие буд, дур бинишаста,
Ақди сӯҳбат зи ҳаққ бигиста. *Ҷомӣ*

АҚДАМ *а. اقدام* пеширавтар, пешқадамтар, намоёнтар.

Бандае, ки бад-ин маъзибат мақсус бошад, бе-
шақ... ақдаму ақмали одаминён хоҳад буд.

«Равзат-ус-саф»

АҚДОМ *а. اقدام* 4. қадам.

Муқорини рафтани эшон барфе борид ва ақдоми он ҷамоат бар он барф бимонд. *«Раззат-ус-сафо»*

АҚДОР *а. اقتدار* 4. қадар.

АҚДОҲ *а. اقداح* 4. қадаҳ.

Ҷиҳати имтиҳон ақдоҳи моломоле бар каф ниҳод. *«Раззат-ус-сафо»*

Чу шамъи рӯз барафрухт аз насими сабоҳ,
Ба зери бодан гулгун дар обгун ақдоҳ.

Қамоли Хуҷандӣ

АҚЗАЛҚУЗОТ *а. اقضى القضات* қозикалон, қозин қозихо.

В-эй басо кӯрдил, ки аз таълим
Ғашт ақзалқузоти ҳафт иқлим. *Низомӣ*
Он мастура аз ақзалқузот маънос шуд.

«Раззат-ус-сафо»

АҚИБ *а. عقب* 1. пас, пай, из.

Лашкар дар ақибни эшон рафтанд, эшонро низ
базъе бикуштанд. *«Таърихи Наршахӣ»*
Давлати ҷовид ёфт он, ки накуном зист,
Қ-аз ақибаш энкри хайр энда кунад номро.

Саъдӣ

2. маҷ. авлод, фарзанд.

Фирдавс дар он деҳа шавкати тамои дошт... ва
аз ақиб як дӯхтар беш надошт. *Низомии Арӯзӣ*

АҚИДА||АҚИДАТ *а. عقيدة* эътиқод, бовар; суъи ақидат пасти эътиқод, бадӣ, эшти.

Ин ҳам аз суъи ақидат ва тасвилоти ҳоилаи деви
раҷим аст. *Аҳмади Доғистӣ*

АҚИЛ *а. عقيل* оқил, доно.

АҚИЛА *а. عقيلة* муаннаси ақия 1. хонум, қадбону; 2. ҳар чини бузургу азна.

АҚИМ *а. عقيم* 1. нозой, он ки аз насл монда аст.

Эй ба ҳусни ту санаи чашми фалак ноида,
В-эй ба мисли ту валад модари айём ақим. *Саъдӣ*
То шиносод саҳеҳро зи сақим,
Боздонад валудро зи ақим... *Ҷомӣ*

2. маҷ. бесамар, бебаҳра, бемаҳсул.

Мулк ақим аст ва ширкат бар надорад. *«Раззат-ус-сафо»*

боди ақим боди тунди хушккунанда.

Аз миёни он бод боди ақим берун омад ва ҷунон
савт шуд, ки ҷаҳорпоён ба ҳаво мекӯд.

«Маҷмаъ-ул-ансоби»

ранчи ақим меҳнати беҳуда ва беаъф, заҳмати бе-
маҳсул ва зоғ; сарсари ақим *ниг.* боди ақим.

Он сарсари ақим кӯдакуну закон(ро)... аз ваҷҳи
арз рабуда. *«Раззат-ус-сафо»*

АҚИР *а. عقيр* 1. хаста, маҷруҳ; маҷ. офатрасида; 2. наҷмед.

Ин суҳан поён надору он фақир
Ғаштааст аз тоби дарешӣ ақир. *Румӣ*

АҚИСА||АҚИСАТ *а. اعقصة* гесу, мун бофта.

АҚИҚ *а. عقيق* 1. навъе аз сангҳои қиматбаҳо, ки сурхранг
ва зарди норанҷист.

Ақик бад-ин шаҳри Санъо кунанд ва он сангест,
ки аз кӯх бибурранд. *Носири Хисрав*

2. қиноя аз лаб.

Маро ақиқи ту бояд, шакар ҷӣ суд кунад,
Маро ҷамоли ту созад, қамар ҷӣ суд кунад?
Шамси Табрёзӣ

◇ ақиқи ашқ қиноя аз ашқи хунин, гирияи саҳт.

Қадам чу халқан хотам ҳамида буд зи ғам,
Ақиқи ашқ ба руям нигини хотам шуд. *Ҷомӣ*
ақиқи бебаҳо қиноя аз суҳани пурмаънӣ, гапи пурмаз-
мун.

Лутф пинҳон дар миёни қаҳрҳо,
Дар ҳадас пинҳон ақиқи бебаҳо. *Шоҳидӣ*
ақиқи ғудохта қиноя аз шароби сурх.

Гуфти, ки лаъли нобу ақиқи ғудохтаст
Дар ҷомӣ у зи акси руҳи у шароби ҷом. *Анварӣ*
ақиқи музоб а) *ниг.* ақиқи ғудохта.

Аз он набид, ки ҷун барафитад ба ҷомӣ булур,
Гумон барӣ, ки насаб дорад аз ақиқи музоб.

Фарруҳӣ

б) қиноя аз шароби сурх.

Раҳиқи мураввак, ақиқи музоб,
Зароби чу симобу ёқути ноб. *Ҳочу*
ақиқи ноб а) ақиқи соф; б) қиноя аз лаби маъшуқа.

Ба дандон лаъли ҷун унубо меҳаст,
Ба иқди дур ақиқи ноб меҳаст. *Ҷомӣ*
ақиқи тар а) қиноя аз ашқи хунин, гирияи саҳт.

Чу бода бар суманат ранги арғавон андохт,
Диллаи ақиқи тар аз ҷашми хунфишан андохт.

Ҷомӣ

б) қиноя аз май, шароб, шароби сурх.

Оварда зи ҷайби хок лола,
Берун зи ақиқи тар пиёла. *Ҷомӣ*
в) қиноя аз лаби маъшуқа.

Аз лаб ба суҳан шакар ҳамерехт,
Лӯълӯ зи ақиқи тар ҳамерехт. *Ҷомӣ*
ақиқи шакарлода қиноя аз лаби маҳбуба.

Эй ақиқи шакарлодаи ту pistaмисол,
Шурбаҳт ин дили бирён, ки надида аз ту висол.

Бағри Ҷомӣ

ақиқи Яман (ғ. яманӣ) а) ақиқи машқурӣ, ки дар Яман
хосил мешавад.

Лабӣ майғуни ту аз ғояти сурхи, ки дар уст,
Натавон фарқ намудан зи ақиқи яманӣ. *Шоҳидӣ*

б) қиноя аз лаби сурхи соҳибҷамолон.

Ба ханда ақиқи Яман мим қард,
Чу тунги шакар мим дуним қард. *Фирдавсӣ*
ақиқи қандҳо қиноя аз лабу даҳони ширинсуҳан.

Эй ақаб, ку он ақиқи қандҳо,
Он қалиди қуфли мушқилхон мо? *Румӣ*
ақиқи қимати қиноя аз лаби маҳбуба.

Ҷун бихандал он ақиқи қимати,
Сад ҳазорон дил гирифташ нигар.

Шамси Табрёзӣ

ақиқ аз тораки лӯълӯ барангехтан лаб ба суҳан ку-
шодан.

Ақиқ аз тораки лӯълӯ барангехт,
Гуҳар месуфта марворид меҳаст. *Низомӣ*

АҚИҚА *а. عقيقه* расмет, ки дар ҳафтрузагии қудак гус-
фанд қушта, зифаф меҳиданд ва дар он зифаф ба бача
ном мегузоранд.

АҚИ

АҚИҚИН عقیقین 1. аз ақиқ сохташуда.

Яке кох дид андар у чун биҳишт,
Ақиқини девору зарриниш хишт. *Ҳочу*
2. сурхранг, қирмизӣ.

Лола ту гӯй чу кӯдакест даҳанбоз,
Лабиш ақиқину қатри комаш асвад. *Манучехрӣ*

АҚИҚҶОМ عقیق قام мованди ақиқ, ақиқмонанд, ба ранги ақиқ, сурх.**АҚИҚӢ** عقیقى мансуб ба ақиқ; сурх.

Мае, к-аз фуруғаш шаби зоғчеҳр
Ситора ақиқӣ кунад бар синехр. *Низомӣ*

Арғавон ҷомӣ ақиқӣ ба суман хоҳад дод,
Чашми наргис ба шақонк ниғарон хоҳад шуд. *Ҳофиз*

АҚӢ а. عقى хирад, идроки даръёфт, қобилияти фикр, зеҳн.

Як раҳаш дидем, ақлу дину дил бар бод шуд,
Вой ҷони мо, агар бинем бори дигараш. *Ҷомӣ*
Тариқи ақро бар ишк рӯҷон медахад зоҳид,
Асосе бехтар аз сад шамъи кофур аст азморо. *Соиб*

ақли зуфунун ақли баркамол, идроки комил.

Бозам раҳон зи ҳеш, ки дар коргоҳи ишқ

Қоре накард маслаҳати ақли зуфунун. *Ҷомӣ*

ақли кул ақли тамом, ақли комил.

Он ки дорад кафш дар по, чома бар дӯш, зар ба чайб,
Гарчи беақл аст, меғунд: У ақли кул аст. *Савдо*

ақли муназзаҳ ақли пок, шуури расо.

Чашми мушаббах зи ҷамолӣ ту кӯр,

Ақли муназзаҳ зи ҷамолӣ ту дӯр. *Ҷомӣ*

ақли мунтақада ақли қодир ба фарқ кардани нек аз бад, ақли расо.
У ба биъи бӯ кунад, мо бо хирад,
Ҳам бибуемаш ба ақли мунтақада. *Румӣ*

ақли пир ақли расо, ақли комил.

Гуфт: Эй қарами ту дастгирам,
Эй бахти ҷавону ақли пирам. *Шоҳин*

ақли саргардон фикри парешон.

Ишкро фармо, ки аз зулфи ту занҷире няхад,
Чанд гардад ҳар тараф ин ақли саргардони мо. *Ибни Ямин*

ақли шариф ақли олиманиш, ақле, ки касро ба роҳи ҷафру обрӯ ҳидоят мекунад.

Дӯш бо ёри ҳеш меғунтам

Сухане дӯстдор аз ҳар боб,

То расидам бад-ин, ки ақли шариф

Менамояд маро тариқи савоб. *Анварӣ*

аз ақл дур будан мувофиқи ақлу мантқиқ набудан, ғайривоқеӣ будан.

Ин мазаҳ ба ваҳм наздик аст ва аз ақл дур аст. *Ибни Сино*

◇ аз доирани ақл беруи қардан маҷнуну девона гардонидан.

Ишк аз доирани ақл бурун қард маро,
Дохили силсилаи ақли ҷунун қард маро. *Ғузалӣ*
ақлаш ба чашмаш аст зарб. дар ҳаққи одамони зоҳир-бия гуфта мешавад.

АҚӢАН а. عقى мувофиқи ақл, аз рӯи ақл.

Агар касе аз хиёлати маҳрамони ҳарамӣ леш
хилим варзад, ақлан ва шаръан ва урфан мазмун
бувад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

АҚӢБАР عقى بر беҳушкунанда, аз ҳуш равопандя.

Мушқу ҷаъдӣ мушқбори ақлбар,
Охир у чун думми зипти пирахар... *Румӣ*

АҚӢМУХТАСАР عقى مختصر ақмақ, бетамиз.

На он касам, ки дар ин домгоҳи девсутур
Чу ақлмухтасарон тухми қоҳилӣ қорам. *Ҳоқонӣ*

АҚӢОЗМОЙ عقى آزمای озмоишдан идрок, ақлсанҷ.

Назди ақлозмой таъбияест,
Ҳар ҷӣ дар ҷавфи нилгун садаф аст. *Бадри Чоҳӣ*

АҚӢОМ а. اقلام қ. қалам.

Зарурат аст, ки рӯзе бисӯзад ин авроқ,
Ки тоби оташи Саъдӣ надорад ин ақлом. (1) *Саъдӣ*

Дар қалам овард Ҳофиз қисси лаъли лабаш,
Оби ҳайвон меравад ҳар дам зи ақломам ханӯз. (1) *Ҳофиз*

АҚӢРАМИДА عقى رسيده киноя аз ақлмукарда, девона.

Суи мани ваҳшисифати ақлраминда
Охуравнише қабкхироме нафйристонд. *Ҳофиз*

АҚӢӢ عقى мансуб ба ақл; ◇ илми ақлӣ даръёфти бошу-уроно; илми назарӣ.

Он ки бисъёри воҷиб кунад, вайро илми нафсонӣ
хоианд ва он ки воҷиб накунад, вайро илми ақлӣ
хоианд. *Ибни Сино*

АҚӢИША а. اقمشه қ. қумош.

Ҳазор астар бори гуногун ва ақмиша аз он ҷо
биёварданд. *«Таърихи Табарӣ»*

Мақнунотро ҷое бувад ва ақмиша ва манқулотро
мавзее. *Авофӣ*

АҚӢМОР а. اقمار қ. қамар.**АҚОВИЛ** а. اقاويل қ. ақвол, яъне ҷамъуламғи қавл.

Шер гуфт: Таъвили уламо ва ақовили ҳукамо
бисъёр аст. *«Анварӣ Сухайдӣ»*

Маҷмун ақовили эшон ақозибу аботил аст.
«Равзат-ус-сафо»

АҚӢОИД а. عقاء қ. ақид[а]қидат.

Аз ақиди эшон истикшоф намуда, бар эътиқоди
фосиди он ҷамоат иттилоъ ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

АҚӢОИС а. عقائق қ. ақиса[а]қисат.

Муанбар завоиб, муаққад ақоис,
Мусалсал ғадон, саҷаҷқад туроб. *Манучехрӣ*

АҚӢОЛИМ а. اقاليم қ. ақлим; ◇ ақолими сабъа ниг. ҳафт

(ҳафт иқлим); ақолими ғурбат мамлакатҳои бегона.

Надони, ки ман дар ақолими ғурбат
Ҷаро рӯзгоре бикардм даранг? *Саъдӣ*

АҚӢОЛИМГИР اقاليم گير ҷаҳонгир, оламгир.

Салотиниянинони хилватнишини,
Ақолимирози узлатгузини... *Ҳочу*

АҚӢОНИМ а. اقاليم қ. ақном.

АҚОР *а.* عَقَار замин у об, мулк; мулки ғайри манқул, асбобу анҷомхое, ки аз як чо ба чои дигар қўчиюнда намешаванд.

Шахсе ҳаст, асбоби бисёр, ақори пуршумор дорад. *Афӣ*

Чун аз захми ин тири ҷонишқоф маҳлас ёбам, соҳибни зиёф ва ақор ва амлок шавам.

Аҳмади Дониш

АҚОРИБ *1 а.* اقارب *1. ч.* ақраб *1;* *2.* хешу ақрабо, хешовандон.

Моему шиқояти аҳиббо,
Моему маломати ақориб. *Анварӣ*

Гуянд, ки ӯ аз ҷумлан ақориби Фиръавн буд.
«Равзат-ус-саф»

АҚОРИБ *II а.* عتارب *ч.* ақраб *II.*

Итоби хирадаманд андар мадоех
Батар бошад аз захми лепи ақориб. *(I)*

Манучехрӣ

АҚОРОТ *а.* عَقَارَات *ч.* ақор.

Корвоисарой ва гармоба ва дигар ақороти чандон аст, ки онро ҳад ва қиёс нест. *Носири Хисрав*

Ин деҳаро амир Исмоили Сомонӣ ва ҷумлан зиёти ва ақороти уро бихарида...

«Таърихи Наршахӣ»

АҚОСИС *а.* اقاصيص *ч.* уқсуа.

Ҳаҷҷоҷ бинни Юсуфро бо лашкари анбӯх ба Макка фиришод, ҷунон ки он ақосис ба шарҳ дар таърихи маъмур аст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

АҚОСИ *I а.* اقاصى *ч.* ақсо *I.*

Дар кӯча ва маҳалла нидои амон ба гӯши адонӣ ва ақсо расонид. *«Таърихи Фаршита»*

АҚОСИ *II а.* اقاصى *ч.* ақсо *II.*

Аз аран Кӯфа то ақосин диёри Шом мутааллиқ ба ту бошад. *«Равзат-ус-саф»*

АҚОҚИР *а.* عَقَاتِير *ч.* аққор.

Ҳар аққор, ки дорукадаи Бобулрофт, Ҳозир ореду баҳо бадрои зар боздихед. *Ҳоқонӣ*

Дар ин кӯҳ аққор ва адвияи Ҳинд ғарвон бувад. *«Равзат-ус-саф»*

АҚР *а.* عَقَر пай кардани шутур ё асп, буридани пайҳои шутур ё асп.

Тамоми Ҳиммат бар ақри ноқа ғумошта.

«Равзат-ус-саф»

АҚРААК اقراك *шакли хурдӣ ва навозиши ақраъ.*

Тақья кардӣ бар дарахтону ҷидор,
Баршудӣ, эй ақраак, ҳам кӯрӯвор. *Румӣ*

АҚРАБ *I а.* اقرب *қарибтар, наздиктар.*

Қавли ақир ба сидқ ақраб аст. *«Равзат-ус-саф»*
ба сикҳат ақраб будан ба дурустӣ ва ростӣ наздиктар будан.

Муаррихи Дакан ин қиссаро вошиқофта бинавишт ва он чи муаррихи Гучрот навиштаанд, ба сикҳат ақраб аст. *«Таърихи Фаршита»*

АҚРАБ *II а.* عَرَب *1.* қаждум.

Захми ақраб нестӣ бар чони ман,
Гар варо зулфи муақраб нестӣ. *Дақиқӣ*
Неши ақраб на аз пай ки асп,
Иқтизои табияташ ин аст. *Саъдӣ*

2. нуҷ. номи бурҷи ҳаштум аз дуводаҳ бурҷи осмон; *ниг.* минтақаи тубурҷ.

Нашиносод, зи бас тапад Миррих,
Ки Ҳамал бурҷи ӯст ё Ақраб. *Фарруҳӣ*

Гар Савр чу Ақраб нашудӣ ноқсу бечашм,
Дар қабзаи шамшер нишондӣ Дабаронро. *Анварӣ*

❖ **ақраби шабранг** киноя аз зулфи маҳбуба.

Он ақраби шабранг, ки маҳ манзили у шуд,
Сад неш зада бар дили реши мани ғамкаш.

Бадрӣ Чоӣ

ба Ақраб будани Мах *а)* *нуҷ.* будани Мах ба бурҷи Ақраб, ки мувофиқи ақдаи мунаҷҷимони қадим ин моҳ мохи наҳс ҳисоб меёфт.

Аз қаринонт чу ақраб зи дарат хоҳам рафт,
Гарчи хуш нест сафар, Мах ки ба Ақраб бошад.

Қамолӣ Хучандӣ

б) киноя аз афтодани зулфи маҳбуба ба гирди рӯи ӯ.

АҚРАБИ(Н)ЯТ *а.* اقربيت *наздиқӣ, хешӣ.*

Тақдими волидайн аз ҷиҳати авлабият ва ақрабият аст. *Аҳмади Дониш*

АҚРАБО *а.* اقربا *ч.* қариб.

Бозаргонони Пайканд чун бозгаштанд, фарзандон ва занон ва ақрабон хешро талаб кардаи ва бихаридаи аз араб. *(2)* *«Таърихи Наршахӣ»*

Ақраборо гуфти, ки бар ҳоли ман ғамгин мабодед. *(2)* *«Таърихи Давлатишо»*

АҚРАН *а.* اقرن *шоҳдор.*

[Қайдор] ҳафт сад қабилҳои ақран аз қибилҳои Иброҳим муворон кард. *«Таърихи Систон»*

АҚРАЪ *а.* اقارع *он қӣ сараш мӯй надорад, қал.*

АҚРОН *а.* اقروان *ч.* қарин.

Дар миёни ақрон шӯҳрат ёфта будам. *(I)*

Носири Хисрав

Мавлоно Абдулқодир... аз ақрони Шайх Саъдист. *(I)* *«Таърихи Давлатишо»*

АҚСАЛҒОЁТ *а.* اقصى الغاية *ч.* ақсалғоя.

Ҳамияти он аст, ки дар ҳифзи ҳимои миллат ва ҳурмат таҳовун ҷоз надорад ва дар он боб сазӣ ба ақсалғоёт лозим шуморад. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

АҚСАЛҒОЯ/АҚСАЛҒОЯТ *а.* اقصى الغاية || اقصى الغاية *то ҳадди имкон, то имкон ҳаст.*

Ба тарбияти ҳол ва тарғиби аҳволаш ақсалғоёт мекушид. *Садрӣ Зиё*

ба ақсалғоя то ҳадди охири имкон, то мунтаҳони мақсад.

[Ғозӣ] дар риояти раъйиат ба ақсалғоя эҳтимом мепамад. *«Ҷомеи-ут-таърих»*

Аҳмади Низомшоҳ дар торҷо ва тахриб ба ақсалғоёт кушид. *«Таърихи Фаршита»*

АҚСАР *а.* اقصر *қалтатар, кӯтохтар.*

Аз ин ду ҷӯй қазирае бузург ҳосил шудааст, ки мураббаи тӯлонист ва Басра бар қанораи зили ақсари аз ин мураббаъ ниҳодааст. *Носири Хисрав*

АҚСО I а. اقصى дуртар, дуртарин; ниҳой.

Чун ба дараҷаи ақсо расад, санди том шавад.
«Ахлоқи Носири»

◇ **Байти ақсо** Байтулмақаддас, Иерусалим; фалаки ақсо осмони баланд.

Ҳар кучо забар гӯем, аз ӯ фалаки ақсоро хоҳем.
Низомии Арӯай

АҚСО II а. اقصى канорҳо, гӯшаю канорҳои дурдаст, ниҳоятҳо.

Дар ақсон Фаранг шаҳрест, ки онро Сиёҳпӯш гуянд. *Аҳмади Дониш*

◇ **ақсо бесугун** киноя аз осмон.

Бархезад аз ҷаҳони шикам ҳар тараф ғирев,
З-он сон, ки бонги раъд дар ақсо бесугун. *Савдо*
ақсо камол баландии фазилат.

Туро гардун сафол ояд зи рутбат,
Агарчи алдар ақсон камол аст. *Анарий*
ақсон олам ҷойҳои дурдасти олам, мамлакатҳои дурдаст.

Ба ақсон олам бигаштам басе,
Ба сар бурдам айём бо ҳар касе. *Савдӣ*

Назар мударде дар ақсон олам мусофарат ва мучо-
ҳалат намуд. *Яҳеи Себак*

АҚСОМ а. اقسام қ. қисм.

Баъзе [шопрон] аз он қабиланд, ки майли эшон
ба баъзе аз ин ақсом [-и шеър] бештар будааст. (1)
Ҷомӣ

◇ **ақсоми манохӣ** гуноҳҳои гуногун.

Султон гуфт: Писарони худро ба шурби хамр ва
ақсоми манохӣ ба ҳавопарастӣ мубтало мебинам.
«Таърихи Фариста»

ақсоми таом таомҳои ранг ба ранг, таомҳои гуногун.
Даме сад хон ба ҷанди ранг ҷиданд,
Зи ақсоми таом алвон кашиданд. *Ҳозик*

ақсоми фазоил илму хунароҳои гуногун.

Монд Шохин ҳамагӣ дар тутуки шеър ниҳон,
В-ар на худ карда зи ақсоми фазоил таҳсил.

Шохин

АҚТАЪ а. اقط дастбурида.

Уру ақтаъ дар он киёматгоҳ,
Ашки бедасту по фитод ба роҳ. *Бедил*

АҚТОБ а. اقطاب қ. қутб.

Арбоби сухан, ки пеш буданд,
Ақтоби замони хеш бузанд. (2) *Ҳилолӣ*

АҚТОР а. اقطار қ. қутр.

Бод ғуси дарахтони ҷаман шона кунанд,
Бун насрини қаранфул бедамад дар ақтор. (1)
Савдӣ

Мардум аз ақтор ва ақсори руби маскун барон
таҳсили улум ба Бухоро меомаданд. (1)

Аҳмади Дониш

АҚТОҶИ т. اقطاع санс, нигоҳбинкунандаи аспҳо.

Буко ... фармуд, то ... ақтоҷиён ... ва ҷамъе му-
ҳаррабон ... бар қоида мулозими шахсрода бошанд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

АҚУЉ I а. اقول хирадманд, доно.

АҚУЉ II а. اقول 1. тиб. доруи қобиз, доруи қабзуқанда;
2. шутурхор.

АҚУР а. اقور газанда.

Дар иморатҳо сагонанду ақур,
Дар харобихост кунҷи иззу нур. *Румӣ*

АҚЧА т. اقچه 1. пули тилло ва нуҳраи сикказодашуда;

2. маҷ. гулҳои шукуфа.

Муждагонӣ, ки гул аз ғунча бурун меояд,
Сад ҳазор ақча бирезанд дарахтони баҳор. *Савдӣ*

АҚЪАС а. اقصى қўзпушт, шахсе, ки пушташ ба тарафи
дарун фуру рафта, сандуқи синааш бурун баромада бо-
шад.

АҚЪАҚ а. اقعة аққа, алошқашққа.

АҚҚОР а. اقار ҳар гиёҳи доруӣ, махсусан решан он.

АҚҲАВОН/УҚҲУВОН а. اقحوان гиёҳест аз навъи бобуҷан
сахроӣ.

Ҷозонхон дар он баррияти нурлола ва ақҳавон
тамошоқунон ва шикорзанон меомад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

АҲАД а. احد 1. як; 2. воҳид; фард, нафар.

Ҳар аҳаде аз охонуносо молики дувесту сӣ барда
шуд. «Раъзат-ус-сафо»

Абдулмаҷиди Муътариб аз қамолди ворастагӣ маҳ-
куми аҳаде наместуд. *Садри Зиг*

АҲАДИ(И)ЯТ а. احديят ягонагӣ, беҳамтоӣ (сифати худӣ).

АҲАДӢ а. احدي 1. мансуб ба аҳад; 2. сипоҳиёни Ҳиндустони
давраи феодализм, низомиини Ҳиндустони қадим; 3. ман-
сабдори дарбор дар Ҳиндустони даврани подшоҳӣ.

Писаре Шохимбек ном ... дар зумран аҳадӣни
подшоҳӣ интизом дошт. «Таърихи Фариста»

АҲАМ(М) а. اهم муҳимтар, заруртар; муҳимтарин, зарур-
тарин.

Забти ин замин аз лавозими аҳамми давлатист.
Аҳмади Дониш
аҳамми муҳиммат аз ҳама муҳимтар, аз ҳар ҷи зарур-
тар.

АҲАҚ(Қ) а. احق лоиқ, шоиста, сазовор, раво; лоиқтар.
Эшон гуфтаанд: Агар ниро ба аҳақтар касе додан-
дӣ, ба модар аҳақтар аст. «Таърихи Табарӣ»

АҲБОБ а. احباب қ. ҳабиб.

Зи ҷашми силсиламуён ҳикояти аҳбоб
Ҳикоятест, ки аз мастию ҷунун ояд.

Қамолӣ Хучандӣ

Мушфиқӣ, ҷони ман аз доғи муҳаббат месӯхт,
Лекин низоҳ ба аҳбоб накардам нишаб.

Мушфиқӣ

АҲБОР а. احبار қ. ҳибр II, ҳабр.

Уламо ва аҳбори яҳуд забони таън ... даф боран
Толут дароз кивданд. «Раъзат-ус-сафо»

АҲВАЛ а. احوال олуs, қабзин, ҷашмқач, олуsҷашм.

Чун даруни хона аҳвал рафт зуд,
Шияъа пешӣ ҷашми ӯ ду-менабуд. *Румӣ*

Тафовут омад андар чашми аҳвал,
Ки як нокис бубинад, дигар акмал.

Бадриш Қашмири

АҲВАЛИ احولى олус, чашмақачи.

Гуфт устод: Он ду шина нест, рав,
Аҳвали бигзору афзунбин машав. *Рӯмӣ*

АҲВАР а. احور сиеҳчашм, оҳучашм.

Маро ишки он салсабилаш гирифт
Чу ишки паричехраи аҳваре. *Манучеҳрӣ*

АҲВАТ а. احوط аҳтиёттар, боаҳтиёттар.

АҲВО а. (ه) а. ҳаво II.

Аҳли он ҷо [Бағдод] аз аббосиён малуи ва мута-
наффир шуданд... ва ихтилофи аҳво дар миёни эшон
зохир шуд. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

Маҳмуд рақоқати ақл ва фитрати раъй ва тано-
кузи аҳвоъ ва суъи тадбири қавм мушоҳида кард.
«*Равзат-ус-сафо*»

◇ аҳвои мутафарриқа хоҳишҳои мухталиф, орузҳои
гуногун.

Чаҳорум — мусоламат ва муҳомалат аст, дар
вақти тасодуმი орон мухталиф ва тарокуми аҳвои
мутафарриқа. «*Ахлоқи Ҷалолий*»

АҲВОЛ I а. احوال ҷ. ҳол I.

Аҳли Бухоро ... як нима аз хонаҳои ҳеш ба араб
доданд, то араб бо эшон бошад ва аз аҳволи эшон
боҳабар бошанд. (I) «*Табриқи Наринахӣ*»

Эй Хисрави замона, бикшода чашм бингар
Дар номаи Сикандар аҳволи мулки Доро. (I)
Махфӣ

аҳволи зоҳир ҳолати беруна.

Ҳарчанд аҳволи зоҳираш дар назарҳо бекор
воменаояд, аммо бар рӯи ботинаш абвоби фавоиди
азим мекушоияд. *Бедил*

аҳволу ақвол тарғи гуфтор ва кирдор.

Ҳар чӣ аст авсофи одам бас ниҳон,
Мекунад аҳволу ақволаш баён. *Шоҳидӣ*

АҲВОЛ II а. احوال ҷ. ҳаво IV.

Ҳамеша то ки бувад муё муя дар аҳвол,
Ҳамеша то ки бувад нолу нола дар аҳвол...
Муиззӣ

АҲД а. عهد I. ваъда; шарт, паймон; қарордод, муоҳида.

Ба мақсуди дили худ бастам аҳд,

Ки дорам пош ганҷи худ ба сад қаҳд. *Ҷомӣ*

Аз фиребу аҳдхон ӯ шудам розӣ ба марг,

Шаб ҳама шаб дасту теги қотилм омад ба ёд.
Сайидӣ

аҳди дуруст паймоне, ки аз он намегарданд.

Ба ҷони ҳочаву ҳаққи қадим аҳди дуруст,

Ки мӯниси дами субҳам дуои давлати туст.
Ҳофиз

аҳду паймон шарту аҳд, қавлу ваъда.

Аҳду паймони шумо [муғулҳо] нодуруст аст,

эътиқод надорам. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

аҳду паймон бастан қавл додан; қарордод кардан.

Чу Маҷнун аз сари ҳиммат қадам дар водии ғам нех,

Ки бастам тоза, Махфӣ, бо муҳаббат аҳду паймонро.
Махфӣ

аҳду паймон шикастан аз қавл гаштан, қарордодро

барҳам задан, ваъдаилофӣ кардан.

Ба ёди наргиси мастонааш рафтам ба майхона,
Гирфтам дастни паймона, шикастам аҳду паймонро.
Ҳилолӣ

аҳду савганд аҳду паймони босавганд, аҳду паймони
сахт.

Чархро бо бақои давлати ӯ,

То ҷаҳон аст, аҳду савганд аст. *Муиззӣ*

аҳд бастан паймон қардан, шарт бастан бо касе; ваъда
додан ба касе.

Ҳаргиз ба вафо бо дигаре аҳд набандам,

Гар худ зӣ ҷафо аҳди ту дигар шуда бошад. *Ҷомӣ*
аҳд қардан (ё намудан) паймон қардан, ваъда додан;
қарор додан.

Аҳд намудам, ки ба ин нарҳар аз ин қабил ҳазлу

мутаиба баъдульям нанамоям. *Садрӣ Зиё*

аҳдро пос доштан ба ваъда вафо қардан, ба ваъда

риоя қардан.

Сад бор аҳд қардӣ, к-ни бор хок бошам,

Як бор пос дорӣ он аҳдро, чӣ бошад? *Шамси Табрезӣ*

аҳд устувор бастан қавлу қарор қардан.

Зоғ ҷаҳор мартабаи дӯстиро шунда хушхол шуд

ва аҳд устувор аҳд. «*Нигори доғиш*»

аҳд шикастан ниғ. аҳду паймон шикастан.

Шикастӣ аҳду бар дилҳои ғамгин сӯхтӣ доғе,

Зиҳӣ доғе, ки то рӯзи қиёмат монд бар дилҳо.
Ҳилолӣ

2. маҷ. ихтиёр, тасарруф.

Ҳафт кишвар тамои дар аҳдаш,

Духтари ҳафт шоҳ дар маҳдаш. *Низомӣ*

3. замон, давр.

Ба аҳди аҳли ту афсона гашт дар афвоҳ

Ҳикоят, ки зи Дорову Ардашон қарданд.
Убайду Зоконӣ

Мунъиҷмони аҳди мо ҳар ҷо, ки манзил мекунамд,

Аз замин Қоруни бепопуш меояд бурун. *Сайидӣ*

аҳди банд муҳлати бисёр, вақти зиёд, муҳлати дуру

дароз.

Аҳди банд шуд, ки зи май тавба қардаем,

Набавд банд нақз ҷунин аҳди мо ба ид. *Ҷомӣ*

аҳди гул фасли баҳор.

Ба аҳди гул шудам аз тавбаи шароб хичил,

Ки кас мабод зи кирдори носавоб хичил. *Ҳофиз*

аҳди сифар даврани хурдсолӣ, замони кудакӣ.

Чунон ёд дорам зи аҳди сифар,

Ки иде бурун омадам бо падар. *Саъдӣ*

аҳди шабоб айёми ҷавонӣ, даврани ҷавонӣ.

З-ин корҳо, ки лозими аҳди шабоби туст,

То қай маломатам расад аз пирӣ аз ҷавонӣ? *Ҷузӯлӣ*

аҳди ғазалҳои даврани хурсандӣ ва шодӣ.

Рафт айёми шабобу фурсати пири расид,

То кучо бошад кунун аҳди ғазалҳои маро.
Туграӣ

аҳди қадим замони гузашта, даврани кӯҳна.

Ҳофиз гулшударо бо ғамат, эй ёри азиз,

Иттиҳодест, ки дар аҳди қадим афтодаст. *Ҳофиз*

аҳди ҳуҷумонфар замони ҳуҷаста, вақти хушхолӣ ва

саодатмандӣ.

Аҳди ҳуҷумонфар нигар, симируғи зарринлар нигар,

Абруи Золи Зар нигар, болон кӯхсор омада.
Ҳоҷонӣ

◇ аҳли аласт *ниг.* аласт (аҳли аласт); бар як аҳду як мисоқ ба як тартиб, ба як тарау равииш.

Аз дами субҳи азал то охири шони абад
Дустиву меҳр бар як аҳду як мисоқ буд. *Ҳофиз*

АҲДАБ *a. احباب* қузапушт, буқри.

Бас мубориз, ки зери гурзе кард

Пушт чун пушти мардуми аҳдаб. *Фарруҳ*

АҲДБАНДӢ *عہدبندی* бастанӣ аҳд, паймонбандӣ.

Бардошт дил аз ҷафописандӣ,

Бикшод забон ба аҳдбандӣ. *Ҷомӣ*

АҲДНОМА *عہدنامه* шартнома, қарордод.

... Лоқақал аҳдномаи мусачҷал мегирифт.

Аҳмади Дониш

АҲДОБ *a. اهداب* мижгон.

Кутӯҳназарони он хати қиёс онро мижгон ва аҳ-
доб мехонанд. *Восифӣ*

АҲДОС *I a. احداث* қ. ҳадаас *I.*

Ҳае ҳикояти айши гузашта гӯяд боз,

Ҳае шикоятӣ аҳдоси рӯзгор қунад. *(I)*

Убайди Зоконӣ

Чуп Ҳизқил аз мӯени бани-Исроил берун рафт,
аҳдосу вақоеи бисёр паид омад. *(I)*

«Равзат-ус-сафр»

аҳдоси замона ҳодисаҳои рӯзгор.

Шикоят кард з-аҳдоси замона,

Ки сад пеш овард чандин баҳона. *Низомӣ*

АҲДОС II *a. احداث* *тағр.* маблаге, ки шаҳна (миришб)

барои ниғаҳдориро посбонии бозор ва ғ. мегирифт.

Бешак имрӯз шеҳнан ҳаммом

Ҳоҳад аҳдосу ман тӯҳидастам. *Анварӣ*

АҲДОҚ *a. احداق* қ. ҳадақа.

Агар ғағфури чиниро диҳад маншури дарбонӣ,
Ба сунбода хуруфашро бисунбонад дар аҳдоқаш. *(I)*

Манучеҳрӣ

Ба чашм-бар мижан зард агар неқу набвад,

Неқу бувад сияҳ андар мӯенаи аҳдоқ. *(I)* *Ломей*

АҲДШИКАН *عہدشکن* паймоишкан, бевафо, ваъдаҳилоф.

Чун ўҳдаи аҳли ёр ҷўянд,

Чуз аҳдшикан туро ҷӣ гўянд? *Низомӣ*

Бишкан аҳлаш чу аҳд бишкаст,

К-аз аҳдшикан бад-ин тавон раст. *Ҷомӣ*

АҲЗОБ *a. احزاب* қ. ҳизб.

АҲЗОН *a. احزان* қ. ҳузн.

Бар ҷаҳон чанд гуна найранг аст,

Бар малик чанд навъ аҳзон аст?! *Масъуди Саъд*

АҲИБО *a. احبا* қ. ҳабиб.

Гар ба шамшерӣ аҳиббо тани мо пора қунад,

Ба тазаълум ба дари хонаи аъдо наравем. *Саъдӣ*

Дар ин асно яке аз аҳиббон муҳаррир аз тичо-

рату сафари Қалъа расида, пеши ман омада буд.

Аҳмади Дониш

АҲКОМ *a. احكام* қ. ҳукм.

Он қондари бартараф сохтанд ва аҳқому амсилаго
аз давовини салотин ба форей навиштад. *(I)*

«Тазкираи Давлатишох»

Эътироз аст бар аҳқомӣ ҷаҳондори ҳаким,

Одати марди ҳасадапеша, ки хоҳаш ба даҳан. *(I)*

Ҷомӣ

аҳқомӣ васоиқ қондаҳои аҳқомомаҳо.

Сохтани вучуҳи узру итбоз ва аҳқомӣ васоиқ ва
азқори васоиқ бар лачҳи аввали ба охири адо карда
ояд. *«Оини ниғорин»*

аҳқомӣ салтанат қондаву қонунҳои подшоҳӣ, ҳукмҳои
подшоҳӣ.

Амир Абдулаҳадхон ба иҷрон аҳқомӣ салтанат

ва умумӣ мамлакат напардохта, ба шоирӣ

муқайяд шуд. *Садрӣ Зиё*

аҳқомӣ шариат *д.* қонунҳои шариат, фармудаҳои
шариат.

[Қутайба] бад-ин тариқ мусулмонӣ ошқоро кард
ва аҳқомӣ шариат бар эшон [аҳли Бухоро] лозим
гардонид. *«Тарихи Наришах»*

аҳқомӣ шаръ *ниг.* аҳқомӣ шариат; ◇ аҳқомӣ анҷум
ниг. хусусиятҳои гардиши ситораҳо (аз руи налм
нучуми қадим гӯё назъияти ситораҳои тақдир ва сар-
навишти одамонро муайян мекардааст).

Гирифтам худ ба ҳад дилҳои марҳум,

Ҳама аҳқомӣ анҷум тағт маълум. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

аҳқом рондан қонун гузоштан, ҷорӣ кардани қонунҳо.

Рондаи бар ҷаҳон ту он аҳқом,

К-аз ҳиҷолат руҳи замона тар аст. *Анварӣ*

АҲЛ *a. اهل* *I.* зан, аёл.

Аҳлу фарзандони худро ҳама бигрифт ва бирафт.
«Маҷмаат-ул-ансоби»

аҳлу авлод зану фарзанд, аъзои хонавода, ҳешу
табор.

Чу фарвона ба гирдат аҳлу авлод,

Нишаста аз тафарруҷ бо дили шод.

Бадрии Қашмирӣ

2. халқ, мардум, сокинон, бошандагон.

Чун Искандар ба замини Шимол расид, аҳли он

замин ба вай бинолиданд. *«Маҷмаат-ул-ансоби»*

3. сазовор, лонк; қордон, мутахассис; воқиф, боҳабар.

Вазирӣ малики Аҳвоз марде аҳл буд ба фазл

дошт аз шеърӯ адаб. *Носири Хисрав*

Ҳеҷ касро дар он рӯзгор набейфа, ки аҳли ин қор

буда бошад. *«Тазкираи Давлатишох»*

аҳл гардидаи огоҳӣ пайдо кардаи, воқиф ва доно шуд.

Аҳл нагардад ба амоме сафех,

Ҳар нашавад аз ҷули дебо ғафех. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

◇ аҳли адам *a.* ояндагон, ононе, ки ҳанӯз ба вучуд
наомадаанд.

Агар аҳли адам донанд меҳнатҳои ниқатро,

Зи бими ошиқӣ ҳаргиз набейад аз адам беруи. *Ҳиславӣ*

б) онҳе, ки аз ҳаёт ҷашм пушидаанд, мурдагон, фа-

ношудагон; аҳли байт зану фарзандон, хонавода, аъзон

онла.

Аҳли байташ ҳараму дайр зи ҳам нашносад,

Пешӣ аҳвал сари як роҳ ду раҳ мегардад. *Шавкат*

аҳли басар *ниг.* аҳли басират.

Басари равнаман аз сурман хоки дари туст,

Қимати хоки ту ман донам, к-аҳли басарам. *Саъдӣ*

аҳли басират дурандешон, одамони бофаросат, зирак,

доно.

Гирифташ даст, к-эй покзасират,

Чароғи дидан аҳли басират!... *Ҷомӣ*

аҳли башорат огоҳони ҳол, донандагони роз, махрамони асрор.

Он кас аст аҳли башорат, ки ишорат донад,
Нуктаҳо ҳаст басе, махрами асрор кучост? *Ҳофиз*
аҳли билаят эҷодкунанда ва тарафдорони унсуро қондаҳои нав ба муҳолифи дин; аҳли биниш *ниг.* аҳли басират.

Дар чашми аҳли биниш асло тафовуте нест
Дар фасли навбахорон дар ранги нав хазонро. *Махфӣ*

аҳли бирру эҳсон соlexон, лекувон, чавонмардон.

Хирад аз аҳли бирру эҳсон аст,
З-он ки худ хилқаташ бар ин сон аст. *Саноӣ*

аҳли ботин аҳли маънӣ, одамони донишманд, хирадмандон.

Бувад маънӣ аруси нозперо,
Ба чашми аҳли ботин ҷилвафармо. *Ҳошиқ*

аҳли вафо вафодорон, сохибони қавл.

Сар дар раҳи сағони дарат монд Мушфиқӣ,
Худро миёни аҳли вафо сарфароз кард. *Мушфиқӣ*
аҳли ваҳдат *д.* қасоне, ки ба ягонагии худо эътиқод доранд; аҳли тасаввуф, суфён.

Суолаш ба ҷое шуд аз ғуфтуғӣ,
Ки аз аҳли ваҳдат бишуд харфҷӯӣ. *Шодӣ*

аҳли ваҷду ҳол суфён; *ниг.* ваҷд 2.

Мутриб ҷӣ парда сохт, ки дар пардаи симоъ
Бар аҳли ваҷду ҳол дари ҷоюху бибаст. *Ҳофиз*
аҳли давлат подшоҳон, ҳокимон; давлатмандон, сарватдорон.

Басо аҳли давлат ба бозӣ нишаст,
Ки давлат бирафташ ба бозӣ зӣ даст. *Саъдӣ*

аҳли дард а) дардмандон, беморон.

Назар бар ҳоли ман аз чашми беморат аҷаб набвад,
Ки аҳли дард медонанд қадри дардмандонро. *Ғузалӣ*

б) киноя аз ошӣқон; аҳли дарун одамони наздик, наздиқон, махрамони асрор, муқаррабон.

Субҳдаме бо ду-се аҳли дарун
Рафт Фаридун ба тамошо бурун. *Низомӣ*

аҳли девон хидматгори дини динӣ, вазирон, мансабдорон.

Аҳли девон бар асос таъна заданд,
Ки чаро дуздон кунун анбӯх шуданд? *Румӣ*

аҳли дила (ё дил) оқилон, доноён.

Бувад равшан ин нукта бар аҳли дил,
Ки менояд аз қуфл қори қалид. *Ҷомӣ*
Нашкуфад аз сайри гулшан з-он дили Махфӣ, ки ҳеҷ Ҳандаи гул назди аҳли дила кам аз ғирья нест. *Махфӣ*

аҳли дил аҳли маърифат, аҳли сидқу сафо; соҳибдил, ориф, донишманд.

Чу бишнави сухани аҳли дил, мағу, ки хатосе,
Суҳашинос най, ҷони ман, хато ин ҷост!*

аҳли дувал арбоби давлат, ҳукуматдорон.

Бештар ин шароби фитнамаал
Мезанад бар димоғи аҳли дувал. *Бедӣ*

Бояд, ки низоми аҳли дувал дар ин давлат ҷорӣ бошад. *Аҳмади Дониш*

аҳли дунё одамон; дунёдорон.

Суҳанро нест пеши аҳли дунё, Сайидо, қадре
Ба ин ношогтабон набудан ошно бехтар. *Сайидо*

аҳли завқ сохибони истеъдоди адабӣ, нақшоӣ, мусиқӣ ва ғ.; аҳли замин мардуми руи замин, бошандагони руи замин.

Ҳарчанд ризқӣ аҳли замин аст бар фалак.

Сониб, нашуд қушуде аз ин осмон маро. *Сониб*
аҳли замона муосирон, ҳамасрон, ҳамаҳдон.

Рифъати аҳли замона қасд қунад з-он-к

Сухбати аҳли замона ҳеҷ наярзад. *Анварӣ*

аҳли зимма яҳудӣ ва насронӣёне, ки дар мамлакатҳои исломӣ ба пардохтани ҷизъа уҳдадор шуда дар таҳти ҳимояти мусулмонон мезистанд; ҷизъядиҳанда.

Ва аҳли Бухоро бештар аҳли зимма буданд ва ҷизъа меодаданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

аҳли зоҳир а) риёкорон; қасоне, ки ба шакли берунии ҳар ҷиз диққат дода, ба мазмуни ҳақиқини он эътибор намедиханд.

Бас ки яқсон аст пеши аҳли зоҳир назму наср,
Сарв ҳам, Шавкат, миёни сабзаҳо мумтоз нест. *Шавкат*

б) ба ақидани аҳли суннат, одамоне, ки пайрави мазҳабӣ шиа мебошанд; аҳли яҳроқ одамони зирак, бофаросат, тевзаҳм.

Суҳан ғуфтан бувад қори хатарнок,
Суҳан доништа гуяд аҳли яҳроқ. *Бадрис Қашмирӣ*

аҳли имон *д.* муъминон, диндорон; аҳли инъом *ниг.* аҳли қарам; аҳли иродат муҳлисони ва пайравони тариқат.

Берун бувад аз силсилаи аҳли иродат
Ҳар дил, ки на дар турраи пурпечу хамӣ уст. *Ҷомӣ*

аҳли ирфон а) орифон, донишмандон, хирадмандон, одамони бомаърифат; б) суфён.

Илоии нафс қашидан ҷиходи мавдон аст,
Нафас шумурда задан зикри аҳли ирфон аст. *Сониб*

аҳли истеҳқоқ ояҳое, ки интизори ёрианд, муҳтоҷон, мустаҳқиқон.

Мири асас маро яқе аз аҳли истеҳқоқ гумон карда пурсид, ки: «Домулло барои ҷӣ муҳим омадаанд?» *Аҳмади Дониш*

аҳли истисбор *ниг.* аҳли басират.

Ва-агар ба ҷилван товус шухие қардам,

Ба чашми нуқс набинандам аҳли истисбор. *Саъдӣ*
аҳли иқтоъ *тағр.* ба иқтоъ ноилшудагон, қасоне, ки подшоҳ ба онҳо ба таври инъом ва муқофот замин, деҳ ва ё мўлке додааст.

З-он гуруҳ он, ки аҳли иқтоъанд,

Ҳама аз дастӣ ту ҳаҷоддоранд. *Анварӣ*

аҳли қайл савдогарон.

В-ар бувад аҳли қайл ваъну зирот,

Навадаш з-оғтоби сидқ инъоъ. *Ҷомӣ*

аҳли қалом суҳанварон, адбон.

Ҳофиз ар майл ба абруи ту дорад, шояд,

Ҷой дар гушаи меҳроб қунанд аҳли қалом. *Ҳофиз*

аҳли қамол ба қамол расидагон, аҳли фазлу дониш.

З-ин ғазал дардест, Ирсе, дар дили аҳли қамол,

К-аш эн ҳозир ҳам нахоҳад ёфт дарди мо ба хоб. *Ирсӣ*

аҳли қарам саҳиёи, чавонмардон, одамони босаховат, қушодадаст, олиҳиммат.

Сели сиринки ман наравад з-остони ту

Чун соиде, ки бар дари аҳли қарам нишаст. *Ҷомӣ*

аҳли кимӣё а) кимӣёгарҳо, оне, ки бо илми кимӣё машғуланд; б) фиребгарон, ҳилдагарон, маккорон; аҳли китоб д. аҷудӣён, исавӣён ва мусулмонон, ки динашон дорои китоби муқаддас («Таврот», «Инҷил», «Забури», «Қуръон») мебошад; аҳли қорвон қорвоиён, сафарқунандагон бо қорвон.

Ба боғи даҳр чун шабнам надорам хобу осонш,
Чу аҳли қорвон ро дар рикобам метавон гуфтан.

аҳли мазҳаб диндорон, муътақидони дин; пайравони мазҳаб.

Шавад гар аҳли мазҳабро хабар аз машраби риндон,
Витардонанд мазҳабҳо, биёмузанд машрабҳо.

аҳли малоҳат малехон, зебоён, хушрӯён, соҳибҷамолон.

Хар кучо ҳалқа занад аҳли малоҳат, чу дилам
Ҳалқаи гушӣ туро дид, аз он ҳалқа рамайд. *Ҷомӣ*

аҳли маърифат а) орифон, доноён, ҳакимон.

Ҳикмат дар урфи аҳли маърифат иборат аст аз
донистани ҷизҳо. «Аҳлоқи Носирӣ»

Бас аҳли маърифат, ки зи бегона офате
Эҳсос карду дар қанафи ошно гурухт. *Ҷомӣ*

б) суфӣён; аҳли муртос риёзатқашон, зоҳидон риёзатқаш.

Овардаанд, ки яке аз аҳли муртос, ки соҳибӣ
кашф буд, ба дари масҷид рафт. «Ҷомеъ-ул-танқид»
аҳли мурувват ҷавонмардон, инсондӯстон; одамони
олиқхиямат.

Агар касе аз ҳиёлати махрамони ҳарамӣ хеш
ҳилим ыварад, ақлан ва шаръан ва урфан мазмум
бувад ва аз назари аҳли мурувват соқит шавад.

аҳли назар мардумони бофаросат, одамони зирак.

Чашмат аз гӯшан тақво бадар овард маро,
Масту ғалтон сӯи аҳли назар овард маро.

аҳли нибё муҳтоҷон, эҳтиёҷмандон, бешавоён.

Бяхрому боз ҷилва дех он сарви нозро,
Помоли хеш кун сари аҳли нибёро. *Ҷомӣ*

аҳли одам ҷаҳонӣён, мардумон, одамон.

Моҳ мутлақо маҳфӣ шавад аз назари аҳли олам.
«Аҷоиб-ул-маҳлуқот»

аҳли пеша ҳунармандон, касбиян.

Зертари эшон барзигарон на аҳли пеша нишонд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

аҳли рақам мутахассисн ҳисоб, риёзиётдон.

Аз бахти снях нест гуруз аҳли рақамро.

Бечок ки лидаст гиребонӣ қаламро! *Соиб*
аҳли риё риёқорон, қаллобон, одамони дуруя, муно-
фиқ, сохтакор.

Қуфр меҳонанд бедардон, Фузули, ишкро,
Гар дар ин аҳли риё ислом бошад, қофирам. *Фузули*

аҳли роз махрамон, ҳамрозон, сирдонон; аҳли дард.

Бозин чарх бишканадаш байза дар кӯлоҳ,
Зеро ки арзи шӯбда бо аҳли роз кард. *Ҳофиз*

аҳли рой одамони донишманд, соҳибони ақлу тадбир.

Ду тан парвар, эй шохӣ кишварқушой,
Яке аҳли ҳиммат, дигар аҳли рой. *Саъдӣ*

аҳли сайф шамшерзан, синпоҳӣ, сарбоз; сарбозон.

Ва барон дафъи аъдо ва қитолу ҷидол аҳли сайфро
мақсус донад. *Аҳмади Доинӣ*

аҳли салоҳ д. тақводор; тақводорон.

Ишқат хабар зи олами беҳушӣ оварад,
Аҳли салоҳро ба қалаҳнушӣ оварад. *Ҳисри Дехлавӣ*

аҳли санам бутпараст; бутпарастон.

Гуфт ҳақ: Гар фосиқӣ в-аҳли санам,
Чун маро ҳонӣ, иҷобатдо кунам. *Румӣ*

аҳли саодат саодатмандон, хушбахтон, осудаҳолон,
неқуаҳволон.

Бувад кимӣё қурби аҳли саодат,
Ҳумо мағзи давлат қунад устухонро. *Соиб*

аҳли сафо баҳрагирандагон аз лъззатҳои дунё.

Ҷомӣ, ба базми аҳли сафо меравӣ, нахуст
Дин пок кун зи васвасан тавбаву салоҳ. *Ҷомӣ*

аҳли суинат суинӣён, мусулмононе, ки пайравӣ маз-
ҳаби суинанд; аҳли сурат зоҳирбинон.

Маро аҳли сурат бад-ин награванд,
Ки абдол дар обу оташ давад. *Саъдӣ*

аҳли сухан-а) суҳанварон, нотикон, суҳанпардозон,
суханорён; суҳансанҷон; б) доноён.

Бештар аҳли суҳан ноком рафтанд аз ҷаҳон,
Тутӣёро хушқлаб аз шаққаристон бурдаанд.

аҳли табъ одамони бонистеъдо; шонрон.

Эй аҳли табъ, ошиқно шонӣ бадост,
З-ин ҳар ду пур ба мардуми доно газанд шуд.

аҳли талаб нис. аҳли нибё; аҳли тамаъ одамони ҳарис.

Дидан аҳли тамаъ ба неъматӣ дунё
Пур нашавад, ҳамчунон ки ҷоҳ ба шабнам. *Саъдӣ*

аҳли тамиз одамони оқил, доно, хушбӯ; аҳли тариқат
д. зоҳидон, суфӣён; аҳли таслис аҳли насоро, хри-
стианд; аҳли тақво порсоеён, худотарсон, парҳезгорон.

Ридои аҳли тақво бодбони киттии май шуд,
Лаби майғуни у то реҳт дар паймона саҳборо.

аҳли улум соҳибони илмҳо, соҳибилм. *Соиб*

Шунидам, ки бигрист султони Рум,

Барӣ неқмарде зи аҳли улум. *Саъдӣ*

аҳли уқуи соҳибони ақл; ҳақинҳо, оқилон, хирадман-
дон.

Ба дарди ишқ бисозу хамӯш шав, Ҳофиз,
Румузи ишқ мақун фош назди аҳли уқу! *Ҳофиз*

аҳли фитрат зиракон, доноён, хушбӯрон.

Бар мароён замонӣ хуршедмаосирӣ аҳли фитна-
ту асҳоби Ҷаҳл зоҳир ва ғозе аст, ки умри азиз
чун барқ дар гузар аст. «Аҳлоқи Муҳсинӣ»

аҳли фитрат одамони доно ва хирадманд.

Аҳли фитрат пахтаро ҳаргиз намеғӯянд пашм.

аҳли ҳибрат одамони воқиф, қордон, одамони ботач-
риба.

Нисбати у наздики аҳли ҳибрат муҳаққақ аст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

аҳли ҳиялат гӯшанишинон, ибодатқунандагон; аҳли
хирал оқилон.

Бар онам, ки шояд зи аҳли хирал

Ба ҳондан равонам ба ёд оварад. *Саъдӣ*

аҳли ҳок мурдагон, даргузаштагон.

Гиёҳу гул ҳама аз ҳок сар бурун қарданд,
Зи аҳли ҳок надонам хабар ҷӣ оварданд. *Исмаи*

аҳли шавкат одамони соҳибҷоҳу ҷалол, одамони олимансаб; подшоҳон.

Бияфшон ҷуръае бар хоҳу ҳоли аҳли шавкат бин,
Ки аз Ҷамшиду Қайхисрав ҳазорон адостон дорад.
Ҳофиз

аҳли шарият диндорон.

Сари ҷанг аст бо Маҷнун аз он аҳли шариятро,
Ки дар дарси муҳаббат нуктае бо ҳар сухан гирад.
Махфӣ

аҳли шинохт аҳли маърифат.

Аз ин пас ҷӣ гуяндам аҳли шинохт,
Ки нақши руҳаш дид, ҷон дарбибохт. *Ҳочу*
аҳли шуур соҳибидроқ, соҳибфаросат, оқилон, до-
нишмандон.

Бош дар ҳар нафас зи аҳли шуур,
Ки ба ғафлат гузашт ё ба ҳузур? *Ҷомӣ*

аҳли шӯҳуд а) ҳозирон, гувоҳон; б) мушоҳидакорон,
равшанбинони ҳақиқат.

Аён аст дар ҷашми аҳли шӯҳуд
Ҳамин силсила то ба асли вучуд. *Бедил*

аҳли эҳтиёҷ *ниг.* аҳли ниёз.

Вучуби садди фоқои аҳли эҳтиёҷ бар қадри неъмат
аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

аҳли яқин а) одамони ҳақиқатшинос, хирадмандон,
муҳаққиқон; б) ӯ. порсоён, сӯфён.

Ба соҳибдилон ҳамдаму ҳамнишин,
Ватан карда дилҳои аҳли яқин. *Ҷаъӣ Себак*

аҳли ғадр хибнатгарон, фиребгарон, маккорон; аҳли
қалам навиҷандагон, шойрон; котибон.

Барон ҷамъи мол ва қатъи даояи ва низоъ аҳли
қаламро насб гардонад. *Аҳмади Доғиш*

аҳли қиёс ҳақимҳо, мантиқдонон.

Тавон гуфтаи ин бо ҳақонқшинос,
Вале хурдагиранд аҳли қиёс. *Сатъӣ*

Аҳли қол аҳли илмҳои зоҳирӣ, олимони илмҳои мадра-
сагӣ, онҳое, ки танҳо илмҳои расмиро таҳсил карда-
анд.

Он ду шахс аз вай суол карданд, ки симоъ ҳалол
аст ё ҳаром? Қозӣ гуфт: Бар аҳли қол ҳаром ва бар
аҳли ҳол ҳалол. *«Таъриқи Фариста»*

аҳли кубур мурдагон, даргузаштагон.

Ин аҳли кубур ҳок гашташду ғубор,
Ҳар зарраю ҳар зарра гирифтаи қанор.

Оҳ, ин ҷӣ шароб аст, ки то рӯзи шумор
Беҳуд шудаву беҳабаранд аз ҳама қор! *Ҳайём*
аҳли қудсӣ фаришта, фариштаҳо.

Магар ки аҳли қудсӣ бувад, ки иллати вучудро
ташхис карда бошад. *Аҳмади Доғиш*

аҳли ҳарам махрамон, бошандагон ҳарам; аҳли ҳарб
ҷанговарон, лашкариён.

Ҷун ҳабар ба Қутайба расид, бозгашт, ҳар ки
дар Пайканд аҳли ҳарб буд, ҳамаю бикӯшт.

«Таъриқи Наршахӣ»

аҳли ҳасад одамони баҳил, бадрашк, нотавонбин.

Лек метарсам, ки аз аҳли ҳасад

Офате дар рӯзгорӣ ман расад. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

аҳли ҳиросат деҳдонон, қановарзон.

Ободонии мамлакат... ба саъю кушиши аҳли ҳиро-
сат манут аст. *«Равзат-ус-саф»*

аҳли хирфа ҳунармандон, санъаткорон, пешаварон.

Давлатмандони пешин бо мардуми бозорнишин
ва аҳли хирфа сӯҳбат кам дошанд.

«Нигори доғиш»
аҳли ҳис *фалс.* файласуфоне, ки хисро манбаи доғиши
нисон мелонанд; аҳли ҳола а) онҳое, ки аз моҳияти
чизҳо огоҳ гардидаанд; б) аҳли тасаввуф; аҳли ҳоҷат
ниг. аҳли ниёз.

Дили аҳли ҳоҷат ҷароҳат бувад,
Бар у дасти бикшода роҳат бувад. *Ҷомӣ*

аҳли ҷунун девонаҳо.

Ишқ аз доираи ақл бурун қард маро,
Доҳили силсилаи аҳли ҷунун қард маро. *Ҷузъӣ*
аҳл сохтан ба итоат даровардан.

Аҳмад бори дигар лашкар ба-он диёр фириристода,
Эшонро аҳл сохт. *«Равзат-ус-саф»*

АҲЛАН а. *أهل* калимаи нидо хуш омадил, хуш омадед!

Ба кас таваккули аҳлан ва марҳабан дорад.
Убайди Зокмон

АҲЛИ(Й)ЯТ а. *أهليت* 1. лаёқат, истеъдо.

Гуфтам, уро тасаввур шавад, ки маро дар фазл
мартабаст зиёдат... қиёс кунад, ки маро аҳлият
чист. *Носири Хисрав*

2. шонистагӣ, сазоворӣ, арзандагӣ; авлоӣ, беҳтарӣ.
Ман надидам дар ҷаҳони ҷустуҷу
Ҳеҷ аҳлият бек аз ҳуққи наку. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

АҲЛОМ а. *أحلام* ҷ. ҳуям.

АҲЛУЛЛОҲ а. *أهل الله* диндорон.

АҲЛӢ а. *أهلي* унсгирифта, одактарда; ромшуда, хонагӣ.

Анвон ашқор падида омад аз дарахтони қуҳи ва
аҳли ва ғайра. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

АҲМАР а. *أحمر* сурх.

Дар мнени хонаҳо аз гавҳари маҷлисуфруз
Туда-туда буссаду ёқуту лаъли аҳмар аст. *Мушъӣ*
заҳаби аҳмар тиллои сурх.

...Фаровон физзаи ҳолис ва заҳаби аҳмар бурун
оранд. *Аҳмади Доғиш*

ман аҳмар шароби сурх.

Оташ ба мағзам аз ман аҳмар гирифтааст,
Ин пунба аз фуруғи гуҳар даргирифтааст. *Сойб*

АҲМАҚ а. *أحمق* аблаҳ, гул, бефаросат, бефаҳм.

Гар баде гуфт ҳасудею рафие раңчил,
Гӯ: Ту хуш бош, ки мо гуш ба аҳмақ накунем. *Ҳофиз*

Аҳмаке гуфту аблахе бовар қард. *Зарбулмасал*

АҲМАҚ а. *أحمق* аҳмақ будан.

Қозӣ шабе китобе ба назараш омад, ки бузургон
гуфтаанд: «Сари кӯчаку рини дароз нишони аҳма-
қист». *«Ҷомеъ-ул-тамсил»*

АҲМОЛ а. *أحمال* ҷ. ҳимл.

Осори раҳмате, ки ҷаҳон сар ба сар гирифт,
В-аҳмоли миннате, ки фалак зер бор қард... *Сатъӣ*
аҳмолу асқол бору банд.

Нуҳуст аҳмолу асқоли бародарони Ибни Яминро
тафҳхус намуланд. *«Равзат-ус-саф»*

АҲОДИС а. *أحداث* ҷ. ҳадис.

Ба вақти суҳанҳои ҳикматбаён
Аҳодису оят равои бар забон. (3) *Шодӣ*

АҲОЛӢ *а. اهالى 4. аҳл 2.*

Лашкарқашӣ ва дурин мақосид ва харобини дашт аҳолии эшонро ба таваҷҷуҳ андохт. *Аҳмади Дониш*

АҲОСИН *а. احسان 4. аҳсан ҷизҳои бехтарин, хубиҳо.*

[Ро] аз ҳукамо ва нудамо тафосили маҳосини асосф ва аҳосини ахлоқ истифсор кард.

«Анварии Сухайлӣ»

АҲРИМАН|АҲРАМАН|ОҲАРМАН|ҲАРИМАН *II اهرمين*

1. Ҳува ва руҳи бадӣ ва раҳмамон бадихо дар дини зардуштӣ буда; аз калиман ангромайиё (дар Авесто), ки бадандеш гуфтан аст, гирифта шудааст; 2. дев, ҷайтон, ҷин.

Чу бар тезрав борагӣ барнишаст, Бирафт, Аҳриманро ба афсун бибааст. *Фирдавӣ*
Ситезоварӣ кори Оҳарман аст,
Синтеза ба пархош обистан аст. *Асадӣ*

АҲРОР *а. احرار 4. ҳур III|хурр.*

Шеърӣ у бад-он дараҷа расида бошад, ки дар саҳифаи рӯзгор мастур бошад ба бар айсинаи аҳрор макруб, бар сафох бинависанд. (2) *Низомии Арӯзӣ*
Дар маҷлис аҳрор се ғиз асту фузун бех
В-он ҳар се қабоб асту рубоб асту шароб аст. (2) *Манучехрӣ*

АҲСАН *а. احسن аз ҳама бехтар, некутар, аълотар, авлотар.*

Сари афсонаҳои ростмазун,
Ки гуфташ аҳсани ҳар қисса бечун... *Нозим*

ба ваҷҳи аҳсан ба бехтарин роҳу равиш.

Ҳамдора бо якдигар ланҳон машварат мекарданд,
ки он мулк ба ваҷҳи аҳсан ва тариқи асҳал мусаххари у шавад. *«Ҷомеи-ут-таворих»*

АҲСАНТ *а. احسنت калимаи нидо офарин, марҳабо, зех, шод бош!*

Парокандагӯ ҳадисам шунид,
Чуз аҳсант гуфтан тариқи навид. *Саъдӣ*
Зад рақам дар сифати ҳусни ту Шохин ғазале,
Ки чуз аҳсант касеро нарасад ҳадди ҷавоб. *Шоҳин*

АҲСАНУЛҚИСАС *а. احسن القصص* некутарини қиссаҳо;

киноя аз қиссаи Юсуф, ки дар Қуръон зикр ёфтааст.

Ҳадис Юсуфи мисрӣ, ки аҳсанулқисас аст,
Касе ба сӯз бихонад чу пирӣ қанъонӣ?

Қамоли Хучандӣ

Бас дилқаш аст қиссаи ҳубон в-аз он мён
Ту Юсуфиву қиссан ту аҳсанулқисас. *Ҷомӣ*

АҲФОД *а. احفاد 4. ҳафид.*

Чун эшон даргузаштанд, фарзандон ва афҳоди онҳо чандин қари подшоҳӣ мекарданд.

«Таърихи Фаршита»

АҲШО(Ъ) *а. احشاه 4. ҳашо даруни шикам, рӯдаҳо.*

Чун мор ҳама бар тани у битаркад андом,
Чун нор ҳама дар шикамаш хун шавад ахшо. *Ватвот*

Шох Шучоъ шамшере бар Маалоно Рукнуудин
Зад, ки ахшон у зоҳир ғанг. *«Раззат-ус-сафо»*

АҲШОМ *а. احشام 4. ҳашам.*

...Ки он тирагарде, ки чун шом буд,
На гарди синах, гарди ахшом буд. *Ҳотифӣ*

Суноҳон безътидолӣ карда, ба зану фарзанду ахшомни хисор дастларозӣ мекард.

«Таърихи Фаршита»

АҲЪЕ *а. احيا 4. ҳай II 1.*

Мо ҷунун пиндоштем, ки Амр дар зумран аҳъест. *«Раззат-ус-сафо»*

АҲЪЕНАН *а. احيانا 1. баъзан, гоҳо, гоҳ-гоҳ, баъзе вақт.*

Хоча Ҳофз ба дарवेशону орифон сӯҳбат дошӣ
ва аҳъенан ба сӯҳбати ҳукком ва судур расид. *«Тазкираи Давлатишӯх»*

2. иттифоқан, тасодуфан.

Дар мамлакатаи у номи дузд касе нашунид; агар аҳъенан моли тоҷире ё фақири дузд мебуд, ... аз ҳазона ба ва расонид. *«Таърихи Фаршита»*

АҲҚАР *а. احقر ххир, ҳақиртар, ночиз.*

Духтар... гуфт: ... Агар шумо аз ман безоред ва маро ба ин аҳқар матоғи дунявӣ мефурӯшед, ман аз шумо безор нестам. *«Таърихи Фаршита»*

АҲҚАРӢ *а. احقرى мансуб ба аҳқар, ҳақирӣ, ночиз.*

Ҳарчанд офтоб барорад бузургият,
Беранг зӣ чу зарраи мавҳум аз аҳқари! *Бедии*

АҲҚОД *а. احقاد 4. ҳиқд.*

Ҳаст у микрози аҳқоду ҷидол,
Қотей ҷанги ду ҳасми қилу қол. *Румӣ*

АҲҚОФ *а. احقاق 4. ҳиқф.*

Он китъаи абри снѐхро ба ҷониби аҳқоф бар сарӣ
қавми Од фирнстод. *«Раззат-ус-сафо»*

АҲҚОР *а. احجار 4. ҳаҷар I.*

Чун охани суда, ки бувад бар табақа-бар,
Дар зери табақ монда эн минотис аҳқор. *Манучехрӣ*
Дил мақун дар судани аҳқор реш,
Даст бар ҳам судане дорад ба пеш. *Бедии*

♦ аҳқори қарима сангхон қиматбаҳо, ҷавохирот.

АҶАБ *а. عجب 4. ҷизе, ки сабаби ҳайронӣ аст, ҳайратовар, ҳайратангез, таваҷҷубовар, шигифт.*

Аҷаб он буд, ки аҳли ин саноат [бофандагӣ] ба Хуросон рафтанд баъзе ва он ҷӣ олати ин шугӣ буд, бисохтанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Диданд сирешкам ҳама ҳамсоюву гуфтанд:
Ин сел аҷаб, гар набарад хонаи моро.

Қамоли Хучандӣ

аҷаб доштан (*ё қардан, мондан*) таваҷҷуб қардан, ҳайрон шудан, мутаҳайир шудан.

Эн рӯзгор, Фузуля, шикояте дорам,
Аҷаб мадор, ки аз рӯзгор менолам. *Фузуля*

Эн бас хандиданаш Юсуф аҷаб кард.

Эн вай ному нишонӣ вай талаб кард. *Ҷомӣ*

Хонид заҳр фуру бурд ва ҳеҷ мазаррат ба вай нарасид, Абулмасеҳ дар аҷаб бимонд. *«Мақмаъ-ул-ансоби»*

АҶАЗА *а. عجزه 4. оҷиз.*

Дастӣ тағаллуби мутағаллибон аз домани зуафо ва аҷаза кутӯҳ гардонӣ. *«Раззат-ус-сафо»*

Ситаме бар аҷаза ва зуафо раво доштанд.

«Анварии Сухайлӣ»

АҶАЛ *I а. اجل 1. муддат, муҳлат, вақт, ҳангом; 2. интихон умр, марг.*

Ҳар он кас, ки зод у эн модар, бимурд,
Эн дастӣ аҷал ҳеҷ кас ҷон набурд. *Фирдавӣ*

АҶНИҲА *а. اجنحه ҷ. ҷаҳоҳ.*

АҶНОБ I *а. اجنب ҷ. ҷанб.*

АҶНОБ II *а. اجنب ҷ. ҷунуб.*

Чун Зол ба тифли шудаам пир зи аҳдос,
З-он аст, ки рақардаи аҳраму аҷноб. *Ҳоқонӣ*

АҶНОД *а. اجناد ҷ. ҷувд.*

Тоҷиддин ба дари қалъа рафт, аҷноди акрод уро
роҳ надоданд. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

Олоғи таъну зарб аз тире камон ва сайфу синон ва
гурзу ханҷару синпур зиреҳи бисёр бар аҷнод
қисмат ёфт. *«Равзат-ус-сафоз»*

АҶНОС *а. اجناس ҷ. ҷнис.*

Зи ман ёфт аҷноси олам нави,
Шудам оламе нав, вале маънави. (2) *Ҷомӣ*
Фарангиён... аз тичорати аҷноси мазкур монё
омаланд. (2) *«Таърихи Фаршита»*

аҷноси муҳалифа ҷизҳои гуногун, ҷинсҳои гуногун,
хархела; аҷноси фосид матои хароб, ҷинсҳои пусида,
ҷизҳои вайроншуда.

Муҳассили номуассили умед ҷуз матои косиди
андӯх ва ғайри аҷноси фосид бори хотир фузунтар
аз кӯҳ ба таи наёварад. *Восифӣ*

АҶНОБ *а. عجائب ҷ. ҷаъиб.*

[Назар] бисёр аҷнобу ғароиб дар он сафар дид.
Яҳёӣ Себак

АҶНОБОТ *а. عجائب ҷ. аҷоиб.*

[Назар] дар он шаҳр аҷноботу ғароиботи бисёр
дид. *Яҳёӣ Себак*

...Баъд аз пойздаҳ рӯз ва дигари аҷноботи бисёр
ба соҳили муҳит расидем. *Аҳмади Дониш*

АҶНОБХОНА *а. عجائبخانه ҷ. аҷоибхона* хонаи аҷнобот, ҷои ҳайратангез,
музей; ◇ *ин аҷнобхона киноя аз дунё.*

То тавонӣ, дар нигористони чашмаш кун назар,
Эй басо афсун, ки бошад ин аҷнобхонаро. *Туграл*

АҶОИЗ *а. اعزاز ҷ. аҷуз.*

Ба ҷузъият сар фуруд овардан кори аҷоиз тавонад
буд. (1) *«Анвори Сухайл»*

Аварот ва аҷоиз забон ба нафрини у кушода меғуф-
танд... (2) *«Таърихи Фаршита»*

АҶОНИБ *а. اجانب ҷ. аҷнаби.*

Ақорибу аҷониб бар бузурги ва саёдати у сухан
надоданд. *«Равзат-ус-сафоз»*

АҶР *а. اجر ҷ. мукофот, музд, подош, иваз, бадал.*

Дило, дар ошнӣ собитақдам бош,
Ки дар ин раҳ набошад кор бе аҷр. *Ҳофиз*

Бада-ин ният он чи дар мулдати ниҳок аз ранҷу
таво, ки бинад музде ва аҷре, дар девони амалаш
мусаббат гардад. *Аҳмади Дониш*

АҶРОМ *а. اجرام ҷ. ҷирм.*

Аз уқулу аносиру аҷром
Ҳама ро бар тарадул аст нидом. *Бедил*
Ҳама то ки аҷромни анҷум баҷост,
Зи осеби даврон ба раббулғабод... *Шоҳин*

аҷромни нуҳус ситораҳои наҳс.

В-аҷромни нуҳусро ба як бор
Дар толеи офият қирон аст. *Анварӣ*

аҷромни самовӣ ҷисмҳои осмонӣ; киноя аз ситораҳо.

Нашъан инсонӣ ... чун ба ҳуллини эътидоли ми-
зочу таъдили қувви ҷисмонӣ ва нафсонӣ мутаҳалли
гардад, ... шабеҳ ба аҷромни самовӣ бошад.

«Ахлоқи Ҷалалӣ»

аҷромни улвӣ ситораҳои осмон.

Сутурлобдонони ахтаршинос
Ғирифтанд з-аҷромни улвӣ қиёс. *Ҳочу*

аҷромни фалак ситораҳо; сайёраҳо; аҷромни ҷарх ниг.
аҷромни фалак.

Ту аз риҷоли аҷромни ҷархро расм аст,
Қи қорхон азим оварад ба пешӣ риҷол. *Мушзӣ*

АҶСОД *а. اجساد ҷ. ҷасад.*

Эътиمود бар салобати аҷсом ва қуввати аҷсоди
худ намузданд. (1) *«Равзат-ус-сафоз»*

АҶСОМ *а. اجسام ҷ. ҷисм.*

Ҷисм ҳам аз танаввуи ашкол
Васфи қасрат гирифт шул аҷсом. (1) *Ҷомӣ*
аҷсоми басит ҷисмҳои ғайримурраккаб, содда.

Мардумон гуфтанд, ки ин ҷаҳор аҷсоми басит, ки
эшонро аносир хонад, табаҳх паванд. *Ибни Сино*

АҶУЗ *а. اجز 1. пир, ғарғут; 2. пирзани, кампир.*

Аҷузе, к-ӯ қунад гулгуна бар рӯй,
Чу тавсан з-ушғур аз вай рам. *Хурад шӯй.*

Ҳисраи Деҳлави

Нест нури субҳ, пиндори, шаби ҳаҷри ту ҷарх
Қарда бар сар чун аҷузи мотамӣ чодар сафед. *Шоҳин*
◇ аҷузи хушкнистон киноя аз дунё.

АҶУЗА *а. اجز ҷ. аҷуз* занн пир, пирзани, кампир.

Аҷуза ҷавоб дод, ки номуси малик ба зулм меши-
канад, на ба адл. *«Ахлоқи Муҳсин»*

◇ аҷузан ғарғут киноя аз дунёи кӯҳна.

АҶУЛ *а. اجل ҷ. аҷул* бисёр шитобкунанда, шитобкор, боситоб.

Гунҷишк бин, ки суҳбати шохинаш оразет,
Вечора дар ҳалоқи тани хештан аҷул. *Савдӣ*

Сабоҳе аз ин фикр будам малул,

Ки гетӣ ғор асту даврон аҷул. *Шоҳин*

АҶФОН *а. اجفان ҷ. ҷафн.*

Наргиси чашм аз ғунҷан аҷфон шукуфта шуд,
дида бидушодам. *Авафӣ*

Б

Б ҳарфи дуйуми алиффон ҳозирани тоҷикӣ; дар алиффон
арабии тоҷикӣ — ҳарфи ب; ниг. бо I, бе II.

Б- *шакли шегарши пешоянди ба I.*

Басо хирман, ки оташ даразди б-аш,
Ҳанузат оби шухи зери коҳ аст. *Анварӣ*

ба- *префикс* дар аввали исми омада доро будан ба ҷизро
мефаҳмонад ва маънии суффиксҳои «манд», «нок ва м.
инро ифода мекунад, мас. 'батоб — тобноқ', 'банз-
тироб — нзтиробноқ'.

Аз ҳамчу ту дилдоре
Дил барнаканам, оре!

Чун ноз кашам боре,
З-он зулфи батоб авло. *Ҳофиз*

БА I *нешоянд* I. ишора ба су, тараф.

Оху зи танги кӯҳ биймад ба дашту роғ,
Дар сабаа бода хуш бувад, акнун атар хӯри. *Рӯдакӣ*

2. дар ҷое будани чизе ё касеро мефаҳмонад.

Ба Ҳиндустон буд меҳтар писар,
Ки Баҳман будӣ номӣ он номвар. *Фирдавӣ*

Шабу рӯз буди дубахра ба зин
Зи роҳӣ бузургӣ, на аз роҳӣ кин. *Фирдавӣ*

3. дар бораи..., дар ҳусуси..., роҷеъ ба..., дар бо-
бати ..., оид ба...

Сад ёр бувад ба нон, шаке нест,
Чун кор ба ҷон бувад, яке нест. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. барои..., аз барои..., ба сабаби...

Мав бад-он омадам ба хидмати ту,
То барояд рутаб зи конозам. *Рӯдакӣ*

Дар ҷаман боди баҳорӣ зи канори гулу сарв
Ба ҳаводори он оразу қомат бархост. *Ҳофиз*

ба чӣ ҷаро, барои чӣ, дар қадом асос, бо чӣ сабаб.
Охир, ба чӣ гуям «хаст», аз худ хабарам чун нест,
В-аз баҳри чӣ гуям «нест», бо ӯ назарам чун хаст.

Ҳофиз

5. мувофиқи..., мутобиқи..., аз рӯи ...

Замона аспу ту роиз, ба райн хешат тоз,
Замона гуя, ту ҷавгон, ба райн хешат боз! *Рӯдакӣ*

Оташро қиблаи худ соза, то корҳо ба мурод ша-
вад. *«Маҷмаи-ул-ансоб»*

6. баробари..., баробар ба..., мисли..., монанди ...,
назирӣ..., шабеҳи...

Агар сарве ба болон ту бошад,
На чун қадди дилорон ту бошад. *Сатдӣ*

Эй он ки ба иқболи ту дар олам нест,
Гирам ки ғамат нест, ғами мо ҳам нест. *Сатдӣ*

7. аз ҷиҳати..., аз нуқтаи назари ..., аз ҳайси...

Устод дониш, ки ҷавон ба қувват аз у бартар
аст. *Сатдӣ*

8. ба шумори..., ба ҳисоби..., ба миқдори..., андо-
зан...

Ба сад қорвон уштуре сурхмӯй
Ҳама ҳезум овард пархошчӯй. *Фирдавӣ*

Ҳисоб ба динор, баҳиши ба хирвор. *Зарбулмасал*

9. дар баъзе мавридҳои каллимабандӣ ва иборасозӣ
таркиҳои зарфӣ ё сифатӣ ба вучуд меорад: сар ба сар,
сар, рӯ ба рӯ, ҷо ба ҷо, нуқта ба нуқта, ранг ба ранг;
10. бо исм (гоҳо бо зарф) омада, таркиби зарфӣ таш-
кил медиҳад: ба зудӣ, ба ачала, ба шитоб, ба ногоҳ.

Бақои ӯ чу ба сад солу бисту се бирасид,
Зи ҷоми марг ба ногоҳ хӯрд як соғар.

Носири Хисрав

Ки тезиву тундӣ наёяд ба кор,
Ба нарми дарояд зи суроҳ мор. *Фирдавӣ*

Ҳамешуданд ба бечорагӣ ҳазиматпён
Гусаста пушту гирифта гузегро ханҷор. *Унсурӣ*

БА II *ҳиссаҷаи қасам қасам ба...*, *савганд ба...*, *ба*
ҳурмати...; *ба дустӣ қасам ба дустӣ*; *ба мардӣ қасам*
ба мардӣ.

Ба мардӣ, ки мулки саросар замин
Найразд, ки хуше қадак бар замин. *Сатдӣ*

БААМД *بعد* амдан, қасдан.

Ҳамвора иртиқоби ҷаримат кунад баамд.
«Равзат-ус-сафо»

БАБАРГ *بيرگ* дуруст, басомон, таъмин, қардашуда,
басариншта.

Ҳама кори мардум набудӣ бабарг,
Ки пушиданишон ҳама буд барт. *Фирдавӣ*
Сипоҳе, ки қораш набошад бабарг,
Чаро дил ниҳад рузи хайчо ба март? *Сатдӣ*

БАБР *باير* ҳайвони даррандан ваҳшӣ, ки ба паланг шабо-
хат дорад.

Зи ногаҳ баромад яке тира абр
Хурушон чу шеру гиревон чу бабр. *Ҳоҷу*
бабри дамон бабри тезҷаҳанда, бабри зур ва ниҳоят
бадқашм.

Назар қардам, ҷавоне дилам, ҳамчун шерӣ жаён
(жиён) ва бабри дамон. *«Чор дарвеш»*

◇ *бабри* баён либос аз пусти бабр ё паланг, ки
Рустами Дастон дар вақтҳои ҷанг мепошидааст.

Таҳантан бипушид бабри баён,
Нияст аз бари аждаҳои жаён. *Фирдавӣ*

БАВВОБ *ا. باب* дарбон, дарвозабон; қаровул, ҳоҷиб, ни-
гаҳбони қаср.

Тарки эҳсони хоҷа аёлтар,
К-эҳтимоли қафони баввобон. *Сатдӣ*

БАВЕЖА/БАВИЖА *بوئے* махсусан, хусусан, алаҳхусус,
билхосса.

Бавежа, ки пайвастан хун бувад,
Чу аз дур бинад туро чун бувад?! *Фирдавӣ*

БАВИШ *بوشى* қазову қадар; қисмати азали.

Навишта чунин будмон аз бавиш,
Ба расми бавиш-андар омад равиш. *Фирдавӣ*

БАВЛ *ا. بول* пешоб, шаш, мезак; ◇ *бавли шайтон киноя*
аз шароб.

Бавли шайтон макун ба қорура,
Пеши чашми табиби ақл мадор. *Ҳоҷонӣ*

БАВЛИДАН *بوليدن* шошидан, мезидан.

Ба асли ман дар изтироф афтода хун мебавлид.
Аҳмади Дониш

БАВН I *ا. بون* ҳисса, баҳра; аз *бавни* ... аз баҳри...

Ба ҷашм-андарам дида аз равни туст,
Ба ҷисм-андарам ҷунбиш аз бавни туст. *Унсурӣ*

БАВН II *ا. بون* ғосия, ҷудой (байни ду чиз); ҳад(з).

БАВОДӢ *ا. بوادى* ҷ. болия II.

Дар бодияе аз баводии Яман маслублиро ёфтанд.
«Равзат-ус-сафо»

БАВОИС *ا. بواعث* ҷ. боис.

Бавоисе таман ҷаҳонро султонро аз истимон ин
насоҳе кар сохтӣ. *«Маҷмаи-ул-ансоб»*

БАВОР *ا. بوار* нобудӣ, ҳалокат, талаф, марг.

Аксари эшон дар ҷохи бавор афтоданд ва ҳалок
гардиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАВОРИҚ *а. بوارق ч. бориқа 2.*

Аз бавориқи суфую савоқи сихом чўйхон хун...
равон шуд. «Равзат-ус-сафр»

БАВОТИН *а. باوطن ч. ботия; бавотини умур сирҳо, кор-
хон пинҳонӣ.*

Яке аз салотинро чунон одат будӣ, ки занон ба
хонаи атён ва аркон фириностӣ, то бавотини умур
кашиф кунад. *Аҳмади Доғиш*

БАВОЧИБ *а. باوابع ба қадри даркорӣ, чунон ки бояду
шояд, сазовор, лонқ.*

Падарро аз ин ҳол оғаҳӣ доданд, бародаронашро
бихонд ва гушмоле бавочиб дод. *Саъдӣ*

Қимати ин ҳок бавочиб шинос,
Хокшиносӣ бикуи, эй ношини! *Низомӣ*

БАВШ *а. بوش карру фарр, худнамой.*

БАВШЧУ *а. بوشچو толиби карруфарр, худпараст.*

Мусини хокрӯро дар об менишонӣ,
Фиръавни бавшчӯро дар ғор мекашонӣ.

Шамси Табрезӣ

БАГМОЗ *а. بگماز ниг. бигмоз.*

БАГНӢ *а. بگني шаробе, ки аз биринҷ, чав, арзан ва м. ин
созанд, буза.*

Маст гаштам зи чуръан бағиӣ
Шуд мизочам зи бағи мустағи. *Тайён*

БАГРАС/БАКРАС *а. بگراس/بكراس болопуш, чоман боронӣ;
матон пашмини обногузар.*

Боргоҳи тараби бодапарастон абр аст,
Шафақи бағраси боронии мастон абр аст.*

БАГТАР *а. بگتر ниг. бактар.*

БАД *а. بد 1. ганда, зишт, зараровар; муқобили нек 1, хуб 1.*

Қас ин ганҷ натвонад аз ман ситад,
Бад ояд ба мардум зи кирдори бад. *Фирдавӣ*

2. бадӣ, шар(р), осеб, газанд.

Мо бад-ни чо на пан ҳафмату чоҳ омадаем,
Аз бадӣ ҳодиса ин чо ба панох омадаем. *Ҳофиз*

бад гуфтан ғайбат кардан.

Бади риндон мағу, эй шайх «хушбӯр»,
Ки бо ҳукми худой кина дорӣ! *Ҳофиз*

бад дидан нафрат кардан.

Манам, ки шўҳраи шаҳрам ба ишқ варзидан,
Манам, ки дида наелудаме ба бад дидан. *Ҳофиз*

бад кардан а) бадӣ кардан, зарар расондан, кори
зишт кардан нисбат ба касе.

Никӯя бо бадон кардан чунон аст,
Ки бад кардан ба ҷои некмардон. *Саъдӣ*

Рӯяг дидам, нақу накардам,

Ҳар бад, ки кӯйи сазои онам. *Хисрави Деҳлави*

б) гуноҳ кардан.

Нокарда гуноҳ дар ин ҷаҳон кист, битӯ!
В-он кас ки гуноҳ накард чун зист, битӯ!

Ман бад кунаму ту бад муқофот диҳӣ,
Пас фарқи миёни ману ту чист, битӯ! *Хайём*

3. одами бад.

Бо бадон бад бош бо некон никӯ,
Ҷон гул гул бош, ҷон хор хор. *Саъдӣ*

Бад аз нахвати чоҳ бадтар шавад,
Чу гардад қавӣ мор аҷдар шавад. *Хотиҷи*

БАДАВ *а. بدو ниг. бидав.*

БАДАВӢ *а. بدوي бодиянишин, сахрогард, кучманҷӣ.*

Бадавӣён эпнорро фасоҳати нисон зибдат аз аҳли
билод аст. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

БАДАДОӢ *а. بدادئي нҷрон корхон бад, бадкирдорӣ, бадах-
лоқӣ, беадабӣ.*

Адон бад макун бо қавли қач, ёр,
Ки орад бададон муфлисӣ бор. *Убайду Зоконӣ*

БАДАЛ *а. بدل 1. ҷизи ивазшаванда ба ҷои ҷизи дигаре,
ивазшаванда аз рӯи арзиши баробар; 2. ҳамарзиш,
ҳамқадр, ҳамбаҳо, баробар (бо касе, ҷизе).*

Ҳазор-ҳазор ҳамчун у кай бадали фарзанд...
бодал. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дар ин дуруза баҳо ҳар даме ки мегузарад,
Чу нек дар нигари несташ назару бадал. *Исмаи*

бадал шудан иваз шудан; баръакс шудан.

Микдори шаб аз рӯз фузун буд, бадал шуд;
Ноқис ҳама широд шуду зонд ҳама онро. *Анварӣ*

То бадал шудро бо ҳазони ҳаҷр навузи висол,
Рузҳо кутах шуду шабоҳ дароз аст ин ҳама.

Мушфиқӣ

БАДАН *а. بدن тан; тана.*

Бипушид ҳафтоне аз қарқадан,
Муқаллад ба зар з-остин то бадан. *Низомӣ*

Имшаб чӣ шаб аст ин ки дар оғуши ман асти,
Дар сина чу дил, балки чу ҷон дар бадан асти!

Шоҳин

♦ бадан дар пирохан нагунидан киноя аз бениҳоят
шод шудан.

БАДАНДЕШ *а. بداندش бадҳоҳ, бадқасд, бадният, ҳасм,
душман.*

Ба дил-андар апдешан бад мадор,
Бададнешро бад бувад рузгор. *Фирдавӣ*

Ба қушиш тавон гарҷи дарёе бибаст,
Вале кай забони бададнеш баст.*

БАДАНДЕША *а. بداندشه ниг. бададнеш.*

Зи шоҳони пешин ситамешае,

Дар озори некон бададнешае. *Ҷомӣ*

БАДАНЧОМ *а. بدانچام бадқокибат, бадфарҷом.*

Бададнҷом рафту бад андеша кард,
Ки бо зердастон ҷафо пеша кард. *Саъдӣ*

БАДАР *а. بدر берун, хорӣҷ (одатан бо феълӣ кардан, раф-
тан, омадан, рондан ва м. ин дар як таркиб меояд);*

бадар овардан кашидан, берун овардан.

Моҷаро кам куну боз о, ки маро мардуми ташм,
Хирқа аз сар бадар оварду ба шукрона бисухт.

Ҳофиз

бадар рафтан хорӣҷ шудан.

Ин гуфту шуд аз миён, бадар рафт,
То дида ба ҳам зад аз назар рафт. *Шоҳин*

БАДАСЛ *а. بداصل бадзоғ, бадсиринш, настифитрат.*

Бадаслро чӣ гуна касе тарбият кунад,
Дар ҷайби худ ҷиғуна касе мор парварад.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

БАДАСТ بادت бадаст бош! оғох бош!, бедор бош!, бохабар бош!, худро ба даст гир!, гофил мабош!

Гарат зи даст барояд муроди хотири мо,
Бадаст бош, ки хайре ба ҷои хештан аст. *Ҳофиз*

БАДАХТАР بداختر бадахтар, бадтолей, шумтолей.

Бадахтартар аз мардумозор нест,
Ки рӯзи мусибат касаш ёр нест. *Саъдӣ*

БАДАХШ بدخش ниг. Бадахшон.

Лаъл аз Бадахш хезаду гавҳар зи лаъли ту,
Дошад хар он ки лаълу гуҳар имтиёз кард. *Туғрал*

♦ бадахши музоб киноя аз шароби сурх.

БАДАХШОН بدخشان вилояте, ки як қисми он Вилояти Автономии (мухтори) Бадахшони Қуҳин Тоҷикистонро ташкил медиҳад, қисми дигараш дар ҳудуди Афғонистон аст; ♦ бадахшони тобдор лаъли бисёр хушранг, лаъли хушоб; лаъли Бадахшон наъзи аълон лълест, ки аз қухистони Бадахшон ба даст меоранд.

БАДАХШОНӢ بدخشانی мансуб ба Бадахшон; лаъли бадахшонӣ ниг. Бадахшон (лаъли Бадахшон).

Лабу дандони ту, эй сарвақди симандом,
Беҳтар аз лаъли бадахшонию дурри аданӣ. *Шоҳин*

БАЛАҲД بدعهд касе, ки дар қавлаш намеистад, ба аҳлаш вақо намекунад, паймоншикан, хони, аҳлшкан.

Чу бадахдро нек хоҳӣ ба даҳр,
Бадӣ хостӣ бар ҳама аҳли шахр. *Саъдӣ*

БАДАҲДӢ بدعهدی бевафой, паймоншиканӣ.

Ту оташ гаштӣ, эй Ҳофиз, вале бо ёр дарнагрифт,
Зи бадахдин гул гун хикоят бо сабо гуфтем. *Ҳофиз*

БАДБАХТ بدبخت 1. бетолей, бенасиб, бахташ номусонд, баргаштабахт, дар нахсу вуҷоб афтода.

Чӣ бадбахтам, ки хар сӯ мениҳам рӯй,
Зи оби дида бинам пешӣ ру ҷӯй. *Шоҳин*

2. шум, бадтинат.

Мибни ду тин ҷанг чун оташ аст,
Суҳанчинӣ бадбахт ҳезумкаш аст. *Саъдӣ*

БАДБАХТӢ بدبختӣ бетолей, бадтолей, бесаодати, вожу-набахтӣ; бенасибӣ ва бебаҳрагӣ.

Бар домани васлу ҳаҷр баста
Бадбахтию неахтариро. *Анварӣ*

БАДБИН بدبين бадбинанда; бадхоҳ; бадният; нотаовонбин.

Яке он, ки дар нафе худбин мабош,
Дигар он, ки дар ҷамъ бадбин мабош. *Саъдӣ*

Бадбини касон ба мудоҷояш нарасад.

Зарбулмасал

БАДБОТИН بدباطن бадбини; мунофиқ, риёкор.

Зи хоксорин бадботинион фиреб махӯр,
Шавад тазанида чу занбур гашт ҳоқолуд. *Соиб*

БАДБУНА بدبته бадехвол, бадвазъ.

Аз он сӯ буд эронҷенро буна,
Бичӯяд буна мардуми бадбуна. *Фирдавсӣ*

БАДВ 1 а. بدو аввал, оғоз, нбтидо, шурӯъ.

Калиди қарам буда дар бадии қор,
Қушода бад-у қуфли ҷандин ҳисор. *Низомӣ*

Бадии мулоқот эшон баъд аз салом... пурсиш... намоён. *Саъдӣ*

БАДВ 2 а. بدو сахронинишӣ, биёбонгардӣ.

БАДГАВҲАР بدگوهر 1. бадасл, бадзот, бадсиришт; бад-тинат, бадтабиат.

Чу бадгавҳаронро қавӣ кард даст,
Ҷаҳон бин, ки чун гавҳарашро шикаст. *Низомӣ*

2. бадсифат; маҷ. бевариш, беқимат.

Санги бадгавҳар агар косаи заррин шиканад,
Қимати санг наифзою зар кам нашавад. *Саъдӣ*

БАДГУВОР بدگوar нофрам ба мазок, талх, бемаза, ғач; ба таъб нописанд.

Дар нишқ бадгувор бувад панди душманон,
Ҳаққо, ки панди дуст аз он бадгувортар. *Хисрави Деҳлавӣ*

БАДГУЛӢ بدگولӣ пурхурия, носерӣ; баднафӣ.

Моҳиё, охир яке бингар ба шаст,
Бадгулуи ҷашми охирибонт баст. *Румӣ*

БАДГУМОН بدگمان 1. касе, ки гумони бад кунад, норо-ставдеш, бадҳаёл, шубҳакунанда.

Бадгумон бошад ҳаmeshа зинткор,
Номани худ хонад андар ҳаққи ёр. *Румӣ*

2. маҷ. душман, ҳамс, аду.

Қан номвар сар сун осмон
Бароварду бад хост бар бадгумон. *Фирдавсӣ*

БАДГУФТ بدگفت касе, ки гуфтораш нофрам ва бемаъний бошад, бадгӯй, бадгап, бадсуҳан, бадзабон.

Аз бадӣ бадгуфт наранҷад ҳаким,
Беҳ чу саҳт аст, зи сарсар ҷӣ бим! *Хисрави Деҳлавӣ*

БАДГУҲАР بدگوهر ниг. бадгавҳар 1.

Бадгуҳар бо касе вафо накунад,
Аслбад дар хато хато накунад. *Низомӣ*

БАДГУ(Ҷ) بدگو(ي) ғайбаткунанда, ифтироғу; бадзабон, бадлаҳон, дашномкунанда.

Накунобро чоҳу ташрифу мол
Биязуду бадгуиро гушмо. *Саъдӣ*

БАДГУӢ بدگوӣ ғайбат, хабаркаши, ғитнагарӣ, тухмат.

Мибни вай [Сиёвӯш] ва Афросиёб уро бикушт.
«Таърихи Наршахӣ»

БАДДИЛ بددل 1. бадгумон, бадандеша; бадкина.

Ва дигар бор мардуми шахр баддил гаштанд ва ба мунодо берун наомаданд. «Таърихи Наршахӣ»

2. ғамгин, андӯхгин.

Ҳар муҳаддиси ҳасон баддил кунанд,
Ҳарфаш ар оял бувад, нозил кунанд. *Румӣ*

3. тарсу, тарсончак, бузди; беғайрат.

Баддилон қабл аз инҳизом... роҳи гузареزو дар хотир... муайян гардониданд. «Ривоят-и-сафо»

БАДЕА ا. بدعه муаннаси бадъ.

Дар ҷамеи улуми ғариба ва фунунӣ бадеа сохиб-камол аст. (2) *Восифӣ*

БАДЕЪ بدیع 1. аҷиб, ғариб, камёб, беназир, бемисл.

...Гуфтанд: Султон Маҳмуд чандин бандан со-
ҳибҷамол дорад, ки ҳар яке бадеи ҷаҳонанд...
Саодӣ

Мусаввире ки яқин сурати бадеи ту дид,
Ниҳад чу сурати девор пушт бар девор. *Шоҳин*

2. нав, ҷадид, навиҳтироғбафта, тоза.

Шеърӣ у ҷун фаали у ҳам бетакаллуф, ҳам бадеъ,
Фазли у ҷун шеърӣ у ҳам нозанину ҳам ҳасан.
Манучехрӣ

◇ илми бадеъ қисме аз назарияи адабиёт, илмest
онд ба зарофат ва балоғати суҳан, тартиб ва сачъ,
ҳусни калом ва мавзунӣ.

БАДЕЪУЛҶАМОЛ ا. بدیع الجمال бағоят хушрӯй, нияҳт
ҷамини ва зебоҷеҳра; соҳиби ҳусни баланд.

Малик дарҳол қанзаке мохру пешаш (пеши обид)
фиристод ... ва ҳамчунин дар ақибаш гуломе
бадеъулҷамол. Саодӣ

БАДЕҲА ا. بدیهه 1. фикри ноғохонии закифтабона; 2. су-
хани ҳозирҷавобонаи шаъқангезе, ки یتтифоқан ва як-
бора гуфта мешавад; 3. шеърӣ ҳозирҷавобонаи ғайри-
ҷашмдошт.

Пешӣ Султон Санҷар табаке марворид ниҳода
буданд обдор, оиро ба Алоуддин бахшид ва у бар
бадеҳа ин рубоӣ гуфтӣ... «*Ҳавасат-ус-сафо*»

БАДЕҲӢ ا. بدیهی 1. худ аз худ зоҳир ва хувайдо; рав-
шан, пайдо, возеҳ ва муайян; 2. зарурӣ аз нуқтаи назари
ақл ва мантиқ.

БАДЗАБОН بد زبان бадап, бадсуҳан, бадгуӣ.

Тифлонат аз забони ту парҳез мекунамд,
Бошӣ ту дар миёнаи ин қавм бадзабон. *Сайидо*

БАДЗАҲРА بد زهره сустдил, тарсу, буадил, тарсанда, кам-
ҷуръат, бечасорат.

Ту бадзаҳра бар хештан ошиқӣ,
Сар андоз гар ошиқӣ содиқӣ. Саодӣ

БАДИЛ ا. بدیل нваз, бадал.

Бадили дустон гиранду ёрон,
Валекин шоҳиди мо бебадил аст. Саодӣ

БАД-ИН بدین шакли кӯҳнаи ба ин.

БАДКЕШ بدکش 1. бадонин, бадрашиш, бадмаром, бадмаз-
ҳаб; 2. маҷ. бераҳм, сангдил, бададеш, бадхоҳ.

Ҷоҷо, эн таъи қушта шудам, к-ин дили маро
Омоҷи тирӣ душмани бадкеш мекуни.
Ҳисраи Деҳлавӣ

◇ он бадкеш киноя аз маҳбуба.

Зимистон меравад, айёми гулҳо пеш меояд,
Эн бодӣ субҳ моро бун он бадкеш меояд.
Ҳисраи Деҳлавӣ

он бутӣ бадкеш киноя аз маҳбуба.

З-он ғамза, ки арбоби назар қуштан уянд,
Қурбон шудаму он бутӣ бадкеш надонист. *Исमत*

он кофири бадкеш киноя аз маҳбуба.

Ман ки ҷо қардам ба дил он кофири бадкешро,
Гуш қардан қай тавонам қави некандешро. *Ҷомӣ*

БАДКИРДОР بد کردار бадамал, бадфеъл, бадкор, бадхӯ;
саркаш.

Ғарчи ҳаҷрам қушт, ҳам шодам, ки боре чанд гоҳ,
З-ин дили бадбахти бадкирдор дур афтадам.
Ҳисраи Деҳлавӣ

БАДКОР بدکار бадкирдор; бадамал.

Он кист, к-аз рӯи қарам бо мо вафодорӣ кунад,
Бар ҷои бадкоре чу ман як дам нигузорӣ кунад.
Ҳофиз

БАДҚУНИШ بدکنش|بادکنش бадкор, бад-
кирдор, бадамал; шарир.

Аз он бадқуниш девӣ рӯи замин
Бипардозу пардахта кун дил эи кин. *Фирдавӣ*

БАДЛАГОМ|БАДЛИГОМ بدلگام ниг. бадлаҷом.

Аз ин тавсани беҳ ки бошем ром,
Ки слия хурад маркаи бадлагом. *Низомӣ*

БАДЛАҶОМ|БАДЛИҶОМ بدلجام аспӣ саркаш, аспӣ ром-
нашаванда.

БАДЛИГОМ بدلگام ниг. бадлагом.

БАДЛИҶОМ بدلجام ниг. бадлаҷом.

БАДМАЗОҚ بد مذاق бадтаъм, бадмаза, бемаза, нагувор.

Меваи бадмазоқи талхсиришт
Чун бувад ҳосил аз дарахти биҳишт. *Ҷомӣ*

БАДМАНИШ بدمنش бадфикр, бадақияд.

Шаҳи бадманишо хуш омад саҳун,
Ки он сарви симинбар афқанд бун. *Фирдавӣ*

БАДМОАШӢ بدمشاشи бадрафторӣ, бадмуомилгаӣ.

Холун номехрубон... ғурур ва нахватори пеша
сохта ва бадмоашӣ бо хурду бузург оғоз ниҳод.
«*Тайрихи Ҷаррифта*»

БАДМАСТ بد مست аз ҳад зиёд истеъмолкунандаи машру-
бот, мастивар; масти арбадакунанда.

Махмурро нигоҳи ту саршор мекунад,
Бадмастро иғоби ту хушёр мекунад. *Сомб*

БАДМАСТӢ بد مستی арбадакун дар ҳолати мастӣ, бадхӯй
қардан дар ҳолати мастӣ.

Мо масти шароби ҷомӣ ишқеи,
Бадмастини мо на аз шароб аст. *Махфӣ*

БАДМАҲЗАР بد محضر бадният, бадмизҷ.

Мақун бар ҳеҷ бадмаҳзар нишасте,
Ки н-орад дар шукӯхат ҷуз шикасте. *Низомӣ*

БАДМЕҲР بد مهر бейлтифот, бетарахҳуӣ, бевафо, кинавар.

Ҷаҳона, ҷӣ бадмеҳру бадгавҳарӣ,
Ки худ парваронию худ бишқарӣ? *Фирдавӣ*
Эн бадмеҳр худ меҳр ҷустан хатост.*

БАДМЕҲРӢ بد مهری кина, адоват.

На моро дар ҷаҳон аҳду вафо буд,
Ҷафо қардӣву бадмеҳрӣ намуӣ! *Саодӣ*

БАДНАҶОД بد نژاد 1. бадҷаҳод, бадасл, бадзот; баднасаб;
2. маҷ. нонаҷиб; разолаппеша, бадсиришт.

БАДНАМО(И) بدناما баднамуд, бадшакл, зишт.

Аз дидани ту сӯхбати ин қавм шуд хуҷуқ,
Эй баднамоӣ, ҳезу бирав зуд аз миён. *Сайидо*

БАДНАМУД بدنام 1. баднамо, бадшакл, бадсимо, бадман-
зар; 2. бадсохт, ғағал.

БАДНАФС بدنفس бадфитрат; ҳарис, шикампараст.

У подшоҳе буд ... ки ҳеч шарир ва баднафсеро
хидмат нафермудӣ. *«Тарихи Фароштан»*

БАДНИЯТ بدنيّات бадҳоҳ, бадқасд, бадандеш.

Бадниятро неқби натвон шумурд.*

БАДНИҲОД بدنيّهود бадтабиат, бадхислат; бадзамир.

Сифла сияхру буваду бадниҳод,
Хоки сиях бар сари хар сифла бод.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

БАДНОМ بدنام шахси ба бадӣ номбароварда; шарманда;
маломатзада.

Зохид, аз кӯчан риндон ба саломат биғузар,
То ҳаробат накунад сӯхбати бадноме чанд. *Ҳофиз*
Мастиву тангдастӣ бадноми халқ созад,
Бо тарзи шах чӣ нисбат дарвешӣ бенаворо. *Навфӣ*

БАДОАТ I a. بداعت 1. навӣ, навизоварӣ; 2. он чӣ нав пай-
до шудааст ва ҳайратовар аст; аҷибӣ, ғарбӣ.

БАДОАТ II a. بدائت 'ниг. бидоят.

БАДОЕЪ a. بدائع ч. бадъ.

... Ва олим бувад аз ҳамаи ғунун, аз шароеъ
ва бадоеъ. (I) *Аҳмади Дониш*

... кимати ҳар кас ба қадри он ҷиз аст, ки вайро
меорояд аз маҳосини афъолу бадоеъи ақвол. (I) *Ҷомӣ*

БАДОМУЪ بدآموز 1. он ки бадиро ба дигаре омузад.

Ҳун ту бад набуд бад-ин сон, ҳабиби ман,
Ин шиква аз рақибӣ бадомӯз мекунам. *Мушфиқӣ*
2. он ки бад тарбия дида, табиатан ба одати баде
омухта шуда бошад; 3. одатқарда, унстирифта.

Бо васли ту кас чу ман бадомӯз мабод,

Рузе ки туро набинам, он руз мабод. *Рӯдакӣ*

БАДОМУҲТА بدآمخته одатқарда, унстирифта; мазохурак-
шуда.

Дилнавозӣ куну дар ҷанги ҷудой мағузор
Бедилеро, ки ба васли ту бадомӯхта аст. *Исмаи*

БАД-ОН بدان шакли кӯнаи ба он.

БАДОҒОЗ بدآغاز 1. шахсе, ки хилқаташ ё қисматаш гуё
аз ибтидо бад будааст; мач. бадсиринш, бадзот; бадқис-
мат, бадбахт; 2. коре, ки аз ибтидо бад шурӯъ шуда
бошад.

БАДПИСАНД بدپسنд писанднакунанда; номехрубон; кина-
вар, адоватнок, бадбин.

Дар он бисот, ки ҳусни ту ҷилва андозад,
Маҷоли таънаи бадбину бадписанд мабод. *Ҳофиз*

БАДР I a. بدر моҳи пурра, моҳи тамои, моҳи ҷордаҳшаба,
моҳи шаби ҷаҳордахӯм.

Шабн қадраш фузун аз лайлатулқадр,
Фуруғи анҷумаш равшантар аз бадр. *Ҳошиқ*

Бадри тамои будаму дардо, ки чун ҳилол
Бигзашт аз ҷафои ту умрам ба костан. *Шоҳин*
бадри мунир a) моҳи мунаввар, моҳи пурраи тобон.

Рӯз шаб қарда зи шавки Муштарин оразаш,
Чун шаби торик зулфаш, рӯй чун бадри мунир. *Ломей*

б) киноя аз маҳбуба.

Имшаб он бадри мунир аз хона беруи шуд, магар,
3-аввали шаб то саҳар бинӣ ту моҳи томо. *Туғраи*

БАДР II a. بدر номи ҷуст мивёни Макка ва Мадина; **Ҷанги**

Бадр ҷангест, ки Муҳаммад бо Абусуфиёни Саври дар
соли дуҷуми хичри дар он ҷо қардааст.

БАДРА a. بدره ҳамён, халтан динор ва ашрафӣ (тилло
ва танга), саноч, кӯлвори зар, ҳамёни тангаву тилло.

Агарчи бадра расонад ҳаме ба бадри мунир,
Мубодарат куну хомӯш мабаш чунино. *Рӯдакӣ*

Ду бадра зар бар табақе ниҳода, пеши ман
бинҳоданд. *Авфӣ*

Ҳар се бадра бад-он дарвеш доданд, ҳар яке
ҳазор динор. *«Маҷмӯи-ул-ансоб»*

БАДРАВ بدرور 1. бадрафтор; 2. ҷорпон бадроҳ (аз қабил
асп, ҳаҷир); 3. мач. номусонд, номувофиг.

Чу бахти шаҳаншоҳ бадрав шавад,
Аз он дар суи ҷашман Сав шавад. *Фирдавӣ*

БАДРАНГ بدرنگ дорон ранги бад; баднамуд.

Менахоҳам онна бо рӯи ту
Осмои кӯнаи бадрангро. *Шамси Табрэзӣ*

БАДРАҚА a. بدرقه 1. пешбарандаи қоғила, қоғиласолор;
роҳбалад, қорвонқаш.

Ногаҳ шағабе ки мешунидаш,
Шуд бадрақан раҳи умедаш. *Шоҳин*

2. ҳамсафар.

Ҳамроҳ ва бадрақа надоштам, илло ду туфанг-
чаи фаранги. *Аҳмади Дониш*

3. посбон, қаровул; ниғаҳбон.

Гуфтандаш: Ҳол чист? Магар дирамхоро дузд
бурд? Гуфт: Ловаллоҳ, бадрақа бурд. *Саъдӣ*

Пирмарде ҷаҳондида дар он қорвоқ буд, гуфт:
Эй ҷамоат, ман аз ин бадрақан шумо андешаномам
беш аз он ки аз дуздон. *Саъдӣ*

БАДРОМ I || **БИДРОМ** بدرام ораста, бо зебу зиннат; хуррам,
дилқушо; тахти бадром тахти ораста ва пурзинат.

БАДРОМ II بدرام саркаш, нофармон; яқрав.

То ки нури шарқ-Шамсуддин ба ман роҳат намуд,
Нафси бадромам кунун дар ишқи у шуд роми ром. *Шамси Табрэзӣ*

3-ин сон ки дил дар ошқи бигист тақворо расан,
Натвон лағом аз шаръ зад ин тавсани бадромро. *Хисраи Деҳлавӣ*

БАДРУД بدرود 'ниг. падруд.

БАДРУДДУҶО a. بدرالدجى 1. моҳи пурраи шаби торик;

2. киноя аз маҳбуба.

Гоҳ дар дил созу гаҳ дар дида ҷо,
Ҳар ду ҷои туст, ё бадруддуҷо. *Ҷомӣ*

БАДРҶЗ بَدْرُز бадбахт, снѣхбахт, бадтоғеъ, бадрузгор.

Руи неку аз мани бадруз пушидӣ, вале
Чашми некуи ханузам аз рухи некуи туст. *Ҷомӣ*

БАДРҶЗГОР بَدْرُزْكَوَر 1. бадҳаёт, баргаштабахт, бадҳақ; 2. шарир, бадкор, золим.

Намонад ситамгори бадрузгор,
Бимонад бар у лангати пойдор. *Саъдӣ*

БАДСИГОЛ بَدْسِيْگال бадандеш; бадқасд, бадҳоқ.

Ту некуравии бош, то бадсигол
Ба нуқси ту гуфтаи наббад мақол. *Саъдӣ*
Атар бадсиголон ин қасди бад қарда бошанд,
Охири кор чӣ шавад? *«Нигори доқиқи»*

Бадсиголонро шакар бар дил шарангогини кунад,
Некхоҳонро ҳазон то даӣ баҳорони кунад. *Ломей*

БАДСИРИШТ بَدْسِيْرِشْت бадниҳол, бадтинат, бадтабиат.

Он кӣ бошад бадсиголу бадсирит,
Дар сар аст уро ҳазорон хун зити. *Ҷомӣ*

БАДСОЗ بَدْسَوَز бадникунада.

Касе, к-ӯ бо касе бадсоз гардад,
Бад-ӯ рӯзе ҳамон бад боз гардад. *Низомӣ*

БАДСУЛУКӢ بَدْسُلُوْكӢ бадрафторӣ, бадкирдорӣ, беадабӣ.

[Анварӣ] охир саре ба Балх кашид ба аз мар-
думи он шаҳр бадсулукии бисёр муояна кард.
«Хизонаи омираз»

БАДТАН بَدْتَن қабехҷусса, бадандом; зинт.

Чуни гуфт, к-ин бадтани беафо
Гирифтор шуд дар дами Аҷдаҳо. *Фирдавӣ*

БАДТИНАТ بَدْتِيْنَت бадху, бадсирит, баддил, бадҳоқ.

Ба бадтинатон неkhoи мақун,
Ба афъию ақраб нақун мақун. *Ҳотифӣ*

БАДФАРҶОМ بَدْفَرْجَم бадқокият, баданҷом.

Ғадон неканҷом беҳ аз подшоҳи бадфарҷом. *Саъдӣ*

БАДФЕЪЛ بَدْفَعْل бадкор, бадамал.

На ҳаргиз шундам, ки дар умри ҳеш,
Ки бадфеълро неки ояд ба пеш. *Саъдӣ*

БАДХИСОЛ بَدْحِيْصَال бадҳислат, бадтабиат; бадрафтор.

Касе гуфт: Аз ин бандан бадҳисол
Чӣ хоҳӣ: хуна, ё адаб, ё ҷамол? *Саъдӣ*

БАДХОБ بَدْحَوْب касе, ки хобаш нороҳат ва беҳаловат

бошад; шаксе, ки бо сабабе хобгурез шудааст; касе, ки
хобҳои парешон мебинанд.

Аз дарлаки дурни ту бетоб шудам,
Хобам эн ғамат гурехт, бадхоб шудам.*

БАДХОҶ بَدْحَوْج бадандеш, бадният; бадқасд, кинадор,

душман.

Бадҳохи қасон ҳеҷ ба мақсад нарасад,
Як бад накунад, то ба ҳудаш сад нарасад,
Ман неки ту хоҳаму ту хоҳӣ боди ман,
Ту неқ набинию ба ман бад нарасад. *Ҳайём*

БАДХҶ(Ӣ) بَدْحِج(ي) бадхуқ, беадаб, бадтабиат; тундми-

зоҷ.

Ту бадхуӣ, ки дорӣ қасди ҷони ошиқон, варна
Касеро аз барои ошиқӣ қуштан намешояд. *Ҳилолӣ*

◇ (он) бадху киноя аз махбуба.

Се чиз қарда муҳайё ба қатлам он бадху,

Қарашма теғ, мижа новаку камон абро.

Парии Ҳисорӣ

БАДХҶР بَدْحِجَر бадтағм, бадмаза, ногувор.

БАДЧАШМӢ بَدْچَشْم 1. касе, ки чашми шумдорад; 2. касе
ки ба моли қаси дигар тамағ дорад; 3. он кӣ ба дигарон

чашмаҳам мерасонад.

БАДЧАШМӢ بَدْچَشْم 1. тамағқорӣ, чашми тамағ доштан;

2. рам, ҳарос; бадчашмӣ қардан раминдан, ҳаросидан.

Аспон чун онҷо мерасиданд, бадчашмӣ мекарданд
ва мерамиданд. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

БАДШИОР بَدْشِيْوَر баддастур, бадрасму онӣ; бадтабиат,

бадсират.

Гуш бар қавли рақиби бадшиорам мекуни,
Аз барои хотири ағъер зорам мекуни. *Сайидо*

БАДЪЭТИҚОД بَدْءِيتِيْقَوَد нобовар, шаккоқ; бадақида, бад-

маслак.

Эшон малоҳида будаанд ... бадъэтиқод.

«Маҷмаъ-ул-ансор»

БАДӢ بَدّӣ ҳар он чӣ муқобили неки бошад; бадкирдорӣ;

зарар, осеб, зиён; муқобили хубӣ 1.

Бадӣ созад киро неки насозад,

Дили доно ба хуши ҳеш нозад.

Бадӣ як рӯз пеш ояд бадонро

Чӣ хуб аст ин масал мар бикрадонро.

Ҷаҳриддини Гургонӣ

БАДҲОЛ بَدْحَوْل бадҳақол, афтодҳол, бечора.

Яке гурба дар хонан зол буд,

Ки баргаштаёйему бадҳол буд. *Саъдӣ*

БАӢЗ ا. بِيْاض 1. сафеда (қайфияти ранги сафед).

Дар вай маодили нуқра бисёр аст, аз ин ҷиҳат

уро ба баӢз нисбат кардаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Чунон савод, к-аз у пому субҳи айш қушуд,

Чунон баӢз, к-аз у субҳу томи ид дамид. *Шоҳин*

2. қоғаз; дафтари мусаввада, дафтари дастнавис.

Ҳостам гирам давоти он сибҳӣ аз зулом,

Ҳома аз тире баӢз аз тахтан шамсузуҳо. *Ҷомӣ*

Ҷасле ду дар он чанд рӯз иттифоқ ба баӢз афтод

дар ҳусни мушаррат ва одоби муҳоварат. *Саъдӣ*

Найрангзани баӢзи ин роз

Суратгари овчунон кунад соҳ... *Ҷомӣ*

3. маҷмӯан ашъори мунтахаби якҷанд шоир.

БаӢзам дар гузориш нест мавсуф,

Ки дар Вардад саводаш нест маъруф. *Низомӣ*

Қитобам, дафтарам, таълими ҳаати «ҷим»-и абрӯям,

БаӢзам, аҷдадам, машқам, шавони мистари ишқам.

Ҷомии Ҳисорӣ

4. номи шакле аз 16 шакли рамл; ◇ баӢзи дила

сафедин чашм.

Ақси ҳолат ҳаст дар лавҳи баӢзи дидаам

Хушаномотар з-обунӯсе, к-ӯ бувад пайванди оҷ.

Ҷузай

баӢзи **пирӣ** сафедин мӯи **пирӣ**, қуҳансолӣ.

БаӢзи **пирӣ** нишонам ... завол аст. *«Оини нигориш»*

баӢзи **рӯз** рӯшони **рӯз**.

Баёзи рӯз ба полунаи ҳавои мушоф
Ҳазор сол бар ин тира хок полудаст. *Анварӣ*
баёзи суғб оғози равшани рӯз, сафеладами сахаргоҳ;
баёзи теғ тобиши теғ, ҷилои дурахш ва мавҷу
сафои (пулои) шамшер, ҳаҷҷар, табарзин ва м. ин.
Қасе, ки бар гули рӯи ту бенбо нигарист,
Баёзи теғи ту дар абри дида равшан кард.*

баёзи хур (ё хуршед) равшани, дурахш ва шатшаан
оғтоб; нур аз тобиши хуршед.

БАЁН *a. بیان* 1. зоҳир кардани чизе, кушода гуфтан,
гуфтани он чӣ дар дил аст, изҳор.

Чӣ мегӯям, қалам бодо забоне,
Ки чӯз даъвий намедонад баёне. *Ҳилолӣ*
Гарчи умрам дар баёни киссаи ҳичрон гузашт,
Дар дили худ ҳамчу гул сад достон дорам ҳанӯз. *Сайидо*

2. сухани фасеҳ, ифодаи равшан.
Дарси ишқатро баёни дигар аст.
Ин мударрисро забони дигар аст. *Махфӣ*
Изҳори чунин, чунон ки ҳоҷат?
Он чӣ ки аён, баёни чӣ ҳоҷат? *Шоҳин*
баёни воқеъ баёни мутобиқ ба ҳақиқат, изҳори бему-
болиға ва бепардоз.

Якни донед, ки баъд аз шояндах рӯз маълуми
он бадрӯз гардид, ки он хабар баёни воқеъ аст.
«Фатҳнома»

баён кардан изҳор намудан, гуфтан.
Бо модари Лайли ин ҳикоят
Карданд баён ба сад ривоят. *Ҳилолӣ*

БАЗ(З) *a. بز* чома, қумош, катон ва матоъҳои ғайрибаре-
шимӣ, газвор.

Ба бозоргонӣ бирафтам зи Ҷаз,
Яке корвон дорам аз қаззу баз. *Фирдавсӣ*

БАЗА(Х) *a. بزه* гуноҳ, хато.
Аз базаҳ карданиш аҷаб монданд,
Базатгар з-ни ҷиноятш хонданд. *Низомӣ*

Ҷар ки аз фарзандон Одам ба ноҳақ хун رهт,
уро чандин базаҳ бошад. *«Тағрихи Табарӣ»*

БАЗА(Х)ГАР *a. بزه گر* гунаҳгор, хатокар.

БАЗА(Х)КОР *a. بزه کار* ниге. база(х)гар.

Агар шахс тааммул варзад дар эъто, бонд ки ба-
закор шавад. *Аҳмади Дониш*

БАЗЗ *a. بز* ниге. баз(з).

БАЗЗОЗ *a. بزاز* газворфурӯш, матоъфурӯш.

Ҳамчунин маҷлиси вазз чун кулбаи баззоз аст,
он чӣ то нақде надихӣ, бизоате наситонӣ, ва ин чӣ
то иродате наёварӣ, саодате набарӣ. *Саъдӣ*

БАЗЗОЛ *a. بزال* базлқунанда; ҷавонмарди нишондиҳанда
дар бахшиш ва саҳо; бисёр инъому ато ва эҳсонқунанда.

БАЗИДАН *a. بريدن* вазидан.

БАЗЛ *a. بزل* 1. бахшиш, инъом, эҳсонӣ бедареғ.

Аз бузургон шундидам бисёр:
Сабри дарвеш бех, ки базли ғани. *Саъдӣ*

Моли беандоза аз нуқуд ва ҷавоҳир ва ҷомажои
гаронмоя... базл кард. *«Ҷомеи-ут-таворих»*

Ва ин ҷамъият бе моду зар ва базли нопу таом
сурат нагирад. *Аҳмади Дониш*

2. харҷ, сарф.

Чун бар ҳақиқати он воқиф шаванд, дар талаби
он... базли ҷаҳд дареғ надоранд. *«Ахлоқи Носирӣ»*
Чу базли ту кардам ҷавонии хеш,
Ба ҳангоми пирӣ маронам зи пеш! *Саъдӣ*
Базли чоҳу мол, тарки ному нанг
Дар тариқи ишқ аввал манзил аст.*

БАЗЛА||БАЗЛАТ *a. بزله||بذلت* латифе, аския, сухани шӯхи-
омез дар ҷавоб.

Хоҷа Ҳофиз базлаву латифаи бисёр гуфтӣ.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

БАЗЛАҒУ(Й) *a. بزله گوی* латифагӯӣ, аскиягӯӣ, одами
шӯхтаб.

Хона беташвини соғӣ ёру мутриб базлағу(й),
Мавсими ашш асту даври соғару аҳди шабоб. *Ҳофиз*

БАЗЛАТ *a. بذلت* ниге. базла.

БАЗЛАХОНӢ *a. بذلخانه* латифагӯӣ, суханхон шӯхномез
гуфтан, аскиягӯӣ.

Ба сахни чаман базлаҳонӣ кунем,
Ба ҳангоми даӣ гулфишонӣ кунем. *Шоҳин*

БАЗМ *a. بزم* ҷамъи, ҷамъи ашш нӯш, ки дар он
мусиқӣ ва рақс инз бошад.

Чунин базм берун буд аз таври ақл, ки душвори
тақдир буд ва мушқил ба нақл. *Аҳмади Дониш*

♦ **базми вучуд киноя** аз дунёе; ҳастӣ, зиндагӣ; **базми**
Чам (ё ҷамъиш) **киноя** аз базми низоҳат бузург ва
бошӯхӯх.

Умратон бодо дароз, эй соқиеи базми Чам,
Гарчи ҷомӣ мо нашуд пурмай ба даврони шумо! *Ҳофиз*

базм **оростан** сӯҳбат ё маҷлиси ашш ва шодӣ, меҳмон-
дорӣ ва зиёфат ташкил додан ба муносибати ҷашн,
туй, ид ва м. ин.

БАЗМА *a. بزمه* як гушаи базмгоҳ; базм, маҷлиси ашш хушӣ.

Дар он базмаи хисравонӣ хиром,
Дарафкан маи хисравонӣ ба ҷом. *Низомӣ*

БАЗМГОҲ||БАЗМГАҲ *a. بزمگاه||بزمگه* ҷои базм, маҷлиси ашш
меҳмонӣ, маҳалли ашш нӯш.

Ба рузи нахустин яке базмгоҳ
Бисозад, шуморо диҳад пешгоҳ. *Фирдавсӣ*

♦ **ин базмгаҳ киноя** аз дунёе.

Низомӣ, ки устоди ин фан вай аст,

Дар ин базмгаҳ шамъи равшан вай аст. *Ҷомӣ*

(ин) **базмгаҳи ҳодисахез киноя** аз дунёе.

Бода даркаш, ки дар ин базмгаҳи ҳодисахез

Ҷар чӣ ҷуз бода бувад, ҷумла қаром аст ин ҷо. *Махфӣ*

БАЗМОРО *a. بزم آرا* ороишдиҳандаи базм, он кӣ базмро ме-
тафсонад; хушрӯй, зеби базм.

Хонаи дил кардаам чун сафҳаи оина соф,
Як шаб аз баҳри худо, эй шамъи базморо биё! *Сайидо*

БАЗМСОЗ *a. بزم ساز* 1. тайёрқунандаи базм; базмқунанда;

2. маҷ. шод, хурсанд, хушҳол.

Шабистон ҳаме пешбоз омаданд,
Ба дидори у базмсоз омаданд. *Фирдавсӣ*

БАЗОЕЪ *а.* بىزاع *ч.* бизаот.

Ҳар чӣ марост аз базоеъ ба амлок, ҳамаро вақф кардам. (1) *Ҷомӣ*

БАЗОНА بزانة вазандна.

Вилоят дораму ганҷу ҳазона,
Сипоҳе нис чун боди базона.*

БАЗР *а.* بذر тухм, дона.

Фармуда буд, ки ду донг базри карафс ба а-
влияи ҳукна зам кунанд. «*Равзат-ус-саф*»

БАЗРАФШОН بزرافشان 1. тухмафшон, донакор, тухмпош;
2. маҷ. лекхон.

БАЗРУЛБАНЧ *а.* بزرالبنچ бағдона.

Гаҳе зи лаъли ту дар дил ҳавои ҷуръан ҷом.

Гаҳе зи холи ту бар сар ҳумори базрулбанч. *Шоҳин*

БАИД *а.* بجد 1. дур; муқобили наздик 1.

Дар он ҷо оӣ ва софил, қарибу баид намебошад.

Аҳмади Дониш

аҳди баид замони қадим, замони дуру дароз.

Расме қадим аст ва аҳде банд, то ин расм маъхуд
ва маслук аст. *Низомии Арӯзӣ*

2. хорич аз ҳолати оддӣ, аз эҳтимол дур.

Аҳди банд шуд, ки зи май таваба кардам,

Наҳвад ба ид нақан ҷуниа аҳди мо ба ид. *Ҷомӣ*

БАИДУЛФИҚР *а.* بعيدالفكر дурандег, пешбин, бохирал;
бомулоҳиза.

Чамъе аз мардуми баидулфиқр ва дурандеш ба
Абӯали гуфтанд, ки бар сабилли истеъҷол аз ақиб
Маъмуд бозд шитофт. «*Равзат-ус-саф*»

БАИДУЛГАВР *а.* بعيدالغور чуқур, амиқ; амики воҳнамдор.

Ва хандаке баидулгавр ба гирди он кашида бу-
данд. «*Равзат-ус-саф*»

БАЙАТ *а.* بيعت муоҳадди дӯстӣ (бастан), аҳду паймон.

Амири Бухоро Абдулҷаббор ибни Шӯайб буд ва
бо вай байат кард. «*Тарихи Наршахӣ*»

Ҳар се бад-ин кор байат карданд ва савганд
хӯрданд, ки ин кор бикунанд. «*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

БАЙДАҚ|БАЙЗАҚ *а.* بيداق|بيزاق пнеда (дар бозии шахмат).

Ки шох арчи дар арса зурвар аст,

Чу зафғ омад, аз байдаке камтар аст. *Сағдӣ*

Ба як лаъб рахтам ба он арса каш,

Ки ҳам байзақ он ҷою ҳам шах тун. *Ҷомӣ*

Ҳар байзаке, ки бирондӣ, ба дафти он бикӯши-
даме ва ҳар «шох»-е, ки бихондӣ, ба фарзани би-
ғушдаме. *Сағдӣ*

♦ байдақи сим (ё симин) киноя аз ситора.

Мушаввидаи фалак аз зери ҳуққа пайдо кард

Ҳазор байдақи симин ба дастӣ сеҳрнамо.

Убайди Зоконӣ

БАЙДО(Ъ) *а.* (بیدار) ҷул, ғиёбон; байдон пурваҳшат ғиё-
бони пурхатар.

Дар он байдон пурваҳшат... ҳеч мутанаффе ба
назари вай дарнамеда. «*Анварии Сухайлӣ*»

БАЙЕЪ *а.* بيع байъкунанда, даллол.

Дар он кучаҳо панҷох қорвоисарон неку ва дар
ҳар як байёон ва хуҷралорон нишаста.

Носири Хиррав

БАЙЗА *а.* بيزه 1. тухм; тухми мурғ.

Ба ду донан марворид ёфт, ҳар яке чун байзан
кабутар. «*Тарихи Наршахӣ*»

байза афҷандан а) тухм мондан, тухм партофтан; б)
маҷ. тарсидан ва заҳра бохтан; дил аз тарс бойдодан;
аз байза баромадан наъ аз тухм баромадан; ба вучуд
омадан, пайдо шудан.

Дягар ин мурғ кай аз байза баромад, ки ҷуниа
булбули хушсухану тўтӣи шаккарҳо шуд? *Сағдӣ*

2. қулоҳи ҷангӣ.

Нокарда зи дасту панҷааш ёд,

Афҷанда зи бим байза(-и) фулод. *Мӯҳсини Тавсир*

♦ байзан алвон тухми ранга; тухме, ки баҷагон дар
ҷашни навроз ранг карда бозӣ мекунад.

Барон идии атфолӣ гулшан

Аён шуд байзак алвони ғунча. *Саиди Ашраф*

байзан Анқо тухми мурғи афсонавии Анқо; киноя аз
чизи ноёб ва ҷизе, ки ном дораду вучуд надорад.

Оби ин ҷашма дар гудои бақост.

Тухми ин кишта байзан Анқост. *Бедил*

Шоҳин, гар аз назари ту ҷуяд касе суроғ,

Бояд даруни байзан Анқо суроғ кард. *Шоҳин*

байзан ашк донан ашк, қатран оби дид.

Булбӯл шавад аз шавки ту, эй гулшани хубӣ,

Ҳар байзан ашк, ки зи ҷашми тарам афтад. *Ҷомӣ*

байзан субх *ниг.* байзан субҳ; байзан зар (*ё заррин*)
ниг. байзан субҳ; байзан заррин бар ташти зар киноя
аз тулӯи офтоб.

Пеш аз он к-ин байзан заррин ба ташти зар шавад,
Дар хуруш ояд хурус аз нолаҳон зори ман.

Бадрӣ Чоқӣ

байзан кофур киноя аз барф.

Холӣ мадор хирмани оташ зи дуди ул,

То дар ҷаман зи байзан кофур хирман аст.

Анварӣ

байзан кофури рӯз киноя аз офтоб; байзан кофури шаб
киноя аз моҳ; байзан оташини *ниг.* байзан субҳ;
байзаҳон сапед киноя аз ситораҳо.

Ҷурби шаб аз байзаҳон сапед

Таҳи пар пан баҷча бурд аз умед. *Шодӣ*

байзан субх киноя аз офтоби саҳаргоҳ; байзан фу-
лод киноя аз ҳудӣ пулодин, қулоҳи пулодини ҷанг-
оварон; (заррин) байзан хур киноя аз хуруш; офтоб.

Қулоҳи зарфшон аз фарқ андохт

Зи заррин байзан хур зоғи шабзод. *Ҷомӣ*

байзан нархи мнӯи *ниг.* байзан субҳ; байзан шом ки-
ноя аз моҳ; «байза дар қулоҳ» номи бозист, ки
найрангбозон тухме ё муҳраеро дар қулоҳ, тоқӣ ё
дар тоси найранг пинҳон намуда, «нестухастбозӣ»
мекунад, хунари «ҷашмбандӣ» намонш медиҳанд.

Бозни ҷарх бишканадаш «байза дар қулоҳ»,

Зеро ки арзи шуъбада бо аҳли роз кард. *Хофиз*

байза дар об тухме, ки ханӯз нутфа набааста;
байза ба таҳи бол баровардан Ҳимоя кардан, ба Ҳи-
моят гирифтан.

З-он шаҳарни Ҳиммат ба ту карданд қаромат,

То байзан гардун ба таҳи бол барорӣ. *Соиб*

БАЙЗАҚ *а.* بيزاق *ниг.* байдақ.

БАЙЗАҚ II *а.* بَيْزَق роҳнамо дар сафар.

БАЙЗО I *а.* بَيْضَا 1. сафед(и), соф(и), равшан(и).

Гоҳ аз оташи дил нур ба зулмат баҳшам,
Гоҳ аз зулфи сияҳ партави байзо ғирам. *Махфӣ*
2. номи шаҳре дар Эрон; номи чор деҳа дар Миср.

БАЙЗО II || **БАЙЗОЪ** *а.* بَيْضَا||بَيْضَا офтоб.

БАЙИНА *а.* بَيْنَه далели возеҳ ва ошкор; гувоҳи исботи мудоао, ҳуҷҷати возеҳ.

Он маълум аз иқомати байина очиз омад.

«Равзат-ус-сафо»

Ҳоким гуфт... ман ин ашъроё бе гувоҳ ва байина ба шумо дода наметавонам. *Аҳмади Дончи*

БАЙЛАҚ بَيْلَاق *ниг.* белак.

БАЙН *а.* بَيْن миёна, васат; мобайн, фосила мобайни ду чиз.

Он ки некиш кори ҳаррузист,
Байни мардум ба некумӣ зист*.
Шоҳин чу қадам ниҳод дар байн,
Гардид бар он ду солис-иснайн. *Шоҳин*

БАЙНАЛАВОМ *а.* بَيْنَ الْعَوَام байни мардум; дар байни омма, байни умум.

Усули таъзи му эҳтироми байналавом мақоми муомала аст. *Саъдо*

БАЙНАЛАЗДОД *а.* بَيْنَ الْأَزْدَاد байни андҳа, байни онҳое, ки зидди якдигаранд.

Тавасути байналазод ба манзалаи ҳулув(и) аз он аст. *«Ахлоқи Ҷалолий»*

БАЙНАЛФАРИҚАЙН *а.* بَيْنَ الْفَرِيقَيْن байни ду ғирқа, ду ғуруҳ, ду тоифа.

Ишорате ба рафъи он фармуда ва тариқи «тав-
фиқ(и) байналфариқайн» намуд. *«Ахлоқи Ҷалолий»*

БАЙНАЛҶОНИБАЙН *а.* بَيْنَ الْجَانِبَيْن байни ду тараф, дар миёнаи ду ҷониб.

То замоне ки арус чехрагони кавокиб дар ша-
бистони осмон ба ҷизвагарӣ даромаданд; байнал-
ҷониббайн ҳарб қоним буд. *«Таърихи Фаршита»*

БАЙНАНАҲРАЙН *а.* بَيْنَ الْهَرَيْن 1. байни ду наҳр, бай-
ни ду дарё; 2. қисми мамлакати Ироқ байни дарёҳон
Даҷла ва Фурот.

БАЙНАННОС *а.* بَيْنَ النَّاس байни мардум, дар миёнаи мар-
дум, байни халқ, дар байни халқ.

То ниҳи мулкро ан адл асос,
Ҳукм роӣ ба адл байнаннос. *Ҷомӣ*
...байнаннос машхур ва мутаориф аст. *Шавкат*

БАЙНАРРУХОН *а.* بَيْنَ الرُّحَان байни ду руҳ дар бозии шохмот.

Бари ин руқъа, ки шатранҷрон аст,
Камини бозии байнарруҳон аст. *Низомӣ*

БАЙНАҲУМО *а.* بَيْنَه байни ҳар ду; дар мобайни ҳар
ду; дар миёнаи ду нафар.

Тоҳир исъёнӣ падарро изҳор карда, байнаҳумо
муҳоработ воқеъ шуда, Тоҳир мағлуб гашт.

«Равзат-ус-сафо»

Шӯъбаи ақли амалӣ... аз ҳайсиати нисбат ба
ақли назарӣ ва индивиди байнаҳумо сабаби мута-
аллиқ ба аъмол шавад. *«Ахлоқи Ҷалолий»*

БАЙН-БАЙН *а.* بَيْنَ بَيْن гоҳ-гоҳ; бо монугир; гоҳу ногоҳ;
багоҳу беғоҳ.

Ишқ ҳарчанд байн-байн омад,
Майлӯ ҷазбе зи ҷоннбайн омад. *Ҷомӣ*

БАЙРАМ I *т.* بَيرَم навбё аз матои ресмонӣ, порчаи ма-
ҳинбофти ресмонӣ, матои нарм, сабук ва нафис.

Осмон хайма зад аз байраму дебон қабуд,
Меҳи он хайма ситохи саману насрино. *Ҷисой*

Яке чун зумрадин байрам, дуғум чун буссадин
миғмар,
Сағум чун мармарин афсар, ҷаҳорум анбарин бадаре.
Манучехрӣ

БАЙРАМ II *т.* بَيرَم ид, ҷашн, сур, туй.

Рузи наврӯз — байрам аст имрӯз,
Дили аҳбоб беғам аст имрӯз. *«Таърихи Фаршита»*

БАЙРАҚ *т.* بَيرَاق алам, парчам.

Ба ҳикмате, ки халал андар ӯ наббад роҳ,
Зи меҳру моҳ кушодад он миён байрақ. *Анварӣ*

◊ байрақи гетӣ кинола аз хуршед, офтоб; байрақи моҳ
кинола аз доғи калони миёнаи моҳ; байрақи синеҳр
ниг. байрақи гетӣ; байрақи субҳ офтоби саҳаргоҳ;
байрақи шафақ *а)* *ниг.* байрақи субҳ; *б)* тобиш ва ҷа-
роғони шафақи субҳ.

БАЙРАҚБАР بَيرَاقَ بَر барандаи байрақ, байрақбардор.

БАЙРАҚДОР بَيرَاقَ دَار барандаи байрақ, бардорандаи бай-
рақ; шахси вазифадори баранда ва мафҳуздорандаи бай-
рақ.

БАЙРАҚКАШ بَيرَاقَ كَش *ниг.* байрақбар.

БАЙРАҚНАМОЙ بَيرَاقَ نَمَای байрақшакл, монанди байрақ.

Ҳама куҳ пур барқи байрақнамоӣ,
Ҳама дашт пур байрақи барқзой. *Ҳоҷу*

БАЙРАҚСИТОН بَيرَاقَ سَتَان 1. гирандаи байрақ аз даст
душман, ситонандаи байрақ; 2. маҷ. ғолиб, музаффар;
3. вафси муволиғавие, ки дар ҳаққи паҳлавоне ва шах-
си пурқуввате меғуянд.

БАЙТ I *а.* بَيت хона, хонаи истиқоматӣ.

Тамаш ба духтари соҳибӣ байт карда, миёни
эшон ба ҷанг анҷомид. *«Равзат-ус-сафо»*

Хуроки аҳли байти ман аст аз ниточи ту,
Дониш пур аст хонаам аз шербаччагон. *Саъидо*

◊ байти анкабут турӣ анкабут, лонан танданан тор-
танақ; Байти аксо Байтуламуқаддас, Иерусалим; бай-
ти аҳзон (*инҷинин* байтулаҳзон) *ниг.* байти ҳазан.

Хонаи дида ба дидори ту равшан бошад,
Байти аҳзони ман аз рӯи ту гулишан бошад. *(в)*
Камолди Хучандӣ

Юсуфи аҳсон чу дар ҷохи ҷафо маҳбус шуд,
Банда чун Яъқуб сӯи байти аҳзон омадаст. *(б)*
Анварӣ

байти бинтулинаб а) хуми шароби ангури; б) хум-хонаи майкада; майхона, шаробхона.

Маро саҷдагах байти бинтулинаб бех,
Ки аз байти уммулқуро меғузевам. *Ҳоқонӣ*

байти маъмур (*инчунин байтулмаъмур*) ё. ибодатхонае ки гуё дар ҷои Қаъба то тӯфон будааст ва баъд дар осмони ҷорум дар муқобили Қаъба қарор гирифта баъд.

Кулбаи дил байти маъмури фалакро таъна зад,
То ҳаёлат андар он вайрона меҳмон омадаст. *Анварӣ*

байти наҳл (*инчунин байтунаҳл*) хонаи занбури асал, Абъёти Камол байти наҳл аст,
Неши қаламаш зи неши занбур. *Қамолӣ Хучандӣ*
байти уммулқуро Қаъба; байти хазан (*инчунин байтулхазан*) а) хонаи хузи, хонаи андуҳ, ғамхона; гушаи ҷудои ва фирок; б) *киноя* аз хонаи Яъқуб, ки дар вақти ҷудои аз писараш Юсуф дар он ҷо мотам мегирфтааст.

Яъқуб дошт байти хазан баҳри худ яке,
Ман дорам аз барои ту сад байти беҳазан. *Ҷомӣ*
в) хона ва ҳуҷрае ки ошк дар вақти ҷудои аз маҳбуба дар он ғаму ғусса меҳурад.

БАЙТ II а. بيت ду мисраъи бо ҳам алоқаманди шеър.

Суғҳ аз нафас ду мисраи барчаста хонд, рафт,
Девони эътибор — ҳамина байташ интиҳоб! *Бедил*

байти таҳаллус он байти шеър, ки дар он таҳаллуси шоир зикр шудааст; байти ғарро а) байти фасеҳ ва бадег; байти равшанмаънӣ, байти санъатбаданд; б) *мач*, байти баландмаънӣ машхуру маъруф.

Гуздорандан байти ғаррон ман,
Ки шуд зеби у зебу орон ман... *Низомӣ*

байт-байт ду мисраъ, думисраъ.

Гирифтаи байт-байташро шумора,
Хазор омад ва лекин ҷорбора. *Ҷомӣ*

БАЙТАЛІ т. بيتل аспи мода, модён.

Суфи, тарафи савмина каш байтали худро,
Хуш дор, ки майхона раҳи ом надорад. *Шоҳин*

БАЙТОР а. بيطر табиби ҳайвонот.

Мардакери чашмдард бархост, неши байторе рафт,
то даво кунад. *Саъдӣ*

Аспи ту ки реши у фаровон гардад,
Байтор зи диданаш пушаймон гардад. *Мушфиқӣ*

БАЙТУЛАМАЛІ а. بيت العمل хонаи истеҳсоли чизе; коргоҳ, корхона; гушаи эҷодӣ.

Номан дарди Фигонӣ лонки тахир нест,
Баҳри он байтуламал зоеъ магардон дударо. *Фигонӣ*

БАЙТУЛАРУС а. بيت العروس хонаи арус; гушаи роҳату фароғат барои келину домод.

Чун Маъмур ба байтуларус биёмад, хонае дид мунаққаш. *Низомии Арӯзӣ*

БАЙТУЛАСНОМ а. بيت الاصنام бутқада, санамхона, бутхона.

Ба байтуласном рафта, дар он ҷо муътакиф нишаст. *«Раззат-ус-саф»*

БАЙТУЛАТИҚ а. بيت العتيق *ниг.* байтулҳарам.

БАЙТУЛАТИҚА а. بيت العتيق *ниг.* байтулатиқ.

БАЙТУЛАҲЗОҶОН а. بيت الاحزان *ниг.* байт (байти аҳзав).

Ҷро гирифта дар кунҷи байтулаҳзоҶон маҳсуд хоҳад гардонид. *«Раззат-ус-саф»*

Магар ту Юсуфи гумаштанио ман Яъқуб,
Ки кунҷи қудбаи ман бе ту байтулаҳзоҶон аст. *Низорӣ*

БАЙТУЛИБОД||БАЙТУЛИБОДАТ а. بيت العباد||بيت العباد масҷид, ибодатхона.

Фармуд, то бар дари қасри у хонае сохтанд ва онро байтулибод ном ниҳоданд. *«Раззат-ус-саф»*

БАЙТУЛҚАЪБА а. بيت الكعبة *ниг.* байтулҳарам.

БАЙТУЛЛАҲМ а. بيت للرحم номи маҳалле дар наздикии Байтулмуқаддас, ки гуё Исо аз Марьям дар ин қаръа таваллуд ёфтааст.

Тонфеа... гуфтанд, ки... Марьям аз Байтуллаҳм муруҷат карда, дар Байтулмуқаддас таваттуғ намуд. *«Раззат-ус-саф»*

БАЙТУЛЛОҶ а. بيت الله *ниг.* байтулҳарам.

Ҳикоят кунанд, ки... ба вақти азимати Байтуллоҳ... ба Доруссаломи Бағдод расид. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

БАЙТУЛМАЪМҲУР а. بيت المعمور *ниг.* байт (байти маъмур).

БАЙТУЛМОЛІ а. بيت المال хазинаи давлатӣ дар мамлакатҳои исломӣ барои нигоҳ доштани пул ва мол.

Гуфт: Мулк эшонро, аммо ба сабаби риддати падари эшон халифа аз даст эшон берун карда ва мулки байтулмол гардондааст.

«Таврихи Наршахӣ»

Ин гадои шухшамии мубазирро, ки чандия неъмат ба чандия мудард барандохт, биронед, ки хазинаи байтулмол луқман масокин аст. *Саъдӣ*

Абдулло Ҷаъфарро дар аҳди Муовия аз хизмати байтулмол ҳар сол ҳазор дирам меоданд. *Ҷомӣ*

БАЙТУЛМУЛК а. بيت الملك *киноя* аз қасри шох, бошмигоҳи воли.

БАЙТУЛМУҚАДДАС а. بيت المقدس шаҳри машхур дар Фаластин, ки онро Уршалим ва Қудус Шариф низ меноманд, ва гуё Довуд бини онро сар карда Сулаймон ба итмом расондааст.

Ба хушкӣ расиданд сар кинаҷуи,
Ба Байтулмуқаддас ниҳоданд рӯй. *Фирдавӣ*

БАЙТУЛҒАЗАЛ а. بيت الغزل бехтарин байти ғазал.

Шеърн Ҳофиз ҳама байтулғазали маърифат аст,
Офарин бар нафаси дилкашу лутғи суҳанаш. *Ҳофиз*

БАЙТУЛҲАЁТ а. بيت الحيات 1. маҳалли зиндагӣ; муҳити умр ва зиндагонӣ.

Бодо саодоти абад байтулҳаётро мадад,
Ҳайлоқӣ умратро адад роёти ақсо дошта. *Ҳоқонӣ*

2. ё. ҷаннат, бихиш.

БАЙТУЛҲАЗАН *а.* بيت الحزن *ниг.* байт (байти ҳазан).

Дар он байтулҳазан маҳзуну ношод
Нашасту баст дар бар хешу авлод. *Нозим*
Лекин ба шартӣ он, ки дар аснон он нишот,
Ёд аз муқими гушай байтулҳазан кунед. *Шоҳин*

БАЙТУЛҲАРАМ *а.* بيت الحرام *д.* хонаи Каъба дар Макка.

БАЙТУЛҲАРОМ *بيت الحرام* *ниг.* байтулҳарам.

БАЙТУЛҶУНУН *а.* بيت الجنون *дево*нахона, хонаи чинни-
ён, бошишгоҳи девонагон.

Навъи панҷуми байтулҷунун хонае бошад, ки ҳар
кӣ бад-ӯ дарояд, мутаҳайир ва маҷнун гардад.
«Илми симӣ»

БАЙТУННАҲЛ *بيت النحل* *ниг.* байт (байти наҳл).

БАЙТУССАМАД *بيت الصمد* *д.* хопаи худо; масҷид (иб-
датгоҳи аҳли ислом).

Он ҷо байтуссамамро вайрон сохтаанд ва ба ҷон
он байтуссамад тартиб кардаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАЙТУССАНАМ *بيت الصنم* бутхона, бутқада, сана-
хона, шиторхона.

Бинои Каъбаву байтуссанам карданд пайкорон,
Ғилу хиште, ки барҷо монда буд аз каъбаи дилҳо.
Соиб

БАЙТУТА **БАЙТУТАТ** *а.* بيتوته|بيتوت *1.* шабгузаронӣ,
шабро дар ҷое сахар кардан, шабро дар ҷое рӯз кар-
дан.

Исо ... дар ҳар мавзее, ки шаб даромадӣ, байтутат
кардӣ. *«Равзат-ус-сафо»*
То ба манзили Сарой расид ва дар он ҷо байтутат
карда алассабоҳ равон шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. шабиндадорӣ, шабро бо бедорхобӣ рӯз кардан.

БАЙТУШШАРАФ *а.* بيت الشرف *1* хонаи нек, хонаи бо-
шарофат; *2.* нуҷ. бурҷе, ки ба он дохил шудани ситораи
муайяне аз ҳафт ситораи сайёр нек ва бошарофат шу-
мурда мешавад, мас. дохил шудани Офтоб ба бурҷи
Ҳамал, Зухра ба бурҷи Хут, Қамар ба бурҷи Савр ва
хокасо.

Яъне ки курси Хуршед аз Хут дар Ҳамал шуд,
Кард эътидол бар вай Байтушшараф муқаррар.
Хоконӣ

Хисрави анҷум ба Байтушшарафи худ хиромид.
«Равзат-ус-сафо»

БАЙЪ *а.* بيع *1.* харид, харидан.

Ба ҳар ҷизе, ки ҳар кас дастрас дошт,
Дар он бозор байъи ӯ ҳавас дошт. *Ҷомӣ*

2. фурухт, фуруш, фурухтан.

Худ макун аз байъ тарозу гарон,
Варна фузун медиҳу кам меситон. *Низомӣ*

Махмуд тааллуқи хотир ба он канизаҳ дошт,
Ба байъи ӯ ризо надод. *«Равзат-ус-сафо»*

байъу ширӯъ хариду фуруш.

Хукм фармуд, ки бар байъу широн ҳамр ва соғир
мускирот иқдом наамоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

ба байъ овардан фурухтан.

Баъд аз рафъи қуфту таабӣ баҳр ... бахше аз
он ҷаҳоҳиротро дар он ҷо ба маблағи шаст ҳазор
рупия ба байъ овардам. *Аҳмади Доғиш*

Байъи иқомат кардан муайян кардани маблағи ки-
роияи хонае барои истиқомат, барои ҷора.

Ҳасан кӯшқо ба манзараҳо дид, пурсид, ки аз
они кист? Гуфтанд: Он кесе, ки байъи иқомат ку-
над. Ҳасан бомлод он мардро талаб кард ва байъи
иқомат кард. *«Тазкират-ул-авлай»*

БАЙЪНОМА *بيع نامه* санади харидуфуруш; хуҷҷати ақди
байъ.

Муштари байъномаи он хуршедвастро талабид.
«Равзат-ус-сафо»

БАЙҒОР **БАЙҒОРА** *بيغار|بيغار* маломат, нақуҳиш, сарза-
ниш, таъна, мазаммат.

Чун ба ҷуз ҷавру ҷаҳоқорӣ надорӣ рузу шаб,
Мар-маро байғоран меҳру вафо то кай кунӣ?
Анварӣ

Зи ҳар як забон ҳар кӣ оғаҳ бувад,
Забонаш зи байғора кутах бувад. *Низомӣ*

БАЙҒУЛА *بيغولة* *1.* гуша, куҷ, канола.

Зи кошона ба роғ оянду бинмоянд хубон рух,
Зи байғула ба боғ оянду бикшоянд мурғон пар.
Муизӣ

2. бераҳа.

Суханро, ки хор аст, хораш гузур,
Зи байғула дар раҳгузаранӣ гузур. *Шоҳин*

БАЙҒУЛАНИШИН *بيغولانشين* гушанишин, харобанишин.

Байғуланишини кӯху ҳомун,
Машхур ба номи нек Мачнун. *Шоҳин*

БАКОВУЛ *т.-м.* بكاول *свр.*дори ошпазҳо, хонсолор.

Хонсолорони ҷобукдаст ва баковулони покиза-
твдор ҳар соат мондаҳои рангоранг... хозир гардо-
ниданд. *«Таврихи Фаршита»*

БАКОРАТ *а.* بكارت духтарӣ, душизагӣ.

...Сарфи дароҳим дар иморат ва харҷи данонир
ҷиҳати изолаи бақорат ба бухлу имсоки бениҳоят
мунофот надорад. *«Равзат-ус-сафо»*

БАКРАС *بكرس* *ниг.* бағрас.

БАКТАР **БАҒТАР** *بكتار|باگتر* ҷоман оҳанӣ, ки ҷангҷуёни
кадим дар вақти ҷанг мепушидаанд.

Зирех буд доим туро зери сар,
Ба сар ҳуду қафону бақтар ба бар. *Шодӣ*

БАЛ *1* пойна, пошнаи пой.

БАЛ II *а.* بل *шакли кӯтаҳшудаи* балки.

Ва бисёр ҳари аблақ дидам ҳамчу асб, бал ла-
тифтар. *Носири Хисрав*

БАЛАД *1* *а.* بلد *воқиф,* оғоҳ, боҳабар; роҳнамо.

Бурда аз худ ғами дуздади нигоҳе моро,
Баладе нест ба ғайр аз рами оҳе моро. *Муизӣ*

Сайдо, аз сафари каъбаи дил пой мақаш!
Дар биёбони талаб ҳар сарӣ хоре балад аст.
Сайидо

балади роҳ роҳбалад, роҳбар.

Бодоӣ... ба мақарри асли худ шитофт ва муътақидони худро балади роҳ гардид.

«Хизонаи омира»

БАЛАД II *ا. بلد* *ниг.* балда.

Дигар он, ки роҷеъ шавад ба мушорақат дар баладу вилоят ё иқлимни мамлакат... ва онро илми мамлакатдорӣ... хонанд. «Ахлоқи Ҷалоӣ»

БАЛАНД *بلند* I. боло; дар боло буда; сун боло кашида; муқобили паст I.

З-ин пеш ба обу гил занам даст,
Ин хохи баланди чарх шуд паст. *Шоҳин*
Он ду абруи муқаввас ду камонанд баланд,
Қи ба сад қарн аз он турфа камон навшон сохт.
Қамолӣ Хучандӣ

баланд кардан бардоштан, боло кардан.

Бикшо зи хоб чашму сари худ баланд кун,
Дар дасту пой ман назари хешро бимон! *Сайидо*

2. дароз (нисбат ба вақт ва ғ.).

Маҳв шуд нури хирад, то шуд маро савдо баланд,
Рузҳо кӯтоҳ гардад, чун шавад шабҳо баланд. *Соиб*

Умрест, ки дар оянин савдон муҳаббат,
Аз нолаи ман бурҷи баландест аламо. *Бедиа*

3. гузаро, шунаво (нисбат ба овоз, садо).

Рубобу чанг ба бонги баланд меғуянд,
Қи гуши хуш ба пайғоми аҳли роз кунед. *Ҳофиз*
Дар чаман кумри ҳамегуяд ба овози баланд,
Ростӣ аз тинати сарви хироман бурдаанд. *Сайидо*

4. қоматбаланд, қаддароз.

Маликзодаеро шундам ки кӯтоҳ буд ва ҳақир
Ва дигар бародаронаш баланду хубрӯй. *Саъдӣ*
Болои баланд қомати мавзун, қадӣ расо.

Рутбати дониши Ҳофиз ба фалак бар шуда буд,
Қард ғамхори болои баландат пастам. *Ҳофиз*

♦ ҳарфӣ баланд а) сухани пурмаъно, пурмазмун ва бадеъ; б) гап саҳт, ҳарфӣ таибедҳиданда; гапӣ тунду тез; баланду паст ноҳамворӣ, номувофиқатӣ; киноя аз саҳтӣву душворӣ; киноя аз камбудӣ, норасонӣ.

Нест имконе, ки аҷомам ба ҳамворӣ кашад,
Бар баланду пастӣ худ ҳар чанд сӯҳон мекашам. *Мулҳам*

баланд афтодан дарачаи олаи ва қамол ёфтан, мавқеи пурсадр пайдо кардан.

Чу васфи қоматат гӯям, баланд афтад ҳадиси ман,
Сухан ҷун з-он даҳон ронам, ҳикоят муҳтасар гардад. *Исмаи*

Рутбаи афкори мо, Соиб, баланд афтадаст,
Қай расад ҳар кутаҳанде ба фикри дури мо! *Соиб*

баланд шудан ба вучуд омадан, бархостан; зоҳир гаштан, падида омадан.

Шуд аз маркази хок оташ баланд
Парид аз замин соя ҳамчун сипанд. *Сайидо*

БАЛАНДАХТАР *بلندتر* 1. толеъбаланд, небаҳт; 2. тавоно, зирманд, муқтадир.

Зи таъсири дили бедор чашми тар шавад бино,
Ки моҳ аз нури хуршеди баландахтар шавад пайдо. *Соиб*

БАЛАНДБОЛО *بلندبالا* қадбаланд, мавзун.

Зи шавқи наргиси масту баландболое,
Чу лола бо қадаҳ афтода дар лаби ҷўям. *Ҳофиз*

БАЛАНДИГҲИРОЙ *بلندى گراي* толиби баландӣ; ҷоқтанаб, касе, ки майли азамат ва бузургӣ дорад.

Саре, к-аз ту гардад баландигиroy,
Ба афқандани кас наафтад зи пой. *Низомӣ*

БАЛАНДИН *بلندين* болодарӣ, ҷуби болони дари хона; ҷорҷуби дар.

Дар у афшофта дарҳон симин,
Ҷавоҳирҳо нишонда дар баландин. *Шокири Бухороӣ*

БАЛАНДМАРТАБА *بلندمرتبه* дорон ҷоҳу мақом, соҳиб-рутба.

Ба меҳр қуш, Ҳилолӣ, ки оқибат чу хилол
Баландмартаба гардӣ, фалакмақом шавӣ. *Ҳилолӣ*

БАЛАНДНАЗАР *بلند نظر* назарбаланд, баландҳиммат.

... Ки эй баландназар, шоҳбоз сидранишин,
Нишамани ту на ин кунҷи меҳнатобод аст. *Ҳофиз*

БАЛАНДНОМ *بلندنام* неқном; машхур.

БАЛАНДОВОЗ *بلندآواز* касе ё ҷизе, ки садон баланд дорад; баланднаво.

Шуд баландовоз булбул дар миёни ошиқон,
Сухт ҷони хешро, шуд волаву ҳайрони гул. *Имло*

БАЛАНДОВОЗА *بلندآوازه* машхур, ба ҳама маълум.

Соқӣ, ғами ман баландовоза шудааст,
Сармасти ман бирун зи андоза шудааст. *Ҳайём*

БАЛАНДОВОЗАГӢ *بلندآوازي* шухратмандӣ, машхурӣ.

Чу сарви бустонаш тозагӣ ёфт,
Дар он гуштан баландовозагӣ ёфт. *Мулҳам*

БАЛАНДОҲАНГ *بلندآهنگ* баландовоз; маҷ. машхур, маъруф.

То ту ин пойро насозӣ танг,
Нашавӣ дар ҷаҳон баландоҳанг. *Ҷома*

БАЛАНДӢ *بلندى* 1. теппа.

Заминро баландӣ набуд ҷойгоҳ,
Яке марказе тира будо сӣҳ. *Фирдавӣ*

2. маҷ. мақом, ҷоҳ, мартаба; бартарӣ.

Бузургӣ ба номусу гуфтор нест,
Баландӣ ба даъвию пиндор нест. *Саъдӣ*

БАЛАНДҲИММАТ *بلندهمت* 1. соҳиббӯхсонӣ, хайрхоҳ; 2. назарбаланд, ҷашмсер.

БАЛАНДҲИММАТӢ *بلندهمتى* 1. соҳиббӯхсонӣ, хайрхоҳӣ; 2. назарбаландӣ, ҳимматбаландӣ.

Баландҳиммати зарра доғ мекунадам,
Вағарна зарра кучо, меҳри офтоб кучо? *Урфӣ*

БАЛАСОН | **БАЛИСОН** *ю.-а. بلسان* номи дарахтест, ки баргҳои ӯ хуш дошта, аз он рағани эфир тайёр мекунанд.

Ба лисонаш нигар, ки чун балисон
Рағани деръёб меҷакадаш. *Ҳоқонӣ*

БАЛВО *a.* بلوى||بلوا ғавво, чунбиши надихом; шуриш, исён.

Навди зуҳури ҳодиса ва вуқун балво ҳеч қазаъ ва фазаъ суд надихад. *Аҳмади Дониш*

БАЛВОЯ *a.* بلوى||بلوى *ниг.* болвоя.

БАЛҒАН *a.* بلغن||بلغن *ниг.* балқан.

БАЛДА *a.* بلده||بلده маҳалли аҳолинишин; шаҳр; кишвар, сарзамин.

Аз нафси Ҳирот ва қуро ва балда мучтамеъ гашта гувоҳӣ доданд. *«Равзат-ус-сафо»*

балдан таййиба шаҳри Макка ё шаҳри Мадина.

Ва аҳли ҳифзу харосат меҳонд уро аз он балдан таййиба берун баранд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАЛЕ *a.* بلى||بلى ҳиссаи табиқӣ 1. ҳа, ҳо, оре; 2. саҳеҳ, дуруст аст, ки ...

Каманди зулфи ӯ сайди диламро мекашад ҳар су, Бале, сайёҳ моҳиро ба зарби шаст мегирад.

Ибнӣ Ямин

Бале, қадри чаманро булбули афсурда медонад, Ғами марги бародарро бародармурда медонад.*

БАЛЕҒ *a.* بالغ||بالغ *ниг.* балиғ.

БАЛИД *a.* بلید||بلید кундфаҳм, кундзехи; ноогоҳ, бевуқуф; аблаҳ, аҳмақ; камақл.

Гар битобад давлати ӯ бар дили марди баҳил, В-ар барафтад сояи ӯ бар сари марди балид ...

Муиззӣ

БАЛИЁТ *a.* بليات||بليات балия, боло.

Ҳар кӣ мубошири ин балиёт бувад, дил бар ҳалок ниҳад. *Аҳмади Дониш*

БАЛИЛА *ю.-а.* بليله||بليله донан ҷавмонанди зардранги монанд ба ҳалила, ки пусти он дар тиб ба кор меравад; дарахти балила дар Ҳиндустон мерӯяд.

Он ҳалила, он балила қуфтан, 3-он талаф қарданд маъмури тан ... *Румӣ*

БАЛИСОН *ю.-а.* بلسان||بلسان *ниг.* баласон.

БАЛИЯ|БАЛИЯТ *a.* بليه||بليه 1. бало; сакхия ва азоб; ранҷ, қуфат; иллат ва беморӣ.

Дур набошад, ки ранҷу балият ба офият мубаддал шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳамидидин, ки фозили рузгор буд, ҳомин Анварӣ шуд ва аз он балия ҳалос кард.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

2. бадбахтӣ, фақирӣ, муҳтоҷӣ.

Мустасир амволи бениҳоят бар арбоби истехроқ сарф кард, то он балия таскин ёфт.

«Равзат-ус-сафо»

У дар он балият сипар аз сабр сохт. *Авфӣ*

БАЛИҒ|БАЛЕҒ *a.* بالغ||بالغ 1. расо, пурра, комил, мукамал; фасеҳ.

Садмони Соваҷӣ ... шоире фасеҳ ва суҳангузоре балеғ аст. *Ҷомӣ*

Бо мо мувофақат карда дар дафъи душманони мо сазӣ балиғ намон. *«Равзат-ус-сафо»*

2. мустаҳкам, сахт, устувор, қувватнок.

Аз ҳоли муҷрим тафакхуси балиғ фармояд.

Авфӣ

Мулозимон хостанд, ки он мардро адаби балеғ кунанд. *Аҳмади Дониш*

БАЛК *a.* بلک||بلک шакли кутӯҳиди балки.

БАЛКАН|БАЛҒАН *a.* بلکن||بلکن манҷаник, сари девор; муқ, ялқан.

Аз тирӣ ғамзан уст дар дил ҳазор равшан, Ҳиснест чони ошиқ в-аз ғамзақонш балқан.

Абулмасали Бухороӣ

БАЛКИ *a.* بلکه||بلکه 1. аммо.

Пас гуфтааст, ки: Адолат ҷузъе набувад аз фазилат, балки ҳама фазилат бувад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

2. баръакс.

Лекин он ҷо ки ақл бар кор аст, Ин на ихфост, балки няхор аст. *Ҷомӣ*

3. шояд, эҳтимол, мумкин, мумкин аст ...

Балки ба вилоятҳо ва иқлим сироят кунанд.

Аҳмади Дониш

БАЛО *a.* بلا||بلا офат, газанд, мусибат, бадбахтӣ.

На танҳо офатам зебони уст.

Балон ман ан бепарвоии уст. *Ҷомӣ*

Туро, ки ҷони манӣ, сохт нотавон рӯза,

Надонам, аз ҷи сабаб шуд балон ҷон рӯза.

Ҳилолӣ

балон осмонӣ офатҳои табиӣ: тӯфон, раъду барқ; жола, сел ва ғ.; балон ногаҳонӣ.

Бо балон осмонӣ панҷа қардан мушқил аст, Барқро манъ аз наистон шер натвонист кард.

Соиб

Бибӣ-қозӣ чун балон осмонӣ бар сари эшон расид, ба зарбу лат кашид. *Садри Зиё*

◇ чӣ боло ... чӣ қадар ..., чӣ миқдор ..., чӣ бисёр ...

Писари муаллимеро гуфтанд: «Чӣ боло аҳмақ?»

Ҷомӣ

БАЛОАНГЕЗ *a.* بلاانگيز||بلاانگيز шурангез, фитнабедоркунанда; офат ва хасорати бисёр оваранда.

Бурқаб барфакан, эй паря, хусни балоангезро, То килки сураат бишканад ин ақли рангомезро.

Ҳисрави Деҳлавӣ

БАЛОҒАРДОН *a.* بلاگردان||بلاگردان 1. муҳофизаткунанда аз боло ва офатҳо.

Балоғардон ҷону тан дуои мустамандон аст.

Ки бинад хайр аз он хирман, ки нанг аз кӯшачин дорад. *Ҳофиз*

2. маҷ. садақа, қурбонӣ.

Туй он шамърухсоре, ки ҳар ҷо чехра бикшӣ, Чу парвона балоғардон дили сад марду зан гардад.

Махфӣ

БАЛОДАТ *a.* بلادت||بلادт кундин асхи, кундзехи, кундфаҳмӣ.

[Амр] чун балодад тар табиати фарзанд муставил меид, ... намеҳост, ки фарзанди ӯ баъд аз ӯ бар сарири давлат нишнад. *Аҳмади Дониш*

БАЛОКАШ بالاكش гирифтори бадбахтӣ ва кулфат, муб-
талон сахтӣ ва офат.

Меғуфт ба худ, ки эй болокаш,
В-эй наълин бало зи ту дар оташ. *Шоҳин*

БАЛОЛАК بالاك *ниг. балорақ.*

БАЛООШОМ بالاشام кулфаткаш, ҳадафӣ офатхон рузгор.

Ман ошиқам, эй пандғу, набвад гувор онам, ки ту
Аз офият шарбат дихӣ ҷони балоошомро.

Хисравӣ Деҳлавӣ

БАЛОПАРВАР بالاپور сахтӣ азоб ва офатро ба худ ра-
вобинанда; балокаш.

Гоҳаш кашида ҷозибай ошиқӣ инон,
Бо доғи ошиқони балопарвар омада. *Ҷомӣ*

БАЛОРАК Ҳ. بالراك Ҳ. шамшерӣ хиндӣ, ки аз пулоди асл
сохта мешавад; шамшерӣ кӯтоҳи ҷавҳардори чангӣ.

Чу абр аспӣ тоъӣ барангехтем,
Чу борон балорақ фуру рехтем. *Саъдӣ*

2. ҷавҳари пулод; пулоди аълосифат.

Балорақ ҷунон тоғи аз рӯи теғ,
Ки дар шаб ситора зи торик меғ. *Низомӣ*

БАЛОРАҶ بالاراج лаклак, лайлак.

БАЛОҶ||**БИЛОҶ** بالايه қақба, руспӣ, беҳаё, бадахлоқ.

Биёред ин палиди бадқунишро,
Балоя гандари сағманишро. *Фахриддини Гургонӣ*

БАЛОҒ ғ. بالاغ 1. кифоят, басаидағӣ, камол ва кифоят;

2. расонидан (ба ҷизе, ба дараҷае).

Ман он ҷӣ шартӣ балоғ аст, бо ту меғуям,
Ту хоҳ аз суҳанам панд гиру хоҳ малол. *Саъдӣ*

БАЛОҒАТ ғ. بالاغت 1. расидағӣ, расида ба ҳадди булуғ.

Оқибат ба ҳадди балоғат расонида ... дуктари
ҷамиларо ба ақди ӯ даровардаанд.

«Шоҳномаи Фарғона»

2. суҳанғуӣ ва суҳанпардозӣ бо мазмунҳои дақиқу
баланд ва писандида; камолӣ суҳанварӣ; зебу орои
суҳан.

Балоғат дар суҳан доӣ, ҷӣ бошад, —
Каломӣ андаку маънии бисёр. *«Хористон»*

Донёни фанни балоғат... вазнорӣ ва қофия-
поймонро дар ҳар тарик ба ҳамсангин маонӣ ва
камол санҷидаанд. *Бедӣ*

Китоби «Зафарнома»-мансӯр дар ғояти фасоҳат
ва нияти балоғат (аст). *«Ҷафхнома»*

БАЛОҲАТ ғ. بالاहत 1. аблаҳӣ, нодонӣ, бефаҳмӣ, гулӣ.

Донист, ки ин касру нақс аз сафоҳати худӣ ӯ
ва балоҳати элҷии уст. *Аҳмади Доғист*

2. соддагарӣ.

Дуредгаре буд дар балоҳат ба қадри камол ва
зане дошт дар ғояти ҳусну нияти ҷамол.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

БАЛОҶ بالاج буръё, ҳаср.

Бадқиморе муқаллиди Лайлоҷ
Буду дарбохт то гилему балоҷ. *Зоири Хучандӣ*

БАЛОҶҶ(И) بالاجوج 1. ҷундаи бадбахтӣ ва мусибат.

Зи Хисрав кам намедонанд Фарҳоди балоҷҷуро,
Забони теша бошад тарки тоҷи ҳисравӣ уро.

Мушфиқӣ

2. маҷ. пархошҷуӣ, чангҷу.

Касе, к-ӯ балоҷҷи гурдон бувад,
Шабехун на онни мардон бувад. *Фирдавӣ*

БАЛҶИДАН ғ. باليجيدان фуру бурдан (ба гулу).

Бар сари хон лимтиҳои чидан,
Луқмаи нарм рост балҷидан ... *Бедӣ*

БАЛҶАМ ғ. بالجم дар истилоҳи тиббӣ қадим яке аз ҷаҳор
моддан таркибии бадан инсон: мояи ғализе, ки бо
сулға аз гулу мебарояд; лимфа.

Рӯ сафед аз қуввати балғам бувад,
Бошад аз савдо, ки рӯй адҳам бувад. *Румӣ*

БАМ ғ. بام садомӣ пур ва ғарф; овози баланд ва нағси созу
асбоби мусиқӣ; муқобили зер II.

Чу қавволи мавҷаш зада қаф ба ҳам,
Ғам аз нағман зери ӯ хурда бам. *Тугро*

БАМИ ғ. بامى оҳанги сеғох.

Навозиш нағмасозӣ Зухра дар чанг,

Бами сеғоҳи ӯ меёрочи оҳанг. *Ҳозиқ*

БАМУ зер настиқӣ баландин овоз дар мусиқӣ.

Мушпире хуш рӯди басоз меҳоҳам,
Ки дарди хеш бигӯям ба нолан баму зер. *Ҳофиз*

БАНАФШ||**БУНАФШ**||**БИНАФШ** بنفش ранги обии баланд,
ранги гули бунафша; шилғун, кабудранг.

Фурӯхшиг з-ӯ сурху зарду бунафш,
Ҳамехондаш ковиёнӣ дурраш. *Фирдавӣ*
Ба гирд-андараш зарду сурху бунафш,
Зи ҳар гунае баркашида дираш. *Фирдавӣ*

Ту гӯӣ зи бас шиққахон дираш
Бипӯшид гардун ҳарини бунафш. *Ҳоҷу*

БАНАФША بنفشه *ниг. бунафша.*

БАҶГ ғ. بچى моддан сабзрангест, ки аз барги канаб хо-
сил мешавад ба панҷадиҳанда аст.

БАҶГОҲ بچگاه *ниг. буҷгоҳ.*

БАҶГӢ بچى касе, ки бағг истеъмол мекунад, мубталон
бағг, бағгкаш.

Сахт меҳандид ҳамчун бағггӣён,
Ҷолиб омад ханда бар суду зӣён. *Румӣ*

БАНД باند *асосӣ замонӣ ҳозираси бастан.*

БАНД 1. ҷои ба ҳам пайвастанӣ ду ҷиз ё ду узви
бадан, мас. банди даст, банди зонув.

Ҳаёли рағма ту гар дар дили аду гузарад,
Эи бини теги ту бандаш ҷудо шавад аз банд.

Рудақӣ

Гар ҷудо соӣ ба теги ҷавр банд аз б а н д ман,
Аз ту қатъан нағсилад сарриштан пайванди ман.

Ҳилолӣ

2. воситан ба ҳам бастани ҷизе; гирех; рипшта, зан-
ҷир, завлона.

Ба банде бибастан ҷу дасту млен,
Қи нақшояд он банд пили жиён. *Фирдавӣ*

Бикушоӣ зи банд пошро,

Фарш соӣ зи дола қошро. *Мушфиқӣ*

Диле дорам, ки аз султон натарсад,

Эи банду қудайи зиндон натарсад.*

банд андохтан а) тугун қардан, бастан, гирех партофтан, гирех бастан; б) маҷ. афсун қардан, бандубаст андохтан, сеҳру чоғу қардан; 3. асорат, гирифторӣ; ҳаёс, анҷон.

Набуд судманди зи афсуну ранг,
На аз банду ранҷу на пайқору ҷанг. *Фирдавӣ*

Намечуям наҷот аз банди ишқат,
Чи банд аст ин, ки хуштар аз наҷот аст?!

Анварӣ

Начастӣ ҳеҷ ҷоне аз камандаш,
Халоси кас намедиди эн бандаш. *Яҳёи Себак*
банд сохтан гирифтор қардан, муқайяд намудан.

Ба тўхмат банд месозанд ақсар номурудонро,
Ба хунн қухкан дунболи ҷуи шир хоҳам шуд. *Сайидо*

4. монеа, ҳомл, бандубаст; садд, девор.

Дар он ҳудуд обе бузург буд, муғулон банди он бикушоданд, то паси пушти лашқари Бағдод ҳама саҳро бо ғарб шуд. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

Шуд қушода дар миён банде ки буд,
Сахттар шуд майлу пайванде ки буд. *Ҷомӣ*

банд қардан а) асир қардан, ба ҳаёс андохтан.

Пас маро дар банд кард, муддати ҳафт сол дар банди у бимондам. *Афӣ*

б) пеш роҳи ҷизеро гирифтан, монеъ шудан.

Мекунад банд роҳи шарҳу баён,
Мениҳад муҳри хомуши ба ҳаҳон ... *Ҷомӣ*

в) вобаста қардан.

Умедашро ба вазда банд кардӣ,
Вад-он вазда диллаш хурсанд кардӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

5. қуфл, қулф; забонаи қулф.

Чу з-ин бигзарӣ, мардум ояд падида,
Шавад бандхоро саросар калид. *Фирдавӣ*

6. маҷ. макр, ҳила, найранг; фиреб, тазвир, зарқ.

Чу иблис пайваста дид ин сажун,
Яке банди дигар нао афканд бун. *Фирдавӣ*

Агар ҷодуӣ бояд омўхтан,
Ба банду фусун чашмҳо дўхтан. *Фирдавӣ*

банду дастон ҳила, ҳилагарӣ, найрангбозӣ.

Бад-у гуфт: Марди шабистон наям,
Маҷӯям, ки бо банду дастон пайм. *Фирдавӣ*

7. қайд; дом; бастагӣ, гирех.

Ба сабр аз корҳо берун равад банд,
Шавад най шаққару шаққар шавад қавл. *Ҳилолӣ*

Ба ҳусни хулқ тавон кард сайди аҳли назар,
Ба банду дом нагиранд мурғи доноро. *Ҳофиз*

8. алоқа, вобастагӣ, муносибат; пайванд.

Гуфташ падар: Эй ҳуҷишта фарзанд,
То чанд бурида аз падар банд? *Шоҳин*

9. усул, роҳ, тарзӯ тарик.

Яке дар санъати гушӣ гирифтан саромада буд,
Сесаду шаст банди фохир бидонистӣ. *Саъдӣ*

10. маҷ. вобастагӣ ҳаёлу андеша; банди тааллуқ вобастагӣ, дилбастагӣ; дар банди... дар фикри..., дар андеша..., дар пан...

Ҳамчунин дар банди он байтам, ки гуфт
Пилбоне бар лаби даръён Нил:

Ё мақун бо пилбонон дустӣ,

Ё бино кун хонае дархурди нил. *Саъдӣ*

Зулфаш, ки таноби гардани туст,
Дар банди ҳалок қардани туст. *Ҳилолӣ*

11. камарбанд, миёнбанд.

Мар он бандҳо аз миён боз кун,
Ба шодӣ май равшан оғоз кун. *Дақиқӣ*

банди камар камарбанд, миёнбанд.

Камонро ба бозу ба зеҳ барфизанд,
Ба банди камар бар бизад тир чанд. *Фирдавӣ*

12. қисм, ҳисса, ҷузъ, фасл ё боби асар; ◇ банди шахриёр номч навоё аз мусиқӣ; банди қабо тугма ё камарчан қабо, курта ё ҷома.

Бе нақхати перохани ту хирқа задам ҷок,
Эй гунҷаи хандон, биқушо банди қабоят! *Ҷомӣ*

тобу банди зулф печу тоби зулф, ҳалқан зулф.
Аз тобу банди зулфи дилвези ҷонгусил
Ҷон дар ҳазор банду дил андар ҳазор тоб.

Анварӣ

банд бардоштан киноя аз қушодан.

Аз шодии рӯи чун ту фарзанд
Бардоштан аз ҳазинаҳо банд. *Шоҳин*

банд кашкидан пеши ҷизеро гирифтан.

Надидӣ касе чашми он наҷибанд,
Ки мушгон кашидаш бар он чашм банд. *Шодӣ*
банд қушода шудан рафш шудани монеа; осон шудани мушқил, бартараф шудани мушкили, ҳалли мушкилот.

Аз бола шавад такаббур аз сарҳо кам,
В-аз бола шавад қушода банди муҳкам.
Иблис агар зи бола ҳурдӣ яқ дам,
Қардӣ лу ҳазор саҷда пеш одам. *Ҳайём*
банд аз дил қушодан хурсанд шудан, фараҳманд гардидаан.

Чун чашми падар ба рӯи фарзанд
Афтод, қушод аз дилаш банд. *Шоҳин*

банд аз забон қушодан ба суҳангӯй шуруъ намудан; гирех аз забон қушодан, ба гап даромадан.

Агар зомия шавӣ онро ба савганд,
Ба шарҳи он қушоям аз забон банд. *Ҷомӣ*

банд аз қуфли ганҷина қушодан шеърӣро ва суҳан-пардозиро сар қардан.

Қушодам ман аз қуфли ганҷина банд,
Ба саҳро алам баркашидам баланд. *Низомӣ*

БАНДА 1. абд, барда; ғулом; асир; ҷокар; зарҳарид.

Бувад маълуми ҳар озоду банд,
Ки нодон мурдаву доноист зинда. *Ҷомӣ*

Зулфи уро бандаму кокули уро асир.
Сунбули уро ғуломн ҳалқабарғушем мо. *Сайидо*

бандан бо ғушвор ғуломн ҳалқабарғуш.

Агар шуд Фаридун чунин шахриёр,
На мо бандангонем бо ғушвор. *Фирдавӣ*

2. фармонбардор, итоаткунанда, мутеъ.

Таҳамтан бад-у гуфт: Ман бандам,
Суҳан ҳар чи гӯӣ, нишонадам. *Фирдавӣ*

3. камина, ман (аз рӯи ҳокориӣ).

Банда, имрӯз панҷ рӯз гузашт,
Ки бар ин деҳа мезанам фарёд. *Салмони Соваҷӣ*

Ҳофиз муриди ҷомӣ май аст, эй сабо, бирав,
В-аз банда бандай бирасон шайхӣ Ҷомро. *Ҳофиз*

◇ бандан ранҷ дар қайди меҳнату қор, меҳнатдуст.

Бандаи ранҷ бошу роҳат бин,

Дафтери ишқ хон, фароҳат бин. *Авҷадӣ*

БАНДАҒИ باندگی 1. асирӣ, ғуломӣ.

Ғуфтанд: Ин мардро чӣ хори монд, ки бо мо накард ва моро ба бандагӣ гирифт ва кори саҳт мефармояд. *«Таърихи Наршалх»*

бандагӣ ба чо овардан а) хизмати ғуломона кардан; б) маҷ. чоң додан, вафот кардан; 2. фармонбардорӣ, итлоат.

Ғуфтам, ки нуши лаълат моро ба ороу кушт,
Ғуфто: Ту бандагӣ кун, к-у банданарвар ояд.

Ҳофиз

БАНДАНОВОЗ باندنواز 1. навозишкунандан бандаву бечорагон; 2. маҷ. раҳмдил, бошафат, меҳрубон.

Манам, ки дила ба дидори дӯст кардам боз,
Чӣ шукр ғуямат, эй қорсози бандановоз! *Ҳофиз*

БАНДАР بندر 1. маҳалли тиҷорат, чоң омадурафти туч-чор ва қорвоҳон савдо; 2. чоң ҷамъ омадани киштиҳои тиҷоратӣ ва ғ. дар қанори дарёё ва баҳр, лангаргоҳи кишти дар қанораи дарёё ва баҳр.

БАНДАХОҶА باندخانه 1. хонаи ғулом.

Манам зи чоң шуда банда маҳи яғонан худро,
Ки соҳт ҷилвағаҳи ноз бандахонаи худро. *Ҷомӣ*
Хонаи банда бандахонаи туст,
Хайра мақдам! Хуш омадӣ, фармоӣ!

Қамолӣ Хучанда

2. хонаи ман, хонаи қамина (аз рӯи ҳоксорӣ).

БАНДБОЗ باندباز дорбоз, расанбоз.

БАНДБОЗИ باندبازی дорбозӣ, расанбозӣ.

БАНДВАРҒ بندوارغ банди об, чоң бастанн об.

Об ҳар чӣ бештар ниру қунад,
Бандварғи суҷбуда барканад. *Рӯдакӣ*

БАНДӢ بندی маҳбус, зиндонӣ, асир, занҷирӣ.

Дар қуштани бандиён тааммул авлотар аст.
Саъдӣ

БАНИЗ بنيز 1. чунин, инчунин, боз ҳам, низ; 2. ҳаргиз, қатъан, асло.

На он з-ин биёзурд рӯзе баниз,
На ипро аз он андуҳе буд инз. *Абушакури Бахӣ*
Пас озодагон ин суҳапро баниз
Набардоштад эҷ гуна ба чиз. *Фирдавӣ*
Ки пиринтар аз чоно фарзанду чиз
Ҳамонро, ки чизе набошад баниз. *Фирдавӣ*

БАНИН а. بنين фарзандон; банину банот писарон ва духтарон.

Яке аз муътамадонӣ худро ба Қазвин фиришод,
То банину банот ва ихсон ва соирӣ хешу тавор ...
бар оташи фано ниҳоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАНО ا. بنا биякор, бияқунанда, иморатсоз, меъмор.

Муҳандисон ва банноён бияқоро оғоз карданд.
Афӣ

БАНОҶУШ | **БУНОҶУШ** بناگوش бунӣ гӯш; нармаи гӯш.

Руҳи маҳ зард шуд он дам, ки мӯқобил карданд
Соғия субҳи баноғуши туро бо маҳтоб. *Савдо*

◇ баноғуш кардан қино аз он, ки баъди таваллуди қудак доя ағушти худро ба даҳони вай андохта, қомашро мебардорад (ғӯё барои дӯруст кардани роҳи нафаси қудак ва ба дӯрустӣ шир мақидани ӯ).

БАНОҶУШОҶАНДА بناگوش آگنده қино аз одами қунд-зеҳи ва қамқирал.

У ғуфти: Он мардаки ... баноғушгоҳанда чунон хоҳад, ки солорон бар фармони ӯ бошанд.
«Таърихи Байқақ»

БАНОДИР а. بنادر ч. бандар.

Умарои ӯ ... қавл аз аҳли фаранг гирифта маро киё ба банодир мефиристанд. (1)
«Таърихи Фаритта»

БАНОКОМ بناكام базарурут, ночор, чору ночор.

Эй баноком маро аз руҳи ту маҳзурӣ,
Он ки бошад, ки ба ком аз ту гузинад дурӣ?
«Анварӣ Суҳайл»

БАНОН а. بنان ағуштон, сарҳон ағуштон.

Эй қондаи тоза зи дастӣ ту қарамро,
Эй мартабаи нав зи банини ту қаламро. *Анварӣ*
Қалам дар банонам чу қавлон қунад,
Варақҳо пур аз дурри ғалтон қунад. *Шоҳин*

БАНОНЧ بنانج палонч, яке аз ду зани як шавҳар нисбат ба зани дигар.

Ҳаменасозад бо доғи ошнқӣ сабрам,
Чунон кучо бинасозад банонч бози банонч.
Шаҳиди Бахӣ

БАНОТ а. بنات ҷамъ 1. ч. бинт; 2. маҷ. ҳамсоҳт, ҳамто, ҳамхайт; ◇ баноти гардун нис. Банотуннаъш.

БАНОТУЛАРЗ а. بنات الارض рудҳо ва дарёёчаҳо.

БАНОТУННАЪШ ا. بنات النعش номи галаситорае, ки онро ба тоҷики Ҳафт Додарон мегуянд; Банотуннаъши

Қубро Ҳафт авранги Меҳин; Банотуннаъши Суғро Ҳафт авранги Қеҳн.

БАНИ а. بنى ч. ибн; бани-аммон фарзандони амак, амак-зодагон, амакбачагон.

Басе барнаёмад, ки бани-аммони султон ба мунозаат бархостанд ва ба муқовимат лашкар оростанд ва мулки падар хостанд. *Саъдӣ*
бани-аммон нис. бани-аммон.

Шаҳсе аз бани-азмоми ӯ Қобус ном мутасаррифи тахти салтанат гашт. *«Равзат-ус-сафо»*
бани-одам мардумон, фарзандони одам, авлоди одам, одамизод.

Бани-одам аъзон якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як ҷаҳаранд.
Чу узве ба дард оварад рӯзор,
Дигар узвқоро намонад қарор. *Саъдӣ*

Мурод аз ин китоб ду матлуб аст: Яке дониш-тани аҳлоди бани-одам аз даври Одам ило явмино.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

БАНЧ بناچ шакли арабишудаи банг.

БАПО ا. با 1. барпо, барқарор; устувор.

Бигӯям ба солори эронён:
Чӣ дорӣ бапо Аҳтарӣ Қовиён? *Фирдавӣ*

2. рост, истода; баҳо кардан истоидан.

Канизоно ба пешу у боло кард,
Ба хизмат сарви болошон дуто кард. *Ҷомӣ*

бар *بر* *ассоси ваҷони ҳозираи бурдан.*

БАР I *بر* боло, ғавқ, баланд; бар бурдан бардоштан, боло бардоштан, баланд кардан.

Аз ҷуд қабо дорӣ пушида мушаххас,
В-аз маҷд бино дорӣ бар бурда мушайяд.

Рудаки

сар бар бурдан а) сар боло кардан, сар бардоштан;
б) маҷ, сарбаланд шудан; сар ба хуршед бар бурдан
кино аз бо номи офтоб қасам ёд кардани офтобпарастон.

Фаридуни ба хуршед бар бурд сар,
Ба кини падар танг басташ камар. *Фирдавӣ*

БАР II *بر* *пешоянд* 1. ишора ба сӯй, тараф; ба, ба сун ..., ба тарафи ...

Гувоҳӣ диҳам, к-ин суҳан рози уст,
Ту гӯй ду гушам бар овози уст. *Фирдавӣ*

2. дар, дар рӯи ..., дар болон ...

Ба бар рӯи хок омадани обураиғ бе мадади хаво
сурат набандад. *Бедил*

У бар сари кӯҳ ҳамчу лола,
Ман ҳамчу маҳ андаруни хола. *Шоҳин*

3. барои ..., дар ҳаққи ...

Ба хона ҷӣ дорӣ ту, бар ман биёр,
Ки бар ман сеголи бади рӯзгор. *Фирдавӣ*

Бар дари баста чу бинишӣ бисе,
Оқибат бикшоад он дарро касе. *Аттор*

барн ..., дар пешн ..., дар назди ..., дар назари ...;
дар пахлуи ...; ба назди ..., ба пешн ...

Аз ин ошнорӯйтар дoston
Ханида наёмд бари ростон. *Низомӣ*
Зи хосон тәне чанд ҳамроҳ кард,
Нишон ҷусту омад бари некмард. *Фирдавӣ*

бар ҳам ба якдигар, бар якдигар, бо ҳамдигар.

Чу гургон писанданд бар ҳам газанд,
Баросояд андар миён гусфанд. *Савдӣ*

БАР III *بر* 1. бор, мева, самар.

Ҳар дил аз нола баҳори асаре меҳоҳад,
Решапириши ҳар тухм баре меҳоҳад. *Бедил*

2. маҷ, ҳосил, натиҷа.

Манишин рутуруш аз гардиши айём, ки сабр,
Гарчи талх аст, ва лекин бари ширин дорад. *Савдӣ*

БАР IV *بر* 1. оғуш, бағал; пахлу.

Фарқ аст миёни он, ки ёраш дар бар,
Бо он, ки ду чашми интизораш бар дар. *Савдӣ*
ба бар даркшидан оғуш кардан, ба канои худ кашидан.

Соқие дорам чу ашқу мутрибе дорам чу ох,
Шоҳиди ғамро ба бар з-он даркнашам ҳар суҳждам. *Ҳокимӣ*

2. тан, бадан.

Дар бари ҳамкоре ҷоман неқ бинад, айш бар
у табоҳ гардад. *Авфӣ*

Хирқан ростин дил ҳама афганда зи душ,
Ҳамаро ҷоман андешаи тазвир ба бар. *Мулҳам*

ба бар кардан пушидан.

Ба ҳар узваш аз пӯст чандин гирех,
Ту гӯй ба бар карда дорад зирех. *Савдӣ*

дар бар гирифтани пушидан ва пушондан.

Ва дарахторно ба хилъати наврози қабон исто-
табрақ дар бар гирифта ... *Савдӣ*

◇ аз бар кардан аз ёд кардан, хифа кардан.

Тамоми рӯз дорад доғ аз шухӣ муаллимро,
Тамоми шаб нишинад гушаву аз бар кунад бозӣ. *Соиб*

БАР V *بر* *васеъ*, пахноӣ, мас. бари хона, бари газвор.

БАР VII БАРР *ا. بر* хушкӣ, замин, қитъа; дашт, биёбон.

Чу пилон ба зӯру чу мургон ба пар,
Чу моҳӣ ба дарё, чу оху ба бар. *Фирдавӣ*
Бад-у гуфт аз он чашма чун бозгашт,
Ки: Эй бонуи барру хотуни дашт,
Чаро ру наёри ба деҳ ё ба шаҳр,
Ки гирӣ зи ҳар незмату ноз баҳр? *Ҷомӣ*

Баъд аз паймудани мароҳили бару баҳр ... а-
трофи Сарандеб бар вай зоҳир шуд.

«Анвори Суҳайлӣ»

бару бум сарзамин, кишвар; ватан; муқ, бум II (бу-
му бар).

Накардам замоне бару бум ёд,
Туро хостам инз ғируш шуд. *Фирдавӣ*

Қудуз гуфт: ... Аз Бағдод то Рум бару бум ҳа-
роб аст ва ба кулӣ аз ҷуфтӯ тухм афтад.

«Ҷомеъ-ул-таворих»

БАРА *بره* *ниг.* барра.

БАРАВОТ *ا. بروت* ҷ. барот.

... элҷиён ва арбон хаволат баравот дар даст
бо девон омаданд. (1) *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

БАРАҒ II БАРАКӢ *بركى* аз пусти барра духта (пу-
стин, кулоҳ ва ғ.).

Ҳочат ба кулоҳи барағӣ доштанат нест,
Дарवेशифат бошу кулоҳи татарӣ дор. *Савдӣ*

БАРАД *ا. برد* жола, тағарг, яҳча.

То бувад лаълбор вақти суҳан,
Пораи оташе, ки бар барад аст. *Бадри Чочӣ*

БАРАКАТ *ا. برکت* 1. афзоиш, фаровонӣ, зиёдатӣ, ҷи-
ҳон фойдабахш, мазид.

Замини эшон аз хайр ва баракат холист.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. хубӣ, неки; неқбахтӣ; иқбол, саодат; шарофат.
Неъмат, гуянд, айни баракат аст,
Вале баракат дар ҳаракат аст.*

Яке аз вузурон маъзулуҷуда ба ҳалқан дарवेशон
ларомад ва баракати суҳбати эшон дар вай сироят
кард. *Савдӣ*

БАРАКОТ *ا. برکات* ҷ. баракат.

Ифозати интисоби муайян бояд сохт, то наشري
улум намоёндӯ баракоти он ... ба рузгори давлати
эшон расад. (2) *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

БАРАКОТУЛАРЗ *ا. برکات الارض* баракатҳои замин; маҷ.
наботот.

БАР

БАРАКОТУССАМОЪ بركات السماء баракоти осмон; маҷ.
борон, барф, борин, рашаҳоти абр, нур ба м. ин.

БАРАКӢ بركي *ниг. барай.*

БАРАНГЕХТАН برانگيختن 1. шӯрондан, ба шӯр овардан,
ба ҳаяҷон овардан; ба ҷӯш овардан; 2. нӯво кардан;
3. ба ҳуҷум бархезонидан; хуруҷ кунонидан.

Чу 3-ин гуна бисёр зорӣ намуд.
Сипахро барангехт бар сони дуд. *Фирдавӣ*

4. давидан, тез кардан; ба ҳаракат овардан (аспро).

Бирафту ба Раҳи андаровард пой,
Барангехт он пилпайкар зи чой. *Фирдавӣ*

Ҷаҳонҷӯй Бехзодӣ равшангуҳар

Барангехт Шабранг чун шерӣ нар. *Ҳоҷу*

Инон якриқобӣ барангехтад.

Дудада ба теғ андаровехтад. *Низомӣ*

5. дур кардан, берун рондан, аз ҷое хай кардан, аз
ҷой рондан.

Барангехтандам зи ҷои нишаст,

Ҷамеотхандаи маро баста даст. *Фирдавӣ*

Шахнаи васл, гу, ки хичроиро

Аз сарам як замон барангезад. *Ҳоҷонӣ*

6. ба вучуд овардан; барпо кардан, бино кардан,
сохтан.

Зи Ҳиндустон то ба ақсон Рум

Барангехт шахре ба ҳар марзу бум. *Низомӣ*

7. эҷод кардан; 8. баровардан, бардоштан.

Сипаҳ аз ду сӯ дар ҳам овехтад,

Яке гарди тира барангехтад. *Ҷақӣқӣ*

9. суҳан рондан, низоҳ кардан, гуфтан, фароҳам
гуфтан.

Аз ин шева суҳанҳое барангехт,

Ки бо ҷои он парирохӯро даровехт. *Низомӣ*

БАРАНДА برنده 1. сифати феълӣи замони ҳозираи бур-
дан; 2. роҳбар, раҳнамо.

Ба дар ин роҳ баранда даркор нест.

Аҳмади Дониш

3. киноя аз худо.

[Абӯзар] гуфт: Маро иҷозат деҳ, то ба ҷое ра-
вам. [Ҷӯмон] гуфт: Кучо шавӣ? Гуфт: Баранда
медонад! «*Таърихи Табарӣ*»

БАРАНДОЗ برانداز харҷ, хароҷот, сарф, маҳорич.

Ба андозае кун барандозӣ хеш,

Ки бошад миёна, на андак, на беш. *Низомӣ*

БАРАНДОХТАН برانداختن 1. берун андохтан, бароварда
партофтан.

Бар он буқъа к-ӯ борагӣ тохта

Замин ганҷи Қорун барандохтад. *Низомӣ*

2. дур кардан, дур андохтан.

Моҳи ман, парда барандохтаӣ, яъне чӣ?

Маст аз хона бирун тохтан, яъне чӣ? *Ҳофиз*

3. нест кардан, маҳв кардан, nobуд сохтан.

Барандоз беҳе, ки хор оварад,

Дарахте бипарвар, ки бор оварад. *Сатидӣ*

4. бекор кардан, соқит намудан.

[Ҳалокухон] бозе ки аз киштиҳо месатаданд

бибахшид ва он расм барандохт.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

5. андохтан; маҷ. нисор кардан.

Ба назми суҳай чун бипардохтам,

Гуҳарҳо ба доман барандохтам. *Шоҳин*

6. партофтан; пушондан.

Он на зулф аст, ки бар чеҳра барандохтаӣ,

Ту маро рӯзи сиёҳе ба сар андохтаӣ. *Шоҳин*

БАРАНДУДАН براندودن андова кардан, молидан; руймол
ва руйкаш кардан.

Ҷама ёли асп аз қарон то қарон,

Баравдуда мушқу маи заъфарон. *Фирдавӣ*

БАРАНҶАН|БАРАНҶИН برانجن *ниг. абранҷан.*

БАРАС a. برص касалие, ки дар пусти бадан аз пайдо
шудани доғҳои сафед ҳосил мешавад, пешӣ.

Фазл ибни Яхъёи Бармакиро бар сина қадре
барас падида омад. *Низомии Аруӣ*

БАРАСОТ|БАРСОТ x. برسات мавсими борон дар Ҳиндустон.

БАРАФКАНДАН|БАРАФГАНДАН|БАРФИКАНДАН

برافكندن|برافگندن|برفكندن партофтан, дур партофтан; ан-
дохтан, барандохтан, дур андохтан, афкандан.

Саҳарғаҳ ки заврақкаши офтоб

Зи соҳил барафқанд заврақ бар об... *Низомӣ*

Барфиқан ӯй шамъи ҳусну ӯй маҳи хубон, нисоб,

То ба сад меҳнат ниҳад бар пой ту сар офтоб. *Маҳфӣ*

гирех барафқандан бастан.

... Ки Баҳром пушид пинҳон зирех,

Барафқанд банди зирехро гирех. *Фирдавӣ*

БАРАФРОХТАН برافراختن баланд намудан, фароз кардан,
бардоштан, баланд бардоштан.

Фаррош сабуксайрон бод соябони абр дар фазон
хаво барафрохт. *Авфӣ*

Чун садои нафӣр ва наъри карраной ба гуш
расид, ... аламдорон аламҳоро барафрохтанд.

«*Ҷаҳнома*»

БАРАФРОШТАН برافراشتن *ниг. барафроштан.*

Ба номус бояд ҷаҳон доштан

Ва з-ин ҷост раъят барафроштан. *Низомӣ*

Ба нисоф гардан барафроштанд,

Ба таҳсини ӯ бонг бардоштад. *Ҷомӣ*

БАРАФРУХТАН برافروختن 1. даргирондан.

Оташи кайд барафрухтаанд,

Хирмани бас касол ки сӯхтаанд. *Ҷомӣ*

2. равшан кардан.

Соқӣ, ба нури бода барафруз ҷоми мо,

Мутриб, биғу, ки кори ҷаҳон шуд ба қони мо. *Ҳофиз*

Суҳан зоҳир қунада сӯзи низоҳро,

Зи шамъи дил барафрузад ҷаҳонро. *Ҳилоӣ*

БАРАФШОНДАН برافشاندن 1. рехтан, резондан, пошидан;

2. нисор кардан.

Ба шодӣ ҷама ҷон барафшондад,

Бар он паҳлавон офарин хондад. *Фирдавӣ*

3. тақон додан, ҷунбондан, ба ҳаракат овардан;
пароканда кардан; парешон кардан.

Сабо он зулфӣ пурхамро барафшонд,

Дили сад бедил аз хар ҳам фуру рехт. *Ҷомӣ*

БАРАШКОЛ *برشکال* *ниг.* баршакол.

БАРАХМАН/БАРХАМАН *برخمن* 1. ҳақим ва донишманди ҳиндӣ; пир ва муридди бутпарастон.

... Ки дониستم, ар зинда он барҳаман
Бимонад, кунад сайъ дар хуни ман. *Сайъдӣ*
Чу бардорад зи пешни руи авсон,
Ҳичоби моридаи дастӣ бараҳман... *Манучехрӣ*
Бараҳман шуд аз руи ман шармсор,
Ки шунъат бувад баҳъа бар рӯи кор. *Сайъдӣ*
Ҳеч дар мударӣ ҷаҳон чун у парирухсор нест,
Бараҳманро бехтар аз ғесуи у зуннор нест.

Туграл

2. асизода ва наҷибӣ ҳиндувои.

БАРАҲНА *برهنة* 1. луч, урьёб.

Дар роҳ дуддон уро бараҳна кардаанд. *Авфӣ*
2. *мач.* ошкор, рӯйкушода, падидор, зоҳир, фош.
Касе к-у бараҳна кунад рози дуст.
Раво бошад, ар бардарониш пӯст.

Абушахури Баалӣ

Фирисгода чун посух овард боз,
Бараҳна шуд он рӯйпӯшида роз. *Фирдавсӣ*

БАРАҲНАПО(И) *برهنة پاي* 1. пойлуд, побараҳна.

Осудагӣ дар бало? кӣ гӯяд?
Бар хор бараҳнапо напӯяд. *Шоҳин*

2. *мач.* фақир, гадо, бечора, камбағал.

Дар ин ҷаман сари сабз он бараҳнапо дорад,
Ки чор мавсиму чун сарв як қабо дорад. *Соиб*

БАРАҲНАТ *برهنة تن* танлуд, танбараҳна.

Риёзаткашӣ, ҷоми пушии биниш,
Бараҳнатанӣ, далқӣ шамъӣ бишӯш! *Хочу*

БАРБАСТ *بريست*: барбаст қардан ба ҳам бастан, пайвастан, банд қардан.

Фармуд, то он ҳамаро барбаст қарданд ва деворҳои баланд бар у заданд. *«Тағрихи Наршахӣ»*

БАРБАСТА *بريسته* 1. бандшуда, басташуда.

Имрӯз баски рехтай хуни булбулон,
Барбаста шуд ба халқ раҳи кучабоғҳо. *Сайидо*
2. аз тараққӣ монда; аз робитаву муносибатҳо маҳрумшуда.

Мулки барбаста ҷунон бошад заиф,
Мулки барруста ҷунин бошад шариф. *Румӣ*

БАРБАСТАН *بريستن* 1. ба ҳам бастан, пайвастан.

Ба як даст барбаста шеру паланг

Ба дастӣ дигар жандапилони ҷанг. *Фирдавсӣ*

2. пешӣ ҷизеро ғирифтани, банд қардан.

Бисёрад аз он бум ҷандон сипоҳ,
Ки бар муру бар нашта барбаст роҳ. *Фирдавсӣ*

3. бастан, пушидан.

Гавҳари ман дар таҳн гарди ҳасодай шуд ятим,
Вақти он омад, ки барбастанд дукони хештан. *Сайидо*

4. задан; навохтан.

Бизад нон руинуи барбаст кӯс.

Бисёроғ лашкар чу ҷашми арус. *Фирдавсӣ*

БАРБАТ *ю.-а. برط* асбоби қадимии удмонанди мусиқӣ, ки ҳашт тор дорад.

Чомаю бутею барбате бар лаби кишт,
Ин ҳар се маро нақду туро насъа бичишт.

Ҳайём

◇ **барбати Исо** а) барбате, ки уро Исо-пайғамбар менавохтааст; б) барбати исодан, барбате, ки оҳанги он ба ғоят рӯҳбахш аст.

Барбати Исову фаршхон ғаводӣ,
Чангу мудар, ниру нон чобуки ҷонон. *Рудакӣ*

БАРБАТЗАН *بربط زن* касе, ки барбат мезанад, барбатнавоз.

Аз навои чангу барбат базми ту хоӣ мабод,
То хурӯши чангу созу гулгули барбатзаи аст. *Мушзӣ*

БАРБАТСАРОЙ *بربط سراي* барбатнавозия сароянда, сароянда ба оҳангу нағман барбат, барбаты.

Чумла муснқор 3-ин барбатсароӣ,
Лаҳнаи довуиди эшон ҷонфизоӣ. *Аттор*

БАРБОД *برباد* зоеъ, талаф(шуда), маъдум.

Як дам аз умри ғиромӣ нагузашт,
К-он ҳама зоеу барбод набуд. *Хисрави Деҳлавӣ*
Аз ман акнун таман сабуру дилу хуш мадор,
К-он таҳаммул ки ту дидӣ ҳама барбод омад.

Ҳофиз

барбод гаштан *ниг.* барбод шудан; барбод додан зоеъ гардонидан, талаф гардонидан, нобуд қардан, аз миён бурдан.

Чашмони сиёҳи у ба як ноз,

Доданд ҳазор фитна барбод. *Исмаи*

барбод рафтани талаф шудан, зоеъ гаштан.

Исмаи, шароб нӯш, ки барбод меравад
Садсола нозу неъматӣ дунё ба ним дам. *Исмаи*
барбод шудан (*я* гаштан) талаф гардидан, нобуд гаштан, зоеъ шудан.

Зи ногահ баромад яке бодӣ сахт,
Ҳам он мева барбод шуд, ҳам дарахт. *Ҷомӣ*
Гар аз гуфтори Ширин мурд Фарҳод,
Аз у сад ҷони ширин гашт барҳод.

Хисрави Деҳлавӣ

БАРБУРДАН *بربردن* боло қардан, боло бардоштан.

Пулқак дидам ба ҳаволи(и) Сараҳс
Бонгак барбурда ба абр-андаро. *Рудакӣ*

БАРГ *برگ* 1. узви физоғирӣ аз ҳаво ва мубодилан бухор дар растаниҳо ба шакли сафҳан сабан тунук.

Дилҳон мо чу барги ҳазон рехтӣ ба хок,
Эй наваҳор, сарви ҳиромони кистӣ? *Сайидо*

2. варақи гул.

Дар суҳан пинҳон шудам чун бун гул дар барги гул,
Майлӣ диҳан ҳар кӣ дорад, дар суҳан бинад маро. *Махфӣ*

Ба по кафшаш зи барги гул маҳинтар.
Кафш аз барги гул ҳам нозанинтар. *Ҳоҷик*

3. ҳосила, самар.

Чу худ хурдаи барги пешиниғанон
Дарахте насояндагонро нишон. *Шоҳин*

баргу бар баргу бор, барг ва мевани дарахт.

Афзу хашмаш бару баргест хуш талх, валеқ
Хушию талҳӣ ҳама баргу бар омехтаанд. *Ҳоҷонӣ*

◇ **барги аргавонӣ** *киноя* аз рухсори сурх.

БАР

Хазони ҳаҷр барги арғавонӣ
Бадал кардаш ба рағи заъфаронӣ. *Бадри*
барги бед (*ичинчин баргбед*) навъе аз пайкон ва хан-
ҷар, ки ба шакли барги бед созанд.

Бадӣ гар худ будӣ деви сафед,
Ба пешӣ барги бедаш барги беде. *Низомӣ*
барги гул а) *кинол аз лаби маъшуқа*.
Аз забонат мерасад ҳар лаҳза озоре маро,
Меҳалад ҳар дам ба дил 3-он барги гул хоре маро. *Фузӯлӣ*

б) *кинол аз рӯи маъшуқа*.
Барги гулро додӣ аз гулгуна зеб,
То бад-он рангаш зи дил бурдӣ шиқеб. *Ҷомӣ*

барги ёсмин *кинол аз рӯи маъбуба*.
Тоқат надошт он кас аз нозуки нафасро,
Эй бод, тунд мағзар аз барги ёсминаш.

Хисравӣ Деҳлавӣ
барги қозаруӣ аниси даштӣ; **барги қох** *кинол аз миқ-
дори ниҳоят ками қизе, нисбатӣ ташбеҳӣ бо чизе
андак*.

Дар пушти ман ниҳанд агар кӯхи Қофро,
Монанди барги қох наёяд маро гарон. *Сайидо*
барги най харбузан ҳуб.

БАРГ II برگ I. зодӣ роҳ, захираи роҳ, тушан сафар.

Роҳи ту дур омаду манзил дароз,
Барги роҳу тушан манзил бисоз. *Низомӣ*
барги сахтӣ захира ва таъминоти рӯзон тангӣ, мо-
зодае барон рӯзон бенавоӣ ва ноёбӣ; **барги сахтӣ**
ниҳодан барон рӯзон сахт чиз захира кардан.

Ба духтар чӣ хуш гуфт бошӣ деҳ,
Ки рӯзи наво барги сахтӣ бинех! *Савдӣ*
барги зод зодӣ роҳила, созу сомони роҳ, тушаю за-
хираи роҳ, асбоби сафар.

Дар ин раҳ чу бардоштам баргу зод,
Сабури қунам, то барояд мурод. *Низомӣ*
барги роҳ бастан омодаи сафар гаштан, ба сафар
тайёри дидан.

Не тоқати дар ватан ништастан,
Не қуввати барги роҳ бастан. *Шоҳин*
2. соз, сомон, асбоб; лавозим.

Туфайли сӯхбати ёр асту нуқлу бодаву ҷом
Чу барги айш бисозӣ нахуст ёр талаб. *Ҷомӣ*

барги созу тараб лавозимоти айшу хушӣ, асбоби
оронӣ ва зебу зинати сӯхбат.

Ҳама ҷо аз табиати озод
Барги созу тараб қуям ёқод. *Бедил*
баргу наво асбоби сомон, баҳраву самар, моаш, риз-
ку рӯзӣ; молу давлат.

Гуфт: Чун бошад гадо он, к-аз қулоҳаш тукмае
Сад чу моро рӯзо, бал солҳо баргу наво! *Анварӣ*

3. қувват, тоб, таъвоӣ, тоқат.
Ҷунон қарашмаи соқӣ дилам зи даст бибурд,
Ки бо каси дигарам нест барги гуфтушунд. *Ҳофиз*

Не барги шиқоят аз ту гуфтан дорам,
Не тоқати дарди дил нуқуфтан дорам. *Ҳофиз*
Заҳири Форӣбӣ

4. қасд, ният.
Қи барги ҳар ғаме дорам дар ин роҳ,
Надорам барги нохушнудӣи шох. *Низомӣ*

барги иқомат сохтан муқим гаштан, истиқомат на-
мудан.

Ин ҷо барги иқомат бисозӣ ва аҳлу фарзандро
Бад-ин манзил нақл кунӣ. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

БАРГАШТА برگشته 1. баргардида, пасгардида; 2. рӯй-
тофта, рӯйгардониди; маҷ. нозогор.

Ох аз ин рӯзгори баргашта,
Ки зи ман лаҳза-лаҳза баргардад. *Ҳилолӣ*

БАРГАШТАЛАЙЕМ برگشته ایام *ниг. баргаштабахт*.

БАРГАШТААХТАР برگشته اختر *ниг. баргаштабахт*.

БАРГАШТАБАХТ برگشته بخت 1. бадбахт, бетолер, аз
нашъунамон зиндагӣ бебаҳра ва бенасибмонда, вожгу-
набахт; ба фалокат ва нахсият гирифтورشуда; 2. ноумед,
маҳрум аз хушӣ ва некухон ҳаёт; 3. маҷ. шикастхӯр-
да, мағлуб.

На танҳо манат гуфтам, эй шаҳриёр,
Ки баргаштабахтиву бадрузгор. *Савдӣ*

БАРГАШТАДАВЛАТ برگشته دولت *ниг. баргаштабахт*.

Чу баргаштадавлат маломат шунд,
Сарангушти ҳасрат ба дандон газид. (I) *Савдӣ*

БАРГАШТАМИЖГОН برگشته میگان касе, ки мижгон-
хонаш аз расой хамшуда бошад; *кинол аз маъбубае, ки
мижгонхон баргаштан зебо дорад*.

Гарчи умеди сафар бо лашкари баргашта нест,
Мекунад сайди дил он баргаштамижгон бештар. *Соиб*

БАРГАШТАН برگشتن 1. бозгаштан, бозгашт кардан.

Ба сад уммед ҳар дам гирди он девору дар гардам,
Басе уммедворам, оҳ, гар навмед баргардам. *Ҳилолӣ*

2. рӯ тофтан, рӯ гардондан аз касе ва ҷизе.

Ба қавли душмаион баргаштӣ аз дуст,
Нагардад ҳеҷ кас бо дуст душман. *Ҳофиз*
Бар онам, к-аз ту ҳаргиз барнагардам,
Ба гирди дилбари дигар нагардам. *Анварӣ*

БАРГБЕД برگ بید *ниг. барг I (барги бед)*.

БАРГИРИФТАН برگرفتن 1. гирифтан; 2. бардоштан, боло
бардоштан, бардошта гирифтан, гирифта бурдан.

Об бар рӯи замин ҷамъ шуд ва киштиро аз ҷой
баргирӣфт. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

Сутуни оҳанин, ки ба бист мард баргирӣфтандӣ,
бар пушти у наҳоданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

3. бартараф кардан, рафъ намудан; дур кардан, дур
гирӣфтан, қандан.
Дида аз дилдори хубон баргирӣфтан мушқил аст,
Ҳар ки моро ин насиҳат мекунад, беҳосил аст. *Савдӣ*

4. қабул кардан, пазируфтан.

Ин тӯҳфа ба ёдгор баргир,
Сармоян сад баҳор баргир. *Файзӣ*

5. ба эътибор гирифтан.

Ёр моро ба ҳеҷ барнагирифт,
В-он чӣ гуфтем, ҳеҷ дарнагирифт. *Анварӣ*

6. сар кардан, шуруъ намудан, оғоз кардан.

Таҳамтан мар-онро ба бар дарғирифт,
Бизад руд, ғуфторҳо барғирифт. *Фирдавси*
Бинишастю ғиръа барғирифт,
Фаръёду фиғон зи сар ғирифт. *Ҳилоли*

БАРҒИСТОН برگستان бустон, бог.

Наргис чашми бутон раҳ мезанад,
Оби он наргис зи барғистонӣ кист?

Шамси Табрезӣ

БАРҒОШТАН برگشتن баргардондан.

Чу Судобаро рӯй барғоштанд,
Шабистон ҳама наъра бардоштанд. *Фирдавси*

БАРҒРЕЗ برگريز ҳазон, фасли тирамоҳ, мавсими ҳазон.

Ситеза мақун 3-он ки боди ситез
Қунад боғи инсофро барғрез. «*Ахлоқи Муҳсинӣ*»
Аз резеше, ки қард дар айёми наваҳор,
Дар барғрез шох ба васли самар расад. *Сойб*

✦ **хангоми барғрезӣ ҳаёт киноя** аз мавсими пири,
фасли ҳазони умр.

Хангоми барғрезӣ ҳаётам шуду ҳануз
3-он наваҳори ҳусн сабобе намерасад.

Хисрави Деҳлави

БАРҒУЗАШТАН برگزشتن 1. гузаштан, гузашта рафтан.

} Дӯш боз омад ҳаёлати пешӣ ман,
Ҳоли ман чун дид, аз ман барғузашт. *Анаварӣ*
2. боло гузаштан, боло шудан аз ҷизе, баланд гузаш-
тан аз ҷизе.

Рояти ҳусни ту аз маҳ барғузашт,
Бо ман ин ҷаври ту аз ҳаҷд дарғузашт. *Анаварӣ*

БАРҒУЗИДА برگزيده интиҳобшуда, писандида, афзал до- ништашуда.

... аз фузалои замон ва аз барғузидагонии дав-
роии худ мебошад. «*Таърихи Сайидроҷӣ*»

БАРҒУЗИДАН برگزيدن писандидан, интиҳоб кардан,

иктиёр намудан, бартар шумурдан, тарҷеҳ додан; қабул
кардан.

Рақам бар худ ба нодонӣ қашяйд,
Ки нодоро ба суҳбат барғузида. *Саъдӣ*
Уро ба дӯстӣ барғузида. *Аҳмади Дониш*

Ва сустихон иборатро низ дар ин мақом ба салди
маҳкамӣ бинои фитрат барғузида (аст). *Бедил*

БАРҒУМОШТАН برگماشتن маъмур кардан, вақил кардан, таъин кардан.

Зи дил домани ҳафт кишвар гузошт,
Ба ҳар кишваре нонбе барғумошт. *Низомӣ*
Чу мушриф ду даст аз амонат бидошт,
Биёбод бар ӯ нозире барғумошт. *Саъдӣ*
чашм барғумоштан чашм нигарон кардан, нигарис-
тан; назари диққат додан.

Сиевуш чу чашм аидаке барғумошт,
Аз эшон яке чашм а-ӯ барнадошт. *Фирдавси*

БАРҒУСТУВОН برگستان 1. пушнии зирехдори ҷангва- рон; 2. болопуши зирехдор барои муҳофизати асп дар рузи ҷанг.

Шуданд оҳанинҷам пиру ҷавон,
Фикандана бар асп барғустувон. *Ҳотифӣ*

БАРҒУСТУВОНВАР برگستانوار 1. асп зирехпӯш; 2. до- рон аспӣ зирехпӯш.

Сипоҳаш фузун шуд зи сесад ҳазор
Зирехдору барғустувонвар савор. *Фирдавси*

БАРҒУФТАН برگفتن 1. гуфтан, гуфта додан, баён кар- дан.

Қиро дар шаҳр барғуям ғами дил?
Қӣ омад дар ду олам маҳрами дил? *Анаварӣ*
Барғуй, ки ин ҷӣ рӯзгор аст?
В-ин қор ки меқунӣ, ҷӣ қор аст? *Шоҳин*

2. аз ёд гуфтан.

Вақте дар сафари Ҳинҷоз тоифаи ҷазопони соҳиб-
дил ... байте муҳаққиқона барғуфтанд. *Саъдӣ*

бард برد асоси замонӣ ҳозираи бардиан.

БАРДА برد сармо, хунуки, сардӣ.

Қард чуи рақибат, теғ бастӣ бар қамар,
Баста гардад об, ҳар гоҳе ки тундӣ қард бард. *Восифӣ*

Худро аз осеби ҳарру бард эмин дорад.

Аҳмади Дониш

барди аҷуз (инҷунин бардулаҷуз) хунуқӣ, сармон
ҳафт рӯзи зимистон, яъне се рӯзи охири баҳманмоҳ
(январ) ва чор рӯзи аввали исфандмоҳ (феврал)
ё аз 18-ум то 24-уми моҳи хут (6—13 март).

Ҳамчунон аз ниҳеби барди аҷуз
Тифл нохурда шири доя ҳануз. *Саъдӣ*

БАРДА برده 1. бандӣ, аспр.

[Убайдуллоҳ Зисӣ] мол бигирифт ва бозгашт ва
он ҳаҷор ҳазор барда бо ҳештан бурд.

«Таърихи Наршахӣ»

2. банда, ғулом; ҷурӣ, қанзақ.

Ҳар аҳаде аз оҳодунносо молики дувисту сӣ бар-
да шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

БАРДАВОМ بردوام доим, ҳамеша, пайваста, давомнок; беист, пай дар пай.

БАРДАМИДАН بردميدين 1. сабзида баромадан, дамида баромадан, сабзидан; рӯидан, рустан, нумӯ кардан.

Монанди об дар гулу райҳон равон шудем,
То аз замини таппа эн мо бардамад гиле(х).
Шамси Табрезӣ

Қош аз пан сад ҳазор сол аз дили хок
Чун сабза умеди бардаמידан будӣ. *Ҳайём*

2. зоҳир гардиан, намудор шудан, пайдо шудан, ба вуҷуд омадан; баромадан.

Субӯ омаду саҳифаи маскул барқашил,
В-аз осмон шамомаи кофур бардаמיד.

Шамси Табрезӣ

3. варам кардан, пурбод гардиан, дамида баланд шудан.

Дар арзи роҳ сармо бинии элҷиро бардошт, ки
ҳамчу қуза бардаמיד ва менотид. *Аҳмади Дониш*
4. ба шур омадан, ба ҳаяҷон омадан, ба истироҳт ома-
дан; музтариб шудан.

Чу Судоба рӯи Сиевуш бидид,
Пурандеша гашту дилаш бардаמיד. *Фирдавси*

БАРДАМОНДАН بردماندن дамонида; ҷанг бардамондан

а) ҷиддан ё бо ҳашм нитҳо қардан; б) чашм дӯхтан бо
ҳирс ва тамаъ.

Гурсина рӯбоҳ шуд то он табир,
Чашм эн ӯ бардамонда хир-хир. *Рудақӣ*

БАРДАРИДАН بردارين даридан, пора кардан, чок кардан.

Фасли хазон чу андалеб вомонад аз суҳан,
Гулҳои боғ бардаранд гулгунақобо ба тан.

Қошиқи Хучандӣ

БАРДАФУРӮШ برده فروش фурушандаи ғулому аспир, ғуломфуруш.

То яке рӯз марди бардафуруш
Бардаи шохро расонад ба ғуш. *Низомӣ*

БАРДИДАН برديدن гуректан; баргардидаи, барғанштан.

Аз раҳ наравам, то-м нагуянд ба роҳ ой,
Бар раҳ наравам, то-м нагуянд зи раҳ бард.

Оғочӣ

Ҳиммат сабуқ мадор, ки бо ҳиммати шигарф
Човуши подшоҳ наронад, ки бард-бард!

Шамси Табрезӣ

БАРДОДАН بردادن 1. додан, супоридан.

Аз ин ишқи ҷигархора чӣ дорам чашми беҳбудӣ,
Ки бардода ба боди нести чун ман ҳазоронро.

Ҷомӣ

2. пардохтан; ба сар бурдан, гузаронидан; машғул шудан.

Пеш аз ин умре ба ёди ишқи ӯ бардолаам,
Боз гаштам ошиқи дидори ӯ, тадбир чист? *Анварӣ*

бардор بردار *ассоси замони ҳозираи бардоштан.*

БАРДОР بردار мевадор, босамар.

Дарахти бардор мабуред. *Авфӣ*

БАРДОШТАН برداشتن 1. боло кардан, баланд кардан.

Чу бардошт парда зи дар ҳербад,
Сипёуш ҳамебуд тарсон зи бад. *Фирдавӣ*

2. барпо кардан, сохтан, бино кардан.

Дидам... сахне рафеъ ва иморате олия аз ат-роф бардошта, музайян ва зарандуд.

Аҳмади Дониш

3. аз ҷо ҷунбондан, ба по ҳезондан.

Ӯ иҷобат кард на лашкар бардошт ва бирафт
то ба деҳан Наршах. *«Таърихи Наршах»*

4. гирифтан.

Овард, ба назди Қайс битозошт,
Қайсаи ба ҳазор буса бардошт. *Шоҳин*

5. нест кардан, аз байн бурдан; куштан.

Ваъда кард, ки уро бардорад ё ба тоат оварад.

«Маҷмаъ-ул-ансоби»

Ёри мо дил зи дӯстон бардошт,
Меҳри дериња аз мӣён бардошт. *Хисрави Деҳлавӣ*

6. задан; офат расонидан.

Воқеан дар ари раҳ сармо бинии элҷиро бар-дошт, ки ҳамчу куза бардамид ва менолид.

Аҳмади Дониш

БАРДУЛАЧӮЗ a. بردالچوز *ниг. бард (бардан ачуз).*

Офтоби ман аз ҳамал чу? кушод,
Кӣ зи бардулачӯз орад ёд? *Низомӣ*

БАРДӮХТАН بردوختن 1. дӯхтан, баҳъя кардан, васла кардан.

Зи ганҷаш замин киса бардӯхта,
Саман симу хайри зар андӯхта. *Низомӣ*

2. бастан, ба рӯй бастан.

Тавонам дари зӯҳд бардӯхтан,
Ба базм омадан, маҷлис афрӯхтан. *Низомӣ*
... Қ-он чашми сибҳи ғитаангез
Бардӯхтай ба новакӣ тез. *Шоҳин*

БАРЕЗАН بريزن *ниг. баречан.*

БАРЕШИМ بريشم 1. *ниг. абрешим 1.*

Ба ҳама шаҳр буд аз ӯву аз ин,
Дар барешим чу кирми пилла замин. *Унсурӣ*
2. тори асбобҳои мусиқӣ.

БАРЕШИМНАВОЗ بريشم نواز созанда, мутриб, торнавоз.

Барешимнавозони сунҷидисурӯд
Ба гардун бароварда овози рӯд. *Низомӣ*

БАРЕЧАН||**БАРЕЗАН** بريزن|| *бизан* танур, танӯри заминӣ.

Зан баррақабон дар барезан мепухт,
Худ соҳиби тӯй рӯ чу нон меафрӯхт.*

БАРЗАГАР||**БАРЗГАР** برزگر деҳқон, донпош, ғаллакор, кашовар, зироаткор.

Мир ҳама гандуми деҳқон хӯрал,
Барзагар аз қурси ҷавин нағзарад. *Носири Хисрав*
Ҳаббоз аз барои барзагар нон пазад на барзагар
барои ӯ кишт намояд. *«Ахлоқи Ҷалолий»*

БАРЗАГАР||**БАРЗАГАР** برزگر *деҳқонӣ, кашоварӣ.*

На ту аз ҷадди худ бузургтарӣ,
Ки нашуд мунғайл зи барзагарӣ. *Бедил*

БАРЗӮД برزذن 1. *ниг. задан 1;* 2. ба мусодима овардан, садама додан.

Чун қадам аз хок фаротар залам,
Боди ҳаворо ба ҳаво барзадам. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. ба тан кашидан, пушидан; пушондан.

Зи боди сарди ҳасудат сипехри гармдимоғ
Ба зери ҷуббаи мақсура пуштин барзад.

Заҳири Форёбӣ

4. баровардан.

Рӯй бар девори ғам шабҳо ба сар бурдан чӣ суд,
Гар на он маҳ барзазад як шаб сар аз девори мо.

Ҷомӣ

5. баланд шудан, намудор шудан, зоҳир гардидан, падидор шудан.

Мушқил, ки равад доғат ҳаргиз зи дили чокам,
То лола магар рӯзе сар барзазад аз хокам.

Ҳилолӣ

барзан برزن *ассоси замони ҳозираи барзадан.*

БАРЗАН برزن 1. маҳалла, кӯчаву кӯй; қисме аз шаҳр; майдони идғоҳи шаҳр.

Омад ин навбахори тавбашикан,
Парниён гашт боғу барзану кӯй. *Рудакӣ*

2. ҳавлӣ, хона, маскан.

Ҷаҳон шуд пур аз шодино хоста,
Дару бомӣ хар барзан ораста. *Фирдавӣ*

БАРЗАХ a. برزخ 1. ҷизе, ки дар миёни ду ҷизӣ ба ҳам муқобил воқеъ бошад, миёни ду ҷизӣ зидди якдигар.

Ҳар кучо обу оташе пайдост,
Барзаҳаш, чун назар кунанд, ҳавост. *Бедил*

2. гардана, гарданаи миёни ду баҳр; қатъан борики миёни ду дарё.

БАРЗГАР بزرگەر ниг. барзагар.

БАРЗГАРИ بزرگري ниг. барзагарӣ.

БАРЗИН برزين 1. номн оташкадае 'будааст, ки Озарбарзин низ мегуянд.

Шабн тор ҷўяндан кин манам,
Ҳамон оташи тези Барзин манам. *Фирдавсӣ*

2. номн чандин қахрамон аз «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ.

БАРИД I а. برید қосид, пайк, номерасон, номабар, чопар.

Ниншони ёри сафаркарда аз кӣ пурсам боз,
Кӣ ҳар чӣ гуфт барида сабо, парешон гуфт.

Ҳофиз

Барида умед ба истиқболн ҷамолн Юсуф фиристод.
«*Раазат-ус-сафо*»

◇ **бариди фалак киноя аз** Моҳ ва сайёран Зухал.

БАРИД II برید воҳиди тўл дар қадим, ду фарсаҳ.

БАРИН I برين баланд, боло; баландтарин, болотарин; олитарин.

Бад-ин дам нургуҳар рӯи замин аст,
Бад-ин дам тозатар ҷархи барин аст.

Бадири Қашмирӣ

◇ **фирдавси барин киноя аз** бихишт.

Носиҳо, даъват мақун моро ба фирдавси барин,
Қ-остонн ҳиммати соҳибдилон болотар аст.

Қамоли Хучандӣ

хулди барин ниг. фирдавси барин.

БАРИН II برين монанди ... мисли ...

То нисҳо аз чехра андозн чу гул, дар пой ту
Мекунам фарёд ҳар шаб то сахар булбул барин.

Шоҳин

БАРИСТОДАН بریستان қонм шудан, устуворӣ намудан, саҳт истодан.

Қонм ду дастн хеш «алиф-лом» он нигор
Бар ҳидмати падар эн барн дар баристод.

Зоирн Хучандӣ

Абубакр ба қорн муртадон баристод.

«Маҷмаъ-ул-ансоби»

БАРИЯТ а. بریت махлук; халқ, мардум.

БАРИҚ а. بریق дурахшон, тобон.

Захми тире санғхон манҷаниқ
Теғаҳо барқард чун барқи барӣқ. *Румӣ*

БАРКАНДАН برکندن 1. қандан; ғусистан; ренакан қардан.

Дарахти дустӣ биншон, кӣ қонн дил ба бор орад,
Нисҳои душманӣ баркан, кӣ ранҷи бешумор орад.

Ҳофиз

2. бозғирфтан, руёндан, ситондан.

Биёянд он ганҷдон бишкананд
В-аз он ганҷ поранҷи худ баркананд. *Низомӣ*

3. маҷ. хароб қардан, нобуд қардан; аз байн бурдан, аз буну бунёд нест қардан.

Тадбирн он қард, кӣ... малики Аҷамро аз Ма-
донн барқанд. «*Таърихи Табарӣ*»

4. задан; нақш барқандан нақш задан, нақш шинон-
дан.

Рофил аз он кӣ нақш бар ин сикка барқананд
Чун нақши сикка дар талаби симу дирхаме.

Шоҳин

БАРКАРДАН برکردن 1. бардоштан, боло бардоштан;

2. баровардан, берун баровардан, ба боло баровардан.

Ишқ дурдонасту ман ғаввосу дарёё майқада,
Сар фуру бурдам дар он чо, то кучо сар барқунам.

Ҳофиз

Даст барқарда ба шўҳи аз ҷайб,
Чодар афганда эн шангӣ бар душ. *Анварӣ*

3. равлан қардан, афрухтан.

Хирадро ту равлан ба сар қардаи,
Чароғи ҳидоят ту барқардаи. *Низомӣ*
Ситоран шаби ҳичрон намефишонад нур,
Ба боми қаср барову чароғи маҳ барқун. *Ҳофиз*

БАРКАШИДАН برکشیدن 1. баланд қардан, боло қардан;

баланд қашидан; 2. боло бардоштан, баланд қардонидан
(дар мартаба ва рутба).

Махлури барқашид ва ба тарбияту илоят махсус
қардонид. *Афӣф*

Бухоро ба рӯн тамомати умаро барқашидан ва
мамолиқро дар қабзаи тасарруфи у ниҳодам.

«Ҷомеъ-ул-таворих»

3. қашидан баровардан, берун қардан.

Чунон чун бибояд, бисозам тамои,
Ту теги суҳан бармақаш аз наём. *Фирдавсӣ*

Барқаш, эй суфӣ, эн сар ин хирқан солусро
Чоми май бистону бишкан шишаи номусро. *Ҷомӣ*

4. пушидан, пушондан; бастан.

Мардуми он дӣёр дар муҳолафати у иттифоқ
намуда, дарвозаҳо барқашиданд. «*Раазат-ус-сафо*»

5. маҷ. фишурда қашидан, фишурда берун овардан.
Шираи ҷонқон ширин барқашиданд аз нисхон
В-ни тани ширин аз он ширини ҷон рехтанд.

Хисравн Деҳлавӣ

6. тарҳи ҷизеро қашидан; маҷ. сохтан.

Аз кафи обе бинягорад замин,
Барқашад аз дуди муаллақ само. *Шамси Табрёзӣ*

7. сурудан, нағмасарои қардан; навохтан.

Ғаҳ ба бустон-андарун «Бустони Ширин» барқашад,
Ғаҳ ба боғ-андар ҳаме «Боғи Снёушон» занад.

Рашидн Самарқандӣ

8. барқаш қардан ба тарозу, вазн қардан; баробар

намудан.

Якшаба он ранҷ кӣ модар қашид,
Бо ду ҷахонаш натавон барқашид.

Хисравн Деҳлавӣ

◇ **саф барқашидан** саф оростан, тартиб ва низои

додан ба лашкар.

Чун [Убайдуллоҳ Знёд] ба шаҳри Бухоро расид,
сафҳо барқашид ва манҷаниқҳо рост қард.

«Таърихи Наршахӣ»

БАРКУШОДАН برکشادن 1. қушодан; боз қардан, во қар-

дан.

Чаро гуфтам ба шаҳр-андар наёи,
Кӣ боре баде аз дил барқушой. *Сатидӣ*

Биё, эй туро дил ба ҳикмат гарав,
Даме барқушо гушн ҳикматшунав. *Ҷомӣ*

2. ошқор қардан, баён қардан.

Бигуфт он кӣ бо вай шаҳаншоҳ гуфт,
Ҳама розо барқушод аз нухуфт. *Фирдавсӣ*

БАРЛОС *т.-м.* برلاس номи яке аз қабилаҳои туркизабон.

Зи барлосу арлос беш аз шумор,
Намуданд чандин ясол аз ясор. *Ҳотиғӣ*

БАРМ برم кӯлча, оби кӯле, ки аз борон пайдо шудааст.

Чун тани худ ба барм пок бишуст,
Аз масомаш тамои дӯлуъ руст. *Шаҳиди Балхӣ*

БАРМАКӢ برمكى 1. авлоди Чаъфари Бармак, ки аз Балх буда, аксарашон дар асри VIII вазир халифаҳои араб шуда буданд; 2. маҷ. саҳй, наҷиб; шучоъ, далер.

БАРМАЛО برملا ошкоро, намудор; бепарда, руйроост.

Ҳасмин каждӯм батар аз аждаҳост,
К-он зи ту пинҳон бувад, ин бармалост. *Низомӣ*
бармало афтодан ошкор шудан.

Чавоби мухтасар навишт, ки агар бармало афтод, фитна набошад. *Сатди*

БАРМАХИДАН برمخيدن оқ шудан; нофармонӣ кардан, ося шудан, аз фармон сар кашидан.

Мар-уро яке бармахида писар
Зи меҳри ҷаҳон бар падар кинавар.

Абӯшақури Балхӣ

БАРМОЛИДАН برماليدن 1. молидан; молида хурондан, молида ҷаббондан.

... Ки ибро ба андомҳо барбимол,
Суруни миёну бару пушту ёл. *Фирдавӣ*

2. барзадан, боло кардани остин ва эзорпоча.

Ҷолиш аст ин, лут хурдан нест ин,
То ту бармоӣ ба хурдан остин. *Румӣ*

БАРНАВИШТАН||**БАРНАБИШТАН** برنويشتن||برنبيشتن 1. навиштан; 2. омода шудан ба коре; **остин барнабиштан** остин барзада ба коре омода шудан.

Нахустин касс, к-у бияфканд кпп,
Ба хун рехтаи барнабишт остин. *Фирдавӣ*

3. фаромӯш кардан; тарк кардан.

Кунун барнавишти раҳи эзада,
Ба кажҷи кашидӣву роҳи бадӣ. *Фирдавӣ*

4. тасвир кардан; тарҳ афкандан.

Нуии абру, соди ҷашму ҷим гуш
Барнавишти фитнан сад ақлу хуш. *Румӣ*

БАРНИГОРИДАН برنگاريدن нитгоридан, навиштан; расм кашидан, нақш кардан; тасвир намудан.

Ман аз васлат фуқоъ то кай кӯпоям,
Чу ту номам ба ях барменигорӣ. *Анварӣ*

барнишаст برنشت *ассоси замони гузаштаи барнишастан.*

БАРНИШАСТ برنشت саворӣ, саворагӣ; савора будан (махсусан барон ҷанг).

Ҳақи баам дарёе ду дастӣ ман аст,
Дами оташ аз барнишастӣ ман аст. *Фирдавӣ*

БАРНИШАСТАН برنشتان 1. нишастан.

Дар доира давр барнишастанд,
Рух дар руҳи ақлӣгар нишастанд. *Хилоӣ*

2. савор шудан ба асп.

Алӣ бини Суруш ҳабар ёфт, зуд барнишаст ва
сипохро силоҳ дод ва пидедаговро пеш фиришод.
«Таврихи Наршахӣ»

Таблҳо фуру кӯфтанд ва лашкарҳо барнишастанд. *Авфӣ*

БАРНИШОНДАН برنشاندن 1. шинондан, нишондан; 2. савор кардан.

Шунида ба пеш Манучехршоҳ,
Бигуфтанд, то барнишонад сипох. *Фирдавӣ*

БАРНИҲОДАН برنهادن 1. ниҳодан, гузоштани ҷизе ба болои ҷизе.

В-он софие, ки чун ба кафи даст барниҳӣ,
Қаф аз қадах надонию не аз қадах набиз. *Кисой*

2. ба қароре омадан, азм кардан, тасмим гирифтан.

Ба он барниҳоданд як сар суҳан,
Қи дар дил надоранд кини қудан. *Фирдавӣ*

БАРНО برنا ҷавон, навҷавон; **барнову пир** хурду қалон, ҷавону пир; *маҷ. ҳама.*

Шаб нест, к-аз ту бар сари ҳар кӯ нафир нест
В-андешан ту дар дили барнову пир нест.

Ҳисравӣ Деҳлавӣ

БАРНОДИЛ برنادل 1. пире, ки рӯҳан ҷавон аст; 2. бетарбия, корноозмуда.

Падар пирасар шул, ту барнодилӣ,
Зи бедор пирон чаро бигили? *Фирдавӣ*

БАРНОПЕША برنپيشه ҷавоннамо, ҷавонфел, ҷавонкирдор.

Пиронасараш орузи барноист,
Фаръед аз ин нираки барнопеша. *Убайди Зоконӣ*

БАРНОС برناس гофил, нодон; дил ба ғафлат дода.

Номаҳо пешу ту ҳамеояд
Ҳам зи бедордил, ҳам аз барнос. *Носири Ҳисравӣ*

БАРНОӢ برنائى ҷавонӣ.

Некӯст ба ҷашми ман дар пирию барноӣ,
Хуб аст ба таби ман дар хобу ба бедорӣ.

Манучехрӣ

БАРОАТ I ا. برأت 1. ворастигӣ; 2. покӣ, тозагӣ, бегуноҳӣ, беайбӣ.

Чун бароати... ман... уро муҳаққақ гардад,
хуни маро ҳалол нашумурад. *Авфӣ*

бароати зиммат пок будан аз гуноҳе, беайбӣ.

Ман бар бароати зиммати худ вусусе тамои дорам. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

бароати соҳат бегуноҳӣ.

Садриддинро бароати соҳати ман маълум шуд ва бо он тоифа, ки сият карда буданд, ба ғоят бад шуд. *«Ҷоме-ут-таворих»*

БАРОАТ II а. براعت маҳорат, қордонӣ, устодӣ, тавоноӣ; фазилат.

Қамоли бароату балоғати у дар таърифи калимот маъруф (аст). *«Ривзат-ус-саф»*

бароати истеҳлол ади. дар илми бадеъ санъатеро метунанд, ки муаллиф дар забони китоб ё аввали маснавӣ қасда ва ё аввали бобе аз китоб калима ва ибораҳоро меоварад, ки хонанда аз онҳо маъвуъ ва муандричан асар на ё қисми дахлдори онро пешакӣ пай мебарад.

БАРОАТУТТАЛАБ *ا. براعت الطالب ادش.* дар қасида талаб кардани чизе аз мадҳшаванда бо забони ширин ва ибораҳои диллазир.

БАРОБАР *برابر* 1. ру ба ру, муқобил.

Дар баробар чу гуфанди салим
В-аз қафо ҳамчу гурги мардумхор. *Сағдӣ*
Агар гул набошад, туй дар баробар,
В-агар сарв набвад, туй дар муқобил. *Мушфиқӣ*

2. якҷоя, ҳамроҳ, бо ҳам; созор.

Сухан чун баробар шавад бо хирад,
Равонӣ сароянда ромнӣ барад. *Фирдавӣ*

3. яксон, мусовӣ, ҳамто.

Дар ҳамон шаб, ки баробар ба шаби қадр буд,
Баъзе... наздикини борғох(ро) шарафи рухсат
арзонӣ фармуд. *«Фатҳнома»*

Чун ту нозукиҳол дигар нест,
Ҳама ангустҳо баробар нест. *Хилолӣ*
баробар доштан ҳамвазн шумурдан, ба як андоза дош-
таш.

Ва агар тоат ва гуноҳ баробар доранд, ба ан-
дозан ҳар кадом ғирифторӣ ба махлас бошад. *Аҳмади Дониш*

баробар кардан монанд донистан, як хел ҳисоб кардан.

Чаро ин гавҳари якто ва ин дури гаронбаҳоро
бо ин сангреззо яқсон зебинӣ ва баробар мекуний? *Садрӣ Зиё*

баробар шудан якҷел шудан, монанд гаштан.

Афсӯр чунон ки шуд баробар
Рағбӣ руҳи у ба гуяан зар. *Шоҳин*

БАРОБАРИ *برابری* 1. мусовот, мусовӣ будан, яқсонӣ,
ҳамхислатӣ.

Бародарӣ дар баробарист. *Зарбулмасал*

2. муқобилат.

Дар он шахр ҳеҷ кас нест, ки бо ту баробарӣ
тавонад кардан. *«Тағрихи Табарӣ»*

БАРОВАРДА *برآورده* 1. феълӣ ҳол ва сифати феълӣ ва-
мони гузашти **баровардан**; 2. касе, ки ба мартабаи
баланд расидааст.

Чӣ бодафраҳ аст ин баровардари,
Чӣ созем дармони худкардари? *Фирдавӣ*

3. бинои баланд, ҳисор, қалъа.

Баровардае дид сар дар ҳаво,
Пур аз мардуми сози ҷангу наво. *Фирдавӣ*

БАРОВАРДАН *برآوردن* 1. берун кашидан, берун овардан.

Гар мор забон дихад, биякдеш,
К-аз эри забон баровард неш. *Шоҳин*

2. баланд кардан; бардоштан.

Ҷамолаш аз ҷаҳон ғавғо баровард,
Маҳ аз ташвир вовайло баровард. *Анварӣ*

Ҳазрати устозро бинобар вазнинии ҷомаву дас-
тор мумкин набуд, ки аз зинаҳои сахни мадраса
бароварда тавонад. *Садрӣ Зиё*

3. қандан, решақан кардан.

Агар зи боғи райият малик ҳурад себе,
Бароваранд ғуломони у дарахт аз бех. *Сағдӣ*

4. сохтан, бино кардан; таъмир кардан.

Уро бухорхудот бино кардааст, зиёдат аз ҳазор
сол аст аз баровардани он коҳ ва ин коҳ вай-
рон... шуда буд. *«Тағрихи Наршахӣ»*

5. гузарондан, ба сар бурдан.

В-ин як дами вопасини ки дорем,
Чи айшу чи ғам, ба ҳам барорем. *Шоҳин*

6. иҷро кардан, ба амал овардан.

Қорӣ дарवेशи мустаманд барор,
Ки туро низ корҳо бошад. *Сағдӣ*

БАРОВЕХТАН *برآويختن* 1. овехтан, овезон кардан.

Бар он бебаҳо ҷарми оҳангарон
Баровехтӣ нав ба нав гавҳарон. *Фирдавӣ*

2. ба ҳам дарафтадан, талош кардан, ҷидол кардан,
афғударафт кардан; ҷанг кардан.

Сиемак биёмад барахнатоно,
Баровехт бо пури Аҳримано. *Фирдавӣ*

Ман бо эшон баровехтам, чунон ки бештари аз
эшон бар замин задам. *Авфӣ*

БАРОД *براد* **шакли кутӯҳшудаи бародар.**

Султон Масъуд писари меҳини султон Маҳмуд
аст ва султон Муҳаммад бинни Маҳмуд бародар
кехтар. *«Тақрири Давлатиш»*

БАРОДАР *برادر* писарони як падару модар нисбат ба
ҳамдигар, додар, ака, ука.

Бародар он бувад, к-у рузи сахтӣ

Туро ёрӣ кунад дар танбӯхтӣ. *Носири Хисрав*

Пурсид зи вай нишони модар

В-аз ёру бародарони дигар. *Шоҳин*

бародари аёнӣ ака ё ука; бародари зонда, ҳамхун,
ҳамтан; **бародари ризӣ** писари доя; бародари ширхора
ва ё угай.

Ҷазанфарбек..., ба ривояте, чунон ки гузашт,
бародари ризонӣ Юсуф Одилшоҳ бошад.

«Тағрихи Фаршита»

БАРОДАРАНДАР *برادراندر* бародари угай.

БАРОДАРМОДАР *برادر مادر* тағо, бародари модар.

БАРОДАРПАДАР *برادر پدر* амак, аму, бародари падар.

БАРОДАРХОНДА *برادرخوانده* касе, ки аз тарафи касе ба
бародарӣ қабул шудааст.

БАРОДАРХОНДАҒИ *برادرخواندگی* бародархонда будан;
дустӣ, бародарӣ.

Дуст машмор оғ, ки дар неъмат занад

Лофи ёриву бародархондагӣ;

Дуст он бошад, ки гирад дастӣ дуст

Дар парешонхондои дармондагӣ. *Сағдӣ*

БАРОЕ *ا. برآيا* ҷ. барият.

Дар боби... ҳимояти барое васияте чанд... фуру
хонд. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

бароз *براز* **ассии замони ҳозираи барозидан.**

БАРОЗ *براز* 1. зебоӣ, ороштагӣ, зинат ва некуӣ.

Ба ҳаққи он ҳамми зулфи ба сони миққори боз,

Ба ҳаққи он рӯи хубе, к-аз у гирифтӣ бароз... *Рудақӣ*

БАРОЗ *براز* 2. ҷубе, ки дар қафидузӣ миеи қолби
қафш ва ғ. гузоранд; фона.

БАРОЗИДАН برازيند 1. хуб ва зебо намудан, оростан ва зинат додан; шониста, раво ба муносиб намудан; 2. шониста будан, сазовор будан.

Гар Систон бинозад бар шаҳрхо, барозад,
Зеро ки Систонро зебад ба хоҷа мафхар. *Фаррухӣ*

БАРОН بارى пешоянд ба сабаби ..., ба ҷиҳати ...; бо мақсади ..., ба хотири ...

Барон гул сазад, ар захмате зи хор кашанд.
Зарбулмасал

◊ аз барон баҳри ..., аз боиси ...

Гар сар равад аз барон Лайлӣ,
Аз сар наравад навои Лайлӣ, *Ҳилолӣ*

баромад برآمد асоси замони гузаштаи баромадан.

БАРОМАД برآمد 1. тулӯғ(-н офтоб); 2. харчу харочот, сарф, масориф.

БАРОМАДАН برآمدن 1. боло рафтан, баланд шудан.

Баромад бар ин сабз кохи баланд
Ғиреи «бигир»-у хуруши «бибанд». *Шодӣ*

2. пайдо шудан, омадан, намудор гардидаи, зоҳир гардидаи.

Зи дарёи Уммон баромад касе,
Сафар карда ҳомуну дарёе басте. *Сатҳӣ*

Он сабзқабое, ки чу маҳ пор баромад,
Имсол дар ин хирқаи гулнор баромад.

Шамси Табретӣ

баромадани кор патича додани кор.

Аз он пас ҳомуширо озмоям,
Чу аз гуфтор коре барнаёяд. *Шамси Табретӣ*

Коре, ки ба неки барнаёяд,
Девонягест дар у бибояд.*

баромадани номи касе а) зикр шудани номи касе, гуфта шудани номи касе.

Гуянд зикри хайраш дар хайли ишкбозон,
Гар ҷо ки номи Ҳофиз дар анҷуман барояд. *Ҳофиз*

б) кино аз машҳур шудани касе, шӯҳрат ёфтани касе.

Дар силсилаи чулун даромад,
Маҷнун шуду номи у баромад. *Ҳилолӣ*

3. берун шудан, хориҷ гаштан.

З-он пештар ки ҷонон ногаҳ зи дар дарояд,
Аз шодии висолаш, тарсам ки ҷон барояд. *Ҳилолӣ*

Ҳазрати эшон аз ҳарамсари худ ба ҳоли аҷиб
баромаданд. *Садри Зӣ*

4. тулӯғ кардан.

Чу он рӯшноӣ баромад баробари торикӣ, торикӣ
ноҷиз гашт. *«Таърихи Систон»*

Чу офтоби май аз машрики ҷиёла барояд,
Зи боғи оранг сояи ҳазор лола барояд. *Ҳофиз*

5. рӯидан, сабзидан.

Гар тухми тараб қориву аз дида диҳӣ об,
Дар боғи муҳаббат аламу дард барояд. *Махфӣ*

6. эъдиёт кардан, муҳолиф шудан, тараф гардидаи; мубориза кардан.

Мо донистем, ки ту тавҳо ба қабиле барой. *Аефӣ*

7. гузаштан.

Чу мӯддате баромад, ҳоким таҳаммули шармсорӣ
надошт. *«Ҳолистон»*

Ду моҳ рӯзгор баромад, оқибат Ядгӯрд ҷиқасти
шуд. *«Маҷмаъ-ул-асоиб»*

8. задан, бархӯрдан, дучор шудан.

Он к-у туро ба сандилӣ гашт раҳнамун,
Эй кошкӣ, ки пош ба санге баромадӣ. *Ҳофиз*
баромадани ҳоҷат ҳосил шудани мурод, иҷро шудани мақсад.

Ҳар киро аз эҳду такво барнаёмад ҳеч кор,
Чун ба қуи майфурӯш омад, баромад ҳоҷаташ.

Исмаи

ба ҳам баромадан ранҷидан, ба қаҳр омадан, озурда шудан.

Рафиқ чун ин суҳаб бишунид, ба ҳам баромад ва
руй аз ҳикмати ман дарҳам кашид. *Сатҳӣ*

БАРОМЕХТАН برآميختن 1. омехтан; бо ҳам махлут шудан; омезиш ёфтан.

Бечора падар зи дида хун рехт,
Ҳоки қадамаш ба хун баромехт. *Ҷомӣ*

Чу покзанафсону соҳибдилон
Баромехтастанд бо ҷоҳилон ... *Сатҳӣ*

2. ба ҳамдигар дарафтидан, ҷанг кардан.

БАРОМУДАН برآمدن 1. омудан; пур ва мамлу шудан, саршор ва пуртоғ будан; пур кардан, мамлу гардонидан.

Суҳантӣрозон ... дostonи он рустамосор баргу-
зориданд ва домани умед ба ҷазони атоё барому-
данд. *«Ҳизонаи омира»*

2. омехтан, омезиш додан; омехта шудан.

Фусуне чанд бо хоҳиш баромуд,
Фусун бурдан ба Бобул кай кунанд суд? *Низомӣ*

БАРОНҒОР برانغار майкана, самти рости лашкар.

Аммо баронғори лашкари Табрет ҷаронғори амир
Муҳаммадро дар паскул рондааст. *«Равзат-ус-сафо»*

Қаровуле дар авҷи баронғор ва Қароқузи-баходур
дар авҷи ҷаронғор таъин гаштанд.

«Таърихи Фариста»

БАРОРОСТАН برآراستن оростан; тайёр кардан, ба тартиб овардан, таҷхиз кардан.

Наёнд туро пӯзии акнун ба кор,
Бипардоз ҷою баророй қор. *Фирдавӣ*

БАРОСУДАН برآوسدن осудан, дам гирифтан.

Чанд рӯзе аз машаққат ва ранҷи сафар баросуд.
«Равзат-ус-сафо»

БАРОТ باروت 1. хатти озодӣ ва бахшониш, ҳуҷҷати афви гуноҳ.

Баҳри озодиям барот навис
В-аз хатоҳо хати наҷот навис. *Ҷомӣ*

бароти лайлатулқадр д. номи аз гуноҳ пок шудан, ки гуё дар шаби лайлатулқадр ба обидони содик насиб мегардидааст.

Бароти лайлатулқадре ба дастам
Расид аз толеи бедорам нимшаб. *Ҳофиз*

бароти наҷот бароти озодӣ, хати озодӣ.

Писару модар андар он офот

Ёфтанд аз қазо бароти наҷот. *Беҳи*

бароти хушраӣ башоратнома, номан муҷдагонӣ ва хабарӣ хуш; 2. санади ҳаволи пул, ҳуҷҷате, ки дар асоси он пул ва ё моле ба касе гузаронида мешавад.

Ҳаргиз бароте ба як динор ба ҳеч омида ва раият наनावишанди. *Носири Хисрав*

Фармуд бароте нависанд, то аз хазона ҳазор динор ба он шоир расонанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

♦ **бароти касе бар шохӣ оху** будан ҳаволаи насяя, ваъдаи дуруғ.

Бароти ошикон бар шохӣ охуст. *Зарбулмасал*

БАРОШУФТАН برآشفتن 1. ба ҳаяҷон омадан, ба шӯр омадан.

Фиристода рафту бидош паём,
Барошuft аз он хор он неқном. *Фирдавӣ*

2. хашмии шудан, дар ғазаб шудан.

Чу Сухробӣ ҷанговар уро бидид,
Барошuftу шамшери кин баркашид. *Фирдавӣ*

3. парешон шудан.

Лекин чу ба Лайли ин суҳан гуфт,
З-андеша чу азулфи худ барошuft. *Ҷомӣ*

БАРОШОЛИДАН برآغاليیدن барангехтан, таҳрик кардан, тунду тез кардан.

Ман зи оғолишат натарсам ҳеҷ,
В-ар ба ман шеро бароғоӣ. *Фаролаӣ*

БАРОҲАНЧИДАН برآهنجیدن баркашидан, кашидан, мас. теғро.

Чун бароҳанҷидани теғаш бидид,
Дар таин шери жиён шуд заҳра об.

Абулмуаййиди Балхӣ

БАРОҲЕХТАН برآههختن оҳехтан, охтан, баркашидан, аз ғилоф берун кашидан, мас. шаштерро.

Бароҳехт Руҳом гузри гарон,
Ғамӣ шуд зи пайкор дасти сарон. *Фирдавӣ*

БАРОҲИМ *х.-а.* براحه 4. бараҳман.

Ва ҳазор кас аз бароҳима дар он бутхона машғули ибодат мебуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАРОҲИН *а.* براهيم 4. бурҳон.

Мақру кайди он маккорро ба далоили бароҳин собит кардани мешуданд, ба ҳеҷ ваҷҳ мақбул намефтод. *Садри Зиё*

бароҳини сотеа бурҳонхон равшан, далалхон возеҳу бурро.

Ба ҳуҷаҷи қотеа ва бароҳини сотеа андар у боз-намоёд, ки подшоҳӣ худ ҷист ва подшоҳ кист.

Низомии Арӯӣ

БАРПАРИДАН برپريدن ба парвоз омадан, паридан, парвоз кардан.

Уқоби сапеда чу пар баркашид,
Ғуроби шаб аз ошён барпарида. *Ҳоҷу*

БАРПО برپا барқарор, устувор, пойдор.

Қасри иқбол ҳар кучо барпоист,
Нардбонаш Ҳимояти зуфост. *Бедил*

барпо кардан сохтан, бунёд кардан, барқарор намуштан.

Хайроғе Хотамн Той ки барпо карда буд,
Ҳайф, дар айёми ин бедавллат аз по ғитод. *Сайидо*

барпо сохтан бино намуштан, бунёд кардан,
Нест Маҷнунро ба асбоби ҷаҳон дилбастагӣ,
Хона барпо сохтан аз сели бепарво маҷнун. *Сайидо*

БАРР *а.* بر *ни.* бар VI.

БАРРА||БАРА بره 1. бачан ғусфанд; бачан оху, охубара.

Барра дарафтод ба ҷавлонгаҳаш,
Хост, ки қурбон шавад андар раҳаш.

Хисраи Деҳлавӣ

2. нуч. бурҷи бара — бурҷи ҳамад, ки яке аз 12 бурҷи соли шамсӣ буда, дар тақвим аз 21 март то 22 апрель баробар меояд; **баррай думодарӣ** (ё думодар) а) баррае, ки аз ду меш шир меҳӯрад, барран ширмаст, фарбеҳ.

Ишки туро навола шуд гоҳ дилу гоҳе ҷигар,
Лоғар аз он намешавад чун баран думодарӣ. *Ҳоҷонӣ*

б) маҷ. хушқола неқбахт; ♦ **барра гирифтан** а) ба дармондае мадад расонидан; б) киноя аз оғиз ба забун доштан.

Аз баҳри он ки то бара гириғ агар маро,
Эй бетамиз, мар-дигареро машав бара.

Носири Хисрав

барра шудан оғиз таштан, забун шудан.

БАРРАҒОВ بره گاو ғусола.

Баррагове чу қуҳ бар гардан
Орад ин чо таҳи алаф хурдан. *Низомӣ*

БАРРАСИДАН برسيدن 1. расидан, мушарраф шудан.

Дорад висоли ёр яке поля баланд,
Оре, маро чӣ ҷурм бувад, барнамерасам. *Анварӣ*

2. тафтиш кардан, кофтуқон кардан; 3. иттилоъ ҳосил кардан, хабар ёфтан, фаҳмидан.

Фармуд, то баррасиданд, ки уро андар ин чанд ҳарҷ шудааст. *«Таърихи Систон»*

БАРРАСТАН برستن *ниг.* баррустан.

БАРРАФТАН برافتن ба болон ҷизе рафтан, боло рафтан.

Маллоҳ гуфт: Киштиро ҳалале хаст, яке аз шумо,
ки зуровартаст аст, бояд бар ин сутун барравад.

Сайид

БАРРИЯ||БАРРИЯТ *а.* برية||بريت саҳро, дашт.

[Ғозонхон] дар он баррияти пурилода... тамо-шокунов ва шикорзанон меомад.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

БАРРОК *а.* براروق дурахшон, тобон; ломеъ, тобдор, рахшон.

Бори дуввум дохили хизона шудам ва ҷавоҳири барроқи дурахшанда бар болон манзар дидам.

«Ҷомеъ-ут-таммил»

Ҷавҳари софи шаффофи барроқ бар он чо маф-руш бувад. *Аҳмади Дониш*

БАРРУСТАН||БАРРАСТАН برستن рӯнда боло гирифтан, сабзия боло гирифтан, қад баланд намуштан.

Чун дона шуд афканда, баррусту дарахте шуд,
Ин рамз чу даребӣ, афканда шайб бо мо.

Шамси Табризӣ

Чу баррусту омадш хангоми шуй,
Чу Парвин шудаш рӯю чун қир муй. *Фирдавӣ*

БАРРӢ برى мансуб ба хушкӣ, даштӣ, саҳроӣ.

Сад гарданаки забарҷадин дидӣ
Бар як тани хурди наргиси баррӣ. *Манучехрӣ*

Барриён ошики у чун гули хуршедпараст,
Баҳриён шейтан у чу гули вилуфар.

«Хизони омира»

БАРҲУИДАН برهويدان рӯидан, рустан.

Чарбу ширин аз ғизон ниқ ҳур,
То парат барруяду дояи парид. *Шамси Табрезӣ*

БАРСАМ برسَم химча ё шохчае аз дарахти газ ё анор, ки рӯхониёни зардуштии дар мавриди ҷиғрои маросими динӣ ба даст мегирфтаанд.

Яке дини деҳконин оташпараст,
Ки бе бож барсам нагирад ба даст. *Фирдавӣ*

БАРСАНЧИДАН برسنجيدان санҷидан, баркашидан, андоза кардан.

Яке дебо фуру резад ба разма,
Яке дишор барсанҷад ба каппон. *Унсурӣ*

БАРСАМ برسَم тиб. варами шуш, ки оиро ба арабӣ зотул-чанб мегӯянд, плеврит.

Ин иллати ҷон бин ҳама, иллатзидони олама,
Барсоми дайро ҳар даме дармони нав пардохта. *Ҳақонӣ*

БАРСОТ بَرسات ниг. барасот.

БАРСОХТАН برساختن сохтан, омода кардан, ҳозир гардошдан.

Маю барбату соз барсохтанд
Дил аз буданиҳо бипардохтанд. *Фирдавӣ*

БАРТАНИДАН برتيدان ниг. танидан|танудан.

БАРТАРАФ برطرف гумшуда, барбодрарфта.

Торочи махруён шудам, дил бартараф, дин бартараф,
Дигар ҷӣ монд аз баҳри ман, он бартараф, ил бартараф. *Мушфиқӣ*

бартараф гардиан нест шудан, аз байн рафтан.

Қатра ку? гавҳар кадом? афсуни худбинӣ балост,
Чумла даръеъм, агар ин уқда гардад бартараф. *Бедил*

бартараф мондан дар канор мондан; ҳалосӣ ёфтан, раҳон ёфтан.

Домани мақсуд агар орам ба каф,
Аз ғаму андуҳ монам бартараф. *«Ахлоқӣ Мӯҳсинӣ»*

БАРТАРӢ برتری афзалият, болотарӣ, баландтарӣ, фавқият; имтиёз.

Бузургӣ, ки фарҷоми он тирагист,
Вал-он бартарӣ-бар бибояд гирифт. *Фирдавӣ*

Аз он ҷарҳо бартарӣ ҳосил аст,
Ки ҳар зарраро меҳри у шомил аст. *Ҷомӣ*

бартарӣ ҷустан афзалият хостан.

Ба гавҳар зи ҳар тухмае бартарӣ
Бичӯяд, мадон ин сухан сарсарӣ. *Савдо*

БАРТОФАН|БАРТОБИДАН برتافتن|برتويدان 1. тофтан, тоб додан.

Оқиш бошад, ки дастӣ қувват ёбад,
Барҳезаду дастӣ очизон бартобад. *Сағдӣ*

2. дурахшидан, дурахшон будан; 3. баргاردонидан; иннон **бартобидан** лаҷом гардонидан, рӯ овардан (ба тарафи дигар).

Азми он кардаам, ки бартобам
Сӯи Мозандарон иннони сафар. *Заҳири Форейбӣ*

4. тоб овардан, тоқат кардан, таҳаммул кардан.

Убайд аз дард кай ёбад раҳон,
Чу дарди дил мудо во барнатобад. *Убайди Зоконӣ*

БАРУМАНД برومند ниг. баруманд.

БАРУФА بروفه ниг. буруфа.

БАРФ برف резан порчаҳои оби яхбаста, ки аз осмон месояд.

Дар ин барфу сармо ду ҷиз аст лоиқ;
Шароби мураввақ, рафиқи мувофиқ. *Адиб Собир*

➤ **барфи** андуҳ сафедии муй; **барф бар сар** киноя аз сафедии муй.

Зи пирӣ бар сарат барфи шигарф аст,
В-аз он ғам гирияи ту оби барф аст. *Ҷомӣ*

бар парри зог **боридани барф** киноя аз сафед шудани муй сиеҳ.

Маро барф борид бар парри зог,
Нашояд чу булбул тамошон бог. *Сағдӣ*

БАРФАВР برفآور фавран, филфавр, зуд, дархол.

Димна гуфт: ... Агар таваққуф кунӣ, барфавр бозгардам. *«Анавори Сӯхайли»*

Алоудавла маро гуфт: «Гисари Бурхонӣ, дар ин моҳ ту барфавр чизе бигӯӣ!» Ман ин дубайти бигуфтам. *Низомӣ*

БАРФАРОХТАН برفراختن ниг. барафрохтан.

Аз он ҷо ба рафтаи алам барфарохт,
Ки он хок бо бодпоён насохт. *Низомӣ*

БАРФAROШТАН برفراشتن ниг. барафроштан.

БАРФБОФ برفباف киноя аз касе, ки суҳанҳои бемаза мегӯяд; дилхунҷукапида.

Гар набулд акси ҷаҳли барфбоф,
Сухтӣ аз нори шавқ он кӯҳи Қоф. *Румӣ*

БАРФИҚАНДАН برفكندن ниг. барафқандан.

БАРФИШОНДАН برفشاندن ниг. барафшондан.

Ту гуфти, ба зардул намонад ҳама,
Равноаши хирад барфишонад ҳама. (1) *Фирдавӣ*
Бисё, то нақли ҷопро барфишонам дар ҳавон ту,
Бинеҳ по бар сарам, то сар ниҳам бар ҳоки пои ту. (2) *Ҳамадӣ*

БАРФОБ برفاب оби барф; оби ниҳоят сард.

Барфоб кас наёфта аз кӯҳи оташин,
Дебо касе наёфта аз теги пуштхор. *Адиб Собир*
Ба барфоб раҳмат мақун бар ҳасис,
Чу кардӣ, муқофот бар ях навис. *Сағдӣ*

БАРФРЕЗ برفريز барфрезанда, барфбор, резандан барф. боронандан барф (ҷунони шамол, абр).

Бунафша накарда сари гучча тез
Чу абри баҳор осмон барфрез. *Низомӣ*

БАРФРЕЗА برفريزا зарраи барф, донаҳои барф.

Дар барфреза гушан ҳар кӯҳпорае
Тегест гӯиё, ки ба гавҳар мунаққаш аст. *Анавори*

БАРФУРӢХТАН برفروختن ниг. барафрухтан.

Чароге, ки бевазие барфурӯхт,
Басе дида бошӣ, ки шаҳре бисухт. (2) *Сағдӣ*
Дили оламе бисӯи, чу узор барфурӯзӣ,
Ту аз ин ҷӣ суд дорӣ, ки намекуи мудоуро? (1) *Ҳофиз*

БАРХ برخ 1. қисм, ҳисса; 2. баҳра.

Ки чун гушат аз гуфти ман ёфт барх,
Шигифт андар у монӣ аз кори чарх. *Фирдавӣ*

БАРХАФЧУ|БАРХАФЧ برخفچ|برخفچ кобус, хоби даҳшатнок.

Ба висол-андар эмин будам аз гашти замон,
То фироқ омаду бигрифт чу бархафч маро. *Оғочӣ*

БАРХЕ برخى 1. баъзе.

Оре, бархе ҷисмхоро андоза ҳамеша бар як сон
бувал. *Ибни Сино*

Абдулҳакими мазкур... ба қазои бархе вилеёт
мансуб мегашт. *Садрӣ Зиё*

2. каме, андаке, миқдоре, қисме.

Дини ӯ бархе аз тарсоӣ буд ва бархе аз мусул-
монӣ. «*Таърихи Табарӣ*»

Бархе зи гиёҳ бурда бар сар,
Ляҳте зи адин карда дар бар. *Шоҳин*

БАРХЕСТАН برخستان ниг. бархостан.

Бархесту тег бар камар баст,
Бар ашқари барқияъ бинишаст. *Шоҳин*

БАРХИРА برخيره беақлона, бетамизона; беҳуда.

Зи бедодин Навзари тоҷвар,
Ки бархира гум кард роҳи падар... *Фирдавӣ*

Гуфт, к-яй раъятон шуда тира,
Чанд гуед ҳарза бархира. *Саноӣ*

БАРХОНДАН برخواندن ҳонда баромадан, ҳонда додан; сар
то сар мутолиа кардан.

Яке зардушторам орузест,
Ки пешат «Занд»-ро бархонам аз бар. *Дақиқӣ*
Намондан зи фазлу ҳунар ҳеҷ чиз,
Ки манишури идроки у барнахонд. *Садрӣ Зиё*

БАРХОСТАН برخاستن 1. ба по хестан.

Ба баҳона бархостӣ ва ба ҳарамӣ худ даромадӣ.
Садрӣ Зиё

2. ба ҳаракат омадан; азм кардан.

Дар чаман бодӣ баҳорӣ зи канори гулу сарв
Ба ҳаводорин он оразу қомат бархост. *Ҳофиз*

Сипах аз ду су саф биёристанд,
Ҳизаброн ба нахчир бархостанд. *Низомӣ*

3. баромадан; баланд шудан.

Рост чун бонгаш аз лаҳан бархост,
Халқро мӯй бар бадан бархост. *Саъдӣ*

Амир Исмоил аз омадан ба Бухоро пушаймон
шуда буд, аз он ки бо ҷай хашам бисёр набуд ва
Бухоро шӯрида ва ғавғо бархоста буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

4. қиём кардан; исён бардоштан, хуруҷ кардан.
Зане бархоста буд ва даъвии пайғамбари кард.
«Маҷмаъ-ул-ансоби»

Мумкин, ки яке аз салотини он мамоник силс-
лаи ҳусумат дар ҷуноби оварда ва бонси рӯҷъ
ва бархостани ин синохи кинахоҳ гардад.

«Фатҳнома»

5. аз байн бардошта шудан, аз миён рафтан, нест
шудан; гум шудан; фаромӯш шудан.

Чун дар Бухоро товус бисёр диданд... он де-
харо... Тавовис ном карданд ва номӣ аслин у бар-
хост. *«Таърихи Наршахӣ»*

Афъии сиях зи ганҷ бархост,
Осуда нишин, ки ранҷ бархост. *Шоҳин*

6. ҳосил шудан, натиҷа додан; падида омадан.

Аз ранҷи манаш чи шуд зиёдад
В-аз куштани ман чи кор бархост? *Хисраи Деҳлавӣ*

БАРХУР|БАРХУР برخور 1. баробар, ҳамто.

Зи бас ато, ки диҳад, хар ки а-ӯ ато бистад,
Гумон барад, ки мар-уро шарикаму бархур. *Фарруқӣ*

2. баҳраманд, баҳравар, қомеъб.

... К-яй баруманди қомронихо,
Бархури ҳосили ҷавонихо. *Бедил*

БАРХУРДОР برخوردار баҳраманд; хушхол, хуррам, бахт-
ёр.

Қасеро, к-ин саодат ёр бошад,
Зи умру бахт бархурдор бошад. *Хисраи Деҳлавӣ*

Ҳар ки бо ин чор хислат ёр нест,
Аз аруси мулк бархурдор нест. *Ҷомӣ*

бахти бархурдор бахти нек, бахти мусонд, толен нек;
бахти фирӯз.

Дарнамегирад ниёзу ноzi мо бо ҳусни дӯст,
Хуррам он, к-аз нозанинон бахти бархурдор дошт.
Ҳофиз

БАРХУРДОРӣ برخوردارى баҳрамандӣ; бахтёрӣ.

Дар ин гуфтан зи давлат ёриат бод!
Барумандию бархурдорӣ бод! *Низомӣ*

БАРХӢ برخى фидья; қурбонӣ ва фидо.

Ҳамерафтино дидаҳо дар паяш,
Дили дӯстон карда чон бархияш. *Саъдӣ*

БАРХУР برخور ниг. бархур.

БАРХУРДАН برخوردن 1. ба ҳам расидан, вохӯрдан, дучор
шудан, ба ҳам зада шудан; дар мусодима воқеъ шудан.

Осмон бар замин бархурд ва ё замин бар осмон
расад. *Аҳмади Дониш*

2. расидан.

Ин маъно ба тадриҷ ба гушӣ вазир бархурд.
Аҳмади Дониш

3. баҳраманд шудан, баҳравар шудан, фоида бурдан,
лаззат бурдан.

Қасон бархурданд аз ҷавонии бахт,
Ки бар зердoston нагиранд сахт. *Саъдӣ*

БАРҶА برخه жұпн, найзаи кӯтоҳ, найзача.

Роҷа... бо барҷа бо яке аз эшон муқобил шуда,
уро мунҳазим гардонид. *«Таърихи Фариста»*

БАРҶАК برخك гулбанди (мӯҳраи) дастан найза ва ё шам-
шер.

Шамшере ба сун султон оварда буданд, ки даста
ва барҷаки у аз як пора ақияи сурух буд.

Носири Хисрав

БАРҶАХ برخج ниг. барҷа.

Рочунҷон бо зарби барҷах... аз фавҷи хом димор
даровард. *«Таърихи Фариста»*

БАРҶИДА برخيده интиҳобшуда, баргузида.

Барҷаста ду пайқари намоён,
Барҷида зи хайли бодпоён.*

БАРЧИДАН برچيدان чидан; ◇ **доман барчидан** киноа аз доман афшондан, доман кашидан, доман ғундоштан; бас кардан, даст кашидан, тарк кардан.

Хоку хуноғушта, гуфтам, зери по афтам чу ашк,
Домани покиза барчину эн раҳ баргашт боз. *Исмаи*
Мехтар чу шикасти хештан дид,
Доман эн ғубори разм барчид. *Шоҳин*

муҳра барчидан киноа аз тарки алоқа кардан, даст кашидан.

Аз вай ҳаракате бидидам, ки написандидам, доман аз у баркашидаму муҳра барчидам. *Сағдий*

БАРШАКОЛ | **БАРАШКОЛ** برشكال мавсим борон дар Ҳинд.

Дар мавсими баршакол чандон оби зулол дар он чо ҷамъ мешавад, ки аҳолии Деҳдиро муллати як сол кофӣ бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

БАРШИКАСТ برشكسته 1. феълӣ ҳола ва сифати феълӣи *замони гузаштаи баршикастан*; 2. маҷ. қач, пучтоб-хурда.

БАРШИКАСТАН برشكستن 1. шикастан, пора шудан; 2. рафтан; гузаштан; берун шудан.

Ман аз ин шахр агар баршиканам — даршиканам,
Маҷ аз ин куй агар баргузарам — даргузарам.
Убайди Зоконӣ

3. парешон намудан, пароканда кардан.

Чу баршикаст сабо зулфӣ анбарашонаш,
Ба ҳар шикаста, ки пайваст, тоза шуд чонаш. *Ҳофиз*

4. тарки чизе кардан, аз баҳри чизе гузаштан.

Аз патда баргузар, ки шикебоним намонд
В-аз ишва баршикан, ки гаҳи интизор нест.
Ҳисрави Деҳлавӣ

БАРШУДАГАВҲАР برشده گهر олигавҳар, олинасаб, покзот.

Зи ному нишону гумон бартар аст,
Нигорандан баршудагавҳар аст. *Фирдавӣ*

БАРШУДАН برشدن баланд шудан, боло баромадан, боло рафтан.

Ов кӯҳ паст буд ва хокемез ва аз ҳар ҷонибе
баршудан роҳ дошт. *«Таърихи Байқай»*
Даромад ба ғурридан абри сиёҳ,
Зи моҳӣ тафи теғ баршуд ба моҳ. *Низомӣ*

БАРШУМУРДАН | **БАРШУМОРИДАН** برشمردن | برشموريدن

1. шумурдан; 2. маҷ. як ба як гуфтан, дар бораи чизе муфассал гап задан; 3. ҳикоя кардан, нақл кардан.

Суҳанхо яқояк бар у баршумурд,
Нагушуд 3-у кору кажжӣ набурд. *Фирдавӣ*
Шудам то қисси худ ара дорам,
Яқояк доғи хичрон баршуморам. *Убайди Зоконӣ*

БАРҒАСТ برغست як хел гиёҳи худрӯй, ки ба ош меандозанд, ё барон нишито хуриш мекунад.

БАРҒАСТО | **БАРҒАСТВО** برغستو | برغستو шурбон барғаст, барғастшурбо.

БАРӢ ا. برى пок, холӣ, соф; дур аз касе, чизе.

Он ёр, к-аз у хонам мо ҷон парӣ буд,
Сар то қадамаш ҷун парӣ аз айб барӣ буд. *Ҳофиз*
Машав, то тавдӣ, зи захмат барӣ,
Ки раҳмат барандат, чу захмат барӣ. *Сағдӣ*
Кай бувад ёр барӣ аз ағёр,
Як гуле нест, ки у беҳор аст. *Туграл*

БАРҚ ا. برق 1. ҳодисаи табиист, ки дар натиҷаи ҳаракати абрҳо ва ба ҳам бархурдани моддаҳои мусбату манфии электрикӣ бо дурахшиши ва таркиши пурқуввату бо суръат ба зухур меояд.

Тундур миёни дашт ҳаме бод бардамад,
Барқ аз миёни абр ҳаме баркашад қазиб. *Рудакӣ*
Фиристодае низ ҷун барқу раъд
Фиристод аз ин сӯ ба наздики Саъд. *Фирдавӣ*
барқи равшан дурахши пурнур, шарарфишон, шӯъла-пош.

Нафот-ш — барқи равшану тундурш — таблазн,
Дидам ҳазор хайлу надидам ҷунни муҳиб. *Рудакӣ*
2. маҷ. равшани, дурахш, нур, шӯъ.

Ҷавон ... барқи шамшерӣ саворон надида. *Сағдӣ*
Бошад аз барқи ниғоҳи ту ҷароғам равшан,
Имшаб аз пардаи бодом маро фокус аст. *Шавкат*

◇ **чун барқи хотиф** бо суръати бисёр баланд.

Бурӯк ҷун барқи хотиф худро бар эшон зад.
«Равзат-ус-сафо»

барқ бар хирмани касе афқандан киноа аз оташи хирман задан, сӯзондан; нест кардан, барбод додан, энён расонидан ба қори касе.

Зи най барқ бар хирмани мо фикан,
Аз ин кӯча шуре ба дилҳо фикан. *Бедил*

БАРҚАНДОЗ برق انداز шамхолҷи, парронандан асбоби қадимии ҳарбин даҳаишур (монанди туп).

Барқандозон ҳамроҳи Абдулбани Чила шилляк сар доданд. *«Хизони омира»*

БАРҚАРОР برقرار 1. пойдор, устувор.

Дар ҳаҷр зи дард беқарорам,
Қ-он дарл ханӯз барқарор аст. *Анварӣ*
Ту гаштӣ аз қарори хеш, лекин
Маро он беқарорӣ барқарор аст. *Ҷомӣ*

2. тобовар; тоқатовар.

Зи баҳри хурдани ғам гар ҳазор дил дорам,
Аз он ҳазор яке барқарор нест, ҷи суд!

Ҳисрави Деҳлавӣ.

БАРҚВОР برقرار 1. барқсон, барқмонанд, барқсо.

Наҳандан бар андухи кас барқвор,
Қи аз барқи ман дар ман афтад шарор. *Низомӣ*

2. маҷ. тезу тунд, пуршиддат, бағоят босуръат.

БАРҚЗАБОН برق زبان теззабон, тезкалом, оташингуфтор.

Қ-ёй барқзабону оташиндам,
Барғу ҷи ништай ҷунин дам. *Шоҳин*

БАРҚЗОӢ برق زای 1. тавлидқунандан барқ, ба вучуд орандан барқ; 2. маҷ. бағоят дурахшанда.

Ҳама кӯҳ пур барқи байраманоӣ,
Ҳама дашт пур байрақи барқзоӣ. *Ҳоҷу*

БАРҚНИГОҲ برق‌نگاه касе, ки нигоҳи тезу таъсиринок дошта бошад, тезнигоҳ.

Фаръёд аз ин барқнигоҳон, ки накарданд
Раҳме ба гули коғазин ҳавсалаи мо. *Соиб*

БАРҚПУЯ برق‌پویه барқрафтор, тезрав, тездав.

Бархесту теғ бар камар баст,
Бар ашқари барқпӯя бинишаст. *Шоҳин*

БАРҚРАВ برق‌رو барқрафтор, тезрав, тездав.

Ҳама раъдшиха, ҳама барқрав,
Ба рафтор бурда эн сарсар гарав. *Ҳотифӣ*

БАРҚРАФТОР برق‌رفتار барқрав, тезрав, тезтак.

Монанди ҳаюни барқрафтор
Мекард ба ғарбу шарқ рафтор. *Шоҳин*

БАРҚЧАВЛОН برق‌چولان тезрафтор, ҷуст, ҷолоқ.

Ҳаробам карда золиммашрабе, сӯҳбатгӯрезоне,
Фиребам медиҳад сайбдхуше, барқчавлоне. *Сайидо*

БАРУ برق‌и шакли дигари абуру.

Ҳама яксара дил пур аз кин қунед,
Саворон, барӯҳо пур аз чин қунед. *Фирдавӣ*

БАРҶУМАНД|БАРҶУМАНД برق‌روند 1. самарадор, бардор, мевадор, самарабахш, боровар, серхосил.

Ман аз ҳар се дона, ки доло ғишонд,
Дарахте баруманд хоҳам нишонд. *Низомӣ*

замини баруманд заминни ҳосилхез, заминни ҳосилбахш.

Сирати ӯ — тухми киштаву неъматӣ ӯ — об,
Ҳотирӣ маддоҳи ӯ — заминни баруманд. *Рудақӣ*

2. маҷ. ҳомила, обистан, бордор, дучон.

Аз он моҳаш умеди фарзанд буд,
Ки хуршеднеҳра баруманд буд. *Фирдавӣ*

3. маҷ. баҳраманд, хушбахт, бархурдор, саодатманд.

Дили ман аз ту маҳол аст, ки хурсанд шавад,
Ба ҷӣ тадбир касе аз ту баруманд шавад. *Сайидо*

Ба ҷӣ тақриб касе аз ту баруманд шавад,
На ба зуру на ба зорӣ, на ба зар меоя. *Соиб*

БАРҶАЗАР برق‌زار 1. бозғитиғ, ҳазарнок, ҳабардор; 2. тарсу ҳароснок, ҳавфу бимнок.

Барҳазарам з-оташӣ аҷал, ки бисузад
Кити ҳаёте, ки хуша дар даҳан овард. *Ҳоқонӣ*

БАРҶАМ برق‌جم пароканда, парешон; барҳам задан шикастан, ҳароб кардан, аз байн бурдан, несту нобуд кардан, маҳв намудан.

Чарх барҳам занам, ар ғайри муродам гардад,
Ман на онам, ки забунӣ кашам аз чархи фалак. *Ҳофиз*

БАРҶАМАН برق‌جمан ниг. бараҳман.

Басанда барҳам ӯн барҳам задан, парешон кардан.

Бонис барҳамзани чамъияти дил мешавад,
Гуфтуғу ҳар чо ки аз зулфи парешон меравад. *Махфӣ*

БАРҶАНА برق‌جانه ниг. бараҳна.

Ҳар шаҷари боғ эн сар то тана
Монда эн бебаргин худ барҳана. (1) *Ҳисрави Деҳлавӣ*

БАРҶАҚ برق‌چاق ҳақдор; дуруст, ҳаққонӣ.

Дида фардо бар ман ар ҳасмӣ қунад, барҳақ бувад,
З-он ки мискин баҳри мо бисёр шаббедор буд. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

БАРҶУДАН برق‌چودن сӯхта тағйир ёфтан; дигар шудани ранг аз гармин оташ.

БАРҶУН برق‌چون 1. доира, чанбар.

Он ҷӣ ба илми ту андар аст, гар онро
Гирдӣ замир андаровариш чу барҳун... *Дақиқӣ*

2. хирғаи моҳ, ҳолан моҳ; 3. доираи парғор.

БАРҶАСТА برق‌چسته 1. феғли ҳол ва сифати феғли ва-
мони гузаштаи барҷастан; 2. намоён; лонқ, муносиб.

Шуҳи шоир мисран барҷастае бошад ба аср,
Бурдам уро хонаву хондам ба гушати назму наср. *Сайидо*

БАРҶАСТАН برق‌چستن 1. боло паридан, боло чаҳидан.

Ногаҳ аз об моҳие барҷаст,
Бурд ҳоли ба сайди моҳӣ даст. *Ҷомӣ*

2. хестан, барҳестан, зуд хестан.

Эн чо барҷаст он фарҳунда ахтар,
Чу гул ҷайби маро пур кард аз зар. *Сайидо*

3. раҳо шудан, берун шудан, баромада рафтан.

Афсус; ки ба шастӣ аҳд びгаст,
Тире, ки ба шаст буд, барҷаст. *Шоҳин*

БАРҶАСТАТАБЪ برق‌چسته‌طبع соҳибӣ табъи баланд, соҳибӣ заъқи бадеъ ва заковат.

БАРҶАСТАТАБЪӢ برق‌چسته‌طبعӣ соҳибӣ табъи баланд бу-
дан, заковатмандӣ.

Саманди ҳома дар мадҳи ту аз барҷастатабъно
Чунон шуд гармчавлон, реҳт оташ дар наистонам. *Ҷалӣ*

БАРҶО برق‌چا 1. барқарор, ором, ҷогрифта; 2. дуруст, мувофиқ, муносиб.

Бегонаву дӯст дар ҳақи мо
Гуянд суҳан, вале на барҷо. *Шоҳин*

БАРҶО(И)МОНДАӢ برق‌چا(ی)ماندگی нотағонӣ, сустӣ, зан-
фӣ; маҷ. бенавоӣ.

Бо ин ҳама наҳифио барҷоймондагӣ
Бар дастӣ ҷусту боғӯи ҷолокат офариш. *Савдо*

БАРҶОС|БҶУРҶОС a. برق‌چاس ҳадаф, нишонаи тир.

Сун'ӣ ҷаст чу тире сун барҷосе

Е яке досе монанди алмосе. *Манучехрӣ*

Тир биқшоӣ қурин иблис

Ҳамчу бурҷос кун руҳи Барҷис. *Саной*

БАС 1. бисёр, хеле, зиёд.

Бас кас, ки гоҳи ҳама чу меше бувад заиф,
Ҳаранд гоҳи лоғ чу пере бувад жиён. *Муизӣ*

2. басанда, кифоя.

Гульзауре зи гулистони ҷаҳон моро бас,
З-ин ҷаман сояи он сарви равон моро бас. *Ҳофиз*

Қатрае аз ман васли ту ҷашидем, бас аст,

Чанд рузе ба висоли ту расидем, бас аст. *Сайидо*

3. фақат, танҳо.

Бар ин чашнгах барнадидам кас,
Туро бинам, эй сарви озода бас. *Фирдавӣ*
Сарбаландонҷи ҷаҳонро номи эҳсон асту бас,
Сарверо дар бустон қадди намоён асту бас.

Сайидо

◇ бас ки чандон ки, ҷа басо, эй басо, ҷа бисёр.

Бас ки бар гуфта пушаймон будаам,
Бас ки бар поғуфта шодон будаам. *Рӯдакӣ*

бас қардан тарқ қардан; қатъ қардан.

Бияндешу он ғаҳ баровар нафас
В-аз он пеш бас кун, ки гуянд бас. *Сатъдӣ*

БАС I||**БАСС I** *ا. بث* 1. фаш, ошкор, шоеъ; овоза, инти-
шор; 2, шарҳ, баён.

[Вазир]... басса раъфату марҳаматро дар назари
подшоҳ ҷилва меод. «*Равзат-ус-сафо*»

БАС II||**БАСС II** *а. بث* андӯхн сахт, беморин шадид.

БАСАЗО *بسا* лонқ, ҷунон ки боюду шояд, шонста.

Мизбон зиёфате басазо қард. «*Равзат-ус-сафо*»

БАСАЛ *а. بصل* пияз.

На бӯқулу на паниру на басал,
На зи ширӯ на зи шаққар, на асал ... *Румӣ*

БАСАНД||**БАСАНДА** *بسنند* бас, қияфоя, кофӣ.

Басанд аст, ар набошад ҳеҷ панде,
Падар панди туву ту панди фарзанд. *Носири Хисрав*

Ва чандон сипоҳ, ки донӣ, ба Ироқ басанда бу-
вад, раҳо кунӣ. «*Таърихи Табарӣ*»

БАСАР *а. بصر* 1. биноӣ, қувваи босира,

Қасе, ки ҳусни руҳи дӯст дар назар дорад,
Муҳаққақ аст, ки у ҳосили басар дорад. *Ҳофиз*

2. чашм, дида.

Саводи хаташ пеш аҳли назар
Зиёбахши чашм асту қуҳли басар. *Садири Зиё*

БАСАҒДА *بسنده* тайёр, омода, мухайё.

Ҳамебоядт рафту роҳ дур аст,

Басағда дор як сар шуғли роҳ. *Рӯдакӣ*

...Қи ман муқаддимаи ҳешро фириастодам

Бад-он ки омаданамро басағда бошад қор.

Унсурӣ

БАСЕ *بسى* 1. бисёр.

Бассе шоҳи ғофил ба бозӣ нишаст,
Қи давлат ба бозӣ бирафташ эн даст. *Асадӣ*

2. бисёрҳо, борҳо.

То ғамн ишқ қарам қард, маро зор қикушт,
Ефтем он ҷи аз у металабилдем басса. *Исмат*

БАСЕЧ *بسیچ* ниг. басич.

БАСЕЧИДАН *بسیچیدن* ниг. басичидан.

БАСИР *а. بصير* 1. бинанда, бино.

Ҳонӣ маро ҳабиру хилофи ту ошқор,
Донӣ маро басиру хатон ту бармало. *Ҳоқонӣ*

2. мақ, хабардор, огоҳ.

Қунув душманон гар барандам асир,
Набошад кас аз дӯстонам басир. *Сатъдӣ*

БАСИРА||**БАСИРАТ** *а. بصيرة* 1. бинов, биниш; фаҳ-
ми яқин, дидаи ботин.

Гар боядат ҳаме, ки бубинӣ маро тамои,
Чун оқилои ба чашми басират нигар маро. *Носири Хисрав*

Ҳеҷ узве бе басират нест дар мулки вуҷуд,
Вариа паҳлу чун шиносод бистари бетонро. *Соиб*

2. хушбӯӣ, зираки, дурандеши, доноӣ.

БАСИТ *а. بسط* 1. фарох, васеъ, паҳновар.

Билоди араб ариз ва басит аст.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

басити замин руи замин.

Гар аз басити замин ақл муътадим гардад,
Ба худ ғумон набарад ҳеҷ кас, ки нодонам. *Сатъдӣ*

басити мусаббаъ киноя аз сатҳи қураи замин (ба эъти-
бори ҳафт иқлим).

Маро дар бисоти қаёл аст коҳ,
Қи ҳаст аз басити мусаббаъ фарох. *Шоҳин*

2. азим, калон; бисёр.

Гирди одам ҳалқа қарда з-у муҳит,
Монда хайрон андар он ҳалқи басит. *Румӣ*

3. содда, ғайри мураккаб (сифати тилло, шукра, мис ва ғ.).

Ҷисм чун мавҷуд бувад ё ҷисме бувад, ки як
гуна ва як таъб дорад ва ниро басит хонанд. *Ибни Сино*

Басит он аст, ки яқсон бошад, яъне ки ҳеҷ зарра
ки аз ҷинси ғайри он бувад, дар он набонад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

БАСИТА I *а. بسطة* муаннаси басит.

БАСИТА II *а. بسطة* ҷини содда, ғайри мураккаб, ғайри-
таркибӣ.

БАСИЧ||**БАСЕЧ**||**БАСИЧ** *بسیچ* ниг. пасич.

Чароғест мар-тира шавро басеч,
Ба бад, то тавони, ту ҳаргиз малеч. *Фирдавӣ*

басичи ҷизе қардан майли ҷизе қардан, ба ҷизе оҳанг
намудан.

Басичи суҳан гуфтан он гоҳ кун,
Қи бинӣ, ки дар қор гирад сахун. *Сатъдӣ*

БАСИЧИДАН||**БАСЕЧИДАН**||**БАСИЧИДАН** *بسیچیدن*

1. тайёрӣ дидаи, тайёр шудан; тайёр қардан,
омода қардан.

Аморӣ басичиду омад ба роҳ,
Нишаста бад-у андарун ҷудти шох. *Фирдавӣ*

2. қасд қардан, ирода қардан.

Қунув разми гурдон басечад ҳаме,
Сар аз рою тадбир печад ҳаме. *Дақиқӣ*

БАСИЧ *بسیچ* ниг. басич.

БАСИЧИДАН *بسیچیدن* ниг. басичидан.

БАСКИ *بسکه* пайвандак аз баски, аз сабаби он ки.

Баски хомӯш нишастам, суҳан аз ёдам рафт,
Баски мондам ба ғарбии, ватан аз ёдам рафт.*

БАСО *بسا* ниг. баса 1.

Басо шикаста биёбон, ки боғи хуррам гашт
Ва боғи хуррам гашт он қучо биёбон буд. *Рӯдакӣ*

Басо кас, ки рӯз ояти сулҳ хонд,
Чу шаб шуд, синаҳ бар сари хуфта ронд. *Саъдӣ*
БАСОИТ *ا. بسايت. ч. басита II.*

Дуввум, маърифати аҷсоми баситу мураккаб ва аҷсоми басоити улъи ва суфъи.

Насириддини Тусӣ

Аз таркиби эшон фондае ояд, ки андар басоит набувад. *Ибни Сино*

БАСОК *ا. بساك. тоҷе, ки аз гулҳо сохта ба сар мениҳанд, тоҷи гул, гулдастан доирашакл.*

... Чунки яке тоҷу басоки мулук
Боз яке куфтаи осист. *Қисоӣ*

БАСОЛАТ *а. بسالت. далерӣ, ҳасорат, шучоат, диловарӣ.*

Писари худ Абдуллохро бо тоифае ба наҷдату басолат ба ҳарб номзад фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАСОРА *ا. بسارة. суфа; айвон.*

Хуш бошад дар басораҳо май хурдан
В-аз боми басораҳо гулафшон кардан.*

БАСОТИН *а. بساتين. ч. бӯстон.*

Ин замон тамомати Машҳад маъруф аст ва боғоту басотинро бунёд ниҳоданд. *«Чомеъ-ут-таворих»*

БАСРА|БАСРАТ *а. بصره|بصرت. I. санги сафед.*

Араб санги сафедро басрат хонанд ва он Басра замин буд бар лаби Дачла ва сахрое буд пур аз санги сафед. *«Таърихи Табарӣ»*

2. ном шахрест, ки он дар Ироқ дар канори дарёҷан Шаттудараб воқеъ гардидааст.

БАСС *ا. بث. ниг. бас II.*

БАСС II *а. بث. ниг. бас III.*

баст *ا. بست. асоси замони гузаштаи бастан.*

БАСТ I *ا. بست. I. паноҳгоҳ, ҷо, ки одамон аз хатар паноҳ мебаранд.*

Гузрезҳои дили хаста зулфи чун шаст аст,
Ситамраснда илоҷаш нишастани баст аст.

Муҳсини Таъсир

2. салл, варғи сарбанд; ҷо, ки оби ҷуй тақсим мешавад; 3. миқдори муайяни об, ки дар байни деҳқонон тақсим мешавад.

В-агарш об набудиву ҳоҷате будӣ,
Зи ҷуги ҳар мижае об рондаме сад баст.

Хисравонӣ

4. банд; 5. тарзи баста шудани чизе, мас. бастӣ салла; 6. қабзан зулф; 7. хисори атрофи шаҳр; қалъа.

Навбате амир Насириддин ба ғазои Ҳиндустон рафта, баст аз вучуди шафири у ҳоӣ монд.

«Равзат-ус-сафо»

бастӣ муҳиммат корсозӣ, иҷрон корҳои муҳим.

Қулбобо Куқалтош... саркони зихом дар ҳалли уқуд ва бастӣ муҳиммат... буд.

«Таърихи Сайидроқӣ»

БАСТ II *а. بست. I. интишор кардан, паҳн кардан, густурдан.*

Баст кун, Чомӣ, бисоти суҳан,
Ки аз он хубтар бисоте нест. *Чомӣ*

2. кушодагӣ, вусъат; 3. баён кардан; шарҳ додан.

Бар хотири ман гузашт, ки онро тарҷима карда ояд ва дар бастӣ суҳан ва қашии ишороти он ишбоъе равад. *«Қалила ва Димна»*

4. хушқоли, хурсандӣ, кушодару.

Чандон аз ин калимот гуфтам, ки басте дар табъа у пайдо шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

БАСТА *ا. بستا. I. феъли ҳол ва сифати феъли замонӣ гузаштаи бастан; 2. асир, бандӣ.*

... Ки ин бастаро то Дамовандкӯх
Бибар ҳамчунин тозиён бе гуруҳ. *Фирдаъӣ*

Бастаи гетӣ аз у бибед роҳат,
Хастаи гетӣ аз у бибед дармон. *Рӯдакӣ*

3. вобаста, оид, алоқаманд.

Зи ман биниюшу дил дар шоҳиде банд,
Ки ҳуснаш бастан зевар набошад. *Ҳофиз*

4. маҷ. шэфта, мафтун.

Диле, к-у бастан зулфат набошад,
Ҳамеша ғарқа дар хуни ҷигар бод! *Ҳофиз*

То бастан миҷони ту гаштем, ба ғамза
Зад чашми ту барҳам ҳама ҷамъияти моро.

Ғузулӣ

5. мубтало, гирифтोर.

Рой гуфт бараҳманро, ки: Шундиам достони он кас, ки беравият ва фикрат худро дар дарёён ҳайрату надомат андохт ва бастан доми пушаймонӣ ва ғаромат гардонид. *«Қалила ва Димна»*

6. фусурда, маҷруҳ, аборшуда.

Дари даж кушоданду Гурдофарид

Таня хаставу баста дар даж кашид. *Фирдаъӣ*

кори баста кори душвор, кори печ дар печ ва ҷигил.

Зи кори баста маяндешу дил шикаста мадор,
Ки оби чашман ҳайвон даруни торикист. *Саъдӣ*

7. сеҳрбандшуда, афсун ва ҷоду кардашуда.

Бар басар афтад зи тағофул ниқоб,
Баста шавад дидан бино ба ҳоб.

Хисрави Деҳлавӣ

8. маҷ. яхшуда, саҳт шуда (онд ба об ва моеоти дигар, мас. бастан набот).

Чун булури шикаста баста шавад

Гар барандозӣ обро ба ҳаҷо. *Фаррухӣ*

9. ади. шеър, ки иборат аз ҷор мисраъ аст (ғайр аз рубоӣ); 10. ном навсе.

БАСТАДАМ *ا. بستادم. лаббаста, даҳонбаста, хомӯш.*

Заҳири бастадам лабрезӣ ғавҳарҳои ашъор аст,
Садаф хомӯшу дар сина дури шаҳвор ҳам дорад.

Заҳири Форобӣ

БАСТАН *ا. بستن. I. банд кардан, маҳкам кардан, занҷир кардан, қулф кардан; 2. пушидан; муқобили кушодан I.*

Ҳар ду танҳо ба ашш бинишаста,
Бар руҳи ғайр дар фуру баста. *Чома*

Дар роҳ ба қасди у нишастанд,

Девор шуданду роҳ бастанд. *Ҳилолӣ*

3. пайванд кардан, васл намудан.

... Ки сахл аст лаъли Бадахшон шикаста,

Шикаста набояд дигарбора баст. *Саъдӣ*

4. гиреҳ кардан, печондан.

Ҳазрати устоз... аз болон он [телпак] як футан шоли мандил баста буданд. *Садрӣ Зие*

5. ях кардан.

Сармо ба ғояте буд, ки... об дар дахон бибасти.
Авфӣ

6. асир кардан, бандӣ кардан.

Чу бар теарав борагӣ барнишаст,
Гирифт Ахраманро, ба афсун бибасти. *Фирдаъӣ*

7. тартиб намудан сохтан, ба вучуд овардан.

Маҳмуд такбир гуфт ва дар он лашкар афтод
ва аз эшон ғуристоне бибасти. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Рузе, ки ман ин латифа бастам,
З-ин муҳра ривочи дур шикастам. *Шоҳин*

8. феълӣ ғридиханда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. ақд бастан, аҳд бастан, кор бастан, ҳаёл бастан ва ғ.

БАСТАТ *а.* بسات вусъат, вусъатобод, паҳноӣ, қушодагӣ, фароҳӣ.

Ба бастати мулк ва рифъати қадр аз мулуки замон бар сар омада. *Авфӣ*

Мамлакатин мо бастате дорад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

БАТ I بت оҳор.

БАТ II *а.* بط мурғобӣ.

Бате фарбеҳ дорам ва онро ҷиҳати ту бирён кунам. *Авфӣ*

Гар аз нести дигаре шуд ҳалок,
Маро ҳаст, батро зи тӯфон ҷӣ бок! *Саъдӣ*

❖ **бати шароб** (*ё* май) суруҳин шароб, зарфӣ май, ки ба шакли мурғобӣ сохта шудааст.

Сафрин мурғ баромад, бати шароб кучост?

Фигон фитод ба булбул, ниқоби гул кӣ дарида?
Ҳофиз

БАТАКАЛЛУФ بتكلف ғайрисамимӣ; зоҳирномаёна, боқаруфар, дабдабанок.

Қозӣ Қаромат рузе зиёфате батакаллуф сар кард.
Садрӣ Зӣ

БАТАЛ *а.* بطل шучоъ, далер, диловар; паҳлавон, ял.

Сун деҳистон номое ҳоҳам чу румӣ чомае,
Дода ба мушкин хомае он номаро зурӣ батал.
Ломей

БАТАР I بتر шақли кӯтохшудан бадтар.

Шаби тирагун худ батар з-ин қунад,
Ба зери сар аз мушк болиқ қунад. *Фирдаъӣ*

БАТАР II *а.* بטר 1. тақаббур, худбинӣ, худнамоӣ; гаданкашӣ.

Бумусайлиро бигу: Кам кун батар,
Ғарраи аввал машав, охир нигар. *Румӣ*

2. носинояӣ, фармонӣбардорӣ.

Пой дар домани қаноат кун,
Қат либоси батар надухтаанд. *Ҳоқонӣ*

3. шодӣ, хушҳолӣ, хурсандӣ ғайримунтазир.

... Батари осониш ба мастин неъмат бад-ӯ роҳ ёфт
ва ба нишоте ҳар ҷӣ тамомтар бонге баланд бикард.
«Қалла ва Димна»

БАТЕЪ *а.* بطى суетҳаракат, бешитоб, оҳиста.

Чуз ин аябаш надонистанд, ки дар суҳан батей аст. *Саъдӣ*

БАТИН *а.* بطين шикамқалон.

БАТҚУБ بتكوب як навъ хӯроке, ки аз чормағз, шир, мост ва шибит тайёр мекарданд.

Басанда накардам ба батқуби хеш,
Бари он шудам, к-аз манаш сер беш.

Ҳуҷастаи Сараҳсӣ

БАТН *а.* بطن 1. пижам; дарун.

Равон ҳамру ҷанг уфтода нагун,
Шуда бат зи батни худ оғуштагун. *Саъдӣ*

2. маҷ. насл; авлод.

Замонро аввалин батн ин замӣ буд,
Ҷаҳонро охири батн одамӣ буд. *Низомӣ*

Ду батн аз бани-Аббос дар ин даъват вафот ёфтанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

БАТНАН *а.* بطن: батнан баъда батнин як насл баъд аз насли дигар.

Баъд аз Сулаймон Мамлакат батнан баъда батнин бар авлоди ӯ қарор гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

БАТОВОР بتاوار оқибат, анҷом, охири кор.

Ман хуб муқофоти шумо боғузорам,
Ман ҳаққи шумо низ гузорам ба батовор.
Манучехрӣ

БАТОЛАТ *а.* بطلات 1. танбали, қоҳилӣ; сустиродагӣ, бекорӣ.

Қибари синро узри тарки касби камол ва баҳонаи батолату касолат насозад. *«Ахлоқи Чалоли»*

Љулне бо писари худ моҷаро мекард, ки ту ҳеҷ коре намекуни ва умр дар батолат ба сар мебарӣ.
Убайди Зоконӣ

2. беасос; бекора, пуч, беҳуда.

Чуз ёди дуст ҳарчи кунӣ, умр зоеъ аст,
Чуз сирри ишқ ҳарчи бигуӣ, батолат аст. *Саъдӣ*

БАТОРИҚА *ю.* بطارقة 4. битриқ.

Қайсар мунҳазим гашт ва аксари баториқа ва аъени синоҳи у ба қатл омаданд. (2)
«Равзат-ус-сафо»

БАТТАР بتر *ниг.* батар I.

БАТТОЛ I *а.* بطال 1. ботиқуфтор, дурӯғгӯӣ, беҳудагӯ, ёвагӯӣ; 2. бекор, танбал; қоҳил.

Ҳадиси ишқ аз он баттол манинош,
Ки дар сахтӣ қунад ёрӣ фаромуш. *Саъдӣ*
Эй ки баттолӣ ту бехтар аз ҳама муштағилон,
В-эй ки масти ту бех аз оқили хушёрӣ хабар.
Шамси Табрезӣ

3. далер, боғайрат; 4. байронкор, авбош; беодоб.

БАТУЛ *а.* بطل 1. дӯшизае, ки тарки алоқи дунё кардааст ва тамоми умраш аз шахар кардан худдорӣ намудаст, роҳбиз; 2. д. лақаби Марьям — модари Масеҳ (Исои пайғамбар); 3. лақаби Фотима — духтари Муҳаммади пайғамбар.

БАТФУЗ بتفوز гирдогирди даҳон, перомунни даҳон; пуз, фуз, фук, тумшук.

Ниҳодаанд зану баччан ман аз сармо
Ба сонӣ сағбача батфуз бар дари сӯроҳ. *Сӯзанӣ*

БАТШ *а.* بطش 1. хучум, ҳамла.

Аз батши вай ҳамчунон эмин нестам. *Сатди*

2. қувват, қудрат, зур.

Нағуфтам, ки ту дуруғ меғуӣ ва ҳеҷ зур ва қувват ва батш надорӣ. *Аҳмади Доғиш*

БАТҶО *а.* بطجا 1. ҷои васеи ҷараёни дарёё ё сел; 2. номи водин Макка.

Амир сипоҳи худро ба дуним кард ва худ ба понасад мард ба Батҳон Макка бишаст.

«Таврихи Табарӣ»

Тавофи шоирон бинам ба гирди қасри ту доим, Ҳамоно қасри ту Қазба-сту гирди қасри ту Батҳо.

Фарруҳӣ

Икони азимат зи Батҳо битофт, Ба як дам зи Батҳо ба ақсо шитофт. *Ҷомӣ*

БАФТАРӢ *б.* بفتري коргоҳи бофандагӣ.

Коргоҳи нутроқ табаш чӯ нассоҷи қунад, Лафз зебад тоғу маъни пуду килкаш бафтагӣ.

Хисравонӣ

БАФҲАМ *б.* بفتح бисъёр, зиёд, фаровон.

Бад-он монад бунафша бар лаби ҷрӣ, Ки бар оташ ниҳи гӯгирд бафҳам. *Мунҷик*
Аз гуҳар гирд кардани бафҳам
На шакар ҷид ҳеҷ кас, на дирам. *Унсурӣ*

БАҶИҶ *б.* بفتح 1. оби даҳан, қафқи даҳон.

Қай уфтад онро, ки сару риши ту бинад,
3-он хилму аз он бафҷи ҷаҳон бар бару бар рӯй. *Шайхиди Балхӣ*

2. лабдӯд; лунҷқафе.

БАҶ-БАҶ *б.* ببح ваҳ-ваҳ, паҳ-паҳ; офарин, ҳеле хуб, бисъ-ёр нағз.

Бад-у гуфт: Баҳ-баҳ, ки бо паҳлавон
Нишастам чунин шоду равшанравон! *Фирдавӣ*
Олами нлм оламест фарох,
Баҳ-баҳ онро, ки шуд дар у ғустох. *Саноӣ*

БАҶИДАН *б.* بجدان халлоҷӣ кардан, пашм ё пахтаро наддоғӣ кардан.

Ҳама дашт фарш аст дар ҳам фиканда,
Ҳама қуҳ пашм аст бар ҳам баҳида. *Низорӣ*

БАҶИЛ *а.* بجيل касе, ки ҷизеро ба нафъи дигарон равон намебинанд; мумсиқ, лаим, нотаваонбин.

Бузургон гуфтаанд: Сими баҳил аз ҳок вақте
барояд, ки вай дар ҳок равад. *Сатди*
Ҳамчу чашми аҳвалу дасти баҳил,
Не дар у мардум бувад, не мардумӣ. *Мушфиқӣ*

БАҶИЯ *б.* بجهя ҷок; қуқ; дарз; ҷои духташуде.

Қардаам чун ғунча сар дар остини ҳештан.
Баҳья дорам бар лаб аз ҷини ҷабнини ҳештан. *Сайидо*

◇ **бахия** ба рӯй омадан *киноя* аз ғош гардидани скр ва ошкор шудани роз.

Аз ишқ сӯзангар сарриштан тадбир аз даст бидод ва охир баҳияи ишқи у ба рӯй омад. *Авфӣ*
бахия бар рӯи кор будан *киноя* аз ошкор шудани скр, ғош шудани роз.

Бараҳман шуд аз рӯи ман шармсор,
Ки шунӣат бувад баҳья бар рӯи кор. *Сатди*
бахия бар рӯи *кор* *овардан* (ё андохтан, ниҳодан) *киноя* аз ғош кардани роз.

То наёрад баҳияи рози туро бар рӯи кор,
Ҷарҳ дорад аз қавакии бар даҳан мисморҳо. *Соиб*
бахия бар ҷеҳра *рафтан киноя* аз инъикоси роз ва асрори ниҳони ба рӯй; зоҳир шудани ҳаё ва шармгинӣ бар симо.

Шармам бурун накард ба баъзи ту аз ҳиҷоб,
Бар ҷеҳра рафт баҳияи ранги паридаам.

Шавкат

аз баҳья нақш гирифтани андом *киноя* аз нозуқӣ ва нозуқбадани.

Эй ҷомадор, аз ин соп ҷусташ мабанд якто,
Қ-аз баҳья нақш гирад андоми нозанинаш.

Хисравӣ Деҳлавӣ

БАҶНАВ *б.* بجنه раъд, тундур; гулдӯрӯси абр.

Чун ба бонг омад аз ҳаво баҳнав,
Май ҳуру бонги руду чанг шунав. *Рудакӣ*

БАҶСИДАН *б.* بجدیدن *б.* بجدیدن пажмурда шудан, афсурда шудан; пажмурдан, афсурдан.

Ҳамчу гармоба, ки тафсида бувад,
Танг он, ҷонт баҳсида шавад. *Румӣ*

БАҶСОНИДАН *б.* بجدانیدن *б.* بجدانیدن пажмурда кардан, афсурда кардан.

Аз у беандӯҳи бигзину шодину таносонӣ,
Ба тимири ҷаҳон дилро ҷаро бояд ки баҳсонӣ. *Рудакӣ*

БАҶТ *б.* بحت насиба, баҳра, қисмат, иқбोल, саодат.

У марде ба ғоят зирак ва соҳиб баҳт буд.
«Маҷмау-ул-ансоб»

Ҳабиб — соқиву давлат — надиму баҳт — рафиқ,
Висол — ҳамдаму дил — беғаму ҳидоят — ёр. *Исмаил*

◇ **бахти** *баландхатар* *ниг.* бахти *фироӯз*.

Хоҳам, ки ба коми дили худ бо ту нишинам,
Қу бахти баландхатару қу толея *фироӯз*! *Аҳдӣ*

бахти бедор *бахти* *мусонд* ва мададгор; *муқобили* *бахти* *ғунуда*.

Ба рӯи мо зан аз соғар гулобе,
Ки ҳоболуадем, аф бахти бедор! *Ҳофиз*
Нишастам гуш бар дар, дила бар роҳ,
Ба юмни давлати бедори ногӯш. *Убайди Зоконӣ*

бахти гириноҳ *бахти* *бад*, *толен* *бад*, *иқболи* *наст*.

Зи дасти бахти гириноҳу кори бесомон
Гарам бувад ғилас, роздори худ бошам. *Ҳофиз*

бахти гумқардароҳ *бахти* *бад*.

Ҳамегуфт: Эй бахти гумқардароҳ
Гирифтор гаштам ба рузи сиеҳ. *Савдо*

бахти забун *бахти* *баргашта*, *толен* *бад*, *бахти* *шум*.

Гираҳи коми дил аз бахти забун нақшоҷ,
Гираҳи риштан мо сеҳру ғусун нақшоҷ. *Урфӣ*

Шиква аз бегонагону ошноён чун кунам?
Маҳфӣ, рузи азал бахти забунам додаанд. *Маҳфӣ*

бахти нағунсор *бахти* *воғужна*, *толен* *баргашта*.

Бинмоӣ қадди ҳеш, ки аз баҳри диданаш
Сар баркунем бахти нағунсорӣ *хешро*. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

бахти неkhoҳ толеи баланд, бахти нек.

Дило, рафиқи сафар бахти неkhoҳат бас,
Насими равзан Шероз пайки роҳат бас. *Ҳофиз*

бахти норасо бахти номусонд.

Эи бахти норасо нағрифт дастам гардани мино
Магар мижгон дамонад ашку гирад домани мино.
Бедиа

бахти нофарҷон бахти бад, толеи паст.

Ин ду чизам бар гуноҳ ангехтанд;
Бахти нофарҷому ақли нотамо. *Сатъӣ*

бахти ошuftа (*ё* парешон) бахти баргашта, бахти носозгор.

Гар насозад ба ман он зулфи парешон, чӣ ғам аст,
Бахти ошuftан ман нис аз он камтар нест.
Носир Аалӣ

Агар ба зулфи дарози ту дасти мо нарасад,
Гуноҳи бахти парешону дасти кутахи мост.
Ҳофиз

бахти сабз бахти баланд, толеи нек, хушбахтӣ.

Чун хасисон бахти сабз аз чархи миной мачу,
Аз замини дил барор ин сабзан бегонаро. *Соиб*

бахти сиёҳ бадбахтӣ.

Дарой аз дарам чун партави бадр,
Шавад бахти сиёҳам лайлаулқадр. *Ҳозик*

бахти фирӯз бахти ғолиб, фатху нусратовар; бахти нек.

Фиристода омад ба наздики Зол,
Або бахти фирӯзу фархундафол. *Фирдавӣ*

бахти хоб баҳран хоб, насибан хоб, нағз хоб карда тавонистан, мусонд омадани хоб.

Гуфтам: Шабе ба хоб бубинан руҳи мурод,
Эй чашми русеҳ, туро бахти хоб ку? *Махфӣ*

бахти хоболуд (*я* хобнок) бахти мусондад накунанда.

Ало, эй бахти хоболуд, бархез,
Ба ғоят дер карди, зуд бархез! *Ҳилолӣ*

Бахти хоболуди мо бедор хоҳад шуд магар,
З-он ки зад бар дила обе руи рахшонӣ шумо.
Ҳофиз

бахти шӯр бахти бад.

Ало, эй тира гашта бахти шӯрам,
Ту шеро хашмнокӣ, мант гӯрам.

Фахриддини Гурӯнӣ

бахти ғунуда бахти баргашта; *муқобили* бахти бедор.

Бахти ғунударо сари хоб аст ҳамчунон,
Шоҳи, чӣ тез мекуни оҳанги ноларо! *Шоҳӣ*

бахти ҳумоюн бахти нӣҳоят баланд.

Тоирӣ иқбол ба ҳамроҳиям,
Бахти ҳумоюн ба ҳаҳоҳиям. *Хисрави Деҳлавӣ*

бахти ҷавон бахти нав, бахти умедбахш.

Гуфт: Эй карамӣ ту дастирам,
Эй бахти ҷавону ақли пирам. *Шоҳин*

БАХТА *بخته* гусфанди нари сесола *ё* чорсола.

Чу гургӣ гурсина андар фитад миёни рама,
Чи мешу чи бара дандоншро, чи бахта, чи шок.
Сузани

БАХТБАРГАШТА *بخشته* бадбахт, бадтоле; вожгунабахт.

Ало, то нахоҳӣ боло бар ҳасуд,
Ки он бахтбаргашта худ дар балост. *Сатъӣ*

БАХТВАР *بختور* соҳиби бахт, бахтёр.

Ҷавонони шоистан бахтвар
Эи гуфторӣ пирон напечанд сар. *Сатъӣ*

БАХТИЁР *بختیار* хушбахт, саодатманд, хуштоле.

Носазоеро, ки бини бахтиёр,
Оқилои таслим қарданд ихтиёр. *Сатъӣ*

Ихтиёр дар дасти бахтиёр. *Зарбулмасал*

БАХТИЁРӢ *بختیارى* хушбахтӣ, саодатмандӣ.

Агар бахтиёрӣ нағирад фуруғ,
Ҳама чора бод асту марди дурӯғ. *Фирдавӣ*

БАХТКУР *بخت کور* қурбахт, шӯрбахт, бадбахт.

Эи дуло қард об андар хануре,
Ки шуд ҷомаро ҳар бахтқуре. *«Луғати фирӯс»*

БАХТОВАР *بخت آور* он чӣ бахту толеи нек оварад; хушбахт.

Ба зер андарун буд хомуну дашт,
Қи бадбахту бахтовар он чо гузашт. *Фирдавӣ*

Ҳунарох он бахти бад оху бувад,
Эи бахтоварон зинт неку бувад.

Абушақри Балхӣ

БАХТУР I *بختور* *ниг.* бухтур.

БАХТУР II *بختور* шеро дарранда.

БАХТИЁР *بختیار* *ниг.* бахтиёр.

БАХУР *بخور* *а.* моддаҳои самғии хушбӯй, ҳамчун уд, лодан ва ғ., ки дар вақти сӯхтан бун атромез мегӯянд; хушбӯй; дорувор ва ғиёҳҳои хушбӯй.

Ба чои лодаву бун бахори тоза бихоҳ
Набиди равшану дули бухуру бун гулоб. *Фарруҳӣ*

Дигар чанд хизона ёфтанд: хумхон атр аз мушк
ва кофур ва анбар ва бухур. *«Таврихи Табарӣ»*

Динмоғи даҳр шавад аз бахур моломол.

Убайдулло Зоконӣ

Марғулуро бигардон, яъне ба рағми сунбул
Гирди ҷаман бахуре ҳамчун сабо бигардон. *Ҳофиз*

бахш *بخش* *асоси* замони ҳозираи бахшидан.

БАХШ *بخش* I. қисм, ҳисса.

Фикрати ман чун ба фалак роиқ рахш,
Ёфт ин ганҷинаи тавфиқ бахш. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ман бахше аз он ҷавоҳиротро дар он чо ба маблағи шаст ҳазор рупия ба байъ овардам.

Аҳмади Дониш

бахш қардан ҳисса қардан, тақсим қардан; **бахш** ситондан баҳра гирифтан.

Ақнуи, ки сад ҳазор дирам, ки бахши худ қарор додӣ, биситон. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

2. ато, инъом, ҳадя, тӯхфа, бахшиш.

Эи гетӣ хуру бахшу паймон марост,
Бузургиву шоҳиву фармон марост. *Фирдавӣ*

3. истеъдод, ҳунари, қобилият.

... Қи бо фарру бурз асту бахшу хирад,
Ҳама ростиро хирад парварад. *Фирдавӣ*

БАХШАНДАГӢ *بخشندگی* 1. сахигӣ, саховатмандӣ, ҷавонмардӣ.

Бузургия болят, бахшандагӣ кун,
Ки дона, то наяфшонӣ, нарунд. *Саъдӣ*
2. гузашткунӣ, афвкунӣ.

БАХШАНДАКАФ *کف بخشند* бахшанда, кушодадаст, сахӣ.
Чу доно шавад марди бахшандакаф,
Мар-уро расад бар ҳақиқат шараф.

Абӯшақури Балхӣ

БАХШИДАН *بخشیدن* 1. бе иваз додан, ато кардан, ғасон намудан, ҳадаъ намудан.

Аз умри худ шаст сол ба вай бахшидам.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дар ӯ бахшишу дод омад пайид,
Бубахшид донандаро, чун саид. *Фирдавӣ*
Сикандарро намебахшида обе,
Ба зӯру зар муяссар нест ин кор. *Ҳофиз*

2. афв кардан, аз гуноҳи касе гузастан; тараххум кардан; мағфират намудан.

Ба Синдухт бахшиду дасташ ба даст
Ғирифту яке низ паймон бибаст. *Фирдавӣ*

Гар ғирифторам кунӣ, муставҷибам,
В-ар бибахши, афв беҳтар, к-интиқом. *Саъдӣ*

БАХШИШ *بخشش* 1. ато, тӯҳфа, ҳадаъ, ӣнъом.

Ба дарवेशи муҳтоб бахшиш намой,
Фурубаства қораҷ ба бахшиш кушой. *Ҷомӣ*

2. маҷ. сарнавишт, тақдир, қисмат.

Магар ин буд бахшишам зи фалак,
Ки зи дастӣ ту ҷони худ набарам. *Анварӣ*

К-аз ин бахшиши бад магар битғзарам,
Зи бад бадтар ояд ҳаме бар сарам. *Фирдавӣ*

3. қисм; баҳра, насиб.

Зоҳидонро бахшише аз боғи айши бода нест,
Метавон ин ҷавмо чун ҷуби хушки тоқ суخت.

Мулҳам

бахшиш кардан ҳисса кардан, тақсим кардан.

Аммо ҳукамои олам ҳақонро бахшиш карданд
бар баромадан ва фурушудани хуршед ба нимрӯз.

«Таърихи Систон»

4. афв, омуранӣ, гузастан аз гуноҳи касе.

Бо бахшиши ту ман аз гунаҳ нандешам,
Бо тушанӣ ту зи ранҷи раҳ нандешам. *Ҳайём*

БАХШИШНОМА *بخشش نامه* 1. номае, ки ба воситан он чизе ба касе тӯҳфа мешавад; 2. навишта ё ҳукмномае, ки ба воситан он гуноҳи касеро афв мекунанд.

БАХШОИДАН *بخشائیدن* ниг. бахшидан.

Аё, пурлаъл карда ҷомӣ заррин
Бибахшо бар касе, к-аш зар набошад. (1) *Ҳофиз*

Бар ақзи душман раҳмат мақун, ки агар қодир
шавад, бар ту набахшоёд. (2) *Саъдӣ*

БАХШОИШ *بخشایش* ниг. бахшиш.

Сарашро бад-ин гузран оғмохер
Бикубам, на бахшоиш орам, на меҳр. (2) *Фирдавӣ*

БАХШУДАН *بخشودن* ниг. бахшидан.

Аз сари лутф бибахшуд бар аҳволи Ўбайд
Магарин раҳм бад-ин дидан гириён омад. (2)
Ўбайди Зоконӣ

БАХШӢ *م. بخشى* 1. ноиб; назоратчӣ; 2. руҳонии буддоӣ; донишманди буддоӣ; табиб; дуохон.

Арғунхон ба ғоят мӯътақиди бахшиён ва тариқат эшон буд ва ҳамвора он тоифаро тарбият ва тақвият мефармуд. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

3. мирзон дафтardори лашкар, мансабдори лашкарий.

Бахшиёни ӣзом, ки лашкариёни хоса ва силоҳ ва умаро ва мансабдоронро ба шумор дароварданд,
дах ҳазор кас ба қалам даромаданд.

«Таърихи Ҷаришата»

БАХӢЯ *بخیه* ниг. баҳия.

БАЧА|БАЧЧА *بچه* фарзанди одамӣзод, кӯдак, тифл; насли ҳайвонот.

Ҷаҳонро, ҷӣ бинӣ ту аз баччагон,
Ки гаҳ модарӣ, гоҳ модандаро! *Рӯдакӣ*
Гар бачан худ бихӯрад гӯрзамор,
Баччан у лиз шавад баччахор.
Саг бача беш ораду шер андаке,
Он зи якс дах бувад, ин дах-як! *Ҳисравӣ Деҳлавӣ*

бача **партофта**н исқоти ҳамгӣ кардан, бача бемаҳал афкандан; **бачаи ангур** *киноя* аз шароб.

Ақуну сифати баччани ангур бигӯям,
К-аш ҳар сифате дар сифати ӯ ҳазаён аст.

Манучаҳрӣ

бачагони дила *киноя* аз қатраҳои ашк; **бачаи кӯ(й)** бачае, ки падару модараш номӯълам буда, ба дари хонаи беғолагон партофта шуда бошад; **бачаи хур** (*ё хуршед*) *киноя* аз лаълу ӯқут ва тиллоу нуқра.

БАЧҚАМ *بچکم* хонаи тобистонӣ, хонае, ки гирдогирдаш панҷара кашида шудааст; айвон, суфа.

Ҳазорон бад-у-андарун тоқу ҳам,
Ба бачқам-дарафш нақши боғи Ирам. *Унсурӣ*

БАЧЧА *بچه* ниг. бача.

БАЧЧАШЕР *بچه‌شیر* шербачча; *киноя* аз ҷавони зур ва бақувват.

... Ки: Эй паҳлавошзодани баччашер!
Навозд чу ту зурманди далер! *Фирдавӣ*

БАШ *بش* банд, бандӣ оҳанин, банде аз мис, нуқра ва м. ин, ки дар бозае ҷойҳои сандуқ ва ё дар барон устуворӣ насб мекунанд.

Зи обнӯс даре андар ӯ фарошта буд,
Ба ҷон оҳан синми ҳамма башу мисор.

Абулмуъййиди Балхӣ

БАШАР *بشر* инсон, одам; мардум, одамӣзод.

Қамоли ҳусни ту ҳадди башар нест,
Парӣ аз ҳубуи ту баҳравар нест. *Ҷомӣ*

БАШАРА *ا. بشره* 1. руи пусти бадани инсон; киши бе-руни пуст; 2. афт, рӯй, чеҳра, симо.

Асарӣ хашм дар башараи [у]... зоҳир шуд.

Афвӣ

Осорӣ хавфу ғазалъ дар башараи ёронӣ худ мушоҳада кард. *«Равзат-ус-сафр»*

БАШАРИЯТ *а.* بشریت чинси одамай, бани-одам, одамият.

Аз заъфи башарият тоби офтоби ҳаҷр наёвардам
ва илтиҷо ба сояи деворе кардам. *Саъдий*

БАШАРИ *а.* بشرӣ мақсуб ба башар; инсонӣ, одамай.

Буте, ки бурд дил аз ман ба талъати башарӣ,
Чаро зи дидан ман чун парӣ ниҳон шудааст?

Шоҳин

БАШИР *а.* بشير башоратдиҳанда, муждаовар, муждарасон;
қосиди хабари хуш оваранда.

Баширон тохтанд он дам сабовор,
Ба суи Миср, чун бар тарфи гулзор. *Ҳозиқ*

БАШҚ *۱* بشك ишва, ғамза, ноз, карашма; **башк** задан ноз
кардан, карашма намудан.

Қарашмае куну башке бизан, ҷӣ бошад, агар
Ба гушаи лаби ҳамчун шакар фуру ханди. *Низорӣ*

БАШҚ *۲* بشك шабнам.

Аз насими риёэн давлати ту,
Бар руҳи гул дури самин шуда башк. *Хисравонӣ*

БАШКАМ بشکم *ниг.* бачкам.

Аз шабистон ба башкам омад шох
Ғашп башкам зи дилбарон чун моҳ. *Рӯдакӣ*

БАШКОЛ بشكال борони барасот.

Лашкар ба воситан башкол ва тӯли айёми муҳо-
саран Чандерӣ парешон шуда бул.

«Таърихи Фаристма»

БАШҚУЛӢ بشكولى *ниг.* бишқулӣ.

БАШЛИДАН بشلينд *ба ҳам* часпидан, часпидан, баровех-
тан, даровехтан.

Дар гили ғурбат зи по башлиданам,
Нест мумкин рӯи ёрон диданам. *Оғочӣ*

... Ки бе довар ин доварӣ нагсалад
Ба бар бегуноҳ эҷ барнабшалад.

Абушақури Балхӣ

БАШМ بشم қирав.

Чун мурд буд саба ғае мӯи ман ҳама
Дардо, ки барнишаст бар он мӯи саба башм.

Фароловӣ

БАШМОҚ بشماق *ниг.* пашмоқ.

БАШН بشن қад, қома, боло.

Агар сарве ба болон ту бошад,
На чун башни дилорон ту бошад. *Саъдӣ*

БАШОРА بشارة *ниг.* башорат.

Зиёда ҳарф ҷӣ лозим, ки нома Шоҳинро
Башора медиҳад, ғинак дами висол расяд. *Шоҳин*

БАШОРАТ **БАШОРАТ** *а.* بشارت *мужда, хабари хуш.*

Башорат туро, ки туро душ писаре бузургвор
омад. *«Таърихи Систон»*

Хубони порсигу баҳшандагони умранд,
Соқӣ, бидеҳ башорат пирони порсоро. *Ҳофиз*

БАШОШАТ باشاشت *а.* хушӣ, шодӣ, хурсандӣ, шодруй,
кушодаруӣ.

Чун ин сухан бишунид, асари башошат дар
чехран у зоҳир шуд. *Авфӣ*

БАШТАР ۱. بشتر 1. Миколл — малаки муваккали борон,
ронандани абрхо.

Гарчи Баштарро ато борон бувад,
Мар-туро зарру гуҳар бошад ато. *Рӯдакӣ*

2. абри ситабр, абри ғафси бороновар.

БАШШОШ باشش *а.* касе, ки ҳамеша хандонруй ва шод-
мон бошад, хандон, кушодаруӣ.

Зардрунох туро башшош хоҳад сохтан,
Бар сарат савдон раиги заъфарон хоҳад гузашт.

Сайидо

Ҳоҷиб ба тасаввури он, ки тӯҳфаи касир пеши
ахир оварда(аст), башшош хандон бозгашт.

«Равзат-ус-софо»

БАЪД بعد пас, сипас, сояи, сония; *муқобили* қабл.

Баъди нафмедӣ бәсе уммедхост,
Аз пан зуамат бәсе хурмедхост. *Румӣ*

баъд аз... баъди..., пас аз...

Чунон бояд тариқи зиндагонӣ,
Ки баъд аз мурдани худ зинда монӣ. *Ҳилолӣ*

баъди... баъд аз..., пас аз...

Баъди умре ошно ғафш ба сад хуни ҷигар,
Боз агар бегона гардӣ, ошноӣ чун кунам? *Ҳилолӣ*

аз баъди сар баъд аз нафот, пас аз мурдан.

Дар зиндағнам ғамаш ба ҷон бод,

В-аз баъди сарам ба устухон бод. *Шоҳин*

БАЪЗЕ بعضى *микдоре аз ҷамъ; ҷузъе аз томи; порчае, қа-*

даре, микдоре; чанд, чанде, якчанд.

Ва аз лашкари вай баъзе қушта шуд ва баъзе
ба об ғарқ шуд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Баъзе аз давлатхоҳон маслаҳат доданд...

Аҳмади Дониш

БАЪС *۱* بعث 1. фиристодан; 2. барангехтан.

Онҳо, ки уро бар ин баъс ҳамакунанд, ноқисӣ
ин давлатанд на носеҳ. *Низомии Арузӣ*

3. рӯзи қиёмат, рӯзи растохез.

Чунин гуяд Барзуяи табиб... дар маънин баъс
ва қиёмат. *«Қалила ва Димка»*

БАЪС *۲* بعس *а.* باس 1. хавф, бим, тарс.

Агар маро қавидил гардонӣ ва аз баъси у эмин
кунӣ, бо ту биёям. *«Қобуснома»*

Хона дар кӯи инзиво қардан,
Рӯ ба девори узлат овардан,

Бар дари дил ништастан аз пай бос,
То ба беҳуда нағзарад анфос. *Ҷомӣ*

2. қудрат; далерӣ, бебоқӣ, мардонагӣ.

Шер бо баъси ту бечангола аст,

Гург бо адли ту бедандон аст. *Анварӣ*

Ба ҷӣ истехзор аз баъси ман эмин шудӣ? *Авфӣ*

Босат ар бонг бар замона занад,

Гург бар сирати шубон бошад. *Анварӣ*

БАЮГ **БАЮГОН** بايوگان *а.* барӯс.

Бас азиям, бас гиромӣ, шод бош

Андар ин хона ба сонӣ нав баюг. *Рӯдакӣ*

БАЮГОНИ بايوگانӣ *ниг.* паюгонӣ.

БАЮСИДАН بيويدن умедвор будан, интизор доштан, чашм доштан, тамаъ кардан.

Накунад майл беҳунар ба хунар,
Қй баюсад эи захр таъми шакар. *Унсур*

БАҒАЛ بغل 1. каш, зери каш.

Эй, хунархо ниҳода бар кафи даст,
Айбхо баргирифта зери бағал,
То ҷи хоҳй харидаи, эй мағрур,
Рузи дармондагй ба сими дағал? *Саъдӣ*
Ин сулҳфуруш оқибатчанг
Дар каф қадаҳест, дар бағал санг! *Шоҳин*

2. оғуш; канор, бар.

Бӯе, ки ба Яъқуб хабар дод эи Юсуф,
Пинҳон зи сабо дар бағали пираҳани мост. *Махфӣ*
бағал гирифтаи оғуш кардан, канор гирифтаи, дар канор кашидан; вохӯрй кардан.

Бағалхо гирифтаи баҳри видоъ,
Ба душман ниҳодаи руи низоъ. *Шодӣ*

бағал кӯшодан дастхоро кӯшодан, оғуш кӯшода барои вохӯрй даъват намуудан.

Боли кӯмри сарвро бошад хисори офият,
Ёр дар ҳар ҷо бағал биқшод, оғушем мо. *Сайидо*

БАҒАЛБАНД بغلبنده 1. тасма ё танобе, ки дар зер бағали асп мибанданд; зеркамар, такбанд, зербанд; 2. порчаи куфлак, ки зери бағал, ба остини либос медузанд, зеркаш, нимостари.

Агар бағалбанд пора шудӣ, аз порчаҳои пок ҳар наъве ки ёфӣ, бад-он пайванд кардӣ.

«Таърихи Ҷаришма»

БАҒАЛТОҚ بغلطاق 1. каллапуш, куюлх.

Арӯси фалак кӯҳли шаб даркашид,
Бағалтоқи шамъй эи сар баркашид. *Ҳочу*

2. қабо, чоман абрешимӣ.

Бағалтоқу дастору рахте, ки дошт,
Зи боло ба домони у даргузошт. *Саъдӣ*

БАҒӢ a. بغى 1. фармоннобардорӣ, саркашӣ, бентоатӣ.

Дили ҳар як зи бағью кина чу нор,
Асп чун кӯху мард ҳамчу чинор. *Саной*

Шер фармуд, то уро бибастанд... то дар ҳаёс аз ташнагӣ ва ғуруснагӣ бимирад, то маълуи шавад, ки оқибати макру фарҷоми ғадру бағй ҷунон бошад.

«Қабила ва Димна»

2. хусумат; исён, ёғиғй.

Ва кӯронҳои қаламрави Бухоро ба бағӣ ва фасод бархостанд. *Аҳмади Доғиш*

3. ғумроҳӣ; залолат.

Қалонро... меғуфтанд: Бесабаб муҳолафати уро бар худ дозим дорем, ки аломати бағӣ аст.

«Шоҳномаи Фарғона»

БАҒӢ a. بغل 1. ҷотирӣ нар, ҳаҷирӣ нар, нарҳаҷир.

Маҳи сулҳгоҳе ҷунон қарни савре,
Маҳи мунҳасиф ҳамчунон сӯми бағле. *Манучехрӣ*

БАҒОВАТ a. بغاوت саркашӣ, бентоатӣ, гарданкашӣ, пофармонӣ.

Яъқуб бағоват ва саёсате бағоят дошт.

«Равзат-ус-саф»

БАҒОЗ; **БИҒОЗ** بغاز фона; забонакҷуб, фонаҷуби миёни қолаби кафш; фона барои кафшондани ҳезум ва ғ.

Ҷож меҳояму жоҳам шуда хушк,
Хорхо дорад чун нуки бағоз. *Абулаббоси Аббосӣ*

БАҒОЯТ بغايت ба ҳадди бисёр, ҳеле эғд, бениҳоят, беандоза; ба ҳадди қомил.

Пеш аз Исмоил Абумуҳаммади Бухорхудои подшоҳи Бухоро буд ва Абухотами Ясорӣ бағоят тавонгар буда ва ба эшон итлои надоштӣ.

«Таърихи Наршахӣ»

Юсуф аз он сурат бағоят мубтаҳиҷу шодмон шуд. *«Равзат-ус-саф»*

инон бағоят кашидан ҷилавро саҳт ва бо эҳтиёт кашидан.

Бар бодҳои ишқ, ки ҳар кас савор шуд,

Бояд инони ҳеш бағоят кашиди рафт. *Ибни Ямин*

БАҒРО; **БУҒРО** t.-m. بغرا 1. номи таомест, ки орд, нахӯд, об, ғушт ва кашро омехта мепазанд.

Ҳар таоме дар замоне лаъзати дигар диҳад:

Субҳ-бағро, қошт-яхӣ, қалъя-шаб, гипо-сахар.

Абулсӯқӣ Атъима

2. хӯриш барои палав, ки аз ғушт ва нахӯди қуфта, рағван, зардан тухм ва ғ. тайёр карда мешавад.

БАҒТАТАН a. بغتاً ногаҳон, ногоҳ, ғайратан.

БАҒӢ a. بغى зани нопокдоман, зани зиноқор.

БАҚ(Қ)АМ a. بقم 1. дарахтест, ки ҷубаш сулҳранг буда, аксар дар рангрезӣ ба кор бурда мешавад; дарахти занранг сулҳ.

Бим аст, қ-аз тағобуни ин чархи нилгун

Хуни ғусурда ҷуш занад дар рағи бақам.

Заҳири Форёбӣ

2. маҷ. сулҳ.

Бора сӯи бағӣ роида то эи хуни ваҳшу тайр

Санги водӣ шуд ақиқу хори саҳро шуд бақам.

Ватанот

БАҚАР a. بقر гов.

Дар аҳди салтанати Абдуллоҳон вабон... байн-улаиом афтода, хусусан аз ҷамъи бақар... асар намонда. *«Таърихи Сайидроқим»*

БАҚИМАТ بقيمت қиматнок; қиматбаҳо, пурбаҳо.

Аз он ки ин зиёб-аҳам зиёи Бухоро бақиматтар аст ва хуштар, [Амир Исмоил] ҷумла бихарид. *«Таърихи Наршахӣ»*

БАҚИЯ; **БАҚИЯТ** a. بقية пасмонда, боқимонда.

БАҚӢ a. بقل нушгӣёх аз қабили тарра, сабза, гандано, хулб (пудина) ва м. ин.

Гулаше, қ-аз бақӢ руяд, як дам аст;

Гулаше, қ-аз ақл руяд, хурам аст. *Румӣ*

БАҚО a. بقا 1. абадит, ҷовидӣ; бардавомӣ.

Бикаш бозуи мукнат аз ҷабри давр,

Ки чандон бақо нест дар даври ҷавр. *Ҷомӣ*

2. ҳастӣ, мавҷудият; ҳаёти бенигнӣ.

Қасе худ бе суҳан ҷун зинда монад,

Дар иқлими бақо поянда монад? *Ҳилолӣ*

бақон абад зиндагин човдн, умри доимй.

Бихурд оби хайвон ба фархундагй.
Бақон абад ёфт дар зиндагй. *Низомй*

3. маҷ. устувори, пайдория, сабот.

Ва аз ҷиҳати бақон давлати худ ҳама ашхоси элдорро ба замин мутақонд намуда. *Аҳмади Дониш*

БАҚҚАМ а. بقم ниг. бақ(қ)ам.

БАҚҚОЛ а. بقال кесе, ки бо касби баққоли машғул аст, фурушандан озука.

Бизорид вақте зане пешй шуй,

Ки дигар маҳар нон зи баққоли куй. *Саъдй*

БАҲ-БАХ به نиг. бах-бах.

БАҲИЛ а. بهيل ниг. биҳил.

БАҲИМА а. بهيمه чорпо, ҳайвон, мас. гов, асп, шутур ва м. ин.

Ва гуянд: Панҷох ҳазор баҳимаи зинй бошад, ки ҳар руз зин карда ба киroyа диҳанд. *Носири Хисрав*
Дил мебарад ба даъий фаръеди шавқи Саъдй
Илло баҳимаеро, к-аз дил хабар набошад. *Саъдй*

БАҲЛА بهله дасткаши чармини шикорй, ки бозро болон он мешинонанд.

БАХМАН بهمن 1. моҳи ёздаҳуми соли шамсй, ки ба 22 январь — 20 февраль рост меояд.

Чун лашкари баҳмап рахти сафар барбаст, фасли баҳор расид. *«Тарихи Фаршма»*

Баҳман барон ғозафурӯи ба сажди боғ
Биктод аз ҳаюни ҳаво танғори барф. *Шоҳин*

2. номн гуле, ки дар моҳи баҳман мешукуфтааст.

Нигар ба чаман аз сари хаводорй,
Шукуфта бар камари кӯҳ, лолаву баҳман. *Ҳоча*

3. номн подшоҳи Эрони қадим, ки писари Исфаңдйёр будааст.

Қадаҳ ба шартй адаб гир, з-он ки таркибаш
Зи косан сари Чамшесу Баҳман асту Қубод. *Ҳофиз*

БАҲМАНЧАНА بهمنچنه рӯзи дуйуми моҳи баҳман, ки эронийни қадим он рӯзро ид меғирфтаанд.

Фаррухаш боду худовандаш фархунда кунад
Иди фархундаву баҳманчанаву баҳманмоҳ. *Фаррухй*

Андар омад зи дари ҳучраи ман субҳдаме
Рӯзи баҳманчана, яъне дувуми баҳманмоҳ. *Анварй*

БАҲМОН بهمان ишора ба кас ё чизи номаълум; баҳмону бостор фалону чунон, фалону казо.

Бодони тарру сакно баҳмону бостор,
Эй хоҷа, кун ҳамину ҳамин бар раҳй шумор. *Рӯдакй*

БАҲО به қимат, арзиш.

Баҳои васли ту гар чон бувад, харидорам.

Ки ҷипси хуб мубассир ба хар чй дид, харид. *Ҳофиз*

«Хотами Той» бифармуд, то дар қабони араб мулодо карданд, ки ҳар ки мисли ин шутуре биёрад, ба баҳон тамом аз у бихарам. *«Ахлоқи Муҳсини»*

баҳо чоргон баҳон ҳар қадоме чор дирам.

Харидй ҳама марди бозоргон
Даҳ оҳуя гуре, баҳо чоргон. *Фирдавсй*

баҳо кардан нарх мондан, арзиш муайян кардан.

Ту бо шахриёр ошной макун,
Харанда надорй, баҳое макун. *Фирдавсй*

БАҲО بهاء баҳаъ а. баҳаъ равнақ; зебон.

Чуниш зиндагонй наёрад баҳо,

Ки бошад сар яндар дами аждаҳо. *Фирдавсй*

Писарро бо он ҷамол ва баҳо днд, хуррам шуд. *Авфй*

Духтаре дорад шаҳй Чин бемисол

Дар бахову дар камолу дар ҷамол. *Румй*

БАҲОДҮР بهادر шучоъ, далер, ҷасур.

Гуянд Аҳмад ибни Йсмонл марде баҳодури худ-
раъй ва бадхулқ буд. *«Равзат-ус-саф»*

БАҲОГИР بهاگير қиматбаҳо, гаранбаҳо.

Ниходанд Баҳромро тахти оч,

Ба сар барниҳода баҳогир тоҷ. *Фирдавсй*

БАҲОИМ а. بهايم ч. баҳима.

Наёмузад баҳоим аз ту гуфтор,

Ту хонущй биёмуз аз баҳоим. *Саъдй*

Нисон... агар ақро мағлуби шахвату ғазаб со-
зад, худро аз рутбаи баҳоим фурутар андозад. *«Ахлоқи Чалолй»*

БАҲОНА بهانه сабаб ва узри беасос, далели сохта ва беасос.

Муддате бад-ин баҳона халқеро гумроҳ карданд.

«Маҷмаъ-ул-ансоби»

Сабаб мапурс, ки чарх аз ҷй сифларпарвар шуд,
Ки қомбашини уро баҳона бесабб аст. *Ҳофиз*

Баҳона — ҳаҷравно Ҳиласозист,

Баҳона — не тариқи ростбозист. *Ҷомй*

баҳона рондан эътироз ва мочаро намудан бо оварда-
ни далел ва сабабҳои беасос.

Қисмаи зи хидмати ту ҳаро дурй уфтод,

Гуфт: Анварй, баҳона ҷи рони, гуноҳи туст. *Анварй*

баҳона сохтан сабаб ва узри бечо овардан.

Бусе надидй, дигар тамаъ дорам,

Гуй ба баҳо вилоте бояд,

Алҳақ, бех аз ин баҳона натвон сохт,

Дар ҳар коре қифоте бояд. *Анварй*

БАҲОНАТАЛАБ بهانه طلب барои барпо кардани мочаро сабаб ва воситаҷуянда, мочарочу.

Дар базми у хадиси гирифториам мағуй,

Мутрн, ки он баҳонаталаб тундху бувад. *Саъдо*

БАҲОНАЧҶ(И) بهانه چو(ي) кесе, ки аз коре саркаши мекунад ва сабабҳои беасосро узр меоварад.

Маъшуқа ба ранги рӯзгор аст,

Бо гардиши рӯзгор ёр аст...

Бас булъачаби баҳонаҷуст,

Бас кинакашу синтезакор аст. *Анварй*

БАҲОР بهار баҳар а. баҳар фасли сол, ки аввали соли шамсй буда, моҳҳои қамал (февралдин), савр (урдиби-
хшт), ҷавзо (хурдол)-ро дар бар меғирад ва муддати он аз 22-уми март то 22-уми июнь аст.

Баҳор дурру гуҳар мекашад ба домани абр,
Нисори маркаи урдибиҳишту азҳоро. *Анварй*

◇ баҳори умр кино аз мавсим ботароват, даври ҷавонӣ.

Гар баҳори умр бошад, боз бар тарфи ҷамаи
Чатри гул бар сар кашӣ, эй мурғи хушкӯн, ғам
маҳур. *Ҳофиз Саъдӣ*

БАҲОР II بهار гули ҳар дарахт, маҳсулани гули дарахти нораҷ.

Гули сурх ҷинад, баҳори сафед,
Ғае лаъл бинад, ғае мушкбед. *Низомӣ*

Гар баҳору долаву наsrин наруяд, гу: Маруй!
Парда бардор, эй баҳору долаву наsrини ман.
Саъдӣ

баҳор кардан гул кардан, шукуфтан; ◇ баҳори ораз кино аз рӯи тару тоза.

Мушфақӣ то чанд ғирьяд бе баҳори оразат,
Долаҳон ашқи ӯ аз доҳан худруи туст. *Мушфиқӣ*

БАҲОР III 3. بهار 1. бутхона, буткада.

Баҳори бутон асту меҳроби хуб
Ба рӯи дилорому зулфайни дилбар. *Мантқиқии Розӣ*

Баҳоре кӯхан буду ҷинӣ-нигор,
Басе хуштар аз боғ дар навбаҳор. *Низомӣ*

2. оташкада, ибодатхонаи зардуштиён, оташпарастон.

Ба Балх омаду отаҷи Зардушт
Ба туфони шамшерӣ хунноб кушт.
Баҳори дилафруз дар Балх буд,
К-аз ӯ тоза гулро даҳан талх буд. *Низомӣ*

БАҲОРБАНД بهاربند 1. ҷое, ки дар мавсими тобистон зиндагонӣ мекунад; 2. ҷои ғино доштани аспон дар тобистон.

БАҲОРГОҲ بهارگاه хангоми баҳор, фасли баҳор, баҳорон.

Бародари кехтари Ариғбуко ва дигар шахзодагон
ба иттифоқ мувофақат намуда, баҳоргоҳ дар
Қароқурум ҳамчуни туйҳо карданд.
«Чомеъ-ул-таворих»

БАҲОРОН بهاران хангоми баҳор, фасли баҳор.

Соҳати олам аз таровати ту
Чун руҳи боғ дар баҳорон бод. *Анварӣ*

БАҲОРХОНА بهارخانه бутхона, буткада.

Замини зи бод сабо шуд нигорхонаи Чин,
Ҷамаи ши зоҳи сӯман шуд баҳорхонаи Ганг. *Азрақӣ*

БАҲОРӢ بهارى 1. мансуб ба фасли баҳор.

Чу ғуҷа гарчи фурӯбастагист кори ҷаҳон,
Ту ҳам чу бод баҳорӣ ғирахушо мебош! *Ҳофиз*

2. тоза тар, ботароват.

Хотире дорам баҳоритар зи гулзори биҳишт
Бишқифам гул-гул, руҳамро ғам ҳазонӣ кардааст.
Зухрӣ

БАҲОРӢ а. بهاء нис. баҳо II.

БАҲР I а. بحر 1. дарён азими шур ҳамчун баҳри Ҳазар (Қаспӣ), баҳри Аҳмар (Сурх), баҳри Миёназамин ва ғ.

Сад баҳр агар захира бошад,
Оби дари хона тира бошад. *Чомӣ*

Баҳру коиро касе нагуфт баҳил.*

баҳри мисод баҳри фароҳгузар, баҳри фароҳроҳ ва осоздох.

...Чун киштиш Нух хонае буд
Мабин ба ривоҷи баҳри мисод. *Шамси Табрезӣ*

баҳри муҳит удеънус.

Он ҷаҳонам дар ӯ, ки баҳри муҳит
Водеҳи ламъаи сароби ман аст. *Анварӣ*

баҳру бар баҳру хушкӣ; 2. ади. вазиш шеър дар арӯз; пазиш арӯз 19 баҳр дорад: тавил, мадид, басит, вофир, қомил, ҳазаҷ, раҷаз, рамад, муксареҳ, музореъ, муқтазаб, муқтас, сареъ, ҷадид, қариб, ҳафиф, мушқил, мутақориб, мутадорик.

Бар он баҳр як маснави доштан,
Ки тухми ҳақоик дар ӯ коштан. *Чомӣ*

◇ баҳри камон фосилае, ки баъди кашидани камон миёни ҳаҷ ва камон мемонад.

Бо қомати ҳам ҳалқа ба ғуши дари дил бош,
Дар баҳри камон рӯй магардон зи нишона. *Соиб*

БАҲР II بهر баҳра, насиб, ҳисса; суд, фонда; баҳр бурдан фонда бурдан.

3-он фикр, ки аз хунари барӣ баҳр,
Нӯшоба адиб хурд, ман заҳр. *Шоҳин*
баҳр гирифтан баҳравар шудан.

Дареғо, ки рафтам ба тороҷи даҳр,
Зи дилдори ӯ ҳеҷ нағрифта баҳр. *Чомӣ*

баҳри ..., аз баҳри ... барои ..., аз барои ..., ҷиҳати ...

Гар гузори, бибусам абрӯят,
Баҳри таъзимро, ки меҳроб аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

БАҲРА بهره 1. ҳисса, баҳш; саҳм; қисме аз ҷизе.

Яке баҳра 3-шон фиришам ба Балх,
Бар эронӣён-бар кӯнам руз талх. *Фирдавӣ*

баҳра аз шаб посе аз шаб, қисме аз шаб, ки нборат аз се соат аст.

Ду баҳра чу аз тирашаб даргузашт,
Хуруши саворон баромад зи дашт. *Фирдавӣ*

баҳра доштан ҳисса ва саҳм доштан, баҳрамандӣ.

[Хусн] гуфт: Бародари туро ҷи ном ва аз хунароҳ
кадом баҳра дорад? *Яҳёи Себаъ*

Машоихи Мултон аз хонавадан Чаштия ҳам баҳра
доранд. *«Таврихи Фариста»*

баҳра ёфтан баҳраманд гардидан; таматтуъ ҳосил кардан.

Он баҳра зи илу ин аз он ёфт,
Дар як нафас он ду мурда ҷон ёфт. *Шоҳин*

2. насиб, қисмат; сарнавишт, толеъ.

Набошад маро баҳра ҷуз ранҷу дард,
Шавад рӯзи равшан ҷунон лоҷвард. *Фирдавӣ*

Оташ аз он ҷо ки Ҳиёнатгар аст,
Баҳрани кӯраш ҳама хокистар аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. фонда, суд.

Дар ҳар муомала ва муҳоварат, ки миёни ӯ ва
сӯтдон афтад ва ҳешро дар он баҳра бинад, тарқи
баҳран худ гирад. *«Ахлоқи Муҳсин»*

баҳра бардоштан бархурдор шудан, баҳраманд шудан.

Садаф аз покчашмӣ, Соиб, аз гавҳар лаболаб шуд,
Зи рӯи поки хубон баҳра чашии пок бардорад. *Соиб*

баҳра бурдан (ё гирифтан) ҳисса бардоштан, фонда бурдан.

Бирав, зи таҷрибаи рӯзгор баҳра бигир,
Ки баҳри дафъи ҳаводис туро ба кор ояд. *Рудакӣ*

Аз ғайязи вучуд баҳрае пур
Бурдан ба сония зарра аз хур. *Волеҳи Қараӣ*
баҳра доштан дар чизе ҳиссодор будан аз чизе; маҷ.
маҳорат доштан дар коре.

Аз он ғофил, ки зӯру заҳра доранд,
Ба майдон дар саворӣ баҳра доранд. *Низомӣ*

БАҲРААНДУЗ بهراندوز баҳраамандшаванда, фондабаранда.

БАҲРАВАР بهرور 1. саҳмдор, ҳиссодор, баҳрааманд.

Зи ҳар некуя баҳравар будӣ,
Чунон к-аз дилам занг бизудӣ. *Фирдавӣ*

2. батолель, бахтёр.

Аз он баҳравартар дар офоқ кист,
Ки дар мулкронӣ ба нисоф зист? *Саъдӣ*

БАҲРАЙН а. بحرین 1. шакли дугонаи баҳр I 1; 2. номии
қазирхое дар ҳалиҷи Форс, ки дар он нефти зиёд ҳаст
ва дар наздикии он марворид ҳосил мешавад; ◇ баҳ-
райнӣ чашм киноя аз ду чашми гириянда ва ашкрез.

Дар он дам сиришкаш гуҳаррез буд,
Ки баҳрайнӣ чашмаш гуҳаррез буд. *Ҳоҷу*

БАҲРАМАНД بهرمند бархурдор, баҳравар, фондабардор.
Ман аз ин толен шурда биранҷам, варна
Баҳраманд аз сари қуят дигаре нест, ки нест.

Ҳофиз

БАҲРАМОН بهرمان 1. матон абрешмӣ рангоранг.

Гулустон баҳрамон дорад, ҳамоно ширхор асти,
Либоси қудакони ширхора баҳрамон бошад.

Фарруҳӣ

2. ёқут сурх.

БАҲРДСТ بهردست карим, савӣ, ҷавонмард.

Аз чун у шоир пас аз ту баҳрдаст,
Даҳ ҳазоре ҳам, ки гуфтаи, андак аст. *Румӣ*

БАҲРОМ بهرام 1. сайёран Миррих (Марс), ки ситорашин-
носонии қадим ояро ситоран фитнаву ҷанг, шум ва наҳс
медонистанд.

Саховати ту надорад дар ин ҷаҳон дарёё,
Сиеъати ту надорад бар осмон Баҳром. *Унсурӣ*

Дурахшанда барқе баромад зи меғ,

Зи хур тоҷ бистад, зи Баҳром теғ.

«Таърихи Фароштар»

2. рӯзи бистӯми ҳар моҳи шамсӣ.

Зи Баҳромӣ гардун ба баҳром рӯз

Валиро бисозу адуру бисӯз. *Фирдавӣ*

3. маҷ. шамшер, теғ.

Зани гозуру гозуру муҳраро

Биёред баҳрому ҳам зухраро. *Фирдавӣ*

4. исми хос.

БАҲС а. بحث 1. гуфтугузори таҳқиқомез дар атрофи ҷи-
зе ва масъалае, муҳоҷиса.

Се ҷиз бе се ҷиз пойдор намонад: мол бе тижорат
ва илм бе баҳс ва мулк бе сиеъат. *Саъдӣ*

БАҲС чизе қардан дар атрофи чизе сухан гуфтан, дар
бори чизе гуфтугузор қардан.

Баҳси булбул бари Ҳофиз мақун аз хушсуханӣ,
Пеши тугӣ натавон номӣ ҳазорон бурдан. *Ҳофиз*

2. ҷангу ҷидол, кашмакаш, низоъ; баҳс қардан дар
бори чизе сухан гуфтан, муҳоҷиса ва кашмакаш қар-
дан.

Бо ман машварат кунад, ман уро баҳс кунам, то
туро бо илҳох ба Ҳоразм фиристад.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

БАҲТ а. بحث содда, холис, соф.

Аз ҳастии баҳту нури созаҷ

Сад ҷилва фарози ҳафти ҳаваҷ. *Ғайзӣ*

БАҲӢ а. بهی дурахшон, равшан, тобон; неқу, зебо.

Ба рӯзе, ки аз рӯзоҳо офтоб,

Баҳӣ ҷилвагар буд бар хоку об ... *Низомӣ*

БАҲҶАТ а. بهجت шодмонӣ, масаррат; шавқу завоқ.

Аз ин нусрат, ки даст дод, абвои ... баҳҷат дар
соҳати дил бод қушуд. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

Заъке, ки доштан, ҳалалпазир шуд, аммо ... баҳ-
ҷати садо ва нидои ту боқист. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

БАҶКАМ بهچم ниг. бачкам.

Ҳазорон будаш андарун тоқу ҳам

Ба баҷкам-дараи нақши боғи Ирам. *Унсурӣ*

БЕ I به 1. пешонид дар амал ва ҳодисае дахл ва инти-
рок накардани касе ва ҷизеро нишон медиҳад.

Писда бад-у гуфт: Чун омадӣ,

Ки бе бораву раҳнамун омадӣ. *Фирдавӣ*

2. префикс дар аввали исмҳо омада, ба онҳо нақлу
маънии сифатӣ ва инкорӣ медиҳад.

Зараи дидаму заръу шогирду рахт,

Вале бемуруват чу бебар дарахт. *Саъдӣ*

БЕ II به ниг. бо I.

БЕАДАБ به ادب он ки бо ахлоқи неки инсонӣ тарбия
шудааст, бемаданӣ, безътино ва безътибор нисбат ба
дигарон.

Беадаб танҳо на худро дошт бад,

Балки оташ бар ҳама офоқ зад. *Румӣ*

Луқмонро гуфтанд, ки адаб аз ки омуختӣ? Гуфт:
Аз беадабон; ҳар ҷӣ аз эшон дар назар нарасид

омад, аз феълӣ он парҳеҷ қардам. *Саъдӣ*

Боъдабро адаб сипоҳ бас аст,

Беадаб бо ҳазор кас танҳост.

БЕАДАД به عدد беҳадӣ бешумор, аз ҳад афзун.

Шуд лашкарӣ ғам беадад,

Аз бахт меҳомам мадад. *Ҳофиз*

БЕАДИЛ به دليل бемонанд, бемуодил ва беназир.

Сониб, бихон ту ин ғазали беадилро. *Соиб*

БЕАЙБ به عيب бениҳоят, бекамбудӣ, он ки ҳислати бад
ва нописандида надорад.

Баъди нӯх маҳ гашт пайдо з-он маҳал,

Қудане беайбу тифле беҳалал. *Ҷомӣ*

БЕАМАЛ به عمل 1. касе, ки гуфтаи худро ба қор наме
барад, қавли худро иҷро намекунад.

Инон ба майкада хоҳем тофт з-ин маҷлис,

Ки ваъзи беамалон воҷиб аст нашиндаи. *Ҳофиз*

2. касе, ки илму дониши худро ба таҷриба ва ҳаёт
намегузаронад.

Тилизми бериодат ошмиқ беазар аст ва равандан
бемаърифат мурғи беапар ва олим беамал дарахти
бебар. *Саъдӣ*

БЕАМ(МО)МАГИ *بیامه گی* руҳонӣ набудан.

Чун соҳибя амома дафаш фаш шуд ба зарқ,
Хушвакт беамоматини мову беғашӣ. *Ҷомӣ*

БЕАНДОЗА *بی اندازه* беҳадду бешумор, аз ҳад афзун, аз ҳисоб берун.

Беандоза зарру гуҳар доштам,
Ба сар-бар яке тоҷи зар доштам. *Фирдавӣ*

[Буқо] амволи беандоза дарбохт ва ҷамъи умароро бинавохт ва дар қасди Арғунон бо ҳештан яке гардонид. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

БЕАНДОМӢ *بی اندامی* кори ношоиста, рафтори зинт ва нописандида.

Вай сӣ сол як сафар карда буд, то дили ҳалқро
рост кунад аз он беандомӣ, ки беадабон карда буданд. *Ҷомӣ*

Ғиёсиддини... вазиру вакиро пешӣ худ хонда гуфт: ... Акун аз у, ки ин беандомӣ сар зад, якбора аз аъмолаш ранҷидаҳотир шудам.

«Таърихи Фарош»

БЕАСАР *بی اثر* бетаъсир, ғайри таъсирбахш, ғайри муассир.

Гирья гар шуд беасар, аз полан мо кун ҳазар,
Оби мо хун гашт, аммо отапини мо оташ аст. *Бедил*

БЕБАДАЛ *بی بدل* 1. бадалнашаванда, беваз.

У ба баҳони арази мараз бар зоти бебадал арзи тахир ва тааллул ҷон дошт. *«Равзат-ус-сафо»*
Ҷарида рав, ки гузарохи офият танг аст,
Пиледа гир, ки умри азиз бебадал аст. *Ҳофиз*

2. беҳамто, беазир, бемислу монанд.

Мавлоно Шарафиддини Али Яздӣ... дар илми муаммо бебадали замон ва дар фанни иншо ягонаи даврон буд. *«Фатҳнома»*

БЕБАР *بی بار* 1. бесамар, беҳосил.

Зараш дияму заръу шоғирду рахт,
Вале бемурувват чу бебар дарахт. *Савдӣ*

2. маҷ. бенатиҷа, бефоида.

Дарозоҳанг шуд гуфтори бемар,
Дарозӣ сахт бемаънову бебар. *Фахриддини Гургонӣ*

БЕБАРГ *بی برگ* бенаво, фақир, камбағал.

Ин фазилат хокро з-он ру диҳем,
З-он ки ғеъмат пешӣ бебаргон ниҳем. *Рӯмӣ*

бебарғу **беранг** бетароват; беравнақ; бесомон, бепартиб.

Ба хона дарой, ар ҷаҳон танг шуд,
Ҳама кор бебарғу беранг шуд. *Фирдавӣ*

БЕБАРГӢ *بی برگی* бенавоӣ, фақирӣ, нодарӣ, камбағалӣ.

Бо вучуди қиллати манол таҳсил мекардам, то
бебарғӣ ба ғоят расид. *Афӣ*

БЕБАСАР *بی بصر* 1. бечашм, кӯр, нобин.

Ман дидам, агар надид ҳар бебасаре,
Ҳоки падарон дар қафи ҳар кӯзагаре. *Хайём*

Қас надонам, ки дил бад-ӯ надидам,
Магар он кас, ки бебасар бошад. *Савдӣ*

2. маҷ. беҳабар, бевуқуф, он ки аз ҳақиқатбинӣ маҳрум аст.

Гуфтам: ... дурони боҳабар дар ҳузуру наздикони
бебасар дур. *Савдӣ*
Эй ки дар далоқи муламмат талаби завқи ҳузуру
Чашмсерӣ аҷаб аз бебасарон медорӣ. *Ҳофиз*

БЕБАҲО *بی بها* 1. барзиш, беқимат, беадр.

Сун бозорам харидорон намесозанд гузар,
Дар дуқон азбас матон бебаҳо бошад маро. *Сайид*

2. пурбаҳо, гаронбаҳо, қиматнок.

Чун аз банду пайванд ёбад раҳо,
Дурахшанда меҳре бувад бебаҳо. *Фирдавӣ*

БЕБАҲРА *بی بهره* беҳисса, бенасиб, нобархурдор, бесамар.

Ҳокӣён бебаҳраанд аз ҷуръан қаъсулқиром,
Ин татовул бин, ки бо ушшоқи мискин карданд. *Ҳофиз*

БЕБАҲРАВАР *بی بهره ور* нег. бебаҳра.

Абри ту чун рафт, ту бебаҳравар монӣ аз у,
Абри ман ҳар ҷо, ки бошад, ман зи ҷудаш баҳравар. *Ҷомӣ*

БЕБИЗОАТ *بی بضاعت* 1. бемолу матов; 2. маҷ. бенитиотат, бенестелоду қобилият.

З-он ҳама бебизоатонин талаб
Ин нафас моя нақдн чон бар лаб. *Бедил*

БЕБИНИШӢ *بی بینی* бебасарӣ, кӯрӣ, нобиноӣ.

Зи чашмат бурд нақдн рушноӣ,
Ту аз бебиниш сурма чӣ соӣ? *Ҷомӣ*

БЕБОК *بی پاک* 1. бетарсу бим, бепаро.

Дидаш тангтар гашту бебок шуд,
Қушодазабон пешӣ Заҳқон шуд. *Фирдавӣ*
Ҳоҳам, ки зи сар ҳезаму дар пои ту афтам,
Ҷонбоз чу ман ошқи бебок нафтад.

Ҳисрав Деҳлавӣ

2. лоқайд ва бемуҳобо, касе ки ҳисси раҳм надорад, золим.

Эй хунин бебок, падарамро бикуштаӣ ва гурехта
ва ман туро меҷӯям. *Афӣ*

Маро гар тарси ҷони худ набудӣ, номӣ он маҳро
Маҳи помехрубону золими бебок мекардам.

Мушфиқӣ

БЕБОКОНА *بی پاکانه* нотарсона, ба таври бемуҳобо ва бепарвоёна.

Зи тарзи машрабн имсоқ сайри бенавоӣ кун,
Ки бебокона натвои ҳарч кардан парри коҳ он ҷо. *Савдӣ*

БЕБУН *بی بن* 1. бетаҳ, бепоён, бенитиҳо; 2. маҷ. ноасл;

ноқобил, ғайри мустанд.

Чӣ гуфт ин хирадманди ширин сухун,
Ки гар бебунонро нишони ба бун,
Ба фарҷони кор оядаг раҷу дард;
Ба гирди дарн носипоси мағард. *Фирдавӣ*

БЕБУНӢ *بی بنیاد* 1. бе асоси мустаҳкам, суст, ноустувор.

Шаробу айши ниҳон чист? — кори бебунӣёд,
Залем бар сафи риндону ҳар ҷӣ бодо—бод! *Ҳофиз*

Бар умеди васл умре метавон дар ҳаҷр зист,
Гар бини умр бебунӣёду номаҳкам бувад. *Махфӣ*

2. маҷ. ноасл; сифда, пастфитрат.

Гуфтаанд: Сагро атар хидмат кунӣ, бехтар, ки бебуниёдро. *«Чомеъ-ут-тамсил»*

БЕВА *бевә* зани шавҳармурда; зани талоқшуда.

Лаззати ангур бева донда, на худованди мева. *Саъдӣ*

БЕВАЗАН *бевәзан* зани шавҳармурда; зани аз шавҳар ҷудошуда.

Бевазан дук рипта дар маҳтоб,
Карда бар худ ҳаром роҳату хоб. *Авҷадӣ*

БЕВАЗН *бевәзн* бисъёр камвази, сабук; маҷ. беқадр, беарзиш.

Чун фалак беқадрорӣ аз ғаму ранҷ,
Чун малак бенасибӣ аз хуру хоб,
Гарчи бар чанги ҷимматат гетӣ
Ҳаст бевазнтар зи парри зуҷуб. *Анварӣ*

БЕВАР *бевә* ба забони паҳлавӣ даҳ ҳазор (10.000).

Кучо бевар аз паҳлавонӣ шумор
Бувад дар забони дарӣ даҳ ҳазор. *Фирдавӣ*
Ҳанӯзат сипос андаке гуфтаанд,
Зи бевар ҳазорон яке гуфтаанд. *Саъдӣ*

БЕВАРАСП *бевәрасп* лақаби Заҳҳок, ки гуё пеш аз подшоҳӣ даҳ ҳазор асп доштааст.

Ҳамон Бевараспам ҳаме хонданд,
Чунин пом бар паҳлавӣ ронданд. *Фирдавӣ*

БЕВАФО *бевәфа* он ки ба қавлу қарори худ ва аҳди дустӣ устувор ва пойдор нест.

Ҳар дам чӯ бевафоеӣ натвон гирифт ёре,
Моасмо остонаш то ҷон зи тан барояд. *Ҳофиз*

БЕВАҒҒОЙ *бевәғғоӣ* сустпаймонӣ, попойдорӣ дар аҳду паймон ва дустӣ.

На ман бо падар бевағғоӣ кунам,
На бо Аҳраман ошноӣ кунам. *Фирдавӣ*

Агар дорӣ вафо, аз сар гузар кун,
Ки фикри сар дар ин раҳ бевағғоист. *Ибни Ямин*

БЕВАҚОР *бевәқар* касе, ки тамкин ва вазинӣ дар ҳулку атвор падорад.

Аз ин гуна шӯридае бевақор
Шакар карда бар талхайшом нисор. *Ҳочу*

БЕВАҚТ *бевәқт* бемаҳал, бемавақте, бемуносибат.

Зад яке аз даруна бонг, ки кист?
Бонги бевақт кардан аз пан чист? *Ҷомӣ*

БЕВАҶҶ *бевәҷҷ* бесабаб; беасос ва бедалел; беҳуда.

Бад кардӣ ба сухани бевачҷ гуфти.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

БЕВИҚОР *бевәқар* *ниг.* бевақор.

БЕВОЗ *бевәз* 1. ҷавоб, посух; 2. ҷавоби мусбат, эҷоб; қабул, иҷобат; **бевоз** кардан иҷобат намудан, қабул кардан.

Ба уммед рафтам ба даргоҳи ӯй,
Умедӣ маро ҷумла бевоз кард. *Баҳромӣ*

БЕВОРА *бевәра* 1. бекас, ғариб.

Бад-ӯ гуфти, к-аз хона овораам,
Аз Эрон яке марди бевораам. *Асадӣ*

2. беқадр, беэтибор.

БЕҒАЗАНД *бегәзанд* беварар, беосеб.

Хуруше шунидам зи гетӣ баланд,
Ки андеша шуд пиру маи — беғазанд. *Фирдавӣ*

БЕҒАҶ *бегәҷ* *ниг.* бегоҳ.

БЕҒАҶОН *бегәҷан* *ниг.* бегоҳон.

БЕҒЛАРБЕҒИ *бегләрбегӣ* *т.* бегӣ бегон, бузурги шахр.

Ин галочашмиро ин қодидагӣ

Аз гади(и) туст, н-аз бегларбегӣ. *Румӣ*

БЕГОНА *беганә* ғайр, касе, ки хеш ва ё ошно нест, пошно; *муқобили* шиносӣ, ошно 1.

Бегона агар вафо кунад, хеши ман аст,
Гар хеш ҷафо кунад бадаиши ман аст. *Хайём*
Ман аз бегонагон харғиз наолам,
Ки бо ман ҳар чӣ кард, он ошно кард. *Ҳофиз*
бегона будан аз ҷизе дур будан аз ҷизе.

Малакро дурушт омад аз вай хитоб,
Бигуфто: Биге, то чӣ бинӣ савоб,
Ки пиндорам аз ақл бегонаӣ,
На мастӣ, ҳамоно ки девонаӣ. *Саъдӣ*

бегонаро ягона сохтан бегонаро ошно кардан, иттифоқ кунондан, дуст намудан.

Дар ин вақт ки бегонаро ягона бояд сохт,
Комронмирзо аз хидмати ҷаннототашёнӣ ҷудо шуда, ба Лоҳур рафт. *«Таврихи Фаршима»*

БЕГОНАВОР *беганәвар* монанди бегона, монанди одами ғайр.

Бегонавор оям аз ин пас ба кун ту,
К-аз ошно ба пеши ту бегона хунтар аст. *Ҷомӣ*
Зи дар берун марон бегонаворам,
Ки ин бегона вақте ошно буд. *Ҳисравӣ Деҳлавӣ*

БЕГОНАҒИ *беганәғӣ* ноошноӣ, ошно набудан; *муқобили* шиносӣ, ошноӣ.

Бегонағӣ нигар, ки ману ёр чун ду ҷанм,
Ҳамсояему хопаи ҳам-ро надидаем.*
БЕГОНАХУ(ҒИ) *беганәху(ғӣ)* уфлатнопазир.

Во боти бегонаҳуям ошноӣ мушқил аст,
Посен уро доштан дар бенавоӣ мушқил аст. *Заҳири Форёбӣ*

БЕГОР *бегар* кори маҷбури ва бемузд.

Сухан дар салоҳ асту тадбири хуй,
На дар асси майдону ҷағону гуй,
Чӣ бо душмани нафс ҳамхонаӣ,
Чӣ дар банди бегори бегонаӣ. *Саъдӣ*

Бегор қашӣ, бех, ки бекор бошӣ. *Зарбулмасал*

БЕГОҶ *бегәҷ* *бегәҷ* 1. бевақт, дер; нобаҳангом.

Ҳаҷро бегоҳ шуда буд ва он сол аз суй Хуросон
ҳеҷ кас ҳаҷ накард. *«Таврихи Табарӣ»*
Шукуфа, ки бегаҳ бинхандад зи шох,
Кунад меvaro бар дарахтон фарох. *Низомӣ*

2. охири рӯз, аввали шаб, вақти шом.

Шом шуд, омад ғуруби офтоб,
Вақт бегаҳ шуд, ба хона рав, шитоб! *Румӣ*

БЕГОХОН||**БЕГАХОН** **بیگانه** *ниг. бегох.*

Он якеро бегохон омад кунуқ,
Соҳт уро ҳамчу тавк андар унуқ. (1) *Румӣ*
Дуредгар бегохон аз роҳи нихони ба хона дар-
омад. (2) «*Анварии Суҳайлӣ*»

БЕГУШ **بیگوش** касе ки гуш надорад: *мач.* касе, ки хис-
си шунавой надорад, ношунаво, кар.

Панди феъли халқро ҷаззобтар,
К-ӯ расад дар чони хар бегушу кар. *Румӣ*

БЕД 1 **بیاد** даряхти бесамари соядор, ки шоҳахон росту
баланд дорад, бештар дар ҷойҳои сернам мерӯяд; хел-
хон бисёре дорад: беди Мачнун (мачнунбед), беди саф-
фед, беди сиёҳ, беди сурх (сурхбед), беди сода, бедгул
ва ғ.

Бед боре эмин аст аз заҳмати ҳар кас, вале
Санги ноахлоқ ҳурад шоҳе, ки дорад мева бор. *Саной*

Бедро гар бипарваранд чу уд,
Барнаёад шамми ӯ аз бед. *Ибни Ямин*

беди муваддаҳ мачнунбед, навъе аз бед, ки шоҳхояш
ошӯфта ва ба замин монл ва овеzon аст; **беди мушк**
(*илҷини бедмушк*) навъе аз бед, ки гулаш зардҷай
хушбӯст, бедмушк, мушкбед, мушकिनбед.

БЕД 2 **بیاد** шакли кӯтоҳшудан бувед.

Ба эронӣён гуфт: Бедор бед,
Ки мап кардам оҳанги Деви Сапед. *Фирдавӣ*

БЕД 3 **بیاد** номи девӣ афсонавӣ дар Мозандарон.

БЕДАВЛАТ **بیادولت** 1. фақир, камбағал, муфлис; 2. шум,
бадтінат.

Он хоҷан бедавлат ғуломро ба қуштанн худ фар-
муд. «*Анварии Суҳайлӣ*»

3. бадбахт, бетолеъ.

Бедавлат агар масҷиди одина бисозад,
Ё тоқ, фуруд оял, ё қиёла қач оял.*

БЕДАМОҒ **بیادماغ** *ниг. бедмоғ.*

БЕДАРАНГ **بیدرنگ** 1. беист, бетаваққуф; 2. *мач.* ипоп-
дор.

Ба гӯл монад, ки гарчи хубранг аст,
Напояд дер, — меҳраш бедаранг аст. *Ҷаҳридини Гургонӣ*

БЕДАРАНГӢ **بیدرنگی** беқарорӣ, безобитатӣ.

Чу вусъятҳои дил бигрифт тағйӣ,
Сабури рехт андар бедарангӣ. *Ҳоҷӣ*

БЕДАРЕҒ **بیدرغ** 1. бемузояка, бе хасисӣ, саҳаватмандо-
на; 2. бераҳм.

Зери теги бедареғи шоҳи дун
Мешудӣ дарвеш бас зору забун. *Румӣ*

БЕДАРД **بی درد** 1. беалам; 2. *мач.* беғам ва бепарво, мах-
сусан он ки хисси мухаббат надорад.

Рақибо, гар туро андешан мо нест, маъзурӣ,
Қучо бедардро аз дардмандон ёд меояд. *Ҳилолӣ*
Давон дил зи бедардон наҷуям, Мушфиқӣ, ҳаргиз,
Ки аҳли дард медонанд дарди бедавон ман.

Мушфиқӣ

БЕДАРМОН **بی درمان** 1. бедаво; илҷишаванда, илҷно-
пазир.

Табиби дарди бедармон кадом аст?
Рафиқи роҳи бепоён кадом аст? *Шамси Табрэй*

2. очиз, бечора; ноилҷ.

Шуд тақозо бар тақозо, хона танг,
Монд у хайропу бедармону данг. *Румӣ*

БЕДАСТГОҲ **بی دستگاه** бечӣҳозу бесомон, бедавлату молу-
мулк, очизу потавон.

Набинад, ки дарवेशи бедастгоҳ
Ба ҳасрат кунад дар тавонгар нигоҳ. *Саъдӣ*

БЕДБАРГ **بی دبرگ** навье аз пайкони тир, ки шаклаш мо-
нанди барги бед аст.

Зи қорураву ноҷиҳу бедбарг,
Қувора-қувора шуда дирыу тарг. *Низомӣ*
Хаданге, ки пайконш буд бедбарг,
Фуру душт бар тораки турк тарг. *Фирдавӣ*

БЕДБУН **بی دبن** даряхти бед.

Боз гуфтад: Бесабаб надихад,
Ҳаргиз аз бедбун рутаб надихад. *Саной*

БЕДГУН **بی دگون** бедранг, ба ранги бед, сабау кабуд.

Чун паранди бедгун бар рӯй пушад марғзор,
Парниҷи ҳафтранг андар сар орад қуҳсор.

Ҷаррухӣ

БЕДИЕНАТ **بی دیانت** он кӣ фармудаҳои дин ва маъхаб-
ро роя намекунад; *мач.* ноинсоф, бевинҷдон, норосткор.

Ба маснади қазо ва раёсат дар уҳдаи ҷуҳало ва
бедӣенат аст. *Аҳмади Докиш*

БЕДИЛ **بی دل** 1. дилдода, дилбохта, мафтун; ошнқ, ошнқи
беқарор.

Чу дуд ин оташе, к-о бе бар у андар занӣ ноғаш,
Чу ҷашми бедиле, к-аз дидани дилбар шавад бино. *Ҷаррухӣ*

Бедилоиро айб кардам, лоҷарам бедил шудам,
Он гунахро ин уқубат ҳамчунон бисёр нест. *Саъдӣ*

Бар тани хок мани ошнқи бедил бигузор,
Ту маро, хамгати ин гушбади даввор мағир! *Шамси Табрэй*

2. бемеҳру мухаббат, бемайлу рағбат; **бедил шудан**
аз касе бемеҳру мухаббат ва бемайлу рағбат шудан,
хафа шудан.

Дар ин асно навкарон аз у бедил шуда, аз у ҷудо-
гаштанд. «*Тағрихи Фариста*»

3. камҷигар, тарсонҷак, тарсу, буздиҷ.

БЕДИМОҒ||**БЕДАМОҒ** **بی دماغ** хафа, ғамгин, кайфпарида.

Май хурдани мулом маро бедимоғ кард,
Одат ба ҳар даво, ки кунӣ беасар шавад. *Соиб*

БЕДИН **بی دین** он кӣ ба дин ва маъхаб эътиқод надорад.
ва ба аҳкоми динӣ риоят намекунад.

БЕДИСТОН **بی دستان** 1. бедзор; 2. *мач.* боғи бесамар, бе-
ҳоспл.

Ҳон, ташнаҷигар, маҷуӣ 3-ин боғ самар,
Бедистонест ин риёзи бадулар. *Рудаки*

БЕДИЯТ بى ديت бехунбаҳо, қасе, ки барон вай хунбаҳо гирифта наметавад.

Яғмоғари шаҳри офият бош,
Дар ишқ қатии бедият бош!

БЕДУМШК بيد مشک *киг. бед (беди мушк).*

БЕДОД بيداد 1. беодолатӣ, беадлӣ; зулм, ситам, тааддӣ.

Райият намоёнд зи бедод кушт,
Ки мар мамлакатро паноҳанду пушт. *Саъдӣ*
Ба найранги аллаш назарҳо пуроб,
Зи бедоду зулмаш чигарҳо кабоб. *Бедил*

бедод қардан беодолатӣ, қабр қардан; зулму ситам на-мудан.

Чу бедод қардӣ, тавакқуъ мадор,
Ки номат ба неқӣ равад дар диёр. *Саъдӣ*
Ба ту додам дили худ, вай асире, ки ба ӯ
Мекуни ин ҳама бедоду тӯро дил дода. *Мушфиқӣ*
ба бедод остин тар қардан бедод қардан, зулм қардан,
Доман андар пои сабр овардай,
Пас ба бедод остин тар қардай. *Анварӣ*

2. беодолат, золим, ситамгар.

Дили ҳар ду бедод аз он сон бисӯз,
Ки ҳаргиз набинанд ҷуз тира руз. *Фирдавӣ*

БЕДОДВАНД بيدادوند беодоманд, бедодгар; золим, ситам-гар.

Раҳ эмиш шуд аз дӯздн беодованд,
Хироманда шуд роҳрав ба газанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

БЕДОДГАР بيدادگر беодолат; золим, ситамгар.

Фурумоғ Заҳхоки бедодгар
Бад-ин чора битрифт гоҳи падар. *Фирдавӣ*
Ман аз дастн ин шуми бедодгар
Шудам ашк дар чашму хун дар чигар. *Савдо*

БЕДОДМАНД بيدادمند беодогар; золим.

Чафо бин зи гардуни бедодманд
Чу маи, Хисраве, дар чунии тахтабанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Дар сина ҳалқаҳо шавдам оҳи оташин
Аз хомкорин дили бедодманди ӯ. *Ҳоқонӣ*

БЕДОДПЕША بيدادپيشа золим, ситамгар.

Ду бедодпеша ба роҳ андарун
Ба бедоди худ шохро раҳнамун. *Низомӣ*

БЕДОДӢ بيدادى беодолатӣ, бедодгарӣ; зулму ситам.

Зи бедодии подшоҳи ҷаҳон
Ҳама некунхо шавад дар ниҳон. *Фирдавӣ*
Чун бар раият зӯғдот бедодӣ бошад, тадбири ҳеш
Ба пои манораи куҳан кушанд. *«Таврихи Систон»*

БЕДОНИШ بيدانش подон, ҷохил.

Суҳанчину бедонишу чорагар
Набояд ки ёбанд пешат гузар. *Фирдавӣ*
Беш аз ин равшан наметарсад, ки ин бедонишон
Аз нафас бар шамъи фитрат домане афшондаанд. *Бедил*

БЕДУД بيدار 1. он ки дар ҳолати хоб нест; муқобили хуфта 2.

Ер хуфта ба ҳобу ӯ бедор,
Чун шавад аз висол бархурдор? *Ҷомӣ*

2. хушёр, зирак, огоҳ, ғайри гоғил.

Ин ҷаҳон поку хубкирдор аст,
Он шиносад, ки дили бедор аст. *Рудакӣ*

◇ **бахти бедор** бахти мусонд ба мададгор; **бедор шу-дани бахти** ҳоболуд *киноя* аз омад қардани бахт.

Бахти ҳоболудӣ мо бедор ҳоҳад шуд магар,
З-он ки зад бар дида обе руи раҳшони шумо. *Ҳофиз*

БЕДОРБАХТ بيدارباخت хушбахт, саодатманд.

Қучост соқин бедорбахти ҳоболуд,
Ки баҳри додани ҷоми шароб барҳезад.

Хисрави Деҳлавӣ

БЕДОРДИЛ بيداردل дилоғох; равшанзамир; воқиф, хушёр.

Ниястанд бедордил бихрадон,
Ҳам он Зол бо номвар мубадон. *Фирдавӣ*

БЕДОРМАҒЗ بيدارمغز *киноя* аз оқилу хушёр ва огоҳ.

Бар он гуна, қ-аз ҷанг бедормағз
Шунидам дар ин шева гуфтори нағз. *Низомӣ*
Кунун, эй суҳангун бедормағз,
Яке достоне биёрой нағз. *Фирдавӣ*

БЕДОРӢ بيدارى 1. бедор набудан, ҳолати ғайри хоб.

Бедорни посбони бемузл
Ганҷини барад ба ширкати дузд.*

2. хушёрӣ; огоҳӣ.

Ба бедорӣ ақлун сипоҳе гарон
Аз Эрон биёмад диловар сарон. *Фирдавӣ*

◇ **бедорни бахт** *киноя* аз некин бахт, неқбахтӣ, неқ-толей.

Чу бедорни бахт шуд раҳнамун,
Зи торикӣ омад Сикандар бурун. *Низомӣ*

БЕДУД بيدود *киноя* аз дуд, соф ва фурузон (дар боран оташ); ◇ **бедуд шудани қароғи** бахт *киноя* аз хушбахт

ва нектолей шудани қасе.

Бедуд шавад қароғи бахтат,
Бар қабҳан маҳ ниҳанд тахтат. *Ҷайш*

БЕДУДМОН بيدودمان *киноя* қасе, ки хонаву хонавода надорад, бехонумон.

БЕЗАБОН بى زبان 1. қасе, ки нутқ надорад, мол, гунг;

2. маҷ. ҳомӯш, соқит; моту маҳхут, очиз дар нутқ.

Безабон шуд зи диланат Хисрав,
Қ-аз ҳама кор гуфтугу донад. *Хисрави Деҳлавӣ*
Нағямат, ки чаро чарв мекуни бар ман,
Ту бетарҳуму ман безабон, чаро накуни? *Ҷузайлӣ*

3. маҷ. хайвон.

Сарн безабон, қ-у ба хун тар бувад,
Бех аст аз забоне ки бесар бувад. *Низомӣ*

БЕЗАВҚ بى ذوق қасе, ки шавқу завқ ва майлу рағбат ба чизе ва коре надорад; он ҷӣ зебоиро ҳис намекунад.

Дар ҳисори офият безавқро ором нест,
Он ки завқи фитна даръебод, ба оҳан душман аст. *Урфи*

БЕЗАР بى زر бекул, камбағал, кашшоқ, ғажир, бечора, бечиз ва беқудрат; **безару зур** бечора, бечиз ва беқудрат.

Чу бар дари ту мани бенавои безару зур,
Ба ҳеҷ боб надорам раҳи хуруҷу духул... *Ҳофиз*

БЕЗАРӢ بې زړى بېзулӣ, мухтоҷӣ, қашшоқӣ, ғақирӣ.

Шунидам масал зад яке пурхунар,
Ки зар зар кашад, безарӣ — дарди сар. *Сағдий*

БЕЗИЁ بې ضيا бевур, бепартав, бедурахшӣн.

Шуд ҷомӣ айшам безиё, ҷон шуд лағадкуби хато,
Бигашт ҷун умр аз вафо, эй бевафо, фаръед рас!
Хисрави Деҳлавӣ

БЕЗИЁН بې زيان 1. чизе ва ё касе, ки зиён ва нуқсон на-
дорад, бейб, беҳуқсон.

Чу ёқут бодд сухан безиён,
Сабуксанг, лекин баҳояш гарон. *Абушакри Балхӣ*
2. чизе ва ё касе, ки аз вай ба касе (чизе) зарар ва зиён
намерасад.

Яке безиён марди оҳангарам,
Зи шох оташ ояд ҳаме бар сарам. *Фирдавӣ*

БЕЗИНХОР بې زينهار бемаон, бераҳм.

Ташнаи хун аст теги обдори Қаҳқашон,
Зери ин шамшерӣ безинхор ҷун хобад касе? *Солб*

БЕЗОВАР بې زاور бекуват, беқудрат, беиктидор.

Ҷигархастагонанду бетушагон
Ки бечорагонанду безоварон. *Рудакӣ*

БЕЗОР بې زيار бемайл ва берағбат нисбат ба чизе; нафрат
пайдокарда, мутанаффир аз касе, чизе.

Пас аз офаринанда безор шав,
Ки дар танг хар рӯз рангест нав. *Фирдавӣ*

Ҳаме беғонаро ёр гардӣ,
Зи баҳри ӯ зи ман безор гардӣ.

Ҷаҳридинӣ Гургонӣ

БЕИЁР بې عيار беқадру қимат; паст.

Яке сухра гаштам ҷупон беиёр,
Ки бар риши ман ханда дорад ҳазор. *Шоҳин*

БЕИСТЕҲҚОҚ بې استحقاق ношонк, носазовор.

Ман марди дуну беистеҳқоқам.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

БЕИХТИЁР بې اختيار 1. аз ғайри хоҳиш ва ирода.

Намеоям бурун аз бими расвой, ки метарсам,
Маро дар пеш мардум гирияи беихтиёр ояд. *Ҳилолӣ*

2. маҷ. беҳуш.

Аз он дам ҷун Зулайхо беқарорам,
Ғае ҳушёру ғае беихтиёрам. *Ҳоҷик*

3. ноилоҷ, ночор.

Чу буданд дар марг беихтиёр,
Ба ин маслаҳат ёфт бо ҳам қарор. *Бедил*

БЕКАМАР بې كمар он ки камари мурассаф надорад, ки
аломати мансабдорӣ ва подшоҳӣ мебошад; муқ. бекулаҳ.

Мабин ҳақир гадоёни ишкро, к-ин қавм
Шаҳони бекамари хисравони бекулаҳанд. *Ҳофиз*

БЕКАНОР بې كنار бесоҳил, аз ҳад афзун васеъ ва фарох,
беҳад, бепоён, беинтиҳо.

Чашман шир аст дар ту беканор
Ту чаро ме шир ҷӯй аз тағор. *Румӣ*

Ҳар кас ки ҷун сафина дар ин баҳри беканор
Ҷояи сукуни гирифт, сари интиқол ёфт. *Шоҳин*

БЕКАРОН بېكاران ниг. беканор.

Он ҷо ки муҳити бекарони сухан аст,
Тамкин гуҳари мавҷи равони сухан аст. *Бедил*

Ин хар ду ғам арҷи бекарон аст,
Худ гу, ки тафовуташ ҷӣ сон аст? *Шоҳин*

БЕКАРОНА بېكارانه ниг. беканор.

Қиштин ваҳму ақл бишкастем,
Ғута дар баҳри бекарона задем. *Ҷомӣ*

Зи мо бодо дуруди бекарона
Фаровон хокбуси ҷоқарона. *Хисрави Деҳлавӣ*

БЕКАС بې كس 1. танҳо, он ки ҳешу ақрабо, зану фарзанд
ва ёру ёвар надорад.

Ҳамеқун ба пирони бекас касӣ,
К-аз ин шева, донам, ба пири расӣ. *Ҷомӣ*

Ба саҳрон ҷунун Маҷнунӣ мо бекас намеомнад,
Ба сузан мекашад мижғони оҳу хор аз поян.

Шайқат

2. бепушту панох.

Афсӯс, илм бекасу маънӣ ғариб монд,
Бо бекасон ки дастӣ мурувват кунад ба сар? *Сағдо*

БЕКАСӢ بېكاسى 1. танҳоӣ; 2. беёварӣ.

Ғаме, ки ру дихад аз бекасиву танҳоӣ,
Ниҳода рӯй ба девори хона меғуям. *Мушрифӣ*
Бигзор, ки ру ба ғурбат орам,
Дар водии бекаси биторад саре. *Хисрави Деҳлавӣ*

БЕКОР بې كار 1. касе, ки бо кор ва амали фонданок
машғул нест.

Ҳар сари мӯи маро бо ту ҳазорон кор аст,
Мо кучоёму маломатгари бекор кучост? *Ҳофиз*
олими бекор олиме, ки илму дониши ҳудро ба воситан
кор ва амал ба ҳаёт ва таҷриба татбиқнамекунад.

Олими бекор наббад баре,
Гарчи ба сад ҳила биторад саре. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. аз ғайри амал, ба ҳаёт ва таҷриба татбиқнашуда.

Илми бекор судманд бувад,
Илми бекор пойбанд бувад. *Саной*

...Ки пешӣ маънӣороеи асрор
Замину осмон байтест бекор. *Нозим*

3. аз қору амал монда; оғиз ва нотавон.

Ҷи гуна кунад васфи он рӯй Хисрав,
Ки дар диданаш ақл бекор гардад.

Хисрави Деҳлавӣ

БЕКОРУБОРӢ بېكاروبارى бекорӣ, машғул набудан ба коре
ва чизе.

Чу қорат зи ишқ асту борат зи ишқ,
Шикоят зи бекоруборӣ макун. *Убайди Зоконӣ*

БЕКУЛАҲ بې كله он ки қулоҳи лодшоҳӣ (тоҷ) надорад;
муқ. бекамар.

Мабин ҳақир гадоёни ишкро, к-ин қавм
Шаҳони бекамари хисравони бекулаҳанд. *Ҳофиз*

БЕЛ بيل олати оҳани ва ё ҷубини паҳни дорон дастан
ҷубин, ки дар дехқонӣ ва рӯзгор ба қор меравад.

Сари чашма шояд гирифтаи ба бел,
Чу пур шуд, нашоад гузаштан ба пил. *Сағдий*

Се хазор марди кориго ро тешаҳо ва белҳо ва кузаҳо ва табарҳо... муҳай кард.

«Таврихи Наршахӣ»

БЕЛАК||БАЙЛАК||БЕЛА بيلک || بيلک тир ва пайкони ба шакли бел сохташуда.

Аз тафи белаки шаҳи кишвар,
Шоҳи мургон бияфканад шаҳпар. *Саной*
Яке оҳанипанча дар Ардабил
Ҳамебигзаронид байлак зи бел. *Саъдӣ*

БЕЛЗАН بيل زن 1. касе, ки бо бел кор мекунад, ҳамчун деҳқон, боғбон ва ғ.; 2. тирзан.

Ҳамон белзан марди олатшинос
Кунад белакаширо ба беле қиёс. *Низомӣ*

БЕЛОҶ بى لاف аз ғайри лофу худситоӣ ва миннатгузорӣ.

Бахшиши беминнату эҳсони белофат кунанд.
Абру дарёро зи хиҷлат хушк чун дуду сароб. *Анварӣ*

БЕМАДОР بى مدار беасос, ноустувор, нопойдор.

Моро зи гулу баҳор меояд хайф,
Аз шухрату эътибор меояд хайф
Охир зи хазон баҳору гул мерезад,
Зин хастин бемадор меояд хайф. *Ҳоҷӣ*
Хушдор, ки чарх бемадор аст,
Ҳар гул, ки намулдааст, хор аст. *Шоҳин*

БЕМАЗА بى مزه 1. бетамъ, фач, ноғувор; 2. маҷ. зишт, ноғорам.

Хатибе кареҳуссавт худро хушовоз пиндошти ва фаръид бемаза бардошти. *Саъдӣ*

БЕМАЗАҒӢ بى مزه گى || بى مزه گى нохушӣ, нороҳатӣ, безобитатӣ.

Чун субҳ шуд, асари тараддуд ва бемазағӣ дар у зоҳир гашта, дар андешан он шуд, ки чӣ кунад.
«Таврихи Фариста»

БЕМАР بى مر бешумор, беҳад, аз ҳад зиёд, фаровон.

Дарозоҳанг шуд гуфтори бемар,
Дарози саҳт бемаъниву бебар. *Фаҳриддини Ғургонӣ*
Хошо, ки дар саҳифан афлук тай шавад,
Алсофи бениҳоятю ахлоқ бемарам. *Шоҳин*

БЕМАҲЛАС بى محصل 1. бе роҳи ҳалосӣ; 2. маҷ. ба поён нарасида, нотаом.

Қиссаҳо оғоз кардам, аз шитоб
Монд бемаҳлас даруни ин китоб. *Румӣ*

БЕМАЪНИ بى معنى ҳолӣ аз мундариҷа ва мазмуни саҳеҳ, беҳуда.

Ин хиҷра, ки ман дорам, дар раҳин шароб авло,
Вин дафтари бемаъний ғарки ман ноб авло. *Ҳофиз*

БЕМАҒЗ بى مزغ 1. он чӣ ки моддан даруни надорад; даруноҳӣ, пуч.

Пистан бемағз агар лаб во кунад, расво шавад. *Зарбулмасал*

2. маҷ. беасос, хушку ҳолӣ.

Ҳарчанд зи шаккар натавон кард ба най сулҳ,
Бо ваздан бемағзи ту хурсанд тавон буд. *Собӣ*
Бемағзу пӯст пуч; ночиз.

Карам варзад он сар, ки мағзе дар уст,
Ки дунҳимматонанд бемағзу пӯст. *Саъдӣ*

3. маҷ. одами қамақд, нодон, бетамкин.

Зи мадхушон ҳавсро сафҳаи таъсир мебинем,
Зи бемағзон ҷаҳонро як наистон беша медонем. *Шавак*

БЕМАҲАК بى محك беқадру қимат, беғер.

БЕМАҲАЛ بى محل бевақт, бемавқеъ, бемаврид.

Шаби висол, ки вақти нафас кашидан аст,
Бигу ба мургӣ сахар, кини чӣ бонги бемаҳал аст. *Шоҳин*

БЕМЕХР بى مهر бемуҳаббат, номехрубон.

Бидонист, к-он моҳи гулчехр кист,
Бутӣ пушлаб, моҳи бемехр кист. *Ҳоҷӣ*

БЕМЕХРӢ بى مهرى бемуҳаббатӣ, номехрубонӣ.

Ашқи ман ранги шафақ ёфт зи бемехри ёр,
Толеи бешафакат бин, ки дар ин кор чӣ кард. *Ҳофиз*

БЕМИННАТ بى منت аз ғайри миннатгузорӣ; бо ҷону дил, холисона.

БЕМИСОЛ بى مثال бемислу монанд, беназир.

Хушо Шерозу баъзи бемисолаш,
Худовандо, ниғаҳдор аз заволаш! *Ҳофиз*

БЕМИҚДОР بى مقدار беқадру, хор; безитбар.

Ва чун дар назари у бемикдор аст, доим уро пешин
назар надорад. *Аҳмади Доғиш*

БЕМОЛ بى مال надор, он кӣ молу таъминоти зиёдақӣ надорад, камбағал, мискин.

Ҳасти бемол бадтар аз марг аст. *Аҳмади Доғиш*

БЕМОР بى مهار гирифтори бемория, касал, мариз, рапчур.

Манам бемору нолон, ту дурустӣ,
Надонӣ чист бар ман дарду сустӣ. *Фаҳриддини Ғургонӣ*

Ҳар кӣ бе ёр бувад, пайваста бемор бувад.
Зарбулмасал

♦ бемори касе будан киноя аз ошиқи касе будан.

Эй табиии дили бемор, бигу баҳри худо,
К-он ҷигархаста, ки бемори ту бошад, чӣ кунад? *Ҳилолӣ*

бемор кардан хароб ва вайрон кардан.

Гар у бемор кардаст Исфаконро,
Ҳам у додаш пизвики неқдор. *Фаҳриддини Ғургонӣ*

БЕМОРДОР بى مهاردار касе, ки ба бемор нигоҳубин мекунад, парастори бемор.

Ҳар кучо бошад диле, мечинад аз чашми ту дард,
Ҳар кучо нозе бувад бемордорн чашми ту. *Собӣ*

БЕМОРИСТОН بى مهارستان ҷое, ки беморонро хоҳонда нигоҳубин ва даво мекунанд, касалхона, беморхона, доруш-шифо.

Шиблӣро... шӯр дар сар афтод, ба бемористон бурданд. *Ҷомӣ*

БЕМОРПАРАСТ بى مهارپرست парастори бемор, бемордор.

Ҳама беморпарастон зи ғамам сер шуданд,
Он кӣ ин ғам ҳурад имрӯз, шумоед ҳама. *Ҳоҷонӣ*

БЕМОРСОН *بيمارسان* *шакли кӯтоҳшудаи бемористон.*

Бад-у гуфт Гударз: Беморсон
Туро ҷой зеботар аз шорсон. *Фирдавӣ*

БЕМОРХЕЗ *بيمارخيز* касе, ки нав аз беморӣ хестааст ва ханӯз осори касалий аз вай дур нашудааст.

Фарас меронд чун беморхезон,
Зи наргис бар суман симоб резон. *Низомӣ*

БЕМОРҒАНЧ *بيمارغنج* касе, ки бисёр бемор мешавад; бемор, дардманд.

Чу ташт он паричехра беморғанч,
Бибуррид дил 3-ин сарои спанч. *Рӯдакӣ*

БЕМОРИ *بيمارى* касалий, раҷури, нотобӣ.

Ба доруи дармон ҷаҳон ташт рост,
Ки беморию марг касро нақост. *Фирдавӣ*

Бемори бех аз бекорӣ. *Зарбулмасал*

◇ **беморин** *чашм* *киноя* аз пурхуморӣ ва пурнозии чашм.

Хон, аз сари хуни ӯ гузар кун,
Беморин чашми ӯ пазар кун! *Шоҳин*

БЕМОЯ *بيمايه* 1. бесармоя, бепулу мол, бечиз, фақир, камбағал.

Бидеҳ симу дирам бемоягонро,
На нузлу ҳадыя олипогонро. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. фурумоя, наст, хор; бехунар, белаёқат.

Бигӯям агарчанд бемоям,
Ба доистан ар бехтарин поям... *Фирдавӣ*

Мард, к-ӯ рӯзи разм бемояст,
Домани хайма бехтарин дояст. *Саной*

3. хамире, ки хамирмоя, хамиртуруш надорад.

БЕМУРОД *بي مراد* он кӣ ба муроди худ нарасидааст; маънос, ноумед; бечора.

Пас авонон бемуруд он сӯ шуданд,
Воз ғаммозон, к-аз он воқиф буданд... *Румӣ*

БЕМУРОДӢ *بي مرادى* нарасидан ба мурод ва орзуи худ; ноқомӣ, бадбахтӣ; бечорагӣ.

Ман аз бемуриди наям рӯйзард,
Ғами бемурудон маро рапҷа кард. *Саъдӣ*

БЕМУРУВВАТ *بي مروت* ноҷавонмард, ланм ва пастхикмат; сифлатабнат, бадсират.

Зараш дидаму заръу шогирду рахт,
Вале бемурувват ҷу бебар дарахт. *Саъдӣ*

Бар дари арбоби бемуруввати дунё
Чанд нишинӣ, ки хоча кай ба дар ояд? *Ҳофиз*

БЕМУРУВВАТӢ *بي مروتى* ноҷавонмардӣ, ланмӣ, пастхикматӣ; сифлатабнатӣ, бадсиратӣ.

Пас аз роҳи бемурувватӣ ва бевафой Солим Гонимро танҳо гузошта, рӯ ба роҳ овард. *«Низомии Доғист»*

Тур ҳоким бемурувватӣ дар дидан мардумӣ попид.
«*Равзат-ус-сафо*»

БЕМУҲОБО *بي محابا* 1. бе ғонию хотири касе; 2. бетарсу мулоҳиза, бебоқона.

Нақшохро ба он нақши зебо муҳаббатӣ бемуҳобо пақид омад. *«Анвори Суҳайла»*

◇ **(ин)** *бемуҳобо* *паланг киноя* аз замон, рӯзгор.

Магар бо ман ин бемуҳобо паланг
Чу румию занги набобад дуранг. *Низомӣ*

БЕНАВО *بي نوا* бетӯша, фақир; мискин, нотаваб, бечора.

Гар аз пан лаззати ҳаво хоҳӣ шуд,
Аз ман хабарат, ки бенаво хоҳӣ шуд.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Эй соҳибӣ каромат, шукронани саломат
Рузе тафаккуде кун дарवेशи бенаворо. *Ҳофиз*

БЕНАВО *بي نوا* бесадо, соқит, хомӯш.

Забони лаби гуфтугу бенавост,
Чу дам месанӣ, ҳар як аз ҳам ҷудост. *Бедил*

БЕНАВОЙ *بي نوائى* бетӯшагӣ, нодорӣ, фақирӣ.

Порсоя, ки аз бенавоӣ бувад, ҷӣ эътибор ку-
панд? *Авфӣ*

Ҳақиме гуфт: ... Ин яке бисёрхор будааст, тоқа-
ти бенавоӣ нафвард, ҳалок шуд. *Саъдӣ*

БЕНАВОЙ *بي نوائى* сукут, хомӯшӣ, беовозӣ.

Бенавоӣ агар зи харф афтод,
Ба нафас кард ҷун наҷаш имдод. *Бедил*

Аз ғами бенавони булбул
Беҳабар- нест ҷоки домани гул. *Бедил*

БЕНАДИД *بي نديد* бемонанд, беназир, бемисл, беҳамто.

Дар аёдат он расули бенадид
Он саҳобиро ба ҳоли назъ дид. *Румӣ*

БЕНАЗИР *بي نظير* бемислу монанд, беҳамто.

Чун назар бар он беназир андохт, дили ӯ дар
ғарқоби ишқ афтод. *Авфӣ*

... Ки мо ҳар як ба ҳуби беназирем,

Сипехри ҳуснро моҳи мунирем. *Ҷомӣ*

БЕНАЗМ *بي نظم* бетартиб; ◇ **(ин)** *хонаи беназму насақ*

киноя аз дунёб.

Нофи ҳафта буду аз моҳи рачаб нима рӯз,
Ки бирун рафт аз ин хонаи беназму насақ. *Ҳофиз*

БЕНАМАҚ *بي نمك* ҷназе, ки намақ надорад; маҷ. бемаза,

ғяҷ; беравнақ.

Кучо шуд Ҳалилу намақдонни ӯ,
Ки аз марг шуд бенамак хони ӯ. *Ҷомӣ*

БЕНАМАКӢ *بي نمكى* надоштани намақ; бемазагӣ, ғяҷгӣ;

маҷ. бебалогатӣ, беаътофатӣ, беҷозибатӣ.

Шеърхон маро ба бенамакӣ
Айб кардӣ, раво бувад, шояд,

Шеърӣ ман ҳамчу шаккару шаҳд аст,

Андар инҳо намақ на хуш ояд.

Рашидии Самарқандӣ

БЕНАМУД *بي نمود* он ҷӣ ки намуни зоҳирӣ надорад; ди-
данашаванда, номарӣ.

Зи шамъи бенамуде дар гудозам,
Ба ҳусни бенишпоне ишқбозам. *Низом*

БЕНАСАҚ *بي نساك* бетартиб; бевоҳита.

Мекашад аз талоши бенасакш
Мағз ҷун шамъ 3-устухон арақаш. *Бедил*

БЕНАСИБ *بنی نصیب* касе, ки аз чизе махрум аст; бебаҳра.

Афтодам ба кун ту бемор, эй табиб,
Гаштам зи айшу роҳати айём бенасиб. *Имло*
Бар хок нишаста чун гариб,
Аз ёру диёр бенасиб. *Файзӣ*

БЕНИЁЗ *بنی نیاز* он ки эҳтиёҷ ба чизе надорад, мус-
тағия.

То ҷаҳон буд аз сари одам фароз,
Қас набуд аз роҳи доиши бениёз. *Рӯдакӣ*
Бар дари хеш сарфарозам кун
В-аз дари хеш бениёзам кун! *Низомӣ*

довари бениёз *д. худ.*

Сиевуш чу омад ба оташ фароз,
Ҳаме гуфт бо довари бениёз... *Фирдавӣ*

БЕНИЁЗӢ *بنی نیاز* беэҳтиёҷ, истиғно; давлатмандӣ, осу-
даҳоӣ.

Чу лашкар саросар шуд ороста,
Бад-он бениёзӣ шуд аз хоста. *Фирдавӣ*

БЕНИШОН *بنی نشان* 1. беаломат; нопадид; номаълум; бе-
асар, гум, ғай машхур.

Хумой ар ниҳад бар сипеҳр ошён
Ва ё ҳамчу Анҷо шавад бенишон... *Ҳочу*

2. *мач.* гумно.

Чун ман гадои бенишон — мушқил бувад ёре ҷунон,
Султон кучо айши нихон бо ринди бозорӣ кунад. *Ҳофиз*

Агарчи карда маро фақр бенишон, Шавкат,
Тилисмибанди нақши нигин ба номи ман аст. *Шавкат*

3. *д.* яке аз ному сифатҳои худ.

Гар касе васфи ӯ зи ман пурсад,
Бедил аз бенишон ҷи гуяд боз. *Сатҳӣ*

БЕНИШОНӢ *بنی نشانی* беаломати; нопадиди; номаълумӣ;
мач. гумноӣ.

... Ки таназӯҳ ҳақиқати азалист,
Бенишонӣ далели беҳалалист. *Бедил*
Овораи кун бенишонӣ,
Афтодаи роҳи нотаваӣ. *Шоҳин*

БЕНИҲОЯТ *بنی نهایت* бениҳто, бепоён; беандоза.

Дило, тамаъ мабур аз лутфи бениҳояти дӯст,
Чу лофи шиқ заъӣ, сар ғибоз ҷобуку ҷуст. *Ҳофиз*

БЕНОМ *بنی نام* 1. беисм; 2. *мач.* номаълум, номгӯрф,
ғайри машхур.

Яке марди беном бояд гузид,
Ки ангушт аз он пас набояд газид. *Фирдавӣ*

♦ **беному нанг** *бенору номус, бешараф.*

Чу шуд дар номхо номам шикаста,
Дари беному нангон бод баста. *Низомӣ*

БЕНУР *بنی نور* 1. бепартав, норавшан, хира.

Дид шамъи ҳайдро бенур,
Кард аз бар либоси худро дур. *Мушфиқӣ*

2. *мач.* нобино.

Аз ҳасад дидан хирад шуд кур.
В-аз рамад дидан ҳасад бенур. *Ҷомӣ*

БЕОБ *بنی آب* 1. аз об монда, бе дарёву чашма, хушк.

Чу Мунзир ба наздики Ҷаҳрум расид,
Бар он дашти беоб лашкар кашид. *Фирдавӣ*
2. *мач.* беобрӯ.

Чутз меғуфт: ин сазон он касе,
Қ-ӯ чу беобон шавад ҷуфти ҳасе. *Румӣ*

3. *мач.* беобуғоб, нообрӯ (дар бораи теғ, шамшер
ва м. он).

Аз шахна майандешу зи паймона мапарҳез,
Беоб кунад оташи май теги асасро. *Носир Алӣ*

БЕОБУРАНҒӢ *بنی آبورنگی* 1. бетаровати; безебӣ, безина-
тӣ, беороншӣ; 2. *мач.* камгирӣ, фурутани, хоксорӣ.

Ғанимат мардро беобурангист,
Хушӣ дар олами беномунангист. *Убайди Зоконӣ*

БЕОБИ *بنی آب* 1. хушкӣ; 2. *мач.* беобрӯӣ, беҳаёӣ; **беобию**
шӯхӣ беобрӯио беҳаёӣ.

Зи беобию шӯхи дар замона
Ҳазорон фитнаву ғаго баровард. *Анварӣ*

3. нообрӯӣ (дар бораи теғ, шамшер ва м. ин).

БЕОЗАРМ *بنی آرم* бешарм, беҳаё.

Дили паҳлавонон бад-ӯ гарм гашт,
Сари Туси Нӯзар беозарм гашт. *Фирдавӣ*
...Бад-ин хун сутургу чашми бешарм,
Бад-ин гуфтору кирдори беозарм.

Ҷаҳриддини Ғургонӣ

БЕОЗОР *بنی آزار* озор нарасонанда, безарар.

Зи тухми қаён буди бедор буд,
Хирадманду гурду беозор буд. *Фирдавӣ*

БЕОҚИБАТ *بنی عاقبت* 1. бенақиҷа; бадфарҷом, бадқибаб;

2. *мач.* бадбахт.

Заргари беоқибат аз интиқоми султонӣ тарсида
бигурехт. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

БЕОҶУ *بنی آجو* бейаб, бенуқс.

Имруз ба хуми-андар некутар аз онед,
Некутар аз онеду беохутар аз онед. *Манучехрӣ*

БЕПАРВО *بنی پروا* беғам ва андеша дар бораи худ ва ё ди-
гарон.

Ёд бод он ки руҳат шамъи тараб меафрухт
В-ин дили сухта парвонаи бепарво буд. *Ҳофиз*

БЕПОЁН *بنی پایان* бениҳто, беохир; беандоза, аз ҳад аф-
зун.

Шукри ин ниями бепоён ба ҷой орам. *Авфӣ*
Биштоб дар роҳи талаб, бигзар зи хар осудане,
Ин рах, ки бепоён хуш аст, арзод қадам фарсудане. *Урфӣ*

БЕРАВНАҚ *بنی رونی* ғайри равиқдор, ривоч ва пешравӣ
надошта.

Бибахшӣ, к-онон, ки марди ҳақанд,
Харидори дуккани беравнақанд. *Сатҳӣ*

БЕРАҒӢ *بنی رگی* сусткорӣ, беғайратӣ.

Аз берағи саманди сазам
Раг дар тани тозиёна бархост. *Зуқурӣ*

БЕРАД *بی‌راد* раднашаванда; *маҷ.* нағз, веку.

Ман он Муззиз бурхониам, ки нашр кунам
Ба фарри давлати ту шеърхон берадро. *Муззиз*

БЕРАНГ *بی‌رنگ* рангпаранда.

Дили мубади мубадон танг шуд,
Рухонаш зи андеша беранг шуд. *Фирдавӣ*

2. тархи пешаки дар бинокорӣ ва нақшоӣ.
Мисоли базми ту пардохт нақшбанди азал,
Ҷануз ноада пақши нуҷдро беранг.

Заҳири Форъбӣ

нақши беранг нақш ва тархи аввалин.

Дар азал чун нақши беранги ту барзад нақшбанд,
Давлат андар осмонат кард худро ҷойгоҳ.

Заҳири Форъбӣ

3. *маҷ.* бефонда, беҳосил.

Фусурданро гулистон аст дар ҷанг,
Вағарна пола беранг аст, беранг. *Бедил*

БЕРАНГӢ *بی‌رنگی* 1. рангу гуна надошта; *маҷ.* бетарафӣ;
лоқайдӣ.

Зи берангӣ мазан дам дар муҳаббат,
Ки олам гунае аз ранги ишк аст. *Махфӣ*
Якест шишаи дил, ҷътибор берангист,
Ҳикоятест, ки имсол порро монад. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* ҷ. мохияти худо, мохияти худӣ.

БЕРАНЧ *بی‌رنج* бе захира ба даст даромада; бе меҳнат
хосилшуда; муфт.

Ганҷи беранҷ надидаст касе,
Гули бехор наҷидаст касе. *Ҷомӣ*

БЕРАСМӢ *بی‌رسمی* бетартибӣ, беинтизомӣ, аз қонда ва он
берун рафтан.

... Ки Хисрав душ берасмӣ намудаш,
Зи шоҳаншах наметарсад, ҷи будаш. *Низомӣ*

БЕРАШАД *بی‌رشد* 1. он кӣ бо роҳи рост ва дуруст наме-
равад; 2. бешуур, қамақл.

Чун раҳӣ аз миннаташ, эй берашад,
Ки худо ҳам миннати у мекашад? *Румӣ*

БЕРАЪФАТ *بی‌رأفت* он кӣ шафаққат, дилсузӣ ва меҳру-
бонӣ надорад, бешафаққат, номехрубон.

Леб бо ин ҷумла чун бешафқатӣ,
Баҳри фарзандон чаро бераъфатӣ? *Румӣ*

БЕРАҲ *بی‌ره* *ниг.* бeрoҳ.

БЕРАҲИПӢ *بی‌ره‌پی* ба бeрoҳa пӯянда, аз ғайри роҳ ҳар
тараф раванда, гумроҳ.

Ҳама девони одамурунд,
Ҳама гулони бeрaҳипӯянд. *Саной*

БЕРАҲМ *بی‌رحم* он кӣ нисбат ба дигарон бетараҳм аст;
бешафқат, сахтгир; золим, ситамгар.

Қатли ин хаста ба шамшеру ту тақдир набуд,
Варна ҳеҷ аз дили бeрaҳми ту тақсир набуд. *Ҳофиз*
Ҳамчунин бeрaҳму саягиндӣ, ки ҷoнoнӣ ман аст,
Кай дили у сузад аз доғе, ки бар ҷoнӣ ман аст. *Ҳилолӣ*

БЕРАҲМАТ *بی‌رحمت* *ниг.* бeрaҳм.

Ҷахонсузу бeрaҳмату хирақуш,
Зи тахлиш рӯи ҷаҳoнe туруш. *Саъдӣ*

БЕРАҲМӢ *بی‌رحمی* бешафқатӣ, сахтгирӣ; зулму ситам-
гарӣ.

Ранҷат дарахт аст, агар парварӣ,
Ба коми дили дустон бар ҳури,
Ба бeрaҳмӣ аз бeҳу бoраш мақан,
Ки нодон кунад ҳайф бар ҳештан. *Саъдӣ*

БЕРАҲӢ *بی‌رهی* *ниг.* бeрoҳӢ.

БЕРИВОЧӢ *بی‌رواجی* нешравно тараққӣ ва равиш надош-
тани ҷизе, касоди.

Беривочӣ ҳунар бин, ки ман аз даври фалак
Ранҷи бисёр кашам дар таман музди қалил.

Шоҳин

БЕРОНА *بی‌رانه* вайрона, хароба.

Дар ҷи бeрoнa aқл oнpo писвояд,
Ки дар вай рахт бандад, дил набад.

Хисравӣ Деҳлавӣ

БЕРОҲӢ|БЕРАҲӢ *بی‌راه* 1. касе, ки роҳро гум карда-
аст, гумроҳ; *маҷ.* касе, ки бо роҳи рост ва дуруст на-
меравад.

Ки дониш зи тангӣ паҳош оварад,
Чу бeрoҳ гардӣ, ба роҳ оварад. *Абӯшақури Балхӣ*
бeрoҳ кардан гумроҳ кардан, аз роҳи рост ва дуруст
баровардан.

Нигаҳ дор аз омеғзори бадаш,
Ки бeрaҳбахту бeрaҳ кунад ҷун ҳадаш. *Саъдӣ*

2. роҳи ҷағалат, роҳи ғайри маъмул, роҳи ғайри ом.
Сипохи Фаредун чу оғаҳ шуданд,
Ҳама сӯи он роҳи бeрaҳ шуданд. *Фирдавӣ*

3. *маҷ.* берун аз одат, берун аз қонун.

... Ва низ ҷамоате қавидастон бар эшон илҳоқ
натавонанд кард, ки бeрoҳ ва номашруғ сулоот
кунанд. «*Омеғ-ул-таворих*»

БЕРОҲӢ|БЕРАҲӢ *بی‌راهی* 1. набудани роҳ дар
ҷо, бетартибӣ; 2. гумроҳӣ.

Бeрoҳӣ аз ҳад гузашт, теги сибаст бикаш,
Дарди сари ошқон-т дур кун аз роҳи ҳеш. *Ҷомӣ*

3. *маҷ.* қавравай, бадиқирдорӣ.

Олампаҳоҳ хабари бeрoҳин бародар нисбат ба
шоҳи Нури олам шунид. «*Таърихи Фарошма*»

БЕРУН|БИРУН|БҮРУН *بیرون* 1. хорӣҷ аз ҳудуди
ҷизе; *муқобили* дарун 1.

Сари моя кард оҳани обгун,
К-аз он савги хоро кашандаш бирун. *Фирдавӣ*
Бар забон ҳар гаҳ суҳан з-он ҷомағулгун мeрaвад,
Дар ҳаёаш мурғи дил аз сина берун мeрaвад. *Махфӣ*

берун додан зоҳир кардан; падида овардан.

Дили пурунам агар обила берун меод,
Аз гуҳар бодияро домани дарё мекард. *Соиб*
берун кардан а) хорӣҷ кардан, дур кардан; афгандан.
Ин аст насихату васияти ман бар ту ва ман аз
гардани худ берун кардам. «*Маҷмаъ-ул-анвоъ*»

6) кашидан (либосро аз бадап).

... Чома берун кард, кажуде дар чомаи ӯ буд.
Асфӣ

[Муқаннаъ] ба наздики он танур рафт ва чома берун кард. *«Таърихи Наринахӣ»*

берун рафтани серӣ аз касе аз хотири касе баромадани серӣ, бисёр гуруснагӣ кашидани касе.

Берун рафт серӣ зи хурду калон,
Ба муру малах шуд баробар дахон. *Сайидо*
берун шудан аз ҳудуди чизе баромадан, хориҷ шудан.

Гуям ҳар дам ки берун шав зи шаҳри мо, Камол,
Ин самарқандигариҳо бо хучанди то ба кай?

Камолӣ Хучандӣ

2. он чӣ дар хориҷи чизе воқеъ аст.

Бесабаб Маҷнун ватан дар гӯшаи байрон надошт,
Бар гирифтрон ғазои хонаву вайрон яқсон.

Махфӣ

берун аз... ба ғайр аз..., ба ҷуз аз...

Берун аз аҷал ҷу нест коре,
То нест аҷал, бикӯш, боре. *Хисрави Деҳлавӣ*

берун аз шумор аз ҳад зиёд, беандоза, беҳисоб.

Берун зи шумор дошт хайле,
Доим ба шикор дошт майле. *Ҳилолӣ*

◇ берун омадан бар касе энд ва мӯқобил баромадан, шуриш кардан ба касе, хуруҷ кардан.

Ин хабар [ба] Ҳаҷҷоч расид, андухаш омад...
навишт ба Абдулмалик ва савғанд ҳурӣ, ки агар маро аз Ироқ боз кунӣ, ин мардумон бар ту берун оянд. *«Таърихи Табарӣ»*

БЕСАБОТ *بی اثبات* ноустувор, нопойдор; ◇ бесаботу бе-
маҳалл нопойдор ва муваққатӣ.

Ба чашми ақл дар ин раҳгузори пурошӯб

Ҷаҳону кори ҷаҳон бесаботу бемаҳалл аст. *Ҳофиз*

БЕСАЛАБ *بی سلب* белибос, урьёп, бараҳна.

Мазҷуни муфареҳ бувад ин тангдилонро

Май, бесалабонро ба зинистон салаб ин аст.
Манучеҳрӣ

БЕСАНГ *بی سنگ* сабук; безътибор; бегоҳат, беқарор.

Мани бесангӣ ҳокӣ монда дилтанг,

На дар ҳокам-дар осоиш, на дар санг. *Низомӣ*

БЕСАР *بی سر* мурда ва ё кӯшта.

Бар он сон, ки омад, ҳамаҷуст роҳ,

Ки то бесар орад саре боқулоҳ. *Фирдавӣ*

Лашкари фалокатасари он ақсар бесар таштанд.
«Ҷаҳаннома»

◇ бесару бун бесаранҷом, бесомон, бетартиб.

Ба пои хум сари худ гар наменихӣ, Шохӣ,
Ўмедӣ айи мадор аз ҷаҳони бесару бун. *Шохӣ*

бесару по бесаранҷом; саросема, овора, парешон, саргардон.

Бесару по давнд ҷониби боғ,
Ки ҷаро шуд Хумой ҳамдами зоғ?! *Мушфиқӣ*

Аз доирани чарх кашидан сари ҳиммат,
То чанд кашам миннати ҳар бесару поро. *Фузулӣ*

бесару сомон бесаранҷом, парешонахвол.

Дорам аз зулфи сиеҳаш тила ҷавдон, ки мапурс,
Ки ҷунон з-у шудаам бесару сомон, ки мапурс.
Ҳофиз

БЕСАРАНҶОМ *بی سرائجام* бесару нуг, бетартиб, парешон.

... Ба каломоти нофарҷомӣ мақолати бесаранҷомӣ
вай илтифот намекард. *«Равзат-ус-сафо»*

Қосид ҷу бирафту бурд пайғом,

Овард ҷавоби бесаранҷом. *Шоҳин*

БЕСАРАНҶОМ *بی سرائجام* бетартибӣ, парешонахволӣ.

Ниҳоти бесаранҷомӣ ба ҳоли мардум роҳ ёфта
буд. *«Таърихи Фарошита»*

Шаш чиз бе шаш ҷиз камтар ёфта шавал: молӣ
дунёе бе мастӣ, ғурур ва пирӯзии ҳавову ҳавас
бе меҳнату бесаранҷомӣ ва сӯхтати занон бе расвоӣ.
«Нисори дониш»

БЕСАРҶА *بی صرفه* беғонда; беҳуда, бемаънӣ.

Ғаюрона бикшод лаб дар ҷавоб

Ба ғуфторӣ бесарғайи носавоб. *Ҳотифӣ*

Ҳамлан бесарға макун дар набард,

Қушта басте ташт ин номард мард.

Хисрави Деҳлавӣ

БЕСАРӢ *بی ساری* бетартибӣ, бесаранҷомӣ.

Бесарӣ андар ҳама ҷо ҳаст айб,

Хоса ба роҳе, ки кашад сар ба ғайб.

Хисрави Деҳлавӣ

БЕСАТ *بی ستر* бепазда; белибос, бараҳна, урьёп.

Ҷу ботил сароянд, мағмор ғуш!

Ҷу бесатр бинӣ, басарро бипуш! *Сатдӣ*

БЕСИҚҚА *بی سکه* 1. пуле, ки сикка надорад; 2. маҷ.

бекадру эътибор; помаълуму номашхур; ғумнон.

... Ки бесиккаеро ҷӣ ёро бувад,

Ки ҳамсиккаи номи Доро бувад. *Низомӣ*

БЕСИПОС *بی سپاس* қадриношинос ва бадиқунанда дар ҳаққи

касе, ки ба вай неқӣ кардааст; ҳақношинос, ношукр,

қурнамак.

Гуфтам: Дун асту бесипос ва сифлаву ноҳақши-
нос, ки ба андак тағъири ҳол аз маҳдуми қадим
баргардад ва ҳаққи неъматӣ соҳдо даринавардад.
Сатдӣ

БЕСОМОН *بی سامان* 1. бетартиб, парешон.

Боз гул меояду дил дар боло хоҳад фитод,

Шурише дар ҷони бесомони мо хоҳад фитод.

Хисрави Деҳлавӣ

Мирон Муҳаммадшоҳ шикаст ёфта парешон ва
бесомон ба Осер рафт. *«Таърихи Фарошита»*

2. маҷ. аз ғайри риояи тартибу қоида (қорқунанда
ё рафторқунанда).

Оқибат Ҳомони бесомони дун

Рой пеш оварду кардаш раҳнамун. *Румӣ*

БЕСЌУН *بی سکون* беқарору беором.

Ҳар ҷо, ки дилест дар ғамӣ ту,

Бесару қарору бесукун бол! *Ҳофиз*

Ақл аз ҳаваси ту беқарор аст,

Дил дар талаби ту бесукун аст. *Камолӣ Хучандӣ*

БЕСЌРОК *بی سړاک* шутурӣ ҷапонӣ бақувват; ҳаҷир.

Қорвои бесўрокам дод ҷумла боркаш,

Қорвои дигарам бахшид бухтӣ ҷумла рағ.

Фаррухӣ

Шутур низ ҳам ноқан бесурук
Шитобанда чун боду аз гард пок. *Низомӣ*

БЕСУТУН بيستون 1. иморате, ки сутун надорад; 2. номӣ
куҳест дар наздикии Қирмоншоҳ, ки бар он нақшу ни-
гор ва хатҳои меҳин қадими форсӣ қандакорӣ шудааст.

Дар Бесутун зи нолан ман гар садо фитал,
Нолад зи дард кӯҳ чудо, кӯҳкан чудо. *Ҷомӣ*

БЕСУ بيسو киноя аз худо.

Ҳар касе рӯе ба сӯе бурдаанд
В-ин азизон ру ба бесу кардаанд. *Рӯмӣ*

БЕСУЗ بيسوز бедарду алам; беғам.

Хотири бесуз бувад пурхарош,
Мардуми пурсуз бувад меҳрош. *Хисрави Деҳлавӣ*

БЕТАВОН بى توان бекуват, беқудрат, нотаъон, заиф, суст.

Ҳар он кас, ки буданд пирӯ чавон,
Зану мард гашта ҳамта бетавон. *Фирдавӣ*

БЕТАВФИҚ بى توفيق 1. ӯ. он ки худо мададгориш нест;
2. маҷ. бадқор, бадаҳлоқ.

Дуздӣ бетавфиқ ғибриқи рафиқ бардошт, ки ба
тахорат мераваду ба ғорат мерафт. *Саъдӣ*

БЕТАДБИР بى تدبير нохушманд, нохушбаро дар муноси-
бат ва муомила бо одамон.

Яке аз ҷудасон бетадбир насихаташ оғоз кард.
Саъдӣ

БЕТАМИЗ بى تميز 1. неку бадро аз ҳам фарқ накунада,
нофарқ.

Азизн бетамиз ба фармудан занн худ ўро [Юсуфро]
ба зиндон боз дошта... *«Равзат-ус-сафо»*

2. беақл, аҳмақ.

Мискин ҳар агарчи бетамиз аст,
Чун бор ҳамебарад, азиз аст. *Саъдӣ*

Агар бетамизам дар ақл хирад,
Чу умрам намонад, кӣ номам барад? *Ҳочу*

БЕТАҲ بى ته 1. ҷизе, ки тағаш маълум нест; чуқур, амиқ,
Бар ду чашми ман нишину лангари хуби фикан,
Дидан хунгаштаам чун оби дарёе бетаҳ аст. *«Баҳори Аҷам»*

2. маҷ. беасос; беҳуда.

Аҳмадхон ин суҳанро бетаҳ ва ҳашв доништа
аслан ба он розӣ нашуд. *«Таърихи Фаршита»*

БЕТОБ بى تاب 1. он ҷӣ печу тоб надорад; 2. бесабу то-
қат; беқарор, ноором.

Даст аз ту менашўяму андар ғами ту ҳалқ
Даст аз мани шикастаи бетоб шустаанд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Чунон дорад маро ҳаҷри ту бетоб,
Ки гардун з-изтиробам гапта симоб. *Ҳазиз*

БЕТОБИ بى تابى бесабрӣ, бетоқатӣ; беқарорӣ.

Ноғоҳ подшоҳ Муҳаммадшоҳ... бетобӣ карда,
чамъе аз сулаҳо ва уламо ро ба ҷиҳати сулҳ фири-
стод. *«Таърихи Фаршита»*

Ба рангиния ҷилван гулруҳон,
Ба амвоҷи бетобии ошкони! *Бедил*

БЕТОҚАТӢ بى طاقتى бесабрӣ; беқарорӣ.

Махун бетоқатӣ, чанде таҳаммул кун ту, парвона,
Ки шамъ аз чехрафруза бисоти анҷуман гирад. *Маҳфӣ*

Чу бетоқатӣ дар диллаш кор кард,
Ба пайғамбараш арз ӣзҳор кард. *Бедил*

БЕТУШ بى توش бекуват, безўр, нотаъон.

Аз он пас, ки бетушу бечонш кард,
Бар он оташи тез бириёнш кард. *Фирдавӣ*

Гашт он тани нозуки қасаблӯш
Чун тори қасаб заифу бетуш. *Низомӣ*

БЕТУША بى توشه 1. касе, ки дар сафар бо худ хурдаи
ва нӯшидани надорад, бе зодӣ роҳ.

Гар ҳама зарри ҷафари дорад,
Марди бетуша бар нағирад ком. *Саъдӣ*

2. беозуқа, беҳурук; бенаво.

Ба оҳе, ки бардошт бетушае,
Фуру рехт аз манзараи гушае. *Низомӣ*

БЕФАРЗОНА بى فرزانه бедонишу хикмат.

Халқ меғунд ҷозу мансаб аз фарзонагист,
Гу мабoш ниҳо, ки мо риндони бефарзонаем. *Саъдӣ*

БЕФАРМОН بى فرمان нофармон, саркаш.

На ба фармони ман аст ин дили маъшуқапараст,
Ҳама фаръед маро з-ин дили бефармон аст. *Муизӣ*

Меғуфт бо ман тарзабон: Гар ҷон дихӣ, ёби амон.
Ман мекунам фармон ба ҷон, он ёри бефармон
кучо? *Хисрави Деҳлавӣ*

БЕФАРҲАНГ بى فرهنگ бедониш; бемулоҳиша.

Зулайҳо аз ҷавоби ӯ барошӯфт,
Ба сарҳангоии бефарҳанг меғуфт... *Ҷомӣ*

БЕФАРҶОМ بى فرجام беҷиқбат, бенатиҷа, бефонда.

Мушфиқӣ, тоси фалакро нест имкони даран,
Сарфи ҷоми бода гардон умри бефарҷомро. *Мушфиқӣ*

БЕФУРУЗ بى فروز бенур; бесафо; маҷ. бетамиз.

Баҳри истибқон ҳайвон чанд рӯз
Хонда илмаш аҳмақони бефурӯз. *Рӯмӣ*

БЕҲ بىخ 1. решан асосин наботот.

Шавад барг пажмурдаву бех суст,
Сараш сӯи пастӣ гарояд нахуст. *Фирдавӣ*

Дарахт паҳлӯи омад ва оиро бех ва соқ ва барг ва
бор пайдо шуд. *«Маҷмаъ-и-ансоб»*

БЕХ باركانдан решақан кардан; маҷ. несту нобуд
кардан.

Тамаъро аз қаноат бех баркан,
Талабро аз таваккул шох бишкан. *Ҷомӣ*

БЕХ ЗАДАН (б) кардан) реша давондан.

Гарчи дар ҳар ҷигаре дарду ғамат бехе зад,
Кӣ шаборӯзӣ чун зикри ту дар нашву намост. *Анварӣ*

Дарахти қарам ҳар кучо бех кард,
Гузашт аз фалак шои болон ӯ. *Саъдӣ*

аз бех қандан (б) баровардан, барқашидан) бо реша
қандан, қашидан гирифтан.

Сарсари хачри ту, эй сарви баланд,
Решаи умри ман аз бех биканд. *Рӯдакӣ*
Агар зи боғи райят малик хурад себе,
Бароваранд ғуломони у дарахт аз бех. *Саъдӣ*
аз беху бор афгандан решакан қардан; маҷ. суст,
нотавон ва оғиз гардонидан.

Ғамзаҳот аз беху аз борам ғиганд,
Ишваҳот аз хону аз монам бибурд. *Анварӣ*
аз беху бор қандан аз бех қандан, решакан қардан.

Райят дарахт аст, агар парварӣ,
Ба коми дили дӯстон бар хурӣ,
Ба бераҳмӣ аз беху бораиш мақан,
Ки нодон қунад ҳайф бар хештан. *Саъдӣ*

2. ниҳол, дарахт.

Барандоз беҳе, ки хор оварад,
Дарахте бипарвар, ки бор оварад. *Саъдӣ*
3. маҷ. асл, асос; бунёд.

Борам андӯх рехту беҳам ғам шикаст,
Гарна боре беху боре доштам. *Қошқир*
Насли фасоди инон мунқатеъ қардан ва беҳи та-
борашон баровардан авлотар аст. *Саъдӣ*

беху бун аслу асос; бунёд.

Даври гардун ғусаст беху бунам,
Марғи ёрон шикаст болу парам. *Ҳоқонӣ*

◇ беҳи пашм қиноя аз гушт.

Аз олами маош се неъмат гузидаанд:
Рун инкӯю шираи ангиру беҳи пашм. *Низомӣ*
беҳи қизе аз бун баровардан несту нобуд қардан.

Муқофоти душман ба молиш мақун,
Ки беҳаш баровард бояд аз бун! *Саъдӣ*
беху шоҳи қизе барқандан қиноя аз несту нобуд қар-
дан, ҷизро тамомаи барҳам задан.

Бисъзам ингорида қоҳи туро,
Зи бун барқанам беху шоҳи туро. *Дақиқӣ*

БЕХАБАР *بی خبر* 1. касе, ки аз қизе хабар надорад, ғо-
фил.

Бигу, ки чаид шавӣ беҳабар зи мастин ишқ,
Касе, ки мастияш аз ишқ нест, беҳабар аст. *Ҳисравӣ Деҳлаві*

Паймонае бинӯш, ки даврон ғанимат аст,
Эй беҳабар зи ҳастии паймони зиндагӣ! *Шоҳин*
2. қиноя аз зохид, шайх, эшон.

Дар назарбозии мо беҳабарон ҳайронояд,
Ман чунинам, ки намудам, дигар эшон донанд. *Ҳофиз*

Сад ҷок шуда синаву сад пора шуда ҷон
В-ин беҳабарон ҷома даридан нагузоранд. *Ҳисравӣ Деҳлаві*

БЕХЕШ *بیخوش* беҳуд, аз худ беҳабар; саҳт ошuftа ва
парешонҳол; муқ, беҳуд 1.

Маро бояд чунин беҳеш будан,
Зи хачри сарви худ дилреш будан. *Фахриддини Гурғонӣ*

БЕХЕШТАН *بیخوشتن* ниг. беҳеш.

Ҳякояи рӯбеҳе муносиби ҳоли туст, ки дидандаш
ғурезон ва беҳештан афтошу хезон. *Саъдӣ*

БЕХКАН *بیخ کن* аз бех қананда; маҷ. хароб ва нобудку-
нанда.

Сарсари марғро бибин, чи фан аст,
Саршиқан, беҳкан, самарфкан аст. *Ҷомӣ*

БЕХОБӣ *بیخوبی* дар вақташ хоб накардан, бедорӣ да-
вомдор, бедорхобӣ.

Шабе дар биёбони Макка аз беҳобӣ пои рафтаман
намонам. *Саъдӣ*

Чунин, к-аз бодан ишрат ба ҳоби мастии шабох,
Чӣ донӣ меҳнати беҳобӣ, шабиндодоронро. *Ҷомӣ*

БЕХОСТ *بیخواست* нохост, баногоҳ.

Ба тавҳар гар задӣ беҳост дасте,
Таассуф дар дилаш мисқаб шикасти. *Нозим*

БЕХОСТА *بیخواست* бесарват, бепулу мол.
Нур аз қавоқиб хоста, луд аз ҷаҳон бархоста,
Чун мардуми беҳоста олам зи рутбат бенаво. *Муизӣ*

БЕХТАН *بیختن* 1. аз ғарбел гузаронидан, элак қардан
(орд, ғалла ва ғ.), аз тӯр, доқа ва ғ. гузаронидан.

Бун Лайли, ки зи худ ёфт ҳамон дам Маҷнун,
Ҳоки хастин ба ғирболи фано бехта буд. *Ибни Ямин*

Битарс аз новакӣ охе, ке мезебад боло бар ту,
Қунад ғирбол чархи ҷанбариро захми пайқонаш. *Ҷомӣ*

2. афшондан, пошидан.

Ба фарқи сар ба панҷа хок мебехт,
Сиритк аз дидан намноқ мерехт. *Ҷомӣ*

Шамолаш гар бигардад, мушк резад,
Ҳавояш чун бичунбад, атр бегад. *Ҷоҷӣ*

БЕХУД *بیخود* 1. аз худ беҳабар, бисёр ошuftа ва паре-
шон, шӯрида, ба ҳаяҷон омада; муқ, беҳеш.

Мо беҳудон зи ғайрати худ пай набурдаем.
Ҷашм ошно нашуд, ки ҷи ранг аст хобро. *Бедиа*
Сипоҳе масти ҷомӣ хуш дар базм,
Ва лекни беҳуду девола дар разм. *Ҳоҷӣ*

2. бешуур, беҳуш (аз мастӣ, хоб ва ғ.).

Умрҳо май хурдию беҳуд шудӣ,
Бандан фармони неку бад шудӣ. *Ҷомӣ*

Бар сари беҳудони ҳоби баҳор
Соғ гардад ғитодани девор. *Бедиа*

БЕХУДӢ *بیخودی* 1. аз худ беҳабарӣ; шӯридагӣ, изтироб.

Ман мурғи нимбисмили теғи муҳаббатам,
Дар ман ингар, ки беҳудию изтироб ҷист. *Мушфиқӣ*

2. бешуурӣ, беҳушӣ (аз мастӣ, хоб ва ғ.).

Ид шул, риндон барон беҳудӣ май меҳуранд,
Беҳуде гар май бинӯшад, соғӣ андар ҷомӣ уст. *Муҳӣ*

3. аз ҳадди худ таҷовуз қардан, худпнсидӣ.

Накунам беҳудию худкомӣ,
Чун шудам пухта, кай қунам ҳомӣ. *Низомӣ*

4. дар тасаввуф — аз худ гузаштан, маҳру фойя шу- дан аз вачду ҳаяҷон.

Агар марди роҳӣ, зи худ даргузар,
Ба манзилғаҳи беҳудӣ баргузар. *Ҳочу*

БЕҶОРА *بیچاره* касе, ки барон беҳудии қори худ ҷора
ва илоҳ надорад; оғиз ва дармонда.

Амр Исмоил гуфт: Чӣ хоҳед аз ин беҷорегон,
Бимонад, то ба мулки хеш бироянд, эшон ҳаргиз
ба ҳади шумо мекӯш наёянд. *«Тарихи Наринах»*

Ман, ки дар тадбири ғам бечораам,
Чоран он ғамгусорон ёд бод! *Ҳофиз*
Аз Мушфиқни дилшуда бечоратаре нест.
Бо у ҳама кас душману у бекасу танҳо.

Мушфиқӣ

БЕЧОРАҒӢ *بیچارگی* 1. оқизӣ, дармондагӣ.

Туи дармони дардам дар ҷаҳон бас,
Дар ин бечорагӣ фаръеди ман рас.

Ҳафтиддини Гургонӣ

Аз вай ҳама мастию ғурур асту такаббур
В-аз мо ҳама бечорагӣю аҷзу инъиз аст. *Ҳофиз*

2. тангаҳоли; камбағалӣ.

Тан ба бечорагӣю гурсинагӣ
Бинеҳу даст пешни сифла мадор. *Саъдӣ*

БЕЧУН *بیچون* 1. бемонанд, беназир; 2. ҷ. яке аз нуму сифатҳои худо.

Рузгоре зи хеш берун буд,
Ҳайратободи суғия бечун буд. *Бедил*

БЕШ *بیش* 1. бисёртар, зиёдтар, афзун, зиёда.

Фуруғи рухашро, ки ҷон барфурӯхт,
Дар у беш диду дилшод беш сӯхт. *Фирдавӣ*

Ба қарворҳо қудузи теғдор,
Самури сияҳ низ беш аз шумор. *Низомӣ*

2. бисёр: *муқобили кам* 1.

Ҳануз ҳаққи ман назди ту беш хоҳад буд. *Саъдӣ*
Беш хурдан қайи қунада гардан,
Лек зирак шавӣ зи кам хурдан.*

бешу кам каму зиёд; маҷ. ҳар чиз, ҳар боб, ҳар хусус.

Шабу рӯз буданд бо у ба ҳам,
Заданди ҳаме рой бар бешу кам. *Фирдавӣ*

аз бешу кам рафтани суҳан аз ҳар боб на ҳар хусус
гуфта шудани суҳан.

Чунон буд, ки буданд рӯзе ба ҳам,
Суҳан рафт ҳар гуна аз бешу кам. *Фирдавӣ*

БЕША *بیشه* ҷангал, дарахтзории табиӣ ва худрӯ.

То мард суҳан нагуфта бошад,
Айбу ҳунараш ниҳуфта бошад,
Ҳар беша гумон мабар, ки холист,
Шояд, ки паланг хуфта бошад. *Саъдӣ*

БЕШАҶАҚ(Қ)АТ *بی‌شفقت* бераҳм, номушфиқ, номехрубон.
Ашқи ман ранги шафқат ёфт аз бемеҳрини ёр,
Толен бешафқат бин, ки дар ин қор чӣ қард! *Ҳофиз*

БЕШАҲРӢ *بی‌شهری* аз шаҳр(-и худ) ҷудо на дур будан;
дурӣ аз ватан, ғарибӣ.

Кунун худ дилш лаҳте мустамад аст,
Ба танҳоиш бешаҳрӣ наҷанд аст.

Ҳафтиддини Гургонӣ

БЕШТАР *بیشتر* бисёртар, зиёдтар, афзунтар.

Эй ба ту майли дилам ҳар нафасе бештар,
Хубин ту ҳар замон бештар аз пештар. *Ҳилоӣ*

БЕШУМОР *بیشمار* *بی‌شمار* беҳисоб, аз доираи ҳисоб берун, аз ҳад афзун.

Ниҳили душмани баркан, ки ранҷи бешумор орад,
Дарахт-и дӯсти бинишон, ки коми дил ба бор орад. *Ҳофиз*

Гар у бешумар солиён бишмурад,
Ба душман расад тахт, чун бигзарад. *Фирдавӣ*

БЕШӢ *بیشی* 1. афзоиш, зиёдат, афзунӣ.

Чу чиназ з-ни ки дорӣ, беш хоҳӣ,
Зи бешӣ хоства ёбӣ табаҳӣ. *Ҳафтиддини Гургонӣ*

2. маҷ. зиёдталабӣ.

Ҳама талхӣ аз баҳри бешӣ бувад,
Мабодо, ки бо оз хешӣ бувад! *Фирдавӣ*

БЕЪР *ا. بی‌ع* чох, ҷоҳи об.

Ва он ҷо ду чох аст, якеро беъри расул гунд ва
якеро беъри Алия. *Носири Хисрав*

БЕЪСАЛҚАРИН *بی‌سالم‌ترین* чӣ дӯсти бад! чӣ ҳамдами бад!
чӣ ҳамсӯхбати бад!

Боз бифристонд он шери ариён
Суи ман аз макр, эй беъсалқарин! *Румӣ*

БЕҒАМ *بی‌غم* касе, ки ғаму ғусса надорад, ҳолӣ аз ан-дух.

Дар ин дунёи касе беғам набошад,
Агар бошад, бани-одам набошад.*

БЕҒАМӢ *بی‌غمی* ғам надостан, осудахотирӣ.

Беғамӣ хуш виллотест, валеҳ
Зери фармони кас намеояд. *Анварӣ*

БЕҒАМӢ *بی‌غمی* 1. беомешиш, қомилӣ, соф, холис, са-
ра (дар бораи тиллоу нуқра); 2. соф, бедурд, ноб (дар
бораи шароб).

Шаробӣ бешаху соқин хуш — ду домӣ раҳанд,
Ки зиракони ҷаҳон аз камандашон нараҳанд. *Ҳофиз*

3. маҷ. бериё, бемакру хила, покдил.

Сафои бодаву рухсори сода хушам бурд,
Шаробу соқин мо ҳар ду беғаш афтодаст. *Ҳилоӣ*
беғаш будани нақдн касе бериё, бемакру хила ва
покдил будани касе.

Нақдн суғӣ на ҳама софину беғаш бошад,
Эй басо хирқа, ки муставҷибн оташ бошад. *Ҳофиз*

БЕҒУЛА *بی‌غولہ* 1. қунҷ ва гушан хоша.

Ҷаҳон тоза гардад чу хуррам биҳишт,
Шавад хуб саҳрову беғула зиншт. *Низомӣ*

2. қунҷ ва гушаи саҳро ва ё қуҳ; ғор.

БЕҒУЛАНИШИН *بی‌غولہ‌نشین* 1. гушанишин; 2. ғорнишин.

Беғулаишини қуҳу хомун,
Машҳур ба номи нек Маҷнун. *Шоҳин*

БЕҚАДР *بی‌قدر* он кӣ қадру қимату эътибор надорад.

Ба боли хоксориҳо бувад парвози гурбатҳо,
Ки мили сурма беқадр аст, чуи аз сурмадон ранҷад. *Шавкат*

БЕҚАЙД *بی‌قید* 1. озод аз тааллуқоти дунё.

Рифъат ар хоҳӣ, Фузудӣ, чуи фалак беқайд бост,
Бар замин зан, — гар чу хуршедад бувад бар фарқ
тоҷ. *Фузудӣ*

2. маҷ. лоқайд, касе, ки ба қонун ва расму қонда
рияи намекунад; бададо, бадрафтор.

БЕКАРИН بىقارين беазаднк; маҷ. бемонанд, бемисл, бе-
хамто.

Ту осмоню хунари ту Аторуд аст

В-он бекарин лиқои ту чун мохи осмон.

Манучехрӣ

БЕКАРОР بىقرار 1. доимо дар ҳаракат ва ҷунбиш буда.

Дид ҷаъди беқарораш бар узор,

З-орзуи васли ӯ шуд беқарор. *Ҷомӣ*

Ба соғар зи ҳар мавҷаи беқарор,

Рағу решаи мастӣ аст устувор. *Бедил*

2. музтариб, бевоҳита, бестоқат ва беором.

Шухӣ мақун, ки мурғи дили беқарори ман
Савдои доми ошқӣ аз сар ба дар накард. *Ҳофиз*

Қадам дил, ки ту ғамза задӣ, ғигор нашуд,

Қадам кас, ки тӯро диду беқарор нашуд?

Хисрави Деҳлавӣ

БЕКӢС بىقياس 1. аз ғамму идрок ва муқоиса берун;

2. беандоза, аз ҳад афзун.

Корвоне дар замини Юнон бизадад ва неъматӣ

бекӢс бибурданд. *Саъдӣ*

Эй зи хулқат таъб лутғи бекӢс афрошта

В-эй зи лутғат дил нашоги ҷовидон бардошта.

Савдо

БЕКӢМАТ بىقيمت беарзиш, беқадр.

Ҳамоно ки дар Форс иншон ман

Чу мушк аст беқимат андар Хутан. *Саъдӣ*

БЕӢ 1. б. 1. хубтар, нектар, писандидатар.

БеӢ аз ганҷи дониш ба гетӣ кучаст?

Киро ганҷи дониш бувад, подшоҳи. *Асадӣ*

Ҳар ки ба ҳас қард қаноат, — ҳасест,

Беҳталабӣ кун, ки беӢ аз беӢ басест! *Ҷомӣ*

БеӢ аст аз рӯи неку номӣ неку. *Зарбулмасал*

беӢ шудан хуб шудан, дуруст шудан; саломат шу-
дан, сиҳат ёфтан.

Порсоеро дидам бар қанори даръё, ки захми
паданг дошт во ба ҳеҷ дору беӢ наместуд. *Саъдӣ*

Дарди ушшоқ зи дармони касе беӢ наштавад.

Хоса дарде, ки насиби дили ғамнокӣ ман аст.

Ҳилолӣ

БеӢ шуд, ки ёфт бун суман бодро табиб.

Восифӣ

2. одами лек.

Ё беӢ беӢгуӣ шаву беӢ шунава,

Ё раҳи ғунгун карон ғиру рав!

Хисрави Деҳлавӣ

Эй беӢхоро ба бад биёзурда

В-он ҷӣ беӢ буд, бо бадон қарда ... *Саноӣ*

БЕӢ II б. 1. наъве аз меваҳои хушбӯи себмонанд, обӣ.

Пас аз муддате боз омад, ҳалқӣ довулӣ мута-
ғайр шуда ва ҷамолӣ йосуфӣ ба зиеи омада, бар
себи заннаҳдонаш чу беӢ гарде ништа. *Саъдӣ*

Мабош зоиқапардозӣ имтиёзи ҳавас,

Чу бог нест дар амлоки ту чи нору чи беӢ. *Бедил*

БЕӢАД(Д) بىحد 1. бенитиҳо, бепоёи; беқанор.

Роҳхон мухталиф меронадаш,

То расонад суи баҳри беҳадаш. *Румӣ*

2. беандоза; бешумор, аз ҳисоб берун.

Дар шумор арҷи наёвард касе Ҳофизро,

Шукр, к-он меҳнати беҳадду шумор охир шуд. *Ҳофиз*

Ғудомон беҳад аз гурҷию зангӣ,

Ҳама бар каф туфангони фарангӣ. *Ҳоҷиз*

БЕӢАЙСИЯТӢ بىحيثى беқадриҳо беътиборӣ.

Аз тифти ва нотаҷрибагӣ ва беҳайсияти под-
шоҳ ҷашмзаҳми ағме ба номуси ғемурия расид.

«Хизони омираз»

БЕӢАМИЯТ بىحيث касе, ки ору номус надорад; беша-
раф, сифла, нокас.

Аз он беҳамият бибояд ғурехт,

Ки номардиш оби мардон бирехт. *Саъдӣ*

БЕӢАМОЛ بىهمال бешарик ва беанбос; бемислу монанд,
беҳамто.

Дар иродат бешабеҳу дар машийат бешарик,

Дар иҷобат беазирау дар иноят беҳамол. *Муизӣ*

БЕӢАНҶОРӢ بىهنجارӣ бироҳӣ, бетарикӣ; маҷ. порост-
корӣ; бадмуомилалӣ.

Раёби Дакан аз тағйари Қутлуғхон ва беӢан-
ҷорин эшиқдорон музтариб ғашта, баъзе ҷалон
ватан намуданд. *«Таврихи Фарош»*

БЕӢАСР بىحجب беҳад, номаҳдуд; бешумор, аз ҳад зиёд.

Сутур афзун зи мун чорпоян,

Шутур беҳаср чун хори биёбон. *Нозим*

БЕӢАФТОД|БЕӢУФТОД بىافتاد|بىافتاد салоҳ ра беҳбу-
дӣ, хушхолӣ.

Ба ҳукми назар дар беӢуфтодӣ хеш

Ғиритфанд ҳар як яке роҳ пеш. *Саъдӣ*

Маломате, ки қуналдам, аз он ҷӣ ҳезад? — Ҳеҷ.

Агар ба пой ту уфтам, беӢуфтодӣ ман аст.

Ҳасани Деҳлавӣ

БЕӢБУД بىبهر беҳ бузанд, оғият, тандурустӣ, саломатӣ,
сиҳат ва хушаҳволӣ.

Бӯи беӢбуд зи авзон ҷаҳон метунавам,

Шодӣ овард гулу бодӣ сабо шод омад. *Ҳофиз*

Ман надонам ҷашми беӢбуд аз кучо дорам, ки ҳаст

Ишқ баҳу, ёр золим, ҷарх бадсоз инчунин. *Ҷомӣ*

БЕӢГУЗИН بىگزین 1. беҳ гузинанда, хуб ва некро ин-
тиҳоб кунанда; 2. маҷ. хубӣ ва неқӣ варзанда.

Бидон, эй шаҳаншоҳи туркун Чин,

Хунарманду равшандиғу беӢгузин. *Фирдавӣ*

БЕӢИММАТ بىهمت беғайрат ва беҷасорат дар роҳи не-
кӣ, беирода; коҳил.

Пешӣ сохлбҳиммат ин зоҳир бувад:

Ҳар кӣ беҳиммат бувад, мункир бувад. *Ҷомӣ*

БЕӢИН|БЕӢИНА بىبين беҳтарин, хубтарин, нағзта-
рин.

Он кӣ истиноди инсофаш

Эминиро беҳина бунёд аст... *Анварӣ*

Бехин коре, ки андар энидагонист,
Никухоҷӣ, ба кас рохатрасонист. *Носири Хисрав*

БЕХИФС(С) *بی‌خس* беҳксос, бешуур, аз худ беҳабар, муат-
тал.

Карашман ту шаробе ба ошкӯн паймуд,
Ки илм беҳабар афтоду ақл беҳкс шуд. *Ҳофиз*

БЕХИФЗ *بی‌خفاظ* аз роҳи ҳавову ҳавас худдорӣ паку-
нанда, геор, бебок.

Дар чини турран ту дили беҳифози ман
Ҳаргиз нагуфт маскани маълуф ёд бод. *Ҳофиз*

БЕХНОНА *بهانه* кулчан сафед; нони равангини.

Чу бинҳод он тали савсан зи пеши ман, чунон бу-
дам,

Ки пеши гурсина бинҳӣ сариди чарбу беҳнона. *Ҳаккок*

БЕХОСИЛ *بی‌حاصل* 1. бесамар; бенатиҷа; бефоида.

Ранҷи беҳосил мабин дар пабзи ошк, ғай табиб,
Нест дасте бо марзини шиқ Чолинуро. *Ҷомӣ*
Хишт бар дарёё задан беҳосил аст.*

2. ноком; бетолеъ.

Ману боди сабо мискин, ду саргардони беҳосил,
Ман аз афсуни чашмат масту ӯ аз бӯи гесуят. *Ҳофиз*

БЕХРӮЗ I *بهروز I* 1. хушзиндагӣ, хушбахт.

Аз ин тоқи шашруза беҳрӯз кист? *Ҳочу*

2. номи яке аз ҷанговарони Баҳроми Гур дар «Шох-
нома»-и Фирдавӣ.

Кучо номи он мард Беҳрӯз буд,
Савори далери дилафрӯз буд. *Фирдавӣ*

БЕХРӮЗ II *بهروز II* **БЕХРӮЗА** *بهروز* як навъ булӯри ка-
будрангӣ арзонбаҳо.

Чунон мастам, чунон мастам ман имрӯз,
Ки пируза намедонам зи беҳрӯз. *Шамси Табретӣ*

БЕХРӮЗГОР *بهروزگار* хушвақт, хушзиндагӣ, хушбахт.

Ҳама парваронидаш андар канор,
Бад-ӯ шодмон буду беҳрӯзгор. *Фирдавӣ*

БЕХРӮЗӢ *بهروزی* хушвақтӣ, хушбахтӣ.

Зи перузы ба даст орад ҳама ком,
Зи беҳрузы ба ҷанг орад ҳама ном.

Фахриддини Гургонӣ

Сабурӣ моия фирузӣ омад,
Қавитар поия беҳрузӣ омад. *Ҷомӣ*

БЕҲТАР *بهتر* хубтар, нағзтар.

Бехтар зи бори ҳикмат бар шоҳи нафс бар нест,
Хуштар зи лафзи доно зи оқилон шакар нест. *Носири Хисрав*

Дар Қазба ҷӣ меравӣ, дилеро дарёёб,
Бехтар зи ҳазор Қазба бошад як дил.*

Дар васфи ҷамолӣ ту надином ҷӣ нависам,
Он ҷӣ ба тасаввур гузарад, бехтар аз онӣ.

Шоҳин

БЕҲТАРАК *بهترک* *шақли тағсири* бехтар.

Решӣ Фарҳод бехтарак мебуд,
Гар на Ширин намак напӯшидӣ. *Савдӣ*

БЕҲӮД *بهود* *шақли кӯтоҳшудаи* беҳуда.

Ҳаст бале аз дарун таваҳхуми улфат,
Ҳаст бале аз бадан таматтун беҳуд. *«Оташқада»*

БЕҲӮДА *بهوده* 1. он ҷӣ ҳаққу ҳақиқат ва ростӣ
надорад, ботил.

Меҳр ҷуй зи ману бемеҳрӣ,
Худа хоҳӣ зи ману беҳудай. *Рӯдакӣ*

Бигӯӣ он ду нопоки беҳударо,
Ду Охирмани мағполударо. *Фирдавӣ*

2. бефоида, бенатиҷа.

Дило, то кай ҳамечӯ маниро,
Ҷӣ кубӣ беҳуда сард оҳанеро? *Рӯдакӣ*
ба беҳуда ба таври бефоида ва бенатиҷа.

Чаро бояд ин кина оростан,
Ба беҳуда ҷизе зи ман хостан? *Фирдавӣ*

беҳуда *гуфтан* суҳанони бемаънӣ ва бефоида *гуфтан*,
ёва *гуфтан*, харза *гуфтан*.

Маҷоли суҳан то наёбӣ зи пеш,
Ба беҳуда *гуфтан* мабар қадри хеш. *Савдӣ*

БЕҲӮДАГАРД *گردا بهوده گردا* сарсарӣ гарданда, ово-
рагард.

Шавкат, кучост шавқи фузулӣ, ки то абад
Беҳудагарди кучан дилҳо кунад маро. *Шавкат*

БЕҲӮДАГӮ *بهوده گویا* *بهوده گویا* гӯяндин суҳанони бемаъ-
нӣ, бефоида ва бемаъкеъ, сафсатагӯ.

Забони нотиҷа дар васфи шавқ нолон аст,
Ҷӣ ҷон қилки бурида забони беҳудагуст. *Ҳофиз*
Дил дар ҳамн чавгонӣ сари зулфӣ ту гӯест,
Ҳар дил, ки ҷуз ин гуфт, бўвад беҳудагӯе.

Ҷамолӣ Хуҷандӣ

БЕҲӮДАГӮӢ *بهوده گویی* *بهوده گویی* сафсатагӯӣ, бефон-
дагӯӣ.

Чу ӯ парда созад, шавам ҷумла гӯш,
Нияшинам зи беҳудагӯӣ ҳамӯш. *Ҷомӣ*

БЕҲӮДАҲОРИ *بهوده خوارى* *بهوده خوارى* исрофкорӣ.

Чунон низ яксар мапардоз ганҷ,
Ки он зи беҳудаҳорӣ ба ранҷ. *Низомӣ*

БЕҲӮЗӮР *بهوضور* 1. безобита, ноором; парешонхотар,
тангдил.

Дар ҷаҳон даҳ ҷизин дӯшвор аст наэди Оғаҳӣ,
Қаз тасаввур қардани он мешавад бас беҳузури. *Оғаҳӣ*

2. нотоб, ранҷур; бемор.

Подшоҳ дар шавволи ҳамин сол тарафи Мевот
рафта он вилоятро тохт ва аз он ҷо ба Мухаммад-
обод... шитофта, беҳузури шуд. *«Таърихи Фаршита»*

БЕҲӮЗӮРӢ *بهوضوری* 1. безобитатӣ, нооромӣ; парешонӣ;
нохушӣ миноҷ.

Чун ҳомаи сабукмағз аз беҳузури дил
Шуд беш русеҳӣ дар хар сучуд моро. *«Баҳори Аҷам»*

2. маҷ. вафот, марг.

Султон бори дигар... хабари беҳузури ғоли-
даи худ — Маҳдуми Ҷаҳон[ро] шунида таъво
муовалат ба Деҳлӣ қард ба бад аз тақдирини таҷ-
ҳиз ва маросими азо боз ба лашкар мӯлҳақ шуд. *«Таърихи Фаршита»*

Язид уро васият кард, ки... агар туро аз ин бемори беҳузура бошад, Ҳасир бинин Намиро халифа кардам. *«Таърихи Табарӣ»*

БЕҲУНАР بهنر бестеъод ба бекобилият.

Муҳол аст, ки хунармандон бимиранд ва беҳунарон ҷон эшон бигиранд. *Савдӣ*

Беҳунарон он ки дар офоқ касаш нест ҳасуд.*

БЕҲУФТОД به او فتاد *ниг. беҳафтод.*

БЕҲУШ||БЕҲУШ بهی هوش 1. аз хуш рафта, беҳис, бешуур, беҳуд, аз худ беҳабар.

... Чунонки сурати ўст, ки як бор дидаам ва беҳуш шудаам. *«Таърихи Наршахӣ»*
Дили беҳуш чун ба ҷуш омад,
Ҳусиро хуш дил ба ҷуш омад. *Мушфиқӣ*

2. маҷ. моту мабхут, мафтун, шайдо.

Ҳар он кас, ки аз дур бинад туро, Шавад беҳушу баргузинад туро. *Фирдавӣ*

БЕҲУШ||БЕҲУШ بهی هوش 1. дар ҳолати беҳудӣ ва беҳисӣ будан.

Саросар хонду доман кард сад чок,
Зи беҳушӣ фуру ғалтид бар хок. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

2. беақля, нофаҳмӣ.

Чӣ қораст бо ӯ ба ҷуз хомушӣ,
Ситеҳандагӣ бошад аз беҳушӣ.

Абушақури Балхӣ

3. маҷ. мафтунӣ, шайдоӣ.

Ҳар гоҳ к-он париваш дар неши ман дарояд,
Беҳушӣе зи рӯйи дар марду зан дарояд.

Хисравӣ Деҳлавӣ

БЕҲӢ بهی хубӣ, нағзӣ, неқӣ; беҳбудӣ.

Чу он ҳалъаро ӯ пазируфта дид,
Расида беҳию бадӣ рафта дид. *Фирдавӣ*
Он ки бар мамлакат захир аст ӯ,
Халқро дар беҳӣ башир аст ӯ. *Саной*

БЕҲӢ بهی беҳия, беҳтарин.

Чун беҳӣ монаш бирафт аз даст,
Ҳар чӣ зуд оядат, анён пиндор. *Ҳоқонӣ*

БЕҲӢ بهی *ниг. беҳ. П.*

БЕҲУШ بهی هوش *ниг. беҳуш.*

БЕҲУШӢ بهی هوش *ниг. беҳушӣ.*

БЕЧО بهچا 1. беҳонаву манзил; 2. беҳуда, барабас.

Ғам аз гардиши рӯзгорон мадор,
Ки бечо бигарад басе рӯзгор. *Савдӣ*
3. бемавқеъ.

Хок бар фарқи ман, аз бусан бечо-талабӣ
Хотирӣ ёру дили хеш муқаддар кардам. *Шоҳин*

◇ **БЕЧО** **СОХТАН** гуреза кардан, аз мансабу хонаву ҷой дар кардан.

Тоҷидини Юлдуз... ба Лоҳур шитофта ва ҳокимон он ҷоро бечо сохта мутасарриф гашт.

«Таърихи Фаршита»

БЕЧОДА||БЕЧОД بهچاد || بهچاد санги сурхранг на ё дарданг, ки хосияти каҳрабод дорад.

Ба чанг омадаш чанд гуза гуҳар

Чу ёкуту бечодаву сикму зар. *Фирдавӣ*

Шуд он тахти шохиву он дастгоҳ
Зи мо тору пудаш чу бечоду коҳ. *Фирдавӣ*

◇ **ДУ БЕЧОДА** **КИНО** аз ду лаб.

Ду бечода бикшоду овоз дод,
Ки шод омадӣ, эй ҷавонмарди шод! *Фирдавӣ*

БЕЧОДАГУН بهچادگون сурхранг, сурх; бечодагун гул гули сурх.

Биё, соқӣ, аз бода ҷоме биёр,
Зи бечодагун гул паёме биёр! *Низомӣ*

БЕЧОДАЛАБ بهچادلهب сурхлаб.

На Золу на он моҳи бечодалаб
Нахуфтанд як ҳафта дар рӯзу шаб. *Фирдавӣ*

БЕЧОДАРАНГ بهچادارنگ сурхранг, сурх.

Дигар рӯз, к-ин бӯри бечодаранг
Зи паҳлӯи шабдес бикшод тағи... *Низомӣ*

◇ **ЛАЪЛИ БЕЧОДАРАНГ** **КИНО** аз шароби сурх.

Ба заррин қадаҳ лаъли бечодаранг
Равон бар қафаш соқин шӯху шанг, *Ҳочу*

СИРФИ БЕЧОДАРАНГ шароби сурхи холис.

Биё, соқӣ, он сирфи бечодаранг
Ба ман деҳ, ки поям даромад ба санг. *Низомӣ*

ХАНЧАРИ БЕЧОДАРАНГ ханчари хунолуҷ.

Ба пеша ханчари бечодарангӣ ӯ дар разм
Бувад зи бехатарӣ кӯхро масобати коҳ.

Заҳири Форёбӣ

БЕЧОН بهچان мурда; кушта; бечон кардан куштан.

Нек саҳл аст зинда бечон кард,
Куштор боз зинда натвон кард. *Савдӣ*

БЕЧОН ШУДАН мурдан; кушта шудан.

Ки подоши ин он, ки бечон шавад,
Зи бад кардани хеш печон шавад. *Фирдавӣ*

БИАЙНИХ||БИАЙНИХӢ a. بهينه худӣ худаш, айнан ҳа-мон.

Чашми аз даст рафта гашт дуруст,
Шуд бияйних ҷуноники буд нухуст. *Низомӣ*

Зарра чӣ соя дорад, он сояам бияйних,
Заррин расан фуру кун в-аз ҷаҳ маро баровар. *Ҳоқонӣ*

БИБӢ x. بهی зани неку ва муътабар, хотун, хонум, соҳиб-баи ҳона.

Эй нозанин, библи мап туро ниёзмандӣ расонда
мегӯяд, ки дар ин шаҳр ғариб менамой.

«Анвори Суҳайлӣ»

...Ки ҳамешуб ба раҳ қулола гирех
Бахри биёб ба сӯи зоҳиди деҳ. *Саной*

БИГМОЗ||БАГМОЗ t. بهگاز 1. шароб, май.

Бар ҳама халқ бибанду ба ҳама кас бикушой
Дарҳон ҳадасону хумхон бигмоз. *Манучехрӣ*

Ба бигмоз бинишаст як рӯз шох,
Ҳамедун бузургони Эронсипоҳ. *Фирдавӣ*

Аз ин пас ҳама навабати мост рази,
Туро ҷой тахт асту бигмозу базм. *Фирдавӣ*

БИГМОЗ кардан маҷлиси шаробкӯрӣ барпо кардан.

Яке бозм Сом он гаҳе соз кард,

Се рӯз андар он базм бигмоз кард. *Фирдавӣ*

2. *мач.* пилан шароб.

Оиро, ки ба дасти хеш бигмоз дихӣ,
Ибболои гузаштаре бад-у боз дихӣ. *Муизӣ*

БИДАВ|БАДАВ *بدو*: аспн *бидав* аспн даванда, аспн тез-
рафтор.

Бо чунин аспи задам рахти сафар васфҷунон
Бо савсбачча, ки ин аст фалон аспн *бидав*. *Шоҳин*

БИДАСТ *بيست* *ниг.* бидист.

БИДАЪ *ا. بدع* ч. *бидъа|бидъат*.

Ва заводи ба бидъа дар асри ин амир зинда аз
хад шоъе шуд. *Аҳмади Доииш*

БИДИСТ|БИДАСТ *بيست* як ваҷаб.

Набувад аз тасарруфи ту бурун
Як бидист аз заминну мулки малик. *Сузанӣ*

БИДОЯТ|БИДОАТ|БАДОАТ *ا. بداءة|بداءة|بداءة* ибтидо,
шурӯъ, оғоз.

Ояти илмро бидоят нест,
Ҷояти шавқро ниҳоят нест. *Саноӣ*

Қиссан ман дароз аст ва сафари маро бидоят
ниҳоят пайдо нест. *«Қалила ва Димна»*

БИДРОМ *بيدروم* *ниг.* балром I.

БИДРУД *بيدرو* *ниг.* падруд.

БИДУН *ا. بدون*: бидуни... бе, аз ғайри..., ғайр аз...

Он қар бошад бидуни ин асбоб,
Изтирорест, номи он даръёб! *Ҷомӣ*

БИДЪА|БИДЪАТ *ا. بدعة|بدعة* *д.* фикру ақида ва расму
қондаҳон нав дар дин, ки муҳолифи таълимоти ҳукмро-
ни дин мебошад; дар ислом махсусан унсур ва қондаҳон
нав, ки баъд аз Мухаммад пайдо шудааст.

Ба қамъ кардани фиръавни бидъа мусовор
Қалам дар он яди байзош мор месозад. *Ҳоқонӣ*
Назар бар некувон расмест маъхӯд,
На ин бидъат ман овардам ба олам. *Саъдӣ*

БИЁБ *بياب*: харобу *биёб* харобу вайрон.

Баҳор чашм чу бикшод, хештанро дид,
Ба дасти душману хоиа шуда харобу *биёб*.

Фаррухӣ

БИЁБОН *بيابان* 1. сахрон беобу алаф, чули бегӣҳ, бо-
дия.

Дар биёбони хушку реги равон
Ташпаро дар даҳон чи дур, чи садаф! *Саъдӣ*

2. заминчи ноқораи, заминчи безироат, заминчи беҳос-
ил (ки дар атрофи ягон ободонӣ воқеъ аст).

Зиёъ ва биёбони ин деҳа вақф аст бар талабаи
ялм. *«Таърихи Наршахӣ»*

❖ **биёбон гирифтан** роҳи *биёбон* пеш гирифтан, ба
биёбон баромада рафтан.

Ерон шунидаам, ки *биёбон* гирифтаанд
Бегоҳат аз маломати халку ҷафои ёр. *Саъдӣ*

дар *биёбон* лингақафии кӯҳна неъматӣ худост *варб.*
дар ҷои сахтӣ ҳар чизи беарзиш ҳам қадр дорад.

БИЁБОНМАРГ *بيابانمرگ* *касе,* ки дар *биёбон* мемирад
ва ҳолаш ба ҳеҷ кас маълум намешавад.

Гаштаам, Шавкат, *биёбонмарги* сахрон чунун,
Чашми оху қолиби хишти маҳад бошад маро. *Шавкат*

БИЁБОННАВАРД *بياباننورد* тайқунандан *биёбон*, *биёбон*-
гард, сайёҳи саҳрогард.

Биёбоннаварде чу кишти дар об,
Қи болои сайраш напаррад ғубор. *Саъдӣ*

БИЁБОННИШИН *بيابانشين* *касе,* ки дар *биёбон* зинда-
гонӣ мекунад, бадави.

Ҳотами Тоӣ, ки *биёбоннишин* буд, агар шаҳри
будӣ, аз ҷуши гадобӣ бечора шудӣ ва ҷома бар у
пора кардандӣ. *Саъдӣ*

БИЗАНГОҲ *بيزنك* ҷон хатарнок, маҳалли дуздон ва рох-
занон.

Лаби шикваро қай дихал роҳи харф
Ҳучуми суҳан дар бизангоҳи харф. *«Баҳори Аҷам»*

БИЗЗАРУРА|БИЗЗАРУРАТ *ا. بيززورة|بيززورة* аз руи
зарурат, заруратан; ба ночор.

...Пас биззарура нафиро фиғон бароварданд.
«Ризат-ус-сафо»

Ҷомфироу биззарурат илтиҷо ба Шохбеки Арғун
бурд. *«Таърихи Фарош»*

БИЗЗОТ *ا. بالذات* аз руи ҳастиҳо моҳият ва нафсу таби-
ат; аслан.

Раҳи ишқу тараб, ҳайхот, ҳайхот,
Зи ҳам чун рузу шаб дуранд биззот. *Ҳоқонӣ*

БИЗОТ *ا. بضاغت* 1. молу асбоб, молу матоъ.

Агар допо в-агар надон бувад ёр,
Бизоатро ба кас бемӯр маспор! *Низомӣ*

Бозоргоне ... рағвани гусфанд ва шаҳд фурухта
бо у ҳамсоғи дошт ва ҳар руз қадре аз бизоати
хеш барон кутӣ зоҳид фирӯстедӣ. *«Қалила ва Димна»*

2. *мач.* қобилият, истеъдод.

Ҳар *касе* дархури бизоати хеш
Дорад афсуни санъате дар пеш. *Бедил*

БИЗЗОТ *ا. بضاغات* ч. *бизот* 1.

Ҷавоҳируфурӯшонӣ ҷопро бибин,
Бизооти даръёву конро бибин. *Ҳочу*

БИЗЪ|БИЗЪА *ا. بضع* 1. шумораҳои миёнаи 3 то 9,
шуморан хурд; 2. чанд, якчанд; *бизъа санин* якчандсол.

Пас ҷазон он ки дид уро муин,
Монд Юсуф ҳабе дар бизъа санин. *Румӣ*

Субҳи зуҳураш аз матлаи бизъа санин сар
барзад. *«Ахлоқи Ҷалоли»*

БИКР *ا. بكر* 1. дӯшназ, афиға; духтари ба шавҳар нара-
сида.

Зудлайҳо ҷаҳордаҳсола ва бикр буд.
«Мачмаъ-ул-ансоб»

Орифе шуд ба хоб дар фикре,
Дид дунёе чу духтари бикре. *«Ҷомеъ-ут-тамсил»*

2. *мач.* ҷизи нав ва тоза, нозук ва латиф, ки пештар
воқеъ ва истеъмоли нашудааст.

Хаёлатро макун мавзун ба ҳар фикр,
Ки дорад дилрабои маъний бикр. *Нозим*
Мақун аз парда берун шохиди фикр,
Ҳамон бехтар, ки ин маъий бувад бикр. *Ҳосиқ*

◇ **БИКРИ** пушидарӯй (ё *пуришур*) шарофе, ки дар хуми сарбаста аст.

Биё, соқӣ, он бикри пушидарӯй
Ба ман деҳ, гараш ҳаёт парвон шӯй. *Низомӣ*
БИКРИ СУХАВРО ба ақд **баровардан** суҳанҳои тару тоза ва нав ба навро ба назм даровардан.

Ҳузури дил аз даст додам ба нақд,
Ки бикри суҳанро барорам ба ақд. *Ҷомӣ*

БИЛ *бил* шакли *кӯтоҳшудаи* **БИХИ**.

Бил, то ҷигарам хушк шавад в-об намонад,
Бар руи ман обест, к-аз у Дачла тавон кард. *Оғози*

БИЛИСОНА *بيليسونا* билисона, шайтонкорона.

Гуфт: Курам хонд а-ин ҷурм он дағо,
Вас билисона қиёс аст, эй худо! *Рӯи*

БИЛКУЛЛИЯ *ا. بالكلي* куллиятан, тамоҳан.

... Ва дар тавфиру тақсири моли девонӣ эҳти-
мом намуда, ҷониби раият дошта, авбоби зулму
хиёнатро билкуллия масдуд гардониди буд. *Восифӣ*

БИЛЛАХ|БИЛЛОХ *ا. بالله* ба худо ки... (қасам ба худо).

Хурдам ба ту савганде, то аҳд яке бошад,
Дигар ба забони ман биллох намеояд. *Мушфиқӣ*

Ман бар ту хушам зи ту бар он маҳ,
Бовар макуни, ҳавор биллаҳ. *Шоҳин*

биллоҳ ба сумма **билаҳ** қасам ба худо ва боз қасам ба худо!

Гуфто: Биллоҳ, сумма биллоҳ,
Дастам нарасад ба дасти он моҳ! *Ҳилолӣ*

БИЛМАРРА *ا. بالمرة* тамоҳан.

Дар сари девон мадори суҳан гуфтан ба рамзу
ишора буд ва саргушӣ билмарра барафтод.
«Таърихи Ҷаришта»

БИЛМУНОСАФА *ا. بالمناصه* аз рӯи нисф, ду нима, ду тақсим.

Куми ба иттифоқи мавлоно Зухурин Туршези
мақбӯ «Наврас»-ро ... тамоҳ карда, нӯҳ ҳазор хун
билмуносафа сила ёфтанд. *«Ҳизонаи омирав»*

БИЛМУОЯНА *ا. بالمعائنه* бо мушоҳида, аён ва ошкоро.

Дидан тавон шамоили ҷон билмуояна
Аз ҷисми нозуки ту, ки рӯҳи мусаввар аст. *Шоҳин*

БИЛО ... *а. بلا* бе, бидуни... (дар калимаҳо ва ибораҳои арабӣ).

БИЛОАМАЛ *ا. بالاعمال* беамал.

Донад вафову меҳр наку ёри мо, Қамол,
Лекин ҷа ҳосил аст зи илми билмаамал.
Қамолӣ Хучандӣ

БИЛОБАҒӢ *а. بلاغي* бе ширину исён, бесаркашӣ ва гардангобӣ.

Бар сари Ҳиммат биллофаҳр аз азал дорам кулоҳ,
Бар тани узлат биллобағӣ аз абад буррам қабо.
Ҳоқонӣ

БИЛОД *а. بلاد* ҷ. **балад** II.

Билоди эшон дар ҷазонри дарёе буд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»
Ман фаровон шахроҳ дидам дар атрофи олам дар
билоди арабу аҷам. *Носири Хисрав*

БИЛОХИРА|БИЛОХИРАТ *а. بالخره|بالاخرت* охиран, дар охир.

Билохират султон мутаассир гашта ва маҳзун
шуда, худ ба сахро рафт. *«Таърихи Фариишта»*

Билохира [хирс] ба зур туфанг аз дастам би-
синад ва ба шиддат бар куҳ зад. *Аҳмади Дониш*

БИЛОЯ *بلايه* ниг. **балоя**.

БИЛФАВР *а. بالفور* фавран, дарҳол, даррава.

Ҷаҳор аз муаммаётро билфавр ёфтам, дар яке
андак тааммул карда шуд. *Восифӣ*

БИЛҒЕЪЛ *а. بالفاعل* дар ҳақиқат, дар амал, дар воқеъ,
воқеан; дар ҳоли ҳозир.

Султон... дар шаҳри Девкар масҷиде, ки бил-
ғеъл мавҷуд аст, сохта. *«Таърихи Фариишта»*

БИЛҒАКС *а. بالعكس* баръакс.

... ва ҳол он, ки амр билғакс аст. *Аҳмади Дониш*

БИЛҒИШӢ|БИЛҒИШИЙ *а. بالغيثي* беғоҳон, номғоҳон;
билғишӣи ва-л-абор(и) дар шому бомдод, беғоҳон ва пағоҳон.

Кунанд аз сари таъзиму аз сари иҷдол
Санон ҳазрати у билғишӣи ва-л-абор.

Убайди Зоқонӣ

БИЛҚУВВА *а. بالقوة* дар қувват ва иқконит, ба ҳолати
зухур ва вуқӯъ напайваста, аз қувва ба феъл намомада.

Ин илм билқувва дар миёни эшон буд ва Абул-
асвад оро аз қувва ба феъл расонд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

БИЛҶУМЛА *а. بالجملة* умуман, дар натиҷа; ҳулоса.

Не хуру не парӣ, на фариишта, на одаим,
Билҷумла дар латофати хуснат назир нест. *Шоҳин*

БИМ *بим* тарсу ваҳм, хавф.

Зи бими ҳалокат ҳама марду зан
Намуданд тадбири тарки ҷатаи. *Бедил*

◇ **БИМИ** ҷон хавфи марг.

Шукуҳи тоҷи султонӣ, ки бими ҷон дар у дарҷ аст,
Кулоҳи дилкаш аст, аммо ба тарки сар наме-
арзад. *Ҳофиз*

БИМИ *بим* аз даст ниҳодан натарсидан, хавф надош-
тан аз ҷиёе.

Мо бими тарқиқи хирал аз даст ниҳода,
Вораста ба иқбولى ту аз дарди саре ҷанд. *Шоҳӣ*

БИМГОҲӢ|БИМГАҲ *بیمگاه|بیمگه* ҷои хатарнок, маҳалли
хавф хатар.

Ба ҳар бимгоҳе ҳисоре кунад,
Зи баҳри саранҷом коре кунад. *Низомӣ*

БИМЗАДА *بیمزده* гирифтори хавф ба тарсу ваҳм.

Масал аст ин ки аз азобкада
Ҳадада беҳ бувад, ки бимзада. *Саной*

БИМНОК بيم ناک 1. тарсовар, дахштангез.

... ва сари вай бузург буд ва марди бимнок буд.
«*Таърихи Наршахӣ*»

2. бо тарсу бим, тарсанда.

Донам, ки дили ту бимнок аст,
Кофури ту мушк шуд, чӣ бок аст? *Файзӣ*

бин بين *асоси замони ҳозираи дидан.*

БИН а. بن *шакли дигари ибн.*

Бод нисбат ба мо кунад, зеро-к
Ҳеч бин ҳечро падар моем. *Ҳоқонӣ*

БИНАНДА بيننده 1. сифати феъллии замони ҳозираи дидан.

Бар у аждаҳопайкаре аз ҳарир,
Ки бинандаро з-ӯ баромад нафир. *Низомӣ*

2. бино, касе, ки дидна метавонад.

Дид аз хайбати шох хира шавад,
Бад-ӯ чашими бинанда тира шавад. *Абӯшақури Балхӣ*
Чун боз шавад чашмат,
Бинанда шавӣ бо мо. *Шамсӣ Табретӣ*

3. маҷ. соҳибӣ басират; дурбин, дурандеш.

Чунин гуфт бинандан тезхуш,
Чу фарёду зорӣ расидаш ба гуш. *Саъдӣ*

4. маҷ. чашм, дидна.

Ба бинандагон офаринандаро
Набинӣ, маранҷои ду бинандаро. *Фирдавӣ*

БИНАНДАГӢ بينندگى биниш, қобилияти дидан, басират, биноӣ.

Фуру бастави дида аз ғайри дуст
Бари аҳли дил айни бинандагист. *Ҳоҷу*

БИНАФШ بنفش *ниг. банафаш.*

БИНГОН بنگان *ниг. пингон.*

БИНКАШАК بىنى كك *биникашак қардан азоб ва шиканча додан.*

Рӯзгорат мекунад биникашак,
Пеши нафси хеш агар гашти забун. *Саъдо*

БИНИШ بينش 1. қобилияти дидан, биноӣ.

Мадори нуқтан биниш зи холи туст маро,
Ки қадри гавҳари яқдона гавҳарӣ донад. *Ҳофиз*

2. маҷ. басират; хирад, ақлу роӣ.

Фанатро, к-у гуво бо хеш дорад,
Шиносад он ки биниш беш дорад. *Хисравӣ Деҳлавӣ*
Мубади мубадон вайро гуфт: Ин кор ту ба
биниши худ мекунаӣ, моро бад-ин раъёе дест.
«*Таърихи Табарӣ*»

3. маҷ. чашм.

Чу кӯхли биниши мо хоки остони шумост,
Кучо равем, бифармо аз ин ҷаноб, кучо? *Ҳофиз*

Биниши мо аз назари бериё
Қарда мис қалби туро кимёе. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

БИНИШВАР بينشور *дорони биниш, дорони қобилияти дидан, бино, бинанда.*

Ё аз он дарёе, ки мавҷаш гавҳар аст,
Гавҳараш гуяндаву бинишвар аст... *Румӣ*

БИНО I ا. بنا 1. иморат, хона.

Бино бар асосе ниҳодан нахуст,
Ки девори он хона бошад дуруст. *Низомӣ*

Бино бар сабри чону дил ҷи созам,
Ки бунёде надорад ҳеч бунёд! *Мушфиқӣ*

2. асос, бунёд.

Чун набошад бинои хона дуруст,
Бегумонам, ки зер рашт ояд. *Фароловӣ*

БИНО *гузаштан (ё ниҳодан) бунёд қардан ва сохтани иморат.*

Умр чун қоғилаи реги равон дар гузар аст,
То бино бар сари ин реги равон нагзорӣ. *Соиб*

Хушо касе, ки дар ин олами харобобод
Асоси зулм ғиғанду бинои дод ниҳод. *Ҳилолӣ*

БИНО *қардан а) бунёд қардан ва сохтани иморат.*

Пас ин хисорро бад-ин ривоят вай [Сиевуш]
Бино қардааст, баъзе гуфтаанд Афросиёб бино қардааст. «*Таърихи Наршахӣ*»

б) маҷ. сар қардан, шурӯъ қардан.

БИНО II بنا бинанда, басир; соҳибӣ қобилияти дидан.

Дидан ҷони Буалӣ Сино
Буд аз нурӣ маърифат бино. *Анварӣ*

БИНОДИЛ بينادى *равшанзамир, хирадманд, хушманд.*

Ки бисёрдон буду ҷиразабон
Ҳушевору бинодилу бадгумон. *Фирдавӣ*
Бинодилон зи гуфтаи ман дар башошатад,
Қурин он гурӯҳ, ки ҷуз дар ҳазан наямд. *Ҳоқонӣ*

БИНОӢ بينائى 1. яке аз қувваҳои панҷгонаи инсон; қобилияти дидан, бинандагӣ.

Ҳоҷат нест ба дуруст қардани зоҳир чун шунавой ва биноӣ ва бӯей ва ҷашоӣ ва басовӣ. *Ибни Сино*
Ҳамчу Яъқуб назар бе ту зи олам бастам,
Чӣ кунам дур зи дидори ту биноиро. *Махфӣ*

2. маҷ. соҳиббасиратӣ, амиқбинӣ, дурбинӣ, хирадмандӣ.

Агар дар чохи нафс афӣ ба хорӣ,
Ту маъзури, ки биноӣ надори! *Убайди Зоконӣ*
Назар ба айби қасон аз қамолӣ бебасарист,
Ба айби хеш назар кун, ки айни биноист. *Махфӣ*

БИНТ а. بنت *духтар.*

Сора бинти амми Иброҳим буд. «*Равзат-ус-сафо*»

БИНТУЛЪБИНА ا. بنت العنب *киноя аз шароб.*

Кухан лири деҳқошу мири тараб,
Чигаргушаи хуша бинтулъбинаб. *Ҳоҷу*

БИНИ *узви ҳисси шомман инсон ва ҳайвон.*

БИР I بير *барқ, сойқа.*

Наборӣ бар кафи заррох, ҷуз зар,
Чунон чун бар сари бадлоҳ ҷуз бир. *Дақиқӣ*

БИР II ||БИРР а. بر *некӣ; эҳсон, бахшиш.*

Мухсинон бо сад атою ҷуду бир
Зар ниҳода шоировро мунтазир. *Румӣ*

Муҳаббат он аст, ки ба бир наафзояд ба ча қафо нақоҳад. *Ҷомӣ*

БИРАӢСИӢ ا. براسى *ба сари худ, худ ба худ; мустақилан.*

Ҳар қисмеро бираӢсиӢ китобе тавон хонд.
«*Равзат-ус-сафо*»

БИРЕШИМ *бирیشم* *ниг.* абрешим; бирешими чанг торхон чанг.

Даруни парда сухан гӯй чун бирешими чанг,
Бируни парда навое мазан чу пардан даф.
Хисрави Деҳлави

БИРЕШИМНАВОЗ *бирیشم نواز* созанда, навозанда, мутриб.

Бирешимнавозони суғдисуруд
Ба гардун бароварда овози руд. *Нисомӣ*

БИРИНЧ *برنج* навъе аз ғалла, ки дар кишварҳои гарми рутубатнок кошта мешавад; дони ҳолиси шолӣ, ки баъд аз пӯст тоза кардан ҳосил мешавад; **биринче** каме, андаке.

Агар ганҷе кунӣ бар омиён бахш,
Расад ҳар қадхудоеро биринче. *Савдӣ*

БИРИШТА *برشته* 1. сифати ғеғли замони гузаштаи бириштан; 2. маҷ. бо обубот, гулгул.

Ҳочат набувад, чеҳра зи май лолагун кунӣ,
Ҳусни биришта оташи сузон чӣ мекунад?
«Ҳизонаи омира»

БИРИШТАН *بريشتن* бирыён кардан, таф дода сурх кардан (дар тоба, сик, дег ва ғ.).

Зи дарду доғи муҳаббат сириштаанд маро,
Дар офтоби қиёмат бириштаанд маро. *Соиб*

БИРКА *بركة* 1. сардоба, обанбори рупушида, ки дар бе-руни шаҳр ва роҳҳои корвоира сохта мешуд ва онро бештар аз обн борон пур мекарданд.

Агар биркае пур кунанд аз гулоб,
Саге дар вай афтад, шавад мунҷалоб. *Савдӣ*

Намӯрд он, ки монад пас аз вай ба ҷой
Пулу биркаву хону меҳмонсарой. *Савдӣ*

2. ҳавз.

Даруни он бинои дилқушо нис
Ба ҳар сӯ биркаи маввочи лабрес. *Ҳазик*

БИРР *ا. بر* *ниг.* бир II.

БИРУН *برون* *ниг.* берун.

БИРҲЁН *بريان* пухтан сурхшуда (дар тоба, сик, дег ва ғ.), кабошуда.

Пораи санбуса бирён карда назди ӯ фириност.
Аҳмади Докиш

Ман аз духти Меҳроб гирён шудам,
Чу бар оташи тез бирён шудам. *Фирдавӣ*

БИРЧИС *ا. برچيس* *мҷ.* сайёраи Муштари, ки онро ситораи савд ва қозии фалак ҳисоб мекарданд.

Ҳар даъие, ки аз ту ба фазлу қамол рафт,
Бирчис муҳр карду Аторуд навишт сак. *Шоҳин*

БИСМИЛ *ا. بسم* забхшуда, сарбурида, кушташуда (аслан шакли қутоҳшудан бисмиллоҳ аст, ки дар вақти сар задани ҳайвоноти қурбонӣ гуфта мешуд).

Ман, ки Дорову Сикандар алафи теги мананд,
Расад он ҳам, ки дар ин маърака бисмил бошем.
Урфӣ

Сайдо, дидам ба ҳок афтода барги доларо,
Теги ноҳақҳуда сайди бисмилма омад ба ёд. *Сайидо*

БИСМИЛ кардан куштан, сар буридан.
Бардоштаам зи ҳештан дил,
Бисмиллаҳ, агар кунанд бисмил. *Хисрави Деҳлави*

БИСОТ *ا. بساط* 1. ҳар чиз густирдани, ҳар чиз паҳн кардани, фарш, гилем, палос.

Нияшти ман қирмизӣ сохтанд,
Бисоте ҳам аз қирмиз андохтанд. *Нисомӣ*

Дар боргоҳи ӯ бисоте буд сад газ дар сад газ аз абрешим бофта. *«Маҷмаи-ул-ансоб»*

2. асбобу анҷом, чизу чора, сомон.

Боғу бустон дилкаш асту кӯху сахро ҳам хуш аст,
Ҳар кучо гуй, бисоти айшро он ҷо кашем. *Ҳилолӣ*

БИСОТИ нард тахтан нард.

Гар ҳамехоӣ, ки аспӣ ҳештан фарзӣ кунӣ,
Дар бисоти нардӣ ғам як дона гар ронӣ, ба аст.

Туграл

БИСОТИ шатранҷ тахтан шохмотбозӣ.

Аспӣ ту, ки дил зи роҳи ӯ респ бувад,
Доми зи қарои соҳибӣ хеш бувад;

Монад ба ҳамон, ки дар бисоти шатранҷ

Асп аз ақабу пиёда аз пеш бувад. *Мушфиқӣ*

◇ **БИСОТИ** азамат ҷойгоҳи олий, мақом ва маснади баланд, мартабаи бузург, дараҷаи аъло.

Аз осори хубӣ ҷоҳ ороиши бисоти азаматаш дар пеш аст. *Бедил*

БИСОТИ ағбар кураи замин.

Шуои найири асгар бар атрофи бисоти ағбар мунташир гашт. *«Анвори Сӯхайлӣ»*

БИСОТИ қурб а) наздикӣ ба маҳбӯб; б) дар тасаввуф—наздиқӣ ба худо.

Бисоти қурб ҷои Мушфиқӣ нест,
Ба хидмат сар аз он бар ҳок бинҳод. *Мушфиқӣ*

ин **БИСОТ** қиноя аз дунё.

Ҳаргиз надидаем саворе дар ин бисот,
Қ-охир на аз ҳуҷуми хаводис пиёда аст. *Савдо*

(ин) **БИСОТИ** ғабро қиноя аз замин.

Қам дошт дар ин бисоти ғабро
Қуз унс ба вахшиёни сахро. *Ҷомӣ*

БИСОТИ адл дарнавардидан аз адлу инсоф даст кашидан.

Е бисоти адл дарнавард ё доди пиёдаи маълум аз золими фарзиратор биситон. *«Хористон»*

БИССАД *بسد* *ниг.* буссад.

БИСТ I *بيست* шумораи миқдорӣ адади 20 (۲۰).

БИСТ II *بيست* шакли қутоҳшудан биаст (*сиган* амри истодан).

Ин бигуфтанду қазо мегуфт: Бист!
Пешӣ поят доми нопадӣ баст. *Румӣ*

БИСТАР *بيستر* рахти хоб, ҷогаҳ; кўрпа, кўрпача.

Замин бистару ҳок болина ӯй,
Шуда тира равшан ҷаҳонбинӣ ӯй. *Фирдавӣ*

Ҷро дид: истироҳат қарда ва бар бистар хуфта.
Авфӣ

◇ **БИСТАРИ** қонғулӯз бистари ҷонқанӣ, бистари марг.

Қунад ҳоҷа бар бистари қонғулӯз
Яке даст қутоҳу дигар дароз. *Савдӣ*

БИСТГОЊ *بیستگونی* маоши лашкариён ва ё навкарон.

Якero зи бун бистгонӣ набакхшӣ,
Якero дубора диқӣ бистгонӣ. *Манучехрӣ*
Бибахшиш, гар бистгонӣ бувад,
Ҳама бахри у зарри конӣ бувад. *Фирдавӣ*

БИСТУҲ *بیستوه* хаста, дармонда, ба ҳолати танг омада.

Замин аз бори лашкар буд бистуҳ,
Ки мерафтад ҳамчун оҳанин кӯҳ.
Фахриддини Гургонӣ

БИСЬЁР *بسیار* хеле; фаровон, мул, бaсe.

Бисьёр сафар бояд, то пухта шавад хоме.
Зирбулмасал

Ҳоли худ гуфтӣ, бигӯ бисьёру андак хар ҷи хаст,
Сабри андакро бигӯям ё ғами бисьёро. *Ҳилолӣ*

БИСЬЁРГУЊ *بسیارگوی* бисьёр гапзананда, сергап, пургӯй, лаққӣ.

Агар [камбағале] забоноварӣ ва фасоҳат зоҳир
кунад, бисьёрғӯй лақаб кунанд. *«Аҷвори Суҳайлӣ»*

БИСЬЁРДОН *بسیاردان* пурдон, доно.

Зи бисьёрдонон фаросат гувост,
Зи бисьёрғӯй фаросат ҷудост. *Ҷомӣ*

БИСЬЁРМАР *بسیارمر* сершумор.

Шуданд анҷуман деви бисьёрмар,
Ки пардахта мовад аз у тоҷи зар. *Фирдавӣ*

БИСЬЁРМАҒЗ *بسیارمغز* пурмағз, оқил, доно.

Забоноваре буд бисьёрмағз,
Ки у баркушодӣ суҳанҷон нағз. *Фирдавӣ*

БИСЬЁРҒАН *بسیارغن* донадан тadbир ва ҳилаҳон ғуноғун,
пурфиреб, ҳилагар.

Матарс аз ҷавонони шамшерзан,
Ҳазар кун зи пирони бисьёрған. *Саъдӣ*

БИСЬЁРҲОР *بسیارخور* бисьёр-
хур, пурхур, баднафс.

Бад-у гуфт Баҳман, ки хисравнаҷод
Суҳанғӯю бисьёрхора мабод. *Фирдавӣ*

Ҳакиме гуфт: ... Ин яке бисьёрхор. будааст,
тоқати беҷавоб наёвард, ҳалок шуд. *Саъдӣ*

БИСЬЁРӢ *بسیاری* сершуморӣ, мулӣ; *муқобили* камӣ I 1.

Синахро зи бисьёри андоза нест,
Бад-ин дашт як мардрӯ коза нест. *Фирдавӣ*

БИТНАТ *ا. بطنه* аз ҳад зиёд пур қардани шикм аз таом;
шикмпурӣ; пурхурӣ.

Камхуриш тухми зарту битнат нест,
Ҳар кучо битнат аст, фитнат нест. *Саной*

БИТОЛАТ *а. بطالت* бекорӣ, муатталӣ.

Эй ба битолат чу фурумоғтон
Чанд хури меҳнати ҳақ роғгон. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

БИТОНА *БИТОНАТ* *а. بطنه* 1. остар(-и чома вағ).

3-он сон, ки рузи маҷлис ҳар хилъате ки бахшад
3-атлас битона созад пардозиву наволаш. *Ҳоконӣ*
2. маҷ. дӯстон ва наздикон.

Аҳли Шом битона ва раияти туанд.

«Равзат-ус-сафо»

Марди муътамадро аз битонаи хеш номзад бо
муътамади Маъмуна кард. *«Таърихи Байқайӣ»*

БИТРИҚ *ю. بطریق* 1. падаршох, патриарх, қонд ва пешвои
дини исавӣ (христиани).

Навиншанд нома ба ҳар меҳтаре,
Сукубову битриқӣ ҳар кишваре. *Фирдавӣ*
Чун ту гаштӣ шамӯш — минтиқӣ,
В-ар бигӯӣ, ба сони битриқӣ. *Саной*

2. сардори фавче аз лашкари румиён.

БИТТИХ *а. بطیخ* харбуза.

Лаззате дастӣ шакарбахши ту дошт,
Андар ин биттих талхӣ кай гузошт? *Румӣ*

БИХРАД *بخرد* бахирад, хирадманд, соҳиби ақлу хуш.

У марди бихрад аст ва ин ҳол бо вай бигӯям.
«Маҷнаъ-ул-ансоб»

Ки чоно, ҷавоно, радо, бихрадо!
Ки бодо зи ту дур чашми бодо! *Савдо*

БИХРАДӢ *بخردی* бахирадӣ, хирадмандӣ.

[Зoғ] гуфт: ... Ман дар миёни эшон ғариб ва
дар қавли хеш ... ба бихрадӣ мансум будам.
«Калила ва Димна»

БИЧИШК *بخشک* пизишк, ҳаким, табиб.

Бичишкӣ муборақ чу барзад нафас,
Зи тан бурд беморӣ, аз дил ҳавас. *Низомӣ*

БИШКУҒА *بخشونه* 1. шукӯфа ва гули дарахтон; 2. шу-
куфта, гул қардани дарахтон.

Ба хангоми бишқуған гулситон
Биевард лашкар зи Зобулситон. *Фирдавӣ*

БИШҚУЛӢ *بخشولی* башқуло ҷустуно ҷолоқӣ, хушёрӣ.

Ҳар ҷи ёби ва-з он фуру мулӣ,
Нашмуранд аз ту он ба бишқуля. *Унсурӣ*

БИШОРАТ *а. بشارت* ниг. башорат.

БИШУЛИДА *بخشیده* сифати феълӣ бишӯлидан (ки ҳам-
чун феъл камъистеъмол мебомад) парешон шуда, ба
ташвиш афтода, парешон ва ошӯфта.

Эй боди субҳдам, хабаре дех зи ёри ман,
Қ-аз ҳаҷри у шудаст бишулида кори ман. *Анварӣ*

БИҒОЗ *а. بغاز* ниг. бағоз.

БИҒОЛ *а. بغال* ч. бағал.

Дар он сафар понздаҳ ҳазор шутур ва даҳ ҳазор
биғол зарӣ маскуи Мунозор аз сурху сафед мека-
шиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

БИҚОЪ *а. بقاع* ч. буқъа|буқъат.

Мавозе аз арз, ки салоҳияти иморат дорад ...
ва он биқоъ қариб ба муаддилуннаҳор аст. (1)
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

Шоҳрух-Мирзо ..., мадраса, масоҷид ва ҳаво-
ниқу бироҳ бисьёр сохт. (2) *«Таърихи Сайидроқӣ»*

БИҲӢЛ *а. بهل* 1. бахшидани ҷурм, афв қардани
ғуноҳ.

Дами охир сӯн мо бин, ки шахидони туро
Шарт бошад биҳиле хостан аз қотили хеш. *Шоҳӣ*
биҳил қардан афв қардан, бахшидан.

- Кардам ҳаме чурмат биҳил,
Гарчи зи ғам қушати маро. *Муиззӣ*
2. баҳшидашуда, афшуда, маъзур, муоф.
Ҳар касе хирарою мустаҳил аст,
Гар бидзад аз шетри ман, биҳил аст. *Саной*
Ту дониву касон, биҳилат бод хуни ман,
Боре зи бори ман бувад озод гарданат.
- Хисрави Деҳдави*
- БИҲИН|БИҲИНА** بهين *ниг. бехин.*
- БИҲИШТ** بهشت *д. ҷаннат, хуштарин боғҳои маъхумӣ дар олами охират, ки аз рӯи ақидаҳои динӣ ба диндорони неқукур ваъда карда мешавад.*
- Биёрост гетӣ ба сони биҳишт,
Ба ҷои гиё сарву гулбун биҳишт. *Фирдавӣ*
Биҳишт он ҷо, ки озоре набошад,
Касеро бо касе коре набошад.*
- БИҲИШТИРӮЙ** بهشتی روی *хушрӯй, себо.*
На оянунон ба ту машғулам ёи биҳиштирӯй,
Ки ёди хештанам дар замири меояд. *Саъдӣ*
- БИҲИШТӮЙ** بهشتی *мансуб ба биҳишт.*
Фуру хишта аз мушк то пой мӯй,
Ба кирдори хури биҳиштиш рӯй. *Фирдавӣ*
Ёи шохиди қудся, ки кашад банди ниқобат,
В-ёй мурғи биҳишти, кӣ диҳад донаву обат? *Ҳофиз*
- БИҲОР** *а. بيار ч. баҳр 1.*
Ёи ҷуди туро биҳор хозин,
В-ёй ғилми туро ҷибол ноиб. (1) *Анварӣ*
Норе дидиву нур буд он,
Чӯе дидӣ, биҳор омад. (1) *Шамси Табрэзӣ*
- БИҲӮЙ** بهی *ниг. бех 11.*
Сари хавзи шохиву сарви сиҳӣ,
Дарахте гулафшону беду биҳӣ. *Фирдавӣ*
Чун биҳӣ шудан зард шудан.
Он кӣ шуд чун биҳӣ, беҳаш гардон
В-он кӣ шуд чун камон, зеҳаш гардон. *Саной*
- БО I** *б* *номи ҳарфӣ дувуми алифбон арабии тоҷикӣ ҷ, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 2 баробар аст.*
Агар худ ҳафт субъ аз бар бихонӣ,
Чу ошuftӣ, алиф, бо, то надонӣ. *Саъдӣ*
- БО II** *б* *пешиянд 1. ҳамроҳиро ифода мекунад.*
Устодам ба таҳият барнишаст ва ман бо вай омадам. *«Таърихи Байҳақӣ»*
Он ҷо хунар ба қору фазил, на хобу хӯр,
Пас хобу хӯр туроу хирад бо хунар маро. *Носири Хисрав*
2. сӯй ва тарафро мефаҳмонад.
Баровард сар марди бисёрдон,
Чунин гуфт бо хисрави қордон... *Саъдӣ*
Эй булбули хушоно, ово деҳ,
Эй соқӣ, он қадаҳро бо мо деҳ! *Рудақӣ*
3. дар ҳаққи..., нисбат ба...
... Ва сазон вай ба дасти у доданд, то ҳеҷ банда
бо худованди хеш ин далерӣ накунад. *«Таърихи Байҳақӣ»*
4. нисбат ба... (дар муқонас).
Ақл бо дониши ту нодон аст,
Чарх бо ғиммати ту дарвеш аст. *Анварӣ*

5. барон ..., баҳри...
Кунун ганҷи шохӣ маро бо шумост,
Надорам дарёғ аз шумо дасти рост. *Фирдавӣ*
- БО III** *а. б* *шакли кӯтоҳшудаи абу (дар номҳои шахсият).*
Чун амир Бо-Ҳафс биёмад, амалҳо бар у араъ кард. *«Таърихи Систон»*
- БО IV** *б* *1. ош, махсусан ошн раван, ошн моёғ.*
Гарат нузҳат ҳамебояд, ба саҳрон қаноат шав,
Кӣ он ҷо боғ дар боғ асту хон дар хону бо дар бо. *«Қалила ва Димна»*
2. ҳамчун ҷузъи дувуми калимаҳои мураккаб омада, маънои таомҳои обакни шурбомонад ва умуман ошро мефаҳмонад, мас. 'ширбо', 'мостбо', 'кадубо', 'чучабо' ва ғ.
- БО V** *б* *шакли кӯтоҳшудаи бод 11.*
Меҳмони шӯхам ҳар шабе бар хони ихвонуссафо,
Меҳмони соҳибдавлате, к-аш давлате поянда бо! *Шамси Табрэзӣ*
- БОБ I** باب 1. падар.
Як аз дигар истод он гох дур:
Пур аз дард бобу пур аз ранҷ пур. *Фирдавӣ*
Агар бобро соя рафт аз сарам,
Ту дар сояи хештан парвараш. *Саъдӣ*
2. падари падар, ҷад.
Як бор табиъ одамиён гиру мардумон,
Гар одам аст бобату фарзанди бобаки. *Асадӣ*
- БОБ II** باب 2. шонета, лонк, муносиб, мувофиқ, дархӯр, соз.
З-ния ҷаҳон фирқан шаётинанд,
Кӣ чу ибليس боби нафринанд. *Бедил*
Қазо ба рӯи арақиюн у чӣ пардозад,
Кӣ боби хат набувад қозае, кӣ об гирифт. *Шоҳин*
- БОБ III** باب 3. роҳ, тариқ, таар.
Дилам, кӣ нишқ бар у сад дари бало бикушод,
Рухи умед натобад ба ҳеҷ боб аз ту. *Чомӣ*
- БОБ IV** *а. باب 1. дар, дари хона; дарвоза.*
Ҳаёти Саъдӣ он бошад, кӣ бар хоки дарат мирад,
Даре дигар намедонам, макун маҳрум аз ин бобам. *Саъдӣ*
- Зи инқилобӣ фалак нола дораму фаръед,
Кӣ ҳеҷ ғаҳ ба руҳам боби роҳате накушод. *Ҳайрат*
2. маҷ. даҳани зарф.
Қуза, кӣ борик бувад боби вай,
З-ӯ ҳама борик равад обу май. *Хисрави Деҳдави*
3. калонтарин қисми китоб, кӣ ба фаслҳои алоҳида ҷудо мешавад.
Ин раванз ризо ва ҳадиқан ульё чун биҳишт
ба ҳашт боб иттифоқ афтод. *Саъдӣ*
4. бора, хусус; ҷиҳат; ваҷҳ.
Маро бо ту бад-ни боб тоб нест,
Кӣ ту роз бех аз ман ба сар барӣ. *Рудақӣ*
Ба сад ваҷҳ рӯн ту гулзори ҷон,
Ба сад боб қун ту бозори ҷон. *Ҳоҷӣ*
- аз ҳар боб аз ҳар ҷиҳат, аз ҳар хусус; аз ҳар ҳел.
Нест нақшои шибх бингорад,
Сурати ҳар чӣ бинад аз ҳар боб. *Масъудӣ Саъдӣ*

Душ бо ёри хеш меғуфтам
Сухане дўстдор аз ҳар боб. *Анварӣ*
аз (ё ба) ҳеҷ боб аз (ё ба) ҳеҷ ваҷҳ; аз (ё ба) ҳеҷ бора,
дар ҳеҷ бобат.

Салоҳи мо ҳама доми раҳ асту ман з-ин баҳс
Наям зи шоҳиду соқи ба ҳеҷ боб ҳиҷил. *Ҳофиз*
Ҳама марде дуруғзан дидам,
Рост аз ҳеҷ боб нашиндам. *Ҳоконӣ*
дар боби ... дар ҳусуси ..., дар боран ...
Дар боби риояти раёе васияте чанд ... фуру хонд.
«Анварӣ Сухайлӣ»

БОБАК *پاک* **шакли хурдӣ ва навозиши боб I.**

Як бор таъби одамиён гиру мардумон,
Гар одам аст бобату фарзанди бобаки. (I) *Асадӣ*
Писар гуфташ, эй бобаки номчӯй,
Яке мушқилат мебинурсам, битӯй. (I) *Саъдӣ*

БОБАТ *ا. بابت* I. лонҷ, сазовор, дархур, муносиб.

Нест маро оҳане бобати алмоси у,
Дидан Ҳоконӣ аст, лоҷарам, алмосбор. *Ҳоконӣ*
Қалила ҷавоб дод, ки туро бад-ин савол чӣ кор
ва ин суҳан чӣ бобати туст. *«Қалила ва Димна»*

2. қисм, навъ; бора, ҳусус.

Бусаҳл Заваниро гуфт: ... Яке бихон. Гуфт:
Ҳам аз он бобат аст, ки ҳулованд меғуфт.
«Таърихи Байҳақӣ»

аз ҳар бобат аз ҳар ҳусус; аз ҳар навъ, аз ҳар ҳел.
Бисъёр ситлоҳ аз ҳар бобат ба дари хайма овар-
данд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

БОБЗАН *بازين* снх, снхи набоб, махсусан барон набобин
мурғ.

То саҳар ҳар шаб чунон чун метапай,
Чузан зинда тапад бар бобзан. *Оғоҷӣ*
Сари бобзан дар сару рони мурғ,
Тани бобзан дар қафи дилбарон. *Манучехрӣ*
Бар миёни оташи кин рузи ҳарбу корзор
Ҳасми у чун мурғ бошад, румхи у чун бобзан.
Суанӣ

БОБИЛ *بابل* **шакли кӯтоҳшудаи абобил.**

Он чӣ он бобил бод он пил кард,
В-он чӣ пашша каллаи Намруд ҳ(в)ард. *Румӣ*

БОБО *با* I. падар, воллид.

Гуфт: Бобо, равона шуд поям,
Кард рои ту оламороям. *Низомӣ*

Қадри бобо он замон донӣ, ки худ бобо шавӣ.

Зарбулмасал

2. падари падар ё падари модар, чад.

БОВАЛ *باول* номи ҷе будааст машҳур ба бофтани ҷомаҳон
абрешминӣ нафис.

БОВАЛИЙ *باولى* мансуб ба Бовал.

Қабохон хос аз пани ҳар касе,
Қабо бовалиҳои заркаш басте. *Низомӣ*

БОВАР *بور* рост ба мувофиқи ҳақиқат пиндошта пазӣ-
руфтаи (махсусан суҳанро); яқин ҳосилнамудан, боварӣ.

Нишон дода буд аз падар модараш,
Ҳамедиду дида набуд бовараш. *Фирдавӣ*

бовар доштан (*ё қардан*) рост ва мувофиқи ҳақиқат
донистан (махсусан суҳанро); яқин ҳосил намудан.
Гуёӣ бовар намедоранд рузи доварӣ,
Қ-ин ҳама қалбу дағал дар кори довар мекунанд.
Ҳофиз

Сухан ба меҳру нафои ту мекунад Шоҳин,
Вале қил суд, ки бовар намекуӣ суҳанам. *Шоҳин*
бовар омадан бовар ва яқин ҳосил шудан.
Гуфӣ, ки бо ту ёрам, оҳ, ин дуруғ гуфӣ,
В-ар з-он ки рост бошад, кай аз ту бовар ояд.
Ҳилолӣ

бовар шудан яқин ҳосил шудан, эътибор доштан.

Гуям, ки кор аз ғами шикат ба чон расид,
Гуӣ: Маро ҳадиси ту бовар наместавад. *Анварӣ*
БОВАРЧӢ *بوارچى* **БОВАРЧӢ** *م. بوارچى* **оспаз.**

Он ҳазрат даст аз таом бозкашид ... ва чошнгири
ва боварчиён он чӣ баёнӣ воқеъ буд, маъруз дошт-
анд. *«Таърихи Фаршита»*

БОД I *باد* 1. ҷараёнӣ ҳаво, вазишн ҳаво, шамол.

Дунболи писар чу бод мерафт,
Чун хома ба ҳар савод мерафт. *Шоҳин*
боди барин боди салқин, ки аз тарафи шарқ мезавад,
боди фораи; *муқобили боди фурудин.*

Гетӣ чунином омад гарданла бад-ин сон,
Ҳам боди барин омад, ҳам боди фурудин. *Рудакӣ*
боди мурод боди матлбу, боди мувофиқ.

Гар расад боди муҳолиф, в-ар вазад боди мурод,
Бодбонӣ киштиш мо дил ба дарёе қардан аст. *Соиб*
боди муҳолиф боди номувофиқ, боди носозгор, боди
сахт, тунд.

Чун шуълан ҷароғест дар фатла ба рағам, ки
ба як боди муҳолиф мунтафӣ шавад. *Аҳмади Докиш*
Ёрон, ҳазар кунед, ки дар боғи дустӣ
Боди муҳолиф аз суҳани сард мезавад.

боди озорӣ насими баҳорон.

Зи ашқи боди найсонӣ ба дебо шах шуда мӯлам,
Зи бун боди озорӣ ба анбар хок шуд маъҷун. *Рудакӣ*
боди сабо *ниг.* боди барин.

Шукуфта шуд ба ҳар он чо, ки ҳиммати ту расид.
Ба яқлу таъб магар ҳиммати ту боди сабост. *Муизӣ*
боди самум шамолӣ гарми зараровар дар биёбонҳо.
Ҳам дуд баромад аз ниҳолам,
Ҳам боди самум шуд шамолам. *Ғайзӣ*

боди сарсарӣ (*صبرى*) боди тунд ва хунок.

Ҳар нафас оҳам ба тоқи ариш паҳлу мезанад,
Вигзар аз фаръёдам аз ҳаҷраш зи боди сарсарӣ. *Васлӣ*
боди фурудин боди дабур, боде, ки аз тарафи ғарб
мезавад ва зарараш аз фундаши зиядат аст; *муқобили*
боди барин; боди шурта боде, ки мувофиқи рафта
киштиш мезавад.

Киштинишастагонем, эй боди шурта, бархез,
Бошад ки боз бинем дидори ошноро. *Ҳофиз*
бод қардан бод додан, шамол додан; 2. насим, ронха.
Зи бас аз боди зулфаш хонаам ғишба муаттар шуд,
Надонам аз қанори нофа ҷайби равазин худро.
Шаакат

3. маҷ. оҳ.

Баровард аз сарӣ ҳасрат яке бод,
Ки Ширин мурду оғаҳ нест Фарҳод. *Низомӣ*

Бадсеголонги туро як дам задан холи мабод
Сар зи хоку лаб зи боду дил зи пору чашм аз об.
Абдуяссен Чабалӣ

боди сард а) шамоли хунук.

Сикандар биларзид, а-он ёд кард,
Чу барги хазон яарзад аз боди сард. *Низомӣ*

б) маҷ. охи сард.

Танаш гашт ларзону рӯ лочвард,
Пур аз хун ҷигар, лаб пур аз боди сард. *Фирдавӣ*

4. нафҳ; боди шикм.

Шароби нав нашоёд мардумонро, ки тарӣ доранд
ва бод бар эшон ғалаба дорад. *Хайём*
бод дарамидан пуф кардан.

Худованди лақва ... агар хоҳад, ки боде дарла-
мад, рост натавонад дамид, ҳам об ва ҳам бод аз
як ҷойиб берун ояд. *Захираи Хоразмшоҳӣ*

5. маҷ. ҳеч.

Пеши соҳибназарон мулки Сулаймон бод аст.
«Равзат-ус-сафо»

Шод зӣ бо сиеҳчашмон, шод,
Ки ҷаҳон нест ҷуз фасонаву бод. *Рӯдакӣ*

бод доштан ҷисро ҳеч шумурдан.

Ту ин пайванди навро бод медор,
Ҳамедун дил аз ин пайванд бардор!

Фахриддини Гургонӣ

6. маҷ. нахват, ғурур, кибр, бодигӣ.

Нашоёд бани-одами хокизо,
Ки дар сар кунад кибру тундиву бод. *Саодӣ*

Чун расул ба Ғазнин расид, боди тахт ва мулк
бар сари бародари мо шуда буд. *«Таврихи Байҳақӣ»*

7. номи пардае дар мусқӣ.

Пардан рост занад нозу дар шохи ҷинор,
Пардан бод занад кумри бар норвано. *Манучехрӣ*

◇ **боди бурут** худбинӣ, ғурур, бодигӣ.

Кист он эҳлим, ки аз боди бурут

Зулм кардасту харошидаст рут? *Рӯмӣ*

боди фатқ (ё **фатақ**) *либ.* касалии дабба; **бод кашидан** захмат ва ранҷи беҳуда кашидан; *оҳ* кашидан.

Ту нӯш хӯри доиму бадҳоҳ хӯрад захр,
Ту бода кашӣ доиму бадҳоҳ кашад бод. *Муиззӣ*

бод паймудан кори беҳуда ва бефоида кардан.

Сад боди сабо ин ҷо бесилсила мерақсанд,
Ин аст ҳариф, эй дил, то бод напаймой! *Ҳофиз*

... Ва ҳарчанд зӯр намудам, бод мепаймудам.
Аҳмади Дониш

бод санҷидан *киноя* аз сухани беҳуда гуфтан, ҳар-
загун кардан.

Гар онӣ, ки бадҳоҳ гӯяд, маранҷ,
В-агар нестӣ, гу: Бирав, бод санҷ! *Фирдавӣ*

бод ба даст будан ҳеч чиз надоштан, дастҳои бу-
дан.

Анқо шикори кас нашавад, дом бозчин,
К-он ҷо ҳамеша бод ба даст аст домро. *Ҳофиз*

бод дар анбони касе будан *киноя* аз тинҳидат будан.

Гар ба боди ту диҳам хирмани худ бар бод,
Набувад фардо ҷуз аз бод дар анбонам.

Носири Хисрав

бод дар кулоҳ афкандан *киноя* аз ғуруру нахват пай-
до кардан.

Наргису савсан, ки афканданд боде дар кулоҳ,
Ҳар ду куранду кабуд имрӯз бо айбе тамом.

Салмони Соваҷӣ

бод дар мушти касе мондан *киноя* аз холи мондани
дасти касе.

Бигрианд гарданкашон пушти уй,
Намонад ба ҷуз бод дар мушти уй. *Фирдавӣ*

бод дар қафас кардан кори беҳуда, бефоида ва бе-
маъний кардан.

Мағуй он чӣ ҳаргиз нагуфтаст кас,
Ба марди, макун бодро дар қафас. *Фирдавӣ*

ба (ё **бар**) **бод додан** а) ба вазидани шамоли муқо-
бил гузаштан; ба воситаи шамоли ба эҳтиоз ва ҳа-
ракат даровардан, мас. зулфро.

Эй ки надорӣ оғаҳ аз дили беқарори мо,
Чанд ба бод медихӣ турран мушкбӯйро?

Хисрави Деҳлавӣ

б) *киноя* аз беҳуда зоеъ гардонидан.

Умарон Низомшоҳӣ мунҳазим гашта, қариб як
саду биств фил ба бод доданд. *«Таврихи Фарошита»*

ба бод овардан почиз шумурдан, ҳеч донастан.

Агар разми Гаршосб ёд оварӣ,
Ҳама разми Рустам ба бод оварӣ. *Асадӣ*

ба боди исм рафтан мағрур шудан ба номи худ.

Нақди зоти, ба боди исм мараф,
Ҷони поки, ба кори ҷисм мараф. *Бедил*

бар бод рафтан беҳуда зоеъ шудан.

Оҳ, ки ғурсат ҳама бар бод рафт,
Қор на бар қондан дод рафт. *Хисрави Деҳлавӣ*

бар боду ҳаво дардодан беҳуда зоеъ гардонидан.

Донан ҳол намунадан бутон, Ибни Ямин,
Хирмани умри ту бар боду ҳаво дардоданд.

Ибни Ямин

бо бод рост шудани (ё **гаштани**) *киноя* аз несту
нобуд шудан, беқор ва ботил шудани ҷизе.

Суҳан гар наафзоӣ акиун, равост,
Ки он бад, ки шуд, гашт бо бод рост. *Фирдавӣ*

сар ба бод (андар) додан нобуд шудан, ба ҳалокат
расидан.

Бад-он мастӣ андардиҳад сар ба бод,
Туро рӯз ҷуз шоду хуррам мабод! *Фирдавӣ*

БОД II 1. **шакли ҷутоқишудан бошад.**

Биё, биё, ки дилу ҷони ман фидон ту бод,
Саре, ки бар таниа ман ҳаст, хоки пойи ту бод!

Ҳилолӣ

хар чӣ бодо бод! ҳар чӣ шавад, шавад! ҳар чӣ шу-
дани бошад, шудан гирад!

Шаробу айши ниҳон ҷист? Қори бебунёёд,
Задем бар сафи риндону ҳар чӣ бодо бод!

Ҳофиз

◇ **боду бод** гузаштаву оянда; ҳастӣ; *муқ.* буд I (бу-
ду бод).

Ин ҳама боду буди ту хоб аст,
Хобро ҳукм не, магар ба маҷоз. *Рӯдакӣ*

БОДА 1. **маъ,** шароб, махсусан шаробе, ки нав аз ҳум
ғирифта шуда бошад.

3-он бодае, ки чун ба қадаҳ омад у зи ҳум,
Ёкут аз у ҳаҷар шуду беҳода 3-у шарар. *Ороҷӣ*

бодан гулгун (ё **гулранг**) шароби сурх, ман лаългун.

Бодан гулгун, ки Шавкат дошт аз айшу нишот,
Чеҳра гулгун то ин май гардад, баҳор аз даст рафт.

Шавкат

Соқӣ, бирав, ки бодаи гулранг бе руҳаш
Гар оби айнадагист, ки заҳри ҳалоки мост. *Ҳилолӣ*
бодан мамзӯҷ шаробе ки дар он гулоб, об ва монанди
инҳо омехта шудааст.

Оламеро кард беҳуд он ду лаъли обдор,
Бодаи мамзӯҷ чандин наъшан май доштаст. *Соиб*
бодан nob маи ҳолис, мак соф.

Ғайрати ҳусни ту бар оташ гул рехтаст,
Ҳасрати лаъли ту оташ дар бодан nob. *Савдо*
бодан сабуҳ шароби субҳгоҳ, шароби субҳгоҳӣ.

Соқӣе, бодан сабуҳ биёр,
Донаи доми ҳар футуҳ биёр. *Анварӣ*

бодан сарчӯш шароби соф, ҳолис, бедурд.

Ҳароби бодан сарчӯш кардай моро,
Ба ҳуш бош, ки беҳуш кардай моро. *Зухурӣ*

бодан сури мак сурих.

Омада лаврумоҳ бо гули сури ба ҳам,
Бодаи сури битир, бо гули сури бичам.

Манучеҳрӣ

бодан шабгир сабуҳи, шароби сабуҳӣ, ки бештар барои
дафъи ҳумор менушанд.

Ошикero, ки чунин бодан шабгир диҳанд,
Кофиро ишқ бувад гар нашавад боданафаст.

Ҳофиз

бодан шафақӣ бодан ба ранги шафақ, шароби сурих.
Қасам ба соқии Кавсар, ки аз шароб гузаштам,
Зи бодан шафақӣ ҳамчу офтоб гузаштам. *Соиб*

бодан ҳамро шароби сурхранг.

Биёр он бодан ҳамрову дардех,
К-аз аҳмар олам аҳзар метавон кард.

Шамси Табрезӣ

бода гарзандан қалаҳи бодаро ба навбат додан, қа-
лаҳи шаробро давр зақондан.

Соқӣе, бода битардон, ки малулем зи хеш,
То замон зи миён ҳастини мо баргирад.

Қамолӣ Хучандӣ

бода кашидан май нушидан, шаробнуши кардан.

Дар боғ гирифтам, ки кашам бода чу наргис,
Чоме ба миён дораму ашк ба канор аст.

Мушфиқӣ

Соқӣ агарат хаст ба сар бода кашидан,
Таҳчуръан худ бо мани махмур чашонӣ. *Шоҳин*

бода паймудан а) ба миқдори муайян май додан;
б) маҷ. май хурдан.

Чу бо ҳабиб нишинию бода паймой,
Ба ёд ор харифони бодпаймор! *Ҳофиз*

❖ **бода хурдану санг** ба чом андохтан *киноя* аз кур-
намакӣ кардан.

Бода бо муҳтасибӣ шаҳр нанушӣ, Ҳофиз,
Ки хурад бодаату санг ба чом андозад. *Ҳофиз*

БОДАГУСОР *باده گسار* майнуш, шаробхур.

Ҳарифи бодагусору надими нуктагузор
«Суроҳини маи нобу сафинаи ғазал аст». *Чомӣ*
Сунбул зи тоб рафтаву наргис ба хоби ноз,
Шаб то ба рӯз бодагусори ки будай?

Ҳисрави Деҳлавӣ

БОДАГУСОРӣ *باده گسارى* майнушӣ, шаробхурӣ.

БОДАДЕХ *بادده* соқӣ.

Бад-у гуфт, к-имшаб туй бодадеҳ,
Ба Тоир ҳаме бодан сода деҳ. *Фирдавсӣ*

БОДАКАШ *باده كاش* 1. майхур; 2. соқӣ.

Мағир домани андешан дигар, Бедил,
Ки дастӣ бодакашон вақфи гардани миност. *Бедил*

БОДАНУШ *باده نوش* майнуш, майхур.

Бодануше, ки дар-у рӯю риёе набувад,
Беҳтар аз зухдфуруше, ки дар у рӯю риёст.

Ҳофиз

БОДАПАЙМО *باده پيما* майнуш, шаробхур; ❖ *чашми бо-
дапаймо* чашми пурҳумор.

Ман аз ранги салоҳ он дам ба хуни дил бишустам,
Ки чашми бодапаймоиш сало бар хушбӯрон даст.

Ҳофиз

БОДАПАРАСТ *باده پرست* шаробдӯст, майхора, майзада.

Қамари кӯҳ кам аст аз қамари мур ин чо,
Ноумед аз дари раҳмат машав, эй бодапарасти!

Ҳофиз

БОДАРАНГ *باده رنگ* ба ранги шароби сурих, сурих.

Ҳама чомаҳо карда пирузаранг,
Ду ҷашм абри хунин, ду руҳ бодаранг.

Фирдавсӣ

БОДАФРОҶ||**БОДАФРАҶ** *بادافراه*||*بادافره* мучозот, ҷазо,
подош.

Ба ранҷаш гирифтор девон буданд,
Зи бодафрахӣ вай гиревон буданд. *Фирдавсӣ*

Ба чон ҳар беҳӣ подош — некӣ,
Ба чон ҳар бадӣ буд бодафроҳ. *Дақиқӣ*

БОДАҲОНА *باده خانه* майхона, шаробхона.

Ақл агар дар миёна кушта шавад,
Дият аз бодаҳона бистонем. *Ҳоконӣ*

БОДАХОҶ *باده خوا* майхур, шаробхур.

Чун дилӣ бодахор гашт ҷаҳон
Бо нашогу каручу хушманишӣ. *Ҳисравӣ*

БОДАХОҶ *باده خوا* бодачу, майталаб, шаробдӯст.

Писароне, ки бодахоҳ шаванд,
Аз ман сурих руснӯҳ шаванд. *Ҳотифӣ*

БОДАҲО *باده* соҳибқаблу ҳуш, бозаковат; қордон.

Дар паи таъбири он ту умрҳо
Медави сун шаҳони бодаҳо. *Румӣ*

БОДБЕЗАК *باد بيزك* олати шамолдиҳӣ, мағасрон, мир-
ваҳа.

Бодбезак, ки касе бар мани бемор занад,
Аз заифӣ чу мағас бод барад пайкари маи. *Қамолӣ Хучандӣ*

БОДБЕЗАН||**БОДБИЗАН** *باد بيزان*||*بادبازن* *ниг. бодбезак.*

Оташи дил зи ҳикмати ҷапу рост
Нашавад ҷуз ба бодбезан рост. *Саной*

Баҳри таҳриқи давои судманд
Аз пари ту бодбезан мекунамд. *Румӣ*

БОДБОН *بادبان* 1. пардан маҳсусе барои истифода бур-
дан аз қувваи вазиши бод барои ҳаракати кишти, ки ба
тири он қонм ва устувор карда мешавад.

Андар у ғаввоси фикрат гавҳар оварда ба каф,
Андар у маллоҳи давлат баркашида бодбон.

Муиззӣ

2. маҷ. остин.

З-обгина акси у чун нур бар даст афканад,
Даст берун карда, пиндори, Калим аз бодбон.

Азракӣ

БОДАСТ باداست касе, ки дар даст пул нигоҳ дошта
наметавонад, молу пулро саришта карда наметавонад;
харроч, нерофкор.

Маломаткуне гуфташ: Эй бодаст,
Ба як раҳ парешон мақун хар чӣ ҳаст. *Сағдӣ*

БОДИЯ I а. зарфи калони мисин, косаи калон.

Он яке шир аст андар бодия
В-он дигар шер аст андар бодия. *Румӣ*
Солҳо гар нахурӣ хуни ҷигар дар раҳи ишқ,
Кай кунӣ фарқ, ки ин бодия паймонаи кист!

Имло

БОДИЯ II а. дашти дебуу алаф, биёбон, сахро.

Рафтаву Макка дида, омада боз,
Меҳнати бодия харида ба сим. *Носири Хисрав*
Дур аст сари об аз ин бодия, хуш дор,
То ғули биёбон нафиребад ба саробат. *Ҳофиз*

♦ (ин) бодия девлоҳ киноя аз дунё.

В-аз тафи ин бодияи девлоҳ
Хонаи дил тангу ғами дил фарох. *Низомӣ*

БОДОД باداد додгар, адолатпеша, одил.

Чу Ғултоси май хӯрд, бар пой хост,
Чунин гуфт, к-эй шоҳи бододи рост.. *Фирдавӣ*

БОДОМ بادام 1. лавз, мевани ширинмағзе мованди
листа.

Ба дар ин чаҳорбоғҳо меваҳои алвон фаровон
аз пошпоӣ ва бодом ва фундуқ ва гелос ва ғайб.
«Тағрихи Наршахӣ»

бодомӣ думағз бодоме, ки мағзаш аз ду нима ҷоб-
рат аст, ки онро ёрдугонак низ мегуянд.

Дорад як асл кӯфру ислон,
Бодомӣ думағзро ду гул нест. *Шавкат*

2. киноя аз чашми бодомшакли маҳбуба.

Чу бодомӣ туркони Чин ниммаст,
Ҳаво дар сару ҷомии ширин ба даст. *Ҳочу*
Волеҳу шайдоист доим ҳамчу булбул дар кафас
Тутин табъам зи ишқи шаққару бодомӣ дуст.

Ҳофиз

бодом ноз киноя аз чашми пурнози маҳбуба.

Наргис аз тарзи нигоҳи у хичил афтодааст,
Аз кадомин шох бошад, ё раб, ин бодомӣ ноз.

Ҳоҷӣ

♦ бодом бар мараз чашми хумор.

Бодому писта аст бари он дарахт, лек
Бодому ўст бар маразу писта бар шифост.

Восифӣ

БОДАЙМО(Й) باديمای 1. бодрафтор, тезрафтор (си-
фати асп ё шутур).

Фузуунтар ноқаҳон бодаймо
Зи реги дашту аз кӯҳони дунё. *Ҳосик*

2. асп ё шутури тезрафтор.

Чун пазиранд аз ту узри ланг, к-аз баҳри сафар
Бодаймо ҳамчу ҷони беқарорат додаанд? *Соиб*

3. маҷ. он кӣ аз рӯи ҳавову ҳавас ва лоғу газозф гап
мезанад; харағуӣ ва беҳудакор.

Ин ҳавми хоксорӣ бодаймо ... ҳалок карда,
ба оташи дузаҳ хоҳем фиришод. *«Равзат-ус-саф»*
Булбуле бедил навои мезанад,
Бодаймо ҳавое мезанад. *Сағдӣ*

БОДАЙМОЙ باديمای харағуӣ ва беҳудакорӣ.

Мекуяӣ з-аблахино худро
Субҳ то шом бодаймоӣ. *Ҷомӣ*

БОДО(Й) بادبارى 1. тезрав, тезрафтор, даванда (сифа-
ти асп).

Саманди бодпой аз так фуру монд,
Шутурбон ҳамчунон оҳиста меронд. *Сағдӣ*
Ҳамон бури ҷағғони бодпой
Ба сад заҳми ҷавгон наҷунбид зи ғой. *Низомӣ*

2. аспн тезрафтор.

Сун хона бинҳол сар бо сипоҳ
Бар он бодпоёнӣ пуянда роҳ. *Фирдавӣ*

[Абулар ба аён] ногоҳ дар он сахро ҷавонеро
дидаи бар бодпои раҳворе ништа ба ба дастн у
туғни обе буд аз барф сафедтар. *«Ҷоме-ут-тамсил»*

БОДРАМ بادرم ниг. бодрум.

БОДРАНГ I بادرنگ 1. турунҷ, наъве аз афлсун ки
пӯшташ дурунш, зард ва хушбӯст.

Ёсман омад ба маҷлис, бо бунафша даст суд,
Ҳамла бурланду шикаста шуд сипохи бодранг.

Мунҷик

Яке нома фармуд пурхашму чанг,
Забон тезу рухсора чун бодранг. *Фирдавӣ*

2. бодринг, хиёр.

БОДРАНГ II بادرنگ 1. бодгуна, бодмонанд; 2. маҷ. асп
ли тундрав, тездав, даванд.

Бодранг омад нигорам бо узоре бодранг,

Бодранге зери рон, дар каф гирифта бодранг.

Манучехрӣ

БОДРАФТОР بادرftar 1. тезрав, тезтак; 2. аспн тезрав,
аспи даванд.

Ман он бодрафтори гардуншитоб
Зи баҳри шумо дӯш кардам кабоб. *Сағдӣ*

БОДРЕСА بادرسة чуб ё чарме, ки барои дар як ҷо пе-
чидани ресмон дар гирди гулӯи дуки чархи ресмонресӣ
устувор карда мешавад.

Нашавад марди пурлилу сӯзлук
Пеши момову бодресаву дух. *Саной*
Гардун чу бодреса каманде зи ҳодисот
Дар гарданаи фиканда, зи меҳнат шудам чу дук.

Заҳири Форёбӣ

БОДРУМ | **БОДРАМ** بادرم беҳуда, табаҳ, абад.

Чун ба эшон бозхӯрд осеби шоҳи шаҳриёр,
Чанги эшон аз гашту сеҳри эшон бодрам.

Усури

БОДРҶЗА بادروزه чизхон даркорни харрӯза дар зиндагӣ, хамчун хӯрок, либос ва ғ.

Яке чома*и-ин бодрӯза, ки қут.
Дигар ни ҳама бешиву барсарист. *Кисой*

БОДСАНЧ بادستج харзағу, харзақор, беҳудакор; хом-тамаъ.

... Ки чанд аз мақолоти он бодсанч
Ки на мулк дорад, на фармон, на ганҷ. *Сатдӣ*

БОДСАР بادسر пурғуру, мутақаббир, гарданшах; гардан-каш.

Маро пешу Ковус бурда дамон
Яке бодсар номвар паҳлавон. *Фирдавӣ*

БОДСОР I. басук, бетамкину виқор; сабукмағз ва ҷохил.

Агар зоянд аз он тухма ҳазорон,
Ҳама девон бувадун бодсорон. *Фахриддини Гургонӣ*
Бодеа, к-аз вай ҷудо гардад баҳил аз родмәрд,
Бодеа, к-аз вай шавад пайдо ҳаким аз бодсор...
Суванӣ

2. маҷ. сабуксайр, тезгард.

3-он наҳанги кӯҳпахсу 3-он ҳиҷабри ҷархлӯз,
3-он ҳаюни абрсайру 3-он уқоби бодсор...
Масъуди Сатд

БОДХАН||БОДХУН||БОДХОН بادخان||بادخون||بادخون гузар-гоҳи бод, суроҳ ва равзанаи бодгузар дар хона (хоҳ аз боло, хоҳ аз паст).

Умр чӣ гуна ҷаҳад аз дасти халқ,
Бод чӣ гуна ҷаҳад аз бодхан? *Кисой*

БОДШОҲ||БОДШО||БОДШАҲ بادشاه||بادشا||بادشه *шақли дигари подшоҳ||подшо||подшаҳ.*

Ту бодшаҳно ҷумла ушқор
Дар ишқи ту бодшонаҷодад. *Шамси Табрезӣ*
Он бодшонишон, ки зи тамкини килки уст
Ҳар бодшаҳ ки бар сари мулке мумаккан аст.
Анварӣ

БОДҶИНОН بادچنان аспн тезфатрор.

Ҳамчу хашоқ маро гар бирабояд, чӣ аҷаб?
Чун сабо медавадам бодҷиноне дар пай.
«Баҳори Аҷам»

БОДҒАР||БОДҒАРД بادغر||بادغر шамолгоҳ, ҷое, ки бод аз ҳар тараф ба он ҷо меояд, монанди хонак тобистонӣ ва ғ.

Ва ҳар гаҳ ки тира бигардад ҷаҳон,
Бисӯзад ҷу дузаҳ шавад бодғар. *Ҳисравӣ*
Басо хону қошонаву бодғард
Бад-ӯ андарун шодио нушард. *Абушақури Балхӣ*

БОЕЪ а. байъ байъкунада, фӯрӯшанда.

Ҳеч бех аз он нест, ки даст аз ин саг бодзорам
ва аз ин боё равам ва заре, ки ба баҳон гуфанд
бад-ӯ додам, боз ситонам. *«Анварӣ Сӯхайлӣ»*

БОЖ I || БОЧ بوج хомӯшӣ, ки мӯғи (зардуштӣ) хам-чун онки махсус дар вақти шустушӯи бадан, хӯрок хӯрдан ва ибодат кардан ба ҷо меорад.

Ниходанд хон пешу яздонпараст,
Гирифтанд пас бож, барсам ба даст. *Фирдавӣ*
БОЖ II بوج *шақли дигари боч II.*

Нигаҳ кун, ки ҷаҳлини зи кундоварон
Бигаранд ҳар сол божи гарон. *Фирдавӣ*
божу сов бочу хироч.

Ба туркон надодаст кас божу сов,
Ба Эрон набудишон ҳама тушу тов. *Дақиқӣ*
БОЖБОН||БОЧБОН بوجبان||باجبان *ниг. бождор.*

БОЖГОҲ بوجگاه *ниг. бочгоҳ.*

БОЖГУНА||БОЖГУН||БОЗГУНА||БОШГУНА بوجگونه||بازگونه||بوشگونه

1. сарозер, сарнагун, чаппа, пару.

Агар бошгуна бувад пирахан,
Бувад ҳоҷати баркашидан зи тан. *Рӯдакӣ*
Маҷуӣ айши хуш аз даври божгуни сипеҳр,
Ки софи ни сари хум ҷумла дурдоме аз.

Ҳофиз

Шайх... қулоҳ аз фарқ бардошта ва бозгуна
бар сар ниҳода фармуд:... Қулоҳ рост нагардо-
нам, то он ки Муборақхон бар тахти подшоҳӣ му-
тамаккин шавад. *«Тазрихи Фаришта»*

2. маҷ. порост, нодуруст, қач.

Божгуна рафту безорӣ гирифт,
Бо ҷунин дилдор киндорӣ гирифт. *Румӣ*
Бозғунаст ҷумла кори ҷаҳон
То ба ҷое, ки моварон ҳад аст. *Бадри Чоҳӣ*

БОЖДОР||БОЧДОР بوجدار||باجدار амалдори гумрук; боч-гир.

Ҷунин дод посух, ки эй шаҳрёр,
Падар божбон буду ман бождор. *Фирдавӣ*

БОЖСИТОН||БОЗСИТОН||БОЧСИТОН بوجستان||بازستان||باجستان

боҷгир, амалдоре, ки бочу хироч ҷамъ меку-над.

Ба силоҳи аҳадӣ ту, раҳи моро бизадӣ ту,
Ҳама рахтам ситадӣ ту, чӣ диҳам бозситонро.
Шамси Табрезӣ

БОЖХОҲ||БОЧХОҲ بوجخواه||باجخواه талаבקунандаи боч, бочгир.

Бад-он гаҳ, ки моро бифармуд шох,
Бифартем наздики ӯ божхоҳ. *Фирдавӣ*

БОЗ بوز *асоси замони ҳозираи боҳтан.*

«**БОЗ**» بوز *суффикси исмоз маънои мағфӯл будани касеро бо коре ифода мекунад, мас. 'кафтарбоз', 'киморбоз', 'шӯъбадабоз'.*

БОЗ I بوز *паррандан шикори нӯддароз, ки ҷанголхон қавӣ дорад ва паррандагонӣ ҳайвоноти майдаро шикор мекунад.*

Ин боз бо уқобе даровехт. *Авфӣ*

Қунад ҳамчине бо ҳамчине парвоз,
Қабутар бо қабутар, боз бо боз. *Низомӣ*

♦ **БОЗИ** بوز *сафед киноя аз офтоб; рӯз.*

Бози сафед шуд нихон, зоғи сиёҳ аз тараб
Пар заду байзаҳои зар ҷумла дар ошён гирифт.
Бадри Чоҳӣ

Б03 II باز 1. бори дигар, аз нав; тақроран.

Барояд зи хоку шавад боз хок,
Хама чои тарс асту тимору бок. *Фирдавӣ*
Бурд болам аз худо якбораам девона кард
Чаҳ-чаҳи гулзори булбул, қаҳ-қаҳи кӯхсори кабк. *Ҳоҷӣ*

боз шудан (ё **гардидан**) бозгашт кардан, баргаштан.
Одам ҳар сол аз Ҳиндустон ба Макка омади ва
боз шудӣ. «*Таърихи Табарӣ*»

бози ҷое омадан боз ба ҷое омадан, баргаштан, боз-
гашт кардан.

Ва амир Булғазд чун хабари рафтани у шунид,
лашкар бигузошт ва ҷарида бози мамлакати хеш
омад. «*Таърихи Систон*»

2. ҳануз; низ; то ҳол.

Беш аз ин бори ғам манех бар ман,
Маин бечора боз ҷон дорам. *Анварӣ*

Б03 III باز 1. кушода, яла.

Яди зулм ҷое, ки гардад дароз,
Набинӣ лаби мардум аз ҳаида боз. *Сайдӣ*

боз гардидан ки. **боз шудан**; **боз кардан** кушодан,
яла кардан.

Девончан нишк боз кардам,
Поёни сухан дароз кардам. *Шоҳин*

боз мондан а) кушода шуда мондан, яла шуда мон-
дан.

Дар ин бустонсарон пурназора
Намоида боз ҷуз ҷашми ситора. *Шодӣ*

б) ҷудо шуда мондан, аз ҷизе маҳрум мондан.

Қасе к-у монад аз дилдори худ боз,
Зи дарду ғам кучо ёбад раҳон. *Ҷомӣ*

боз намудан боз кардан, кушодан.

Намуда тӯтисе боли ҳавас боз
Фишонда булбуле шаҳболи парвоз. *Ҳоҷӣ*

боз шудан (ё **гардидан**) а) кушода шудан.

Изтиробн пару бол онан парвозест,
Боз гардидаи миҷгон назаре меҳоҳад. *Бедил*

Бардошт дурӯя табд овоз
В-аз рӯи алам дирафш шуд боз. *Шоҳин*

б) ҷудо шудан, канда шудан.

Мушфиқӣ, боз нашуд ҳун ту аз меҳри бутон,
Қас дар ин шаҳр ба ҳун ту надорем дигар.

Мушфиқӣ

2. нишеб, ба нишеб.

Ҳамчунон санге, ки уро сел гардонад зи кӯх,
Гоҳ з-он сӯ, гоҳ з-ин сӯ, гаҳ фарозу гоҳ боз.

Манучехрӣ

Б03 IV باز масофан байни сари ангушти миёнаи дасти

рост ва чап дар вақти рост кушодани дастҳо, қулоҷ.

Поши аз пеши ду дасташ биниҳад сесад гом,
Дасташ аз пеши ду чашмаш биниҳад сесад боз.

Манучехрӣ

Б03 V باز шакли дигари боч II.**Б03А** باز ҷубдаст.

Нишаста ба сад хамм дар козае,
Гирифта ба чанг-андарун бозае.

Хуҷастаи Сараҳӣ

БОЗАРГОН/БОЗУРГОН/БОЗОРГОН بازارگان сав-
догар, тоҷир.

Ҳар солё бад-ин бозор даҳ ҳазор кас беш ҳозир
омади аз бозаргонон ва асхоби ҳавонч.

«Таърихи Наршахӣ»

БОЗАРГОНИ/БОЗУРГОНИ/БОЗОРГОНИ بازارگانӣ

базаргона, базаргарӣ, харидуфурӯш.

Нахустин қасе, ки сим зад ба Бухоро, подшоҳе
буд номи у Коно-бухорхудот ва у сӣ сол бар Бу-
хоро подшоҳ буд ва дар Бухоро бозаргонӣ ба кар-
бос ва гапум буд. «*Таърихи Наршахӣ*»

БОЗГАШТ بازگشت баргаштан, раҷъат кардан, гашта
омадан.

Ин муғриб аз қучост, ки сози Ироқ сохт
В-оҳангӣ бозгашт ба роҳи Ҳинҷоз кард? *Ҳофиз*
бозгашт кардан а) раҷъат кардан; б) рӯчуъ наму-
дан, муроҷиат кардан, рӯй овардан ба қасе, ҷизе.

Мардуми Бағдод рӯн эътиқод бад-он азиз боз-
гашт кардандӣ. «*Анағори Суқайли*»

БОЗГАШТАН بازگشتن бозомадан, гашта омадан; гашта
рафтн; ба ҷой на ё ҳоли пештара рафтан, раҷъат на-
мудан.

Ба ду ҳафта гардад тамоми дуруст,
Бад-он бозгардад, ки буд аз накуст. *Фирдавӣ*

Ба агар шуоъ ҷизе бувад ба ба захм бозгаштӣ,
бонист ки аз сахтиҳо бозгаштӣ. *Ибни Сино*
Замоне бозгарду зуд бишито,
Маро як бори дигар зинда дарьёб.

Убайди Зоконӣ

БОЗГУЗОШТАН بازگذاشتن ҳавола кардан.

Булбуло, муждан баҳор биёр,
Хабари бад ба бум бозгузор! *Сайдӣ*

БОЗГУНА بازگونه *ниг. божгуна.*

БОЗГУФТАН بازگفتن муфассал гуфтан, як ба як гуфтан.

Пас партия мо андар аввали китоб он буд, ки
ансоби бузургон, ки номи ғиён ёд карда шавад,
бозгӯем. «*Таърихи Систон*»

Ҳадисе, ки марди сухансоз гуфт,
Яке з-он миён бо малик бозгӯфт. *Сайдӣ*

БОЗДОНИСТАН بازداشتن фарқ ва ғимтбоз кардан, ташхис
кардан.

Қунунат ба меҳр омадам пешбоз,
Намедондам аз бадандеш боз. *Сайдӣ*

БОЗДОР بازدار шикорӣ, сайёде, ки ба воситан боз ва
дигар мурғони шикорӣ сайд мекунад; нигоҳдоранда ва
нигоҳубинкунанда боз.

Бинарида бар сони тир аз камон,
Яке боздор аз паси у дамон. *Фирдавӣ*

Он боздор уқобе дошт ва се рӯз уро ҷизе надод,
то гурисна шуд. «*Таърихи Табарӣ*»

БОЗДОШТА بازداشت 1. феъли ҳол ва сифати феъли за-
мони гузаштаи боздоштан; 2. гирифтн, ба ҳабс гириф-
ташуда, бандӣ, маҳбус, зиндонӣ.

Чун ба шаҳр омад аз ғумоштагон
Хост машруҳи боздоштагон. *Нисомӣ*

БОЗДОШТАН بازداشتن 1. нигоҳ доштан аз ҷизе, монеъ шудан; пинҳон кардан.

Ту бигӯя ҷи фитодаст, бигӯ, ар битавонӣ,
Ман на бегонаам, ин ҳол зи ман бознадор! *Фаррухӣ*

Бухл мардумро аз меҳтарӣ боздорад. *Авфӣ*

Подшоҳ бар душмани худ зафар ёфт ва уро асир карда дар маърази итоб боздошт.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

2. ғумоштан, таъин кардан, маъмур кардан.

Чамъе аз муътамадон ва хавсро ба ҳифозату муҳофизати тахт боздошт. «Равзат-ус-сафо»

3. кашидан.

Шафакати падар-фарзандӣ дар ниҳоди шоҳи муазам Рукнуddин Маҳмуд асар кард, даст аз шамшер боздошт. «Таърихи Систон»

БОЗИГАР بازیگر он кӣ дар ягон бозӣ маҳорат дорад, монанди дорбоз, раққос, шагринбоз ва ғ., бозингар.

Аз он ҷумла бозигари шӯху шанг,

Чу гардун тилисми ду олам ба ҷанг. *Бедил*

БОЗИГОҲ بازیگاه маҳалли махсус барои бозӣ.

Чу ҳондӣ дарси озода, гулистон мешавад зиндон,
Кӣ рузи ҷумъа бозигроҳи тифлоҷ аст мактабҳо. *Носир Алии*

БОЗИГУШ بازیگوش бозилуғст; шӯху шанг.

Тифли бозигушу бепарову хому саркаши,
3-он ба дасти ғушмоли рӯзгорат додаанд. *Совб*

Нолоҳа кард тифли бозигуш,

Қ-нагирибаш гирифт дар ғуш. *Бедил*

БОЗИДЕҲ بازیده фиребдиҳанда, фиребгар.

Аз тавқи гулӯву зевари ғуш,

Бозидеҳи ақлу раҳзани хуш. *Ҷомӣ*

БОЗИЛ بازیل а. баъзлунанда, бахшида, саях.

Марде бозил ва бомурувват буд ва ҳар ҷи ба даст оварди, талаф карди. *Авфӣ*

БОЗИЧА بازیچه 1. ҷизе, ки бо он бозӣ мекунад, асбоби бозии бачагон.

Ҳар ҷӣ мебинам ба чашм аз осмон, бозичаест,
Ҳар ҷӣ меҳонад ба ғушам рӯзгор, афсона аст. *Шоҳин*

Гар зи густохне, ки буд маро,
Дев бозичае намуи маро... *Низомӣ*

2. бозӣ, кори ғайриҷиддӣ, кори саҳл, осон.

Нагуянд аз сари бозича ҳарфе,

К-аз он панде нагирад соҳибни хуш,

В-агар сад боби ҳикмат пеши нодон

Бихонанд, қядаш бозича дар ғуш. *Савдӣ*

Аз муҳаббат дам задан бо гулӯрухон бозича нест,
Музди ин савдо зи иқлими ҷаҳони дигар аст. *Маҳфӣ*

♦ (ин) бозичани рангоранг киноя аз дунё.

Эй кош дар ин бозичани рангоранг

Атфоди вучудӣ мо намекард оҳанг! *Ҳоҷӣ*

БОЗИЧА НАМУДАН بازیچه دادن ва найрангбозӣ кардан, фиреб додан.

БОЗИҒ بازیغ а. тулӯқунанда; равшан, тобон, дурахшон.

3-он ки биноӣ, ки нураш бозиг аст,

Аз асову аз асокаш фориғ аст. *Рӯмӣ*

БОЗКАРДАН بازکردن 1. равшан ва ошкор кардан, баён кардан.

Дида бошед навҷавони маро,

Сифаташ пеши лир бозкунед! *Хисрави Деҳлавӣ*

2. ҷудо кардан, қандан.

Сӯи пуштан кӯх парвоз кард,

Уқобе даромад, сараш бозкард. *Низомӣ*

Шуд дашна ба даст сӯи кяриғох,

То бозкунад сар аз тани моҳ. *Шоҳин*

3. қандан, ҷидан (меваро).

Қадре ангур ва анҷир аз дарахт бозкард ва

ҷанде бихурд. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

Алқун зардолуе ҷанд аз дарахт бозкардам ва

тое ҷанд бихурдам. *Ҷомӣ*

4. баровардан, қашидан (либсро).

Ҳама либоси маликона аз худ бозкард ва ба

наҷҷор дод. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

5. бекор кардан, аз кор баровардан.

Чун Шопур бимурд ва Ҳурмуз ба мулк биши-

шаст, кордорони падаро бознакард ва ҳар қасро

хамон кор, ки падараш дода буданд, бидод. «Таърихи Табарӣ»

Хостанд уро бозкунад ва дигаре бишинонд,
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

БОЗНАМУДАН بازماندن 1. ақиб мондан, қафо мондан.

Чунон гарм кӯҳқуби саркаш биронд,

Кӣ дар пӯя гардун аз ӯ бозмонд. *Ҳоҷӣ*

Тезтағӣ пешан оташ бувад,

Бознамонӣ зи тақ, ин хаш бувад. *Низомӣ*

2. боқӣ мондан.

Ғараз нақшест, к-аз мо бозмонад,

Кӣ ҳастиро намебинам бақое. *Савдӣ*

БОЗНАМУДАН بازماندن кушодан; ошкор кардан, баён кардан.

Ва агар нодоне ин ишоратро, ки бознамуда шу-
дааст, бар ҳазл ҳаҷл кунад, монандӣ кӯре бувад,
кӣ аҳвалеро сарзанҷи кунад. «Қалила ва Димна»

БОЗНИШАСТА بازیشته касе, ки ба сабаби пирӣ аз кор монда аст, аз кор баромадааст; ♦ чароғи бознишаста

чароғи хира ё хомӯш.

Шамъи фалак бо ҳазор маъғалан анҷум

Пешӣ вучудат чароғи бознишаста. *Савдӣ*

БОЗОМАДАН بازآمدن 1. баргаштан, бозгашт кардан, ба ҷой ва ё ҳолати пештара баргаштан.

Насиҳат зиндагонро кард боёд,

К-аз афсун мурғи бисмил бозномад. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. даст бардоштан, даст қашидан, тарқ кардан.

3-ин ораун муҳол бозой,

Бозой аз ин ҳаёл, бозой! *Ҷайш*

БЗОЗОР بازار 1. маҳалли махсуси харидуфуруш.

Сиришкатор кунун бошад равой,
Ки бифруш ба бозори чудой.

Фахриддини Гургонӣ

2. маҷ. ривочу равнақ.

Бунафшазулфе, насринбаре, суманбуре,
Ки мохро бари хуснаш намонд бозоре. *Саъдӣ*

3. маҷ. чорачун, тadbир.

Чу Заҳҳок бишннд гуфтори ӯй,
Нихоӣ надонист бозори ӯй. *Фирдавӣ*

4. маҷ. суд, фоида.

Маро бо ҷай ҷуз ин коре набудаст,
Бурун 3-ин кор бозоре набудаст. *Ҷомӣ*

◇ бозор афтодан касеро киноя аз бад шудани кори касе.

Маро бо дилбаре коре бияфтод,
Диламро низ бозоре бияфтод. *Анварӣ*

бозор задан киноя аз фондан дилхоҳ бурдан.

Бозор зад он касе, ки кумод аз ту дукоие,
Сармоияи суди ду ҷаҳон аст зиёне. *Зуҳури*

бозор оростан а) киноя аз тadbир кардан, ҷора дидан барон фондан худа.

Чу 3-ин гуна бозоре оростанд,
Ба хун аз Сикандар амон хостанд. *Низомӣ*

б) киноя аз кори касеро ба сомон овардан.

Чу бозори ман бе ман орошай,
Ба он расму он, ки мехостай,
Эн равнақ мабар нақши ороишам,
Насибе деҳ аз ганҷи бахшоишам. *Низомӣ*

бозор шикастан киноя аз ба аҳвол бад андохтан ва беравонак, очиз гардонидан; **бозори касе тез кардан** а) киноя аз нархи чизеро баланд кардан, харидор зиёд кардан (бо ягон восита); б) киноя аз ривочу равнақ афзудан, талабгор зиёд кардан.

Манав тунд, то чоран кори ту
Висоам, кунам тез бозори ту. *Фирдавӣ*
Дидор менамояву пархез мекуни,
Бозори хешу оташи мо тез мекуни. *Саъдӣ*

БЗОЗОРГОН بازارگان *ниг.* бозаргон.**БЗОЗОРГОНӢ** بازارگانӣ *ниг.* бозаргонӣ.**БЗОЗОРГОҲ** بازارگاه *ниг.* бозаргоҳ.

Чун коргоҳи Шустару Бағдоду Рум ғашт
Бозоргоҳи лашкари шоҳ аз саҳои ту. *Муизӣ*

БЗОРИ بازارى 1. мансуб ба бозор 1; **марди бозорӣ** савдогар, тоҷир.

Кунун марди бозорию чорачӯй
Зи кулба суви хона доранд руй. *Фирдавӣ*

2. харчой.

Дар кори гулобу гӯл хукми азалӣ ин буд,
К-ин шохиди бозорӣ в-он пардаишнн бошад. *Хофиз*

мардуми бозорӣ мардуми харчой.

Ҳаётухон, ки ҳамеша бо мардуми бозорӣ ва аро-
зид сару кор дошт, ... Айнулмулкро низ аз он ма-
қула тасаввур карда, асасона пеш омад.

«Таврихи Фарошата»

БЗОПАС بازىس 1. қафо, ақиб, ба қафо, ба ақиб.

Хар ки биштофт, бозпастар монд,
Зуд бе тир монд тирандоз. *Ороҷӣ*

Дил ба коре, ки пеш менаравад,
Як қадам бозпас намеояд. *Анварӣ*
Бирафт чони ман аз ғам дар он ҳаёл, ҳаңуз
Зи баҳри дидани ту руй бозпас дорад.

Хисрави Деҳлавӣ

бозпас долан гардонда додан.

Гар тазарруъ кунӣ ба гар фаръед,
Дузд зар бозпас нахоҳад дод. *Саъдӣ*

бозпас мондан ақиб мондан.

Чунон баш(н)тоб лашкарро ҳамеронд,
Ки бод андар ҳаҳо 3-у бозпас монд.

Фахриддини Гургонӣ

бозпас омадан гашта омадан, бозгаштан.

Парсухта мурғи ниғаҳам бозпас омад,
Азбаски тамошон гулгистони ту гарм аст. *Урфӣ*

2. маҷ. маҳрум аз чизе.

Ба гурлони Эрон фиристод кас,
К-аз ин дар нағарлад касе бозпас. *Низомӣ*

БЗОПАСИН بازىسين *охири*н, *вопасин*.

Гуфтам, ки басе ҷони тараб хурдӣ аз ин пеш,
Гуфто, ки шифо дар қадаҳи бозпасин буд. *Ҳофиз*
Аз он кунам дами мурдан нигоҳи хира ба рӯиш,
Ки нест ҳиҷлате аз пас нигоҳи бозпасияро. *Соиб*

БЗОПЕЧ بازىچ 1. шадии муҳра (шабҳ), ки барон бозин тифл аз ҷуби ғаҳвора овезон карда мемонанд.

Паи маҳли афтоли ҷоҳат сазад,
Ки ҷдди Сурайё шавад бозпеч. *Шаҳиди Баҳдӣ*

2. аляюнч, арғунҷак.

Зи тоқ хуша фуру хиштаву зи бод навои,
Чу зангиёне бар бозпеч бозгарт.

Абӯлмасали Бухорӣ

БЗОРАСТАН بازىستن *начот* ёфтан, *раҳо* шудан.

3-ин тангони ваҳшат агар бозрастаме,
Худро ба остини адам бозбастаме. *Ҳоқонӣ*

БЗОРАФТАН بازىرفتن *равтан*; *расидан*, *восил* шудан.

Ҳамон дам, ки дар хуфья ин роз рафт,
Ҳикоят ба гуши малик бозрафт. *Саъдӣ*

БЗОЗОНДАН بازىزدان *баён* кардан, *гуфтан*.

Шер сурати ҳол боззонад. *«Анварии Суҳайда»*

БЗОСИТОН بازىستان *ниг.* *божситон*.**БЗОЗУ** بازى 1. қисми даст аз китф то оринҷ.

Ду даст таном надост — на бозу, на соид, на ағаш. *Афӣ*

Ҳаме ҷонаш аз рафтани ман бихаст,
Яке муҳра бар бозуи ман биаст. *Фирдавӣ*

бозу баровардан (ё *боз* кардан, *барафрохтан*) даст дароз кардан барои задал ё гирифтани чизе.

Ду лашкар руй дар рӯ соз карданд,
Ба қушнш бозуи кин боз карданд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Чу гуфт ин суҳан, дар рикоб истода,
Баровард бозу, инон барқушода.

Ба хар ҷо ки бозу барафрохтӣ,
Сари ҳуққа дар ноияи андохтӣ. *Низомӣ*

2. маҷ. қувват, зур, иқтидор.

Нуфал ба шуқуҳи бозуи хеш
Меронд шуқуҳи ҳасм аз пеш. *Шоҳин*

бозуи *чизе доштан* қуваат ва истеъдоди *чизе доштан*.

Бозуи заре зарур дорам

Шояд, ки ба он камар дарад, *Зухдурӣ*

3. болу *чанголи* парранда; *панҷаи* ҳайвон.

Ба бозу кунад шер ҳамвора кор,
Ҳар он ҷо, ки бошад, биебад шикор. *Фирдавӣ*

♦ *бозуи шер* *киноя* аз дасти қави, зурманд.

Дигар кас ҷу ту, эй савори далер,
Бад-ин бурзу болову бозуи шер... *Фирдавӣ*

бозу кушодан а) омода шудан.

Ба хидмат мӣён басту бозу кушод,
Саги нотаъноро даме об дод. *Садӣ*

б) *киноя* аз дасти саховат ва ҷавонмардӣ дароз кардан.

Бе дасти кушода нест мақбул дуо,
Зинкор, забон бибанду бозу бикӯшо. *Мухлисӣ Кошӣ*

БОЗУРҒОН بازگان *ниг. бозаргон.*

БОЗУРҒОНӢ بازگانی *ниг. бозаргонӣ.*

БОЗУДАРОЗ بازداراز 1. дастдароз; 2. *киноя* аз қавидаст, зурманд, тавоно.

Тегзианат Баҳмани бозудароз,
Навбатият Санҷари наватнавоз. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

БОЗҲАМОНИДАН بازخمانیدن тақлид кардан ба таври мазоҳ.

Мардум най, охир, ба ки мемонад рӯят?
Чун бӯзйна, к-у ба касе бозҳамонад. *Ғайфӣ*

БОЗҲАРИДАН بازخریدن *харида* озода кардан; *халос* кардан, раҳонидан аз қайди касе.

Боре забони тааннӯт дароз карда ҳамегуфт: Ту
он нестӣ, ки падарам туро аз фаранг бозхарида? *Садӣ*

БОЗХАОНДАН بازخواندن *ҷеғ* зада талаб кардан, даъват намудан.

Уро маъзул кард ва ба Мадина бозхонд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

БОЗХОСТ بازخواست 1. даъво.

Алҳол миёнаи давлати Русия ва Бухоро анҷариб
бозхосте бархостанист ва фитна ва қитол ҷунбидан. *Аҳмади Доғиш*

2. муоҳиза; итбод, сарзаниш.

Қасеро, ки бар сари қоре таъин карда бошад,
у харобин андак ё бисёр карда бошад, уро бозхост ва таъдиб кунад. *«Таврихи Табарӣ»*

БОЗХОҲ بازخواه хоҳанда, талабкунанда.

Нағмапардозӣ баъзи шох шуданд,
Ба сад оҳанг бозхоҳ шуданд. *Бедил*

БОЗҲУРДАН بازخوردن дучор шудан, вохӯрдан.

Гурӯҳе дуздон ба эшон бозхӯрданд. *Авфӣ*

БОЗЧИДАН بازچیدن ғундоштан, ғундошта молдан, гирифта молдан, бас кардан.

Алҳо шикори кас нашавад, дом бозчин,
Қон ҷо ҳамеша бод ба даст аст домро. *Ҳофиз*

БОЗЪЕФТ بازيافت дубора ба даст даровардан, гардонда гирифтан.

Амволе, ки султон Алоуддин дар ибтидон ҷулус... қисмат намуда буд, шуруъ дар бозъёфти он кард. *«Таврихи Фариста»*

БОЗӢ بازی 1. сарғамӣ бо ҷизе; машғулияти хурсанди-шар, машғулияти шавқу ҳавасангез ҳамчун қиморбозӣ, шатранҷбозӣ ва ғ., машғулияти ғайриҷидда.

Ҳисобе, ки бо худ барандохтӣ,
Чунон нест бозӣ, ғалат бохтӣ. *Низомӣ*

Қори арбоби мулк бозӣ нест,
Бозӣ онни сарфарозӣ нест. *Ҷомӣ*

бозӣ кардан бо касе аз рӯи назарнокӣ бо касе ҳамчун бо бозича рафтор кардан.

Замона киро корсозӣ кунад,
Ситора ба ҷони ки бозӣ кунад? *Низомӣ*

Ҳар кӣ тез ва сабукрош бошад, ман бо вай ҷунон бозӣ кунам, ки кӯдакон бо гӯй бозӣ кунанд.
Аҳмади Доғиш

2. ҳила, фиребу найранг; қори аҷиб.

Ҳамон бозихо, ки дар рӯзгори амири мазӣ мекарданд, қардан гиранд ва маъ низ дар балои бузург афтам. *«Таврихи Байҳақӣ»*

Чу гетӣ дари равшани боз қард,
Ҷаҳон бозин дигар оғоз кард. *Низомӣ*

Ҳон, машав навмед, ҷун воқиф най аз сирри ғайб,
Бошад андар парда бозихон пинхон, ғам махӯр. *Ҳофиз*

бозӣ ангехтан киноя аз фиребу найранг қардан, фитна ангехтан.

Дило, чанд аз ин бозӣ ангехтан,
Ба хар даст ранге даромехтан. *Низомӣ*

бозӣ берун овардан киноя аз фиребу найранг ба қор бурдан.

Дил ҳамедӯзидну мунқир мешавӣ,
Бозин неку бурун овардаӣ. *Анварӣ*

бозӣ хӯрдан фиреб хӯрдан, фирефта шудан.

Бозин ишрат махӯр аз хандаи мо ҳамчу барк,
Гирьяхо дар парда дорад чехран хандони мо. *Сониб*

3. маҷ. ҳаракат, ҷунбиш, расс.

Ҳоҳам аз зулфи ту тоб орам, ки банди ҷон кунам,
Зулф дар бозӣ дарорӣ, ҷун тавон овард тоб? *Хисравӣ Деҳлавӣ*

♦ *ба бозӣ доштан* ночиз шумурдан.

Нахустини фитрат пасини шумор
Туй, ҳештаиро ба бозӣ мадор. *Фирдавӣ*

БОЗӢ بازی 11 қор ва амали боз (шоҳин), бозигарӣ, шоҳинӣ.

Ба тороҷи худ туркӯзай кунӣ,
Ки гуячишк бошаву бозӣ кунӣ. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

БОЗЧУСТАН بازچستان тағтиш қардан.

Абӯҷафар низ андаристод ва пурсидан гирифт
ва бозчуст, то дуруст шуд уро аз сикот ва удул,
он ғо бифармуд, то бикӯштадаш. *«Таврихи Табарӣ»*

БОИДРОК بايدراك дарккунанда, даръёбанда.

Ақл аз ҷон гашт боидроку фар,
Рух уро кай шавад зери назар? *Румӣ*

БОИН اباين ҷудо, ҷудошуда.

Пури султон гар бар ғ хон шавад,
Он сараш аз тан бад-он боня шавад. *Румӣ*

◇ се талоқи боин · д. се талоқи ҷудоқунанда (зану шавҳарро).

Мулк бар руи хисрав шаҳзод
Зулмо се талоқи боин дод. *Саноӣ*

БОИС а. باعث сабаб, муҷиб.

Аввал дар таҳзиби ахлоқи хеш бояд қушид, он тах дигаронро бар он боис бояд буд.

«Қалила ва Димна»

Ман ба савдон сари зулфи ту саргардонам,
То ба саргаштағиям гардиши даврон боис.

Ибни Ямин

БОИСТ نايست ниге. боистан.

БОИСТАҒИ بايستى лузум ва зарурят; ба боистағи аз руи зарурат ва лузум.

Ҷаҳонро чу борон ба боистағи ... *Фирдавӣ*
Равонро чу дониш ба шоиастағи ...

Ба боистағи хурду ҷунбод сар,
Ки хурде надидам бад-ин сон дигар. *Нисомӣ*

БОИСТАН بايستن лозим ва зарур будан; лоик будан.

Мусаннифи ин китоб гуяд, ки агар ҷумлан уламон Бухороро зикр кунем, дафтарҳо бояд.

«Тазриқи Наршахӣ»

Ба дастӣ хеш табаҳ мекуни ту сурати хеш,
Вагарна сохтаанд, ҷунон ки мебои. *Қаноли Йсмоил*
Дар он ишрат, ки аз ҳар ҷизу ҳар кас
Намебоисташ, илло Юсуфу бас. *Ҷомӣ*

БОИСТАНИ بايستنӣ коре, ки иҷро шудани лозим ва зарур аст.

Бигуфтанд, х-аз мо ту донотарӣ,
Ба боистаниҳо тавонотарӣ. *Фирдавӣ*

БОИСТЕҲҚОҚ باستحقاق сазовор, шоиста, мустаҳқиқ.

Бисёр доноён боистеҳқоқи давлат аз қутӣ яқруза маҳрум буданд. «Анвори Суҳайлӣ»

БОК باك тарс, хавф, бим; парво.

Фаридун чу бишнид, шуд хашмнок,
Аз он жарф дарёе наёмадш бок. *Фирдавӣ*

Атар аз он бигузарам, аз ин сухани ту ҳеҷ бок надорам ва агар натавонам гузашт, бадтар аз онам, ки гуфтам. *Аҳмади Дониш*

БОКИРА а. باكره духтари ханӯз ба шавҳар нарафта, духтари бикр, дӯшиза.

БОКУРА а. بكوره 1. меван навраас, меван пешпазақ; 2. мевасе, ки ханӯз тамом напукта аст, нимпукта, нимдунбул.

Хеҷ ангуре дигар ғура нашуд,
Хеҷ мевани пукта бакура нашуд. *Румӣ*

БОКӢ а. باكى гириякунанда, гириянда.

БОЛ بال асоси замони ҳозираи болидан.

БОЛ I бал узве, ки парандаҳо бо воситан он парвоз мекунанд, қанот.

То пир нашуд мард, надонад хатари умр,
То монда нашуд мурғ, надонад хатари бол. *Қисоӣ*

Аз роҳи ҳавас чанд дихӣ ари муҳаббат,
Мактуб набанданд ба боли мағас ин ҷо. *Бедиа*

болу пар а) қанот, пару қаноти мурғон.

Хохам, ки ба ҷониби ту парвоз кунам,
Аммо ҷӣ кунам, ки болу пар нест маро. *Ҳилолӣ*
б) маҷ. воситан парвоз кардан; ҳобидагии паридан; қудрат, тавоноӣ; муқ. пар (пару бол).

Ба роҳи ишқ нағирам ин шавҳ болу паре,
Ки не пидеа шуморанду не савор маро. *Ҷарфӣ*
бол афшондан (ё фишондан) а) ҳаракати парвоз кардан, бол кушодан, парвоз кардан, паридан.

Чи гуна бол фишонам ба Қажашон, Соиб,
Маро, ки қудрати парвоз барги коҳе нест. *Соиб*

Дар бидоятӣ аҳвол муддатҳо ҷун нафас боли ҷустуҷу афшондам. *Бедиа*

б) маҷ. даст афшондан дар вақти рақс; чапак задан. Нишонданд мутриб, фишонданд бол,

Ки омад ҷунон бозие дар ҳаёл. *Нисомӣ*
бол фуру ҷиштан қанотхоро ғун кардан, ҳам кардан, даркашидан.

Чу дар Рум он мурғи фархундафол
Зи баҳри нинастан фуру ҷишт бол ... *Ҳотифӣ*

◇ боли Ҳумо аломат ва воситан хушбахтӣ (мувофиқи афсонаҳои қадим касе, ки бар сараш сояи боли Ҳумо афтад, хушбахт ҳоҳад шуд).

Шуд давлати шаҳодат агар муддао маро,
Шамшерӣ туст шаҳпари боли Ҳумо маро. *Носир Алӣ*

боли Анко ба тори ҳарф бастан аз паи иҷрои кори ношуданӣ ва номумкин рафтан.

Эй таҳайюлшиқори ваҳмаканд,
Боли Анко ба тори ҳарф мабанд! *Бедиа*

боли уруҷ кушодан киноа аз парвоз кардан, боло рафтан.

Ҳар як аз ҳоку обу оташу бод
Боли андешиш уруҷ кушод. *Бедиа*

БОЛ II а. بال дил, ҷон; хотир.

Пас дар ҳама умри худ надидам
Ороми тану фарогати бол. *Савдо*

БОЛАҶШОН بالاجشان болқушода, болҷунбон.

Ҳайрат аз шаш ҷиҳатам дар дили онна гирифт,
Варна ҳар му ба танам сад мижа болаҷшон дошт. *Бедиа*

БОЛВОЯ|**БАЛВОЯ** بالوايه|بلوایе фароштурук, парасту, қалдирғон.

Обу оташ ба ҳам наёмезад,
Болвоя ин хок бигрезад. *Ҷисурӣ*

БОЛЗАН بالزن парвананда, парвозкунанда.

Чу он болзан бози товуспар
Ба ҷавлонғаҳи Чин даровард сар ... *Ҳочу*

БОЛИДАН باليد 1. руида, нуму кардан, аз қаду бар ёнда руида.

Реша то нест, нест болидан,
Натавон рамзи дона фаҳмидан. *Бедиа*

Ин ниҳолӣ ҷқбол аз замин то фалакулафлок болид. «Хилолаи отира»

Ҷунон болида дид он сарви овод,
Ки доғи ҳоби аввал рафташ аз ёд. *Ҳоҷиқ*

2. маҷ. сар афроктан; фаҳр кардан, муҳоҳот кардан, нозидан.

Болид аз ин нашои тани тахт бар замин,
Бигашт аз ин навед сари тоҷ аз осмон.

«Анвори Суҳайлӣ»

Боғ нозад ба хилъати гулҳо,
Кӯҳ болад ба қисвати хоро. *Бедил*

3. афзудан.

Баромад яке зард кишти зи об,
Биболид ранҷу биполуд хоб. *Фирдавсӣ*
Вақт аст, ки аз навиди ин фасл
Шоди болад зи табиъ беғам. *Савдо*

БОЛИДАРОН باليدوران фарбеҳрон; фарбеҳ.

Сад уштур қавипушти болидарон
Арақ кард дар зери бори гарон. *Низомӣ*

БОЛИН بالين 1. болиш, болишт, тақья; ҷои сар мондан дар вақти хоб.

Хуфта бар санҷоби шоҳи нозанинро ҷи ғам,
Гар зи хору хора созад бистару болин ғариб. *Ҳофиз*
Шоҳ болин аз камар карда буд, ки ногоҳ Назар
ба сарвақти у расид. *Яҳёи Себак*

2. палос, курпача.

Насри Сайёр уро бар болини худ бинишонд.

«Тарихи Наршахӣ»

❖ ба (сар) болини касе рафта барои дидани бемор рафта.

Ҳасан ҳамсоя дошт, ... номи у Шамъун, бемор
шуд ва Ҳасан ба болини у рафт. *Аттор*
Зи хичрон Мушфиқӣ бемор шуд, — меғӯяд он бадху.
Равам аз баҳри пурсиш бар сари болин, — наме-
гуяд. *Мушфиқӣ*

БОЛИНПАРАСТ بالين پرست 1. киноя аз одами танбал, оромидуст, рохатпараст; 2. парастор, мулозими бемор; хизматгор.

Чу болинпарастат бимонад ба ҷой,
Бимонӣ ту он гоҳ бе дасту пой. *Низомӣ*
Зи Чин то Қирвон болинпарасташ,
Зи машриқ то ба мағриб зердасташ.

Хисрави Деҳлавӣ

БОЛИШ باليش болишт, тақья.

[Малик] обидро дид ... бар болиши дебо тақья
зада ва ғуломи парипайкар ба мирвахан товуши
бар болон сар истода. *Савдӣ*

Ефти охир ба олами асбоб,
3-он кафи даст кард болиши хоб. *Бедил*

БОЛИШ II т.-м. болиши миқдори муайяне аз тилло (баробарӣ 8 миқоли ду донг) дар даври салтанати подшоҳони муғул.

Ахмад уро [Арғунро] азиз ва муҳтарам дошт
ва бист аҷад болиш, ки ҷиҳати у нигоҳ дошта бу-
данд, бо дастӣ худ ба вай дод. «Ҷомеа-ут-таворих»

БОЛИШ III باليش сабзш, руш, нафъунамо.

Болиши қудакон зи хуфтаи дон,
Болиши мард — сози хафтон. *Саной*

БОЛИШТ بالشت ниг. болиш I.

Бо сари бедавллатон давлат нагардад, гуфт, агар
Аз пару боли Ҳумо созад лур болиштро. *Саной*

БОЛИҒ I a. بالغ I. он ки ба синни балоғат расидааст; ба камолрасида.

Писаре буд ба ғоят комил ва болиғ. *Авфӣ*

2. калоншуда, бавоярасида (ояд ба дарахт).

Ва дарахти он чун дарахти мурт аст, ки чун
болиғ мешавад, шоҳаҳон онро ба теге хаста ме-
кунанд. *Носири Хисрав*

БОЛИҒ II بالغ ниг. болуғ.

БОЛИҒДАВЛАТ بالغ دولت киноя аз давлатманд.

Фаридуи буд тифле говларвард,
Ту болиғдавллатӣ, ҳам шеру ҳам мард. *Низомӣ*

БОЛИҒДИЛ بالغ دل равшанзамин.

Сикандар баромад ба тахти баланд,
Салос ба болиғдилон барфиқанд. *Ҷомӣ*

БОЛИҒНАЗАР بالغ نظر соҳиби басират, тезбин, дурандеш.

Болиғназарони офариниш,
Равшанбасарони тезбиниш ... *Ҷомӣ*

БОЛО I بالا 1. забар, фавқ; муқобили зер I 1.

Биболид кӯҳ, обҳо барламяд,
Сари рустанӣ сун боло кашид. *Фирдавсӣ*

2. баландӣ, теппа.

Ду боло буд андар миёни сипоҳ,
Ки шонст кардан ба ҳар су нигоҳ. *Фирдавсӣ*

Рузе шере аз биёбон баромад ва шутуреро аз
они маи бикуншт ва бар сари болое бишуду бонг
кард. *Ҷомӣ*

3. маҷ. ҳаво, осмон.

Ҳавои хурам асту ҳар тараф борон ҳамеборад,
Нагуям қатра, к-аз боло гулу райҳон ҳамеборад.
Хисрави Деҳлавӣ

То зи нахли қомати равно балон ман шуид,
Гар зи боло сад бало ояд, балоро бандаам.
Мушфиқӣ

4. маҷ. фавқият, бартарӣ, афалият.

Нотавонӣ туро кунад доно,
Оҷизӣ мар-уро диҳад боло. *Саной*

5. қадду қомат.

Таҳамтан яке гурз зад бар сараш,
Ки ҳам гашт болон кӯнпайкараш. *Фирдавсӣ*

Ба боло-санавбар, ба дилор хур,
Чу хуршедаш аз чехра метофт шур. *Савдӣ*

Зулфи сияҳи ту мушқи Чин аст,
Болои ту сарви ростин аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

болон дилҷу қомати мавзун, зебо.

Ки ишқи ман, эй хоҷа, бар хун уст,
На бар қадду болон дилҷун уст. *Савдӣ*

болон ҷамон қомати хиромон.

Баяд аз ин дастӣ мағу домани он сарви баланд,
Ки ба болон ҷамон аз буну беҳам барканд. *Ҳофиз*
болову бурз қадду қомати баланд; муқ. бурз (бурзу боло).

Бибинед болову бурзи маро,
Бару бозуви теғу гузи маро. *Фирдавсӣ*

боло гирифта баланд шудан; қад кашидан, қад бар-афростан.

Ба як моҳ боло гирифт он ниҳол,
Фузун 3-он, ки дигар даромд ба сол. *Унсурӣ*

боло кашидан қад кашидан, қад афростан; ба боло эзидан.

Ниҳолӣ иқболи Шамсулмаоли боло кашид.

«Равзат-ус-сафо»

6. маҷ. дарозӣ.

Фарше ёфтанд сесад араш боло андар шаст араш пахно. «*Тағрихи Табарӣ*»

7. бо изофа ҳамчун пешоянди номӣ ба маънои бар забари..., бар рӯи..., баландтар аз..., фавқӣ... кор фармуда мешавад.

Болои он ба ҷои хисти пухта хистхон сангин аст. «*Тағрихи Табарӣ*»

❖ болои шаб дарозии шаб, тамоми шаб.

Бирафту бипаймуд болои шаб,
Пурандеша дил, пур зи гуфтор лаб. *Фирдавӣ*

ба болои сол ба дарозии сол.

Бирафтанд ҳубону баргашт Зол
Шабс дербзон ба болои сол. *Фирдавӣ*

болову паст киноя аз осмону замин, дунё, ҷаҳон.

Ҳама сози уянд — болову паст,
Ҳама толиби уй — хушёру маст. *Ҳоҷиҷӣ*

ду боло дуҷанд.

Аторудро ду боло давлати ноз,
Ба муниш мансабе гашта сарафроз. *Ҳоҷиҷ*

боло гирифтани кор пешрафт ва равнақу тараққи ёфтани кор.

Шудам ошӣқ ба болои баландаш,
Ки кори ошӣқон боло гирифтаст. *Ҳоҷиҷ*

боло давидан мағрур шудан.

Муҳити химматам ҳарчанд аҷзам паст медорад,
Ба ҳок афтадам чун қатра аз боло давиданҳо.

Носир Алӣ

боло рафтани димоғ киноя аз ғуруру нахват ва кибр пайдо кардан.

Боло намевад эн тараққи димоғи мо,
Чун офтоб дуд надорад чирогӣ мо. «*Баҳори Аҷам*»

БОЛО II болоӣ بالایی асп; чанибат, аспн кутал; муқ, болол.

Зи кин тунд гашту баромад эн ҷой,
Ба болои ҷангӣ даровард пой. *Фирдавӣ*

Фуруд омад аз аспу болоӣ хост,
Яке ҷоман хисраворой хост. *Фирдавӣ*

БОЛОБАЛАНД болоبلند қоматбаланд, қадбаланд, қаддароз; маҷ. мавзунқомат.

Зи дастӣ кутахи худ зери борам,
Ки аз болобаландон шармсорам. *Ҳоҷиҷ*

Ҳама болобаландон омаданд аз майли дил сӯят,
Санавбарро хирому сарвро рафтор боистӣ. *Мушфиқӣ*

БОЛОД болод асп; муқ, боло II.

Ман раҳӣ пиру сӯстпӣ шудам,
Натавон роҳ кард ба болод. *Фаролаӣ*

БОЛОДАРОЗ болоداراز қоматбаланд, қаддароз.

Ҳаст алиф аблаҳу болодароз,
З-он ки кунёд аз дигарон по дароз. *Хисрави Деҳлаӣ*

БОЛОДАСТ болоداست забардаст; ояӣ.

Ҳусни болодастро оронсе чун ишқ нест,
Тавки кумрӣ сарвро бехтар эн халқон зар аст. *Соиб*

БОЛОЙ بالای II.

БОЛОЙХОҲ بالایخواх асплох, аспталаб.

Хурушидани марди болойхоҳ
Яқояк баромад эн даргоҳи шох. *Фирдавӣ*

БОЛОН I بالان I. феъли ҳол ва сифати феълии замони ҳозираи болидан; 2. мутахарриқ, ҷубон.

Шикам болои ба хомун-дар ҳамерафт,
Шуда хомун ба зери он муқаффар. *Манучехрӣ*

БОЛОН II بالان долон; дахлез.

Якero садди Яъҷуҷ аст девор,
Якero равзан хӯд аст болои. *Унсурӣ*

Ба Қолиниун-андарун хони мап
Яке тут буд пешӣ болои ман. *Фирдавӣ*

БОЛОННИШИН بالانشين 1. садришин, пешгоҳишин; 2. маҷ. дорон афзалият ва бартарӣ.

Ба ҳубӣ гарчи маҳ болонишин аст,
Ба болои гуаш боло набошад. *Қамоли Хучандӣ*

БОЛОПАЙКАР بالاپیکر баландқомат.

Даҳон пурнӯш бодо модаратро,
Ки зод ин сарви болопайкаратро.

Фахриддини Гургонӣ

БОЛОПҶШ بالاپوش кӯрпа; кампал; чизе, ки аз боло пӯшида мешавад; муқобили зерпӯш.

Зерпӯш аст маро оташу болопӯш об,
Лоҷарам гӯи гиребон ба ҳазар боз кунам. *Ҳоқонӣ*

БОЛОР بالар тири хона, ҷуби ғафси дароз, ки барои пӯшонидани бони хона ба кор меравад.

Ба чашмат-андар болор нангарӣ ту ба рӯз,
Ба шаб ба чашми касон-андарун бубини кох. *Рудакӣ*

Натвонан ин далерӣ ман қардан,
Зеро ки ҳам бигирад болорам. *Абулаббоси Аббосӣ*

БОЛУ I بالو донаҷаҳон саҳт; ки дар рӯи пусти инсон пайдо мешавад ва дард намекунад, озақ, севол, суълул.

Эй ишқ, зи ман дур, ки бар ман ҳама ранҷӣ
Ҳамчун зи бари чашм яке мӯҳкам болу.

Шокири Бухорӣ

БОЛУ II بالو бародаре, ки аз як падару модар таваллуд шудааст (нисбат ба бародар ва ё хоҳари дигар).

БОЛУА а. بالوعة ҷоҳи сартағи дар хона ё дар рӯи ҳавлӣ, ки дар он обҳои мустаъмаля ва барзиёд мерезанд; ҷои дасту ру пустан, обрез; ташна.

Аҷаб нест болуа гар шуд хароб,
Ки хӯрд андар он рӯз ҷандин шароб. *Саъдӣ*

БОЛУҒ/БОЛИҒ بالغ шохӣ дарунхолини гов ё ҷуби миён-хоя, ки бо он шароб менушанд; паймонан шароб.

Бо ҷанги сӯғдиёнаву бо болуғи шароб
Омад ба хони ҷокари худ ҳоҷа бо савоб.

«Луғати фурс»

БОМ I بام болои хона, пушиши хона; тарафи берунии шифти хона.

Бинвозадам ба нозу бияндозадам ба ранҷ,
В-ар хонадам зи бому бирун ронадам эн дар. *Қатрон*

нишастани бом фуру рафтан ва ҷӯкидани бом.

Чор девори хона равзан шуд,
Бом биштиасту остон бархост. *Ҳоқонӣ*

◇ **БОМИ АРШ** *киноя аз осмон.*

Ман он мурғам, ки ҳар шому сахаргоҳ
Зи боми арш меояд сафрам. *Ҳофиз*

БОМИ ОЛАМ *киноя аз осмон.*

Дидбонони боми оламо
Пардаҳо бар басар надухтаанд. *Ҳоқонӣ*

БОМИ ФАЛАК *киноя аз осмон.*

Ҳеҷ гаҳ нолан ман гушзоди он маҳ нест
В-ин камандест, ки аз боми фалак кутах нест. *Урфӣ*

БОМИ ЧАРХ *киноя аз осмон.*

Нам гирифт аз ашқи ман девори ҳар сарманзиле,
Ашқ агар ин аст, боми чарх нам хоҳад кашид. *Ҳилолӣ*

БОМИ ЧАШМ *пилки чашм.*

Чун бум боми чашм ба абру ба рузи хашм
В-аз кина гашта парран биниш белвор. *Сӯзани*
Аз ростӣ ту хашм хури доим,
Бар боми чашм сахт бувад оҷах. *Қисой*

БОМИ КАСЕРО *кӯтоҳ дидан киноя аз беҳомӣ ва ҳақир шумурдан касеро.*

Гарчи кӯтоҳ дидай бомам,
Дур кун санги таъна аз ҷомам. *Авоҳадӣ*

БОМ II *шакли кӯтоҳшуддаи бомдод.*

Чу оғах шуд аз кори Дасти Сом,
Зи Қобул биёмад ба ҳангоми бом. *Фирдавӣ*

Ба вақти шом ҳама ин ба он супорад гул,
Ба гоҳи бом ҳама он ба ин диҳад ахтар. *Анварӣ*

САПЕДАИ БОМ *сапедадам, субҳдам; аз бом то шом аз бомдод то беғоҳӣ.*

Ҳокими он мулк... истиқболи Ромдеҳ намуда,
чанг дардод ва аз бом то шом маъракаи ҷитол гарм буда. *«Таърихи Фаршита»*

БОМ III *бам ниг. бам.*

Ба сӯзи нолан зорам зи ушшоқ
Навои зеру боме барнаёяд. *Ҳоҷу*

БОМАНИШ *бамниш хирадманд, бобасират; дорони хислатҳои неки инсонӣ.*

Чунон ки малик касе ба ҷой хоҳад фиристодан,
марде биталаб бахирад ва боманиш. *«Таърихи Табарӣ»*

БОМАҒЗ *1. бамғз; 2. хирадмандона, оқилона, маъқул.*

Наёмадш бомағз гуфтори уй,
Сараш тезтар шуд ба озои ӯй. *Фирдавӣ*

БОМГОҶ *бамгоҳ ниг. бомдод.*

Ба маң шароб малаймойи бомгоҳ, мабодо
Ки маст гардаму аз дидани ту беҳабар афтам. *«Баҳори Аҷам»*

БОМДОД *бамداد субҳ, пағоҳӣ.*

Султон Ҷалолидин... аз бомдод то нимруз бо
хафсад савор дар қалб истода, доди марди ва мар-
донаги дод. *«Таърихи Фаршита»*

БОМДОДИ ПАҶОҶ *сахари барвақт, субҳи содиқ, сахарго- ҳон.*

Гуфт: Он кас, ки бомдоди пағоҳ
Мениҳад по зи кунҷи хона ба роҳ ... *Ҷомӣ*

БОМДОДОН *бамدادон дар вақти бомдод, ҳангоми пағоҳӣ, субҳгоҳон.*

Меҳр дидам бомдодон чун битофт,
Аз Хуросон сӯи ховар мешитофт. *Рӯдакӣ*

Бомдодон... хотири бозомадан бар раъи нияш-
стан ғолиб омад. *Саъдӣ*

БОМУКНАТ *бамкнат бой, давлатманд.*

Он марди бомукнат... духтари худро... бар пи-
сари Лўқмон ҷилва дод. *«Равзат-ус-сафо»*

БОМӢ *1. мансуб ба бом I; оби бомӣ обе, ки дар вақти боридани борон аз бом мерезад, мешорад.*

Диламон чу оби бомӣ,
Танамон баҳори бодӣ. *Абӯшайб*

2. сокини шаҳри Бомӣён.

Ҷағонию бомию Хатлону Балх
Шуда руз бар ҳар касе тору талх. *Фирдавӣ*

БОН I *а. бон дарахти мавзуне, ки баргҳои нозуку хушбӯй дорад ва аз донҳои пистамонанди он рағани хушбӯе мегирад, хуббӯибон.*

Чу бону чу кофурӯ чун мушки ноб,
Чу уду чу анбар, чу равшан гулоб. *Фирдавӣ*
Ҷонро набувад бӯи хушу бӯи хуши ӯ
Чун бӯи хуши голияву айбару бон аст. *Манучехрӣ*

БОН II *шакли кӯтоҳшуддаи бонг.*

БОН III *х. бон як наъв тирӣ оҳани.*

Эшон... ба зарби ҷулу туданг ва бон бисъёре
аз мардуми Хондис ва Роҷпуро зоеъ сохтанд. *«Таърихи Фаршита»*

БОНАВО *банно тавонгар, давлатманд, некуаҳвол.*

Ду мардан, шоҳо, бад-ин шаҳри мо —
Яке бонаво, дигаре бенаво. *Фирдавӣ*

БОНГ *бамг фаръд; овоз, садо, махсусан садои баланд.*

Баровард бонгу ғиреву хуруш,
Замон то замон з-ӯ ҳамерафт хуш. *Фирдавӣ*
Мунтазир, ки кай шавад ин шаб ба сар,
То барояд аз кушодан бонги дар. *Румӣ*
Сад ҳазорон гул шукӯфту бонги мурге барнахост,
Андалебонро ҷӣ пеш омад, ҳазоронро ҷӣ шуд? *Ҳофиз*

БОНГИ ЗЕР *овози (пардан) паст ва маҳини мусиқӣ.*

Соғӣ, гузин бодаву май хур ба бонги зер,
Қ-аз кишт сор нолду аз бон андалеб. *Рӯдакӣ*

БОНГИ НАМОЗ *азон, даъват ба намоз.*

Муаззин ғалат қард бонги намоз,
Магар ҳамчу ман масту мадхӯш буд? *Саъдӣ*

БОНГИ НУШ *«бинӯш» гуфтан, садои «бинӯш» ҳанго- ми нушонидан.*

Ба даври ман шуда айём косаи пурзаҳр,
Ба ҳар кӣ менигарам, бонги нӯш меояд. *Сайидо*

БОНГ ЗАДАН *(8 барзадан, қардан) фаръд қардан, бо овози баланд хитоб қардан.*

Мард бикшод он фаларзаш, хок дид,
Қард заиро бонгу гуфташ: Эй палид! *Рӯдакӣ*
Яке бонг барзад ба ҳоб андарун,
Ки ларзон шуд он хонаи садсугун. *Фирдавӣ*

Бонг бар кудақон зад, ки чаро беадаби мекунед? *Авфӣ*

♦ **бонгу ном** овозаву ном, шухрат.

Амр ... гуфт: Эй Муслима, ту гирди ҷаҳон бигаштӣ ва он кардӣ, ки фармон буд бад-ин, ки карда, агар аз бахри худо кардӣ, бонгу ном бичустӣ.
«Таърихи Табарӣ»

бонг ба ахтар задани субҳ сар шудани рӯз.

Субҳи нахустин чу нафас бараанад,
Субҳи дувум бонг бар ахтар занад. *Низомӣ*

БОНГАК بونگك *шакли хурдӣ ва навозиши бонг.*

Пупаке дидам ба хаволини Сарахс,
Бонгак барбурда ба абр-андаро. *Рудакӣ*

БОНУ بانو 1. хонум, хотун, бегим, бибӣ, бойзан; хонуми аснлзода.

Ин гуфту ниҳод сар ба зону,
Хуш шуд дилн хоча, ҷони бону. *Шоҳин*
бонуи деҳ зани кадхудо, ҳамсари арбоби деҳ.

Ба духтар ҷӣ хуш гуфт бонуи деҳ,
Ки рузи наво барги сахтӣ бинек. *Савдӣ*

2. зани дӯстдошта, маҳбуба.

Ҳамин буд мақсудам аз он суҳан,
Қӣ бошиш ту бонун зовун ман. *Савдо*

♦ **бонун Миср** *киноя аз Зулайхо.*

Буте дошт бонун Миср аз руҳом,
Бар у муътакиф бомдодону шом. *Савдӣ*

БОНӢ а. بانى 1. биноқунанда, бинокор, меъмор.

То қазо кардаст дар қасри бало бонӣ маро,
Чун хубобам нест ғам аз хонавайронӣ маро. *Туграл*

2. иҳтироъқунанда; муассис, асосгузор.

Муктареи шеър ва бонини буъёди қасияда хоча
Аббоси Марвиест. «*Ҳисоиаи омирав*»

БООФАРИН بوفارين *шоёнӣ таъриф, сазовори таҳсин.*

Чу Гӯларзу ҳафтод пури гузин,
Ҳама номдорони боофарин. *Фирдавӣ*

бор بار *асоси замони ҳозираи бориан.*

«**бор** *бар* *суффикси исмӣ* 1. маънои борандаро ифода мекунад, мас. 'гавҳарбор', 'мушкбор', 'хунбор'; 2. маънои дар як ҷо зиёд будани чизеро ифода мекунад, мас. 'рудбор', 'ҷуйбор'.

БОР I 1. ҳамле, ки бар пушт ниҳода аз ҷое ба ҷое мебаранд.

Чу сесад буна барниҳоданд бор,
Ду сесад ҳамон аз дари қорзор. *Фирдавӣ*

бор барбастан бор қардан, бор гузоштан.

Қатори уштуруро бор барбаст,
Чу панҷ аягушт дар таъини як даст. *Мулҳам*

2. ваъзинӣ, гаронӣ.

Замин аз бори лашкар буд бистуҳ,
Ки мерафтаид ҳамчун оҳанин кӯҳ.

Фахриддини Гургонӣ

Бар тани Ширин назар ҳам хаст бор аз нозуки,
Бар дили Фарҳод куҳи Бесутун ҳам бор нест.

Хираси Деҳлавӣ

3. маҷ. ғам, ғусса, андуҳ.

Бор аз хотири бузургвор зоиғ шавад. *Авфӣ*

♦ **бор (бар)бастан** аз ҷое кӯч қардан, кучидан, рафтан аз ҷое.

Шаҳаншаҳ бор барбаст аз Хуросон,
Саропарда бизад бар роҳи Гургон.

Фахриддини Гургонӣ

Ҳузи ва андуҳ аз он диёр бор баста буд.

«Таърихи Фаршима»

бор бештар дар ҷой қардан *киноя аз хурдану нӯшидани аз ҳад зиёд.*

Хоразмшоҳ бихандид, гуфт: Солор дӯш бор бештар дар ҷой қардааст. «*Таърихи Байҳақӣ*»

бори касе бурдан (ё **қашидан**) аз барои касе азоб қашидан; нозбардорӣ қардан, навозish қардан.

Ятмин ар бигирьяд, кӣ нозаш харад

В-агар хашм гирад, кӣ бораш барад? *Савдӣ*

бори ор қашидан *киноя аз шарм қардан, ба ҳиҷолат мондан.*

Зарри суҳанро чу намудам иёр,

В-аз суҳани «зар» ҷӣ кашам бори ор? *Ҷомӣ*

бори сақар бастан *киноя аз мурдан одами бад ё, нопи-сандида.*

Найзан афёнқирдор ба ҳар кас заҳр мерехт,
Он кас бори сақар мебааст. «*Фатҳнома*»

бор бар дил будан *киноя аз дар дил ғаму андуҳ доштан.*

Ҳар ки бар дӯш аст бораш, — дар талоши ман-зил аст,

Роҳати манзил надорад он ки бораш бар дил аст. *Соиб*

бор бар хар ниҳодан *киноя аз таёёр шудан ба марг.*

Ба гуш андар ҳамегӯяд гетӣ: Бор бар хар нех,

Ту гуши дил ниҳодастӣ ба дастони ниҳовандӣ.

Носири Хисрав

БОР II 1. бар, мева, самар; ҳосил.

Яке мевадоре биянонд зи мап,

Қи монд ҳаме бори у бар чаман. *Фирдавӣ*

Дарахт падида омад ва онро бех ва соқ ва барг ва бор пайдо шуд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Афсус аз он ки охири қор

Худ меван талх медиҳад бор. *Шоҳин*

бор гирифтан а) самар ёфтан, мева қардан, ҳосил додан.

Беҳи ғибол боз нашз намул,

Шохи инсоф боз бор гирифт. *Анварӣ*

б) маҷ. ҳомилла шудан, обистан шудан.

Имрӯз ҳамебинаматон бор гирифта

В-аз ҷирми гаронбор тан озор гирифта. *Манучехрӣ*

бор доштан маҷ. ҳомилла шудан, обистан шудан.

... Ки Эрақ бар у меҳри бисёр дошт,

Қазоро қанзак аз у бор дошт. *Фирдавӣ*

бор ниҳодан (ё **гузоштан**) маҷ. зондан, таваллуд қардан.

Ба вайронае бор бинҳолу мурд,

Ғами тифл меҳурду ҷон месуруд. *Низомӣ*

(ба) **бор овардан** мева додан, самар овардан; ҳосил овардан.

Чунин аст қирлори гарданда даҳр,

Ғае нӯш бор оварда, гоҳ заҳр. *Фирдавӣ*

Дарахти дӯстӣ биношн, ки коми дил ба бор орад,

Ниҳило дӯшмани баркан, ки ранҷи бешумор орад.

Ҳофиз

♦ **бор бастан** *забон* пайдо шудани сафедӣ, зардӣ ва ё сиеҳӣ ба рӯи забон, ки аломати беморӣ мебошад.

Вазӣ нохуш бар суҳанвар саҳт бошад ноғувор.
Бор мебандад забон, ҳар ғаҳ бадан ранҷур шуд.

Мухсини Таъсир

бори сабр ёфтан самари сабр ҳосил кардан; таҳам-
мул пайдо кардан, тоқат ҳосил кардан.

Дили ман бор намеёбад сабр,

Ҳама офоқ ба ғирболи ту бехт. *Анварӣ*

БОР III *بۇ* қабул, пазирой (дар боргоҳ); иҷозат, рухсат
барои даромадан ба ҳузури подшоҳ; ҳозиршавӣ дар наз-
ди подшоҳ.

Ҳуҷуб арза доштанд: Салом ба салом омадааст
ва бор мекоҳад. *Аафӣ*

Хилвате он чунон ки андар вай

Ҳеҷ махлуқро набошад бор. *Қамолӣ Исмоил*

бори ом қабули умумин подшоҳ.

Рузе бори ом дода буд, пешӣ ӯ даромадам.

Аафӣ

бор додан ба ҳузури худ рухсат додани подшоҳ, қабул
ва пазирой намудан.

Баъд аз фароғи аврод мардумонро бор додӣ, то
пешингоҳ кори мулк ва адл рондӣ.

«Маҷмаъ-ул-ансоби»

Якero гӯшмол аз дор додаид.

Якero бар дари шах бор додаид. *Ҷомӣ*

бор ёфтан пазирой шудан, қабул шудан (махсусан аз
тарафи подшоҳ).

Биёмад шаби киргун, бор ёфт,

Ман равшану хуб гуфтор ёфт. *Фирдавӣ*

БОР IV *بۇ* дафъа, карат; мартаба.

Дар ишқи ту бар умеди суе

Сад бор маро зӣён расидаст. *Анварӣ*

Ошиқо худро чаро хар бор гӯӣ бевафо,

Гар наранҷад хотири ту, бевафо гуям, ки кист.

Қамолӣ Хучандӣ

боре а) як бор; ягон бор; кошӣк ягон бор!

Боре ба умр як хабаре ёбаме зи ту,

Чун нест аз ҳавои ту аз худ хабар маро. *Анварӣ*

б) алҳисса; ба ҳар ҳол; модом ки.

То дар раҳи пири ба ҷӣ он рави, эй дил,

Боре ба ғалат сарф шуд айёми шабобат. *Ҳофиз*

Ту дониш касон, биҳилат бод хуни ман,

Боре зи бори ман бувад озода гарданат.

Хиёраи Деҳдаӣ

бори дигар дафъаи дуйум, боз, аз сари нав.

Он шамъи саргирифта дигар чеҳра барфурӯхт,

Вин пири солхӯрда ҷаъонӣ зи сар гирифт. *Ҳофиз*

дар бор даррав, дарҳол, фавран.

Ба ҳар узре, ки меовард дар кор,

Ҷавобе мениҳодаш тоза дар бор. *Убайдулло Зоконӣ*

БОР V *بار* шоҳа, шоҳи дарахт; шоҳи наботот.

Ду ҷашми охуви ду наргиси шукуфта ба бор

Дурусту рост бад-он ҷашмакони ту монад. *Дақиқӣ*

Агар нестӣ фарри ин тоҷдор,

Ҷавобе кандаме чуи турунче зи бор. *Фирдавӣ*

БОРА I *بۇ* девори қалъа, ҳисор; девори шахр; хоктудан
баланд дар гирдогидан шахр ва ё қалъа; муқ. бору.

Ту гуфӣ яке боран охан аст

Ва ё қуҳи Албурз дар ҷавшан аст. *Фирдавӣ*

Борае бино карданд, ки тули он понсад араш буд.
Аафӣ

бора баровардан қалъа, ҳисор ва истехком сохтан.

Ба Суғд зане подшоҳ будааст, ӯ Суғдро бора
баровардааст. *«Тарихи Наршахӣ»*

бора кашидан девор кашидан, девор задан, девор рост
кардан.

БОРА II *بۇ* дафъа, карат.

Уро бо мо фириаст, то дилаш борае кушода ша-
вад. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

Гирифтам байт-байташро шумора,

Ҳавор омад ва лекин чор бора. *Ҷомӣ*

дигар бора бори дигар.

Гар боз дигар бора бибидам магар уро,

Дорам эи сари шодӣ бар фарқи сар уро. *Анварӣ*

Касе нагуяд, ки қардари дигар бора ба кунанда
ҳоҷат ояд. *Ибнӣ Сино*

БОРА III *بۇ* тариқ, тартиб, равиш, тарз; ҷиҳат, ҳусус,
бобат.

Набояд ки бошед бо сози ҷанг,

На з-ин бора ҷудӣ касе ному нанг. *Фирдавӣ*

Чу Шопур омад андар чоран кор,

Диламро тоза қард он бораи кор. *Низомӣ*

дар бораи... дар ҳусуси..., дар ҳақиқи..., дар боба-
ти...

БОРА IV *بۇ* асп, фарас.

Нияст аз бари боран тезрав,

Чу аз қуҳ сар барзанад мохи нав. *Фирдавӣ*

Чунон бояд к-ат аз рафтору иштибо

Ба пушти бора-бар бошад туро ҳоб.

Фахриддини Гургонӣ

боран гомзан аспи тезрав, аспи тезтак.

Ба зер андараш боран гомзан,

Яке ҷандапил асти гӯӣ ба тан. *Фирдавӣ*

боран шабранг аспи сиеҳранг.

Инони боран шабранг бартоб

Шитобон рав ба раҳ чун тири партоб.

Фахриддини Гургонӣ

БОРАҒ I *بارى* асп, фарас.

Борағӣ хост шод баҳри шикор,

Барнишасту бишуд ба дидани шох. *Унсурӣ*

Бигуфт ину бар борағӣ шуд савор,

Синаҳ аз қафояш ҳазорон ҳазор. *Ҷомӣ*

БОРАК а. *بارك* шакли *кутоҳшудаи боракалло(ҳ)*.

Бар айвон кунат чун салом офтоб

Дихад абруви тоқ «борак» ҷавоб. *Зухра*

БОРАКАЛЛО(ҳ) *بارك الله* ба қалимаи нидо худо туро мубо-
рак кунат, офарин! аҳсант!

БОРАНДОЗ *بارانداز* борандоз кардан таваккуф кардан,
ист кардан, манзил кардан, манзил гирифтан.

Аз ҳасу ҳор дар ин дашт садо меояд,

Қи дар ин манзили пурҳавф макун борандоз.

«Баҳори Аҷам»

БОРБАР *بار بار* баряндан бор, боркаш.

Сари ҷумлан ҳайвонот, — гуянд, ки — шер аст

ва азалии ҷонварон хар ва ба иттифоқ хари бор-

бар бех, ки шери мардумдар. *Саъдӣ*

БОРБАРДОР باربدار 1. боркаш.

Говону харони борбардор
Бех з-одамении мардумзор. *Сағдӣ*

2. ҳайвони боркаш.

Мардуми шаҳр низ чанд касро маҷруҳ сохтанд
ва қариб дусад борбардор ва мавошини лашкарро
ғанимат карданд. «*Хизони омира*»

3. бардорадан бор аз болои касе, чизе.

Ба бахшиш бош аз эшон борбардор,
Масо аз вомдораншон гаронбор. *Ҷомӣ*

БОРВАР بور 1. самаранок, мевадор, босамар, ҳосилнок.

Маро ба чурбаки сохибгар аз бех мақан,
Ки ман ба боғи фасоҳат дарахти борварам.

Заҳири Форейбӣ

Бар боғином умеди самар аз нихол нест,
Нахле, ки солхурда шавад, борвар шавад. *Сайидо*

2. маҷ. бордор, ҳомла, обистан.

Гумоштағони мо низ мутараққиб ва мутарассиди
занони борвар бошанд. «*Равзат-ус-сафо*»

Ба пири борвар шуд Шаҳрбону,
Ту гуфти дар садаф афтод луълу.

Фаҳриддини Гургонӣ

БОРГОҲ|БОРГАҲ بارگاه|بارگه 1. қабулгоҳи подшоҳон

ва амирон; қаср, хони подшоҳӣ.

Бародарони Фиръавн омаданди ва кас эшонро ба
боргоҳ раҳо накарди. «*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

Фармуд, то боргоҳро ба азамат биёристанд ва
лашкарбени силоҳ баста бар даргоҳ саф заданд.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Яке боргаҳ дид сар бар Самок,

Ба гардун расида аз у қадри хом. *Ҷомӣ*

2. ҳавлӣ, макону манзил.

Ба навъе дигар рӯю роҳам набуд,

Ҷуз ин асп дар боргоҳам набуд. *Сағдӣ*

3. шодуврон, хайма, махсусан хайман подшоҳ.

Зиҳи боргоҳе бирешимтаноб,

Сутунаш зи зар, меҳаш аз сими ноб. *Низомӣ*

боргоҳи задан (ё **кашидан**) хайма барпо кардан, чодар задан.

Солор, ки гом бо сипаҳ зад,
Аз беша гузашта боргаҳ зад. *Ғайбӣ*

♦ **боргоҳи одамият** киноя аз дунё.

Бале, дар боргоҳи одамият

Ҷуз у кам ёфт роҳи маҳраминият. *Ҷомӣ*

боргоҳи самадият д. даргоҳи ҳудо.

Ҷаббини инёз бар замин ниҳода, аз боргоҳи са-
мадият зафр ва нусрат масъалат намуда, савор шуд.

«Равзат-ус-сафо»

БОРГИН بارگين 1. обгир, кул, ҳава, ки дар менин шаҳр

ё деҳ аст; 2. обпартоби ҳаммом ва ошхона.

Тани пахлаворно, к-аз у хост кин,

Кашиданд дунима то боргин. *Фирдавӣ*

Мисли малаку малики рӯзгор

Ҳути фалаку оби боргин. *Анварӣ*

БОРГИР بارگر 1. ҳайвони боркаш ва саворӣ ҳамчун асп,

шутур ва ғ.

Боргирӣ ту тоӣ аспи давон,

Ту харидори лангу лошакхон. *Саноӣ*

БОРДОН باردان 1. хурҷия; ҷуво; 2. зарфе, ки фурушан-

да чизҳои фурухташударо ба он гузошта медиҳад, ҷоғаш.

Дар бозори он ҷо аз баққол ва аттор ва пилавар

хар чӣ фурушанд, бордони он аз худ биди-
ханд. *Носири Хисрав*

БОРДОР باردار 1. мевадор; 2. маҷ. ҳомла.

Акнун, ки боду боғ зановашаҳарӣ кунад,

Аз нутфахо эн бод шавад бордор боғ. *Ҳоконӣ*

БОРЕ بارى 1. маҷ. бор V.**БОРЕЪ** ا بارع 1. нақу, писандида, фоиқ; дар фазилат ё ҷамол бартарӣ дошта.

Гуфт: Чашми бад дур бод, фасоҳат аз ин қомил-
тар надидам ва иборат аз ин борестар нашунодам.

«Калила ва Димна»

борид باريد 1. асоси замонӣ гузаштиш боридан.**БОРИД** ا بارد 1. хунук, сард; 2. маҷ. хууқтабиат, кам-хис.

Он чӣ моро дар дил аст аз сӯзи ишқ

Менашоя гуфт бо хар борида. *Сағдӣ*

БОРИДАН باريدان 1. фуру рехтан, фуруд омадан (дар боран борон, барф ва жола).

Ру туруш карда чу абре, ки биборад жола,

Гарчи дар нафс ҷафое ба вафое бипрасад.

Шамси Табрезӣ

2. рехтан; рехта шудан.

Амӣр Наср суҳан меғуфт ва об аз чашми у меборид

ва пушаймонӣ меҳурд бар он чӣ рафта буд. *«Таврихи Наршахӣ»*

Зи ҷомӣ май ҳамебориди шодӣ

Чу аз мастӣ ҷавомардӣву родӣ.

Фаҳриддини Гургонӣ

БОРИК باريك 1. камбар.

Гар расиди ба ҷуяке борик,

Ҳама олам бар у шудӣ торик. *Ҷомӣ*

2. маҷ. дақиқ, нозук; мушқилфаҳм.

Муғанниё, суҳанони Қамол б о р и к аст,

Бихон ба ҷанг, ки борик биние дорад.

Қамолӣ Хучандӣ

3. наҳиф, лоғар.

Падид ояд он гоҳ борикну зард

Чу пушти касе, к-у ғами ишқ хард. *Фирдавӣ*

борик шудан лоғар шудан.

Бех аз равшандилии тирӣ шаҳобе нест шайтоноро,
Ки шуд борик зоҳид то хилоли ид пайдо шуд.

Соиб

БОРИКБИН باريك بين 1. зирак, хушёр.

Бифармуд, то барниҳоданд зин

Бар он рохпӯи борикбин. *Фирдавӣ*

Зинд лаъли лабу нозук миёнат,

Муроди дидан борикбинон. *Убайди Зоконӣ*

2. хурдабин, айбҷӯ; кунҷов.

Шайхушшуоҳ ... гуфт: ... Бархез ва иҷтиноб на-
мо, ки борикбинон дар кампананд.

«Таврихи Фаршита»

3. хаёсн, танғачани.

Аз сари хони фалон бархез, к-ин борикбин

Мешуморад лаб газидавро лаби нони дигар. *Соиб*

БОРИКСАНЧ بارىك سنج тебия, дақиқназар, зирак, ҳушёр.

Гузаштанд бар кӯхи хоро ба ранҷ
Б-у хира шуд марди бориксанҷ. *Фирдавсӣ*

БОРИКХАЕЛ بارىك خيال нозуқхаёл, нуктасанҷ, мушқикф.

Ҳар кӣ чун ришта зи борикхаёлон гардида,
Рӯзиаш тангтар аз риштан сузан бошад. *Сомб*

БОРИШ بارش 1. боридағи борону барф; 2. барф, борон; бориши мег борон.

Барқворам ба вақти бориши мег,
Ба яке даст май, ба дигар теғ. *Низомӣ*

БОРИҚ а. بارىق 1. барқзананда, дурахшон.

Он шамси шорикро бигу в-он абри борикро бигу
В-он моҳи торикро бигу: Ерон саломат мекунади! *Шамси Табрезӣ*

2. номӣ яке аз подшоҳон аз сардорони қабилан араб дар замони қадим.

Бориқ бо ҷамъе аз санодиҳу аъён мубтало гашт. *«Равзат-ус-саф»*

БОРИҚА а. بارىقه 1. муаннаси бориқ 1; 2. абри барқза-
нанда; тобиш, дурахш.

БОРКАШ باركش 1. қашонандаи бор; борбардор.

Сад уштур — ҳама модан сурхмӯй
Сад астар — ҳама боркаш, роҳҷӯй. *Фирдавсӣ*

2. ҳайвоне, ки бор мекашонад; асп.

Барангехт он боркашро зи ҷой,
Сун лашкари хештан кард рой. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. ғамгин, андуҳгин.

Дили подшоҳон шавад боркаш,
Чу бинанд дар гил хари хоркаш. *Саъдӣ*

4. вазнин, гаронвази.

Яке найзаи боркаш бар гирифт,
Виявшурд рон, тарк бар сар гирифт. *Фирдавсӣ*

БОРНОМА بارنامه 1. воситан тафохур ва мубоҳот; тафохур.

Ва ин лофе нест, ки мезанам ва боринома нест, ки
мекунам, балки узрест, ки ба сабаби ин таърих
меҳоҳам. *«Таърихи Байқай»*

Он ҳама боду борномаву лоф
Доштам ман бар он кал арзонӣ. *Сузаний*

2. рухсатнома.

БОРОН باران 1. қатраҳои об, ки аз абр мерезад.

Ҷаҳонро чу борон ба бонистай,
Равонро чу дониш ба шоистагӣ. *Фирдавсӣ*

Борон, ки дар латофати таъаш таскин нест,
Дар боғ лола рӯяду дар шувароз хас. *Саъдӣ*

2. қиёя аз афзуни, бисёрӣ ва фаровонӣ.

Наафтода дар дастӣ дӯшман асир,
Ба гирдаш наборида бориши тир. *Саъдӣ*

Гиряи ҷашми ману бориши ғам таскин наёфт,
То бини хонаи тая ру ба вайронӣ намонд. *Мушфиқӣ*

БОРОНИ بارانى либоси намоғузаари махсус.

Монанда касе, ки рӯзи борон
Боронӣ пушад аз қаванда... *Лабибӣ*

БОРСОЛОР بارسالور солори бор, қорвонобшӣ.

Он шундиастӣ, ки дар сахрон Ғур
Борсолоре бияфтод аз сугур. *Саъдӣ*

БОРУ بارو девори қалъа ва ҳисор; муқ. бора I.

Бисёр ҷой нардбонҳои сангин бастааст, ки бар
сари бору тавонад шуд. *Ҳосири Хисрав*

БОРУТ باروت омехтаи шӯра, гугирд ва ангишт, ки мод-
дан тарканда ба вучуд меоварад.

БОРҲУДО بارخدا 1. худо; 2. подшоҳи бузург.

Ҳочаи сайиди Ҳаҷҷоҷ Алии-ибн-ул-Ғазал,
Он ки аз борхудоён ҷаҳон беҳамтост. *Фарруҳӣ*

БОРҲЕБ بارههб хузуриёбанда, ба қабули касе мушарраф-
шаванда.

Ман кӣ бошам, то шавам дар баъзи воло борьёб!
Мекунам сарро фидо бар пои девори шумо. *«Хизонаи омира»*

БОРӢ I بارى шакли қутоҳшуддаи бориқ.

Рон доно сари суҳансорист,
Нек бишнава, ки ин суҳан бориш. (2) *Уқсурӣ*

БОРӢ II а. بارى яке аз номҳои худо.

БОС а. بوس ниг. баъс II.

БОСИР а. باصر бинанда, бино.

БОСИРА I а. باصرе муаннаси босир.

Бувад он сон дар ин шахси муайян,
Чу аини босира бишнос равшан. *Ҷомӣ*

БОСИРА II а. باصرе бинӣ, қувваи бинӣ; ҷашм.

Қуввати босира аз қори хеш боз истод.

«Равзат-ус-саф»

У рафт з-ин ситамкадау рафт дар пасаш
Нури басар эн босира чун нақш аз китоб. *Саъдо*

БОСИҚ а. باسق дароз ва балан.

Ва тухми хурмо ба тарбияташ нахли босиқ шуда.
Саъдӣ

БОСИҚ ю.-а. باسلىқ шоҳраги даст, ки аз он хун меги-
ранд.

Фассодеро бихондам ба бифармудам, то аз ҳар
ду дастӣ у рағи босиқ бикунуд. *Низомии Арӯзӣ*

БОСИҚ ЗАДА шоҳраги дастро қушода.

Дари дунӣ барон зар назананд.

Босиқ аз барон сар назананд. *Саной*

БОСТОН بستان қадим, кӯҳна, гузаштаи дерина.

Яке нома буд аз гаҳи бостон,
Фаровон бад-у андарун достон. *Фирдавсӣ*

Ман ин нома аз гуфтаи бостон
Бипайвастам аз ранг чун достон. *Саъдо*

БОСТОНӢ بستانى қадимӣ, қадима, пештара, дерина.

Таърихномаҳои бостонӣ бозмегӯянд, ки дар сало-
тини салаф ҳеҷ подшоҳе ба ин азамат ва ҷабарут ба
арсан вучуд наёмада. *«Хизонаи омира»*

БОСТОР بستانر фалон; баҳмону бостор фалону ҷунон,
фалону казо.

БОСУР *а.* باصور беморин маъбад, бавосир.

Гиребон чок зад чун захмин босур.
Зи мижгон рехт бар гул шабнам шур. *Нозим*

БОСҚОҚ *т.-и.* باسقاқ фармондор, ноиб подшоҳ дар ягон вилоят, ҳоким.

Қозӣ Разиуддини босқок райро эълон кард ва
улог равои шуд ва дар бандагии Аргун арза дошт.
«Чомеъ-ул-таворих»

БОТАРА *б.* باتره доира, даф.

Хобат хамебурд, ман ангушт аз он задам
Пешу ту дар канораи хушбонги ботара.

Носири Хисрав

БОТИЛ *а.* باطل 1. ноҳақ, нодуруст; *муқобили* ҳақ 1.

Ба таъм талх чу панди падар, валеқ муфид,
Ба назди чоҳил — ботил, ба пешу доно — ҳақ!

Ибни Сино

Димна гуфт: ... хирадманди чарбзабон, агар хо-
ҳад, ҳаққеро дар либоси ботил берун орад ва боти-
леро дар дари маърази ҳақ фаро намояд.

«Қалила ва Димна»

2. беҳуда, ночиз, зоилшаванда.

Фуруғи моҳ созад рӯш ботил,
Қунад дар даҳр нури хеш шомил.

Бадрии Қашмири

БОТИЛ *гаштан* *ниг.* ботил шудан; *ботил* *гуфтан* суҳан-
хон беҳуда ва бемаъни гуфтан.

Бале, мард он кас аст аз рӯи таҳқиқ
Ки чун ҳашм оядаи, ботил нағӯд. *Саъдӣ*

БОТИЛ *кардан* бекор кардан; маҳв кардан, несту нобуд
кардан.

Туттиро ба ҳаёли шакаре дил хуш буд,
Ногаҳаш сели фано нақши амал ботил кард. *Ҳофиз*
[Искандар] гуфт: Ҳар мамлакатеро, ки бигириф-
там, раияташро наёзурдам ва русуми хайроти
гузаштагон ботил накардам. *Саъдӣ*

БОТИЛ *сурудан* (*ё сарондан*) (суҳанхон) беҳуда ва бе-
маъна гуфтан.

Чу ботил сароянд магмор гӯш,
Чу бесатр бинӣ, басират бипуш. *Саъдӣ*

БОТИЛ *шудан* (*ё гаштан*) беҳуда шудан, бекор ва лағв
шудан; ҳеҷ шудан, несту нобуд шудан.

Боз ишқ омаду кори дил аз у мушкил шуд,
Ҳар чӣ тадбири хирад буд, ҳама ботил шуд.

Ҳилолӣ

Чун қазо ояд, шавад баръакс кор,
Чумала тадбирот ботил гашту зор. *Румӣ*

БОТИН *а.* باطن 1. дарун, дохил; даруни ҳар чиз.

Ҳамуш кардам зи гуфтан ман, шудам машғули холи
худ,

Ки бод аст ин суҳанҳову ба ботин дил шарар дорад.
Шамси Табрӣзӣ

Ботини дарё аз ҷибову, ки баъзе муртафъ аст
ба баъзе мутаҳафиз, мисли насчи анкабут мушаб-
бах воқеъ шуда. *«Хизонаи омира»*

2. олами даруни, руҳи ва қалби инсон.

Ва андар хирадмандон лаззати қувватхон ботин
ғалаба дорад. *Ибни Сино*

Ҳаффе ва ҳаросе дар ботини ман зоҳир шуд.

Авфӣ

Сафони ботинам бахре зи асрор,
Заботам ҳамчу мавҷ аз ғайб саршор. *Ҳосин*

ба ботин замиран; пинҳонӣ.

[Қутайба] мусулмонӣ андар дили эшон [аҳли
Бухоро] бинишонд... ва эшон ислом пазируфтаанд
ба зоҳир ва ба ботин бутпарастӣ мекарданд.

«Таърихи Наршахӣ»

БОТИН *барҳам* *хӯрдан* ба шӯрш даромадани дил.

Ботини осуда аз як ҳарф барҳам меҳӯрад,
Гунҷа то ҳоҳад нафас бар лаб расонад, бедил аст.

Бедил

БОТИНГОН *باتنگان* буттае, ки меваи дарозу бунафши ка-
дучамонандаш дар ҳӯрок кор фармуда мешавад, бодин-
ҷон, бонмҷон.

Сару бун чун сару бунӣ пингон,
Андарун чун буруни ботингон. *Абушақури Балхӣ*

БОТИЯ *а.* باطيه як навъ қадаҳ ва ё коса, зарфи шароб.

Барҳез, хон, эй чорния, май дарфидан дар ботия,
Ороста кун маҷлисе аз Балх то Арминия.

Манучехрӣ

БОФАРҲАНГ *بافرهنگ* боилму доиш, боадаб.

Он ҷавонони нағзи бофарҳанг

Суи зиндон шуданд бо дили танг.

Ҳисраи Деҳлави

БОФДУМ *БОФДАМ* *بافدم* оқибат, анҷоми кор, охири кор;
охир.

Гарчи ҳар рӯз андаке бардорадам,
Бофдум рӯзе ба поён орадам. *Рӯдакӣ*

Чӣ болад кардан кунчи бофдум,
Магар хона рӯби чу рӯбаҳ ба дум.

Абушақури Балхӣ

БОФИДА *باقيده* 1. *сифати ғеъли* замони гузаштаи бо-
фидан; 2. *мач.* сохта, нодуруст; *бофида* *гирнфтан* сохта
ва нодуруст ҳисоб кардан.

Гар ҷаҳон бадгун ман дар шиқи ту шуд, бок нест,
Сад ҷаҳон аз ифтиро бар содиқе бофида гир.

Шамси Табрӣзӣ

БОФИДАН *بافیدن* бофтан.

БОФКОР *بافکار* бофанда.

Бофкоре буд дар шаҳри Ҳирӣ,
Дошт зеборӣ, раёно духтаре. *Лабибӣ*

БОФТАН *بافتن* 1. пудро ба тор омехта, ба ҳам гузаронда
матое, порча, палос ва монанди ин ҷизҳо сохтан; нах
ва торхоро ба ҳам дигар пайваста тӯр, дом, бурӯе ва
м. ғайра дуруст кардан.

Биёмухташон риштану тофтан
Ба тор-андарун пудро бофтан. *Фирдавӣ*
Гесуаш чун каманд тофтаанд,
Ё пан дому банд бофтаанд? *Ҷомӣ*

2. *мач.* ба ҳамдигар пайвастан, эҷ кардан.

Синар бар синар бофта дашту роғ,
Дураҳшидани тегҳо чун чароғ. *Фирдавӣ*

♦ **ТОМОТ** *бофтан* харза гуфтан, беҳудагӯӣ кардан.

Яке аз ақл мебофад, яке томот мебофад,
Бие, к-ин доварихоро ба пешу довар андозем.

Ҳофиз

БОҶА باج Ҷаъ

Божа силлоҳ аз дили тарсон кунад,
3-он сари хиҷлат ба гиребон кунад.

Хисрави Деҳлавӣ

БОҲТАН بوختن 1. бозӣ кардан, бо ягон боӣ (шатранҷ, нард ва ғ.) машғул шудан.

Фиғон, ки бо ҳама кас ғойбона бохт ғайлак,
Ки кас набуд, ки дасте аз ин дағо бибарад. *Ҳофиз*

Бузурҷмеҳри ҳақим дар шатранҷ фикри бисёр
карда, тариқи бохтани он дарёфт.

«Таърихи Фаршита»

2. ба хушӣ вақт гузарондан.

Ба дарғаҳ яке базмғаҳ сохтанд,
Яке ҳафта бо руду май бохтанд. *Фирдавӣ*

3. бой додан, аз даст додан, талаф кардан.

Андалебон ба китобе дили худ бохтаанд,
Ё раб, ин дилбарӣ аз наргисе мастонаӣ кист?

Ҳофиз

Ман, ки дар пой ту кардам сари савдоиро,
Боҳтам дар сари савдон ту муллоиро! *Шоҳин*

Касе ки баҳри ту ҷон бохтан ҳавас дорад,
Чӣ ғам зи шаҳнаву андешан асас дорад.

Хисрави Деҳлавӣ

БОҲТАР بوختر 1. ғарб, мағриб.

Чу хуршед дар бохтар ғашт зард,
Шабн тира гуфташ, ки аз роҳ гард. *Фирдавӣ*
Чаро хуршеди нурунӣ, ки олам 3-у шавад равшан,
Ғаҳе маскан кунад ҳовар, ғаҳе дар бохтар дорад?

Носири Хисрав

2. шарқ, машрик.

То битобад нингузони аз тағри хуршед санг,
То барояд бомдодон офтоб аз бохтар. *Фаррухӣ*

3. номи қадими вилояти Балх.

Шундидам, ки дар марзе аз Бохтар
Бародар ду буданд аз як падар. *Ҳасидӣ*

БОША باشе мурғи шиқорини хурдат аз боз, қирғӣ.

Хар гоҳ гунҷишкон бача овардандӣ, ... он боша аз
камнингоҳ берун ҷаста, бачани эшонро даррабӯдӣ.

«Анвори Суҳайлӣ»

Боша аз ҷубукино дамсоғӣ
Сад муаллақ заёд ба ҳар бозӣ. *Низомӣ*

Ба тоҷи худхӯда аз раҳ мабар, ки бози сафед
Чу боша дар пай ҳар сайди мухтасар наравад.

Ҳофиз

БОШАД باشد 1. шахси сӯймӯи танҳои будан.

Шукр бошад ғувҳои васлу наям,
Ҳосили неъмат ин кунад таълим. *Бедил*

2. ҳамчун калими-модали ба маънои шояд, мумкин аст меояд.

Бошад, ки раҳгузаре оташ бинад ва бад-ин тараф
ояд. *Авфӣ*

Миннати бисёр дорам аз ту ман,
Ҷаҳд кун, бошад биёриши ба фан. *Румӣ*

Китинишастагонем, эй боди шурта, бархез,
Бошад, ки боз бинем он ёри ошноро. *Ҳофиз*

БОШАНГ باشند хушан ангур, хушан овезони ангур.

Чу мушк бӯё, лекинш нофа буда зи ғужм,
Чу ширӣ софе пистонш буда аз бошанг. *Асқадӣ*

БОШГУНА باشگونه ниг. божгуна.**БОШИДАН** باشدن будан, истиқомат кардан; истодан.

Он мардумонро ин виллат хуш омади, ин ҷо ма-
қом карянд ба аввал дар ҳайма ва хиргоҳ исто-
данд ва бошиданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Баъд аз он ки Бухоро шаҳр шудааст, подшоҳон
зимистон бад-ин деҳа бошидаанд.

«Таърихи Наршахӣ»

БОШИШ باشش истиқомат, сукубат.

Ба ин хисор ҷон бошини подшоҳон ва амирон ва
сарҳангон будааст. *«Таърихи Наршахӣ»*

БОШЛИҚИ ت. باشلیق сардори.

Ақбар-подшоҳ ... ҷамъе аз умарон даргоҳро бош-
лиқини Адҳамхон ... номзад фармуд.

«Таърихи Фаршита»

БОШУБУД باشوود бошиш, истиқомат, зинадогонӣ.

Андар ин андеша ташвишаш фузуд,
Ки ҷуз уро нест ин ҷо бошубуд. *Румӣ*

БОШУҚУХ باشکوه боҳашамат.

Рузе шахсе дар коласкаи бошукӯх нишаста дар
қалъа даромад. *Аҳмади Дониш*

БОЯД بايد 1. шахси сӯймӯи танҳои бонистан; 2. ҳамчун калими-модали ба маънои зарур, лозим, вочиб, даркор (аст) меояд.

Урфӣ, ҷӣ ниги матои дил бар кафи даст,
Роҳи назари қачназарон бояд баст. *Урфӣ*

Бояд, ки худ ба сифати адлу нисоф ва амонату
диёнат муттасиф бошад. *Аҳмади Дониш*

БОҒ باغ 1. ҷои сабуз хуррами ба атрофаш девор кашанда шуда, ки дар он дарактони мевадор ва бемева, тоқ ва гулҳои рангоранг мерӯянд.

Ҳама ҷои ӯ сахроҳо ва боғҳо ва чаманҳо ва бус-
тонҳо ва обҳои равон. *«Таърихи Наршахӣ»*

боғи Зогон а) номи боғе аз боғҳои ҳафтгонаи Темури
дар Самарқанд; б) номи яке аз боғҳои машҳури Ҳирот.

Завқи гулгашти Хуросон рафтааст аз ёли мо,
Дар саводи Ҳинд сайри боғи Зогон мекунам.

«Баҳори Аҷам»

боғи Ирам боғи афсонавӣ, ки гуё Шаддод ном подшоҳи
сиктагари араб онро ҳамчун биҳишт сохтааст.

Боғаке дошт хуш ҷу боғи Ирам,
Боғҳо гирди ӯ ҷу боғи Ҳарам. *Низомӣ*

боғи Назар номи боғе дар Қирмон, ки кули калон
доштааст; боғи Насим номи боғе дар Қашмир.

Ҳар кӣ гардида рафтаам ба раҳи боғи Насим,
Қард саргашта маро ҳамчу сабо дар Қашмир.

Тугро

боғи фирдавс боғи ҷаннат, биҳишт.

Устухонҳои ман аз хоки дарафш бардоред,
Боғи фирдавс ҷӣ ҷои хасу хошоки ман аст.

Ҳилолӣ

боғи худ боғи ҷаннат; биҳишт.

Боғи худ аз саводи ӯ гудчин,
Дили соф аз ғубораш оннабин. *Бедил*

боғи Шамол номи яке аз боғҳои Темур дар Самарқанд; боғи Шимол номи боғе дар Табрэз; 2. маҷ. ҷисм, вучуд(и инсон).

Чу шамъ оташ афтод дар боғи ман,
Шуда боғи ман оташин доғи ман. *Низомӣ*
Нихоле зи обу ғилдам хостааст,
К-аз ӯ табиъи боғи ман орастааст. *Ҷомӣ*

❖ **БОҒИ АНОСИР** кино аз дунё.

Боғи аносир, ки замини хаш аст,
Об гувораанда, ҳаво дилкаш аст. *Ҷомӣ*

БОҒИ КАНВУ ФАСОД кино аз дунё.

Нихолаш дар ин боғи канву фасод
Шукуфа бароварду бар низ дод. *Ҷомӣ*

❖ **(НИ) БОҒИ ОРОСТА** кино аз ҷаҳон, дунё.

Ду дар дорад ин боғи ораста,
Дару банд аз ин ҳар ду бархоста. *Низомӣ*

БОҒИ СИЁВУШОН мус. номи оҳанге аз навоҳон қадим.

Ғах ба бустон-андарун Бустони Ширин баркашад,
Ғах ба боғ-андар ҳаме Боғи Сиёвушон занал.

Рашиди Самарқандӣ

БОҒИ ШАХРИЁР мус. номи оҳанге аз навоҳон қадим мусиқӣ.

Бар бед андалеб занад Боғи Шахриёр,
Бар сарв зандобф занад Тахти Ардашер.

Манучеҳрӣ

БОҒИ ШИРИН мус. номи оҳанге аз навоҳон қадим.

Чу кардӣ Боғи Ширинро шакарбор,
Шудӣ боғ аз заминбушаш шакархор. *Низомӣ*

БОҒИ ЭҶОД кино аз дунё.

Бигуфташ: Эй тазарвӣ боғи эҷод,
Фидои нахли қаддат сарви озад. *Муллоҳам*

БОҒ-БОҒ бисёр шукуфта, гул-гул шукуфон ва хуррам.

Боге, ки чу боғ-боғ бишкуфт,
Аз нақхати ӯ димоғ бишкуфт. *Ҷайш*

БОҒИ СЕЗ намудаи кино аз ваъдаҳои дуруғ додан ва фиреб кардан.

БОҒАНДА باغنده *ниг.* боғунда.

БОҒИСТОН باغيستان маҳалле, ки дар он боғи бисёр маш-
чуд аст, боғҳо, боғот.

Аз он чо бирафтам, нӯҳуми муҳаррам ба Қазвин
расидам, ки боғистони бисёр дошт.

Носири Хисрав

[Ҷозоилхон] фармуд, ки ҳафт дарвозаи дигарро
баста доранд ва лашкарҳои дар боғистон нагардаанд
ва харобӣ накунанд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

БОҒҚОР باغكار боғбон, нигоҳубин ва парваришкунан-
дан боғ.

Гарчи сад рӯд аст дар ҷашмам мӯдом,
Зиндари боғқорон ёд бо! *Ҳофиз*

БОҒПЕРО(И) باغ پيرا (ی) ораста ва перостакунандаи боғ,
боғбон.

... Ки то Равшанакро чу равшан ҷароғ
Бибаранд бо боғпери ба боғ. *Низомӣ*

БОҒУНДА||БОҒАНДА باغنده пактан ҳаллоҷишуда ва шо-
наздади ба шакли кулӯла, ки барои риштан тайёр кар-
да шудааст.

Бош чу боғундан тифлон ба ҳарб,
К-у ба ҳаво барчаҳад аз баҳри зарб.

Ҳисрави Деҳлавӣ

БОҒӢ а. باغى 1. саркаш, гарданкаш, нисёнгар, нофармон.
Дар ҳамин сол систонинён боғӢ шуданд.

«*Равзат-ус-сафо*»

2. золим, ситамгар.

Он тоғин боғӢ бар исломи қавм иттилоъ ёфта,
фармон дод, ҳамаро ба қатл оварданд.

«*Равзат-ус-сафо*»

БОҚИЁТ а. باقيات ҷ. боқия; ❖ **БОҚИЁТИ СОЛЕХОТ** корхон
нек, корхон хайр, ки баъд аз одам боқӣ мемонад.

Ва аз ҷумлаи боқӣҳои солеҳот яке фарзанд аст,
ки савоби он аз падар мунқатъе наштад.

Ахмади Дониш

БОҚИЯ а. باقيه 1. *мунанси* боқӣ; 2. ҷизи боқӣ монда,
ҷизан боқӣ гузошташуда.

БОҚЛО||БОҚЛӢ ю.-а. باقلا сабазаест монанди лубӣ,
ки донашро пухта меҳуранд.

Шалғаму боқлост гуфтаи ту,
Намак, эй қалтабон туро бояд.

Рашиди Самарқандӣ

Қуташ аз боқли ду дона кунам,
Хона бар пай чу гурхона кунам. *Саной*

БОҚӢ а. باقى 1. пойнда, пойдор, устувор, барқарор; боқӢ
шудан устувор мондан, абадӣ гардида.

Матарс аз муҳаббат, ки хокат кунад,
Ки боқӣ шави, гар ҳалокат кунад. *Саъдӣ*

2. боқимонда, бозмонда; 3. *мат.* ҳосили тарҳ.

БОҚӢ I به *ниг.* бо IV.

БОҚӢ II а. به шахват, қувваи шахвонӣ, қувваи ҷимӯ.

Минкате доштам аз вай, ки надорад, ба масал,
Аъми аз чашму фақир аз зару нинин аз бох.

Анварӣ

БОҶИР а. باجر равшан, ошкор, возеҳ, сарех.

То бурхони боҳир ... мушоҳида наравад, туррахо-
ти асхоби агроз набояд шунд. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

БОҶИРА а. باجره *мунанси* боҳир; *нусуси* боҳира далел-
хон равшан ва сарех.

Ва дар эҳсони абавайн нусуси боҳира ворид аст.
Ахмади Дониш

БОҶУ باجو 1. *ниг.* бозу I; 2. ҷубдаст, ҷуби ҷупону шу-
турбонои, говрон.

Бишканам калла ба боҳун хичову дашном,
3-он ки он каллан шум аз дари боҳуст маро.

Сузани

Аз рахту куёни хеш ман рафтаму пардахтам,
Чун курд бимондастам танҳо ману ин боҳу.

Рӯдакӣ

БОҶУР(О) а. باجور(ا) шиддати вармон тобистон.

Дар айёми боҳуру гармон гарм,
Ки аз тоби хуршед шуд санг нарм... *Низомӣ*

БОҶ I باج *ниг.* бож I.

БОЧ II باچ андоз, хироч, молиёт, молу асбобе, ки подшоҳони бузург аз подшоҳони зердаст ва ё аз рангт мегранд; пуле, ки рохдорон аз савдогарон мегранд.
Камол, шахнан ишқ аз дили ту довиш хост,
Чи гуна боци нафис аз деҳи хароб диҳай?

Камали Хучанда

Эй ситонида ба хусн аз ҳамаи хубон боҷ,
Қаҷқулоҳон пай таъзим туро дода хироч. *Шоҳин*
боҷи дунбодла навъе аз боҷон иловагӣ; маҷ, чизини эбдатӣ.

БОЧА باچه дарича, равзан; бодгир.

БОЧАНГ باچنگ дарича ва равзани хурд.

Мол фароз оварӣ, нигоҳ надорӣ,
То бибаранд аз дару даричаву бочанг. *Абӯсӣ*

БОЧБОН باچبان *ниг.* божбон.

БОЧГОҲ||**БОЧГАҲ**||**БОЖГОҲ** || باژگاه || бажгә || истгоҳи киштиҳо, ки дар он ҷо аз молҳои тичоратӣ боҷ гирифта мешавад; боҷхона.

Гирифтанд пайкор бо божхӯ
Ки кишти қадом аст бар божхӯ, *Фирдавӣ*
Дӣ шабонгаҳ ба ғалат сӯи лаби Дачла шумад,
Боҷгаҳ дидаму назора бутони харамӣ. *Ҳоқонӣ*

БОЧДОР باچدار *ниг.* бождор.

БОЧИГАРӢ باچگیری боҷгирӣ, амали боҷгир.

Султон Зайнулобдин ... Мулло Даръё ном шах-
соро аз боҷигарӣ бароварда, ба хитоби Даръёхонӣ
сарфароз сохт. *«Таърихи Фарошита»*

БОЧСИТОН باچستان *ниг.* божситон.

БОЧХОҲ باچخوا *ниг.* божхӯ.

БОҶӢ باچى боҷгузор, диҳанда ва пардозандаи боҷ.
Бар тӯ зебад, ки хироч аз ҳама хубон гири,
Шоҳи хуспию туро Лайлино Ширин боҷа. *Саиди Ашраф*

БУБ بوب палос, фарш.

Шоҳ дигар рӯз Балх орошт хуб,
Тахтҳо бинҳоду баргустурд буб. *Рӯдакӣ*

БУБУ بوبو худхӯд, шонасарак.

БУБУЯК بوبوك *шакли хурдӣ ва навозиши бубу.*

Бубуяк пайкоро нома зада андар сари хеш,
Нома гаҳ боз кунад, гоҳ кунад бар шикано. *Манучехрӣ*

БУВИШ بوش бошиш, ҳастӣ, зисту ҳаёт.

Ҳар он чиз, к-ӯ хост андар бувиш,
Бар он аст ҷархи равонро равиш. *Фирдавӣ*

БУГОН بوگان бачадон.

Аз ин ҳама, ки бигуфтаи насиби рӯзи бузург
Ғадуҳ захраву саргину хуни бугон кун. *Ҳисоӣ*

буд *ассоси замони гузаштаи будан.*

БУД I بود ҳастӣ, вучуд; чизини мавҷуда.

Эй хирад, дила буд ҳеҷ аз ту,
Ҳеҷ бӯде набуд пеш аз ту. *Низомӣ*
Аз намуни ман, ки бӯде нест ғайр аз эзтироб,
Ғавҳаре берун намеорад кас аз баҳри сароб.

Заҳири Форевбӣ

буду бод гузаштаву оянда; ҳастӣ; *муқ.* бод II (боду буд).

Низ фиребам надихад чамӯ тамъ,
Низ ҳичбӯам нашавад боду бод. *Ҳоқонӣ*

◇ аз бони буд афтодани ташт қасоро киноя аз несту нобуд шудан.

Сеҳр рафту муъҷизини Мусо гузашт,
Ҳар дуру аз бони буд афтод ташт. *Рӯмӣ*

БУД II ||**БУДД I** a. بَد чора, илоҳ, гузир.

Гуфт рӯбахро ҷиғар ку, дил ҷи шуд,
Ки набобад ҷонварро з-ин ду буд. *Рӯмӣ*

БУД III||**БУДД II** x. بَد номи пешвон мазҳаби буддизм, Будо.

Иди Будд аст он ҷи дар Қашмир марафтаст аз-ӯ,
Қор ин дорад, ки акнун дар Хуросон меравад. *Анварӣ*

БУДА بوده 1. *февли ҳол ва сифати февли замони гузаштаи будан;* 2. вучуддошта, мавҷуд.

Ҷомӣ, аз ғафр насиме ба машомат нарасад,
То хуш аз будаву ғамнок зи нобуда шавӣ. *Ҷомӣ*

БУДАЛО a. بدلا d. ҷонишинон; мардони солаҳ ва неқуқор, авлиё.

Гуфтам: Будалон уммат чанд тананд ...? Фармуд:
Шаст нафаранд. *«Равзат-ус-сафо»*

БУДАН بودن 1. вучуд доштан, ҳастӣ доштан.

Худ ту омода бӯӣ в-ороста,
Чангӣ уро ҳештан пероста. *Рӯдакӣ*
Будани ӯ ба Ҳусн лозим буд,
Рӯзу шаб Ҳусно мулозим буд. *Мушфиқӣ*

2. истодан, ништастан.

Абдуллоҳ ... ҷавоб кард, ки ман нолонам, бар асп
натавонам будан ва бар маҳияи натавонам буд,
то бехтар шавам. *«Таърихи Табарӣ»*

БУДАӢ بودنى 1. *сифати февли замони ояндаи будан;*

2. оянда, чизе ки дар оянда рӯӣ медиҳад; шуданӣ, за-
рурӣ, чизе ки бояд шавад, ногузир.

Маю барбату соз барсостанд,
Дил аз буданиҳо бипардохтанд. *Фирдавӣ*
Қазо бар ман бирафту буданӣ бул,
Аз ин андарзу з-ин гуфтор ҷӣ суд?

Ҷаҳриддини Гургонӣ

БУДД بد *ниг.* буд II, III.

БУЗДИЛ بزدل тарсончак, тарсу.

Ду ангушти чангӣ ҷу фассоди буздил,
Ки рағ ҷӯяд, аз тарс ларзон намояд. *Ҳоқонӣ*

БУЗДИЛӢ بزدلى тарсончакӣ.

Базъе аз мардуми дақайи ва ҳабашӣ ... буздили
карда, рӯӣ ба гузеш ниҳоданд.

«Таърихи Фарошита»

БУЗУР a. بزر ҷ. бээр.

... Аз ҳалоки бузуру хубуб шикаст карданд.

«Равзат-ус-сафо»

БУЗУРГ بزرگ 1. калон; *муқобили хурд* 1.

Оҳи қасон хурд набояд шумурд,
Оташи сузон ҷи бузургу ҷи хурд. *Ҳисроӣ Деҳлавӣ*

2. олимартаба, соҳибӣ ҷоҳу манзалат; асилзода.

Аз аҳли Бухоро бузургон ва меҳтарон бо вай ёр шуданд ва рафтанд ва харб карданд ва дуздон(ро) ҳазимат карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*
Фиристода шуд назди Сомӣ бузург,
Фиристод посух ба Золи сугург. *Фирдавӣ*

3. соҳибӣ эътибор ва эҳтиром, соҳибӣ бартарӣ ва фазилати маънавӣ; аъим, кабир.

Бузургаш нахонанд аҳли хирад,
Ки номи бузургон ба зишти барад. *Саъдӣ*
бузург хардан боэътибор кардан, муътабар кардан.
Ва фондан хитобат андар сибсати мардум бувад ...
ва андар бузург кардани суҳан. *Ибнӣ Сино*

4. калонсол, касе, ки синнаш аз давран ҷавонӣ гузаштааст.

Бузург гаштаму майдон васеъ нест маро,
Фузуд қимати ман, муштариист нападдо.

Ибнӣ Сино

Бузург бошу машав таянғдил эи хурдин кор.*

- бузург шудан** а) калонсол шудан.

Оқибат гургзола гург шавад,
Гарчи бо одамии бузург шавад. *Саъдӣ*

- б) олимсанб ва соҳибӣ ҷоҳу манзалат шудан, ба рутбаҳои олии расидан.

Умаро чун бузург мешуданд, ҳар касе ба тарафе муставлӣ мешуд. *«Маҷмаъ-ул-инсоӣ»*

5. 0, порсо, зоҳид, парҳеғор, касе, ки тарки дунёе кардааст.

Бузурге дидам андар кӯхсоре
Қаноат карда аз дунёе ба ғоре. *Саъдӣ*
Бузурге зи ҳалқи ҷаҳон мунзаъӣ,
Магар шуд ба хобаш аён Мавлаъӣ. *Бедил*

- ◇ **бузург шудани кори касе** тараққӣ кардан, барор гирифтани, ғайрифтани кори касе.

Чун кори Хайзарон [модари Ҳорунарашид]
бузург шуд, ин Ғитриф ба наздики вай омад ва бо ӯ мевуд. Ҳорунарашид Хурсон ба вай дод.

«Таърихи Наршахӣ»

- БУЗУРГВОР** بزرگوار 1. наҷиб, шариф, олиҷаноиб, бузург-осор.

Башорат туро, ки туро дӯш писаре бузургвор омад. *«Таърихи Систон»*

2. лонғи бузургон.

Тухфаҳои бузургвораш дод,
Ҳар яке дар иваз ҳазораш дод. *Низомӣ*

- БУЗУРГМАНИШ** بزرگمنش баландҳиммат, олитабат.

Имруз Султон Махмуд подшоҳ аст, бузургманиш ва бошавкат. *«Тазкираи Доғлатишоҳ»*

- БУЗУРГӢ** بزرگی 1. калонҳақмӣ, калонҷуссағӣ.

Чи гуна море бад-ин бузургӣ дар тӯбрае бад-ин хурдӣ гунҷад? *«Низори Доғлати»*

2. асплодагӣ; олиҷоҳӣ.

Чу андар табораи бузургӣ набуд,
Набаст номи бузургон шунуд. *Фирдавӣ*

3. азамат, бузургворӣ; неқномӣ.

Матлаб аз ҷоҳу бузургӣ дил ба даст овардан аст,
Варна, Махфӣ, дар замиғ ҳам ганҷи Қоруи мевад.

Махфӣ

Бузургӣ ба ақл аст, ба ба сол. *Саъдӣ*

4. калонсоли.

Ҳар кӣ дар хурдиаш адаб накуни,
Дар бузургӣ фалоҳ аз ӯ бархост. *Саъдӣ*

- БУЗУҒ** ا. بزرغ равшанӣ ва тулӯи моҳу офтоб.

Гар набудӣ ин бузӯғ андар ҳусуф,
Гум накардӣ роҳ чандин файласуф. *Румӣ*

- БУЗҒОЛА** بوزغاله 1. бачан буз; 2. бурҷи Ҷадӣ.

Аз фалак 3-он синои кӯҳафтаг
Панҷ пою ду рӯйро баркан,
Қуввагу кутро шараф нав кун,
Шерро доғу Хунаро хав кун;

Аз шигарғи ба Тирӣ хушнола
Бар Қамон дӯз ҳалқи Бузғола. *Саноӣ*

- БУКО** ا. بکاء, بکاء гирья.

3-у ситор(а)и он поямбар бар само
Мо ситорабар гаштем аз буко. *Румӣ*
Бикшоӣ лаб ба ханда, ки ту хурфай аз он-к
Дар хоб ханда мучиби дилтангино буюкост.

Заҳири Форъабӣ

- БУЛАҒО** а. بلغا 4. балиғ.

Он чи монда, чандин муқобили ашъорӣ фасеҳи
фусаҳо ва афкори балиғи булагост. (1) *«Оташқада»*

- БУЛБУЛ** а. بلبل мурғи хурдҷусса хушовоз ва хуш-оханг, онро ҳазордастон, андалеб ҳам меноманд.

Булбул ба боғу ҷузг ба вайрона сохта,
Ҳар кас ба қадри қимати худ хона сохта. *Ҳилолӣ*

Булбулон хомӯшу хар дар ар-ар аст.

Зарбулмасал

- ◇ **булбули Тӯс** (ё тӯсошён) киноя аз Фирдавсӣ.

Ба қадли булбули тӯсошён,а,
Яке донистанд ин ҳафт хона. *Низомӣ*

- булбули Шероз** киноя аз Ҳофиз.

Бишнав ту, Ғиёсӣ, суҳани булбули Шероз:
«Соғӣ мағузор аз қафи худ ратли гаронро». *Ғиёсӣ*

- булбули шӯрда** киноя аз ошк.

Сабо ба булбули шӯрда гӯ ки дар раҳи ишқ,
Маҷоли кам задану ҷои худнамоӣ нест. *Махфӣ*

- БУЛБУЛИСТОН/БУЛБУЛСИТОН** بلبليستان ҷое, ки дар он булбул бисёр аст.

Ба ҳар гушае чашман гулстон,
Замин сунбулу шох булбулсион. *Фирдавӣ*

- БУЛБУЛНАВО** بلبلي نوا дорон овози булбулмонад.

Тараннумнавозони булбулнаво
Бароварда бар сонӣ булбул наво. *Ҳоҷу*

- БУЛБУЛСИТОН** بلبليستان *ниг.* булбулсион.

- БУЛВАФО** а. بوالوا вафодор, бовафо.

Пас битуфтандаш: Кии, эй булвафо?
Гуфт шах: Ман ҳам якеам аз шумо. *Румӣ*

- БУЛКАНҶАҚ/БУЛКҶАҚ** بلكنجاق аҷиб, аҷоиб, тур-фа; қизи хандавар.

Эй қомати ту ба сурати қованҷак,
Ҳасти ту ба чашми мардумон булканҷак.

Шаҳиди Балғӣ

БУЛКАРАМ *а. بولكارم* соҳиби карам, соҳиби бахшиш, саховатманд.

Гуфт Довудаш: Вигу, эй булкарам,
Чун талаф кардӣ ту мулки мухтарам? *Румӣ*

БУЛКАФД *بولكافد* пора, ришва.

Булҳарб ёри ту буд аз Марв то Нишопур,
Савганд ҳур, ки дар роҳ булкафди у нахурдӣ.
Абулаббоси Аббосӣ

БУЛКОМА *بولكوما* пурорза, бисёрком, қозғу.

Дар пешини худ он нома чу булкома ниҳам,
Парвини зи сириниши дида бар ҷома ниҳам.

Рудакӣ

БУЛКУНЧАҚ *بولكُنچاق* *ниг.* бужанҷақ.

БУЛУҚ *بولوق* *т.* ноҳияе, ки дорон ялчанд деҳ аст.

Чун асҳоби булуқ ва битикчиён ба сухани худ на-
тавонистанд расид, яриқ ноғиз ташт, ки эшопро
ба ёсо расонанд. «*Чомеъ-ут-таворих*»

БУЛУРНИ *بولورني* *ю.-а.* санги софу шаффофи монанди шиша.

Чу оташ ҳамеронд меҳтар сугур,
Ба қуде расиданд, сангап булур. *Фирдавӣ*
Ба ҳамворию сафат чун булуре,
Ки бар рафтаи намеёраст муре. *Хисрои Деҳлавӣ*

БУЛУРНИ *بولورني* 1. чини аз булур сохташу-
да.

Ҳар маи лаъл, к-аз он ҷоми булурин ситадам,
Оби ҳасрат шуду дар ҷашии гуҳарбор бимонд.
Хофиз

Булурин ҷомҳо лабрез карда,
Ба моулвард атромеъ карда. *Ҷомӣ*

2. *мач.* тоза ва соф монанди булур.

Маро ҳамчунини ҳеҷра гулфом буд,
Булуринам аз ҳуби андом буд. *Саъдӣ*

БУЛУҒ *а. بلوغ* расиш ба каҳол, ба воя, синни балоғат.

БУЛУҚ *بولوق* садон об.

У зи бонги об пурмай то унуқ,
Нашинавад бегона чуз бонги булуқ. *Румӣ*

БУЛУҒУЗУЛ *а. بولغوزول* 1. пургӯй, бе мавқеъ гапзанада;

2. муҳоҷилакунанда ба хорхон дигарон, безоркунанда.

Ҳама ҷаври замон ба фузалост,
Булғузул аз замон роштар аст. *Ҳоқонӣ*
Булғузуле зи фитрати кӯтоҳ
Бурд нақбе ба хилваташ ноғоҳ. *Бедил*

БУЛҶАЧАБ *а. بولجاجة* аҷиб, ғалатӣ, таъҷибовар.

Аз ин булҷаҷабтар ҳадисе шунав,
Ки бе бахт кушиш наярзад ба ҷав. *Саъдӣ*

Мардумон он нақши булҷаҷаб медианд.

«Анвори Суҳайлӣ»

БУЛҶАЧАБӢ *بولجاجةبي* 1. кори аҷобатангез, кори аҷиб ва ғариб.

Яке зи булҷаҷабхон рӯзгор ин аст,
Ки рӯзи равшани ман қард чун шаби дайҷур.

Заҳири Форёбӣ

2. пайранг, шӯбадабозӣ.

Чун ҷурми ин хонн пайдо шавад, у ба зарқ ва
булҷаҷабӣ бар раъйи малик ҷунон пушида гардо-
над, ки ҳамгинорон дар дидаи худ ба шак афканад.
«Қалиби ва Димна»

БУЛҒА *а. بلغه* 1. кифоят; 2. ўқабаро, моҳир.

Болғигоне, ки булған қоранд,
Сар ба ҷазри асам фуру н-оранд. *Низомӣ*

БУЛҒОҚ *بولغوق* *т.* بلغاك بلغاق фитна, шӯр ва ғавғои бисёр.

Ҳалокухон ба воситан ҳодисан Манку-қон ва
булғоқи Ариғ-Буко мунқабизхотир буд.

«Чомеъ-ут-таворих»

Ба гетӣ ташт булғоке ладидор,
Ки мардум дар замин даррафт чун мор.

Хисрои Деҳлавӣ

БУЛУР *بولور* *ниг.* булур.

БУЛУРНИ *بولورني* *ниг.* булурин.

БУЛҶАВАС *بولجواس* серҳавас, гулҳавас, ҳавасманди но-
пойдор, касе, ки аз пан ҳавову ҳавасхон нафсонӣ мера-
вад.

Ҷаҳондидае гуфташ: Эй булҳавас,
Туро худ ғами хештан асту бас. *Саъдӣ*

Монли худ наям чу булҳавасон,
Сун худ бингарам ба ҷашии қасон. *Мушфиқӣ*

БУЛҶАЙЧО *а. بولجاجة* 1. ҷанғҷу; 2. лақаби Алӣ домоди
Муҳаммад.

Ҷом асб ҷавзост он, ё чун яди байзост он,
Ё теги Булҳайҷост он дар қалб ҳайҷо дошта.

Ҳоқонӣ

БУМ I *а. بوم* паррандаи шабнаре, ки рӯзҳо дур парвоз
карда наметавонад, дар байни халқ бо шумӣ ва нуҳусат
машхур аст, чуға.

Гови мискин зи қайди Димна чӣ дид,
В-аз бади зог бумро чӣ расид? *Рудакӣ*

Қас набайд ба зери сояи бум,
В-ар Ҳумо аз ҷаҳон шавад маъдум. *Саъдӣ*

Бум аз тарбият ҳазордастон нашавад.

Зарбулмасал

БУМ II *а. بوم* хок, замин; сарзамин, кишвар, мамлакат, ди-
ёр; ватан.

На аз Чинам ҳикоят кун, на аз Рум,
Ки ман дил бар яке дорам дар ин бум. *Саъдӣ*

Чун сурати ҳол қард маъдум,
Ноком равона шуд суви бум. *Шоҳин*

буму бар сарзамин, кишвар; ватан; *муқ.* бар VI (бару
бузи).

На душман бираст аз забонаш, на дуст,
На султон, ки он буму бар з-они ўст. *Саъдӣ*

буму маъво марзу бум, кишвар, ватан.

Хушо вақти он мурги дастонсарой,
Ки дорад дар он буму маъвой қой. *Ҳоҷу*

БУМӢ *بومي* маҳаллӣ, тақҷой.

Шарори оташин фитнаи ҷонсуз ба домани ғариб
ва бумӣ расид. *«Таърихи Фаршита»*

БУМҲАН بومهن заминчунби, зилзила.

Яке бумҳан хезад аз ногаҳон.
Бару бумшон пок гардад ниҳон. *Фирдавӣ*
Баромад яке бумҳан нимшаб,
Ту гуфти замиро ғирифтаст таб. *Асади*

БУН بن 1. таг, тах, зер.

Яке жарф дарёбест бун нопадил,
Дари ганчи розаш надорад калид. *Фирдавӣ*
Дар бунӣ чоҳ санге буд. «Маҷмаи-ул-ансоби»
Порам ҳама сар ба зонуи мох,
Имсол сари ману бунӣ чоҳ. *Шоҳин*

бунӣ анбон таки анбон, таки халтан чармӣ.

Ғаҳ муқайяд дар бунӣ анбон шудам,
Ғоҳ дар ғирбол саргардон шудам.
Абуишхоқи Атғима

бунӣ мӯ таги мӯ.

Дар ҳар бунӣ мӯ, ки мениҳӣ гӯш,
Фавворан ғайз уст дар ҷӯш. *Ғайзӣ*

2. поён, охир; интиҳо.

То нахӯрад шир ҳафт маҳ ба тамоми
Аз сари урдибихит то бунӣ обон. *Рӯдакӣ*
Чу дидор ёби ба шохӣ саҳун,
Бидонӣ, ки дониш-наёяд ба бун. *Фирдавӣ*

бунӣ ғор даруни ғор; интиҳои ғор.

Бунӣ ғор манзилғаи аждаҳост,
Ки аз бини мардум дар у ҷой чост. *Ҷомӣ*

3. бех, реша; асос.

Туро, ки хаст дарахти вучуд аз бун хушк,
Чӣ гуна меван шохе хурӣ, ки бишшонӣ. *Ҳофӣ*
бун афқандан асос гузоштан; барпо кардан; маҷ.
асоси иҷрои кореро гузоштан; шурӯъ кардан ба коре.
Чу бишнӣ аз эшон сипахбуд сухун,
Яке номвар нома афқанд бун. *Фирдавӣ*
Дил аз ин заи ба узро хуш кун,
Кишаро дар дилат маяфкан бун. *Саной*
аз бун барқандан решакан кардан, аз беху бунбёд
кандан.

Қазоро баромад яке боди сахт,

Ки барқанд аз бун тановар дарахт. *Ҳочу*

4. нумератив барон шумурдани наботот, бех.

Оташе, к-аз дили шачар зояд,
Туъмаи у ҳазор бун шаҷар аст. *Ҳоқонӣ*

♦ **аз бун асосан, аслан; тамоман.**

Маро модарам гар назодӣ зи бун,
Нарафти зи ман нек ё бад саҳун. *Фирдавӣ*

аз бунӣ дандон бо рағбати тамои, аз таги дил.

Дандонан ҳар қасре панде диҳадат нав-нав,
Панди сари дандона бишпан эн бунӣ дандон.
Ҳоқонӣ
бунӣ девор хандану бом андушан коре ба зарари худ
кандан.

Аз раият шахе, ки моя рабуд.

Бунӣ девор канду бом анду. *Саной*

БУНА|БУНАҲ بنة 1. асбобу анҷом, рахти хона, мол.

Ҳокно ба лашкари турк ҳазимат ёфт ба аз буна
ва хоста даст доштад. «*Таърихи Табарӣ*»

Явак огоҳ шуд ва аз он манзил, ки буд, буна ва
хазинан хеш сун Қобулистон фиребост.
«*Таърихи Табарӣ*»

2. муҳиммоти аскарӣ.

Чу ҷатри хисрави ховархиром пайдо шуд,
Сипоҳи шаб буна дар қудҳо ниҳон кардад.
Убайду Зоконӣ

Чунин буд соҳибқиронӣ ба роз,

Ки гуфтанд омад бунаҳ аз Тироз. *Шодӣ*

буна барниҳодан барон куч бор бастан.

Буна инанк имшаб ҳама барниҳем,
Ҳама руйро сун кишвар ниҳем. *Фирдавӣ*

3. манзил, хона; ошъёна.

Чу Симургро бачча шуд гурсина,
Ба парвоз-бар шуд баланд аз буна. *Фирдавӣ*

Ба ороми дил ҳуфта андар буна,
Чӣ донанд ҳоли шикамгурсина? *Саъдӣ*

♦ **аз буна аслан; ҳаргиз.**

Аз номӣ бад ар ҳамебитарсӣ,
Бо ёри бад аз буна мапайванд! *Носири Хисрав*

БУНАФШ بنفشه **ниг. банафш.**

БУНАФША بنفشه гиёҳест, ки гулҳон хурду сарҳами сав-
савранги хушбӯй дорад ва дар баҳор пеш аз гулҳои ди-
гар мешукуфад.

Бунафшаҳои тарӣ хайл-хайл сар барқард,
Чу оташе, ки ба гӯгирд бардавид кабуд. *Рӯдакӣ*

Ғаҳе тарҳи тавозуъ дарфиканда,
Нишаста чун бунафша сарфиканда. *Ҷомӣ*

♦ **бар бунафша суман** киштан *кинои аз сафед шудани*
мӯй.

Е магар офтоби тинати ман
Ногаҳон кишт бар бунафша суман. *Саной*

бар сари бунафша ёсаман дамидан сафед шудани мӯи
сар.

Сарбав чун ба шаст сол расид,
Ёсаман бар сари бунафша дамид. *Низомӣ*

дар бунафша ёсаман коштан ба сафедшавӣ сар карда-
ни мӯй.

Чу Хисрав дар бунафша ёсаман кошт,
Зи пирӣ дар ҷавонӣ заъфи тан дошт. *Низомӣ*

БУНАФШАЗОР بنفشهزار **ҷое, ки бунафша бисёр мерӯяд.**

Гузор кун чу сабо бар бунафшазору бини,
Ки аз татовули зулфат ҷӣ сугворонанд. *Ҳофиз*

БУНАҲ بنة **ниг. буна.**

БУНБАСТ|БУНБАСТА بن بست|بن بست **сарбаста (дар бо-
рай куча).**

Дили маро зи хами зулфи у раҳой нест,
Вадар зи кучан бунбаста ҳеҷ кас назид. *Соиб*

БУНГОҲ|БУНГАҲ بنگه|بنگه **1. хона, манзил, ҷои мондаи**
асбобу анҷом, нақдина ва бисоту мол, анбор.

Ба дарवेश деҳ он ҷӣ дорӣ нахуст,
Ки бунгоҳи дарवेशро кас наҷуст. *Низомӣ*

Мо маризонро ғамӣ умре бас аст,
Хуша дар бунгоҳи мӯрои хирман аст. *Зухрай*

**2. бошишгоҳи бодиянишинон ва кучманчиён; урду-
гоҳи лашкар.**

Лу лашкар зи қўшнӣ инон тоғтанд,
Сун бунгоҳи хеш биштоғанд. *Хисрав Деҳлавӣ*

Оламхони Луай султон Махмурдо бо фавчи бузург дар бунгоҳ гузошта, худ баробар омада, маъракаи қитол гарм сохт. «*Таърихи Ҷариштан*»

БҮНДОР بشار 1. хонадор, молдор; соҳиби мукнату дорой.

Ба кафаш бахру абр нозиданд,
Ин саромад шуд, он дигар бундор. *Зухурӣ*

2. қиматфуруш, касе, ки молро арзон харида қимат мефурушад.

Дар бунӣ чох дон сари сарханг,
Бар сари дор бин сари бундор. *Самой*

БҮНДУҚ I а. بندق гулдула, лундача, ғелак.

Онро бо захра ва марора... омезад, бундуқҳо созад ба микдори нахӯде ва ба соя хушк кунанд. *«Илми симиё»*

БҮНДУҚ II بندوق туфанг, милтиқ.

Ногоҳ гулдулаи бундуқе аз лашкари Бурҳоншоҳ бар пешони Чалолхон омад. «*Таърихи Ҷариштан*»

БУНИЙЯТ||**БУНИЙЯТ**||**БУНЬЯ** а. بنييت|بنية ниҳод, фитрат.

Ба мулку мол, ки ҳастанд зоилу зоҳиб,
Асоси буньяи уммед устувор мақун. *Ғизулий*
... Бунийяти одами чун ованде заиф аст. *«Қалила ва Димна»*

Ин таркиб ва бунийя, ки нисон дорад, ... биттабъ мутақозии он аст, ки ... *Аҳмади Доғиш*

БУНҶОД بجلاد бунъед, таҳкурси; тағлоҳса.

Лодро бар бинои муҳкам неҳ,
Ки ниғаҳдори лод бунҷод аст. *Ҷаролавӣ*

БУНОҒУШ بناگوشت ниг. баноғуш.

БУНСОЛА بنسالة кӯҳан, кӯҳансол, солхӯрда, пир.

Ва ғайта 3-ин паранди сабз шохӣ беда бунсола
Чунон чун ашқи маҳчӯрон нишаста жола бар жола. *Рӯдакӣ*

БУНУВВАТ а. بنوت писарӣ, писар будан.

Пайғом дод, ки бинобар иртиботу алоқаи убувват ва бунувват ... бад-ин ҷониб таваҷҷӯҳ намояд. *«Равзат-ус-сафо»*

БУНЪЕД بنياد 1. тағкурси, поя, асоси девор, хона ва ғ.

Дароранд бунъеди рӯи зи пой
Чавонон ба шамшеру пирон ба рой. *Саъдӣ*

Биноро бино карданд ва бунъеди уро ба об расониданд ва аз об то замин ба санг бароварданд. *Афӣ*

Бунъеди дарахт агар бувад суст,
Аз ҷунбиши бод уфтад ҷуст. *Шоҳин*

2. маҷ, поя, асл ва асоси ҳар чиз; ниҳод, сирӣшт.

Хирадманд ғӯяд, ки бунъеди хуй
Зи шарм асту дониш ниғаҳбонӣ уй. *Абӯшақури Балхӣ*

Партави некон нағирад ҳар кӣ бунъедаш бад аст,
Тарбият ноахло ро чун гирдакон бар гунбад аст. *Саъдӣ*

бунъед афкандан бино ниҳодан, асос гузоштан.

Чу ин бунъеди бадро худ фикандӣ,
Ғуноҳи хешро бар ман чӣ бандӣ? *Хисравӣ Деҳлавӣ*

бунъед барафкандан (ё барандохтан, бурдан, баркандан, ректан) асоси ҷизеро хароб кардан, вайрон кардан.

То бар руҳи ту назар фикандам,
Бунъеди вучуд барфкандам. *Аттор*
Агар ғам лашкар ангезад, ки хуни ошиқон резад,
Ману соя ба ҳам созему бунъедаш барандозем. *Ҳофиз*

бунъед кардан асос гузоштан; маҷ, шуруъ намудан ба ҷизе.

Ҳамеша шерӣ фалак ораун он дорад,
Ки бо сағони дарат дустӣ кунанд бунъед. *Убайду Зоконӣ*

Амир Ҳасани Нишопурӣ неши ин камина сабақ
бунъед карданд. *Восифӣ*

◇ **бунъеди** бад афкандан кори бад кардан.

Варо буд ҷаҳон солиҳи поисад,
Ки нафканд як рӯз бунъеди бад. *Ҷирдағӣ*

бунъед ба об бурдан (ё расондан) киноя аз устувор ва пойдор кардани асос.

Бурд бунъеди ҳар намуна ба об,
То нағардад дигар зи об хароб. *Хисравӣ Деҳлавӣ*
бунъед бар ҷаҳ ниҳодан киноя аз кори бесаботу нопойдор кардан; ба бунъед омадан дуруст ва мустақкам шудан.

Бода софӣ шуду мургони ҷаман маст шуданд,
Мавсимӣ ошиқиву хор ба бунъед омад. *Ҳофиз*

БУНЪЕН а. بنیان бино, иморат; сохти хона, сохти иморат.

БУНЪЯ а. بنية ниг. бунийят.

БУНҶИШК بنجشك гунҷишк.

Пеҳ андар шиками бунҷишк набошад, андар шиками гов гирд ояд. «*Таърихи Систон*»

Бунҷишк ҷи гуна ларзад аз борон,
Чун ёд кунам туро, ҷунон ларзам. *Абӯлаббоси Аббосӣ*

бур بر асоси замони ҳозираи буридан.

БҮР||**БҮРР** а. بر гаидум.

Ғ ба дур раҳ нест, хин бур меситон.
Ки бад-он су нест роҳ, ин су бирон. *Румӣ*

БҮРАНД براند буранда, тез.

Раҳи танги ниқ аст пасту баланд,
Вале чун дами арра бошад буранд. «*Баҳори Аҷам*»

бурд برد асоси замони гузаштаи бурдан.

БҮРД I برد ғалаба дар мусобақа ва боъӣ.

Шаҳ аз мансубае зад он синахро,
К-аз он мансуба бурд афтод шахро. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

Бендӣант ҷумла сохтагӣ,
Бурдад оинадори бохтагӣ. *Бедил*

БҮРД II а. برد навъе аз матои катонии раҳ-рах, алоча.
Хонаи худ бош равад ҳар яке,
Атлас кай бошад хамтон бурд. *Рӯдакӣ*

Мақаш ранчи беҳуда, хурсанд бош,
Қаноат ку, ар нест атлас чу бурд. *Ҳофиз*

бурда ямонӣ навъи беҳтарини матои катонии мансуб ба Яман.

Вақте ки азимати рафтани кард, бурди ямонӣ ба вай дол. *Авфӣ*

Ду бурди ямонӣ ҳамон заррабафт,
Бисанҷид ҳар як, ба ман бурд ҳафт. *Фирдавӣ*

◇ **бурд** ба **Яман бурдан зарб**. чизеро ба ҷое бурдан, ки он ҷо фаровон аст.

БУРДАН بردن 1. бо восита ба ё бе воситае аз як ҷо ба ҷои дигар интиқол додан касе ва ё чизеро; **сипоҳ бурдан** лашкар кашидан (ба сӯе, тарафе); 2. кашидан, ҷазб намудан.

Дар боғ гул аз ту мебарад бӯй,
Бӯи ту барад ба боғ моро. *Ҷомӣ*

3. гирифтани; ба даст овардан, ҳосил кардан.

Шароб аз пан сурхрӯй хуранд

В-аз у оқибат зардӣ баранд. *Саъдӣ*

4. дур кардан; рафъ кардан, аз миён бардоштан.

Мае, к-у маро раҳ ба манзил барад,

Ҳама дил баранд, у ғами дил ба ғ-а д. *Низомӣ*

5. муваффақ шудан, ғолиб омадан (дар бозӣ, мусобиқа ва м. ин).

Эй бародар, Ҳарам дар пеш асту ҳаромӣ аз пас,
агар рафти — бурди, ва агар хуфти — мурди. *Саъдӣ*

Ҳама абруи ту дар санъати тирандозӣ
Бурда аз дасти ҳар он кас, ки камоне дорад. *Хофиз*

Эй бибурдастӣ ба тарроӣ зи ман,

Ман надонистам, ки ин ғам мезанӣ. *Анаирӣ*

6. ситондан, рабудан, кашидан гирифтани.

Наам, тоифае ҳастанд бар ин сифат, ки баён кардӣ:
қосирҳиммат, қофирнеъмат, ки бибаранду биниканд
ва нахуранду надиханд. *Саъдӣ*

Бурд дил аз дасти ман зулфи парешонӣ у,

Кард сияҳ бахти ман нартиси фаттони у. *Шоҳин*

7. маҷ. таҳаммул кардан, тоқат овардан, аз сар гузаронидан.

Сахт аст пас аз ҷоҳ таҳаккум бурдан,

Ҳу карда ба ноз, ҷаври мардум бурдан.

Саҳл бошад сухани сахт, ки ҳубон гуянд,

Ҷаври шириндаҳанов талх набошад бурдан. *Саъдӣ*

8. феълӣ ёридиханда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'ғумон бурдан', 'ҳоб бурдан'.

БУРДАНИ بردنى 1. сифати феълӣ замони оғанди бурдан; 2. бори қобил ва лонқи ҳамлу нақл.

Чӣ аз бурданӣ буд, бардоштанд,

Ба Зобул Фаромарз битгоштанд. *Фирдавӣ*

БУРДБОР بردبار 1. вазинтабиат, ботамкин, бовиқор.

Шарбати ақл бурдбор чашад,

Ҳар ҷу беақл буд, бор кашад. *Саной*

2. тобовар, тоқтовар, сабур.

Ҳақгузорӣ ҳамчу обу қомгори ҳамчу бод,
Сарфарозӣ ҳамчу оташ, бурдборӣ ҷун тӯрб. *Муиззӣ*

Бурдбор шав, то эмин шавӣ. *Зарбулмасал*

БУРДБОРИ بردبارى сабру таҳаммул, тоқат.

Агар бурдборӣ кунӣ аз касе,

Бигӯянд: Гайрат надорад басе. *Саъдӣ*

Ба ҳасми даруни, ки он нафси туст,
Зи ту бурдборӣ набошад дуруст. *Ҷомӣ*

БУРЗ برز 1. боло, баландӣ.

Чу хуршед барзад сар аз бурзи кӯх,

Миёнох бибастанд Туронгурӯх. *Фирдавӣ*

2. қадду қомат; баландии қадду қомат.

Парад руҳаш аз дидани бурзи у,

Кафад мағзиш аз хайбати гурзи у. *Абушақури Балхӣ*

бурзу боло қадду қомати баланд; **муқ. боло** (болову бурз).

Дареғ он ҳама мардию рои ту,

Дареғ он руҳу бурзу болои ту. *Фирдавӣ*

◇ **бурзу** ёл қомату гардан ва ё қомату бозун қавӣ, қавиҷуссаӣ.

На ақауну на з-ни пас понсад сол

Ҷавон бошад бад-он бурзу бад-он ёл. *Фахриддини Гурғонӣ*

БУР(Р)ИДА بریده 1. сифати феълӣ замони гузаштаи буридан; 2. матои барон либос бурда, аммо ҳануз дӯхта намуфта.

Чӣ чома(-и) бурида, чӣ аз нобурид,

Ки кас дар ҷаҳон бештар з-он надид. *Фирдавӣ*

БУР(Р)ИДАН بریدن 1. чизеро қатъ намудан, ба пораҳо ҷудо кардан, чизеро бо ягон асбоби тез ба ду ҳисса ва ё зиёда аз он ҷудо кардан.

Чу алмос, к-оҳан бибуррад ҳаме,

Сухан низ дилро бидаррад ҳаме. *Абушақури Балхӣ*

Агар теғи ту буррад ҳуду ғайтон,

Бибуррад теғи ман ҳорону шадон. *Фахриддини Гурғонӣ*

2. маҷ. қатъи алоқа кардан аз касе, ҷизе, тарқ кардан касеро, чизеро.

Ба қавли душман паймони дӯст бишқастӣ,

Бибин, ки аз кӣ буридуву бо кӣ пайвастӣ. *Саъдӣ*

Ҳар ҷо фақир ёбӣ, бо вай нишаст бояд,

Ҳар ҷо амир бишӣ, аз вай бурид бояд. *Шамсӣ Табрезӣ*

3. тай кардан, паймудан, сипардан (роҳро, масофатро).

Ба даҳ рӯз он бибёноро буриданл,

Зи Марви Шохҷон зи Рай расиданл. *Фахриддини Гурғонӣ*

Назару Ҳаёл муддате роҳ буриданл, то ба шаҳ-

ри Дил расиданл. *Яхёи Себак*

БУР(Р)ИШ برش 1. буридан.

Чун меғ расидӣ оташомег,

Бо гурғиши қусу бурғиши теғ. *Ҳоқонӣ*

2. бурда, қи поран буридан ҷизе; карчи харбуза, тилими харбуза.

Маро нест-ғайр аз ғами у хуриш,

Зи дунёи маро бас бувад як бурши. *«Баҳори Аҷам»*

БУРОҚ a. براق 1. асли афсонивие, ки гӯё Мухаммад дар шаби милоқ ба он савор шуда аз Макка то Байтул-

муқаддас ба аз он ҷо ба осмон рафтааст; 2. маҷ. асп.

Буроқе шитобанда зераш ҷу барк,

Ситомаш ҷу хуршед дар нур фарқ. *Низомӣ*

БҮРР *а.* بر *ниг.* бур.

БҮРРИДА *بریده* *ниг.* бур(р)ида.

БҮРРИДАН *بریدن* *ниг.* бур(р)идан.

БҮРРИШ *برش* *ниг.* бур(р)иш.

БҮРРО *برا* буррон, бурранда; тез, қотёз.

Наранҷонад касе мар бекасеро,
Ки теғаш дар спёсат ҳаст бурро. *Ҳоҷӣ*

БҮРРОН *بران* бурро, тез.

Шунидам, ки бошад забони сухан
Чу алмоси бурроғу теғи куҳан. *Абӯшақури Балхӣ*

БҮРУ *برو* *шакли кӯтоҳшудаи бурут.*

Ки дорад ғаки кина побғи ӯй, *Фирдавӣ*
Набияи буруҳои пуртоби ӯй.

БҮРУДАТ *برودت* сармо, хунуқӣ, сардин ҳар қиш.

Дар он миён нафасе баркашида ҳосиди ту,
Ки аз бурудати он замҳарир гапг ҳаҳо.

Заҳири Форёғӣ

Баъд аз замоне Ӯҳоси бурудати обе, ки бар руи
мап мезаданд карда, нфокат ёфтам.

«Равзат-ус-сафос»

БҮРУЗ *ا. بروز* зоҳиршайӣ, ошқоршавӣ; пайдошавӣ.

Табассум чу мекард дандонамо,
Сурайё намузи буруз аз Суҳо. *Шодӣ*

БҮРҶН *برون* *ниг.* беруя.

БҮРУТ *بروت* мўйлаб, сибил.

Паҳлавоне бурут молида,
Баҳри кин дар дағо ситиоида. *Ҷомӣ*

❖ **бурути касе барқандан киноя аз расо ва шарманда**
кардан касеро.

Бо нармин хашаҳон шоият
Барқанда қадар бурути қоқум. *Анварӣ*

бурути касеро пунба ниҳодан киноя аз тамаскур кар-
дан касеро, ҳазл кардан бо касе.

Шукуфа дар табассумҳои шодӣ
Бурути бодро пунба ниҳодӣ. *Зулалӣ*

бурути касе рехтан киноя аз мағлуб ва оқиз гардонидан.

Пунба аз хифаш чу ёбад ваҷҳи кут,
3-оташин Мусо фуру ревад бурут. *Зулалӣ*

аз бурути худ лоф задан киноя аз худсентӣ, лофу
ғазоф ва бодигарӣ кардан.

Душман чу бини нотавон, лоф аз бурути худ мазан,
Мағзест дар ҳар устуҳон, маргест дар ҳар пераҳан. *Савдӣ*

бар бурути касе бозӣ кардан киноя аз масқара ва хан-
дахариш кардан касеро.

Қарда иблис баҳри таннозӣ
3-ин сухан бар бурути ту бозӣ. *Саноӣ*

БҮРУФА|БҮРУФА *1. برودة* 1. салла, дастори кӯтоҳ; 2. фў-
та, рўймоли миёнбанд.

Дошт бар сар буруфае қудак,
Бар миён баст он буруфан хеп. *«Луғати фурс»*

БҮРҶ *а.* برّج *ч.* бурҷ I.

То фалакхоро давр асту буруҷ асту нучум,
То қавокибро сайр асту фуруҷ асту зиест...

Фаррухӣ

БҮРҶУ *т.* برّجӯ шоҳи дарунхоль, ки монанди буг мена-
возанд, шаймур, буг.

Хазора ва сада ҳамла оварда деворхон шаҳро
дар хандак рехтанд на бурғу ва нафир кашиданд. *«Равзат-ус-сафос»*

Ошиқ аз қозӣ натарсад, май биёр,
Балки аз бурғуи султои пиз ҳам. *Ҳофиз*

БҮРҚАЪ *а.* برّقع чашмбанд, пардан рӯпӯш занон, парда.
Ту гар ҳоҳӣ, ки ҷовидон ҷаҳон як сар биёрон,
Саборо гу, ки бардорад замоне бурқаз аз рӯк. *Ҳофиз*

Арғис назм бурқаз карда боло,
Ба ҳусни худ диламро карда шайдо.

Ҷиҳрати Зарбӯз

БҮРҶОН *а.* برّهان далал; ҳуҷҷат.

Некномӣ хоҳӣ, эй дил, бо бадон сӯхбат мадор,
Худписандӣ, ҷонӣ ман, бурҷони нодонӣ бувад.

Ҳофиз

Валекин чу бурҷони дигар надошт,
Кас уро ба савганд бовар надошт. *Ҷомӣ*

бурҷони қотёз а) далал ва ҳуҷҷати бурро, радиаша-
ванда.

Набошад бех аз ин бурҷони қотёз
Ба ҳусни равшани он меҳри ломеъ. *Ҳоҷик*

б) номи луғатӣ тафсириест, ки Муҳаммад Ҳусайн
бинини Халафи Табрезӣ мутахаллис ба Бурҷон дар
соли 1652 таълиф кардааст.

БҮРҶ I *а.* برّج ҳар як аз дувоздақ қисми доираи фалак,
ки офтоб дар муддати як сол дар атрофи он мегардад:
Ҳамал (Бара), Савр (Гов), Ҷавзо (Дулайкар), Саратон
(Ҳарҷанг), Асад (Шер), Сунбула (Хуша), Мизон (Таро-
зу), Ақраб (Қаждум), Қавс (Қамон), Ҷадӣ (Бузғола),
Далъ (Дул), Хут (Моҳӣ).

Зи бурҷи Бара то Тарозу ҷаҳон
Ҳаме тирағӣ дорад андар ниҳон. *Фирдавӣ*

Фалаки ҳаштумро ба дувоздақ қисмат карданд
ва ҳар бахшро бурҷе хонданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

бурҷи Азро бурҷи Сунбула, бурҷи шашум аз бурҷҳои
дувоздақгона; **бурҷи бодӣ киноя аз бурҷҳои Ҷавзо,**
Мизон ва Далъ; **бурҷи оби киноя аз бурҷҳои Саратон,**
Ақраб ва Хут.

Ки ин ҷо то нишони по хубобест,
Ба ранги чашми ошиқ бурҷи обист. *Бедил*

бурҷи озарӣ бурҷи оташӣ — бурҷҳои Асад, Ҳамал ва
Қавс; **бурҷи Хойӣ** бурҷҳои Савр, Сунбула ва Ҷадӣ;
бурҷи Ҳамал *ниг.* ҳамал.

БҮРҶ II *а.* برّج бинон манорашакле, ки барон қаровул ва ё
нишони маҳсуси роҳ аз тил, хишт ва санг барпо карда
мешавад; бинон манороманавиди мустақкам, ки дар гу-
шаҳои қалъа ва ҳисор сохта мешавад.

Дар фарсанте дарвозаҳои ниҳанд ва ба ҳар нимаи
миле яке бурҷи устувор бароранд.

«Таърихи Наршахӣ»

Ба девор аррода бар пой қард,
Ба бурҷ-андарун растро ҷой қард. *Фирдавӣ*

БҮРҶОС *а.* برّجاس *ниг.* барҷос.

БУС بۇس *а.* **БУЎС** بۇس *а.* сахт; эҳтиёҷ.

Бимурд андар он чанд гаҳ Файлақус,
Ба Рум-андарун буд якчанд бус. *Фирдавӣ*

Рӯзе буд, ки он рӯзро рӯзи буёс ном буд, яъне
рӯзи сахт. *Авфӣ*

БУСАД بوساد *шакли кӯтоҳшудаи буссад.*

Лаби Рустам аз ханда шуд чун бусад,
Чунин гуфт: неки эи яздон сазад. *Фирдавӣ*

БУССАД بوساد *марҷон.*

Ду чашмаш чу ду наргиси обгун,
Забонаш чу буссад, рухонаш чу хун. *Фирдавӣ*

◇ **ду буссад** *киноя аз ду лаби маҳбуба.*

Бо рӯҳ ду буссадаш муошир,
Бо ақл ду наргисаш мутоби. *Анварӣ*

БУССАДИН بوسادين *мансуб ба буссад; марҷонӣ, аз марҷон сохташуда; ба ранги марҷон.*

Абр омад аз биебон чун тайласони рӯҳбон,
Барқ аз миёни тобон, чун буссадин чадло. *Кисой*

Лолазоре хуш шукуфта пеша барги ёсмин,
Чун дахони буссадин дар гуши заррин гуфта роз. *Мачуҳҷарӣ*

БУСТОН بستان *ниг.* бустон.

БУСТОНСАРО بستانسرا *ниг.* бустонсаро.

БУТ بت 1. хайкали аз санг, ҷуб ё филиз тарошида одам
ва ё ҳайвон, ки мавриди парастиди бутпарастон мебо-
шад, санам.

Ҳар боре ки бозор буд, бутон фурухтанда.
«Таърихи Наршахӣ»

Буте дидам аз оҷ дар Суманот,
Мурассаъ чу дар ҷоҳилият Манот. *Саъдӣ*

2. *киноя аз нигор, хушрӯ, соҳибҷамол.*

Чу хуршеди тобанда бинмуд чехр,
Ба сони боте бо дили пур эи меҳр. *Фирдавӣ*

(он) **бути бадкеш** *киноя аз маҳбуба.*

З-он ғамза, ки арбоби назар куштаи ӯянд,
Қурбон шудаму ои бути бадкеш надонист. *Исмат*

бути озарӣ а) бути зебое ки падари Иброҳими пайғам-
бар — Озар тарошида буд.

Чудо гашт аз ӯ қудеке чун паря,
Ба чехра ба сони бути озарӣ. *Фирдавӣ*

б) *киноя аз санам зебо, маҳбубан хушрӯ.*

Бутони озарӣ аз буткада бурун чистанд,
Қи лола боз ба дашт оташи Халил кашид. *Ҳисраи Деҳлавӣ*

бути таторӣ *киноя аз маҳбубан хушрӯ.*

Гули бахори, бути таторӣ,
Набид дорӣ, чаро наерӣ? *Рудакӣ*

бути Халлух *маъшуқи мансуб ба шаҳри Халлух (дар Туркистони қадим), ки ба соҳибхунсон ва ба мушки аълоифат машҳур будааст; маҷ.* маъшуқаи бисёр хушрӯ аз зебо.

Миёни маҷлиси шодӣ ман равшан ситон доим,
Гаҳ, аз дасти бути Халлух, гаҳ аз дасти бути Яғмо. *Фарруҳӣ*

бути *Чигил* *маъшуқи мансуб ба шаҳри Чигил (дар Туркистони қадим), ки бо хушрӯён машҳур будааст; маҷ.* маъшуқаи бисёр хушрӯ, зебо.

Чун дил эи ту тирадил гирифтаи,
Домони бути Чигил гирифтаи. *Шоҳин*

бути яғмоӣ *киноя аз маҳбубан зебо (Яғмо — шаҳре дар Туркистони қадим).*

Диле, ки хури бикшишӣ рабуду яғмо кард,
Кай илтифот кунад бар бутони яғмоӣ. *Саъдӣ*

БУТАК بتاك *шакли тасғири бут.*

Бутакро яке буса додам ба даст,
Ки лаънат бар ӯ боду бар бутпараст. *Саъдӣ*

БУТГАР بتگر *бутсоз, буттарош.*

Миёни гунбаде сар бар Ду пайкар,
Нигорида ба заррин нақши бутгар. *Фахриддини Гургонӣ*

Ту бут, чаро ба муаллим раӣ, ки бутгари Чин
Ба чини зулфи ту ояд ба бутгари омухт. *Саъдӣ*

БУТИМОР بۇتيمور *мугри савфедранги лакла-
монанди мохихор, ки дар канои об менишида.*

Шуда нолону гириён бар тани шеш,
Фиқанда сар чу бутемор дар пеш. *Фахриддини Гургонӣ*

То ба бустони замират гули маъий бишукуфт,
Булбулон аз ту фуру монда чу бутиморанд. *Саъдӣ*

Бутимор қавли уро [сағро] иҷобат карда назди
Сулаймон хозир шуд. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

БУТКАДА بتكده *ибодатхонаи бутпарастон, бутхона.*

Бутони озарӣ аз буткада бурун чистанд,
Қи лола боз ба дашт оташи Халил кашид. *Ҳисраи Деҳлавӣ*

Сина бутхона шуд аз сурати хубону дилм
Қаъба ғиғозтаву буткада дарёфтааст. *Мушиқӣ*

БУТЛОН а. بطلان *ботилшавӣ, зоеъшавӣ; лағв; фосидшавӣ*

ботилӣ, нодурустӣ.

Шоҳ Тоҳир бутлони он маҳаб ба далоҷал ва бароҳини
қотеа хотирнишони ман кард. *«Таърихи Фаршита»*

БУТЛОНӢ بطلانى *ботилшавӣ, ботилӣ.*

Ҳаққо, ки дурӯғ дostonест,
Бутлони дoston биёнам. *Ҳоқонӣ*

БУТПАРАСТ بتپرست *парастидишкунандаи бутҳо, санампа-
раст.*

Аҳли Бухоро дар қадим бутпараст буданд.
«Таърихи Наршахӣ»

Бутпарастонем, бо ислом моро қор нест,
Ғайри тори зулф моро ристан зуннор нест. *Махфӣ*

БУТПАРАСТӢ بتپرستى *парастидиш бутҳо, санампарастӣ;
маҷ.* ошиқонавӣ.

Бутпарастӣ гирифтаем ҳама,
Ин ҷаҳон чун бут асту мо шаманем. *Рудакӣ*

Эй мусулмонӣ, чӣ айб, аз бутпарастӣ мекунем,
Чунки дар дил меҳри он зебосанам дорем мо. *Ибни Ямин*

БУТРУ(Н) بترو(ن) *дорони рӯи монанди бут, бисёр хушрӯӣ
ва зебо.*

Дамон бун бихишт аз Виси бутруй,
Чунон чун бун хуш аз боғи хушбуй.

Фахриддини Гургони

Гуфт: Агар бутрун ман ин чостӣ,
Саҷда пешӣ рӯи у зебостӣ. *Аттор*

БУТҶУН I *а.* بطون пушидан, пушндагӣ; зухур ва бутун
зоҳиршавӣ ва пушидашавӣ.

Сайри маротибаи зухур ва бутун тамошон ҳамин ду
хаёли ҳайратроҳро бояд андешид. *Бедил*

БУТҶУН II *а.* بطون ч. батӣ.

Аз یتимону бевагон динор
Карда доим бутунашон пурнор. (I) *Саноӣ*

БУТҶОНА بختانه ибодатхонаи бутнарастон, буткада.

В-агар туро малики ҳиндунон бидидӣ мӯй,
Сучуд кардиву бутунахош баркандӣ. *Шаҳид*

БУҲЛ *а.* بخل бахилӣ, ҳасисӣ, мумсинӣ.

Молдореро шундидам, ки ба буҳл-андар чунон маъ-
руф буд, ки Ҳотам дар карам. *Саъдӣ*

Се кор аз се гуруҳ зишт ояд: тундӣ аз подшоҳону
хирс аз доноёну буҳл аз тавонгарон. *Ҷомӣ*

Наздики ақобири хунарипарвар
Айбе набувад зи буҳл бадтар. «Ахлоқи Муҳсинӣ»

БУҲОР *а.* بخار зарраҳои оби замин, дарё, баҳр ва ғ., ки аз
таъсири гармӣ ба сурати дуд ба ҳаво боло меравад
ва абрҳо аз онҳо ташкил меёбад, буг.

Ҳар гоҳ, ки оташ мӯҷовири монӣ шавад, аз он
буҳорӣ тар бархезад. «Маҷмаи-и-ансоб»

Он буҳорам ба ҳаво баршуда аз баҳр ба баҳр,
Бозлас гашта, ки борон шуданам нагзоранд. *Ҳоконӣ*

◇ **буҳорӣ** ахлол ахлолоти чоргона: хун, сафрӯ, савдо
ва балғам.

Ин гавҳари рӯҳ ҷисми латиф аст ва аз буҳорӣ
ахлол мураккаб шудааст. *Ибни Сино*

БУҲОРОГ *а.* بخارات ч. буҳор.

Бас буҳорот бе ҳарорат нест,
Ҳамчу маъин, ки бе иборат нест. *Бедил*

БУҲОРӢ بخارى оташдони рӯкушодан мӯридор, ки мисли
тоқча дар девори хона месозанд.

Дар буҳорӣ мурғу бар каф ҷомӣ май,
Рӯзгорӣ барфу борон ёд бод! «Баҳори Аҷам»

БУҲТУР||**БАҲТУР** بختور радъ.

Оҷиз шавад ин ашқи ду ҷашму ғиреви ман
Абри баҳоргоҳно бутур дар матар. *Рӯдакӣ*

БУҲТӢ بختى шутири бақувват, калон ва сурхран.

Пои мискин пиёда чанд равад,
К-аз таҳаммул сугӯх шуд бухти. *Саъдӣ*

Вибастанд бар бухтиёи табии чанг,
Ба гардун баромад дарангодааранг. *Шодӣ*

БУҲУР *а.* بخور нис. баҳур.

БУШ بىш мӯи гардани асп, ёл.

Бушу ёли аспон карои то карон
Барандуда аз мушқу аз зафарон. *Фирдавӣ*

БУҲУТ *а.* بىوت ч. байт I.

[Узбақон] гуфтанд, ки ... чон маъбут ва сазоворӣ
буют ёфта... қалъан қадид... барпо кунем.
«Шахномаи Фарғона»

БУҲЗ *а.* بخىз кина, адоват, душмани.

Ҳуббӣ дунёёву бугъу ҳикду ҳасад
Ғаллу ғашшаи бурун шавад ин ҷасад. *Саноӣ*

Эй гирифтори таассуб мондай,
Донмо дар бугъу дар ҳуб мондай. *Аттор*

БУҲРО بىرا нис. бағро.

БУҚ *т.* بوق олати устухонӣ ё филизӣ, ки дар он дамида
овоз бароварда мешавад, шайпур.

Зи волидани буқу бонги сипоҳ
Ту гуфти, ки хуршед гум кард роҳ. *Фирдавӣ*
буқ задан шайпур навохтан, шайпур кашидан.

Муслмонон зуд буқ заладан ва ҳама ба якбора
савор шуданд. «Таърихи Наршахӣ»

БУҚАЛАМУН||**БУҚАЛМУН** *а.-и.* بوقلمون 1. навъе аз
ҳайвоноти хазандаи сӯсморнондани кишварҳои гарм, ки
ранги пусти худро назар ба муҳит дигар мекунад, хирбо.
Ҳоли у чун ранги буқалмун набошад як ниҳод,
Гоҳ ёри тусту гаҳ душман чу тегӣ хиндуй.
Носири Хисрае

2. маҷ. рангоранг.

Буқаламун шуд баҳор аз қалами субҳу шом,
Ронда мисоли бадеъ, сохт тилисме уҷоб. *Ҳоконӣ*
3. маҷ. ноустувор, доимо тағйирёбанда.

[Фурӯб] аз гардиши гетӣ ҳаменолдид ба дастҳои
тағовун дар як дигар мемолд, ки ин ҷа бахти
нигун аст ва толеи дун ва айёми буқаламун. *Саъдӣ*
Соқӣё, ин сипехри буқаламун
Ҳар дам орад ҳазор нақш бурун. *Мушфиқӣ*

4. номи навъе аз деҳон румӣ, ки рангоранг метобад.
Зи қарқубӣ ба сахрохо фурӯ афганда болишхо,
Зи буқалмун ба водихо фурӯ густурда бистархо.
Манҷехрӣ

БУҚЪА||**БУҚЪАТ** *а.* بقعة||بقعت 1. замин, қитъаи маҳдуди
муайян; ҷой.

Хуррам он буқъа, ки оромғаҳи ёр он ҷост.
Роҳати ҷону шифон дили бемор он ҷост. *Саъдӣ*

[Ғуқ] гуфт: ... Ин ҷо ... мавзее хуш аст ва буқъате
навзех, сахнӣ он мурассас ба зумураддо минно,
муқаллаб ба буссаду қаррабо. «Қалила ва Димна»

ин буқъа дунёё, олам.

Чу суи адам гом бардоштан,
Дар ин буқъа ҷуз ном нагзоштан. *Ҳоҷу*
буқъа-буқъа маҳал ба маҳал; ҷой ба ҷой.

Сари он ҷарида барнех, дари он қасида бикшо,
Ки баранд буқъа-буқъа фузало ба армуғонӣ. *Низомӣ*

2. хона; сарой.

БУҚАЙРА *а.* بخيره кӯл.

Дар он буқайра моҳӣ аст, ки чун биҳуранд, хоби
ҳол бинавд. «Равзат-ус-сафр»

Дар он буқайра чанд рӯдхона мерезад ва меравад.
«Равзат-ус-сафр»

БУҲУР *а. بحر 4. баҳр I 1.*

Нихоли чоки ту 3-он ҳавз ёфтаст намо,
Ки аз тарашшуҳи у ҳосил омадаст буҳур.

Заҳири Форёбӣ

БУЧУЛ *بوجل 1.* банди устухон, махсусан банди устухони по; 2. устухони бучули ҳайвон, ҳамчун муҳраи бозӣ.

Тугрй агар кашӣ бучул, гум нашавад ҳисоби пул,
Қамбағалона кор кун, покиза гуй хокро. *Савдо*

БУ(И) *بوی 1.* рошдае, ки аз ҷиҳзо, моддаҳои гуногун ҷудо шуда ба ҳаво паҳн ва ба воситан димоғ (кувван шомма) эҳсос мешавад.

Буй пиёз аз даҳани хубрӯй
Хубтар ояд, ки гул аз дасти зинт. *Сағдӣ*

бӯ гирифтан *аз ҷизе* бундан, бӯй қардан, бӯйро ҳис қардан; бӯй ҷизеро дарқ қардан.

На як шаб аз лаби лаълаш ҷашиде таъми шакар,
На як дам аз сари зулфаш гирифта бӯй бухур.

Заҳири Форёбӣ

Имруз сабо аз ҷиғарам бӯй гирифтаст,
Зинҳор, к-аз он сӯш азидан нагузоранд.

Ҳисравӣ Деҳлавӣ

бӯй қардан бундан.

Чон ба дӯшболан он бод равад бӯйқунон,
К-ин тараф гах-гахе олула ба буят гузарад.

Ҳисравӣ Деҳлавӣ

бӯй шунидан бӯй бурдан, бӯй ҳис қардан; бундан.

Ҳарчанд, ки кас надиқ рӯяш,
Лекин ҳама кас шунид бӯяш. *Ҳилолӣ*

бӯй ҷизеро аз ҷизе шунидан бун ҷизеро ҳис қардан.

Гар машом орий ба баҳри жарфӣ ман,
Бишнави ту бун хун аз харфӣ ман. *Аттор*
Зи бод мешунавам бун нофаҳон татор,
Магар қудолан мушқин зи сар қушуд нигор? *Шоҳин*

2. маҷ. нишон ва аломат, осор.

Ношуда аз хун бадаст дил тийх,
Қай расад аз наъми ту бӯй беҳӣ? *Ҷомӣ*

Офитат хоҳӣ, ба рафъи ҷуръати назаро куш.

Бӯй роҳат нест, то миҷгон баҳам пайваста нест.

Бедил

бӯй бурдан нишон ва аломати ҷизеро дарёфтан; баҳра ва насиб қаме гирифтан.

Ҷустам миёни халқу саломат наёфтам,
В-ар бӯй бурдаме, ба қарон чун нишастаге? *Ҳоқонӣ*

бӯй бурдан *аз ҷизе а)* бун ҷизеро қасб қардан, гирифтан; *маҷ.* таъсир гирифтан, мутаассир шудан аз ҷизе.

Ҳар касе аз дигаре ҳуе барад,
Ҳарбуза аз харбуза бӯе барад. *Румӣ*

б) баҳра бурдан аз ҷизе.

Лек бӯе зи кунҳи роз набурд,
Ба ҳақиқат раҳи маҷоз набурд. *Бедил*

бӯй ҷизе меояд аз касе, ҷизе зоҳир шудани нишону осор ва аломати ҷизе аз касе.

Вафон худ магар барфӣ рақиби қардаӣ, эй гул.
Ки ман ҷустам бәсе, бӯй вафо аз ту намеояд. *Ҷузайлӣ*

бӯй шир аз даҳони (ё лаби) касе меояд киноя аз пайдо будани осори қудайқ дар касе.

Магар аз химмати мардона созад қудҳан қоре,
Вағаря аз даҳони теша бӯй шир меояд. *Соиб*

3. маҷ. умед.

Бар бун он ки дар боғ ёбад гуле чу рӯят,
Ояд насиму хар дам гирди ҷаман барояд. *Ҳофиз*
Субҳ бар бун висолат шави гулзорам гирифт,
Гунҷахоро донаи тасбеҳи «ё раб» доштам. *Мушфиқӣ*

БҮБҮРД *بوبرد* булбул, андалеб, хазордастон.

Намедонӣ, ки Симурғам, ки гирди Қоф мебардам,
Намедонӣ, ки бубурдам, ки дар гулзор мебардам. *Шамси Табрезӣ*

БҮГИР *بوغیر* бугириони қардун киноя аз фарништаҳо.

Ҳамраҳи анфоси зинтат мешавад,
То ба бугириони қардун мерасад. *Румӣ*

БҮЁ *بویا* бӯйдиҳанда; хушбӯ.

Маю ҷоми бӯё, гулу марғзор
Нақардаст бахшиши маро рӯзгор. *Ҷирдастӣ*
Бар он нон, ки бӯётар аз мушк буд,
Намак ёфта моҳии хушк буд. *Низомӣ*

БҮЗА I *بوز* шаробе, ки аз орди биринҷ, арзан ва ҷав таёр қарда мешавад.

Асадхони Лодӣ... дид..., ки ҳаряк ба ваъзе ғайри муқаррар аз биёсӣи банг ва бӯза ва шароб ба ҳоб фуру рафта. *«Таърихи Фариста»*

БҮЗА II *بوز* пуза, тумшук.

Таъин нодон фазихати доност,
Задани бӯза ғайрати юз аст. *Ҳоқонӣ*

БҮЗИНА *بوزينه* маймун, маймуни хурд.

Ҳеҷ шақле бе ҳаюло қобили сурат нашуд,
Одаи ҷам пеш аз он к-одам бувад, бӯзина буд. *Бедил*
Хирси қуҳро бо хатиби масҷиди қалон муқонса ҳатост ва бӯзинан даштро бо рӯлзани маҷлиси бузургор муносибат норазо. *Шоҳин*
Кори бӯзина нест наҷҷорӣ.*

БҮИДАН *بويدن 1.* бӯй қардан, бӯй қашидан, шамидан.

Шабе фитол ба каф зулфи уву умре рафт,
Ҳамон зи хуш равам, дасти худ чу мебӯям. *Соиб*

2. бӯй додан.

Маро гуфт: Шоҳи Ямавро бигӯй,
Ки бар гоҳ то мушк бӯяд, бигӯй. *Ҷирдастӣ*

Мушк он аст, ки худ бибӯяд, на он ки аттор бигӯяд. *Савдӣ*

БҮЙ *بوی* ниг. бӯй).

БҮЙОВАР *بوی‌آور* оварандан бӯй, бӯйдиҳанда.

Боди бӯйовар мар-уро об гашт,
Об ҳам уро шароби ноб гашт. *Румӣ*

БҮЙСУЗ *بوی‌سوز* аз рӯи ақидан хурофӣ, касе, ки бо сӯзондани ҷиҳзҳои хушбӯй гӯрӣ парҳоро ҳозир мекардааст. Ту парӣ, ман бӯйсӯзам, гар бувад сад бӯй хуш, Бӯйсӯзай мекунам, то бишнавам бӯи туро. *Тугро*

БҮР *بور* аспӣ сурхранг, аспӣ тӯруқ.

Ҳамон бури ҷавгонии бодлоӣ
Ба сад аҳми ҷавгон наҳазад зи ҷой. *Низомӣ*
Париван маҳе бар навазде савор,
Ба зераш яке бури дарёғузгор. *Ҳоҷу*

БҮРА بوره навъе аз намак, ки дар тиб ва саноат ба кор меравад; танахор.

Тофозуест зи оби ҳаёт то гислин,
Табоюнест зи шохӣ набобт то бӯра. *Бадри Чоӣ*

БҮРАБРАШ بورايش аспӣ сурух, ки нуктаҳои муҳолифи ранги асосин худ дорад, тӯруқи холдор.

БҮРАК I بورك навъе аз таомҳо, ки аз хамир ва гушт ва сабзавот тайёр карда мешавад.

Бомдодон, ки бувад аз шаби мастим хумор,
Пешӣ ман ҷуз қадаҳу бураки пурсир маёр!
Абулқоҳи Атғима

БҮРАК II بورك мағор; шӯра, зангоре, ки ба рӯи нон пайдо мешавад.

То таъонам, — гуфт, — нонро меҳурам бо нонхӯриш,
Меғузорад, то бар у аз кӯхнагӣ бурак ғитал. *Тайён*

БҮРҲЕ بوريا ҳасир, боғти нан, ки дар хонаҳо аз таҳи палос лаҳи мекушанд ва барои нагузаронидани нам ба кор меравад.

Метавон дар хонаи мо ҳам шаберо рӯз кард,
Бӯрӣ гар нест, нақши бӯрӣ афтадааст. *Бадил*

БҮРҲЕБОФ بوريايان боғандан бӯрӣ, бӯрӣёсоз.

Бӯрӣёбоф гарчи боғандаст,
Набарандаш ба коргоҳи ҳарир. *Сатдӣ*

БҮРҲЕҚУБӢ بورياكوبى зифате, ки баъд аз сохтани хонаи нав барпо карда мешавад, даққуқхасир.

БҮРҲЕПУШ بورياپوش киноя аз одами ниҳоят камбағал.

Ҳавас оташинроҳе дорад,
Ҳар кучо ринди бӯрӣёпушест. «*Чароғи Ҳидоят*»

БҮС بوس *ниг.* бӯса; бӯсу қанор бӯса ва оғуш.

Бо ёри шакарлаби гуландом
Бе бӯсу қанор хуш набошад. *Ҳофиз*

бӯс додан а) бӯса додан, мучй додан, бӯсондан.

Гуфта будӣ, ки шавам масту ду бӯсат бидиҳам,
Ваъда аз ҳад бишуду мо на ду дидему на як. *Ҳофиз*

б) бӯсидан, бӯса кардан.

Бӣёмад ба пешаш замин бӯс дод,
Яке дастан гул ба Қовус дод. *Фирдаусӣ*

БҮСА بوسе расондани лабҳо ба касе ё ҷизе ба нишонии изҳори муҳаббат, эҳтиром ва дӯстӣ, мучй; бӯса бастан сахт бӯсидан.

Ар бар сари сангаке нишастӣ,
Сад бӯса ба рӯи санг бастӣ. *Шоҳин*

бӯса додан а) мучй додан, бӯсондан.

Бӯсае, к-аз лаъли лаб додӣ ба чанди интизор,
Он замон ман будаму ҷоне, ки бар лаб доштам.
Мушфиқ

б) бӯсидан, бӯса кардан, бӯса гирифтан.

Гар диҳад бӯса у в-агар надиҳад,
Андар-он сад ғами дигар гирад. *Анварӣ*

бӯса задан бӯсидан, мучй кардан.

Қадам ба хонаам он сарв то ниҳод, ба ҳар дам
Ҳазор бӯса занам ҳоки остоиҳои худро. *Ҷомӣ*

бӯса шикастан киноя аз бӯсидан.

Малик бар тупги шаққар бӯса бишкост,
Қў шаққар дар даҳон бояд, на дар даст. *Низомӣ*

БҮСААФИШОН بوسهافشان касе, ки бисёр бӯса мекунад; бӯсаафшон гаштан бисёр бӯса кардан.

Бӯсаафшон гашт бар устод у,
Қи маро, баҳри худо, афсона тӯ! *Римӣ*

БҮСАГОҲ بوسهگاه ҷои бӯшиш ҳамчун лаб, рӯй ва ғ.

Ҳоҷию санги сӣҳ з-он ки маро бӯсагоҳ
Ҷуз лаби маъшуқи маст ё лаби паймона нест. *Ҷомӣ*

БҮСАРАБО بوسهرا бӯсаситон, бӯсагир.

Чашм аз оинадорони хату холаш гашт,
Лабаи аз бӯсаабӯени лаби нӯшаш бод. *Ҳофиз*

БҮСАЧИН بوسهچين бӯсагир, бӯсанда.

Дилхон хунолуда бин, бар ҳоки роҳат бӯсачин,
Ман ҳоки он ҳокам, ҳакин ҷуз таманно дошта.
Ҳоқонӣ

БҮСИДАН بوسيدان бӯса кардан, мучй кардан; замин бӯсидан маҷ. таъзин кардан.

Шукри неъмат бигуфтам ва замини ҳидмат бибӯсидам ва узри часорат бихостам. *Сатдӣ*

Аз шавқ зи ҷои ҳештан ҷаст,
Бӯсид замину боз бишаст. *Шоҳин*

БҮСТОН بۇستون 1. боғ; боғча; гулистон.

Пой дар занҷир пешӣ дӯстон
Бех ки бо бегонагон дар бӯстон. *Сатдӣ*

Бишгуфт гул дар бӯстон, он ғунҷи хандон кучо,
Шуд вақти айни дӯстон, он лолаи бӯстон кучо.
Ҳисрати Деҳлавӣ

2. номи китоби манзуми Сатдӣи Шерозӣ.

БҮСТОНАФРҮЗ بۇستونافروز|**БҮСТОНФҮРҮЗ** بۇستونافروز|**БҮСТОНФҮРҮЗ** бӯстонфурӯз

1. зебдиҳандаи бӯстон.

Бад-он барги наsrини бӯстонфурӯз,
Бад-он мохоби шабистонфурӯз. *Ҳоҷу*

2. гули тоҷи хурӯс.

Бӯстонфурӯз тобон дар миёни бӯстон
Ҳамчу хунолуда дар ҳайҷо синони шаҳриёр.
Синехри Бухороӣ

БҮСТОНСАРО بۇستونسار|**БҮСТОНСАРО** بۇستونسار|**БҮСТОНСАРО** бӯстонсаро хонаи богчадор, хонаи боғу бӯстондор; ин бӯстонсаро маҷ. дунё.

Дар ин бӯстонсаро ҳар лолаву гудро, ки мебинам,
Ба андоз лаби майғунӣ у паймона месозад. *Сотиб*

БҮСТОНФҮРҮЗ بۇستونافروز *ниг.* бӯстонфурӯз.

БҮТА I بۇته бутта, дарахтчаи пурушоку барг, ки баланд намешавад, ҳамчун буттаҳои гули садбарг ва хелхон он, ёсумин, зирк, хорбӯнҳои гуногун ва ғ.

Сӣҳгӯш худро дар бутан хоре ниҳон кард.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

Баски захи ғамзае хурдам, замини машаҳдам
Хирмани ханҷар ба ҷои бутан қор оварад. *Урфӣ*

БҮТА II بوتە зарфе, ки дар он нукра, тилло ва ғ. об мекунад.

Ҳофиз чу зар ба бута дарафтоду тоб ёфт.
Ошик набошад он, ки чу зар у ба тоб нест. *Ҳофиз*
Ту зари холисиву сад чандон,
Бутан имтихони ту зиндон. *Мишфиқӣ*

БУШИНОС بوشناس фарқ ва имтиёзкунадаи бӯҳо.

Гар надорӣ нури чони рӯшинос,
Рав, димоғе даст овар бӯшинос. *Румӣ*
Мо ба ҳусни сурат аз маъни қапоат кардаем,
Бӯшиносоноро қумоши пораҳан манзур нест. *Соиб*

БҮЪД а. بعد дурӣ, дур будан; фосила; *муқобили* қурб I.

Чун миёни ману ту қурбати ҷонӣ бошад,
Чӣ тафовут кунад, ар бӯъди мақонӣ бошад.
«Анавори Суҳайлӣ»

Шуд аз қурбаи ҷароғи бӯъд равшан,
Арақ бар оташи таб рехт равшан. *Нозим*
се бӯъди олам тул, арз ва умқ; *киноя* аз тамоми ҷаҳон,
сар то сари дунё.

Як аспа дар ду соат гирад се бӯъди олам
Чун аз сипехри ҷорум аъломи меҳри анвар. *Ҳақонӣ*

БҮЪДУЛМАШРИҚАЙН а. بعدالمشرقین I. фосилаи миёни
машриқ ва мағриб; 2. маҷ. фосилаи бисёр дур; бисёр
дур, низоҳат дур.

Бӯзипа гуфт: ... дӯстонро агар бӯъдумашриқайн
иттифок афтад, салоти эшон ҷуз ба ёди якдигар
сурат набандад. *«Калила ва Димна»*

Бар ту гар пайдо шудӣ 3-он айбу шайн,
3-он рамида ҷонт бӯъдумашриқайн. *Румӣ*
Номат андар машриқу мағриб равон,
Чашми бад дур аз ту бӯъдумашриқайн. *Саъдӣ*

БҮЪС а. بؤس ниг. бус.

БҮЯ I بويه орзумандӣ; талаб, дархост, тақозо.

Маро бӯяи Золи Сом аст, — гуфт,
Чунин оразро нашонд ниҳуфт. *Фирдавӣ*

Туро бӯян духти Меҳроб хост,
Дилат хоҳиши Сомӣ Найрам кучост? *Фирдавӣ*

БҮЯ II بويه номи сулолае аз подшоҳони қадими Дайлам
ки ба оли Буя машхур буданд.

БҮЯНДА بوينده буйдиҳанда; бун ҷуш диҳанда.

Сухан он хубтар бошад, ки андар мадҳи у гӯӣ,
Гул он бӯяндатар бошад, ки андар бӯстон бошад.
Фарруҳӣ

БҮҲРОН а. بخران лаҳзан тағйирёбии қатъи ҳолати бемор.

Чу аз гарони раҷаш сабуксарӣ овард,
Табиб гуфт, ки ин аз ҳавоси бӯҳрон аст. *Бадри Чочӣ*

БҮҲҶОН а. بيهوشан суҳанӣ бадӣ поҳақ дар боран касе,
туҳмат, ифтиро.

Он ки набуд аз наҷоди одам чун у,
Низ набошад, агар нағуя бӯҳон. *Рӯдакӣ*

Чунин гӯяд Барзуки табиб... забонро аз дуруғ ва
фӯшу бӯҳтон ва ғийбат баста гардондам.
«Калила ва Димна»

В

В ҳарфӣ сейвум алифбон ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбон
арабии тоҷикӣ — ҳарфӣ в; ниг. во.

ВА I вайандаки пайвастануанда пан ҳам (дар сурати
пан ҳам омадани калмаҳон бо ҳамсадо тамомишаванда
«ва» ба «у» мубаддал шуда, агар онҳо бо садонок тамои
шаванд, ба «ю», «ву» табдил меёбад).

Хунарманд ... ҳар ҷо ки равад, қадр бинаду садр
нишнад ва беҳунар луқма чинаду сахт бинад.
Саъдӣ

Пан маслаҳат маҷлис оростанд,
Нашастанду гуфтанду бархостанд. *Фирдавӣ*
На маро сояи тӯбию на қавсар даркор,
Қадди чун сарви сикҳю лаби шаккар даркор. *Ҳозиз*

ВАБО а. وبا I. бемории гузаранда ва ҳалокатоварӣ оммавӣ,
хатарнок ва муҳлик, ҳоледа. Ба воситаи микробҳон
маҳсусе, ки дар об ва ҳурданиҳо ба вучуд меояд, мегу-
зарад.

Бино бар иллати тоуну вабо ... тамоми он мардум
ба дори бақо пайвастанд. *«Равзат-ус-сафрон»*

2. маҷ. офат, бало.

Ҳавояш мольбахши ҳар вабое,
Заминаш киштзори ҳар балое. *Ҷомӣ*

ВАБОЛ а. وبال I. гуноҳ.

Агар аз ғуриснагӣ ҳалок шаванд, ваболи ин бар
гардани ту монад. *«Нигори дониш»*

Ҳар он чи хайру савобе, ки сар кашид аз мо,
Ба чашми ақли ҳасад нест ғайри шарру вабол. *Шоҳин*

2. маҷ. зарар, зиён.

Вабол аст додан ба ранҷур қанд,
Ки доруи талхаш бувад судманд. *Саъдӣ*

3. маҷ. сахтӣ, азоб; гаронӣ.

... Ки мабодо гар чашам таъми висол,
Таъми он бар ҷони ман гардад вабол. *Ҷомӣ*

4. дар ситорашиносии хурофӣ номуҷора ва наҳс бу-
дани вазъияти ситораҳо ва ё Офтобу Моҳ дар бурҷ-
ҳои гуногун, мас. Офтоб дар бурҷи Далил, Моҳ дар
Ҷалӣ, Аторуд дар Қавс ва м. инҳо.

Ақнуи, ки толеи ман пайваста дар вабол аст,
Субҳан тамои шому айпам ҳама малол аст. *Шоҳин*

ВАБОЙ وبائي I. маъсуб ба вабо; 2. вабозада, гирифтори
вабо.

В-АГАР وگر шакли кутохшудан ва агар.

Агар дардам яке будӣ, ҷӣ будӣ?

В-агар ғам андаке будӣ, ҷӣ будӣ?

Ба болинам ҳабибам ё табиям,

Аз ин ҳар ду яке будӣ, ҷӣ будӣ? *Бобо Тоҳир*

В-АГАРНА||**В-АРНА** وگرنه||**اورنه** шакли кӯтоҳшудан ва агар на.

Бар ин кинагар кор созем зуд,
В-агарна барорад аз ин марз дуд. *Фирдавсӣ*

Ачал тафакқули ҳолам намекунад, в-арна
Ҳазор бор аз ин зиндаги ба ҷон шудаам. *Шоҳин*

ВАД(Д) *а. د* *ниг. вуд(а).*

ВАДАЧ *а. داج* шохраг; раги гардан.

ВАДНА||**ВАДИНАТ** *а. وديعت* *одиёте* амонат, чизин амонат гузошташуда ё супурдашуда.

Овардаанд, ки бозоргоне буд андакмоя ва мехост,
ки сафаре кунад. Сад ман охан дошт, дар хонаи
дусте бар сабили вадиат ниҳоду бирафт.

«Калила ва Димна»

вадиат кардан чизеро амонат ба касе супурдан.

Хост ташиниши табиъ ваҳшатнок
Ҳамчу ганҷаш кунад вадиати хок. *Бедил*

◇ **вадиати ҳаёт** супурдан вафот кардан.

Дар аснои роҳ хабар омад, ки султон Муҳаммад-
шоҳ вадиати ҳаёт супурд. *«Табрихи Фарошӣ»*

ВАДОЕЪ *а. ودايع* ч. **вадиъа**||**вадиат**.

ВАДОЪ *а. وداع* *ниг. видоъ.*

ВАДУД *а. ودود* дӯст, муҳиб.

Манъи ту дар бобӣ ман акнун чӣ суд?
Чунки ҳукми ҳоким ин аст, эй вадуд! *Румӣ*

В-АЗ واز шакли кӯтоҳшудан ва аз.

З-омада шудмона бод буд,
В-аз гузашта накард бояд ёд. *Рӯдакӣ*

ВАЗАЪ وازغ кӯрбояқ, ғук.

Ба об андар шудан гарқа чу моҳӣ
Аз он беҳ, к-аз вазаъ зинҳор ҳоҳӣ. *Нишомӣ*

Чун Азудудавла бо элчи дар тақаллум омад,
овози вазаъ... баланд шуд. *«Равнат-ус-сафҳо»*

ВАЗЕЪ *а. وضع* 1. паст (дар боран мавқеъ ва мартаба).

Хар кӣ нафесе шариф ва гавҳаре баланд дорад,
хештанро аз маҳалли вазеъ ба манзалате рафъе
мерасонад. *«Калила ва Димна»*

2. *мач.* оми, шахси оддӣ, шахси бемақоми мартаба;
фурумон, одами паст; *муқобили* шариф 2; *вазеъу*
шариф, *вазеъ* ва *шариф* кеҳу мех, ому хос, оддӣ ва
асил, хурду калон.

Бисёр кас аз вазеъ ва шариф ба борғоҳи у хозир
омада. *Афӣ*

Асарӣ олимӯ вазеъу шариф

Нест бе қисмати латифу касиф. *Бедил*

ВАЗИЪА *а. وضعه* 1. зарар, осеб, хасорат, зиён моддӣ.

Мултамас он ки... хони хониро аз соҳати мамла-
кати мо боздорӣ, вазиъа, ки дар назми ҳоли мулки мо
тақдими дошта, ба итмом расониш. *«Равнат-ус-сафҳо»*

2. андоз, хироч.

ВАЗИДАН وازيدان 1. ҳаракат кардан(-и бод), ба чунбиш
даромада(-и шамол).

Вазид боди муроде ба сӯи хонаи мо,
Ниҳод шоҳи ғуле по бар остонаи мо. *Мушфиқӣ*

2. расидан, омадан(-и бӯй).

Чун Саломон аз ҳақини инҳо шунид,

Бӯи ҳикмат дар маъшоми ӯ вазид. *Ҷомӣ*

ВАЗИМА *а. وضيعة* меҳмони ба муносабати мотам.

ВАЗИР *а. وزير* *тағир.* мансабдори олимқоме, ки баъд аз
подшоҳ (ё султон, малик) мавқеи яқумро ишғол мекард
ва мутасадди кулли корҳои дохилӣ ва хориҷии мамлакат
ҳисоб мешуд.

Ҷонмирзо-қушбегӣ вазири Абдулаҳаддон буд.

Садрӣ Зиё

◇ **вазирӣ офтоб киноя** аз моҳ.

Гар вазири офтоб аз хидматаш гардан кашад,
Аз ҷамоле, к-офтобаш меҳидҳа, махчӯр бод! *Анварӣ*

ВАЗИФА *а. وظيفة* 1. музди харруза, моҳона ва ё солонани
кор, масҷид; нафақа, як миқдори хуроқоворӣ, ки ба касе ба
муддати муайян таъин шуда бошад.

Ба аз Наср бинни Аҳмад бар Исмоил вазифа ни-
ҳода буд аз амволи Бухоро дар соле пенсад ҳазор
дирам. *«Табрихи Наршахӣ»*

Мақорими ту ба офоқ мебарад шоир,

Аз ӯ вазифаву зоди сафар дарег мадор. *Ҳофиз*

2. хори харруза; уҳдадорӣ; амре, ки нисон ба иҷро
он уҳдадор аст; кор, амал.

Ба ҷиғунагии ҳолати онро ба қиёси ақли ноқис
тафтиш намунон вазифан мо нест. *Аҳмади Доғистӣ*

ВАЗИФАҲҲҲ وظيفه خور нафақахӯр, касе, ки ба ӯ маъише
таъин шуда бошад; *ниг.* **вазифа** 1.

ВАЗН *а. وزن* 1. сангӣ, таронӣ, вазиғӣ; вазиғине, ки дар
тарозу барқашада муайян карда мешавад; 2. санги таро-
зу.

Дар бозорҳо... ва шаҳроҳро хар кас ҷиҳати масла-
хат ва манфаати худ вазиъ аз сангу кулӯҳ ва оҳану
ғайра месозад. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

3. барқаш; бе вазиъ санг бе барқаш; *киноя* аз бисёр
зиёд.

Баре армуғоне зи тароҷи Занг

Ба ҳар сӯ фирғистод бе вазиъ санг. *Нишомӣ*

4. *мач.* эътибор, аҳамият; қадр, қимат.

Як қароба шаробро чӣ вазиъ бошад, ки аз ман саффа
талаб кунӣ? *Афӣ*

Чӣ вазиъ моҳи саморо баробари рӯят,

Ки офтоби ғалак нест ҳамтарозуят?

Хисрави Деҳлавӣ

5. *адш.* андоза, ченаки як наъв аз наъвоҳои ашъори гу-
ногуносохт; аруз дорони нуздаҳ баҳри солим (асли)
буда, дар дохили ҳар як баҳр вазиғноҳ гуногун мавҷуд
аст, ки ҳар кадоми он ба воситаи руқиҳои муайян
санҷида мешавад.

Кашад аз вазиъ ба бар хилъати ноз,

Кунад аз қофия домони тироз. *Ҷомӣ*

◇ **вази** *ниҳодан* эътибор додан.

Шоҳин... таваҷҷӯҳи уқобро вазиъ наниҳод.

«Анварӣ Сухайлӣ»

ниғоҳ доштани вазиъ тарозун хеш аз ҳад нагузаштан,
боядолат будан, аз рӯи адолат рафтор кардан.

Мақун тақия бар зурӣ бозуи хеш,

Нитаҳ дар вазиъ тарозун хеш. *Нишомӣ*

ВАЗОНФ *а. وظائف ч. вази́фа.*

Ба чиҳати талабаҳо мадрасаҳо сохта ва вазонф муқаррар карданд. (1) *«Табрихи Сайидроқим»*

Барҷомондагонро дар маҳалле ҷамъ дорад ва вазонфи эшонро аз байтулмол бирасонад. (1)

Аҳмади Доғиш

ВАЗОРАТ||ВИЗОРАТ *а. وزارت* вази́р, амали вази́р, мансаби вази́р.

Вай [Санд] хаштсола буд ва вазорати ӯ Абрабадуллох Муҳаммад бини Аҳмад-ул-Ҷайҳонӣ гирифт. *«Табрихи Наршахӣ»*

Яхёро бисутуд, ба он ки фитна нишонда буд ва уро вазорат дод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ВАЗОҶАТ *а. وضاحت* возеҳӣ, равшанӣ.**ВАЗЪ** *а. وضع* 1. ниҳиш, гузорниш.

Ҷайби ҷаҳон пур зи ғариб кунам,
Вазъи наमतҳои аҷиб кунам. *Хизрави Деҳлавӣ*

вазъи асос гузоштани таҳкурсия; 2. вазъият, ҳолат.

Дар вазъи рӯзгор назар кун ба ҷашми ақл,
Аҳволи кас мапурс, ки ҷои суол нест. *Убайди Зоконӣ*

Март ҳам аз табиъи ман вазъи парешонӣ набурд,
Сухт яқсар пайкарам, хокистарам аммо хануз. *Шоҳин*

вазъи ҳама ҳолати дучони, ҳомиллағӣ; зондан; 3. расм, қонда, оин, тартиб; **вазъи** ҷаҳон замонда, рӯзгор, тартиби гардиши давр.

Бе хор гул набошаду бе пеш нуш ҳам,
Тадбир чист? Вазъи ҷаҳон личунин фитод! *Ҳофиз*

Ситамгаре, ки ҷафо вазъи хун уст, туй,
Ситамкаше, ки вафо фикри зикри уст, манам. *Шоҳин*

вазъ кардан а) таъин кардан, муқаррар кардан.

Ва боз ба ҳар деҳаву қишлоқ қаровулу нигоҳбонҳо вазъ кардаанд, ки роҳхоро аз дузаду роҳзан пок дорад. *Аҳмади Доғиш*

б) хорич кардан, баровардан.

Ҳар кас ки ҷил ғулум ба як байъ бихаридӣ, баҳон як ғулум вазъ карда аз барон муштарӣ биталабиданд. *«Равзат-ус-сафҳо»*

ВАЗЪИЯТ *а. وضعية* аҳвол, ҳолат.

ВАЙД *а. وعيد* таҳдид, қавлдиҳӣ дар хусуси ягон нияти бад, мас. дар хусуси касеро ҷазо додан ё нитиқом гирифтани аз касе; *муқобили ваъда*.

Таҳдиду ванд намуд, ки агар бо ман сар фӯру наёри, ... дар хуни ту саъй кунам. *Афӣ*

Чу ося туруш карда руй аз ванд,

Чу абруи зиндонини рузи ид. *Савдӣ*

ВАЙЛУ *а. ولا* *пайванди хилофӣ* в-агарна, дар акси ҳол.

Фармудаанд, ки зуд бош ва маро раҳнамуни ба пеши у кун, ки вайлло ҳалок мешавам. *Всифӣ*

ВАЙД(О) *а. ويد* *ниг. вид(о).***ВАЙҚ|ВЕК** *а. ويك* *шакли кӯтоҳшудаи вайҳак.*

Мода гуфто: Ҳеч шармат нест, век!
Чун сабуксорӣ, на бад доӣ, на нек. *Рӯдакӣ*

ВАЙЛ *а. ويل* 1. бадбахтӣ, мусибат, ғаму қулфат; *вайлу* субур фалокат ва ҳалокат.

Дар дашти нахбат ва инодат тухми вайлу субур кншт. *«Равзат-ус-сафҳо»*

2. войл, хайфол, дарего!

Вайл бар шумо бод, ки дӯзах аз шумо пур хоҳад шуд! *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. *д.* номӣ яке аз водихон дӯзах.

ВАЙЛА *а. وله* овози баланд, фаръёд, шуру вовайло; *вайла кардан* (*ё задан*) фаръёд баровардан, наъра задан.

Ба пешн сплоҳ андаромад чу гард,

Чу раъди хурушон якс вайла кард. *Фирдавӣ*

Дар ин бим буданду ғам яқсара,

Ки Гаршосп зад вайлае аз дара. *Асадӣ*

ВАЙЛЧҶҮЙ *ويل چوي* бадхоҳ, баландеш, балочҷӯй.

Баландеш душман буду вайлчҷӯй,

Ки то чун ситонӣ аз у чнзи уй. *Абушақури Балхӣ*

ВАЙРОН *а. ويران* 1. хароб, абғор, табоҳ, шикаста, аз кор баромада.

Хурурам он рӯз, к-аз ин манзили вайрон биравам,
Роҳати ҷон талабама в-аз паи ҷонон биравам. *Ҳофиз*

вайрон кардан хароб кардан, шикастан, аз кор баровардан.

Чун хисорро вайрон харданд, он дарро низ вайрон карданд. *«Табрихи Наршахӣ»*

2. вайрона, хароба, ҷон хароб.

Барои роҳати худ ранҷи ӯ хост,

Дар он вайрон мақоми ганҷи ӯ хост. *Ҷомӣ*

Бесабаб Маҷнун ватан дар гушан вайрон надошт,
Бар гирифтрон фазои хонаву берун якест. *Махфӣ*

ВАЙРОНА *а. ويرانه* хароба, ҷой ва ё бинои харобшуда.

Дил ҷӣ арзад, гар набошад меҳри дилдоре дар ӯ,
Бе вучуди ганҷ қимат кай бувад вайронаро? *Убайди Зоконӣ*

Бувад вайрона беҳтар ҷузғор аз суҳбати тӯти,
Шавад хомӯш нодон, чун ба баъзи зуфунун афтад. *Сайдо*

ВАЙРОНАГАРД *а. ويرانه گرد* он ки дар вайронаҳо мегардад, харобадӯст.

Мақун ҳамчу ҷугдаш ба ранҷу ба дард,

Паи ганҷи маҳқум вайронагард. *Ҷомӣ*

ВАЙРОНИЙ *а. ويرانى* 1. хароб, хароб кардан.

Ба ҷубор рафтанд монанди сайл,

Ба вайрони хонаҳо карда майл. *Сайдо*

2. харобшавӣ, нобудшавӣ; харобӣ, бесарусмонӣ.

Эи бас ҷафои ту бар ошқон чӣ ҳад бигзашт,

Ниҳод қондан ишқ ру ба вайронӣ. *Шоҳин*

3. маҷ. рафторӣ бад, айбӣш.

Обод харобот зи вайрони мост...*

ВАЙҲАҚ *а. ويحک* вай ба ту!, вай ба ҳолат!

Ҷ ба раз гуфт, ки вайҳак, чи фӯзул орий,

Ту ҳануз ин суҳан андар сари худ дорӣ!

Манучехрӣ

Гуфт: Вайҳак, чӣ кас тавонӣ буд,

Икчунин хоксору хулод! *Низомӣ*

ВАКИЛ *а.* وکیل гумошта, намоянда, касе, ки ба иҷрои коре ваколат гирифта бошад (аз шахсе ва ё ҷамъияте).

Бад-ин ваъда ман аз бечун вакилам,
Агар бовар бидорӣ, ман қабилиам.

Бадрии Қашмирӣ

вакили мутлақ гумоштан комилхуқуқ; вакиле, ки ваколаташ бе ҳеҷ қайду шарт бошад.

Лабу даҳони ту даъвӣ ба қуштанам доранд,
Вакили мутлақ аз ин ҳар ду кас киро кардӣ?

Хисрави Деҳлавӣ

вакили никоҳ вакили арӯшавандаро меномиданд, ки одатан яке аз ҳешовандонаш буда, ба қайди никоҳи арӯшаванда аз номи ӯ розигӣ мелод; падарвакил.

...Ки омад зи духтар вакили никоҳ,
Ба онн шуданд он ду бо ҳам мубоҳ. *Саъдо*

вакили ҳарч таъёр намояндани шахсе ё ягон ҷамъият, ки ба ҳароҷоти соҳан муайяне мутасадди карда мешуд.

ВАКОЛАТ *а.* وکالت вакили, гумоштагӣ; хуқуқ ва вазифаи вакил.

Ваколоте накунад ҳеҷ кас ба ҷон додан,
Агар туро ба ҷаҳон аст сад ҳазор вакил. *Мӯҳӣ*

ВАКОЛАТНОМА وکالت نامه шаҳодатномаи вакилӣ дар бораи хуқуқ доштан ба коре; ҳатти боварӣ, эътимоднома.

ВАКР *а.* وکر ошъёна, лона, хонаи парранда.

Чанд, чанд охир дурӯғи макри ту?
Худ напаррад ҷуз дурӯғ аз вакири ту. *Румӣ*

ВАЛА *а.* وله *ниг.* вола.

ВАЛАВ *а.* ولو лоқал, ақаллан, ҳеҷ набошад.

ВАЛАД *а.* ولد зода, писар; фарзанд, бача.

Дарахт аст болон ҷонпарвараш,
Валад меван нозанин бар бариш. *Саъдӣ*

Агар маслиҳат донӣ, валади хеш Язидро валнаҳд гардонӣ, то ҳаққи убувват ба ҷой оварда бошӣ.

«Равзат-ус-сафо»

валади зино (*ичҷунин валадуззино*) ҳаромзода, ҳаромӣ; валади судбӣ фарзанде, ки аз пушти камари худ шудааст, фарзанди худ, зодаи худ.

ВАЛАДУЗЗИНО *а.* ولد الزنا *ниг.* валад (валади зино).

ВАЛАЪ *а.* ولع ҳавову ҳавас; эҳтирос, ҳирс.

Зинҳор бад-ин тамбаъ дигар бора гирди валаъ нагардӣ. *Саъдӣ*

ВАЛВАЛА *а.* ولولہ шӯру ғавғо, ошуб; доду фаръёл, вовайло.

Ҳадиси ишк, ки аз ҳарфу савт мустағнист,
Ба нолаи дафӯ най дар хурушу валвала буд.

Ҳофиз

Ҳазор валвалаву машғала дарафтодаст
Зи теги шох ба Ҳиндустону Туркистон. *Мушзӣ*

ВАЛДӢВУЛД *а.* ولد фарзанд, бача; насл.

Матбаҳӣ гуфто, ки аз лутфи шумо
Валду мону ҷоҳ шуд ҳосил маро. *Румӣ*

ВАЛЕ(К) ولی ولیک *шақли кӯтоҳшудаи валекин.*

Умед баста баромад, вале ҷӣ фондаи зонк,
Умед нест, ки умри гузашта бозояд. *Саъдӣ*

Гуянд: Сабр кун, ки туро сабр бар диҳад,
Оре, диҳад, валеқ ба умри дигар диҳад. *Дақиқӣ*

ВАЛЕКИН ولیک *шақли тағйирёфтаи валекин(на).*

Маъшук аён мегузарад бар ту, валекин
Ағъер ҳамебинад, аз он баста никоб аст. *Ҳофиз*

ВАЛИАҲД *а.* ولیعهد *таър.* писари подшоҳ ё ягон шахси наздики ӯ, ки дар вақти эиндагӣ подшоҳ ба ҷои вай таъин мешавад, то ки баъд аз вафоти подшоҳ ҷои уро бигирад; ҷойгири шох.

Бибурду бипарварду бинвохташ,
Пас аз худ валиаҳди худ сохташ. *Низомӣ*

Мансур халифа писаре дошт Селеҳ ном, мехост,
ки уро... валиаҳди худ кунад. *Авфӣ*

валиаҳди сипоҳ сардори сипоҳ, ки аз тарафи подшоҳ ҳамчун ноиб таъин мешуд.

Сараш бусиду шафқат беш кардаш,
Валиаҳди сипоҳи хеш кардаш. *Низомӣ*

ВАЛИМА *а.* ولیمه зифат, базм, тун арӯсӣ.

Малика валимаҳо бидод ва хонҳо биниҳод.

«Ҳазору як шаб»

ВАЛИНЕЪМАТ *а.* ولیعتم 1. одами олиҳиммат, саҳб, сохнбэхсон.

Зи бас нозу неъмат, қ-аз ӯ рондаанд,
Валинеъматӣ оламаш хондаанд. *Низомӣ*

2. мураббӣ; неъматдиҳанда; ҳуҷаин.

Он ду ғулом изҳори муҳолифат намуданд: дар-
возаҳоро ба руи валинеъматӣ худ қашиданд.

«Ҷафънома»

ВАЛИНЕЪМАТӢ ولیعتمتى 1. олиҳимматӣ, саховатмандӣ, башхандагӣ.

Зи шукри вай он неъмат афзун бувад,
Валинеъматӣ беш аз ин ҷун бувад? *Низомӣ*

2. мураббигӣ; ҳуҷаинӣ.

ВАЛИШИННОС ولی شناس дондани қадру қимати ёру дустон, қадришнос.

Риндони таппалабро обе намедихад кас,
Гӯӣ, валишिनносон рафтаанд аз ин вилоят. *Ҳофиз*

ВАЛЛОҲ *а.* والله ба худо, ба худо ки ..., аз барои худо ки ...

Соқӣ, ҳазар аз ғами туам оҳ ки нест,—
Сабрам зи руҳат ҳақ аст, огоҳ ки нест?

Мақсуди манӣро ҷуз ту кас дар дили ман,
Валлоҳ, ки нест, сумаи биллоҳ, ки нест! *Хайём*

валлоҳу аълам худо донотар аст, худо медонад.

Бирав, Ҳофиз, дар ин матраз мазан дам,
Сухан кӯтоҳ кун, валлоҳу аълам. *Ҳофиз*

валлоҳу биллоҳ қасам ба худо, ба худо ки ...

ВАЛӢ *а.* ولا дустӣ, муҳаббат, меҳр.

Фақиру хаста ба даргоҳат омадам, раҳме,
Ки ҷуз валии туам нест ҳеҷ дастовез. *Ҳофиз*

ВАЛОДАТ||**ВИЛОДАТ** *а. ولادت* таваллуд, зоддашавӣ.
Валодати у дар Рай иттифоқ уфтода буд.

«Равзат-ус-саф»

ВАЛОКИН(НА) *а. ولاكن* аммо, лекин.

ВАЛУД *а. ولود* зани сербача, зани серфарзанд.

То шиносад саҳеҳро зи сақим,
Боз донад валудро зи ақим. *Ҷомӣ*

ВАЛӢ *а. ولي* 1. дуст, содиқ; ёвар, мададгор.

Зи Баҳроми гардун ба баҳромруз
Валиро бисозу адуру бисуз. *Фирдавӣ*

2. соҳиб; хоча; мураббӣ.

Маро вали ҳаст, агар у ӣчозат дихад, ин хитба
ба хутба пайвандад. *Аефӣ*

Валии арши мазмун, валии дил,
Шаҳи курсии маъиш, яъне Бедил. *Ҳоҷӣ*

3. д. қариб, наздик, муқарраб (ба худо); одами муқаддас.

Он ки ба фарзе накунад хоҳилӣ,
Муттақияш ном кунанду вай. *Хисрави Деҳлавӣ*

ВАЛУЪ *а. ولوع* ҳарис, озманд.

ВАНАНГ *а. ونگ* 1. навадн буридан тоқ, ки хангоми баҳор дар натиҷа бо таъхир бурида шуданаш чанд рӯз обрав мешавад.

Шод бошу ду чашми душмани ту
Соли моҳ аз гиристан чу вананг. *Фарруҳӣ*

2. тори ангуровезӣ (барон хушккондан).

ВАНОНА *а. وانه* нони гирдан ғафс.

Бар хони ваӣ андар миёни хона
Ҳам нони тунук буди ҳам ванона. *Дақиқӣ*

ВАНЧ *а. ونچ* гунҷишк.

Шикори боз харҷолу куланг аст,
Шикори боша ванҷ асту қабутар. *Унсурӣ*

ВАНЧАНАҚ *а. ونچک* райхон, нозбу.

Ванҷанакро ҳаме намуна кунад
Дар гулистон ба зулфӣ ванҷанакӣ. «*Луғати ғурс*»

ВАОР *а. واور* замин ӯ роҳе, ки пастино баландии бисёр дорад, ҷои ноҳамвор.

Аз ин дуаспа қофилаи сабр даргузашт,
Ман дар миёни роҳи ваор уфтодаам. *Ҳоҷонӣ*

В-АР *а. و* шакли кутохшудан ва агар.

Гар най қавқаб, чаро пайдо нагардӣ ҷуз ба шаб?
В-ар най ошӣқ, чаро гирий ҳаме бар ҳештан?

Манучехрӣ

... В-арат хуршед хонам, низ ҳастӣ,

Ки махро бар фалак равнақ шнакастӣ. *Низомӣ*

ВАРАМ *а. ورم* омос, ҷои дамида дар узви бадан; умуман дамидагӣ дар рӯи чизе.

Баъзоро пойҳо варама карда аз пой даромаданд.
«*Ҷамънома*»

Баромад фиғон аз табақҳо чу сунҷ,
Варама буд ҷун қус деги гурунҷ. *Саййид*

ВАРАМИДАН *а. وريدن* варама кардан, омос кардан, дамида баромадан.

Ва ба се рӯз чандон омосида ва варамида, ки
халқ аз у бе сатр патавонад гузашт.

Аҳмади Дониш

ВАРАСА *а. ورثه* ҷ. ворис 1.

Лонқи подшоҳӣ аз варасан Сомонӣ кист?

«*Равзат-ус-саф*»

Ҳар гоҳ чанд бародар бошанд, ба ҷуз бародари
бузург қадҳудо наместавад, то вараса бисёр на-
бошад. «*Таърихи Ҷаршиста*»

ВАРАТОТ *а. وراثت* ҷ. варт.

Ва дар вараоти маҳолӣ худро ҷунон меафканд,
ки тағзаӣ аз он... муяссар намешуд. (1)

«*Равзат-ус-саф*»

ВАРАШОН *а. ورشان* қабутари ёбони тираранг, ки болои ду-
маш сафед аст.

То бар баму бар зер навои гули нӯш аст,
То бар гулу бар бор хуруши варашон аст...

Манучехрӣ

ВАРАЪ||**ВАРЪ** *а. ورع* ҷ. парҳезгорӣ; тақводорӣ, порсой.

Барҳост Қамол аз вараъу гушанишинӣ,
То дид, ки майхона беҳ аз ҳар ду мақом аст.

Қамолӣ Хучанда

Буд марди солихе бо зӯҳду вараъ,
Дост ваҷҳи кутӣ худ аз ҳадсу вараъ. *Румӣ*
Вовзо, нукта зи қонуни вараъ қамтар зан,
Ки мани ринд бисе воқиф аз ин қонунам. *Шоҳин*

ВАРАҚ *а. ورق* 1. барғ(-и наботот); 2. гулбарг.

Замона аз варақи гул мисоли рӯн ту баст,
Вале зи шарми ту дар гунҷа қард ҷинхонаш.

Ҳофиз

Дар иштиёки рӯи ту наълаш дар оташ аст,
Ҳар шабнаме, ки бар варақи лола меравад. *Соиб*

3. як порча қоғаз ба шакли саҳифа буридашуда;
варақани дуруйи китоб, дафтар ва ғ.

Чу баҳри навиштан варақ қард боз,
Сари номаро сохт мушкитиғроз. *Ҷомӣ*

... Қ-ин қор бақ-он расида, пояд
Аз дафтари мап варақ қушояд. *Шоҳин*

варақ гардондан (ё **баргардонидан**) а) варақ задан (китобро); б) маҷ. гузаштан аз як ҳолат ба ҳолати дигар, мас. аз меҳру муҳаббат ба қаҳру кин ё баръакс; тағйир додани вазъият.

Дастгоҳи ҳанас варақ гардонд,
Ҳуш он сун фаҳм мақсад ронд. *Бедил*

варақ дарнавардидан а) варақ гардондан; б) маҷ. беътибор қардан, аз эътибор соқит қардан.

Чу соид қушоям зи бозуи нарим,
Суманро варақ дарнавардам зи шарм. *Низомӣ*

♦ **варақ дарнаваштан** а) ба чизе аҳамият надодан, аз баҳри чизе гузаштан.

Зи павди бузургон набояд гузашт,

Суханро варақ дар набояд навашт. *Низомӣ*

б) тай қардан, роҳ паймудан.

Чу лаҳте заминро варақ дарнавашт,
Зи паҳлуи води даромад ба дашт. *Низомӣ*

в) тамома қардан, хотима додан; аз байн бурдан, нест қардан.

Стези ду лашкар чу аз ҳад гузашт,
Замона ҷақро варақ дарнавашт. *Низомӣ*

варақ рехтан хароб кардан.

Фалак э-он хати ҷадал ангехта,
Саводи ҳабишро варақ рехта. *Низомӣ*

варақ рондан бар ҷизе ба ҷизе расидан, ба ҳаде расидан.

Чу умраш варақ ронд бар бист сол,
Ба шоханшаҳ бар духул зад давол. *Низомӣ*

варақи ҷизе(ро) фароз кардан киноя аз тай кунондан, гузарондан; ба тадриҷ кам кардан ҷизеро.

Ҳин, ки рӯзу шаби замона ҳама
Варақи умри мо кунанд фароз... *Анварӣ*

гардидаи варақи ҷизе аз ҳолате ба ҳолати дигар гаштан.

Варақи ҳусн муҳол аст нагардад, Соиб,
Ҳеҷ матбуъ надидам, ки тобей нашавад. *Соиб*

ВАРД ورد гул, гули сурх, гули садбарг.

Ба ҷон-андар лаҳв асту ба мағз-андар мушк аст,
Ба ҷашм-андар нур асту ба рӯ-андар вард аст.

Манучехрӣ

Ҳаёлон вучудам ҳофизии сад сурати ранг аст,
Аз он дар гулшани эҷод чандин вардро монам.

Васлӣ

варди муваррад гули сурх.

Вақти баҳор асту вақти варди муваррад,
Гетӣ ораста чу худди муҳаллад. *Манучехрӣ*

ВАРДО وردا гардон, гарданда, гирдгарданда; маҷ. ноором.

В-ар у ба роҳату ман дар машаққатам, ки аҷаб,
Ки ҳам замин бувад осудаву фалак вардо. *Ҳоқонӣ*

варз وزز *асоси замони ҳозираи варзидан.*

ВАРЗ وزز кишт, зироат.

Надорад зану зодаву кишту варз,
Ба ҷизе надонад зи ноара ӣрз. *Фирдавӣ*

Ҳар кӣ имсол оби варз бибурд,
Соли дигар гурусна бояд мурд. *Саной*

ВАРЗА وززه зироаткунанда, деҳдон, кишоварз, барзгар;

гови варза барзагов, ки онро дар гузашта варзагов ҳам мефутанд.

Гушт бар гови варза некутар,
Зинати мард дониш асту ҳунар. *Саной*

ВАРЗИГАР وززگار деҳдон, кишоварз, зироаткунанда.

Суворон ҷаҳонро ҳамедоштанд,
Ба варзигарон варз мекоштанд. *Дақиқӣ*

ВАРЗИДА وززیده 1. сифати феълӣ ва феълӣ ҳоли замони гузаштаи варзидан; 2. машқидида, ботачриба, моҳиршуда (дар коре, санъате ва ғ.).

Султон Зайнулобидин... дар улуми мусиқӣ неқ
варзида буд. *Тағриқи Фарқишта*

ВАРЗИДАН وززیدن 1. шуғл кардан, машғул шудан; пай дар пай кардани коре.

Агар султон адолат варзад, дар савоби хар тоат,
ки аз рабё содир шавад, шарик бошад.

«Ахлоқи Чалолӣ»

Май хурдану гирди гулруҳон гардидаи
Беҳтар зи ҳазор зоҳиди варзидан,
Гар мардуми майхор ба дӯзах бошанд,
Пас рӯи бихиштро кӣ хоҳад дидан? *Ҳайём*

Сухандонию хушхонӣ намевазанд дар Шероз,
Бисё, Ҳофиз, ки то худро ба мулки дигар андозем.
Ҳофиз

бад варзидан бадӣ кардан, бадрафторӣ кардан.

Накукор мардум набошад бадаш,
Наварзад касе бад, ки неқ оядаш. *Сатъӣ*

2. кишту кор кардан, бо зироат машғул шудан, деҳқонӣ кардан.

Ҳама возиқ пур ангуру ҳама ҷой асир,
З-он-ч варзид, кунун бар бихурад барағаро.

Шокири Бухорӣ

3. феълӣ ёридиҳанда дар феълхон таркибии номӣ, мас. 'дустӣ варзидан', 'ишқ варзидан', 'мардумӣ варзидан' ва ғ.

ВАРЗИШ وزش шуғл, машғулият; машқ кардани коре.

Диле сода аз нақшӣ андешаҳо,
Қафе ҳолий аз варзиши пешаҳо. *Ҷомӣ*

ВАРИД ا. ورد 1. рағ; 2. рағи гардан.

ВАРКОҚ ورکاک паррандаи мурдорхоре аз қабилӣ қарғас.

Ба ҷон мушк набӯянд ҳеҷ гаҳ саргини,
Ба ҷон боз надоранд ҳеҷ гаҳ варқок.

Абулбоси Аббосӣ

В-АРНА وزنه ниг. в-агарна.

ВАРО ورا шакли кутохшудан вайро.

Бад-ин худ саворе фиристводам,
Варо пеш аз ин отаҳӣ додам. *Фирдавӣ*

ВАРО(Ъ) ا. ورا пас, ақиб, он су.

Мақсуди ду олам ҷӣ кунӣ бар дили мо арз,
Мақсуд туй, ҳар ҷӣ варои ту, туфайлист.
Қамоли Ҳуҷандӣ

Зи асбоби ҷаҳон ҷуз хӯрданиҳоям намебояд,
Касе бар ҷо набарад ҳаққи неъматро варон ман.

Савдо

(аз) варои... ғайр аз..., ба ғайри..., ба ҷуз..., берун аз...; варон имкон хорич аз имкон, он сӯи имконият.

Баргӣ Иёи масоз, Ҳоқонӣ,
Гар вучудат варон имкон аст. *Ҳоқонӣ*

ВАРОСАТ وراثت ворисӣ, меросхури.

Агар ворис дошта бошад ҳам, натавонад исботи
варосати хеш кунад. *Аҳмади Дониш*

ВАРОЪ ا. ورا ниг. варо(ъ).

ВАРРАФОН ورفان шафёъ, шафоаткунанда, касе, ки афви
гувоҳи ягон гунаҳгору аз касе илтимос мекунад.

Додам бидех, вагарна кунам ҷони ҳештан
Мадҳи амиру назди ту орам ба варрафон.

Мастудии Марвасӣ

ВАРРОҚ ا. وراق ҳатянавис; китобнавис, китобаткунанда.

Маро бар ошиқон дода яке машури солорӣ,
Ки тӯмораш гулӣ зард асту миҷгон аст варроқаш.

Манучехрӣ

Расад зи гуфтани наъти ваю навиштани ӯ
Ба Фарқадон зи шараф фарқи шоиру варроқ.

Ҷомӣ

ВАРТА *а.* ورطه 1. чон хатарнок, маҳалли ҳалокатарвар ҳамчун чарри, партоҳ ва ғ.

Тақдирӣ осмонӣ ва ғалабаи хирс ва умеди чох маро дар ин варта афканд. «*Калила ва Димна*»
Ақнуи ки ақли ғалаба, бисмар ту; бахт—вожун,
Мебодам кашидан 3-ин варта рахт берун. *Шоҳин*

2. гирдоб, чон хатарноки наҳр ва баҳр.
Дар ин варта кишти фуру шуд ҳазор,
Ки пайдо нашуд тахтае бар канор. *Сатъӣ*
Киштиест ҷомӣ бодаву ғам баҳри пур зи мавҷ,
Кишти равона соз, қ-аз ин варта бигзарем!
Қамолӣ Хучандӣ

◇ **вартаи авҳом** гирдоби ҳаёлот, таваҳхум, андеша.
Ба доми кулфат асирам, ки метапам ҳар су,
Чӣ сон ҳалосӣ биҷуям зи вартаи авҳом? *Васӣ*

ВАРТОЧ ورتاج офтобпараст (растай).

Мисоли бандаву ту, ғӣ нигори дилбари ман,
Ба курси шамсу ба вартоҷ сахт мемонад. *Оғоҷӣ*

ВАРЪ *а.* ورع *ниг.* вараъ.

ВАРҒ ورغ банди об, ки аз ҷуб, шох, алаф ё сангу хок сохта мешавад.

Об ҳар чун бештар ниру кунад,
Банду варғи сустбуда барканад. *Рӯдакӣ*

ВАРҚО *а.* ورتقا кабутари хокистаранг, фохта.

Варқон босира агар ба боли ҳаёлу пари андеша
ҳазор сол парвоз намоёнд, ба як дараҷе аз ҳазор
дараҷа натаъонад расид. *Восифӣ*

ВАСАН *а.* وثن бут, санам.

Бустон, ғӯй, ҳамчун бутӣ Фарҳор шудааст,
Мурғакон чун шаману гулбачагон чун васано.

Манучехрӣ

Менадонам, ки ту моҳӣ ё васак?
Менадонам, ки чӣ хоҳӣ ту зи ман? *Рӯмӣ*

ВАСАН II *а.* وسن хоб; хоби сабук, пинак, ғанаб.

Эй бода, фидон ту ҳама чону тани ман,
Қ-аз бех бикандӣ зи дили маи ҳазани ман.
Хуб аст маро ҳол ба ҳар ҷо, ки ту бошӣ,
Бедори ман бо ту хуш асту васани ман. *Муизӣ*

ВАСАТ *а.* وسط 1. миёна, мобайн, миёнҷо.

Ҷонл шуда дар байни чабину руҳат абрӯт,
Чун дар васати Зухраву Хуршед хилоле. *Шоҳин*

2. *моч.* ҳадди эътидол, дараҷан миёнаи ягон қору амал, ҳолат, ҳислат ва м. инҳо, аз ғайри ифрот ва тафрит.

Васат омад маҳалли назу шараф,
Ба васат рӯй нех зи ҳар ду тараф. *Ҷомӣ*
Мазя нохушӣ хуш зи нобуду бул,
Тариқи васат варз дар бӯхлу ҷуд. *Ҷомӣ*

ВАСАТУССАМОЪ *а.* وسط السما *ниг.* миёнаи осмон, баландтарин нуқтае дар осмон, ки офтоб дар вақти ҳаракати худ дар нисфи рӯз ба он мерасад.

Чун офтоб ба васатуссамоъ расид, Хур ибни
Яъна ба он ҳазор сувор падида омад. «*Равзат-ус-сафо*»

ВАСАХ *а.* وسخ чирк.

Фарзанди ман ятиму сар афганда гирди куй,
Ҷома васах гирифтаву дар хок хоксор. *Қиссӣ*

ВАСВАСА *а.* وسوسة 1. андешае, ки ба бадӣ мебарад, фикр-ро ораву ва ҳаёле, ки ба натиҷаи бад мебарад.

Эй хуш он вақт, ки моро дили беғам будаст,
Хотир аз васвасани нишқ фароҳам будаст.

Хисрави Деҳлавӣ

Ҷомӣ, ба баъзи ақли сафо меравӣ, нахуст
Дил пок кун зи васвасани тавбаву салох. *Ҷомӣ*

2. фиреб; иғво, иғвогарӣ; тахриқоти бад.

Васвасани нафсонӣ дили бародарро бар озор пихол.

Авфӣ

Қор бо нишқ фитод, аз сарам, эй ақл, бирав,
Чӣ дихӣ васваса, диям, хунаре нест туро.

Хисрави Деҳлавӣ

ВАСВОС *а.* وسواس 1. фикру андеша ва ҳаёлот, ки ба бадӣ мебарад.

Қамон абуру борониш алмос шуд,
Сару мағз пур ҷуши васвос шуд. *Фирдавӣ*

То ту дар банди нафсу васвосӣ,
Душмани худ аз дӯст нашноӣ. *Ҷомӣ*

2. ба васваса андохтан; аз роҳ баровардан, гумроҳ кардан.

Қори сабри ман шуд аз темори зулфи ӯ заиф.

Ҷон хобӣ маи шуд аз васвоси чабини ӯ хароб. *Муизӣ*

3. бим, ваҳм, ҳарос аз ҷизе.

Ҷаст аз ҷойгаҳ он гоҳ ҷу ханносе,
Ҳавас андар сару андар дил васвосе. *Манучехрӣ*

4. шаққу шубҳа, дудиллағӣ; изтироби фикр (ҳамчун як навъи бемории руҳӣ); 5. ғ. васвасақунанда, гумроҳқунанда (сифати шайтон).

ВАСЕЪ *а.* وسع кӯшод, фарох, паҳновар; муқобили тағ I 1.

[Назар] баъд аз он ба шаҳре расид, ки бинои он рафъ ва фазон он васеъ. *Яҳёӣ Себак*

ВАСЕЪУЛАРЗ *а.* وسع العرض сербар, фарох, паҳновар.

Он арзи васеъуларз мунтамл аст бар билоди бисёр ва амсорӣ бешумор. «*Оташқада*»

ВАСИЛА||**ВАСИЛАТ** *а.* وسيله||*а.* وسيلت 1. восита, ҷизе ё касе, ки ба воситаи он қор ва амалеро иҷро мекунанд,

ҷизе, ки барои ҳосил кардани мақсаде ба қор мебаранд.

Ҳуки кун, то ба хидмате бирасам,

3-ин василат ба давлате бирасам. *Бедил*

ба василати ... ба воситаи ...

Маро писаре нест, ки номӣ маи ба василати ӯ боқӣ монад. *Авфӣ*

2. дастовез, тӯхфа ҳамчун восита ба мақсад расидан.

Ҳаёли зулфи ту гуфто, ки чон васила масоз,
Қ-аз ин шикор фаровон ба доми мо афтад. *Ҳофиз*

Фармуд: Бирав бар он қабила,

Биспор ба меҳтар ин васила. *Шоҳин*

3. сабаб, боис, баҳона.

Васила чист, ки ту дохилияи маи хорич,

Ту гушт меҳурино устухон маи афғор? *Фузӯлӣ*

Ҳар қушта, ки 3-он қабила медида,

Бар гириья худ васила медида. *Шоҳин*

васила ангехтан сабаб нишон додан, баҳонаҷуӣ кардан.

Анварӣ оиро ба хусни фаросат дарёёфт ва василаҳо ангехт ва малики Ҳиротро аз он мутолиба даргузаронид. *Чомӣ*

ВАСИЛАҶУҶ(И) *وسيله جو(ی)* баҳонаҷуӣ, баҳонатаалаб.

ВАСИЯТ *ا. وصیت* панду наҳиҷат ва супоришҳои шахсе, ки наздик ба мурдан аст; орзу ва хоҳишҳои шахси наздик ба марг.

Табибро бихонд ва фармуд, то муолиҷати ӯ кунад ва бухорхудои васият мекард ва як соат буд бимирад. *«Таърихи Наршахӣ»*

Он яке шахсе ба вақти марги хеш

Гуфта буд андар васият беш-беш. *Румӣ*

ВАСИЯТНОМА *وصیت نامه* варақае, ки васияти касе навишта шуда бошад.

ВАСИҚА|ВАСИҚАТ *а. وثیقه|وایتیت* 1. аҳду паймони устувор; аҳднома, номаи аҳду паймон.

Димна бо ӯ васиқате кард ва шаронти таъкиду эҳком андар он ба ҷой-овард. *«Қадира ва Димна»*

Ба дастури доно васиқат навишт,

Ки аз донишу дод будаш сиринт. *Низомӣ*

2. *тағр.* ҳуҷҷате, ки дар он ҳуқуқи моликияти касе ба ҷизе қайд шуда бошад; **васиқаи ҳавлӣ** ҳуҷҷати соҳиб будан ба ҳавлӣ.

Ҳазрати қозин калон... васиқаи ҳавлӣро диданд, ки ҷаҳор ҳазор танга будааст. *Садри Зиб*

ВАСКОРА *وسکرا* деги калон.

Гуфт: Васкора, к-аш тиён хонӣ,

Он чунон дех, ки боз бистонӣ. *«Луғати ғурус»*

ВАСЛ *а. وصل* 1. пайвастан, пайванд кардани ҷизе ба ҷизе, часпандан, часпидан, бастан, банд кардан.

[Саркарда] сари ҷоҳро ба хору хошок бозлуштонид ва сӯрохе гузошт ва танобе дар таҳи ҷоҳ карда бар ҷубе васл намулд. *«Чоме-ут-тамсил»*

2. ба ҳам расидан, ба ҳам пайвастан, ба дилдори (сӯҳбатӣ) ҳамдигар расидани ошӣку маъшук; висол.

Шабнара гар васли офтоб нахоҳад,

Равнақи бозори офтоб нахоҳад. *Саъдӣ*

Бо сӯҳб бигӯед, ки бевақт мазан дам,

Имшаб шаби васл аст, нигаҳ дор нафасро!

Қамоли Ҳуҷандӣ

Мап ҷӣ кардам, ноумед аз баъзи васлат кардай?

Аз ту, эй бераҳм, уммеди мурувват доштам.

Сайидо

ВАСЛА *I а. صلة* порчаи матоие, ки ба ҷои дарида ё кидашудани либос ямоқ мекунад; ямоқ, пина, дарбех.

Шармам аз хирқаи олуида худ меояд,

Ки ба ру васла ба сад шаъбада перостаам. *Ҳофиз*

ВАСЛА *II а. صلة* *грам.* аломате дар имлон арабӣ, ки ба шакли *ل* буда, дар болюи алиф гузошта мешавад ва аяқҳо хондани ду калимаро ишора мекунад.

ВАСЛАЗАН *وصله زن* ямоқчӣ, пинадӯз, порадӯз.

Буд бар далки маоши хештан

Рзуи шаб напорядузу васлазан. *Чомӣ*

ВАСЛАТ *وصلت* *ниг.* вуслат.

ВАСЛАҶУ *وصل جو* талабгори висол, ҷундаи дилдори ёр.

Ҳеҷ ошӣқ худ набовшад васлаҷу,

Ки на маъшукшав бувад ҷуён ӯ. *Румӣ*

ВАСМА *а. وصمة* ғиёҳест, ки занону духтарон барғхон онро фишурда оби сабзи нилгунашро ба абрувони худ мемоланд; усма.

Қас натавонад гирифт домани давлат ба зур,

Кушиши бекандаст васма бар абруи кур. *Саъдӣ*

Ҷаҳон бар абруи ид аз ҳилол васма кашид,

Ҳилоли ид дар абруи ёр бояд дид. *Ҳофиз*

ВАСМАТ *а. وصمت* 1. айб, нуқсон.

Ҷамеи осору афзоли ӯ ба ҳуљияи эътидои мутаҳаллӣ ва аз васматӣ ихтилол мутаҳаллӣ бошад.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

2. доғи нанг, шармандағӣ.

ВАСНОД *وسناد* бисъёр, хеле, хеле зиёд.

Имруз ба нқболи ту, эй мири Хуросон,

Ҳам неъмату ҳам рӯи наку дорам васнод. *Рӯдакӣ*

ВАСНӢ *وسنى* ду зани як шавҳар нисбат ба ҳамдигар; палонҷ, кундош, бохун.

Дустонам ҳама монанди васнӣ шудаанд,

Ҳама 3-он аст, ки бо ман на дирам монду на зар. *Асқадӣ*

ВАСОВИС *I а. وساوس* *ч. васоваса.*

Гусаста гашт зи таъмаи васовису авҳом,

Бӯрида гашт зи ҷонам алоқи омом. (1)

Заҳри Форёбӣ

Мирзо... аз васовиси шайтонӣ ва ҳавочиси нафсонӣ лоилоҷ пушаймон гардид. (2)

«Таърихи Фариста»

ВАСОВИС *II а. وساوس* *ч. васовос.*

ВАСОЕ *а. وصايا* *ч. васият.*

[У] баъд аз итмоми васоё роҳи сафари охират пеш гирифт. *«Равзат-ус-сафос»*

ВАСОИЛ *а. وسائل* *ч. васила|василат.*

[Саъди Салмон] чандин қасида ва рубоӣ гуфта ба васоил ба арзи султон расонид, коргар наёфт. (1) *«Хизонаи омир»*

ВАСОНТ *а. وسائط* *ч. восита.*

Ба чандин... васонт онро ба ман расонид. (1)

Асфӣ

Афогина дар нихояти мартаба очиз омада васонтро дар миён андохтанд. (1) *«Хизонаи омир»*

ВАСОҚ *а. وسايق* *ч. васиқа.*

ВАСОТАТ *а. وساطت* *ч. восита*ташавӣ, миёнаравӣ; восита шудан.

Қутбхон... назди султон Муҳаммадшоҳ рафта ба васотати аркони давлат маъруз дошт, ки афғонон дар Сирхинд ҳуҷуме кардаанд. *«Таърихи Фариста»*

ВАСОЯТ *а. وصايت* 1. васият; 2. васиғӣ, вазифа ва фаъолияти васӣ.

Чуно бад аз бародар ба ҳукми васоят ва вуфурӣ дирият кулохи раёсат бар сар ниҳод.

«Таърихи Фариста»

ВАСОҚАТ *а. وثاقت* устуворп.

Шарафи ҳар илме ё ба баноҳати мавзӯи он аст, ё ба ҷалолати ғояту манфаат ё ба васоқати бурхону ҳуҷҷат. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ВАССАЛОМ *а. والسلام* тамои, тамои шуд, анҷом ёфт (ифодае, ки дар вақти ба охир расидани чизе кор фармуда мешавад, мас. нома тамои—вассалом).

Ҳуш аст аз ту саломе маро дар охири умр,
Чу нома рафт ба итмом, «вассалом» ҳуш аст.

Қамоли Хуҷандӣ

Мурғи умри Восифӣ то ҳаст дар бустони даҳр,
Андалебоси санохони ту бошад, вассалом! *Восифӣ*

ВАССОФ *а. وصاف* васфқунанда, таърифу тавсифқунанда; мадхқунанда, санохон.

Вассофнор дар васфи қамоли ӯ чун давои дахон
боз монда. *Авфӣ*

ВАССОФИ *а. وصافى* 1. вассоф будан; 2. васф кардан, таърифу тавсиф кардан; мадху сано намудан.

Қалам, ки даъвии вассофни қамоли ту кард,
Рухаш ба дудан ваҳшат ҳамеша андудаст.

Заҳири Форӣёбӣ

Ҷилван ҳусн зи вассофни уст,
Сиккан шиҷ зи саррофни уст, *Ҷомӣ*

ВАСТОХОН *а. واستاخوان* *шакли кӯтоҳиҷудай* овастохон.

Чу гулбун аз гул оташ ниҳоду акс афганд,
Ба шохи ӯ-бар дурроҷ гашт вастохон. *(Ҷисравонӣ)*

Ҷисравонӣ

ВАСФ *а. وصف* 1. тасвири ҳол, баёни ҷиғнағияи касе ва ё чизе.

Ҷунои будаст васфаш чун саробе,
Ки на об асту мемуонад ба обе.

Ҷаҳриддини Гургонӣ

Чун суҳан дар васфи ин ҳолат расид,
Ҳам қалам бишқасти ҳам коғаз дарид. *Румӣ*

2. таъриф, тавсиф.

Васфи даҳанат Қамол доим
Дар қофияҳои тағг гуяд. *Қамоли Хуҷандӣ*
Дар васфи қамоли ту надонам ҷи нависам,
Он ҷи ба тасаввур гузарад, беҳтар аз онӣ. *Шоҳин*

3. сифат, ҳислат.

Ҳулки наку васфи Масеҳо бувад,
Ҳислати бад марги муфочо бувад.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

ВАСФУЛҲОЛ *а. وصف الحال* тасвири ҳол, баёни сурати воқеа.

Гуфт бо шӯи хеш васфӯлҳол,
Шод шуд марду ғам гирифт завол. *Саной*

ВАСЙ *а. وصى* иҷрокунандан васият, касе, ки ӯро васиятқунанда барон ниғаҳ доштани молу мулк, ҷою манзил ва инчунин тарбияи фарзандони сағир (то расидани ҳадди балоғат ва қамоли онҳо) таъин мекунад; *киноя* аз халифа Алӣ, ки шиайни васи Мухаммад медонанд.

Манам бандан аҳли байти наби,
Ситояндаи хоки пои васй. *Ҷисравонӣ*

ВАТАД *а. واد* 1. меҳчӯб, меҳи ҷубини ресмонбанди хайма ба замин.

Хайман шашгуша бар ахтар кашид,
Чор ватадро ба расан даркашид. *Ҷисравонӣ*
2. *айш*, дар арӯз ҷузъи духиҷони рукиҳо буда, ба ду ҳисм ҷудо мешавад: 1) ватади маҷмӯъ (ё макруҷ) ҳамчун «ҷаман», «суман»; 2) ватади мафруҷ ҳамчун «лола», «жола».

ВАТАН *а. وطن* 1. зодгоҳ, ҷои таваллуд ва нашоу намо, мас. деҳа, шаҳр, мамлакат.

Саъдиё, ҳубби ватан гарчи ҳадисест саҳеҳ,
Натавон мурд ба хорӣ, ки ман ин ҷо зодам. *Саъдӣ*
Мусофир ҳар кучо афтад, ватанро дӯст медорад,
Ки булбул дар қафас афтад, ҷаманро дӯст медорад. *
ҷалон ватан кардан маҷбуран ва ба инҷор тарки ватан кардан.

Зи ҷаври ҷарх ҷалон ватан макун, Мухлис,
Ки дар заминни дигар осмони дигар нест.

Мухлиси Кошӣ

2. ҷои истиқомат, маскан, манзил, макон.

Яке будааст аз бозоргонои, ки дар Басра ватан дошӣ. *Авфӣ*

ВАТАН ГИРИФТАН маскан гузидан, ҷои истиқомат ихтиёр кардан.

Дар миёни бодия гирам ватан,
Бар сари як ҷашма бошам хаймазан. *Ҷомӣ*

3. кишвар, мамлакат, сарзамин, дилёр.

Дар он ватан, ки зи арбоби ақл анҷуман аст,
Туй ба ҳуҷҷати таҳқиқ сайидул-албоб. *Мушзӣ*

ВАТАР *а. وتر* 1. тори асбоби мусиқӣ; 2. веҳи қамон, ресмони қамон.

Гови замин дудо шавад, пой чу бар замин занӣ,
Шери фалак ниҳон шавад, сахм чу бар ватар ниҳӣ.

Бадрӣ Чочӣ

◇ **ВАТАРИ ЗОВИЯ** *мат.* гипотенуза, он тарафи секунҷа, ки муқобили кунҷи рост аст.

Чун ватари зовия ба қувват бузургтар аз ду зилъаш бошад, зовия мунфариҷа бувад.

Насириддини Тусӣ

ВАТАР *а. وطر* ҳоҷат; орзу, мурод, мақсуд.**ВАТВОТ** *а. وطواط* 1. шабнара, хафшош.

Аз таънан Булаҳаб ҷи нуқсат,
Маъзур зи меҳр ҷашми ватвот. *Ҳоҷӣ*

2. маҷ. заифқуса, ҳурд ва лоғар; 3. таҳаллуסי шонри машхури форсу тоҷик Рашидиддин (вафоташ 1182—1183), ки «Ҳадоиҷ-ус-сеҳр» аз таснифоти ӯст.

ВАТИРА *а. وتره* роху равнш, тарз, тарика.

На ҳамин руо рой тира аз ӯ,
Пой то сар ба як ватира аз ӯ. *Ҷомӣ*

Бад-ин ватира аз пай Искандари тиразамир мештофтад. *«Равзат-ус-сафо»***ВАТ** *а. وط* алоқан ҷинс, ҷимъ.**ВАТО** *а. وطا* густирдани, фарш, палос; вато кардан густирдан, лаҳн кардан, андохтан.

Чу нақл кард равонаш мусофири маҷаҷут,
Барон урсаи бар арш кард хирқа вато. *Ҳақонӣ*

ВАФД *а. وَد* ҳайати сафорт, ҳайати элчӣён, закиллол, намояндагон, фириastoдагон.

Аз ҳар мақоме вафдоқ омаданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ВАФО *а. وَا* ба ҷо овардани ваъда; дурустаҳдӣ, садоқат, устуворӣ дар аҳду паймон ва дустию муҳаббат.

Гули бустонро, чунон ки донӣ, бақое ва аҳди гулистонро вафое набошад. *Сағдӣ*

Рангу буи ошноӣ дар гули рӯи ту нест, Шеваи аҳду вафо дар ҷашми ҷодун ту нест.

Сайидо

вафо кардан *а)* ба ҷо овардани қавлу қарор, устувор будан дар дустӣ ва муҳаббат.

Вафо кардам, қафо ҷиддам зи хубон, Мусулмонон, сазовори ман ин аст? *Мушфиқӣ*

б) кифоят кардан, басанда омадан, расидан.

Бино бар он ки дахли у ба харҷаш вафо намекард, ба ишораи Қосим ... инони азимат ба ҷониби Хурсон мунъатиғ гардонид. «*Равзат-ус-саф*»

в) маҷ. неқӣ кардан.

Бегона агар вафо кунад, хеши ман аст, Гар хеш қафо кунад, бадандеши ман аст, Гар заҳр мувофақат кунад, тарёёк аст, В-ар нуш муҳофат кунад, неши ман аст. *Хайём*

вафо шудан иҷро шудан, раво шудан, ба ҷо оварда шудан.

Он хоҷат вафо нашуд ва он умед раво нагашт. *Авфӣ*

ВАФОҒАР *а. وَغَار* вафоқунанда, бовафо.

Шабдзи муқраҳиниғи фалакро ба марғ, оҳ, Пай баркашеду дум бибуред, ар вафоғаред. *Ҳоқонӣ*

ВАФОҒУЗОРӢ *а. وَغَاوَزِي* вафодорӣ, иҷрои аҳду паймон.

Ҳошо, ки тариқи ёри ин аст?

В-онин вафоғузори ин аст? *Шоҳин*

ВАФОДОР *а. وَفَاوَر* бовафо, содиқ, устувор дар муҳаббат ва дустӣ.

Дядя, эй дил, ки ғами ишқ дигар бор ҷӣ кард? Чун бишуд дилбару бо ёри вафодор ҷӣ кард?

Ҳофиз

Ман ошиқи ҷафокаши кун муҳаббатам,

Аз ҳар ҷафои дуст вафодортар шудам. *Мушфиқӣ*

ВАФОДОРӢ *а. وَفَاوَرِي* бовафой, содиқ ва устувор будан дар муҳаббат ва дустӣ.

Он кист, к-аз рӯи қарам бо ман вафодорӣ кунад, Бар ҷои бадқорӣ ҷу ман як дам накуқорӣ кунад? *Ҳофиз*

ВАФОКЕШ *а. وَفَاكِيش* он ки сидҳу вафоро онин худ қардааст, вафодор.

Гар дар замонда ёри вафокеш дидаме,

Маълум вешудӣ, ки аз у бевафотарам. *Урфӣ*

ВАФОҚУШ *а. وَفَاوَش* сазӣ ва қушишқунанда дар роҳи вафо, бовафо, вафодор.

Чу ғайҳар з-ававали умр, эй вафоқуш,

Шуд овози туам овезан гуш. «*Оташкада*»

ВАФОНОМА *а. وَفَاوَنَامَه* мактуби вафодорӣ.

Насими субҳ вафаномае, ки бурд ба дуст, Зи хуни дидан мо буд муҳри унвонаш. *Ҳофиз*

ВАФОПАРВАРДА *а. وَفَاوَرْدَه* вафодор, бовафо, садоқатманд.

Бас вафопарварда ёре доштам,

Бас ба роҳат рӯзгоре доштам. *Ҳоқонӣ*

ВАФОПЕША *а. وَفَاوِيْشَه* вафокор, вафодор.

Эй вафопеша ёри ҳаммашраб,

Ки ба Урфӣ дуо фириस्तодӣ ... *Урфӣ*

ВАФОТ *а. وَفَاوَت* мурдан, фавтидан.

Бикшой турбатамро бад аз вафоту бингар, К-аз оташи дарунам дуд аз қафан барояд! *Ҳофиз*

Пас аз вафоти ту, Шоҳин, суҳанварон сузанд, Ба ҷои шамъ туро бар сари мазор ангушт. *Шоҳин*

ВАФҚ *а. وَفَق* мувофиқат, созгорӣ, мутобиқати миёни ду ҷиз; бар (*ё* ба) вафқи ... мувофиқи ..., мутобиқи ...

Анвои ашқор ҳар яке бар вафқи масолеҳи аҳли дунё падида омад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Аз ин қуҳ, к-аз феълӣ ту пурнидост, Садо ҷуз ба вафқи нидо барнахост. *Ҷомӣ*

ВАҲИМ *а. وَحِيْم* нугувор; носоғзор; душвор, гарон; хатарнок, бад.

Агар дар қоре ҳавз намояд, ки оқибати ваҳим ... дошта бошад, ... уро биёғохонам. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ВАҲОМАТ *а. وَحَاْمَت* нугуворӣ; носоғзорӣ; душворӣ, гаронӣ; хатарнокӣ, бадӣ.

Ваҳомати оқибати он қор ва фасоди он шуғл арза дошт. *Авфӣ*

Машваратнома ба бародар фиристода ва уро аз ваҳомати муҳофизат ва илтиҷо ба даргоҳи султон Увайс тахвиғ ва таҳзир наму. «*Равзат-ус-саф*»

ВАХШУР *а. وَخْشُوْر* пайғамбар, расул.

Ба андо намулданд вахшуро, Биданд он саропо ҳама нуро. *Рудакӣ*

ВАШАҚ *а. وَشَق* 1. хайвони ваҳишест, ки аз пусти он дастқаш ва пусти медузанд; 2. пусти вашақ; пўстине, ки аз ҷунин пўст духта шудааст.

Вашақе деҳ, ки дар барам гирам,

Ё вушоқе, ки дар бараш гирам. *Ҳоқонӣ*

ВАШ(Ш)БОФ *а. وَشِيْشِيْ بَوَف* бофандаи ваши; *ниг. ваши(ш)ӣ*.

Зиёбофноро ба вашишбофони паниҳанд, Таблзаиро нанишонанд бари руднавоз. «*Абулаббоси Аббосӣ*»

ВАШИВОР *а. وَشِيْوَار* 1. монанди ваши, пурнақшу нигор, рангоранг; *ниг. ваши(ш)ӣ*; 2. сурхранг, гулун.

Рӯй вашивор кун ба ваши соғар, Боғ нигаҳ кун, ҷӣ гуна вашивор аст. *Ҳисравӣ*

ВАШИНОМ *а. وَشِيْئَام* сурхранг.

Ҷа айвон буду ҷа рӯи дилдором, Ба рағмӣ якдигар ҳар ду вашином. *Ҷаҳриддини Гургонӣ*

ВАШИК *а.* وشيك пайки тезрафтор, қосиди тезраф.

Шарики хилми ту чуз Қоф кас иншон надхад,
Вашики азми ту бар қалб инқилоб занад.

Бабри Чочӣ

ВАШМ I وشم 1. дуд.

То зафар ёфт дев бар чашмам,
Чашм кардам сиёҳ чун вашмам. *Саной*
2. туман.

ВАШМ II وشم нақши холқубӣ, нақше, ки дар бадан бо сузанзанӣ қашда мешавад.

ВАШОН وشانى як нафъ сикан тилло, ки ӣраш паст будааст (дар Хуросони қадим).

Чун ту наям, ки хидмати кехтар куниву меhtar
Аз баҳри ду вашонӣ аз баҳри як-ду оря.

Манучехрӣ

ВАШИШОФ وشى ياف *ниг.* ваш(ш)ибоф.

ВАШ(Ш)И وشى 1. навъе аз матон абрешими гулдор, ки онро атласи ваъӣ ҳам меномиданд ва гуё дар Ваш ном шаҳри Туркистон мебофтаанд.

Қаҳон бистад аз бутпарастони Ҳинд
Ба теге, ки дорад чу ваъӣш паранд. *Фирдавӣ*
2. сурх, сурхранг.

Эш парвозаш овард он гаҳ фуруд
Қаҳон хун, ваъӣш шуд аз у оби руд. *Фирдавӣ*

ВАЪ-ВАЪ *а.* وع وع ак-аки сағ, овози сағ; уллоси шағол ва гурғ.

Хасми сағдил эш ҳасад ноладу чун қабҳати моҳ
Нур бе сарфа диҳад, ваъ-ваи даъво шунавад.

Ҳоқонӣ

ВАЪДА *а.* وعده қавлу қарор дар иҷрои коре, махсусан дар қори нек; *муқобили* ванд.

Чу ҳар ду дил бар ин ваъда ниҳоданд,
Рухони яқдигарро буса доданд.

Фаҳриддини Гургонӣ

Маро ба ваъдаи ту ҷон эътимод намонд,
Ки қору бори ту пайваста макру афсун аст.

Шоҳин

ваъда додан (*ё* қардан) умедвор қардан, қавл додан ба иҷрои коре; муҳлат таъин қардан.

[Муқаннаъ] эшонро ваъда қард, ки фалон рӯз биед, то шуморо дидор намоям.

«Тоғрихи Наршахӣ»

Аз васл диҳӣ ваъдан имрӯзу пагоҳам,
Эш кош, муяссар шавадан дар маҳу соле. *Шоҳин*

◇ **ваъдан сараспакӣ** *киноз* аз ваъдаи нугизабонӣ, ваъдан дурӯғ.

Аспе, ки ба банди ваъда қардӣ, нарасид,
Ин ваъдан ту сараспакӣ буд магар? *Сайидо*

ваъдаи хом қавли иҷро ношудани, қавли хушку ҳолӣ.
Гуфти диҳмаат оқибат май аз қави симини худ,
Чун сухтам, то қай диҳӣ ин ваъдаҳои хомир?

Қамоли Хучандӣ

Ваъдан хом медиҳад ёру налонад ин қадар,
К-ин навиди ашш бошад ҷониғам парвардро. *Чоӣ*

ВАЪДАГОҲ||**ВАЪДАГАҲ** *а.* وعده||*а.* وعده 1. ҷое, ки ба-

рон иҷрои ягон ваъда таъин шуда бошад; ҷои боздид, маҳалли мулоқот.

Ба ҷои ваъдагӯх шуд боз доя,
Нишастанд ўву Ромин зери соя.

Фаҳриддини Гургонӣ

2. вақти иҷрои ваъда; муҳлати таъиншуда.

Чун расид он ваъдагӯху рӯз шуд,
Оғтоб аз шарқ ахтарсуз шуд. *Румӣ*

ВАЪЗ *а.* وعظ 1. гуфтор доир ба қорҳои савобу вабод, гуфтори воиз ва ё каси дигаре аз аҳли дин дар маъзуни қорҳои баду неки динӣ.

Пеши Чучӣ як зане биништа буд,
Хушро бар ваъзи воиз баста буд. *Румӣ*
Чӣ нисбат аст ба риндӣ салоҳу тақвора,
Самови ваъз кучо, нағмаи рӯбоб кучо? *Ҳофиз*

2. панд, насихат.

Чу Юсуф з-аввали шаб то сахаргоҳ
Ба ваъз он ғофилонро сохт оғоҳ ... *Чоӣ*

ВАЪР *а.* وعر пасту баланд, ноҳамвор, мушқилгузар (дар бораи роҳ).

Чу сахле буридам, расидам ба ваъре,
Чу ваъре буридам, расидам ба сахле. *Манучехрӣ*

ВАҒ-ВАҒ *а.* وعغ овози қурбоққа, вақ-вақи гук.

Эш даҳан боз қарда аблаҳвор,
Суханон гуфта ҳамчу вағ-вағи чағз. *Наҷибӣ*

ВАҒЕШ *а.* وعيش бисёр, анбӯх.

Маъзурам доранд, ки андӯх вағеш аст,
Андӯхи вағешин ман аз он ҷаъди вағеш аст. *Рудақӣ*

Эш дарего, ки мурдзори маро
Ногаҳон бозхӯрд барфи вағеш. *Қисоӣ*

ВАҒО *а.* وعاء 1. ҷанг, муҳориба.

Даруни қом раҳо кун забон, ки теги хатиб
Барон ном бувад дар бараш, на баҳри вағо.

Ҳоқонӣ

Парчами байраки ту шуд тесун ҳафт хоҳарон,
Чун маҳи роятат ба хур рӯзи вағо қирон гирифт.

Бабри Чочӣ

2. ғалоғула, ғавғо, мағал.

ВАҚВОҚ *а.* وقواق даракти афсонавист, ки дар Вақвоқ ном ҷазирае меғуздааст ва маван он гуё ба сурати инсон буда, монанди овози инсон садое ҳам мебаровардааст.

Басе намояд, ки ябруҳ бар замини Хутан
Сухансарой шавад чун дарактаки вақвоқ. *Ҳоқонӣ*

ВАҚЕХ *а.* وقح бешарм, беҳаё, берӯй.

Ҳаст чуи қуҳри таппозни вақеҳ,
Ҳаст чуи тӯти ғаммозу намин. *Ҳоқонӣ*

Нодоне вақеҳ араса ҳолӣ ёфт, даъвии илми тиб
Оғоз ниҳод. *«Қамоли ва Димна»*

ВАҚЕҲАХҲҲ *а.* وقعه خوي бадахлоқ, бешарму ҳаё.

Рағми ин нафси вақеҳахуירו
Гар нийшам, ру харошад рӯиро. *Румӣ*

ВАҚИЯТ *а. وقعت* бадг'уй, ғайбат, маломат (аз ақибн касе).

Аз таъну нақияти бадг'уй халоси зиёдат сурат намебаст. «*Ахлоқи Носирӣ*»

вақият қардан бадг'уй намудан.

Фалон душмани ту туро вақият мекард ва ба нисбати ту суҳанони ғуш мегуфт.

«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

ВАҚИД *а. وقيد* сузишворӣ (аз қабилн ҳезум ва хасу хошок).

... Чу дӯзах, ки сорах купанд аз вақид.

Дигар бонг дорад, ки «хал, ман-мазид». *Саъдӣ*

ВАҚОЕЪ *а. وقایع* ч. воқеа 1, 2, 3.

Рузе як бор ё ҳафтае ду бор вақоён ахволи аскариро аз амалу азл ва имсоку харҷ ба арзи султон расонад. (1) *Аҳмади Дониш*

ВАҚОЕЪНАВИС *وَقَائِعْ نَوِيس* воқеанавис, таърихнавис; муҳбир.

ВАҚОЕЪНИГОР *وَقَائِعْ نگار* нис. вақоённавис.

ВАҚОР *а. وقار* тамкин, вазнинӣ, гармонборӣ (дар муомила, рафтор ва гуфтор).

ВАҚОҲАТ *а. وقاحت* бешарӣ, беҳаёӣ; беадабӣ.

Аз тақриби хашт кас ҳазар воқиб аст: ... хаштум он ки ба қиялати ҳаё меғуруф бошад ва ба шукино вақоҳат маъкур. «*Қаима ва Димна*»

Он ки қунад чашми вақоҳат фарох,
Соия инсоф набинад эл шох. *Хиёраи Деҳлавӣ*

ВАҚР *а. وقر* 1. вазнинии гӯш, қарӣ; 2. *мач*. тамкин, салобат, шукӯҳ.

Уро дар назарҳо вақре ва шавкате падид омад.
«*Таърихи Фаршита*»

ВАҚТ *а. وقت* 1. гоҳ, ҳангом, ҳиссае аз замон, соатҳои муайяни шабу рӯз.

Вақте ки тулун субҳи азрак бошад,
Бояд ба кафат чомӣ мураввақ бошад,
Гуянд, ки ҳақ талх бувад дар ҳама ҳол,
Бояд ба ҳама ҳол, ки май ҳақ бошад. *Ҳайём*
3-аввали рӯз то ба вақти завол
Гӯр мерафту шер дар дунбон. *Низомӣ*

вақти истиво ними рӯз, қиём.

Лашкари Низомшоҳ... аз субҳ то вақти истиво доди мардӣ ва мардонагӣ меододанд.

«*Таърихи Фаршита*»

вақт-вақт гоҳ-гоҳ, гоҳо.

Вақт-вақт он рафқи пинҳонӣ
Меҳрад чун раққи райҳонӣ... *Низомӣ*

2. фурсат ва муллати таъиншудан қоре.

Ироқу Форс гирифтӣ ба шезри хуш, Ҳофиз,
Биле, ки назбати Бағдоду вақти Табрез аст.

Ҳофиз

3. мавсим, фасл.

Дустон, вақти гул он беҳ, ба ишрат кӯшем,
Сухани пири муғон аст: ба чон май нушем.

Ҳофиз

вақти байза вақти тухм мондан.

Чун вақти байза фароз омад, мода гуфт: Барон байза ниҳодан чо бояд талабид. «*Ниғори дониш*»

вақти бор вақти ҳосилдиҳӣ.

Агар муҳофиди ту раз нишонад андар боғ,
Ба вақти бор ано бар диҳад ба чон инаб. *Фарруҳӣ*

вақти гул фасли баҳор.

Зухд вақти гул чӣ савбост, Ҳофиз, хуш дор!
То «сузе» хонаму андешан дигар қунам. *Ҳофиз*

вақти минҷал вақти дарав.

Сина пур оташ маро чун минҷал аст,
Қомил омад кишт, вақти минҷал аст. *Румӣ*

4. замон, аҳд, давр.

Гуфтам, ки на вақти сафарат буд чунин зуд,
Гуфто, ки магар маслиҳати вақт чунин буд. *Ҳофиз*

Мардумони вақт Нухро ба фарзандон намуландӣ.
«*Маҷмӯа-ул-ансоб*»

се вақт се замон, яъне гузашта, ҳозира ва оянда.

У шохӣ се вақту чор миллат,
Бар шох мадеҳҳо бибандам. *Ҳоқонӣ*

❖ **дар вақт** дарҳол, даррав, зуд.

ВАҚТИННОС *وقت شناس* дошандан қадру қимати вақт; дӯстдори вақтхушӣ.

Биле, ки вақтинносон ду қави бифрӯшанд
Ба як пиёлаи сокино суҳбати санаме. *Ҳофиз*

ВАҚУД *а. وقود* нис. вақид.

ВАҚФ *а. وقف* 1. *тағр*. мулк, ки аз тарафи касе барон масҷид, мадраса ва ғ. тахис ва васеқа қарда шуда бошад, ба шарте, ки аз даромади он фонда бурда шаваду харидуфурӯш нашавад (ҳарчанд ки аз рӯи қоида даромади вақфро ба қамбағалон, дармондагон ва муллобачагонӣ қашшоқ тақсим қардан лозим буд, рӯхонӣ ва амалдорон мулки вақфро манбан даромади худ қарда буданд).

Ин деҳро амир Исмоили Сомонӣ ва ҷумлаи эне-оту ақороти уро бихарид ва он ҷумларо вақф қард бар рабате, ки қарда буд.

«*Таърихи Наршахӣ*»

Магар, ки шаҳна нагашт аз имомӣ мо воқиф,
Ки харҷ қард ба май вақфҳои масҷидро.

Қамоли Хучандӣ

2. д. ҷизе, ки назр шудааст; ҷизе, ки ба касе ё ба ҷое тахис ёфтааст, баҳида шудааст; бахшиш; нӣҳом.

Ба сад тахсин бағуфт: Эй ман гуломат,
Забонам вақф бар тасбеҳи номат. *Низомӣ*

Финшонам ганҷу гавҳар дар баҳоят,
Дилу ҷон вақф қардам дар ҳавоят. *Ҷомӣ*

3. ист ва таваққуф дар миёни суҳан (хусусан дар вақти хондани Қуръон).

Чон вақфи мусхафи руҳи туст, ин ки он дахон Бахри лузуми вақф ба сурхи навистаанд.

Восифӣ

ВАҚФА *а. وقفه* 1. ист, даранг, таваққуф; вақфа қардан истодан, даранг намудан.

Дар ҳаҷмон майдони ҷанг мавкиби Мансур вақфа қард. «*Ҳизони омира*»

2. ист, таваққуф, пауза дар калом.

Бо ҳаёли латиф гуяд роз,
Шикану печу вақфа дар овоз. *Саной*

ВАҚФИЯ а. وقفه *тағр.* вақфнома, васиқаи вақф, ҳучҷати вақф шудани мулк (замин, бог ва ғ.).

[Ғозонхон] фармуд, то ҳафт нусхаи вақфия бинависанд ва ҷумла мусачҷал гардонанд.

«Ҷомеғ-ул-таворих»

ВАҚФНОМА وقف نامه *тағр. ниг.* вақфия.

ВАҚЪ а. وقع 1. ҷои баланд, баландӣ; 2. таъсир; аҳамият; маҷ. иззату эътибор.

Гуфтам: Ба ҳақи он дили сангин, ки вақое!

Вақъе набувад пеши ту савганди гаронро.

Қамолӣ Ҳуҷандӣ

Қаломӣ эшон ба тариқи устодон вақъе надорад.

«Оташқада»

вақъи лоқалом (ё моқалом) аҳамияти бечуну чаро, аҳамияти бебаҳс.

Қоон ба фаросат донист, ки ду қароба марворид пеши расул ва мурсал вақъе лоқалом дорад.

«Равзат-ус-сафо»

Чун дар он диёр оташбозӣ ва раъздандоя менамуданд, ин маънӣ дар назари эшон вақъе моқалом дошт. «Равзат-ус-сафо»

ВАҚЪА а. وقع 1. воқеа, ҳодиса; 2. ҷанг, қорзор, ҳарбу зарб.

ВАҚҚОД а. وقاد 1. кӯрасу, оташфруз, алавоми; 2. фурузон, бисёр равшан, дурахшон (онд ба ситора); 3. маҷ. расо, тез, равшан, мунаввар (онд ба таби, фикр ва зеҳн).

Натончи зеҳни ваққодаш аз хусни балоғат ба сонин суҳанони Саҳбон матбуъ ва дилкаш [буд].

«Равзат-ус-сафо»

ВАҚҚОС а. وقاص ҷангчу, ҷангара.

ВАХ وه 1. *нидои таассуф* воҳ!, воҳ!, оҳ!, афеу!

Гуфти: Бирав, Ҳилолий сабр ихтиёр кун.

Вах, чун кунам, ки нест ба даст ихтиёри ман.

Ҳилолий

Аз парирухсорое дорам даруни дил ғаме,
Вах, ки хоҳад қард расо ин ғамӣ пинҳон маро!

Ҷузъуӣ

2. *нидои таъҷуб* ба таҳсин аҷаб!, аҷаб!, чӣ хуш!

Вах, ки бас ҳубу дилкаш омадаӣ,

Мархабо, мархабо, хуш омадаӣ.

«Маҷолис-ул-ушшоқ»

ВАХАБ а. وهب *ниг.* ваҳб.

ВАХАБӣ وهبي *ниг.* ваҳбӣ.

ВАХАЛЌ|**ВАХЛ** а. وحل лой, гил; лойдон; ботлоқ.

Дар роҳ ваҳали азин буд ва ба ҳила меомадам.

Авфӣ

Чу обаш баровард деҳқон эн чоҳ,

Фуру бурд ҳар як ба ваҳли сиёҳ.

Абулҳасан Аътима

Қадам ҳамезанад аз ҳад буруну метарсам,

Ки муддаи хари ланг аст, ҷода пур ваҳал аст.

Шодик

ВАХАНГ|**ВИХАНГ** وهنگ ҳалқаи ҷубиш, ки бар сари ресмон банд карда, дар вақти бастанӣ бор сари дигари ресмонро аз он ҳалқа гузаронда борро маҳкам баста устувор мекунад.

Чун бурун қард 3-у ҳамома ваҳанг,

Дар замон даркашид муҳкам танг. *Шаҳиди Балхӣ*

ВАХБ|**ВАХАБ** а. وهب бахшидан, ато қардан; бахшиш, ато.

Аз ҷапу рост ҷинси ваҳбу амал,

Ҳар ҷи ояд, барӣ зи нуқсу халал. *Ҷомӣ*

ВАХБӣ|**ВАХАБӣ** وهبي мансуб ба ваҳб|ваҳаб.

Эшонро ба қамолӣ фитрӣ ва фазонӣ ваҳбӣ аз тааммулот қасбӣ ва тааллумоти башарӣ мустағни гардонид... «Ахлоқи Ҷалолӣ»

ВАХДАТ а. وحدت 1. ягонагӣ, танҳоӣ, яке будан; 2. ё. эътиқод ба ягонагии ҳудо.

Яке ҷуй, Ҷомӣ, дучуй мақун,

Ба майдони ваҳдат дугуй мақун. *Ҷомӣ*

ваҳдати вучуд (инчунин **ваҳдатулвучуд**) *филс.* ҷузъи як куял (худо) донистани ҳамаи олами мавҷудот, пантеизм; 3. якхелагӣ, якрангӣ, якнасақӣ; **ваҳдати сиёқ** рӯияи як тарзу услуб.

Ваҳдати сиёқ он аст, ки дабир ҳамаша бар як наҳҷ ва минвол суҳан гуяд ва дар гуфтори вай танаввуъ ва тафаннун ва тозагӣ набошад.

«Оини ниғорӣш»

ВАХДАТОБОД وحدت آباد дунёе, олам.

Дар ин ваҳдатободи қасратбахор

Эн ҳар ҷузъ аини гул аст ошкор. *Бедил*

ВАХДАТСО وحدت سرا *ниг.* ваҳдатобод.

ВАХДАТУЛВУЧУД а. وحدت الوجود *ниг.* ваҳдат 2 (ваҳдати вучуд).

ВАХДОНИЯТ а. وحدانيت ё. ягонагӣ, яктони ҳудо.

ВАХИД а. وحيد 1. якто, танҳо, ягона; 2. маҷ. беназир, бемислу монанд.

Аз хунармандони аср уро касе монанд нест.

3-он ки ҳаст у аз хунармандӣ ба аср-андар ваҳид.

Муизӣ

ВАХИДАН а. وحيد ба танҳоӣ; фардан-ваҳидан яккаву танҳо, бе ҳамроҳ.

Қаюмарс... чун аз танзимӣ умури мамлақат фароғат ёфти, фардан-ваҳидан ба саёҳат машғул гашт. «Равзат-ус-сафо»

ВАХИШ а. وحش бад, зинт, хунук.

Бас ваҳиш ҳонаест, к-андар вай

Ҳамдаме ин замон намеёбам. *Ҳоқонӣ*

Нест зиндоне ваҳиштар аз раҳим,

Нохушу торикун пурхуну ваҳим. *Румӣ*

ВАХӢ а. وحى ё. паём ва илҳоме, ки гуё ҳудо ба пайғамбарон мефиристодааст.

Агар қамолфурӯшӣ, талоши шайхӣ кун,

Ки қуси ваҳӣ тавонӣ задан ба бонги хумор.

Бедил

Омадаш ваҳй, ки эй нукташинос,
Қори мо рост наёдад ба қисс! *Шодӣ*
ВАҲЎЛ *а. وحل* ваҳл.

ВАҲЎЛА *а. وحله* 1. лаҳза, дам, он, фурсати як мижазанӣ;
2. навбат, қарат; дар аввали ваҳла дар навбати аввал,
дар ибтидои қоре.

Рафеъ... аз вилоти худро ба остони Акбар-под-
шоҳ расонид ва дар аввали ваҳла ба риояти сӣ
хазор рупия коми дил андухт. «*Хизонаи омира*»
Бояд, ки дар аввали ваҳла вағоратро аз худ
салб кунад. *Аҳмади Доғиш*

3. тарс ва биме, ки чизро дидан замон пайдо шавад.
ВАҲЎЛАТАН *а. وحلة* дафъатан, якбора.

ВАҲМ *а. وهم* 1. хаёл, гумон, тасаввур.

Бар сари он кӯҳ роҳе неқ танг,
К-аз убураш буд пой ваҳм лағз. *Ҷомӣ*
Дарозии абад дар ваҳм ва тахайюли инсон на-
дарояд. *Аҳмади Доғиш*

2. воҳима, тарсу бим, ҳарос.

Ваҳме ва сахме азим дар дили мушриқон афтод.
«*Тағрихи Табарӣ*»

Нӯғал манам он, ки ҳафт торам
Аз ваҳми ман уфтода дарҳам. *Шоҳин*

вахм кардан а) гумон бурдан, тасаввур кардан.
Ваҳм кунем, ки панҷ ҷува бар як рада ниҳода
ояд. *Ибни Сино*
б) тарсидан, ҳаросидан.

ВАҲМИЁТ *а. وهيمت* воҳимаҳо, тасаввуроти ваҳмангез,
хаёлотӣ ботили бимнок.

Ваҳмиёт он муқаддимоте бузанд ботил ва лекин
сахт қавӣ андар нафс. *Ибни Сино*

ВАҲМӢ *а. وهمي* мавҳум, хаёли.

Ҳар он гуна ҳарфе, ки пеш оварад,
Хаёлотӣ ваҳмӣ хеш оварад. *Шодӣ*

ВАҲН *а. وهن* 1. сустӣ дар аъзои бадан.

Ваҳне афтодашон, шикаста шуданд,
Чанд кас дар миёна баста шуданд. *Саной*

2. маҷ. сустӣ, заъф; осеб, ҳалал (дар тартибу ни-
зоми давлат, лашкар ва ҳоказо).

Ваҳне дар салтанати Ҳиндустон аз омадани Но-
дишоҳ роҳ ёфт. «*Хизонаи омира*»

Гуфтанд: Он чи аз ту содир шуд, муҷиби ваҳни
хукумат ва рибсат аст. «*Раззат-ус-сафос*»

ВАҲШ *а. وحش* 1. ваҳшия, ёбӣ, даштӣ; 2. исми ҷамъ
хайвоноти ваҳшӣ.

Беҳ аз санҷиши олам деҳдон аст,
Ки ваҳшу тайро роҳатрасон аст. *Носири Хисрав*
Шуд бар сари дашту рахт андохт,
Чун ваҳш ба ваҳш боз пардохт. *Шоҳин*

хари ваҳш хари ёбӣ, гурҳар.

Хари ваҳш агар бигсалонад каманд,
Чу дар рег монад, шавад пойбанд. *Савдӣ*

ВАҲШАТ *а. وحشت* 1. танҳой, рамандагӣ; рамидан аз
омезиш бо одамон, зиндагонии ваҳшиёна.

Гаҳе дар гӯша бо мурғон нишастӣ,
Зи ваҳшат дил бад-эшон бозбастӣ.

Хисравӣ Деҳлавӣ

Зи ваҳшат мезанам дар кучан девонагӣ, Соиб,
Ба ғайр аз санги тифлон ҳар қи дар дунболи ман
афтад. *Соиб*

ваҳшат гирифтан рамидан ва гурихтан аз чизе ва
касе.

Гирдбод аз ман тариқи бодпаймой гирифт,
Ваҳшат аз Маҷнуни ман охун сахрой гирифт.

Соиб

2. воҳима, ҳавф, тарс ва бим.

Аз ҳар тараф, ки рафтам, ҷуз ваҳшатам наҷфӯд,
Зинҳор аз ин биёбон в-ин роҳи бениҳоят! *Ҳофиз*

Дар торикӣ шаб аз ваҳшат чора надоштам,
Фарёд баровардам. *Бедил*

ваҳшат камидан а) рамидан; б) тарсидан.

Ғута зан дар баҳри ҳайрат, в-арна аз ҳар мавҷае
Ҳамчу моҳӣ ваҳшати қуллоб мебодад камид. *Соиб*

3. маҷ. муҳолифат, душмани, хусумат.

Чун Насри Сайёр дид, ки кас уро ёри намекунад,
хост миёни Қирмонӣ ва Абмуслим ваҳшат андозад.

«*Тағрихи Табарӣ*»

... Ки чун кина варзад дили кинаҳоҳ,
Ҳама хори ваҳшат барояд зи роҳ. *Низомӣ*

ВАҲШАТАНГЕЗ *а. وحشت انگيز* 1. андуҳовар, ғамангез,
хузновар, малулкунанда.

Гар диҳам шарҳи он, дароз шавад,
Ваҳшатангези аҳли роз шавад. *Ҷомӣ*

2. тарсавар, ваҳмангез, ҳафнок.

ВАҲШАТЗАДА *а. وحشت زده* хилватгузин, биёбонгард; одам-
гурез, раманда.

Ҳарчанд зи беболуларӣ хонанишином,
Чун охун ваҳшатзада дар домани даштем. *Соиб*
Ваҳшатзада дар кӯҳу биёбон ба ҳавоят,
Улфат ба сибӯи даду зогу зағанидем. *Савдо*

ВАҲШАТЗИДО *а. وحشت زده* барҳамдихандаи ваҳшат, бар-
тарафҷунандан хислати одамгурезӣ.

Ваҳшате дорӣ, бирав, бо ваҳши саҳро унс гир,
К-аз миёни инсу ҷон ваҳшатзиде барнахост.

Ҳоқонӣ

ВАҲШАТКАДА *а. وحشت كده* 1. ҷон пурваҳшат, ваҳшатхона.

Бе рӯи туам ҷаннат гуё ки ҳамемонад
Ваҳшаткада маъвое, офатзада саҳрое. *Ҳоҷӣ*

2. маҷ. дунё.

Ғизоӣ ваҳшини ман ру ба саҳрон дигар дорад,
Маро оху аз ин ваҳшаткада овора месозад. *Соиб*

ВАҲШАТОВОД *а. وحشت آباد* дунё, ҳаҷон.

Чу ҷамшед аз ваҳшатобод рахт
Бурун бурд, бигрифт Заҳнок тахт.

«*Раззат-ус-сафос*»

Дар ин ваҳшатободи пурколу қил
Ба гӯш омадаш бонги табии раҳил. *Ҷомӣ*

ВАҲШАТСАРО *а. وحشت سرا* ниг. ваҳшатобод.

Истиқоматро дар ин ваҳшатсаро
Лағзиши мастона медонем мо. *Соиб*

ВАҲШИСИРИШТ *а. وحشي سرشت* ваҳшитабат, даррандаху.

... Ки аз бими қифҷоқи ваҳшисириншт
Дар ин марз тухме наёрем кишт. *Низомӣ*

BAҲШИСФАТ وحشی صفت 1. одамгурез; раманда.

Сун мани ваҳшисфати ақрамида
Оқуравши, кабхиrome нафиристод. *Ҳофиз*
2. ваҳшимонанд, ваҳшитабат.

BAҲШӢ а. وحشى 1. ёбон, даштӣ (дар боран ҳайвон);
муқобили хонагӣ 2.

Бубахш, эй писар, к-одамязода сайд
Ба ҳхсон тавон қарду ваҳшӣ ба кайд. *Саъдӣ*
... Ки он ваҳшӣ ғизоли нознаймо
Чу оҳам дод охир сар ба сахро. *Ҳозиқ*

2. маҷ, ваҳшатварзанда, одамгурез (дар боран инсон).

BAҲҚ а. وحق каманд, таноб, гарданбанди ҳайвонот.

BAҲҚОБ а. وحاب бисёр бахшанда, босаховат, ҳимматба-
ланд.

... Леҷ ваҳқобон, ки бе иллат диҳанд,
Бӯ ки дасте бар сари зигшта нӣҳанд. *Рӯй*

BAҲҚОЧ а. وهاج бисёр дурахшанда, дурахшон, тобон,
фурӯзон, равшан; $\diamond$ мизочи ваҳқоч мизочи солим.

Дар он айём мизочи ваҳқоч фирдавсмақонӣ ба
наъве аз манҳаҷи эътидол мунҳариф шуд.
«Таърихи Фариишта»

BAҲАБ وحب фосилаи мленӣ ангушти калон ва ангушти
хурди даст дар ҳолати қушодагӣ; шибр.

Лаъте аз қони Бадаҳшон ёфтаи панҷ ваҷаб
андар панҷ ваҷаб. *Аҳмади Доғиш*

BAҲАЛ а. وحل тарсу бим, ҳарос, ҳавф.

Амр доим монд дар дарду ваҷал,
Дардҳо мезояд он чо то аҷал. *Рӯй*

BAҲАНОТ а. وجات чамъ 1. ч. ваҷна|ваҷнат.

Султон Масъуд мутааллим ва мутаассир гашта,
қатароти абарот бар ваҷанот равон кард.
«Таърихи Фариишта»

2. маҷ, зоҳир, намууди берунӣ.

Амр Сабуктингӣ осори заъф бар ваҷаноти ах-
воли муҳолифон мушоҳада намуд. *«Равзат-ус-сафо»*
Абутамомаи Сайди асарӣ аҷзу инқисор бар ва-
ҷаноти ахволи лашқари ҳидоятшинон дид.
«Равзат-ус-сафо»

BAҲАУЛБАТН а. وبع البطن шикамдард, дарди шикам.

Чун давобоби эшноро ваҷаулубати ориз шавад, он
чо баранд. *«Равзат-ус-сафо»*

BAҲАЪ а. وبع дард, алам; беморӣ, касалӣ.

Биззарура Муизуддавла бо ваҷаъ ва алами тамои
пой дар рикоб оварда, он ғитна таскин ёфт.
«Равзат-ус-сафо»

Манқул аст, ки Мансур ибни Нӯҳро, ки волини
мамокини Хуросон буд, ваҷан мафосилӣ рӯй намуд.
«Ахлоқи Чалоӣ»

BAҲД а. وبع 1. бехудӣ аз хурсандӣ, гошти шавуқ шодӣ,
завку шавқ.

Чо бар сари қуҳи Наҷд мекард,
Бар нолаи қуҳ ваҷд мекард. *Ҳилоӣ*
Ба баъзи ёр ҷунуш қардам, эй адаб, маъзаур,
Сипанд суҳт ба ваҷде, ки ихтиёрам суҳт. *Бедил*

2. ҳолати завку шавқи бехудонаи суфийн дар вақти
симоъ ва ҳаҷр (дар истилоҳи тасаввуф).

Ваҷд афтод ҳар дуру батамом,
Даргузаштаи аз ҳалолу ҳаром. *Саноӣ*
Зохидон гуянд: Чун мо ҳеҷу дар рақс о, Қамол!
Ҳолати ваҷди рибӣ хуш намеодад маро.

Қамолӣ Хучандӣ

BAҲЕЪ а. وبع дардуқ, пуразоб.

BAҲЕҲ а. وبع 1. муътабар, муҳтарам, баобрӯ.

Ба мазолим нишаста аҳли қабул
Қознёнӣ ваҷеҳу чамъи адул. *Саноӣ*

Мавлоно Бахлул ... дар ҳусни иборат ва адои
мақосид ваҷеҳи рӯзгор буд. *«Таърихи Фариишта»*

2. хушрӯ, хушсурат, хушнамул.

Абдулмуталлиб марде ваҷеҳ буд ва гесӯ бофта.
«Маҷмаъ-ул-аноб»

BAҲИЗ а. وحبз муҳтасар, муъҷаз, қутқ.

BAҲНА|BAҲНАТ а. وحنه|وجنه руҳхора, руҳ, бари рӯй.

Ваҷнати он яке хизопан нур,
Рӯю рои яке ҳазинаи нур. *Саноӣ*

BAҲОҲАТ а. وجاهت 1. хубрӯй, хушсуратӣ, хушнамулӣ;
зебонӣ, шукӯҳ.

Мавлоно Султоналини Машҳадӣ ба ваҷоҳати су-
рат ва маҳосини сират мавсуф буд.
«Равзат-ус-сафо»

2. иззат, эътибор, қурбӯ манзалат.

BAҲҚ а. وچه 1. рӯй, симо, чеҳра; 2. тартиб, сурат; та-
риқа, тарз, таар.

Мо нузали меҳмон ба бехтарин ваҷеҳ сохтаем.
«Анварӣ Сӯҳайлӣ»

Мавлоно Восифӣ гулҳон гулзори маониро бар
ваҷеҳ ҷиланд, ки ба ҷуз хори ҳайрат ва хошоки
ҳасрат ба дастӣ мо наёмал. *Восифӣ*

ба (ё бар) ваҷҳи аҳсан (ё ҳасан) ба тарзи хуб ва ин-
савдида, бисёр хуб.

Ба ҳусни иттифоки ин се кас қору бор ба ваҷҳи
аҳсан суратназир шуда. *«Таърихи Фариишта»*
Аруси ғушча бад-ин зевару табассуми хуш
Биайниҳи дилу дин мебарад ба ваҷҳи ҳасан.

Ҳофиз

бар (ё ба) ваҷҳи аам ба таарӣ умумӣ, ба тарзи уму-
митар.

Илми ту, ки бар ваҷҳи аам аст, донам,
Шомил ба ҳама ҷиз, ҷи бисёрӯ ҷи кам. *Ҳоқонӣ*

3. сабаб, боис, далел, ҷихат.

Нақд аст сурхруи дил бо ҳазор дард
Аз тағни каманд, на аз ваҷҳи дигараш. *Ҳоқонӣ*
Ин суҳан аз ҷилд ваҷҳ ботил меонад.
«Равзат-ус-сафо»

4. пул, маблағ, нақдина.

Саду сӣ динор бифуруҳт ва ман аз он ваҷҳ аспе
харидам. *Авфӣ*

Ақнуъ агар инсоф дихӣ, тамоми ваҷҳи қафофи
ман таҳаммул фармоӣ. *Саъдо*

5. сӯй, қониб; $\diamond$ ваҷҳи тадовӣ роҳи сикат қардан,
даво.

Бузина гуфт: ... Ин кадом иллат аст ва тариқи
муолаҷаи он ҷист ва ваҷҳи тадовии он ҷӣ бошад?
«Қашиа ва Димна»

ваҳқи тасмия *грам*. пайдоиши калима, асли калима, этимология (н калима).

Ба ваҳқи тасмияш аз ҷузви аввали номаш зоҳир ва мубарҳан. *Восифӣ*
аз ҳар ваҳқ аз ҳар ҷиҳат, аз ҳар бобат, аз ҳар хусус;
ба ваҳқи ақл аз рӯи ақл.

Қамол, аз рӯи он маҳ ҳар ҷӣ гӯӣ,
Ба ваҳқи ақл неку менамояд. *Қамолӣ Хучандӣ*
ба ҳеч ваҳқ ба ҳеч рӯӣ, ҳаргиз, асло.

Агар аз шумо ношонисте дар вучуд ояд, ба ҳеч
ваҳқ узри шумо қабул нахоҳад шуд. *Авфӣ*
дар ваҳқи дар хусуси..., дар ҳаққи..., барои..., ба.

Бар у осон бошад... бадӣ қардан дар ваҳқи касе.
«Ахлоқи Носирӣ»

Онро дар ваҳқи ҳавончи худ сарф қардам. *Авфӣ*

ВАҶҲАН *ا. وجاه* бо ягон ваҳқ, ба сабаби..., ба сабабе;
ваҳқдан *минавуҷӯх* ба ваҳче, ба ягон тарз; ба ягон сабаб.

ВЕЖА *ا. وجة* 1. пок, тоза, соф, ҳолис; беайб, беомезиш;
вежа қардан пок ва тоза қардан.

Ҷаҳон вежа қардам зи патъераҳо,
Басе шаҳр қардам, басе бораҳо. *Фирдавӣ*
Қунад вежа наҷоди покгавҳар
Аз он гавҳар, ки у дорад фӯрӯтар. *Фаҳриддин Гургонӣ*

2. баргузида, хос; ҳолис.

Сипахро зи бад вежа у дошӣ,
Ба разм-андарун наъза у гошӣ. *Дақиқӣ*
Бурун рафт бо вежа гурдонӣ хеш,
Ки бо ваӣ яке будишон рою кеш. *Фирдавӣ*
ба вежа махсусан, хусусан, алаҳхусус.

Ба вежа, ки пайвастан хун бувад,
Чу аз дур бинад туго, чун бувад? *Фирдавӣ*
Ман ин буму барро набигзораме,
Ба вежа чу ту меҳрубан дораме. *Саъдо*

3. тамои, тамоиан.

Ва дигар, ки киши падар бозхост,
Ҷаҳон вежа бар ҳештан қард рост. *Фирдавӣ*

ВЕК *и.г. вайк*.

ВИД(0) *ا. وید (۱)* 1. гӯи, гӯишуда, нопадидшуда, нопадло.

Умре, ки мар-гурӯст саримоя,
Вид асту қорҷот бад-ин зорӣ. *Рӯдакӣ*
Чу насли одамен бод давлатат боқӣ,
Чу шахси аҳраманон бод душманат видо!.

Шамси Фаҳри

2. кам, ноқис, иллатнок.

ВИДО *а. واد* дӯстӣ; муҳаббат.

Бузина гуфт:... Этимоди ман ба мақорими ту
зиёдаг аст ва эҳтиҷи ман ба вилдои ту бештар. *«Қадира ва Димқат»*

Робитаи вилдо ва қондаи иттиҳод миёни эшон
муштаҳкам гашт. *Ҷомӣ*

ВИДОЪ/ВАДОЪ *а. وادع* надрӯд, ҳайру ҳуш, ҳушбӯшӣ.

Ҳангоми вилдои ту зи бас ғирӣ, ки қардам,
Дур аз руҳи ту ҷашми маро нур намондаст. *Ҷофиз*

Батон... бо дили пурғам наздики сангпӯшт ома-
данд ва сухани вилдо дар миён оварданд.

«Ниғори дониш»

ВИДОЪ қардан (*ё гуфтан*) надрӯд қардан, ҳайруҳуш
гуфтан.

Фарангӣ бихандид, аз ҷой бархост ва вилдо қард.

Аҳмади Дониш
◇ **ВИДО** *қолаб қардан* чон додан, вафот қардан.

[Хирс] бе он ки нафас рост қунад, вилдои қолаб
қард. *Аҳмади Дониш*

ВИЗОРАТ *а. وزارت* *и.г. вазорат*.

ВИЗР *а. وز* 1. бор, бори гарон; вазнинӣ, гаронӣ.

Ҳеч возир визри ғайре барнадошт.

Ҳеч кас надрӯд, то ҷизе нақошт. *Румӣ*

2. маҷ. гуноҳ, ҷурм, айб.

Ҳар киро лаб ҳамӯшу дил гӯест.

Хиёфати визри хешро ҷӯест. *Ҷомӣ*

ВИЛ *و. ويل* зафар, ғалаба, фатҳу нусрат; фурсати ҳосил
шудани муроду мақсад.

Лабат себи бихишту ман муҳтоҷ.

Ефтанро ҳаме набинам вил. *Рӯдакӣ*

ВИЛДОН *а. ولدان* бачагон, писаракон.

Фӯруд омад бар он гулзори ҳаядон,

Бихиште дил пур филмони вилдон. *Ниғомӣ*

ВИЛО *а. ولا* 1. *и.г. вало*; 2. пайдарпай, паёбай, мута-
қибӣ; 3. муддат, вақт, вақти наздик ба рӯӣ додани ягон
воқеа; дар ин (*ё он*) вилдо дар ин (*он*) вақт, дар ин (*он*)
асно.

Инчунин фатҳе, ки дар ин вилдо дар вилоти
Хӯросон ба вуқӯъ анҷомид, ҳеч як аз аҳли таво-
рих ва муаррихон ҷаҳон нишон намениҳанд.

«Фатҳнома»

Дар он вилдо миёни малик Аҳмад ва малик Борӣ
равҷиш роҳ ёфт. *«Таърихи Фаршита»*

ВИЛОД *а. ولد* зоида; зоида шудан; зоиш, таваллуд.

Аз барон дафъи тӯҳмат дар вилдо.

Ки назодаст аз зинову аз фисод... *Румӣ*

ВИЛОДАТ *а. ولادت* *и.г. валолат*.

ВИЛОЕТ *а. ولايت* 4. *виллоят* 1.

Ақиша дар баъзе виллоёт косид гашта буд ва
дар баъзе ноёфт. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

ВИЛОЯТ *а. ولايت* 1. ноҳия, сарзамини муайян, ки аз
тарафи ғолиме (ҳокиме ё миёне) идора мешуд; мамлакат,
кишвар.

Ба виллоятҳое, ки сун Самарқанд аст, бар қўхҳо
барфҳо ғудохтӣ ва он об он ҷо ҷамъ шуд.

«Таърихи Наршахӣ»

Риндони ташнаабро обе намениҳад кас,
Гӯӣ валишинносон рафтанд аз ин виллоят. *Ҷофиз*

Дигар шаб дар ин шаҳр наботӣ ва ба виллояти
худ равай. *Аҳмади Дониш*

2. волият, ҳокимӣ, ҳукуматдорӣ, ҳукмронӣ, соҳибӣ.

Ҳеч касро бар ду кас виллоят надиҳанд.

Аҳмади Дониш

вилоят доштан ҳукмронӣ кардан; идора қардани давлат.

Вилоят доштан кори бузург аст... *Аҳмади Донииш*

3. ҳукм, фармон.

Чунин аст офариниширо вилоят,
Ки бошад ҳар баҳоро неҳоят. *Нисомӣ*

4. ҷ. валиғӣ, соҳибқароматӣ; 5. кишвари Эрон ва Мовароуннахр (дар истилоҳи ҳиндустонӣ); *мук. вилотзо.*

Дар ин аҳд Мирзо Тоҳири Насирободӣ дар Исфаҳон таъкира навишт ва фасли мавзӯи Ҳинд-ро ҷудо сохт; пеш аз ин таъкиранависони вилот мисли Муҳаммади Афӣ ва Давлатшоҳ ва Мир Муҳаммад Тақии Қошӣ ва ғайруҳумшӯарон Ҳинд-ро... дар зимни шӯарон вилот зикр мекарданд.
«*Ҳизонаи омира*»

ВИЛОЯТДОРӢ ولایت داری ҳукмронӣ, ҳукуматдорӣ, ҳокимӣ.

Ва асл дар вилотдорӣ илм ва амал аст.
Аҳмади Донииш

ВИЛОЯТЗО ولایت زо вилотзода, он ки ҷои таваллудаш Эрон ва ё Мовароуннахр буда баъд ба Ҳиндустон омадааст (дар истилоҳи ҳиндустонӣ); *мук. вилот* 5.

Мирзо Амин[и Розӣ] бо он, ки вилотзост, дар ҳаққи Ҳайдарӣ калимаи истеъҷоб навишт.
«*Ҳизонаи омира*»

ВИЛОЯТКУШО ولایت کشа фатҳкунандаи мамлакат, кишваркушо.

Чунин гуяд аз васфи соҳибқирон,
Вилояткушову мамаликситон... *Шодӣ*

ВИЛОЯТСИТОН ولایت ستان тасхиркунандаи кишвару вилот.

Гуруҳи хонанд соҳибсарӣ,
Вилоятситон, балки офоқгир. *Нисомӣ*

В-ИН وين шакли кӯтоҳшудаи ва ин.

Эй ҳамнафасон, маро зи май кут кунед,
В-ин чехран қаҳрабӯ чу ёқут кунед.
Чун даргузарам, ба май бишӯед маро,
В-аз ҷӯби разам тахтаи тобут кунед. *Ҳайём*

ВНО а. وعا рағ, рағи хун.

ВНР ویر ёд, хофиза; зехн, хуш.

Билурсид номаш зи фарруҳ Ҳаҷир,
Бигуфто, ки номаш надорам ба вир. *Фирдавӣ*

ВИРД а. وړد 1. пай дар пай такрор қардани сухане ё қор; қори ҳаррузаи доимӣ.

Ҳанӯз вирди шароб, ки дар он маҷлис мегузашт,
Ба поён нарасида буд, Нисомӣ ин абъет нишо қард.
«*Ҳизонаи омира*»

Ғар бода хӯрӣ ту, бо хирадмандон хӯр,
Ё бо сабами лоларухи хандон хӯр,
Бисёр махӯр, вирд мақум, фаш масеъ,
Қам-қам хӯру ғах-ғах хӯру пинҳон хӯр! *Ҳайём*

2. д. зикр, дуо, дуохонӣи дар пай берун аз намоз.

Гуфтам: Дуои давлати ӯ вирди Ҳофиз аст,
Гуфт: Ин дуо малоиқи ҳафт осмон кунанд. *Ҳофиз*

ВИРДИ ШОМ намози шом, намози мағриб.

Гоҳе ман шабонаву ғах бодаи сабӯх,
Бингар вазиған саҳару вирди шомӣ мо. *Ҷомӣ*

◇ **ВИРДИ ЗАБОН** будан дар забонҳо пай дар пай зикр шудан, маълуму машҳур будан.

Оқибат ҳамачу Хилолӣ шудам афсонаи даҳр,
Он кӣ ҳар ҷо суханаш вирди забон аст, манам. *Ҳилолӣ*

Ва ҳамвора вирди забони ҳамгинон ин буд.
Восифӣ

ВИРЕБ وريب *ниг. вуреп.*

ВИРО ويرا ёдгирандаи (омӯзадан) хушёр, бохуш, хушзеҳн.

Яке марди виро бибояд нахуст,
Ки гуяд нишодаҳоро дуруст. *Абуаббоси Аббосӣ*

ВИСОДА а. وصادе болишт, болин.

Бистари ӯ замини висодаи ӯ ҳаҷар... буд.
«*Равзат-ус-сафо*»

Сарам бар висода ҳаме паст шуд,
Саранҷом қори ман аз даст шуд. *Шоҳин*

ВИСОЛ а. وصال пайвастан, ба ҳам ояидан; мулоқот ва суҳбати ошқ ва маъшуқа; *муқобили фироқ* 1.

Дигаре гуфт: Хомӯш бош, ҳамона ки ту харғиз оштие аз ҷанг надидӣ ва ҷошини висол баъд аз фироқ наҷашидӣ. *Ҷомӣ*
Ҳарчанд фироқи ман кашидӣ,
Инак ба висоли ман расидӣ. *Шоҳин*

ВИСОҚ а. وفاق 1. банд, қайл.

Чобук ба висоқи ӯ фуру шуд,
Дар пӯзши ҳоли зори ӯ шуд. *Шоҳин*

2. аҳду паймон.

Саҳарғае, ки ялон тег баркашанд ҷу субҳ,
Ба азин рази кунанд аз барон кина висоқ. *Ҳоконӣ*

3. хона, манзил; ҳарамсаро.

Аз оташи дили муштоку аз балон фироқ
Фуру гузошта будам висоқу марқадро. *Муиззӣ*
Нотаҳ хабараш зи кас шунданд,
Як-як ба висоқи худ расиданд. *Шоҳин*

ВИФОҚ а. وفاق мувофиқат, яқдилӣ, иттифок, созиш.

... Ки эй суратат ҳамачу аҳли нифоқ,
Валекин ба зоҳир намоӣ вифоқ. *Савдӣ*

Қаро Юсуф ба востани яқҷиҳатин умарон Ироқ ва иттифоқи Эрон дар амри вифоқ ба ғоят хушдид шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

Ҳазор баҳр агар мавҷ барзаанӣ ба вифоқ,
Ҳанӯз улфаташон бо ту об дар лаби ҷуст. *Шоҳин*

ВИФОҚАТ а. وفاقат мувофиқат, созиш, созгорӣ.

ВИШОҶ\ВУШОҶ а. و شاج 1. қамарбанди мурассаъ, қамарбанди бо ҷавоҳирот зинат додашуда.

Мӯсо вишохе аз зару сӯзу қатони мафтул сохт.
«*Равзат-ус-сафо*»

2. гарданбанд, шолӣ гардан.

ВИҚОР а. و قار аслаш вақор.

ВИҚОЯ *а. وقايا* 1. ниғахдорӣ, хнмоя, ланоҳ, посбонӣ, пуштибонӣ.

Бахти барно виқояи умр аст.
Чашми бино талоия рухсор. *Ҳоқонӣ*

Аҳолии қалъа бо вуҷудӣ қиллати адӯ аз Ибни Куюти ба ҷон расида, пушт ва ҷарми қўхна виқояи руҳи кириҷ сохтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. пуштибон, нигоҳдоранда, муттақо, таъьятоҳ.

Панҷоҳу шаш сутун виқояи сақфӣ у карда буданд.
«Равзат-ус-сафо»

3. маҷ. ниқоб, парда, хичоб.

Абр аз тарафи қўж баромад ду-се поя,
Аз шарм ба рухсор фуру хинг виқоя. *Манучехрӣ*

ВИҚЫЯ||ВИҚҚИЯ *а. وقية* *ниг. вуққия.*

ВИХАНГ *وھنگ* *ниг. ваҳанг.*

ВИЧДОН||ВУЧДОН *а. وجدان* 1. дарёбфтан, дарёбфт кардан, пайдо кардан; доиштан.

Мусо ... ба вуҷуди оташ ва вичдони он мута-
яққин гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

... Ба талдаб ва вичдон тавъамон бошанд.
Аҳмади Дониш

вичдону *фукдон* дарёбфт ва гум кардан.

Ҳарғиз ба вичдону фукдони ҳеч чиз дар дунё
шодмону андӯхчин нагашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. натиҷаи муҳокиман ақлӣ, хисси масъулияти раф-
тор ва кирдори худ; шуур.

ВИЧДОНӢ||ВУЧДОНӢ *وچداني* мансуб ба вичдон 2.

Дар чорсуи қайфияти зухур ... хар фардери аз
афроди инсонӣ бо ҳақиқати худ сардоест пинҳонӣ
ва муомилаест вичдонӣ. *Бедил*

ВИЧОР *а. وچار* лонан ҳайвоноти ваҳшӣ аз ҳабилӣ каф-
тор, гург, рӯбоҳ ва ҳоказо.

Саманзор гашта диёри салоҳиф,
Чаманзор гашта вичори савлиб. *Манучехрӣ*

ВО I *و* *кушода, боз, яла.*

Дидан худ назада бархаму ҳайрон шудааст,
Карда то дидан худро ба руҳат во наргис. *Восифӣ*

Даре дидам ба нокомӣ кушода,
Ба роҳам дидан во истода. *Сайидо*

во кардан *а)* кушодан, боз кардан, яла кардан.

Чу гул во кардаанд оғушхон худ хиббонҳо,
Магар дар бӯстон он сарви кушрафтор мсояд. *Сайидо*

Ҳоҷиби руи ту дар бар руҳи мо во накунад,
Чӣ кунанд банди, ки чӯз кӯи ту маъво накунад. *Шоҳин*

б) *чудо кардан, дур кардан.*

Дил ғайри ту бар ҳар чӣ назар дошт, раҳо кард,
Чун гулча ҳавон ту маро аз ҳама во кард. *Сайидо*
Агар ҳоҷи фароғат, аз ҷаҳон қатъи таманно кун,
Ба як сози тағофул дарди сар аз ҳештан во кун. *Ҳоҷӣ*

во шудан (*ғ* гардишдан) *кушода шудан, боз шудан, яла шудан.*

Бедил, озоли, ки истқбол оғушат кунад,
Он қадар во шав, ки натовн баст мазмунн туро. *Бедил*

Гарчи, Ҳоҷӣ, дар фироқи гулӯзоре, мурдаам,
Мешавад во аз мазорам гунҷай тумори гул. *Ҳоҷӣ*

ВО II *و* *шакли кўтоҳшудаи вой.*

Дар ғарибӣ ҷон ба сахтӣ мебарад мискин Камол,
Во ғарибо, во ғарибо, во ғарибо, во ғарибо!

Қамли Ҳуччандӣ

во чигарам! *вой чигарбандам!* (нидон таассуф, ки дар мотами шахси наздик — фарзанд ва ҳешу табор гуфта мешавад); **во задан вой гуфтан**, **вовайло гуён фаръед** *кашидан.*

То дамам монд эй ман, наваҳагарон биншонед,
Во занед охкунон, наваҳ сароед ҳама! *Ҳоқонӣ*

ВО III *و* *шакли дигари бо II.*

... Ки бисёр н-ояд бари андаке,
Яке во сад ояд, на сад во яке. *Низомӣ*

ВОАФТОДАН *وافتادن* *рӯболо афтодан, пуштнокӣ афтодан.*

Осафӣ, мурғи сахар наъразанон аст ҳанӯз,
Гул ба сад ноз қабо кандаву воафтодаст. *Осафӣ*

ВОБАСТА *وابسته* 1. сифати феълиш замони *гузаштаи* *вобастан*; 2. марбут, алоқаманд; гирифтори қайду банд, баста.

Маълум бошад, ки ҳаёти одами вобаста ба маъ-
кулот ва машруботи мақсум аст. *«Фатҳнома»*

Дили вобастае дорам, ки натовн кард озодаш,
Магар аз дасту по гирад каманди ҳеш сайёдаш. *Ҳоҷӣ*

3. пайваста, паси ҳам, муттасил.

Гирди об омаданд вобаста,
Савсану наргису суман раста. *Низомӣ*

ВОБАСТАН *وابستن* *вобаста кардан, марбут кардан, алоқаманд кардан, пайвастан.*

Зиндагин маро бар зиндагин шумо вобастанд.
«Шаҳномаи Фарғона»

ВОБИЛ *а. وابل* *сахт, бошиддат (сифати борон).*

Нигори ман чу ҳоли ман чунин дид,
Биборид аз мижа борони вобил. *Манучехрӣ*

ВОБУРИДАН *وابريدن* *буридан; маҷ. боздоштан, чудо кардан.*

Гар ан шарри дев танро вобурӣ,
Дар фитомӣ у басте ҳалво хурӣ. *Румӣ*

ВОВ *و* *номи ҳарфӣ сийўми алиффон арабии тоҷикӣ*, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 6 баробар аст.

ВОВАЙЛ(О) *واويل* *нидон таассуф* э *вох, вой, дод, во ҳасрато, во дарего.*

Гуфт: Вовайло, ки гум гашт уштурам,
Монд хотир аз ҳаёли у пурам. *Ҷомӣ*
Пардан пиндор барлору ҷаҳонро дуст бин,
Варна вовайло бинмоад, Мухъӣ, дар пиндори маст. *Мухъӣ*

ВОГАШТ *واگشت* *бозгашт, гашта омадан.*

Вақти вогашти Ҳудайбия расул
Дар тафаккур буду ғамгину малул. *Румӣ*

ВОГИРИФТАН واگرستن 1. бозгирифтан, бардоштан.

Ба хоки пон ту, эй сарби нозпарвари маң,
Ки рӯзи воқеа по момагирам аз сари хок.

Ҳофиз

2. рӯёндан, ҳосил кардан.

Ҳар чӣ бояд, зи хок вогиранд,
Аз фало моля бақо гиранд. *Бедил*

ВОГУЗОШТАН واگذاشتن 1. супурдан, ба ихтиёри касе додан, хавола кардан.

Атар вогузорӣ ба ӯ кори хеш,
Наёяд туро ҳеҷ дӯшвор пеш. *Ҷомӣ*

2. партофтан, канор андохтан.

Чу диданд бинандагон қорзор,
Бигуфтанд: Он пӯстро вогузор! *Савдо*

3. ба ҳоли худ мондан, ҳиштан.

Гар туро бо ту вогузоштаме,
Ўлғуф хеш аз ту боздоштаме. *Ҷомӣ*

ВОГУРЕХТАН واگرهستن 1. гурихтан, гурихта рафтан.

Ту зи бими бонги он дев ланн
Вогурей дар залолат аз яқин. *Румӣ*

ВОГУФТАН واگشتن 1. бозгуфтан, ошкоро гуфтан, гуфта додан, баён кардан.

Гар набудӣ заҳмати номаҳраме,
Чанд харфе аз нафо вогуфтаме. *Румӣ*

2. сухани худро гардонда гирифтан.

ВОДИДАН وادين 1. боз дидан, аз нав дида баромадан.

Ғамнок набояд буд аз таъин ҳасуд, эй дил,
Шояд, ки чу вобинӣ, хайри ту дар ин бошад.

Ҳофиз

Чу вобинӣ, аз маслаҳат дур нест. *Сатид*

ВОДОР وادار 1. асоси замонӣ ҳозираи водоштан.

ВОДОР وادار маҷбур, уҳдадор, вазифадор; **водор** кардан (ё намудан) маҷбур намудан, уҳдадор кардан.

ВОДОШТАН واداشتن 1. водор кардан, маҷбур кардан.

Ҷамил гуфт: ... Ман дидам, ки ӯ писари амми
ман аст, он гоҳ ман ба ӯ гуфтам: Туро ки ба ин қор
водошта? «Ҳазору як шаб»

2. боздоштан, нигоҳ доштан.

ВОДӢ ا. وادی 1. пастӣ, дара; сарзамини фароҳу ободӣ байни силсилаи кӯҳро ё қанори наҳр.

Ба водие расидам амиқ, чунон ки умқи он бист
газ буд. *Авфӣ*

2. соҳил ва қанорҳои маҷрон об, соҳили руд, наҳр, рӯдхона ва ё дарёча.

Эй сабо, гар бигзарӣ бар соҳили рудӣ Арас,
Бӯса зан бар хоки он водно мушкин кун нафас.

Ҳофиз

3. дашт, саҳро, биёбон.

Дар он водӣ, ки ҷо буд дилгир,
Наҳурӣ ҳеҷ хурде хуштар аз шир. *Низомӣ*

Ҳамагашт чун бод дар гарду хок,
Ба ҳар дашту водӣ ба сад тарсу бок. *Ҷомӣ*

♦ **водии айман** аз рӯи афсонаҳои дини исроилӣ сарзамини муқаддаси Қанъон, ҷо ки гуё худо он ҷо ба Мӯсо нидо карда будааст.

Нест дилро орази боғу сайри гулшане,
Толиби дидорро водии айман гулшан аст.

Маҳфӣ

водии маҳшар (ё **хашӣ**) ҷ. саҳрон қиёмат, саҳрое, ки гуё қиёмат дар он ҷо барпо мешавад; **водии пуралам** *киноа* аз дунё; **водии хомӯшон** гуристон, қабристон, мазористон.

Оқибат мавзилӣ мо водии хомӯшон аст,
Ҳолӣе гулгула дар гулбади афқол андо! *Ҳофиз*

водии эҷод *киноа* аз дунёе.

Гирдбодам, сари саргаштагин дил дорам,
Нест дар водии эҷод чу ман хокбасар. *Муҳам*

водии хашӣ *ниг.* **водии маҳшар**.

ВОЕҒТАН وایافتن бозеғфтан, аз нав ёфтан, пайдо кардан (чиз ё каси гумшударо).

Ҳар кӣ он гумгаштаро воеғфӣ,
Бо мании оғора як ҷо ёғфӣ. *Ҷомӣ*

ВОЖ وāj *шакли* *дигари* боч 1.

ВОЖГҶҢ|ВОЖГУНА|ВОЖУН|ВОЖУНА واژگونه|واژونه 1. сарнағун, сарозер, чаппа; сарнағун кардашуда, чаппа кардашуда.

[Ҷро] вожгуна — сар ба ҷоғу фуру кардандӣ —
ва пойдоғаш дар ҳаво будӣ. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
Қулаҳхудо гашта воҷун ҳама,
Чу дилаҳи ушқоқ пурхун ҳама. *Хотиҷ*

Вожғун аст соғари идрок,
Маи таҳқиқ ректаст ба хок. *Бедил*

2. маҷ. носозгор, муҳолиф, баръакс муродӣ инсон; номуборақ, шум, наҳс, манҳус.

Бар он рои воҷуна деви наҷанд
Яке жарф ҷоҳе ба раҳ барбиканд. *Фирдавӣ*

Маҷуӣ айши хуш аз даври воҷғуни сипеҳр,
Кӣ софи ин сари хум ҷумла дурдомез аст. *Ҳофиз*

Ин аст эн рӯзи бад намуна,
Фаръёд зи бахти воҷғуна! *Ҷайш*

3. маҷ. бад, вайрон, хароб; носара.

Сими бад аз нйҳод воҷун аст,
Лаъли шод аз дарун пурхун аст. *Саноӣ*

ВОЖУНАБАХТ واژونهبخت бадбахт, бахтбаргашта.

ВОЖУНАБАХТӢ واژونهبختӣ бадбахтӣ, баргаштабахтӣ.

Мансури вақти хеш ба воҷунабахтиям,

Бонон дор бин, ки таҳи ҷоғ гаштааст. *Зуҳурӣ*

ВОЖУНАХӢ واژونهخوی бадтинат, бадқирдор.

Пас оини Заҳҳои воҷунахӯй
Чунон буд, ки чун мебудаш орауӣ ... *Фирдавӣ*

ВОЗЕҒ ا. واضح ваъқунанда, гузоранда; таъсисқунанда, асосгузор.

Возеи мантиқ ифтидохи ин илм ба эроди зикри
аҷноси олия кардааст, ки онро мақулотӣ ашара
хонанд. *Насириддини Тусӣ*

Соғеи обу ранги ҳар маснӯъ,
Возеи ихтироӣ ҳар мавзӯ ... *Бедил*

возеи алқоб ваъқунандани лақабҳо, диҳандани лақабҳо, лақабгузор.

Идриси қаъо бинашу Исии равонбахш,
Дола лақабаш дар ду хунар возеи алқоб. *Ҳоқонӣ*

ВОЗЕЪ II *а.* **وازع** монёв, боздоранда, халалрасон.

Қадам ҳуққ возеи раёсат аст? *Аефӣ*

ВОЗЕХ *а.* **واضح** равшан, қушоду равшан, ошкоро, пайдо, ҳувайдо.

Ҳуҷҷати уст возеху восиқ,
Нуктаи уст лоеху лоиқ. *Саной*

Бар замони арбоби дониш ва хавотири асҳоби
биниш возеху лоеҳ аст, ки дар таворихи ҳаво-
диси айём уламон изом ва фузалон киrom ба ла-
ли назм ва ҷавоҳири насро вонамудаанд...

«Таврихи Сайидроқим»

возех қардан эзоҳ додан, равшан қардан; фош кар-
дан, ошкор намудан.

ВОЗИР *а.* **وازر** 1. борбардор, боркаш, ҳаммол; 2. маъ-
гунаҳгор, ҷинояткор.

Ҳеҷ возир вазирӣ гайре барнадошт,
Ҳеҷ кас надруд, то ҷизе нақошт. *Румӣ*

ВОЗИЧ **واذيع** хавозан тоқ, толор, воиш.

Ҳама возиҷ пурангуру ҳама ҷой асир,
Раиҷ варзид, кунун бар бихурад барзағоро.

Шокири Бухорӣ

ВОИЗ *а.* **واعظ** ваъзгуянда, панду насихаткунанда (донр
ба маъсалаҳои динӣ).

Воизон, к-ин ҷилва дар меҳробу минбар мекунанд,
Чун ба хилват мераванд, он кори дигар мекунанд.

Ҳофиз

Ҳамин дам бошад, эй воиз, ки то қояи хабар ёбад,
Кашем ўро зи меҳробу туро аз минбар андозем.

Қамоли Хучандӣ

ВОИЯ *а.* **واعيه** муаннаси воӣ.

ВОЙ *а.* **واي** *нидои таассуф* ҳайф!, афсус!, дарғ!, оҳ!, воҳ!
(нидо, ки барои ихзори ғаму андӯх, мусибат ё шидда-
ти дард меояд).

Ҳама касро ба шодӣ дастгоҳ аст,
Туро ҳамвора дарду вою оҳ аст.

Фахриддини Гургонӣ

Эй вой бар он кас, ки лабалаб на зи дард аст,
Эй вой бар он дил, ки на парвонаи нпқ аст.

Махфӣ

ВОЙЗАН **وايزن** войгуянда, вовайлокуянда, навҳагар.

Ду пой рақсуи ба гил-андар зи оби чашм,
Ду дастӣ рудзан зи ано гашта войзан. *Ломей*

ВОКАРДА **واكرده** қушода, яла; **ҷабҳан** вокарда пешони
қушода.

Сониб, ба ҷуз аз ҷабҳан вокардан таслим
Монёв нашавад ҳеҷ сипар тирӣ қаёро. *Сониб*

ВОКАШИДАН **واكشيدن** 1. дароз кашидан, дароз каш-
да ҳобидан, ёнidan.

Он ҳарирандом ҳар ҷо мерисад, вомекашад,
Ҳар кучо афғод махмал, хоби роҳат мекунад.

«Хизонаи омира»

Сарви туро зи соя қадак оби зиндагӣ,
Гардид Ҳияр, ҳар ки дар ин соя вокашид. *Сониб*

2. бо зӯр ё бо тадбир ҷизе ҳосил қардан, ба даст овар-
дан.

Ҳаргиз нашуд, ки бар сарӣ ҳарф оварам туро
Ман, к-аз даҳони гулча суҳан вокашидаам. *Сониб*

ВОКУШОДАН **واکشادن** **ВОКУШУДАН** **واکشودن** қушо-
дан; қушода шудан.

Ҳузуру гайрати маъшукро шуморе нест,
Эи ҷилва пурс, ки бар дил ҷӣ вокушуду ҷӣ баст?

Бедил

ВОЛ **وال** 1. навъе аз моҳиёи пулакчадор; 2. наҳанг, кит.
Аз он бунафша бируяд зи рӯи хоран сулб,
В-аз ин пашиза бирезад эи пушти моҳии вол.

Анварӣ

ВОЛА *а.* **واله** аслаи волёҳ.

Ҳама бар сурати у вола гаштанд,
Ба гирди он махи нав хола гаштанд. *Ҳошиқ*

ВОЛУГА **والگونه** *ниг.* волгуна.

ВОЛИҲ *а.* **واله** шефта, мафтун, хайрон, саргашта (аз
ишқ); ошнқӣ шайдо.

Гашт хайрон уқули аҳли хунар,
Монд волёҳ равони аҳли басар. *Саной*

ВОЛИД *а.* **والد** соҳиби фарзанд, падар, доло.

Чун бар ҷои падар нишаст, ашғо ва маносиби
умаро ва соирӣ мулозимонро ба дастури замони
волиди марҳуми ҳеш бар эшон муқаррар дошт.

«Равзат-ус-сафо»

Мавлоно Исмаилюлло — волиди Ҳоҷа Масхуд аз
ақобири афозили он диёр аст. *«Отаиқнада»*

ВОЛИДА *а.* **والده** соҳиби фарзанд, модар, оча.

Вайро ба ихонат ва хори хар ҷӣ тамомтар ба
хонаи волидан шайх Қамаҷ расониданд.

«Равзат-ус-сафо»

ВОЛИДАИН *а.* **والدين** падару модар.

Ба воситаи шафқате, ки волидайнро ба фарзан-
дон бувад, ҳар [кас] ба талаби ғизо рафтандӣ.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

Итоати волидайн, агарчи фосиқанд, воҷиб аст.

Аҳмади Дониш

ВОЛО **والا** 1. боло, балинд.

Тирро то натарошӣ, нашавад рост ҳама,
Сарвро то ки наперои, воло нашавад. *Манучехрӣ*

қомати воло қадди балинд ва расо; 2. олип; олиқадр,
олимартаба.

Бад-он қуш, то зуд доно шавӣ,
Чу доно шавӣ, зуд воло шавӣ. *Абушақури Балхӣ*

Ин нома, ки орзу қушудаш,
Воло падари Даман пушудаш. *Файзӣ*

ҳиммати воло ҳиммати олий, ҳиммати балинд.

Чун бисоти саба зари пок сарв афтодааст
Осмон дар зери пой ҳиммати воли мо. *Сониб*

3. маҷ. қиматбаҳо, пурбаҳо.

Аз эшон касе сар ба боло накард,
Назар дар гуҳарҳои воло накард. *Ҷомӣ*

Музайян сохт Сафдо ин ғазалро
Ба номӣ гавҳари воли хуснаш. *Сафдо*

Мешуморад агар яке хунарат,
Айб воменамояд аз дигарат. *Бедил*

Ба рӯяш осмонро дар кушуданд,
Ба дил асрори ғайбаш вонамуданд. *Ҳозир;*

ВОНИГАРИСТАН *وانگريستن* нигоҳ кардан, дидан, назар андохтан.

Нигоҳи наргиси мастат зи Васлӣ хуш рабуд,
Ба ҳар ки вонигарӣ, наргисат шароб диҳад.

Васлӣ

ВОПАС *واپس* 1. ақиб, пас (факат бо феъл меояд); вобас дидан ба ақиб нигоҳ кардан.

Мирзо... бе таваққуф савор шуда то Қобул вобас надид. *«Табрихи Фаршита»*

вобас додан пас додан, бозгардонда додан, иода кардан.

Подшоҳ... пас маро гуфт: Эй хуросонӣ, чунончи аз далерӣ молро бурдаӣ, ҳоло аз рӯи ҳавонмардӣ вобас деҳ, ки ман рубӯи он молро ба ҳалолӣ ба ту медиҳам. *«Чомеъ-и-тамсил»*

вобас рафтагӣ ақиб рафтагӣ, қафо рафтагӣ.

Растан дандони ту гардад қайи,
Гар аз ин ҳаштоду чил вобас рави. *Чомӣ*

вобас шудан ақиб рафтагӣ, ақиб мондан.

Ё ту он сӯ рав, ман ин сӯ меравам,
В-ар туро раҳ пеш, ман вобас павам. *Румӣ*

руй вобас кардан руй гардондан, ру тофтан.

Умр рафту з-ин ҳасорат бас накард,
В-аз залолат руй худ вобас накард. *Чомӣ*

2. ақибмонда, пасмонда.

Дар ин роҳ мапсандам аз вобасон,
Ба ман з-ин дари боз ғайзе расон! *Чомӣ*

ВОПАСИН *واپسين* охири, хотимаӣ.

Даҳонаш талху Шприн дар забон монд,
Ба марғаш вобасин шербат ҳамон монд.

Ҳисрави Деҳлавӣ

[Султон Ғлосиддин] гуфт: Аз анфоси вобасин аст, меҳоҳам, ки ба айшу ишрат бигзарам.

«Табрихи Фаршита»

дами вобасин нафаси охири, дами пеш аз марг.

В-ин як дами вобасин, ки дорем,
Чи айшу чи ғам ба ҳам барорем. *Шоҳин*

ВОПУРСИДАН *واپرسيدان* боз пурсидан, ошкоро пурсидан, пурсидан.

Чу шаҳри Лут вайронам, чу чашми Лут хайронам,
Сабаб хоҳам, ки вупурсам, надорам захраву ёро. *Шамси Табрэзӣ*

«вор» *وار* суффикси исмоъ ба маънои: 1. монанд, шабех, мас. 'одамвор', 'мардвор', 'тутивор'; 2. микдори муайяни чизе, мас. 'як харвор бор'; 'як шутурвор'; 3. маҷмӯи баъзе чизҳои якҷелаю якҷисп, мас. 'ширавор', 'чинивор'; 4. муносибу лонқ будан, мас. 'гушвор', 'шоқвор'.

ВОР I *وار* 1. лаёқат, лонқ будан ба коре ё чизе. Фаррух он кас, ки вори худ бинохт,
Кори худро ба вори худ пардохт. *Чомӣ*

ВОР II *وار* фасл, мавсим.

Вори озар гузашту шӯълан он
Шӯълан доларо замон омад. *Рудакӣ*

ВОРА I *واره* милки дандон.

ВОРА II *واره* ниг. вор II.

Гул дигар раҳ ба гулситон омад,
Воран боғу бустон омад. *Рудакӣ*

ВОРАН *واران* оринч, бандгоҳи соя ва бозу.

Замоне даст карда ҷуфти рухсор,
Замоне ҷуфти зону карда воран. *Оғочӣ*

ВОРАСИДАН *وارسيدن* 1. рафта расидан, расидан ба ҷое.

Бинистанд бузургон, чу пешу ӯ бирасанд,
Чу ворасанд ба дарёе, бинистанд анҳор. *Унсурӣ*

2. аз наздик дидан, санҷида дидан, тафтиш кардан.

Мавҷ ин чо аён ба қадри ҷилост,
Лек чун ворасӣ, саробнамост. *Бедил*

ВОРАСТАГӢ *وارستگي* ҳалосӣ, озодӣ; форинболӣ.

Бад-он ворастигӣ аз олами роз
Дили девоонам омад ба худ боз. *Бадриш Кашмирӣ*

Мушфиқӣ, ҳар кас чи донад мастиву ворастигӣ,
Бо гирифтори аз худ раста меғуем мо. *Мушфиқӣ*

ВОРАСТАН *وارستن* раҳой ёфтагӣ, ҳалос шудан, растан, озод шудан; форинбол шудан.

Чу ворасти аз доми уммеду бим,
Аён шуд, ки бар чои хешӣ муқим. *Бедил*

ВОРАФТА *وارفته* аз худ рафта; шефтаву пайдошуда.

Ҳамчу ман валаву ворафтаи фаровон дорад,
Чеҳрафт сакт ба моҳи рамазон мимонад.

Саиди Ашраф

ВОРАФТАН *وارفتن* баргаштан, бозгаштан, ташта рафтагӣ.

Чаро ба олами аслин хеш вонаравам,
Дил аз кучову тамошон хокдон ҷи кучо?

Шамси Табрэзӣ

ВОРАҲИДАН *واړهيدن* ниг. ворастан.

Чушн Юсуф кушодаш қуфли тадбир,
Ки фардо вораҳӣ аз қайди занҷир. *Ҳозир*

Маро олуда бо хун аст ҷайб аз гирия, доман ҳам,
Биё, то вораҳад дил аз гудози фуркатат, тан ҳам. *Шоҳин*

ВОРАҲОН(И)ДАН *واړهاندن|واړهاندن* раҳондан, раҳой додан, ҳалос кардан, озод кардан.

Вораҳонам зи нагнги ин тангӣ,
Бирасонам ба ранги берангӣ. *Чомӣ*

Аз заҳмати ин ду вораҳонам,
То дустии туро бидонам. *Шоҳин*

ВОРИД a. *وارد* дароянда, дохилшаванда; *муробили* со-
дир I.

Эй нақуқоре, ки ҳоли нест аз инъоми ту
Ҳар кучо дар ҳафт кишвар ворид асту содир аст... *Муизӣ*

[Ҳоча Йомиддин]... шеърӣ худро бар ҳама
воридони ҳонаҳо ҳондааст ва истифодаи ислоҳ
мекарда. *Чомӣ*

ворид шудан даромадан, дохил шудан.

Дар дилаш ҳар дам зи султон чун қамар
Нури нав ворид шудӣ шому сахар. *Румӣ*

ВОРИДОТ *а. واردات* 1. чизхон воридшаванда, молхон аз беруи овардашавандаи ягон мамлакат; 2. даромадҳо, мадохилот; 3. *мач.* чизхое, ки дар фикр пайдо мешавад ё аз дил мегузаранд.

Кӯшояд даре бар дил аз воридот,
Фишонад сари даст бар ксинот. *Сатъид*

Зи лофу ҷаҳл дар атрофи олам
Занӣ аз воридоти маърифат дам.

Бадрии Қашмири

ВОРИС *а. وارث* 1. меросхур.

Вориси уро бувад он зар халол,
У бимонад дар ғами зар дар вабол. *Аттор*

Малики эшонро ворисе пабуд ва дар ин боб ҳар
гуна рой мезаданд. *«Ниғори дониш»*

2. *мач.* азхудкунанда, давомдиҳандаи кор, роҳ ва хислати касе ё чизе.

Одамизода вориси хирад аст,
Беҳирад ғайри насли ҳайвон нест. *Бедил*

ВОРУН|ВОРУНА *روان|وارونه* *ниг.* вожгун.

Ҳах аз кори воруна бигришти
Ки кас дид аз ин саъбтар зисте? (1) *Сатъид*

Надонам бахро бо ман чи кӣ аст?
Ба кӣ лолам, ба кӣ з-ин бахти ворун?! (2) *Лабибӣ*

Чу Виси шоҳруи хубидор
Шӯнда аз доя ин воруна гуфтор. (3)

Ҷаҳридини Гургонӣ

ВОСЕЪ *а. واسع* васеъ, фарох, паҳновар.

ВОСЕЪМАЧОЛ *واسع مجال* фарохҷой, васеъмайдон; фарох, пахновар, васеъ.

Вагарна зи нодорни худ манол,
Бувад арсан шукр восямаҷол. *Ҷомӣ*

ВОСИЛ *а. واصل* 1. расалда, фарорасанда; васлшаванда, пайвастишаванда, пайваста, васлшуда.

Ҳар дуру мақсуд ин ҷо ҳосил аст,
Ҳар ҷи меҳоканд, аз мо восил аст. *Аттор*

На васл бимонаду на восил
Он ҷо, ки ҳаёди ҳайрат омад. *Ҳофиз*

восил гардида *ниг.* **восил шудан**; **восил қардан** расондан; пайваст қардан.

Коми дил аз лаъли у ҳосил кунад,
Ҷони ширин бо лабаш восил кунад. *Ҷомӣ*

восил шудан (*ё гардида*) расидан, фаро расидан; пайваст шудан, дохил шудан, даромадан.

Фондан адл ба ҳосу ом ва хурду бузург восил
гардад. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

Чун зарра гар ба васли ту восил намешавам,
Беҳуда парфшонии ман дар ҳавот чист? *Шоҳин*

2. *д.* муқарраби худ.

Восилон з-ин гуна дар ҳар ду ҷаҳон
Ҳоҳиланду ғофиланд, ёи хоҳидон! *Румӣ*

ВОСИЛА *а. واسله* 1. миёнаси восил 1.

Ҳамчунон ки қатраҳои нозила
Назди ту шуд муштакиму восила. *Румӣ*

ВОСИТА *а. واسطه* 1. миёнӣ, миёнарав.

Ба ҷумла, миёни ҷавҳар ва араз восита нест.
Ибни Сино

Ба кайфияти асмо бе воситаи таҳқиқаш номафҳум [аст]. *Бедил*

ВОСИТА ШУДАН миёнаравӣ қардан, дар байни ду кас барои ҳалли матлабе миёнчиӣ қардан; тарафгирӣ қардан; 2. васила, чора, сабаб.

Лаб бар лаби куза бурдам аз ғоятӣ оз,
То з-у талабам воситаи умри дароз;
Бо ман ба забони ҳол меғуфт ин роз:
Умре чу ту будаам, даме бо ман соз! *Ҳайём*

Тадам аз воситаи дурин дилбар бигудохт.

Ҷонам аз оташн ҳаҷри руҳи ҷонана бисухт.

Ҳофиз

ВОСИТАДАН|ВОСИТОДАН *واستادن|واستادن* 1. бозгирiftан, тапта гирiftан, пас гирiftан.

Сӯғийе воситаданд аз гарави май ҳама рахт,
Далҷи мо буд, ки дар хонан ҳаммор бимонд. *Ҳофиз*

2. ба зӯри гирiftан, кашида гирiftан, ситондан.

Воситон аз дасти девона силох,
То зи ту рози шавад адлу салох. *Румӣ*

ВОСИФ *а. واصف* васфкунанда, тавсифкунанда, ситоншкунанда.

Банда чун ҳаст восифи хубон,
З-он сабаб шуд ба Восифи машхур. *Восифӣ*

ВОСИҚ *а. واثق* бовардошта, дилпур, мутмаин.

Подшоҳро бар хлғнати касе воқиф магардон,
магар он ки бар снххати он қавл восяқ бошӣ. *Сатъид*

Дило, зи ранҷи ҳасудон маранҷу восяқ бош,
Ки бад ба хотири уммедвори мо нарасад. *Ҳофиз*

восяхт *واساخت* *аоси* замони *гузаштаи* **восяхтан**.

ВОСҲҲТ *اوسوخت* *адӣ.* яке аз намудҳои шеърӣ лирикийи пурсузу гудоҳ, ки дар он шиори ошяқ аз бевафоиин ёраш шикоят қарда, бо ғазаб изҳори тарки ишқи у мекунад.

ВОСҲҲТАН *اوسوختن* 1. сӯзондан, тамои сӯзондан; дубора сӯхтан, тақоран сӯхтан, босӯхтан.

Ба доғи ғурбатам восяхт охир худнамонҳо,
Баронард аз дилам ҷун нола изҳори расонҳо. *Бедил*

2. бедимоғ гаштан, безор шудан, ру гардондан аз машуқа (дар истилоҳи шонрон).

ВОТ *وات* пустин.

ВОТГАР *واتگر* пустиндаға.

Ниход руй ба ҳазрат, ҷунон ки рубаҳи пир
Ба тими вотгарон ояд аз дари тимос. *Абулбоси Аббосӣ*

ВОФИД *а. وافت* намоянда, вакил, фиристола.

Ҳуҷҷобро гуфтам, то сузвор ва сузволро ба маҷлис ман роҳ надиҳанда ва қосиду вофидро бозгардонанд. *«Раъзат-ус-сафо»*

ВОФИР *а. وافر* 1. бисёр, фаровон.

Маро дар маҷлисаи ёд овари зуд,
Қ-аз он ёдоварӣ вофир барӣ суд. *Ҷомӣ*

Бозурғононе фоҳир бо моле вофир аз ҷониби Эрон неоянд. *«Раъзат-ус-сафо»*

2. *адм.* номи яке аз бахрон аруз буда, вазнаш ҳар мисраф чор бор мафиолатун мебошад, чунонки:

Чв шуд, санамо, ки сӯи касе ба чашми вафо намеши-
менигарӣ?
Зи расми чафо намегузарӣ, тариқи вафо намеси-
парӣ? *Сайфӣ*

ВОФИРТАҲАВВУР *а. وافرتهور* бисёр шучот, хеле далер.

Одилшоҳ он даканин вофиртаҳаввуро гардан
зада дар саранҷоми истилои қалъан Қалъён шуд.
«Таврихи Фарошита»

ВОҒИ *а. وافی* 1. вафокунанда, бовафо, содиқ ба аҳд.

3-оби тутмоҷе, ки додаш туркмон,
Онҷунон воғи шудасту посбон. *Румӣ*

2. кифоя, коғӣ, басанда.

Амволи ин вилоят ба марсумот ва улүфоти эшон
воғи нест. *«Равзат-ус-сафо»*

Пас аз он фармуд, ки... мураббохон фавокеҳи
воғи ва меваҳои рангин ва полудаду ҳалвоҳои
қандӣ ва харбузан ростмава ҳозир оварданд.

«Фатҳнома»

ВОҲАЗИДАН *واخذين* ҳазидан, ҳазиди даромадан.

Ба иттифокӣ маълунӣ вилд хушавор сад дил дар
як сина орамиди ва ба таълифи нусхав иттиҳод чун
реша ҳазор сар дар як гиребон воҳазиди. *Бедиа*

ВОҲАРИДАН *واخذين* ҳариди гирифтани.

Гар на маҷнун аст, боре чун парид
Аз касе, ки ҷони уро воҳарид. *Румӣ*

ВОҲОСТ *واخواست* воҳост; муҳосиба, ҳисобгирӣ, ҳисобу
китоб.

Нонаш мафирист пеш, к-аз ту
Воҳост кунад ба ҳашр маннон. *Ҳоқонӣ*
Ҳофиз, баадаб бош, ки воҳост набошад,
Гар шох паеме ба гулме нафиристад. *Ҳофиз*

ВОША *واشه* боша, паранди шикариест аз боз хурдтар.

Пас андар давон ҳафтсад боздор
Або вошаю ҷарғу шохини кор. *Фирдавӣ*

ВОШУМУРДАН *واشمردن* як ба як шумурдан, аз як сар
шумурдан.

Сар аз гулгашти атрофаш барорам,
Аҷонбӯх қудрат вошуморам. *Бедиа*

ВОЯ *ا. وایه* 1. ҳочат, зарурат; оруз, мурод, матлаб.

То зи даргоҳи ҷудӣ у шабу рӯз
Солиро раво шавад воя. *Оғозӣ*

2. насиб, баҳра, сахм, ҳисса.

Зи сарви ин ҷаман соя набинӣ,
Зи райхун сӯман воя набинӣ. *Фаҳриддини Гургонӣ*

ВОҒИЛ *а. واخل* меҳмони ноҳонда, он ки бе даъвати ба
маҷлиси шароб меояд.

ВОЙ *а. وای* ҳифокунанда, ниғахдоранда.

ВОҚЕА *а. واقعه* 1. ҳодиса ва пешомад, мочаро, саргу-
зашт.

Албатта ин сирро бигу, то ба тадбири он пардо-
зам: илоҳи воқеа пеш аз вуқӯъ бояд қард.
«Ҷомеъ-ут-тамсил»

Ба рузи воқеа сабр аз камолӣ доноист,
Ба кунҳи кор назар қардан аз шиносоист. *Маҳфӣ*
воқеа афтодан ҳодиса рӯй додан.

Гуфтам: Эй пир, маро воқеае афтодаст,
Гуфт: Баргуй, ки то худ ҷи биҳояй фармуд?
Шамсӣ Табрешӣ

2. ҷанг, ҳарб,

Бас касо, к-овехт худро нахуст
Вақти печонеч дастовез ҷуст,
Пештар аз воқеа осон бувад
Дар дили мардум ҳаёли неку бад. *Румӣ*

3. мусибат, мотам.

Ба рӯзи воқеа тобути мо зи сарв кунед,
Қи мурдаем зи доғи балеандболое. *Ҳофиз*

4. хоб дидан, хоб.

Султон Маҳмуд дар воқеас дид, ки азбош ва бе-
боки чанде дар қалъан Шодиободи Ҳанди хуруҷ
қарда. *«Таврихи Фарошита»*

ВОҚЕАН *а. واقعا* дар воқеъ, ҳақиқатан, дар ҳақиқат.

ВОҚЕАТАЛАБ *а. واقعاطلب* маҷорочу, ҷангҷу.

Муҳаммадхон... аз кушкӣ Ҷаҳоннамо гурихта
ва ба Мемот рафта, дигар бора мардуми воқеата-
лабро ҷамъ сохт. *«Таврихи Фарошита»*

ВОҚЕОТ *а. واقعات* ҷ. воқеа 1, 2, 3.

Дар ин сад сол бисёр воқеот афтод. (1)
«Маҷмаъ-ул-ансоъ»

ВОҚЕЪ *а. واقع* 1. ҳодиса, бавуқӯъиянда, рӯйдиҳанда;
воқеъ шудан (а) рӯй додан, ба вуқӯъ омадан, содир
шудан, ҷой доштан; (б) ҷо доштан, ҷойгир шудан (бу-
дан).

Ин мадрасан машхур... дар шафати [мадрасан]
Қуқалтош воқеъ шуда [аст]. *Садри Зиё*

2. мутобиқ ба воқеият, саҳеҳ, ҳақиқӣ, воқеӣ; мавҷу-
да, дар амал буда.

Он ҷи гуфт он мунофиқи томеъ,
Нест қатъан мутобиқу воқеъ. *Ҷомӣ*

Ҳоли худ онҷунон ки воқеъ буд,
Бе тақаллуф ба доя бознабуд. *Ҷомӣ*

дар воқеъ воқеан, дар ҳақиқат, ҳақиқатан.

ВОҚИФ *а. واقف* 1. огоҳ, бохабар, ҳолдон, донанда.

Воззо, нуқта зи қонуни вараъ камтар зан,
Қи мани ғияд бисе воқиф аз ин қонунам. *Шоҳин*
Ҳар кас ӣӣ ҷо воқифи қайфияти қарзи худ аст,
Қарзи мардумро зи ман гар бишнави, бовар макун.
Савдо

воқиф гаштан (*ӯ шудан*) хабардор шудан, огоҳ шудан.

Дар ҷарҳ ба анвоъ суҳанҳо гуфтанд,
Ин беҳабарон гавҳари дониш суфтанд,
Воқиф чу нагаштаид бар асрори фалан,
Аввал занахе заданду охир хуфтанд. *Ҳайём*
Чун аз даруни харбуза воқиф нашуд касе,
Ҳар кас хикояте ба тасаввур ҷаро кунанд?
Абунҷоки Атёмима

2. таър. вақфқунӣ, вақф қардан.

То биспури ба ҷонон, қардаид вақф ҷонро,
Воқиф набуд гӯй зоҳид зи шартӣ воқиф.
Қамолӣ Хуҷандӣ

3. кафил, мутасадди ва дорандаи молҳои вақф.

Волидаш, ки зани оқила буд, ба мучибн васи-
яти Ҳумоюншоҳ воқифи муомалоти мулкӣ ва моли
шуда... «*Таърихи Фаршита*»

ВОҲА *а.* واحه ободони дар миёнаи биёбон.

ВОҲИБ *а.* واحب бахшанда, нишомкунада.

Воҳибн ҳар моя, ки ҷудеш ҳаст,
Қўблан ҳар сар, ки сӯҷулеш ҳаст... *Ҷомӣ*

ВОҲИБУЛАТИ(Й) *а.* واحب العطيه бахшандан атоҳо, ато-
баши.

Ё воҳибулатий ва ё муътнулмурод,
Мо тоқати фироҳ надорем аз ин зиёд!

«*Таъкири Давлатшоҳ*»

ВОҲИД *а.* واحد як, яке, якто, якка, ягона, танҳо.

Дона ин ҷо баҳор мегардад,
Шахси воҳид ҳазор мегардад. *Бедил*

ВОҲИДА *а.* واحده *м.* муаннаси воҳид.

Агар дафъан воҳида дар он об равад, маҷмӯи
аззову андоми ӯ бисузад. «*Равзат-ус-сафҳо*»

ВОҲИДАН *а.* واحدان ба танҳой, якка, танҳо; воҳидан

баъда воҳидин яке аз паси дигар, паси ҳамдигар, як-як.

Чанд кас аз аъёнӣ абтол ва машоҳирн риҷол во-
хидан баъда воҳидин пеш омаданд. «*Равзат-ус-сафҳо*»

ВОҲИДИДАН *а.* واحدين вогузоштан, вогуздор кардан; тарк
кардан, ҷудо шудан.

Иллат ояд то бададнор биғисилад,
То аносир ҳамдигарро воҳилад. *Румӣ*

ВОҲИМА *а.* واحمه 1. тарсу бим, дахшат, ҳавл.

Баъзеро ба навъе воҳима ва дахшат ғалаба кар-
да буд, ки на қуввати даранг ва на тоқати ҷанг
монда буд. «*Фатҳнома*»

2. тасаввури беасос, ки дар назари кас ягон чиз
мудҳишро намоён мекунад, ҳаёли мудҳиш, ваҳм.

ВОҲИШТАН *а.* واحشت *ниг.* воҳишдан.

ВОҲИ *а.* واحى суст; бебунёд, беасл, беасос; бемаъно,
бефонда.

Тугрул ба калимоти воҳиш эшон фирефта шуда
хабар фирестод. «*Равзат-ус-сафҳо*»

Агар аз маъдалат нишон хоҳе,

Шоҳи ин асту мобақӣ воҳи. *Бедил*

ВОҶИБ *а.* واجب 1. бисёр лозим, зарурӣ, амре, ки ба
қоӣ овардани он ҳатмӣ ва зарур аст.

Воҷиб набувад ба кас-бар ифзолу карам,
Воҷиб бошад ҳаронна шукри ниям. *Рудақӣ*

Воҷиб аст, ки дар касби дониш кӯшанд ва фах-
мидаро муътабар доранд. «*Нигори дониш*»

воҷиб дидан ҳатмӣ ва зарур шумурдан.

Амир Исмонд... ҳоҷатҳои эшонро раво кардӣ ва
риёяти ҳуқуқи эшонро бар ҳештан воҷиб дидӣ.

«*Таърихи Наршахӣ*»

2. ҳақ, музд, мавоҷиб.

Ҳисра агар ғамат ҳурад, нола бас аст ҳидматаш,
Воҷибн ҷовушон диҳанд аз пани хою ҳуёро.

Хисраи Деҳлавӣ

ВОҶИБИЁТ *а.* واجبات вазифаҳо, маошҳо, муздорн қор.

Вақти итлоқи воҷибияти эшон омадааст. *Авфӣ*

ВОҶИБОТ *а.* واجبات *ҷамъ* 1. ҷ. воҷиб; 2. д. қонуну қои-
даҳои шариат, ки иҷроиш ҳатмист.

ВОҶИБУДДАҒ *ф.* واجب الدفع он чи дур қардан ва аз
миён бардоштани он ҳатмӣ ва зарурист; *муқ.* воҷибул-
мағъ.

Ашроҳ ду қисманд: яке воҷибуддағ ва яке во-
ҷибулманъ. «*Ахлоқи Муҳсинӣ*»

ВОҶИБУЛВУҶУД *а.* واجب الوجود *д.* он ки вучудӣ ӯ ба
зоти худӣ ӯ вобаста аст ва мӯҳтоҷи ғайр нест; худо.

Он мавҷудро, ки вучудӣ ӯ ба худ аст, воҷибул-
вучуд хонанд. *Низомии Арӯзи*

ВОҶИБУЛИЗЪОН *а.* واجب الازعان фармоне, ки итоат

қардан ба он зарур ва ноғузир аст.

... Он гоҳ ба мӯҷиб фармони воҷибулизъон қиём

намоём. «*Равзат-ус-сафҳо*»

Аз мавқии ҳилофат фармони воҷибулизъон со-
дир ғашт. «*Равзат-ус-сафҳо*»

ВОҶИБУЛМАНЪ *а.* واجب المنع он чи манъ ва боздошта-

наш ҳатмӣ ва зарур аст; *муқ.* воҷибуддағъ.

ВОҶИБИ *واجب* воҷиб будан, лозим ва зарур будан, ҳат-

мӣ ва ноғузир будан.

Аммо аввалро нашоад, ки андар пай ду ваҷҳ бу-

вад: яке воҷибӣ ва яке муқиния. *Ибни Сино*

ба воҷибӣ лоиқ ва сазовор, бояду шояд, ҷунон ки

шояду бош.

Шаҳобиддин... бебоқӣ ва зулми таъбӣн падар ба

воҷибӣ медонист. «*Таърихи Фаршита*»

ВУБОД *а.* وبال *аса* ш вабод.

ВУД(Д) *а.* ود дӯстӣ, меҳр, муҳаббат.

Хондам онро бар дили аҳмақ ба вуд

Сад ҳазорон бору дармоне намулд. *Румӣ*

ВУЗАРО *а.* وزرا *ҷ.* вазир.

Сабоҳ умарову вузарон он давлатхона фароҳам
омада маъруз доштанд... «*Таърихи Фаршита*»

ВУЗУ *а.* وضو *д.* таҳорат, шустушӯи пеш аз намоз.

Зояҳ, ки ба хушқу тар таҳаккум дорад,

Ғах нозн вузу, гоҳ таяммуи дорад,

Ҷуз риншу фашу амомаш ҷизе нест.

Ин ҳар сар то ба по камин дум дорад. *Бедил*

То як намоз дар ҳамн абрун ӯ қунам,

Ҳамдам ба обн дида маро сад вузу бувад. *Саъдо*

вузу гирифта (ё қардан, сохтан) таҳорат қардан,

шустушӯи қардан.

Аҷуз... ибріқ бардошта ба обхона рафт ва вузу

гирифта дар намоз истод. «*Ҳазору як шаб*»

Марде... бар лаби ҳазе вузу месохт, дид, ки

себе об меовард. «*Ҷомеъ-ут-тамсил*»

ВУЗУҲ *а.* وضوح равшанӣ, аёнӣ.

Шавқӣ маънибаён дар ин хангом

Дорад оянаи вузуҳи қалом. *Бедил*

Шархе навишта, ки матн муктасари ӯ дар ни-
хояти вузӯҳ аст. «*Таърихи Сайидроқим*»
ба вузӯҳ пайвастан равшан шудан, муайян шудан.

Аз сикҳи ин калом ба вузӯҳ мепайвандад, ки қа-
ромити варои исмония тифаи дигаранд.

«*Равзат-ус-сафо*»

ВУКАЛО *а. وکلا ч. вақил.*

Вукалон рои Чонгарёе понасаду сӣ занҷир фил ба
расми пешкаш оварда буданд. «*Таърихи Фаршита*»

Вузари рус бо вукалон машваратхона тариқи
қитлоро маслиҳат надида, муттафиқуқалима ру-
қъан сулҳ ва муоҳада ба подшоҳ навиштад.

Аҳмади Дониш

ВУЎЛД *а. ولد ниг. валд.*

ВУЛОТ *а. ولا ч. воли.*

Баъд аз он воли, ки бунёбди вучуд аз чули уст,
Бар халокч чун ту воли хас надидаст аз вулот.
Анаари

Дар он хангом вулот ва ҳуққоми Сорӣ хар чи
доштанд аз нақд ва чинс, ба он ҷо бурданд.

«*Равзат-ус-сафо*»

ВУЎЉЪ *а. وروع иштиёқ, хоҳиши зиёд.*

Пайваста гил ҳурӣ ва бад-он вулӯе азим дошт.
Авфӣ

Қумрӣ... дар шурби хамр вулӯ дошта ва ки-
таоту рубонет дар ин матлаб дорад. «*Оташқада*»

ВУРЕБ|ВИРЕБ *а. ورب уреб, қач.*

Тавонӣ бар ӯ кор бастан фиреб,
Ки нодон ҳама рост бинавд вуреб.

Абӯшақури Балхӣ

Чу хуршед барзад синон аз нишеб,
Шитоҷ омад аз рафтани андар вуреб. *Фирдавӣ*

ВУРУД *а. ورود 1. ворид шудан, дохил шудан, расида
омадан.*

Рузи дуйӯм аз вурӯди амир ҳамроҳи қозини
истиқболчи ба дарбор нишафта будем. *Садри Зиё*

2. обшхӯр, ҷоқ обғирӣ ва обхӯрин одамон ва ҳай-
вонот.

Чун ки галла боз ғардад аз вурӯд,
Пас фитад он буз, ки пешоҳанг буд. *Румӣ*

Ба аксари ин киштиҳо аз садамати оби баҳр, ки
назди вурӯди ӯ [ҷонвар] меафтад, ба ҳамдигар бар-
хурда мешикананд. *Аҳмади Дониш*

ВУРУТ *а. وروت бурот, муйлаб; вурот қардан а) бурот тоф-
тан; б) маҷ. хашм, тафохур ва калонғирӣ қардан.*

Бар ман, эй сангдил вурот мақун,
Ноз бар ман ту бо бурот мақун. «*Дуғати ғурс*»

ВУСЛАТ|ВАСЛАТ *а. وصلت ниг. васл.*

Мӣни ду амзода вуслат фитод,
Ду хуршедсимои меҳтарнажод. (1) *Сатҳи*

Гар вуслаташ уфтад ба Маҷнун,
Шояд, ки шавад эи қайд берун. (2) *Шоҳин*

ВУСМА *а. وسمه ниг. васма.*

Зи вусма абувонро кор пардохт,
Ҳилоли идро қавси қузаҳ сохт. *Ҷомӣ*
вусма кашидан усма молдан.

Шикаста ғашта ҷу пушти ҳилол қомати мап,
Қамони абруи ёрам, ки боз вусма кашид. *Ҳофиз*
ВУССАД *а. وصد ниг. буссад.*

Нигори ман ба ду рух офтоби тобон аст,
Лабе ҷу вуссаду дандонаке ҷу марворид. *Асади*
ВУСУЉ *а. وصول 1. восил шудан, расидан, ба ҳам раси-
дан, ба ҳам пайвастан.*

Ҳар ду беморем, холо мешавем аз ҳам ҷудо,
То дигар чун иттиғоқ афтад мӣни мо вусул.
Салмони Соваҷӣ

Агар ба қуи ту бошад маро маҷоли вусул,
Расад ба давлати васли ту кори ман ба усул.

Ҳофиз

2. расидан, комёб шудан, ноил гардидан, ба мақ-
сад расидан; ба даст даровардан.

Султон Маҳмуд... баъд аз вусул ба мақсад би-
фармуд, то дарахтон аз бех бургиданд.

«*Таърихи Фаршита*»

Ба баъд аз вусул муфтахир ва мубоҳӣ буданд.
Аҳмади Дониш

ВУСУҚ *а. وثوق эътимод, бовар, итминон.*

Эшон бар ғалаба ва тафаввуқи худ вусуқ доранд.
«*Ахлоқи Ҷаалӣ*»

ВУСЪ *а. وسع 1. фараҳӣ, қушоӣ, вусъат.*

Гар вусъ расад дар он ду ҷода,
Мирад ҷи сувору ҷи пнеда. *Шоҳин*

2. гунҷонӣ.

... То вусъ имкон дар исори ҷавоҳири маънӣ
худо муоф надорад. *Бедил*

3. маҷ. қудрат, тоқат; имкон, имконият.

Ба қадри вусъ баъзе аз эҳсони туро ҳақғузори
тавоном қард. *Авфӣ*

Дафӣ эшон дар вусъу тоқати хонон намебуд.
«*Маҷнаъ-ул-ансоб*»

То вусъу тавон буд, таҳаммул қардам,
Дигар ҷи қунам, — вусъу тавоноӣ нест.

«*Хористон*»

ВУСЪАТ *а. وسعت 1. васеӣ, фараҳӣ, паҳноӣ, қушоӣ.*

Ба ин вусъат заминро қарда дилтанг,
Ки аз вай сар занад гулҳо ба ҳар ранг.

Бадри Қашмирӣ

2. маҷ. қудрат, тавоноӣ, дорой.

Ба ба ҳар вақт назди ӯ тарғуду қардӣ ва ин
порей ҳам дасттанг буд ва вусъат наошт.

Носири Хисрав

ВУСЪАТИ МАШРАБ фараҳи табии, дилвасеӣ, фараҳ-
ҳавсалағӣ, серҳавсалағӣ.

Шуд ҷаҳон бо ин фараҳӣ танг аз тангин зарф,
Вусъати машраб ҷу бошад, ҳона сахро мешавад.

Ҷомӣ

Онро, ки нест вусъати машраб дар ин саро,
Дар зиндаӣ ба тангин фардост мубтало. *Соиб*

ВУСЪАТОБОД *а. وسعت آباد арсан васеъ, майдони паҳноӣ.*

Нух фалак дар вусъатободи дили девонаам
Ҳамчу халхоло, ки дар пой мағас тангӣ қунад.

Бедил

ВУФУД *а.* وفود *қ.* вафл.

Аё эи сирри ту сфи фалак расида паём,
В-аё ба шукри ту пешни малак расида вуфуд...

Муизий

ВУФУР *а.* وفور *вофурӣ, фаровонӣ, бисёрӣ, серобӣ.*

Ақли мардро ба ҳашт хислат битавон шинохт:
аввал ба вуфури рифк... «*Қадила ва Димна*»

Ва мо ба сабаби вуфури мавҷ ва ҷушшин баҳр
натавонистем, ки аз кишти берун оем.

Аҳмади Дониш

ВУШМ *а.* وشم *бедона, вартш(к).*

Дар ҷаби улувви химматд чарх
Монандаи вушм пешни чарғ аст. *Абӯсалики Гургонӣ*

ВУШОҚ *т.* وفاق *ғуломбача, писарбачаи хизматдор; каниз, канизак.*

Раҳ аз шаб чу рӯзи бадандеш буд,
Вушоқею шамъе равон пеш буд. *Низомӣ*

Намонд аз вушоқони гарданфароз
Қасе дар қафог малик ҷуз Аёз. *Сатӣдӣ*

ВУШОҲ *а.* وشاح *ниг.* вишоҳ.

ВУҚУФ *а.* وقوف *1.* ист, даранг, таваккуф.

Ҳарчанд муддати вуқуфи у мумтад шавад, сафо
ва узувати у зиёда гардад. «*Равзат-ус-сафо*»

2. огоҳӣ, хабардорӣ, боҳабарӣ.

Бозаргон ба истироб бархост ва гуфт: Эй азизон,
бар ин вуқуф надоштам. «*Низори дониш*»

Маро ба сирри миени ту нест ҳадди вуқуф,
Агарчи диққати андешаам зи му гузарад. *Шоҳин*

вуқуф ёфтаг огоҳ шудан, хабардор гардидан.

Воқеоти эшонро мутолиа мекунам, то бар ахлоии
эшон вуқуф ёбам. *Авфӣ*

Эн кас чу вом ситонӣ, умеди ранҷ намоёд,
Вуқуф ёфтаам нек бар тамоули у ман. *Савдо*

ВУҚҶЯ||ВИҚҶЯ||ВИҚҶЯ *а.* وقية *воқиди вази аст, ки баробари дувоздаҳ дирҳам мебошад.*

Дар ду сад ман шаҳд як виқия ки хал
Чун дарафкандию дар вай гашт хал... *Румӣ*

ВУҚЪ *а.* وقوع *зохиршавӣ ҳар ҷиз; воқеъшавӣ, рӯйдихӣ, содиршавӣ.*

Илоҷи воқеа пеш аз вуқъ бояд кард,
Дарег суд надорад, чу рафт кор аз даст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Вуқуи ин ҳодиса ва ҳудуси ин воқеа дар субҳи
шабе дар доруссалтанани Ҳирот воқеъ шуд.

«Гарбики Сайидроқим»

вуқъ кардан зоҳир шудан.

Вуқъ кард эн ҳар шохи хушк сад гули тар,
Ба сазӣ болиши хуршеду эҳтимоми ғамом.

Заҳири Форейбӣ

ВУҶУШ *а.* وجوش *1.* ваҳш 2, ваҳшӣ 1.

Вуҳуши сахро бо пай унс гирифтаанд. *Авфӣ*

Меҳоҳам аз вуҳуш замоне сухан кунам,
Дафъи малол то шавад аз табиъ мардумон. *Сайидо*

вуҳуш ва туюр хайлоғоти чорлои ваҳшӣ ва парандагон гайри хонагӣ.

Ҳама олам пур аз вуҳушу туюр,

Чанд бошам ба кирмаке мағрур? *Ҷомӣ*

ВУЧДОН *а.* وجدان *ниг.* вичдон.

ВУЧДОНӣ *а.* وجداني *ниг.* вичдонӣ.

ВУЧУБ *а.* وجوب *воҷиб будан, ҳатмӣ ва зарур будан.*

Ақнуи ба гувоҳи худ муътарифам ва бар вучу-
би қатли худ гувоҳи меҳнам. «*Гарбики Фаршима*»

Вучуби садди фоқан аҳли эҳтиёҷ бар қадри неъмат аст. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

ВУЧУД *а.* وجود *1.* ҳастӣ, мавҷудият; *муқобили нестӣ 1, адам.*

Як рӯз эн банди олам озод наям,
Як дам задан аз вучуди худ шод наям;
Шогирди рӯзгор кардам бисёр,
Дар кори ҷаҳон ҳанӯз устод наям. *Хайём*

Надидам ин ҳама ҳосия эн рӯзгори вучуд

Ҷуз ин қадар, ки ба шомӣ адам фуру рафтаам.

Шоҳин

вучуд пазируфтан ба вучуд омадан, пайдо шудан, ҳастӣ қабул намуудан.

Туро маҳалли худонист дар сухан, ки ҳама

Ба ту вучуд пазирад сухан, ки дар адам аст.

Носири Хисрав

ба вучуд омадан пайдо шудан; рӯй додан, ба амал омадан.

Кунун, ки дар ҷаман омад гул аз адам ба вучуд,
Бунафша дар қадами у ниҳод сар ба сучуд. *Ҳофиз*

2. маҷ. бадан, ҷисм, ҷусса, пайкар.

Набул ҷангу рубуби набида уд, ки буд

Гилян вучудӣ ман огуштам гулубу набид. *Ҳофиз*

Бидохт эн сӯзи дил вучудам,

В-аз авҷи фалак гузашт лудам. *Хисрави Деҳлавӣ*

◇ **бо вучуди** ... қатъи назар аз ...

Бо вучуди бенавоӣ рӯ сиях бодам чу маҳ,
Гар қабули файзи хуршеди баландхатар кунам.

Ҳофиз

бо вучуде ки агарчи, қатъи назар аз он (ин) ки...

бошад ҳам; бо он ки...

Ҷа болохо эн ту, эй дидан гириёён, дидам,

Бо вучуде ки эн ёрони муайян будӣ. *Мушфиқӣ*

бо вучудон (2 ин) *ки ниг.* **бо вучуде** *ки.*

Аз сияҳбаҳтӣ намулд равнан чароғи ман шабе,

Бо вучуди он ки барқи оҳам аз гардун гузашт.

Махфӣ

Бо вучуди он ки аз гул доғҳо бошад маро,

Хори хорӣ дар ҷиғар аз гулситон дорам ҷануз.

Сайидо

ВУЧУҲ *а.* وجوه *1.* ҷ. ваҷҳ 2, 3, 4, 5; 2. аён; сардорон, саркардагон.

Пас вучуҳ ва меҳтарон ба бузургони Бухоро ба наздики у рафтад ва меҳтарони Сугд нис ба Марв рафтад. «*Гарбики Наршахӣ*»

Баҳодур ва дигар умаро ва сардорон ва аён ва вучуҳи сипоҳ мутаваҷҷеҳи хисор шуд[анд].

«Равзат-ус-сафо»

ВУЧУҲУЛАЙН *а.* وجوه العين *пул ва молӣ мавҷуда, нақдина.*

Хирочи вучуҳулайни баъзе мавозеъ ҷупон муқаррар шуда, ки ба вақти иртифооти сайфӣ бидиҳанд монанди Бағдод ва ғайра. «*Ҷоме-ул-таворих*»

ВУШУР *а.* وشور *ниг.* ваҳшур.

Г

Г харфи чоруми алифбон ҳозираи тоҷикӣ; дар алифбон арабии тоҷикӣ—харфи گ; *ниг. гоф I.*

ГАБАР گبر санге, ки аз он дег, табак, коса ва амсоли он метарошиданд.

3-ин биббон басте туро беҳтар
Хонаву обии сарду дегу габар. *Саноӣ*

ГАБЗ گبز қавӣ; ситабр, ғафс.

Дар фалон беша дарахте ҳаст сабз,
Бас баланду пахну ҳар шохеш габа. *Румӣ*

ГАБЗӢ گبزӣ ситабрий, дуруштӣ, ғафсӣ.

Бо чунин габзӣи ҳафт андоми зафт
Аз шикӯфи дар бирун ҷастанд тафт. *Румӣ*

ГАБР I گبر оташпараст, пайрави дини Зардушт, зардуштӣ.

Агар сад сол габр оташ фурӯзад,
Ба як дам, к-андар он афтад, бисӯзад. *Сатдӣ*

Дар таворихи чунон мастур аст, ки панҷ ҳазор сол салтанат ба габрону муғон тааллуқ дошт. *Ҷомӣ*

ГАБР II گبر як наваъ либоси ҷангӣ, ки бо пахта ва абрешим пур ва лағанда шуда аст; ҳафтон, қазоганд.

Яке габр пӯшид Эоли далаер
Ба ҷанг андаромад ба кирдори шер. *Фирдавӣ*

ГАБРАӢ گبرӣ оташпарастӣ.

... Ки дини Масеҳо надорад дуруст,
Раҳи габрагӣ дораду Ҷанду Ӯст. *Фирдавӣ*

ГАБРӢ گبرى габр будан, оташпараст будан; оташпарастӣ.

Масҷидҳо бино кард ва осори қуфр ва расми габрӣ бардошт. *«Таърихи Наршахӣ»*

ГАВ I گو *ниг. гов.*

ГАВ II گو чуқурии ҷоҳмонанд, гавдол, мағок; *муқ. гавд.*

Ҳамчу об аз машк боридаи гирифт,
Дар гаву дар ғорҳо маскан гирифт. *Румӣ*

Ёрон ҳама рафтанд зи аёми ҳаводис,
Афсус, ки ман дар гави аём бимондам. *Анварӣ*

ГАВАЗН گوازن гови кӯҳӣ, ки шохҳои баланди панҷадори дароз дорад.

Диловар шуд он мардуми подалер,
Ғавазн андаромад ба болиши шер. *Фирдавӣ*

Ба наҳчирғаҳ шер кардӣ шикор,
Зи гуру гавазнаш набудӣ шумор. *Нисомӣ*

ГАВД گود чуқури, мағок; *муқ. гав II.*

Наздикии он ҷоҳҳо кӯҳпораест, ки бад-он мавзъе гавдоҳ дар санг афтадааст. *Носири Хисрав*

Ду сӯроҳ дар он буд, ки об берун меомад ва ҳамаҷо ҷо дар гавде менестод. *Носири Хисрав*

ГАВДАР گودار *навъе аз мургӯбӣ.*

Қафи юз пур мағзи охубара,
Ҳама ҷанги шохин дили гавдара. *Унсурӣ*

ГАВЗ گوز қавз, чормағз.

Он ҷо—ки путк бояд, ҳонек беҳудааст,
Гавз аст ҳоҷа, санғиямағз, оҳанисияфол. *Мунҷик*
Мағз он замон диҳад, ки варо бишкананд гавз,
В-аз ҷуш дег ҷарбию каф бар сар оварад. *Ҷомӣ*
♦ гавз бар гунбаз афшондан киноз аз кори бефанда кардан.

Ту бо ин сипаҳ пешии ман рондӣ,
Ҳама гавз бар гунбаз афшондӣ. *Фирдавӣ*

гавз дар гунбаз мондан ба кори нумумкияи кушидан, ба кори ношудани даст задан.

Ту гуфти гавз дар гунбаз ҳамеомонд
Ва ё дар бодия кишти ҳамеронд. *Фаҳриддини Ғургонӣ*

ГАВЗБОЗ گوز باز қавзбоз, чормағзбоз, касе, ки чормағзбозӣ мекунад.

Гавзбозии ҷарҳ чун тифлон ба ид аз баҳри он-к
Гавз маҳ кардасту гавз аз ахтарон анғеста. *Ҳоқонӣ*

ГАВЗБУН گوزبن дарахти чормағз.

ГАВЗБО گوزاب ош, ки аз ғушту чормағзу наҳдуи биринҷ тайёр карда мешавад.

Натвон сохт аз қаду гавзбоз,
Н-аз рикӯша ҷоман санҷоб. *Унсурӣ*

ГАВЗОДА گزاده паҳлавонзода, қаҳрамонзода, он ки аз наҷоди қаҳрамонону паҳлавонон аст.

Аз Эрон ҳар он кас ки гавзода буд,
Далеру хирадманду озода буд. *Фирдавӣ*

ГАВОЖА گواژ 1. таъна, сарзаниш.

Гавжо, ки ҳасташ саранҷом ҷанг,
Яке хун зиншт аст, аз ӯ дор нанг. *Абушақури Балхӣ*

2. мазох, масҳара.

Гавжо басте боядат бо фисус,
На марди дирафшино гулолу кӯс. *Фирдавӣ*

гавжо задан а) таъна задан; б) мазох ва масҳара кардан.

Қасеро қучо мағз бошад басте,
Гавжо набояд задан бар касе. *Фирдавӣ*

ГАВОЗ گواز ҷубласт; ҳалачуби говрон, таёқе, ки бо он гов, ҳар ва дигар ҳайвоноти ҷорӣро меронанд.

Дустонро биефти ба мурул,
Сари душман бикӯфти ба гавоз. *Ҷаррухӣ*

ГАВОЛИДАН گوايدن *ниг. гуволидан.*

ГАВОНПАХЛАВОН گوانپهلوان паҳлавони гавон, паҳлавони паҳлавонон, паҳлавони бузург (таркиби ҷаппа монанди шоханиш, ки шохӣ шохон гуфтан аст).

Гавонпаҳлавоне бувад зурманд
Ба бозу, ба зӯру ба боло баланд. *Фирдавӣ*

ГАВОНЧӢ گوانچى далаер, паҳлавон; сардори паҳлавонон, сипаҳсолор.

Ба даргоҳи шоҳат миёни манам,
Ки дар шаҳри Эрон гавонҷи манам. *Фирдавӣ*
ГАВОРА گوارا сабади мевакашони, сабади ангишткашони;

мунч. кавора 1.

Гар бихоҳӣ ниёзи нушидан,
Ту ҳаме об дар гавора кунӣ? *«Луғати ғурӯ»*
ГАВПОРА گوباره ғала, подан гову говмеш ва ғ.

Вой аз он ово, ки гар гавпора он ҷо бигзарад,
Бифғанад нозода бачча, боазирад зода шер.

Мунҷик

ГАВҲАР گهر 1. марворид; санги қиматбаҳо.

Гавҳар чу тавон зи кон гирифтаи,
Сустӣ бувад аз дуқон гирифтаи. *Ҷомӣ*
Оқибат аз ғирья меояд муроди дил ба даст,
Ғарқи ашкам э-он ки гавҳар ҷуз дар обӣ шӯр нест.

Мушфиқӣ

гавҳари манзум а) гавҳари ба ришта кашидашуда;
б) *мач.* шеърӣ мавзун ва равон.

Ҳофиз ин гавҳари манзум, ки аз таъб ангехт,
Асари тарбияти Осафи соии донист. *Ҳофиз*

гавҳари ноб гавҳари тозаю мусаллофу ва холис.

Миёнаш аз камар гардида бетоб,
Чу тори нозуке, к-аз гавҳари ноб. *Ҳошиқ*

гавҳари сероб гавҳари рахшон.

Ташнаро қатра беҳ аз гавҳари сероб бувад,
Дастхуш аст садаф пешӣ аққи ямаи. *Сайидо*
гавҳари фард гавҳари якдона, марвориди холиси со-
фи ягонаву таънон даруни садаф.

Эй хоҷа, мапиндор, ки мо гавҳари фардем,
В-ин ҳуққан фирӯзан гардун садафи мост. *Ҳилолӣ*
гавҳари фирӯзон гавҳари тобон; гавҳари шабфурӯз
гавҳаре, ки дар шаб метобад, нур медахад; гавҳари
алъосифат.

Қиссан ишқ худ равад пешӣ фусурдагон, вале
Сангтарош кай харад гавҳари шабфурӯзро.

Хисрави Деҳдаӣ

гавҳари шабчароғ гавҳари дурахшони қиматбаҳо, ки
шабона равшан метобад.

Бар-он хар яке гавҳари шабчароғ
Дурахшанда хар як чу дар шаб чароғ. *Ҳоҷу*

гавҳари якдона марвориди яккаву ягона дар садаф
буда; дурри беназир.

Мадори нуқтаи билиш зи холи туст маро,
Ки қадри гавҳари якдона чавҳари донад. *Ҳофиз*
гавҳари якто гавҳари қиматбаҳо, гавҳари бемонанд.

Чаро ин гавҳари якто ва ин дурри гаронбаҳоро
бо ин сангрезҳо баробар мекуни? *Садри Зиё*

2. *фалс.* асл, зот, асли ҳар чиз, сиринш; *муқобили*
араб 1.

Бани-одам аъзон якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд,
Чу узве ба дара оварад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонд қарор. *Сатдӣ*

3. *мач.* нажд, насаб.

Чавон буду аз гавҳари паҳлавон,
Хираманду бедору равшанравон. *Фирдавӣ*

Гар ту ба табор фаҳр дорӣ,
Ман мафҳари гавҳару таборам. *Носири Хисрав*

Тоҷи шоҳӣ талабӣ, гавҳари зотӣ бинамо,
В-ар худ аз гавҳари Ҷамшеду Фаридун бошӣ.

Ҳофиз

4. *мач.* фарзанд.

Манзур кунӣ ба манзари хеш,
Пайванд дихӣ ба гавҳари хеш. *Ҷомӣ*

5. *киноя* аз суҳани мавзунӣ фасеҳ ва балеғ.

Шаҳ маро зар доду гавҳар доламаш бар ҷон зар,
Он қароматро муқоф барнатобад беш аз ин.

Ҳоқонӣ

Аз он ҳарф бозортезӣ кунам,
Зи лаб гавҳари рорезӣ кунам. *Ҷомӣ*

6. *мач.* ашқ, оби дида.

Мафруш, дида, арзон гавҳар ба хотири дил,
Ерон раво надоранд бар дустон зиёро. *Махфӣ*

7. *мач.* дандон.

Ба гоҳи ханда намоӣ ҳаме ду саф гавҳар,
Турост гавҳару чашми ман аст гавҳарбор.

Қамарӣ

Турост лаъли шакарбору дар миён гавҳар,
Миёни лаъли чаро кардаи ниҳон гавҳар.

Заҳири Форейбӣ

◇ гавҳари билиш *киноя* аз чашм.

Фуруғи гавҳари билиш гирифтааст ғубор,
Тамизи мардуми ин рӯзгор дар гӯш аст. *Соиб*

гавҳари пок тани соф, бадани беайб; гавҳари шабтоб
киноя аз ситора.

Чарх нур гавҳари шабтоб шуд аз ғирьяи мо,
Моҳ дар ҳола ба гирдоб шуд аз ғирьяи мо. *Соиб*
гавҳар суфтаи а) сӯроҳ кардани гавҳар барон ха-
монд, ки асбоби зинат аст.

Қӣ сурате, ки ба умре нигошт, худ бас(у)турд,
Қӣ гавҳаре, ки басте сол суфт, худ биш(и)каст?

Анварӣ

б) *киноя* аз суҳани балеғ ва фасеҳи бикр гуфтаи.

Чунон дилро, ки шарҳаш бо ту гуфтам,
Ба васфаш гавҳари асрор суфтам. *Ҷомӣ*

гавҳари нуқта суфтаи *киноя* аз нуқтасанҷӣ, мушико-
фия кардан дар суҳан.

Ҳар касе мучибӣ дигар меғуфт,
Гавҳари нуқтаи дигар месуфт. *Ҷомӣ*

гавҳар бастани *мач*и васл *киноя* аз фарзанддор шу-
дан.

ГАВҲАРАФИШОН||**ГАВҲАРФИШОН** گوهرفشان||گوهرفشان

1. афшонандан гавҳар, гавҳарлош.

Арбоби ҷудро кафи гавҳарфишон намонд,
Дастӣ кушода ба мухити ба кон намонд. *Сайидо*

2. *мач.* фасеҳзабон, хушқалом, ширингӯфтор.

Бифармуд, то гавҳарафшон дабир
Қасабро дурафшон кунад бар ҳарир. *Ҳоҷу*
гавҳарафшон кардан гавҳарлошӣ кардан; *киноя* аз не-
кӣ кардан, файз расондан.

Тамоси дариёи Хазрон кунам,
Зи чуръа бар он гавҳарафшон кунам. *Низомӣ*

ГАВҲАРБОР گوهربار борандан гавҳар, гавҳарафшон; *мач.*

ашқбор, ашқреза.

Лаъли у дар ханда ҳар боре ки шаққарбор гашт,
Дар баробар чашми ман аз ғирья гавҳарбор буд.

Ҷомӣ

Ҳиммате, Махфӣ, дар ин водӣ, ки аз таъсири ишқ
Дар бағал дорад баҳоре чашми гавҳарборӣ мо.

Махфӣ

ГАВҲАРИН گوهرين аз гавҳар сохташуда; он чӣ бо гавҳар ораста ва ҷавоҳирқораи шудааст.

Хама гавҳарин сохт заррин ситом,
Булурун табак, балки бечода ҷом. *Низомӣ*

◇ гавҳарин шамъдон киноя аз осмон.

Дар-ин буд, к-аз гавҳарин шамъдон
Забона зад ин шамъи оташфшон. *Ҳоҷу*

ГАВҲАРКАШ گوهركش 1. кашанда ва кашонандаи гавҳар, бо худ баранда ва ё оварандаи гавҳар; 2. дастпона.

Зи баҳри соиди шоҳ абр сохт гавҳаркаш,
Ки қатра дурри ҳушоб асту сабаза шибхи давол.
Рафиқ Лунбонӣ

◇ лаъли гавҳаркаш киноя аз лаби латифсухан, ширинсухан.

Гуҳарбор шуд лаъли гавҳаркашаш,
Шакаррез шуд шаҳди шаққарвапаш. *Ҳоҷу*

ГАВҲАРНИГОР گوهرنگار бо ҷавоҳирот орошташуда, бо гавҳар зебу зинат додашуда.

Сари моҳ бо афсари зарнигор,
Сари шоҳ бо тоҷи гавҳарнигор. *Фирдавӣ*
Бирун омад аз дар ҳазорон савор
Қабову кулаҳ зарру гавҳарнигор. *Ҷомӣ*

Кунҷи зовияи меҳнатзадагон дар баробари айвон
гавҳарнигор ба ҳеҷ барнаёнд.

«Анвори Суҳайлӣ»

теги гавҳарнигор шамшерӣ бо гавҳар зинаътафта; киноя аз нури офтоб.

Чу хуршед бо теги гавҳарнигор
Бирун омад аз қуббаи зарнигор ... *Ҳоҷу*

ГАВҲАРОГИН گوهراگين ҷавҳарқорӣ шуда, бо ҷавоҳир орошташуда, гавҳар шинондашуда.

Баромуда гавҳар ба мушқин каманд,
Фуру ғишт бар гавҳарогин паранд. *Низомӣ*

ГАВҲАРФИШОН گوهرفشان ниг. гавҳарафшон.

ГАВҲАРФУРУШ گوهرفروش 1. касе, ки бо харидуфуруши ҷавоҳирот машғул аст, ҷавҳарӣ.

Бедил, эн ҷушн обилаат дар раҳи талаб
Гавҳарфуруш шуд садафи гушн нақшн по. *Бедил*

2. киноя аз шоири нуктасанҷ.

Гирифтаи, сари тезхушон манам,
Шаҳаншоҳи гавҳарфурушон манам. *Низомӣ*

ГАВҲАРЧИН گوهرجين чамъоварандаи гавҳар; ◇ гавҳарчин шудан киноя аз суҳанҳои дилишнини ба латиф гуфтани ё шунидани.

То чу шаққар бар дилаш ширин шудӣ,
В-аз лаби гушн гавҳарчин шудӣ. *Ҷомӣ*

ГАВҲАРҶӢ گوهري 1. ҷавоҳирфуруш; гавҳарчинос.

Қадри зар заргар шиносод, қадри гавҳар — гавҳарӣ. *Зарбулмасал*

2. аз гавҳар сохташуда, гавҳарин; 3. гавҳармонанд, дорони равшани ва обу ранги гавҳар.

Махмури туам, ба дастӣ ман деҳ
Он ҷомӣ шароби гавҳарино. *Шамси Табрезӣ*

ГАДАК گدك ҳуроки ҳасибмонанд, ки дар поракон шикамбаи ғусфанд биринҷу гушт пур қарда медузанд ва мепазанд.

Бомдодон чу тариқи гадаку поча зананд,
Мебаранд аз пай он каллаву гило дар қор.
Абушӯҳи Атёмма

ГАДО گدا 1. касе, ки барон рӯзгузаронини худ аз дигарон ҷизе металабад, соил.

Ишқ асту бас, ки дар ду ҷаҳон чилва мекунад,
Гоҳ аз либоси шоҳу гоҳ аз кисвати гадо. *Ҷомӣ*
Ҳангоми тангдастӣ дар айш қушу мастӣ,
К-ин кимйи ҳастӣ Қорун кунад гадоро. *Ҳофиз*

2. киноя аз ошқ.

Чун Ҳилолиро ба ҳоки останах дид, гуфт:
Ин гадоро бин, ки бас олиҷаноб афтадааст. *Ҳилолӣ*

3. факир, камина, банда (аз руи ҳоксорӣ дар ҳаққи худ гуфта мешавад).

Ҳазор нома навиштам мани гадо, лекин
Яке ба ҳазрати султон намерасад, чӣ кунам?
Ҳилолӣ

4. киноя аз муқим, соқин, бошанда.

Дар ақди байъи сарое мутараддид будам, чу-
хӯде гуфт: Вихар, ки ман аз гадоеи ин маҳал-
латам. *Сатбӣ*

ГАДОЁНА گدایانه ҷизе, ки ба гадо медиҳанд.

Мо гадоена аз ин дар хостем,
Варна аз амвол бепарвостем. *Румӣ*

ГАДОЗОДА گدازاده фарзанди гадо.

Шунидам, ки вақте гадозодае
Назар дошт бо подшаҳзодае. *Сатбӣ*

ГАДОПЕША گداپیشه касе, ки шугъл ва касбу қораш гадост, гадонкунанда; маҷ, шилқин.

Агар дастӣ ҳиммат бидорӣ ба қор,
Гадопеша хонандагу пухтахор. *Сатбӣ*

ГАДОРУ(Ҷ) گداور(ی) гадосиёмо; маҷ, гадохулк, гадорафтор; берӯй, бешарм.

Гар гадо гаштам, гадору қай шавам?
В-ар либосам қуҳна гардад, ман навам. *Румӣ*

ГАДОСИФАТ گداسيفت гадохислат, гадорафтор.

ГАДОСИФАТӢ گداسيفتی гадохислатӣ, ҳолати гадоӣ, тарзу рафтори гадоена.

Ғулом ҳиммати он ринди офиятсузам,
Ки дар гадосифатӣ кимйегарӣ донад. *Ҳофиз*

ГАДОТАБӢ گداتابع касе, ки табъан гадост; берӯй.

Муаллими кутуберо дидам дар диёри Мағриб:
туршӯрӣ ва мардумозор, гадотабъ ва нопарҳезгор.
Сатбӣ

ГАДОЧАШМ گداجشم чашмгурусна, ҳарис, пастназар, нодид, касе, ки ба моли қасон чашм медузад, умедвору ҳарисе моли дигарон.

ГАДОЧАШМӢ گداجشمی чашмгуруснагӣ, ҳарисӣ, пастназарӣ, нодидгӣ.

Ин гадочашмию ин нодидгӣ
Аз гадони туст, н-аз бегларбегӣ. *Румӣ*

ГАДОЙ گدائى гало будан, ҳолат ва амали гадо.

Агар чавр дар подшоҳӣ кунӣ,
Пас аз подшоҳӣ гадоӣ кунӣ. *Саъдӣ*
Чун гадоӣ чизӣ дигар нест, чӯз хоҳадагӣ,
Ҳар ки хоҳад, гар Сулаймон асту гар Корун, —
гадост. *Анварӣ*

ГАДБЯ گديه ниг. гилья.

ГАДБЯПАРАСТ گدیه‌پرست ниг. гильяпараест.

ГАЖДУМ گزدم шакли дигари гаждум.

Гар мунофиқ хониш ин номи дун,
Ҳамчу гаждум меҳалад андар дарун. *Румӣ*
газ گز асоси замони ҳазираи газидан.

ГАЗ I گز олати чубӣ ва ё оҳани ченкунии масофа, ма-
тоъ ва ғ., ки дарознаш 91,5 см мебошад.

Зери девори ҳисор бирасиданд ва миқдори пан-
ҷоҳ газ чой суроҳ карданд. «*Таърихи Наришах*»
Баҳраи ту з-ин ҷаҳон, чун доманат гирад аҷал,
Даҳ газе карбосу даҳте хисту чубу буръест.

Муизӣ

ГАЗ II گز 1. бутта ё дарахти хурд, дорон хушаҳон гул-
хон гулобнраг, баргхоиш монанди барги сарв мебошад,
тамариск.

Агар бад кунӣ, чашми неҳӣ маҳор,
Ки ҳаргиз наёрад газ ангур бор. *Саъдӣ*

2. тире бепару пайкон, ки ду нуги он борик буда,
миёнаш ғас аст.

Таҳамтан газ андар камон ронд зуд,
Бар он сон, ки Симурғ фармуда буд. *Фирдавӣ*

ГАЗАНД گزند осеб, зарар, зиён.

Чу боло барорад гилёҳе баланд
Сари сарвро бошад аз вай газанд. *Низомӣ*

Ҳар газанде, ки тавони, ба душман марасон, ки
бошад, ки вақте дӯст гардад. *Саъдӣ*

газанд хостан бадӣ ва бадҳоӣ, кардан, зиён расони-
дан.

Кунун то яқинат нагардад гуноҳ,
Ба гуфтори душман газандаш маҳоҳ. *Саъдӣ*

ГАЗАР گزر сазбӣ, беҳи, зардак.

Аз газар в-аз себу беҳ, аз гирдак
Лаззати дуҷоиб ёби ту аз он. *Румӣ*
халвои газар халвои сазбигӣ.

Шури халвои шакар мефитадам андар сар,
Шакли халвои газар мебардам дил аз кор.
Абуисҳоки Атёмма

ГАЗИД|ГАЗИТ|ГИБЗЯТ گزید|گزیت 1. бочу хироҷ, андоз.

Шаҳаншоҳи Эрон чу дил он шигифт,
Хироҷу газид аз ҷаҳон баргирифт. *Фирдавӣ*

2. андозе, ки аз аҳолии ғайри дини ҳукумронӣ мам-
лакат гирифта мешуд; чизӣ, андозӣ саронаи махсус,
ки дар маҳлакатҳои исломӣ аз тобеони динҷон дигар
гирифта мешуд.

Гаҳаш ҳоқон хироҷи Чин фириастад,
Гаҳаш қайсар газити дин фириастад. *Низомӣ*

Чу ғирӯзи шоҳатон бишпазед,

Газите ба озарпарастон диҳед. *Дақиқӣ*

ГАЗИДАН گزیدن 1. ба чизе дашдон задани инсон ва ё
хайвон; 2. неш задани қонварон, ҳашарот.

ГАЗИТ گزیت ниг. газид.

ГАЗОВАҶОН گزاونگان бо шитоб, бо таъҷил; газоваҷон
рафтан бо шитоб рафтан.

Мох з-он меравад газоваҷон,
То кунад даври хонаи ту тавоф. *Аваҳдӣ*

ГАЗОИДАН گزائیدن 1. ниг. газидан 1.

Гар шерӣ шарва нестӣ, эй ғазл, кам шикар,
В-ар мори гурза нестӣ, эй ақл, кам газой!
Мастуди Саъд

2. маҷ. газанд расондан, озор додан, ранҷондан, осеб
расондан.

Қист, к-аш васли ту надорад суд,
Қист, к-аш фурқати ту нагзояд? *Дақиқӣ*
Ғарам роҳат расонӣ в-ар газой,
Муҳаббат бар муҳаббат мегазой. *Саъдӣ*

ГАЗОФ گراف ниг. гизоф.

ГАЙҲОН|ҒЕҲОН گيهان дунёе, ҷаҳон, олам.

Кофу нун буда сутурнан аз ҳазорон сол боз,
Зода фарзанде, ки шоханшоҳи гайҳон омада.

Ҳоқонӣ

ГАЙҲОНХИДЕВ|ҒЕҲОНХИДЕВ گيهانخديو худованди
ҷаҳон, молики олам, худо.

Чу бифрефт Чубинаро надрарде,
Кучо бинад у роҳи гайҳонхидеа.
Ҳар он дил, ки аз оз шуд дардманд,
Наёдаш банди хирад судманд. *Фирдавӣ*

ГАЛ(Л)A گله гурӯҳ, даста; рама.

Дигар су Сарахсу биёбон ба пеш,
Ғала ғашта бар дашт охуну меш. *Фирдавӣ*

ГАЛ(Л)АБОН گله‌بان шубон, ҷупон, нигаҳбони рамаи
ҷорпоён, подабон.

Шунидам, ки Дорон фаррухтабор
Зи лашкар ҷудо монд рӯзи шикор.
Давон омадаш галлабоне ба пеш,
Шаҳаншаҳ баровард туғлуқ зи кеш. *Саъдӣ*

ГАЛ(Л)АБОНӣ گله‌بانی шубонӣ, ҷупонӣ, подабонӣ.

Маро галлабонӣ ба ақл асту рой,
Ту ҳам галлаи кеш дорӣ ба пой. *Саъдӣ*

ГАЛ(Л)АСОҶИЙ گله‌ساجی соҳиб ба молики рама будан,
бадавлатӣ.

Уфтодам мани биёбонӣ
Аз галасоҳибӣ ба ҷупонӣ. *Низомӣ*

ГАМАСТ گمست ҷамаст, як навъ санги камарзаш, чизе
беарзаш.

Миёни хоҷаву туду миёни хоҷаву ман
Тафовут аст ҷупон чун миёни зарру ғамаст.
Фаррухӣ

ГАНГ گنگ 1. қач, ҳамида, қузапушт.

... Ки бубинӣ пас аз ин аз қиблати хизмати ту
Пушти аъдон ту чун пушти ҳамоил шуда ганг.
Саной

2. номи бутхонае дар Туркистон; номи сарон қадиме дар Туркистон.

Чуни то расиданд наздики Ғанг,
Ки он буд хуррам сарон даранг. *Фирдавӣ*

3. номи дарёе дар Ҳиндустон.

Абр шуд наққоши Чину буд шуд аттори Рум,
Боғ шуд айвони нуру роғ шуд дарёи Ғанг.

Манучехрӣ

ҒАНҒАЛ گنگل ҳазл, мазоҳ, масҳара.

Бода меҳурдему ғангал мезадем

3-аввади шаб то ба вақти субҳдам. *Низомӣ*

ҒАНД گند 1. ганда, бад (дар боран буй).

Сир арчи ҳамтавила чу сапсан бувад ба ранг,
Ғаммози бою ранг бувад буй ганди у. *Ҳоқонӣ*

2. буй бад.

Хирамандеро, ки дар зумраи аҷлоф суҳан би-
бандад, шигифт мадор, ки овози барбат бо ғалабаи
духул барнаёид ба буй анбар аз ганди сир фуру
монад. *Саъбӣ*

[Ҷазд бинни Меҳлаб]... пас чун наздики Гур-
гон расид, ганде ва буй нохуш ба машоми ӯ расид.
«Таърихи Табарӣ»

ГАНДА گنده 1. бадбӯй, гандила, вайроншуда.

Паёмаш чу бишнид шохи Ямап,
Бипажмурд чун 3-оби ганда саман. *Фирдавӣ*
Агар аблахе мушкро ганда гуфт,
Ту мамҷуъ бош, ӯ пароканда гуфт. *Саъбӣ*

2. бад.

ГАНДАМАҒЗ گندمغز 1. ҳарзагӯй; 2. дурушт, қачхулқ,
бадхулқ; 3. сарқаш, мутақаббир, мағрур.

Гар набудд қазби муши гандамағз,
Айшо карда даруни об чағз. *Румӣ*

ГАНДАМАҒЗӢ گندمغزی 1. ҳарзагӯй; 2. дурушті, бад-
хулқӣ; қачбаҳсӣ; 3. сарқашӣ, мутақаббирӣ, мағрурӣ.

Агар меравад дар пиёз ин сахун,
Чуни аст гӯ, гандамағзӣ мақун. *Саъбӣ*

ГАНДАНО گندنا сабзае аз ҷинси ишёз ва сир.

Фалак, бин, чун манеро чун дағо дод,
Ки райҳонам намуду гандано дод. *Хисрави Деҳлави*

Дар ҳаволии он [сӯфа] аниш бӯқуд диданд,
илло сире гандано. *«Равзат-ус-сафр»*

◇ ганданоро аз газар шинохтан киноя аз фарқ карда
тавоистиани неку бад, даъвои боғҳақи кардан.

Ғолибан мо ақл дорем ин қадар,
Ганданоро мешиносем аз газар. *Румӣ*

ГАНДАПИР گنداپير зани пири солхурдан фарғут.

Гандапире бад-ин ҳама зиштӣ
Ҳиммати Нӯх карда дар киштӣ. *Заҳири Форёбӣ*

Бидидаш намоён ба сад дору гир,
Ки будаст манкуха он гандапир. *Саъбӣ*

ГАНДИДАН گندیدن 1. вайрон шудан, фосид шудан; 2.
бӯй гирифтан, бадбӯ шудан.

Молашон обн ҳавзу эшон сер,
Гандад об, ар ба ҳави монад дер. *Низомӣ*

ГАНДУМ گندم навъе аз ғалладона, ки ғизои асосии ин-
сон аст ва аз он нон ва хӯроқҳои гуногун тайёр меку-
нанд.

Падағам равзан ризвон ба ду гандум бифурӯхт,
Нохалаф бошам, агар ман ба ҷаве нафрӯшам.

Ҳофиз

ГАНДУМГҶҢ گندمگون гандумранг, сабзина, касе, ки
рангаш аз офтоб каме тира ва ба ранги гандум шудааст.

Рун гандумгун намуду ҷони ман як ҷав фурухт,
Бо кя гуям ҷаври он гандумномаи ҷавфурӯш.

Қамоли Ҳуҷандӣ

Ҳоли мушқин, ки бад-он орази гандумгун аст,
Сирри он дона, ки шуд раҳзани одам, бо уст.

Ҳофиз

ГАНДУМНАМО گندم نما : гандумномаи ҷавфурӯш киноя
аз касе, ки ғизои муҳолифи ҳақиқат нағз ва дуруст
нишон медиҳад; фиребгар, сохтакор, қаллоб.

Ҳама гандумномаи ҷавфурӯшанд,
Ғае дар оху гоҳе дар хурушанд. *Бадрии Қашмирӣ*

ГАНЧ گنج хазинаи тилло, нуқра ва ҷавохирот, ки дар
ҷое пинхон карда шудааст.

Дирамдоре, ки у соҳибқарам нест,
Агар сад ганч дорад, муҳтарам нест. *Ҳилолӣ*

Дари ганчи мурод ҷуз ба калиди ранҷ натавон
кушод. *«Анвори Сухайлӣ»*

ганчи деворбаст ганчи дар мағзи девор пинхон кар-
дашуда.

Ба уммеди он ганчи деворбаст
Барандошт динори худро зи даст. *Низомӣ*

◇ **Ганчи Арӯс** номи ганчи аввал аз ҳашт ганчи Ҳис-
рави Парвез, ки чамъкардан худӣ у будааст...

Нахустин, ки бинход «Ганчи Арӯс»,
Зи Чингузи Бартошу аз Ҳинду Рус... *Фирдавӣ*

Ганчи Афридуи (ё **Фаридуи**) номи як навои мусиқӣ.

Зи нақди ишқ агар ҳоли бувад ҷайб,
Чи суд аз «Ганчи Афридуи»-ам, эй дӯст! *Ҷомӣ*

Ганчи Афросиёб номи ганҷест, ки гуё Афросиёб ҷи-
ҳода буд ва Парвез оро ёфтааст ва он ганчи ҷаҳо-
рум аз ҳашт ганчи Ҳисрави Парвез аст.

Дигар номвар «Ганчи Афросиёб»,
Ки касро набуд он ба хушкӣву об. *Фирдавӣ*

Ганчи Бодовард (ё **Бодовар**) а) номи ганчи дуйум аз
ҳашт ганчи Ҳисрави Парвез аст: гуё Қайсари Рум
хазинаҳои падари худро аз тарси Ҳисрав ба кишти-
хо бор карда, ба баҳр гузештандоаст, бод охиоро ба
тарфи лашкаргоҳи Ҳисрав овардааст ва он хазина-
ҳо ба дастӣ Ҳисрав афтода ва аз ин ҷиҳат оро
«Ганчи Бодовард» гуфтаанд.

Дигар «Ганчи Бодовард»-аш хонданд,
Шумораи бикарданду дармонданд. *Фирдавӣ*

б) номи оҳанге аз оҳангҳои сегонии Борбад.

Чу соз аз «Ганчи Бодовард» ронд,
Зи ҳар бодле лабаш ганҷе фишондӣ. *Низомӣ*

Ганчи Бор номи ганчи ҳаштуми Ҳисрави Парвез, ки
гуё оро бо раҳбарии деҳқоне ёфтааст ва он ганч
сад офтобӣ пур аз тилло ва ҷавохир будааст; **Ганчи**
Деба дебаи хисравӣ, ки номи ганчи сеюми Ҳисравӣ

Парвез будааст; Ғанчи Комрон номи яке аз лаҳнҳои сеғонаи Борбад.

Чу «Ғанчи Комрон» қардӣ навосанҷ,
Барафшонӣ замин ҳам гову ҳам ғанҷ. *Низомӣ*
Ғанчи ораста а) ғанчи нағз, қиматбаҳо ва ороиш до-
дашуда.

Сулорам ба ту ғанчи ораста,
Биёбӣ басте хилъату хоста. *Фирдавӣ*

б) суҳанҳои балеғи пурмазмун.

Биёвард пас дафтари хоста,
Ҳамон нусхаи ғанчи ораста. *Фирдавӣ*

Ғанчи Равон а) номи ғанчи Қорун, ки аз руя афсона-
ҳо (асотир) пайваста дар зери замин ба сун тахт ҳа-
ракат мекардааст; *муқ.* ғанчи Қорун.

Рахш ба ҳарро битохт бар сари субҳ офтоб,
Рафт ба ҷарбохури «Ғанчи Равон» дар рикоб.

Хоқонӣ

б) киноя аз сарват, боигарӣ, моли нуриқмату фаро-
рони қорвон.

Шашсад аз бухтиёни тундравон
Шуд равона ба зери ғанчи равон. *Низомӣ*

Ғанчи Сухта номи ғанчи панҷум аз ҳашт ғанчи Хис-
равия Парвез; Ғанчи Шодовард номи ғанчи ҳафум
аз ҳашт ғанчи Хисравия Парвез; ғанчи шойгон а) ған-
чи бузурги лоиқ ва сазовори подшоҳон.

Ҳокбей кун, ки ман ҳам хокбей кардам,
То зи хок ин моя ғанчи шойгон овардам.

Хоқонӣ

б) ашқи бисёр.

Мори Заҳҳок монда бар поям
В-аз мижа ғанчи шойгон бархост. *Хоқонӣ*

се ғанчи Ғанчи Ғанчи Қорун, Фаридун ва Шаддод.
Ғанҷбаҳо, як ду ҳарфи мадҳи ту
Бар се ғанчи шойгон ҳоҳам гузид. *Хоқонӣ*

Ғанчи Қовус номи лаҳни ҳафлаҳум аз сӣ лаҳни Бор-
бад; ғанчи Қорун сарвати Қорун ном шахс, ки, муво-
фиқи ишқондои Таврот, сарватманди бузург буд;
муқ. Ғанчи Равон.

Шукри неъмат неъмат афзун медахад,
Муфлисиро ғанчи Қорун медахад.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

панҷ ғанҷ киноя аз «Ҳамса» (панҷ китоби Низомӣ).

Қамол, ин панҷ байт он панҷ ғанҷ аст,
Ки монд аз ту, чу онҳо аз Низомӣ.

Қамолӣ Хуҷандӣ

Ман он рӯз аз табиъи ғанҷинасанҷ.

Ништам ба саррофии панҷ ғанҷ. *Ҳотифӣ*
Ғанчи гуҳарро ба панҷ расонидан киноя аз навишта
шудани «Ҳамса»-и Низомӣ.

Зи вайронии Ғанҷа шуд ғанҷсанҷ.

Расонид ғанчи гуҳарро ба панҷ. *Ҷомӣ*
Ғанҷ пардохтан сарф қардани боигарӣ, харҷ намуда-
ни сарват.

Ҷаҳд мекарду ғанҷ мепардохт,
Чоран қори хар қасе мешоخت. *Низомӣ*

Ғанҷ бо Аждаҳо будан киноя аз сарвати бефоида ва
моли беманфиат (ишора ба афсонае, ки гуё Аждаҳо
ҳамроҳ ва посбони ғанҷ бошад).

Мурувват ту додӣ мардӣ турсот,
Валадешро ғанҷ бо Аждаҳост. *Низомӣ*

ба ғанҷ, фуру рафтани по ниҳоят давлатманд шудан,
соҳибдавлат гаштан.

Магар дод давлат маро пойранҷ,
Ки поям фуру рафт з-ин соя ба ғанҷ. *Низомӣ*
бар сари ғанҷ будан киноя аз соҳибдавлат, сарват-
манд будан.

Эй ки имрӯз бар сари ғанҷи,
Пой фардог бар думи мар аст. *Анварӣ*

бо ғанҷу девор ҷуфтӣ қардан киноя аз ба хирси мол-
андӯз ва сарватфозӣ мондан; ҳасисӣ ва мумсия қардан.

Або ғанҷу девор ҷуфтӣ мақун,
Зи баҳри силҳ эҷ зуфтӣ мақун. *Фирдавӣ*

ҒАНҶДОН گنجدهان ғанҷгоҳ, ҷои нигоҳ доштани ғанҷ.

Роҳ дар ғанҷдони ғор қунанд,
Ғанҷ берун баранду бор қунанд. *Низомӣ*

ҒАНҶИНА گنجينه 1. ҷои ғанҷиҳӣ, ғанҷдон, маҳзан.

Насихат гуш кун, х-ин дур басте беҳ
Аз он ғанҷар, ки дар ғанҷина дорӣ. *Ҳофиз*

Ҷаҳри зоҳир мабин, ки Ҳофивро
Сина ғанҷини муҳаббати уст. *Ҳофиз*

2. ғанҷ.

Парешон кун имрӯз ғанҷина чуш,
Ки фардо калидаш на дар дасти туст! *Сатӣдӣ*

3. киноя аз ботини, замири, дил.

Таъ ба селоби адам дода рахт,
Ишқ ба ғанҷина қадам монда сахт.

Хисравӣ Деҳлави

ғанҷини сина а) даруни сина.

Пайқонаш ҷавҳарест дар ғанҷини синаи муҳо-
лифон ҷой гирифта. *«Ахлоқи Ҷалоли»*

б) киноя аз ботини, замири, дил.

Бурҳон... кинаи валинеъматӣ худ дар ғанҷини
сина нигоҳ медошт. *«Тафриҳи Фарошӣ»*

ҒАНҶИНАДОР گنجينه دار хазиначи, хазинабон.

Ҷавоҳир ба ғанҷинадорон сулор,
Вале розро хештан пос дор. *Сатӣдӣ*

ҒАНҶИНАСАНҶ گنجينه سانج хазинадор, хазинабон, мута-
саддин нигоҳдошти хазина; он ки зару ҷавҳирро сан-
ҷида ба хазина қабул мекунад.

Ғарон қард з-он сон тарозун ғанҷ,
Ки шуд обила дасти ғанҷинасанҷ. *Ҳотифӣ*

ҒАНҶКОВИ گنج کوي ғанҷҷуи.

Агар ғанҷи хикмат ҳамебоядат,
Ба ҷуз ғанҷкови намошоядат. *Ҷомӣ*

ҒАНҶНОМА گنج نامه коғаз ё чизи дигар, ки дар он ҷои
пинҳон қардани ғанҷ ва миқдори ҷиҳзон қиматбаҳои он
нишон дода шудааст.

Зи таъриҳи куҳансолони ин бум
Маро ин ғанҷнома гашт маълум. *Низомӣ*

ҒАНҶПАРДОЗ گنج پرداز бахшандан ғанҷ, сарфқунандан
сарват.

Чун ба ғанҷи Хаварнақ омад боз,
Ғанҷпардоз шуд ба нушу ба ноз. *Низомӣ*

ҒАНҶСАНҶ گنج سانج 1. санҷанда ва шиносандан ғанҷ;

2. бахшандан ғанҷ.

Шуда бар ту даври замон ғанҷсанҷ,
Намоядаст бар ту ниҳон ҳеҷ ғанҷ. *Ҷомӣ*

ГАНЧУР گنجور хазинадор, хазиначи, мудир ва мутасад-дин хазина.

Биевард ганчурн Хисрав калид,
Сари бадраҳои дирам бардарид. *Фирдавси*
Хар кучо ганче нихад дар кону дарёе офтоб,
Он ки байтулмол у дорад, туро ганчур бод. *Анварӣ*

◇ **ганчурӣ** Ганча киноя аз Низомии Ганҷавӣ.
Ба «Хафтипар»-и ганчурӣ Ганча ҳар ғазале
Намунаест зи маъий, дар у нихон сад ганч. *Ҷомӣ*

ГАНЧХОНА گنجخانه хазинахона, ганҷдон, маҳзан.

Даст бар ганҷи зар дароз кунад,
То дари ганҷхона боз кунад. *Низомӣ*
Агар қиёс кунам, пеши ҳиммати олиш
Чи ганҷхонаи Қорун, чи ними парри зубоб.

Муиззӣ

ГАНЧХУДО گنج خدا соҳиб ва молики хазина.

Ҷурми ман аст он ки аз хазони аршӣ,
Ганҷхудоим, вале ғадон Сифохон. *Ҳоқонӣ*

ГАП گپ 1. сухан, гуфтор; гап задан сухан гуфтан.

Ҷумла з-ин сӯю аз он сӯ гап мазан,
Чун надорӣ марг, ҳарза ҷон макан. *Румӣ*

2. сухани беҳуда ва беасос.

ГАР I گر 1. шакли кӯтоҳшудаи агар.

Хирад гар сухан баргузинад ҳаме,
Ҳамон баргузинад, ки бинад ҳаме. *Фирдавси*
Сурохию ҳарифе гарет ба даст афтад,
Ба айш куш, ки айём фитанангез аст. *Ҳофиз*

ГАР II گر навъе аз бемории гузаранда; хориш; қараб, ки мӯро мерезонад.

Шере ба иллати гар мубтало шуда буд.
«Анварӣ Сухайлӣ»

ГАРАВ|ГИРАВ گرو 1. ҷизе, ки дар назди касе гузошта, дар ҳудуди арзиши он пул ба қарз гирифта мешавад, ба шарте ки ҷизе гузошташуда баъд аз адон қарз боз-гардоннда шавад.

Забоне, ки бошад ба фармон гарав,
Набошад бех аз гушти фармоншунав. *Ҷомӣ*
Мастиву заъқи майкашон диданд дар кӯи муғон,
Қарданд охир зоҳидон бо май гарав дасторро. *Ҷигӯӣ*

ба гарав додан ба эимон додан, ба қайил додан, ба-рон исботи паймон ва шарт ҷизеро ба амалат гузош-тан.

Чун ин сулҳ афтод бо Саид ва Саид аз вай гарав
хост, хотун ҳила кард ва он қавро, ки ин қасд
карда буданд, ба гарав дод. «Таърихи Наршахӣ»

2. маҷ. дар банду қайди ҷизе буда; вобаста, монд ба ҷизе.

Чун расиди менаҳои соли нав,
Хотираш буди ба хар мева гарав. *Ҷомӣ*

ба як нукта дар гарав будан киноя аз собитқадам мон-дан ба ҷизе.

Мақун, ки ақли муравват суханшунав бошанд,
Ҳазор сол ба як нукта дар гарав бошанд.
«Анварӣ Сухайлӣ»

ГАРАВГОН|ГИРАВГОН گروگان 1. ҷизи гаравай, ҷизи ба гарав мондашуда, мархун, раҳин.

Маро ҷоғу дил зери фармони туст,
Ҳамеша равонам гаравгони туст. *Фирдавси*
Амир Амро ба рӯзгори Мансур бини Нух ба
Бухоро гиравгон карда буд.

«Таърихи Систон»

2. ба таври гарав, ба гарав.
Чу хар се бад-ин номдор анҷуман
Фиристӣ гиравгон ба наздики ман ... *Фирдавси*

ГАРАВИДАН|ГИРАВИДАН گرويدن 1. бовар қардан; муъ-тақид шудан, ба касе ё ҷизе.

Зи бас ҷодуҳои фарҳанги у
Бад-у бигравиданду арҷанги у. *Низомӣ*
[Муқаннаъ] он гоҳ гуфт: Ҳама ҷилотҳо бар
шумо мувоҳ қардам ва ҳар кӣ ба ман нагиравад,
хуну мол ва фарзандони у бар шумо ҳалол аст.
«Таърихи Наршахӣ»

Ба некӯӣ нигарӣ, гар ҳаме ба кас нигарӣ,
Ба мардумӣ гиравай, гар ҳаме ба кас гиравай.
Манучехрӣ

2. ба гарав додан.

Дар роҳи шикам ҷомаю ҷонро гаравидем,
«Алминнату лиллоҳ» ки охир палавидем. *Саъдо*

ГАРАЗМОН|ГАРАЗМОН گرزمان осмон; арш, фалакулаф-лок.

Маху хуршед бо Бирҷису Баҳром,
Зухал бо Тиру Зухра бар гаразмон. *Дақиқӣ*

ГАРГАР گرگر офаринанда (яке аз номҳои худо).

Чу бечора гаштанду фаръёд ҷустанд,
Бас эшон бинахшуд яздони гаргар. *Дақиқӣ*

ГАРГИН گرگين 1. гирифтори касалии гар; ниг. гар II.

Чун пеши вай оварданд, гуфт: ... Он ҷо сагест
гаргин, хуспида. *Ҷомӣ*

2. чиркин, гардолуд, ифлос.

Саросема ва музтариб гашта, бар шутури гаргин,
ки равшан бар у молида буданд, савор шудам.
Аҳмади Дониш

гард گرد асоси замони ҳозираи гардианд|гаштан.

ГАРД I گرد 1. гардиш, ҳаракат.

Ҷамонандаи деза хангоми гард,
Ҷаронандаи қаргас андар набард. *Фирдавси*
гард қардан гардианд, гардиш қардан.

Кунад он санг бар рӯи замин гард
Ба он муддат, ки ёкуташ тавон қард. *Бедиа*

2. маҷ. қардун, ҷарх.

Ба Пирон ҷунин гуфт: Қ-имрӯз гард
На бар оғу гашт гоҳи набард. *Фирдавси*

ГАРД II گرد 1. хокреза, ҷангу ғубор.

Ба лашкарғаҳ омад дамодам сипоҳ,
Ҷаҳон шуд зи гарди саворон снёҳ. *Фирдавси*
Ба мағриб сипоҳаш ҷу созад набард,
Кунад хушк дарёён Ҷинро зи гард. *Ҳочу*
гарди сурма ҳокан сурма, судан сурма.

Зи гарди сурма хомӯшӣ магар ёбад суроғи ман,
Ба ин шуре, ки мебинӣ, ба зеру бам намегуҷам.
Бедиа

2. маҷ. ғаму андух.

Эи танхой магар гарде ба дил дошт,
Эи савдои ҷунон дарде ба дил дошт.

«Баҳори Аҷам»

гарди ғам аз руи касе фуру шустан касеро аз ғам халос кардан.

Нигаҳ кард боз осмон сун ман,
Фуру шуст гарди ғам аз руи ман. Саъдӣ

♦ **гарди кофур** бухори сафед.

Хур аз машиқ барояд чашман нур,
Барангезад эи дарёе гарди кофур. Низомӣ

гард баровардан аз ҷизе киноя аз ҷизеро поймол кардан ва нобуд сохтан.

Чу орад замин ларзаа гоҳи набард,
Барорад ба осои аз кӯҳ гард. Низомӣ

гард баровардани пашша аз сари Намруд ишора ба ривояти диние, ки гӯё пашшае Намрудро, ки даъвон худой карда буд, нобуд гардонидаст.

Мабия ба чашми ҳақорат ба ҳеҷ хасми заиф,
Ки пашша гард баровард аз сари Намруд. Соиб

гард аз ниҳоди касе баровардан нобуд кардан касеро.

Ба аспони тозиву мардонии мард
Барор аз ниҳоди бадеандеш гарди Саъдӣ

гард аз об (бар)ангехтан киноя аз кори ғавқуллодда кардан.

Баророст бозори новардро,
Барангехт з-оби равон гардро. Низомӣ

аз марқаб ба гард даромадан ба ҳок афтода нобуд шудан.

Ҷунон зад бар у теги зангори(в)ард,
Ки занги зи марқаб даромад ба гард. Низомӣ

аз оби равон (ё дарёе) гард барангехтан киноя аз корнамони бемислу монанд нишон додан, корро номумкин ва мӯъҷизамонандро иҷро кардан.

Баророст бозори новардро,
Барангехт з-оби равон гардро. Низомӣ

аз ҷизе гард ба(р) домани касе (будан) киноя аз тааллуқ доштани ҷизе ба касе.

На з-ин домғах банд бар гарданааш,
На з-ин хокдон гард бар доманааш. Ҷомӣ

ГАРДА گرده 1. хока, хокан сиеҳи ангишт (дар истилоҳи расомон); 2. нақши (нусхаи) пешаки, ки ба воситаи аз коғазн сӯзанзадаи махсус гузаронидани хокан ангишт бар коғазн дигар ҳосил мешавад.

Аз гулистон чун баҳорон рафт, хористон шивад,
Гардае монад ба ҷо, чун рафт ҳусни маҳвашон.

«Хористон»

гарда бардоштан ба воситаи коғазн сӯзанзада нусха бардоштан.

ГАРДАН گردن он қисми бадан, ки сарро бо китфҳо мепайвандад, унук (унк); ♦ **гардани** ҳам хоксоря.

Гардани ҳамро шамшер намебуррад.

Зарбулмасал

гардан андаркашидан киноя аз сарпеч кардан, итоат накардан.

Доман андарчин, бисоти эҳтишоме кас мабин,
Гардан андаркаш, қафони имтихони кас махӯр!

Хоқона

гардан афрохтан а) тафохур кардан, мағрурӣ наму-дан.

Маяфроз гардан ба дастору риш,
Ки дастор пунбасту сиблат хашиш. Саъдӣ

б) мунтазирӣ дидани касе шуда сар боло кардан, чашм ба роҳи касе доштан.

Хар сари хоре чу Маҷнун гардане афрохаст,
Ноқан Лайли магар оҳанги сахро мекунад. Соиб

гардан барпечидан ниг. **гардан (бар)печидан**; **гардан задан киноя аз гардан** буридан, ба қатл расонидан, куштан.

Бухорхудот эшонро гардан мезад ва ҳеҷ касро
захра набудӣ, ки суҳан гӯяд ё шафот кунад.

«Таърихи Наршахӣ»

гардан кашидан киноя аз нофармонӣ, саркашӣ наму-дан, ру тофтан, итоат накардан.

Бибандад эи перомунӣ шаҳр бор,
Кашад гардан аз миннати шаҳриёр. Ҷомӣ

гардан нарма кардан киноя аз тобеъ шудан, итоат кардан, мутеъ гардидан.

Роҷаҳои қалъаи Ронел ва Сангисор ... гардан
нарма карда тақаббули ҷизъа ва хироч намуданд.

«Таърихи Фаршита»

гардан ниҳодан ба ҷизе розӣ шудан, итоат кардан, тобеъ шудан.

Ин хабар ба ҳоқон расид, ҷазаъ кард ва гардан
биниход. «Таърихи Табарӣ»

гардан (бар)печидан аз ҷизе гардан кашидан, аз ҷи-зе сар кашидан, итоат накардан.

Ҳилми шутур, ҷунон ки маълум аст, агар тифле
миҳораш гирад, сад фарсанг бибарад, гардан аз
мутабааташ барнапечад. Саъдӣ

гардан тофтан киноя аз итоат накардан, саркашӣ на-мудан.

Саодат наҷусту тариқат набфит,
Ки гардан эи гуфтори Саъдӣ битифт. Саъдӣ

гардан хоридан киноя аз уэр овардан; баҳонаҷуи кардан.

Гирех то метавонӣ боз кард аз кори муҳтоҷон,
Чу бекорон ба нохун гардани худро маҳор ин ҷо.

Соиб

гардан ба шамшер хоридан ба куштан додан (супори-дан).

Гурури ҷавонӣ бар он орадат,
Ки гардан ба шамшери ман хорадат. Низомӣ

аз тег озод гаштани гардан киноя аз наҷот ёфтан, ра-ҳонӣ ёфтан, халос шудан (аз шарри касе).

Бару буму ҳеҷсонат обод гашт,
Эи теги манат гардан озод гашт. Фирдавӣ

ба гардан гирифтани қабул кардан, мутасадӣ шудан, ба зимма гирифтан.

Бар охур гар шудӣ рому фурутан,
Гирифӣ хидматаш гардуи ба гардан. Ҷомӣ

ГАРДАНАФРОЗ گردن افراز 1. сарбаланд, сарафроз, ифти-хорманд, соҳиббифтихор.

Шубон онҷунон гарданафроз гашт,
Ки он подшоҳӣ бад-ӯ боз гашт. Низомӣ

2. гарданкаш.

Дар ин савдо, ки бо шамшери тез аст,
Салоҳи гарданафрозон гурез аст. Низомӣ

ГАРДАНБАНД گردن بند чпзе, ки бо он гарданро мебан-
данд, қиюда; он ҷа ба гардан мебандад, гулбанд,
зеби гардан, тавқ.

ГАРДАНБАРАФРОХТА گردن برافراخته сарболо; маҷ. да-
лер, қасур.

Ғуломони гарданбарафрохта
Яқояк ҳама размро сохта. *Низомӣ*

ГАРДАНДА گردنده гирдгарданда, даврзананда, чархза-
нанда; ◇ **гарданда давр** кино аз даҳр, замони доимо
дигаргунишаванда.

Чуниин аст онни гарданда давр,
Ғаҳ меҳрубонӣ кунад, ғоҳ чавр.

«Тағрихи Фаришта»

гарданда даҳр дунё, ҷаҳон.

Чуниин аст кирдори гарданда даҳр
Ғаҳ нӯш бор оварад, ғоҳ заҳр. *Фирдавӣ*

чархи гарданда кино аз дунё, ҷаҳон.

Ҷаҳондор номаш Сиёваҳш кард,
Бад-ӯ чархи гарданларо бахш кард. *Фирдавӣ*

ГАРДАНДАРӢ گردن درازی сарбаланди, сарафрозӣ;
— бартарӣ.

• Ба ҳар як дошт лофи сарафрозӣ,
Зи ҳар як даъии гардандарозӣ. *Ҳозиқ*

ГАРДАНЗАН گردن زن буррандаи сар; ҷаллод.

Ту лиз ар ниҳи бори гардан зи дӯш,
Зи гарданзанон барнаерӣ хуруш. *Низомӣ*
Хок ҳамоно хасми қавигардан аст,
Чарх ҳамоно золими гарданзан аст. *Низомӣ*

ГАРДАНКАШ گردن کشӣ 1. саркаш, нофармон; исёнкор,
бокибру ғурур.

Беруни шаҳр ҳафтод кӯшк буд, ки тавонгарон
он ҷо бошиданди ва эшон гарданкаштар буданд
ва ба масҷиди ҷомеъ бештар кас ҳозир нашуданд.
«Тағрихи Наршахӣ»

2. маҷ. қудратнок, боқувват, тавоно.

Ба пилони гарданкашу говмеш
Сипахро ҳаме туша бурданд пеш. *Фирдавӣ*

Шунидам, ки дар марзе аз бохтар

Бародар ду буданд аз як падар —

Сипахдору гарданкашу пилтан,

Накурую донову шамшерзан. *Саъдӣ*

гарданкашони назм кино аз шонрони соҳибқудрат,

шӯарон номдор.

Кас донам аз ақобири гарданкашони назм,

К-ро сарех хуви ду левои ба гардаи аст. *Анварӣ*

ГАРДАНКАШӢ گردن کشى саркашия, нофармонӣ; исён-

корӣ; кибру ғурур.

Чу гардан барорам ба гарданкашия,

На з-обе харосам, на аз оғаше. *Низомӣ*

Чу бо сифла гуй ба лутфу хаши,

Фузуи гардадаш кибру гарданкашия. *Саъдӣ*

ГАРДАН|ГИРДНО گردن 1. сикҳ кабоб.

Гардон дар пешӣ рӯй бодзату гардапо,

Соғарат андар ясор, бодаат андар ямин.

Манучехрӣ

2. кабоби сикҳ, сикҳкабоб.

Дилеро, к-аз ҳаво ҷустан чу мурғ андар ҳаво бинӣ,
Ба ҳосил мурғро уро ба оташ гардано бинӣ.

Кисоӣ

ГАРДАН گردان сарварон, бузургон, соҳибқудратон.

Хилофам на тапшо туро кард паст,

Басо гарданонро, ки гардан шикаст. *Низомӣ*

Бинозанд фардо тавозуёкунон,

Нагун аз ҳиҷолат сари гарданон. *Саъдӣ*

ГАРДАНФАРӢ گردن فراز 1. сарбаланд, боифтихор; бу-
зург, соҳиб қону манзалаат.

Сарири малик посухаш дод боз,

Ки эй хатми шохони гарданфароз!... *Низомӣ*

Тавозуё зи гарданфарозон накуст,

Ғадо гар тавозуё кунад, хун уст. *Саъдӣ*

2. маҷ. зӯр, қавӣ, боқувват.

Зане, к-аз Сиёвуш бимонаст боз,

Маро зебад, эй гурди гарданфароз. *Фирдавӣ*

3. маҷ. мағрур, ҳавобаланд; фармоннобардар, сар-
каш.

Биҳрадаш гуфт: Эй, ғулом, аз фаҳру ноз

Чанд бошӣ саркашу гарданфароз? *Ҷомӣ*

ГАРДАНФАРӢ گردن فرازӣ 1. зӯрӣ, зӯрварӣ.

Тавонам, ки гарданфарозӣ кунам,

Ба шамшер бо шер бозӣ кунам. *Низомӣ*

2. мағрури, саркашия.

ГАРДАНИ گردنى зарбе, ки бо даст ба паси гардани
гунаҳгори мезананд, шаллоқ.

Фармуд, ки уро гардани заданд ва... аз маҷлис
берун карданд. *Восифӣ*

ГАРДАФИШОН گردان نشان *ниг.* гардифишон.

ГАРДБАНДАН گردیدن гарданбанд, зеби гардан.

Бузургони ҷаҳон чун гардбанди,

Ту чун ёкути сурх андар мена. *Рудакӣ*

Чун гушвори уст ба зарди рӯхони маң,

Ҷамҷун сиритшӣ дидан ман гардбанданаш. *Ҷомӣ*

ГАРДИДАН|ҒАШТАН گردیدن|غاشتن 1. давр задан, чарх
задан.

Чарх бархам занам, ар ғайри муродам гардад,
Ман на онам, ки забуйи кашам аз чархи фалак.

Ҳофиз

То ки бар гирди заҳин мегардад

Курран гунбади дулобагард... *Анварӣ*

2. гардиш на сайру ҳаракат намудан, тақудав кардан
(дар худуди ягон ҷой).

Ҳамагашт бо ҳар яле Пилисам

Ба майдон ба кирдори шерӣ длажам. *Фирдавӣ*

Ба ҷои асас мегашт, то ҳар кучо ҳададе бинад,
тадорук кунад. *Аҳмади Дониш*

3. таҳаввул кардан, аз ҳоле ба ҳоле даромадан, тағ-
ир ва табиӣ ёфтан.

Бори дигар малик ба лидани ӯ рағбат кард, обид-
ро дид аз ҳайати нахустин биғариди ва сурху

сапед баромада ва фарбеҳ шуда. *Саъдӣ*

гардидани ранг кино аз тағйирёфтани ҳолат, дигар-
гун шудани ваъзят.

3-ин собиту сайёр суроғам чи хаёл аст,
Гардидани рангам ба дари чархи дигар зад. *Бедия*

4. руй додан; пеш омадан.

Ҳичрони сиях гар аз туам гашт,
Он низ ҳам аз сапедкорист. *Анварӣ*

5. феълӣ ёридиканда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. 'дуст гардидан', 'маст гаштан' ва ғ.

◇ гардида аз касе, чизе ру гардондан, сар печидан, гардантиби кардан аз чизе.

Чу хисрав ба бедод корад дарахт.

Бигардад аз ӯ подшоҳи бахт. *Фирдавӣ*

ГАРДИШ گردشی 1. чунбиш, сайру ҳаракат; сайру ҳарати мусалсал; 2. даврании, чархзайи.

Илми табиат, ки он илми ҷиҳзоест, ки ба ҳис тааллуқ дорад ва андар чунбиш ва гардишанд...
Ибни Сино

Чӣ чунбиш аст, ки бе аввал асту бе охир.

Чӣ гардиш аст, ки бе мактаъ асту бе мабалаъ. *Анварӣ*

гардиши айём даврании рӯзҳо, даври замон, рӯзгор.

То шудам фориғ ба истиғнои ишқ аз ҳар мурад,
Бар муроди хеш ёбам гардиши айёмро. *Ҷомӣ*

Навмед набояд шудан аз гардиши айём,

Ҳар шом, ки ояд зи нан он саҳаре хаст. *Махфӣ*

гардиши гардун даврании фалак; маҷ. даври замон, дигаргуншавии замон, табaddулоти рӯзгор.

Баски дар нолаам аз гардиши гардун ҳама шаб,
Ҳеҷ шаб нест, ки сад нола ба гардун наштавад. *Ҳилолӣ*

Дар ин гулшан чу гулбун аз ҷафои гардиши гардун

Басе хун хӯраам, то гулзоре кардаам пайдо. *Ҷузӯлӣ*

гардиши даврон даври замон.

Ман ба савдои сари зулфӣ ту саргардонам,

То ба саргаштағиям гардиши даврон боис. *Ибни Ямин*

гардиши даҳр гардиши фалак; тақдир, қисмат.

Мебуридем раҳ зи гардиши даҳр.

То расидем бар дари ин шаҳр. *Хисрави Деҳлавӣ*

Курде аз ошуби гардишҳои даҳр

Кард аз сакхору дашт оханги шаҳр. *Ҷомӣ*

гардиши рӯзгор даври замон, дигаргунҳои замон ва зиндагӣ.

Ғам аз гардиши рӯзгорон мадор,

Ки бечо бигардад басе рӯзгор. *Саъдӣ*

гардиши соғар (ё чом) даврании қадҳа, бо навбат нушидани май бо як пиеда дар маҷлиси шароб.

Магар гардиши ҷашми хунпарварам

Дихад ҷилвае гардиши соғарам. *Бедия*

3. маҷ. тағйирёба, дигаргуншавӣ; **гардиши ранг** тағйирёбии ҳолат, дигаргуншавии вазият.

Арзи ҳастӣ дар ҳумори ифтиол афтада нест,

Гардиши ранг аст соғар маҷлиси тақсирро. *Бедия*

гардиши толаъ тағйир бахт.

Надорам сару барги айши мудом,

Бувад гардиши толаам даври чом. *Бедия*

гардиш пазируфтан тағйир ёфтан, аз ҳоле ба ҳоле гузаштан, аз ҳоле ба ҳоле даромадан.

Хар чӣ гардиш пазирад, ба сабабе пазирад.

Ибни Сино

ГАРДО گردا гардон, гарданда; **гардуни** гардо фалак, чарх, осмони давраниянда.

Касе, х-аз хидматат дури кунад ҳеҷ,
Бар у душман шавад гардуни гардо. *Асқадӣ*

ГАРДОЛУД گردآلود хоҳолуд, чанголуд; маҷ. оғушта, олула.

Гарчи гардолуди фақрам, шарм бод аз химматам,
Гар ба оби ҷашман хуршед доман тар кунам. *Ҳофиз*

гардон گردان *ассоси* замони *ҳозираи* **гардон(и)дан**.

ГАРДОН گردان 1. *сифати* феълӣи замони *ҳозираи* **гардидан**; 2. касе ё чизе, ки дар як чо сайру ҳаракати мусалсал мекунад.

Чу гардон гашт селобе миёни оби осуда,

Чу гардон гирдбоди тундгарди тира андарво. *Ҷаррухӣ*

гардон синехр синехри гарданда, чархи (фалаки) давраниянда, осмон.

Чу битзаит ниме зи гардон синехр,

Дурахшанда хуршед бинмуд чеҳр. *Фирдавӣ*

гардон гаштан а) давр задан, чархидан; б) сайру ҳаракати мусалсал кардан дар чо.

Бибориду зи ҳам бигасте гардон гашт бар гардун,
Чу пилони пароканда миёни обгун сахро. *Ҷаррухӣ*

3. маҷ. калаванда, ноустувор.

Баромад нилгун абре зи рун нилгун дарё

Чу рон ошкони гардон, чу табъи бедилон шайдо. *Ҷаррухӣ*

ГАРДОН-ГАРДОН گردان گردان *суханро* **гардон-гардон овардан** мавзӯи суханро дигар карда гап задан.

Аҳмад Ҳасани Маймандӣ... суханро гардон-гардон ҳамеовард то ба илми нучум. *Низомии Арӯзӣ*

ГАРДОН(И)ДАН گرداندان *1. дигаргун* кардан,

ба чизе мубаддал кардан, аз ҳоле ба ҳоле гузарондан, аз ҳоле ба ҳоле даровардан; **либос гардондан** либос иваз кардан, бедал кардани либос.

Хост, ки либос бигардонад. Ходим гуфт: Фармон ҷунон аст, ки бо ҳамон либос оӣ. *Авфӣ*

2. чарх занондан, давр занондан; печу тоб лола чунбондан.

Марғуларо бигардон, яъне ба рағми сунбӯл

Гирди ҷаман бухуре ҳамчун сабо бигардон! *Ҳофиз*

ҷом гардонидан давр занондани қадаҳи май, ба навбат май нушонидан.

Ба тарҷеи савум боз о, мушарраф кун дили моро,
Бигардон ҷомӣ саҳборо, яке кун ҷумла дилхоро. *Шамси Табрэӣ*

3. рондан, рад кардан, пас гардонидан; дур кардан, дафъ кардан.

Магардон ғариб аз дарат бенасиб,

Мабодо ки гарди ба дарҳо ғариб. *Саъдӣ*

Ҳофиз, зи хубруён қисмат ҷуз ин қадар нест,
Гар нестат ризое, ҳукми қаъо бигардон! *Ҳофиз*

дил гардондан аз касе рӯй гардондан, ру тофтан аз касе, дил хунук шудан нисбат ба касе.

Дилам бурдию гардондй дил аз ман,
Қашиди ҳамчу нур аз соя доман. *Ҳозиқ*

4. феълӣ ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номв,
мас. 'зоёе' гардонидан, 'тавоғар гардонидан'.

ГАРДУН گردون 1. фалак, сипеҳр, осмон.

Сари сонёе ба гардун бас фароз аст,
Салотинро ба саннон ниёз аст. *Носири Хисрав*
Дилаш хуршеди гардуни болоғат,
Забонаш мавҷи дарёён фасохат. *Ҳозиқ*

гардуни гардон фалаки гардана, осмони даввор.

Агар по барнадорӣ аз раҳи сиқ
Сар аз гардуни гардон барфарозӣ.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

2. маҷ. рӯзгор; сарнавишт, тақдир.

Ҳамеша то бувад даврон, ҳамеша то бувад гардун,
Бувад г а р д у н туро тобёе, бувад г а р д у н туро
мавло. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

Ба ибрат назар кун, ки гардун чӣ кард?
Фариду кучо рафту Қорун чӣ кард? *Ҷомӣ*

3. олам, дунёе, даҳр.

З-овардани ман набуд гардуно суд,
В-аз бурдани ман ба изу чоҳаш нафузуд,
В-аз ҳеҷ касе нис ду гӯшам нашунуд.
К-овардану бурдани ман аз баҳри чӣ буд?

Ҳайём

гардуни дун фалаки дун; дунёеи фурумоя, дунёеи
паст, рӯзгорӣ сифла.

Дили мӯре нашуд маҷруҳ аз теги забони ман,
Чаро дар печу ҳам гардуни дун дар ҳайратам до-
рад? *Сойб*

гардуни кажниҳод дунёеи бадсирӣшт, фалаки бадбунё-
дй, чархи қаҷрафтор, муҳолифеша.

З-ин рӯзгори пайбуру гардуни кажниҳод
Як ранҷ бозгӯй, ки ман з-он наёфтам. *Ҳоконӣ*

гардуни пир (ё солхӯрда) киноя аз дунёеи қадим, рӯз-
гор, даҳр.

Кунун муддате шуд, ки гардуни пир
Чудо кардаш аз хисравонӣ сарир. *Ҳочу*

Маҷлисе оростанд, ки қариб ба он гардуни сол-
хурда нишон наметод. *«Равзат-ус-сафо»*

гардуни сифла киноя аз дунёеи пастфитрат, дунёеи
бевафо.

Гардуни сифла беҳунароиро ривоч дод,
Азбаски эътибор ба соҳибқарв намонд. *Сайидо*
гардуни солхӯрда ниг. гардуни пир; аз гардун гӯшмол
ёфтаи гармиву сардин дунёро чашидан, азобу ма-
шаққати дунёро кашидан.

Падар доштам пири деринасол,
Зи гардун басте ёфта гӯшмол. *Низомӣ*

4. ароба; муқ. гардуна.

Маликро гардуна буд бузург, ки чихил гов кашид-
данд. *«Табрихи Табарӣ»*

Ҳар рӯз дар матбаҳи у ҳафтод гардун орд нон
мепухтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ГАРДУНА گردونه навъе аз ароба барон кашидани бор-
ҳон вазнин ва тӯпҳу; муқ. гардун 4.

Он ресмонҳо, ки дар киштиҳо ва гардунаҳо баста
буданд, пора шуда буд. *Носири Хисрав*

Ба гардунаҳо-бар чӣ мушқу абиар,
Чӣ дебою динору ҳазуу ҳарир. *Фирдавӣ*

ГАРДУНГУЗОР گردون گذار аз гардун гузаранда.

Чӣ ҳосил аз ин тирӣ гардунгузор,
Чу ҳаргиз нашуд саяди коме шикор. *Ҷомӣ*

ГАРДУНКУЛОҲ گردون کلاه сарбаланд, иззатманд, бу-
зургвор.

Чӣ кӯх? — Оинаи олингоҳон,
Шукуҳи иззати гардункулоҳон. *Бедил*

ГАРДУНМАОСИР گردون معاصر он ки ҳамчун гардун қо-
били корнамонҳо мебошад; маҷ. тавоно, кодир.

Асокири гардунмаосир дар андак фурсате... да-
рахтон ба он ҳаңдақ афканда ва хок бар он рех-
танд. *«Равзат-ус-сафо»*

ГАРДУННАВАРД گردون نورد фалакпаймо, осмонгард; ◇
нолаи гардуннавард киноя аз оху нолаи ниҳоят баланд.

Ҳарчанд пояи ту баланд уфтодааст,
Ғофил машав зи нолаи гардуннаварди мап. *Сойб*

ГАРДУНРИФЪТ گردون رفعت дар баландӣ монанди ос-
мон; маҷ. ниҳоят баланд, бошқуқ.

Басе боргоҳи гардунрифъат ба авҷи Қайвон бар-
афроста, ҳаҷоне дигар падид сохтанд.

«Табрихи Фаришта»
Қист он султони гардунрифъати олампадох,
Мулки оламро мусаххар карда бе ҳайлу сипоҳ? *Восифӣ*

ГАРДУНСАВОР گردون سوار тезрав, тундрав, тезтак.

Чунин тавасил шӯхи гардунсавор,
Сарояндан ҷалақи рӯзгор. *Бедил*

раҳси гардунсавор аспн тезрав, аспн даванд.

... Ки хар кас ба ин раҳси гардунсавор
Кунад сайри афлок ардешавор. *Бедил*

ГАРДУНШУКҶ گردون شکوه баландмартаба, бошазну
шавкат; пуриқтидор.

Мулоимху, батамкин гарчи кӯҳ аст,
Тавозуъпеша в-ар гардуншукӯҳ аст... *Ҳозиқ*

ГАРДФИШОН گردنشان гарду гӯбор афшонанда; хокиста-
раштон.

Муддао то расад зи дил ба забон,
Нафаси сухтаст гардфишон. *Бедил*

ГАРДЧИН گردچين резачин.

Ҷонин ин се шаҳбача ҳам гардчин,
Ҳамчу мурғон гашта ҳар сӯ доначин. *Румӣ*

ГАРЕВА|| ГИРЕВА گريوه замини баланди барҷаста ҳамчун
пшта ва тал.

Мухаммади Ҳоразмшоҳ... дар гареваи Асадобод
ба барфу дама гирифта шуд. *«Ҷомеи-ут-таворих»*

Дарёефт, ки дар гиреван кӯҳ
Тахшот ништаста дар ғам анбӯх. *Шоҳин*

гарева наваридан баландиву пастихоро тай кардан,
куху куталхоро гузаштан.

Ҳамон беҳ, ки гардем з-ин роҳи танг,
Гарева наваредему созем ҷанг. *Низомӣ*

◇ (ни) **гареван сахт** киноя аз дунёе.

Эй кош, аз ин гареван сахт
Чун Ибн Салом баркашам рахт. *Шоҳин*

ГАРЗА *گرز* *ниг.* гурза II.

ГАРЗАМОН *گرزمان* *ниг.* гаразмон.

ГАРЗАН *گرز* тоҷи махсуси дошдохони каёнӣ будааст, ки бо занҷири тилло бар болон тахт муҳозини сари подшоҳ меовехтаанд ба гуё мурассаъ бо сад дона марвориди ҳар кадом ба андозан тухми гунҷишк будааст.

Бивехт гарзан, чу биншаст шох,
Ба пеш истода басте доддох. *Фирдавӣ*
У мири некувони ҷаҳон асту некуӣ
Тоҷ асту солу моҳ мар-уро чу гарзан аст.

«*Лугати ғурӯ*»

ГАРЗИШ *گرز* доддохӣ; зорӣ, тазарруф.

Бидеҳ доди ман з-он лабонат, вагарна
Сун хоҷа хоҳам шуд аз ту ба гарзӣш. *Хисравонӣ*

ГАРМ *گرم* 1. боҳарорат, ҳароратдор; ҳароратдиҳанда, гармидиҳанда; *муқобили сард, хунук* 2.

Чун ҷоман чармин шумурам сӯхбати нодон,
Зеро ки гарон бошаду тан гарм надорад.

Ибни Ямин

2. маҷ. тунд, тез; боширеб; ботаъҷил.

Эй қофиласолор, чунин гарм чӣ рони?
Охиста, ки дар қуку камар бозпасонанд. *Саъдӣ*
Гарм бурун ҷастам аз он рӯзагоҳ.
Не хабарам аз сару не аз қулоҳ. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

гарм шудани хабар *киноя* аз зуд ба ҳама ҷо рафтан, паҳн шудани хабар.

Хабар гарм шуд дар ҳама марзӯ бум,
Ки омад бурун аждаҳое зи Рум. *Низомӣ*

3. маҷ. бо рағбат, бо майлу ҳаваси тамом.

Дар қорн ту ман ханӯз гармам,
Ҳон, то нақуни дил аз вафо сард. *Анварӣ*
хохиши гарм хохиши бисёр ва самими.
Пазирuft шах хохиши гарми ӯ,
Ба рафтан ниғаш дошт озарми ӯ. *Низомӣ*

гарм гирифтани *чизеро* ҷиддӣ ба саҳт гирифтани *чизеро*, собитқадам будан дар азму ӯро.

Ҳолид ҳарбро гарм гирифта буд ба зафар на-
дик буд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

гарм навохтан бо шавқӣ тамом навохтан, нағз навох-
тан.

Бифармудшон то навозанд гарм,
Наҳонандшон ҷуз ба овози гарм. *Фирдавӣ*

гарми *ғуфтор* шудан саргарми *ғуфтуғу* шудан, бо шавқ ба *ғуфтор* омадан.

Чу қард он тӯхфаҳо таслини сарқор,
Ба пои тахти шах шуд гарми *ғуфтор*. *Ҳоҷиқ*

гарми *чизе* шудан рағбат ва майлу ҳаваси тамом *нис- бат* ба *чизе* пайдо кардан.

Азбас шудам ба тавфи дарат гарми омадан,
Гардид шӯъла ранги хиноям ба зерӣ по. *Шавқат*

4. маҷ. ғазабнок, хашмнок, оташин.

Ғараз з-ин ҳадис он, ки *ғуфторӣ* нарм
Чу об аст бар оташин марди гарм. *Саъдӣ*
кини гарм кинан саҳт, адоват ва бадинии зӯр.

Бад-ин турс бигзорад ин киши гарм,
Ки оҳан ба оҳан тавон қард нарм. *Низомӣ*

гарм қардан а) ҳарорат додан; б) маҷ. оташин қар-
дан, ба хашм овардан.

Маликро чунон гарм қард ин хабар,
Ки ҷушаш баромад чу мирҷал ба сар. *Саъдӣ*

5. маҷ. ронҷ, қоръ, раванқгирӣфта (дар боран бозор ва ғ.).

Эй забардасти зердастозор,
Гарм то қай бимонад ин бозор?
Ба ҷӣ қор оядад ҷаҳондорӣ,
Мурданат бех, ки мардумозорӣ. *Саъдӣ*

Бозори шавқ гарм шуд, он шамърух қучост?
То ҷони худ бар оташин рӯяш қунам сипанд. *Ҳофиз*

◇ гарму сард ҳодисаҳои неку бадн рӯзгор.

Эй намулдори сипеҳри лоҷвард,

Ғашта Эмин чун сипеҳр аз гарму сард. *Анварӣ*

гарму сард озмудан *киноя* аз ҷашидани талхию шир-
ини зиндагӣ, аз сар гузаронидани неки ва бадӣ.

Хирадманд бошад ҷаҳондида мард,
Ки бисёр гарм озмудасту сард. *Саъдӣ*

гарму сарди ҷаҳон ҷашидан *ниг.* гарму сард озмудан.

Воқеоти замон дида басте.

Гарму сарди ҷаҳон ҷашида басте. *Хисравӣ Деҳлавӣ*
гарм будани баён *киноя* аз пурҷушу хуруш будани
сӯхан.

Кунун, эй ҳома, оташ бар варақ рез,

Баён гарм аст, сатре бар арақ рез. *Бедил*

гарм шудани ҷашм ба хоб рафтан, хоб бурдан.

Хеле аз шаб гузашта буд, ҷашми ман гарм шуд,
Як бор овоз дода буд, нашунида будам. *Ҷомӣ*

ҷой гарм қардан *киноя* аз қарор на ором гирифтани
дар ҷое.

Қулем аз пан дигарон ҷой гарм,

Ки моро зи ҷое ҷунин бод шарм. *Низомӣ*

ГАРМАК *گرمک* 1. боқилан дар об ҷушондашуда; 2. на-
вье аз харбузаи пешпазак, ҳандалак, зомуча.

ГАРМАКФУРҶ *گرمکفروش* фурушадан гармак; *ниг.*
гармак.

Оли бармак дар қарам гармакфуруши ин даранд,
Ин сӯхан нармак намеғуям, ки хаст ин муштаҳир.
Абулхасан Аттема

ГАРМГОҶ *گرمگا* 1. ҷой гарм, макони боҳарорат.

Бӯҳор чун аз гармгоҳ баланд шавад, ҷунбини
вай гароистар бувад. *Ибни Сино*

2. вақти нимрӯзӣ, вақти гармини ҳаво дар нисфи рӯз,
кнём, пешин.

Танаш зарду гушу дахонаш сиёх,
Надид қас уро магар гармгоҳ. *Фирдавӣ*

Ба қониби Тамғоҷ ҳамафатем ва он қорвон ҷа-
дин ҳазор шутур буд, рӯзе гармгоҳ ҳамерондем.
Низомии Аруӣ

ГАРМИДОР *گرمی‌دار* касе, ки ҳарорати бадан дорад аз
сабаби гармини мизоҷ (на аз сабаби касали), гарминзоч.

Падарро асал бисёр аст, ва лекин писар гарми-
дор аст. *Саъдӣ*

ГАРМИПАЗИР *گرمی‌پذیر* ҳарораттиранда, қабулкунанда
ва гузаронандаи гарми.

Ҷар ҷисме, ки шуоъ пазирuft ва гарминпазир
бувад, гарм шавад. *Ибни Сино*

ГАРМИХТИЛОТ گرم اختلاط хуис ӯҳбат, чақчақӣ, омезор, хушмуомила.

Гарчи бо мардум бувад гармихтилоту меҳрубон,
Тез натвонад касе дар рӯи ӯ кардан нигоҳ.

Восифӣ

ГАРМКИНИ گرم کينى душманӣ ва бадбинии сахт.

Чу бо каждуме гармкинӣ кувӣ,
Мабин хурд, агар хурдбинӣ кувӣ. *Низомӣ*

ГАРМО گرم гармин ҳаво; муқобили сармо.

Гармон гарм буд, мардум ҳама ташна буданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ГАРМОБА گرمابه ҳаммом.

Арслонхон андар кун ! Булайб сарое фармуд,
Бино кардаанд ба андар ӯй гармобае хос фармуд,
сохтаид. «Таърихи Наршахӣ»

ГАРМОБАБОН گرمابه بان ҳаммомӣ, мутасаддӣ ва саркори ҳаммом, ҳаммомчӣ.

Дирамаке чанд сиёҳ дар коғазе кардам, ки ба
гармобабон диҳам, то бошад, ки моро дамаке зиёда
тар ба гармоба бигзорад. *Носири Хисро*

ГАРМОВА گرمواه шақли дигари гармоба.

Пеш аз ин Билқис гармова надида буд ва оҳак
надоистандад, ки чист. «Таърихи Табарӣ»

ГАРМОЗАДА گرمزاده касе ки аз гармин офтоб беҳуш
шудааст ё ба дарду алами сахт дучор гардидааст.

Гармозадагон ... аз манҳали зӯлоли фазли ӯ шар-
роби навол чашиданд. «Равзат-ус-сафо»

ГАРМРАВ گرمرو 1. тундрав, тезрав; чуству чолок.

Агар дер шуд, гармрав бошу чуств,
Зи дер омадан ғам надорад дуруств. *Саъдӣ*

Аз зарраи меҳр гармравтар
В-аз хинги сипехр тездентар. *Ҷомӣ*

2. маҷ. машғул, сартарм.

Баҳодурон ва таҳамтанони маъракаи қорзор
гармравӣ ҷонситонӣ ва сарбозӣ буданд.

«Таърихи Фаршита»

3. дар тасаввуф — солиқ, роҳрави роҳи тариқат.

Ба ҳаққи гармравоне, ки пой карда зи сар,
Тариқи пайравини пайравонашон сипарам. *Ҷомӣ*

Мо, ки назар бар суҳаб афғандаем,
Мурдаи ӯему бад-ӯ зиндаем.
Сардамон оташ аз ӯ ёфтанд,
Гармравон об дар ӯ ёфтанд. *Низомӣ*

ГАРМРҶ گرمرو хушмуомила.

Ба хулқу латаф гармрӯ мард буд,
Вале дегдонаш қавӣ сард буд. *Саъдӣ*

ГАРМСЕР گرمسير 1. минтақаҳои гарм, кишварҳои гарм;

2. гармин сахт.

Пилро, қ-аз гармсери Хинд берун оваранд,
Дар Хазар бастан ба сармо барнатобад беш аз ин.
Хоқонӣ

Лавон иртифооти гармсера ба сардсери шитавӣ
ва сайфӣ... бар ин насақу минвол... шарҳ дода.
«Ҷомеъ-ул-таворих»

ГАРМСЕРӢ گرمسيري мансуб ба гармсера.

Анан ашҷор надида омад аз дарахтони гармсери
ва сардсери. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

ГАРМТАБЪ گرم طبع гарминҷоҳ, касе, ки гоҳо аз гармин-
ҷоҳӣ дар баданаш гармиҷаҳо (донаҷаҳо) пайдо мешавад.
Дарахтест сандал хунук дар мизоч,
Пай иллати гармтабъон илоч. *Ҷомӣ*

ГАРМТАК گرم تک тезтак, тездав, тунддав; тундрон, тез-
рон.

Гардан афрохт, гирдбод ангехт,
Гармтак шуд ғубори сар-сар рехт. *Бедил*

ГАРМХЕЗ گرم خيز зулҳез, тезрав; чуству чолок.

Чу хиндуи бозигари гармхез
Муаллақзанои теги хиндин тез.

«Таърихи Фаршита»

ГАРМХОНА گرمخانه яке аз хонаҳои ҳаммом, ки одамон
дар он худро бо меҳкинд, буғхона, бухорхона.

Хонаҳои эшон ба сонӣ гармхонаи ҳаммом ҳор
гашт. «Равзат-ус-сафо»

ГАРМШНКАМӢ گرم شكمي оз, ҳирс, тамақкорӣ.

Манзалате намечӯям ва дар талаби зиёдагӣ қадам
намегузорам, ки ба ҳирс ва гармшнкамӣ мансуб
шавам. «Қалида ва Димна»

ГАРМӢ گرمي 1. табу тоб, ҳарорат, сӯзонӣ; муқобили
хунуқӣ.

Гар ба ин гармист охи шӯълазон андалеб,
Шамъ раншан метавон кард аз садон андалеб.

Бедил

Дар баъзи висолат дилам аз соғари ҳайрат
Нушид шаробе, ки зи гармӣ ҷигарам сӯхт.

Махфӣ

2. маҷ. хашмгинӣ, оташинӣ, ғазаб ва дурушӣ.

Димоғаш зи гармӣ даромад ба ҷӯш,

Баровард ҷун раъди ғуррон хуруш. *Низомӣ*

Гар бо ҳама ҳаққ нарим қунад,

Ту бечорай, бар ту гармӣ қунад. *Саъдӣ*

аз гармӣ барафрухтан киноя аз ғазабнок, хашмгин

ва оташин шудан.

Сикандар зи гармӣ ҷунон барфурӯхт,

Ки аз оташи дил забонаш бисӯхт. *Низомӣ*

3. маҷ. шитоб, таъҷил, тундӣ, тезӣ.

Ба охиштагӣ кори олам барор,

Ки дар қор гармӣ наяд ба қор. *Низомӣ*

Яқояк бипурсид бо раҳнамун,

На ҳуб аст гармӣ ба қор андарун. *Фирдавӣ*

4. маҷ. ҷушу хуруш, шавқу завқ.

Зи гармиҳон баъзи мо касе отах намегардад,

Набошад ранг ҷун нури назар дули қаблашро.

Шавкат

гармин шикор ҷушу хуруш ва авҷу ривочи шикор.

Дар ҳолати гармин шикор шереро ба заҳми найза
мачруҳ намуда, сайди худ кард.

«Шаҳномаи Фарғона»

гармин ҷавонӣ ҷушу хуруши айёми ҷавонӣ дар роҳи
хавову ҳавас.

Ҳар кас аз гармин ҷавонини хеш

Дод барбод зиндагонини хеш. *Низомӣ*

5. ривочу равнак; гармин бозор *кино аз ривочу равнаки бозор.*

Пайкарам сӯхт, нашуд кам зи сарам савдоям,
Мархаб! Гармин бозори маро диди? — *He! Savdo*

ГАРОИДАН||ГИРОИДАН گرايدان 1. ҳам шудан, майл кардан ба тарафи чизе.

Шавад барг пажмурдаву бех суст,
Сараш суи пастӣ гарояд нахуст. *Фирдавӣ*
Маро гуфт: Хуб омад ин рои ту,
Ба неки гарояд ҳаме пой ту. *Фирдавӣ*

2. майл ба рағбат намудан ба чизе; рӯй овардан ба чизе.

Тезхуш то наёзмояд бахт,
Ба чунин чойгоҳ нагройд. *Дақиқӣ*
Насихати ман бипазир ва ба сулҳ гарой, то мо
боз равем ба Марв. *«Татрихи Байҳақӣ»*

Чу аз фури Фурон ситонам кулоҳ,
Сӯи хони хонон гароям сипоҳ. *Низомӣ*

3. маҷ. чархондан, ҷавлон додан ба тарафи касе ё чизе.

Синонҳои рахшону теги сарон,
Гароидани гурӯҳои гарон. *Фирдавӣ*

4. ҳамла бурдан, ҳуҷум кардан.

Гирояд ба Эрон ба ҷанг он сипоҳ,
Хуна бар диловар наёяд ба роҳ. *Фирдавӣ*

◇ **гароидан** бо чизе оханги баробарӣ кардан; муқо-
билад нишон додан дар баробарӣ.

Кучо ин пунба бо оташ барояд?
Чӣ сои ли нафха бо сарсар гарояд? *Ҷомӣ*

ГАРОИШ||ГИРОИШ گرايش майлу рабагт; қасду оханг;
гароиш кардан гароидан, оханг кардан, майл кардан.

Ғае дил ба рафтаи гароиш кунад,
Ғае хобро сар ситониш кунад. *Низомӣ*

ГАРОН گران *ниг. гиرون.*

ГАРОНБОР گرانبار *ниг. гиронбор.*

ГАРОНМАНД گرانمند *ниг. гиронманд.*

ГАРОНМОЯ گرانمایه *ниг. гиронмоя.*

ГАРОНРИКОБ گرانرکاب *ниг. гиронрикоб.*

ГАРОНРИКОБӢ گرانرکابی *ниг. гириярикобӣ.*

ГАРОНСАЙР گرانسیر *ниг. гиронсайр.*

ГАРОНСАНГ گرانسنگ *ниг. гиронсанг.*

ГАРОНСАНЧ گرانسنج *ниг. гиронсанч.*

ГАРОНСАР گرانسر *ниг. гиронсар.*

ГАРОНСОЯ گرانسایه *ниг. гиронсоя.*

ГАРОНТАМКИН گرانتمکین *ниг. гиронтамкин.*

ГАРОНХЕЗ گرانخیز *ниг. гиронхез.*

ГАРОНХОБ گرانخواب *ниг. гиронхоб.*

ГАРОНХОР گرانخوار *ниг. гиронхор.*

ГАРОНХОРӢ گرانخواری *ниг. гиронхорӣ.*

ГАРОНӢ گرانى *ниг. гиронӣ.*

ГАРОНҶОН گرانچان *ниг. гиронҷон.*

ГАРОС گراس *тикка, луқма, навола.*

Чумла неъматҳои алвони биҳишт
Як гарос аз хони аҳсои ту нест. *Ғазоирӣ*

ГАРОЯНДА||ГИРОЯНДА گريانده майлу рабаткунанда,
қасд ва охангкунанда; гароянда кардан равона кардан,
фиристодан.

Ҳавои тамошон оянда кард,
Расули гиromи гароянда кард. *Ҳотифӣ*

гароянда шудан майл кардан, қасду оханг кардан.
Саранҷом чун шох аз он марзу бум
Гароянда шуд суи иқлими Рум... *Низомӣ*

ГАРРО گرا *ғулум, банда.*

Инчунин гаррои хониро бибин,
Мо умеди бурда, ки ӯ бошад амин. *Румӣ*

ГАРРО II گرا 1. сартарош; 2. кашандан хун, хунгир,
ҳаҷҷом.

Шишан пурхун, ки гарро мемакад,
Бар умеди нафъ дил хуш мекунад. *Румӣ*

ГАРЧИ گرچه *шакли кӯтоҳидаи агарчи.*

Гарчи писар дида пур аз хун кунад,
Мардумаш аз хона бирун чун кунад.

Хисрави Деҳлавӣ

ҒАСТ گست *зишт, қабех.*

Дилбаро, ду руҳи ту бас хуб аст,
Аз ҷӣ бо ёр кори гаст кунӣ? *Иморӣ*

Димна гуфт: ... Агар бехтар ҷиғаришта шавад,
Хуби ақилан ӯ дар талғӣи гаст ва сураи нозе-
бош мушоҳадат афтад. *«Калила ва Димна»*

ҒАЧ||ҒАЧ گچ 1. санги маъдани махсус, ки онро дар
қураҳо пухта, дар бинокорӣ ба кор мебаранд.

Ин сангҳо чунон ба якдигар пайваста аст, ки
ҳеҷ тил ва ғаҷ дар миёни он нест. *Носири Хисрав*

ҒАШ||КАШ گش *хуб, хул, зебо, қозибодори ноздор.*

Яке бачча буд чун таве шерфаш,
Ба боло баланду ба дидор каш. *Фирдавӣ*
Дустӣ бо ту ҳаром аст, ки чашмони ғашат
Хуни ушшоқ бирезанду ҳалолаш донанд. *Саъдӣ*

Буд ҳам ин ҳоҷаро як духтаре,
Симандоме, каше, хушғавҳаре. *Румӣ*

ҒАШАН||ҒАШН||ҒАШИН گشن *абғуҳ, фаровон.*

Чу чини курта ба ҳам баршикаст ҷаъди ғашан,
Чу ҳалқаҳои зирех пургирех ду зулфи сиёҳ.

Фаррухӣ

Сипоҳ андаку рою дониш фузун
Беҳ аз лашкари ғашни бераҳнамун.

Абушакური Балхӣ

Сун рӯд бо қорвони ғашин,
Заҳобе бад-ӯ андарун сахмгин. *Абушакური Балхӣ*

ҒАШНИЗ||КАШНИЗ گشنیز *алафи хушбун хӯрда-
нӣ, кашниҷ.*

Манам марди майдон ба рӯзи масоф,
Ба ханҷар дили мум созам шикоф
Қанам нахли ғашинро ман эн бех.
Қушоям лаҷомӣ фарасро эн меҳ. *Шавкат*

ҒАШТ گشت *асоси замони гузаштаи ғаштан.*

ГАШТ گشت 1. сайру гашт, гардиш.

Бо ту Чомй хаваси гашти гулнестон дорад,
Лек чун ҳамраҳин сарв кунад шохн гнб. *Чомй*

гашти замон гардиши айём, гардиши рӯзгор.

Ба висол андар эмин будам аз гашти замон,
То фирқо омаду бигрифтам чун бархафчо. *Оғоҷӣ*

гашти ҷаҳон гардиши ҷаҳон; *мач*, воқеаҳои дунё.

Бигуфтанд пешаш яқояк меҳон
Суханҳои шоҳону гашти ҷаҳон. *Фирдавӣ*

гашт кардан а) сайр кардан, гардиш кардан.

Дар худуди Рай яке девона буд,
Рузу шаб карда ба сун дашт гашт. *Анварӣ*

б) *мач*, маҳв ва нопадид кардан.

То у зи нақши ҷеҳраи худ парда баргирӣфт,
Мо нақши дигарон ан ҷарах мекунем гашт. *Аҳади*

2. бозгашт, муроҷиат.

Мабор, эй абр, рузи гашти он чобуксавор охир,
Ки дила дар раҳ аст аз дерғах уммедворонро. *Чомй*

ГАШТАН گشتن *ниг.* гардишан.

ГАШӢ||КАШӢ گشایی||کشی хушӣ, хушҳоӣ, тандурустӣ;
забӣ, қашангӣ.

Сабр кун, эй дил, ки мифтоҳи хашист,
Дар мӯёни сабр бас айшу гашист. *Румӣ*

Ғайри ҷустиву кашиву равшанат
Ҳақ мар уро дода буд надир сифат. *Румӣ*

ГАҲ گه *ниг.* гоҳ 1.

ГАҲАНБОР گهناور *ниг.* гоҳанбор.

ГАҲВОРА||ГОҲВОРА گهواره||گاهواره маҳл, ҷойҳои мах-
суи кудак, ки бачаро дар он ҷо баста, барои хобондан
меҷунбонанд.

Зи гаҳвора то гӯр дониш бичӯй. *Фирдавӣ*

Панҷоҳ сол рафтӣ аз гоҳвора то гӯр,

Бар нохушӣ буридӣ роҳе бад-ин шибӣшт. *Носири Хисрав*

Гоҳ бандад варо ба гаҳвора,

Гоҳ бинҳад ба барш ҳамвора. *Саной*

ГАҲ-ГАҲ گه گه гоҳ-гоҳ, баъзан.

Чун табиии ошиқоне, гаҳ-гаҳ ин дилхастаро
Пурсише мекун, ки бемору хароб афтодааст. *Ҳилолӣ*

ГАҶ گچ *ниг.* гач.

ГЕЛ||ГЕЛОН گیل||گیلان номи вилоятест дар Табаристон.

ГЕЛМАРДУМ گیل مردم мардуми Гелон, сокини Гелон,
ки вилояте дар Табаристон аст.

Ҳамон гелмардум чу шерн яла

Або таъҷи заррини мушкінкула ... *Фирдавӣ*

ГЕЛОН گیلان *ниг.* Гел.

ГЕЛОС گیلان мевае аз ҷинси олуболу, ки таъми ширин
дорад.

Дар ин ҷаҳорбоғҳо меваҳои алвонӣ фаровон [аст]
аз ношнотӣ ва бодом ва фундуқ ва гелос ва унбӯ ...
«*Таърихи Наршахӣ*»

ГЕЛӢ گیلی мансуб ба Гел.

Сиевуш сипар хост гелӣ ҷаҳор,
Ду ҷавшан дигар з-оҳани обдор. *Фирдавӣ*

ГЕПО||ГИНО گپها шикамбан гусфанд, ки дар он гӯшти
кима, биринҷ ва ғ. пур карда мепазанд.

Ба ёди калла шаб хобам парид аз диде, то, Савдо,
Саҳар пайгоми гепо сун муштоқон фиришодам. *Савдо*

Маҳур аз каллаву гепои мардум. *Савдо*

ГЕС گیس *шакли кӯтоҳи*дари *гесу*.

Сари зулф дар пой анбаркашон,
Ҳами гес бар бод анбарфишон. *Фирдавӣ*

ГЕСУ گيسу мун занон, мун дарозн занон; мун бофтан
занон, печа, милла, кокул.

Душ дар ҳалқан мо қиссан гесун ту буд.

То дили шаб суҳан аз силсилаи мун ту буд. *Ҳофиз*

Ҳар кучо меравам, эй рашки бутон, бахти сиеҳ
Ҳамчу гесун ту афтода ба дунболн ман аст. *Шоҳин*

гесун анбарин (ё *муанбар*) мун муаттар.

Чу бар маҳ қашам гесун анбарин,

Ба гесу қашам мохро бар замин. *Низомӣ*

гесун шикан дар шикан мун ҳам андар ҳам, мун
пурпечуб.

Боз пурсед зи гесун шикан дар шиканаш,
К-ин дили ғамзада, саргашта, гирифтор кучост. *Ҳофиз*

гесу бофтан мун тофтан.

Шайёде гесу бофт, ки яъне алавест ва бо қофиян
Ҳинҷоз ба шаҳр даромад, ки аз ҳаҷ меояд. *Сатъӣ*

◇ **гесун ҷамг** торхон ҷанг.

Ҳавои мутриби гулҷеҳра кун, ки гесун ҷанг
Ба дасти зуҳраҷабинон аҷаб дилвез аст. *Чомӣ*

ГЕТИАФРУЗ گیتی افروز оламтоб, равшанкунандаи ҷаҳон.

Шабе, к-аз шараф ғайрати рӯз буд,

Кавокиб дар у гетиафруз буд. *Чомӣ*

◇ **шамъи гетиафруз** киноа аз офтоби оламтоб.

Ниҳон гардиш шамъи гетиафруз,
Сипоҳи Шом шуд бар рӯз пируз. *Убайди Зоконӣ*

ГЕТИНАВАРД گیتی نورد ҷаҳонгард, сайркунандаи ҷаҳон,
сайёҳ.

Ҷаҳонмарбон шоҳи гетинавард

Барифрухт, к-ин дoston гуш кард. *Низомӣ*

ГЕТИНАМОӢ گیتی نمای ҷаҳоннамо; ◇ *ҷомӣ* гетинамоӣ
лиёлаи афсонавин Ҷамшед, ки гӯё аз даруни вай тамо-
ми ҷаҳон менамудааст.

Зи Қайҳисрав он ҷомӣ гетинамоӣ,
Ки аҳқому анҷум дар у ёфт ҷой ... *Низомӣ*

Бар замири арбоби шарафу камол, ки ҷомӣ ге-
тинамоист, мустатар намонад. «*Раззат-ус-сафо*»

ГЕТИНИГОР گیتی نگار ҷаҳоноро, зинатдиҳандаи дунё.

Баҳори ҳаҷамати гетинигораш аз осеби ҳазон
масун аст. «*Таърихи Фаритша*»

ГЕТИПАНОХ گيتي پناه чаҳонпаноҳ, паноҳи чаҳон, касе, ки чаҳон дар паноҳи уст; маҷ. подшоҳи боняқидор.

Дило, холи Чамшеди гетипаноҳ
Аҷаб нест аз гардиши соду мох... *«Равзат-ус-сафот»*

ГЕТИПИЖҶУХ گيتي پيژوخ чаҳонҷӯй.

Ҳама кори шоҳони гетипиҷҷуҳ
Зи раъи вазирон пазирад шуқуҳ. *Низомӣ*

ГЕТИСИТОН گيتي ستان чаҳонгир.

Аркони зулму қондан ҷавр мунҳадим
Аз сахми тиру ханҷари гетиситони мост.

Убайди Зоконӣ

ГЕТИФУРҶ گيتي فروز 1. чаҳонафруз, равшанхунандан ҷаҳон.

Ба шаб, гуфти, он ҷирми гетифуруз
Дуре буд дар рӯшноӣ чу рӯз. *Савдӣ*

Нурн гетифурузи ҷашман хур
Зинт бошад ба ҷашми мушаки кур. *Савдӣ*

2. маҷ. офтоб.

Чунон кун, ки чун бардамад пок рӯз,
Падид ояд аз ҷарх гетифуруз... *Фирдавӣ*

ГЕТИШИНОС گيتي شناس дунёшинос, ҷаҳоншинос, чаҳон-дида.

Хуш аст ин нукта аз гетиситиносон,
Ки бошад ҷанг дар назора осон. *Ҷомӣ*

ГЕТИ گيتи чаҳон, дунё.

Бех аз соней ба гетӣ муқбиле нест,
Зи касби даст беҳтар ҳосиле нест. *Носири Хисрав*

Ҷобуктар аз ту дар ҳама гетӣ савор нест,
Зеботар аз ту дар ҳама олам нигор нест. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

гетия пир дунёи куҳан, чаҳони қадим.

Зи атфи нофан шаб гетия пир
Кушода мӯи мушкинро чу занҷир.

Бадриш Кашимирӣ

◇ **гетӣ** **сиёҳ** қардан *бар* касе *киноя* аз рӯзгори ка-
сери сиёҳ қардан, бад қардан.

Аз он пас, ки баргашт аз он размоҳ,
Ки Рустам бар у қард гетӣ сиёҳ... *Фирдавӣ*

аз **гетӣ** **қиёмат** **барангехтан** *киноя* аз ҷангу қитоли саҳт қардан.

Чу лашкар ба лашкар даромехтанд,
Қиёмат зи гетӣ барангехтанд. *Низомӣ*

ГЕЧ||**ГИЧ**||**ГЕЧ**||**ГИЧ** گچ 1. парешон, парокандахо-
тир; ҳайрон, саргашта, саргаранг; 2. маҷ. аҳмақ, аблаҳ.

Ҳама бо ҳезон ҳезу ҳама бо геҷон геҷ,
Ҳама бо, дуздон дузду ҳама бо шангон шанг.

Карегуддахур

ГЕҲОН گيهان *ниг.* гайҳон.

ГЕҲОНХИДЕВ گيهان خديو *ниг.* гайҳонхидев.

ГЕЧ گچ *ниг.* геҷ.

ГИДЬЯ||**ГАДЬЯ** گديه гадоӣ, гадои қардан.

Ҳостан гидьяст — ҳоҳӣ ушр хон, ҳоҳӣ хироч;
3-он ки. гар ду ном бошад як ҳақиқатро, равоқ.

Анварӣ

Бад-ин дақиқа, ки рондам, гумони гадыя мабар
Ба банда, гарчи гадоӣ шарияти шуарост. *Анварӣ*

Гидья чун кунам ва ҳаё маро кай гузорад, ки
дасти суол пешн касе дароз кунам? *Авофӣ*

ГИДЬЯПАРАСТ||**ГАДЬЯПАРАСТ** گديه پرست касе, ки дар
хирси ғадоист, дустдорандан гадоӣ; гадои ҳарне ва
шилқин.

Ҳеҷ н-овард аз раҳи гадыя ба даст
Ғайри сад динор он гадыяпарасти. *Румӣ*

ГИЁ گيا *ниг.* гиёҳ.

ГИЁСО گيا گياه гиеҳмонанд, мисли гиёҳ.

Мор дилӣ дар гиеҳ печон? Кунун дар ғори ғам
Мор бин пачида дар соқи гиёсои ман. *Ҳоқонӣ*

ГИЁҒ گياغ *шахли дигари* гиёҳ.

Аҷаб нест аз сӯзи ман гар ба боғ
Битаффад дарахту бисузад гиёғ. *Баҳромӣ*

ГИЁҲ||**ГИЁ** گياه алаф, набототи ғайриҷубӣ.

Гар навбахор ояду пурсад зи дӯстон,
Гу, эй сабо, ки он ҳама гулҳо гиеҳ мӯданд.

Хисравӣ Деҳлавӣ

гӣи шакар найшакар, нае, ки аз он шакар ҳосил
мекунанд.

Зи геша хӯрдану аз бечавику беобӣ
Гиеҳ куба чунон буд чун гӣи шакар. *Унсурӣ*

ГИЗЛИК т. گزليک *ниг.* кизлик.

ГИЗОФ||**ГАЗОФ**||**ГУЗОФ** گزان 1. ҳарза, беғонда, бехуда.

Аз ҷунин шахс ҳостан инсоф
Нест ғайр аз ҳаёли пучу гизоф. *Бедил*

2. беасос, дуруғ, хато, гуноҳ.

Дар ду забон аст савобу гизоф,
Хат напанисад қалами бешикоф. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

Ҳарфӣ барбаства ҳамин аст, ки бехуда ба кас,
Накуносем дари ҳарфӯ набандем гизоф. *Мушфиқӣ*

Бие, соқӣ, чу май кун сина софам,
Забон чун мавҷи май шуй аз гизофам. *Ҳозик*

3. сафсата, ҳазает.

Шуд аз ҳақонки ирфон дилам ҳизонаӣ роз,
Гизофи фалсафии кай ба ним фулус ҳарам!

Ҷомӣ

ГИЗОФА گزاف 1. аз ҳадду андоза беруи; 2. бехуда,
ҳарза; **бар** **гизофи** ба бехуда.

Чаҳон гар ба андоза ҷуй ҳама,
Сухан бар гизофа нағуй ҳамс. *Фирдавӣ*

ГИЗОҒҶҶ||**ГИЗОҒҶҶ**||**ГИЗОҒҶҶ** گزان گوي бехудағуӣ, ҳарзағуӣ, серғат.

Мардумони лофзан ва гизоғуиро пешн худ роҳ
падиҳ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ГИЗОҒҶҶ||**ГИЗОҒҶҶ**||**ГИЗОҒҶҶ** گزان گوي бехудақор.

Ҳасирӣ ҳар чанд мардест гизоғувор ва гизоғуғуӣ,
аммо пир аст ва ҳаққи хидмати қадим дорад.

«Таърихи Байҳақӣ»

ГИЗЬЯТ گزيت *ниг.* газид.

ГИЛ گل 1. хони бо об омехта, лой; хони саҳт ва хушқ.

Зи оби ҷашми ман гил шуд ба роҳи шиқ манзилҳо,
Надонам, то ҷӣ гулҳо бишқуфад охир аз ин гилҳо.

Ҳилолӣ

Сарчашман дидро макун аз гарди хавас гил,
Акси рухи худ бини, агар об зулол аст. *Туграл*
гил шур замини шурзор.

Гуру оху маҷу аз ин гили шур,
Қ-оқуяш оқуясту гураш гур. *Низомӣ*

Кори гил корхон доир ба хок ҳамчун кандан, тоза
кардани хандак ва ғ.

Асири қайди фаранг шудам ва дар хандақи Та-
роблус бо ҷухудонам ба кори гил доштанд. *Саъдӣ*
гил задан (ё кардан) бо лой маҳкам кардан, лой кар-
дан.

Гар дари ишрат ба рӯям гил нахоҳад кард ишк,
Чашми ман гириён чаро шуд, чеҳра гардолуд ҳам.

Машав ғамгин, дари майхонаро гар муҳтасиб гил
зад.

Ки ҷуши гул шароби лаъфлом овард мастонро.
Соиб

2. гил, ки барои шустушӯи сар ба ҷои собун ба кор
бурда мешавад; гили сурх, гили арманӣ.

Ки гар гил ба сар дорӣ, ақлун машӯӣ,
Яке тез кун мағзу бинмӯӣ рӯӣ. *Фирдавӣ*

◇ гили одам ҳоке, ки дар ривояти динӣ гӯё одам аз
он сохта шудааст.

Душ дидам, ки малонк дари майхона заданд,
Гили одам бисиританду ба паймона заданд. *Ҳофиз*

гил тира киноя аз ҷисми одам, ки гӯё аз хок сохта
шудааст.

Хиррадо риёсат диҳад дар димоғ,
Ниҳад дар гили тира аз дил ҷироғ. *Ҳоҷу*

гил сахро хоридан киноя аз замин шудгор кардан.
Бел надорӣ, гили сахро маҳор,

Об надорӣ, ҷави дехкон макор! *Низомӣ*

гил дар об гирифтани киноя аз кореро ба анҷом расо-
нидан.

Ҳар кучо гири гиле дар об — меъмори ҳудӣ,
Кори ҳар касро диҳи анҷом — дар кори худӣ. *Соиб*

ба гил даромадан киноя аз мурдан.

Ҷаҳондор аз он кор шуд тангдил,
Ки солори тей даромад ба гил. *Низомӣ*

ба гил мондан аз ҷизе хичи ва шарманда шудан аз
ҷизе.

Ба гил бимонда қадӣ сарви ноз аз он қомат,
Хичил шудаи гули гулситон аз он ораз. *Ҳофиз*

ба гил хуршедро пӯшида доштан киноя аз талоши
беҳуда кардан барои пӯшидани ҳақиқат.

Ба гил хуршедро пӯшида медошт. *Низомӣ*
дар гил гирифтани пой касе дар гил фуру рафтани
поя касе, ба гил дармондани касе.

Қай тавонад Ҷомӣ аз пай рафтаниш
Чун зи гирия пой у дар гил гирифт? *Ҷомӣ*

ГИЛА گِلе шиква, шикоят.

Шарҳи ин бигзораму тирам гила
Аз ҷафои он ниғори даҳдила. *Румӣ*

Галлаи моро гила аз гург нест,
Қ-ин ҳама бедод шубон мекунад. *Саъдӣ*

Ғуфт: Пеш о, эй зи шӯя дар гила,
Қ-оби шпринат диҳам аз ҳавсала. *Ҷомӣ*

гила доштан шикваву шикоят доштан.

Гарчи он моҳ ҷафо кард, Фузулӣ, бар ман,
Ман надорам гила аз моҳ, зи гардун дорам. *Фузулӣ*
гила кардан шикваву шикоят кардан.

Амр Бигу ба наздики амир Тугруа ба Ироқ
нома кард ва бисёре гила кард аз мири Ҷуғро.
«Таърихи Систон»

ГИЛАМАНД گِلَمَند шиквакунанда, шикояткунанда.

Куфрони неъмату гиламандони бедаб
Дар пеш ман зи шукри гадёна хуштар аст. *Ҷуғро*

ГИЛАОМЕЗ گِلَآمِيز шикваомез, шикоятомез.

Нахуст овард аз эзид паёме,
Паёми гилаомезе тамоме. *Бадри Қашмирӣ*

ГИЛЕМ گِلِیم 1. ҷоман дурушти аз пашми буз ва ғусфанд
бофташуда, чакман.

[Арабҳо] ҳарчи об эшон буд, аз ҷоман дебо ва
зару сым — ҳама[ро] аз эшон битгиританд ва
эшонро гилемхо иваз доданд ва ба кишоварзӣ маш-
ғулашон карданд. *«Таърихи Наршахи»*

Кулоҳи саодат яке бар сараш,
Гиёмеи шақоват яке дар бараш. *Саъдӣ*

2. наъве аз палоси пашмин, фарш.

Даҳ дарвеш дар гилеме бихусбанду ду подшоҳ
дар иқлиме нагуҷанд. *Саъдӣ*

◇ гилеми хеш берун бурдан киноя аз танҳо дар фикри
беҳбудии кори худ шуда ғамия дигаронро нахур-
дан.

Дупон чу гилеми хеш берун бурданд,
Гуянд ки ғам, гар ҳама олам мурданд? *Саъдӣ*

гилеми худро аз об баровардан киноя аз худро ҳалос
кардан; кори худро саранҷом додан.

Гилеми худ барор аз об, Соиб,
Туро бо ин гаронҷонон қи кор аст! *Соиб*

беш аз гилеми худ по кашидан аз ҳадду андозаи
худ берун баромадан.

3-ин сарзаниш, ки кард туру дӯст, Ҳофиз,
Беш аз гилеми хеш магар по кашидан? *Ҳофиз*

ГИЛЕМГҶШ گِلِیم گِوش 1. мувофиқи афсона гурӯҳе аз
мардум, ки гӯё ғишхон онҳо ҷунон калон будааст, ки
якero бистару дигарero кӯрпа карда мехобиданд.

... ва синфи ахирро гилемгӯш гуянд.

«Равзат-ус-сафоро»

2. маҷ. абр, парчаҳои абр.

Дар боғ кунуп ҳариришун бинӣ,
Бар рӯи ҳаё гилемгӯшон бинӣ. *Манучехрӣ*

ГИЛИҒАР گِلِیغَر гилкор, башо.

Замона ҳаст ба давлатсарон ту меъморо,
Чу офтобу маҳаш сад гилиғару муздур.

Асири Аҳсиқатӣ

ГИЛИН گِلِین 1. гили, аз гил сохташуда.

Басе хок биншаста бар фарқи у,
Ниҳода ба сар-бар гилин афсаре. *Манучехрӣ*

гиллин ратл қадаҳи сафоллин.

Бас сафоллинлабу хокириху саггинҷонам,
Оташин обу гилин ратл кӯнад дармонам. *Ҳоқонӣ*

2. маҷ. зишт, зиштнамо.

Иморатчӯй шуд тову, аз он пой гилин дорад,
Валекин сарбозургӣ ёфт бум аз буми вайроне.

Ҳоқонӣ

◇ **гилин гӯй киноя** аз куран замин; **гилин гӯйро дар чанбар овардан** киноя аз тасарруф кардан ва ба даст даровардани ҷаҳон.

Чу дар хотир омад ҷаҳонҷӯйро,

Ки дар чанбар орад гилин гӯйро. Низомӣ

ГИЛМУҲРА گلمهر 1. муҳраи гилин, муҳраи аз гил сохташуда; гулулаи гилин, ки ба воситаи туфак ном ҷуби дарозн найчамоианд бо зӯри пуф гунҷишк ва амсоли он шикор карда мешавад,

Хар хуччате, ки гуфт ба-ӯ рад кунӣю боз

Андар дахон ниҳиш чу гилмуҳра дар туфак.

Сӯзанӣ

2. киноя аз ҷисми одамизод, ки гӯё аз дусад муҳра (ё порчаи устухон) иборат аст; **ниг. муҳра** 1.

Дусад муҳра дар аялғар сохтаст,

Ки гилмуҳрае ҷук ту пардохтаст. Саъдӣ

ГИЛНОК گیلناک олудан гил, лойнок, лойлод.

Гар на сарчашма зи гил пок шавад,

Чӣ аҷаб з-об, ки гилнок шавад. Ҷомӣ

ГИЛОБ گلاب гили бо об омехташуда.

Дару девор бун гул гирифт аз хусни рангинат,

Ки селови гарон гар бигзарад, бун гилоб ояд.

Шавкат

ГИЛОБА گلابе гили бо об омехта, гили бо об сирешташуда.

Чуз гилоба дар танат ку, эй муқил,

Об софӣ куи зи гил, эй хасмдил! Рӯмӣ

ГИЛХОРА گیلخوار лойхур, хокхур, хурандан гил.

Чун мизочи одамі гилхор шуд,

Зарду бадрангу сақиму зор шуд. Рӯмӣ

Пеши атторе яке гилхор рафт,

То харад ублӯчу қанди хоси зафт. Рӯмӣ

ГИЛХОРА گیلخواره кирии сурхи дароз, ки дар замин, махсусан заминӣ нам зиндагӣ мекунанд; гилхӯра, лойхӯрак.

Ҳеҷ нокистар аз харотин нест ва ӯ кирмест сурх,

ки андар гили ҷӯй бувад ва уро гилхора хонанд.

Низомии Арӯзӣ

ГИМЕЗ/ГИМИЗ گیمیز пешоб, шоба.

Оташе бинишонад аз тан тағфур тез,

Чун замоне бигзарад, гардад гимез. Рӯдакӣ

Бо чунин дил ҷӣ ҷон борон аст,

Қ-абр бар ту гимез ҳам накунад. Саной

ГИПО گپها **ниг. гено.**

ГИР گير **ассоси замони ҷозираи гирифтан.**

ГИР گير : **гир афтодан** а) дучор шудан; б) воқеъ шудан.

Сухбати ӯ [Ҳақим Абӯлфатҳ] ба шуарон вақт,

мисли Урфия ва Ҳафтия, гир афтод.

«Ҳизокаи омира»

гир кардан гирифтор кардан.

Аҷал чун дом карда гир, пӯшида ба хок-андар

Са(й)ёд аз дур як дона бараҳна карда лӯсона.

Қисой

ГИРАВ گرو **ниг. гарав.**

ГИРАВГОН گروگان **ниг. гаравгон.**

ГИРАВИДАН گرویدن **ниг. гаравидан.**

ГИРД گرد **донра; гирд рӯй рун. донрашакл.**

Балад қадди ту сарв аст, гирд рӯй ту моҳ,

На сарви боғ ҷунону на моҳи ҷарх ҷуниш.

Фарруҳӣ

гирди ... атрофи ..., перомунӣ ...

Гирди гули сурх-андар хатте бикашидӣ,

То ҳалқи ҷаҳонро бификандӣ ба ҳалолуш. Рӯдакӣ

Ҳама ишқи вай анҷуман гирди ман,

Ҳама некуи гирди вай анҷуман. Шокири Бухорӣ

гирд бар гирди ... даврӯдаври ..., перомунӣ ...

Ҳар касе гирд бар гирди ҷушқи хеш хонаҳон

чокарон ва атбон хеш бино карданд.

«Тағрихи Наршахӣ»

гирд кардан а) андӯхтан, ҷамъ намудан, захира кардан.

Бихӯр, эй нексирати сарамард,

Қ-он фурумоя гирд карду нахад. Саъдӣ

б) баро с кардан, ташкил кардан.

Ман ғавгое гирд кунам ва аз Усмон ... безорӣ

биситонам ва байати уро нақз кунам.

«Тағрихи Табарӣ»

ҷаҳон гирд кардан давлати бисёре ҷамъ овардан.

Ҷаҳон гирд кардам, нахӯрдм бараш,

Бирафтам чу бечорагон аз сараш. Саъдӣ

гирд овардан ҷамъ кардан, фароҳам овардан; андӯхтан; ба даст овардан.

Вирав, хушачин бош саъднисиғат,

Ки гирд оварӣ хирмани маърифат. Саъдӣ

Дӣя шона зады ғесу, афтод басте дилҳо,

Гирд ор даме охир дилҳон парешонро.

Ҳисрови Деҳлавӣ

гирд омадан як ҷо ҷамъ омадан, фароҳам омадан.

Гирд омада пешӣ ӯ нишастанд,

Чун моҳу ситора ҳалқа бастанд. Ҳилолӣ

гирд омадан бар касе ҷамъ шудан, ғун шудани ҷизе бар касе.

Баққолеро дираме ҷанд бар сӯфийн гирд омада

буд дар Восит; ҳар рӯз мутолабат кардӣ ва суҳан-

ҳон бохушунат гуфти. Саъдӣ

(ба) **гирди касе** (ё **ҷизе**) **гирдиан** (ё **гаштан**) а) гирдо-гирди касе ё ҷизе гаштан.

Маҷнун гӯён, сирӣшк борон

Гаштанд ба гирди кӯхсорон. Ҳилолӣ

б) **киноя** аз майлу рағбат намудан ба касе ё ҷизе.

Бар онам, қ-аз ту ҳаргиз барнагардам,

Ба гирди дилбари дигар нагардам. Анварӣ

Лек фанни ғазал наварзида,

Ҳама гирди фасона гирдида. Ҳилолӣ

гирди касе (ё **ҷизе**) **гирифтан** иҳота ва муҳосира кардан касеро ё ҷизеро.

Вале чун накард ахтарам ёварӣ,

Гирифтанд гирдам чу ангуштарӣ. Саъдӣ

◇ **гирди домон гаштан киноя** аз наздик шудан ба касе ё ҷизе, наздикӣ ва тақарруб ёфтан.

Басте дар миён шӯро ғавго гузашт,

Ки бо вай яке гирди домон нагашт. Ҷомӣ

гирди рон ба гардан будан *киноз* аз фурухтани қассоб гушти ронро бо гушти гардан.

Ҳикмат ин аҷодро бар ҳам бибаст,
Эй қас(с)об, ин гирди рон ба гардан аст. *Румӣ*

ГИРДА *گرده* 1. доирашакл, гирдашакл; *гирда* нон нони гирдашакл, нони курс, гирдача.

Дар руз як гирда нон ва косан адаз ба зайт пухта

диҳанд ва мавиз няз диҳанд. *Носири Хисрав*
2. нони доирашакл, нони гирдашакл, нони курс.

Басе иштиҳо сахту ин гирда хурд,
Кучо роҳи серй тавонам сунурд. *Ҷомӣ*

гирдан зард навъе аз нони гирдашакл.

Суфраи ноп кашиду лахте х(в)ард
Аз руқоку сафеду гирдан зард. *Низомӣ*

3. *тағр*. порчан гирди зард, ки барои аз дигар мил-латҳо фарқ кунонидани яҳудиён ба китфи ҷоман онҳо духта мешуд.

Гирда бар душ роҳиби дайрам,
Ҳалқа дар гӯш соҷиди Лотам. *Низорӣ*

◇ **гирдай моҳ** қурси моҳ, доираи моҳ.

Эи зангор гун қард хони синехр,
Ба ҷуз гирдан моҳ ё қурси меҳр. *Ҷомӣ*

ГИРДАК *گردک* 1. хиргоҳ, хайма.

Дар ин гирдак ништаста хисрави Чин,
Дар он дигар фитода шӯри Ширин. *Низомӣ*

2. ҳаҷла, хонае, ки барои арус тайёр карда меша-вад.

Гирнифташ даст, бинишондаш бар он даст,
Бирун омад, дари гирдак бар у баст. *Низомӣ*

ГИРДАКОН *گردکان* чормағз, ҷавз.

Гирдаконе чанданг андар ҷайб қард,
Ки ту тифлӣ гир, ин мебоз фард. *Румӣ*

Бар раҳаш биништаам чун гирдакон ҷубқасвар,
Даррасад бо ҷилваю в-аз хок бардорад маро.

◇ **чун гирдакон бар гунбад** будан *киноз* аз нопойдор ва бесабот будан; беҳуда ва бефоида будан.

Партави некон нагирад он ки бунёдаш бад аст,
Тарбият ноаҳиро чун гирдакон бар гунбад аст.

Саъдӣ

ГИРДБОД *گردباد* бодӣ саҳт ва тезу тунде, ки хоку хо-шкоро сугунвор ба ҳаво печонида мебарорад.

Ҳамегирфт ба тирӯ ҳамефиқанд ба юз,
Чу гирбод ҳамагашт бар яминӯ эсор. *Фаррухӣ*

Рузе Маҷнун ба домани дашт
Саргашта чу гирбод мегашт. *Ҳилолӣ*

ГИРДБОДА *گردباد* *ниг.* гирбод.

Тадбири корсозат бе дастбурди хайлат,
Андар ғубори шубҳат монанди гирбодда.

Саъфӣ Исфаҳанӣ

ГИРДБАН *گردبان* кӯхони шутур.

Раҳм омад мар-шутурро, гуфт: Хин,
Барҷаху бар гирдбонӣ ман нишн. *Румӣ*

ГИРДГОҲ *گردگاه* камар, миён.

Дареғ он камарбанду он гирдгоҳ!

Дареғ он кашу бурау болон шоҳ! *Фирдавсӣ*

ГИРДНО *گردنا* *ниг.* гардано.

ГИРДОБ *گرداب* ҷои ҷуқури дарё ё баҳр, ки обаш давр-завон фуру меравад.

Чунин хондам ки дар дарёи аъзам

Ба гирдобе дарафтаданд бо ҳам. *Саъдӣ*

То ба баҳри шавқ чун гирдоб дорам изтироб,
Нест нақшн хотами ман ҷуз каманди печубо.

Бедил

ГИРДОВАШ *گرداب‌وش* гирдобмонанд, ба худ печандаи фурураванда.

То суроғи гавҳари дил дар назар дорем мо,
Рузау шаб гирдоваш бар худ сафар дорем мо.

Бедил

ГИРДПОЙ *گردپای* атрофи тахт, гирдогирди тахт, пиро-мунӣ нишастгоҳ; нишастгоҳ.

Чахон аз бадиҳо бишӯям ба роӣ,
Пас он тахт кӯнама даргаҳе гирдпой. *Фирдавсӣ*

ГИРДУ *گردو* *ниг.* гирдакон.

Ҳар гирде гирду нест. *Зарбулмасал*

ГИРДӢ *گردی* мулаварри, доирашаклӣ, лундағӣ.

Бад-он гирдист он симин занахдон,
Бад-он ҳаммидағӣ зулфайни ҷонон. *Унсурӣ*

ГИРЕБОН *گریبان* ҷоки либос аз сари сина то паси гар-дан.

Ҳама хӯрданд ва ман нахӯрдан ва дар гиребонӣ худ рехтам ба вай надонист. *«Таърихи Наршахӣ»*
Нест ғам, гар шуд гиребонӣ ман аз ғам ҷук-ҷук,
Синаам ҷук аст, аз ҷоки гиребонам ҷи бок?

Ҳилолӣ

гун гиребон тугмаи гиребонбанд.

Силсилаи абр ғашт зулфи зар эҳсонӣ у,
Қурсаи хуршед ғашт гун гиребонӣ у. *Ҳоқонӣ*

гиребон гирнифта аз гиребон доштан.

Сагу дарбон чу ёфтанд ғариб,
Ин гиребон бигиряд, он доман. *Саъдӣ*

◇ **гиребон ҷок задан** аз зӯрин ғаму андӯх бетақат шудан, изҳори ниҳоятӣ бетақатӣ кардан.

Зи сузи сина мурдам, чанд пӯшам доғи хичронро,
Дигар тоқат надорам, ҷок хоҳам зад гиребонро.

Ҳилолӣ

гиребон ба дасти *касе*, *чизе* додан дола шудан ба *касе*, *чизе*; гирифтӣ шудан ба *касе*, *чизе*.

Ҳар ҷо ки рафт, дол гиребон ба дасти ғам,
Аз пой гул *касе* ки дар ин фасл по кашид. *Соиб*

Гиребонаш ба дасти ишқ доданд,
Ба руяи дар аз расвоӣ кӯшоданд. *Ҳосиқ*

ГИРЕБОНГИР *گریبان گیر* 1. гирандан гиребонӣ *касе*;

2. *маҷ.* гирифтӣ шудан; **гиребонгирӣ** *касе* шудан ги-рифтӣ шудан *касе* шудан.

Шуд гиребонгирӣ Ҷомӣ дарди ишқ,
Доман аз вай низ дарҷидему рафт. *Ҷомӣ*

ГИРЕБОНӢ *گریبانی* навъе аз либоси беостини мардона, ки аз руи қабо пушида мешуд.

Имруз ҳама ба мутрибон бахши
Савби шатриву шеърӣ Гургонӣ.
В-аз дасти ҷу санги ту намеёбад
Муъзия ба масал яке гиребонӣ. *Носири Хисрав*

ГИР

ГИРЕВА گريوه *ниг.* гарева.

ГИРЕВОЗА گريوازه марворид, лаъл ва дигар сангҳои қиматбаҳои ба ришта кашидашуда.

Эи бажм микнақас ёфт шоҳи гул назмун,
Чу бод кард гиревозан шаҷар мансур.*Асирӣ Аҳсиқатӣ*

ГИРЕҲ گيره I. банд, уқда, тугун.

Ҳавас дорам, ки дузам чоки дил аз тори гесӯяш,
Вале чандон гирех дорад, ки дар сузан намеояд.*Ҳилолай*Шитоби умри ман бинӣ, мабур аз дӯстон, чоно,
Гирех матсил эи тан чоно, ки душвор аст пай-
вандаш. *Ҳисравӣ Деҳлаӣ*

гирех бастан а) уқда кардан; б) ҳалқа кардан.

Бастӣ гирех аз баҳри чафо зулфи дуторо,
Бардошти аз рӯи зармин расми вафоро. *Ғизулай*

гирех задан а) уқда бастан; б) ҳалқа андохтан, печутоб додан.

Тоб мадеҳ ба турраат, бар дили мӯ гирех мазан,
Бидъатӣ тозае манех қондан шикастро. *Махфӣ*гирех кардан *ниг.* гирех *гирех*.Эи фитрок бикшуд печон каманд,
Гирех карду бар гӯи ваҳшӣ фиканд. *Ҳочу*2. дундача на кулӯлаҷаҳос, ки дар решаи дарахто
пайдо мешавад, ғурум.

Шуд фикратам ба дил эи дами сарди носеҳон

Чун решаҳои нахл эи боди ҳазон гирех. *Шоҳин*3. дундачае, ки дар пусти одам ё ҳайвонот аз баста-
шавии хун пайдо мешавад.

Ба хар узвам аз пуст чандин гирех,

Ту гӯй ба бар карда дорад зирех. *Саъдо*

4. чин, оқинги пешоян.

Каёни камонҳо қаромад ба зех,

Эи қабза миени ду абру гирех. *Шодӣ*

◇ гирех бар абру киноя аз туршӯ, ғазаболуд.

Ба зиндонӣ қозӣ гирифтӣ бех,

Ки дар хона дидан бар абру гирех. *Саъдӣ*гирех ба(р) абру баровардан киноя аз нохуш кардан,
туршӯ ва гирифтабағнат гардонидан.

Суҳан, к-он ба абру барорад гирех,

Агар офарин эст, ноғуфта бех. *Низомӣ*гирех бар абру задан киноя аз ҳашму ғазаб зоҳир
намудан.

Мазан, то тавонӣ, бар абру гирех,

Ки душман агарчи забун, дӯст бех. *Саъдӣ*гирех бар (ё дар) гирех печ дар печ; гирех дар гирех
шудан а) печ дар печ шудан, ба ҳам печидан, ҷигил
шудан; б) ба мушкилӣ ва душворӣ дучор шудан.

Эи корхон ман, ки гирех дар гирех шудааст,

Бикшодаме яқояк, агар чирадастема. *Ҳоқонӣ*

гирех афкандан азоб додан, ғаму ғусса додан.

Эи зулфи сӯбулат зада бар арғувон гирех,

Афканди сад гирех ба рағи чон аз он гирех. *Шоҳин*гирех афтодан дар чизе печ дар печ шудани чизе,
печутоб хурдани чизе, печутобдор гаптани чизе.

Шуд ба савдон сари зулфи ту ҷисман риштае,

Сад гирех афтода аз тоби ғами даврон дар ӯ. *Ғизулай*

гирех боз (ё во) кардан киноя аз ҳал намудани кор-

хон сарпеч, осон гардонидани мушкилиҳо ва сахтҳои.

Ба хар доира, к-ӯ зада турктоз,

Эи паргори хатташ гирех карда боз. *Низомӣ*

Мушикофон, ки гирехҳои фалак во карданд,

Қош як уқда аз он зулфи дуто бикшоянд. *Соиб*гирехи абру ба ҳам бастан киноя аз изҳори ошуфта-
ҳолӣ, бедимоғӣ ва озурдахотирӣ кардан.Дарвеше дар ҳалқан сӯфӣи турш нишаста буд
аз гирехи абру ба ҳам бастан, чунон ки ба сад ранҷуғам мубталост. «*Ҳористан*»гирех аз абру бар ғуша ниҳодан қушодару шудан, аз
ҳашм ва гирифтагӣ табият баромадан, ғаму андуҳ-
ро як сӯ гузоштан.

Гирех з-абруи хеш бар ғуша нех,

Ки дар ғуша бехтар камонро гирех. *Низомӣ*гирех аз дил (ё хотир) (бар)қушодан киноя аз қушо-
дадил шудан, аз ҳафағи ва гирифтагӣ ба хушҳолӣ
гузаштан.

Аз он қарбғуфтори ширинзабон

Гирех барқушод аз дили марзбон. *Низомӣ*

Чӣ сон ба боғ равам бе ту, к-аз назаран гуд

Гирех эи хотири ман бе руҳи ту нақшодаст.

*Шоҳин*гирех аз коми дил қушодан ба муроду мақсади худ
расидан.

Бад-он Лайлӣ, ки коми дил барояд,

Гирех аз қору коми дил қушояд. *Мудҳам*

гирех аз қору қушодан киноя аз қорро осон гардонидан.

Гирех эи қору чу нақшод беқарорини мо,

Дигар чӣ суд, дило, аз фиғону зорини мо. *Махфӣ*гирех аз рози анҷум қушодан аз асрори фалак бо-
хабар шудан.

Ғае роз бо анҷуман мениҳод,

Ғах аз рози анҷум гирех мекушод. *Низомӣ*гирех аз ҳам қушодан киноя аз бартараф кардани
мушкилиҳо.

Қаламро нохуш аз ангушт додӣ,

Қи як олам гирех аз ҳам қушодӣ. *Ҳосин*гирех ба бод (бар)задан киноя аз ба зиндагӣ ва дунёе
умед бастан.

Матон ҷаҳон ҳаст боди равон,

Гирех барзадан бодро чун тавон? *Ҳисравӣ Деҳлаӣ*

Чун Сулаймон ҳам гирех бар бод патвонист зад,

Эй ҳубоб, ин саркашӣ бар умри мустаҷил чаро?

*Бедил*гирех ба дил задан ба душворӣ андохтан, ба мушкилӣ
дучор кардан.

Нахлӣ оҳе, ки баст по ба ғилат,

Мавҷи шаяке, ки зад гирех ба дилат... *Бедил*гирех бар гирех афкандан киноя аз қорхон мушкилро
мушкилтар кардан.

Дилӣ бастаро барқушоям эи банд,

Гирех бар гирех чун тавонам фиканд. *Низомӣ*гирех бар дили қасе афкандан ба ғаму ғусса дучор
намудан қасеро.

Чу нофа бар дили мискини ман гирех мафикан,

Ки аҳд бо сари зулфи гирехқушон ту баст. *Ҳофиз*гирех бар риштаи қору афтодан киноя аз душвор гап-
тани қору.

Агар дар ҷазирани санггуштон фитодам, гирехе

бар риштаи қору ман афтад, ки дасти фикр аз қу-

шодани он очиз ояд. «*Анҷори Сухайлӣ*»

гирех бар сина задан *киноа аз хомӯш будан.*

Гирех бар сина зан, бе ранҷ махруш,
Адаб кун шиваро, яъне ки хомӯш. *Низомӣ*
гирех бар чони *касе* кардан ба ғаму андӯх дучор кардан.

Аз он хун ҳар гирех дар муй тар кун,
Гирех бар чони ошқ сахттар кун.

Хисрави Деҳлавӣ

гирех дар гулӯ шикастан *киноа аз ба тарсу ваҳм афтодан.*

Зи ғурирдани жандапилоии маст
Гирех дар гулӯи хизаброн шикаст. *Низомӣ*

гирех дар дил гирифтани *киноа аз дилтанг шудан, ошуфта на парешон гардида.*

Ё намебоад зи озодӣ задан чун саря лоф,
Ё гирех аз бебарӣ дар дил намебоад гирифт.

Соиб

гирех дар кори *касе* андохтан *киноа аз кори касеро мушқил гардонидан.*

Чу чашин шавк бар рухсораш андохт,
Зи худ рафтани гирех дар кораш андохт. *Новим*
аз роз гирех боз кардан *киноа аз гуфтан, ошкор намулдани асрор.*

Ба фармоиш шах марди пушидароз,
Зи рози ниҳуфта гирех кард боз. *Низомӣ*

ба пешони будани гирех бадхашм будан, бадфеъл будан, бадхабӯ будан.

Надорад хонаи дарёзазагар занҷиру дарбанде,
Гирех чун гулча бар пешони соя намебошад.

Сайидо

дар гирех андохтан *чизеро киноа аз мушқил намудан, душвор гардонидан чизеро.*

Худнамои қорқоро дар гирех андохтаст,
Қатра чун бардошт даст аз хеш, дарё мешавад.

Соиб

ГИРЕҲБАНД *گره بند* банди қабо; ҳалқас, ки тугма аз он гузаронда мешавад.

Ниқоби гул кашиду зулфи сунбул,
Гиреҳбанди қабои ғунча во кард. *Ҳофиз*

ГИРЕҲБҲУР *گره بر* кисабур, дузд, таррор.

Зи таъқхонаи сulton кучо хабар дорад
Гиреҳбуре, ки зи баҳри ду фулс таррор аст.

Хисрави Деҳлавӣ

ГИРЕҲҒИР *گره گیر* 1. гирехдор; 2. маҷ. печутобдор; ҷингила.

Хандаи чомӣ маю зулфи гирехғири нигор,
Эй басо тавба, ки чун тавбаи Ҳофиз бишкаст.

Ҳофиз

Аз ин бастан бар ӯ зулфи гирехғир,
В-аз ӯ гардан даровардан ба занҷир.

Хисрави Деҳлавӣ

3. маҷ. хамиде; пурчин (сифати абру).

Чӣ зи абруи гирехғири ту хат ҳам накушуд,
То қиёмат нашавад нарм камоне, ки тӯрост. *Соиб*

ГИРЕҲҚУШО *گره کشا* мушқилқушо, ҳалқунандани душворихо, хочатбарор.

Замонаест ки бо сад гирехқушо хуршед
Гирех зи дил натавонад кушуд шабнамро. *Соиб*

Ману пачот зи доми саломатӣ, ҳайхот,
Ки дар тариқи мухаббат гирехқушое нест. *Махфӣ*
ГИРЕҲҚУШО *گره کشائی* мушқилқушо, ҳал кардани душворихо.

Нашуд зи нохуни саъям гирех зи риштаи бахт,
Тамоми умр маро дар гирехқушо рафт. *Махфӣ*

ГИРЕҲМҶ *گره می* ҷинғиламӯ, он ки мӯҳи печутобнок дорад.

Гирех кард мохи гирехмӯ каманд,
Бияфканду овард шахро ба банд. *Ҳочу*

ГИРИСТАН *گريستن* гирия кардан, ашк рехтан, оби дига кардан.

Бас гурсина хуфту кас надонист, ки кист,
Бас ҷон ба лаб омад, ки бар-у кас нагирист.

Сатбӣ

Як рӯз басте гирист чун шамъ,
Оби миза шуд ба доманаи чамъ. *Ҳилолӣ*

◇ гиристанӣ абр *киноа аз боридани борои.*

Абр омаду бигрист бар атрофи чаманҳо,
Шуд пушта ба шабнам руҳи гулҳову суманҳо.

Шоҳӣ

Гиристани Муғон навҳаи муғон; навъе аз охангҳо, ки гӯё ба мӯсоибати марғи Сибъуш ихтироъ шудааст.

Мардумони Бухоро ро дар куптани Сибъуш навҳахост ... ва қавволон онро «Гиристани Муғон» хонанд. *Таърихи Наршахӣ*

гиристани шамъ *киноа аз об шудани шамъ (аз шӯъла).*
Шамъ бигрист замоне зи сари сӯз бимурд
Сӯзам аз гирия наменмӯрд, ки бистере буд.

Хисрави Деҳлавӣ

Як рӯз басте гирист чун шамъ,
Оби миза шуд ба доманаи чамъ. *Ҳилолӣ*

хун гиристан гирияи ҷонсӯз кардан.

З-он лаби майгун, ки ҳуш аз маи барад,
Хун хамағириям чу бар оташ қабоб.

Хисрави Деҳлавӣ

гирифт *گرفت* асоси замони гузаштиаи гирифтаи.

ГИРИФТ *گرفت* гирифтугир, муоҳиза, сахтгирия.

Аз гирифтаи ман зи ҷон испар қунед,
Гарчи акнун ҳам гирифтори манед. *Румӣ*

ГИРИФТА *گرفته* 1. сифати феълӣи замони гузаштиаи гирифтаи; 2. асир, гирифтор, банда.

На ба худ меравад гирифтаи ишқ,
Дигаре мекорад ба қуллобани. *Сатбӣ*

3. маҷ. гирифтатабиат, бадхуӣ, бадфеъл.

Мардумон уро дӯсттар медоштаанд аз барон он
ки ӯ хушхӯйтар буд ... ва Санд марде гирифта буд. *Таърихи Табарӣ*

4. касе, ки аз вай ба касе фоидае намерасад, зикна, хасис, тангаст.

Аз рӯи мӯи уст, Зухурӣ, чаман-чаман,
Дар баъзи рангу бӯ гулу сунбул гирифтаанд.

Зухурӣ

◇ гирифта задан а) задан бо ҷири нугтез қамчуи найза; б) сарзаниш кардан.

Ҳаст фалакро ба таъб, ҳоса бар аҳли хунара
Расми гирифта задан, хуи дағо бохтан. *Саноӣ*

в) лоф задан.

Гирифта мазан дар харифафганӣ,
Гирифта шавӣ, гар гирифта занӣ. *Низомӣ*

ГИРИФТАҒИ گريفتي гирифтуғир; сахтиғир; манъқунӣ.

Агар аҳёнаи аҳаде бо вучуди чунин забт ва
гирифтағи бебоки намуда, ба шурби хамр ё мускире
дигар иқдом менамуд, сурбӣ ғудоҳа ба халқи у
мерехтанд. *«Таврихи Фаршима»*

ГИРИФТАЛАБ گرفتلب 1. лаббаста; 2. маҷ. хомӯш.

Дид маро гирифталаб, оташи форсӣ зи таб,
Нутқи ман оби тозиён бурда ба нуктаи дарӣ.

Ҳоқонӣ

ГИРИФТАН گرفتن 1. аҳз кардан, ба даст даровардан, ба

чанг овардан; қабз кардан, доштан.

Хуррамдил он ки ҳамчу Ҳофиз

Чоме зи маи аласт гирад. *Ҳофиз*

Ман қатили ёраму хуш он қатил,

К-у тавонад домани котил гирифт. *Чомӣ*

2. қасб кардан, ҳосил намудан; пазируфтани, қабул
намудан, аз худ кардан.

Гуфтам, ки чу шамъи ман бимирад,

Аз шамъи ту боз нур гирад. *Ҳилолӣ*

3. забт кардан, истило кардан, тасаллут кардан, тас-
хир намудан.

Искандари Зулқарнайн ... бар эшон фармуд, ки
дар ин замин шаҳре бояд сохт, ки агар ҳамчу ман
подшоҳе бар сари он шаҳр ояд, натавонад гирифт. *«Фатҳнома»*

Имрӯз кушодаам забонро,

З-ин тег гирифтаам ҷаҳонро. *Ҳилолӣ*

4. ситондан, рабудан.

Оғтоби ҳусни ту то арсан даврон гирифт,

Равнақи бозори ҳусн аз Юсуфи Канъон г и р и ф т. *Махфӣ*

5. дастгир кардан, банд кардан.

Ба гирифтани ман чӣ эҳтиёҷ аст? *Азфӣ*

Ҳар он ки бидид чашми ӯ, гуфт:

Ку муҳтасибе, ки маст гирад? *Ҳофиз*

6. рафтаи ба сӯи чизе ё ҷое.

Аз ғояти аҷзу номуродӣ

Ғах кӯҳ гирифту соҳ водӣ. *Ҳилолӣ*

7. расидан, рафта расидан.

Ҳар ҷой ки шудандӣ, об эшонро гирифт.

«Маҷмаъ-ул-ансоби»

8. оғоз кардан, сар кардан, пеш гирифтани, иқдом
кардан.

Божгуна рафту безорӣ гирифт,

Во чунин дилдор киндорӣ гирифт. *Румӣ*

Об аз замин барҷӯшид ва аз осмон боридаи ги-
рифт. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

аз сар гирифтани аз нав сар кардан, оғоз намудан.

Он шамъи саргирифта дигар чехра барфурӯхт,

В-ин пири солхӯрда ҷавонӣ зи сар гирифт. *Ҳофиз*

9. фарз кардан, пиндоштан, тасаввур кардан, ан-
гостан.

Гирифтам, ки бар ҳуни ин мард ташнай, маҷ-

лисн вазири маро ҳурмат ва ҳайрат бонист дошт.

«Таврихи Байҳақӣ»

Гирифтам ин, ки расад навбати суол ба ман,

Димоғи ҳарф кучо, қудрати ҷавоб кучо? *Сониб*

10. феълӣ ёридиҳанда дар феълҳои таркибӣ номӣ,
мас. 'аъбб гирифтани', 'хун гирифтани' ва ғ.

◇ гирифтани ба чизе чизеро дорон эътибори доништан.

Ту он ғах шавӣ пеш мардум азия,

Ки мар-хештанро нағирӣ ба чиз. *Саъдӣ*

гирифтани бар (ё ба) касе маломат кардан, сарзаниш на-
мудан касеро.

Гар бода хенагирам, бар ман матир, ҷонон,

Ман хун ҳурам, на бода, ман ғах ҳурам, на соғар.

Ҳоқонӣ

гирифтани бо чизе ихота кардан, фаро гирифтани бо
чизе.

Хуршед ҳар сабоҳ ба кун ту тоғта,

Бому дарн туро ҳама бо зар гирифтааст.

Ибни Ямин

гирифтани дар (ё андар) касе асар кардан, таъсир бах-
шдан ба касе.

Панди мо дар ту нағирад, эй фалон!

Панди ту дар мо нағирад ҳам, бидон! *Румӣ*

гирифтани дил аз чизе малул шудан, ба тағ омадани
дил, безор шудан аз чизе.

Дорад гирехе зулфи ту пайваста ба абрӯ,

Гуй, дилат аз сӯхбати ахбоб гирифтаст.

Қамоли Хучандӣ

гирифтани оғтоб нуҷ. торик шудани рӯи оғтоб дар
натиҷаи пешӣ онро панаҳ кардани мох, кусуф.

ГИРИФТОР گرفتار 1. дастгиршуда; асир, бандӣ, ба банду

қайд афтада.

Исҳоқ бинни Аҳмад бори сейм берун омад ва

ин бор гирифтор шуд. *«Таврихи Наршахӣ»*

Қайди ҳастӣ чуи нағфа болу пари парвози мост,

Ҳар қадар Бедия гирифтор аст, озодем мо.

Бедий

2. маҷ. машғул, саргарм.

Нашъан сарафканӣ аз зоҳиди худбин маҷӯ,

ӯ гирифтори шумори сабхан саддона аст. *Имло*

Зи хуршеди рухаш нолида тобе,

Гирифтори ҳаёлаш шуд ба ҳобе. *Чомӣ*

3. маҷ. ошӣ, дилдода; мағтуи.

Пазиро бош узрамро дар ин қор,

Ки бар майгун лаби лаълаи гирифтор. *Низомӣ*

Азбаски гирифтрон мурдаи ба кун ту

Бодаш ҳама ҷон бошад, ҳокаш ҳама қолибх. *Чомӣ*

◇ гирифтори аз худ раста киноя аз ошики шайдо.

Мушфиқӣ ҳар кас чӣ донад мастиву ворастиғӣ,

Бо гирифтронии аз худ раста меғем мо.

Мушфиқӣ

гирифтори сурат побанди шакл, шаклпараст.

Худ санои хеш кун, яъне сун маъийи гирой

В-аз ҳади маҳди гирифтронии сурат бартар оӣ

Чомӣ

гирифтрон омадан ба чизе дучор шудан, мубтало ғаш-
тан ба чизе.

Қадрӣ офият касе донад, ки ба мусибате гириф-

тор ояд. *Саъдӣ*

гирифтрон шудан асир шудан, побанд шудан; ошӣк
шудан.

Гуфтам: Он ҷо марав, эй дил, ки гирифтор шавӣ,

Оқибат рафту ҳамоно гуфти манаш пеш омад.

Ҳасрани Деҳлавӣ

Дил чун гирифтор шуд, сурати Ҳусн пайваста
дар назар оварди ва ин абъёт муқаррар мекард.
Яҳёӣ Себак

гирифтор ба чизе будан мубтало ба чизе будан.

Ба ғироқи ту гирифтормарам руз ба руз,
Кас ба ин руз гирифтор мабодо, ки манам.

Ҳилолӣ

гирифтори дил ғаштан побанди орзу ва ҳавасҳон
дил шудан; ошиқ ғаштан.

Агар з-он ки ғашти гирифтори дил,
Чӣ пинҳон кунӣ аз ман асрори дил? *Ҳочу*

ГИРИФТОРӢ گيرفتارى муқайядӣ, дар қайду банди чизе
будан.

То бувад дар ишқи он дилбар гирифтори маро,
Қай бувад мумкин, ки бошад хештандорӣ маро?
Анварӣ

Дар баъзи у ҳадиси гирифториам мағӯй,
Муғриб, ки он баҳонағалаб тундху бувад. *Савдо*
гирифторӣ қашидан азобу машаққати қайду банди
чиғро аз сар гузаронидан.

Гирифтам он сари зулфу қашидам сад гирифтори,
Ба дасти хеш худро мубтало кардам, надонистам.
Ҳилолӣ

ГИРО گيرا 1. гиранда, сахтгиранда; ба қаба гиранда; ра-
боннда.

Чун набудӣ нек гири мушти у,
Рехтӣ аз ғурҷаи ангушти у. *Румӣ*

панҷан гири панҷан сахтгиранда, дасти қавӣ ва зур.
Ҳама тан шонасифат панҷан гири шудаам,
Ба умед, ки ғитад зулфи ту дар ҷанг маро. *Соиб*

2. *мач.* таъсирнок, таъсирбахш.

Рӯ туруш кардӣ, магар дӣ бодаат гири набуд,
Соҳият бегона будо он шаҳи зебо набуд?

Шамси Табрезӣ

Чаро бар ҳоки ин манзил нағирям, то бигирад
ғиял,
Валекии бо ту оҳандил дамам гири намебошад.
Савдӣ

ГИРОГИР گيرگير гирифтугир, доругир.

Ғизолвор ҳамерафт, ман давои аз пай,
Ки то расидан он сайдро ба гиригир. *Савдо*

ГИРОИДАН گرايدن *ниг.* гароядан.

ГИРОИШ گرايش *ниг.* гароиш.

ГИРОМӢ گرامى азиз, арҷманд, бо кадрӯ қимат; муқаррам,
мӯҳтарам.

Ба ғурди гириомӣ сӯпурд он сипоҳ
Ки фарзанди у бӯду ҳамтои шох. *Дақиқӣ*
Ғаипат шумор ин гириомӣ нафас,
Ки бе мурғ қимат надорад қафас. *Савдӣ*

гиромӣ доштан иззат қардан, эҳтиром намудан.

Гирд қарданду гириомӣ доштамд,
То ба санг андар ҳамебингоштамд. *Рӯдакӣ*
Ҳофиз аз мӯътақидон аст, гириомӣ дораи,
З-он ки бахшиши бас рӯҳи муқаррам бо ӯст.

Ҳофиз

гиромӣ қардан азиз доштан, қимат донистан.

Гар нисори қадами ёр гириомӣ накунам,
Гавҳари ҷон ба ҷӣ кори дигарам боз ояд. *Ҳофиз*

ГИРОН گران 1. вазнин, сақял, сангин.

Чунопаи бикӯбам ба ғури гарон,
Ки пулод кубанд оҳангарон. *Фирдавсӣ*

бори гарон бори вазнин, бори сангин.

Ҳар лаҳза сачдан ту на аз баҳри тоат аст,
Бори гарони билии худ бар замин пинҳ. *Ҷомӣ*

2. *мач.* душвор, сахт, мушқил.

Ба қорҳои гири марди қордида фиришт,
Ки шери шарза дарорад ба зери ҳамми каманд. *Савдӣ*
Ҷон шуда ояи зи тани носипос,
Беҳабар аз кори гириони ҳавос. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

роҳи гири роҳи мушқилгузар.

Ба қавли муғриби соқӣ бирун рафтам ғаху беғаш,
Қ-аз он роҳи гири қосид хабар душвор меовард.
Ҳофиз

гирон доштан вазнин пиндоштан, сахт шумурдан; на-
писандидан.

Магар он суҳанро гири дошт шох,
Накард аз сари хашм бар ман нигоҳ. *Низомӣ*

гирон қардан малол гирифтан.

Ҳар он ҷи додан қисмат бувад, сабук пеш ор,
Гирон мақун ба дили худ қудуми меҳмонро. *Соиб*
гирон нишастан сахт расидан; мувофиқ наомадан.

Аз ин бачҳ бо табиъ мавлоно гири нишаста аз
тақдими у бетаъхир бархост. *«Тағрихи Сайидроқӣ»*
гирон омадан а) вазнин афтодан, сагин шудан, сах-
тӣ қардан.

Чун нағардад луқма пармам дар даҳон,
Ҳази он бар меъда меояд гири. *Ҷомӣ*

б) сахт расидан, малол расидан.

Басе меҳтар андема қард андар он,
Наёмад ҳаме бар дилаш-бар гири. *Фирдавсӣ*

3. *мач.* қалон, бузург.

Баромад ба санги гири санги хурд,
Ҳам ону ҳам ин санг бишқаст хурд. *Фирдавсӣ*

4. *мач.* фаровон, зиёд, бисёр.

Ба наззори он сипоҳи гири
Равон шуд сарафроз соҳибқирон. *Ҳотифӣ*

5. *мач.* пурқимат, пурбаҳо; баланднарх, баланд-
арзиш; муқобили арзон.

Нигорини, ба нақди ҷонт надҳам,
Гаронӣ дар баҳо, арзонт надҳам. *Маҳмуди Варроқ*
Арзон бе иллат не, гарон бе ҳикмат. *Зарбулмасал*

6. *мач.* бордор, ҳомила.

Гирон бӯду андар шикам бачча дошт,
Ҳаме аз гирионӣ ба саҳтӣ гузошт. *Фирдавсӣ*

7. *мач.* намқар, дершуна, вазнин (дар боран гуш).

Гуше, ки шуд ба халқан ишқи бутон гири,
Нашиндаам, ки қобили панди адиб шуд. *Қамолӣ Хучандӣ*

Дар ниҳояти пирӣ гуши у гири шуд.

8. *мач.* бадху, бадхулқ, бадфетл.

Гироне назар қард дар кори у,
Ҳасад бурд бар рузи бозори у. *Савдӣ*
Чун гирионе ба пешин шамъ ояд,
Хезаш андар миёни чамъ бикӯш! *Савдӣ*

ГИРОНБОР گرانбор 1. вазнинбор, мутаҳаммили
бори вазнин.

Чй неку задаст ин масал пири дех:

Сутури лагадзан гаронбор бсх. *Сағди*

Султон гўши писарро аз дури насоеҳ гиригорбор
сохта видоҳ фармуд. *«Тағрихи Фаршита»*

2. маҷ. ҳомила, обистан, бордор.

Зи шохӣ ҷаҳон Рушанақ бор дошт,

Садаф дар шикам дури шаҳор дошт,

Чу маккиб даромад ба Юнозабини,

Гаронбор шуд гавҳари нозанин. *Низомӣ*

ГИРОН(И)ДАН گيراندن 1. даргирондан, оташ аф-
рухтан.

Як шамъ аз он маҷлис сад шамъ бигиронад,
Гар мурдаи боре ту ҳам зинда шавӣ бо мо.

Шамси Табрезӣ

Гарчи аз афсурдагиҳо чун ҷароғи куштам,

Метавонад як нигоҳи гарондан маро. *Соиб*

2. дастгир кунонидан, асир гардонидан.

Бадандешу бадҳоқи худ донодам,

Бигиронамаш то нагиронадам. *Ҳотифӣ*

ГИРОНМАНД ГАРОНМАНД گرانمند 1. он чи вази дорал;
2. маҷ. зиёд, бисёр; бисёр фаровон; калон.

Ҳар сол маблағи гириноманд аз саркори Навоб-
хон чихати Масҷиди мазкур аз Бечопур ба Шероа
меравад. *«Тағрихи Фаршита»*

Шайдо... қасидае... гуфта ирсол дошт ва ба
ҷонзаи гириноманд фоиз гардид. *«Хизонаи омира»*

ГИРОНМОЯ ГАРОНМОЯ گرانمایه 1. гаронбаҳо, қиматбаҳо,
пурқимат.

Матон гаронмоя дорам басе,

Наёрам бурун, то нахоҳад касе. *Низомӣ*

Гар даме даст диҳад рӯи ту дидан муро,

Хосил аз умри гаронмоя ҳамон дам бошад.

Камоли Хуҷандӣ

Назди хирадмандон ҳеҷ нақде гаронмоятар аз
дустони муҳлис нест. *«Низорӣ доиш»*

2. арҷманд, олиқадр, одами бузург; асил, наҷиб.

Ҳар гириномояи замонан хеш

Гуфт харфе ба қадри пояи хеш. *Низомӣ*

У марде буд гаронмоя ва боникдор наздики аҳли
Хӯросон. *«Тағрихи Табарӣ»*

ГИРОНРИКОБ ГАРОНРИКОБ گرانرکوب ботамкин, собит-
қадам.

ГИРОНРИКОБӢ ГАРОНРИКОБӢ گرانرکوبӣ ботамкинӣ,
собитқадамай.

Дар ғамат бо гиририкобиин сабр

Дил зи дастам дилон бихоҳад бурд. *Анварӣ*

ГИРОНСАЙР ГАРОНСАЙР گرانسیر охистарав, сустратор,
дергард.

Кушиши ҷон барнаёяд бо гиририкобиин ҷисм,

Об дар оҳан гаронсайр аст чун оҳан дар об. *Соиб*

ГИРОНСАНГ ГАРОНСАНГ گرانسنگ 1. бисёрвазн, вазинн.

Ба гурзи гиририкобиин шапшерӣ тез

Сару дастӣ ўро кунам рез-рез. *«Тағрихи Фаршита»*

2. маҷ. устувор, маҳкам.

Бувад чун саба зерӣ санг аз пашву намо очиз

Забони аран ҳоли мо зи тамкини гаронсангаш. *Соиб*

◇ лашкари гиририкобиин сипоҳи зиёд, бисёр; сипоҳи
азим, вофир.

Ахмадхонро бо чанде аз умарои номӣ ва лаш-
кари гиририкобиин интиҳобӣ бар сари он ҷамоат
таъин фармуд. *«Тағрихи Фаршита»*

хоби гиририкобиин хоби сахт, хоби вазинн.

Гули осори ин хоби гиририкобиин

Бирӯйи з-он дар ин гулшан ба як ранг. *Нозим*

ГИРОНСАНЧ ГАРОНСАНЧ گرانسچ қиматбаҳо, пурқимат,
пурбаҳо.

Чу шох он матон гиририкобиин дид,

Чу дарёе яке даст пурганҷ дид. *Низомӣ*

ГИРОНСАР ГАРОНСАР گرانسر маст, махмур.

Шоҳ гаронсар зи ман хушасар

Боду мабодшо гаронӣ ба сар. *Хисрави Деҳлаві*

Дар қасби сedomайи остине ду барфишон,

Пои тараб сабук барор, аз ҷӣ зи май гаронсарӣ?

Хоқонӣ

ГИРОНСОЯ ГАРОНСОЯ گرانسایه олиқадр, баландмартаба.

Чу дарёе нағўям гаронсояи,

Ҳамоно ки чун кон гаронмояи. *Низомӣ*

ГИРОНТАМКИН ГАРОНТАМКИН گرانتمکین пуртамкин,
бовикор.

Набонад саркашӣ дар табиӣ пирири гиририкобиин,

Ба сад ман зур бардорад зи ҷо тифле камоноро. *Соиб*

ГИРОНХЕЗ ГАРОНХЕЗ گرانخیز кундрафтор, сустрав;
муқобили сабукхез.

Чу бошад маркаи рахрав гаронхез,

Шавад з-он тозениа сабрии у тез. *Ҷома*

ГИРОНХОБ ГАРОНХОБ گرانخواب вазирикобиин, сангинкобиин,
сахткобиин.

Хуфтагоии гиририкобиин аз ғиреви таҳсин ва нағрам
офариин бедор гардидад. *«Хизонаи омира»*

◇ бахти гиририкобиин бахти бад, толеи бад, иқболи паст.

Зи дасти бахти гиририкобиин кори бесомон

Гарам бувад гилае, роздори худ бошам. *Ҳофиз*

ГИРОНХОР ГАРОНХОР گرانخوار бисёрхур, пурхур, ши-
кампараст.

ГИРОНХОӢ ГАРОНХОӢ گرانخواری пурхуриин, бисёр-
хуриин.

Ҳамчу хумор аст дарди ту, ки нагардад

Ќуз ба гаронхориин шароб шикаста.

Сайфи Нисфарағӣ

ГИРОНӢ ГАРОНӢ گرانӣ 1. вазириин, сақилӣ, сангинӣ.

Нахустин гаронӣ ва фуру шудан, ки сангро аз
хештан бувад... *Ибни Сино*

Пандам намунидӣ ба вафо ҳеҷ, магар қард

Ин дуриин гаронсанг ба гўши ту гаронӣ. *Шоҳин*

2. маҷ. гаронбаҳо, пурқимат; *муқобили арзон* 1.

Абр обистани дуррест гирири

В-аз гиририин гўҳар арзон аст. *Анварӣ*

3. маҷ. бордориин зан, ҳомиладориин, обистани.

Гарон буди андар шикам бачча дошт,

Ҳама аз гирири ба сахтӣ гузошт. *Фирдавӣ*

4. *мач. рафтори* ногувор, кирдори зишт ва напосан-дида.

Ту нозуктабӣно тоқат надора,
Гиронхон муште дадиқушон. *Ҳофиз*

5. *мач. хафағи, ранҷидағи; ғамгинӣ, андӯхгинӣ.*

[Дарвеш] рӯзе дар пешони вай асарӣ гаронӣ муояна кард. *Ҷомӣ*

Султон қасам ёд карда гуфт, ки аз ту ҳеҷ гиронӣ дар хотир надоштам. *«Тағрихи Фарошӣ»*

ГИРОНЧОН | **ГАРОНЧОН** گرانچان 1. коҳил, танбал, суст.

Баромад офтоби чоп, ки хезед, эй гирончонон,
Ки гар бар куҳ бартобам, камин зарротӣ ман гар-
дад. *Шамси Табрӣзӣ*

2. бадхулқ; бемеҳр, саҳтдил.

Тане чанд аз гирончонон, ки донӣ,
Хабар бурданд сӯи шаҳ кишонӣ. *Низомӣ*

Ҳарифи гирончони носозгор

Чу хоҳад шуда, даст пешаш мадор. *Саъдӣ*

Навбан зухдфурӯтони гирончон бигузапт,
Вақти риндию тараб кардани риндон пайдост. *Ҳофиз*

ГИРЯНДА گريانه *ниг. гароянда.*

ГИРОЙ گيراني гирандағи, саҳт ба қабз гиранда будан.

Зи осеби лангини по пурхалал,
Зи нерӯи гироянӣ даст шал. *Ҷомӣ*

ГИРУДОР گيرودار 1. фармондхӣ, ҳукмронӣ.

Ин ҳама ҳен аст, чун мелиғзарад
Бахту тахту амру нахӣу гирудор. *Саъдӣ*

2. тартиб, сомон.

Туфайли уст гирудори айшат,
Кучо раҳ буд бар дарбори айшат. *Ҳазик*

3. кашмакаш, лархош, чапг.

Ҳартуми ман чу гурз бувад вақти гирудор,
Ҳар муи ман ба тундию тей бувад синон. *Сайидо*

ГИРЬЁН I گريان *февли ҳоли замони ҳозираи гиристан;*

гирьён-гирьён дар ҳолати гиристан, ашкрезон.

Бигзошт в-аз он миёна омад,
Гирьён-гирьён ба ҳона омад. *Шоҳин*

ГИРЬЁН II گريان *сифати февли замони ҳозираи гири-*

тан; абри гирьён абри боранда.

Э-абри гирьён шох сабзу тар шавад,
Нури шамъ аз гирья равшантар шавад. *Румӣ*

ГИРЬЁН(И)ДАН گريانيدن | *гриянӣ* гирьён кардан, ба гирья даровардан.

Ту лабиёнӣ, ки маро ишва диҳӣ хандоханд,
Солҳо зор бигирьянаду бигзорад ёр. *Анварӣ*

ГИРЬЯ گريه ҳолатест дар инсон, ки аз ғаму андӯх ва таассуроти саҳт бо рехтани оби динда ва баровардани овози гирифтаю сактадор воқеъ мешавад.

Бо писар винчунӣ масал зад Сом,
Гирья беҳтар зи ханда(-и) беҳангом. *Саной*

Беҳил, ҳуҷуми гирьяи моро сабаб мапуре,
Бемақсад аст қушнии ашқи равони мо. *Беҳил*

гирьяи сард ашкрезин сохта; **гирьяи шодӣ** ашқи шодӣ, ашқе, ки аз хурсандӣ ҳосил мешавад.

Агар шамъи мазори ман нарезад гирьяи шодӣ,
Ки доғи хуни ман аз домани дилдор мешӯяд? *Сониб*

гирья аз **чаши** **кушодан** гирья карда сар додан.

Мӯн зиёдаст чу барояд эи чаши,

Гирьяи бисёр кушояд эи чаши. *Хисрави Деҳлавӣ*
гирья дар гулу доштан ба гирья омода шудан; **печи-**
дани **гирья** дар гулу аз шиддати гирья гирифтани на-
фас дар гулу; **а** **гирья** **абр** **кино** аз борон.

Аз сиришки ман макаш доман, ки дар хар гул-
шане

Гирьяхон абр оби рӯн гулзор омадаст. *Мушфиқӣ*
гирья **ток** **кино** аз шароби ангур.

Ту фикри номан худ кун, ки майпарасторо
Снеҳнома нахоҳад гузошт гирьяи ток. *Сониб*

гирья **шамъ** **кино** аз об шуда рехтани шамъ дар
вақти суктаи он.

Зи сӯи шиқ бувад хор-хори гирьяи шамъ,
Ба дастӣ шуъла бувад ихтиёри гирьяи шамъ. *Сониб*

гирьяш **дар** **остин** **аст** ба хар баҳона гирья кардан
мегирад; он ки тоху беғох мегирияд; **дар** **гирья** **шудан**
гирьён шудан, ба гирья даромадан, гирья кардан.

Дил фиғон кард охир аз дурӣ,

Ҳусн дар гирья шуд эи маҳҷурӣ. *Мушфиқӣ*

ГИРЬЯВАР گريهوار ашкрезон, гирьяманд, гирьён; **гирьявар**

шудан гирьён шудан, дар гирья шудан.

Ин бигуфту гирьявар шуд он наҳиф,
Ки бар у бигрист ҳам дун, ҳам шариф. *Румӣ*

ГИРЬЯНДА گريانه *сифати февли замони ҳозираи гири-*

тан; абри гирьянда абри боранда.

Манам абри гирьянда шаб то саҳар.

Бувад абри гирьянда болои сар. *Ҳочу*

ГИРЬЯЛУД گريهآلود 1. ашқолуд, осори гирья ба чашму
чеҳра.

Тамашон гулу шабнам гуворо бод бар булбул,
Ки бӯи гул намеарзад ба рӯн гирьяолудаш. *Сониб*

2. гирьяомез, гирьён-гирьён.

Он нолаи зорп гирьяолуд
Оҳанги мақомӣ ошӣқӣ буд. *Ҳилоӣ*

ГИРЬ گري *гирӣ* кардан гиристан, гирья кардан.

Душман чӣ гирӣ қунад, к-аз у ёд кунӣ,
Он беҳ, ки ба фаоти у дилат шод кунӣ.

«Анварӣ Сухайлӣ»

ГИЧ | **ГИЧ** گيج *ниг. геч.*

ГОВ | **ГОВ** گاو 1. ҳайвони хонагии маъруф.

Говону харони борбардор
Бех э-одамиёни мардумозор. *Саъдӣ*

Шайхуно, омадаи бар сари киште, бишнаи,
Риши гованд машоих, ту чарой думи гав?

говӣ **ассор** гови ҷувони рағанкашӣ.

Сари гови ассор аз он дар қаҳ аст,

Ки аз қуачидаш ресмон кутах аст. *Саъдӣ*

говӣ **варз** (ё **варза**) гови ҷуфт, гови шудгоркунанда,
барзатов.

Гушт бар гови варз некутар.

Зинати мард дониш асту хунар. *Саной*

говн дӯшо гови ширдех.

Гови душони умри у надиҳад
3-ин пас аз ҳуҷқислои ҳодиса шир. *Анвари*

говн қор гове, ки бо он замин меронанд, бараагов;
говн, паровор гове, ки дар айёми тобиство дар оғили сард нигоҳ дошта бо ҳуҷқислои муносиб фарбеҳ мекунанд.

Аспн лоғармиён ба қор ояд
Рузи майдон, на гови паровор. *Савдӣ*

говн *Фаридаун* гове, ки *Фаридаун*, яке аз қаҳрамонони «Шоҳнома»-и *Фирдавс* дар кӯдакӣ шири онро хӯрда дар бузургии ба он савор мешудааст; *говн харос* гови осйегардон, гови ҷувозкаш.

Душман шуқуқи шер бубинад зи савлатат.
Гар 3-он-к чашмбақта чу гови харос нест. *Ибни Ямн*

2. гови афсонавӣ, ки гуё замин бар болои шохи он қарор гирифтааст, ва он гов бар пушти моҳӣ ва моҳӣ дар об меистад.

Уқоби хешро дар ӯя пар дол,
Зи ҷаълаш гову мохиро хабар дод. *Низомӣ*
Хуни қурбон рафта дар зери замин то пушти гов,
Гов болои замин аз баҳри қурбон омада. *Ҳоқонӣ*

говн замин а) *ниг. гов 2.*

Равон чун зур бар сарпанча карда,
Хафаш гови заминро ранча карда. *Ҳилолӣ*

б) *кино аз офтоб.*

Чу қуҳа фуру бурд гови замин,
Бурун част шерн сиёҳ аз камин. *Низомӣ*

3. *нуч.* бурҷи дуйум аз дувоздақ бурҷи фалакӣ, ки онро бурҷи Савр низ номиданд.

Говест дар осмону номаш Парвин,
Ях гови дигар нуҳуфта дар зери замин
Чашми хирадат қушой чун аҳли ақин,
Зеру забари ду гов муште хар бин. *Ҳайём*
Чу хуршед барзад сар аз бурҷи Гов,
Зи хомун баромад хуруши ҷавон. *Фирдавсӣ*

говн *гардун а)* гове, ки ба юг банданд, гове, ки ба ароба мебанданд.

Бифармуд, то гови гардун бараанд,
Сари гург аз он беша берун баранд. *Фирдавсӣ*

б) бурҷи дуйум аз дувоздақ бурҷи фалакӣ, бурҷи Савр.

Лағадқубан гурзан ҳафтҷуш
Бароварда аз Гови гардун хуруш. *Низомӣ*

Гови *сипехр (ё фалак, чарх)* бурҷи Савр, бурҷи Гов.

Рав, Гови сипехр зуд дарбанд,
В-аз Сунбула ҷумла дона бистон. *Ҳоқонӣ*

Гавҳари шабро ба шаби анбарин,
Гови фалак бурда зи гови замин. *Низомӣ*

Шери гардун ҳам ба зери бори мост,
Гови чарху Баррааш қурбони мост. *Шамси Табрезӣ*

4. суроҳӣ, зарфи шароб, ки ба шакли гов сохта шудааст.

Он лаъли луоб аз даҳани гов фуру резад,
То мурғи суроҳӣ кунадад нағмасарой. *Ҳоқонӣ*
Аз гов дар мурғаш фишон в-аз мурғ дар моҳӣ ҷақон,
Бо махрухе суи даҳон ҳар дам ба шпрат мebarам. *Бадри Чочӣ*

говн заррин суроҳии тилло, ки ба шакли гов сохта шудааст.

Оҳи шерафтанг мо гови заррин зери даст,
Аз лаби говаш луоб лаълосан ангехта. *Ҳоқонӣ*

говн сафоллин суроҳи сафоллин, зарфе, ки ба шакли гов аз сафол сохта мешавад.

Гови сафоллин, ки оби долаи тар хурад,
Арзани зарринаш аз масом баромад. *Ҳоқонӣ*
говн *симин* зарфе, ки ба шакли гов аз нукра сохта шудааст.

Аз масомин гови симин дар сабуҳ
Арзани зарринравон охир қучот? *Ҳоқонӣ*

5. маҷ. паҳлавон, мубориз, далер.

Биёмад ба майдон яке гов Гур,
Ки афзун буд уро зи сад гов зур. *Фирдавсӣ*

6. маҷ. бузург, калон; муътабар, ʻэтиборнок.

Қарам равону дилро бар ҷони ӯ ниғаҳон,
Ҳамвара гирдаш-андар гурдон буваду говон. *Дақиқӣ*

7. маҷ. нодоп, аблах, аҳмақ.

3-ӯ говтар надидаму нашиндаи одаӣ,
Дар давлаташ аҷаб ғалате карда рузгор.

Фахриддини Гурзонӣ

8. номӣ яке аз қаҳрамонони «Шоҳнома».

Падар чун биди он ҷаҳондори нав,
Бифармуд, то ном карданд Гав. *Фирдавсӣ*

◇ говн *анбарзай (ё анбар)* хайвони баҳрӣ, ки аз фазлан он анбар ҳосил мешавад, кашалот.

Бахр дидастӣ, ки кезад гови анбарзай аз у,
Гов бин з-у баҳри пушнӣ ҳар замон ангехта. *Ҳоқонӣ*

говн *бахрӣ (ё даръё)* *ниг. гови анбарзай.*

Нагуи гови баҳриро: Чаро табҳола шуд анбар,
Гие дар ноби оҳу мушкӣ азфар бешумар дорад. *Носири Хисрав*

Гови фалакӣ чу гови даръё,
Гавхар ба гул дур аз Сурайё. *Низомӣ*

говн *кӯҳӣ* гавазн; *гов зод касеро кино аз* ру овардани бахт ба касе, мерос ва нафъ ёфтан.

Ба Ҳиндустон пиरे аз хар ғитод,
Падармурдаеро ба Чин гов зод. *Низомӣ*

говн *нар дӯшидан* кори беҳуда кардан.

Онон, ки ба кори ақл дармекӯшанд,
Ҳайхот, ки ҷумла гови нар медушанд. *Ҳайём*

гов *бар ганҷ рондан кино аз* давлатманд ва тавонгар шудан, соҳибӣ сарват гарлдан (ишора ба афсонае, ки деҳқоне дар вақти шудгор ганҷ ёфта будааст).

Ситора ҷунон ганче аз зар фишонд,
Ки маҳди замин гов бар ганҷ ронд. *Низомӣ*

гов *дар хирман кардан касеро* кори касеро помол кардан, расво кардан, кори касеро харобу табох сохтан.

То чу қоҳаш фалак диҳад барбо, *Зухдурӣ*
Хасиро гов карда дар хирман.

ГОВАРС گورس арзан.

Нагардем бар гирди говарсу ҷав,
Магар баъди шаш мах, ки бошад даран. *Низомӣ*

Мане гандум дар ноҳияи Систон ба ҳазору дувист диярам расмӣ шуд ва ҷав ба говарс ва хурмо ҳам бад-ни нарх шуд. «*Таърихи Систон*»

◇ *говарси зар кино аз* қатраҳои арақ, май, шароб.

Аз масомин гови заррин шуд равон говарси зар,
Чун суроҳиро сару ҳалқи қабулар сохтанд. *Ҳоқонӣ*

говарси хун кино аз қатраҳои хун.

ГОВАРСА گوارسه *ниг. говарс; говарсан нукрагун киноя аз чавхари тег, обу тоби шамшер, ки аз тобиши мавҷаҳон тег ва шамшер иборат аст.*

Балорак ба говарсан нукрагун
Зи нукра бароварда говарси хун. *Низомӣ*

ГОВБОН گویان *нигаҳдори гов, парвокунандаи гов.*

Чу шере, ки оташ ба дам дарзанад,
Дамн говбонро ба ҳам барзанад. *Низомӣ*

ГОВГУН گوگون *вақти торикшавӣ, говгум.*

Рост чу шаб говгун шавад, бигурезам,
Гуям то дар ниғаҳ кунанд ба суммор. *Фаррухӣ*

ГОВДИЛ گودل 1. *киноя аз аблаҳ, нодон, беҳирад.*

Машав бо забунафганон говдил,
Ки мойи дар андӯх чун хар ба гил. *Низомӣ*

2. *киноя аз тарсончак, буздил.*

Бе шердиль ба сар наёяд,
В-аз говдилон хунар наёяд. *Низомӣ*

ГОВДУМ گودم *карраной, карнай.*

Зи фаръеди хармӯхраву говдум
Алалло баромад зи руина хум. *Низомӣ*
Баромад ғиревидани говдум,
Ба он шуд ҳамоовоз руина хум. *Низомӣ*

ГОВДУШ گودوش 1. *касе, ки гов мелушад; 2. зарфи говдӯшӣ, хурма.*

ГОВДУША گودوشе *зарфи говдӯшӣ, зарфи сифолини дугушан махсуси ширчӯшӣ.*

Ҳасми хари ту чу говдӯша
Аз ғоқа ду даст бар сар омад. *«Фарҳанги Ҷаҳонگیر»*

ГОВЗҶҶ گوزر *пурзур, боқувват.*

Диловар ба сарпанҷаи говзҷҷ,
Зи ҳавлаш ба шерон дарафтада шур. *Саъдӣ*

ГОВИЗАНА گويزنه *номи навоё аз мусикӣ.*

Навбате Поллизбону навбате Сарви саҳл,
Навбате Равшан чароғу навбате Говизана.

Манучехрӣ

ГОВКАШ گوكش *бардорандаи гов.*

Мезбон к-ини шуниду рафт ба зер,
Кард бо говкаш хикоятӣ шер. *Низомӣ*

ГОВМЕШ گوميش *чорпоест аз ҷинси гов, ки таши қавӣ ва шохон ғафси ҳамилда дорад.*

Ба пилони гарданкашу говмеш
Сипахро ҳаме тӯша бурданд пеш. *Фирдавӣ*
Боркаш чун говмешу ҳамлабар чун наррашер,
Гомзан чун жанданину бонгаи чун каркадан.

Манучехрӣ

ГОВОРА گواره 1. *галан гов, подан гов.*

Ки хар шуд, ки хоҳад зи говон сӯру,
Ба говора гум кард гуш аз ду су. *Фирдавӣ*

2. *шакли кӯтоҳшудаи говҳора.*

Озоду бандаву писару дуктар,
Пирӯ чавону тифли ба говора. *Носири Хисрав*

ГОВОХАН گواغن *одање, ки ба пуги ситор (имоч, сохтук) гузаронда замниро шудгор мекунанд.*

Кашоварз бар гов бандад лубод,
Зи говоҳану гов чӯяд мурод. *Низомӣ*

Чу бар гардун набошад говро ҷуфт,
Замин бе говоҳан чун тавон суфт. *Низомӣ*

ГОВПАЙКАР گوپيگر *ба шакли гов, говшакл, говҷайат.*

Ҳама каждумашу харчангкирдор,
Ғавазни шерчеҳру говпайкар. *Носири Хисрав*

гурзи говпайкар ниг. гурз (гурзи говсор).

Бимонд душмани даҷҷол сураташ дар гил,
Чу хар зи сояқан гурзи говпайкари ӯ.

Заҳири Форъбӣ

ГОВРАНГ گورنگ *говмонанд; гураан говранг ниг. гурз (гурзи говсор).*

Дамон пешн Заҳҳок рафти ба чанг,
Задӣ бар сараш гурзи говранг. *Фирдавӣ*

ГОВРИШ گوريش *одами гӯл, аҳмак, беақл, аблаҳ, хомта-маш.*

Не аҷаб гар говрише заргаре ғӯсола сохт,
Таби соҳиб каффи байзо барнатобад беш аз ин. *Ҳоқонӣ*

Говришу бандан ғайр омад ӯ,
Ғарқа шуд, каф дар заифи дарзад ӯ. *Румӣ*

ГОВРОН گوران *ронандаи гов; ҷуби говрон ҷуби говронӣ.*

Як рах ту пушту паҳлӯи худро нигоҳ кун,
Аз хотири ту рафта магар ҷуби говрон? *Сайидо*

ГОВРҶҶ گزوي *он кӣ руяш монанди рӯи гов аст, говчеҳра, говшакл.*

ГОВСОР گوسار *говмонанд; говрӯй, говшакл; говсорн Фаридун гурзи говшакли Фаридун, яке аз қаҳрамонони «Шоҳнома»-и Фирдавӣ.*

Чу говсорн Фаридун зи тозиёнаи ту,
Зи румҳи ту алами ковиён шавад пайдо. *Сузаний*
гурзи (ё гурзан) говсор гурзи ба сурати сари гов сохташуда, ки ба баъзе қаҳрамонони «Шоҳнома», махсусан Фаридун мансӯб аст.

Аз он ҷойғаҳ шуд ба назди надар,
Ба чанг-андарун гурзан говсар. *Фирдавӣ*
Ахтарон пешн гурзи говсараш
Рахт бар гови осмон бастад. *Ҳоқонӣ*
Пешн гурзи говсораш рӯзи сайд
Шери гардун камтар аз рӯбоҳ бод! *Саноӣ*
Зи пеш андар омад гав Исфандиёр,
Ба даст-андарун гурзан говсор. *Дақиқӣ*

ГОВТОЗ گوتاز *киноя аз касе, ки лӯғи зурмандӣ ва паҳлавонӣ мезанад ва худро ба душман ғолиб иншон медиҳад.*

Ба гурдонш гуфто, чу шуд разм танг,
Ба ин говтозон намоянҷ чанг. *Асадӣ*

ГОВТӨЗӢ گوتازي *киноя аз таҳдид, тарсонидан.*

Ар гумони говтөзӣ дорӣ, инак ҳозирам,
Ғар наметөзӣ ба майдонам, ҳамоҳангӣ макун. *Урғӣ*

ГОВЧАШМ گويشم 1. *фарохнаш, чашмқалон.*

Говчашме чу шерн ошӯфта,
Шаб наёсуда, рӯз нохӯфта. *Низомӣ*

2. *номи гули берунсафеди дарунзард.*

Ҳам аз хайрию говчашму зиришк
Бишуста рухи хар як оби сиришк. *Асади*

ГОВЧЕҲР گوجهر говсурат, говруй, говшакл; гурзан гов-
чеҳр *ниг.* гурза I (гурзан говпайкар).

Сарашро бад-ни гурзан говчеҳр
Бикубам, ба бахшонид орам, на меҳр. *Фирдавси*

ГОГО Ё Ё меваҳои хушк, нукда набот.

Дар канораш неҳ он замон того,
То шавад сурх чекрааш чу дуко. *Саной*

ГОЗ I Ё I. микроз, қайи.

Гар аз сӯзи дия гӯй як нукта боз,
Забонат бибурранд дар дам ба гоз. *Ҳочу*
Ба як захм ду-ду сари сарфароз
Биандохт аз тан ба кирдори гоз. *Фирдавси*

2. қайини махсусе, ки бо он тахтаҳои тилло, нуқра,
мис ва ғ. бурида мешавад.

Ту ки дар банди хирсу оз шудӣ,
Ҳамчу зар дар дахони гоз шудӣ. *Саной*
Агар резан зар зи дадони гоз
Биафтод, ба шамъаш бичӯянд боз. *Саъдӣ*

3. қайини махсусе, ки бо он сари (гули) шамъро ме-
буранд.

Не, не, агар чу шамъе дам дарзанам зи гармӣ,
Акнун чу шамъ аз он дам сар зери гоз дорам. *Аттор*
Поям аз хиттан фармони ту беруи нашавад,
Сарам ар пешу ту чун шамъ бибурранд ба гоз. *Анварӣ*

4. маҷ. газиш, бо даңдон газидан, бо даңдон гириф-
тан, даңдон задан ба чизе.

Он санамро эн гозу аз нишканҷ
Тан бунафша шуду ду лаб норанҷ. *Унсурӣ*
Пайғом додамаш, ки нишоне бад-он нишон,
К-аз гоз бар калораи лаълат нишони мост. *Ҳоқонӣ*
гоз кардан газидан, ба даңдон гирифтан.

Ғае у пешу ни сад ноз кардӣ,
Ғае ни бар лаби у гоз кардӣ. *Ҳиравӣ Деҳлавӣ*

5. маҷ. зарба; сили, торсақӣ.
Ҳаменабрад нону ҳаменахаррад гушт,
Занад ба рӯям мушту занад ба пуштам гоз. *Қаревуддаҳр*

хештанро гоз кардан худро дар байни чизе ё касе чо
кардан.

Дар мисни ҳалқаи покони ҳақ
Хештанро қай тавонад кард гоз. *Низомӣ*

ГОЗ II Ё як навъ алаф, ки хуроки баъзе ҳайвонот
мебошад.

Чу пия(л)а зи барги хазон хӯрд гоз,
Ҳама тан шуд ангишту қай кард боз. *Низомӣ*

ГОЗ III Ё дарахти қоч, санаббар.

Яке чодире чӯй пахну дароз,
Биёвез чодир эн болои гоз. *Азракӣ*

ГОЗА گوز 1. алвонҷ, аргунҷак, алвонҷаки кӯдак, белинҷак;
2. хони аз ҷубу тахта ва ё аз ҷубу шоҳу алаф сохта-
шуда; коза.

Уммеди васли ту нест дар ваҳми ман, ки охир
Дар гозан гадоён султон чӣ гуна бошад.

Шамси Табрэзӣ

3. камингоҳи сайёд, ки аз шоҳи дарахт сохта меша-
вад.

Чу омад бибёбон, яке гоза дид,
Рапон обу марге хуну тоза дид. *Асади*

ГОЗУР گوزار либосшӯй, ҷомашӯй, шустагар.

Ҷоман пурсурати даҳр, эй ҷавон,
Ҷирк шуду шуд ба қайи гозурон,
Ранги ҳама хом ҷунон печутоб,
Мунтазираи, то чи барояд зи об. *Рудақӣ*

Марде гозурро дид, ... нишаста ва ҷомае чанд
бинҳода, то бишӯяд. *Авфӣ*

ГОЗУРГОҲ گوزرگاه 1. ҷое ки дар он
гозури, шустагарӣ мекунанд.

Қамол, ни нукта гар Саъдӣ шундӣ,
Фуру шустӣ ба гозургоҳ дафтар.
На он дафтар, ки дар вай тайибот аст,
Ҳабисоташ фуру шустӣ саросар. *Қамолӣ Ҳуҷандӣ*

2. номи мавзее дар Ҳирот, ки он чо Ансорӣ ном шoirи
суфӣ дафн гардидааст.

Чу хотир васфи Гозургоҳ гуяд,
Араҷ пирохани Фирдавс шӯяд. *Нозим*

3. номи мавзее дар Шероз, ки мадфани Саъдӣ дар
он ҷост.

ГОЗУРКОРӢ گوزر كاري кори гозури, шӯғли шустагарӣ.

Гозуркорӣ сифати об шуд,
Ранграй пешан маҳтоб шуд. *Низомӣ*

ГОЗУРОСО گوزراسо гозурвор, монанди гозур, мисли шуста-
гар.

Бар чодари кӯҳ гозуросо
Аз доғи сияҳ нишон барафқанд. *Ҳоқонӣ*

ГОЗУРШӢ گوزرشو шуста ва тозашуда (дар боран либос
ва матоъ); **гозурушӣ гардидаи** шуста тоза шудани матон
навофта ва ё либоси ҷиркин.

Чу гозурушӣ гардад ҷоман хом,
Хӯрад микрозан микроз ноком. *Низомӣ*
гозурушӣ кардан шустан ва пок кардани матон нав-
бофта ва ё либоси ҷиркин.

Рӯз чун ҷома кард гозурушӣ,
Рангразвор шаб ҷикаст сабӯй. *Низомӣ*

ГОЗУРӢ گوزري 1. кори шустагарӣ; 2. маҷ. сафедӣ.

Тирарузи мо сафедӣ ёбад аз он кас, ки у
Далқи шабро қайби инли карду доман гозури.
Волеҳи Ҳиравӣ

гол асоси замони ҳозираи голидан.

ГОЛ I گل арзан.

Ману ғулому каниақ бад-он шуда қонё,
Ки хир се рӯз ҳамеёфтем як ман гол. *Мастуди Саъд*

ГОЛ II گل шакии кӯтоҳшудаи шағол.

Шуд аду гарра ба ҳилми ту, валекин нашавад
Панҷан шерӣ фалак суз зи сарпанҷан гол.
«Фарҳанги Рашидӣ»

ГОЛ III گل 1. гурезиш, гурехтан.

Ба ғайри кунҷи адам негашт гурезгае,
Агар эн тезии теғаш бувад азимату гол. *Шамси Фаҳрӣ*
2. овози баланд.

То ҷамоат мужда медоданду гол,
К-й фараҷ, бодат муборак иттисол. *Румӣ*

ГОЛ IV گول саргини хушки дар зерн дунбан гуфсанд
овезошуд.

ГОЛИДАН گالیدن 1. фаръед кардан, овози баланд бар-
овардан.

Сулаймон чун аи мурғ ин қисса бишнид,
Битундиду бичушиду биголид. *Амтор*

2. гуректан, дур шудан, канора гирифтани.

Ҳар ки у асп давонад ба суви гумроҳи,
Кунад он асп лағадмол, бигол аз лағадаш!

Шамси Табрези

3. галтидан.

ГОМ I گم 1. як қадам мондан, фосилан байни ду пой
дар вақти роҳ рафтан.

Ба гоме шумурд аз Хито то Чигил,
Ба як так давид аз Бухоро ба Вахш. *Рудақӣ*

Тули шаҳр ба масоҳан ду ҳазор гом бошад ва
арз ҳам ҷадин. *Носири Хисрав*

гом бар гом қадам ба қадам; маҷ. ором, оҳиста-оҳиста.

Яке ташташ ба каф аз нуқраи хом,
Ба сони соя уро гом бар гом. *Ҷомӣ*

гом гузрдан қадам гузоштан, қадам мондан.

Ҳамараст з-ин гуна то пешн Сом,
Фурӯд омад аз аспу бигзорд гом. *Фирдавӣ*

гом задан қадам мондан, пой мондан (дар ҳангоми
роҳ рафтан).

Равон гаштаи зи шаҳри хеш ноком,
В-аз он кишвар дар ин кишвар задам гом.

Хисрави Деҳлава

Чун ёфт саҳифа ҳусни анҷом,
Бигрифт ҷанону зуд зад гом. *Шоҳин*

гом ниҳодан қадам гузоштан, (пиёда) рафтан, гаштан.

Бо азму бо бақои ту, бо суръату зиё
Нахӯда гому нозада пар моҳу офтоб. *Анварӣ*

2. маҷ. иқдом; азм, оҳанг.

Гарчи роҳи дил занад, з-ин гом натвон бозгашт,
Барчи қасди ҷон кунад, з-ин қадар натвон дарраамд.

Ҳоқонӣ

◇ **гом ниҳодан берун аз ҷизе** ҳадди ҷизеро тачовуз
кардан, аз ҳад гузаштан.

Аз амри туву наҳн ту гардону замона
Як сӯ накашад гардану берун навиҳад гом.

Мастуди Саъд

Савои он ки бо андешан хом
Зи ҳадди ҳештан берун ниҳад гом ... *Ҳозиқ*

гом шумурда ниҳодан бо эҳтиёт қадам гузоштан,
оҳиста рафтан; зерн **гом кашидан** зерн қадам ниҳодан,
зерн по гирифтани.

Ҳар ҷиро дид, зерн гом кашид,
Шаб лағад ҳурӯ маҳ лиғом кашид. *Низомӣ*

ГОМ II گم шакли кутубидаш лағом/лиғом.

Зи хоки шамси фалак зар кунад, ки то гардад
Ситому гому рикоби буроҳи у зарканд. *Сузани*

ГОМЗАН گمزن қадамзан, раванда, солиқ.

Ҳар касе аз рангу гуфторе бад-ни раҳ кай расад?
Дард бод мардсузу мард бод гомзан. *Саной*

аспи гомзан аспн тезрав, аспн тастат.

Яке асп бод маро гомзан,
Суми у зи ғулди хоршникан. *Фирдавӣ*

ГОМХУШ I گомخوش хушқадам, неққадам.

Занах нарма кафкафкану дасткаш,
Сурин гирду бинодиду гомхваш. *Фирдавӣ*

ГОМШУМОР گم شمار ба гомшумор роҳ рафтан бо эҳтиёт
роҳ рафтан.

Он рақибе, ки буд маҳрами кор,
Раҳ нарафти магар ба гомшумор. *Низомӣ*

ГОРҲ گرى нопойдор, бесабот.

Дунё ҷама дар ғурур дорад ёри,
Бас ғарра машав зи рӯзгори гора.

«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»

ГОҒ I گف номи ҳарфи бисту шапшуми алифбон араби
точкӣ گ, ки дар ҳисоби ҷумалу. абҷад ба 20 бароба
аст; муқ. коф I (кофн форсӣ).

ГОҒ II گف шакли кутубидаш тифкоф I.

Биёмад Кулун то ба наздики дар,
Зи гоғи дари хона бинмуд сар. *Фирдавӣ*

ГОШТАН گشت 1. гардонидан, гардондан (руйро, сарро).

... Ки Рустам ҳаме з-ошти сар бигишт,
Зи дарди Сибвуш ба дил кина дошт. *Фирдавӣ*

2. давр занондан.

Гирифташ думи аспу бар ҷой дошт,
Зи болон сар чун фалокан бигишт. *Асади*

ГОҲ I || گا 1. ҷой, макон.

Ба вақти рафтаниш аз сими сода бошад ҷой,
Ба гоҳи хуфтаниш аз мушки суда бошад гоҳ. *Рудақӣ*

Чун он мард назар дар он гоҳ кард, аждаҳон
азим дид. *«Ҷоме-и-ут-тамси»*

2. тахт, авранг.

Зи Гаяч чун ба саодат ниҳод рӯй ба роҳ,
Фалак супурд ба д-у ганҷу мулку афсару гоҳ. *Рудақӣ*

Ба турбат супурданиш аз тоҷу гоҳ,
На ҷои нишастан, на омоҷгоҳ. *Сатидӣ*

3. вақт, замон.

Нигорино, шундастам, ки гоҳи меҳнату роҳат,
Се пирокан салаб будаст Юсуфру ба умр-андар.

Рудақӣ

Боран шаҳро рахнахо биёрь карда буданд ба
гоҳи бозгаштан аз Систон. *«Таърихи Систон»*

Яке нома буд аз гаҳи бостон,
Фаровон бад-у андарун дoston. *Фирдавӣ*

гоҳи хурд айёми бачагӣ, даври тифлӣ.

Он набинӣ, ки тифро доя
Гоҳи хурдӣ ба аввалин поя
Гоҳ бандад варо ба гаҳвора,
Гоҳ биндад ба барш ҷамвора. *Саной*

гаҳе а) ягон вақт.

Хуреди ман, хаёли ту аз ман гаҳе нарафт,
Моананди сояе, ки зи мардум ҷудо нашуд.

Хисрави Деҳлава

б) гоҳо, баъзан.

Чунин аст кирдори гарданда даҳр:
Гаҳе нуш бор оварад, гоҳ — заҳр. *Фирдавӣ*

гоҳ... гоҳ... як вақт... як вақт..., баъзе вақт...
баъзе вақт..., баъзан... баъзан...

Бо туркои ба сапедҷомоғон ҳарбхон бисёр кард,
то муддати ду сол гоҳ зафар уро буд, гоҳ хасмро.
«Таърихи Наршахӣ»

гоҳ... гоҳе... ниг. гоҳ... гоҳ...

То чу арусони дарахт аз қиёс,
Гоҳ қасаб пушию гоҳе палос. Низомӣ

гоҳе... гоҳе... ниг. гоҳ... гоҳ...

Гоҳе ба чарас ҳамраҳу гоҳе ба фиғонам,
Дар қофияи ишқ зи ман пештаре нест. Махфӣ

гоҳ-бегаҳ ниг. гоҳу бегаҳ.

Натавонад, ки раҳматат надиҳад
Гоҳ-бегаҳ, чи хушбӯро чи маст. Анарӣ

гоҳ-гоҳ баъзе вақт, баъзан, гоҳу, аҳёнан.

Ман он нигиши Сулаймон ба ҳеҷ настоман,
Ки гоҳ-гоҳ бар-ӯ дастӣ Аҳриман бошад. Ҳофиз

гоҳ-гоҳе ниг. гоҳ-гоҳ.

Ваҳ, чӣ гуфтам ман, ки биҷам гоҳ-гоҳе рӯи ту,
Дигареро хубро гуфтан намешояд маро. Ҷомӣ

гоҳу бегаҳ вақту бевақт, бамаҳаллу бемаҳал, дар
вақтхон гуногун.

Ман эи хидмат даме наёсудам,
Гоҳу бегаҳ дар сафар будам. Саъдӣ

ГОҲ II گӯ бутан заргарӣ, ки дар он тилло ва нуқраро об
мекунанд.

Ҳар кӣ у сирати ту пеша гирифт аз ҳама айб,
Поку покна бурун ояд чун зар аз гоҳ. Фаррухӣ

ГОҲАНБОР|ГОҲБОР|ҒАҲАНБОР گاهنبار|گاهنبار

мувофиқи ақидаи динӣ шаш рӯз ва ё шаш гоҳро (замон-
ро) мегуянд, ки гоҳ дар ин муддат худу дунёро офари-
да будааст. Масалан, бино ба китоби Зардушт дунё
дар шаш гоҳ (замон) офарида шудааст: дар гоҳи аввал
дар муддати чил рӯз — осмонҳо, дар гоҳи дуйм дар
муддати шаст рӯз — обҳо, дар гоҳи сеюм дар муддати
ҳафтоду панҷ рӯз — замин, дар гоҳи чорум дар муддати
си рӯз — растанӣ ва ғиёҳҳо, дар гоҳи панҷум дар муддати
ҳаштод рӯз — ҳайвонот ва дар гоҳи шашум дар муддати
ҳафтоду панҷ рӯз — одам. Ҳар яке аз ин гоҳҳо номи
максусе дорад.

Ба фарри Фаридунҷу раҳиш наҳанг,
Ба гоҳи ғаҳанбор Хушағи шанг... Асадӣ

ГОҲАНҒОН گاهنگان муҷ. Роҳи Қаҳқашон.

Ҷамоли лаънаши хоҷа дар иморин сим,
Чунон ки моҳ равад дар тариқи Гоҳангон.
«Фарҳанги Шуурӣ»

ГОҲБОР گاهبار ниг. гоҳанбор.

ГОҲВОР گاهوار ниг. ғаҳвора.

Вақти тифлиям, ки булам ширҷу,
Гоҳворамро кӣ, ҷувобонид? — Ҷ. Румӣ

ГОҲВОРА گاهواره ниг. ғаҳвора.

ГОҲЧУЙ گاهجوی ҷуяндан текти подшоҳӣ.

Аз Эрон суви Рум бинаҳод рӯй,
Падар гоҳҷуи писар роҳҷуӣ. Фирдавӣ

ГУВАҲ گواه ниг. гувоҳ.

ГУВО گوا شهادتي گواهیدان гувоҳ.

Шер надорад дилу бозуи мо,
Кушиши мо бар дилу бозу гувоҳ. Фаррухӣ
Зи бисёрдонон фаросат гувоҳ,
Ки бисёрғуӣ аз фаросат ҷудост. Ҷомӣ

ГУВОЗ گواز ниг. гавоз.

ГУВОЛИДАН|ГАВОЛИДАН گوايدن 1. андухтан, ҷамъ
кардан.

Бузургон ганҷи симу зар гуволанд,
Ту аз озодагӣ мардум гувоӣ. Тайё

2. болидан, нумӯ намудан; нашъунамо кардан.

ГУВОР گوار гуворо, созгор, фораи, хушхӯру зудҳазм,
ширин, лаззатнок.

Ташна менолад, ки ку оби гувор,
Об ҳам нолад, ки ку он обхор. Румӣ

ГУВОРИДАН|گوايدن 1. ҳазм шудан.

Ҳар киро таом нагуворад, меъдан уро офате
расида бошад. Ибни Сино

2. хуш фораи омадан (дар боран хӯрданиҳо).

Орзуи гил бувад гилхорои,
Гулшакар нагворад он бечораро. Румӣ

ГУВОРИШ گوايش 1. ҳазм, ҳазмкунӣ.

Хуриро гувориш май афзун кунад,
Зи тан мондагиро ба берун кунад. Асадӣ

2. матҷуе ба ё таркибе, ки барон зуд ҳазм кардани
хӯрок меҳураид.

Гуворише сохтаам, ки ахлоти он шаш чиз аст. Авфӣ
Махур чандон, ки хурмо хор гардад,
Гувориш дар даҳон мурдор гардад. Низомӣ

ГУВОРИШТ گوايشت ниг. гувориш 2.

Нони он мудҳал эи бас зиштам намуд,
Аз нан хӯрдан гувориштам набуд. Тайё

ГУВОРО گوار 1. зуд ҳазмшаванда; 2. матҷу, хушмаза,
хуштазм; фораи.

Шарбати хушгувор имрӯзат
Ҷонфазояндаву гуворо бод! Анарӣ

Хичрон ба дил гуворо з-уммеи насл гардид.
Шаҳад аст оби дарё лабашан гуҳарро. Соиб

гуворо кардан а) ҳазм кунонидан; б) қабул намудан,
фораи гардонидан.

Кардаам бар худ гуворо талхия дашномро,
Дидаам дар айни нокомӣ ҷамоли комро. Соиб

гуворо шудан а) ҳазм шудан; б) фораи омадан; матҷу
ва мақбул воқеъ шудан.

Дар ҳуҷуми оқиёи офат гуворо мешавад,
Мешуморад мурғи бепарво зи шаҳпар теғро. Бедил

ГУВОРОН گواران ниг. гуворо.

Ба хуни бедилон хӯрдан мақун хуӣ,
Ки касро н-ояд ин шарбат гуворон. (2)
Хисрави Деҳлавӣ

ГУВОЙ گوايى ниг. гувоҳӣ.

Бале, он чи хоҳад расидаи ба мардум,
Бар он дил диҳад ҳар замоне гувоӣ. Фаррухӣ

ГУВОҲ گواه 1. шохид; **гувоҳ гирифт**ан шохид гирифт, шохид намудан.

Аҳд кард ва эшонро бар худ гувоҳ гирифт.

«Таърихи Наршахӣ»

Ду гувоҳ бар он гиранд, то инкор натавонанд кардан. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. далел, бурҳон.

Рӯи зард асту охи дардолод

Ошиқонро гувоҳи ранҷури. *Ҳофиз*

Воме Ҳофиз бигӯ, ки боз диҳад,

Кардаи эътирофи мо гуваҳем. *Ҳофиз*

ГУВОҲӢ گواهی шохидӣ, шаҳодат; **гувоҳӣ додан** шаҳодат додан.

Пешӣ яке аз машонхи кибор гила кардам, ки фалон дар ҳаққи ман ба фасол гувоҳӣ долааст. *Саъдӣ*

Агар ошӣқӣ, тарки шохӣ бидех,

Ба хуни дили худ гувоҳӣ бидех. *Ҳочу*

гудоз گداز *асоси замони ҳозираи гудохтан.*

ГУДОЗ گداز 1. обшавӣ, гудохташавӣ, гудозим.

Акбар-подшоҳ... тилло ва нуқран маскув на ғайримаскуро ба дорӯзарб фиришод, то ба гудоз бурда сикка ба номи ӯ заданд. «Таърихи Фаршита»

Чу шаккарам ба гудоз андар оби дидан хеш.

Чӣ гуна обе? Обе ба гунаи марҷон. *Сӯзанӣ*

2. маҷ. сӯзонш, сӯз, дард.

Чу заҳре ки орад ба тан-дар гудоз,

Ҳидро бад-он гуна бигдозад о. *Абӯшақури Балхӣ*

Зи ҳар диле, ки ба ин нафъ гул кунад охе,

Таов ҳақиқати чандин гудоз фаҳмидан. *Бедиа*

гудозӣ дил а) сӯзонӣ қалб; б) ғаму андӯҳи дил.

Синаи аҳли муҳаббат аз гудозӣ дил пур аст,

Гавҳари мо дар садаф бошад чу дар онна об.

Носир Аӣ

3. маҷ. побуд кардан, аз байн бурдан.

Дар он маъраз, ки бошад ҷаҳд дар кор,

Гудозӣ кӯх коре нест душвор. *Бедиа*

♦ **гудозӣ** лола сурхӣ лола; **гудозӣ нафас** дар табақ

кардан нафас набаровардан, нафасро ниғох доштан.

Дил аз сина толиб арақ карда буд,

Гудозӣ нафас дар табақ карда буд. *Бедиа*

ГУДОЗИДАН گدازیدن гудохтан, об кардан.

Зи ҳайбат кӯх чун гил меғудозел,

Зи барф арзӣз бар дил меғудозед. *Низомӣ*

ГУДОЗОН گدازان 1. сифати феъли замони ҳозираи

гудохтан; 2. маҷ. сӯзон, сӯзонанда.

Фуру гуфт бо ӯ суҳанҳои тез,

Гудозонтар аз оташи растахез. *Низомӣ*

ГУДОХТАН گداختن 1. обшудан, ба ҳолати моеӣ гузаштан,

моё шудан; ҳал шудан, маҳлӯл шудан.

Бар кӯхҳо барфҳо гудохтӣ ва он об он чо ҷамъ шуд.

«Таърихи Наршахӣ»

Балки оҳан зи охи мап бигдохт,

З-оҳан овози «ал-амонӣ» бархост. *Ҳоқонӣ*

3-баски бенамакӣ кард бо ман ин айём,

Дар оби дидан гириён гудохтам чу намак. *Адиб Собир*

2. об кардан, моё гардонидан.

Ҳофиз ар ҷон надиҳад баҳри ту чун парвона,
Пешӣ рӯи ту чу шамъаш нафасе бигдозам. *Ҳофиз*

То аҳд шикаст он маҳ, бигдохт Ҳилолиро,

Дидӣ, ки ҷӣ кард охир он аҳдишкан бо ӯ. *Ҳилолӣ*

3. маҷ. азобу коҳиши сахт дидан, дар азоб суктан.

Меғудозам ҳамчу шамъ аз риштаҳои ҷони худ,

Душмани худ ёфтам ҳар тора мун хешро. *Мушфиқӣ*

ГУҶОР گوار چингидони мурғ, чинадони мурғ.

Чӣ тоирест ҳумоюн ҳумон химмати ту,

Ки ҳафт ҷарх варо донде бувад ба гуҷор.

Шамсӣ Фахрӣ

гузар گزر *асоси замони ҳозираи гузаштан.*

ГУЗАР گزر 1. гузарии, убур, гузаштан.

Қамонро ба зех карду бикшод бар,

Набуд мурғро пешӣ тираш гузар. *Фирдавӣ*

Бинишан бар лаби ҷӯ гузарӣ умр биён,

Қ-ин нишорт зи ҷаҳони гузарон моро бас. *Ҳофиз*

гузар кардан аз ҷизе, ҷе а) аз ҷе гузаштан; аз да-

руни ҷизе гузаштан, суроҳ карда гузаштан.

Гузар карда тир аз зирехон сим,

Чу аз ҳалқаи зулфи хубон насим. *Шодӣ*

Чу пайкон бибисид ангушти ӯй,

Гузар кард аз муҳри пушти ӯй. *Фирдавӣ*

б) сарфи назар кардан, тарк кардан ҷизеро, аҳамия-

ят надодан ба ҷизе.

Саодат хоҳӣ, аз одат гузар кун,

Ки тарки одат аст асли саодат. *Ҷомӣ*

Намояд гузар кардан аз рон ӯй,

Гузашт аз бару бурм в-аз ҷон ӯй. *Фирдавӣ*

гузар кардан ба ҷизе, ҷе равон шудан, рафтан ба та-

рафе.

Ба даргоҳи Маҳинбону гузар кард,

За корн шох бонуро ҳабар кард. *Низомӣ*

Доманкашон ин зои ба ҳар су гузар кунӣ,

Чун соя зери пон ту сар мекашем мо. *Бедиа*

гузар кардан бар касе, ҷизе а) ба тарафи касе ё ҷизе

рафтан, пешӣ касе ё ҷизе рафтан.

Зи боло ниғун андар омад ба сар,

Бар ӯ кард Рустам ба тундӣ гузар. *Фирдавӣ*

Чун дар шикор бар сари оху гузар кунӣ,

Чашият бас аст, даст ба тирӯ камон мабар.

Хисравӣ Деҳлавӣ

б) аз ҳадди ҷизе гузаштан, афзун шудан.

Ниҳоланд ҳезум ду кӯҳи баланд,

Шумораи гузар кард бар чуну чанд. *Фирдавӣ*

2. гузаргоҳ, ҷон убур, роҳи гузаштан.

Баровард шох аз камингоҳ сар,

Набуд Турро аз ду рӯя гузар. *Фирдавӣ*

Муборакшоҳ гузарӣ дигар пайдо карда, ба суръ-

ат бигузашт. «Таърихи Фаршита»

гузарӣ маҳлӯл роҳи ғайрималум, роҳи ғайрим.

Фармуд, [го] наққора задан бунбӯд карданд ва

худро аз гузарҳои маҳлӯл бар об зада бигузашт.

«Равзат-ус-саф»

гузар афтодан (ё уфтодан) касеро иттифоқан аз ҷе

гузар кардан, тасодуфан ба ҷе роҳи касе афтодан.

Ба хароботи мугон гар гузар афтад бозам,

Ҳосили хирқаю саҷҷода равон дарбозам. *Ҳофиз*

Гоҳе ки сӯи шаҳр туро уфтад гузар,

Гардӣ ту пойкор ба арбоби нулӣён. *Саъдӣ*

гузар додан роҳ додан.

Дар кун неқномӣ моро гузар надоданд,
Гар ту наменсандӣ, тағйир кун қазоро. *Ҳофиз*
гузар доштан гузастан, роҳ рафтан, равон будан;
ҷорӣ будан, дар ҷараён будан.
Гузар дорӣ савор аз турбатӣ ман, саҳт метарсам,
Ки гулгунӣ ту ҳокамро ба ранги хун ниғаҳ дорад.
Шавкат

дар гузар омадан ба роҳ даромадан.

Сад шуру қиёмат шавад, он моҳи ҷаҳонтоб
Аз ҳона бурун омадаву дар гузар ояд. *Имло*

3. гузаргоҳи калон; кӯча.

Дид бар гузари фалон ватангоҳ
Дидам санама нишаста чун моҳ. *Низомӣ*
Ҳар кучо ҳоҳад, ронад—чи ба дашту чи ба кӯҳ,
Ҳар кучо ҳоҳад, созад гузару манзилгоҳ. *Фаррухӣ*

4. маҷ. ҳалосӣ, раҳон; ҷора, ҷлоҷ, гузир.

На доно гузар ёбад аз ҷанги марг,
На ҷанговарон зери ҳафтону тарг. *Фирдавӣ*
Аз санъати шеър баҳравар нест,
Доғаш ба дил аст, 3-он гузар нест. *Шоҳин*

◇ гузари қофия киноя аз усул ва адои қофия.

3-он ҳама баҳраш, ки дури маънавиёт,
Бар гузари қофия ҳарфи равиёт. *Хисравӣ Деҳдавий*
гузар овардан равон шуду омадан, таширф овардан.

То сун бог орӣ гузар, сарву санавбарро нигар,
Умре пан наззора сар барқарда аз вайронаҳо.

Ҷомӣ

гузар омадан қасеро гузор (гузарӣш) воқеъ шудан,
гузор афтодан.

Ба роҳе, ки мард андаромад ба сар,
Бар он роҳ низаш наёда гузар. *Абӯшақури Балхӣ*

ГУЗАРГОҲ|ГУЗАРГАҲ گزرگاه| гозрگاه чон гузастан, маъ-
бар, убургоҳ.

Зи бедод шаҳре, ки вайрон шудааст,
Гузаргоҳи ғурону шерон шудааст. *Фирдавӣ*

Чое ки гузаргоҳи дили Маҷнун аст,
Он чо ду ҳазор найза-боло хун аст,
Лайлисифатон зи холи мо беҳабаранд,
Маҷнун донад, ки холи Маҷнун чун аст. *Рӯдакӣ*

◇ ин гузаргоҳ киноя аз дунё.

Чунин аст расм ин гузаргоҳро,
Ки дорад ба омад-шуд ин роҳро. *Низомӣ*
гузаргоҳи бим чон хатарноқ, маҳалли ҳафноқ.

Ҳар ки рафтӣ бад-он гузаргоҳи бим,
Ғаштӣ аз захмҳои тег дуним. *Низомӣ*
гузаргоҳ бар мӯр танг кардан киноя аз роҳи гузёро
бастан.

Ба шампери пӯлоду тирӯ хаданг
Гузаргоҳ бар мӯр карданд танг. *Низомӣ*

ГУЗАРОН گزران гузаранда, полойдор, бебаҳо, фонӣ; ҷа-
ҳонӣ гузарон дунёи гузаранда, дунёи фонӣ.

Магарон рӯзи саломат ба маломат, Ҳофиз,
Чо таваққӯш зи ҷаҳонӣ гузарон медорӣ? *Ҳофиз*

ГУЗАРОН(И)ДАН گزرانیدن| گذرانیدن 1. убур додан; ҷизе-
ро аз ҷое ба ҷои дигар интиқол додан; гузарондан аз
ҷизе а) аз даруни ҷизе убур кунонидан.

Нӯги тирӣ миҷа аз ҷавшани ҷон мегузаронӣ,
Ман тунуқуст нагуфтам, ту чунин саҳтқамонӣ.

Саодӣ

б) аз ҷизе бурдан.

Чу ҷавшани бипӯшанд рӯзи набард,
Зи ҷархи барин бигзаронанд гард. *Фирдавӣ*
2. (умр) ба сар бурдан, сарфӣ вақт кардан.

Бар ин дoston бигзаронем рӯз,
Ки хуршед гиранд гурдон ба юз. *Фирдавӣ*
Умре, ки баҳо бувад гаронаш,
Бо ҳар бадӯ нек мағзаронаш. *Ҳилолӣ*

3. пешинҳод намунад, тақдир кардан.

[Анварӣ]... аласабоҳ қасли даргоҳи султон кард
ва қасидаро гузаронид. «Тазкираи Давлатишоҳ»

гузашт گذشت асоси замони гузаштаи гузастан.

ГУЗАШТ گشت мурур, гузариш (дар бораи замон ва ҳо-
дисаҳо).

Ҳар кӣ н-омӯшт аз гузашти рӯзгор,
Ҳеҷ н-омӯзад зи ҳеҷ омӯзгор. *Рӯдакӣ*
Гузашт баргашт надорад. *Зарбулмасал*

◇ гузашт аз ... а) ба ғайр аз ..., ба ҷуз...

Гузашт аз хуришҳои ҷинсиришт,
Ки Ризвон надиҳ он ҷунон дар бихишт... *Низомӣ*
б) баъд аз ..., пас аз...

Гузашт аз парастидани кирдигор
Ба ҷуз ҳобу хурдан надоранд кор. *Низомӣ*

ГУЗАШТА گشته 1. сифати феълӣи замони гузаштаи
гузастан; 2. собик, пештара, пешина, дар вақти пеш
воқеъшуда; он чи дар вақти пеш воқеъ шудааст; муқо-
били оянда 2.

Барошфуту Судобаро пеш хонд,
Гузашта суҳанҳо бад-ӯ бозоронд. *Фирдавӣ*
Айём бар ду қисмат — ояндаву гузашта,
В-оғро ба вақти ҳозир бошад аз ин ҷудон.

Носири Хисрав

кини гузашта адовати пешина, душмани дерина.

Ҳар он кас, ки пузӣш кунад бар гуноҳ,
Ту бипзирӣ кини гузашта маҳок. *Фирдавӣ*

ГУЗАШТАГОН گشتهگان| گذشتهگان 1. пешиниён, қадими-
ҳо; 2. мурдагон.

ГУЗАШТАН گزشتن 1. гузар кардан, мурур кардан; сипарӣ шудан, тамои шудан (дар бораи замон ва ҳо-
дисаҳо).

Ҷаҳон аз бадандеш бе бим гашт,
Аз ин марзҳо ранҷу саҳтӣ гузашт. *Фирдавӣ*
Биё, ки умр ҷу боди баҳор мегузарад,
Ба кор бош, ки ҷанғонӣ кор мегузарад. *Амтоқ*

2. раҳгузар шудан, аз пешин қасе, ҷизе убур кардан;
аз ҷое ба ҷое рафтан.

Чун насим ар бигзарам, Махфӣ, дар атрофи ҷаман,
Хори меҳнат доманам гирад, ки ин ҷои ту нест. *Махфӣ*

3-он пештар, ки умри тароноӣ бигзарад.

Бигзор, то муқобили рӯи ту бигзарем. *Ҳофиз*
3. шиқофта дохил шудан, шиқофта ворид шудан, ши-
қофта даромадан.

Тирн нижгонн ту чунон гузарад бар дилу чон,
Ки ҷиғони малики машиқ аз охану санг.

Фаррухӣ

4. мурдан, вафот ёфтан.

Ту з-эшон мақун бешино бартарӣ,
Ки гар з-оҳайӣ, бегумон бигзарӣ! *Фирдавӣ*
Падар чун даври умраш мунқазӣ гашт,
Маро пирона панде доду бигзашт. *Саъдӣ*
Ман мегузарам, ҷаҳон туро бод!
Осонии ҷисму чон туро бод! *Шоҳин*

аз чизе гузаштан а) аз чизе баромадан, аз чизе берун шудан.

Гарчи тир аз камон ҳамегузарад,
Аз камондор бинад аҳли хирад. *Саъдӣ*

б) боло шудан, болотар аз чизе рафтан, баландтар аз чизе шудан.

Дар кун ёр ҳеҷ ба ҷое намасарад,
Ҳар чанд бигзарад зи фалак ин ғиғони мо.

Ибни Ямин

в) бартар шудан, пеш гузаштан, муқаддам шудан.

Он, ки ногоҳ касе гашт, ба ҷизе нарасид,
В-яи ба тамкину фазилат бигузашт аз ҳама ҷиз.

Саъдӣ

г) тарк кардан, партофтан ҷизеро.

Моли ятимои ситадан кор нест,
Бигзар аз ин, к-одати аҳрор нест. *Низомӣ*
Манам, ки дар раҳи хубон гузаштам аз ҳама кор,
Агар ғалат накунам, кори хуб кори ман аст.

Шоҳин

бар касе гузаштан а) аз пешн касе гузашта рафтан, рахгузар шудан.

Дарвеш мучаррад ба ғиша сахрое нишааст буд,
Подноҳе бар вай бигузашт. *Саъдӣ*

б) маҷ. ба касе воқеъ шудан, рӯй додан(-и кору ҳоҷ).

Кунун он ҷӣ бад буд, бар мо гузашт,
Гузашта ҳама назди ман бод гашт. *Фирдавӣ*
Нагзарад бар ҳеҷ кас аз ошкӯн,
Он ҷӣ дӯш аз ишқ бар чокар гузашт. *Анварӣ*

◇ гузаштани об ба ҷӯи касе киноя аз расидани барор ва равнақ ба кори касе.

Акнун ба ҷӯи ўст равон оби ошқӣ,
Он руз шуд, ки об гузашти ба ҷӯи мо. *Манучехрӣ*
Як сару гардан гузаштан фаҳркунон ва нозон гузаштану рафтан.

Як сару гардан нигори ман ҷу аз гулшан гузашт,
Обро оби хичолат то сару гардан гузашт. *Шоҳин*

ГУЗИДА گزیده 1. сифати феълӣи замони гузаштаи гузидан; 2. мунтахаб, мумтоз; бех, бехтарин, нағз.

Аз эшон ду гурди гузида савор—
Зарири синаҳдору Ёсфандиёр. *Дақиқӣ*
Синаҳ чун даромад ба ариш шумор,
Гузида дар у буд понсад ҳазор. *Низома*

ГУЗИДАН گزیدن интиҳоб намудан, хоста гирифтан, чида гирифтан, ҷудо карда гирифтан (касе ё ҷизеро аз миёни одамон ё ҷизҳо); ихтиёр намудан, хуш кардан, мумтоз ва бехтарин шумурдан; тарҷеҳ додан.

Роҳе, к-у рост аст, бигзин, эй дӯст,
Дур шав аз роҳи бекаронаву тарғанҷ. *Рудакӣ*

Гузидам зи ҳар номае нағзи у,
Зи ҳар пӯст бардоштам мағзи у. *Низомӣ*
Касе к-аз маърифат як шева бигзид,
Ҷаҳони бениҳоят мунқазӣ дид. *Бедил*

касоро, ҷизеро бар (ё ба) касе, ҷизе гузидан тарҷеҳ додан, интиҳоб кардан; касоро, ҷизеро бехтар шумурдан аз касе, ҷизе.

Хунук он, ки осониш марду зан
Гузинад бар осониш ҳаштан. *Саъдӣ*
Дони, ки чист давлат—дидори ёр дидан,
Дар кун у галой бар хисравӣ гузидан. *Ҳофиз*

Медонам, ки то касоро корд ба устухон нарасад,
маргро ба зиндагӣ намегузинад. *Ҷор дарвеш*

◇ ватан гузидан манзил кардан, манзил гирифтан. Зи бекасист ба вайронаҳо гузида ватан
Чу ахтаре, ки кунад дар буручи наҳс қирон.

Шоҳин

канора гузидан дур шудан, канорагирӣ кардан.

Аз ҳама мардумон канора гузид,
Тарс-тарсон дар он манора ҳазид. *Чомӣ*

гузӣن *ассоси замони ҳозираи гузидан.*

ГУЗИН گزین 1. гузида, интиҳобшуда, хоста гирифташуда, чида гирифташуда; ихтиёршуда, мунтахаб, мумтоз, писандида; бех, бехтарин, нағз.

Эй мардумон, ман бародараш Абдурахмохро бу-
бинам, ки у гузини эшон аст. *«Татрихи Табарӣ»*
Аз суҳанҳои ту ин нукта гузин кард Камол,
Дустро ҷуи зи ғазалҳои г у з и н мебост.

Камолӣ Хучандӣ

гузин кардан гузидан, интиҳоб намудан, хоста гирифтан, чида гирифтан.

Гузин кард аз он номдорон савор
Далерони ҷангӣ даҳу ду ҳазор. *Фирдавӣ*
Пире аз бихрадон гузин карданд,
Номи у доварӣ замин карданд. *Низомӣ*

гузин кардан ҷизеро бар ҷизе афзал ва бартар шумурдан ҷизеро аз ҷизе.

Ба фармони шохон дил ораста,
Хирадро гузин карда бар хоста. *Фирдавӣ*

2. маҷ. сазовор, лоял, муносиб.

Тахтро чун ту бехнишине нест,
Чу ту дайҳимро гузинне нест.

Заҳири Форёбӣ

ГУЗИР گزير раҳой, ҳалосӣ аз ҷизе; чора, илоҷ.

Чун набул аз сариру тоҷ гузир,
Боз машғул шуд ба тоҷу сарир. *Низомӣ*

Дарло, ки дарди ишқи ту дармонпазир нест,
З-ин дарди бедаво дили моро гузир нест. *Шоҳин*

гузор گزاور *ассоси замони ҳозираи гузоштан, гузор(и)-дан I.*

гузор گزاور *ассоси замони ҳозираи гузор(и)дан II.*

ГУЗОР گزاور 1. гузариш, убури, гузаштан.

Ҳам ба чанбар гузор ҳоҳад буд
Ия расанро, агарчи ҳаст дароз. *Рудакӣ*
Баромад зи ҳар сӯй дар растаҳез,
Надиданд ҷосе гузоро гузрез. *Фирдавӣ*

2. роҳи гузариш, гузаргоҳ, маҳалли убури.

Гузораи пур аз нараведони ҷанг,
Ҳама разро сохта чун паланг. *Фирдавӣ*
Ҳар гаҳ ки бод бар ту вазад гӯям, эй аҷаб,
Қулзум ба чунбин омаду ҷудаме гузор. *Ҳоқонӣ*

3. бур(р)иш, бурида гузастан, бурроӣ.

Бибин нармин пушти шамшерӣ тез,
Гузораи нигар гоҳи хашму ситез. *Асадӣ*

гузор афкандан а) гузастан, убуз кардан.

Дӣ шунидам, ҷониби гулшан гузор афкандай,
Дар гул аз рашии рухат сад хор-хор афкандай.

Ғузулӣ

б) рӯ овардан, рӯ ниҳодан ба касе, чизе.

Ҳамаи хобро бирбуладан аз мардуми ҷашман,
Магар бахти бад афкандаст сӯи ман гузор имшаб.

Ғузулӣ

гузор кардан а) гузастан, гузар кардан, убуз кардан, гузашта рафтан.

Ҳар дам зи миён канор мекард,
Бар қуҳу камар гузор мекард. *Ҳилолӣ*

б) суроҳ карда гузастан аз чизе.

Ҳамон тирӣ ҷубини заҳробдор,
Ки бар оҳанин қуҳ кардӣ гузор ... *Фирдавӣ*

гузор овардан бар касе гузар кардан ва рӯ овардан ба касе.

Аморидори Лайлиро, ки маҳди моҳ дар ҳукм аст,
Худоро, дар дил андозаи, ки бар Маҷнун гузор орад. *Ҳофиз*

дар гузор будан дар ҳоли убуз будан, дар мавқеи гузариш будан, дар роҳ будан.

Дӣ дар гузор буд, суви мо назар накард,
Беҳора дил, ки ҳеҷ надиҳ аз гузори умр. *Ҳофиз*

ГУЗОРА 1. گزارة гузор, гузариш, убуз; гузора кардан гузастан, убуз кардан, тай кардан.

Бӯбон ҷӣ гуна гузора кунам?
Або ҷангҷӯён ҷӣ чора кунам? *Фирдавӣ*

Ҷайхун гузор кардӣ, Сайхун кунӣ гузора,
З-он сӯ мадор кардӣ, з-ин сӯ кунӣ мадора.

Манучехрӣ

гузора овардан гузарондан, гузар додан, гузар кунондан, убуз додан.

Киштиҳо ба бари эшон бурданд ва эшонро ба кишти гузора оварданд. «*Таърихи Систон*»

гузора омадан гузастан, убуз кардан.

Аз лаби оби Ҷайхун гузора омаданд ва Хуросон бигирифтанд. «*Таърихи Систон*»

гузора шудан а) гузастан, убуз кардан.

Бар оби Ҷайхун пул кардану гузора шудан
Бузуғр муъҷизае бошад қавӣ бурхон. *Фаррухӣ*

б) суроҳ карда гузастан аз чизе.

Бизад бар миёни дарахти саҳӣ,
Гузора шуд он тирӣ шоханшаҳӣ. *Фирдавӣ*

ГУЗОРА II گزارة аз ҳад гузаранда, аз ҳад зиёд, бисёр.

Як бор нақшии пои худ, эй беҳабар бибин,
То равшанат шавад, ки ҷӣ масти гузорай. *Соиб*

ГУЗОРАНДА 1. گزاردنه 1. сифати феълӣи замони ҳовираи гузоштан; 2. суроҳкунанда, шикоятанда.

Ба найза гузорандаи кӯҳи оҳан,
Ба ҳамла рубяндани бодӣ сарсар. *Фаррухӣ*

гузоранда шудан бар чизе суроҳ кардан, шикоят кардан ҷизеро.

Биёмед яке новакаш бар миёни,
Гузоранда шуд бар силҳи ҷаён. *Дақиқӣ*

ГУЗОРАНДА II گزاردنه 1. сифати феълӣи замони ҳовираи гузор(и)дан II; 2. роӣ, ривояткунанда, гуянда, нақлқунада; баёнқунада, нависанда.

Гузорандатар пире аз мубадон,
Гузориш ҷунин кард аз бихрадон ... *Низомӣ*

Ба тақдиму таъхир бар ман мағир,
Ки набвад гузорандаро з-он гузир. *Низомӣ*

гузорандаи нома нависандаи нома, котиб.

Гузорандаи нома водо дабир
Чу фориг шуд аз нақши ҷиня ҳарир ... *Ҳочу*

3. таъбирқунада, муаббир, хобгузор.

Гузорандаи қобу ҷангӣ туй,
Ғаҳи чора марди дирангӣ туй. *Фирдавӣ*

ГУЗОР(И)ДАН I گزاردن 1. мондан, ниҳодан.

Ду киштиш заврақ ҳам андар ҷитоб
Гузорида яксар бар ин рӯи об. *Фирдавӣ*

пой гузордан пой ниҳодан, қадам мондан.

Бизад гурзу бифканд дарро зӣ ҷой,
Пас он гаҳ сун хона бигзорд пой. *Фирдавӣ*

2. боқӣ гузоштан, мондан.

Ба ҳар ҷе ки гардад солафкан,
Гузорад мавҷоро раъша дар тан. *Бедиа*

3. вогузор кардан, супоридан, таслим кардан.

Батъе аз мамолики Хуросоро ба ғумоштагонӣ хавос гузорад. «*Равзат-ус-сафр*»

4. тарк кардан, вогузоштан, партофтан.

Ту набания, ки маро ишва даҳӣ хандоханд,
Соҳро зор бигириёнаду бигзорад ёр. *Анварӣ*

Яке тифл дандон бароварда буд,
Падар сар ба фикрат ғуру бурда буд.

Ки ман обу нон аз кучо орамаш,
Мурувват набошад, ки битзорамаш. *Саъдӣ*

5. ба ҳоли худ мондан, озод мондан; гузор (ё бигуззор), ки (то) ... ба ҳоли худ мон, озод мон!

Аз хеш мағуӣ з-ин суҳан беш,
Бигзор, ки ман малумам аз хеш. *Ҳилолӣ*

6. ба сар бурдан, (умр) гузарондан.

Эй мутағфил, ба қори хеш нигаҳ кун,
Ҷанд гузори ҷунин ҷаҳон ба тағофул.

Носири Хисроӣ

Нафас як-як ба шодӣ мешуморад,
Ҷаҳон хуш-хуш ба бозӣ мегузорад. *Низомӣ*

7. тай кардан, гузастан, гузар кардан.

Биёбон гузорад ба андак сипоҳ,
Шавад шох ғирузу душман табоҳ. *Дақиқӣ*

Ғуфто: Бирав ба назди зимистон ба тохтан,
Сахро ҳаманаварду биёбон ҳамегузори! *Манучехрӣ*

ГУЗОР(И)ДАН II گزاردن 1. адо кардан, ба ҷо овардан.

Шуғле, ки дорӣ, бигузори ва чун бигузори ва бирави, ҷавоб гӯям. *Ҷомӣ*

2. маҷ. арз кардан, гуфтан.

Афсонаҳо баҳри он сароилаанд, ки ба ҳоб раӣ,
на барои он гузордаанд, ки аз ҳоб бедор шавӣ.

«Нигори Доғиш»

гузордани ҳоҷат баровардани ҳоҷат, аз ҳоҷат ва эҳтиёҷ ҳалосӣ додан.

Гузордани ҳоҷат аз ҳама навофила афзал бошад.
Аҳмади Дониш

3. маҷ. расондан.

Шаханшах чу бигзорд пайгоми хеш,
Ба уммеда посух сар афканд пеш. *Низомӣ*
Эй сабо, аз манаш гузор навид,
Қи ғулмест бо ту, Шохин ном. *Шохин*

ГУЗОРИШ گزاریش 1. таъбир, баёнӣ хоб, маънидод кардани хоб.

Ту ин хобхоро ба ҷуа пешӣ у
Мағю эи подон гузориш маҷу. *Фирдавӣ*
2. баён, гуфтор; ривоят.

Гузорандан шарҳи он марзбон
Гузориш чунин оварад бар забон ... *Низомӣ*
Яке аз он чумла дар аснои гузориши киссан
Юнус мастур гашта. «*Равзат-ус-сафӣ*»

гузориш додан баён кардан, нақл кардан.

Гузоришкунон тез кун мағро
Гузориш деҳ ин номан нағро. *Низомӣ*

3. адо кардан, ба ҷо овардан.

Коре, ки фароҳури ҳол ва ҳавсалаи ман аст, гузориш ва саранҷом медиҳам. *Аҳмади Дониш*

гузориш кардан а) хоб таъбир кардан, маънидод кардани хоб.

Ҳама хоҳро пешӣ эшон бигуфт,
Нухуфта навид оварид аз нухуфт.
Кас опро гузориш надонист кард,
Пурандешашон шуд дилу руй зард. *Фирдавӣ*

б) баён кардан, нақлу ривоят кардан.

Гузорандатар пире аз мубадон,
Гузориш чунин кард аз бихрадон. *Низомӣ*

в) маҷ. нақш гузоштан, сурат кашидан.

Пас он ғаҳ аз синони тешан тез
Гузориш кард шакли моху шабдиз. *Низомӣ*

ГУЗОРИШГАР گزاریگر 1. шарҳу эзоҳдиҳанда; гуянда, баёнқунавда; нақлқунавда.

Гузоришгари коргоҳи сухап,
Чунин гуяд аз мубадони куҳан ... *Низомӣ*

2. маҷ. наққош, суратнигор, сураткаш.

Суханро гузоришгари нақшбанд
Чунин нақш барзад ба чини паранд. *Низомӣ*

ГУЗОРИШКУН گزاریشکن шарҳу эзоҳдиҳанда; баёнқунавда, нақлқунавда, гуянда.

Гузоришқуни розҳои нухуфт
Зи таърихи деҳдон чунин бозгуфт ... *Низомӣ*

ГУЗОФ گزاف *ниг.* гизоф.

ГУЗОШТАН گذاشتن 1. мондан, ниҳодан.

Ҳамеён бар лаби дарё бигузоштам. *Авфӣ*
Нукта омад ба арз чорагариш,
Кафи дасте гузошт зери сараш. *Бедил*

2. нишондан, монондан, ҷой додан.

Худро дар соя ғирам ва туро дар офтоб гузорам,
аз муқтазон адолат дур бошад. *Аҳмади Дониш*

3. боқя гузоштан, мондан.

Оташ нишондану ахгар гузоштан ва афъя куштани бачааш нигоҳ доштан кори хирадмандон нест. *Саъдӣ*

Коруи ҳалок шуд, ки чиҳил хона ганҷ дошт,
Нӯшеров намурд, ки номӣ нигу гузошт. *Саъдӣ*
4. гузор кардан, суиоридан, таслим кардан.

Пас Қутайба илҳоқ кард андар қисмати хонаҳо
ва асбоб; эшон хонаҳо ва асбоби хеш чумла гузоштанд ба араб. «*Таърихи Наршахӣ*»
Чон тани фарсударо бо ғами хичрон гузошт,
Тоқати суҳбат надошт, хона ба меҳмон гузошт. *Ҷомӣ*

5. тәрк кардан, вогузоштан, партофтан.

Чунин дол посух, ки моро падар
Бизад дӯшу бигузоштам буму бар. *Фирдавӣ*
Ҳамрахӣ ҷустай зи ман в-он гаҳ
Дар миёни раҳам гузоштай. *Анварӣ*
Зи машиқ шохӣ ховар теғ бардошт,
Синоҳи зангбор иқлим бигузошт. *Убайди Зоканӣ*

6. ба ҳоли худ мондан, озод мондан.

Фаррухзоҳ чуи сурати ҳол бад-ин минвол дид,
Килисороҳро бо соири мутааллиқони салҷуқия аз банд бароварда ва хилъат пушонида бигузошт.

«*Таърихи Фаршиста*»

Ту бар у нишоне фириастӣ, ки фалонро бигзор ва макуш, он амал бигузорад ё на. *Аҳмади Дониш*

7. ҷозат додан, рухсат додан.

Овозан ҷамолаш дилҳо ҳаменавазад,
Лекин бари висолаш қасро намегузорад. *Анварӣ*

8. ба сар бурдан, (умр) гузарондан.

Бар ин гуна якҷанд бигузоштам,
Суханро нухуфта ҳамедоштам. *Фирдавӣ*

ГУЛ گل 1. ғунча ва ё муҷан вошулан ғиёҳон ва дарахтон, шукуфан қушода, барғдон рангини ба ҳам шайваста, ки баъзе дарахтон ва ғиёҳон дар шохҳои худ ҳосил мекунанд ва бад аз муддате ба ҷон он тухм ё мева ба вучуд меояд; гули садбарт, вард, ки аксар хор дорад.

Ганҷи беранҷ надидаст касе,
Гули бехор наҷидаст касе. *Ҷомӣ*
Зи оби чашми ман ғил шуд ба роҳишиқ манъило,
Надонам то чи гулҳо бишқуфад охир аз ин ғилҳо. *Ҳилоӣ*

гули азрак гули нилуфар; гули офтобпараст.

Ҳар тараф офтоб бардорад,
Гули азрак дар у назар дорад. *Низомӣ*

гули бехор а) гуле, ки хор надорад.

Гули бехор андар гулшани даҳр
Ба чашми тезбин кай метавон дид. *Масъудӣ Саъд*

б) *киноя* аз чизи беайб, бенуқсон ва ё беҳалал.

Ҳар ҷо ки ҳабибест, ба пахлуш рақибест,
Дар боғи ҷаҳон кай гули бехор набошад. *Ҳилоӣ*

в) *киноя* аз шароб.

Ҳангоми баҳор аст ҷаҳон чуи бутӣ Фархор,
Хез, эй бутӣ Фархор, биёр он гули бехор. *Манучехрӣ*

гули навар гули тоза, гули меван наварас.

Шоҳи тар аз баҳри гули навар аст.
Хезуми хушк аз пани ҳокистар аст. *Низомӣ*

гули наврӯӣ гулест, ки дар аввали баҳор мешукуфад.

Ҳама олам ба тамошон ту шоданд, оре,
Ту маҳи ҷидио рӯи ту гули наврӯӣ.

Қамоли Ҳуҷандӣ

гули раёно а) як навъ гуле, ки дарунаш зарду берунш сурх аст; *киноя* аз маҳбуба.

Мо якдилу якрӯй чунин в-он гули раёно,
Афсӯс, ки аз ҳар тарафе рӯи дигар дошт. *Шоҳӣ*

б) гули зебо.

Ҳазар кун аз дами сарди рақиб, эй ғунҷан хандон,
Ки аз боди ҳазон офат расад гулхон раёно.

Ҳилолӣ

гули саҳар гули бомдодӣ, гуле, ки саҳар мешукуфад.

Аз диданашон назар шукуфташ,
Дил ҳамчу гули саҳар шукуфташ. *Ғайфӣ*

гули сурх а) гуле, ки рангаш сурх бошад; б) *киноя* аз офтоб.

Саҳаргаҳ, ки омад ба некаҳтари
Гули сурх бар тоқи нилуфарӣ. *Низомӣ*

гул ҷидан гул ҷамъ кардан; маҷ. баҳра бурдан, баҳравар шудан аз ҷизе.

Ту з-ин гулзор харғиз гул наҷинӣ,
Зи нахли комронӣ бар набинӣ.

Ғафрiddини Ғургонӣ

Чист гулхон маърифат ҷидан?
Ранг дидан, баҳор ғафҳидан. *Бедил*

2. *киноя* аз руҳсор, рӯй, чехра.

Барарфрухт он моҳ чун офтоб,
Фуру рехт бар гул зи наргис гулоб. *Низомӣ*

Жола аз наргис фуру борида гулро об дод,
В-аз тағарги руҳпарвар молиши унуб дод. *Восифӣ*

гули пажмурда а) гули афсурда, гули лавшуда; б) *киноя* аз рӯи зард.

Тоza месозад гули пажмурдаро номн сабӯх,
Рӯх мебахшад равони мурдларо ҷоми сабӯх. *Махфӣ*

гули рангин *киноя* аз рӯи гулгун, рӯи зебо.

Вале ишқаш баҳори тозагар гашт,
Гули рангини ӯ хуни ҷитар гашт. *Ҳозиқ*

3. *киноя* аз лаб.

Ба мушқин каманд андар афганд чанг,
Ба ғундуқ гулони ба хун дод ранг. *Ғирдавӣ*

4. *киноя* аз маҳбуба.

Гуфтад, ки дар ҳавон ин гул
Савдозада шуд ҳазор гулбул. *Ҳилолӣ*

гули наврӯста а) гули тозағунда, гули навшукуфта; б) *киноя* аз маҳбуба.

Маранҷ, эй гули наврӯста, аз тазаллуми ман,
Ки кори булбули бечора доду фаръед аст. *Шоҳин*

гули садбарг а) гули сурх; б) *киноя* аз маҳбуба.

Чу он гулбарггӯён бар сари хок
Гули садбаргро диданд ғамнок... *Низомӣ*

гули сурӣ а) гули сурх; б) *киноя* аз маҳбуба.

Омада наврӯз моҳ бо гули сурӣ ба ҳам,
Бодан сурӣ бигир, бо ғ у л и с у р и бям.

Манучехрӣ

Ба чехран гули сурӣ нигоҳ мекардам,
Ки бун дар шаби торӣ ба равшани чӯ чароғ.

Ҳофиз

гули шукуфта а) гули нихоят вошуда; б) *киноя* аз маҳбуба.

Ҳайф аст, ки ин гули шукуфта

Аз дидан мо шавад нукуфта. *Ҳилолӣ*

5. доғи сафедии чашм, як навъ сафедие, ки дар чашм пайдо мешавад.

Машхури оламон зи нуқсонӣ эътибор,
Изоҳи айб чун гули чашм аст бун мо. *Бедил*

гул ба чашм афтод ба чашм сафедӣ (доғ) афтод, чашм лаккадор шуд.

Ба чашми шабнами ин бустон гул афтадаст,
Зи бас гирифта дар ин арсан чаман бе ту. *Соиб*

6. сари ғатилан чароғ, сари нимсуктан ғатилан шамъ.

Шамъ кун ин зардгуни ҷафари,

То ҷу чароғ аз гули хуш бархурӣ. *Низомӣ*

◇ гули ғиёда а) гуле, ки даррахт ва буттан бузарг надорад, монанди савсан; бунафша, лола ва гулхон саҳроӣ; б) гули хурдӣ.

Чое, ки ба раҳ кунанд гулгашт,

Дар куча дамад гули ғиёда. *Ҳисрани Деҳлавӣ*

гули рӯй (ё сари) сабад *киноя* аз ҷизн аёло, ҷизн бехтарин, мавриди izzatu иқром буда.

Рақами хандаса, Урфӣ, манеҳ ашъори маро,
Ҳар ҷи з-ин бог бирӯяд, гули рӯи сабад аст. *Урфӣ*

Ба ҳар ҷо ки ворид шӯӣ, гули сари сабади фузалоу зурафо буда, маҷнун аз ғайи нуҷулаш маркази нишот ва маъдани инбисот гаштӣ. *Садри Зиё*

гули хандон а) *киноя* аз гули шукуфта; б) *киноя* аз маҳбуба.

Чашмаи чашми маро, эй гули хандон, даръёб,

Ки ба уммедаи ту хуш обӣ равоне дорад. *Ҳофиз*

Лаб бибастам зи суҳан, эй гули хандон, ки мабод,
Мардумон бун ту ёбанд зи ранги суҳанам. *Ҳилолӣ*

гул кардан а) вохир шудан, намоён шудан; рӯй додан.

Ҳеҷ охе сар назад, к-аз мо гудозе гул накард,
Ҳамчу дил аз об гардидаи хабар дорем мо. *Бедил*

Он ҷи эи лаб гул кундама нола аст,

Он ҷи эи дил сар кашадама оҳ буд. *Шоҳин*

б) ошкор ва аён гардида; фаш шудан.

Ғунҷаме, аммо ба олам роӣ мо гул кардааст,

Пур бувад мағзи ҷаҳон ҳамчун ҳаво аз бун мо. *Шавкат*

гули зардро аргувонӣ кардан *киноя* аз рӯи зардро сурх гардонидан.

Ба ман деҳ, ки то з-у ҷавонӣ кунам,

Гули зардро аргувонӣ кунам. *Низомӣ*

гули ишқ бардамондан *киноя* аз оташи ишқро шӯёлавар гардонидан, пурҳарорат гардонидани муҳаббат.

Он кас гули ишқ бардамонад,

К-омеғиш ранги ишқ донда. *Ғайфӣ*

гули рӯбро заффарон кардан *киноя* аз руҳсоран сурхро зар кардан.

Гули рӯшн муҳаббат заффарон кард,

Баҳори ҳусни ӯ ин ғам ҳазон кард. *Ҳозиқ*

аз барги гул канду шакар рехтан *киноя* аз гуфта шудани лағзи ширин аз лаби маъшука.

Зи барги гул ҳама канду шакар рехт,

Зи бодоми сияҳ унуби тар рехт. *Бадри Қашмирӣ*

гиребон кушодани гул *киноя* аз шукуфтани гул.

Акнун, ки кушод гул гиребон,

Дастӣ ману домани гулистон. *Ҳоқонӣ*

ламидани гул рундан, сабздани гиёҳи гулдор.

Чӣ ҳосил, гар ҳазорон гул дамад ё сад баҳор ояд,
Маро чун бо ту кор афтадаст, инҳо чӣ кор ояд!

Ҳилолӣ

гули коғазин бӯй надиҳад зарб. чизи қалбаки қадр
надорад; гул чу шавад қарини гул, гирад рангу бун
у зарб. ҳамнишини асар дорад; аз ҳазор гулаш яке
нашқуфтааст тамоми қувва ва истеъдоди худро зо-
хир накардааст, дар айни ҳавонӣ мебошад.

Нашкуфт ҳама ҷаҳони фазлам,

Нашкуфта яке гул аз ҳазорам.

Сайидҳасани Ғазнавӣ

ГУЛАК گل 1. шакли хурдӣ ва навозиши гул; 2. маҷ.
маҳбуба.

Калаке буд ошиқе гулаке,
Шухаке мушқбор кокулаке. Ҷомӣ

ГУЛАНГАБИН گل انگبین гулқанди асалӣ, ки аз гулу асал
тайёр карда мешавад.

Гар бар қанори Даҷла касе номи у барад,
Об ангабини ноб шавад, гил гулангабини. Имор
Ман захргиёх коштаам, гулангабини таваққуъ на-
твонам кард. «Анварии Суҳайлӣ»

ГУЛАНДОМ گل اندام 1. нозукбадан, зебобадан, латиф-
пайкар, нозанин.

Дар мазҳаби мо бода ҳалол аст, валекин
Бе рун ту, эй сарви гуландом, ҳаром аст. Ҳофиз

2. номи заъона.

ГУЛАФШОН|ГУЛФИШОН گل افشان|گل افشان 1. гулпош,
гулрез; гулафшон қардан гул афшондан (дар инҳо, мах-
сусан дар ҷашни навроз).

Май нӯшу гулафшон кун, аз даҳр чӣ мечӯй, —
Ин гуфт саҳарғах гул; булбул, ту чӣ меғӯй?

Ҳофиз

2. навъе аз оташбозӣ.

Чу гулафшон, ки шарарбор кунад оташбоз,
Нуктаҳо резад аз коғаз печида бар он.

«Баҳорӣ Аҷам»

3. маҷ. нурпош, нурафшон.

Духт хайрат бар офтоб нигоҳ,
К-эй шафеи ҷаҳони номасиёх,
Аз ту танҳо фалак гулафшон нест.
Ҳок ҳам ҳоли аз ҷароғон нест. Бедил

ГУЛАФШОН|ГУЛФИШОН گل افشانی|گل افشانی гулпошӣ,
гулрезӣ, гул нисор қардан; гулафшон қардан аз ҷизе

а) худнамоӣ қардан аз ҳусуси ҷизе.

Қард аз мову ман гулафшонӣ,
Васт бар ҳеш номи нисони. Бедил
б) санъатқора ба қор бурдан дар суҳан ва ғайра.

Гулафшон қардаам з-ни бустон,
Ёд оредам ба хайр, эй дӯстон! Аттोर

ГУЛБАДАН گل بدن гуландом, гулпайкар (сифати маҳбу-
ба); маҷ. зебо, латиф, хушандом.

Агар мо булбулем ин гулбаданро,
Ту умре бобгонӣ ин ҷаманро. Ҳоҷиқ
Он булбули ҷалон, ки ҳама шаб ба фиғон аст,
Ҳоҷист, ки ёд аз лаби он гулбадан ашташ. Ҳоҷӣ

ГУЛБАРГ گل برگ 1. барги гул, варакӣ гул; барги гули
сурх.

Бад-он лашкари душман андар фитод,
Чунон к-андар афтад ба гулбарг бод. Дақиқӣ
Ту гулбарги тари, мо чун гиёҳи хушк саргардон,
Ту ро аз лолаву гул сохтанд, аз хору ҳас моро.

Мушфиқӣ

2. маҷ. рӯн зебо.

Эй аз бунафша сохта гулбаргро ниқоб,
В-аз шаб тапончаҳо зада бар рӯи офтоб. Анавӣ
Гулбаргро зи сунбули мушқин ниқоб кун,
Яъне ки рух бишуш ҷаҳоне хароб кун. Ҳоҷиз

3. маҷ. лаби маҳбуба.

То кай ба нозу шӯхӣ лабро газӣ ба дандон,
Гулбарги нозуқатро осурда сохт жола. Ҳилолӣ

◇ гулбарги хандон а) киноя аз барги гули навшукуф-
та; б) киноя аз маъшуқа.

Ба хуноби ҷигар оғуштаам чун лола сар то по,
Асар бинед доғи ишқи он гулбарги хандонро.

Ҷузайӣ

ГУЛБАРГРҲЌ گل برگ روی гулрӯй, хушрӯй, зебо.

Бутӣ моҳпайкар, маҳи мушқмӯй,
Гули ёсминбун гулбаргрӯй. Ҳоҷу

ГУЛБЕЗ گلbez гулафшон, гулпош, гулрез, афшондан
гул.

Агарчи бода ғараҳбахшу бод гулбез аст,
Ба бонги чанг маҳур май, ки муҳтасиб тез аст.

Ҳоҷиз

Мадеҳ ба бод гармоню умр бе бода
Кунун, ки бода ғараҳбахшу бод гулбез аст. Ҷомӣ

ГУЛБОЗ گل باز дӯстдоранда ё парваранда гул.

Зи бас саҳни ҷаман аз хандан гулзор хуррам шуд,
Дар у чун даст гулбоз аз ҳаво гул метавон ҷида.

«Баҳорӣ Аҷам»

ГУЛБОМ گل بوم овоз ва садон баланд; муқ. гулбонг 1.

Гулбонм занад кӯсат, гулбонм шавад кӯсат,
К-оташ ба гулбон орад ҳаммор ба субҳ-андар.

Ҳоҷонӣ

ГУЛБОНГ گل بانگ 1. овози баланд; бонг, фаръёд; муқ.
гулбонм.

Ер соқӣ шуду бе парда ба маҷлис омад,
Бар дарн майкада гулбонгу садо дардодад.

Ибнӣ Ямин

Бар остони ҷонон гар сар тавон ниҳодан,
Гулбонги сарбаландӣ бар осмон тавон зад. Ҳоҷиз

2. садон асбоби мусиқӣ.

Бахтш ба субҳхез то қуфт қуси давлат,
Гулбонги қуси уро гулбонги тоза бинӣ. Ҳоҷонӣ

То шуд он маҳ мунтари дурхон Ҳофизро ба гуш,
Мерасад хар дам ба гуши Зухра гулбонги рубоб.

Ҳоҷиз

3. овози қуш, навои форум.

Гулбонги андалебон аз нахва гар диҳад ёд,
Мотамсаро намояд аз дур боғ бе ту. Сайид
Ба баъзи гул чу сароянд номи Ҷомиро,
Зи булбулон ҳама гулбонги офарин ҳевад. Ҷомӣ

◇ гулбонг бар қадам задан киноя аз тез ва бо суръат роҳ рафтан.

Пас гулбонг бар қадам зада, афтопу ҳезон аз тарси чон ба ҳазор заҳмат худро ба ободонӣ расонидам. «*Чомеъ-ул-тамсиъ*»

ГУЛБОР گلبور гулрез, гулафшон; ◇ чехран гузбор рухсори гулгуни зебо ва латиф.

Арғувон аз шафақи чехран гулбори ту шуд,
Хирмани оташ аз он ру ба гулистон афтод. *Шоҳин*

ГУЛБҮН گلبن буттаи гули салбарг, буттаи вард.

Бибёрот гетй ба соии биҳишт,
Ба чои гиё сарву гулбун бикишт. *Фирдавӣ*
То сад ҳазор хор намерӯяд аз замин,
Аз гулбуне гуле ба гулистон намерасад. *Ҳофиз*

◇ гулбуни гулшани назокат киноя аз маҳбуба.

Эй гулбуни гулшани назокат,
Як гул чу руҳи ту дар чаман нест. *Васай*
гулбуни даҳбунон киноя аз аништон.

Мурғи лузбон чу килки ман кас
Бар гулбуни даҳбунон надидаст. *Ҳоқонӣ*
гулбуни ноз киноя аз маҳбуба.

Ғае бо гесуяш кардӣ суҳан соз,
Ки ғй ҳамсар шуда бо гулбуни ноз. *Чомӣ*

гулбуни фирӯза киноя аз фалак, дувъё.

Гулбуни фирӯза харғиз бар муроди ман нарафт,
Умрҳо рафту надидам бахти фирӯзе чунин. *Мушфиқӣ*

ГУЛБҮЙ گلبوی чизе, ки бун гул дорад; хушбӯй.

Чу дид Озарифрӯз дилҷубро,
Буди ёсминрӯи гулбӯйро... *Ҳочу*
Вие, ки бе руҳи гулрангу зулфӣ гулбӯят,
Шинаста дар дилу дар дида хорҳо дорам. *Анварӣ*

ГУЛВОМ گلوام гулфом, гулранг; маҷ. сурхранг.

Гулбом занад кӯсат, гулвом шавад косат,
К-оташ ба гулоб орад ҳаммор ба субҳ-андар. *Ҳоқонӣ*

ГУЛГАШТ گلگشت гардиш, сайру тамошо дар гулзор, чаманзор, дар гулистон ва ё боғу саҳро.

Дарун сад хор-хор аз меҳнати хачр,
Киро парвон гулгашти баҳор аст. *Чомӣ*
Муоширон рӯй ба гулгашти дашту саҳро ниҳоданд. *Восифӣ*

ГУЛ-ГУЛ گلگل 1. шукуфон ва хандон; дар айни тарию тозагӣ, хушрӯй ва зебоӣ.

Гуландоме, ки бо руҳсори гул-гул
Фиканда гулгуле дар чони булбул. *Ҳилолӣ*

гул-гул шудан монанди гул суп-сурх ва хандон шудав.

Гул-гул шудааст рӯй ту аз чомӣ оташин,
Асбоби айши булбулу парвона пур шудааст. *Соиб*
гул-гул шукуфтан бисёр шукуфтан; маҷ. хандон ва кӯррам шудан.

Шукуфт аз ғунҷаву пайкони ӯ гул-гул дили тангам,
Ки чои аз суҳбати ёрони яқдил тоза мегардад. *Соиб*

2. дорон доғҳои сурхи гулмонанд.

Чуръае афшондаи бар аҳли зӯҳд,
Дақи тақвон Зухурӣ гул-гул аст. *Зухурӣ*

ГУЛГУН گلگون 1. ба ранги гул, гулранг, сурхранг, сурх.

Аз тапонча рӯй гулгунаг кунад,
Саҳт зиндониву маҳзунат кунад. *Румӣ*

Буд гулгун зи бода дидаи чом,
Чашмзаҳме расид аз айём. *Мушфиқӣ*

гулгун қарқаф шароби сурх.

Соқӣ, бидех он гулгун қарқафро,
Ноефта аз оташи газ тафиро. *Абӯзиро*

бодай гулгун шароби сурх, маи лаългун.

Симоъу бодай гулгуну лубъатони чу мох,
Агар фаришта бубинад, хамеравад аз роҳ. *Рӯдакӣ*
дебон гулгун матои сурх, матои абрешими сурхи гулдор.

Ту хуш мегалт бар дебон гулгун,
Ки ман мегалтам хуш бе ту дар хун. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

2. монанди гули сурх тару тоза ва зебо.

Руҳи гулгуниш гашта зафарангун,
Лаби майгуниш гашта осмонгун.

Фахриддини Гургонӣ
Фалак хусни туро аз хусни Юсуф кард гулгунар,
Ки рангинтар кунад шоир зи матлаъ хусни матлаъро. *Шавкат*

3. маҷ. аспн сурхранги тездав, аспн бӯри даванд.

Бибёрд гулгуни лӯхроспй,
Ниҳед аз бараш зини гуштоспй. *Дақиқӣ*
Эй ки гуфти зи паяш ашк чу гулгун мададон,
Бо касе гӯй, ки дар даст ифоне дорад. *Қамоли Хуҷандӣ*

4. номи аспн Ширян.

Ба Гулгун баркашид он тангдил таиғ,
Фарас гулгуну оби дида гулранг. *Низомӣ*

ГУЛГУНА گلگونه 1. гулрангӣ, сурхӣ.

3-ӯ магар пурсид марди беҳабар,
К-аз ҷи шуд гулгунаи рӯят чу зар. *Аттор*

Гулгунаи руҳсори ту биншонд ба хун лаъл,
Даядонӣ лабат карда хичил гавҳару ёқут. *Ҳоҷӣ*

2. сурхне, ки онро занҳо ба рӯй мемоланд.

Баргӣ гулро додӣ аз гулгуна зеб,
То бад-он рангаш зи дил бурдӣ шикеб. *Чомӣ*

гулгуна ба рӯ андулан барон зебу зинаат ба рӯй сурхию сафедаи молдан.

Яке марди дареш дар ҳокн Кеш
Нақу гуфт бо ҳамсари зинти хеш:
Чу дастӣ қазо зинт рӯят навиниш,
Маяндой гулгуна бар рӯн хеш. *Савдӣ*

3. гулранг, сурхранг, сурх.

Ҳеҷ муҳтоҷи маи гулгун наӣ,
Тарк кун гулгуна, ту гулгуна. *Румӣ*

4. маҷ. руҳсора, рӯй, чехра.

Дилро ба дарун чу ғунча хун кард,
Гулгуна зи ашк лолагун кард. *Чомӣ*

ГУЛГУНСАВОР گلگونسوار савори аспн сурх; аспсавор, савора.

Ҳама гулгунсавор чун оташ,
Гармхӯю ситамгару саркаш. *Мушфиқӣ*

ГУЛУНҚАБО گلگون 1. сурхрӯш, пушандан қабон сурх-ранг; 2. маҷ. хушрӯ, зебо.

Домани гулгунқабон то ба даст омад маро,
Остинафшон гузаштам аз сари кун биҳишт.

Шавкат

ГУЛДАСТ گلدهست моҳир, хунарманд, санъаткор.

Ба дасташ гул кунад, ҳар ҷо гиле ҳаст,
Надида кас чунин устоди гулдаст. *Сайидо*

ГУЛДАСТА گلدهسته 1. дастан гул.

Равон ғашта бо наргиси майпараст,
Чу гулдастае дастан гул ба даст. *Ҳоҷу*

2. маноран масҷид; қисми болои маноран масҷид ва мадраса, ки аз он ҷо муаззинон азон мегуянд.

Ба хушхон даромад мурӣ густоҳ
Муаззинвор бар гулдастан шох. *«Баҳори Аҷам»*

ГУЛДОМ گلدام домӣ хурд; дом.

То чеҳра гул-гул аз маи гулдом кардай,
Сад мурғи дил асир ба гулдом кардай. *Соиб*

ГУЛЗАР گلزار 1. маҳалли рундани гулҳон бисёр; гулистон, гулшан.

Надорад, Сайидо, гулзор чун маи сарви мавзие
Ба рӯи сафҳаи айём байти фардро монам. *Сайидо*
Суманат голия аз сунбули тар пайдо кард,
Боз гулзори руҳат ҳусни дигар пайдо кард.

Мушфиқӣ

гулзори фирдавс 3. гулшани биҳишт.

Равонпарвар анфоси анбарфшон
Зи гулзори фирдавс додӣ нишон. *Ҳоҷу*

2. номи лаҳне (оҳанге) аз мусиқӣ.

Хурушон булбулон дар саҳни гулзор
Ба вақти субҳдам бар лаҳни Гулзор.

«Баҳори Аҷам»

♦ гулзори олам (3 ҷаҳон) киноя аз рӯи замин.

Гул ба гулзори ҷаҳон хушранг шуд аз равшанӣ,
Қатра дар боғи биҳишт аз ламъаи рӯи дил аст.

Ибни Ямин

ГУЛИСТОН گلستان ҷон маҳсуси рундан ва парвариш ёфтани гулҳо; боғчаи гул, гулбоғ.

Дар гулистон гар ба пой булбулон хоре халад,
Наварӯсони чаман сад чома бар тан медаранд.

Ҳилолӣ

Турфа бегест гулистони ҷаҳон, лек чи сул?

Ки гули шират аз ин боғ наҷидаст қасе. *Ҳилолӣ*

♦ гулистони Ирам боғи Ирам, боғи афсонавии Шаддод

ном подшоҳ.
Қасраш гулистони Ирам, садраш дабистони ниям,
Дар ҳар шабистони қарам бустони нар пардохта.

Ҳоқонӣ

ин (3 ҷаҳон) гулистони киноя аз дунё.

Ман булбули биҳиштам, аммо дар ин гулистон
Дар рӯзи бад ниҳодам бунёди ошёнро. *Урфи*

Ҷама 3-ин ошён паррафшонанд,
Рангу бун ҷаҳни гулистонанд. *Бедиа*

ГУЛИНАСАБ گلناسب киноя аз хушрӯ, зебо.

Нашуд 3-он гулнасаб ҳарчанд чашми тираам равшан,
Ба фикраш аз таманнон гулу гулшан сабукборам.

«Тухфат-ул-аҳбоб»

ГУЛНОР گلار 1. гули анори оддии мевадор; гули анори садбарги наринаи бесамар, ки гулнори форсӣ низ мегуянд.

Ҷамеғуфту лабҳо пур аз ханда дошт,
Рухон ҳамчу гулнори оғанда дошт. *Фирдавсӣ*

Дар дурчи ҷаҳоҳири ӯ лаъле ҷаъдест руммонӣ,
Ки чун гулнори форсӣ дар назари мубассирон оташ афрузад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. маҷ. сурх, сурхранг.

Ман бе ту зи хуни дияда гулнор,
Ту хандазанои ба саҳни гулзор. *Ҷайзӣ*

чеҳраи гулнор рухсори гулгун, орази сурх.

Чеҳраи гулнор дорад ёри мо,
Қасди сад бемор дорад ёри мо. *Ибни Ямин*

3. киноя аз рухсора, чеҳра.

Дар тамошони он дуто гулнор
Мард барҳам ғитад ҷу донаи нор. *Саной*

Гул аз ишқи гулнораш нохунҳои хунолуд дар сина хаста
Ба санавбарро низ аз андуҳи қоматаш нохунҳои дар дили хастан маҷруҳ шикаста. *Восифӣ*

4. номи занона; номи қанззаки Ардавори Ашқонӣ.

... Ки Гулнор буд номи он мохруй,

Нигоре пур аз гавҳару рангу буй. *Фирдавсӣ*

ГУЛНОРГҶ گلگون гулнорранг, монанди гулнор сурх.

Чу бишинд Рудоба ин ғуфтуғуӣ,
Барарфрухт, гулноргун ғашт руй. *Фирдавсӣ*

ГУЛНОРӢ گلنارى 1. мансуб ба гулнор; 2. ба ранги гулнор, сурхранг.

Ҷаҳе биную ғаҳ пушида дор он рӯи гулнорӣ,
Ҷи ғам дорад туро, битзор, то мирам ба душворӣ.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ГУЛОБ گلاب 1. оби муаттари як навъ гули садбарг, ки ба воситани анбик (асбоби араққани) ҳосил мекунамд,
ҳамчун атрёт ба давои қуввати дил ва дафъқундан ҳафқон,
молиҳулиё ва дигар касалиҳо ба кор меравад ё ба таому нушобаҳо ҳам онро омехта истеъмол мекунамд.

Аблаҳонро ҳама шарбат зи гулобу қанд аст,
Қути доно ҳама аз хуни ҷигар мебинам. *Ҳофиз*

Баъд аз он фармуд, оби гулоб бар рӯи ӯ бизадаид,
Ба худ бозомад. *Ҷомӣ*

Савдо, димоғи сӯхтаатро илҳ нест,
Чуз он ки дар баҳор хури бо гулоб об. *Савдо*

гулоби мусаъад гулоби тоза, гулоби холис қардашуда.

Нӯз гул андар гулобдон нарасида,
Қатра бар ӯ чист? — чун гулоби мусаъад.

Манучеҳрӣ

гулоб қашидан ба воситани асбоби маҳсус арақи гулро гирифтани; 2. киноя аз шароб, май.

Ба рӯи мо зан аз соғар гулобе,
Ки ҳоболудам, эй бахти бедор! *Ҳофиз*

3. киноя аз ашқ, сиритш, оби дияда.

Бар умед, к-аз шакар созад лабаш таскинӣ ҷон,
Ҷам гулоб аз дидаву ҳам нордон афшондаанд.

Ҳоқонӣ

гулоби талх киноя аз ашқи сузон, сириниши сузон.

Дар ин афсона шарт аст ашқ рондан,
Гулоби талх бар Ширин фишондан. *Низомӣ*

гулоби чашм киноя аз ашқ, оби дида.

Харчанд аз офтоб бувад талхин гулоб,
Шуд талх аз надидани рӯят гулоби чашм. *Соиб*

гулоб аз дида рехтан киноя аз гиристан.

Бар ман аз дида бирезед гулобе, ки ба умр
Лаззат аз ишқ ҳамина дарди саре буд маро.

Хисрави Деҳлавӣ
бар гул аз нагрис гулоб рехтан киноя аз ба рухсора
аз чашм ашқ рехтан.

Барафруфт он моҳ чун офтоб,
Фурӯ рехт бар гул зи нагрис гулоб. *Низомӣ*

ГУЛОЛА گلاله мӯи печида; зулф, кокул; муқ, кулола 1.

Агар гулолаи мушкин зи рух барандозӣ,
Кунанд дар қадамат ошнқон сарандозӣ. *Саъдӣ*

ГУЛОН گلون ҷони орда маҳини дубез, ки дар равағи

бирён карда мешавад.

Рухи аҳбоби ту тарист чу гул,
Хушу ширинтар аз гулону гулоҷ. *Сӯзани*

ГУЛОҶ|ГУЛОҶ گل|گل 1. навъ аз ҳалво; 2. нони

тунук, ки аз нишаставу тухми мурғ пухта мешавад.

Хушнависони қатиф бо қаламҳон шакар
Чумла очиз гаштаанд аз хатти таълиқи гулоҷ.
Абулқоқӣ Атъима

ГУЛПИРАҲАН|ГУЛПЕРАҲАН|ГУЛПИРОҲАН|ГУЛПЕ-

РОҲАН گل پيرهن 1. он кӣ пирҳонаш ҳамчун
гул латиф ва сурхранг аст; 2. маҷ. зебо ва хушрӯ.

Гулпираҳано, бе ту равам чун ба гулистон?
Маҳсуд зи перомани гул бун ту дорам. *Мушфиқӣ*

ГУЛРАНГ گل رنگ 1. гулгун, сурхранг, сурх.

Гулранг шавад, чу рӯй шӯй, ҳама ҷӯ,
Мӯшкни гардад, чу мӯ фишонӣ, ҳама кӯ. *Рӯдакӣ*
Ашқи у аз оразаш гулранг шуд,
Айташ аз ёди даҳонаш танг шуд. *Ҷомӣ*

бодан гулранг ман даългун, шароби сурх.

Соқӣ, бирав, ки бодан гулранг бе рухаш
Гар оби зиндагист, ки заҳри ҳалоки мост. *Ҳилолӣ*

2. маҷ. аспӣ сурхранг.

Сараш тез шуд кинаву ҷангро,
Ба об-андар афқанд гулрангро. *Фирдавӣ*

ГУЛРЕЗ گل ريز 1. гулафшон, гулош; гулрез кардан а) гул
афшондан, гулошӣ кардан; б) маҷ. суханҳои ширин
гуфтан.

Дар миёни шаккар он гулрез кун,
Марҳабо, эй кони шаккар, марҳабо!
Шамсӣ Табретӣ

2. навъ аз оташбозӣ.

Ту кунӣ хандан гулрез гаҳи бозиву ман
Ҳар дам аз оҳ кунан меши ту нафтадози.
Хисрави Деҳлавӣ

◇ аз хуни дида гулрез кардан киноя аз ашқи хунбод
рехтан.

Аз суффаи хона то ба даҳлез
Мекард зи хуни дида гулрез. *Шоҳин*

ГУЛРУХ گل رخ он кӣ рӯяш ҳамчун гул зебост.

Ёри гулрух чу маро бор надод,
Гули умрам ҳама аз пой бирехт. *Анварӣ*
Дар гулистон бода хурдан бе дилҷ пурхун чӣ ҳаз?
Гулрухе соя набошад, аз маи гулгун чӣ ҳаз?

Мушфиқӣ

ГУЛРУХСОР گل رخسار он кӣ рухсораш монанди гул ла-

тиф ва дилқаш аст; маҷ. зебо, хушрӯ.

Баҳор омад тамошони чаман бо ёр боистӣ,
Ба ҷои сарву гул он сарви гулрухсор боистӣ.

Мушфиқӣ

ГУЛРҶ (й) گل روى он кӣ рӯяш ҳамчун гул зебост; зебо,
хушрӯй.

Барги гули лаъл буд шоҳиди баъзи баҳор,
Оби гулистон бибурд шоҳиди гулрӯи ман. *Саъдӣ*

◇ гулрӯи анҷум ситорагони равшан ва дуракшон.

Мунаққаш натыи ин пируза гулшан
Ба гулрӯи анҷум кард равшан. *Хисрави Деҳлавӣ*

гулрӯи шарқӣ киноя аз офтоб.

Чу гулрӯи шарқӣ ҷаҳонгард гашт,
Фалак ромӣ ки мубади зард гашт. *Ҳоҷу*

ГУЛСИТОН گلستان 1. ниг. гулистон.

Гул дигар раҳ ба гулситон омад,
Воран боғу бустон омад. *Рӯдакӣ*
Ба гил бимонда қадӣ сарви ноз аз он қомат,
Ҳичил шудаст гули гулситон аз он ораз. *Ҳофиз*

2. маҷ. маҳбӯба, маъшӯқа.
Маро гузар ба гулситон басест, лек ҷӣ суд,
Ки сӯи ман гузаре нест гулситони маро?

Хисрави Деҳлавӣ

ГУЛФАҲШАНГ گل افشانг обе, ки дар вақти аз баландӣ
рехтан ях карда шӯша меканад.

Об гулфаҳшанг гашта аз фусурдан, эй шигифт,
Ҳамчунон чун шишаи симин нагун овекта.

Фаролавӣ

ГУЛФИШОН گل افشان ниг. гулафшон.

ГУЛФИШОНӢ گل افشانی ниг. гулафшонӣ.

ГУЛФОМ گل افم гулранг, гулгун, ба ранги гул, сурхранг.

Маро ҳамчунин чехра гулфом буд,
Булуриям аз хуби андом буд. *Саъдӣ*
рухи гулфом рӯи гулгун, рухсоран сурх.
Ёр чун дар ҷом мебинад рухи гулфомро,
Аксӣ рӯяш ҷашми хуршед созад ҷомро. *Ҳилолӣ*

ГУЛФУРҶ گل فروش фурӯшандаи гул.

Эй гулфурӯш, гул ҷӣ фурӯшӣ барон сим?
В-аз гул азизтар чӣ ситони ба сими гул? *Кисоӣ*
Гулфурӯши нозам аз беҳосил
Панҷар бекор доим дар ҳиност. *Бедӣ*

ГУЛҲАН گل خان 1. оташдон, оташгоҳ, гулаҳ.

Дуд ҳезад зи хона ғ гулхан
Ба фалак барравад, ки «абрам ман!» Ҷомӣ

гулхани гармоба оташдони ҳаммом, кӯрнӣ ҳаммом,
гулаҳ.

Дар он наздиқӣ гармобае ёфтам, дар гулхани
гармоба маҳфӣ шудам. *Авфӣ*

2. маҷ. чон хасу ҳошок, ҷо ки дар он ҷо хасу хошок партофта шудааст, хароба.

Гулхан бо доно гулшан шавад,
Гулшан бо беҳирадон гулхан аст. *Носири Хисрав*
Ба ҳар ҷо ёри гулрухсор гардад,
Агар гулхан бувад, гулзор гардад. *Ҷомӣ*

ГУЛХАНДА گولخانه шукуфти гул, кушода шудани гул.

Шуд маъдани лаъл қаҳрабоҳе,
Гулхандан лола ваъфаронрез. *Ҷайш*

ГУЛХАНТОБ گلخن تاب оташмони ҳаммом, касе ки дар оташнони ҳаммом оташ меафрӯзад, гармкунандани ҳаммом, гулаҳӣ.

Марди гулхантоб аз пурри азар
Баста буди бар миён заррин камар. *Румӣ*
Ҳамнишини нек ва бад мисли аттор ва гулхантоб
аст. «*Хористон*»

ГУЛХАНТОБӢ گلخن تابӣ оташмонӣ, оташафрӯзӣ; вазифа, кор ва амали гулхантоб.

Иброҳим аз барон гулхантобӣ камар баст.

Восифӣ

ГУЛХАНӢ گلخانی 1. мансуб ба гулхан.

Гуфтаи ҳаме ҷӣ гуӣ, аӣ пири гулханӣ?
Гуфто, ки ҷӣ шунидӣ, аӣ пири масчидӣ! *Асқадӣ*

2. гулхантоб, гулаҳӣ, оташмони ҳаммом, гармкунандани ҳаммом.

Гулханӣ оташе агар афрӯхт,
Нафаси у ба ҷон ҳезум сухт. *Бедил*

ГУЛҲЕЗ گلخیز киноя аз саробаҳӣ, кайфиятбахш.

Ҳар зарра зи ҷуръаи ту гулҳе,
Ҳар қатра зи бодаи ту лабрез. *Ҷайш*

ГУЛҲЕҲР گلچهر 1. гулрӯй, зебо, хушрӯ, соҳибчамол;
2. номи занона.

Аврагт ку, Гулҷеҳр ку, нақши вафову меҳр ку?
Ҳолӣ ман андар ошидӣ доӣ тамоме мезанам.

Ҳофиз

ГУЛҲЕҲРА گلچهر 1. гулрӯ, зебо, хушрӯй, соҳибчамол.

Ҳавон мурияи гулҷеҳра кун, ки гесуи чанг
Ба дастӣ зӯҳраҷабнои аҷаб диловез аст. *Ҷомӣ*
Шоҳин, гули мақсуд маҷнаод аз ин боғ,
З-он дилбарӣ гулҷеҳра маро ҳар кӣ ҷудо кард!

Шоҳин

2. номи занона.

ГУЛҲЕҲРЧЕХР گلچهرچهر гулрӯй, гулрухсор, зеборӯй.

Хурони нигорони гулҷеҳрчеҳр
Кашид ба оини хур теги меҳр. *Ҳоҷу*

ГУЛЧИН گلچین 1. касе, ки гул мечинад, гулчинанда.

Ҳама дар пои таъзимаш сарандоз,
Эй шоҳи иззаташ гулчини эъзоз. *Назим*
Ғайрати хуршеду моҳу рошкӣ парвин гашт шаҳр,
Пеши чашми боғбон домони гулчин гашт шаҳр.

Сайидо

2. маҷ. мунтахаб, сара, яккачин; гулчин қардан интиҳоб намудан, яккачин қардан, хуш қардан.

... Ё аз он мурғон, ки гулчин мекунад,
Байзаҳо заррину симин мекунад. *Румӣ*

◇ **гулчин** (-и *ҷизе*) **гаштан** (*ё* **шудан**) **файъ**ёб шудан, баҳравар гаштан, баҳрудор шудан (аз *ҷизе*).

Даме бо шонрон бо шеъри рангин
Сухан меғуфту мегардид гулчин. *Ҳоҷиқ*
Гулчини ишк шав, ба хирад воғузор баҳс,
То боғи завқро накунад хору зор баҳс. *Урғӣ*

ГУЛШАКАР گلشكار гулқанд, мураббӯе, ки аз қанду гули боғӣ (садбарг) пухта мешавад.

Чон аз дидори дӯст парвардан
Ҳаст ҷун шахду гулшакар хурдан. *Саноӣ*
Ту худ бигӯй, ки ҷуз дарди дил ҷӣ баҳра бувад
Ба ваҳми хеш дар андеша гулшакар хурдан.

Хисрав Деҳлавӣ

ГУЛШАН گلشن ҷое ки гулҳон рангоранг меғӯяд; гулзор, гулистон.

Маро, ки гулшани ҷон ҳокӣ остонаи туст,
Гуле, ки мешукуфад захми тозиёнаи туст.

Мушфиқӣ

Ҳадиси хубии рӯиш ба гулшане, ки кунанд,
Даҳони гул зи таҳайюр кушода ҳоҳад монд. *Саъдо*

◇ **гулшани аҳбоб** киноя аз нишемангоҳи ёрон.

Эй бод, агар ба гулшани аҳбоб бигзарӣ,
Зинҳор, арза деҳ бари ҷонони паёми мо. *Ҳофиз*

(ин) **гулшани даҳр** киноя аз дунёе, ҷаҳон.

Гарчанд, ки рӯю мӯн зебост маро,
Чун лола руҳу ҷу сарв болост маро,
Маълум нашуд, ки андар ин гулшани даҳр
Наққоши азал баҳри ҷӣ ороост маро?! *Ҳайём*

гулшани рӯзгор киноя аз дунёе.

Аз ин сурма дар гулшани рӯзгор
Саропо гудози дил омад ба бор. *Бедил*

гулшани эҷод киноя аз дунёе.

Бар муқими гулшани эҷод
Рамзи ин ғувча пошукуфта мабод! *Бедил*

ин **гулшан** киноя аз дунёе.

Дар ин гулшан кӣ афсонад гуле аз дӯстӣ бар ман,
Кӣ бошад ҷуз ҷароғи турбати ман аз гулафшонӣ?

Мушфиқӣ

ГУЛШАНСАРО گلشن سرا боғсарой, боғчасарой, бӯстонсаро, ҳавлии боғчадор.

Гомро пай мекунам дар сояи девори ту,
Ваҳри ман хуштар аз ин гулшансаро кошоно нест.

«Баҳори Аҷам»

ГУЛШАНӢ گلشنӣ 1. мансуб ба гулшан; 2. соҳиб гулшан.

Шавқӣ лаби ту медахад завқӣ суҳан Қамолро,
Мурғ суҳансаро нашуд, то кӣ нагашт гулшанӣ.

Қамолӣ Ҳуҷандӣ

ГУЛЪИЗОР گلزار гулрӯй, гулрухсор, гулҷеҳра.

Омад баҳору н-омад он шӯхи гулъизор,
Мастему ошқедаи хуморему беқарор.

Шайх Табрезӣ

Мавсини навбаҳор шуд, он маҳи гулъизор ку?
Ғунҷаву гул қатор шуд, булбули дилфитгор ку?

Ҳоҷӣ

ГУЛҒАНДА گلخانه пахтаи ҳаллоҷишудан кулӯла, ки барон риштан тайёр мекунад.

Дар миёншон Начиби мундан ман
Ҳамчу дар банди хор гулғанда. *Сузанӣ*

ГУЛҒАР گُلر пашми нарме, ки аз буки мӯн буз бо
шона мегиранд ва аз он шол ва чизҳои дигар мебофанд.

На аз шолбобони ин рӯзгорам,
Ки гулғар надонанд боз аз бирешим. *Низорӣ*

ГУЛҒУНА گُلغونه гулғуна, ғоза ва сурҳие, ки запон ба
руи худ мемоланд.

Мафреб дил ба нақши чаҳон, к-он на ёри туст,
Гулғунае чӣ гуна кунад пирро ҷавон. *Ҳокимӣ*

[Ҳалокуҳон] гуфт: Чунон ки гулғуна ороиши за-
нон аст, мардонро хуни сурх бар рӯй ва риш зиннат
ва ороиш аст. *«Чоме-ут-таворих»*

ГУЛҒУНЧА گُلغُنچه гулчан гул.

Ба ҳар сӯй гулғунчан нӯшханд,
Малик дар миён ҳамчу сарви баланд.

Хисрави Деҳлавӣ

♦ **гулғунчан ишқ киноя аз маҳбуба.**

Он сарбунӣ баҳорпарвард,
Гулғунчан ишқу лолан вард... *Ғайзӣ*

ГУЛҚАНДАЛАБ گُلقندالاب ширинлаб.

Гулқандалаб ба ҳар шакарханд
Шӯре зи намак ҷиқанда дар қанд. *Ғайзӣ*

ГУЛҶ گُو 1. ҳалқ, ҳалқум.

Зи ғирья то ба гулу буд оби дидан ман,
Агарчи дар гулуи ман зи ғусса об нарафт.

Мушфиқӣ

гулу танг гирифтаи фишор кардани гулу, маҳдуд
кардани нафас, боздоштани роҳи нафас.

Нафс бар мо чӣ бувад? — Роҳилан гармравон,
Аждаҳоро чу гулу танг бигиранд, асосат. *Соиб*

андар гулу фуруд омадан аз гулу гузаштан; гуворо
шудан.

Бад-ин сифат, ки ҳаме хун ҳӯрем бар дари ту,
Туро чӣ гуна май андар гулу фуруд ояд?

Хисрави Деҳлавӣ

2. гардан.

Аз хондани нома чун бинардохт,
Таъвиз гулуи хештан сохт. *Хисрави Деҳлавӣ*

♦ **гулуи киса даҳани киса.**

Ар дузд зи киса зар рабояд,
Теғаш ба гулуи киса ояд. *Шоҳин*

гулуи осиб сӯроҳи миёнаи сағи осиб, ки ғалла ба
он ҷо мерезад; **гулуи шиша** қисми танги шиша, миёнаи
даҳан ва шиками шиша, гардани шиша.

Манех аз ҳал бурун по бар гулуи шиша, эй соқӣ,
Наметарси, ки бар гардан туро даъвои хун афтад.

Сайидо

гулу пора кардан *киноя* аз доду фаръеди бисёр кар-
дан.

Гулуи хеш абас пора мекунад булбул,
Чу гул шукуфта шавад дар ҷаман намомонад.

Соиб

ГУЛУҒИР گُلغیر 1. гулу фишордиҳанда, бандкунанда
роҳи гулу, ҳафакунанда, қатъкунанда нафас; *мач.*
свордиҳанда.

Мақун дар лӯқма додан ҳеҷ тақсир,
Ки бадгӯй туро гардад гулуғир. *Ҳилолӣ*

2. *мач.* ногувор, нохуш, номатбӯ.

Ба Доро расонд аз Сикандар ҷавоб,
Ҷавобе гулуғир чун заҳри ноб. *Низомӣ*

Талҳин сабр агар гулуғир аст,
Оқибат хушғувор хоҳад буд. *Шамси Табрезӣ*

ГУЛУҒОҲ گُلغوه гузаргоҳи гулу, ҳалқум; ♦ **гулуғоҳи ной**
роҳрави даруни ной.

Дошт Лӯқмон яке сарочан танг,
Чун гулуғоҳи ною синан чанг. *«Чоме-ут-тамсил»*

гулуғоҳ тар будан гулбур шудан.
Забон банд кун, то сар ори ба сар,
Забон хушк бех, ё гулуғоҳ тар. *Низомӣ*

ГУЛУЛА گُلله 1. ҳар чизи гирд ва лунда; 2. тирӣ тӯп
ва туфанг.

ГУЛУЛАКАМОН گُلله کامان камони гулулаандозӣ.

Қавси қузаҳ гулулакамони ҳаёли мост,
Гунҷишкӣ кас мабод нишнад ба бони ту.

«Баҳори Аҷам»

ГУЛУҶИШОР گُلغشار 1. фишори гулу; банд шудани гу-
лу; 2. *мач.* ҳафакон, гирифтагӣ, энқӣ.

Ҷаме насби дилам кун чунон ки худ доӣ,
Ки мастӣ айшаму дилро гулуғишоре хаст.

Толиби Омулӣ

ГУЛУҶОМ گُلجام 1. қадаҳи зебон сурхи гулдор, ҷоме нақ-
шии сурх.

Омад хабар зи Деҳли маҳрус дар Дакан,
Озодӣ мо ба майкада гулҷомро гирифт.

«Ҳисонаи омира»

2. шишан рангин, ки дар иморати хона ба дару рав-
зан ба кор мебаранд.

Равшан бувад зи олами боло ғазои дил,
Гулҷом дорад аз маҳи тобон сарои дил.

Мӯҳсини Таъсир

ГУЛҶУШ گُلجوش шукуфон; зебо; **ораз гулҷуш** руи сур-
хи дилқаш.

Никоби орази гулҷуш кардай моро,
Ту чилва додӣ мадхуш кардай моро. *Бедиа*

ГУМ گُم нопадид, ғойб, азмиёнрафта, мафқуд.

Ҳамчун ҷарас ба синан ушшоқ меравад,
Ҳамвора нолаҳ, ки асарҳо дар у гум аст. *Махфӣ*

гум гаштан (*ё шудан*) а) аз миён рафтан, нопадид ва
маҳв шудан.

Дар осмон аломате нападид омад... ранги он сафед
будӣ, ақи моҳ пайваста ҳамчунин будӣ, то гум шуд.

«Таърихи Систон»

Ба домӣ дилбаре афтодаам, гум гашта тadbирам,
Саропо ваҳшатам, дар кун у оҳун тасвирам.

Сайидо

б) *мач.* бехуд шудан, беҳол шудан.
Дил хандае зад бар руҳам, ман ҳам зи шодӣ гум
шудам,

Гӯп, ки бар аҳли гунаҳ дарҳон чаннат боз шуд.

Хисрави Деҳлавӣ

гум задан гум кардан, пинҳон ва нопадид кардан.
Сирри даҳонат заррае ҳаргиз нашуд бар ман қикан,
Дил мебарад дуздидувар дар ғушае гум мезанад.

«Баҳори Аҷам»

гум кардан а) аз даст додан, мафкуд кардан.

Халқан тасбеҳи худро зоҳидон гум кардаанд,
Риштиаи ҷамъият аз зунқорбандон бурдаанд.

Сайидо

б) нобуд кардан, нест намудан.

Наиндозад аз даст куполро,
Магар гум кунад Рустами Зодро. *Фирдавӣ*

гум шудан *ниг.* гум таштан; *Д* гум: шудани дил *ки-*
ноя аз ошнқ ва мафтун шудан.

Диле, ки гум шуда, ҳаргиз набфтам асараш,
Бирав, сабо, ба хамаи турраи нигори ман аст.

Шоҳин

ГУМГАШТА *گمشته* 1. *сифати феълӣи вомони гузаши-*
таи гум гаштан (*ниг.* гум); 2. *мач.* саргардон, саргаш-
та, овора.

Эй ки мегӯй дили гумгаштан худро бичӯ,
Ман, ки худ гумгаштаам, уро кучо пайдо кунам?

Ҳилолӣ

Ман булҳаваси ишқамо ба ман ҳунаре нест,
Гумгаштан ин роҳаму аз ман хабаре нест. *Махфӣ*

♦ **Юсуфи гумгашта** *киноя* аз Юсуфи Канъонӣ, ки
бародаронаш ба ҷох партофта, ҷунон вонамуданд, ки
гуё уро гурт хурда бошад.

Юсуфи гумгашта боз ояд ба Канъон, ғам махур!
Кулбаи эҳзон шавад рузе гулистон, ғам махур!

Ҳофиз

ГУМЕЗ *گميز* *ниг.* кумез.

ГУМКАРДАДИЛ *گم کرده دل* дил гумкарда, дилдода, шэф-
та, мафтун.

Дӣ мегузашту сӯи ӯ дилҳо кашон аз ҳар тараф,
Сад ошқи гумкардадил сӯиш давон аз ҳар тараф.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ГУМКАРДАПАЙ *گم کرده پای* рах гумкарда, гумроҳ.

Салотини узлат, гадоеъи хай,
Манозилшӯносони гумкардапай ... *Саъдӣ*

ГУМКАРДАРОҲ *گم کرده راه* **ГУМКАРДАРАҲ** *گم کرده راه*
роҳ гумкарда, гумроҳ.

То чанд ба харза ҳар тараф мегардам,
Гумкардараҳам зи раҳ суроге бифирист. *Ҳоҷӣ*

♦ **бахти гумкардароҳ** бахти бад.

Ҳамегуфт: Эй бахти гумкардароҳ,
Гирифтор гаштам ба рузи сиёҳ. *Савдо*

ГУМНОМ *گمنام* беному нишон, номашхур, маҷхул, беда-
рак.

Напурсад ҳеҷ кас гумномро ҳол,
Ки мурон эминанд аз байни даллол.

Ҳисрави Деҳлавӣ

Агар мардуми шаҳр лаин бошанд, кас аз берун
дар ин шаҳр дарнаравад барои сахтии маош ва ин
шаҳр гумном шавад. *Аҳмади Дониш*

ГУМНОМӢ *گمنامی* беномунишонӣ, номашхурӣ.

Ба рафъи чашмзаҳми халқ гумномӣи фусун дорад,
Бурун тоз аз дари шӯҳрат, ки шӯҳрат бӯи хун
дорад. *Бедиа*

Гумномӣ беҳ аз бадномӣ. *Зарбулмасал*

ГУМОН *گمان* 1. фикр, ҳаёл; фарз, тасаввур; пиндошт,
завн, ҳалс.

Ҳар он кас, ки наэдиқ ё дур буд,
Гумон мушк бурдаанду кофур буд. *Фирдавӣ*

Гумонҳо ҳама рост машмар зи дур,
Қи бас монад аз дур шеваи ба сур. *Асадӣ*

гумони ботил ҳаёли хом ва беҳуда, фикри нодуруст.

Чӣ гумони ботил аст ин, ки бувад азия сайде,
Қи ба аҷз баста гардад ба каманди арҷмандон.

Урфӣ

гумон бурдан а) фикр кардан, ҳаёл кардан; фарз кар-
дан, тасаввур кардан, пиндоштан.

Гумоне барам ман, ки ӯ Рустам аст,
Ки чун ӯ набарда ба гети кам аст! *Фирдавӣ*

Агарчи роҳ ба айби ту кас аён набарад,
Гумон мабар, ки ба айби ту кас гумон набарад.

Урфӣ

б) пай бурдан, дарк кардан.

Ман ин мураттаби пашмина баҳри он дорам,
Қи зери хирқа кашам май, кас ин гумон набарад.

Ҳофиз

2. ақида, эътиқод.

Гумонаш хато буду тадбир суст,
Қи дар илм буд, он ҷи дар зулм ҷуст. *Саъдӣ*

гумон доштан ҳаёл доштан; ақида доштан; умед ва
тавакқуъ доштан.

Гуӣ: Аз дастӣ хачр ҷон набарӣ,
Фотилам, гар на ин гумон дорам. *Анварӣ*

гумон кардан фарз кардан, тасаввур намудан, пин-
доштан.

Сухтан руҳат агар сӯи ҷаман гузар кунад,
Дар дили худ гумон кунад шӯълаи гарм лоларо.

Ҳисрави Деҳлавӣ

3. шак, шубҳа.

Гумон аст дар ҳар шупидан нахуст,
Шунидан ҷу дидан набошад дуруст. *Асадӣ*

Аз Фузули насихате бишнаи,
Дар ақини кушу аз гумон бигзар. *Фузулӣ*

дар гумон андохтан ба шакку шубҳа моноянд, ба
тараллуд ва дудилағӣ андохтан.

Қамоли ҳусни ту ҷое расид дар олам,
Қи халқро ба ду ҳуршед дар гумон андохт.

Ҳисрави Деҳлавӣ

4. таҳмин ва тавакқал.

Хилофи роҳи савоб аст ва акси раъи улулалбоб
дору ба гумон хурдан ва роҳи ноҳида бе қорвон
рафтан. *Саъдӣ*

ГУМОНА *گمانه* 1. гумон, шак, тардид.

Ту дилро ба ҷуз шодмона мадор,
Равноро ба бад дар гумона мадор. *Фирдавӣ*

2. ҷохи озонош барои фаҳмидани будан ва ё набудани
об дар зери замин.

Эй баски дилам дар талаби ҷашман нӯшат
Дар бодияи фикр фуру бурда гумона ...

Ибни Ямин

ГУМОНЗАД *گمانزد* гумон кардашуда, ҳаёл ва тасаввур
кардашуда, занн кардашуда, мазнун.

Ба ғайр гарм даромехти, ҳазар, зинҳор.
Гумонзади ту нашуд, оқ ҷи ман якни дорам.

«Баҳори Аҷам»

гумонзад шудан дар тасаввур мутавакқеъ ва умедвор шудан.

Зулайхо — моҳи авҷи дилситонӣ,
Зи Юсуф чун биди он меҳробонӣ,
Гумонзад шуд, ки ҳоҳад коми ӯ дод,
Ба васли хештан ороми ӯ дод. *Ҷомӣ*

ГУМОНИДАН گمانیدن гумон кардан, фарз кардан, тасаввур кардан, пиндоштан.

Гумонад, ки аз теғи ӯ дар ҷаҳон
Биларзанд яксар кеҳону меҳон. *Фирдавӣ*
Сипоҳе, ки сагсор хонандшон,
Палангони ҷангӣ гумонандшон. *Фирдавӣ*

ГУМОНПАЗИР گمانپذیر қобили фикру андеша ва ҳаё; гумонпазир шудан дар фикру андеша ва ҳаёи афтодан.

З-он се нукта, ки гушгир шудаш,
Дили нозук гумонпазир шудаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ГУМОШТА گماشته 1. аз тарафи касе маъмуршуда, таъиншуда ба амал ва вазифае.

Чун ба шаҳр омад, аз гумоштагон
Хост машруҳи боздоштагон. *Низомӣ*

Ҳокими Русвар, ки нинз гумоштаи Роно буд, қалъа
Аро ҳолӣ гузошта гурехт. *«Таърихи Фаршита»*

2. фириастода; ҷосус.

Абулҳасанро тўхмат ниҳоданд, ки ӯ гумоштааст
ва уро ба Бухоро оварданд. *«Таърихи Наринахӣ»*

ГУМОШТАН گماشتن 1. маъмур кардан; таъин кардан, муқаррар намунодан.

Шарму озарм ҷумлағи бардошт,
Ҷамъе аз душманон бад ӯ бигмошт. *Саноӣ*

Чу дар зиндагӣ ранҷ бар вай гумошт,
Пас аз марг кай ҳоҳадаш суд дошт. *Ҷомӣ*

2. воғузоштан, воғузор кардан, ҳавола кардан.

Бад-ин ошкорат бубин ошкор,
Ниҳонитро бо ниҳонӣ гумор. *Рӯдакӣ*

3. маҷ. равона кардан ҷизро ба (бар) ҷизе.

Чун гуморӣ ба хор андеша,
Шеван ростӣ кунӣ пеша. *Ҷомӣ*
Ҳинмате дар пан шитоб гумор,
Синаам вошикофу дил бардор! *Бедил*

ГУМРАҲ گمره ниг. гумроҳ.

ГУМРАҲӢ گمره‌گی ниг. гумроҳӣ.

ГУМРОҲӢ/ГУМРАҲ گمره‌گى 1. роҳ гумкарда; саргардон, овора.

Зи бини оташи теғаш, ки баршавад ба фалак,
Ситорагон ҳама дар бурҷи хеш гумроҳанд. *Муизӣ*
Гуфтам, ки бӯи зулфат гумроҳи оламам кард.
Гуфто: Агар бидонӣ, ҳам ӯ-т раҳбар ояд. *Ҳофиз*

2. маҷ. касе, ки аз роҳи дуруст берун баромадааст.

Моро ба мастӣ афсона карданд
Пирони ҷохил, шайхони гумроҳ. *Ҳофиз*

Гумроҳ он, ки бар ин роҳ наравад ва мудаббир
касе, ки аз ин дар баргардад. *Аҳмади Дониш*

гумроҳ кардан аз роҳи дуруст баровардан, ба роҳи хато ва ботил андохтан.

Муддате бад-ин баҳона халқро гумроҳ карданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоби»

ГУМРОҲӢ/ГУМРАҲӢ گمره‌گى бериҳ, саргардонӣ, оворагӣ; маҷ. залолат.

Гумроҳин ман бин, ки дар ин марҳала ҳар рӯз
Аз водии мақсуд ба ҷои дигар афтам. *Ҳилолӣ*

Рӯзгорам аз пан маҳмил ба гумроҳӣ гузашт,
Дар биёбони таманно раҳнамоё барнаҳаст. *Махфӣ*

ГУМШУДА گمشده 1. бериҳшуда, гумроҳ ва мунаҳрифшуда.

Пай ҷу зи шорё ба дигар сӯ кашад,
Гумшудагонро ба тақопу кашад. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. маҷ. ошнқшуда; дилбохта.

Ҳофизин гумшударо бо ғамат, ёи ёри азиз,
Иттиҳодест, ки дар аҳли қадим афтодаст. *Ҳофиз*

3. маҷ. гумном, фаромӯшшуда.

Бояд ту ҳам аз тариқи ёри,
З-ин гумшуда гоҳ ёд оӣ. *Шоҳин*

«гун суффикси сифатсоз ранг ва монандро мефаҳмонад, мас. «хофургун», «пирузгун».

ГУН گون 1. ранг, лавн; 2. навъ, ҳел, тарз.

Аз ту мо сад гун аҷиб дидеам,
Лек маъзурем, ҷун бедидеам. *Румӣ*

ГУНА گونه 1. ранг, лавн.

Он оби ангур, ки андар коса буд, гуна нагардонида
буд ва на маза гирифта буд. *«Таърихи Табарӣ»*

Танам гунаи лоҷвардӣ гирифт,

Гулам сурӯи андохт, зардӣ гирифт. *Низомӣ*

Замини сайдгоҳ аз бисёрин хуни шикор гунаи
лаъли бадахшонӣ гирифт. *«Таърихи Фаршита»*

2. ҳел, навъ; тариқ, тарз, равнш.

Қарданд зи рӯи беқарорӣ,
Бар худ ба ҳазор гуна зорӣ. *Низомӣ*

Зи берангӣ мазан дам дар муҳаббат,
Қи олам гунае аз ранги ишқ аст. *Махфӣ*

ба гунам ... ба таври ... ба тариқи ...; монанди ... ,
мисли ... бад-ин (ё он) гуна ба ин (он) вазъ, ба ин
тавр, ба ин (он) тариқ, ба ин (он) тарзу равиш.

Сипаҳ сохт, к-андешан ҷанг дошт,
Зи Рустам бад-он гуна дил танг дошт. *Фирдавӣ*

Гул бад-ин гуна, ки аз шармат ту битреҳт зи боғ,
Шухтанмн бувад, ар соли дигар боз ояд. *Шоҳӣ*

з-ин гуна аз ин ҳел.

Туро бо Анварӣ з-ин гуна дастон
На як бору ду бору чор бор аст. *Анварӣ*

з-он гуна аз он ҷиҳат, барон он ки ... , ба он сабаб
ки ...

З-он гуна ки ҷону тан яке буд,
Аз ҳар ду тараф суҳан яке буд. *Ҳилолӣ*

3. рӯй, руҳсора, ораз, чеҳра.

Лағи даванда, гӯш неву суҳанбӯ,
Гунги фасеҳ аст, ҷашм неву ҷаҳонбин.
Тезин шамшер дораду равнини мор,
Қолбади ошқону гунаи ғамгин. *Рӯдакӣ*

4. ранги чеҳра.

Чун ин суҳан бигуфт, гунаи Абу-муслим бигашт.
«Таърихи Табарӣ»

Дар сафи кин гунаи як зардруй

Зард кунад гунаи сад чангҷуй. *Хисрави Деҳлавӣ*

Б. молда, ки бо он зарро сайқал медиҳанд, моддан сайқали.

Шавад бешак зи оронӣ накутар.

Чунон к-аз гуна гардад сурхтар зар.

Фаҳриддини Гургонӣ

ГУНАГУН *گونهگون* гуногун, рангоранг; ҳархела, хел ба хел.

Зи бас гунагун парниёӣ дарафш,

Чи сурху чи сабуз чи зарду бунафш ... *Фирдавӣ*

Аз сухан хоне кашидан пеши аҳли рӯзгор.

Завқон гунагун дар вай эн анвои таом. *Ғузулӣ*

ГУНА-ГУНА *گونه گونه* ҳарранга, ранга ба ранга; ҳархела.

Задаста лофхон гуна-гуна,

Басе гуфта суханҳои намуна. *Фаҳриддини Гургонӣ*

ГУНАҲ *گناه* *ниг. гуноҳ*.

ГУНАҲҒОР *گناهگار* *ниг. гуноҳкор*.

ГУНАҲҒОР *گناهگار* *ниг. гуноҳкор*.

ГУНАҲОМҮРЗ *گناهآموز* *ниг. гуноҳомӯрз*.

ГУНАҲСҶЗ *گناهسوز* нобуздунондан гуноҳ, маҳвқунандан мазсият; *миқ.* гунаҳфарео.

Чун ки лутфи ту гунаҳсӯзи гунаҳгорон аст,

Ту маро тоибу мустағфирни ғаффор мағир.

Шамси Табрезӣ

ГУНАҲҒАРСО *گناهفرسا* аз байн барандан гуноҳ, нестқунандан гуноҳ; *миқ.* гунаҳсӯз.

Хисрав, пиронасар Ҳофиз ҷавонӣ мекунад

Бар умеди афви ҷонбахши гунаҳғарсон ту. *Ҳофиз*

ГУНБАД || **ГУНБАЗ** || **ГУНБАДА** *گنبد* || *گنبد* || *گنبد* 1. қисми болои қуббашакли иморат; сохтмоне, ки сақфу бомаш қуббашакл аст.

Пароганд гирди ҷаҳон мубодон,

Ниҳод аз бари озарон гунбадон. *Дақиқӣ*

Яке гунбаде дид афроста,

Ба динор сар то сар анбоста. *Фирдавӣ*

2. гунбази дахма, гунбази мазор; дахма, гӯрхона.

Чун гунбаде ба кӯҳна мазорест ҷарху меҳр,

Лавҳе дар у вале эн хати меҳр сода аст. *Савдо*

Ду соҳибтоҷро ҳафтакт қарданӣ,

Дари гунбад бар эшон саҳт қардап. *Низомӣ*

3. киноя аз осмон.

Чу дар гунбад омад буруқи силеҳр,

Ба ҳаррон заррин биёрест чеҳр. *Хисрави Деҳлавӣ*

Гунбади азрақ киноя аз осмони кабуд; гунбади афлок киноя аз осмон.

Аввал яке манам, ки дар ин шаҳр ҳар шабе

Фаръеди ман ба гунбади афлок баршавад. *Ҳофиз*

Гунбади аҳзар киноя аз осмони кабуд ё зумуррадгун.

Ҳама то кутб боҳур аст зери гунбади аҳзар,

Шакарпошаш эн як палласту аз дигар фалосангаш.

Рудақӣ

гунбади воло киноя аз осмон, фалак.

Валвала дар олами боло гирифт,

Ғулғула дар гунбади воло гирифт.

Хисрави Деҳлавӣ

гунбади гардон (*ғ* гарданда) киноя аз фалаки гарданда, осмон.

Эй манзараву кох бароварда ба хуршед,

То гунбади гардон бикашида сари айвон. *Дақиқӣ*

Даъвати ман қарда ба дастӣ нибз

Ҳафт дари гунбади гарданда боз. *Хисрави Деҳлавӣ*

гунбади гардун киноя аз дунё, ҷаҳон.

Гунбади гардун аҷаб ғамхонаест,

Беғамӣ дар вай дуруғ афсонаест. *Ҷомӣ*

гунбади даввор а) киноя аз осмон, фалаки гарданда, фалаки даврананда.

Бар тани хок мани ошиқи бедил бигуздор,

Ту маро ҳафтаки ин гунбади даввор мағир.

Шамси Табрезӣ

б) киноя аз дунё.

Аз садон сухани ишқ надидам хуштар

Едгоре, ки дар ин гунбади даввор бямонд. *Ҳофиз*

гунбади дӯлоб киноя аз осмон, фалаки гарданда.

Ебияш зери гунбади дӯлоб

Ҳамчу Симуруғ кимӣ ноёб. *Ҷомӣ*

гунбади дӯлобигард киноя аз фалак.

То ки бар гирди замин мегардад

Курраи гунбади дӯлобигард,

Дар ҷаҳондориву кишварбахшӣ

Чун Сикандар ҳама офоқ бигард. *Анварӣ*

(ин) гунбади дӯлобранг а) киноя аз осмони гарданда;

б) киноя аз дунё.

Барпар аз ин гунбади дӯлобранг,

То раҳӣ аз гардиши паргори танг. *Низомӣ*

гунбади лочвард киноя аз осмони нилгун.

Дигар рӯз чун гунбади лочвард

Бароварду бинмуд ёкути зард ... *Фирдавӣ*

гунбади мино (*ё* мину) киноя аз осмони нилيرانг ё зумуррадгун.

Бурд қадраш ба давлати фурқон

Пой бар фарқи гунбади мино. *Анварӣ*

Сарви нозаҳ ҳар тараф бо қомати дилҷу гузашт,

Шӯру ғавғон ҷаҳон аз гунбази мину гузашт. *Туграи*

гунбади муҳит киноя аз фалак, осмон.

Мар ҳиммати рафеи туро дар улувви ҷоҳ

Ҷуз гунбади муҳит шарикӣ аён намонд. *Ломей*

гунбади нилгун а) киноя аз осмони кабуд; б) киноя аз дунё.

Дар ин пурлағо гунбади нилгун

Чу хоҳӣ, ки касро кунӣ озмун ... *Ҷомӣ*

гунбади нилуфарӣ киноя аз осмони кабуд.

Фиреби гунбади нилуфарӣ маҳр, ки кунун

Аҷал чу гунбади гул баршикофадат амдан. *Ҳоқонӣ*

гунбади норанҷанг киноя аз осмон.

Ранги бозичаест кори гунбади норанҷанг,

Чанд ҷўшам, к-аз бирун нағзарад сафрон ман.

Ҳоқонӣ

гунбади обгинаранг киноя аз осмони кабуд; гунбади

пирӯза киноя аз осмон.

То ба ту гурон ҷаҳон тоза гашт,

Гунбади пирӯза пуровоза гашт. *Низомӣ*

гунбади тезгард (*ё* тезгашт, тезрав) киноя аз осмон, фалаки гарданда.

... Ки чун оташи рӯзи равшан гузашт,

Пур аз луд, шуд гунбади тезгашт. *Низомӣ*

Сари сол, к-аз гунбади тезраи
Нияоти ҷаҳоиро будӣ рӯзи наф ... *Низомӣ*
гунбади тобноқ киноя аз осмони тобон, осмони рав-
шан ва гармидаҳанда.

Зи сарсабини гунбади тобноқ
Зумуррад шуда лавҳи тифлоии хок. *Низомӣ*
гунбади тоқдес киноя аз осмони тоқмонанди ҳамида.
Даст бихишти садри ӯ, даст қадар ба хидматаш,
Гунбади тоқдесро баста нитоқи ҷокари. *Ҳақонӣ*
гунбади фариштасалаб киноя аз осмони хушнамо.

Ин гунбади фариштасалаб, к-оламихур аст,
Хам карда пеши халқ чу дев, хидмати ман аст.

Ҳақонӣ

гунбади фирӯза (ё фирӯзагун) киноя аз осмони кабуд,
Мутриби хушлаҳча ба он дар навест,
Гунбади фирӯза аз он пурсадот. *Ҷомӣ*
Шабпарак аз гунбади фирӯзагун
Рафт зи парвоз ба гунбад дарун. *Хисрави Деҳлавӣ*

гунбади ҳазро киноя аз осмони саба, осмони кабуд,
Ба сони марғзори сабзранг андар шуда гардиш,
Ба як соат мулавири карда рӯи гунбади ҳазро.

Фаррухӣ

гунбади хокистарӣ киноя аз осмони хокистарранг;
гунбади ҷарх киноя аз осмон, фалаки гарданда.

Мо май ба бонги ҷанг на имрӯз меҳурем,
Бас дер шуд, ки гунбади ҷарх ни садо шуминд.

Ҳофиз

(ин) гунбади ҷорбад киноя аз дунё.

Бирун ҷаст аз ин гунбади ҷорбад,
Фарас ронд бар ҳафт ҷархи балианд. *Низомӣ*
гунбади шишаранг киноя аз осмони кабуд ё зумур-
радранг.

Дар ин гунбади содан шишаранг
На тисоли рӯст пайдо, на ранг. *Бедил*

гунбади ҷонгон киноя аз осмон; куран гунбади дуло-
бигар киноя аз осмон.

То ки бар гирди замин мегардад
Куран гунбади дулобигар ... *Анварӣ*

◇ гунбади дастор киноя аз салла, амома.

Биё, зоҳид, ба гирди қуббаи дил саъи ҷавлон кун,
Туро то кай ба гирди гунбади дастор гардидаи.

Ҳоҷӣ

ГУНБАД II || ГУНБАЗ II گنبد گنبد частухез, чорхези
ҳайвонот ҳамчун асп, оху, гур ва ғ.; гунбад задан чор-
хез задан (дар боран асп, оху, гур ва ғ.).

Ҳар ҳаданге, ки сӯи гур кушод,
Гур гунбад заду ҳаданг афтод.

Хисрави Деҳлавӣ

Чу ҷавлон кунад, ҳаст кӯхи равон,
Чу гунбад занад, гунбади аҳзар аст. *Муизӣ*

гунбад кардан хез задан, частухез кардан, чорхез
зидан (дар боран асп, гур, оху ва ғ.).

Тозибна барзадӣ, аспам бигашт,
Гунбаде карду зи гардун даргузашт. *Румӣ*

ГУНБАДЗАНОН||ГУНБАЗЗАНОН گنبدزنان گنبدزنان ҷа-
стухезкунон.

Тихй гашта аз хеш бар рӯи об,
Ҳамаҷафт гунбаззанон ҷун хубоб. *Ҷомӣ*

ГУНБАДСАРОЙ گنبدسرای сарои гунбазвоқ, хонае, ки
сақфаш гунбазшақл бошад.

Шаҳ ба гунбадсарои мушқин шуд,
Хона з-у ҳамчу нофран Чин шуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ГУНБАЗ I گنبد I ниг. гунбад I.

ГУНБАЗ II گنبد II ниг. гунбад II.

ГУНБАЗЗАНОН گنبدزنان ниг. гунбадзанон.

ГУНГ گنگ лол, касе, ки дорон забони гӯё набуда, бо
нимову ишора фикру мақсадашро ифода мекунад.

Гунг андар ҳадису дар овоз
Бех, ки бисёргун беҳудатоз. *Саной*
Ба забон гунг шав, ба лаб хомӯш,
Нест маҳрам дар ин муомала гӯш. *Ҷомӣ*
гунг мондан хомӯш мондан, ҳайрон мондан.

Ба маҳ ахтаршнносон гунг мондад,
Ба сахрон фаросат ланг мондад. *Бадриш Кашмирӣ*

◇ гунги даҳзабон киноя аз гули сурх, ки ба эътибори
сад барг гунги садазабон ҳам меғунанд; гунги суҳанчин
киноя аз қалам.

Турке миёни румиён, гунги суҳанчин безабон,
Бар рӯи мемоланд з-он хар дам сиях хокистараш.

Бадри Чоӣ

ГУНГОР گنگار мори ба тозагӣ пуштпартофта.

Аз гуфтани нек в-аз нақуӣ
Гунг асту барахна ҳамчу гунгор.

«Фарҳанги Рашидӣ»

ГУНДА گنده 1. гафс.

Сад хунармайдри зи гурсинагӣ,
Пузгунда, дуруғи ту кушта. *Заҳири Форӯбӣ*

2. гушти қуфта бо дигар масолеҳ омехташудан ку-
лӯла, ки дар палав, шӯлла ва ғ. ба кор мебаранд;
куфта.

Ман бигуям сифати гундаи парвории гарм,
Гу, битгуянд маро мударраи қуфтаҳор.

Абулҳаққи Аттема

3. заволаи хамир ба андозаи як ноӣ.

ГУНДО گندا файласуф, доно, олим, ҳаким.

Пилони туро рафтаи бод асту тан-кух,
Дандони наҳангу дилу андешани гундо. *Унсурӣ*

ГУНДОВАР گنداور ниг. кундовар.

ГУНДОВАРИ گنداوری ниг. кундоварӣ.

ГУНОГУН گونگون рангоранг, ранг ба ранг, наъф ба
наъф.

Гашта дар коргоҳи бўқаламун
Тахтаи нақшҳои гуногун. *Ҷомӣ*

ГУНОҲ|ГУНАҲ گناه кори бад, кори зишт; айб, ҷурм,
маъсиҷат.

Қасро бе гуноҳ набояд озурдан. *Ибни Сино*
Хирадро май бибандад, чашмо хоб,
Гунахро узор шӯяд, ҷомаро об. *Фаҳриддини Гурғонӣ*
Гар нишқи паривашон гуноҳ аст,
Ман пешрави гуноҳкорон. *Савдо*
гуноҳ гирифтаи айб гирифтаи, хурдагирӣ ва айбҷӯи
кардан.

Бар назми Хисрав аз сари мастӣ гунаҳ мағир,
К-ӯ хаст дар ҳавон ту фориғ зи ному нанг.

Хисрави Деҳлавӣ

гуноҳ даргузаронидан аз касе бахшидани ҷурми касе.

Ту авлотарӣ ба фазл, ки ин гуноҳи бузург аз ман даргузаронӣ ва афв кунӣ. «*Таърихи Наршахӣ*»
гуноҳи касеро даргузоштан бахшидан, афв кардан;
аз гунаҳ пок шудан бегуноҳ шудан, беайб гаштан.

Чони ҳар бедил, ки пок аз оташини ниқат бисухт,
Дар қадом оташ дигар пок аз гунаҳ ҳеҳад шудан?

Мушфиқӣ

аз гуноҳ узрхоҳ шудан талаби афв кардан, барои ҷурм гузасти талабидан.

Чу муҷрим шавад аз гунаҳ узрхоҳ.

Гунаҳ дон тағофул зи узри гуноҳ. *Ҷомӣ*

аз касе гуноҳ (ё ҷурм) даргузоштан ниг. гуноҳи касеро даргузоштан.

На ҳурам, валекин хато рафт кор,

Надоғистам, аз ман гунаҳ даргузор. *Саъдӣ*

ГУНОҲҚОР || ГУНОҲҚОР || ГУНАҲҚОР || ГУНАҲҚОР

|| гунаҳгар || гунаҳгар || гунаҳгар || гунаҳгар ||
содиркунондан гуноҳ, муҷрим, осий, маъсияткор.

Насибӣ мост биҳишт, эй хулошннос, бирав,

Ки оустахники каромат гуноҳкоронанд. *Хофиз*

Гар одад гунаҳкоре андар панох,

На шарт аст қуштан ба аввал гуноҳ. *Саъдӣ*

ГУНОҲҚОМУРЗ||ГУНАҲҚОМУРЗ|| гунаҳқарз || гунаҳқарз ||
омурзандан гуноҳ, гуноҳбахш, бахшидан гуноҳ.

ГУНҲЕ *گنبا* асбоби хандаса, ки аке аз қушқон он 90° буда, барои муайян кардани ростӣ ва қадри иморат ба кор бурда мешавад.

ГУНҲ *گونی* ғ. линга, халта, қанор, ҷувол.

Мутааллиқини у ду-се ҳазор гуни мамлӯв аз намак ... андохта гурехта рафта буданд.

«Таърихи Фарошита»

ГУНҶИДАН *گنجیدن* ҷо гирифтани, ҷой ёфтани, ҷойгир шудан, ҷо гирифтани касе ё чизе дар чизе ё ҷое.

Якero паҳлӯи дигар ниҳем, чунон [ки] андар миеи ҳеч чиз нагуҷад. *Ибни Сино*

Зи ғамӣ ту чун зиёда ба даруни ҷон нагуҷад,
Ғамӣ он ки дил қучо шуд, биянҳам ба як қанора,
Мушфиқӣ

ГУНҶИШК *گجشک* ҷумҷук, паррандаи хурда маъруф.

Гуфтам, оташ расад ба хайбаги у.

Гуфт: Гунҷишк кай расад ба ӯқоб? *Уеурий*

Гунҷишк бия, ки сӯхбати шоҳинаш орузат,

Бечора дар ҳалоқи тани хештан аҷул. *Саъдӣ*

ГУНҶО *گنجا* гунҷанда; гунҷо гаштан гунҷида шудан, ҷойгир гаштан.

Чунон танг будаш ба қурбат маҷол,

Ки гунҷо нагаштӣ дар он ҷо ҳаёл. *Фирдавӣ*

ГУНҶОИШ *گنجایش* 1. ҷойгиршавӣ, қобилияти гунҷидан;

2. ҷои гунҷидан, вусъати гунҷидан.

Дидаро аз лаҳти дил гунҷониши ашке намонд,
То ба кай лабрезии хун дорам ман ин паймоноро.

Маҳфӣ

Чандон ки дилам офати ниқат талабад, нест
Дар хавсалаи ниқти ту гунҷониши офат. *Урфи*

ГУНҶОН(И)ДАН *گنجانیدن* ҷойгир кунондан, ҷой додан, ҷой гирондан дар миеи чизе ё дар ҷое.

Эй офтоби хубон, меҷӯшад андарунам,
Як соатан бигунҷон дар сояи иноят. *Хофиз*

ГУНҶОЙ *گنجائی* гунҷош, гунҷиш, қобилияти ҷойгиршавӣ, вусъат ва ҳаҷми гунҷиш.

Чун аз он нону хон ба танҳоӣ

Хӯрд, чандон ки дошт гунҷоӣ,

Тубра зерӣ сар ниҳоду биниҳуфт,

Соҳибӣ хон чу он бидид, ошӯфт. *Ҷомӣ*

ГУПОЛ||ГУПОЛ *گوپال* ниг. қупол.

ГУРАНҶ *گرنج* ниг. гуринҷ.

ГУРБА *گربه* ҷонвари хонагии ширкор аз гуруҳи паланг, шер ва дигархоҳ; пишак.

Гурбаи мискин агар пар дошти,

Тухми гунҷиш аз ҷаҳон бардошти. *Саъдӣ*

гурба ваҳшӣ гурбаи биёбонӣ, гурбаи ёбӣ, ки пусти қиматӣ дорад.

Гурбаи ваҳшӣ аз сари шохе

Дид мурге ба қучи суроҳе. *Низомӣ*

гурбаи мушқин наъве аз гурбаи сахроӣ; гурбаи обӣ ҷонвари обии гуштхӯр, ки моҳӣ меҳӯрад ва аз пусти он пусти мелузаанд; > гурбаи бед (*инҷини гурбабед*) бедмушк, яки наъв беҳи пашмдор, ки барғояш ба панҷан гурба монанд аст.

Гурбаи бед аз тулӯ лаъли санед,

Гурбаи мушқини шуда аз мушқбед. *Хисрави Деҳлавӣ*

гурбаи шондан (ё шона кардан) а) киноя аз фирефта шудан.

Ба ҳасрат ҷавонӣ ба ту боз н-ояд,

Чаро жож хой, чаро гурбаи шонӣ? *Носири Хисрав*

б) киноя аз ҳила кардан, фирефтаи, макр ба кор бурдан.

Чун дид хирадманд рӯи қоре,

Хира накунад гурбаро ба шона. *Носири Хисрав*

гурба аз бағал афкандан киноя аз тарки ҳилаву фиреб кардан.

Гарчи палангонро гулӯ бифшӯрд ҷархи шерху,
Пешӣ сағи дартоҳи у гурба бияфқанд аз бағал.

Ғалақӣ

гурба аз домон раҳо кардан ниг. гурба аз бағал афкандан.

Чу гурба хештан то кай парастӣ,

Раҳо кун гурба аз домон, ки растӣ. *Низомӣ*

гурба дар анбон (ё бағал) доштан киноя аз макр кардан, ҳила ба кор бурдан.

Шуд он, ки душмани ту гурба дошт дар анбон,

Кунуи ғаш аст, ки бо сағ фуру шавад ба ҷувол.

Анварӣ

Бед ар на сарӣ хилоф дорад дар боғ,

Аз баҳри ҷӣ гурба дар бағал медорад.

Қамолӣ Исмоил

гурба дар зиндон кардан киноя аз бениҳоят ҳасисӣ ва баҳишӣ кардан.

ГУРБАБЕД *گرهه بید* ниг. гурба (гурбаи бед).

Сар баровард аз каминтаҳ гурбабед аз баҳри сайд,
Чун ҳамебинад, ки пои бат баромад аз қанор.

Ибни Ямин

ГУРБАГУН گربه گون 1. гурбасон, монанди гурба; 2. маҷ. маккор, хилагар, фиребанда.

Аз ин гурбагун хок то чанд-чанд
Ба шери тавон карданаши гурбанд. *Низомӣ*

ГУРБАЛИҚО گربه لقا 1. гурбаруӣ; 2. маҷ. бадсифат, баднамо.

Аз ин гурбалиқое, ки аз маҳобати ӯ
Ҳаёни дев ба шабҳои тор бигрезад... *Шодӣ*

ГУРБАҶУ (Ӯ) گربه زو (ی) 1. гурбасифат, гурбачехр; 2. маҷ. беафо.

Чуз ба модандар намонад ин ҷаҳони гурбаруӣ,
Бо пусандар кина дорад ҳамчу бо духтандаро. *Рӯдакӣ*

ГУРБАЧАШМ گربه چشم касе, ки ранги чашмаш монанди чашми гурба бошад.

ГУРБИЗ گربه نиг. гурбуз.

ГУРБИЗӢ گربه نيزى ниг. гурбузӣ.

ГУРБУЗ گربه زى 1. хилагар, маккор, фиребгар, мухил.

Гурбузони шаҳр бар ман тохтанд,
Ман надонистам, ҷи тунбал сохтанд. *Рӯдакӣ*

Гар таҳаммул кард, гуӣ — оғиз аст,
В-ар ғаюр омад, ту гуӣ, гурбия аст. *Румӣ*

Ақл дар даста нафс ҷунон гирифтोर аст, ки марди
Оғиз дар даста зани гурбуз. *Савдӣ*

2. оқил, доно, зирак.

Дар ин гетӣ ки водону ҷи гурбия
Ба кори хеш ҳайронанду оғиз. *Ҷаҳридинӣ Гургонӣ*

Малик Шамсиддини Қурт ба ғоят гурбуз ва зирак
буд, он андешаро мучибӣ заводи давлати Барок
донист. «*Чоме-ут-тавориқ*»

3. шучоъ, далер.

Баста макуш, гар ҳама гурбуз бувад,
З-он ки паланге ба расан буз бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ГУРБУЗӢ|ГУРБИЗӢ گربه نيزى 1. хилагарӣ, маккорӣ.

Оризи бар молу мулку то раса бар обу нон,
Қиштан бар хокӣ нодони дарахти гурбуз. *Носири Хисрав*

2. дар ҳикмати қадим ҷиҳати ифротро меғуянд, ки муқобили ҷиҳати тафрит мебошад; ифрот дар оқили, оқилини бемаъна.

Сафаҳ тарафи ифрот аст ва он истеъмоли ҳуввати
фикр аст дар он ҷи воҷиб нест ё зиёда аз қадри воҷиб;
ва онро гурбузӣ хонанд. «*Ахлоқи Ҷалоли*»

Ба умеди беши надоду наҳард,
Ҳираманд донанд, ки нохӯб қард,
Ки то чамъ қард он зар аз гурбузӣ,
Пароканда шуд лашкар аз оғиз. *Савдӣ*

ГУРГ گربه ҳайвони дарранда аз ҷинси сағ.

Гургу шеру хирс донанд ишқ чист,
Қам ин сағ бошад, ки аз ишқ ӯ тижист. *Румӣ*

Гурги аҷал якояк аз ин ғалла мбарард,
В-ин ғалларо бибин, ки ҷи осуда мечарад. *Аҳади*

◇ **гурги борондида** киноя аз касе, ки гармию сардии дунёро чашнда, азобу уқубатҳоро аз сар гузаронида таҷриба ҳосил кардааст.

Нест дилгир аз зари қалбе, ки дар қораш қунанд,
Юсуфи бетолан мо гурги борондида аст. *Сойб*

гурги даҳанолудаву йосуфидаарида киноя аз шахсе, ки ба тўхмат гирифтोर шудааст.

Дар қуи ту маъруфану аз рӯи ту маҳрум,
Гурги даҳанолудаву йосуфидаарида. *Савдӣ*

(ин) **гурги пир** киноя аз дунёе, дунёеи пурмашакқат.

Бидех, то равам бар фалак шергир,
Ба ҳам барзанам доми ин гурги пир. *Ҳофиз*

гурги фусунгар а) киноя аз дунёе; б) киноя аз осмон;
гургу харрози супоридани коре ба касе, ки аҳли он нест ва қорро вайрон мекунад.

Шугли давлат, ки аз ситамсозӣ
Ҷи бувад, ҷуз ки гургу харрози. *Саной*

ГУРГБАНД گربه بند асир, гирифтोर; гургбанд қардан асир қардан; забун қардан; мағлуб сохтан.

Аз ин гурбагун хок то чанд-чанд
Ба шери тавон карданаши гурбанд. *Низомӣ*

ГУРГДАВ گرگدو гургов давидан, бо суръат рафтан, пуяравл.

ГУРГИНА گربه نى пустин.

Зи борон қучо тарсад он гурги пир,
Ки гургина пушад ба ҷи харир. *Низомӣ*

ГУРГИНАЧАРМ گربه ن چرم чарме, ки аз пусти гурт тайёр карда шудааст.

Духулхон гургиначарм аз хуруш
Даровард мағзи ҷаҳонро ба ҷуш. *Низомӣ*

ГУРГМАСТ گرگمست 1. озордиҳанда, ҷафокор; 2. маҷ. маъшукан ҷафокор, ситамгар.

Юсуфи рӯз ҷилва қард аз думи гургу мекунад
Юсуфи гургмасти мо давъии рузпайкари. *Ҳоконӣ*

ГУРГОВ گرگاو наъве аз пойфазор, ки пидеаравҳо менуша-
данд.

Мондаву гурсина зи роҳи тақов,
Бар катиф тубраву ба по гургов. *Ҷомӣ*

ГУРГОШНОӢ گربه شنائی ошноӣ аз рӯи макру хила,
дустӣ аз рӯи нифок; муқ. гургошти.

ГУРГОШТӢ گربه شتى сулҳ аз рӯи макру фиреб, сулҳи рӯяки бонифок, оштин фиребгарона; муқ. гургошноӣ.

Шарте, к-аз аввал дошӣ, бо ишқи ҳубон тоза қун,
Бо йусуфон гургошти пеш ор, паймон тоза қун. *Ҳоконӣ*

Ғаҳ сулҳ мекуни ту ба ҷунону гоҳ ҷанг,
Гургоштест кори ту пайнаста бо шубон. *Сайидо*

ГУРГРАБОӢ|ГУРГРҶОӢ گربه ربا نى ғоратгарӣ, зулму тааллин бешумор.

То кай бувад ин гурграбоӣ, бинамо
Сарпанҷан душманҷифкан, эй шери худой. *Ҳофиз*

ГУРГСИРАТ گرگسیرт 1. гуртабӣ, гургухӣ; 2. маҷ. ситампеша.

...Гургсиратони золимо ба раоён мазлум мусал-
лат накунад. *Аҳмади Доғиш*

ГҲРД گرد паҳлавон, баҳодур; далер, шучоъ, нотарс.

Аз гурдони шафшкан ва далерони шерафкан ...
ба харби Мухтор фирнстоданд. *«Равзат-ус-саф»*

Гар Навфали гурд гардад оғох,
Бар мо ҷи қунад, наузу биллох. *Шоҳин*

◇ гурди Зобула киноя аз Рустам Зол.

ГҲРДА گرده 1. яке аз узвон даруни бадан, ки пешоб аз
он таровиш карда, дар пешобдон чамъ мешавад, куля,
Симинбарон кабоби дилу гурдан мананд,
Пайласта аст равгани ман шаъни дегдон. *Сайидо*

2. камар, миён.

Чун занад бар пушти шерон у дабуси шасти ман,
Чун занад бар гурдан гурдон амуди говсор.

Манучехрӣ

ГҲРДАГОҲ گرده گاه 1. ҷои гурда дар бадани одам ва
хайвон; 2. маҷ. камар, миён.

Аз он гурдагоҳаш наёмад дарег,
Ки бибрид Рустам ба бурранда тег. *Фирдавӣ*

ГҲРДАК گردك шакли хурди ва навозиши гурд.

Шарҳи он гурдак, ки андар роҳ буд,
Як ба як бо он халифа воҷамуд. *Рӯмӣ*

ГҲРДАҶКАН گردافکن мағлубкунандаи паҳлавонян, пах-
лавони зурвар.

Инонпечу гурдафкану гурадор
Чу ман кас набинад ба тегӣ савор. *Фирдавӣ*

ГҲРДГИР گردگیر паҳлавонгир, ба банд орандак паҳла-
вонян, шучоъ, диловар.

Далер асту асбафкану гурдгир,
Уқоб андарорад зи гардун ба тир. *Фирдавӣ*
Яли аждахокуш ба гурау ба тир,
Савори хижабрафкани гурдгир. *Асаид*

ГҲРДЗОД گردزاد водан паҳлавон, паҳлавонписар.

Пас аз бора Рудоба овоз дод,
Ки эй паҳлавонбаччаи гурдзод! *Фирдавӣ*

ГҲРДОС گرداس ситамтар, волим.

Худоё, бе шубон битозаштӣ ни бебазонопро,
Магар ҳам ту аз эшон боз дорӣ шарри гурдосон. *Низорӣ*

ГҲРДӢ گردی паҳлавонӣ, далерӣ.

... Ки кас дар ҷаҳон кудаке норасид
Бад-ни шермардиву гурдӣ надида. *Фирдавӣ*

гурез گریز асоси замони ҳозираи гурехтан.

ГҲРЕЗ I گریز 1. гурехтан, фирор.

Гуреян баҳангом бо сар ба ҷой,
Беҳ аз паҳлавонию сар зерӣ пой. *Фирдавӣ*
Гуреяндагогно дар он растаҳез,
На руи раҳой, на роҳи гуреи. *Низомӣ*

гурез гирифтани гурехтан, роҳи гуреи пеш гирифтани,
Чу тобат набошад ба ҷангу ситез,
Аз он беҳ набошад, ки гири гуреи. *Асаид*

2. маҷ. чора, ялоҷ.

Вақти зарурат чу намонад гуреи,
Даст бигирад сарӣ шамшерӣ тез. *Сатъид*

Дар ин асно баъзе аз умаро ва арбоби дахл мағруз
доштаданд... дар масоҳи лашкар ва ҳифзи мамлакат
ба ҷуз вучуди ҳазонин чора ва гуреи нест.

«Таърихи Ҷаришта»

ГҲРЕЗ II گریز имолаи гурез I.

Гуреи ба чоҳ андаруфтада буд,
Ки аз ҳавли у шерӣ нар мода буд. (I) *Сатъид*

ГҲРЕЗ III گریز адш. гузаштан аз ташбиб ва ё насиб ба
мадҳи мамдӯх дар қасида ва он ба поситан мисрае,
бейте ва ё чанд байт ғӯда меёбад, ҷунон ки дар мисран
охирӣ мисоли зерин дида мешавад:

Бода хурдан хуш бувад дар гуд ба хангоми сабӯх,
Тавба кардан бад бувад аз май ба хангоми баҳор,
Бар гули сурӣ ман соғӣ ҳалол асту мубох,
Хоса андар маҷлисӣ садри ҷаҳон, фаҳри кибор. *Анварӣ*

ГҲРЕЗГОҲ گریز گاه 1. маҳалли гуреи, ҷои фирор.

Муш дар он мавзеъ аз ҷиҳати гуреигоҳ ҷандин
суроҳ омода сохта [буд]. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

2. паноҳгоҳ, ҷои паноҳ, малчаъ.

Розӣ дилӣ ошқон зи сина аён аст,
Арсан маҳшар гуреигоҳ надорад. *Сойб*

3. ниг. гуреи III.

ГҲРЕЗИШ گریزش гуреи, гурехтан; дурӣ.

Баъзе аз офтоб гуреиш ҷунд ба замин ва баъзе
андар ҳаво биистанд. *Ибни Сино*

ГҲРЕЗОГҲРЕЗ گریزا گریز гуреиш; гуреозогуреи кардан
гурехтан.

Ситезандаро теги симобрез
Чу симоб карди гуреозогуреи. *Низомӣ*

ГҲРЕЗОН گریزان 1. феъли ҳол ва сифати феълии замо-
ни ҳозираи гурехтан; 2. он ки дар ҳолати гурехтан
аст; гурезон будан дар ҳолати гуреиш будан.

Зулайхо буд хун аз динда резон,
Вале мебуд аз у Юсуф гурезон. Ҷомӣ
гурезон шудан ру ба гуреи ниҳодан.

Сабук Золи ҷангӣ бар у ҳамла кард,
Зи пешаш гурезон шуд он гурд мард. *Фирдавӣ*

ГҲРЕЗПО(И) گریزیا (ی) 1. гуреянда, фирорӣ.

Ҳастам зи ҷон ғуломот, аммо гуреином,
Сад бор ар ғурушӣ, бигрезаму бием. Ҷомӣ

Гуфтам: Убайд. Гуфто: Номаш мабар, ки бошад
Ринде қиморбозе, дузде гуреиное. *Убайди Зоконӣ*

2. маҷ. раманда, тарсанда, ваҳшитабат.

З-ин гуфтугӯ паланг даромад ба ҷастухез,
Худро расонд дар пай оху ҳамон замон.
Гуфт: Эй гуреиной, зи ҷангам кучо рави?
Бо ман масоз ҷилвагарӣ ҷамчу дуктарон! *Сайидо*

3. маҷ. бесабот, ноустовор; бебаҳо.

Зулфу руҳи ту, эй санам, дидаму гуфтамаш, ки хуш
Шисилабанд сохтӣ ҳусини гуреинойро. *Зуҳурӣ*
Лашкар кашид ниқу дилам тарки ҷон гирифт,
Сабри гуреиной сар андар ҷаҳон гирифт.

Хисравӣ Деҳлавӣ

ГУРЕХТАН گريختن 1. фирор кардан, дур шудан.

Хокистари он ба фарқи худ рехт,
Девона шулу зи хаёқ бигрехт. *Ҳилолӣ*
Шахсе гуноҳе кард ва бигрехт, бародаронашро
наздик Маъмун бурданд. *Аҳмади Дониш*

2. маҷ. ҳалосӣ ёфтдан.

Зи банди ишқи ту уммеда растагории нест,
Гурехтан натавонанд бандагони ба доғ. *Саъдӣ*
дар касе гурехтан паноҳ ҷустан аз касе, паноҳ овар-
дан ба касе.

Дар ҳудованди худ гурехт зи бим,
Кард худро ба собирӣ таслим. *Низомӣ*

ГУРЕҒ گريغ гурез, ҳазимат, фирор.

Аз ғами ту ба дил гурегаш нест,
Ҳар ҷи дорад зи ту дареғаш нест. *Ҷисурӣ*
Расади ишқи ту ҷаҳон бигирӣфт,
Чун таманно кунам гурег аз ту. *Ҳоқонӣ*

ГУРЗ گرز амуди оҳанин, купол, як навъ олоти ҷанггин
пешинани дастадори саркулула, ки монанди меҳча бар-
ҷастағиҳо дорад.

Парад руҳаш аз дилдани бурзи ӯ,
Кафад мағаш аз ҳайбати гурзи ӯ.

Абӯшақури Балхӣ

Хартуми ман чу гурз бувад вақти гирудор,
Ҳар муи ман ба тундио тевӣ бувад синон. *Сайидо*
гурзи Афридуи ҷуполи Фаридуи.

Қамади Рустами дастон ба танҳо шуд рикоби ӯ,
Чунон чун гуран Афридуи на сарисмори мизро-
қаш. *Манучехрӣ*

гурзи говсор гурзи ба сурати сари гов сохташуда, ки
ба бозе қаҳрамонии «Шоҳнома», махсусан Фаридуи
мансуб аст.

Зевари гурзи говсорашро
Зевари ҷатри қовиён созад. *Ҳоқонӣ*

гурзи ғӯлодванд амуди ғӯлодин.

Тароқи сар аз гурзи ғӯлодванд
Ҳамехонд аҷалро ба бонги баланд. *Ҳисрави Деҳлавӣ*
гурзи шашпахлу гурзи мусалдас, як навъи гурз, ки
шаш пахлу дорад.

Ба тунди бароварда бодон ҷӯш,
Яке гурзи шашпахлуи ҳафтҷӯш. *Ҳисрави Деҳлавӣ*
гурзи яқзаҳи киноя аз гурзи Сом (яке аз қаҳрамо-
нии «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ), ки гуё ба як задан
Аждаҳоро куштааст; гурзи тарон.

Ҳамин гурзи яқзаҳи бардоштам, *Фирдавсӣ*
Сипахро ҳамон ҷой бигзоштам. *Фирдавсӣ*
гурзи ҳафтҷӯш *ниг.* гурза I (гурзи ҳафтҷӯш); гурз
кашидан барон гурззанӣ омода шудан, гурз бардош-
тан.

Маро кард падруд ҳар кас, ки днд,
Ки бар Аждаҳо гурз хоҳам кашид! *Фирдавсӣ*

ГУРЗА گرز *ниг.* гурз; гурзани говмеш гурзе, ки сари
он ба шакли сари говмеш сохта шудааст.

Ба ҳар як зи мо бӯш панҷоҳ беш,
Сарафроз бо гурзани говмеш. *Фирдавсӣ*
гурзани говнайкар *ниг.* гурз (гурзи говсор).
Ҷаҳорум ба тахти кай барнишаст,
Яке гурзани говнайкар ба даст. *Фирдавсӣ*

гурзани говранг *ниг.* гурз (гурзи говсор).

Биёмад хурушон бад-он дашти ҷанг,
Ба ҷанг-андарун гурзани говранг. *Фирдавсӣ*

гурзани говрӯй *ниг.* гурз (гурзи говсор).

Занад бар сарат гурзани говрӯй,
Бибадлад, дарорад зи айвон ба кӯй. *Фирдавсӣ*

гурзани говсор (ё говсар) *ниг.* гурз (гурзи говсор).

Ба зер-андарун гурзани говсар,
Ба бозу қамону ба гардан сипар. *Фирдавсӣ*

Фаридуи або гурзани говсор,
Бифармуд кардан бар он ҷо ингор. *Дақиқӣ*

гурзани говчехр *ниг.* гурзани говнайкар.

Задам бар сараш гурзани говчехр,
Бар ӯ кӯҳ борида гуфти синеҳр. *Фирдавсӣ*

гурзани ҳафтҷӯш гурзе, ки аз ҳафт навъи ғӯлозот сох-
та шудааст, гурзи маҳкам ва сахт.

Лагадқубан гурзани ҳафтҷӯш
Бароварда аз гови гардуи хуруш. *Низомӣ*

ГУРЗА گرز ГАРЗА навъе аз мори қалони заҳрдор.

Бадӣ мори гурааст, аз ӯ дур бош,
Ки бад бадтар аз мори гураза гзад. *Носири Ҳисрав*

Оху аз дом-андарун овоз дод,
Посухи гураза ба дониш боз дод. *Рӯдакӣ*

ГУРЗБОН گرزبان гурздор, дорандаи гурз, ҷанговари гурз-
дор.

Чу Мелод бо Ориши марзбон,
Чу Пирӯз аспафгани гурзбон ... *Фирдавсӣ*

ГУРЗДОР گرزدار дорандаи гурз; дорон гурз, он ки гурз
медорад.

Инонечу гурдафкану гурздор

Чу ман кас набинад ба гети савор. *Фирдавсӣ*

ГУРИНЧІ, ГУРАНЧ گرينچ баринч.

Лавеле гуриначаш алаф сохтӣ,
Вибурдию кирм он бипардохтӣ. *Фирдавсӣ*

ГУРИСНА گرسنه *ниг.* гурусна.

ГУРИСНАҒИ گرسنگي *ниг.* гуруснағи.

ГУРИСНАДИЛ گرسنه دل *ниг.* гуруснадил.

ГУРИСНАЧАШМ گرسنه چشم *ниг.* гурусначашм.

ГУРИСНАШИКАМ گرسنه شكم *ниг.* гуруснашикам.

ГУРМ گرم ғам, андӯх, ҳафай.

Гар дирам дорӣ, газанд орад ба дин,

Бифан уро, гурии дарवेशи гузин. *Рӯдакӣ*

Зи ҷанголи изон ҳама дашт ғурм,

Дарида бар ӯ дил пур аз доғу-ғурм. *Фирдавсӣ*

гуроз گراز *асси феълӣ* занони ҳозираи гурузианд.

ГУРОЗ گراز 1. ҳуки нари ёбӣ, ҳуки дашти.

Уламо, ки ҳама илм фурушианд, бубин,

Пару болаш чу уқубу ба ҳариси чу гуроз.

Носири Ҳисрав

... Ки колева барҷастӣ аз ҳоби ноз,

Чу сӯху хуфта зи бонги гуроз. *Шоҳин*

2. киноя аз шӯҷо, далер.

Даври сипеҳр мисли ту ҳаргиз наёварад

Аз ҳафт пушт пахлави шерафкану гуроз.

«Фарҳанги Рашид»

3. номя яке аз бузургони эронӣ, ки ба подшоҳӣ ра-
сида будааст.

Гурун сипахбуд яке нома кард.

Ба ҳайсар варо низ бадкома кард. *Фирдавӣ*

ГУРОЗ II گراز наъве аз бадхон заминканӣ ва замингар-
донӣ; бели калон, ки аз ду тарафаш халқа дорад ва ба
он халқаҳо ресмон баста заминчи ҷудогорро ҳамвор ме-
кунанд.

Бифармуд, то коргар бо гуроз

Биёранд чанде зи роҳи дароз. *Фирдавӣ*

ГУРОЗ III گراز қузан даҳоятанг, ки мусофирон бо худ
ғирфита мегардад.

Бо неъматӣ тамои ба даргоҳат омадам,
Имруз бо гурозеву ҷубе ҳамеравам. *Ҷоҳир*

ГУРОЗ IV گراز хиромон, ҷилвагар.

Дирафше паси пушти пайкар гуроз,
Сараш моҳи симину боло дароз. *Фирдавӣ*

ГУРОЗА گراز 1. хуки нари ёбоз, хуки даштӣ; 2. номӣ
яке аз паҳлавонон дар «Шоҳнома»-и Фирдавӣ.

Гуроza биёрост бар маймана,

Бад-он су кашиданд лашкар буна. *Фирдавӣ*

ГУРОЗДАНДОН گرازدندان хайвоне, ки дандонҳои бузурги
дарозу саҳт монанди дандони гуроз дорад.

Говмеше, гуроздандоне,

К-Аждаҳо кас надиҳ чандоне... *Низомӣ*

ГУРОЗИДАН گرازيدان хиромидан, ба нозу ғамзаву такаб-
бур роҳ рафтӣ.

Оху ҳамергурузад, гардан ҳамерфарозад,
Ғах суи кӯҳ тозад, ғах суи роғу сахро. *Қисой*

То зи гурозидану чамидан ғуйнд,

Дар ҷамани хурраи ҷамно гурозӣ. *Сӯзаӣ*

ГУРОЗОН گرازان хиромон, ҷилвакунон, роҳравон (бо нозу
такаббур).

Бигаштанд гирди лаби ҷуйбор

Гурузону тозон зи баҳри шикор. *Фирдавӣ*

Ба хубӣ ҳамчу товусон гурузон,

Бад-эшон норасида ҷанги бозон.

Ҷаҳриддини Гургонӣ

ГУРОЗСУМ گرازم хайвоне, ки суми ӯ монанди суми гу-
роз аст.

Симсоқе шуда гурозсуме,

Говчашме шуда ба говдуме. *Низомӣ*

ГУРС گرس гуруснагӣ.

Гурс аз дилам бибура ғамн зулфу холи дуст,

Ҷон бо ҳаёли рияти фито аз ҳаёли дуст.

Абӯлсӯҳроӣ Атғима

ГУРСИНА گرسنه ниг. гурусна.

ГУРСИНАГӢ گرسنگى ниг. гуруснагӣ.

ГУРСИНАДИЛ گرسنه دل ниг. гуруснадил.

ГУРСИНАЧАШМ گرسنه چشم ниг. гурусначашм.

ГУРСИНАШИКАМ گرسنه شكم ниг. гуруснашикам.

ГУРУЗМОН گرزمان ниг. гаразмон.

ГУРУСНА || ГУРСИНА || ГУРСИНА گرسنه он ки толиб, ва
монл ба ҳурдан аст, он ки табияташ толиби ғизост; *му-
қобили сер I 1.*

Ба ҳар тариқе хор бар лашкари Шорак саҳт кар-
данд, то лашкар ба тағ андар монданд ва гурусна
шуданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Гурсина мардумону Кисро сер,
Саг бувад инчунин амир, на шер! *Саной*

ГУРУСНАГӢ || ГУРСИНАГӢ || ГУРСИНАГӢ گرسنگى гушнагӣ,
иштиҳо ба хуроқ доштан, ҷӯз; *муқобили сер I 1.*

Халқе азим аз лашкар ба гуриснагӣ халок шу-
данд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Тан ба бечорагӣ гуриснагӣ
Бинеху даст пеш сифла мадор! *Сағдӣ*

Дар серӣ ва гуруснагӣ ӯ мувоқиб бошад аҳволи
тифлро. *Аҳмади Дониш*

ГУРУСНАДИЛ || ГУРСИНАДИЛ || ГУРСИНАДИЛ گرسنه دل 1.
гурусначашм, ҳарис; 2. маҷ. муштоқ, шавқманд.

Тӯғмаи гурсинадилони сухан
Устухорезаҳон хоии (خوان) ман аст. *Саной*

ГУРУСНАЧАШМ || ГУРСИНАЧАШМ || ГУРСИНАЧАШМ
گرسنه چشم 1. тамаъкор, ҳарис.

Ҳамри ӯ намакро об карда,
Гурусначашмро дар хоб карда. *Сайдо*

2. маҷ. муштоқ, шавқманд; *гурусначашмони Қанъон*
кино аз бародарони Юсуфӣ Қанъони; ин гурсиначашм
кино аз лунӣ.

Чандин тани ҷабборон, к-ин хок фуру хурдаст,
Ин гурсиначашм охи ҳам сер нашуд з-эшон. *Ҳоқонӣ*

Ин гурсиначашми бетараҳшум
Худ сер намешавад зи мардум. *Сағдӣ*

ГУРУСНАШИКАМ || ГУРСИНАШИКАМ || ГУРСИНАШИ-
КАМ گرسنه شكم шикамгурусна, гушна.

Гуруснашикам бар намад дӯхт чашм,
Қи ҳамсоияи ғушт будасту пашм. *Шодӣ*

ГУРӢ گورى нишот, илрат, ҳурсандӣ.

ГурӢ кунему бода кашему бузем шод,
Буса диҳем бар ду лабони паривашон. *Рудакӣ*

ГУРУҶ گروه 1. даста, иттиҳоди мардум.

Бирав бо сипоҳе ба кирдорӣ кӯҳ,
Ғузн кун зи гурдони лашкар гуруҳ. *Фирдавӣ*

Рафта ба гуруҳи хурдсолон
То домани дашт, ҷун ғазолон. *Ҳаилоӣ*

2. ҷамоат, табақае аз мардум, ки аз руи ягон мақ-
сад муттаҳид шудаанд; тоифа; ғирада.

Баъд аз ин аҳли тамаъро манъ кардан мушқил аст,
Қ-ин гуруҳ аввал асо аз дасти дарбон бурдаанд. *Сайдо*

ГУРУҶА گروه хар ҷизн лундашакл, кулула, монанди
тири тӯп ва туфанг.

Гуруҷа дар камон ниҳод ва ба як захм морро аз
вай дафъ кард. *Авфӣ*

ГУРҶҲОҶУРҶ گروها گرده даста-даста, гурҶх-турҶх, ту-да-туд-да.

Ҳижаброн зи дашту гавазинон зи кӯх
Шуда ғарқан хун гуруҳогурҶх. *Ҳочу*
Давиданд боло гуруҳогурҶх
Ба руи камарҳо чу нахҷири кӯх. *Ҳотиғӣ*

ГУРҶӢ گرجی мансуб ба Гурҷ; гурҷистонӣ, грузин.

Ҷулмон беҳад аз гурҷию зангӣ,
Ҳама бар каф туғангонӣ фарангӣ. *Ҳозиқ*

ГУСАСТА||**ГУСИСТА** گسسته *сифати феълӣи замонӣ гу-
заштаи гусаста*||**ГУСИСТА**|| аз ҳам **гусаста** *гардида*н аз
ҳам канда шудан, пора шудан.

... дар шухури 959 шерозан авроқи китоби умри
Мавлоно Ҷалолиддин аз ҳам **гусаста** гардид.
«Тавриқи Саййидроқим»

ГУСАСТАӢ||**ГУСИСТАӢ** گسسته *кандашавӣ, порашу-
дагӣ, буридагӣ, кандагӣ, мунифасилӣ.*

Чун ҷароғе ҳамечунбад ва ҳамеояд андак-андак,
он тоҳ рушноие ҳамеафзояд андак-андак бе **гусис-
тагӣ**. *Ибни Сино*

ГУСАСТАДИЛ||**ГУСИСТАДИЛ** گسسته دل шикастадил,
афсурдадил, озурдадил, дилтанг, дилреш.

Шикастасилоху гусастадиладил,
Ту гуфти, ки аз ғам ҳамебисланд. *Фирдавӣ*

ГУСАСТАИННОН||**ГУСИСТАИННОН** گسته عنان *ниг. гусаста-
лиҷом.*

Фиристод ғавҷе зи шерафғанон
Ба дунболи ҳасми гусастаиннон. *Ҳотиғӣ*

ГУСАСТАЛИҶОМ||**ГУСИСТАЛИҶОМ** گسته لجام *лаҷом-
канда, бенӯхта; маҷ. саркаш, худрағӣ, беқайд; муқ.
гусастамиҳор.*

Зи бонги ҳайбату аз наъран салобати уст
Фалак фикандаиннон сабо гусасталиҷом. *Урфӣ*

ГУСАСТАМИҲОР||**ГУСИСТАМИҲОР** گسته مهار *миҳор-
канда, бенӯхта; маҷ. беқайд, саркаш, худрағӣ, сухан-
ношунав; муқ. гусасталиҷом.*

Млени олимӯ ҷоҳил ҳамин қадар фарқ аст,
Ки у кашиданнон асту ин гусастамиҳор. *Заҳири Форейбӣ*

ГУСАСТАН||**ГУСИСТАН** گستن 1. шикастан; буридан,
кандан, пора кардан.

Замона ақди камоле гусаст, вой дарег,
Ки: осмон натавонад назирӣ он пайваст. *Анварӣ*

2. пора шудан, канда шудан.

Чун пой бар рикоби ниҳод, даволӣ рикобаш би-
гусист. *«Тавриқи Табарӣ»*

Риштаи ҷонам зи ғам як тор монд,

Шукр кун, к-он тор нагисистӣ хануш. *Ҳоконӣ*

аз ҳам **гусастан** аз ҳам ҷудо шудан, пора шудан.

Мухраҳон гардани сабру шикоб аз захми ханҷари
маҳҷурий аз ҳам **гусиста**. *Восифӣ*

3. маҷ. тамои шудан; гузаштан, аз байн рафтан;

4. ҷудо ва дур шудан аз ҷое ва ё чизе; тарки алоқа
кардан.

Алоду... ин масали муғул адо кард, ки бо ёй
дарпайвастан осон бошад, аммо бигсастан мушкил
бувад. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

Ёди ту кардан, аз ҳама растан гуноҳи ман,
В-аз ман барои ғайр **гусистан** гуноҳи кист? *Шоҳин*

5. раҳо шудан, ҷастан.

Хаданги камонҳо **гусистан** гирифт,
Зи қавси кузаҳ барқ ҷастан гирифт. *Ҳотиғӣ*

6. маҷ. хаста шудан, саҳт монда шудан, беҳол гарди-
дан.

Сохибдилон гуфтаанд: Рафтани нишастан бех, ки
давидани **гусастан**. *Саъдӣ*

ГУСАСТАРАӢ||**ГУСИСТАРАӢ** گسته رگ 1. буридапай;

2. маҷ. суст, беҳаракат, нотаъон, очиз.

Пайк агарчи дар замин ҷобуктаг аст,
Чун ба дарёё рафт, бигсастараг аст. *Румӣ*

ГУСАСТАУМЕД||**ГУСИСТАУМЕД** گسته اميد *умедканда,
он ки умедаш қатъ шудааст, ноумед.*

З-ин ришта шудам **гусистауммед**,
Ҳояй чӣ кунад сипоси хуршед. *Файсӣ*

ГУСАСТАХИРАД||**ГУСИСТАХИРАД** گسته خرد *ноғам,
камақд, нодон.*

Аз ӯй ба ҳар ду саро арҷманд,
Гусастахирад пой дорад ба банд. *Фирдавӣ*

ГУСЕ گسى *ниг. гусӣ.*

ГУСЕЛ گسل *гусел кардан* равон кардан, фиристодан;
видоъ намудан; узот кардан.

Рубоҳ чун харгӯшро **гусел** кард, ба сари ҷоҳ омад.
«Анварӣ Сухайлӣ»

Ҳоҷа Абулҷалодро **гусел** кардам ва мутаваҷҷеҳи
шаҳр гардидам. *Восифӣ*

ГУСЕХТАН گسختن 1. шикастан; буридан, кандан, пора
кардан, даридан.

Рашҳае з-он баҳр бар ҷонам бирехт,
Риштан мову мани моро **гусехт**. *Румӣ*

Аз чи олам ивонӣ шавқ **гусехт**,

То зи мов манат ғубор ангехт. *Бедил*

2. канда шудан, пора шудан.

Гуё магар ман муфлисам, чизе надорам з-он сабаб
Аз лутфи бепоёнӣ мо уммедҳо бигсехта. *Мухой*

гусехта шудан канда шудан, пора шудан.

Ресмони дом фарсуда буд, **гусехта** шуд.

«Низори дониш»

паймон гусехтан аҳд шикастан.

Вафо дар кӣ ҷӯяд, чу паймон **гусехт**,
Хироч аз кӣ хоҳад, чу деҳдон **гусехт**. *Саъдӣ*

ГУСИЛИДАН گسليدن 1. шикастан; кандан, буридан, пора
кардан; 2. кашидан; ҷудо ва дур кардан аз ҷое, аз чизе.

Чу аз ҷойғаж бигсилад пой хеш,

Ба шоҳи навоин диҳад ҷои хеш. *Фирдавӣ*

3. канда шудан, пора шудан.

... Ки гар у наёяд ба фармони ман,
Раво дорам, ар бигсилад ҷони ман. *Фирдавӣ*

Гар ту бошӣ қафли ин тадбир,

Ман ҳам аз шавқ бигсилам занҷир. *Бедил*

ГУСИЛОН(И)ДАН گسلايدن 1. шикастан; кан-дан, буридан, пора кардан.

Аҷал бигисилодаш таноби амал,
Вафоташ фуру баст дасти амал. *Саъдӣ*
То тори ҷои ӯ тағ гуслилоад ба ҳилае,
Пайвасти дил ба нохуни фикрат кунад фиғор.

Шоҳин

2. маҷ. ҷудо кардан; дағъ кардан аз ҷнзе.

Агар беҳи ӯ нагисилонӣ зи ҷой,
Зи тахти баланд уфти зери пой. *Фирдавӣ*

3. кашида гирифтан.

Маллоҳ зимм аз кафаш бигуслилоиди ва кишти
биронд. *Саъдӣ*

ГУСИСТА گسيسته *ниг.* гусаста.

ГУСИСТАҒИ گسيستگي *ниг.* гусастағи.

ГУСИСТАДИЛ گسيسته دل *ниг.* гусастади.

ГУСИСТАИННОН گسيسته عنان *ниг.* гусастаиннон.

ГУСИСТАЛИЧОМ گسيسته لجام *ниг.* гусасталичом.

ГУСИСТАМИҲОР گسيسته مهار *ниг.* гусастамиҳор.

ГУСИСТАН گسيستن *ниг.* гусастан.

ГУСИСТАРАГ گسيسته رگ *ниг.* гусастараг.

ГУСИСТАУМЕД گسيسته اميد *ниг.* гусастаумед.

ГУСИСТАХИРАД گسيسته خرد *ниг.* гусастахирад.

ГУСОРАНДА گسارنده *сифати февлии замони ҳозираи*
гусор(и)дан; гусорандан **май** (ё бола) хурандан **май;**
соқӣ.

Гусорандан бодаю рӯду соз
Сияҳнаш гулруҳ бутони Тироз. *Фирдавӣ*

Гусорандан май май оварду ҷом,
Нигаҳ кард Меҳроб дар пурӣ Сом. *Фирдавӣ*

ГУСОРИ(И)ДАН گساريدن 1. гусардан; нушидан; ҷам
ғам гусордан ғам хурдан, ғам дидан.

Бо ишқ ғаме намегусорам,
Ишқи ту ғам аст, ғамгусор аст. *Анварӣ*

ГУСТАРДАКОМ گسترداком 1. густардаком **комъёб,** бо-
саодат, соҳибқибол.

Яке подшо буд Меҳроб ном,
Забардасту боганҷу густардаком. *Фирдавӣ*

ГУСТАР(И)ДАН گستران 1. густардан **пахн**
кардан, мас. қолин, дастурхон ва ғ.

Е оташи шуоъ зи машиқ ғурухтаанд,
Е парнӣни лаът касе боз густарида. *Кисой*

ГУСТАРДАНИ گستردي **ҳар чиз** қобили
густурдан; бистар, бисот; фарш, гилем.

Дигар чорпоёнӣ дӯшиндаӣ,
Зи густарданию зи пушидаӣ... *Фирдавӣ*

Зи пешидаию зи пушидаӣ,
Зи афкандаию зи густардаӣ... *Низомӣ Албиса*

ГУСТАРИДАН گستران *ниг.* густар(и)дан.

ГУСТАРИН گسترين *бистар, бисот; фарш, палос.*

Бортоҳе бад-ӯ намуд баланд,
Густаринхон бортоҳ паранд. *Низомӣ*

ГУСТАРОН(И)ДАН گستران **||** **ГУСТУРОН(И)ДАН** گستران
пахн кардан, густардан.

Қучо барфишонанд мушқу абир,
Ҳамон густаронанд ҳаззо ҳарир. *Фирдавӣ*
Бод дар сояи дарахтонаш
Густаронида фарши буқаламун. *Саъдӣ*

ГУСТОХ گستاخ 1. бетакаллуф.

Мардумон ба эшон рағбат карданд ва бо эшон
густох гаштаид ва сун эшон омадунуд мекарданд.
«Таврихи Табарӣ»

меҳмони густох меҳмони бетакаллуф.

Бад-у гуфт Заҳҳок: Чандин манол,
Ки меҳмони густох беҳтар ба фол. *Фирдавӣ*

2. бетакаллуфона, бемуҳобо.

Чӣ гуна номи ту орем бар забон густох
Ки номи ту натавон бурд ҳар замон густох. *Махфӣ*

3. бешарм, беҳаё, беадаб.

Чу набвад шохро иззи сиёсат,
Қашад аз дастӣ густохон залиди. *Ҷомӣ*
Чашми мардумро чӣ сон густох бинам дар руҳат,
Маҷ, ки меҳоҳам зи чашми худ ниҳон бинам туро.
Мушфиқӣ

4. бёбок, ҷасур, нотарс.

То ҳаде густох шуданд, ки ҳеҷ малике аз тар-
си эшон хоб намекард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Бурун оранд моронро зи сӯроҳ,
Ба афеунҳо кунандаш рому густох.

◇ **забон густох кардан** забон тез кардан; бепарво,
бетакаллуф ва овод гап задан.

Нигаҳ кард дарбон, баророст ҷанг,
Забон кард густоху дил кард танг. *Фирдавӣ*

ГУСТОХВОР گستاخوار 1. густохона, бетакаллуфона; бе-
муҳобо; 2. нотарсона, бебоқона, далерона, ҷасурана.

Шуморо ба ин кӯҳи саркаш чӣ қор,
Маронед з-ин гуна густохвор. *Ҳоҷу*

Густохвор рӯй ба малик кард ва гуфто: Эй гуфроҳ,
ҷаро гуфроҳи мекунӣ? *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ГУСТОХДАСТ گستاخ دست **қобуқ,** қолоқ, қаққон, тезқор.

Далеру суҳангӯю донишпараст,
Ба тирӯ ба шамшер густохдаст. *Низомӣ*

ГУСТОХКОРӢ گستاخكاري **бешармӣ,** беҳаёӣ, беадабӣ.

Фурури ҷавонӣ чу аз сар ништад,
Зи густохкорӣ фуру шӯӣ даст. *Низомӣ*

ГУСТОХӢ گستاخي **бетакаллуфӣ,** бемуҳобо будан; бешар-
мӣ; беадабӣ; бебоқӣ; ҷасорат.

З-ин сон ки бар ҳар муӣ ту аз нафси худ дар ғай-
ратам,

Он ҷо чӣ густохист ин бодӣ саборо ҳар замон.
Ҳисравӣ Деҳлави

Қай тавонам баҳри нди бо ту густохӣ намул,
Чун маро пешӣ ту ёрон муборақбод нест. *Ҷомӣ*

ГУСТУВОН گستوان **болонуши зиреҳдори асп ва фил.**

Тирӣ ӯ аз густувони оҳанин гузашта бар бадаани
фил ништа. *«Таврихи Фориста»*

ГУСТУРДАКОМ گسترده کام *ниг.* густардаком.

ГУСТУР(И)ДАН گستردين || گستردن *ниг. густар(и)дан.*
 ГУСТУРДАНИ گسترديني *ниг. густардаи.*
 ГУСТУРИДАН گستردين *ниг. густур(и)дан.*
 ГУСТУРОН(И)ДАН گستراندين || گستراندين *ниг. густарон(и)-дан.*

ГУСҲ||ГУСЕ گسي *шакли кӯтоҳшудаи гусеа; гуся кардан гусел кардан, равона сохтан, фиристодан, видоё кардан; узот кардан.*

Гуся кардамаш бо дили шодмон,
 Қ-аз у дур бодо бади бадгумон. *Фирдавӣ*
 Або чатру бо хостан шоҳвор
 Гуся кардишону баророст кор. *Фирдавӣ*

гуфт گفت *асоси замони гузаштаи гуфтан.*

ГУФТ گفت *сухан, гап, гуфтор.*

Олимеро, ки гуфт бошаду бас,
 Хар чи гуяд, нагирад андар кас. *Сатбӣ*
 Хурдат хамағи зи гуссаи ман,
 Гуфат хамағи зи қиссаи ман. *Шоҳин*

гуфт барбастан хомӯш шудан, гапро тамом кардан,

Бар забонам мӯҳри мардон кардаанд,
 Ҳамчу тифлон гуфт аз он барбаствам. *Ҳоқонӣ*
 гуфт кардан гап задан, сухан рондан.

Гуфт кам кун, ки ман чи хоҳам кард,
 Гӯй: «кардам», мағу, ки «хоҳам кард». *Саной*

ГУФТА گفته 1. *сифати феълҳои замони гузаштаи гуфтан;* 2. *чин гуфташуда; сухан, калом, гуфтор, баён.*

Дахнро ба мисмор бардӯхтан
 Бех аз гуфтани гуфтор суҳтан. *Низомӣ*
 Фош мегуям аз гуфтан худ дилшодам,
 Банди ишқам аз ҳар ду ҷаҳон озодам. *Ҳофиз*

3. *кисса, саргузашт, афсона, ҳикоя.*

Зи гуфтори деҳдон кунун дoston
 Бипайвандам аз гуфтан бoston. *Фирдавӣ*

гуфтаҳои нухуфт суҳанҳои пинҳонӣ.

Нихон кард аз у рӯю ҷизе нагуфт,
 Аҷаб монд аз он гуфтаҳои нухуфт. *Фирдавӣ*

ГУФТАН گفتن 1. *гап задан, адо кардани суҳан; фикр вихор кардан.*

Панд, ки талх аст ба барнолу пир,
 Гуфтани ширин кунандаи дилпазир.

Ҳисрави Деҳлавӣ

Гуфтани бисёр на аз нағзӣ аст,
 Балвалан табл зи бемағзӣ аст. *Ҷомӣ*

бад гуфтан бадғӯй кардан; суҳанҳои бад ва нолоиқ гуфтан.

Дили ин як зи гуфтан дар хуруш аст,
 Забони у зи бад гуфтан хамӯш аст. *Ҳилолӣ*

2. *ақида баён кардан.*

Гуянд, ки хар ҷиз ба ҳангом бувад хуш,
 Эй ишқ, ҷӣ ҷизӣ, ки хушӣ дар ҳама ҳангом!

Сузаний

Гуянд, санг лаъл шавад дар макоми сабр,
 Оре, шавад, валеҳ ба хуни ҷигар шавад. *Ҳофиз*

3. *ҳикоя кардан, нақл намудан.*

Гуянд, Салими Омарӣ ном
 Марде ба суроғи Қайъ зад гом. *Шоҳин*

4. *номидан, ҳисоб кардан, шуморидан.*

Қасе, қ-аз мева аввал ком ҷӯяд,
 Ҳарифи пухта уро хом гуяд. *Ҳилолӣ*
 Чашмаву оби у чу дилҷӯянд,
 Чашман ошноияш гуянд: *Мушфиқӣ*

5. *сурудан, назм кардан (шеърро).*

[Шайёде]... қасиди неку пешин малӣк бурд аё
 даъво кард, ки вай гуфтааст. *Сатбӣ*

ГУФТОР گفتار 1. *сухан, калом, гап; қавл.*

Машав гарран ҳусни гуфтори ӯ,
 Назар кун, ки чун аст кирдори ӯ. *Ҷомӣ*
 Сад суҳан аз эҳтиҷи худ ба қуят мебарам,
 Боз он чо қуввати гуфтор дорам эҳтиҷ.

Мушфиқӣ

гуфтори нарм суҳани мулоим, суҳани фораи; гуфтори Ҷасеҳ суҳани равшан ва возеҳ; тарзабои, хушсуҳани.

Чӣ ҷон сеҳру эҷозни Масеҳ аст.

Ҳаёти мо зи гуфтори Ҷасеҳ аст. *Ҳилолӣ*

гуфтори хом суҳани нопухта, суҳане, ки бе мулоҳи-
 за гуфта шудааст, суҳани бемаъниву бемантик.

... Ки ман нанӯшам ин гуфтори хомат,
 Наёям ҳаргиз андар пой домат.

Фахриддини Гургонӣ

2. *баён, нақл, ҳикоя.*

Зи гуфтори деҳдон кунун дoston
 Бипайвандам аз гуфтан бoston. *Фирдавӣ*

3. *гуфтор, мубоҳиса, баҳсу мунозира.*

Лаби мубадон хушқу руҳсора тар,
 Забон пур зи гуфтор бо якдигар. *Фирдавӣ*

4. *боб, фасл(и китоб); < аз гуфтори қасе парокан-
 дан аз гуфтан қасе баромадан, мувофиқи гуфтан қасе
 хор накардан.*

Зи гуфтори ӯ ҳеҷ мапроканед,
 Аз у шод бошеду ганҷ оғанед. *Фирдавӣ*

ГУФТОРҶУРҶУШ گفتاروش *суханфоруш, гапфоруш, сер-
 гап.*

Боре суҳан аз ошиқӣ аз баҳри ҷӣ гуянд
 Ошон, ки чу Хисрав ҳама гуфторфорушанд.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ГУФТУГУЗОР گفتوگزار *гуфтугӯ, гуфтушунид, суҳбат.*

Ду бародар... бо якдигар гуфтугузори бегилаю
 озор мекарданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ГУФТУГУ(И) گفتوگو(ی) 1. *ба ҳамдигар гап
 задан, суҳбат, мусоҳиба.*

Бигӯям ҳама ҳар ҷӣ донам, бад-ӯй,
 Ба каяжӣ чаро боядам гуфтугӯй? *Фирдавӣ*

Ба ночор хешону пайванди ӯ
 Кушодад аз ҳар даре гуфтугӯ. *Савдо*

2. *қилуқол, мубоҳиса, баҳс.*

Тан озода обод гетӣ бар ӯй,
 Баросуза аз довару гуфтугӯй. *Фирдавӣ*

Ҳар ду з-он гуфтугӯ биезурданд,
 Доварӣ пешин подшаҳ бурданд. *Ҷомӣ*

3. *сухан, гап.*

Зи дурри назм бошад гуфтугӯям,
 Зи баҳри шеър бошад обрӯям. *Ҳилолӣ*

Ба ҳавас гузашт умру нафасам ба охир омад,
 Нафасе хамӯш ҳаргиз нашуда зи гуфтугӯят.

Мушфиқӣ

гуфтугӯ аз *чизе* рафтан дар бораи *чизе* гуфта шудани суҳан, мавриди муҳокима қарор ёфтани *чизе*.

Боис барҳамзани чамъияти дил мешавад, Гуфтугӯ ҳар ҷо ки аз зулфи парешон меравад.

Маҳфӣ

◇ гуфтугӯ аз (ёду) забон рафтан *киноя* аз моту мабхут шудан ва хомӯш мондан.

Ба ранге доя дар хайрат фуру рафт,
Ки аз ёду забонаш гуфтугӯ рафт. *Ҳозиқ*

1. **ГУФТУШУНИД** **ГУФТУШУНУД** گفتوشنود

гуфтугӯ, муқолима, мусоҳиба.

Юсуф аз гуфтушунидаш рӯ битофт,
Сурати у диду рӯ ҳар сӯ битофт. *Чомӣ*
Гар гуфтушуниди ғами ҳар рӯз набошад,
Сад сол ба занҷири боло банд тавон буд! *Маҳфӣ*

2. қилуқол, мубоҳиса, мунозира.

Чаҳди таътил сифати нақси камоли зот аст,
Ё бигӯ ё бишунав, гуфтушунид аст ин ҷо. *Бедил*

◇ дар гуфтушуниди *хосу* ом будан забонзади халқ будан, ҷирди забони халқ будан.

Дардо, ки асири нангу номем ханӯз,
Дар гуфтушуниди *хосу* омом ханӯз. *Хилолӣ*

ГУФТУШУНУФТ گفتوشفت гуфтушунид, гуфтугӯ.

Суҳани ишк на он аст, ки ояд ба забон,
Соқие, май деху кутох кун ин гуфтушунуфт. *Ҳофиз*

ГУШН گشن 1. нар, нарина; 2. дарахти нарин хурмо.

Бор намегирад аз гушн ҳеҷ дарахте, магар аз
гушн н он дарахте. *«Ахлоқи Носирӣ»*

◇ ба гушн омадан нарталаб шудан, тақозон насл кардани ҳайнонат.

Ба дашти Ангала дар ҳар қирое
Ба гушн ояд тақовар Модие. *Низомӣ*

ГУШНА گشنه гурусна.

Муддате рафт, ки бе қосаву қошӣ, Бепул,
Гушनावу ташнаву бошу либоя, Бепул. *Саъдо*
Ишками сер ҷи парвон ишками гушна дорад.

Зарбулмасал

ГУШОСБ گشاسب 1. хоб.

Шундаи, ки Хисрав ба гушосб дид,
Чунон к-оташе шуд ба давраш пайд...

Абушақури Балхӣ

2. *шакли дигари* Гуштосп.

ГУШТОЙ (ي) گشتای бхшшт, чаннат.

З-он ки гуштоӣ хубкоронроист,
Чумла уқбо ҳалолхоронроист. *Саной*

ГУШТОСП گشتاسب подшоҳ, ки аз рӯи ривоятҳо падари

Исфандиёр буда, пас аз кушта шудани Зардушт ба ҷон
у гузашта, онни зардуштиро ривоч додааст.

ГУШТОСПИ گشتاسبӣ мэнсуб ба Гуштосп.

Бӣред гулгуни дукроспӣ,
Нихед аз бараш зини гуштоспӣ. *Дақиқӣ*

ГУШТӢ گشتی гуштин, гуштигирӣ, қувваозмонӣ ду кас,

часпидани ду нафар ба ҳамдигар барон ба замин задани
якдигар, мубориза.

Касе, к-у ба гуштӣ набард оварад.

Сари меҳтаре зери гард оварад. *Фирдавсӣ*

ГУШТӢ гирифтани гуштин гирифтани, барон қувваозмонӣ ба ҳамдигар часпидан.

Чуниномдаст аз бузургони пир,
Ки бо ҳеҷ нодошт гуштӣ магир. *Низомӣ*

Гуфтанд, бо ҳар кӣ гуштӣ гирад, бияфканад.

Аҳмади Дониш

ГУҶАР گجر *шакли кӯтоҳшудаи* гавҳар; гуҳар пошидан

гавҳар афшондан, ҷавохир нисор кардан.

Агар сангиндиле бар хоксорон

Гуҳар пошад, бувад он сангборон. *Ҳилолӣ*

ГУҶАР рехтан а) гавҳар афшондан; б) *киноя* аз ашк
ҷорӣ кардан.

Эй беҳабар аз гирьяи хунинҷигаре чанд,

Боз ой, ки дар пой ту резам гуҳаре чанд. *Шоҳӣ*

ГУҶАР фишондан а) гуҳар афшондан, гуҳар пошидан;
б) *киноя* аз шери мавзун ва баландмазун гуфтан.

Ҳофиз, ки дар санои ту чандин гуҳар финолд,
Пешн қафи ту шуд хичилу шарисор ҳам. *Ҳофиз*
в) *киноя* аз ашк рехтан; ◇ *гуҳари алвон киноя* аз ме-
ваҳои ғуמוғу.

Шоҳиди бог зи машшотан табъ

Ғарқа андар гуҳари алвон аст. *Анварӣ*

ГУҶАРИ иқди *фалак киноя* аз ситорахон осмон; *гуҳари*
табъ шеър.

Бадуғҳаронро сугудам аз гуҳари табъ,

Гар гуҳареро сугудаме ҷӣ ғам астӣ. *Ҳоқонӣ*

ГУҶАР боридаи *киноя* аз рехтани қатраҳои борон.

Сапедадам, ки гуҳар борад абр дар гулзор,
Шавад ба ҷилва гул андар нигорхонаи ҷр.

Хисравӣ Деҳлавӣ

ГУҶАР суфтан а) *киноя* аз суҳани мавзун ва фасеҳ
гуфтан, шеъри дорон мазмунҳои оӣ гуфтан.

Суҳан ҳар он ҷӣ ки хуштар бувад, манаш гуфтам,
Гуҳар ҳар он ҷӣ ки беҳтар бувад, манаш суфтам.

Шоҳин

б) *киноя* аз суҳан гуфтани маҳбуба.

Маҳаш ғўям, валекин маҳ суҳан гуфтан намедонад,
Гулаш хонам, валекин гул гуҳар суфтан намедонад.

Хисравӣ Деҳлавӣ

ГУҶАРАФШОН گجرافشان 1. гуҳаррез, гуҳарпош; 2. маҷ.

гундаи суҳанҳои нағз ва шоистаи мавзун.

Дар шаби васл дахонам гуҳарафшон мебуд,

Шудам аз ғурқати ту дидан хувор, даре! *Шоҳин*

ГУҶАРАФШОНӢ گجرافشانی 1. гуҳаррезӣ, гуҳарпошӣ; 2.

маҷ. ашкрезӣ, гирья.

Дорад ҳама дам Мушфиқӣ изхори надомат

В-аз дидан гирьяи гуҳарафшони бисёр.

Мушфиқӣ

ГУҶАРБАХШ گجربخش бахшандаи гавҳар; нисоркунандаи

гуҳар; маҷ. бисёр бахшанда, саҳя, саховатпеша.

Шахе оҳанинчанги зарринкамар

Чу дарёе гуҳарбахш рашангуҳар ... *Ҳочу*

ГУҶАРБЕЗ گجر بيز 1. безандан гавҳар; 2. маҷ. ашкрез.

Ҳамегуфт ин суҳанҳои дилнагез,

Шуда ду ҷашми хунрезаш гуҳарбез.

Ҷаҳридини Гургонӣ

ГУҲАРБОР گهواره 1. борандан гавҳар, пошандан гуҳар, гавҳарафшон, гавҳаррез.

Чӣ буди, ки мавҷе надиҳ омадӣ
Гуҳарбор аз он баҳри ӯммонӣ мо. *Шамси Табрезӣ*

2. маҷ. гуяндан суҳанҳои ширин ва баландмазмун.

Лабон чун муштари фархундакирдор,
Ҳамасола шакарбору гуҳарбор.

Фахриддини Гургонӣ

Дурчи гуҳараш ба вақти гуфтор

Бар гӯши кӣ мешавад гуҳарбор? *Ҷомӣ*

ГУҲАРДОР گهردار дорандан гавҳар, соҳиби гавҳар.

Иззат ин ҷо ба қадри зардор аст,

Обру мансаби гуҳардор аст. *Бедил*

ГУҲАРЗОД گهزاد асилзода, покнажод баланднасаб.

Чу дода ҷони ширини он гуҳарзод,

Ба гӯр андар кафан печида афтод. *Бадрии Каширӣ*

ГУҲАРКАШ گهرکش кашандан гуҳар, гуҳартир, тирандан гуҳар, гаввас.

Дарёе шуда аз гуҳаркашон пур,

То худ ба кафи кӣ афтад ин дур. *Ҷайзӣ*

ГУҲАРНАЖОД | **ГУҲАРНИҶОД** گهزئاد асилзода, олишжод, баланднасаб.

Ту ахтари осмонниҳодӣ,

Ҳам гавҳару ҳам гуҳарниҷодӣ. *Ҷайзӣ*

ГУҲАРНАМО(И) گهزنامای гавҳарноманд, мисли марворид.

Шаб ҳама шаб ба ёди ту мардумакӣ ду дидаам

Ғута ба хуни дил диҳад ашк гуҳарнамоӣро.

Махфӣ

ГУҲАРНИҶОД گهزئاد ниг. гуҳарнажод.

ГУҲАРНИСОР گهزئار 1. гуҳарпош, гуҳаррез, гуҳарфшон; 2. маҷ. боронбор, боранда.

Ҳошо, ки агар губор гардам,

Бо бод дар ин диёр гардам!

В-ар абри гуҳарнисор бошам,

Як қатра бар ин диёр пошам! *Ҷомӣ*

ГУҲАРОВЕЗ گهراويز 1. гавҳаровез, гавҳаровехта; 2. маҷ. зебу зинат додашуда; гуҳаровез қардан зебу зинат додан.

Лаб зи тарсеъ гуҳаррез кунад,

Ҷаъди мушкин гуҳаровез кунад. *Ҷомӣ*

ГУҲАРПАРВАР گهزپار парварандан гавҳар, гавҳар ба вуҷуд оваранда.

Комил ба зоти ӯст хирадпарвар одамай,

Қосир аз ҷудӣ ӯст гуҳарпарвар офтоб. *Анварӣ*

ГУҲАРПОШ گهزپاش 1. гуҳаррез, гуҳарафшон; 2. маҷ.

резандан қатраҳои арақ, ашк ва ғ.

Сари ҳаммом чун зад бӯса бар пош,

Арақ шуд бар сарпошаи гуҳарпош. *Нозим*

3. маҷ. гуяндан суҳанҳои баландмазмун.

Гуҳарпошони дарёён ривоят

Чунин бастанд назми ин ҳикоят... *Ҳошӣ*

ГУҲАРПҶҶШ گهزپوش киноя аз хомӯш, соқит, сомит.

Гуҳарпӯш лабро гуҳаррез қард,

Бар у ҷони ширин шакаррез қард. *Ҳочу*

ГУҲАРРЕЗ گهزريز 1. гавҳарпош, гавҳарафшон; 2. маҷ.

гуяндан суҳанҳои нағз, форам ва дилишани.

Ҳам ҳуққан лаъли у гуҳаррез,

Ҳам пистаи шӯри у шакаррез. *Ҳилолӣ*

ГУҲАРРЕЗ ҚАРДАН гуҳарпош қардан, гуҳарпош қунондан.

... Ки чун қуфли дурчи суҳан боз қард,

Ҷаҳонро гуҳаррез аз ин роз қард. *Ҷомӣ*

3. маҷ. ашкрез, сиришкрес.

Дар он дам сиришкеш гуҳаррез буд,

Ки баҳрайнӣ чашмаш гуҳаррез буд. *Ҳочу*

ГУҲАРСАНЧ گهزسَنچ 1. санҷандан гавҳар, озмоишқунандан гавҳар, гавҳаршинос.

Дар кафи гуҳарсанҷон гавҳари гаронқадрам,

Дар кафи қадаҳишун хатми майфурушонам. *Ҷиёӣ*

2. маҷ. суҳансанҷ, хирадманд, доно, донишманд, ҳаким.

Арасту — гуҳарсанҷи Юнонзамина,

Ки бар ганҷи Юнонзамина буд ақли... *Ҷомӣ*

Ниҳода дар замиранш ганҷ бар ганҷ,

Ниғафшон сохташ ақли гуҳарсанҷ.

Бадрии Каширӣ

3. маҷ. ровӣ, қиссахон, гуянда, наққунанда.

Гуҳарсанҷи ин ганҷи гавҳарфшон

Чунин медихад аз Сикандар нишон... *Ҷомӣ*

ГУҲАРТИРОЗ گهزتراز суҳаншинос, суҳансанҷ, нуктасанҷ.

Дар қасида гуҳартироз шудӣ,

Суҳанорою мадҳсоз шудӣ. *Мушфиқӣ*

ГУҲАРФАТОЛ | **ГУҲАРФИТОЛ** گهزئال 1. гавҳарпош, гавҳарафшон; 2. маҷ. ашкрес.

ГУҲАРФУРУШ گهزفروش фурӯшандан гавҳар, фурӯшандан марворид.

Гуҳарфурӯш шавад рӯи некувон аз арақ,

Ғае ки гарм шавад офтобро бозор. *Ҳисрави Деҳлави*

ГУҲАРХЕЗ گهزخيز 1. гуҳардиҳанда, гавҳаровар, гавҳарзай, гавҳар ҳосилваранда.

Заминаш чун дили дарёе гуҳархез,

Ғубораш чун фуруғи шамс зархез. *Бедил*

2. маҷ. ашкрес, пур аз ашк.

Дар он дам сиришкеш гуҳаррез буд,

Ки баҳрайнӣ чашмаш гуҳархез буд. *Ҳочу*

ГУҲАРЧИН گهزچين чинандан гавҳар, касе, ки гавҳар ба даст меоварад.

Чанқонӣ конканӣ — оннашон,

Сайрафини чарх — гуҳарчинашон. *Ҷомӣ*

ГУҲАРӢ گهري асли, наҷодӣ.

Бахшиши у табиию гуҳарист,

Бахшиши дигарон ба рӯю риёст. *Фаррухӣ*

гу(й) (گو(ی) асоси замони ҳозираш гуфтан.

ГҶ(И) گوی 1. хар чизи гирд, лунда, хар чизи ба шакли кулула аз латта, ресмон, ҷуб ва ғ. сохташуда, ки бо он бозӣ мекунанд, туп; тупи чавгон, тупе, ки бо он чавгонбозӣ мекунанд.

Бар он сон, ки шуд сарш монанди гӯй, Сун дигарон андаровард руй. *Фирдавси*
Зи симни занах гӯе анехта,
Бар у тавқе аз ғабтаб овехта. *Низомӣ*
Дил асирн турран ҳам дар хамат имруз нест,
Ҳамчу гӯй афтада умре дар хамн чавгонн туст.

Шоҳин

2. киноя аз чавгонбозӣ, гӯйбозӣ, тупбозӣ.

Ба гушгиву нахчирӯ омоҷу гӯй
Диловар бувад марди пархошчӯй. *Сатҳӣ*
гӯй задан гӯйбозн кардан, туп задан.
Зи чандон номдорони хунаҷчӯй
Беҳ аз Ромину Вису кас назад гӯй.

Фахриддини Гургони

гӯй рабудан пешдастӣ ва хунарнамоӣ кардан дар чавгонбозӣ; киноя аз фонд омадан, бартар шудан, ғолиб омадан.

Бусодиқ дар мейён омад ва гӯй аз ҳамагон бирабуд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

3. тугма.

Сад ҳазорон гӯи заррин дошт ҷарх аз ахтарон,
З-он ҳама як гӯй дархурди гиребонат набуд. *Ҳақонӣ*

гӯи гиребон тугман гиребон.

Силсилаи абр гашт зулфи зарэхсони у,
Қурсаи хуришед гашт гӯи гиребони у. *Ҳақонӣ*
❖ гӯи асир киноя аз қуран офтоб.

Дар ҳам овехт аз пай тасвир,
Қуран замҳариру гӯи асир. *Саной*
(ин) гӯи гардон дунёе, ҷаҳон.

Зи адл аст ин гӯи гардон ба пой,
Зи адл аст ин танг майдон ба ҷой. *Ҷомӣ*

гӯи замин киноя аз қуран замин.

Гӯи замин бурд ба чавгонн худ,
Арсаи майдонш азал то абд. *Ҳисрави Деҳлавӣ*
гӯи зар (ё заррин) киноя аз офтоб; гӯи сим (ё симин)
киноя аз моҳ; гӯи фалак киноя аз гунбази осмон.

Аз пан хидмати ту гӯи фалак,
На ба сурат — ба сифат чавгон аст. *Анварӣ*
гӯи бурдан дар (ё аз) касе дар мусобикан доир ба ягон хунаҷ, хусн, маҳорат ва ғ. аз дигарон пеш рафтан, афзалият ҳосил кардан.

Бад-у гуфт: Эй ғиребанда суҳангӯй
Бибурди аз ҳама кас дар суҳан гӯй. *Ҳақриддини Гургони*

Ба турки бурда дар ширинадон
Ба майдони суҳан гӯй аз Навоӣ. *Ҳазик*
гӯи дониш бурдан ниҳоят доно шудан, ба илму донии аз дигарон гузаштан, пеш рафтан.

Малик чун ба омузгараи сулурад,
Зи донишварон гӯи дониш бибурд. *Ҳочу*
гӯи латофат бурдан дар ниҳояти нозуқӣ ва маҳинӣ будан.

То зулаф чу чавгонн ту зуннор фуру баст,
Банди камарат гӯи латофат зи миён бурд. *Қамолӣ Хуҷандӣ*

гӯи мардӣ даррабудан дар мардонагиву шучоат ғолиб баромадан, соҳибӣ фатҳу нусрат гардида.

Сипоҳе хар як аз хар кас ки будӣ,
Ба майдон гӯи мардӣ даррабудӣ. *Ҳазик*

гӯи сабақт бурдан (ё рабудан) аз касе пешӣ ҷустан; бартарӣ доштан.

[Ҳақонӣ] дар мавоиз ва ҳикм тариқан ҳақим
Санов сипардаст ва дар он маъий гӯи сабақт аз
акронн худ бурда. *Ҷомӣ*

гӯи саодат рабудан хушбахтӣ ба даст овардан, бонқ-бол гаштан.

Дар ин майдон ба чавгонн иродат
Рабада аз фалак гӯи саодат. *Бадриш Қашмирӣ*

гӯи фасохат бурдан дар ширинсуҳанӣ аз дигарон гузаштан.

Ҳофиз, бибар ту гӯи фасохат, ки муддаӣ
Ҳеҷаш хунаҷ набуду хабар низ ҳам надошт. *Ҳофиз*

гӯи аз майдони саодат бурдан хушбахт шудан, босаодат шудан.

Бурда ба чавгонн иродат ҳама,
Гӯи аз майдони саодат ҳама. *Ҷомӣ*

гӯи аз хуришед бурдан дар ниҳояти зебоӣ будан.

Бад-он танку гӯи он бутн меҳрчӯй,
Зи маҳ тавқ бурдӣ, зи хуришед гӯй. *Низомӣ*

ГҶ(И)БОР گویوار гӯймонанд, монанди гӯй, кулулашакл, кулуламонанд.

Ба кӯи шиқ гар сар рафт гӯвор.
Ба сарбозон сари кӯхе басандаст. *Фонӣ*

ГҶГИРД گورد моддан сӯзандан зардранг, ки аз конҷо ҳосил мекунанд, қибрит.

Пас ин ғанҳар чуи оташ бинад, бигудозад, ки
гӯгирди вай оташро ёрӣ кунад. *Ибни Сино*
Бахшия маъҷуне бисохт, ки дар он гӯгирд ва зай-бақ буд. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

гӯгирди аҳмар навъе аз гӯгирд, ки аз рӯи кимиёи қадим ҷузъи аъзами икиср будааст; киноя аз чизе ноёби фондабахш, чиз қиматбаҳо ва азна.

Сонб, касе ки гушан узлат гирифтааст,
Дар чашмо азиз чу гӯгирди аҳмар аст. *Сонб*

гӯгирди сурх а) ниг. гӯгирди аҳмар.

На гӯгирди сурхӣ, на лаъли сафед,
Ки ҷунда бошад зи ту ноумед! *Низомӣ*

б) киноя аз суҳанҷон таъсирбахши нодир.

То хотирам хизонан гӯгирди сурх шуд
Чун зайбақ аст дар табн сард истиғробашон. *Ҳақонӣ*

ГҶЕ I گویа гӯянда, изҳоркунанда, суҳанкунанда, суҳан-гу, қобили нутқ.

Шамоле, ки дар авсофия хусни таркибаш
Маҷоли нутқ намонанд забони гӯёро... *Сатҳӣ*
Ба шӯҳа наргиси у буд бино,
Ба тезе савсанаш ҳам гашт гӯё. *Бадриш Қашмирӣ*

ГҶЕ II گویا мисли ин ки..., монанди ин ки..., чунин гӯмон карда мешавад, ки...; гӯё ки...

Туфайли бандогон ман ҳам қабул афтадаам гӯё,
Ки аз хар ҷониб овози муборакбод меояд. *Ҳилоӣ*

Бун савдон чунун меояд аз боди сабо,
Душ, гуё, раҳгузар бар тарфи боғам кардааст.

Махфӣ

ГҶҒҲ ګوڼيا ګوڼيا ګуяндагӣ, сухангӯӣ, суханварӣ, қобилияти нутқ.

Чу булбул рӯи гул бинад, забонаш дар ҳадис ояд,
Маро дар рӯй аз хайрат фуру бинишаст ғуёӣ. *Саодӣ*

ГҶҲ ګوڼيا ګوڼيا ګуё II.

Гуёе худди барин аст ин ҳумоюн борғох,
Ё ҳарими Қазба ё фирдавс ё айвони шох. *Убайду Зокони*

Маху Муштарӣ ғуёе бар сипехр
Қирон карда буданд дар бурҷи меҳр. *Хочу*

гӯй ګوڼيا ګу(й).

ГҶҲ ګوڼيا ګу(й).

ГҶҲ ګوڼيا ګу(й)вор.

ГҶҲ ګوڼيا ګу(й)вор.

ГҶҲ ګوڼيا ګу(й)вор.

Гар ғазал мӯрат, шавӣ хаста, малул,
Бе ғусунгар эминӣ, ҳастӣ ту ғуӣ. *Румӣ*

Вие, соқи, он талқи махлуҷро,
Ки зирак кунад ғофилу ғулро... *Чамӣ*

ГҶҲ ګوڼيا ګу(й)вор.

Осаф... дар муҳосараи қалъаи Гулканда ба зах-

ми гула ғуи ҷонфиноӣ аз майдон бурд. *«Хизонаи омира»*

ГҶҲ ګوڼيا ګу(й)вор.

Дар кадомин ғулахе ахли қимор
Шуд гиребонҷоку чулхундӣ нашуд. *Саодӣ*

ГҶҲ ګوڼيا ګу(й)вор.

Гулаҳиёни ишқи ту беҳабаранду беҳирад,
Ҳеч ба умр дидай ин сару ин сипёро? *Саодӣ*

ГҶҲ ګوڼيا ګу(й)вор.

Гулоҷ ګو(й)вор.

ГҶҲ ګوڼيا ګу(й)вор.

ГҶҲ ګوڼيا ګу(й)вор.

Гури Афросиёб дар дари шаҳри Бухоро.

Чавонон бигуфтанд: Ин сур чист?

Ин мо мурдагонем, ин гур чист? *Саодӣ*

Дар гур шудан зери хок шудан; мурдан.

3-ин хона чу мо шудем дар гур,
Дигар туву дашту улфати гур. *Шоҳин*

ГҶҲ ګوڼيا ګу(й)вор.

Гури II ګу(й)вор.

ҳон қадим онро шикор карда меҳурданд.

Ало, ё тирағашта бахти шӯрам,

Ту шерӣ хашмнокӣ, ман-т гурам.

Ҷаҳридинни Гургони

Бигардон аз ин кор тадбирро,

Парешон махун гӯру наҳчирро. *Ҳотиғӣ*

ГҶҲ ګوڼيا ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

Гурафкан ګу(й)вор.

◇ гусфанди чарх *ниг. Ҳамал (бурҷи Ҳамал).*

Чун бара, к-ояд ба модар, гусфанди чархро
Суд теги ҳоҷ пӯёну гиревон дидаанд. *Ҳоқонӣ*

ГҶСПАНДУШОН *گوشپندكشان* нид қурбон, нид азҳо.

Бод бар ту муборак хуншон
Чашни наврузу гуспандкушон. *Рудақӣ*

То дигар рузи нди гуспандкушон Султои Мах-
муд фароз расид бо сипохи бисёр.

«Табрихи Систон»

ГҶСПАНД *گوشپند* *ниг. гуспанд.*

ГҶШ *گوش* 1. узви шунавони инсон ва ҳайвон, узви
ҳисси сома.

Гуш сӯи ҳама суҳанҳо дор,
Он чӣ з-у бех, даруни ҷон бингор. *Саноӣ*
Гуш тавонад, ки ҳама умри вай
Нашнавад овози дафту чангу най? *Саъдӣ*

2. гушаки асбобҳои мусиқии тордор.

Биё мутрибу тоб дех гуши уд,
Ба гуши ҳарифон расон ин суруд. *Ҷомӣ*
Ҳеҷ гаҳ аз гуши қонун барнаёмад нолае,
Мардуми нофаҳмо аз сӯҳбати доно чӣ ҳаз. *Ҳоҷӣ*

◇ **гуши** *вазнии* гуши кар; **гуши** *муш* навъе аз рай-
ҳон, ки барги он монанди гуши муш аст, марзангӯш;
гуши *рашад* гуши суҳаншунав.

Ар набошад тифро гуши рашад,
Гуфти модар нашнавад, гунге шавад. *Румӣ*
гуши *ризо* самъи қабул, бо мақсади ризомандӣ ба га-
пи касе гуш додан.

Розҳо дар сина дорам, гӯшае ҳоҳам, ки ёр
Соате гуши ризо бар гуфтугӯи ман ниҳад.

Ҳилоӣ

гуш *афтодан* кар шудан, ношунаво шудан.

Қуфт чу он кӯси шағабнокро,
Гуш фитод уштури афнокро. *Хисрави Деҳлавӣ*

гуш *бардоштан* ноумед шудан, аз интизорӣ қатъи на-
зар кардан; **гуш** *бедор сохтан* хушёр шудан.

Бишнава таронаи ишк, эй булбули балоғат,
Бедор соз гушат, дар ҳоб кӯи забонро. *Урфӣ*

гуш *гаштан* бисёр мутаваҷҷеҳ шудан, суҳаншунав
гардадан.

Агар хоҳӣ, суҳан гӯл, суҳан бишнава, суҳан бишнава,
Забон он касе тавонад зад, ки аввал гуш гардад у.

«Баҳори Аҷам»

гуш *гарон гаштан* *вазнии* шудани гуш; *киноз* аз су-
ҳанпошунави, бегътинон.

Гушаи аз бори дур гарон гашта,

Нашнавад нолаи ҳазини маро. *Хисрави Деҳлавӣ*

гуш *гирфтан* а) аз таъсири чизе беозор шудан, мас.
аз овози баланд, садои дурушти нофорам.

Сипахи нола чун хуруш гирифт,
Маҳ бар авҷи сипеҳ гуш гирифт. *Мушфиқӣ*

Зи ҳарфи мардуми бегона гуш мегирем,

Ба ошно зи суҳанҳои ошно чӣ расад? *Сомб*

б) мутанаббех шудан, танбех дидан.

Ба гуфтори ту гар дур лоф мезад,

Гирифт ғнак ба узри он гунаҳ гуш.

Қамолӣ Хуҷандӣ

гуш *доштан* а) шунидан, гуш кардан, мутаваҷҷеҳ
шудан, таваҷҷӯҳ кардан.

Чунин гуфт, к-аз кҳтар акнун яке

Суҳан бишнава гуш дор андаке. *Фирдавӣ*

б) умед бастан ба чизе, мунтазир будан ба чизе.

Чӣ дилтанг хуфт он фурумои дӯш,

Ки бар суфраи дигарон дошт гуш. *Саъдӣ*

в) дар ёд доштан, дар хотир доштан.

Қардӣ чу рӯзгор фаромӯш бандаро,

Зинҳор аҳди ёри вафодор гуш дор! *Ҳофиз*

г) муҳофиза кардан, маҳфуз доштан, ниғаҳдорӣ кар-
дан.

Эй сабо, гар хоки пои у ба даст ояд туро,

Заррае з-он гуш дорӣ аз барои чашми ман.

Салмони Соваҷӣ

гушу хуш доштан диққат ва таваҷҷӯҳи тамом дош-
тан.

Соате гушу хуш бо ман дор,

Мустамеъ бошу гуш бо ман дор! *Ҳилоӣ*

гуш *кардан* а) шунидан, гуш додан.

Чун Саломон он насихат гуш кард,

Баҳри таъби у зи гавҳар чӯш кард. *Ҷомӣ*

б) ёд гирифтани, омӯхтани, аз худ кардан.

Касе сирати одамі гуш кард,

Ки аввал саги нафс хомӯш кард. *Саъдӣ*

гуш *қушодан* *киноз* аз бо диққат шунидан.

Ба панди фаровони бишкӯи гуш,

Бар у чодари меҳрубони бипӯш. *Фирдавӣ*

гуш *молидан* а) танбех кардан, ҷазо додан.

Гуш молидану захм арчи муқофоти ҳатос,

Бехато гуш бимолаш, бизанаш чуб(и) ҳазор.

Манучеҳрӣ

б) мағлуб кардан.

Чу савдо хирадро бимолид гуш,

Наёрад дигар сар баровард хуш. *Саъдӣ*

гуш *печидан* танбех кардан ва мағлуб гардонидан
касе ё чизеро.

Зани кордон асту бисёрхуш,

Фалакро зи найранг печида гуш. *Низомӣ*

гуш *печондан* танбех кардан, гушмол додан.

Агар печӣ аз амри ман роо хуш,

Бипечонадат чархи гарданда гуш. *Низомӣ*

гуш *тофтан* гушмол додан, танбех додан.

Бар оли Музаффар зафар ёфтем,

Ба расми адаб гушашон тофтем. *Ҳотифӣ*

гуш *фуру бастан* нашунидан, аз шунидан ру тофтан.

Дар ин кохи зангори афкан хуруш,

Фуру банд аз кӯси шӯҳим гуш. *Ҷомӣ*

гуш *хобондан* хомӯш истодан дар интизори фурсати
муносиб.

Ба хомӯшӣ зи макри душмани бадраг машав эмин.

Чу тасан гуш хобонад, лағадҳо дар қафо дорад.

Сомб

гуш *хорида* даранг кардан; баҳонаҷӯӣ кардан; **гуш**
ҷаҳор шудан бо ниҳоятӣ диққат гуш додан; **гуши**
мардумро **хабар гаштан** гуш ба гуш расидан, овоза
шудан.

Гуфт: Агар бо мо суҳан дорӣ, ба чашми дил бигу,
То нагардад гуши мардумро хабар. Гуфтам: Ба чашм!

Ҳилоӣ

гуши *ризо* *ниҳодан* қабул кардан, мувофиқат кардан.

Гуши ризо ба қавли Ҳилоӣ наменихӣ,

Гӯё ҳадиси мудданиён гуш мекунӣ. *Ҳилоӣ*

гӯш ба(р) гӯш расидан паҳн шудан, овоза шудан.
Расид овозаи мо гӯш бар гӯш,
Зи рӯн бад наёмад дӯш бар дӯш.

Хисрави Деҳлаві
гӯш ба дар будан (*ё доштан, мондан*) мунтазир будан, интизорӣ кашидан.

Чунон гӯшам ба дар, чашмам ба роҳ аст,
Ту гӯй, хонаам зиндону ҷоҳ аст.

Фахриддини Гургонӣ
Муддате шуд, ки то бад-он уммед
Чашм дорад ба роҳу гӯш ба дар. *Анварӣ*
Монда Атор кунун чашм ба раҳ, гӯш ба дар,
То зи наздики ту, ғй мох, ҷй фармон ояд. *Аттор*
гӯш ба овоз нишастан мунтазир будан, умедвор будан.

Махфӣ, манишин бар сари раҳ гӯш ба овоз,
Дар қофилаи умр ҷарасро ҷу садо нест. *Махфӣ*
гӯш ба фармон будан мутеъ ба фармонбардор будан;
гӯш бар молиш ниҳодан ҷазо додан.

Саронро гӯш бар молиш ниҳода,
Маро дирхам сари болиш ниҳода. *Низомӣ*
аз худ тикӣ будани гӯшн камол бемаърифат ба бедо-
ниш будан.

На ин нағма аз пардаи оғаҳист,
Ки гӯшн камолӣ ту аз худ тикхист. *Бедил*
ба гӯшн дил шунидан бо диққат гӯш қардан, аз таҳи
дил шунидан.

[Гурба] гуфт: ... Пеш аз он ки рӯй ба ҳукм орем,
шуморо насихате кунам, агар ба гӯшн дил бишна-
вед, самароти он дар дину дунёи қурратулайини
шумо гардад. *«Калила ва Димна»*

ба гӯш қардан шумавидан; итоат қардан.

Гарат ақлу рой асту талбиру хуш,
Ба иззат кунӣ панди Саъй ба гӯш. *Саъдӣ*

ба гӯш расидан ба гӯш дохил шудан, шунда шудан.
Шунданиро замоне бояд, то ... андар ҳаво ан-
дак-андак ҳаракат кунад ва ба гӯш расад.

Ибни Сино
ба гӯш хӯрдан ба гӯш бархӯрдан, ба гӯш расидан.

Хӯрд рӯзе ба гӯшн хороё
Нолас аз шикастӣ миное. *Бедил*

ба гӯшу хуш шумавидан (*ё шунидан*) бо диққат ва та-
ваҷҷуҳи тамои шумавидан.

Пур куп зи бода ҷом, дамодам ба гӯшу хуш
Бишнава аз у ҳикоятӣ Чамшеду Қайқубод. *Хофиз*
дар гӯш ёфтан шунидан.

Дили шах бад-он орзу ҷӯш ёфт,
Талаб қард чашм, он ҷй дар гӯш ёфт. *Низомӣ*
дар гӯш қардан а) ба гӯш бастан, ба гӯш овеҳтан;
киноя аз қабул қардан.

Зи шавкӣ рӯи ту Ҳофиз навишт ҳарфе чанд,
Бихон зи назмашу дар гӯш кучу марворид. *Хофиз*

б) ёд гирифтдан, омӯхтан.
Қалогё таки кабк дар гӯш қард,
Таки хештанро фаромӯш қард. *Низомӣ*

дар гӯш нишастан ба гӯш дохил шудан, ба гӯш дар-
омадан; *киноя* аз дар ёд мондан, хотирнишин шудан.

Афсуни наваи нишаста дар гӯш,
Афсонаи қўҳна шуд фаромӯш. *Ҳилолӣ*

дар гӯш шудан ба гӯш дохил шудан, ба гӯш раси-
дан, шунда шудан.

Онро, ки шуд ин фасона дар гӯш,
Шуд хоё зи дидааш фаромӯш. *Ғайбӣ*

ГӯШ II *گوشى* номи рӯзи чордахӯми ҳар моҳи шамсӣ,
ки форсиён онро ҷашн мегирифтанд.

ГӯША *گوشه* 1. кунҷ, зовия; қанори ҷизе, қанора.

Марде аз гӯшае берун омада арза дошт.
Аҳмади Доғиш

Аз паси парда ниҳонӣ суви ҷоқар нигарид,
Гуфӣ, аз меғ ҳаме теғ занад гӯшан мох. *Кисой*
Ҳазорон фитна мебинам ба ҳар гӯша зи чашмонаш,
Худовандо, худовандо, зи чашми бад ниғаҳ дораи.

Аттор
гӯшан қамон қунҷи қамон, дандонаи сари қамон, ки
зеҳро ба он мебандад.

Дилам шикастатар аз турраи бутон шудааст,
Қадам хамкдатар аз гӯшан қамон шудааст. *Шоҳин*
гӯшан меҳроб а) қунҷи меҳроб; б) *киноя* аз ҳами
абру.

Ҳофиз ар дар гӯшан меҳроби у нолад, равост,
Эй насихатгу, худоро, он ҳами абру бибӣ! *Ҳофиз*

гӯша доштан дар ҷизе ҷой доштан дар ҷизе.
Куфрн ишқ аст, он ки дорад гӯшае дар хар диле,
Шайхӣ мо дар ҳалқаи тасбеҳи худ зӯҳр дораи.

Носир Ала

2. ҷои хилват, хилватгоҳ.
Ошиқ бар гӯшае бинишаста буд,
Гуфтугу бо хеш дар пайваста буд. *Ҷомӣ*
Шуд шабе бар қафои Ҳусн равон,
Гашт дар гӯшае зи қаср ниҳон. *Мушфиқӣ*

гӯшан девор а) қанори девор; як тарафи девор; б)
хилватгоҳ, ҷои хилватнишин; гӯшан ҷизе (*ё ҷое*) ги-
рифтдан мунаввӣ шудан, гӯшанишин шудан дар ҷое.

Чун обиди пурҳила ба сад макру фан он чашм,
Пушида снях, гӯшан меҳроб гирифтаст.

Қамолӣ Ҳучандӣ
3. дар ибораҳои истиорагӣ ба маънои ҷой, маскан,
манзил, маҳалла, гоҳ ва ғ. истеъмоли мешавад; гӯшан
бало ҷои болокашӣ, ҷои офат, манзили ранҷу азоб.

Офят кучо, ошқӣ кучо?
Гӯшан бало манзили ман аст. *Мушфиқӣ*
гӯшан вайрона ҷои хараба, вайрона, маскани вай-
роншуда.

Махфӣ, ману ин гӯшан вайрона, ки дар лаҳр
Маъмур ҳамина гӯшан вайронаи ишқ аст. *Махфӣ*
гӯшан меҳнат маҳалли ранҷу заҳмат, манзили ранҷу
азоб.

Ҳар шаб ману андӯхи туву гӯшан меҳнат,
Қ-иқбол надонад раҳи қононаи моро. *Шоҳӣ*
гӯшан саломат ҷои саломат ва офят, ҷои аминият
осоиштагӣ, осоишгоҳ.

Дар гӯшан саломат мастур чун тавон буд,
То нартсия ту гӯяд бо мо румузи мастӣ. *Ҳофиз*
гӯшан танҳой хилватгоҳ, ҷои узлат, қунҷи танҳони-
шинӣ.

Эй дарди туам дармон дар бистари ноқомӣ,
В-эӣ ёди туам мунис дар гӯшан танҳой. *Ҳофиз*
гӯшан узлат қунҷи танҳой, хилватгоҳ.

Рӯз бошад мунаввӣ дар гӯшан узлат, вале
Дастгирӣ гумраҳон гардида дар шабҳон тор.

Восифӣ

гушан фироқ (ё ҳичрон) ҷои узлат, ҷои танҳонишини дар вақти ҷудой ва дурӣ (аз маҳбуба).

Дорам ҳазор тафрӯқа дар гушан фироқ,
Қаз форигони бази фароғи кӣ будай? *Ҳилолӣ*

Ҳар шаб манам ғиғода зи ҳичрон ба ғушае,
Охир, шабе ба гушан ҳичрони ман дарой! *Ҳилолӣ*

◇ гушан абру канори абру, нуғи абру.

Чу моҳи нав раҳи наззоратони бечора
Занад ба гушан абруву дар ниқоб равад. *Ҳофиз*

гушан абру турш хардан кино аз ғазабнок шудан.

У карда турш гушан абру зи сари хамм,
Ман муитазирӣ он, ки ҷӣ дашном барояд. *Абушақри Балхӣ*

гушан дастор канори дастор, як тарафи салла.

Тухфай марҳам нағирад синан афғори мо,
Соия гул барнатобад гушан дастори мо. *Урфӣ*

гушан ораз канори ораз, каноран рӯй; гушан хотир тавачҷӯх; лутфу марҳамат.

Назар аз Ҳиммат гушан хотир хост ва ру ба роҳ
ниҳол. *Яъйи Себак*

Гар аз ёре надидам гушан хотир, хуш аст ин ҳам,
Ки дорам солу маҳ дар гушан хотир ғамӣ ёре. *Мушфиқӣ*

гушан чашм а) канори чашм, кунҷи чашм; кино аз назар, нигоҳ.

Ҳазар аз гушан ҷанимаш, ки зи шӯҳӣ худро
Маст месозаду бо сеҳру фусун меояд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Май кашу масти ишва кун паргиси майпарастро,
Майқадан карашма кун гушан чашми мастро. *Урфӣ*

б) илтифот, тавачҷӯх.

Зи Нухи илтифотат гар набошад гушан чашме,
Шавад киттиги таъам фарқаи дарёи туғонаш. *Ҷалӣ*

гушан чашм афқандан тавачҷӯх ва илтифот намудан.

Гушан чашме пас аз умре, ки сӯям афқанад,
Аз сарӣ ман оби шамшерӣ тағофул бигзарам. *Шаакат*

гушан чашм афтодан назари илтифот афтодан бар чизе ё касе.

Ҷӣ хуш бошад, ки аввал бар ман афтад гушан чашмат,
Саҳар ҷун паргиси зебо зи хоби ноз бикшӣ. *Ҳилолӣ*

гушан чашм хардан тавачҷӯх ва илтифот намудан.

Накард он бетараххум ҷониби ман гушан чашме,
Дареғо, тузғуғҳои у сарфи тағофул шуд. *Сайидо*

гушан чашм молидан бедор шудан.

Ғуча, то кай хоби ғафлат, гушан чашме бимол,
Дида равшан мекунад дар боғ пайғоми сабух. *Махфӣ*

гушан чашм хостан илтифот, лутфу марҳамат талаб кардан.

Ба чашми лутф гар бинӣ гирифторми расворо,
Бихоҳам гушан чашме, ки расво кардай моро. *Ҳилолӣ*

гуша гирифтан а) канорагирӣ кардан, гушанишинӣ кардан, хилват гузидан.

Чун зи ҳоли зори худ пеша ту нафсон дам задан,
Гушае гирему охе аз дили шайдо кашем. *Ҳилолӣ*

б) дур шудан.

Ақл девона шуд, он силсилаи мушқин кӯ?

Дил зи мо гуша гирифт, абруи дилдор кучост? *Ҳофиз*

гушан боғе гирифтан гушанишинӣ ва хилват гузидан дар боғ; гушан кокул гирифтан кино аз ошӣ шудан, дил бастан.

Во нашуд ҷун ғунҷай дил дар баҳористони Ҳинд,
Рафт мурғи руҳи Махфӣ, гушан кокул гирифт. *Махфӣ*

гуша гузидан гушанишинӣ кардан, хилват ихтиёр кардан.

Гоҳе ба хароботи мугон гуша гузидем,
Гоҳе ба тамошои ҷаҳон анҷуманидем. *Саъдо*

ба гуша ниҳодан ба канор гузоштан, дур кардан.

Ному номӯсро ба гуша ниҳод,
Парда аз руи кори худ бикӯшод. *Ҷомӣ*

гирех аз абру бар гуша ниҳодан аз хашму ғазаб боз истодан.

Гирех 3-абрун хеш бар гуша неҳ,
Ки дар гуша бехтар камонро гирех. *Нисомӣ*

ГҶШАГИР گوشه گیر гушанишин, хилватишин; канорагир.

Равони гушагиронро зи ҳуснаш турфа гулдорест,
Ки бар тарафи сӯманзораш хамеғардад камонабру. *Ҳофиз*

гушагир шудан (ё гаштан) канорагирӣ кардан, дур шудан, пинҳон шудан.

Гарчи буз аз дур шавад гушагир,
Кай раҳад аз дашан қасбӣ пир. *Хисрави Деҳлавӣ*

Зохиде аз ҳони ризо тушагир
Ғашт зи ғавғои ҷаҳон гушагир. *Хисрави Деҳлавӣ*

ГҶШАГИРӣ گوشه گیری гушанишинӣ, хилватишинӣ, танҳой.

Гушагириву саломат ҳавасам буд, вале
Фитнае мекунад он наргиси фаттон, ки мапурс. *Ҳофиз*

ГҶШАК گوشک 1. шақли тасғири гӯш I; 2. гӯшаки рубоб (дутор, танбӯр ва ғ.), ки тори ин қабил асбобҳои мусиқиро ба он мепечонанд.

ГҶШАКАШ گوشه کش кашандан сеҳ, зеҳкаш, камонкаш; маҷ. нишонгир, тирандоз.

Эй гушакаши камони ҳайрат,
Новақфиқани нишони ҳайрат...

Чун аст ки хотираг гарон аст,
Хун аз дилу дилаат равон аст? *Шоҳин*

ГҶШАКАШӣ گوشه کشی зеҳкашӣ, камонкашӣ; маҷ. нишонгир, тирандозӣ.

ГҶШАНИШИН گوشه نشین 1. канорагир, хилватишинӣ.

Сайди туанд гушенишинони шаҳру кӯй,
Бар азин ваҳши бодияпаймо ҷӣ меравӣ? *Ҳилолӣ*

Чун чашми ту дил мебарад аз гушанишинӣ,
Дувобди ту будан гунаҳ аз ҷониби мо нест. *Ҳофиз*

2. камингирӣ, пинҳоннишаста; маҷ. ғурсатгӯӣ.

Лекин мутааннидон дар каминанд ва муддан-
ён—гушанишин, агар он ҷӣ [хусна] сирати туст,
Ба хилофи он тақир кунанд. *Саъдо*

ГҶШАНИШИНИЙ *گوشه‌نیشینی* кунҷишинӣ, канорағирӣ, хилватиния.

Ҳосил нашуд эи ғушанишинӣ муроиди ман,
Худро зи хона бар сари бозор мекашам. *Сайидо*

ГҶШВОР *گوش‌بستر* 1. ғушкалон; 2. номӣ шахси афсонавие аз Бобул, ки ғушҳои дароз дошта як ғушашро биатар, дигареро курпа карда меҳобндааст ва ғуё Исқандар бо лашкариёнаш дар вақти гирифтани Бобул ба у дучор шудааст.

Бад-у гуфт: Шоҳо, маро бобу мом
Ҳама Ҷушбистар ниҳоданд ном. *Фирдавсӣ*

ГҶШВОР *گوشواره* *گوشوار* халқан ғуш, овеза, асбоби зинат, ки ба ғуш мевезанд.

Ба як гардиш ба шоҳаншоҳӣ орад,
Дихад дайхиму тоҷу ғушвор. *Рудақӣ*

Сари харита бикӯшод ва дар он ҷо ситӯр ва хал-
хол ва ғушвори қимат дид. *Авфӣ*

◇ **ғушвори фалак** *киноа аз моҳи нав*; **ғушвор кардан** ба ғуш гирифта, шунидан.

Бе зар суҳанат агарчи дурр аст,
Хубон накунамд ғушвораш. *Савдо*

ГҶШДОР *گوشدار* 1. ғушдоранда, шунаванда, истимоёку-
нянда.

Сурӯшат солу маҳ андар канор аст,
Ба гуфторат ҳамеша ғушдор аст. *Фахриддини Гургонӣ*

2. муҳофиз, посбон, нигаҳдоранда.

ГҶШЗАД *گوشزاد* ёдоварӣ, тазаккур, ғушрас, хотирнишон, хотиррасон; **ғушзад** шудан хотирнишон гаштан; ба ғуш расидан, боҳабар шудан.

Ин хабар ғушзади султон шуда Ҳасанхонро
гуфт... «*Тағрихи Фаршита*»

Чу мешуд ғушзад он позаниро,
Гирех мезад бар абрӯ зулфи чиноро. *Нозим*

ГҶШМОЛ *گوشمال* 1. ғуш печутоб додан, ғуш молидан;

2. маҷ. танбех, таъдиб; ҷазо.

Чу боре бигуфтанду нашинд панд,
Дигар ғушмолаш ба зиндон банд. *Саъдӣ*
Меҳост гул, ки молад худро бар он баногӯш,
Он шуҳи бедабро боист ғушмоле. *Қамоли Ҳучандӣ*

ғушмоли бовочиб танбех ва ҷазон лоиқу сазовор.

Падарро аз ин ҳол оғаҳӣ доданд, бародаронашро
бихонд ва ғушмоле бовочиб дод. *Саъдӣ*

ғушмоли додан а) ғуш печутоб додан, ғуш молидан;
б) танбех додан; ҷазо додан.

Ҳар ки зулм карда бар раият, [Амӣр Исмоил]
ғушмоли додӣ ва ҳеч кас аз оли Сомон босиёсат [тар]
аз вай набуд. «*Тағрихи Наршахӣ*»

в) тоб додан, тофтан (ғуш асбоби мусиқиро); **ғушмоли**
кашидан танбех дидан; ҷазо дидан.

Ғуш мақун беҳуда ҳар қилуқол,
То накашӣ дарди сару ғушмоли. *Ҷомӣ*

ғушмоли хурдан а) танбех ёфтан; ҷазо дидан.

Ман, ки қавли носеҳонро хондаме бонги рубоб,
Ғушмоле хурдам аз ҳичрон, ки инам панд бас. *Ҳофиз*

б) печутоб дидан, тоб хурдан, тофта шудан (дар боран ғушакӣ асбоби мусиқӣ).

Чу уд баски ҳурам ғушмоли ғам ҳар шаб,
Сурудӣ баъзи фалак нолану нафари ман аст. *Ҷомӣ*

◇ **ғушмоли аз дор додан** ба дор овехтан.

Якero ғушмоли аз дор доданд,
Якero бар дари шах бор доданд. *Ҷомӣ*

ГҶШМОҲӢ *گوش‌ماهی* 1. садаф.

Ҳамон шаб ёфт баҳтам тоҷи шоҳӣ,
Ки луълун ту раст аз ғушмоҳӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. пиёлаи хурд барон майкашӣ.

Як ғушмоҳӣ аз ҳама кас пеш деҳ маро,
То баҳри сина чефани савдо барафганад. *Ҳоқонӣ*

ГҶШОНА *گوشانه* ғуша, канор.

Агар маро ҳазимат доданд, тарк аз Систон гирам
ва ба ҳамон ғушона розӣ шавам. «*Тағрихи Систон*»

ГҶШПАЙВАНД *گوش‌پيوند* форам, хушӯҳанг, дилишин.

Пас аз ин нағмаҳои ғушпайванд
Навбозон шуд ба ҳашмангез савганд. *Урфӣ*

ГҶШПЕЧ I *گوش‌پيچ* порча, ғута ва ё рӯймоле, ки барон муҳофизат аз сармо ба сар меканданд.

ГҶШПЕЧ II *گوش‌پيچ* ғушмоли, танбех; ҷазо.

Ту ро он бех, эй сарвари румӣён,
Ки банди ба хидмат ҷу хинду миён,
Вагарна ҷунонат диҳам ғушпеч,
Ки дони ту ҳеҷио камтар зи ҳеҷ. *Низомӣ*

ГҶШРӯЗ *گوش‌روز* *ниг.* ғуш II.

Ҷушрӯз, эй нигори мушқинҳол,
Ҷуш барбат бигиру нек бимол. *Масъуди Саъд*

ГҶШТ *گوش‌ت* моддан нарини рун устуҳонҳои инсон ва ҳайвон, ки бо пӯст пушида шудааст, лаҳм.

Ҷушт чун гандя шавад, уро намак дармон бувад,
Чун намак гандя шавад, уро ба чӣ дармон кунанд? *Носири Хисрав*

Ҷушт бар гони вараз некутар,
Зинати мард дониш асту хунар. *Саной*

◇ **ғушт аз заъфарон** доништан хубро аз бад фарқ карда тавоништан.

Шоҳи ҳақон наъми ғайр донанд то сеҳри ман,
Аҳли басар ғушти гов донанд аз заъфарон. *Ҳоқонӣ*

ғушт хурда устуҳон ба гардан (боз)бастан ниғоҳ дошта тавоништан сирру роз.

Хиралманд он касеро мард хонад,

Ки рози худ ниҳуфта метавонад.

На ҳар кас, к-у хурд бо ғушт нонро,

Ба гардан бозбандад устуҳонро. *Фахриддини Гургонӣ*

ғушт бе устуҳон наместавад *зарб*; **ғушти хару** дандони-
сағ *зарб*.

ГҶШТИН *گوش‌تین* ғуштӣ, аз ғушт сохташуда, аз ғушт иборатбуда.

Ҷисмро чашме набуд аввал яқин,
Дар раҳим бул у чанини ғуштин. *Рӯмӣ*

ГҶЯНДА *گوشنده* 1. суҳангуӣ, суҳанкунанда, гапзананда, мутақаллим.

Чу дархурди ғуянда н-ояд ҷавоб,
Суҳан ёва гуфтаи наботад савоб. *Низомӣ*

- Як каси номустамаъ 3-истезу рад,
Сад каси гуяндаро очиз кунад. *Румӣ*
2. хиссагӯй, афсонагӯй.
Чӣ гуфт андар ни номан бостон,
Ки гуянда ёд орад аз достон. *Фирдавӣ*
Шунидам, ки мегуфт гуяндае
Мазеҳе ба афсона огандае. *Савдо*
3. хошанда, сароянда, ҳофиз, мутриб, нағмасарой.
Миёни сипахлору он сарибун
Зане буд гуянда ширинсаҳун. *Фирдавӣ*
Ду байтам чигар кард рӯзе кабоб,
Ки мегуфт гуяндае бо рӯзоб. *Савдо*
4. шоир.
Ҳокониям, на, валлох, ҳокони назму насрам,
Гуяндагонӣ олам пешам аёли музтар. *Ҳоконӣ*
5. киноя аз худӣ муаллиф.

... ба тариқи эҳтимом аз он даргузаштан ҳам
нашояд, ки тоифае бар аҷзи гуянда ҳамл кунанд.
Савдо

6. киноя аз инсон, одам.
Бад-ин гуна аз чарми пуяндагон
Бипушид болон гуяндагон. *Фирдавӣ*
7. маҷ. забон.
Агар шох фармон диҳад бандаро,
Ки бикшоям аз банд гуяндаро... *Фирдавӣ*
- ГҶҲ *گوئی* тасаввур куня...; индиорӣ ки...; номанди ин
ки, мисли ин ки...; гӯё.
Чувон пур шуд дил аз ҳичрон, ки гӯй,
Шабӣ. ҳичрони турӯзи вафот аст. *Анварӣ*
Гӯй, аз суҳбати мо нех ба танг омада буд,
Бор барбасту ба гардаш нарасидему бирафт. *Ҳофиз*
Эй ба абру гирех афканда, ҷа хол аст туро,
Гӯй, аз суҳбати аҳбоб малол аст туро. *Ҷомӣ*

Д

Д харфӣ панҷуми алифбон ҳозиран тоҷикӣ; дар алифбон
арабин тоҷикӣ — харфӣ د; ниг. дол I.

ДАВВОТ *ا. دعوات* ҷ. даъват.

Бъяд аз адон фаронз ва тоот, даавот ва навофили
ибодот... дуо мекунам. (3) «*Равзат-ус-сафр*»

ДААТ *а. داعت* 1. ором, оромӣ, осудагӣ, роҳат; 2. ҷилм,
бурдаборӣ.

Аммо аяное, ки дар тахти ҷинси ифғат аст,
ниҳонӣ: ҳаё, рифъ, ҳуснӣ худо, мусомаат, даат,
сабр, қаноат, вайрон, бараъ, нигизом, хуррият.
«Ахлоқи Носирӣ»

ДАБА I *دبه* ниг. дабба I.

ДАБА II *а. دبه* ниг. дабба II.

ДАБАРОН *а. دبران* нуч. номӣ як ситоран басе равшан ва
сурхранг, ки дар бурҷи Савр воқеъ шудааст.

Гар Савр чу Ақраб нашудӣ ноқисе бечашм,
Дар қабзан шамшер нишонди Дабаронро. *Анварӣ*

ДАББА II ДАБА I *دبه* 1. зарфи чармӣ ё филизӣ барои
чинзҳои обакӣ аз қабилӣ равшан; 2. маҷ. сустхад, беқавлу
қарор.

Зохирӯ ботин надорад ҳаббае,
Муфлисӣ, қалбе, дагое, даббае. *Румӣ*

➤ даббаву занбил бори зиндагӣ, ҳалтаву хурҷини
рузгор (ки дар урфият инро хурҷини ало ҳам мегуянд).

... Қ-аз чӣ меноӣ, эй ҷавонӣ набила?
Гуфт, қ-аз ҷаври даббаву занбил. *Сайю*

дабба афгандан (ё андохтан) дар пой пил а) филро
шурошидан барои далер гардишдан дар ҷанг, ки аз
овози туфанг натарсад; б) барангезонидан, фитна
ангехтан, шур андохтан.

Эн пархошн у пеш гирав рахил,
Наяндозам ин дабба дар пой фил. *Нисомӣ*

Гар шутурӣ, ракс кун андар рахил,
Варна маяғран даба дар пой пил. *Нисомӣ*

ДАББА II ДАБА II *ا. دبه* 1. варамӣ ҳоя, ки онро боди
фатҳ ҳам меноманд; 2. гирфтори ҳамин гуна дард.

ДАББОҒ *а. دباغ* ошдиҳандаи пӯст, ипирошдиҳандаи пӯст.
ДАББОҒХОНА *دباغ خانه* корхонаи ош додани пӯст, чарм-
гарӣ.

Охир гузари пӯст ба даббоғхона меафтад.

Зарбулмасал

ДАББОҒИ *دباغى* 1. ош додани пӯст, дибоғат; касби даббоғ,
чармгарӣ.

То миён андар ҳадаз у то ба шаб
Ғарки даббоғист у рузитабале. *Румӣ*

2. корхонаи пӯст ош додан, корхонаи чармгарӣ.

ДАББУС/ДАБУС *а. دبوس* гурӯ, амуд.

Хелтош мерафт то ба дари он хона ва даббус
даринҳод ва ҳар ду қуфиро бишпикаст.

«Таърихи Байҳақӣ»

Мир берун часту даббусе ба даст

Ниямшаб омад ба зохид ниммат. *Румӣ*

ДАБДАБА *а. دبدبه* 1. овози баланд; овози табл ва нақора.
Аз ҷониби дарборӣ ҳумоюнӣ фалаксо
Бардошт садо дабдабан кӯс ба як бор. *Мушриф*

2. маҷ. овоза, шухрат; ғулғула.

Дигар Азиммуррум, ки ўро Ҳирақл гуфтандӣ,
чун дабдабан ҷуди Ҳотам шунид, мутафакхисӣ ах-
бору мутаҷассисӣ аҳволи вай гашт.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

3. маҷ. тантана, ҳашамат, карруфар.

Шуқҳу азамати Миср ва дабдабаву эҳтишомӣ
халифа... ўро маҷлуб сохта... *Носирӣ Хисрав*

ДАБИЛА *دبيله* тиб. варамӣ калон, ки асосан беранг буда,
маддан он дар бофтаҳои чуқуртари тағи пӯст ҷамъ ме-
шавад.

ДАБИР *دبير* 1. тағир, мизро, муншӣ, ишшоқунида ва
таҳриркуниданӣ мактубҳо ва ҳуҷҷатҳои давлатӣ.

Ҷавон гарчӣ шоҳи дабирон бувад,
Ғаҳи ҷора муҳтоҷи нирон бувад. *Фирдавӣ*

Агар вазир соҳибқалам набошад, асрори мулк
пеша дабири худ нисад. *Аҳмади Дониш*

2. *тағр*. муҳосиб, ҳисобчи, ҳисобгир, дафтардори
махсус дарбор, ки ба ҳисобу китоби пул ва коғаз-
ҳои пулии давлат маъмур буд.

Шоҳ чандон гирифт гавҳару ганҷ,
Ки дабир омад аз шумор ба ранҷ. *Низомӣ*

3. муаллим.

Шуд чашми падар ба руи у шод.
Аз хона ба мактабаш фирмостод,
Долаш ба дабири донишомӯз,
То ранҷ барад бар у шабу рӯз. *Низомӣ*

♦ *дабири фалак* (ё *чарх*, *гардиш*) *киноя* аз сайёран
Аторуд.

То кунан иншо ҷавоби у, дабири чарх гуфт:
Бармадор аз чехран андеша ҷилбоби ҳаё. *Ҷомӣ*

ДАБИРИСТОН *ديريستان* 1. мактаб, мактабхона.

Дар дабиристон бад-ин шӯхию тифли лавҳи меҳр
Чун биёмузи, ки дар тақрор бозӣ мекунӣ.
Қамоли Хучандӣ

Аз ин ҷихат дар дабиристони Низомия аз ҳамаи
забонҳо таламмуз мекунанд. *Аҳмади Дониш*

2. *тағр*. дафтархона, мирзохона (дар даргоҳи подшоҳ).

ДАБИРПЕША *ديبرپيشه* дабир, мирзо, мушпӣ.

Чунин гуяд Носири Ҳисрав-ал-қабодиёқӣ-юл-
марвазӣ, ки ман марде дабирпеша будам... ва ба
корҳои девон машғул будам. *Носири Ҳисрав*

ДАБИР *ديبر* амал ва машғулияти дабир.

ДАБИСТОН *ديبستان* дабиристон, мактаб, мактабхона.

Суви душман омад ҷунон тозаруӣ,
Ки тифл аз дабистон даромад ба куй. *Низомӣ*

Маро бар дабистони душизагон
Супурданд ҷун барқ дар найситон. *Шоҳин*

ДАБИҚӢ *ديبيقي* як навъ матон абрешиими нафис, ки бо
Дабиқ ном шаҳри Миср нисбат медиҳанд.

Кунун тахти он борғаш гашт хурд,
Дабиқию дебошро бод бурд. *Низомӣ*

Абуҳамзаи Бағдодӣ вақте дар масҷиди Рай пой-
тоба хост, касе дабиқ ба вай андохт. *Ҷомӣ*

ДАБУР *ا. دبور* 1. боде, ки аз тарафи ғарб мевазад.

Бод, к-он аз машриқ ояд, он сабост,
В-он ки аз мағриб — дабури бовафост. *Румӣ*

2. *мач*. ғарб, мағриб.

Аз шимолу аз ҷанубу аз дабур
Боғҳо дорад арусиҳою сур. *Румӣ*

ДАБУС *ا. دبوس* *ниг.* даббус.

ДАБУҚА *ديوقه* найанбон, найча, як навъ асбоби нафасии
мусиқӣ.

ДАБУҚАЗАН *ديوقه زن* найнавоз, навозандаи найанбон.

Ман қаламронам, у дабуқазан аст,
Кулаҳаш бин, ки лаляи кӯҳан уст,
Дастӣ ман кам зи пой уст, бале
Қалами ман кам аз дабуқан уст. *Ҳоқонӣ*

ДАВ *دو* давиш, давидани босуръат.

Сутурон дар он об ҳангоми дав
Бибурданд з-аспони тоӣ гарав. *Ҳотифӣ*

♦ *дав кардан* дамидан (и май дар хум, шир дар
дег ва м. ин).

Дил кушода дор ҷун ҷоми шароб,
Сар гирифта чанд дар хум дав кунӣ? *Ҳофиз*

ДАВАНД *دواند* даванда, бидав, тезрафтор, тезтак, бодлоӣ
(сифати асп).

Эи зулф бар дили ман ваҳшати дигар мағизо,
Ки нест ҳоҷати қамчин задан ба аспӣ даванд. *Шоҳин*

ДАВАНДА *دوانده* 1. *сифати феълӣ* замонӣ ҳозираи дави-
дан; 2. тезгард, бидав; ҷусту ҷолок.

Ин ҳар се мард мубориз буданд ва айёр ва даван-
даву таррор. «*Таърихи Наринахӣ*»

Модасар доштам, даванда ҷу тир,
Бачае чанд дошт андар шир. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

ДАВАНДАГӢ *دواندي* 1. тезгардӣ, тезрафторӣ, бодлоӣ.

Гоҳе ки ҳамчу бод шавам дар давандагӣ,
Барқи ситезагор наббад зи ман нишон. *Сайидо*

2. даводав, давугеч, тақудав.

ДАВАРОН *ا. دوران* 1. тезгардӣ, давразапӣ, чархзанӣ, гирдгар-
дӣ, мас. ҳаракати чарх; *даварон кардан* гирд гаштан.

Ба ҳеҷ давр чунин тоҷбахш чашми фалак
Надид, агарчи басе кард гирди худ даварон.
Убайди Зоконӣ

♦ *даварони дам* гардиши хун дар бадан; *даварони сар* гаштани сар, чарх задани сар.

ДАВАРОНӢ *دوراني* *даваронӣ кардан* давр задан, гирд
гаштан.

Дил ҷу паргор ба ҳар су даваронӣ мекард,
В-андар он доира саргаштаву пубарҷо буд. *Ҳофиз*

ДАВВОР *ا. دوار* даврзанада, гирдгарданда, чархзанада;
гунбади даввор *киноя* аз осмон, фалак.

Шаб, ки бо ёри ман он турраи таррор гузашт,
Дудӣ охи дилам аз гунбади даввор гузашт.
Ибни Ямин

Аз садони сухани нишқ надидам хуштар
Едгоре, ки дар ин гунбади даввор бимонд. *Ҳофиз*

ДАВЕТ *دويت* давот, сиёхдон.

Ва ин қаламро давет намебояд, ки худ чандон
ки бинависӣ, милод дорад. «*Таърихи Систон*»

ДАВЕТГАР *دويت گر* созандаи давотҳо, давотсоз.

Қай аз даветгари худ маро гузар бошад,
Ба хуни худ бидиҳам хат, давет гар бошад. *Сайфӣ*

ДАВИДАН *دويند* 1. тохтан, тез рафтан, тезу гунд рох
гаштан.

Филҳол ба ёди он ҷамила
Барҷасту давид бо қабिला. *Ҳилолӣ*
Амирзода инз саросема берун давид.

Аҳмади Дониш
2. тақудав, даводав, давугеч кардан; 3. *мач*. тез рех-
тан, тез шоридан, бо суръат ҷорӣ шудан.

Аз гонги сармо об аз ҷашми вай медавид. *Лайфӣ*

♦ *ба сар давидан* бо рағбат коре кардан ё ба ҷое
рафтан.

Аз дуст як ишорат, аз мо ба сар давидан.

Зарбулмасала

ДАВЛАТ *а. دولت 1.* мол, сарват, бонгарӣ, дорон.

Маталаб, гар тавонгарӣ хоҳӣ,
Чуз қаноат, ки давлатест ҳанӣ. *Сағдий*
Дар давлати хубӣ ба гадоёни дари ҳеш
Лутфе бикун имруз, ки фардо натавон кард!

Қамолӣ Хучандӣ

2. мамлакат.

Шукӯҳе дар онни давлат намонд,
Ба Туронзамин зебу эинат намонд. *Шоҳин*

3. ҳукумат, салтанат; ҳукмронӣ.

Бувад адл сармои хисравӣ,
Эи адл аст бозу давлат қавӣ. *Шодӣ*

Воқеан дар айёми давлати ӯ [амир Ҳайдар] аксар
умаро ба муҳолафат ва адоват бархостанд.

Аҳмади Дониш

4. ғалаба, зафар; 5. маҷ. бахту саодат, ӣқбол; хуш-
бахтӣ, толеи нек.

Мо ҳалоку ту ба дарвеш набинӣ, чӣ кунам,
Давлату бахт ба бозор харидан натавон.

Хисравӣ Деҳлавӣ

Чун сар омад давлати шабхон васт,
Бигзарад айёми хичрон низ ҳам. *Ҳофиз*

◇ **давлати бедор** *киноя аз ёр.*

Бо ту чун зулфат чу хуш бошад шаб овардап ба рӯз,
Кошки ин давлати бедор мединам ба хоб!

Қамолӣ Хучандӣ

Сахарам давлати бедор ба болин омад,
Гуфт: Бархез, ки он хисравӣ ширин омад. *Ҳофиз*
давлати хобида давлате, ки аз он фонда бурда на-
мешавад; аз давлати... дар сояи давлати..., ба ба-
ракатӣ..., ба шарафӣ..., бо ёри...

Ҳофиз аз давлати ӣшқи ту Сулаймон шул,
Яъне аз васлигуаш нест ба чуз бод ба даст. *Ҳофиз*

ДАВЛАТАЙН *а. دولتین* *шакли дугонаи давлат.*

Амир... ташихис миёни давлатайн натавонист кард.
Аҳмади Дониш

ДАВЛАТҚАДА *д. دولت كده* *ниг. давлатхона.*

Қазбаи хоби Зулайхост ба Юсуф маълум,
Ки ба давлатқадан Миср ӯи Қанъон кашадаш. *Ҳоқонӣ*

ДАВЛАТМАНД *д. دولت مند 1.* доро, бой, ғайӣ.

Маҷмун узабонаи ин билод дар як лозинмомаде —
туи давлатманде — иҷтимоъ доштанд.

«Шаҳномаи Фарғона»

2. бахтиёр, хушбахт.

Чӣ давлатманд бошад остоне,
Ки бусад пои он сон динситоне. *Ҷомӣ*

ДАВЛАТПАНОҲ *д. دولت پناه* *бахтовар, саодатбахш.*

Ёрони ҳамнишини ҳама аз ҳам чуно шуданд.
Моёму остонаи давлатпаноҳи ту. *Ҳофиз*

ДАВЛАТПАНОҲӢ *д. دولت پناهي* *давлатпаноҳӣ қардан хуш-
тиёр шудан, хушбахт шудан.*

Ба ин шул давлатпаноҳӣ кунем,
Ҳамон мириву подшоҳӣ кунем. *Низомӣ*

ДАВЛАТСАРО *д. دولت سرا* *ниг. давлатхона.*

Бояд, ки ӣзқори фарах на сурур кунӣ, ки ба дав-
латсарои амир меравӣ. *«Ривоят-ус-саф»*

Зудтар худро ба давлатсарои он азиз бирасон.
Садрӣ Зиғ

ДАВЛАТХОНА *д. دولت خانه* *арк; боргоҳ, қаср, сарой.*

Ба давлатхонаи аҳли қарам рах нест соилро,
Қ-аз ин дархо дахони шеру коми аждаҳо бехтар. *Сайидо*

Ин маблаг тағға ба давлатхона равона кунад.
Аҳмади Дониш

ДАВЛАТҲОҲ *д. دولت خواه* *хайррох, неққоҳ, талабгори хуш-
бахтин қасе.*

Баъзе аз давлатхоҳон маслиҳат доданд, ки ази-
мати Ҳуқандро фасх намулда, болон Тошқанд наҳ-
зат бояд фармуд. *Аҳмади Дониш*

ДАВЛАТҲОҲӢ *д. دولت خواهی* *хайрхоҳӣ, талаби
хушбахтӣ барон қасе.*

Элчи қоре ба тариқи қасд ва амд нақардааст, ки
хилофи ҷонсупорӣ ва давлатхоҳӣ бошад.

Аҳмади Дониш

ДАВЛАТХУДОӢ *д. دولت خدائی* *соҳибдавлатӣ, давлатмандӣ,
тавонгарӣ.*

Хунар ҳар кучо ӣфт қадри тамом,
Ба давлатхудоӣ баровард ном. *Низомӣ*

ДАВЛАТШНОР *д. دولت شعار* *он ки мақсадаш сарват ғун
қардану бой шудан аст, ҳариси молу давлат.*

Дошти он тоҷири давлатшнор
Сад қатори сор андар зери бор. *Рудакӣ*

ДАВЛАТӢЕР *д. دولت يار* *бахтиёр, хушбахт; соҳибзафар, музаф-
фар.*

Ҷаҳонқумон ҷавон, бахтиёру давлатӢер,
Баландмартабаи тоҷбахши мулкситон...
Убайди Зокони

ДАВЛАТӢ *д. دولت 1.* бадавлат, давлатманд.

Туро давлат, уро хунар ёвар аст,
Хунарманд бо давлатӣ дархур аст. *Низомӣ*

2. бахтиёр, хушбахт.

Бо давлатӢён нишину бархез,
3-ин баҳри ғурезпойи бирез! *Низомӣ*

3. мансуб ба давлат 2, 3.

ДАВО *а. دوا 1.* дору, дармон.

Эи фарши маҳмали аҳли қарам пахлу тижӣ созам,
Ғурезам аз даvon ин ҳақимон, дардро монам. *Сайидо*
даво қардан табобат қардан, муолиҷа намудан.

Мардақеро ҷашмдард хост, пешн баятаре рафт,
то даво кунад. *Сағдий*

Дустон, имшаб даvon ҷони маҳзунам кунед,
Вар сарам афсонае хонеду афсунам кунед. *Ҳилоӣ*

2. маҷ. илоҷ, қора.

Худқардари даво не, вовайлон пинҳонӣ!
Зарбулмасал

ДАВОБ(Б) *а. دواب 4.* добба.

Ба нутқ одаи бехтар аст аз давоб,
Давоб аз ту бех, гар нағуӣ савоб. *Сағда*

Аз давоб нузул қарда, дар сояи аспони ҳеш ни-
шастанд. *«Ривоят-ус-саф»*

ДАВОБДОР *д. دواب دار* *санс, аспон.*

Насирхон давобдори султон Хушанг буд.
«Тағрихи Фаршима»

ДАВОВИН *а.* دواوين *ч.* девон.

На пеши маи давовин асту дафтар,
На Исоро ақоқир асту ҳован. (5) *Ҳоқонӣ*

ДАВОГАР *а.* دواگر давокунанда, табиб.

ДАВОДАВ دوداو давиш, давуғеч, давутоз (ба ҳар тараф ё лаёнай); **даводав гирифта** *а.* тез рафта; *б.* тез ҷорӣ шудан.

Хаданг аз ду ҷониб равораи гирифт,
Ба рӯи замин хун даводав гирифт. *Шодӣ*

ДАВОИР *а.* دوائر *ч.* доира I.

Нуктае з-ин давонири пуркор
Нест берун зи даври ин паргор. (1) *Ҷомӣ*

ДАВОЛ I|ДУВОЛ I دوال 1. тасмаи чармин (барои борбан-дӣ, миёнбанди узангуи асп ва ғ.).

Гирифтам даволи камарбанди уй,
Бияшфордм сахт пайванди уй. *Фирдавӣ*
Бигаст чун зимони сари риштан ҳаёт,
Даст аз даволи маҳмили ту нагсалам жануз. *Ҷомӣ*

даволи камар тасмаи миёнбандӣ, камарбанди чармин.

Ба гушӣ гирифтаи ниҳоданд сар,
Гирифтаи ҳар ду даволи камар. *Фирдавӣ*

даволи рикоб тасмаи узангӣ.

Чун пой бар рикоб ниҳод, даволи рикобаш бигу-
гаст. *«Тарихи Табарӣ»*

Басо гардани сахту кемухту чарм,
Қи шуд чун даволи рикоби ту нарма. *Низомӣ*

2. тасмаи чарминӣ гафс, ки бо он нақора менавозанд.

Қомрон-мирзо дар Огра нузул намуда, табли
подшоҳӣ ба даволи муҳофат ошкоро зад. *«Тарихи Фариста»*

давол задан нақора навохтан.

Инак имрӯз баъди чандин сол
Ҳама бар кӯси у занад давол. *Низомӣ*

ДАВОЛ II|ДУВОЛ II دوال хила, макр, фиреб, каллобия.

ДАВОЛАК I|ДУВОЛАК I دوالک 1. даволча, тасмача; тасмаи махсусе барои қиморбозӣ; **даволак бохтан** даволакбозӣ кардан, тасмабозӣ кардан, бо тасма қиморбозӣ кардан.

Ба гирди даволе даромад далер,
Даволак ҳамабохт бо тундшер. *Низомӣ*

2. тиб. як наъв дорун хушбӯй.

ДАВОЛАКБОЗ I|ДУВОЛАКБОЗ I دوالکباز 1. тасмабоз, қиморбоз, ки бо тасмаи махсусе бозӣ мекунад; 2. маҷ. найрангбоз, макқор, ҳилагар.

Дар замин даркаш ин даволи дароз,
То нагардад касе даволакбоз. *Низомӣ*

ДАВОЛАКБОЗ II|ДУВОЛАКБОЗ II دوالکبازى 1. тасмабоз-
ӣ, қиморбозӣ бо тасмаи махсус; 2. найрангбозӣ, ҳила-
гарӣ, макқорӣ.

ДАВОЛЕБОЗ I|ДУВОЛЕБОЗ I دوالباز *ниг.* даволакбоз 2.

ДАВОЛ II|ДУВОЛ II دوالى найрангбоз, ҳилагар.

«Давоӣ малӣк дар азақ пешрав,
Давоми иноқ карда дар хун гарав. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАВОМ *а.* دوام 1. ҳамешагӣ, доимӣ, давомнок, бардавом, дуру дароз.

Дар баъзи давр як-ду қадаҳ даркашу бирав,
Яъне тамаъ мадор висоли давомро. *Ҳофиз*

2. сабот, пойдорӣ, мустақкамӣ.

Давоми мамлакатаи эшон ба сабаби ади буда.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ҳаргиз намирад он, ки дилаш зинда шуд ба ишқ,
Сабот аст бар ҷаридан олам давоми мо. *Ҳофиз*

ДАВОН(И)ДАН دواندن|دوانیدن шитобон равои кардан.

Ҷуломо ро русто давониданд, то намак орад. *Саъдӣ*

Сад нома фиристодаму он шоҳи саворон
Пайке надавоиду саломе нафиристод. *Ҳофиз*

ДАВОНИҚ *а.* دوانق *ч.* донақ.

Ба давоиқ музоққа оғоз ниҳода, аз муктазон
лаҷоч ва инди ахли сиёқ сари мӯе таҷовуз ҷонз
намеошот. *«Равзат-ус-саф»*

ДАВОР I|ДУВОР *а.* دوار 1. гирдиш, чархзанӣ, даврзанӣ.

З-интизорони Шамси Табрэзӣ
Тиру Ноҳиди Маҳ давор кунад. *Шамси Табрэзӣ*

2. гаштани сар, чарх задани сар (ба сабаби ягон ка-
сали); 3. маҷ. марказ.

Илтимос карданд, ки мустаин ба мақарри хило-
фат — давори мамлакатаи худ мурҷиат намояд. *«Равзат-ус-саф»*

ДАВОСАНЧ دواسنج шифоёб, давопазир.

Меқсуди пай он ки он ғаму ранҷ
Гардад зи давогарон давосанҷ. *Ҷомӣ*

ДАВОТ *а.* دوات *сиёҳидон.*

Давот, эй писар, олати давлат аст,
Бад-у давлати тундро ром кун. *Адиб Собир*

Ҳорунарашид давоту қалам талабида ба дасти
худ ин суҳанҳоро бинавишт. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

ДАВОТДОР دواتدار *тағр.* сиёҳидонбардор, қаламдонбар-
дор, шахси маъмури дарбори феодадон, ки вазифааш
давот бардошта гаштан буд.

Муҷоҳиддин Айбеки давотдор рунуд ва авбошро
ба худ даъвои мекард. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

ДАВОТҚОР دواتكار *ниг.* давотдор.

Зи Бӯрашиду зи Аблак масал занад Шервон,
В-ағар ба даври манандӣ, давотқор манандӣ. *Ҳоқонӣ*

ДАВОТҲОНА دواتخانه идораи мушнён, мирзохона.

Савганднома ба давотхона биниҳоданд. *«Тарихи Байҳақӣ»*

ДАВОУЛМИСК *а.* دواولالمسک *тиб.* доруе, ки барон бақув-
ват кардани дил аз чанд даво месохтанд ва қисми қалопи
онро мушк ташкил мекард.

Муфәрреҳ бо насимаи гашта дамсоз,
Давоулмиск бо бӯяи ба парвоз. *Низомӣ*

ДАВОЙ I دواى 1. давошаванда; ҷизе, ки сифати доруӣ дорад.

Бода дар хум кӯҳна чун гардад, давоӣ мешавад,
Духтари раз пир чун шуд, муминӣ мешавад. *Саиди Ашраф*

ДАВОЙ II а. دواى ۲. доя.

Хоҷа... қадам бардошт ва он ҳар ду орауманди мушторро ба ҳам бигашт, маҷлис ҳоли гашт ва давони мувоасалат аз ҷонибайн мутаволи. (1) *Ҷомӣ*
Гуем, давои ду қисм бувад: ҳаққонӣ ва нафсонӣ. (1)
Аҳмади Дониш

ДАВОҶ 1. болопуш, руйчо, чойпуш.

Баёзи руз барояд чу аз давоҷи сибҳ,
Бараҳна боз нишанда аз сапедандом. *Сағдӣ*

2. курпа, бистар, чойхоб.

Наям оғаҳ аз аслу фаръи хироч,
Ҳамағалтам андар миёни давоҷ. *Фирдавӣ*

3. қабо, чоман васеъ, ки тамоми баданро пушонад.
Туро боло ба баъзи мулк ҷомӣ хушдида бар каф,
Қудлоҳи салтанат бар сар, давоҷи мафҳарат дар бар.
Бадри Чоҳӣ

Банд гар барниҳад, ту тоҷ шумар,
В-ар палосат диҳад, давоҷ шумар. *Саной*

ДАВР а. دور 1. гардиш, гирдгарди, чархзанӣ.

Вале огоҳияш аз ҳеҷ як не,
Хабар аз сайру давраш чун фалак не. *Нозим*

2. гардиш бонавбатӣ ҷомӣ май дар байни аҳли суҳбат.

Ман аз шароби ин суҳан маст будаму фузолаи
қалқад дар даст, ки раванди бар қанори маҷлис гузар
кард ва даври охир дар вай асар, — наърае бизад.
Сағдӣ

Чу гарданда шуд чанд даври шароб,
Хирад хуфту рағбат даромад зи ҳоб.

*Ҳисрави Деҳлавӣ***3. мавсим, фасл, ҳаптом; вақт, аҳд, замон.**

Гуфтам: Ба даври лола қашам як пилёла,
Бар рағми ман бирехт фалак санги жоларо.

Ибни Ямин

Ҳофиз, ғами дил бо кӣ бигӯям, ки дар ин давр
Чуз ҷом нашомад, ки бувад маҳрами розе. *Ҳофиз*

даври гул фасли баҳор.

Дорад ба даври гул ҳама кас аз баҳор ҳаз,
Хорест дар дили ману аз вай ҳазор ҳаз. *Мушфиқӣ*

4. маҷ. вақти ҳукмронӣ, аҳди салтанат.

Сабру хирад аз дилам чи ҷуй,
Дар даври ту худ кистост инҳо? *Ҷомӣ*

5. доира, гирдогирд, даврлард, атроф(-и ҷизе); назд (-и ҷизе).

Гуфтанд: Як ҳазору дувист фарсанг даври уст
на дар миёни дарёё ҷазоир аст. *Носири Ҳисрав*

Ба ҳар ҳоле чу Исмаירו ту бошӣ қиблаи ҳоҷат,
Бувад ораш, ки дар даври дари ёри дигар гардад.

*Исмаил***◇ даври айём гузашт ва мурури рӯзо; гардиши замон, гардиши рӯзор.**

Дил намеҳост ҷудой зи ту, аммо ҷи кунам?
Даври айём на бар қондан дилхоҳ аст. *Ҷомӣ*

даври гардун гардиши осмон, ҳаракати доимии фалак;
дуниё, рӯзор; табaddулотӣ тез-тез ва пай дар пай
ҷаҳон ва замон, қазову қадар, тақдир (ин мафҳум
аз он чо пайдо шудааст, ки гуё осмон бар сари ода-
мон ҳамеша давр мезадааст ва ҳамин ҳолисаҳо неку
бади олам аз ин гардиш ба амал меомадааст).

Даври гардун гар ду рӯзе бар муроди мо нагашт,
Донмо ҷисон намонад ҳоли гардун, ғам махур! *Ҳофиз*

даври осмон ниг. даври гардун.

То хаст зи даври осмон ёд,
Ин нухса ба ёдгор монад! *Шоҳин*

даври офтоб муддати як шабу як рӯз (ки аз рӯи ақи-
даи гузаштагон гуё офтоб дар ҳар шабонарӯз гирди
заминро як бор давр мезанад).

Комронӣ гар кунӣ, Махфӣ, тамоми умри худ,

Ҳар нафас соле бувад пеши ту даври офтоб. *Махфӣ*

даври рӯзор тағайюрати ҷаҳон, табaddулотӣ муттасили
ҳодисаҳои замон ва ҷаҳон.

Нестам озурдахотир, чун ба даври рӯзор

Шодмонӣ даст дар оғуши мотам меравад. *Махфӣ*

даври тасалсул а) фалс. вобастагӣ ва гузаштани ҷизе
ба ҷизин дигар ва он ҷиз боз ба ҳамон ҷизин аввал ва
ҳамин тавр гардиши бениҳоят, мас. вобастагӣи ҳас-
тин муғр ба тухм ва ҳастин тухм ба муғр ва мисли
ин гардишу пайвастагӣи беохир; б) дар илми маънӣ —
тааллуқ ёфтани даъво ба далел ва далел ба даъво,
ки аз ин сабаб ҳалли қазияи поёне намегардад, мас.
дар мисолҳои зер даври доимии зулф боиси дида
нашудани рӯй шудааст ва ҷун худӣ зулф нис доимо
дар ҳаракат аст, он ҳам дида намешавад:

Чун зулфу орази ту даври тасалсул омад,
Он ҳар ду гар бубинад аҳли назар, муҳол аст.

Қамоли Ҳуҷандӣ

Вақҳи назари даври тасалсул ба бадехӣ

Ақл аз назари рӯи туву мун ту донист.

*Қамоли Ҳуҷандӣ***даври фалак ниг. даври гардун.**

Бериноҷи хунар бин, ки ман аз даври фалак

Ранҷи бисёр қашам дар тамаи маъди қалил.

*Шоҳин***даври чарх ниг. даври гардун.**

Ҳарфи бедоле, ки беруи ояд аз қилки қазо,
Даври чарх оиро ба номи ман рақам хоҳад қашид.

Ҳиславӣ

даври шаборӯзӣ мурури замон, гузаштани вақт; **дав-
ри қамар (ё қамарӣ)** дар илми нучуми Қўҳна — даври
охири ҳафт қавқаби сайёра аст, ки даври ҳар яке
аз онҳо (аз ҷумлаи Қамар) 7000 сол ҳисоб мешавад
ва гуё даври Қамар аз замонӣ пайдоиши Одам сар ме-
шавад.

Ин ҷи шурест, ки дар даври қамар мебинам,
Ҳама офоқ пур аз фитиву шар мебинам. *Ҳофиз*

ДАВРА а. دوره 1. доира, ҷизин мудаваар; як гардиш.

2. давр задини ҷизе, мас. чарх; 3. аҳд, замон.

Боз давраи дигар ба тартаби мақзур шуруъ хо-
ҳад кард. *Аҳмади Дониш*

**ДАВРГАРД دورگرد гирдгарданда дар атрофи ҷизе, тавоф-
қушанда.**

Ҳаё аз давргардони ҳаринаш,

Чароғи шарм хомӯш аз насимам. *Нозим*

**ДАВРГИР دورگیر 1. бодануш, касе ки дар даври шароб
ҷомӣ навбатӣ ба ӯ мерасад; 2. маҷ. подшоҳ, ҳукмрон.**

Пазирои панди вазирон шуданд,

Қи аз ҷумлаи давргирон шуданд. *Низомӣ*

**ДАВРОН а. دوران 1. ниг. даварон; 2. замон, аҳд; мавсим,
фасл, ҳаптом.**

Мавлоно Шарафиддини Алии Яздӣ... дар илми муаммо бебадали замон ва дар фанни иншо ягонаи даврон буда, китоби «Эффарнома»... пардохт.

«Фатҳнома»

Эи даврон он қадар, эй Сайидо, озурдагӣ дорам, Намакро мешуморад мархамн кофур доғи ман.

Сайидо

3. маҷ бахт, толей; қазову қадар.

Осуда бар қанор чу паргор мешудам,
Даврон чу нуқта оқибатам дар миён ғирфит.

Ҳофиз

Чун фалоҳан бар шикам санг аз қаноат бастам,
Санг агар дар паллан рӯй бубад, даврони мост.

Соиб

❖ даврони бақо умр, айёми зиндагонӣ.

Даврони бақо чу бодӣ сахро бигузашт,
Талхно хушнву зинту зебо бигузашт. Сағдӣ

даврони фалак ниг. давр (даври гардуи).

Гарчи ғаму раңчи ман дарозӣ дорад,
Айшу тараби ту сарфарозӣ дорад,
Бар ҳар ду макун тақия, ки даврони фалак
Дар парда ҳазор гуна бозӣ дорад. Хайём

ДАВРӢ دورى 1. доирашакл, мудаваар, давра.

Сутурлоби даврӣ, ки фарзона сохт,
Бар оини он ҷоми шохона сохт. Низомӣ

2. табақи калони ошхӯрӣ, табақи лангарӣ.

ДАВҶА а. دوجه 1. даракти бузург.

Қадам давҳан саолат, ки аз тундбодӣ шақоват аз бех қанда нашуд? «Тазкирати Давлатишоҳ»

Номи малик Ғиссиддинро аз хутба бияфқанд ва давҳан вифқро ба шаҷаран хилоф мубаддал гардонид. «Равзат-ус-саф»

2. киноя аз фарзанд, зода.

... Ки, эй давҳан хонадонӣ куҳан,
Бинех гуш бар оқилона суҳан. Ҳотифӣ

ДАД دد ҳайвони дарранда; муқобили дом II.

На ҳар одамизода аз дад бех аст,
Ки дад 3-одамизодаи бад бех аст. Сағдӣ
Бикӯштанд чандон аз ӯ деу дад,
Ки ғайр аз худонӣ надонад адад. Шодӣ

даду дом ҳайвоноти дарранда ва ғайридаррандаи

сахрони ғиёххӯр; муқ. дом II (дому дад).

Чунон буд, ки дар кӯҳи Чин он замон
Даду дом будӣ фузун аз гумон. Фирдавӣ
Гирдаш даду дом халқа баста,
Ҷу хуш ба миёнашон ништа. Ҷомӣ

ДАДА دد ниг. дад.

Биёбони беобу роҳи дада
Саропардае дид ҷосе зада. Фирдавӣ

... Ки гуй кӣ парвард хоҳад туро,
Қадамни дада хурд хоҳад туро? Низомӣ

ДАДӢ ددى даррандагӣ.

Ба кеши аҳли мурувват бадӣ дадӣ бошад.
«Анварии Суҳайлӣ»

ДАЖ دژ ниг. дӣж.

ДАЖАМ دژم ниг. дӣжам.

ДАЖХИМ دژخم ниг. дӣжхим.

ДАЗ دژ 1. қалъа, диж; 2. кӯшк; болохона.

Чу буррид Рустам бунӣ шохӣ газ,
Биёмад эи дарёе ба айвону даи. Фирдавӣ

ДАӢ دى 1. моҳи даҳӯмн соли шамсӣ, ки ба 23 декабр—

21 январь рост меояд ба мавсимн шидлати сармон зимистон ҳисоб мешавад.

Даю баҳману озару фарвадин
Ҳамеша пур аз лола бинӣ замин. Фирдавӣ
То ҷаман пажмурда гардад дар маҳи қонуни даи,
То ҳаво тафсида гардад дар маҳи айлулу об. Муизӣ

2. маҷ. зимистон; сармо.

Оби ҷашмам хушк гардид аз дами сарди рақиб,
Гарчи оби шӯр кам мебандад аз таъсири даи. Мушфиқӣ

Дар ин аҳд ба май ништастан ҳатост,
Ки дай ғамфизо асту май ғамзидост. Шохин

3. рӯзи нӯҳуми ҳар моҳи шамсӣ.

Кучо моҳи озар буду рӯзи даи,
Ғаҳи оташу мурғи бирёнӣ май. Фирдавӣ
Чу озармоҳ рӯзи даи даромад,
Ҳамон аз рӯз шаш соат баромад.

Фахриддини Гургонӣ

ДАӢЕН а. ديان 2. муқофотдиҳанда; қазодиханда; қаҳрку-навда; ҳисобгир (сифати худо).

Чумла нолон пешн он даӢени фард,
Сад ҳазорон оқилон дар вақти дара. Румӣ

ДАӢЕР а. ديار 1. соқия, муқим, истиқоматкунанда, аҳли диёр.

Гар барафтад парда аз пешони қор,
Не ҳаме даӢер монанд, не диёр. Аттот
Гар равам ҳар су дусад фарсанг беш,
Н-оядам аз одами даӢер пеш. Ҷомӣ

2. кас, шахс.

Ба ҳангоми ғуруби офтоб дар он маърака аз насоро даӢере намонд. «Равзат-ус-саф»

ДАӢЛАМ||ДЕЛАМ ديلم 1. номи шахрест дар Эрон; 2. соқинони Дайлам, ки ҷингиламу мебошанд.

Рӯи дайлам ҷадам, аз ғам мӯй ҷупин шуд маро,
Ҳамчу мӯи дайлам андар ҳам шикаст аъзои ман. Ҳоқонӣ

3. ғулом, банда; хизматгор.

Ип аст ҳамон дарғах, к-уро эи шаҳон будӣ
Дайлам малики Бобул, ҳинду шаҳи Туркистон. Ҳоқонӣ

ДАӢМА а. ديمه бороне, ки пай дар пай меборад, борони давомдор.

ДАӢМАӢ ديمه ниг. даймоҳ.

ДАӢМАӢӢ ديمه ниг. даймоҳӣ.

ДАӢМОӢ||ДАӢМАӢ ديمه 1. моҳи даи; 2. маҷ. зимистон; сармо.

Ба даймоҳ ар эдун, ки хоҳад худой,
Вилушам бузург оҳанина қабой ... Дақиқӣ
Дар ин даймоҳи бебаргӣ кӣ ғайр аз хоман Соиб
Ба фикри тоза дорад тозару хоги Сифохонро? Соиб

ДАЙМОҲӢ || **ДАЙМАҲӢ** دایمهی || мансуб ба даймоҳ; зимистонӣ; хунук, сард.

Расида мавсими Наврӯзу душманои зи ҳасад
Ҳамезананд нафасҳои сарди даймоҳӣ.

Заҳири Форейбӣ

В-он ки сармон даймахиро боз
Банд мебаряҳад барои инъез ... *Саной*

ДАЙН а. دین қарз, вом, қарзи муддатнок, қарзи бамӯҳлат.

Эй писари Ақил, ҳеҷ кас монев нахоҳад омад, ки аз моли ту дайни ту адо кунанд. «*Равзат-ус-сафот*»
дайн қардан қарз гирифтан; бар қардани (ё зимман) касе дайн қардани (ё сохтани) ҷизе ба қардани касе мондани ҷизе, касеро қардан қарздорондан, касеро дар мастибалае ба тандихӣ маҷбур намудан.

Ҳусни ту, ки дорад зи қафо зинату зайно,
Бар зимман мо ишқи туро сохта дайно. *Савдо*

ДАЙН а. دین ибодатхона ва хонақоҳи насронӣ ё оташпарастон.

Туви тасбеҳу мусаллову раҳи зӯҳду вараъ,
Ману мейхонаву ноқусу раҳи дайру кунӣшт.

Ҳофиз

Аз тавофи Қабаву дайру ҳарам моро ҷи ҳаз,
Масиқду меҳроби ман ғайр аз сари кун ту нест.

Туграл

дайри муғон а) ибодатгоҳи оташпарастон, оташкада.

Аз он ба дайри муғонан азиз медоранд,
Ки оташе, ки намиррад, ҳамеша дар дили мост.

Ҳофиз

Исмат, ар хоки дари дайри муғон рубъ, бех,
Ки шавӣ муътақифи Қабъаю мағрур шавӣ. *Исмат*
б) маҷ. майдони, харобот.

Дилам зӣ савмиа битрифту хирқан солус,
Қучот дайри муғону шароби ноб кучо? *Ҳофиз*
дайри шамсоӣ қалисо, ибодатхонаи насронӣ (христианҳо).

Рӯзи шанбе зӣ дайри шамсоӣ
Хайма зад дар либоси Аббосӣ. *Низомӣ*

◇ (ин) дайри дерина киноя аз дунёи кӯҳан; ҷаҳон, дунё.

Дило, дидан дурбин баркушӣ
Дар ин дайри деринаи дерпой. *Ҷомӣ*

дайри худар киноя аз дунё, олам.

Чун ҳосили одами дар ин дайри дудар
Чӯз хуни дилу додани ҷон нест дигар,
Хуррам диле он ки як нафас энда набуд,
В-осуда касе, ки худ назод аз модар. *Хайём*

(ин) дайри кӯҳан киноя аз дунё, ҷаҳон.

Дар ин дайри кӯҳан расмест дерин,
Ки бе талхӣ набобад айн ширин. *Ҷомӣ*

(ин) дайри муқофот киноя аз дунё, ҷаҳон.

Бас таҷриба қардем дар ин дайри муқофот,
Бо дурдақшон ҳар ки дарафтод, барафтод. *Рӯдакӣ*

(ин) дайри мусаддас киноя аз дунёе, ки ба ақидан қадимӣ аз ҷор ҷиҳат (шарқ, ғарб, шимол, ҷануб) ва аз болову поён (замину осмон) иборат будааст.

Дар ин дайри мусаддас з-уст равшан
Мусамман равшане аз ҳашт гуштан. *Ҷомӣ*

(ин) дайри пурифот ниг. (ин) дайри кӯҳан.

Ёдгор Мухаммад-султон дар сиғари син аз ин дайри пурифот сафар қард. «*Таърихи Сайидроқим*»
(ин) дайри сипанҷ(и) ниг. (ин) дайри кӯҳан.

То битвонӣ, ғами ҷаҳон ҳеҷ масанҷ,
Бар дил манех аз омадаву н-омада ранҷ;
Ҳуш меҳуру мебош дар ин дайри сипанҷ,
Бо худ бизӣ, ҷаев агар дорӣ ганҷ. *Хайём*

(ин) дайри танг ниг. (ин) дайри кӯҳан.

Шод аз онам, ки дар ин дайри танг
Шодиву ғам ҳар ду надорад даранг. *Низомӣ*

(ин) дайри ҳокӣ ниг. (ин) дайри кӯҳан.

Чу доман бар ин дайри ҳокӣ фишонд,
Ҷаннбат бар ин ҳафт майдон биронд. *Ҳочу*

аз ин дайри ҳокӣ маҳмил рондан мурдан, вафот қардан.

Аз ин дайри ҳокӣ чу маҳмил биронд,
Ба фағури Чин мамлакат бозмонд. *Ҳочу*

(ин) дайри ҳокиниход киноя аз дунёе.

Машав ҳокӣ ин дайри ҳокиниход,
Ки ноғаж диҳад ҳамчу ҳокат ба бод. *Ҳочу*

ДАЙРОНИЙ دیرانی муқими дайр, аҳли дайр, дайришинӣ; насронӣ ё оташпараст.

Гуфт, к-эӣ кӯҳна пири дайронӣ,
Чист ин қисвати мусулмонӣ? *Ҷомӣ*

ДАЙҲИМ دایهم тоҷ, афсар; қулоҳи мурассаъ.

Ба як гардиш ба шоҳаншоҳӣ орал,
Диҳад дайҳиму тоҷу гушворо. *Рӯдакӣ*

Қарам пой дорад, на дайҳиму тахт,
Бидех, к-аз ту ин монад, эй неқбат! *Сағдӣ*

ДАЙҲИМДОР دایهمدار тоҷдор, подшоҳ.

Чу дайҳиму тоҷаш ба сар барниҳод,
Зи дайҳимдорон наёвард ёд. *Фирдавӣ*

ДАЙЧУР а. دایچور торикӣ, сиёҳӣ, торикӣ шаб; шаби дайчур шаби бағоят торик.

Лашқариёни Мухаммадхон амр қарданд ба лашқари Андҷон дар он шаби дайчур намунаи рӯзи растаҳез аохир қарданд. «*Равзат-ус-сафот*»

ДАККА I دکه буз кӯҳӣ; така.

ДАККА II دکه садама, зарб; дакка ҳурдан ба ҳам бар-хурдан, ба ҳам задан ду чиз.

ДАКОКИН ا. دكاكين ч. дуккон/дӯкон.

Адвияфурӯшон тарики пешаи худ қарда дакокин бастанд. «*Таърихи Фаршатаъ*»

ДАЛ(Л) а. دل нозу ишва.

Гӯй, кучо рафт он санам, к-ӯ буд дар олам алам,
Хурда дами Азро ба дам, бурда дили Вомиқ ба дал. *Ҷомӣ*

ДАЛА I دله қоқум; гурбан ваҳшӣ, ки аз пусти он пусти меулан.

Сӯбон даларо захм зади ва бетокат шудӣ аз асари захр. *Авфӣ*

ДАЛА II || **ДАЛЛА** دله зани даллола, муҳтола; зани ҳилагар, айёр, мунофиқ, найранғбоз.

Дахр зи макраш дили пурилолае,
Ҳар сари муяш дала — муҳтолае. *Яҳёи Қошӣ*

ДАЛАБОЗӢ دله بازى ҳилагарӣ, айёри, мунофиқӣ, найранг-бозӣ.

Гурба най, дастдарозӣ мақун.
Бо далаи деҳ далабозӣ мақун. *Нисомӣ*

ДАЛАҚ دلى шаққи арабишудаи дала 1.

ДАЛВ а. دلى 1. зарфи чармини обкашӣ аз чоҳ; сатил.

Ман бирафтам ба далеве чанд об дар гармоба бар вай рехтам. *Ҷомӣ*

Расанро баст бо далвеу афканд
Дар он чоҳе, ки Юсуф буд дар банд. *Ҳоҷиқ*

2. муч. номи бурҷи ёздаҳуми фалак буда, аз ин бурҷ гузаштани Оғтоб муботики моҳи январӣ аст.

Гоҳе орзу мебурд, ки аз баҳри дафъи гармо дар
Далви фалак нишинад ба гоҳе майл мекард, ки дар
шакли Шер манзил гузинад. *Восифӣ*

... К-аз ин чоҳ оташман мехост обе,
Дамид аз бурҷи Далвам оғтобе. *Нозим*

ДАЛЕЛ I а. دليل 1. бурхон, ҳуҷҷат; шохид, гувоҳ; асос.

Пайдо шуд, ки ҳеҷ ҷисм андар хало набувад ва
далел бар он, ки андар хало ҷунбиш *Набуи Сино*

Қавли ӯ бар ҷаҳли ӯ ҳам ҳуҷҷат асту ҳам далел,
Ҷабли ман бар ақли ман ҳам шохид асту ҳам амин.

Манучехрӣ
далели китобӣ далеле, ки аз китобе оварда шунааст;
далели сотеъ далели ошкор, далели возеҳ ва бурро;
2. нишона, аломат.

Бар ин ду байт ғитсор кунем, ки андак далели
бисёр бошад ва муште намунаи хирворе. *Савдӣ*
Аз ин ҷиҳат дар тамузи тобистон ва саҳран зимист-
он сафар кардан далели ҳамоқат ва аблаҳист.

Аҳмади Доғиш

ДАЛЕЛ II а. دليل раҳнамо, раҳбар, роҳбалад, ҳодӣ.

Пас далелеро ба музд гирифтанд, ки ӯ роҳхон
Мадинаро неку медонист. *«Таърихи Табарӣ»*
Нест Туғрал дар раҳи мақсад далели дигаре,
Ишқ моро оқибат дар кун чонон раҳбар аст.

Туғрал

далели роҳ (ё раҳ) роҳнамо, роҳбалад.

Ба кун ишқ манех бе далели роҳ қадам,
Қи ман ба ҳеш намудам сад эҳтимому нашуд.

Ҳофиз

Далели раҳи растагорион шавад,
Ба ҷашми азизон азиз он шавад. *Шоҳин*
далел гирифтаи раҳбару раҳнамо интиҳоб кардан.

ДАЛЕР دالير 1. диловар, шучо, ҷасур, нотарс.

Мастӣ ҳимолатӣ нагузрезад зи мӯҳтасиб,
Дузди далер хона ба ҷашми асас кунад. *Сайидо*

2. паҳлавон, баҳодур, зур.

Далере, ки буд номи ӯ Ашқбӯс,
Ҷамебархурушид бар сон кӯс. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. густох, бешарм.

Яке зиндагонӣ талаф карда буд,
Ба ҷаҳлу залолат сар оварда буд.
Далере сияҳномаи сактанид,
Зи нопоки ёблие аз вай ҷиҳил. *Савдӣ*

ДАЛЕРОНА دليرانه диловарона, нотарсона, шучотмандона,

Касе, ки даст ба зулф ту зад далерона,
Шигфти нест, барад бар даҳони мор ангушт.

Шоҳин

ДАЛЕРӢ دليري 1. диловарӣ, ҷасурӣ, нотарсӣ.

Далери кун, ки майдон аз далер аст,

Агар рӯбаҳ далер афтод, шер аст. *Ҳилолӣ*

2. маҷ. густохӣ, беҷаёнӣ.

Дидан бадбин бипушон, эй каримӣ айбпуш,
3-ин далерихо, ки ман дар кунҷи хилват мекунам.

Ҳофиз

ДАЛЛ دل ниг. дал(л).

ДАЛЛА دل ниг. дала II.

ДАЛЛОҚ а. دلاق 1. касе, ки дар ҳаммом бадани ҳам-
момкунандагонро мемолад ва халта мекунад; ходим, хо-
димчин.

Чандон ки мо дар ҳаммом шудем, даллоқ ва ди-
гарон даромаданд ва хидмат карданд.

Носири Хисрав

2. сартарош, ки дар замонаҳои пеш ба ғайр аз муй-
сартирӣ боз баъзе корҳои табибӣ, аз қабили дандон-
кашӣ, нештарзанӣ ва зулукмоӣ ҳам мекард.

Зада нештар ба дастӣ ёр даллоқ,

Равон аз дастӣ ман хун ғашт дар хок. *Мулҳам*

ДАЛЛОЛ а. دلال 1. воситачӣ дар байни харидор ва фу-
рушанда.

Рост ҷу кушта шаванду зор ғиғианда,
Оянда муштарро ояд даллол. *Манучехрӣ*

2. даллаткунанда, раҳнамо.

Бувад ҳоли шаррири доно бахайр,

Ки гардад суи хайр даллоли ғайр. *Ҷомӣ*

ДАЛЛОЛА а. دلالة 1. зани миёнавар, хостгор.

Ҳамчу он даллола, к-ӯ гуфт: Эй писар

Наварӯсе ёфтам бо хубу фар. *Румӣ*

Айёри қарашмаро инон дод,

Даллолаи ишваро забон дод. *Шоҳин*

2. зани маккор, ки занони дигарро ба роҳи бад

меандозад.

Даллола миёни ёшон зани ҳаҷҷоме буд.

«Аноҳори Суҳайлӣ»

ДАЛЛОЛӢ دلالي 1. воситачӣ дар байни харидор ва фу-
рушанда; 2. роҳнамо, далолат (ба коре).

ДАЛОИЛ а. دلایل ҷ. далел 1.

Гуфто, ки эй нағунбаҳт, тақсирхо, ки дорӣ,
Бар гарданаи гузорам бо ҳуҷҷату далойл. (1)

Савдо

Ба хирад ва фаросати ҳеш ёсор ва далойли он
мебинан, ки хирадмандан. (2) *«Қобуснома»*

далоил овардан ҳуҷҷат овардан, гувоҳ нишон додан.

Мудданини ҳар ду тараф далойл овардаанд.

Аҳмади Доғиш

ДАЛОЛӢ ДИЛОЛ а. دلال ғамза, ишва, қарашма.

Духтаре диданд дар ғоятӣ ҷамол ва нияҳоти
хусн ва ғанҷу далол. *Авфӣ*

Ногаҳон рӯзе зане соҳибҷамол

Бо ҳазорон хубию ғанҷу далол... *Румӣ*

ДАЛОЛАТ а. دلالت 1. раҳнамоӣ, роҳ нишон додан.

Эй далели дили гумгашта, худоро, мададе,
Ки ғариб ар набарад раҳ, ба далолат биравад.

Ҳофиз

2. нишона, аломат; гувоҳӣ, шаҳодат; **далолат кардан**
а) раҳнамоӣ кардан, раҳ нишон додан.

Туро ба ман кӣ далолат кард? *Асфӣ*

б) ишорат кардан, далел шудан (ба чизе), гувоҳӣ додан.

Баъда аз аҷзон лафз бар баъзе аз аҷзон маъно
далолат накунад. *Ибни Сино*

ДАЛҒИН|ДУЛҒИН ю. دلّین як навъ ҳайвони ширхори
бахрӣ аз ҷинси ҳайвоноти наҳангмонанд.

Ҳар кӣ хоҳад, ки ба руи об равад, бигирад пусти
далғин ва пусти наҳанг ва пусти моҳӣ... ва наъле
мутиб аз ин пустиҳон мадбуға бисозад.

«Нами симиё»

ДАЛҚ а. دلّی 1. либоси паҳминан дарवेशон; хирқаи қаландарон.

Ибодат ба ҷуз хидмати ҳалқ нест,
Ба тасбеҳу сатҷодаву далқ нест. *Саъдӣ*
далқи муламмаъ ҷомаи дарवेशона, ки аз порчаҳои
гуногуранг духта шудааст, ҷомаи қуруқ.

Бахори ғайрро аз ҷашми ғирён обу ранге дех,
Ба хуни дил чу гул олула кун далқи муламматро.

Шавкат

2. маҷ. либоси кӯҳна, қадма, пора-пора ва садъямоқ.
Соғари май дар қадма нех, то зи бар
Баркашам ин далқи азрақомро. *Ҳофиз*
Бархез, то ба масими гул тавба бишканем
В-ин далқи пора-пора дар оташ дарафканем.

Исмаи

ДАЛҚПҶШ دلّی پش 1. дарवेशи жандануш, қаландар,
зоҳид.

Хуш мекунам ба бодан мушқин машоми ҷон,
Қ-аз далқпҷши савмиа бун рӯи шунд. *Ҳофиз*

2. маҷ. риёкор, мунофиқ, солус.

Аз шайхи далқпҷш ҳаме иҷтиноб соз,
Бо ринди бодануш ҳаме нушн ноб кун. *Вавай*
дам асоси замони ҳозираи даминдан.

ДАМ 1 دم 1. нафас.

Пур кун қадаҳи бола, ки маълумам нест,
Ин дам, ки фуру барам, барорам ё не? *Ҳайём*
Гуфтанд бад-ӯ, ки Кайс харчанд
Қардаст чу най раҳи нафас банд,
Дар вай дардам дами вафое,
Бошад, ки бурун диҳад садое. *Ҷомӣ*

дами воласин нафаси охири, дами пеш аз марг.

В-як дами воласин, ки дорем,
Чӣ айшу чӣ ғам ба ҳам барорем. *Шоҳин*

дами гарм нафаси гарм; *киноя* аз охи сӯзон.

Гули сурхат ҷаро зард аст аз ин сон? *Ҷомӣ*
Дами гармат ҷаро сард аст аз ин сон? *Ҷомӣ*
Аз дами гарми ту, Соиб, ки заволаш марасад,
Дил агар байзаи ғулӯд бувад, об шавад. *Соиб*

2. вазиш, вазиши бод; бод, насим.

Марғули сунбул аз дами кӯи ту хушнасим,
Зулфи сабо зи хоки ҷаноби ту мушқоси. *Ҳофиз*

Дами боди баҳори бетааммул

Намуҷи саба ҳамчун тухми сунбул. *Муҳам*
дами дай боди хунук; вазиши боди зимистон.

Гар гул бифусурд аз дами дай,
Ман ҳам чу сабо расидам аз пай. *Ҷаъид*
дами сард а) боди хунук, шамоли нофрам.

Аз ӯ шуд хирқа пора бар гули зард,
Ки бар вай субҳи содиқ зад дами сард.

Бадриш Қашмирӣ

б) охи сард, охи навамдӣ; навамдӣ.

Чонон, дари кини қушодан охир то кай?
Ғам бар дили ман ниҳодан охир то кай?
Умрам ҳама дар оху дами сард гузашт,
Ин умр ба бод додан охир то кай?

Ҳисрави Деҳлави

в) *киноя* аз сухани нофрам.

Ҳазар кун аз дами сарди рақиб, эй ғунчан хандон,
Ки аз боди ҳазон офат расад гулҳои раъноро.

Ҳилолӣ

Шуд фикратам ба дил зи дами сарди носеҳон
Чун решахон нахл зи боди ҳазон гирех. *Шоҳин*

3. фурсати як нафаскашӣ, фурсати андак, лаҳза, он.
Бигуфт: Аҳволи мо барқи ҷаҳон аст,
Даме пайдош дигар дам ниҳон аст. *Саъдӣ*

Ҳамчу осе бар ман нест як дам ороме,
Бахри рузие мурдам, рузу шаб чадал дорам.

Сайидо

4. вақт, гоҳ, ҳангом, замон.

Он дам, ки бо ту бошам, як сол хаст рузе,
В-он дам, ки бе ту бошам, як руз хаст соле.

Ҳофиз

Агар ту дар дами мурдан ба ноз бар сарам ой,
Умед хаст, ки умрам ба дустӣ ба сар ояд. *Исмаи*
дами назъ вақти ҷонканӣ.

Ба талҳи ҷун дами назъ ба сад таб
Нафас як бор мезад руз то шаб. *Ҳоҷӣ*
дами нақд фурсати мавҷуда, вақти муносиби коре.

Эй дуст, бие, то ғами фардо нахурем
В-ин як дами нақдро ғанимат шумарем!
Фардо, ки аз ин дайри қуҳан даргузарем,
Бо ҳафтхазорсолагон сар ба сарем. *Ҳайём*

дам ба дам ҳар замон, дамодам; зуд-зуд, тез-тез.

Менотам аз ҷудони ту дам ба дам чу най
В-ин турфатар, ки аз ту наям як нафас ҷудо.

Ҷомӣ

дар дам дарҳол, фавран, ҳамон замон.

Ба ҳар чашмасоре, ки ӯ рух бишуст,
Аз он чашма дар дам шақоққ бируст. *Ҳоҷу*
Савори азм гардидаи дар дам,
Ба ёрони ҷаман гаштанд ҳамдам. *Нозим*

5. ҷуръа, як қулт(-и нӯшидани).

Аз бода шавад такаббур аз сарҳо кам
В-аз бода шавад кушода банди маҳкам.
Ибнис, агар зи бода хурдӣ як дам,
Қардӣ ду ҳазор сачда пешни одам. *Ҳайём*

З-он дам, ки ҷарҳ бар сари одам ситодааст,
Бе захмате ба кас да м и обе надодааст. *Саъдо*

6. овоз, садо; бонг, ғулғула.

Ҷандон ки қашғар фарёд кард, аз зан ... дам
берун намад. *«Аноғори Суҳайлӣ»*

Дами каррано рафт то осмон,
Биларзид бар худ заинуи замон. *Шоди*

7. афсун, сеҳр; фиреб, макр, найранг.

Шодӣ маталаб, ки ҳосили умр дамest,
Ҳар зарра зи хоки Қайқубодеву Ҷамest.
Ахлоли ҷаҳон, балки гетӣ яқсар
Хобеву ҳаёлеву фиребеву д а м est. *Хайём*

Ту ро сеҳру даму афсуну найрангу мали маҳзун,
Занам ҷушу диҳам хушу ниҳам гушу кунам бовар.

Хисрави Деҳлавӣ

8. дамгаҳ, назд, наздик, канор ё паҳлӯи чизе.

Нихон буд чанд аз дами Аждаҳо,
Ба фарҷом ҳам з-у наёмад раҳо. *Фирдавӣ*
Чуз ман, ки даст бар сари зулфи ту мезанам,
Ку заҳрае, ки касе ба дами Аждаҳо равад! *Шоҳин*

9. бӯй, шам; дам овардани гушт бӯи бад пайдо кардани гушт, байрон шудани гушт; 10. дами оҳангарӣ, асбоби ҷарниест барои бод дода шукуфондани ангишт дар корхонаҳои оҳангарӣ.

Кова, ки донанд задан бар сари Заҳқон путк,
Кай шавадаш пойбанд кураву сандону дам! *Ҳоқонӣ*

◇ дами Исо (*ё Иса*) ӊ. нафаси Исо; сухани Исои пайғамбар, ки гӯё чунин хусусияти мӯъжизавӣ доштааст, ки мурдари зинда мекардааст.

Ман, ки имрӯз ҳалоки дами ҷонбахши туам,
Дами Исо ҷӣ кунам, чун дами ту ин дам нест.

Ҳилоӣ

Бо кӣ ин нукта тавон гуфт, ки он сангиндил
Қушт морову дами Исии Марьям бо уст. *Ҳофиз*
дами Масеҳ (*ё Масеҳ*) ниг. дами Исо.

Ҳамчун дами Масеҳ шифо меиҳад ба дил,
Заҳри ғамат, ки ҳосияти ангишту дар уст. *Исмат*
дами оташин оҳи пурсузу гулдо, оҳи дардноқ.

Сад шуъла ба чоки дил дарорам,
В-он гаҳ дами оташин барорам. *Ғайзӣ*

дами субҳ (*ё субҳгоҳ*) а) аввали субҳ, оғози бомдод; субҳдам, саҳартоҳ.

Аз дами субҳи азвал то охири шомӣ абад
Дустино меҳр бар як аҳду як мисоқ буд. *Ҳофиз*
Дами субҳ, к-ин қалъагир офтоб
Бар ин қалъа баршуд ба заррин таноб... *Шодӣ*

б) боди субҳ, насими саҳари.

Чу қард ахтарфишони шабнами субҳ,
Гулбод афшонд бар руиш дами субҳ. *Нозим*

дами сур рӯзи қиёмат (ин ибора аз он эътиқоди динӣ пайдо шудааст, ки гӯё қиёмат аз сур навохтани Исрофил сар мешудааст).

Ҳаман анбӣ ба ... авом ... то ба дами сур аз
насли бобаракоти у мутаносил аст.

«Шаҳномаи Фарғона»

дам барзадан ниг. дам (бар)задан; дам баровардан сӯхбат кардан, гуфтугу кардан.

Пеш о, ки ба ҳам даме барорем;
Бо яқдигар ғаме гузоре! *Чомӣ*

Даме хуш барорем бо ҳамдаме,
Ғаме бозғем бо маҳраме. *Хочу*

дам бо касе баровардан бо касе нишастан ва сӯхбат кардан; бо ҳам зистан, бо ҳам рӯз гузаронидан.

То субҳи саодате, ки дорам,
Аз меҳр даме ба у барорам. *Ҳилоӣ*

дам (*фуру*)бастан хомуш шудан, сокист шудан, аз ғапзанӣ бозистодан.

Ду ҷиз тирани ақл аст: дам фуру бастан
Ба вақти гуфтани гуфтан ба вақти хомушӣ. *Саъдӣ*
дам гирифтан нафас гаштан, дам ба даруи задан.

Қамонгӯшай абураш ҳам гирифт,
Зи тундш гуяндари дам гирифт. *Низомӣ*

Шароби бисёр хурда буд ва гуянд, дамаш бити-
рифт ва бимурд. *«Маҷмат-ул-ансоб»*

дам (*дар*)дамидан нафас расондан, куф кардан.

Хост, ки даме дардамад на асари он заҳр ба ди-
моги барно расонад. *«Анвори Суҳайл»*

дам даркашидан а) хомуш шудан, сокист шудан, аз ғапзанӣ бозистодан.

Ҳиндӯвон дам даркашиданд ва бад-он розӣ шу-
данд, ки дар ақсон мамлакати хеш амне дошта бо-
шанд. *«Равзат-ус-сафо»*

б) канора гирифтани.

Эй худованде, ки ҳар к-аз хидматат дам даркашид,
Аз раҳи ҷунбиш фалак дар гарданаи афғанда фаҳ.

Анварӣ

дам додан а) пуф кардан, бод пур кардан ҷизеро.

Қассоб, чунон ки одати уст, маро
Бифқаиди бикушту гуфт: Ин хуст маро.
Сар боз ба уар мениҳад бар поям,
Дам меиҳадам, то биканад пуст маро. *Маҳастӣ*

б) афсун хондан, куфу суф кардан.

Басе дам додамам, у бар нашуи ром,
Дуо азбаси кардам, дод дашном.

«Ҷомеъ-ул-тамсил»

дам (*бар*)задан а) нафас кашидан.

Масҷид ба як бор фуру рафт ва халқи бисёр
дар вай ҳалок шуданд ва дар ҷумлаи шаҳр таъзият
шуд ва баъзоро берун оварданд ва хануз дам меза-
данд ва соате буди — бимурданд.

«Таърихи Наршахӣ»

б) таваққуф кардан, каме истода (нишаста) дам ги-
рифтани, нафас рост кардан.

Зи раҳ сун айвони Рустам шуданд,
Замоне бибуданду дам баразданд. *Фирдавӣ*
Бар ин ҷашма чун мо басе дам заданд,
Бирафтанд, чун чашм бар ҳам заданд. *Саъдӣ*

в) сухан гуфтан, сухан рошдан, гап задан.

Аз висоли хеш бо ман ҳар замон дам мезанӣ,
Дам ба дам бар оташам обе чу шабнам мезани.

Сайид

Дам нозада бар ҷамоза бинишаст,
Рахт аз сари кӯҳи Наҷд барбаст. *Шоҳин*

г) овоз баровардан; нола кардан.

Мутриб ба як савти ҳазин оташ зад андар хирмаиш.
Чун уд сузэд оламу чуи пай эн хичрони дам занад.

Исмат

д) даъво кардан, иддао кардан; лоф задан.

Кай раво бошад аз ҳавоҳои,
Ки занам неши шаҳ дами шоҳ! *Хисрави Деҳлавӣ*

Али Рой — волини Таббат... дам аз муҳаббати оли
або мезаи *«Таърихи Фарқишата»*

е) дамидан, расидан (онд ба субҳ).

Бо субҳ бигӯед, ки бе вақт мазан дам,
Имшаб шаби васл аст, нигаҳ дор нафасро!

Қамоли Хучандӣ

Бо шаби васл аз фуруғи рӯзи равшан Ҷорғам,
То қиёмат дигар, эй субҳи ҷудой, дам мазан!

Исмат

дам кардан хомӯш гардоишдан, соқит кардан.

Ба ночор ба он ҷи фароҳури кор буд, аз динору
дирам дамаш кард. *Савдо*

дам ништастан хомӯш ва ором ништастан.

... Қ-эй барқзабону оташиндам,
Барғу, чи ништастан чунин дам? *Шоҳин*

дам фурубастан *ниг.* дам (фуру)бастан; дам хурдан
фиреб хурдан, фирефта шудан.

Гардун пахурад ғамат, ки шӯх аст,

Гетӣ нахурад дамаҷ, ки шанг аст. *Анварӣ*

Баҳри дирам ҳилаи хонн басест,

Хар ки дамаш хурд, чи аблаҳ қасест!

Хисрави Деҳлавӣ

дам ба гуфтор задан лаб ба сухан кушодан, гап за-
дан.

Мазан ба тааммул ба гуфтор дам,
Наку гуй, гар дер гуй, чи ғам? *Сатидӣ*

аз дами шамшер гузаронидан куштан, набуд кардан;
як дам задан ғурсати як бор нафас кашидан, як лаҳза.

Кам аз як дам задан моро агар дар дила хоб ояд,
Ғамки ишқат бичунбонад ба гуш-андар чарас моро.

Анварӣ

ДАМ II دم қисми теzi ҳар асбоби бурранда.

Дами те аст, Бедил, роҳи борики суҳансанҷӣ,
Забони хона ҳам шақ дорад аз ҳарффаринҳо.

Бедил

Чафолпарварда бадхӯре, ки маҳам бо маҳи рӯшан,
Чақада захри ҳалоҳил аз дами шамшери абрӯш.

Муҳам

Ғустох манех ба харфаш ангушт,
То бар дами дашна н-оядаг мушт. *Шоҳин*

ДАМ III а. د I. ху.

Гӯн кучо рафт он санам, к-у буд дар олам алам,
Хурда дами Уро ба дам, бурда дили Вомиқ

ба дал. *Ломей*

Ин меҳнат туро ба воситаи касрати ироқати дам
омад. «*Равзат-ус-сафос*»

2. маҷ. шароби сурх.

Зогӣ сиях то ниҳод байзан зар аз даҳон,
Будбуларо мечакад аз сари минқор дам.

Бадрӣ Чоӣ

ДАМА I دمه I. бурон, шомоли хунуки барфомехта.

Миндоре рох ҷубе ба замин фуру бурда буданд,
То мардум рӯзи барф ва дама бар ҳанҷори он ҷуб
раванд. *Носири Хисра*

... Ки сармону барфу дама гашт боз
Бар онҳо, ки буданд найрангсоз. «*Равзат-ус-сафос*»

2. *ниг.* дам I 10.

Агар касе дамаи оҳангаронро бидамад бисёр,
он ҳаво, ки андар вай аст, оташ гардад. *Ибни Сино*

3. оташфруз, асбоби оташфрузе будааст, ки ба
шакли каллаи одам ё ба шакли мурғоби месоктаанд
ва агар ба даруни он об андохта, андаке дар пеш
оташ гузаранд, аз нӯл ва сӯроҳҳои биниаш буғ
фавворазанон баромада, ангиштиро ба теzi мешукуфо-
нидааст.

ДАМА II دمه *ниг.* дам II.

Дама дар бар кашида теги ғулуд,
Сари номахрамоиро дода бар бод. *Низомӣ*

ДАМАВӣ а. دمای мансуб ба дам III; хунӣ.

Ҷаҳон-мирозо вақти мууроҷаат аз Хуросон аз иф-
ротӣ шароб исҳоли дамавӣ баҳам расонида ғавт
шуда буд. «*Таърихи Фаршима*»

ДАМАН دمن доманн кӯх.

Чун бар дамаи хиром кардӣ,
Ё дар талале мақом кардӣ... *Чомӣ*

ДАМАНДА دمنده I. гурранда, гурросананда; фарёдху-
нанда.

Адили сур шуд нон даманда,

Набарди мурдари мекард зинда.

Ҷаҳриддини Гургонӣ

Бизад даст Сӯхроб чун пили маст,

Чу шери даманда зи ҷо дарбистаг. *Фирдавӣ*

2. туғёнқунанда, ҷушанда, хурушон, болобароянда.

Нили дамада ту ба гоҳи атият,

Пили дамада ба гоҳи кинагузорӣ. *Рӯдакӣ*

ДАМБАСТА دم بسته I. хомӯш, соқит; 2. маҷ. ҳайрон,
саргардон; дармонда.

Кушонидаи кори дамбастагон,

Нишонандаи оташи хастагон. *Ҳочу*

ДАМҒАХ دنگه *ниг.* дамғоҳ.

ДАМГИРӣ دنگیری гаштани нафас, гирифтани нафас, на-
фасгирӣ.

Гуфт: Заъфи меъда ҳам аз пири аст.

Гуфт: Вақти дам маро дамгирӣ аст. *Румӣ*

ДАМҒОҶ|ДАМҒАХ دنگه || دنگه I. куран оҳангарӣ ва зар-
гарӣ; 2. ҷои истироҳат, ҷои дамгирӣ.

ДАМДАМА I دمنده I. фиреб, макр, хила.

Таҷриба гар дорад у бо ин ҳама,

Бишканад сад таҷриба 3-ин дамдама. *Румӣ*

Дамдамаи ту, эй Динна, маро дар ин вартаи
ҳалок андохта. «*Анвори Сухайлӣ*»

2. овоза, шӯхрат; дамдама чидан ном баровардан,
шӯхрат ёфтан.

Аз саро дамдамо то фарқи Сурайё чидам,
Қ-аз самак тангана то авҷи самокам дорад. *Шоҳин*

3. печутоб; фавворазанӣ.

Гар барзанам аз оташи меҳри ту яке ох,

Бар хирмани маҳ маҷч занад дамдамаи дуд.

Бадрӣ Чоӣ

ДАМДАМА II а. دمنده I. хашм, қаҳр.

... Ки гурт андар омад миёни рама,
Сагу мардро дид дар дамдама. *Фирдавӣ*

2. изтироби, воҳима, ларза; дамдама афқандан воҳима
андохтан.

В-аз хиял бифребаи эшонро ҳама

В-андар эшон афғанам сад дамдама. *Румӣ*

ДАМИДАН I ديدن I. назидан; бо назини бод расидан
(онд ба бӯй).

Хар кучо бигзарӣ чу боди баҳор.

Надамад ҷуз шабини мушки татор. *Чомӣ*

2. пуф қардан, бо пуф ё бо шамоли дами оҳангарӣ даргирондан оташро.

Биёмад ду сад марди оташфуруз,
Дамиданд, гуфти, шаб омад ба рӯз. *Фирдавсӣ*

пуф дамидан пуф қардан (барон хомӯш қардани чароғ).

Ҳар кӣ бар рӯи маҳ фишонал туф,
Ё дамад дар чароғи анҷум пуф... *Ҷомӣ*

3. маҷ. навохтан (бо нафас).

Муғулбачагон... нолаи арғанун баркашиданд ва навои найро аз пайи он дамиданд. «*Фатҳнома*»

сур дамидан а) сурнаӣ навохтан.

Бар ҳашр занем шӯри дигар,
Бар сур дадем сурӣ дигар. *Шоҳин*

б) оғос баровардани сурӣ Исрофи (сурнаи Исрофили ном фаршита), ки гӯё рӯзи қиёматро эълон мекардааст; қиёма аз қоим шудани қиёмат.

Раъяти подшо ба теги ту тез,
Ҳаст мансур то дамидани сур. *Муизӣ*

4. ҷ. дам андохтан, нафас расондан, афсун хондан куфӯ суф қардан.

Дамидӣ як фусун в-аз даст бурдӣ сабру хушп ман,
Худоро, тарки афсун кун, ки ман афсона хоҳам шуд. *Ҳилоли*

Чигари сӯхта, Шоҳин, ба худо, иксияр аст,
Кӣ ба ҳар хок дамидан нафасе, зар қардам. *Шоҳин*

5. маҷ. талқин қардан, ҷизро бо таъкид маъқул қардан.

Дар амир медамид, ки ночор Ҳасанакро бар дор бояд қард. «*Таврихи Байқайӣ*»

Дар вай дамиданд: Ту тоати Махмуд мабар.
Исмонил ба суҳани муфсидон гарра шуд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ДАМИДАН II دَمِيدَن 1. сабидан, рӯндан, аз хок барома-
дан.

Баъди мурдан ҳар гиёҳе, к-аз сари хоҳам дамид,
Чун расад боде зи кун дӯст, гардад беқарор. *Мушфиқӣ*

Дамида бар сари хоҳам алаф, ки то донӣ
Надода гардиши тегӣ улуфан муфтам. *Шоҳин*

2. баромадан, тулуғ қардан, намоеш шудан, пайдо шудан; дамидани офтоб баромадани офтоб, тулуғи офтоб.

Мудом, то ки дамад офтоб баъд аз субҳ,
Ҳамеша, то ки битобад чароғ пеш аз шом. *Абӯтодиби Қалим*

дамидани сапеда сафед шудани рӯз.

Чу аз қуҳсорон сапеда дамид,
Фурӯғи ситора бишуд нопади. *Дақиқӣ*

дамидани субҳ тулуғ қардани субҳ, рӯз шудан.

Чуз як нафас нишоти ҷаҳоиро мадор нест,
Парвона рафт, субҳ дамиду чароғ ку? *Сайидо*

3. ҷуш задан, ҷушида баромадан.

Ба мағзаш баршуд аз дил оташи меҳр,
Дамидаш заъфарон аз лолан чехр. *Фаҳриддини Гургонӣ*

Суҳан, к-аз дил дамад, барки дамон аст,
В-агарни боди домони забон аст. *Нозим*

ДАМИМ а. دَمِيم 1. зиштӣ; муқобили сабех.

Маъманаш маскани сабеху дамим,
Хотираш нокиди лаиму қарим. *Саноӣ*

ДАМКАШ دَمَكَش Ҳамсуруда, касе, ки дар суруда ба хонан-
дан дигаре ҷамовозӣ мекунад; хофиз, сароянда.

Сози қуҳсор ҳар қучо пайдост,
Дамкашаш ҷавҳари латифи ҳавост. *Бедил*

ДАМКАШӣ دَمَكَشِӣ Ҳамсуруда, нағмасароӣ бо ҷӯр шудан
ба овози каси дигар; хофизӣ, сарояндагӣ.

ДАМОДАМ دَمَادَم дам ба дам, ҳар дам, нафас ба нафас;
пай дар пай, паёпай.

Зи ҷомӣ дамодам даме барзанем,
Ба май об бар оташи ғам занем. *Ҳоҷу*

Дамодам аз фироҳат фитна ҷои гард меҳезал,
Ба боғи хуси сарве ҷун ту раъно камтар афтада. *Парси Ҳисорӣ*

ДАМОЛУДА دَمَالُود Ҳунолуд, оғушта ба хун, хуни.

Мижғони дамолудан мазлумон бин
В-аз ҳанҷари обдори хуирез битарс. «*Таврихи Фаршита*»

ДАМОМА دَمَامَه 1. нақора, духул.

Қусу қарру духул ва дамома ва санҷ ва най ва
нокус фуру қуфтанд. «*Раъзат-ус-сафо*»

Гарат ба меҳр расад сити созу дунбаку қӯс
В-араг зи маҳ гузарад ғулғулаи дамомаву санҷ ... *Шоҳин*

дамоман ҷанг задан ҷанг эълон қардан, ҷанг сар қардан.

Ҳасани Басрӣ... шабошаб байрақдон рангин
сомон дод ва субҳи рӯзи дигар дамоман ҷанг зада
қуч қард. «*Таврихи Фаршита*»

2. қарнаи хурд, нафир.

ДАМОМИЛ а. دَمَامِل 4. думмал.

Ҳар кӣ дар он об нишинад, аз дамомиле, ки бар
аъзон у бошад, ҳалосӣ ёбад. «*Раъзат-ус-сафо*»

ДАМОН دَمَان 1. вазон, вазанда; бо вазиши бод расанда
(онд ба бӯй).

Фиристода омад ҷу боди дамон,
Расонид нома бари паҳлавон. *Фирдавсӣ*
Дамон бӯи биҳишт аз Виси бутруй,
Чунон ҷун бӯи хуш аз боғи хушбӯй. *Фаҳриддини Гургонӣ*

2. босуръат, тозон, тунду тез, ҷусту ҷобук.

Чу хушбӯр гардад падар, бе гумон,
Саворон фиришад паси ман дамон. *Фирдавсӣ*

3. пурҷуш хуруш, ҷушон, хурушон; пурталотум,
мавҷез.

Бизӣ ҳамчунин сояҳои дароз
Данону дамону ҷамону чарон. *Манучехрӣ*
На баҳри дамон дорад бо ҳиммати у тоб,
На шери жиён дорад бо ҳайбати у ханг. *Ломей*

4. маст, гурранда, наъразананда; дахшатнок; сахт
ҳамлакунонада.

Таҳамтан бипушид бабри баён,
Нишаст аз бари аждаҳои дамон. *Фирдавсӣ*

Қасе мутаваҷҷеҳи шумо шуда, ки дар вақти
чанг бар шеро жиён ва пили дамон голиб меояд.
«*Равзат-ус-сафр*»

5. тавоно, қавӣ, боқудрат.

ДАМОНДАН دماندن сабондан, руёндан, баровардан.

Осмон тозаниҳоле бидамонад зи замин,
Оп чи донӣ, ки ба тахте кунадш ё доре.

Заҳири *Форғабӣ*

Ба ҳасрат дар замин рафт он гули нав,
Сабо аз устухонаш гул дамонад. *Сағдӣ*
Шури кайфияте бурун зад чӯш,
Қ-аз саропон ӯ дамонд хуруш. *Бедиа*

ДАМОР *a.* دمار ниг. димор.

ДАМОСАТ *a.* دماست нармхӯн, мулоимтабият.

Рифқ инқиёди нафс бувад умуреро, ки ҳодис
шавад аз тариқи табарруъ, ва онро дамосат низ
хонанд. «*Ахлоқи Носирӣ*»

ДАМОХАНЧ دماحج хурушон, ҷушон.

... Ки он турк дар чанг нараждаҳаст,
Дамоханчу дар кина азби балост. *Фирдавӣ*

ДАМСОЗ دمساز 1. ҳамсӯхбат, мӯнис, ҳамдам, рафики
ҳамроз.

Шонстан илтифот агар боз шавам,
В-аз ёри бахт бо ту дамсоз шавам,
Ояд дилу сабри ман ба ҷой аз суханат. *Мушфиқӣ*
Ду-се рӯзе ба ҳам буданд дамсоз,
Ҳамехонданд шарқи гулшани роз. *Мулаҳам*

2. мувофиқ, мусонд.

Нафас, к-аз ҷон барояд, вақти зот аст,
Чу гардад боз, дамсози ҳаёт аст. *Бадрии Қашмирӣ*
3. ҳамовоз, кассе, ки дар сурудхонӣ ба дигаре ҳам-
роҳ мешавад; дамсоз омадан ҳамовоз шудан, ҷур
шудан.

Гоҳ бо қаввол дамсоз омадӣ,
Бо муганӣ нағмапардоз омадӣ. *Чомӣ*
♦ бо фатҳ дамсоз гашиан голиб омадан, зафар ёф-
тан.

Чаҳондор бо фатҳ дамсоз гашт
Шабонгаҳ ба озармгаҳ бозгашт. *Низомӣ*

ДАМСОЗӢ دمسازى 1. ҳамдаӣ, мӯнисӣ, ҳамсӯхбатӣ, ул-
фат.

Ҳаё, доим маро бо нуктасанҷон аст дамсозӣ,
Забони хиҷлатам, аз ман наёяд ҳарфи ғаммоӣ. *Ҳаё*

2. мувофиқат, мусондат.

Дамсозии дӯстон туро бод!
В-ар ман мирам, туро баҳо бод! *Чомӣ*

ДАМЪ *a.* دمع 1. ашқ, оби дидла, сиринш.

Шунидам, ки мегуфту борони дамъ
Фуру медавидаш ба ораз чу шамъ. *Сағдӣ*

2. тиб. бемории обравни чашм.

ДАН(Н) *a.* دن хуми қалон.

Ба майхона-дар санг бар дан заданд,
Қадуру нишонданду гардан заданд. *Сағдӣ*
Дил кушода дор чун ҷони шароб,
Сар гирифта чанд чун хумуи дани. *Ҳофиз*
♦ лани қабуд киноя аз осмон.

ДАНА I دانه зан.

Данае зифу бихоҳам, ки зи дасташ бираҳам.
Қарғубдаҳр

ДАНА II دانه 1. давидан, давиш.

То тавонӣ, шаҳриёро, рӯзи имрӯзи макун
Ќуз ба гирди хум хиромӣш, ҷуз ба гирди дан дана.
Парғез-хотун

2. шодӣ, хурсандӣ; сурудхонӣ ва замзама аз ғояти
хушҳолӣ.

Масал аст он, ки чу мушон ҳама бекор бимонанд,
Данашон гираду оянд сари турба бихоранд.
Носири Хисрав

ДАНАС *a.* دنس чирк, ифлосӣ.

Гоҳи шӯҳи палид чун мағасанд,
Гоҳи сӯхбат ба ғайз чун данасанд. *Саной*

ДАНГ I دنگ 1. беҳабар, беҳуш; ҳайрон, моту мабхут.

То бараҳна рафтаам бар хору санг,
3-он ки ман ҳайронаму беҳеши данг. *Румӣ*
ба данг беҳудона, беҳабарона.

Ба дасти рост шаробу ба дасти чап зулфайн,
Ҳамехурему ҳама буса меҳиме ба данг. *Манучхрӣ*

2. аҳмак, аблаҳ.

Сад ҳазорон номӣ хушро карда нанг,
Сад ҳазорон зирақиро карда данг. *Румӣ*
Дар рӯзи азал зи ном нангам доданд,
Дар ҷон хирад шеваи дангм доданд. *Васалӣ*

ДАНГ II دنگ 1. нишон ва нуқтаи партор; 2. хол.

Он ки қард ӯ бар руҳи хубонг данг,
Нури хуршед аст аз шиша[и] серанг. *Румӣ*

ДАНГ III دنگ: данг-данг садое, ки аз задани ҷиҳзон
металлӣ ҳосил мешавад.

ДАНГИЛ دنگل аҳмак, аблаҳ, нодон.

Гар дангил омад ин писарат, то кай
Барбандияш ба охури ҳар меҳтар?
Абдуллобоси Аббосӣ

ДАНГӢ دنگى беҳабарӣ, беҳушӣ; нодонӣ.

Дорад ин ҷо зи ғафлату дангӣ
Роҳи ҷавлони маърифат тангӣ. *Бедиа*

ДАНД I دند 1. аблаҳ, аҳмак, нодон.

Андар ин шаҳр басе нокас бархостаанд,
Ҳама картабӯ ҳама аҳмаку бедонишу данд.
Лабибӣ

2. дузд; беднёт.

Бихонд он гаҳе заргари дандро,
Зи ҳамсонгон ҳам таше чандро. *Абушақури Балхӣ*
3. ҷизе, ки даҳани инсонро қоқ мекунад ва меаф-
шурад, аз қабилӣ пусти анор ва ғ.

Қанд ҷудо кун аз вай, дур шав аз заҳри данд,
Ҳар чӣ ба охир беҳ аст ҷони туро, он писанд!
Рӯдакӣ

ДАНД II دند ниг. дандон.

ДАНДОН دندان 1. узви устухонии даҳани инсон ва ҳай-
вонот, ки барои хонда ҳӯрдани хӯрок ва ғазидан ба
кор меравад.

Маро бисуду фуру рехт, ҳар чӣ дандон буд,
Набуд дандон, ло, бал ҷароғи тобон буд! *Рӯдакӣ*

дандони сайд дандони шикоргири саг ва дигар хай-
воноти шикори.

Шундиам, ки бар дашти Санъо Чунайд
Сате дид барканда дандони сайд. *Саъдӣ*

дандони шир дандони кудакӣ, ки то ҳафтсолагӣ ме-
истад.

Аспире, ки ширинин ёр дид,
Як ангӯшт аз шаҳиди васлаш чашид,
Нагардид чун шонаи оғ пир,
Дахонаш бувад пур зи дандони шир. *Ваҳид*

дандон кашидан дандон кандан.

Замона баҳри чӣ дандон кашад зи коми садаф,
Агарна бо даҳанат лоф зад зи бадгӯхарӣ.

Мухлиси Қошӣ

2. дандона.

Дандони шона мекашад он чипи зулфу бас,
Номаш хато набуд, ки ҳоидеи мушки ноб.

Қамоли Хучандӣ

В-агар хурдан зар зи дандони ғоз
Биафтад, ба шамъаш бичуянд боз. *Саъдӣ*

◇ дандони ғусола навъе аз тир, ки пайкони оиро
аз устуҳон ба шакли дандони ғусола месохтанд.

Буд чун дандони ғусола басе пайкони тир,
Шерро мекард гар дандони ғусола шикор.

Хисрави Деҳлавӣ

дандони осиб дандони курсӣ, се дандони охир аз ду
тарафи даҳон ва болову поён, ки ҳамагӣ дувоздаҳ
адад мешавад; дандони румҳ оҳани нугтез, ки бар
сари найза устувор карда мешавад.

Ҳиддати дандони румҳ заҳраи ҷавшан дарид,
Садман осеби гузр тоҷаки мифар шикаст. *Анварӣ*
дандони хут а) борони рез; б) ашк, оби дида; аз
бунӣ дандон бо майлу рабати тамом.

Дандонаи ҳар қасре панде диҳадат нав-нав,
Панди сари дандона бишнавад зи бунӣ дандон.

Ҳоқонӣ

дандон афгандан мағлуб сохтан.

Чу теги у шиканад шери шарзоро ҷангол,
Чу шеру у фиғанад пили мастро дандон... *Муиззӣ*

дандон гирифтани ҷизе ё қасе буса гирифтани.

Зи лаъли ёр дандоне гирифтаи,
Ҳаёте ёфтаи, ҷоне гирифтаи. *Хисрави*

дандон дароз кардан киноя аз хирс ва тамаъро зиёд
кардан.

Шакарпора бо нуги дандон бар аз
Шакархӯрдари кард дандон дароз. *Низомӣ*

дандон доштан бар ҷизе а) тамаъ кардан ва умедвор
будан ба ҷизе; таваққуъ доштан.

Бад-он ду ристан лӯълӯ миёни ҳуққан лаъл
Чӣ ғуямат, ки маро бар лабат чӣ дандон аст.

Низорӣ

б) ҳашму ғазаб ва кина доштан.

Пеш аз ин гар ҷарҳ дандон дошт дар қорӣ қасе,
Зад гирех, инак ба аҳдат ҳам ба дандон кард боз.

Хисрави Деҳлавӣ

в) ба қоре ҷидду ҷаҳд кардан; дандон задан кина
хостан, ҳусумат кардан, душмани ҳардан; дандон
намудан а) хандидан.

Сабо гард аз ҷабини ҷон зидулда,
Ситора субҳро дандон намуда. *Низомӣ*

б) таҳдид кардан, тарсондан.

Чун намуд у ба душманон дандон,
Танг шуд бар аду ҷаҳон чу даҳон. *Саной*
Қадам ҳодиса дандон намуд бо ту ба умр,
Ки савдати ту зи бун барнаканд дандонаи!

Заҳири Форобӣ

дандон сапед кардан табассум кардан; хандидан.

У, к-аз дарам даромаду дандон сапед кард,
Пушид бомро сари дандони нуфром. *Ҳоқонӣ*

дандон саҳт кардан ҳашм гирифтани, ғазаб кардан.

Пас ба қосид мард дандон саҳт кард,
То бидонад сидқи он миоди мард. *Румӣ*

дандон тез кардан тамаъ кардан, таваққуъ доштан.

Гарат дандон ба ҳам бандад, бипарҳез,
Ба моли мардумон дандон мақун тез.

Хисрави Деҳлавӣ

Эй халқан хотами Сулаймон,
Бар лаъли ту тез карда дандон... *Сайфи Исфаҳанӣ*
дандони ҷизе (бар)кандан тарки ҷизе кардан, аз
ҷизе умед кандан.

Гар ба санги ситаман нишӣ ту дандон шиканад,
Дил зи лабҳои ту дандони тамаъ барнаканад.

Қамоли Хучандӣ

дандони тар доштан нафрат доштан.

Бар ман аз гирьяи арбоби ҳавас зоҳир шуд,
Ки бар ин тоифа дандони таре дорад ниш. *Рафъ*
дандон ба дандон задан изҳори ҳасрату надомат кар-
дан.

То ба коми ғайр дидам лаъли ёр,
Чун гӯҳар дандон ба дандон мезанам.

Толиби Омӯӣ

дандон ба дандон мондан ба ягон ҳодисаи ноғувор
ё ба дарди шиддатнок аз ноилҷӣ тоқат кардан, тоб
овардан ба саҳти.

Дарди дандон дораму дандон ба дандон мондаам,
Тоқати дурӣ надорам ман, ки хайрон мондаам.*

дандон ба дандон ништастан ба ҳам зич шудани
дандон дар ҷасти гирифтани беморни саръ, беҳушӣ
ва ғ.

Аз бас фушурдаам ба ҳам аз ҷаври рӯзгор,
Дандони ман чу баҳъа ба дандон ништааст.

Салим

дандон ба заҳр хондан бо қамоли кинаю адоват су-
хан гуфтан.

Нахондаш аз кина дандон ба заҳр,
Ки дунларвар аст ин фуғуҷоя даҳр. *Саъдӣ*

дандон ба қом (дар)шикастан зада мағлуб кардан,
абор кардан.

Ситорапопро дандон ба қом даршиканам,
Ба гоҳи арбада гар бо сикпех бистедам.

Қамоли Исмоил

дандон ба ҳун дарбурдан сабру тоқат кардан, тоб
овардан.

... Ки бандӣ чу дандон ба ҳун дарбарар,
Эи халқуми бедодгар ҳун хурад. *Саъдӣ*

дандон бар сари дандон ниҳодан ниг. дандон ба дан-
дон мондан.

Чун садаф ҳар қас, ки дандон бар сари дандон
ниҳад,

Синааш бе гуфтугуз таъҷини дареъ шавад. *Соиб*
дандон бар ҳарфи худ гузоштан аз қавли худ бар-
гаштан.

Гаштай аз рӯснӯҳи мункири паймон чаро?
Меғузори чун қалам бар харфи худ дандон чаро?

Мӯҳсини Таъсир

дандон бар ҷигар афшурдан а) сабру тоқат намудан.

Аз шикоят раҳнаи дил мешавад нусуртар,

Ваҳъи ин заҳм дандон бар ҷигар афшурдан аст.

Соиб

б) чон ба каф гирифта коре кардан, ба кори хатарноке хурыят памудан.

Дакаиён... охируламр дандон ба ҷигар афшурда қарори ҷанги фавҷ доданд.

«Таърихи Фаршита»

ДАНДОНА دندان 1. қисми дандонмонанд ва кунгурадори баъзе ҷинҳо, чунончи: арра, калид, шона, мола ва ғ.

Ба дасташ арран захроборе,

Ба ҳар дандонааш дандони море. *Мулҳам*

2. кунгура, қисми болони дандоншақли деворҳои қалъа ва қаср.

Дандонаи ҳар қасре панде диҳадат пав-нав,

Павди сари дандона бишнавази бунӣ даявон.

Ҳоконӣ

3. қисми кунгурашақли баъзе ҳарфҳои алифбон араби (س, ش) ба як дандона ба як тараз, ба як раҷча.

Зишту зебову баланду паст аз равшандили

Дар назар ояд ба як дандона чун оинаам. *Соиб*

ДАНДОНБАЛАНД دندان بلند аспӣ пирсоле, ки аз ширӣ дандонхояш аз гӯшти беҳи худ андаке берун баромада меистанд.

ДАНДОНГИР دندان گیر газанда аз қабилӣ асп ва сағ.

Ҳар кӣ ҷубе ба сағи дандонгир

Назанад, мурдаву мурдор бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАНДОНДАРӢЗ دندان دار ҳарис, чашмгурусна.

ДАНДОНЗАД دندان زد чизи тамағ кардашуда.

Дандонзади ҳавор ниғоҳи гурусна буд

Лаъли лабаш, ки бода ба он рангу бӯ набуд.

Назираӣ

ДАНДОНЗАНИ دندان زنی 1. дандон задан, хондан.

Дандонзанист кори ту, ҳар ҷо ки донаест,

Ҳасти ҳамеша душмани анбори мардумон. *Сайид*

2. душманӣ, адоват, хусумат.

Касе, ки бо ту ба дандонзани бурун ояд,

Бувад замона мар-уро ба қаҳр дандонкам. *Сӯзани*

ДАНДОННАМО(И) دندان نما(ی) ҳашмолуд, ғазабнок; ҷи хандаи дандоннамо ханди кӯшоди хушқолоға.

Иқди суҳан ба хандаи дандоннамо бибанд,

Хоке ба фарқи шӯхрати дурри Адан бирез!

Мӯҳсини Таъсир

ДАНДОНСАПЕД دندان سپيد хандон, хушқол.

Сайҳон бар он кор дандонсапед,

Зи ханда лаби румӣён ноумед. *Низомӣ*

ДАНДОНСАФЕД دندان سفيد ниг. дандонсапед.

ДАНДОНХОЙ دندان خای газанда (дар боран сағ).

Чу сағ дар кӯча дандонхой бошад,

Ба равзан сағи мо бар пой бошад.

Хисрави Деҳлавӣ

ДАНДОНХӢРДА دندان خورده ҷизе, ки аз хуроки хӯрдашуда боки мемонад, сарқут (саҳлукт).

ДАНДОНШИКАН دندان شکن 1. зарбарасонанда, халаф, зараррасонанда.

Гар нагардад таънаи саниндиле дандоншикан,

Метавон хуни худ аз лабҳои ӯ осон гирифт. *Соиб*

2. маҷ. душвор; саҳт; мулзамкунанда, маҳкам; ҷа-

воби дандоншикан ҷавоби саҳт; ҷавоби сазовор.

Ибнуззарӣ ҷавоби дандоншикан шунда, дам

даркашид. «Хизонаи омира»

ДАНДОНШИКАНИ دندان شکن зарбарасонӣ, зараррасондагӣ.

Бӯи гул аз даҳани ғунҷан гул меояд,

Эй сабо, даст ниғаҳ дор зи дандоншиканӣ! *Сайид*

ДАНДОИ دندانى: дандонӣ кардан шарманда кардан.

Субҳро шарми шакарханди ту дандонӣ кард,

Ғунҷаву гул ба қадомин лабу дандон ханда? *Соиб*

дандонӣ шудан шарманда шудан.

Ғунҷан кучак даҳан баста ба лаб,

Гул чи меҳандад, ки дандонӣ шудааст.

Хисрави Деҳлавӣ

ДАНИДАН دادن хиромидан; ба хушқоӣ роҳ рафтан; шодона давидан.

Бар гул ҳаменинигию бар гул ҳамехурӣ,

Бар хум ҳамехиромиву бар дан ҳамеданӣ.

Манучехрӣ

Бори вилоят бинех аз пушти хеш,

Низ бад-ин шугл манозу мадан. *Кисой*

ДАНИС а. دنس чиркин, чирколуд.

ДАНИЯ а. دنياه муаннаси данӣ.

Ба табеи хабиса майл ба пешаҳои дания ме-

кунад. *Аҳмади Дониш*

ДАН а. دن ниг. дан(и).

ДАНОАТ а. دنائت ниг. даноат.

ДАНОН 1. феълӣ ҳоли данидан; 2. хушқол, шод.

Абар пушти пилон табиразанон

Хурушону пуён дамону данон. *Фирдавӣ*

Бизӣ ҳамчунин солҳои дароз

Дамону дамону чамону чарон. *Манучехрӣ*

3. пурҳаяҷон, ҷӯшону хурушон.

Пас андар сипоҳи Манучехр-шоҳ

Дамону дапон баргиританд роҳ. *Фирдавӣ*

ДАНОНИР а. دانير ҷ. динор.

Чун шаб шуд, азми он намудам, ки аз манзили

ҳаҷҷом ба ҷои дигар равам, ҳаритаи пур аз да-

нонир пешу ӯ ниҳодам. (1) «Равзат-ус-сафо»

ДАНИ а. دنӣ нокас, фурумоа, пастфитрат; паст, дунхӣ-мат, сифла.

Аз ҳиммати баланд бад-ин мартабат расид,

Ҳаргиз ба мартабат нарасад мардуми данӣ.

Манучехрӣ

Хисрав, ҷӣ ҳолат аст, ки дар даҳр олимон

Аз ҷоҳилини дуну данӣ бозастанд!

Хисрави Деҳлавӣ

ДАОБИ *а. دَعَاوى 4. даъво||даъвй.*

Аз бомдод... то ҳангоми истироҳат ба истимом даовии халқ машғул буд. (1) *Авфӣ*

дар *др асоси замони ҳозираи дар(ри)дан.*

ДАР I *در 1.* табакан тахтагин ё оҳанин барон пӯшондани даромадгоҳи хона, ҳавлӣ, дуқон, қалъа, инчунин қисми кушодаву пӯшидашавандан ҷевон, нонсандуқ ва ғ.; ҷои дар, ҷое ки дар девори биноҳо барон дар шинондан гузашта мешавад.

Ва ин хисорро ду дар аст, яке дари шарқӣ ва дигар дари ғарбӣ. *«Таврихи Наршахӣ»*
Сикандар, ки бо шарқин ҳарб дошт,
Шунидам, дари хайма дар ғарб дошт. *Низомӣ*
дар **қуфтан** дар задан, дарро тақ-тақ кардан; рафтан ба дари касе бо талабе ё эҳтиҷе.

Ангуст мақуя ранча ба дар қуфтани кас,
То кас нақунад ранча ба дар қуфтани мушт. *Рӯдакӣ*

2. даргоҳ, хонадон.

Худу Геву Гударзу чандон савор
Бирафтанд шод аз дари шахриёр. *Фирдавӣ*

аз дар рондан аз даргоҳ пеш кардан.

Рақиб ар бегуноҳам аз дараҳ ронд,
На онан ман, к-аз у ин даргузорам.

Қамолӣ Хучандӣ

◇ **дари дида** *ниг.* дари чашм; дари фатҳ дари кушоиш; осонин қор, муваффақият, барор ва пешрафти қорҳо.

Пас дари фатҳ аст касеро палди.

К-аш бувад аз ростин худ қалид. *Хисрави Деҳлавӣ*

дари чашм (*дари*) бинон чашм, роҳи назар; чашм, дида.

Басо нигар, ки ҳайрон будӣ бад-у дари чашм,
Ба рун у дари чашмам ҳамеша хайрон буд. *Рӯдакӣ*

Бар остони умедат кушодаам дари чашм,
Ки як назар фикани, худ фикандӣ аз назарам. *Ҳофиз*

дар ба дар а) аз ин дар ба он дар; сарсону саргардон.

Дар ба дар, қу ба қу басте биштофт,

Ҳеҷ ҷое беҳ аз манора наёфт. *Ҷомӣ*

Ғами қафрон ту, бераҳм, бар дари ки барам,

Яке ба раҳм нигар бар асираи дар ба дарат. *Ҳайрат*

б) тамоман, сар то по, аз як сар, қомилан.

Битугфт ин суҳан паҳлавон бо писар,

Ки бархон ба Перон ҳама дар ба дар. *Фирдавӣ*

дару девор *қина* аз ҳаммаи хонаю ҷой.

Дару девор ва заминӣ давлатхонаи подшоҳиро,
ки бинокардан Бокӣ Муҳаммад аст, бунафшазор кард. *Малехо*

дари ҷизе бастан қина аз маҳрум доштан аз ҷизе.

Қаддам эн бори ҳаҷр шикастан гуноҳи кист?

Бар ман дари висол бубастан гуноҳи кист? *Шоҳин*

дари айш бастан айшро қатъ кардан, нишотро барҳам задан.

Ибрики ман маро шикастӣ, раббӣ,

Бар ман дари айшро бибасти, раббӣ!

Ман май ҳураму ту мекуни бадмасти,
Ҳоким ба даҳан, магар ту мастӣ, раббӣ?! *Ҳайём*
дари сулҳ задан қина аз ошӣ шудан, сулҳҷӯи кардан.

Ромроҷ мабхасро тулонӣ дида, дари сулҳ зал.
«Тавриқи Фариста»

дари сулҳ қуфтан толиби сулҳ шудан, ошӣ хостан.

В-аз он пас ба ҳокон дари сулҳ қуфт,

Эи роҳаш гувори хусумат бируфт. *Ҷомӣ*

дари суол кушодан гадоӣ сар кардан.

Ҳар ки бар худ дари суол кушод,

То бимпрад, нисёманд бувад. *Саодӣ*

дар аз (ё бо) гил барандудан роҳи рафтуомадро бастан.

Дари халқ аз гил барандудаам,

Дар ин раҳ бад-ин давлат осудаам. *Низомӣ*

дар ба рӯи (ё рухи) касе ё ҷизе бастан ба касе ё ҷизе роҳ наодан.

Ба руҳи мо дари гулзори тамошо бастанд.

Савёҳо кардаму хори сари девор шудам. *Сайёдо*

аз дари сулҳ омадан *ниг.* дари сулҳ задан; ба дар ме-
гуям, эй девор, бишпава зарб. дар мавриди зоҳиран
ба шахси дуйум туфта дар амал ба шахси сейум
расонидани ягон мақсад ё панд оварда мешавад.

ДАР II *در 2.* **шаки қутоҳҷудии дара I.**

Дару дашт бар сони дебо шудӣ,

Яке тахти пируза пайдо шудӣ. *Фирдавӣ*

ДАРА I *در 1.* роҳ ё масоҳан ба чандон васеи байни ду до-
манаи кӯҳ.

Ёғиён дар дарае рафтанд ва эшон боло ва шеби
дара фуру гирифтанд. *«Ҷоме-ут-таворих»*

ДАРА II *در 2.* шикамбаи ҳайвоноти қорпо.

Гург аз рама ҳуруну рама дар гиё қарон,

Ҳар як ба хирси хеш ҳаме пур қунад дара. *Носири Хисрав*

дарав *در* **асоси замони ҳозираи даравидан||дурудан.**

ДАРАВ *در* бо дос буридани алаф, пояи гандум, ҷав, за-
ғир ва ғ. аз киштзор ва марғзор.

Напиндорам, эй дар ҳазон кишта ҷав,

Ки гандум ситони ба вақти дарав. *Саодӣ*

дарав намудан даравидан.

Бе фикр суҳан суруд, он кист?

Нокишта дарав намуд, он кист? *Шоҳин*

ДАРАВГАР *دروگر* даравқунанда, касе ки бо дос ғалла
ё алаф медаравад.

Даравгар замон асту мо чун гиё,

Ҳамонаш набера, ҳамонаш ниб. *Фирдавӣ*

Эй себаки сурх, ман яминат бошам,

Ту гандуми сабуз ман заминат бошам.

Дар гандуми сабз даравгарон бисёранд,

Ман марди фақри хушчиннат бошам.*

ДАРАВИДАН||ДУРУДАН *درویدن 1.* дарав кардан,

бо дос буридани ғалла ва алаф.

Бикоранду варианду худ бидраванд.

Ба гоҳи хуриш сарзаниш нашиванд. *Фирдавӣ*

Ҳеҷ возир нигри ғайре барнадошт.

Ҳеҷ кас надруд, то ҷизе нақошт. *Румӣ*

Ба куҳ он ҷӣ гӯӣ, ҷуз он наштавӣ,
Ба хок он ҷӣ корӣ, ҷуз он надравӣ. *Ҷомӣ*

2. *мач. буридан, кандап (сарро), сар задан, куштан.*
Пушаймонӣ он гах надорадг суд,
Ки теги замона саратро дуруд. *Фирдавӣ*

ДАРАК *а. درك* 1. ниҳоятӣ чуқури ва қаъри ҷизе, ҳам-
чун тағи дарёе, қаъри баҳр.

Чун дари ҷохил дараки асфал аст,
Пояи аъло талабад, аҳҳал аст. *Хисрави Деҳлавӣ*
2. *д. табақан дузах; қаъри дузах, табақан охириини*
ҷаҳаннам.

Гарчи ба занҷири дарақ дархӯрам,
Тавқ деҳ аз силсилаи кавсарам. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. *хабар, огоҳӣ; дарақ ёфтан хабар ёфтан, огоҳӣ*
пайдо кардан.

Барон дарақ ёфтан аз амир ягон нафар мукар-
рар наместуд, ки одамони кордор аз он одам суро-
ғи амрро ёфта ба ҳамон ҷо раванд. *Садри Зиё*
дарақ кардан ҷустуҷӯ кардан, ҷустуҷӯ карда ёф-
тан.

Ба қафши ҷустуҷӯ дӯшинашаб наълу патак кар-
дам,

Ба сад ҷо гаштам, аз ҷое ҷавонеро дарақ кардам.
Шоҳин

ДАРАКА *а. دركه* *ниг.* дарақ.

ДАРАКОТ *а. دركات* *ч.* дарақ 1, 2, дарақа.

Яке аз солеҳон ба хоё 'дид подшоҳеро дар би-
хитиш ва порсоеро дар дузах. Пурсид, ки мучиби
дарарҷоти ин ҷист ва сабаби даракотӣ он ҷӣ.

Савдӣ

♦ ба даракотӣ ҷаҳим **фиристондан** куштан, катл кар-
дан (гунаҳгорро).

Баъд аз маросими ҷустуҷӯ он ду баджешро дар
харабот ёфтанд ва ба мучиби фармуда хар дуру
ба даракотӣ ҷаҳим **фиристонданд**. *«Равзат-ус-сафр»*

ДАРАМНА *а. درمنا* гиёҳе, ки дар тиб ба кор меравад, яв-
шон.

Ба хар доруде, к-у инон тофта,
Дарамна ба доман дирам бофта. *Низомӣ*

ДАРАНГ||ДИРАНГ *а. درنگ* 1. ист, таваққуф; таъхир, дер-
монӣ; сустӣ, охиштагӣ (дар роҳравӣ); *муқобили* шитоб 1.

Нахоҳем эдар замоне даранг,
Ба меҳмон на неку бувад гури танг. *Савдо*

ба (*ё бо*) даранг оҳишта, оромона.

Бидон, ки хар ҷӣ андар оташи сирф ба шитоб
гузарад, камтар аз он сӯзад, ки ба даранг.

Нисо Сино

даранг доштан сустӣ кардан, католқорӣ кардан.

Субҳ аст, соқӣе, қадаҳе пушароб кун!

Даври фалак даранг надорад, шитоб кун! *Ҳофиз*
даранг кардан (*ё намулдан*) а) таваққуф кардан, ис-
тоддан, мондан.

Савд як сол он ҷо даранг кард. *«Таърихи Табарӣ»*
Гирфтианд ёрон эшонмаш ба ҷанг,
Ки дар пӯя бинмоя лахте даранг. *Низомӣ*

б) сустӣ ва таъхир кардан, қафогузари кардан (дар
коре).

Умар Саъдро гуфт: Чаро ин ҳама даранг меку-
нӣ? Пас Умар тире биандохт. *«Маҷмаи-ул-ансоби*
Чу солоре аз душман афтад ба ҷанг,
Ба куштан-дараш кард бояд даранг. Саъдӣ

в) суст ва оҳишта рафтан.

Ман низ болағашман па дар роҳ даранг мекар-
дам, то дониستم, ки Қосим ва Ҳоҷиб ба хонаи
ман расида бошанд. *«Таърихи Байқақ»*
даранг овардан таваққуф кардан, истодан, таъхир
кардан.

Чун он пайрантсоз овоз бишнид,
Даранг овардан он ҷо маслаҳат дид. *Низомӣ*

Даранг орад шабехун бар шитобаи,
Бадал гардад ба ором изтиробаш. *Нозим*
даранг фармудан сустӣ кардан, оҳишта рафтан, дер
мондан, таъхир кардан.

Соқӣе, май деҳ, ки шоҳид рӯз-намуд,
Мавсими гул шул, ҷӣ фармой даранг!

Қамолӣ Хучандӣ

2. беҳаракатӣ, сукунати доимӣ, дар як ҷо устувор
ва пойдор будан; устуворӣ, мустаҳкамӣ, пойдорӣ.

Дар хилму ҷуд бод дарангӯ шитоби ӯ,
То хоҳро даранг бувад, бодро шитоб. *Муиззӣ*

Шарареро, ки ҷаст зи оҳану санг,
Бе фурузина мушқил аст даранг. *Ҷомӣ*

3. вақт, соат, замон.

ДАРАНГПЕША *а. درنگ پيشه* оҳиштакор; *муқобили* шитобкор.

Шитобқортар аз бод вақти подоман,

Дарангпешатар аз ҷу вақти бодафрӯх. *Фаррухӣ*

ДАРАНГӢ||ДИРАНГӢ *а. درنگي* дарангқунанда; истодагарӣ-
қунанда, босабот, устувор.

Ғави пилтан гуфт: Ҷангӣ манам,
Ба оварда-бар дирангӣ манам. *Фирдавӣ*

ДАРАНДОХТАН *а. درانداختن* 1. ҳаво додан, андохтан
ҷизеро ба тарафе.

Ба кӯхам дарандоз, то бабру шер
Бубинанд ҷанголи марди далер. *Фирдавӣ*

2. андохтан, ҷой гирондан; ♦ аз пой дарандохтан
афтондан, сарнағун кардан.

Хар қаср, ки аз замин сар афрост,
Даври фалақаш зи по дарандохт. *Ҳисолӣ*

ДАРАНДУДАН *а. درانودن* молидан, андовидан, андова кар-
дан.

Агар фано дари ҳастӣ ба гил дарандояд,
Туро ҷӣ бок, на зоти ту мустаиди фаност?

Анварӣ

ДАРАФГАНДАН *а. درانگندن* *ниг.* дарафқандан.

ДАРАФЗУДАН||ДАРОФЗУДАН *а. درافزودن||дарфзудан* афзудан,
афзун (зиёд) шудан; афзун намулдан, зиёд кардан.

Агар рӯзӣ ба дониш дарфзузудӣ,

Зи нодон тангрозитар набудӣ.

Ба нодонон ҷунон рӯзӣ расонад,

Ки сал доно дар он хайрон бимонад. *Савдӣ*

ДАРАФҚАНДАН||ДАРАФГАНДАН *а. درافقندن||даранқندن* 1.

андохтан; рехтан.

Бие, соқӣ, он бие ёкутбор
Дарафқан бад-он ҷомӣ ёкутбор. *Низомӣ*

2. берун қардан; афшондан; пошидан.

Аз дил шараре ба дам дарафкан,
Оташ ба нан қалам дарафкан. *Ғайёз*

ДАРАФТОДАН **ДАРУФТОДАН** **ДАРАФИТОДАН** **درافتادن**

درافتان 1. афтидан, ғалтидан.

Аз роҳи назар мурғи дилам ғашт ҳавотир,
Эй дида, назар кун, ки ба домғ ки дарафтод.

Ҳофиз

Яке аз сулаҳои Лубнон... бар қанори биркан
Қалоса таҳорат ҳамесохт, пояш билағзиду ба ҳавз
дарафтод. *Саъдӣ*

2. ҷанг қардан, даст ба ғиребон шудан, хусумат қардан.

Бас таҷриба қардем дар ин дайри муқофот,
Бо дурдақшон ҳар ки дарафтод, барафтод. *Ҳофиз*
Ҳақиме, ки бо ҷуҳул дарафтад, бояд, ки та-
ваққун иззат надорад. *Саъдӣ*

Парирухе, ки аҷаб набавдаш, агар ғўяд;
Ба офтоб дарафтоду бар қамар печид. *Шоҳин*

3. паҳн шудан, шоеъ ғаридан.

Дар он шаб ин хабар ба ҳамаи саҳоба дарафтод.
«Маҷмаъ-ул-ансоъ»

♦ аз пой дарафтодан аз пой мондан (и бемор); да-
рози афтидан, афтида ҳобидан.

Ҳар шаб ба сари кӯи ту аз пой дарафтам
В-аз шаваки ту оҳе занаму беҳабар афтам. *Ҳилолий*
Ба пой касе дарафтодан аз рӯи муҳаббат ё ихлос ва ё
ҳушомад ва зорӣ ба пеши пой касе афтодан, пой-
бусӣ қардан.

Бигуфт: Ар хурӣ заҳми ҷавғони ӯ?

Бигуфт: Ба пойаш дарафтам чу ғу. *Саъдӣ*

бо касе дарафтодан а) ҳамроҳ шудан, якҷоя рафтан.

Бо ҷунон лубъатони хурсирништ

Бе қиёмат даруфтад ба бихишт. *Низомӣ*

б) **киноя** аз ошик шудан ба касе, гирифтори ишқи
касе шудан.

Якero чу Саъдӣ дили сода буд,

Ки бо содарӯе дарафтода буд. *Саъдӣ*

ДАРАФШ **درافش** *ниг. дирафш* 1.

ДАРАХТ **دراخت** рустанин дарозумри дохми тана ва шоҳу
барғ, шаҷар; ниҳол; **дарахт қоридан** тухми дарахти меза
кишт қардан.

Чу хисран ба бедод қорад дарахт,

Бигардад аз ӯ подшоҳио бахт. *Ғирдавий*

дарахт нишондан ниҳол шиновдан.

Дарахти дустӣ бинишон, ки коми дил ба бор орад,
Ниҳили дushman баркан, ки ранҷи бешумор орад.

Ҳофиз

Чу худ хурдаӣ барғи пешиниған,

Дарахте парсиялдоғиро нишон. *Шоҳин*

♦ **дарахти каду** палаки каду.

Манам лаҳлавон, Аҳмани даҳманам,

Дарахти кадуру зи бекаш канам.*

дарахти Миср дарахти баласон, ки барғҳои бун
хуш дошта аз он равғани эфир тайёр мекунанд.

Наёрад ҷуз дарахти Ҳинд кофур,

Нарезад ҷуз дарахти Миср равған. *Ҳоқонӣ*

дарахтони сақф бодорҳо, ҷубҳон шифт.

Сарое қунам пойбасташ руҳом,

Дарахтони сақфаш ҳама уди ҳам. *Саъдӣ*

ДАРАХТАК **دراختك** дарахти хурд, ниҳол; ♦ **дарахтаки**
доно офтобпараст.

Ғар ба дараш дарахтаки доно шудам, ҷи бок,
К-қиблаи ӯ дарахти кадуру ҷинор қард. *Ҳоқонӣ*

ДАРАХТИНАСУНБА **ДАРАХТАНСУНБА**

درختيناسبه *ниг. дарахтсунба.*

ДАРАХТИСТОН **دراختستان** дарахтзор, ҷои сердарахт.

Дар ҷитоби «Ҳазони-ул-удум» ҷунни овардааст,
ки Бухоро обғир будааст ба баъзе аз вай наистон
будаасту дарахтистон. *«Таърихи Наршахӣ»*

ДАРАХТАНСУНБА *ниг. дарахтинасунба.*

ДАРАХТСУНБА *درختسنبه* 1. эворсурхак, паррандае, ки
бо пулаш танан дарахтонро шиқоф мекунад; 2. занбур
спёхи қалон, ки ҷуби хушқиро сӯроҳ мекунан.

ДАРАҚ *а. درق* ҷ. дарқ *«дарқа»*.

ДАРАЧ *а. درج* ҷ. дараҷа.

Сабрро сулдам қунам сӯи дараҷ,
То бароям бар сари бони фараҷ. *Румӣ*

Дар ниқофу ҳиёлату талбис

Даргузашта ба сад дараҷ э-иблис. *Саъодӣ*

ДАРАЧА *а. درجه* 1. пой, зина; ба **дараҷан қамол** раси-
дан ба ниҳоятӣ дараҷа расидан, ҳеле ривож гирифтан.

Қавру таъдидӣ дар ин мулк ба сарҳадди ифрот
қашид ба бенивоияти подшоҳ ба дараҷан қамол расид.
«Убайдуллоҳнома»

2. рутба; ҷоҳ, мансаб.

Султонро адаб хуш омад ва суҳани уро писан-
диду дараҷан уро баланд ғардонид.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

3. мартаба, қарат, бор.

Лаззати афқор ҷавдиди дараҷа бар лаззати инқор
тафаввуқ дорад. *Бедиа*

як дараҷа а) як бор, як дафъа; б) ба ҳар ҳол.

Як дараҷа тоҷуззорӣ гуфта ба мардум хабар
додем, дар он рӯз тоҷуззорӣ ба вуқӯъ наёнд, хуб
намешавад. *Садрӣ Зиё*

4. *мат.* ҳар яке аз сесаду шаст ҳиссаи доира.

Қулуси ӯ бар тахти подшоҳӣ дар явми якшанбе
чаҳордаҳуми шаҳри раҷаб, санаи 1215 баъд аз се
соат аз тулуи шамс, ба толеи бист дараҷан Қадӣ
иттифоқ афтод. *Аҳмади Доғиш*

5. *ҷигр.* воҳиди миқёси тӯлу арзи замин.

Ба эътибори масоҳат [аз Ландан то Қалкатта]
қамобеш навад дараҷа роҳ бувад. *Аҳмади Доғиш*

ДАРАҶОТ *а. درجات* ҷ. дараҷа.

Таллаттуғи дигар бояд қард, то пурсанда ояд, ки
маро дар дараҷот бидорад. (2) *«Таърихи Байҳақӣ»*
Ду ҷизро ҳаракоташ ҳаме ду ҷиз диҳад:
Улумро дараҷоту нучумро аҳком. (1) *Унсурӣ*

ДАРБ *а. درب* *дарбоза.*

ДАРБАДАР *دربدار* овора, оворағард, сарсону сарғашта,
беҳонумон.

Ғуфти, ки қасонанд асирони раҳи ишқ,
Мотамзаде, сӯхтае, дарбадаре чанд. *Шоҳӣ*

Ҳамдам, аз ҳоли дили Шавкати бемор мапурс,
Рузгорест, ки чун тори гуҳар дарбадар аст.

Шавкат

ДАРБАДАРИ 1. оврағи, оврағарғи, сарсонӣ, бе-
хонумонӣ.

Солҳо дар талаби рӯи паку дарбадарам,
Рӯи бинмову ҳалосам кун аз ин дарбадари. *Бедил*
Тифлону акрабон ту, эй дузли косадес,
Омухтанд дарбадариро зи модарон. *Сайидо*

2. маҷ. ҳарҷой; булҳавас; ноустувор.
Ҷомӣ аз бандагони ҳосан туст,
Нест 3-ин ошқони дарбадари. *Ҷомӣ*

ДАРБАНД 1. танба, ҷубе, ки барон маҳкам кардани
дар ба пушти он тақья кунонида мешавад; ғалақа, лӯ
кидон.

Надорад хонаи дарвезагар занҷиру дарбанде,
Гирех чун ғунча бар пешони соил намебошад.

Сайидо

2. худуд, сарҳадди табиии мобайни ду вилоят ё мам-
лакат.

Ҷавони хирадаманду покизабум

Зи дарё баромад ба дарбанди Рум. *Сатдӣ*

3. қалъа, хисор.

Ба ҳар ҷой дарбандҳо кард шох,
Баровард бурҷаш ба хуршеду мох. *Ҳаким Зучоқи*

4. номи шахрест дар соҳили баҳри Хазар (Каспий)
дар Кавказ.

Дар он тохтан, к-орзуманд буд,
Раҳаш дар гузаргоҳи Дарбанд буд. *Низомӣ*

ДАРБАНДОН 1. муҳосира.

Ба дар ин муддат, ки дарбандон буд, ба қадри
сад ҳазор одаи беш ё кам аз дарди пой ва даҳон
ва дандон ҳалок шуданд. *«Таврихи Систон»*

дарбандон кардан муҳосира кардан.

Ба ҳилоф кардани бузургони Систон ва овар-
дани ҳисари амир Ҳалаф ва дарбандон кардани арк
ба соли шашсаду бисту чаҳор. *«Таврихи Систон»*

2. баста, дарбаста, маҳкам.

Шаҳри рамазон гарчи муборак шаҳрест,
Аммо дари вай ҳамеша дарбандон аст.

Волеҳи Ҳаравӣ

3. маҷ. сарҳад, худуд.

Ҳамла бурди сӯи дарбандони ғайб,
То наъяди ин тараф мардонӣ ғайб. *Румӣ*

ДАРБАСТА 1. он ҷи дараш пушида аст, он ҷи
дараи маҳкам аст.

Бигӯ аз ғафлати авҳон фарсуд,
Қи ҳеч ин хонаи дарбаста накушуд. *Бедил*

2. маҷ. пур, пурра; дастнорасида.

Фирдавсамаконӣ... сесаду панҷох ҳазор рупияи
нақд ва як ҳизонаи дарбаста ба Ҳумоюн-мирзо
бахшид. *«Таврихи Фаршита»*

ДАРБАСТАН 1. маҳкам кардан, пушидан.

Ба ринди сар барафрозам, ба бода рух барафру-
зам,

Раҳи майхона баргирам, дари томот дарбандам.

Анварӣ

Чун гуши ту боз шуд аз ин панд,
Эй мардуми дида, дида дарбанд. *Файзӣ*

2. бастан, ҷаспондан.

Тануре чунин гарм, дарбанд нон,
Реҳанҷомро гармтар кун ишон. *Низомӣ*

ДАРБАЧА 1. дарича, дари хурд.

Рӯзу шаб дарбачаи маширку мағриб боз аст,
В-арпа аз тағни ин хона нафас мегирад. *Туғро*

ДАРБОН 1. зарур, ло-
зим, даркор; **дарбонист** шудан зарур шудан, лозим ома-
дан.

Мизбон берун рафта буд, вайро поран коғазе
дарбонист шуд. *Ҷомӣ*

2. мувофиқ, муносиб, сазовор, шонста.

ДАРБОН 1. ниғаҳбони дар ва дарвоза, дарвозабон,
ҳочиб.

Агар ба илму баҳо ҳеҷ ҳочат аст туро,
Ба сӯи дар биштибу бичӯй дарборон.

Носири Хисрав

Ту рав, эй дарбон, ки ман дар сояи девори
Менишнам мунтазир чандон, ки ояд офтоб!

Камолӣ Хучандӣ

ДАРБОНӢ 1. амал ба шуғли дарбон, ҳочибӣ.

Қасри фирдавс, ки ризвонш ба дарбонӣ рафт,
Манзаре аз ҷамани нузҳати дарवेशон аст. *Ҳофиз*

ДАРБОР 1. сарои подшоҳ, даргоҳ; **дарбори олий** дар-
бори подшоҳ.

Рӯзи дуйум ҳамроҳи қозиёни истиғболчи ба дар-
бори олий нишаста будем. *Садри Зиё*

ДАРБОХТАН 1. бозидан, бозӣ кардан.

Чархи қачабоз то ниҳон сохт қача,
Бо неку бади доира дарбохт қача. *Рудакӣ*

Ҳар кас аз муҳари меҳри ту ба нақше машғул,
Оқибат бо ҳама дарбохтӣ, яъне чи? *Ҳофиз*

2. бохтан, бӯй додан.

Гар бидонам, ки висоли ту бад-ин даст диҳад,
Дилу динро ҳама дарбозаму тафтир кунам.

Ҳофиз

3. маҷ. сарф кардан, харч кардан; исроф кардан;
аз даст додан, бар бод додан.

[Буқо] амволи беандоза дарбохт ва ҷамъе умаро
ро бинавохт ва дар қасди Арғунхон бо ҳештан
яке гардонид. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

Бефоида хар кӣ умр дарбохт,
Чизе нахариду зар биядохт. *Сатдӣ*

ДАРВЕЗ 1. **ДАРВЕЗА** 1. дарвеш, даръоз.

ДАРВЕЗАГАР 1. дарвешгар.

ДАРВЕЗАГАРӢ 1. дарвешгарӣ.

ДАРВЕШ 1. дарвеш, даръоз, гадо; муқо-
били доро 1.

Ҳар ки тавонгар буд ва деҳқони бузург буд, гу-
рехта буд ва дарवेशону фақирон монда буланд.

«Таврихи Наршакӣ»

Шоҳи ситам гар ба тамошо равад,
Хирмани дарвеш ба яғмо равад. *Носири Хисрав*

дарवेशи мустаманд фақирӣ ҳоҷатманд, бенаво, муҳ-
точ.

Қори дарवेशи мустаманд барор,
Ки туро низ корҳо бошад. *Саъдӣ*
2. қаландар, зоҳид, зоҳиди ғушанишин.
Султону фикри лашкару савдои тоҷу ҷанг,
Дарवेशу амин хотиру кунҷи қаландарӣ. *Ҳофиз*
Дар ин вилоят дарвестест, ки муддатҳо муҷо-
рати ҳарим карда... ҳоло дар гушай узлат нишас-
тааст. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

ДАРВЕШБАЧА *дарवेश-бача* дарवेशзода, писари дарवेश;
ниг. дарвеш 1.

Тавонгарзодаеро дидам бар сари гӯри падар ни-
шаста ва бо дарवेशбачае мунозара дарпайваста. *Саъдӣ*

ДАРВЕШСИФАТ *дарवेश-сифат* дарवेशтабиат, қаландарми-
зоқ, қаландармашраб.

ДАРВЕШ *дарवेश* 1. камбағалӣ, фақирӣ, бенавоӣ.

Падари ман даст аз дунё бидошт, ... моро дар
ранҷ афганд ва ибтидои дарवेशии мо аз он вақт
буд. *Ҷомӣ*

Дарवेशӣ дар ҷустани бешӣ [аст].
«*Равзат-ус-сафҳо*»

2. қаландарӣ, зоҳидӣ, ғушанишинӣ.

Зоҳири дарवेशӣ ҷанда асту мӯн сутурда ва
ҳақиқати он — дили зиндаву нафси мурда. *Саъдӣ*

ДАРВО I *дарво* 1. овехта, муаллақ.

Лаҳони туст, ки мӯе зи зарра фарқаш нест,
Миёни туст, ки кӯҳе ба мӯй дарво шуд. *Бадрид Чоӣ*

2. саргардон; ҳайрон.

Раҳравон ҷун офтоб озод ҷандон рафтаанд,
Ман ҷаро ҷун зарра саргардону дарво мондаам?
Ҳоқонӣ

ДАРВО II *дарво* *шакли кӯтоҳшудаи дарвонист.*

ДАРВОЗ *дарвоз* 1. *ниг. дарвоза.*

Дарвозу даревос фуру гашту баромад,
Бим аст, ки якбора фуру ояд девор. *Рӯдакӣ*

2. номи музофотест дар байни Қаротегину Помир.

ДАРВОЗА *дарвоза* дари қалони дутабақан шаҳр, қалъа, са-
рой, ҳавлӣ ва ғ.

Чу эронсироҳ андаромад ба танг,
Ба дарвозан Балх бархост ҷанг. *Фирдавӣ*

Чун Амруллоҳис ҷунон билдид, он ҷониб дарво-
заҳо устувор кард ва лашкар бад-он ҷониб ҷеш
дошт. «*Таърихи Наршахӣ*»

◇ *дарвозан* *ғуш* *сӯроҳи* *ғуш*; *дарвозан* *нӯш* *дахон.*

ДАРВОЗАБОН *дарвозабон* посбони дарвоза, ки бештар маҳ-
суси дарвозаҳои шаҳр, қалъа ва сароя подшоҳон буд.

Пас он ғаҳ ба дарвозаҳо тохтанд,
Зи дарвозабонан сар андохтанд. *Шодӣ*

ДАРВОЗ *дарвоза* 1. мансуб ба Дарвоз; 2. аҳли Дарвоз.

Олимхон ... як-ду давлатҳо аз мардуми бадахшӣ
ва дарвозӣ ва ҷанд нафари дигар аз мардуми қаро-
тегинӣ ва ҳисорӣ ва кӯлобӣ дошт.

«*Шаҳномаи Фарғона*»

ДАРВОИСТ *дарвоист* *ниг. дарбонист.*

ДАРВОХ *дарвох* 1. ҳолати беҳбудии баъд аз беморӣ, сих-
ҳат ёфтан, беҳ шудан; тандуруст, сикҳат.

Чунки ноланда буду ғустоҳ шуд,
Дар дурустӣ омаду дарвох шуд. *Рӯдакӣ*

2. маҷ. маҳкам, мазбӯт; далер, шучо.

ДАРГАШТАН *даргаштан* яктарафа шудан, ба як тараф
ғалт хурдан.

Он гоҳ аз асп даргашта бияфтод. «*Равзат-ус-сафҳо*»

ДАРГАҲ *даргаҳ* *ниг. даргоҳ.*

даргир *даргир* *асоси замони ҳозираи даргирфитан.*

ДАРГИР *даргир* *даргир* шудани сӯҳбат гарм шудани
сӯҳбат, авҷ гирифтани сӯҳбат.

Дида то бастам, ҳаёли он парӣ тасхир шуд,
То ба ғил ин дар гирфитам, сӯҳбатам даргир шуд.
Мӯҳсини Таъсир

ДАРГИРИФТАН *даргирфтан* 1. афруختан, ба сузиш сар кар-
дан; алағна гирифтани; сӯхтан.

Он оташ бар тавора зад ва он тавора даргирфит
ва аз он ҷумлаи бозорҳо даргирфит.

«*Таърихи Наршахӣ*»

Ба рақс гарм ҷу гардид сарви маҳваши ман,
Зи боди домани ӯ даргирфит оташи ман. *Восифа*

2. гирифтани, ҳосил кардани, ба даст овардани.

Ҳар ки ро бо ту кор даргирал,
Баҳре аз рӯзгор д а р г и р а д. *Анварӣ*

3. маҷ. сузандан; алағна расондан, азоб додан.

Пиразанеро ситаме даргирфит,
Даст заду домани Санҷар гирифт. *Низомӣ*

4. маҷ. таъсир кардан, асар кардан, кор кардан.

Дил роҳи салоҳ барнамегирад,
Қардам ҳама хила, дарнамегирад. *Анварӣ*

Дар малик ин лафз ҷунон даргирфит,
Қ-оҳ бароварду фиғон баргирфит. *Низомӣ*

Фиғони ман ба фалак рафту бо ту дарнагирфит,
Магар ки ғуши туро панди ғайр кар карда?

«*Шоҳин*»

5. маҷ. оташин шудан, қарх кардан.

Даромад сар гирифта, даргирфит а.

Итобе саҳт бо ман даргирфит а. *Низомӣ*

6. маҷ. мувофиқат доштан, ба ҳам мувофиқ омадан.

Сифати шамъ ба парвонадиле бояд ғуфт,
Қ-ин ҳадсест, ки бо сӯхтагон даргир а.

«*Қамоли Хуҷандӣ*»

Дарнагир а сӯҳбати ҷиру чавон бо якдигар,

Бо қамон як дам мудуро тир нагир а кард. *Соиб*

7. маҷ. сар кардан.

Даромад сар гирифта, даргирфит а,

Итобе соҳт бо ман даргирфит а. *Низомӣ*

ДАРГОҲ|ДАРГАҲ *даргаҳ* 1. дамбаки дар; остонаи
дар; дар.

Ибни Ямин ба даргаҳи у сар ниҳодааст,

Ҳаргиз сараш мабод аз ин рстон ҷудо.

«*Ибни Ямин*»

2. боргоҳ, дарбор, арк ва қасри подшоҳӣ.

Бузургони ҳар кишваре бо сипоҳ
Кашиданд саф пеш даргоҳи шоҳ. *Фирдавӣ*
Умаро ва сипоҳ бари даргоҳ мучтамеъ гашта;
Яъқуб ду зиреҳ пушида бар боми қаср баромад.
Аҳмади Доғиш

3. ҳалла, хона; ҳонадон.

Мушфиқиро ба сари кун ту чун ёд кунанд,
Иззати уст, ки гуй саги даргоҳи ман аст.

Мушфиқӣ

ДАРГОҲНИШИН درگاه‌نشین оstonанишин; ҳақир, хоксор.

Хисрав, Ҳофиз даргоҳнишин фотиҳа хонд,
В-аз забони ту, таманнон дуе дорад. *Ҳофиз*

ДАРГУЗАР درگذر 1. равон, роҳраванда, раҳгузар.

Дар фикри дона мурчае буд даргузар,
Омад ба шери гуфт, ки, эй Рустам! замон!.. *Сайидо*
2. гузарон, зудгузар, гузаранда, нопойдор.

Ҳофизо, чун ғаму шодии ҷаҳон даргузар аст,
Бектар он аст, ки ман хотири худ хуш дорам.

Ҳофиз

ДАРГУЗАШТАН/ДАРГУЗОШТАН درگذشتن/ادرگذشتن 1.

гузашта рафтан, пеш гузаштан.

Маро ба аспи худ сувор карда, ҳеш бар аспи ман
нишаст ва аз мо даргузашт. *«Равзат-ус-саф»*

2. болотар рафтан, болотар шудан; пеш рафтан, барор ёфтан.

Қадди болое, ки нишқас барфарошт.

Даргузашт аз курсию арши маҷид. *Шамси Табризӣ*

Лутфи табияташро бидиданд ва ҳусни тadbирашро
бипасандиданд, кораш аз он даргузашт ва ба мар-
табаи боло аз он мутамаккин шуд. *Савдӣ*

3. аз олам гузаштан, вафот кардан, мурдан.

Чун умраш ба садӯ панҷоҳ расид, даргузашт.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

❖ аз касе ё чизе даргузаштан даст кашидан, аз бах-
ри чизе гузаштан, дил қандан аз чизе.

... Қ-эй, мани мискин ба ту дар шармсор,

Аз хичилон даргузару даргузор! *Нисомӣ*

Замонаи гузарон бас ҳақиру мухтасар аст,

Аз ин замонаи дун даргузар, ки даргузар аст.

Анварӣ

даргузоштани хато ё ғумоҳи касе афв кардан, баҳиш-
дан.

Якero, ки одат бувад ростӣ,

Хатеро равад, даргузоранд аз у. *Савдӣ*

ДАРГУСАЛОНИДАН درگسلیدن қандан, беруи кардан, раҳо кардан.

Агар даран ҳавлнок пеш ояд, ки мучибӣ ҳалок
бошад ва тифи он ҷо ба ҷодонӣ ҳоҳад рафтан,
[шутур] зинном аз қафас даргусалонад ва беш му-
товаат накунад. *Савдӣ*

ДАРГУСАСТАН درگسستن 1. ниг. гусастан; 2. маҷ. боз-
мондан; очиз мондан.

Чу даст аз ҳама хилате даргусаст,

Ҳалол аст бурдан ба шамшер даст. *Савдӣ*

ДАРД درد 1. беморӣ, касалӣ, марас.

Гуфтаам: Дарди ту дармоле надорад, чун кунам?

Гуфт: Эй ғофия, надодӣ дарди ман дармони туст.

Шоҳин

дарди мафосил бемории бандхон устухон, ревматизм;
дарди мулкӣ касалии ҳалокатовар; дарди сиват-
кунада касалии гузаранда; дард кашидан бемориро
аз сар гузаронидан, азоб дидаи аз беморӣ; 2. алам,
озор; хисси нохушии ягон узв аз беморӣ, азоби
ҷисмонӣ.

Нахуст бояд, ки доништа ояд, ки хушӣ ва дард
чист. *Ибни Сино*

Агар бисузадат, эй дил, зи дард нола макун,
Дам аз муҳаббати у мезану ба дард бисоз. *Ҳофиз*
Ба гудоз омадам аз дард, намехоҳам зар,
Ману ҳамёни дилу ашрафин доғи чигар. *Мулаҳам*

дарду гудоз ранҷу сузаш, дарду азоб.

Чунон хур, ки н-ояд дарду гудоз.

Чунон бахш, к-ат нафкалад дар нифз. *Асадӣ*

3. маҷ. азоби руҳӣ, ғаму гусса; фикру ёди аламнокӣ
касе ҷизе.

Аз дуст ба ҳар чиз чаро боядат озард,
К-ин айн чувин бошад: гах шодио гах дард. *Рудакӣ*

Ошиқонро мурдан аз дарди ту хуштар аз ҳаёт,
Талхӣи ғамҳои ту ширинтар аз қанду набот.

Ибни Ямин

Тоқати дарди ту з-ин беш надорам, ёро!

Чорас кун ба назар дарди дили шайдору!

Қамоли Хучандӣ

дарди бедаво (ё бедармон) а) беморие, ки бо даво
сикхат намеёбад, касалии дармоннопазир; б) маҷ. ҳо-
диси ноилҷо, ҳолате ки аз вай ҳалоси набошад.

Дардо, ки дарди нишқ ту дармоннопазир нест,

З-ин дарди бедаво дили моро гузар нест. *Шоҳин*

л) маҷ. шахси нофором, ки рафтору кирдори нопа-
санд дорад, дарди ҳарина; дарди дил ғам, ҳасрат,
савдои ишқ.

Дарди дили дарвешу таманнон нигоҳе,

З-он чашми синаҳмаст ба як ғамза даво кун!

Ҳофиз

Эй ҷон, нафесе омада бемории ман бин!

Дарди дили ман гӯш куну зорини ман бин!

Мушфиқӣ

дарди нишқ (ё муҳаббат) савдон ишқ, ғаму ташвиши

ошиқӣ.

Гуянд: Дарди нишқ ба дармон намерасад,

Ман чун кунам, ки ошиқамо дардманд ҳам?

Ҳилолӣ

Мутриб аз дарди муҳаббат ғазале мепардохт,

Ки ҳақимони ҷаҳонро мижа хунлоло буд. *Ҳофиз*

дарди сар а) судӯ, ба дард омадани сар аз ягон
таъсир ё иллат.

Мекашад баҳри ту, гуфтам, дарди сар доим

Қамол,

Гуфт: Нашидӣ, ки дарди сар фазояд офтоб!

Қамоли Хучандӣ

Фироқи дустон чун лола доғам дар чигар дорад,
Нишоти бодаи айём дар пай дарди сар дорад.

Сайидо

б) маҷ. ғам, ташвиш, заҳмат; ягон чиз ё ҳодиса но-
бобӣ ташвишовар.

Бе дарди саре нишаста булам,

Пул додам дарди сар харидам. *Зарбулмасал*

Донистаам, ки оризан шиб ба давост,

Беҳуда дарди сар ҷӣ расонам табибро. *Фирӯзӣ*

дарди дил қардан (ё намулдан) изҳори ҳасрат қар-
дан; дил холи қардан; рози дил гуфтан.

Чй хуш будй, кй ҳамчун Сайидо ман ҳам сари худро
Ба поят мезадам, дарди дили бечора мекардам.

Сайидо

дарди сар додан боиси ташвиши касе шудан, азоб додан.

Зи гармтабии ман бошад андар ин сара вақт
Муоширонро агар дарди сар хумор диҳад.

Заҳири Форёбӣ

Чанд бо ман медиҳй дарди сар, эй паҳлунишин,
Рузгоре шуд гирифторам ба ҷони хештан. *Сайидо*
дарду ғам дидан киноя аз дард кашидан ва ғаму ан-
дух аз сар гузаронидан.

Эй ки ба айн хуфтай, дарду ғаме надилай.

Аз дили дардманд пурс, ҳоли шаби дарозро.

Махфӣ

ба дарди ҷизе мубтало кардан (ё шулан) ба хирси
ҷизе гирифтор кардан (шудан).

Нобудагй ба дарди талаб кард мубтало,
Ранҷи тамаъ кашидаму рангам заҳир кард. *Муҳаммад*

ДАРДАБИС *а. ډرديس* ганданр, пирй фартут.

Сад билиси ту хамис андар хамис,

Тарки ман гу, эй аҷузи дардабис! *Румӣ*

ДАРДАМИДАН *درديميدان* пуф кардан; вазидан; расидан
(онд ба бод).

Ҳар ки айёме ҷароге барфурӯхт,

Чун тамоом афрухт, бошад дардамид. *Ҳофиз*

ДАРДКАШ *دردکش* дардманд, ранҷур.

Дар раҳи у чу қалам гар ба сарам бояд рафт,

Бо дили дардқашу дидан гириён биравам. *Ҳофиз*

ДАРДКАШӢ *دردکشی* ранҷурй, азобкашй.

Ман гириян хеш дуст дорам,

К-аз дардқашим ёдгор аст. *Хисрави Деҳлавай*

ДАРДКЕШ *دردکیش* ошқи аламонк, ба дард одаткәрда,

Мадҳ бар бод аз шона сари зулфи парешонро,

Мақун саргаштаи воид ту инак дардқешонро. *Махфӣ*

Муҳаббат бо ту ҳоҷатманд карда синарешонро,

Намепурсй ту аз номехрубонй дардқешонро. *Сайидо*

ДАРДМАНД *دردمند* 1. бемор, касал, ранҷур.

Дардманде, ки кунад дард ниҳон пешй табиб,

Дарди у бесабале қобили дармон нашавад. *Ҳофиз*

Ҳаҷру индону бандхо бар пой,

Вой бар ҳоли дардмандон, вой. *Мушфиқӣ*

2. аламонк, пурдард; ғамзада, гирифтори ғам.

Нух руз ҳамаи Систон ба диле дардманд ва ҷаш-

ме гиришан ҳосу ом уро мотам доштанд.

«Таърихи Систон»

Агар дунё набошад, дардмандем,

В-агар бошад, ба меҳрш пойбандем. *Сатъид*

ДАРДМАНДОНА *دردمندانه* маҳзунона, ба таври ғамангез.

Хавлофуруше дар гузари Наҳсақон... дардман-

дона сурӯде меғуфт ва аз ҳар ҷинс абаёт меҳонд.

Савдо

ДАРДМАНДӢ *دردمندی* 1. бемори, ранҷурй, касали.

Омад табиб, то биниҳад даст бар дилам,

Бар дил ниҳод дасти худ аз дардмандиям.

Мушфиқӣ

Султон Алоуддин бо вучуди дардмандй ба эҳзори
лашкарён фармон дод. *«Таърихи Фариташ»*

2. маҷ. ғамзадагй, гирифтори ба ғаму ғусса

Лайла ба нишоти худлисандй,

Маҷнун ба бисоти дардмандй. *Ҷомӣ*

ДАРДНОК *دردناک* 1. ранҷур, гирифтори дард.

Ғаҳш мезанад, то шавад дарднок,

Ғаҳ мекунад обаш аз дида пок. *Сатъид*

2. аламонк, пур аз дарду алам.

Ҳамин бас аст ба у нома, Ҷомӣ, ки нависй

Ба хуни дил бараш ин дарднок гуфтаи худро.

Ҷомӣ

Бо сӯзи у бисоз, ки инш аст корсоз,

В-аз дарди у манол, ки дил дарднок бех. *Ҳилолӣ*

ДАРДО *دردا* калмаи нидо афсӯс!, дарего!, хай дарег!
(изхори таассуф).

Дардону ҳасрато, ки маро даври рузгор

Бе олату силоҳ бизод роҳи қорвон! *Рӯдакӣ*

Мешуд нақу ба захми дигар решй синаам!

Дардо, ки марҳами дигар аз ман дарег дошт.

Қамоли Хучандӣ

ДАРДОДАН *دردان* додан, дароз кардан, ба даст додан.

Соқӣ, дардех он мае, ки аз у

Офати ақлу роҳати ҷон аст. *Анварӣ*

Ин фитна ба хуни ман ки сар дод?

В-ин дорун беҳушй ки дардо? *Ҷайшӣ*

ДАРДОЛУД *دردلود* дарднок, аламонк.

Рӯи зарр асту охи дардолуд.

Ошиқонро давои ранҷурй. *Ҳофиз*

ДАРДПАРВАР *دردپارور* афғор, дилдғор; ғамгин, ранҷур.

Бори дили дардпарвари у

Ҳам дод ҳади санавбарй у. *Ҷомӣ*

Маҷнунй дардпарварй найлинисандро

Чун аҳли инш нест зи бусу қанор ҳаз. *Мушфиқӣ*

ДАРДХАНД *دردخند* хандаи зурбазуракин дардмандона.

Бувад марг бех аз забун зистан,

Бех аз дардханд аст бигристан. *Ҳотифӣ*

ДАРЕВОС *دريواس* 1. чорҷубан дар (болодарй, ду паҳлу-
дарй ва остона).

Дарвозу даревос фуру гапту баромад,

Бим аст, ки якбора фуруд ояд девор. *Рӯдакӣ*

2. танба, ҷубе, ки дар пушти дар меғуззоранд, то ки

дар қушода нашавад.

ДАРЕҒ *دريغ* 1. хайф, афсӯс.

Ба худо, ки рашмак ояд ба ду ҷашми равшани

худ,

Ки назар дарег бошад ба чунин латифруе. *Ҳофиз*

Дарег бошад, ки чунин баландпарвозеро банд

созанд. *Ҷомӣ*

2. афсӯс хурдан, пушаймонй, надомат.

Илоҷи воқеа пеш аз вуқӯъ бояд кард,

Дарег суд надорад, чу рафт кор аз даст.

«Аҳлоқи Мӯҳсинӣ»

3. калмаи нидо хайф!, дарего!, эҳ афсӯс! (изхори
таассуф).

Гирифтанд тобуту у сар ба зер,

Дарег ончунон номдори далер! *Фирдавсӣ*

Кудун, ки боди сабо мушкбор мегузарад,
Дареғ умр, ки бе рӯи ёр мегузарад! *Исмаи*

4. баръбас, бефоида.

Истеъдод бе тарбият дареғ аст ва тарбияти по-
мустанд зоёғ. *Саъдӣ*

✧ дареғу дард! хай афсус!, дареғову дардо!

Дареғу дард, ки то ин замон надонистам,
Ки кимйи саодат рафиқ буд, рафиқ! *Ҳофиз*

дареғ доштан музоиқа кардан; худдорӣ кардан аз
додан ё сарф намудани чизе (аз сабаби хасосат ё санг-
дилӣ).

Васли худ аз ҷӣ дошт эн камтолеон дареғ?

Толеъ нигар, ки бештар аз ман дареғ дошт.

Камолӣ Хучандӣ

Як сари мискин ҷӣ бошад, к-аз шумо дорам дареғ,
Гар дилу ҷон аст, он ҳам бод қурбони шумо.

Шоҳин

дареғ омадан а) ҳайф доништан, раво надидан.

Чу доранд ганҷ аз сипоҳӣ дареғ,

Дареғ оядаш даст бурдан ба теғ. *Саъдӣ*

б) раҳм кардан, дилсӯзӣ намудан.

Дареғаш наёмад аз он рӯи ту,

Аз он бурзу болою бозуи ту. *Фирдавӣ*

дареғ хӯрдан афсус хурдан, таассуф кардан.

Ҳама Ширвои шарикӣ он дарданд,

Душманон ҳам дареғи у хурданд. *Ҳоқонӣ*

Гетӣ, ки дудаста зад ба теғам,

Бар марг ҷӣ меҳурад дареғам? *Шоҳин*

ДАРЕҒНОК دریغناк таассуфангез, надоматомез.

Хун аз дами теғ пок мекард

В-андуҳӣ дареғнок мекард. *Шоҳин*

ДАРЕҒO دریغا калимаи нидо хай дареғ!, хайфo!, oх!, эҳ афсус! (нзҳорн таассуф).

Ҳама чиз дорад дилдором, лекин

Дареғо, ки бо мо вафое надорад. *Ҳофиз*

У рафт з-ин ҷаҳону дареғо, ки дар паяш

Тан мекунад мусоҳала, ҷон мекунад шитоб! *Саъдӣ*

ДАРЕҒОҒУ(И) دریغگو(ی) афсусхуранда, ҳасрату надоматкунанда.

Ба дил гуфтам, ки Ҳоқонӣ дареғоғуи ман бошад,
Дареғо, ман шудам акину дареғоғуи Ҳоқонӣ.

Низомӣ

ДАРЗ درز 1. ҷоки дӯхташудан либос, ҷон ба ҳам дӯхташудан қисмҳои либос.

Ресмоне, сузәне не вақти харз,

Олчунон дузад, ки пайдо нест дарз. *Румӣ*

2. ҷои пайванди ду чиз.

Чун дарзӣ хисор гашт хандон,

Пайванд нашуд ба оби дандон. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. ҷок; шиқоф, роғ, сӯроҳ.

Чунон тартиб кард аз санг ҷуе,

Ки дар дарзааш намегунҷид мӯе. *Низомӣ*

Аз гарони умур он, ки хар ду сангро ба қуллоб-
ҳои оҳанин мустаҳкам сохта, сурби ғудохта дар
фарҷо ва дарёҳо рехтаанд. «*Таърихи Ҷарришта*»

ДАРЗА درز даста, қабаъ; як банди чизӣ даравидашуда (аз қабили гандум, алаф, хошок ва ғ.).

Қобил барзгар буд, як дарза аз гандуми хуша
бигурд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ДАРЗА درز 2. дарз.

ДАРЗАДАН درز زدن задан, қўфтан.

Ҳар он кас, ки аз бора сар барзади
Замона шаршоҳро ҳамедарзади. *Фирдавӣ*

ДАРЗАН درزن сузан.

Кас аз мард дар шахру барзан намонд,
Дар он бутқада ҷон дарзан намонд. *Саъдӣ*

ДАРЗИЙ درزیи дарзӣ, дузандагӣ, хайёти, ҷомалгузӣ.

Яке аз дарешон дарзӣи мекард ва ҷома медӯхт.
Ҷомӣ

ДАРЗӢ درزی дузанда, ҷомалӯз, хайёт.

Марди дарзӣ сузәне дар хартуми у фуру бурд.
Афӣ

Ба дуқонҷал даране баргузашт,
Ки ҷамм аз фуруғи ваяш хира гашт. *Ҷомӣ*

ДАРИДАДАҲАН دریدادهن киноя аз одаме, ки дахонаш бефаровез аст, бадгил, беандеша гапзананда.

Чун ташти бесаранд, чу дар ҷунбиш омаданд,

Илло шаноатию даридедаҳан наянӣ. *Ҳоқонӣ*

Даридадаҳан бадсиголаш чу зог,

Забонсукхта душманаш чун ҷароғ. *Низомӣ*

ДАР(Ҷ)ИДАН درین пора кардан, даррондан; пора шудан, ҷок шудан.

Ҷаҳонпахлавон — он яли арҷианд

Ба теғу ба ханҷар, ба гурзу каманд

Бурилу дарилу шинкасту бибаст

Ялонро сару синаю пою даст. *Фирдавӣ*

Гуфти, ки расан бигур, буридам,

Гуфти, ки қасаб бидар, даридам. *Шоҳин*

ДАРИЧА دریچه дари хурд; раванза.

Солест, ки дидан пуробам

Бар тарфи дарича дидбон аст. *Анварӣ*

Рузе ба нишот чун гул аз шох

Баркард сар аз даричан кох. *Ҷайш*

ДАРК a. дарк дарёёфтан(-и маънӣ), сарфаҳм рафтн, фаҳмидан.

Дарки ҳақиқати ту муҳол аст бар ҳаёл,

Ин орзу кучову ҳаёли муҳолӣ мо. *Ҷузай*

Бас аст, бо ту агар ин қадар кунам ашёр,

Ки эй ба дарки сухан фарду эй ба фаҳм фарид ...

Шоҳин

дарки уқул фаҳми ақл, идроки ақл.

Қадри ту бигашт аз дарки уқул,

Ақл андар шарҳи ту шуд булғузул. *Румӣ*

дарк(-и чизе) кардан (ё намудан) дарёёфтан, сарфаҳм рафтан, фаҳмидан.

Дарки сухан гар накунад мустамеъ,

Қуввати нутқ аз мутақаллим равад. *Саъдӣ*

Мавҷ аз ҳақиқати гӯҳари баҳр ғофил аст,

Ходисе ҷӣ гуна дарк намоад қадимро. *Сониб*

дарк шудан фаҳмида шудан.

Барбар аст ин сухан эн дарки фухум,

Кай шавад дарк ҷуз ба тарки русум. *Ҷомӣ*

ДАРКАРДАН دركردن даровардан, чой гирондан, дохил кардан.

Дури шабнам ба силки сабза даркард,
Зумуррадро фурузон аз гуҳар кард. *Хисрави Деҳлавай*

Иттифоқан бар дари шаҳре ба тўҳмати ҷосуся
гирифтор омаданд, ҳар ду ро ба хонае даркарданд
ва ба гил бароварданд. *Савдо*

ДАРКАШИДАН دركشيدن 1. ба худ кашидан, ба даст даровардан.

Ба бозор шул, то ба зар зар кашад,
Ба як мағриб мағрибӣ даркашад. *Низомӣ*
2. нӯшидан, дам кашидан, тамои нӯшидан, якбора нӯшидан, бо як дам нӯшидан.

Қадаҳе шароб бихост ва даркашид. *Авфӣ*

Бааш мебусаму дармакешам май,
Ба оби зиндагонӣ бурдам пай. *Ҳофиз*

3. маҷ, нӯшондан; нӯшидан.

Шумо яксара теғҳо баркашед,
Синархон чинӣ ба сар даркашед. *Фирдавӣ*

4. беруи кашидан, беруи кардан.

Дахри вайронро ба ҷуз ороиши тоқе намонд,
Хештан з-ин тоқи вайрон даркашам ҳар субҳдам. *Ҳоқонӣ*

5. пешкаш кардан, ба пешӣ касе гузоштан.

Ошқӣ меҳмон дил асту ҷону дил меҳмони ғам,
Ман дилу ҷон пешӣ меҳмон даркашам ҳар субҳдам. *Ҳоқонӣ*

ДАРКОР دركار лозим, зарур.

Маро неъматӣ зиндагонӣ, ки макрун ба ин аҷзу
нотавонӣ бошад, даркор нест. «*Равзат-ус-сафот*»

Расид он пир ҷоеро, ки даркор,
Ки чамъе гашта саргашта ҷу паргор. *Муҳам*

ДАРКОРӢ دركاري лозима, зарурӣ.

Аз байни онҳо одамони даркориро интиҳоб на-
муд. *Садрӣ Зиё*

ДАРМАХИДАН درمخينд часпидан.

Сабук пиразан сӯи хона давид,
Барахпа ба андоми у дармахид. *Абӯшақури Балхӣ*
Аз дили бадхоки у ғам натавонад гусехт,
З-он ки эн рӯзи азал сахт бад-у дармахид.

Шамси Фахрӣ

ДАРМОН درمان дору, даво; маҷ, чора, илоҷ, тадбир.

Ҳар он ҷӣ дармон бошад, ба ҷон дард шавад,
Ба боз дард, ҳамон, к-аз нахуст дармон буд. *Рудакӣ*

Ман ин дардро чанд пинҳон кунам,
Ба худкардан худ ҷӣ дармон кунам? *Савдо*

дармон шудан даво ёфтан, сиҳхат шудан.

Магар бод аст ишқи у, ки ҳам дард асту ҳам дар-
мон, *Музӣ*

Киро як рӯз дард афзуд, дигар рӯз дармон шуд.

аз дармон гузаштан имконияти даво надоштан.

Гуянд табибон, ки бигу дарди худ, аммо
Дарде, ки гузаштаст эн дармон, ба кӣ гуям?

Ҳилолӣ

ДАРМОНДА درمانده 1. сифати феълӣи замони гузаштаи

дармонда; 2. очиз, нотавон, ноилоҷмонда; муҳтоҷ ва бечора.

Мусаллам касеро бувад рӯза дошт,
Ки дармондаеро диҳад ӣноу ҷошт. *Савдо*

Хони нӣъомат басте дармондагон дарёёфта,
Дастӣ икромаш басте афтадогон бардошта. *Савдо*

ДАРМОНДАӢ درماندگی гирифторӣ ба холи ногуворе;
очизӣ, нотавонӣ, ноилоҷӣ; муҳтоҷӣ ва бечорагӣ.

Дӯст он бошад, ки гирад дастӣ дӯст

Дар парешонхолои дармондагӣ. *Савдо*

ДАРМОНДАН درماندن 1. гирифтор шудан, мубтало шудан.

Ту дар ранҷ дармонӣ ва мулки ту эшон биги-
ранд. «*Таърихи Наршахӣ*»

Алқисса, ҷун Ҳусн ба ишқи Дил дармонд, Назар-
ро ба хилват пешӣ худ хонд. *Яҳйи Себак*

2. очиз мондан, ночор мондан, дар ҳолати беилоҷ мондан.

Ҳоли дармондагон касе донанд,
Ки ба аҳвали хеш дармонад. *Савдо*

3. мондан, дар як ҷо мондан, бозистодан.

Маҷнун ба шафогат аспро ронд,
Сайёд савор дид, дармонд. *Низомӣ*

ДАРМОННОПАЗИР درمان ناپذير бедаво, бедармон, муо-
личанаашаванда.

То бидонӣ, к-у ҳақим асту хабир,
Муслехи амрози дармоннопазир. *Румӣ*

ДАРМОНПАЗИР درمان پذير давошаванда, муоличашаван-
да, қобили муолиҷа.

Бимонад мудом он асар дар замир,
Шавад ин ба якҷанд дармонпазир. *Ҷомӣ*

ДАРМОНХОҲ درمان خواه давоҷӯй, талабгори давои дард.

Ҳар кӣ пеш аз вақт дармонхоҳӣ дарди сар шавад,
Гар ҳақимаш Буалӣ бошад, даво душман шавад. *Махфӣ*

ДАРНАВАШТАН / **ДАРНАВАРДИДАН** درنواشتن / درنورديدن

1. печондан, таҳ кардан (қоғазро); гундоштан, гундош-
та мондан (палосро).

Баъд аз муфороқати у азми сафар кардам ва
нияти ҷазм, ки бақияти зиндагонӣ фаршӣ ҳавас
дарнавардам ва гирди муҷодасат нагардам. *Савдо*
Сари ғитва аз хоб бедор гашт,
Барсотӣ фарогат қазо дарнавашт. *«Таърихи Фаршита»*

2. тай кардан, гузаштан (рохро).

Бибёни Хоразмо дарнавашт,
Зи Чайхун даромад, ба Омул гузашт. *Низомӣ*

3. маҷ. ба сар бурдан, ба охир расондан, тамои кар-
дан.

Ҷун замон аҳди Саной дарнавашт,
Осмон ҷун у суҳангустар бизод. *Ҳоқонӣ*

4. маҷ. фаромӯш кардан; рӯяи накардан.

Дун аст ва бенисос ва сифда на ноҳақшинос, ки
ба андак тағйирӣ ҳол аз маҳдуми қадим баргардад
ва ҳаққи неъматӣ сохдо дарнавардад. *Савдо*

ДАРНАВИШТАН *دَرَنَوِشْتَن* 1. ниг. дарнаваштан 2, 3;

2. тарк қардан ҷизеро, аз баҳри ҷизе гузастан.

Касе, ки дуручи тамаъ дарнавишт,
Набояд ба кас абаду ҳодим навишт. *Саъдӣ*

ДАРНАМУДУАН *دَرَنَمُودَن* зоҳир намудан, намудор қардан,
нишон додан.

Бар гушаи орази чу кофур
Дарҳам зада зулфи аябариро,
Лаълаш ба синтеза дарнамуда
Сад муҷизаи пайамбаро. *Анварӣ*

ДАРНИГАРИСТАН *دَرَنِيْگَرِيْستَن* нигаристан, нигоҳ қардан,
бо диққат нигоҳ қардан.

Агар сӯи боғ омадӣ, дарнигар,
Пас он гаҳ чу боди сабо баргузар. *Ҳочу*

Ва филлоқеъ агар нек дарнигарӣ, ҳаман инки-
лобот на футур... ҳама аз рақоқати раъи назир,
сустӣ ва беақлӣ, кохилинӣ у буд. *Аҳмади Докиш*

ДАРНИШОНДАН *دَرَنِشَانَدَن* нишондан, шинондан.

ДАРНИҲОДАН *دَرَنِهَوْدَان* ниҳодан, гузоштан.

Бад-ин доира ҳар кӣ бо дарниҳад,
Чу давраш ба охир расад, сар ниҳад. *Ҷомӣ*

даро(й) *دَرَو(ي)* *ассоси замони ҳозираи даромадан.*

даро(й) *دَرَو(ي)* *ассоси замони ҳозираи даромадан.*

Даро(й) *دَرَو(ي)* 1. занг, зангулаи шутур, ҷарас.

Шод бошед, ки чашми меҳргон омад,
Бонгу оғоз дарои қорвои омад. *Манучехрӣ*

Дар ин раҳ ҳар киро рагини навоест,
Зи рагини маҳмили фикраш дароест. *Нозим*

2. путки оҳангарӣ, болғаи оҳангарӣ, хонск; захиш
дарой болғазанӣ.

Аз он чарм, к-оҳангарон пушти пой
Бипутанд ҳангоми захиш дарой... *Фирдавӣ*

ДАРОВАРДАН *دَرَوَارْدَن* 1. дохил қардан, дарун овардан.

Худ в-оби ҳаёг сар баровард,
Дар қолби нозм ҷон даровард. *Ҳилолӣ*

2. баровардан, берун овардан.

Зи ногаҳ ба расми ҳаҳохоҳие
Даровард дарёиёе моҳие. *Ҷомӣ*

ДАРОВЕХТАН *دَرَوِيْخْتَن* бо даст ҷаспидан ба касе ё ҷизе,
дорутир қардан.

Басе як ба дигар даровехтанд,
Басе хун дар овардтаҳ рехтанд. *Низомӣ*

Рузе Баҳром ба ҳузори Дилором дар беша ба шере
даровехт. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ДАРОГАНДАН *دَرَاگَنْدَن* огандан, ҷизеро бо ҷизе пур қар-
дан.

Пуиба дароганда чу гул гушнӣ ту,
Наргис чашм обилаи хушнӣ ту. *Низомӣ*

ДАРОЗ *دَرَاز* 1. тавил; муқобили кӯтоҳ 1.

Падид омад аз дур ҷизе дароз,
Сияҳрангу тиратану театоз. *Фирдавӣ*

Аз руи ҳавас панча мазан шона дар он зулф,
Ин силсила ҳарчанд қушои ту, дароз аст. *Махфӣ*

2. дур, дуру дароз, дурдаст.

Пои мо лағ асту манзил бас дароз,
Дастӣ мо кӯтоҳу хурмо бар нахил. *Ҳофиз*
Аз суҳбати у чу боғаштӣ,
Раҳ дар назараш дароз гаштӣ. *Ҳилолӣ*

3. тӯлонӣ, давомнок, бардавом.

Агар худ бимонӣ ба гетӣ дароз,
Зи ранҷи тан ояд ба рафтани нӣё. *Фирдавӣ*
Ҷи солхон фаровону умрхон дароз,
Ба дастхон дигар ҳамчунин бихоҳад рафт. *Саъдӣ*
Ҳаёти ҳасми ту чун ваъдан қарам кӯтоҳ,
Нишоти бағми ту чун орзуи хирс дароз. *Урфӣ*

дароз қардан қашол додан, тӯл қашондан (вақтро).

Муоширон, суҳан аз зулфи с-боз кунед,
Шаббе хуш аст, бад-ин қиссаиш дароз кунед. *Ҳофиз*
Девончан ишқ боз қардам,
Поёни суҳан дароз қардам. *Шоҳин*
дароз шудан (*ё* гаштан, *гардиан*) тӯл қашидан, қашол
ёфтан.

У аз падари хеш одилтар буд ва шамоили у бисёр
будаст, ки агар ҳамаро ёд кунем, дароз гардад.

«Тағриқи Наршахӣ»

Суҳан бисёр буд, агар ҳамаро ҷамъ мекардам,
дароз мешуд. *Аттор*

♦ дароз қашидан ёзидан; андаке хобидан; дароз шудани
(ё *гардиан*) қор мушқил ва бад шудани қор.

Чу бастӣ қамар бар дари роҳи оз,
Шавад қори гетӣ яксар дароз. *Фирдавӣ*
Зи дониш шавад қори гетӣ ба соз,
Зи бедониш қор гардад дароз. *Ҷомӣ*

ДАРОЗБОЛО *دَرَاوَزَن* қоматбандӣ, қалдароз, навча.

Мақсур марде буд дарозболо, хушқандом, риш-
тунук. *«Маҷнаъ-ул-ансоб»*

ДАРОЗГУШ *دَرَاوَزَن* 1. дорон гуши дароз; 2. хар, мар-
каб.

Овехта сабҳашон ба гардан
Ҳамчун ҷарас аз дарозгӯшон. *Убайди Зоконӣ*
Ҳақим хар саҳар бар дарозгӯше сувор мешуд.
«Равзат-ус-сафо»

3. харгӯш.

Харгӯш ҷуи ҳикояти худро тамом қард,
Маймун шуниду паҳлуиш омад нафасанон.
Гуфт: Эй дарозгӯш, қору лоф мезанӣ?
Аз одамитарӣ на туро ному на нипон! *Сайидо*

ДАРОЗДАСТ *دَرَاوَزْدَست* 1. тавоно, қудратнок, забардаст;
бадавлат; 2. маҷ. таҷовузқор, золими, ситамгар.

ДАРОЗДАСТӣ *دَرَاوَزْدَستӣ* 1. пурқудратӣ, тавоноӣ, забардаст-
тӣ; дорой.

Надод нур шарори қарогӣ ҳастин мо,
Гӯле наҷд зи шохе дароздастин мо. *Урфӣ*
2. маҷ. таҷовузқорӣ, зулму тааҷдӣ, золими.

Аз сари фитна бурд мастихо,
Қард кӯтаҳ дароздастинхо. *Низомӣ*

дароздастӣ қардан зулму ситам қардан; зурр қардан.
Мил бода хурам, валеқ мастӣ накунам,
Илло ба қадаҳ дароздастӣ накунам. *Ҳайём*

ДАРОЗНАФАС *دَرَاوَزَنَفَس* пургӯӣ, лаққӣ, серманҳа.

ДАРОЗНАФАСӣ *دَرَاوَزَنَفَسی* пургӯӣ, лаққӣ, манҳазанӣ.

... то сабаби дарознафаси ва мучиби малолни муста-
меон нагардад. *«Равнат-ус-сафо»*

ДАРЗОНО/ДАРЗО درازنادراز داروز.

Шарҳи шаби хичрону парешонии мо
Чун зулфи бутон дарозное дорад. *Убайди Зоконӣ*
«Як чуфт бисот ёфтанд, сесад раш дар шаст раш
дарозно ва пахнон он. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

аз дарозо ба дарозӣ, ба қад.

Банд бар пой ниҳодамшӯ сияҳ кардам рӯй,
В-аз дарозо бикафонида ҳама пушту миёниш. *Мунҷик*

ДАРЗОЙ درازى 1. дароз будан, тавилӣ; муқобили кӯтоҳӣ 1.

Туро муй аз дарозӣ то миён аст,

Худоро, ин миёни туст ё му? *Ҷомӣ*

2. дурий, дурдастӣ (онд ба роҳ ё ҷой); 3. бардавомӣ,
дарозмуддатӣ, дерпоя.

Дарозии салтанати эшон ба сабаби адл буда.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Дарозии шаби моро агар намедонӣ,
Зи нола пурс, ки то вақти субҳ ҳамдами мост. *Ҷомӣ*
◇ дарозии гуш аҳмақӣ, нодонӣ.

Ҳаст ин як сикка, чу бини ба ҳуш,

Кутаҳини чашму дарозии гуш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАРОИДАН درآيدن гуфтан, гап задан; садо додан, овоз баровардан.

Касе, ки жож дарояд, ба дарғаҳаш нашавад,
Ки чарбгуён он ҷо шаванд кундазон. *Фаррухӣ*

дарой درای ниг. даро(й).

дарой درای ниг. даро(й).

ДАРОЙ درای ниг. даро(й).

ДАРОМАДАН درآمان 1. дарун омадан, дохил шудан, ворид шудан.

Дигар кинахоҳе даромад ба ҷанг,

Фалак ҳам даровард пояш ба санг. *Низомӣ*

Даромад ногоҳонам моҳе аз дар,

Буте маҳбуи шайху дилбари шаб. *Ҳайрат*

2. расидан, сар шудан (онд ба рӯзу шаб, фасли сол
ва ғ.); 3. сар қардан, шуруъ қардан; иқдом намудан.

Ба худо, ки шармам оял, чу туро хитоб созам,

Ки забон ба ҳарф лағжад, чу ту дар сухан дарой. *Ҳоҷӣ*

Ишқ бар ҷони ман он мекунад имшаб, ки агар
Бар дили кӯҳ кунад, кӯҳ дарояд ба ғиғон. *Шоҳин*

4. берун шудан, баромадан.

Он мард аз об даромад ва ҷома бипӯшид.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Даромад аз дари гулзор Маҷнун,

Диле чун гунчан гул тарқан хун. *Мулҳам*

5. маҷ. зоҳир шудан, намоён гаштан.

Чу қардам бад-ин ниҳат ин ҷо даранг,

Даромад ба чашмам аке лаҳзи санг. *Ҷомӣ*

6. афтидан, галтидан (аз ҷиҳе).

Кухандарой низ... ончунон заҳме бар бозун сул-
тон расонид, ки наздик буд, ки аз асп дарояд.

«Тавриқи Фариста»

ДАРОМЕХТАН درآميختن 1. омехтан; 2. маҷ. омезгор будан; сахт алоқаманд гардидан ба касе ё ҷиҳе.

Наям чу об, ки бо ҳар касе даромезам,
Наям чу абр, ки бар ҳар касе гуҳар борам. *Ҳоқонӣ*
Бо вафои ту даромехт ҷунон обу тилам,
Ки дамад баъди вафот аз тили ман бӯи вафот. *Ҷомӣ*

ДАРОМУХТАН درآموختن омӯхтан, таълим додан.

Даромухтан рози он пешкаш,

Бад-он таъбия шуд дили шоҳ хаш. *Низомӣ*

ДАРОШУФТАН درآشفتن ниг. ошuftан.

Султон... аз шундиани сухан... дарошuftа, фил-
фавр аз сари ғазаб роқибӣ маркаи зафарлиғом
гардид. (1) *«Шаҳномаи Фарона»*

ДАРОҲИМ а. драгм ч. дирхам.

ДАРПАЗИР درپزيرن пазиранда, қабулқунанда.

Дар ки нолам, ки дастгир туй,

Дарпазир, ки д а р п а з и р туй. *Низомӣ*

ДАРПАЗИРУФТАН درپزيرفتن ниг. пазирuftан.

ДАРПАЙВАСТАН درپويستن ниг. пайвастан; мунозара дар-
пайвастан мунозира сар қардан; гуфтугу ва мунозираро
дароз қардан.

Тавонгарзодаеро дидам бар сари гӯри падар
нишаста ва бо дарвешбачае мунозара дарпайваста,
ки сандуқи турбати мо сангин асту китоба рангин. *Сайидӣ*

ДАРПАРАСТ درپرست содиқ нисбат ба дарбори подшоҳ, вафодор.

Хар он гаҳ, ки аз зердастони мо,
Зи деҳқону аз дарпарастони мо... *Фирдавӣ*

ДАРПЕЧИДАН درپيچيدن 1. печондан, лӯла қардан, таҳ қардан; 2. ихота қардан, муҳосира намудан.

Қалъае буд овро дарпечид ва ба се рӯз биғирифт.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ДАРРА I دره ниг. дара 1.

ДАРРА II دره ниг. дара II.

ДАРРАБУДАН دررودن рабудан, ҷобукона гирифтан; бо зӯри гирифтан, ҷанг зади гирифтан, қашида гирифтан; бо худ гирифта бурдан.

Сувори аҷал баркушояд камин,
Ба як ҳамлаам даррабод ан зин. *Ҳоҷу*
Саҳмин обе, ки мурғой дар у эмин набудӣ,
Қамтарин мавҷ оснбсанг аз қанораи даррабодӣ. *Сайидӣ*

ДАРРАНДА درنده 1. сифати фетили замонӣ ҳозираи дарридан; 2. маҷ. (хайвони) ваҳшӣ хунҳор.

Чун надори воҳуни дарранда тез,

Бо бадон он бех, ки кам гири ситез. *Сайидӣ*

Ба эшон шубонем, то зиндаем,

Вагарна ҳамон гурги даррандаем. *Сайидӣ*

дарранда ва чаранда хайвоноти ваҳшӣ хунҳор ва алаф-
хор.

ДАРРАСИДАН دررسيدن 1. фаро расидан, расида омадан, омадан.

Бар раҳаш биништаам чуи гирдакон ҷобуксавор,
Даррасад бо ҷилваву аз хок бардорад маро. *Ҷузуӣ*

2. маҷ. ба синни балоғат расидан.

Бозарғоне буд бисёрмол ва уро фарзандон дар-
расиданд ва аз касбу хирфат эъроз намуданд.

«Калла ва Димна»

ДАРРАСОНДАН درساندن расондан, бурда расондан.

Хабар суи Абдулали даррасонд. «Фатхнома»

ДАРРАФТАН دررفتن 1. даромадан, дохил шудан.

Бум, ки даррафт чу дуздон ба боғ,
Дузди сари хеш шуд аз кубӣ зог. *Хисрави Деҳлавӣ*
Дарравам дар хонаву бандам дарашро чун хубоб,
То ба кай чун бод даврон дар ба дар дорад маро. *Ғизуӣ*

2. фуру рафтан, ғутидан.

Чӣ кунам, дар дилат намегунҷам,
З-он ки дар санг мӯй дарнаравад. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. баромадан, берун шудан; 4. расидан, гушрас шудан.

Ин суҳан ба гушӣ амир Дониёл дарнарафта, ё он
ки аз умаро ва авлод тарсида, ҳеч мутасаддин
тадорук нақешуааст. *Аҳмади Дониш*

◇ ба ҳам даррафтан омехта шудан, ҳарачу мараҷ
шудан.

Агар адл набвад, намоияд ҳаҷон,
Ба ҳам дарравад ошқору ниҳон. *Ҷомӣ*

ДАРРИДАН دریدن ниғ. дар(ри)дан.

ДАРРОК a. دراک бисёр даркқуналда; зудфаҳм, хушфаҳм,
зирак.

Маро лафзи ширини хонанда дод,
Туро самъи дарроки донанда дод. *Саъдӣ*
Гуямаш сад офарин бо хотири дарроки у,
Ҳар кӣ бинвисад ба ашъори мани Туграл ҷавоб. *Туграл*

ДАРРОНДАН دراندن ҷок кардан, пора-пора кардан, лахт-
лахт кардан.

Зи кӯхи фано ҳамла орад паланг,
Бидарронадам ҳамчу оху ба ҷанг. *Ҳоҷу*

ДАРС a. درس сабақ; он ҷӣ муаллим аз рун китоб ва
асбобҳои аёнӣ ба шогирдон меомӯзад, як машғулияти
омӯзишӣ.

Аристотилс ин ҷуктаҳо чун шунуд,
Ба дарси Сикандар забонро кунуд. *Ҷомӣ*

Дарс агар мушқил бувад, нофаҳмо хоб оварад.
Зарбулмасал

дарси адаб таълими ахлоқи писандида; кинос аз наси-
хати неқ.

Эй насихатгу, мағу ҳаргиз маро дарси адаб,
Чув суздуки ишқ дигар кай ҳунар дорем мо? *Туграл*
дарси китоб программаи мадраса, ки иборат аз хон-
дани чандин китоб буд.

Валекин пас аз хатми дарси китоб
Ба гетӣ наёсуд аз ҳеҷ бод. *Садрӣ Зиё*

ДАРС ГИРИФТАН таълим гирифтан, омӯхтан.

Ба ғайри маънии дил нест ҳеҷ ҷо мафҳум,
Ту хоҳ дарс зи Қомус гиру хоҳ Суроҳ. *Бедиа*

ДАРС ГУФТАН таълим додан, омӯхтан, ёд додан ҷизеро.

Муаллим ғолбон ибруз дарси ишқ меғӯяд,
Ки дар фаръед, мебинем тифлонро ба мактабҳо. *Ҳилоӣ*

дарс хондан сабақ хондан, илму дониш омӯхтан.

Ба хидмати амир дарс меомӯханд ва муқолима
менамуданд. *Аҳмади Дониш*

ДАРСГОҲ درسگاه ҷои дарсхонӣ; мактаб; мадраса.

Дар он ҷангон муаллими дарсгоҳи фитрат сар-
машқи шуури ин маънаям бахшид. *Бедиа*
Дил пора-пора меравам то дарсгоҳаш, Сайидо,
Дорам ба ёди зулфи у ҷузъи парешон дар бағал. *Сайидо*

ДАРСГУЙ درسگوی муаллим, мударрис.

Мулло Қурбон як нафар аз дарсгуёни сохибъ-
тибори ин диёр буд. *Садрӣ Зиё*

ДАРСГУЙ درسگوی дарсдиҳӣ, омӯзгорӣ.

Вақте ки аз лашқарӣ ва дафъи хусум ғусрат
меёфт, ба дарсгӯй ва музокара ва суҳбатҳои уламо
руҷӯ меамуд. *Аҳмади Дониш*

ДАРСИПУХТАН درسپوختن ҳалондан, ҳастан, фуру бурдан,
даровардан (бо зур).

Яке тире афғанду дар раҳ фитол,
Вучудам наёзурду ранҷам наод,
Ту бардошти в-омадӣ суи ман,
Ҳамедарспузи ба паҳлуи ман. *Саъдӣ*

ДАРСОХТАН درساختن 1. созиш кардан, мувофиқат кардан,
мувосо кардан.

Бо неку баде, ки буд, дарсохт,
Нек аз бадӣ бад зи нек яшнохт. *Низомӣ*

Бино бар зарурат ба авлоди Фаридун дарсохта
будам. «*Авазат-ус-саф*»

2. соз кардан, ҷур кардан, ҳамроҳанг шудан (дар
мусиқӣ ва сурӯ).

Булбулонро маст гардон, булбулонро шер гир,
То ки дарсозанд бо ҳам нағман Довудро. *Убайди Зоконӣ*

Хуброён хона пур хуршеди анвар сохтанд,
Мутрибони маънаӣ бо якдигар дарсохтад. *Нисмат*

ДАРСОХОНА درسخانه ниғ. дарсгоҳ.

... Ки дар ин дарсхонаи тақмил
Пеш рафтаст ғусрат аз таъҷил. *Бедиа*

Шогирдонро нмо кард, ки ҳазрати эшонро ба
дарсхонаашон баранд. *Садрӣ Зиё*

ДАРТНИДАН درتیدن танидан, ба тор печидан.

Чу парвона оташ ба худ дарзананд,
На чун кирми пилла ба худ дартананд. *Саъдӣ*

ДАРТОХТАН درتاختن тохтан, давидан.

Шоҳ ташнеи турки худ нашохт,
Ҳиндӯ карду пеш у дартохт. *Низомӣ*

ДАРУН درون 1. дохил, қисми дохилин ҷизе; муқобили
берун 1.

Шунд аз дарун ориф овози пой,
Ҳало! — гуфт, — бар дар ҷи пой, дарой! *Саъдӣ*
даруни ... дар дохили ..., дар зери ...

Даруни ҷомии рангини хеш дунёдор
Ба кирмоҳи бирешимганда меонад. *Сайидо*
Мазан раҳ, то бурун аз раҳ няфта!
Мақан ҷаҳ, то даруни ҷаҳ нафта! *Шоҳин*

2. маҷ. ботин, замир, дил.

Чу мафтунӣ содиқ маломат шунд,
Ба дард аз дарун нолае баркашид. *Саъдӣ*

Хабар мегуяд аз рози дарун лабҳои хомушам,
Занад паҳлу ба рӯи ҳалқан дар ҳалқан гушам.

Сайидо

дарун дарун дарди дил; азоби рӯҳи.

Эй шамъ, туи хамнафаси дарди дарунам,
Ҳамрози забондонаму асрони чунунам. *Асири*

3. Ҳамчун пасоянди макон ба ҷои пасоянди 'дар'
меояд.

Фаридуни фаррух, ки бо доғу дарл
Ба гетӣ-дарун дида пуроб кард ... *Фирдавси*

◇ дарун касе(ро) харошидан дили касеро озурдан,
ранҷонидан касеро.

То таволия, даруни кас махарош,

Қ-андар ни роҳ хорҳо бошад. *Саъдӣ*

Ҳар ғам, ки ту ро дарун харошад,

Мискин ба ту ҳам шарик бошад. *Шоҳин*

ДАРУНА I درونه ниг. дарун.

Ошиқони хастадило дар даруна завқҳо,
Оқилони тираҷонро дар дарун айғорҳо. (2)

Шамси Табрезӣ

Ороста ҳар як аз даруна
Аз ҷинси кӯмош гуна-гуна. (1) *Шоҳин*

ДАРУНА II درونه I. камони наддофӣ, олати камоншакли
паштмтитуний ва пахтатозакунӣ.

Сару сарви қадаш шуд божгуна,

Дуто шуд пушти ӯ ҳамчун даруна. *Рудакӣ*

Бунафшазор билушид рӯзгор ба барф,

Даруна гашт ҷиғору зарира шуд шингарф. *Қисой*

2. қавси қузаҳ, тирӯ камон, рангинкамон(и осмон).

ДАРУНАНАВОЗ درونه نواز дилнавоз, форам.

Чун зи боди хуши дарунанавоз

Наргис наместон шуд андар ноз ... *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАРУНАФРӯЗ درونافروز дилафрӯз, фараҳбахш.

Шаҳ фиришод наздашон як рӯз

Барраёну маи дарунафрӯз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАРУНПАРВАР درونپرو соҳибдил, ошканимат, ҷавонмард.

Эй дарунпарвару бирунорой,

Эй хирадбахши, беҳирадбахшой! *Саной*

ДАРУНСОФ درونصاف софдил, покдил, росткор.

Рӯзи қачиҳо ту дарунсоф бош,

Ростгирон раҳи нисоф бош. *Абулмуаййиди Балхӣ*

ДАРУНСУХТА درونسوخته дилафгор, ғамзада.

Моем дарунсухта, беруншудае чанд,

Як ситилан Лайлӯу Маҷнуншудае чанд.

Хисрави Деҳлавӣ

ДАРУНХАРОБ درونخراب дилафгор, аламзада, дилхун.

Ғанҷинанеҳи дарунхаробон,

Сайқалгари рег дар бибон. *Ғайсӣ*

ДАРУНӢ دروني мансуб ба дарун.

Ба ҳасми даруни, ки он нафис туст,

Зи ту бурдбори набошад дуруст. *Ҷомӣ*

ДАРУФТОДАН درافتادن ниг. дарафтодан.

ДАРУФАНЧАК درونچک қобус, снӣҳӣ зер қардан дар ҳоб,

дар ҳоб дидани ҳодисаҳои муҳими.

Тоҳтанд аз ҳавои нафсу фасод

Бар сари ҳуфта ҳамчу дарфанҷак. *«Лугати фурс»*

ДАРФИТОДАН درفتادن ниг. дарафтодан.

ДАРҶУЗУДАН درزودن ниг. дарафзудан.

ДАРҶАЗИДАН درخزیدن ҳазида даромадан ба ҷое; панаҳ

шудан, руст шудан.

Дарҳазида ба ҷуйборе танг,

Зери шамшоду сарву беду ҳаданг. *Нисомӣ*

ДАРҶ(В)АР|ДАРҶ(В)АРД درخور|ادرخورد ниг. дархур.

Мансаби бемоя на дарҳар бувад,

Ҳар ҳама фарзанди паймбар бувад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАРҶЕСТАН درخستن ниг. дарҳостан II.

ДАРҶИРОМИДАН درخرايدين хиромон даромадан.

Дархиром, эй ҷони ҷон, дар ҳар симоъ,

Мақлиқон, мақлиқон, мақлиқон. *Шамси Табрезӣ*

дархост درخواست асоси замони гузаштаи дарҳостан I.

дархост درخواست асоси замони гузаштаи дарҳостан II.

ДАРҶОСТ درخواست I. хоҳиш, талаб; илтимос; дарҳости

гуноҳ илтимоси афви гуноҳ.

Аҳмади Аёз ... Ҳусайни мири миронро ҷиҳати

дарҳости гуноҳи ҳеш пешӣ подшоҳ фиришод.

«Таърихи Ҷаришта»

дархост доштан хоҳиш қардан, илтимос намудан.

Қасе дигар ҷунин базме наёроғст,

Ҳамин дар хидматаш дорем дархост. *Ҳосиқ*

дархост қардан хоҳиш ва талаб қардан, илтимос

намудан.

Дустон аз маи дархост қарданд, ки ин китобро ба

порсӣ тарҷума кун. «Таърихи Наринахӣ»

Қосид чу билд он, ба по хост,

З-у қард ҷавоби нома дархост. *Ҷомӣ*

2. пурсуҷу ва талаби масъулият, мас. барон иҷро

нагардидани амре.

Ҳофиз, баадаб бош, ки дархост набошад,

Ҳар шох паёме ба ғуломе нафаришод. *Ҳофиз*

ДАРҶОСТАН I درخواستان хостан, хоҳиш қардан, талаб

қардан; илтимос намудан.

Қасе ... муолаҷа аз вай дарнахост. *Саъдӣ*

Зи маи дархост ӯ, к-ин достонро

Биёро ҳамчу найсон бустонро.

Ҷаҳриқини Гургонӣ

ДАРҶОСТАН II|ДАРҶЕСТАН درخواستان|درخستن барҳостан,

хестан.

Маҳ чун сағи посбон, агар хоҳӣ,

Ҳар рӯзат аз остон дарҳезад. *Анварӣ*

ДАРҶУРД|ДАРҶУРД درخور|ادرخورد лоиқ, муносиб, сазовор,

шонста.

Дар даҳр ҳар он кӣ нимноме дорад,

Е дарҳури ҳеш ошённе дорад,

На ҳодими кас бувад, на маҳдими касе,

Рӯ: Шод бияз, ки хуш ҷаҳоне дорад. *Ҳайём*

Ба ҷуз хун шарбате дарҳурди дарди худ намеёбам,

Ба ҷуз ғам роҳате дар рӯзгори худ намедонам. *Исмаи*

дарҳури ҳеш қадам ниҳолан ба айдозан қадру мартабан

худ қор қардан.

Шуқӯҳи қаён пеш бояд ниҳол,

Қадам дарҳури ҳеш бояд ниҳол. *Нисомӣ*

ДАРХУРДАН درخوردن лонқ ва муносиб будан, дархур будан.

Ҳамон кун, ки бо меҳтари дархурад,
Туро худ наёмухт бояд хирад! *Фирдавси*

ДАРЧИДАН درچیدن барчидан, ғундоштан; ◇ **доман дарчидан** аз чизе даст кашидан аз чизе, тарк кардан чизеро.

Сар ба озодагӣ аз халқ барорам чун сарв,
Гар диҳад даст, ки доман зи ҷаҳон дарчинам. *Ҳофиз*

ДАРШИКАСТАН درشکستن 1. зада шикастан, шикаста аз кор баровардан; вайрон кардан, хароб намудан.

Ҳайбати ӯ гурро банди камар даршикаст,
Савлати ӯ чархро сақфи гуҳар даршикаст. *Ҳоқонӣ*
Хирмани мақсудро барқи ҷамолат пок сӯхт,
Хонаи уммедро хайли ҳаёлат даршикаст. *Исмат*

2. маҷ, нобуд шудан.

Ман аз ин шаҳр агар баршиканам, даршиканам,
Ман аз ин кӯй агар баргузарам, даргузарам.

Убайди Зоконӣ

3. маҷ, касеро беэтибор кардан, обрӯи касеро кам кардан.

Ба баязе ба ниҳилом ва ниғиломи Ҳоҷа Низом
камар бастанд ба ўро дар назари Ҳайдуллоҳон
даршикастанд. *Восифӣ*

ДАРШУДАН درشدن 1. даромадан, дохил шудан.

Пардадор парда бардошт, ҳама даррафтанд, ман
низа даршудам. *Аяфӣ*

Чу об дарнашавам бахри нон ба ҳар гӯша,
Аз он чӯ шамъ ҳамасола хештанхорам. *Ҳоқонӣ*

2. баромадан; берун омадан.

Оҳубара чун ба кӯҳ даршуд,
3-ӯ оҳуи пирро хабар шуд. *Шоҳин*

◇ **даршудани даст** ба чизе расидани даст ба чизе.

Султони некувонию бедод мекуни,
Мекун, ки дастӣ шаҳна ба ту дарнамешавад. *Ҳоқонӣ*

Васлат ба обӣ дида муссар намешавад,
Дастам ба ҳилаҳон дигар дарнамешавад. *Анварӣ*

ДАРЪЁ دریا 1. баҳр.

Агарчи мавҷ баровард солҳо даръё,
Ба ҳеҷ ваҷҳ наяфканд бар канор гуҳар.

Заҳири Форёбӣ

Ба даръё-дар машофеъ бешумор аст,
В-агар ҳоҳӣ саломат, бар канор аст. *Сатъид*

Сад биёбон тай шуда аз қорвон дурам ҳанӯз,
Киштии тӯфони даръён пур аз шӯрам ҳанӯз. *Сайидо*

даръёи Мағриб (ё Рум) баҳри Миёназамин.

Ва гоҳ [бозаргон] гӯфти, ки хотяри Сикандария
дорам, ки ҳавое куш аст. Боз гӯфти: Не, ки даръён
Мағриб мушавашт аст. *Сатъид*

даръён Уммон баҳри Уммон.

Эн даръён Уммон баромад кесе,
Арабидио турку тоҷик басе. *Сатъид*

даръён Ҳазар баҳри Каспий; **даръён** Қузум баҳри
Сурх, баҳри Аҳмар; 2. уқёнус, океан, баҳри муҳит.

Ҳичил зи рифъати ҳадри ту рифъати гардун,
Ғамин ба вусъати таъби ту вусъати даръё. *Анварӣ*

даръён Аҳзар уқёнуси Ҳинд; **даръён** муҳит уқёнус,
океан.

Даръён муҳитро, ки пок аст,
Аз ҷирки даҳони сөг ҷи бок аст! *Низомӣ*
Гар суфта шавад тамои ин дур,
Даръён муҳитро кунад пур. *Ҳилолӣ*

даръён Ҳинд уқёнуси Ҳинд, океани Ҳинд; 3. наҳр,
руд, рудхона.

Дар биёбон раҳравони ишқро
3-оби чашми хеш даръёе хуш аст. *Анварӣ*

Ўзбакон ба аспҳо савор шуда, ... аз даръён Сир
гузаштанд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

4. киноя аз ҷои фаровонии чизе, монанди қон, ман-
баи беинтиҳо.

Рӯят — даръён ҳусну лаълат — марҷон,
Зулфат — анбар, садаф — даҳан, дур — дандон.

Рудакӣ

Он кӣ зи омор бувад ташнаҳол,
Сер нағардад зи ду даръён мол. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

даръё-даръё фаровон, ба ғоят бисёр, беҳадду ҳисоб.

Неъматӣ мунъим ҷарост даръё-даръё?

Меҳнатӣ муғлис ҷарост кишти-кишти? *Носири Хисрав*

◇ **даръён** аҳзари фалак киноя аз осмони қабуд.

Даръён аҳзари фалаку киштии ҳилол
Ҳастанд гарки неъматӣ Ҳоҷӣ Қиёми мо. *Ҳофиз*

даръён Басра киноя аз пиёлаи бузургӣ пур аз шароб.

Ҳурда як даръён Басра то хати Бардоҳи ҷон,
Пас лабнай Даҷлае дар ҷуръдон афшонданд.

Ҳоқонӣ

(ин) **даръён** ниланранг киноя аз осмон.

Аз он хуршед пайдо ҳар ду олам,
Чу 3-ин даръён ниланранг шабнам. *Бадриш Кашмирӣ*

ин **даръё** киноя аз дунёе, ҷаҳон.

Ману сафинаи Ҳофиз, ки андар ин даръё
Бизоатӣ сухани дурфишон намебинам. *Ҳофиз*

даръё қашидан киноя аз нӯшидани шароби бисёр.

Дар маҷлиси висолат даръё қашиди мастон,
Чун даври Хисрав ояд, май дар сабу намонд.

Хисравӣ Деҳлавӣ

даръён тафаккур шудан киноя аз ба фикру ҳаё
рафтан, фикру андешан ҷукӯр кардан.

Гарки даръён тафаккур шудаем,
Таҳнишини чуп садафу дур шудаем. *Ҷомӣ*

даръё درياب *ағоси* замони ҳозираи даръёфтанд.

ДАРЪЁБ درياب *ниг.* даръё.

Мушро мӯй ҳаст чун санҷоб,
Леҷ покӣ набад аз даръёб. *Саной*

ДАРЪЁБОР دريابار 1. даръён бузург; баҳр.

Ба моҳин хабарӣ мо расид дар даръё,
Ҳазор мавҷ баромад ин ҷӯши даръёбор.

Шамсӣ Табретӣ

Рафтаи ғах-ғаҳе ба даръёбор,
Судҳо дидаи дар он бисёр. *Низомӣ*

2. шаҳре, ки дар қанори баҳр бино ёфта бошад.

ДАРЪЁБҶУР دريابر киноя аз асли пурзӯри тездав.

Ба даръёбори гӯрсуи баринишаст,
Қамар баст чун қуҳу ханҷар ба даст. *Ҳоҷӣ*

Синонгушӯ маҳтозишу чархтард,
Заминқубу даръёбору раҳнавард. *Фирдавси*

ДАРЁВАШ درياوش дарёёмонанд, монанди баҳр.

Ба мавҷ омад дили дарёёвашан боз,
Ба авҷи осмон шуд таъҳарандоз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАРЁҒУДОЗ درياگذاز дарёёсуз, сузоян.

Аз сахму аз сӯёсати дарёғудозии ту
Бар гурғи деза пӯст бидаррад сағи шубон. *Сӯзани*

ДАРЁҒУЗОР درياگزار дарёёгузар, аз дарё ба осони гузаранда (сифати асп).

Тоғи аспони порсипарвард,
Ҳама дарёғузору кӯҳнавард. *Низомӣ*
Паринаш маҳе бар наваңде сувор,
Ба зераш яке бӯри дарёғузор. *Ҳочу*

ДАРЁБДАРУН دريادارون киноя аз пурдон, ба ғоят доно, донишманди бузург.

Ба андак умр шуд дарёбдаруне,
Ба ҳар фан-дар, ки гуфти зӯфунуне. *Низомӣ*

ДАРЁБДИЛИ دريابدل киноя аз ҷавоимард, олиҳиммат, сахӣ.

Рӯзе, ки ба фатҳи Ганча омад,
Дарёбдилу шерпанча омад. *Ҳилоӣ*
Намеғардад садон ҷуд аз аҳли қарам берун,
Намеғояд аз ин дарёбдилон умрест нам берун. *Сайидо*

ДАРЁБИЗ دريابيز ҷавоимардӣ, олиҳимматӣ, сахӣ.

Ҳомони раҳнарафта ҷӣ донад завқи шиқ?
Дарёбидил бичӯё далерӣ, саромадӣ. *Ҳофиз*

ДАРЁБИЗДАН دريابيدن 1. дароз кардан, ёзондан ба сӯи ҷизе.

Ҷангу дандон чу гурба дарёбзад,
Мушро гурба ҳеч нанвазад. *Саноӣ*

2. қад ёзондан, қад дароз кардан, қадрост кардан.

Се савор аз муборизони эшон дар баробари амир афтоданд,
Амир дарёбидан ба якеро амуди бистмани бар сина зад, ки ситонаш биҳобонид.

«Таърихи Байҳақӣ»

ДАРЁБКАНОР درياكنار канори дарё, соҳили баҳр.

Ба шаҳре даромад зан дарёбканор,
Бузурге дар он ноҳия шаҳриёр. *Саодӣ*

ДАРЁБКАШ درياکش касе, ки шароби бисёр менӯшад, лер маст мешавад, дарёбдамкаш, бисёр шаробхӯр, ҳамеша майнӯш, ҳамеша маст.

Моро з-арбанини муғон ҷун напурсей,
Ки ҷил субҳ дар мусғоро мегурезам,
Ба инсоф дарёбкамшонанд он ҷо,
Зи ҷаври наҳанги аю мегурезам. *Ҳоқонӣ*
Ҳуни бода ағарат хаст, биёр, эй соқӣ,
Дили дарёбкаши моро ҷӣ сари ҷоми сабӯст?

Ибни Ямин

ДАРЁБКАШӢ درياكشي шаробхӯрии бисёр, майзадагӣ.

Қуръан дарёбкашӣ бар номи ман
Аз хати килки қаҳо афтодааст. *Туграл*

ДАРЁБНАВОЛ دريانوال ҷавоимард, олиҳиммат, сахӣ.

Ҳабардор шуд шоҳи дарёбнавол
Зи сахтӣ аёму тагини сол. *Ҳотиғӣ*
Рустақ Достоӣ ба ишорати шоҳи дарёбнавол ба
«ронӣён мулҳақ гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ДАРЁБИНИШ درياشين савори кишти, киштниниш.

Дидан дарёбинишн рӯзу шаб бо нохулоост,
Кори ман дар кишти тан бо худо афтодааст. *Сайидо*

ДАРЁБҒ درياغت асоси замони гузаштаи дарёбғтан.

ДАРЁБҒ درياغت 1. ба даст даровардан, ҳосил кардан.

Ба мардум ба дарёбғи он ҷон мекананд.

Аҳмади Дониш

Мояи хурсандиам дар он ҷо дарёбғи сӯҳбати
Фараҳафзон вай буд. *Садрӣ Зиё*

2. идрок, фаҳмиш, фаҳм, сарфаҳм рафтан.

Эй малик, дарёбғи одамии кори душвор аст.
«Нигори дониш»

... Амсоли мо факирояро ба тариқи завқ дарёбғи
ян маонӣ нест. *Ҷомӣ*

ДАРЁБҒТАГӢ درياغت اكل, фаҳм, фerosат.

Доғар шоҳе, к-аз донишу дарёбғтағӣ
Сухане бар дилаш аз мулки муаммо нашавад.
Манучехрӣ

ДАРЁБҒТАН درياغت 1. ёфтан, ба даст даровардан.

Дар он марз, к-ин пири хушёр буд,
Яке марабони ситамгор буд,
Ки ҳар нотаовонро, ки дарёбғтӣ,
Ба сарпанчағӣ панча бартоғтӣ. *Сағдӣ*

2. дарк кардан, фаҳмидан, пай бурдан; шинохтан;
хабар ёфтан, бохабар шудан, огоҳ шудан.

Ид шуд, эй шайх, манӣ бола аз тақсири туст,
Ҳар ки дарёббад туро имрӯз, домангини туст.

Мушфиқӣ

Ғарри корҳо, ҷунон ки хаст, бидонад ва ҳақиқат
ва ботини ҳар ҷизро дарёббад. *Аҳмади Дониш*

3. ғанимат доништан, ғанимат шумурдан.

Замони хушдилия дарёб, дарёб,
Ки доим дар садаф ғавҳар набошад. *Ҳофиз*
Сармояи умр бас азиз аст,
Дарёб, ки ин нафас азиз аст. *Ҳилоӣ*

4. мадад кардан, ёрмандӣ расондан; наҷот додан,
рахондан (аз ҳолати ногуворе).

Рафтам аз даст, мани бесару поро дарёб!
Подноҳӣ, зи сари лутф гадоро дарёб!

Қамолӣ Хучандӣ

Дарёб, ки рафт қораш аз даст,
Бинишаст ба хок тираш аз шаст. *Шоҳин*
дил(ро) дарёбғтан дилҷӯй кардан, ҳоллурей намудан;
тасалла додан, лутфу марҳамат кардан.

Дар кун инёс ҳар дилеро дарёб,
Дар кун ҳузуру мукбилеро дарёб,
Сад Қаблаи обу гил ба як дил нарасад,
Қабла ҷӣ рави, бирав, дилеро дарёб! *Ҳайём*

ДАРЁБЧА درياچه рӯд, наҳр.

Зи дарёбчаи Ганг то оби Синд
Шудандаш забун тоҷдорони Ҳинд. *Ҳотиғӣ*

ДАРЁБШУКУҶ درياشكوه босалобат, пуршукӯх.

Ба қалб-андарун шоҳи дарёбшукӯх
Сипаҳ кард бар гирди дарёе чу қуҳ. *Низомӣ*
Ҳукии хони дарёбшукӯх ҷараён ёфт.

«Таърихи Сайидроқим»

ДАРЪЕЙ دريائي 1. мансуб ба даръе; 2. бахрей, маллоҳ.

Эи ногаҳ ба расми ҳавохоҳие
Даровард даръене моҳие. *Ҷомӣ*
Рӯи зоҳид накунад ораун ҷашми тарам,
Майли хушкӣ накунад мардуми дарёро.
Қамолӣ Хучандӣ

ДАРЪЕЧУШ درياجوش он чӣ монанди даръе ҷушону хуруш-шон аст, пурҷуш, пурҷушу хуруш.

У аз шундани ин хабар оташи ғазаб муштаил
сохта, бо сипоҳи даръеҷуш куч бар куч равон гашт.
«Тавриқи Фаршита»

ДАРЪЮЗ||**ДАРЪЮЗА**||**ДАРВЕЗ**||**ДАРВЕЗА** دريوز || دريوزه 1. гадоӣ, садақаталабӣ, соялӣ.

Кунун, эй ғалтабон, з-ин дар бад-он дар
Ҳамарав чун гадоён ту ба даръюз. *Суванӣ*
Ҳар як... сар ба гадоӣ бараҳна карда даст ба
даръюза дар пешӣ якдигар дароз мекарданд.
«Ҷалқнома»

даръюза кардан гадоӣ кардан, соялӣ намудан, садақаталабӣ кардан.

Ҳар бор, ки бар рӯят афтад назари покам,
Даръюза кунед хуршед ҳар дам назаре аз ман. *Исмаил*
Нуре аз пешони соҳибдилон даръюза кун,
Шамъи худро мебарӣ дилмурда з-ин маҳфил. *Ҷароф*
Соиб

2. гадо, соял.

Ға-ҳақ назаре бозмадор аз мани дилреш,
Чун мунғими бахшанда ба даръюзан дарвеш.
Ҳисравӣ Деҳлавай

ДАРЪЮЗАГАР||**ДАРВЕЗАГАР** دريوزگر || دريوزگر гадо, соял.

Шинкамҳо ғитод аз пан хушкӯ тар,
Чу анбони даръюзагар дар ба дар. *Ҳотиғӣ*
Надорад хонаи дарвезагар занчиру дарбанда,
Гирех чун гунча бар пешони соял намебошад.
Сайидо

ДАРЪЮЗАГАРӢ||**ДАРВЕЗАГАРӢ** دريوزگرى || دريوزگر гадоӣ, соялӣ; **даръюзагарӣ кардан** гадоӣ кардан.

Нобино буд, дар бизад, ки даръюзагарӣ кардӣ
ва гирди дарҳо гаштӣ. *«Хористона»*

ДАРҒАМ درغم 1. мус. навоё аз мусиқӣ, ки гӯё ғамзидо ва дилкушо будааст.

Чуноқ мустағрикам дар ғам, ки муғриб
Агар дарғам сарояд, ғам фазояд. *Шамсӣ Табрезӣ*
2. номӣ рӯест, кӣ аз даръён Зарифшон бароварда
шудааст ва қисми калони шаҳри Самарқанд ва район-
ҳои атроф ба воситаи он бо об таъмин мешавад;
3. номӣ баъзе маҳаллоҳо, ки дар қалъи ин рӯд воқеанд.

ДАРҒАМӢ درغى 1. мансуб ба Дарғам 2, 3; 2. соқини Дарғам, аҳли маҳалли Дарғам; 3. ҷароиб хуб, ки дар Дарғам, ки то ҳол тоқзорҳои бисёр дорад, тайёр мекарданд.

Хуррам бувад ҳамаша бад-ин вақт одамӣ,
«Бо бонги зеру баму қишмӣ дарғамӣ. *Манучехрӣ*
Шароби дарғамӣ аз ҷомӣ шомӣ,
Ба шодӣ нӯш кун аз бом то шом. *Суванӣ*

ДАРӢ I درى мансуб ба дар I.

ДАРӢ II درى мансуб ба дар II; кабки дарӢ наъве аз кабки кӯҳӣ.

Чу кабки дарӢ боз мург аст, лекин
Хатар нест бо боз кабки дариро. *Носири Хисрав*
Гул эи акси ораат афканда худро андар об
В-аз хиромат омада кабки дариро по ба санг.
Мушфиқӣ

ДАРӢ III درى номӣ забони форсиро тоҷикини адабӣ, ки баъд аз забони паҳлавӣ аз асрҳои VIII—IX сар карда дар вилоятҳои Бухоро, Самарқанд, Хуросон ва Балх нагъунамо ёфт ва дар давраҳои баъд ба дигар сарзаминҳо паҳн шуда асос ва намунаи забони адабии форсӣ гардид. Бехтарин намунаҳои ин забон асарҳои адибони асрҳои X—XI ҳамаҷун Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Балъамӣ, Сино ва дигарон ҳисоб шуда, дар даврҳои баъдина устодони каломӣ бадеӣ монанди Саъдӣ, Ҳофиз, Ҷомӣ ва дигарон низ забони худро забони дарӢ номиданд.

Дарину тозину туркӣ бигӯяд
Ба алфозе, ки занг аз дил бишӯяд.

Ҷаҳридинӣ Гургонӣ
Дид маро гирифта лаб отақи порси ан таб,
Нутқи ман обӣ тозиён бурда ба нуктаи дарӣ. *Ҳоконӣ*
Эи теъри дилкаши Ҳофиз касе бувад огоҳ,
Ки лутфи таъбу сухан гуфтани дарӣ донад. *Ҳофиз*
лафзи (ё **алфози**) дарӢ забони дарӣ.
Ба лафзи дарӢ ҳар чӣ бар ақл тофт,
Ба юнони алфоз аз у нақл ёфт. *Ҷомӣ*

ДАРҚ||**ДАРҚА** a. درق||**дарқ** зирех, ҷавшан; сипари ҷармин.

То ба сӯфур дар замин шуд ғарқ,
Пешӣ тире ҷуниин чӣ дириъ чӣ дарқ. *Низомӣ*
Гашта аз тирӣ ҳаданг андар кафи марлон ба ҷанг
Дарқаҳо чун коғазӣ омоҷи султон пурсукуб.

Фаррухӣ
дарқаи гург сипаре, ки аз ҷусти гург дуруст мекарданд.

Бияғфанд найза, камон баргирифт,
Яке дарқаи гург бар сар гирифт. *Фирдавсӣ*

ДАРҲАМ درهم 1. печида, ба ҳам печида, печу тобхурада, тобдор; муҷаъад.

Касе, к-ӯ бастан зулфат набошад,
Чу зулфат дарҳаму зеру забар бодӣ *Ҳофиз*
дарҳам задан печу тоб додан, печонидан, халқавор печонидан.

Бар ғушан оразӣ чу коғур
Дарҳам зада зулфи анбарӣ. *Анварӣ*
2. маҷ. ҷиғил, неч дар печ; мураккаб, бе сару нуг, бесомон, мушкил, душвор.

Дарҳам шудааст қораму дар гетя
Қорӣ ки дидан, ки фароҳам шуд? *Ҳоконӣ*
Агар қорӣ ту дарҳам, қорсозем,
Надоярӣ гар касе, бекаспавозем. *Нозим*

3. яқҷоя, бо ҳам омехта; пай дар ҳам, болон ҳам.
Шеършор дар девони Анварӣ ёфтанд, малик фар-
муд, то бизанандаш ба нафӣ кунанд, то чандин
дурӯғ дарҳам чаро гуфт. *Саъдӣ*

Аз зарбати сиккаам ба дирхам
Сим аст даруни санг дархам. *Шоҳин*
дархам омехтан бо ҳам омехтан, махлут кардан; як-
чоя кардан.

Силоҳ аз тану хай ан руҳ рехтанд,
Ба доду ситад дархам омехтанд. *Низомӣ*

4. маҷ. мушавваш, парешон, ошuftа; ғамгин.

Зан канизакро пажулида бидид,

Дархаму ошuftаву дангу марид. *Румӣ*

Султон аз шунидани ин хабари кулфатасар ан-
лӯхнок ва дархам шуд. «*Таърихи Фаришта*»

♦ дархам-бархам бетартиб, бесару сомон; дархам аф-
гандан дарафтодан, ҷаспу талош кардан.

Шер бо шер дархам афганданд,

Гурӯ Бахроми Гур мекандани. *Низомӣ*

дархам уфтодан зеру забар шудан, тағу ру шудан.

Навфал манам, он ки ҳафт торам

Аз ваҳми ман уфтода дархам. *Шоҳин*

дархам шикастан зада шикастан, аз як сар зада ши-
кастан.

В-ар дасти ман ба чарх расидӣ, ҷунонки ох,

Банд аз тилсми у ҳама дархам шикастаме.

Ҳоқонӣ

ДАРҲАМОМЕЗА درهم-آمیزе бо ҳам омехташуда, ба ҳам
пайваста.

Гирд карда басте суҳанреза,

Неку бад хира дарҳамомеза. *Саной*

ДАРҲОЛ درحال зуд, даррав, фавран, ҳамон дам.

Ҳоча чун бар ин ӯқуф ёфт, аз хатар андешид,
дарҳол ҷанобе мухтасар... бар қайион ҷараҳ на-
вишт. *Саъдӣ*

Савдо, ки агар гуноҳи камтар дорад,

Дарҳол гуноҳи дигаре бардорад. *Савдо*

ДАРЧ а. درج 1. матлаби навишташуда; нома, мактуб; ко-
ғаз; дарч навиштан нома навиштан.

Навиштанд дарче ба султони Миср,

Ки, эй бартарин тоҷдорони Миср... *Ҳотифӣ*

2. дохил, шомил, даровардашуда.

Шукӯҳи тоҷи султонӣ, ки бими ҷон дар ӯ дарч аст,

Қулоҳе дилкаш аст, аммо ба тарки сар намеарзад.

Ҳофиз

Номи духтари подшоҳ ва домодаш дар он дарч

бошад ба тариқи мувашшаҳ. *Аҳмади Доғиш*

дарч кардан (ё намудан) даровардан, баён кардани
ягон матлаб дар мактуб ё китоб; дохил кардан, гун-
ҷондан, ҷойгир кардан.

Гу мақун дарди дили ман котиб андар нома дарч,
Тоқати ин бор набвад хомли мактубро. *Ҷомӣ*

Дар нома ҷиҳо намудаи дарч?

Бас сарзанише, ки кардаи ҳарч. *Шоҳин*

♦ дарчи ҷизе дарнаваштан (ё дарнавиштан) киноя аз
тарки ҷизе кардан.

Касеро, ки дарчи тамаъ дарнавишт,

Набояд ба кас абаду ҳодим навишт. *Саъдӣ*

ДАС|ДЕС دس|دیس шабех, монанд, мисл, ҳамто.

Агарчи дар вафо бешбхно дес,

Намедонӣ ту қадри ман дизандес. *Рӯдакӣ*

ДАСАМ а. دسم рағван, чарбӣ.

ДАСИСА а. دسيسه макру ҳилан' пинҳонӣ, душманини пин-
ҳонӣ.

ДАСТ دست 1. узви бадани инсон аз шона то нуги ангуш-
тон; каф ва панҷан даст.

Бад нохурем бода, ки мастонем,

В-аз дасти некувон май бистонем. *Рӯдакӣ*

Зулфи мушкӣнат ҷудо машшога гар аз шона кард,

Дастӣ он машшога мебола ҷудо аз шона кард.

Ҳисравӣ Деҳлавӣ

2. маҷ. пахлӯ, ҷанб, тараф.

Нишондаш ба як дасти худ номвар,

Ба дасти дигар номвар Золи Зар. *Фирдавӣ*

Нахустин куй, ки ба дасти чап [аст], онро кун
Риндон хонанд. «*Таърихи Наршахӣ*»

3. маҷ. бартарӣ; забардастӣ; ғалаба.

Эй ба ҳиммат бар офтобат даст,

Осмон бо улувии қадри ту даст. *Анварӣ*

Яқдигарро биёзмоем, то даст киро бувад ва ки

аз пой дарояд. *Авфӣ*

4. маҷ. мансаб, амал, рутба.

Малик бо дили хеш дар гуфтугу,

Ки дасти вазорат сийорам бад-ӯ. *Саъдӣ*

Бартар нақашад қадри туро дасти вазорат,

Афзун накунад саъи самар соҳати ямро. *Анварӣ*

5. бор, мартаба, қарат, дафъа.

Як имшаб бикӯшем дасти пасин,

Ки донад, ки дилдор бошад ҷуз ин. *Фирдавӣ*

Назар кардам зи рӯи таърибат, хаст

Ҳуришхон ҷаҳон чун хорши даст,

Ба аввал да с т чун хорши хуш афтад,

Ба охир да с т дар даст оташ афтад. *Низомӣ*

6. навбат (дар киморбозӣ).

Ман гирифтам, ки кимор аз ҳама бурдӣ, лекин

Дасти охир ҳама андохта мебола рафт. *Соиб*

7. маҷ. қабил, тавр, ҳел, навъ.

Ман агар дастзанонам, на аз ин даст занонам,

На аз инам, на аз онам, ман аз он шахри калонам.

Шамси Табрезӣ

Дорӣ аз он ду соид пурсим остиаҳо,

Аз дилбарон кӣ дорад з-ин даст дасткорӣ?

Қамоли Хучандӣ

8. маҷ. ҳолу аҳвол, вазъ.

Ҷановаш дод, гуфташ: Эй нақукур,

Бирав, аз дасти Ҷайлӣ шава хабардор! *Мулаҳам*

9. нумератив маҷмӯи ҷиҳзон яқинҷис, мас. як даст
либос, яъне як сару по либос, аз каллапуш сар кар-
да то пойфазор.

Даҳ даст ҷоман Кисро ёфтад аз ҳарири ҷинӣ,
ҳама то шавворбанд мурассаъ буд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ҳоҳӣ, ки рост гардад пушти дутон ман,

Як даст хилъатам деҳ, як даст ҷорпой.

Қамоли Хучандӣ

Канизе фиристоду як тан ғулум,

Яке даст ҷома, яке хон таом. *Ҷомӣ*

♦ дасти кушод киноя аз саҳаватмандӣ.

Суви хеш, гу, бухуро раҳ малех,

Ки дасти-кушод аст аз баста беҳ. *Ҷомӣ*

дасти Мӯсо (ё Қалым) дасти Мӯсо, ки гуё сиеҳпӯст

буд ва дар пешӣ Фиръавн даст дар бағал андохта

берун мебаровард, аз он нур зоҳир мешуд; *киноя* аз офтоб.

Чоми фиръавнӣ андар ор, ки субҳ
Дастӣ Мусо барорад аз кӯҳсор. *Ҳоқонӣ*
дасти расо *киноя* аз имконият, тавоноӣ, қудрат.
Оруз дорам, ки исорат кунам чун Сайидо,
Е киroomулакрамин, дасти расое деҳ маро! *Сайидо*

дасти танг тангастӣ, нодорӣ, фақирӣ, бечорагӣ.
Ба гуш омадаш дар шаби тираранг,
Ки шахсе ҳаме нолад аз дасти танг. *Сатбӣ*

Муштанеро хикоят кунанд, ки аз даҳри муҳо-
лиф ба фиғон омада буд ва ҳалқи фарох аз дасти
танг ба ҷон расида. *Сатбӣ*

дасти хуш (*ичинунин* дастхуш) а) зердаст, забун; б) бо-
нич.

Дар манзили ғам фиканда мафраш моем,
Ҳам дида пуробу дил пуроташ моем,
Олам чу ситам кунад, ситамкаш моем,
Дастӣ хуши рӯзгорӣ ноҳан моем. *Рудакӣ*
Пониталаби ҳасон чӣ бошӣ?

Дастӣ хуши нокасон чӣ бошӣ? *Низомӣ*
дасти ҷарб имдоа, ёри; лутфу марҳамат.
Макаш миннат зи дасти ҷарби ин сангиндилои,

Сонб,
Ки рағван мекашанд аз донан регӣ равон савдо. *Соиб*
дасти ҷинор *киноя* аз барги ҷинор, ки ба панҷан ин-
сон монанд аст.

Бас ки ба айшу нашоғат ҷада бар якдигар,
Кард зи борон ба боғ обила дасти ҷинор.
Бадри Чоӣ

як даст а) тамоман, сар то ло, як қалам.
Боли нафаско як қалам сарфи афсуни шафақ-
катфурушӣ ва андешаҳо як даст маҳин одоби их-
лоскушӣ. *Бедил*

Б) як хел, як сон, як зайл.
Нуқтани пасту баланде нест моро дар суҳан,
Гуфтугу як даст монанди қалам дорем мо.

Муфиди Балхӣ
даст ба (*ё бар*) дил очизу нотавон.
Чӣ сулаймонӣ аст, эй ғофил,
Дона гири зи мури даст ба дил? *Бедил*

Он яке тоҷ бар сару мағрур,
В-ин дигар даст бар дилу маъзур. *Бедил*

даст ба (*ё бар*) сар фаръулу фиғонкунон, моту маб-
хут; мутаҳайир; ноумедона.
Мискин падараш зи роҳи дигар
Шуд суи қабिला даст бар сар. *Шоҳин*

аз дасти ... аз ҷаври ..., аз ситам ..., аз бедоди ...,
аз ҷафои ...
Ҳоли дарди худ муҳиб ҳаргиз нагуяд бо табиб,
Сакт бедардӣ бувад нолидан аз дасти хабоб!

Қамолӣ Хучандӣ
Матъуни ҷаҳон шудам зи дастат,
Дар гуша ниҳон шудам зи дастат. *Шоҳин*
ба дасти ... дар ихтиёрӣ ..., дар тасарруфи ...

Ераш, ки ба дасти дигарон аст,
Ин бор бар у басте гарон аст. *Чомӣ*
даст афғандан аз *чизе* *ниг*. даст аз домани *чизе* гусастан;
даст афшондан рад кардан, ба эътибор нагирифт-
тан.

Подшоҳ даст афшонд ва пой бар замин зад.
Аҳмади Доғиш
даст аз (*ё бар*) *чизе* афшондан аз баҳри *чизе* гузаш-
тан, тарк кардан.

Гарчи маънӣ бар ин тараф рондам,
Даст бар подшоҳӣ афшондам ... *Низомӣ*

Фақир ҳамчунон хунук бар ҷо монда ва даст бар
асбоби шуур афшонда. *Бедил*

даст баланд намуудан *киноя* аз забардаст гардонидан,
тавоно кардан.

Ҳоло ки намуодааст тақдир
Дастӣ ту баланду дасти мо зер ... *Савдо*
даст бардоштан (*ё боздоштан*) даст аз *чизе* кашидан,
худдорӣ кардан; тавба намуудан.

Осӣ, ки даст бардоред, беҳ аз обид, ки дар сар
доред. *Сатбӣ*

Ҳарчанд Дониёл уро аз ин феъли номаҳмуд манъ
фармуд, даст боз надишт. «*Равзат-ус-сафо*»
даст баркушодан ҳуҷум кардан.

Ду сарҳанги ғаддор чун пили маст
Бар он пилтан баркушоданд даст. *Низомӣ*

даст баровардан ба (*ё дар*) *чизе* ба *чизе* иқдом намуудан.
Он дам ки ту дар қуштани ман даст барорӣ,
Халқе ҳама суи ману ман сун ту бошам.

Хисравӣ Деҳлавӣ
Чун сӯфӣён ба ҳолати рақсанд дар симоъ,
Мо низ ҳам ба шаъбада дасте бароварем. *Ҳофиз*

даст боздоштан *ниг*. даст барлоштан; даст будан бар
чизе қодир ва тавоно будан, ғолиб шудан.

... Яке гуфт: Шаҳри муҳкаме дорем ва касеро
бар он даст нест, чуи аз даст бидиҳем? «*Фатҳнома*»
даст бурдан аз *касе*, *чизе* ҷартиро доштан; пешдастӣ
кардан, пеш гузаштан аз *касе*.

Таковар навадони чуи пили маст
Ба пуя зи боди сабо бурда даст. *Ҳочу*
Темур дод қавме ҷунобро шикаст,
Бибурад аз Сикандар дар он кор даст. *Ҳотифӣ*

даст бурдан ба *чизе* даст дароз кардан ба *чизе*.
Шайх молид дасту пеш нишаст,
Бурд аввал ба нону халво даст. *Чомӣ*

даст воғирфтан аз *чизе* тарки *чизе* кардан, аз *чизе*
даст кашидан.

Чунон дар мағзи ҷонаш ҷо гирифтаст,
Ки даст аз дину дониш воғирфтаст. *Чомӣ*

(пушти) даст гасидан афсус хурдан, хасрату надо-
мат кардан, пушаймон шудан.

Азбаски даст мегазаму ох мекашам,
Оташ задам ҷу гул ба тани даҳт-лаҳти хеш.

Ҳофиз
На рузаш буд хурду на ба шаб хоб,
Ғазиди пушти даст андар тафу тоб.

Бадриш Қашмирӣ
даст гарав кардан *киноя* аз мувоҳида кардан, даст
задан ба қоре.

Мақун дар миён дасти худро гарав
Ба *чизе*, ки гуянд: Бигзор рав. *Чомӣ*

даст гирифтдан а) *киноя* аз дастгирӣ кардан, ёри ра-
сондан, мадад кардан.

Туро банда шудастам, бандя бипэйр,
В-аз ин сахтӣ яке раҳ дасти ман гир.

Фаҳриддини Гургонӣ

Гуфтамаш: Гах-гах ба сарвакти вафодорон хиром,
Куштагонро руҳ бахшу хастагонро даст гир. *Исмаи*
б) *киноя* аз суд доштан, фонда кардан.

Дар он ҳол фурсати талорук ғавт шуда ва ҳасра-
ту надомат даст нагирад. *«Анвори Суҳайл»*
даст даровардан ба *чизе* даст расондан, бо даст гирифт-
ан ё оғуш кардан.

Мастию гардаче чу суроҳи кашикай,
Хуш он, ки дасти хеш дарорам ба гарданат.

Ҳилолӣ

дароз гаштани даст *киноя* аз бартарӣ ва имконият
пайдо шудан; ғолиб шудан.

Дастӣ сапедҷомогон дароз гашт ва ғалаба кар-
данд. *«Таърихи Наршахӣ»*

даст додан а) ҳосил шудан; муяссар шудан.

Гар даст диҳад зи мағзи гандум ноне,
В-аз май ду мане, зи гуспанде роне,
Бо дилбараке нишаста дар вайроне,
Айшест, ки нест ҳадди ҳар суитоне. *Ҳайём*

Чун ду-се фатҳи мутақобил аз гайри ҷангу ҷидол
амиро даст дод, нахавати фиръавия ба димоғи у
роҳ ёфт. *Аҳмади Донши*

б) иштиёр додан, имконият додан.

Ба ҳеҷ ҳол ман ҳоҷаро дасти он нахоҳам дод,
ки чунин ҷокароиро фуру хурад.

«Таърихи Байҳақӣ»

Бабаргӣ ба ғоят бирақид ва ҷандон даст наме-
дол, ки пирахане сун худ бидузам. *Авфӣ*

в) воқеъ шудан, рӯй додан; ба амал омадан.

Ғақирро аз ин меҳробонӣ ва илтифоти бениҳо-
ят ба бегоят ҷиҷолат ба шармандагӣ ғарибе даст
дод. *Восифӣ*

Мухтарамро аз фарсудагӣ ин тахайюлот каро-
ҳат даст дода буд. *Садрӣ Зиё*

даст додани осудагӣ муяссар шудани осудагӣ, осоиш
ёфтан.

[Шералӣ] гуфт: Аслан ғазо ин аст, ки сунни
мақғул шавад, то моро осудагӣ даст диҳад.

Аҳмади Докиш

даст доштан аз *касе, чизе* а) даст кашидан аз *касе* ё
чизе; худдорӣ кардан.

Сар мақаш аз хидмати равшандилон.

Даст мадор аз камари муқбилон. *Низомӣ*

Даст аз талаб падорам, то коми ман барояд.

Ё чон расад ба ҷонон, ё чон зи тан барояд. *Ҳофиз*

б) қордон нашудан ба *касе* ё *чизе*, ба ҳоли худ гу-
заштан.

Шабе дар биёбони Макка аз беҳобӣ пои рафтаман
намонд, сар биниҳодам ва шутурборро гуфтам:
Даст аз ман бидор! *Саъдӣ*

даст доштан дар *қоре* огоҳ будан, хабардор будан,
маҳорат доштан дар *қоре*.

Яке дар нучум андаке даст дошт,

Валеқ аз такаббур сари маст дошт. *Саъдӣ*

даст дар пеш доштан а) иззату иқром кардан, таъ-
зим намудан.

Гуфт: Хомуш, ки ҳар кас ки ҷамоле дорад,
Ҳар кучо пой ниҳад, даст бидорандаш пеш. *Саъдӣ*

б) манъ кардан.

Ғазаб даст дар хуни дарвеш дошт.

Валеқин сукуи даст дар пеш дошт. *Саъдӣ*

даст ёфтан бар *касе, чизе* а) ғолиб омадан, зафар ёф-
тан, ғалаба кардан бар *касе* ё *чизе*, тасаллут ёфтан.
Мияни у ва аҳли Бухоро ҳарҳо афтод ва баъд
аз панҷ рӯз бар шахр даст ёфт.

«Таърихи Наршахӣ»

Сикандар ба тасхири эшон шитофт,
Бар он деғу дад лек дасте наёфт. *Ҳофизӣ*

б) расидан ба *чизе*, ба даст даровардан ҷизеро, комъ-
еб шудан.

Кучо бар тунги шаққар даст ёбад,
Гар андешад мағас аз бодбезан. *Ҳофиз*
Сад рах ба дайру Қабъа қадам рафту ҳеҷ гоҳ,
Дасте наёфтемӯ иноне надоштем. *Урфӣ*

даст задан а) ҷапак задан; изҳори хушқоли кардан.

Ғамро ҷи захра бошад, то номи мо барад,
Дасте бизан, ки аз ғаму ғамхор ғоригем. *Румӣ*
Аз дарам даро сармаст, то занам ба шодӣ даст,
Равшани ба мо пайваст, ростӣ, ба маҳ монӣ. *Ҳофиз*

б) даст расондан, қапидан, ҷанғол андохтан.

Душ дар турран у даст задан, гуфт ба ноз:
Хештарро зи ҷи дар доми боло афкандӣ? *Шоҳин*

в) зӯр задан, зӯр зада лидан.

Хост сипоҳе ҷамъ кунад ва як навабати дигар
дасте бизанад, ўро муяссар нашуд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

г) қаробат ҷустан, толиби дустӣ шудан.

Амир расулон ва номаҳо пайваста кард ва ба мо
даст зад ва тақаррубо кард. *«Таърихи Байҳақӣ»*

д) машғул шудан.

Эшонро низ заруре бошад, ки аз паи ризке ҳа-
лол биваранд ва ба ашғолӣ неку ризкӣ ҳалол даст
зананд. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

даст *кафча* кардан *киноя* аз бо талаби *чизе* ба *касе*
даст дароз кардан, гадой кардан.

Даст *кафча* макун ба пешӣ фалак,
Ки фалак косаест хоканбор. *Ҳоқонӣ*

Маро гардан ёрӣ наядод, ки пешӣ ҳар лаиме даст
кафча кунам. *Восифӣ*

даст *кашидан* ба *холи* худгузоштан, қордон нашудан.

Дастхушӣ ҷафо макун оби руҳам, ки файзи абр
Бе мадади сириниши ман дурри Алдан намекунад.

Ҳофиз

даст *кашидан* аз *чизе* ҷизеро тарк кардан; худдорӣ
кардан аз *чизе*.

Гуфти: Пас аз ҳалоқи ту даст аз ҷафо кашам,
Эй умри ноғузир, ҷаро мекуни шитоб?

Қамоли Хучандӣ

Қас ҷаро аз дасти дунёё соғари меҳнат кашад?
Соғаре гирему даст аз меҳнати дунёё кашем.

Ҳилолӣ

даст *кашидан* *пешӣ* *касе* даст дароз карда пурсидан,
гадой кардан.

Ништ задан пешан ирон бувад,
Боркашӣ қори асирон бувад,
Даст дар ин пеша қапидан, ки хаст,
То нақашам пешӣ ту як рӯз даст. *Низомӣ*

даст *кушодан* *киноя* аз ниёму эҳсон кардан, бахшиш
кардан.

Биёмад, ба тахти шахӣ барнишаст,
Қамар бар миён басту бикшод даст. *Фирдавсӣ*

даст кӯтоҳ кардан аз чизе а) аз баҳри чизе гузаштан, даст кашидан аз чизе.

[Зи чизӣ касон даст кӯтаҳ кунӣ, Дижогохро бар худ оғаҳ кунӣ. *Абӯшақури Балхӣ*
Даст кӯтаҳ мақун аз бода кашидан, Мулҳам,
Чомӣ май дар чамани айш гули беҳор аст.

Мулҳам

б) мағлуб кардан; очиз гардонидан.

Кутайба Бухоро ро боз ба Тағшода дод ва ўро ба мулк бинишонд ... ва ҳама душманони ўро даст кӯтоҳ кард. *«Тағрихи Наршахӣ»*

даст ниғаҳ доштан боздоштан, худдорӣ кардан.

Ниғаҳ дор дастат, ки Дорост ин,
На пинҳон, чу рӯз ошкорост ин. *Низомӣ*
Бӯи гул аз даҳани гунчан гуд меояд,
Эй сабо, даст ниғаҳ дор зи дандоншиканӣ. *Сайидо*

даст овардан ба чизе дастдарозӣ кардан; голиб шудан.

Аз он абри оӣ чунон резам об,
Ки н-орад дигар даст бар офтоб. *Низомӣ*

даст охтан а) даст дароз кардан; б) киноя аз изҳори тавоноӣ кардан, қудрат нишон додан.

Чу натовн бар афлӯк даст охтан,
Зарурист бо гардишаш сохтан. *Саъдӣ*

даст пеш гирифтани ниге. даст дар пеш доштан а).

Амрӯда ниг ба одобӣ тамои даст пеш гирифта
рост ба пеш маҳдум истода, аз кайфияти катл
пурсид. *Аҳмади Доиш*

даст раингн кардан киноя аз даст расондан ба коре.

Нобиседа ду даст раингн кард,
Ночашида ба торақ-андар тохт. *Рӯдакӣ*

даст расидан имконият доштан; тавонистан, қодир будан.

Касеро, ки дастат расад, даст гир,
Ки фардо ҳамон бошадаст дастгир. *Ҳофиз*

даст фароз бурдан даст дароз кардан ба сӯи чизе.

Ба шир он касеро, ки будӣ инёз,
Бад-он хоста даст бурдӣ фароз. *Фирдавӣ*

даст фароз овардан ба чизе даст дароз кардан ба чизе.

Қам гузашти дар замири ман, ки боз
Дастӣ худ орам ба чомӣ май фароз. *Чомӣ*

даст фуру шустан аз чизе умед қандан аз чизе; аз баҳри чизе гузаштан.

Мақун бо фурумои мардум нишаст,
Чу қардӣ, зи хайбат фуру шӯй даст. *Саъдӣ*

Оташн шавкӣ ў нишаст фуру,
Шуст аз васли Қазба даст фуру. *Чомӣ*

даст шудан дар чизе муяссар шудани чизе, муваффақ шудан дар чизе.

Даст дар кор офият нашавад,
Ҳар кучо иншқ бар сари қор аст. *Анварӣ*

даст шустан аз чизе а) даст кашидан аз чизе, тарк кардан чизеро.

Ман аз қори ту даст боре намуштам,
Зиҳӣ пойдорӣ, зиҳӣ дӯстқорӣ! *Анварӣ*

Дар бӯстон чу дастӣ нигори маро бидид,
Шоҳи шуқуфта даст бишуст аз нигори хеш. *Исмаи*

б) ноумед шудан, умед қандан.

Гуянд туро бихишт бо ҳур ҳуш аст,
Ман меғуям, ки обӣ ангур ҳуш аст.
Ин наҳд бигиру даст аз он насъа бишӯй,
Қовози дӯхул шунидан аз дур ҳуш аст. *Хайём*

Чу баддил шуд ин лашқари ҷангҷӯй,
Бӣёр об, даст аз далайи бишӯй. *Низомӣ*

даст як кардан киноя аз забон як кардан; созиш наму-
дан.

[Ду деҳкон] гуфтанд: Ин ҳар ду даст яке қар-
даанд ва мулкҳои мардумон мегиранд.

«Тағрихи Наршахӣ»

дасти адаб ба сина ниҳодан изҳори ҳурмат кардан,
эҳтиром намудан.

Чон ҷавоб хостамаш ҷон диҳам, чу ў
Дастӣ адаб ба сина ниҳоду салом кард. *Чомӣ*

дасти касеро, ҷизеро бастан дастӣ касеро аз коре ку-
тоҳ кардан; мағлуб кардан.

Чунон аз ҷо чу набзӣ шавқ барҷаст,
Ки пой суръаташ дастӣ шарар баст. *Ҳоҷик*

дасти дуо густардан даст ба дуо бардоштан, даст ба
дуо қушодан.

Фуру мондам аз шукри ҷандин қарам,
Ҳамаи беҳ, ки дастӣ дуо густарам. *Саъдӣ*

дасти касе зерӣ санг овардан касеро мағлуб кардан.

То ки дастам зерӣ санг овардай,
Ростӣ, рузи маро шаб кардай. *Анварӣ*

дасти касеро кӯтоҳ сохтан аз чизе ҷизеро аз тасарру-
фи касе баровардан.

Бухоро шаҳри туст, ки бӣёӣ ва дастӣ араб аз ин
мулк кӯтоҳ соӣ. *«Тағрихи Наршахӣ»*

дасти омин бардоштан даст баланд кардан аз барон
ичобати дуо.

Ман дуо меғуям аз ғоятӣ сармо касе

Дастӣ омин барнамедорад даруни хонаам. *Мушфиқӣ*
дасти паймон додан бо (ё ба) ҳам аҳд бастан, мут-
тафиқ шудан.

Суҳан гуфтанд аз ин паймон фаровон,

Ба ҳам доланд ҳар ду дастӣ паймон.

Фахриддини Гурӯнӣ

Ҳама доланд бо ҳам дастӣ паймон,
Бад-ин тирӣ хато бастанд пайқон. *Ҳоҷик*

дасти тир кардан тирандозӣ кардан, тир андохтан.

Бифармуд, то араб дастӣ тир ба пилон қарданд
ва ақсари пилонро бикуштанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

дастхон тағобун дар якдигар молидан киноя аз изҳор-
и таассуф, ҳасрат на надомат кардан.

[Ғурӯб] аз гардиши гетӣ ҳамолид ва дастхон
тағобун дар якдигар мемолӣ, ки ин ҷӣ бахти ня-
гон аст ва толеи дун ва айёми бўқаламун ... *Саъдӣ*

дасту гиребон шудан бо ҳамдигар ҷангу ҷидол наму-
дан, ба ҳамдигар дарафтодан.

Ба ҷанг аз ду ҷониб ғиребон шуданд,

Ба ҳам ҷумла дасту гиребон шуданд. *Ҳоҷифӣ*

дасту дил густхан (ё шустан) киноя аз дилхунук шу-
дан, умед қандан.

Ба поляш агар неши хоре халад,

Зи шохӣ ризо дасту дил бигсалад. *Чомӣ*

Аз дустарӣ хеш дасту дил шуст!

В-аз шавҳари хеш маслаҳат чуст. *Шоҳин*

дасту дил сард шудан (ё будан) дилхунук шудан, бе
майлу рағбат будан; дасту по гардидан ғамхору ма-
длагор шудан.

Саманди ҷилваро сар додану ман зи дунболат,

Ба ин бедасту по гар дасту по гардӣ, чӣ хоҳад шуд?

Сайидо

дасту по гум кардан худро гум кардан, саросема шудан, бесариншта ва бесаранҷом шудан.

Нитогхи хасрат агар дасту пой гум накунад, Барои арзи таманно забон намебояд. *Соиб*

Хоҳам андар поят афтам, доманат гирам ба даст, Чун туро дидам, зи шоя дасту по гум мекунам.

Шоҳи

дасту по задан сазо кӯшиш намудан, ҷидду ҷаҳд намудан.

Куффор ба қадри тоқат дасту по зада ба мудлофаа пардохтанд. *«Тағрихи Ҷаришт»*

Ҳар як андар кори вай ро сазанд, Дар халосаш дастеву пое заданд. *Ҷомӣ*

даст аз дасти касе ниҳодан даст аз ёрмандӣ кашидан, мадад накардан.

Туро ҳам Нухваш майли писар ҳаст, Дар ни тӯфон манех аз дасти ӯ даст.

Бадрии Қашмири

даст аз домани чизе гузастан аз бахри чизе гузаштан, чизеро ба қардан; даст аз остин берун кардан остин барзадан, дар пан коре шудан, азми коре кардан.

Сафҳаро ҷайбу бағал ганҷинаи гапҳар шавад, Хомаи Соиб чу даст аз остин берун кунед. *Соиб*

даст аз хеш бардоштан аз бахри худ гузаштан, аз ҷои гузаштан.

Худнамои қорхоро дар ғирех андохтаст, Қатра чун бардошт даст аз хеш, даръе мешавад. *Соиб*

даст ба дандон гирифтдан изҳори хасрат ва надомат кардан.

Азбаски навбахор ба таъҷил меравад, Шоҳи шугуфа даст ба дандон гирифтааст. *Соиб*

даст ба дандони хасрат қандан *ниг.* (пушти) даст *ғазидан*.

Ҳамегуфт Ҳотам парешон чу маст, Ба дандони хасрат ҳамеканд даст. *Саъдӣ*

даст ба (*ё* бар) дил гузоштан (*ё* ниҳодан) забти дил кардан; ба худ тасалли додан.

Бахрро сарпанҷан марҷон наняозадан зи хеш, Чанд бар дил мениҳд аз бахри таскин дастро. *Соиб*

Эй, ки меғуй бинех дар ошқиди дасте ба дил, Метпазд з-ян сон, ки бар дил даст нагвонам гузошт. *Ваҳид*

даст ба (*ё* бар) домани касе задан (*ё* намудан, овеҳтан) ба умеди ба касе маҳкам часпидан; паноҳ овардан; муриду муҳлис шудан ба касе.

Зулайхо чу гашт аз ман ишқ маст, Ба домони Юсуф даровехт даст. *Ҷомӣ*

Шуҳи заволатоб маро об долу рафт, Бар домонаш чу даст задам, тоб доду рафт. *Сайидо*

даст ба зери занах сутун кардан дар вақти таъҷуб, тафаккур ва таассуф даст ба зери манаҳ карда ништан, ғарқи фикру ҳаёл шудан; *киноя* аз изҳори таъҷуб, тафаккур *ё* таассуф кардан.

Варо дид бо дилдогон пур зи хун, Ба зери занах даст карда сутун. *Фирдавӣ*

даст ба коре задан аз пай коре шудан, машғули коре будан; даст ба сар барзадан *киноя* аз изҳори хасрат ва надомат кардан.

Даст ба сар барзадӯ лахте гирифт,

Ҳосили бедоб ба ҷуз ғиръа чист? *Низомӣ*

даст ба сар кардан дур кардан, рондан; маҳрум намудан.

Роздори набувад шеваи зоҳид чу сабӯ, Аз дари майкадаш даст ба сар бод кард.

Сайиди Ашраф

даст ба сар ниҳодан навозиш кардан.

На мунисе, ки бипурсад зи сӯзи синан ман, На мушфиқе, ки нӯҳад дасти шайқатам ба сар.

Садри Зиё

даст ба ҳам берун кардан бо ҳам дарафтидан, ҷангу мубориза кардан.

Бие, то ба ҳам даст берун кунем,

Зирех дар хайу теғ дар хун кунем...

Ҳисрави Деҳлавӣ

даст ба ҳам додан рӯй додан, воқеъ шудан.

Маро ба банд ҷи хочат, ки доғхон ҷунун

Чу дод даст ба ҳам, ҳалқаҳои занҷир аст. *Соиб*

Ба ҳасаби иттифоқи зӣғрат ошноӣ аз собитқадамони тариқи сулук даст ба ҳам дод. *Бедил*

даст бар рӯи даст ниҳодан *киноя* аз бекор нишастан.

Номи худро кӯҳкан қард аз сабукдастӣ баланд, Дасти худ бар рӯи даст, эй оҳанинбозу, манех. *Соиб*

даст бар сар мондан (*ё* доштан) *киноя* аз дар ҳолати наҷмедӣ, хасрат ва надомат мондан.

Ман монда даст бар сар аз ғолаи дили худ,

Дил монда пой дар гил аз дидан тари ман. *Ҳилолӣ*

даст бар ҳам судан изҳори хасрату надомат кардан.

Дар ризи офариниш хотири осуда нест,

Барги ашӣ ин чаман ҷу дасти бар ҳам суда нест. *Соиб*

даст дар гил доштан ба таъмиру шикасту реҳт машғул будан.

Ғарчи дар таъмири ҷисмам, ғоғил аз дил нестам, Дасти дар гил дорам, аммо пой дар гил нестам. *Соиб*

даст дар ғиребон бурдан хайрон шудан, дар хайрат мондан.

Андалебон дар гулистони бонги реҳлат мезананд, Гунҷаҳо имрӯз дасте дар ғиребон бурдаанд. *Сайидо*

даст дар дандон мондан *киноя* аз хайрон мондан.

Хуфта бархост аз замин хандон,

Монда бинанда даст дар дандон. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

даст дар камар кардан дарафтодан, ҷангидан, (ба ҳам) кашмакеш кардан.

Интиқом аз алу мақаш имрӯз,

Бо ту кас даст дар камар накунад.

Заҳири Форёбӣ

даст дар хун задан *киноя* аз ҷанг ва қушқоқшӣ кардан.

Равам, хайма бар тарфи Ҷайхун занам, Або душманон даст дар хун занам. *Фирдавӣ*

аз даст баромадан *ниг.* аз даст (бар)омадан; аз даст бархестан аз даст омадан, қодир будан, тавоноӣ доштан.

Агар бархезад аз дастам, ки бо дилдор бишнинам, Зи ҷомӣ васл май нӯшам, зи боғи худл гул ҷинам. *Ҳофиз*

аз даст берун кардан кашидан гирифтдан, гирифта бурдан, рабудан; ситондан.

Амири Хурсон фармояд, то моро сим зананд...
ва сие (ме)бод, ки ҳеҷ кас аз дастӣ мо берун
накунад ва аз шаҳри мо берун набарад.

«Таърихи Наршахӣ»

аз даст берун рафтан аз тасарруф баромадан.

Охири касе, ки ин мамлакат аз дастӣ вай берун
рафт, Абунсоҳ Иброҳим бини Ҳомид... буд.

«Таърихи Наршахӣ»

Зинҳор кунун, ки метавонӣ, боре
Бардор зи-хотири азие боре,
Қ-ин мамлақати ҳуси намонад ҷовид:
Аз дастӣ ту ҳам бурун равад якборе. *Ҳайём*

аз даст берун шудан аз хуш рафтӣ, беҳуд шудан,
мадхуш афтодан.

Чу бишнид номӣ Ҳумоюн Ҳумой,
Бурун шуд зи дасту даромад зи пой. *Ҳочу*

аз даст бурдан а) беҳуд кардан; *киноя* аз маст кар-
дан.

Маро май дигар бора аз даст бурд,
Ба ман боз овард май дастбурд.*

б) ба вазъияти бад андохтан.

Аз даст бурд ҷаври замон аҳли фаълро,
Ин ғусса бас, ки даст ба домон намерасад. *Ҳофиз*

аз даст гузордан аз даст мондан, партофтан; гум кар-
дан.

Зи мо сарриштаи аҳд аст, зинҳор,
Ки ин сарриштаро аз даст мағзорӣ *Ҳилолӣ*

аз даст гузоштан сар додан, раҳо кардан.

Чон зи каф бигзорам аз даст нагазорам туро,
Гар бурун оранд ҷонамро зи хилватгоҳи дил. *Ҳилолӣ*

аз даст додан гум кардан, аз тасарруфи ҷизе мах-
рум шудан.

Ҳалқаи зулф, ки дар гардани ҷон буд, *Шоҳин*,
Додам аз даст кунун ҳалқаи зунонро, дарег!

Шоҳин

Ошиққушӣ савоб бувад дар китоби ишқ,
Он шӯх ҳам зи даст надод ин савобро.

Қамолӣ Хучандӣ

аз даст (бар)омадан имконият доштан, тавонистан;
аз уҳдан коре баромадан.

Бар сари онам, ки гар зи даст барояд,
Даст ба коре занам, ки ғусса сар ояд. *Ҳофиз*

Бикун хар ҷӣ имрузат ояд ин даст,
Ки хоҳад ақал дастат аз кор баст. *Ҷомӣ*

аз даст рафтӣ (*ё* шудан) а) хуро гум кардан, беҳуд
шудан, беҳуш шудан.

Ба хар дилоре аз вай маст мешуд,
Ба хар ҷоме ки хурд, аз даст мешуд. *Низомӣ*
Хисрав чу шунӣ, рафт аз даст,
Бишкаст камону шаст бигасаст. *Шоҳин*

б) аз ихтиёри кас хорҷ шудан; бар бод рафтӣ; бой
дода шудан, нобуд шудан.

Ба захми дигар бо замин паст шуд,
Чунин чанд гарданкаш аз даст шуд. *Низомӣ*

Соқиб, барҳез, аз токи назар мино фитоҷ,
Соғари май рафт аз дасту нашоҷ аз по фитоҷ.

Сайидо

аз кор афтадани дасту дил ноумед шудан, маънос шудан.

Корам аз даст шуду дил зи ғамат зор афтод,
Фикри дил кун, ки маро дасту дил аз кор афтод.

Ҳилолӣ

аз кор мондани даст корношоҷи шудан, ба кор намода-
ни даст.

Зи пири дастӣ ӯ аз кор монда,
Зи по афтада, аз рафтор монда. *Ҳилолӣ*

аз кор шудани (*ё* рафтани) даст аз кор мондан, но-
таван шудан.

Даст зи кор шуд маро, даст ба ёр дарнашуд,
Лоба намудамаш басте, ҳеҷ ба кор дарнашуд.

Хисравӣ Деҳлавӣ

аз хар даст суҳан (пеш) овардан аз хар бобат гап за-
дан, аз хар ҳусус суҳан кардан.

Шах аз қиссаю орзуҳои хеш
Суҳанҳо ин хар даст овард пеш. *Низомӣ*

ба даст афтодан ба ҷанг даромадан, дастгир шудан.

Агар ба дастӣ ман афтад, фирқоро бикӯшам,
Ба оби дида диҳам боз хунбаҳои фирқ. *Ҳофиз*

Ин ҳама оташ ба ҷони ман ғи дастӣ дил фитоҷ,
Гар ба даст афтад, дили девонаро оташ занам.

Мушфиқӣ

ба даст будан огоҳ будан, хабардор будан; бо эҳтиёт
будан.

Соқӣ, ба даст бош, ки ғам дар камини мост,
Мутриб, нигоҳдор ҳамин раҳ, ки мезанӣ! *Ҳофиз*
ба даст гирифтани дили касе дили касеро ба худ мо-
ли кардан, касеро ба худ моли кунондан.

Ба қадом хизмат ё нифоқу хушомад дили ҷанобӣ
олӣро ба даст гирифта бованд. *Садрӣ Зиё*

ба даст даромадан *ниг.* ба даст (дар)омадан; ба даст
хардан а) ба даст гирифтӣ.

Қоғаз ба даст кардаму бардоштан қалам,
В-олуда карда ҷуғи қаламро ба мушкӣ ноиб.

Анварӣ

Ҳар қадаҳи лола, ки кардам ба даст,
Ҷуши шаробе дигарам кард маст.

Хисравӣ Деҳлавӣ

б) додан (ба дастӣ касе).

Зад муҳру ба дастӣ қосидаш кард,
Қосид шуду пешӣ Лайлӣ овард. *Шоҳин*

ба даст (дар)омадан а) ҳосил шудан, расидан, муяс-
сар шудан.

Чун лаъл шабе ба хун ништам,
Қ-омад гуҳаре ҷунин ба дастам. *Ҳилолӣ*

Гиребони тулуи субҳ гардад остини ман,
Ба дастӣ кутаҳам рӯзе, ки домони висол ояд.

Сайидо

б) ба ҷанг даромадан, гирифтӣ шудан, ба даст аф-
тодан; ба зерӣ санг омадани (*ё* будани) даст гирифтӣ-
ро азобу андуҳ гардидан.

Гунбаде қ-андар ӯ бутӣ санг аст,
Ғулулаш то ҳазор фарсанг аст.

Қас дар он санг як даме нашташ,
Қи набад ба зерӣ сангаш даст. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

Талаф гардад ба сахтӣ бештар аёбии доноён,
Ба зерӣ санг аксар дастӣ марди нуруҳнавар бошад.

Муҳаммад

ба кор наёмадани даст ба кор нарафтани дасту дил,
аз кор дилхунук шудан.

Дастам пас аз ин ба кор н-ояд,
То ғири ту дар қанор н-ояд. *Шоҳин*

ба паси даст кардан аз бахри чизе гузаштан, тарк кардан.

Гардани шайтон зи қафо паст кун,
Хар ду ҷаҳонро ба паси даст кун.

Хисрави Деҳлавӣ

бар фалак шудани даст касе барон дуо бардошта шудани дастӣ касе.

Чу ин достон гуфта шуд як ба як,
Ниюшандаро даст шуд бар фалак. *Низомӣ*

дар гиребон будани даст киноя аз ҷангу ҷидол кардан, бо ҳам дарафтодан, талош кардан.

Озро дасташ аз саховати ту
Дар гиребони ганҷи Қорун бод. *Урфӣ*

зери санги ботил будани дастӣ сабр киноя аз сабри беҳуда, ба матлаб нарасидан, номуродӣ, беҳуда сабру интизорӣ намудан.

Бар дари бутхонаи хуснат кунун
Дастӣ сабрам зери санги ботиле. *Анварӣ*

пушти даст газидан *ниг.* (пушти) даст газидан; даст марезод (*ё марезад*) ибораест, ки барои ифодан таҳсин ба кори ягон усто гуфта мешавад, нидон офарину таҳсин.

Агар бутгар чу ту пайкар нигорад,
Марезод он хучаста дастӣ бутгар! *Дақиқӣ*

Сайри гулшан мекунам масти тамошон баҳор,
Дастӣ шохи гул марезад, май ба чомам мекунад. *Ҳофиз*

даст ба қисву нишқ ба дарвоза зарб. дар ҳаққи касе меғунҷи, ки пӯлу молро беҳтар аз нишқу муҳаббат донад.

ДАСТА 1. он қисми абзор, ки бо даст гирифта мешавад, қабза, мас. дастан шамшер, корд, арра, дастан кӯза ва ғ.

Ин кӯза чу ман ошиқи зоре будаст,
Дар банди сари зулфи нигоре будаст,
В-ин даста, ки дар гардани ӯ мебинӣ,
Дастест, ки дар гардани ӯре будаст. *Ҳайём*

2. бастан гул, гулдаста; **даста бастан** а) даста кардан, як миқдор гулро як чо бастан.

Дар пой дарахти гул ништам,
Ҷидам ҳамарову даста бастам. *Ҳилолӣ*

б) маҷ. муттаҳид шудан.
Гулу рухсори ту чун даста бастанд,
Бахору боғ дар мотам ништастанд. *Анварӣ*

3. *нумератив* миқдоре ё қабзае аз чизе, мас. як даста кӯза, як даста ҳезум ва ғ; 4. гуруҳ. тӯда.

Қабутарбоз матшукче ба дом оварда дияхоро,
Ки аз ҳайли малак ҳамчун қабутар дастае дорад. *«Баҳори Аҷам»*

даста-даста қабза-қабза.

Дамад аз дастӣ у гул даста-даста,
Бар ангуштони худ гул баста-баста. *Сайидо*

5. ёр, мададгор.

Гуи, ки ба пирона сар аз ман бикаши даст,
Он бояд, к-аз марг нишон ёбию даста. *Қисой*

6. масҳара, муҳинка, хандаҳарип.

Нест аз ман аҷаб, ки густоҳам,
Ки ту қардӣ ба авналам даста. *Рудакӣ*

Бунафша даста аз он мешавад ба маҷлис боғ,
Ки дар баҳор бишӯшад либоси тақвиро.

Саломони Соваҷӣ

ДАСТАГУЛ دسته گل гулдаста.

Ин дастагуд аз чӣ бӯстон аст,
Қ-орониш баъзи дӯстон аст? *Ҳилолӣ*

ДАСТАК دستک *шакли тасғири* даст; дастак задан чапак задан.

Хар касе дастак занад, к-ёӣ чони ман,
Он ки дастак мезанад, ӯ чони кист? *Шамси Табрёзӣ*

Бувад дар тараб соҳибӣ дастгоҳ,
Наиствад эн дастак задан ҳеч гоҳ. *Тугро*

ДАСТАК II دستک *тағр.* хучҷати бамуҳр, ки дар ҳузури ҳоким навишта мешудааст; қорази ба ҳамчаспонидан дароз, ки дар он руйхати номгуйҳои молметро навишта, онро дулашақл меҷеҷиданд.

Таъсир, дар ҳизонан доғ аст дастӣ ман,
Нақдӣ маро чӣ хоҷати тӯмору дастак аст. *Мӯҳсини Таъсир*

ДАСТАКЗАН دستکزن мутриб, созанда.

Духтарони наъш обистан шавад,
Мӯчтамеъ гарданду дастакзан шавад. *Румӣ*

ДАСТАНБҶҲ دستبنوی *ДАСТАНБҶҲ* دستبنوی меван хушбӯи хурд аз чини харбуза ва умуман ҳар чизи хушбӯӣ, ки барон бундан ба даст гирифта мегарданд.

Ин меваҳою сипарғамо ба як рӯз дидам, ки зикр мервад ...: гули сурх, нилуфар, амруд, харбуза, дастанбӯи, мавиз, зайтун ... *Носири Хисрав*

Ба дастам номое, к-аз дилестон дод,
На нома, балки дастанбӯи ҷон дод. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАСТАНДОЗ دستانداز *ғорат, торҷ.*

Эшон ру ба вилоти Бурхонпур ниҳоланд ва дар он чо нис дастандоз карда ба вилоти Молва рафтанд. *«Таърихи Фаршита»*

ДАСТАНДОЗӢ دستاندازی *торҷ, ғораттари.*

Аз хар тарафе, ки савор ва мугул ва муфендонни Тахтака ҷиҳати дастандозӣ меомаданд, дастгир мешуданд. *«Таърихи Фаршита»*

ДАСТАРА دستره 1. арран хурди дастӣ, ки ба як даст кор мефармолянд; 2. як навъ доси хурдҷи дандонадор.

Бӯ давоту қаламу шеър ҷӣ кор аст туро,
Ҳезу дастаро ташу дастараву бӯлу нашанг. *Бӯҷанифиси Искофӣ*

ДАСТАФҶОЗ دستافزار 1. асбоб, олат, абзори ҳунармандон, косибон ва ғ.

Ба пой ҷуфтори мангар, ки зишт аст,
Ту дасташ бин, ки дастафҷори кишт аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

Гар нафас меҳост, баҳраи метарошидам асар,
Дар ҳунармандист оҳу нола дастафҷори мо. *Зухури*

2. маҷ. восита, васила.

Ниями дунёе дастафҷорест, ки хирадманд аз он номи неку ... ҳосил кунад. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*
дастафҷор сохтан а) асбобу олат дуруст кардан; б) ба сфати воситае истифода намадан.

Иқболхон... уро ба даст оварда бикуншт; он гоҳ султон Носируддини Маҳмудро дастафвор сохта ба ҳукумат машғул гашт. *«Таърихи Фариишта»*

ДАСТАФШОН I دستافشان 1. рақсон, рақскунон.

Чу дар даст аст руде хуш, бизан мутриб, суруде хуш,
Ки дастафшон ғазал хонему покӯбон сар андо-
зем. *Ҳофиз*

2. рақс, усул.

Чавонӣ боз меорад ба ёдам,
Симон чангу дастафшонӣ соҳй. *Ҳофиз*
дастафшон кардан рақсидан, усул кардан.

Ёри мо чун созад охангӣ симоҳ,
Қудсиён бар арш дастафшон кунанд. *Ҳофиз*

ДАСТАФШОН II دستافشان он ҷи ба даст афшонда ме- шавад, ҳамчун тухм.

Вақти ҳосил нахӯрад ғайри таассуф мумсик,
Тухми ин мазраа пайдост, ки дастафшон нест.

«Баҳори Аҷам»

ДАСТАФШОР دستافشار мевае, ки ба даст фушурда обаш- ро мегиранд; < тил(а)он дастафшор зари холис.

Агарчи Хисрав дорад тилои дастафшор,
Тасарруфи дили Ширин ба дасти Қўжкан аст.

Соиб

ДАСТБАНД دستبند 1. дасти ҳамдигарро гирифтн, даст ба даст додан.

Бузургони кишварш ба дастбанд
Қашидаанд саф пешӣ хохи баланд. *Фирдавӣ*

2. рақсест, ки раққосон дасти якдигарро гирифта иҷро мекунанд.

Ба ҳар барзан овои ромишгарон,
Ба ҳар гӯшае дастбанди сарои... *Асадӣ*

3. дастпонаи занон.

Гашт дасти ёсуман з-осеби у бе дастбанд,
Гашт гуши арғувон з-ошуби у бе гушвор. *Муизӣ*

< дастбанд бастан ба даври касе ё чизе ҳалка за- дан, печонида гирифтн.

Гирдаш ҳама дастбанд бастанд,
Сар бар сари дастҳо нишастанд. *Низомӣ*
дастбанд кардан танг дар оғуш гирифтн.

Бо парӣ дастбанд мекардам,
То ғахи рӯз қанд меҳурдам. *Низомӣ*

ДАСТБАНДӢ دستبندى аз пои пеш ба меҳ бастанӣ ҳайво- ног; дастбандӣ додан бастан мондан; гирифтн кардан.

Ғаҳат чун фариишта баландӣ дикҳад,
Ғаҳе бо дадон дастбандӣ диҳад. *Низомӣ*

ДАСТБАСТА دستبسته киноа аз мутеъ, фармонбардор.

Ба даст оҳаки тафта кардан хамир,
Беҳ аз дастбаста ба пешӣ амир. *Сайдӣ*

ДАСТБОЗӣ دستبازى 1. зуромой ба даст.

Муяш зада панҷа аз дарозӣ,
Қарда ба шамол дастбозӣ. *Ҳисолай*

2. маҷ. хушӣ, хурраи, хурсандӣ.

Қас аз бими шаҳ туркӯзӣ накард,
Ба он луъбатон дастбозӣ накард. *Низомӣ*

ДАСТБОҒ دستباف порчае, ки ба даст бофта шудааст; маъто.

Баҳоре нав барор аз чашман нуш,
Суҳанро дастбоғӣ тоза дарпиш. *Низомӣ*

ДАСТБҶҮР دستبرد 1. ғалаба, ғатху нусрат.

Ба дасти ту бояд инорно сулурд,
Зи ту поймардӣ зи мо дастбурд. *Низомӣ*
То фалак расм дастбурд ниҳод,
Дастбурди чунин надорад ёд. *Шоди*

2. муваффақият; кори муваффақиятвора.

Ба доду диҳиш дар ҷаҳон пай фушурд,
Бад-ин дастбурд аз ҷаҳон даст бурд. *Низомӣ*

3. чустӣ ва ҷолоқӣ; қорнамоӣ; дастбурд кардан (& намудан) а) зуромой кардан, қорнамоӣ кардан; чу- стию ҷолоқӣ нишон додан.

Эй айёри хуросонӣ, аҷаб дастбурде карда ба сахт
устодона ни қор намуда, яқин ки «қор аз қорхона
бояд омухт». *«Ҷоме-ул-тамсил»*

Хинду боз бар сари у омад ва хост, ки як бори
дигар дастбурд намояд. *«Таърихи Фариишта»*

б) мағлуб кардан.

Пас даст дароз қард ва аз ғиребони вай бигирифт
ва уро дастбурде тамои намуд. *Афӣ*

4. ғорат, торҷ, яғмо.

Гули ҳаёти туро рӯзгор то дами ҳашр
Зи дастбурди насими сабо нигаҳ дорад! *Сайидо*
Донӣ, ки зи дастбурди айём
Ташти ману уст бар лаби бом. *Шоҳин*

5. ғанимат, моли ба даст даровардашуда (дар ҷанг); он ҷи дар қимор ва тарав аз ҳариф бӯрида шудааст.

Ғаҳе дар остинаш даст бурди,
Зи бахт он дастбурди худ шумурди. *Ҷомӣ*

ДАСТБҶҮС|ДАСТБҶҮСӢ دستبوس|дستبوسӣ бусидани дасти касе дар вақти мулоқот.

Охангӣ дастбӯси ту дорам, вале зи шарм
Ларзон танам чу роияти хуршедвори туст. *Ҳоқонӣ*
Дастбӯси гарат аз дӯст таманност, Қамол,
Марҳабо гӯ, ғамӣ Урову балоро дарёб.

Қамолӣ Хучандӣ

дастбӯс кардан даст бусидан, бо ахтиромӣ тамои мулоқот кардан.

Гар ширини хотирам намебурд,
Мекардаме дастбӯси ту зуд. *Шоҳин*

ДАСТВОР|ДАСТВОРА دستواره 1. асо, ҷубдаст.

Ҳае рафт бар хок-бар хор — хор,
Зи шамшер қарда яке даствор. *Фирдавӣ*
Вақти диём ҳаёт асо дастгирӣ ман,
Бечора он ки у қунад аз даствор пой.

Қамолӣ Нисомӣ

даствора гаштан асо шудан, ба сифати асо ва тақья- гоҳ хизмат кардан.

Бар пои зулми ҳайбати у пойбанд шуд,
Дар дасти аҳд давлати у даствора гашт.

Абулфараҳӣ Рунӣ

2. ба монанди даст, ба қадри як каф; маҷ. кам, ан- дак.

Ҷи хурӣ нони дастворан у,
Назаре қун ба дастворан у. *Аҳади*

ДАСТГАҲ *دستگاه* нис. дастгоҳ.

ДАСТГИР I *دستگیر* 1. мададгор, ёрикунада, ёвар.

Ба ҳиммат мадад кун, ки шамшеру тир

На дар ҳар вағое бувад дастгир. *Саъдӣ*

2. ёри, мадад.

Ғафғос... арздошт намуд, ки... ин банда доим илтиҷо ба эшон дошт, умедвори имдод ва дастгир хаст. *«Таърихи Фаршита»*

ДАСТГИР II *دستگیر* ба даст афтода, дастгиршуда, асир.

Аз ҳар тарафе ки савор ва мугул ва муфсидони Тахтаҳа ҷихати дастандозӣ меомаданд, дастгир мешуданд. *«Таърихи Фаршита»*

ДАСТГИР III *دستگیر* ҷизист, ки аз латта дӯхта шуда,

барон ғирумони дег, чойчӯш ва ғ. ба кор бурда мешавад, дастгирак.

Кафғиру дегу дегчан бобо аз они маҷ,
Даст(ғи)ру дегхонаи бобо аз они ту. *Мушфиқӣ*

ДАСТГИРОНА *دستگیرانه* бо роҳи ёри ва мададгорӣ.

Чун маро дид, монд аз он ба шигифт,

Дастгирона дасти ман бигирфт. *Низомӣ*

ДАСТГИРӢ *دستگیری* ёри, ёрманд, мадад, кумак.

Табибо, хастан ҳаҷрам, замоне дастгирӣ кун,
Башират деҳ агар мемираму бехтар намегардам.

Мушфиқӣ

Муҳтоҷи дастгирӣ кас чун камон машав,
Берун агар зи хона барой, ҳаданг бош! *Сайидо*

ДАСТГОҲ||ДАСТГАҲ *دستگاه* 1. қудрат ва имконият.

Гул гуфт: Агар дастгаҳе доштаме,

Битреҳтаме, агар раҳе доштаме. *Ҳофиз*

Амир ин микдор ҷавоб дод, ки давлати рус бузург
аст ва моро дастгоҳи муқобил шудан бо ӯ нест.

Аҳмади Дониш

2. давлат, бонгарӣ; мол; сармоя.

Бар дастгоҳи сарроф вуқуфе ҳар чӣ тамомотар ёфт.

Авфӣ

Маро дастгоҳе ки пероман аст,

Падар гуфт: Мероси ҷадди ман аст. *Саъдӣ*

Наҳусбам, на ором ғирам зи роҳ,

Туро то расонам ба ин дастгоҳ. *Савдо*

3. корхона, коргоҳ; дӯкон; асбоб.

Набнам як сари мӯе туро ҳоли зи андоза
Сари мижғони шухат дастгоҳи ишваву нозе.

Малеҳзо

4. дастрас, тасарруф, имкопи тасарруф, ихтиёр.

Ин бечораро на дастгоҳи ҳарба, ки коре бисозад
ва на имкони фурсате, ки ба ҳадимат пардозад, то
тадоруки таҳйияи силар намояд. *Бедил*

Ҳама касро ба шодӣ дастгоҳ аст,
Туро ҳамвора дарду вою оҳ аст.

Файридини Гургонӣ

Ҷабин ҳамчу хушешу руҳсора моҳ,

Бувад бо чуғин духтарам дастгоҳ. *Савдо*

ДАСТДАРОЗ *دستدراز* 1. дароздаст; болодаст, ғолиб;

2. таҷовузкор.

ДАСТДРОЗӢ *دستدرازی* таҷовуз, таарруз.

То ҷанд ба зулфи ӯ кунад дастдарозӣ,
Душман шуда, аз дӯстии ӯна гузааштем. *Сайидо*

ДАСТЗАД *دستزد* дастрас, имконият.

Ҳар чӣ бошад дигареро дастзад,
Бехтар аз ҷашми қабулаш дасти рад. *Ҷомӣ*

ДАСТЗАН *دستزن* 1. даст ба ҳам зананда, чапакзананда
дар вақти рақс; раққос.

Бар овои ромишгарон дар ҷаман
Ғаҳ сарв раққосу ғаҳ дастзан. *Ҳоҷу*

Сутурон чу раъно арусони хуб

Яке дастзан, дигаре пойкуб. *Шодӣ*

2. дастрасонӣ, даст расондан, даст задан.

Нест дар зулфат асиронро маҷоли дастзан,

Умри беморон дили шабҳои кутаҳ дошта. *Осафӣ*

ДАСТИНА *دستینه* 1. дастпона, дастбанди занон.

Ба соид ғавҳарин дастина ҷандон,
Ки тохи буса санг ояд ба ҷандон. *Нозим*

2. дастан рубоб, уд, танбур ва ғ.

Дил ба гесуи ҷанг дарбандед,

Ҷон ба дастинаи рубоб диҳед. *Ҳоқонӣ*

3. ҳукми муҳру имзошуда, фармон; дастхат, ҳуҷҷат.

Маро ба боғи ту дастинае навишт ҷунон,

Ки тира гардад Артанги монанӣ аз вай. *Мунҷик*

ДАСТКАШ *دستکش* 1. касе, ки кӯронро даст гирифта ме-
барад, асокаш.

Абруи дӯст кай шавад дасткаши ҳаёли ман,
Кас назадаст аз ин камон тирӣ мурод бар ҳадаф. *Ҳофиз*

2. музди даст, музди кор; дасткаш хӯрдан бо музди
меҳнат зиндагӣ кардан.

Дасткуши кас наям аз баҳри ганҷ,

Дасткаше меҳурам аз дастранҷ. *Низомӣ*

3. маҷ. гирифтор; асир.

Мо дасткаши субҳаву зуннор нагаштем,

Дар ҳалқан тақдир гирифтор нагаштем. *Соиб*

4. маҷ. гадо, соил.

ДАСТКОМ *دستکام* хушбахт, комёб.

Дар айёми давлат бувад дастком,

Ба ҳангоми рехлат бувад неқмон.

«Таърихи Фаршита»

ДАСТКОР *دستکار* 1. кори дастӣ, он чӣ бо даст сохта ва
пардохта шудааст; кор, амал.

Гуфтам ин захм, к-ӯ зи ҷашми бад аст,

Дасткори қадом дому дад аст? *Низомӣ*

Чун остии даст гузаштаст кори ман,

Ў дарнамекашад зи ҷунин дасткор даст.

Қамолӣ Исмоил

2. ҳунармандӣ, санъаткорӣ, корнома нишон додан
дар санъат.

Бигуфто: Бар нашоги номи ёре

Кунам з-ин сон, ки бинӣ дасткоре. *Низомӣ*

3. нақшу нигор, ки ба деворҳо мекашанд ё ба сангҳо
нақш мекунанд.

Бар ин гуша румӣ кунад дасткор,

Бар он гуша ҷини ниғорад нигор. *Низомӣ*

4. маҷ. моҳир, ҷобуддаст.

Боди хоразмӣ чу сангиндил пизишки дасткор

Даст пур мисбор дорад, остин пур нештар.

Азрӯғӣ

Гул чун табиби дасткор, ораста бар чуйбор,
Ояд, ки наргисро ба хор аз дила бардорад сабал.

Фалаки

5. маҷ. ёридханда, мададгор.

Бодаи саодат дастёр, арвоҳи қудси дасткор,
Аҷроми улай пешкор, заад ниғаҳбон бод ҳам.

Ҳоконӣ

ДАСТКОРӢ دستکاری хунарманда; хорнамоӣ.

Чу мардон дасткорӣ пеша кардам,

Чу некон дастмузди хеш хурдам. *Хисрави Деҳлави*

ДАСТҚУТОҲ||**ДАСТҚУТАҲ** دست کوتاه||**даст** کوتاه киноя аз маҳрум, бенасб; оқиз.

Зи кори Сиёвш чу оғаҳ шудам,

Зи неку зи бад дастқутаҳ шудам. *Фирдавӣ*

Қутайба Бухороӣ боз ба Тағшода дод ва уро
ба мулк бинишонд... ва ҳама душманони уро
дастқутох кард. «*Тарихи Наршах*»

ДАСТҚУТОҲӢ||**ДАСТҚУТАҲӢ** دست کوتاهی||**даст** کوتاهی киноя аз оқиз, нотаваҷӣ.

ДАСТЛЮФ دستلاف *аслаҳ* дастфол.

То шаб дари савдон тараб баста шавад,

Ман бо ғами рӯзи дастлофе накунам. *Зуҳурӣ*

ДАСТМОЛ دستمال 1. фишор додан бо даст; пахш ва фишор кардан.

Он кас, ки чун қалам нахнаҳ дар хати ту сар,
Дар дастмоли ҳодиса мованиди мистар аст.

Бадри Чочӣ

2. порча барои даст пок кардан (одатан дар вақти таомпазӣ).

ДАСТМОЛШУӢ دستمالشوى дегшӯӣ.

То гаштаам саги санами дастмолшӯӣ,
Бехтар зи ҷоми Ҷам бувадам он сафолгӯӣ. *Сайфӣ*

ДАСТМОЯ دستمایه мояи асосӣ, сармоя.

Кухан золе асояш дастмоя,

Шаби мавлуди гардун буда доя. *Нозим*

ДАСТМУЗД دستمزد музди кор, пуле ки ба ивази кор ме-
диханд; **дастмузд** додан музди кор додан; рӯй додан.

Чу дарёӣ ҷаро тарсам аз қатрадузд,

Ки абрам диҳад беш аз ин дастмузд. *Низомӣ*

дастмузд хӯрдан бо музди кор зиндагӣ кардан; рӯзи ёфтан.

Бигуфтанд: Дар шаҳри мо нест дузд,

Ки аз касби дузди хурад дастмузд. *Ҷомӣ*

ДАСТМУӢЗА دستموزه 1. армуғон, тухфа, дастовез; 2. маҷ. васила, восита.

Дар сӯҳбати подшоҳ саломат талабидан ва на-
сикҳати ашрофро дастмузӣ саодат доштан, ҳамчу-
нон бошад, ки бар сафҳан кавсар таълиқ карда
шавад. «*Калила ва Димна*»

ДАСТИНИШ دستنشین дастомуз; маҷ. ҳаминиш.

Дастнишон аст туро чанд кас,

Дастнишини ту фарингасту бас. *Низомӣ*

ДАСТИНИШОН دستنشان 1. бо даст нишондашуда.

Ҳамчун ниҳили дастнишон баҳри тарбият

Бурдам ба дида хор, гар аз по қанидаам.

Абӯталиби Қалим

2. гумошта; мутеъ, фармонбардор.

Дастнишон аст туро чанд кас,

Дастнишини ту фарингасту бас. *Низомӣ*

Шоҳе, ки ба вақти ҷанг машғул ба ғусл шавад,
яқин, ки дастнишонӣ умаро ҳоҳад буд.

«Тарихи Фариншта»

ДАСТОВЕЗ دستآویز 1. он ҷӣ ки бо умеди пушту паноҳ
ва наҷот ба он даст мезананд.

Рӯзи махшар дар ҷавоби пурсиш савдон кӯфр

Ҳеҷ дастовез моро нест ҷуз мӯи шумо.

Салмони Соваҷӣ

2. ҷангзанӣ; даровехтан.

Дониш, ки аз осеби дастовези Азроил пои қарор
ва маҷоли фирор мутасаввир нест. «*Разам-ус-сафо*»
дастозеш шудан а) пушту паноҳ ба боиси наҷот гар-
дидан.

Чун инони дӯст дастовези ҳоли мо нашуд,

Дар гузаргоҳи самандат бо ғуборе ҳам хушам.

Хисрави Деҳлави

б) ба якдигар даровехтан, ба якдигар дарафтидан.

Пас Алл... ба сафи хеш бозомад... замон пас
шамшер баргиританд ва дастовез шуданд ва риш-
ҳои якдигар ҳамегиританд. «*Тарихи Табарӣ*»

3. тӯхфан хурд; армуғон, ҳадя.

Муаллифи ин китоб... ба ҷуз тӯхфан ихлос ва дав-
латҳои ҳазрати Сулаймонӣ дастовезе надорад.

«Тарихи Фариншта»

Фақирӯ хаста ба даргоҳат омадам, раҳме,

Ки ҷуз валои туям нест ҳеҷ дастовез. *Ҳофиз*

4. маҷ. васила, восита; баҳона; дастовез сохтан баҳо-
на кардан.

Ҷомаҳои эшон [Элчиён] медариданд ва хев меяв-
дохтанд, то магар ҷизе гуянд, ки онро дастовез
сохта заҳмате расонанд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Муҳаммад-шоҳ, ки дар асл аз ӯ мутаваҳҳим буд,
онро дастовез сохта, дар соат ҳукм ба қатлаш
фармуд. «*Тарихи Фариншта*»

ДАСТОДАСТ دستدست даст ба даст; (савдон) нақд.

Ситадӯ дод макун ҷарғиз, ҷуз дастодаст,

Ки пасодаст хилоф ораду улфат бибард.

Абӯшақури Балхӣ

ДАСТОЗМОӢ دستآزمایی 1. қувваозмоӣ, ҷангқунанда;

дастозмоӣ гаштан ҷанг кардан.

Ба шамшер гаштаид дастозмоӣ,

Дар он ҳам нашуд қолабе захмӣ.

Хисрави Деҳлави

2. қувваозмоӣ; санҷиш, имтиҳон; дастозмоӣ кардан
озмудан, санҷидан.

Чӣ кам дидӣ аз мо ба фарзонагӣ

Дар оини мардоно мардонангӣ,

Ки бо ҳасли мо карда дастозмоӣ,

Ба сун забунӣ шавӣ раҳнамоӣ. *Хисрави Деҳлави*

ДАСТОЗМОӢЗ دستآزمائى қувваозмоӣ, зурозмоӣ, имтиҳон.

ДАСТОМУӢЗ دستآموز (мурғӣ) ба даст омӯхташуда, ки

дар сурати сар додан боз ба даст омада менишинад;

мурғӣ аҳӣ; (ваҳшиқон) ромшуда.

Рисмон бар по чи ҳочат мурғи дастомузро.

Зарбулмасал

Шери гардун пеши шери роятат
Суҳра чун оҳун дастомуз бод. *Анварӣ*

ДАСТОН 1. макр, фиреб, тазвир, ҳила, найранг.

Умар... гуфт: Фиреб ва дастон бо ман суд надо-
рад. *«Тағрихи Табарӣ»*

Ба он ду соиди сими, ки мебарад аз даст
Дили шикастай ошиқ ба хилаву дастон. *Восифӣ*

дастон қардан ҳила ва фиреб ба кор бурдан.

Ҳон, напиндорӣ, ки дастон мекунам,
Ии ки аз ҳаҷри ту афгон мекунам. *Анварӣ*

2. нағма, лаҳн, наво, маком.

Эи сад дастон, ки уро буд дамсоз
Ғузиди қард сӣ лаҳни хушовоз. *Низомӣ*

дастон задан а) навохтан, сурудан.

Чарас дастони гувоғун ҳамезад
Ба соии андалебе бо анодил. *Манучехрӣ*

б) доф задан.

Ту Рустамӣ ба ғаҳи ҳамла пири Золи ҷаҳон,
Чи гуна пеши ту дастон занад зи марди Сом?

Заҳири Форёбӣ

дастон навохтан оҳанг навохтан, мусиқӣ навохтан.

Ҳамин донад, ки танбуре бисозад,
Бар у роҳеку дастоне навозад.

Фаҳриддини Гургонӣ

3. афсона, қисса, достон.

Розн сарбастан мо бин, ки ба дастон гуфтаид,
Ҳар замон бо дафу най бар сари бозори дигар.

Ҳофиз

4. лақаби Зол, ки падари Рустам аст.

Аз Эрок суви Зобулистон кашид,
Або Пилтан сун Дастон кашид. *Фирдавӣ*

Диловар даромад чу Дастони гурд,
Ба ҳамини камандаш дароварду бурд. *Сатъӣ*

ДАСТОНЗАН 1. дастоннавоз.

Булбули дастонзан чора ҳамечуяи зи ман,
Чора з-он чуяи, ки уро ҷуст бояд низ чор.

«Лугати фурс»

Эшон ҳама булбулони руҳанд,
Дастонзани пардан сабуҳанд. *Ҳилолӣ*

ДАСТОННАВОЗ 1. дастонсаро, нағмасаро; мурғи
дастоннавоз мурғи хушхон.

Ба боғи суҳан мурғи дастоннавоз,
Бар овози ҷангам навоё бисоз! *Ҳочу*

ДАСТОННАВОЗӣ 1. дастоннавозӣ, нағмапардозӣ.

Муаллим чун қунад дастоннавозӣ,
Қунад қудак ба пешаш пойбозӣ.

Фаҳриддини Гургонӣ

ДАСТОНСАНЧ 1. дастонсароӣ, дастонгӯӣ.

ДАСТОНСАРО(И) 1. дастонсароӣ. 1. гуянда ва наққунандан

достон; 2. нағмасаро, хушхон.

Эй пайки ростон, хабари сарви мо бигӯ!
Ахволи гул ба булбули дастонсаро бигӯ! *Ҳофиз*

Нағман хушбегари дастонсароӣ
Мурда бувад бе суҳани ҷонфизоӣ. *Ҷомӣ*

ДАСТОНСОЗ 1. навозанда, мусикинавоз; хона-
да, ҳофиз.

Шайх ҳазор устоди дастонсоз

Мутрибу пойкубо лувбатбоз. *Низомӣ*

2. фиребгар, афсунгар, ҳилагар.

Омад он дастгирӣ дастонсоз,
Меҳр нав қарда меҳрбиро боз. *Низомӣ*

ДАСТОР 1. аммома, салла.

Ва бад-ин шахр аз суфи ғуспанд дасторҳо бо-
фанд. *Носири Хисрав*

Қулоҳи хонабардушон хисори офият бошад,
Балое одамиро бар сар аз дастор меояд. *Сайидо*

2. порчае, ки рун таомхоро меиҷшонанд.

Яке суфра фуруд омад, ҳоне ораста ва дасторе
бар сари он. *«Мачмаъ-и-аноб»*

3. порчае, ки хуроқворӣ ё меваҳоро дар он мепечо-
нанд, дастархон; 4. рӯмол; миёнбанд.

Он гурунчу он шакар бардошт пок,

В-андар он дастори он зан баст хок. *Рудакӣ*

ДАСТОРБАНДОН 1. дасторбандон; маҷ. ақли дин
(уламо, фақеҳон, қозихо, муфтиён, шайхони ислом).

Чу қозӣ ба фикрат нависад сиҷил,
Нагардад зи дасторбандон хиҷил. *Сатъӣ*

ДАСТОРДОР 1. дастордор; дасторхон, монда; да-
стордори хон мутасаддин дастархон ва суфра.

Эй сад Зубайда, пеши сафи ҳодимони ту,
Дастордори хону парастори хон шуда. *Ҳоконӣ*

ДАСТОРОН 1. дасторон; музед, ки пеш аз иҷрои кор ба муз-
дур медиҳанд, ҳарӣ; музлагони, севанҷӣ.

Бастӣ қасаб андар сар, эй дуст, ба муште заар,
Як бӯса бидеҳ моро, эй дуст, ба дасторон! *Асҷадӣ*

ДАСТОРХОН 1. симоғ, монда, суфра.

Эи нон гашт дасторхонҳо тухӣ,
Фақирон хароб аз ғами фарбеҳӣ. *Сайидо*

2. зავола, навола, хуроке, ки аз меҳмонӣ ва туй овар-
да мешавад, залла.

Ба ман дод аз ин гуна дасторхон,
Ки бар ман ҷаҳонафаринро бихон. *Фирдавӣ*

ДАСТОРЧА 1. дасторча; дасторча дастор 3, 4.

Ман ангуштарӣ аз миёни дасторча бикушодам. (4)
Авфӣ

2. рӯпокунак, дастпокунак, сачоқ.

ДАСТОС 1. дастос; дастоси хурде, ки бо даст мегардонанд,
яргучоқ.

Ҳаст чу даврони фалак тезрав,
Дона ба дастос, чи қуҳна, чи нав. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

дастос қардан орд қардан (ба воситан осын дастӣ).

Микдоре аз он гандум дастос қарда нон пухтанд.

«Равзат-ус-сафо»

ДАСТПАЙМОН 1. дастпаймон; пулу моле, ки ҳангоми ақди
никоҳ ба зинман довод гузошта мешуд, маҳр, қобин,

қалин.

Дастпаймоне ба даст ор, то духтаре аз баҳри ту
бихоҳам. *Авфӣ*

Ҳоло дастпаймоне фароҳури ҳол тартиб қар-
даам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ДАСТПАРВАР | **ДАСТПАРВАРД** | **ДАСТПАРВАРДА** | **دست‌پورو**
 тарбияёфта, парваршиёфта; даст-
 парварди ноз он кӣ уро бо нозу неъмат парвариши карда-
 анд.

Ҳамаро дид дастпарвари ноз,
 Даст аз оини ҷанг дошта боз. *Низомӣ*
 дастпарварди фиғон он кӣ бо азобу уқубат калон
 шудааст.

Ашки нашми шабнамам, дар ҳасрати рӯн гулам,
 Дастпарварди фиғонам, хоназоди булбулам. *Сайидо*

ДАСТПЕЧ | **دست‌پنج** 1. зурмой.

Кунам дастпече ба санҷобиён,
 Занам сикка бар сими сақлобиён. *Низомӣ*

2. баҳона.

Қазоро дастпечи худ кунад аз қачравӣ нодон,
 Гуноҳи лағзиши худ кур доим бар асо бандад.

Соиб

3. маҷ. дастак, санал.

ДАСТПУХТ | **دست‌پخت** 1. таоми дастӣ, таоми ҳоҷагӣ.

Аз дастпухти табиӣ ту болаззат аст бас
 Бар хони ақи ҳар кӣ шавад меҳмони нлм. *Урфӣ*

2. маҷ. дастпарвард.

Ҳамон Рушанакро, ки духти ман аст,
 Бад-он нозуқӣ дастпухти ман аст. *Низомӣ*

ДАСТРАНЧ | **دسترانچ** 1. касбу кор, касбу ҳунар, меҳнат.

Дастхуши кас наям аз бахри ганҷ,
 Дасткаше меҳурам аз дастранч. *Низомӣ*

Бӯиёмуз фарзандро дастранҷ
 В-агар даст дорӣ чу Қорун ба ганҷ. *Сайиди*

2. музди кор, дастмузд; дастранҷ хурдан бо музди
 кор зиндагӣ кардан, бо кор маош ёфтан; ҳосила ва
 фойда дидан.

Гар ин ҳама ранҷ бар ту бурдам,
 Барғу, ки чӣ дастранҷ хурдам? *Шоҳин*

ДАСТРАС | **دسترس** 1. ҷизе, ки ба даст дароварданаши мум-
 кин ва осон бошад, ҷизи муяссар; дастрас будан им-
 конпазир будан; имконият доштан.

Ба ҷизе, ки бошад маро дастрас,
 Бикунам, ниёзат наёрам ба кас. *Фирдавӣ*

Гар ташна ба об дастрас нест,
 Чуи соғари шир ҳаст, бас нест? *Шоҳин*
 Вафову мардумӣ нирӯз кун, ки дастрас аст,
 Бувад, ки фардо ин ҳолро завол бувад.*

дастрас доштан имконият доштан.

Ғариби шаҳри ту, Чомӣ, ғилошт дастрасе,
 Чуз он ки пешӣ ту ин гуфтам ғариб овард. *Чомӣ*
 Ба дасти кӯтаҳи ман домани ёре намеояд,
 Надорам дастрас, аз дасти ман коре намеояд.

Мушфиқӣ

дастрас ёфтан имкон пайдо кардан.

Надорам тамаъ бар зару сими кас,
 В-агарчанд ёбам бад-он дастрас. *Низомӣ*

2. қудрат, иқтидор, таъвоноӣ.

Маро буд бар меҳтарон дастрас.
 Инони маро барнатобид кас. *Фирдавӣ*

Фосиқе будӣ ба вақти дастрас,

Порсо гаштӣ кунун аз муфласӣ. *Носири Хисрав*

ДАСТСӢЗ | **دست‌ساز** 1. он чӣ бо даст сохта шудааст;

2. маҷ. сохта, пардохта.

Ҳар моиде, ки дастсози фалак аст,
 Ё бенамак аст, ё саросар намак аст ... *Ҳоқонӣ*

ДАСТСОЙ | **دست‌سای** киноа аз хор, забун.

Гарат хостгор ояд аз ҳамсаре,
 Агар подшаҳ бошад, ар ҷокаре,
 Нахоҳам, ки нокарда дастсозмӣ,
 Кунӣ ҷавҳари хешро дастсӯй. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДАСТТАНГ | **دست‌تنگ** ниг. дасттнхӣ.

Ин порся ҳам дасттанг буд ва устуате надошт,
 ки ҳолӣ маро мараммате кунад. *Носири Хисрав*

ДАСТТАНГӢ | **دست‌تنگی** тангдастӣ, муҳтоҷӣ, камбағалӣ.

Маро нақте дасттангӣ ва усрате рӯй намуд.

Авфӣ

ДАСТИҲӢ | **دست‌تهی** фақир, камбағал, муҳтоҷ.

Гуфтам, к-у фақирӯ дасттихист,
 Мардро доғи фақр русияхист. *Чомӣ*

ДАСТУР | **دستور** 1. вазир.

Бихонд он ҷаҳондида Чомоспро,
 Ки дастур буд шох Гуштоспро. *Дақиқӣ*

Арасту, ки дастури даргоҳ буд,
 Ба ҳар неку бад маҳрами шох буд. *Низомӣ*

2. маҷ. роҳнамо.

Зафар вайро далелу ҷуд ганҷур,
 Вафо вайро амину ақл дастур.

Фаҳриддини Гургонӣ

дастур кардан раҳнамо қарор додан; оин кардан,
 пеша кардан.

Ғае шармаш ҳаворо дур кардӣ,
 Хирад андешаро дастур кардӣ.

Фаҳриддини Гургонӣ

3. тарз, тарик; қоида, қонун, расм, одат.

Дастур он аст, ки ҷавшан бар андом озмуда ме-
 шавад. *Авфӣ*

Дастури ҷаҳон, бародар, ин аст,
 Айшаш ба мнён, ғамаш камин аст. *Шоҳин*

4. рухсат, иҷозат, фармонш; ба дастури ... а) ба тар-
 зи ..., ба тартибу қондан ..., ба расму оини ...

Рӯзи дигари ғавташ ҷасади латифашро ҷапоза
 хонда, ба дастури аҷдол дар муҳавватан муфтиён
 дар ҷавори мазори ... шайх Мансури мотрийд ба
 хок сунурдам. *Малеҳо*

б) бо иҷозати ...; бо фармониши ...

Ба ба дастури падарам маро ба муҳимми ... шаръия
 дар доруақазон Самарқанд амр карданд. *Малеҳо*
 дастур додан иҷозат додан; супориш ва фармон до-
 дан.

Чон мерасад ҳар дам ба лаб, донӣ, ки бозӣ нест
 он.

Бар ноз дастуре мадеҳ чашми дағоро ҳар замон.
Хисрави Деҳлавӣ

дастур доштан а) раҳбару раҳнамо қарор додан.

Ҳамеша хирадро ту дастур дор,
 Бад-у ҷонат аз носазо дур дор! *Фирдавӣ*

б) иҷозат доштан; фармон доштан.

ДАСТУРУЛАМАЛ *а. دستورالعمل* роҳнамо, нишондод.

Сикандар ин суҳанонро дастуруламал сохта, бинаов ҷағи ва сулҳ бар ин ниҳод.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

ДАСТУРӢ *дستورى* иҷозат, руҳсат.

Ба дастурин ӯ шавӣ шугӯсанҷ,
Ки дастури доно бех аз теғу ганҷ. *Низомӣ*
дастури додан иҷозат додан.

Амруллайс хост, ки пиёда шавад, амир Мозӣ
дастури надод. *«Таърихи Наринах»*

ДАСТФИШОН *دستفشان* *ниг. дастфишон I.*

Хезу боло бинамо, эй бутӣ ширинҳаракот,
К-аз сари ҷону ҷаҳон дастфишон бархезам. (I)
Ҳофиз

ДАСТҶОЛ *دستفال* савдон аввалин (ки гуё барора савдо ба ин вобаста аст), бейн аввал, шавгун.

Дастҷоле, ки ҷуди ӯ карда,
Гард аз баҳру кон баровард. *Маъруфӣ Балхӣ*

ДАСТХАТ *دستخط* 1. он ҷӣ бо даст навишта мешавад. дастнавис.

Оби шавқ аз ҷашми Саъдӣ меравад бар дастхат,
Лоҷарам чун шешъ меояд, суҳан тар мешавад. *Саъдӣ*

2. имзо; дастхат кардан (*ё* намудан) а) навиштан, руқъа ва шукӯа навиштан, мактуб навиштан.

Амир дар зайли савори дастхат намуда, ки фаллон сафари Русия кардааст... *Аҳмади Дониш*

б) имзо кардан.

Сҷчилле, ки бар вай кунад дастхат,
Шавад маҳзари гуфтугӯи ғалат. *Туғро*

ДАСТХУШ||ДАСТХАШ *دستخوش* 1. *ниг. даст (дасти хуш).*

Пайсинари ҷуръаи майҳорагон,
Дастхуши бозин сакёрагон. *Низомӣ*

2. *мач.* ҷизе, ки ба даст дароварданаши осон бошад; муассар, дастрас.

Ҳофиз, ки сари зулфи бутон дастхушаш буд,
Пас турфа ҳарифест, к-аш акнун ба сар афтод. *Ҳофиз*

дастхуш доштан дастрас доштан, имкон доштан.
Ба пахлуи шер он гаҳе даст каш,

Ки дорӣ ба шерафканӣ дастхаш. *Низомӣ*

ДАСТХУШК *دستخوشک* *киноя* аз ҳеҷ, ночиз.

Ташнаро қатра бех аз гаҳхари сероб бувад,
Дастхушк аст садаф пеши аққи ямани. *Сайиди*

ДАСТЧАРБӢ *دستچربى* *киноя* аз имдод ва ёри; лутфу марҳамат.

Дар ин замон, ки умеди дастчарбӣ нест,
Магар ҷароғи худ рағнае бурун орад. *Соиб*

ДАСТӢЕ *دستياب* ғолиб, ҷира, фирӯз, дастӢебанда ба касе.

Ту он гаҳ, ки бар ман шавӣ дастӢеб,
Зани беваро дода бошӣ ҷавоб. *Низомӣ*

ДАСТӢЕР *دستيار* ёридиҳанда, мададгор; хизматгор.

ДастӢеру сутуру кори сафар
Сохта, к-ӯ диҳад ҷӣ некутар. *Унсурӣ*
Мулки ӯ пойбанди душмани ӯст,
Килки ӯ дастӢери ботини ӯст. *Саной*

ДАСТӢЕРА *دستياره* дастбанд, дастпона.

Ҳама то аз маҳи нав шаб нашоёд
Чу хотуни ҳабаши бар дастӢера. *Бадрӣ Чочӣ*

ДАСТӢЕРӢ *دستيارى* ёри, ёримандӣ; хизматгорӣ.

Райсуҳра... хост, ки ба макр ва ҳила ва дастӢери шайхро ба даст оварда хокими Мултон шавад.

«Таърихи Фариста»

Маро гар дар ин пеша дасте расост,
Ҳам аз дастӢери Саъдӣ бихост. *Шоҳин*

ДАФ *دب* *ниг. донра II.*

Эй баси нуқсон, ки дар зимнаш бувад як наваъ суд,
Чун дафи лӯли дарид, аз баҳри маймун ҷанбар аст. *Ҷонӣ*

Бонги ною даф аз дахлехзо ба зур берун меомад.
Аҳмади Дониш

◇ *дафи зар киноя* аз офтоб.

Мурӯ чун рақсунон боз наво баргирад,
Лаб пур аз ханда кунад субҳу дафи зар гирад. *Бадрӣ Чочӣ*

тар будани сари даф киноя аз нодон будан (ба эътибори он ки доираи тар садо намедихад).

Кучо номи асҳоби дониш баранд,
Абулфатҳи Бустӣ сари дафтар аст,
Ҳар он к-ӯ навад ба фазлаш муқирр,
Бидонам, ки уро сари даф тар аст.

«Тарҷумон-ул-балогат»

ДАФЗАН *دَفْزَن* дойразан, дойрадаст.

Зухраву маҳ дафзану шодони мост,
Булбули ҷон масти гулистони мост.

Шамсӣ Табрези

ДАҶИН *ا. دفين* 1. пинҳон карда шуда, руст карда шуда, лӯшда.

Пора-пора далку пунбапӯстин
Дар даруни он амома буд даҶин. *Румӣ*
Ганҷи бепоён дар ин қалъа даҶин,
Ҳаст он қотил вале ғофил аз ин. *Шоҳидӣ*
даҶин гардидаи пинҳон шудан, рӯлӯш шудан.

Гоҳ гардад ба хуну хок даҶин,
Бистар аз ҳоку аз ҳасак болин.

2. *мач.* маъданиёт, он ҷӣ дар зери хок пинҳон аст.

Бе шарафи муҳри хозинаш наникодаст
Дар дили кон офтоб ҳеҷ даҶинро. *Анварӣ*

3. дафи кардашуда, гуронидашуда; дафин кардан гурондан, дафин кардан.

Дигарон бар вай офарин карданд,
Бо тани қуштагон дафин карданд. *Низомӣ*

ДАҶИНА *а. دفينه* ганҷ, пул ва ҷавохироти дар зери замин пинҳон кардашуда; ганҷ, пулу ҷавохирот; боигарӣ.

Холи руҳат зи банда бидуҳид ақлу дин,
Шаб бо зароғ ёфт матоу даҶинаро.

Қамоли Хучандӣ

Хайри ман дар он аст, ки маро ҳазина ва дафина набешад. *Аҳмади Дониш*

ДАҲН *а.* دهن гуронидан, ба хук супоридани мурда.

Чу аз шуғли дафнаш бипардохтанд,
Ҳакимон хирадиномаҳо сохтанд. *Ҷомӣ*
дафин кардан (*ё* сохтан) *а*) дар хук пинхон кардан,
чизеро дар зери замин гур кардан.

Зарҳо бибурдам ва ба мавазее дафин кардам. *Авфӣ*
б) гур кардан (мурдаро).

Афросиёб уро бикушт ва ҳам дар ин хисор...
уро он ҷо дафин карданд. «*Таърихи Наршахӣ*»
Ҳар кӣ мемирад, дар он ҷо дафин месозанд.

Малеҳо

ДАҲНАВОЗ دهنواز доирадаст.

Ба хушхонӣ дафнавози таазар,
Ба марғулаи зулфи раққос сарв. *Тугро*

ДАҲНУК دهنوک зинтуни асп, ғошия.

Аз бузургӣ ки ҳастӣ, эй хаштук,
Чокарат бар китаф ниҳад дафнук. *Рӯдакӣ*

ДАҲОНИН *а.* دهنان ч. дафина.

Қанори боғ ҳама пур ҳазонни Доро,
Ҷазон роғ ҳама пур дафони Қорун. *Ватвот*

ДАҲОТИР *а.* دهنتر ч. дафтар.

Ҳаргоҳ қазияи бузург рӯй намояд, онро арбоби
қалам дар дафотир сабт намоянд. (2)

«Таърихи Фарошита»

Фа-лоҷарам он ҷӣ дар дафотир ҳозир дидам,
дар ин авроқ кашидам хотири асхобро. (2)

Аҳмади Дониш

ДАҲТАР دهنتر 1. дастан варақҳои паси ҳам духташуда
(барои китобат); 2. китоб; маҷмуа; асарӣ навишташуда.

Ба ғайри сафҳаи дил китоби қазо наанавишт
Ҳадиси ишқ, ки дар дафтари китобе нест.

Ибни Ямин

Дарнагирад ламат, эй носеҳи доно, ба Қамол,
То бар оташ наниҳӣ дафтари доноиро.

Қамолӣ Хуччандӣ

3. китоби қонунҳо, маҷмуаи қонунҳо.

Яке дафтаре созам аз рӯст,

Ки напзирад он кажжино кистӣ. *Фирдавӣ*

4. он ҷӣ, ки дар он дахлу ҳарч ба ҳисоб гирифта ме-
шавад, китоби ҳисоб.

Дарди бар бисёр дорад дафтари тӯморӣ қарз,
Чуз фаромӯшӣ нависад гар яке, аз бар макун!

Савдо

5. маҷ. барг, варақ.

Гуфтам: Эй ҷони ҷаҳон, дафтари гул айбе нест,
Ки шавад вақти баҳор аз ман ноб олула. *Ҳофиз*

♦ **ДАҲТАРИ АЪЪОЛ** *д.* ҳисоби қору кирдорҳо.

Ҳадиси ишқу ғами дард, Ҷомӣ, ин ҳама ҷист,
Агар на дафтари аъмоли мост девонат? Ҷомӣ
дафтари мусаввад *а*) дафтари сиёҳнависӣ; *б*) китоби
аз шаб.

Пайравӣ амраш аз фалак ҳар субҳ
Тай кунад дафтари мусаввадро. *Бадрӣ Чоӣ*
дафтари ушқоқ хондан машғули ишқ шудан, ишқ-
бозӣ кардан.

То ба қай гуям, ки хонам дафтари ушқоқро.
Аз китоби меҳнаташ як сатр агар хонӣ, бас аст.

Туграл

дафтари ғам аз ҳам кушодан киноя аз дарду хасрат
кардан, ғаму андуҳи худро баён кардан.

...Сун падаарш қадам ниҳоданд,
В-он дафтари ғам аз ҳам кушоданд. Ҷомӣ
аз дафтари лайлу наҳор берун кардан киноя аз нобуд
кардан.

Дар аввали моҳи барот мушрифӣ қазо рӯномаи
ҳаёти Навоиро чун фарди ботил аз дафтари лайлу
наҳор берун кард. «*Таърихи Сайидроқим*»

ДАҲТАРДОР دهندار ҳисобчи, ҳисобдор.

ДАҲФОҲ *а.* دهناف. 1. доирасоз, устон дафсоз; 2. маҷ.
доирадаст, доиразан.

Даффофу ҳушовозу накурӯст, аз он
Дар доиран хусн мадоме дорад. *Сайфӣ*

ДАҲЪ *а.* دهن 1. дур кардан, рад кардан; рондан; рафъ
кардан, бартараф намудан; нест кардан.

Мудаббирони мамолки он тараф дар дафъи ма-
зарратӣ эшон машварат карданд. *Саодӣ*

Шаб барои дафъи сармо пунба мекардам ҳаёл,
Партави маҳ чун фитод аз равзани қононаам.

Мушфиқӣ

дафъи аодӣ несту нобуд кардани душманон.
Ҳаким... фармуд, ки дар дафъи аодин мамлакат
азми дуруст бағоят писандида аст.

«Аҳаққи Муҳсинӣ»

дафъ кардан (*ё* намудан) дур кардан, рондан; нест
кардан.

Молаид агар ба пайкари худ равғани маро,
Бешакку шубҳа дафъ кунад дарди устухон.

Сайидо

2. боздоштан.

Басе қард дар дафъи хун ҳила соз,
Вале хун наистод аз ҳила боз. Ҷомӣ

♦ **ДАҲЪИ ХУМОР** хумор шикастан.

Эй ҷаманпайкари хуршед-зӯрам, бинишин,
Ҷоми май гиру пай дафъи хуморам бинишин!

Савдо

дафъи ҳодиса бар зидди ҳодисае ҷоран қатъӣ ди-
дан.

Эй сарваре, ки ҳазми ту тасдиқи мулкро
Ҳангоми дафъи ҳодиса садди мусаддад аст.

Анварӣ

ДАҲЪА *а.* دهنه бор, қара.

Сад хусн ба он рух ту ба як дафъа фуруши,
Маҳ рафт ба мизон, ки фуру шуд ба таразу.

Қамолӣ Хуччандӣ

ДАҲЪАТАН *а.* دهنافт якбора; ногаҳон, нохост.

Ҳар ду бузургвор дафъатан ба забон оварданд, ки
эй мавлоно... ҳар ҷӣ ба хотири шумо битғарад дар
миёи оял. «*Таърихи Фарошита*»

ДАҲЪУЛВАҚТ *а.* دهن الوقت кашолдиҳӣ, ба таъхир мо-
нондан, акибандозӣ.

Ба афгон гуфт: То чанд, эй ҷафокеш,
Ба дафъулвақт дурам дорӣ аз хеш. *Назим*

ДАҲИЛ *а.* دهنيل 1. он кӣ ба қори шахси дигаре дахл
дорад; даҳлатунанда; 2. маҷ. ҳамроҳ, шарик, саҳмдор.

дахил шулан ҳамроҳ шулан, шарик будан.

Субҳи пири омаду вақти раҳил,
Дар асотиру самар кам шав дахил. *Румӣ*

Шайх гуфт...: Дар истиҷобати дуо у низ дахил шуд. *«Таърихи Фаршита»*

ДАХЛ *a. دخل* 1. даҳолат, мудохила, по дар миён ниҳодан; даҳл доштан даҳолат доштан; муносибат доштан.

Чаноби вазоратмартбаба дигар ҳаққе ва даҳле дар умурк мулкӣ надоранд. *«Садрӣ Зиё»*

2. даромад, мадохил, воридот; *муқобили харҷ.*

Дахли худро музоаф кард ва харҷро кам. *Авфӣ*

Дахли сад баҳр аст харҷи дидаам,
Мардуми чашмам аҷаб дарёбдил аст. *Шавкат*
даҳл кардан а) суд бурдан, нафъ гирифтани, фонда кардан, даромад кардан; б) даҳолат кардан; маҷ. гап партофтан, чизе гуфтан.

Хони мазкурро хар гоҳ бо усто мулоқот афтодӣ, даҳле кардӣ ва усто чаноби ҳалломезе гуфти.

Садрӣ Зиё

3. маҷ. манбан таъминот, воситаи таъминот.

Эй ёр... тавонгарон дахли мискинонанд ва захиран гушанинион... *Саъдӣ*

4. ҳосил, ғалладона.

Шоҳо, сипоҳи ту, ки чу муранду чуп малаҳ,
Бар гирди дахлу донан деҳдон нишастааст.

«Таърихи Давлатшоҳ»

дахли Хузистон мадохилу ҳосили яқсолаи шакари Хузистон, ки киштзорни найшакар бисёр дорад.

Ба нозе қалби Туркистон дарида,
Ба бусе дахли Хузистон харида. *Низомӣ*

дахл бардоштан ҳосил гирифтани.

Чун покбозон хар кучо тухмиโปรดат'коштем,
Аз киштзори орзу дахли бало бардоштем. *Исмаил*

ДАХМ *دخم* ниг. даҳма.

Чуниин гуфт бо ман ситорашумор,
Ки Рустам кунад даҳми Соми савор. *Асадӣ*

ДАХМА *دخمه* сардоба, хонан зеринаминие, ки дар он часди оташпарастонро меғузоштанд, мақбара, сағона; гурҳона.

Бар онни шохон яке даҳма кард,
Чӣ аз зарри сурху чӣ аз ложвард. *Фирдавӣ*

Ҳеҷ доно зи мурда бок надошт,
Нанг аз даҳмаҳон хок надошт. *Бедил*

◇ *ни даҳма киноя аз дунё.*

Май нӯш куну чуръа бар ин даҳма фишон 3-он-к
Дилмурда дар ин даҳмаи перузавайот. *Ҳоқонӣ*
хафт даҳмаи хазро киноя аз ҳафт табақан осмон, фалак.

Обӣ ҳаёт нӯшад бас хоки мурдагон
Бар руи ҳафт даҳмаи хазро барафгананд. *Ҳоқонӣ*

ДАХМАБОН *دخمه بان* гурбон, посбони гурҳона.

Бидаранд аз симоҳ хайман чарх,
Сухра бар даҳмабон кунанд ҳама. *Ҳотифӣ*

ДАХШ *دخش* 1 оғоз, ибтидо; шавғун.

Нав-ошиқаму аз ҳама ҳубони замона
Даҳшам ба туаст, ар чӣ киам ҳуб бўвад ҳол.

Фаролевӣ

ДАХШ *دخش* торик, тира.

Биҳох он чӣ хоҳиву дигар бубахш,
Мақун бар дили мо чунин рӯз дахш. *Фирдавӣ*

ДАШ *دش* худорой, худро ба киёфаву сурати ҳуб даровардан.

Ин кашу даш ҳаст қабуру ихтиёр,
Аз варон ин даромад ҷазби ёр. *Румӣ*

ДАШНА *دشنه* навъе аз ханҷар, корди нугтез.

Густох манех ба харфаш ангушт,
То бар дами дашна ноядат мушт. *Шоҳин*

дашна задан ханҷар задан, бо корд ҳамла кардан.

Он дигар ба Восил андарасид ва вай андар намоз буд, дашна андар Восил зад.

«Таърихи Наринах»

дашна кашидан корд кашидан, қасди куштан кардан.

Чу шуд дилбастан меҳраш, мақаш дашна, мақуш ташна,

Чу новак дар ҷиғар дорад, мағу таркаш, мақун кӯрбон! *Бадрӣ Чоӣ*

◇ *дашнаи субҳ киноя аз равшании субҳ.*

Ман он румсолори тозихушам,
Ки чун дашнаи субҳ зангӣ кушам. *Низомӣ*

дашнаи тез баркашидани субҳ киноя аз дамидаи субҳ.

Субҳ чун баркашид дашнаи тез,
Чанд хуспӣ, Низомӣ, барҳез! *Низомӣ*

ДАШНАШИКОР *دشنه‌شکار* касе, ки бо дашна шикор мекунад.

Карданд зирех пӯст бар андоми шаҳидон,
Милжигон касе дашнашикор аст, бибинед. *Саъдӣ*

ДАШНОМ *دشنام* ниг. душном.

ДАШТ *دشت* 1. саҳро, биёбон; заминӣ ҳамвори васеъ.

Он зиндагӣе, ки бе ту бизагашт,
Бодест гузагашт бар сари дашт. *Шоҳин*

Дашти Қарбало, номи мавзее (дар Ироқ), ки он чо имом Ҳусайн — писари Али — кушта шудааст.

3-остини шохи гул фавворан хун сар кашид,
Домани сахро зи ҷушн лола дашти Қарбалост.

Сайидо

2. зирбатгоҳ, киштзор.

Ҷаҳондиди дигре бар у баргузашт,
Чуниин гуфт хандон ба нотури дашт:
Мапиндор, чони падар, к-ни химор
Кунад дафъи чашми бад аз киштзор. *Саъдӣ*

Дами субҳ деҳхони зарринаташт
Баромад пан обдори ба дашт. *Сайидо*

3. Дашти Баёз, ки шаҳрест дар наздикии Хуросон.

Дар Бухоро баидаи садри ҷаҳон
Муттаҳам шуд, гашт аз садри нихон.
Муддати даҳ сол саргардон бигашт,
Ғах Хуросон, ғах Кухистон, гоҳ Дашт. *Румӣ*

◇ *ни дашт киноя аз дунё, олам.*

Мақун айбам зи хун хурдан дар ин дашт,
Ки қоромӯзи окуи таторам. *Ҳофиз*

Дар мазран ҷаҳон мафшон донан умед,
3-ин дашт баргузар, ки заминест донасуз. *Урфӣ*

дашти найзаварон киноя аз Арабистон.

Фаровон кас аз дашти найзаварон
Барӣ хеш хонд озмуда сарон. *Фирдавӣ*

дашти саворони найзагузор *ниг.* дашти найзаварон.

Яке мард буд андар он рӯзгор

Зи дашти саворони найзагузор. *Фирдавӣ*

(ин) дашти тапишхез *киноя аз дунёи пурташвиш.*

Гарди ором дар ин дашти тапишхез кучост,

То ба ҷо ҷе бирасед, обила бунёд кунед. *Бедил*

ДАШТБОН دشتبان посбони киштзор, ниғаҳбона кишт.

Чу дар сабаз дид аспро даштбон,

Кушода забон шуд дамону данон. *Фирдавӣ*

Пан гур, к-аз даштбонон гум аст,

Зи номардумиҳои ин мардум аст. *Низомӣ*

ДАШТБОНӢ دشتبانی посбонӣ, назорати киштзор.

Биёбониён паҳлавонӣ кунанд,

Маликзодагон даштбонӣ кунанд. *Низомӣ*

ДАШТГОҲ دشتگاه 1. биёбон, саҳро; 2. маҷ. гӯристон.

Бигуфто, ки қардам дар ин даштгоҳ

Ба гури ғалбону шохон нигоҳ,

Нашуд устухонҳои шохон ҷудо

Ба чашми ман аз устухони ғудо. *Ҷомӣ*

ДАШТНАВАРД دشتنورد *ниг.* даштпаймоӣ).

... В-ёи даштнаварди кӯхпаймоӣ

Нагрифта суқун ду дам ба як ҷой. *Ҷомӣ*

ДАШТНИШИН دشتنشین он кӣ дар дашту биёбон зинда-
гӣ мекунад.

Аҷуза даштнишин буда, пеш аз ин вақте инчунин
хангомае надида буд. *Садри Зиб*

ДАШТПАЙМОӢ (и) دشتپیمایی биёбонгард.

Хар фард раҳи назоратирой

Шуд кӯхнаварду даштпаймоӣ. *Ҷайшӣ*

Ҷибли даштпаймое, биёбонгард наҳчире,

Адоватҷӯй берахме, зи сар то пой тазвире.

Сайидо

ДАЪБ а. دأب одат, расм; ҳу, хислат.

Даъби мо нест гила хоса ба ҳар ноҷинсе,
Гарчи анвои ҷафо аз ҳама асноф кашем. *Ҷомӣ*

Ба даъби он ҳазрат он буд, ки ҳар рӯз шеър
дар мнен меандохтанд ва шуароро ба ҷавоб ва татаб-
буни он маъмур месохтанд. *Восифӣ*

ДАЪЛАТ а. دعوت 1. ҷеғ задан, тақлиф намудан.

Даълати сулҳ монд номасмӯр,

Бар фасод уфтод азия ручуъ. *Бедил*

2. зиёфат, меҳмонӣ.

Оқибат чун шуд сарон у тамом,

Даъвате оғоз қард аз баҳри он. *Аттор*

даъват қардан (ё фармудан) а) хондан, ҷеғ задан, тақ-
лиф намудан ба коре ё ҷое.

Муддате даъвати мардум мекарданд ва мардумро
ба байъати худ меҳонданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоъ»*

Бирав, ёи зоҳиду даъват мақунам сун бихишт,
Ки худо дар азал аз баҳри бихиштам насиришт.

Ҳофиз

б) ба зиёфат тақлиф қардан; зиёфат қардан.

Мизбонии хос ҳуи бад аст,

Даъвати ом қардан аз хирад аст. *Саноӣ*

Рузе амлоқдор, раис ва амину оқсаққолонро даъ-
ват фармуд. *Садри Зиб*

3. дуо; талаб, хоҳиш (махсусан аз худо).

Беш аз буруташон нагузоштасту нағзарад,

Ашъорашон ҷу даъвати номустваҷобашон. *Ҳоқонӣ*

ДАЪВАТӢ دعوتӣ даъватшуда, қондашуда.

Хин биё, ки ман расулам даъватӣ,

Чун аҷал шаҳваткушам, не шаҳватӣ. *Румӣ*

ДАЪВО||**ДАЪВӢ** а. دعوا||**дعو** 1. додхӯй, барон мудо-
фиак ҳуқуқ ба маҳкама муроҷиат намулдан; ҷанҷол,
низоъ.

Оташ кӯрбони ҳар кӣ биназирад, суҳан ва даъвон
у ҳаққ аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоъ»*

Манеҳ аз ҳад бурун по бар гулӯи шиша, эй соҳӣ,

Наметарсӣ, ки бар гардан туро даъвон ҳун афтад.

Сайидо

2. иддио, талаби нодуруст, талаби ноҳақ.

Ба гардун паллан худ бурда хуршед аз сабуксангӣ,

Зи даъбӣ бақ ки шуд ҳампаллан санги тарозуя.

Асирӣ

даъво доштан *ниг.* даъво қардан.

Давлати салотини мамолони Мовароуннаҳр бисёр
хурд аст, чунки замини эшон маҳдуд, мавозик
дар он панҷ-шаш нафар даъвон истиқлол доранд.

Аҳмади Докиш

даъво қардан иддио қардан, он чиро ки нест, ба худ
нисбат додан.

Даъвий кунӣ, ки шоири даҳрам, валеқ нест

Дар шеъри ту на ҳикмату на лаззату на ҳам.

Шаҳид

Ба ғурури мулки Миср даъвон худой қард.

Савдӣ

3. шаҳодат, гувоҳӣ; даъвий додан гувоҳӣ додан.

Лабу дахони ту даъбӣ ба қуштаним доданд,

Бақили муғлақ аз ин ҳар ду кас киро қардӣ?

Хисрави Деҳқай

◇ даъвини нони қоқ иддино, ки асоси ночизе дорад.

Гарчи тамар буридаам, ошқии ранҷидаам,

Муғт ҷи гуна бигзарам даъвини нони қоқро? *Савдо*

даъвий задан лофидан, ифтихор изҳор намудан.

Соҳибӣ иззати зотӣ назананд дам зи ҳасаб,

Ғунча ҳаргиз назананд даъвини гулипараҳанӣ. *Сайидо*

ДАҒАЛ دغل 1. мақр, ҳила.

Бар замин зад қуҳнаро, к-ёи бейёр,

З-ин дағал мори баровардӣ зи кор. *Румӣ*

Муқомире ба даруни қиморхонаи ишқ

Хазинаи ҷу чаҳон бохт бе дағою дағал. *Нисмат*

2. мақкор, ҳилагар, фиребгар; қаллоб.

Бирав, шерӣ дарранда бош, эй дағал,

Маяндоз худро ҷу рӯбохи шал. *Савдӣ*

Он бех, ки зи асбоби парӣ парҳезӣ,

В-аз нанги табибони дағал бигрези. *Ҷомӣ*

3. носара, сақат (онд ба пули тиллово нуқра).

То ҷи хоҳи қаридаи, эй мағрур,

Рузи дармондагӣ ба сини дағал. *Савдӣ*

ДАҒАЛӢ دغلى ҳилагарӣ, мақкорӣ, фиребгарӣ.

Зохид... нақш дағалино бевафони уро [дунёро]

аз рӯи дафтари рӯзгор хонда медонист.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

Аз ҷунон шоҳу сарваре ҷу Алӣ

Гар касе сар кашад, зихӣ дағалӣ. *Ҷомӣ*

ДАҲДАҲА *а. دغدغه* 1. тарс, бим; ташвиши хотир; воҳи-
ма, вавсаса.

Шохи Ямаиро зохир аз у дағдаға дар дил ва
хадшае дар хотир падид омада.

«Ахлоқи Мухсинӣ»

... К-ин шох сари гадо чи дорад?

3-ин дағдаға муддао чи дорад? *Шоҳин*

дағдаға доштан тарсу воҳима доштан.

Султон Қутбиддин дағдаған бисёр аз ҷониби
Точуддин дошт. *«Таърихи Фаршмаъ»*

2. майлу хоҳиш, оруз, ҳавас.

То маро мансаби дарбонии у ҳосил шуд.

Аз сари дағдаған ному нишон бигаштам. *Имло*

То чанд бигӯй суҳане аз даҳани у,

Бигвар ту аз ин дағдаға, к-ин қофия танг аст.

Туғрала

дағдаға кардан (*ё намудан*) хоҳиш ва орузу ҳавас кар-
дан.

Ҳар вазираи нидион ҳашмат ва дағдаған кишвар-
кушоию шавкат менамуд. *«Таърихи Сайидроқим»*

ДАҒ *а. دغا* 1. макр, хила, фиреб.

Ҷаҳон кухна золест зирақфиреб,
Ба зарку дағо хешро дода зеб. *Чамӣ*

дағо бохтан дар бозӣ фиреб ба кор бурдан, қачбозӣ,
қаллобӣ кардан.

Даврон хори меҳнат дар роҳи у андохт ва ҳарифи
кабзонӣ фалак бо у дағо бохт.

«Таскирати Давлатшоҳ»

дағо задан фиребу найранг кардан.

Бо ҷаҳон кӯш, то дағо назанӣ,

Хайма дар коми аждаҳо назанӣ. *Низомӣ*

дағо намудан фиреб додан, найранг кардан; **дағо хур-**
дан фиреб хурдан.

То кай дағо хӯрам зи ту, эй бевафо, бирав,

Бигзоштан ба мудданин муддао, бирав! *Зуҳурий*

2. норост, нодуруст; айбдор; фиребгар, маккор.

Чун тарозуи ту қач буду дағо,

Рост чун чӯй тарозуи ҷазо. *Румӣ*

Чмон мерасад ҳар дам ба лаб, донӣ, ки боре нест он.

Бар ноз дастуре мадеҳ ҷашми дағоро ҳар замон.

Хисрави Деҳлавӣ

3. носара, қалб (дар боран симу зар).

ДАҒОБОЗ *а. دغاباز* қачбоз; фиребгар, хилагар.

Бар ин арса машав қачрав чу фарзин,

Дағобоз аст гардун, муҳра барчин.

Убайди Зоконӣ

Хуш дор, ки гетин дағобоз

Ногаҳ кунадат синтеза оғоз. *Шоҳин*

ДАҒОПЕША *а. دغاپشه* фиребгар, хилагар.

Чанд рӯзе ин пай таъриба бемораш кун,

Бо табибони дағопеша сару кораш дех!

Шамси Табрезӣ

Гар ба нақде дихадат майли дағопеша рақиб,

Ба фиребаш наравӣ, к-ин ҳама роҳи бучул аст.

Хайрат

ДАҚ(К) *а. دق* 1. қуфтан, қубидан.

Вақти дақ(к) оҳангар ар ӯшид далк,

Эҳтишомӣ у напуд кам пеши халқ. *Румӣ*

2. маҷ. дархост, гадоп.

Сер пуши аз таому нуқли ҳақ,

То равад аз ту шикамхорино дақ. *Румӣ*

дақ кардан гадоп кардан.

Вонзиро дидам, ки ҳама рӯз дақ мекард ва зар

мениҳод ва намехурд ва ба кас намеод. *«Хористон»*

3. сарзаниш, таъна, маломат.

Чуз магар он сӯфие, к-аз нури ҳақ

Сер хӯрд, у фориғ аст аз нағму дақ. *Румӣ*

Раҳм кун ғрову кам кун таъну дақ.

Худ мабину хавф кам кун аз макри ҳақ. *Шоҳидӣ*

дақ гирифтан айбҷӯй ва эътироз кардан.

Чунон хидмат ба ҷой оварди, ки султон бар вай

ҳеҷ дақ натавонист гирифт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҳез ва то пой дорӣ, ғузез, ки ҳасудон бар ту

даккe гирифтаанд... *Саъдӣ*

дақ додан таъна задан.

Ғизои рӯҳ бувад бодаи раҳим, алҳақ,

Ки рангу бӯш дихад рангу бӯи гулро дақ.

Ибни Сино

ДАҚ(К) *II а. دق* як навъ матон нафисни қиматбах; дақ-
ки мисрӣ як навъ қумоши нафисни мисрӣ.

Рафту бардошт як ба як салабаши,

Даққи мисрӣ, амоман қасабаши. *Низомӣ*

Ҷаҳл саратро чу ба насти ғиганд,

Кай шавадат аз дақи мисрӣ балад?!

Хисрави Деҳлавӣ

ДАҚИҚ *а. دقيق* 1. борик, нозуқ.

Агарчи мун миёнат ба чун мане нарасад,

Хуш аст хотирам аз фикри ин ҳаёли дақиқ.

Ҳофиз

Ҳам дар ин ҷо ба назди фаҳми дақиқ

Ғашт бепарда маънии таҳқиқ. *Бедии*

2. маҳин, латиф; хушоҳанг.

Фарҳанги суҳанҳои дақиқи Туғрал,

Не таври «Суроҳ» аст, на гуфтори «Ҳамиз» аст.

Туғрал

муаммон дақиқ суҳани пушидамаъноӣ борик.

Аммо фақир дар тасҳили ин муаммон дақиқ ва

дар зикри ин муддаон амия фуру рафтам. *Восифӣ*

ДАҚИҚА *а. دقيقه* 1. нуктаи борик; суҳани пушидамаъноӣ
нозуқ.

Миёни у, ки худо офаридааст аз ҳеҷ.

Дақиқаест, ки ҳеҷ офарида нақшодаст. *Ҳофиз*

дақиқа рондан нуктаи борик гуфтан, суҳани нозуқ
гуфтан.

Бад-ин дақиқа, ки рондам, гумони гады мабар

Ба банда, гарчи гадоӣ шарикат шуарост. *Анаарӣ*

2. ҷузъи нозуқ ё нуктаи нозуқи ягон касбу ҳуна
ва ғ.

Маро аз илми қушӣ дақиқае монда буд..., имрӯз

бад-он дақиқа бар ман ғолиб омад. *Саъдӣ*

Бозорӣ... дар ҷавоб навишт, ки он ки давлат ба

ман арзони дошта, ҳеҷ дақиқае аз таълими ҷаҳон-

дорӣ фуру нагузошта. *«Анвори Суҳайлӣ»*

3. шастъяки соат, ки ба шаст сония баробар аст;

4. *мҷ.* шастъяки дараҷа, аз шаст як хиссан дараҷа.

ДАҚИҚАДОН *а. دقيقه دان* борикбин, нозуқфаҳм, донишманд.

Қорй Абдулмачиди ҳақим дар мантиқу фалсафа
дақиқадон буд. *Садрӣ Зиё*

ДАҚИҚАБЕИ دقیقہ‌بایی борикбинӣ, хурдадонӣ, нуктасан-
ҷӣ.

Шуд маҳви дақиқабеи ӯ,
Ҳайронӣ назоратобини ӯ. *Ғафӣ*

ДАҚИҚАҲУ(И) دقیقہ‌خوӣ нозуктабӣ.

Дар додгарӣ дақиқаҳуе,
Барбаст ҷаҳон ба тари мӯе. *Ғафӣ*

ДАҚИҚАШИНОС دقیق‌شناس 1. нуктасанҷ.

Чун ӯ надид дидан айём қарихо
Равшандиле, дақиқашиносе, суҳанваре. *Ҷомӣ*

2. борикбин, нозукрав.

[Дар Қашмир] лашкаре [буд], ки андешан хи-
соби эшон дар замири ваҳми дақиқашинос нагу-
зашти. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

ДАҚИҚАНАЗАР دقیق‌نگار борикбин, хурдабин.

Аё дақиқназар меҳтаре, ки гоҳи саҳо
Тавонӣ, ар бичақонӣ ҳаме зи оташ об. *Анварӣ*

ДАҚИҚУННАЗАР دقیق‌النظر ниг. дақиқназар.

Пас дабир бояд қаримуласл, шарифулирз, дақи-
қуназар, амиқулфикр, соқибуррағӣ бошад.

Низомӣ Арӯзӣ

ДАҚИҚБЕ دقیق‌یаб борикбин, нозукфаҳм; нуктасанҷ.

ДАҚИҚ دقیق ҷ. дақиқа.

Аммо аз дақиқӣ ин илм ӯ чизеро намедонист. (2)
Ибни Сино

Бар румузу хикмат ва ипорот на ҳақонку да-
қоққ касе мисли шайх Аттот соҳиби вуқуф нашуда.
(2) «*Ташири Давлатшоҳ*»

дақоққ рондан нозукбаёнӣ кардан.

Аз қаромоти он ҳақоққ хонд,
В-аз мақомоти ин дақоққ ронд. *Ҷомӣ*

ДАҚИҚШИНОС دقیق‌شناس ниг. дақиқашинос.

Шуд аз гардиши ҷархи деринасос
Ҳақоққпазирӯ дақоққшинос. (1) *Ҷомӣ*

ДАҚҚ I а. دقیق ниг. даққ (1).

ДАҚҚ II а. دقیق ниг. даққ (2).

ДАҚҚУЛҲАСИР دقیق‌الحصیر буръёқубӣ, буръёқубон, зиё-
фати хонан наф.

ДАҚ ده шумораи миқдорӣ адади 10 (۱۰); < даху ду ки-
ноз аз дувоздаҳ бурҷи осмон.

Ба як дам задан з-ин фурузада ҳафт
Бигуяд, ки андар даху ду ҷи ҳаст ... *Ғирдавӣ*

дах додан ба ҳар ду даст аз пеши худ рондан; дафъ
кардан.

Сурати бадро чу дар дил раҳ диҳанд,
Аз надомат охиран ҳам дах диҳанд. *Румӣ*

ДАҲАН ده‌ن даҳон.

ДАҲАНБАНД ده‌ن‌بند чизе, ки бо он даҳони ҳайвонотро
мебанданд (барон нагазидани сағ ва аспн газанда, барон

ба алаф даҳан назадани гови қорӣ ва м. инҳо), пуз-
банд.

Бехтар аз серӣ даҳанбанде набешад шерро,
Ғофил аст он кас, ки мол аз душманон дорад дарег.
Соиб

ДАҲАНБАСТА ده‌ن‌بسته хомӯш.

На тифли даҳанбаста будӣ зи лоф,
Ҳаме рӯзӣ омад ба ҷавфат зи нофӣ *Сатъӣ*

ДАҲАНБОЗ||**ДАҲОНБОЗ** ده‌ن‌باز|دهان‌باز даҳоньяла; ҳай-
рон, ошӯфта.

Лола даҳонбоз монд бар лабӣ ҷи баҳор,
То шуда хандон чу гул лаъли лаби ҷуайбор.
Бадри Чоӣ

Боз чу гунҷиш даҳонбоз нест,
Ҷои суҳан дар даҳани боз нест. *Хисрави Деҳлавлӣ*
ДАҲАНБОЗ мондан ҳайрон мондан, мутаҳайир шуда
мондан.

Сабза чу дебочаи худ боз хонд,
Шораки беҳора даҳанбоз монд. *Хисрави Деҳлавлӣ*

ДАҲАНБҮС ده‌ن‌بوس он, кӣ ба касе бӯса медиҳад.

Лола, ки шуд бод даҳанбӯси ӯ,
Дидан наргис шуда ҷосуси ӯ. *Хисрави Деҳлавлӣ*

ДАҲАНДАРИДА ده‌ن‌دریده ниг. даҳондариди.

Гул ар ба рун ту даъӣи кунад, машав дарҳам,
Даҳандарида ба ҷуз беҳаё намебошад.

«*Ҷомеъ-ут-таммил*»

ДАҲБОШ ده‌باشи саркардан даҳ сипоҳӣ.

ДАҲГҲР ده‌گور сифати Баҳроми Гур, ки даҳ гурро ба
як ҳамла шикор мекардааст.

Марди даҳгҲр буд дар нахчир,
Мурдари кай бувад зи гур гузир. *Низомӣ*

ДАҲДАҲӢ ده‌دهӣ зарӣ дахдаҳӣ тиллон холис, сара,
беғаш, қомилғиёр.

Худ зарӣ дахдаҳӣ ба ҷанг омад,
Дур зи даръе, гуҳар зи санг омад. *Низомӣ*

Арсаре, к-аш хок зарри дахдаҳист,
Зар ба ҳады бурдан он ҷо аблаҳист. *Румӣ*

ДАҲДИЛ||**ДАҲДИЛА** ده‌دل||دهدل 1. мунофиқ, дуруя; бул-
ҳавас.

Шарҳи он бигзораму гирам гила
Аз ҷафои он нигори даҳдила. *Румӣ*

У ёри вафо набваду аз ёр бибуррад,
Ин даҳдиларо маҳрами асрор мадоред.

Шамси Табрезӣ

2. киноя аз далер, диловар, шучоғ.

Аз дидани тавоифи атрофи бустон
Вақти назора мардуми яқдил чу даҳдил аст.

Адиб Собир

ДАҲЗАБОН ده‌زبان бисёрғуӣ, пургӯӣ, лаққӣ, серҷоғ.

Ба сони савсан ағар даҳзабон шавад Ҳофиз,
Чу гунаҷа пеши туаш мӯҳр бар даҳан бошад.

Ҳофиз

Бас куну хомӯш кун, эй даҳзабон,
К-ин ҳама як гӯш наовардаанд. *Шамси Табрезӣ*

ДАҲ

ДАҲЛЕЗ/ДЕҲЛЕЗ دهليز 1. даромадгоҳ, маҳал; хонаи хурде, ки аксар дар он ҷо пайгаҳу обрез воқеъ буда, аз он ба хонаи калон мелароянд.

Аз суффаи хона то ба даҳлез Мекард зи хуни дида гулрез. *Шоҳин*

[Шоҳзода] касонро дар даҳлез таъин кард, ки ҷун ман гуям «бизанед!» алалфав дароед ва ва-зиро аз миён бардоред. *Аҳмади Дониш*

2. роҳрави болопушти мобайни дарвозаву дари хона.

ДАҲЛЕЗА/ДЕҲЛЕЗА دهليزه 1. ниг. даҳлез; 2. даромадгоҳи тангон дара.

Ба даҳлезан он гузаргоҳи сахт
Чу шерон зи Ширвон бурун бурда рахт. *Низомӣ*

ДАҲЛЕЗӣ دهليزى: суҳани даҳлезӣ киноя аз суҳани бе-худа, гапи беасос.

Гуфт: Даҳлезист, илло, ин суҳан.
Пешӣ шаҳ хок аст ин зарри куҳан. *Румӣ*

ДАҲМАРДА دهمرده: ҷомӣ даҳмарда киноя аз ҷомӣ калон.

Таваккуф макун, ратли пуркарда дех,
Ба дарьёкашон ҷомӣ даҳмарда дех. *Низомӣ*

ДАҲМАРДАГҶӢ دهمرده گوى касе, ки ба қадри даҳ кас ган мезанад, пургӯй, серган.

Ҳазар кун зи подони даҳмардагӯй,
Чу доно яке гӯю парварда гӯй! *Савдо*

ДАҲО ده зирақӣ, камолӣ фикр ва нуқтаи аълои фи-росат; ботадбирӣ.

Дахову диҳиш доралду мардумп,
Сурӯшест дар сурати одамӣ. *Низомӣ*

ДАҲОЗ/ДАҲОЖ دهائى бонг, фаръёд, наъра.

Фарруҳӣ, банди ту, бар дари ту
Аз нашоги ту баркашида даҳоз. *Фарруҳӣ*

ДАҲОҚ دهاق лақаби Заҳҳок.

Чун [Заҳҳок] мутғасиф ба даҳ айб буд мулаққаби
Даҳок шуд. «*Равзат-ус-сафр*»

ДАҲОН/ДАҲАН دهان 1. узви бадани инсон ва ҳай-вон, ки дар он дандонҳо ва забон ҷойгир аст ва ҳӯрок дар он хонда нарм карда мешавад; ком.

Ба даҳон ҷун мазаи қадӣ ёбад, мазаи заиф ан-дар наёбад, зеро ки он олати ҷисмонӣ бо он ҷизӣ қавӣ машғул шуда бошад. *Ибни Сино*
На пандон бихӯр, к-аз даҳонат барояд,
На пандон, ки аз заиф ҷонат барояд. *Савдӣ*

даҳони фарох даҳани калон.

Даҳоне фароҳу сияҳ чун лавед,
К-аз у чашми бинадана ғаншӣ сапед. *Низомӣ*

2. маҷ. қисми саркушодани зарф, туп ва ғ. хоҳ бо сар-пӯш ва хоҳ бе сарпӯш.

Даҳони шиниа кушо, субҳ шуд, шароб бирез,
Мае ба соғари ман ҳамчу офтоб бирез! *Ҳоконӣ*

даҳони хома нӯги қалам.

Аз даҳони хома ҳар шаб, Сайдо, оби снӯҳ
То саҳар дар ҳасрати он зулфу кокул мечакад.

Сайдо

3. маҷ. даромадӣ ҷун об, сари об.

Ҷефа ҷу бандад даҳани ҷуй танг,
Обя равон гирад аз он бую раиг. *Ҷомӣ*

◇ даҳони дарига даҳони бефаровез, даҳони пургӯй ва сафсатагӯй; даҳони ниста киноя аз даҳони танг.

Шӯҳи баққол аз даҳони pistaшт туфтаи суҳун,
Хонаи ман рафту гуфто: Кашмишишгӯя макун. *Сайдо*

даҳон бастан худдорӣ кардан аз ҳӯрок.

Даҳон баст Фазлӣ ба рӯзи снӯм
Зи шурби шаробу зи ақли таом. *Фазлӣ*

даҳон боз (во)мондан яла шуда мондани даҳан аз ҳайрат ва таъҷуб.

Чу меҳандад лаби шақкарфишонат,
Зи ҳайрат боз мемонад даҳонхо. *Хисрави Деҳлавӣ*

Гуям агарат хубин ҳавлоно ҳавло,
То ҳашр бимонад зи таъҷуб даҳанат во. *Савдо*

даҳан паҳн мондан даҳан кушода мондан; киноя аз ҳайрон гаштан, моту мабхут шудан.

Ҳар ки ақс руҳи ту мебинад,
Даҳанаш паҳн боз мемонад. *Алтор*

даҳон пуроб шудан (ё гаштан) киноя аз тамаъ кардан; ҳавас рафтан, оби даҳан рафтан аз ҳавас ва ҳало-ват.

Агар дидаме ин ғанимат ба ҳоб,
Даҳонам шудӣ з-ин ҳаловат пуроб. *Низомӣ*

Ҳадиси теги ту ҳар ҷо, ки дар миён оял,
Даҳони заҳми шаҳидон пуроб мегардад. *Сойб*

даҳони касеро фуру бастан хомӯш кардан; забонкӯ-тоҳ кардан (ба воситаи ришва ва ғ.).

Чу пешӣ луқмаҷуён ион шакастӣ,
Даҳонашро фуру бастӣ хастӣ. *Ҳилолӣ*

даҳан аз ханда гирифтани аз ханда худдорӣ кардан; наҳандидан.

Парешон шуд ин роз бар марду зан.

Зи ханда гирифтанд мардум даҳан. *Савдо*
аз даҳан омадани бун шир киноя аз ҳанӯз хурдсол ва бача будан; ба даҳанхо афтодан киноя аз мавриди гуфтугӯи мардум шудан, вирди забонхо-шудан.

Ҳешро дар назари халқ нигаҳ дор азиз,
К-аз назархо чу фитодӣ, ба даҳанхо афти.

Саиди Ашраф

бе даҳон хандон шудан аз таҳн дил хурсанд шудан.

Бо тазаруф бош, то шодон шавӣ,
Гирьё кун, то бе даҳон хандон шавӣ. *Румӣ*

берун аз даҳан рафтан ошкор шудан, фаш гардидан.

Маро кай метаонанд аз забонхо ҷамъ кард акнун,
Ман он рози ниҳон будам, ки берун аз даҳан раф-там. *Сайдо*

дар даҳони мӯр будани чизе киноя аз дастнорас будани чизе.

Он мӯҳра, ки дар даҳони мӯр аст,
Осон шуданаши аҷиб кор аст. *Шоҳин*

дар даҳони мӯр ниҳодан чизеро киноя аз чизеро тамо-ман дастнорас гардондан, ноёб ва ноидар кардан.

Он ҷӣ паэруфта буд, ҳеҷ надол.
Мар-варо дар даҳони мӯр ниҳод. *Саной*

дар даҳон омадани ном ном бурдан; машхӯр шудан.

Қутам, ки бипӯшам, санамо, номи ту аз халқ,
То номи ту кам дар даҳани анҷуман оял. *Рудакӣ*

мӯҳр дар даҳон будан киноя аз хомӯш будан.

Хозирчавобин он бад-он масоба будӣ, ки ҳамагӣ дар ҳузураш муҳр дар даҳон ва гунгзабон буданд.

Сабири Зиб

ДАҲОНА دهانه 1. зангори маъдани сабабранг, ки аз кони мис ҳосил ва бештар ҳамчун даво истифода мекунад, зочӣ саба.

Дар он ҷо маъдани даҳона бошад, ки баяд аз даҳонаи Фаранг дар тамоми маъмура ба ҳубин вай даҳонаи хушнамо набошад. «Равзат-ус-саф»

даҳонаи Фаранг маъдани даҳона, зочӣ сабз.

Зи тоби хашми ту гар партаве ба Рум расад, Шавад забонаи оташ даҳонахон Фаранг.

Қамоли Исмоил

2. ибтидон дара ё ғор ва ғ.; резишгоҳи дарёб.

Шуд замин қанда бо даҳонаи об,
Ки кас он ганҷро надида ба хоб. Низомӣ

3. оҳани маҳсули лаҷмон асп, ки аз даҳонин асп гузарида мешавад.

Чу дониш налорӣ ту дар порсой,
Ба сони лиғоме ба вай бе даҳона,
Бас аст ин ки гуфтагӣ, к-афзун паҳоҳад,
Чу тозӣ бувад аспӣ як тозиёна. Носири Хисрав

ДАҲОНБОЗ دهان باز ниг. даҳанбоз.

ДАҲОНДАРИДА دهان دريده киноя аз харзағӣ, сафсатағӣ.

ДАҲОНТАНГ دهان تنگ тангдаҳон, гунҷадаҳон; киноя аз хушрӯй.

Даҳонтангон ба лабзон шакархо
Надода дар даҳон лавзиниро ҷо. Шодӣ

ДАҲОР دهار ғор; дара; шиқофи куҳ.

Яқояк пароканда бар дашту ғор,
Забон ҷун дарахту даҳон ҷун даҳор. Асади

ДАҲОКИН a. دهاقين ҷ. деҳқон.

Ободии мамлақати ҳавоқин аз самароти иҷти-
ҳоди даҳоқин аст. (1) «Равзат-ус-саф»

Устод Абулқосими Фирдавӣ аз даҳоқини Тус
буд. (1) Низомии Арӯзӣ

ДАҲПАНЧ/ДАҲПАНЧӢ ده پنجادېنجӣ тиллову нуқраи қалб ва посара, тиллову нуқрае, ки ними он филиззи дигарест.

Дар тарозуи осмонсанҷӣ
Бозҷустанд сими даҳпанҷӣ. Низомӣ

ДАҲР a. دهر 1. замон, давр; асп.

Чуз наргиси хунхори ту донӣ, ба ҳама даҳр
Вемори дилозор надида, нашунида. Фоиӣ

Азизон зубдан машохири асранд, умдаи маориғи
даҳр. Аҳмади Доинӣ

2. маҷ. дунёе, ҷаҳон.

Не, не, ки чарху даҳр надонанд қадри фазл,
Ин гуфта буд гоҳи ҷавонӣ падар маро.

Носири Хисрав

Ба даҳр, эй Сайидо, имрӯз хушбӯи намебинам,
Қадам ҳар ҷо гузорам, но ба занҷири ҷулун аф-
тад. Сайидо

3. маҷ. рӯзгор; тақдир; қазову қадар; толеъ, бахт.

Бода ту ҳурдӣ, гунаҳи заҳр чист?
Чурм ту қардӣ, гунаҳи даҳр чист? Низомӣ

Ба рифқ аз ҷунон саҳмгин ҷойгоҳ
Расонид даҳраш бад-он пойгоҳ. Саъдӣ

ДАҲРА دهر навъ аз шамшеря дудам; қачқорди ғалла-
даравӣ, лос.

Чу зад даҳра бар паҳлавонӣ дарахт.

Шуд аз хонаи давлаташ тоҷу тахт. Низомӣ

Даҳраи деҳқони даҳр ба қатъу фасли аъзон ӯ
яқру шуда. «Анвори Суҳайлӣ»

◇ даҳра барандохтани субҳ киноя аз дамидаи субҳ,
тулун офтоб.

Даҳра барандохт субҳ, заҳра барафғанд шаб,
Пайкари офоқ гашт ғарқан сафрои ноб. Хоқонӣ

даҳра қашидан киноя аз қасди куштан қардан.

Даҳро, ҷӣ қашӣ даҳра ба хун рехтани мап,
Хун рехта гардад, ту мақаш даҳраву маштоб!

Хоқонӣ

ДАҲРИ a. دهري 1. қадимӣ; абадӣ; 2. маҷ. касе, ки олам-
ро абадӣ ва азалӣ мешуморад ва ба сохта шудани он
аз тарафи худо бовар надорад; бедин, беҳудо.

ДАҲШАТ a. دهشت воҳима; тарсу бим.

Чӣ шабҳо пишастам дар ин фикр гӯм,

Ки даҳшат гирифт остинам, ки «қум!» Саъдӣ

У чанд сола наздики мо буд, ҳеч аз даҳшат наёмад.
Чомӣ

ДАҲШАТЗАДА دهشت زده даҳшатзада гаштан ба воҳима
афтадан; тарсидан.

Даҳшатзада гашт Қайс аз оғон,

Лаб баст ин гуфтугӯи ҷонон. Чомӣ

ДАҲШАТОЛУДА دهشت آلودе тарсноқ, бимноқ; ба воҳима
афтада.

Бузургон аз он даҳшатолюдаанд,
Ки дар боргоҳи малик будаанд. Саъдӣ

ДАҲБЯК دهيك 1. аз даҳ ҷузъ як ҷузъ; 2. тағр. хироҷе,
ки аз даҳ ҳисса як ҳисса ҳосили ғалла гирифта ме-
шуд, ушр.

Фармонбардорем ба ҳар ҷӣ фармояд, аммо мусо-
маҳате арзонӣ дорад, кӣ донд, ки моро тоқати
даҳяқонӣ он набошад. «Тағриқи Байҳақӣ»

даҳьяк ҳурдан даҳьяк гирифтан, бо даромоди даҳьяк
умр ба сар бурдан.

Чу душман хари рустой барад,

Малик бочу даҳьяк чаро меҳӯрад. Саъдӣ

ДАҲҚАНАТ/ДЕҲҚАНАТ a. ده قنات каповария, деҳқонӣ.

Савдон суди даҳқанат дар сар уфтода, ... бар
тахийинӣ асбоби зироат машғул шудам.

«Анвори Суҳайлӣ»

ДАҶАЛ a. دجل фиреб, макр.

Ё пан талим мекард он хиял,

Ё барон ҳикмате дур аз даҷал. Румӣ

ДАҶЛА a. دجلة номи дарёеи маъруф дар Ироқ, ки номи
қадимин он Арванд будааст.

Агар паҳлавонӣ надонӣ забон,
Ба този ту Арвандро Даҷла хон. Фирдавӣ

◇ Дачлан май киноя аз дарьён май.

Гирфит шуълан шавқам ба зери Дачлан май,
Ки дил тамом бисӯзад, гараш нарезӣ зуд.

Хисрави Деҳлавӣ

Дачла-Дачла кашидан бисъёр-бисъёр нушидан.

Аз чом Дачла-Дачла кашад, пас ба рӯи хок
Аз ҷуръа субҳа-субҳа хувайдо барафтаганд. *Ҳоқонӣ*
аз дила Дачла қушодан киноя аз гиръи фаровон ва
дуру дароз кардан.

Осуда туй даруни ҳаҷла,
Аз дила манам қушода Дачла. *Шоҳин*

аз оби дила Дачла доштан киноя аз ашқи бисъёр реҳ-
тан; гиръи будан.

Ҳанузам 3-оби дила Дачлае ҳастант, *Махфӣ*
Нихон дар дуди оҳам шуълае ҳастант.

ДАЧҚОЧА а. دچاقوچа мурғи хонагӣ (мокиён ва хурус).

Он ҷунон аст, ки зуҷочаро махшув гардонанд ба
парӣ дачҷоҷе ё қабулар, ҷунон ки мавзее аз ӯ холи
намонанд. *«Ялми симиё»*

ДАЧҚОЛ а. دچال 1. Фиребанда, фиребгар; дурӯғтуй.

Қоли дачқол бинех бар ҳараш,
Рӯ ба биебони адам деҳ сараш. *Ҷомӣ*

2. аз рӯи ақидаи дини ислом номи шахсе мавҳумӣ,
ки гӯё дар охиразмон ҳарсавор пайдо мешавад ва
бисъёре аз мардум фиреби уро хӯрда аз пасаш афтада
ғумроҳ мешаванд.

Ба фан Дачқолро маъзул карда,
Ба шаки иблисро махзул карда. *Хисрави Деҳлавӣ*

фитнаи Дачқол воқеан хуруҷи Дачқол.

Мекуи аз шарри фитнаи Дачқол
Истионат дар аксари аҳвол. *Ҷомӣ*

хари Дачқол дар ақидан хурофӣ — ҳарест, ки гӯё дар
охири лунъе аз зери замин мебарояд ва Дачқол ба он
савор шуда мегардад ва ин аломати қиёмат мебо-
шад.

Чун саги дарранда гӯшт ёфт, напурсад,
К-ин шутури солах аст, ё хари Дачқол. *Саъдӣ*

ДАЧҚОЛФЕЪЛ دچال فعل каззоб, фиребгари гузаро.

Қучост суфӣи дачқолфеъли мулҳидшакл,
Бигӯ, бисӯз, ки Маҳдӣ динпадох расид. *Ҳофиз*

ДЕБА ديه ниг. дебо.

Ҳама дебан хисравонӣ ба боғ
Бигустарду шуд бустон ҷун чароғ. *Фирдавӣ*

Яке нилгун дебаи пурингор
Қаҷида бари пайкаре зарингор. *Ҳочу*

ДЕБО|ДЕБОХ ديبا|ديباه порчаи нафиси абрешими қимат-
баҳо, ҳарир.

Шуд он замона, ки рӯяш ба сонӣ дебо буд,
Шуд он замона, ки муяш ба ранги қатрон буд. *Рудакӣ*

Гуянд, ки он арӯси зебо
Бидрид ба тан ҳарире дебо ... *Шоҳин*

дебон муаллам дебон нақшӣ, дебо бонақшу нигор.

Қасе гуфт: Саъдӣ, чӣ гуна ҳамебинӣ ин дебон муал-
лам бар ин хайвони лоялам? *Саъдӣ*

◇ дебон базм будан киноя аз орош ва зинати базм
будан.

Ба меҳри туам бештар гашт азм,
Ки дебон базми зебон разм. *Низомӣ*
дебон хирад пӯшидан киноя аз хирад омӯхтан, дониш
фаро гирифтан.

Дебон хирад пӯш ба ҷон, 3-он, ки туро ҷон
Ҳаргиз нашавад, эй писар, аз дебо зебо.

Носири Хисрав

ДЕБОБОФ ديباف касе, ки дебо мебофад, бофандаи дебо.

Гуя дебобофи румӣ дар минн коргоҳ
Дебае дорад ба кор-андар ба ранги бодранг.

Манучехрӣ

Сиринки абри дебобоф бофад бар замин дебо,
Насими бодӣ анбарсуз сузад дар ҳаво анбар.

Муизӣ

ДЕБОГАРӢ ديباگرӣ дебобоғӣ.

Сабо ҷун дарояд ба дебогарӣ,
Замин румӣ орад, ҳаво шустарӣ. *Низомӣ*

ДЕБОРАНГ ديبارنگ: дебомонанд; рӯи деборанги чинӣ
киноя аз рӯи зебо.

Ба сонӣ сарви синин аст қаддаш,
Ба лекин бар сараш моҳи мунаввар.

Фариш, он рӯи деборанги чинӣ,
Ки рашк орад бар ӯ гулбарги пурбар. *Дақиқӣ*

ДЕБОРУХ ديبارخ киноя аз хушрӯй.

Богӣ деборухи парандсалаб
Лаъбгар гашту лаъбхош аҷаб. *Фаррухӣ*

... В-он ғуломӣ шигарғи деборух,
Бутӣ занҷирҷаъди зеборух. *Саной*

ДЕБОЧА ديبچه 1. либоси рӯи шохонаи аз дебо духта-
шуда, ки бо зару ҷавохир зинат медолаанд.

Суф арчи шавад кӯхна, дӯзанд кулаҳ аз вай,
Дебоҷа шавад кӯхна, потова нахоҳад шуд. *Низомӣ*
Лареш ба дебочан шохӣ накунад майл,
К-оронши ин мамлакат аз хайду ҳашам нест.

Исмат

2. аввали муқаддимаи китобхон қадим, ки бо зарҳал
ва рангҳои пурқимат ороши дода мешуд; 3. маҷ.
сарсухан, муқаддима, пешгуфтор.

Ҳало, худ раҳо кун ту рози кӯхан,
Эй анҷомӣ дебоҷа нав кун сухан. *Низомӣ*

Хирад ҳастант аз он нома ҳарфӣ нахуст,
Ки дебочан нома 3-он шуд дӯруст. *Ҷомӣ*

4. маҷ. аввал, ибтидои ҳар чиз.

Дихад ин навои кӯханро навий,
Ки хурс аз дебочан хурсавӣ. *Ҷомӣ*

дебочан адеъи ибтидои дин, аввали дин.

Ин ҳама чинс зи дебочан адеъи будастант,
Ман тирози ҳама адеъи ба Хурсон ёбам. *Ҳоқонӣ*

5. маҷ. рухсора, рӯй.

Шикастадил омад бари хоҷа боз,
Аён кард ашқаш ба дебоҷа роз. *Саъдӣ*

Ба дебоҷа-бар ашқи ёқуфтом
Ба ҳасрат биборида гуфт: Эй ғулом! *Саъдӣ*

◇ дебочан саҳифаи фунун сардафари олимони, олимӣ
буд. *Садрӣ*

Аҳмад-маҳдум дебочан саҳифаи фунуну ҳикма
буд. *Садрӣ*

дебоҷа шикастан аз равнақ ғурувардан, беривоч кар-
дан; беъътибор кардан.

Ин ҳамон чарх аст, к-ӯ дебочан Қайсар шикаст,
Гар зи гулзори ҷамолат як гули ахмар шикаст.
Исмаи

ДЕБОЧАНАВИС دیبچه نویس мӯкаддимаанавис; маҷ. асос-гузор, сардафтар.

Дебоҷианавис дафтарӣ ақл,
Рахшонбахши тавҳари ақл. *Ҷомӣ*

ДЕБОҶ دیباج *ниг.* дебо.

ДЕВ دیو 1. мавҷуди мавҳуми афсонавӣ калонҷусса ва хавлнок, монанди шайтон, ифрит, аҳриман, ғул ва ғ.

Н-аз сару гӯш одамиёст одамай,
Дев бувад мардуми бе мардумӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*
Гар нишонад фаршитае бо дев,
Ваҳшат омузаду хиёлату рев. *Саъдӣ*

2. маҷ. одами бадқор, зинтқирдор.

Чу ҳукми қаёз бар Сулаймон расид,
Нигини ҳукумат ба девон расид. *Шоҳин*

деву داد (*ё* дала) одамони зинттабиат, бадқирдор, паст.

Бикӯштад чандон аз он деу дад,
Ки ғайр аз худаш надонад адад. *Ҳотифӣ*
Тавонӣ тарини деу дад хаст,
Ба он рӯи никӯе хун бад хаст. *Ҳилоӣ*

◇ **деви дарун** а) киноя аз нафси бад; б) киноя аз ҳисри ҳӯрок.

Ҷавноро оташн меъда боло гирифта буд... Луқмае
чанд аз сари ништиҳо таноулу кард ва даме чанд об
дар сараш ошомид, то деви дарунаш биёромид.
Саъдӣ

ДЕВА دیوه кирм; кирми пиллан абрешим.

Дева ҳарчанд к-абрешим бикӯнад,
Ҳар чи он бештар ба хеш танад. *Ғӯдакӣ*

ДЕВАК دیوک кирми ҷубҳур.

Гашт сутунат чу зи девак тийх,
Сустини он сақф, ки бар вай нийх...

Хисрави Деҳлавӣ

ДЕВАХТАР دیواختар киноя аз бадбахт, шумтолез.

Душман аз теги маликшоҳӣ ҳазар карду гурехт,
З-он ки теғаш сояқ асту душманаш девахтар аст.
Муизӣ

ДЕВБАНД دیوبند хонаи дев.

Сурун барфшорад ба шохи баланд,
Чу деве биҳуспад дар он девбанд. *Низомӣ*

ДЕВБАНД II دیوبند 1. он ки девро бо афсуну азонм тас-хир ва ром мекунад; афсунгар; 2. маҷ. кавӣ, зур; пах-лавон.

Ҳама шертану шамшердасту тирангушт,
Ҳама синаҳшикану девбанди шершикор. *Унсурӣ*

3. аз рӯи афсона лақаби Тахмураас, ки гӯё шайтонро маркази худ сохта будааст.

Писар буд мар-уро яке хушманд,
Ғаронмоя Тахмурааси девбанд. *Фирдавӣ*

ДЕВБОД دیوباد гирдобод; боди тезу тувд.

Ҳамон пойкӯбони камширзод
Муаллақзан аз ракс чун девбод. *Низомӣ*

ДЕВГОҶ دیوگاه *ниг.* девлох 1; ◇ *ин девгоҳ киноя аз дунё.*

Ростравӣ пеша кун ҳамчу шиҳоби сиптеҳр,
Бу ки аз ин девгоҳ чон ба саломат барӣ.

Хисрави Деҳлавӣ

ДЕВДИЛ دیودل 1. диловар, далер, нотарс.

ДеВДилони размо шуъла дарафғанд ба чон,
Рост кунад, чу дар дағо, найзаи чун шиҳоро.

Хисрави Деҳлавӣ

ДеВДил ботему барпошем чон,
К-он париддор дилдор омадаст. *Ҳоқонӣ*

2. бераҳм, саҳтдил; сиаҳдил, тирадил.

Одамиёст, он ки ба ғафлат гум аст,
ДеВДил аст, он ки ба тан мардум аст.

Хисрави Деҳлавӣ

ДЕВДИЛӢ دیودلی диловарӣ, далерӣ.

ДЕВЗАДА دیوزده чиназда, чинӣ; девона; абляҳ.

Ниҳоли хилоф нишондону самараи вифоқ ҷустан
кори беҳиранд ва пешан девзадагон бошад.

«Равзат-ус-сафо»

ДЕВЗОД دیوزاد 1. девнажод; бадасл, бадқора.

Чу бачча чунон чун бувад девзод,
Чӣ бошад худ аз дев чодунажод. *Фирдавӣ*

Аз ин девзода яке шохи нав
Нишонанд бо тоҷ бар тоҳи нав. *Фирдавӣ*

2. киноя аз хавиҳайкал ва тевдаз (онд ба асп).

Абдулмуъминхон бар аспони чаҳандаву давандан
хисории деввод аз самандхон ёлу думсёҳи ажда-
рихон савор шуда бар сари хиёбони Ҳирот ҷилва
андохта. *«Фатҳнома»*

ДЕВКАДА دیوکده *ниг.* девлох 1.

Пешам омад ҳазор девкада,
Дар яке сад ҳазор деу дада. *Низомӣ*

ДЕВКИРДОР دیوکردار бадқирдор, бадқор; бадху, бад-феъл.

На шаб зангии одамихор буд,
Ва ё ҳиндиу девқирдор буд. *Ҳочу*

ДЕВЛОХ دیولاخ 1. маскани девҳо, ҷои зисти девҳо.

Зи бас қушта, к-афтод дар девлох,
Шуда рӯзин зоғу карғас фарох. *Ҳотифӣ*
Девлохест ҷаҳон дар назари ваҳшати ман
То маро раҳ ба парихонаи узлат доданд. *Сомб*

2. сахро; ҷароғохи дурдасти хилват.

Ҷарида девлох оғандапахлу,
Ба тан фарбеҳ, миён чун муй лоғар. *Унсурӣ*

ДЕВМАРДУМ دیومردم мардуми девсират, бадқирдор, фит-нагар.

Вафо андак талаб з-ин девмардум,
Чафо бисёр каш з-ин сабз гулшан. *Ҳоқонӣ*
Аз арбадашон девмардум
Ҳам хона харобу ҳам хирад гум. *Ғайзӣ*

ДЕВМОР دیومار аждаҳо.

ДЕВОЛ دیوال шакли дигари девор.

Баъд аз он девони онро бибурид ва ҳарак пеш
ниҳод. «*Таърихи Систон*»

ДЕВОН دیوان 1. маҳкама, идора давлатӣ, вазоратхона.

Вазир ба хона омад ва нишаст ва рузи дигар ба
девон наарафт. «*Маҷмӯа-ул-ансоб*»

Зи руи хашм дод он гоҳ фармон,
Ки оранд он занонро то ба девон. *Ҳосиш*

девори дастур (ё вазорат) вазоратхона, маҳкамаи вазир.

Гуруҳе зи девони дастури ӯ
Ба ҳикмат навиштанд маншури ӯ. *Низомӣ*

Он гоҳ котиби девони вазир маро ба ишора
берун талабид. *Аҳмади Дониш*

2. чамъомад ва маҷлиси машварати давлатӣ.

Ба Харроди Барзин бифармуд шоҳ,
Ки чои аризеи девон бидох. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. кушк, қаср.

Равон гаштанд дар девони Ширин,
Ки то Хисрав шавад меҳмони Ширин.

Хисрави Деҳлавӣ

4. дафтари муҳосиба, дафтари ҳисоб; рӯйхат.

Ҳама номи эшон ба девони ман
Навиштаст шоҳи ҷаҳонбин ман. *Фирдавсӣ*

Ярлиғ шуд, то девон ба дафтар аз хонаи ӯ бие-
варданд. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

5. маҷмӯаи ашъор, маҷмӯае, ки ғазалиёт ва тамоми
ашъори як шоир (ғайр аз достон) дароварда меша-
вад.

Сухан сардафтари девони ишқ аст,
Сухан ганҷинаи султони ишқ аст. *Ҳилолӣ*

◇ девони азал (ё қазо) киноя аз тақдир, сарнавишт.
Соқие, ишрати имрӯз ба фардо мафкан,
Е зи девони қазо хатти амоне ба ман ор! *Ҳофиз*
Тирабатиҳо насибам шуд зи девони азал,
Сарнавиштамро худо кардаст аз боли ғуроб.

Туғрал

девори сиеҳ (ё сияҳ) қардан гуноҳ қардан.

Зи ғайбат ҷи меҳодад он сода мард,
Ки девон сияҳ қарду чизе нахарад. *Саодӣ*

Гуфтам ғалату гуноҳ қардам,
Девони амал сиеҳ қардам. *Ҳилолӣ*

девори қисмат киноя аз қазову қадар, тақдир.

Май хур, ки ошиқӣ на ба касб асту ихтиёр,
Ии мавҳибат расид зи девони қисматам. *Ҳофиз*

ДЕВОНА دهانه 1. тиб. аз ақлу хуш бегона; одами ғайри
муътадил дар ҳулуқ атидор.

Фармони хирад бар дили хушёр нависанд,
Хуше набувад бар сари девона қаламро.

Қамоли Хучандӣ

Гуфт: Ман аз маволини оли Зубайрам ва дар ҳар
моҳе се рӯз девона мешавам. *Аҳмади Дониш*

2. осемасар, аз алоқи дунёи вораства, оварагарди
саргардон, ошӯфта; шефта, шайдо; мубатло, гирифтор.

Гуфтам: Оҳ аз дили девонаи Ҳофиз пай ту,
Зери лаб хандазанон гуфт, ки девонаи кист?

Ҳофиз

Ҳокистари он ба фарқи худ рехт,

Девона шуду зи халқ бигреҳт. *Ҳилолӣ*

девона мондан киноя аз ҳайрон шудан; мафтун шуда
мондан.

Ногоҳ парисурате андар назар омад,
Дидем дар он сурату девона бимоядем.

Хисрави Деҳлавӣ

ДЕВОНАГӢ دیوانگی 1. аз ақлу хуш бегона будан, ошӯф-
таақли.

Бар дили мо он ҷи аз тоқи ду абруят гузашт,
Бо худ аз девонаги пайваста меғем мо. *Мушфиқӣ*
Марди ошӣқепешаро девонаги тӯхмат бувад,
Нур мебахшад муҳаббат дидан идрокро. *Маҳфи*

2. маҷ. ахмақӣ, аблаҳӣ.

Зи ғайрат гар яке мардонагӣ қард,
Ту гӯӣ: Ҷоҳиле девонагӣ қард? *Ҳилолӣ*

ДЕВОНАНАВОЗ دیوانه نواز киноя аз ошӣқнавоз.

Эй, ки бо силсилаи зулфи дароз омадан,
Фурсатат бод, ки девонанавоз омадаӣ. *Ҳофиз*

ДЕВОНАНИГОҲ دیوانه نگه маҷнун; ошӯфта.

Чашми девонанигоҳон адабомуз шудааст,
Ии ҷи шарм аст, ки бо Лайли сахронӣ мост?

Соиб

ДЕВОНАТАРОШӣ دیوانه تراشی худро сохтакорона девона
нишон додан.

Даъвин машрабу девонатарошӣро ҷунун,
Ҳама дорию ба кирдор хилофат бинам. *Савдо*

ДЕВОНБЕГӢ دیوان بیگی таър. мутасадди ҳарҷу даҳли
дарбори амир (яке аз мансбаҳои олии аморати Бухоро).

Мирзо Низомиддинхоҷан девонбегини мулаққаб ба
Мирзои Урғачӣ ба ҳукумати Ҷаҳорҷӣ мансуб
буд. *Садрӣ Зӣ*

ДЕВОНДОРӣ دیوان داری маҷлиси маҳкама; чамъомад
ҳукумати.

Дар он замон қоида ҷунун буд, ки ҳангоми де-
вондорӣ роҷаҳо чандин аз доноён барҳаман бар
ямин менишастанд. «*Таърихи Фаршита*»

ДЕВОНӢ دیوانی коркуни девон; корманди маҳкама.

Наёвард омил ғаш андар миён,
Наяндешад аз рафъи девонин. *Саодӣ*

ДЕВОР دیوار ихотае, ки аз лой, хишт, санг ва ғ. дар
гирдогирди ҷое ба по қарда мешавад, мас. девори қалъа,
девори хона.

Фараб масҷиди ҷомеъи бузург дорад ва деворҳо
ва сақфи он аз хишти пухта қардаанд.

«Таърихи Наршахӣ»

...К-эӣ по ба ҳамад банд қарда,
Девора саро баланд қарда. *Шоҳин*

девор қашиндан девор сохтан.

То аз мақоми худ нагузорам қадам бурун,
Девор гирди ҳеш чу парғор мекашам. *Сайидо*

◇ девори қасе кӯтоҳ дидан қасеро очиз ва забун шу-
моридан.

Ҷамат сад рахна дар ҷон қард моро,
Магар гирди мо кӯтоҳтар дид? *Шоҳӣ*

девори қасе кӯтоҳ сохтан қасеро нотаъвои ва хор қардан.

Ҷамчу нақши по надорад бому дар вайронам,

Рузгор азбаски кутаҳ сохт девори маро.

Абӯтолиби Қалим

ба девор гуфтан киноя аз сухан ва мурочиати беҳуда
ва бетаъсир кардан.

Гуям, эй шӯҳ, ба девор ғами дил пас аз ин,
Бо ту гуфтан чу ҳамои асту ба девор ҳамои.

Ҳилолӣ

ба девор омадани пою пешонӣ ниҳоят тангҳол шудан,
бисёр очиз гаштан.

Оламеро аз ҷафони ишқи ту

Пою пешонӣ ба девор омадаст. *Анварӣ*

пушт бар девор мондан ҳайрон шудан, очиз мондан;
пушт бар девори ғафлат доштан киноя аз ғофил будан,
дар ғафлат мондан, беҳабар мондан.

ДЕВОРБАЛАНД دیواربلند киноя аз мунъим, молдор, дав-
латманд; муқобили деворкӯтоҳ.

Як барг зи сад боғ надидему гузаштем,
Аз кӯтаҳи химмати деворбаландон. *Солики Яздӣ*

ДЕВОРБАНД دیواربند ниг. деворбаст.

Дар беруни шаҳр се салу шаст паррае, ки ҳар
парра муштамил аст бар бозор ва масҷид ва девор-
банд, ободон сохт. «*Тағрихи Фароштан*»

ДЕВОРБАСТ دیواربست ҷое, ки атрофи он бо деворҳо иҳ-
та шудааст; ҳисор; ◇ ганҷи деворбаст ганҷе, ки дар
мағзи девор лиҳзон кардаанд.

Ба умеди он ганҷи деворбаст

Барандохт динори худро зи даст. *Низомӣ*

ДЕВОРГАР دیوارگر деворзан; гилкор.

На сим аст бо ман, на зарру гуҳар,

На хисту на обу на деворгар. *Фирдавӣ*

ДЕВОРЗАН دیوارزن деворгар, касе, ки девор месозад,
гилкор.

Ҳама регрезу хама чӯйкан,

Ба дах пушт наддофу деворзан. *Сайидо*

ДЕВОРКҶОҲ دیوارکوتاه киноя аз муфлис, тикидаст;
қашшоқ; муқобили деворбаланд.

Хоксорон бештар аз ғайз қисмат мебаранд,

Қулбаи деворкӯтоҳон пур аз маҳтоб буд.

Абутолиби Қалим

ДЕВОРХИШТ دیوارخاست девори хиштин.

На позер бошад тӯро, на сутун,

На деворхисту на з-оҳан даро. *Рӯдакӣ*

ДЕВПОЙ دیویای тортанак, анкабут.

Зи боло фузун аст ришаш раше,

Танида дар ӯ хона сад девпой. *Лугатӣ ғурс*

ДЕВСАВОР دیوسوار киноя аз ҷобуксавор, савори тундрав.

Мардоне аз араб, аз тозандагону девсаворон номзад
шуданд ва намози хуфтанро сун Тикинобод рафтанд.

«Тағрихи Байҳақӣ»

ДЕВСИМО دیوسیم киноя аз зинтӯро, бадафт.

Барад аз паричехран зинтхӯй

Занин девсимон хуштаб гуй. *Сатҳӣ*

ДЕВСИРАТ||ДЕВСИРИШТ دیوسیرت|| девиришт, бад-
кирдор.

Ғам надорам, гар рақибӣ девсират дар пай аст,
Нолаам хангоми баргаштан шавад тирӣ шаҳоб.

Носир Аӣӣ

Он девсиршти бемурувват

Дев аст, вале фарошастурат. *Шоҳин*

ДЕВСОР دیوسار 1. девмонанд, зинтнам.

Ҳама девсоранду ҷулидамӯй,

Ба риши дарозу дарозин мӯй. *Ҳотифӣ*

2. девсират, зинтқирдор.

Агар мор зояд зани бордор,

Бех аз одамиаодан девсор. *Сатҳӣ*

ДЕВСУРАТ دیوسورت киноя аз бадафт, зинтӯро.

ДЕВТАБЪ دیوطبع ниг. девсират.

Девтабъ аст, ҳар кӣ насбаса ҷуст,

Фарруҳ он кас, ки дил зи насбаса шуст. *Ҷомӣ*

ДЕВЧА دیوچه 1. як навъ кирм, ки дар паҳминаҳо пайдо

мешавад ва онро меҳурад ва ҳароб мекунад, куя.

Дил бипардоз замонею манех пушт бад-ӯ,

Қи падиҳор шуда девча андар намадо. *Мунҷик*

2. золу, шуллук.

ДЕВЧАВҲАР دیوچه درناжود, девзод; бадқирдор.

Бар тирӣ ту парри Ҷабраил аст,

Офат шуда девчавҳароир. *Ҳоқонӣ*

ДЕГ دیگ 1. зарфи филизӣ ё сангӣ, ки дар он таом мепа-
занд, об, шир ва ғ. меҷӯшонанд.

Зи тоби оташи савдон ниқаш

Ба сонӣ деғ доим мезанам ҷӯш. *Ҳофиз*

Ба деғи ҳавас об шуд плюҷ чаз,

Ба гулхан шуда пешкор ошпаз. *Сайидо*

2. түпи бузурги қалъакӯб.

Яке деғи мунҷар дар он қалъа буд,

Қи тираш буд аз санг сад ман фузуд. *Асадӣ*

◇ деғи рахшанда гулулаи түп.

Ба ҳар гуша аррода барсохтанд,

Ҳама деғи рахшанда андохтанд. *Асадӣ*

деғ ба ҷӯш овардан киноя аз пухта ва қомил шудан.

Бад-ин гуна мезист бо рою хуш,

Зи ҳар дониш оварда деғе ба ҷӯш. *Низомӣ*

ДЕҒАФЗОР دیگافزار дорувор (аз қабилӣ нахӯд, мавиз,
мурғ, дорчин, зира, қаланфур, зардҷуба ва ғ., ки барои
хушбӯя ва гувороя ба тасм меандозанд).

ДЕГГИР دیگگیر порчае, ки бо он деғро мебардоранд,
дегтирақ.

ДЕГДОН دیگدان оташдон, ошдон.

Дегдон қанда, деғ бинҳода,

Қарда олоти табх омода. *Ҷомӣ*

дегдон задан оташдон сохтан.

Шунидам, ки аз нуқра зад дегдон,

Зи зар сохт олоти хон Ҳусурӣ. *Ҳоқонӣ*

◇ дегдон сард будан киноя аз мумсик ва ҳасис будан.

Ба лутфи суҳан ғарму буд мард,

Вале дегдонан қавӣ буд сард. *Сатҳӣ*

ДЕГПОЯ دیگپایе сепояи оҳани, ки деғро ба болон он
мемонанд, ӯҷоқ.

Бигзарад деғпоа гар зи ҳаҷар,

Нағзарад з-оташе, ки дар ҳаҷар аст. *Ҳоқонӣ*

ДЕГХОНА دېگ خانە *ниг. дегдон.*

Кафтиру дегу дегчан бобо аз они ман,
Дастгиру дегхонан бобо аз они ту. *Мушфиқӣ*

ДЕЗА دېزە 1. ранг, лавн, махсусан ранги сиёҳ ё хокистар-
ри; 2. хокистарранги мул ба сиёҳи (доир ба чорпоён).

Аз сахму аз сиёсати дарьёғудон ту
Бар гургӣ деза пӯст бидаррад сағи шубон. *Сӯзанӣ*
3. маҷ. аспӣ хокистарранги сиёҳтоб, аспӣ тезрав.
Бифармуд, то барниҳоданд зин
Бар он дезаи пилтан рузи кин. *Фирдавсӣ*
Аз фатху зафар биам бар найзан ту ақд,
В-аз фарру хунар биам бар дезаи ту юн. *Унсурӣ*

ДЕЗӢ دېزى дегчан сафолӣ ё сангӣ барои шурбопазӣ.

ДЕЛАМ دېلم *ниг. дайлам.*

ДЕР 1. вақти бисёр, муддати дароз.

Дерест, ки дилдор паёме нафристоҳ,
Навишт каломеу саломе нафристоҳ. *Хофиз*
Тақаллум аз даҳонаш гар зи тангӣ дер мерезад,
Табассум аз лаби ширини ӯ чун шир мерезад. *Сайидо*

2. баъд аз муддати дуру бардавом, пас аз чанд вақт.
Чӣ хуш гуфт ин суҳан пирӣ ҷаҳонгард,
Ки дер ою дуруст оӣ, эй ҷавонмард! *Нисомӣ*
Гар гушакар хурӣ ба тақаллуф, зиён кунад,
Бар нони хушк дер хурӣ, гушакар бувад. *Саъдӣ*
дер тоҳ (ё гаҳ) вақти бисёр, муддати дароз.

Хузайма дер гоҳ зан накард. «*Тағрихи Систон*»
дер-дер фосилаи пас аз тайн муддати дароз, дур-дур.

Ҳакимон дер-дер хуранду обидон нимсер, зоҳид
қадди рамак ва ҷавонон то табақ нағиранд ва
пирон — то арақ накунанд. *Саъдӣ*

дер ба дер тоҳ-тоҳ; баъзан; баъд аз муддати нисбатан
дарозе.

Бар дарат дер ба дере ки равам, гӯ ба рақиб,
Ки бие, ошиқи деринан моро дарьё!

Қамоли Хучандӣ

аз дер гаҳ (ё гоҳ) дер боз, бисёр вақт боз.

Мабор, эй абр, рӯзи гашти он ҷобук-савор охир,
Ки дида дар раҳ аст аз дер гаҳ уммедворонро. *Ҷомӣ*

то дерҳо бисёр вақтҳо, то вақти зиёд.

Баромад ҷақоҷоки шамшерко,
Қашид он ҷақоҷок то дерҳо. *Шоҳӣ*

дер зистан бисёр умр дидан, умри дароз дидан.
Эй Бухоро, шод бошу дер зи,
Шоҳ суят меҳмон оид ҳаме. *Рудакӣ*

дер истодан (ё мондан) муддати бардавом зинда мон-
дан, умри дароз дидан.

Бош камхор, то бимонӣ дер,
Ки аҷал гурсина(а)сту куташ сер. *Саной*

Акнун ки манам тану ту ҷонӣ,
Маъ зуд равам, ту дер монӣ. *Шоҳин*

дер қардан таъхир қардан.

Дер маҳмил ронду саргардон дилм ҳамроҳи ӯ,
Дер қардан ман, ки чун дар раҳт берун бурдан аст. *Ҳисравӣ Деҳлавӣ*

дер қашидан қимоя аз тӯл қашидан, бисёр давом қар-
дан,
Чун дер қашид муддати ҷанг,
Дар ҷанг бирафт қувват аз ҷанг. *Ҳилолӣ*

дер мондан *ниг. дер истодан; дер омадан таъхир қар-
да омадан, баъд аз муддати дароз омадан.*

Рафтагаш шеваю дер омаданат оин аст,
Омадурафт ба ин шеваю оин то қай? *Ҳилолӣ*
дер поидан бисёр давом қардан, муддати дароз барқар-
рор будан.

Фалочарам давлаташ дер напонд. *Аҳмади Донииш*

ДЕРАНД دېرند 1. дарозмуддат, бардавом.

Шабе деранду зулматро муҳайё,
Чу нобино дар ӯ ду ҷашми бино. *Рудакӣ*
2. даҳр, дунё; замон, рӯзгар.

Ё фато, ту ба мол ғарра машав,
Чун ту бас диду бинад ин деранд. *Рудакӣ*

ДЕРБОЗ دېرباز дароз, тӯлонӣ, дарозмуддат; қашолъёб.

Дар амал то дербозно дарозӣ мумкин аст,
Чун амал бодо туро умри дарозу дербоз. *Рудакӣ*
Омада вақти висол, рафта замонни фироқ,
Ғашта шаб аз баҳри мо кундраву дербоз.*

ДЕРИНДЕРИНА دېرينه دېرينه қадима, пешина, кӯҳна.

То ҷу Маҷнун насохт дафтари ниқ,
Тоза шуд достони дерина. *Қамоли Хучандӣ*

Дар миёни ду ҳамдами дерин
Қуръан иттифоқ гашт бар ин. *Мушфиқӣ*

◇ (ин) дабири дерина қимоя аз дунёи кӯҳан: ҷаҳон,
дунё.

Дило, дилдан дурбин баркушоӣ,
Дар ин дабири деринан дерпой. *Ҷомӣ*

ДЕРИНАБУНӢЁД دېرينه بۇنياد ин ҷӣ бунёдаш қадим аст;
◇ ин деринабунёд қимоя аз ҷаҳони қадим, дунёи ку-
ҳан.

Мушфиқӣ, меҳоҳам аз тӯфони ашқи хештан,
То шикасти нав дар ин деринабунёд оварам. *Мушфиқӣ*

ДЕРИНАРӢЗ دېرينه روز солхурда, пир.

Пирзәне муй сиях карда буд,
Гуфтаман: Эй момаки деринарӯз. *Саъдӣ*

ДЕРИНАСОЛ دېرينه سال қуҳансол, солхурда.

Бад-ӯ гуфт: Эй пирӣ деринасол,
Бад-ин умр қай бар хурӣ з-ин ниҳол? *Шоҳин*

ДЕРИНАСОС دېرينه اساس он ҷӣ бунёдаш қадим аст; ҷарҳи
деринасос дунёи кӯҳна.

Шуд аз гардиши ҷарҳи деринасос
Ҳақоқиқпазиро дақоқиқшинос. *Ҷомӣ*

ДЕРМЕХР دېره مر каммеҳр, бевафо.

Фалак, к-ӯ дермеҳру зудкин аст,
Дар ин хирмонсаро қори вай ин аст. *Ҷомӣ*

ДЕРМОН دېرمان давомдор; поянда, пойдор, бобако.

...Қ-аз умри ҳазорсола чун Нӯҳ
Сад давлати дермон биниам. *Ҳоқонӣ*

ДЕРОРОМ دېرورам сокин, ботамкин, вазин.

Зудҷунбаш мабош ҳамчу инон,
Дерором бош ҳамчу риқоб. *Анварӣ*

ДЕРПО(И) *دیرپا* (и) устувор, (дар як чой) истода, боба-ко, пойдор.

Чӯб нагирад ба таҳи об чой,
Санг набошад ба ҳаво дерпой. *Хисрави Деҳлавӣ*
Дило, дидаи дурбин баркушой,
Дар ин дайри деринаи дерпой. *Чомӣ*

ДЕРСОЗ *دیرساز* носозгор, номувофик.

Бирафтанду павмед бозомаданд,
Ки бо ахтари дерсоз омаданд. *Фирдавӣ*

ДЕРСОЛ||ДЕРСОЛА *дирсал||дирсале* бисъёрсола, кӯҳна;

◇ (ин) **пардаи дерсол** *киноя аз дунбён кӯҳан.*

Зи найранги ин пардаи дерсол
Ҳаёли шудам, чун набрам ҳаёл? *Низомӣ*

ДЕРСУЛӢ *دیرسل* сусткор дар оштии, ба таъхирандозан-дан сулҳу *ошӣ*.

Зуд рафту дер омад сабр, эй дил, ёд кун
Он харифи дерсулҳу зудчанги хешро. *Чомӣ*

ДЕРХУСП *دیرخسپ*: субҳи дерхусп *киноя аз субҳи охистамаданда.*

Чу субҳи дерхусп аз хоби худ част,
Гирифта соғари пушир бар даст...

Хисрави Деҳлавӣ

ДЕРЬЁЗ *دیرباز* дарозмуддат, барлавам, кашольёб; пойдор.

Саранҷом аз ин давлати дерёёз
Сухан гӯям, ин нома гардад дароз. *Фирдавӣ*
Агар зиндагонӣ бувад дерёёз,
Бад-ин дайри хуррам бинонам дароз. *Фирдавӣ*

ДЕРӢ *دیری* кашольёбӣ, таъхирёбӣ.

Ваъдаҳо мидиҳӣ бад-он дерӣ,
Пас пушаймон шавӣ бад-ин зудӣ. *Анварӣ*
Гуфтанд: Битарс аз ин далерӣ,
Мапсанд дар он ҷа гуфт дерӣ. *Чомӣ*

ДЕРЧУНБ *دیرچنب* ба таври охиста ҳаракат кунанда, сустҳаракат.

Зудчунб он бувад, ки андар замони хурд роҳи
дароз барад ва дерчунб он бувад, ки роҳи кӯтоҳ ба
замони дароз барад. *Ибни Сино*

ДЕС *دیس* *ниг. дас.*

деҳ *де асоси замони ҳозираи додан.*

ДЕХ *دە* кишлоқ, қаръа.

Нонаш аз гандуме, ки шеҳнан шаҳр
Аз ғабриони деҳ гирифта ба қаҳр. *Чомӣ*
Моли ғоратаада аз ҳокими деҳ бояд ҷуст,
Гургро нест гунаҳ, ҷурми шубон хоҳад буд. *Сайидо*

ДЕХА *دیه* *ниг. деҳ.*

Фалак ба қомати пири хамда мемонад,
Ҷаҳон ба деҳан торҷидаи мемонад. *Сайидо*

ДЕҲГОН *دەگان* *ниг. деҳгон.*

ДЕХИСТОН *دەستان* 1. кишлоқҷойҳо, ободонӣ, ҷои аҳоли-нишин.

Адолаткунон бар деҳистону дашт,
Ба ҳинҷори бозоргон мегузашт. *Ҳотифӣ*

2. номи қадимии шаҳри Астаробод.

ДЕҲЛЕЗ *دەلیز* *ниг. даҳлэз.*

ДЕҲЛЕЗА *دەلیزه* *ниг. даҳлэза.*

ДЕҲНИШИН *دە نشین* касе, ки дар деҳа зиндагонӣ меку-над, деҳотӣ, кишлоқӣ, рустой.

Дуздонро дар миёни ҳар қавме аз саҳронишинон
ва деҳнишинон дӯстон ва шарикон буданд.
«Ҷомеъ-ул-таворих»

ДЕҲОДЕҲ *دەاده* ҳаёху, ғалоғула (дар вақти ҷанг).

Деҳодеҳ заданд аз ду су сафзанон,
Чу гурраида шерон ҳама кафзанон. *Ҳотифӣ*
Фуру рехтанд аз сари бора санг,
Баромад деҳодеҳ зи мардони ҷанг. *Шодӣ*

ДЕҲУДОР *دودار* гирудор, доругир, кашмакаш.

Аз Эрон деҳудору бонги хуруш
Фаровон зи ҳар шаб фузун буд дӯш. *Фирдавӣ*

ДЕҲХУДО *دەخدا* арбоби деҳ, оқсақоли деҳ; молики ва соҳиби деҳ.

Накуӣ кун имсол, чун деҳ тӯрост,
Ки соли дигар дигаре деҳхудоост. *Савдӣ*

ДЕҲХУДОВАНД *دەخداوند* 1. арбоби деҳ; 2. маҷ. сардор; соҳиби деҳ.

Боз пурсид: Ин диёр кучост?
Деҳхудованди ин диёр кучост? *Низомӣ*

ДЕҲҚАНАТ *دەقانت* *ниг. даҳқанат.*

ДЕҲҚОН *دەقان* 1. кашоварз, зорет.

Деҳқон ба саҳаргоҳон, к-аз хона биёяд,
На ҳеҷ биёромаду на ҳеҷ бипояд. *Минучеҳрӣ*
Дар замони гузапта деҳқоне
Гов меронд гирди вайроне... *Чомӣ*

2. молики замин, заминдор; арбоби деҳ, деҳхудо.

Деҳқонон ва тавонгарон аз ин вилоят бигурех-
танд ва ба Туркистон ва Тироз шаҳре бино кардаид.
«Таърихи Наршахӣ»

3. аҷам, форсу тоҷик.

На деҳқон, на турку на тоӣ бувад,
Суханҳо ба кирдори боя бувад. *Фирдавӣ*
Саворони тозандаро неқ бингар
Дар ин танг майдон зи тозину деҳқон.
Носири Хисрав

4. маҷ. қиссагӯӣ; таърихдон.

Зи гуфтори деҳқон кунун достон
Бипайвандам аз гуфтаи бостон. *Фирдавӣ*

ДЕҲҚОНПИСАР *دەقان پسر* деҳқонзада.

Деҳқонписареро ёфтанд бар он сурат, ки ҳақимон
гуфта буданд... *Савдӣ*

ДЕҲҚОНӢ *دەقانی* зирзат, кашоварзӣ.

ДИБОҒАТ *د بـاغت* 1. пусти ош додан, даббоғӣ; **дибоғат** додан пусти пирондан, даббоғӣ кардан.

Дибоғат ҷунон додам ин чармро,
Ки бартобад осебу озариро. *Низомӣ*

дибоғат кардан пусти ош додан, пусти пирондан.

Пустӣ бусте, ки дибоғат кунанд, ба ғоят нарм
шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

ДИБ

ДИБОЧ *дибач* *шакли арабишудан дебо.*

Атласу дибоч бофад ошк аз хуни чигар.
То кашад дар пой маъшук атласу дибочро.

Шамси Табрезӣ

Муштоқи туро раҳи муғилон
Дар зери қадам ҳариру дибоч. *Чомӣ*

ДИВОН *диован* *шакли арабишудан левон.***ДИГАР** *дигар* *1. ғайр, дуймӣ.*

Чун ту нозукиҳои дигар нест,
Ҳама ангиштҳо баробар нест. *Ҳилолӣ*
Ранҷе ки зи осмон кашидем,
Танҳо на, ба дигарон кашидем. *Шаҳин*

2. бори дувум, баъд аз ин, минбаъд, боз.

Дил ба ту додам дихам чон низ,
Анвариро дигар чӣ фармоӣ? *Анварӣ*

Агар имшаб ё рӯз наздики ғайи шавӣ, дигар ҳаргиз
вайро набинӣ. *Аҳмади Дониш*

дигар сол соли оянда.

Ҳеҷ бар ҷой дидаи ҳаргиз,
Ки дигар сол пор менавад? *Анварӣ*

бори дигар *дафъан дуйм, боз, аз сари нав.*

Вах, чӣ хуш бошад, ки бинам бори дигар рӯи дуст,
Дар суҷуд оям ба меҳробӣ хамаи абрӯи дуст.

*Махфӣ***рӯзи дигар** *рӯзи оянда, пагоҳ, фардо.*

Он ки ҳар рӯз дил аз меҳри бутон баргирад,
Чун шавад рӯзи дигар, боз ҳамон аст, манам.

Ҳилолӣ

бар дигар андоза шудан дигаргун шудан, ба таври
дигар шудан, тағйироти ҳол ёфтан.

Дилан шоҳи туркон аз он тоза шуд,
Виболди бар дигар андоза шуд. *Фирдавӣ*

ДИГАРБОРА *дигарбор* *дубора.*

Афсус, ки мемираму аз баҳри ғисорат,
Чони дигару умри дигарбора надорам. *Мушфиқӣ*

ДИГАРГУН *ДИГАРГУНА* *дигарگون* *дигарگون*

1. ба таври дигар, ба тариқи ҷудогона.

Сипахдор Пирон дигаргуна гуфт:
Хунароҳи мардон нашоид инхуфт. *Фирдавӣ*

Вузарои Нушервон дар муҳимме аз масолеҳи
мамлакат ақдеша ҳамекарданд ва ҳар як аз эшон
дигаргуна рой ҳамезад. *Саъдӣ*

2. тағйир; тағйирёфта.

Меояд аз баҳри шараф пешу ту ҳар рӯз офтоб,
В-аз шарми хуршеди руҳат зарду дигаргун меравад.

*Исмаи***дигаргун** *кардан тағйир додан.*

Носеҳ, мабш дар пан тағйир ҳоли мо,
Ин нест ҳолате, ки дигаргун кунад касе. *Ҳилолӣ*
Дигаргун шудан аз ҳоле ба ҳоле гардиш, тағйир
ёфтан.

Дилам дар ишқи ту хун шуд, хуруши ман ба гардун
шуд,
Умедӣ ман дигаргун шуд, дарего рӯзгори ман.

*Анварӣ***ДИГАРГУНШУДА** *дигарگون شده* *дигарگون شده*

Чун ҳол дигаргун шуда 3-андӯхи ту моро,
Ту рӯй магардон зи дигаргуншудае чанд.

*Ҳисравӣ Деҳлавӣ***ДИГАРСУН** *дигарسان* *ниг. дигаргун.*

В-ар эйдун, ки бечора паймон кунад,
Бикӯшад, пас оро дигарсон кунад. *Фирдавӣ*

Эп фарри боди фарвардин ҷаҳон чун худӣ, ризвон
шуд,
Ҳама ҳолаш дигаргун шуд, ҳама расмаш дигарсон
шуд. *Муизӣ*

ДИД *дид* *асоси замони гузаштаи дидан.***ДИД** *1. назар, нигоҳ.*

Бода нӣхону чом нӣхон омада ба дил,
Дар чом акси бодаву дар бода ранги чом. *Чомӣ*

2. тамошо, назорат; намуд; дидан.

Агар худ дид ҳоҳӣ дар ҷаҳон мард,
Набӯӣ ҳамчу Ромин як ҷавонмард.

Фахриддини Ғурӯнӣ

Муддате инчунин шиораш буд,
Диди он ҳола ғамгусораш буд. *Низомӣ*

3-аввали шаб дидаву дил дар ҳаёли диди дуст,
То тулун субҳ аз хуни чигар соғар заданд. *Махфӣ*

хештанро дид кардан худбинӣ кардан, худписандӣ
намудан.

Шеър гуфтан хуҷҷати беҳосилӣ,
Хештанро дид кардан ҷоҳилӣ. *Амтор*

ДИДА *1. сифати феъли замони гузаштаи дидан.*

Ту гӯш нӣҳодастӣ мо дида ба дидор,
Аз дида басе фарқ бувад то ба шунди.

Қамолӣ Хучандӣ

дида кардан назора кардан.

Уро дидабонест, ки аз шаш-ҳафт фарсанге рох
дида мекунад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ДИДА *2. диде. 1. чашм.*

Кам аз як дам задан моро агар дар дида хоб ояд,
Ғами ишқат бичунбонад ба гӯш-андар ҷарас моро.

Анварӣ

2. маҷ. ҳар ҷизе, ки ба чашм монанд аст, ҳамчун ҳал-
қа, сӯроҳи гирдишакл ва ғ.; *дидаи занҷир* *киноя* аз
ҳалқаҳои занҷир.

Шӯълаи савдон ман оҳангӯдоз афтодааст,
Дидан занҷир аз девонаи ман равшан аст. *Соиб*

дидан *мим* *киноя* аз докран хурди сари харфи «*м*»-и
алифбон араб; *дидан* *най* *киноя* аз сӯроҳҳои най.

Магар нағма ашкест ҳайратхиром,
Ки мерезад аз дидаи най мӯдом? *Бедил*

дидан *сӯзан* *сӯроҳи* *риштагузарони* *сӯзан.*

Ҳар кӣ чун ринта зи борикҳаёлон гардид,
Рӯзиаш тангтар аз дидаи сӯзан бошад. *Соиб*

◇ *дидан* *бад* *ниг.* *чашм* *(чашми бад).*

Зи бини дидан бад то ба хаш мерӯяд
Шаҳиди ишқи туро аз сари мазор сипаид. *Соиб*

дидан *бедор* *чашми* *бино*, *хушбӯр.*

Ғунҷаҳои сарбамӯҳри гулситони розро
Номаи воқарда донд дидан бедори мо. *Соиб*

дидан *бино* *ниг.* *дидан* *бедор.*

Нест дар зери фалак дидан бино пайдо,
В-арна ҳар қосан анҷум назари ҷомӣ Ҷам аст.

Муҳам

дидан *дид* *басирати* *маънаӣ.*

Фаросат дидан дил баркушоӣ,

Ҳар он ҳоле, ки бошад, воғамояд.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

дидан нарм чашми беҳаё.

Ру наметобад зи хирс аз нони сӯзандор сағ,
Дидаҳон нармро аз тезии дарбон ҷи бок! *Соиб*
дидан оламбин *ниг.* дидан бедор.

Бе рухш дидани олам чу нахоҳад дили ман,
Бастам аз хуви ҷигар дидан оламбинро. *Ҷомӣ*
дидан олуда *киноя* аз назари бад.

Дидан олуда, Исमत, лоқи дидор нест,
Дар тағи дарё кесе бе равшани гавҳар наёфт. *Исмат*

дидан равшан *киноя* аз чашми бино, хушёр.

Аз маҳи рӯят маро маҳрум месозад рақиб,
Золиме, ё раб, шавад аз дидан равшан ҷудо. *Мушфиқӣ*

дидан рӯз *киноя* аз пагоҳирузӣ, сапедадам.

Асбоби мурод шуд мураттаб
Аз дидан рӯз то дили шаб. *Ҳилолӣ*

дидан танг чашми харис, чашми гурисна.

Рудан танг ба як нони тикӣ сер нашуд,
Незмати руи замин пур накунад дидан танг. *Саъдӣ*

ба дида ба назар, ба дидан, ба памуд.

Ба дида чу мурда, ғитодазақан,
Сарпои зи муи сафедаш кафан. *Саъдо*

диду водии ба мулоқоти ҳамдигар рафтан, ҳамдигарро
дидор кардан.

Иду наврози муборакро бувад айнулкамол.
Диду водие, ки инуи шпори мардум аст. *Соиб*

дида бардӯхтан чашм пӯшидан, аз дидани кесе ё ҷназе
сарфи назар кардан.

Зи диданат натавонам, ки дида бардӯзам,
Агар муқобала бинам, ки тир меояд. *Саъдӣ*

дида баркардан чашм кушодан; чашм боло кардан.

[Пир] дида баркарду бихандид. *Саъдӣ*

дида боз сохтан *киноя* аз нигоҳ кардан, нигаристан,
чашм кушодан.

Насозад дида харгиз сун ман боз,
Чи сон чавлонгарӣ бо вай кунам соз? *Ҷомӣ*

дида гирифтан аз биноӣ ҷудо кардан, аз чашм маҳрум
намудан.

Ёфт дар бебасарӣ гумшудан худ Яъқуб,
Дида аз ҳар кӣ гирифтанд, басират доданд. *Соиб*

дида дарё кардан *киноя* аз бисёр ғиристан.

Дида дарё кунаму рахт ба сарро ғиқанам,
В-андар ин кор дили хеш ба дарё ғиқанам. *Ҳофиз*

дида дӯхтан а) бо диққат назар кардан.

Исमत, агар хастан он ғамзай,
Дида дар'он новакӣ дилдӯз дуз! *Исмат*

б) чашм пӯшидан, тарки назора кардан.

Зулайхо баҳри як дидан ҳамасӯхт,
Вале Юсуф зи дидан дида мелухт. *Ҷомӣ*

дида кушодан назар кардан, нигаристан.

Чун дида ба рӯи ёр бикшод,
Дубора зи хуш рафтӯ уфод. *Шоҳин*

дида ниҳодан *киноя* аз назар кардан, чашм дӯхтан.

Шефтагон дида ба рӯят ниҳанд,
Раҳти ҳавас бар сари кӯят ниҳанд. *Ҳисраи Деҳлавӣ*

дида нозук сохтан *киноя* аз бодикқат назар кардан,
зеҳн монда нигаристан.

Дида нозук созу он гаҳ дар ману ӯҳид нигар,
То бидонӣ соҳибӣ машраб киву шайё кист! *Ҷомӣ*

Ҷомӣ
паридани дида ҳаракати чашм аз ғайри иродаи кесе, ки
дар урф гуё аломати фоли нек ё бад аст; *муқ.* чашм
(паридани чашм).

Мепарад дидан умеди ду олам, Соиб,
То киро давлати дидор муяссар гардад. *Соиб*
дида пурхун кардан саҳт ғирён шудан; саҳт ғирён
кардан.

Ҳаёли рӯи туам дида мекунад пурхун,
Ҳавон зудфи туам умр меиҳад бар бод. *Ҳофиз*
дида пур аз дур(р) кардан *киноя* аз ғирён кардан,
ашкрез намудан.

То дидан Қайсро кунам пур
Дар ёд ақиқи Лайли аз дур. *Шоҳин*
дида пӯшидан чашм бастан, чашм пӯшидан; беҳуд
шудан.

Нашнохту боз дида пӯшид,
Бечора падар зи ғам хурушид. *Шоҳин*

дида сафед кардан (ё шудан) аз ниҳоятӣ интизорӣ ка-
шидан, аз нигаронӣ бенуру ва очиз шудани чашм.

Чанд, Шавкат, ба раҳи субҳ кунӣ дида сафед,
Ки дар қлими ту шоме ки сахар гардад, нест. *Шавкат*

Дидаам дар интизорӣ моҳи рӯят шуд сафед,
Мекунад назора сайри мохтоб аз чашми ман. *Амӣрӣ*

дида сурх кардан тамаъ кардан; нигоҳи тамаъкорона
кардан; ба шавқ нигаристан.

Ба ҳар гулрух, ки нагарм сурх дида,
Кунун аз ҳар мижа хунам чакида. *Ҷомӣ*

дида ба раҳ будан (ё доштан) *киноя* аз интизорӣ каши-
дан; мунтазир будан.

Ҳар шаб ба ҳавон хоки кӯят
Дида ба раҳи сабост моро. *Шоҳӣ*

дида ба хуфтан гарм кардан хоби сабук кардан, гу-
нудан, пинак рафтан.

Пахлаи сангин ба замин нарма кард,
Дида ба хуфтан қадаре гарм кард. *Ҳисраи Деҳлавӣ*

дида бар равзани хеш доштан *киноя* аз хоҳони манфи-
ати худ будан.

Мадон он дӯстро ҷуз душмани хеш,
Ки бинӣ дидаш бар равзани хеш. *Низомӣ*

дида бар ҳам ниҳодан *киноя* аз мурдан.

Сиеҳе дигар зин бар аҳам ниҳод,
Ба захми дигар дида бар ҳам ниҳод. *Низомӣ*

аз дида борон равон кардан *киноя* аз ғирён бисёр
кардан ва ашқонӣ фаровон рехтан.

Дар кучаву кӯю шаҳру сарро
Аз дида равон кунем борон. *Саъдо*

аз дида Даҷла кушодан *киноя* аз ғирёнӣ фаровон ва
дуро дароз кардан.

Осуда туй дарунӣ ҳаҷла,
Аз дида манам кушода Даҷла. *Шоҳин*

аз дида ниҳон шудан аз назар ғойб шудан, нопадид
шудан; аз дида рух шустан ғирёнӣ зӣёд кардан.

Аз он рӯз то ин замон хастаам,
Зи дарди дил аз дида рух шустаам. *Фирдавӣ*

аз дида хостан сахт илтимос кардан; бар ҳам задани
дида а) ба ҳамдигар задани милки чашм; б) розӣ шудан
(бо ӯшорати чашм), қабул кардан.

Он шӯҳида дида чу бар ҳам намезанад,
Дил сабр пеша карду қунои дам намезанад.

Анварӣ
то дида ба ҳам задан то чашм пушида кушодан; дар
як он, як лаҳза; ба зудӣ, дарҳол.

Ин гуфту шуд аз миён, бадар рафт,
То дида ба ҳам зад, аз назар рафт. *Шоҳин*
ҳама тан дида гаштан бодикқат нигоҳ кардан, бо та-
моми ҳасти нигарон будан.

Нозирӣ дидорӣ писандида гашт,
В-аз пай дидан ҳама тан дида гашт.

Хисрави Деҳлавӣ
дидан бад дур! чашми бад нарасад!, аз захми чашм
дар амон бошад!

Дидан бад дур аз ин Юсуф, ки даври осмон
Дар замони ҳусни ӯ як дидан ҳайрон шудааст.

Соиб

ДИДАФУРҶ دیدافروز равшанибахш, нурфиро.

Ба Юсуф буд руҳаш роҳатандӯз,
Ба Юсуф буд чашмаш дидаафрӯз. *Ҷомӣ*

ДИДАБОЗ دیدهباز 1. чашмқушода.

Набуд аз надимони гарданфароз
Ба ҷуа нартис он ҷо касе дидабоз. *Сатъӣ*

2. чазмбоз, бонозу қарашма.

Чашмат, ки миёни хоби ноз аст,
Ё раб, ки ҷӣ шӯх дидабоз аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДИДАБОН دیدهبان ниг. дилбон.

ДИДАВАР دیدوار соҳибӣ дида, соҳибӣ биниш; маҷ. бо-
басират, нозукбин; оқил, доно.

Дидавар пул ба зери гом қунад,
Қур бар пушти пул мақом қунад. *Саной*

Ин на шоистан ҳар дидавар аст,
Ки забонат дигару дил дигар аст. *Ҷомӣ*

ДИДАВАРӢ دیدواری бобасиратӣ, нозукбинӣ; хирадмандӣ,
доноӣ.

Дар дидавариву нуктасозӣ
Мекард дилма ба моҳ бозӣ. *Ғайзӣ*

ДИДАДАРОӢ دیدهدارائی ба чашм даромадан.

Монанди дуд дидадароист кори ту,
Аз дар бирун қунада, дарой зи тобадон. *Сайидо*

ДИДАДОР دیددار ҳосус.

Хурушон аз он ҷо яке дидадор,
Ки ғӣ беҳушон, нест ҷонгон ба кор... *Асадӣ*

ДИДАДӢ دیددوز бо диққат нигаранда, пайваст нига-
ранда.

Бар ин шаб гар аъмо шавад дидадӢ,
Зи Парвин қунад хурдабинӣ ба рӯз. *Зуҳурӣ*

ДИДАКАШ دیدکاش тирақунада.

З-он ки ҳар мурге аз инҳо зоғваш
Ҳаст ақли оқилоиро дидакаш. *Румӣ*

ДИДАН دیدن 1. дар ҳолати бинӣ будан; нигоҳ кардан,
нигаристан; муоина кардан, мушоҳида кардан.

Чу дарёён ҷӯшон замин бардамид,
Ҷунои шуд, ки кас рӯи ҳомун наид. *Фирдавӣ*
Мабин, ғӣ лоларух, густох сӯям,
Ба сони доғи дил сурх аст рӯям. *Мулҳам*
дидан дар (ғ андар, ба, бар) касе ғ ҷизе нигоҳ кардан,
нигаристан, назар андохтан ба касе ғ ҷизе.

Нишаста наид андар он бозмоҳ,
Бароварда бар ҷархи гарданда оҳ. *Ҳочу*
Дар дили сахташон нахоҳам дид,
Нармӣ орам, ки нармӣяст калид. *Низомӣ*
Дидан ба ҷониби дигар, ғӣ дуст, бас хатост,
Ақиқун, ки ғр ҷилвақунон рӯ ба рӯи туст.

Ибни Ямин
Бар дили мо бин, ки пайқонат чи сон паррон гу-
зашт,
Ғамзан мастат, афоқаллаҳ камонкаш будааст.

Ҳайрат

2. мулоқот; дидор.

Сар пеш фитанда он ду мазлум,
В-аз дидани ҳам нишаста маҳрум. *Ҳилолӣ*
Рӯзе Бобохон барои дидани ман омад.

Садрӣ Зиё

3. маҷ. аз сар гузарондан.

Ғаму ҳаҷре, ки ман дидам, кӣ дидаст?
На кас дидасту на ҳарғиз шундаст. *Ҳилолӣ*

◇ бар худ дидан киноя аз худбинӣ кардан.

Мабин бар худ, ки худбинро басар нест,
Хунабин шав, ки худбинӣ хунаб нест. *Низомӣ*

ДИДАНАВОЗ دیدناواز тароватбахши чашм; дилқушо, на-
заррабо, ҷозибодор.

Гирд баргаштам аз нишебу фароз,
Дидам он раваҳон диданавоз. *Низомӣ*

ДИДАТАР دیدتر гирьсн; гирьяқунада.

Булбуди ноланда зи ғам дидатар,
Сина зи овоза харошидатар. *Хисрави Деҳлавӣ*
Зоҳид аз сузи ғамат лабхушқу сӯфӣ дидатар,
Оҳ аз ин оташ, ки ҷун зад шӯъла, хушқу тар бисухт.

Ҷомӣ

ДИДАФУРҶ دیدافروز ниг. дидаафрӯз.

Эй дидафурӯзи шабинишнор,
Андешазаёндо пешбинор. *Ғайзӣ*

ДИДБОН دیدبان|دیدهبان 1. касе, ки дар ҷон
баладе ва бурҷе истода ба атроф назар мекунад ва аз
омадани душман ба қушунӣ худ хабар медиҳад; шпгах-
бон, посбон.

Уро дидабонест, ки аз шаш-ҳафт фарсанге роҳ
дида мекунад. «*Маҷнаъ-ул-ансоб*»
Дидбоне зи қалъа поён дид,
Маст афтада хели туркон дид... *Мушфиқӣ*

2. маҷ. нигарон; мунтазир, чашмбароҳ.

Соласт, ки дидан ӯробам
Бар тарфи дарича дидабон аст. *Анварӣ*
Безабобонӣ гурзабонанд,
Ҳама қуранду дидабонанд. *Саной*

◇ ду дидбон киноя аз ду чашм.

Бинишаста бар ду дар ба тамошо ду дидбон,
Гоҳе ба ҷилваид, ки андар ласи ниқоб... *Восифӣ*

ДИДГОХ||**ДИДГАХ** *دیده گاه* диде-гон чон дидбонӣ, чон ниғаҳ-бонӣ.

Хурӯс баланд омад аз дидгоҳ,
Ба Сӯҳроб бинмуд, к-омад сипоҳ. *Фирдавсӣ*
Ҳамеравт, то марзи Турон расид,
Ки аз дидгаҳ дидбонаш бидид. *Фирдавсӣ*

ДИДОН *ا. دیدان* ҷ. дуда III.

ДИДОР *دیدار* 1. нигоҳ кардан, нигаристан, дидан.

Ҳеҷ шодӣ нест андар ин ҷаҳон
Бартар аз дидори рӯи дӯстон. *Рудакӣ*
Одам ҳама пур ҷилван ёр аст ва лекин
Чашме, ки бувад қобили дидор, надорем. *Фаррухӣ*
дидор будан пайдо будан, намоён шудан.

... Ки дидор будӣ ду лашкар зи дур. *Фирдавсӣ*

2. мулоқот кардан, ҳамдигарро дидан; *мач.* суҳбат.

Панҷоҳ ҳазор тан аз лашкари Муқаннаъ ба дари хисори Муқаннаъ чамъ шуданд ва аз вай дидор хостанд. *«Таърихи Наршах»*

Ба ба ҳамин масҳарағӣ то Тошканд рафтем ва баъд аз дидори ҳоким асб ва ҳадяи амirro элчӣ маа одами хоси худ бифристонд. *Аҳмади Дониш*

дидор кардан а) аз назар гузаронидан.

Пасу пеши сипаҳ дидор карда,
Ба хар ҷое яке солор карда. *Фахриддини Гургонӣ*
б) мулоқот намудан.

Миод ниҳоданд бар он ки хар ду дар Самарқанд дидор кунанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

ба дидор шудан ба дидорбинӣ рафтан, ба мулоқот рафтан.

Ба дидори мардум шудан айб нест,
Ва лекин на чандон, ки гуянд: бас. *Саъдӣ*
3. ҳеҳра, талъат, лиқо, рӯй.

Шайхулислом гуфт, ки ман ҳеҷ кас надидаам ба дидор ва фаросат чун бародари Аҳмади Чаштӣ. *Ҷомӣ*

дидор дидан рӯй дидан; мулоқот кардан.
Киштин умр бишкаст дар баҳри ноумеди,
Мушкил, ки боз бинем дидори ошноро. *Махфӣ*
дидор намудан рӯй нишон додан.

Дидор менамонуву паркез мекуни,
Бозори ҳешу оташин мо тез мекуни. *Саъдӣ*

4. чашм, дия.

Ду руҳораш баҳори дилбари буд,
Ду дидораш ҳалоки собири буд. *Фахриддини Гургонӣ*

◇ дидор ёфтан *ба ҷизе киноз* аз муваффақ шудан ба ҷизе.

Чу дидор ёбӣ ба шоҳи суҳун,
Бидонӣ, ки дониш наёяд ба бун. *Фирдавсӣ*

ДИЕНАТ *а. دیانت* 1. диндорӣ; 2. *мач.* ростӣ, бовиҷдонӣ, ҳалолкорӣ.

Азиз Юсуфро гиромӣ дошӣ, зеро ки аз вай амонат ва диенат дидя буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*
Зи роҳи нангу номусу диенат
Расонид он амонат беҳиенат. *Мулҳам*

ДИЕР *а. دیار* 1. ҷ. дор II; 2. кишвар, вилоят; мамлакат; сарзамин.

Яке аз сулоҳон Лубнон, ки мақомоти у дар диёри араб маъзур будо қаромати у машхур, ба ҷониби Димшиқ даромад. *Саъдӣ*

Дар сарири мушиқофӣ шоҳам аз фикри расо,
Дар диёри назим таъбам ҳукмронӣ мекунад. *Туграи диёри маъмура* мамлакат ва кишвари ободон.

Чу Бадр рои турсо меҳр гуфту моҳаш гуфт,
Ки эй сари фузалон диёри маъмура. *Бадри Чочӣ*

3. *мач.* ватан, меҳан.

Бар қанори Даҷла дур аз ёру маҳҷур аз диёр,
Дорам аз ашқи ҷигаргун Даҷлаи хун дар қанор. *Ҷомӣ*

Ман кистам? — Ғарибе, аз васл бенасибе,
Ҳиҷронӣ ёр дидя, дур аз диёр монда! *Ҳилолӣ*

ДИЖ||**ДИЗ** *دژ* қалъа, хисор, қурғон.

Бад-ин ҷо диже хаст бар раҳзӯдар,
Зи рифат ба Қайвон бароварда сар. *Ҳочу*

У боз гафт ва ба хар дизе лашкаре фиристонд,
мутаъ шуданд ва диizzo ба вай таслим карданд. *«Ҷомеъ-ул-тавориҷ»*

◇ ин ҷубин дижи зангорхӯрд *киноз* аз фалак.

Зери ин ҷубин дижи зангорхӯрд
Ҳар саҳаргаҳ ҳафт хон ҳодам гузид. *Ҳоқонӣ*

ДИЖАМ *دژم* 1. андӯхгӣ, ғамгин.

Ду наргис диҷам, абрувон пур зи ҳам,
Сутуни ду абру чу симин қалам. *Фирдавсӣ*

2. хашмгин, ғазаболуд.

Дижам гуфту: — Агар аждаҳон диҷам
Биёяд, ки гетӣ бисӯзад ба дам... *Фирдавсӣ*

3. *мач.* парешон, ошуфта.

Хусн аз пан маҳбубуно дил гарми муҳаббат,
То чанд тавон кард гирех зулфи диҷамро. *Махфӣ*

4. тира; пажмурда.

Хурурам аз он борону нам, к-ояд зи саҳрон қидам,
Руёнад аз хоки диҷам гулхон хусни ҷовидон. *Ҷомӣ*

диҷам гардидан (*ё* шудан) а) ғамгин шудан.

Гох афзуно гох кам гардад,
Гаҳ бихандад, гаҳе диҷам гардад. *Саной*

б) ба хашм омадан.

Дижам гардаду теғро боркашад,
Битозад басе аспу мардум кушад. *Дақиқӣ*

в) парешон шудан, ошуфта гардидан.

Бикарданд пархош кар ду ба ҳам,
Дили ҳар яке гафта аз зам диҷам. *Саъдӣ*

г) тира шудан, пажмурдан.

Арбоби Исфаҳон чун... бар ин сон мушоҳада карданд, ҳеҳрай ҳаётӣ эшон диҷам ва чашмаи айни эшон муқаддас шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ДИЖАМРҶ *دژم روى* тиравӣ, ҳеҳрагирифта, туршрӯй.

Чаро нақиббандат дар айвони шоҳ
Дижамрӯй кардасту зишту табоҳ? *Саъдӣ*

ДИЖАН||**ДУЖАН** *دژن* тундмаза.

Кикизу гандинову сипандону косий,
Ин ҳар ҷаҳор гуна, ки додӣ, ҳама диҷан. *«Луғати ғурус»*

ДИЖБОН *دژبان* ниғаҳбонӣ қалъа; кутвол, ҳокимии қалъа.

Шавам сӯи диҷбон ба пайғамбарӣ,
Намоям бад-у муҳри ангуштарӣ. *Фирдавсӣ*

ДИЖ

— 370 —

ДИДЖОР||ДИЗДОР دژدار|| сардори қалъа, ҳокими қалъа.

Биемад, чу наздикӣ диж даррасид,
Суҳан гуфту диждор муҳраш бидид. *Фирдавси*
Фиростод пинҳон ба диждори ҳеш,
Ки пеш оварад барг аз андоза беш. *Низомӣ*

ДИЖОБОД دژآباد хашмгин, ғазаболуд.

Агар шери дижободаш бининад,
Чу саг андар паси зону нишинад. *Баҳромӣ*

ДИЖОГОХ||ДИЖОГАХ دژگاه|| хашмнок, бадқаҳр;
баданденш.

Суви марзи Туронш бинҳод рӯй
Чу шери дижогоҳи нахирчӯй. *Фирдавси*
Зи чаври қасон даст кутаҳ кунӣ,
Дижогоҳро бар худ огаҳ кунӣ. *Абӯшақури Балхӣ*

ДИЖОЛУД دژلود ниг. дижбол.

Яке шери дижолуд аст дар ҷанг,
Ки андар аз масофи шери нар нанг. *Хисравонӣ*

ДИЖОХАНГ دژآهنگ бадаядеш, бадқасд; хашмгин, тунду
тез.

Зи бас хинаҷӯю дижоҳанг буд,
Фароҳон гетӣ бар у танг буд. *Унсурӣ*

ДИДЖИМ||ДАДЖИМ دژخيم|| 1. зиштху, бадхислат;
хашмнок.

Чунин гуфт даджим нараждахо,
Ки аз ҷангашон кас набад рахо. *Фирдавси*
Ба ҷанги сипоҳони зангисириншт,
Ки буданд чун дев диҷими зушт... *Низомӣ*

2. мири ғазаб, ҷаллод.

Ба диҷими фармуд, к-инро ба кӯй
Зи дор андар овезу бартоб рӯй. *Фирдавси*
Марди диҷими мар-варо бикашид,
Бурду андар замон сараш бибурид. *Саной*

3. маҷ. душман, хасм.

Чу доништ хисрав, ки даҷими у
Гурезон шу аз фарри дайҳими у,
Гузори гурезандаро пай гирифт,
Шабехункунон роҳ бар вақ гирифт. *Низомӣ*

ДИЗ دز ниг. диж.

ДИЗДОР دژدار ниг. диждор.

ДИЙАТ а. ديت ниг. ди(й)ят.

ДИК а. ديك хурус.

ДИЛ د 1. узви хунгардонӣ (ба шакли ҳалтаҷаи мушакӣ),
ки дар тарафи чапи сарӣ синан нисон ва ҳайвон воқеъ
аст, қалб; 2. маҷ. дарун, дохил, миёни ҷизе.

Дили киса ва-хамъён, ки муддатҳо монанди дастӣ
лағмон ҳолӣ буд, чуи ҷашму дили ҷавонмардон
пур шуд. *«Табриқи Фарист»*

Як умр ганҷ дар дили вайрона орамид,
Як шаб дар ин хароба сар ори, чи мешавад? *Соиб*

3. маҷ. ботин, хотир; ҷон, рӯҳ.

Дониш андар дил ҷароғи равшан аст,
В-аз ҳама бад бар тани ту ҷавнан аст. *Рӯдакӣ*

Эй дил, сабур бошу маҳур ғам, ки оқибат
Ин шом субҳ гардаду ин шаб сахар шавад.

Ҳофиз

Агар худ дар маслакӣ мутаваассит солиқ набувад,
амру наҳаш дар дилҳо таъсир надорад.

Аҳмади Дониш

4. маҷ. фикр, андеша.

Сипоҳ баргир ва ба Шом шав, ки маро дил ба
шаҳрхон Шом машғул аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

5. маҷ. майл, ҳоҳиш, ҳавас.

Дар боғ бирка рақси тамаввуч намекунад,
Бечора биркаро ҷи дили рақс кардан аст. *Анварӣ*
Набудин бо он бутӣ хирғаш!
Дили лолаву майли сария саҳӣ. *Ҳочу*

ба дили худ ба ихтиёр худ, бо ҳоҳиши худ.
Қинҷоқ ва Чобот ба дили худ рафтанд.

«Ҷомеъ-ул-таворих»

Аҳли он шаҳр ба дили худ он вилоят ба амир тас-
лим карданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

6. маҷ. дилбар, ёр, маҳбуба; дӯст.

Гар бо ҳама кас ҷунин кунад дил,
Як дилшуда дар ҷаҳон намонад. *Анварӣ*
Барҳез, дило, ки ҷанг бар ҷанг занем,
Май нӯш кунему ном бар нанг занем,
Сачҷода ба як пиёла май бифрушем,
В-ин шишаи ному нанг бар санг занем. *Ҳайлӣ*

7. маҷ. далайрӣ, шучоат; ҷуръат.

Зулфӣ бутӣ ман доштаӣ дӯш дар оғуш.
Не, не, ту ҳаузои он дилу он заҳра надорӣ!*

◇ дили вайрон дили шикаста, дили ғамзада, ғамгин,
афғор.

Гар бубяи дили вайрони маро,
Гунё ҳеҷ ғаҳ обод набуд. *Хисрави Деҳлавӣ*
дили қабоб киноя аз дили дар оташӣ ишқ сӯхта, азоб-
дида, дили ошиқ.

Лайли шароби хусн дар сар,

Маҷнуну дили қабоб дар бар. *Ҳилолӣ*

дили осуда дили беғам, дили бедард.

Шухи ман дӣ ба раҳе масту хиромон бигзашт,

Ҳоли ҷандин дили осуда зи сомон бигзашт. *Хисрав Деҳлавӣ*

дили парешон дили ошуфта ва музтариб.

Бечора чу бо дили парешон

Шуд ҳамдари моҳи меҳрқешон... *Ҷомӣ*

дили пурсухан киноя аз дили пурсарор; бодонишу маъ-
рифат.

Лаби хомӯш намудори дили пурсухан аст,

Ҷабҳаи бегиреҳ оинаи худкӣ ҳасан аст. *Соиб*

дили пурхун киноя аз дили ғамгин, дили пурдарду

алам.

Чун дарон қорвони ишқ меномем зор,

Булбули боғи тарабро бо дили пурхун ҷа қор!

Махфӣ

дили рафта дили мураттад, дили аз тарси нотаҳонӣ

бекороршуда.

Маликро дили рафта омад ба ҷой,

Бихандиҳа гуфт: Эй накуҳидароӣ! *Сатҳӣ*

дили сангин киноя аз дили бераҳи, дили сахт.

Дили сангини туро ашқи ман овард ба роҳ,

Сангро сел тавонад ба раҳи дарёе бурд. *Ҳофиз*

дили сахт ниг. дили сангин.

... К-аз дили сахт аст забонхо ба чанг,
Тезии ханчар бувад аз хорасанг.

Хисрави Деҳлавӣ

дили танг дили бесабур қарор; дили хафа; хотири малул, ғамгин.

Шикебон андар дили танг нех,
Шикебон аз ғанчи бисёр беҳ. *Абушақури Балхӣ*
Шукуфт аз ғунҷаи лаълаш дили танг,
Рухаш аз заъқи дил гардида гулранг. *Муҳаммад*

дили хок(-и тира) киноя аз қабр, гур.
Қош аз пан сад хавор сол аз дили хок
Чун сабза умеда бардамидан буди! *Хайём*

дили шаб нимаи шаб, нисфи шаб.

Дар дили шаб асари нури қамар пайдо нест,
Магар аз зулфи ту бар моҳ ниқоб аст нмшаб?

Қамоли Хучандӣ

Асбоби мурод шуд мураттаб

Аз диҳан рӯз то дили шаб. *Ҳилолӣ*

дили ҷамъ хотирҷамъӣ, осудахотири.

Ҳарзагардию дили ҷамъ бувад душмани ҷамъ,
Хотирӣ ҷамъ зи авроқи парешон маталаб. *Муҳаммад*

ба дили байза аз ибтидо(-и пайдош), аз анвал.
Булбули мо ба дили байза таманнон ту дошт,
Боли парвоз кушодему гирифтӣ шудем. *Сайидо*
дил бад қардан а) хибнатандешӣ қардан; нияти бад қардан.

[Пӯлод] ... дар аҳди Ҷозонхон дил бад қард ва ба ёсо расид. «*Ҷомеа-и-таворих*»

б) маънос шудан, ноумед гаштан.

...Ини дили ғамдида ҳолаш беҳ шавад, дил бад мақун,
В-ни сари шӯрида боз оид ба сомон, ғам махӯрӣ. *Ҷофиз*

дил баргирифтани киноя аз дил қандан, розӣ шудан ба ҷудой.

Ба боғи сӯманзор раҳ баргирифт,
Дил аз шоху нахчиргаҳ баргирифт. *Ҳочу*

дил бардоштан тарки муҳаббату дибастагӣ қардан; тарк қардан.

Носеҳо, беҳуда мегӯӣ, ки дил бардор аз ӯ,
Ман ба фармони дилам, қай дил ба фармони ман аст. *Ҳилолӣ*

дил барқандан аз касе, ҷизе ниг. дил (бар)қандан аз касе, ҷизе; дил бастан муҳаббат бастан, мафтун шудан.

Чу хоҳӣ, ки қадрат бимонад баланд,
Дил, эй хоҷа, дар содаруён набанд. *Саъдӣ*

Ҳар кас, ки дил ба қомати он гулнӯзор баст,
Дигар дил аз ҳавои санавбар гирифтааст. *Ибни Ямин*

дил бохтан а) ошиқ шудан.
Гуфт: Чу дил дар раҳи бут бохтан,
По ба раҳаш низ зи дил сохтан. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) сахт тарсидан.
Муҳолифон ба муҷарради истимоъ дил бохта мутафарриқ гаштанд... «*Тарихи Фарошӣ*»

дил бурдан мубатло қардан, шефта намудан; касеро ба худ монилу роғиб намудан.
Хусна махруёни маҷлис, гарчи дил мебурду дин,
Ишқи мо бо лутғи таъбу покини ахлоқ буд. *Ҷофиз*

дил бурдан аз ҷизе дил қандан, тарки ҷизе қардан.

Анварӣ, дил зи рӯзгор бибур,
Ки даме рӯзгор менадхад... *Анварӣ*

дил гардондан аз касе рӯй гардондан, рӯ тофтан аз касе, дил хунук қардан нисбат ба касе.

Дилам бурдию гардондӣ дил аз ман,
Қашиди ҳамчу нур аз соя доман. *Ҳоҷиз*

дил гирифтани аз касе, ҷизе безор шудан, дилозурда шудан аз касе ё ҷизе.

Дилам зи савмиа бигрифтӣ хирдаи солус,
Кучот дайри муғону шароби ноб кучо? *Ҷофиз*
Чанд бар ман рӯй нихад ҳар ҷо ки бомад меҳнате,
Дил гирифт аз сӯхбати ёрони ҳарҷой маро. *Ҷузъид*
дил дарёе қардан киноя аз саховат ва ҷавонмардӣ ба қор бурдан..

Ту дарёе кун дил, эй соқию хумро дар миёи овар,
Сари мо гарм аз ин паймони кам-кам намегардад. *Соиб*

дил додан а) ҷасорат талқин қардан, далер қардан.
Шаҳ чу диҳад дил ба далерони чанг,
Шер шавад баҷчаи рӯбохи ланг. *Хисрави Деҳлавӣ*

б) меҳр бастан; ошиқ шудан.

Ман дил намедихам ба лабу ҷашми ӯ, ки ёр
Гоҳ аз фасона, гаҳ ба фусун мекушад моро. *Шоҳӣ*
дил доштан ҷуръат доштан, шучоъ ва далер будан.
Кулоҳ дорию дил дорию насаб дорӣ,
Бад-ин се ҷиз бувад фахри меҳтарон ағлаб. *Ҷарруҳӣ*

дил пур аз оташу бод доштан оташни шудан, қаҳру ғзаб ва ғурур доштан.

Ба чанг-андарун гурзи пӯлод дошт,
Ҷама дил пур аз оташу бод дошт. *Фирдавӣ*

дил дуздидан ниг. дил рабудан.

Ба миза дил зи ман бидузидӣ,
Эй ба лаб қозию ба мингтон дузд,
Музд хоҳӣ, ки дил зи ман бурӣ,
Эй шигифто, қай дила дузди бамузал? *Абусаалии Гургонӣ*

дил дуним шудан киноя аз сахт андӯхгн шудан.

Бозмонд аз хидмати шоху ҳаким,
Ҳар дуру дил шуд зи ҳаҷри ӯ дуним. *Ҷома*

дилро задани ҷизе киноя аз ғум шудани майли рағбат ба ҷизе.

Қам нашуд, Таъсир, майли он даҳонам андаке,
Гарчи дилро шаҳду шаққар андак-андак мезананд. *Таъсир*

дил (бар)қандан аз касе, ҷизе тарк қардан, даст қашидан аз ҷизе ё касе; ноумед шудан; умед қандан.

Ту ҷон қандио дигаре ёфт,
Дил қанд зи ту, чу бехтаре ёфти *Ҷомӣ*

Чи гуна дил қанам аз васе, эй санам, ки дилам
Ба фуқрати ту хазину ба васли ту шод аст. *Шоҳин*
дил-дил қардан музтарб ва хайрон будан; бетоқат ва беқарор шудан.

Бағдоди ҷонҳо рӯи ӯ, таррори дилҳо мун ӯ
Дил-дилхунон дар қуи ӯ чун худ фаровон дилам. *Ҳоҷонӣ*

дил қашидан ба ҷизе майл қардан, хоҳиш намудан.

Дили мо мекашад хатге, ки омад ҷониби рӯяи,
Ҷамеша ҷониби рӯи паку д и л м е к а ш а д м о р о .
Қамоли Хучандӣ

дил қушодан хурсанд шудан.

Накунам ёди баҳору наравам сӯи чаман,
Чӣ кунам, дил накушоӣд зи баҳору чаманам.

Ҳилолӣ

назм шудани дил аз хашм фурумадан; раҳм кардан.

Ба озарми хисрав дилш назм шуд,
Баёсҷаш ба дилори у гарм шуд. *Низомӣ*

дил ниҳолан ба (ё бар) касе, чизе а) майлу рағбат зо-
хир кардан ба чизе ё касе; меҳр бастан.

Дил бар дигаре ниҳам, валекин
Ошиқ ба ситам наметавон шуд. *Ҳисрави Деҳлавӣ*
Манеҳ дил бар ин солхӯрда макон,
Чу гунбад, напойд бар у гирлакон. *Сағдӣ*

б) Бовар кардан.

Шаб гуфт: «Мерасам!» Чу бихондам, ба ханда гуфт:
— Хисрав, бар ин ҳадис манеҳ дил, ки лоғ буд.

Ҳисрави Деҳлавӣ

Чаро дил ниҳам бар сафехе ҷунон,
Ки доно ҳамоно асту нодон ҳамоно? *Шоҳин*

об гаштани дил бисёр мутаассир шудан.

Муганӣи даме ғуши барбат битоб,
Ки ҷандон бинолаб, ки дил гардаб об. *Шоҳин*

дил об сохтан (ё кардан) азобу машаққати зиёд кашидан, ранҷи бисёр бурдан.

Дил об сохтам ба умедӣ ғуҳар шудан,
Дил шуд ин дасту қатрич обам ғуҳар нашуд. *Сомб*

дил оростан *киноя* аз шодмонӣ кардан; айшу ишрат рондан.

Сиевахшро гуфт: Бо у бирав,
Биедорӣ дилро ба дидори нави *Фирдавӣ*

дил оростан ба касе дил додан, ошиқ шудан ба касе,
меҳру муҳаббат бастан ба касе.

Ту лилдорӣ, дил ба ту орастаем,
Мо, ӣй бут, аз он сароб бархостаем. *Фаррухӣ*

дил пардохтан таваҷҷуҳ кардан, майлу рағбат на-
мудан.

Дароз мекашам ин қиссарову маъзурам,
Сухан чу гуфта шуд, он бех, ки дил бипардозӣ.

Заҳири Форобӣ

дил пардохтан аз чизе фориғ гаштан аз чизе; осуда гаш-
тан.

Шаб, ки аз хар кор дил пардохтӣ,
Бо харидон нардн ишрат бохтӣ. *Ҷомӣ*

пурхун гаштани дил саҳт ғамгин шудани дил.

Чу Рудоба ин аз падар бишнавид,
Динаш ғашт пурхун, рухаш шанбалид. *Фирдавӣ*

дил рабудан *киноя* аз ошиқ ва шефта худ гардонидан.

Чу Юсуф то ба хобам рух намуӣ,
Ба як наззори худ дил рабудӣ. *Ҳоҷик*

дил рафтан ошиқ шудан, мафтун шудан.

Агарчи дилам рафт, лекин ғамаш нест;
Ба ҷуз он хаки зулф ҷое надорад. *Ҳофиз*

дил сард кардан аз касе, чизе *киноя* аз нисбат ба
касе ё чизе нафрат пайдо кардан; аз касе ё чизе ру
гардондан, меҳру муҳаббатӣ худро аз даст додан.

Дил худ э-ин дудилон сард куну бол бишу,
Дил чу шуд шуста зи об, ба сақое бирасад.

Шамси Табрэзӣ

сер шудани дил *киноя* аз дилтанг шудан, безор шу-
дан.

Яке рӯз н-омад бурун то ба дер,
Шуд аз интизораш дили ҷумла сер. *Ҷомӣ*

дил супурдан мовл шудан, роғиб шудан; ошиқ шудан.

Чун суҳангу суҳан ба поён бурд,
Ҳар касе дил бар он суҳан биспурд. *Низомӣ*

дил суктан азобу машаққат кашидан.

Басе ранҷ бурдино дил суктӣ,
Хунароҳи шоҳонам омухтӣ. *Фирдавӣ*

дил суктан бар касе раҳмдиди кардан; ихзори меҳру-
бонӣ кардан, шафқат варзидан ба касе.

Магар сангин дилаш бар ман бисӯзад,
Чароғи меҳрубонӣ барфурузад. *Фахриддини Ғурғонӣ*

дил танг кардан малул гаштан, зиқ ва дилғир шудан.

Аз бешино кам(м)ни ҷаҳон танг макун дил,
Бо даҳр мудоро куну бо халқ мӯсо.

Носири Хисрав

танг шудани дил малул шудан, зиқ ва дилғир шудан,
Дили ман гарчи ба бедод руҳ аз зулфи ту танг.

Мулки у шуд, ки зи султони руҳат фармон дошт.

Ҳисрави Деҳлавӣ

дил тийҳ кардан *ниг.* дил ҳолӣ кардан; дил тофтан
ру тофтан, баргаштан.

Касе, к-у битобад зи паймонш дил,
Касе, к-у бипечад ин фармонш сар ... *Муизӣ*

дил тоқ кардан даст кашидан; безор шудан.

Хат дар хати олам кашу дар хат машав аз кас,
Дил тоқ кун аз хастия бар тоқ неҳ асб. *Ҳоҷонӣ*

дил фирефтаи дил рабудан, мафтун кардан.

Сапедии мӯш биебад хаме,
Ту ғуя, ки дилҳо фиребад хаме. *Фирдавӣ*

дил фориғ кардан хотирчама ва осудахотир шудан,
дил ҷамъ кардан аз парешонохотир ва ташвиш чизе.

Чун Махдӣ дил аз кори Муканнӣ ва сапедҷома-
гон фориғ кард, саворон фиристод.

«Таврихи Наршахӣ»

дил ҳолӣ (ё тийҳ) кардан *киноя* аз рози дил гуфтан;
ихзори ҳасрат кардан.

Шинаи май дур аз он лабҳои майгун меғирист,
То дили худро даме ҳолӣ кунад, хун меғирист.

Ҳилолӣ

Диле карданд ҳолӣ он ду дилдор
Ба ҳам чун шинаи соат ба як бор. *Мулҳам*

дил хун нардан (ё шудан) азоб додан (кашидан), дил
афтор кардан (шудан).

Нуктан ишқ дили ғушанишинон хун кард,
Ҳамчу он хол, ки бар орази ҷонона заданд.

Ҳофиз

Рӯзи хеш аз ин баэмғаҳ осон маталаб,
То дилат хун нашавад, неъматин алвон маталаб!

Мулҳам

хунук шудани дил таскин ёфтан.

Аз сарат гардам, кадобуноч, дарро кушо, як
ҷуб занам, дилам хунук шавад. *Садрӣ Зиё*

диль хуш доштан хурсанд будан.

Фақат ба дилдору ғуфтор қаноат мекарданду дил
хуш медоштанд. *Садрӣ Зиё*

дил шикастан а) ранҷондан, дил озурда кардан, хафа
ва маҳзун кардан.

Дили зердастон набояд шикаст,
Мабодо, ки рӯзе шавӣ зердаст. *Сағдӣ*

б) харосандан; рӯхафтода шудан.

[Ҷабраил] сархон эшонро ба Сунд бурд, то дили
сапедҷомағони Сунд бишканад. *«Таврихи Наршахӣ»*

дил якто кардан киноя аз азмн хатъи кардан.

Шояд ки зи бими шарму расвой
Дар чустани илм дил кунӣ якто. *Носири Хисрав*
дили чизе доштан ба чизе майлу хавас доштан.

Дили олам намедорам, якин дов,
Аз он, к-уфтодам дар олами дил. *Анварӣ*
дили касе нигоҳ доштан мувофиқи матлаб ва мақсад
касе кор кардан, хоҳиши касеро ба ҷо овардан.

Султон бузургӣ кард ва дили Хоҷа нигоҳ дошт
ва ин пирро ин ҷо фиришод. *«Табрихи Байзақӣ»*
дили худ хӯрдан киноя аз ғаму ғусса хӯрдан, дилтанг
шудан.

Хар кӣ бо қач меғузорад, мо дили худ меҳӯрем,
Шинаи номуси олам дар бағал дорем мо. *Соиб*
дили касе ҷор будан киноя аз мунтазир будан, нигарон
будан; пазмон будан.

Гар аз рӯи замин рӯяд ғаму дард,
Дили ошӣк ба рӯи дӯст ҷор аст. *Қамолӣ Хучандӣ*
дил аз гард шудан дил аз ғаму ғусса ва андӯх пок
кардан.

Замоне ҳама бо дил андеша кард,
Бикӯшид, то дил бишӯяд зи гард. *Фирдавӣ*
дил аз даст бурдан шефта кардан, мафтун намуудан.
Чунон карашмаи соқӣ дилам ин даст бибурд,
Ки бо каси дигарам нест рӯи гуфтушунӣ. *Ҳофиз*
дил аз даст додан шефта шудан.

Дар ишқи ту дил зи даст додам,
Бар ҳеш дари бало кӯшодам.*
аз даст рафтан (ё шудан)-и дил а) ошӣк шудан.

Маҷнун, ки дилаш бирафт аз даст,
У низ миён ба дилбаре баст. *Шоҳин*

б) инони ихтиёр аз даст додан.

Соқӣ, дили ман зи даст агар хоҳад рафт,
Дарёёст, кучо зи худ бадар хоҳад рафт.
Сӯфӣ, ки ҷу зарфи танг пур аз ҷаҳл аст,
Як ҷуръа агар хӯрад, ба сар хоҳад рафт. *Хайём*
Лайлӣ, ки дилаш зи даст мешуд,
Меҳост баланд, даст мешуд. *Шоҳин*

в) нобуд шудан, маҳв шудан.

Дил об сохтам ба умеди гуҳар шудан,
Дил шуд зи дасту қатран обам гуҳар нашуд. *Соиб*
дил аз сар (ё ҷон) бардоштан аз баҳри ҷон гузаштан,
умед аз ҷон қандан.

Ман аввал, ки ин кор сар доштам,
Дил аз сар ба як бор бардоштам. *Саъдӣ*
Ба рӯзи маърақа эмин машав зи хасми заиф,
Ки мағзи шер барорад ҷу дил зи ҷон бардошт. *Саъдӣ*

дил аз ғам пардохтан беғам шудан, шоду хуррам гаш-
тан.

Чу з-ин сон ба ҷанг омадаш борагӣ,
Дил аз ғам бипардохт якборагӣ. *Фирдавӣ*

аз ҷой рафтан (ё шудан)-и дил а) тарсидан, ба хавф
афтодан.

Дил аз ҷой шуд лашкари Румро,
Чу аз кӯраи оташин мумро. *Низомӣ*

Хиндуворно аз он ниҳеб дил аз ҷо ва кор аз
даст рафта, монанди Баногунянаш парешон шу-
данд. *«Табрихи Фариста»*

б) аз хуш рафтан, беҳуд шудан.

Лайлӣ омад ба-ин шамоил,
В-аз ҷой бирафт Қайсро дил. *Ҷомӣ*

дил аз ҷон бардоштан ниғ. дил аз сар бардоштан;
дил ба даст овардан ба хушмуомиларӣ ва корхон нек
касиро хурсанд кардан ва улфату дӯсти самимӣ гар-
донидан.

Матлаб аз ҷоҳу бузургӣ дил ба даст овардан аст,
В-арна, Махфӣ, дар замин ҳам ганҷи Қорун мееравал.
Махфӣ
дил ба пӯст додан киноя аз зоҳирбинӣ кардан, ба шаки
аҳамият додан.

Надоданд соҳибдилон дил ба пӯст
В-агар аблахе дод, бемағз уст. *Саъдӣ*
ба ҷо(ё) будани дил осудаву ором будан, осудахотир
будан.

Ҳар замон гӯӣ, ки ҳоли дил бигӯӣ,
Ин касеро гӯӣ, к-уро дил ба ҷост. *Хисрави Деҳлавӣ*

ба ҷо(ё) омадани дил осуда шудан, ором ёфтан.

Нияшандаро ҷун дил омад ба ҷой
Ишорат ҷунон рафт бо раҳнамоӣ. *Низомӣ*

бар лаб расидани дил киноя аз дилтанг шудан; маҳзун
гардида.

Гуфт: Ин ҷӣ хикоят аст, ё раб,
К-аз вай дили ман расида бар лаб? *Шоҳин*
дил бар ҷой доштан а) ба ваҳму ҳарос наафтодан,
натарсидан.

Лашкари ислом аз он сипоҳ битарсиданд, Холид
дил бар ҷой дошт. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

б) хушёр будан.

Бо ин ҳама дил бар ҷой бибояд дошт ва дида бар
рахгузари илҳос ғумошт. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*
аз дил мондан озурда шудан.

Дил ҷу рӯш дид, ҷонро дарбибохт,
Хотирӣ Ҳочу азим аз дил бимонд. *Ҳочу*
аз дили оҳан гузаштан хеле таъсирнок будан, саҳт
асар кардан.

Бо забони ҷарб ҳар к-у нарма кард он шӯхро,
Метавон гуфтан, ки харфаш аз дили оҳан гузашт.
Шоҳин

зи дил тухми авҳом дур кардан хотирро аз ҳаёлот пок
кардан.

Ба ман деҳ, ки аз ҳайратам носабур,
Зи дил кардаам тухми авҳом дур. *Бедил*

ба дил баргузаштан ба ёд омадан.

Шабе сар фуру шуд ба андешаам,
Ба дил баргузашт он хунарпешаам. *Саъдӣ*

ба дил гуфтан ба худ гуфтан.

Ба дил гуфтам, ки Ҳоқонӣ дарегогӯи ман бошад,
Дареғо, ман шудам акнун дарегогӯи Ҳоқонӣ.
Низомӣ

бар дил гарон омадан саҳт расидан, хафа кардан.

Маро харфӣ у бар дил омад гарон,
Ба тезӣ ҳу алмос кардам забон. *Шоҳин*

бар дил даромадан ба хотир омадан, аз хотир гузаш-
тан.

З-он шаб, ки боз бар дили тангам даромадӣ,
Сад шамъ дарғирифт димоғи муаттарам. *Ҳофиз*
дар дил омадан (ё андохтан) ба ҳаёл омадан, ба хотир
омадан, аз ҳаёл гузаштан.

Кафоф андак дораму аёл — бисёр ва тоқати бори
фожа намеорам ва борҳо дар диям омад, ки ба ик-
лиме дигар наҳл кунам. *Саъдӣ*

Аморидори Лайлиро, ки меҳру моҳ дар ҳукм аст,
Худое, дар дил андозаш, ки Маҷнунро гузур
орад. *Ҳофиз*

дар дил орзу фуру шикастан ба мақсад нарасидан.
Охир, эй орзуи дил, то кай
Дар дил ин орзу фуру шиканам? *Ҳасани Ғазнавӣ*
дар дил суроҳ доштан киноя аз дарду алами саҳт
доштан.

Дар дил ӯ суроҳро дорад кунун,
Сар аз ҳар суроҳ меорад бурун. *Румӣ*
дар дил хор шикастан (ё халидан) киноя аз озор додан.
Гул то нашикаст аҳди гулзор,
Нашикаст замона дар дилаш хор. *Низомӣ*
лари дил ба орзу бастан ба дил роҳ надодани орзу ва
хавас; худро аз алоқи дунё боздоштан.

Хуш он касон, ки дари дил ба орзу бастанд,
Ба ашқи талх раҳи лӯқма бар гулу бастанд. *Соиб*
умеди дил қавӣ доштан дилдур шудан, аз чизе умед
накандан, умеди маҳкам доштан.

Ба беҳрузӣ умеди дил қавӣ дор,
Ки фармонат шавад бо бахти ту ёр.
Ҷаҳриддини Гургонӣ

ДИЛАНГЕЗ دل انگيز 1. пурдил, ҷасур, дияловар.
Мокон мағрур гашта буд бад-он ланкари дилан-
гез, ки аз ҳар ҷой фароҳам оварда буд.
Низомии Арӯӣ

2. дилхарош, ҳузиовар; ҳаяҷонбахш, пуртасир.
Ҳамагӯфт ин суҳанҳои дилангез,
Шуда ду ҷашми хунрезаш гуҳарбоз.
Ҷаҳриддини Гургонӣ

ДИЛАҒОРИ ДИЛФИГОР دل افگار дилреш, дил-
озурда, маҳзун.
Бинвис зи рӯи меҳрубонӣ
Бар Ҳофиз дилфигор коғаз! *Ҳофиз*

Рафтаи, ки чоран дилан афгори худ кунам,
То рафтаи аз ғами ту дилафгортар шудам.
Мушфиқӣ
Шак нест, ки меҳри гулзузори
Кам нест зи ҷоги дилфигорон. *Ҳилолӣ*

ДИЛАҒОРИ دل افگرӣ дилреш будан; хастадилӣ, ғам-
гинӣ.
Шаб нест, ки бе лаъли ту, танҳо, наканам дил,
Чон қандани шабҳову дилафгорини ман бин.
Мушфиқӣ

ДИЛАҒОРИ دل افروز 1. дилкушо, фараҳбахш.
Эй қасри дилағро, ки манзилгаҳи унс,
Ё раб, накунод офати айём харабати! *Ҳофиз*
Рӯи ӯ моҳи дилағро аз асту ман ботелеам,
Толее меояду моҳи дилағрозе чунин. *Мушфиқӣ*

2. маҷ, маҳбуба, маъшук.
Маро ту дӯст будӣ, эй дилағро,
Валекин дӯсттар гаштаи аз ямро.
Ҷаҳриддини Гургонӣ

ДИЛАҒОРИ دل افروز мурдадил, берӯх, беҳиссу хара-
кат.

Бубин набзи ҳоли дилағро, деде,
Бидам рӯҳ дар қолаби мурдае. *Бедил*
ДИЛАҒОРИ دل افروز маҳзун, андуҳгин; маъсус.

Аҷро бошадат, эй хисрави шириндахонан,
Гар нигоҳе суви Фарҳоди дилағрода кунӣ. *Ҳофиз*

ДИЛБАНД دل بند 1. он кӣ дили касро ба худшефта меку-
над, дилкаш, дилғиреб; дилвез, дилрабо.

Гарам рӯзе ба даст афтад қаманди зулфи дилбандаш,
Ситонам доди ин сина, ки бедил дошт ячандаш.
Хисрави Деҳлавӣ

2. маҳбуб, маъшук.
Бад-ӯ гуфт: Ин занони номдорон
Нешаста шод бо дилбанду ёрон.
Ҷаҳриддини Гургонӣ

3. ҷигарғӯша, азиз, нурн ҷашм (сифати фарзанд).
Билурсидаш, ки эй фарзанди дилбанд,
Туй нахли диламро тоза пайванд! *Мулҳам*
Зан дошт, вале надошт фарзанд,
Дил дошт, вале надошт дилбанд. *Шоҳин*

ДИЛБАР دلبر 1. дилкаш, дилғиреб; касе ки бо ҳусни
худ дигарро дилбохтан ҳеш мекунад; хушрӯ, раъно.

Гавазн аст, агар охун дилбар аст,
Шикоре чунин дархури меҳтар аст. *Фирдавӣ*

2. маҷ, маҳбуба, ёр.
Ҳар кӣ як дам ҳамдами он дилбари заргар шавад,
Санг гирад — лаъл гардад, хок гирад — зар шавад.
Сайидо

Ҳалол бод шароби ақиқ он касро,
Ки нуқдро зи лаби лаъли дилбарон бихурад! *Шоҳин*
дилбари Яғмо киноя аз маҳбубаи зебо.

Нагуфтамаи, ки ба яғмо равад дилат, Саъдӣ,
Чу дил ба ишқ дихи дилбарони Яғмо. *Саъдӣ*
ДИЛБАРАК دلبرک шакли навозиши дилбар.

Моҳи тамом аст рӯи дилбараки ман,
В-аз ду гули сӯрх андар ӯ паргола. *Рудакӣ*

ДИЛБАРӢ دلبرӣ 1. дилрабоӣ, дилғиребӣ, мафтунсозӣ.
Турфа арӯсе, ки зи зевар тнхӣ,
Ояд аз ӯ дилбариву дилдихӣ. *Ҷомӣ*

Бегумон дил аз бари ушшоқи мискин мебарад,
Нест ҳамчун турраат дар дилбарӣ тарроаре. *Шоҳин*
дилбарӣ қардан дилрабоӣ намудан.

Шоҳидон гар дилбарӣ з-ин сон кунанд,
Зохидонро раҳна дар имон кунанд. *Ҳофиз*

2. зевар, хушрӯӣ, раъноӣ.

Бахори лутфро нозанда сарве
Ба боғи дилбарӣ раъно тазарве. *Убайди Зоконӣ*

ДИЛБАСТА دل بسته ошқ, гирифтори банди ишқ; дилбаста
шудан саҳт меҳр бастан, ошқи зор шудан.

Сад даст ба дасти ҳеш мебанд,
Дилбаста шудан ба лолае чанд? *Ҷомӣ*

ДИЛБАСТАГӢ دل بستگی меҳру муҳаббат.

В-ар уро аз ғами мо хастагист,
Маро ҳам суи ӯ дилбастагист. *Убайди Зоконӣ*

Аз шеърӯ шоирӣ нарасидам ба орзу,
Дилбастагӣ маро ба давоту қалам намонд. *Сайидо*

ДИЛБУРДА دلبرده дил дар кайди худ гирифта; киноя аз ёр, маъшука.

Дилбурда, ки умраш чу ғамад бод дароз!
Имрӯз талаттуфе зи нав кард оғоз. *Хайём*

ДИЛҒАЗО دلگرا дилғозор, озордиҳанда.

ДИЛГАРМ دلگرم 1. хушнуд, шод, қонеъ.

Бод аз ин қору бори хешам шарм,
Ки ба кирме шавам чунин дилгарм. *Ҷомӣ*

2. маҷ. меҳрубон, дӯст, дилбаста.

Ва бад-ӯ дилгарм набошӣ, магар ба қадри зарурат. *Аҳмади Дониш*

ДИЛГАРМӢ دل گرمӣ 1. меҳрубонӣ, дӯстӣ; нишқу муҳаббат.

Ҷаҳондор қард аз ғам озодашон,
Ба дилгармӣ уммедҳо додашон. *Нишомӣ*

Эи дилгармӣи Ҳофиз барҳазар бош,
Ки дорад синае чун дег ҷӯшон. *Ҳофиз*

2. маҷ. эътимод, бовар, умедворӣ.

Дилгармӣи самандару парвонаам намоянд,
Бар шамъ саркашӣву дар оташ забона ку? *Сайидо*

ДИЛГАН دل گران малул, андухгин.

Касе, к-аз ғами худ бувад дилгарон,
Чаро гирияд аз мотами дигарон? *Ҷомӣ*

ДИЛГИР دلگیر 1. малулгардонанда, нохуш, ногувор.

Чу шох он посухи дилгир бархонд,
Аз он посух ба кори хеш дармонд.

Ҷаҳриддини-Гургонӣ

2. озорда, малул; безор.

Дил на имрӯз аз ватан, Шавкат, шиқоят мекунад,
Мурғи мо дар байза ҳам аз ошён дилгир буд. *Шаакат*

ДИЛГИР гаштан озордахотир шудан; безор шудан.

Баски дилгир аз тамошои гулистон гаштаам,
Ҳамчу бун гул даруни ғунча пинҳон гаштаам. *Сайидо*

ДИЛГУДОЗ دل گداز дилҳарош, қонсӯз; тоқатфарсо.

Бо мо-т дарнагирад, моему ним қоне,
Бо ҳаҷри дилгудозат, бо васли хушгӯворат. *Анварӣ*

ДИЛГУСИЛ دل گسل киноя аз дилкаста қунанда, ғаму андух расонанда, бо дилрабӣ азобдиҳанда.

Фаромуш мақун меҳри доя эи дил,
Ки дар дил маро меҳри ту дилгусил. *Фирдавси*

Оҳ аз дили ёри сангдил, оҳ,

Оҳ аз ғами ёри дилгусил, оҳ! *Ҷомӣ*

ДИЛДОДА دل داده ошӣк, шефтаву шайдо.

Дилдор агар туиву дилдода манам,
Андух кашам аз туву андух кашам. *Ҷомӣ*

ДИЛДОР دلدار 1. маъшука, маҳбуба.

Дерест, ки дилдор паёме нафиристод,
Навништ қаломеу саломе нафиристод. *Ҳофиз*

2. раҳмдил; ғамхор.

Сарҳанги латифхун дилдор
Беҳтар эи фақеи мардумозор. *Саъдӣ*

ДИЛДОРИ دلدارӣ 1. тасалло, дилбардорӣ; дилдорӣ додан тасалло додан.

Амир эшонро ба сабру фараҷ хонда дилдорӣ меод. *Дониш*

2. муомилан нағз; ғамхорӣ, раҳмдилӣ.

Ба дилдорӣи ҷолғусно ған
Кашидаш суви хонаи хештан. *Саъдӣ*
дилдорӣ кардан (ё намудан) дилнавозӣ ва лутфу меҳрубонӣ кардан.

Хотам меҳмонро дилдорӣ намуда ба манзили шонста фуруд овард. *«Ахлоқи Муҳсин»*

ДИЛДУЗ دل دزد дилраб.

Ин ҷӣ турраст, ин ҷӣ шаб, ҷӣ каманд,

Ин ҷӣ дилдуз, ин ҷӣ таррор аст. *Қамали Хуҷандӣ*

♦ хиндуи дилдуз киноя аз зулф, кокул, ғесу, печа.

Ду хиндуи дилдузӣи пурпечу тоб

Фуру басту афқанд бар офтоб. *Ҳочу*

ДИЛДУЗ دل دوز то ба мағзи дил фуру раванда; маҷ.

нуфузқунанда, таъсирнок; дилҳарош.

Ҳар кӣ аз миқғони дилдузи ту меҷӯид амон,
Роҳ гардонидан аз тирӣ қазо дорад умед. *Сониб*

Чокӣ дилан эи ханҷари ёр аст, Мушфиқӣ,

З-ӯ илтимоси новакӣ дилдуз мекунам. *Мушфиқӣ*

ДИЛДУЗӢ دل دوزӣ то ба мағзи дил фуру рафтани; дилҳарош.

Ба дилдузӣи новакӣ чашми ту,

Ба дилсузи оташи хашми ту... *Ҳочу*

ДИЛЗАН دل زنی он кӣ дилш беқувват аст, занфил.

... Ки ёри иллатгини ту дилзанф бувад,

На аз қаранғуи судаш бувад, на аз ҷуллоб. *Музӣӣ*

ДИЛЗИНДА دل زند 1. бедордил; ғайб, ҷолок.

Чу он дилзинда дар зиндон даромад,

Ба ҷисми марда гуё чон даромад. *Ҷомӣ*

2. маҷ. ошӣк.

Мияҷони ту то теги ҷаҳонгир баровард,

Бас қуштан дилзинда, ки бар якдигар афтод. *Ҳофиз*

ДИЛКАШ دلکش дилписанд, марғуб, хуб, хушоянд.

Шукӯҳи тоҷи султони, ки бими ҷон дар ӯ дарҷ аст,
Қулоҳи дилкаш аст, аммо ба тарки сар намеарзад. *Ҳофиз*

Бӯстон дилкашу май беғишу ёрон сарқуш,
Ҷомӣ аз зӯҳди худ имрӯз аҷаб мушғайл аст. *Ҷомӣ*

ДИЛКАШОЛӢ دل کشای ниг. дилбастагӣ.

Ба мансаб дилкашолӣ ҳам надорам,

Дилмоғи ҳукмронӣ ҳам надорам. *Ҳоҷӣ*

Ин дам дилкашолӣ ба дунё ва мо-ғиҳо харғиз надорам, илло он ки духтаре дорам соҳиб хусну ҷамол ва ахлоқи писандида... *Саъди Зиё*

ДИЛҚУШО(Ӣ) دلکشای фараҳбахш, руҳафзо, дилкаш.

Нишомӣ қуву нази дилқушояш,
Тақаллуфҳои табиӣ нуктазоиш. *Ҷомӣ*

Ғунҷаи дил во шавад аз сӯҳбати равшандилон,
Хонаи онна боғи дилқушо афтодааст. *Сайидо*

ДИЛҚҶР دل کور маҳрум аз ҳиссиёти қалбӣ, беҳис; ғофил,

бебасират, қачфаҳм.

Биё, то дар маи софӣ-т рози даҳр биниюам,
Ба шартӣ он ки нанмоӣ ба қачтабӯни дилқураш. *Ҳофиз*

ДИЛМУРДА دل مرده ғофил; беҳис.

Зиндагония чист? Мурдан печи дуст,
К-ни гуруҳи зиндагон дилмурдаанд. *Саъдӣ*

Печи ҳар дилмурда нақшо, эй гули сероб, лаб,
Ханда нагзон кард печи у, ки ақли мотам аст.
Дарвеш Деҳақӣ

ДИЛМУРДАҒӢ دل مرده ғофил; беҳиссӣ.

Ба ҷо вомонданат дилмурдагӣхост,
Замингирни гул афсурдагӣхост. *Бедӣ*

ДИЛНАВОЗ دل نواز 1. лутфкор, марҳаматпеша, навоэши-
кор; дилром.

Ҳадисам мапурс, эй маҳи дилнавоз,
Ки чун зулфи пурҷанат омад дароз. *Ҳоҷу*
Ёр омаду ёри дилнавоз омад боа,
Баҳри дили хаста чорасоз омад боа. *Ҳилолӣ*

2. марғуб, хушоянд, дилписанд.

Лайли чу ниёзмандияш дид,
В-он нуктаи дилнавоз бишнд... *Ҷомӣ*
Орау кардам ҷаҳонгардай, ки бошад дилнавоз,
Гарде аз сахрон ғам пайдо шуду бархост ҷанг.
Мушфиқӣ

ДИЛНАВОЗӢ دل نوازی лутфкорӣ, марҳаматпешагӣ, наво-
эшикорӣ.

Агар ақлам рабудӣ — айни лутф аст,
Ба гар бурдӣ дилнаро — дилнавозист. *Ибни Ямин*
Дилнавозӣ кун, даме меҳмони ман бош, эй ҳаёл,
Равшани деҳ соате ҳилватсарои дидаро. *Исмат*

ДИЛНИГАРОН دل نگران мунтазир; умедвор; дидакашол.

Он ҷӣ аз муволоту маваддаде, ки маро ба нис-
бати ту воқеъ аст, дар боран худ фазилате мешиноӣ,
бад-он низ дилнигарон мабош! *«Анвори Суҳайлӣ»*
То сабо бар гулу булбул вараки ҳусни ту хонд,
Ҳамаро шефтаву дилнигарон медорӣ. *Ҳофиз*

ДИЛНИГАРОНӢ دل نگرانی умедворӣ, интизор, ҷашмдорӣ
ба роҳи касе.

Дилбар осоиши мо маслиҳати вақт надида,
В-арна аз ҷониби мо дилнигаронӣ дояист. *Ҳофиз*
Дилро ба руҳат меҳри нӣхонӣ зи ҷӣ бошад?
Дида нигарад, дилнигаронӣ эки ҷӣ бошад? *Мушфиқӣ*

ДИЛНИШИН دل نشین дилҷасп, дилписанд, писандида, мақ-
бул.

Ҳар ҷӣ аз ғайр дилнишинам буд,
Нақши беҳосилӣ яқинам буд. *Бедӣ*
Чун дӯстии ту дилнишин аст,
Умеди дили ман аз ту ин аст... *Шоҳин*

ДИЛНИШОН دل نشان ниг. дилнишин.

Зани хушманиш дилнишонтар, ки ҳуб,
Ки омеғзорӣ бишӯшад уюб. *Саъдӣ*
Дилнишон шуд суҳанам то ту қабулаш кардӣ,
Оре, оре, суҳани ишқ нишоне дорад. *Ҳофиз*

ДИЛНОШОД دل نشاد ғамгин, маҳзун.

Лайли наменурсад магар Маҷнунӣ дилношодро,
Ширин наменояд магар ҷон кандани. *Фарҳодро*
Ибни Ямин

ДИЛОВАР دلوار далер, шуҷоъ, пурдия.

Диловар шуд он мардуми нодалер,
Ғавзани андар омад ба болини шер. *Фирдавӣ*

ДИЛОВАРӢ دلواری далерӣ, шуҷоат, пурдия.

Ба дигар дар саботи аскар дар майдони қорзор
матонати сараскар ва диловарни амада ва қарову-
лон шарт аст... *Аҳмади Дониш*

диловарӣ қардан ба ҷанг даромедан, дарафтидан.

Занфе, ки бо қавӣ диловарӣ кунад, ёри душман
аст дар ҳалоки хеш. *Саъдӣ*

ДИЛОВЕЗ دل آویз ниг. дилишин.

Ҷомӣ ба ҳавоят ғазале гуфта дилвезе,
Мазмунӣ ғазал он ки ба савдои ту фардам. *Ҷомӣ*
З-он ду гесуи дилвезе ҷӣ нисмонӣ гузеш,
Ки ду занҷир нӣхонданд ба пон дили ман. *Ҳилолӣ*
бун дилвезе бун хушу форам, бун матбуъ.

Бад-ӯ гуфтам, ки мушқӣ ё абирӣ?
Ки аз бун дилвези ту мастам. *Саъдӣ*

ДИЛОЗОР دل آزار озордихандан дил; ситамгор, ҷафокор
(сифати маҳбуба).

Чун дилзори ман аз роҳи вафо баргашт боз,
Дида навамд аз руҳаш бо домани тар гашт боз. *Исмат*

ДИЛОЗОРӢ دل آزاری ситамгарӣ; ҷавру ҷафо.

Ин дилзорӣ фалак бо мо на танҳо мекунад,
Расму он аст, к-аз даврони Одам меравад. *Махфӣ*

ДИЛОЗУРДА دل زرده ситамдида, ҷафодида; ранҷида.

Дилзурдаро саҳт бошад суҳун,
Чу хасмат бияфтод, сустӣ мақун. *Саъдӣ*

Бе гули васл дилзурда аз хори фирок,
Булбули хаста бебаргу навро дарёб!
Қамоли Хучандӣ

ДИЛОЛ ا. دلал ниг. далолат.

ДИЛОМ I دلām найзаи хурд, ҷупиҷ (аз олоти ҷангин
қадима).

Қамонт хотиру хуччат сипарт бояд сохт,
Туро сазон диломаш дилом бояд кард. *Носири Хисрав*

ДИЛОМ II دلām ҳила, фиреб.

То ба хона бурд занро бо дилом,
Шодмона зан нӣшасту шодком. *Рӯдакӣ*

ДИЛОРО(Ӣ) دل آرای 1. дил хушкунанда; дилписанд;
хуб, зебо.

Моҳ чун чеҳран зебон ту нест,
Мушқ чун зулфи дилроӣ ту нест. *Анағӣ*

2. маҷ. маҳбуба.

Дар он хона набуд, аяқисса, як ҷой
Тихӣ з-он ду дилорому дилроӣ. *Ҷомӣ*

ДИЛОРОМ دل آرام оромбахш; кишо аз маъшук.

Дилороме, ки ошӯби ҷаҳон шуд,
Дилу ҷонам бибурду айни он шуд. *Ибни Ямин*
Бо дилороме маро хотир хуш аст,
К-аз дилам яқбора бурд оромро. *Ҳофиз*

ДИЛОСОЙ دل‌آسائي ғамхорӣ, дилбардорӣ.

Заминдори он ҳудуд... ба гуфтаи Қутбхон ва дилсоии ӯ назади султон Бахлул омад.

«*Таърихи Фаршита*»

ДИЛОШУБ دل‌آشوب ғаттон, дилрабо.

Дилошӯбу дилбанди офоқ буд,
Ба ҳубӣ чу абруи худ тоқ буд. *Фирдавӣ*

Бо зулфи дилошӯб зи по силсила мағсил,
Қ-ин қоида дар силсилаи пиру ҷавон нест. *Махфӣ*

ДИЛПАЗИР دل‌پازير дилхоҳ, ғорам, мақбул, писандида.

Чавҳарин заргар суҳанони дилпазир дорад ва марде надимшева буда. «*Тоҷикири Давлатишоҳ*»
дилпазир омадан писандидан, хуш омадан.

Чу бишнид шах, дилпазир омадаш,
Ба назди хирад ҷойгир омадаш. *Низомӣ*

ДИЛПАЗИРӢ دل‌پازيري дилпесандӣ, хушояндӣ, мақбулӣ.

Ҳазор нақш барояд зи килки сунғу яке
Ба дилпазирини нақши нигори мо нарасад. *Ҳофиз*

ДИЛПЕСАНД دل‌پيست 1. дилхоҳ, мақбул.

Гуфтамаш: Дилпесанди коми ту чист,
Номдори-т ҳаст, номи ту чист? *Низомӣ*

2. маҷ. мақбуба.

Дар тамошон руҳи он дилпесанд
Не насихат монда дар ғам, на панд! *Ҷомӣ*

ДИЛПОҲӢ دل‌پاهي қилоъ аз ҳалолқорӣ, покдоманӣ.

... Ки ғар хок ғардад тани ҳокиям,
Гувоҳӣ диҳад ҷон зи дилпоҳӣ. *Ҳочу*

ДИЛПУРСӢ دل‌پурси ахволпурсӣ, ҳабаргирӣ; тасалли додан.

Чу ин ғавғои ман ёрон шунданд,
Ба дилпурсӣ маро як-як расиданд. *Сайидо*

ДИЛРАБО(Ӣ)/ДИЛРУБО(Ӣ) دل‌رابي 1. дилкаш, дилбар, зебо.

Нозуқандоме, ки аз сар то ба пой
Чузв-чузаваш ҳуб буду дилрабой... *Ҷомӣ*

2. маҷ. мақбуба.

Аз ҷон ҳавои васли ту, эй дилрабо, нарафт,
Ҷон рафту орзуи ту аз ҷони мо нарафт. *Мушфиқӣ*

ДИЛРАБОӢ/ДИЛРУБОӢ دل‌رابي дилбарӣ, ғаттонӣ.

Чашми ту зи баҳри дилрабо
Дар қардани сеҳр зӯғунун бод. *Ҳофиз*

ДИЛРЕШ دل‌ريش 1. хастадил, дилзурда, дилғарб.

Ба қушиш Юсуфи дилреши маҳзун
Зи кайдаш бозрасту ҷаст берун. *Нозим*

Бар ин шуд амман дилреши Юсуф,
Ки шояд ғебадаш роҳи тавбақуф. *Ҳозик*

2. маҷ. ошиқ.

Эй зоҳиди афсурда, макун маънӣ ман аз ишқ,
Ин тӯҳфа ба номи мани дилреш рақам шуд. *Имло*

ДИЛРУБО(Ӣ) دل‌رابي ниг. дилрабой(Ӣ).**ДИЛРУБОӢ** دل‌رابي ниг. дилрабой.**ДИЛСАРД** دل‌سارد дилхунук, бепаро; безор.

Зи савдо он ҷунон дилсард аз танпарварӣ гашташ,
Ки ҷун Маҷнун ба пои даш меҳорам сарӣ худро. *Сониб*

ДИЛСИЕХ/ДИЛСИЯХ دل‌سيه 1. бадапдеш, баддил, кинаҷу.

Ғуломи ғиммати дурдиқашони якрангам,
На он ғурӯх, ки азрақлибосу дилснияҳанд. *Ҳофиз*

2. маҷ. ғитнаангез, ғаттон.

Дилдам, он чашми дилснияҳ, ки ту дорӣ,
Ҷониби ҳеч ошно нигоҳ надорад. *Ҳофиз*

ДИЛСИЕХӢ/ДИЛСИЯХӢ دل‌سيهي нохушӣ, хаф-ғӣ, ғамгинӣ.

... Лекаш ин шеваи аз сидқ тижъ
Надиҳад баҳра ба ҷуз дилснияҳ. *Ҷомӣ*

ДИЛСИТОН دل‌ستان дилбар, дилрабо (сифати мақбуба).

Ба дастам номое, к-аз дилситон дод,
На нома, балки дастанбун ҷон дод. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

Мо дину дил ниҳодем дар вачҳи дилситонӣ,
Сад шукр, к-ин заҳира шавад сарф дар масориф. *Қамоли Хуҷандӣ*

ДИЛСИЯХ دل‌سيه ниг. дилснєх.**ДИЛСИЯХӢ** دل‌سيهي ниг. дилснєхӢ.**ДИЛСУЗ** دل‌سوز 1. он кӣ дилаш ба ҳоли дигарон месузад, мушфиқ, ғамхор, меҳрубон.

Раво ҷун дориям охир бад-н рӯз,
Ки бар фарзанд модар ҳаст дилсӯз.

Фаҳриддини Ғургонӣ

Ғарбам, нест ҳамчун лола дилсӯзе ба боғи ман,
Зи шаб то рӯз ба парвона месузад ҷарои ман. *Сайидо*

2. маҷ. ҷонғудоз, дил дар шикавча оваранда, мас. аз ҳаҷр, ҳасад, рашк.

Гуфтамаш: Аз ҳаҷр набвад мотаме дилсӯзатар!
Гуфт: Бар ҷони муҳиббон дори ин мотам мабод! *Ҷомӣ*

ДИЛСУЗА دل‌سوزه ниг. дилсӯз.

Се дигар саросар зи перӯз буд,
Бар ӯ ҳар кӣ дидиш, дилсӯза буд. (2) *Фирдавӣ*

Бар тан зи сирпшк ҷомай ӣдӣ,
Дар мотами дӯстони дилсӯза. (1) *Ҳоқонӣ*

ДИЛСУЗӢ دل‌سوزи шафқат, тараххум, меҳрубонӣ.

Ҷону дилу диди — ҳама бадҳоҳи ман аст.
Қас нест, ки бар ман бувадаш дилсӯзӣ.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ДИЛСУХТА دل‌سوخته 1. дилшикаста; ғамгин.

Оҳанг ба ҷони мани дилсӯхта қардӣ,
Афсӯс, муродам нашулу зуд бирафӣ. *Анаорӣ*
Ҷанги ман ин ҳама бо бахт аз он аст, ки ту
Бо ҳама сулаҳ кунӣ, бо мани дилсӯхта ҷанг. *Ҷомӣ*

2. маҷ. ошиқи дилғарб, ошиқи ноком.

Савдо ҷи пазӣ, то ки ҷу дилсӯхтагон
Озод ба тарки худ нагӯн, нашавад. *Ҳайём*

Дилсӯхтаи кадом ҳомӣ?
Заҳробакаши кадом ҷомӣ? *Шоҳин*

ДИЛТАНГ دل‌تنگ озурда, ранҷида, ғамгин, зик.

Фароҳӣ дар он марзӯ кишвар маҳох,
Ки дилтанг бинӣ рангӣ аз шох. *Сайидо*

дилтанг гаштан (ё шудан) парешон шудан; зик шудан.

Зи бас андеша қардан гашт дилтанг,
Рукаш берангу пешонӣ пурожанг.

Фаҳриддини Ғургонӣ

ДИЛ

Маҷнун шуд аз он низоъ дилтанг,
Мекард ба бахти хештан ҷанг. *Ҳилолаӣ*

ДИЛТАНГӢ دل‌تنگی 1. озурдагӣ, ғамгинӣ, ҳафзагӣ, зикӣ.

Зи дилтангӣ чӣ дар сахро шитобам,
Ки сахро ҳам бар ин дил тинг ёбам. *Хисрави Деҳлави*
Дар раҳи ишқи ту дилтангини ман бисёр аст,
Роҳ дур аст, маҳал тангу суҳан бисёр аст. *Мушфиқӣ*
2. нозукдӣ, нозуқи.

Дидаш тангу даҳан тангу миён танг,
Зи дилтангӣ шуда бар вай ҷаҳон танг.

Фахриддини Ғуронӣ

ДИЛТИРАГӢ دل‌تیری ниг. дилснэхӣ.

... Ки эй хирасар, ин чӣ дилтирагист,
Қи бар тирагӣ ин ҳама чирагист? *Ҷомӣ*

ДИЛФАРОХ دل‌فراخ дилвасеъ; бепарво, форигбол.

ДИЛҒИҶОР دل‌نگار ниг. дилғиғор.

ДИЛҒИРЕБ دل‌غریб ғиребанда, мафтункунанда; дилрабо,
дилбар.

Бифрефт он шакарлаб моро ба ишва, оре,
Бас ишваҳои ширин, к-он дилғиреб дорад. *Анварӣ*
Бифрефт мар-маро ба суҳанҳои дилғиреб,
В-арна дили маро сари хар гуфтугу набуд.

Хисрави Деҳлави

ДИЛҒУРӮЗ دل‌غورز ниг. дилғуғуғ 1.

Шабн хичрон агарчи тирғуғ аст,
Умедаи васл дар вай дилғуғуғ аст. *Хисрави Деҳлави*
Шабн суҳбат ғанимат доду доди хушдиҷи бистон,
Ки моҳе дилғуғуғ аст ону тарфи лозазоре хуш.

Ҳофиз

ДИЛҲАРОШ دل‌خراش ҷонкоҳ, ҷонғудоз; пурсузу ғудоз.

ДИЛҲАРОШӢ دل‌خراشی ҷонкоҳӣ, дилзорӣ.

Ҳамеша шеваи ӯ дилхарошӣ,
Ба ҳубон менамояд нозпоиӣ. *Сайидо*
Лекин эи раҳи ризоталовӣ
Нағзошт забон ба дилхарошӣ. *Шоҳин*

ДИЛҲАСТА دل‌خسته дилреш, дилғиғор; ғамгин.

Ба ҳоли дили хастагон дарнигар,
Ки рӯзе ту дилхаста бошӣ дигар. *Сатӣд*
Сарв аз қадри ҳубон хичилам меғуяд,
Дилхаставу пой дар ғилам меғуяд. *Мушфиқӣ*

ДИЛҲОҶ دل‌خوا 1. писандида; мақбулу марғуб, мувофиқӣ
табӣ дил.

Аз ноз ба сӯи ман он моҳ намеояд,
Онд дигаре, аммо дилхоҳ намеояд. *Мушфиқӣ*

Дар пушти аризаи ӯ бинавишт, ки муҳимми ӯро
ҷунончи дилхоҳи ӯ бошад, бисозад. *Ақмади Доғиш*
2. маҷ. хоҳиши дил, матлуб.

Дил намеҳост ҷудой зи ту, аммо чӣ кунам,
Даври айём на бар қондан дилхоҳ аст. *Ҷомӣ*

ДИЛҲОҶӢ دل‌خواهی дилҷӯ; зебоӣ.

Зад раҳи ман ба ишва ноғоҳӣ
Диллазире ба ҳусну дилхоҳӣ. *Ҷомӣ*

Ҷамоле, к-он ба дилхоҳӣ даласт аст,
Агар оташ бувад, боғи Халил аст. *Хисрави Деҳлави*

ДИЛХУН دل‌خون ниг. дилхаста.

Бувад, ки ояду рӯзе хабар бигираду пурсад
Зи ҳоли Ҷомии дилхун нигоҳи беҳабарӣ ман. *Ҷомӣ*

ДИЛХУШ دل‌خوش хушнуд, шодмон.

ДИЛХУШӢ دل‌خوشӣ хурсандӣ, хушнудӣ.

Ман ба кадом дилхушӣ май ҳураму тараб кунам,
К-аз пасу пешни хотирам лашкари ғам кашада саф?

Ҳофиз

ба дилхушӣ хушнудона, ризомандона, бо майлу хоҳиш.
Малик... фармуд он чӣ маъмули ўст, муҳайё
доранд ва ба дилхушӣ ўро гусел кунанд. *Сатӣд*

ДИЛШИКАН دل‌شکن ғамангез, нохушновар, номатбӯ.

Яке кор пеш омадам дилшикан,
Ки нагзон намуданш бар анҷуман. *Фирдавӣ*

ДИЛШИКАСТА دل‌شکسته дилзоғузда; маъюс, маҳзун.

Чу баддил буд Виси дилшикаста,
Зи ҷон оромӣ аз дил хун густада.

Фахриддини Ғуронӣ

Оташи Қомде кабобаш кард,
Шарин он дилшикаста обаш кард. *Бедил*

ДИЛШИКАСТАӢ دل‌شکستگی дилзоғуздагӣ, маъюсӣ, ғам-
гинӣ.

Соиб, эи дилшикастагини худ ғамини мабош,
К-он зулғу шикастанағоз офаридаанд. *Соиб*

ДИЛШОД دل‌شاد ниг. дилхуш.

Фош меғуяни аз гуфтаи худ дилшодам,
Бандаи ишқаму аз хар ду ҷаҳон озодам. *Ҳофиз*
Омад ғамгину рафт дилшод,
Ҳоли дили ошқон ҷунин бод! *Ҷомӣ*

ДИЛШУДА دل‌شده ниг. дилдода.

Суви ҳона шуд духтари дилшуда,
Рухони муасфар ба хун ожада. *Фирдавӣ*
Бардошта ситие ба перӯ
Он дилшуда зад кашада бар рӯ. *Шоҳин*

ДИЛЪЕБӢ دل‌یابی ба худ монӣ кардан; хурсанд кардан.

Он қадрдони аҳли камол ба чандин дилъебӣ ва
базли мол он [хусан] «Қуръон»-ро нависонд.

Садри Зиё

ДИЛҚАВӢ دل‌قوی қавидил, пурдил, далер; далерона.

Ман равам сӯи қаноат дилқавӣ,
Ту чаро сӯи шаноат мерави? *Румӣ*

ДИЛЧӮӢ (И) دل‌جویی 1. писандида, дилкаш, дилхоҳ, дил-
часп; тасаллобахи; меҳрубон.

Васли ту дилчӯйтар ё шеърҳои нағзи ман?
Ҳаҷри ту дилсӯзтар ё нолаҳои зори ман?

«Тажриби Давлатишоҳ»

Лаъли дилчӯят ба афсун қимати шакар шикаст
Чашми ҷодуят ба яғмо қалби сад лашкар шикаст.

Исмаил

2. маҷ. маҳбуба, маъшуқа.

Бардор пиёлаву сабӯй, эй дилчӯй,
Баргард ба гирди сабзозору лаби ҷӯй. *Ҳайём*

ДИЛЧӮӢ دل‌جویی меҳрубонӣ, навозиш; дилбардорӣ.

Нигоҳи шармнокӣ шармғуфтор
Ба дилчӯй кунад ҷонро гирифтор. *Ҳилолаӣ*
«Бе ёр агар хур ба дилчӯним ояд,
Қай боз кунам бар руҳи ӯ ҳонаи худро? *Нило*

ДИМ ديم *шакли кӯтоҳшудаи* адим I 1.

Касеро, ки номаш нияшо бувад,
Даку дими уро тамошо бувад. *Мафразӣ*

ДИМАН а. دمن 4. димна I.

Машғуфи он машав, ки зи пок аст асли у,
Чандон таровате надихад сабзан диман? (2) *Чомӣ*

ДИМНА I а. دمنه I. боқимондан осори қадима, осори бошиши мардум; харобаҳои биноҳои қадим, вайрона; хоктӯда; 2. порутӯда, ахлоотеппа; тудан саргин, мазбала.

ДИМНА II دمنه I. номи шағоли маккорест, ки ҳахрамони китоби машхури «Қалия ва Димна» ё «Анвори Сухайлӣ» мебошад; 2. шағол; рӯбоҳ.

Чу каложа ҳама дузданду рабоянда чу ҳод,
Шум чун буму бадогол чу димна ҳама сел.

Матруфи Балхӣ

ДИМОР **ДАМОР** а. دمار ҳалок, несту нобуд; вайронӣ.

Чазон хоинон дор аст ва сазон бадкирдореи димор. *Афӣ*

димор баровардан аз касе, *чизе* нитакон гирифтан, ҷазо додан, нобуд кардан, куштан.

Он кӣ дастӣ куават надорад, санги хурда нигоҳ мелорад, то ба вақти ғурсат димор аз димоғи касм барорад. *Саъдӣ*

Димор аз ниҳоди онон, ки ҷониби васоё рафта буданд, бароварда. *Аҳмади Доғистӣ*

димор баромадан аз касе, *чизе* несту нобуд шудани касе ё *чизе*.

... Ки чандон амонан дех аз: рӯзгор,

Ки з-ин наҳси золим барояд димор. *Саъдӣ*

ДИМОЪ а. دماء 4. дам III.

Мебоад, ки шумо низ дар ин амр тааммул карда, маслаҳати димоъ ва амволи хешро риоят кунед. (1)

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ДИМОҒ а. دماغ I. мағзи сар, мия; сар.

Ҷаҳорум хисси заваъ аст, ҳар ҷи биебад, лаззати он ба димоғи барасонад. *«Маҷмаъ-ул-ансо»*

Моро ба қуҳу дашту биебон қарор нест,

Савдои ишқ қард парешон димоғи мо. *Махфӣ*

Таовиф боди наҳват ва ғурур дар димоғи андохта изхори муҳолафат намоянд. *«Фатҳнома»*

2. хисси бӯй; машом, бинӣ.

Он ки димоғи башар ин бӯй ёфт,

Қобили он буд, аз он рӯй тофт. *Хисрави Деҳлавӣ*

Димоғи фикрро атри дигар каш,

Бар авроқи суҳан сатри дигар каш! *Ҳоҷик*

3. маҷ. кайфият, ҳавсала; хоҳиш, майл.

Мурғон кашидлаанд сари худ ба зерӣ бол,

Бар сайри боғ булбули моро димоғ ку? *Сайидо*

❖ **димоғи замин** мағзи замин.

Димоғи замин аз тағри офтоб

Ба сарсому савдо баромад ин ҳоб. *Низомӣ*

димоғи осуда фикри ором, хотири ҷамъ.

Худ наҳонӣ, ки фикри беҳуда

Ҳаст ранҷи димоғи осуда. *Ҳилолӣ*

димоғи сӯхта киноя аз хафағӣ, зикӣ.

Савдо, димоғи сӯхтаатро илоҷ нест,
Чуз ин ки дар баҳор ҳурӣ бо гулӯб об. *Саъдо*

димоғ гарм шудан сархуш шудан, маст шудан; **димоғ гирифтан** *ниг.* димоғ сӯхтан.

Онон, ки ҳу ба нақҳати коқул гирифтаанд,
Дар бустон димоғи зи сунбул гирифтаанд. *Зуҳурий*

димоғро сиқол додан димоғро равшан кардан, димоғ ҷоқ кардан.

Ва хар котиб, ки ин кутуб дорад ва мутолаъи он фуру нагузорад, хотирро таъхиз кунад ва димоғро сиқол дияд. *Низомии Арӯзӣ*

димоғ сӯхтан а) хиратаб шудан, бедимоғ шудан, хафа шудан, кайф паридан.

Аз сӯхати суфманишон сӯхт димоғам,
Эй бодапарастон, раҳи майхона кадом аст? *Саъдӣ*

б) машаққат кашидан, меҳнати зиёд кардан, ранҷ бурдан.

Агар дорӣ дили гармею доғе,

Димоғе сӯзу равшан кун ҷароғе. *Мулҳам*

Димоғе сӯхтам дар фикри мӯи мушқбори у,

Лабе пур ох аз савдои мӯи анбарини у. *Саъдо*

в) хафа кардан, зик кардан касеро.

Чалав беҳуда месӯзад димоғи иштиҳоямро,
Пилаваъи қадимам, қобили парварди эҷодам. *Саъдо*

димоғ(ро) тар кардан май нушидан, вақтхуш кардан.

Ба гар ғаҷех насиҳат кунад, ки май махӯред,

Пиёлае биеҳаш, гӯ: Димоғро тар кун! *Ҳоҷиб*

Баҳор ар бода дар соғар намекардам, ҷи мекардам?

В-аз ин соғар димоғе тар намекардам, ҷи мекардам? *Яғмо*

димоғ тоза кардан *ниг.* димоғ тар кардан.

Ба чашми тарбият сӯям назар кун,

Димоғамро ба ҷоме тозатар кун. *Ҳоҷик*

димоғи беҳуда ҷухтан *киноя* аз ҳаёли хом намунад, хомтамаъӣ кардан, орзу ва ҳаваси хом ва бенатиҷа кардан.

Ҳар он, ки тухми бадӣ кишту чашми неқӣ дошт,
Димоғи беҳуда ҷухту ҳаёли ботил баст. *Саъдӣ*

дар **димоғ доштан** дар ҳаёл ва замир нияте доштан.

Айғур Тойғозон Тузминшогун духтари шоҳзода
Муборакшоҳро дӯст медошт... ва дар димоғ дошт,
ки уро баргиряд ва пешни Навруз равад.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ДИМОҒОШУҒТА دماغ آشفته маст, сархуш.

Мо димоғошуғатон аз дину дунё ғоригем,
Рағбати масҷид вабошад ҳодима майхонаро.

Убайди Зокони

ДИМОҒСҶҶӢ دماغ سوزى хафағӣ, зикӣ, бедимоғӣ.

Дило, ҷӣ сазӣ кунӣ, к-ин димоғсҷҶӣ бас,
Ки матлабам шавад оё ба ком ё нашавад. *Ҳайрат*

ДИМБӢӢ ديمبائي як навъ матон нафис, ки дар ДимбӢӢ ном шаҳри Миср мебофтаанд.

Ақориби дарвеш... ҷомаҳон куҳан ба марғи у
биҷариданду ҳазу димбӢӢ ба нивзи он биҷуринанд.

Саъдӣ

ДИН а. دين I. мазаҳб, кеш.

Эй писар, мазаҳби қаландар гир,

Ки дар у дину қуфр яқсон аст. *Анварӣ*

Эй он кӣ дини ту бихаридам ба ҷони хеш,
Аз ҷаври ин гӯруҳи харон бозхар маро.

Носири Хисрав

2. тариқ, оин, роҳ.

Эшон ба фусунварӣ фасеҳанд,

Дар дини суҳаппарӣ Масеҳанд. *Ҳилолӣ*

Гуфтаи: Дар дини мо расми фаромӯшӣ хатост

Чун кунӣ аз мо фаромӯш, ни суҳанро ёд кун! *Ҳилолӣ*

ДИНА دینه 1. дируз, рӯзи гузашта.

Дило имрӯз агар хуш ҳолате дорӣ, ғанимат дон,
Мабин ноқомии фардову коми дини худро.

Бобо Фигонӣ

2. мансуб ба ҷа; динангӣ, дируза.

Бачаи бат агарчи дина бувад,

Оби дарёӣш то ба сина бувад. *Саной*

ДИНДОР دیندار касе, ки ба дин эътиқод дорад, мӯъмин;

худонарест.

ДИНДОРӣ دینداری худонарестӣ, тақводорӣ.

Хирқапушии ман аз ғояти диндорӣ нест,

Пардае бар сари сад айби ниҳон мепӯшам. *Ҳофиз*

ДИНОАТ/ДАНОАТ а. دناآت пастӣ, ноқасӣ, сифлагӣ, паст-

фитратӣ.

Аммо ҳозирро маълум шуд, ки маърази ин
фузулӣ ҷуз хисосати таъб ва диниати ҳиммати ту

нест. *«Хористон»*

Маҳоҳ ҷавҳари ҳиммат зи таъби хокспришт,

Ки нест ғайри даноат қабули тинати кеҳ. *Бедил*

ДИНОВАР دین‌آور ниг. диндор.

Ҷаҳондор гуфто: Ба номӣ худой,

Бад-ни номӣ диновари поқроӣ ... *Дақиқӣ*

Ситорашиносону диноварон,

Саворони ҷангишу киноварон. *Фирдавӣ*

ДИНОР а. دینار 1. пули ронҷи тилло, ки дар замонҳои

гуногуни арзшии мухталаф дошт; ашрафӣ.

Яке рафту динор аз ӯ сад ҳазор,

Халаф монд соҳибдиле хушёр. *Савдӣ*

Сад ҳазор динор пеша мо ҷандон қадре надорад.

Ҷомӣ

2. зар, тилло, умуман пул.

Ғавҳари оли Ҷунайдӣ а-аз қароматҳои ту

Молики динор шуд ҳар к-ӯ суҳандон омадаст. *Анварӣ*

3. маҷ. офтоб.

... Ки чун субҳро шоҳи Чин бор дод,

Аруси Алан дур ба динор дод. *Низомӣ*

ДИНОРОҶОН دینارگون ба арзшии динор; гаронбаҳо.

Бад-ӯ гуфт, к-аз марди бозоргон

Бибӣ кунун теги диноргон. *Фирдавӣ*

ДИНОРГУН دینارگون тиллорағ, зардчарағ.

Зи диноргун беду абри сапед

Замин гашта заррину сими само.

«Тарҷумон-ул-балоғат»

ДИНОРСАНҶ دینارسنج диноршумур; зарсанҷ, сарроф; зарши-

нос, иёрғир.

Шундам ба пирони динорсанҷ,

Ки зар зар қашад дар ҷаҳон, ганҷ — ганҷ. *Низомӣ*

ДИНӣ دینی 1. мансуб ба дин.

Худи ин подшоҳи оляҷоҳ дар айёми хурдӣ назр
қарда буд, ки таҳсили улуғи динӣ қамоҳӣ кунад.

Аҳмади Дониш

2. диндор; обид, зоҳид.

Яке марди динӣ дар ин кӯҳ буд,

Ки аз кори теги беандӯх буд. *Фирдавӣ*

ДИРА ديره манзъл, хона.

Барное ба дирам мо омад бар он нишон, ки ӯ
лода буд, моро гуфт: Он вадиат биёред! *Ҷомӣ*

ДИРАМ ю. درم 1. танга, сикан нақрағӣ, пули нақра.

Агар зар бихоҳӣ зи ман ё дирам,

Фароз оварам ман ба нуки қалам. *Абӯшақури Балхӣ*

Агар касе як харвор ҳима орад ва ба се дирам

бифрушад, ду қисми он ҳаққи амин бошад.

Аҳмади Дониш

2. пул.

Ба мудоро дили ту нарм хунам охири қор,

Ба дирам нарм хунам, гар ба мудоро назавад.

Манучехрӣ

3. воҳиди вазн, баробари 3,12 г; муқ. дирамсанг.

Яку дуву се, чору панҷ кам аст,

Чунки шаш донг шуд, яке дирам аст. *Саной*

Шайх ... ба вақти ифтор миқдори се дирам мену-

шид. *«Тарихи Фарошӣ»*

♦ дирамҳои зар қиноя аз баргҳои зард, ҳазон.

Ректавӣ қарда дарахтон зи сар,

Гашта замин пур, зи дирамҳои зар. *Хисрави Деҳлаві*

дирами моҳӣ пулакчаи бадаии моҳӣ.

Қадри ғурумоя нагардад аён,

Сикка надорад дирами моҳиён. *Хисрави Деҳлаві*

дирам бар дирам ниҳодан бо хирс ҷамъ қарда харҷ

накардани пул.

Биё, то хурем, он ҷӣ дорем, шод,

Дирам бар дирам ҷанд бояд ниҳод! *Низомӣ*

ДИРАМДОР درم‌دار пулдор; бой, давлатманд.

Дирамдори оламро қарам нест,

Қаримнор ба даст-андар дирам нест. *Савдӣ*

ДИРАМДОРЕ, ки ӯ соҳибқарам нест

Агар сад ганҷ дорад, муҳтарам нест. *Ҳилолӣ*

ДИРАМДУСТ درم‌دوست пулпараст; ҳарис.

Ҷарҷанд занад доғи қарам марди дирамдӯст,

Дарёзан эҳсон зи дари ӯ нагӯн қард. *Ҷомӣ*

ДИРАМЗАН درم‌زن он кӣ пул сикка мезанад, сакко.

ДИРАМРЕЗ درم‌ریز муқим, эҳсонкунанда, саҳӣ.

Шавам бар дирамрезӣ худ дурфишон,

Қунам саркашӣ, лек бо саркашон. *Низомӣ*

♦ дирамрез қардан қиноя аз зурпошӣ қардан, партав-

афшонӣ намудан.

Ғаҳ қасаби Моҳ дилвез қард,

Ғоҳ лағи Зӯҳра дирамрез қард. *Низомӣ*

ДИРАМСАНГ درم‌سنگ санге, ки вазни он баробари як ди-

рам мебошад; муқ. дирам 3.

Сазон ҷунин мард гӯӣ, ки ҷист?

Ки тарбёҳ дорад дирамсанг бист? *Фирдавӣ*

ДИРАМХАРИД||**ДИРАМХАРИДА** درم خريد||درم خريده гулом, банда, каниз.

Май орад шарафи мардумӣ падид,
Озодонажод аз дирамхарида. *Рӯдакӣ*
Мав, ки будам дирамхаридаи ӯ,
Баргузидам ҳамон гузидан ӯ. *Низомӣ*

ДИРАНГ I درنگ *ниг. даранг.*

ДИРАНГ II درنگ садое, ки аз даст расонида ба тори соз, -кашида сар додани зеҳи камон дар вақти тирандозӣ, ба ҳам хурдани ҷиҳон филизӣ, аз задани асбобҳои чинӣ ва монанди инҳо ҳосил мешавад.

Баромад диранги камонҳои сахт,
Дарахтафканӣ қард шохи дарахт. *Шодӣ*

ДИРАНГОДИРАНГ درنگدارینگ садон табл ва нақора.

Бибастанд бар бухтиён табии ҷанг
Ба гардун баромад дирангодиранг. *Ҳотифӣ*

ДИРАНГ II درنگи *ниг. дарангӣ.*

ДИРАФШ I ||**ДАРАФШ** درفش олати нугтези дастадоре, ки кашидузои барон суроҳ қардани чарм ба қор мебаранд, бигна.

Ба пушташ хори хунӣ ним-ниме,
Халида чуи дирафше дар адиме. *Хисрави Деҳлавӣ*
Бо дирафш мушт мазан ва офтоб ба гил маяндоз,
Ки ранча шавӣ. *«Чоме-ул-таворих»*

ДИРАФШ II درفش дураҳи, дурахшандагӣ, барроқӣ.

Дурахшанда шамшерон бунафш,
Зи дида басар мерибод аз дирафш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДИРАФШ III درفش байрақ, алам, ливо.

Яке бод бархостӣ пур зи гард,
Дирафши маро сар нигунсор қард. *Фирдавӣ*
Бардошт дурӯя табл овоз
В-аз рӯи алам дирафш шуд боз. *Шоҳин*

дирафши қовиён(и) байрақи Ковиён оҳангар (қахрамони «Шоҳнома»-и Фирдавӣ), ки пешгири чармӣни худро бар сари ҷубе баста. ба муқобили Заҳҳокӣ Морон бархост, халқро ба шӯриш даъват намуд ва бар Заҳҳок ғалаба қард. Шоҳ Фаридун он байрақро муқаддас шумурда, бо зару ҷавоҳирот ораста буд ва Арабҳо онро ҳангоми истилои Эрон ба ғорат бурданд.

Фуру хишт з-ӯ сурху зарду бунафш,
Ҳаме хондаш «қовиёнӣ дирафш». *Фирдавӣ*

ДИРАФШИДАН I درفشیدن 1. дурахшидан, барқ задан, тобидан.

Дирафшидани теги оянабоб
Дурахшонтар аз чашмаи офтоб. *Низомӣ*
2. ларзидан; алвонҷ хурдани порчаи матоъ аз бод.

ДИРАФШӢ درفشӣ дирафшӣ қардан машҳур намудан, овоза қардан, ангуштнома қардан.

Ба гуфтори Гарсевизи бадгумон
Дирафшӣ мақун хештан дар ҷаҳон. *Фирдавӣ*

ДИРЕҒ دريغ *ниг. дарег.*

ДИРОСАТ a. درست таълим; илмомӯзӣ, сабақ додан ва сабақ гирифтани; доноӣ.

Аз касрати диросатуи тадриси суҳуфи обои...
хеш мавсум ба Идрис ғаипт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба фиросат муҳандиси адвор,
Ба диросат муҳазаби атвор. *Бедил*

ДИРОЯТ a. درایت ақлу доғиш; зирақӣ.

Сухани ту далел аст бар қусури диroyат.

«Анвори Суҳайлӣ»

Навоӣ дар вазорат чунон маҳорат дошт, ки аз вуфури диroyат аз дабири Уторид қасбӯссабақ мерибод. *«Таърихи Сайидроқим»*

ДИРРА دره *ниг. дурра II.*

ДИРӢ a. درغ зирех, либоси ҷанг, ки аз тунука ё халқакон оҳан тайёр мекарданд.

Он шаб аз ҷониби муҳолифон Мирикчӣ-баҳодур
бо ду сад қас, ки бо дирӢ ва синар буданд, наздики дарвоза омаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ДИРӢПӢШ درغ پوش зирехлӯш.

Қинатӯзу дилалӯзу қасмтӯзу размсоз,
Шерҷӯшу дирӢпӯшу сахтҷӯшу қордон.

Абулӯсеи Чабалӣ

ДИРӢЗ دروغ рузи гузашта.

Шунидам, ки дирӢз баҳри шикор
Дар ин дашт меронд марқаб савор. *Ҷомӣ*

ДИРӢАМ ю. درهم *ниг. дирам.*

Рӯзе сабӯ пур ёфт, андишид, ки агар ду ман бошад,
Ба даҳ дирҳам фурушам. (1) *«Нигори доғиш»*
Фориғам аз шарафи ғоҷа, зи ташвиши ҷаҳон,
Не ғамн қисаву не ғуссан дирҳам дорам. (2) *Шоҳин*

ДИСОР a. دثار либоси рӯ; чома.

Чун тоҷирон, ки қисвати қоқум барқашанд,
Пӯшид шохҳои дарахтон дисори барф. *Шоҳин*

ДИҶЛО a. دجله гиёҳи заҳрдоре, ки барои ҳайвонот марговар аст, хароҳра.

ДИҶОӢ a. دجاج ҳимол, мудоғна.

ДИШАБ ديشه шаби гузашта, душнина.

Нидон ишқи ту дишаб дар андарун доданд,
Ҷазои синаи Ҳофиз ҳаҷӯз пур зи селост. *Ҳофиз*

ДИЯМ a. ديم 4. дайма.

Микравазан ғашт раъд, микраан ӯ дурахш,
Ғошьякаш ғашт бод, ғошьяи ӯ диям. *Манучеҳрӣ*

ДИ(Й)АТ a. ديت хунбӯҳо, товоно хун, маблаге, ки қотил ба наздиконин мактул мепардозад.

Қутайба овоз баровард, ки ҳар ки бар ин раҳна барояд,
Дияти вай медиҳам ва агар қушта шавад,
Ба фарзандони вай медиҳам. *«Таърихи Наршахӣ»*

Агар дият мебуд, инак зар ва агар қисос мекувед,
Инак шамшер. *Ҷомӣ*

ДИЯТСИТОН ديتستان диятигир; қасосгир.

Дили ҳоқӣ ба даст хун афтод,
Ашқи хунӣ диятситон бархост. *Ҳоқонӣ*

ДИК(К) *а.* دىق 1. борикй; 2. тиб. касалии сип.

Хосидам хоҳад, ки *у* чун ман ҳамегардад бафазал,
Хар кй беморни диқ дорад, кучо гардад самин?

Манучеҳрӣ

Шердиловро чу меҳр гаҳ ҷиракуну гоҳ ларз,
Сагҷигаронро чу моҳ гаҳ дику гоҳе варам. *Ҳоқонӣ*
Сияҳбут ба иллати диқ гирифторм шуда ва ба
хамон заҳмат даргузашт. *«Таърихи Фаршита»*

ДИҚҚАТ *а.* دقت 1. борикбинӣ; нозуқӣ.

Чу гавҳар диққати фаҳмаи бурун афканд з-ин дарёё,
Ба худ гунҷидаам чандон, ки дар олам намегун-
чам. *Бедил*

2. маҷ. душворӣ, мушқилӣ.

Ҳама касро хаваси муҳолафат ва ёғигарӣ хоҳад
шуд ва диққатҳо падида хоҳад омад.

«Таърихи Фаршита»

З-он ки ин илмест, к-аз диққат наёяд бар қалам,
Б-он на душвор аст, к-андар коғазу дафтар бувад.

Хисравӣ Деҳлавӣ

ДИҚҚАТПИСАНД *а.* دقتپسند мушқилписанд, нозуқписанд.

Ин байт аз натоҷи таъби диққатписанди ўст.
Садрӣ Зиё

ДИХИШ *дешӣ* бахшиш, ато; саховат.

Мақсудам аз ин хикоят он аст,
Қ-эҳсонун диҳиш ҳисори ҷон аст. *Низомӣ*

ДОББА *а.* دابه хайвон (бештар ҷорпон саворӣ ва боркаш).

Чун Бобак филро дид, мутааҷҷиб шуда пурсид,
ки ин доббан қавиҷусса чист? *«Равзат-ус-сафо»*

ДОВ *а.* داور 1. як ронд дар бозии шатранҷ, навбати бозии
нард ва қимор; дов *задан* қимор бозидан.

Ахли назар ду олам дар як назар бибозанд,
Ишқ асту дови аввал бар нақди ҷон тавон зад.

Ҳофиз

2. зиёда кардани ҳосияли қимор, зиёд кардани пули
ба қимор мондашуда, сарқимор.

ДОВАР *а.* داور 1. касе, ки одилона ҳукм мекунад, соҳибӣ
адлу дод.

Пешин довар бурдам ўро, фитна шуд довар бар ў,
То зи рашқаш доварӣ афтод бо довар маро.

Муизӣ

Пире аз бихрадон гузгин карданд,
Номи ў доварӣ замин карданд. *Низомӣ*

ДОВАР КАРДАН қозӣ кардан; ҳакам интиҳоб намудан.

Лола соғаригуи наргис масту бар мо номи фикс,
Доварӣ дорам, намедонам, қиро довар кунам?

Ҳофиз

2. ҳоким, ҳукмрон; довар шудан ҳоким шудан, соҳи-
бӣ ҳукм шудан.

Бад-он дод мулкати, ки шоҳӣ кунӣ,
Чу довар шавӣ, долхоҳӣ кунӣ. *Низомӣ*

Обу оташ мувофақат ҷуянд,
Ҳар кучо давлатат шавад довар. *Заҳири Форобӣ*
3. маҷ. худо.

Яке аз ишқ мелофад, дигар томот мебофад,
Бие, к-ни довархоро ба пешин довар андозем.

Ҳофиз

довари дех арбоби дех, деххудо.

Гар ту ой ба шаҳр, беҳ бошад,
Довари дех салоҳи дех бошад. *Низомӣ*

ДОВАРӢ *а.* داورӣ 1. аз рӯи адолат ҳукм кардан, долгу-
сарӣ, одилӣ, адолат, адолатпарварӣ.

Доварино дод намебинамат,
В-аз ситам озода намебинамат. *Низомӣ*

Надонист қозӣ, ки аз доварӣ
Қиро созад аз ин ду тан ёварӣ. *Савдо*

2. ҳукм; қазоват, қозигӣ.

Ба ҳақ дар кори эшон доварӣ кун,
Ҳамеша ростиро ёварӣ кун. *Фаҳриддини Гурӯнӣ*

Худованди он шутур ҳозир буд, гуфт: Нахуст
доварин шутури ман кун! *«Таърихи Таварӣ»*

3. долхоҳӣ, шикоят.

Ин доварӣ ва ғиламандиро ба қитъае аз суҳанони
шайхӣ ориф Озарӣ бартафай кунем.

«Тазкирати Давлатишоҳ»

доварӣ доштан а) ҳукм доштан; б) шикоят доштан.
Лола соғаригуи наргис масту бар мо номи фикс,
Доварӣ дорам, намедонам, қиро довар кунам?

Ҳофиз

4. маҷ. ҳусумат, низоъ, нифоқ, душманӣ.

Замона баросуда аз доварӣ,
Ба фармони ў деву мурғу парӣ. *Фирдавӣ*

Бувад довархоро ду ҳамхонаро,
Ки харғиз набошад ду бегонаро. *Ҷомӣ*

ДОВУДӢ *а.* داودی мансуб ба Довуд, ки яке аз пайгамбаро-
ни яҳудист; < халқӣ (ё ҳанҷаран) довудӣ овози хушу
форам.

Пас аз муддате боз омад, халқӣ довудӣ мутағайир
шуда ва ҷамоли Юсуфӣ ба зини омада... *Савдӣ*
Чаҳорум, хушозове ки ба ҳанҷаран довудӣ об
аз ҷараён ва мурғ аз таярон боз дорад, пас ба васи-
лати он фазилат дили муштоқон сайд кунад...

Савдӣ

ДОД *а.* داد асоси замони гузаштаи додан.

ДОД I *а.* داد 1. бахшиш, ато; инъом; 2. адл, инсоф, адолат.

Хуб яке нуқта ёд дорам аз устод,
Гуфт: — Нагашт офарида ҳеч бех аз дод!
Носири Хисрав

Ҷафопешагонро бидех сар ба бод,
Ситам бар ситампеша адл асту дод. *Савдӣ*
дод *гузурдан* адлу инсоф пойдор кардан, адолат ба
кор бурдан.

Яке дод гузурд, к-аз доди ўй,
Або гурғ меш об хурдӣ ба ҷуй. *Дақиқӣ*
дод *додан* қатъи низоъ кардан; адолат ба кор бурдан,
ҳукм ба тарафи ҳақ кардан.

Чанд тан пеш оварданд ва суҳанони эшон биш-
нид ва дод бидод ва ба хушнудӣ боз гардонид.

«Таърихи Байҳақӣ»

доди *касеро* додан шафқат намудан ба касе, адлу ин-
соф ба кор бурдан нисбат ба касе.

В-он ки гесун туро расми татвулу омўхт,
Ҳам тавонад қарамаш доди мани ғамгини дод.

Ҳофиз

Адл он аст, ки доди мазлумон диҳанд.
«Ахлоқи Муҳсинӣ»

дод ёфтан аз адлу нисоф баҳравар шудан.

Ҳама мардум аз доди ту шодмон,
Зи ту дод ёбад замини замон. *Фирдавси*

дод қардан адлу адолат қардан, нисоф қардан.

Дили ҳар якеро зи мо шод кун,
Дуо хоҳу дониш деҳу дод кун! *Низомӣ*

Ман наям з-онҳо, ки хоҳам аз вафоят сар кашам,
Ҳоҳ фармони ситаи фармой, ҳоҳӣ дод кун.

Хисрави Деҳлавӣ

дод парвардан адл қардан, адолат намудан.

Паноҳи ман ба ҳар коре хирад бод,
Ки ҷӯяд ростиву паравард дод. *Фазридинӣ Гургонӣ*

дод ҳостан додхоӣ қардан, додрасӣ талаб қардан;
нисоф талабидан.

Маро дил кушт, фарёд аз кӣ хоҳам?
Асири дил шудам, дод аз кӣ хоҳам? *Убайди Зоконӣ*

3. ростӣ; ҳақиқат.

Чунон бувад, ки гӯянд: Дод вочиб аст ва дурӯғ
нашояд гуфтан. *Ибни Сино*

Хирадмандон суҳан бар дод гӯянд,
Ҳамеша номӣ нех аз дод ҷӯянд.

Фахридинӣ Гургонӣ

❖ доду диҳиш баҳиши; саховат, хайру эҳсон.

Ба доду диҳиш дастро баркушод,
Ҳама созу ояни шохон ниҳод. *Фирдавси*

доду ситад *ниг.* додуситад; дод гирифтан *ниг.* дод си-
тондан.

То доди худ аз аҷал нагирем,
Даст аз сари ин амал нагирем. *Шоҳин*

доди *чизе* додан а) ба ҷизе аҳамияти махсус до-
дан, бисёр машғул шудан бо ҷизе, вараздан; дод
коре аз ҳад гузаштан, кореро аз ҳад гузарондан;
кореро ба ниҳояти дараҷа расондан.

[Амир Ҳайдар] азбаски дар табъаш фиску фа-
сод муставил буда, дар муддати андак ҳам, хеле
дои аیشу комрониро дода... *Аҳмади Дониш*

Абдулҳакими Савлат... ба қазои зилолати Бал-
ҷувон мансуб шуд, аз ҳар қисму аз ҳар ваҷҳ доди
бемазагиро дод. *Садри Зиё*

б) насиба додан, баҳрабар қардан.

Ба авни давлаташ аз бахт ком бистонам,
Ки доди бахти ман аз ҷарх давлати ӯ дод. *Анварӣ*
дои суҳан (*ё суҳанварӣ*) додан бехтарин каломӣ на-
мунавори бадеӣ офаридан; суҳанварӣ қардан, дар
калом фасоҳату балоғат ба қор бурдан.

Бо ақлу фаҳму дониш доди суҳан тавон дод,
Чун чамъ шуд маонӣ, гӯи баён тавон зад. *Ҳофиз*

Абулфайзоҳча дар маҷолису маҷофид доди суҳан-
вариро додӣ ва анвои зарофат ба қор бурд.

Садри Зиё

дод ситондан интиқом гирифтан, қасос гирифтан.

Намонд аз ҷавонии қасе дастгир,
Ки бистонадаш дод аз ин марди пир. *Сайё*

дои суҳан ҷустан дар суҳанронӣ маҳорат нишон до-
дан, суҳанварӣ талаб қардан, дар суҳан маҳорат
талаб намудан.

Шамси Табрз, ба ҷуз ишқ зи ман ҳеҷ маҷу,
З-он қасе доди суҳан ҷу, ки суҳандон бошад.

Шамси Табрзӣ

ДОД II 1. дод 1. ғиғон, нола; шикоят.

Ҳастанд зи бедоди ту мулкe қама дар дод,
То чанд ба бедод бувад табиъи ту монӣ? *Мошай*

2. қалимаи нидо воӣ!, фарёд! (ишқори таассуф).
Дар қафи ғуссан даврон дили Ҳофиз хун шуд,
Аз фирқои рухат, эй хоҷа Қиёмуддин, дод! *Ҳофиз*
доду фарёд ғиғону нолаи шикоятмез.

Доду фарёди Ҳилолӣ, — гуфтаӣ, — аз дастӣ кист?
Ия тағофул чист? — Фарёд аз тузу дод аз фирқо!

Ҳилолӣ

Маранҷ, эй гули нағруста, аз таъаллуми ман,
Ки қори будбулӣ бечора доду фарёд аст. *Шоҳин*
дод гуфтан (*ё задан*) фарёд қардан.

Авраиғ ку, Гулҷеҳр ку, ранги вафову меҳр ку?
Ҳоло ман андар ошиқӣ доди тамоми мезанам.

Ҳофиз

Ҳазрати эшон то ҷон доштанд, дод меғуфтанд.
Садри Зиё

ба доди қасе расидан шикоятӣ қасеро ба эътибор ги-
рифтан.

Ба додаш мерасад охир дар ин роҳ,
Азизе, х-аз ғамаш афтода дар ҷох. *Нозим*

Агарчи шоҳи бутон шуд зи рӯи ҳусн, вале
Ба доди ҳеҷ мусулмон намерасад, ҷи қунам?

Ҳилолӣ

ДОДАН 1. ҷизе ба қасе сипурдан; баҳшидан, тас-
лим қардан, ато намудан.

Сари балраҳро кушодан гирифт,
Шабу рӯз динор додан гирифт. *Фирдавси*

2. феълӣ ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ,
мас. «вазё додан», «аз даст додан» ва ғ.

ДОДАР 1. бародар; бародари хурдӣ.

Лек ӯ худ ибрате бигрифта буд.

3-он ду додар пандҳо пазируфта буд. *Румӣ*

2. маҷ. дустӣ наздик, рафиқӣ ҷонӣ.

ДОДБЕГӣ 1. *دادبگی* амалдоре, ки ҳал ва файсали мурофӣ-
ан мардум ба ӯ воғузор қарда мешуд.

Малик Фахруддини Қуча ба додбегӣ муқаррар
ташт. «*Таъриқи Фарошӣ*»

ДОДВАРЗ 1. *دادورز* одил, адолатпеша.

Ба хангоми меҳнат бад-ин буму марз
Ба мо аҳд баста шаҳи додварз. «*Равзат-ус-сафо*»

ДОДГАР 1. *دادگر* 1. одил, адолатпеша.

Чунон додгар буд, к-аз доди ҳеш
Думи гурӯро баста бар пои меш. *Низомӣ*

Пазируфта аз додгар қадхудоӣ,
Ки бошам туро ҳамдами некроӣ... *Сайё*

2. маҷ. яке аз сифатҳои худо.

Чу почиз шуд ҷодун хирасар.

Малик офарин хонд бар додгар. *Ҳоҷу*

ДОДГАРӢ 1. *دادگری* адлу нисоф қардан; одилӣ, адолатпе-
шавӣ.

Додгарӣ шартӣ чахондорӣ аст,
Шарта чахон бас ки ситамгорӣ аст... *Низомӣ*

ДОДГУСТАР 1. *دادگستر* *ниг.* додгар 1.

Шаҳи додгустар, ки нораҳ бимурд,
Нигар, эй бародар, ки бо худ ҷӣ бурд? *Ҳофиз*

ДОДУСТАРИ دودستری *ниг. додгарӣ.*

Надонистай, ки як соат аз умри подшоҳ дар додгустарӣ ба чандин соли дигарӣ он, ки ба ӯ бодат гузарад, баробар гирифтаанд. *«Нигори дониш»*

Ба қадду чехра ҳар он кас, ки шохӣ хубон шуд, Ҷаҳон бигирад, агар додгустарӣ донад. *Ҳофиз*

ДОДДИХӢ داددهӣ *а. адолат ба қор бурдан, адолатпарварӣ.*

Ҷаҳорум он ки дар адолат ва доддихӣ мардум истифосро намоёд. *«Тағрихи Ҷаришта»*

ДОДО *м.* دادا 1. пирканзаке, ки аз хурдӣ хизмати касеро кардааст; 2. канзаке, ки фарзандонро тарбия мекунад; доя.

Берун бар аз ин тифлию моро бирахон, эй дил, Аз ғуссаи ҳар доду в-аз меҳнати ҳар додо. *Румӣ*

ДОДОР دادار 1. адолатпеша, одил; 2. маҷ. худо.

Дар ин асно Ҳумоюн-подшоҳ ба раҳмати додорӣ пок пайваст. *«Тағрихи Ҷаришта»*

Туғрон сухан ба номин додор,
К-ӯ дод маро зи ишқ озор. *Шоҳин*

ДОДПАРВАР دادپرور *ниг. додгар.*

Қард бо додпарварон ёрӣ,
Бо ситамгарагон ситамгорӣ. (1) *Низомӣ*

ДОДРАС دادرس *а. дастгири мазлумон.*

Он бех, ки ба дил маҳв кунӣ маънини бедол,
Иҳзор ба хун метапад аз додрас ин ҷо. *Бедил*

ДОДУСИТАД دادوستد *додутирифт; харидуфуруш, савдо, тиҷорат.*

Аввали рӯз дар як ҷо додуситад карданӣ.

Носири Хисрав

Насоро дар муомилоти додуситад тааддӣ бар му-
сулмонон мекарданд. *«Тағрихи Ҷаришта»*

ДОДХОӢ دادخواه 1. аз зулм шиқояткунанда, адолатталаб;
даъвогар.

Ҳамон гаҳ қояк зи даргоҳи шох
Баромад хурушидани додхоҳ. *Фирдавӣ*

Маро фарёдӯ афгон кай расад дар ғуши ӯ, Туғрал,
Ки дар як сӯ ҳазорон додхоҳе ҳамчу ман дорад. *Туғрал*

2. яке аз мансабдорони олии аморати Бухоро дар
асриҳои охир, ки вазираи ӯ ба амир расонидани арзи
додхоҳон ва ба онҳо расонидани ҷавоби ариза буд.

Ҳоҷи Муҳаммад-додхоҳро ба вилояти Қўртон-
теппа фиристоданд. *Садрӣ Зиё*

ДОДХОӢ دادخواهى 1. тазаллум, адолатталабӣ, аз зулм
шиқоят кардан.

Бархонд ба расмин додхоҳӣ
Афсонаи хешро қамоҳӣ. *Ҷомӣ*

2. додгарӣ, адолатпарварӣ.

Бад-он дод мулкати, ки шохӣ кунӣ,
Чу довар шавӣ, додхоҳӣ кунӣ. *Низомӣ*

ДОДУЧ دادچو *ниг. додхоҳ 1.*

Агар ин ҷо кунӣ торочи ҷони бедилон, охир,
Чӣ хоҳӣ дод дар маҳшар ҷавоби додҷуноро? *Илоо*

ДОИМ *а.* دائم *мудом, ҳамеша.*

Гарчи доим бар асирон ҷавр мекардӣ, вале
Беш аз ин ҳаргиз накардӣ, он чи акнун мекушӣ. *Ҳилоӣ*

ДОИМАН دائماً *ниг. доимо.***ДОИМЕАҲӢ** دائمههار *ҳамешасабз, ҳамешабаҳор.*

Омили ин сиккан компльиёр,
Омири ин гулшани доимеаҳор.

«Тағрихи Ҷаришта»

ДОИМО دائماً *ҳамеша, ҳамма вақт.*

Дар маҷлиси Улугбек девони Уро доимо уламо
ва фузало мутолаа карданд.

«Таъкири Давлатшоҳ»

ДОИМУЛАВҚОТ *а.* دائمالافات *ҳама вақт, ҳамеша, дои-
мо.*

Бо вучудӣ фазилат ҷоҳе баркамол дошта ва ҳуқ-
қому вузуро доимулавқот толиби суҳбати ӯ мебудан-
д. *«Таъкири Давлатшоҳ»*

ДОИР *а.* دائر 1. гирдгарданда, гардон, даврзанада,
чархзанада.

Савобит то ки дорад рӯшноӣ,
Фалак доир ҷу чархӣ оскей. *Ҳоҷӣ*

доиру соир даврзанада ва сайркунада; маҷ. маш-
хуру маълум.

Он гулбаз ба Гунбази Қобус дар алсини ва аф-
воҳ доиру соир аст. *«Равзат-ус-сафол»*

2. мутааллиқ, вобаста; доир будан а) мутааллиқ бу-
дан, вобаста будан; б) барқарор будан; воқеъ будан.

Дар байни мир ва қозӣ муҳосамате доир буд.
Садрӣ Зиё

ДОИРА 1 *а.* دائره 1. хатти гирд, хатти ҷанбарашакл, ки
бо ларғор қашида мешавад; 2. сатҳе, ки хатти гирде
онро ихота карда бошад.

Дар доиран қисмат мо нуқтан ларғорем,
Лутф он ҷӣ ту андеши, ҳуқм он ҷӣ ту фармоя. *Ҳофиз*

3. киноя аз ҳубоб, қуббачан об; 4. маҷ. ҳалқа, маҳ-
фил, маҷлис, давра.

Дар доира дур барнишастанд,
Рух дар руҳи яқдигар нишастанд. *Ҳилоӣ*

Ман, ки аз доиран аҳли хирад берунам,
Дидаам рӯи ту лайлинавш, аз он маҷнунам. *Шоҳин*

доира задан ҳалқа задан, печонида гирифтан.

Ба гирди Ҳирӣ ҳалқа бастан он сипоҳ,
Чу ҳола, ки зад доира гирди моҳ. *Ҳотифӣ*

5. маҷ. ҳад, ҳудуд.

Натвон гуфтан, ки ҷист ё ҷун аст ин,
Қ-аз доиран ҳаёӣ берун аст ин. *Ҳилоӣ*

доиран ҷиҳосро майдонӣ маҳдудият; 6. кишвар, мулк;
хитта, қаламрав.

Диловархон дар доиран худ ба ҳоби ғафлат бо-
шад. *«Тағрихи Ҷаришта»*

◇ (ин) доиран бесару бун киноя аз дунёӣ, гардун.

Зери ин доиран бесару бун

Натавон маҳди сухун ҷуз ба сухун. *Ҷомӣ*

доиран истиво хатти истиво (эватор); доиран қуза
гирду атрофи қуза, шиками қуза.

Гар доираи кӯза зи гавҳар созад,
Аз кӯза ҳамон берун таровад, ки дар ўст.

«Оташқада»

(ин) доираи лочвард киноя аз осмон.

Кист, к-аз ин доираи лочвард
Дастгаҳе ёфт, ки по гум накард? *Хисрави Деҳлавӣ*
доираи мим қисми гирдан сари ҳарфи мим (م) дар
алифбои араби.

Мухити даври уфуқ гар чи Қоф то Қоф аст.
Бувад чу доираи мим бар дили мо танг. *Ҷомӣ*
(ин) доираи миной киноя аз осмон.

Он ки пурнақш зад ин доираи миной,
Кас надовист, ки дар гардиши паргори ҷӣ қард.
Ҳофиз

доираи нисфуннаҳор хатти нисфуннаҳор, меридиан;
доираи обғунчанбарӣ киноя аз осмон.

Яке доираст обғунчанбарӣ,
Фаровон дар ин доира доварӣ. *Асади*
доираи уфуқ хатти уфуқ, горизонт; доираи чарх гар-
диши фалак; дунё.

Ҳанӯз доираи чарх буд бепаргори.
Ки тавқи ишқи туро бар гулӯи мо бастанд. *Соиб*
Аз доираи чарх қашидам сари ҷиммат,
То ҷанд қашам миннати ҳар бесару поро. *Ғузулӣ*

ДОИРА II *دائرة* асбоби мусиқӣ, ҷанбараке, ки ба руяш
ишқабоби гов ё пӯсти буз ва оху таранг қашиди шуда-
аст, даф.

Амир [Хайдар] ҳам дар он ҳол дар самови ҷангу
ҷағона ва дафу доира иштиғол дошта...

Аҳмади Дониш

ДОИРАҒӢ *دائره گي* доирашакл, муздавар.

Пас бояд, ки гирд бувад ва чун бурида шавад,
ҷисми гирди он ҷойгоҳ доира бувад, пас будани
гирдӣ ва доирағӣ мумкин аст. *Ибни Сино*

ДОИРАДАСТ *دائره دست* дафнавоз, доирапаваз, доиразан.

Имрӯз, ки соқин ҷамаи наргиси маст аст,
Булбул шуда гуяндаву гул доирадаст аст.

Мушфиқӣ

ДОИЯ *داعية* 1. хоҳиш, ирода; ҳасду оҳанг.

Мушфиқӣ орзуи теги ту дорад ҳама умр,
Мекунад доияҳое, ки ба сар наздик аст. *Мушфиқӣ*

Амир Темур мартабаи дигар доияи сафар пеш
ниҳод. *«Таврихи Саййидроқим»*

2. даъво, иддио.

Туро доияи пешвой ҳаст. *«Равзат-ус-сафр»*

3. боис, сабаб, муҷиб.

Тақеи малик дид ҳаҷон, гуфт: Зиҳӣ хирз,
Ҳам доияи амнио ҳам дафӣ балой. *Ҳоқонӣ*

Чунин сифатҳо, ки баён қардам, эй писар, дар
сафар муҷибӣ ҷамъияти хотир аст ва доияи тибӣ
айш. *Саъдӣ*

ДОЙ *دای* ҳар радал (қабати) девори гилӣ, поҳса.

Ҳар ҷӣ бад-он хона навоии бувад,
Хишти пасини дои нахустин бувад. *Низомӣ*

ДОЛ I *دال* 1. номи ҳарфи даҳуми алифбои арабии то-
ҷикӣ د, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 4 баробар аст;

доли абҷад ҳарфи чоруми қалимаи абҷад (ا ب ج د); доли
муҳмала (*ё ғайри манқута*) доли бенқута — номи ҳар-
фи د дар алифбои арабии тоҷикӣ, ки агар ба болои он
як нуқта гузошта шавад, ҳарфи ذ (зо) ҳосил мешавад;
2. киноя аз ҳамидағӣ, қачин қад.

Аз назарғаи гуфташон буд мухталиф,
Он яке долаш лақаб дод, ин алиф. *Румӣ*

ду дол киноя аз зулфони ҳамидаи маъшӯқа.

Ба ҳичрон ҷанғҳо дорем бе зулфуд даҳони ту
Аз он миму ду дол имрӯз мебояд мадад моро.

Қамоли Хучандӣ

дол шудан ҳамидаи, ҳамидақомат шудан.

... Ки эн меҳнат шикастаҳол шудам,
Зери бори фироқ дол шудам. *Мушфиқӣ*

ДОЛ II *دال* *دال* далолатқунанда, далил, шохид; раҳ-
намоӣ.

Ҳоки наъли марқабаш бӯсад ҳилол,
Пушти қузи он бар ин маънист дол. *Ҷомӣ*

Есон Чингизхон низ долл бар ғиёлати аҳли ислом
ва ниҳитоти рутбаи арбоби хато... [буд].

«Равзат-ус-сафр»

ДОМ I *دام* 1. ҳалқае, ки барон дастгир кардани паранда-
гон ба қор бурда-мешавад, тала, тӯзук; қапқон.

Бар ман ту кинавар шудиву дом сохтӣ,
В-аз доми ту на буд асару на ҳабар маро.

Носири Хисрав

Ба ҳулуқ лутф тавон қард сайди аҳли назар,
Ба банду дом нағринад мурғи доноҳо. *Ҳофиз*

2. тӯри моҳигирӣ; тӯр; 3. банд; ресмон.

Дуконҳои базозон ва саррофони ба ҷавҳариёно
дар набастандӣ, илло дом бар вай қашидандӣ.

Носири Хисрав

доми алоиқ қайду банд, гирифтӣ, пайвастагӣ.

Аз доми алоиқ ба ғами ишқ тавон ҷаст,
Хуш вақти қасоне, ки аз ин дом бичастанд. *Ҷомӣ*

дом ниҳодан а) дом ба замин густурдан барон даст-
гир кардани ҳайвонот ва мурғони шикорӣ; б) маҷ.
фиребу найранг ба қор бурдан.

Суфӣ ниҳода дому сарӣ ҳуққа боз қард,
Вунъеди макр бо фалаки ҳуққабоз қард. *Ҳофиз*

дом фикандан дом густурдан, дом мондан.

Қашида наргисат бар қалби ҷонҳо теги бедодӣ,
Фиканди турраат дар роҳи дилҳо доми тарроӣ.

Шоҳӣ

дом ҷидан дом ниҳодан, дом гузоштан, дом густур-
дан.

Турфа доме ҷида бар мо хушёре бесабаб,
Хешро дар хонан ҳаммор мебояд қашид. *Зуҳурӣ*

ба дом афтодан (*ё омадан*) дастгир шудан, гирифтӣ
шудан.

Сайёди заифро моҳин қавӣ ба дом афтод, тоқати
ҳиёи он налошт. *Саъдӣ*

Ба доми дилбаре афтодам, гумашта тадбирам,
Саропо ваҳшатам, дар қуи ӯ оҳуи тасвирам.

Сайидо

ба дом овардан дастгир кардан.

Ва дигар, к-аз ин кор ном оварам,
Чунин лашкаро ба дом оварам. *Фирдавси*
ба дом омадан *ниг.* ба дом афтодан; ◇ бодро ба дом
гирифтан *киноя* аз ба кори пошуданӣ кушидан; кори
беҳуда, бенайтича кардан.

Бо сабо зулфи у чӣ пардозад,
Натавон бодро гирифт ба дом. *Шоҳин*

ДОМ II دامن чонварони ваҳшии гиёххури ғайри дарранда
ҳамчу оху, гавази ва ғ.; *муқобили* дад.

Домон сари меҳри у бидиданд,
Даст аз сари кини у кашиданд. *Шоҳин*

дому дад ҳайвоноти ваҳшии дарранда ва ғайри дар-
ранда; ҳайвонот; *муқ.* дад (даду дом).

Шер магар талх бад-он гашт хад,
К-аз паси маргаш биҳурад дому дад. *Низомӣ*

ДОМАН||ДОМОН دامن 1. қисми поёнии гирдогирди
либос.

Чӣ дорӣ оташе дар зери домон,
К-аз он оташ гиребонат бисузад. *Убайди Зоконӣ*
Аз ҳама айбе ту гули тоза, пок,
Доманат аз домани гул поктар. *Нисат*

2. маҷ. қанори ҳар чиз, қисми охири ҳар чиз.

Ногоҳ назид боде аз дашт,
Бар домани он қаблаи бигзашт. *Ҳилолӣ*
Домани зулфи таманно кай ба ҷанг ояд маро,
Не забони гуфтугуву не забони шоае. *Сайидо*

домани девор поёни девор, тағи девор.

Ҳавон салтанатат гарди боли Анҳо бехт,
Ғубори домани девор шав, Ҳумо ин ҷост. *Асирий*
домани кӯҳ қисми ҳамвори поёни кӯҳ, ки рафта-
рафта ба замини тахт мепайвандад, домана.

Ҳама домани кӯҳ пур лашкар аст,
Сари номдӯрон ба дом-андар аст. *Фирдавси*
Гашта зи ғавғои ҳалокӣ сугӯҳ,
Пой кашидаст ба домани кӯҳ. «Ахлоқи Мӯҳсинӣ»
домани саҳро қанори саҳро.

Ба ёди чашми у аз шаҳр агар берун кашам худро,
Ба истиқболи ман аз домани саҳро ғизол ояд. *Сайидо*

◇ домани афлок давродаври замин, доираи офок.
Замона домани афлокро зи лутфи шафак
Ҳазор долаи наврасту дар қанор кунад. *Убайди Зоконӣ*

домани тар *киноя* аз фисқ, бадахлоқӣ, фосикӣ.

Ба айёри тавон рафтани раҳи ишқ,
Кӣ ин раҳ домани тар бар-натобад. *Ҳоқонӣ*
домани хок тағи хок; гӯр.

Иллаҳ, чӣ хуш аст домани хок,
Осуда зи биму форӣ аз бок! *Шоҳин*

доман афшондан тарк кардан, аз баҳри ҷизе гузаш-
тан; рӯ гардонидан.

Чон фишону род зиро роҳ қубу мард бош,
То шави боқӣ, чу доман барфашонӣ з-ин даман. *Ҳоқонӣ*

Зи симу зару хона доман фишонд,
Бишуд оразихову зотӣ бимонд. *Ҷомӣ*

доман барваздан омода шудан; *муқ.* остин (остин бар-
ваздан).

Ғунҷаҳо домани худ барзадаанд аз паи ҷанг,
Ҳамчу мастон ба гиребони гул овехтаанд. *Мушфиқӣ*

доман задан бод додан, оташро шуълавар кардан.

Дорам диле, ки шуълафурӯшист кори у,
Доман мазан, мабод, ки афтад шарори у.

Қурбонхони Фитрат
доман кашидан доман барзадан; ба коре азм кар-
дан.

Гар зи по афтам, нахоҳам монд аз роҳи талаб,
Дар суроғаш, то маро даст аст, доман мекашам. *Мулаҳам*

доман (бар* дар* андар*)кашидан иҷтиноб намудан,
дурӣ гузидан, қатъи алоқа кардан.

Доман аз ман дармакаш, то ҳар дамаст
Қисвате нав дар гиребон мекунам. *Анварӣ*

Иттиғфокан хилофи табъ аз вай ҳаракате бидидам,
Кӣ напосандидам, доман аз у баркашидам ва муҳра
барчидам. *Саъдӣ*

Гар аз бад шунидан наёяд хушам,
Зи кирдори бад доман андаркашам. *Саъдӣ*

доман олудан бадном кардан, доғдор кардан.

Сад ҷигарпора бар замин афтад,
Гар касе доманам биёлояд. *Ҳоқонӣ*

доман (бар* дар* андар*)чишдан қанора гирифтани, дур
шудан; тарк кардан, даст кашидан.

Сар ба озодагӣ аз халқ барорам чун сарв,
Гар диҳад даст, ки доман зи ҷаҳон барчинам. *Ҳофиз*

Дариағирад ба ҳеч тар оташ,
Доман аз оҳи мо ҷӣ дарчинӣ. *Қамоли Хучандӣ*
Ҳар ҷо ки ғубори нанг бинӣ,
Доман, наништа, бех ки ҷинӣ. *Шоҳин*

доман дарҳам чидан доман кашидан, дур шудан.
Доман аз рашхан хуни дили мо дарҳам ҷян,
Кӣ асар дар ту кунад, гар бихароӣ решам. *Ҳофиз*

доман ҷамъ сохтан *ниг.* доман чидан.

Фигон, ки хори маломат зи тедастиҳо
Амон надод, кӣ созем ҷамъ доманро. *Сомб*

домани *касе*, *ҷизе* гирифтани мутабиат ва пайравии *ка-*
се ё *ҷизе* кардан, аз пай *касе* ё *ҷизе* рафтани, ба *касе*
илтиҷо бурдан, паноҳанда шудан.

Ҳар кӣ зи дил домани пирон гирифт,
Ганҷи бақо з-ин деҳи вайрон гирифт. *Ҳисраи Деҳавӣ*

Гар пароганда шавӣ, домани дил гир, ки дил
Хаймаи амну амон бар сари ғавғо бизнад. *Шамси Табрезӣ*

доман ба дандон гирифтани *киноя* аз шитобон гурех-
тан.

Ба ҷобуктар аз худ маяндоз тир,
Чу афтод, доман ба дандон бигир. *Саъдӣ*
Бар мо хабари хоки кафи пой ту гуфтанд,
Доман бигирифт ашк ба дандону даvon рафт. *Қамоли Хучандӣ*

доман ба қамар барзадан *ниг.* доман барзадан.
Сарву шамшод ба хидмат ҳама истода ба по,
Гул ба побӯси бутон барзада доман ба қамар. *Нусрат*

доман бар оташ задан бод додан, оташ (бо мақсади
фурӯзон кардан, афруختан).

То ба кай, эй лола, доман мезани бар ошам,
Рузгоре шуд, ки месузан ба доғи хештан. *Сайидо*
доман дар (андар) доман бастан ба ҳамдигар мувофиқат
ва мувоҷиат кардан.

Хар кучо шурдаеро дидаам чун хештан,
Дустиро доман андар домани у бастаам. *Муиззӣ*
доман зи чанг гузоштан аз баҳри ҷизе баромадан.

Хона гири ба кун барзани ӯ,
Нагузорӣ зи чанг домани у. *Ҷомӣ*

ДОМАНГИР دامنگير 1. ҷизе, ки боиси мумониат мешавад,
аз ҳаракат боздоранда, монеъ.

Бо харобихои зоҳир дилиниши афтадам,
Сел натовнад гузашт аз хоки домангири ман. *Совб*

2. маҷ. муддаӣ, даъвогар; шикояткунанда.

Гараш дарде на домангир бошад,

Қадамашро кай ин таъсир бошад? *Ҷомӣ*

Ид шуд, эй шайх, манӣ бола аз таъсири туст,
Хар кӣ даръёбад туро, имруз домангири туст. *Мушфиқӣ*

ДОМАНКАШ دامن کش бо такабур ва ноз роҳраванда;
доманкаш шудан бо ноз аз доман кашидан.

Зи сайри наргисистонаш ба худ ҳарфи дигар дорам,
Мабодо новакӣ нозаш шавад доманкаши хушам. *Асирий*

ДОМАНКАШОН دامن کشان чамон, хиромон.

Эй роҳату ороми чон, бо қадди чун сарви равон,
З-ин сон марав доманкашон, қ-оромӣ чомам мебарӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ба баъзи дигарон доманкашон то кай тавон рафтан
Ба сӯи ошкони ҳам гоҳ-гоҳе метавон омад. *Ҳилолӣ*

ДОМАНТАР دامن تر тардоман, фосия, фочир; бадном.

Тира бувад дудан домантарон,
Нур бувад зодаи некахтарон. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДОМАНИ دامنى меъҷар, микнаа, сарандози занон.

Мар-ни шахро ҳақ он шоҳафганӣ дод,
Кӣ бар сархон шоҳон доманӣ дод. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДОМГОҲ||**ДОМГАҲ** دامگاهе||**ДОМГОҲ** чон домгузорӣ; ◇ ин
домгаҳ қиноя аз дунё.

Ту ғофилӣ зи камони сипеҳр, варна туро
Қучаст растан аз ин домгоҳ ҳамчун тир. *Савдо*

ДОМНА a. دامع шаршкан, бурранда, қотей.

Қоҳири қуффуру боч аз Қоҳира дархоста,
Доминг ашрору гард аз Домгон антехта. *Ҳоқонӣ*
ДОМОД داماد 1. номзади духтар.

... Ки домоди у буд бар духтараш,
Ҳамебуд чун чону дил дар бараш. *Фирдавӣ*

Маҷу дурустии аҳд аз ҷаҳони суғниҳод,
Кӣ ин аҷуза аруси ҳазор домод аст. *Ҳофиз*

2. шавҳари духтар (нисбат ба падару модари духтар).

Се пури Фиридун, се домоди ӯй,
Бихурланд май ҳар се бар ёди ӯй. *Фирдавӣ*

Домод наям турову фарзанд,
Ҳастам ба қабули бандагӣ банд. *Ҷомӣ*

3. марде кӣ, нав зан гирифта аст, навдомод.

Шикоят кунад навбарӯси ҷавон
Ба пире зи домоди номехрубон. *Савдӣ*
Аз маҷлиси ақд бо дили шод
Наздики арус рафт домод. *Ҳилолӣ*

ДОМОН دامان нағ. доман.

ДОМСОЗ دامساز фиребгар, ывғорар.

Баророст Гарсевани домсоз

Диле пур зи кина, саре пур зи роз. *Фирдавӣ*

ДОМБЕРӢ دامبارى расми домбери расмест, кӣ агар касе
се ба болон сайд омада монад, сайёд қисме аз онро ба
он кас мебахшад.

Гуфто, кӣ ба расми домбери
Меҳмони туам бад-он ҷӣ дорӣ. *Низомӣ*

дон دان асоси замони ҳозираи доништан.

«дон *суффикси исмҳои маънои макон ва зарфиятро*
ифода мекунад, мас.: 'гулдон', 'намакдон', 'оташдон',
'баччадон' ва м. инҳо.

ДОН دان шакли кӯтоҳшудаи дона.

Дон асту дом ҳолу ҳама зулфи он санам,
Ман солӯ моҳ баста бад-он дону дом дил. (1) *Муиззӣ*

Бад-ин сон ҳамегашт то обу дон
Кашидаш зи ҳар марз эй Систон. (1) *Савдо*

ДОНА دانه 1. тухм, тухми ғалла.

Шона набуд ӯ, кӣ ба мӯе шикаст,
Дона набуд ӯ, кӣ заминаш фшурд. *Рудакӣ*

Чун мурғ расидем сари хирмани дунон,
Парвозкунон аз ҳаваси дона гузаштем. *Сайидо*

дона афшондан тухмӣ пошидан, кишт кардан.

Бузургӣ боядат, бахшандагӣ кун,
Кӣ дона то наҷфшонӣ, наруяд. *Савдӣ*

дона бардоштан ҳосил ғундоштан.

Ба дил аз ин таманино тухм мекошт,
Кӣ рузе хоҳам аз вай дона бардошт. *Ҳоҷик*

2. донак, ҳаста, ҳабба (ҳамчун донани шафтолу, зар-
долу, хурмо ва м. инҳо).

Хурмогарӣ зи хок кӣ омӯхтаст,
Ин нағз пеша донан хурморо? *Носири Хисрав*

3. як воҳиди ҷизҳои ғалак ва гирд, ҳамчун донан
ангур, донан ҷав, донан тасбех, донан хол ва ғ.

Ҳар кӣ ҳамчун донан ангур бо ӯ шуд дудил,
Рехта хунаш чу хуни донан ангур бо! *Анаарӣ*

Сабрам ба қадри донан хашшоҳам ҳам намонд,
З-онам ба дида ҳобу ба шабҳо қарор нест. *Хисрави Деҳлавӣ*

Чандон зи пай донан ҳоли тӯ давидам,
Акнун нафасам чун нафаси тӯ барояд. *Сайидо*

4. маҷ. қатра, чакра.

Ҳофиз, зи дида донан ашк ҳамафиштон,
Бошад, кӣ мурғи насл кунад қасди доми мо. *Ҳофиз*

Мурғи обӣ шуд барои донан борон хубоб,
Сар баровард аз даруни обу пинҳон гашт боз. *Мушфиқӣ*

5. маҷ. дур, марворид.

Бадри Чочӣ, суҳанат донан гушн хирад аст,
З-он дар ин ҳалқа суҳанҳои чу дур меронӣ. *Бадри Чочӣ*

Донаҳои бузургу рахшанда,
Дидаро файзу нур бахшида. *Чомӣ*

♦ **донаи мушкни хол.**

Донаи мушкни ниҳодӣ бар изор,
То бад-он мурғи дилаш кардӣ шикор. *Чомӣ*

дона кардан а) чудо кардани мағз аз донак, гандум аз ҳуша ва м. инҳо; б) рехтан.

Суроҳа сачдаи мастона мекард,
Зи пай тасбеҳи ашк дона мекард. *Зудлоӣ*
дона аз анҷум пошидан кино аз ашк рехтан, гиристан, оби диде рехтан.

Зи дунболам Банотуннаш бошед,
Ба ҳар сӯ дона аз анҷум бишоед. *Ҳосин*

ДОНАДОРПАЗ دانه‌دارپز: устоди донадорпаз устон паллапоз, ки обро бисёр намеандозад ва биринҷ каме зиндатар мемунад.

Дигар хунаварии устоди донадорпаз аст,
Ки дам зи сурати дегаш намекашад нақшон. *Савдо*

ДОНАЗАН دانه زن навте аз соҳиризи хинду, ки донан арзан, ҷав, гандум ва ғайраро бо заъфарон зард карда, бар он афсун хонда, гуё барои иҷро амале ба рӯи касе мепошиданд; *мурғ. ҷавзан.*

Ҳар зани хинду, ки ўро дона бар даст афганда.
Доназан, бе дона чунбад хирмани савдон ман. *Ҳоқонӣ*

ДОНАК دانگ ниг. дона 2.

ДОНАКАК دانگك шакаи тасғири донак.

В-он даҳани танги ту гӯй касе
Донакаке нор ба ду ним кард. *Рудакӣ*

ДОНАНДА دانه 1. сифати феълӣ шикори ҳозираи до-нистан; 2. доно; устод, моҳир; мутахассис.

Бибред донанда оҳангарон,
Яке гурз созанд моро гарон. *Фирдавӣ*
Набинӣ зи шохон, ки бар тахтгоҳ
Зи донандагон бозҷӯянд роҳ. *Абушақури Балхӣ*

ДОНАСУЗ دانه‌سوز зоёғ гардонандаи тухм.

Сар наёвард бурун ҳеҷ кас аз мазраи ишқ,
Донасуз аст замин, ки малохат дорад. *Соиб*

ДОНАҚ دانق шакли арабишудани донг.

ДОНГ دانگ 1. аз шаш ҳисса як ҳисса, шашьяки ҳар чиз.

Аҳли Бухоро бо ӯ ба ҳарб берун омаданд ва би-сёр кас қушта шуданд ва аз шаҳр миқдори ду донг бисўхт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Нагузаштӣ зи рӯзу шаб донге,
Ки ҷу говон намудиниш бонге. *Чомӣ*

2. воҳиди вазнест, ки дар асрҳои мухталиф ва ма-халҳои гуногун вазн ва баҳон он мутафовит буд ва ҳадо баробари шашьяки дирам аст (як дирам ду ки-рот ва ҳар кирут аз 0,19 грамм ҷибора аст).

Он ҷо хурмо буд... ҳар яке даҳ дирам ва ҳас-та, ки дар миёнаш буд, донгу ним беш набуд.

Рӯзе, ки фардон он рамазон хост буд, ман аз ҷумлаи харҷи рамазонӣ ва ид донге надоштам.

Носири Хисрав
Низомии Арӯзи

ДОНГОНА دانگانه 1. пуле, ки дар вақти сайру гашт ҷу-раҳо барои харидани хуроқворӣ ҷамъ мекунанд.

Ҳама дар ҷустуҷӯи донгона,
Аз шариат ба ҷумла бегона. *Саной*

2. як донг; пули сиёҳ, миқдори ниҳоят ками пул.

ДОНИСТАКОР دانستگار қорафтода, таҷрибаида, қордон.

Инчунин сӯзону гарм охир макор,
Машварат кун бо яке донистакор. *Румӣ*

ДОНИСТАН دانستن 1. фаҳмидан, огоҳ шудан.

Дафтар зи касе бувад, ки хонад,
Нодон варакӯ сабақ ҷи донанд? *Ҳисолий*

Ва аҳволи вай аз ҳақд пурсанд, ки айбӣ хештан аз забони мардумон битавон донист.

Ақмади Дониш

2. шинохтан; ташиҳис додан, муайян кардан.

Наздики ӯ шудам, салом кардам, маро бидонист ва наздик кард. *«Таърихи Систон»*

Шабу рӯз дар баҳри савдои сӯз
Надонанд з-ошӯфтагӣ шаб зи рӯз. *Савдӣ*
касери, ҷизери аз касе, ҷизе (на)донистан касе ё ҷизе-ро аз касе ё ҷизе фарқ (на)кардан, касе ё ҷизери аз касе ё ҷизе (на)шинохтан, нитиёз (на)намудан.

Чунон мастам, чунон мастам ман ҷи рӯз,
Ки пирӯза надонам ман зи Пирӯз. *Румӣ*

На тадбири маҳмуду рои нуқуст,
Ки дushman надонад шаҳаншах зи дӯст. *Савдӣ*

3. пиндиштан, ангоштан, гумон кардан, ҳисобидан.

Гар аз пайванди ӯ фахрет набавад,
Чунин донам, ки ҳам оре набошад. *Анварӣ*
Ман туро мардумамӣ дидан ҳуд медонам,
Ту маро ҳамчу сиринш аз назар андохтай. *Шоҳин*

4. тавонистан; қудрат доштан.

Шакар донам аз ҳар лаб ангехтан,
Гулобе зи ҳар диде рехтан. *Низомӣ*

Дигар сайёдон дарег хурданду маломаташ кар-данд, ки чунин сайде дар домат афтод, надонистӣ вигоҳ доштан. *Савдӣ*

ДОНИШ دانش 1. маърифат, илм, фарҳанг.

Дониш андар дил ҷароғи равшан аст
В-аз ҳама бад бар тани ту ҷавшан аст. *Рудакӣ*

Тавоно бувад ҳар кӣ доно бувад,
Зи дониш дили пир барно бувад. *Фирдавӣ*

2. ақл, хирад; фаҳм, идрок.

Санг дар дасту мор бар сари санг —
Не зи дониш бувад сукуну даранг. *Савдӣ*

Эй дода таноби дониш аз даст,
Байни ману ту таноб бигист. *Шоҳин*
донишу фарҳанг илму маърифат, маъ. нуқтасанҷӣ дар шеър.

Хурда бар гуфтаи Шоҳин натавонанд гирифт
Нуқтадонои, ки дам аз донишу фарҳанг зананд. *Шоҳин*

ДОНИШАЛФАНЧ دانش الفنج ниг. донишандӯхта.

ДОНИШАНДҶУХТА دانش‌اندوخته донишманд; бисёр доно.

Ҷаҳондидаи донишандӯхта,
Сафаркардаю сӯҳбатомӯхта... *Савдӣ*

ДОНИШБАХР دانش بهر *ниг. донишвар.*

Бозмечуст дар вилояту шахр
Хабар аз мардумони донишбахр. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДОНИШВАР دانش ور *донишманд, олим; оқил, доно.*

Тавозуъ кун опро, ки донишвар аст,
Ба дониш зи ту кадри ӯ бартар аст. *Ҷомӣ*
Чунин гуфт деҳқони донишвараш,
Ки: «Гар ман нахурдам, хӯрад дигараш». *Шоҳин*

ДОНИШВАРӢ دانش ورӣ *илмомӯзӣ; донишмандӣ, доноӣ.*

Дилатро ба донишварӣ дор хуш,
Чу донишӣ, он тох дар кор кӯш! *Ҷомӣ*
Шикастам шипан урзаварию,
Кушудам сар хуми донишвариро. *Нозими Ҳиравӣ*

ДОНИШГАР دانش گر *ниг. донишвар.*

Чу донишгар ин қавлҳо бишнавад,
Пас он гаҳ замоне фуру орамад. *Тайён*

ДОНИШКАДА دانشگاه *ҷои касби дониш, маҳалли дониш.*

Ақл бинмуда ба донишкадан хотири ту
Ройҳои ҳамаро фикри савобандеш. *Волеҳ*

ДОНИШМАЗӢ دانشموزӣ *илмомӯзӣ, донишмандӯзӣ.*

Зокхиде дар Ғазна аз донишмазӣ
Буд Муҳаммад ному кунъат Сарразӣ... *Румӣ*

ДОНИШМАНД دانشمند *олим, ориф, соҳиби маърифат; ҳаққим, хирадманд.*

Мушкиле дорам, зи донишманди маҷлис бозпурс:
Тавбафармоён чаро худ тавба камтар мекунад? *Ҳофиз*

Агар дар шахр табиби донишманд набувад,
Мардуми бисёр ба аворизи дохилӣ ва хориҷӣ мариш шаванд. *Аҳмади Дониш*

ДОНИШМОӢЗ دانشآموز *илмомӯзанда, донишҷӯ.*

Чун шахзодаро ба ақду ба рой,
Донишомӯз диду рамзкушоӣ... *Низомӣ*

ДОНИШМОӢЗӢ دانشآموزӣ *илмомӯзӣ, донишҷӯӣ.*

Хавасе будаи аз дилафрӯзӣ,
Дар ҷа? Дар кори донишомӯзӣ! *Хисрави Деҳлавӣ*

ДОНИШПАЖӢҲ دانشپژوه *толиби илму дониш, донишҷӯ.*

Чунин гуфт, к-ин пири донишпажӯх,
Ки чандия сухан гуфт леши гурӯх... *Фирдавӣ*

ДОНИШПАРАСТ دانشپرست *илмдӯст; хирадманд.*

Далеру сухангӯю донишпараст,
Ба тирӯ ба шамшер густоҳдаст. *Низомӣ*

ДОНИШПАРВАР دانش پرور *ниг. донишпараст.*

Леҳк донад он ки донишпарвар аст,
К-ин қарор андар сарои дигар аст... *Ҷомӣ*

ДОНИШҶАЗО(Ӣ) دانش جزا(ی) *1. донишҷазоянда, эҷдкунандаи илму маърифат.*

Ба таълими ноқас забон кам қушой,
Ки таълими ӯ нест донишҷазой. *Ҷомӣ*

2. донишманд; хирадманд.

Чӣ неқӯ сухан гуфт донишҷазой,
Бад-он, к-ат на кор аст, камтар гарой. *Абушақури Балхӣ*

ДОНИШШИОР دانش شعار *ниг. донишпараст.*

Рӯзе он донишшиор ба расми маъхӯд бо рафокати қорӣ ворид гашт. *Садрӣ Зиё*

ДОНИШҚАРИН دانش قرین *донишдӯст, донишвар.*

Уроки донишқаринро таълифотест, ки беадил ва лосонист. *Садрӣ Зиё*

ДОНО دانا *донишманд; оқил, хирадманд; муқобили коно.*

Фиристода бояд, ки доно бувад,
Ба гуфтан далеру тавано бувад. *Фирдавӣ*
Донон кор донандан кор, қордида, пуртаҷриба.

Шунядам, ки мегуфт донон кор,
Ки будаш тирифтори бад рӯзор... *Саъдо*

◇ донон *Тӯс кинои аз Фирдавӣ.*

Сухангӯи пешина — донон Тӯс,
Ки ораст рӯи сухан чун арус... *Низомӣ*

ДОНОДИЛ دانادل *дилогҳ; воқиф; хирадманд.*

Зи мо донодилон маъни наҷуянд,
Димоғшӯфтагон ошӯфта гуянд. *Убайди Зоконӣ*

Чаро в-арна донодилли хушёр
Кунад шеваи шояр ихтир? *Шоҳин*

ДОНОӢ دانائی *оқили, хирадмандӣ; муқобили коноӣ.*

Хирад бехтар аз чашму биной аст,
На биной афзун зи доноӣ аст. *Абушақури Балхӣ*
Барнабӯ ба муроиди дили ман як нафасам,
То хирад дод ба ман малсаби доноиро. *Махфӣ*

ДОНӢ *а. данӣ; наздик; қосӣ ва доӣ дуру наздик; ҳама ҷо.*

Ва ин ҷимом ба офоқи машриқу мағриб ва шимолу ҷануб битавонад расад, то асарӣ хифзи ӯ ба қосӣ ва доӣ расад. *Низомии Арӯзӣ*

дор *ассоси замони ҳозираи доштан.*

«дор» *суффикси исмоз* маънои соҳибиятро ифода мекунад, мас.: манфиатдор, молдор, мевадор ва м. инҳо.

ДОР I *дар 1. дарахт; ташаи дарахт.*

Баҳор оралу тирмоху ҳазон,
Варорад пур аз мева дори разон. *Фирдавӣ*

Сиеҳгӯш... бар қанори бепа муше дид... ки ба дандони аррасифат аҷзон уруқи дорро мунфасил мезоад. «*Анвори Сузайӣ*»

2. ҷуби ғафс, ки бо он болои хонаро мепӯшанд, боло.

Дувӯм дониш аз осмони бадад,
Ки бар пой чун аст бе дору бадад. *Абушақури Балхӣ*

3. сутуни баланди ба замин шинондашудае, ки гуннаҳгорино маҳкум ба эъдомро бо чилбур аз гардан ба нуғи он мевезанд.

Сухан бифғанад минбару дорро,
Зи сурӯх берун кашад морро. *Абушақури Балхӣ*
Сари ӯро зи дор андешае не,
Ба ғайр аз дуздӣ ӯро нешае не. *Сайидо*

дор *қардан ба дор овехта куштан.*

Шоҳи сухан манам, шуаро дузди ганҷи ман,
Бас дуздро ки бар сари қирдор дор қард. *Ҳоконӣ*
ба дор қардан овеҳтан, ба дор кашидан.

Чахор сад танро гардан зад ва ба дор кард.

«Таърихи Наршахӣ»

бар дор духтан овехтан, ба дор задан; қатл кардан, куштан.

Ду чашми Вис бо оташ бисузам,

В-аз он пас доиро бар дор дӯзам.

Фахриддини Гургонӣ

4. нишооти махсусе, ки арғамчинҳои ғафсро ба сари чӯбҳои ба замин нишондашуда тарағг баста, дорбозҳо бар болои он баромада, бозӣ ва хунарнамоӣ мекунад.

ДОР II а. دار хона, хавлӣ; ҷой, манзил.

Ҷаннат дон ту ин дамро, ки даври ҷоми миной
На дораш монд, не доро, на қасраш монду не қайсар. *Бадри Чоӣ*

Рафт подио тараб, омада ғам бар ҷояш,
Дори меҳнат шуда аз ғусса тарабхонаи талх.

Тилло

дори истифо девони хисобдорӣ; девони назорат ба дахлу харҷи мамлакат.

Абулғасфор ба дори истифо равад ва бигӯяд муставфиёро, то ҳат бар ҳосил ва боқии у кашанд. *«Таърихи Байқақӣ»*

дори шифо (инҷунин дорушифо) касалхона, бемористон, беморхона.

Хонаи дил ба ҳавли лаби у дори шифост,
Чанд молаи дили маҷруҳ, ки марҳам бо уст.

Қамоли Хучандӣ

◇ дори адн киноя аз биҳишт.

Шахре аз дори адн хурамагар,
Қасре аз Мисри аср муъзамтар. *Саной*
ба ҷониби дори адн хиромидан киноя аз вафот кардан.

Дони ҳақро лаббайки нҷобат гуфта, дар Кобул ба ҷониби дори адн хиромид. *«Равзат-ус-сафо»*

дори мулк таър, (инҷунин дорулмулк) шаҳри марказии мамлакат, пойтахт.

Бағдод дори мулк шуду баъзи навбахор,
Орошӯ шукуфтани боғ аз нахори уст. *Муъизӣ*

(ин) дори нӯҳдар киноя аз дунё.

Бирун афган бунда зини дори нӯҳдар,
Магар эмин шавӣ зини мори нӯҳсар. *Низомӣ*

дори фано (ё фонӣ) киноя аз дунё.

Эй дуст, ба ғурсидани Ҳофиз қадаме нех.
З-он пеш, ки ғӯянд, ки аз дори фано рафт. *Ҳофиз*

Азиз аз дори фонӣ чун сафар кард,
Ба рӯи ғизташ ҳорӣ назар кард. *Ҳоҷик*

(ин) дори шашдар киноя аз дунё.

Дар ин дори шашдар набӣ ба ком
Маҷоли маҷолу мақоми мақом. *Ҳоҷу*

дору дӣёр ватан.

Тақсими худро бар он ҷо гузаронида ва пас аз муроҷаат аз сафарӣ Мақка маҷбур ба ҷалон ватан ва тарки дору дӣёри худ гаштааст.

Носири Хисрав

ба дори бақо интиқол кардан киноя аз мурдан, вафот кардан; ба дори бақо пайвастан киноя аз мурдан.

Тамони он мардум ба дори бақо пайвастанд.

«Ҷазаат-ус-сафо»

ДОРАЙН а. دارين 1. шақли дугонаи дор II; 2. ҷ.

ду дунё — дунёи модӣ ва ғайримодӣ, ин дунёи ва охират.

Шарти некубандагӣ он аст, ки... хидмати соҳибқадимро мӯҷиб саодати дорайн донанд.

«Таърихи Фаршнат»

ДОРАНДА دارنده 1. сифати феълӣи замонӣ ҳозираи доштан; 2. расул, қосид.

Доранда чу бар сарам гузар кард,
Аҳволи ту як ба як хабар кард. *Шоҳин*

3. мураббӣ, тарбиятгар, нигаҳбон.

Чу дорандагонӣ туро моя нест,
Мар-Уро ба гетӣ чу ман доя нест. *Фирдавӣ*

ДОРАНДАГӣ دارندگى дорой, давлатмандӣ.

... Ки Доро, ки дорон офок буд,
Ба дорандагӣ дар ҷаҳон тоқ буд. *Ҳофиз*

ДОРАФЗИН دارافزين хар ҷиз аз чӯбо санг ғошташуда, ки одам ба он такъия мекунад; такъиягоҳ.

Такъия бар болиши иқболош дор,
Ки зи таънаш дорафзин аст. *Абулфараҷи Рунӣ*

ДОРБАЗИН داربين ниг. дорафзин.

ДОРБОЗ دارباز шахсе, ки ба дор баромада бозӣ ва хунарнамоӣ мекунад, расанбоз; ниг. дор I 4.

Муҳолиғи ту, ки бо дор мекунад бозӣ,
Ба пешии ғайри қадри ту дорбоз ояд.

Хисравӣ Деҳавӣ

Баҳри рӯзӣ мекунам боғандагӣ чун анкабут,
Хона ҳамчун дорбоз аз ремсон бошад маро.

Сайидо

ДОРБОМ داربام болоре, ки ба дарёзӣи хона гузошта аз ду тараф дастақчо ҷида бохро мепошанд, шохпӯл, шохтар, харӣ.

ДОРБҮЙ داربوى ҷуби уд, ки барон хушбӯӣ месузанд.

То сабрро набошад ширинии шакар,
То бед бӯӣ надҳад бар сони дорбӯӣ. *Рудакӣ*

Зулф дар руҳсори он дилбар чу дилам бекарор,
Ман бияндазам дар оташ ҷону дил чун дорбӯӣ.

«Лугати ғурс»

ДОРО I 1. доранда; сарватманд, тавонгар; муқобили дарвеш I.

Савобат бошад, эй дорон хирман,
Агар раҳме кунӣ бар хушачине. *Ҳофиз*

2. номӣ подшоҳӣ сулолаи Ҳахоманишиён, ки аз тарафи Искандари Мақдунӣ дар соли 330 пеш аз мелодӣ қушта шудааст.

Мо кассан Сикандару Дору нахондаем,
Аз мо ба ҷуз ҳикояти меҳру вафо мапурс! *Ҳофиз*

◇ дорон аршин маҷид киноя аз худо.

Ба каф дод дорон аршин маҷид
Эи ангишти тасбеҳхонаш қалид. *Ҷомӣ*

дорон қайҳон киноя аз подшоҳ.

Яке гуфтаи, ки эй дорон қайҳон,
Кӣ ёрад кард бо ту мақру дастон.

Абӯшақури Балхӣ

ДОРО II دارا: доро кардан даравидан, дарав кардан.

Бад-он зоянд мардум, то ки миранд,
Бад-он коранд, то бик(у)нанд доро.

«Луғати ғурус»

ДОРУ دارو 1. он чя ки барон таскинн дард, рафян ча-
роҳат ва дафян беморӣ истеъмоли мекунамд; даво, дар-
мон.

Ба доруи дармон ҷаҳон гашт рост,
Ки беморию марг касро нақост. *Фирдавӣ*
Баргу, ки илоҷи ин ҷавон чист?
Доруи мизоҷи нотаъин чист? *Шоҳин*

доруи манбал (ё мунбил) ғиёҳест, ки барон дуруст
кардани ҷароҳати тоза ва яғири хару асп кор фар-
муда мешавад.

Гуфт: Полонаш фуру неҳ пеш-пеш,
Доруи манбал бинех бар пушти реш. *Румӣ*

2. борут.

Вақте ки муқобили душман мешуданд, хануз до-
ру ва фишанг ва гулула дар Бухоро буд.

Аҳмади Дониш

доруи туфанг борут.

Салимшоҳ... ҳукм кард, ки ҷамеъи бандиёни
Қаҳқаро дар хонае карда, поёни он хона доруи
туфанг пур карда оташ диҳанд.

«Таърихи Фаршита»

3. маҷ. шароб, май.

Гар аз шиша дору кунӣ дар қадаҳ,
Шавад шайх Агтор масти фараҳ. *Тугро*

◇ доруи беҳушӣ кинол аз шароб.

Чашми ҳаммури туро хочати майнӯш нест,
Сурма дар чашм кам аз доруи беҳушӣ нест. *Соиб*

ДОРУБАРД داروبارد карру фар, дабаба, гирудор.

Бипушид Рустам силеҳи набард,
Ба овардгаш рафт бо дорубард. *Фирдавӣ*

ДОРУГИР داروگیر гирудор; задухӯрд, ҷанг, набард; му-
бориза.

Баромад хурушидани доругир,
Дурахшидани ханҷару захири тир. *Фирдавӣ*
Ҳаст дар нафс доругир басте,
Ки надонад ба ғайри пир касе. *Ҷамӣ*

ДОРУЗЗАРБ ا. دارالضرب хонаи сикка задани пул, зар-
робхона, зарбхона.

Ин микдор танга ва нуқра... бармедонтианд...
ва ҳаёл мекарданд, ки ҳамоно лаҳза аз доруззарб
оварданд. «Таърихи Фаршита»

Гар ба доруззарби ғам аз муҳри меҳрат сар ка-
шам,
Бод ҳолӣ сиккаи қалби ман аз нақди равон. *Ҷамӣ*

ДОРУЗЗИЁФАТ ا. دارالضیافت меҳмонхона, меҳмонсаро,
мусофирхона.

Масоҷид ва хавоники бисёр эҳдос кард ва дар
Бағдод чанд доруззиёфат сохт. «Равзат-ус-сафо»

ДОРУКАДА ا. داروکده ниг. дорухона.

Ҳар ақокир, ки дорукадан Бобулроост,
Ҳозир ореду баҳо бадри зар бозидеҳ. *Ҳоқонӣ*

ДОРУЛАДАМ ا. دارالعدم олами мавт, олами нестӣ;
охират.

Ҷиганд баъди шастсола ҳукумат рахт ба до-
руладам кашид. «Таърихи Фаршита»

ДОРУЛАМОН ا. دارالامان 1. ҷон беҳатарӣ, макони амни-
ят, маҳали маҳфуз аз ҳафӯ хатар.

Хатте, ки гирди худ зи харобӣ кашнадем,
Дар мавҷҳези ҳодиса доруламони мост. *Соиб*
Ҷузғро вайронаҳо бошад хисори офият,
Кулбаи худ кардаам доруламони ҳештан. *Сайидо*
2. маҷ. ғуристон, қабристон; 3. номи мавзее.

Султон Ғиёсуддин... аз ин ҷаҳони пуштуру
шар даргузашт ва дар Доруламон мадфун гашт.

«Таърихи Фаршита»

ДОРУЛАМОРА||**ДОРУЛАМОРАТ** ا. دارالامارة||**ДОРУЛАМАРАТ** а.
сарой, қаср, арки амирӣ, арки хонӣ.

Имом шабе гуфт, ки ман дар доруламоран Қуфа
пеши Абдулмалик бини Марвон нишаста будам.
«Таърихи Давлатшоҳ»

Бидон, ки дар айёми ҳукумати амир Дониёл ба
доруламорати Бухоро хеле тафовути фоҳиш дар
умури миллатӣ воқеъ шуда. *Аҳмади Дониш*

ДОРУЛБАВОР ا. دارالبوار дузаҳ, ҷаҳаннам.

Ба қасоне, ки ба ғири мол аз киштии мо ҷудо
буданд, ҳамроҳи мол ба дорулбавор шифотанд.

Аҳмади Дониш

◇ ба дорулбавор рафтан кинол аз мурдан.

Бархе ҳештанро ба шамшер ва жубин зада ба
дорулбавор рафтанд. «Равзат-ус-сафо»

ба дорулбавор фиришодан кинол аз куштан, ҳалок
гардондан (дар ҳаққи одами бад).

ДОРУЛБАЙЪ а. دارالبایع бозор.

Ба дорулбайъи Юсуф медавиданд,
Матон рағбат аз ҳам меҳридад. *Нозим*

ДОРУЛИБОД ا. دارالعباد хона, сарон бандагонии худо
(сифати шаҳри Язд дар Эрон).

ДОРУЛИЕР ا. دارالعیار хонае, ки дар он зару сими са-
раро аз носара ҷудо мекунамд.

ДОРУЛКУТУБ ا. دارالکتب китобхона.

Дари дорулкутуб ҷу боз кунанд,
Нусхате аз сабоҳ бифрастанд. *Ҳоқонӣ*

ДОРУЛМАҚАР (P) ا. دارالمقار қароргоҳ; маҷ. шаҳр.

ДОРУЛМУЛК ا. دارالملک 1. ниг. дор II (дори мулк).

Дар нафси ин шаҳр, ки дорулмулки туст, писаре
мутаваллид шуд. «Равзат-ус-сафо»

2. дарбори аморат; сарои ҳукуматӣ.

Ва муддати сӣ сол он сарой дорулмулки Бухоро
буд. «Таърихи Наршахӣ»

ДОРУЛҶОХИРА ا. دارالجوخرة пойтахт.

Ба тадрисии яке аз мадориси муътабаран дорул-
ҷохира мансуб аст. *Садри Зиф*

ДОРУЛҲИЛОФА||**ДОРУЛҲИЛОФАТ** ا. دارالخلافه||

даралхулафа маркази хилофат, пойтахти халифҳои араб;
маркази ҳукумат.

ДОР

Маншур аз дорулхилофа бад-ин лақаб содир шуд.
«Тазкирани Давлатишох»

ДОРУЛҒУРУР *а.* دارالغور *киноя* аз дунё, ҷаҳон.

Гар набудӣ акси он сарви сурур,
Пас нахондӣ эзадаш дорулғурур. *Рӯми*

ДОРУЛҚАЗО *а.* دارالقضا *қозихона*, хонаи муфотиа ва бай-салдиҳии даъвоҳо аз тарафи қозӣ.

{Қозӣ} модом ки эшон аз дорулқазо берун нара-вад, қазийа ва даъво нашунавад.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Дар хусумат омаданду дар ҷафо
Лу муракқаъуш дар дорулқазо. *Аштор*

ДОРУЛҚАРОР *а.* دارالقار *охират*.

Дилхон мо қарорғахи дард кардаанд,
Дорулқарор бар дили мо сард кардаанд. *Ҳоқонӣ*
Шуд ба як дам ҷониби дорулқарор,
Кас намонад ҷовидон эмин зи марг.

«Тағрихи Сайидроқим»

ДОРУЛҶУЛУД *а.* دارالجلود *хонаи пӯст ош додан, даб-боғхона.*

Гар ба дорулҷулуд баргузарад,
Бигузезад зи ганди ӯ даббоғ. «Оташқада»

ДОРУМАДОР *дарумадар* *1.* мудоро, созиш, мусолаҳа; *2.* муомила, додугирифт.

ДОРУНАДОР *дарундар* *дорой*, молу мулк, молу мапол.

Аз шугли девонӣ, ки дар ўҳда доштааст, истеф-фо намуда ва ба ҷуз андаке зарури аз тамоми до-рунадори худ даст бардошта. *Носири Хисрав*

ДОРУННАИМ *а.* دارالنعم *1.* хонаи нозу неъмат; *2.* д. би-хит.

ДОРУССАЛОМ *а.* دارالسلام *1.* д. ҷашнат, биҳишт.

Дар айши нақд кӯш, ки чун обхӯр намонд,
Одам биҳишти равзаи доруссаломро. *Ҳофиз*

2. лақаби шахри Бағдод.

Хикоят кунанд, ки чун султон Маликшоҳро
Доруссалом мутахаллас шуд, ҳост то бо фузало
васлат созад. «Тазкирани Давлатишох»

ДОРУССАЛТАНА **ДОРУССАЛТАНАТ** *а.* دارالسلطنة

даралсלטنة *шахри марказӣ, пойтахт.*

Вақте ки аз Тошканд оимин доруссалтанан Рус-ия шудем, фасли ҳазон буд. *Аҳмади Дониш*

ДОРУССАЛҲ *а.* دارالسلخ *ҷое*, ки ҷорпоёро мекушанд,
кушишхона, саллоххона.

Говмеш гуфт: ... имрӯз ба доруссалх маро ме-баранд. «Анварӣ Суҳайлӣ»

ДОРУССИЕДАТ *а.* دارالسيادة *хонаи ҷамъомади сайидҳо,*
ки авлоди Муҳаммад мебошанд.

{Ҷозонхон} фармуд, то дар Табрез ва дигар ви-лоёти муаззам... доруссиёдат созанд, то содот он чо ғуру оянд. «Ҷомеъ-ут-таворих»

ДОРУССУРУР *а.* دارالسرور *киноя* аз биҳишт.

Хонаи ғайр аз нафъти васли ӯ доруссурур,
Кулбаи ман аз хилоли ҳаҷри ӯ байтулҳазан.

«Оташқада»

ДОРУХОНА *дарухона* *хонае*, ки даво тайёр карда мефу-рушанд, давохона.

Чароҳатхон осеби фалакро
Зи дорухонаи халки ту марҳам. *Анварӣ*
Дил зи дорухонаи дардат даво дорад умед,
Шарбати ҳосе аз он дорушино дорад умед.
Қамоли Хучандӣ

ДОРУШИНО *а.* دارالشفاء *ниг. дор II (дори шино).*

Мавлоно Кутбиддин муддате дар дорушинофои
Ҳирот машғул ба дарси тиб буд.

«Тағрихи Сайидроқим»

Дил мебарад зи лаъли туам орузи ком,
Бигзор, то мариз ба дорушиноф равад. *Шоҳин*

ДОРУҒА *м.* داروغه *сардори посбонони шахр; сардори идо-ран шахри, миршаб, шахрдор.*

Исфакхонӣён... ба ишораи Кова доруған Исфакхон-ро куштаанд. «Равзат-ус-сафр»

ДОРҶАЗИН *дарҷазин* *ниг. дорҷазин.*

Бар сари ин хона ҳамчу ҳазира карда ба дор-ҷазин, то касе он чо нараванд. *Носири Хисрав*

ДОРҶИН *дарҷин* *пӯсти дарахте*, ки дар мамлакатҳои гарм-сер мерӯяд, оро барои хуштами ва хушбӯй ба таом меандозанд.

ДОРҶИНӢ *дарҷинӣ* *1.* *ниг. дорҷин.*

Табии гуфт: ... донте аз он дору бигиранд ва кӯфта ва бекта бо қадре мушки холис ва дорҷинӣ биёмезад. «Анварӣ Суҳайлӣ»

2. дорҷинранг, қаҳваранг.

ДОС I *дос* *олати оҳанин хилолшакл, ки бо он алаф, ган-дум, ҷав ва монанди инҳоро медараванд.*

Оташи сӯзону доси тезро
Як сифат бомад тару хушки гиёҳ. *Ҳоқонӣ*
Мазраи саби фалак дидаму доси маҳи нав,
Едам аз киштаи хеш омаду хангоми дарав. *Ҳофиз*

ДОС II *дос* *досу далус низзон нодаркори партофтаи;*

мардуми досу далус авбаш, паст, дун.

Дӯш донистам, к-ин ранҷ ҳама васвос аст,
Мардуми досу далус аздарӣ руйомос аст. *Мунҷик*

ДОСГОЛА **ДОСГОЛА** *досгола* *доси хурд, ки ба-рон пиростани дарахтон ба кор бурда мешавад, навъе аз қаққорд.*

Чун даромад он қадевар марди зафт,
Бел хисту доскола баргирift. *Рудаки*

ДОСТОН *достан* *1.* қисса, хикоят; афсона.

Кунун, эй суҳангӯи бедромағз,
Яке достоне биёрой нағз. *Фирдавӣ*

2. воқеа, моҷаро, саргузашт; *достон* *гуфтан* *хикоя кардан*, қисса ё воқеаю саргузаштеро нақл кардан.

Бори дигар ҷунин расид нидо,
Ки бигӯ достони шоҳу гадо. *Ҳилолӣ*

Пешӣ падар шавём ва ин дoston он ҷо бигуем,
то падар миёни мо мутавассит бошад.

«Мачмаъ-ул-ансоби»

дoston аз касе, чизе кӯшодан дар бораи касе ё чизе
гап кӯшодан, дар бораи касе ё чизе воқиае ҳикоя
кардан.

Ман муддатест, хона дар ин дашт кардаам,
Нақшодаам ба ҳеҷ кас аз ҳеш дoston. *Сайидо*
3. маҷ. овоза, шӯхрат; машхур; дoston будан шӯх-
раг доштан, машхур будан; дoston кардан шӯхрат
долан, машхур кардан.

Зи ҷудӣ ту ман аз гетӣ ба неъмат дoston будам,
Ба ҳашмат мар-маро ҳамчун Фаридун дoston кар-
да. *Рӯдакӣ*

дoston шудан овоза пайдо кардан, машхур гардидан.
Зи Ҳилдусу нахву тиббу нучум

Чунон шуд, ки шуд дoston дар улум. *Ҳочу*

Маҷнуну чу фасонаи ҷаҳон шуд,

Он рози нуҳуфта дoston шуд. *Ҳилолӣ*

♦ дoston задан масал овардан, масал задан.

Чунин гуфт бо модар Исфадиёр,

Ки неку зад ин дoston хушёр. *Фирдавӣ*

ДОУССАЪЛАБ *ا. داغ التلب. тиб.* беморин рӯбох, бе-
морие, ки дар натиҷаи он мӯи кас мерезад.

Доуссаълаб бибурда муяш,

В-аз заҳми дадон фиғор руяш. *Ҷомӣ*

ДОФЕЪ *а. داغ* дафъқунанда, дурқунанда, радқунанда;
боздоранда.

Ба сояи хиргоҳ паноҳ бурдан дофен харорат не.

«Анварӣ Сӯхайӣ»

Микдоре касир аз аскар ба расми илғор номзад
шудани, то омади Рускиро монев ва дофев бошанд.

Аҳмади Дониш

ДОФИНА *а. دافنة* муаннаси дофев; ♦ қувват дофиа тиб.
қуввае, ки фазла (яъне бокимондан ҷизҳои хурдашуда-
ро) аз бадан хориҷ мекунад.

Аммо нафси наботири се қувват аст, яке қувва-
ти ғозия ва амали ӯ ба иновати ҷаҳор қуввати ди-
гар тамои шавад: ҷозибаву мосикаву хозимаву до-
фия. «Ахлоқи Носирӣ»

...Ҷаҳорӣ он ки он ҷи ношонста бувад, уро
дафв кунад, ва уро дофия хонанд. *Низомии Аруӣ*

ДОХИЛ *а. داخل* 1. дароянда, воридшаванда; муқобили
хориҷ.

Бибёне ҷунон харру ҷунон саъб,
К-аз ӯ хориҷ набомад ҳеҷ дохил. *Заҳири Форӣбӣ*
дохия шудан даромадан, ворид гаштан.

Шоҳ то дохул бисот оросту андар мадхи ӯ

Чун алам гаштему боре сун ӯ дохил шудем.

Хисрави Деҳлавӣ

2. дарун.

Васила чист, ки ту дохилии ман хориҷ,
Ту гушт меҳуриро устуҳон — мани афғор? *Ҷузайл*

ДОХИЛ *داخل* мансуб ба дохил, даруӣ; муқобили хо-
риҷ.

Агар дар шаҳр табиби донишманд набувад, мар-

думи бисёр ба авориз дохилия ва хориҷи мариз
шаванд. *Аҳмади Дониш*

ДОХУЛ *داخل* нишастгоҳ ва ё суфани даромадгоҳи дарбо-
ри подшоҳон ва амалдорон, ки аз ҷубу санг месохтанд;
ҷилавхона; дарвозахона.

Ҳанӯз бар дари дохул дули гулхани мо,
Саводи силсилаи зулф шохиди ҷон аст.

Бадри Чоҷӣ

ДОШ *داش* оташдоне, ки дар он оҳак, хишт, сафол ва ғ.
мепазанд, хумхона, хумдон, кӯра.

Ман чунин зор аз он ҷаммош-дарам,

Ҳамчу оташ миёни дош-дарам. *Рӯдакӣ*

Зоҳиди хоми хешбин ҳағғиз

Нашавад пухта, гар ниҳӣ дар дош. *Аттор*

ДОШАН *دانش* 1. инъом, ато, бахшиш.

Ҷӣ кунам, ки сафехро ба никӯӣ

Натавон нарм кардан аз дошан. *Лабибӣ*

2. кайфар, подшоҳ, мукофот (дар бадали неқӣ).

Бад-ин ранчу бад-ин гуфтори неку

Туро дошан диҳад эзад ба мину.

Фаҳридинӣ Гургонӣ

ДОШОД *دشاد* ниг. дошан 1.

Зи дошоди ту шод гардад, вале

Зи кини ту ғамнок гардад адӯ. *Манучехрӣ*

Хостам бо ниёзу дошошдан,

Падар ин ҷо ба ман фиристодаш. *Унсурӣ*

ДОШТАН *دانش* 1. молик будан, доро будан, дар тасарру-
фи чизе будан.

Пешӣ мо, эй шамъ, лоф аз сӯхбаторӣ мазан,
Сад забон дорем, ҳамчун соя хомушм мо. *Сайидо*

Агар дорӣ дили гармею доге,

Димого сӯзу равшан кун ҷароге. *Мулҳам*

2. нигоҳ доштан; риоя кардан. 1

Бидоред як сар ҳама ҷои хеш,

Яке аз дигар пой манҳед пеш. *Фирдавӣ*

3. парвариш кардан.

Дар вай [яъне деҳи Тавонс] мардумоне будаанд
бо неъмат ва таҷаммул, ҳар касе дар хона яке ва
ду товус медоштанд. «Табрихи Наршахӣ»

4. тасарруф кардан; идора кардан.

Амӣр Исмоил нома карда ба амир Наср, то
эшноро банд қунад ва ба зиндон фириштад, то
вай мулки Бухороро тавонад дошт.

«Табрихи Наршахӣ»

5. водор кардан.

Доштадам бар он ки шох шавам,

Гарданафозии тоҷу гоҳ шавам. *Низомӣ*

Қосиди озори мардум нест он ҷашми снэх,

Ҷодуио мастию шӯхӣ бар он медорадам. *Исмаи*

6. ҳисоб кардан, шумурдан, ангоштан, пиндоштан,
донистан.

Дар ҳучраи васл нонишаста,

Ҳаҷр омад дар бизад қазоро,

Ҷон гуфт, ки кист? Гуфт: Бикшо!

Бегона мадор ошноро! *Анварӣ*

7. феълӣ ёридаҳанда дар феълҳои таркибии номӣ,
мас. 'дӯст доштан', 'азиз доштан', 'нигоҳ доштан' ва ғ.

ДОЯ 1. зане, ки тифлонро аз кудайи шир макковда,
парасторӣ мекунад.

Расми араб ҷунон будӣ, ки баҷагон ба доя додан-
дӣ. «Маҷмаъ-и-ансоъ»

Бар дили хунгаштаам, охир, ҷи раҳм оӣ сипеҳр?
Тифли ман, ӣй доя, аз меъёри парвардан гузашт.

Шоҳин

2. маҷ. мураббӣ, тарбиятгар.

Сиевуш ҷаҳондору пурмоӣ буд.

Варо Рустами Зобуӣ доя буд. *Фирдавӣ*

ДОЯ 1. нишони форқе, ки ба охани тафсон ба су-
рини роиҷ ҷорпоён зада мешавад, тамғае, ки дар қадим
ба пешонӣ ё ҷои дигари бандиён ва ғуломон гузошта
мешуд; доғи ҳабаши тамған ғуломӣ; доғи ҳабаши бар ҷа-
бин ниҳодан доғи ғуломӣ бар пешонӣ задан.

Ба аҳдат шаҳи Руму фағури Чин

Ниҳонданд доғи ҳабаши бар ҷабин. *Ҳочу*

доғ баркашидан *ниг.* доғ задан.

Ба пешониш доғе баркашида,

Чу хатте бар хатое даркашида. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

доғ задан тамға ниҳодан, нишон кардан.

Наъл дигаргун зада аспат ба таън,

Бар руҳи иблис зада доғи лаън. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

доғ ниҳодан *ниг.* доғ задан.

Он қадар ҳезум намеёбам, ки чун сармо шавад,

Оташе афрузаму бар дасти худ доғе ниҳам.

Мусиғӣ

2. тиб. нишонаҳои сиеҳчатоб дар ӯсти рӯи инсон,
ки бо иллате пайдо мешаванд.

Ба руҳат он ҳама доғ аз хату хол

Дуди дилсӯхтаи афғорест. *Қаноли Хуҷандӣ*

доғи калаф доғи тирарангӣ сурхчатоб дар рӯи инсон.

Аз доғи ғамаш даруна хаста,

Доғи калафаш ба руҳ нишаста. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

доғ-доғ доғдор, пурдоғ.

Барф гашта мӯи ҳамчун парри зоғ,

В-аз ташаннуҷ рӯи гашта доғ-доғ. *Румӣ*

3. лаккае, ки аз қақидану рехтани ягон моеъ ба рӯи
матое пайдо мешавад, лакка.

Ҷомӣ, ҷи лоф мезани аз покдомани,

Бар хирқан ту ин ҳама доғи шароб чист? *Ҷомӣ*
доғ гузоштан лаккадор кардан.

Кӯш, то дил ба тамошои ҷаҳон нагзорӣ,

Доғи афсӯс бар оннаи ҷон нагзорӣ. *Соиб*

4. асар, нақш; нишон.

Наёбӣ дар ҷаҳон бе доғи лоям

На фарсангео на фарсангсоре. *Лабийӣ*

Ҷунон болида дид он сарви озо,

Қи доғи хоби аввал рафта аз ёд. *Ҳошӣ*

доғи гузурон (ё қассор) нишоне, ки шустагарон ба-
рои саҳв нашудан ба қанори матое мегузоранд.

Ҳар фарши сақдотун, ки маҳ саббоги у будӣ се

маҳ,

Аз оташи гардун сияҳ ҷун доғи қассор омада.

Ҳоқонӣ

5. ҷароҳат; захм.

Мархам ба доғҳои ҷигарсузи мо манех,
Бо донаҳои сухта борон ҷи мекунад? *Соиб*

Мабин, ӣй лоларух, густох сӯям.

Ба сони доғи дил сурх аст рӯям. *Муаҳам*

6. киноя аз андуҳ, аламу ҳасрат ва азоби қалбӣ,
ки дар натиҷаи ишқ, рашк ё марги дилбандон ва
хешовандон пеш меояд.

Гарчи ҷавшанпӯш шуд дил аз ҳуҷуми доғи ишқ,

Заҳми миҷғони ҷу пайконаш ҳам аз ҷавшан гу-
зашт. *Шоҳин*

Ҳама ранҷ аз сина берун шавад.

Ба ҷуз доғи фарзанд, к-афзун шавад. *Саъдо*

доғи кӯҳна (ё кӯҳан) а) заҳми кӯҳна, ҷароҳати кӯҳ-
на; б) киноя аз дарди ишқ ва мотами деринаи хешон
ва дилбандон.

Хешон ба бараши гузар гирифтанд.

В-он доғи кӯҳан зи сар гирифтанд. *Шоҳин*

доғ дидан аз марги наздикон афсӯрдаву андуҳгин
шудан.

Ку синае, ки доғи азизон надидааст,

Инак ҳазор дола дар ин гулситон ба ҷост. *Соиб*

◇ доғ барчидан *ниг.* доғ (бар)чидан; доғ кардан
а) барои сикат ёфтани ҷароҳати кӯҳна онро сӯзон-
дан.

Таваб кун в-аз хурда истифғор кун.

В-ар ҷароҳат кӯҳна шуд, раб, доғ кун. *Румӣ*

б) ба ғам касе ё ҷизе гирифтдор кардан, азоб до-
дан.

Боз нмшаб оташи шавқи ту доғам кардааст,

Бодан ишқи ту аз нав дар аёғам кардааст.

Маҳфа

доғ сохтан ниҳоят гарм кардан, ҷўшондан.

Касе аз уҳдаи ҳасми мулоим барнамеояд,

Ки оташ доғ созад обро, аммо намесузад.

Муҳсини Тағсир

доғ (бар)чидан дур кардани дарду алам; доғ шудан
а) ниҳоят гарм шудан, ҷўшидан; гудохта шудан; б)
ниҳоят озурда шудан.

Чу бо оразат даф мӯқобил шавад,

Дили моҳ доғ аз ҷалоҷил шавад. *Зуҳурӣ*

доғи марг напазируфтани киноя аз ҷовид будан, доимӣ
будан.

Ҳар кӣ шамъаш зи илм дарғирад.

То абад доғи марг напазирад. *Бедил*

доғ бар сари (ё рӯи) ях фишондан (ё ниҳодан) озор
дидан, азоб кашидан.

Ман доғи фишонда бар сари ях.

Ту хуфта ба рӯи бистари нах. *Шоҳин*

ДОҒБАРРӯӣ داغ بروی ғулом, банди; маҷ. мутеъ, фар-
монбардор.

Ҳабаши доғбарруи фармони ӯст,

Сияхпӯшии занг з-афғони ӯст. *Низомӣ*

ДОҒГАР داغ گر он кӣ ба ҳайнонат ба бандиён тамға ме-
гузорад, дониҳанда, тамғагузорида.

ДОҒГОҲ داغ گاه ҷое, ки ба аспон, хачирон, шутурон ва
ғ. тамға мегузоштан.

ДОҒДИДА داغ دیده ғамдида, андуҳгин; дилафсӯрда.

Моро мабар ба боғ, ки аз сайри лолзаор.

Як доғ сад ҳазор шавад доғдидаро. *Соиб*

ДОҒДИЛ داغ دل дилреш, дилфигор, дилозурда; ғамгин, андухгин.

Ҳама доғдил даст карда ба каш,
Бирафтанд пешаш парасторваш. *Фирдавӣ*
Лола бун ман нушин бишунид аз дами субҳ,
Доғдил буд, ба уммеда даво боз омад. *Ҳофиз*

ДОҒДОР داغ دار 1. тамгадор; 2. маҷруҳ; маҷ. дилреш, дилафгор.

На ин замон дили Ҳофиз дар оташи ҳавас аст,
Ки доғдори азал ҳамчу лолаи худруст. *Ҳофиз*

3. лаккадор, айбнок; доғдор кардан лаккадор кардан; айбнок кардан.

Зи шухии араки шарм саҳт метарсам,
Ки доғдор кунад себи он занахдонро. *Соиб*

ДОЙ I اى 1. дуоғӯй, дуқунианда.

Дуои халқ ба неқӣ расод дар тани ту,
Ки дои ту ба ҳар ҳол мустаҷоб дуост. *Муизӣ*
Замину замон дои бахти ўст,
Сипехи равон пояи тахти ўст. *Ҳоҷу*

2. калимаест, ки муаллиф барои изҳори ҳоксории худ, ҳамчун муродиғӣ фақир, камини, банда ва ҳоказо, менависад; ман.

Соле низое миёни пиёдағони ҳуҷҷоҷ афтода буд
ва дой низ дар он сафар ҳамроҳ ва пиёда буд. *Сағдий*

Надим гуфт: Эй худованд... истинбот кардам,
ки нисбат ба дой тағйире дар мизоҷи султон падид омада. *«Таърихи Ҷаришма»*

3. даъватқунанда, касе, ки дигареро ба дину оини худ даъват мекунад.

Дои мардум буд ба сӯи у ва меҳонд мардумро ба у. *«Таърихи Байдҳакӣ»*

ДОЙ II داي 1. доя.

Дой, ки шир дода ба бобо, аз оини ту
Гове, к-аз ўст хун, дили модар, аз оини ман (I) *«Оташқидас»*

ДОХ I داھ канизак.

Хушух он мир, ки дар хонаи он бор-худой
Писару духтари он мир бувад бандаву дох. *Фаррухӣ*

Токи рабро дид обистан чун доҳон,
Шикамаш хоста ҳамчун думи рӯбӯҳон. *Манучехрӣ*

ДОХ II داھ шумораи миқдорӣ дах; дуву дох а) дувоздах;

б) кино аз дувоздах бурҷи осмон.

Ҳафт солор, к-андар ин фалақанд,
Ҳама гирд омаданд дар дуву дох. *Рудакӣ*

ДОҲАК داھک шакли тасғири дох I.

Доҳаке шаб ба боғи мо омад,
Гуфт: З-ангур ҳеҷ сомон хаст?... *Абӯбаракоти Мунир*

ДОҲИЯ I اى 1. амакӣ, бадбахтӣ, мусибат; сахтӣ.

Ҳар оқиде ба зовияе монд муниҳанӣ,
Ҳар фозиле ба доҳияе монд мубтало. *Абдуллоевӣ Ҷабалӣ*

доҳияи кубро мусибати азим, бадбахтӣ бузург; ҳодисаи бисёр бад.

Бани-Исроил, ки он доҳияи кубро мушоҳада карданд, фаръёд бароварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ДОҲИЯ II اى 1. муаннаси доҳӣ (дар адабиёт ба марду зан баробар кор фармуда мешавад).

ДОҲУЛ داھل 1. нишонан олашакӣ, ки барон рамандани паррандагон ва ҳайвоноти зараррасон дар полизу боғҳо мегузоранд; ҳуса, матарс, ҳароса; 2. нишонан ҳусомонанд, ки ба наздикии дом менишонианд, то ки сайд аз он тарсид ба тарафи дом ояд.

Ҷуста нафтастам, к-эдунам.

Гун, зи дому дохул частам. *Абӯшақури Балхӣ*

ДОҲӢ а. داھى зирак, хушбӯр; доно.

Ҳар оина подшоҳони бузург элҷиёни ба ғоят зирак ва доҳӣ ба дигар мулк фиристанд. *«Чомеъ-ут-таворих»*

Яке аз ҳозирон гуфт: Ман... дар шигифт мондам, ки кори ин ғаддори доҳӣ бар вай чӣ гуна пӯшидааст. *«Калила ва Димна»*

ДОЧ I داچ 1. торикӣ; 2. торик, тира.

Баён рӯи ту равшан чу орази руҳи рӯз,
Саводи зулфи сиёҳи ту ҳаст зулмати доч. *Ҳофиз*
шаби доч шаби тираву торик, шаби зулмонӣ,
Он зи рӯзи сафед бо шаби доч
Ба мадаҳдон файз ту муҳтоҷ... *Низомӣ*

ДУ دو шумораи миқдорӣ адади 2 (ч).

Ҳама чомҳо кард фирӯзранг,
Ду чашмон пур аз хуну рӯз бодаранг. *Фирдавӣ*
дуву дох а) дувоздах; б) кино аз дувоздах бурҷи осмон.

Ҳафт солор, к-андар ин фалақанд,
Ҳама гирд омаданд дар дуву дох. *Рудакӣ*

◇ ду нони гарму сард кино аз офтобу мох.

Дар матбаҳи фалақ, ки ду нон аст гарму сард,
Ғам бех наволаи ману хуни ҷигар маро. *Ҳоқонӣ*
ду ба ду ништастан ба танҳой ништастани ду кас бе мудохилаи шахси сейӯм.

Ку он ду ба ду ба ҳам ништастан,
Аҳде ба ҳазор аҳд бастан? *Низомӣ*

Ҳоқониро ба ҷилва як дам.

Биншон ду ба ду, шароб дардеҳ! *Ҳоқонӣ*

ДУАНДЕШ دواندیش дудила, мураддод, калаванд.

Раҳи марди доно яке беш нест,
Ба ҷуз табиӣ нодон дуандеш нест. *Ҷомӣ*

ДУАСПА دواسپه 1. бо ду асп; 2. маҷ. тез, босуръат, шитобон.

Дил, к-у дуаспа аз ғами ҷонон ҳамагурехт,
Ишқам инон гирифта ба сӯи ту мекашад. *Ҷомӣ*
Ғубори ҳофилан умр чун намоён нест,
Дуаспа рафтани лайлу наҳорро дарёё! *Соиб*

ДУБАЙТӣ دوبيتӣ рубоне, ки ба вазни ҳаззачи мусаддаси маҳзӯф ё мақсур (мафойлун мафойлун мафойл ё фаулун) гуфта шудааст.

Амр Тағоншоҳ бад-ин дубайтӣ ба нашот омад,
Низомии Арӯз

ДУБИН دوين олус, ахвал.

Ахвале дубин чу бе бар шуд зи тӯш,
Ахвале садбинӣ, эй модарфурӯш! Румӣ

ДУБОЛО دويلا ду ҷандон, ду баробар.

Ғурур ва нахвати у дуболо шуда.

«Таърихи Фарӣшта»

Дуболо дид хуснашро зи аввал,
Зи ҳайрат наргисаш гардиҷ ахвал. Ҳоҷиқ

ДУБОРА دوباره бори дувум, дафъан дигар.

Наёбад ҳеҷ касе умри дубора,
Ба илме раб, я-аз ояг нест чора. Ҷомӣ
Гар чарх бинои мо бирезад,
Дубора зи хокӣ мо чӣ хезад? Шоҳин

ДУБҮР а. دبر пушт, маъъад.

Рише, ки аз он пок дубур натвон кард,
Кунҷуши хару чули шутур натвон кард...*

ДУВАЛ а. دول ч. давлат.

Дувал чун ҷамъи давлатхост дар самъ,
Дар ин ном аст давлатхо бисе ҷамъ. {1}

Хисрави Деҳлавӣ

ДУВВҮМ دوم шумораи тартибии ду.

ДУВВҮМИН دويين нис. дуввум.

Бечора арус дар ҳарам монд,
Шуд Лайли дуввумин, ба ғам монд. Шоҳин

ДУВИСТ دويست шакли қадими дувсад.

Агар худ ҳазорину душман дувист,
Чу шаб шуд, дар иқлими душман маист! Саъдӣ
Ғунд, уро [Рудакиро] дувист гулом буд. Ҷомӣ

ДУВОЛ I دوال нис. давол I.

ДУВОЛ II دوال нис. давол II.

ДУВОЛАК دوالک нис. даволак.

ДУВОЛАКБОЗ دوالکباز нис. даволакбоз.

ДУВОЛАКБОЗӣ دوالکبازى нис. даволакбозӣ.

ДУВОЛБОЗ دوالباز нис. даволбоз.

ДУВОЛӢ دوالى нис. даволӣ.

ДУВОР دوار нис. давор.

ДУВОЧ دواج нис. давоч.

ДУГОН دوگان ду-ду, дутӣ.

Бирафтан хайлаш ягону дугон. Фирдавӣ

ДУГОНА دوگانه I. дутӣ, ҷуфт; дугона кардан тақрор на-мудан.

Понсади хиҷрат чу ман наҷоди ягона.
Боз дугона кунам дуои Сифоҳон. Ҳақонӣ

2. 0. ду рақъат намоз.

Хоча аз гарди роҳ бад-он боғ рафта, канори ҳавз
фуруд омад ва гуел карда, дугона баҳри ягона ба
ҷо овард. «Таърихи Фарӣшта»

3. ҷизика, тавъам, дугоник.

Ӯ гул дугона зодаам аз модари баҳор,
Ҳорам, вале на раҳгузари гулситонам.

Толиби Омулӣ.

4. маҷ. хоҳархонд (запон ва духтарони ба ҳам дӯстӣ
ҳамсия ба якдигар чунин муноҷиат мекунанд); ёр.

ДУГУӢ دوگونى: дугӯй кардан дӯй ҷустан (нис. дӯй 2);
бе як фикр наистодан, ду ҳел тап задан; дуруғӣ кар-
дан.

Якӣ ҷӯю, Ҷомӣ, дучӯй махун,
Ба майдонӣ ваҳдат дугӯй макун. Ҷомӣ

ДУД I دود 1. моддае монанди абру бухор, ки дар нати-
ҷаи сӯхтани ҷизе пайдо шуда, ба ҳаво меравад.

Марди мардона камазарар бошад,
Дудӣ тира зи ҷуби тар бошад. Самой
Агар оташ кунад дар ҳона равшан,
Зи дудаш кӯр гардад ҷашми равзан. Сайидо

2. маҷ. оҳ; оҳу нола.

Шабе дуди халқ оташе барфурӯхт,
Шундиам, ки Бағдод нисе бисӯхт. Саъдӣ
Абре шавад, ки барқаш саёбаро бисӯзад,
Дуде, ки ҳар шаб аз ман сӯи ҳаво барояд.

Хисрави Деҳлавӣ

дуди дил оҳу нола; фаръёду фиғон аз сӯзу гудоз
ва ғаму ғусса.

Харобӣ кунад марди шамшерзан
На ҷандон ки дуди дили тифлу зан. Саъдӣ

Зи дуди дил синах шуд хонумони ман, бувад рӯзе,
Ки ин меҳнат сар ояд бар ману меҳнатсарон ман.

Мушфиқӣ

дуди нафас оҳи сӯзон аз шиддати сӯзу гудози дил.
Сад таъна бар оташ зада дуди нафаси мо,

Эй вай, агар сабр набудӣ кафаси мо! Махфӣ

◇ дуди адоват кинои аз душмани саҳт.

Ба дуди адоват рӯи аҳволи маро сиеҳ гардонанда.
Афӣ

дуди дахон кинои аз ҳавр, нафас, дам.

Зи дуди дахонаш ҷаҳон тирагун, ... Фирдавӣ

дуд баровардан аз ҷизе дамор баровардан, хароб кар-
дан, нобуд кардани ҷизе.

Эй дада, фуру рез ҳар он об, ки дорӣ,
К-ин оташӣ андӯх зи ман дуд баровард.

Хисрави Деҳлавӣ

Бароварда зи ҷони оламе дуд.

Ҳазорон ҷону дилро карда нобуд.

Бадриш Қашмирӣ

дуд баромадан аз ҷизе нобуд шудан, хароб гаштани ҷизе.

Чандин чу бар ин сухан баромад,
Дуд аз тани он ду тан баромад. Ҳилолӣ

Дорӣ ба худ ғурур чу пирони хоркаш,
Оташ занам, ки дуд барояд туро зи ҷо! Сайидо

дуди гӯғирд аз димоғ баровардан аз ғаму алам сӯх-
тан ва сӯзондан.

Барад гар гӯғча номӣ хушкбоғаш.

Барорад дуди гӯғирд аз димоғаш. Нозим

дуду хокистар шудан нобуд шудан, ҳалок шудан.

Аз фироқат сарву кӯмрӣ дуду хокистар шуда,
Дар ҳаёлат булбулу гул монда бебаргу наво.

Вазир

пур аз дуд шудани гунбади тезгашт тира ва сиеҳ шудани осмон, шаб шудан.

...Ки чун оташи рӯзи равшан гузашт,
Гур аз дуд шуд гунбади тегашт. *Низомӣ*

ДУД II а. دود ч. дуда II.

Агар натиҷаи фикр аст мадҳи ту, чӣ аҷаб,
Асал натиҷаи наҳл асту қаз натиҷаи дуд. *Мушқӣ*

ДУДА I دوده хонадон, дудмон, хешу табор; оила.

Ҳама шахру кишвар ба ҳам барзаданд,
Деху дударо оташ андарзаданд. *Низомӣ*

ДУДА II دوده 1. моддан снѐхе, ки дар натиҷаи дуди
бисёр дар мурӣ ва тағи дег пайдо мешавад, курм;
снѐхӣ.

Ба гуна рӯйшон чун дуда кардӣ,
Кеху мехро ба нанг олуда кардӣ.

Ҷаҳридинӣ Гургонӣ

Дар ҳамаи зулфи ту он холи снѐх донӣ, чист?
Нуқтаи дуда, ки дар ҳалқаи чим афтадаст! *Ҳофиз*

2. снѐхне, ки аз дуда сохта шуда, бештар дар наққо-
шӣ ба кор бурда мешавад.

Машшота зулфи ёр ба ангӯшт мекашад,
З-он рӯ ки нисбате ба қалам ҳаёт дузаро. *Шоҳӣ*

ДУДА III а. دوده кӯрм; кӯрми пилла, кӯрмак.

ДУДАМ دوم теги дудам tеге, ки ҳар ду тарафаш
бурранда аст, теги дудам.

Бар сари ман нагузорад ҳабаар аз мағзи ҳавас,
Шахпар аз боли ҳумоест, ки теги дудам аст.

Мулҳам

ДУДАР دودر киноя аз дунѐе, олам.

Юсуф Одилхон ва Фатхуллоҳи Имом ... ба аҷали
табиӣ аз ин дудар рахти сафар барбаства.

«Ҷаҳрихи Фаришта»

ДУДАСТА دوسته 1. бо ду даст, ба ду даст; 2. маҷ. аз
дилу қон, аз таҳи дил.

Насими сабо бо ду дасташ ду пора,
Ки зулфи дутон ту гирад дустада.

Қамоли Хуҷандӣ

ДУДАХҲҶРД||ДУДАХАРД دودمخورد аз дуд снѐхшуда; ◇
ин матбаҳи дудахард киноя аз дунѐе, олам.

Қадам неҳ дар ин матбаҳи дудахард.
Бизан пой бар косаи лӯҷвард. *Ҳоҷу*

ДУДГОҲ دودگه ниг. дудкаш.

ДУДИЛ||ДУДИЛА دودله 1. касе, ки дар иҷрон ко-
ре тасмими қатъӣ надошта бошад, қалаванди дар миёни
ду фикр; 2. маҷ. дурӯя.

Ҳар ки ҳамчун донан ангур бо ӯ шуд дудил,
Рехта хунаш чу хуни донан ангур бод! *Анварӣ*

ДУДИН دودين дуднок, дуддор, дудолул.

Чу дудин оташе, к-обе бар ӯ андарзанӣ ногаҳ,
Чу ҷаҳми бедиле, к-аз дидани дилбар шавад бино.

Ҷаҳридинӣ

ДУДКАШ دودکش равшан, танура ё суроҳ ва шикӯя
махсус барои берун рафтани дуд, дудбаро, мурӣ.

Ик қолбуди ғуссурда то ҷанд
Дар дудкаши ғалак бувад банд? *Шоҳин*

ДУДМОН دودمان хонадон, хонавода, хешу табор; оила;
қабил.

Гуфт бо ҳар яке: гуноҳи ту чист?

Аз кучоно дудмони ту кист? *Низомӣ*

Ногаҳе пои вучудаш ба гили адам фуру рафт
ва дуди фирӯқ аз дудмонаш баромад. *Сағдӣ*
Ман ҷокари дудмони ҳуснам,
Парвардан хонадонӣ нозам. *Сағдо*

ДУДОСО دودسا 1. дудмонанд; 2. маҷ. сӯзон; дилғудоз.

Субҳдам чун қилла бандад охи дудосон ман,
Чун шафак дар хун нишонад ҷаҳми шабнаймон
ман. *Сайфи Исфаҳонӣ*

ДУДОҲАНГ||ДУДОҲАНЧ دودآهنگ 1. зарфи сафо-
лӣ, ки дар он дудан ҷароғ ва ғ. барои сохтани мураккаб
(снѐхӣ) ҷамъ карда мешавад; 2. дудкаш, дудбаро, мурӣ.

Оташе чун снѐхлуд ба ранг,
К-овард сар бирун зи дудоҳанг ... *Низомӣ*

ДУДРАНГ دودرنگ снѐхтоб; тира, торик.

Зи дарѐе дудранг абре баромад,
Ба рӯзи пок ногаҳ шаб даромад.

Ҷаҳридинӣ Гургонӣ

ДУДХҲРДА دودخورده бӯи дудзада, дудолул; бемаза.

Эй харбузаҳои ту ҳама талх чу сабр,
Пусидаву дудхӯрда чун пунбани абр. *Мушқӣ*

ДУДХАНГ||ДУДХАНЧ دودخنگ 1. дудоҳанг;

◇ дудханги хок киноя аз дунѐе.

...К-он бозро, ки қуллай арш аст ҷои ӯ,
Дар дудханги хок хато бошад ошѐи. *Ҳақонӣ*

ДУЖАН دژ نиг. дижан.

ДУЗАБОН دوزبان дурӯя, риёкор, мунофиқ.

Майл бувад бо дузабонон дарѐғ,
Гар ду сарат нест, мазан бар ду теғ.

Ҳисрави Деҳлавӣ

Ба чун мардуми дурӯя дузабон дар миёни ду
ѐри меҳрубон фурсати афсонае ѐфтад, дигар бар
дустини эшон эътимод натавон намуд.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

ДУЗД دزد касе, ки моли мардумро пинҳонӣ мебарад ё ғо-
рат мекунад, сориқ; роҳзан.

Чу ѐкути хуршедро дуза бурд,
Ба ѐкут ҷустак ҷаҳон пай фишурд. *Низомӣ*
Шабҳо рави чӯ дӯзд ба сӯи маҳаллаҳо,
Ҷашмони худ ҷароғ кунӣ баҳри моқина. *Сайидо*

◇ дузаи дилҳо киноя аз машука.

Инак, иннак менавад он дузди дилҳо сӯи боғ,
Боз бингар, то аз ӯ чанд ошно хоҳад фитод.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ДУЗДАФШОР دزدانشار 1. роздон, шарик ва ѐрдмачини
дузд; 2. дузде, ки аз ғояти ҷаҳқонӣ моли дузди дига-
реро мебарад.

Дилдам дузлу назар он дуздуро дуза,
Аҷаб он дузду дуздафшор чун аст. *Румӣ*

ДУЗДИДА دزدیده 1. сифати ғеғили ғажони гузаштаи
дуздидан; 2. маҷ. пинҳонӣ.

Набёд ошкоро ханда бар лаб ғунчаро дигар,
Агар дуздида зери лаб табассум карданат бинад.
Чомӣ

Шабҳо бо ҳарими ёр мерафт,
Дуздида ба он диёр мерафт. *Ҳилолӣ*

ДУЗДИДАН دزدیدن моли касеро пинхонӣ бурдан; ғорат кардан.

Ба мижа дил зи ман бидуздидӣ,
Эй ба лаб қозно ба мияжгон дузд!
Абӯсалики Гургонӣ

Кисахон зар бидуздид аз касе,
Меравад ҳар су, ки хин, ку муфлис? *Румӣ*

ДУЗДӢ دزدى амали дузд; дуздидан.

Сари уро зи дор андешае не,
Ба ғайр аз дуздӣ уро пешае не. *Сайидо*
дуздӣ кардан дуздидан.

Ҳоким... маломат кардан гирифт, ки ҷаҳон
бар ту танг омада буд, ки дуздӣ накардӣ, илло аз
хонаи ҷуниин ёре. *Сайидо*

Дуздон чун донистанд, ки ёру асбоб ва мақом
даст нахоҳад дол, дуздӣ кам карданд.

«Чомеъ-ут-таворих»

ДУК دوک олати ҷубӣ, ки ба он ресмон мересанд.

Чу гирад ба каф дуки ресандағӣ,
Кашад нуки килк аз нависандағӣ. *Чомӣ*

У дуки модари худ, ки ришта буд, дар бозор
мефурӯхт, аз он ҷихат ба Ғазалӣ ништорх ёфт.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

ДУКА دوکه зиндон, маҳбас.

Ба раҳ-бар яке дука дидам баланд,
Тане чанд мискин дар у пойбанд. *Сайидо*

ДУКДОН دوكدان зарфе, ки тубчан дук ва ресмон дар
он нигоҳ медоранд.

Аз он ҳар яке пулба бурдӣ ба салг,
Яке дукдоне зи ҷуби ҳаданг. *Фирдавсӣ*

ДУККА а. دوکه дуккон.

Ситорагон чу дирамҳо зада зи нуқраи хом
Сапеду равшан чу дуккан зароб. *Муиззӣ*

ДУК(ҚУ)Н دوك(قون) 1. хонае, ки дар он мولى
ҷиз мефурӯшанд.

Мияҷахон кажу диловезат
Кажаноҳ дуқони қассоб аст. *Ҳисравӣ Деҳлавӣ*
Он ду лаб хаст дуқони шакар, ар шаҳрфурӯш
Бинад онро, дигар аз шарм дуқон нақшоёд.
Чомӣ

2. маҷ. макон, маскан.

Бурда фикрам гарав аз тозаҷаёдонӣ замон,
Булбулам сохта дар гулшани файеа дуқон. *Сайидо*

◇ (ин) дуккончан сард киноа аз дунё.

Ба ғафлатгоҳи ин дуккончан сард,
Ки дорад дард, агар санг аст бедард. *Бедил*

ДУЛДУЛ а. دلدل 1. хачири саворин Алӣ, ки домоди
Мухаммад буд.

Аспи уро ба Дулдул ва Буроқ ва Шабдез мо-
нанд макун. *«Қобуснома»*

Чашми уммед аз ҷавохирсурма барҳам нех, Заҳир,
Сабр кун, гарде зи роҳи сумми Дулдул мерасад.
Заҳири Форёбӣ

2. маҷ. хачир ва маркаби тезрав.

Дулдули дарди ту чун шуд гомзан,
Гар занӣ гоме, ҳама бар ком зан. *Аттор*

ДУЛДУШШИТОБ دلدلشتاب киноа аз тездав, бодрофтор.

Ман он бодрофтори дулдулшитоб
Зи баҳри шумо душ кардам кабоб. *Сайидо*

ДУЛМУЛ دلدل ғаллае, ки ханӯз тамои попухта аст.

ДУЛҒИН ю. دلفين ниг. далфин.

ДУМ دم қисми ақибии бадани ҷовварон, дунболои ҷовва-
рон, дунб.

Зи сар то по шуда зери мағас гум,
Барои худ мағасрон карда аз дум. *Ҳилолӣ*
Аз баҳри нӯш неш зи занбӯр меҳўрам,
Дар ганҷ мерамам, зи думи мор мекашам.

Сайидо

◇ **думи гург** а) муч. номи яке аз манозили Қамар; б)
-киноа аз субҳи қозиб.

Юсуфи рӯз ҷилва кард аз думи гургу мекунад
Юсуфи гургмасти ман даъвини рӯзнайкари.

Ҳоқонӣ

ДУМБУРИДА دمبريده бедум; думқутоҳ; маҷ. ноқис, аб-
тар, нозеб.

Чун муши думбурида намой ба чашми ман,
Е баҷчан бузе ки бувад ҳар тараф даvon. *Сайидо*

ДУМДОР دمدار 1. дорон дум, думнок.

Оху расиду гашт ба у рӯ ба рӯву гуфт:
Кам дидаем одами думдор дар ҷаҳон. *Сайидо*

2. гурӯҳ ё дастае, ки аз ақибӣ лашкар меравад, ақиб-
рави лашкар, ҷиндобул, арбергард.

Манзилу маъвои хеш ҳеҷ надонам қучост,
Ҳастам думдори қавм гоҳею гоҳе нуҳост. *Ломей*

ДУММАЛ а. دمل пучкак, шабушак, думбал, ҷипқон.

Чун ки дарди думмалаш оғоз шуд,
Дар насихат ҳар ду гушаш боз шуд. *Румӣ*

ДУМОДУМ دمامد пай дар пай, паси ҳам, мутақоқибан,
ақибӣ касе, ҷизе.

Думодум бирун рафт лашкар зи шаҳр. *Фирдавсӣ*

ДУМОДУМ II دمامد овоз, думбодуми нақора, думдум.

Думодум бароранд аз ҷарин гов,
Раворан ғинад дар замин қов-қов. *Ҳотифӣ*

ДУМСИЧА دمسچہ парандан хокистариранг гулҷишқмо-
нанде, ки доимо думи худро мечунбонад.

Чу мусича ҳама сар дар ҳаво каш,
Чу думсича ҳама дум бар замин зан. *Ҳоқонӣ*

ДУМУ(И) دموى(ي) касе, ки бо сабаби солхурдагӣ мӯи
сар ва ринаш сиёҳу сапед, мошӯ бириҷ шудааст.

Он яке марди думӯ омад шитоб,
Пеша як оннадори мустатоб. *Румӣ*

Шахсе ду аврат дошт: яке пир, дигаре ҷавон ва
худ думӯӣ буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ДУМУЪ а. دموع 4. дамъ.

Думуъ хасрат дар мухочарати он мискинон бар саҳифаи рухсор меафшонд. (1)

«Равзат-ус-сафот»

ДУН а. دُون 1. наст, зер, поин, фуруд.

Пой ҷое нех, ки дунӣ поин қадрат бувад.

В-ар бувад бартар зи гардун поин мадху сано.

Ҷомӣ

толеи дун толеи наст, бахти носозгор.

Ин ҷӣ бахти нагуи аст ва толеи дун ва айёми буқаламун. Саъдӣ

дуну даний нокасу наст, сифлаву разил.

Аз он тангчашмонӣ дуну даний

На обистаи монду не рустанӣ. Ҳотифӣ

2. ба шакли чамъ дунон мардуми наст, нокас, фурудмон, сифла, разил.

Дунон намедиханд ба кас ним луқма ион.

Е раб, ҷу ион мабод зи дун ба ғайри ном.

Восифӣ

[Амир] аксари умарон асри падарро ба қатл ва мусодира ба ҳок нисбонид ва дунуно ғуломонро ба сари халқ баровард. Аҳмади Дониш

ДУНБ دَنْب 1. дум.

Харе, ки биниш боре ба гил дарафтода.

Ба дил бар у шафакат кун, пале марав ба сараш

Кунун, ки рафти пурсидяш, ки чун афтод? —

Минен бибанду чу мардон бигир дунби хараш.

Саъдӣ

ДУНБА دَنْب барҷастагии ақибӣ ғусфанд, ки ба ҷои думи у буда, аз рағғани карт иборат аст.

Намуда ғусфанд аз водии тан

Хубоби дунба аз дарьён рағған. Мулҳам

◇ дунба додан (ё ниҳодан) киноя аз фиреб қардан, найранг қардан; дунба парвардан киноя аз фиребу найранг ба қор андохтан.

Чу шерон ба пархош хӯ қардаам,

На чун рубохон дунба парвардаам. Низомӣ

ДУНБАК دَنْبَك асбоби мусиқии таблмонанд, ки ба бағал гирифта бо даст мезананд, таблак.

Гарат ба меҳр расад сити созу дунбаку кӯс.

В-арат зи маҳ гузарад ғулғули дамомаву санҷ...

Шоҳин

ДУНБАЛ دَنْبَل 1. думмал.

Узр хост ва он дунбалҳо, ки бар аъзон вай баромада буд, ба эшон бинамуд. «Таврихи Табарӣ»

ДУНБОЛ/ДУНБОЛА دَنْبَل/دَنْبَل 1. ниг. дум.

Ногоҳ саре он ҷо расид ва бинистод ва дунбол меҷунбонид. Ҷомӣ

2. ақиб, пас, ақибӣ чизе.

Он ки рафт имрӯзу сад дил меравад дунболи у, Кош фардо ҷои бурун ояд аз истиқболи у.

Ҳилолӣ

Гар з-он ки ба оташам кашонӣ,

Дунболи ту меравам, ту донӣ. Шоҳин

аз дунбол аз пас, аз пай.

Чунин зад фол, к-он оинатимсол

Ғубори фитнае дорад зи дунбол. Нозим

Он чашми ҷодуванон обидфиреб бин, Қ-аш қорвои сехр зи дунбола меравад. Ҳофиз ба дунболи касе афтодан аз пай касе шудан; касеро таъқиқ намустан.

Ба дунболи эшон фитодам чу гард, Чу гарде ба дунболан рахнавард. Шоҳин

◇ дунболи чашм ғушан чашм.

Ба дунболи чашмаш яке хол буд,

Ки чашми худаш ҳам ба дунбол буд. Фирдавӣ

дунбол(а)-и кори хеш гирифтан аз пай кори худ шудан, машғули кори худ гардидан.

Бар он азмам, ки раҳ дар пеш гирам,

Шавам, дунболи кори хеш гирам. Низомӣ

Бинишнамӯ сабр пеш гирам,

Дунболан қорӣ хеш гирам. Саъдӣ

ДУНБОЛАДОР دَنْبَلَادَار 1. ниг. думдор 1; 2. маҷ. давомдор, кашол.

Имло, бас аст наштаи дунболадори инқ, Фикри сурохию қадаки пуршароб чист? Имло

ДУНБОЛАРАВ دَنْبَلَارَو 1. дунболарав, пайрав.

Ба сад пар синан душман чу пайкон аст ҷои ман, Худовандо, макун дунболарав ҳамчун парӣ тирам.

Сайидо

ДУНБУЛ دَنْبَل 1. ниг. дуамул.

ДУНБУЛВОР دَنْبَلْوَر киноя аз навраида.

Пешӣ лаъли ту табарзад чу табархун гардад.

Нармин габаби ту меван дунбулворе. Ҳоҷӣ

ДУНИМ دُنِيْم ба ду қисми баробар ҷудошуда; ◇ дуним қардан маҳв қардан, ба ҳалокат расондан.

Аз эшон роиҳае, ки мучибӣ нафрату қароҳат бошад, дарьёбанд, филҳол эшонро дуним қунанд. «Анварӣ Суҳайлӣ»

ДУНИМА دُنِيْم 1. дупора; дунима қардан ба ду нисф ҷудо қардан, ба ду ҳисса баробар тақсир қардан.

Моли умр ҷав ба ҷав бо ту дунима мекунам, Ҷав-ҷавам аз ҷӣ мекунӣ, чист баҳона безарӣ?!

Ҳоқонӣ

ДУНПАРВАР دُون_Pَرَو сифлапарвар, нокас.

Ва гар тангдасте тунукмоие

Саодат бадандаш қунад поие,

Бихояндаш аз кина дандон ба заҳр,

Ки дунпарвар аст ин фурумои даҳр. Саъдӣ

ДУНПАРВАРӢ دُون_Pَرَوِي сифлапарварӣ, равиқ додани кори одамони паст ва нокас.

Афлоқӣ ба муктазон дунпарварихон замон ба мансабхон бузург мансуб шуд. Саиди Зӣ

ДУНӢ ٲٲٲٲ 1. ҷаҳон, гетӣ.

Гар шарм наёядат зи нодонӣ,

Бешармгар аз ту кист дар дунӢ?!

2. маҷ. пулу давлат, сарват.

Бахри дунӢ то ба қай қоллиданат,

Ҳар замон ҷушидану қоллиданат? Шокири Бухарӣ

Агар дунӢ набошад, дардамандем,

Ва гар бошад, ба меҳраш пойбандем. Саъдӣ

3. киноя аз халқ, мардум.

Чу ситаш дар афвоҳи дунёе фитод,
Тазалзул дар айвони Кисро фитод. *Сатёдӣ*

◇ аз дунёе дида пӯшидан киноя аз мурдан.

Дида пӯшем зи дунёе ба ўмеде, ки шавад
Боз бар мохи руҳат дидаи пӯшидан мо. *Мушфиқӣ*

ДУНҲЕДОР دۇندار тавонгар, бой, сарватманд; молпараст.

Гуфт: Чашми танги дунёдорро

Ё қаноат пур қунад, ё хоки гур. *Сатёдӣ*

Даруни чомаи рангини хеш дунёдор
Ба кирмхон бирешимтанида мемонад. *Сайидо*

ДУНҲЕПАРАСТ دۇنپارست касе, ки молу пулро дӯст ме-
дорад, молпараст, ба хирси моли дунёе монда.

Чу бинанд коре ба дастат-дар аст.

Харисат шуморанду дунёпараст. *Сатёдӣ*

Набошад чуз таралдул рӯзи дунёпарастонро,
Ба зери бори ноқои бимиранд охир ин хархо. *Сайидо*

ДУНҲЕЎ||**ДУНҲАҶ** دۇنھو мансуб ба дунёе; ҷаҳо-
иш; модда.

Матлубе, ки ба даст афтад, ҳок аз матон дуньявӣ,
хоҳ аз ёрони маънаӣ ..., ҳар он чи аз даст биравад,
ба тамани боз наёяд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Агар ҳама аҳли ҳақ бошанд ва аҳли охират,
кори дуньявӣ ба таъхир ва таъвиқ уфтад.

Аҳмади Донииш

ДУНҲЕЎЌУ دۇنھو қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

Ба аҳли фазл ҳаргиз нест дунёёҷу ро, *Сайидо*
Ба чашми ин хасисон аз зумурад қахрабо бех-
тар. *Сайидо*

ДУНҲАҶ دۇنھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇنھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇنھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

ДУНҲАҶ دۇнھо қасе, ки аз пан молу мулк медавад,
моланду.

б) маҷ. видоҳ кардан, хайрухӯш намудан; воғузор
намудан, тарк кардан.

Бо ҳасу хор дар чаман хуфти,

Навгу номусро дуо гуфти. *Зиё*

ДУОҒУ(И) دعاگو (и) дуоқунанда; он ки дар ҳаққи касе
неки ва хайр металабад; хайрхоҳ, некихоҳ.

Хуш он, ки забон аз пан дашном барора,

Ман даст бароварда дуоғуи ту бошам. *Ҳилолӣ*

Меравӣ тунду дуоғуи зи дунболи туанд,

Во, ки меранҷӣ, агар оҳиста меғуем мо.

Мушфиқӣ

ДУОТ ا. دعاء ч. дой 1.

Сирочро бо ду шахси дигар аз дуот ба Хуросон
ва Майсаро ба Ироқ фиристод. (3)

«*Равзат-ус-сафо*»

ДУОТАША دۇوتاشе ду маротиба тақтиршуда (донр ба
арақ).

Дарёфтам, ки вақти ҳумор аст, гуфтамаш:

Дорам мае дуоташа бехтар аз оби нор.

Муиззи Фитрат

ДУПАЙҚАР دۇپايكار нуҷ. номи бурҷи сейум аз дувоздаҳ
бурҷи оқсонӣ, ки ба шакли ду қудакӣ бараҳна тасвир
кардаанд; Ҷавзо.

ДУПОРА دۇپوره дунима, духисса, духисм; ◇ дупора шу-
дани шафақ киноя аз он, ки дар вақти хандидани хуб-
руён дахмонӣ сурхи шафақмонанди онои дупора мешавад
ва дандонҳои парвинмонанд намоён мегарданд.

Дуруст гашт, ки бар чархи рӯят, эй хуршед,

Ба вақти талъати парвин шавад дупора шафақ.

Бадири Чоқӣ

ДУР I دور 1. банд; муқобили наздик 1.

Дур аз ту сабури натавонад дили ман,

Васли ту ҳаёти худ донад дили ман. *Ҳилолӣ*

ДУР афтодан (ё мондан) а) ҷудо мондан, дар қанор
мондан.

Зи хешу дӯстонаш дур монда,

Зи ёрони қуҳан махчур монда.

Фахриддина Гуреонӣ

Бахри рӯзи аз рафиқи хеш дур афтодаам,

Осиё умрест мегардад ба ҷустуҷӯи ман. *Сайидо*

б) маҷ. бенасб мондан, маҳрум будан.

Эй Ҳофиз, ар мурол муяссар шудӣ мудом,

Чамшед низ дур намондӣ зи бахти хеш. *Ҳофиз*

Айши ман гу: талх бош, эй ошно, ёдам мадеҳ,

З-он лаби ширин, ки Хисравдор дур афтодаам.

Хисрави Деҳлавӣ

ДУР кардан а) рондан, пеш кардан.

Сарам аз хоки дарат дур мақун,

Гар зи ман дарди саре нест ту ро. *Ҷомӣ*

б) аҷ су гузоштан, гирифта партофтан, қанор андох-
тан.

Ҳар нахл, ки беасл бувад, сохиби бӯстон

Дураш қунаду меван дигар бинишонад. *Исмаи*

ДУР мондан ниг. дур афтодан; дур шудан рафта, ба
ҷои дигар равона шудан.

Нашаванд аҳли тамаъ дур эи атрофи танур,
Ба умед, ки дар у сурати нон хоҳад буд. *Сайидо*

2. чуқур, бетаг, амик, жарф.

Ба зери кӯҳ хоҳе фарох канда дидам ба аз баски
дур буд, торик намуд. *«Тағрихи Табарӣ»*

3. маҷ. номумкин, муҳол.

Гуфт: Ҳофиз, ошноён дар мақоми ҳайратанд,
Дур набвад, гар нишнад хаставу мискин ғариб.
Ҳофиз

Ақл гуфт: Андешан дур аст азми кӯи дӯст,
Хок бар андешаҳои ақли дурандеши ман!
Қамолӣ Хучандӣ

4. ба шакли ҷамъ дурон а) бегонагон.

Гуфтам: ... Дурони бохабар дар ҳузуру назии-
кони бебасар дур. *Саъдӣ*

б) маҷ. онон, ки аз эҳсосоти ишқу муҳаббат беҳабар-
анд, беҳабарон.

Ҷусуни ишқ дар дурон маёмӯз,
Чароғ аз бахри шабқурон майяфруз! *Ҷомӣ*

◇ дуру дароз давомнок, бисёр дароз; муфассал,
мутаваал.

Шаб то сахар хадис ба ду зулф воғузошт
Кӯтаҳ нагашт киссан дуру дарозӣ мо. *Ибни Ямин*

дур дидан фаромӯш кардан, аз ёд баровардан.

Фарёд карду гуфт: — Маро дур дидаӣ,
Имрӯз ҳамчу хор баровардаӣ забон? *Сайидо*

чашии бад дур бодо! ибораст, ки барон изҳори хо-
шиши дафъи балоу офати ҷашм гуфта мешавад, ҷашм
нарасад!

Ҷашми бад дур аз ҷунин рӯе,
Ки аз у ҷашм дур навтрон кард. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДУР II а. دور II. дор II.

Имрӯз аз русуми он амадаи дур ва сутунҳои
буют зоҳир аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ДУР III|ДУРР а. دور I. марвориди калон, марворид.

Санаду сим(и)зада буд, дуруро марҷон буд,
Ситоран сахарӣ будо қатра борон буд. *Рӯдакӣ*

Сад гирия кунад мардум, то ту ба канор оӣ,
Сад-мавҷ занад дарёе, то дур ба канор афтад.

Хисрави Деҳлавӣ
дурри Алан ниг. Алан; дурри баҳой марвориди ки-
матбаҳо.

Ҳоқонию сеҳри суҳану борғаи шох,
Лағзаш садафу ин ғазалаш дурри баҳоя. *Ҳоқонӣ*

дурри гаронмоа а) марвориди қиматбаҳо; б) киноа аз
машуққан зебо.

Эй дурри гаронмоа, ки мисли ту кам афтод,
Як рӯз ба дастӣ мани муфлис нафитодӣ.

Қамолӣ Хучандӣ

дурри гирон а) гавҳари гаронбаҳо, гавҳари қимат-
баҳо; б) киноа аз борон, қатраҳои борон.

Абр обистани дуррест гирон

В-аз гирониш гуҳар арзон аст. *Анварӣ*

дурри насуфта ниг. дурри насуфта; дурри ноб дурри
халис, марвориди хушоб.

Ташти зар бар руҳи худ пардаи удӣ бандад,
Мардуммавор агар аз шаба(х) борад дури ноб.

Бадрӣ Чоӣ
дурри насуфта (ё насуфта) а) марвориди бесӯрох,
сӯрох карданашуда.

Дар хона ба иззату шараф бош,
Чун дурри насуфта дар садаф бош! *Ҳилолӣ*

б) киноа аз суҳани бикр, каломӣ тару тоза.

Ба насуфта дурре, ки у ганҷ ёфт,

Тарозуи худро суҳансанҷ ёфт. *Низомӣ*

Урфӣ, дури насуфта дар ин баҳр басте хаст.

Ангор, ки сад дурчи гуҳар суфтаму рафтам.

Урфӣ
дурри самин а) марвориди қиматбаҳо.

Банда суҳан тоза кард, он чи куҳан дошт суст,
Қ-он ҳама хармуҳра буд, в-ин ҳама дурри самин.

б) киноа аз ашк.

Рехта дар пои ту Ҷомӣ зи ҷашм
Ҳамчу назми хеш дурхон самин. *Ҷомӣ*

дурри тар а) ниг. дурри ноб; б) киноа аз дандон.

Лағлаш аз ханда шакар аз дури тар баргирад,
Қазъаш аз гирия дурар бар табаки зар гирад.

Бадрӣ Чоӣ
дурри хушоб а) ниг. дурри ноб.

Бар сиршаман зи ту афтод магар якен Суҳайл,
З-он ки ғалтандатар аз дурри хушобаш кардӣ.

б) киноа аз ашк.

Ту он дуре, ки зи пеши назар агар бираӣ,
Маро зи дидан ҳунин дури хушоб равад.

Қамолӣ Хучандӣ
в) киноа аз маҳбуба.

Гар чи аз ман мекуни пинҳон ту, эй дурри хушоб,
Киссан май ҳурдану шабхон ташти моҳтоб ...

Сайидо
дурри шохвор марвориди калон ва хушоби беҳамто.

Санги сияҳ будам аз киёсу хирад,
Қард ҷунин дурри шохвор маро. *Носири Хисрав*

дурри ягона (ё якто) а) ниг. дурри ятим а); б) киноа аз
азиз, нури дида, фарзанд.

Фарзанди ман — он дур(и) ягона,
Чун дур(р) ба ягонагӣ нишноа. *Ҳилолӣ*

Номаро дод ҷину соҳт дуто,

Қард зоҳир ба он дурри якто. *Мушфиқӣ*

в) киноа аз маҳбуба.

Маҷнун падари азизро гуфт,
Қ-он дурри ягонаро кунад ҷуфт. *Ҳилолӣ*

дурри яқдона марвориди гаронбаҳо, дурри беназир;
дурри якто ниг. дурри ягона; дурри ятим а) дурри ка-
лону хушоб ва беҳамто, марвориди ягона.

В-он ки у бар фалаки ҷоҳа ту бадрест мунир,
В-он ки у дар садафи мулки ту дуррест ятим ...

Заҳири Форёбӣ
б) киноа аз ашк.

Аз дида тифи ашк ҷудо шуд, дарё аз у,
Ох, он дури ятим кучо рафт аз ин садаф. *Ҳилолӣ*

дурро гуҳар марвориду ҷаҳоки, сангҳои қиматбаҳо.

Панди Ҳофиз бишӯнава, хоҷа, бирава, неки кун,
Ки ман ин падар бех аз дурро гуҳар мебикам.

Ҳофиз
дур суфтан а) сӯрох кардани марворид барон ба риш-
та канидан; б) киноа аз суҳани балеги бикр гуфтан,
каломӣ наву тоза гуфтан.

Рӯдакӣ он ки дур ҳамесуфти,
Мадҳи сомонӣи ҳамегуфти. *Ҷомӣ*

ДУР

дурри маъий суфтаи киноя аз бо камоли балоғат ва мушикофӣ шеър гуфтаи.

Чу донишвар ин дурри маъий бисуфт,
Бигуфт ин, к-аз он беҳ муҳол аст гуфт. Саъдӣ
Худ Саной чу бас наку гуфтаст,
Дурри маъий, нигар, ки ӯ суфтаст. Аттот

2. маҷ. дандони маъшук.

Дост аз дур даҳони дурҷе пур.
В-андар он дурҷ дарҷ сию ду дур. Чомӣ

◇ дурри дарӣ киноя аз забони дарӣ.

Чу дар ман гирифт он насихатгарӣ,
Забон баркушодам ба дурри дарӣ. Низомӣ

дурри дила киноя аз ашк, сиринш, оби дида.

Чу мижгонаш зи дурри дила пур шуд,
Канораш ҳам дила баху дурар шуд. Муҳаммад

дурри суҳанро ғирех кардан киноя аз суҳанхон қиямат-баҳо ва ноёбро пушида ва пинҳон доштан.

Дурри суҳанро, ки ғирех кардай,
Дар садафи сина ту парвардай... Чомӣ

дурри шохвор аз даҳон афтодан киноя аз гуфта шудани суҳани пурмаъий.

Зи даълат садаф лаб ба ханда кушод;
Дурри шохвор аз даҳонаш фитод. Шодӣ

ДУРАНГ دورنگ 1. хар чизе, ки дорон ду ранги гуногун аст; 2. маҷ. дуруя, мунофиқ; ноустувор, бебаҳо.

Ба даври адл ту дар зери чархи миной
Чунон гурехт зи даҳри дуранг ранги футур. Рӯдакӣ

Агар дил зи оҳан бувад в-аз ҳаҷар,
Фусуни дурангон шавад коргар. Шодӣ

ДУРАНГӢ دورنگی 1. дуранг булан; 2. маҷ. дурӯягӣ, мунофиқ; калавандагӣ, ноустуворӣ; дурангӣ доштан дурӯя булан; ноустувор булан.

Агар, Шавкат, дурангӣ он гули раъно чунин дорад,
Баҳори сулҳи мо охир ҳазони чапг мегардад. Шавкат

дурангӣ кардан дурӯягӣ кардан, риёкорӣ кардан.
Дар ин кӯҳна беша дурангӣ макуи,
Зи шерӣ занӣ дам, палангӣ макуи! Чомӣ

ДУРАНДЕШ دوراندیش касе, ки оқибати корро андешиди амал мекунад, дурбин, мулохизакор; борикбин.

Чунки ин кӯшиши бефоида суде надихад,
Пас маёзор дили худ зи ғам, эй дурандеш! Ҳофиз
З-осмон хур ҳамедурахшидад фош,
Дар замин кӯр мешавад ҳафшош. Чомӣ

ДУРАР a. درر 4. дур III || дурр.

Шоххоро ҳама андуд ба зар оби зарир,
Барғхоро ҳама орош ба динору дурар. Ломей

Тахте дошт аз тиллои аҳмари мурассаъ ба яво-
киту дурар, ки хар рӯз аз айвон ба майдон мебур-
даид. «Равзат-ус-саф»

ДУРАФШОН درافشان ниг. дурфишон..

ДУРАХШ درخش 1. дурахшонӣ, тобиш; фуруғ, равшанӣ.

Рӯзе дурахши теги ту бар оташ уфтод,
Оташ зи бим гашт ба санг-андарун ниҳон. Фаррухӣ

2. барҳ, чаҳмоқ, оташак, чароғак.

Дурахш ар наҳандад ба вақти баҳор,
Ҳамоно нағиряд чунин абр зор. Рӯдакӣ
Ақли ҷузъӣ ҳамчу барқ асту дурахш,
Дар дурахше кай тавон шуд сӯи Ваҳш? Румӣ

ДУРАХШИДАН درخشیدن тобидан, партав афкандан, рӯш-
ной додан.

Барқе аз манзили Лайлӣ бидурахшидад саҳар,
Ваҳ, ки бо хирмани Маҷнунӣ дилафғор чи кард! Ҳофиз

ДУРАХШОН درخشان тобон, рахшон; равшан; ҳувайдо.

Суворе фириштам ба наздики ту,
Дурахшон кунам рон торики ту. Фирдавсӣ
Анвори беҳҷат аз ҷабини мубинаш дурахшон... Висфӣ

Дур аз ту синаҳ буд шаби тори Ҳилолӣ,
Эй мох, ту хуриеди дурахшони кӣ будӣ? Ҳилолӣ

ДУРБИН دوربین 1. соҳибни қобилияти аз масофав дур ди-
дани чизҳо, тезбин, тезчашм.

Чуниш гуфт пешӣ заған каргасе,
Ки набвад зи маи дурбинтар касе. Саъдӣ

2. маҷ. дурандеш, мулохизакор.

Насихат шунав: Мардуми дурбин
Нақоранд ҳар ҳеч дил тухми кин. Саъдӣ
Нуктан хуш гуфтааст он дурбин,
Алл дорад мулкоро қоим, на дин. Чомӣ

ДУРБОР دربار ниг. дурафшон; ◇ чашми дурбор киноя
аз дилда ашқрез, чашми гириён.

Бори миннат мениҳад беҳуда бар гулзор абр,
Равнақи ин бӯстон аз чашми дурбори ман аст. Махфӣ

ДУРБОРӢ درباری дурафшонӣ, марворидифшонӣ.

Ба озодии сарви сминибарат,
Ба дурбории лаъли пурҷавҳарат. Ҳочу
◇ дурборин чашм киноя аз ашқрезӣ, гиристан.
Зи дурборин чашм, Хисрав, маранҷ,
Ки худ ошкнорро ҳамин зевар аст.

Хисрави Деҳлавӣ

ДУРБОШ دورباش тағр. найзаи душоха, ки шотирхо ва
пешхизматҳо ба даст гирифта, пеш-пеш подшоҳ рафта
«дур бош» гуён роҳ мекулодаанд.

Дурбошо найзаву шамшерҳо,
Ки биларзанд аз маҳобат шерҳо... Румӣ

Ғиёсуддин ... писари меҳтари худро ... чатр ва
дурбош дода, дар балдан ӯда гузошта, худ ба ҷони-
би дорулмулки Деҳлӣ муроҷаат фармуд.

«Ғаффиҳи Фариста»

дурбош хӯрдан аз зарбан найзаи дурбош заҳмдор шу-
дан.

Баровард аз чигар оҳе чунон сард,
Ки гуфти дурбоше дар чигар хард. Низомӣ

ДУРГАР درگر шакли кӯтоҳшудаи дурулгар.

Бифармуд, то дургарон оваранд,
Сарафроз ҷӯби гарон оваранд. Фирдавсӣ

ДУРД||ДУРДА||ДУРДӢ دردی || درده 1. таҳишнини ша-
роб ва ё дигар чизҳои моеъ; лой, ғаш(-и шароб).

Соф буд омехта ба дурди май,
Бар сари хум рафту ҷудо шуд аз дурд. *Рӯдакӣ*
Девонае буд, ки уро лойхур гуфтанди ва аз маъно
хотӣ набуд, ҳамвора дар шаробхона дурдан шароб
чамъ карди ва дар гулканҳо таҷарруф намудӣ.

«*Таъкири Давлатшоҳ*»

Маро аз дурдин май дарду доғи ӯ нарафт аз дил,
Ки натовон чехраи хуршеду маҳ андуан аз ғилҳо. *Шоҳин*

2. *мач.* шароби тира, шароби нософ.

Кард аз ғаму дард дасту по ғум,
Дурде нӯшид а-аввали хум. *Ҷомӣ*
дурд кашидан май кашидан; май нӯшидан.

Ҳофизам дар махфиле, дурде кашам дар маҷлис,
Биғар ин шӯхӣ, ки чун бо халқ сӯхбат мекунам. *Ҳофиз*

ДУРДАСТ *دور دست* 1. дур; бисёр дур; дастнорас.

Хоразмишро гуфт: Худованд дурдаст афтода буд
ва дер мерасид ва шугли бисёр дошт.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

В-ар равад бе ту сафар у дурдаст,
Девӣ бад ҳамроҳу ҳамсуфра(и) вай аст. *Румӣ*

аз **дурдаст** аз ҷои дур.

Гар олд харидоре аз дурдаст,
Ки бо кони ғавҳар шавад ҳамнишаст... *Низомӣ*
2. ба *шакли чамъ* дурдастан дурафтодагон; касони
дигар.

Дурдастонро ба эҳсон ёд кардап ҳиммат аст,
Варна ҳар нахле ба пой худ самар меафканад. *Сойб*

ДУРДИКАШ *دردی کش* *ниг. дурдкаш.*

ДУРДИНУШ *دردی نوش* майхоран майзада, боданнӯши гу-
заро.

Суфӣ аз ҳафтӯм фалак чун медиҳад ҳар дам хабар,
Пеш аз ӯ чун ринди дурдинӯш бинад моҳи нав. *Дарвеш Деҳақӣ*

ДУРДИОМЕЗ||**ДУРДОМЕЗ** *دردی آمیز*|| *дурд-амиз* бо дурд
омехта, ғайри соф, ғашнок, лойлоуд (сифати май).

Май аввал ҷом софихез бошад,
Ба охир ҷом дурдомез бошад. *Низомӣ*

Маҷуӣ айши хуш аз даври божгуни сипехр,
Ки софи ин сари хум чумла дурдомез аст. *Ҳофиз*

ДУРДИХОР *دردی خوار* *ниг. дурдинӯш.*

Е раб, инсофе бидеҳ он шайхӣ даъводорро,
То ба хорӣ нангарад ринди дурдиҳорро. *Ҷомӣ*

ДУРДКАШ||**ДУРДИКАШ** *دردی کش* *ниг. дур-
динӯш.*

Бар дари майкада дурдикашу расво будан
Беҳ аз он аст, ки дар савмаа тарсо будан. *Исмаи*
Дило, ба майкадаҳо рӯзу шаб гадой кун,
Бувад ки дурдкашон чуръе ба мо бахшанд. *«Таърихи Фаршита»*

ДУРДОЛУДА *درد آلوده* *ниг. дурдиомез.*

Чархи фирӯза, ки бинӣ зи шафақ гулгунаш,
Дурдолуда сафолест зи хумхонаи мо. *Ҷомӣ*

ДУРДОМЕЗ *درد آمیز* *ниг. дурдиомез.*

ДУРДОНА *دردانه* 1. як дон дур; дурри якто.

Ишқ дурдонасту ман ғаввосо даръе майкада,
Сар ғурӯ бурдам дар он ҷо, то кучо сар бар кунам. *Ҳофиз*

Дар мадҳи хасон чаро хурушам,
Дурдона ба хас чаро фурушам? *Ҳилолӣ*

2. *киноя* аз азиз, нури дида.

Спёсат бин, ки мекарданд аз реш
На бо бегона, бо дурдонан хеш. *Низомӣ*

◇ *дурдона* *суфтан киноя* аз шеърӣ навишт гуфтан.
Вах, ки дурдонае чунин нозук
Дар шаби тор суфтаман хавас аст. *Ҳофиз*

ДУРДОШОМ *درد آشام* *ниг. дурдинӯш.*

Ман, ки хидмат кардаам риндион дурдошомро,
Кай шуморам пухта ваъзи зоҳидони хомир? *Ҷомӣ*
Ринди дурдошомӣ ман то соф созад бодаро,
Мекашад аз зери пойи домани сачҷодаро. *Заҳири Форобӣ*

ДУРДХОР||**ДУРДХОРА** *درد خوار*|| *ниг. дурдинӯш.*

Саркушам аз дурди дард, ар софӣ айшу тараб
Баҳри чун ман дурдхоре нест, гӯ харғиз мабӯш! *Ҳисрави Деҳлави*

ДУРДӢ *دردی* *ниг. дурд.*

ДУРОҲА *دوراهه* дорои ду роҳ; ◇ *ин дуруҳаи озу нибъ*
киноя аз дунё.

Аз чумлан рафтагони ин роҳи дароз
Бозомадае ку, ки хабар пурсам боз!
Зинҳор, дар ин дуруҳаи озу нибъ
Чизе нагузорӣ, ки намеой боз. *Ҳайём*
ин дуруҳа манзил киноя аз дунё.

Фурсат шумор сӯхбат, к-аз ин дуруҳа манзил
Чун биғзарем, дигар натавон ба ҳам расидан. *Ҳофиз*

ДУРР *ا. در* *ниг. дур III.*

ДУРРА I *ا. دره* *мианнаси дурр.*

ДУРРА II ||**ДИРРА** *ا. دره* *тағр.* тасман чармини махсус,
ки муҳтасиб бо он гунаҳгоронро мезад, тозигна, дарра.
Ӯро сад дурра бизад ва ҳеч муҳобо накард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Муҳтасибӣ манъ шавад эзинҳор,
То нахӯрӣ дурран иблисвор. *Низомӣ*

ДУРРАТУТТОЧ *ا. دره التاج* дурри гаронбаҳо, ки ба тоҷ
мешинонанд.

Набарӣ боғи ҳафт чархи куҳан,
Дурратуттоҷи икди тоҷи сухан. *Низомӣ*

ДУРРОА *ا. دراعه* 1. як навъ либоси ҷангӣ.

Нахуст аз ҷавохир даромад ба кор,
Зи дуруроау диръи ғавҳарнигор. *Низомӣ*
2. либоси рӯпӯши суфӣну шайхон.

Ӯ бо ғуған фароҳу бузург пеш омад, чунонки дар
биллои араб расм аст ва ба аҷам дууроа меғуянд. *Носири Хисрав*

Ба одами натавон гуфт монад ин хайвон,
Магар дууроаву дастору нақши берунаш. *Сатъӣ*

ДУР

ДУРРОЧ *а.* دراج паррандае аз чинси кабк, ки гушти лавиз дорад.

Зи теҳуву дуррочу кабку тазарв
Наоби тия сояи беду сарв. *Низомӣ*

Кумрию дурроҷ ба дастон шуда,
Бӯи гулаи раҳбари бустон шуда. *Хисрави Деҳлави*

ДУРУБ *а.* دروب *ч.* дарб.

Ахли шаҳр ... розӣ шуда, мафотиhi дуруб таслим намуданд. *«Равзат-ус-саф»*

ДУРУҒАР *ниг.* дурӯғар.

ДУРУД *а.* درود: кишту *дуруд* коридан ва дарав кардан, зироаткорӣ.

То зиндаам, маро нест ҷуз маҳд дигар кор,
Кишту дурудам ин асат, хирман ҳамину шудгор. *Рӯдакӣ*

Чу дар дона бошад таманнои суд,
Кадевар дарояд ба кишту дуруд. *Низомӣ*

ДУРУД II *а.* درود *1.* дуо, ийнеш, ибодат.

Чунин дод посух, ки эй моҳчеҳр,
Дурудат зи ман, офарин аз сипеҳр! *Фирдавӣ*

дуруд ламидан дуо хондан.

Бар турбати 9 бидам дуруде,
Бар мурдан ман маҳон суруде. *Шоҳин*

2. раҳмат, лутфу марҳамат (аз худ),

Аз ҳар кулӯҳе ва санге овозе шундӣ,
Худой бар ту бод. *«Таърихи Табарӣ»*

3. таҳсин, маҳд, сано, салом; *дуруд* *гуфтан* (*ё* кардам) *а)* дуо кардан, дуон нек кардан.

Дар ҳар қадаме суруд мегуфт,
Бар рӯҳи санам дуруд мегуфт. *Шоҳин*

б) салом гуфтан, таҳният гуфтан.

Бигуфто фаровон дуруду салом
Ба ҷони ту ҳар дам аз ин пирмом. *Савдо*

*дуруд*у наём додан салому хабар расонидан.

Фиристод наздики Дастони Сом,
Басе дод бо ӯ дуруду наём. *Фирдавӣ*

дуруд расондан (*ё* *фиристодан*) салом расондан.

Дуруде зи ман сӯи Пирон расон,
Бигӯиш, ки гетӣ дигар шуд ба сон. *Фирдавӣ*

Дуруди ман бар Яхё бод! Дуруди ман ба фарзандон расонед. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

ДУРУДАН *а.* درود *ниг.* даравидан.

ДУРУДҒАР *а.* درودگر *ниг.* дурӯғлар.

ДУРУДҒАРӢ *а.* درودگرى *ниг.* дурӯғларӣ.

ДУРУСТ *а.* درست *1.* тамом, комил, бутун; *дуруст* кардан сохтан; таъмир кардан, беҳуксон гардонидан.

Он девори кӯҳна бияфканд ва аз нав *дуруст* боз кард. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

2. саҳеҳ, рост; ҳақ, савоб.

Зи оғоз бояд, ки донӣ *дуруст*
Сари мояи гавҳарон аз нахуст. *Фирдавӣ*

Суҳан *дуруст* бигӯям, наметанонам дид,
Ки май хӯранд ҳарифону ман назора кунам. *Ҳофиз*

дуруст омадан рост баромадан; мувофиқи ҳақиқат будан.

Қавли ҳукамо *дуруст* омад, ки гуфтаанд: Дӯстон дар зиндон ба кор оянд. *Савдӣ*

3. солим, сиҳҳат,

Ҷаҳор чиз мар-озодоро зи ғам бихарад:
Тани *дурусту* хӯи неку номи неку хирад. *Рӯдакӣ*

Маъқудоти қавӣ ақиро *дурусттар* кунад, қавитар кунад. *Ибни Сино*

Надонад касе, к-он сипахбӯд кучост,
Дуруст аст ӯ дар дами аждаҳост. *Фирдавӣ*

ДУРУСТ II *а.* درست *динор, ашрафӣ, сиккан тилло; симу зар, тиллову нуқра.*

Шундам, ки ринде ҷигартофта
Дурусте кӯҳан дошт навъёфта. *Низомӣ*

Амир Тағоншоҳ бад-ин дубайтӣ ҷунон ба нашот омад ва хуштабъ гашт, ки бар чашмхон Азрақӣ бӯса дод ва зар хост понасад динор ва дар даҳони ӯ мекард, то яқ *дуруст* монда буд. *Низомии Арӯӣ*

ДУРУСТПАЙМОН *а.* درستپيمان *ба* ваъдан худ содиқ, аз қавли худ нагарданда, дар паймони худ устувор.

Агар рафиқи шафқӣ, *дурустпаймон* бош!
Ҳарифи ҳучраву гармобаву гулистон бош! *Ҳофиз*

Бар хок равам *дурустпаймон*,
В-аз кардан худ шавӣ *пушаймон*! *Ҷомӣ*

ДУРУСТӢ *а.* درستى *1.* тамомӣ, комил будан.

Дурустӣ зи минову соғар хуш аст,
Шикастан зи асбоби дигар хуш аст. *Бедил*

Нагардад ҷамъ ҳаргиз нишк бо нанг,
Кучо дорад *дурустӣ* шиша аз санг? *Ҳоҷик*

2. ростӣ, ҳақиқат; *дурусткорӣ* ва *дурустқавлӣ*.

Дурушт аст посух ва лекин *дуруст*,
Дурустӣ *дуруштӣ* намояд нахуст. *Абӯшақири Балхӣ*

Дурустӣ хост аз пирони он дайр,
Ки буданд оғаҳ аз чархи кӯҳансайр. *Низомӣ*

3. солимӣ, саломатӣ, сиҳҳатӣ, тандурустӣ.

Ва мисоли «кайфият» — *дурустӣ* ва беморӣ ва порсой... *Ибни Сино*

ДУРУШТ *а.* درشت *1.* дағал, саҳт, носоз, нохуш, нофорам.

Панҷан шерӣ жаёнро аз хори *дурушти* хорпушт ҷӣ зинён? *Ҷомӣ*

Қамарбандашон ресмони *дурушт*,
Кулаҳуқдо қосаи сангпушт. *Сайидо*

2. ноҳамвор, пасту баланд.

Ҷитода дар он паҳндашти *дурушт*
Сари нотарошида ҷун хорпушт. *Ҳотифӣ*

3. тануманд, бузургҷусса, қавиҳайкал; дабардӯққӣ, бесулудкаӣ.

Дуруште, ки чун панҷаро гарм кард,
Ба афшурдан алмосро нарма кард. *Низомӣ*

Дил талаб аз мард, на андому пушт,
Боз сабук бошад лақлак *дурушт*.

Хисрави Деҳлави

4. маҷ. саҳтгир, бераҳм.

Дуруштам ба ҷанголу саҳтам ба зур,
Ба ҳомӣ дарам паҳлӯи нармагӯр. *Низомӣ*

Ме ниҳон гардад сари он хорпушт
Дам ба дам аз бими сайёди *дурушт*. *Румӣ*

ДУРУШТХҶҲ ډړشت خوۍ بادهځلک، زښتځۍ؛ داغال.

Сухан ба лутфу карам бо дуруштхҶҲ мағуӣ,
Ки зангхӯрда нагардад магар ба суҳон пок. *Саъдӣ*

ДУРҶҲ ډړشتۍ 1. ноҳамворӣ; сахтӣ, дағалӣ.

Ба хорлушт ниғаҳ кун, ки аз дурушти мӯй
Ба пусти у накунад тамъ пустинириро. *Кисоӣ*
2. калонҷуссағӣ, ғафсӣ, фарбеҳӣ.

Эй, ки шахси манат ҳақир намуд,
То дурушти хунар напиндори. *Саъдӣ*

3. муомилан дағал, бадмуомилағӣ; тундхҶҲ; сахт-
тирӣ.

Мутарҷим ба элҷӣ биёсёр дурушти ва итоб овард,
ки ман бо ту чи таъин кардам ва ту ҷо гуфти! *Аҳмади Доғиш*

Гар аз ҳокимон сахт ояд суҳун,
Ту бар зердастон дурушти мақун! *Саъдӣ*

ДУРФИШОН|ДУРАФШОН ډرښان 1. дурпош,
марворидрез; 2. маҷ. гуяндан суҳани мавзун; саногӯӣ.

Шаам бар дирамреси худ дурфишон,
Кунам саркашӣ, лек бо саркашон. *Низомӣ*

◇ абри дурафшон киноа аз абри боронӣ, абри борон-
овар.

Нагунсар шоххон сабза, гӯй дур ҳамечунбад,
Зи бас к-абри дурафшон лӯълӯй ғалтон ҳамеборад. *Хисрави Деҳлавӣ*

суҳани дурфишон киноа аз суҳани мавзун.

Ману сафинаи Ҳофиз, ки чӯз дар ин дарёё
Бизоати суҳани дурфишон намебинам. *Ҳофиз*

ДУРҶ ډورۍ 1. дур будан, бандӣ; муқобили наздикӣ.

Маро аз тарфи қуят шиквае дар дил намебошад,
Ғуборамро назар бар дурии манзил намебошад. *Сайидо*

2. ҷудой, фироқ.

Душвории интизоро дурӣ
Саҳл аст, агар бувад сабури. *Хилолӣ*

Наям ба кӯн ту, эй нозанин, ғариб, ки ман
Ба дурии ту ғарибам, агарчи дар ватанам. *Шоҳин*

дурӣ гузидан (ё қардан) қанора гирифтан, дур шудан.

Омад аз парда ба маҷлис, аракаш пок кунед,
То нагӯянд ҳарифон, ки чаро дурӣ қард? *Ҳофиз*
Аз ин доми бе дона дурӣ гузин,
Сари хештан ҷон дона мабин! *Шоҳин*

дурӣ додан ҷудо қардан, дур қардан.

Маро дурӣ диҳад аз ту бадомӯз,
Ки шогирдони ту бошанд бадруз. *Фаҳриддини Гургонӣ*

дурӣ қардан ниг. дурӣ гузидан.

ДУРҶҲҲ(Ҳ) ډورۍ(ى) 1. касе, ки мувофиқи гуфтораш амал
намекунад, дурӯя, мунофиқ; муқобили якрӯ(й) 1.

Яқдилу яқчиҳату якрӯ бош,
В-аз дурӯени ҳаҷон як сӯ бош! *Ҷомӣ*
Ба рози хеш патвон сохтан маҳрам дурӯенро,
Ниғаҳ дор аз забони ғиба, эй машшота, коқулро! *Сайидо*

2. киноа аз гулӣ раъно, ки ақ рӯи барги он зард ва
рӯи дигараш сурх аст.

Ҳазорон сифат гул дамида зи санг,
Зи садбаргу дурӯю аз ҳафтранг! *Асадӣ*

ДУРҶҲҲҲ|ДУРУГАР ډورگر 1. шакли кӯтоҳшудаи дурӯд-
гар|дурӯдгар.

Идрису Ҷам муҳандис, Мусову Хизр банно,
Рӯҳи малак мураввиқ, Нӯҳи ғалак дурӯгар. *Ҳоҷонӣ*

Он дурӯгар рӯй оварда ба ҷӯб,
Бар умеди хидмати маҳруи қуб. *Румӣ*

ДУРҶҲҲҲҲ|ДУРУДГАР ډوردرگر 1. дуредгар, наҷҷор, устон
ҷубтарош, харрот.

Дурӯдгарон ва наққоширо фармуд, ки сол то
сол бутон тарошидандӣ. *«Таърихи Наршах»*

ДУРҶҲҲҲҲҲ|ДУРҶҲҲҲҲ ډوردرگر 1. амали дуредгар,
наҷҷорӣ; ҷубтарошӣ, харротӣ.

Нӯҳро дурӯдгарӣ биёмуҳт ва Нӯҳ аз он ҷӯб
кишти бузург бисохт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ДУРҶҲ ډورۍ 1. дутарафа, дучошба; дудам.

Ту масту камингарон зи хар сӯ
Бо теги дурӯянд якрӯ...

Бардошт дурӯя табл овоз,
В-аз рӯи алам дирафш шуд боз. *Шоҳин*

2. муқобили якдигар, рӯ ба рӯ.

Дурӯя ситоданд бар ҷои ҷанг,
Намуданд бар пешдастӣ даранг. *Низомӣ*

Дурӯя то ба зиндон истоданд,
Таҷаммулҳои худро арза доданд. *Ҷомӣ*

ДУРҶҲ ډورۍ суҳани норост, гапӣ аз ҳақиқат ва савоб
дур, қизб; муқобили рост 3.

Дурӯғи масдихатомез беҳ аз ростӣ фитнаангез. *Саъдӣ*

Ҳайф аст агарчи қизб равад бар забони ту,
Аз ваъдан дурӯғ даме шод кун маро. *Соиб*

дурӯғ гуфтан беҳуда гуфтан; лоф задан; фиреб до-
дан.

Безорам аз ин дурӯғ гуфтан,
В-ин гавҳари бефурӯғ суфтан! *Хилолӣ*

◇ дурӯғ озмудан дурӯғ ба қор бурдан, дурӯғ гуф-
тан.

Дурӯғ озмудан зи бечорағист,
Нагӯяд қиро дар хунар борағист. *Асадӣ*

аз дурӯғ рост қардан ба таври сунъӣ сохтан.

Лаъл, ки он рост қунанд аз дурӯғ,

Қадр надорад, ки надорад фурӯғ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ДУРҶҲҲҲҲҲ(Ҳ) ډورۍ(ى) 1. касе ки бар хилофи ҳақиқат
суҳан меғӯяд; гуяндан суҳани норост, қаззоб; муқобили
ростгӯ(й).

Пайғомӣ, лаъли ёр набуд аз рақиб рост,
Ҳар ҷо дурӯғгӯӣ бувад, душмани худост. *Мушфиқ*

ДУРҶҲҲҲҲҲҲ ډورۍ(ى) 1. дурӯғгӯ(й).

Ин мардак маро ба таъризи дурӯғзан хонд.
«Таърихи Систон»

Ту ки дар банди хештан бошӣ,
Ишқбозе дурӯғзан бошӣ. *Саъдӣ*

ДУРЧ *а.* درچ сандукчае, ки дар он ҷавохирот ва зару зевар нигоҳ медоранд, ҳуққа.

Аз назари дарвешон ғойб шуд, ба бурҷе бирафт ва дурҷе ба зар дид. *Сатди*

Агар дурҷӣ, ғиромӣ гавҳарат ку?

В-агар бурҷӣ, ҳумоюн ахтарат ку? *Нозим*

◇ **дурчи абирафшон** *киноя* аз дахони хушбӯй, даҳони маҳбуба.

Таблаи атри гулу дурчи абирафшонаш
Файзи як шамма зи бӯи хуши аттори ман аст.

Ҳофиз

дурчи ақиқ (*ё* гавҳар, *дур*) *киноя* аз даҳони маъшуқа.

Буса бар дурчи ақиқи ту ҳалол аст маро.

Ки ба афсуни ҷафо аҳду вафо нашкастам. *Ҳофиз*

Дар табассум то зи дурчи дур қушода қуфли лаъл қимати ёкут нархи гавҳар арзон сохта. *Исмаи*

Ба таъбири он хоби фаррухасар.

Фуру рехт аз дурчи гавҳар шакар. *Шоҳин*

дурчи ёкут *а)* сандукчаи ёкут; *б)* *киноя* аз лабу даҳони маҳбуба.

Дурчи ёкут аст ё оби ҳаёт,

Ё ниҳон дар лаъли майгун дурри ноб?

Қамоли Хучандӣ

дурчи синаро ганчи гуҳар сохтан *киноя* аз ҷой додани суҳанчи неку марғуб дар дил.

Ҳар нукта, к-ояд аз лабу дандон, чу гавҳар аст,

Хуш он, ки сохт ганчи гуҳар дурчи синаро. *Ҷомӣ*

ДУСАР *дوسر* ҷондоре, ки дорои ду сар аст; деви дусар

деви афсонавие, ки гӯё ду сар доштааст.

Ҳар к-ӯ ба шумо тани гузин аст,

Чӣ деви дусар, чӣ хури ин аст. *Шоҳин*

ДУСУМ *а.* دسوم ҷ. дасам.

Чандон шикор афканданд, ки килоб ва давоб мударто аз луҳум ва дусуми онҳо интифоз гирифтаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ДУТО||ДУТОҲ *دوتا||دوتاه* ҳам, хамид; зулфи дуто зулфи пурхаму шикан, ғесун пурпечу тоб.

Қас нест, ки афтодан он зулфи дуто нест,

Дар раҳ гузаре нест, ки доме зи бало нест. *Ҳофиз*

дуто гаштан (*ё* шудан) қат шудан, ҳам шудан.

Фуру гуфт пайғомҳои дурушт,

К-аз ӯ сарвбунро дуто гашт пушт. *Низомӣ*

дуто кардан *а)* ду қисм кардан; *б)* ҳам кардан.

Эй шиками хира, ба ноне бисоз,

То накуни пушт ба хизмат дуто. *Сатди*

дуто шудан *ниг.* дуто гаштан; **ҳештанро** дуто кардан ҳам шудан; таъзим кардан.

Чу уро бубиёнд бар тахту гоҳ,

Қунед он замон ҳештанро дутоҳ. *Дақиқӣ*

ДУТУ *دوتو* 1. *ниг.* дуто.

В-он дигар гуфт, к-он хами абру

Сохт пуштан зи бори нишк дуту. *Ҷомӣ*

Аз он дам ҷархро қомат дуту шуд,

Ки охи ман ғиребонгирӣ ӯ шуд. *Биноӣ*

2. дучандон, ду бор.

Имтиҳон кун ғакрро рӯзе ду ту,

То ба ғакр-андар ғино бинӣ дуту. *Румӣ*

дуту кардан ба ду қисмат кардан, ба ду қисм ҷудо кардан.

Аёз зулф дуту кард ва тақдир бигирифт ва фармон ба ҷой овард ва хар ду сари зулфи хешро пешӣ Маҳмуд ниҳод. *Низомии Аруза*

ДУХН *а.* دخن арзан.

ДУХНА *а.* دخنه доруи хушбӯй, ки дар хона дуд медиҳад, хушбӯй.

ДУХНАТУННАВМ *а.* دخنه النوم дуди хобовар.

Духнатуннавм чунон аст, ки чун бад-ин духна табхир кунанд, хар кӣ дар он маҷлис бошад, фил-хол дар хоб равад. *«Илми симиё»*

ДУХОН *а.* دخان дуд.

Андар духони оташи ғам душманат бисёрхт,

Пинхон чунон ки вақти так андар губор аст.

Ломей

Бигзашт ёри саркашам, бигзашт айни нохушам,

Чун миҷмаре пуроташам, к-аз сар духонам меравад.

Сатди

духони муҳтарик дуди сӯзанда.

Абри тира духони муҳтарик аст,

Бар чунин нукта ақл муттафиқ аст. *Низомӣ*

◇ **духони анбарин** *киноя* аз зулфи мушкин.

Бунафша аз дилл оташ бирун наёмадааст,

Чӣ сон зи рӯи ту ин анбарин духон бархост. *Соиб*

ДУХТ *دخت* *шакли кутӯҳшудани* дуктар.

Ғадое, ки аз подшах хост духт,

Қафо ҳурду савдон беҳуда пухт. *Сатди*

Духташ, ки мӯени халқ шӯрхаст,

Дар ҳусн фӯзун ё Моҳу Зӯхраст. *Шоҳин*

ДУХТАНДАР *دختندار* *ниг.* дуктаранаар.

Чуз ба модандар намонад ин ҷаҳони кинаҷуӣ,

Бо писандар кина дорад ҳамчу бо дуктандаро.

Рӯдакӣ

ДУХТАР *دختر* фарзанди модинаи инсон, бинт; дӯшиза, бокира.

Кунун духтарат бас, ки бошад маро,

Набод ҷуз ӯ қас, ки бошад маро. *Фирдавӣ*

◇ **духтари гулҷехри раз** *киноя* аз шароб.

Ба ними шаб агарат офтоб мебояд,

Зи рӯи духтари гулҷехри раз ниқоб андо! *Ҳофиз*

духтарони Наъш ғаласитораи Банотуннаъш, Ҳафт Додарон.

Раҳим бар модарон даҳр баста,

Зи фазйи духтарони Наъш раста. *Низомӣ*

духтари офтоб *киноя* аз шароб.

Духтари офтоб деҳ дар тутуки сипехргун,

Ғашта ба Зӯхран фалак хомила ӯ ба духтари.

Ҳоқонӣ

духтари раз *а)* *киноя* аз ангур, бинтулинаб.

Духтари раз, ки ту бар торами тоқаш дидӣ,

Муддате шуд, ки бар онанг сараш дар канаб аст.

Анварӣ

б) шароби ангурӣ; шароб.

Бирасон бандагии духтари раз, гӯ, ба дар ой,

Ки даму ҳиммати мо кард зи банд озодат. *Ҳофиз*

духтари хона духтари хануз ба шавҳар нарафта, ки дар хонаи падар мебошад.

Ба раҳ-бар яке духтари хона буд.
Ба меъҷар губор аз падар мезидуд. *Саъдӣ*

ДУХТАРАНДАР دختراندر духтаре, ки падар ё модараш дигар аст, духтари ӯғай.

ДУХУЛ а. دخول дохил шудан, даромадан; *муқобили* ҳу-руҷ 1.

Фармуд нҷозати духулаш,
Биншонд ба масидаи қабулаш. *Ҷомӣ*
духул кардан дохил шудан, даромадан.

Хоҷа Алий Муайнӣ субҳгоҳӣ, ки дарвозан Саба-
завор кушоданд, ба Сабазавор духул кард.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

ДУЧАНД||**ДУЧАНДОН** دوچندان||**ду** баробар, му-
зоиф.

Ҳаргиз набошад маҳ нимаи ту,
Гар худ ба хубӣ гардад дучандон. *Ҷомӣ*
Шаҳиншаҳ аз ҳарфаш чунон ғашт шод,
Кӣ бозаш дучандони аввал бидод. *Шоҳин*

ДУЧОР دچار ру ба ру; **дучор гардидан** (ё шудан) но-
гоҳ, ба ғайри қасду ният ру ба ру омадани ду кас;
воҳурдан, тасодуф намудан, рост омадан бо ҳам.

Шӯҳи саторӣ маро ҳар рӯз мегардад дучор,
Лек меояд ба сӯи хонаам шабҳои тор. *Сайидо*

Аз таҷаббур ва тақаббурӣ ӯ касе бад-ӯ дучор на-
тзонад шуд. *Аҳмади Дониш*

ДУШАНБА دوشنبه рӯзе, ки пас аз якшанбе меояд ва
рузи сеюми ҳафта ҳисоб мешуд.

Аз Бухоро ба шаҳри Хоразм рафтанд ва то ду-
шанбаи дигар кор рост карданд.
«Табриқи Наршахӣ»

ДУШВОР||**ДУШХОР** دشوار||**душвар** 1. мушқил, сатъ; *му-қобили* осон 1.

Гар осонӣ ҳамебоядт фардо,
Бигир аз баҳри дунёе кори душхор.

Носири Хисрав

Ва эшон андар бибёон таом ва алаф намеёфтанд
ва он соди қаҳтӣ буд ва кор бар эшон душвор шуд.
«Табриқи Наршахӣ»

Аз роҳи шарнат, ки он бар ҷамоате душхор аст,
Эброз намуданд. *«Маҷмӯи-ул-ансоб»*

2. нохуш, нугувор; сахт, дағал.

Суҳан ҳар чӣ бар банда душвортар,
Дилан хастатар з-ону тан зортар. *Фирдавӣ*
душвор гирифтан сахт гирифтан, сахтгирӣ кардан;
дурушті ба кор бурдан; бераҳмӣ кардан нисбат ба
кас.

Чунин гуфт Баҳромишаҳ бо вазир,
Кӣ душхор бо зердастон мағир. *Саъдӣ*
Чу бо дӯст душвор гирию танг,
Нахоҳад, ки бинад туро нақшу ранг. *Саъдӣ*
душвор гуфтан суҳани нугувор гуфтан; сахт ғал за-
дан, ғали дағал гуфтан.

Ситонше, ки сабук бошад хушу осон,
Гарон аз баҳри чӣ гуянд нохушу душхор. *Муиззӣ*
Бо мардуми сахлгӯй душвор мағӯй,
Бо он ки дари сулҳ занад, ҷанг маҷӯй! *Саъдӣ*

душвор омадан гарон омадан, нохуш омадан, писанд
наомадан.

Маликно ин суҳан душвор омад, фармуд, то му-
сорат кунанд. *Саъдӣ*

3. *ба шакли ҷамъ душворҳо* мушқилот, сахтҳо.
Гарчи аз хичрони ӯ душвор гардад кори ман,
Васли ӯ бар ман ҳама д у ш в о р ҳ о осон кунанд.
Муиззӣ

◇ **душвор чон** додан киноя аз бо азобу машаққати
зиёде мурдан.

Таъна мазан, ки Хисрав, душвор медихӣ чон,
Чун ҷони дардмайдон осон бурун набмад.
Хисрави Деҳлавӣ

ДУШВОРХОР دشوارخور чизе, ки хурданаи душвор аст,
ноғувор.

Ҷомӣ ҷафо бошад душворхор,
Чун зи кафи дӯст расад, хуш бувад.

Шамси Табризӣ

ДУШВОРҶЕБ دشوارياب чизе, ки ёфтаниаш душвор аст,
ноб.

Хор дар по шуд чуниин душворҶеб,
Хор дар дил чун бувад, водеҳ ҷабо! *Румӣ*

ДУШВОРӢ دشواری мушқилӣ, сахтӣ, азобу машаққат; *му-қобили* осонӣ 1.

Моҷарон дӯш мекурсӣ, ки шаб чун буд ҳол,
Эй сарат гардам, чӣ мекурсӣ, ба душворӣ гузашт!
Хисрави Деҳлавӣ

Душвории интизорӣ дурӣ
Саҳл аст, агар бувад сабӯрӣ. *Ҳилолӣ*

ДУШМАН دشمن 1. хасм, аду, бадхоҳ; муқолиф: *муқобили*
дӯст 1.

Касе, ки бо душмани ту дӯст бувад, дӯсти ту на-
бувад. *Ибни Сино*

Гоҳе, ки ру ба рӯй шавад душмане маро,
Ебам зи рӯи ақли худ аз дастӣ вай амон. *Сайидо*
душмани берунӣ (ё **бурунӣ**) душмани хориҷӣ, хасми
ғайри худӣ.

Ба ҳар душмане, к-он бурунӣ бувад,
В-агар душманиҳои хуни бувад... *Ҷомӣ*

душмани ҷонӣ душмани қаттол.

Ҳилолӣ, душман аст он моҳу ӯро дӯст медорам,
Муҳаббат бин, ки аз ҷон дӯстам бо душмани ҷонӣ.
Ҳилолӣ

2. маҷ. рақиб; рақобаткунанда.

Ҷаври душман чӣ кунад, гар накашад толиби дӯст,
Ғанҷу мору гулу хору ғаму шодӣ баҳамданд. *Саъдӣ*
Дӯст чун меҳоҳадам расво, надорам чорое,
Мешавам расво, чӣ бок аз таънаи душман маро?
Ҷузӯлӣ

душман ба шакар куштан душманро бо мулоиматӣ ва
чора мутеъ мағлуб кардан.

Симкушон оташи зар куштаанд,
Душмани худро ба шакар куштаанд. *Низомӣ*

ДУШМАНҒАЗОӢ دشمن گزائی ба ҳалокат расонидани хасм,
душманкӯшӣ.

Зи душмангазонию хасмафканӣ
Кӯшода бар ӯ бозун баҳмани. *Низомӣ*

ДУШМАНГУДОЗ دشمن گنداز душманкуш, несту нобудку-
нандан хасм.

Хофиз эн гирья сӯхт, бигу холаш, эй сабо,
Бо шохӣ дӯстпарвари душмангудози ман. *Хофиз*
ДУШМАНИ دشمنӣ хусумат, адоват, бадхоӣ; *муқобили*
дӯстӣ 1.

Чун ғусфанде сурати гург дидӣ, душманин вай
бидонистӣ ва бидонистӣ, ки душмани андар ваҳм бу-
вад. *Ибни Сино*

ДУШНОМ|ДАШНОМ دشنام сухани ҳақоратомез, хорӣ,
фӯхш, носазо.

Ба душноми зишту ба овози сахт
Ба тундӣ бишӯрид бо шӯрбаҳт. *Фирдавӣ*
Зинҳор забон ба фӯхш ва душно накушоӣ.

Авфӣ

душном додан хорӣ кардан, ҳақорат кардан, носазо
гуфтан.

Ҳама шаб дар ин ғусса то бомдод
Сақат гуфту нафрину душном дод. *Саъдӣ*

ДУШОХА دوشاخه 1. ҳар чизе, ки ду шох ё ду тараф
дорад; 2. таъки махсуси душӯха, ки ба гардани гунаҳ-
горон мениҳодаанд.

Аркалхон ... машоҳири давлати Булбунаро асир
сохта, душӯхаҳо дар гардан андохт.

«Таърихи Фаршита»

ДУШХОР دشخوار ниг. душвор.

ДУЮК ديوك ч. диқ.

Бигирад азфори дуюк ва таъфин кунад, то вақте
ки мунҳал гардад. *«Илми симиё»*

ДУЮН ديون ч. дайин.

Яке аз писарони худро ба ҷамъ овардани дуюн
таайюн фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ДУЙ دوى 1. дутагӣ; дутарафагӣ, дучиҳатӣ.

Гуфтам: Уғлута мадек, ин чӣ дуй бошад, гуфт:
Дуни ақл, ки ҳам шохиду ҳам машхуд аст. *Анварӣ*

2. маҷ. дурӯй, риё, тазвир.

То дуй боқӣ бувад, дурӣ бувад,
Чон асири доғи махҷурӣ бувад. *Ҷомӣ*

Эи ориф ҳамои буд бозаш ҷавоб,
Ки ҳаст аз дуй дар раҳат печу тоб. *Бедил*

ДУҲАФТА دوهفته чордахруза; моҳи дуҳафта
пур, бадр.

Мар-ӯро дид чун моҳи дуҳафта

Миёни уқдаи хяҷрон нашта.

Ҷахриддини Гургонӣ

Сардафтари ҷумла духтаре буд,
Чун моҳи дуҳафта ахтаре буд. *Ҳилолӣ*

ДУҲОТ a. دهات ч. доҳӣ.

Маҳмуди Қирмонӣ, ки аз духот, асҳоб ва мулози-
мони шайх Абуисҳок ба маъини рон савоб имтиёз
дошт ... *«Равзат-ус-сафо»*

ДУҲУЛ دهل табл, нақора.

Дар маърақа ҳавос ва авоми Машҳад ҷамъ буданд
ва духулу нақора мезаданд.

«Таъкираи Давлатшоҳ»

◇ духул|даридан киноя аз фош кардан; шармандаву
расво кардан.

Сабо булбулонро дарида духул,
Эи номаҳрамон рӯй пӯшида гуд. *Низомӣ*
духул ба (ё дар) зери гилем задан а) кори бағоят оп-
корро пилхон кардан; б) лофу даъвоҳон хушку холини
хонагӣ задан, хонашери майдонғариб будан.

Духул ба зери гилем, эй писар, нашоҷад зад,
Алам бизан чу далерон миёнаи сахро!

Шамси Табретӣ

духул бар дари хештан задан киноя аз худро машхур
сохтан ва баландовоза кардан.

Чӣ дони, ки ман худ чӣ фан мезанам,
Духул бар дари хештан мезанам. *Низомӣ*

ДУҲУЛДАРИДА دهل دريده киноя аз расвопуда, шар-
мандашуда.

Он шефтарон девдида,
Расвошудан духулдарида,
Азбаски занад эи ишқи ӯ дам,
Овозан ӯ гирифт олам. *Ҷомӣ*

ДУҲУЛЗАН دهل زن таблзан, нақорачӣ.

Хурус ғунуда фуру кӯф бош,
Духулзан бизад бар табира давол. *Низомӣ*

ДУҲУР a. دهور ч. даҳр.

Бо вуҷуди он ки мекарданд доим хидматаш,
Таъна мезад бар мадори чарху даврони духур. (1)
Ҷузӯлӣ

ДУҶО دجا ا. 1. торикӣ; 2. маҷ. қудурат; ғамгинӣ.

Баъд аз он гуфтанд, эй бобо, ба мо
Шоҳ пайгоме фиристод аз дуҷо. *Ҷумӣ*

ДУҶУЙ دجوى дучӯй кардан дӯй ҷустан; дар як ақида
набудан.

Яке ҷуё, Ҷомӣ, дучӯй макун,
Ба майдони ваҳдат дугӯй макун! *Ҷомӣ*

ДӢ دى рузи гузашта, дирӯз, дина.

Ин ҳама онанд, ки дӣ набуданд ва фардо нахо-
ханд буд. *Низомии Аҷӯза*

Медонед, ки дӣ гузашт ва боз наёяд.

«Анвори Суҳайлӣ»

ДУЗА|ДУҶА دوزه|دوزه гӯёхест, ки мевани хордори он агар
ба либос расад, сахт мечаспад.

Ба дилюқ андаровезад ду зулфаш,
Чу дуҷа андаровезад ба домон. *Хаффоф*

ДУЗАНДА دوزنده 1. сифати феълӣи замони ҳозираи дӯх-
тан; 2. дарзӣ, хайёт.

ДУЗАНДАГӢ دوزندگى амалу пешани дӯзанда, хайётӣ.

Наёяд никӯроӣ аз бадрогон,
Муҳол аст дӯзандагӣ аз сагон. *Саъдӣ*

ДУЗАХ دوزخ ч. дӯх гунаҳгорон дар он дунё, ҷаҳаннам,
ки гуё пур аз оташ аст.

Ман ҳеҷ надонам, ки маро он ки сиришт,
Аз аҳли биҳишт кард ё дузахи зишт.
Ҷомею бутею барбате бар лаби кишт —
Ин ҳар се маро нақду туро насъа биҳишт. *Хайём*

ДУЗАХИ دوزخی мансуб ба дузах; ҷаҳаннамӣ, аҳли дузах.

Хурони бихиштиро дузах бувад аъроф,
Аз дузахиён пурс, ки аъроф бихишт аст. Саъдӣ

ДУКОН دوكان ниг. дукон.

ДУЛ I دول 1. ниг. дала 1.

Боз Дунайкару Тарозуву Дул
Аз ҳаво ёфт баҳра, беш мамулӣ Саной

2. зарфи ҷубини чоркунҷан махруташакл, ки дар поёнаш суроҳе дорад ва аз он ғалла ба як қарор ба суроҳи санги оснӣ мерезад.

Чун ликликест килкат бар оснӣ маъний,
Тоҳун зи об гардад, н-аз ликлики муайян,
3-он ликлик, эй бародар, гандум зи дул бичҳад,
Дар оснӣ дарафтад маъний зикӣ мубайян. Румӣ

ДУЛ II دول маккор, ҳилагар; шаттоҳ, беҳаё.

Карда аз қуфли зулф марғулон
Баҳри дӯлиро фитнаи дӯшон ... Саной

Чоф-чоф асту шухгину ситург,
Зинда мағзор дӯлор, зинҳор! Мунҷик

ДУЛО دولا қузан об.

Зи дӯло кард об андар хануре,
Ки шӯяд ҷомаро хар бахтқуре. «Луғати ғурс»

ДУЛОБ دولاб 1. ҷарҳан обкаши аз ҷоҳ ва ҷӯй, ҷиғир.

Дили Хоқонӣ дӯлоби равнорӣ монад,
Ҳар-и аз ин сӯ бис(и)тонад, ба дигар сӯ бид(и)ҳад.
Хоқонӣ

Шаҳре хуш, ободон бар лаби оби ося, ... ки бар
ин об дӯлобхон бисёр сохтаанд. Носири Хисрав

2. маҷ. савдогарӣ бо пули қарз; додугирифтӣ боифрот;

◇ (ин) дӯлоби гарданда киноя аз фалак.

Машав ғофил, ки ин гарданда дӯлоб
Надорад кор ҷуз найрағсозӣ. Убайди Зоконӣ

ДУЛОБА دولا به ниг. дӯлоб 1.

Чу гардад зи дӯлобае ток сер,
Расан боз дар гардан ояд ба зер. Низомӣ

ДУЛОБВОР دولا به وار монанди дӯлоб, гарданда, ҷарҳза-
нанда.

Ба рақс-андар оянд дӯлобвор,
Чу дӯлоб бар худ бигирианд зор. Саъдӣ

ДУЛОБИГАРД دولا به گيرد ҷарҳзананда; ◇ гунбади дӯло-
бигард киноя аз фалак.

То ки бар гирди замин мегардад
Қурран гунбади дӯлобигард,
Дар ҷаҳондорину кишварбахши
Чун Сикандар ҳама офигард. Анварӣ

ДУЛОНА دولا نه меваи сурхранги себҷамонанд, ки дарахти
он дар қўҳ ва дар боғҳо мерӯяд.

Дулоан сурхи бӯстонӣ
Нек аст ба меъдаву ҷигар ҳам. Юсуфӣ Табиб

ДУЛӢ دولى маккорӣ, ҳилагарӣ; шаттоҳӣ, беҳаёӣ.

Ҳамон ки буди аз ин пеш шодунаи ман,
Кунун шудааст давоҷи ту, эй ба дӯлӣ ғош. Асқадӣ
Карда аз қуфли зулф марғулон
Баҳри дӯлиро фитнаи дӯлон. Саной

ДУСИДАН دوسيدن ҷасидан.

Он се санг баровард, ҳар се ба ҳам дӯсида
буданд. «Маҷмаъ-и-ансоб»

ДУСТ دوست 1. рафиқи шайқ, меҳрубон, ёр, ошно; муқо-
били душман 1.

Дӯстон аз ман дархост карданд, ки ин китобро
ба порси тарҷума кун. «Таърихи Наршахӣ»
Дӯсти муҳлис беҳ аз ганҷи зари холис.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»
дӯсти содиқ дӯсти ҳақиқӣ ва самимӣ, дӯсти бовафо
ва ҷонӣ.

Ҷоиза бо яке аз дӯстони содиқ нома менавишт.
Ҷомӣ

дӯстӣ ҷонӣ дӯсти самимӣ, дӯсти хеле наздик.

Аз ҷон тамаъ буридан осон бувад, валекин
Аз дӯстони ҷонӣ мушқия бувад баридан. Ҳофиз

2. маҳбуба, маъшӯқа; ошиқ.

Ошикоро, ки ғамӣ дӯст беҳ аз ҷон набувад,
Ошиқи худ буваду ошиқи ҷонон набувад.

Хисрави Деҳлавӣ

дӯст гирифтани касеро дӯст доштан касеро.

Бад-ин хубӣ, ки офтоб аст, напуниндаем, ки касе
уро дӯст гирифтааст ва ниҳ оварда. Саъдӣ
дӯст доштан муҳаббат бастан, меҳр мондан, нағз
дидаи; хайрхоҳона назар кардан.

Ин турфа, ки дӯсттар аз ҷонат дорам,
Бо он ки зи сад ҳазор душман батарӣ. Рӯдакӣ

Бехтарини имомон ва подшоҳон онҳоянд, ки
шуморо дӯст доранд. Аҷмаиш Домиш

дӯст шудан ошно шудан, пинос шудан; ёру ҳамдам
шудан.

Дигар туро ҷӣ бок, Ҳилолӣ, зи душманон,
Қ-он моҳ бо ту дӯст шуда, мурда душманат. Ҳилолӣ

ДУСТАНГЕЗ دوست انگيز دوستангез меҳрубон.

... Ки буд аз надар дӯстангезтар,
Ба душманкушӣ теғи у тездар. Низомӣ

ДУСТВОР دوستوار дӯстона.

Навиштам яке номани дӯствор,
Ки ҳам дӯст будам-т, ҳам неск ёр. Фирдавӣ

ДУСТГОР دوست گار маъшӯқа, маҳбуба; ёри меҳрубон.

... Ки Роминро ба ту дидам сазовор,
Ту уро дӯстгонӣ, у туро ёр. Фаҳриддини Ғургонӣ
Ошиқ аз ғурбат боз омада бо ҷашми пуроб,
Дӯстгори ба сиринки мижа баркард эҳ хоб,
Дӯстгон даст бароварду бидарриҷ никоб,
Аз наси парда бурун омад бо рӯи ҷу моҳ. Манучехрӣ

ДУСТГОН دوست گانӣ лиёлаи пушаробе, ки касе дар на-
вати худ нанушида, аз рӯи муҳаббат ба дигаре медиҳад;
май ҳурдан ба ёд ёр ва дӯстон.

Рав, дӯстгонӣ ор алоқаи душманон,
Қ-он дӯстро, ки май нахӯрад, ақл душман аст.

Анварӣ

ДУСТДОР دوستدار дӯстдоранда, муҳиб, ошиқ.

Подшоҳе, қ-у раво дорад ситам бар зердаст,
Дӯстдораш рӯзи сахтӣ душмани зӯрроар аст. Саъдӣ
Рӯзи василӣ дӯстдорон ёд бод!
Ёд бод он рӯзгорон, ёд бод! Ҳофиз

ДУСТДОРІ دوست‌داری дуст доштан, мухаббат; меҳрубонӣ.

Ерон зи камоли ёрия, ӯ
В-аз ғояти дӯстдорӣ ӯ
Сад нолаи зор баркашиданд,
Фарьёди ҳазор баркашиданд. *Ҳилолӣ*

ДУСТКОМ دوست‌کام касе, ки қораш мувофиқи мурод ва хоҳиши дӯстон бошад; қомеъо, хушбахт.

... Ки пайваста дар неъмату нозу ком
Дар иқболи ӯ будаам дӯстком. *Саъдӣ*
Бухтуннаsr музаффару мансуру дӯстком боз
мегашт. «*Равзат-ус-сафо*»

ДУСТКОМӢ دوست‌کامی 1. мувофиқи хоҳиши дӯстон ба мақсад расидан; хушбахтӣ, саодатмандӣ.

Саховат сабаби некноми ва эҳсон муҷиби дӯст-
коми ... аст. «*Ахлоқи Муҳсинӣ*»

2. *ниг. дӯстгонӣ.*

Ман дӯсткомӣ бинӯшида шох,
Пас он гаҳ равон шуд ба оромгоҳ. *Ҳоҷӣ*

ДУСТКОРӢ دوست‌کاری *ниг. дӯстӣ.*

Ман аз кори ту даст боре нагуштам,
Зиҳӣ пойдорӣ, зиҳӣ дӯсткорӣ! (1) *Анварӣ*

ДУСТРӮ (И) دوست‌روی он, ки ҳама кас ӯро дӯст медоранд, писандида, мақбул.

Ҳар кӣ бо аҳли худ вафо накунад,
Нашавад дӯстрӯю доиншманд. *Саъдӣ*

◇ **ДУШМАНИ** دوست‌ری *киноя* аз душмане, ки худро дӯст нишон медиҳад.

Аз душмани дӯстрӯ бипарҳез,
Чун хезуми хушк ғотани тез. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ДУСТХӮӢ دوست‌خوی он кӣ хислати дӯст доштан дорад, дӯстинпарвар.

Кас ба тақаллуф нашавад дӯстрӯӣ,
То ба табиат нашавад дӯстхӯӣ. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

ДУСТӢ دوستی 1. рафқати самимӣ, меҳрубонӣ; муқобили душмани.

Касе, к-аз дӯстӣ берун ниҳад пай,
Дар онни вафо сағ бехтар аз вай! *Ҳилолӣ*

2. ишқу мухаббат.

Эй бародар, чун иқрои дӯстӣ кардӣ, таваккуи
хидмат мадор, ки чун ошкӣ ва маъшӯқӣ дар мӯён
омад, молӣки ва мамлуқӣ бархост. *Саъдӣ*

ДУСТӢ варзидаи дӯстӣ қардан, муносибати дӯстӣ доштан.

Ҳамон бехтар, ки бо он моҳи дилдор
Нухуфта дӯстӣ варзам паривор. *Низомӣ*

ДУҲ دوح дух, гӯҳест, ки аз он бурёе мебофанд ва ё харбуза меовезанд.

Руи маро ҳаҷр қард зардтар аз зар,
Гардани ман ишк қард нармтар аз дӯх. *Шокири Бухорӣ*

ДУҲТАН I دوشتن васл қардани ду порчаи матоъ бо ресмон ва сӯзан, дардӯзӣ қардан.

Яке гуфташ, эй хисравӣ некрӯз,
Қабое зи дебон чинӣ бидӯз. *Саъдӣ*

Чароҳатҳой ни дилро ба сӯзан хостам дузам,
Ҳама гуфтад: Он миғжон ба ғоят тирӣ дилдӯз аст. *Ибни Ямин*

ДУҲТАН II دوشتن *ниг. дӯшидан.*

Тафи сибсташ аз дсу димна сохта қаф,
Қафи қифоташ аз шери фитна дӯхта шир. *

ДУШ I دوش китф, шона; қисми болоии тахтапушт; тахтапушт.

Нобиное дар шаби торик чароғе дар даст ва
сабӯе бар дӯш дар роҳ мерафт, фузуле ба вай расид. *Чомӣ*

Либоси хеш чун бар дӯши ӯ дид,
Гиребонаш гирифтӯ зуд пурсид ... *Ҳофиз*
дӯш ба дӯш китф ба китф; паҳлӯ ба паҳлӯ, паҳлӯи ҳам; яқоя.

Ба ҳоқ шайхӣ ҳарам дид дӯш мастеро,
Нинаста бар дарӣ Қабъа ба Ҳизр дӯш ба дӯш. *Қамоли Ҳучандӣ*

ДУШ бар дӯш а) *ниг. дӯш ба дӯш.*

Дарахтонаш фитода дӯш бар дӯш,
Намуда меваю ҳосил фарозуш. *Муллаҳам*

б) паиҳам, пайваста.

Дӯш бар дӯш равад донан ашқам зи назар,
Ҳалқа дар ҳалқа бувад силсилаи тӯфонро. *Махфӣ*

ДУШ II دوش шаби гузашта, лишаб.

Нағзарал бар ҳеҷ кас аз ошкони
Он ки дӯш аз ишқ бар чоқар гузашт. *Анварӣ*

Дӯш дар турраи ӯ даст задам, гуфт ба ноз:
Хештанро зи чӣ дар домӣ боло афқандӣ? *Шоҳин*

ДУШИДАН دوشیدن чӯшидани ширӣ гов, гӯспанд, буз ва ғ.

... Ки чӯнононам он чо шир дӯшанд,
Парасторонам ин чо шир нӯшанд. *Низомӣ*
Мо ширӣ он бидушем ва бихӯрем.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ДУШИЗА دوشیزه духтари шавҳарнакарда, бокира; духтар.

Бас аст ин шараф хун покнзаро,
Ки монанд зани ҳуб дӯшизаро. *Абӯшақури Балхӣ*
Маро бар дабистони дӯшизагон .
Супурданд чун барқ дар найситон. *Шоҳин*

ДУШИН دوشینа **ДУШИНА** دوشینه шаби гузашта; шабина, лишаба.

Сабоҳ пир ... аз кайфияти ҳоли дӯшина тафтиш
намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

Дӯшина кучо рафтино меҳмони кӣ будӣ?
Дил бе ту ба чон буд, ту ҷонони кӣ будӣ? *Ҳилолӣ*
шаби дӯшини шаби гузашта.

Гарчӣ шабхон васл буд хушам,
Дӯшӣ дӯшини ан шакли дигар буд. *Анварӣ*

ДУШӢ دوشа ширдиханда, ширдех, чӯшӣ (сифати гов, гӯспанд, буз ва ғ.).

Ҳамон гови дӯшо ба фармонбарӣ,
Ҳамон тозӣ асби раманди фарӣ. *Фирдавӣ*
Зи говон саду сӣ ҳазор аз шумор,
Зи меҳони дӯшо ҳазорон ҳазор. *Асадӣ*

ДУШӢ دوشوبا **ДУШОБА** دوشابه шира ва шарбати ангур, хурмо ва ғ., шянӣ.

Маро аз шеър гуфтаи нанг меояд аз он, Шохин,
Ки дорад ҳар ҳарифи ёва номи шоирӣ, ман ҳам.
Шохин

ЕВАГАРД يـاوه گـرد беҳудагард, оворагард, саргардон; гум-
роҳ.

Эй беҳабарон, ки панд ғӯед,
Баҳри дили ёвагард моро.... *Хисрави Деҳлавӣ*

ЕВАГАРДӢ يـاوه گـردӣ беҳудагардӣ, оворагардӣ, саргардо-
нӣ; гумроҳӣ.

Аз ёвагардиҳои дил, аз चुـستـуـҷـуи некувон,
Ман аз ҷаҳон оворам, сабрам зи ман оворатар.
Хисрави Деҳлавӣ

ЕВАГАШТА يـاوه گـشـته гумшуда, мафкушуда.

Шутури ёвагашта бо ҳама соз
Бар дари сорбои расид фароз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЕВАГӢ يـاوه گـӣ гумшуда, гумгашта; парокандашуда, бе наз-
му тартиб худсарона ҳар су раванда.

Бештар лашкариини Шом ва Миср ёвагиён ва
муҳаззамои султон Чалелиддин буданд.
«Чомеъ-ул-таворих»

ЕВАГҶ(И) يـاوه گـو(ى) харзағуӣ, беҳудағуӣ.

Ҳаминишше, ки нофабӯӣ бувад,
Хубтар э-он, ки ёвағуӣ бувад. *Низомӣ*
Набояд, ки хисрав бувад ёвағуӣ,
Ба душман диҳад ёвағуӣ обрӯӣ. *Абӯшақури Балхӣ*

ЕВАДАРО(И) يـاوه دـار(ى) харзағуӣ.

Эй ҳақимони расадбин, ҳатӣ аҳкоми шумо
Ҳама ёвасту шумо ёвадаросд ҳама. *Ҳоқонӣ*

ЕВАНД يـاوه نـد подшоҳ.

Чу ёвандон ба маҷлис май гирифтанд,
Зи маҷлис маст чун гаштанд, рафтанд. *Рӯдакӣ*

ЕВАПАЙМО(И) يـاوه پـيـما(ى) беҳудағуӣ, харзағуӣ.

Эй ҳарзадарою ёвапаймой
В-эй шефтарою бесару пой...*

ЕВАР يـاوه 1. ёридиханда, мададгор.

Ёвари ман фатху нусрат бошад андар қорзор,
То бувад дар фатху нусрат теги ӯ ёвар маро. *Мушзӣ*
Ки ҳастам ба ҷон меҳрубон модарат,
Ба ҳар орзу рӯзу шаб ёварат. *Савдо*

2. мувофиқ, ҳамкор.

Якero бо забон дил нест ёвар,
Якero ину он — ҳар ду ситамгар.
Фаҳриддини Гургонӣ

ёвар гаштан (ё шудан) мададгор шудан, ёрирасон
гаштан, дастёр шудан.

Ба кори нек гардад ёвари ту,
Ба кун неқномӣ раҳбари ту! *Ҷомӣ*
Агар сар дароранду ёвар шаванд,
Ба мо ҷониби шахр раҳбар шаванд. *Сайидо*

3. дастан хован, ӯғурдаста.

Қадар аз сари гурӯи ӯ сохт ёвар,
Қазо аз сари ҳасми ӯ кард ҳован. *Низорӣ*

ЕВАРИБАХШ يـاوه پـخش ёридеҳ, кумакрасон.

Бузурго, бузургидехо, бекасам,
Туй ёварибахшу ёрирасам. *Фирдавсӣ*

ЕВАРИДЕҶ يـاوه رـده мададгор, ёридиханда.

Ҳама зердастему фармонпазир,
Туй ёваридеҳ, туй дастгир. *Низомӣ*

ЕВАРӢ يـاوه ӣ ёри, мададгорӣ.

Вой бар он мардию номоварӣ,
К-аз ту ба ғайре парасад ёварӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*
ёварӣ додан мададгорӣ кардан, ёри додан.

Ғудоме тавоно ба хидматгарӣ,
Ки дар қори сахтат диҳад ёварӣ. *Ҷомӣ*

ёварӣ кардан (ё намудан) мадад расондан, ёримандӣ
кардан.

Чу бахтам ёварӣ бинмуд имрӯз,
Ба дидори туам гардонд фирӯз. *Фаҳриддини Гургонӣ*

ёварӣ сохтан ёри расонидан.

Надонист қозӣ, ки аз доварӣ
Киро созад аз ин ду тан ёварӣ. *Савдо*

ёварӣ хостан мадад пурсидан, ёри чустан.

Ба пешини ҳаст шуд ба хоҳишгарӣ
В-аз ӯ хоё дастуришу ёварӣ. *Фирдавсӣ*

ёварӣ чустан ёри хостан, мадад хостан.

Дар соҳати ҷаҳон зи ҷаҳон ёварӣ маҷуӣ,
Дар об гарқа гарду зи моҳӣ амон маҳох. *Ҳоқонӣ*

ЕВАТОЗ يـاوه تـوز беҳудатоз, беҳудакор.

Андар ин зиндон бимонд ӯ мустамир,
Еватозу таблҳор асту музир. *Рӯмӣ*

ЕД يـاوه 1. хотир, хотира, ҳофиза.

Танҳо на падар зи ёди ман шуд,
Худ ёди ман аз ниҳоди ман шуд. *Низомӣ*

2. ба хотир овардан; дар хотир ниғаҳ доштан.

Чун ба ёдат хона дар кӯи фаромӯшон кунам,
Ед кун гоҳе фаромӯшони кун хешро. *Мушфиқӣ*
Савдо, чу ту ҳеҷ кас мабодо
Дар ёди баҳор дида пурнам! *Савдо*

Ед будан аз касе ба хотир овардан касеро.

Он рӯз мабодо, ки кунам аз ту фаромӯш,
Ҳарчанд ки рӯзе зи манат ёд набошад.

Хисрави Деҳлавӣ

Ед гирифтан а) омӯхтан, аз худ кардан.

Ед гир ин ҳикояти мазун!
Чӣ кунӣ ёд Лайлои Маҷнун? *Ҷилолӣ*

б) ба хотир овардан, ёдоварӣ намудан.

Ҳам эдар нишаним имрӯз шод,
Зи Ковусу гурдон нағирем ёд. *Фирдавсӣ*

Ед додан аз касе, чизе ба хотир оварондани ёди касе,
чизе.

Бе гули рӯн ту ҳар гул, ки ба бустон бинем,
Медихад ёд зи доғи дили пурҳасрати мо. *Ибни Ямин*
Лаъли ҷонбахшат, ки ёд аз оби ҳайвони медиҳад,
Зиндaro ҷон меситонад, мурдаро ҷон медиҳад.
Ҷилолӣ

Ед доштан дар хотир (ҳофиза) доштан.

Дар ҳама Ғур муҳкамтар аз он хисоре нест ва
кас ёд надорад, ки онро ба қарб бидушодаванд.

«Таврихи Байҳақӣ»

Зулфи дилбар доми роҳу ғамзааш тири балост,
Еддор, ёи дил, ки ҷандидат насихат мекунам. *Ҳофиз*

Ед кардан а) ба хотир овардан.

З-омада шодмон бибояд буд
В-аз гузашта накард бояд ёд. *Рӯдакӣ*

б) зикр кардан, баён кардан, гуфтан.

Султон фармуд, ки ахли қазоро пеши ӯ ёд кунед.
«Таврихи Наршахӣ»

Шаҳаншах пеш хонд он ҳар дуворро,
Бар эшон ёд кард ин достонро. *Фаҳриддини Гургонӣ*
в) хотиррасон намудан, қайд кардан, навиштан.

Номеа набишт... ва он ҷо ёд кард, ки ин мард
аҳл ва хирадмайд аст. *Авфӣ*
ёд овардан а) ба хотир овардан.

Чу ёд орад эи молар, аз бародар,
Бинҷушад ҳамчу уди тар бар озар.

Фаҳриддини Гургонӣ

б) маҷ. фикр кардан, андеша намудан.

Таҳамтан бад-ӯ гуфт: Як ҳафта шод
Бибошем, то посух орем ёд. *Фирдавӣ*

в) зикр кардан.

Чуз ӯ ҳаргиз андар дили ман мабод,
Чуз аз вай бари ман маёрёд ёд. *Фирдавӣ*
ёд омадан ба хотир омадан.

Бад-он гоҳ ёд оялат ростӣ,
Ки вайрон шавад кишвар аз костӣ. *Фирдавӣ*
ёд сохтан ба хотир овардан, ёдоварӣ намудан.

Сайдо, ҳамсухбатон моро намесозанд ёд,
Ғунҷасон аз тангдасиҳо фаромӯшем мо. *Сайидо*
ёди чизе бурдан ба хотир овардан чизеро.

Ҳар гоҳ ки ёди руҳи ҳуби ту барам,
Дар боғ равам, бар гули насрин гузарам.
В-аз ҳасрати он чашм, ки рафт аз назарам,
Дар пеш ниҳам нарису хуш менигарам.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ёди касеро, чизеро гирифтан касеро, чизеро ба хотир
овардан, ёдоварӣ намудан.

Ахири Хуросон гуфт: Ҳама неъмат моро хаст,
аммо бонест, ки амир Бучаффаро бидиш, акун,
ки нест, боре ёди ӯ гирем. «Таврихи Систон»

Ғаф номи гуле гирам, гаф ёди гулистоне,
З-ин гуна дарандозам ҳар ҷо суҳан аз рӯят.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ёди касе, чизе кардан ба хотир овардан касеро, чизеро;
зикр кардан касеро, чизеро.

Ҳарчанд пири хастадишу нотавон шудам,
Ҳар гаҳ ки ёди рӯи ту кардам, чавон шудам. *Ҳофиз*
Накунам ёди баҳору наравам сун чаман.

Чӣ кунам, дил накушоӣ аз баҳору чамалам. *Ҳилоӣ*
аз ёд бурдан аз хотир баровардан, фаромӯш кардан.

Зулфи чун аябари хомаш кӣ бибӯяд, хайхот,
Ёи дили хоштамаъ, ни суҳан аз ёд бибар. *Ҳофиз*

Дӣ пири майфуруш, ки зикраш ба хайр бод,
Гуфто: Шароб нӯшу ғами дил бибар эи ёд. *Ҳофиз*

аз ёд рафтан аз хотир берун шудан, фаромӯш шудан.

Ало, бӣ ҳамнишини дил, ки ёронат бирафт аз ёд!
Маро рӯзе мабод он дам, ки бе ёди ту бинишам.

Ҳофиз

Ҳар ки ҳамдӯши ту шуд, марг равад аз ёдаш,
Қади раънои ту ҳамсояи умри абад аст. *Сайидо*

аз ёд шудан аз ёд рафтан, фаромӯш шудан.

Бад-он ганҷҳо онҷунон шод шуд,
Қи ганҷинаи Румаш аз ёд шуд. *Низомӣ*

аз ёди касе фориг булан ба хотир наовардан, фаромӯш
кардан касеро.

Гарчи ёрон фориганд аз ёди ман,
Аз ман эшонро ҳазорон ёд бош! *Ҳофиз*

ба ёд омадан ба хотир омадан.

Мӯри боболю паре дидам, дилам омад ба ёд,
Нолан ҷузъе шунидам, назилам омад ба ёд. *Сайидо*

3. бедорӣ; хуш, хушёрӣ.

... Ки Афросиёбаш ба сар барниҳон,
Набудӣ чудо з-ӯ ба хобу ба ёд. *Фирдавӣ*

◇ ёдат ба хайр, ёдаш ба хайр инборе аст, ки,
ба тариқи навозиш ё лутф ба кор бурда мешавад.

Ёдам намекуноӣ эи ёдам намеравӣ,
Ёдат ба хайр, ёри фаромӯшкори ман.*

Маст аст ёру ёди харифон намекунад,
Ёдаш ба хайр, соқии мискиनावозан ман! *Ҳофиз*
ба ёди касе ҷом пур кардан барои саломатии касе
бода нушидан.

Париҷеҳ туркони тубниҳром
Ба ёди маликзода пур карда ҷом... *Ҳоҷи*

ЕДБУД يادبود 1. чизе, ки ба тариқи ёдгори ба касе меди-
ханд, ҳаёлие, ки дусте ба дусте медиҳад, ёдгори.

Ба хонаи ту дигар аз матои бандари ҳаҷр
Ба ёдбуд равон мекунам қатор-қатор. «Баҳори Аҷам»

2. ба хотир овардан, ёдоварӣ.

Фаромӯшам шавад аз заъдаат з-он гуна даст аз по,
Ки баҳри ёдбудан ришта бар ангушти но бандам.
«Баҳори Аҷам»

ЕДГИР يادگیر касе, ки ёд ва ҳофизаи ӯ аз дорад.

Гузиданд пас мубаде теъбир,
Суҳангӯю бинодилу ёдгир. *Фирдавӣ*

ЕДГОР يادگار ёддошт, хотира; асар.

Набошад ҳаме неку бад лойдор,
Ҳамон бех, ки неки бувад ёдгор! *Фирдавӣ*
Парвона рафт, нашта париду қадаҳ шикаст,
Аз шамъ ёдгор ба ҷуз чашми тар намонд. *Сайидо*

ёдор навиштан хотира боқӣ монандан, асар гузоштан.

Баҳри аҳбоб бар саҳифан даҳр

Нуктае чанд ёдгор навишт. *Ҷомӣ*

ЕДДОШТ يادداشت 1. чизе, ки барои хотира менависанд;
ҳар алоҳат ва нишоне, ки барои ёдоварӣ мегузоранд;

2. ҳофиза, хотира.

Махсусоти ҳоси ботия низ ҳам панҷади: ҳисси
муштарак ва қуввати маъмура ва қуввати ҳаёлу
фикр ва қуввати ваҳму қуввати ёддошт. *Ибни Сино*

ЕДКАРД يادکرد 1. ёдоварӣ, тазаккур.

Ҳама дила пурхуну руҳсора зард

Забон аз Сибёш пур аз ёдкард. *Фирдавӣ*

2. хотира, ёдбуд.

Пас ибтидо ба ҳадиси ӯ кунем, то ин китоб ба
ёдкари ӯ азиз гардад. «Таврихи Систон»

ЕДОВАРД يادآورد тухфани ёдбуд, ҳаёлии хотиравӣ, ёдгори.

Ҳамчунон... баъзе ёдовард аз атоён нафиса ба
ман дода, маро видео фармуд. *Аҳмади Дониш*

ЕДОВАРИ يادآوری ба хотир овардан, тазаккур.

Муҷиб ёдоварии аҳбоб шавад, то бошӣ ва
набошӣ, бимирӣ ва намирӣ. *Аҳмади Дониш*

ёз ياز асоси тамоми ҳозираи ёзидан.

E3 باز араш, миқдоре аз сарангуштони даст то оринч, ки воҳиди ченкуни дарозист.

Гуроа баромад ба сони гуроз,
Дирафше барафрохта ҳашт ёз. *Фирдавси*
Шуда ба чашми ман аз шодин зибрати ту
Ду сол ҳамчу ду рӯзу ду мил ҳамчу ду ёз. *Ломей*

EЗИДАН يازيدان 1. дероз кардан ба сун чизе, мас. дастро.

Биёзид Ҳушанг чун шер чанг,
Чаҳон кард бар деан настӯх танг. *Фирдавси*
Биёзид бозуву бикшуд даст,
Дар ӯ куфли симин ба ҳам даршикаст. *Ҳочу*
даст ёздан ба чизе даст дароз кардан; маҷ. қасд кардан ба чизе.

Ба хунн Сиёвӯш биёзид даст,
Чаҳоне ба бедод баркард даст. *Фирдавси*
Бар оташ бинех хоста ҳар чӣ хаст,
Нигар, то наён ба як чиз даст. *Фирдавси*

ФУРӮ ёздан фуру каршидан, дароз кардан ба поён.
Дар сар дорӣ магар, ки ҳаргиз
Дасте ба сарам фуру наёнӣ? *Анварӣ*

2. маҷ. ба чизе оҳанг кардан, қасду прода кардан, майл намудан.

Кунун аз гузашта макун ҳеҷ ёл,
Сун ошти ёз бо Қайқубод. *Фирдавси*

3. болидан, нумув кардан; 4. маҷ. дароз шудан; ҷорӣ ва равои шудан.

Ба кӣ рӯй орад давлат, ки бар ӯ наравад,
Ба кучо ёзад Чайхун, ки дарёе нашавад. *Манучехрӣ*

EЗОН يازان 1. ёзанда, баландшаванда; маҷ. баланд, баландқомат.

Он қадӣ рақсони ёзон чун синон
Ғашт дар пири дуто ҳамчун камон. *Румӣ*

2. дарозкунон.

Аё, ба пон ту ёзон ғалам ба дасти адаб,
Ба ё ба сун ту назир қазо ба айни ризо. *Анварӣ*
Ба гахи луқма ҳамчу хар тозон,
Ба гахи шаҳва чун сабӯз ёзон. *Саной*

3. маҷ. қасдкунон, майлқунон; 4. нумуқунон, рушдқунон, настунамоқунон.

Ҳамчу шоҳӣ бед ёзон чаппу рост,
Ғах зи бодаш гуна-гуна қиссаҳост. *Румӣ*

EЙНЕ ياي 1. номи ҳарфи сино дуйуми алифбон арабии тоҷикӣ, ки дар ҳисоби чумалӯ абҷад ба 10 баробар аст.

EЙЛОҒ / **EЙЛОҚ** / **YAYLOQ** / **YAYLOQ** *т.* يايلاق 1. ҷои серлағи ҳушобу ҳаво, ҷои тобистонгузаронӣ.

Эшон гуфтанд: Ҳақ ба ҷониби туст ва қарор ҷунон аст, ки баъдальғам гузаштаре ёд накунем ва ҷуртхон ёйлоқ ва кишлоқ ба ростӣ бахш кунем. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

EЙЛОҚМИШ *т.-м.* يايلاقميش тобистонгузаронӣ.

Урукту онро [қалъаро] ба султон Балридин бозгоиш ва бар азми ёйлоқни мутаваҷҷеҳи Табрез шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

EКАНД ياکند ёқут.

Қучо ту бошӣ, гарданд бехатар хубон,
Ҷамастро чӣ хатар ҳар қучо бӯвад ёқанд.

Шокири Бухорӣ

EЛ يال 1. мӯи гардани асп ва чорпоҳон дигар.

Ҳама ёли асп аз карон то карон
Барандула мушқу ман заъфарон. *Фирдавси*
Фитод аз сугурон эл рафтор сум,
Фиганданд аз заъфи тан ёлу дум. *Ҳотифи*

2. гардан.

Ба бозӣ биғунд ҳамсоли ман:
Ба ҳок адиаромад ҷуни ёли ман. *Фирдавси*

3. китф.

Ҳуду Ғеву Рухҳому чандин сарон,
Ниҳоданд бар ёл гурзи гарон. *Фирдавси*

4. маҷ. бозу.

Биёбӯсид модар ду ёлу барап,
Ҳама офарин хонд бар пайкараш. *Фирдавси*
Барафрохт ёлу бағал баркушод,
Бинайваст тире дигар раҳ чу бод. *Ҳочу*

◇ **Ёли** ялон китфу бозуи паҳлавонона; ҷусса ва қаду қомати паҳлавонона.

Пас омад бад-он пайкари паринён,
Қи ёли ялон дошт, фарри қан. *Фирдавси*

Ёли ялонро ба банд даровардан китфу бозуи паҳлавононаро бастан.

Зи хартум созанд печон каманд,
Дароранд ёли ялонро ба банд. *«Анварӣ Сухайли»*

ёлу купол (*ё гулол*) қавиҷуссағӣ, тану тӯш; ёл бастан а) мағрурӣ кардан, худнамоӣ кардан; б) муориз шудан.

Маро чӣ ҷон, ки касе бахри ман кашад шамшер.
Маро чӣ хол, ки бар ман касе бибандад ёл.*

ЁЛ қашидан аз касе гарданқашӣ кардан, рӯ тоғтан аз касе.

Аз ӯ расида ба ту нақд саз хазор дирам.
Зи банда будани ӯ чун қашид шояд ёл? *Унсурӣ*

EЛАЙТА *а.* ياليت 1. кошӣ, кошик! (дар ҷумлаҳои араби меояд).

Мезаман наъра дар ин равза уюн
Халқро «ёлайта қавми яъламун». *Румӣ*

EМ *т.-м.* يام 1. аспе, ки дар чопархонаҳо барон иваз кардан бо аспӣ дигар нигоҳ дошта мешуд, аспӣ барид.

Дар ин чанд сол... ём ва саворӣ ва тарғу ва алафаву улӯфа ва ғайра бар ҳеҷ илоёт ҳаволат нарафта ва наситадаанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. маҷ. ҷо ва маҳалле, ки аспҳои чопархоро иваз мекарданд.

Ба мӯчиби фармон дар мароҳил ёмҳо ваъз карданд ва икромоти ҳар ём муқаррар аз маъқули муҳофизон ва аликӣ аспон ва ғайри он мураттаб доштанд. *«Равзат-ус-сафҳо»*

3. писари Нӯҳи пайғамбар, ки гӯё дар тӯғфони ӯ ғарқ шудааст.

EН يان хазён, сафсата, сухани пуч.

Бо сухани ту ҳама суханҳо ён аст,
Бо хунари ту ҳама хунарҳо бекор. *Фарруҳӣ*

EР يار *асоси замони ҳозираи ёрстан.*

ЕР 1. дўст, рафиқ.

Даст дар суроҳхо дорӣ, зи мор андеша кун,
 Ёро ҳам ёр хаст, аз ёри ёр андеша кун.*
 Ёрон чу ҷавоб гуш карданд,
 Аз гуфтаи худ ҳамуш карданд. *Ҳилолӣ*

ёри кухан ёри дерина, дўсти қадим.

Аз ёри кухан намекуни ёд,
 Ин пешан нав муборакат бод. *Ҷомӣ*

2. ҳамкор, шарик; мувофиқ.

Маъшуқа ба ранги рӯзор аст,
 Бо гардиши рӯзор ёр аст. *Анварӣ*

Ёре дар паҳлуи ӯ истода буд, ки номи ӯ Холид
 биниш Асад буд. *«Табриқи Табарӣ»*

ёр гаштан мувофиқ будан, ҳамроҳ будан, якҷоя шудан.

Илмат ба амал чу ёр гардад,
 Қадри ту яке ҳазор гардад. *Ҳилолӣ*

ёр қардан ҳамроҳ қардан.

Ҳочаг наояд, ки чизи дигар чуз араз ба вай ёр
 кунӣ, то ўро пиндорӣ, ки мавҷуд аст. *Ибни Сино*

ёр шудан а) ҳамроҳ шудан.

Аз аҳли Бухоро бузургон ва меҳтарон ба вай
 ёр шуданд ва рафтанд ва харб карданд. *«Табриқи Наршахӣ»*

Нозанинро хун хуш чун бо малоҳат ёр шуд,
 Хар кӣ рӯи ӯ бидид, аз умр бархурдор шуд. *Исмаи*

б) ҳамроҳ ва мувофиқ шудан, соз шудан, ҷӯр шудан.

Чун ба суҳан ёр шавад сози ӯ,
 Ҷон ба ҳарифон диҳад овози ӯ. *Ҷомӣ*

3. маъбуб, маъшук; маъбуба, маъшуқа.

Аз ёр шиква қардаму дорам зи инфиол
 Хат бар замин зи шӯҳини гуфтор мекашам. *Сайидо*

4. чуфт; зан.

Гар ту пири, ёри дигар боядаш,
 Ҳамдаме аз ту қавитар боядаш. *Ҷомӣ*

ёри мусонд рафиқи мувофиқ; маъбуби мувофиқ; чуфти (зани) мувофиқ.

Шабобу ёри мусонд хуш аст ҳар ду ба ҳам,
 Мабури зи ёри мусонд ба рӯзгори шабоб. *Муизӣ*

ёри ноҳампой дўсти бевафо, зан ва ё рафиқи номувофиқ ва носоғзор.

Неку бад дон дар ин сипансароӣ
 Чуфта бадасту ёри ноҳампой. *Саной*

5. дағеч, асусун, занҳои ду бародар писбат ба якдигар.

Чи неку суҳан гуфт ёре ба ёре,
 Ки то кай кашем аз хусур зиллу хорӣ?

«Луғати ғурс»

6. мопанд, ҳамто, наэир.

Набуд чун ту малик дар ҷаҳон ҷаҳондоре,
 Наёфид худон ҷаҳон туро ёре. *Муизӣ*

◇ ёри (гор а) лақаби халифани яқум Абубакр, ки дар вақти хирати (гурехтани) Муҳаммад аз Макка ба Мадина шарикӣ азобу машаққати роҳ буда, аз ҷумла дар горе ҳамроҳи Муҳаммад пинхон шуда будааст; б) ҳар як рафиқи шайх ба содиқ.

Ба он хоки қадам ҷон ҳаминишин аст,
 Ба он чохи заҳан дил ёри гор аст. *Қамолӣ Хучандӣ*

ёр шудани бахт (ё толеъ) мувофиқ ва мусонд шудани бахту толеъ.

Дилмат зи қўшии хун гашту коми дил нарасид,
 Чӣ суд дорад қўшии, чу бахт ёрам нест.

Ҳисрави Деҳлавӣ

Чўниш дар хоб дид он бахтбедор,
 Ки давлат шуд ғулому толаш ёр. *Ҳозиқ*

ЕРА I 1. дастбанд, дастпона.

Магар модарат бар сар афсар надошт,
 Ҳамон ёраву тавку зевар надошт? *Фирдавӣ*
 Абиру мушқаш андар гесуван кард,
 Зи гавҳар ёрас дар бозувон кард.

Ҷаҳриддини Гургонӣ

Суриву суман ба ҳам ништаста,
 Бар сонди лола ёра баста. *Ғайфӣ*

ЕРА II 1. қудрат, қувват, таъвоноӣ; тоқат; чуръат.

Чуз Зухра киро захра, ки бусад пояш,
 Чуз ёра киро ёра, ки бусад дасташ. *Маъсумӣ*
 Парвардаи нозро чӣ ёра,
 Паҳлуи фикинад ба хору хора. *Шоҳин*

ЕРАГӢ 1. қудрат, таъвоноӣ; чуръат.

Ҷарзандони ўро ёрагӣ набуд, ки бар ҷокаре аз
 они хеш бонге заданд, ки сисёат ва фармон ўро
 буд. *«Табриқи Систон»*

Зи ёридеҳи худ дар он доварӣ
 Гаҳе ёрагӣ хост, гаҳ ёварӣ. *Низомӣ*

ЕРАСТАН 1. ҷаҳони таъвоноистан, қудрат ва таъвоноӣ доштан, чуръат доштан.

Ҷаҳариёро дар набастандӣ... ва кас наёраси
 ба ҷизе даст бурдан. *Носири Ҳисрав*
 Яке гуфташ, ки эй донои кайҳон,
 Ки ёрад қард бо ту макру дастон?

Абубақури Балхӣ

ЕРВАР 1. ёрирасон, ёвар.

Ту ўро ба ҳар қор шав ёрвар,
 Чўнон кун, ки аз ту намояд хунар. *Фирдавӣ*

ЕР-ЕР 1. ҷуриду, ки дар тўи арусӣ хонда мешавад.

Нағмасароёни уланг ва ёр-ёр... оламеро... ба
 таҳайро гардониданд. *«Шаҳномаи Фарғона»*

ЕРИГАР 1. ёридеҳанда, мададгор.

Валекии туро бахт ёригар аст,
 Заминнат раҳӣ, осмон ҷокар аст. *Низомӣ*

ЕРИРАС 1. ёрирасон, мададгор.

Бузурго, бузургидехо, бекасам,
 Туя ёварибакшу ёрирасам. *Низомӣ*

Мард ба муҳтоҷ ба ёрирас аст,
 Ҳиммати ӯ тақияи пушташ баст аст.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ЕРИХОҲ 1. ёриалаб, кумакталаб, имдодхоҳ.

Кишӣ оварду нишастем дар ӯ хар ду ба ҳам
 Чун ду ёр, ӯ ҳама ёридеҳу ман ёрихоҳ. *Анварӣ*

ЕРМАНД 1. ёридеҳанда, кумакрасон.

Ту бо ӯ бирав бо сутуру навад,
 Ҳамаш роҳбар бошу ҳам ёрманд. *Фирдавӣ*

ЕРМАНДӢ 1. ёридеҳанда, кумак, имдод.

Чун Қайс ба ёрмандаи бахт
 Дар паҳлуи ёр афканам рахт. *Шоҳин*

ERO I يارا I. тавоноӣ, қудрат, ҷуръат.

Чамъе писарони покиза ва духтарони дӯшиза ба дасти ҷафои ӯ [муаллим] гирифторм, на закраи ханда, на ёрон гуфтор. *Савди*

Чун баргузарам аз сари кӯи ту, ки он ҷо Ёрон гузаштан набувад боди саборо. *Чомӣ*

Ёро доштан қувват ва тоқат доштан, ҷуръат наму-дан.

Чалолитдин Симонӣ... ба шафоати Барап-дабахшӣ зинда монд, аммо мӯддати мадид ёро на-дошт, ки подшоҳро бинад. «*Чомеъ-ут-таворих*»

2. тоқат.

... Ки эй мӯдлай, ишқ кори ту нест,

Ки на сабр дорӣ, на ёрон ист. *Савди*

Чи гуям дарди худ бо кӯҳкан, дарде, ки ман до-рам,

На тоби гуфтаниш дорам, на ёрон шундан ҳам. *Ҳилолӣ*

ERO II يارا эй ёр!

Дахрӯза меҳри гардун афсонаест афсун,

Некӣ ба ҷои ёрон ғусрат шумор, ёро! *Ҳофиз*

ЕРОҚ т. ىاراق омода, тайёр, лонқ ва сазовори кор.

Чун лашкар азмате кӯнад, агар тохтани бошад, бояд ки ҷаҳд кӯнад, то хабар наравад ва аспори ёроқ гардонид дар шабу рӯз ҷунон равад, ки но-хӯк бирасад. «*Чомеъ-ут-таворих*»

ЕРПҲУСР ىارھسى холпурсӣ, ахволпурсӣ, холи якдигарро пурсиш.

Рафикон, одамият ёрпурсист,

Бипурсед: Он парирӯх ку, қучо рафт?

Қамолӣ Хучандӣ

ЕРШҲӢ يارشوى меҳрубон, мӯнис, боялтифот, ғамгусор.

Мард бояд, ки ёрҷӯй бувад,

Ёр ҷун ёфт, ёршӯй бувад.

Шӯял аз оби лутфу афӣ карам

Аз замирани гӯбори ғуссава ғам. *Чомӣ*

ЕРҒУ т.-м. ىارغو маҳкама, ҷои пурсиши гунаҳкорон, козиҳона.

[Үрукту] уро [Тоҷиддинро] ба хазрати Ҳалб-хуон фиришод на дар ёргу гунаҳкор ғашт ва ша-ҳид шуд. «*Чомеъ-ут-таворих*»

ЕРӢ يارى I. мадад, кӯмак, ёрмандӣ, иннат.

Ёри зи сабр хоҳ, ки ёре нест

Бехтар зи сабр мар-тани танҳоро. *Носири Хисрав*

Ту дар кор ҳоҳуш мебошу бас,

Набояд маро ёри аз ҳеҷ кас. *Фирдавӣ*

2. ёр будан; дӯсти, муҳаббат.

Сари зулфи ту ёриро нашояд,

Ки душман дӯстдориро нашояд. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ҷафокор, вафодори биёмӯз,

Зи ёрон шеваи ёри биёмӯз. *Ҳилолӣ*

◇ ёри кардани (ё намулдани) бахт (ё давлат) мадад кардани бахт, иннат кардани бахту давлат, рӯй овар-дани нқбол ва саодат.

Агар бахтам маро ёри намулд,

Дилоромам ба ҷуз Ёру набудӣ,

Фаҳриддини Гургонӣ

Бахт аз ӯ безор ғашту давлаташ ёри накард,

Ҳар кӣ аз роҳи муҳаббат дар пан ёре нарафт. *Исмаи*

ЕРҶӢ ىارجوی ҷуяндан дӯст, ҷустуҷукиндан дӯст.

Мард бояд, ки ёрҷӯй бувад,

Ёр ҷун ёфт, ёршӯй бувад. *Чомӣ*

ЕС ىاسى шакли кӯтоҳшудаи ёсаман.

Баҳри тақбир Масеҳон хушанфос кучост,

Равғани ёсу қафи хазрати Илйёс кучост?*

ЕСА т.-м. ىاسا I. расм, син, қонда, қонун; 2. хоҳиш, ор-зу, таманно.

Дарфитодандӣ ба раҳ дар пешӣ ӯ,

Баҳри он ёса бихуфтандӣ ба ру. *Румӣ*

ЕСАМАН|ЕСАМИН|ЕСМИН ىاسمن|ياسمين I. буттае, ки гулҳои сафеду кабуду зарди хушбӯй дорад.

Ҳар барф, ки бар замин нишинад,

Баҳри гули ёсмин нишинад. *Чомӣ*

Ду рухсораш зи барги ёсмин сохт,

Зи барги ёсаминаш ҳам ҷабин сохт. *Бадрӣ*

2. киноя аз рӯй, рухсор.

Зи ҷон зориву аз дил нола мекард,

Зи наргис ёсаминро жола мекард. *Чомӣ*

ЕСАМИНБҲ(И)|ЕСМИНБҲ(И) ىاسمنبھوى|ياسمنبھوى хушбӯй, муат-тар.

Ҷавобаш дод хуршеди суҳангӯй,

Нигори сарвақдӣ ёсаминбӯй. *Фаҳриддини Гургонӣ*

ЕСАМИНРҶ(И)|ЕСМИНРҶ(И) ىاسمنرى|ياسمنرى хушрӯ, зебо.

Чу дид Озарарфрузи дилҷӯро,

Бӯти ёсаминро гулбӯро .... *Ҳоҷу*

ЕСАМИНСИМО|ЕСМИНСИМО ىاسمنسىما сафедҷеҳра.

Ду ҷашмаанд — яке киру дигаре симоб,

Шаби бунафшавану рӯзи ёсминсимо. *Ҳоҷонӣ*

ЕСАҶ ىاسج nig. ёснҷ.

ЕСИН а. ىاسين I. суран, сию шашӯн Қуръон, ки дар вақти наззи ҷон (ҷонқанӣ) аз тарафи қорӣ ва ё мулло ҳонда мешуд.

Мебимирам гар оби ҷашме нест,

Хандае куи, ки вақти «ёсин» аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

Дил хастау ҷон расида бар лаб,

Викшӣ забон ба аҳли мактаб,

Қ-ёй мактабён, агар таовнед,

«ёсин» пан марғи ман бихонед! *Ҳилолӣ*

2. лақаби Муҳаммади пайғамбар; ◇ ёсин ба ғуши хар ҳондан ба одами ноғам, кундзехи ғачир панду насихат кардан.

ЕСИҶ|ЕСАҶ|ЕСИЧ ىاسج|ياسج тирӣ пайқондор.

Зи қоруран ёснҷу бедбарг

Қавора-қавора шуда диръу тарг. *Низомӣ*

ЕСМИН ىاسمن nig. ёсаман.

ЕСМИНБҲ(И) ىاسمنبھوى nig. ёсаминбӯ(й).

ЕСМИНРҶ(И) ىاسمنرى nig. ёсаминрӯ(й).

ЕСМИНСИМО ىاسمنسىما nig. ёсаминсимо.

ЕСО т.-м. ىاسا I. фармон, ҳукм ва ё қонунҷома подшо-

хони муғул; ёсон Чингизхон қонун, расму оин, ки бо хукми Чингизхон қорӣ шуда буд.

Ҳар гоҳ ки андешаи ҷанги душман кунанд, бинобар ёсон Чингизхон, аз мухталифоти аслиҳа ва олоту мутаневвина то дирафшу сузан бо худ ҳамроҳ дошта бошанд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. ҷазо; ҷазои қатл; ба ёсо расидан қушта шудан, ба қатл расидан.

[Элдор]... дар авони аҳли подшоҳи ислом Гозонхон... дар ҳудуди Рум ба ёсо расид.

«*Ҷомеъ-ул-таворих*»

ба ёсо расонидан ба қатл расонидан, қатл кардан.

Аз мардуми Деболпур, ки мусофирӣ Қобулиро бо ҳазор кас қушта буданд, ҳасбулхукм, поспад кас аз эшон ба ёсо расониданд. «*Таърихи Ҷаршиста*»

ЕСОМИШ *т.-м.* *ياسميش* оростеги, тартиб, интизом; ёсомишӣ кардан ба тартибу интизом даровардан.

[Лашкаркашони Барок] аз ҷонибайн лашкарро ёсомишӣ карданд ва сафҳо барқашиданд.

«*Ҷомеъ-ул-таворих*»

Улусхоро ба навъё ёсомишӣ қара, ки бар он маъзи набуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЕСОҚ *т.-м.* *ياساق* 1. қонунҳои муғулҳо.

[Обоқхон] аввал фармуд, ки ёсоқҳо, ки Ҳалоқхон фармуда... тамомат бар қарори муҷро ва мумзо бошад. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

2. ҷазо; ҷисбат, ҷазои қатл; ба ёсоқ расидан ба ҷазои қатл расидан.

Султон Рукниддини Сулаймон дар замони Иқо-хон бинобар фармони ӯ ба ёсоқ расид.

«*Равзат-ус-сафо*»

ба ёсоқ расонидан ба ҷазои қатл расонидан.

Оқибат ҳиёнаи Маҷдудмулк зоҳир шуд ва хон бар ӯ мутағайир гашт, уро ба ёсоқ расонид.

«*Таърихи Давлатшоҳ*»

ЕФА *يافه* 1. гумшуда, парешон, пароканда; муқ. ёва 2.

Хоста тороҷ қарда, сар ниҳода бар зиён, Лашкарат ҳамвора ёфа ҷуп рама(-и) рафташубон.

Рудаки

ёфа қардан гум қардан.

Е ҷон ба ҷанги ишқ супуро маҷӯй ҷанг,

Е ёфа кун ту ҷону дилу дини худ гузор.

«*Тарҷимон-ул-балоғат*».

2. беҳуда, бефоида.

Суви қордонониш нома навишт,

Ки моро худованд ёфа пахшист. *Дақиқӣ*

Барафшон ту ба боди кина ганҷат,

Ки ҳамчун бод бошад ёфа раҷҷат.

Ҷаҳриддини Гургонӣ

3. сухани бемаъний, сухани беҳуда, ҳарза, сафсата.

Кунун омад, эй шох Гургин зи роҳ

Забон пур зи ёфа, равон пурғуноҳ. *Ҷирдавсӣ*

ЕФАДАРО(И) *يافه دارو(ي)* ҳарзагӯй, ёвасаро, бемаънигӯй, сафсатагӯй.

Гар касе гӯяд, ки дар гетӣ касе бар соии уст,

Гар ҳама пайғамбаре бошад, бувад ёфадарой.

Манучехрӣ

Нобакоре дурӯи ёфадарой,

Золиме умрқохи қорафай. *Саной*

ЕФАКОРӢ *يافه كاري* беҳудақарӢ, абасқорӣ.

Мабар 3-ин пеш дар умеди ман ранҷ,

Ба боди ёфакорӣ бар маҳеҳ ганҷ.

Ҷаҳриддини Гургонӣ

ёфт *يافت* *ассеи замони гузаштаи ёфтан.*

ЕФТ *يافت* ёфт шудан пайдо шудан.

Дар он даръё ёфт нашавад на мадду на ҷазр.

«*Аҷоб-ул-маҳлуқот*»

Агар тафовуте андар миёна ёфт шавад,

Ҳамин бувад ки ту дар Мисриву манам дар ҷоҳ.

Урфӣ

ЕФТАН *يافتن* 1. пайдо кардан, ҳосил кардан, ба даст овардан.

Чу барқ аз ҷанги фурсат рафт, Бедил, домани вас-

лаш,

Зи дуди хирмани ҳастӣ магар ёбам нишонашро.

Бедил

Гарчи бошад заифу зудзавол,

Ебад аз тарбият ҷамолу қамол. *Ҷомӣ*

2. ҳисоб кардан; эътироф кардан, дуруст шумурдан.

Аз ҳукми ту гузир мабодо замонаро,

Зеро замона ҳукми туро ҳақгӯро ёфт. *Анварӣ*

3. фаҳмидан, доништан, даръёфтан, дарк кардан.

Ғае мегуфт: Меёбам, ки дорӣ

Ба дил фикре, вале бар лаб наёрӣ. *Нозим*

Ҳар он кӣ ёфт парӯ боии маънии Шохин,

Агар ба тораки гардуҷ расад, шикори ман аст.

Шохин

4. мақ. дидан.

Чун наздики хоҷа расидам, ёфтам вайро саҳт

дар тобу хашм, хизмат қардам, саҳт гарм пур-

сид. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Вақти хуш нест насибӣ дили маъниталабон,

Ҳар кӣ аз аҳли суҳан ёфтаам, ноком аст. *Мулаҳма*

5. феълӣ ёридиҳанда дар феълхон таркибии номӣ,

мас. 'баҳра ёфтан', 'роҳат ёфтан' ва ғ.

ЕХТАН *ياختن* 1. берун кашидан, тегро аз ғилоф баровар-

дан; 2. андохтан, задан; даст ёхтан даст дароз қардан

ба сун касе, ҷизе.

Миён танг хун реҳтанро бибаст,

Ба Баҳромӣ Озармихон ёхт даст. *Ҷирдавсӣ*

ЁГИГАРӢ *ياعي گري* саркашӣ, нофармонӣ, ксьёнӣ; душмани, мухолифат.

Овозан ёнгари ва фитнан Навруз ба афвоҳ аф-

тод. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

Гуруҳе зи ақлу қиёсат барӣ.

Дар он ҷо зада қуси ёнгари. *Ҷотиғӣ*

ЁҒӢ *ياعي* саркаш, нофармон, ксьёнгар.

[Қош]... баъзе вилоти ёғӣ, ки наздик бошад,

ба лашкарҳое, ки дар ҳаволия тахтгоҳ бошад,

мусахҳар ва мустахлас мегардонд.

«*Ҷомеъ-ул-таворих*»

Абдуллатифро шайтон иғво қард, то бар падар

осӣ ва ёғӣ шуд. «*Таърихи Давлатшоҳ*»

Ҷалоҷарам баъд аз муроҷаати султон ин ви-

лоятҳо ёғӣ шуданд. *Аҳмади Докиш*

ЁКУТ *а.* **يَاقُوت** 1. чанд наъв аз сангҳои қиматбаҳо, ки сурх, зард, кабуд, сабз ва сафед мешавад.

Биёристандаш ба дебон зард,
Ба ёкуту пирузаву лоҷвард. *Фирдавӣ*

Сулаймони Варроқ гуфт: ... Нигине аз ёкут дидам, ки тудӣ ӯ чаҳор ангушт ва арзи ӯ ду ангушт. *«Ахлоқи Мухсинӣ»*

Ёкутро ба лаъли ту нисбат намерасад,
Ҳарчанд ин муқобала урфан муқаррар аст. *Шоҳин*

2. *киноя* аз ашқи хуни.

Дурру ёкут ба пой афканам аз чашму дилам,
Гар расули ту ба ҷон боктан орад хабарам. *Исмаи*

3. *киноя* аз лаби сурх.

Ту дар ёкут пинхон кардай дур,
Чунон к-андар само икди Сурайё. *Исмаи*

4. *киноя* аз шароби сурх ва ё шаробе, ки дар ҷом ёкути сурхранг менамояд.

Нишастанд фарзонагон шодком,
Гирифтанд ҳар як зи ёкут ҷом. *Фирдавӣ*

Ёкути азрак *ниг.* ёкути кабуд; ёкути зард (*ё асфар*)
а) топаз; б) *киноя* аз офтоб.

Дигар рӯз чун гунбади лочувард
Бароварду бинмуд ёкути зард... *Фирдавӣ*

Ёкути кабуд (*ё азрак*) сапфир; ёкути лаб *киноя* аз сурхи лаб, лаби сурх.

Қадри ёкути лаби ӯро кӣ медонад, ки чист.

Чавҳари қимат надонад гавҳари нодиқаро. *Соиб*

Ёкути майфурӯш *киноя* аз лабу дахони махбуба.

Ҳар зоҳиде, ки дида ёкути майфурӯшат,
Саҷҷода тарк дола, паймона даркашида. *Ҳофиз*

Ёкути музоб а) ёкути гудохта; *киноя* аз шароби сурх.

Ба ҳавон лаби шириндаҳанон чанд кунӣ
Чавҳари рӯх ба ёкути музоб олуда? *Ҳофиз*

б) *киноя* аз хун.

Шамшере бошад оташфеъли обдор, ки рӯзи ҳайҷо
аз чашмай мино сели ёкути музоб ронад. *«Анвори Сухайлӣ»*

ёкути мусаттаҳ ёкути ҳамвор ва соф.

Як дона ёкути мусаттаҳ дорам, барӣ ва бифу-
рушӣ. *Авфӣ*

ёкути ноб а) ёкути соф; б) *киноя* аз ман ҳолис.

Раҳиқи муриваққ, ақиқи музоб,
Зароби чу симбо ёкути ноб. *Ҳочу*

ёкути обдор ёкути аъло, ёкути дурахшон, ёкути тар.

Нилуфари кабуд нигаҳ кун миёни об

Чун теги обдозаву ёкути обдор. *Кисой*

ёкути равон а) шароби сурх; б) ашқи хуни; ёкути

руммонӣ ёкути сурх монанди донаи апор.

Уро тахте буд чаҳорпоя аз ёкути руммонӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

Гар авранги ёкути ӯ конияст,

Маро лаб ҷу ёкути руммонияст. *Низомӣ*

ёкути сайёла ёкути равон ва моеъ; б) *киноя* аз ша-
роби сурх.

Бубин каҳрабон руҳи олро,

Ба чарх ор ёкути сайёларо. *Зухри*

ёкути сарбаства *киноя* аз даҳони хомӯш.

Ба посух намудан зани хушмаи

Зи ёкути сарбаства бикшод банд. *Низомӣ*

аз ёкути сарбаства банд кушодан лаб ба суҳан боз-
кардан.

Ҷа посух намудан зани хушмаи
Зи ёкути сарбаства бикшод банд. *Низомӣ*

ёкути сурх лаъл.

Ҳаном! яке дашқа андар бараш,

Зи ёкути сурх афсаре бар сараш. *Фирдавӣ*

ёкути суҳангӯй *киноя* аз лаб.

Дуздида чу хандон шуд ёкути суҳангӯят,
Бозори гуҳар бишкаст, нархи шакар арзон шуд. *Исмаи*

ёкути тар а) ёкути обдор, ёкути дурахшони аъло.

Ташбеҳ ҷуз ба чавҳари ҷон пораво бувад
Лаъли туро, ки ханда ба ёкути тар зада. *Шоҳин*

б) *киноя* аз ангу.

Нахшабихон вай аз гавҳари пок

Карда ёкути тар овезад тоқ. *Ҷомӣ*

ёкути қалаҳ шароби сурх ва ё шаробе, ки дар қадаҳи
ёкути рехта мешавад ва сурхранг менамояд.

Ёд бод он ки чу ёкути қадаҳ ханда задӣ,
Дар миёни ману лаъли ту ҳикоятҳо буд. *Ҳофиз*

♦ ёкути хуршедро дузд бурдан шаб шудан.

Чу ёкути хуршедро дузд бурд,

Ба ёкут ҷустан чаҳон пай фушурд. *Низомӣ*

ба алмоси мижа ёкут суфтаи ашк рехтан, гиристан.

Ба алмоси мижа ёкут месуфт,

Зи ҳоли хештан бо куҳ меғуфт,

Ки ёи кӯҳ, арчи дорӣ санги ҳора,

Чавномардӣ куну шав пора-пора! *Низомӣ*

ба нуғи мижа ёкут суфтаи *ниг.* ба алмоси мижа ёкут
суфтаи.

Дӯш аз ғамӣ ту даме нахуфтам то рӯз,

Ёкут ба нуғи мижа суфтам то рӯз.

Дардат, ки ба кас наметавонам гуфтан,

Ҳам бо дили хештан бигуфтам то рӯз. *Ҳофиз*

ЁКУТВОР *يَاقُوتِوار* монанди ёкут, ёкутмонанд; ♦ *оби*

ёкутвр *киноя* аз шароби сурх.

Биё, соқӣ, он *оби* ёкутвр

Дарафкан бад-он ҷомӣ ёкутвр. *Низомӣ*

ЁКУТИН *يَاقُوتِين* ёкутӣ, аз ёкут сохташуда.

Сиришки абр чун май ғашу гул чун ҷомӣ ёкутин,
Чаман чун базмгоҳи шоху булбул чун ғазалзон
шуд... *Муизӣ*

ЁКУТЛАБ *يَاقُوتِلب* сурхлаб.

Гар дар бари ман дилбари ёкутлаб аст,

В-ар *оби* Хизр ба ҷои *оби* иннаб аст,

Гар Зухра бувад мутрибу ҳамдам — Исо,

Чун дил набувад под, ҷи ҷои тараб аст? *Ҳадём*

ЁКУТМИҒФАР *يَاقُوتِمِغْفَر* дорони қулоҳи ҷангин сурх.

Ба размоварӣ тоҷдорони дола,

Мусалсалкамандони ёкутмиғфар. *Мушфиқӣ*

ЁКУТРАНГ *يَاقُوتِرَنگ* сурхранг; лаби ёкутранг лаби
сурх.

Дақиқӣ чор хислат баргузидаст,

Ба гетӣ аз ҳама хубию зинтӣ:

Лаби ёкутрангу подан ҷанг,

Маи хушрангу дини зардуштӣ. *Дақиқӣ*

◇ лаъли ёқутранг киноя аз шароби сурх.

Бидех, соқӣ, он лаъли ёқутранг,
Ки бурд аз руҳи лаълу ёқут ранг. *Ҳофиз*

ЁҚУТФОМ يا قوتفام ёқутранг, сурхранг, сурх.

Биёмад аз он чойғаҳ шодком,
Рух аз хурраи ташта ёқутфом. *Фирдавӣ*
ашки ёқутфом киноя аз ашки хунин.

Ба дебоҷа-бар ашки ёқутфом
Ба ҳасрат бибориду гуфт: Эй ғулум! *Савдӣ*

ЁҚУТИ يا قوتي 1. мансуб ба ёқут; 2. ёқутмонанд; сурх,
сурхранг; ашки ёқутӣ киноя аз оби дидаи хунин.

Он ки ӯ зад рақами ишқи ту бар сафҳаи дил
Ашқи ёқутиву руҳсори коҳи дорад. *Мухъй*
ЁҶУ يا Ҷу 1. овозе, ки аз даҳони як навъ кабутар мебарояд; 2. ҷ. калимаест, ки дарвешон ба қор мебаранд ва мақсадашон «худованд» гуфтан буд (аз калимаҳои арабин «ё ҳу!»); ёҳу задан а) садон ёҳу-ёҳу баровардан.

Кабутар чу ёҳу зад аз рӯи заъқ,
Шуд аз зикри ӯ бӯстон гарми шавқ. *Турро*
б) ҷ. худованд гуфтан, худоро ёдоварӣ кардан.

Бар сари сарв сахар ғоҳта ку-ку мезад,
Е фаришта ба фалак наъраи «ёҳу» мезад.
Ибни Ямин

Ж

Ж харфӣ ҳаштуми алифбон ҳозирани тоҷикӣ; дар алифбон арабин тоҷикӣ — харфӣ **ج**; *ниг. же.*

ЖАВ|ЗАВ جو|زو дарёе, баҳр.

Марди маллоҳи пири аилақтӯ
Ронд бар бод кишти андар жав. *Унсурӣ*

ЖАВОГОР|ЖАВОГОР|ЖАВОГАР جو|گوار|اوار|اوار ғар

1. номи чашми машҳури оташпарастон; 2. номи яке аз рӯхонҳои оташпарастон.

Зи юмну эҳтимоми ӯ дар ислом
Аҷаб набвад зи имони **Жавогор**. *Шамси Фахрӣ*

ЖАВРАҚ جوړك парандаест хурду сурхранг; ки оғро сурхоб ҳам мегӯянд.

Шорақ чу муаззини ба сахар халқ кушуда
В-он жаврақу он сазъа аз он дода азопро. *Саной*

ЖАГҶУР|ЖАҚҶУР جو|گور|گور ҳасис, баҳил; зүфт; сифла, дув.

Чархн фалак ҳарғиз пайдо накард.
Чун ту яке сифлаву дуну жағҷу. *Рӯдакӣ*
Замона мадҳи туро ҷоридон ҳамедорад,
Аз он ки саҳт азиз асту ўст саҳт жақҷу. *Ломей*
Ба ваҳми ҳеҷ ҳақиме набуд аз ин ҳикмат,
Ки сол сифлаву зүфту баҳилу саҳт жақҷу. *Сузанӣ*

ЖАД جد самғ, ишлми дарахт.

ЖАДВОР|ЗАДВОР جدوار|زدوار номи доруи зинди самғ, машҳур ба моҳпарвин.

жақ جك *асоси замони ҳозираи жакидан.*

ЖАҚ I جك сухане, ки аз қаҳру ғазаб зери лаб гуфта мешавад.

ЖАҚ II جك гириди даҳон, атрофи даҳон.

Зи сармо жақу пӯзи сағ баста буд,
Бузу меш бар чой барбаста буд. *Асҷадӣ*

ЖАКИДАН جكيدан гур-гур кардан, зери лаб аз рӯи ҳашму ғазаб худ ба худ гап задан.

Сухан ҳама суҳани Ғоӣ буд ва ҳилватҳо дар
халиси лашкар бо вай марафт ва падариёро неқ

аз он дард меомад ва межакиданд, то охир бияфкандандаш. *«Табрихи Байҳақӣ»*

Эй табиъ созвор, чи кардам? Туро чӣ буд?
Бо ман ҳамнасозию доим ҳаме жакӣ. *Кисой*

Ҳама раҳ зи доно ҳаме лаб макид,
Фӯруд омад аз аспу чанде жакид. *Фирдавӣ*

ЖАҚОН|ЖУҚОН جاقان аз дилтанги ва ҳашм бо худ ғур-ғуркунашда, зери лаб суҳангӯида.

Ҳушевор аз тухмаи тевгон,
Ки бар дарду саҳти нағарадад жақон. *Фирдавӣ*

Биёмад жақон аз бари шох ӯ,
Ҳама тира дид аҳтару гоҳ ӯ. *Фирдавӣ*

ЖАҚОРА جاقورا лаҷҷоҷ, синтезакор; кинавар.

То рӯз падида ояд, осониш ёбам
З-ин иллати макрӯҳу ситамқори жақора. *Ҳисравонӣ*
Магар Парвин зи дардам шуд жақора,
Ки гирд омад ба ҳам чандин ситора.

Фаҳриддини Ғургонӣ

ЖАҚҶУР جو|گور *ниг. жағҷу.*

ЖАНА جنة 1. пешни ҷонварони ғазанда монанди нашша ва занбу; 2. нӯғи сӯзан.

ЖАНГ I جنگ I. занг, маҳсусан занги гандум; 2. ҷин, очилг, ки ба рӯи одамон аз пири пайдо мешавад.

ЖАНГ II جنگ *шақли кӯтоҳшудаи Аржанг.*

Он саҳни чаман, ки аз дами дай
Гуфти, дами гурт ё паланг аст.
Ақуи зи баҳори мованитабъ
Пурнақшу нигор ҳамчу Жанг аст. *Рӯдакӣ*

ЖАНГА جنگ *ниг. жанг I I.*

ЖАНГДОН جنگدان занг, зангула.

ЖАНД I زند I. номи китоби Зардушт; *миқ.* Занд I.

Шаҳаншоҳи Эрон сару тан бишуст,
Ба ҷое хиромид бо Жанду Уст. *Фирдавӣ*
В-агар Қайсар ситголад рози Зардушт,
Кунам зинда русуми Жанду Усто. *Ҳоқонӣ*

2. шақли кӯтоҳшудаи Жандаразм, ки номи тағон Сӯхроб буд.

Ба шонистакорӣ бурун рафт Жанд,
Гаве дид бар соии сарви баланд. *Фирдавси*
Зи фитроки зип баркушоям камаид,
Бихоҳам аз эронӣён кини Жанд. *Фирдавси*

ЖАНДА II ژند *шакли кӯтоҳшудаи* жанга I; *жанд-жанд*
жанда-жанда, шора-шора (онд ба либос).

Ҳам ҳомаи маосири ман карда рез-рез,
Ҳам ҳомаи мафохирӣ ман карда жанд-жанд.
«*Фарҳанги Ҷаҳонширӣ*»

ЖАНДА I ژند I. кӯҳна, порашуда, либоси кӯҳна ва по-
рашуда.

Ба нони хушк пешӣ бенавос,
Ба далки жанда бар пушти гадое. *Ҳисрави Деҳлавӣ*
Шахсе бо либосе жанда ва чомас кӯҳна ҷиҳати
муҳимме ба боргоҳи ӯ даромад. «*Равзат-ус-саф*»

Дид вақте яке пароканда
Зиндаи зерӣ ҷоман жанда. *Саноӣ*

жанда шудан пора гаштан, кӯҳна шудан; 2. либос.

Осмоноро ба ҷон далки қабул
Жандае тозатар надӯхтаанд. *Ҳоконӣ*
На султон харидори ҳар бандаст,
На дар зерӣ ҳар жандае зиндааст. *Сағдӣ*

3. пир, фарсуда.

Сари жандан Зол чун барф гашт,
Зи хуни ялон хок шангарф гашт. *Фирдавси*

4. гандя, бад.

Ҷуа ба назми суҳан кучо ёбӣ
Огаҳӣ аз дурусту жандаи ман. *Сӯзанӣ*

жанда кардан корро дуруст накардан, ба таъби дил
ичро накардани кор.

ЖАНДА II ژند *ниг. замда.*

ЖАНДАКАФИШ کفش *1. он кӣ кафиш кӯҳна ё да-*
рида бошад, кӯҳнакафӣ, даридакафӣ; 2. кафиш кӯҳна.

Ё дилан деҳ боз, то чанд аз бадло?

Ё на, боре жандакафӣе деҳ маро. *Антор*

ЖАНДАПИЛ پیل *1. фили бузург, фили калон ва ҳай-*
батнок.

Яке жандапили биёростанд,
Бар ӯ тахти заррин бинеростанд. *Фирдавси*

Ба тан жандапили ба ҷон Ҷабраил,
Ба каф ари баҳман, ба дил рӯди Нил. *Фирдавси*

2. маҷ. паҳлавон, далер.

Бигуфто: Дареғ аз ҷӯшӣ жандапили,
Ки будӣ хурушон ҷу дарьён Нил. *Фирдавси*

ЖАНДАПЕРОХАН/ЖАНДАПИРОХАН پيروان *он кӣ*
пероханаи дарида бошад, даридалибос.

Ҷу гул гарчи ӯ жандаперохан аст,
Вале буй ӯ аз дигар гулшан аст. *Мунҷик*

ЖАНДАПУШ پوش *1. касе, ки либоси пора-пора мепу-*
шад, кӯҳнапуш.

Зи фармон сар озодаи жандапуш,
Зи овози беғора осудапуш. *Фирдавси*
Ҷандон бимон, ки ҷоман азрақ кунад қабул
Бахти ҷавон-г аз фалаки пири жандапуш. *Ҳофиз*

ЖАНДАШЕР شير *шери калонҷуссаи ҳайбатнок.*

Замоне ҳамсбӯд Сӯхроб дер,
Наёмад ба наздики ӯ жандашер. *Фирдавси*

ЖАНДАҚАБО قبا *1. он кӣ қабиш дарида ё кӯҳна*
бошад, жандалибос, даридалибос; 2. маҷ. ғайр, ғад.
Гар зи ушшоки ту ман кушта шавам, умри ту бод,
Дар сафи качқулаҳон жандақабое кам гир.
Ҳисрави Деҳлавӣ

ЖАНДБОФ بوف *бӯлбӯл, ашдалеб.*

ЖАНДХОН دخوان *хонандан китоби Жанд (Занд); ♦*
мурғи жандхон киноя аз бӯлбӯл.

Панди он пири мӯғон ёд оваред,
Бонги мурғи жандхон ёд оваред. *Ҳоконӣ*

ЖАРД د *1. пурхӯрӣ, бисёрхӯрӣ, шикмпарастӣ.*

Зи дидор хезад ҳама орзу,
Зи ҷашм аст, гулид, жарди гулу. *Рӯдакӣ*

2. пурхӯр, шикмпараст.

ЖАРОҒАН/ЖАРОҒАНГ چراغان *регистон, замини*
регнок; замини шӯр, шӯразор; замини сахт, шах; муқ.
зароған.

Замини жароған ба сахти ҷу санг,
На оромгоҳу на обу гиё. *Баҳромӣ*
Замини жароғангу роҳи дарозаш
Ҳама санглоҳу ҳама шӯра яқсар. *Асқадӣ*

ЖАРФ د *1. чуқур, амиқ, бепоён.*

Яке жарф дарьёст бун нопаид,
Дари ганҷи розаш надорад калид. *Фирдавси*

Ба дарьён жарф он кӣ ҷӯд садаф,
Биёяди ҷон барниҳодан ба каф. *Асади*

[Муғулло]... бар ҷӯйҳои амиқ ва обҳои жарф
пулҳон устувор бастанд. «*Ҷомеа-ут-таворих*»

гори жарф гори бепоён.

Асп дар гори жарф ронд савор,
Ғапчи кайҳисравӣ супурд ба гори. *Низомӣ*

2. маҷ. бо диққат, дақиқона; **жарф нигаристан** (ё *ни-*
гоҳ кардан) чуқур нигоҳ кардан, бо диққат нигар-

истан.

Бигуфтам ҳама гуфтани сар ба сар,
Ту жарф андар ни ланднома нигар. *Дақиқӣ*

Ҷу дар кори он жарф кардам нигоҳ,
Биёндам ҳаме бар хирад дев роҳ. *Фирдавси*

Дар ҳоли ҳештан ҷу ҳаме жарф бишгарам,
Сафоро ҳамсбароя аз алдӯх, ба сар маро.
Носири Ҳисрав

3. умқ, чуқурӯ, қазр.

Зи жарфи замин то ба ҷархи баланд,
Зи хуршед то тира хоки нажанд. *Фирдавси*

Фуру афтам зи кӯҳи тундболо,
Ҷаҳам дар мавҷи обу жарфи дарьё.
Ҷаҳридинӣ Гургонӣ

4. маҷ. мушқил.

Қадам аст марде нишуханда роз,
Ки паймоёнд ин жарф роҳи дароз? *Дақиқӣ*
Ба дил гуфт Пирон, ки жарф аст қор
Зи Турон шудан пешӣ он шаҳриёр. *Фирдавси*

5. маҷ. нозук, борик.

Онам, ки ба сехркорни жарф,
Аз шӯъла тарош кардаам барф. *Файзӣ*
◇ чашми жарф дидан басорат, дидан нозукбин.

Бикшой чашми жарфу ниғаҳ кун ба шайбалид,
Тобон ба сони гавҳар андар миён хавид. *Кисоӣ*
(ни) гори жарф киноя аз дувбё, чахон.

Зи шохони гетӣ дар ин гори жарф
Киро буд чун ман ҳарифе шигарф. *Низомӣ*
харфи жарф сухани пурмазмун.

Гар машом ори ба ҳарфи жарфи ман,
Бишнави ту бун хун аз ҳарфи ман. *Аттор*

ЖАРФАНДЕШ ژرفاندیش 1. дурандеш, дурбин; 2. нозукбин.

ЖАРФБИН ژرفبين чуқурбин, дурбин; оқил, доно.

Чу бинад бад-ин алдарун жарфбин,
Чи гуӣ ту, ӣй файласуф, андар ин. *Абушақури Балхӣ*

Яке чора овард аз дил ба чой,
Ки буд жарфбину батабсиру рой. *Фирдавӣ*

ЖАРФБИНИ ژرفبين чуқурбин, дурбин, оқил, доноӣ.

ЖАРФНИГАР ژرفنگر мутааммик, борикбин, нозуксанҷ.

ЖАРФНИГОҲ ژرفنگاه бо тааммул назаркунанда, борик-

бин, бориксанҷ.

ЖАРФО ژرفа жарфӣ, чуқурӣ, қаър, умк.

ЖАРФЪЕБ ژرفياب борикбин, бофаросат, басир, дақиқ-
назар.

Чудо кард пас Юсуфи жарфъёб
Зи пеши Зулайхо ба шаб қомаҳоб. *Фирдавӣ*
Чароги чахон — Юсуфи жарфъёб
Шитобид ҳам дар замон сӯи об. *Фирдавӣ*

ЖАРФӢ ژرفи 1. умк, чуқурӣ.

Ба сӯи боз шудан сӯи ӯ чунон тозаид,
Чу сӯи жарфӢ хошоқҳо бар оби равон. *Фаррухӣ*
Ҳамон ҷо яке сахмгин чоҳ буд,
Ки жарфиш сад шоҳраш роҳ буд. *Асадӣ*

2. маҷ. тааммул, боэҳтиётӣ, зиракӣ, борикбинӣ.

В-аз он пас бад-ӯ гуфт: Рав кори хеш
Ба жарфи ниғаҳ дору марғез пеш! *Фирдавӣ*

ба жарфӣ дидан чуқур мулоҳиза кардан, борикбинӣ
кардан, дурандеш кардан.

Пижухиш фазои битарс аз камин,
Сухан ҳар чӣ бошад, ба жарфӣ бубин. *Фирдавӣ*

ба жарфӣ ниғаҳ кардан ниг. ба жарфӣ дидан.

Ба жарфӣ ниғаҳ кун, ки бо Язидгирд
Чи кард ин барафрохта ҳафт гирд. *Фирдавӣ*

ЖАФ ژف тар, рутубатнок, наппок.

ЖАФИДАН ژفیدن тар шудан, обро ба худ каминдан, мар-
туб шудан, наппок шудан.

ЖАФК ژفك чирки гушан чашм.

Чашму мижгон зи жарф гандида... *Тайёб*

ЖАФКНОК ژفكناك чиркнок (онд ба чашм).

ЖАФКОБ ژفكاب ниг. жафк.

ЖАФТ ژفت калончусса, фарбеҳ.

Бирав ба зери рикобаш чу асби тозӣ чуст,
Мабош дар раҳи ҳуқмаш чу гӯи қоҳил жафт.
«*Фарҳанги Шӯрӣ*»

ЖАХ ټاخ ټух нолаи зор ва ҳазин; бонг, садон ба-
ланд.

Чун кашаф анбӯҳ гавгое бидид,
Бонгу жажхи мардумон, — хашм оварид. *Рудакӣ*
Бӯй баромехт гул чу анбари ашхаб,
Бонг барангехт мурғ бо захи танбур. *Мунҷик*

ЖАХ II ټاخ ټух шакли кӯтоҳшудаи ожаҳ.

ЖАХШ ټخش 1. барқ, дурахш; 2. қавс қузаҳ.

ЖАҒАНД ټغند овози воҳиманоки қонварони ваҳшӣ.

Кард рӯбаҳ юзворе як жағанд,
Хештанро з-он миён беруи фиканд. *Рудакӣ*
Чӣ кунад бо маҳобати ту ҳасул,
Чӣ занад пеши бонги шер жағанд. *Шамси Фахрӣ*

ЖАҒ-ЖАҒ ټغغ 1. садое, ки дар вақти ба ҳамдигар
хӯрдани чормағз ва донаҳои дигар дар ҷувол пайдо ме-
шавад.

Жағ-жағи он ақду магзатро барад,
Сад ҳазорон ақдро як нашарад. *Румӣ*

2. овозе, ки дар вақти қаҳру ғазаб аз ба ҳам хӯр-
дани дандонҳо ҳосил мешавад.

Жағ-жағи дандонӣ ӯ дил мешикаст,
Чоин шерони синах мешуд зи даст. *Румӣ*

3. овозе, ки дар вақти хӯрдан ё холидан чизе пайдо
мешавад.

ЖАҒОР I ټغار 1. доду фаръёб, бонги баланд. наъра.

Ба яке захми тапонча, ки бад-он рӯи карех
Визадам, чанг чӣ сояӣ, чӣ кунӣ бонгу жағор?
Абулмассини Бухорӣ

2. сахтӣ; шиддат.

ЖАҒОР II ټغار як навъ ғиёҳе, ки ба он матоъро ранг
мекунад, ғиёҳи рангдиҳанда.

ЖАҒОРА I ټغاره попц арзан, зағора.

Рафиқони маи бо маю нозу неъмат,
Манаи оруманди якто жағора. *Абушақури Балхӣ*

ЖАҒОРА II ټغاره ғоза, сурхӣ, ки ба рӯй мемоланд.

ЖАҒОРА III ټغاره нофи ҳайвон, махсулҳои нофи гов.

ЖАҒОРА IV ټغاره ниг. жағор I.

ЖЕ ټ номӣ ҳарфи чордахуми алифбои арабин тоҷикӣ ҷ
ки дар ҳисоби ҷумалӣ абаҷад ба 7 баробар аст.

ЖЕБА ټبه симоб.

ЖЕҒ-ЖЕҒ I ټغ ټغ садое, ки аз кушодан ва
бастанӣ дар пайдо мешавад.

Сад дариҷа дар сун марги ладеғ
Мекунад андар кушодан жеғ-жеғ. *Румӣ*

ЖИДА ټده 1. сифати феълӣи замони гузаштаи жидан;

2. халондашуда, сузан задашуда.

ЖИДАН ټدن шакли кӯтоҳшудаи оҷидан.

Ба наздики он гург бояд шудан,
Ҳама чарми уро ба пайкон чарид. *Фирдавсӣ*
ЖИЁН ژيان Ҳашми, газабнок, қаҳролуд; дарранда, вах-
ши (дар бораи он чаррандаву парранда ва ҳайвоноти
ғўштхўр гуфта мешавад, ки сифати ҳашминокӣ дорад).

Дар ин беша з-ин беш мағзор гом,
Ки бабри жиён дорад андар кунум. *Асади*
Набошад ҷуз аз ростӣ дар миён
Набоад будан чун паланги жиён. *Фирдавсӣ*
Мурчагонро чу бувад иттифок,
Шери жиёро бидаронанд пўст. *Саъдӣ*
Гўри жиён гурҳари ваҳши.

Гирифт у ба тунди якero миён
Чу шерс, ки ёсад ба гурӯи жиён. *Фирдавсӣ*

ЖИНГ جنگ қатран борон.

ЖИХОР جُخار 1. бонг, наъра, фаръбед; 2. маҷ. сахти, шид-
дат.

ЖИҒ-ЖИҒ ژيغ-جيغ нис. жег-жег.

ЖОВИДАН جويدان хондан, ҷавидан; нишхўр кардан, кав-
ша кардан.

ЖОЖ I جاج гўшӣ бағоят сафсиди бемаза, ки шутур оиро
харчанд ҳояд ҳам, фуру бурда наматавонад.

Жож дорӣ туву хастанд басе жожхўрон
В-ни аҷаб нест, ки тозанд сун жож харон. *Асади*

Жож меҳояму жоҷам шуда хушк,
Хор дорад ҳама чун пўки бигоз.
Абдуллобосӣ Аббосӣ

ЖОЖ II جاج суҳанҳои беҳуда ва бемаза, ҳарза, ёва, ҳа-
зсын.

Ман ин ҳама зи тариқи мутаъбат гуфтам,
Магар нагўӣ, к-ин жож бошаду ҳазъён. *Фаррухӣ*
Шеърӣ жож аз даҳони ман шакар аст,
Шеърӣ нек аз даҳони ту пинӣ? *Тайён*

жож мутайян беҳуда, ғач.

Малак мақтуктаъйри туйёр донад
Зи жожӣ мутайян, ки Тайён намоад. *Ҳоқонӣ*

жож гуфтан беҳуда гуфтан, харзагўӣ кардан.

Ҳама гўшдаи фиску фучурем,
Зи ҳазлу жож гуфтан абкамс ку? *Саной*

жож дарондан беҳуда гуфтан, харзагўӣ кардан.

Қасе, ки жож дарояд, ба даргаҳаш нашавад,
Ки чарбгўён он ҷо шаванд кундазбон. *Фаррухӣ*

жож лондан ёва ба беҳуда гуфтан.

Он ҳабис аз шайх мелонд жож,
Кажнигар бошад ҳамеша ақли кож. *Румӣ*

жож сафсоф рондан гапи беҳуда гуфтан.

Азим иғмоз фармуд бар чандин жожӣ сафсоф,
Ки ман рондам. «Қалила ва Димна»

жож хондан суҳани беҳуда ва бефоида гуфтан.

Гўш кун ҳасби холи Ҳоқонӣ,
Гарчи ӯ жож бештар ҳояд. *Ҳоқонӣ*

То на шахс аст, истода ба пой,

Бахри исботи соя жож маҳой! *Ҷомӣ*

ЖОЖА جاجه нис. жож I, II.

ЖОЖАК جاجک лубӣ.

ЖОЖДАРОЙ جاجداروӣ беҳудагўӣ, ёвагўӣ, харзагўӣ.

Қасе, ки гўяд ман чун туам ба фазлу хунар,
Сабукжирд буваду ёвагўю жождарой. *Фаррухӣ*

ЖОЖИДАН جاجيدان 1. нишхор кардан, кавша кардан;

2. маҷ. харза гуфтан, суҳанони беҳуда гуфтан, жож
хондан.

Хорӣ аз ӯ бас бувад он, к-ат кунад
Ранҷа ба жоҷидани бисёрӣ хеш. *Носири Ҳисрав*

ЖОЖТАБЪ جاجتابه беҳудагўӣ, ёвагўӣ; бадтншат.

Фузулӣ мекунам, кай жоҷтабён қадри он до-
рад,

Ки орад дар муқобил нуқтае бо сеҳри Саҳбонаш.
Ҷомӣ

ЖОЖУМАК جاجومك нис. жоҷам.

ЖОЖХО(И) جاجخو(ي) 1. беҳудагўӣ, харзагўӣ, ёвагўӣ.

Зи баҳри ҷинз беҳосил паранҷи, беҳ бувад, эро
Басе бехтар сун доно зи марди жоҷхо абкам. *Носири Ҳисрав*

Агар лаб кушой, ба ҳикмат кушой,
Машан ҳамчу беҳикматон жоҷхой. *Ҷомӣ*
Ҷамъ гардиш жоҷхое ҷалд,
Муҳталифхосият ҳамае ҷалд. *Бедил*

2. лақаби Тайён Марғазӣ.

ЖОЖХОР جاجخوار нис. жоҷхо(и).

Қорҳои шермардон қардиро аз рашии ту
Ҳосидонат ёвагу хастанду ҷумла жоҷхор.

Фаррухӣ

ЖОЖХОЙ جاجخوӣ харзагўӣ, беҳудагўӣ, ёвасорон.

Хирарӯӣ зи тирарой беҳ,
Беэабонӣ зи жоҷхой беҳ. *Саной*
Регӣ ин дашт то нағаштаст ғўбор,
Ҳангомаи саъи жоҷхой гарм аст. *Бедил*

ЖОЛА جاله 1. қатраҳои борон, ки аз асарӣ сардин ҳаво
ба яҳча мубаддал мегардад; тагарг, дўл, ҷола.

Чун жола ба сарди андарун мавсуф,
Чун ғўра ба ҳомӣ андарун маҳкам. *Мунҷик*
Надид омадӣ мапҷаниқ аз барани,
Чу жола ҳамекуфтӣ бар шарш. *Фирдавсӣ*
Гуфтам: Ба даври лола камаш як пиёлае,
Бо рағми ман бирехт фалак санги жоларо.

Ибни Ямин

2. шабнам.

Ёкутвор лола, бар барги лола жола,
Карда бар ӯ ҳавола ҷаввос дурри дарё. *Қиссий*
Шуда жола дар гуд чу май дар қадаҳ,
Ҳаметофт аз ҷарх қавси кузах. *Фирдавсӣ*
Жола бар лола фуруд омада хангоми сахар,
Рост чун орази гўлоби арақкардан ёр. *Саъдӣ*

3. маҷ. ашк, оби дила.

Гули шанбалидаш пур аз жола гашт,
Забону равонаш пур аз жола гашт. *Фирдавсӣ*
Жола аз наргис фуру борида гулро об дод,
В-аз тагарги руҳпарвар молиши унуб дод.

Восифӣ

жолаи наргис сиришк, ашк, оби чашм; аз наргис
ёсуманро жола кардан ҷорӣ кардани ашкӣ чашм ба
руй.

Зи чон зориву аз дил нола мекард,
Зи наргис ёсуманро жола мекард. *Ҷомӣ*
4. маҷ. арақӣ руй.

Лола ба шамшод баромехтанд,
Жола ба гудно даровектанд. *Манучехрӣ*
5. амаде, ки аз ҷубхо сохта шуда ба зерӣ он машқон
пурбод мебаданд ва аз дарёҳои чуқур мегузаранд,
чола.

ЖОЛАСОН ۱. ۱. ҷоламонанд; 2. мисли шабнам, соф
ва баррок.

Маи лолагун жолаи жолашон
Гули мушқубу жолаи жоламон. *Ҳоҷу*

ЖОҒАР ۱. ۱. ҷағилдонӣ мурғ, ҳавсалан мурғон, чинадон.

Хуранд аз он, ки бимонад зи ман, мулуки замин,
Ту аз палидию мурдор пур куйи жоғар. *Унсурӣ*
Чу аз бас ҷана пур шавад жоғараш,
Гирад зурмандӣ тани доғараш. *Асадӣ*
Аз қуштагон ханӯз туюро сибозро
Пургӯшт жоғар асту пур аз устухон шиқам.

Муиззӣ

ЖУКОЛ ۱. ۱. ҷуқол, ағшиш.

ЖУКОН ۱. ۱. ҷуқон.

ЖУКОСА ۱. ۱. ҷуқоса.

ЖУФТ ۱. ۱. ҷуфт.

Бо у чӣ гуна ғашт забон ҷуфт ё ҷавод,
Бо у чӣ гуна рафт фалак нарма ё дурушт?
«*Фарҳанги Шуурӣ*»

ЖИ ۱. ۱. обгир, ҳавз, кӯл; ҷое ки об ҷамъ мешавад,
толоб.

Эй он, ки ман аз ишқи ту андар ҷиғари хеш
Оташқада дорам саду бар ҳар мижае жи. *Рудақӣ*
Дар шабнамаи ҳавон дилаш қатраест чарх
В-аз қатран саҳоби қафаш шабнамест жи.

Сайфи Исфаҳанӣ

Басе жи дар он марғзоро шикор,
Биёсуд хисрав дар он сазазор. *Фирдавӣ*

Носеҳаш бод сарафроз чу дар бустон сарв,
Ҳосидаш бод фуру-ғил шуда чун най дар жи.

Сузани

ЖУБИН ۱. ۱. ҷубин.

Камонро бияфқанду ҷубин гирифт.
Ба ҷубин шикори навоин гирифт. *Фирдавӣ*
Баромад хуруши деҳу дору гир,
Чу борон биборид ҷубини тир. *Фирдавӣ*
Зи дасти ғайри ту андар даҳони ман ҳалво
Ба ҷони поки азизон, ки теғу ҷубин аст.

Шамси Табрезӣ

ҷубини захробдор ҷубини нугаш захроб додашуда.

Зи пинҳон бад-он шохзода савор
Бияндохт ҷубини захробдор. *Дақиқӣ*

ҷубини задан а) ҷубини андохтан, ҷубини халондан;
б) маҷ. азоб додан.

Маро худ сад ҷароҳат хаст пинҳон.
Чӣ ҷубини мезани дигар ту дар ҷой?

Хисрави Деҳлавӣ

ЖУБИНВАР ۱. ۱. ҷубинвар.

Бирафтанд он гоҳ ҷубинварон
Або ҷавшани хаштхон гарон. *Фирдавӣ*

ЖУБИНЗАН ۱. ۱. ҷубинзан.

Сипах буд бар маймана чил ҳазор,
Саворони ҷубинзану кинадор. *Фирдавӣ*

ЖУБИНКАШ ۱. ۱. ҷубинкаш.

Биёмад сипароду ҷубинкашон,
Биҷустанд аз он тозиёна нишон. *Фирдавӣ*

ЖУЖ ۱. ۱. ҷуж.

ЖУЛ ۱. ۱. ҷул.

ЖУЛ ۱. ۱. ҷул.

ЖУЛИДА ۱. ۱. ҷулида.

Ту низ маҳи ҷордаҳ бинмой,
Бардор зи ру зудфи ҷулида. *Саной*
Мун ҷулида мун парешон ва пароканда, мун дарҳам-
печид.

Мун ҷулидае ба сар дорад,
Шухгин ҷомеа ба бар дорад. *Тайёни Марғазӣ*

Нест ҷуз мун сари афтади ҷулидае,
То ба рӯзи бекаси ҳамзону Маҷнун шавад.

Мушфиқӣ

ЖУЛИДАЗУЛФ ۱. ۱. ҷулидазулф.

Жулидазулфи фитнағу, маҳмурчами кинаҷу,
Муҳо парешон кардаву хундо ҷаҳон аз ҳар та-
раф. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЖУЛИДАМУ (й) ۱. ۱. ҷулидаму.

Эй хуш он соат, ки гуфти чуш шудам пайдо зи дур,
Инак он девона ҷулидаму ман расид. *Ҷомӣ*

ЖУЛИДАН ۱. ۱. ҷулидан.

Мояда гаштам зи пову аз дия,
Шона нав буду мӯй жулида. *Саной*

2. маҷ. парешон гаридан, ошфута шудан, мушав-
ваш гаштан.

ЖУПИН ۱. ۱. ҷупин.

ЖУПИНВАР ۱. ۱. ҷупинвар.

ЖУПИНЗАН ۱. ۱. ҷупинзан.

ЖУПИНКАШ ۱. ۱. ҷупинкаш.

ЖУҲИДАН ۱. ۱. ҷуҳидан.

Ҷуҳидан ҷуҳидани ҷуҳидани борон аз шифти ҳона, қат-
ра-қатра ҷуҳидан.

3

3 харфи нуҳуми алифбон хозиран тоҷикӣ; дар алифбон арабии тоҷикӣ — харфҳои ط، ز، ض، ذ، ز، نиг. зод I, зе, зод IV, нэй.

3-*шакли кӯтоҳшудаи пешоянд аз* (дар шеър пеш аз калимаи бо садонок саршуда истеъмоли мегардад, мас. 'э-он', 'э-у', 'э-оташ').

Ва э-он пас ба кини Сиёмак шитофт,
Шабу рӯз орому хуфтан наёфт. *Фирдавӣ*

ЗАБАД а. زبد кафк(-и об, шир ва ғ.).

Бахри он аст имтиҳони неку бад,
То бичӯшад, бар сар орад зар забад. *Румӣ*

ЗАБАР ا. زبر 1. боло, рӯй, бар.

Қадре пинаи кӯҳна дар зер ва пореа бар забар
андохта буд ва дар миёни он хуфта. *Авфӣ*
Ар кунам сабр ҷои пурхатар аст,
Қ-офатам зеру меҳнатам забар аст. *Низомӣ*
Дигар бар забари тахта аламҳои бисёр бараф-
рошта буд. *Аҳмади Дониш*

2. *ерам.* Ғафқ а. زبد; дар алифбон арабии тоҷикӣ аломати ҳаракати болоист, ки садонокӣ а-ро ифода мекунад.

ЗАБАРДАСТ ا. زبردست 1. касе, ки дар қоре мохир бошад, одами қорлон, боҳунар, боистеъдол.

Эн ҳашмат забардасти ҳар даст буд,
Ҳама дастҳо пешин у даст буд. *Ҷомӣ*

2. одами зӯрманд, қавӣ, боқитидор, тавоно; зolim, ситамгор; *муқобили* зердаст.

Эй забардасти зердастозор,
Гарм то кай бимонад ин бозор? *Сатъӣ*
Забардаст чун сар барорад ба ҷанг,
Сари зердастон дарояд ба санг. *Хисрави Деҳлавӣ*

ЗАБАРҶУШ ا. زبرجوش он чӣ вақти хоб ба болон кас меандозанд, болопуш; ҷабо, ҷома.

Ҳар кас ба ҷоҳон хунук, бар тан забарҷуше ту-
пук,
Чун об тар, чун гул сабук, тапиро дилосо дошта.
Хисрави Деҳлавӣ

ЗАБАРТАНГ ا. زبردنگ анл, пуштанг.

Забартанги аспон қашинданд танг. *Шодӣ*

ЗАБАРҶАД ا. زبرجد санги қиёматбахон сабни ба зардӣ монл.

Ба ҳар маъмурае фарши зумуррад,
Дар у нақшу нигоре аз забарҷад.

Бадрӣи Қашмирӣ

Шох — мавҷи забарҷаде ҷаста,
Барг — нақши зумуррадаш баста. *Бедил*

ЗАБ а. زب 1. дафъ қардан, дур қардан; дафъ, рафъ; манъ.

Аҳли Миср дар дафъу забби он шавоат аз ҳари-
миши хеш ба ғавғо гароиданд. *«Таърихи Ҷувайнӣ»*

2. хуш шудан, пажмурдан (онд ба наботот).

ЗАБЕҲ а. ذبيح гулбурӯда; қурбоншуда, қурбонӣ (ғус-
фанд ва ҳайвони дигар).

Қавли ҳамаи муфасссирон он аст, ки забех Исо-
моия буд. *«Равзат-ус-саф»*

ЗАБИБ а. زبيب мавиз.

Ин забиб, эй аҷабо, мурдан ангур бувад,
Чун варандоз кунӣ, зинда шавад, хаст қариб.
Манучехрӣ

ЗАБИЛ а. زبل саргин; хокрӯба.

ЗАБИҲА|ЗАБИҲАТ а. ذبيحة|ذبيحة муаннаси забех.

Чун қассосе забиха бикӯшӣ, фуқароро бар та-
қосуни андон хун музоҳимат рафӣ.
«Тарҷимаи Яминӣ»

ЗАБИ а. ظبي оху, охун нар.

Бе туби донистаанд он забйро,
Ройгон донистаанд он сабйро. *Румӣ*

ЗАБОБ а. زباب 1. ғубор, (ғуман)-и тушуке, ки рӯи замин-
ро фаро мегирад.

Зудумоти кифру фусуқ музаҳил ва муталошӣ
шавад, чун забоб, ки ба ғирғиғи офтоб пойдор на-
бувад. *«Таърихи Ҷувайнӣ»*

2. маҷ. парда, рӯлӯш.

Рои равшани у ... дар шасти қусуғи ҳиҷоби ҳай-
рат ва забоби даҳшат мутаворӣ гардид.
«Таърихи Ҷувайнӣ»

ЗАБОД а. زباد моддаи мушкмонанд, ки аз гурбан ёбон
хосил мешавад.

ЗАБОЕҲ а. ذبايح ҷ. забиха|забихат.

Рӯзе аз рӯзҳоро ид ном карда, ба забосху қур-
бонихо мубодарат намурад. *«Равзат-ус-саф»*

ЗАБОН ا. زبان 1. узвест иборат аз порчаи гушти мутаҳар-
рик дар даҳон, лисон; 2. виситан ифодаи фикр ва ало-
қа бо мардум; пӯтк.

Забон дар даҳон, эй хирадманд, чист? —
Калиди дари ганҷи соҳибҳунар. *Сатъӣ*

Ва ба виситан ихтилофи лугат ва забон муҳимми
ман ба душворӣ қашида ... *Аҳмади Дониш*
Хостам сӯзи дили хеш бигӯям бо шамъ,
Дост худ у ба забон, он чи маро дар дил буд.

Меҳриб Ҳиротӣ

забони аҷамӣ забони мардуми ғайри араб.

Ману байғӯла яке танг ба як сӯзи ҷаҳон
Арабнор бигирям ба забони аҷамӣ. *Оғоҷӣ*

3. нуги ҷизе.

Хор, ки дорад ба забон ҷештар,
Ҳам ба ҳалдан шиканад бештар. *Хисрави Деҳлавӣ*
забони: хома нуги қалам.

Забон суда шуд з-ин сухан хомаро,
Варақ шуд сияҳ з-ин раҳам номаро. *Ҷомӣ*

забони қалам ниг. забони хома; ♦ забони алъамон

паноххоҳӣ, талаби панох.

Дар он гулшан, ки Сонб ғунҷаи минкор бикшоёд,
Ба ҷои нола аз оташ забони алъамон ҳезад. *Сонб*

забони беабонӣ *ниг.* забони ҳол.

Ҳоли дили реш бо ту сад раҳ
Гуфтам ба забони беабонӣ. *Фазули*

забони гирифта забони лакнатдор, тутила.

Аз тарси ҷон пахлу бияфтодам ва ба забони гирифта ва лол мегуфтам... *Аҳмади Доғиш*

забони гов а) навъе аз пайкони тирӣ цикорӣ; б) як хел растанин давоӣ, ки оғро говзабон низ меноманд; забони гуё забони сухангӯ, забони фасеҳу равон, забони қобили нутқ.

Шамонле, ки дар авсофи ҳусни таркибаш
Маҷоли нутқ намонад забони ғӯро. *Сатҳӣ*

забони заргарӣ забони шартӣ, забони сохта, забони махфӣ.

Нест ҳарфе ҷуз гирифтаи бар лаби аҳли тамаъ,
Он чи медонанд ин мардум, забони заргарист.

«Баҳори Аҷам»

забони мағздор суханони маънидор, мулоҳизан ҷуқур, баёнӣ фасеҳу балеғ.

Дар он соат, ки аз васфи лабе ширин бувад комам,
Видех, ё раб, забони мағздоре ҳамчу бодомам.

«Чароғи ҳидоят»

забони ниёзмазмун зорӣ, тавалло, ялтиҷо.

Мехмон бо дидаҳои гириён видон мизбонро мён
дарбасту ба забонӣ ниёзмазмун ин байти ҷигар-сӯз дилгудоз адо кард... *«Ахлоқи Мухсинӣ»*

забони оташин забони бурро, тезу тунд.

Дар кашокаш аз забони оташин будам чу шамъ,
То напайвастам ба хомӯшӣ, наосудам чу шамъ.

Соиб

забони ҷарб забони мулоиму хуш, хушзабонӣ.

Бо забони ҷарб ҳар кас нарм кард он шӯхро,
Метавон гуфтан, ки ҳарфаш аз дили ӯхан гузашт.

Шоҳин

забони ҳол ифода ва баёнӣ ҳол, ки бе гап задан аз вазъияти заҳирини шахсе ё чизе маълум мегардад; ба забони ҳол гуфтан бо намуди зоҳирӣ аҳволи худро фаҳмондан.

Дар қорғаи кӯзагаре будам дӯш,
Дидам ду ҳазор кӯза ғӯёну ҳамуш,
Ҳар як ба забони ҳол бо ман меғуфт:

Ку кӯзагару кӯзагару кӯзафурӯш? *Ҳайём*

забон барзадани субҳ киноя аз тулун фаҷр, дамидаи сапедан сахарӣ; субҳи зуд.

Чу субҳ аз думи гурт барзад забон,
Ба хуфтаи даромад сагу посбон. *Низомӣ*

забон баркушодан гап сар кардан (дар боран чизе), ба гуфтани чизе оғоз кардан.

Ансор низ ба ҳамин қадими забон баркушоданд.
«Равзат-ус-сафо»

забон баровардан ба гап даромадан, суҳан сар кардан.

Хуш он, ки забон аз пан дашмон барорӣ,
Ман даст бароварда дуоғун ту бошам. *Ҳилолӣ*

забон бастан а) хомӯш будан, суҳан нагуфтан, гап наавдан.

Забон бастам, кушоди дил зи сад қониб дарун омад,
Назар пӯшидам, аз пеши назар бархост ҳоилхо.

Соиб

б) хомӯш кунондан, соқит кардан.

Ба забони ниғах, аз шиква забон баст маро
Аз лабаш ҷазби савол, ариҷ ҷавобе нақашид.

«Баҳори Аҷам»

забон гирифта а) тутила шудан; гап зада натавонистан; б) сир гирифта, ҷосус мондан.

Аз турктози ниқ шикот ҷи сон кунам?

Қ-ин лашкар аз сипоҳи ман аввал забон гирифт.

Соиб

забон даркашидан хомӯш шудан, соқит шудан, ҷим шудан.

Садафвор бояд забон даркашидан.

Ки вақте ки ҳочат бувад, дур ҷақонӣ. *Сатҳӣ*

забон додан а) ваъда додан, қавл додан, аҳду паймон бастан.

Забон дод Дастон, ки то растахез

Набинад наёми маро теги тез. *Фирдавӣ*

б) иқроз шудан, эътироф кардан, ба гардан гирифта.

Қалам ҷун ба васфаш забон медиҳад,

Зи хатте шӯе нишон медиҳад. *Турро*

в) фиреб додан, гӯл додан.

Гуфт лаялат: Медиҳам коми дилат, боре чаро

Гар намебахшад лабат коме, забоне медиҳад?

Салмони Соваҷӣ

забон доштан ба касе бо касе ҳамфирк будан, аҳду паймон доштан.

Мардумоне, ки ба Одилоҳ забон доштанд, Салимшоҳро дар маърақа дида, аз шарм дохили ясувуд мепушанд. *«Тарихи Фаршима»*

забон задан ба дигарон суҳан надода гап задан.

Агар хоҳӣ суҳан гӯӣ, суҳан бишнава, суҳан бишнава.

Забон он кас тавонад зад, ки аввал гӯш кар донад. *«Баҳори Аҷам»*

забон кардан забондорозӣ кардан; таҷовуз кардан ба касе бо суҳани қабех, таъна кардан.

Шамъе, ки пеши рӯи чу моҳи ту бар кашад,
Аз теғ гарданаи бизанам, гар забон кунад.

Хисрави Деҳлавӣ

забон кашидан ба касе бадгӯӣ кардан, дашмон додан, ҳақорат кардан.

Чун теғ бар-у забон кашиданд,

Аз теғи забон раҳаш бурида. *Ҳилолӣ*

забон кушодан гуфтан, баён кардан, изҳор кардан.

Чу Ширин дид санъатҳои Фарҳод,

Забон бикшоду гуфто: «Офарин бод!» *Ҳилолӣ*

забон ба чизе кушодан ба баёнӣ чизе сар кардан.

Халқе забон ба даъвии ниқаш кушодаанд,

Эй, ман ғулаи он ки дилаш бо забон якест! *Ҳофиз*

забон кӯтоҳ кардан аз гуфтани чизе худдорӣ кардан.

Ҳар он ки кӯтах кард аз мадеҳи шоҳ забон,

Дароз кард бад-у шерӣ осмон ҷағол. *Унсурӣ*

Ҳамон бех, ки дар кӯи дил раҳ кунем,

Забонро бад-ин ҳарф кӯтах кунем. *Ҷомӣ*

забон кӯтоҳ шудан хомӯш шудан ба сабаби айбе ё тарсе.

Чун нузубо ба вузуро ин маъни медонистанд ва мабодиге аз завоид аз ҳукмиате аз ҳукм меистанд, забони эшон кӯтоҳ шуда буд.

«Ҷомеъ-ул-таворих»

Шуд чунон кӯтах зарди ҳиммат аз аҳли қарам,
Бар сари хони муруватох салоҳ барнаҳост.

Махфӣ

забон сапед (*ё* сафед) қардан изхори хоксорӣ ва очи-
зай қардан.

Дар сафи авсофи ӯ зи лобаву зорӣ
Нутқ чу дандон сапед қард забонро.

«Баҳори Аҷам»

забон ситондан хомӯш гардонидан, гап намезадагӣ
қардан.

Ситонӣ забон аз рақибони роз,
Ки то рози сӯлтон нагуянд боз.

Низомӣ

забон тоза қардан гуфтан, баён қардан.

Забон тоза қардан ба иқрои ту,
Наангехтан иллат аз кори ту.

Низомӣ

забон фуру бастан *ниг.* забон бастан.

Чу моҳӣ шавам гарди дарёён жарф,
Забонро фуру бандам аз савту харф.

Ҷомӣ

забон ҷарб қардан забон мулоим қардан, нармагӯфтор
шудан, ширнесухан гаштан.

Чу мум ончунон ҷарб қардам забон,
Ки гар афшури, шахд резад аз он.

Шоҳин

забон ширин қардан нармагӯфтор шудан, ширинсухан
гардидан.

Хисраво, гар ангубин меҳоҳӣ аз шаққарлабон,
Авбал аңдар ком ширин кун забони хешро.

Хисравӣ Деҳлавӣ

забон як қардан а) дар гуфтугӯ бо касе мувофиқат
қардан, ҳамфикр шудан, ҳаммаслак шудан.

Нолаи мутрибу най ҳар ду яке қарда забон,
Мекунамдам ҳама тақлиф, ки беҳушӣ кунӣ!

«Чароғи ҳидоят»

б) сун қасд қардан; забони панд қушодан насихат
сар қардан, насихат додан.

Набрас аз дилаш ҷун банд биқшод,
Ба ишлоҳаш забони панд биқшод.

Ҷомӣ

забони ғътизор қушодан уэрхоҳӣ қардан, уэр овар-
дан.

Наҷҷор забони ғътизор қушодо ки маъниро тақ-
рор мекард. *«Анварӣ Сӯҳайдӣ»*

забон аз қафо кашидан (*ё* берун қардан, бадар қар-
дан) ҷазо додан ва шикаҷа қардан.

Гар чаман гуяд маро, ҳамрангӣ рӯяш лола аст,
Аз қафо бояд бадар қардан забони савсанаш.

Саъдӣ

забон ба банд будан хомӯш будан.

Замола гуфт маро: Ҳашми хеш дор ниғоҳ,
Киро забон на ба банд аст, пой дар банд аст.

Рӯдакӣ

забон ба гуфтугӯ қушодан ба суҳан шурӯъ қардан.

Овард зи ҷумла рӯ ба сӯяш,
Биқшод забон ба гуфтугӯяш.

Ҷомӣ

забон ба даҳон набудан ба сабабе гап зада натаво-
нистан, лол на хомӯш шудан.

Дар ҳаҷри туам кор ба ҷуз оху фиғон нест,
Дар пеши туам, дон, ки забонам ба даҳон нест.

Хисравӣ Деҳлавӣ

забон бар ғизоф қушодан киноа аз суҳалонӣ беҳуда
ва бемаънию бефоида гуфтан.

Ончунон бояд, ончунон шояд,
Қас забон бар ғизоф нақшоёд.

Низомӣ

забон бар девор молидан тавакқал қардан; қаноат
қардан.

Чароғи зиндагиро мекунад мустағни аз раван,
Забони хеш ҷун хуришед бар девор молидан.

Соиб

забон бар хок молидан сӯст шудан, очиз молидан.

Теғ меҷолад забон бар хок пеши ҷуръатам,
Печутоб аз қабази ҷавҳар буруи овардам.

Соиб

забон дар даҳони касе гузоштан ба касе гап ёд до-
дан, суҳанҳои маслиҳатомез ба дигаре талқин қар-
дан; забон дар ком кашидан (*ё* будан) *ниг.* забон
даркашидан.

Овар бурун зи гушат ин пунбаҳон ғафлат,
Дар дарси нуктасанҷон дар ком каш забонро.

Махфӣ

Гар забон дар ком бошад, рози дил пушида нест,
Сози мо меболад аз ибромӣ ин мизробҳо.

Бедил

забон дар таҳи забон доштан ҳар дам ҷизе гуфтан,
бар гуфтан худ собит набудан, дар ақидае устувор
набудан.

Чӣ ғътимод кунад кас ба ваъдаат, эй гул,
Ки ҳамчу ғунча забон дар таҳи забон дорӣ.

«Чароғи ҳидоят»

забонро дар ҳоб қардан хомӯш шудан, соқит шудан,
сукут намудан.

Бишкяв таронаи иншқ, эй булбулӣ баболат,
Ведор соз гушат, дар ҳоб кун забонро!

Урфӣ

забон зи нукта фуру мондан гапҳои латифу бамаъни
гуфта натавонистан.

Забон зи нукта фуру монду рози ман боқист,
Биозати суҳан охир шуду суҳан боқист.

Урфӣ

аз забон афқандан (*ё* андохтан) маҷоли суҳангӯя на-
додан.

Наргиси мастонааш аз сурман шарму ҳаё
Шуҳшамони ҳавасро аз забон афқанда буд.

«Баҳори Аҷам»

аз забон афтодан а) маҷоли суҳан надохтан; б) сӯст
шудан, аз ҳаракат мондан.

Шамъ дар пардаи фонуи нафтад зи забон,
Нашавад ҷаппи суҳангӯи ту аз ҳоб хамӯш.

Соиб

аз забон баромадан а) қобилияти суҳан доштан;
б) ифодаи ороу қардан.

Чандон ки аз забонот барояд, бигир зар,
Дар Ховарон наям, ки муяссар намешавад.

Анварӣ

аз забон даромадан саҳву хато қардан дар гуфтугӯ;
аз забон мондан гап зада натавонистан; аз забон ҷас-
тан *ниг.* аз забон даромадан; аз зери забон забон баро-
вардан а) дар суҳанпардозӣ ҳунар нишон додан; б) чи-
зоро маҷозан фаҳмидан; ба забон гирифтан вирди
забон қардан; овоза гардонидан.

Ишқ аз пай ҷон гирифт моро,
Халҷе ба забон гирифт моро.

Хисравӣ Деҳлавӣ

ба забон ниғоҳ доштан хушомадгӯй қардан; дилбар-
дорӣ қардан.

Ба фиреби мизбонӣ ба ту ром шуд, Шафой,
Ба забон ниғаҳ бидораиш, ки дуо ба ту бигӯяд.

«Чароғи ҳидоят»

ба забон омадан гап задан, суҳан гуфтан, сукути худ-
ро шикаста ба гап даромадан.

Шахсе, ки ба безабониям афсун қард,
Омад ба забону хайратам афзун қард.

Бедил

бар забон будан вирди забонҳо будан; машхур будан,
шӯҳрат ёфтан.

Гўям, ки зи ишвахон ипқат
Ҳастем зи умр бар забонҳо. *Анварӣ*
бар забон гузаштан (ё давидан) *ниг.* бар забон рафтан; бар забон овардан зикр кардан, ёд кардан.
Оми ман ҳаргиз наерӣ бар забон,
Оре, аз номан туро нанг омадаст. *Анварӣ*
бар забон рафтан беихтиёра, нотаҳон ифода ёфтан.

Чандон дуон қони ту ғем, к-аз малол
Бехост бар забони ту дашно меравад.

Қамолӣ Хучандӣ

гап дар нуги забон будан ба гуфтан тайёр будан; қосир будани забон аз уҳдан баёнӣ чизе баромада на-тавонистан, бенутқ будан, кўтоҳ будани забон.

Анаво рақсу самовъ ва ною руд, ки забони баён аз тибъи он қосир аст... *Аҳмади Дониш*
забонаш бо сараш бозӣ мекунад зарб. бо гуфтани гап-ҳои зишт ва хатарнок ҳаёти хулро ба хатар меандозад; забон гўшт аст, ба ҳар тараф гардонӣ, мегардад зарб. дар ҳаққи одамоне гуфта мешавад, ки бештар бе фикру ақлаш суҳан мегардад ва ё бе асоу бе далел чизеро баён мекунад; забонам му баровард бисёр гуфтаму хаста шудам, вале фойда набояхшид; забони сурух сари сабз меахад барбод зарб. дар нақти гуфтан эҳтиёткорӣ шарт аст.

ЗАБОНА زبانه 1. чизе, ки ба забон мованд бошад, мас. шўълан оташ ё чароғ.

Агар шувъ чисме будӣ равшан, чунон ки забонаи оташ, бонист, ки бар ҳар чӣ уфтодӣ.

Нобӣ Сино

забона задан шўълавар шудан.

Партави рӯи ту ҷаҳоне сўхт,
Назада оташе забона ҳанўз. *Қамолӣ Хучандӣ*

2. милан тарозу, милан миёни шохии тарозу; 3. дандонаи калид; *◇ забонам тег* дами тег.

Ба зерӣ теги ҷафот чунон шуда таслим,
Ки аз забонаи тег офарин баланд шавад.

«Баҳори Аҷам»

ЗАБОНБАНД زبان بند афсун, ҷодуе, ки гӯё барон бастанӣ забони душманон ва бадгӯён ба кор бурда мешуд.

Нагирад хирадманди равшанзамир

Забонбанди душман зи хангомагир. *Саъдӣ*

◇ забонбанди хирад киноя аз шароб, май, ки ақлро тира созад.

Соқӣ, ба миён ор забонбанди хирадро,
Қ-ин ҳарзадари сўхбати мо ҳол баровард. *Соиб*

ЗАБОНБАСТА زبان بسته 1. хомшў, сокинт; гунг, лол.

Ваҳонм хамушанду гӯё башар,
Забонбаства бехтар, ки гӯё ба шар(р). *Саъдӣ*

2. маҷ. ҳайвон.

ЗАБОНБОЗӣ زبان بازی гуфтугў, сўхбат; мувоҳида, муҷодила, баҳс.

Суҳан дорад ба оби зиндагӣ лаъли гуҳарбораш,
Забонбозӣ ба коқул мекунад мияжони хунҷораш. *Соиб*

ЗАБОНБУРИДА زبان بريده 1. хайвон ё касе, ки забонаш бурида бошад; беабон, касе, ки қудрати тақаллум на дорад; 2. маҷ. бесадо, сокинт, хомушшинанда.

Забонбурида ба кунҷе ништа сунмунбукм,
Бех аз касе, ки набошад забонаш андар ҳукм.

Саъдӣ

ЗАБОНГИР زبان گیر 1. хурдагир, айбӯ; 2. маҷ. ҷосус.

Дар чуни раҳ махусп чун пирон,
Гирд кун доман аз забонгирон. *Низомӣ*

ЗАБОНДАРӢ زبان دراز 1. касе, ки густоҳона ба бе мавқеъ гап мезанад, густоҳ; 2. сергап, лаққӣ.

ЗАБОНДӢ زبان درازی 1. густоҳӣ, шўртакагӣ дар суҳанронӣ.

...Духтаре дошт. ба никрои ман даровард, чун муддае баромад, бадҳу ва ситезарӯй оғоз кард ва забондарозӣ кардан гирифт. *Саъдӣ*

2. сергати, лаққигӣ.

ЗАБОНДАН زبان دان 1. касе, ки чандин забонро медонад; одаме, ки дар суҳан фасоҳат дорад, суҳангӯй.

Рузе мутарҷим яке фарангин забондонро ба сафоратхона оварда гуфт: Ба хидмататон аз Фарангистон омадам, шуморо лидан матлаб доранд. *Аҳмади Дониш*

2. шогирде, ки суҳани муаллим ё устодро тез мефаҳмад ва ёд мегирад, шогирд, толибӣ илм.

Дили ман пири таълим асту ман тифли забондонаш,
Дами таслим сар-ашру сари зону дабистонаш. *Ҳоконӣ*

ЗАБОНЗАД زبان زد 1. гапе, ки ҳаман мардум меғӯяд, чизе ки вирди забон гардидааст; 2. маҷ. осон.

ЗАБОНОВАР زبان آور 1. касе, ки бо бағоят суҳан меронад, суҳанвар, хушбаён.

Нагуфтанд харфе забоноварон,
Ки Саъдӣ нағӯяд мисоле бар он. *Саъдӣ*

Султон Хушанг бар продан у оғоҳ гашта, расулои забонovar маъ тухаф ва ҳадоё фириस्ता, толибӣ сулҳ гардид. *«Таърихи Фариста»*

2. касе, ки аз дигарон гап мегирад, суҳанчин, ғам-моз.

ЗАБОНРОН زبان ران 1. касе, ки забонаш фасеҳу балеғ бошад, нотик, нотикӣ бомаҳорат; 2. сергап, лаққӣ; 3. маҷ. қиссагон, афсонагӯй.

ЗАБОНФӢ زبان فروشی сергап, харагӯй, лаққӣ.

Суди ду ҷаҳон суҳаннишон доранд,
Ҳар ҷост виён — забонфрушон доранд.
Он тайи лисон, ки муъҷизаш меҳонанд,
Мо тақриба кардем: хамушон доранд. *«Баҳори Аҷам»*

ЗАБОНЧАРБ زبان چرب хушбабон.

...Ки бедордӣ буди покземағз,
Забончарбу шонстан кори нағз. *Фирдавӣ*

ЗАБОНӢ I زبانى 1. мансуб ба забон; 2. шифоӣ, даҳанакӣ.

Султон Иброҳими Шарқӣ ... ба тухаф ва ҳадоёи пиғарф расид, баъд аз гузаронидани савғот паёми забонӣ гуфт. *«Таърихи Фариста»*

3. маҷ. ғайрамалӣ.

ЗАБОНҲИ II *а.* زبانی молики дузах, посбони дузах.

Чун забонӣ андар оташ, чун сулахфот андар об,
Чун навом дар бибон, чун баҳомӣ дар қаран.

Манучехрӣ

ЗАБТ *а.* ضبط I. худдорӣ, бардошт, тоқат.

Якоро аз бузургон боде мухлиф дар шиқам пе-
чидаи гирифт ва тоқати забти он надошт ва аз ӯ
содир шуд. *Саъдӣ*

Садади раъй иқтисоӣ он мекард, ки худро забт
куни. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

2. доништан, дарк кардан; дар ёд нигоҳ доштан, ҳифз
кардан.

Қас зи кӯху санг ақлу дил начуст,
Фаҳму забти нуктан мушкил начуст. *Румӣ*

Ба навъе дар ин тӯй шӯъбада ба кор рафт, ки ақл
ва мухосиби фикр аз забт ва ҳифзи он очиз гашт.

Аҳмади Дониш

3. идора кардан, ба тартибу назм даровардан.

Полшоҳ чун мулке бигирад ва онро забт ната-
вонад кард, ҳамаи забонхоро дар гуфтан ин, ки
вай очиз аст, маҷоли тамоҳ дода бошад.

«Таърихи Байҳақӣ»

4. ба даст даровардан, тасарруф кардан, бо зӯр ба
даст гирифтани, истило.

Забти ин замин аз лавозими аҳамми давлатист.

Аҳмади Дониш

Забти олам ба теғу килк кунанд,

Ки асарҳои бекарон доранд. *Анварӣ*

ЗАБДУЛ *а.* زبده навъе аз сазавоти чини пиёз, гандано;
барги хушки кӯфтаи хулбӯй, пудина, райҳон ва дигар
баргҳои кӯфта, ки барон хушбӯй кардан ба ҳурук ме-
пошанд.

ЗАБУЛ *а.* ذبول пажмурда, лоғар, лоғаршуда, хароб.

ЗАБУН *а.* زبون I. нотагон, занф, сӯст.

Озурда кард каждими гурбат чигар маро,

Гӯй забун наёфт эн тегӣ, магар маро.

Носири Хисрав

2. дармонда, бечора, очиз, хору зор.

Ин чарх чу тосест нагун афтода,

Дар вай ҳама зирақи забун афтода.

Дар дӯстини шишау соғар нигаред:

Лаб бар лабу дар миёна хун афтода. *Ҳайём*

забун шудан *а.* нотагон шудан, занф шудан, сӯст
шудан.

Чу бишинд шох он забонаварӣ,

Забун шуд забонаш дар он доварӣ. *Низомӣ*

б) дармонда шудан, бечора шудан, хору паст шудан;
3. мағлуб, шикастхӯрда.

Қадидастро фатҳ шуд раҳнамун,

Ба зинҳороҳӣ даромад забун. *Низомӣ*

забун кардан мағлуб кардан, аспир кардан, зердаст
кардан.

ЗАБУНГИР *а.* زبونگیر он ки ба зердаст озор медахад,
озордиҳандаи нотагонӣ ва очизон.

Бар сари кун ту камтар равам аз бими рақиб,
Ки сатг ҳона забунгири гадоозор аст.

Қамали Хучандӣ

ЗАБУНИ *а.* زبونی I. нотагонӣ, занфӣ, камзӯрӣ, сӯстӣ;

2. дармондагӣ, бечорагӣ, хорӣ; 3. мағлубият, шикастхӯ-
рӣ; 4. маҷ. чиркинӣ, ифлосӣ.

Ба воситаи забунӣ обӣ он чо бемори дар миёни
мардум афтода; бунёди вабо ва тоун шуд.

«Таърихи Фариста»

ЗАБУР *а.* زبور I. навишта, китоб; 2. китоби Довуди пай-
гамбар.

ЗАБУЪ *а.* ضبع қафтор, мурдаҳур, гуршикоф.

ЗАБҲ *а.* ذبح сар буридани хайвонот; қурбонӣ кардан.

Баъд аз он бо шамшер ба забҳи он ҷаноб қиём
намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАВ *а.* زو *ниг.* жав.

ЗАВАБОН *а.* ذوبан обшавӣ, моеъшавӣ, гудохташавӣ.

Баъд аз он, ки офтоб баланд шуда буд ва ях дар
завабон омада, ночор бозгаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАВАНЧ *а.* زوانچ рӯдаҳои гуфанд ё гов, ки бо гушту рав-
ған пур ва қоқ карда нигоҳ медоранд; навъе аз ҳасиб.

Агар ман заванҷат нахӯрдм таҳе,

Ту акун бибӯ заванҷам биҳӯр. *«Пурғати ғурӯ»*

ЗАВБ *а.* ذوب об кардан, гудохтан; гудошиш, об кардани
флузот.

Хосияти оташ завб ва табх аст. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

ЗАВБАА *а.* زبابة раъду барқ; тӯфон, бурон, гирдоб.

ЗАВВОР *а.* زوار касе, ки бисёр зиёрат мекунад, зиёрат-
кунанда.

ЗАВИЛҲАССОН *а.* ذوى الاحسان одамони босаховат, одамо-
ни саяхӣ, ҷавоимардон.

Нинаста дар паси абр офтобу метобад,

Таноби хайман қадри ту, ғай завилҳассон! *Восифӣ*

ЗАВИЛҚУРБО *а.* ذوى القربى хешон, наздикон, одамони
наздиқ, ақрабо.

Яке аз мударриён дар ин байт дар қавли ман эъти-
роз карда буд ва гуфта, ки ... маваддати завил-
қурбо фармуда. *Саъдӣ*

ЗАВЛОНА *а.* زولانه банди оҳанине, ки ба
гардан ва лон ҷорӣ ё зиндонӣ мебандад, ниқел.

Чун ҳонаи бегона ошён шуд,

Ху кард дар ин банди зовлона. *Носири Хисрав*

ЗАВОБЕЪ *а.* زوايج қ. завбаа.

Завобей мухлифат ба лавоҳиқӣ мунофират мақ-
рун буд... *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАВОБИТ *а.* ضوابط қ. зобита.

Бар олати завобит ва дақонке... мулзам гардо-
нида. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ЗАВОДА *а.* زواده туша, захира, озуқаи сафар.

ЗАВОЕ *а.* زوايا қ. зовия.

Дар завои тарабхонаи Чамшеди фалак,

Арғанун соз кунад Зухра ба оҳанги симоб. (I)

Ҳофиз

ЗАВОИД *а. زوائد* *ҷамъ* 1. қ. зоида; 2. бартария, афзалият.

Ба бис дар таҳрири ин рисола он аст, ки... муҳаррири сутурро ба сабаби баъзе заводи ва фаво-
зил омадишуд ба дари ҳукком ва салоти меафтод.
Аҳмади Дониш

ЗАВОИҚ *а. ذوائق* 4. зоиқа.

Талхик зулм ҳаловат ба завоиқ сузад,
Аз сари хоня вафо маҳв шавад ҳақиқ намак.

Бедил

ЗАВОЛ *а. زوال* 1. баргаштан ва дур шудан аз ҷое, ҷудоя.

Биграфт кори ҳуснат чун ишқи ман камоле,
Хуш бош он, ки набвад ин ҳар дуру заволе. *Ҳофиз*
2. охир, поён, интиҳо.

Ҳар шабе рӯзею ҳар рӯз заволе дорад,
Шаби васли ману маъшуқи маро охир нест. *Саъдий*

3. ғуруб, фуру рафтани офтоб.

... Бар болон қаср баромад ва дар офтоб бини-
шаст, то ба вақти завол тараққуф намурад.

Аҳмади Дониш

4. нуқсон, камӣ, зарар, зиён; офат.

Бо чунин ҳусн туро моҳи фалак чун ғуём,
Офтобӣ, ба ту, ё раб, нарасад ҳеч завол! *Ҳилолӣ*

ЗАВОЛА *а. زواله* 1. лудҷачан хамир ба андозан як дон
нон; 2. гулӯлаи аз гил ба андозан як чормағз.

Заволаш чу шулӣ аз қамонғуруҳа бурун,
Зи ҳалқи мурғ басоват фуру ҷакиди гил. *Қисой*

ЗАВОРИ *ЗАВОРА* *а. زوار* 1. парастор, ғамхор, беморбон;
зандонбон.

Баҳораш туй, ғамғусораи ту бош,
Бад-ин танг зиндон завораш ту бош! *Фирдавӣ*

2. помӣ бародари Рустами Зол.

ЗАВОШИ *ЗОВУШ* *а. زواشي* номи сайёран Муштарӣ.

Ҳасудонтро дода Баҳром наҳс,
Туро баҳра қарда саодат Завош. *«Луғати ғурус»*
Фалаки солис аст Зовушро,
Ки диҳанда(а)ст донишу хушро. *Саной*

ЗАВОҲИР *а. زواهر* 4. зоҳир 1.

Аз ламаони ҷавоҳири завоҳир ҳавон он маъбад
дар шаби торик ҳукми рӯзи равшан дошт.

«Равзат-ус-Ҷоф»

ЗАВОЧ *а. زواج* зановуҷ; никоҳ; арусӣ.

ЗАВРАҚ *а. زرق* қанқ, киштиш хурд.

Синахро бифармуд, то ҳар касе
Бисозанд киштиву заврақ басе. *Фирдавӣ*
... Бар лаби Дачла омад, ... завраке буд, дар он ...
нишаст. *Авфӣ*

Ба аз рӯфақо низ ду тани дигар бо заврақ ва
тахтан шикаста бо ман муҳақ гаштанд.

Аҳмади Дониш

❖ заврақи заррин қиноя аз офтоб.

Намози шом, қ-аз амвоҷи ин дарёи дӯлобӣ
Фуру шуд заврақи заррин, баромад ташти симо-
бӣ. *«Тазкирати Давлатишоҳ»*

заврақи синин қиноя аз моҳи нав.

ЗАВРАҚКАШ *а. زورق* қасе, ки заврақ мекашад, киш-
тирон, қанқрон.

Саҳаргах, ки заврақкаши офтоб
Зи соҳил бариғанд заврақ бар об... *Низомӣ*

ЗАВЪ *а. زو* рушноӣ, партав, нур, дурахш, ҷило.

Ҳар ҷӣ андар абр зав бинию тоб,
Он зи ахтар дону моху офтоб. *Румӣ*

ЗАВҚ *а. ذوق* 1. ҷашидан.

Ҷаҳорум ҳисси завқ аст, ҳар ҷӣ биёбад лаззати
он ба димоғ бирасонад. *«Анавори Сухайлӣ»*

Самъу басару завқу шаму мас,
Ҷуянда зи ноёфтани ҳайр амонро. *Носири Хисрав*

2. қайф, лаззат, маза.

Бо завқи ҷустуҷӯи ту осудахотирам,
Осудағӣ мабод аз ин ҷустуҷӯ маро. *Ҳилолӣ*

3. хурсандии беҳад, шодмонии зӯр.

Ошиқони хастадило дар даруна завқҳо,
Оқилони тираҷонро дар дарун ангороҳо.

Шамси Табрӯзӣ

завқ қардан бисёр хурсанд шудан аз коре ё ҷизе.

Гарчи қардан завқҳо аз ошнохон у,
Интиқом аз ман қашид охир ҷудонхон у. *Ваҳиӣ*

4. орзу, ҳавас, хоҳиш, майл.

Гуфт: Онро ҷумла меғуфтанд хваш,
Мар-маро ҳам завқ омад гуфтаниш. *Румӣ*

Гар на Маҷнунам, чаро завқи ҷунунам додаанд?
Дар муҳаббат гиря чун аз ҳад фузунам долаанд?
Маҳфӣ

Завқи гул ҷидан агар дорӣ, сун гулзор рав.*

ба завқу иродат бо майли тамои, аз тағи дил, аз са-
мимӣ қалб.

Ба дустӣ, ки агар заҳр бошад, аз дастат,
Чунон ба завқу иродат ҳурам, ки ҳалворо. *Саъдий*

5. маҷ. истеъдод, маҳорат (махсусан дар шеър на
сухан).

Ҳар киро завқу табъи софӣ нест.

Завқаш аз шеър Маҷди Хофӣ нест. *«Хористон»*

ЗАВҚБАШ *а. ذوق بخش* ҷизе, ки завқ мебахшад, хурсандку-
нанда, ҳавасовар, шодибашш.

Саҳни бустон завқбахшу сӯҳбати ёрон хуш аст,
Вақти гул хуш бод, қ-аз вай вақти майхорон хуш
аст. *Ҳофиз*

ЗАВҚИЕТ *а. ذوقيات* ҳунари завоқар аз қабилӣ шеър-
гӯӣ, мусикӣ, нақшоӣ ва м. ин.

ЗАВҚНОҚ *а. ذوق ناک* 1. лезиз, хушмаза.

Чунки оби ҷумла аз ҳавз аст пок,
Ҳар яке обе диҳад хуш, завқноқ. *Румӣ*

2. хурсандиовар, пурмасаррат, сурурангез.

Паҳлавон аз лоф гарму завқноқ,
Чун шунид ин қисса, гашт аз ғам ҳалок. *Румӣ*

ЗАВЧ *а. زج* шаваҳр, шӯӣ.

ЗАВЧА *а. زوجه* муаннаси завҷ зан, ҳамсар, ҳамболон.

ЗАВҶИЯТ *а. زوجيت* зановуҷӣ, ҳамсарӣ, ҳамхонагӣ.

ЗАДАН *а. زد* 1. қуфтан, ҷизеро ба ҷизе саҳт расондан.

Ҳар он кас, ки бар сағи оҳан задӣ,
Аз у рушноӣ падида омадӣ. *Фирдавӣ*

Задӣ зарбате, зарбате нӯш кун. *Зарбулмасал*

2. буридан, қатъ кардан, бурида чудо кардан.
Бизан шоҳе, ки гулшаро зён аст,
Агар дасташ ба даст бағбон аст. *Нозим*
... Ҳамаро гардан бизад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
3. ҳуҷум кардан, ҳамла овардан.
[Малихзода] ... ин бигуфту бар сипохи душман
зад ва тәне чанд аз мардони қорӣ биандоخت. *Саъдӣ*
Ногоҳ Тугриш хештан бар омман шаҳр зад ва
наҳра бархост. «*Таърихи Систон*»
4. газидан, неш фуру кардан, неш халондан.
Морӣ ту, ки ҳар киро бубинӣ, бизанӣ,
Е бум, ки ҳар кучо нишинӣ, биканӣ? *Саъдӣ*
5. нушидан, хӯрдан, ошомидан.
Бар ман, ки сабуҳӣ задаам, хирқа ҳаром аст,
Эй маҷлисиён, роҳи ҳаробот кадом аст? *Саъдӣ*
6. бархӯрдан, вохӯрдан, дучор шудан, пайдо шудан.
Мол у ёбад, ки касбе мекунад,
Нодире бошад, ки бар ғанҷе занад. *Румӣ*
7. густурдан, паҳн кардан, кашидан.
... Симоте зада буд, ки даҳ ҳазор сар хон бар
руи он ниҳода буданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
8. расондан, чизеро ба чизе, молидан.
Ҳаргиз ба тараб шароби ноёе нахӯрам,
То аз кафи андӯх шаробе нахӯрам.
Ноне назанам дар ламаки ҳеҷ касе,
То аз чигари хеш ҳабобе нахӯрам. *Хайём*
9. тулуъ кардан, баромадан.
Чу зад бар сари кӯҳ-бар тег шед,
Чу кофур шуд руи гетӣ сапед. *Фирдавӣ*
10. монанд будан, наздик будан.
Чашмаш на сиеҳ буд ва ба сабъӣ зади.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
11. навохтан, сурудан.
Вақти саҳарғаҳ ҷаков хуш бизанад дар таков,
Соатаке «Ганҷи Го», соатаке «Ганҷи Бод». *Манучехрӣ*
12. ниҳодан, гузоштан, устувор кардан дар миёни
чизе.
Қамонро бимолд чангӣ ба чанг,
Бизад бар камар чор тири ҳадаг. *Фирдавӣ*
13. феълӣ ғридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ,
мас. 'оташ задан', 'сало задан'; > ба ҳам задан а) ба
ҳам қуфтан (ду ё якчанд чизро); б) вайрон ва нобуд
кардан; в) ҷангу фитна андохтан, алокаи ду касро
вайрон кардан; д) дондан гуфтан, ривоят кардан,
нақл кардан.
Суҳанҳои неку аҳо Пилтан
Бигӯю басе дostonх бизан. *Фирдавӣ*
- ЗАДВОР** زدوار *жадвор*.
- ЗАЕЪ** а. ضياءъ зоёеъшавӣ, табоҳӣ, талафшавӣ.
Амлоқ ҳалок шуд ва зиеъ ба заёъ расид.
«*Тарҷимаи Яминӣ*»
- ЗАЗИФ/ЗАЗАҒ** а. خطفә шакли ҳаштум аз шаклҳои ҳашт-
гонан ҳарфҳои ҷумалу аҷод.
- ЗАИМ** а. زعيم раис, меҳтар, калонтар, ҳоким, раҳнамо,
идоракунанда.
Ба азии ҷониби Сарахс иттифок карданд, то ба
мадади заими он буқъа, ки ба писари феҳреш машхур
буд, мустақзар шаванд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАИМУЛҚАВМ а. زعيم القوم вакили қавм, касе, ки аз
номи қавм амал мекунад ё суҳан мегуяд.

ЗАИМУЛЧАЙШ а. زعيم الجيش сардори сипоҳ.

Дӣ заимулчайш будӣ, эй ланн,
В-ин заимон ноҷизу номарду мухнӣ. *Румӣ*

ЗАИФ а. ضعيف суст, камқувват, оқиз, нотабон; муқобили
қавӣ 1.

Чун заифе афтад миёни ду қавӣ, тавон донист,
ки ҳол чун бошад. «*Таърихи Байҳақӣ*»
Дилам заифу зи ҳар сӯ маломате, чӣ кунам,
Ки шипа нозуку ҳар ҷо ки меравам, санг аст. *Ҷомӣ*

ЗАИФА а. ضعيف 1. муянниси заиф; 2. зан.

Пас он заифа худро бо фарзанд дар оташ ан-
дохт. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАИФДИЛ ضيفدیل тарсонҷак, тарсанда, тарсу, бузди.

Заифдилро ... дар муҳоварат забон кунд шавад.
«*Қалила ва Димна*»

ЗАИФКОЛБҮД ضعيف كالبد заъифтан, нотабон.

Чӣ гуна созам бо у, чӣ гуна ҳарб кунам,
Заифколбудам ман, на кӯхаму на гавам. *Кисоӣ*

ЗАИФОВОЗ ضعيف آواز заъифаъ аз оғози овози нармадор.

Бо қавӣ гу, агар бигӯӣ роз,
З-он ки бошад қавӣ заифовоз. *Саноӣ*

ЗАЙ زى ҳаёт, зиндагӣ, ҷон; воситаи зиндагӣ.

Чун акси ғунча шамъи шабистони боғ шуд,
Дар рӯзи айш хезу май ор, эй ҷароғи зай! *«Фарҳани Ҷаҳонگیر»*

ЗАЙБ а. ذيب ниг. зёб.

ЗАЙБАҚ а. زيبق симоб, чева.

Фалак аз ҳайбати он ҷунбиши зайбақ ёбад,
Аҳтар аз сӯзиши он шуълан аҳтар гирад. *Заҳири Форёбӣ*

> зайбақи мучаззо а) ашқ, оби дилда; б) қатраи борон;
зайбақ кардан а) несту нобуд кардан; б) саросема ва
музтариб кардан.

Саҳми ту қатрон кунад нурфаи Сӯхробу Зол,
Теги ту зайбақ кунад заҳраи Гуштаспу Зом. *Ҳоқонӣ*

зайбақ дар гӯш кардан (ё рехтан) ба гӯш симоб рехта
кар кардан.

Зайбақам дар гӯш кун, то нашнавам,
Е дарам бикшӣ, то берун равам. *Саъдӣ*

ЗАЙД а. زيد 1. фалонӣ, фалон кас; 2. номи хоси мард.

Агар тақдир бар ин иқтисо кунад, Зайд дар ҷаҳон
муфлис зияд, аз касб ва хирфа зар набад. *Аҳмади Донии*

ЗАЙЛ а. ذيل 1. доман, домани ҷома; домани ҳар ҷизе.

Ефтам ораста наъти ҳузур,
Бӯса задам зайли камарои си дур. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

Домани таҷовуз ва зайли иғмос бигустурад.
«*Равзат-ус-сафо*»

2. поён, зер; 3. доманаи кӯҳ.

Он биёбон сар ба сар дар зайли кӯҳ
Пурхалонқ гашта, Мусо бо шукӯҳ ... *Румӣ*

4. ҳолат; ҳин.

Амир дар зайли саворӣ дастхат намуда, ки фалон сафари Русия кардааст. *Аҳмади Дониш*

✧ зайл бар миён задан тайёри дидан барон коре.

ЗАЙМ *а.* *ضم* зулм, ситам.

... Ба қабули займ тан дар натавон дод.

«Таърихи Ҷувайнӣ»

ЗАЙМАРОН||ЗАЙМУРОН *а.* *ضمير* як навъ гиёҳи хуш-бӯй, райҳони ёбон, шонсфарам.

Бомлодон ... дидамаш домане гулу райҳон ва сунбулу займарон фароҳам оварда ва рағбати шаҳр карда. *Саъдӣ*

Ту, ки гарди заъфаронӣ, заъфарон

Бошу омеши мақул бо займарон. *Румӣ*

ЗАЙН *а.* *زين* 1. зинат, оронш, зеvar; 2. маҷ. хубӣ, накуӣ.

Фарқи бисёр аст байнаннафҳатайн,

Ин ҳама зайн асту боқӣ ҷумла шайн. *Румӣ*

ЗАЙР *а.* *خير* 1. зарар, зиён, нуқсон.

Наъран ло-зайр бар гардун расид.

Ҳин бибур, чун ҷон зи ҷон қандан рахид. *Румӣ*

2. маҷ. парво, бок.

ЗАЙТ *а.* *زيت* рағғани зайтун.

Шабе зайт фирқат ҳамесӯхтам,

Чароғи балоғат бияфрухтам. *Саъдӣ*

Ба боғ аргувону ба майдон кумайт,

Ба майхона қандилу дар шиша зайт. *Ҳоҷӣ*

зайти шабура рағғани зайтун барои таскиш додани озори неши залбур.

ЗАЙТУН *а.* *زيتون* 1. дарахти ҳамешасабзе, ки дар батъае кишвархон гарм меруяд.

Микдоре барги зайтун дар минқор ғирифта, муроҷиат намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. меваи дарахти зайтун, ки онро ҳам меҳуранд ва аз он рағган мекашанд.

Ба бар ин қиёс бувад неъматӣ чинон аз февокех;
инаб ва зайтун ва нахл ва руммон. *Аҳмади Дониш*

ЗАЙФ *а.* *زيف* пули зару нуқран қалбаки, нисара.

ЗАЙФ *II а.* *خيف* меҳмо; мусофир.

Мо ҳама меҳмони тӯем ва икромн зайф бар содот
вочиб аст. *Авафӣ*

Зайфи боҳиммат чу з-оше кам хурад,

Соҳиби хон оши бехтар оварад. *Румӣ*

ЗАЙЪАТ *а.* *ضيعة* нобуд шудан, бар бод шудан.

ЗАЙЪАТ *II а.* *ضيعة* обу замин, мулк, заминӣ зироати.

Акнун зайъате биёфтам, ки бар ҳар вақт монандан
он ба даст насад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ЗАЙҒАМ *а.* *زغيم* шер, шери қавӣ.

Панҷа дар сайд бурда зайғамро,

Ҷи тафовут кунад, ки сағ лояд? *Саъдӣ*

ЗАЙҚ *а.* *ضيقي* камӣ, подорӣ, кутухдастӣ.

На дар рағаш зарарон кам шавад ба зарби суёф,
На бо дилаш хафақон зам шавад эн зайқи бунуд. *Муъизӣ*

ЗАКАР *а.* *ذكر* 1. нар, нарина, мард.

Чун Муҳаммад ибни Ҳасан дар ҳукумат мустақил гашт, Ҳасани Номварро ба иттифоқи ақрабо аз закару нисо ба интиқоми падар кушт.

«Равзат-ус-сафо»

2. олати таносули мард.

ЗАКИДАН *زكيدان* *ниг.* жакидан.

Бигуфт ину теғ аз миён баркашид,

Эи хуни Сиёвуш фаровон закид. *Фирдавӣ*

ЗАКИТАБЪ *а.* *ذكي طبع* *ниг.* зақӣ 1.

ЗАКИУЛФАҲМ *а.* *ذكي الفهم* *ниг.* зақӣ 1.

ЗАКИУЛФУНУН *а.* *ذكي الفنون* 1. нуктафаҳм, донишманд.

ЗАКНИЯ *а.* *ذكية* муаннаси зақӣ 1.

ЗАКНИЯ *II а.* *ذكية* муаннаси зақӣ 1.

Иззуддини Умар ба сифати марзия ва ихлоси зақия иттисоф дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАКО *а.* *ذكا* фаросат, зирақӣ, басират, тезни зеҳн.

Наравад ҳеч хато бар дилу андешан ту,

К-аз хато дуру туро зеҳну зақои ту кунад.

Манучехрӣ

Ҳар ду ... ба зақо шӯҳрате тамом доштанд.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

ЗАКОБ *ا. ذكاب* 1. оби зок, оби сиёҳ, сиёҳ; 2. оби даҳан, туф, луоб.

Ҷуз талху тира об надидам бад-он замин,

Ҳаққо, ки ҳеҷ боз надонистам аз зақоб.

«Дурати ғир»

ЗАКОВАТ *I а.* *ذكاوت* *ниг.* зақо.

ЗАКОВАТ *II а.* *ذكاوت* 1. покӣ, покнзағӣ, сафо, нсмет;

2. тезрафторӣ дар коре.

ЗАКОВУТ *а.* *ذكاوت* 4. зақоват 1.

Эй басо илму зақовоту фитан

Гашта раҳравро чу ғули роҳзан. *Румӣ*

ЗАКОТ *а.* *ذكاوت* 1. маблаге, ки мувофиқи шарияти

ислом бояд аз ҳар даромад ва дорой ба нафъи қашшо-

кону фақирон дода шавад.

Зақоти мол бадар кун, ки фазлаи разро

Чу боғбон бизанад, бештар диҳад ангур. *Саъдӣ*

Гар ту хоҳӣ зақоти хубӣ дол,

Мо фақирему мустақилки зақот. *Ҷомӣ*

ЗАКОТСИТОН *ذكاوت ستان* 1. зақот дода мешавад.

ки мувофиқи шарият ба ӯ зақот дода мешавад.

ЗАКУР *زكور* *ниг.* жағур.

ЗАКӢ *I а.* *ذكي* 1. тезтабъ, хушманд, хушбӯр, зирақ.

Ишчуни қас гар зақини мутлақ аст,

Чунш ин тамъиз набвад, аҳмақ аст. *Румӣ*

ЗАКӢ *II а.* *ذكي* 1. покнза, неқу.

ЗАЛАЛ *а.* *زلل* лағзӣш; хато, ғалат, нуқсон.

Агар ёре андак залал донадан,

Эи ноибхаради шӯҳра гардонадам. *Саъдӣ*

Димна гуфт: Рост меғуӣ, баҳои ту тадоруки ҳар

халале ва ҳастии ту талофии ҳар залале метавонад

кард. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

ЗАЛАМ *а.* ظلم хирағи, торикя.

Пой кафши худ шиносад дар залам,
Чои тани худ чун надоняд, эй сакам! *Румӣ*
Дар замоне, ки кусуфи кул дар ҳадди Муштарӣ
воқеъ шуда, заламе азим зоҳир гашт.

«*Равзат-ус-сафо*»

ЗАЛАМА *а.* ظلمе ч. зolim.

Омодан харб бояд шуд ва набояд гузошт, ки зала-
ман Шом Биосоянд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАЛЕЪ *а.* ضلع зур, қавӣ, бақувват, сахтбозу.

Гар банда зарир асту халиқ асту залёъ,
Дар гоҳи сано гуфтани ӯ гардад ланг. *Манучеҳрӣ*

ЗАЛЗАЛА *а.* زلزله *ниг.* зилзила.

ЗАЛЗОЛ||ЗИЛЗОЛ *а.* زلزال ларза, чунбин.

Андар он рӯз, ки аз назран мардони набард
Дар дили кӯх чу симоб дарафтад залёол.

Бадрӣ Чочӣ

ЗАЛИЛ *І а.* ذليل 1. беътибор, ноҷиз; мутеъ, фармонбар-
дор.

Ин писар бар ҷумлаи бародарон сарвар шавад
ва эшон залили ӯ шаванд. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

2. хор, ҳақир, забун, хору зор.

Бо сабуксор кас макун суҳбат,
То намонӣ ҳақиру хору залил. *Носири Хисрав*

ЗАЛИЛ *II а.* ضليل ба залолат афтада; он кӣ сахт гум-
роҳ мешавад, бо роҳи хато меравад.

ЗАЛИЛ *III а.* ظليل соядор, сояфкан; *зилли залил а)* соии
домӣ; б) маҷ. химояти пура.

Дар он бӯқнаи шохвор дар зилли залили рафоҳият
ғунудам. «*Тарҷимаи Яминӣ*»

ЗАЛИМ *І а.* ظليم шутурмурғ, шутурмурғи нар.

Комрон бошу маи лаъл хуру душманро
Гу: Ҳамеҳур шабу рӯз оташин сӯзон чу залим. *Фаррухӣ*

Ҷаҳеҳ омӣ хонад варову ома ҷаҳеҳ,
Ба ҳар ду ном бувад баҳраманд ҳаму залим. *Сӯзани*

ЗАЛИМ *II а.* ظليم ситаманда, мазлум.

ЗАЛИФ زليف *ниг.* залифан.

ЗАЛИФАН||ЗИЛИФАН||ЗУЛИФАН زليف тарс, бим, ваҳм.

Аз лаби ту мар-маро ҳавор умед аст
В-аз сари зулфат маро ҳавор залифан. *Фаррухӣ*
Сисат карданаши, бехтар сисат,
Зилифан бастанаш, бехтар зилифан. *Манучеҳрӣ*

ЗАЛИҚ ذليق фасеҳ, қушодазабон, теззабон, нотик, за-
боновар.

ЗАЛА *І а.* زله 1. таом ва хуроковорин барзид, ки ме-
монон аз туй ва ё зиёфат бо худ мебаранд.

Гуфто ба мизбон, ки маро заллае фирист,
Гуфто: Ҳанӯз нуқл ба дармон намерасад. *Анварӣ*

2. таоми нигоҳ дошташуда, пасмондаи хуроқ, саркут.
Дигар аз пай дӯстон залла кард,
Ки ҳалво ба танҳо нашоид хвард. *Низомӣ*

◇ залла бардоштан *ниг.* залла бастан.

Ҳамаи занони ашроф ва умаро ба урдун султони
бо тухфа ва ҳадёе ҷавқ-ҷавқ мерафтанд ва хирвор-
хирвор залла бармедоштанд. *Аҳмади Дониш*
залла бастан аз ҷое бо худ туша гирифта, озуқа
гирифта.

Зи хоби сер дар манзил таовнад заллаҳо бастан
Сабуксайре, ки ҷои туша доман бар камар бандад. *Соиб*

ЗАЛА *II||ЗИЛА* زله ҳашаран малаҳмонанд, малаҳи
чирчирак.

Бонги залла кард ҳоҳад кар(р) гуш,
В-еҷ н-осояд ба гармо аз хуруш. *Рӯдакӣ*

ЗАЛАТ *а.* زلت 1. лағзаш, хато, саҳв, гуноҳ; хато дар
сухан.

Наҳост, ки савобки аёдин худро ба як заллат
зоёғ гардонад. «*Равзат-ус-сафо*»

Оқибат диданд ҳар гун уммате,
Лоҷарам гаштанд асри заллате. *Румӣ*

2. маҷ. кори напосандида, амали номаъқул.
Филҷумла янишастам ва аз ҳар даре суҳан пай-
вастам, то ҳадиси заллати ёрон дар миён омад. *Сағдӣ*

ЗАЛЛОТ *а.* زلات ч. заллат.

ЗАЛОЗИЛ *а.* زلزال чамъ 1. ч. зилзила||залзала.

Биларзанд аз ниҳеби ӯ наҳангон,
Биларзад кӯҳи сангин аз залозил. *Манучеҳрӣ*

2. маҷ. баллоҳ, сахтӣҳо, офатҳо.

ЗАЛОЛ *а.* ضلال баргаштан аз роҳи дуруст, гумроҳӣ;
оворағӣ.

Моро ғарқан баҳри залол магардон!

«*Анварӣ Сухайлӣ*»

Сурате аз сурати дигар камол
Гар бичӯяд, бошад он айна залол. *Румӣ*

◇ залолӣ мубин гумроҳни ошкоро, хатои возеҳ.

Гар роҳи дигар равад, залолӣ мубин... *Сағдӣ*

ЗАЛОЛАТ *І а.* ضلالت беътиборӣ, напосандӣ, хорӣ; хор
шудан.

ЗАЛОЛАТ *II а.* ضلالت *ниг.* залож.

Моро роҳ намудӣ ва аз залолат раҳонидӣ.

«*Анварӣ Сухайлӣ*»

ЗАЛОМ *а.* ظلام торик, торикӣ, торикни шаб.

Хуфта аз онӣ, ки набинӣ зи ҷаҳл
Дар дили торик ҳама чуз залом. *Носири Хисрав*
Рӯз дар касби хунар кӯш, ки май хӯрдани рӯз
Дили чун онна дар занги залом! андозад. *Ҳофиз*
Шоҳи ситорарон... ҷамолӣ ҷаҳоноройро ба ниқо-
би залом бипушонид. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

ЗАЛОҚАТ *а.* ذلالت теззабонӣ, фасоҳат, забони раван, за-
бони бурро.

Теғи залоқати забони ӯ наём нашинохтӣ.

«*Тарҷимаи Яминӣ*»

ЗАЛУ زلو *ниг.* золу.

ЗАЛУЛ *І а.* ذلول *ниг.* зилл 1.

ЗАЛУЛ II *а.* ضلول гумрох, овора, оворагард.

ЗАЛУМ *а.* ظلم ситамгори сахт, золым.

Тори у гуял: Ман аз дасти залум
Дар шиканча мондаам дар печу тоб.

Шамси Табрезӣ

Дарвешро дидам, ки ... мегуфт: Ё ғафур, ё раҳим,
ту доӣи, ки аз залуму ҷаҳул ҷӣ оял! *Саъдӣ*

ЗАЛҚ *а.* زلق 1. лағзидан; лағзиш; 2. хашм, ғазаб.

Дар тараллуд аз ту афтоданд халқ,
Дар ҳазимат кушта шуд мардум зи залқ. *Румӣ*

ЗАМ I *з*; 1. ҷоғ, фуқ.

Орзуманди он шуда ту ба ғур,

Ки расад нонт пореае бар зам. *Рудаки*

2. номи даръе дар наздикии Марв.

Зӣ хун дашт гуфти, ки рудӣ Зам аст,
На разми гави пилтан Рустам аст. *Фирдавӣ*

ЗАМ II **ЗАММ** I *а.* ذم 1. маломат, сарзаниш.

Чун ба гетӣ на вафо монду на аҳл,

Замми аҳлияти ихвон ҷӣ кунам? *Ҳоқонӣ*

2. бадагун; ҳаҷв.

То кай қашӣ ту аз пай таъзиими ман алам?

То кай қушоям аз пай замини ту ман даҳон?

Ғузулӣ

ЗАМ III **ЗАММ** II *а.* ضم 1. илова кардан.

Дарҳол ба ғӯши хуши ман гуфт,

Васфи ту, ки бо замир шуд зам. *Ҳоқонӣ*

Бод ки дар муқобалаи у муомалае карда шавад,
ки писанди давлатҳо бошад, аз радди вилотиҳои
ғирифташуда бо замини заводи дигар.

Аҳмади Дониш

2. пайвастан; 3. гузоштани аломати замма ба болон
харфе.

Зи зам ниҳоданд эъробаш, аз ҷӣ шуд максур?

Ба ҷазм карданд уро, ҷаро бувад мудғам?

Масъуди Саъдӣ

ЗАМАН *а.* زمن *шакли дигари* замон I.

Чу дид андар у шаҳриёри заман,

Барарғтод аз бим бар вай ҷашан. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ЗАМАЪ **ЗАМО** *а.* ظما 1. ташнагӣ, ташнагии сахт.

Ҷавқ-ҷавқ истоқи тасвироти мо,

Суи ҷашма[и] дил шитобон аз замо. *Румӣ*

2. маҷ. сахт орзуманди ҷизе будан.

Маро ҷу тег диҳад об обғун гардун,

Ҳар он гаҳе ки бинолам ба пешу у зи замо.

Масъуди Саъдӣ

ЗАМЗАМ I *а.* زمزم номи ҷоғ ва ҷашмаест дар Макка,
дар назди хонаи Каъба.

Далв, ки аз ҷашмаи хур хушк монд,

Замзамаш аз ҷашмаи раҳмат фишонд.

Ҳисрови Деҳлавӣ

◇ замзами расанвар киноя аз офтоб.

Эй Қазбаи ҷаҳонгард, эй Замзами расанвар,

Заррин расан намон, чун замзам ой аз бар.

Ҳоқонӣ

ЗАМЗАМ II زمزم фасли чордахуши китоби муқаддаси зар-
душтиён, Занд.

ЗАМЗАМ III زمزم *ниг.* замзама.

Бузургон ҳама ғафвр афшонданд,

Ба замзама ҳама офрини хондаид. *Фирдавӣ*

ЗАМЗАМА زمزمه овозе, ки аз дур меояд, садои охиста
ва пайваста; нағма ва суруде, ки зери лаб охиста хонда
мешавад.

... Тоифаи ҷавонони соҳибдил ҳамроҳи мо буданд
ҳамдам ва ҳамқадам, вақтҳо замзама бикардандӣ
ва байте муҳаққиқона баргуфтандӣ. *Саъдӣ*

Фиканд замзамаи шик дар Ҷиҷозу Ироқ,
Навон бонги ғазалҳои Ҳофиз аз Шероз. *Ҳофиз*

ЗАМИН I *а.* زمين напсандида, зинт, бад.

Чун вазир у муру муставфӣ ту бошӣ, кай бувад
Мидхотроги вазир у муру муставфӣ замин. *Сўзаний*

Абу-Алӣ ҳамчунон бар одати замин ва хулқи
лаиқи хеш мустамир буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАМИН II *а.* زمين 1. оби бинӣ; 2. пешоб, шош, шоша.

ЗАМИМА I *а.* زميمة муанкаси замин I.

Аз ин хислати замима бинарҳезад. *Авфӣ*

ЗАМИМА II *а.* زميمة ҷилова, ҷизе, ки ба болон ҷизе зам
мешавад; ◇ заминан аъвар рудан кирмонанд, овеза,
курруда.

ЗАМИМАТУЛАВСОФ *а.* زميمة الاوصاف бадном, касе ки
ба ном ва сифатҳои бад шухрат ёфтааст.

Мардуми он ҷо заминатулавсоф ва қариҳатулаҳ-
лоқ бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗАМИН I زمين 1. хок; сатҳи хок.

Бад-у гуфт: Зар ҳасту ҳам беш аз ин,
Дирам ҳам, баруманд боғу замин. *Фирдавӣ*

Заминаш аз қасрати ҷавоҳироти рангин ҳамчу
даште сабу хуррам ва гулҳои рангоранг ба назар
дармеояд. *Аҳмади Дониш*

замини баруманд заминӣ ҳосилхез, заминӣ ҳосилбахш.

Сирати у—туҳми киштаву неъматӣ у—об,

Ҳотирӣ маддохи у—замини баруманд. *Рудакӣ*
замини мурда заминӣ ноқарам, заминӣ бекор, заминӣ
партав.

Чун замини мурдае, к-аз ақл гардад тозару,

Аз арақ рӯи ту эҳё мекунад оинаро. *Соиб*

руи замин сатҳи тамоми олами хокӣ.

Гар рӯи замин ба ҷумла обод кунӣ,

Чандон набувад, ки хотире шод кунӣ.

Гар банда кунӣ ба лутф озодедо,

Беҳтар, ки ҳазор банда озода кунӣ. *Ҳайём*

дар замин қардан дар замин линҳон намунад, ғур
қардан.

Бидонист рӯзе писар дар камин,

Ки муҷмал кучо қард зар дар замин. *Саъдӣ*

2. кишвар, мамлакат.

Қозӣ Яхёе... гуфт: ... Ба азимати сайри Ҳин-
дустон аз баҳри Ҳинд ба заминӣ Қалката ба навоҳии
Қунҷуч баромадем, ки ақсон заминӣ Ҳинд аст.

Аҳмади Дониш

замину замон тамоми дунё; тамоми олами ҳастӣ.

Боз ин ҷӣ ҷавонӣ ҷамол аст ҷаҳонро

В-ин ҳол, ки нав гашт заминрозу замонро. *Анварӣ*

◇ заминн шеър бахр, радиф, кофия ва ғ.; замин бусидан а) сархамкунон таъзим кардан, бандавор хушомад гуфтан; б) изхори одобу эҳтиром кардан.

Мекунад шабнам гарои бар узори нозукат,
Абр мебусад замин аз дур гулзори туро. *Соиб*
заминн хидмат бусидан таъзим кардан.

Шукри неъмат бигуфтам ва заминни хидмат би-
бусидам ва узри часорат бихостам. *Саъдӣ*
заминн зинда доштан заминро обод кардан.

Заминн зинда дор, осмон зинда кун,
Чаҳонгир душман пароканда кун. *Низомӣ*
заминни ҳиммати касеро ба сар кашидан хурмату из-
зати калон изхор кардан, қонл шудан ба касе.

Бисоти давлати уро ба рӯй рӯбад мох,
Заминни ҳиммати уро ба сар кашад Кайвон. *Фаррухӣ*

замин аз зери по кашидан тарсонидан, дар бим ан-
доттан; ноумед кардан; монев шудан, касеро аз исти-
нодгоҳаш махрум сохтан.

Талабори ту дорад изтиробе дар чаҳонгарай,
Ки пиндори: заминро мекашанд аз зери пои у. *«Бақори Аҷам»*

заминро ба осмон дӯштан аз ҳад зиёд дасту по задан,
саъю кӯшиш кардан.

Гар заминро ба осмон дӯш,
Надиҳандат зиёда аз рӯзи. *Саъдӣ*

замин сахту осмон дур (ё баланд) киноя аз мушкили,
ноиллоҷ, дармондағӣ, ки доди кас ба чое намера-
сад.

Осмон дуру замин сахт аст, сахт,
Гар тараххум мекуни, вақт аст, вақт.*

замин тариду пайдо шуд сари хар зарб. киноя аз
ногаҳон ва бемавқеъ пайдо шудани одами номатлуб
ва дилпокаш.

ЗАМИН II *а. زمین* барҷомонда, касе, ки ба сабаби касали
аз ҷой ҷунбида наметавонад ё ба пой рафта наметавонад.

[У] ба иллати ниярас замини шуда буд. *Авфӣ*

ЗАМИН III *а. زمین* гарав, қавл, зомин.

Ия қаболая фалон замин ва фалон чизро фалон
кас замин. *Саъдӣ*

ЗАМИНБҶҶ *а. زمین بوس* 1. дар хузури подшоҳ, мансабдор
ё давлатманде ба замин афтода, хокро бусида таъзим
кардан, ки дар замони пеш изхори адаб ва иғвоат ҳисоб
мешуд, таъзим.

Баст бар хок зи беболунари Соиб нақш,
Магар аз дур заминбус кунад чононор. *Соиб*

2. таъзимкунанда, сачдакунанда; мутеъ, фармонбар-
дор.

Дару даргахе дид бар осмон,
Заминбуси у ҳам замини замон. *Низомӣ*

ЗАМИНГИР *а. زمین گیر* барҷомонда, аз ҳаракат монда; касе,
ки ҷунбида наметавонад; побанд, дар замин маҳкам ҷой-
гирифта.

Надонам манзилатро, варна занҷир
Қаям кардӣ дар ни зиндон замингир? *Нозим*

Чуръат гуфт: Аҷаб аз Мирзо, ки дарахти замин-
гирро хиромон гуфт. *«Хизони омират»*

ЗАМИНГОҲ *а. زمین گاه* ҷо, маъвқе, макон.

ЗАМИНКУБ *а. زمین کوب* 1. кас ё хайвоне, ки бар замин по
мекубад; 2. киноя аз асп.

Худон замини замонро бихонд,
Нас он гаҳ заминкубро пеш ронд. *Ҳочу*
3. чизе ки бо он заминро мекубад.

ЗАМИНХЕЗ *а. زمین خیز* чизе, ки аз замин ҳосил мешавад,
ҳосил, маҳсул.

Заминхеи хар кишвар аз даҳр чист?
Ба хар кишвар аз пешаҳо баҳр чист? *Низомӣ*
Заминхеи Чин чизҳои гариб,
Ки дилро диҳад қуту чононор насб.

Хисрави Деҳлавӣ

ЗАМИНӢ *а. زمینی* 1. мансуб ба замин I; 2. аҳли замин, дар
замин истиқоматкунанда, ки, мувофиқи ақидан динӣ, аз
хок офарида шудааст.

Чун Увайс аз хеш фонӣ гашта буд,
Он заминӣ осмонӣ гашта буд, *Румӣ*

ЗАМИР I *а. ضمير* 1. дил, қалби инсон.

Ба ҳасту нест маранҷон замиру хуш мебош,
Ки нестист саранҷомӣ хар камол, ки ҳаст. *Ҳофиз*
Боз маро дағдағи саёҳат дар замир мутамаккин
гашта... *Аҳмади Донииш*

2. чизе, ки кас дар дили худ гузаринад, фикри пин-
ҳонӣ, ҳаёл.

На он ҷунон ба ту машғулам, эй биҳиштириу,
Ки ёди хештанам дар замир меояд. *Саъдӣ*
Агарчи мун ман акнун чу шир аст,
Ҳануз аз завқи ширам дар замир аст. *Ҷомӣ*

◇ **замири мунир** дили равшан, ботини нек, сирати
пок.

Ҷомӣ чаҳоннамоаст замири мунири дуст,
Ияхори эҳтиёи худ он ҷо чи хоҷат аст? *Ҳофиз*

ЗАМИР II *а. ضمير* ҷонишин.

ЗАМИСТОН *а. زمستان* ниг. зимистон.

ЗАММ I *а. زم* ниг. зам II.

ЗАММ II *а. ضم* ниг. зам III.

ЗАММА *а. ضمه* пеш 2; дар алифбон арабии тоҷикӣ ало-
мати ҳаракати болонст, ки садоноки у-ро ӣфода меку-
над.

ЗАММОР *а. زمار* касе, ки най менавозад, найнавоз.

ЗАМО *а. ظما* ниг. замаъ.

ЗАМОИМ I *а. ضائم* ҷ. замин I.

ЗАМОИМ II *а. ضائم* ҷ. замина II.

ЗАМОИР I *а. ضمائر* ҷ. замир I.

Ваҳшати малик ва ҳайбати подшоҳӣ дар замонри
дӯстон ва душманон қарор гирифт, (I I)
«Қалима ба Димна»

ЗАМОИР II *а. ضمائر* ҷ. замир II.

ЗАМОН I *а. زمان* 1. вақт, ҳангом; давр, замона, рӯзгор.

Кашидандшон хаставу баста хор,
Ба ҷон хостанд он замон зинҳор. *Фирӯзӣ*

Ширинтар аз ояи ба шакарханда, ки гўям,
Эй Хисрави хубон, ки ту Ширини замонӣ. *Ҳофиз*
ин замон акнун, ҳоло, ҳозир, айҳол.

Чунин дод посух, ки пурсиш мақун,
Мағуӣ ин замон ҳеҷ бо ман сухун. *Фирдавӣ*
Набуд нақши ду олам, ки ранги улфат буд,
Замона тарҳи муҳаббат на ин замон андохт. *Ҳофиз*
замон-замон дам ба дам, соат ба соат.

Замон-замон мунтазирн шаҳодат будем. *Авфӣ*
як замон муддати кӯтоҳ, андак вақт, лаҳзае.

Ало, гар талабгори аҳли дили,
Зи хидмат мақун як замон гофилӣ. *Сатъӣ*
Аз ҳодисаи замони ронанда матарс
В-аз ҳар чӣ расад, чу нест поянда, матарс,
Ин як дами нақдро ба нират бигузор.
В-аз рафта маяндешу аз оянда матарс! *Ҳайём*
дар (ё андар) замон дар ҳамин вақт, бетаъхир, дер
накарда.

Барафқанд Гарсеваз яндар замон
Саворе ба кирдорӣ боди дамин. *Фирдавӣ*

2. муҳлат, фурсат.

Маро замон додӣ, ки то ин об нахўрам, накушӣ.
«Маҷмаъ-ул-анғоб»
Ҳар муддате назар ба касе мекунад синепх,
Ҳар навбате замин ба касе медиҳад замон.

«Анвори Суҳайлӣ»
Замон диҳед, ки васиятнома бинависам. *Авфӣ*
замон хостан муҳлат пурсидан.

Фиристодаи кординоро навохт,
Замон хост як ҳафтаву кор сохт. *Низомӣ*

3. тақдир, сарнавишт.

Туро худ замон ҳам ба дасти ман аст,
Ба пешни равони ман ин равнан аст. *Фирдавӣ*

◇ замони мазӣ *грам.* замони гузашта; замони мустақ-
бал *грам.* замони оянда; замони Одам киноя аз даврани
одам нахустин; дар (ё аз) замони Одам бисёр вақтҳо
боз, хеле вақтҳои пеш.

Шеърн Ҳофиз дар замони Одам андар боғи хулд
Давлати насрини гулро зинати авроқ буд. *Ҳофиз*
замони ҳол *грам.* замони ҳозира; замон ёфтаи хуш-
бахт шудан, ба мақсад расидан.

Дар дарди ту кам касе амон ёбад,
Дар ишқи ту кам диле замон ёбад. *Анварӣ*
замони гузашта наёбад ба бар зарб. вақтро ғанимат
бояд доист, фурсате, ки аз даст рафт, боз намеояд.

ЗАМОН II زمان I. ҳаёт, умр, чон.

Замони варо дар камон сохтам,
Чу рӯзаш сар омад, бияндохтам. *Фирдавӣ*

2. маҷ. марг, аҷал, мавт.

Замон чун туро аз ҷаҳон кард дур,
Пас аз ту ҷаҳонро чӣ мотам, чӣ сур. *Фирдавӣ*

ЗАМОН III а. ضمان I. зоминӣ, замонат, қафолат, қафилӣ.

Билорел чанде каф аз доманаи
В-агар мегурезад, замон бар манаиш. *Сатъӣ*
замон кардан қафолат додан.

Амир Исмонӣ мол бозгирӣфт ва нафиристод; амир
Наср номае кард ба Рофё, ки вай замон карда буд.
«Тасриҳи Наршахӣ»

замон шудан қафил шудан, ба ўҳдан худ гирифтан.

Эй дил, ар ишрати имрӯз ба фардо фиканӣ,
Мояи нақди бақоро кӣ замон хоҳад шуд? *Ҳофиз*

2. тарав.

Гуфт: Не, барҳез, набавд з-ин зиён,
Ман сару чон мениҳам рахну замон. *Румӣ*

ЗАМОНA زمانе *ниг.* замон I I.

Замона ҷоман меҳнат диҳад з-онам, ки медонад,
Либоси офиятро тарзи пушидан намедонам. *Махфӣ*
Агар тегаи набонад дар замона,
Барорад оташи фитна забона. *Бадриш Каширӣ*
замона гузаронидан умр ба сар бурдан, зиндагонӣ
кардан.

Зи ман манпурс, ки бе ман замона чун гузаронӣ,
Аз он бипурс, ки бар ман замона мегузаронад.

Анварӣ

◇ замона ба подош обистан аст ҳар кас сазои кори
неку бади худро мебинад.

ЗАМОНАСОЗ زمانه ساز он кӣ мувофиқи авзою ахволи
замона рафтор мекунад, созишкор; мунофиқ.

Таслим мекунад ба ситам зулмури дилер,
Чурири замонасос фузун аз замона аст. *Соиб*

ЗАМОНАСОЗӣ زمانه سازی созишкорӣ; мунофиқӣ.

ЗАМОНАТ a. ضمانت қафилӣ, зоминӣ, ба ўҳда гирифтан.
Дарҳол шахсе аз насоро ба Мадонн фиристод ва
он чӣ замонат карда буд, боз овард.

«Ҳазору як шаб»

ЗАМОНАТНОМА ضمانت نامه хуҷҷати қафолат, санади за-
монат, варақаи таъмин.

ЗАМОНДОР ضمانتدار қафил, зомин, касе, ки барои коре
зомин мешавад.

Замондори олам сиях то сафед,
Шафоткуни рӯзи биму умед ... *Низомӣ*

ЗАМР a. زمير най, най навохтан.

Чунон аз ҳамру замру ною нокус
Наметарсам, ки аз зӯҳди рией. *Сатъӣ*

ЗАМЙ زىi шакли кӯтоҳшудаи замин I.

Асосе, ки дар осмону замишт,
Ба яндозаи фикрати одамист. *Низомӣ*

ЗАМҲАРИР زمهرير хунокии саҳт, сармон шиддатнок.

Намояд равад хома дар ҷуи шир
Ва ё бишканад дар дили замҳарир. *Сатъӣ*

Бозандаро ... ланохе, ки ... аз садамоти замҳарир
маҳфуз монад, мӯяссар намешуд. «Анвори Суҳайлӣ»

зан زن асоси замони ҳозираи заман.

зан زن суффикси исмоз маънои қору шугро ифода ме-
кунад, мас. 'хаштзан', 'таблзан', 'торзан', 'муштзан'.

ЗАН I زن чинси муқобилии мард.

Зани ҳубу фармонбару порсо,
Қунад марди дарवेशро подшо. *Сатъӣ*

Зан зан зи вафо шавад, зан зевар нашавад,
Сер сар зи даҳо шавад, зан афсар нашавад. *Саной*

Зани нек офияти зиндагонӣ бувад. *Забулмасал*
зан кардан зан гирифтан.

Зане кун з-ин сипас бар ту сазовор,
Ки бошад хамчу Висо сад парастор.

Фархридини Гургонӣ

◇ зани дудафкан қодугарзан, соҳира; зан розӣ, мард
рози, гӯри падари қозӣ зарб. яъне агар зану мард бо
ҳам ҳуҷ созиш кунанд, нигро роҳ намебад.

ЗАН II |ЗАНН а. ظن гумон, пиндошт.

Дар дили кас шафқате аз ман набул,
Ҳеҷ касеро ба карам зан набуд. *Низомӣ*
Чун дар ту занни халқ ба некист, нек бош,
То дар ту занни халқ ба неки шавад яқин. *Сӯзани*

◇ ба занни қавӣ ба гумони калон.

ЗНАБА а. ذنب I. дум, дуб.

Мардум аз гов, эй писар, пайдо ба илму тоат аст,
Мардуми беилму тоат гов бошад безанаб.

Носири Хисрав

Баъзе ба як пой истода ва як пон дигар рост ба
ақиб кашида, ба шакили занаб болҳо афрохта...

Аҳмади Дониш

2. тарафи дунболои галаситории Аждаҳо (тарафи ди-
гараш Раъс номанда мешавад).

Мухолифони туро дар сипеҳр то бизиянд,

Бурун паёйд хартиз ситорашон зи Занаб. *Фарруҳӣ*

Ба ҷониби Систон бояд рафт ва кори он ҷо, ки чун
Занаб бар ҳам афтадааст ... киёяат кардан.

«Тарҷумаи Яминӣ»

ЗНАХ زنج манах, чона; зери манах, зери чона.

Зи пирӣ хурда аз бас дар гулу мушт,
Занах дар биниаш рафта чу ангуст.

Фитрати Зардуш

◇ занах задан бисёр ғап задан, лаққидан, ғапи беху-
дагун, ҳарзагӯӣ кардан, ҳарза гуфтан.

Ҳосидонро ту гӯ: Занах мезан,

Хатм шуд насуру назм бар ману ту. *Саной*

Ҳар кӣ дар ин парда мухолиф танад,

Бар даҳанаши зан, ки занах мезанад.

Хисрави Деҳлавӣ

занах нарм доштан (ё будан) мутеъ будан, ром будан.

То ба муродам занахаш нарм буд,

Пок савоб аст, ту гуфти, хатош. *Носири Хисрав*
Занах бар худ задан сар ҳам кардан, сар фуру бур-
дан; хичил шудан, шарманда шудан.

ЗНАХДОН زنجدان занах, манах.

Мабин ба себи занахдон, ки ҷоҳ дар роҳ аст.

Қучо ҳамеравӣ, эй дил, бад-ин шитоб, қучо? *Ҳофиз*

◇ занахдон ба ҷайб фуру бурдан а) ба андеша фуру
рафтан; б) интизор доштан, умедвор будан.

Занахдон фуру бурд ҷалде ба ҷайб,

Ки бахшанда рӯзи фириштад зан гайб. *Саъдӣ*

ЗАНБ а. ذنب гуноҳ, айб, хато.

ЗАНБАМУЗД زن مجزّد марде, ки аз номуси занӣ худ бе-
парво бошад, далла, зангар.

Гуфт: Инак бин нишони пои дузд

К-ни тараф рафтаст дузди занбамузд. *Румӣ*

ЗАНБАҚ а. زنبق як хел растании дарозпоӣ, ки бехтарин
навъаш гули сафеди хушбӯй дорад, савсан.

Аз у занбақ ба ангустон ҳино баст,
Намуд аз остиани янгуни даст. *Бадрӣш Кашимирӣ*

ЗАНБИЛ زنبيل 1. сабад, сабади ҳасирӣ ё лифи хурмоӣ.

Занбил бофти аз барги хурмо ва бифуруҳтия.

«Анвори Сузайлӣ»

2. халтаи чармин гадоён.

Асо ҷун даст, занбиле ба дӯшаш,

Ду халқа чун қаландар дар ду гӯшаш.

Бадрӣш Кашимирӣ

◇ занбил дар об афкандан тарки коре кардан.

ЗАНБИЛБОФ زنبيل باف касе, ки сабад мебофад, сабадбоф.

ЗАНБОРА|ЗАНПОРА زنباره زنباره фосих, зинокор.

Се ҳокиманд ин ҷо чун ғулба ҳама дузд

Майхораву занбораву малъуну хасисанд. *Мунҷик*

ЗАНБҮР زنبور ору.

Гарат ҷомӣ нушин диҳад, дур нест,

Вале нӯш бе неши занбӯр нест. *Ҳоҷу*

Занбӯри дурушти бемурувватро гӯй: Боре чу асал
намениҳӣ, неш мазан! *Саъдӣ*

ЗАНБҮРА زنبوره навъе аз пайкони тир.

Ба занбуран тир занбури неш

Шуда охаку сангро рӯй реш. *Низомӣ*

ЗАНБҮРАҚ زنبوراك 1. занбури хурд; 2. тупи хурд, ки

ба шутур бор мекарданд.

Ҳусайн Низомшоҳ шашсад ароба тӯп ва зарбзан

ва занбурақ ... пешин афвоҷи худ боздошт.

«Таърихи Фаршӣ»

ЗАНГ I زنگ гарди зангоре, ки дар рӯи металлҳо ба ву-

ҷуд омада, онро меҳурад.

Оре, бихурад занг ҳаме оҳанро,

Ҳарчанд ки занг ҳам зи оҳан хезад. *Абулфараҳ*

◇ занги ҳаво торикӣ; занг бастан пайдо шудани гар-

ди зангор дар рӯи низо.

Мағу, ки дар дили ту занг баста пайконам,

Ки тухми меҳру вафо саба гашта дар дили ман.

Ҳилолӣ

занг аз дил рабудан кина аз дил бардоштан; занг аз

дил рафтан бартараф шудани кудурат.

ЗАНГ II زنگ зангула, қарас.

Чу овози занг омад аз пушти пил,

Хурушидани қус аз ҷанд мил... *Фирдавӣ*

Ҳамон теғзан зангии сахтқуш,

Баровард чун занги руси хуруш. *Низомӣ*

ЗАНГ III زنگ 1. одамони сиёҳмӯй, сиёҳлуст; 2. мамлакати

Ҳабаша, Ҳабашистон.

Билайваст абре зи дарьёи Занг,

Аз он абр бар мо биборид санг. *Фирдавӣ*

Ғаме, ки чун синаҳи занг, мулки дил бигрифт,

Зи ҳайли шодии руми руҳат зидояд боз. *Ҳофиз*

ЗАНГ IV زنگ шуои офтоб ё моҳ.

Рафта садон қарасаш бар сипеҳр,

Кар шуда аз ғайрати у занги меҳр.

«Баҳори Аҷам»

ЗАНГИЁНА زنگينه боғлош, содда.

Сухта беду бода бин, румию хиндуе баҳам,

Ишрати зангиёнаро баргу навои тоза бин. *Ҳоқонӣ*

ЗАНГИМИЗОЧ زنگی مزاج *киноя аз одами хурсанду хуш-хол.*

ЗАНГИНИХОД زنگی نهاد *одами сиёҳпӯст.*

ЗАНГОР زنگار 1. қисми зангзадаи оҳан, мис ва ғ.

Ойнаат, доий, чаро ғаммоз нест?

З-он ки зангор аз рухаш мумтоз нест. *Румӣ*

2. маҷ. сабз, кабӯд.

Зи тоҷаш себаҳра шуда лочвард,

Супурда ҳаворо ба зангор гард. *Фирдавӣ*

♦ зангори маъдани даҳани фаранг.

ЗАНГОРҲУРД||**ЗАНГОРҲ(В)АРД** زنگارخورد зангзада, занг-хурда.

Ханӯз оҳане нест зангорх(в)ард,

Ки рахшанда душвор шоядш кард. *Фирдавӣ*

ЗАНГҲУРД||**ЗАНГҲ(В)АРД** زنگخورد 1. зангзада; 2. маҷ. ғуборнок.

Шуд оинаи ҷони ман зангх(в)ард,

Зидоям бад-он занг з-оина гард. *Низомӣ*

ЗАНҒИ||**ЗАНҒИ** زنگی *одами сиёҳпӯст, сиёҳ; ҳабаши;*

♦ занғиги сиёҳ *киноя аз зулфҳо, ғесуҳо.*

Зи зулфу холи ту дилро ҳалос мумкин нест,

Ки занғиги сиёҳаш намекунанд раҳо.

Убайди Зоконӣ

занғии шаб торякин шаб.

Вақти он шуд, ки зи хуршед зиёе бирасад,

Сӯи занғии шаб аз Рум ливое бирасад.

Шамси Табрезӣ

ё занғии Занг бош ё румии Рум *зарб.* дар як ақида пойдор бош.

Ё сахт чу санг бош, ё нарма чу мум,

Ё занғии Занг бош, ё румии Рум!

ЗАНҒУЛА زنگوله 1. занг, қунғуроқ, чарас; 2. номи пахлавони Турон.

Ва дигар Фирӯҳил аҳо Занғула

Бурун тохтанд аз миёни гала. *Фирдавӣ*

♦ занғулаи рӯз (ё зар) *киноя аз офтоб.*

ЗАНД I زند *номи китоби тафсири Авесто ба забони пахлавӣ; муқ. Жаид I 1.*

Яке зардуштвораи оравест,

Ки пешат Зандро бархонам аз бар. *Дақиқӣ*

ЗАНД II زند *бархон.*

Ниҳодам туро ном Дастони занд,

Ки бо ту падар кард дастону банд. *Фирдавӣ*

ЗАНД III زند *дарахти буттамонанди мурт, як ҳел буттаи ҷанубии ҳамешасабз.*

ЗАНД IV زند *номи ду устухони калон дар байни оринҷ ба банди даст.*

ЗАНД V I. ду порча ҷуб, ки онҳоро ба ҳам совида оташ ҳосил мекардаанд. Ҷуби болоӣ «занд» ва поёнии «позанд» номида мешавад, дар арабӣ ҳар дуру дар як ҷо «зан-дон» меноманд; 2. оҳане, ки ба санг зада оташ ҳосил мекунанд, ҷаҳмоқ.

ЗАНДА||**ЖАНДА** زنده *бузург, калонҷусса.*

Аз сахму аз сиёсати нодиргузори ту

Бар гурги жанда пӯст бидаррад саги шубон.

Сӯзани

занда пил а) фили нар, фили калону даҳшатнок.

Яке зинда пиле чу кӯҳе равон

Ба зер андар оварда буд паҳлавон. *«Лўғати ғурус»*

б) лақаби шоирӣ машҳур Аҳмади Чом.

ЗАНДАНИҶИ زندنجى *навъе аз карбос, ки дар қадим дар Зандане ном деҳаи Бухоро бофта мешуд.*

Он чӣ аз вай [Зандана] ҳезад, оиро занданияч гуянд, ки карбос бошад, яъне аз деҳаи Зандана, ҳам неку бошад ва ҳам бисёр бувад.

«Таърихи Наршахӣ»

Чун бод занданиячи кӯхсор барканашд,
Бар хору хора сундусу хоро барафканад. *Ҳоконӣ*

ЗАНДАҚА||**ЗАНДИҚА**||**ЗИНДИҚИ** *а. زندقيه* 1. касоне ки дар офариниш ба лу нбидо — неқ ба бадӣ, зулмат ва нур боварӣ доранд; пайравони дини Занд; касоне ки ботинан кофир буда худро зоҳиран мусулмон ба қалам медиҳанд; бединӣ, куфри ботинӣ, ҳудоошиносии, ҳеҳу-дой.

Вайро ба кӯфр ва зандақа мансуб мекардаанд.

«Равзат-ус-сафо»

2. аҳли бидъат.

ЗАНДВОҒ||**ЗАНДБОҒ**||**ЗАНДЛОҒ** زندواف||زندباغ||زندلاف

1. зандхон, ховандаи китоби муқаддаси зардуштиён — Занд; 2. маҷ. булбул, ҳазордастон.

Фохта бар сарв шоҳруд баровард.

Заҳма фуру Ҳишт зандвоғ ба танбур. *Рудакӣ*

Булбули ширинзабон бар ҷавзбун рови шавад,

Зандвоғи зандхон бар бедбун шоир шавад.

Манучехрӣ

ЗАНДИҚ||**ЗАНДИҚ** زنديق||زنديق *пайравии китоби муқаддаси зардуштиён Занд.*

ЗАНДИҚА *а. زندقيه* *ниг. зандақа.*

ЗАНДЛОҒ زندلاف *ниг. зандвоғ.*

ЗАНИН I *а. ضنين* бахил, мумсик, ҳасис.

ЗАНИН II *а. ظنين* он кӣ аз вай бадгумон шудаанд, тух-матзада, муттаҳам.

ЗАНИН *а. ظن* *ниг. зан II.*

ЗАНАТ||**ЗИННАТ** *а. ضنت* бухл, баҳили; мумсикӣ, ҳасисӣ.

Ва лашкархон у бо ҳадияҳои гаронмоя, ки рӯз-гор ба амсоли он сабук шавад ва заннат намояд, хар яқро юрт муайян фармуд. *«Таърихи Ҷувайнӣ»*

ЗАНДИҚА *а. زندقيه* *ч. зиндик.*

Мазҳаби у ҳамина мазҳаби занодиқа буд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ЗАНПОРА زپاره *ниг. занбора.*

ЗАНҶ زنج *ниг. занғӣ.*

ЗАНЧА *a. زنجہ* нола, зорй.

Ба марги дигарон то чанд занча,
Ки марг орад туро ҳам дар шикаңча.*

ЗАНЧАБИЛ *زنجبيل* гтѣхи наймонанде, ки асосан дар Ҳин-дустон меруд, гулу мева надорад ва бехи он, ки занчабил номиди мешавад таъми тунду муаттаре дошта ба хӯрок андохта мешавад ва дар тибби шарқ низ ҳамчун дору истеъмол мегардад.

ЗАНЧАРФ *زنجرف* *ниг.* шангарф.

ЗАНЧИР *زنجير* 1. риштае, ки аз ҳалқаҳои фулузни ба ҳам гузаронидашуда иборат аст, завлона, банд.

Пой дар занчир пешаи дустон
Бех, ки бо бегонагон дар бустон. *Саздӣ*

2. кино аз мун бофта; мун бофтаи пунақдор.

Набандад бастан зулфат дари шодӣ ба рӯи худ,
Ки фатхуллобӣ ғам дорад ҳамин овози занчир. *Туғрал*

3. аҷад, сар (дар ҳисоби фил); < занчирӣ анбарбор *кино* аз мун чингила, зулф; мун хушбӯй.

Ар маро дарде диҳад занчирӣ анбарбори ӯ,
Лаъли шаққарбори ӯ он дардро дармон кунад. *Муизӣ*

занчирӣ *лод* (*ѐ* аҷлат) занчирест, ки гӯё бар дари қасри Нӯшрвон овозон буда, ҳар мазлуме, ки барон додҳои даст ба он занчир занад, бевосита ба наъзи подшоҳ ӯро роҳ меодаанд.

Печу тоби ишқ занчирӣ аҷлат мешавад,
Мерасад охир ба ҷое беқарорихон мо. *Соиб*

ЗАНЧИР *زنجير* 1. ҳар чизе, ки ба шакли занчир бошад; 2. ҳошияи зардӯзӣ *ѐ* абрешими либос ва *ғ.*; 3. *мач.* зулф, зулфи маҳбуба.

То бад-он занчирӣ донописанд
Соҳтӣ пой дили шаҳзода банд. *Ҷомӣ*

ЗАНЧИРГОҶ *زنجيرگه* лангаргоҳ, истгоҳи киштиҳо.

Чу шуд киштии мо зи занчиргоҳ,
Кунун мову занчирӣ даҳлезӣ шок. *Ҳисраи Деҳлавӣ*

ЗАНЧИРМУҶ *زنجيرموي* касе, ки мун чингила дорад; мун халқа-ҳалқа.

Чу дид он парирӯи занчирмӯй,
Ки шох аз турунҷаш туруп карда рӯй... *Ҳочу*

ЗАНЧИРӢ *زنجيري* 1. мансуб ба занчир 1; 2. *мач.* зиндонӣ, бандӣ; 3. *мач.* девоиа.

Мут(а)ворин роҳи дилнавозӣ,
Занчирини кӯи покбозӣ... *Низомӣ*

ЗАНҚОР *زنجار* шакли арабишудан зангор.

ЗАНҚИ *زنجي* *ниг.* зангӣ.

ЗАОМАТ *a. زعامت* сардорӣ, роҳбарӣ; бузургӣ.

Заомати Ҷӯхуш сардорин Лаш... бар ту муқар-
рар аст. *Равзат-ус-сафол*

ЗАР *زر* 1. фулузи зардрангӣ гаронбаҳо, тилло.

Он симу зарҳо аз мурдагон боз мекарданд.
ѐ *Мачмаъ-ул-ансоб*

зари дағал тиллои носара, қалб.

Рахти дил бар дари ҳавас мабарел,
Мухри шак, бар зари дағал манихел. *Ҳоқонӣ*

зари даҳ-даҳ зари холис, заре, ки пас аз об кардан аз даҳ мисқолаш даҳ мисқол зари соф мебарояд.

Худ зари даҳ-даҳ ба чанг омад,
Дур(р) зи даръѐ, гуҳар зи Занг омад. *Низомӣ*

зарри нѐр тиллои холис.

Ҳамоно ки харвор понсад ҳазор
Бувад нуқрани хому зарри нѐр... *Фирдавӣ*

зари комилнѐр тиллои санҷидашуда, тиллои асил, холис.

Бо дусад хирман зари комилнѐр.

Ними ҷав хуш, ар фурушад рӯзгор. *Ҷомӣ*

зари мағриб зари холис.

Гар аз баҳри ганҷ орам он ҷо фареш,
Ба Мағриб зари мағрибӣ ҳаст беш. *Низомӣ*

зарри муштафшор аз рӯи афсона — тилло ба мушт нармаишанда, ки дар ҳазинаи Ҳисраи Парвез будааст ва онро ба ҳар шакл, ки хоҳанд, мебаровар-
даанд.

Бо дарафши ковиѐну тоқдес,
Зарри муштафшору шохона камар. *Рудакӣ*

зари ноб тиллои соф, холис.

Фиканда лалро дар оташу об,
Ки гирандаш ба отағ-бар зари ноб. *Бадрии Кашмирӣ*

зари сафед нуқра; **зари сов** зари холис; **зари соро** тиллои холис, **тиллои асил**; **зари тилло** тиллои холис.

Вучуди мардуми доно мисоли зарри тилост,
Ки ҳар кучо, ки равад, қадру қиматаш донанд. *Саздӣ*

зари хилос (*ѐ* холис) тиллои табиӣ, тиллои бегаш, тиллои соф.

Ҷуз толеи муборак аз Муштарӣ чӣ ѐби,
Ҷуз зарри нақди холис аз кони зар чӣ ояд? *Шамси Табрэзӣ*

Камарҳои заррин, ғулумони хос
Чу бар шӯшан нуқра зарри хилос. *Низомӣ*

зарри ҷаъфарӣ тиллои холису пок.

Мар-забонро дод сад афсунгарӣ,
В-он чӣ ҷонро дод зарри ҷаъфарӣ. *Румӣ*

2. пул; даалат, сарват.

Ба ҷихати ихроҷоти роҳ қадре зар муҳаѐ қард. *Афӣ*

Агар панча ва дастӣ чапи маро битобӣ, ни зар
туро бошад. *Аҳмади Дониш*

◇ **зари гул** резан зарди гули сурх; **зар густурдани** хуршед шуълаву нур пошидани офтоб.

Ҳавои сайри ӯ дар роҳи умед,
Ба ҷои фарш зар густурда хуршед. *Бедиа*

зар задан зард шудан.

Дар ҳаѐя диҳад чашм ҷунон лаълабери,
Рух зар занад аз баҳри ҷунон симбарери. *Шамси Табрэзӣ*

зару мол аз каф афқандан Ҳирси зару молро тарк кардан, аз пулу мол дил кандан.

Фикан аз каф зару моле, ки дорӣ,
Ғалат кардӣ, маху соле, ки дорӣ. *Бадрии Кашмирӣ*

зар ба зӯбин додан ҳарч кардани пул бо мақсади аслиҳасозӣ барои мудофия.

Биравед, уро бигуед, мо зар ба зубин додем.

«Таърихи Табаристон»
зар дар хок рехтан хона сохтан, иморат кардан; ба зар гирифта ба зарф ё ҷилди заррин гузоштан.

Ҳофиз, ту ин суҳан зи кӣ омӯхтӣ, ки бахт
Таъвиз кард шеърӣ турову ба зар гирифт. Ҳофиз
зари пок аз маҳак наметарсад зарб. доно аз санҷиш,
беғуноҳ — аз тӯхмат наметарсад.

ЗАР II زر пирамард ё пиразан, кӯҳансол, кӯҳна.

Ҳама навбахор ояду тирамоҳ,
Ҷаҳон гоҳ барно бувад, гоҳ зар. Дақиқӣ

ЗАРАБ а. ضرب ангубини сафед ва саҳт, асал, шахд.

ЗАРАБОН а. ضربан тапиши дил, тапидани дил.

Дастури табиб аст, ки бишносад ширён,
Чун бо зарабон бошад чун бе зарабон аст.

Манучехрӣ

ЗАРАБОТ а. ضربات ҷамъ 1. ҷ. зарба||зарбат; 2. усулҳо,
тактоҳ дар мусиқӣ.

Дар он усули заработ ва нақорот аз нағамоти
русӣ ва фарангӣ набишта буд. Аҳмади Доғиш

ЗАРАНГ I زرنگ 1. дарахти кӯҳи бесамар, ки ҷӯби саҳт
ва нусти сурх дорад.

Чунон бигирьям, агар дӯст бори ман надиҳад,
Ки хора хун шавад андар шаху заранг-зугол.

Мунҷик

2. номи қадими Систон.

ЗАРАНГ II زرنگ ниг. зирак.

ЗАРАНД I زرد дузах, ҷаҳаннам.

ЗАРАНД II زرد номи як навъ дарахти саҳт.

ЗАРАНДУД а. زراندد зарҳал кардашуда, зар давондашуда.

Зарандудагонро ба оташ баранд,
Падид ояд он гаҳ, ки мис ё заранд. Саъдӣ

ЗАРАНДУЗӢ زراندوزӣ ҷамъ кардани зар, ниғаҳ доштани зар.

Чу гул гар хурдае дорӣ, худоро, сарфи ишрат кун,
Ки Ҷорунро галатҳо дод савдои зарандузӣ. Ҳофиз

ЗАРАР а. ضرر 1. зиён, нуқсон; муқобили нафъ.

Ба ҳақиқат бидонед, ки ин рамаро шубоне омад,
ки зарари гургон ... баста шуд. «Таърихи Байҳақӣ»
Зарари баҳангом беҳ аз нафъи беҳангом.

Зарбулмасал

2. носозторӣ, носозворӣ.

ЗАРБ I а. ضرب 1. занӣш, задан, зарба.

Ман онам, ки дар шеваи таъну зарб
Ба Рустам биёмузам одобӣ ҳарб. Саъдӣ
Овози пок ту дар замин зарб надодӣ.

Аҳмади Доғиш

Зарби душман агарчи бозарар аст,
Задани дӯст чоғудозтар аст.*

2. тирпарронӣ; туппарронӣ.

Сесаду панҷох зарби бундуки кӯҷику калон ба як
бор шилик намуд. «Таърихи Гулистон»

3. мат. амали арифметикӣ; мукаррар карда ҷамъ на-
мудани як адад ба миқдори оҳоди адади дигар, мас.
5 зарб ба 5; панҷ бор тақрор карда ҷамъ намудани
адади 5 ки мешавад 25; номи амали сейъуми ҳисоб;

4. сикка задан.

Ба гоҳи зарб ҳама зарру сям бӯса занад,
Эи иззи номаш бар рӯй сиккан зарро.

Масъуди Саъдӣ

5. навохтан, навозиш.

Чун самоз омад эи аввал то карон,
Мутриб оғозид як зарби гарон. Румӣ

6. як навъ табли хурди дарозшақл, тунбак, дунбак;
7. усул, такт дар мусиқӣ; 8. навбати ҳаракат додани
муҳра дар бозии нарда.

Амир ду муҳра дар шашгоҳ дошт ва Аҳмади Ба-
деҳи ду муҳра дар як гоҳ ва зарб амирро буд.

Низомии Арӯӣ

◇ зарби масал (ё амсал) масал овардан, масал задан,
зарбулмасал.

Дар мақома, ки кунад рӯй киноя ба аду,
Зарби шамшер надорад асари зарби масал.

«Баҳори Аҷам»

зарбу шатм шаллоку дашном.

... Ки нодоне агар дуздӣ намудӣ,
Ба зарбу шатм танбехаш намудӣ. Ҳозик

ЗАРБ II а. ضرب навъ, гуна, ксим.

Руд бар ду зарб аст, яке табиӣ ва дигар синой
[сунъӣ]. «Худуд-ул-олам»

ЗАРБА||ЗАРБАТ ضرب||ضربت 1. задан, занӣш.

Марде ... рӯй ба ҳокон ниқод ва уро як зарбат
бизад бар миёни худ ва худ аз сараш бияндохт.
«Таърихи Табарӣ»

2. зарар, зиён; ◇ ду зарба задан аз ду ҷой фонда
бурдан.

ЗАРБАФТ زربفت зарбофта, зардузӣ кардашуда, порчаи
заррин.

Ҳазор аз дирам ор, сад гуфсанд,
Эи зарбафт панҷоҳу атлас дучанд. Соиб

◇ зарбафти руа киноя аз офтоб.

ЗАРБАҲШ زربخش касе, ки зар мебахшад, саҳӣ, босако-
ват.

Мушфиқе, мискиниазове, одиле,
Муқрими зарбахшею дарёёдиле. Румӣ

ЗАРБАН ضربين як навъ туп.

Мувозин сад туп ва зарбан ... ба тасарруфи туп-
ҷиёни шох Аббос даромад. «Равзат-ус-сафр»

ЗАРБУЛАҶАЛ а. ضرب الاجل талаби қатъӣ, талаби таҳдид-
омс.

ЗАРБУЛМАСАЛ а. ضرب المثل 1. овардани масал барои
ҷизе; 2. масал, мақол; ◇ зарбулмасал шудан машҳур
шудан, забонбоз шудан, дар даҳони мардум афтодан,
вирди забон шудан.

ЗАРБҲОНА а. ضربخانه ҷое, ки сикка мезананд, зарробхо-
на, дорузарб.

ЗАРГАР زرگر касе, ки аз тиллову нукра асбоби зинат месозад.

Набз часту рӯи сурхаш зард шуд,
Қ-аз самарқандин заргар фард шуд. *Румӣ*

Қадри зар заргар шиносад, қадри гавҳар гавҳарӣ. *Зарбулмасал*

ЗАРГАРӢ I زرگری мансуб ба заргар.

ЗАРГАРӢ II زرگری 1. касби заргарон; 2. дукон ва растан заргарон дар бозор; *забони заргарӣ* *ниг.* забон.

ЗАРГИЕ زرگیا як навъ гиёҳи тиллоранг, ки дар Ҳиндустон меруяд.

ЗАРГУЗОР زرگذار касе, ки пулро харч накарда нигоҳ медорад, ҳарис.

Охир, намедонед, мардум зарخورанд, на заргузор. *Аҳмади Дониш*

ЗАРГУН زرگون зард, тиллоранг.

Туро бар симгун рухсор мушк аст аз кулаҳ берун,
Маро бар зар(р)гун рухсор сел аст аз мижа соил. *Ломей*

ЗАРД زرد зардранг, ба ранги зардаи тухми мурғ, ба ранги тилло; $\diamond$ *зард пора* порчаи зарде, ки яхудиён барои фарқ кардани худ аз дигарон ба китфи худ медухтанд.

Гардун яхудиёна ба китфи кабудӣ хеш
Он зардпора бин ки чӣ пайдо барафканад. *Ҳоқонӣ*

зард фав(н)ора киноя аз офтоб.

Бар куртаи субҳ аз маҳ чун чайб падид омад,

Он зард фав(н)ора ҳам ночор падид ояд. *Ҳоқонӣ*

зард шудани чехри умед киноя аз ноумед шудан.

Аз хуни ӯ чу рӯи замин лаълфром шуд,

Рӯи вафо сияҳ шуду чехри умед зард. *Имора*

ЗАРДА زرده 1. қисми дарунии тухми мурғ, ки ранги он зард аст; 2. талха, заҳра; 3. *маҷ.* зардранг.

Чавон аспӣ зарда дошт. *Авфӣ*

ЗАРДОБ زرداب 1. *ниг.* зарда 2; 2. моеи зардранге, ки аз заҳм берун меояд, мадда.

Ман ба шавқ ҷароҳаташро мемакидам ва зардобӣ
онро ба ҳар тараф ба туфӯ меандохтам. *Аҳмади Дониш*

ЗАРДОР زردار касе, ки зарӣ зиёд дорад, соҳиби молу лаълат, лаълатманд, тавонгар.

Зи зарддон каллиди зар гирифтӣ,

Зи айнаш кувли тангӣ баргирiftӣ. *Чомӣ*

Зарро дӯст бисёр аст, зардорро душман бисёр. *Зарбулмасал*

ЗАРДПАЙ زردپی ристаҳои зардтоб, ки устухонҳои баданро ба ҳам мепайванданд.

ЗАРДРӮ زردرو 1. касе, ки рӯяш зард бошад; 2. *маҷ.* хичил, шарманда.

Омадам то баркушоям сеҳри ӯ,
То намонад шоҳзода зардрӯ. *Румӣ*

ЗАРДУШТ||**ЗАРТУШТ**||**ЗАРДУХУШТ**||**زردشت**||**زرتشت** *Зардушт* номи асосгузори дини оташпарастӣ.

ЗАРДУШТӢ زردشنى пайравӣ дини оташпарастон, ки асосгузорош Зардушт аст.

ЗАРДУХУШТ زردخست *ниг.* зардушт.

ЗАРДӢ زردى дорон ранг зард будан; *зардин* *абҳар* до-начаҳон зарде, ки дар миёни гули наргис воқеъ шудааст.

Абҳари чашмаш гирифта сурхия лола,
Лолан рӯяш гирифта зардин абҳар. *Масъуди Саъд*

зардӣ кардани офтоб зард шудани офтоб; *киноя аз ғуруб кардани офтоб.*

Вақти зардӣ кардани офтоб эшон ба хисори Хай-бар расиданд. *«Табрихи Табарӣ»*

ЗАРДӢЗ زردوز 1. касе, ки бо зар ҷанзоро медӯзад; 2. бо наҳи зар дӯхта шуда, зардӯхт (дар бораи либос ва асбоби зинат); *муқ.* заркаш 2.

Чомаи зардӯз ба қимат гарон,
Духта чашми ҳама қиматгарон. *Ҳисрави Деҳлавлӣ*

ЗАРЕА||**ЗАРЕАТ** *a.* ذريعۃ|восита; сабаб, бонс.

ЗАРИБА *a.* ضربۃ андоз, хироч, бочу хироч.

Ҳар соле ду ҳазор дирам қисмат бар хонаҳо кардандӣ,
пас аз ин зарйба бозгирiftанд ду-се сол. *«Табрихи Наринхӯй»*

ЗАРИМ *a.* زرم 1. касе, ки дар ҷое қарор намегирад; 2. *маҷ.* одами паст, мурдор, палид, баҳу; 3. баҳли, ҳасис.

Равон кардам зи дида зарм чун сел,
Набудам ман зарим, гавҳар фишондам. *Абулмаонӣ*

ЗАРИР I زير 1. гиёҳи зардест, ки бо ширан он матоъ-хоро ранг мекунад; 2. *маҷ.* зард.

Руҳи лаъли ту карда рӯям зарир,
Қади сарви ту карда пуштам дуто. *Муизӣ*

3. зардча, зардпарма, заъфарма.

ЗАРИР II *a.* ضربۃ нобино, кӯр.

З-ин сабаб ту аз зарире мӯхтадӣ,
Рӯ бигардонидио танг омадӣ. *Румӣ*

ЗАРИР *a.* زيرۃ як навъ растаниест, ки аз он ҷоруб мебандад, явшон, дармана.

Бунафшазор бипушид рӯзгор ба фарф,
Даруна гашт ҷиннору зарира шуд шингарф. *Кисоӣ*

ЗАРИФ *a.* ظريف 1. хуштаб, тезфаҳм, зирак, хушсуҳбат, латифагӯӣ.

Даст бар ҳам занад табиби зариф,
Чун хариф бинад уфтода хариф. *Саъдӣ*

Мучолисати у бо ҳарифони зариф ва шоҳидони латиф буди. *Авфӣ*

2. латиф, маҳн, нозук.

Нигори чобуке, шанге кулаҳдор,
Зарифе, маҳваше, турке қабӯш. *Ҳофиз*

ЗАРИФА *a.* ظريفۃ *ба ин шакл камистеъмола; чамъиаш* зарофна.

ЗАРИФОНА *a.* ظريفانة латифона, бо хушӣ, хуштабӣона.

Мухташамзодае зи нахвату чоҳ,
Меҳромид зарифона ба роҳ. *Ҷомӣ*

ЗАРКАШ زركش 1. касе, ки қалобатун мебофад; 2. навъе аз матон заррин; *муқ. зардӯз* 2.

Чомаҳон заркашро бофтан,
Дур(р)хо аз қаъри дарё ёфтан. *Румӣ*

ЗАРКАШИДА زركشيده чизи бо зар духташуда, зарбафт. Додамақшон ҳамешуд дар шарби заркашида, Сад моҳру зи рашмаш ҷайби қасаба дарида. *Ҳофиз*

ЗАРКАШҚАБО(И) زركشقاوي(ي) бо либоси заррин, либоси бо зар ораста.

Сарони ғудомони заркашқабой
Дуруа зада саф ба гирди сарой. *Ҳоҷу*

ЗАРҚУБ زركوب 1. касе, ки вараки тилло ва ё нуқра ме-созад (барон зарқубӣ).

Манам зарқубу махсулам зи санъат
Ба ҷуз фарёдею бонге набобшад. *«Баҳори Аҷам»*

2. чизи бо зар қандакорӣ кардашуда.
Мезанам бар рӯи коҳӣ дар саробустони ғам,
Гунё зарқуб ранги зафронам кардаанд.
«Баҳори Аҷам»

ЗАРМ ا. زرم ашк, оби дила.

Равон қардам зи дила зарм чун сел,
Набудам ман зарим ғавҳар фишондам. *Абулманоӣ*

ЗАРНИГОР زرنكور тиллоқорӣ кардашуда, бо тилло нақшу нигор кардашуда, бо зар нақшоӣ кардашуда.

Суи хонаи зарнигор омаданд,
Бад-он маҷлиси шохвор омаданд. *Фирдавӣ*
Ва аз ҳама дарҳо пардаҳои ҳарир фуру хишта,
муштамил ба қат ва қаработҳои зарнигор.

Аҳмади Дониш

ЗАРНИХ||ЗИРНИХ||ЗАРНИҚ زرنیق زرنیق гуғирди бо мар-гимуш омехта.

ЗАРОАТ а. زراعت зорӣ, илтимос; илтиҷо қардан, бо зорӣ хоҳиш қардан.

Пирон ва солхӯрдагон бар сабидаи зороат пешни
хон оянд ва дуо ғуянд. *«Таърихи Ҷаҳонқушо»*

Он амирон дар шафоат омаданд,
В-он муридон дар зороат омаданд. *Румӣ*

ЗАРОБ زراب 1. зарҳал, оби тилло, ки наққошон қор ме-фармоянд; 2. маҷ. шароб, шароби зардранг.

Рақиқи мураввақ, ақиқи музоб,
Зароби чу симбу ёкути ноб. *Ҳоҷу*

ЗАРОГИН زراگين пулвар, пуртилло, заррин.

Мудхилнорро ғибоб зарогин
Пои озодагон набада сур. *Рӯдакӣ*

ЗАРОЕЪ а. زرايع ч. зареа||зареат.

Султон он васоил ва зароеъ ба назари қабул
мулоҳиза фармуд. *«Равзат-ус-сафв»*

ЗАРОБ ا. زراعت ч. зариаба.

Аз қилки ту шамшер зада лашкари ислом,
Бар қайсару фағфур ниҳад бочу зароб. *Суванӣ*

ЗАРОНФ а. زرائف ч. зарифа чизҳои зебо ва латиф, чиз-ҳои камбӯб, нодираҳо; тӯқфаҳои қиматбаҳо.

Гузид аз ғанимат заронф басте,
Қ-аз он сон набинад таронф басте. *Низомӣ*

Бисёр тӯқаф ва заронф фиристод.
«Маҷмат-ул-ансоб»

ЗАРОРАТ а. ضرارت нобиноӣ, кӯр шудан.

ЗАРОРЕҲ а. ذرايح ч. зурроҳ навъе аз ҳашарот, ки бол-дор буда, ҳашт шохчаву дасту по дорад, агар ба ху-рок афтад, захри пуркувататаш онро захролуд мекунад.

Зарорех... ҳайвонест ба қадри запбӯр ва афин
ва бадбӯ ва бо наботи тоза мебошад.

«Тӯқфаи Ҳакими Мӯъмин»

ЗАРОРӢ а. ذاري ч. зурриа||зуррият.

Қурби сад ҳазор барда аз атфол ва зарорӣ ва ҷа-ворин он нидоят фондат ёфтанд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ЗАРРОФ||ЗАРРОФА а. زرافه زرافه шутургошпаланг, шутур-паланг.

Шаҳ аз шарми он моҳин чун паланг,
Чу заррофа аз ранг мешуд ба ранг. *Низомӣ*

ЗАРОФАТ а. زرافات 1. зираки, тезфаҳмӣ, ҷобуки, ҳозир-ҷавобӣ.

Ҳоли залоқат ва лаёқат ва зарофат ва латофати
у бар рӯи султон арз қардад. *«Тарҷимаи Яминӣ»*
Ин Туграл ғулуме буд, ки... чун у берун наояд
ба дидору қадду ранг ва зарофату лаёқат.

«Таърихи Байҳақӣ»

2. ҳазл, базла, латифа.

Ту бар сари қадри хештан бошу викро,
Бозиву зарофат ба надимон бигузор. *Сатъӣ*

Ва агар қуввати зарофат ва шухӣ дорад, ба му-нодимат... номзад гардад. *Аҳмади Дониш*

♦ зарофат оташафрӯзи ҷудоист зарб, шӯҳин аз ҳад берун боиси дилсарӣ ва ҷудой мешавад.

ЗАРОҒАН||ЗАРОҒАНГ زراعت زراعت замини регнок, за-мини заранг; *муқ. жароған.*

Замине зароған ба сахтӣ чу санг.
На оромгоҳу на обу гнэх. *«Луғати ғурус»*

Замини зароғангу роҳи дарозат
Ҳама санглоху ҳама шӯра яксар. *«Луғати ғурус»*

ЗАРПАЙКАР زربكار аз тилло сохташуда, тиллоӣ.

Парируй бар зан дирам барфишонд,
Ба курси зарпайкараш барнишонд. *Фирдавӣ*

ЗАРПОШӢ زرباشي 1. зар пошдан; 2. маҷ. нурпошӣ, нур-афшонӣ, рӯшноидихӣ.

То кунад офтоб зарпошӣ,
То кунад пайбаҳор наққошӣ, *Убайди Зоконӣ*

ЗАРР I а. زر ниг. зарра I.

Хафидро сипаху пилу мол чандон буд,
Ки беш аз он набувад дар ҳаво ҳамоно зарр.
Фарруҳӣ

ЗАРР II زر ниг. зар I.

ЗАРР III *а. зар зарар, зибн, нуқсон.*

Номе бар ... зарри туркманон бар қалам овард.
«*Равзат-ус-сафос*»

Он чӣ напсандӣ ба худ аз нафту зарр,
Бар касе напсанд ҳам, ғай бехунари! *Румӣ*

ЗАРРА I *а. ذره* хурдтарин ҳиссан ҷизе ҳамчун атом, миқ-
дори ниҳоят хурд, андак.

Аз ҷамолаш заррае боқӣ намонд,
Он қадаҳ бишкасту он соқӣ намонд. *Аттор*

Мадон мар-хасмро хурд, ғай бародар,
Ки сузад оламе як зарра озар. *Носири Хисрав*

зарра-зарра *а)* ҳамаи зарраҳо; *б)* маҷ. қатра-қатра,
андак-андак.

Зарра-зарра, к-андар ки аруу самост,
Ҷинси худро ҳамчу коху кахрабост. *Румӣ*
зарра шудан аз ҳам лошидан, аз ҳам рехтан, пош
хӯрдан.

Май хур, ки танат ба хок-дар зарра шавад,
Ҳокат пас аз ин пиёлаву харра шавад,
Аз дузаҳу аз биҳишт фориғ мегон,
Оқил ба ҷуниб ҷиз чаро гарра шавад?! *Ҳафӣ*

◇ **зарра** ба ҳуршед бурдан *зарр*. андаке аз ягон ҷиз
ба ҷое бурдан, ки дар он ҷо фаровон аст.

ЗАРРА II *ЗАРРАТ* *فِرَّة* яке аз ду ё чандин зани як
шахвар нисбат ба ҳамдигар, палонҷ, кундош.

Не бигуфтаст он сирочи умматон,
Ин ҷаҳону он ҷаҳонро зарратон. *Румӣ*

ЗАРРАБИН *ذرهبین* олати маҳсуси оинадор барон калон
нишон додани ҷизҳои хурд; ◇ **заррабин** гузоштан дар
коре бисёр дақиқ будан, кунҷковӣ қардан.

ЗАРРАСОН *ذره سان* монанди зарра.

Чу аз бурқат намояд моҳи ман ҳуршеди руҳсораш,
Ба рақс оянд ҷонҳо заррасон аз шавқӣ дидораш. *

ЗАРРАТ *فِرَّة* *ниг.* зарра II.

ЗАРРЕЗ *ذره ریز* босаховат, сахӣ.

ЗАРРИН *ذره زین* I. тиллоӣ, аз зар сохташуда.

Санги бадгавхар агар косаи заррин шиканад,
Қимати санг нафъояду зар кам нашавад. *Саъдӣ*
заррин сипар *а)* сипари заррин, сипари тилло; *б)* ки-
ноя аз офтоб.

... Ки ҳар бондоде чу заррин сипар
Зи машиқ барорад ғурузаанда сар. *Фирдавӣ*

2. *маҷ.* зард; ◇ **заррин** садаф *киноя* аз офтоб.
Боз аз тағи заррин садаф шуд оби дарёе рехта,
Абри наҳангосе зи каф лӯлуи лоло рехта. *Ҳоқонӣ*

заррин тан тани заиф, тани лоғар, зардушда.
Гар кас бувад сағҷон, манам в-ин ҷарҳи сағдил душ-
манам,
То кай зияд заррин танам, гар оҳанинҷон нестам. *Ҳоқонӣ*

заррин тара сабзавоти аз тилло сохташуда (мувофиқи
афсонаҳо Хисрави Парвез аз тилло ба шакли тара ё
меваҳо созанда барон зеб ба дастархон мегузошта-
аст).

Парвез, ки ӯ бар хон заррин тара бинҳодӣ,
Заррин тара ку бар хон, рав камтару бархон. *Ҳоқонӣ*

заррин ҷароғ киноя аз офтоб.

Ҳама кӯху гулшан ҳама дашту бог,
Ҷаҳон ҷашмравшан ба заррин ҷароғ. *Низомӣ*
заррин қувора *киноя* аз офтоб.

Ҷарҳи ҷолуеша ҷун заррин қувора қард гум,
Домани кӯҳлиширо ҷайби муқаввар сохтанд. *Ҳоқонӣ*

ЗАРРИНА *ذره نينه* *ниг.* заррин I.

ЗАРРИНБОЛ *ذره نال* I. он қӣ қавоти заррин дорад, бо
қавоти заррин; 2. *маҷ.* дурахшон; ◇ **анқон зарринбол**
киноя аз офтоб.

Чу зарринбол анқои сарафроз
Зи машиқ сун мағриб қард парвоз ...

Ўбайди Зоқонӣ

ЗАРРИНКУЛОҲ *ذره نگو* касе, ки кунлоҳи заррин дорад;
маҷ. зебо, хушрӯ.

Камаркаш ғуломони зарринкулоҳ
Камар баста дар ғушай боргоҳ. *Ҳоҷу*

ЗАРРИНХУД *ذره خود* ҷанговаре, ки тоскулоҳи тиллоӣ
мепушад, пушандан тоскулоҳи тиллоӣ.

ЗАРРО *ا. ذره* тангӣ, бадбахтӣ, сахтӣ; **саррову зарро** хуш-
ҳолӣ ва бадҳолӣ, хушбахтӣ ва бадбахтӣ.

Чу дар саррову зарро қорат ин аст,
Надонам кай ба ҳақ пардозӣ аз ҳеш! *Саъдӣ*

ЗАРРОБ *ا. ذره* 1. касе, ки ҷизеро ба ҷизе сахт ва бисёр
мезанад; 2. касе, ки сикка мезанад, сикканан.

Тақъа накунад бар қарамӣ даҳр хирадманд,
Сикка наникад бар қирами моҳи зарро. *Ҳоқонӣ*
3. созанда, навозандаи соз; ◇ **зарроби шешр киноя**
аз шешрнавис, шоир.

Иқди назомони сеҳр аз ман ситонад восита,
Қалби зарробони шешр аз ман пазирад кимис. *Ҳоқонӣ*

ЗАРРОБХОНА *ذره خانه* ҷое, ки пули нуқраю тилло сикка
мезананд, сиккахона.

Манқул аст, ки дар баробари зарробхонаи под-
шоҳи Бечонағар шаҳнагоҳ аст. «*Равзат-ус-сафос*»

ЗАРРОД *ا. ذره* касе, ки зирех мезонад, зирехсоз, зирех-
боф.

Санъати заррод ӯ кам дида буд,
Дар таҳайир монду вавсосаш ғузауд. *Румӣ*

ЗАРРОДХОНА *ذره خانه* ҷое, ки аслиҳа мезонад ё оро
нигоҳ медоранд, силоххона, қурхона.

ЗАРРОТ *ا. ذره* 4. зарра I.

Оҳ аз ин муғриб, ки аз як нағмаиш
Омада дар рақс зарротӣ вучуд. *Ҷомӣ*

ЗАРРОҚ *ا. ذره* маккор, риёкор.

Гуфт он солус зарроқи тухӣ,
Доми ғулоҷу каманди ғумраҳӣ ... *Румӣ*

ЗАРТОР *ذره تار* матое, ки аз наҳшон тиллоӣ бофта шудааст.

Ҳавои содабоф аз мавҷи анвор
Паранди ҳештанро дид зартор. *Низомӣ*

ЗАРТУШТ *ذره توش* *ниг.* зардушт.

ЗАРУД زرد бибон, сахро.

Арабро, ки дар Даҷла бошад кууд,
Чӣ ғам дорад аз ташнагонӣ заруд. *Саъдӣ*

ЗАРУР а. ضرور лозим, даркор; воҷиб.

Ғалат кардам, сукуи аз ишқ дур аст,
Вале ҳайрат чу зур орад, зарур аст. *Нозим*
зарур афтодан лозим шудан.

Бас зарур афтад, ки роҳи ҳақ пушида бувад ва
роҳи ботил ошкоро. *Аҳмади Дониш*

ЗАРУРАТ а. ضرورت лузум, ҳочат, ниёз, нозорӣ.

Дарвешеро зарурате пеш омад, гилеми ёре бидуз-
дид. *Саъдӣ*

Вақти зарурат чу намонад гурез,
Даст бигирад сари шамшерӣ тез. *Саъдӣ*

ба зарурат ночор, ноялҷ, аз беялҷӣ.

Лашкар қасди чони вай [ғозӣ] карданд, ночор
ва ба зарурат ба ҷанг бинстод. *«Тарихи Байҳақӣ»*

◊ зарурати шеър (ё шеърӣ) бо зарурати вази дар шеър
кор фермудани шаклҳои дар наср номҷоз ва номаъмули
калима, мас. ташдид, таҳриф ё мадда: зар-зарр, итб-
итеб, хичоб-хичеб, гаҳвора-тоҳвора ва ғ.

ЗАРУРӢ ضرورى даркорӣ, лозима; ноялҷ, ногузир, ночор.

Чу натовон ба афлук даст охтан,
Зурурист бо гардишаш сохтан. *Саъдӣ*

ЗАРҒ I а. ظرف I. аҷом барон гузоштан ё ниғоҳ дошта-
ни чизе, мас. табақ, шипа, сатил.

Банда кай гардад он, ки бошад ҳур,
Натавон кард зарғи пурро пур. *Саноӣ*

Зарғ — зарғи мис, фарш — фарши калон, нон —
нони гандум. *Зарбулмасал*

зарғи зарҳал зарфе, ки тиллон махлулро дар он рех-
та дар нақши китобат кор мефармудаанд.

Наққоши маъ, ки ҳар ду ҷаҳон 3-у мушаккал аст,
Маҳ дар нигорхонаи ӯ зарғи зарҳал аст.
«Фарҳанги Онандроч»

2. лифоға; ҷузъдон.

Он коғазхоро дар зарғ ниҳодан. *Авфӣ*

3. маҷ. ҳавсала, бурдборӣ, тоқат.

Ба зарғи вазир наздик ба зарғи подшоҳ бошад.
Аҳмади Дониш

Ба чон ҳар кас ба қадри зарғу ихлос
Дар он дарёён раҳмат гашта ғаввос.
Бадриш Қашмирӣ

ЗАРҒ II а. ظرف II грам. ҳиссан таъйирнашавандан нутқ,
ки аломати амал ва ё аломати дигареро нишон медиҳад,
мас. зарғи макон, зарғи замон ва ғ.

ЗАРҒИЯТ а. ظرفيت 1. гуҷиш, вусъат; 2. маҷ. истеъ-
дод; қувва; зарғият доштан ҳавсала доштан, сабр ва
тоқат доштан.

Мағлуб гашт дилбару ғолиб-ҳарифи ман,
Зарғияте надошт нигори зарғи ман.
«Фарҳанги Онандроч»

ЗАРҲАРИД زرخريد каниз ва ё ғуломе, ки бо пул хари-
дуруш мешуд.

Агар мо ни париро зарҳаридем,
Ту ҳам бисёр зар бурдиду дидем. *Нозим*

ЗАРХЕЗ زرخيز 1. маъдани тилло, кони тилло; 2. маҷ.
замини серхосил, замини хосилхез; 3. маҷ. мунаввар, ду-
рахшон, бонур, рушонбахш.

Заминаш ҳамчу дарёён гуҳархез,
Ғубораи чун ғуруғи шамъ зархез. *Бедил*

ЗАРҲОР زرخوار сарфунандаи пули зиёд; касе, ки пулро
бисёр дӯст медорад.

ЗАРӢ I а. ذرع гушан кишт.

Зарӯ заръ аз баҳор шуд чу биҳишт.

Заръ (زرع) кишт асту заръ (ذرع) гушан кишт.

Рӯдакӣ

ЗАРӢ II а. ذرع андозан ченак, газ (баробари 107 см).

ЗАРӢ III а. زرع кишт, зироат.

Ба бароҳ роҳ деҳахон бисёр аст ва зарӯ боғ би-
сёр аст. *Носири Хисрав*

Зарӯро чуи расид вақти дарав,
Нахиромад, чулон ки сабаи нав. *Саъдӣ*

Боғи ҷаҳонро аз бобони подон ҳолӣ гардонем
ва замин аз ҳасу хошони монан заръ пок кунем.

Аҳмади Дониш

ЗАРӢ IV а. ذرع 1. пистон; 2. як наъб ғиёҳ, ки тухми
оғро нонпазав ба рӯи нон мепошанд.

Зохирӣ алфозашон таъдиду шаръ,
Ботини он ҳамчу дар нон тухми заръ. *Румӣ*

ЗАРҒОМ а. ذرعам ниг. зирғом.

ЗАРӢ زرى 1. мансуб ба зар I; 2. порчан зардӯй.

ЗАРҚ а. زرق дуруяғ, рив мақр, фиреб, хила.

Ба тадбир шояд ғуруғуфт кӯс,
Ки бо ғолибон чора зарқ асту лӯс. *Саъдӣ*
Кисса чӣ кунам, ки иштёки ту чӣ кард?
Бо ман дили пурзарку ниғоки ту чӣ кард?
Чун зулфи дарози ту шабе меболад,
То бо ту бигӯям, ки фироқи ту чӣ кард? *Маҳастӣ*

зарку ифтиол дуруй ва ҳилакорӣ.

Гар ба зарку ифтиол асбоби думъ сохтӣ,
Роҳи уқборо надорад суд зарку ифтиол. *Муиззӣ*

◊ зарку барқ карру фар, шавкат, ҳашамат, дабдаба.
Зи нури дил шавад пероҳани фонус дар зоҳир,
Надорад ҷоман шабзинадорон зарқо барқе.

«Баҳори Аҷам»

ЗАРҚУББА زرقبى куббаи тилло, гунбази заррин.

Дирафши қабни барафрохтанд,
Ба ҳар ҷой зарқуббаҳо сохтанд. *Ҳоҷу*

ЗАҶАР I а. ظفر галаба, ғатҳ, ғируя.

Зафару сабр ҳар ду ҳамзоданд. *Зарбулмасал*

зафар ёфтаи галаба кардан.

Бар сари ҳасм агар зафар ёба,
Он чӣ мақсудӣ туст, дарёёба. *Мушфиқӣ*

Ва агар бо қави муҳосима кунад ва зафар набояд,
заиф низ қавӣ гардад. *Аҳмади Дониш*

ЗАҶАР II ظر ниг. зафр.

ЗАФАРАНГЕЗ ظفرانگيز ғалабаовар, фирӯзновар.

Теги ҳилм аз теги охан тевтар,
Бал зи сад лашкар зафарангезтар. *Румӣ*

ЗАФОДЕЪ а. ضفاد. ч. зифдаъ||зифдеъ.

Ва баъд аз он ба балиян зафодез мубтало шуданд. (2) «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАФР||ЗАФАР زفر чоғ, дахон.

Ҳар ҳайвоне ба вақти хондан зафри зерин чунбонад. *Ибни Сино*

Забонаш ба сонӣ дарахте сиёх.
Зафар боз карда фикида ба роҳ. *Фирдавӣ*

ЗАФТ زفت 1. калончусса, фарбех.

Чун бидидаанд, ки тан луқмаи гӯр аст яқин,
Чону дил зафт кунанда тани лоғар гиранд. *Шамси Табрезӣ*

2. дурушт, сакт, дағал.

Чунон хор дар гил надидам, ки рафт,
Ки пайкони ӯ дар синарҳои зафт. *Саъдӣ*

ЗАХ زخ ниг. жах.

ЗАХАМ а. ضخم ниг. захм III.

ЗАХИМ а. ضخم гафс, калончусса, тануманд.

Султон марде захим буд, бар асп панишаст, бар пушти пил ва тахт мерафт. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ЗАХИРА а. ذخيره чизе ки барои эҳтиёт нигоҳ дошта мешавад, ласандоз.

Баъд аз ду рӯз ба соҳиле дигар расидем — сабзу хурам, ки асфои гиёҳҳои хушбӯй дошт ва беҳҳои ширин ва баъзе мағзоҳо низ мавҷуд буд, ба захира бардошта, боз дар баҳр баромадем. *Аҳмади Дониш*
захира андӯхтан ғун кардани мол ё хуроковро барои эҳтиёт.

Хари мискин... он чӣ тавонист аз барои бақияи умр захира андӯхт. *Аҳмади Дониш*

ЗАХМ 1. زخم 1. ҷароҳат, реш, яра.

Захми дандони душмане батар аст,
Ки намояд ба чашми мардум дуст. *Саъдӣ*

Баски дардолудаам пинҳон ба зери пераҳан,
Бар танам ҳар мӯй бинӣ, захми пайкон мезанад. *Мақфӣ*

Захи, к-он аз забони ёрон аст,
Бадтар аз захми тирборон аст.*

захми мункар ҷароҳати вазин.

Садр-Ҷаҳонхон... аз ин ки дар аснон таоқуб захми мункар бардошта буд, қудрати гурез дар худ навид. «*Таърихи Ҷаршиста*»

2. зарба, зарб, задан.

Аз он ҷарм, к-оҳангарон пушти пой
Бипушанд ҳангоми захми дарой... *Фирдавӣ*

◇ захми хорӣ захми сакт, захми кунанда.

Бурда теги абруят об аз дами шамшерҳо,
Захми корӣ хӯрда аз мижғони шухат тирҳо. *Сайидо*

захми чашм чашмазхи, чашм расидаи, зараре, ки гуё аз расидани чашми бад рӯй медиҳад.

Паи захми чашмаш бисӯзад бӯхур. *Шодӣ*

ЗАХМ II زخم нморат, бино, сохтмон.

Қас андар ҷаҳон захм чун он надида,
На аз номвар кордорон шунид. *Фирдавӣ*

ЗАХМ III||ЗАХАМ а. ضخم калон, фарбех, серғушт.

Рубоҳ... гуфт: Надонистам, ки ҳар кучо ҷуссан захмтар ва овози ҳоилтар — манфати он камтар. «*Қалила ва Димна*»

Чисми захме дошт, ӯро қас набурд.
Монд дар масҷид чу андар ҷом дурд. *Румӣ*

ЗАХМА زخمه мизроб, похунаки танбур.

Аз он захма Саркаш чу бехуш гашт,
Бидонист, к-он кист, хомӯш гашт. *Фирдавӣ*

ЗАХМГОҲ||ЗАХМГАҲ زخمگاه|زخمگاه ҷои ҷароҳати дурустшуда, осори захми, ҷои яра.

Дурустӣ бувад захмхоро зи хун,
Вале захмгаҳ мӯй н-орад бурун. *Низомӣ*

ЗАХМКАШ زخم كشي касе, ки захмдор шудааст, ваҳмӣ; хаста, озурда.

Дар раҳи ӯ чу қалам гар ба сарам бояд рафт,
Ба дили захмкашу дидан гириён биравам. *Ҳофиз*

ЗАХОИР а. ذخائر 4. захира.

Ин ҳисса дароз аст ва аз ҳазонии Сомониён молюҳои беандоза на заҳори нафис бардошт.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

ЗАХОМАТ а. ضحامت ғафсӣ, калончуссагӣ.

Рубоҳ заҳомати ҷусса бидид. «*Қалила ва Димна*»

ЗАХОРИФ а. زخارف 4. зухруф.

Сити касрати илм ва инқилоби эшон аз заҳорифи дунё ба масомени иллия расида буд. (1) *Ҷомӣ*
заҳорифи ақвол суҳанҳои обутлодашудан дурӯғ.
Ба заҳорифи ақвали ӯ марғур гаштанд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАХХОР а. زخار 1. сероб, пур аз об; фаровон; 2. мавҷзапанда, пурмавҷ (баҳр ва ғ.).

Лоҷарам, ҷуи сели заххор бад-он тараф равон шуд ва ба он ҳудуд расид. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАШ زش ҷия, чизе.

Зааш аз ӯ посух диҳам андар ниҳон,
Зааш бипиндорӣ миёни мардумон. *Рӯдакӣ*

ЗАЪМ а. زعم гумон, фикр, ақида.

Бухтуннасер ҷавоб дод, ки: Оре, заъми ӯ ин аст! «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАЪН а. ظعن аз ҷое ба ҷое рафтан, сафар, куч кардан; рафтан.

ӯ наяфтад дар гумон аз заънашон,
ӯ нағардад дардманд аз заънашон. *Румӣ*

ЗАЪФ а. ضعف сустӣ, нотавонӣ, бекувватӣ.

Ин суҳанро аз заъф намеғуям, бад-ин лашкар,
ки бо ман аст, ҳар коре битавон кард. «*Таърихи Байҳақӣ*»

Қамол аз заъфи тан чун шамъ дорад зарфишон чех-
ра,

Муассар кай шавад васли бутон бо ин зару зӯраш.
Қамолӣ Хучандӣ

заъфи камар беҳуввати миён, сустии миён, сустии
кувати бох; заъфи шаҳват а) сустии қувваи мардӣ;
б) кам будани ғишҳо.

ЗАЪФАР а. زعفران *ниг.* заъфарон.

ЗАЪФАРОН а. زعفران *тиғхе*, ки гулхон зарди хушбӯй
дорад ва ба ҳуҷро барон таъму рангу бӯй ба кор бур-
да мешавад; **заъфарони Қош** а) заъфарони аълои Қош
ном шахри Эрон; б) *маҷ.* қизи камбӯб ва қиматбаҳо; **чу**
заъфарон монанди заъфарон, зард, зардранг.

Ранги ошиқ чу заъфарон бошад,
Ҳар ки ошиқ бувад, чунон бошад. *Анварӣ*

ЗАЪФАРОНРЕЗ زعفران ريز зарди баланд, заб-зард.

Аз он меван заъфаронрез шуд,
Ки чун заъфарон шодангез шуд. *Низомӣ*

ЗАЪФАРОНӢ زعفراني *заъфарон*, монанди *заъфарон*, зардранг;
мансуб ба заъфарон; 2. *маҷ.* зардранг, зард.

Арғувонӣ чу заъфаронӣ шуд,
То ки бе рӯи чун нигори туам. *Анварӣ*

3. *маҷ.* зар, тилло.

Зи ду чиз гирад мар-мамлакатро:
Яке париниён, яке заъфаронӣ, —
Яке зарри номи малик барнавишта,
Дигар оҳане облода ямонӣ. *Дақиқӣ*

ЗАЪФАРИ زعفراني заъфаронӣ, монанди *заъфарон*, зардранг.

Бар лолаву арғувону гул кун
Он чехраи зарди заъфариро. *Шамси Табрезӣ*

ЗАҒАН زغن *ғалевоҷ*, паррандаи калогмонанди андаке аз
вай хурд.

Чумла сайди ин ҷаҳонем, эй писар,
Мо чу сазва, марг бар сони заған. *Рӯдакӣ*

Ҳумой гӯ мафиқан сояи шараф ҳаргиз
Дар он диёр, ки тӯти кам аз заған бошад. *Ҳофиз*

ЗАҒАНГ زغنغ *фиқ-фиқ*, хиқ-хиқ, хиққос, нолаву зорӣ.

Маро рафиқ бипурсид, к-ин ғиреи зи чист,
Ҷавоб додам, к-ин ғирья нест, ҳаст зағанг. *Сузанӣ*

ЗАҒАНД زغنند 1. *ниг.* жағанд; 2. ҷахиш, ҷаст, ҷастухеви
хайвонҳои дарранда.

Кудей ... гоҳе роҳи пул гузашта, аз соҳиле ба
соҳили дигар зағанд мезанад. *«Хизонаи омира»*

ЗАҒОМА زغامه як ҳел қуттии гирда, ки як тарафаш
лӯст кашида шудааст ва ҳамчун паллан торозу ба кор
бурда мешавад.

ЗАҒОР زغار 1. навъе аз тсомҳо; 2. заминӣ намнок,
шӯразагин.

Ту-шон зери замин фарсуда кардӣ,
Замин дода мар ғаширо зағоро. *«Луғати фурс»*
3. ранҷ, ташвиш.

ЗАҒОРА I زغاره *нони* ҷуворӣ ё арзан.

Рафидони ман бо зару нозу неъмат,
Манам орузманди якто зағора. *Абушақури Балхӣ*

ЗАҒОРА II زغاره 1. ангишти афрухташуда, ангишти су-
та сурхшуда, ахтар, лаҳча; 2. сурхӣ, ки замон барон
оронш бар рӯй мемоланд.

ЗАҒРОШ زغراش *пустпораҳое*, ки пӯстиндӯзон бӯрида ме-
партоянд, реагӣ.

ЗАҒС а. زغث *хоби* ошӯфтаву парешон, ки ба ақидан ху-
рофотӣ таъбир кардани он ғайри мумкин аст.

Пас маънии ин зағс он мардумон андар ин хос-
танд, ки ин хобро маънӣ нест ва касро ба кор наё-
яд. *«Таърихи Табарӣ»*

ЗАҒТ а. زغط *фишор*, фишордиҳӣ, фишороварӣ; *зағти*
қалб *фишори* *дил*.

ЗАҒТА||**ЗАҒТАТ** а. زغطة||**زغطت** *фишор*, фишордиҳӣ, фи-
шороварӣ (як бор); *тангӣ*, *сахтӣ*.

Дар ин мисраъ талоши қофия шоирро танг сохта
ва риояти таъриҳ дар зағти дигар андохта.
«Хизонаи омира»

ЗАҚАН а. زقن *манах*, *занах*, *занахдон*.

Меваҳои бихишт агарчи хуш аст,
Аз ҳама беҳ ғирифтаам зақанат. *Ҷомӣ*

ЗАҚУМ||**ЗАҚҚУМ** а. زقوم 1. як навъ дарахти заҳришар;
мувофиқи ақидаи динӣ, дарахти талхмеве дар дузаҳ,
ки хуроки дузаҳиён мешудааст; 2. *маҷ.* ҳар чизи талху
заҳрдор ва кушанда.

Дарахти зақум ар ба ҷон парварӣ,
Мапиндор ҳаргиз, к-аз у бархурӣ. *Саъдӣ*

3. таоме ки дар он маска ва хурмо бошад.

заҳ ز *асоси* *замони ҳозираи заҳидан*.

ЗАҲ ز 1. маҳалли ҷушзада берун баромадани об; 2. *маҷ.*
зондан, зонин, вазъи ҳамл.

То нагирад модаронро дарди зах
Тифи дар зодан наббад ҳеҷ раҳ. *Румӣ*

3. *маҷ.* нутфа; тифл, бача.

ЗАҲАБ а. ذهب *тилло*, зар, зарн сурх.

Ман бурун оям ба бурхонҳо зи маъзабхон бад
Поктар з-он, к-аз дами оташ бурун ояд заҳаб.
Носири Хисроӣ

заҳаби аҳмар тиллон сурх.

Фаровон ғиззан холис ва заҳаби аҳмар бурун
оранд. *Аҳмади Докии*

ЗАҲДОН||**ЗЕҲДОН** زهدان *бачадон*, нутфагоҳ; $\diamond$ *заҳдон*
ниҳодан *оғиз* *шудан* *дар ҷанг* *ва мубоҳиса*; *икрор* *шу-*
дан *ба сустӣ* *ва камфаҳмин* *худ*.

ЗАҲИДАН زهيدان 1. таровидан, ҷушзада баромадан; 2.
маҷ. зонида шудан, таваллуд ёфтан.

З-оби сард ангури афсӯда заҳад,
Сардию афсӯрдагӣ берун ниҳад. *Румӣ*

ЗАҲИН *а.* ذهين соҳиби зеҳн, зирак, марди оқил.

ЗАҲИНА *а.* ذهينه муаннаси заҳин.

Сургунсей-биги заин бағоят заҳина ва оқила буд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАҲИР *І* زهير як навъ касалии дарунрав, исҳол; исҳоли хуни.

Ба юмни калла он микдор керам,
Ки гоҳе тухмаю гоҳе захирам. *Саъдо*

ЗАҲИР *II* زهير 1. ранҷ, азоб, озурдагӣ, нохушӣ.

Кунун модарат монд бе ту асир,
Пур аз ранҷу тамору дарду захири. *Фирдавӣ*

2. лоғарӣ ва рангпардагӣ ба сабаби беморӣ; озурда, нохуш.

Сирка афзудем мо қавми захири,
Ту асал бифзо, карамро вомагир! *Румӣ*

заҳир қардан ғамгин қардан; рӯҳафтада қардан.

Бобои пирро мусибаташ заҳир қард. *Саъдо*

ЗАҲИР *III* *а.* ظهير 1. ёридаҳанда, паноҳ, пуштибон, шарик, ҳамкор.

Мазмун он ҷумла он, ки подшоҳ аксари авқот дар хонаи Заҳири Балхӣ мебошад ва Уро мушрир ва заҳири хеш сохта. «*Равзат-ус-сафо*»

Бад-он мангар, эй хоҷа, гар зоҳири,
Набияи ҳаме марди динро заҳир. *Носири Хисрав*

2. касе, ки дарди тахтапӯш дорад; 3. исми хоси мард.

ЗАҲҲА *а.* زحكه ханда, як бор ханда қардан.

Маро ту гӯӣ май ҳурдан аст асли фасод,
Ба ҷони ту, ки ба ҳама оядам зи ту заҳҳа. *Манучехри*

ЗАҲМ *а.* زحم заҳмат.

Ибтило ранҷест, к-он раҳм оварад,
Аҳмақӣ ранҷест, к-он заҳм оварад. *Румӣ*

ЗАҲМАТ *а.* زحمت ранҷ, азият, азоб, машаққат, озор; ташвиш, сахтӣ, тангӣ.

Гуфтамаш: Бар раияти заиф раҳмат кун, то аз қавӣ заҳмат набиянӣ. *Саъдӣ*

Мақун эн гусса шикоят, ки дар тариқи адаб
Ба роҳате нарасид, он ки заҳмате накашид. *Ҳофиз*

заҳмат додан ба азобу машаққат дучор қардан; халал расонидан, бонси дардан сар шудан.

Он мисоҳам, ки дигарбора заҳмат ба ман надиҳӣ. *Саъдӣ*

заҳмат кашидан ранҷ бурдан, азоб دیدан.

Заҳмати сармову сарди моҳи дай
Бар умеди навбахоре мекшам. *Анварӣ*

заҳмат овардан заҳмат кашидан, меҳнат қардан.

Кори шор заҳмат овардан бувад
В-он, ки раҳмат оварад, кори шумост. *Анварӣ*

ЗАҲОБ *I* *а.* ذهاب 1. рафтани; гаштани; сайру гашт.

Баъд аз заҳоби Ибнӣ Зиёд Муслим бо Шарик мулоқот қард. «*Равзат-ус-сафо*»

заҳобу иёб омадану рафтани, рафтуомад, омадурафт.

Дар вақти заҳобу иёб дар навоҳини Ғур ва он ҳудуд ... худдом ва мутааллиқони у амиян ва солини будад. «*Равзат-ус-сафо*»

2. кам шудан.

... Сабаби нуқсонӣ хурмат ва заҳоби ҷоҳи у гашт. *Авфӣ*

Овозе аз болои сар шунид, ки аз заҳоби об матарс! «*Равзат-ус-сафо*»

◇ заҳоби ақл кам шудани ақл; гум қардани ақл.

ЗАҲОБ *II* زهاب чашма, чашман об; ҷои таровидани об аз лаби чашма, дарёё ва ғ.

Сун рӯд бо қорвоне гашин,
Заҳобе бад-уй андарун сахмгин. *Абӯшақури Балхӣ*

ЗАҲОДАТ *а.* زهادت зоҳидӣ, парҳеғорӣ, рағбат накардан ба дунё.

Ба сафои ақидат ва ауфурӣ ибодат аз бештари арбоби заҳодат мустасно буд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗАҲОНИДАН زهايدن кушодан, аз чашма об баровардан;

ба оби чашма роҳ кушода онро равон сохтан.

Сад сабуро бишканад як пора санг

В-оби чашма мезаҳонад бедаранг. *Румӣ*

ЗАҲОРИ/ЗИҲОРИ زهار поинтари шикам, шармгоҳ.

ЗАҲР *I* زهر моддан кушанда, самм; моддан кушандае, ки баъзе ҳайвонҳо, ҷун мор, қаждм ва ғ. дар бадани худ доранд.

Саранҷом гуфтанд, к-ин қай бувад,

Ба ҷоме, ки заҳр оғанӣ, май бувад? *Фирдавӣ*

заҳри ҳалоҳил заҳри қотил, заҳри зудкушанда.

Гушти гург ҳуноқ оварад ба қонимақомӣ заҳри ҳалоҳил бошад. «*Қамоли ад Димна*»

Николоӣ ... шикастӣ фоҳише аз давлати Ислобул ва Фаранг ёфта, ба таҷаррун заҳри ҳалоҳил ҳештаро ба мақарри худ қашида буд.

Аҳмади Донши

◇ заҳри зери нигин заҳре, ки барои рузи бад дар зери санги ангуштарин нигоҳ медоштаанд; заҳри мино шароби талх; заҳри чашм ғазбае, ки бо нигоҳи тез ифода мешавад; заҳри худро бар касе реҳтан тамоми қажру ғазбаи худро ба касе ҳурдондан; заҳр дар зери нигин доштан ба ҳағари ҳалоҳат бисёр наздик будан; қасди ҳалоҳати касе қардан.

Шакар меҳурду талхӣ дар қамин дошт,

Ки дарворон заҳр дар зери нигин дошт. *Низомӣ*

заҳр дар оби бақо қардан (чизеро) зоеъ намудан, (чи-зиро) вайрон ва беқара намудан.

Гар ҳаҷв нест дар суҳани ман, аҷаб мадор,
Ҳайф оядам, ки заҳр дар оби бақо кунам. *Қалими Ҳамадонӣ*

ЗАҲР *II* *а.* زهر гул, шукӯфа.

Чу дидаш бар қанори худ дусола,
Дамид осори заҳраш дар пиёла. *Ҷомӣ*

ЗАҲР *III* *а.* زهر пушт, пушти ҷизе, ақиб.

Ии оят бар заҳри нома навишт. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

ЗАҲРА زهري 1. моён сазбозии талх, ки дар ҷиғар пайдо мешавад.

Адла у заҳран ситам бишқофт,
Вазли у нофан қарам бишқофт. *Ҳоқонӣ*

2. *мач. чуръат, далери.*

Захра не мар-Зухраро, то дам занад,
Акли куллаш чун буфинад, кам занад. *Румӣ*
захраву ёро чуръат, тавоноӣ ва далери.

Пешӣ рӯи ту кучо лофи зиё бояд зад,
Кист хуршед, ки ин захраву ёро дорад.

Убайди Зоконӣ

ЗАХРАТ *а. زهرة* 1. гул, шукуфа; 2. хубӣ, орошӣ ва тозагӣи душӣ.

Захрати у [дунё] ба захрӯб монад.

«Равзат-ус-сафо»

ЗАХРБ *زهريا* таоме, ки ба он захр андохта шудааст.

Аз ҷаҳлат захрбӯе хурдай,
Ед овар, ҷӣ дуо мегуфтаӣ. *Румӣ*

ЗАХРМАНД *زهريمنده* ҷизе, ки захр дошта бошад, захрнок, олула бо захр, захролуд.

Лек з-ин ширин гиёҳи захрманд,
Тарк кун, то чанд рӯзе мечаранд. *Румӣ*

ЗАХРО *а. زهرا* 1. дурахшон, равшан, сафед.

Нурӣ ҷамолӣ у Зухрани захроро бар гуябзи ҳазро
дар ҳайрат андозад. *Авфӣ*

2. занӣ сафедруи зебо.

ЗАХРОБ||ЗАХРОБА *زهرايه زهرايه* оби захрдор, оби захролуд.

Айни он тахйило ҳикмат кунад,
Айни он захробо шарбат кунад. *Румӣ*

ЗАХРОБГҶ *زهريگون* 1. ба ранги оби захролуд, сабзтоб;
2. аълосифат, баландсифат (дар боран пӯлод).

Яке теги захрбгун баркашид,
Ҳамехост аз тан сарамро бурид. *Фирдавӣ*

ЗАХРОБДАМ *زهريدم* захролуд, захрнок.

Лек аз ҷашми бади захрбдам,
Захмҳои рӯхфарсо хурдаам. *Румӣ*

ЗАХРОГИН *زهريгин* захролуд, захрдор.

ЗАХРХАНД *زهريخنده* ниг. захрханда.

ЗАХРХАНДА *زهريخانه* хандаи талх, писханд, ханда дар ҳолати ғазаб, хандаи ғазаболуд.

Эй сухта руҳи ту дар зерин гирия (н) оташ,
Бемори ду лаби ту дар захрханда шаккар. *Ҳоқонӣ*

ЗАХҲОК *I а. زحاک* хандон, серханда.

Зишт он зишт асту хуб он хубу бас,
Донм ин захҳоку он андар абас. *Румӣ*

ЗАХҲОК II *زهاک* номи подшоҳи золим дар «Шоҳнома»-и Фирдавӣ.

Ҳама дар ҳавои Фаридун буданд,
Ки аз ҷаври Захҳок пурхун буданд. *Фирдавӣ*

ЗАЧАР *а. زحير* ғусса, андух; дилтангӣ, ғамгинӣ, беоромӣ.

Аз зачар худро бидарронад шикам,
Ғуссаи он бемурадихону ғам. *Румӣ*

ЗАЧЕА *а. زحيعه* муанкаси зачъ.

ЗАЧЕЪ *а. زحيع* ҳамхоба, ҳамбистар.

Ед овар з-он зачъу з-он фарош,

То бад-ин ҳад бевафору мур(р) мабош. *Румӣ*

◇ **заҷен турӯб** шудан мурдан, вафот кардан.
Ҳазору сесада мард бар он сахро заҷен турӯб
ва ақилина насуру ғурӯб гардониданд.

«Тарҷимаи Яминӣ»

ЗАЧИР *а. زحير* дилтанг, андухгин, ғамгин.

Султон сахт зачир мебуд, аз бас ахбори гуногун
мерасид. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ЗАЧР *а. زحير* 1. манъ, манъ кардан, боздоштан.

Он ҷӣ фармудӣ аз зачр ва манъ, агарчи тарбият
аст, тоифае ба бужл ҳамл кунанд. *Саъдӣ*

2. зулм, ситам, азоб, ҷавр.

Дилам рафту надидам рӯи дилдор,
Фигон аз ин татовул, оҳ аз ин зачр! *Ҳофиз*

Чаҳор ҳато аз ман содир шуд ва у маро зачр
накард. *Авфӣ*

ЗАЧРАТ *а. زحرت* беоромӣ ва дилтангӣ аз ғам; таппиш дил.

Гармиярош зачратеву ҳолате,

З-он таппиш дилро қушодӣ фусҳате. *Румӣ*

Ғаму зачрати сахт бузург бар ман даст дод ва
ҳеҷ онро сабаб надонистам. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ЗАЧРКҶШ *زهركش* зачркуш кардан касеро бо шиканчау азобҳои гуногун куштан.

ЗАЧУР *а. زحور* дилтанг, беқарор, малул.

Дар зумран тавонгарон шокиранду қафур ва
дар ҳаққан дарвешон собиранду зачур. *Саъдӣ*

ЗАЧЧОЧ *а. زجاج* 1. ойнасос, шишагар; 2. ойнафуруш, шишафуруш.

Заччоҷ ... аз он гуянд, ки падари вай обгина
фурухтӣ. *Ҷомӣ*

ЗЕ *ز* номи ҳарфӣ сиздахӯми алифбон арабии тоҷикӣ *ز*, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 7 баробар аст.

зеб *زيب* *асоси замони ҳозираи зебидан.*

ЗЕБ I *زيب* 1. орошӣ, зинат.

Ба ҷашмаш ҳамоно ҳоку ҳам симу зар,
Бузургӣ бад-у ёфта зебу фар. *Фирдавӣ*

Ғри ман бош, ки зеби ғалаку зинати даҳр
Аз маҳи рӯн туву ашқи ҷу Парвини ман аст.

Ҳофиз

зебу зинат орошӣ, оростагӣ, хушнамоӣ.

Духтарӣ шоҳам, валекии рӯ ба ғақр овардаам,
Зебу зинат бас ҳаминам — номи ман Зебуннасос.

Мақбӣ

2. хусн, хушрӯӣ, соҳибҷамолӣ.

Зи дидори инон надорам шикеб,
Ки сармоядорони хуснанду зеб. *Саъдӣ*

Ҳусни раъноӣ зи ҷаъди амбарафшон ҷилва ёфт,
Зебу фар, оре, зи парри худ бувад тозусро. *Ҷомӣ*

ЗЕБ II *زيب* ниг. зеъб.

ЗЕБАНДА *زهبنده* лоиқ, муносиб, шинам, сазовор, шоён, хушнамо.

Чунин гуфт бо меҳтарон Золи Зар,
Ки зебандатар з-ин кӣ бандад камар? *Фирдавӣ*

ЗЕБИДАН زيبیدن 1. орондан, оростан, зинат гирифтан, хушнамо шудан.

Сапелдин муяш бизебад ҳаме,
Ту гуя, ки дилхо фиребад ҳаме. *Фирдавӣ*

2. лонк будан, муносиб будан, сазовор будан, шонesta будан.

Назeбад аз шумо ғафлатпарастӣ,
Зи хушбeрон муносиб нест мастӣ. *Нозим*

ЗЕБО(И) زيبا(ى) хушрӯй, хушнамо, нозанин, нек, соҳиб-чамол; наҷиб; *муқобили* эшшт.

Зебо ба илм шав, ки на зебоӣ аст,
Он кас, ки у ба дебо зебо шуд. *Носири Хисрав*

Руи зебо марҳами дилхои хаста аст ва калиди дарҳои баста. *Савдӣ*

Некин пири муғон бин, ки чу мо, бадмастон,
Хар ҷа қардем, ба чашми қарамаш зебо буд.

Хофиз

◇ зебост, вале на хар баланде зарб. на хар ҷизе, ки намуни зоҳириаш хушнамоест, лонқи тахсин аст.

ЗЕБОН زبان зебо, нозанин, хушнамо, ораста, соҳибчамол.

Он нигори парирухи зебон,
Хубғуфтору меҳтари хубон ... *Маъруфӣ*

ЗЕБОЙ زيباى зебо будан, соҳибчамолия.

ЗЕВАР زير ороиш, зинат, зеб; ҷизе, ки бо он ҷизи дигарро бворонд.

Зи кони ишқ гавҳар баст дилро
В-аз он пероӣ зевар баст дилро. *Хисрави Деҳлавӣ*

зевар бастан оростан, ороиш додан, зинат додан.

Дар миёни ғиря чун бусем пой у, Камол,
Аз дуру ёқут дар вай зеваре хоҳем баст.

Қамолӣ Хучандӣ

зевар ниҳодан оростан, ороиш додан.

Нахустин кас у шуд, ки зевар ниҳод,
Ба Рум андарун сиккаи зар ниҳод. *Низомӣ*

ЗЕР I زیر 1. таг, тахт, поён; *муқобили* боло I 1.

Афтода бар хоки дарам, хуш он ки ой бар сарам,
Ту зери по бинию ман болои сар бинам туро.

Ҷилолӣ

Ба зери об агар душман чу пой остон гирад,
Бисӯзад шӯълаи охи ман охир остонашро. *Махфӣ*

2. грам. касра —; дар алифбон арабии тоҷикӣ ҳаракати поён, ки садонокӣ и-ро ифода мекунад; ◇ *зери рикоб* тахти фармон, дар ғтоат.

Зери рикобаш зи Рум то ба Самарқанд,
Зери ҳисомаш зи Шом то ба Бухоро. *Муизӣ*

ЗЕРУ ЗАБАР чаппаву роста, сарнагун; парешон, дарҳаму барҳам.

Касе, к-у бастан зулфат набошад,
Чу зулфат дарҳаму зеру забар бод! *Хофиз*

ЗЕРУ ЗАБАР ҚАРДАН (ё шудан) сарнагун қардан (шудан), чаппа қардан (шудан); дарҳаму барҳам қардан (шудан), парешон қардан (шудан); нобуд қардан (шудан).

Бунёди хастин ту чу зеру забар шавад,
Дар дил мадор ҳеч, ки зеру забар шавӣ. *Хофиз*

ЗЕРИ ЛАБ ГУФТАН пинҳонӣ суҳан гуфтан, охиаста гуфтан.

Зери лаб хар ҷа суроҳӣ ба қадаҳ меғуяд,
Дар дили нузуки у чумла фуру меояд.

Қамолӣ Хучандӣ

ЗЕРИ ПОЙ ҚАШИДАН ба ҷқор овардан касеро.

Бигӯ, помол ишбаб қардаӣ хуни кири дигар,
Вағарна аз ҳиёнат мекашам ин зери поеро.

Муҳсини Тағсир

ЗЕРИ ПОИ КАСЕ СОБУН МОЛИДАН, ЗЕРИ ПОИ КАСЕ ПУСТИ ХАР-БУЗА ГУЗОШТАН касеро бо фиреб дучори хатар қардан; **ЗЕРИ ҚАЛАМ ОВАРДАН** навиштан, ба ҳисоб гирифтан.

Бардошт ба девони саховат қалами ҷуд,
То номи қаримон ҳама зери қалам овард. *Муизӣ*

ЗЕРУ БОЛО ГУФТАН қарзагӯй қардан; дашном додан.

Зеру боло чун нағӯяд мардаке, к-аш рузу шаб,
Чу замину осмон, дар зеру боло ҳеҷ нест.

Салмони Соваҷӣ

ФИТНА ДАР ЗЕРИ САР ДОШТАН майлӣ фитнаву фасод доштан.

Ғае бар дил шабехун мезанад, гоҳе бар имонам,
Ҳамеша кокули у фитнае дар зери сар дояд.

Сӯиб

ЗЕР II زیر садон маҳин, садон нозук; пардае аз мусиқӣ;

муқобили бам.

Соқӣ гузину бодаву май хӯр ба бошги зер,
К-аз кишт сар ноладу аз боғ андалеб. *Рудакӣ*

ЗЕРУ БАМ а) пастию баландии овоз дар мусиқӣ.

Сирри пинҳон аст андар зеру бам,

Фош агар тӯям, ҷаҳон барҳам занам. *Румӣ*

Санги ҷафо ба синан ман мезанад фалак

Чун мутрибе, ки панҷа ба ҳар зеру бам занад.

Васлӣ

б) пасту баланд, оӣ ва адно (аз ҷиҳати мақом); хурду калон.

Баромад хуруш аз дили зеру бам,

Фаровон шуда шодӣ, андух кам. *Фирдавӣ*

ЗЕРАНДОЗ زيرناز палоса ё порнае, ки зери қолин, ғилем меандозанд.

Бирешин буду қолинҳои зартор,

Ки зерандозшон мебофт гулзор. *Нозим*

ЗЕРАФКАН زيرافکن 1. қурпа, бистар; 2. мус. номӣ оҳанге, ки онро қучик низ меғуянд.

ЗЕРАФКАНД زيرافکند ниг. зерафкан.

ЗЕРГОҶ زيرگه ҷои нишастан поёнтар аз тахти шох, курсӣ

барон аъёну ашроф; курсӣ, сандали.

Чу аз Ҷаҳн бишид гуфтор шох,

Бифармуд заррин яке зергоҳ. *Фирдавӣ*

ЗЕРДАСТ زيردست тобег, мутег, фармонбардор; заиф; *муқобили* забардаст 2.

Ҳама зердастему фармонпазир,

Тӯя ёваридеҳ, тӯя дастгир. *Низомӣ*

Қасон бархӯранд аз ҷавонию бахт,

Ки бар зердастон нагиранд сахт. *Савдӣ*

Агар узри зердастон нашнаваӣ ва муқобилан неки бадӣ пеш оӣ, дадонро бар ту ғазилат бошад.

Азмади Донии

ЗЕРПҶШ زيرپوش ҷизе, ки аз зер пушида мешавад; *муқобили* болопӯш.

Зерпӯш аст маро оташу болопӯш об,

Лоҷарам гӯи ғиребон ба ҳазар боз кунам.

Ҳоқонӣ

ЗЕЪБ||ЗАЙБ *а. ذئب||ذئب* гурғ.

Чу доня, к-аз ту चुणीя наёйд,
Раҳо кун гусфандонро ба зейбон. *Савдӣ*

ЗЕЪФ *а. ضيف* дубаробар, дукарата, дучандон.

Бисёр буд, ки онҳо ба дуруғ ва ҳила болиш си-
тонда меафтад, бад-ин тазвир зейфи қарзе, ки дош-
тад, биситонданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗЕХ *۱. زه* 1. ресмони камон, чиллан камон, торе, ки ба
камон кашида мешавад.

Хасм бечо ба забардастни худ менозад,
Зудтар пора кунад зех, чу камон пураур аст. *Соиб*
Мезанад чашмаш камони фитна, гар орад ба зех,
Бо пари як новаки бедод сад нахҷирро. *Туграл*
2. хошия, канора, ороиши гиребон, гирдогирди
чома.

Гаҳе ру бар гиребонаш ниҳодӣ,
Ба сад хасрат зехашро буса додӣ. *Ҷомӣ*

зех барзадан а) шероза бастан (дар муқоваи китоб);

б) маҷ. банд кардан, ба даст даровардан.

Диламро ба зинҳор зех барзадӣ, *Низомӣ*

Ба ҷодузобонӣ гирех барзадӣ.

зех кардан а) тори камонро таранг кардан.

Бирав бо дустон осуда биниши,

Чу бинӣ дар миёни душманон ҷанг.

Вагар бинӣ, ки бо ҳам якзабонанд,

Камонро зех куну бар бора бар санг. *Савдӣ*

Ба тирӣ оҳ камони умед зех кардӣ,

Вале ҷӣ суд, ки сайди ҳавас шикори ту нест. *Туграл*

б) маҷ. доғар кардан, хароб кардан.

Лек ишқи ошиқон тан зех кунад,

Ишқи маъшукон хушу фарбех кунад. *Румӣ*

◆ зех овардан ба гӯш кашидани зехи камон барон

тирандозӣ, ба тирандозӣ тайёр будан.

Туро ёварӣ кард фаррух сурӯш,

Вагарна зех оварда будам ба гӯш. *Савдӣ*

ЗЕХ *II. زه* зоиш, зондан.

Гар набобад дарди зех бар модарам,

Ман дар ин зиндон миёни озарам. *Румӣ*

ЗЕХ *III. زه* *калимаи нидо* аҳсанӣ, аҳсантӣ, офарин!

Қазо гуфт: Гирӣ қадар гуфт: Дех!

Фалак гуфт: Аҳсан, малак гуфт: Зех! *Фирдавӣ*

Зи пешӣ минбарат имрӯз мардаке бархост,

Ки тавба мекунам аз ҷурмҳо, ту гуфти: Зех! *Заҳири Форӯбӣ*

ЗЕХГИР *زخگیر* абзори маҳсуе, ки онро дар лаҳзаи тир-
андозӣ ҳамчун ангуштиона ба ангушт менушиданд.

Зи зехгире, ки аз сӯҳон тарошад,

Ҳилол аз нотамоӣ дил харошад. *«Баҳори Аҷам»*

Офарин шастӣ хаданги чашми зехгирӣ туро,

К-аз дусад дил битзаронад новаки тирӣ туро. *Туграл*

ЗЕХДОН *زهان* *ниг.* заҳдон.

ЗЕХҚ *а. زحک* ханда, ханди масхараомез, ҳаҷв.

Ба бе забти давлат аз низоми Ёзбакиа ва беву-
қуфни доишварон он билидро сармоия зехқ ва
фусус гардонид. *Аҳмади Доиш*

ЗЕХН *а. ذهن* фаҳм, ҳуш, надрок; зудфаҳмӣ.

Зехни ту ба як фикрати ногоҳ бидонад

Ваҳме, ки ниҳон бошад дар пардан асрор. *«Калила ва Димна»*

зехни мустақим ақли солим, тезхушӣ.

Чун Садруишарна ин аъёт муталаа кард, бар
зехни мустақими ӯ офарин кард. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

ЗЕХОЗЕХ *زهزه* *калимаи нидо* таҳсинҳо, офаринҳо, аҳса-
ну офаринҳои паёнда, садон аҳсан ва офарин аз ҳар та-
раф.

Ба шодӣ яке анҷуман баршигифт,

Шаҳаншоҳи олам зехозех гирифт. *Фирдавӣ*

Сухан гарчи бо ӯ зехозех бувад,

На гуфтан ҳам аз гуфтанаш беҳ бувад. *Низомӣ*

ЗИ *ز* *шакли шегриш пешоянди* аз.

Зи боғи васли ту кай гул тавон чид,

Ки он ҷо гуфтугӯй аз баҳри хор аст. *Анварӣ*

ЗИБЛ *а. زبل* пору, нури, саргин.

Зибл гашта қутӣ хок аз шевае,

З-он ғизо зода заминро мевае. *Румӣ*

ЗИБОЪ *I. ا. ضبا* ҷ. забӯъ.

Дар маънои зибӯъ аз манзили зибӯъ дар хоби
ғафлат рафт. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ЗИБОЪ *II. ا. ضبا* ҷ. забӣ.

Дарвозаҳо дарбастанд, чун доистанд, ки муко-
вамати зибӯъ бо шерони шикори муяссар набо-
шад. *«Тарихи Ҷаҳонқушӣ»*

ЗИБЕР *زير* дурушт, дағал.

ЗИБЕХ *а. زيبخ* гулбурӯда, сарбурӯда, кушташӯда, курбо-
нишӯда.

ЗИВОҲ *زواه* хуроки зиндонӣ.

Бандиён дошт бе паноху зивох,

Бурд бо хештан ба ҷумта ба роҳ. *Унсурӣ*

ЗИД(Д) *а. زد* 1. муқобил, муқолиф.

Нияту даруни худро олуда ба зидди ин гуфта
нагардонанд. *«Тарихи Байҳақ»*

Бал надодӣ то надонӣ некро,

Зиддро аз зид тавон дид, эй фато! *Румӣ*

2. аду, душман, хасм.

Зид зидро буду хастӣ кай диҳад!*

ЗИДОНДАН||ЗИДУДАН *زدايدن||زدودن* *ниг.* зудудан.

ЗИЕ *а. زيا* нур, рушнӣ.

Дониш беҳ аз зиёву беҳ аз ҷоҳу молу мулк,

Ин хотири хатир чунин гуфт мар-маро. *Носири Хисрав*

Ар ҷу гиё хушк шавӣ, хуш бисӯз,

То ки эн сӯзи ту фурузад энӣ. *Шамси Табрӣзӣ*

ЗИЁБ||ЗНОБ *а. ذياب* ҷ. зейб||зайб.

Қурбӣ панҷ ҳазаор ҷифа ... туъман қилоб ва
нучъаи зиёб гардид. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

Ҳамчу гургон рабуданат пеша аст,

Нисбате дорӣ аз қилобу зиёб. *Носири Хисрав*

ЗИЕГУСТАР زيا گستر рӯшноробаш, нурпеш.

Зилли тубост бар он кас, ки зиёгустар шуд.
Офтоби шарафу ҳашмату султони шараф. *Сўзани*

ЗИЕД а. زياء биёсёр, фаровон, афзун.

ЗИЕДА زياء беш, бештар, биёсёртар, афзунтар, фузунтар.

Ва дар ин маҷлис зиёда аз ҳазор шамъи мумӣ
ва бухорӣ афрӯхта буд. *Аҳмади Дониш*

ЗИЕДАТИ زياء داتӣ иловагӣ, бар илова.

Нафакан аъло ба як нафар бар рӯз ба андак зиёда-
дати ва тақаллуф ба сею ним дирам тамои шавад.
Аҳмади Дониш

ЗИЕН I زيان зарар, осеб.

Зиёни касон аз таҳи суди хеш
Вичӯяндӯ дин андар оранд пеш. *Фирдавсӣ*
Дар пардан дил бош ту хомӯш дар ин ҷо,
Даркаш ту забонро, ки забони ту зиён аст.
Шамси Табресӣ

❖ **зиён гирифтн** ба касални саръ гирифтнор шудан;
зиёи дидан *кино* аз дучор шудан ба зарар, зарар расидан.

Касе, к-у ба ҷангати набандал миён,
Чунон соз, к-аз ту набинад зиён. *Фирдавсӣ*

зиён бувад, чу фаровон хӯранд шахду шакар зарб.
хар ҷиғи хуб ҳам ба қадри муътадил гуворост.

ЗИЕН II زيان 1. сифати феълӣи замонӣ ҳоҷираи зистан;
2. зиндагоникунанда, зинда.

Зардуштро гуфтаанд: Ҷонвар чанд наъв аст ... ?
Гуфт: Зиёни гӯё ва зиёна гӯёву мири ...

«Қобуснома»

ЗИЕРАТ а. زيارت барои дидани шахс ё маҳалли табарру-
ки рафтн.

Се кас ба зиёрати Айюб омаданд.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

ЗИЕРАТГОХ|ЗИЕРАТГАХ زيارتگاه|زيارتگاه ҷои зиёрат.

Бар сари турбати мо чун гузарӣ, ҳиммат хоҳ,
Ки зиёратгаҳи риндони ҷаҳон хоҳад буд. *Ҳофиз*

ЗИЕФАТ I а. زياءت қалбаки, носара будани тилло ва
нукра; ҷише, ки намуди тиллоӣ ё нукрагӣ дорад.

ЗИЕФАТ II а. زياءت меҳмонӣ, меҳмондорӣ.

Чанд гоҳ шароити зиёфат ба ҷо оварда, аз холи
вай истифосор намуд. *«Равзат-ус-саф»*

Ва агар дар зиёфат тақсире кунӣ, ба хиссати ту
шӯхрат диҳанд. *Аҳмади Дониш*

❖ **зиёфати оби ҳаммон** илтифоти хушку ҳолӣ.

Бие, ки гар накунам тар диноғат аз ҷоме,
Кунам зиёфати хушкат ба оби ҳаммо. *«Фарҳанги Онандроч»*

зиёфат пон пас ҳам дорад зарб. агар ба меҳмонӣ раф-
та, бояд меҳмон ҳам қабул кунӣ.

ЗИЕФАТХҶР زياءت خور касе, ки ба меҳмонӣ меравад,
меҳмон.

Зиёфатхӯр хушомадгӯӣ бошад. *Зарбулмасал*

ЗИЕЪ а. زياء ҷ. зайъат II.

Чандон ғулому зиёу асбоби зару сим ва неъмат
ҳеҷ ўро суд надошт. *«Таврихи Байҳақӣ»*
Додашон чандин зиёу боғу роғ,
Аз ҷалу аз рост аз баҳри фароғ. *Румӣ*

ЗИЙ а. زى либос, пушок; ҷома.

Ба қисвати ахли салоҳ мулаббас гашта ... ба
зиёи арбоби зӯхду тақво мутазаини гаштанд.

«Равзат-ус-саф»

ЗИКР а. ذكر 1. ёд кардан; ба забон овардан; дар боран
ҷизе ё касе гуфтан ё навиштан.

Вочиб дорам ва фариза бинам, ки касоне, ки аз
ин шахр [Ғазна] бошанд ва дар эшон фазле бошад,
зикри эшон биевардан. *«Таврихи Байҳақӣ»*

Ва зикри баъсу сибсати ӯ дар судурӣ таворих
мусаббат [аст]. *«Қалила ва Димна»*

Зикри айн — нисфи айн аст. *Зарбулмасал*

2. маҷ. овоза, шӯхрат.

Шабӯ рӯз дар он андеша будӣ, ки қуҷо обу ҳавои
хуш аст, то он ҷо шахре бино кардӣ, то зикри ӯ
дар ободон қардани мамлакат дар ҷаҳон бимонд.

«Таврихи Табарӣ»

3. рӯйхати ҷизе, мас. рӯйхати хароҷот ва даромад.

Он чи аз ӯ мебодад ситад, маблағи он бинависад
ва ба Абдус диҳад..., муставфиёро зикре набиш-
танд ва ба Абдус доданд. *«Таврихи Байҳақӣ»*

4. ҷ. дуое, ки дар он номи худо (аллоҳро) тақрор
мехонанд, виро.

Таряқи дарвешон зикр асту шукр. *Саъдӣ*

ЗИКРИ РАВОҶ ҷ. вирои шабона, дуои шабона.

Лаби ҷу оби ҳаётӣ ту ҳаст қуввати ҷон,
Вучудӣ хокии моро аз уст зикри равоҳ. *Ҳофиз*

❖ **зикри соир** номе, ки ба забонҳо оварда мешавад,
вирди забони ҳама.

Тоифае аз машоҳири эшон ҳар як бо илме вофир
ва зикре соир. *«Қалила ва Димна»*

ЗИКРИ ХАЙР ситиш, касеро ба неқӣ ёд кардан.

Зикри хайри ӯ дар афвоҳи хосу ом афтод.

Афӣ

ЗИКРИ ҶАМИЛ баёнӣ хубиҳо, ёд кардани (неқӯнҳо).

Зикри ҷамили Саъдӣ ... дар афвоҳи авом аф-
тода. *Саъдӣ*

ЗИКРИ ҶАҲРИ АРРА зикри бо овози баланд.

Дар як тараф Маснавини Мавлавиро маърака ги-
рифта меҳонданд ва дар самте зикри ҷаҳри арра
мекашиданд. *Аҳмади Дониш*

ЗИЛ(Л) I а. ذل нарий, меҳрубонӣ, халмӣ.

ЗИЛ(Л) II а. ظل I соя.

Ми Ҳалима(и) Саъд аз уммеди ту
Омад андар зилии шохӣ седаи ту. *Румӣ*

2. маҷ. панох, ҳимоя.

Толиби зили Ҳумое нестам,

Соия девор дар қуи ту бас. *Ҳоқонӣ*

Панҷ ҳазор мард дар зилии рояти ӯ мучтамеъ
буданд. *«Равзат-ус-саф»*

ЗИЛИ ЗАЛИЛ а) сояи доимӣ; б) маҷ. ҳимоятӣ пурра.

Гарди роҳу офтоби маърака наздикии ту
Хуштар аз гарди абри судаву зилии залил. *Фарруҳӣ*

❖ **зили замин** шаб, торикӣ.

ЗИЛЗИЛА||**ЗЛЗЛАЛА** *ا. زلزله* заминҷунб.

Шуданд он ҳар ду аждарҳо шитобон,

Дарид аз зилзила кӯху биебон. *Хисрави Даҳлавӣ*

◇ **зилзила** **фикадан** ба зилзила андохтан, ба шӯру ғалоғу ва ихтилол даровардан.

Баромад зи вайронкунон ғулғула,
Фикавданд дар бому дар зилзила. *Шодӣ*

ЗИЛЗОЛ *ا. زلزال* *ниг. залзол.*

ЗИЛИФАН *ا. زلّيفان* *ниг. залифан.*

ЗИЛЛ I *ا. ذل* *ниг. зил(а) I.*

ЗИЛЛ II *ا. ظل* *ниг. зил(а) II.*

ЗИЛЛА I *ا. زله* *ниг. залла II.*

ЗИЛЛА II *ا. ظله* соябон.

Чун бути сангин шуморо қибла шуд,
Лъанату қуръ шуморо зилла шуд. *Румӣ*

ЗИЛЛАТ *ا. ذلت* хоря, бензатӣ, забуй.

Бубин неъмату шукри неъмат бигуй,
Бубин зиллату дил зи заллат бишуй. *Ҷомӣ*

Ба гумони баландии ҳиммат
Меканӣ ҷон ба пастиги зиллат. *Бедил*

ЗИЛОЛ *ا. ظلال* ч. зил(а) II.

Андар зилоли мавқабӣ маймунӣ азми ту
Доранд шӯелу пеша сафар моху офтоб. *Анварӣ*

ЗИЛОМ *ا. ظلام* ч. зулат.

То нагардӣ ин, надониш тамом,
Хох он анвор бошад ё зилом. *Румӣ*

ЗИЛУ *ا. زيلو* қолин, қолинча, гилем, палос.

Гуфтаанд дар ин шаҳр чаҳорсад коргоҳ будааст,
ки зилу бофтадӣ. *Носири Ҳисрав*

ЗИЛЪ I *ا. ضلع* 1. анат. кабурга; устухони паҳлу; 2. мат. тараф, паҳлун сегӯша ва ғ.

Мураббаъро ваъъаст, ки зилъи у бар зовияи у
бар ҷӣ нисбат бошад? *Насиридини Тусӣ*

3. ҷо, макон; кишвар.

Ҳар зилъеро, ки дар хитан тасарруф ва тасхир
оварад, бар он мавъеъ ҳоким ва фармонраво бошад.
«Равсан-ус-сафос»

ЗИЛҚАРНАЙН *ا. ذي القرنين* *ниг. зулқарнайн.*

ЗИЛҚАЪД *ا. ذي القعدة* *ниг. зилқаъда.*

Бо он вучуду он азамат зери хок рафт
Дар нисфи моҳи зилқаъд аз арсаи вучуд. *Ҳофиз*
ЗИЛҚАЪДА||**ЗУЛҚАЪДА** *ا. ذي القعدة* моҳи ёзда-
ҳуми соли қамарини ҳинҷрӣ.

ЗИЛҲИЧЧА *ا. ذي الحجة* *ниг. зулҳаҷҷа.*

ЗИМИСТОН *ا. زمستان* яке аз чор фасли-сол — се моҳи сарди
ва яхбандӣ, ки рӯзҳо кӯтоҳ ва ҳарорати офтоб кам
мешавад.

Зимистонро бувад фарҷом наврӯз,
Чунон чун тирашабро оқибат рӯз.

Фахриддини Гургонӣ

ЗИММА||**ЗИММАТ** *ا. ذمه*||**ЗИМТ** *ا. ذمت* уҳда, уҳдадорӣ, вазифа,
масъулият.

Қазон он ҳуқуқ дар зиммати ҳиммати ман ло-
зим. *Аафи*

◇ **аҳли зимма** зардуштӣ, мусавӣ ва исавиёне, ки бо
шаронти махсус дар мамлакатҳои исломӣ зиндагӣ мекар-
даанд.

ЗИММӢ *ا. ذمى* як нафар аз аҳли зимма.

ЗИМН *ا. ضمن* андарун, дарун; миён, мобайн.

Гуфтамаш пушода хуштар сирри ёр,
Худ ту дар зимни хикоят гуш дор! *Саъдӣ*
Дар зимни он ... рӯй ба тафакхуси холи ... у
оварда, андозаи хиради ... у бишнохт.

«Анварӣ Сухайлӣ»

ЗИМОД *ا. ضمد* он ҷӣ ки бо он ҷароҳатро банданд, он ҷӣ
ки бар ҷароҳат ниҳанд, марҳам.

Ба тақрори зимидаи у [мағас] ҷихати доуссаълаб
мучарраб ... аст. *«Тухфати Ҳакими Муъмин»*

ЗИМОМ *ا. زمام* лачом, инюн, маҳор.

Гарифтанд ёрон зимомаш ба ҷанг,
Ки дар лӯя бинмоӣ лаҳте дарағ. *Низомӣ*

◇ **зимомни ихтиёр** киноя аз қувваи ҷирода.

Яке бар сари роҳе маст хуфта буд ва зимоми
ихтиёраш аз даст рафта. *Саъдӣ*

ЗИН *ا. زين* афзоре, ки барон нишастан ба пушти асп ё ди-
гар чорпоёнӣ саворӣ меканданд.

Гар ба зер овард гардунам зи пушти зин, ҷӣ ғам?
Пон ман то охири манзил фарас бошад маро.

Махфӣ

◇ **зин бар гов** ниҳодан равон шудан, равона шудан,
рафтан.

Шаб моҳ хирман мекунад, эй рӯз, зин бар гов неҳ,
Бингар, ки Роҳи Қаҳқашон аз сунбула пурқоҳ
шуд. *Шамси Табрэзӣ*

зин бар шер (*ё гурғ*) ниҳодан ром кардан, ба итоат
овардани он.

Зин бар гургон ниҳодӣ в-аз миёни бешашон
Андар овардӣ ба лашкарғаҳ чу уштуру дар қатор.

Фаррухӣ

ЗИНАТ *ا. زينت* он ҷӣ ба воситан он ҷизеро оро диҳанд;
ороиш, зевар.

Наргиси чашму сарви қомати ту
Зинати бӯстон бихоҳад бурд. *Анварӣ*
Хонаи ин қавмро чун масҷиди одина дон,
Зинати қолин шайъи пешвоён асту бас. *Саййид*

зинати авроқ ороиши varaҳҳо.

Шеърӣ Ҳофиз дар замони Одам андар боғи худ
Давлати насрину гулро зинати авроқ буд. *Ҳофиз*

ЗИНДА *ا. زنده* барҳаёт, ҷондор; *муқобили* **мурда** 2.

Зинда ба мурда машав, эй нотаом,
Зинда ту кун мурдан худро ба ном. *Хисрави Даҳлавӣ*

ЗИНДАГОНӢ *ا. زندگانی* ҳаёт, умр, зиндагӣ.

Зиндагонӣ чу набвадаш ҳосил,
Марди оқил дар он набандад дил. *Саной*

Зиндагонӣ ба муроди ҳама кас нагвон кард.
Зарбуамасал

◇ **зиндагонӣ қасеро талғ** кардан ҳалал расондан, мо-
неъ шудан бар осудагӣ ва фароғати касе.

ЗИНДАГӢ *ا. زندگي* *ниг. зиндагонӣ.*

ЗИНДАДОР زندادار зиндакунанда.

Занду Асто баса ба чуз ту, ки хонд?
Зиндадор Қаён ба чуз ту, ки монд? *Низомӣ*

ЗИНДАСИМО زنداسيما хушрӯй, нозанин, сохибҷамол, сохибхусн.

Хар киро бо мурда савдое бувад,
Бар умеди зиндасимо бувад. *Румӣ*

ЗИНДИҚ а. زندیق бедин, беҳудо.

Шоҳиде дар миёни кӯрон аст,
Мусхафе — дар сарои зиндиқон. *Саъдӣ*

ЗИНДИҚӢ زندیقӣ *ниг.* зандақа.

ЗИНДОН زندان ҳабсхонаи торик, маҳбас.

Иброҳимро ба зиндон боздоштаанд.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

Зиндон зебо нашавад, гарчи бипӯшава ба дебо.
Зарбулмасил

зиндон абад ҳабси доимӣ, ҳабси умрбод.

Ахмад... шайх Абдурахмонро ба рисолат ба Миср
фаристонд ва уро ба Димшиқ дар зиндон абад кар-
данд ва дар он ҳабс буд, то вафот ёфт.

«*Чомеъ-ут-таворих*»

ЗИНДОНШИКАН زندانشکн зиндонии гуреза, касе, ки аз
зиндон гурихтааст.

Аз он пургуноҳони зиндоншикан,
Ки гапстанд бо Нӯшод анҷуман... *Фирдавӣ*

ЗИНДОНӢ زندانى гирифтаи зиндон, бандӣ, маҳбус; *муқо-
били* озад 1.

Назар кун бар аҳволи зиндонӣён,
Ки мумкин бувад бегунаҳ дар миён. *Саъдӣ*

Бе ту тан зиндонии ҷон шуд, эй ба қасдам баста тег,
Дастӣ раҳмат баркушо, озад кун зиндоние. *Ҷомӣ*

ЗИННАТ а. زينة *ниг.* заннат.

ЗИНО а. زنا хуфтухоби беникҳи зану мард.

ЗИНӢХӢР زينهارة 1. амон, панох; **зинҳор додан** панох додан,
бахшидан, афв хардан (гуноҳро); **зинҳор хостан** амон
хостан, панох хостан.

Гунаҳкорро узри нисбён бинех,
Чу зинҳор хоҳанд, зинҳор деҳ. *Саъдӣ*

2. аҳд, паймон.

Синаҳдори Чин гуфт: К-эй шахриёр,
Напечндаам гардан аз зинҳор. *Низомӣ*

зинҳор хӯрдан аҳду паймон шикастан.

Мап дил ба ту додам, ки ба ман зинҳор надорӣ,
Зинҳор махур бар дили зинҳорӣ, зинҳор! *Фаррухӣ*

3. *калимаи* нидо панох!, амон!, ҳон!, эҳтиёт кун!

Дил хароби мекунад, дилдорро оғаҳ кувед,
Зинҳор, эй дӯстон, ҷони маңу ҷони шумо! *Ҳофиз*

4. ҳаргиз (ҳамчун калимаи таъкид ва огоҳӣ).

Мударрис гуфт: Зинҳор, ин чуръат накуни, ки
поя ҳасмро надида сар ба бод диҳӣ! *Аҳмади Дониш*

ЗИНӢХӢРГИР زينهارةگر касе, ки дигареро ба тахти ҳимоя
мегирад, нигоҳбон, ҳимоягар, ҳомӣ.

Се солаш падарвор аз он говшир
Ҳамедод хушёр зинҳоргир. *Фирдавӣ*

ЗИНӢХӢРДОР زينهاردار амондиханда; қавлдиханда, касе
ки аҳду паймон меканад.

ЗИНӢХӢРХӢР زينهارةخوار паймоншикан, аҳдшикан.

Мағзор зинҳор, чу дар зинҳори туст
Ҷони маро бад-ин фалаки зинҳорхор. *Саъдӣ*

◇ **зинҳордор набояд ки зинҳорхор бошад зарб.** қавл-
диханда бояд дар қавли худ истад.

ЗИНӢХӢРӢ زينهارةرى касе, ки амон металабад; он қя аҳду
паймон мекунад.

Чу з-ин гуна огоҳӣ омад зи роҳ
Ба наздики он зинҳорӣ сипоҳ... *Фирдавӣ*

ЗИНӢ زنج шпразе, ки аз дарахт баромада шах шуда мемо-
над, самғ, шилғи дарахт.

Эи боло ду ҷуз аз дили сағи сахт
Бурун тохта ҳамчу зинҷ аз дарахт. *Асади Тусӣ*

ЗИНӢҚӢР а. زنجار *шакли арабишудаи* зангор.

ЗИӢӢБ а. زئاب *ниг.* зиёб.

ЗИӢӢФ а. زعاف ч. заиф.

Чуд меҷӯяд гадоеғу зинф
Ҳамчу ҳубон, к-оня ҷунд соф. *Румӣ*

ЗИРА زيره тухми гиёҳест хушбӯй, хуштағм, ки ба хурок
меандозанд.

Маёред гӯ ноз ин ҷову хусн,
Ки зира ба Қирмон надорад ривоч. *Қамоли Хучандӣ*

◇ **зира ба Қирмон бурдан** чизеро ба ҷое бурдан,
ки дар он ҷо фаровон ва беқадр аст; **зира ба**
Қирмон мебарад, ҷугунда **ба Ҳирот зарб.** киноя аз
касе, ки ба меҳнати беҳуда вақт сарф мекунад.

ЗИРАБО زيرابه шурбон гушти бо зира.

Дар ин хоҷа зирабон неку пухтаанд. *Авфӣ*

ЗИРАҚ زيرق оқил, бафаросат, доно, тазғам.

Ӯ марде зирақ буд ва хабарӣ марғи Абубакр пин-
хон дошт. «*Анвори Суҳайлӣ*»
Зирақон донанд сир аз савсану хор аз суман.*

ЗИРАҚМАНИШ زيرق مناش зирақтабият, фаросатнок.

Аз он хайбаташ дар дил омад харос,
Ки зирақманиш диду зирақшинос. *Низомӣ*

ЗИРАҚСӢР زيرق سار соҳибӣ ядрок ва фатҳу шуур, ода-
ми бофаросат.

Ба ҷуди ӯ нарасад дасти ҳеҷ зирақсор,
Ба фаали ӯ нарасад пок ҳеҷ донишманд. *Рӯдакӣ*

ЗИРВА ا. ذروة 1. қуллан қуҳ, сари қуҳ; 2. баландӣ, ҷой
ва мақоми баланд.

Арқони ҷаҳондорӣ ба зирван аъло расонид.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

ЗИРЕӢ زره 1. либоси оҳанин ҷанговарони қадим барои
муҳофизат аз тиру шамшер.

Ин зирех ба қадди хар кас, ки рост ояд, уро
пешон лашқар қун. «*Анвори Суҳайлӣ*»
Туркиву баҳри разм зирех нест ҳоҷатат,
Мебошад оби дидан ушшоқ ҷавшанат.

Ҳисрави Деҳлавӣ

2. дар «Шохнома» — номи даръёе дар Туркистони қадим.
Ба кисти ба оби Зирех баргузашт,
Ҳама сар ба сар раҷи мо бод гапт. *Фирдавӣ*
3. номи пахлавони Турон.
Ба пури Зирех гуфт: Номӣ ту чист?
Зи туркони ҷанги туро ёр кист? *Фирдавӣ*
- ЗИРЕҲГАРӢ** زیره گری зирехсоя.

ЗИРЕҲМӢ زیره موی касе, ки муи ҷингила дошта бошад,
ҷингиламӯй.

Манаш бо хиркаи пашмин кучо аядар каманд орам?
Зирехмӯе, ки маҷнонаш раҳи ханҷаргузoron зад.
Ҳофиз

ЗИРИК زیرک *ниг.* зирк.

ЗИРИШК زیرشک меваи як навъ дарахти хурд, ки сурх ва
туруш мебошад, анбарборис.

Рух зи дида бикоста ба сиришк
В-он сиришкаш ба ранги тоза зиршк. *Унсурӣ*

ЗИРК زیرک *ниг.* зиршк.

ЗИРНИХ زیرنیخ *ниг.* зарниҳ.

ЗИРОАТ ا. زراعت 1. деҳқонӣ, киштукор.

Хоча Ахрор харчанд ботамавул буда, хотири
муборак ба вачҳи зироат доштаанд ва маҳсули онро
сарфи фуқаро ва масоҳин мекардаанд.

«*Таърихи Сайидроқим*»
Ин лашкариёе аз савора ва ғиёда ... зироат ва
харосат мекунанд. «*Ҳазору як шаб*»

2. кишт.

ЗИРОБ а. ضرب зарбати шамшер, аядан бо шамшер, шам-
шерзанӣ.

Арбоби он хиробу аироб роҳи гурезу парҳез ги-
рифтанд. «*Тарҷимаи Яминӣ*»

Он яке чашмаш бикандӣ аз зироб
В-он дигар гушташ дарида ҷам ба тоб. *Румӣ*

ЗИРОМ а. حرام 1. ҳезуми реза, ки бо он оташ даргиронанд,
пешдаргирон, оташафрузанда; 2. маҷ. ҷангҷу, ҷангафруз,
оташдихидан ҷанг.

Тоҷиддини Зангӣ, волини Балх, ки зиромӣ он
фитна буд, ба Марвруд тохт. «*Таърихи Ҷаҳонқушо*»

ЗИРОМАТ а. ضرامат 1. оташ, шуълаи оташ; 2. ҷило,
дурхашандагӣ.

Машраи мулку давлат ... ба зиромати шамшерӣ
обдор софӣ шавад. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗИРОР а. ضرار ба ҳамдигар зарар расонидан; зараррасонӣ;
♦ масҷиди Зирор масҷиде буд, ки мунофиқон дар замони
Мухаммади пайғамбар сохта буданд; масҷиди аҳли
зирор сохтан мунофиқӣ кардан, дуруғӣ кардан.

Бар маҳак зан кори худ, эй марди қор,
То насояи масҷиди аҳли зирор. *Румӣ*

ЗИРОЪ а. ذراع 1. газ; ченакест аз ориҷ то нути ангушти
миёна (тахминан 48 см).

Дар тамуз ниҳоят аз як зироъ то ду зироъ дар
замин ва куҳ сироят кунад. *Аҳмади Дониш*

2. андоза кардан, чен кардан.

Шеър бодест, к-аш қунаид нобод
Аз мафоилю фоилол зироъ. *Ҷомӣ*

ЗИРОЯТ а. زرايت абдор кардан, масҳара кардан.

ЗИРС а. حرس дандон, дандони ашк.

ЗИРФУН زیرفون навъе аз дарахти санҷид, ки мева надорад
ва гули он дар тиб ба қор меравад.

ЗИРҒОМ||**ЗАРҒОМ** а. ضرغام шер.

Эи тоби ҳамлаи у гоҳи ҷина сушт шавад
Дами наҳангу дили пилу панҷан зирғом.

Убайди Зоконӣ

Гар қазо бо ман нависад меҳнати айёмро,
Илтиёми заҳм созам панҷан зирғомро. *Турғраӣ*

ЗИРӢХ а. ذريح он кӣ руҳ дорад, ҷондор, зинда.

Ҳеҷ аломате ва осоре аз зирӢх ва зичасад дар
хаво ё дар баҳр дидӣ? *Аҳмади Дониш*

ЗИСТ زیست *асоси* ваҷони гузаштаи зистан.

ЗИСТ زیست зиндагӣ; зисту зиндагонӣ ҳаёт, тарзи умргу-
заронӣ, рафтор.

Тасири зисту зиндагонӣ ва айшу ишрати у
гоҳ аз доираи одоб берун мебарояд. *Аҳмади Дониш*

ЗИСТАН زیستن зиндагонӣ кардан, зиндагӣ кардан, умр
дидан.

Хурдан барои зистану шукр кардан аст,
Ту муътақид, ки зистан аз баҳри хурдан аст. *Саъдӣ*

Чунон бияӣ, ки агар хоҳи раҳ шавӣ, қасро
Ғубори хотире аз раҳгузори мо нарасад. *Ҳофиз*

ЗИФ а. زيف 1. пули зару нуқраи носара, қалбаки; 2. маҷ.
сохтакорӣ, қаллобӣ.

Ман бад-ин макру ҳила зар надихам,
Бар раҳи зифаш устод кунам. *Ҳикок*

ЗИҒАН а. ذيفان *ниг.* зуған.

ЗИҒДАЪ||**ЗИҒДЕЪ** а. ضدع 1. қурбоқча, ғук.

Зифдаъро андар баъзе шаҳрҳои Хуросон вазақ
гуянд. «*Захираи Хоразмшоҳӣ*»

2. касалиест, ки аз он гадуӣ зерӣ забон варам карда
сахт мешавад.

Зифдаъ гулдаест сахт, ки андар бунӣ забон падид
ояд ... ва ин иллат бад-ин ном аз баҳри он хонанда,
ки лавни он лавнест омехта аз лавни зуфун (забон)
ва сабзии рағҳон у ҳамчун ранги вазақ.

«*Захираи Хоразмшоҳӣ*»

ЗИҒОҒ а. زفاف 1. тӯй, тӯй никоҳ; 2. фиристодани арус
ба хонаи домод.

Баъд аз зифоғ салоту садақот ба мустаҳқиқон
расониданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЗИҒТ а. زفت қатрон, моддан сиёҳи ғафс, ки дар бинокорӣ
ва роҳсозӣ қор фармуда мешавад; кир.

Берунаш ба қиру зифт татлиа ёфта буд.

«*Равзат-ус-сафо*»

ЗИЧ I زچ *ниг.* зич.

ЗИЧ II زچ ҳазл, шӯҳӣ, баъза; ҳаҷв, тамасхур.

ЗИЧ III زنج анбух, чафс.

ЗИШТ زشت бад, қабеҳ, бадафт, бадшақл, баднамо; муқо-
били зебо(й).

Зишт бояд диду ангорида хуб,
Захр бояд хурду ангорида канд. *Робиаи Балхӣ*
Зишту зебо ҳар чӣ бинӣ, дастӣ рад бар вай мазан.
Зарбулмасал

◊ зишту зебо *ади.* шеъре, ки як мисрааш мадҳ ва
мисраи дигараш ҳаҷе аст.

ЗИШТЬЕД زشتياد ғайбат, бадғуй дар ғиёби касе.

Ба ту боғардам ғамӣ ошкӣ,
Нигоро, мақун ни ҳама зиштӣед. *Рудақӣ*

ЗИҒ زىغ бурё.

ЗИҒБОҒ زىغباغ бурёёбоғ.

Зиғбоғро бо вашибоғон наниҳанд,
Табляро нанишонанд бари руднавоз.

Абулabbоси Аббосӣ

ЗИҒОЛ زىغال қадаҳ, қом, пилдан қалон, коса; ◊ зиғол
шиғуфонидан қиноя аз қадаҳ пур аз ман сурх қардан.

Шуқуфт лола, ту зиғол бишқуфон, ки ҳама
Ба даври лола ба қаф барниҳода беҳ зиғол. *Рудақӣ*

ЗИҒС а. زىغست дастан ғиёҳи хушқу тар бо ҳам омехта.

ЗИҚ زىق танги.

Аз қасрати асокиру зики бисот халқ
Дар хонаҳо кунанд дигар фикри киштукор. *Восифӣ*
Зики ҳол тангини аҳвол, саҳтини вазъият.

Лашқари Рай ... ба сабаби зики ҳол ва қиллати
вод ва инқитон имдод ба ҷониби Мухаммадобод
нишастанд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ЗИҚУННАҒАС а. زىق النفس тангини нафас, тангнафас,
дамкутоҳӣ.

Гулӯе ҳаво даркашид, эй шигифт,
Ба зикқуннафас коми гетӣ гирифт. *Низомӣ*

ЗИҲАЕТ а. زىحات сохибҳаёт, барҳаёт, зинда, ҷондор.

Зиҳаёте, ки қост ё афзуд,
Ҳам аз ӯ часту ҳам дар ӯ осуд. *Бедил*

ЗИҲАҚ а. زىحق сохибҳақ, мустаҳқиқ, ҳақдор.

ЗИҲОМ I а. زىحام анбуҳӣ; издиҳом, тудан мардум.

Машраби ширин набувад бе зихом,
Давлати муъним набувад бе фақир. *Саъдӣ*

ЗИҲОМ II а. زىحام заҳмат додан; заҳмат, ташвинш.

Чун қашонандат бад-ни ҳила ба дом,
Чумла бинӣ баъд аз он андар зихом. *Румӣ*

ЗИҲОНАТ а. زىهانت хушбӯя, зирақи, фаросат.

... Қамолӣ зихонат ва вуфури қиёсати он ҷаноб
мутаасаввар буд ... *«Равзат-ус-сафо»*

ЗИҲОР I زىهار ниг. заҳор.

ЗИҲОР II а. زىهار ҳақоратест, ки агар мард бо он зан
худо дашном диҳад, мувофиқи шарияти ислом, зан ба
вай ҳаром мегардад.

ЗИҲОРА а. زىهار абран чома; рӯйчома.

Қабоҳоро зихорае пушаш қарданд.

«Ғафрихи Ҷаҳонқушо»

ЗИҲӢ زىهى қалимаи нидо аҳсантӣ, борақалло!, хушол,
офарин!, таҳсин!, марҳабол!

Зиҳӣ, саворҷавони тавонгар аз раҳи дур
Ба хизмат ояд нехӯстголу некандеш! *Рудақӣ*

Саббоғ гуфт: Зиҳӣ ба хатти соғор, ки ин ҳар
ду неъматро ба ман раҳнамоӣ карда...

«Ҳазору як шаб»

◊ зиҳӣ саодат! ҷӣ хушбахтистӣ; аниҳ тасаввурӣ ботил,
зиҳӣ ҳаёли муҳоли дар мавридде ғуфта мешавад, ки
қасе тақлифи иҷронашавандаро ба миён оварад; зиҳӣ
ҳаёти нақуному мурдлане басаодат! дар бораи қасе
ғуфта мешавад, ки дар вақти зинда буданаш номаш
баланд буда ва баъд аз мурдан ҳам уро бо неки ёд
мекунанд.

ЗИЧ/ЗИЧ زىچ нуч. ҷадвали нучумӣ бо нишондои
вазъияти ситоракон, ки ба асоси он тақвими тартиб
медодад.

... Абдурахмонн Хозин дар улуми риёзӣ мусанна-
фот дорад ва «Зичи сафох» аз муаллифоти ӯст.*

зичи Улуғбек ҷадвали нучумии Улуғбек; зич бастан
а) аз рӯи нучум толеъро санҷидан; б) маҷ. қореро
ба итмом расонидан, саранҷом додан.

Зич дар инқ чу ман қас натавонад бастан,
Ман эи Табрерам, агар Хоҷа Насир аз Тус аст.

Мӯҳсини Таъсир

ЗИЧАСАД زىچاسد он кӣ дорон қасад бошад, дорон тан,
зинда.

ЗО а. زى ниг. изғӣ.

ЗОБ I زاب I. сифат, ҳосият.

Пушаймон нашуд, ҳар кӣ неки гузид,
Кӣ бад зоб дониш наёрд мазид. *Фирдавӣ*

2. чашма; 3. чашм.

ЗОБ II а. زىاب дарахти талхи заҳрдор аз қабилы ханзал
ва заҳум.

ЗОБҒУР/ЗОБҒУР زابگور/زابغر пурбод қардани даҳон ва
лунҷро бо даст задан, то кӣ бод берун барояд, ҷиртак.

Ман қунам неши ту даҳон пурбод,
То занӣ бар лабам ту зобғуре. *Рудақӣ*

ЗОБИТ а. زىبىط 1. идоракуванда, ҳоким, шайхдоранда.

Дар он сол Хоҷа Гиёсиддини Симнонӣ зобити
моли Язд буд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. марди хушбӯру тавоно, марди устувор; хирадманд.
Моро худованде гумошт одилу меҳрубону зобит.
«Ғафрихи Байҳақӣ»

ЗОБИТА а. زىبىطه қонун, қоида, низоминома.

Ҳар қасро ни маъни муяссар нашавад ва ақну
то ҷаҳд бошад, мо ин зобита нигоҳ дорем.

«Ҷомеъ-ул-таворих»

Дар қавонини маъдалатустарӣ ... аз қонда
зобитан аслоф нагузарӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗОБҒУР زابغر ниг. зобғур.

ЗОВ I زاو дара, шифоқини байни қуҳҳо, гузаргоҳи танг
дар қуҳҳо.

Аз он чо кишдан сун зови кӯх.
Бар он кӯхи Албурз бурдан тӯруҳ. *Фирдавсӣ*

ЗОВ II زاو бинқор, меъмор.
Вас муносибсанъат аст ин шӯҳра зов,
Ки нихад бар ҷисми асп у узви гов. *Румӣ*

ЗОВАР I زاور мӯҷ, номи сайёраи Зӯҳра.

ЗОВАР II زاور қувват, қудрат, ҷқтидор.

ЗОВАР III زاور марқаб, шутури борқаш.

ЗОВАР IV زاور ҳодим, хизматгор.

ЗОВИЯ a. زاوية 1. кунҷ, гӯша, қанор.
Дар зовияҳои чини зулфат
Сад хурдан ишқ дар миён аст. *Анварӣ*
зовияи мунфариҷа мат. кунҷи қушод.
Ва зовияи ХЛХ меҳтар аст аз қонма, вайро
мунфариҷа хонанд. *Ибни Сино*
зовияи қонма мат. кунҷи 90-дараҷагӣ, ки аз буридани
ду хатти рост ҳосил мешавад.

2. хучраи соҳид.
Чашмаш қадом зовия ғорат намекунад?
Зулфаш қадом қонда барҳам намеэанад? *Анварӣ*
зовияи гумноӣ қонма аз гушанишии, дур аз мардум
будан.
Масъуд... аз суҳбаги султон ва ҳадамоти девонӣ
истеъфо ва дар зовияи гумноӣ по ба доман қашда.
«Оташқанда»

ЗОВЛОНА زاولنه ниг. завлона.

ЗОВУШ زاوش ниг. завош.

ЗОГ زاک ниг. зок.

ЗОД زاد асоси ваҷони гуваштиш зодан.

ЗОД I زاد шакли кӯтоҳшудаи озод.
Ду бечода биқшоду овоз дол.
Ки шод омади, эй қавонмарди зод! (I) *Фирдавсӣ*

ЗОД II زاد зода, фарзанд.
Дили равшани номбар шуд сиёҳ,
Ки то чун қунад бад бад-он зодӣ шох. *Фирдавсӣ*

◇ **зоду бум** чое ки қас дар он зоида шудааст, кишвар.
Зарафш доду гавҳар ба шукри қудум,
Билурсидаш аз гавҳар зоду бум. *Сатъӣ*

ЗОД III a. زاد туша, хуроқ; зодӣ сафар тушан роҳ.
Мақорими ту ба офоқ мебарад шонр,
Аз у вазираву зодӣ сафар дарег мадор! *Ҳофиз*

ЗОД IV a. زاد номи харфи ҳаҷдаҳуми алифбоси арабин
точқӣ ى, ки дар ҳисоби ҷумалу аъҷад ба 800 баробар
аст.

ЗОДА زاده сондашуда, таваллудшуда, мутавааллид; фарзанд,
бача, авлод.
Зодагон чун раҳим бипардозанд,
Сафари марғи хешро созанд. *Саноӣ*
На ҳар зан зан бувад, ҳар зода фарзанд,
На ҳар гӯл мева орад, ҳар нае — қанд. *Низомӣ*

ЗОДАН زادن 1. зонда шудан, таваллуд ёфтан.
Ҳар он қас, ки зод у зи модар, бимурд.
Зи дасти аҷал ҳеч қас қон набурд. *Фирдавсӣ*

2. зондан, бача овардан.
Яке пур зод он хунараманд мох,
Чи гуна сазовори дайҳиму гоҳ! *Фирдавсӣ*

ЗОДУБҶУД زادوبوم зодидод зодидод, зодгоҳ,
ватан.
Нури ҳақро қас наҷӯяд зодбӯд,
Хилъати ҳақро чи ҳоҷат тору пуд! *Румӣ*
Аз зодбӯм муфорақати безарурат аз ақл дур аст.
Асфӣ

ЗОДСАРВ زادسرو қонма аз одами озод.
Зодсарии родмарде бар қаман пажмурда шуд,
Абри тӯфонбор гуё бар қаман бигристӣ. *Ҳоқонӣ*

ЗОДУБҶУД زادوبود сармом ва асбобу анҷоми зинадагӣ;
будушуд.
Меҳри зодубуд бар қоншон танад,
Қохливу қашлашон бар ман танад. *Румӣ*

ЗОЕЪ a. ضاع 1. талаф, нобуд; барбод.
Наҳохӣ, ки зоеъ шавад рӯзгор,
Ба нокордида мафмарой қор. *Сатъӣ*
Ҳасан гуфт: Чизе доштам, зоеъ шуд.
«Асрори таъҳид»

зоеъ гардонидан (ё қардан) а) талаф қардан; нобуд
қардан, барбод додан, беҳуда сарф қардан.
Замини шӯра сунбул бар наёрал,
Дар у тухми амал зоеъ магардон. *Сатъӣ*

б) гум қардан.
Аз қиҳати он, ки Сулаймон ангуштарӣ зоеъ қард,
мулк аз вай бирафт. *Ҳайём*

2. бесамар, бефоида, беҳуда.
Алҳақ, ки дар он сатӣ пайақта ояд, ... зоеъ ва
бесамара намонад. *«Қабили ва Димна»*

3. бенигнаҳбон, беназорат.
Чун дид, ки қамъ ба намоз машғуланд ва аз рахт-
хо дуранд ва қумошхо зоеъ аст, қасд қард, то
рахте бибарад. *«Асрори таъҳид»*

ЗОИД a. زائد зиёдшаванда, зиёда, бисёр.
Микдори шаб аз рӯз фӯзуи буд бадал шуд:
Нокис ҳама инро шуду зонд ҳама онро. *Анварӣ*
Ҳасми ту ҳаст нокису моли ту зонд аст,
Қ-ат бахт тобеъ асту қадонат мусонд аст. *Манучехрӣ*

ЗОИДАН زائدين ниг. зодан 2.

ЗОИДУЛВАСФ a. زائدالوصف аз васфу баён берун; баён-
ношуданӣ, аз ҳад зиёд, фавқуллода.
Сархангзода... ақлу қиёсате зоиудулвасф дошт.
Сатъӣ

ЗОИЛ a. زائل нобуд, махв, фонӣ; нопадид; соқит.
Изтиробӣ беҳудихо дидам аз мавҷи шароб,
Бесуботиҳои шахси зоилам омад ба ёд.
Заҳири Форёғӣ

ЗОИЛ ШУДАН (ё гаштан) нест шудан, гум шудан.
Не ғами ёр аз дилаш зоиш шавад,
Не таманно дилаш ҳосил шавад. *Ҷомӣ*
Чун ҳолати ҳасм дидам, билқул ҳавф аз ман зоиш
шуда, хун дар аъсоб қорӣ қардам. *Аҳмади Дониш*

ЗОИР I *ا. زائر* кесе, ки зинрат мекунад, зинраткунанда, ба зинрат раванд.

Он обро дар он ҳавз ҳамагиранд, то талаф наштад, то мардуми дило зинронро қафог бошад.
Носири Хисрав

Ҳар чӣ зин сӯ доғ кард, аз сӯи дигар ҳадя дод.
Шонронро бо лағому зинронро бо фасор. *Фаррухӣ*

ЗОИР II *ا. ضائر* зинрасонанда, зинякунанда.

Давлати зойр ба гоҳи сулҳи ту ноғеъ шавад,
Давлати ноғеъ ба гоҳи ҳашми ту зойр шавад.
Манучехрӣ

ЗОИРА *а. ضائرة* муаннаси зойр II.

Муъминон аз даст боди зойра
Чумла бинишанд андар доира. *Румӣ*

ЗОИЧА *ا. زايچه* нуҷ. 1. он чӣ ки мунаҷҷимон баъд аз муайян кардани мақои ситораҳо дар бораи вуқӯи ҳодисае пешакӣ муайян мекардаанд; 2. ҷадвали нуҷум, ки мунаҷҷимони қадим дар вақти таваллуди кесе гӯё барон пешгӯӣ кардани толеи ҷай тартиб меодад.

Зойчан ҳикмати тавқеи роз
Нест магар, к-яи раҷами дилнавоз. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

ЗОИҚА *а. ذايقة* ҷашой, маза, таъм, заъқ.

Зойқаро дода ба рӯи забон,
Ком зи ширинию шӯри ҷаҳон. *Ҷомӣ*

Иштиёе зи бадӯ нек намасозад кас,
Рафта аз зойқаҳо тағриқан захру шакар. *Мухам*

ЗОҚ/ЗОҶ/ЗОҶ/ЗОҚ *ا. زاک/زاج/زاج/زاک* номи умумии намакҷое, ки аз туршии гӯғирд ҳосил мешаванд, ҳамчун даҳани фаранг, замҷ ва ғ.

ЗОКИР *а. ذاکر* 1. зикркунанда, ёдоваранда.

Сари муем назар кун, ки маи андар тани хеш
Як сари мӯй надонам, ки туро зокир нест. *Саъдӣ*
2. гуянда, воиз.

Ришҳанде кардаанд он мункирон
Бар масалҳову баёни зокирон. *Румӣ*

3. саногӯй, мадҷкунанда, мадждоҳ.

ЗОЛ I *а. ذال* номи ҳарфӣ ёздаҳуми алифбон арабии тоҷикӣ ذ, ки дар ҳисоби ҷумлаи абҷад ба 700 баробар аст.

... Ки дол низ чу зол аст дар китобат, лек
Ба шашаду наваду шаш кам аст дол аз зол. *Анварӣ*

ЗОЛ II *ا. زال* 1. пир, мӯйсафед, солхӯрда, одами ғарут.

Чӣ хуш гуфт ғале ба фарзанди хеш,
Чу дидаш палангафрану пилтан. *Саъдӣ*
... Ки золи дерумре дар ҷаҳон буд,
Ба прири даҳр гӯё тавваман буд. *Фитрати Зардуш*

2. номи падари Рустам, ки сафедмӯй зоида шуда буд, уро Золи Зар ҳам номидаанд; $\diamond$ золи кӯзлушт киноя аз осмон; (ин) золи сарсафеди сияҳдил киноя аз дунё.

Ин сарсафед золи сияҳдил талоқ деҳ.
Инак бубин муояна фарзанди шавҳараш. *Ҳоқонӣ*

ЗОЛИМ *а. ظالم* ситамгар, зулмкунанда, мардумозор, беподгар; *муқобили раҳим II*.

Зоймиро хуфта дидам ними рӯз,
Гуфтам: Ин фитнаст, хобаш бурда беҳ! *Саъдӣ*

... Гуфт: Бале, марде фосик, ғочир, ғаддор,
нобакор, саффоқ ва зойим аст. *Аҳмади Доғиш*

ЗОЛЛ *а. ضال* кесе, ки ба залолат афтад, аз роҳи рост берун барномадааст, гумроҳ.

Шарм падорӣ, ки ба мутабаати ин золи музилл
сар ғӯруд меора. *«Равзат-ус-саф»*

ЗОЛУ *ا. ضالو* шуллук, зулук.

ЗОМАҲРОН *ا. زماهران* тиб. доруи зидди заҳр, подзаҳр.

Назди он шоҳи замин кардаш паём,
Доруе фармоӣ зомаҳрон ба ном. *Рӯдакӣ*

ЗОМИЁД *ا. زمايد* 1. номи рӯзи 27-уми моҳи шамсӣ дар солшумории қадими форсӣ, ки ҳар як рӯзи моҳ номи махсусе доштааст; 2. номи фарштан муаккали ин рӯз.

Чун рӯзи зомийёд нафрӣ зи май ту ёд,
Зеро ки хуштар ояд май рӯзи зомийёд? *Мастуди Саъд*

ЗОМИН *а. ضامن* замонаткунанда, қайл, қафолатдиҳанда.

Маро имшаб, эй шаб, ту дилсӯз бош,
Дар ин тирағӣ зомини рӯз бош! *Ҳоҷу*

... Он чӣ зомини шуда будам, ба тамоми адо кунам.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

$\diamond$ зомини тан кесе, ки ба каси гунаҳкор ё қарздор замонат кунад, то ӯро дар сурати талаб шахсан ба маҳкама ё қозӣ супорад.

ЗОМИР *а. زامر* кесе, ки наф менавозад, найнавоз.

То ҷаман ҳар сод аз овози мурғони баҳор
Бар мисоли маҷлисе пур руду созу зомир аст...
Муизӣ

ЗОМАҲРОН *а. زماهران* ниг. зомаҳрон.

ЗОНИЯ *а. زانية* муаннаси зонӣ.

Агар зония будӣ, филҳол сиёҳу табоҳ шудӣ.
«Равзат-ус-саф»

ЗОНУ *ا. زانو* банде, ки устухони сонро бо устухони соқ мепайвандад; $\diamond$ зону задан а) таъзим ва эҳтиром кардан.

Хум, ки аз дарёе дар у роҳе бувад,
Пешу у Чайхунҳо зону занад. *Румӣ*

б) нишастан, бо адаб нишастан; маҷ. ба таомхӯрӣ тайёр шудан.

Гирех вақти пухтан бар абру зади,
- Чу пухтанд, бо хоҷа зону зади. *Саъдӣ*

зонуру айнак сохтан сар ба зону гузошта ба фикр
ғуғавар шудан.

Сар омад умру дорам аз саводи диди навамедӣ,
Шаби ҳичрон чу созам айнаки худ ҳар ду зонуру. *Мушфиқӣ*

ба зонуи адаб даст ниҳодан киноя аз иззати эҳтиромро бачо овардан.

Зонуи шугур бубасту бинишаст,
Бинҳод ба зонуи адаб даст. *Ҷомӣ*

ЗОНУБАНД *ا. زونوبند* ресмон, тасма ва ё ҷизи дигаре барои бастанӣ зону (маҳсусан барои бастанӣ зонуи зин-донӣ).

Қушодам ҳар ду зонубандаш аз даст.

Чу мурғе, к-аш қушояндаш ҳабона. *Заҳри Форъед*

ЗОНӢ *а. زانى* зинкор, зинқунанда, марди зинқунанда.

Ҳар кӣ зонӣ ва сорикро кофир намедонад, ӯ низ

кофир аст. *«Равзат-ус-саф»*

зор *асоси замони ҳозираи зоридаи.*

зор *суффикси исмзо* макони бисёрни ҷизро ифода мекунад, мас. 'гулзор', 'лолазор'.

ЗОР I *زار 1.* нола, гирия, фиғон, оҳ, фаръед.

Гирифташ камарбанду афғанд хор.

Хуруше баромад зи туркон ба зор. *Фирдавӣ*

зор-зор гирия бисёрқунанда.

Гуфтам: Бахона нест, ту худ ҳоли ман бини.

Мапзир уари банда, агар зор-зор нест.

Шамси Табрезӣ

нолаи зор гирия ва нолаи бо овози баланд, нолаи бисёр, гирияи саҳт.

Бар нишони пои маҳил дар раҳи водии ишқ

Нолаҳои зори Махфӣ чун ҷарас бошад маро. *Махфӣ*

зор *ғиристан* саҳт гирия қардаи.

Ин бигуфт ва зор бигирист ва мо ҳама низ гириён шудем. *Аҳмади Дониш*

2. нолон, гириён, гирияқунои, ашқрезон.

Дид аз зораш, ки ӯ зори дил аст,

Тан хуш асту ӯ гирифтори дил аст. *Румӣ*

зор *шудан* волону гириён шудан.

Ёре, ки дилам зи баҳри ӯ зор шудаст,

ӯ ҷои дигар ба ғам гирифтोर шудаст.

Ман дар талаби дорун худ чун қушам,

Чун, он ки табиби мост, бемор шудаст. *Ҳайём*

3. хор, бадбахт, парешон; занф, нотавон, очиз.

Сухан ҳар ҷӣ бар банде душвортар,

Дилаш хастатар з-онун тан зортар. *Фирдавӣ*

зору *диҷам* парешон, андӯхши.

Бо мани дилшудан зору диҷам

Хуб шуд оқибат аз рӯи қарам ... *Восифӣ*

ЗОР II **ЗОРР** *а. زار* зарардиҳанда, зиёновар, зараррасон, зарарнок.

Сибон зорру шерони дарранда дар он ҷо маскан доштанд. *«Равзат-ус-саф»*

ЗОРА *زارة* зоря, гирия, нола.

Ҳазор зора қунам, нашнавад зорин ман,

Ба хилват-андар наздики хеш зора қунам. *Дақиқӣ*

ЗОРЕЪ *а. زارع* касе, ки машғули киштикор аст, қоранда, деҳқон, қашовара.

Ақсари тумонҳои Бухоро рӯй ба ҳароби ҷаҳода, зорин ба воситаи зудму ҷаври уммол ақсари деҳахоро партофта, рӯ ба Қазалӣ ва ҳоки рус ҷаҳодад ва соҳиби обу замин гаштанд. *Аҳмади Дониш*

ЗОРИБ *а. ضارب* касе, ки мезанад, зананда; зарбаванда, сикказаванда.

Ҳар оина лаби ширин ҷавоби талҳ диҳад,

Чунон ки соҳиби нушанд, зорин нешанд. *Сатъдӣ*

ЗОРИДАН *زاریدن* зорӣ қардан, нолдан, илтиҳо қардан.

Бизорид вақте зане пеши шӯй,

Ки дигар маҳар нон зи баққоли қуӣ! *Сатъдӣ*

ЗОРИЧ **ЗОРИЧ** *ازاج* *ازاج* як навъ мевая буттағӣ, ки оғро дар ҳуруқ хор мефармонд, ағрик, зоришк, анбарборис.

ЗОРР *а. زار* *ниг.* зор II.

ЗОРРА *а. زارة* *муаннаси* зорр; *сибонӣ* зорра ҳайвоноти ваҳшин зараррасон, ҳайвоноти ваҳшини дарранда.

Танҳо будам, ваҳшат меғиритам ва аз зарари сибонӣ зорра меандешидам. *Аҳмади Дониш*

ЗОРИ *زاري* гирия, нола, фиғон, фаръед, тавалло; талаби имлод.

Бинол, булбул, агар бо мият сари ёрист,

Ки мо ду ошқда зорему қори мо зорист. *Ҳофиз*

Аз муҳаббат нолаву зорӣ намеояд ба гӯш,

Махфӣ, хорошиқофи қӯхсоронро ҷӣ шуд! *Махфӣ*

ЗОСТАР *ااستر 1.* шакли қӯтохшудан з-он сӯтар, ки мейнон 'аз онтарфтар', 'дуртар' дорад.

Ситора надидам, надидам рахе,

Ба дил зостар мондам аз ҳештан. *Абӯшақури Бахӣ*

Бинишаст офтоб ба паҳлуи ту зи қадар,

Чархаш бидиҳу гуфт, ки эй хира, зостар! *Шамси Фаҳрӣ*

2. барзӣёд, бештар.

ЗОТ *а. ذات 1.* *фалс.* ҳастӣ, ҳақиқати ҳар ҷиз, асл, моҳият.

Сурати ишқ туву бесурати,

Ин адал андар адал омад, на зот. *Шамси Табрезӣ*

... Ҳамаи асмо мазохир зотанд. *Ҷомӣ*

2. ҷисм, бадан.

Соя бо зот ошно бошад,

Соя аз зот қай ҷудо бошад? *Саной*

Ҳар нафасе, ки фуру меравад, муминдӣ ҳаёт аст

ва ҷун бармеояд, муфарреҳи зот. *Сатъдӣ*

3. нафс; сирит, ниҳод.

Ба фикрат ҳозир авқоти худ бош,

Бишобиш бо қасон, бо зоти худ бош! *Носири Хисрав*

Ҳеч кас ба мардум аз зоти ӯ наздиктар нест.

«Қалила ва Димна»

◇ *зоти* хешро дидан худро шинохтан.

ЗОТИЯ *а. ذاتية* асли, табия.

... Ба нури зотия, ки ҷиҳати баҳон ўст, кашфи

маъқулот қунад. *Аҳмади Дониш*

ЗОТУЛБАЙН *االبين* муносибат ва робита дар байни ду кас ё ду қавм.

Гирди хилоф нагардӣ ва дар ифсоди зотулбайн саъй намой, ки мардум бо Язид байъат қардаанд.

«Равзат-ус-саф»

ЗОТУЛБҲУРҶ *االبروج* *нуч.* фалакни ҳаштум, ки бурҷҳои дувоздаҳгона доштааст.

Ё муродӣ ман барояд з-ни ҳуруҷ,

Ё зи бурҷи дигар аз зотулбурҷ. *Румӣ*

ЗОТУЛНИМОД *االعماد* соҳиби сутунҳо, соҳиби бинои баланд (сифати боғи Ирам).

Ҷаҳонро ба фармони чандин билод

Сутуни дари туст зотулнимод. *Нисомӣ*

ЗОТУЛКАБАД *االكبد* *тиб.* газакӣ ҷигар, варамӣ ҷигар.

ЗОТУЛЯМИН *а.* ذات اليمين 1. тарафи дисти рост, суи рост; 2. *мач. д.* одамони савобкор; *муқобили* зотушшимола.

ЗОТУЛЧАНБ *а.* ذات الجنب *тиб.* газаки пардаи шун, варам пардаи шун, плеврит.

... Нафас танг мешавад ва бемору табии ҳар ду пиндоранд, ки зотулчанб аст ва... он зотулкабад бошад. «Захираи Хоразмишохӣ»

ЗОТУРРАҲИМ *а.* ذات الرحم *тиб.* газаки бачадон.

ЗОТУРРИЯ *а.* ذات الرية газаки шун, варам шун.

ЗОТУССАДР *а.* ذات الصدر варам пардаи сини; чамъ шудани чирку мадда дар шун.

Саддаю исхолу истискою сил,
Касру зотуссадру лаъзу дарди дил. *Румӣ*

ЗОТУШШИМОЛ *а.* ذات الشمال 1. тарафи дисти чап, суи чап; 2. *мач.* гунаҳкор; *муқобили* зотулямин.

... Ҳам ба тақлиби ту то зотулямин,
Ё суи зотушшимола, ӣ раббӣ дин! *Румӣ*

ЗОТӢ ذاتى мансуб ба зот.

Ва бибояд донист, ки ҷавҳар зотист анвои ҷаво-
хиро ба хилофи араз, ки зотӣ нест аҷноси аърозо.
Насириддини Тусӣ

ЗОФА زانه 1. гиеҳест монанди саримсоки хуҷӣ; 2. хорпушт, хорпуштак.

Рую ришу гарданаиш гуфти барои хандаро
Дар биёбон зофе таркии карди бо кашаф.
«Лугати ғурс»

ЗОХИР *а.* زاهر пуроб, сероб; мавҷзананда.

Асли маҷдаш собит асту кутби ҷоҳаш сокин аст,
Наҷми фазлаш зоҳир асту баҳри ҷудаш зоҳир аст.
Муизӣ

ЗОЯНДА زاینده 1. сифати феълӣи замони ҳозираи зоянда;
2. зане, ки мезода, модар.

Бад-у аждаҳо гуфт: Номӣ ту чист?
Ки зояндаро бар ту бояд гирифт. *Фирдавӣ*

ЗОҒ I زاع 1. як навъ паррандае, ки параш сиёҳ аст, шурӯл.

Зоғе равниш кабки дари меомӯхт,
Он даст надоду раҳи худ рафт зи даст.*

зоғи ало калзоғ; 2. *мач.* шаб, торикӣ.

Чу хуршед барзад сар аз пушти зоғ,
Замин шуд ба кирдори равшан ҷароғ. *Фирдавӣ*

3. *киноя* аз зулф.

Афсӯс, ки атрофи гулат хор гирифт,
Зоғ омаду лоляро ба минқор гирифт.
Симоби занаҳдони ту овард мидод.
Шанҷарфи лаби лаъли ту зангор гирифт. *Маҳастӣ*

♦ **ЗОҒИ** камон гушан камон.

Биёмад ҳамон гоҳ Чингиш чу бод,
Ду зоғи камовро ба зех барниҳод. *Фирдавӣ*

зоғи сӣҳашро ҷуб задан кофтуком кардан ва хабаре аз аҳлои касе ба даст овардан; зоғи ҳасрат гирифтан таъна задан, истехзо кардан.

Санги ӣброт бар дили дарवेशи ҳастихоҳ зан,
Зоғи ҳасрат бар дили диндори дунёхоҳ гир.
«Баҳори Аҷам»

ЗОҒ II زاع кабуд, азрак, нилгун.

Яке боғбон андар он боғ буд,
Дили сакташу дидан зоғ буд. *Асадиш Тусӣ*

ЗОҒ III زاع *ниг.* зок.

ЗОҒАР زاعر *ниг.* жоғар.

ЗОҒВАР زاعور лаклак.

Гар надонӣ эн зоғвар булбул,
Бингараш гоҳи нағмаву гулғул. *Асадиш Тусӣ*

ЗОҒСОР زاعسار 1. зогмонанд; 2. *мач.* сабукмағз, камхушуд бедониш.

Аз ин зоғсорони бебуи ранг
На хушу на дониш, на ному на нанг. *Фирдавӣ*

ЗОҲИБ اذاهب раванда, гузаранда, ғойбшаванда.

... Дар бихору қифор, билоду амсори ў, бар
содруи ворид, оид ва зоҳиби туччору туллоб арзояк
мафтӯҳ гардонид. «Равзат-ус-сафо»

ЗОҲИД *а.* زاهد касе, ки хоҳони дунё нест, гушанишин, парҳеғзор, порсо, он ки тарки дунё кардааст; диндор.

Дастӣ чу мане, ки ҷому соғар гирад,
Ҳайф аст, ки ў дафтари минбар гирад,
Ту зоҳиди хушқию манам фосиқа тар,
Оташ нашунидаам, ки дар тар гирад. *Ҳайём*

Зоҳид, ки дирам гирифту диндор,
Зоҳидтар аз ў касе ба даст ор! *Сатдӣ*

ЗОҲИДӢ زاهدى гушанишин, парҳеғзорӣ, тарки дунё диндорӣ.

Май хурдану гирди некувон гардидаи,
Беҳ э-он, ки ба зарқ зоҳидӣ варзидаи.
Гар ошяку маст дузаҳи хоҳад буд,
Пас рӯи бихишт кас нахоҳад дидан. *Ҳайём*

Чун хусни оқибат на ба риндию зоҳидист,
Он беҳ, ки кори худ ба иянат раҳо кунанд. *Ҳофиз*

ЗОҲИК *а.* ضاحك касе, ки бисёр меҳандад, хандон;

масҳарабоз.

Лаби лаъл зоҳик, хами ҷаъд кофир,
Рухи хӯд лоеҳ, сари зулф ломеъ. *Манучехрӣ*

ЗОҲИЛ *а.* زاهل бепарво; ғофил; фаромӯшкор.

Дидан басират аз мулоҳизан ин маонӣ ғофил
ва зоҳил мабл. «Тағрихи Фаршита»
Як замон э-ин қибла гар зоҳил шавӣ,
Суҳраи ҳар қиблаи ботил шавӣ. *Румӣ*

ЗОҲИ I *а.* زاهر тобон, дурахшон, мунаввар.

Он бадри зоҳире, ки муқаддар шуд аз азал
То ҳашир дар манозили давлатмасире ту.

Заҳири Форёбӣ

ЗОҲИР II *а.* ظاهر 1. ошкор, падидор, равшан, аён, маълум, возех.

Он нури пок зоҳиру шахси ту маъҳар аст,
Бошад миёни зоҳиру маъҳар дуй маҳол. *Ҷомӣ*
зоҳир гардонидан нишон додан, маълум кардан.

Мулло Хол гуяд: ... Галабаи факр маро бар он дошт, ки худро ба мири асас зоҳир гардонам.

Аҳмади Дониш

2. шакл, ҳолати берунӣ.

Гуфт: Бар зоҳираш айб намебинам ба дар ботинаш ғайб намедонам. *Савдӣ*

Зоҳир аз шайху ботин аз шайтон. *Зарбумасал*

3. берун, хориҷ; зоҳири... дар беруни...
... Ба зоҳири Астаробод ҷанги саҳт карданд.
«Тарҷимаи Яминӣ»

ба зоҳир танидан ҳукм кардан аз руи зоҳир.

Қозие, ки ба зоҳир метананд,

Ҳукм бар ашқоли зоҳир мекунад. *Румӣ*

ЗОҲИРАН *а.* ظاهراً аз руи намуди берунӣ.

Зоҳиран шӯридаву шайдо шудам,

Лек дар ботин ҳамоноам, ки будам. *Румӣ*

Дармандии мани сӯхтан зӯр назор

Зоҳиран ҳоҷати тақриру баён ин ҳама нест. *Ҳофиз*

ЗОҲИРБИН *а.* ظاهرين касе, ки фақат ба шакли берунини хар чиз эътибор медиҳад, вале ба ботин, ба мазмунавш қордор нест.

Пеши зоҳирбин чӣ қалбу чӣ сара,

У чӣ донад чист андар кавсунд. *Румӣ*

ЗОҲИРПАРАСТ *а.* ظاهرپرست *ниг.* зоҳирбин.

Зоҳиди зоҳирпараст аз ҳоли мо оғох нест,

Дар ҳақи мо хар чӣ гуяд, чоӣ ҳеҷ икроҳ нест. *Ҳофиз*

ЗОҲИРСОЗ *а.* ظاهرساز касе, ки мардумро бо зоҳиркорӣ фиреб медиҳад; риёкор.

ЗОҲИРӢ *Ӣ* ظاهرى бун хуш; гиёҳи хушбӯй.

То надиқ омадат имсоҳ хати ғолиябӯй,

Ғолия хира шуду зоҳирно анбар — хор. *«Лугати ғурс»*

ЗОҲИРӢ *II* ظاهرى 1. ошкор, намоён, берунӣ; 2. пайравии мазаҳе дар ислом (аҳли суннат), ки фақат зоҳири оятҳои Қуръон ва ҳадисҳоро муътабар мешуморад.

ЗОҶ *а.* زاج занак навзанда (то ҳафт рӯз).

Далере, ки тарад зи пайқори шер,

Зани зоч хонаш, махонаш далер. *«Лугати ғурс»*

ЗОҶ II زاج *ниг.* зок.

ЗОҶИР *а.* زاجر 1. манъкунанда, пешгирикунанда, боздоранда; монеҳ сатҳ.

Васовиси шайтонӣ аз ҳавон нафсонӣ монеъ ба зоҷир меомад. *Аҳмади Дониш*

2. маҷ. инсоф, вичдон.

ЗУ I *а.* زو *шакли кӯтоҳшудаи зуд.*

Дастӣ у бигрифт се қаррат ба аҳд,

Қаллаҳ-аллаҳ зу бие, бинмӯй чаҳд! *Румӣ*

ЗУ II *II* زى *а.* زى соҳиб, доранда, дорон ҷизе.

ЗУАФО *а.* زيفча *қ.* заиф.

Зуафои миллату давлатро дар сояи адлу мояи

рифъати у ором дода. *«Қалла ва Димна»*

Қасри иқбол хар кучо барпост,

Нардбонам ҳимояти зуафост. *Бедил*

ЗУАЧНИҲА *а.* ذواجنه 1. он ки бол дорад, болдор;

2. *д.* фаршта.

Зуачниҳа лашкари ҷаноҳат,

Қалби ғуқаро бувад сипоҳат. *Салмони Савачӣ*

ЗУБАА||ЗУБАЪ *а.* ذوبه||ذوب 1. номи шайтоне (дар хурофот ва афсона); 2. маҷ. шарир, одами бадсирешт.

Зубаони зираки охирамзон

Барфузада хеш бар пешиниён. *Румӣ*

ЗУБДА||ЗУБДАТ *а.* زبده||زبده 1. саршир, қаймоқ; 2. маҷ. беҳтарин қисми ягон ҷиз, баргузида, яққачин.

Одамон зубдаи офаринишанд. *«Анварии Сухайлӣ»*

Ин, ки дар эри пои ту фарш аст,

Мағзи афқоқу зубдаи арш аст. *Бедил*

ЗУБАДУТУЛАМО *а.* زبدهالعلماء беҳтарини олимон, сарвари уламо.

ЗУБОВ *а.* ذباب магас; пашша.

Зубовбор ба хар дар нарафтамӯ наравам,

В-агар равам зи дари ту, мунофиқам чу зубов. *Сузани*

Баъзе аз банҷ-одам бар мисоли зубов бошанд.

«Равзат-ус-сафот»

◇ **зубоби шамшер** дами шамшер.

Салотини рӯзгор дар дастӣ шаътини тотор гирифт

таштан ба аён ба ақсари ҳашам тўймаи зу-

боби шамшери обдор... шуданд. *«Таърихи Ҷаҳонқушо»*

ЗУБОЛА I *а.* ذبالة 1. ҷилтан ҷароғ, ғатилян ҷароғ, ғатилян афрухта; шўъла.

Ин хамегуфту зубола(и) нури пок

Аз лабаш мешуд паёнаи бар Симок. *Румӣ*

ЗУБОЛА II *а.* ذبالة хокрӯба, ахлот.

ЗУБОН زبان *ниг.* забон 2.

Бад-у гуфт, к-эй модари меҳрубон,

Ки бомад зи васфи ту қосир зубон. *Ҷомӣ*

ЗУБУЛ *а.* ذبول пажмурдан, лоғар шудан, хароб шудан; пажмурдагӣ, лоғарӣ.

Борҳо хурдӣ ту нон дафъи зубул,

Ин ҳамои нон аст, чун гаштӣ малуи! *Румӣ*

ЗУВВОР *а.* زوار *қ.* зовир 1.

Гарчи қибла яқест, Хоқонӣ,

Раю Хуӣ дон ду қиблан зуввор. *Хоқонӣ*

ЗУВИДОД *а.* ذوداد дустор, дустдор, дустӣ кунанда, дустдоранда.

Гуфт: Сад хидмат кунам, эй зувидод.

Даст бар ду ҷашму бар сина ниҳод. *Румӣ*

ЗУГОЛ زگول *ниг.* зугол.

Ба мушкин зугол оташи тираранг

Дарафтод чуи ақси гавҳар ба санг. *Низомӣ*

ЗУД زد тез, босуръат, даррав.

Зуд бигирад намак дидаи он кас, ки у

Нону намак хурду рафт, хону намақдон шикаст. *Салмони Савачӣ*

ЗУДГИР زودگیر 1. зуд гиранда; 2. *мач.* тез масткунанда (онд ба май).

Марди барно з-он шароби зудгир
Дар миёни роҳ меафтад чу пир. *Румӣ*

ЗУДОЗУД زودازود ба зудӣ, хеле зуд, хеле босуръат, бо тезию тунди.

Шах зи гармӣ сиёсатам фармуд,
Дар ҳалокам мақшудозуд. *Низомӣ*

ЗУДУДАН||ЗИДУДАН||ЗИДОИДАН زوددن||زدادن||زيددن пок кардан, чизеро аз занг ё чирк тоза кардан.

Яке оина будам хӯрда занг, афтода дар кунҷе,
Ту равшан кардию бизудӣ аз рӯи карам зангам. *Ломей*

ЗУДХЕЗ زودخيز 1. зуд аз ҷояш хезанда; 2. *мач.* навкар, хизматгори ҷусту ҷолок.

Бифармуд, то хозини зудхез
Кунад пилболо бар у ганҷрез. *Низомӣ*

3. *мач.* он чӣ зуд ба вучуд меояд, тез мерӯяд.
Зудхез асту хушрез ҳапар,
Зудзӯй асту зудмир шарар. *Саной*

ЗУДБЕБ زودبهب сарёв, тезрав, тунду тез.

Ҳамебуд, то зард ғашт офтоб,
Нинаст аз бари бораи зудбё. *Фирдавӣ*

ЗУДЧАНГ زودچنگ касе, ки тез хашмгин мешавад, тез-хашм, тундхӯ.

Зуд рафту дер омад, сабр, эй дил, ёд кун
Он ҳарифи дерсулҳу зудчанги хешро. *Ҷомӣ*

ЗУДЧУНБ زودچنب аз ҷои худ тез ба ҳаракат оварда шаванда; тез ҳаракаткунанда; *муқобили дерчунб.*

ЗУЗАНАБ||ЗУЗУНОБА زوزانابه а. *доўзанба* нуч. ситорани думдор.

Дар нуска сабт буд, ки чун зузанаб дар бурҷ зо-
хир шуд, асарӣ он падид ояд. *«Равзат-ус-сафот»*

ЗУКАНД||ЗУКАНЧА زوكند||زوكنچه косаи сафолнии калон.

Маҳқи туро ба ҳазл набурдам ба сар, аз он-к
Нушидани раҳиқ набёд хуш аз зуканд. *Сузани*

ЗУКОМ زكوم *тиб.* касалие димоғ, ки дар натиҷаи сар-
моҳурдагӣ ва варами роҳхон бинӣ пайдо мешавад, тимоғ, тимоқ.

Бад-ин фирқа хоранд аҳли калом,
Чу бӯи суман дар машоми зуком. *Шоҳин*

❖ зуком уммулампоз аст *зарб.* касалии зуком модари беморхост.

ЗУКОЪ زكوة а. *зӯко* офтоб, хуршед.

ЗУКУР زكور а. *закур*.

Бирри ту бар тани вазеу шариф,
Меҳри ту дар дили ینосу зукур. (1) *Масъуди Саъдӣ*

ЗУЛ(Л) زل(ل) а. *зул* хоря; мазаалат.

Он чӣ бо ранҷ ёфтиву ба зул,
Ту ба осонӣ аз ғизофа мадеш. *Рӯдакӣ*

Маро то қиёмат нагирад ба дуст,
Чу бинад, ки дар нэзи ман зуллии ўст. *Саъдӣ*

Атроби бар Амирулмуъминин Алӣ баромад ва
хомуш бинишаст ва зулли фақру фоқа бар ҷабини
вай зоҳир буд. *Ҷомӣ*

Зулл аз нибё хезаду нибё аз кохили.

Зарбулмасал

ЗУЛМ ا. ظلم ч. зулмат.

Пой қафши худ шиносда дар зулам,
Ҷон тани худ ҷун надонад, эй санам! *Румӣ*

ЗУЛБАҲРАИН ا. ذوالبحرين а. шеър, ки онро дар ду
бахр хондан мумкин аст, мас:

Баёии орази ту дар саводи турраи пурхам
Ба сони ғурраи рӯз аст толеъ аз шаби пурчам,
Ин байтро ҳам дар баҳри ҳазаҷи мусаманни солим
(мафилун-мафилун-мафилун-мафилун) ва ҳам дар
баҳри мучтасси мусаманни мақсур (мафилун-файло-
тун-мафилун-файлот) хондан мумкин аст.

ЗУЛБУХУР ا. ذوالبحر а. шеър, ки онро ба се баҳр
ва ё бештар аз он хондан мумкин аст.

ЗУЛВАФО ا. ذوالوفا дорон вафо, вафодор, бовафо.

ЗУЛВАҶҲАЙН ا. ذوالجحين а. 1. суҳан ва шеър, ки
дорон мадху ҳаҷв аст, мас:

Эй бар сарн хубони ҷаҳон-бар сарханг,
Пешӣ даҳанат зарра намоад зарчанг. *Ҷисурӣ*
2. суҳан ва шеър, ки панд ва фаҳр дорад, мас:
Гирифтам, эн симу зарат ҷаз нест,
Чу Саъдӣ забони хушат низ нест? *Саъдӣ*

ЗУЛИФАН زلفين ниг. залифан.

ЗУЛКАРАМ ا. ذوالكرم соҳибкарам, соҳиб атову бах-
шиш.

Ҳин макун ҷалдӣ, бирав, эй зулкарам,
Масҷиди моро макун з-ин муттаҳам. *Румӣ*

ЗУЛЛ ا. ذل ниг. зул(л).

ЗУЛЛА||ЗУЛЛАТ ا. ظله||ظلت соябон, сояпуш, айвон.

Чун бутн сангин шуморо қибла шуд,
Лаънату кӯрӣ шуморо зулла шуд. *Румӣ*

ЗУЛЛИСОНАЙН ا. ذواللسانين соҳиб ду забон, он ки
ду забонро ба хубӣ медонад, махсусан арабӣ ва форсиро.

ЗУЛМ ا. ظلم ситам, ҷабр, озор, беадолатӣ; *муқобили адл.*

Малико, агар мелонӣ, ки шӯй бар ман зулм кард,...
ту ба фази хеш бибахшой. *«Қашиа ва Димна»*
Пойдори ба адлу дод бувад,
Зулму шӯй ҷароғу бод бувад. *Авҷадӣ*
Ҳар кӯчо зулм рахт афкандаст,
Мамлакатро зи бех баркандаст. *Саной*

ЗУЛМАН ا. ذوالمن 1. атобахш, неъматдиҳанда; 2. *киноя*
аз худ.

Чу дар пайдо ниҳонеро бубинӣ,
Бидон, к-омад суи ту фаали зулман. *Носири Хисрав*

ЗУЛМАТ ا. ظلمت торикӣ.

Шабе зулмат чу субҳ аз вай ғурезон,
Дар у ҳар кавқабе хуршеди тобон.

Ҷирати-Зарбӯв

Аз рӯҳ ва ҷисмӣ касиф ғайри зулмат чизе изҳор нашавад. *Аҳмади Дониш*

ЗУЛМАТОБОД *ظلمت آباد* ҷои бисёр торик; **◇ (ин)** зулмат-ободи пургуфтуғӣ *киноя* аз дунёе, ҷаҳон.

Дар ин зулматободи пургуфтуғӣ
Басе золимонанд мазлумрӯй. *Ҷомӣ*

ЗУЛМАТСАРО *ظلمتسار*: ин зулматсаро *киноя* аз ҷаҳон.

Дар ин зулматсаро то кай ба бӯи дӯст бишнinem,
Ғаҳе ангишт бар дандон, ғаҳе сар бар сари зону. *Ҳофиз*

ЗУЛМАЪНИЙН *ا. ذوالعنين* *адш.* калимае, ки ду маъни мухталиф дорад, мас. калмаи 'бут' дар шеъри зерини Саъдӣ (*муқ.* таҷнис 2):

Талаб карда хубони Чину Чигил,
Чу Саъдӣ вафо аз бутӣ сангдӯл. *Саъдӣ*

ЗУЛМИНАН *ا. ذوالنن* 1. соҳиби миннатҳо, соҳиби эҳсонҳо; 2. *киноя* аз худ.

Гар на аз баҳри шуниду гуфти мадқи ту будӣ,
Одамиро нофаридӣ зулминан гӯшу даҳан. *Сӯзанӣ*

ЗУЛМКЕШ *ظلم كيش* он кӣ пешааш ситам ба мардум аст, ситампеша.

ЗУЛМОНӢ *ظلماني* 1. торик.

Инҳо арвоҳ ва аҷсоми мураккаба ва зулмонинанд.
Аҳмади Дониш

2. бехтария навъи зумуррад.

Зулмонӣ зумуррадаст, ки ... адами мусобират бар нор (оташ) аз ҷумлан сифот ва аломоти уст.

«Ҷавоҳирнома»

ЗУЛМОТ||ЗУЛУМОТ *а. ظلمات* *ҷамъ* 1. қ. зулмат; 2. ҷисми шимолӣ торикӣ замин, ки Искандар гуё ба ҷустуҷуи оби ҳаёт ба он ҷо рафтааст.

Шундаӣ, ки Сикандар бирафт то зулмот
Ба ҷанд меҳнату ҳурд он, ки ҳурд оби ҳаёт. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* ҳар чиз ё ҳар ҷои сиёҳ ва торик.

Ҳар гавҳар, ки Зулкарнайнӣ қалами у аз зулмоти давот берун кашид, дурре буд дар воситаи қиладаи рӯзгор. *«Тарҷумаи Яминӣ»*

◇ зулумоти баҳр шаб.

Субҳдам оби Хизр ӯш аз лаби ҷомӣ гавҳарӣ,
К-аз зулумоти баҳр ҷаст оинаи сикандарӣ. *Ҳоконӣ*

зулумоти салос се торикие, ки бачан ханӯз ба дунёе наомада аз сар мегузаронад: торикии шиками модар, торикии раҳим (зеҳдон) ва торикии машина (пардае ки бача ба даруни он ба дунёе меояд).

Мекунад дар табоеи арбаъ

Зулумоти салосро анвор. *Ҳоконӣ*

ЗУЛМПЕША *ظلم پيشه* золим, ситамгар.

ЗУЛОЛ *а. زال* ҳар моен соф.

Тафавут кунад ҳаргиз оби зулол,
Гараш куза заррин бувад ё сафол? *Саъдӣ*

Нест якрағӣ, к-аз у ҳезад малол.

Вал мисоли моҳио обӣ зулол. *Румӣ*

ЗУЛУБОБ *а. ذولباب* оқил, хирадманд, соҳиби ақл, соҳиби фаҳм.

Пас бифармудаи худо, эй зулубоб!
Чун бипурсидӣ, бнӣ, бишнак ҷавоб. *Румӣ*

ЗУЛУМОТ *а. ظلمات* *ниг.* зулмот.

ЗУЛФ *ظلف* халқан мӯй, ресу.

Эи зулфи бутон бар руҳи оташин
Бар оташ нихода қазо мушки Чини. *Фирдавсӣ*
Зулфи у фитнаву хат офату хол аст боло,
Оҳ аз он рӯз, ки ин ҳар се диҳад даст ба ҳам. *Соиб*

◇ зулфи арус номӣ гулест, ки зулф барин печ меҳурад; **зулфи** дуто зулфи пурхаму шикан, ресуи пурпечу тоб.

Ҳар кучо қиссан он зулфи дуто мегузарад,
Сухан аввал эи парешонии мо мегузарад. *Исмаи*

зулфи парешон зулфи пароканда, кокулу мӯи нобофта.

Бурд дил аз дасти ман зулфи парешонӣ у,
Қард сияҳ бахти ман наргиси фаттони у. *Шоҳин*

зулфи ҷалило зулфи қач ва ҳақида.

Эй зулфи ҷалилони ту ғораттарӣ ҷонҳо,

В-эй карда ғумони даҳанат рафӣи яқинҳо.

Хисравӣ Деҳавӣ

зулфу хол *киноя* аз орошиҳон рӯи арус дар шаби арусӣ; **зулф** бастан ошиқро фирефта намулдани маъшук; **зулф** чин сохтан зулфро орош додан; **зулф ба хуни касе** шикастан ҳабли қатли касе кардан.

Гуфтамаш: Зулф ба хуни кӣ шикастӣ? Гуфто:

Ҳофиз, ин қисса дароз аст, ба Қуръон, ки мапурс! *Ҳофиз*

ба сари зулф ҳарф задан бо ноз гап задан, ноз кардан.

ЗУЛФАТАН *а. ذوالنطن* *ниг.* зулфитан.

ЗУЛФАҚОР *а. ذوالفقار* *ниг.* зулфқор.

ЗУЛФӢН *ظلفين* *ниг.* зурфин.

ЗУЛФИТАН||ЗУЛФАТАН *а. ذوالنطن* зирак, одами боба-сират, басир.

Андар ин уммат набуд масҳи бадан,
Лек масҳи дил бувад, эй зулфитан! *Румӣ*

ЗУЛФИҚОР||ЗУЛФАҚОР *а. ذوالفقار* номӣ шамшерӣ Алий, ки мувофиқи ривоят пайғамбар ба у бахшида будааст.

Хилофи раъи савоб аст, ки Зулфқорӣ Алий дар наём ва забони Саъдӣ дар ком. *Саъдӣ*

Ҷаҳорум, ки он абри дарёёнгор,

Нами у қарам, барки у Зулфқор. *Ҷомӣ*

ЗУЛФОШУФА *ظلفوشفته* касе, ки зулфаш парешон аст, парешонзулф.

Зулфшошувату хайкардаву хандонлабу маст,
Пераҳанҷоку ғазалхону суроҳӣ дар даст. *Ҳофиз*

ЗУЛФЧАВГОН *ظلفچوگان* қачзулф.

Ба зулфи ҷавгон нозаш ҳамакунӣ ту бад-у,
Надидӣ ўро, он гах, ки зулфҷавгон буд. *Рӯдакӣ*

ЗУЛУМОР *а. ذوالخمار* 1. лақаби як паҳлавони араб, ки ба дасти Алий кушта шуда буд; 2. *киноя* аз одами бақувватӣ бадкор.

Оламе пур Зулхумор аст аз хумори хочағӣ,
Эй дарего, дар ҷаҳон як Ҳайдарӣ Қаррор ку?

Саноӣ

Тораки зулхумори бидъатро
Зулфидори ту лоҷарам бишқофт. *Хоқонӣ*

ЗУЛЪАҚТОҒ *а. ذوالآقاف* 1. соҳибӣ китфҳо, китфвасеъ, тануманд; 2. лақабе, ки арабҳо ба подшоҳи Эрон Шопури II (310—379) дода буданд.

Ароҷи Зулъақтоғ кардаш лақаб,
Чу аз муҳра бикшод китфи араб. *Фирдавӣ*

ЗУЛЪИҚТИДОР *а. ذوالاقتدار* одами қодир, бонқтидор, бақувват, тавано.

Иқтидори оламо... ба вучуди мударбире зулъиқтидор... ёфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗУЛҚАВОҒ *а. ذوالقواف* *адш.* шеъре, ки беш аз ду қофия дошта бошад.

ЗУЛҚАДР *а. ذوالقدر* соҳибӣ қадр, дорон ҳурмату виқор, дорон ҳуваю қудрат.

ЗУЛҚАРНАЙН|ЗИЛҚАРНАЙН *а. ذوالقرنين|ذی القرنين*
1. дорон ду шох, душоҳа; 2. лақаби Искандари Мақдунӣ.

Баре ноҳурда аз боғи ҷавонӣ,
Чу Зулқарнайн з-оби зиндагонӣ. *Низомӣ*

ЗУЛҚАЪДА *а. ذوالقعدة* *ниг.* зилқаъда.

ЗУЛҚАЁТАЙН *а. ذوالحياتين* дар истилоҳи ҳайвоншиносӣ ҳайвонхое, ки ҳам дар об ва ҳам дар хушкӣ зиндагонӣ карда метавонанд, мас. 'курбоққа'.

ЗУЛҚАЧЧА|ЗИЛҚИЧЧА *а. ذوالحجة|ذی الحجة* моҳи ду-воздаҳуми соли қамарии ҳинҷӣ.

ЗУЛЧАЛОЛ *а. ذوالجلال* 1. дорон ҷалол, соҳибӣ ҷалол, боҳашамат; азим; 2. маҷ. худ.

Муҳаммадхон шуқри зулҷалол ба тақдир расонида, ба вилоти худ муроҷаат намуд.

«Тағрихи Фаршита»

ЗУЛЧАНОҶ *а. ذوالجناح* 1. соҳибӣ бол, болдор; 2. маҷ. аспн тезрав; аспн афсонавӣ, ки мувофиқи ривояти динӣ Ҳусайн бини Алий дар дашти Қарбало бар он савор буд.

ЗУМРА *а. زمرة* ғуруҳи мардум, тӯда, ҷумла; тоифа; ҷамъият.

Ҳусни бепоёнӣ ӯ чандон ки ошӣк мекушад.

Зумран дигар ба ишқ аз ғайб сар бармекунад.

Ҳофиз

Эшон дар зумран бандагон хизмат мекунаанд.

«Маҷмаъ-ул-асноб»

ЗУМУРРАД|ЗУМУРРУД|ЗУМУРУД *ю. زمرد* санги гарояб-хон сабаравт.

Ба аҳли фазл харғиз нест дунёёҷуиро коре,

Ба ҷашми ни ҳаснос аз зумурад қахрабо бехтар. *Саййидо*

Зумураду қавари саба ҳар ду як рангад, валеқ
з-ни ба нигиндон кашавду з-он ба ҷувол. *Зарбулмасал*

ЗУМУРРАДЛАҒАН *زمردلگن* шамъи зумурадлаган *ки-*
ноя аз офтоб, ки дар осмони зумурадранг воқеъ аст.

Чу бинишаст шамъи зумурадлаган,
Бинушд чехра аруси Хутан. *Ҳоҷу*

ЗУМУРРУД *زمرد* *ниг.* зумурад.

ЗУННОР *а. زنار* 1. риштае, ки дарвешон, зардуштиён ва кашипиони насронӣ ба миён мебастанд, риштае, ки ғайри мусулмонон маҷбур буданд дар мамлакатҳои исломӣ онро ба камар баста гарданд.

Гар гул набувад насби мо, хор бас аст,
В-ар пур ба мо намерасад, нор бас аст.
Гар хирқаю хонақоҳу шайхе набувад.
Ноқусу калисиёну зуннор бас аст. *Ҳайём*

2. ришта.

ЗУНУБ *а. ذنوب* ҷ. занб.

Фоски бадбахт, не дунёғ хуб,
Не раҳида аз воболу аз зунуб. *Румӣ*

Бехтар бошад, ки каффоран зунуб бошад.

Аҳмади Дониш

ЗУР *а. زور* дурӯғ, гапн беҳуда, сухани ботил.

Шарҳи равза гар дурӯғу зур нест,
Пас чаро ҷашмат аз он маҳмур нест? *Румӣ*

... Шояд ки шумо барои нафъи худ гувоҳӣ ба зур диҳед. *Аҳмади Дониш*

ЗУРАҲШ *ذرخش* *шахси шеърӣ* *озурахш*.

Зурахш ар нахандад ба гоҳи баҳор,
Ҳамоно нағирьяд ҷунин абр зор. *Абушакри Балхӣ*

ЗУРОТ *а. ظراط* боде, ки аз шиқам берун меояд.

У дар ибтидо наҳхосе буд, дар девони судуру аъён
бе дахшат зуроту ҳубок аз ӯ равон.

«Тағрихи Ҷаҳонқушо»

ЗУРРИЯ|ЗУРРИЯТ *а. ذرية|ذريت* насл, авлод.

Иблиси ланг бад-ин замин-андар
Зуррияти хеш дид бисёре. *Носири Хисрав*

ЗУРРОҶ *а. ذراح* ба ин шакл *камистеъмо*; *ҷамъаш* *зарорех*.

ЗУРРУҶ *а. ذروح* як навъ хашароти болдори захрнок, ки дар тибб ба кор бурда мешавад.

ЗУРУҶ *а. ظروف* ҷ. зарф I.

... Ва чандон нисорҳо ба ҳадыхо ва зуруф ва сутур
оварда булалд, ки аз ҳақду андоза ғиузашт. (1)

«Тағрихи Байҳақи»

Ба боз ҳодиме мустаид аст, ки назди ҳар олуғатӣ
зуруфро бар меҳорад ва боз шуста ва покӣза карда
оварда меиҳад. (2) *Аҳмади Дониш*

ЗУРҒИН|ЗУЛҒИН *زرفين|الزفین* ҳалқаи занҷири дар ё сандуқ.

ЗУРҚ *а. زرق* найзан кӯтоҳ, пайкон.

Эй барки бемуруват, поро шумурда бигзор,
Ҳар хори ни биебон зурқи барахнапоест.*

ЗУРҚАТ *а. زرقات* кабудӣ, кабудрангӣ, ранги ҷашми гурба.

Валидро бар воситан лавн ва зурқати айн оқирӣ
ноқам Селеҳ меҳонд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЗУФАН||**ЗИФАН** *а.* ذوفان|зофино соҳиби як фан, коршинос дар

соҳае, олим, ориф; *муқ.* зуфунун.

Он афане, ки то ба кунун ҳеҷ зуфунун
Ҳаргиз бар ӯ ба кор набурдаст ҳеҷ фан.

Фарруҳӣ

Чун ҳуби кам аз боди фузун бех,
Зифан ба ҷаҳон зи зуфунун бех, *Нисомӣ*

◇ **зуфан бар зуфунун ғолиб аст зарб.** дар як фан
мутахассис будан бех аз ноқис донишгари чандин фан
аст.

ЗУФР *а.* ظفر|нохун.

ЗУФРИН *ниг.* зуфрин.

Масали ман бувад бад-ни-андар
Масали зуфрини оҳани дар. *Унсурӣ*

ЗУФТ *а.* زفت|хасис, мумсик; бахил.

Чу Хисрав Ниёзӯро дид, гуфт,
Ки неки наҷуял дили марди зуфт. *Фирдавсӣ*

ЗУФУНУН *а.* ذوفنون|соҳиби фанҳо, соҳиби ҳунароҳо, со-
ҳиби илмҳо ва ғазилатҳои бисёр; *муқ.* зуфан.

Шираш маҳруӣ, ки ҷумла хун аст,
Фаннаш мадиҳӣ, ки зуфунун аст. *Шоҳин*

ЗУХР *а.* زخر|1. захира қардан, пасандоз қардан; 2. чиз
нигоҳ дошташуда, захира.

Ба дар ҷангоми ҷамъ ва зуҳр мулоҳазаан шика-
ҷан мусодара ва инзичор наанамуданд.

Аҳмади Дониш

ЗУХРУФ *а.* زخرف|1. ораста, зебо; чизе зоҳиран ораста;
2. сухани зебои ораста бо дурӯғ.

ЗУШ *а.* زوش|хашмигӣ, туршрӯ, зудранҷ.

Бонг қардамт, зӣ бутӣ симни,
Зуш ҳондам туро, ки ҳастӣ зуш. *Рудақӣ*

ЗУҶОЛ *а.* زغال|ангшт; зӯғоли санг ангиштсанг; ◇ зимис-
тон рафту рӯснӣ ба зӯғол монд зарб. сахтияу душ-

вориҷон рӯзгор гузашт, аммо шармандагӣ бадқор монд.

ЗУҲАЛ *а.* زحل|*нуч.* номи дигари сайёраи Қайшон, ки наҳс
хисоб мешуд.

Аз қаъри гили сиёҳ то авҷи Зуҳал,
Қардам ҳама мушқилоти гетиро ҳал.
Верун ҷастам зи банди ҳар мақру ҳиял,
Ҳар банд қушода шуд, магар банди аҷал.

Ибн Сино

Шакл... дар фалак ва кавокиб афтод ба мизҷи
Зуҳал, ки таъсири он то ҳазор сол бошад, дар ҳа-
робини ҷаҳон ва зухури қаср ва нуқсон.

Аҳмади Дониш

ЗУҶО *а.* ضحى|1. ҷаштгоҳ, вақти рӯз аз қиёми офтоб то
зӯҳр (соатҳои 9—11 рӯз).

Аз қаҳқаҳи қинина чу май 3-ӯ фуру қунӣ,
Қаби дарӣ биҳандад шабгир то зӯҳо. *Манучехрӣ*
То ҷангоми зӯҳо овозае боҳайбат аз олами боло
ба гуши қаъми Самуд расид. *«Равзат-ус-саф»*

2. киноя аз офтоб, хуршед.

Рашон ҳайрони ин нур омада,
Чун ситора 3-ин зӯҳо фойи шуда. *Румӣ*

ЗУҶУЛ *а.* ذؤل|фаромӯшӣ, ғофия, ғафлат.

Аз ғалат эмин шаванд аз зӯҷул,
Бонги маҳ ғолиб шавад бар бонги ғул. *Румӣ*
Ҳаргиз аз вай зӯҷуле ба футуре ғам накардам.

Ҷомӣ

ЗУҶУМАТ *а.* زجموت|бун бад.

Чу об андар шамар бисёр монад,
Зуҷумат гирад аз ороми бисёр. *Дақиқӣ*

ЗУҶУР I *а.* ظيور|пайдоиш, ошкоршавӣ, пайдоӣ, рӯйдиҳӣ.

Зиҳӣ, ҷамоли ту ҷуш офтоб маъхари нур,
Зи нурӣ рӯи ту сад офтоб қарда зӯҷур! *Восифӣ*

Мард... таваба қард, ки пеш аз зӯҷури хучҷате
бар амсоли ин қор иқдом наанамояд.

«Қалила ва Димна»

зӯҷур ва бутун зоҳиршавӣ ва пӯшидашавӣ.

Сайри маротиби зӯҷур ва бутун тамошон ҳамин
ду ҳаёли ҳайратэхром бояд андишад. *Бедил*

ЗУҶУР II *а.* ظيور|4. захр III.

ЗУҶУД *а.* زهد|4. зоҳид.

ЗУЧОЧ *а.* زجاج|онна, обғина, шиша.

Чаро ҳамешаканӣ, ҷони ман, зи сангдилӣ
Дили заиф, ки бошад ба нозуқӣ чу зӯҷоч? *Ҳофиз*

ЗУЧОЧ *а.* زجاج|1. шишагӣ, аз шиша; 2. пиёлан булурӣ.

ЗУЧОЧӢ *а.* زجاجي|шишагӣ, аз шиша; булурӣ.

Асоси таваба, ки дар маҳкамӣ чу санг намуд,
Бибин, ки ҷомӣ зӯҷочӣ ҷӣ турфааш бишқаст.

Ҳофиз

зӣ *а.* اوسى|замони ҳозираи зистан.

ЗӢ I *а.* ذى|ниг. зу II.

ЗӢ II *а.* ذى|ба, сӯй, тараф, ҷониб.

Чу омад ба наздики Арвандрӯд,
Фиристод зӣ рӯбозон дурӯд. *Фирдавсӣ*

Зӣ ҳар қас онни шаҳраш нақуст. *Зарбулмасал*

ЗУБИН||**ЗУПИН** *а.* زوين|найза, найзаи кӯтоҳ.

Ба найза қарқаданро барқашад шох,
Ба зӯпин бишканад симурғро пар. *Фарруҳӣ*

ЗУБИНВАР||**ЗУПИНВАР** *а.* زوين و زوين|касе, ки найза

дорад, найзадор, ҷанговари найздор.

Сипар барғирифтанд зӯпинварон,
Бикуштад бо хиштҳои гарон. *Фирдавсӣ*

ЗӢР *а.* زور|қувва, тавоноӣ, қудрат, иқтидор.

Аз сироти мустақими ақл берун рафтаанд,
Зех намеғирад ба худ зӯри қамони ошкони. *Соиб*

Рустам бо ҳама зӯру қувват дар ҷохи Шағод аф-
тод... *Аҳмади Дониш*

зӯр задан қуниш қардан, талош қардан.

Дасташ зи тир дуртар афтад ба ҳоки рох
Он содадил, ки зӯр занад бар қамони ман. *Соиб*

зӯр қардан забардаст шудан, ғолиб омадан; зулм қар-
дан.

Бар он мӯр гунишкӣ ҳам зӯр қард,
Аз ӯ дигаре меъда маъмур қард. *Ҷомӣ*

зӯр намудан талош қардан, сазо қуниш қардан.

Ҳарчанд зӯр намудам, бод мейамӯдам ва худ
ба ҳар тараф мунҳаҷи ва мунҳариф шуда будам.

Аҳмади Дониш

зур овардан а) ҳамлан густохона кардан, чабр кардан; б) талаба кардан.

Чун раият кам шуд, иртифон вилоят нуқсон пазирuft ва хазина тикӣ монд ва душманон тамаъ карданд ва зур оварданд. *Саъдӣ*

зур озмудан қувваозмоӣ кардан, зӯри худро санҷидан; гуштӣ гирифтан.

Бад-он рӯзгори ҷавонӣ ... риёбатҳо кардӣ чун зур озмудан: «*Таърихи Байҳақӣ*»

ЗҶРМАНД زورمند қодир, қавӣ, зур, бақувват.

Ҳиммати ориф чу гардад зурманд,
Ҳар чӣ хоҳад, офаринад бегазанд. *Ҷомӣ*

Ва пеш аз ту басте диловарони зурманд дар ин иродат сафари охираат карданд. *Аҳмади Дониш*

ЗҶУВАР زوروار 1. зур, тавоно, қодир; золим, ситамгар.

Подноҳе к-у раво дорад ситам бар зердаст,
Дустдораи рӯзи сахтӣ душмани зӯрварааст. *Саъдӣ*

2. паҳлавон, гуштингар.

Зӯрварон ақолим чамъ омаданд. *Саъдӣ*

ЗҶУРОЗМОЙ زور آزمائي имтиҳон кардани қувват, санҷидани иқтидор.

Ба хок орам ба зӯри панҷа аз гуфтор агъёрат,
Агар дар ишқи ту бо ман кунад зӯрозмона. *Туграл*

ЗҶУРЁБ زورياب қавӣ, боқувват.

...Ки чун хост кина зи Афросьёб
Ба ранҷи ҷаровон шаҳи зурьёб. *Фирдавӣ*

ЗҶҶ زوژ 1. дарьё, наҳр, рӯдхона; 2. зардоб.

Диле, ки пур аз зӯғи ҳичрон бувад,
Варо васли маъшуқа дармон бувад. *Абӯшақури Балхӣ*

ЗҶҶД ا. زهد нарҳезгорӣ, порсой, бемайлино беҳавасӣ ба дуньё, тарки дуньё.

Ҳирқаи зӯҳди маро оби ҳаробот бибурд.
Хонаи ақли маро оташи ҳумхона бисӯхт. *Ҳофиз*

ЗҶҶДВАРЗ زهدورز зоҳид, порсой, нарҳезгор; зоҳидтарош.

Ҳар кас аз қассоми фитрат қисмати худ ёфтанд:
Зӯҳдварзон ҷоман солусу Ҷомӣ ҷомро. *Ҷомӣ*

ЗҶҶҚА ا. زحكة он кӣ мардум бар вай ханданд, масҳара, хандахарии.

Рӯт бас зебост, ниле ҳам бикаш,
Зӯҳқа бошад нил бар рӯи ҳабаш. *Румӣ*

ЗҶҶР ا. ظهر гармгоҳ, ҷошт, ҷоштгоҳ; нисфи аввали рӯз.

ЗҶҶРА ا. زهره 1. нуҷ. сайёраи Нохид, ки онро муғри-
бан фалак менамиданд ва олиҳан зебоӣ, суруду рақс ва
хушию хурсандӣ мешумурданд.

Зи тори тараб Зӯҳра бигиста ҷанг,
Қи бар муғрибон айт аз у гашт тағт. *Ҷомӣ*

Духташ, ки мӣёни халқ шӯҳраст,
Дар ҳусн фузун зи Моҳу Зӯҳраст. *Шоҳин*

Зӯҳраи заҳро Зӯҳраи тобону дурахшон.

Нури ҷамоли у Зӯҳраи заҳро ро бар гунбази ҳаз-
ро дар ҳайрат андозад. *Авфӣ*

2. киноя аз зан ё духтари моҳруӣ.

Қ-он Зӯҳраи шабинишине беклоб,
Чун дар ғами дуст монд бетоб ... *Ҳисрави Деҳлавӣ*

3. номӣ зане, ки Ҳорут ва Морут афсунгар ба вай
ошиқ буданд; *ниг. Ҳорут.*

Дилам бо забон дар суҳанпарварӣ
Чу Ҳоруту Зӯҳра ба афсунгарӣ. *Нисомӣ*

◇ **Зӯҳраи ҷангӣ** Зӯҳраи ҷангнавоз; лаъби Зӯҳраи ҷан-
гӣ киноя аз хушию хурсандӣ.

Биёвар май, ки натовон шуд зи макри осмон эмин
Ба лаъби Зӯҳраи ҷангиаву Миррихи силахшӯран. *Ҳофиз*

ЗҶҶРАЗИНАТ زهر زينت он кӣ зинаат ва зебоно дурахши-
ши у монанди сайёраи Зӯҳра аст.

Моҳталъат, меҳрдавлат, зӯҳразинаат, тезфаҳм,
Муштариахлоку баҳромифату кайвондамор. *Унсурӣ*

ЗҶҶРАТАБИЯТ||**ЗҶҶРАТАБЪ** زهره طبع||**зӯҳре-табъ** хуш-
хулк, шод, хушқол.

Ва ҷамъ аз духтарони моҳталъати зӯҳратабият
дар он буданд, ки худро барон будлаҷабӣ меоростанд. *Аҳмади Дониш*

ЗҶҶРАҲАД (Д) زهره خد хушрӯй, зебо.

Ҳоҷае буду мар-уро духтаре
Зӯҳраҳаде, нахруке, симинбаре. *Румӣ*

Нигорини симинбари сарвақад,

Ҳумоюни маҳлайкари зӯҳраҳад. *Ҳоҷу*

ЗҶҶРАҶАБИН زهره جبين хушрӯ, зебо.

Ҳавои муғриби гулҷехра кун, ки гесул ҷанг
Ба дасти зӯҳраҷабинон аҷаб диловез аст. *Ҷомӣ*

И

И харфӣ даҳуми алифбон ҳозиран тоҷикӣ. Ҳарфӣ «и» дар аввали калимаҳое навишта мешавад, ки онҳо дар алиф-
бон арабии тоҷикӣ бо алифӣ касрдор ё айни касрдор ва
гоҳо алифӣ ё сар мешаванд, мас. 'ибадо'—'ابداع', 'иб-
рат'—'عبرت', 'изо'—'ايدا'; дар мӣёни калимаҳо ба ҷои
каср (аломати касра, мас. 'этимод'—'اعتاماد') ва харфӣ
ёй (ёи маъруф, мас. 'кабир'—'كبير').

ИБАК ايک *ниг. абақ.*

ИБАР I ا. عبر ҷ. ибрат.

3-ин насақ ғамхорагонӣ беҳабар
Панд методанд уро аз ибар. *Румӣ*

ИБАР II ا. عبر ҷ. аброт.

Дя ҳамаеғуфтам ох, к-аз раҳи ҷашм
Дили ман нимкуштан ибар аст. *Ҳоҷонӣ*

ИБДО ا. ايذا 1. шурӯб, оғоз; сар кардан; 2. ошкор кар-
дан; 3. ёқод, ба вучуд овардан.

Аксари муштағилон ... камол дар шағабу ҷидол

донанд ва ниҳояти таҳқиқ — ирода муғолата ё
ибдош шаке шумуранд. «Ахлоқи Ҷалолӣ»

ИБДОЛ *а.* ابدال бадалқунӣ, ивазқунӣ, чизеро ба ҷои чизе
дигар гузоштан.

ИБДОҶ *а.* ابداع чизи нав ва тоза пайдо кардан, эҷод
кардан, ба вучуд овардан.

... Дар бадн фитрати уло ҳақонқи анвоёр аз
матолеи ибдоъ бармеоварад. *Насириддини Тусӣ*
ИБДОҶ кардан (*ё намудан*) ба вучуд овардан, эҷод
кардани чизи нав.

Ин тоза суҳан, ки кардам ибдоъ,
Дар рӯи замин равон биёнам. *Ҳоқонӣ*

Агар касе хоҳад, ки мисли ин иморат ибдоъ на-
мояд, баъд аз сарфи сад ҳазор бор ҳазор динор дар
муддати дусад сол ба сайи устодони ҷобуқдаст ба
итмом нарасад. «*Равзат-ус-саф*»

ИБИЛ *а.* ايل шутур; шутурон.

Гуфтам бигирям, то ибил чун хар фуру монад ба
гил,
В-ин низ натавонам, ки дил бо корвонам меравад.
Саъдӣ

Муҳаққиқ ҳамоно бинад андар ибил,
Ки дар хубруёни Чини Чигил. *Саъдӣ*

ИБКО *а.* ايكاء ба ғиря андохтан, ғирё(и)дан.

ИБЛИС *а.* ابليس шайтон, азозил, ахриман.

Иблис ба сурати марди холигар пеши Заҳҳок омад.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Мар-иблисро дид шахсе ба хоб,
Ба қомат санавбар, ба ру офтоб ... *Саъдӣ*
Чу иблис дар кимёи устод,
Ба пешаши парасторваш истод. *Саъдо*

ИБЛИСҒАН *а.* ابليسн касе, ки монанди шайтон ҳилагар
ва иғвогар аст, фиребгар, маккор.

Гуянд: Дар ҳилофа валиаҳди одамам,
Машинав ҳилофишон, ки ҷуз иблисған наян. *Ҳоқонӣ*

ИБЛОҶ *а.* ابلاغ хабар додан, огоҳ кардан, расондани
лаём ба касе.

Бар гули равзан иблог, ки хаст
Гули ин боғ зи рӯиш вараке,
Нест а-вроқи ҷаҳам муғноро
Ба ҷуз авсофи ҷамолаш сабаке. *Ҷомӣ*

ИБН *а.* ابن писар.

Хориҷ аз ихтилофи рӯзу шаб аст,
Вақтро гоҳ ибну гоҳ аб аст. *Ҷомӣ*

❖ **ибни ирис** (*ابن عرس*) росу, мири мушон; мушн хурмо;
ибни сабила (*инҷунин ибнуссабила*) роғгузар, роғгузар
дар биебон, мусофир; мусофири бениз ва аз молу мулки
худ ҷудомонда; **ибни саҳоб** борон; **ибни субҳ** офтоб,
хуршед.

ИБНУЛВАҚТ *а.* ابن الوقت касе, ки на аз рӯи ақида ва
маслаки муайян балки аз рӯи талаботи вақту рӯз раф-
тор мекунад; созишкор, мувосокор, замонасос.

Суфӣ ибнулвақт бошад, ғй рафиқ.
Нест «фардо» гуфтан аз шартӣ тариқ. *Румӣ*

Бахти ибнулвақтро ҳеч аз соадат баҳра нест,
Моҳи вақту соат аз Ақраб намеояд бурун.

Мӯҳсини Таъсир

ИБНУЛЛАБУН *а.* ابن اللبون тифли ширхор, кудак шир-
мак.

Сабри шир андар миёни фарсу хун
Кард уро ноиши ибнуллабун. *Румӣ*

ИБНУЛҶИНАБ *а.* ابن العنب *кино* аз шароб.

ИБНУЛҒАРАЗ *а.* ابن الغرض соҳибӣ ғараз, касе, ки аз рӯи
ғараз кор мекунад.

3-ин дарди саре чанд, ки ибнулғаразанд,
Бигрез, ки ҷавҳари ҷунуноро араванд. *Бедил*

ИБНУССАБИЛ *а.* ابن السبيل *ниг.* ибн (ибни сабил).

Шунидам, ки як ҳафта ибнуссабил
Наёмад ба меҳмонсарон Халил. *Саъдӣ*

ИБО *а.* ابا худдорӣ кардан, имтиноъ варишдан, аз коре
худдорӣ кардан; худдорӣ, сарпечӣ; **ибо кардан** (*ё наму-*
дан) сарпечӣ кардан, аз коре бозистодан, худдорӣ на-
мудан.

Ба амир Булғазл боз ибо кард ва сар дарнаёвард.
«*Таърихи Систон*»

Чун ақобир ва аъёнӣ он ҷо дар ҳисори Моён
буданд, [Ғозон] фармуд то берун оянд; ибдо наму-
данд. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

Нафс саркаш аз итён бад-он ибо ва имтиноъ
мекунад. *Аҳмади Дониш*

ИБОД *а.* عباد *ҷамъ* 1. ҷ. абаъ; 2. маҷ. одамон, мардум,
халқ.

Ва ибоду билодро дидам, ки пеши он шуаб ҳузуъ
ва хушӯ менамуданд. «*Равзат-ус-саф*»

ИБОДАТ *а.* عبادت парастии худо; иҷрои вазифаҳои
фарзшудан (ҳатми) динӣ.

Бурдам ба Қатъа узри гуноҳи худ аз дарат,
Кардам ибодатеку гунаҳкортар шудам. *Мушфиқ*
Ибодат ба ҷуз хидмати халқ нест,
Ба тасбеҳу сачҷодаву далк нест. *Саъдӣ*

ИБОДОТ *а.* عبادات ҷ. ибодат.

ИБОРА||ИБОРАТ *а.* عبارة 1. баён, ифода; далолат
ба маънои чизе.

Амрози нафсонӣ, ки иборати он ахлоқи разила
аст, ба ҳузури табиб муҳтоҷтар аст. *Ашф*

ибораат кардан баён кардан, ишорат кардан, далолат
ба чизе намудан.

Ва забон аз он сурат ибораат ҳамекунад.

Ибни Сино

2. суҳан, калом; ифода, тарзӣ ҷумлабандӣ.

Зинҳор аз он иборати ширини дилфиреб,
Гӯй, ки пистаи ту суҳан дар шакар гирифт. *Ҳофиз*
Таълифи ин китоб ба арабӣ буд ба иборати балиғ.
«*Таърихи Наршахӣ*»

ИБОРАТГАРӢ عبارت‌گري *ниг.* ибораторӣ.

ИБОРАТОРОӢ عبارت‌ارائی бо суҳанҳои таътананок ва та-
каллуфомез гап задан ё навиштан.

Пайдост, ки шаън ва сифати кутуби таворих аз ибораторӣ ва псёрпаймои набудааст.

«Таърихи Табарӣ»

ИБОРОТ а. عبارات ч. ибора|иборат.

Фарҳо ҷумла истеротанд,

Наҳии рангини иборотанд. (1) *Бедил*

[Ҳоҷу] дар таъзини алфоз ва таҳсини иборот
ҷаҳде балиғ дорад. (2) *Ҷомӣ*

ИБОҲА||ИБОҲАТ а. اباحه|اباحت ҳалол донистан, ҷонз шумурдан, раво донистан; худсарӣ; ихтиёр ва озодии том.

...К-ин ибоҳат з-ин ҷамоат фош шуд,
Рухсати ҳар мардуми қаллош шуд. *Румӣ*

Рибкаи тоат аз гардан бардошта халқулъизор дар
мартан ибоҳат мечаранд. *Ҷомӣ*

ИБРАТ а. عبرت натиҷа ва сабақ, ки одамон аз мушоҳида ва мулоҳизаи аҳволи дигарон мегиранд; панд, намуна, дарсн ҳаёт, ба эътибор гирифтани таҷрибаи зиндагии дигарон.

Туро адабе балиғ фармоям, чунон ки дигаронро
ибрат бувад. *Авфӣ*

То ҷашм ба ибрат накушодаст касе,
Гардан ба итоат наниҳодаст касе. *Бедил*

Бозкушой, эй нигор, ҷашм ба ибрат,
То-т накубад фалак ба гунаи кибин.

Ҳуҷастаи Сарахсӣ

ибрат гирифтан сабақ гирифтан, панд омӯختан.

Иброте гир, андар он қаҳ кун нигоҳ,
Барги худ арза мақун, эй кам зан коҳ! *Румӣ*

ИБРИЗ а. ابريز тиллои холис.

Бад-ин фасоҳату ин илми шоирӣ, ки турсот,

Мақуш хира, ки ибриз гардию иксир. *Ҷаъири*

Шеърӣ ту бояд ба обрез дарандохт,

Гар бувад аз мушк, гар набишта ба ибриз. *Сӯзанӣ*

ИБРИҚ а. ابريق зарфи ҷулбаку дастдор барон об ё май, кӯзача; офтоба; зарфи майнӯшӣ.

Ибриқи ман маро шикастӣ, раббӣ,

Бар ман дари айшро бибастӣ, раббӣ,

Бар хок бирехтӣ ман ноби маро,

Ҳоким ба даҳан, магар ту мастӣ, раббӣ?! *Ҳайём*

Лузди бетафвиқ ибрике бардошт, ки ба таҳорат
меравам, ва ӯ худ ба гонат мерафт. *Саъдӣ*

Гуфтам, ки назди ман ибрике ҷармӣ аст, агар
қабул намой, бехтар бошад. *«Таърихи Фаршита»*

ИБРО а. ابراء 1. аз гуноҳ пок кардан, сифед кардан гунакорро.

Даст дар зайли отифати Олутунтошн ҳоҷиб зада,
аз укуки писар ибро ва табарро памуд.

«Равзат-ус-сафҳо»

2. аз беморӣ халос кардан, шифо кардан; **иброн касе**
кардан касеро шифо додан, бех кардан, аз беморӣ
халос кардан.

Гар най ҳамкор бо нехон, эн ҳаммонӣ чӣ суд?

Як Масеҳ иброн акмаҳ карду дигар аъвар аст.

Ҷомӣ

3. адо кардан, бахшидани қарз; сарфи назар кардан
аз қарз; **иброн зинма(т)** адон уҳда, иброн вазифа ва
адо кардани қарз.

Ба суҳан нагузошт, то иброн зинмати хеш кунад.
«Равзат-ус-сафҳо»

ИБРОЗ а. ابراز ошкор кардан, зоҳир кардан, нишон додан.

Бад аз субути гуноҳ ба ибрози мактуби Садрид-
дини ... ӯро бараҳна карда, гирди хонаҳо баровар-
данд ва ба ёсо расонидаанд. *«Ҷомеи-ут-таворих»*

ИБРОМ а. ابرام исрор, истодагарӣ.

Азбас ибром, ки бинамудам, ҳуҷҷобро фармуд,
то маро пеши у бизуғоранд. *Авфӣ*

Гар эн суд аст ин ҳама ибром,

Кашам аз дида рағани бодом. *Бедил*

ибромӣ касе намудан малӯл кардан, безор кардан,
ба сӯтӯх овардан касеро, исрор варзидан, пофшори
намудан.

Бас, нагуям шаммас аз шарҳи шаҳқи худ аз он-к
Дардӣ сар бошад намудан беш аз ин ибромӣ дӯст.
Ҳофиз

ибром овардан безор кардан, ба сӯтӯх овардан ва
исрор варзидан.

Андар ин маҷлис Муиззӣ гарчи дорад инбисот,
Шарҳ дорад гоҳ-гоҳ, азбаски ибром овард.

Муиззӣ

Агар зан қабул накунад ва ибром орад, он гоҳ
ба талоқанӣ биғуд. *Аҳмади Дониш*

ИБРОНӢ а. عبراني 1. яҳудӣ.

Сидикро ҳабар шуд, ки он ҷавонони ибронӣ ома-
даанд. *«Равзат-ус-сафҳо»*

... Ки шуд фориг эн ҳар нангею номе,

Дилаш мафтунӣ ибронӣ ғулومه. *Ҷомӣ*

2. забони ибрӣ; забони қадими яҳудӣ.

Чи аз хуршедпайкар хушнавоён,

Ба ибронӣю сурьенисароён ... *Ҷомӣ*

ИБРӢ а. عبري 1. яҳудӣ.

Илони раҳии фиръавн аз қафи хеш

Гирфту хатти ибрӣ монда дар пеш.

Бадрии Қашмирӣ

забони ибрӣ забони яҳудӣ.

Мургони забонгирифта як сар боз,

Бикшода забони румшӯ ибрӣ. *Манучехрӣ*

Зоҳид марде буд аз бани-Исроил ва забони ибрӣ
неку донист. *«Анвори Сухайлӣ»*

2. забони яҳудӣ; забони қадими яҳудӣ.

Ба ибрӣ гуфт бо он даҳ бародар,

Ки аз савдо шуморо чист дар сар? *Нозим*

ИБСОР а. ايسار дидан, мушоҳида кардан, нигоҳ кардан
ба чизе.

ИБТИДО а. ابتدا оғоз, аввал, шурӯъ, аввали ҳар кор ва
ҳар чиз; **муқобили** интиҳо.

Ва нисбати Гаршосб андар ибтидон ин китоб
бозугуфтаем. *«Таърихи Систон»*

З-ибтидо шӯри нитҳо бишнава,

Наҳин по бин, садон по бишнава. *Бедил*

ибтидо кардан (ё **намудан**) сар кардан, оғоз кардан.

Ҳодӣ, ки баҳри ноқан Салмо худо кунад,

Бояд зи шарҳи фокан мо ибтидо кунад. *Ҷомӣ*

таклиф ба ибтидо кардан ба шуруи коре таклиф кардан, махсусан хангоми таомхурии, даромадан ба ҷосе ва ғ.

Хусусан мардуми тарокимаро таклифест маъқулу мақбул, ки баъди салому ҷавобу мусофаха икроман якдигарро таклиф ба ибтидо менамоянд. *Савдо*

ИБТИДОЪ *а.* ابتداء **1.** чиз нав ба вучуд овардан, ихтироъ кардан.

ИБТИЁЪ *а.* ابتياع **1.** харидуфурӯш; харидан, харидорӣ кардан; харид.

Аҳмад, ки дар вақти ибтиёи матоъ ҳар насаи ки ба даҳ диноҳарида буд, ба се болиш нуқта муҳайе кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ибтиёи кардан (*ё намуудан*) харидан; **2.** пул дода мол харидан; мол дода пул гирифтан, ба даст даровардани чизе.

Сараш бурида, пушташ баркандаи, ба шаҳр оварда маблағи шаст танта ибтиёи намуудан.

Аҳмади Дониш

ИБТИЗОЛ *а.* ابتذال **1.** сарфшавӣ, аз бисёр кор фармудан кӯҳна шудан; фарсудагӣ.

Ибтизоли боғи имкон ранги гардидаи падошт, Ҳар гуле, к-нисол омад дар назар, порина буд.

Бедил

2. безътиборӣ, беқадри, хорӣ.

Бо нӯш неш бошаду бо иззат ибтизол.

«Равзат-ус-сафо»

ИБТИКОР *а.* ابتكار чиз ё кор навро баҳо овардан, навиғари даровардан; ташаббус, шуруъ намуудан ба чизе, ки пеш аз ин касе ба он даст назадааст.

ИБТИЛО *а.* ابتلا **1.** мубталоя, дучоршавӣ, гирифтори ба бало, мусибат.

Дар зулумоти ибтило сабр хуну мақун ибто, К-оби ҳаёт Хизро дар зулумот мерасад.

Шамси Табрезӣ

Бо худ гуфтам, ки вақти меҳнату ибтило расид.

Ҷомӣ

Ибтило ранҷест, к-он раҳм оварад, Аҳмақӣ ранҷест, к-он заҳм оварад. *Румӣ*

2. озмонӣ, имтиҳон.

То наёмӯзем ин сеҳр аз фалон

Аз барон ибтилою имтиҳон. *Румӣ*

ибтило кардан озмонӣ кардан, имтиҳон кардан.

Оғтобӣ, номӣ ту машхуру фаш,

Чӣ зин аст, ар бикардм ибтилош? *Румӣ*

ИБТИЛОЪ *а.* ابتلاع ба гулу фуру бурдан, балъидан; **ибтилоъ кардан** фуру бурдан, балъидан.

Машхур аст, ки моҳӣ дар дарёе моҳин дигарро ибтилоъ мекунад. *Авфӣ*

Дар вай маъдани қалъ бисёр бошад ва дар он морон бошанд, ки ҳар як говмеше ибтилоъ кунад.

«Равзат-ус-сафо»

ИБТИНО *а.* ابتنا **1.** бино кардан; **2.** асос ниҳодан бар чизе, такя кардан бар чизе.

Қамоли ақли амалӣ истинботи орои қудлия аст дар фазолу разоили аъмол бар ваччи ибтино бар машхурот. *«Ахлоқи Ҷалоли»*

ИБТИСОМ *а.* ابتسام **1.** табассум, лабханд; **2.** маҷ. шукуфтан.

ИБТИШОР *а.* ابتشار хурсандӣ, шодмонӣ, хушхоӣ; хурсанд ва хушхо шудан.

Эй басо дар гур хуфта хокзор,

Беҳ зи сад зинда ба нафъу ибтишор. *Румӣ*

ИБТИҒО *а.* ابتغاء талаб, дархост, хоҳиш; ҷустуҷу, кофтуков; талаб кардан, хоҳиш кардан; ҷустуҷу кардан.

Илмашон василан ибтиғои мурод аст.

Аҳмади Дониш

ИБТИҲОЛ *а.* ابتهاال зорӣ, илтиҷо, дуову зорӣ; зорӣ кардан.

Чун чунин шуд, ибтиҳол оғоз кун,

Нолану тасбеҳу рӯза соз кун! *Румӣ*

Сурати воқеаро маъруз дошт ва забон ба ибтиҳол ва тазарру қушод. *«Равзат-ус-сафо»*

ИБТИҲОҶ *а.* ابتهاج шодӣ, хурсандӣ, масарраф.

Аз маснавӣш рӯҳи Низомӣ дар ибтиҳоҷ,

В-аз фарду қиъа Ибни Ямин мадхустараш.

«Тазкираи Давлатишоҳ»

ибтиҳоҷ намуудан шоду хурсанд шудан.

Салом додам, ҷавоб дод ва ибтиҳоҷ намууд. *Авфӣ*

Обоқоҳон ... чун уро бидид, аз пушти асп бардошт ва бар пеша зини аспи хеш нишонд ва ба дидори у ибтиҳоҷ менамууд. *«Ҷомеи-ул-таворих»*

ИБТО *а.* ابتوار таъхир, сустӣ, таъхир кардан, даранг кардан, дар коре сустӣ кардан.

ИБТОЛ *а.* ابتلال маҳв, лағв; бекор кардан, ботил кардан.

Дар ибтоли давлати ман саъйҳо намуудӣ. *Авфӣ*

Афросьёб ... дар ибтоли маомили илм он чӣ ғояти ҷаҳд буд, ба иқомат расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

ИББОД *а.* ابتداد дуркунӣ, дур кардан.

ИБҒОЗ *а.* ابتغاض кина варзидан, хусумат доштан.

ИБҚО *а.* ابقا **1.** зинда ва боқӣ гузоштан; **2.** тараххум намуудан; **ибқо кардан** бар касе раҳм кардан, тараххум кардан.

Ҳар киро аз эшон бигирифтӣ, бикӯштӣ ва ибқо накардӣ. *Авфӣ*

Бар зану мард, пирӯ ҷавон ва музину тоб ибқо накардад. *«Равзат-ус-сафо»*

ИБҲОМ *1.* ايهام **1.** суҳан ва каломе, ки маънояш норавшан ва шубҳанок аст; норавшанӣ, номафҳумӣ, пушидагӣ; пушида суҳан гуфтан.

Амсоли ин мушқилотро ҳал намууда, дар уқдан ибҳому эҳмол намонда. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ади. дар як ҷо оварда шудани калимаҳое, ки эҳтимоли маънои зинди якдигар дорад, яъне ҳам мадҳ асту ҳам мазаммат, чунон ки дар байги зерин:

Эй хоҷа, зини шавад зи рӯи ту зулам,

Бо талаъти ту сур намоёд мотам.

«Фарҳанги Амид»

ИҲҶОМ II а. انعام ангишти калон, сарангушт.

ИВАЗ а. عوض он чӣ ба чон дигаре меояд, бадал.

Умри талафшударо чӣ иваз ва ин савдон бесудро чӣ ғараз? *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Бӯса аз лаъли туям дар ивази чон афтод,
Буд ин кола гарон, шукр, ки арзон афтод. *Шоҳин*

Чизе, ки иваз дорад, ғила надорад. *Зарбулмасал*
иваз бурдан чизеро ба бадали чизе бурдан.

Аз Бағдод ҳар сол омиёе алоҳида биёмади ва ҳар чӣ хирочи Бухоро будӣ, аз ин чома иваз бурдӣ. *«Табрихи Наршахӣ»*

иваз додан (ё кардан) бадал кардан, ба таври мубодила чизеро додан.

Ва эшонро ғилемҳо иваз доданд ва ба кашоварзӣ машғулшон карданд. *«Табрихи Наршахӣ»*

иваз овардан чизеро ба чон чизе овардан.

Ниснонад ба чон суман хорро,
Зи афсунгар орад иваз морро. *Ҷомӣ*

ИВАЧ а. عوج хамидагӣ, печидагӣ, кичӣ.

Нест ҳарфе дар ӯ масун эн ивач,
Чун алиф, балки кофваш ҳама куч. *Ҷомӣ*

ИВОР|АВОР|УВОР а. عوار айб, нуқсон.

ИД а. عيد чашн, рӯзи чашн, рӯзи муайяни шодӣ барон хотираи ягон воқеаи бузургӣ хурсандиовар.

Ид шуд, омад ба рақс аз ҷӯши май дасторхо,
Соғари хуршед гул кард аз сари кӯсорхо. *Сайидо*

Ид асту мавсими гулу ёрон дар интизор,
Соқӣ, ба руи шоҳ бубин моху май биёӣ! *Ҳофиз*

иди азҳо ниг. иди қурбон.

Яке аз пудамон ҳазрати подшоҳ... гуфт: Ман ӯро иди азҳо дар Баёра дидам, маълум шуд, ки ҳоҷӣ нест. *Саъдӣ*

Он чо иди азҳо кард ва ба сӯи Балх омад.

«Табрихи Байҳақӣ»

иди наврӯз иди соли нав, ки муботиқӣ соли шамсӣ дар аввали фарвардин дар Осиёи Миёна, Эрон, Афғонистон ва ғ. барпо мекунанд; иди наҳр **ниг.** иди қурбон.

Ман пор наъзи Каъба расоҷам саломи шоҳ
Айём иди наҳр, ки будам мучовираш. *Ҳоқонӣ*

иди сиём иди рамазон, иди фитр.

Соқӣ, биёр бода, ки иди сиём шуд,
Он мах, ки буд монеи риндӣ, тамош шуд. *Қаноли Хучандӣ*

иди фитр идест, ки мусулмонон баъд аз тамош шудани моҳи рамазон дар аввали моҳи шававол мегрианд.

Иди азҳо расму онни Халили Озар аст,

Иди фитр андар шарнат сункати пайғамбар аст. *Муизӣ*

иди қурбон а) иди дини мусулмонон, ки дар рӯзи 10-уми моҳи зилхидҷан ҳар сол барпо мешавад; б) маросими ҳаҷгузори ҳоҷён, ки бар он ғусфанд ва ё шутур қурбон мекунанд.

Иди қурбон шуд, биё ошпикуши бунёд кун.
Дардамандонро ба марги нав муборакбод кун! *Ҳилолӣ*

иди гузордан чашн барпо кардан ва гузарондан.

Гар як маҳи пайваста ба душворӣ будӣ,
Як сол дамодам ба хушӣ ид гузорӣ. *Фаррухӣ*

ИДБЕР اديبر имолаи идбор.

Не падар аз нуҳси Қанъон сер шуд,
Не даме дар ғуши он идбер шуд. *Румӣ*

ИДБОР а. ادبار бадбахтӣ, бахтбаргаштагӣ, тирабахтӣ; муқобили иқбोल 2.

Иқболи ҷаҳон бигзарад, идбор намонад,
Охир аламу айши гулу хор намонад. *Бедии*

Хунрезии қизилбошон гарди ғаму андӯх ба дастӣ
Идбор мерехт. *Восифӣ*

Доғи ишқи ту ба рухсоран дил холи ман аст,
Аз ту идбор гар ояд ба ман, иқболи ман аст. *Шоҳин*

ИДГОҲ|ИДҒАҲ عيدگاه маҳалли ид, ҷой ва макони идгузаронӣ.

Ҳамешуд зи хоби саҳар хоста
Паи идғаҳ рафтан ораста. *Ҷомӣ*

ИДДАДОРИ عده‌داری рӯия кардани муддати иддат.

Умре ба либоси сугвоя
Бинишаст ба расми иддадорӣ. *Ҷомӣ*

ИДДАО ادعا аслаи иддно.

ИДДАТ а. عدت ё. муддати муайяне, яъне чор моҳу даҳ рӯз, ки дар он зани талоқшуда ё шавҳармурда аз нав шавҳар карда наметавонад ва барои зани ҳомила то зондаш ва барои зани ғайри ҳомила ин муддат ба эътибор гирифта мешавад.

Чун муддати иддат баромад, ақди никоҳаш бастанд бо ҷавоне тунди туршун тикидасти бадхуй. *Саъдӣ*

Аз барои риюяти қавониди шарият чандон таҳаммул бояд кард, ки айёми иддат бигузарад. *«Раъзат-ус-сафо»*

ИДДНО а. ادعا даъво кардан, муддаӣ шудан.

ИДИДХОР а. ادخار захира кардан, пасандоз кардан, ғундошта мондан.

Дар идидохори маҳомид ба падари худ иктидо кард. *Авфӣ*

Дехқон гуфт: ... Ғалати маҳз буд, ки дар идидох [-и зар] саъй кардам. *«Анвори Сухайлӣ»*

Ҳиммати эшон бар иктисоби маошу иддохори моюхтоҷ мақсур бошад. *«Раъзат-ус-сафо»*

ИДЛ ا. عمل 1. монанд ва мисли чизе, ки дар вазну миқдор яқсон бошад; 2. як халта бор аз ду халта бори шутур.

ИДМОН ا. ادمان 1. ба таври доимӣ кардани коре.

Ба воситаи идмони шароб суғулмизочӣ торя гашт [Ғознорӣ]. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

Малик Фахриддин... халонкро аз шурби хамр маъи фармуд, ва Раёб бар идмони хамр иқдом менамуд. *«Раъзат-ус-сафо»*

2. маҷ. машқ, варзиш; машқ кардан, варзиш кардан. Рафтаги тирӣ шоҳ бар суми гур
Ҳаст 3-идмон, на аз энёдин зур. *Низомӣ*

ИДОД ا. عداд шумор, шумора, адад; дар идодн... дар шумори..., дар қатори...

... Зако ва суръати фаҳм ва назоири он дар идоди инвои мундариҷа дар тахти чини ҳикмат адд кардаанд. *«Ахлоқи Ҷалоли»*

ИДОМ *a.* ادم он чӣ бо Ӯн хурда мешавад, мас. панир, равшан ва ғ., нохӯрш.

ИДОМА||ИДОМАТ *a.* ادامۀ ادامات давом додан, давом кунондан; давом.

ИДОНА ايدانه идӣ, тӯхфани идӣ.

Ид омаду ид омад, ёре, ки рамида, омад.
Идона фаровон шуд, то бод, чунин бод!

Шамси Табрезӣ

ИДОЪ *a.* ايداع амонатгузорӣ, чизеро дар пешӣ касе ба амонат супурдан.

ИДРОК *a.* ادراك дарёфтан, дарк кардан, фаҳмидан, фаҳмиш; ақл, шуур, ҳуш.

Ақро равшан шавад моҳияти хуснат, агар
Пардаи хайрат бибандад дидан идрокро. *Ҷомӣ*
Ҳилолӣ, аз даҳану қоматаш ҳикоят кун,
Ки ин аломати идроку таъби мавзун аст. *Ҳилолӣ*
Бурд ҳушамро ҳаёли ҷилван мастонаваш,
Нашъан май чун баланд афтад, барад идрокро.

Сайидо

идрок кардан дарёфтан; дарк кардан, фаҳмидан.
Ба қадри биниши худ, ҳар касе кунад идрок.

Зарбулмасал

❖ **идроки иртифот** расидан ва пухтани ғаллаву дона ва ҳосилоти дигар.

Ҳаҷза вақти идроки иртифот набуд. *Авфӣ*

ИДРОР *I a.* ادراار моаш, мавҷиб, рӯзина; рӯзгузоронӣ.

Маро дар Низомия идрор буд,
Шабу рӯз талқину тақрор буд. *Сағдӣ*

Ва ба ҳар ҳол марсум ва идрор ва мансаб ва шуғл
аз эшон дарёғ надорад. *Аҳмади Дониш*

идрори қалам музди қалам, ҳаққи қалам.

Марсум тамаъ мадору ташириф мапӯш,

Идрори қалам барнеҳу инъом махӯр.

Убайду Зоқонӣ

ИДРОР II a. ادراار баъл, шаш.

ИДРОРНОМА ادراارنامе номае, ки шоҳон ва амирон барои таъин кардани мош ба касе меодад.

Ин таширфу идрорнома ба дасти Маъруфи ба Марв фиришод. *Низомии Аруӣ*

ИДРОРОТ *a.* ادراارات ҷ. идрор I.

[Ғозонхон] ҷамоати содот ва айма ва машоихро ... идророт ва садақот дод. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

ИДРОҶ *a.* ادراج дарҷ, дарҷ кардан.

Идрочи чандин ҳикмати азиз ... муассар нашавад.
«Ахлоқи Ҷалоли»

ИДУН ايدون *ниг.* эдун.

ИДХОЛ *a.* ادخال дохил кардан, ба дарун даровардан.

ИДФОМ *a.* ادغام I. дарҳам кардан, даровардани чизе ба чизе; 2. грам. ассимиляция, мас. 'ашшамс' ба ҷои 'ал-шамс'.

То ҳамза идғом оварад,
Дар ҳарф ишмом оварад. *Ҷомей*

ИЁБ *a.* ايب бозгашт, баргашт, бозгаштан, баргаштан.

Дарҳамаш орад чу соя дар иёб,
Тули соя чист пеш офтоб? *Румӣ*
Дар иёб он шох бар расми қадим
Қосиди дарвеш шуд у з-оя рақим. *Румӣ*

ИЁДАТ *a.* عيادت ба дидани бемор рафтан, касалбинӣ, во-хӯрӣ бо бемор ва ҷолпурсини он.

Санд бемор гашт, хотун ба иёдати у даромад.

«Таърихи Наршахӣ»

Ба ранҷури мубтало шудам, яке аз асҳоб ба иё-
дати ман омад. *Авфӣ*

Ҳумори ишқи ту дишаб дар андарунам буд,
Кучаст вақти иёдат, ҷӣ ҷои вақти дуост? *Ҳофиз*

иёдат кардан барои дидани бемор рафтан, касалбин-
иӣ, ҷолпурсини бемор кардан.

Иёдат мекуни бемори худро,
Маро ин орзу бемор кардаст. *Ҷомӣ*

ИЁЗ *a.* عياذ паноҳ; паноҳ бурдан.

ИЁЛ *a.* عيال оила, хонавода; зан; фарзанд, ақли хонадон.

Эй гирифтору пойбанди иёл,
Дигар осудагӣ мабанд хиёл. *Сағдӣ*

Ҳама бо иёл аз Макка берун омаданд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ИЁЛАТ *a.* ايلات I. ҳуқуқронӣ, идоракунӣ; сиёсат; ниғах-
дошт; идора кардан.

Иёлати он беша ба қабзан тасарруфи у бозгузо-
рад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Тоҳир ибни Ҳусайнро ба иёлати он мамлакат бояд
фиребод. *«Расолат-ус-сафо»*

2. қисмати васеи як мамлакат, ки чандин виллоятро
дар бар мегирад.

ИЁН *a.* عيان *ниг.* аён.

ИЁР *a.* عيار *ниг.* аёр II.

ИЁРДА ايارده *ниг.* аёрда.

ИЗАД ايزد *ниг.* эзид.

ИЗАДПАРАСТ ايزدپرست *ниг.* эзидпараст.

ИЗАДШИННОС ايزدشناس *ниг.* эзидшиносо.

ИЗАДӢ ايزدى *ниг.* эзидӣ.

ИЗАМ||УЗМ *a.* عظم бузургӣ, қалонӣ, бузургини қадр, оян-
қадри.

Хилоф ӯфтод ҳуқуморо, то саодати изам ҳосил
ояд. *Насридини Тусӣ*

Узми ҳуссааш чандон ки масоҳати ин гирдоб ...
аз ҳаракат ва фуру рафтан отил мемонад.

Аҳмади Дониш

ИЗИВОВОЧ *I a.* ازدواج зану шӯӣ шудан, шавҳар кардан
ва ё зан гирифтан, ҷуфт гирифтан.

Аз қабילה, ки қуфви мо тавонад буд, қаримаеро
дар силки изивовчи ту кашам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Яке аз ахиббо ... изивовч мечуст. *Аҳмади Дониш*

ИЗИВОВОЧ II a. ازدواج *ади.* навъе аз таҷниси муқаррар,
ки дар охири мисрвҷ ё байт ду қалиман шаклан яку

маамун мухталиф пай дар пай оварда менавад, чунон ки дар байти зерин:

Эй эн лаъли оташиннат дар дили гулнор нор,
Гайри дил бурдан надорӣ, эй буги маккор, кор.

Саймони Соҷидӣ

ИЗДИЁД *ا. ازدیاد* эздешавӣ, бисёршавӣ, афзоиш.

То муллоти панҷоҳ рӯз ин сел дар издиёд буд, он гоҳ рӯй ба ниҳитот ниҳод. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*
Ин маънӣ мӯҷибӣ издиёди ваҳшат шуд.

«Равзат-ус-сафо»

ИЗДИҲОМ *а. ازدحام* 1. анбӯҳӣ, ҷамъомади мардумон дар як ҷо, фароҳам омадани одамон ва ғ. ба таври зич, тудан анбӯҳи бетартиб.

Овози издиҳомӣ лашкар дар ҳазрати халифа ба дуру наздик ва турку тоҷик бирасад ва дар қасд ғотир шаванд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ба бозори гандумфурӯшон ғирой,
Ки ин ҷавфурӯш асту гандумнамой.

На аз муштари, к-издиҳомӣ мағас

Ба як ҳафта рӯяш надидаст кас. *Саъдӣ*

Бинида издиҳомӣ халқ он ҷо,

Таваккуф кард бо қалби тавоно. *Бадрий*

2. ҳучум, ҳангомаву ҳучум, ба таври анбӯх ва бетартиб зер карда омадани анбӯҳи халқ.

Ғолиб Ҳиммати эшон ба мӯззамоти умури мамлакат мутааллиқ бошад ва таҳаммули издиҳомӣ авом накунад. *Саъдӣ*

Аз ғарти бенизоми ва издиҳом боз одамони ғайр тадохул мефтанд. *Аҳмади Доғиш*

ИЗЗ *а. عز* иззат, эҳтиром, шараф; азиз ва арҷманд шудан.

Амир Исмоил гуфт: Ё амир, савоб он аст, ки зуд ба мақарри иззи хеш бозгарди, пеш аз он ки ин хабар он ҷо расад ва раият бишӯранд.

«Таврихи Наршахӣ»

Бипурс, ҳар чӣ надонӣ, ки зулӣ пурсидан

Далели роҳи ту бошад ба иззи доноӣ. *Саъдӣ*

Иззе, ки он зи фазл набошад, ханӯз зул,

Фахре, ки он зи фазл набошад, ханӯз ор.*

ИЗЗАТ *а. عزت* бузургии, арҷмандӣ; азиз будан, соҳибӣ эҳтиром будан.

Ҳакиме, ки бо ҷухҳол дарафтад, бояд ки таваккуи иззат надорад. *Саъдӣ*

Оғоби тобонам, иззатам зи хориҳост,

Чо дар осмон дорам, рӯй бар замин дорам.

Муҳаммад Бухорӣ

Иззати ҳар кас ба дасти он кас аст.

Зарбулмасал

ИЗЗАТПИСАНД *عزت‌پستند* риоя кунандаи иззат ва хурмати касе.

Иззатписанди халқ ба хорӣ намерасад,

Бо ҳар кӣ дар замона бувад, неҳкоҳ шав. *Нозим*

ИЗЗИХОР *а. اذخار* ниғ. идҳиҳор.

Дар ҷамъу иззихор сазӣ ва Ҳирс маҷамой!

«Равзат-ус-сафо»

ИЗЛОЛ *I. اذل* хору залиял пиндоштан касеро, хор доштан касеро.

Гуфт: Баъда иззат ин излол чист?

Гуфт: Он дод асту инат доварист. *Румӣ*

Хоразмшоҳро дар либоси ниқол ва излол ба Ҷурҷония расониданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИЗЛОЛ II *а. ازل* лағзондан, лағжондан.

ИЗЛОЛ III *а. اشل* гумроҳкунӣ, аз роҳи рост ва дуруст берун бурдан.

Ҷирчис ... пурсид, ки ғарази ту аз излоли мардум чист? *«Равзат-ус-сафо»*

ИЗМЕҲЛОЛ *а. اضمحل* аз ҳам пошида шудан; нест шудан, побуд шудан; аз байн рафтан; нобудӣ.

ИЗМОН *а. ازمان* кӯҳна шудан, дерина шудан.

ИЗМОР *а. اضمار* 1. дар замири нигоҳ доштан, дар дил пниҳон кардан; 2. пушида сухан гуфтан, бо киноя ва маҷоз гап задан.

Чанд аз ин алфозу измору маҷоз

Суз хоҳам, суз, бо он суз сози *Румӣ*

ИЗН *а. ان* иҷозат, рухсат.

Шунидам ошкоро буд маъстӣ,

Аз он ҷо хост нани бутпарастӣ. *Низомӣ*

изн додан иҷозат додан, рухсат додан.

Дарбонон аҳли маҷлисро изни духули меҳинданд.

Аҳмади Доғиш

изн хоستان иҷозат хоستان, рухсат талабидан.

Бигуфто: Изн хоҳӣ ҷуст аз ман,

Чӣ бехтар кӯро аз ҷашми равшан. *Ҷомӣ*

ИЗО *I. اذ* вақте ки, хангоме ки, чуи (дар ҷумлаҳои арабӣ).

ИЗО II *а. اذ* ранҷ, азоб, озор; ранҷ додан, азоб додан, озурдан.

Зог гуфт: Ба ақли худ рӯҷӯ кун ва неқу бияншед, ки маро дар изои ту чӣ ғойда ва аз ҳурдани ту чӣ серӣ бувад. *«Қалила ва Димна»*

Дар изову уқубати... вай муболаған тамом ба ҷой меоварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Дафъ кун ҳар изо, ки аз ҳар сӯй

Сун он ҷашми равшан орад рӯй. *Ҷомӣ*

ИЗО III *а. ازا* муқобил, ру ба ру, баробар; ба изои ...

дар баробари ..., дар ивази ...

Ҳикмат дар асл лугати мавзӯ аст ба изои рост-гуфторӣ ва дурустқирдорӣ. *«Ахлоқи Чолоӣ»*

ИЗОА *I. اذاعت* паҳн кардан, шоёр гардонидан, ошкор кардан.

ИЗОАТ II *а. اذاعت* равшан кардан, рушноӣ додан; нур, рушноӣ.

Дор-ул-амони Қирмон ба анвори маъдалат ва интинони хисрани соҳибқирон изоат ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИЗОАТ III *а. اذاعت* зоеъ гардонидан, нобуд кардан.

Лашкархон осмон аз у метарсанд ва изоти аҳли дунё аз ӯст. *«Равзат-ус-сафо»*

Маълум нест, ки мӯҷибӣ тағофул аз муқтазаъи тариқи иттиҳод аст ё таҳқиқ аз изоти бизоати коғаз ва мидод. *«Нами симӣ»*

ИЗОБАТ *а.* اذابت гудозниш, гудохтан, об кардан.

ИЗОДА *а.* عضاده ниг. узода.

ИЗОДОТ *а.* عضادات ниг. узодот.

ИЗОЛА|ИЗОЛАТ *а.* ازاله|ازالت зонигардонӣ, дафъ кардан, маҳв кардан.

Дар боби изолаи шаъри пон муборакаш машварат намуд. *«Равзат-ус-саф»*

Дар изолаи мараз аз чанд амри муҳолифи мизочӣ мариш манъ мекунад. *Аҳмади Дониш*

ИЗОЛАИ низоъ барҳам додани ҷанҷол.

ИЗОМ *1 а.* عظام ч. азм II.

Ман банда чунон кӯфтан ҳодиса будам, Гуфти, ки изомам зи лағадкӯб руфот аст. *Анаарӣ*

Шундам, ки рӯзе замине бикӯфт,

Изомӣ занаҳдони пусида ёфт. *Савдӣ*

Пурсид, ки агар ба ғайр аз мушоҳадани изомӣ руфот муҳимме бошад, ба у намоӣ. *«Равзат-ус-саф»*

ИЗОМИ рамиш устуҳонҳои пусида.

Ҷисме, ки назди дилдо таҳқиқ рӯҳ буд, Имрӯз дар миёни изомӣ рамиш шуд. *Савдӣ*

ИЗОМ *II а.* عظام ч. азм.

ИЗОНИ ايران номи рӯзи сийуми ҳар моҳи шамсӣ.

Шабонгоҳи изомӣ хурдамоҳ

Суви оснӣ рафт наздики шох. *Фирдавӣ*

ИЗОР *I а.* ازار I. рӯймол, саргирак, порчаи матои катонӣ, ки ба сар мепушанд.

... Ба рӯзи офтоби гарм изоре баста буд.

«Таврихи Табарӣ»

Гуфт: Чӣ бар сар кашидӣ аз изор?

Гуфт: Кардам он ридои ту химор. *Румӣ*

2. маҷ. парда.

Ҳама тоқҳо буд баста изор,

Зи хазуо самур аз дари шаҳрёр. *Фирдавӣ*

3. либоси тағ, зерҷома.

Ридову изор аз гиё бофта,

Амома ба фарқ аз гиё тофта ... *Ҷомӣ*

4. шалвор.

ИЗОР *II а.* عذار он қисми лаҷом, ки ба сари асп гузаронида мешавад, афсор.

Ҳамон ҷомаву гавҳари шоҳвор,

Ҳамон аспӣ този ба заррин изор ... *Фирдавӣ*

ИЗОР III|ИЗОР *а.* عذار рӯхсор, гуна.

Дили оламе бисувӣ, чу изор барфурӯзӣ,

Ту аз ин чӣ суд дорӣ, ки наметунӣ мудоро?

Ҳофиз

ИЗОФА|ИЗОФАТ *а.* اضافة|اضافات 1. афзоиш, афзудан, зиёд кардан.

... Ва уро [Золро] дар изофати адлу ишоати эҳсон ... васиятҳо наму. *«Равзат-ус-саф»*

2. нисбат, нисбат додан чизеро ба чизе ё касе.

Ва дигар он бувад, ки изофати эшон ҳар ду яке бувад. *Ибни Сино*

Изофати ҷиноят ба қасди ман бошад. *Авфӣ*

ба изофат ба нисбат, аз рӯи нисбат.

Хайр ду нафъ аст: яке мутлақ ва яке ба изофат.

Насириддини Тусӣ

Бо қадди ту зебо набувад сарр ба нисбат,

Бо руи ту неку набувад маҳ ба изофат. *Савдӣ*

3. *грам.* ҳамроҳ кардани муайяншаванда бо муайяншаванда ба воситаи банди «и», мас. китоби нав, хонаи кӯҳна.

ИЗОҲАТ *а.* ازاحت дур кардан, берун хардан, рондан, бартараф кардан.

Ҳар чанд атиббон ҳозиқ дар истифроғот сазӣ ва ҷаҳд намузданд, чун даври ҳаёт ба нуқтаи вафот расида буд, аз изохати он иллат оғиз омаданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИЗОР *а.* اخراج 1. зарар ва зиён расонидан, газанд расонидан.

Агар подшоҳ аҳли ғаразро аз ифсоду изор манъ нафрмояд, бештари арқони давлатро манкубу маҳзул созад. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

... Ҳадисе ривоят кард, ки муштамил буд бар наҳй аз изо ва изорӣ эшон. *«Равзат-ус-саф»*

2. *маҷ.* ба болон зани аввалӣ зани дуйум гирифтани ва бо ин ба зани аввал озор ва зарар расондан.

ИЗТИРОБ *а.* اضطراب ҳаяҷони сахт, беқарорӣ ва ошуфтагӣ.

Изтиробе бар дил муставяй шуд. *Авфӣ*

Тапидани дили ман рӯзи ҳаҷр донӣ, чист?

Барои дилани рӯи ту изтироб кунад. *Ҳилолӣ*

Ба изтиробӣ тамои сӯи хона равои шуд.

«Анварӣ Сухайлӣ»

ИЗТИРОМ *а.* اضطرام афрухта шудан, забона задани оташ.

ИЗТИРОР *а.* اضطرار дармондан; бенахтӣерӣ, дармондагӣ, тангдастӣ, парешонӣ.

Теғаш чи мӯъҷизест, ки аз тоби захми у

Кӯҳ аз ғазат биноладу дарёе эн изтирор.

Убайди Зоқонӣ

Маъзурам дор, агар нагуфтам

Дар ҳолати изтирор «барҳез» *Шамси Табрэӣ*

Бештар мардуми Табрэз аз роҳи изтирор сафар ихтиёр карданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ба изтирор хоҳу ноҳош, ноилҷ, ба таври иҷбор.

Овард ба изтирорам аввал ба вучуд,

Чуз хайратам аз вучуд чизе нафозуд;

Рафтем ба икроху надонем чӣ буд

З-ин омадану мондану рафтан мақсуд! *Хайём*

ИЗЪОН *а.* اذعان мутеъшавӣ, гардан ниҳодан, фармонбардорӣ кардан; эътирофқунӣ.

Ақобирӯ ашроф ва руусу аъён ба қалами мутаваат ба изъон аз шахр берун омаданд. *«Равзат-ус-саф»*

Ба ҳар чӣ фармон диҳад, камари инкиёд ва изъон бар миёни ҷон бандӣ. *«Равзат-ус-саф»*

ИЗЪОФ *а.* اضعاف дучанд гардонидан.

Маҷмӯи мултамасот ба рақами инҷоҳ ва изъоф маркум гашт. *«Равзат-ус-саф»*

ИЗЪОЧ *а.* ازواج аз чо баркандан; берун кардан, чудо кардан.

Қобус ду ҳазор мард аз гурдони шоҳи ҷаҳон ба муҳофизати ӯ [Мунтасир] фиристод, то ӯро аз он хушуд изъоч карданд. *«Тарҷиҳи Ямани»*

Ҷуро аз миёни халқ изъоч кард ва ба деҳе фиристод.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ИЗГӢ *اظنى* номин ҳарфи бистуми алифбон арабин тоҷики ۛ, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 900 баробар аст.

ИЗӢОР *а.* اظهار зоҳир кардан, ошкор кардан; фехмондан; баён.

Ҳарорати офтоб он ҷо амали худ ба изӓзор расонад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ҷоми ҷаҳоннамоист замири мунири дуст,
Изӓзори эҳтиѓ ҳуд он ҷо чӣ хоҷат аст? *Ҳофиз*

Ба ариҷ султон расонд, ки чандин амалдор шуд ва чандин ба воситан хунар ва изӓзори он мавҷиби гирифт. *Аҳмади Дониш*

изӓзор кардан ошкор кардан.

Ҳоли дил медонад он шӯху тағофул мекунад,
Ин сазои он кӣ сирри изӓзор кард. *Ҳилоли*

ИЗӢОРГАӢ *а.* اظهارگاه ҷои зоҳиршавӣ, ҷои ошкоршавӣ ӯ ошкоршавӣ.

Махфӣ, ғараз аз ӯст, ки изӓзоргаҳи мост,
Мақсуд ин пайдоиши ин кавну макон чист? *Махфӣ*

ИКДИШ *т.* اكديش *иғ.* акдиш.

ИКЛИЛ *а.* اكليل 1. тоҷ. афсар.

Сухан ронам аз фарру фарҳанги ӯ,
Барафрузам иклили араванги ӯ. *Низомӣ*

2. *нуч.* номин манзили ҳафтаҳум аз манзилхон Мох ва он иборат аз се ситораест, ки ба шакли мусаллас ба сурати тоҷ бар пешони Акраб тасвир мешавад.

Фалакро зи Иклил бар хайма тоҷ
Зада моҳ бар панҷара тахти оҷ. *Ҳоҷу*

ИКМОЛ *а.* اكمال *комил* намудан, пурра ва мукамал кардан; тақмилдиҳӣ, пуррақунӣ.

Таҷвиди вучуд ва икмоли ҷавҳарат муфавваз ба раъй ва машнат ва тadbирӣ ӯ...
Насириддини Тусӣ

ИКРОМ *а.* اكرام *иззат* ва эҳтиром намудан; навозиш кардан, лутфу марҳамат ва бахшиш намудан, иззат кардан; ҳурмат, эҳтиром, иззат.

Абдус ба фармони мо бар асари вай биёмад ва ӯро бидид ва зиёдаги икромии мо ба вай расонид.
«Таърихи Байҳақи»

икром кардан (*ғ* намудан) муҳтарам доштан, лутфу марҳамат ва бахшиш намудан.

Ба чун об хостам, маро ҷулло доданд ва дар ҳақ-қи ман анвои эъзоз ва икром намунад.

«Таърихи Наршахӣ»

Писанд омалаш хусни гуфтори мард,
Ба назди ҳудааш хонду икром кард. *Сағдӣ*

ИКРОМАН *а.* اكراما аз рӯи иззат, эҳтироман, бо иззат ва лутфу марҳамат.

ИКРОӢ *а.* اكراه 1. карохат, нафрат; бемайлӣ, ногисандӣ, норозигӣ.

Чун бувад икроӓ бо чандин хушӣ (хашӣ),
Ки ту дар исьен ҳаме доман кашӣ? *Румӣ*
Зоҳиди зоҳирпараст аз холи мо огоҳ нест,
Дар ҳақи мо ҳар чӣ гӯяд, ҷои ҳеҷ икроӓ нест.
Ҳофиз

Зи бун пераҳан икроӓ дорад,
Ҳавон шуста гозургоҳ дорад. *Нозим*

2. касеро ба зӯр ба коре маҷбур кардан, ҷабран ба коре водор кардан.

Ҷуро бар бутлони маҳзабаш икроӓ карданд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Бо ин ҳама бояд, ки ҳеҷ касеро бар қабули амале икроӓ нафармоянд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

ИКСИР *а.* اكسير 1. кимйё, ҷавҳари афсонавиест, ки гуё ба воситан он мисро ба тилло табдил додан мумкин будааст.

[Арғунхон] дар санъати иксир рағбате тамои дошт. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

Сурху зарди ин ҷаҳонро хочати иксир нест,
Инқилоби ранг дорад гардиши айёмҳо. *Туғрал*

2. маҷ. доруи бисёр фойданок; *♦* иксир ранг доруи рангбаҳиш; кимё аз май, шароб.

Бидеҳ ба дасти ман иксир ранг, эй соқӣ,
Ки ҳамчу барги ҳазондида аст руҳсорам. *Соиб*

ИКСИРГАР *а.* اكسيرگر касе, ки бо кимйёгарӣ машғул аст, кимйёгар.

Чу дар кӯраи марди иксиргар
Фуру бурда оҳан бароварда зар. *Низомӣ*

ИКСОР *а.* اكثار *зиёд* кардан, афзудан, зиёдаварӣ дар гал задан, навиштан ва ғ.

Назараш ба марде афтод, ки намози бисёр мегу-зорд, бо худ гуфт, ки шида дар намоз иксор меку-над. *«Равзат-ус-сафо»*

Хоман анбарнишмамо аз иксору татвил... наан-дешид. *«Равзат-ус-сафо»*

ИКСУН *а.* اكسون *як* навъ шохӣ сиёҳранг, порчан ағрешини сиёҳранг.

Атласу иксуни Маҷнун пӯст аст,
Пӯст пушад ҳар кӣ лайлидӯст аст. *Низомӣ*
Хунар аст он, ки қуҳан хирқан пашмин зи бараш
Ба дар оранду дар ӯ атласу иксун пушанд. *Ҷомӣ*

Дар тарикхи ишқ оини ману Маҷнун якест,
Ошиқонро ҳоку сангу бистари иксун якест. *Махфӣ*

ИКТИСОБ *а.* اكساب *касб* кардан, ҳосил кардан, ба даст даровардан; фароҳам овардан.

Ба онҳо касоне бошид, ки қодир бар иктисоби қутӣ явмӣ нестанд. *Аҳмади Дониш*
Ҳар мансабе, к-аз Осафу Чам ёдгор монд,
Бозун ту ба теғу қалам иктисоб кард.
Убайди Зоконӣ

Ҳар гоҳ, ки ҳаракати нафси нотика ба эътидол бошад шавқӣ ӯ ба иктисоби маорифи яқиния бувад,
аз он ҳаракат илм ҳосил шавад. *«Ахлоқи Ҷалалӣ»*

ИКТИФО *اكتفا* 1. қаюат қардан, қонё шудан, басанда шумурдан; **иктифо қардан** қаюат қардан ба қизе, қонё шудан ба қизе, басанда шумурдан қизеро.

Аз дустон таваққил мо тарки душманист.
Мо қонёзем, гар ба ҳамин иктифо кунанд.

Мўҳсини Тавсир

Заҳми даҳони шиква намоён намешавад,
Мардум ба қадри ҳочат агар иктифо кунанд. *Соиб*

Ба аз дунёе ба қадри ҳочат ва зарур иктифо кунанд.
Аҳмади Дониш

ИКТИШОФ *اكتشاف* 1. ошкор шудан, кашф шудан, маълум шудан; ошкор қардан, кашф қардан, ёфтан; таҳқиқ қардан.

Аз анвои тасарруфот мутамаккин бувад, то бар иктишофи анвои улум қодир бувад.

Насириддини Тусӣ

ИКТИҲОЛ *اكتحال* 1. ба ҷашм сурма қашидан.

ИКФО *اكتفاء* 1. ҳамоноидан, қач қардан; 2. *адш*. яке аз айбон қофия, мас. қофия бастанӣ «сипоҳ» бо «сабоҳ» («سپاه-صبح») ва «шаҳр» бо «баҳр» («شهر-بحر»), ки дар алифбон араби қалимаҳон «сипоҳ» ва «шаҳр» бо ҳои ҳавваз, аммо «сабоҳ» ва «баҳр» бо ҳои ҳуття навишта мешавад.

ИЛАЛ *اعلى* 1. илла||иллат.

Шароб дар тан илал падиқ орад. (2) *Авфӣ*

ИЛАЛ-ОН *الى الا* 1. то қулул, то ҳол; янгул.

Муборакшоҳ... Сикриро, ки илал-он ба Фатҳпур иштиҳор дорад, ба малик Тухфа ҳавола қард.

«Табрихи Ҷаришта»

ИЛЗОМ *الزام* 1. лозим гардонидан, қореро ба қасе воҷиб гардондан, қасеро ба қоре маҷбур қардан.

Илзом қардам, то се ҳазор динол бидол. *Авфӣ*

2. маълумат, тухмат, таъна.

Чаври маъшук чунон нест, ки илзоми рақиб,

Гул абрест, ки аз пеш қамар мешавад. *Савдӣ*

3. дар мувоҳиса мағлуб, қонил ва мулзам қардан қасеро.

Зиҳ ҳозир, зиҳ ботин, зиҳ нозир, зиҳ зоҳир,

Зиҳ илзоми ҳар мункир, чу у бурхони ман бошад.

Шамси Табризӣ

Агар ман ўро илзом кунам, дини ў ботил аст.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

❖ **илзоми қунчи сабр** худро ба сабру тоқат водор қардан.

Ҳам руқъа дўхтан беҳу илзоми қунчи сабр,

Қ-аз баҳри қома руқъа бари ҳоҷагон набишт.

Савдӣ

ИЛИ(Й)А *عليه* 1. олий, баяннамартаба.

Қазон виллати Зиеуддин яке аз маносибн илйа маҳсуб мегардад. *Садри Зиб*

ИЛИҚ *عليق* 1. шилми даракт, самғ, сақич.

Сафрон маро суд надорад илқо,

Дарди сарӣ ман қучо нишондад илқо;

Савганд ҳурам ба ҳар қӣ дорам милқо,
Қ-аз илқи ту битдохтаам чун қилқо.

Абулмуайяди Балхӣ

ИЛЛА||ИЛЛАТ *اعلى 1. сабаб, бож, ваҷҳ.*

Ба иллоти ин мутолаба қасе ба эшон тааллуқ насозад. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

Ба ман ҳам ба иллан навқарӣ дар он қо ҳозир будам. *Аҳмади Дониш*

2. беморӣ, қасадӣ, дард.

[Рӯбоҳ] ба шер гуфт: ... Ҷаро ин иллатро муоллача нафармон? *«Анвори Суҳайлӣ»*

Иллат биравад, валеқ одад наравад. *Зарбулмасал*

3. нуқсон, айб; ❖ **харфҳои иллат** *грам*. харфҳои алиф-ҳам-за (ا), вов (و) ва ёй (ي), ки дар забони араби харфҳои султон доранд ва дар баъзе мавридҳо партофта мешавад.

Ҳарфи иллат ном қарданд вов, алифу ёйро.

Ҳар қиро дарде расад, ночор гуяд войро.*

ИЛЛАТГИН *علتگين* қасалманд, нотоб.

... Ки ёри иллатгини ту дилзанг бувад,

На аз қаранғи судан бувад, на аз чуллуб.

Муизӣ

ИЛЛИЙИ||ИЛЛИЙИОН *عليين* 1. баландтарин дараҷа бихишт (эмпирей).

ИЛЛО *الا* 1. ғайр аз, ба қуз, магар, магар ин ки ...

Қадри ҳуснат Қоми соҳибназар донисту бас,
Қимати гавҳар қасе нашносад, илло қавҳари. *Ҷомӣ*
То намози ид дариёбӣ, марав з-ин дар, Қамол,
Идгоҳи ошиқон қун нест, илло қун дуст.

Қамолӣ Хучандӣ

Аз қинси қаёт ва наботот гиёҳе мавҷуд набуд,
Ялло қавоҳири обдор аз лаълу бечодаву аумуррад.

Аҳмади Дониш

ИЛЛОҚ *الاق* шакли қутоҳшудаи илло ки.

Мурғону моҳӣ дар ватан осудаанд,

Бар ман қаҳони марду зан бахшудаанд, иллоқ ту. *Ҳоқонӣ*

ИЛМ *علم* 1. маҷмуи маълумоти онд ба ягон соҳа, ғанп, дониш, маърифат.

Илм қандон ки бештар ҳонӣ,

Чун амал дар ту нест, нодонӣ. *Савдӣ*

Илм, қ-аз аъмол нишонен нест,

Қолбӯде дораду қонеш нест. *Хисрави Деҳлавӣ*

Илм дорӣ, зи қас мадор дарег,

Дар дини ташнагон бибор чу меғ. *Лаҳадӣ*

Илм дар сина, на дар сафина. *Зарбулмасал*

илми абдон илми баданхо, илми тиб.

Табибе ҳозик... дар илми абдон маҳорате тамоом дошт. *«Равзат-ус-сафол»*

илми адаб илми филология, ки асосан аз 12 қисм иборат буд: илми луғат, илми сарф, илми иштиқоқ, илми наҳв, илми маъноӣ, илми баён, илми арӯз, илми қофия, илми расмӯлхат, илми бадеъ (санъиш, донаш ва санъати шеър), илми ишшоқ, илми наср, илми таърих; илми аҷдор илми мусиқӣ; илми арӯз илми доир ба назария ва қондаҳои вази шеър; илми ахлоқ, илми,

ИЛМ

— 474 —

ки бо мақсади тарбияти инсон аз аъвоҳи ва афъоли писандида баҳс мекунад; **илми барин** илми мофавқи табият, илми моварон табият, метафизика.

Шояд ки аёнгар чисме бувад ва шояд ки васфи ақли бувад, он илм илми барин аст. *Ибни Сино*

илми баҳс мантиқ ва диалектика; **илми бекор** илме, ки ба кор бурда намешавад, илме ки аз он истифода бурда намешавад, илми беамал.

Илми бекор судманд бувад, Илми бекор пойбанд бувад. *Саноӣ*

илми бунья (*б* бинья) физиология; **илми зунун** идрок ва фаҳмиш аз рӯи шакку шубҳа; бо роҳи шак ва шубҳа расидан ба ҳақиқати ҷаҳо.

Як хилофе не мибӣ ин уюн,

Он ҷулон ки хаст дар илми зунун. *Румӣ*

илми истифо илми қонуни қондаҳои ҳисобдорӣ дар замонӣ қадим; **илми калом** илм, ки масъалаҳои нақдиро бо дилалҳои ақли собит қардан меҳаҳад, худшисносӣ, илми эътиқодот, теология.

Чӣ таҳзибу ҳикмат, ҷи илми калом,

Зи ҳар як варо буд қазии тамом. *Шоҳин*

илми каф *ниг.* **илми яд**

илми кимё а) илми схоластикӣ асри миёнагӣ, ки бо ҷустуҷӯи исқир ном ҷаҳари манқум, ки гуё мис ва ғайраро ба тилло мубаддал мекардааст, машғул мешуданд; б) химия; **илми ладуний** д. илми дониши ҳуҷодаҳ, ки гуё аз ғайри таълими устод ва қўшину ҳаракати шахс аз ғайб ҳосил мешуадаст.

Пари ғиринта мағасрони ман шавад, чу ниҳанд Зи хопи илми ладуний чу Хизр моҳазарам. *Ҷомӣ*

илми лисон забоншиносӣ; **илми лугат** луғатшиносӣ; **илми манозир** ва мароё оптикӣ; **илм**, **илми шӯғ**; **илми мантиқ** логика; **илми манқул** ҳар илми аз улуми нақлӣ, ки ба нақлу ривоятҳо асос ёфтааст.

Дар илми манқул ва манқул ва фуруғ ва усул аз суҳанони вай бисёр ривоятҳо қардаанд.

«Равзат-ус-сафр»

илми маодин маъданшиносӣ, минералогия; **илми маон** илме, ки аз илми баён (ташбеҳ, маҷозу истиора, киноя), илми бадеъ (санъатҳои бадеъ) ва умуман аз фасоҳату балоғати суҳан баҳс мекунад; **илми масоҳа** (т) илми заминпаймоӣ, геология; **илми маъқул** ҳар илме, ки ба ақл ва муҳкима истинод мекунад; **илми маҷлис** қондаҳои одоби муошират; **илми мизон** *ниг.* **илми арӯс**.

Чу дар илми мизон шалонӣ шудам,

Ба мизони ин илм Шоҳин шудам. *Шоҳин*

илми милоҳат илми дарёбнавардӣ, киштириро; **илми мубаъддатиба** (т) *ниг.* **илми барин**.

Пас аз ин рӯй ҳикмати назарӣ ба се қисм шавад: аввалро илми мубаъддатиба хонанд...

Насириддини Тусӣ

илми мусалласот тригонометрия; **илми муҳосабат** илми дафтардорӣ, бухгалтерия.

Ва дар илми муҳосабат, ҷулон ки маълум аст, ҷизе донам. *Савдӣ*

илми наботот (*б* набот) ғиёшшиносӣ, ботаника; **илми назар** илме, ки дар он одоби баҳсу мунозира баён қарда мешавад, илми мунозира.

Муфтии шаръ, ки аз рӯи ту манъам фармуд,

Зоҳир он аст, ки дар илми назар доно нест.

Қамоли Хучандӣ

То шуд аз илми назар ҷашми савадом равшан,
Ҷулоби ҳар мижа шуд селии устод маро. *Савб*

илми найранҷот доништан ва кор фармудани шаъбада

ва найранғозоҳо.

Илми найранҷоту сеҳру фалсафа

Ғарҷи наҳосанд ҳаққудмағриф. *Румӣ*

илми нақл *ниг.* **илми манқул**; **илми наҳв** синтаксис; **илми нуҷум** ситорашиносӣ, астрология; астрономия; **илми рамл** наҳве аз ғолбинӣ; **илми расад** илмest доир ба нуҷум, илми зиҷ ва мушоҳадаи ситорагон; **илми риёзӣ** мувофиқи тақсироти қадимӣ асосан илмҳои адал, ҳандаса, нуҷум, мустиқ; ба ғайр аз ин илмҳои манозир ва мароё (оптика), ҷабр ва муқобала ва ҷарри асқол (механика)-ро дар бар мегирифт.

Ҳикмати назарӣ ба се қисм шавад: аввалро илми мубаъддатиба хонанд, дуввумро илми риёзӣ, саввумро илми табии хонанд. *Насириддини Тусӣ*

илми сарф морфология; **илми сиёқ** илми ҳисоби қадим, махсусан дар қайду сабти вазири ҳелу ҷиҷҳои мол ва ҳисоби маблағи пул.

Чун ин фақир аз илми сиёқ вуқуфе дорад, муносиб ҷунон меамояд, ки мактубе муштамил бар истилоҳоти илми сиёқ ва мутаъамини низоми муҳаббат ва иштиёқ бошад. *Восифӣ*

илми табақотуларз заминшиносӣ, геология; **илми табия** (*б* табият) илмest, ки асосан физика ва химияро дарбар мегирад, табиятшиносӣ.

Ва садо шуд, ки илми ин пунин ҳолҳо ё илми табия аст ё илми риёзӣ. *Ибни Сино*

илми таъбир маҷмӯи тасаввуроти хурофотӣ онд ба гузориши ҳоб; **илми тахтиутулбинод** (*б* тахдиутулбинод) топография; **илми тиб** медицина; **илми фиросат** (*б* қиёфа) маҷмӯи усулу аломатҳои, ки дар боран ширноҳтани аҳолиқ ва аъвоҳи инсон аз рӯи қиёфа ва сурат ҳосил шудааст; **илми ғиҷқ** ва усул маҷмӯи маълумот доир ба қонунҳои дин ва шаръи ислом; **илми шӯғ** илми онд ба пайдоиш ва нивисони нур, оптикӣ; **илм**, **илми манозир** ва мароё; **илми яд** (*б* каф) мувофиқи ақидаҳои хурофотӣ муайян қардани онда ва табияти инсон аз рӯи хатҳои кафи даст, хиромантия; **илми қиёфа** *ниг.* **илми фиросат**; **илми қол** илмҳои зоҳирӣ ва расмий мадраса.

Дигар, мулло Ҳолмуҳаммад ҳикоят қилд, ки ман дар бадии ҳол боран тахлили илми қол дар Бухоро рафта, дар мадраса даромадам. *Аҳмади Дониш*

илми ҳайат астрономия, космография.

Ва сейм илми ҳайат ва ниҳоди олам ва ҳоли сурати ҷуноби осмонҳо ва ситорагон... боз намуда ояд. *Ибни Сино*

илми ҳайвонот ҳайвоншиносӣ, зоология; **илми ҳандаса** геометрия; **илми ҳикмат** а) илми фалсафа; б) илми физика; **илми ҷабру муқобала** алгебра; **илми ҷамоат** маъданшиносӣ, минералогия; **илми ҷарри** асқол механика; 2. огоҳӣ, иттилоо, хабардорӣ.

Усмон... гуфт: Ман ҳамегӯям, ки маро аз ин кор илму хабар нест. *«Тағрихи Табарӣ»*

Атар илми ту бар он муҳит шавад, ҳасри вучуди ту ро ба бод ҳоҳад дод. *«Равзат-ус-сафр»*

илми ақин (*ичинин* **илмуляқин**) доништан моҳияти қоре ё ҷизе бе шаку туюм; 3. маҳорат, моҳирӣ дар ягон соҳа; **илми тир** маҳорат дар тирандозӣ.

Қас набушт илми тир аз ман,

Ки маро оқибат нишона накард. *Савдӣ*

ИЛМУЛЯҚИН *а.* علم اليقين *ниг.* илм (илми яқин).

На Ҳофизро ҳузури дарси хилват,
На донишмандро илмуляқини. *Ҳофиз*
Шуда илмуляқини кашфаш аз он дам,
Кафандро пора-пора кард он дам.

Бадриш Қашмири

ИЛО I *а.* الى *пешона* ба; то; *ило* явмино, *ило* явмино
ҳозо то имрӯз, то ҳол, то кунун.

Донистанни таворихи солҳо аз аҳди Одам *ило* яв-
мино. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Аз мабдан вусул ба Форс *ило* явмино ҳозо дар
ҳарби аворика тақсир накардӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

ИЛО II *а.* الى *некӣ*; *ниғом*.

ИЛОВА *а.* علاوة *изофа*; *чизе*, ки ба *чиз* дигаре афзуда
мешавад, *изофа* мегардад.

ИЛОҚА *а.* علاقه *банди* шамшер ва *теғ*, ки аз *китфи* рост
ба тарафи чапи камар меовезанд.

... Дастҳо ба *илоқан* шамшеру *теғ* ёзиданд.

«Равзат-ус-сафо»

ИЛОҲ *а.* اله *худо*.

ИЛОҲӢ الهى *мансуб* ба *илоҳ*.

ИЛОЧ I *а.* علاج *1. дору*, *дармон*, *даво*.

Диле, к-у зи дарди бародар шахуд,
Илочи пизишкон надоради суд. *Фирдавси*

Зи доно тан саломатбахт гардад,

Илоҷ аз дастӣ наодон захт гардад. *Низомӣ*

Илочи каждумзада кӯштаи каждум бувад.

Зарбулмасал

2. *мач*, *чора*, *тадбир*.

Агар шароб набошад, хуморро чӣ *илоҷ*,
Бигу, ки дарди сари рӯзгорро чӣ *илоҷ*. *Ҳоқонӣ*

Дар илми тиб чунон мастур аст, ки абрас *илоҷ*
напазирад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Илочи воқеа пеш аз *вуқӯғ* бояд кард.

Зарбулмасал

аз *илоҷ* дур будан *илоҷ* надоштан, бе *илоҷ* будан,
чораноназир будан.

Маҷнунни ман аз *илоҷ* дур аст,

Осонш аз он *мивоҷ* дур аст. *Ҳилолӣ*

ИЛОЧ II *а.* علاج *даровёрдан*.

Дай шавӣ, бинӣ ту *ихроҷи* баҳор,
Лайл гарди, бинӣ *илоҷи* наҳор. *Румӣ*

ИЛОЧПАЗИР علاج پذير *қобили* муолиҷа, *чорашаванда*.

ИЛОСҚ ا. الصاق *ҷаспониш*, *ҷаспонидан*; *пайваст* кардан.

ИЛТИБОС *а.* التماس *печдарпечӣ*, *дарҳам-барҳамӣ*, *номаф-*
ҳумӣ.

Гуфт: Он таъвил бошад ё қиёс?

Дар сареҳи амр кам чӯ *илтибос*! *Румӣ*

Дар тавозуғ ва ҳилм тарафи *ифрот* мултабисе ша-
вад ва тарафи *тафрит*, ки вучудӣ бувад, *илтибос*
напазирад. «*Ахлоқи Носирий*»

ИЛТИВО *а.* التواء *печидашавӣ*; ба ҳам *печидан*; *печидагӣ*,
ҳамидагӣ.

ИЛТИЕМ *а.* التيام ба ҳам омада *васл* шудан (*маҳсусан*
захм), *сиҳат* шудан, *бехбудӣ* ёфтани *захм*; *дурустшавӣ*;
муқ. *илтиҳом*.

Санге задаст *пири* бар *тоси* умри ту,
К-он ғаҳ ба ҳеҷ *рӯй* наёрад *кас* *илтиём*.

Носири Хисрав

Бандҳо *битаста* аст аз ҳам *давоти* фазлро,
Давлате бошад аҷаб, гар ёбад *охир* *илтиём*. *Ҷомӣ*

Султон пеш аз *илтизоми* *кор* ва *илтиёми* *ҳоли* ӯ
аз *Ҳазин* ба *Балх* омад. «*Равзат-ус-сафо*»

ИЛТИЗОЗ *а.* التذاذ *лаззат* бурдан, *лаззат* ёфтан; *лаззат*,
маза, *хушгуворӣ*, *хушӣ*.

Толиби саодат он аст, ки талаби *илтизоз* кунад.
«*Ахлоқи Носирий*»

Ба *туъмаҳое*, ки *мақбули* *хотир* аст, *илтизозе*
хосил мешавад. «*Анвари Суҳайлӣ*»

Аз *таматтӯи* *илтизоз* *бартараф* будан чӣ *маънӣ*
дорад? «*Анвари Суҳайлӣ*»

ИЛТИЗОМ *а.* التزام *1. ӯҳдадорӣ* гирифтани, ба *шумман* худ
гирифтани *кор*, бар худ *лозим* *донистани* *чизе* ё *кор*;
кореро ё *чизеро* ба худ *лозим* *шумурдан*.

Дар *ҷавоби* *модар* *сукут* *илтизом* *намуд*.

«Равзат-ус-сафо»

Аз *қилу* *қоли* *ҷузъию* *қуллӣ* *дилаи* *гирфти*,
Соқӣ, *биге* ки *дарди* *сар* *аст* *илтизоми* *бахс*.

Мушфиқӣ

Бо ҳама *илтизоми* *меҳнати* ӯ,

Ҳоҳиши *музду* *нанги* *ҳинмати* ӯ ... *Бедил*

ИЛТИЗОМИ *хидмат* *лузуми* ба *хидмат* *машғул* шудан.

Навишт, ки *дар* *илтизоми* *хидмат* ва *тахаррии*
марозии ӯ ҳеҷ *дақиқае* *мўҳал* *нагузорад*.

«Равзат-ус-сафо»

Дар *ин* *сўҳбату* *маҷлис* *таом* *ҳозир* *кунад*, *боз*
илтизоми *хидмати* *ин* *остона* *бар* ӯ *бехтар* *бошад*.

Аҳмади Дониш

2. *адӣ*, *яке* аз *санъатҳои* *бадеӣ* *аст*, ки *шоир* *калима*
ва ё *якданд* *калимаро*, *зикраш* *лозим* *набошад* *ҳам*,
дар *ҳар* *мисраъ* ё *дар* *ҳар* *байт* *тақдор* *мекунад*; *яи*
санъатро *эънот* ва ё *лозими* *моқоизам* *ҳам* *меғунд*,
чунон ки *калимаҳои* «*сан*» ва «*сим*» *дар* *байтҳои* *зе-*
рин:

Эй *нигори* *сангдил*, эй *лўбати* *сининғузор*,
Дар *дили* *ман* *меҳри* *ту* *чун* *сим* *дар* *санг* *устувор*.

Сангдан *брио* *симинбар* *нигоре*, *э-он* *ки* *ҳаст*

Ҳамку *нақши* *симу* *санг* *андар* *дили* *ман* *пойдор*.

Мал *гуро* *ҷўям* *чу* *симу* *ту* *маро* *ронӣ* *ба* *санг*,

Заҳми *сангу* *аҳди* *сим* *аз* *туст* *гуё* *ёдор* ... *Сайфӣ*

ИЛТИМОС *а.* التماس *1. дархостан*, *дархост*, *хоҳиш* кардан.

Мо *зи* *роҳ* *афтодагонӣ* *волеҳу* *саргаштаем*,

Аз *валоят* *илтиҳоси* *раҳнамоӣ* *мекунем*.

Салмони Соваҷӣ

В-аз *он* *пас* *дар* *он* *пири* *хикматиниш*

Рух *оварду* *кард* *ин* *мурод* *илтимос*. *Ҷомӣ*

2. *мач*, *шафот* кардан, *востна* *шудан* *барои* *афви* *гу-*
ноҳи *касе*.

Маро *зи* *кушта* *шудан* *пест* *он* *замон* *парво*,
Ки *пеш* *ёр* *кунад* *ғайр* *илтимос* *маро*.

Муҳлиси Қошӣ

ИЛТИСОҚ *а. التصاق* ба ҳам часпидан, пайвастанӣ чизе ба чизе, пайвастагӣ.

ИЛТИФОТ *а. التفات* ғавҷҷӯх; эҳтиром, лутф.

Маро ба кори ҷаҳон ҳаргиз илтифот набул,
Рухи ту дар назари ман чунин хушаш кардаст.
Ҳофиз

Ба ҳар кас дорад он ҷашм илтифоте,
Ба ҳолӣ мо чаро беилтифот аст? *Ҷомӣ*
Амир Исмоил илтифот накард, амир Наср дигар
бора лашкарҳо ҷамъ кард. *«Тарихи Наршахӣ»*

ИЛТИҚО *а. الالتقاء* ру ба ру омадан, мулоқот кардан.
Баъд аз илтиқои фарикайн ҷанге саҳт иттифок
афтод. *«Равзат-ус-сафо»*

Иҷтимои моҳ буд имрӯзу истиқболи бахт,
Қ-уфтод ин зарраро бо чун ту хуршед илтиқо.
Ҳоқонӣ

ИЛТИҚОМ *а. التّقام* фуру бурдан, ҳамчун як луғма як-бора фуру бурдан, бальнанд.

Давлат кардани Сулаймон махлуқотро ва илтиқоми доббан баҳрӣ он ҳама матъумотро [хурук, хоро]... *«Равзат-ус-сафо»*

ИЛТИҚОТ *а. التّقات* ёфта чидан, барчидан.

Исботи номи ӯ бар шеваи мурувват лозим афтод,
Ин чанд байт аз девонаш ба илтиқот даромад.
«Хизонаи омира»

ИЛТИҲОБ *а. التّهاب* 1. афрухта шудани оташ; сӯзш, гармӣ, шӯълаварӣ; 2. маҷ. асабонӣ шудан, оташин шудан, ғазабнок шудан.

Охани пӯлод бо азмат надорад муҳкамӣ,
Овари хурдод бо ҳашмат надорад илтиҳоб. *Муиззӣ*
Туро кай бувад чун қарог илтиҳоб,
Қи аз худ пуря ҳамчу қандил аз об. *Савдӣ*
Оташи ғайрати ӯ дар илтиҳоб омад.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

♦ илтиҳоби гирдоб шиддати ҳаракати гирдоб.

[Кишти]... дар илтиҳоби гирдоб тоб наёвард.
Аҳмади Дониш

ИЛТИҲОМ *а. التّحام* пайвастагӣ, беҳбудии захм; муқ. илтиҳм.

... Боз муҳтоҷ шавад ба ийботи лаҳм ва илтиҳомии
шаҳ. *«Равзат-ус-сафо»*

ИЛТИҲОҚ *а. التّحاق* пайвастагӣ, ба ҳам расидан, мул-ҳақ шудан; муқ. илтиҳқ.

Аз илтиҳое, ки дар охири калимае ба илтиҳоеки
калиман дигар ҳодисе мешавад, баҳс дар наҳв ҳам
мекунанд. *«Хизонаи омира»*

ИЛТИҚО *а. التّقاء* панох бурдан, панох хостан; паноххо-ҳӣ, ҳимоятлабӣ.

Замона боз ба пирона сар ҷавон з-он шуд,
Ки илтиқо ба чунин давлати ҷавон овард.
Убайди Зоконӣ

Яке аз вузаро гуфт: Лонки қадри бияландӣ под-шоҳон набошад ба ҳонае ҳақеҳе ракик илтиқо
кардан. *Савдӣ*

Ин ҳадис, ёй ғобон, аз ман бигу дар гушӣ гӯя:
Раҳм мебошад кунун дар илтиқон андалеб. *Туграи*

ИЛТИҚОЧ *а. التّجّاج* 1. ҷушу хуруши дарёе ё баҳр, мавҷ задани дарёе ё баҳр; 2. маҷ. синтеза кардан, яқравя кардан.

ИЛҒ *а. الغ* 1. дусти; 2. унс, ҳу гирифтан; илғ гирифтан унс ва улғат гирифтан, ҳу гирифтан, омезгор шудан.

Чун Димна аз ин суҳан фориғ шуд, эҷоби шер
бад-ӯ зиедат гашт ва ҷавобхон неку ва санахон
бисёр фармуд ва бо ӯ илфе тамом гирифт.
«Калима ва Димна»

илғ додан одат кунондан, ҳу гирифтанд, улғат гирифтанд.

Баъд аз он илғ дод бо ҷистон,
Рузу шаб пеши ту ду ҷашма равон. *Саной*
Лутфи ҳаҷ ин шерову гурӯ
Илғ додаст ин ду зидди дурро. *Румӣ*

ИЛҒОР *т. الغار* хучум, ҳамла, тохтӯтос.

Бо лашкари ҷаррор илғор карда, ба ҷониби Ни-шопур раҳли икомат андохт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИЛҚО *а. القاء* 1. афкандан, андохтан.

Баъд аз машварат илқон ӯро дар ҷохи меҳнат
бало издиёди иззу ҷохи ҳеш пиндошанд.
«Равзат-ус-сафо»

2. ёдхонӣ, маслиҳатхонӣ; насихат, панд, маслиҳат; чизеро дар фикри касе ҷой гирифтанд, талқин.

У хост, ки ба илқо он балия аз худ дафъ кунд.
«Равзат-ус-сафо»

Ва амсоли офоя ва анфусӣ дар нафс илқо ме-кунанд. *Аҳмади Дониш*
илқон шубҳа касеро ба шубҳа аядохтан, бағдумон кардан; илқо кардан (*ё фармудан*) расонидан; фаҳмо-нидан; гуфтан, таълиф кардан.

Бариде омад аз даргоҳи ғайбур,
Ба шуғли банда илқо кард маншур. *Низомӣ*
Рухулох дар он боб калимае илқо фармуд.
«Равзат-ус-сафо»

ИЛҲОД *а. الحاد* аз дин баргаштан, бединӣ, мулҳидӣ; сар-печя кардан аз фармон, махсусан аз фармони динӣ.

Вақти он шуд, ки азии қор кунем,
Расми илҳод ошкор кунем. *Убайди Зоконӣ*

ИЛҲОМ *а. الهام* талқин ва ангезиш дар бораи коре, ки мувофиқи эътиқоди динӣ гуё аз тарафи худо ба дили касе андохта мешавад.

Зи илҳомии адлам кунад баҳраманл,
Найфтад ба ҷуз алл ҳечам писанд. *Ҷомӣ*

Агар ... китоби ваҳй ва илҳом бад-он нотик бу-вад, ба ҳамон тамассус ба эътиқод бояд кард.
Аҳмади Дониш

ИЛҲОН *а. الحان* хониш, нағмасароя ва хушхонӣ.

Бишқуфад беду ба илҳони тараб фохтаро
Сурати кому забон гардаду минкор шавад.
Мушфиқӣ

ИЛҲОҚ *а. التّحاق* чизеро ба охири чизе пайвастан, илова кардан, ҳамроҳ кардан; ҳамроҳ шудан; муқ. илтиҳқ.

Ва ин китоби «Калима ва Димна» шонздаҳ боб аст ва он асл, ки хиндӯшон кардаанд даҳ боб аст ва

он ҷи аз ҷиҳати порсӣён бад-он илҳок афтодааст, шаш боб аст. «*Камил ва Димна*»
илҳок шудан мулҳақ шудан, ҳамроҳ шудан.

Ба қабл аз илҳок шудани Тошканд ба давлати Русия ... муҳаррири сӯтур бинобар муҳимме дар урдуи султони буд. *Аҳмади Дониш*

ИЛҲОҲ а. الحاح дархост, илтимос, бо зорӣ дархост кардан, илтимоси бонсрор ва илтиҳо.

Надод лаъли лабаш бусае ба сад талбис, Наёфт коме аз ӯ дил ба сад ҳазор илҳох. *Ҳофиз*
Падар чув мавҷи илҳохӣ писар дид, Ҷаҳонсуз оташе буд, об гардид. *Носим*

Элҷа ба илҳох аз мутарҷим мепурсид, ки бо ман одоби маҷлис ва муҳоварати оиро неқ талқин кун. *Аҳмади Дониш*

илҳок кардан (ё намудан) дархостан, илтимосу илтиҳо кардан.

Сабуктигин илҳок мекард ва метарсониданон на қорӣ Сомониён расида буд. «*Тағриқи Байҳақӣ*»

Канизакон баъд аз он дар дасту пон ӯ афтоданд ва илҳок карданд. *Авфӣ*

ИМДОД а. امداد мадад, ёрӣ.

Бо имдоди эшон хотирнишон шуд, ки он муаммо ғалат аст. *Восифӣ*

Моро пешвое... бояд, то дар рӯзи дармондагӣ имдод намояд. «*Нигори дониш*»

Сад баҳор омад ба имдоди ману чун барги гул
Аз заифӣ такъясозӣ бистарам аммо ҳанӯз. *Шоҳин*

ИМЕМ а. اميم имлоаи имом.

Гуфт уммат: Машиарат бо кӣ кунем?
Анибӣ гуфтанд: Бо ақли имем. *Румӣ*

ИМЗО а. امضا 1. гузаронидан, равон кардан, қорӣ кардан; иҷро кардан, иҷро.

Мард он касро тавон хонд, ки чун... дар имзон, қоре мусаммам гардад, нахуст даст аз ҷон бидушад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ҷамъи дигар аз умаро... ба ҷиҳати имзон ин ният шабе нардон бар боми масҷид... ниҳода боло омаданд. «*Тағриқи Фаршита*»

Ба имзо расонидан иҷро кардан, ба амал гузарондан. Нияти хайре, ки карда бӯдем, ба имзо бояд расонид. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

2. нишон, аломат, ки дар зер ва ё пушти мактуб, фармон ё ҳуҷҷати дигаре барои иҷро гузошта мешавад.

ИМКОН а. امكان 1. тавонӣ, қудрат; имконият.

Чу ёфт мун ту дар кун дилбаре имкон,
Чу ёфт рӯи ту дар роҳи ошиқӣ тамкин... *Анварӣ*

Ба қатли ман бароте дорад аз мушк
Рухат, к-аз вай на имкони наҷот аст. *Ҷомӣ*

Барон ҳосили имкон ғурури мову ман то қай,
Агар бишқастӣ нафси худ, шикан тарфи қудох он ҷол *Туграл*

ба қадри имкон, то андозае, ки мумкин аст.

... Ва аз ҳафоти халқ ба қадри имён таҷовуз накунад. *Аҳмади Дониш*

2. *фалс.* ғайри зарурӣ будани чизе, ҳолате, ки будан ва ё набудани чизе зарурӣ набошад.

ИМКОНИЯТ а. امكانيت имкон, шаронти мусонд барои қоре, мумкин будани қоре.

ИМЛО а. املاء 1. пур кардан; 2. навишта пур кардан; 3. ба касе гуфта нависондан; **имло кардан** а) навишта пур кардан.

Зи дил маҷмӯас ҳар рӯз имло метавон кардан,
Аз ин як қатра хун сад нома нишо метавон кардан. *Соиб*

б) ба касе гуфта нависондан.

Ин панднома амир Сабуктигин имло кард ва Абулфатҳи Бустӣ ба ҳатти худ навишт.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ИМЛОҚ а. املاق факр, қашшоқӣ; бечизӣ, фақирӣ, муфлисӣ.

На бими қисмати қавру на хавфи назли нузул,
На бими ҳайбати ифлосу ниқмати ымлоқ. *Ламей*

ИММОМА а. عمامة ниг. **иммома**.

ИМО а. ايماء 1. ишора, нишон, додан бо ағушт, ҳаракати сар, ҷашму абру ва ғ.

Ғайри нутқу ғайри имову сичил
Сад ҳазорон тарҷумон ҳезад зи дил. *Румӣ*
Надонист, к-он охуи шегир
Ба имон оху қунад сайди шер... *Шоҳин*

То субҳ дамил, ба имову ишора маълум мекард,
Ки маро роҳ бидех, то ба манзили худ мууроҷаат кунам. *Аҳмади Дониш*

имо кардан ишора кардан, ишора карда фаҳмондан. Элҷӣ гуфт: Рузаи абрешимро меҳохӣ? Ман имо кардам, ки на, ғузан пахтаро меҳохад.

Аҳмади Дониш

2. *маҷ.* киноя, рамз.

Эрондухт ҷавоб дод, ки ибёнӣ ману малик итобе рафтааст ва ба кинояту имо сухане чанд гуфта шуда. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Вагар меғуяд аз дила, бигуяд рамзи пушида,
Агар дорад талабдоре, бидонӣ нуктаву имо.

Шамси Табрэзӣ

ИМОД а. عمد чизе, ки ба он такъя мекунанд, такъягоҳ, сӯтун.

В-ар зи қаҳр ӯ бар дилат муҳре занад,
Дар имоди ҷаҳл монӣ то абал. *Шоҳидӣ*

Гули ҳадиқан дониш, ниҳили боғи камол,
Имоди касри фазоил, мадори сабру қарор. *Васлӣ*

ИМОЛА а. امالة 1. майлон додан, монӣ гардонидан чизе-ро ба поён ба сун чизе; 2. *грам.* дар вақти хондан ва навиштан табдили ҳарфи -о ба ҳарфи-е(-и), махсусан дар шеър, ки бештар дар каллимаҳои арабӣ воқеъ мешавад, мас. 'китоб — китеб', 'риқоб — рикеб', 'силоҳ — силех' ва ғ.; 3. *тиб.* ба воситаи олати махсус ба рӯдаҳо фистодани дору, ҳуқна.

ИМОМ а. امام 1. пешво, пешрав, роҳбар.

Қиро Рӯдакӣ гуфта бошад мадеҳ,
Имоми ғулуғу суҳанвар бувад. *Рӯдакӣ*

2. ӊ. кесе, ки дар вақти намоз намозхонҳо ба вай иқтидо ба пайравӣ мекунанд; пешвои дин; **ИМОМИ** ҷамоат муалло, ки дар лешгоҳи намозгоҳ меистад ва дар вақти намоз дигарон ба вай иқтидо мекунанд.

Агар имоми ҷамоат талаб кунад имруз, Хабар дихед, ки Ҳофиз ба май таҳорат кард.

Ҳофиз

Асбоби сафарӣ амрзода мураттаб аст, илло як мирзо ва имоми ҷамоат. **Аҳмади Дониш**

ИМОМА||ИМОМА||АМОМА||АМОМА *а. عامه* салла, дастор.

Ҷомаҳои хисравонӣ дар бараш, Баста кофурӣ имома бар сараш. *Ҷомӣ*

3-он аст дин заиф, ки фармондеҳони шахр Имомаҳои хеш ба парвор бастаанд. *Соиб*

Аввал кесе, ки бигрехт ва аммома аз сар ва сарфа аз даст бияндохт, Ҳаёҳоча охунд буда.

Аҳмади Дониш

◇ **АМОМАН** ахзар баргҳои сабзе, ки ғунчаро печонида гирифтаанд.

ИМОМАТ *а. امامت* пешвоӣ; роҳбарӣ, имомӣ.

Дар хирқа заъ отай, ки хами абруви соқӣ Бар май шиканад гушан меҳроби имомат. *Ҳофиз*

ИМОМИЯ *а. اماميه* ӊ. мусулмононе, ки фақат ба дуводаҳ имом (аз Алӣ сар карда) эътиқод доранд; пайравони дуводаҳ имом, шиён.

ИМОН *а. ايمان* эътиқод, боварӣ ба ҷизе; эътиқод ба дин; дин, мазаҳаб.

Дил аз нури имон гар отандай.

Ту ро хомуш бех, ки ту бандай. *Фирдавӣ*

Бардорад, ар бихоҳад, зулфу рухаш ба як рах Тарҳи кифру имон, онни кешу мазаҳаб. *Анварӣ*

ИМОН овардан қабул кардани дини ислом, мусулмон шудан.

Ҳама душманони ӯро даст кӯтоҳ кард ва Тағшода ба дасти Қутайба имон оварда буд ва мулки Бухоро медошт. *«Таърихи Наршахӣ»*

ИМОРАТ I *а. امارت* амӣрӣ, фармонравӣ; фармондеҳӣ, сардорӣ.

Иморати шуаро бо ҳазор хилъати хуб

Ба эҳтимоми ту додест шахриёр маро. *Муизӣ*

Иморати ҷушӣ бар Чақарбек қарор гирифт. *«Равнат-ус-сафо»*

Бояд донист, ки салтанат ба иморат бе раият ва вилояту ҷамъият мутаҳаққиқ наштавд.

Аҳмади Дониш

ИМОРАТ II *а. عمارت* 1. ободонӣ, обод кардан; ҳона барпо кардан.

Вайронии ду қави дар ин раҳ иморат аст,

Тарки фавонди ҳама дар ишқ фонда(а)ст.

Шамси Табрезӣ

2. бино, ҳона.

Ба ба рузгор мардум гирд омаданд ба иморатҳо карданд ба мардум бисёр шуданд.

«Таърихи Наршахӣ»

3. таъмир, дуруст кардан; иморат кардан а) обод кардан; б) бино сохтан, ҳона сохтан, бино кардан.

Ба май иморати дил кун, ки ин ҷаҳони хароб Бар он сар аст, ки аз ҳоки мо бисозад хишт.

Ҳофиз

в) таъмир кардан, дуруст кардан.

Туфайл он курсиро бихарид ва пинҳон ба ҳона бурд ва пок бишуст ва иморате неку бикард ва пешӣ Мухтор бурд. *«Таърихи Табарӣ»*

Маллоҳ гуфт: Киштиро ҳалале ҳаст, яке аз шумо, ки зуровартар аст, бояд ки бар ин сугун бараравад ва хитоми кишти бигирад, то иморат кунем.

Саъдӣ

ИМОРАТГАР *عمارنگر* кесе, ки иморат месозад, устон иморатсоз, меъмор; гилкор.

ИМОРОТ *а. عمارات* ҷ. иморат II, 2.

Бино ва иморот, ки эшон кардаанд, ҳаёз асарӣ он ба аҳли рузгор мерасад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ИМОРИ *а. عارى* аслаш аморӣ.

ИМОТАТ *а. امات* ба мавт расонидан, куштан, нобуд кардан.

Аз вай хаворикӣ одот чун эҳё ба имотат ба зухур омада. *Ҷомӣ*

ИМРОР *а. امرار* мурур кунондан, гузаронидан; **ИМРОРИ** вақт вақт гузарондан; **ИМРОРИ** маош зиндагонӣ кардан, умр гузарондан.

ИМРУЗ *امروز* ҳамина рӯз, ин рӯз, рӯзе, ки дар он вучуд дорем, рӯзи ҷорӣ.

Гулистон, ки имруз бошад ба бор,

Ту фардо ҷинӣ гул, наёда ба қор. *Фирдавӣ*

Эй ки имруз бар сари ганҷӣ,

Пои фардо-т бар думи мор аст. *Анварӣ*

◇ **ИМРУЗ-ФАРДО** кардан дафъулвақт кардан, бо ҳялао ваъдаҳо касеро аз сар дур кардан.

Лабаши имруз-фардо мекунад дар буса доданҳо, Намедонад эн хат чун душмани камфурсате дорад. *Соиб*

ИМРУЗИНА *امروزينه* имруза, имрузӣ; дар имруз.

Аз он маҳ нест имрузина ин ҷавр,

Ки дил бар дустон дерина дорад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ИМСОК *а. امساک* 1. худдорӣ варзидан дар таомхурӣ, парҳез кардан.

Ба сарфа сарф кун накле, ки дорӣ,

Ки имсоқат бех аз исрофкорӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

Озуқаву ваҷҳи маош омода дорад ва онро ба табдир ва имсоқ ба ҳикмат ба масриф расонед.

Аҳмади Дониш

2. хасисӣ, бахилӣ.

Мекунад таъсир бо фарзанд имсоки падар,

Мо абас ҷашми тамаъ бар оби ҷавҳар доштем.

Саидо

3. нигоҳ доштан.

Табақан аввал аз меъда ҷон ҷазб ва имсоки ғизост. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ИМСОЛ *امسال* ҳамина сол, ин сол, соли ҷорӣ.

Гашта ҳар имрузат аз дӣ мулкаат афзун,

Бод чун имрузу дӣ имсолу порат! *Анварӣ*

ИМТИДОД *а.* اشتداد кашидашавӣ, дарозшавӣ, дароз кашидан; тул, дароян.

Таноби умри туро имтидод чунон бод,
Ки ҳасри он накунад ғам то ба рӯзи ҳисоб.
Убайди Зоконӣ

Қоф то Қоф имтидоли даври ӯ,
То ба пушти гову моҳӣ ғаври ӯ. *Ҷомӣ*
имтидод ёфтан кашол шудан, давом кардан; имтидод пазируфтаи тул кашидан, дер давом кардан.

Яке аз дабирини муатгал, ки утлати ӯ имтидод пазируфта буд, нома набишт. *Авфӣ*

ИМТИЁЗ *а.* امتياز 1. ҷудо ва фарқ кардан ҷизеро аз ҷизе.

Имтиёзи сараву қалби ҷаҳон душвор аст,
Ҳоса вақте ки ба қаллоб расад саррофи. *Ҷомӣ*
имтиёз кардан (*ё сохтан*) ҷудо ва фарқ кардан ҷизеро аз ҷизе, фарқ гузоштан.

Дигаре аз фарти абаҳи ҷаҳонӣ наводонӣ миёни суду энён имтиёз накарди. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*
Имтиёзе зи баду нек наместозад кас,
Рафта аз зоиқаҳо тафрикаи заҳру шакар. *Мулҳам*
2. бартар ва афзал шумурдан ҷизеро нисбат ба ҷизе; бартарӣ, афзалият.

Дар ҷашми покбин набувад расми имтиёз,
Дар офтоб сояи шоху гадо якест. *Сониб*
имтиёз бурдан аз касе касеро аз бартарӣ ва афзалият маҳрум кардан, касеро беҳад кардан.

Баски нирӯз имтиёз аз аҳли олам бурдаанд,
Заҳр атар дар ҷомӣ мо резанд, менушем мо. *Сайидо*

имтиёз доштан бартарӣ доштан, афзал будан.
Дар ҳусни тақир ва зеби тақир имтиёзи тамои дошт. *Садрӣ Зиё*

имтиёз ёфтан бартарӣ пайдо кардан, болодаст шудан.
Домулло Ҳасан аз байни уламои он замон имтиёз ёфта, ба рутбан охундӣ эзнатафео шуданд. *Садрӣ Зиё*

ИМТИЗОҚ *а.* امتزاج 1. омехта шудани ҷизе бо ҷизе дигар, омезиш, ба ҳам омехта шудан.

Шуд набот аз имтизоқи ин ҷаҳор,
Боз ҳайвои тағш инсон ошкор. *Шоҳидӣ*
Ҷону дил имтизоқи обу гил аст,
Обу гил нест, ҷумла ҷону дил аст. *Бедил*

2. наздикӣ, ҳаминишӣ, ҳамсӯхбатӣ.
Ғаҳи эҳтиёҷ аст баҳри саҳо,
Ғаҳи имтизоқ аст хони вафо. *Садрӣ Зиё*

имтизоқи зан наздикӣ ва мубошират бо зан.
Агар баъд аз ӯ [амир] хар киро майл ба наздиҷу имтизоқи зан афтад, бояд ки дар ин давлатсари эълон кунад. *Аҳмади Доғиш*

ИМТИЛО *а.* امتلا 1. сир шудан, пур шудан, бисёр сир шудан.

Оғози ҳурдан карда, то ба сарҳадди имтило нарасид, инон бозлақашид. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*
имтило доштан пур будани шикма, бисёр сир будан; имтило задан аз пурхӯрӣ нороҳатии мӯсда пайдо кардан, ҳайза задан.

Ба қатли сад аҷал навиё сало зад,
Ки ҷон аз барди ҳанҷар имтило зад. *Зулолӣ*

2. пурӣ, бисёрӣ; имтилон хилоф пурӣ хилоф; киноя аз бисёри чанг ва ҷушу хуруши он.

Гирфт аз тилиши теғу э-имтилон хилоф
Дили замин ҳафакону дами замона фавоқ. *Ҳақонӣ*
имтилон ғусса пурғуссагӣ.

Ҳар таб аз имтилон ғусса кунад
Ҳуши дил бар канори мағриб қай. *Заҳири Форёбӣ*

ИМТИНОН *а.* امتنان 1. миннат доштан, миннатдорӣ.

Навиштанист, агар имтинон ва гар гила аст,
Дар он қабола, ки бо дустон кунанд ирсол. *Шоҳин*

2. лутфу иарҳамат ва бахшиш.
Ҳеҷ кас аз кибори умарон Хуросон ва маорифи давлат намонд, ки маҳзузи эҳсон ва мамнуни имтинон ӯ нашуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИМТИНОЪ *а.* امتناع қабул накардан, рад кардан; нахостан, худдорӣ кардан.

Ба фарқаш эн иззу қаноат қиноъ,
Зи фармони ҳирсаи сари имтиноъ. *Ҷомӣ*
имтиноъ кардан (*ё намудан*) рад кардан, нахостан, худдорӣ кардан аз ҷизе.

Аммо Ғавҳаршод-бегим имтиноъ меамуд, ки Султон Муҳаммад ҷаноне мутаҳаввир аст, мабодо саркашӣ кунад. *«Таъкири Давлатиш»*
Ақли дурбин аз қабули он имтиноъ кунад. *Аҳмади Доғиш*

ИМТИСОЛ *а.* امتثال итоат кардан, фармон бурдан; итоат, фармонбардорӣ.

В-аз пай имтисоли фармонаш
Дидан ҷарх бар сари роҳ аст. *Заҳири Форёбӣ*
Ман имтисоли ишоран амир намуда, фардо азимат ҳоҳам кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ИМТИҲОН I *а.* امتحان озмудан, санҷидан, таҷриба кардан; озмоиш, санҷиш.

ИМТИҲОН II *а.* امتحان хорӣ; хор ва безъитбор ҷинддоштан касеро.

Бишмаранд он зулмхоро имтиҳон,
К-аз Яъиду Шимр дид он хонадон. *Румӣ*

ИМШАБ *а.* امشب ин шаб, ҳамин шаб,
Надонам холи Юсуф чист имшаб,
Қафили хидмати ӯ кист имшаб. *Ҷомӣ*

ИМЪОН *а.* ايمان теъназарӣ, диққат ва амикравӣ дар коре.

Намуданд охир чунин бенифок
Ба имъону рою назар иттифок. *Шодӣ*
имъони назар бо диққат назар кардан, дурандеши кардан; назари ҷукур.

Имъони назар дар тартиби китоб маслаҳат дидан. *Савдӣ*

Намруд имъони назар ба ҷой овард. *«Равзат-ус-сафо»*

ИМҲОЛ *а.* امحال муҳлат додан, ба таъхир андохтан, фурсат додан.

Ҳочаро дуэспа бозғардонед, ки... аз маҷорин аҳвол бе ниҳол хабар фиридад. *«Равзат-ус-сафо»*

Гоят он, ки ин имҳол мавқуфи вақти оғоз аст.
Аҳмади Доғиш

ИМҲОЛ фармудан муҳлат додан.

[Вазири Қайқубод] илтимос кард, то хуруҷи Хурушхоро як сол имҳол фармояд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ИМҲОҚ *а.* اِمْحَاق 1. зоеъ ва нопаид гардонидан; хати имҳоқ хати бутлон, хати ботилгардонӣ.

Фикраташ нусхаи вуҷуд омад,
Рози гардун дар ӯ хати имҳоқ. *Анварӣ*

2. кам шудани моҳ.

ИН *а.* اِن 1. чонишини *ишорат* 1. кас ва ё чизи наздикро ишора мекунад, мас. 'ин одам', 'ин китоб'; *муқобили* он 1, 2; 2. як ва ё якчанд предмет ва матлаби маълумро, ки пеш зикр ёфта буд, ишора мекунад ва дар ин маврид барон тақрор набудани он предмет ва матлаб ба ҳор бурда мешавад.

Се писи ту гуш асту чашму вабон,
Қ-аз внат расад неку бад бегумон. *Фирдавӣ*
Малик шармгин дар ҳашам бингарист,
Ки савдои ин бар ман аз баҳри чист. *Саъдӣ*

ИН *П* *а.* عِن 4. айно.

Ҳар, қ-у ба шумо тани гузён аст,
Ҷи девн дусар, чи хури ин аст. *Шоҳин*

ИНАБ *а.* عَنب ангур.

Агар муҳолифи ту раз нишонданд андар бог,
Ба вақти бор ано бар дихад ба ҷои инаб. *Фаррухӣ*

ИНАК *а.* اِيْنَك 1. ана, мана, нигоҳ кун; ин тавр.

Инак ин ҷони ситамдида, ки меҳост дилат,
Инак ин дил, ки ба ҷон металабид аз мо. *Ҳилолӣ*
Аҳли замон агарчи асири замонанд,
Инак замона бо ҳама шавкат асири ту.

Заҳири Форёбӣ

2. акнун, ҳоло.

Бие инак ниғаҳ кун Рӯдакиро,
Агар бечон равон хоҳи таеро. *Рӯдакӣ*

ИНБИСОТ *а.* اِنْبِسَاط 1. кушоднашавӣ, пахншавӣ; 2. маҷ. густохӣ, густох шудан.

Бодшоҳо, банда дар ҳазрат ба расми арзадошт
Инбисоте меҷамояд бар умеди раҳматат.

Салмони Соваҷӣ

3. маҷ. бетақаллуфӣ, хушсӯҳбатӣ.

Дарвеше қавихиммат... тариқан ихтилот ва со-
биқаи инбисот дошт. *Ҷомӣ*

Ба ҳамсоягон ихтилоташ будӣ,
Ба неку ба бад инбисоташ будӣ. *Саъдо*

4. маҷ. шодӣ ва хушӣ.

Хайма дар арсан нишот задем,
Бар замин пон инбисот задем. *Мушфиқӣ*

Ба воситаи қазҳақи ту инбисоте дар дили ман
падид омад. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

инбисот доштан шоду хурсанд будан, хушсӯҳбатӣ кардан.

Андар ин маҷлис Муиззӣ гарчи дорад инбисот,
Шарм дорад гоҳ-гоҳ, азбаски ибром оварад.

Муиззӣ

ИНДАЛМУТОЛАБА *а.* اِنْدَالْمُطْلَبَةِ дар вақти талаб кар-
дан.

Яке аз узамон бани-Исроил ҷавоҳире қиматӣ ба
амине супорида буд, индалмутолаба мункир шуд.

«Равзат-ус-сафо»

ИНДАЛҲОЧАТ *а.* اِنْدَالْحَاجَتِ дар вақти эҳтиҷ, дар вақ-
ти зарурат.

Панҷ-шаш адад заврақча... ба даруни кишти дар-
оварда буд, то магар индалҳочат ба кор ояд.

Аҳмади Доғиш

ИНДИРОС *а.* اِنْدِرَاس 1. қуҳна шудан; қуҳнагӣ.

Аз он ҷо ба боғи Мансурия омаданд, ки Арғун-
оқо баъд аз индирос иморати он фармуда буд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

На манзил, ки дар гояти индирос,
На ҷои асоси на ҷон палос. *Саъдо*

2. маҷ. беэҳтибор шудан.

Дар замони давлати он бедават русуми шарият
индирос ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНДИРОҶ *а.* اِنْدِرَاج дарҷ шудан, дохил шудан.

ИНЗИВО *а.* اِنْزِو гушагирӣ, гушанишинӣ, хонанишинӣ,
канораҷуӣ аз мардум.

Рӯй ба истиғфोर овард ва инзиво ихтиёр кард.
Авфӣ

На барги он ки тавонад мулозамат кардан,
На созу олату асбоби инзиво дорад.

Убайду Зоконӣ

инзиво гирифтан гушанишин шудан; пинҳон шудан.

Саҳрон давлати ту хуш сабуз хуррам аст,
Натвон гирифт беҳуда дар хона инзиво. *Муиззӣ*
Нохид муй қанду Зухал ру сиёҳ кард,
Баҳром ғарқи хун шуду Тир инзиво гирифт. *Саъдо*
инзиво ҷустан гушанишинӣ ихтиёр кардан.

ИНЗИМОМ *а.* اِنْضِمَام пайвастанӣ ҷизе ба ҷизе; зам шудан,
мулҳақ шудан, илова шудан; ба инзимоми... ба илован...,
ба замни...; инзимоми лазируфтан илова шудан; ба ҳам
пайвастан.

ИНЗИҶОР *а.* اِنْزِجَار дилзада шудан, озулда шудан; бе-
орӣ доштан, безор шудан.

ИНЗОЛ *а.* اِنْزَال 1. ҷизеро аз боло поин овардан, нузул
кундан, фуру фиристодан; 2. фуру рехтани оби сафе-
дан насб (аз инсон ва ғайри инсон).

ИНЗОР *а.* اِنْزَار 1. панду насиҳат кардан, огоҳ кардан.

Ҳикоят ва ахбори мулуки гузашта бо вай бигуянд
ва таъбеҳу инзор кунанд.

«Таърихи Байҳақӣ»

2. тарсонидан, бим додан.

Уро ба тахвиф ва инзор талаб доштаи, иҷобат
нанамуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИНКИСОР *а.* اِنْكَسَار 1. шикаста шудан; шикастагӣ.

Ман ин сухан мешунидам ва асари заъфу инкисор
ва далели хайрату инхилол дар ҳештан меидам.

«Қалила ва Димна»

Ҷумла устодон паи ихзори кор
Нестӣ ҷуянда ҷои инкисор. *Рӯмӣ*

2. маҷ. фурутанӣ, тавозӯ, хоксорӣ.

Пешни дурчи чавҳарафшонат лабу санг омада,
Мекунад изхори аҷзу инкисор ангиштарин.

Восифӣ

ИНКИШОФ *а.* انكشاف кашф шудан, ошкор шудан, пайдодор шудан.

Тавачҷухи том ба инкишофи лақонӣ олами зулмат накунад. *Аҳмади Дониш*

ИНКОР *а.* انكار рад кардан, эътироф накардан, қабул накардан; *муқобили* эътироф.

Ба дустии ӯ инкор намудам ва забони инкор кӯтоҳ гардонидам. *Авфӣ*

Чун маҷоли инкор набуд, лахте ба луҷҷаи андеша фуру рафтанд. *Аҳмади Дониш*

ИННИН *а.* غني шахсе, ки аз қуввати марди махрум аст; ҳез.

Азизи Миср, ки Юсуфро бихарид..., иннин буд, уро фарзанд набуд. *«Табрихи Табарӣ»*

Зулайхо ҳаргиз мард надида буд, зеро ки шавҳараш иннин буд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

ИНО *а.* ان зарф, ованд.

Ту худро гумон бурдаи пурхирад,
Инос, ки нур шуд, дигар чун барад?! *Саъдӣ*

ИНОБА|ИНОБАТ *а.* انابه|انابت тавба кардан, бозгаштан аз ҷизе, даст кашидан аз гуноҳ; тавба, зорӣ; пушаймонӣ.

Пас деҳдон ба тавбаву инобат иштиғол намуд ва наэр кард, ки дигар мол захира наниҳад.

«Анвори Сӯхайлӣ»

Он вақт тавбаву инобат суд надорад. *Садри Зий инобат* кардан тавба кардан.

Ва чун ба зулму ҷаври қоҳири аввал тавба ва инобат накунад, қоҳири дуйумро бар сари мулк бинишонад. *Аҳмади Дониш*

ИНОД *а.* عناد ситеза кардан; саркашӣ, гарданшаҳӣ; лаҷоят.

Қай шудӣ пешни ғонбу ҳозир
Инқиду иноди у зоҳир. *Ҷомӣ*

инод варзидан саркашӣ кардан.

Чун медонед, ки ҳақ бо ин тараф аст, инод наварзед ва худро дар маъразаи ҳалок наандозед.

«Ҷомеъ-ул-таворих»

◇ бе инод бе баҳсу ҷидол; бе кашмакаш; бе шакку шубҳа.

Қисмату бахт аст, бирав, бахт ҷӯй,
Бахт беҳ аз гуфт бувад бе инод. *Шамси Табрэзӣ*

ИНОДПЕША *а.* عنادپشه саркаш, гарданкаш, лаҷуҷ.

Дар ин сурат саррофони инодпеша асаре аз он зар нагузоштанд. *«Табрихи Фаршита»*

ИНОЕТ *а.* عنایات ҷ. иноят.

ИНОН *а.* عنان лаҷом, ҷилва, афсор.

Бигуфту ба гурзи гарон даст бурд,

Инон бораи тездакро супурд. *Фирдавӣ*

инон афкандан бар ҷизе асп тохтан ба сун ҷизе, ҷилва

аспро барон давондан сар додан; бар тарафи ҷизе мутаваҷҷеҳ шудан.

Инон бар шаҳ афканд ҷолишқунон.

Ба сад хорнаш рехт нолишқунон. *Низомӣ*

ИНОН *кҷшодан* (*ё баркушодан*) лаҷомро сар дода асп давондан.

Чу гуфт ин суҳан, дар рикоб истод.
Баровард бозу, инон баркушод. *Низомӣ*

◇ **ИНОН** *барангехтан* тохтан; *якрикобӣ* инон *барангехтан* баробар тохтанӣ саворон.

Инон якрикобӣ барангехтанд.

Дудастӣ ба теғ андар овехтанд. *Низомӣ*
ИНОН *барпечидан* канора гирифтн, худро аз хоре ё касе дур кардан.

Агар сулҳ хоҳад аду, сар манеч,

В-агар ҷанг ҷӯяд, инон барманеч. *Саъдӣ*

ИНОН *бартоғтан* аз ҷизе рӯй гардондан аз ҷизе.

Амир Барид салох дар таваккуф надида, инон аз маърака бартоғтанд. *«Табрихи Фаршита»*

ИНОН *бозкашидан* оҳиста рафтан; кореро бо тааммул кардан.

Хуш он карашмаву ҷавлон, ки бар сарам аз ноз
Инони тавсани саркаш ғиғанду бозкашид.

Бобо Ғиғонӣ

ИНОН *бозпечидан* рӯй гардонидан, баргаштан; истодан, таваккуф кардан.

Маи он раҳ инон бозпечам зи роҳ,

Ки ё сар диҳам ё ситонам қулоҳ. *Низомӣ*

ИНОН *гарм кардан* бо шитоби тамои роҳ рафтан, сахт шитофтан.

Танфуре ҷунин гарм, барбанд нон,

Раҳ-анҷомро гармтар кун инон. *Низомӣ*

ИНОН *гарон кардан* истодан.

Дар сипахи ҷаҳл бисе тохтӣ,

Акнун икҷалд гарон кун инон. *Носири Хисрав*

ИНОН *гусастан* саркашӣ кардан, бекайд шудан; **ИНОН** *гусаста* давондан сахт ва бетартиб тозондан.

Дар ҳар тараф зи хайли ҳаводис камингаҳ аст,
З-он ру инон гусаста даводна савори умр. *Ҳофиз*

ИНОН *додан* а) лаҷом сар додан; озим шудан, равона кардан, рондан (аспро).

Кунун чу сарви сикҳ хар кучо, ки озодест,

Инони лаҳву тараб сун ҷуйбор диҳад.

Заҳири Форёбӣ

Чу у ҳам раҳин ишратро инон дод,

Бад-ӯ ҳам чарҳ даври ҳамгикон дод.

Хисравӣ Деҳлавӣ

Инон дод Хисрав сун хайли занг,

Ба ру хост бадхохи худро ба ҷанг. *Низомӣ*

б) ба ихтиёрӣ касе додан.

Ҳамроҳи ман ба роҳи вафо ҳамдаме набуд,

Гиря инони худ ба ман номурои дод.

Мушфиқӣ

ИНОН *доштан* а) лаҷом гирифтн; б) ихтиёрӣ доштан, соҳиби ихтиёрӣ будан; дар даст доштан.

Дигаре дорад инонро чу тифди найсавор,

Гарчи дар зоҳир инони ихтиёрат додаанд. *Соиб*

ИНОН *кашида рафтан* а) оҳиста роҳ рафтан.

Инон кашиди раи, эй подшохи кишвари хусн,

Ки нест ҳар сари роҳе, ки додхоҳе нест. *Ҳофиз*

б) нигоҳ доштан, боздоштан.

Май няз раҳи салоҳ пӯям,
Ишқам чу инон кашад, ғи гуям. *Шоҳин*

в) равона шудан; майла кардан.

Марди ҳарис, агар ҳама олам бад-ӯ диҳи,
Ҳирсаи ба сӯи олами дигар инон кашад.

«Хористон»

инон кашидан аз касе рӯй гардондан, дур шудан аз касе.

Не шамъи бахт хоҳам, не меҳри ҳамгинонро,
Хоҳам кашам ба як сӯ аз мардумон инонро.

Махфӣ

инон печидан а) мутаваҷҷеҳ гаштан, равон шудан.

Инонро бипечид Гурдофарид,

Саманди сарафроз бар даж кашид. *Фирдавӣ*

б) майл намудан, рӯ овардан, рағбат кардан.

Билечид ҳар кас ба чизе инон,

Ба гурзу ба теғу ба тирӯ синон. *Фирдавӣ*

в) баргаштан, рӯгардон шудан; дур шудан.

Инон налечам, агар мезанӣ ба шамшерам,

Сипар кунам сару дастат надорам аз фитрок. *Ҳофиз*

Қ-он рӯз, ки Навбали сипахдор

Печид инон зи азмӣ пайкор... *Шоҳин*

инон сар додан а) барон тез давонидани асп озод гузоштани ҷилани он; б) азм кардан.

Рахши таҳқиқро инон сар дод,

Чустуҷӯро ба ҳар тараф сар дод. *Бедил*

инон супурдан ихтиёр додан.

Ба дастӣ ту бояд инонро супурд,

Зи ту — поймарди, зи мо — дастбурд. *Низомӣ*

инон тобидан (ё тофтан) оқиз шудан.

Маликро ба вақти инон тофтан

Нашояд ба дудӣ зафар ёфтан. *Низомӣ*

инон тофтан аз чизе рӯ гардондан аз чизе.

Нашояд туро ҷуз ба ту ёфтан,

Инон бояд аз ҳар даре тофтан. *Низомӣ*

Зи онин мотам инон тофтан,

Ба тadbiri таҷҳид биштофтан. *Ҷомӣ*

инон хуш (ё хаш) кардан асп рондан (ба сӯе).

Ба ҳар манзиле, к-ӯ инон кард хаш,

Ҳамаш нузд бурдаю ҳама пешкаш. *Низомӣ*

инон яла кардан бар чизе киноя аз майл бар чизе кардан, озими чизе шудан.

Тамошукунон рафт аз он мархала,

Инон кард бар сайди сахро яла. *Низомӣ*

инонро ҳаракат додан раҳспор шудан, азият кардан.

Дар ҳеҷ ғибобу нақудан пои кас ором

Он лаҳза, ки дастат ҳаракат лод инонро. *Анварӣ*

инон(-и чизе) ҷустан хоҳиш пайдо кардан, рағбат намудан ба чизе.

Инони бузурғи ҳар он кас ки ҷуст,

Нухусташ биябод ба хун даст шуст.*

инони азият (ба ҷое) кардан қасди сафар (ба ҷонибе) намудан.

Убайдулло Баходурхон аз Шайбониҳон мунха-
зим гардида, инони азият ба савби Ҳиндустон кар-
да... *«Таърихи Саййидроқим»*

инони аспӣ касеро гирифтан барон ихзори хурмат дар вақти ташрифи касе ҷалағӣ аспро ба даст гирифтан, то ки меҳмон озодона аз асп фуруд ояд.

Дарвеш берун омад ва инони аспӣ шоҳ бигирифт. *Ҳофӣ*

Малик Тоҷиддин Абулфазли Систонӣ инони аспӣ султонро бигирифт. *«Тазкирати Давлатшоҳ»*

инони ақл ба дастӣ гумон додан киноя аз тобест шудан ба шакку шубҳа.

Ерон дуасла озими мулки яқин шуданд,

То кай инони ақл ба дастӣ гумон диҳам. *Ҷомӣ*

инони касе ё чизе гирифтан а) пешгири кардан, пешӣ касе ё чизеро гирифтан, монест шудан.

Чун сел беҳудона суви баҳр меравем,

Оғаҳ наем, дастӣ ки гирад инони мо. *Бедил*

Моро зи сайри кун ту монест ки мешавад,

Кай метавон инонро насими сабо гирифт? *Сайидо*

б) лаҷом нигоҳ дошта барон аз асп фаромадани касе ёри додан; киноя аз хизмат кардан; ихзори эҳтиром намудан.

Даст агар нахдак, ки гирад кас инони он савор,

Бӯсае афғону ҳезон бар рикобе меҳкал.

Қамоли Хучандӣ

аз даст берун шудани инони ихтиёр бестоқат шудан; берун шудани умур ва ихтиёрот аз даст; раҳо шудани инони сабури бестоқат шудан.

То зулфи ӯ ба боди сабо ошно шудааст,

Аз дастӣ дил инони сабури раҳо шудааст. *Сойб*

инони хеш кашидан амалиёти худро маҳдуд кардан, нафси худро нигоҳ доштан.

Бар бодлон ишк, ки ҳар кас савор шуд,

Бояд инони хеш бағоят кашанда рафт. *Ибни Ямин*

аз даст шудани инони хуш беихтиёр шудан, бестоқат шудан.

Шатраба бонги ҳавлино кард ва овозе чунон бар-
овард, ки шерро аз ҷой бурд ва инони хуш аз дас-
ти ӯ бишуд. *«Низори доини»*

инон аз рикоб нашинохтан тез тохтани асп; инон ба ҷанги ағёр додан ихтиёрро ба дастӣ душман супур-
дан.

Ҳар лаҳза инон ба ҷанги ағёр малех

Дар хилвати хос оро бор малех. *Ҷомӣ*

инон бар инон рафтан паҳлӯи яқдигар рафтан, баро-
бар рафтан; баробар будан.

Тарсам, ки рӯзи ҳашир инон бар инон равад

Тасбеҳи шайху хирқан ринди шаробхор. *Ҳофиз*

инон дар инон овардан баробар рафтан, боҳам рафтан; мувофиқат кардан.

Ду хисрав инон дар инон оваранд,

Раҳи дустӣ дар миён оваранд. *Низомӣ*

инон дар инони осмон соидан сазовори хурмату иззат шудан, ба бузурғию бузурғиёри ноии гардида, ба ҷаҳонӣи шӯҳрату баландӣ расидан.

Бар замин асту ва лекин тавсани иқболи ӯ

Ҳар замон андар инони осмон соя инон. *Муизӣ*

инону рикоб судан савори кардан.

Касе, к-ӯ бисояд инону рикоб,

Набояд, ки гирад ба ҳона шикоб. *Фирдавӣ*

ИНОНГҲИР ۱. гирандан лаҷоми аспӣ касе; ۲. маҷ.

касе, ки ба рафтани каси дигар монест мешавад.

Чун шуд он рӯз ғам инонгираш,

Рағбат омад ба сӯи нахчираш. *Низомӣ*

ИНОНДОР ۱. ғаманг савор, савори моҳир.

Инондор чун ӯ надидаст кас,

Ту гӯи, ки Сомӣ савор асту бас. *Фирдавӣ*

ИНОНКАШ عانكاش 1. касе, ки инони аспро мекашад, чилвадор; 2. *мач*, он ки ихтиёр дар дасти ўст; рахбар.

Шўъла барзад ан сина оташин ӯ,
Чониби Катба шуд иноникиши ӯ. *Чомӣ*

3. он ки лаҷом кашида аспро ниғох медорад; **инонкаш** қардан истодан, таваққуф қардан.

[Муғулҳо] ... аз он ҷо қуч фармуда, то канори Кеш инонкаш накарданд. «*Чоме-ут-тавориш*»

ИНОНПЕЧ عان پيچ 1. касе, ки инони аспро печонда мегардонад; 2. *мач*, савори моҳир; касе, ки дар хунари саворӣ маҳорат дорад.

Инонпечу гурдафкану гурадор,
Чу мап кас набинад ба гетӣ савор. *Фирдавӣ*

ИНОНТОБ عانتاب 1. касе, ки инонро метобад, мепечонад; **инонтоб** шудан *киноа* аз савор шудан.

Инонтоб шуд шоҳи фирӯзаҷанг,
Миён баст бар хуш бадхоҳ танг. *Низомӣ*

2. сифати аспе, ки барои ба қор айлостани вай лаҷом кифоя аст; ба ҳоҷати қамчин ва маҳмез надорад; аспи хушҷилав.

Равон қард раҳши инонтобро,
Барангехт чун оташ он обро. *Низомӣ*

ИНОНТОЗ عانتاز **инонтоз** қардан саворӣ қардан.

Чарида ба ҳар су инонтоз кун,
Ба хушёрмағъӣ назар боз кун! *Низомӣ*

ИНОРА **ИНОРАТ** ا. انوارات 1. даргирондан, афрухтан, равшан қардан.

Инораи қанодил ва табҳири бухур ... барон ӯ муфавваз сохт. «*Равзат-ус-сафо*»

ИНОС ا. اناس 1. *инос*; **иносу** зукур а) модару нар, модар-хо ва нарх-о; б) занон ва мардон.

Абҳои фиску фучур ба рӯи иносу зукур мафтӯх гардад. «*Фатҳнома*»

ИНОҶ а. اناج *ино*.

ИНОЯТ а. عناية мададгорӣ, дастирӣ, ёрӣ; лутфу марҳамат, меҳрубонӣ, илтифот, таваҷҷуҳ; **инояти** азали ӯ. он ҷӣ аз азал бахшиш ва ато шулдаст, худодод.

Аз таъсири инояти азали ... дар асрора бутпараст назар мекард. «*Чоме-ут-тавориш*»
Саҳл гардад бо иноятҳои ӯ ҳам дар замон,
Ҳар ҷӣ аз меҳнат ба рӯи мард айём оварад. *Муизӣ*

Аҳвол дардмандии дил бениҳоят аст,
Ҳангоми дастгирию вақти иноят аст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

иноят қардан (ё намудан) мададгорӣ қардан; лутфу марҳамат қардан.

Чу султон иноят кунед ба бадон,
Кучо монад осоиш бихрадон! *Саъдӣ*

Иноят намудан ба кори ғариб
Сари фазлу асли нақумаҳзарист.*

ИНОЯТНОМА عناية نامه нома ва лаёми лутфу марҳамат.

Мекушоам захми шамшери ту ро пеш рақиб,
К-яи иноятномаам аз чониби ёр омадаст. *Мушиқӣ*

ИНОҚ I ا. عناق ба оғуш гирифтани, даст ба қардан андохта аз рӯи муҳаббат вохӯрдӣ қардан.

Рузгори шодӣ омад, мутрибон бояд кунун,
Гоҳ нозу гоҳ розу гоҳ бусу гоҳ иноқ. *Манучехрӣ*

Гирья аз хичрон бувад ё аз фироқ,
Бо азинонам висол асту иноқ. *Румӣ*

ИНОҚ II м.-т. ايقاق|الناق рутбаи ёздаҳум аз понздаҳ рутбаи олӣ дар Бухорони амирӣ, ки аз наздикони амир хисоб меёфт ва фармонҳои уро ба мансабдорҳо мерасонд.

Аҳмад ба ғоят маст буда ва ҳарчанд иноқон ба насихат гуфтаанд, ки лашкархон бисёр расид, боз мебояд гардида ... илтифот нанамуда ва нашувида. «*Чоме-ут-тавориш*»

Абдулқодир иноқ аблаҳи баднаждод буд. *Садрӣ Зиё*

ИНС а. انس одамон, мардум, навъи башар.

Аз раҳе, ки инс аз он огоҳ нест,
3-он ки 3-ин маҳсусу 3-ин ашбоҳ нест. *Румӣ*

инсу чӣ олами инсон ва чӣ.

Шаҳриёри тан асту ӯ чон аст,
Инсу чӣ мар-варо ба фармон аст. *Саной*

инсу чон(и) одамон ва чинҳо.

Ҳама бо доғи тоатат бошанд,
Ҳар кӣ инсбат ба инсу чон доранд. *Анварӣ*

ИНСИБОБ а. انصباب рехта шудани об ва моеоти дигар.

Назла аз инсисоби сард бувад,

3-у ба батнудиди сард бувад. *Саной*

ИНСИДОД а. انسداد баста шудан, банд гардиш, гирифтор шудан; **инсидоди** тӯруқ баста шудани роҳҳо.

Муқорини ин ҳол ба воситаи инсидоди тӯруқ дар Язд қаҳтани ағме руй намуд. «*Равзат-ус-сафо*»
инсидоду инфитоҳ баста шудану кушода шудан.

ИНСИКОБ а. انسكاب рехта шудан, резини об ва ғ.

Пушт чун пушти ғлами беладар дар илқисор,
Чашм чун чашми ғарибӣ навафтар дар инсикоб. *Мискиё*

ИНСИЛОХ а. انسلاخ 1. берун омадани ҷизе аз ҷизе, мас.

аз пуст берун омадани мор; лут шудан; 2. *мач*, гузаши вақт, тамом шудани рӯз ва моҳ.

ИНСИОД а. انسداد баланд шудан, болоравӣ.

Табару қарх ва рӯи ва санги маҷзаник ва фало-хун чун аҷияи мустаҷоба дар инсиод буд. «*Равзат-ус-сафо*»

ИНСИРОМ а. انسرام бурда шудан, қатъ шудан, мунқатеъ шудан.

Султон Иброҳим ... аз ... қасрати бораидагӣ меҳнати бисёр кашида ба бад аз инсиром ба қанори шаҳр рафта. «*Тағрихи Фаршиста*»

ИНСИРОФ а. انصراف 1. баргаштан, бозгаштан, муроҷат.

Ҳалоқухон ба вақти инсироф аз Шом эҷиди муғулро бо чихил навкар ба рисолат ба Миср фиристод. «*Чоме-ут-тавориш*»

рухсати (*ё* *ичозати*) инсироф ичозати гашта рафтан, рухсати бозгашт.

Ба чун шох саҳро ро аз чаранда ва хаворо аз парранда ҳолӣ сохт, лашкариён ичозати инсироф ёфтад. *«Анвори Сухайли»*

Рузе ба азимати рухсати инсироф ба тарафи Туркистон ва Мовароуннаҳр наади саркор рафтан.

Аҳмади Дониш

2. сарф кардан, харҷ кардан.

Падари шумо чандин нуқуд ва аҷнос дар хиёона нигоҳ дошт ва ба тадриҷи мурур инсироф менамуд. *«Таърихи Фаршита»*

ИНСОН *а.* انسان 1. одам, одами, башар.

Чу инсон надонад ба чуз ҳурду хоб,

Қадамаш ғазилат бувад бар давоё? *Сатъӣ*

2. маҷ. мардумак чашм.

Мардуми чашмам ба хун огушта шуд.

Аз кучо он зулм бар инсон кунанд? *Ҳофиз*

ИНСОНИЯТ *а.* انسانيت башарият, наъин инсон, мардум, одамон.

Чавҳаре, ки шоистан либоси инсоният шуда буд, чӣ наъи уро ба қисвати хар баранд.

Аҳмади Дониш

ИНСОФ *а.* انصاف 1. инсоф кардан, ду тақсими баробар кардан, нима кардан ба каму ағд; 2. адлу дод ва росткорӣ кардан, ростӣ.

Баъди ҷаври дилбарон уммеда инсофе бувад,

Қошқи ҷаври фалак чун ҷаври эшон бувад.

Адиб Собир

Саҳбо марде соҳибӣ ҳиммат ва инсоф буд.

Садрӣ Зиё

ба инсоф аз рӯи инсоф, мувофиқи инсоф, аз рӯи адолат.

Аз он баҳравартар дар офоқ кист,

Ки дар мулкҳои ба инсоф зист? *Сатъӣ*

Дар кун ваҳдон ту ба инсоф

Як дил ба ҳафсон чон дареғ аст. *Анварӣ*

инсоф додан аз рӯи ҳақиқат ҳукм кардан, аз рӯи ҳақиқат гап задан.

Вас сабава гул дамида дар сояи абр,

Инсоф бидех, ки хуш тамошоғоҳ аст.

Заҳири Форёбӣ

инсоф кардан адолат кардан, мурувват намудан; **инсоф ситонидан** (*ё* *ситадан*) талаби адолат кардан; **интиҳом гирифтан**.

Инсоф аз вақили дарёё хоҳам ситад.

«Анвори Сухайли»

инсоф хостан адолат талаб кардан, раҳму мурувват хостан.

Дар ҷаҳон аз зулми мо инсоф хоҳ.

В-аз фалак бедоди моро дод кун. *Адиб Собир*

ИНСОФЧУ *ا.* انصافچو касе, ки хоҳон ва ҷӯён адолату инсоф бошад, додхоҳ.

Пас Сулаймон гуфт: Эй инсофчӯ,

Доду инсоф аз кӣ мевоҳӣ бигӯ! *Румӣ*

ИНСИ *а.* انسى мансуб ба инс.

Деш чун очиз шавад аз интишон,

Истиноат ҷудай у аз инсиён. *Румӣ*

ИНТИБОҚ *ا.* انطباق мувофиқ шудан, баробар шудан, ба яқдигар мутобӣқ шудан.

Дар авони интибоқу тақвини маводид мумтанеъ ва мустахил буд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНТИБОҲ *а.* انتباه 1. бедор шудан; бедорӣ; 2. хушёр шудан, огоҳ шудан; хушёрӣ, огоҳӣ.

Ҳазор бор фитодам ба домн дидаву дил,

Ҳанӯз ҳеҷ намебошад интибоҳ маро.

Убаиди Зоканӣ

Ҳочаро аз ин хадис интибоҳе ҳосил шуд.

«Равзат-ус-сафо»

ИНТИВО *ا.* انطوا барҳам печидагӣ, печидан, навардида шудан.

Тамоми ҳақоқиқ азён бар сабили интивои илмӣ

дар ҳақиқати ӯ мундариҷ ва мундамиҷ бул.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

ИНТИЗОМ *а.* انتظام 1. тартиб ва низоми, дуруст сохта шудан, чо ба чо будани корҳо, батареявӣ, ба тартиб даромадан.

Интизоми умуми мо мушоҳада мекунад ва аз он кифахотир мешавад. *Авфӣ*

Он ки гардун дар интизоми умур

То ки шоғирди уст — устод аст. *Анварӣ*

2. ҷой гирифтани; **интизом ёфтан** ба қатори ҷизе даромадан, дохил шудан.

Тоҳир дар силки атабан хилофат интизом ёфта мулозамат менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИНТИЗОР *а.* انتظار чашм ба роҳ будан; чашмдошт; умедворӣ, мунтазирӣ, нигаронӣ ба вуқӯи ҷизе.

Муддате дар ранҷи интизор ба сар бурдам. *Авфӣ*

интизор бурдан чашм ба роҳ будан, нигарон шудан.

Шоғирдон ба мадраса омада, интизори кудуми ҳазрати устоз мебурданд. *Садрӣ Зиё*

интизор доштан (*ё* *кашидан*) *ниг.* интизор бурдан.

ИНТИЗОРӢ *ا.* انتظاري 1. мансуб ба интизор; 2. нигаронӣ, мунтазирӣ.

Ниходӣ ру ба роҳу ваъдан боз омадан кардӣ

Маро аз интизорӣ дар азоб андохтӣ, рафтӣ.

Сайидо

интизорӣ кашидан нигарон шудан, мунтазир шудан.

Ҳазрати эшон то вақти тайёр шудани таъми дубора хеле интизорӣ кашиди, гурӯсна монда буданд.

Садрӣ Зиё

ИНТИЗОЪ *а.* انتزاع кашиди баровардан, қанда баровардан, аз ҷо берун овардан, барқандан; кашиди гирифтани.

Муҳлифтон Фарғонаро аз Аҳмад интизоъ намууда буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Шерхон валади Мухаммадшоҳи Адли бо чихил хазор савори ағрон ба қасди интизон Чунпур аз оби Гағ бигузашт. *«Таърихи Фаршита»*

ИНТИКОС *а.* انتكاس сарнагун шудан; сарнагунӣ, воғунӣ.

Табият худ уро ба тариқи интикос ва инъикос рӯй ба самти асфал гардонад. *Насириддини Рӯй*

ИНТИМО *а.* انما ба касе нисбат ёфтани ҷизе; нисбат, тааллуқ.

Интимои ҳалаф бар эшон аз ваҷҳи ифрати волида собит гашт. «*Қалила ва Димна*»

Аз эътидоли ҳавое, ки давлатат дорад,
Бодро чу набот интимои напшӯ намост. *Анварӣ*
интимо кардан мансуб шудан, нисбат додан.

Ба ҷуз ба хидмати ту банда интимо накунад,
Ба ҳар кучо ки пиҷуҳиш равад зи наслу нажод. *Қамолӣ Исмоил*

ИНТИМОС *а.* انطماس нопадиш шудан, аз байн рафтан.

Баҳман ... дар инхитоти интимоси он дудмон камарӣ ҷидду иҷтиҳод бар миён устувор намуд.

«*Равзат-ус-сафо*»

ИНТИОШ *а.* انتعاش 1. аз ҷо бархостан, баланд шудан;

2. маҷ. аз беморӣ хестан, неку шудан, некуҳол шудан;
3. айшу нишот.

Чирогӣ интиошам гашт равшан,
Кашидам шӯъла чун оташ зи доман. *Нозим*

Асбоби маошу интиоши уро мувофиқи холи ӯ
мураттаб дорад. *Аҳмади Дониш*

интиош ёфтан ба айшу нишот расидан, шодиву хурсандӣ дидан.

Дигар аз сабабҳои тибӣ маош,
Ки ёбанд аз он ҷисму ҷон интиош ... *Ҷомӣ*

ИНТИСОБ I *а.* انتساب нисбат доштан; нисбат, алоқа; ҳе- шӣ.

Осмон то домани маъшар набудӣ пайдор,
Гар ба қадри ту набудӣ осмонро интисоб. *Муизӣ*

интисоб доштан нисбат доштан, ҳеш будан.

Чӣ хуш будӣ, ки Азиз интисобе ба хонадони Иб-
роҳим доштӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

интисоб кардан нисбат ёфтан; ҳешӣ ёфтан, ҳеш шудан.

Фалак ба хоки ҷаноби ту интисоб кунад,
Ки ин насаб ба ҳақиқат беҳини ансоб аст.

Заҳири Форёбӣ

ИНТИСОБ II *а.* انتصاب насб карда шудан, барқарор шудан, ҷойгир шудан; **интисоб ёфтан** барқарор гардидан, шипонда шудан.

Хисрави хуршедҷатр — он ки зи килку қафаш
Парчами шаб ёфт ранг, рояти суҳб — интисоб.

Ҳақонӣ

ИНТИСОР *а.* انتصار 1. нусрат ёфтан, ғиризи ва ғалаба ёфтан; 2. ёри ва кумак додан.

Писарӣ амалдори сипаҳсолори Самарқанд ба ин-
тисори мунтасир дар ҳаракат омад.

«*Равзат-ус-сафо*»

ИНТИСОФ *а.* انتصاف адлу дод, долгарӣ, додгирӣ.

Ҳофиз асири зулфи ту шул, аз худо Ғиёс,
В-аз интисофи Осафӣ ҷамиктидор ҳам. *Ҳофиз*

Асарӣ инсофу интисоф дар ӯ зоҳир шавад.

«*Аҳмаҷи Ҷалоли*»

ИНТИСОХ *а.* انتساخ 1. нусха бардоштан; нусхабардори;

2. лағз кардан, бекор кардан; маҳв кардан, нобуд кардан.

Ба тамҳиди бисоти маъдалату инсоф ва ба инти-
сохи русуми бидъату эътисоф пардохт.

«*Равзат-ус-сафо*»

ИНТИСОҶ *а.* انتساق наъму низоми пайдо кардан, мунта-
зам шудан, ба тартиб даромадан.

Интисоқи аъмолу интизоми ... эшон муттарид бо-
шад. «*Равзат-ус-сафо*»

ИНТИСОҲ *а.* انتساح насқат қабул кардан, ба насқат
гуш додан, андарз гирифтан.

Боз ситру локино зухлу салоҳ

У зи мо бех донад андар интисоҳ. *Румӣ*

ИНТИТОҲ *а.* انتطاح 1. шох ба шох задан, сару шох за-
дани гов, тағал ва ғ.; 2. маҷ. дасту по задан, талош

(дар омонӣ ва шиноварӣ).

Дасту по сокии ба об-андар са(б)оҳ
Бех равад аз аъҷамӣ бо интитоҳ. *Румӣ*

ИНТИФО *а.* انتفاа хомуш ва қушта шудани ҷароғ ё оташ.

Интифои ноирани ин фитна ҷуз ба истеъмоли шам-
шерӣ обдор муяссар нагардад. «*Равзат-ус-сафо*»

интифо ёфтан хомуш шудан, фуру нишастан (-и оташ).

Оташи муҳаббатӣ вай низ интифо ёфта, дил аз ӯ
бардорад. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

интифо пазируфтан нис. интифо ёфтан.

Ба ба якборагӣ шӯълаи давлати оли Сомон ин-
тифо пазируфт. «*Равзат-ус-сафо*»

ИНТИФОЪ *а.* انتفاع наф гирифтан, фонда бурдан, суд
бурдан; наф, фонда, суд; ҳосил.

Зоеътарини моҳдо он аст, ки аз он интифоъ на-
бошад. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

Ба замин аз хасу хошоки монеан азр пок кунем,
то қобили интифоъ ... гардад. *Аҳмади Дониш*

интифоъ гирифтан суд ёфтан, наф дидан.

Як рамаи унтур уро доданд, то аз насли он ин-
тифоъ гирад. *Афғӣ*

ИНТИХОБ *а.* انتخاب ҷудо карда гирифтан, баргузидан;
лисандидан, бехтар донистан.

Амири сояи бозори сафохату болохат ва беҳиради-
ро гарм намуда, ҷуз хурду хоб аз сафҳан офоқ

ҳеҷ ҷизро интиҳоб накард. *Аҳмади Дониш*

интиҳоб аз (ё бар) касе, ҷизе будан тарҷеҳ бар ҷизе,
касе доштан, бехтар аз ҷизе будан.

Хирқан сӯфиди азрақлуш

Бар ҳазор атлас интиҳоби ман аст. *Анварӣ*

ИНТИШОР *а.* انتشار паҳн шудан, пароканда шудан, фош
шудан; **интишор ёфтан** паҳн шудан; фош шудан, овоза

шудан; **интишор кардан** паҳн кардан, пароканда кардан.

Саъдӣ чу ҳар нафас, ки баровард дар саҳар,
Чун суҳб дар басити замин интишор кард. *Саъдӣ*

ИНТИҚОЗ *а.* انتقاض 1. шикастани аҳду паймон; 2. шик-
аст ёфтан; хароб шудан.

Дар ҳаллу аҳд ҳабли матин аст азии ту,

3-он ҳамчу риштаи абадаш интиқоз нест.

Заҳири Форёбӣ

интиқоз ёфтан шикаст дидан, ба шикаст дучор омадан.
Шавакати оли Салчук низ интиқоз ёбад.

«Равзат-ус-сафо»

ИНТИҚОЛ *а.* انتقال 1. аз ҷое ба ҷое рафтан, кўчидан, ҷой иваз кардан; аз ҷое ба ҷое нақл кардан.

Хар кас, ки ҷул сафина дар ин бахри беканор
Пои сукуи гирифт, сари интиқол ёфт. *Шокин*
интиқоли камият ба кайфият гузаштани инқдор ба сифат; интиқоли мавзӯ таъдиди мавзӯ, бадал кардани мавзӯ.

Ва интиқоли мавзӯ аз хар яке ба яке муҳол набудад. *Насириддини Тусӣ*

интиқол кардан ҷо иваз кардан, кўчидан; гузаштан.

Ба қозигии Вобқанд аз қазои тумани Варгонза
интиқол кард. *Садрӣ Зиё*

интиқол фармудан кўчидан, ҷой иваз кардан.

Оғтоб аз шаҳр ба шаҳр интиқол мефармуд.

«Анварӣ Сўхайли»

2. маҷ. мурдан, вафот кардан.

ИНТИҚОЛОТ *а.* انتقالات ҷ. интиқол 1.

Юмкин, ки баъд аз он мнени варасан он шахс муқосамае рафта ва ин амлоқ ба мубоият ва интиқо-лот ба мардуми мухталиф мунтақил шуда.

«Ҷомеъ-ул-таворих»

ИНТИҚОМ *а.* انتقام қасд гирифтан аз касе, қассос.

Мардумовореро хикоят кунанд, ки санге бар со-леҳе зад; дарвешро маҷоли интиқом набуд. *Савбӣ*

... Ва теги интиқом дар наём накунам.

Аҳмади Дониш

интиқом кашидан интиқом гирифтан, инқор гирифтан.

Он туркро ба як-ду қадаҳ маст кун чунон,
Қ-аз гариши замона кашад интиқоми мо. *Ҷомӣ*

Интиқомамро зи зулфаш мӯ ба мӯ хоҳам кашид,

Орузамро зи лаълаш сар ба сар хоҳам гирифт.

Фурӯғӣ

интиқом ҷустан интиқом хоستان, инқор талабидан;

инқор гирифтан.

Хар кӣ дар узлат бувад, аз вай наҷуянд интиқом,

Интиқоми ҷарх бо ман сар ба сар дар узлат аст.

Адиб Собир

ИНТИҚОС *а.* انتقام камшавӣ, косташавӣ.

Азду насби ҳуққом мўҷиби интиқоси амвол ва иҳтилоли аҳвол мешавад. «Равзат-ус-сафо»

ИНТИҚОШ *а.* انتقاش нақш бастан, ингошта шудан.

Қарор аз интиқоши гуван дид

Бигирад дар ҳарими сурати гил.

Бадрӣ Қашмирӣ

интиқош пазируфта нақш бастан, нақшбанд шудан.

Сурати ҳоли амири ғаброн бар саҳифаи замири
амири соҳибқирон интиқош пазируфт.

«Равзат-ус-сафо»

ИНТИҲО *а.* انتها ба поён расидан, поён, охир; муқобили

ибтидо.

Ва ибтидои ҳоли у то интиҳо моро баргуй.

«Таърихи Систон»

Ва ибтидои интиҳои онро таъхис кунед.

Аҳмади Дониш

ИНТИҲОЗ I *а.* انتهاز мунтазирӣ фурсат будан; ғанимат шумурдани фурсат; фурсат ёфтан; интиҳозон фурсат бурдан (*ё* кардан, намудан) фурсат повдан, мунтазирӣ фурсат истодан.

Маҷдудмулк ... ба интифоқи Садриддини Занҷонӣ интиҳозон фурсате мекард. «Ҷомеъ-ул-таворих»

Фирриодагон интиҳозон фурсат намуда, шабе худро ба қалъа афканданд. «Равзат-ус-сафо»

ИНТИҲОЗ II *а.* انتهاز бархостан; баланд шудан.

Афтодагонӣ садмати қаҳри туро диғар
То нафхи сур ҳам тамаи интиҳоз нест.

Заҳири Форёбӣ

ИНТИҶОЪ *а.* انتجاع 1. ба ҷустуҷўи обу алаф рафтан;

2. ба талаби неқўй ва манфиат шудан.

Ва ман аз Ҳирӣ бар сабили интиҷоъ бод-он ҳаз-рат пайвастам. *Низомӣ Арӯзӣ*

Ҳам охир набигирад аз пақду ҷинс,

Кӣ мустағниям дорад аз интиҷоъ. *Ҳоқонӣ*

ИНФИКОК *а.* انفكاك аз ҳам ҷудо шудан, ҷудо шуда дур шудан; ҷудод; озодӣ.

Ва интизом бар авомияр ва инфикок аз навоҳӣ бошад ба қадри вусъ ва инқом. *Аҳмади Дониш*

◇ инфиқоки рақаба озод шудани ғулом аз ғуломӣ.

ИНФИОЛ *а.* انفال 1. асарӣ ҷизеро пазируфта, ба худ гирифта, таъсир гирифта; 2. шармандагӣ, ҳиҷолат, шарм, ҳаё.

Чу васфаш сарсарӣ кардан муҳол аст,

Ба диққат низ ҷон инфиол аст. *Нозим*

Савдо, ҳамуш бош, ки гардун эн инфиол

Акнун туро ба ҷаҳлу ҷунун кард муттаҳам. *Савдо*

инфиол бурдан (*ё* ҳурдан) шарм кардан, дар ҳиҷолат мондан;

инфиол додан шарм дорондан; шарманда кар-

дан; инфиол кашидан (*ё* доштан) шарм кардан, ҳиҷо-

лат кашидан.

Сикандар ҷу бишнид ин арзи ҳол,

Зи лашкар кашидан кашид инфиол. *Ҷомӣ*

инфиол ҳурдан *ниг.* инфиол бурдан; 3. ошӯфтагӣ.

ИНФИОЛИЁТ *а.* انفاليات *ниг.* инфиолот.

ИНФИОЛОТ *а.* انفالات ҷ. инфиол 1.

Аввал кайфияти махсуса ба ҳавоси папҷона ва

оғро инфиолиёт ва инфиолот хонанд.

Насириддини Тусӣ

ИНФИОЛӢ *а.* انفالي мансуб ба инфиол; қуввати инфиолӣ

қуввати таъсирпазир, қуввате ки ҳобили таъсир гирифт-

тан аст.

Валекин ин ҷо ду қувват ба қор аст: яке қуввати

феъли ва яке қуввати инфиолӣ. *Ибни Сино*

ИНФИРОД *а.* انفرد фард шудан, танҳо шудан; танҳо,

яккагӣ.

Аз даҳшати инфирод ва беёрӣ ба ғоят малул шуд.

«Анварӣ Сўхайли»

ИНФИРОЗ *а.* انفراز ба ҳелло ҷудо шудан, наваъ ба наваъ

шудан.

ИНФИСОЛ *а.* انفصال аз ҳам гусастан, аз ҳам ҷудо шудан; ҷудой.

Аксро кай бошад аз нур инқилоъ,
Мавҷро ҷун бошад аз баҳр инфисол?! *Ҷомӣ*

Аҳди муҳаббате, ки дар миён овардаам, аз таарузи инфисол масуи хоҳад буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*
ИНФИСОЛ ҷустан ҷудой ва дурӣ хостан; халосӣ талабидан.

Аз дасти ғам инфисол меҷуй, — нест,
Бо моҳи нав итгисол меҷуй — нест,
Аз хуру парӣ висол меҷуй, — нест,
Аз ҳар касе ту хисол меҷуй, — нест. *Ҳоконӣ*

ИНФИСОҲ *а.* انفصاح 1. кушодагӣ, вусъат; 2. маҷ. хушӣ.
Мусо ... талоқати лисону ... инфисоҳи замири дархост намуд. *«Равзат-ус-саф»*

ИНФИТОР *а.* انفطار шикафта шудан, таркидан; таркиш.
Равшани ақло аз фикратам,
Инфитори осмон аз фитратам. *Румӣ*

ИНФИТОҲ *а.* انفتاح кушода шудан, боз шудан, во шудан.

... Ба дари ғор расида, осори инсидоду инфитоҳ дид. *«Равзат-ус-саф»*

ИНФИЧОР *а.* انفجار 1. таркидан, таркиш.

Бад-ин сабаб иншиқоқ ва инфиҷори бисёр дар табақаи ҳаҷар воқеъ шуда бошад. *Аҳмади Дониш*
2. равои шудан, ҷорӣ шудан, шикафта равои шудан, мас. об аз ҷашма, ҷирк аз тучак.

ИНФОЗ *а.* انفاذ иҷро кардан, ба ҷо овардан, иҷро кардан ҳукму фармон.

Аввал коре, ки Абубақр кард, инфози ҳукми расул буд. *«Маҷмаъ-ул-аноб»*

Вилояти Баҳруҷ бесоҳиб аст ..., он ҷоро дар тасарруф оваранд ва дар инфози ин ният таъйику таъхир ба худ роҳ надиҳанд. *«Таърихи Фаршита»*

ИНФОҚ *а.* انفاق харч кардан, сарф кардан; нафақа додан, маош додан, бахшиш кардан; нафақа, бахшиш.

Агар тавфиқи эҳсоне ва маҷоли инфоқе бошад, бар он надомат шарт нест. *«Калила ва Димна»*

Рухсоран аруси мулкоро ба зевари инфоқ ... перостанд. *«Равзат-ус-саф»*

ИНФОҚ афтодан нафақа ва маош дода шудан; бахшиш карда шудан.

Бист ҳазор динор бар мууроити муаллифони ва муассифони китоб инфоқ афтода бул. *«Равзат-ус-саф»*

ИНХИДОЪ *а.* انفذاع фиреб хӯрдан, фирефта шудан.

ИНХИЗОЛ *а.* انفذال худро бечора ва оғиз дидан, бечора ва оғиз шудан.

Асари заъфу инқисор ва далели хайрату инхизол дар ҳештаи меъдаам. *«Калила ва Димна»*

ИНХИЛОЪ *а.* انفلاع барқанда шудан; дур шудан, бар канор шудан.

ИНХИФОЗ *а.* انفاض ба нишеб афтодан, ба пастӣ афтодан; нишебӣ пастӣ.

То офтоби давлати ту иртифоъ ёфт,
Қорӣ мухлифони ту ҷуз инхифоз нест.

... Шавкати ҳазрати соҳибқирон ва инхифози давлати Тугтамишхон талаб доштанд. *Заҳири Форёбӣ*

«Равзат-ус-саф»

ИНШИОБ *а.* انشباع ба шӯъбаҳо ҷудо шудан, шӯъба-шӯъба шудан; шоха-шоха шудан, мас. дарахт, роҳ-ҳо.

Иштиқоқу иншиобу юмну юср аядар ҷаҳон
Аз ямину аз ысорот бод то явмулҳисоб. *Муизӣ*

ИНШИРОҲ *а.* انشراح 1. кушода шудан, кушодагӣ; маҷ. шодӣ ва хурсаидӣ.

Мусо ... иншироҳи садру ифтиҳоти табъ дархост намуд. *«Равзат-ус-саф»*

2. маҷ. шарҳ эзоҳ; **ИНШИРОҲ** додан шарҳ додан.

Расоил ба пойи сарири аъло фиришод ва кайфияти беодӣ лашкари қиёматасари узбакро иншироҳ дод. *«Равзат-ус-саф»*

ИНШИҚОҚ *а.* انشقاق шикафта шудан, таркидан, кафидаш.

Сомиря ... ба мулки худ иншиқоқи қамар мушоҳада фармуд. *«Таърихи Фаршита»*

ИНШО *а.* انشا 1. оғоз кардан, шурӯъ кардан; оғизидан, сохтан.

[Ғозонхон] аз он ҷо ба ҷониби Ҳамадон даромада дар хонаҳои муборак, ки дар Бузинҷурд эҳдос ва иншо фармуда ва бар он авқофи беандоза карда, нузул фармуд. *«Ҷомъ-ул-таворих»*

2. навишта, навишташуда, эҷодшуда; навиштае, ки дар он сазӣати суҳан ва сазуи қофия ба кор рафта аст.

Ҳамоиш ки дар Форс иншон ман
Чу мушк аст беқимат андар Хутан. *Саъдӣ*

Бе он ки дониш дарибӣ дорад, шугл ба имло ва яншо кунад. *Аҳмади Дониш*

ИНШО кардан (ё намудан) навишташ, аз худ ҷизе эҷод кардан.

Аъриба ... чанд байти муносиби ҳол дар камолӣ фасоҳат ва балоғат бар бадеҳа иншо кард. *Ҷомӣ*

ИНШОД *а.* انشاء таъриф кардан; шеръ хондан, шеръхонӣ; шеръ гуфтан.

Он муштариқо, ки дар иншоиди ин ғазал
Ровии баъзи у назари Зухра ёр ёфт ... *Анварӣ*

ИНШОНАВИС انشانويس он кӣ ҷизеро бо инбораторӣ ва сазуи қофия менависад; муншӣ, мирзое, ки ҳуҷҷатҳои расмиро менависад.

Мирзо Азим муқаддами иншонависони рӯзгор буд. *Садрӣ Зӣ*

ИНШОНАВИСӢ انشانويسӣ муншигӣ, мирзӣ, бо инбораторӣ навиштани ҳуҷҷатҳои расмӣ.

Бад-ин ҷарима аз мансаби иншонависӣ маъзул шуд. *Садрӣ Зӣ*

ИНШОЛЛОҶ *а. انشائالو* *д.* агар худо хоҳад.

Берун зи вукӯфи ғайр бошад,
Иншооллоҳ ки хайр бошад. *Ҷомӣ*

ИНШОР *а. انشار* *д.* эҳё кардан.

Ҳуҷҷати инкор шуд иншори ту,
Аз даво бадтар шуд ин бемори ту. *Румӣ*

ИНЪИДОМ *а. انعدام* нест шудан, nobуд шудан; nobудӣ.

[Мӯш] гуфт: Адами он [душмани] ба инъидоми
зоти хар ду бозбаста хоҳад буд. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

Чун куту қуввати эшон рӯй дар инъидом ниҳад,
ночор шаҳру қалъа таслим намоянд.

«*Равзат-ус-сафоз*»

ИНЪИКОС *а. انعكاس* 1. намудор шудани шакли хар ҷизе
дар хар ҷисми шаффоф, монанди об, оина ва ғ.; акс
ёфтан, мунъакис шудан; 2. чаппа шудан, вожгуна шу-
дан; *мач.* бад шудан.

Чумла раҳ хайрону маст у з-и аҷаб,
З-инъикоси рӯзию роқи талаб. *Румӣ*

◇ **инъикоси савт** акс садо, бозгашти овоз.

ИНЪИТОФ *а. انعطاف* 1. ҳам шудан, дуқат шудан, дуто
шудан; 2. баргаштан, бозгардидан.

... Бал ҳаёте бувад дар аъзо, ки бо вучуди он қо-
били инъитоф ва инҳио набошад ба осонӣ.

Насиридини Тусӣ

инъитоф додан гардондан, тофтан.

Аз он манзили пок инони азиямат инъитоф дод.
«*Равзат-ус-сафоз*»

ИНЪИҚОД *а. انعقاد* 1. баста шудан; мунъақид шудан;
бастагӣ; 2. фароҳам омадан, ҷамъ омадан; **инъиқод** дош-
тан пайваст будан, вобастагӣ доштан.

Бо ҷавоне зи ақраби дузин

Нисбаташ дошт инъиқоди яқин. *Бедил*

ИНЪОМ *а. انعام* нэмаат додан, эҳсон кардан; ато, бах-
шиш, ҳадя.

Диям, ки ҷунин бар ҳама инъоми ту ом аст,

Дастӣ тамаъ аз домани ибром гирифтам. *Шоҳин*

Искандар эшонро инъоми бисёр фармуд ва би-
навохт. «*Ҷаҳнома*»

ИНҚИБОЗ *а. انقباض* 1. гирифта шудан, дарҳам кашида
шудан; гирифтагӣ, дарҳам кашидашавӣ.

Набз мебояд гирифт ва набз ҳаракати инқибоз
ва инқисот аст. *Низомии Арӯӣ*

2. *мач.* торик шудан.

Қадри ту кавкабест, ки бар осмони мук

То субҳи маҳшараи хатари инқибоз нест.

Заҳири Форёбӣ

◇ **инқибози табъ** қабзият, саҳт шудани меъда; ҳолати
инқибоз афсӯрдагӣ, ғамгинӣ, ҳафатӣ.

ИНҚИЁД *а. انقياد* итоат кардан, гардан фурувардан, фар-
монбардорӣ кардан, мутеъ шудан, ром шудан; итоат,
фармонбардорӣ.

Бар умум воҷиб омад инқиёд ва мутобиаи эшон.

Насиридини Тусӣ

инқиёд кардан итоат намудан, фармонбардорӣ кардан.

Тавозуъкуно инқиёдаш кунӣ,
Гар аз рӯи инсоф ёдаш кунӣ. *Ҳотифӣ*

Алифро алаф гар кунад эътиқод,

Ба ин говмардум мақун инқиё! *Шоҳин*

ИНҚИЗО *а. انقضا* ба охир расидан, тамои шудан, поён
ёфтан; охир, поён.

Он шахс агар пеш аз инқизон як сол ҷизе тала-
бидӣ, фармон додӣ, то он ҷи ба у додаанд, истирдод
намоянд. «*Равзат-ус-сафоз*»

Пас аз инқизон ин маҷлис пудом ва маҷлисиёро
биталабад ва ҳамтар фӯхшу лағз бигӯад.

Аҳмади Донши

инқизон замон гузаштани замон, тамои шудани вақт.

Пас аз инқизон нашои нашо,

Чу барҷида шуд маҷлиси ихтилот. *Бедил*

инқизон мӯддат ба сар расидани вақт, тамои шудани
мӯдлат.

Баъд аз инқизон мӯддати ҳашт моҳ ҳавои ёру
дирё ба хубии ватан аз замир сар бизад.

Аҳмади Донши

ИНҚИЛОБ *а. انقلاب* мунқалиб шудан, дигаргун шудан;
аз ҳолате ба ҳолате баргаштан; изтироб, нооромӣ.

Омадем аз ғайб аввал дар ҷаҳон,
Ҷам бад-у дармеравем аз инқилоб. *Шамси Табрезӣ*

Тӯфону ва ҳодисот ва инқилобу қатли ом — ҳа-
ма боиси он аст, ки табдили аҳвол шавад.

«*Ҷаҳири Давлатишӯ*»

инқилоби вазъ дигар шудани вазъият.

Аз ғамии инқилоби вазъи қадим

Ҷар сари муи ман дил аст ду ним. *Бедил*

инқилоби замон дигаргун шудани замон, тағйироти
рузгор.

Зи инқилоби замон аҷаб мадор, ки ҷарҳ

Аз ин фасона ҳазорон ҳазор дорад ёд. *Ҳофиз*

инқилоб додан дигаргун кардан, табдил додан; бе-
ором кардан.

Гоҳ риндам, гоҳ зоҳид, ваҳ намедонам ҷаро

Инқилоби ҷарҳ то ҷанд инқилобам медихад.

Ғузулӣ

◇ **инқилоби аҷал** дигаргуни, ки аҷал пеш меоварад.
Дастӣ ман ба инқилоби аҷал аз замани ту кӯтоҳ
гардад. *Афӣ*

инқилоби ҷарҳ гардиши ҷарҳ, дигаргун шудани замон,
на, ҳодисоти замон.

ИНҚИЛОБОТ *а. انقلابات* ҷ. инқилоб.

Сухан дар безабтӣ ва инқилоботи замон мерафт
ва таваккуи фасоду балво дар мизочи рузгор голиб
буд. *Аҳмади Донши*

ИНҚИЛОЪ *а. انقلاب* аз бех барканда шудан.

Ва уро як ҷиз беш намондааст, то ба хайрон ра-
сад ва он инқилоъ аст аз замин ва ҳаракат дар та-
лаби ғизо. *Насиридини Тусӣ*

ИНҚИРОЗ *а. انقراض* бурида шудан, ба охир расидан, та-
мои шудан, аз миён рафтан, nobуд шудан.

Ин суннат то инқирози олам ... ба ёдгор боқӣ
монад. «*Равзат-ус-сафоз*»

Искандари Зулқарнайн ... бар эшон фармуд, ки дар ин замин шаҳре ... сохта гардад, онро мусаммо ба исми Хирот хоҷиш намууд, ки то инқироз олам исми ӯ боқӣ монад. *«Ғатлҳомма»*

ИНҚИСОМ *а. انقسام* 1. қисм-қисм шудан, ба қисмҳо ҷудо шудан, тақсим шудан; **инқисом ёфтан** тақсим шудан.

Хукамо гуфтаанд: Аз ахли рӯзгор ҷамъе, ки даъвии дустӣ мекунад, бар се фарқ инқисом меёбанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чист оқилро ғазилат ҷамъи гавҳарҳои ғазл, Нест ҷуз оқил, ҷу ёбад он гуҳарҳои инқисом. *Ҷомӣ*

2. маҷ. парокандагӣ, парешонӣ; **инқисомӣ хотир** парешонхотирӣ.

Мӯбади мӯбадонро мутаҳайир мебинам ва осори инқисомӣ хотир мушоҳада мекунам. *Авафӣ*

ИНҚИТОЪ *а. انتطاع* 1. қатъ шудан, аз ҳамадигар ҷудо шудан; бuriдашавӣ, кандашавӣ; 2. танҳой, ҷудой, дурӣ аз мардум.

Пешӣ ин ҷамъӣ ҷу шамъи осмон,

Инқитоу хилватиро бимон. *Рӯмӣ*

Дилҳо қабоб мешавад аз оташи индоъ,

Ё раб, ки барфитад зи ҷаҳон расми инқитоъ! *Шаакат*

ИНҚИДОМ *а. انهدام* вайрон шудан, хароб шудан; вайронӣ, харобӣ.

Ба дар мақоми инқидоми мабониҳо ҷоҳу ҷалол ва ҳашамати Хоча Низом эҳтимоми тамои ба ҷой оварданд. *Восифӣ*

инқидом ёфтан хароб шудан.

Асоси мубобаат ва мутовазъ инқидом наббад.

«Равзат-ус-сафҳо»

ИНҚИДОР *а. انحدار* ба нишеб фуру омадан, сарозер шудан; дар инқидор омадан сарозер шудан.

Чун сел, ки аз фарози кӯҳ дар инқидор ояд, монанди шерони гурисна, ки рӯй ба галаи оху пиҳанд, ба тарафи муҳолифон равон шуд.

«Равзат-ус-сафҳо»

ИНҚИЗОМ *а. انهمزام* шикаст хурдан, пароканда шуда ғурехтани лашкар; инқизом ёфтан шикаст хурдан.

Лашкари муҳолиф аз сити савлати ӯ инқизом ёфта, роҳи ялбор паймоёд. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

ИНҚИЛОЛ *а. انقلاب* 1. ҳал шудан, маҳлул гаридан; инқилол ёфтан ҳал шудан.

Дар ҳалли онҳо савӣ мекардам ва он инқилол намеёфт. *Восифӣ*

2. аз ҳам ҷудо шудан, аз ҳам рехта шудан, пароканда шудан; фосид шудан, побуд шудан.

Пас фано бар ӯ раво набувад ва ба инқилоли таркиби бадан маъдум нашавад. *Насириддини Тусӣ*

3. кушода шудани ғирех.

ИНҚИНО *а. انحناء* 1. каҷ шудан, ҳам шудан; ҳамидагӣ, ҳамӣ, дутӣ; инқино пазируфта каҷ шудан, ҳам шудан.

Қомати ӯ ... ба соии камон инқино пазируфта буд. *«Равзат-ус-сафҳо»*

2. маҷ. пастиго баландӣ.

Аммо ҳукамон Ҳинд ва Хитой аз ҷикати инқинои аросии эшон аз маъмури масқун саввати шарияти ҳаққа бад-эшон нарасида... *Аҳмади Доғиш*

ИНҚИРОФ *а. انقراف* аз роҳ баромадан, ру тофтан; каҷ рафтан, баргаштан ба тарафе.

Аз роҳи падар ва аҷдои худ инқироф намудай, бола ки мустанди разму ҳорро бошӣ.

«Ҷомеъ-ул-таворих»

Қоматан аз заъф ҳам гардида монанди ҳилол, Тандурустӣ бо мании дилхаста дорад инқироф.

Сайидо

инқироф варзидан ру гардонидан, сарпечӣ кардан.

...Аз исроф ва итлоф инқироф варзид.

«Анвори Суҳайлӣ»

ИНҚИСОР *а. انحصار* 1. ихота шудан; ба даруни ҷизе ғунҷонада шудан, мунхасир ба ҷизе шудан; 2. махсуси ҷизе будан; вобаста, мангӯт.

Бенизҳои ин ҷо инқисори ҷилва нест,

Шоҳи мо дар анҷуман дигар, ба хилват дигар аст. *Бедил*

ИНҚИТОТ *а. انحطاط* фуруд омадагӣ, паст шудан; пастравӣ, таназзул; маҷ. кохида шудан, коста шудан.

Қори ӯ дар инқитот афтод ва муфлис гашт.

Авафӣ

ИНҚИФОЗ *а. انحفاظ* нигоҳдорӣ, муҳофизат.

Ҳукми Қазомутоъ инфоз ёфт, то дар инқифозин роияти шавкатӣ ӯ тариқи эҳтимои маслуқ дорад. *«Равзат-ус-сафҳо»*

ИНҚО *а. انهاء* хабар расонидан, хабар додан.

ИНҚАҶОН *а. انجهاى* мансуб ба ин ҷаҳон, мансуб ба ин дунё.

Наҳоҳам ба ту, ёро, зиндагонӣ,

На осонино коми инқаҷонӣ. *Фахриддини Ғургони*

ИНҶИЛ *а. انجيل* номи китоби муқаддаси масеҳиён, китоби муқаддаси дини исвиён (христианҳо).

То абр Масеҳо шулу булбул ҳама Инҷил

Бархонад, бар кӯҳ падида ояд зунпур. *Хисравӣ*

ИНҶИЛО *а. انجال* равишан шудан, ҷило ёфтан; ошкор шудан, хувайдо шудан.

Ипҷилои миръоти хотиреро лаҳзае ба таовифи шаҳру сайри бозор танҳо берун омад. *«Равзат-ус-сафҳо»*

ИНҶИЛО ёфтан ҷило пайдо кардан; равшан гардидан.

Оннан замиранш ба мискали тавфику таъид инҷило ёфта буд. *«Равзат-ус-сафҳо»*

ИНҶИҚ *т. انجيق* ноздори дилтанг, аз ҳад зиёд ҳассос ва зудранҷ.

Чун кудани инҷиқ, ки ба алвонҷ наҳоҳад,

Ҷуз дар ҳама зулфат дилам ором надорад. *Шоҳин*

ИНҶОЗ *а. انجاز* ба ҷо овардани ниёзи касе, раво кардани ҳоҷат; вафо кардан ба қавлу ваъда.

Гурба гуфт: ... Дар инҷози ваъда дафъ меандешӣ.

«Анвори Суҳайлӣ»

Шуморо ваъдан мулк дод ва ба инҷозии он вафо намууда. *«Равзат-ус-сафҳо»*

ИНЧОҶ *а.* انچاқ раво шудани ҳоҷат, ба ҷо омадани ниёс; муваффақ шудан.

Қисми чаҳорӯм — он чӣ тааллуқ ба инҷоҳи ғараз дошта бошад. *Насириддини Тусӣ*

Ва барон инҷоҳи ҳоҷат ва дафъи балоё тавассул ... намудам. *Аҳмади Дониш*

ИНҶУ *т.* اينچو 1. марворид; 2. мулкӣ зери дастӣ подшоҳ, салтанат.

[Ғозонхон] дар ин мамолик назр фармуда буд, ки маблағи бист тӯмон мол аз инҷуҳои мамолик бар сабили идрору вақф ... бидиҳад.

«Ҷомеъ-ул-таворих»

НОДА|НОДАТ *а.* اعاده|اعادت 1. бозгашт, раҷъат; рӯ-ҷӯ.

Ҳамон сурат, ки бад-он одат карда буд, нодат намояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Маънӣ ақнуи ифодае дорад,

Сун матлаб подае дорад. *Бедил*

2. бозгуфтан, дубора гуфтан, тақроран гуфтан.

Абумуҳаммад ин ҳадисро бишуниду гуфт: Як бо-ри дигар нода кун. *Ҷомӣ*

Мирзо Улугбек нодан он калимот кард, ки бо Ҷаққа дар миён оварда буд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. маҷ. аз нав зинда шудан.

Маро ба рӯзи қиёмат магар ҳисоб набошад, Ки ҳаҷру васли ту дидан басам зин мавту нодат.

Саъдӣ

◇ нодан салом ҷавоби салом, салом гардонидан.

НОДА|НОНАТ *а.* اعانه|اعانت ёри додан, ёрмендӣ кардан, кумак кардан; ёрмендӣ, ёри, кумак.

Аз шумо мададе ва нонате тамаъ надорам.

«Анвори Суҳайлӣ»

Зин Шамси Табрешӣ истиноте мекун,

Бувад, ки тоҷи нонат расад ба фарқ туро.

Шамси Табрешӣ

[Шукурбек] ... ба ақли илму талаба нонат фармудӣ. *Аҳмади Дониш*

ИРАМ *а.* ارام номи боғи афсонавӣ, ки гуё Шаллод ном подшоҳ дар Яман сохта будааст.

Замин гашт пурсабзаву обу нам,

Шуд ораста ҳамчу боғи Ирам. *Фирдавӣ*

Сун мо дорад хиром он рашқи гуззори Ирам,

Гушани моро бувад имрӯз баргу бор сурх. *Туғраи*

ИРВО *а.* اروا сароб кардан, объёри.

[Дехқонон] аз тааххуди осори заръ ва ирвои ҳарс ба ҳеҷ шугли дигар напардозанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИРД *а.* ارد рӯзи бисту панҷуми ҳар моҳи шамсей.

Сар омад кунун қиссан Яздгирд

Ба моҳи сипандормуз рӯзи ирд. *Фирдавӣ*

ИРЗ *а.* عرض обрӯ, номус, хайсиат, шараф.

Ирзи маро аз мазаллати тамаъ масун дошта.

Авфӣ

Ҳофиз, афтодагӣ аз даст мадеҳ, з-он ки ҳасуд

Ирзу молу дилу дин дар сари мағрурӣ кард.

Ҳофиз

◇ **ирзи касе** бурдан обрӯ рехтан, эътибори касеро паस्त кардан.

Эй мағас, арасан Симург ба ҷавлонгаҳи туст,

Ирзи худ мебарӣш заҳмати мо медорӣ. *Ҳофиз*

ИРМАҒОН *а.* ارمغان тарбияткунанда, мураббӣ, омӯзгор.

Дар толеъ ҳар кӣ ирмағон ёфт,

Сармояи умри ҷовидон ёфт. *Ҳоқонӣ*

ИРМОН *1* ايرمان меҳмони, ки беҳабар омадааст, меҳмони ноҳонда ва туғайлӣ.

Агар қушта гардад ба дастӣ ту гург,

Ту бошӣ ба Рум ирмоне бузург. *Фирдавӣ*

ИРМОН II ايرمان|| ايرمان чизе, ки ба тариқи қарз ё амонат ба касе дода мешавад, орият; **ба ирмон** додан қарз додан, амонат додан, ба тариқи орият додан.

Дид дастгоҳи туст, ба дастӣ ҷаҳон мадеҳ,

К-ин ғашҷошаро мадиҳад кас ба ирмон. *Ҳоқонӣ*

ИРМОНСАРО(И) ايرمان سرا(ى) 1. меҳмонхона; 2. сарон ориятӣ, хонае, ки ориятӣ бошад; 3. маҷ. дунё.

Бингар, чӣ ноҳалаф писарӣ, к-аз вучудӣ ту

Дорулхилофан падар аст ирмонсарой. *Ҳоқонӣ*

ИРМОНХОНА ايرمان خانه *ниг.* ирмонсарой(и).

ИРО I *а.* عرا муҳрае, ки дар шатранҷ байни шоҳи худ ва руҳи ҳариф меистад.

Рух бар иро ниҳода ҳарифу ба аспу пил

Бар шах гирифта тағт раҳи раҳгузоро. *Ломей*

ИРО II ايرا *ниг.* эро.

ИРОДА|ИРОДАТ *а.* اراد|| ارادت 1. майлу хоҳиш, ихтиёр.

Умар он ноиҳон хушк ба иродат бихурд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Султон Маҳмуд ... ба ин ирода ба савби Осир роҳӣ гашт. *«Тағрихи Ҷаришата»*

2. ихлос, сидқ, дилбастагӣ, дустӣ, дустии бернӣ, эътиқод.

Ёрон иродати ман дар ҳаққи вай хилофи одат диданд ва бар ҳифати ақлам ниҳуфта бинамуданд.

Саъдӣ

иродат доштан ихлос доштан ба касе, бар чизе.

Ту ба ман гар иродате дорӣ,

То кунам даъвини парасторӣ. *Низомӣ*

Ба шайхӣ шаҳр надорад иродате Ҷомӣ,

Муриди шеваи сокист уву пашаън май. *Ҷомӣ*

ИРОДАТ *а.* ارادات 4. ирода|иродат 1.

Мадорӣ чарх ҳама бар муроди туст мудом,

Туро мувофиқи даврони ӯ иродот аст. *Муиззӣ*

ИРОДӢ ارادى ихтиёрӣ, майлӣ.

Яке — он чӣ вучудӣ он мавқуф бар ҳаракоти иро-дӣ ашхоси башарӣ набошад. *Насириддини Тусӣ*

ИРОҚ I *а.* عراق 1. соҳилӣ об, қанори об; 2. номи мамла-кате дар Байнаннаҳрайн (байни дарёи Дажла ва Фурот) ва ғарби ҷанубини Эрон.

Ироқу Форс гирифтӣ ба шеърӣ хуш, Ҳофиз,

Бнӣ, ки навбати Бағдоду нақти Табреш аст. *Ҳофиз*

ИРОҚ II عراق номи мақоми пухӯми «Дувоздахмақом» ва мақоми шашӯми «Шешмақом».

Мутриб, биёву замзамае чанд соз кун,
Оҳанг аз «Ироқ» ба сун «Ҳинҷоз» кун! *Савдо*

ИРОҚА||ИРОКАТ a. اراقه || اراقت резии, рехтани могоот ҳамчун об, хун ва ғ.

Ин меҳнат гуру ба воситаи касрати ироқати дам пеш омад. «*Равзат-ус-сафо*»

ИРС I a. ارث молу давлате, ки баъди мурдани касе ба авлоду хонаводааш боқӣ мемонад, мерос.

Амволе, ки ба тариқи ирс ба вай расид, ҷумла талаф кард. *Авфӣ*

Аз ирс ва касб ин микдор давлат тахсил наштавд. *Аҳмади Дониш*

ИРС II a. عرس зами шӯйиш; марди зандор.

ИРСОЛ a. ارسال фиристодан.

Ба ирсолӣ тухаф ва ҳадоё ба тансуқот ва табар-рукот бад-ӯ тақарруб меҷуст. «*Равзат-ус-сафо*»

ирсол доштан, (ё кардан, намудан) фиристодан.

Ба номи умри ту давлат ҳазор нома навишт,
Ҳамсунад ба ту ҳар сол аз он яке ирсол. *Муиззӣ*

Аммо бояд ки он китобро филҳол аз доранда ирсол наоянд. *Восифӣ*

Ба хилватхонааш ирсол медошт.

Ба акс онро хушҳол медошт. *Нозим*

ИРТИБОТ a. ارتباط бастани чизе ба чизе, пайвастанӣ чизе ба чизе; алоқа, робита.

... Иртиботи маънони азод.

Маркази ихтилофу истеъод. *Бедил*

ИРТИДОД a. ارتداد баргаштан, аз дин баргаштан.

Ба аҳли ин миллат ... рӯй ба иртидод ниҳоданд
ва ғӯсолпарасту бутпараст шуданд. *Аҳмади Дониш*

ИРТИЁЗ a. ارتياح 1. зоҳидӣ, риёзат, риёзаткашӣ, азову укубат кашидан; 2. ром шудан.

Равӣи ту роизест, ки гардуни тулдро

Бе ҷидду ҷаҳди он симиати иртиёз нест.

Заҳири Форёбӣ

ИРТИЁШ a. ارتياش неқӯаҳволия, хушҳолӣ.

Дигар бор ҳаёли истиқлол ва умеди иртиёш ва
тамаи интиош бар мизочи эшон мутавайл шуд.

«Тарҷимаи Яминӣ»

ИРТИЁЪ a. ارتياح тарсидан, ҳарос кардан, бим доштан.

Себошитигин аз иртиён атбон Арсалон мукнати
мақом ба ғӯрсати истиҷмои нафғ.

«Тарҷимаи Яминӣ»

ИРТИЁХ a. ارتياح шод шудан, хурсанд шудан, ором ва осуда шудан.

Кӯф(у)в бояд ҳар ду ҷуфт андар никоҳ,

Варна нанг ояд, намонад иртиёх. *Румӣ*

То бар хайри мутлақ ва фазилати том нукуф
набояд, нашоғ ва иртиёҳи ӯ аз он сурат набандад.

Насириддини Тусӣ

ИРТИЗО a. ارتضا рӯзӣ шудан, муваффақ шудан; хушнуд шудан, хурсанд гаштан; писандидан.

Ба назари ризои эшон рақами иртизо бар он кашид. «*Ахлоқи Носирӣ*»

Он ҳазрат ба ҳарфҳои рӯйбандудӣ ӯ илтифот нафармуданд ва рақами қабулу иртизо бар тухаф ва ҳадоён ӯ нақашид(анд). «*Равзат-ус-сафо*»

ИРТИЗОЪ a. ارتضاع хурдани шир, макидани шир.

Ҷамеи аъёни мумкинот дар иртизои лабани тарбиятанд. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

ИРТИЗОҚ a. ارتزاق рӯзӣ ёфтан, касби ризку рӯзӣ кардан.

З-он ки Миконил аз «кайл» иштиқоқ

Дораду кайёл шуд дар иртизоқ. *Румӣ*

ИРТИКОБ a. ارتكاب ба коре шурӯъ кардан, машғул шудан, коре ва амалеро пеш гирифтан.

Чу сунташ кунад заргарӣ иртикоб,

Зи зар риштахо баркашиад з-оғтоб. *Шодӣ*

Дар хилоли роҳ соате осоиш иртикоб намудем. *Савдо*

Дар иртиқоби ин сафар чанд ваҷҳ ба забони ома машхур шуд. *Аҳмади Дониш*

Ҳар ки илм бидонад ва бад-он кор накунад, ба манзалати касе бошад, ки маҳофати роҳеро ҳешиносад, аммо иртикоб кунад. «*Калила ва Димна*»

иртиқоби заҳмат тоқат кардан ба азов.

ИРТИОД a. ارتعاد аз тарс ларзидан; ларзиш, беоромӣ ва ҳавлу ҳарос.

Ҳамчу қозӣ бошад ўро иртиод,

Кай шавад з-он ғам дилаш як лаҳза шод? *Румӣ*

ИРТИОШ a. ارتعاش ларзидан, ба ларзини омадан; ларзин.

Машнак ин дафъи ваю фарҳанги ӯ,

Дарнигар дар иртиошу ранги ӯ. *Румӣ*

иртиош савт ларзини овоз.

ИРТИСОМ a. ارتسام 1. ба фармон итоат кардан, расму фармон ба ҷо овардан.

Маро ҷуз имтисол ва иртисом ва итоат рӯй набошад. «*Тарҷимаи Яминӣ*»

2. нақш бастан, нақш гирифтан; аломат, нишон, тамға;

иртисом ёфтан нақш бастан.

Шумо забон ба мазаммату маломати мо дароз макунед, ки қаломи шумо дар дилҳо ... иртисом меёбад. «*Равзат-ус-сафо*»

ИРТИФООТ a. ارتفاعات ۴. иртифот 2.

Иброҳим ба Бухоро будӣ ва... ҳар соле аз иртифот ва ғаллол аз тарафи Мовароуннаҳр ба наздики бародари худ фиришод. «*Тағрихи Наршахӣ*»

Ушр ва хироҷи иртифоти мамлакатро ба хизона расонанд. *Аҳмади Дониш*

иртифоти сайфӣ ҳосилбардорӣ тобистона.

Хироҷи вучҳулҳайни баъзе мавозеъ ҷунон муқаррар шуда, ки ба вақти иртифоти сайфӣ бидиханд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

ИРТИФОЪ a. ارتفاع 1. баландӣ, фарос; рифъат; иртифот ёфтан а) бардошта шудан, баланд шудан.

Алами давлати вай ... иртифот ёфт.

«*Равзат-ус-сафо*»

Кавкаби иқболи у иртифоз ёфт ва мулуки атроф ишқиди амри уро камари мутабаат бастанд.

«Тазкираи Давашишо»

б) рафъ шудан, аз байн рафтан.

Акнун ғубори он аз хавоши хотир билкулл иртифоз ёфт. «Равзат-ус-сафо»

иртифоз пазируфтан боло рафтан; пеш рафтан, пеш-рафт кардан.

Дар тӯли умр зиёдаст фоида нест, магар касеро, ки руй ба камол дорад ва ҷони у руз ба руз иртифоз ва тараққӣ пазирад. «Ҷомеъ-ут-таворик»

2. ҳосил, ҳосили зироат, махсул.

Агар раёбро ба мол эҳтиёҷ афтад, ... аз молӣ хизонан ман бидиҳад ва ба вақти иртифоз боз ситонед. «Равзат-ус-сафо»

3. нуч. дараҷаи баланд шудани ҷирми осмонӣ аз уфуқ то ба самтуравъ, ки ниҳоятӣ он 90 дараҷа (90°) хизоб меёбад; иртифоз гирифтан санҷидани баландии ҷирмихон осмон.

Мунаҷҷим ба бом омад аз нури май, Гирифт иртифон сутурлобо. Манучехрӣ

Он руз бад-ин ихтиёр иртифоз гирифтман, толеъ баркшидам. Низомии Арӯзӣ

4. дар хандаса хатти амудӣ (перпендикуляр), ки аз сар (раёс) и шакли хандасӣ (секунҷа, пирамида ва конус) ба асос (пахлуи поёни) и он фароварда шудааст; 5. адис. санъатест, ки дараҷа ба дараҷа тақомул ёфтани касе ё ҳодисаеро баён мекунад, мас. дар байти зерин: баҳор, гулбун, барг, ғунча, гул, гулоб, ки ҳар як дар натиҷаи тақомули аввали ба вучуд омадааст.

Омад баҳору гулбунӣ умед барг шуд, Шуд барг ғунча, ғунча гулу гул гулоб шуд.

«Фарҳанги Онандроз»

ИРТИФОЪШИНОС ارتفاع شناس ситорашноқ, мунаҷҷим. Нест берун аз ин ба рою киёс

Расалангезу иртифозшинос. Низомӣ

ИРТИФОҚ а. ارتفاع 1. бар оринҷ такъя кардан; 2. рафокат намудан; 3. истифода.

В-ар кунад нармаӣ, нифоке мекунад,

З-истимолат иртифоке мекунад. Румӣ

ИРТИФОҚ а. ارتفاع рафохият, хушӣ.

ИРТИШО а. ارتشا поратгирӣ, порахурӣ, ришвахурӣ.

ИРТИҚО а. ارتقا 1. боло рафтан, боло шудан; болораӣ.

Ғурфае дар масҷид бгно карданд, ки ба зина дар он ҷо иртиқо менамуданд. «Равзат-ус-сафо»

2. маҷ. ба мартабаи баланд расидан, тараққӣ кардан.

Шод аз ғам шав, ки ғам воми бақост, Андар ин раҳ сун пастӣ иртиқост. Румӣ

ИРТИҲОЛ а. ارتحال 1. реҳлат кардан, ба ҷое рафтан, куч кардан, кучидан; сафар, куч; ивази макон.

Ба таҳйияи асбоби иртиҳол иштиғол намунад. «Анварӣ Суҳайлӣ»

2. маҷ. мурдан, вафот кардан; марг, вафот.

Қофирӣ садсоларо яздон ҳаме имон диҳад, Аз ту имон бовнақстонд ба вақти иртиҳол. Муизӣ

иртиҳол намудан (ё фармудан) а) куч кардан; б) вафот кардан, мурдан.

Вақти намози шом иртиҳол фармуд. «Таврихи Табарӣ»

Талиха омад ... ва ба Макка бинишаст, он ҷо ҳаме буд, то Абубакр ... иртиҳол намул.

«Таврихи Табарӣ»

ИРТИҲО а. ارتحال ба гараб гирифтан; гараб.

Ва чун мулже ё ноҳияте мусаллам шудӣ, соҳибӣ он мулкро бар сабили иртиҳон ба Хоразм оварданд. «Таврихи Ҷаҳонқушо»

ИРТИҶО а. ارتجاع умед доштан умед, умедворӣ.

Тира мақун маро ба сун дӯстон банд,

К-аз чумла дӯстон сун ту кардам иртиҷо. Сўзани

ИРТИҶОЛ а. ارتجال ба таври бадеҳа ва аз ғайри фикру андеша сухан гуфтан, хозирчавобона гап задан ё шеър гуфтан.

Ман аз чумлаи шуарон Мовароуннаҳр ба Хуросон ва Ироқ ҳеҷ касро таъби он нашиносам, ки бар иртиҷол ҷунӣ панҷ байт тавонад гуфт.

Низомии Арӯзӣ

ИРТИҶОЪ ارتجاع баргаштан, ба ҳоли аввал гаптан, боз-гаштан, акнб гаштан.

ИРТИҶОҶ а. ارتجاع ларзидан, ҷунбидан; ларзиш; исти-роб, ошуфтагӣ.

Гуфт: Эй гур, ту ҳанӯзӣ дар лаҷоҷ, Менабиӣ ин тағайюр в-иртиҷоҷ. Румӣ

ИРФОН а. عرفان шинохтан, доништан, шинохтани худо.

Бо вучудӣ қамолӣ ирфон ба сулуқ дар фазилати зоҳирӣ ҳеҷ қамӣ надошта. «Тазкираи Давашишо»

Аз зоҳиди худбин маталаб наъшан ирфон, Ин дурри гаромоя ба дасти дигарон аст. Имо

ИРФОЪ а. ارتفاع баланд кардан; боло рафтан, баланд бар-омадан.

Зи қайди хирс бурун ою сайри иззат кун,

Касе зи ҷоҳ пачӯд мадориҷи ирфоъ. Бедил

ИРФОҚ а. ارتفاق нармаӣ кардан бо касе, бо касе ба нармаӣ рафтор кардан, мудоро кардан.

Дар боби ирфоқ ва мучонабат аз ирқоки у васият рафта буд. «Тарҷимаи Яминӣ»

ИРҲО а. ارتها суст кардан, сустӣ; нарма гардонидан; фуру-хштан; фурухштагӣ; < ирқон инон аз ҷизе бетам-мул гузаштан.

Ношӣ зи ҳавон ҷилъан ту Ирқон инони офариниш. Ҷуғӣ

ИРШОД а. ارشاد роҳи рост нишон додан, ҳидоят кардан, роҳнамоӣ кардан, роҳбарӣ кардан; ҳидоят, роҳнамоӣ, роҳбарӣ.

Он ҳама ба мадад ва иршодин у ҳосил кардӣ.

Авофӣ

Бурҳоншоҳ ба далолат ва иршодин Шоҳтоҳир му-хаббатӣ аҳли байт ихтиёр кард.

«Таврихи Фаршита»

иршод гирифтан роҳбарӣ дидан, роҳ ёд гирифтан аз касе.

Аз хиромӣ ишваат имдод меёбад боло, В-аз нигоҳи ғамзаат иршод мегирад ачал. Саваб

ИРЪО *اړغوا* 1. чарондан, чарондани чорпоён; 2. маҷ. меҳрубонӣ кардан, шафқат қардан, раҳм қардан, мурут қардан.

ИРЪОБ *اړغاب* тарсониш, паҳмониш, тарсонда, ба воҳима арибадотан.

ИРҒОБ *اړغاب* роғиб қардан, толиб гардонидан.

Он ки аз ишваҳон ӯ ирғоб
Медихад ташнаро фиреби сароб. *Сайфи Исфаранга*

ИРҚ *اړق* 1. рағи бадан.

Ҳақ чу хоҳад илзила(и) шаҳри маро,
Амр фармояд, ки ҷунбон ирқро. *Румӣ*

2. рағи ҳеши, мансубият; ҳешию таборӣ, қавмуҳеши; ирқи ҳеши доштаи аз касе ба касе нисбати ҳеши доштан.

Хирот аз бими амир Алӣ Қукалтош, ки аз Бобо
Мастуд ирқи ҳеши дошт, ... киём наҷмамуд.

«Равзат-ус-сафо»

❖ ирқи ғурур рағи такаббур, кибу ғурур.

Хирсонро ирқи ғурур дар ҳаракат омада, оташи
таассуб барафрухтаи. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

ирқи ҳамият рағи ғайрату номус, ору номус.

Ирқи ҳамият ва ғайрати Аббос дар ҳаракат омад.
«Равзат-ус-сафо»

ИРҚУНИНСО *اړق النساء* 1. анат. номи раге, ки аз сурин сар шуда, то поёни пой—то бӯҷулак мерасад, асаби сурин; 2. тиб. дарди рағи сурин.

Ҳадди ирқунинсо бувад он дард,
Ки қунад мардро зи роҳат фард. *Саноӣ*

ИРҲАМ *اړحم* *сигаи амри арабӣ* раҳм кунӣ; ирҳам—турҳам раҳм кунӣ—раҳм мебинӣ.

Бе раҳматам инчунин ҷӣ мондӣ,
«Ирҳам — турҳам» магар нахондӣ?! *Низомӣ*
«Ирҳам — турҳам» шундида боши,
Ҳосияти раҳм дида боши. *Ҷомӣ*

ИРҲОҚ *اړهاق* ба касе фишор овардан, аз ҳад зиёд саҳтгирӣ қардан, душвор қардани коре ба касе, ба саҳтӣ дучор қардан.

Фармон дол, то дастӣ нахбу ирҳок ... ва эҳроқ
бар диёру амсор дароз қарданд. *«Равзат-ус-сафо»*
Шамсулмаоилӣ намоҳост, ки дар бадни муовадат
бар рангати ҳеш ирҳоқи қунад. *«Ҷаҳиҷаи Яминӣ»*

ИРҲОҶ *اړجاف* хабархон дурӯғ паҳн қардан; хабархон дурӯғ.

Аз дигар су ба ирҳоҷ хабар афтод, ки Алӣ Такин
гузашта шуд. *«Тағрихи Байҳақӣ»*

ИРҲОҶ *اړجاف* бозгардондан; маҷ. ба ивази ҷизе ҳамчун музд ва мукофот додан.

Дар ирҷон ҳадамот ва тағзияи маносиби арҷманд
рафтори писандро маноти эътибор гардонад.
Аҳмади Докиш

ИСАВӢ *عيسوي* христиани, насронӣ; муъҷиза исавӣ муъҷизаи Исо, ки гуё иборат аз эҳё қардан, зинда гардонидани мурдагон будааст.

Баровард насрин кафи мусавӣ,
Намуда сабо муъҷизаи исавӣ. *Ҳоҷу*

ИСБАӢ||**АСБАӢ** *ا. اصبح* 1. ангуст.

Агар инсон фара қунад, ки узве аз аъзои ӯ мисли
исбае муътадид шавад, дар аниояти ӯ ҳеҷ нуҷсон
роҳ набад. *«Ахлоқи Ҷалоли»*

Исбаат дар сайр пайдо мекунад,
Ки назар бар харф дорӣ мустанд. *Румӣ*

2. ченаки дарозӣ ба миқдори 3,125 см.

Имрӯз дар Нил ... об чандин зиёдат гардонид ва
хар рӯз чандин исбаъ зиёдат шуд. *Носири Хисрав*

ИСБОТ *ا. اثبات* 1. собит қардан, тасдиқ қардан, далелу хучҷат оварда гапро тасдиқ кунондан; исбот гардиан собит шудан, тасдиқ ёфтан.

Ҳаёли турки маҳ хар шаб сифоти зоти маҳ гардад,
Азери маҳи маҳ дар вай ҳама исботи маҳ гардад.

Шамси Табризи

2. сабт қардан, навиштан, дарҷ қардан.

Аммо чун насақи хикоятро дар ин мавзъе лонқ
намуд, исботи он мувофиқ афтод.

«Тағрихи Ҷаҳонқушо»

исбот афтодан навишта шудан, дарҷ гардиан.

Ду байт аз он, ки лонқи ин сиёҳ аст, исбот афтод. *«Калли ва Димна»*

исбот қардан (ё намудан) а) собит қардан, тасдиқ қардан.

Ҳар як аз масонӣ рисолашонро ба бароҳин исбот
менауманд. *Садрӣ Зиё*

б) сабт қардан, навиштан.

Аз ғайри мусаввада ҷизери ба зухур намеоварданд,
хатто то панҷ-шаш дарача маҳу исбот мекарданд. *Садрӣ Зиё*

ИСБОҒ *ا. اسباغ* 1. ба касе пурра неъмат додан; 2. пурра ва комилан адо қардан; исбоғи вузу вузун пурра, пеш аз намоз рӯй, даст (то ориҷ) ва пойро шустан.

Қардам исбоғи вузу з-он оби сард,
Сардин ӯ дасту по бекор қард. *Румӣ*

ИСГУДОР *اسگدار* ие. асгудор.

ИСДОР *ا. اسدار* (фармон) содир қардан, (фармон) баровардан; исдор ёфтан содир шудан, бароварда шудан.

Фармон ба исми Баҳоуддини Салим, волини Бомиён,
исдор ёфт. *«Тағрихи Фарштан»*

Подшоҳон ва салотини Эронзамини яриғҳо исдор
фармуданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИСКНА *ا. اسكنه* олате, ки дуредгарон бо он ҷубро суроҳ мекунанд.

Барорӣ алдӯро зи беҳу бунда,
Чу бар сар хури зарб ҷун искана. *Ваҳид*

ИСКАНДАР *ю.-ا. اسکندر* 1. сир, саримсоқ.

Гуёе, ки сӯзандин ком буд,
Ба Рум-андар исқандараш ном буд. *Фирдавӣ*

2. номи яке аз подшоҳони Юлони қадим, Искандари Мақдунӣ, маъруф ба Искандари Зулқарнайн.

Сурма шуд гарди сӯми тавсани то қайсарро,
Аз ғубори дарат Искандари ҳоқонро тоҷ. *Шоҳин*

ИСКАНЧАБИН اسكانچابین *шакли дигари сиканчабин.*

Ангубин гар з-он ки кам бошад аз хал, Ояд он исканчабин андар халал. *Румӣ*

ИСКЕЗА اسکیزه *шакли дигари сикеза.*

Чун ки мустағни шуд у, тегӣ шавад, Хар чу бор ғилохт, искеза занад. *Румӣ*

ИСКОФ а. اسكان *кафшгар, кафшдӯз, музадӯз.*

Ҷмрест искофу наддофам мехонад. *Савдо*

ИСКУДОР اسكودار *қосид, чопар, пайк.*

Ту ғуӣ, ки з-асорри эшон ҳаме Фиристад бад-у офтоб искудор. *Унсурӣ*
Амир номе фармуд ба вазир дар ин боб ва ба искудор ғусел кард. *«Тарихи Байҳақи»*

ИСЛИМӢ اسلامي *навъе аз нақшу нигор, ки хатхон қач дорад, мас. аз сурати гиёҳҳо иборат аст; ислимин хитой нақшу нигори мансуб ба Хитой.*

Толени шўхрат чунон дорам, ки даврон гар кашад Ҳалқа бар юми ман, ислими(и) хитой мешавад. *Саиди Ашраф*

ИСЛОМ а. اسلام *дини мусулмонӣ; ислом овардан мусулмон шудан, ба дини ислом даромадан.***ИСЛОҲ** а. اصلاح *1. дуруст кардан, бехтар кардан; дуруст шудан.*

Ёд бод он, ки ба ислоҳи шумо мешуд рост Наъми хар гавҳари нусофат, ки Ҳоҷибро буд. *Ҳофиз*

ислоҳ пазируфтан бехтар шудан, дуруст шудан; 2. ошӣ кардан, созиш кардан; сулҳ ва ошӣ.

Имомудмулк ба васотати Мирон Муҳаммадшоҳ мулғаҷи ба султон Баҳодур ғашта толиби ислоҳ гарзид. *«Тарихи Фаршата»*

ислоҳи зотулбайн ошӣ додан ва миёнаравӣ кардан миёни ду кас ё ду ғуруҳ; *муқобили тафриқ (тафриқи зотулбайн).*

Машонхи Бухоро ба ислоҳи зотулбайн бархосттанд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ИСЛОҲОТ а. اصلاحات *қ. ислоҳ.*

Лутфӣ ба ҳирфан сарҳафӣ иштиғол дошт, дар боби ислоҳоти кутуб моҳир буд. (1) *Садрӣ Зӣ*

ИСЛОҲПАЗИР اصلاح پذير *қобили ислоҳ, ислоҳшаванда, чорапазир.*

Ин китоб қубҳе дорад, ки ислоҳпазир нест. *Садрӣ Зӣ*

ИСМ I а. اسم *ғуноҳ, айб; ҳато.*

Ва агар аз фасод мушоҳада кунад, ҳама дар шуруру фучур қашонад, исми онҳо ба девони у боз гардад. *Аҳмади Дониш*

ИСМ II а. اسم *1. ном.*

Ва ба тоӣ номро исм хонанд. *Ибни Сино*

2. маҷ. номи машхур, шўхрат; *исм бурдан* а) номи касро зикр кардан, номи касро бо хубӣ ёд кардан; б) шўхрат пайдо кардан, овоза пайдо кардан; *исм доштан* машхур будан ва шўхрат доштан.

Ҳафтоду анд танро ба Бухоро оварданд, ки исме ва расме ва хонадоне доштанд. *«Тарихи Байҳақи»*

3. грам. каллимаест, ки барои ифода кардани предметҳо, шумора, сифат ва зарф кор фармуда мешавад; *исми замон* ҳоли замон, зарфи замон; *исми зарф* зарф; *исми зот* исми ғайриабстракт; *исми истифҳом* пурсиш-ҷонишини; *исми ишора* грам. ҷонишини ишоратӣ, ҳамчун ин, он, ҳамин, ҳамон; *исми касрат* исми қомеъ; *исми мавсуф* исми, ки бо сифате таъсифи шудааст, муайяншаванда; *исми макон* ҳоли макон, зарфи макон; *исми маориф* (ё маърифат) исми конкрет, ки бо артикли «ал» меояд; *исми масдар* исми феълӣ; *исми мафъул* сифати феълӣ, ки аз феълӣ гузарида сохта шудааст ва ба предмет раван шудани амалро мефаҳмонад, мас. «мактуб — навишташуда», «мафҳум — фаҳмидашаванда», «мақтуд — катишуда» ва ғ.; *исми маъно* исми абстракт; *исми маърифат* маъ. исми маориф; *исми муболағ* дар грамматикани арабӣ — шакли калима, ки ба қор бисёр рағбатшавандаро ифода мекунад, мас. «нақош — бисёр нақш кашанда», «паррод — бисёр ғард бозанда», «ғазол — бисёр кор кунанда»; *исми мул-тақ* дар грамматикани арабӣ — исми ҳосилшуда, исме, ки аз масдар ба воситаи таъсиф ҳосил шудааст, мас. «ғизо, тағзия. муғаззӣ, ки аз масдари «ғазо» ҳосил шудааст; *исми шакира* грам. исми ғайриконкрет, ки бе артикли «ал» меояд; *исми олат* дар грамматикани арабӣ — исми асбоби кор, мас. микроф, мифтоҳ; *исми сифат* сифат; *исми танкир* исми омӣ; *исми таъсир* исми навозиш ва ҳурдӣ, ки баъзан таҳдир ҳам ифода мекунад; *исми тафсил* дараҷаи қиёс ва ё аълои сифат; *исми фон* сифати феълӣ, ки иҷроқунандаи амалро мефаҳмонад, мас. хотиб, ғолиб, олим, нависанда, донанда; *исми ҳос* номи шахсе ё ҷое; *исми ҷинс* исми қомеъ, мас. себ, мева, анҷир; *исми ҷомид* исми дигар-гуннашаванда, исми ғайри қобили иштиқоқ; *исми аъзам* ё. яқе. аз номҳои худо, ки ғуё ҳар кас онро донад ба ҳар қоре муваффақ шуда метавонистааст.

Сазад, к-аз хотами лаълаш занам доғи сулаймонӣ, Чу исми аъзамам бошад, ҷи бок аз Аҳраман дорам? *Ҳофиз*

Яке худ аз азонимон дам зад, Диҳад то ҳируз хонад исми аъзам. *Ҳоҷиб*
ба исми ... ба унвонӣ ..., ба сабаби ..., ба ҳахонан ...

Аҳмад Кункуртоӣро ба исми курултой талаб дошт. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

ИСМАН а. اسمان *рун ном, аз руи исм.*

Ва агар аҳъёин дар эшон истеҳҷок набинанд ва лоқи хидмат надиҳанд, маносби падаронро исман бад-эшон муфавваз дорад. *Аҳмади Дониш*

ИСМАТ а. عصمت *покдоманӣ, бегуноҳӣ; ифбат, бакорат.***ИСМАТНИШИН** عصمت نشين *пок, бегуноҳ, аз ғуноҳ худро нигоҳдоранда.*

...Панҷон пардан исматнишинуи,
Аниси хилвати узлатгузинон. *Ҷомӣ*

ИСМОИЛИЯ اسماعيلية *мазҳаб ё мачмаъе аз мазҳабҳои ислом, ки дар асри VIII пайдо шуда, то асри XIII дар Шарқи мусулмонӣ интишор ёфт ва дар аввалҳои пайдоишии нисбатан хусусияти зиддифеодалӣ дошта, баъдҳо ба ҷараёни динии иртиқӣ мубаддал шуд, ки бо ҷунин хусусият ҳоло ҳам асосан дар Эрон, Афғонистон ва Ҳиндустон вучуд дорад.*

ИСНО *ا. ائنا* маъду сано қардан, таъриф қардан.

Афозили ҷаҳон ва шуарон аср муболағатҳо намуна ва дар исноу ғиттирон у қасонд пардохта.

«Гарҷишаи Яминӣ»

ИСНОАШАР *а. ائنا عشر* 1. дувоздаҳ; 2. *анат.* номи яке аз рӯдаҳои инсон, рӯдан дувоздаҳангушті.

ИСНОАШАРӢ *ا. ائنا عشرى* 1. *д.* шеаҳое, ки пайравни дувоздах имом аз насли Алий мебошанд; 2. *ниг.* **исноашар** 2.

Рӯда таш навъ аст: аввалро исноапарӣ гӯянд ва ба қазри меъда пайваста аст ва исноапарӣ аз баҳри он гӯянд, ки дар ҳар тана дувоздах ангушт бошад. *«Маҷмаи-ул-ансо»*

ИСНОД *а. اسناد* тақъа додани ҷизе ба ҷизе; нисбат додани ҷизе ба касе ё ҷизе.

Ин густоҳӣ ман қардаам, ғараз... рафъи исноди ҳашият буда. *Авфӣ*

Валидам аз исноди қирдору атвори нолонқ нисбат ба ҳазрати устозашон ба мароҳия меғурехтанд. *Садри Зиё*

ИСОН *а. عيسى* номи асосгузори дини христинанӣ; *♦* **Исон** раҳишани а) *киноя* аз шуон офтоб; офтоб; б) табибе, ки бар сари роҳ менишнад; **Исон** шашмоҳа мевахое, ки дар муддати шаш моҳ пухта мешаванд, махсусан ангур; **Исон** ҳар дард а) табиби ҳар дард; б) *киноя* аз шароб, май, шароби ангур.

ИСОА||ИСОАТ *а. اسائه||اسائت* бадӣ қардан; бадӣ, кори бад.

Ҷазои неқӣ ва муқофоти эҳсон исоат воҷиб мегӯянд? *Авфӣ*

Чӣ исоат зи ман омад, ки бад-ин ташнадилӣ Ба сӯи машраби эҳсои шуданам нагзоранд. *Ҳоқонӣ*

ИСОБА I *а. عصابة* рӯймоле, ки ба сар ё пешона мебандад, пешонабанд, сарбанд; дастор, салла.

Ва аз он беморӣ беруи омада буд ва исоба бар ҷабҳан муборақ баста буд. *«Таърихи Табарӣ»*

Бар сар исобан зари рӯмӣ қунад ҳаме, Бар бар лабодое зи забарҷад қунад ҳаме.

Манучехрӣ

ИСОБА II *а. عصابة* гуруҳ; гуруҳи мардон.

ИСОБАТ *а. اصابت* 1. расидан; 2. бехато ба нишона расидани тир; 3. ёфтан.

Ваҳм афтад дар хатова дар ғалат,

Ақд бошад дар исобатҳо фақат. *Румӣ*

исобати раӣ дурустии фикру рой, расони раӣ.

Қамоли фатонату исобати раӣни у мулоҳаза қарда ба мулозамату мунодамати маҷлис худ уро ихтисос дод. *«Равзат-ус-сафот»*

Сарқардан асқаро се сифот бояд: аввал — шуҷоат, дувум — исобати раӣ, сайум — таҷрибат.

Аҳмади Донии

исобати тадбир дурустии тадбир.

Бори дигараш дар... исобати тадбир имтиҳон фармуд. *«Анвори Суҳайли»*

ИСОДАМ *а. عيسى دم* 1. дорони нафаси Исо, ки аз рӯи афсо-

наи динӣ гӯё бо як қуфӯ суф мурдари зинда мекард; 2. *маҷ.* зиндақунанда; шифобахш, илҳолқанда (сифати маълуқ).

Зи дастӣ шохиди симинғизори исодам Шароб нушу раҳо қун ҳадиси Оду Самуд. *Ҳофиз*

ИСОИДУДА *عيسائي دوده* 1. мансуб ба ҳонадони Исо; 2. *маҷ.* моҳир, ҳозик, устод, махсусан табиби моҳир.

Бе ӯ ятиму мурдадиланд ақрабон ӯ,

Қ-ӯ одамиқабили исоидуда буд. *Ҳоқонӣ*

ИСОКАДА *ا. عيسى كده* 1. *киноя* аз осмони қорум, ки гӯё Исо дар он қост; 2. қалнис исавиён.

ИСОЛ *а. اصيل* восил қардан ҷизро ба ҷизе, фириастоа расондан ҷизро ба касе.

... Бино бар ин дар исолӣ руқъа таъхир намул. *«Равзат-ус-сафот»*

ИСОМ *а. عصام* банди машки об; тасма; даста.

ИСОР I *а. اسار* гирифтани ва ба асирӣ бурдани касе; асорат, асирӣ.

Баъзе дар қайди исор гирифторм гаштанд.

«Равзат-ус-сафот»

ИСОР II *а. اثار* *ниг.* асор.

ИСПАНД||ИСФАНД *اسپند||اسفند* як навъ гиёҳи хуадрӯй, ки донаҳои хурди сиеҳ дорад ва гӯё сӯзонда дуд қарданаши барон дафъа захми ҷашми бад фондонок мебошад; сипанд; ҳазориспанд.

Агар ин сон зи дил отаф фурузад,

Аз он дӯзах чу испанде бисӯзад. *Бадриш Қашмирӣ*

ИСПАНДОН *اسپندان* тухми ҳардад.

ИСПАНДОРМУЗ||ИСФАНДОРМУЗ *اسپندارموز||اسفندارموز* 1. номи рӯзи панҷум аз ҳар моҳи соли шамсӣ; 2. номи моҳи дувоздахӯми соли шамсӣ.

ИСПАНОЧ *اسپناچ* *ниг.* исфаноч.

ИСПАР *اسپار* *шакли дигари сипар.*

Бар ӯ гардани захм чун рони пил,

Қафи пой ӯ гирд чун испаре. *Манучехрӣ*

Қунам теги забон андар ниёмам,

Зи хомушӣ чу испар метавон қард. *Шамси Табрезӣ*

ИСПАРАГ *اسپراگ* як навъ гиёҳи ёбонист, ки аз он ранги зард тайёр мекунанд.

Нозу ниампарвардари аз ман бигӯ, к-ин роҳҳо Ашке бибояд чун бақам, рухсорое чун испараг. *Музаффарӣ*

ИСПАРАҒМ *اسپراغم* *ниг.* испарағм.

ИСПАРӢС *اسپاروس* сарой, қасри подшоҳӣ.

Чӣ нуқсон дидӣ аз Қазба ту, бедин,

Ки гардӣ гири испарӢси шохон? *Асқадӣ*

ИСПАРҒАМ||ИСПАРАҒМ||АСПАРҒАМ||АСПАРАҒМ *اسپراغم* райхон, нозуб.

Алдар ҳариру ҳулла бутонанд хайл-хайл,

Ин испарағмоҳа ҳама в-ин мевадорҳо. *Ломеӣ*

Зи ҳар-ч аспарағи асту тул гунагун
Бар он кӯҳ буд сад ҳазорон фузун. *Асадий*

ИСПАРӢ *اسپرى* *шакли дигари сипарӣ; испарӣ* гаштан *ниг.*
испарӣ шудан; испарӣ кардан ба поён расондан; аз байн
бурдан, нобуд кардан.

Он ки қадми Нухро аз тундбоди лотаазар
Дар ду дам кард аз замин осеби қаҳраш испарӣ...
Анварӣ

испарӣ шудан (ё гаштан) ба поён расидап, тамом шудан,
тай карда шудан.

Чу ин посухи нома гашт испарӣ,
Фиристода омад ба сони парӣ. *Фирдавӣ*
Кам-беши даҳр чун ки бинҳоҳад шуд испарӣ,
То кай умеди бешино то кай ғами камӣ?

Носири Хисрав

Испарӣ шуд ин китоб ба пируӣ ва неҳахтарӣ
ва фарруҳӣ. «*Тарҷумон-ул-балогат*»

ИСПАҲ *اسپه* *шакли дигари сипаҳ.*

Ҳамла бурдаи испаҳи ҷисмонӣён,
Ҷониби қалъаву дия рӯхонӣён. *Румӣ*

ИСПАҲБҮД||**ИСПАҲБҮД** *اسپه‌بۇد* *шакли дигари сипаҳбӯд.*

Бинистод дар пеш, пайза ба даст,
Ту ғуфтӣ магар Туси испаҳбӯд аст. *Фирдавӣ*

Ва он ҷо ҳафт рӯз бабуд ва испаҳбӯди Систонро
бинавохт. «*Таърихи Систон*»

ИСПАҲСОЛОР *اسپه‌سالار* *шакли дигари сипаҳсолор.*

ИСПЕД *اسپيد* *шакли дигари сипед.*

Дафтари суфӣ саводу ҳарф нест,
Чуз дили испеди ҳамчун барф нест. *Румӣ*

ИСПОҲ *اسپاه* *шакли дигари сипоҳ.*

ИСРИШТАН *اسريشتن* *шакли дигари сирриштан.*

Ҷисмашонро ҳам зи нур исриштаанд
То зи рӯҳу аз малак бигаштаанд. *Румӣ*

ИСРО *ا. اسرا* *ба шаб роҳ рафтап, сафари шабона.*

Шаб рафтаиро ба тоӣ исро хонанд на рафтани
рӯзаро сайр. «*Таърихи Табарӣ*»

Яъқуб ба шаб... бигурехт ба бирафт ва ба шаб
рафтаиро исро гӯянд. «*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

ИСРОР *ا. اصرار* *дар коре ва ё дар хоҳише пойфишори*
кардан, истодагари кардан; исрор кардан (ё намудан)
дар коре истодагари кардан, саҳт истодан.

Он марди ҷоҳил надонист, ки подшоҳ медонад
ва сабр мекунад ва бар он қазия исрор наменмуд,
то оқибат ӯро мекушт. «*Ҷомеъ-ул-таърих*»

ИСРОФ *ا. اسراف* *аз андоза берун харҷ кардан, баронёд*
харҷ кардан, зиёда аз ҳоҷат харҷ кардан; зиёдаравӣ.

Исроф наку нест ба ҷуз дар амали хайр.
Зарбулмасал

✧ *исроф кардан дар ҷизе қорери бисёр кардан.*

Қозӣ исроф мекунад дар ҷавр.

Ин ҳама мусрифӣ намешояд. *Ҳоконӣ*

Фиръави исроф кард дар қуштан. «*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

ИСРОФКОР *ا. اسراف‌كار* *он ки бечо ва бехуда харҷ мекунад,*
он ки сарфакор нест.

Мумайнз марди бебоки исрофкор буд. *Садри Зиғ*

ИСРОФКОРӢ *اسراف‌كارى* *беҳудахарҷӣ, безарурат ва зиёд*
харҷ кардан.

Ба сарфа сарф куп нахле, ки дорӣ,
Ки имсоқат беҳ аз исрофкорӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

ИСТ *است* *асоси замони ҳозираи истодан.*

ИСТ *است* *1. таваққуф, ист кардан.*

Нестон аз ҷустуҷу як лаҳза ист
Аз пай ҳамшон яке дам ист нест. *Румӣ*

2. маҷ. муқовимат, истодагари.

... Ки ғай мудлай, ниқ қори ту нест,
Ки на сабр дорӣ, на ёрон ист. *Саодӣ*

ИСТАБЛ *ю.-а. اصطبل* *астбл* *ҷои бошиши аспон, тавила,*
аспхона, оғилхона, савсхона; ҷои бастанӣ қорпоён.

Қарӣб фарсанге роҳ ҳама зарродхона ва истабл
ва ҳавошӣ. «*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

Дар истаблӣ раиси шаҳр дарозгӯши фарбеҳ ва
ҷавон аст. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

ИСТАБР *استبر* *шакли дигари ситабр.*

Ду боузиш истабру пушташ қавӣ,
Фурузон аз он фарран хисравӣ. *Дақиқӣ*

ИСТАБРАҚ||**ИСТАБРАҚ** *استبراق* *дебо, ҳарир,*
шоғӣ, абрешими ғафс.

Зи фарши сундусу истабрақам наъёд ёд,
Чу тан ба ёд ту бар хоҳу сар ба хиштаниҳам. *Ҷомӣ*
Пешкорони уторифитнат... сахни он иморати
ҷаҳоннаморо ба фуруши истабрақ ораста.
«*Таърихи Фаршита*»

ИСТАМ *استم* *шакли дигари ситам.*

Ҳоҷаро қушӣ ба истам зор-зор,
Ҳам бар ин ҷо хоҷа гуён зинҳор. *Румӣ*

ИСТАМГАР *استمگر* *шакли дигари ситамгар.*

Охир дере намонд истами истамгарон,
3-он ки ҷаҳонфариш дӯст надорад ситам. *Манучехрӣ*

ИСТАНБА *استنبه* *1. ҷизн зишту деғал, қарехманзар, ҷизе,*
ки кас аз диданаш муталафӣ ва ҳаросон мешавад.

Сӯхбати ом оташу панба аст,
Зишному табоҳу истанба аст. *Саноӣ*

2. маҷ. одами бақувват, тануманд ва қавӣ.

ИСТАРАНГ *استرنگ* *ниг. астаранг.*

ИСТАРХ *استرخ* *ниг. истахр.*

ИСТАХР *استخر* *1. ҳавз, ҳавзи об, обгир, қул; 2.*
номи пойтахти қадими Эрон дар наздикии Шероз ҳози-
ра, ки юнонӣён ошро Персеполис меғуфтаанд.

Нишастанғах он гаҳ ба Истахр буд,
Қаёнро бад-он ҷайғаҳ фаҳр буд. *Фирдавӣ*

Замини Аҷам зерӣ пой оварад,

Суви мулки Истахр рой оварад. *Низомӣ*

ИСТЕЗ||**ИСТЕЗА** *استيزه* *шакли дигари ситез*||*ситеза.*

Чун умедат лост, 3-у парҳез ҷист?
Бо аниш тамъ худ истеъ ҷист? *Румӣ*

ИСТЕЗАВАР استيزاور ситезакунада, чанчолий, гарданшах, саркан.

Пеши ту бас қадр дорад чашми тар,

Ман ҷа гуна гаштаме истеэзавар? *Румӣ*

ИСТЕЗАРА استيزور саркаши хашмигин, пурғазаб; ҷангара.

Ин кунад аз амру он бахри ситез

Бар сари истеэзруён хок без. *Румӣ*

ИСТЕЗОҲ а. استيضاح тавзеҳ хостан, талаби эзоҳ ва равшанӣ кардан.

ИСТЕМ استيم шакли дигари ситем.

Гуфт фардо нштар орам пеши ту,

Худ биеҳанҷам истем аз реши ту. {1} *Рудақӣ*

ИСТЕЪБОД а. استعجاب банда кардан, ба бандагӣ гирифтан, асир кардан.

Бандагӣ дар ғайб омад хубу каш,

Ҳифаи ғайб омад дар истеъбод х(и)аш. *Румӣ*

ИСТЕЪДОД а. استعداد 1. омода шудан, тайёр будан; омодагӣ, муҳайёӣ.

Лашкари уро истеъдоде тамом набуд. *Авфӣ*

Бархезу ҷома бипӯшу истеълоди рафтани хонан

амир куш. «*Равзат-ус-сафо*»

истеълоди роҳ тайёрии роҳ, тайёрии сафар.

Чун истеълоди роҳи Ҳалокухон ба итмом расид,
ба мӯҷиб мӯтод ба расми ғайб дар урдухон
худ тӯйхо сохт. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

2. қобилият, лаёқат, тавоноӣ ва қудрати кардани коре.

Ба фарти ақлу истеъдоде, ки дошт, ба табақоти
бани-одам сарвар шуд. «*Маҷмаъ-ул-анғоб*»

◇ **истеълоди назуфуддам** майлони мизочи одам ба реҳтани хун; касалии реҳтани хун ба димоғ ё қалб.

ИСТЕЪЗОМ а. استعظام бузург шумурдан, муҳтарам донистан.

Пас Яминуддава Маҳмудро истеъзом кард ва
шафъ шуд, то аз сари интиқом бархезад.

«*Тарҷимаи Яминӣ*»

ИСТЕЪЛО а. استعلا бартарӣ ҷустан, мартабаи оля хостан; баланд гардидан; бартарӣ, фазилат.

Хирадмандон дар ҳоли... тавоноӣ ва истеъло аз
чанг узлат гирифтаанд. «*Қалила ва Димна*»

Ҳаваси истибод ва истеъло дар димоғаш ҷой
гирифт. «*Равзат-ус-сафо*»

ИСТЕЪЛОМ а. استعلاи пурсидан ҷизеро, огоҳӣ хостан аз ҷизе, пурсиш; **истеълом кардан** (ё **намудан**) а) талаби фаҳмидан ва доништан, пурсиш барон огоҳӣ.

Абдул... аз мӯҷиб нафрат ба доин ваҳшат
истеълом кард. «*Тарҷимаи Яминӣ*»

б) хабар додан.

Фармон дод, ки аз ҳақиқати он муҳим истеълом
намоянд. «*Равзат-ус-сафо*»

ИСТЕЪЛОҶ а. استعلاج илоҷ хостан, чора хостан, талаби илоҷ кардан, дармон хостан.

Ин маразро аз Ҳовӣ истеълоҷ бояд намуд.

«*Равзат-ус-сафо*»

ИСТЕЪМОЛ а. استعمال 1. талаби амал кардан; 2. ба кор бурдан, кор фармудан.

Агар дар истеъмоли бувад, кухан нашнавад.

«*Қалила ва Димна*»

ИСТЕЪМОН а. استعمال ниг. истимон.

ИСТЕЪТОФ а. استعطاف лутф ва меҳрубонии касеро хостан.

... Бар сабили истеътоф номое назди ӯ фиристод.

«*Равзат-ус-сафо*»

истеътоф кардан талаби меҳрубонӣ кардан.

ИСТЕЪФО а. استعفا талаб ва хоҳиши озод кардан аз хидмат ё коре.

Фазл ба Хуросон рафт... ва пас истеъфо хост

ва биефт. «*Тарихи Байҳақӣ*»

Ҳар гоҳ, ки аз ҷониби султон дар он мутоабат

муболаға рафтӣ, аз вазорат истеъфо хостӣ.

«*Тарҷимаи Яминӣ*»

ИСТЕЪҲОЛ а. استهال ниг. истиҳол.

ИСТЕЪҶОБ а. استعجاب хайрон шудан, ба шигифт омадан, аҷиб шумурдан; хайронӣ, шигифтӣ.

Уламон фазлгулар... забон ба истеъҷоб ва истиқ-
роб мекушоданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Мирзо Амин... дар ҳаққи Ҳайдарӣ калиман
истеъҷоб навишт. «*Ҳизонаи омираз*»

ИСТЕЪҶОЛ а. استعجال шитобонидан, шитоб кардан; шитоб, таъҷил, аҷала, шитобкорӣ.

Гуфтамаш: Сухтам аз шавки ту, таъҷил мақун,

Гарчи умриву бувад одати умр истеъҷол. Ҷомӣ

ба истеъҷол бо аҷала, бо шитоб.

Замони тавбаву уэр асту вақта бедорӣ,

Ки панҷ рӯзи дигар меравад ба истеъҷол. *Саъдӣ*

Аз ин мавзъе ба ҷиҳати бебаргӣ ба истеъҷол
даме рост карда... дар бахр нишастем.

Аҳмади Дониш

истеъҷол кардан (ё **фармудан**) шитобонидан; шитоб ва аҷала кардан.

Ҳалокухон азим хашм гирифт ва дар истихлоси

Бағдод истеъҷол фармуд. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

Дар қафои бариқи фатҳ-иқбол

Кард бо фавҷи қудрат истеъҷол. *Бедил*

ИСТЕЪҶОБ а. استعجاب дӯст доштан, меҳрубонӣ; неку шумурдан; баргузидагӣ.

ИСТЕЪЗО а. استهزا масҳара кардан, тамасхур кардан, бар касе хавидан, ришханд кардан; масҳара, тамасхур, ришханд.

Батъе аз ҳузоруи анҷуман истеъзо карда хан-
диданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Сулаймонхоҷа ба охунд истеъзову суҳрият ба кор
бурдӣ ва беодобию беҳурматиро кард. *Садрӣ Зиё*

ИСТЕЪЗОР а. استحضار 1. ҳозир шудани касеро талаб кардан, ҳузури касеро хостан кардан.

Аз ҳазрати султон ба истеъзорашон мисол расид.

«*Тарҷимаи Яминӣ*»

[Ҳалокухон] дигар бор ба истеъзорӣ халифа
эҷи фиристод. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

2. ба ёд овардан, хотиррасон кардан; огоҳӣ, иттилоъ, маълумот.

Хирмани маҳ гар фуру резад зи роҳи Қакхашон,
Кам нагардад як ҷае аз даҳли истеҳзори ман.

Бадрӣ Чоӣ

Шайх Низомуддин... дар фикҳи Абӯханафия ва тафсири... ва усули калом истеҳзори тамом дошт.

«Таърихи Фаршита»

ИСТЕҲИДАН استهیدن *шакли дигари ситеҳидан.*

Ҳар ки бошад шева истеҳиданаш,
Дядаи худро бигуш аз диданаш. *Румӣ*

ИСТЕҲКОМ а. استحکام маҳкам шудан, устувор гардидан; устуворӣ, маҳкамӣ, мустаҳкамӣ.

Уқдан он муноқаҳат ба истеҳком расониданд.

«Тарҷимаи Яминӣ»

ИСТЕҲКОМОТ а. استحکامات 1. қ. истеҳком; 2. сохтмонҳои мустаҳкам, махсусан сохтмонҳои мустаҳкамӣ ҳарбӣ.

ИСТЕҲЛОҚ а. استهلاك ҳалок кардан, мирондан, несту нобуд кардан; истеҳлоқи дайн ҳисса ба ҳисса адо кардани қарз, ба тадриҷ пардохтани қарз.

ИСТЕҲКОМ а. استحکام ба ҳаммом рафтан, бо оби гарм худро шустушӯ кардан.

Баъд аз ғуслу истеҳмом [у] мутаваҷҷеҳи даргоҳи Райён гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Баъд аз фароғи истеҳмом давллоқ битаалабад ва ба хоб равад. *Аҳмади Доғиш*

ИСТЕҲСОН а. استحسان писандидан, сӯтудан, неку шумурдан, таҳсини таъриф кардан; таҳсини таъриф.

Таъби Савдо пур зи истеҳсони дунон тира аст,
Санги нохуш аз фасон созад мукаддар теғро. *Савдо*

ИСТЕҲСОН кардан (ё намуздан) таҳсини офарин гуфтан. Абдулло баъд аз муовадат ба Хирот дар мачолису маҳфили истеҳсони вай мекард. *Чоӣ*

Зиёд Убайдро истеҳсон намузда ба Димшқ фирисот. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТЕҲСОС а. استحاث 1. парешон кардан, парешон сохтан.

Вазорат ба Абулаббос дол ва ӯ ба исорат ва истеҳсоси амвол даст дароз кард. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

2. тақозо кардан, талаб кардан.

Қасл у ба ҳазрати Бомён равад ва истеҳсоси он мол кунад. *Низомии Аруӣ*

ИСТЕҲФОЗ а. استحفاظ нигоҳ доштан, нигоҳдорӣ кардан, ҳифз кардан, ҳифзу нигоҳдорӣ.

Низомшоҳи Сонӣ... хотир бар истеҳфози сарпардаи салтанат... ғумошта, дар он боб сазйҳои балеғ менамуд. *«Таърихи Фаршита»*

ИСТЕҲҚОР а. استحقار ҳақир шумурдан, касеро хор шумурдан, ҳақир доштан.

Боре падар ба қароҳат ва истеҳқор дар ӯ назар ҳамекард. *Савдӣ*

ИСТЕҲҚОҚ а. استحقاق лаёқату робилӣ, шонистагӣ.

Наздики соҳибдевор рафтам... ва сурати қолаш бигуфтам ва аҳлияти истеҳқоқаш баён кардам. *Савдӣ*
... Истеҳқоқи тарбияти беш дорад. *Афӣ*

ИСТЕҲҚОҚ استحقاق ҳақ дошта ва сазовор аз руи лаёқат ва ҷиҳатҳои дигар.

Ҳаминанорро маълум шуд, ки салтанати он қавм иттифоқиқист, на истеҳқоқи. *«Чомеъ-ул-таворих»*

ИСТИБДОД а. استبداد таъхир ба сари қоре истодан, ба гуфтан дигарон гуш накарда амал кардан; худро, худсарӣ; худқомӣ.

Уро бар сари ҳамоно исрои ва истибдод ёфтам. *Афӣ*
ИСТИБДОД доштан худраъй ва худсар будан.

Ин худованди мо ҳама хунар асту марди, аммо истебдодде азим дорад, ки хунарқоро мепошонад.

«Таърихи Байҳақ»

ИСТИБДОЛ а. استبدال бадал гирифтани, чизеро ба ивази чизе гирифтани; бадал, иваз.

Ба қасрати истеъмол Манучеҳр истибдод ёфт.

«Равзат-ус-сафо»

ИСТИБОР а. اصطبار сабр шикебон кардан, тоқат овардан, таҳаммул кардан; сабр, тоқат, шикебонӣ, таҳаммул.

Мудлате дар ранҷи интизор ва меҳлати истибор ба сар бурдам. *Афӣ*

Аққун чора ба ҷуз истибор нест. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИБОС а. استبصار талаби бинӣ ва фаҳм кардан; дилоҳо шудан; басират, доноӣ; аҳли истибор арбоби фаҳм, доноён.

Ва-агар ба ҷилваи товуи шӯҳие кардам,

Ба чашми нуқс набиҷандам аҳли истибор. *Савдӣ*

ИСТИШОР а. استشارة ба пунидани хабарӣ хуш шод шудан, хабарӣ хуш шунидан; шодӣ, хурсандӣ, шодмонӣ.

Чун ин ҷаҳор қасро дид, истишор намуда, ҳар якро ба навъе бинавохт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИБЪОД а. استبعاد 1. дурӣ ҷустани; дур шудан; дурӣ.

Ҳамоно бехтар, ки қамар аз ҷитмон офтоб истибъод ҷӯяд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. аз эҳтимом дур донистан.

Зи матғаш ҷуни истибъод бархост.

Зи ҳар узваш чу лаб фаръад бархост. *Нозим*

ИСТИБЪОД кардан (ё намуздан) аз ақл дур ҳисоб кардан, бо таваҷҷуи аз эҳтимом дур донистан, бовар накардан.

Ба ҳарамӣ худ ҳикоят кард ва у аз он маъни истибъод намулд. *Афӣ*

Аз ин тақрир истибъоди тамом менамуданд.

«Таърихи Ҷаҳонқушо»

ИСТИБЪО а. استبعاد нигоҳ доштан; боқӣ доштан, боқӣ гузоштан, зинда гузоштан.

Баҳри истибъо ҳайвон чанд рӯз

Хонда илмаш аҳмақони бефурӯз. *Румӣ*

ИСТИВО а. استواء 1. баробарӣ, эътидол; баробаршавӣ; истивон лайлу наҳор баробар шудани шабу рӯз (соле ду бор: 21 март ва 23 сентябрь); вақти истиво ними рӯз.

Ҳар рӯз то вақти истиво сабр қунам, агар меҳмон расид, таъми худро бо у бихӯрам. *Афӣ*

Аз сабоҳ то вақти истиво ҳарб кард.

«Равзат-ус-саф»

хати истиво экватор.

Рузе бувад, к-ин подшаҳ бахшад вилоят мар-туро
Аз ҳадди хатти истиво то ғояти Африкия. *Манучехрӣ*
Аз ғайрати роятаг фалак дид
Дар хат шуда хатти истиворо. *Анварӣ*

2. маҷ. ростӣ; барқарорӣ, устуворӣ.

Бигзар аз мастиву мастобахш бош,
3-ин талаввун нақд кун бар истивош. *Румӣ*

истиови қомат ростиву мавзунини қомат.

Бар истиови қоматашон гӯй абрувон
Болои сарви рост ҳилоле ҳамидаанд. *Саъдӣ*

ИСТИДЛОЛ *а.* استدلال далел овардан; далел, бурхон, ҳуҷҷат.

Баъд аз инам набувад шоиба дар ҷавҳари фард.
Ки даҳони ту дар ин нукта хуш истидлолест. *Ҳофиз*
Аз ғиммат ва муруваат ва ғибсати ту истидлол
метавон кард бар бузургиниҳодии ту. *Авфӣ*

ИСТИДЛОЛИН *а.* استدلالӣ ғуруҳе аз файласуфон, ки бар ҳар дэво ва иддио далел талаб мекунянд.

Пои истидлолиён чубин бувад,

Пои чубин саҳт бетамкин бувад. *Румӣ*

ИСТИДОМАТ *а.* استدما 1. давомӣ чиеро хостан; ҳамеша чиеро хостан; 2. давомдорӣ, ҳамешагӣ; мудармат, пойдорӣ, устуворӣ.

ИСТИДОНАТ *а.* استدانат қарз хостан, вом хостан, қарз гирифтан.

ИСТИДРОК *а.* استدراك 1. дарк кардан, дарёфтан; барои фаҳмидан ба дарёфтан кушиш кардан.

Икомати чизе, агар истидроки он дар ҳайзи иқтидор нахоҳад омад, аз муқтазои ҳикмат ва ҳукумат дур бошад. «Равзат-ус-саф»

2. адш. санъатест, ки мисраи анвали байт ба назар ҳаҷву мазаммат менамояд, аммо аз мисраи дуйум маълум мешавад, ки мадҳ аст, ҷунунчи дар мисолҳои зерин дида мешавад:

Асари мир нахоҳам, ки бимонад ба ҷаҳон,
Мир хоҳам, ки бимонад ба ҷаҳон-дар асаро. *Рудакӣ*
Ҳайф бошад 3-он ки инсон ғўямат, эй ҷон, аз он-к
Тан шавад нопок инсоиро, ту поки ҳамчу ҷон*.

ИСТИДРОҶ *а.* استدراج 1. ба тадриҷ наздик кардан, андак-андак наздик овардан; ба тадриҷ ҳаракат кардан ба сун чизе; бар сабилян истидироҷ ба таври тадриҷӣ, кам-кам, охишта-охишта.

Султон бифармуд, то бар сабилян истидироҷ...
лашқари у пушт фаро доданд. «Тарҷимаи Яминӣ»

2. бедин одат, азоби давомдор.

Ҳар чӣ ғайри уст, истидироҷи туст,

Ғарчи тахту мулкат асту тоҷи туст. *Румӣ*

ИСТИДҶО *а.* استدجا илтимос кардан, пурсидан, хостан, талаб кардан; хоҳиш, илтимос, талаб, дархост.

Ба истидҷон харворе ду ҳезум

Зимистоне чу хар дар гил ҳамеҳуфт. *Анварӣ*

Шаб ид маро истидҷон харҷи идӣ кард. *Авфӣ*

истиҷо доштан дархост кардан, хоҳиш кардан.

Шавкам истидҷон он дорад, ки дар баъзи ҳузур
Рози дил дар ҳазрати ҷонони худ ифшо кунам. *Шоҳин*

ИСТИЁД *а.* اصطيدайд сайд кардан, шикор кардан; шикор, сайд.

[Барои] истиёди оху ва ғавазн рузхо хайма дар сайдгоҳи нахчир занад. «Равзат-ус-саф»

ИСТИЗЛОЛ *а.* استغلال ба ҷон соя панох бурдан, дар соя нишастан; панох бурдан; истизлол ҷустан панох ҷустан, панох бурдан.

Хар руз ғавче ба сояи чатри ҳумойосой истизлол меҷустанд. «Равзат-ус-саф»

ИСТИЗОА||**ИСТИЗОАТ** *а.* استضااء||استضااء равшан кардан; равшан шудан; талаби рӯшноӣ кардан, равшанӣ хостан.

Бе муқоссаи шиддате истизоат ҷуста...

«Равзат-ус-саф»

ИСТИЗОДАТ *а.* استزادات зӣёдат хостан, талаби афзуён кардан, ба афзудан кушиш кардан.

Аз шаҳри Бағдод хуруҷ кард бо лашкаре ораста...
мутаваҷҷиҳан ҷло Хуросон ба сабаби истизодате,

ки аз султонӣ олам Санҷар дошт. *Низомии Арӯзӣ*

ИСТИЗОН *а.* استيزان иҷозат хостан, рухсат пурсидан, изн талабидан; иҷозат.

Дар қоре, ки ба масолеҳи ин вилоят тааллуқ дошта бошад, бе иттилоъ ба истизони наавбоби ҳазрат мисол надиҳанд. «Тағрихи Ҷаҳонқиро»

Ва бе истизон дар миёни манозил ва маҳозини раёб наравад. *Аҳмади Доғиш*

ИСТИЗҶОР *а.* استيزاجар 1. ёри ба панох хостан аз касе, таъя кардан ба ёри касе; истизҷор кардан ёри хостан, панох бурдан.

Ба муволоти ин ду руқни шариф
Ҳам тамассуқ кунам, ҳам истизҷор. *Ҳоқонӣ*

2. пуштибонӣ, пушту панох.

Ва ин бандаро бад-он қуввати дил ва истизҷор...
ҳосил омад. «Қалима ва Димна»

Узри тақсирӣ хизмат овардам,
Ки надорам ба тоат истизҷор. *Саъдӣ*

3. тасдиқ кардан, таъкид кардан; тасдиқ, таъкид, баён.

Гуфт: Пеш аз ин чизе набиштаӣ? Гуфт: Навиштаам ва ин истизҷори оиро фириғодам.

«Тағрихи Байҳақӣ»

ИСТИКБОР *а.* استكبار тақаббури кардан, қалон пиндоштан касеро ё худро, қаловӣ кардан, қаттагӣ кардан.

Роҳ бинмоем туро, гар кибр биндозӣ зи дил,
Ҷоҳилонро пеш доно ҷои истикбор нест.

Носири Хисрав

[Дурии оқил аз ҳушман] на аз рӯи адовату инқор
бошад ё аз роҳи нафрату истикбор. «Анварӣ Сухайлӣ»

ИСТИКМОЛ *а.* استكمال қомил кардан, тақмил кардан, тамом кардан, анҷом додан.

... Кӣ бувад нисбён ба вачҳе ҳам гуноҳ,
3-он ки истикмоли таъзим у нақард. *Румӣ*

ИСТИКОК *а.* اصطکاک ба ҳам расидан, ба ҳам задан ва молиш хурдани ду чиз сахт.

То кафи дарёе наёяд сун хок,
Қасли у омад бувад дар истикок. *Румӣ*

Ба ҳам даршуда шохҳо з-он даракт,
Чу дар истикок афтад аз боди сахт... *Ҷомӣ*

ИСТИКОНАТ *а.* استكانت фуруташ намудан; фуруташ, хоксорӣ.

Бандасӣ дар сарон мубдин кулл,
Заъфу аҷз асту истиконату зулл. *Саноӣ*

Аҳолии он ҷо мақолиди дурӯб пеш оварда ва
руи истиконат бар замин ниҳоданд. «*Равзат-ус-сафо*»

ИСТИКТОБ *а.* استكانتاب навиштан аз руи китобе; нусхабардорӣ.

Истиктоби кутуби исломӣ ба кеши фарангӣ чӣ
сарфа мебандад? *Аҳмади Дониш*

ИСТИКШОФ *а.* استكشاف дархост, ҷустуҷӯ, таҳқиқ, пурсиш.

Ин маъниро истикшофи балиғ бояд кард. *Аафӣ*
Мунаҷҷиме Чалол ном мусоҳиби у буд, аз вай
истикшофи ихтиёри вақт намурад. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

ИСТИЛЗОМ *а.* استلزام зарурат, лозим донишгани ҷизе, лозим шумурдани ҷизе барои ҷизин дигар.

Халқ аз хавоси нафис ҳайвонист ё нафис ноти-
қаро дар истилзоми у мушоракат ҳаст?

Насриддини Тусӣ

ИСТИЛО *а.* استيلا ба зӯрӣ ба даст даровардани ҷизе, забардаст шудан бар ҷизе, ғолиб омадан, ғолиб шудан, ҷабран ба даст даровардани кишваре.

Ва ҷанг мавзени дигар аз Систон хароб бибуд,
Ки аз таҳриби қуффор ва истилон он гурӯҳ ободон
нашуда буд. «*Таърихи Систон*»

То намирам ман, ту ин пайдо макум,
Давбини шохию истило макум. *Румӣ*

ИСТИЛОБ *а.* استلاب рабудан, қашиди гирифтани.

Шабона дар мавзее, ки нузӯл кард, курдон тамаъ
дар истилоби либоси у карданд. «*Таърихи Ҷаҳонқушо*»

ИСТИЛОМ I *а.* استلام 1. судан; молидани санг бо даст ва ё лаб ҳамчуи изхори итовату таслим; 2. ҷ. бусидани сангӣ муқаддаси ҳаҷаруласвад, ки дар Қазба аст.

Замзамнамоӣ буд ба мадҳаш забони ман,
То карда буд аз ҳаҷаруласвад истилом. *Ҳоқонӣ*

ИСТИЛОМ II *а.* استلام аз бех баркандан, решакан кардан.

Созадат истиломи он ламаот
Фориғ аз мубодату муҳтараот. *Ҷомӣ*

ИСТИЛОТ *а.* استلات хурдан ва кесаро бо ангишт пок кардан.

Бузургони давлат ба маҷлис ҳозир омаданд ва
надиҳон низ бинишастанд ва даст ба кор карданд
ва хурдани адо тариқи истилоот меҳурданд.

«Таърихи Байҳақӣ»

ИСТИЛОҲ *а.* استلاҳ 1. бо ҳам сулҳ кардан; ошғӣ кардан; 2. калима ё иборае, ки хоси як гурӯҳи мардум (мас. ақли як касб) аст ё дар байни онҳо маънои махсусе пайдо кардааст; калимае ки дар соҳан ғиҷу фан барои ифодаи маънои махсуси ғайри асли қабул шудааст, термин.

Баҳри тафҳими маънии ашъё
Истилоҳе зи ғайб кард илшо. *Бедил*

ба истилоҳи... ба қавли..., ба қавлу гуфтори..., аз
руи истилоҳи...

Ин маънӣ ба истилоҳи мунаҷҷимон хиноя аз
тасайюрути фаророти қиропоти қавоқиб аст.
Аҳмади Дониш

ИСТИЛОҲОТ *а.* استلاحات ҷ. истилоҳ 2.

Истилоҳотест мар-абдолро,
Гар набошад з-он хабар ақволро. *Румӣ*

Пушида намонад, ки тифлонӣ навраида ва қуд-
қонӣ ноидаро аз таълими истилоҳоте, ки маъноси
тиббӣ ва маълуфӣ симол эшон нест, бар дил
даҳшате ва бар хотир ваҳшате менгшинад. *Ҷомӣ*

ИСТИЛҲОҚ *а.* استلحاق мулҳақ шудан, пайвастан.

ИСТИМДОД *а.* استمداد ёри хостан, мадад пурсидан, кумак талабидан; мададталабӣ, ёриҳоҷӣ.

Маъшварат — истимдод намудан бошад аз раъи
бузургон. *Авфӣ*

Бо сабо афтону ҳезон меравам то кун дуст,
В-аз рафиқони раҳ истимдоди ғиммат мекунам.

Ҳофиз

ИСТИМЗОҶ *а.* استمزاز мизоҷ пурсидан, сикату саломати касеро пурсидан; фикру ақидан касеро пурсидан.

Қосиде пешӣ Алитагин фиришодад, то аз у
истимзоҷ намоянд, ки доикӣ подшоҳӣ аз варасан
Сомонӣ хист. «*Равзат-ус-сафо*»

ИСТИМОЛАТ *а.* استعمال ба сун худ овардан, монӣ куно-
нидан, бо суҳани нағз касеро бо тарафи худ ҷалб кар-
дан; дилҷӯӣ кардан.

Аз қабули ту умеди истимолат ёфтаст
Ҳар диле, к-ан рӯзгори номусонд зоҷир аст. *Муиззӣ*

Уро ба ҳар наъв истимолат додам ва ба хидмат
овардам. *Авфӣ*

ИСТИМОЛАТНОМА استعمالنامه номае, ки барои дилҷуин
касе навишта мешавад.

Ва истимолатномаҳо ба атрофи мамалики Хуросон
навишт. «*Равзат-ус-сафо*»

Маҳдудан ҷаҳон ва Туғличин... истимолатномае
бар уҳуд ва мавосиқ фиришодад.

«Таърихи Фаршита»

ИСТИМОН *а.* استيعان 1. амон хостан, талаби амон кардан,
зинҳор хостан.

Даст дар домани истимон зада мусулмон шуданд.
«Равзат-ус-сафо»

2. паноҳ бурдан ба касе ё ҷое; 3. эътимод, хотир-
ҷамъӣ.

ИСТИМОЪ *а.* اجتماع шунидан, гуш додан.

Чун ин суҳан истимоъ кард, асарӣ ғараб дар башаран у мутамаккин гашт. *«Таърихи Систон»*

Зоҳид — ҳадиси шоҳиду мо — истимои пада? Ерон, масофатес; зи Бағдод то Хуҷанд! *Садо*

ИСТИМРОР *а.* استمرار бо як равиш рафтаи, як зайл гузаштани чизе, ҳамешагӣ, дайвастагӣ, пайваста дар кор будани чизе.

Ду ҳазор савёр мулозими урдун ҳумоюн гарданд ва аладдавом ва истимрор бад-ин уҳуд нафо намоёд. *«Равзат-ус-сафо»*

Намелонад касе дар ишқ қадри дарлу меҳнатро, Ки истимрори неъмат мекунад беқадр неъматро. *Соиб*

ба **таври** истимрор ҳамеша, донмо; **истимрор** додан давом ҳунопидаи, идома додан; **истимрор** доштан боқи будан, бардавом будан; **истимрор** ёфтан давом ёфтан, бардавом шудан.

Ин қоида бар ҳамин дастур ... истимрор ёфта. *«Анвори Суҳайлай»*

ИСТИМТОЪ *а.* استعمال фонда бурдан, баҳра ва манфиат чустан.

Хирадманд чӣ гуна орузи чизе кунад, ки ранҷу таъби он бисёр бошад ва интифоу истимтоъ аз он анидак. *«Калила ва Димна»*

Шумо чаро аз истимтоъ канора гирифтаед?

Аҳмади Дониш

ИСТИНБОТ *а.* استنباط 1. истихроҷ, берун баровардани чизе аз чизе, мас. об аз ҷох.

Истинботи аҷсоди сабъа, чун зару нуқра ва мису оҳан ва ғайра у кард. *«Маҷмаъ-ул-анвоъ»*

2. маҷ. ошкор кардани чизе, ки пинҳон бошад; дарё-ёфтан, дарк кардан, ҳуҷоса баровардан, натиҷа баровардан.

Пас ҳосияти мардум тасаввур ва тасдиқи кул-лиёт аст ва истинбот кардани маҷхулот аз улум ва саноат. *Ибни Сино*

У овро ба хирад ва ақли худ истинбот кунад ва он ҳашму сатват сукун ёбад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ИСТИНКОР *а.* استنکار 1. инкор кардан, мулқир шудан; қабул накардан.

Агар ин афъол афъоли хайр аст, чаро китмон ва истинкори он аз фазилат ва мурувват мешумораед? *Насириддини Тусӣ*

Он ҳақимак зи ҷахлу истинкор
Гуфт: Биттабъ муҳрик омад нор. *Ҷомӣ*

2. ишқ шуморидан, напсандидан.

Ин ҳолат сабаби истинкор ва истинфори зиндагон гардад. *Аҳмади Дониш*

ИСТИНКОФ *а.* استنكاف 1. нагу ор доштан, ибо кардан; 2. худдорӣ кардан; сарпечӣ кардан, имтиноъ кардан; рад кардан; рад, худдорӣ, имтиноъ.

Язид шунид, ки Ибни Зубайр аз байати у истинкоф менамояд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба аз муолафа ва муколама ҳеч истинкоф накунад. *Аҳмади Дониш*

ИСТИНОД *а.* استناد 1. ба чизе таъяя кардан.

Мокон ... бар дари Рай ништа ва ба Рай истинод карда, то Тош бираسد. *Низомии Арузи*

2. таъқиқ кардан, санад ва далел овардан; санад, далел.

ИСТИНОС *а.* استيناس унс гирифтаи, ху гирифтаи, унсу улафат гирифтаи.

Ин қасида, ки ман фиристодам,
Дилу ҷонро бад-уст истинос. *Масъуди Саъд*

ба **истинос** омадан одат кардан, улафат пайдо кардан.

Ба ман аз ваҳшат ба истинос омадам.

Аҳмади Дониш

ИСТИНСОХ *а.* استسوخ нусха бардоштан, руйнавис кардан, руйнавис карда гирифтаи.

Дар мударри шаҳ моҳ барон у истинсохи дафтраи «Шохнома» намудам. *Аҳмади Дониш*

ИСТИНОҚ *а.* استنطاق суҳан гуфтанӣ касеро хостан, касеро ба нутқ даровардан; гап занондан; суҳан пурсидан; бозпурси; **истинтоқ** ёфтан суҳани хуш шунидан; илтифот дидан.

Забон барорарду дарвақт мантиқӣ тардад,
Агар ҷамод зи ҷудӣ ту ёбад истинтоқ. *Муиззӣ*

ИСТИНФОР *а.* استنفار нафрат кардан; дур шудан, рамидан, рам.

Авотғи подшоҳона истихшош ва истинфори Рукнид-дино ба истинос ва истинбор мубаллақ гардонид.

«Таърихи Ҷаҳонҷуно»
Афрухтани оташ дар шаб сабаби ... истинфори дадагон аст. *Аҳмади Дониш*

ИСТИНШОҚ *а.* استنشاق 1. об ё ҳаво ба бинии худ кашидан.

Ва илоҷи бемории худро ҷуз истиншоқи ҳавон Туркистон надонист. *«Равзат-ус-сафо»*
Ҳам дар он ҷо нолан муштоқ кард,
Бӯйро аз бод истиншоқ кард. *Румӣ*

2. д. об ба бинӣ кашидан дар нақти таҳорат.

ИСТИНЧО *а.* استنجا худро аз наҷосат ва палиди пок кардан (баъд аз қазон ҳоҷат).

Чидани ноҳуну истинчо ба об ... аз ҷумлан сун-натҳои напсандидан уст. *«Равзат-ус-сафо»*

Чун ки истинчо кунӣ, вирои суҳун
Ин бувад, ки аз аниам ҷок кун. *Румӣ*
санги истинчо кулӯхе, ки дар халочо ба кор бурда мешавад.

Моли дуниёт санги истинчо,
Ба суви мустароҳ бифристе. *Ҳоқонӣ*

ИСТИБОБ *а.* استبواب фаро гирифтаи, дар бар гирифтаи; аз худ кардан, тамои аз худ кардан чизеро; **истиоби** **абвоби** одоб қонил шудан дар одубо ахлоқ, ба тамои аз худ кардани қондан одоб.

Баъд аз истиоби абвоби одоб ... ба хидмати Олтутоши Хоразмшоҳ мавсум шуд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ИСТИОЗА|ИСТИОЗАТ *а. استعاذة|استعاذت* *д. паноҳ бурдан*
ба худо аз бадии ҷизе, талаби паноҳ кардан.

То раҳи 3-ин ҷодуи 3-ин қалақ,
Истиозат хоҳ аз раббулфалақ. *Румӣ*

Истиоза ва истионат аз ин ҳолат буд. *Аҳмади Дониш*

ИСТИОНАТ *а. استعانت* нонат хостан, ёрмандӣ талабидан,
мадад пурсидан; **истионат бурдан** ба ҷизе талаби ёри
кардан аз ҷизе; таъяи кардан ба ҷизе.

Биёмӯз рафтор аз он тифли хурд,
Ки чун истионат ба девор бурд. *Сатҳӣ*

истионат кардан (*ғ* намудан) нонат хостан, ёри тала-
бидан.

Аммо чун истионат ба мо намуздан, агар ёри
надиҳем, ному нанг бошад. *«Форснома»*
Зи Шамси Табрезӣ истионате мекуи,
Бувад ки тоҷи нонат расад ба фарқ туро.

Шамси Табрезӣ

ИСТИРОАТ|ИСТИРОАТ *а. استعارة|استعارت* **1.** ба орият хос-
тани ҷизе, ҷизеро амонат гирифтани.

Оғтоб истироаи нур аз рӯи ӯ намудӣ. *Восифӣ*

Ситораи фалаки икитидон Саъдулдин,

Ки Саъди акбар аз он карда истироаи нур ... *Шавкат*

2. *адш.* наъве аз истеъмоли маҷозии қалимаҳо, асосан
наъве аз ташбеҳ аст, ки ташбеҳқунанда ба ҷои
ташбеҳшаванда меояд, аммо ташбеҳшаванда зикр
намеёбад, мас. 'наргис' ба ҷои 'чашм', 'сунбул' ба ҷои
'зулф' ба 'сарв' ба ҷои 'қадди маҳбуба' кор фармуда
мешавад, ҷунони дар мисоли зерин 'маҳ' киноа аз
'рӯй', 'шакар' киноа аз 'лаб', 'наргис' киноа аз
'чашм' ва 'гул' киноа аз 'руҳсор' аст.

Маҳаш мушқсою шакар майфуруш,
Дар наргис камонкаш, лу гул дирёпш. *Асадӣ*

ИСТИРДОД *а. استرداد* ҷизии додашударо гашта гирифтани,
пас хостани.

Агар золим ҷизе аз маълум ситонда бошад, истир-
дод, фармоия. *«Равзат-ус-сафо»*

Аммо ҷаҳонпахлавон ... ба қасди истирдоди Пан-
ҷоб мутаваҷҷеҳи Ҷиҳд шуд. *«Таърихи Фаршита»*

ИСТИРЗО *а. استزها* ризоят хостани, хушудӣ хостани; ба
хушнудии касе қушидани; хушудӣ, ризоят.

Вазифа он, ки дар истирзон хотири шарифи ӯ
саъй намоя. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба фармони муҳаббат дид нохуб,
Ки печад сар зи истирзоеи маҳбуб. *Нозим*

ИСТИРОҚ *а. استراق* дуздидан, дуздида гирифтани, дузда
кардани; *д.* истироқи самъ дуздида гӯш кардани, пинҳони
гӯш андохтани, махфӣ гӯш ба сухани касе доштан.

Сарҳанге сағзӣ истироқи самъ карда буд, фил-
ҳол ... маликро хабар кард. *«Омеъ-ут-таърих»*

истироқи чашм дуздида нигоҳ кардани ба касе.

Чун бичӯшад аз дарун чашма санӣ,

3-истироқи чашмро гардӣ гапӣ. *Румӣ*

ИСТИРОҲАТ *а. استراحت* осоиш хостани; баросудани, роҳат
кардани; роҳат, оромӣ, осудагӣ, осоиш.

Султон баъд аз ин ду ғалти номдор бар қасди
истироҳат ... ба дорулмулкӣ Гасна омад.

Ва худ низ аз истироҳати тямом даст бардорад.
«Тарҷимаи Ямий»
Аҳмади Дониш

ИСТИРФОҲ *а. استرافا* рафохият хостани, ба роҳату осоиш
қушидани; рафохият, осудагӣ.

Бишнава аз ҳолу ҳадди истироҳ —
бар бистари истирфоҳ ва сурӯғ андохта буд.

«Равзат-ус-сафо»

ИСТИРҲО *а. استرخا* суст шудани, фурӯхшифта шудани, ланҷу
шалпар шудани; сустӣ, фурӯхшифтагӣ.

Бишнава аз ҳолу ҳадди истироҳ —
Наъви бутлони ҷумлағӣ аззо. *Саной*

истирхон масона тиб. касалияст, ки гирифтори он
нешобро нигоҳ дошта наметавонад, суст будани сари
қабул.

Писари ҷоруми Ҳалоқухон ... аз Қутуй-хотун
дар вучуд омад ба уро иллати истирхон масона буд.
«Омеъ-ут-таърих»

ИСТИРҲОС *а. استرخاص* руҳсат талабидани, руҳсат хостани.
Ва иҷозату истирхоси муовадат ва муроҷаат тала-
биданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИРҲОМ *а. استرحام* раҳм хостани, меҳрубонӣ талабидани,
шафқат хостани.

ИСТИРҶОБ *а. استرجاع* **1.** баргаштани касеро илтимос
кардани; ҷизеро аз касе гардонда гирифтани.

[Султон] расуле пешни Шор фиришода дар истирҷон
ӯ ваъдаву вайд ба тақдими расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. *д.* дар вақти шунидани хабари марги касе ҷумлан
«Инно лиллоҳи ва инно илайҳи роҷиун» (мо аз он
худоём ва ба дурустӣ ки ба сӯи ӯ баргардаанд) ро
гуфтани.

Ва фурутани намуд ва истирҷоъ кард баъд аз
он, ки ғусса ва нахва бар ӯ мустаннӣ шуда буд.
«Таърихи Байқай»

Санд забон ба истирҷоъи қушода бо далерон мута-
ваҷҷеҳи он ҷониб гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИСВОБ *а. استصواب* писандидани, сабоб шумурдани ва
маъқул доништани қори касеро; маслиҳат кардани, масли-
ҳат пурсидани, сабобид.

Нақши мақдуре наёрд паст кардан
Ҷуз ба истисноби рои хушёрот. *Анараӣ*

Азиз андишани уро писандид.

Зи истисноби он табъаш бихандид. *Ҷомӣ*

ИСТИСЛОМ *а. استسلام* итоат кардани, гардан ниҳодани;
таслим шудани.

Ҷуз истислом ва илтиёе ба элли истирҳом паню-
хе надошт. *«Таърихи Ҷаҳонқушо»*

Аҳли он бӯқаро дар рибқан ... истислом қашид.
«Тарҷимаи Ямий»

ИСТИСЛОҲ *а. استصلاح* талаби салоҳ ва беҳбудӣ кардани;
ба илоҳу салоҳият ва беҳбудӣ расидани.

Дар истислоҳи ҳол ... тааррури ҳар чи тамомтар
намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Боз муҳтоҷ ба истислоҳи ҷурх бошад.

«Равзат-ус-сафо»

ИСТИСМОР *а.* استمثار 1. самар чустан, мева чидан; 2. аз меҳнати дигарон фонда бурдан.

ИСТИСНО *а.* استثنائي 1. аз маҷмуи ҷизҳо ҷизеро баровардан ё ҷудо кардан.

... Аз ин маҷмӯи истисно кардаанд. *Аҳмади Дониш*

Истисно қоида набошад. *Зарбулмасал*

2. калиман «иншооллоҳ»-ро ба забон овардан.

Лек истиснову тасбеҳи ҳуло

3-ъятимоди худ буд аз ӯшон ҷудо. *Румӣ*

ИСТИСНОЙ *а.* استثنائي мансуб ба истисно 1.

ИСТИСОЛ *а.* استيصال аз бех баркандан, аз бех қанда партофтан, решақан кардан; поймол ва парешон намудан.

Бе ҷиноват мардумони асилоро хор карди ва ба андак баҳона истисоли мардум намудӣ.

«Тазкираи Даавлатишох»

Баъд аз истисоли қипчоқия аҳаде зинда намонда бошад. *Аҳмади Дониш*

ИСТИСӢОД *а.* استيعاد неқбаҳти чустан, саодат хостан; саодат, хушбаҳти, комёбӣ; муборакии ва ҳуҷастагӣ.

Аз истисӢоди омадшудин маҷлиси хос... маҳрум монда. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИСҚО *а.* استسقا 1. об хостан, талаби об кардан; борон талабидан.

Ба пешин файзи ту 3-он омадам ба истисқо,

Ки вораҳонӣ аз ин хушқисоли теборам. *Ҳоқонӣ*

2. тиб. бемории обхура, ҷамъ шудани моддаҳои обакӣ дар шикам ва дигар аъзои бадан.

Ки ошомад қадӯе об аз ӯ сард,

К-аз истисқо нагардад чун қадӯ зард. *Низомӣ*

Марази истисқо... пайкарамро ба он масоба оварда, ки қуввати рафтор надорам. *Садрӣ Зиё*

истисқо (ғирифтан а) ба бемории обхура ғирифтор гардида; б) маҷ. саҳт таъина шудан.

Зи боди савлати ӯ хок ғирад истихфог,

Зи таффи ҳайбати ӯ об ғирад истисқо. *Анварӣ*

ИСТИСҚӢОБ *а.* استسقاوب касеро ба ҳамроҳии худ ғирифтан, сӯхбати касеро хостан, орзуманди сӯхбати касе будан; сӯхбат кардан.

Ағул гуфт, ки ҳамеша миёни ману Бӯроқ бисоти истиснос ва истисқоб мумоҳада буда.

«Равзат-ус-сафо»

ИСТИТЛОБ *а.* استتلاب талаб кардан, талабидан, чустан, ҷустуҷу кардан; дархости бозгардондани ҷизе кардан; дархост.

Баъд аз истифсору иститлобӣ хотам қаҳрамони мамлакатро ба хидмати тоҷдори иқлимия хонияг оварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИТЛОҶ *а.* استطلاع оғохи хостан, хабар пурсидан; хабаргирӣ, пурсиш.

Номе набиштанд ва аз раъи ӯ иститлоҶ карданд.

Авфӣ

Шарафуддини писарӣ назир ба соҳибдедон ҷиҳати иститлоҶ умур ба даргоҳ омаданд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ИСТИТОАТ *а.* استطاعت қувват, қудрат, иқтидор, таъво-ноӣ; амқоният ва дастгоҳ доштан барои иҷрои коре.

Ба қадри иститоат маҷҳуди худро баъз кардам.

Авфӣ

Бар мо воҷиб омад забти мамолиқ кардан, зеро ки моро он иститоат ҳаст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ҳаргиз аз даври замон нақолидаам..., магар вақте ки пойм бароҳна монда буд ва иститоати пой-пуше надоштам. *Саодӣ*

ИСТИТОБАТ *а.* استطابت поки чустан, поки хостан.

Истироҳат ба баҳт ё наам аст,

Иститобат ба об ё мудир аст. *Ҳоқонӣ*

ИСТИТРОД *а.* استيراد 1. барои ғиреб додани душман аз пешин вай ғирехтан; 2. ади. аз матлаб хорич шуда ба мазмуни дигар гузаштани нависанда ва баъд боз ба матлаби аввалӣ баргаштани ӯ.

Ҳарчанд энқри малиқ Арслон собиқан рақамза-дан қилки баён ғашта буд, дар ин маҳомм бар сабини иститрод бори дигар шаммае аз аҳволи ӯ мастур ғашт. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИФО *а.* استيفاء тамоми ғирифтан; тамоми ҳақ ё моли худро аз касе ғирифтан; ҳаққи касе ё ҷизеро ба ҷо овардан.

Ҳақке дорам, омадам, то онро истифо кунам. *Авфӣ*

Ва агар мавҷуд бошанд, низ баъд аз истифои қас-сос аз ҳасм ноҷиз гарданд. *Аҳмади Дониш*

ИСТИФО II *а.* استيفاء баргузидани касеро, интиҳоб кардан; баргузидан.

Зи бустони вафо озод сарве,

Зи боғи истифо раъно тазарве. *Ҷомӣ*

ИСТИФОДА|ИСТИФОДАТ *а.* استفادة|استيفادат 1. фонда хостан; фонда бурдан аз ҷизе.

Ҳукамо онро барои истифодат муталеа кунанд.

«Калила ва Димна»

истифода бурдан фонда ғирифтан, манфиат бурдан.

Он қадар бетакаллуфона навишта, ки ҳар кас истифода бурда метавонад. *Садрӣ Зиё*

2. касб кардан, ҳосил намудан; фазлу камол ва илму дониш ба даст овардан.

Туллоб дар ҳавзаи дарси мавлоно Муҳаммад Юсуф ба истифода машғул буданд. *«Таърихи Сайидроқим»*

истифодан шар бади кас кардан, зишти пайдо кардан.

Ҳама мардумон... истифодан шар ё аз худ кунанд ё аз ғайри худ. *Насриддини Тусӣ*

ИСТИФОЗА|ИСТИФОЗАТ *а.* استفادة|استيفاض талаби ғайз

кардан, ато хостан, ғайз ғирифтан.

То ки ҳафшоши аз басорат дур

Кунад аз соя истифозати нур... *Ҷомӣ*

Маҷнун, ки намуд истифоза

Рухи малаки зи бас риёза. *Шоҳин*

ИСТИФРОҶ *а.* استفراغ қай кардан; холи кардани бадан

хоҳ бо қай, хоҳ бо шоша, хоҳ бо исҳола ва ғ.

Ба рӯде, ки дар он наздиқӣ буд, мерафт ва сар ба об фуру бурда, истифроғ карда осоиш менамуд.

«Равзат-ус-сафо»

Тавба кун в-аз хӯрда истифрӯг кун,
В-ар ҷараҳат кӯҳна шуд, рав, доғ кун. *Рӯмӣ*

ИСТИФРОҒОТ *а.* استفراغات *қ.* истифрӯг.

Ҳарчанд аттибоб ҳозир дар истифрӯғот сайъ ва ҷаҳд намунад, чун дари ҳаёт ба нуқтаи вафот расида буд.... очиз омаданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИСТИФСОР *а.* استفسار пурсидан, хабар гирифтани, аҳвол-пурси кардан; пурсиш, тавзеҳу тафсир хостан.

Уро ба ҳузури худ талаб дошт ва истифсор кард.
«Тазкираи Давлатишӯх»

Ба истифсори ҳолаш сар надори,
Зи дил гарди малолаш барнадори. *Нозим*

ИСТИҒТО *а.* استغاثا талаби ғавво кардан, ғавво хостан, иҷозат фармони шаръӣ хостан.

Дар ин боб аз аъени уламо ва машоҳири ҳукамо истиғто рафт, ҳама бар он мункир шуданд.

«Тарқиқи Яминӣ»

Арбоби тариқат аз билоди дуру наздик истиғтон масоил аз вай кардандӣ. *Ҷомӣ*

Ва агар... бар хилофи... падар рафта бошад ва оқ ташта, дигаре истиғто меамуд.

Аҳмади Дониш

ИСТИҒТОҲ *а.* استغاث 1. кушониш талабидан, талаби кушопш кардан; кушониш, оғоз кардан; оғоз, ибтидо.

Маро ту донию донӣ, ки ҳеҷ вақт набуд
Дари даноатро бар дили ман истиғтоҳ.*

2. д. номи рузи понздаҳуми моҳи раҷаб ки гуё дарҳон осмон ва Қайба кушода мешудааст, рузи қабул шудани дуо.

Маснаъӣ, ки сайқали арвоҳ буд.
Бозгаштан рузи истиғтоҳ буд. *Рӯмӣ*

Дар рузи истиғтоҳи хамин сол малик Шарафуддини Мухаммад ва шох Иҷуро... ба қатл овард.
«Равзат-ус-сафо»

ИСТИҒҲОМ *а.* استفهام талаби фаҳмиш намудан, пурсидан, пурсиш кардан, савол кардан, талаби доништан; пурсиш.

Маро, ки бо ту суҳан гӯяму суҳан шунавам,
На гӯши фаҳм бимонад, на хуши истиғҳом. *Саъдӣ*
З-он ки истиғҳомӣ небот аст ин,
Леҳ дар вай лафзи лайса ҳам бубин. *Рӯмӣ*

◇ *калмики истиғҳом ғам.* калмае, ки эзоҳ ва маънидо кардани ҷизро талаб мекунад, зарф ва ҷонишини саволи.

ИСТИҒВОР *а.* استغفار хабар пурсидан, хабар гирифтани, хабар хостан; хабаргирӣ.

Ҷиҳати истиғвору истиғнол аҳволи эшон ҷамъиро ба забонгирӣ фирисотиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИҒДОМ *а.* استغدام талаби хидмат кардан, хидмат ҷустан, хидмат хостан.

Ҳама халқ истиғдому тааббуд хоҳанд ва худро сазовори он шиносанд. *«Ахлоқи Мӯҳаммад»*

ИСТИҒЛОС *а.* استغلاص 1. раҳқи ҷустан, талаби ҳалосӣ кардан; ҳалос кардан, раҳқи кардан; ҳалоси, раҳқи.

Баҳри истиғлоси худ он пирмард
Санғо партофтаг оғоз кард. *Рӯмӣ*

[Яке аз вазирон] рузе ба хитоби малик гирифтот омад, ҳамгирои дар истиғлоси ӯ сайъ кардани.

Саъдӣ

2. маҷ. ишғол намудан, тасарруф намудан.

Лашкари мугул омаданд ба истиғлоси мамолики Форс. *«Маҷмаат-ул-ансоб»*

Мугулон ҷук аз истиғлоси қалъа очиз буданд, шаҳри Морднӣ ва Дунайсар ва Арзан, ки наздик буд, бигоратиданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИСТИҒЛОҒ *а.* استغلاص касеро ба ҷои худ халифа кардан, ҷонишин кардан.

Фарзанди дилбанди худро ба шумо месупорам, ки валаҳиди ман аст ва уро бар шумо истиғлоғ мекунам. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИҒОРА *ИСТИҒОРАТ* *а.* استغارة 1. хайр ва беҳтарӣ хостан аз худ; 2. баъд аз хондани дуоҳо бо тасбеҳ ва ё Қуръон фол дидан; фол.

Баъд аз истиғорат туро аз баҳри таълими фарзанд ихтиёр кардем. *Авфӣ*

Афтода ба рӯи хоку хора,
Бар ёд кӣ дорад истиғора? *Шоҳин*

ИСТИҒОРАНИ ЗОТУРРИҚО навъи фолбинист, ки фолбинанда ду порча коғазро бо иборатҳои «ифтал» (бикун) дар яке ва «лотафтал» (макун) дар дигаре навишта ва печонда зерӣ ҷойнамоз мегузорад ва баъд аз намоз бо ҷашми пунида яке аз он коғазпорчаҳоро гирифта меҳонад ва мувофиқи навишти он рафтор мекунад.

Ману либоси таҷарруд, ки хиркапушӣи ман
Ба истиғорани зотурриқо ӯб омад.

Мӯҳсини Таъсир

ИСТИҒРОҶ *а.* استغراج 1. барун баровардан, кофта баровардан, маҳсусан маъданро.

Он чи дар маодин буд, ҳамаро истиғроҷ кард. *Авфӣ*
2. маҷ. хулоса баровардан, натиҷа баровардан.

Хирадмандон агар... истиғботу истиғроҷ кунанд,
То бар ин далале равшан ёбанд, эшонро муқаррар гардад. *«Таърихи Байқақ»*

3. ҷамъовариҳои андозҳо, ҷамъ кардани хироч.

Дар он сол Ҷуши ва Сорбон писари Сунҷоқ-око ба аморат ва истиғроҷи Форс рафтад.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

◇ **ИСТИҒРОҶИ ТАДВИМ** *нуч.* ҳисоб кардани солшуморӣ ва гирифтани моҳу оғобро ва ғ.; истиғроҷи ҷазр *мат.* баровардани решан луйм; истиғроҷи ҷанин *тиб.* баровардани тифли норасида аз шикми модар.

ИСТИҒҲО *а.* استغنا талаби пинҳон кардани ҷизе ё касе; пинҳон кардан; пинҳон шудан.

Гуанд, ки... Мардон байлати Абдулмалиқро тамома карда буд ва хост, ки Холидро истиғҳо кунад.

«Таврихи Табарӣ»

Ҷувон ҳасме, ки заиф шуда бошад ва сутури таваҷҷуҳ ва истиғҳо ба рӯи ҳол фуру гузошта, ... ҷи гуна уро муҳлат диҳанд. *«Таврихи Ҷаҳонқушо»*

ИСТИҒҲОҒ *а.* استغناء 1. сабук ва ё кам шумурда ҷизро, касеро; бекадр, камкадр настан.

Эн боди савлати ӯ хок хоҳад истиғҳоғ,
Эн таффи хайбати ӯ об гирад истиқсо. *Анварӣ*

2. тахкир кардан, хор доштан, ҳақиқ шумурдан; ҳақорат.

Боре падаварш ба кароҳат ва истихфиф дар вай назар кард. *Сайид*

Ба истихфифе ҳар чӣ тамомтар уро аз хонаи худ берун кард. *Аюф*

ИСТИШМОМ *а.* اشتهاام талаби бундан кардан; бӯй бурдан, бундан, бӯ кашидан, бӯй ҳис кардан.

Аз истишмоми роиҳаи маи уро таскине ҳосил шавад. *«Равнат-ус-сафо»*

ИСТИШОРА|ИСТИШОРАТ *а.* استشارة|استشارات машварат хостан, маслиҳат хостан, талаби машварат кардан; машварат кардан; салоҳпурсӣ, машварат, маслиҳат.

Баъд аз истишорат гуро аз баҳри таълими фарзанд ихтиёр кардем. *Аюф*

Умарои ақбарӣ мутафаккир гардида маҷлиси истишора тартиб доданд. *«Таърихи Фаршита»*

ИСТИШОҒ *а.* اشتغاع истифода хостан, ағв ё бахшиши касеро аз каси дигар дархост кардан.

Чаро акун илтиҷо ва истишғоф аз одаме мисли худ мекунӣ? *«Равнат-ус-сафо»*

ИСТИШОР *а.* اشتعار нишхон доштани тарсу бим дар дил; нишхонӣ дар дил тарсидан.

Моли олам чамъ карда буд ва аз сунтон Масъуд истишоре дошт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Моҳуя аз ин истишор Язидчирдро бикушт. *«Форнома»*

ИСТИШХОД *а.* اشتهااد 1. гувоҳӣ хостан, гувоҳӣ талабидан; далел овардан, мисолу гувоҳ овардан барои исботи мақсаде; (ба) истишход овардан далел овардан.

Агар зи мулки Сулаймон касе савол кунад, Фалак илфози гуно оварад ба истишход.

Заҳири Форёбӣ

Шайдо қитъан узрӣ имло кард ва қавли Орифи Чомӣ ... истишход овард. *«Хизонаи омира»*

2. шахид шудан, қурбон шудан дар роҳи чизе муқаддас; 3. *ади.* аз тарафи шоир дар шеър оварда шудани исм ё лақаби худ ба муносибате, мас. дар шеъри зерин:

Агар душман насозад бо ту, эй дуст,

Ту мебода ки бо душман бисозӣ,

Вагарна чанд рузе сабр мекун,

На ӯ мовад, на ту, на Фаҳри Розӣ. *Фаҳри Розӣ*

ИСТИҒНО *а.* استغنا 1. бениёз хостан; бениёз шудан; бе-эҳтиёҷӣ, бодавлатӣ, дорон.

Дар давлати амир истиғно ҳосил аст ва бозмондагӣ нест. *Аюф*

Андар истиғно муурооти ниёс

Чамъи зиддайн аст, чун кутаҳ(у) дароз. *Румӣ*

2. мустағни будан аз чизе; вобаста ва муҳтоҷ набудан ба касе; истиғно варзидан ба касе худро нисбат ба касе вобаста ва муҳтоҷ надонистан.

Ҳақим Абурайхон ... ба Султон Маҳмуд истиғно меварзид ва вай аз ин рағзузор озурдадохторӣ мебуд. *«Таърихи Фаршита»*

3. маҷ. нисбат ба касе ноз кардан, беэътиной кардан.

Намекуни назаре сӯи мо зӣ истиғно,
Чӣ кардам, чӣ шунӣ, чӣ дидан, чоно? *Сайид*
Муддате дорам, ки аз эъҷоз бахти воқун
Рӯ намоҳ лутфу ман дониста истиғно кунам.

Шавкат

◇ **ИСТИҒНО** таъб олитаъӣ, иззати нафс, ҳиммат-баландӣ, олиҷанобӣ.

ИСТИҒОСА|ИСТИҒОСАТ *а.* استغاثه|استغاثت ёри хостан, додхӯй кардан; додхӯй, фаръед барон илтимоси ёри.

Чун он саворро бидид, истиғоса намуда гуфт: Чӣ шавад, гар ба қорам марҳамате фармой?

«Анвори Суҳайлӣ»

Бикшой лаб ба доба, басе базли базла кун,

Чанде ба истиғосаву чанде ба эътизор! *Шоҳин*

ИСТИҒОСА бурдан ба касе фаръедрасӣ талаб кардан аз касе, ёри хостан аз касе.

Насриддиншоҳ истиғоса беш аз пеш ба Ӯшпиротур бурд. *Аҳмади Дониш*

ИСТИҒРОҚ *а.* استغراق 1. ҳамаро фаро гирифтан, ҳамаро дар бар гирифтан.

Агар дар шарҳи маъвоӣ, ки ... вазири беназир бадон мутоз аст, басте равад, ба истиғроқ авроқ ба поён нарасад. *«Тарҷимаи Ямини»*

2. тамом ба коре машғул шудан; ғарқи коре гардишдан.

Ин вақте сурат ёбад, ки подшоҳ аз ифротӣ шароб ва давоми шикор ва истиғроқи айш даст боздорад. *«Таърихи Фаршита»*

ИСТИҒФОР *а.* استغفار бахшишони гуноҳро хостан, талаби ағв ва омуриши кардан (аз худ), мағфират талабидан; калиман «астағфируллоҳ»-ро ба забон овардан, тавба кардан.

Умр ба поён расидаасту вақти истиғфор аст.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Зи дасту таъбу забонат чунон гурезад бухл,
Ки дев аз оҳану лоҳаву лафзи истиғфор. *Азрақӣ*
ИСТИҒФОР кардан ағв ва омуриши гуноҳро хостан, тавба кардан.

Дар балои ишқ кай хоҳам дуои офият,
К-аз дуоҳое чунин мебоад истиғфор; кард. *Ҳилолӣ*
Мушфиқӣ чун рафту омад боз аз гирдоб бинд,
Соҳро з-ин омадшуд шукру истиғфор кард. *Мушфиқӣ*

ИСТИҚБОЛ *а.* استقبال 1. пешвоз гирифтан, ба пешвози касе ё чизе баромадан, ру ба чизе овардан.

Фуруд омад ба истиқболу шоне,

Ки кӯҳе шуд савори осмон. *Назим*

Ба ёд чамӣ у аз шаҳр агар берун кашам худро,
Ба истиқболи ман аз домани саҳро ғизол ояд. *Сайид*

ИСТИҚБОЛ кардан касеро, истиқболи касе кардан пешвоз гирифтан касеро.

Амир Наср хабар ёфт ..., фармуд, то уро истиқбол карданд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Зайфи ғайбиро чу истиқбол кард,

Чун шакар гӯй ки пайваст у ба везд. *Румӣ*

2. тамом шудани моҳ, ба ҳролати бадар даромадани моҳ, пурни моҳ, ки дар шаби қордахум воқеъ мешавад.

... Ва пирих мохро истикбол хонанд бе сифат.

Абурайхони Беруни

3. маҷ. ру ба ру шудани ду чиз, пеш омадан, дучор шудан.

Иттиҳом мох буд имрӯзу истикболи бахт.

К-уғтод ин зарраро бо чун ту хуршед натиқо.

Ҳақонӣ

4. оянда; замони оянда.

... Ва мақбул табоси фузалои ҳол ва истикбол гардид. «*Равзат-ус-сафо*»

ИСТИҚБОҶ *а.* استقباح ишт шумурдан, қабех шумурдан касе ё кореро.

ИСТИҚЛОЛ *а.* استقلال мухтору мустақил будан, озод будан дар қардани коре, бе мудохилаи касе соҳибхитиёри кори худ будан; мустақили, соҳибхитиёри.

Туро расад ба ҷаҳон сарварӣ ба истехдоқ.

Туро расад ба ҷаҳон хоҷагӣ ба истиклол.

Убайди Зоконӣ

Давлати салотини мамулики Мовароуннаҳр бисёр хурра аст, маваззил дар он панҷ-шаш нафар давъни истиклол доранд. *Аҳмади Дониш*

ИСТИҚО *а.* استقا об нашидан аз чоҳ, ҷуй ва ғ.; об хостан.

Лоҷарам омос гирад дасту по.

Ташнагиро нашканад он истико. *Румӣ*

ИСТИҚОМАТ *а.* استقامت 1. истодагӣ, пойдорӣ, барқарорӣ, побарқарӣ, сабот.

Аз ҷархат истиқомату аз баҳрат иқтинов.

Ҳам ҷарх зери дастату ҳам баҳр зери рон.

Манучехрӣ

... То ваҷҳи таҳсили худ мураттаб гардонам ва боиси истиқомати ман шавад. *Аҳмади Дониш*

истикомати раъӣ сабот ва устуворӣ дар фикру рой;

2. рост истодан, рост шудан; ростӣ, дурустӣ.

Ва ҳар ҷонваре, ки дар ин корҳо эҳмол намоёнд, аз истиқомати маишат маҳрум ояд.

«Калила ва Димна»

Аз ҳоли амир ва истиқомати умур пурсид. *Авфӣ*

3. манзил қардан, дар ҷое сукунат доштан, ҷойгир будан.

Ман дигар истиқомати Бухороро ба худ ногуворо дида, ба вилояти худ муроҷиат намудам.

Аҳмади Дониш

истикомат доштан (ё қардан) манзил қардан, дар ҷое истодагӣ қардан.

Ба сари мазори бузургвор каландаре истиқомат дошт. *Садрӣ Зиё*

Аз дари мадраса бархез, қадаҳнушӣ кун, Истиқомат ба ҷуз аз гушани майхона макув. *Имло*

4. сикхат, саломатӣ, тандурустӣ.

Чу баргардад мизоч аз истиқомат,

Ба душворӣ ба даст ояд саломат. *Низомӣ*

Доруи дил намекунам, к-он ки маризн ишқ шуд.

Ҳеҷ даво наёварад боз ба истиқоматин. *Сатбӣ*

истикомати мизоч саломатии мизоч.

ИСТИҚОМАТӢ *استقامتى* 1. мансуб ба истиқомат; 2. таъёр. дар давраи манғитиёни Бухоро амалдори маъзул (аз амал фурумада), ки то ба мансаби наве таъин шуданаш

вазифадор буд, ки ҳар гоҳ амир аз пойтахт сафар кунад, дар сафар бо у бошад.

Ва ин таърихро дар маҷмаи фузалои аз истиқоматиёни дарбори амир хондам. *Аҳмади Дониш*

ИСТИҚРО *а.* استقرا татаббуъ, таҷассус, тафакхус; пайравӣ қардан.

Ҳеҷ хулқ табия нест ва ҳамаи ахлоқ қобили заволаи ба билҷумла истикрои том мамнуъ аст.

«Ахлоқи Ҷалолоӣ»

Чанд бошам дар ҳавояш заррапаймон хавиз,

Дар қиссориаш тамсили истикро кунам. *Шоҳин*

ИСТИҚРОБ *а.* استقراб кушши қардан барон наздикшавӣ ба касе; тақарруб.

ИСТИҚРОЗ *а.* استقراض қарз хостан, қарз гирифтан.

ИСТИҚРОР *а.* استقرا 1. қарор гирифтан, ором шудан, оромидан; оромӣ.

Касе ба тариқи истикрор назар кунад дар ҳоли аҷсом. *Насириддини Тусӣ*

2. барқарорӣ, сабот, сукуи, пойдорӣ, устуворӣ дар ҷое.

Сарони ҷамоат ба адовати у истикрор пайдо қарданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Абӯсанд баъд аз интизоми ҳол ва истикрори кори у ... бозгашт. «*Тарҷимаи Яминӣ*»

ИСТИҚСА *а.* استقصا 1. кушши ва тафакхуси бисёр дар атрофи ҷизе қардан; ба ниҳояти ҷизе расидан; тадқиқ қардан.

То бинадод хоҷа, к-аш душман кадому дӯст кист, Дар сарони ину он неқутар истиксо кунад.

Манучехрӣ

Малик ... дар кори кашфи ҳақиқати он истиксо нафармуд. *Сатбӣ*

2. тафтиш қардан, таҷассус дар ҳусули амре.

Ғуломонашро ба ҷумла ба сарон мо фирист, то бо эшон истиксон моле, ки дастӣ эшон будааст, бикунанд ва ба хизона баваранд.

«Таърихи Байҳақӣ»

Чу умр доди, дунёё бидех, ки хуш набавад

Ба сад ҳазина табаззур ба донге истиксо. *Ҳақонӣ*

ИСТИҚОЛ||ИСТЕҶОЛ *а.* استعجال||استعجال сазовору шоистаи ҷизе будан, дар коре лаёқат доштан.

... Истиҳли тарбият беш дорад. *Авфӣ*

Бар он [харитаҳои зар] навишта, ки ҷӣ мқдор аст ва кадом қавм рост бар ҳасби истеъод ва истиҳоли эшон. «*Ҷомеъ-ул-таърих*»

ИСТИҚОЛА||ИСТИҚОЛАТ *а.* استحالة||استحالة 1. аз ҳоле ба ҳоле гаштан, дигаргун шудан; тағйир ёфтани сифати ҷизе; дигаргунӣ.

Ва аммо он ҷисм, ки вай асл бувад ва вай аз ҷизе дигар мавҷуд нашавад бар сабили истиқолат ё қавну фасод ... *Ибни Сино*

Он ки бинҳодаанд ҳадди ҷузом

Истиқолат зи ҷаҳари дами хом. *Саной*

Ин ки дар Қаршӣ хурдӣ, агар дар Бухоро меҳурдӣ, ҷӣ истиқола дошт? *Аҳмади Дониш*

2. маҳол шумурдан; маҳол шудан, номулкни ғаштан.
ИСТИҲОНАТ *а.* استهانت касеро хор ва ҳакир шумурдан, таҳқир кардан; хорӣ, хиффат.

Авадл сукуте, ки мӯҷиби эрод бувад ва истиҳонат лозим ояд. *Насириддини Тусӣ*

ИСТИҲОШ *а.* استيحاsh тарсу биму ҳавл доштан; ваҳшат, изтироб, биму тарс, ҳавл.

Аз он ҷо, ки шумули латоифи... подшоҳ буд, истиҳош ва истинфори Рукниддинро ба истинос ва истибшор мубаддал гардонид. *«Таърихи Ҷаҳонқушо»*

Шояд амир Худодод... ба ҷониби истиҳош майл намояд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИҶЛО *а.* استجلا муҷалло сохтан, дурахшон кардан, равшан кардан.

Ойнаи олам, ки бувад маҷлош, Зоҳир шуда з-он хусни ҷаҳонорояш, Наззори хусни худ дар он оина кард, Ин аст, дило, камоли истиҷлоаш. *Ҳоқонӣ*
 В-ин ӯҳуру шуҳудро доно Мешуморад ҷиллову истиҷло, *Ҷомӣ*

ИСТИҶЛОБ *а.* استجلاب ҷалб кардан, ба сӯи худ кашидан.

Мардуми даний... ба ҷаҳати истиҷлоби қулуби аҳли сарват... инқом... намоёнд. *«Аҳақи Ҷалолӣ»*

ИСТИҶМО *а.* استجمام дам гирифтан, осуда шудан, истироҳат кардан, дамгирӣ.

Султон бар арзи истиҷмом рӯзе чанд ба Исфаҳон омад. *«Таърихи Ҷаҳонқушо»*

Субоши-тигин аз атбӯ ва ашъёи Арслон мукнати мақом ва фурсати истиҷмом наёфт, ба Абевард шуд. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ИСТИҶМОЪ *а.* استجماع фароҳамоварӣ хостан; ҷамъоварӣ.

Ҷаноби Мубориз дар он мавзъе ба тартиби сипоҳ ва истиҷмом лашкар машғул шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСТИҶОБ *а.* استيجاب ба ҷизе сазовору лонқ шудан; мустаҳқиқ ғаштан.

ИСТИҶОБАТ *а.* استجاب қабул кардан, пазируфтан; қабул, пазируфтагӣ, иҷобат.

Дар истиҷобати дуо у нияз дохил шуд. *«Таърихи Фаритта»*

ИСТИҶОЗА *а.* استجازه/استجارت иҷозат хостан, рухсат талабидан.

Ҷамъа ва Валибекро пеш аз ин ҷиҳати истиҷоза ба даргоҳи олампаноҳ қаристода будем. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҷуз ба қатъ ва азди касе истиҷоза ва истишора ба султон набаранд. *Аҳмади Дониш*

ИСТИҶОРА *а.* استجاره/استجارت иҷора гирифтани, иҷора кардан, қабули иҷора.

ИСТОДА *а.* استاد 1. сифати феълӣ ваҷони гуваштаи истодан; 2. дар як ҷо барқарор монда, бехаракат. Ба обн равон гармтар бувад аз обн истода. *Ибни Сино*

Ба моли нихода баландя маҷуф,
 Ки нохуш кунад оби истода бӯй. *Саъдӣ*

3. маҷ, парастанда; ходим, хизматгор.

Ба ҳар ганҷ-бар сесад истода буд,
 Миён дар Сиевӯшӣ озода буд. *Фирдавӣ*

4. афрошта, побарҷӯӣ, барқарор; **ИСТОДАГОНИ САРИРИ** давлат сарон, калонон, амирон, маъмурон олии давлат.

Ин муқаддима ба ҳеҷ як аз истодагон сарири давлат маъқул нашуд. *Аҳмади Дониш*

ИСТОДАГӢ استادگى 1. сабот, пойдорӣ, устуворӣ, муқовимат.

Мо истодагӣ намудем, то ҳалале наёфтод. *«Маҷмаъ-и-ансоб»*

2. маҷ. таваккуф, накардани қоре, аз қор мондан, маътайл.

Метавонад кишти моро қатрае сароб кард,
 Ин қадар истодагӣ, эй абри даръедил, чаро? *Соиб*

ИСТОДАН استادان 1. бархостан, бар по шудан, хестан; рост ба по истодан, қонм будан.

Ман инак ба пешу ту истодаам,
 Тани энда ҳаҷми туро додаам. *Фирдавӣ*

2. маҷ. пойдорӣ кардан, истодагӣ кардан, муқовимат кардан.

Дудасти ҳамакӯфт аз пешу пас,
 Наераст бо захмаш истод кас. *Асадӣ*

Даромад баробар, ба ҷанг истод,
 Бар он душманон ҷаҳми худ баркушод. *Фирдавӣ*

3. манзил доштан, истиқомат кардан, сукунат кардан, иқомат кардан.

Бо ҳосагени малик шафот кардам, то он шаб малик он ҷо [дар кишг] бинистад. *«Ҷомеъ-и-таворих»*

4. маҷ. тасмим гирифтан.

Гуфтанд: ... Ин се касро бикушем, ки ҳама ғитна аз ин се мебошад ва бар ин бинистоданд ва шамшерхоро заҳроб доданд. *«Ҷомеъ-и-таворих»*

❖ ба хидмат истодан пешхизмат будан.

Ҳиррамандон гуфтаанд, ки нони худ ҳӯрдану нишастан бех, ки камари заррин бастан ва ба хидмат истодан. *Саъдӣ*

ИСТОДОНИДАН *а.* استادانیدن 1. истодондан

Ду пайқро истодонида буданд, ки аз Бағдод омада буданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ИСТОНИДАН *а.* استادانیدن 1. истонидан.

Ду пайқро истодонида буданд, ки аз Бағдод омада буданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Марқаб истонид, пас овоз дод,

Он салому он амонат боз дод. *Румӣ*

ИСТОР *а.* استور воҳиди вазн, ки баробари қору ним миқсол (21 грамм) мебошад.

Уро бигӯед, то як истор пусти мағзи писта бо як истор шакари асқарӣ бикубанд. *Низомии Арҷай*

ИСТОРА استاره шақли дисари ситора 1.

Душ дар исторагон гулгула афтада буд,
 Қ-аз суви он ахтарон ахтари асфад расад. *Шамси Табрезӣ*

◇ **гаштани истораи касе** мусоидат кардани бахт, хуштоде будани касе.

Амир ... ояте буд дар боби лашкар кашидан ва он чӣ дар ҷаҳди олаӣ буд, ба ҷой меовард, аммо истораи у намегашт. *«Таърихи Байқасӣ»*

ИСТОФИЛ ю. استوفیل ангуф.

Он ки рӯмӣ буд, гуфт ин килро:
Тарк кун, хоҳам ман истофилро. *Румӣ*

ИСФАНД I اسفند ниг. испанд.

ИСФАНД II اسفند моҳи дувоздаҳуми соли шамсӣ (21 феврал—21 март).

ИСФАНДВОР اسفندوار монанди исфанд сӯхташаванда.

Исфандвор шуд дили бадхоҳ сӯхта
3-ин ғам, ки шоҳ қуввати Исфандиёр ёфт. *Анварӣ*

ИСФАНДОРИМУЗ اسفندارموز ниг. испандормуз.

ИСФАНОЧ||**ИСПАНОЧ** اسفناج||اسپناج як навъ сабзаи хурдап, исмалок.

Бобон ту чордах нисар дошт,
Най мезаду исфаноҷ мекошт.*

ИСФАҶ а.ю. اسفنج номи як навъ ҳайвони баҳрин оддин серхуҷайран беҳаракат аст, ки баданаш ғажхук буда, обро ба худ мекашад, онро абри мурда низ меғунд ва барон шустушу ва дар тиб ба кор бурда мешавад; инф. Чун зиндагӣи зиндаи мурдаст ба сурат, Бо он ки танаш мурдаи зиндаст чу исфаж.

Сайфи Исофаранг

ИСФАҶБУД اسفنجيد ниг. испажбӯд.

ИСФАҶСОЛОР اسفنجسالار сардори спох, сипахсолор.

Писари аламдор, ки исфаҳсолори Самарқанд буд,
ба таассуби Мунтабир бархост. *«Тарҷимаи Яминӣ»*
Аз он исфаҳсолорон, ки Абубакр фиристода буд,
яке ... уро ба Уммон фиристода буд.

«Таърихи Табарӣ»

ИСФЕД اسفيد шақли дигари сафед.

ИСФЕДБО||**ИСФЕДБОЧ** اسفيدبوا||اسفيدبواج шурбон муътадил-ли хушҳам ки бештар барон беморон тайёр карда мешавад.

Таомҳо ва шаробҳои нарма ва исфедбоҳо ва турпихон муътадил бояд хурд. *«Захираи Хоразмшоҳӣ»*

ИСФЕДМУҶРА اسفيدمجره мус. як навъ сози нафасӣ, асбоби мусиқии қадим.

Таблу буқу кӯс ва санҷ бизоданд ва исфедмӯҳраро бод дардамиданд ва олам биларзид. *«Искандарнома»*

ИСФЕДОР اسفيدار шақли дигари сафедор.

ИСФЕДОЧ а. اسفيداج шақли арабишудии сафедоб.

... Исфедочу расос бо вай омехта бошад. *«Нами симиё»*

Беҳад аст он хуси, к-он шуд аз илоҷ,
Қ-ояд аз гулгунаву аз исфедоч. *Шоҳидӣ*

ИСФЕДРҶ اسفيدرؤ мисн сафед.

Ҳар бомдод, ки шир хоҳанд дӯшид, қадаҳе чинин покниза ё обғина ё исфедруй бигиранд ва ба чанд об бимоланд ва бишӯянд пок.

«Захираи Хоразмшоҳӣ»

ИСФИРОР а. اصفار 1. зард шудан; зардӣ; 2. маҷ. ғуруб, ғуруби офтоб.

Сипоҳи Шом дар нақти исфирори шамс чора дар инҳизом дониста фирор бар қарор ихтиёр карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Бо эҳмирош бошад, бо исфирор бошад,
На исфирор бошад, на эҳмирош бошад. *Манучехрӣ*

ИСЪОД а. اسعاد 1. хушбахт кардан, небаҳт гардонидан; 2. ёри расондан; ёри, кӯмак.

Илтиҷо бар тусту бар имлоди ту,
Тақия бар ишфоку бар исъоди ту. *Румӣ*

ИСЪОФ а. اسعاف баровардан, раво кардан, ба ҷо овардан (хоҷат ва матлаби касеро).

Султон ба исъофи он [илтимош] ваъда дод.

«Таърихи Ҷаҳонқушо»
Муовия меғунд, ки нишони исъофи мақосиди ту ин муҳри ман аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ИСЪЁН а. عصيان 1. нофармонӣ, саркашӣ, сарпечӣ, шӯриш, балево.

Бе иҷозати у муроҷиат намоям, исми исъён ба ман ниҳанд. *Авфӣ*

2. ҷ. ғуноҳ, ҷурм.

Замирам аз ғунаҳгорӣ ҳаросон,

Қадам гардида ҳам аз бори исъён. *Сайидо*

... Тоату исъён ва куфру имон зоҳир шавад. *Аҳмади Дониш*

Мекунам исъён ба уммеде, ки дар рӯзи ҳисоб

Бо учудӣ нокасиҳо дар ҳисобам оваранд. *Савдо*

ИСГО а. اصغا ғўп кардан, шунидан, ба сухане ғўш додан.

Ҳонаи нурлард дорад пурфана,

Мар-варо бикшо зи исго равзана. *Румӣ*

исго кардан (ё намудан) ғўш кардан, шунидан.

Ҳар ки мавъизати дустон ба самъи қабул исго

накунад, дар ҳалоки худ сазӣ намула бошад. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

Ҳеҷ кас ба самъи ризо исго напамуд.

«Равзат-ус-сафо»

ИСИ عيسى шақли дигари Исо; дами Исии Марьям д. нафаси зиндагӣнахши Исо, писари Марьям.

Бо кӣ ин нукта тавон гуфт, ки он сангиндил,

Қушт морову дами Исии Марьям бо ўст. *Ҳофиз*

ИСКОТ а. اسقاط 1. партофтан, андохтан, афкандан, бар-афкандан.

... Бифармуд, то зиёдатиро исқот намуда, санги муаддал ба Рай фиристоданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. бача партофтан; бачани нотамом пеш аз ҳафт моҳ зондан; бача партоёндан.

Дар илоҷи зане, ки бачани нопарварда аз ҷай биҷафт, онро ба тоъи исқот ғунҷид ва ба порсӣ фикола ғунҷид. *«Захираи Хоразмшоҳӣ»*

Аз ҳарамхон у ҳар гоҳ яке қомлаи шуд, ба исқоти он амр фармуд. *«Таърихи Фаршита»*

исқоти чанин бача партофтан; 3. маҷ. ҳар чизи кӯҳнашуда, беқора ва бефоида; асли исқот асли аз кор монда.

ИСҲОБ *а.* اسهاب бисёӣ гап задан, сергап будан; лаққидан; сергапӣ, пургӯӣ, лаққингӣ.

Исҳоҷи чунон аст, ки сухан дароз шавад ва ҳаши ва зонд дар он роҳ ёбад. «*Оини ниғорини*»

Мухтор гуфт: Итноб дар килам мӯҷиба исҳоҷ аст. «*Равзат-ус-сафо*»

ИСҲОЛ *а.* اسهل ҷорӣ шудани шикам, дарунравӣ.

Аҳшо ва амёон ӯ аз талхӣ реш шуд ва исҳоле азим пайдо омад. *Авфӣ*

Магар аз баӣ-Ҳошим... якero исҳоли афтод? *Низомии Арӯӣ*

исҳоли дамаӣ дарунравини хунин.

Султонро исҳоли дамаӣ ба ҳам расид. «*Тарихи Фариста*»

ИТЕБ *а.* عتيب имолаи итоб.

Ҳоча, к-аз меҳр ношикеб омад, Бо сӣхӣ сарв дар итеб омад. (1) *Низомӣ*

ИТЛОҒ *а.* اتلاف 1. талаф кардан, нобуд кардан, нест кардан; тамом кардан; беҳуда чизеро аз даст додан.

Мани гумроҳ, ки баъд аз тазвӣ ва итлоғи пәнҷоҳ ба қоде нарасида бошм, ба ҳол расидан муҳол бошад. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

2. маҷ. хароҷоти беҳуда, исрофкорӣ.

Аз... итлоғ инхириф вараида, ҷониби эътидол марӣи доранд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

... Ва аз итлоғ ва исроф маҳҷур бошад. *Аҳмади Дониш*

ИТЛОҚ *а.* اطلاق 1. озодӣ, раҳой.

Маҳ аст баста ба шабун ду банди орази ӯ, Аз он ду банд мар-он мохро мабод итлоқ. *Ломей*

2. исҳо, дарунравӣ.

Нон, ки итлоқ оварад, эй меҳрбон, Нон чаро меҳониаш, маҳмада хон. *Румӣ*

3. баҷо овардан, адо кардан.

Вақти итлоқи вочибӣни эшон омадааст. *Авфӣ*
Искандар ба итлоқи марсумот ва улӯфоти ҷунуд мисол фармуд. «*Равзат-ус-сафо*»

4. пардохтан, расондан, додан, мас. 'пулро'; итлоқ кардан а) озод кардан, раҳо намуудан.

Агар туро итлоқ кунам, зомини ту кист? *Авфӣ*
б) талақ додан, аз никоҳ баровардан; в) адо кардан, додан.

Ба вараки дигар навишта буд, ки андар ин рӯз итлоқ кардани баҳон бурӣ ба нафт то тани Яхён Бармакӣ сухта оид. «*Тарихи Байҳақӣ*»

Ба агар кушта шавам, ... аз таабӣ зиндагӣ раҳида бошам ва ба олаҳи итлоқ расида. *Аҳмади Дониш*

ИТМИНОН *а.* اطمینان бовар пайдо кардан, хотирчамъ шудан, бовар ҳосил кардан; хотирчамъӣ; бовар, эътимод.

Ҷихати итминони дили сипоҳиён ҷӣ фикр кардаӣ? «*Анвори Суҳайлӣ*»

Барон итминон аз соҳибдаъват пурсиданд. *Садрӣ Зиё*

ИТМОМ *а.* اتمام тамом кардан, ба анҷом расондан; тамом шудан; охир, анҷом.

Аз ӯ урср, ки ҳеҷ муҳимме ҳаст, ки ба итмоми он киём намоӣ? *Авфӣ*

ба итмом расондани а) ба охир расонидан, тамом кардан.

Махрам се девони муштамил бар аснофӣ аштор ба итмом расонида буд. *Садрӣ Зиё*
б) анҷом додан, ба ҷо овардан.

Ҳар расме, ки падарони ӯ карда буданд, тафиз кард ва ба итмом расонид. «*Маҷмаи-ул-ансоб*»

Баъд аз итмоми маҷлис яке аз пузаро берун шуд. *Аҳмади Дониш*

♦ итмоми ҳуҷҷат талаби қатъин таҳдидомез.

ИТНОБ *а.* اتخاب дароз кардани сухан.

Лек кутаҳ мекунам ин бобро, Мухтасар месозам ин итнобро. *Ҷомӣ*

Дар ғъоз аз эҳтиромӣ ӯ муболиға ва итноб менамуд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

ИТНОТ *а.* اطاعت фармонбарӣ, тобеъшавӣ, фармонбардорӣ, мутеъ.

Амир... худро ба дӯстӣ ва итнот менамуд. *Аҳмади Дониш*
итноат доштан касеро ба касе мутеъ будан.

Ба Абӯхотами Исора ба ғоят тановар буд ва ба сабаби моли бисёӣ эшонро итнот надишт. «*Тарихи Наршахӣ*»

ИТНОТГАРӢ اطاعتگرӣ фармонбарӣ, фармонбардорӣ, мутеъ.

ИТНОТКЕШ اطاعتكش фармонбардор, мутеъ, итноткунанда.

Ҳосили қисса, он итноткеш
Ҳар ҷӣ фармуд, карду рафт аз хеш. *Бедил*

ИТОБ *а.* عتاب 1. сарзаниш, маломат, таъна; қаҳр, ҳашм, ғазаб.

Ҳофиз на ғулмест, ки аз хоҷа гурезад,
Лутфе куш боз о, ки харобам зи итоб. *Ҳофиз*

Мутарҷим ба элҷи дурушӣ ва итоб кард. *Аҳмади Дониш*

итоб доштан таъна задан, маломат кардан, сарзаниш кардан; итоб ёфтан таъна шунидан, сарзаниш дидан.

Ҳеҷ муъмин ҷунин итоб наёфт,
Ҳеҷ кофир ҷунин азоб наид. *Адиб Собир*

2. ноз кардан; ноз.

Ошиқон бӯсу қанору некувон нозу итоб,
Мутрибон руду сӯруду хуфтагон хобу хумор. *Фаррухӣ*

итоб рондан киноя аз нозу карашма кардан.

Ҳусн ҳам шуд савору ронд итоб,
Қарда аз ҳалқаҳои зулф рикоб. *Мушфиқӣ*

ИТОЛА|ИТОЛАТ *а.* اتالة|اطالات дароз кардан, тӯл додан; итोलан қалом қашол додани сухан, дароз кардани гап; сергапӣ, пургӯӣ.

ИТР *а.* عطر ниг. атр.

ИТРАТ *а.* عثرت онла, хонавода, аҳли хона, авлод, назикин.

Шахсеро воля гардониди, ки забони таън ва шатм нисбат ба итрати тохир ба боз мекунад.

«Равзат-ус-сафо»

ИТРО *а.* اطرا аз ҳад гузаштан дар мадҳу таърифи касе; зиёдаравӣ, ифрот.

Шайх Шихобиддин дар мадхи устоди худ... итрон азим кард. *«Ал-лоқи Чалолоӣ»*

ИТТИБОЪ *а.* اتباع дар пай рафтан, аз пай рафтан, пайравӣ кардан.

Амраш омад, к-иттибон Нӯҳ кун,
Тарки поёнбине машруҳ кун. *Румӣ*

Шер гуфт: ... Худро дар куштани ӯ [Димна] маъзур нашиносам, ки иттибон нафс ва тоати ҳаво, раъи рост ва тадбири дурустро биҷушонад.

«Қалила ва Димна»

ИТТИКОЛ *а.* اتكال бовар, дилҷура, эътимод.

ИТТИЛОЪ *а.* اطلاع огоҳ шудан, хабардор гардидан, воқиф шудан; хабар, огоҳӣ.

Ҳеҷ касро бар он ҳол иттилоъ набуд.

«Таърихи Систон»

Қай ёбам он даҳони ту 3-он лаб нишон, ки ҳеҷ
Бар сирри ғайб чони маро иттилоъ нест.

Қамолӣ Хучандӣ

иттилоъ ёфтан хабар ёфтан, огоҳ шудан.

Баъдамо ки аз ин маъни иттилоъ ёфт, ихтиёри тааххул кард. *Садри Зиё*

ИТТИОЗ *а.* اتعاظ панд қабул кардан, насиҳат пазируфтан, ваъз шундигар; пандгирӣ.

Муттаадиби омӯзгор бад-он сурат иттиоз гирад.
«Равзат-ус-сафо»

ИТТИРОД *а.* اطراد 1. пай дар пай шудани коре; 2. адш. яке аз санъатҳои лафзӣ, ки ном, кунья, лақаб ё насаби касе ва ё падару бобои мамдуҳ дар назм ё наср пай дар пай ва ба тартиб зикр мешавад, ҷунончи дар мисолҳои зерин:

Хисравӣ мулки Аҷам, атобаки аззам,
Савд Абубакри Савди Зангӣ-мавдуҳ... *Савдӣ*

ИТТИСОЛ *а.* اتصال муттаасилшавӣ, пайвастагӣ; маҷ. наздики ба ҳамдигар, висол.

Партави нури рӯи ту ҳар нафасе ба ҳар касе
Мерасаду намерасад навабати иттисоли ман, *Савдӣ*

Гавҳари силки иттисол шавад,
Роздори шаби висол шавад. *Ҷомӣ*

ИТТИСОМ *а.* اتسام доғ задан ва нишон мондан, тамға задан ба ҳайвон ё одам; тамғаву нишон карда шудан; иттисом ёфтан *а)* нишон (тамға) аз чизе пайдо кардан, нақибшудан, нақиббастан.

Он сурати иттизоми ҷаҳонифози авомиру аҳком
дар оннаи идрок иттисом ёфт. *«Ялми симӣ»*

б) маҷ. мавсуф шудан ба чизе, ном гирифтан.

Як духтари некаҳтар ... ба Раҳма иттисом ёфт.
«Равзат-ус-сафо»

ИТТИСОҒ *а.* اتصاف 1. сифат гирифтан, дорон сифате шудан; иттисоғ доштан машхур будан.

Яке аз таломизаи ӯ [Сукрот]... ба ҷоҳу сарват иттисоғ дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. сутуда шудан; сифати касе ё чизеро баён кардан; тавсиф.

ИТТИСОЪ *а.* اتساع фарох шудан, кушод шудан, васеъ шудан; васеъ, фарохӣ, кушодӣ.

Арсаи вилоати ӯ иттисоъ ёфта, мамоликро бар писарони ҳеш тақсим намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба арсае аз он худуд, ки иттисое дошт, лашкарро арз боздод ва сафҳо биёрост. *«Тарҷимаи Ямини»*

♦ иттисон меъда *тиб.* варамӣ меъда; иттисон уруқ *тиб.* варамӣ рағҳо; иттисон қалб *тиб.* варамӣ қалб, варамӣ дид; иттисон ҳадақа қушодагии чашм беш аз ҳадди табиӣ.

ИТТИСОҚ *а.* اتساق фароҳам омадан, иттизом ёфтан; тартиб додан; иттизом, тартиб.

Гар накардӣ нусрати дин шох Яхъё аз қарам,
Қорӣ мулкӣ дин зи назму иттисоқ афтада буд.

Ҳофиз

[Чамшед] рӯй бар иттисоқи умурӣ девонӣ... ниҳод. *«Равзат-ус-сафо»*

ИТТИҶОҚ *а.* اتحاق 1. тасодуф, бе сабаби зоҳирӣ ва ба ғайри интизор воқеъ шудани коре.

Аз иттиҶоқи бад ба суҳбати Абдурахмон мубтало шудам. *Авфӣ*

2. бо ҳамдигар мувофиқат кардан, ҳамфикр шудан; розигӣ, ҳамфикрӣ, муттафиқӣ, яқдилӣ; иттиҳол.

Бояд ки шартҳои нақиз андар ҷунон ҷойгоҳ ёд дорӣ, то бидонӣ, ки иттиҶоқ ҳаст ё нест.

Ибни Сино

Ба иттиҶоқи хирадамдон сағи ҳақшинос бех аз одаме носипос. *Савдӣ*

Ҳуснат ба иттиҶоқи малаҳат ҷаҳон гирифт,
Оре, ба иттиҶоқ ҷаҳон метавон гирифт. *Ҳофиз*

иттиҶоқ кардан як шудан, ҳамроҳ шудан; ба як фикр омадан, ҳамфикр шудан.

Онҳо иттиҶоқ карда, барои халосии эшон ба меҳмонхона даромаданд. *Садри Зиё*

♦ иттиҶоқи осмонӣ пешмомади ногаҳонӣ; тақдир, сарнавишт.

Валеки иттиҶоқи осмонӣ
Қунак тадбирхон мард ботил. *Манучехрӣ*

иттиҶоқи ҳасана небаҳтне, ки ногаҳонӣ рӯй мелиҳад, ҳодисаи хушбаҳтӣ; бар ҳасби иттиҶоқ тасодуфан, иттиҶоқан; иттиҶоқ афтадан аз ғайри ихтиёр, тасодуфан воқеъ шудани коре; рӯй додан; воқеъ шудан.

Як-ду ҷомам дид саҳарғах иттиҶоқ афтада буд
В-аз лаби соқӣ шаробам дар мазоқ афтада буд.

Ҳофиз

ИттиҶоқ бар он афтад, ки бар дарвозаи шаҳр наздиктар раванд. *«Таърихи Наршахӣ»*

иттиҶоқ сохтан мусаммам шудан, қарор кардан, тасмим гирифтан.

Хама рӯз иттифоқ месозам,
Ки ба шаб бо худой пардозам,
Шаб чу илди намоз мебандам,
Чӣ ҳурад бомдод фарзандам. *Саъдӣ*

ИТТИҶОҶ *اِتِّجَاج* ногаҳон, ногоҳ, тасодуфан.

Иттифоқан ҳаракате аз ӯ содир шуд. *Саъдӣ*

Иттифоқан як ҷавоне тафтадил

Шуд дучори ӯ, зи дасташ рафта дил. *Румӣ*

ИТТИҶОҶ *اِتِّجَاج* *ниг.* иттифоқан.

Пагоҳ иттифоқо хунукин ҳаво шиддат кард.

Садрӣ Зиё

ИТТИҶОҶ *اِتِّجَاج* мансуб ба иттифоқ.

Ҳамгироноро маълум шуд, ки саттанати он қавм
иттифоқист, на истеҳсоқӣ. (1) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ИТТИҶОЗ *اِتِّجَاز* аҳз кардан, гирифтани; иттиҳоб кардан, ҷудо карда гирифтани.

Уро барои насаки аскар иттиҳоз намолянд.

Аҳмади Дониш

ИТТИҶОД *اِتِّجَاد* як шудан, ҳамдастӣ кардан; ягонагӣ, ҳамдастӣ.

Ҳофиз гушшударо бо ғамат, эй ёри азиз,
Иттиҳодест, ки дар аҳди қадим афтодаст. *Ҳофиз*
...То имтиёз бошад миёни вочиб ва мумкин аз
барои иттиҳод. *Аҳмади Дониш*

ИТТИҶОИ машраб як будани солиқа ва фикру ақидаву рафтор.

[Абдуқодирбек] бо муҳаррири сутур ҷиҳати иттиҳоди машраб садоқат ва муҳаббат дошт.

Аҳмади Дониш

ИТТИҶОМ *اِتِّجَام* тўхтам, бадгумонӣ, бухтон.

Назми ба иттиҳоме шаҳид гашт. *Садрӣ Зиё*

ИТҶО *اِتِّجَا* фуру нишондани оташ, қуштанн оташ.

Дар итҷои он ноира ранчи бисёр дидӣ. *Авфӣ*

Ин ҷамоат ҳама дар итҷои қадр ва итҷои нури
ту саъй намолянд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИТҶО *اِتِّجَا* ба ранҷу тааб андохтан.

Қосон аз итҷоби зоти худ мустағни шуд ва уммол
ва китаба ба навоҳие, ки мусаллам буд, номзад шуданд. *«Таърихи Ҷаҳонқушо»*

ИТҶО *اِتِّجَا* таом додан, хӯронидан.

Даст ба итҷом ва инъом баркушода... *Авфӣ*.

Ҳодими матбаҳ оварад ба миён

Бахри итҷоми қавм суфраву хон. *Ҷомӣ*

ИТҶО *اِتِّجَا* 1. омадан, даромадан.

Нафс саркаш аз итҷои бад-он ибо ва имтиноъ
мекунад. *Аҳмади Дониш*

2. кардан ва ба ҷо овардан қореро.

Ба тарки шарру ба итҷои хайр дорам амр,
Ҳама муҳолифи амр аст тарку итҷои. *Сузани*

ИТҚИ *اِتِّقِي* номи ҳарфи нуздаҳуми алифбон арабин тоҷикӣ,
ки дар ҳисоби ҷумалу аҷод ба 9 баробар аст.

ИҶЗО *اِتِّجَا* ба ғазал андохтан, тарсондан, ба воҳима андохтан, бим додан.

Бад аз иҶзо ва мубоҳасан эшон бо якдигар фармон
дод, маҳфиле оростанд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИҶЛОС *اِتِّجَاس* бенавоӣ, бечорагӣ, бечизӣ, муфлисӣ, тангдастӣ.

Аз иҶлос бо лаби хушк ба дидан тар бимонд.

Авфӣ

Агар иҷозати шумо шавад, биравам ва ба асос
маълум кунам, ки ҳасми уро ба ӯ расонам ва аз
иҶлос бирахам. *Аҳмади Дониш*

ИҶЛОҲ *اِتِّجَاح* комъебӣ, муваффақият; осудаҳолия, хушбахтӣ.

Шамси Табрёз боз омад, боз,
Дар қадам юмну дар нафас иҶлоҳ. *Шамси Табрёз*

ИҶЛОҶ *اِتِّجَاج* ғалаҷ шудан, беҳаракат гардидани узв.

Дар асоси он ҳол [Бароқ] ба иллати иҶлоҷ муб-
тало гашт, чунон ки савор наметавонист шуд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

ИҶНО *اِتِّجَان* фонӣ кардан, несту нобуд кардан.

Майли иҶнову эъдоми ӯ карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИҶО *اِتِّجَا* вафӣ кардан ба аҳду паймон; адо кардани ҳаққи касе.

ИҶон маром аз лавозим бувад. *Аҳмади Дониш*
иҶон дайн (*ё қарз*) адои қарз, пардохти қарз.

Эй фақиронро аширу волдайн,

Дар хирочу харҷу дар иҶои дайн. *Румӣ*

ИҶОДАИ *اِتِّجَادَات* 1. фонда додан; фонда гирифтани.

Дар мадрасаи шарифан сultonи роияти иҶода
барафрошт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ёд додан, таълим додан; дарс гуфтан.

Дар баъзе аз мадорис ба иҶодаи талабан илмия
иштиғол дошт. *Садрӣ Зиё*

ИҶОДАВУ истифода таълим додану таълим гирифтани.

Султон Маҳмуди Хилҷӣ... уламо ва фузало ва
туллобро вазиҳаю муқаррар карда, ба иҶодаву
истифода машғул гардонид. *«Таърихи Фаршита»*

3. баён кардан, иҳор кардан, гуфтан.

Маъний ақиқуни иҶодае дорад.

Сун матлаб нодае дорад. *Бедил*

Лузуми вуқуи онро дар хорич ҳеч иҶода наме-
кунад. *Аҳмади Дониш*

ИҶОЗА *اِتِّجَازَات* 1. ғайз расондан, баҳра додан; ғайзу хайр.

Одами низ, қ-аш риёзат нест.

Пешӣ доно варо иҶозат нест. *Саной*

Пайнаста ба иҶозан хайрот ва ишван ҳасанот
мақрун дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. чорӣ кардан, паҳн кардан, амалӣ кардан, таф-
виз кардан.

Соқинони он ба иҶозати маъдалату эҳсон... шод-
мон шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИҶОҚА *اِتِّجَاقَات* беҳтар шудани саломатӣ, рӯй ба сикати овардани бемор; беҳбудӣ, тандурустӣ.

Бад аз замоне эҳсоси бурудати обе, ки бар рӯи
ман мезаданд, карда, иҶоқат ёфтам.

«Равзат-ус-сафо»

[Саввумӣ]... ба ҳуш омада, баъд аз се соат сурати ифрок гирифт. *Аҳмади Дониш*

ИФРИТ *а. غریت* мавҷудӣ зист ва нопоки мавфум; дев; ахриман.

Газоянда ифрите ошӯбноқ,
Шитобанда чун аждаҳо бар ҳалок. *Низомӣ*
Дарпазирам ҷумлаи зиштитро,
Чуд малак покӣ диҳам ифритро. *Румӣ*

ИФРИТРУЙ *а. غریتروئى* зиштруй, бадафти, сахмгинсуратӣ.

Чу деви дӯзах аз ифритруй,
Чу зогӣ гулхан аз беҳудагӯй. *Хисрави Деҳлавӣ*

ИФРОД *а. افراد* ҷудо кардани касе ё ҷизе аз қасон ё ҷиҳзон дигар, ба фардо ҷудо кардан, танҳо кардан ҷизеро. Дар маонӣ қисмату эълод нест, Дар маонӣ таҷзия в-ифрод нест. *Румӣ*

ИФРОЗ *а. افزا* ҷудо кардани ҷизе аз ҷиҳзон дигар, алоҳида кардан.

Баъд аз он сад дирҳам... аз он ҳазор дирҳам ифроз намудем. *«Равзат-ус-сафо»*

ИФРОТ *а. افراط* аз ҳад гузаштан, зиёдаравӣ кардан, аз андоза беруи баромадан.

Рузе ба вақти ифротӣ гармо дидам, дар зерӣ мин-бар хуфта, ... на дар сар қасаб дорад ва на дар пой наълаён. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Ифротӣ шӯҷот агарчи аз ҷунун аст ва ҳулке мазмӯи, аммо мардонро... дастгирӣ кунад.

Аҳмади Дониш

ба ифрот аз ҳад зиёд, беандоза, аз ҳад афзун.

Воз аз он ба ифрот бихурд. *Авфӣ*

Дар он зимистон сармо ба ғоят буд ва барфи ба ифрот омад. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

ИФСОД *а. افساد* фосид кардан, вайрон кардан, табоҳ намудан; маҷ. фитна анхестан; фитнаангезӣ, фасод.

Бисоти мусолақат ва мувофақат... ба восити ифсоди наммонон навардида шуд.

«Равзат-ус-сафо»

Гули фурсат зи хори вақт ҷиданд,
Салоҳи кор дар ифсод диданд. *Нозим*

ИФТИКОР *а. افتکار* фикр кардан, зиндишдан, андеша намудан.

Ҳаст зарротӣ хавотир в-ифтикор
Пешӣ хушешда ҳақонқ ошкор. *Румӣ*

ИФТИОЛ *а. افعال* бӯхтон дуруғ бофтан дар ҳаққи касе, ҷиҳлагарӣ ва сохтакорӣ.

ИФТИРЕ *а. افترى* имолаи ифтиро.

В-ар зи Ҷолипус ин қавл ифтирест,
Пас ҷавобам баҳри Ҷолипус нест. *Румӣ*

ИФТИРО *а. افتراء* (ғар) бофтаи, (ғар) сохтан; тӯҳмат кардан, бӯхтон кардан, қасеро бе асос хоин гуфтан; тӯҳмат, бӯхтон.

[Халифа] ба хати худ мактубе навишт, ки он ҷи дар ҳаққи давотдор гуфтаанд, ифтиро ва бӯхтон аст. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

Магар ин мард бар вай ифтиро мекунад? *Авфӣ*

ИФТИРОҚ *а. افتراق* ҷудо шудан, аз ҳамдигар ҷудо шудан, пароканда шудан; ҷудон, фирок.

То бибояд осмонро тирагию равшанӣ,
То бибояд ахтаронро иҷтиҳу ифтироқ.

Манучехрӣ

Халқест аз фироқи ту дар банди ифтироқ,
Ҷамъест дар ҳузури ту дар қайди эҳтироқ. *Шоҳин*

ИФТИРОҲ *а. افتراح* фараҳ ёфтан, хурсандӣ ва шодмонӣ кардан.

Ба қарам бе ҷигар ба Ҳоконӣ
Он ҷи қард ифтироҳ, бифристад. *Ҳоконӣ*

ИФТИТОН *а. افتتان* дар фитна афтодан; дар фитна андохтан; фитнагарӣ, фитнаангезӣ.

Дев оғиз ҷун шавад аз ифтитон,
Истионат ҷуғд у аз инсиён. *Румӣ*

В-ар гурезам ман, равам сӯи занон,
Ҳамчу Юсуф афтам андар ифтитон. *Румӣ*

ИФТИТОҲ *а. افتاح* 1. кушодан, боз кардан; кушода шудан; кушониш; 2. шуруғ, оғоз; *мудҷолиҳ* иҳтимон.

Фатҳи ту дар пеш дорад шаҳрӣ,
Айшу ишратро ту мекуи ифтитоҳ. *Заҳири Форобӣ*

Пешӣ ин қамина сабаке ифтитоҳ намуд. *Восифӣ*
ифтитоҳи қалом фармудан сухан сар кардан.

Эшон ишорат ба Қисро карданд, ки аввал шумо ифтитоҳи қалом фармоел. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

ИФТИХОР *а. افتخار* фахр кардан, болидан; фахр.

Ба Бухоро ва Самарқанд, ки ба адлу инсоф... ифтихор дошт ва мумтоз буд, инҳо бадномӣ карданд. *Аҳмади Дониш*

Шудам э-аҳли дониш ба соле се-чор,
Падарро ба ман барфузуд ифтихор. *Шоҳин*

ИФТИҚОД *а. افتقاد* 1. тафакхус; гӯм шударо бозчустан; 2. ахволпурсӣ; дилҷӯӣ, меҳрубонӣ.

Гуфт: Ман исор қардам, он ҷи дол,
Мир тақсире накард аз ифтиқод. *Румӣ*

ИФТИҚОР *а. افتقار* камбағал шудан, ниёзманд шудан, муҳтоҷ шудан; муҳтоҷӣ, камбағалӣ, қашшоқӣ; ниёзмандӣ.

Дарवेशро ки ном барад пешӣ подшоҳ?
Ҳайҳот аз ифтиқорӣ ману эҳтишомӣ дуст! *Сабӣ*

Ҳамчунон ки шоҳонро ба навқарони бузург эҳтиёҷ аст, ба бандагони ҳақир низ ифтиқор аст.

«Таврихи Фариста»

ИФТОЛИДАН *اقتالیدن* шакли дигари фитолидан.

ИФТОР *а. افطار* 1. д. руза қушодан, рузақушӣ, вақти рузақушӣ; 2. таоме, ки дар ҳангоми қушодани руза меҳуранд; маҷ. хурдан, таомхӯрӣ.

... Ки султон аз ин руза, гӯя, ҷи хост,
Ки ифтори у идӣ тифлонӣ мост. *Сабӣ*

Яке заиф буд, ки бар ҳар ду шаб ифтор қардӣ
ва дигар қавӣ, ки рузе се бор хурд. *Сабӣ*

Ифтори у бар обу тиеҳ мақсур аст.

«Анвори Суҳайлӣ»

ИФФАТ *а.* عفت парҳез қардан аз шахват; парҳезгорӣ, порсой, покдоманӣ.

Марде будааст дар мақоми ифбат қарор гирифта. *Авфӣ*

Ду даръён лашкар алам баркашид,
Замона ба ифбат қалам даркашид. *Ҳотиғӣ*

ИФШО *а.* افشا фаш қардан, ошкор қардан.

Ифшон рози ман мақун, ёй рашк, зинҳор,
Дардам ба пеши махраму бегона равшан аст. *Махфӣ*

Дар мейбн ману у хона набошад махрам,
Он, ки ифшо кунад асрори забонро, қалам аст. *Туграа*

ИФҶОМ *а.* افهام фаҳмондан, фаҳмонда додан.

Уламони насрониро бо вай мунозара фармуд, ха-
маро илзом ва ифҷом намуд. *Ҷомӣ*

ИХБОР *а.* اخبار хабар додан, огоҳонидан, огоҳ қардан, хабардор қардан.

Қосиде бифрифт, к-иҳбораш кунанд,
Толбиби ин фазлу исораш кунанд. *Румӣ*
Аз саргузашти он аъёр иҳбор менамуд.
«Равзат-ус-сафо»

ИХВАТ *а.* اخوة ҷ. ах II.

Юсуф дидӣ, ки зи ихват чӣ дид?
Лушт бар ихват куну ихвон талаб. *Ҳоқонӣ*

ИХВОН *а.* اخوان ҷамъ I. ҷ. ах II.

Ихвон, ки зи раҳ оянд, оранд раҳоварде,
Ин қисса раҳовард аст аз баҳри дили ихвон. *Ҳоқонӣ*
Гарчи ки ихвони ту неахтаранд,
Не зи ту дар дидан ман бехтаранд. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. дӯстон, ёрон; **ихвони сафо** (*имҷинин ихвонуссафо*)
а) бародарони содиқ; б) ёрон ва дӯстони хубу муво-
фиқ; в) номи як ҷамъияти махфӣ дар ибтидои асри X
дар Басра ва Бағдод, ки барои пок доштани иелом аз
хурофот ва мавҳумот мубориза мекунанд ва бо фалса-
фаи ҷуноби омонхони исломро талаб мекунанд.

Бузургеро лурсидам аз сирати ихвони сафо. *Саъдӣ*

Бош софӣ аз қудуроти ҳаво,
То шавӣ маъбули ихвони сафо. *Шоҳидӣ*

ИХВОНУССАФО *а.* اخوان الصفا *ниг:* ихвон (*ихвони сафо*).

Рузе ду тан аз ихвонуссафо барои мулоқоти муҳа-
рири сугур расида ... ба ҳар навъ муқоламот пер-
дохтем. (б) *Аҳмади Доғиш*

Дилро фириастодам пағах, к-у низ донда рафти раҳ,
То пеши ихвонуссафо асвофи Шамсулдин кунам. (в)
Шамси Табрези

ИХВОНУШШАЕТИН *а.* اخوان الشياطين қасоне ки гуё
дасти шайтонанд; қиноа аз одамони бадкор.

Хазинаи байтулмол лудмаи масокони аст, на туъ-
маи ихвонушшаеитин. *Саъдӣ*

ИХЛОЛ *а.* اخلال халал расондан, зиён расондан.

Аз уҳдан вазифаи ҳар як муоҳазат мекунад ва
ихлолу эҳмоли он ҷоиш нашуморад. *Насириддини Тусӣ*

ИХЛОС *а.* اخلاص дӯстии ҳолис доштан, иродат ва ду-
стин бермӣ доштан; эътиқод доштан; эътиқод.

Агар аз мо иябӯм ва тарбият зиёдаст набинаанд,
дар бандгани мо ихлол наваранд. *Авфӣ*
Солҳо ихлол варзидам ману он сандил
Бо ман аз руи иродат эътиқоде ҳам накард. *Ҳилолӣ*

ИХЛОСМАНД *а.* اخلاصمند дӯсти беряё, дӯсти содиқ; эъти-
қодманд, касе, ки ба касе эътиқоди махсус дорад.

Ихлолсмонди қунҷи висолат ҳалоқ шуд,
Вачхаш мағӯй, бар сарӣ эҳсон наёмадӣ. *Муллаҳ*

ИХРОҶ *а.* اخراج I. хориҷ қардан, берун баровардан.

Дай шавӣ, бинӣ ту ихроҷи баҳор,
Лайл гарди, бинӣ илоҷи баҳор. *Румӣ*

2. аз шаҳр ва ё деҳ берун қардан, бадарға қардан.

... Аз мулкши ихроҷ қард ва ӯ ба тарафи Ис-
фаҳон рафт. *«Таскири Давлатшоҳ»*
Ҳамчунин олими мутабаххиро аз Бухоро ихроҷ
намуданд. *Садрӣ Зӣ*

ИХРОҶОТ *а.* اخراجات хароҷот, харҷҳо, машру гузарон.

Барои ихроҷоти роҳ қадре зар муҳайё гардонед. *Авфӣ*

[Обид] ҳама шаб дар муноҷот ва сахар дар дуо
хоҷат ва ҳамарӯза дар банди ихроҷот. *Саъдӣ*

ИХСО *а.* اخضا хусья баровардан, ахта қардан.

Ин ҷазо таскинӣ чангу фитна аст,
Он чу ихсо асту ин чуи хатна аст. *Румӣ*

ИХТИЁР *а.* اختيار I. ирода, хоҳиш, майл.

Қунҷи сабр ихтиёри Лукмон аст,
Ҳар киро сабр нест, ҳикмат нест. *Саъдӣ*
Вакт аст, Сайидо, зи паи беҳудӣ равем,
Моро худот пайравии ихтиёро. *Сайидо*

ба ихтиёр ба оруз ва хоҳиши худ, ба майли худ.

Агар зи қун ту рафтам, ба ихтиёр набуд,
Фигону нолаи беихтиёр шуд боис. *Ҳилолӣ*

ихтиёр додан ба майлу хоҳиши худ гузоштан; ху-
қуку вақолат додан.

Дигаре дорад иннорати ҷу тифли найсавор,
Гарчи дар зоҳир инноу ихтиёрат додаанд. *Соиб*
ихтиёр доштан чизи дилхостаро қардан, ба дилхоҳи
худ амал қардан; мухтор будан дар қоре.

Байат қардам ба сайиди худ ..., байати фармон-
бардорӣ ва пайрав будан ва розӣ будан ва ихтиёр
доштан. *«Таърихи Байқаҳ»*

2. баргузидан ва писандидан чизеро ё қореро.

Эй ёр, маро раҳи ту ёр аст,
Ишқи ту зи олам ихтиёр аст. *Анварӣ*
ихтиёр қардан писандидан, лоиқ донистан, мӯсоиб-
ёфтан, интиқоб қардан.

Ва ба ҳар ҷо, ки ҳоҳӣ ҳештарон ихтиёр кун,
То туро он ҷо фириستم. *«Таърихи Систон»*

Гуфти: Бирав Ҳилолӣно, сабр ихтиёр кун,
Ваҳ, чун кунам, ки нест ба даст ихтиёри ман. *Ҳилолӣ*

◇ **ихтиёр омадан** маъқул шудан.

Бузурҷмехро раъи малик ихтиёр омад. *Саъдӣ*
ихтиёр фармудан бартар шумурдан, тарҷеҳ додан; **их-
тиёр аз касе ситадан** дасти касеро аз қоре кӯтоҳ

кардан, озодин кор ва мухторӣ аз касе гирифта, салб кардан.

Султон аз қайди ӯ огоҳ шуд ва таъҷил намуд ва ихтиёр аз даст ӯ биситад. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ИХТИЛОЛ *а.* اختلال 1. парешон шудан, дарҳаму барҳам шудан; ошuftагӣ, парешонӣ, бесарусомонӣ, бетартибӣ; шуру ошуб.

Бад-он сабаб умуми мамлакат музтариб гашт ва басе ихтилол ба ҳоли ҳар кас роҳ ёфт.

«Чомеъ-ут-таворих»

... Ва кор ба ихтилол ва бенизомиа кашад.

Аҳмади Дониш

ихтилоли ҳол парешонхояӣ.

Ихтилоли ҳоли худро ва интизоми умуми мо мушоҳида мекунад ва аз он кӯфтаҳотир мешавад.

Авфӣ

ихтилол овардан бетартибӣ ба вучуд овардан, боиси парешонӣ ва ошuftагӣ шудан.

Гар назорат гуям ин ҷову мисол, Фаҳиро тарсам, ки орад ихтилол. *Румӣ*

2. маҷ. ошuftагӣ, ақл; камин ақл.

Вақти бозӣ кӯдакони 3-ихтилол Менамояд он ҳазафю зарру мол. *Румӣ*

❖ **ихтилоли басар** ҳалал ва нуқсон дар қувваи бинӣ; **ихтилоли димоғ** вайрон шудани қорӣ мунтазамӣ майнаи инсон, девонамизҷӣ; **ихтилоли мизҷ** ҳалал ёфтани саломатӣ, беморӣ; **ихтилоли шуур** нуқсон пайдо кардани шуур; **ихтилоли ҳавос** парешонии ҳавос, ошuftагӣ, ҳавос; девонамизҷӣ.

ИХТИЛОТ *а.* اختلاط 1. омехтан, омехта шудан; омехтагӣ, омезиш.

3-ихтилоти ҳазор чашмаю ҷу

Натавон ёфт ҷурми оби дуту. *Бедӣ*

ихтилот додан ба ҳам омехтан; 2. омезгорӣ, ҳамнишинӣ, наздиқӣ; сӯхбат бо дустӣ самиятан.

Саодат ихтилоти зиракон аст,

Зи ғолои гар расад суде, зиён аст. *Носири Хисрав*

Ману шоир, туву девона — муҳол аст, муҳол,

3-ихтилоти ту ба қавнаӣ шарофат бинам. *Савдо*

ихтилоту имтизоҷ а) омехтан моддаҳо бо амалиёти химиявӣ; б) рафтуомад, муошират; ҳамнишинӣ, ҳам-сӯхбатӣ.

Дар касри иморат нишастааст ва ҳеҷ кас аз мо бо ӯ ихтилоту имтизоҷе надорад. *«Ривазат-ус-сафо»*

ихтилот доштан сӯхбат ва ҳамнишинӣ доштан.

Абдумалик бо мо ихтилот дошт. *Авфӣ*

ихтилот кардан (ё сохтан) ҳамнишинӣ ва сӯхбат кардан, ҳамсӯхбат будан.

Ҳар нафас афтам ба пон гул, қадҳишӯӣ кунам,

То абад созам ба қавми бодахорон ихтилот. *Имло*

... Ва ба ағъер камтар ихтилот кунад.

Аҳмади Дониш

ИХТИЛОТПАЗИР اختلاط پذیر он чӣ қобилияти омезиш бо чизӣ дигар дорад.

ИХТИЛОФ *а.* اختلاف 1. мухолиф шудан, бо якдигар мувофиқат надоштан; носоғорӣ.

Писаронро ҷиҳати мерос ихтилоф афтод.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ихтилофи душманон пирузин дигар аст.

«Тарҷимаи Яминӣ»

Аммо нисбат ба ҳар ҷамоа ихтилофи калимот бисёр аст. *Савдо*

2. фарқ, тафовут; ихтилофи ақида фарқи ақида, зиддияти фикрҳо; ихтилофи оро мухолифати раъйҳо, фикр ва ақидаҳои гуногун ва ба ҳамдигар зид доштан; 3. рафтуомад; гардиш; пан ҳам омадан; ихтилофи лайлау наҳор гардиши шабу рӯз, пан ҳам омадани шабу рӯз.

ИХТИЛОФОТ *а.* اختلافات 4. ихтилоф.

Толиби мақсудро як самт бояд муставӣ,

Мардро саргашта дорад ихтилофоти сумут. (2)

Анварӣ

ИХТИЛОЧ *а.* اختلاج ҳаракати мушаки ягон узви бадан, мас. чашм, бе ғироди шахс; ларғаш, ҷунбиш, паридани ягон узв.

Чун ки хурӯшад ду саф вақти ҳавоҳаз, кунад

Чашми ҷаҳон ихтилоҷ, ғушн замона танин. *Ҳақонӣ*

Қ-андар аъзоат оверад нафаҳот

Ихтилоҷ аз эпидати ҳаракот. *Саной*

ИХТИНОҚ *а.* اختناق гулгутир шудан, хафа шудан; гулугрифтагӣ, хафагӣ.

Гуфт: Шабонгоҳе дар фалон шореъ мегузаштам, ногоҳ каманде дар гардани ман афтод, ... аз зарурати ихтиноқ ... мешитофтам. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

Ман ин маъқулот ба ихтиноқ ва хафагӣ ва зикӣ нафас мегуфтам. *Аҳмади Дониш*

ихтиноқи раҳим *тиб.* як навъ беморни бачадон.

ИХТИРӢ *а.* اختراع эҷод кардан, чизӣ нава падид овардан, ба вучуд овардани чизе, ки пеш мисли он вучуд надошт; нави, навиғарӣ.

Дар васфи ин ҳол қасонди ғарро ва маонии азро ихтирӢ ва ихтироҳ кардад. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

Қудрат оғуши ихтирӢ кӯшод,

Дом гардишу сайд кард эҷод. *Бедӣ*

Эҳтиёҷ модари ихтирӢ аст. *Зарбулмасал*

ИХТИСОР *а.* اختصار кӯтоҳ кардан, мухтасар кардан (маҳсусан суҳанро); кӯтоҳ.

Камтарини бандагон Муҳаммад ибни Зафар ибни Умар ба тариқи ихтисор зикр кард.

«Таърихи Наршахӣ»

ихтисор кардан а) кӯтоҳ кардан чизеро, бас кардан; б) қаноат кардан.

Ба ин байт ихтисор кардам ва ғуфтам:

Қозин шаҳри ошиқон бояд,

Қи ба як шодиқ ихтисор кунад. *Савдӣ*

ИХТИСОС *а.* اختصاص 1. маҳсусият; хос будан; баргартар, имтиез.

Ихлос ва ихтисоси ман дар хидмат донистай. *Авфӣ*

2. хос-гардидан, хос шудан, ба касе маҳсус шудани чизе; ихтисос додан чизеро ба касе маҳсус кардан, маҳсусият додан.

... Ва муҷаррадоти баргузида ба рисолат ва нубувват ихтисос дод. *Аҳмади Дониш*

ИХТИСОС доштан а) махсусият доштан, ҳосият доштан, ба ҷизе махсус будан; б) бартария доштан, имтиёз доштан; ягона будан.

Хунараш з-осмон бипурсидам,
Қаз ҷи ин ихтисосу фар дорад. *Анварӣ*

Мустафохон, ки ба мазиди шуҷоат ихтисос дошт,
муқобил омад. «*Таврихи Фариишта*»

ИХТИСОС ЁФТАН махсус шудан; таъин шудан.

Ахиран ба қазон бархе вилоёт ихтисос ёфт.

Садрӣ Зиё

ИХТИТОМ а. اختتام ба поён расидан, хотима пазируфтан;

поён, анҷом, хотима; муқобили **ИХТИТОҲ**.

Қазиб завуқ шавқи мавлоно Ҳисом
Мекашад моро ба суи ихтитом. *Румӣ*

ИХТИТОМ пазируфтан ба охир расидан, анҷом ёфтан.

Анқариб ба итмом расида, сурати ихтитом па-
зирад. «*Равзат-ус-сафо*»

ИХТИТОҒ а. اخطا зада гирифтан, рабудан, барқвор
ба ҷизе хучум оварда рабудан, мас. калхот ба ҷуҷа.

Суръати фаҳм васат бувад миёни суръати тахай-
юле, ки бар сабили ихтитоғ афтад.

Насриддини Тӯсӣ

ИХТИҒО а. اختفا пинхон шудан, ниҳон гардидан, махфӣ
шудан.

Чун мударри ихтиғоғи фазл мутаомдӣ гашт, ...
аз ваҳшати танҳоӣ малул шуд. *Авфӣ*

ИХТОР а. اxtar хабардор кардан, огоҳ кардан, огоҳӣ
додан; ба хотир овардан, ёдоварӣ кардан.

Он дӯ гуфтадаш насихат дар самар,
Қи макун з-ихтор худро беҳабар. *Румӣ*

ИХҒО а. اxta пинхон кардан, махфӣ доштан, пӯшида
доштан.

Чун аз мартабаи ихғо таҷовуз намуд, бо ӯ гуфт...
«*Равзат-ус-сафо*»

ИШБОЪ а. اشباع 1. сер кардан; пур кардан; пуррагӣ;
серӣ, сершудагӣ.

Ишбоё, ки дар ин фавоид тақдир афтод, матбуъ
аст. «*Равзат-ус-сафо*»

Бар хотири ман гузашт, ки онро тарҷима карда
ояд ва дар бастаи сухан ва кашфи ишороти он ишбоё
равад. «*Калила ва Димна*»

2. аш. пурра талаффуз кардани садоноқхон кутух.

ИШВА а. عشوе поз, карашма, нозу карашма, ғамза.

Қомӣ ҷонрост ба бозори ғамат сад талхӣ,
Қи ба як ишван ширин нахарида аз мо. *Ҳилолаӣ*

◇ ишва хӯрдан мафтун шудан, ошиқ шудан; ба нозу
карашма фирефта шудан.

Абдумалик ин ишва бихурд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ИШВАҒАР عشوگر нозу карашмакунанда, ишуҳу дилфи-
реб.

Маҳи ишвағар офтоби Тироз,
Бутӣ қандаб, дилбари дилнавоз. *Ҳочу*
Гар меҳнати ман нест, касеро сухане нест,
Мисли ту бӯте ишвағаре нест касеро. *Фузӯлай*

ИШВАДЕҲ عشوده ишвағар, касе, ки бо нозу карашма
касеро фиреб медиҳад.

В-он, ки шуд аз ишвадеҳон ишваҳар,
Чун бутӣ кӯр аст ба кӯроб-дар. *Ҳисраи Деҳлаваӣ*

ИШВАКЕШ عشو كيش касе, ки бисёр нозу ишва мекунад.

Касе, ки дил ба вафон ту ишвакеш ниҳод,
Ҳазор доғи надомат ба ҷони хеш ниҳод. *Урфӣ*

ИШВАСОЗ عشو ساز ишвакунанда; маҷ. дилфиреб, дил-
рабо.

То чашми ишвасози ту меҳмони фитна аст,
Ширин табассумат намаки хони фитна аст. *Урфӣ*

◇ (ин) санами ишвасоз киноя аз дунёи пурфиребу
хила.

Ҳафту лӯҳи ин санами ишвасоз

Тифлфиреб омаду барнонавоз. *Ҳисраи Деҳлаваӣ*

ИШВАХАР ИШВАХУР عشوخور касе, ки ба нозу караш-
ма фирефта мешавад.

В-он, ки шуд аз ишвадеҳон ишваҳар,
Чун бутӣ кӯр аст ба кӯроб-дар. *Ҳисраи Деҳлаваӣ*

ИШҒАРФ اشگرف шакли дигари ишғарф.

Қиссаи он обгир аст; эй ашуд,
Қи дар ӯ се моҳи ишғарф буд. *Румӣ*

ИШКАМ اشكم шакли дигари ишқам.

Ишқами ҳоли бувад зиндонӣ дев,
Қ-аш ғами нон монёе аст аз макру рев. *Румӣ*

ИШҚАНА اشكنه 1. шурбо аз оби ҳолиси гушт, ки нон
пора карда меҳӯранд.

Хурда монандан ғамшӯбон,
Аз пай ишқана ғам хубон. *Мунир*

2. номи навои мусиқӣ.

Мутрибон соат ба соат бар бинои зеру бам
Ғоҳ сарвистон зананд имрӯз, гоҳе Ишқана.*

ИШҚАНЧ اشكنج шакли дигари ишқанҷ.

ИШҚАНҶА اشكنجه шакли дигари ишқанҷа.

ИШКАРА ИШҚИРА اشكره паррандан ишқорӣ аз ҷинси
боша; умуман мурғи ишқорӣ.

Ишқараро аз пай ҷавқи куланг
Ҳаёт чу овешиши қассоб ҷанг. *Ҳисраи Деҳлаваӣ*

ИШҚЕЛ اشكيل ишқ. ишқол 2.

ИШҚИРА اشكره ишқ. ишқара.

ИШҚОЛ ا اشكال 1. мушқилӣ, сахтӣ, душворӣ.

Маро ишқоде дар хотир афтодааст ва меҳоҳам,
ки ту онро ҳал куни. *Авфӣ*

2. банд, завлона, расан.

Хотир орад бас ишқол ин ҷову дек
Бигсалад ишқолро устури нек. *Румӣ*

ИШҚОР اشكار шакли дигари ишқор.

ИШҚОРИ اشكارى 1. мансуб ба ишқор; 2. ишқорҷа, мер-
ган; 3. сайд, ҷовари ишқоршаванда, нахҷир.

Ишқорӣ ҳақ бош, маҷу ҳеҷ ишқоре,
Қ-ишқорини ту бозӣ аҷал бозситонад.

Шамси Табрезӣ

ИШКУХИДАН اشكوخيدان *шакли дигари ишкxидан.*

ИШМОМ *a.* اشمام *грам.* лабн кардани харфҳо (садохо)-и «у» ва «и» дар вақти талаффуз.

То ҳамза идғом оварад,
Дар харф ишмом оварад. *Ломей*

ИШНОБ اشتاب шиновар, оббоз.

Заминро хуш чунон гарқоб мекард,
Ки моҳии замин ишноб мекард. *Амтор*

ИШНУДАНИ اشودني *шакли дигари ишнуданӣ.*

На биништанӣ буд, на биниуданӣ,
На бархонданӣ буд, ишнуданӣ. *Фирдавси*

ИШО *I a.* عشا 1. аввали торикӣ, он вақт, ки аз фуру рафтани офтоб то нисфи шаб аст.

Як ҷамоа рақсохоро баъд аз ишо ба ҳарамсарой назди қадбонухон ҳоса даровард. *Аҳмади Дониш*
2. *д.* намози шаб, намози хуфтан.

Яке тахриман ишо баста ва дигаре мунтазири ашо нишаста, ҳаргиз ин бад-он кай монад. *Сатбӣ*

ИШО II a. عشا *тиб.* қароргоҳи чанин дар шиками мо-дар.

Ба поки Марьям аз тазвиҷи Юсуф,
Ба дурӣ Иси аз пайванди ишо. *Ҳоконӣ*

ИШОА|ИШОАТ *a.* اشاعه|اشاعة паҳн кардан; ошкор гар-дондан, овоза паҳн кардан; фош кардан.

Ба ҳар роз, ки солнсе бар он маҳрам нашавад,
хароина аз ишоат масун монад.

«Калила ва Димна»

... Ба ифозан хайрот ва ишоан ҳасанот макрун дорад. *«Равзат-ус-саф»*

ишоан акозиб хабарҳои дурӯғ паҳн кардан.

ИШОРА|ИШОРАТ *a.* اشارات 1. имо; бо ҷашм, ан-гушт ва ғ. ҷазиро нишон додан.

Талқини дарси аҳли назар як ишорат аст,
Кардан ишоратро мукаррар намекунам. *Ҳофиз*
... Ишора ба камфурсатин ин ҷаҳон аст ва бе-саботин он. *Аҳмади Дониш*

2. маҷ. нишондод; фермон, амр.

Наздикни хочан бузург бояд рафт ва бар ишорати вай кор кард. *«Таърихи Байҳақӣ»*
ишорат фармудан а) нишон додан; б) амр додан, фар-мон додан.

Подшоҳ ба куштани асире ишорат фармуд. *Сатбӣ*

Маро ба сабр ишорат фармуд. *Авфӣ*

✧ **ишоран** аъло ҳукм, фермон.

Агар ишоран аъло шавад, ба ҳафт тумони Бухоро ба ҳар таноб замин ду танга ҷаъл бифармоянд. *Аҳмади Дониш*

ИШОРОТ *a.* اشارات *ҷамъ* 1. *ҷ.* ишора|ишорат; 2. номӣ китоби Ибни Сино дар фалсафа.

ИШПЕХТАН|ИШПҲУХТАН اشپهختن|اشپهختن пошидан, аф-шондан, пароканда кардан.

ИШРАТ *a.* عشرت бо ҳамдигар бо хушӣ ва хушдилия зин-

дагонӣ кардан; бо хушино хурсандӣ зиндагӣ кардан; хушдилия, шодӣ.

Хуш дор дил ба ишрату шодӣ, ки дар ҷаҳон
То мо хушему ишрати мо хуш, ҷаҳон хуш аст. *Адиб Собир*

Маро даврон агар то рӯзи махшар медахад муҳлат,
Ба худ май нӯшаму монанди гулҳо мекунам иш-рат. *Сайидо*

ИШРАТГОҲ|ИШРАТГАҲ عشرتگاه|عشرتگاه ҷои ишрат, маҳалли хурсандӣ.

Ҳеч мурғ андар ҳама олам набуд,
К-андар он ишратгаҳе хуррам набуд. *Ҷомӣ*

ИШРАТСАРО عشرت سرا хонан хушӣ, ҷои хушгузаронӣ;

✧ **ин ишратсаро** киноя аз дувӣ.

Дил занифу ғам қавӣ, танҳо дар ин ишратсаро,
Вой гар, Маҳфӣ, набудӣ сабр ҳамазонӣ мо! *Маҳфӣ*

ИШРАТСУРУШ عشرتسروش хурсандовар, шодкунанда, фараҳбахш.

Саҳоби тараб баҳри гулазорҷӯш,
Дами кулӯлаш раъди ишратсуруш. *Бедил*

ИШРАТХОНА عشرتخانه *ниг.* ишратсаро.

ИШРОК *a.* اشراك 1. шарик кардан касеро дар коре;
2. *д.* ба худо шарик овардан, худоро шарикдор ши-ноштан.

ИШРОФ *a.* اشراف 1. боло шудан; аз боло ба поён ниғох кардан; 2. мушарраф кардан; сардор кардан, соҳиб мақому мартаба кардан; рутбаи оӣ, сардорӣ.

Булфатхро понсд ҷуб бизаданд ва ишрофи Балх-ро, ки бад-у дода буданд, бозситаданд.

«Таърихи Байҳақӣ»

ИШРОҚ *a.* اشراق дурахшидан, равшан шудан; баромада-ни офтоб, тулуғи офтоб.

Лақаб ниҳанд, бале, офтобро соя,
Чу аз сарфати ишроқи худ шавад нозил. *Ҷомӣ*
Саҳар то ишроқ ба фарогат дар хоб бошанд. *Аҳмади Дониш*

ИШРОҚИЁН|ИШРОҚИЁН اشراقيان|اشراقين пайравонӣ фалсафани ишроқ; саромати ишроқиёни Ғарб Афлотун мебошад ва Бухрот низ мансуб ба ин ғуруҳ аст; дар Шарқ саромати ишроқиён шайх Шаҳобуддини Саҳравардӣ маъруф ба шайхи Мақтул (охири асри XII ва аввали XIII) ва муаллифи китобҳои «Ҳикмат-ул-ишроқ», «Талвӣҳот» ва ғ. мебошад.

Машиниён агар дар рикоби у раванд, зикрӣ сав-дат ва ишроқиён агар дар... аввори у шаванд, ҳаёбаво истифодат. *«Хизони омира»*

Даръёб фаззи суҳбати ишроқиён, ки зуд
Чун бун гул зи кисан гулзор мераванд. *Соиб*

ИШТИБОҲ *a.* اشتباه 1. монанд шудани ду ҷиз ба якдигар.

Фалея, маҳй, надонам, ба чи кунъятат бихонам,
Ба кадом чинс гуям, ки ту иштибох дорӣ. *Саъдӣ*

2. шубҳа, шак.

Асқоби маҷлис дубора хандон шуданд ва у ха-
нуз дар иштибох буд. *Садрӣ Зиё*

3. савҳ, хато.

... Ва ҳар гоҳ, ки дар он иштибохе афтод, идро-
ки маонӣ мумкин нагарад. *«Калила ва Димна»*
Барзанад бар пот наъле з-иштибох,
Ки бимонӣ ту зи дарди он зи роҳ. *Румӣ*

ИШТИДОД а. اشتداد шиддат, тундӣ, сахтӣ.

Рӯз ба рӯз мараз иштидо меёфт.

«Таърихи Фаршита»

Султон дар овони шито ба иштилоди барду сармо
азимат... фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

ИШТИЁҚ а. اشتياق шавқмандӣ ва орзуамандӣ қавӣ.

Минён як сари мӯй асту чон дар иштиёқи ӯ,
Бие, эй чони муштоҳон, фидои хар сари мӯят.
Ҳилолӣ

ИШТИМОЛ а. اشتغال шомил шудан, дар бар гирифтани,
чизеро гирдогирд фаро гирифтани; фарогирӣ; иштимоли
бар чизе доштан шомили чизе будан, дар бар гирифтани
чизеро.

Ин нусха иштимоли бар аксоми суҳан дорад, ле-
кин муродиф нест. *«Хизонаи омира»*

ИШТИОЛ а. اشتغال 1. барафрухтан, шӯълавар шудани
оташ; даргирифтани, афрушан.

Оташи ғазабӣ шавқарро иштиол дод. *Авфӣ*
Дого ба дил ниҳод, ки чуи шамъи оташи
Аз дил забона дод, ба сар иштиол ёфт. *Шоҳин*

2. маҷ. сафед шудани мӯй.

ИШТИРО а. اشترا харидан ва фурухтан; харидуфуруш.

Қитобфуруше девони у мӯҳтави бар қасонд ва
ғайруҳо овард ва ба маърази иштиро даромад.
«Хизонаи омира»

ИШТИРОҚ а. اشتراك ба якдигар шарик шудан, ҳамроҳ
шудан, шароқат доштан; шарикӣ, ҳамроҳӣ.

Мардумоне, ки эшонро лидори бориқ нест, ин-
доранд, ки лафзи ҳастӣ бар ни даҳ чиз бо ишти-
роки исм афтад. *Ибни Сино*

Камтар ихтилоф дар мобайни Ҳоҷихон, ки ба-
родари айни Нурбӯтоҳон буд, афтода, шарқат
ва иштироқ воқеъ гардид. *«Шоҳномаи Фарнона»*

ИШТИҒОЛ а. اشتغال шӯълаварӣ, ба коре машғул шудан,
ба коре пардохтан, саргарм будан ба коре, машғули.

З-он беҳудам, ки ошики содиқ набовшадан
Парвои нафси ҳештан аз иштиғоли дӯст. *Саъдӣ*
Савлат чанде дар Қобул ҳам ба касби камол иш-
тиғол намуд. *Садрӣ Зиё*

иштиғол доштан машғул будан.

Амир Муҳаммад гуфт, ки мавлоно Дарвеш дар
ҷаи қоранд ва ба ҷи муҳим иштиғол доранд?
Восифӣ

Маъмун ба шароб хӯрдан иштиғол дошт.

«Равзат-ус-сафо»

ИШТИҚОҚ а. اشتقاق 1. грам. сохтани калимае аз кали-
маи дигар; калимасозӣ; маҷ. баромадан, ҳосил шудан.

Ҳам бад-он раҳ, к-иштиқоқи «феъл» аз «фонӣ»
бувад.

Чарху савд аз кунъяту номи ту гирад иштиқоқ.
Манучехрӣ

2. ади. яке аз санъатҳои бадеии лафзист, ки нави-
сада якҷанд калимаро зикр мекунад, ки аз як реша
гирифта шудаанд, ҷунҷи дар мисоли зерин:

Х а к и м он кас, ки ҳ и к м а т нек донад,
Суҳан м у ҳ к а м ба ҳ у к м и хеш ронад.

«Фарҳанги Дабиристон»

Ҳазониро қуввати комил дар фанни шоирӣ ҳафт,
хусусан дар санъати иғроқ ва иштиқоқ.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

ИШТИҲО а. اشتها майлу рағбат ба хӯрок; маҷ. майл ва
орзуи чизе.

Чу шуд вақти таому бун равған
Димоғи иштиҳоро қард равған... *Нозим*

Қадам [духтар], ки баъд аз дидан марғуби раъи
амир бошад, ба ҳамин иштиҳо зановуш мунъақид
мегардад. *Аҳмади Домиш*

иштиҳон қозғир кинол аз майли қавӣ ба хӯрок.

Зи бози течағни иштиҳон қозғири мо

Халоси нест дар саҳрон лаъли мурғи бирёнро.

Савдо

ИШТИҲОРА а. اشتها 1. шухрат ёфтан, машхур шудан,
овоза пайдо кардан; шухрат.

Чунин ҳазратеро бад-ин иштиҳор
Набонад аён аз чу ман шоире. *Манучехрӣ*

Султон Ҷалолиддин... яке аз муқаррабони худ-
ро, ки ба Айнулмулк иштиҳор дошт, пеши Шамс-
уддиншоҳ фириост. *«Таърихи Фаршита»*

2. паҳи шудан, шоеъ шудан; овоза шудан.

Ин хабар дар шаҳр иштиҳор ёфт.

«Равзат-ус-сафо»

ИШТОБ اشتاب шакли дигари иштоб.

Нинистанд бар нармаи реги қабул,
Ба иштоб хӯрданд он ҷаи буд. (1) *Фирдавӣ*

Гуфтаанд: Чи иштоб аст? Гуфт: Ин лашкар, ки
бар дари шаҳр аст, мунтазири наманд. (1) *Амтор*

ИШҶОҚ а. اشتاق шафқат кардан, шафқат варидан, меҳ-
рубонӣ кардан; шафқат, меҳрубонӣ.

Ин ишҷоқ, ки ту дар ҳақиқи ман қардӣ, ҳеҷ кас
дар ҳақиқи фарзанди сӯзби накунад. *Авфӣ*

ИШҶОЛ а. اشتغال афрухтани оташ, даргирондан, алов
кардан.

ИШҶОРА а. اشتار оғоҳ кардан, хабардор кардан, оғоҳӣ
додан; оғоҳӣ, хабар.

Аммо тумори илтифот бе риё ба ишҷори ин ма-
зомен хатм гардонид... *Бедил*

ИШҚ а. عشق ҳисси дилбастагӣ ва дӯстдорӣ аз ҳад зи-
ёд ба чизе ё ба касе, муҳаббат, шевтагӣ.

Падид ояд он гоҳ борику зард.

Чу пушти касе, к-у ғамии ҳақ хард. *Фирдавӣ*

Эй бародар, ишқ савдое хуш аст,
Дуэах алдар ошнқӣ чое хуш аст. *Анварӣ*
ишқӣ комили ишқӣ пурра, ишқӣ бенуқсон.

Ба ҳар водӣ ба зурӣ ишқӣ комили
Ба сайри ғам зада сарланҷан дил. *Мулҳам*

❖ ишқӣ маҷозӣ дар тасаввуф — ишқ ба ин дунёе ва ба алоқаҳои дунёӣ, ки ба ақидаи суфийн ҳама мавҳум буда, ишқӣ ҳақиқӣ фақат дар он дунёе мебошад.

Малех чун булҳавас дар сина чо ишқӣ маҷозиро,
Мақун бо маъсият олула домони намозиро. *Сайидо*
ишқӣ ҳақиқӣ дар тасаввуф — ишқӣ илоҳӣ, ишқӣ ҳудо ва ҳар чӣ ба он дунёе алоқа дорад ва суфийн оиро ба ишқӣ ин дунёе, ки гуё ишқӣ маҷозист, муқобил мегузоштад; ишқ бохтан (ё варзидан) ошнқӣ варзидан, муҳаббат намудан.

Винҳинаму бо ғамӣ ту созам,
Пинҳон зи ту бо ту ишқ бозам. *Ҷомӣ*
Манам, ки шӯҳран шаҳрам ба ишқ варзидан,
Манам, ки дила набулудам ба бад дидан. *Ҳофиз*

ИШҚАНДЕШ عشق اندیش он ҷӣ ҳамеша аз ишқу муҳаббат фикр мекунад ва фикри дигаре ба хотиращ намегузарад.

Ман зи баҳрат дӯст дорам чони ишқандешро,
К-аз сағони кӯи ӯ кардам дили дарвешро.

Хисрави Деҳлавӣ

ИШҚБОЗ عشق باز касе, ки ба коре ё чизе дилбастагин аз ҳад афзун дорад, ошнқ.

Ту, ки дар банди ҳештан бошӣ,
Ишқбозе дурӯған бошӣ. *Саъбӣ*

ИШҚБОЗӢ عشق بازی дилбастагӣ, ошнқӣ, ишқварзӣ.

Лайлико нишоти сарфарозӣ,
Мачнуну бисоти ишқбозӣ. *Ҳилолӣ*

ИШҚГАРӢ عشق گری ишқварзӣ, ишқбозӣ.

Ишқгарӣ мекунад лаъли туи турфа он-к
Ақд чу, Ҳоконӣ, ишқваргӣ мекунад. *Ҳоконӣ*

ИШҚДАН عشق دان он ҷӣ қадри ишқро медонад.

Бикшо садаф, яъне даҳан, афшон гуҳар, яъне суҳан,
Пинҳон мақун яъне зи ман бо ишқдонӣ кистӣ? *Ҳоконӣ*

ИШҚНАВОЗӢ عشق نوازی ишқпарварӣ, ишқпарастӣ.
Румузи ишқнавозӣ ба кори ҳар мурғест,
Биёву ту гули ин булбули ғазалхон бош! *Ҳофиз*

ИШҚОИН عشق آيين ошнқ, ишқнаша.

Дӯст бедору марди ишқоин
Сари роҳат ишқода бар болин. *Ҷомӣ*

ИШҚОМЕЗ عشق آميز ошнқона, бо муҳаббат.

Нуктаҳо гуфт ҷумла ишқомез,
Байтҳо хонд ҷумла шавқангез. *Ҷомӣ*

ИШҚПАРАСТ عشق پرست ошнқ, ишқнаша.

Ер хушбӯро марди ишқпараст
Хуфта дар хобгоҳи ишрат маст. *Ҷомӣ*

ИШҚСАРО عشق سرا чо ишқбозӣ, хилваттоҳи ошнқон.

Мақсонӣ маи ишқсаро сар аз пой надонанд,
Дар чист дар ин ҳодиса девор кадом аст?

Ибни Ямин

ИШҲОД ا. اشهاد шаҳодат додан; гувоҳ овардан.

Мудаббир, ки ишҳод мекунад ба ҳар ҳуҷҷате, ки тамои гувоҳ кунад, нӣм динори роҷӣ бистонаӣ.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

ИҒВО اغوا ғумроқ кардан, аз роҳ задан, фиреб додан; ба маслиҳати ворабо ба корҳои бад барангехтан.

Тонфае аз эшон дар саводи Куфа пайдо шудан
ва халқро иғво мекунад. «Равзат-ус-сафо»

Ҳеҷ гоҳе нашудааст ин, ки ба иғвои рақиб
Ҳар кучо дида маро, арбада оғоз накард. *Шаҳин*

ИҒЛОҚ اغلاق 1. бастан, пушидан, мас. дарро.

Муҷибӣ иғлоқи дуруб хавфӣ эҳроқ аст.

«Равзат-ус-сафо»

2. душворӣ, мушқилӣ, дарҳам печндагӣ, мутлақӣ.

Аз айби ибҳому иғлоқ дур ва наздик ба сарҳад-ди вузуҳу зуҳур. «Равзат-ус-сафо»

ИҒМОЗ I اغماز тухмат кардан, ғаммозӣ кардан; бад-забонӣ, бағдӯӣ.

Пас дабир бояд... ба таҳсин ва тақбеҳи асҳоби ағроз ва арбоби иғмоз илтифот накунад.

«Оини ниғориш»

ИҒМОЗ II اغماض чашмпушӣ кардан, худро ба нодонӣ задан, тағофул кардан; бепарвойи варзидан.

Ҳар кор, ки ба қасди нақзи аҳд мансуб набошад,
маҷоли таҷовуз ва иғмоз фароҳ бошад.

«Калила ва Димна»

Ин суҳан бишнӣд ва иғмоз фармуд.

«Маҷмӯъ-ул-ансоб»

ИҒСОТ ا. اغاثت ба фаръедӣ касе расидан; фаръедарасӣ.

Суҳан ба нияти нонати мазлумон ва иғсоати мал-хуфон бояд гуфт. *Авфӣ*

Ҳиммат бар... нонату иғсоати малхуф масруф меодит. «Равзат-ус-сафо»

ИҒРО اغرا барангехтан, таҳриқ кардан, шурондан; таҳриқ, барангезиш.

Димна аз игрои шер бипардохт ва донист, ки ба дами ӯ оташи фитна боло гирифт.

«Калила ва Димна»

Ҷамъе аз ботилияро игро ва иғво намууда, то но-гоҳ ба қатли ӯ мубодарат намуанд.

«Равзат-ус-сафо»

ИҒРОҚ ا. اغراق 1. ғарқ кардан, ғутондан; 2. муболиға кардан, зиёдаравӣ дар таъриф ё танқиди касе; муболиға; муболиға дар гуфтор ва дар амал.

З-оби чашмат гашт тӯфони дигар зоҳир, Қамол,
Нест нироке дар ин маъин, баёнӣ воҷеъ аст.

Қамолӣ Ҳуҷандӣ

ИҒТИМОМ اغماص андӯхгӣн шудан, ғамгӣн шудан.

ИҒТИНОМ اغتمام ғанимат шумурдан, ғанимат дони-стан ҷизеро.

ИҒТИРОБ اغتراب аз диёри худ дур шудан, ғарибу

мусофир шудан.

Ҳар набинад ҳеҷ Ҳиндустон ба ҳоб,

Ҳар эн Ҳиндустон накардаст иғтироб, *Румӣ*

ИҒТИСОЛ *а. اغتسال* гусл кардан, шустушу кардан, об-бозӣ кардан; гусл; шустушу, оббозӣ.

[Сукрот] дар ҳона рафт ва ба иғтисол машғул шуд. «*Равзат-ус-саф*»

ИҒТИФОР *а. اغتفار* мағфират, бахшиш, омуриш.

Гар надонӣ ин гунахро з-эйтибор,
Зуд зорӣ кун, талаб кун иғтифор. *Румӣ*

ИҒТИШОШ *а. اغتياش* дарҳаму барҳам шудан, ошuftа шудан; шӯридан; фитна, шӯриш, балво.

ИҒФОЛ *а. اغفال* ғофил кардан, ба ғафлат андохтан; ғафлат, беҳабарӣ.

Сазӣ ва иҷтиҳоди балеғ бояд намуд ва эҳмолу иғфолро маҷол надован. «*Чомағ-ул-таворих*»

ИҚБЕЛ *а. اقبال* иқбол.

Кунунам, ки дар панҷа иқбел нест,
Намад пешии тирам кам аз бел нест. *Савдӣ*

ИҚБОЛ *а. اقبال* 1. пеш омадан; рӯ овардан ба ҷизе.

Эн иқболи ғамат з-он гуна шодам,
Ки ҳеҷ аз шодии кас нест ёдам. *Хисрави Деҳлавӣ*
иқбол намудан рӯ овардан, пеш омадан.

Давлат ва иқбол ба сояи иқбол намоён. *Авфӣ*
2. бахт, толеъ, саодат, саодағмандӣ; *муқобили* идбор.
Ба ийруи иқболу бахту умед
Вад-ин орзу аз ту хоҳам расид. *Саадо*
Андар пан иқболи ту идбор муҳайёст,
Шоми ғамӣ хичрони ту аз субҳи висол аст.

Туграл

ИҚБОЛНОК *اقبالناک* хушбахт, саодатманд.

Хок аз ҳамсоғии ҷисми пок
Чун мушарраф омаду иқболноқ... *Румӣ*

ИҚД *а. عقد* гарданбанд, сангхон қиматбаҳон ба ришта кашид; тағв, шадда, зеби гардан.

Он иқди марворидро ба саррофе фурухтам.

Авфӣ

◇ иқди **Сурайё** ғаласитораи Парвин.

Ғазал гуфтиву дур суфӣ, бибӯ ҳуш бихон, Ҳофиз,
Ки бар назми ту афсонад фалак иқди Сурайёро.

Ҳофиз

Намудам он қадар тамҳиди сомони сухан, Туграл,
Ба гушӣ шохиди маънӣ кунам иқди Сурайёро.

Туграл

иқди **лӯълӯ** бар шакар задан ба сухан даромадан.

В-аз он пас иқди лӯълӯ бар шакар зад,
Ба унибӯ табарзад бонг барзад. *Низомӣ*

ИҚДОМ *а. اقدام* 1. кушнӣ, кушиши босабот.

Дода Миррихаш аз барои хатар
Иқдому азму зӯру зафр. *Саной*

Иқдом бар адлу ростӣ маро арзонӣ фармуд.

«Маҷмӯ-ул-ансоби»

2. қадам гузоштан дар коре; иқдом **намудан** қадам мондан дар коре, ба коре даромадан, шурӯъ наму-дан ба коре.

Баъд аз ин касе бар ин беадабӣ иқдом намоён. *Авфӣ*

Ҳар ҷи бад-он ишора кунӣ, иқдом намоём.

Аҳмади Дониш

ИҚЛИД *а. اقليد* шакли *арбишудай* қалид.

Эн Иқлидус иқлидаш омад ба даст,
Тилисмоти ганҷи «Маҷастӣ» шикаст. (1) *Ҷомӣ*

ИҚЛИМ *ю. اقليم* кишвар, мамлакат, вилоят; минтақае аз куран замин; аз рӯи тақсмоти ҷуғрофиёи қадим ҳафтъяки рубъи маскун, ки аз ҷиҳати обу ҳаво аз минтақаҳои дигар фарқ дорад.

Даррасиданд то ба иқлиме,
Ки аз у буд мулкашон ниме. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ва замин муҳасир ба панҷ иқлим аст, назар ба тақсими фарангён. *Аҳмади Дониш*

◇ **иқлими вуҷуд** кинои аз олами ҳастӣ.

Ҳофиз аз баҳри ту омад сӯи иқлими вуҷуд,
Қадаме леҳ ба видеош, ки равон хоҳад шуд.

Ҳофиз

ИҚЛИМГИР *اقليم گیر* кишваргир, ҷаҳонгир.

Султони мамалики суханиносии ҳақим Фирдавсии Тӯси китоби «Шоҳнома»-и манзум ба исми подшоҳи иқлимгир Султон Маҳмуди ғозӣ... аз баҳри бекарон ба соҳили баён оварда. «*Фатҳнома*»

ИҚЛИМГИРӢ *اقليم گیری* кишварситонӣ, ҷаҳонгирӣ, ҷаҳонкушоӣ.

Сикандар, шаҳаншоҳи иқлими роз,
Ба иқлимгирӣ чу шуд сарфароз... *Ҷомӣ*

ИҚЛИМИЁ *а. اقليمى* хилт ва резе, ки пас аз худохтанӣ зару сым дар тағи зарф менамояд.

ИҚНОЪ *а. اقناع* қаноатманд намудан, қонеъ кардан, розӣ кардан, хурсанд гардондан, хушнуд кардан.

Мумориси санаоти назар донад, ки ин инз иқноъ аст. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

ИҚОБ *а. عقاب* азоб, шиканча, озор; уқубат; сазон гуно-хи касеро додан, муҷозот.

Сутури ман ба чунин шаб ҳамесипард раҳе,
Раҳе хуш сабукоҳангу бебалову иқоб. *Муизӣ*
Ҳалолро ҳисоб лозим асту ҳаромро иқоб. *Ҷомӣ*

ИҚОЛ *а. عقلا* ресмон, ки бо он лои шутурро мебандад; банд, побанд.

Бархостам ва иқоли шутур баркушодам. *Авфӣ*
Дилма ҳикмати занҷири зулфи ту бишунд,
Иқоли ақл бияфканд алҷунуни фунун.

Заҳири Форғебӣ

ИҚОЛА|ИҚОЛАТ *а. اقاله|اقالت* барҳам задани муомила, фасх ва вайрон кардани савдо ва байъ.

Моро дигар муомила бо ҳеҷ кас намонд,
Байъе, ки бо ҳузури ту қардам, иқолат аст.

Савдӣ

Ҳасан қушқо ва манзараҳо дил, пурсид, ки ин аз онӣ кист? Гуфтанд: Он касе, ки байъ иқолат кунад. *Амтор*

ИҚОМА|ИҚОМАТ *а. اقامه|اقامت* 1. дар ҷое мондан, истиқомат кардан, мавнил доштан.

Чун руҳаъ бихонд, аз иқомат пушаймон шуд ва бозгаиғ. *Авфӣ*

Хоки раҳи он ёри сафаркарда биёред,
То чашии ҷаҳонбин кунамаш чоғи иқомат. *Ҳофиз*
иқомат кардан (ё намудан) сўқунат доштан, зиндагӣ кардан.

[Муғулҳо] муддати моҳе дар он марҳала иқомат намулданд. «*Чомеъ-ут-таворих*»

Чое чу гирдбод иқомат намекунам,
Азбаски хаст хона ба реги равон маро. *Сайидо*
2. ба ҷо овардан, ба амал овардан, иҷро кардан.

Аз барон иқомати нуск ба ҳаҷ омада буд. *Авфӣ*
◇ иқоман байнина овардани далел, бо далел исбот кардан.

Он маълум аз иқоман байнина оғиз омад.

«*Равзат-ус-сафоро*»
иқомати панҷруза киноя аз умри гузаранда, муваққат будани умр.

Бад-ин панҷруза иқомат маноз,
Ба андеша тадбири рафтан бисоз. *Сайид*
иқомати ҳиём кардан хайма задан; иқомати шӯхӯд овардан дар коре шохидҳо тайёр карда овардан.

ИҚОМАТКАДА اقامت-گاهе ҷои истиқомат, маскан, истиқоматгоҳ, бошишгоҳ.

ИҚОН а. ايقان 1. бовар кунондан; яқин ҳосил кардан; бовар, яқин.

То яқин гардад маро иқони ту
В-этиқоди хуби бо бурҳони ту... *Румӣ*

Агар... бе иқон ва таякқун сабот кунам, ҳамчун он ҷоду бошам. «*Қалила ва Димна*»

ИҚОР а. عار 1. ҷаҳду ғубу замин, мулк, молу мулк, мулкӣ ғайри манқул.

Охиран пурсид аз ҷору иқор,
К-ин зироатро кӣ овард обшор? *Румӣ*

Баъзе аз хомтавоно... амлоку иқори маврусии худро ҳам маҷҳонан дода наҷот металабид, муяссар намешуд. *Аҳмади Доғиш*

ИҚОЪ а. ايقاع 1. ба ҳам андохтан, ба ҳам задан; 2. мус. Ҳамоҳангӣ, яқинавохтӣ, яқинасақӣ дар оҳанг.

Шинқии аввалро илмин таълиф хонанд ва сониро илми. иқоъ. «*Ахлоқи Ҷалоӣ*»

3. воқеъ кардан, ба вуқӯъ овардан.

Султон Маҳмуд аз қабули ин маъни имтиноъ намуд, бинобар ин дар боби иқон сулҳ таваққуф воқеъ шуд. «*Тағрихи Фаршита*»

ИҚРОР а. اقرار эътироф кардан, дуруст ва рост шуморидан, бо гуфтори ошкор собит кардан ҷизеро барон худ ё барон дигарон.

Теги ту гуфт: Ман бибурам беҳи душманон.
Иқор кард ақл, ки ин кор кори уст.

Убайди Зокони
Пардан зулф агар аз руҳи худ бардорад,
Қофери бутқада иқрои намудан гирад.

Ибни Ямин
иқрои шикаста эътирофи нопойдор, иқрои нодуруст.

Диле дорам чу иқрои шикаста

Дурусташ кун ба гуфтори шикаста. *Ваҳид*

иқрои будан ба касе, ҷизе касе ё ҷизеро эътироф кардан.

Шамсиддин-маҳдум аз роҳи ғуруре ки дошт, ба касе иқрои набуд. *Садрӣ Зиё*
иқрои овардан эътироф кардан, қонл шудан.

Хуш он вақту хуш он соат, ки он зулфи гирехбандаш
Бидуздид ҷунон дилҳо, ки ҳасм иқрои меовард. *Ҳофиз*

ИҚТИБОС а. اقتباس 1. ади. барон далел матлаберо аз Қуръон ё ҳадис гирифта, дар гуфтор ва матни худ дохил кардан бе ишорат ба сарчашма.

Он ду руҳро ҷомеи оёти зебои шинос,
Хубуён карда 3-он ҷо ояти хуси иқтибос. *Ҷомӣ*

2. гирифтани доғиш аз касе ё китобе; фондаманд шудан аз касе ё ҷизе, касб кардан, ҳосил намудан ҷизеро аз касе ё ҷизе.

Аз фавонди улуми вай иқтибос намоён. *Авфӣ*
Қай ба ҳар ҷашме назарбозон тамошоияш кунанд,
Ҳам магар нур иқтибос аз рӯи зебоияш кунанд! *Соиб*

ИҚТИДО а. اقتدا 1. пайравӣ кардан, тақлид кардан, дар коре тобиен касе шудан; пайравӣ, тақлид.

Агар бунафша ба зулфи ту иқтидо кунате,
Ҳазор гуна дар у банду ҷину тоб аст.

Адиб Собир

Некбаҳт он тавонад буд, ки тақаббул ва иқтидо ба хирадмандон ва муқбилов воқиб бинад. «*Қалила ва Димна*»

2. ҷ. пайравӣ ба имом дар вақти намоз.

Шуд рӯи дуст қиблаи мо, ку имоми шаҳр,

То дар намози ҳеш ба мо иқтидо кунад. *Ҷомӣ*

ИҚТИДОР а. اقتدار қувват ёфтан, қудрат доштан; қудрат, тавоноӣ.

Султон Маҳмуд зимомӣ салтанат ба қафӣ иқтидор овард. «*Тағрихи Фаршита*»

Қордоронаш бо вучуди иқтидор ва эътибор аз вай [амир] озурдахотир ва безор хоҳанд гашт.

Садрӣ Зиё

ИҚТИЗО а. اقتضا талаб кардан, дархост кардан, хоҳиш кардан, тақозо кардан; дархост ва талаб.

Неши ақраб на аз пан кин аст,

Иқтизон табаташ ин аст. *Сайид*

иқтизо (-и ҷизе) доштан талаб кардан ва тақозо намудан ҷизеро.

То баҳор иқтизои шӯҳи дошт,

Айш меҷиду ораз мекошт. *Бедиа*

иқтизо (-и ҷизе) кардан (ё фармудан) дархост кардан, талаб кардан.

Пас ҳикмати болиған ҷаҳондор... ин иқтизо кард, ки ҷаҳон гоҳе обод бувад. *Аҳмади Доғиш*

Иқтизон он фармуд, ки аз он китоби ғармӣ интихобе латиф баргирифта ояд. «*Низори доғиш*»

ИҚТИНО а. اقتنا фароҳам овардан, ба даст даровардан, захира кардан.

Дар иқтинони макорим ба падари худ иқтидо кард. *Авфӣ*

Ҷамоате... ба уқул ва таъмули бишёр дар улум ва маориф ва иқтинони фазоил ҳавз менамоиянд. *Насириддин Тусӣ*

ИҚТИНОС *اقتناس* 1. шикор қардан; 2. маҷ. асир қардан; асорат, асирӣ.

Қай диҳад зиндоние дар иқтинос
Марди зиндонии дигарро ҳалос. *Румӣ*

ИҚТИРОБ *اقتراب* наздик омадан, ба ҳамдигар наздик шудан; наздиқӣ.

Ахтари фарзонагириро бо дилаш ҳаст иқтирон,
Лашкари озодагириро бо кафаш ҳаст иқтироб. *Муиззӣ*

Эй Аёзи гашта фони 3-иқтироб
Ҳамчу ахтар дар шӯи офтоб. *Румӣ*

ИҚТИРОЗ *اقتراض* қарз гирифтан аз касе, амонат гирифтан ҷизро.

Пас мар-падиқ қардани матиҷа, овардани вайро
ду тартиб аст: якеро иқтироз гуянд ва якеро халаф. *Йони Сино*

ИҚТИРОН *اقتران* 1. қарин шудан, дуст шудан, ёр шудан, ёру ҳамдам шудан; наздиқӣ, пайвастагӣ.

Бо оташат мувозана, бо ҳокат иртифоб,
Бо ахтарат муқобала, бо обат иқтирон. *Манучехрӣ*

Намедонам, ки таблаи ман ба izzin иҷобат иқтирон мебад ё на. «*Равзат-ус-сафҳо*»

2. муҷ. наздиқ шудани ду ё якчанд сайёра ба ҳамдигар.

Гар афғани ба ҳайати маҷмуияш назар,
Гӯи ҳилол бадр ба ҳам қарда иқтирон. *Восифӣ*

ИҚТИРОҲ *اقتراح* хостаи, талаб қардан; тақозо қардан; талаб, тақозо.

Нағраи муъзин, ки «хайя алалфалох»,
Он фалох, он зорӣ асту иқтироҳ. *Румӣ*

ИҚТИРОҲОТ *اقتراحات* ҷ. иқтироҳ.

Элҷисни қарохитой... знеда аз ҳоли муқаррар иқтироҳот ва мултамасот менамуданд.

«*Равзат-ус-сафҳо*»

ИҚТИСОС *اقتسار* 1. қўтоҳ қардан, кам қардан, қўтоҳтар қардан; қўтоҳӣ, иқтисор.

Гар иқтисор қард раҳӣ дар санои ту,
Ҳаст алдар иқтисор варо эътизорҳо. *Ломей*

2. маҷ. қаноат қардан ба ҷизе, қифоя доништан, иқтифо қардан.

Ба муқтазои замон иқтисор кун, Саъдӣ,
Ки он ҷи ғояти ҷаҳди ту буд, қушидӣ. *Саъдӣ*
Ҳае ба бресе аз лаъли у шавид қонъ,
Ҳае ба нуктае аз лаълаш иқтисор қунад.

Убайди Зоконӣ

ИҚТИФО *اقتفا* аз қарон касе рафтаи, пайравӣ қардан; пайравӣ.

Ноқилон... дар... иқтифои осор... ба навъи дигар майл мекунам. «*Оини кигорши*»

ИҚТИҲОМ *اقتحام* андеша накарда, қур-қуроя ба қори пурмашаққат даромадан, худро ба машаққат андохтан.

[Меҳмон] зоҳидро гуфт: Ин буд мояи иқтиҳомии муш. «*Калила ва Димна*»

Начдат вусуқи нафс аст ба саботи худ, то дар вақти иқтиҳом ахтор ва ҳавил қазаб ба худ роҳ надихад. «*Ахлоқи Чалоли*»

ИҚТОЪ *اقتاع* 1. буридан, қитъа-қитъа қардан, заминро қитъа-қитъа тақсим қардан; 2. тағйр. замин, деҳ ё мулк, ки подшоҳонӣ қадим ба вобастагони худ инъом мекарданд.

Ба фароҳури мартаба ба ҳар як иқтоё муқаррар намуд. «*Равзат-ус-сафҳо*»

иқтоъ хурдан аз даромад иқтоъ руз гузарондан.

Гирифтан, ки худ хидмате қардай,
На пайваста иқтон у хурдай. *Саъдӣ*

ИҚТОЪДОР *اقتاع دار* касе, ки соҳиб иқтоъ аст; ниг.

иқтоъ 2.

ИҶОБ *اجاب* пусти дабоғатнашуда, пусти ош додана-шуда.

Чун сараи бибрид, шуд сӯи қас(с)об,
То иҷобат барқанад дар дам шитоб. *Румӣ*

ИҶОМ *ايهام* 1. дар шақку гумон андохтан; 2. адш. овардани қалимға, ки ду маъно дорад — яке маънои дур ва дигаре наздиқ, ҷунони, дар мисоли зерин, ки хованда аз қалимаи он дар назари аввал маънои ишоратчиноширо мефаҳмад, вале мақсади шоир маънои дигарӣ ни қалима аст, ки ситорагармӣ ва ҷозибан хусн мебошад:

Он ки меғуянд он бехтар зи хусн,
Ёри ман ин дораду он инз ҳам. *Ҳофиз*

ИҶОНАТ *اجانت* ҳақиқу хор ғиноштан, хор қардан; паст қардан; ҳақорат, таққир.

Ҳар ҷи бинӣ зи дӯстон, қарам аст,
Гар иҷонат кунанду гар эъзоз. *Саъдӣ*

Вуруди заъфу иҳтилол ба ҳоли шахс аз иҷонат таққир набувад. *Аҳмади Дониш*

ИҶОТА||ИҶОТАТ *اجاطه||اجاطت* муҳосира, давродаври ҷизро гирифтани, гирди ҷизро гирифтани.

Чу доғи лола ба ҳар ҷонибе, ки меғузарам,
Маро иҷота намурад оташинбӯе. *Соиб*

ИҶБОР *اجبار* маҷбур қардан; ҷабру зулм қардан; ҷабру зур.

Ҳар кӣ дар феъли худ бувад мухтор,
Феъли у дур бошад аз иҷбор. *Ҷомӣ*

ИҶЛОЛ *اجلال* бузург доштан, бузургқадр қарданидан; izzat қардан, эҳтиром қардан.

Чун Абӯалӣ ба Бухоро расид, дар тааххуду тафакқуд ва иҷлолу эҳром қадри у мулобигат рафт. «*Тарҷимаи Ямий*»

Меҳромод зи сарпардаи иҷлоли бутун,
То зананд ҷилвақунон хайма ба сахрон зӯхур.

Ҷомӣ

ИҶЛОС *اجلاس* нишондан, баҳам нишастан, анҷуман қардан, гуфтугу қардан, маҷлис қардан.

К

К харфи дувоздахуმი алифбон ҳозираи тоҷикӣ; дар алиф-
бон арабии тоҷикӣ — харфи ک; *ниг. коф.*

К* *шакли кӯтоҳшудаи пайванди ки.*

Соҳӣ, гузин бодаву май хӯр ба бонги зер,
Қ-аз кишт сор ноладу аз боғ андалеб. *Рӯдакӣ*
Кунун к-омадӣ, кори мардон бубин,
На гоҳи фиреб асту рӯзи камин. *Фирдавӣ*
Чонам он рӯз рафт, к-ам руҳат омад ба пеш,
Ё раб, ин рӯз беш пеш набад маро. *Хисрави Деҳлавӣ*

КААН а. كان : каан лам якун мисли ин, ки ҳеч набу-
дааст; каан лам якун ангиштан (ё пиндоштан) нобуда
хисоб кардан; ба эътибор нагирифта.

Фармони маро каан лам якун ангиштай.
«Равзат-ус-саф»

КАБ||КАП *کب||کپ* даҳон, даруни даҳон.

Кунад дуои шахи комрон Абӯнсоҳ,
Дили ҳалок дар синаву забон дар каб.
Шамси Фаҳрӣ

КАБА||КУБА||КУББА *کبه* шох, каду ё пишан ҳаҷомаъ
(хунгирӣ).

Кабан ҳаҷҷомон пӯстро ба андаруни хештан ка-
шад. *Ибни Сино*

КАБАЛ *کبل* *ниг. кавал.*

КАБАР||КАВАР *کبر||کور* як навъ растанни хурдани
туршмаза, каперсник.

Ҳар ҳавиче бошадан карде дигар,
Дар миёни боғ аз сирӯ кабар. *Рӯмӣ*

КАБАСТ *کست* 1. растанни кадумонанди талх, ки овро
ханзал низ мегӯянд; 2. маҷ. талх.

Чаро кишт бод дарахте ба даст,
Ки бораш бувад захру баргаш кабасти? *Фирдавӣ*
Рӯзи ман гашт аз ғироқи ту шаб,
Нӯши ман шуд аз он даҳонти кабасти. *Урмӯдӣ*

КАБАСТА *کسته* *ниг. кабасти.*

Бо ин ҳама латофату ширинии сухан
Бо ман ба гоҳи таъна задан чун кабастай. *Низомӣ*

КАБАСТУ *کستو* *ниг. кабасти* 1.

Ба бони ораву душманонат
Саросар меваҳо бодо кабасту. *Шамси Фаҳрӣ*

КАББОДА *کباد* *ниг. каб(б)ода.*

КАБД ||КАБИД а. *کبد* чигар.

Чун мизочи кабид табаҳ шавад,
Барас орад чу хун сиеҳ шавад. *Саноӣ*

КАБД ||КАБДО *کبد||کبد* елим, ширеш; моддае, ки бо
он кафшер мекунанд.

Аз он ки мадхи ту гӯям, дуруст гӯям рост,
Маро ба кор набад сирешину кабдо. *Дақиқӣ*

КАБИД а. *کبد* *ниг. кабд* 1.

КАБИР а. *کبير* бузург.

Рафт он дарвеш ҳамроҳи шаҳри,
Сун давлатхонаи шоҳи кабир. *Рӯмӣ*

КАБИРА I а. *کبيره* муаннаси кабир.

КАБИРА II а. *کبيره* гувоҳи калон.

КАБИСА а. *کبيسه* пуркардашуда; соли кабиса соли пур-
ран шамсӣ, ки 366 рӯз буда, дар чор сол як бор так-
рор мешавад ва дар он ба моҳи февраль як рӯз илова
мегардад.

КАБК *کبک* паррандаи хушовоз, каклик.

Ҳуришхо зи кабку тазарви сафед
Бисозид, омад диле пур умед. *Фирдавӣ*

кабки дарӣ а) як навъ кабки зебои хушхиром, ки
дар кукӯ дара зиндагӣ мекунад.

Лашкари Чин дар баҳор хайма ба ҳомун зада,
Кабки дарӣ соки пой дар қадаҳи хун зада.

Манҷуҳарӣ

Дар пиша кашад акси ҷамолӣ ту париро,
Рафтори ту овора кунад кабки дариро. *Сайидо*

б) яке аз мақомҳои мусиқӣ.

Чу қардӣ ғунҷи кабки дарӣ тез,
Бибурдӣ ғунҷи кабки диловез. *Низомӣ*

◇ кабки раққос киноа аз аспӣ шӯҳ ва бозингар.
Ҷаҳондор дар маккиби ҳоси хеш,
Хироманда бар кабки раққос хеш. *Низомӣ*

кабки хиромон киноа аз маҳбӯбаи хушрафтор.

Он ғудом бозвор ба тамаи он кабки хиромон
дар риёи ҷамолаш камари ғумроҳӣ баста.

«Номеъ-ут-тамсил»

кабк шакистан киноа аз пай ғум кардан.

Туру ин кабк бишкастан ҷӣ суд аст,

Ки бозӣ ишқ кабкатору рабудаст. *Низомӣ*

кабк аст, сарашро зерӣ барф мекунад зарб. дар ғаф-
лат мондааст.

КАБКАНЧИР *ککچير* паррандаи кабкмонанд, дурроҷ.

Ҳар қӣ ба подшоҳи ғадор ва воли маккор
мубтало ғардад, бад-у он расад, ки ба кабканҷир
расад.

«Қалила ва Димна»

КАБКРАФТОР *کبکرفتار* *ниг. кабкхиром.*

Кабкрафторо, яке бихрому по бар лола соӣ,
Бе ҳиҷо кӯн лаъл пои лоласон хешро.

Хисрави Деҳлавӣ

КАБКХИРОМ *کبکخرام* хушрафтор, касе, ки роҳ рафта-
ни зебо дорад.

Сун мани ваҳшисифати ақлраида

Охуравине, кабкхироме нафривош. *Ҳофиз*

КАБОБ *کباب* 1. гушти бӣрӣён (махсусан дар оташ).

Чуз суроҳи кабоабм набувад ёру надим,
То ҳарифони дағоро ба ҷаҳон кам бинам. *Ҳофиз*
кабоби шохӣ кабобест, ки гуштро тунук бурида дар
танури тафсон монанди нон ҷаспона мепазанд; ка-
боби танурий; 2. маҷ. аламқашада, азобдида, аз шид-
дати дард (махсусан дарди ишқ) сӯхта.

Гар дили ман кабоб шуд, ту биханд,
К-он намак шӯр нест, ширин аст! *Хисрави Деҳавӣ*

Ба дигарон манишину ба ҷони ман мазан оташ,
Маро масъа, ки ман худ бар оташини ту кабобам.
Ҳилоӣ

Дар сина дяде ҳар он кя дорад,
Аз оташини ишқи ту кабоб аст. *Махфӣ*

кабоби дили ошиқ киноя аз озурдагӣ ва дардмандии дили ошиқ.

Нозуктар аз кабоби дили зорӣ ошмак,
Сузад эн дур шӯълан ранги хино маро. *Муҳам*

кабоб қардан а) сӯзондан, бирён қардан; б) маҷ. дарду алам расондан (дар боран ишқ).

Оташини Қомде кабобаш қард,
Шарми он дилшикаста обаш қард. *Бедия*

КАБ(Б)ОДА *کباده* камоне, ки тораш суст ва ҷиллаш оҳанист (барои машқи гӯштингирон).

Сахтӣ расад эн даҳр ба сӯстӣ ғитодаро,
Занҷири оҳанин ба сар афтад кабодаро. *Тугро*

КАБОИР а. *کبابر* қ. *кабир* II.

Иртиқоби он аз ҷумлаи кабоири изом аст.
«*Равзат-ус-сафоз*»

КАБР *کبر* навъе аз либоси ҷангини қадима; ҳафтон.

Яке қабр пӯшид Зоди далер,
Ба ҷанг андаромад ба кирдори шер. *Фирдаосӣ*

КАБТ I *کبت* занбур; занбури асал.

Ҳамчунон қабте, ки дорад ангубин,
Чун бимонад достони ман бад-ин. *Рудакӣ*

Як ҷуволро бузург аз қабти сурух нур қардаш
ва Абруйро дар он ҷувол қардаш, то бимурд.
«*Таърихи Наршахӣ*»

КАБТ II а. *کبت* ҳалок қардан; шикаст додан; хорозор намудан (душманро).

КАБУД I *کبود* 1. вилӣ, осмонӣ, лоҷвардӣ (ранг).

То наваҳор саба бувад, осмон — кабуд,
То лола соя ҷӯяд, нилуфар офтоб... *Анварӣ*

2. хокистарӣ, хокистарранг.

Хари ман кабуд аст, варна фидон сарат мекардам. *Садри Зиё*

◇ **кабуд дан** киноя аз осмон.

Дар ҷоми мулкӣ ӯ нафитад ҳеҷ тирагӣ,
Гар ништи зар ғитад эн сари ин кабуд дан.

Бадрӣ Чоӣ

кабуд пушт (ё ташт, харос, ҳисор) киноя аз осмон; қарҳи кабуд киноя аз осмон.

КАБУДАР *کبودر* кирми хурди обӣ, ки моҳӣ ошро меҳурад.

Моҳӣ дилӣ куҷо кабудар гирад?
Тегат моҳист, душманонӣ кабудар. *Рудакӣ*

КАБУДБАР *کبودبر* 1. меван хом; 2. маҷ. одами камтаҷриба, одами хом.

Марди ошиқ кабудбар бошад,
Мурғи давлат бурндапар бошад. *Саной*

КАБУДӢ *کبودی* нилгунӣ; **кабудӣ** *گریفتان* кабуд шудан, кабудранг шудан.

Чу гулпургун қисвати офтоб
Қабулӣ ғирифт аз ҳуми нили ноб... *Низомӣ*

◇ **кабудӣ** ҷанган ҳоли сунъӣ қўбидан, ҳол шиндонан.

КАБШ а. *کبش* гӯсфанди нар, қўқор.

Иброҳим назар қарда қабше дид, ки аз ҷониби қўҳ меояд. «*Равзат-ус-сафоз*»

КАБУТАР *کبوتر* паррандаест зебо, дорон ҳелхон гуногун, ки ба инсон зуд ром мешавад, қафтар.

Рост ҳамчун кабутарони сафед,
Роҳ гумқардагон эн ҳайбати боз. *Оғочӣ*

◇ **кабутари дубома** а) кабутаре, ки ошёнана муайян надорад; б) киноя аз одами беқарор, одами беироа; булхакас.

Чое намеравам эн дару боми ин ҳарам,
Не з-он кабутарони дуранги дубомаам.*

кабутари ҳарам кабутаре, ки шикори он манъ аст.

КАБУТАРХОНА *کبوترخانه* хонаи кабутарон, ошёнана қафтарон.

Малик Шамсулмулк... андар вай кохе ва кабутархонае сохт. «*Таърихи Наршахӣ*»

КАБҶА *کبچه* 1. хари думбурида.

Надонӣ, эн баақд, андар хари қабҷа ба нодонӣ,
Ки бо наршер барноад сутурван гови тархонӣ.

Ғазоӣ

2. ҳар ҳайвоне, ки зери даҳонаш варам қарда бошад.

КАВАЛ *کول* пӯстии пӯсти гӯсфандӣ.

Маяғқан қавал, гарчи ор оядад,
Қи ҳангоми сармо ба кор оядад. *Низомӣ*

КАВАНДА *کوندنه* турбаи аз ҳас бофташуда барои қашондани ҳасу хошнок.

Монанди қасе, ки рузи борон
Боронӣ пӯшад аз қаванда... *Лабибӣ*

КАВАР *کاور* ниг. қабар.

КАВДАН *کودن* 1. аспӣ борқашн сустратфтор, ки ба саворӣ ба қор намеравад; 2. аспӣ пир, аспӣ аз қувва монда; 3. маҷ. одами қундағам; ағлаҳ, аҳмақ.

Дарнағирад сӯҳбати ӯрғи ба шайхӣ савмаа,
Қ-ӯ ба зирақ душману ӯрғи ба қавдан душман аст. *ӯрғӣ*

КАВИР *کوير* 1. заминӣ шузавори бебӯи алаф.

На аз гармо шикӯҳад, на эн сармо,
На аз регу қавиру қўҳу дареъ.

Ҷаҳридинӣ Гургонӣ

2. шерӣ жаён.

КАВКАБ а. *کوكب* 1. ситора, сайёра.

Гарчи ҳама қавқабӣ батоб аст,
Афруқтагӣ дар офтоб аст. *Низомӣ*

Рузу шаб сарғашта медорад маро даври фалак,
Қас намедонад, ки дар толеъ чӣ қавқаб доштам?
Мушфиқӣ

кавкаби сайёр ситоран ҳаракаткунанда, сайёра.

Қуббаи боргоҳи айвонаш

Бартар аз ҳафт кавкаби сайёр. *Убайди Зоконӣ*

2. маҷ. ашқ.

Резам зи мижа к а в к а б бе мохи рухат шабҳо,
Торик шабе дорам бо ин ҳама кавкабо.*

КАВКАБА *а. كوكة* 1. чубе, ки ба нугаш қуббаи сай-
қалдор шинида шудааст ва пешпоиши подшоҳон ме-
буданд.

Будат аз оғоз оӣ мартаба,

Бар фарози чарх будат кавкаба. *Ҷомӣ*

Об чун аз ҳубоб дабдаба сохт,

Гули рашно зи гушча кавкаба сохт. *Мушфиқӣ*

2. ҷамоат, гурӯҳи одамон; аҳли ҷумҳур, дастаи саво-
рони ҳамаҷони подшоҳ ё одами бузург, эскорт.

Байд аз мударате амрзода ба тамошо савор шуда,
бо кавкабаи худ меронд. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

Вақте дар шаҳри Қирмон бар дари мадрасаи Тур-
кон будам, бузурге бо кавкабаи мучаллали бигу-
зашт. «*Хористон*»

3. маҷ. ҳашамат, ҷоҳу ҷалол, дабдаба.

Ба сити кавкабаи ғирӣ ғилоат аз ҳоқон.

Ба зарби теғ ситони хироч аз ғайфур. *Восифӣ*

КАВКАБАДОР *كوکبه دار* боҳашамат, мӯҳташам.

Чу он кавкаб аз бурҷи худ шуд равон,

Туи кавкабадори он хисравон. *Низомӣ*

КАВКАШИНОС *كوکب شناس* ситорашинос, мунаҷҷим.

Дардмандони муҳаббатро нишони дигар аст,

Кавкаби кавкабиносопро макони дигар аст. *Махфӣ*

КАВН *а. كون* 1. вучуд, мавҷудият, ҳастӣ, зиндагӣ.

Аҷаб мадор, ки андар сарон олами кавн

Ғае нишеб ғитад қору ғах фароз афтад. *Анварӣ*

2. олам, дунё; *ду кавн* *д. ду дунё*: ин дунё ва охи-
рат.

Ман, ки сар дарнаёварам ба ду кавн,

Гарданаи зерин бори миннатӣ ўст. *Ҳофиз*

Ғам аз ду кавн раҳо карда мурғи ҷони маро,

Хабар қунед аз ин қисса дӯстони маро. *Сайидо*

кавну макон мавҷудот, олами ҳастӣ; одам, ҷаҳон.

Савдо, ҳамуш бош, ки он охи синасуъ

Якбора ҷумла кавну маконро занад ба ҳама! *Савдо*

кавну фасод зиндагӣ ва нестшавӣ, ҳастӣ ва табох-

шавӣ; *(ин)* *бои кавну фасод киноя* аз дунё, олам.

Нихолаш дар ин бои кавну фасод

Шукуфа бароварду бар низ дод. *Ҷомӣ*

КАВНАЙН *а. كونين* *шақли дугонаш кавн* *д. ду дунё*:
ин дунё ва охират.

Дар лафзи туст маънии кавнайн мундариҷ,

Баҳри ҷи ба ҳақиқати худ пай намебарӣ? *Бедил*

КАВОЙБ *а. كوايب* *ч. коиб*; *◇ кавониб* *анҷум нуч*.

Дубби ақбар, Ҳафтидодарони калон.

КАВОКИБ *а. كواكب* *ч. кавкаб* 1.

Фалакҳо бип, кавокиб дар миёна,

Зи хирманшоҳ як ғирбол донд. *Ҷомӣ*

КАВОР *КАВОРА* *كوارا* *كواره* 1. сабади калон барон ка-
шондани мева, қаҷова; *муқ. гавора*.

Нагуям, ки хок овар андар кавор. *Асадӣ*

2. хонаи занбур.

Он руҳи пур нишони обила бин,

Гар надиди кавораи занбур.*

КАВСАР *а. كوثر* 1. бисёр, фаровон, анбӯх; 2. *д. ном*и
ҷашма ё дарёи афсонавӣ дар Биҳишт.

Биҳишти адн агар хоҳӣ, бид бо мо ба майхопа,

Ки аз пои хумат яксар ба ҳавзи Кавсар андозем. *Ҳофиз*

Пешни лаълаш кай даҳан бо Кавсар олояд маро

То бувад он сарни тубо, хуш намеояд маро. *Ҷомӣ*

КАВСАРА *كوثره* кафши қачуғ.

Бо либоси қаландарӣ, яъне торикӣ дунё — ку-

лоху чандаву мутбах ва кавсара бар по ба ҳар ҷо,

ки ворид шудӣ, гули сари сабади фузалову зурафо

буд. *Садрӣ Зиё*

КАД *ا. كد* хона; деҳ.

Аторуд зи вай ҷуз ато кад накард,

Ба рушӣ суолӣ ато рад накард. *Ҷомӣ*

КАД *ا. كد* 1. ҷидду ҷаҳд, қушиш; 2. ранҷу
сахтӣ кашидан дар қоре; меҳнати сахт; *◇ кадди ямин*
дастранҷ, меҳнат.

Гоҳ аз касб шудӣ нафснараст,

Ғаштӣ аз кадди ямин обиладаст. *Ҷомӣ*

Салаф ба кадди ямин ризикӣ хеш меғирад,

Абас ба ҷуд ситониш қунанд найсопро. *Соиб*

КАДА *ا. كده* хона, маҳал, маскан.

Бад-ин бенишон роғу кӯҳи баланд

Қада сохтанд аз ниҳеби газанд. *Фирдавӣ*

КАДАР *ا. كدر* растани хушбун давоӣ, ки онро кодӣ
ҳам меғуянд.

Баъси ту шихобест, ки дар қоми шағитин

Бо ҳирқаташ оташ чу шароби қадар аст. *Анварӣ*

КАДАР *II* *а. كدر* 1. тирагӣ, хирагӣ; 2. ғам, андӯх,
ғусса.

Хатти рӯи ёр шуд дар мулки қонам раҳнагар,

Аз сари таъзирам, эй Хизри мурувват, дар ка-
дар. *Сайидо*

КАДБОНУ *ا. كدبانو* 1. соҳибхоназап, бонув хона, хоним.

Чун рузе чанд баромад, ин гулом қадбонуро гуфт:

Хоҷа туро дӯст намендорад ва зане дигар хоҳад хост.

«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

Ба вақти иштиҳо таъхири қадбону намендубад,

Магар тушбераро қар ғашт гуш аз ҷӯши фаръедом?

Савдо

2. заев, ки маъмури пухтулаз аст, сардори занони

ошпаз.

Бақовулон дар хорҷ, қадбонӯи дар ҳарам сар-

гарми пухтулаз буданд. *Садрӣ Зиё*

КАДБОНУЙ *ا. كدبانوي* хонадорӣ; қадбонув қардан ба

қорқон хона назорат қардан.

Намуаи бар қанзони сарой,

Ғае қадбонув, ғах қадқудон. *Хисрави Деҳлавӣ*

КАДВОДА کدواده бунёд, тахкурсий.

Кадовдан хисорро ва бурҷон у, ки аз хишти пухта буд, боз карданд ва ба рабази шаҳри Бухоро гарҷ карданд. «*Таврихи Наршахӣ*»

Дар аҳли ту устувор монда
Кадовдан умри сустпаймон. *Сафӣ Исфаганӣ*

КАДД а. கடд *ниг.* кад II.

КАДЕВАР کدیور 1. соҳиб хона, кадхудон хона.

Гарлад када вайрон чу кадевар ду шавад.
Масъуди Саъд

2. деҳқон; боғбон.

Чун даромад он кадевар марди зафт,
Бел хишту досгола баргирӣфт. *Рӯдакӣ*
Ба деҳқонин кадевар гуфт ангур:
Маро хуршед кард обистан аз дур. *Манучехрӣ*

КАДИР а. کدر *тира, хира.*

Чун гузор афтод дар он гулшанам,
Шуд кадири чашмаи ҷон равшанам.

Хисрави Деҳлавӣ

КАДОМ کدام *ҷонишини савоӣ ҷи, кӣ.*

КАДОМИН کداین *ниг.* кадом.

КАДУ کدو 1. наъбе аз растаннхон полизӣ ва махсули он; 2. зарфи кадуй.

Чои ҳақимон маталаб, бехунар.
Зои ки наёйд зи кадуй ҳованӣ. *Носири Хисрав*
кадуй шино кадуй дарунхолие, ки ба воситан он шиновари меомузанд.

Чун ҳубоб аз талогуми сархо
Допт дарёён хун кадуй шино. *Бедил*

◇ кадуй сар *киноя аз косахонаи сар.*

Ҳар муҳтасибат бар кадуй бода занад санг,
Бишкан ту кадуй сари у низ ба хиште. *Ҳофиз*

КАДУДОНА کدودانه 1. донаи кадуй, тухми кадуй; 2. тиб. кирме, ки дар рӯда пайдо мешавад; касалия, ки аз ин кирм ба вучуд меояд.

КАДУНИМА کدونیمة кӯза, кадуй шароб (зарфи шароб-хурӣ).

Лаъли майро зи дурчи хум баркаш,
Дар кадунима кун, ба пеш ман ор. *Рӯдакӣ*

КАДУФТ کدفت *косан сар, сар.*

Ба ҷони дуст, ки гар сад ҳазор сол барояд,
На мумкин аст, ки савдо бурун равад аз кадуй-там. *Низорӣ*

КАДХУДО(И) کدخدای 1. соҳиб хонаву ҷой, калони хонавода, сардори оила.

Буд марде кадхудо, уро зане
Сахт таннозу палиду раҳзане. *Рӯмӣ*

Ҳар гок чанд бародар бошанд, ба ҷуз бародари бузург кадхудо намешавад. «*Таврихи Фаршима*»

2. маҷ. мард, шаваҳр.

Дусте дустро ба меҳмон шуд.
Дуст ҳозир набуд, пушаймон шуд.
Гуфт занро, ки кадхудоат ку?
Зан варо гуфт: Гуфтани барғу. *Саной*

3. соҳиб ва арбоби деҳ, оқсаққол, деҳхудо; 4. ранс, сардор; подшоҳ.

Каюмарс шуд бар ҷаҳон кадхудо,
Нахустин ба кӯх-андарун сохт ҷой. *Фирдавӣ*

Шаме худ кадхудон гардун аст,
Қодирро қохир аст, бе ҷуи аст. *Саной*

5. назир.

Бахоргоҳ буд ва амир (Абулмузаффарӣ Ҷағонӣ)
ба доғтоҳ... ва Амиди Асъад, ки кадхудои амир
буд ба ҳазрат буд... *Низомии Арӯзӣ*

6. лонқ, сазовор, муносиб, дархур.

Нест зоҳид кадхудон ихтилоти майкашон,
Духтари разро ба ҳар бедард бинмудан чаро?
Саиди Ашраф

КАДХУДОИ کدخدائی 1. хонадоршавӣ, зандоршавӣ.

Шуридаҳиле чунин ҳавой
Тан дарнадиҳад ба кадхудо. *Низомӣ*

Гуфто, ки зи кадхудоии ту
Бошад ғаразам раҳони ту,
Бошад, ёби ба кадхудо
Аз Лайлино ишқи у раҳон. *Ҷомӣ*

2. ранси, сардорӣ, оқсаққолия.

...Қ-аз ин пас наёба ту аз бахт бахр,
Ба ман чун диҳӣ кадхудоии шахр? *Фирдавӣ*

КАДУХ کدوخ ҳаммом, гармоба.

Пешам омад бондодон он нигорин аз кадӯх,
Бо ду рух аз бода лаълу бо ду чашм аз сеҳр шӯх.
Рӯдакӣ

КАЕГ کایگان 1. муқолиф, номуносиб; 2. дурушту но-ҳамвор.

Саропой баъзею баъзе каегин
Чу андар мағоки ҷугундур ҷугундур. *Амғак*

КАЕН کیان 4. кай II подшоҳони сулолаи Сосонӣ дар «Шоҳнома»-и Фирдавӣ.

КАЕНИ کایانی мансуб ба каён.

Дарандохт руми каёни қаманд,
Қамаргоҳи ҷинӣ даромад ба банд.
Хисрави Деҳлавӣ

КАЕСАТ а. کیسات *ниг.* киёсат.

КАЕХАН کباخان ба охиштагӣ, ба нармӣ, ба таҳаммул.

Дарант ор, эй сипеҳри ҷархворо,
Қаёхантарг болд кард коро. *Рӯдакӣ*

КАЖ کز *ниг.* кач.

КАЖА/КАЖАК کژاک *ниг.* качак.

Мияҷаҳон кажу дилвезат,
Қажаҳон дуқони қассоб аст. (2) *Хисрави Деҳлавӣ*
Давид ҳай зи бунгоғиши пили масти саҳоб,
Шаб аз ҳилол қажак бар сурии пил қашид. (2)
Хисрави Деҳлавӣ

КАЖДАСТ کژدست *ниг.* қаждаст.

КАЖДИЛ کژدل *баднийат, баддил; қажқамх.*

Чун сабо маҷмун гузаро ба оби жола шуст,
Қаждилам хон, гар назар бар сафҳан дафтар ку-
нам. *Ҳофиз*

КАЖДУМ کژدم 1. човвари нешзани заҳрдор, ақраб.

Дароварда ба ҳам каждум сару дум
Зи сусӣ ҳамчу сармохӯрда мардум.

Ғафариҷини Гургонӣ

Дигар раҳ гар надорӣ тоқати неш,
Мақун ангушт дар сурохи каждум. *Саъдӣ*

2. *муч.* бурҷи хаштум аз дувоздах бурҷи фалакӣ,
Ақраб; **каждуми гардун** (ё чарх) *киноя* аз бурҷи Ақраб.

Чарх, к-аз сураташ надорад барх,
Дива 3-у баргирӣфт каждуми чарх. *Саной*

◇ **каждуми мардумфасой** зулфи маҳбуба.

Ҳазор мардуми каждумфасой дидастӣ,
Биёву каждуми мардумфасой бин акнун. *Муиззӣ*

КАЖДУМФАСОЙ کژدم فساى он ки гӯё каждумгазидаро
бо азонму афсун даво мекунад.

3-он ки зулфани каждум асту ҳар киро каждум
газид,

Марҳамӣ он заҳро каждум ниҳад каждумфасой.
Манучехрӣ

КАЖЖЙ کزى *ниг. қажӣ.*

КАЖЗАХМА کزخمه 1. *мис.* созидае, ки мизробро по-
дуруст зада, оҳангро вайрон мекунад; 2. *мич.* қачдил,
қачқор, чатқор; бададеш, хиёнатқор.

Бифармуд, то он ду сархангро
Ду кажзахмаи хоричоҳангро... *Низомӣ*

КАЖИН کازين 1. аз (каз) сохта шуда, аз абрешими
хом сохта шуда; кажин ҳафтон либоси ҷангие, ки
ба дарунаш абрешими хомӣ арзонбаҳо андохта лаган-
да мекарданд; ҷуле, ки барои муҳофиза аз тир бар
аспон мепӯшонданд, баргустовон.

Ғаҳ ҳуллаи румӣ баставу ғаҳе ҷинӣ,
Ғаҳ кажин ҳафтои ғаҳ заррин ҷавшан. *Хисравонӣ*

2. либоси ҷангӣ.

КАЖ-МАЖ کژم қач, хамида, порост, печида, қачу ки-
леб.

КАЖ-МАЖЗАБОН کزمتزبان он ки дуруст суҳан карда
наметавонад; бачаи нав забонбароварда, ки равои гап
зада наметавонад.

Тифли ҷиҳдирӯзан каж-мажзабон
Пирӣ ҷиҳлсола бараш дарсхон. *Низомӣ*

КАЖНИГАР کزنگار қажнигар, қажбин, олус.

Рав, ҳоҷибӣ он ҷашм шав, эй хоҷа чу абрӯ,
К-у рост кунад ҷашми қажӣ қажнигареро.

Шамси Табрезӣ

КАЖОҒАНД||**КАЖОҒАНД** کزآغند|| чоман ҷангие,
ки ба ҷон пахта абрешими хомӣ қамқимат андохта, эҷ
лаганда карда шуда бомад.

Дар кажоғанд мард бояд буд,

Бар муҳаннас силоҳи ҷанг чӣ суд? *Саъдӣ*

КАЖИФАТ کزصفت одаме, ки сифатҳон бад дорад.

Қажсифатонро-ст зи гардун мудом
Баргар аз арбобӣ басират мақом.

Хисрави Деҳдавий

КАЖТАРОЗУ کزتاروز *киноя* аз фиребгар, қаллоб.

Савум қажтарозун норостгӯӣ,
Зи феъли бадаш ҳар ҷӣ донӣ битӯӣ. *Саъдӣ*

КАЖХУЛҚ کزخلق *балхулқ; тундмизҷоҳ.*

Қутбшоҳ баъд аз он воқеот... бисёр кажхулқ
шуда ва мардумро ба андак гуноҳ мекушт.

«Табрихи Фариста»

КАЗ کز *ниг. қаз(з).*

КАЗАР کز касе, ки зехнаш кунд аст; қамқал, аҳмақ.

Бар ин шаш раҳ омад ҷаҳонро гузар,
Чунин дон, ки гуфтам туро, эй қазар.

Ҳуҷистаи Сарахшӣ

КАЗЗОБ а. کذاب дурӯғгун гузаро; дурӯғгун.

Танам фарсуну ақдам рафту ишқам ҳамчунон боқӣ,
В-агар ҷонам дареғ оид, на муштоқам, ки қаззо-
бам. *Саъдӣ*

Рӯзе Лайли гуфт: Нақди ин муддаёни қаззо-
ро, ки лоти ғазоф меэнанд ва даъвои бемаънӣ ме-
кунад, бар маҳакӣ имтиҳон занам. *«Хористон»*

КАЗМ а. کظم фуру нишондани хашм, аз ҷаҳл фуурома-
дан.

Қазми ғайз аст, эй писар, хатти амон,
Хашми ҳақ ё овару даркаш инон. *Рӯмӣ*

КАЗО а. کذا ҷуни, ин ҳел, ин тавр; фалон.

Шахсе мансӯф ба сифати қазо омада буд.

«Равзат-ус-сафо»

Дар кучан қазо ва маҳалли қазо... падари ман
муқим аст. *«Равзат-ус-сафо»*

казо *филаас* дар асл ҷуниин аст.

КАЗОЙ کزائى сохта, сохтакорона ба ҷизе монанд қар-
дашуда.

Ғолибан қазе аз роҳи истеҳзо ғазали қазой ба
номи у гуфта. *«Хизони омира»*

КАЗУҒ کزوغ муҳран гардан.

Ба заҳме қазуғи варо хурд қард,
Чунин разм созад мардонӣ мард. *Асқадӣ*

КАИБ а. کيب андуҳгин, ғамгин, шикастадил.

Он абр бин, ки ғирья ҷун марди сугвор,
В-он разд бин, ки нола ҷун ошиқи қайб. *Рӯдакӣ*

КАЙ I کى 1. ҷӣ вақт, ҷӣ замон, қадом вақт.

Он мурғи тараб, ки номи у буд шабоб,
Афсус надонам, ки қай омад, қай шуд? *Ҳайём*

По қай ниҳодам ба сари кучан талаб,
Аз муҳтасиб итоб зи рафтор мекашам. *Сайидо*

2. чаро.

Чун бувад ишқи ошиқон дарсам,

Қай эи қайди мунофиқон тарсам? *Ҷонӣ*

КАЙ II کى подшоҳ, подшоҳи бузург, шоҳанишоҳ; лақаби
шоҳони Эрони қадим дар «Шоҳнома», лақаб ё баъзан
ҷузъи номи подшоҳони бузургӣ сисилан Сосониоро *таш-*

кил медиҳад, ҳамчун Кай-Қубод, Кай-Қовус (ё Қовуси Кай), Кай-Хисрав, Кай-Духросп.

Нахустин кай номдор Ардашер,
Писар шаҳриёр он набарда далер. *Дақиқӣ*
Кай номвар сар сун осмон
Бароварду бод хост бар бадғумон. *Фирдавӣ*
Чу Рустам, ки хаст ӯ чаҳонпахлавон,
Бибахшид Қовуси Қайро равон. *Фирдавӣ*

КАЙБҮР کيبر найзан паҳне, ки бо он шикор мекунанд.

Зи омадшудн кайбури кинакӯш,
Ҳаво шуд яке хонаи чубкӯш. *Хотифӣ*

КАЙВОН كيوان *нуч.* сибёран Зухл, Сатурн, ки мувофиқи ақидаҳои мунаҷҷимон қадим дар осмон ҳафтум ҳаракат мекунад; ситоран Қайвон (Зухал) паҳш шумурда мешуд.

Яке намоиш кунун 3-он, ҳама бисуду бирехт,
Чӣ нахс буд? Ҳамонро, ки нахси Қайвон буд! *Рудакӣ*

Зи Қайвон басте бартар айвони ӯ,
Зухалпайкарон гашта дарбони ӯ. *Ҷомӣ*

♦ ба Қайвон расидан баланд шудан, ба осмони ҳафтум расидан.

Зане... мушту лағдул чуб мезад, наъран ҳазрати ғшон ба Қайвон мерасид. *Садрӣ Зиё*

КАЙВОНӢ کيواني 1. мансуб ба Қайвон; 2. сибҳтоб, ба сибҳӣ монд.

Чомаро ҳам ба ранги кайвонӣ
Дод тартиби анбарашонӣ. *Хисрави Деҳлавӣ*

КАЙД ا. کيد макр, хила, фиреб.

Чун буззд ишқи ошкӯшон дарсам,
Кай зи кайди мунофиқон тарсам?! *Ҷомӣ*

Ба ҳар сӯ домӯх бастанд аз кайд,
Ки гурге ногаҳон гардидашон сайд. *Ҳазиз*

кайдн азлуд макру ҳилан душманон.

Таҳмураш... аз макри ҳуссод ва кайдн азлуд огоҳӣ ёфт. *«Равзат-ус-саф»*

КАЙИС а. کيس зирак, тазфаҳм, доно, хушбёр.

Муъминни кайис, мумайнз қу, ки то
Боз донад подшоро аз гадо. *Румӣ*

КАЙК کيك хашароти зарарноки хунхор; ♦ кайк нагазидан аз ҳеч чизе мутаассир нашудан; кайк ба гиребон булдан киноя аз саросема будан, ба изтироб афтодан.

Нест як кас, ки ба дил меҳнати давронаш нест,
3-ахтари сухта кайке ба гиребонаш нест. *Муҳсини Таъсир*

кайк дар поча (ё шалвор) афғандан киноя аз бекаро
ва бетоқат қардан; ба изтироб андохтан.

Бад-ин қасида, ки перохани маонии уст,
Фигандаам ҳамаро кайки аҷз дар шалвор.

Асри Аҳикатӣ

кайк фалон аморӣ мекашад зарб. ҳавон касе баланд аст.

Гуфтамаи: Як буса! Гуфти: Чон бидех!
Дилбаро, кайкат аморӣ мекашад.*

КАЙЛ а. کيل ченак, паймоша (барон андоза қарданн чихон рехташ).

Чумла нафасҳои ту, эй бодсанч,
Кайли зиён асту тарозун раҷч. *Низомӣ*

КАЙФ I а. كيف лаззат, нашъа; сархушӣ.

Аз кайфи нигоҳи ниммасташ
Халқе шудаанд пашъамандо. *Савдо*

кайфу сафо кайфи бегалу ғиш.

Чанони мумайнз [он наэрхоро] бурда, сарфия айшу
нашот ва кайфу сафои худ мекарданд.

Садрӣ Зиё

КАЙФ II а. كيف чигунагӣ.

Ба ҳар кайф, ки бошад, дар ризоҷуни ваалина-
ми худ сазӣ бояд қард. *«Таърихи Фарош»*
кайфу кам а) чигунагӣ ва чандӣ; б) фалс. сифат
ва камият, сифат ва миқдор.

Рашиқи павлолаш фузун аз арақи баҳру бар,
Шарҳи ҷалолаш бирун аз арақи кайфу кам.

Ҳоқонӣ

КАЙФА а. كيف чӣ гуна?; кайфа ҳолак ҳолат чӣ гуна аст?; аҳволат чӣ ҳел аст?

Чу ба дарёе занад тирӣ балорақ,
Ба моҳӣ моҳ гуяд: кайфа ҳолақ? *Низомӣ*

КАЙФАР I کيفر ҷазо, сазо, подош; муқофоти неки ва бадӣ.

Морро ҳарчанд бехтар парварӣ,
Чун яке хашм оварад, кайфар барӣ. *Рудакӣ*

кайфар қашидан ҷазо дидан.

Чаро бояд ки гуноҳ ту қушӣ ва кайфар ӯ қашад?
«Ҷомеъ-ут-таворих»

КАЙФАР II کيفر зарфи тағаромонанд, ки ширу ҷурғот ба он мерезанд; хурмача.

Ширӣ ушшоқ ба пистон — дар ҷурғот шудаст
Чашм дорад, ки фуру резад дар кайфари ту. *Таййиб*

Дар ҷаҳон бодн хашмаш ар бивазад,
Хун шавад боз шир дар кайфар. *Шамси Фахрӣ*

КАЙФИ(Й)ЕТ а. کيفيات ч. кайфи(й)ят.

Дар ҳикмати назарӣ равшан шудааст, ки аз кай-
фиёти нафсонӣ он чӣ сареузаовол бувад, онро ҳол
хонанд (1). *«Ахлоқи Носирӣ»*

КАЙФИ(Й)АТ а. کيفيت 1. чигунагӣ; ҳолат, аҳвол.

Гар касе пурсад зи ман кайфийати тӯфони Нух,
Медихад, Шоҳин, гудози дил ҷавоб аз ҷашми ман. *Шоҳин*

кайфияти воқеа чигунагии воқеа, чӣ гуна ба вуқӯъ
омадани воқеа.

Баъд аз ду рӯз мавлоно Аҳмад дар роҳе ба ин
камна расид ва аз кайфияти воқеа пурсид. *Восифӣ*

2. фалс. сифат; моҳият.

Мулки уро ибтидои нитихову азл нест,
Зоти уро офати кайфийату миқдор нест. *Муиззӣ*

3. нашъа, кайф, айшу ишрат, сархушӣ.

Бар нақди ду олам надиҳам мавсимни мастӣ
Қайфийати як ҷуръан паймонаи худро. *Ино*

Иброҳими Одилшоҳ ... дар вақти кайфияти шароб ба элчии Бурхони Нязомшоҳ дурушти менамуд. «*Таърихи Фаршита*»

КАЙҲОН کیهان ҷаҳон, дунё, олам.

... Ки пеш аз ту шоҳон фаровон буданд,
Ҳама тоҷдорони кайҳон буданд. *Фирдавӣ*

КАЙҲОНХИДЕВ کیهان‌خديو подшоҳи ҷаҳон.

КАЛ کل касе, ки муи сараш дар патичан бемории гузаранди ҷидди рехта бошад; качал.

Сар ва руи хешро пушида дошти, аз он ки ба гоят зишт буд ва сараш кал буд.

«*Таърихи Наршахӣ*»

Аз ҷӣ, эй кал, бо калон омеҳтӣ?

Ту магар аз шиша рағған рехтӣ? *Румӣ*

КАЛАВИДАН کل‌ویدن ноустувор роҳ рафтан, ноустувор гаштан, дар аснон роҳ рафтан ба ду тарафи майл кардан.

Хурдем басе қут, ки қувват бифазоӣд,
Чун марг фаро пеш биёмад, калавидем. *Саод*

КАЛАК کلک 1. шакли тасғири кал.

Калаке буд ошиқи гулаке,
Шухаке, мушқборкоқулаке. *Ҷомӣ*

2. шум, номуборак; палид.

Барканам парҳои худро як ба як,
То наядозад ба доман ҳар калак. *Румӣ*

КАЛАНГ کلنگ ниг. калапд.

Беду каланг биёвард ва сурохи мушро бикандам. *Афӣ*

КАЛАНД کاند олати оҳанин дамаш тез, дорони дастан ҷубин барои кандани замин, девор, санг ва ғ.

Эй шуда умрат ба бод аз баҳри оз,
Бар умеди сузанаг гум шуд каланд.

Носири Хисрав

Ку ҳақиқат, то зи теша в-аз каланд
Инчунин вайронаеро баркананд? *Румӣ*

◇ каланд афкандан расмест, ки занон ба нияти фолгирӣ каландеро афсун хонда ба сари роҳ мепартоянд ва ба ҷӣ гуфташ раҳгузарон гуш медиҳанд; каланд дода сузан ситадан зарб. чизи бисёр қиматнокро аз руи подояи ё тамаъ ба чизи беарзиш иваз кардан.

КАЛАНДА کاند ҷуби майдае, ки як сари онро ба дули осиб маҳкам карда сари дигарашро ба болон санги осиб мегузоранд ва бо ҷунбиши он дона аз дул кам-кам ба сурохи сөнги осиб мерезад, ликлика, шоғирдак.

Гар ҳагемӯм гӯду в-ар намегӯем гӯл,
Чун каланда бар лаби дӯлему тиг-тиҳ мезанем. *Румӣ*

КАЛАНДАР کلندر 1. ҷуби ғарси нотарошида; 2. кундае, ки барои қушода нашудани дар ба паси он мегузоранд; кундан пои бандиён; 3. маҷ. одами дағали қавиҳайкали дуруштандон.

КАЛАФ ا. کف доғи сиеҳи сурхча дар руи одам, доғи кунҷидак; доғ.

Аз доғи ғамаш даруна хаста,
Доғи калафаш ба рух нишаста. *Хисравӣ Деҳлаوى*
Маҳ ба калаф надида касе в-ин аҷаб, ки ҳаёт
Хуршедвор моҳи ҷамолӣ ту бе калаф. *Ҷомӣ*
Ду амри баҳодур мулозими ӯ буданд, ки ба нуки найза калаф аз руи қамар мерабуданд.

«*Равзат-ус-саф*»

КАЛБ ا. کلب саг.

Дар вуҳуш аз садон калбу шағол
Пур сареҳ аст сурати аҳвол. *Бедил*
калби муаллам сағи омухташуда.

Ошноӣ ба рақибам сабаби васли ту шуд,
Қардаам сайд, зи бас калби муаллам дорам.

Шоҳин

КАЛБАТАЙН|КАЛБАТОН ا. کلب‌تاین|کلب‌تون анбур, анбурӣ охангарон.

Гуфт: Баҳри ман ҷиҳоз овардаӣ, к-ояд ба кор?

Гуфт: Оре ҳам ҷакуш овардаам, ҳам калбатайн.
Неъматхони Олӣ

КАЛБӢ I کلبی мансуб ба калб.

КАЛБӢ II کلبی номи гурӯҳе аз файласуфони Юнони қадим, ки Диёгонс (Диоген) ҳам аз онҳо буд.

Бо ӯ [Диёгонс] гуфтанд: Туро калбӣ ҷаро гуянд? «*Равзат-ус-саф*»

КАЛВИДАН کل‌ویدن ниг. калавидан.

Бардошт ғиреву з-он мӯён шуд,
Калвида ба ҳар тараф равои шуд. *Шоҳин*

КАЛИД کليد 1. олате, ки бо он қуяфро мекушонанд ва мебанданд, мифтоҳ.

Парешон кун имрӯз ганҷина ҷуст,
Ки фардо калидеш на дар дасти туст. *Саъдӣ*
Шуд фатҳи боби маъсият аз шаш ҷиҳат, вале
Бар қуфли таъба рост наёмад калиди мо. *Шоҳин*

2. маҷ. воситаи наҷрон қоре ё расидан ба мақсаде.

Меҳнати ту калиди раҳмати мост,
Зиллати ту мазни давлати мост. *Ҷомӣ*

◇ калиди имон 0. калимаи шаҳодат; ниг. калима (калимаи шаҳодат); калиди қор дар остин (будан) ба мақсад ноил шудан, ба оруз расидан; ҷаҳонро калид шудан ҷаҳон қушодан; соҳиби фатҳу зафар шудан.

Ки чун шуд Сикандар ҷаҳонро калид,
Зи шамширав оина омад паид. *Нисомӣ*

КАЛИДДОН کليد‌دان қуфли махсуси давдонадори ҷубин барои бастану қушодани дар, лукидон, ғалақа.

В-он кас, ки бар дари ту нағардад калиддор,
Дар тахтабанд баста бувад чун калиддон.

Убайди Зоконӣ

КАЛИДДОР کليد‌دار нигоҳдорандаи калидоҳ.

Ранге зи гул надорам, бӯе зи ёсуман,
Оре, калиддори дари бӯстон манам. *Ваҳшӣ*

КАЛИДОН کليد‌ان ниг. калиддон.

Чист дунё? Сарои офату шар!
Чун калидони зобуӣ ба ду дар. *Саной*

КАЛИК کليک олус, қачашм, аҳвал.

Чун биниам туро, зи бими хасуд
Хештанро калик созам зуд. *Музаффарӣ*

КАЛИЛ *а. كليل* 1. кунд, истез, мас. шамшер; 2. касе, ки забонаш мегирад, забонтир; гунг.

... Лоюад ин доду лоюохе зи ту,
Ман калилам аз баёнаш, шармру. *Румӣ*

КАЛИМ *I а. كليم* 1. ҳамсуҳан, ҳамсуҳбат; гуянда; 2. ниг. калимулло.

КАЛИМ *II а. كليم* ч. *калима*.

КАЛИМА *а. كلمة* 1. воҳиди нутқ, ки як мафҳумро ифода мекунад; *калиман* истифҳом *грам*. *калимае*, ки эзоҳ ва маънидод кардани ҷавоб талаб мекунад, зарф ва ҷонишини савол; 2. суҳан, лафз, гап, гуфтор.

Гар тааммул кунӣ дар ин калима,
Бингарӣ холи харфҳош ҳама. *Ҷомӣ*

калиман шаҳодат *д*. формулаи маълум, ки онро ба забон оварда, аз мусулмонӣ худ шаҳодат медиҳанд; *калима* гуфтан гап зада.

Ба дуғати аҳли Рум калима мегуфт. *Авфӣ*

КАЛИМОТ *а. كلمات* ч. *калима*.

Ғулом он калимотам, ки оташ афрузад,
На оби сард занад дар суҳан ба оташи тез. (1)

Ҳофиз

Нисбат ба ҳар ҷамоа ихтилофи калимот бисёр аст. (2) *Саъдӣ*

КАЛИМУЛЛО *а. كليم الله* ҳамсуҳбати худо (лақаби Мусо — пайғамбари яҳудӣ, ки ғӯ дар куҳи Сино бо худо ҳамсуҳбат шуда буд).

КАЛИСО|КАЛИСИ|КАЛИСЬЕ *ю. Килиса|Килисия* ибодатхонаи исвиён, ибодатхонаи аҳли насоро.

Гар гул набувад насоби мо, хор бас аст
В-ар нур ба мо намерасад, нор бас аст.
Гар хирқаву хонақоҳу шайхӣ набувад,
Ноҳусу калисьёву зуннор бас аст. *Хайём*

Чун ба шаҳристон андар ой, нахустин куй, ки ба дасти чап [аст], онро Куй Риндон хонанд ва аз паси он калисьён тарсоён будааст.

«Таврихи Наршахӣ»

КАЛКАЛ *а. كلكل* харзағуӣ, сафсатағуӣ; пургӯӣ, серғаӣ. Дар сафар бо гирдаконам дар ҷувол, Мекашам аз калкали у килу кол.

Абулқосим Атъима

калкя кардан пургӯӣ кардан; бисёр гап зада сари касро гаранг кардан.

КАЛЛА *а. كلاله* косахонаи сар; сари инсон ва ҳайвон.

Мевад у ду дастро бар рӯву сар,
Калларо мекуфт бар девору дар. *Румӣ*

КАЛЛАПШ *а. كلالپوش* тоқӣ, тунӣ.

Ҳазрати устоз ... ду-се адад каллапшу қулоҳу телпақ ба тарикӣ лаффу нашири мушавваш пушида буданд. *Садрӣ Зӣе*

КАЛЛО *а. كال* ба ҳеҷ вачҳ, дар ҳеҷ сурат, ин тавр нест, ҳаргиз; калло ва ҳошо чунин нест, ин тавр нест, ҳеҷ мумкин нест, ба ҳеҷ вачҳ (иборае, ки барои рад кардани фикри пеш гуфташуда оварда мешавад); *муқ. хошо* (хошо ва калло).

Гуфт: Мову дарозгӯш яксонем? Гуфтам: Калло ва ҳошо, у се мартаба тарҷеҳ дорад бар ту.

«Хористон»

КАЛМУРҒ *а. كل مرغ* мурғи мурдаҳур аз ҷинси қарғас.

Байзан калмурғ ба зерӣ ҳумоӣ
Аз насоби хеш бувад баччаюй. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

КАЛОБА *а. كلابه* 1. тупчан ресмон; ресмони хом, ки аз дук ба чарха мелечанд, калофа.

Онро, ки бо мақую калоба бувад шумор,
Барбат кучо шиносоду чангу чағонаро?

Шокири Бухорӣ

2. чархи ресмонреся.

Агар бинад ба хоб-андар қароба,
Занеро бишканад меҳи калоба. *Тайё*

КАЛОҶА *I كلاله* акка, зог.

Чу каложа ҳама дузданду рабонанда чу ход,
Шум чун буму бадгоғол чу Димна ҳама сол.

Маъруфӣи Бахӣ

КАЛОҶА *II كلاله* олус, аҳвал, қаччапп.

Ҳасудат дид монандат ба родӣ,
Бале, чашми каложа як ду бинад.

Сайфи Исфаҳанӣ

КАЛОЛ *I كلال* тораки сар, фарқи сар; нисбати сар (аз пешони то фарқ).

Ё занамаш, ё қанамаш риш пок,
Ё занамаш сағӣ яке бар калол. *Ҳақноқ*

КАЛОЛ *II а. كلال* хастагӣ, мондагӣ, шалпарӣ.

Ин малолу калол, ки бар ман муставлӣ шуда,
Барон туст. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

Аз ранҷи роҳ ва калони сафар бисоя.

«Равзат-ус-саф»

КАЛОМ *а. كلام* 1. суҳан, гап, гуфтор.

На ҳар қ-у наҷши назме зад, каломаш дилпазир омад,
Тазарвӣ турфа мегирам, ки чолок аст шоҳинам.

Ҳофиз

2. маҷ. забон (гуфтор).

Дар ин вақти дилписанд фарзанди арҷманд Зӣ-уддини Юсуф... ба омӯхтани каломӣ араб ва андухтани қавониди фунунӣ адаб иштиғол намуда.

Ҷомӣ

◇ *каломи маҷид* *д*. Қуръон.

Пас аз мулдате назир ва амсоли онро аз каломӣ маҷид ... ё аз суҳанони ақоиб ва машоҳири фикрия ҷаълаам. *Аҳмади Докиш*

КАЛОМИ *кудсӣ* *д*. Қуръон.

Бишид эн ҳақ каломӣ қудсӣ,
Овард ба мо паёмӣ қудсӣ. *Ҷаъид*

КАЛОМИ *ҷомеъ* *адш*. шеър, ки бо риояти ҳамаи санъатҳои лафзӣ ва маънавӣ ба қамолӣ бағоят ва фасоҳат гуфта шудааст ва мақсудро бо ниҳоятӣ ҳубӣ ифода мекунад.

Бештари ашъорӣ Масъуд каломӣ ҷомеъ аст.

Ватвот

КАЛОМ *назм* кардан санҷида ва мулоим суҳан рондан.

Гузашт умру накардӣ каломӣ ҳудро назм,
Туро чӣ ҳосил аз ин осеён давдон аст? *Соиб*

Дар кам задан зиёлати онҳо ки дидаанд.

Чун шамъ мекунанд забон дар даҳони гоз. *Соиб*

КАМ II а. کم چанд, чӣ қадар, чӣ миқдор; чӣ андоза.

КАМАНД كمند I. ағсамчине, ки нугаш ҳалқадавак дошта, барои гирифтани сайд ё душман ба кор бурда меавад; таноб, ағсамчине.

Фитода ҳалқаи гесу ба рӯи наргиси ту,

Чунон ки гардани оху кашад касе ба каманд. *Шоҳин*

2. дом.

Зулайхо гар чи зебо дилрабоест,

Фитода дар камандат мубталлоест. *Ҷомӣ*

Барчине чу анкабут каманди фиребро,

Занбурвор хонаи пурангубин гузор. *Соиб*

3. воҳиди ченак ба дарозии каманд.

Вифармуд, то санги хоро кананд,

Ду хона бар у ҳар яке даҳ каманд. *Фирдавӣ*

4. киноя аз зулфи маҳбуба.

Яке тоҷ бар сар ниҳода балайд,

Фуру хишта то пой мушкин каманд. *Фирдавӣ*

Дил тавсияи кучо кунад оиро, ки тавқвор

Дар гардани дил аст каманди муанбараш. *Ҳоқонӣ*

❖ ба кӯҳ каманд анохтан саво кӯшиши бефоида кардан.

КАМАНДАФКАН كمندافكن камандандоз.

Ба Сухроб гуфт: Эй яли шергир,

Камандафкану гурау шамшергир!... *Фирдавӣ*

КАМАНДИДА كمنديد ба дом афтада; маҷ. озмудашуда, таҷрибадор.

Камандида наяфатд дигар ба ҳамми каманд.*

КАМАР كمر I. миён.

Ҳосили зикр дарди гардани сар,

Асари раҳе заъфи пушту камар. *Ҷомӣ*

Гурдон... агар бар камар мезаданд, чун хиёри

тар ба ду ним мешуд. *«Фатҳнома»*

Ҳар ҷо гузарад, то камараш сабаби маънист,

Нозим ба замини сухани ҳеҷ равои аст. *Нозим*

2. миёни кӯҳ, тангнои кӯҳ; ағба.

Камар бар камар, кӯҳ бар кӯҳ ронд,

Гарива-гарива ҷанибат ҷаҳонд. *Низомӣ*

3. тасмаи чармин ё абрешимин, ки ба миён мебандад, камарбанд.

Ғамӣ шуд дили ҳар ду аз якдигар,

Гирифтанд ҳар ду даволу камар. *Фирдавӣ*

Бар ангушташ зарангустар чунон буд,

Ки Юсуфро камар зеби миён буд. *Ҳозиф*

4. пештоқ; пешайвон.

Он дарвоза устувортарини дарвозаҳост ва камари

бузург дорад ва дарозии он миқдори шаст гом аст. *«Таврихи Наршах»*

❖ **камари офтоб нуч.** хате, ки аз маркази офтоб мегузарад; меҳвари доира; **камари Рустам** рангин-камон, қавси қузаҳ, тирӯ камон; **камари ҳафтҷашма** камарбанде, ки бо ҳафт дона ҷаҳоғир орошта шуда бошад.

Шахи ҳафт кишвар ба расми каён

Яке ҳафтҷашма камар бар миён. *Низомӣ*

камар дар камар камарбанд ба миён баста, ба хизмат тайёр истода.

Ғуломони гулчехран дилрабоӣ

Камар дар камар гирди тахташ бапой. *Низомӣ*

камар (дар)бастан омода ва тайёр шудан ба коре.

Чу бастӣ камар бар дари роҳи оз,

Шавад кори гетит яксар дароз. *Фирдавӣ*

Лайли чу камар ба аҳд дарбаст,

Дар маҳди вафо ба аҳд бинишаст. *Ҷомӣ*

Аз ҳамдигар мутаваҳҳим шуданд ва ба адоват

камар бастанд. *«Убайдуллонома»*

камар танг бастан (ё **кардан**) азмро ҷазм кардан,

ба коре аз дилу ҷон шуруъ кардан, тасмим гирифтани

ва тайёр шудан ба коре.

Инонтоб шуд шоҳи фирӯзчанг,

Камар баст бар кини бадхох танг. *Низомӣ*

Падар рӯзе аз деҳ камар танг кард,

Ба рафтани сӯи шаҳр оҳанг кард. *Ҷомӣ*

камар бастан об ях бастанӣ об; **камар боз кардан**

ниг. **камар кушодан;** **камар бохтан** тоқат наовардан,

тоб наовардан.

Гарон аст бори фирӯш он қадар,

Ки кӯҳ аз кишиден бибозад камар. *Зиҳри*

камар гусистан **ниг.** **камар кушодан;** **камар дуздидан**

аз интоб сар печидан, фармонбардори назардан; **камар**

кашидан **бар** ҷизе азму ғрода кардан барои ба даст

овардани ҷизе, азм кардан дар роҳи мақсаде.

Камар бар кӯлоҳи Фаридуни кашид,

Сари тахт бар тоҷи гардун кашид. *Низомӣ*

камар кушодан (ё **боз кардан,** **гусистан**) аз бахри

ҷизе гузастан, тарк кардан, қатъи назар кардан аз

ҷизе; **камар аз ин вилоят кушодан** омодаи марг будан,

вафот ёфтан, аз ҳаёт ҷашм пушидан.

Чу ман э-ин вилоят кушодам камар,

Ту хоҳӣ ситон афсару хоҳ сар. *Низомӣ*

камар ҷуст кардан миён маҳкам бастан; омода ва

тайёр шудан.

Эй эи-пан фитна камар карда ҷуст,

В-аз пан таҳқиқи амалдон суст. *Ҳисари Деҳлавӣ*

камари хидмат ба миёни ҷон бастан аз дилу ҷон

ба хизмат тайёр шудан; аз дилу ҷон хизмат кар-

дан.

Худдому ҳамсоягонро тамоман... барон хизмат

таъин кард, ҳама камари хидмат ба миёни ҷон ба-

станд. *Садри Зиё*

камар аз киёни касе кушодан аз хизмат озод кардан,

аз мансӯб маъзул намуудан; **камар дар миён доштан**

омода ва тайёр будан; **камари аҳд дар миён доштан**

устуворона хидмат кардан.

Уммате дар вафои хидмати ту

Камари аҳд дар миён доранд. *Анварӣ*

КАМАРБАНД كمر بند I. ҳар ҷизе, ки ба камар мебан-

данд, миёнбанд.

Гирифтам камарбанди марди далер,

Эи эи-баргусастам ба кирдори тер. *Фирдавӣ*

Ба пашмини ҷома мискин рашт хурсанд,

Бар он аз лифи хурмо шуд камарбанд. *Ҷомӣ*

2. навқар, пешхидмат, мулозим, хизматгор.

Чуз камарбанди заминбуси ту нест,
Хар кӣ бар рӯи замин тоҷвар аст. *Суванӣ*

Агар тоҷвар сар барафрохта,
Камарбанди ӯ чоқарӣ сохтӣ. *Низомӣ*

3. он кӣ камар мебандад; маҷ. махбуба, маъшуқа.
Камарбанди ман омад пеши ман хандазанои ғишба,
Таваккуф кун, ки як дам бингарам Парвину Чав-
зоро. *Хисрави Деҳлави*

КАМАРБАСТА *کمر بسته* 1. касе, ки бар миёнаш камар
баста бошад; 2. маҷ. касе, ки ба коре омодаву тайёр
аст, омода, тайёр.

Нигаҳдори он марзи Хоразм бош,
Ҳамеша камарбастаи разм бош! *Фирдавсӣ*
Бузургон сун кохи шоҳ омаданд,
Камарбаставу бо қулоҳ омаданд. *Фирдавсӣ*

3. маҷ. ходим, навқар, чоқар, хизматгор.
Дар тақопуи давлаташ Чавзо
Аз камарбастагони даргоҳ аст. *Заҳири Форёбӣ*
Чӣ бандам камар дар масофи касе,
Ки дорам камарбаста чун ӯ басте. *Низомӣ*

4. омода ба ҷанг, марди ҷангӣ.
Чу ҳоҳад, зи хар кишваре сад ҳазор
Камарбаста ояд, қунад қоразор. *Фирдавсӣ*

КАМАРГОҲ *کمرگه* 1. миён, ҷое, ки камар баста меша-
вад.

Чу омад ба наздики бадхохи ӯ,
Як найза зад бар камаргоҳи ӯ. *Фирдавсӣ*
Бигуфт: Он гаҳ тавон барҷастан аз ҷоҳ,
Ки то зону бувад ё то камаргоҳ.

Хисрави Деҳлави

2. камари кӯҳ, доманаи кӯҳ; миёни кӯҳ; дари кӯҳ;
❖ ба камаргоҳи кӯҳ даст задан бо кӯҳ қувваозмои
кардан; *киноя* аз намоиш додани зӯру қуввати худ.
Қавипайкаре дид бас бошукӯҳ,
Зада дастҳо дар камаргоҳи кӯҳ. *Ҷомӣ*

КАМАРДОР *کمردار* *киноя* аз хизматгор, навқар.

Обон улвиянд камардори ин халаф,
Розӣ бад-он, ки соя бар обо барафганда.

Ҳоқонӣ

КАМАРКАШ *کمرکش* камарбаста; омода ва тайёр ба
кор, хизмат, ҷанг ва ғ.

Камаркаш ғуломони зарринқулоҳ
Камар баста дар гӯшаи борғох. *Ҳоҷу*

КАМАРӢ *کمری* хамида ва дутошуда, дуқатшуда; он кӣ
қоматаш ҳам шудааст; камаршикаста.

Ёқут қаҳрабо шавад аз охи сарди мо,
Айбуро кунад камари бори дарди мо. *Соиб*

КАМБАҲО *کمبها* камарзӣш, беқадр.

Зи бунафша тоб дорам, ки зи зулф ӯ занад дам,
Ту сиёҳи камбаҳо бин, ки чӣ дар димоғ дорад. *Ҳофиз*

КАМБУДАӢ *کمبودگی* 1. ошфутагӣ, дармондагӣ;

2. соддалавҳӣ, ахмақӣ.

Дигар бора гуфт: Ин чӣ камбудагист?
Шафоят дар ин барда беҳудагист! *Низомӣ*

КАМЗАБОН *کم زبان* хомӯш, соқит; касе, ки ҳар чӣ фар-
моҷд, ба ҷо меорад, мутеъ, фармонбардор.

Ҳамону, ки ишқам бар ин кор дошт,
Чу ман камзабон ишқ бисёр дошт. *Низомӣ*

КАМЗАН *کمزَن* касе, ки дар қимор бурд надорад; кам-
бахт.

Гузин камзани буди нопоқрав,
Қулоҳаш ба бозору майзар гарав. *Саъдӣ*
Бо ду-се камзан мешав оромгир,
Муқбили айём шаву қом тир. *Низомӣ*

КАМЗАРӢ *کمزاري* камгунҷиш; амик набудан.

Қулқули шиша сози камзарфӣ,
Хандаи мавҷи май сабуқхарфӣ. *Бедил*

КАМИЙАТ *ا. کمیت* *ниг. камӣ(й)ят*.

КАМИН *کمين* 1. кам, андак.

Вале басте, ки пуяндро камин лафзе
Дихад ба бод ҳамоно дам, ки бар забон орад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. маҷ. камтарин, хоксортарин.

Гуфто, ки кист бар дар?
Гуфтам: Камин ғуломат. *Шамси Табрэӣ*
Қарам намудию гуфти: Гадои мост Ҳилол!
Вале, ту шоҳи бутонию ман гадои каминам.

Ҳилолӣ

3. *ниг. камина* 2.

Чу сабази тарат аз барги ёсуман бархост,
Ҳазор ғитна ба қасди дили камин бархост. *Шоҳӣ*
КАМИН II *ا. کمين* ҷои пинҳон шудан бо мақсади ху-
ҷум ба душман ва ё шикор; шинак, камингоҳ.

Ва Сулаймон ҷаҳорсад мард дар камин ниҳода
буд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Море... аз камин берун омад ва қасди муш кар-
да ба як дам уро фуру бурд. *«Анвори Суҳайлӣ»*
Инак туро талин меҳр аст дар камин,
Эй он ки хуфта дар варақи гул чу шабнамӣ.

Шоҳин

КАМИН *кардан* (*ё гирифтан*) пинҳон шудан ба қасди
душман ё шикор.

Қард бар вай ба сони боз камин,
То фуру гирадаш ба ҷанголи кин. *Ҷомӣ*
КАМИН *ниҳодан* бо қасди хучум дар ҷое пинҳонӣ ас-
кар гузоштан.

Амри Лайс... ба роҳи намоғзоҳ камин ниҳод
ва ҷои лашқарро машғул кард.

«Таърихи Наршахӣ»

КАМИНА *کمينه* 1. камтарин.

Ҷон суҳтану чигар халидан
Ҳичрони туро камина кор аст. *Анварӣ*
Ба ҷони ӯ, ки гарам дастрас ба ҷон будӣ,
Камина пешкаши бандагон он будӣ. *Ҳофиз*

2. маҷ. фурутан, хоксор; *киноя* аз шахси ғуянда,
ки дар мавриди ихрои аҷзу хоксорӣ нисбат ба худ
меғуяд.

Чун ҷабини ӯ ба ин камина афтод, забон ба ин
қалом қушод, ки... ин ҷо метавон омад. *Восифӣ*
Ҳарчанд ба он нигор ёри,
Ҳа-тах зи камина ёд ори? *Шоҳин*

КАМИНВАР کمين وار касе, ки камин гирифта аст, он ки дар камин нишастааст, камингар.

Тило ба пеш андарун чун Қубод,
Каминвар чу гурди талимоннажод. *Фирдавӣ*

КАМИНГОҲ | **КАМИНГАҲ** کامين گاه| **КАМИНГАҲ** ҷое, ки камин гирифта мешинанд.

Дар хар тараф зи хайли ҳаводис камингаҳаст,
З-он ру инонгуста давонад савори умр! *Ҳофиз*
Мардони диловар аз камингоҳ барчастанд. *Саъдӣ*

КАМИ(Ҳ)ЯТ а. كميته микдор, шумора; андоза, қадар. Камият ва микдор дар дугот дар лафзи мутаро-
дифанд. *Насириддини Тусӣ*

Улуғбек дар Самарқанд иморате бино фармуд,
ки муҳандиси хирад ба асоси кайфияти Ҷирфои
он натавонад расид ва муҳосиби фикрат аз руи
илми масоҳат ба камияти сутуҳи у натавонад огоҳ
гардид. «*Таърихи Сайидроҳим*»

КАМКОСА کم کسه мумсик, хасис; камҳиммат.

Назари лутф зи меҳру маҳи камкоса маҷуӣ.

Соиб

КАММЕҲР کم مھر каммуҳаббат, бемеҳр.

Муҳлиф пасандешу у пешбин,
Бадандеш каммеҳру у бимгйн. *Нишомӣ*

КАММОЯ کم ميايه беқадр, қамбаҳо, камарзин.

Каммоя аст қиссан Фарҳоди кӯҳкан,
Ҳарфу ҳикояти ҳама аз достони мо. *Зуҳури*

КАМВОВЗ کم آواز касе, ки кам гап мезанад, камгап;
касе, ки паст суҳан меғӯяд.

Камвовз ҳаргиз набиния хичил,
Чаве мушк беҳтар, ки як туда гил. *Саъдӣ*

КАМОЗОРИ کم آزارى озор надовдан ба касе, раҳмдигӣ,
мулоимат.

Дилаш ба нола маёзори хатм кун, *Ҳофиз*,
Ки растагории ҷовид дар камозорист. *Ҳофиз*

КАМОҚОН а. کامكان монанди пештара, пештара барин.
Нагузошт, ки бечора қозӣ қорро ба пойи расо-
над, камокон хизматро ба ҷо наёвард. *Саъди Зӣ*

КАМОЛ а. كمال 1. пуррагӣ, мукаммалӣ; фазилат.

Қамоли ҳақиқатини бар ман асар қард,
Вағарна ман ҳамон ҳокам, ки ҳастам. *Саъдӣ*

Қамоли он аст, к-аз худ бошӣ огоҳ,
Чӣ дар саҳро, чӣ дар хилват, чӣ дар роҳ. *Бедиа*
Бар ваҳшӣ қамоли мукаммал, пурра, қомилан; қамоли
ёфтаи а) пурра гардидаи, қомил шудан.

Чун маҳ ба даври чарх ҳар он кас қамоли ёфт,
Чуз қостан аз у натавон чун қилоли ёфт. *Шоҳин*
б) нашоғунамо ёфтаи, ба воя расидан.

... Ки то з-он дона барҳезад ниҳоле,
Дар ин бустонсаро ёбад қамоле. *Ҷомӣ*

ба қамоли будан мукаммал будан, пурра будан.

В-ируз ғами ман чу қамолат ба қамоли аст,
Ё раб, чӣ қунаи, к-аз пан ин нуқс ҷамолест.

Анварӣ

2. ниҳоят, муяйтаҳо.

Асфе, ки саворияш саросар алам аст,
Бе роҳу тариқ мисли у асп қам аст.
Гар бозистонияш эн ман, эҳсон аст,
В-ар асли дигар дихӣ, қамоли қарам аст.

Мушфиқӣ

дар қамоли... дар ниҳояти...

Ин ҳомаи ман ниҳоди ҷубист,
Нахлест, ки дар қамоли ҳубист. *Ҳилолӣ*

Ҳасли тобистоне буд дар қамоли дараҷаи ҳаро-
рат. *Бедиа*

ҚАМОЛОТ а. كمالات 4. қамоли 1; қамолати сувариро
маънавий фазилатҳои зоҳирию ботинӣ.

Бо вучуди ин ҳама қамолати сувариро маънавий
дар боби муомалоти расмӣ ва муҳовароти урфӣ
содда ва бевуқуф буданд. *Саъди Зӣ*

ҚАМОН كمان 1. яроқи қадиман тирандозӣ — ҷуби ҳа-
мидае, ки ду нуғи оғро бо зеҳ тарағ қашада мебан-
данд ва бо воситан он тирро сар медиҳанд.

Ҳиммати пирон қушояд қорқон саҳтро,
Раҳна дар ҳоро қунад тирӣ қамони садманӣ.

Соиб

Хисрав чу шунд, рафт аз даст,
Бишқаст қамону шаст бигаст. *Шоҳин*
қамон ағроштан қамон бардоштан (бо мақсади тир-
андозӣ).

Бафта гардад дастӣ макқорон, чу биқояд қамин,
Паст гардад руи қабборон, чу бифрозад қамон. *Муизӣ*

қамон қашидан эҳти қамонро қашада ба андохтани
тир омода қардан.

Қамон қашиду назад бар қадаф, ки натион дӯхт
Мағар ба сӯзани нулод қоман қапғуфт. *Саъдӣ*

қамонро қилла қардан ниг. қамон қашидан.
Ин қамонро аз забардастон қи ҳоҳад қилла қард?
Бодаи пурӯз чун нақшуд э-абуру чин тиро? *Соиб*

2. ҳар ҷизӣ қамиди, нимдоира; қамони абуру ҳама
абуру, тоқи абуру.

Ғаҳ ниҳодӣ чун бутони дилғуруз,
Бар қамони абуруи аз вусма туз. *Ҷомӣ*

3. нуҷ. бурҷи Қавс, галаситории Қавс.

Чу хушуд аз парда огоҳ шуд,
Зи бурҷи Қамон бар сари гоҳ шуд. *Фирдавӣ*

4. ниг. қамонча 2; ♦ қамони занбурӣ туфанг, мил-
тик, бундуқ.

Гирифтаанд гурдони Эронзамин
Қамонҳои занбурӣи чархчин. *Фирдавӣ*

қамони Сом (ё Баҳман, Рустам) рапгинқамон, қавси
қузах, тирӯ қамон.

Азоро қорғар номад ҳадангам,
Ки бар бозу қамони Сом дорам. *Бӯтоҳир*

Чу Баҳман мори ағр анғеш шабранг,
Қамони Рустамаш дод аз пан қанг. *Тӯғро*

қамони ҳикмат наъве аз манҷаник; қамон андохтан
(ё афкандан) мағлуб шудан, таслим шудан; қамонро
зеҳ қардан ба қанг таъйёр дидан.

Мағзор, ки зеҳ қунад қамонро
Душман, ки ба тир метавон дӯхт. *Саъдӣ*

Ноғох расид шаҳриёре,
Зех қарда камон пан шикорё. *Шоҳин*

камони суҳанро аз тоқи баланд овеҳтан киноя аз су-
ханро ба поян баланд расонидан.

Мавдони Низоми Астарободӣ низ камони суҳан-
ро дар васфи моҳи нав аз тоқи баланд меовезад.
«Хизони омираз»

КАМОНА *کامنه* 1. камон; ҳар чиз камонмонанд; 2. ола-
те, ки бо он ғичҷақро менавозанд.

Ончунон ҷаҳл ёфт истило,
Ки камон аз камона пайдо нест. *Убайди Зоқонӣ*

3. ҷуби қаче, ки ба нугаш пармаро банд қарда, ҷуб
сӯроҳ мекунад.

Бар мисқоби нутки дурфасона
Аз қавси қузаҳ қунам камона. *Хоқонӣ*

4. чоҳқан, қорезқан, нақбқан.

Чунон ки чашма пади́д оварад камона-зи санг,
Дили ту аз қафи ту қони зар пади́д орад.

Дақиқӣ

КАМОНАБҶҮ *کامنابرو* касе, ки абруи камонмонанд
дорад; маҷ. хушрӯй; мақбула.

Ҳилоя, чун сипаҳ ангехт ишқи он камонабру.
Ба майдон ояму тири маломатро сипар гардам.
Ҳилоя

КАМОНВАР *کامانور* *ниг.* камондор.

Камонварро камон дар ҷанг монда,
Ду пой озурда, даст аз ҷанг монда.

Ҷаҳриддини Гургонӣ

КАМОНВОР *کامانوار* монанди камон, қач, ҳам, ҳамда.

Саҳй сарваш аз ғам камонвор шуд,
Тихй ганҷаш аз дур гарсонвор шуд. *Фирдавсӣ*

КАМОНҒАР *کمانگر* камонсоз.

Камонғар гар зи муяш чилла месохт,
Камон бар сайд пеш аз тир метохт. *Нозим*

КАМОНҒАРӢ *کمانگری* камонсозӣ.

Баъзеро зарғарӣ ва оҳанғарӣ ва тирғарӣ ва ка-
монғарӣ... ёд дод. *«Таърихи Фариишта»*

КАМОНҒИР *کمانگیر* 1. камондори бомаҳорат, тирандози
моҳир; 2. лақаби Ораш ном паҳлавони Эронӣ қадим, ки
мувофиқи афсона тири аз Омул партофтааш ба Марв
расидааст.

Аз он шуд ном Орашро камонғир.
Ки аз Омул ба Марв андохт ӯ тир.

Ҷаҳриддини Гургонӣ

КАМОНҒУРӢ *کامانگروه* **КАМОНҚУРӢ** *کامانگروه* камоне, ки бо он гулӯла ва ё санг мепар-
тофтаанд.

Сипеҳр пурҳазар аст аз камонғуруҳи ту,
Ту аз камини сипеҳри баланд беҳазарӣ. *Муизӣ*

КАМОНҒУША *کامان گوشه* гушан камон; гушан ҷиза ка-
монмонанд.

Камонғушан абруаш ҳам гирифт,
Зи тундиш гуяндаро дам гирифт. *Низомӣ*

КАМОНДОР *کماندار* тирандоз.

Гарчи тир аз камон ҳамегузарад,
Аз камондор бинад аҳли хирад. *Саъдӣ*
Новаки ишва ба абруи камондори ту буд,
Рост гу, эй бути бераҳм, киро афканд? *Шоҳин*

КАМОНДОРӢ *کمانداری* тирандозӣ.

Султон Маҳмуди Хилҷӣ... то тир дар тиркаш
дошт, камондорӣ намула, доди марди ва мардонағӣ
дод. *«Таърихи Фариишта»*

КАМОНКАШ *کمان کش* камондор, тирандоз.

Аз ҷашми шӯхаш, эй дил, имони ҳуд ниғаҳ дор,
К-он ҷодуи камонкаш бар азии ғорат омад.

Ҳофиз

КАМОНСО *کمانسا* монанди камон, ба шакли камон, ба
шакли нимдонра ё донра.

Зи ҳар су теғдорон даста-даста,
Камонсо ба гирдаш ҳалқа даста. *Ҳоиз*

КАМОНПОЙ *کمان پای* қачпо.

3-ахли равниш қачқадамонро мағир,
Асли камонпой нафъад чу тир.

Ҳисрави Деҳлавӣ

КАМОНХОНА *کمانخانه* *ниг.* камонғуша.

Дил, ки аз новаки миҷғони ту дар хун мегашт,
Боз муштоқи камонхонаи абруи ту буд. *Ҳофиз*

КАМОНЧА *کمانچه* 1. шакли *тасири камон* 1; 2. асбо-
би тории мушиқ — қосан ба рӯяш пӯст кашидашуде,
ки дар дасташ 3-4 тор дорад.

Сина дорад камонча вақфи харош,
Ки тараб қобил аст, бисмил бош. *Бедӣ*

Ғоҳе садон ғичҷақ ва камонча рӯбоби дили аҳ-
бобро қабоб қарда. *«Фатҳнома»*

3. хатти қамоншакле, ки ба болон фармондон под-
шоҳон кашида мешуд; *камончаи абру* ҳама абру;
абру.

Умед ҳаст, ки маншӯри ишқбозии ман
Аз он камончаи абру расад ба туғроё. *Ҳофиз*

Зи чини зулфи қамандат касе наёфт ҳалос,
Аз он камончаи абруву тири чашм наҷох. *Ҳофиз*
камонча задан ба шӯр овардан, ба ҳаяҷон овардан.
Меҳостам камонча задан аҳли зӯҳдро,
Ин қорро ба қони дили ман рӯбоб қард. *Ҷомӣ*

КАМОНҚУРӢ *کامانگروه* *ниг.* камонғуруҳа.

КАМОНҚУЛА *کامانجوله* ҷое, ки камон дар он гузоранд,
ғилофи камон.

Зи баҳри ҷанги душман даст нобурда ба зех гардад
Ғуломони туро ҳазмон камон андар камонҷула.
Фарруҳӣ

КАМОС *کاموس* 1. қузаи гардандарози
сафолнии шиқмапах.

Гирам, ки туро ақнуи се хона камос аст,
Бинвис яке нома, ки ҷандат ҳама қос аст.
Абулҷаббоси Марвазӣ

Имоми Балх камосағарӣ наку донад,
Ки аз камоса май андар пиёда гардонад. *Сӯзани*

2. качқули гадои.

Дар даст қамосаву ба дарҳо
Гардидаву чамъ карда зарҳо. *Тайён*

КАМОЯНБАҒИ *а. کاميانباغى* чунон ки бояд, чунон ки шояд; чунон ки сазовор аст.

Сурати ҳол қамоянбағи арза дошт. *Авфӣ*
Аҳволи оламо қамоянбағи ба тариқи ақи маъ-
лум натавон кард. «*Равзат-ус-сафо*»

КАМОҲИЯ *а. کامهيا* *ниг. کامهيا*.

КАМОҲУВАҲАҚҚУҲУ *а. کامهواهاحققوه* ҳамон тавр, ки ҳаққаш аст.

Хисрав... он миқдор аз вилоти Ҳиндустон,
ки дар тасарруфи султон Иброҳим ва султон Бак-
ромшоҳ буд, қамоҳуваҳаққуҳу дар тахти забот дар-
овард. «*Таърихи Фарошӣ*»

КАМОҲИҶИ *КАМОҲИЯ* *а. کامهيا* ҳамчунон ки ҳаст, чу-
нон ки дар воқеъ аст, чунон ки дар ҳақиқат аст; аҳво-
ли ҳақиқӣ, ҳақиқат.

Ҳеҷ кас бар қамоҳиин ин асрор воқиф нагашт.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

З-он ру ки нақунят қамохист,
Гар ман бадам, аз ту неқохист. *Шоҳин*

КАМПАЛ *камил* поран матои муина, ки ҳамчун кӯрпа
ва ё пушок қор фармуда мешавад, ҷойиш ва шалоси
тувуки муина.

Як нафар шоғирдашон дар айёми зимистон...
як аҷад қампалӣ балҷувонӣ [овард], ки... ба нва-
зи панос ба қор муборидан, ба ҷои шод истеъмол
мекарданд. *Садрӣ Зиё*

КАМПИР *камбир* зани пир, зани солхурда; пиразан.

Буд қампире навадсола қалон,
Пур ташаннуч рӯю рангаш заъфарон. *Румӣ*

Вақте ки [ҳазрати охунд] ворид шуданд, як
нафар қампири қухансол шинохт. *Садрӣ Зиё*

КАМРО *камра* Ҳисоре, ки қорпоёнро шабона дар он
ҷойгир мекунанд, қӯра.

Чу гурги зудро қушӣ ба зӯри бозун адлат,
Зи алобухӣ шуда саҳрон иқлими ту чун қамро. *Ажовақ*

КАМРО II *камра* тоқ, девори баланд.

Ғае аз гардиши Қайюн ба дарёё барзанад қалла,
Ғае аз гушаи гардун ба Қайюн барбарад қамро. *Азрақӣ*

КАМРО III *камра* қамарбанде, ки зардуштияён бар минаи
мебастанд.

На турфа қард ишқи рӯи он бут,
Бибандам бар минаи қамрои қуффор. *Хисравонӣ*

КАМСУҲАН *КАМСАХУН* *камсхун* қамғал, қамҳарф.

Шуниди, ки бо Эраҷи қамсхун
Ба оғоз(и) кина ҷӣ афғанд бун? *Фирдавӣ*

КАМСУҲАНИ *камсхунӣ* қамғалӣ.

Ғунча гардида гули қисматм аз қамсӯҳанӣ,
Чун нафас танг шуда рӯзиам аз бедаханӣ.

Сайидо

КАМТАРИН *کمتارين* 1. дараҷаи олиш қам; 2. мисқин,
бечора, қамбағал.

Чунонаш дарахдохт заъфи ҷасад.
Ки мубурд бер қамтаринон ҳасад. *Саъдӣ*

3. паст, ғурӯмои.

Мағу, Чомӣ, бирав з-ин дар, на, охир,
Сағанатро ғуломи қамтарином. *Чома*

КАМТАРИНА *کمتارينه* қамтарин.

Зухалаш қамтаринона дарбоне,
Муштарӣ доно санохоне. *Убайди Зоконӣ*

КАМУМР *КАМЪУМР* *کيم عمر* кӯтоҳумр; бебақо.

Се чиз аст, қ-он дар се оромгоҳ
Бувад ҳар се қамумур гардад табоҳ:
Ба Ҳиндустон аспӯ дар Порс пил,
Ба Чин гурба, з-ин сон намояд далел. *Низомӣ*

КАМФУРСАТ *کم فوسات* кӯтоҳмуддат, бебақо, бедавом,
тезгузар.

Маҷу давоми нишот аз сипехри қамфурсат,
Ки субҳ то нафасе рост мекунад, пир аст. *Соиб*

КАМХИРАД *کم خرد* қамъақл; қамтаҷриба, қамдонии.

Наметарсӣ, эй қудақи қамхирад,
Ки рӯзе палангет барҳам дарад? *Саъдӣ*

КАМЪИЁР *کيم عيار* иёраш қам; қамарзӣш, қамбаҳо, бе-
қимат; пули тилло ва нуқра, ки аз вази муқаррарӣ
қамтар бошад.

Хонаеро, ки чун ту қамсояст,
Дах дирам сими қамъиёр арад. *Саъдӣ*
Чон додамаш ба муждаву хичдат қамебарам
З-ин нақди қамъиёр, ки қардам нисори дуст. *Ҳофиз*

Зари олуда қамъиёр бувад,
Зари полуда пойдор бувад. *Саной*

КАМЪУМР *کيم عمر* *ниг. کامومر*.

КАМЪЁБ *کيمياب* қамчин, нодир, ноёб.

Қофия қамъёб чу дебон Чин,
Вазн сабуқсанг чу мой ман. *Чома*

КАМЪЁБӢ *کيميابي* қамъёб будан, қам ёфт шудан.

Гар устухон сафед шавад ҳалқро эн ҷуъ,
Зинҳор аҷаб мадор эн қамъёбини таом. *Восифӣ*

КАМӢ *کمي* 1. андақӣ, қам будан; *муқобили бисёрӣ*.

Аз у шодмонӣ в-аз у фарраҳист,
В-аз у ҳам ғузуниву ҳам з-у қамист. *Фирдавӣ*
Ду гуна дорю рӯи зебо, ҷӣ гуна рӯе, қаҳонфу-
рузе,
Қамӣ надорад эн меҳрн тобон, қамӣ надорад эн
моҳи анвар. *Мушфиқӣ*

2. қамбудӣ, нуқсон, айб.

Нагуфтам ман ин, то нагаштам қамӣ,
Ба мағзу хирад дарнаёмад қамӣ. *Фирдавӣ*

қамӣ қардам нарасидан, қифоя нақардан.
Мағу дар мидхаташ мазмун қамӣ қард,
Даме бояд тааммул, маҳрамай қард. *Бедаи*

КАМӢ II *کمي* *шакли кӯтоҳишудаи қамин II*.

Эй, саропой маъдани хур(р)амӣ,
Чашми ту бар дилам ниҳода қамӣ. *Хисравӣ*

Дар дили шаб хиндуи дузд аз камй
Тир занад бар сухани одами. *Хисрави Деҳлавӣ*
КАМЙ III *ا. کامي* микдор.

Пас ақсоми камй панҷ бошад; хат ва сатҳ ва
ҷисм ва замон ва адад. *Насириддини Тусӣ*

КАМҲАВСАЛА *كمحو صله* бегоҳат, беқарор, камтахам-
мул, бесабр; берағбат; беҳиммат; камбарака.

Соии тоири камҳавсала коре накунад.
Талаби сояи маймуни ҳумое бикунем. *Ҳофиз*

КАНА *كانه* хашаран майдае, ки ба бадани чорпоён, мах-
сусан ғусфандон, каспида, хуни онхоро мемакад.

Эпидагонит бод алфа сана,
Чашми душмант барканод кана. *Мунҷик*

Бин канаи хурд бад-он сон далер,
К-у зи далери бихурад хуни шер.

Хисрави Деҳлавӣ

КАНАБ/КАНАФ *كانب* 1. гиёҳи шоҳдона (бангло-
не), ки аз торҳои танан он ресмон мебофанд ва қоғаз
месозанд; 2. риштан аз канаб бофташуда.

Духтари раз, ки ту бар торами токаш дидӣ,
Муддате шуд, ки бар ованг сараш дар канаб аст. *Анварӣ*

КАНАД *كاند* ниг. каланд.

Мерди динӣ рафту овардаш кананд,
Чун ҳаме меҳмон дари ман хост канд. *Рудақӣ*

Баргир кананду табару тешаву нова,
То нова камӣ, хор занӣ гирди биёвон. *Хуҷастаи Сарахсӣ*

КАНАФ I *كانف* ниг. канаб.

КАНАФ II *ا. كنف* 1. боли мурғ; 2. маҷ. соя; ҳифз, па-
ноҳ.

Эй тавонгар, мафурӯш ин ҳама нахват, ки туро
Сару зар дар канафи ҳиммати дарвешон аст. *Ҳофиз*

Фуқаро ва масокин... дар канафи ҳимояти бе-
ниҳоятш осудахотир ва форигулбол мегузарони-
данд. «*Тазрихи Сайидроқим*»

3. канор, ҷониб, тараф.

Канафи кӯхро ридо бофад,
Ки зарандуд тор бандад субҳ. *Ҳоқонӣ*

КАНАШТУ *كانستو* гиёҳе, ки бо беҳи он ҷомашӯӣ мекар-
даанд, ушнот.

Эмин биэй акнун, ки бишустам
Даст аз ту ба ушноту канашту. *Шаҳид*
Ту хуш бинишин, ки аъдон ту шустанд
Зи мулқат дил ба собуну канашту. *Шамси Фаҳрӣ*

КАНБУР/КАНБУРА *كانبور* ҳила, макр, фиреб.

Дастгоҳи у надонад, ки чӣ рӯй
Тунбулу канбураву дастони уй. *Рудақӣ*

Ман раҳия наргисаки хурдбарг,
Бурда ба канбура дил аз ҷои хеш. *Шаҳид*

* **КАНД** *كاند* суффикси исмоз маънои шаҳр, деҳи ка-

лонро ифода мекунад, мас. 'Вобканд', 'Тошканд'
ва ғ.

КАНД *كاند* захм, ҷароҳат.

Накунад раҳмати муллақ ба бало ҷони ту вайрон,
Накунад волида моро зи пан канд ҳаҷомат. *Шамси Табрэзӣ*

КАНДА *كانده* 1. сифати феълӣи ваҷони гузаштаи кан-
дан; 2. чуқурин қандашуда; чуқурне, ки дар гирди хи-
сори қалъа ва лашкаргоҳ қанда мешуд; муғ. хандақ.

Яке қанда созем пешни сипоҳ,
Чунон ҷун бувад расму ону роҳ. *Фирдавӣ*

Мааз бинни Муслим яке қандае ёфт ва он ҷо
фурӯд омад. «*Тазрихи Табарӣ*»

КАНДАК *كاندك* ниг. қанда 2.

КАНДАН *كاندن* 1. кофтаг, кофта гирифтан.

Қасе дид дар хоб садрӣ Хучанд,
Ки хоре зи пои ятме биканд. *Саъдӣ*
Аз ин ҷо то ба он ҷо раҳ ду фарсанг,
Чунон ҷӯе бибод қанд аз санг. *Ҷомӣ*

2. ҷида гирифтан, ҷудо кардан.

Қандӣ он сон зи дарахте себе,
Ки расондӣ ба дарахт осебе. *Ҷомӣ*

3. ғусехтан, пора кардан.

Гар риштан шаст мохне қанд,
Сайёд гаҳе ба шаст афканд. *Шоҳин*

4. таҳи ҷизеро кофтаг; вайрон кардан, кофта хароб
кардан.

Морӣ ту, ки ҳар киро бибинӣ, бизанӣ,
Ё бум, ки ҳар кучо нишинӣ, биканӣ? *Саъдӣ*

аз беҳу бор қандан решақан қардан; несту нобуд
кардан.

Ранӣят дарахт аст, агар парварӣ,
Ба коми дили дустон бар х(в)арӣ,
Ба бераҳмӣ аз беҳу бораш макан,
Қи нодон қунад ҳайф бар ҳештан. *Саъдӣ*

КАНДМАНД *كاندمند* вайрон, хароб; фурӯрехта, парешон.

В-агарна шавад буми мо қандманд
Аз Исфандиёр — он яди бадписанд. *Фирдавӣ*

Модари бисёр фарзандӣ, вале
Боз доритон ҳамеша қандманд. *Носири Хисрав*

КАНДУ/КҶНДУ *كاندو* 1. зарфи қалони хумнонад, ки
дар он ғалла ё орд нигоҳ медоранд; 2. қутин занбури
асал.

Нахлҳо бар кӯху қандуву шаҷар
Мениханд аз шаҳд анбори шакар. *Румӣ*

◇ **қанди** *нилгун* қаноя аз осмон.

3-ин ғоҳиша гандәпири зоянда
Биништа миёни нилгун қанду. *Носири Хисрав*

КАНДУҚУБ *كاندوقوب* қаноя аз ташишу беқарорӣ.

На гуфт андар у қор қардӣ, на ҷуб,
Шабу рӯз аз у хона дар қандуқуб. *Саъдӣ*

КАНДУЛОН/КҶНДАЛОН *كاندلون* наъве аз хайма, чодир;
хаймае, ки дар пешгоҳи дарбори подшоҳ зада мешавад.

Исмаи нухуфта рух ба сарпардаат муқим,
Давлат қушода раҳти бадо зери қандулон. *Ҳофиз*

КАНДУРӢ||**КАНДУРА** کاندوره суфра, дастархон; суфраи чармӣ.

Чумла меҳмонон дар он хайрон шуданд,
Илтизори диду кандурӣ шуданд. *Румӣ*

КАНЗ *а.* کنز ганҷ, хазина, дафина.

Дурре зи канзи махфӣ дорад Қамол бо худ,
Гар гуш дори, он дур ояд ба гушӣ чоғат.
Қамолӣ Хучандӣ

Аз дили зоҳид набошад баҳра канзи ишкро,
Шохро ҳосил нагардад мол аз мулки ҳароб.
Туграл

КАНИЗ کنیز зан ё духтари зархарид; хизматгордухтар, хизматгорзан.

Канизе фиристоду як тан ғулум,
Яке даст чома, яке хон таом. *Ҷомӣ*

КАНИЗАК کنیزک *шахси хурдӣ ва навозиши каниз.*

Чу Қовус руи канизак бидид,
Дилаш меҳру пайванди у баргузид. *Фирдавӣ*
Ҷро канизаке буд, ба вай бахшид.

«Маҷмаъ-ул-ансоби»

КАНИЗӢ کنیزی хизматгорӣ (онд ба Ҷан).

КАНИСА *а.* كنيسه маъбад, ибодатхона, маҳсусан ибодатхонаи яҳудиён ва иёҷуни исавиён.

КАННОС *а.* كناس I. ахлотқаш; рӯбанда, ҷорубқаш, фаррош.

Агар канныс набвад дар мамолияк,
Ҷитад кори шарифон дар маҳолик. *Аҳмади Донии*

2. маҷ. ҷаллод.

Малик... ба каннысон фармуд, ... чандон зананд,
ки монанди пунбон маҳлуҷ пош-пош шуда, ҳалок гаштанд. *«Таърихи Ҷаришма»*

КАНОНА کانه кӯҳна.

Ба рӯзгори ту нав шуд зи сар ҷаҳони кӯҳан,
Қанона гар шавад, он ҳам ба рӯзгори ту бод.*

КАНОР||**КАНОРА** کَناره 1. паҳлу; ҷониб, тараф; як тарафи ҷизе; гуша.

Аз ҳар канор тири дуо кардаам равон,
Бошад, ки аз миёна яке коргар шавад. *Ҳофиз*
В-аз дигар сӯ канораи майдон
Пурсадо шуд зи лашкари афгон. *Мушфиқӣ*

2. лаб, соҳил.

Партави шамъ ҳуштар аз маҳтоб
Бар лаби ҷашмаву каноран об. *Мушфиқӣ*
Бар канои он рӯд беша биёғ аст.

«Маҷмаъ-ул-ансоби»

3. бар, оғуш, бағал.

Хастаи ранҷи ғурӯғатам, куштан дарду ҳасратам,
Ман ба миёни меҳнатам, ту ба канои кистӣ?
Ҳилолӣ

Бе ҳузурат дар ҳузурӣ дигарон набвад ҳузур,
Дар канорат аз канои ҳар ду олам дар канорам. *Шоҳин*

канор гирифтан а) ба оғуш кашидан.

Ҳақи ҷидо маро ёри ман канор гирифт,
Аз он канор дилам соате қарор гирифт.
Масъуди Саъд

б) дур шудан; [ғурехтан].

Сӯзиши синаи ман диду канорам бигирифт,
Ки ҳанӯз ин тани бадруз сари ҳичрон дошт.
Ҳисраи Деҳлави

канор(а) кардан (ё ҷустан) дур, шудан, худро ба канор гирифтан.

Мағу канора кун аз ман, ки ҷон зи каф надихӣ,
Ту дар миёнаи ҷонӣ, ҷӣ сон канора кунам?
Ҳилолӣ

З-оғуши падар канор карда,
Оворагӣ ихтиёр карда. *Шоҳин*
Ҳар дил, ки аз каманди алоқ канора ҷуст,
Дар ҷини ғеҳи чу камандат мусаххар аст.
Шоҳин

ба канор [шудан] худро ба як тараф гирифтан, дур шудан.

Зи бевафои хубон чу ашк меҳоҳам,
Ки аз миёнаи мардум ба як канор шавам.

Мушфиқӣ

дар (ё бар) канор будан а) дур будан.

Худ ҷӣ з-он бехтар, ки бошад бо ту ёр
Дар миёну айб-ҷуён бар канор. *Ҷомӣ*

б) бекатар будан, эмин будан.

Ҷаҳондидае гуфташ: Эй булҳава,
Туру худ ғамн хештан асту бас,
Писандӣ, ки шаҳре ӯсузад ба нор,
В-агарчи сароят бувад бар канор. *Саъдӣ*

дар (ё андар) канор гирифтан (ё овардан) ба оғуш гирифтан, дар бар гирифтан, бағал гирифтан.

Дастор аз сар ва диноре аз камар бикушодам
ва пешӣ муғанӣи биниҳодам ва дар канор гирифта
ам басе шукр гуфтам. *Саъдӣ*

Кунун ман киро гирам андар канор,
Ки бошад ба ҳар ғам маро ғамгусор? *Саъдӣ*

♦ **канори замин** ҳамаи руи замин (то канорам).

Пур шуд аз хун дил канори замин
В-осмон дилғитор менашавад. *Анварӣ*

аз ин канор то он канор аз ин сар то он сар; сар то сар, тамома.

Азбаски рехт ғиръи хун дар канори ман,
Пур шуд аз ин канор ҷаҳон то ба он канор.

Ҳилолӣ

КАНОРАҒАРД کَناره گرد касе, ки ба коре ҳамроҳ нашуда, худро ба канор мегирад.

Канорағард хатархон бекарон дорад,
Миёнарав зи ду ҷониб ниғоҳбон дорад. *Соиб*

КАНОРАҒИР کَناره گیر 1. касе, ки аз ҷанҷолу ғалоғула худро ба канор мекашад; 2. касе, ки аз коре даст кашада, гушанишинӣ мекунад, гушанишин.

КАНОРАНИ||**КУНОРАНИ** کَناره نگر ҳоким, воля; сардор; маъмури сарҳад, марзбон.

Каноранг деге ниғаҳбони уй,
Ҳама наврадедон ба фармони уй. *Фирдавӣ*
Аз ин ҳар ду ҳаргиз нагашти ҷудо,
Каноранг буданду у подшо. *Фирдавӣ*

КАНОРАЧУ(ҶИ) کَناره چو(ی) ниг. канорағир.

Ва аз ионати ёрон ва муҳолатати аҳавон канорачу шуд. *Аҳмади Донии*

КАНУР I کنور зарфи хуммонанд барон нигоҳ доштани
галла ё нон.

Аз ту дорам ҳар чӣ дар хона ханур,
В-аз ту дорам ннз гандум дар канур. *Рудакӣ*

КАНУР II КИНУР کنور мақр, фиреб, хила.

КАНУРИДАН КИНУРИДАН کنورидان фиреб додан, фи-
рефтан, хила кардан.

КАП کاب *ниг. каб.*

КАПАНАК کپک либоси пашмини кӯтоҳи беостии, ки
дарвешон ва ҷунони мепушидаанд; гуппича.

Ҳисомӣ дар шасту се сол ду капанак пушида.
«*Оташқада*»

Бехтар аз атласи сақирлот аст
Дар бари мардуми худо капанак. *Бобо Тоҳир*

КАПИДАН کيدان рабӯдан, дуздидан; қашидан.

Дар хуни ҷигар басте тапидам,
То бусаст аз лабаш қапидам. *Унсурӣ*

КАППОН КАПОН کپان тарозуи якпаллаи калон.

Биёвард каппону сангу дирам,
Набуд ҳеҷ дафтар ба қору қалам. *Фирдавсӣ*
Яке дибо фуру резад ба разма,
Яке динор барсанҷад ба каппон. *Унсурӣ*

КАППИ کپي I. меймун, бузина, меймуни сиёҳ.

Шаб зимистон буду каппӣ сард ёфт,
Қирмаки шабтоб ногоҳе битофт,
Каппиён оташ ҳамепиндоштанд,
Пуштаи ҳезум бад-ӯ бардоштанд. *Рудакӣ*

2. номи як аждаҳон афсонавӣ.

КАР I کر نوشунав; касе ки гӯшаи намешунавад.

Гӯш кару чашм кәжу пушт қож,
Ҳомушиш беҳуда, гуфтор жож. *Ҷомӣ*
Фигони ман ба фалак рафту бар ту дарнағирӣфт,
Магар ки гӯши туро панди ғайр қар карда?
Шоҳин

КАР II || **КАРР** کر зур, қува; ♦ карру фар шаъну
шавкат, ҳашамат; дабдаба.

Қалларо турфа шуқӯх аст, ҳарифон, ба назар,
Оҳ бо мардуми муфлис нарасад ин карру фар!
Саадо

Шогирдон қафасро ба чандин шаъну шавкат ва
карру фар дар ҷилан ҳазрати устоа мебурданд.
Сабири Зий

КАРАБ а. کرب ғусса, андуҳ; машаққат, захмат.

Ҳар тарабро баробар аст қараб,
Ҳар ямиро муқобил аст асор. *Ҳоконӣ*

КАРАЗМОН کربان *ниг. қармзон.*

КАРАК کرك бедона, вартшик.

То набошад ҳамчу анко ҳоса дар узлат ғуроб,
То набошад ҳамчу шоҳин ҳоса дар қудрат қарак.
Анварӣ

КАРАМ I ا. کرم саховат, ҳиммат, қушодастӣ, ҷавон-
мардӣ.

На дархӯрди сармоя қардӣ қарам,
Тунукмоя будӣ аз он лоҷарам. *Саъдӣ*

Ҳар кӣ мақсулаш аз қарам он аст,
Қи барорад ба олам овоза,
Бошад аз мисри ҷуду шаҳри қарам
Ҳонан у буруни дарвоза. *Ҷомӣ*

КАРАМ II کرم сабзавоти хӯрокини лунда, ки аз барғшон
сафедаи ба ҳам часпида нибора аст ва наъшон гуногун
дорад.

КАРАМГУСТАР کرم گستر бахшоянда, сахӣ, қарим.

Латифи қарамгустари қорсоз,
Қи дорон хулқ асту донои роз... *Саъдӣ*

КАРАМПЕША کرم پشه сахӣ, ҷавонмард, боҳиммат, қар-
рим.

Ҳар кӣ ба дарғоҳи қарампеша ру ниҳад, ба ҳар
бадӣ, ки бошад, қабулӣ уфтәд. «*Нигори дониш*»

КАРАНЧУ کرنجو хоби даҳшатнок, қобус.

Зи ногаҳ бори пири бар ман афтод,
Чу бар хуфта фитад ногаҳ қаранҷу. *Фароғӣ*

КАРАСТҮН کراستون тарозуи якпалла.

Ҳоҳӣ ба шумораи деҳ, ҳоҳӣ ба газофа,
Ҳоҳиш ба шоҳин зан, ҳоҳӣ ба қарастун.
«*Лугати Фурс*»

КАРАФС کرفس гиёҳе, ки гӯё, агар одани қаждӯмзада
овро хӯрад, мемуздааст.

Масоз айш, ки номардум аст табиъ ҷаҳон,
Махур қарафс, ки пур қаждӯм аст буму саро. *Ҳоконӣ*

КАРАШМА کرشمه нозу ишва; ишора бо чашм ва абру.

Қарашмаҳон ғизолони маст мебахшад
Фароғат аз ду ҷаҳон ошиқони шайдоро. *Ҷомӣ*
Ояд ба яке қарашма ду қор:
Ҳам лаъл фитад ба даст, ҳам ёр. *Шоҳин*

КАРБ а. کرب ғам, андуҳ, ғусса.

Пайкаре аз қарби миҳан чун хилол,
Қомате аз салхи фалак чун хилол.

Ҳисрави Деҳлавӣ

Он яке чун Нӯҳ дар андуҳ қарб,
В-он дигар чун Аҳмад андар саффи қарб. *Румӣ*

КАРБАС || **КАРБАСА** || **КАРБАСУ** کربسه || کربسه кал-
песан захрдор, калтакалоси захрнок.

КАРБАШ || **КАРБАША** || **КАРБАШУ** کربش || کربشه карбас.
ниг. қарбас.

Шуд мижа гирди чашми у з-оташ
Неши дандони қаждӯму қарбаш. *Унсурӣ*

КАРБОС 3. کرباس матон сафедаи дурушти наҳӣ.

Чун бомдод шуд, [амир] асқорон бихонд ва ҳар
мардери як ҷоман қарбос дод.

«Тағрихи Наршахӣ»

КАРБОСА کرباسه калпеса, калтакалос.

Ҷоҳ пур қарбосаву пур қаждӯмон,
Хурди эшон лустӣ руи мардумон. *Рудакӣ*

КАРВ || **КАРВА** کړو || کړوه (дандони) қовок, (дандони) пу-
сида.

Боз чун барғирӣфт даст зи рӯй,
Қарва дандону пушт ҷавгон аст. *Рудакӣ*

КАРВИЕ كرويا тухми як ҷавъ гиёҳест, ки ба рӯи нон мепопанд, зирин румӣ.

Акуну начарад гавазн дар сахро
Чуз сунбулу карвиеву овешан. *Носири Хисрав*

КАРГ كركم шаки *күтоқшудай* каргадан.

Барошугф Захлок бар сони карг,
Шунид ин сухан, орзу кард марг. *Фирдавси*

КАРГАДАН كركدن ҳайвони ширхори говмешмонанди ғафспусти зӯр, ки дар боло бинаш як шох дорад ва бештар дар Ҳиндустону Африқо зиндагӣ мекунад.

Ба найза каргаданро барканад шох,
Ба зупни бешканад симургро пар. *Фаррухӣ*
Филу каргадан бо эшон муқомаат натавонанд кард. «*Равзат-ус-сафот*»

КАРКИ كركس 1. мурғи калони лошакӯр.

Равони бадандеш деви сапед
Дихад каргаспро ба мағзат навид. *Фирдавси*
Рянддоранда кам зияд чу мағас,
Ҳаст камранҷ, аз он зияд каргас. *Саной*

2. тирӣ камони қадимӣ; *♦ каргасони гардун* (ё фалак) ду ситора ба шакла каргас, ки онҳоро Насри Тоир ва Насри Воқеъ низ меноманд; *ниг.* наср II.

КАРГАСТАБЪ كركس طبع киноя аз пастифитрат, дун.

Нағг дорам, ки шавам каргастабъ
К-аз хирад ном ҳумоист маро. *Ҳоқонӣ*

кард كرد *асоси замони гузаштаи* кардан.

КАРД I كرد кор, амал, иқдом.

Пушаймон шуд аз карди худ шаҳриёр,
Аз он пӯибаву ҷоман зарингир. *Фирдавси*

Кард пеш ору гуфт кӯтах кун,
Бо ҷунин гуфт кард ҳамрах кун! *Саной*
карду кор корҳо, шугълу кор.

Ҳар ки ро шавки аш гард сахт,
Боядаш карду кордо битозшт. *Анварӣ*

КАРД II كرد *ниг.* курд II.

КАРДА كرده 1. сифати феълӣи замони *гузаштаи* кардан; 2. кор, амал, кори кардашуда.

Қасе, к-у хирадо надорад зи пеш, *Фирдавси*
Дилаш гардад аз кардан хеш пеш.
Чон сарфи бутон кардаву андеша накарда,
Аз к а р д а в у ноқарад пушаймониюни бисёр.

КАРДАКОР كرده كار марди ботачриба, кордида.

Чоду набобад аз ту ба тунбул савортар,
Ифрит кардакору ту ғ-у кардакортар. *Дақиқӣ*

КАРДАН كردن 1. ба ҷо овардан, анҷом додани коре ё амале, адо намудан.

Ҳар ҷӣ дойд ба дасташон, хурданл,
Ҳар ҷӣ омад зи дасташон, кардавл. *Ҷомӣ*

2. сохтан, бино кардан.

Бар оини шохон яке дахма кард,
Чи аз зарри сурху чи аз лоҷвард. *Фирдавси*
Гуфтад: Ин ҷоми ҷаҳонбин ба ту кай дод ҳақим?
Гуфт: Он рӯз, ки ин гувбади мино мекард. *Ҳофиз*

3. тайёр намудан, ҳозир намудан; фароҳам овардан.
... Ки ман лашкаре кард хоҳам ҳаме,
Хуруше баровард хоҳам ҳаме. *Фирдавси*

4. ҷой додан; даровардан; андохтан ба ҷое; омехтан.
Нашояд баян-олами ҳоқлод,
Ки дар сар кунад кибру тундыву бод. *Сағдӣ*
Номи ман дар номое як бор натвоист кард. *Бахшӣ*

5. гузоштан, тифқондан (даст ё ангуштро).

Дигар рах ҷун надорӣ тоқати неш;
Мақун ангушт дар сурохи каждум. *Сағдӣ*
То кай андешаи ин олами пуришӯр кунӣ,
Даст то чанд дар ин хонаи занбӯр кунӣ? *Соиб*

6. феълӣ ёридиханда дар феълҳои таркибии номӣ, мас. кор кардан, ҷанг кардан ва ғ.

КАРДАНИ كردنى 1. сифати феълӣи замони ояндаи кардан; 2. кор, амал.

Қунун кардаи кард ҷодунараст,
Маро бурд бояд ба шамшер даст. *Фирдавси*

КАРДАР كردار дара; кӯху дара; замини пушта-пушта.

Хоразм кард лашкараш, ар бингари, ҳануз
Бинӣ алам-алам ту ба хар дашту кардаре. *Унсурӣ*
Ё шеърӣ обдори ман аз дастӣ рӯзгор
Нақшулаҳчар намуд бар он кӯху кардараш. *Ҳоқонӣ*

КАРЕҶ ا. كريه зишт, бадандом; нафраташез; нофорам.

Чамоле сахт нохуш ва сурате азим кареҳ дошт. *Авфӣ*

Он беҳ оид, ки шавам зинту кареҳ,
То бувам зиня дар ин кӯхсору тех. *Румӣ*

КАРЕҶМАНЗАР كرده منظر зиштсурат, зиштруй, бадқиёфа.

КАРЕҶУЛМАНЗАР ا. كرده المنظر *ниг.* кареҳманзар.

Марди қабехулвачҳ ва кареҳулманзаре аз муқо-
били ӯ баромад. *Садрӣ Зиё*

КАРЗМОН |КАРАЗМОН كرزمان *ниг.* гаразмон.

Маху Хуршед бо Бирчису Баҳром,
Зухал бо Тирӯ Зӯҳра бар каразмон. *Дақиқӣ*

КАРИМ ا. كريم 1. саҳӣ, босаховат; ҷавонмард, соҳиббӯхсон.

Аз ҳама каримтар буд, ки аз сари он ҳама мол
ва ҷамол озод омад. *Авфӣ*

Аз каримон шавад фақир ғани,
Ту каримӣ мо фақир, эй дӯст. *Қамолӣ Ҳуҷандӣ*

Ҳар ҷӣ омад ба дастӣ марди карим,
Ҳама дар пои дӯстгон афшонд. *Ҷомӣ*

2. бахшандаи гувоҳ (сифати худо).

КАРИМА ا. كريمه 1. муаннаси карим; 2. духтар.

Қаримаи хешро бо касе ақд мебандад. *Авфӣ*
Аз қабילה, ки қуввӣ мо тавонад буд, каримаеро
дар силки издиёҷчи ту қашам. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

КАРИМУЛАХЛОҚ ا. كريم الاخلاق *карим* баландҳиммат, босаховат.

Ў подшоҳе буд шучӯъ ва каримулахлоқ, саховат
ба ифрот дошт. «*Таърихи Фаршит*»

КАРКАДАН كركدن *ниг.* каргадан.

КАРКАМ كركم қавси қузаҳ, тирукамон, ки агар дар

вакти боридави борон офтоб барояд, дар ҳаво пайдо мешавад.

Фалак мар-чомаеро монад азрак,
Мар-уро чун тирозе хуб каркам. *Баҳромӣ*
КАРКАС کركس *ниг. каргас.*

КАРМ *а.* کرم ток, токи ангур.

КАРМАНД کرمند шитобкор, шитобкунанда.

Мақун умеди дуру ози дароз,
Гардиши чарх бин, ҷи карманд аст. *Хисравӣ*
КАРОК کراک парранда думдарозе аз қабилӣ сазва,
кур-кури карок.

Чунон андешид аз душмани хеш
Чу бози тезчағол аз кароко. *Дақиқӣ*

КАРОМАТ *а.* کرامت 1. саховат; олимхимматӣ, ҷавонмар-
дӣ, муруват.

Каромат ҷавонмардино нондихист,
Мақолоти беҳуда табии тхист. *Сатдӣ*
Сайдо, муҳтоҷи арбоби каромат нестам,
Аз қаноат ҷу пур аз оби равои дорам ҳануз.

Сайдо

2. ҷ. кори фавқуллодае, ки гуё аз авлиё содир мешу-
дааст, он кори ғайриоддӣ, ки агар аз пайғамбарон
содир шавад, мӯъҷиза меноманд.

Ин, ки ту дорӣ, диёмат аст, на қомат,
В-ин на табассум, ки мӯъҷизасту каромат. *Сатдӣ*
Хостам, ки аз ин маъни бо ту шаммае дар миён
ниҳам, ту худ ба қаромате, ки дорӣ, ин сурат из-
ҳор кардӣ. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

КАРОМОТ *а.* کرامات ҷ. каромат 2.

Чандон, ки задам лоти қаромоту мақомот,
Ҳеҷам ҳабар аз ҳеҷ мақоме нафиристод. *Ҳофиз*
Аз қаромоти шайхӣ мо ин аст:
Шираро хурду гуфт, ширин аст.*

КАРОН|КАРОНА کړان|کرانه *ниг. канор|канора.*

Ба Зобулсвтон аз карон то карон
Нишаста ба ҳар ҷой ромингарон. (1) *Фирдавӣ*

Кишти ба қарона расид. (2) *Авфӣ*
қарона гирифтаи дур рафтаи, дур шудан.

Зоҳид, аз маъракаи ниқ қарон гир, қарон,
Охи сарду дили афғори маро дидӣ? — *Не! Саудо*
қарона қардан аз қасе қанорағири аз қасе, дур шу-
дан аз қасе.

Қарона бикардм аз ёрони бад,
Ки бунбеди ман устувор аст ҳад. *Абӯшақури Балхӣ*
Қарона қардаи аз ман ту, худ надонистӣ,
Ки дил зи ниқки ту як бор дар миён омад. *Анварӣ*
КАРОЧИДАН|КАРОЧИДАН کړاچیدن|کړاچیدن бояг ва
фаръд задани мурғи хоғай баъд аз тухм қардан.

КАРОШИДАН کړاشیدن парешон шудан, ошуфта шудан.
Буту, то ҷудо гаштам аз рӯи ту,
Қарошидаву тира шуд қори ман. *Оғочӣ*

КАРОЧИДАН کړاچیدن *ниг. қарочидан.*

ҚАРОҲАТ *а.* کړاهت қароҳатангезӣ, нафрат.
Боре падар ба қароҳат ва истехқор дар вай на-
зар ҳамакард. *Сатдӣ*

Ия сим, [ки] ба ахлот заданд, сиёҳ омад, аҳли
Вухоро нағрифтанд, суддон хашм қардишон ва ба
қароҳат бигрифтанд. *«Тағрихи Наршах»*

КАРОҲИЯТ *а.* کړاهيت *ниг. қароҳат.*

Уро аз қуштиши он мардумон аҷаб қароҳияте
буд. *«Маҷмау-ул-ансоб»*

Дигар рӯз муш аз сӯроҳ берун омад, гурбаро
аз дур бидад, қароҳият дошт, ки наздики ӯ равад.
«Қалла ва Димна»

КАРПОС کړپاس *ниг. қарбос.*

Бимонем бо он раше панҷ хок,
Саропай қарпосу ҷои мағок. *Фирдавӣ*

КАРР *а.* کر *ниг. қар* II.

КАРР II *а.* کر ҳамла, ҳучум.

Даста талаб деҳ ба қалам гоҳ-гоҳ,
Шав ба сун хиттан хат ру ба роҳ.
Бознишон аз раҳи қасбу қамол
Аз нами он ноҷа қарри малол. *Ҷомӣ*
қарру фарр дар аснон ҷанг аввал ру қардонда, пас
аз он ҳучум қардан.

КАРРА|КАРРАТ *а.* کړه|کړت дафъа, бор, навбат.

Гар най девона, рав, мар-хешро девона соз,
В-ар ҷӣ сад раҳ мот гаштӣ, қаррати дигар бибоз.
Шамси Табрезӣ

Шайх рузе чор қаррат чун факир
Баҳри гадя рафт бар қасри амр. *Румӣ*

КАРРАНО(И) کړنای|کړنای қарнай, шайпур.

Чаҳон гашт пур нолан қарраной,
Ба олам дарафтод бонги дарой. *Ҳоҷу*
Қашида қаррано қардан ба фаръд,
Зада бар хирмаи қуҳ оташ аз бод. *Нозим*

КАРРАТ *а.* کړت *ниг. қарра.*

КАРРОР *а.* کړار 1. гаптаву баргашта ҳучумкунанда;

2. яке аз лақабҳои Алий — домоди Муҳаммад.

Рустамдиле, ки бозуе теғаш ҳабар диҳад
Ҳангоми кини зи Ҳайдари қаррору зулфифор.
Убайди Зоконӣ

КАРРОТ *а.* کړات ҷ. қарра|қаррат; ба қаррот борҳо, чан-
дин бор, тақрор ба тақрор.

Ман ба қаррот ба хидмати ту тазаллум қардам
ва доди ман надодӣ. *Авфӣ*

Махро кӣ қарад, ки ман ба қаррот
Маҳ дидаму Муштари надидам. *Сатдӣ*
қарроту қаррот борҳо, бисёр мартаба, пай дар пай,
тақроран; ба қарроту қаррот борҳо, бисёр борҳо.
Унгухон мақоботи Чингисхонро дар таъзияи
умури мулк ва дафъа асди ба қарроту қаррот му-
шоҳеда кард. *«Равзат-ус-саф»*

КАРРОТАН کړوتان|کړوتان тортанк, анкабут.

Ҳамебистад синони ман равонҳо ҳамчу Бӯяхъё,
Ҳама бар шуд қумайта ман ба торе ҳамчу қарро-
тан. *Фарқадӣ*

КАРРУБИ *а.* کړوبی ҷ. қарришта, малак, қарриштаи му-
қарраб (ба худ наздиктар), меҳтари қарриштаҳо.

Назар ба гулшани рӯхонӣи наядозам,
Сарам ба поян қаррубин фуру н-ояд.

Убайди Зоконӣ

Тақ-тақи гуштқубӣ, ҷаранг-ҷаранги кафғир гӯши каррубиёнро кар мекард. *Садрӣ Зиё*

КАРСАНА کرسنه ғалладонае монанди мош, говдона.

Болоғӣ бо он иқтидор, ки ... дошт, ... ба бодин-ҷони хом ва ба анбин хом ва карсанай сабаи хом танаққул мекард. *«Хизонаи омира»*

КАРҲ а. كره ҷабр, маҷбурият; норизомандӣ; ба карҳ маҷбуран, зуран.

Ҳар дуру ба карҳ пеша Алия ... оварданд. *«Таърихи Табарӣ»*

КАРҲАН а. كرهّا маҷбуран, зуран, бо дили нохоҳам.

Ҳар қадом карҳан ҷизе меоварданд ва меоданд. *Аҳмади Дониш*

КАС 1. шахс, одам; нафар.

Гуфт дигар кас бояд фиристодан ва суҳанони хуш бояд гуфтан. *«Таърихи Наршахӣ»*

Чӣ хуш гуфт доно, ки дар хона кас

Чу бошад, эи гуянда як ҳарф бас. *Ҷомӣ*

Эй бародар, бидон, ки пойи зулм бисёр бемадор аст, ки гуфтаанд: Зулм бар худ мекунад ҳар кас ба кас зулме кунад. *«Ҷомеи-ул-таърих»*

2. одами хуб, неқуор.

Ҳар кӣ нокас бувад дар аслу сиришт,

Ва тақолиби даҳр кас наштавад. *Ҷомӣ*

3. ҳеҷ кас, ҳеҷ кӣ (бо шакли мавфий феълҳо).

Бе васли дилфурузи ту, эй бас ки гуфтаам,

Касро мабод ишқу ғарибзӯ безарӣ. *Амрақ*

Бас гурсина хуфту кас надонист, ки кист,

Бас ҷон ба лаб омад, ки бар у кас нағирист. *Саъдӣ*

КАСАК كسك акка, аккан думдароз.

Ҳарғиз набувад шакар ба шӯрӣ чу намак,

На гоҳи шикар бошад чун боз касак. *Маҳмудӣ*

КАСАЛ а. كسل 1. нотоб; бемор, мариз.

Ҳазрати эшон касал бошанд ҳам, намефаҳмиданд ва машғули ифодаи илмия ва дигар умуми шаръия мешуданд. *Садрӣ Зиё*

2. сустӣ, нотавонӣ, бемадорӣ; беморӣ.

Дилу таниро асал мадеҳ бисёр,

Қон асал ҷуз касал наёрад бор. *Саной*

КАСАЛӢ كسلي беморӣ, нотобӣ,

[Ҳазрати эшон] ҳатто сикҳату суқми худро намедонистанд..., касе мумайзини касалию сикҳати буд. *Садрӣ Зиё*

КАСАНДАР كساندر нокас, ноахл, номард, фурумоя, паст.

Сазад мардро гар тақаббур кунад,

Чу шаҳ неқуӣ бо касандар кунад. *Унсурӣ*

КАСБ а. كسب 1. бо кӯшишу меҳнат ба даст овардани ҷизе; ҳосил кардани ризқ ва маош бо меҳнат; 2. пеша,

хунар, қор.

Гар таваққул мекуни, дар қор кун,

Қасб кун, пас тақья бар ҷаббор кун. *Румӣ*

Қасбия бозу — қуввати ҷону таи аст. *Зарбулмасал*

♦ касби илм дониш омӯхтан.

Бигзар эи касби илм, ки олуда кардаанд

Ҳар матлаби тамои ба чандин ҳазор баҳс. *Урфа*

қасби хунар ба даст овардани хунар, хунар омӯхтан.

Руз дар қасби хунар кӯш, ки май хурдани руз

Дили чун онна дар занги залом андозад. *Ҳофиз*

қасби қамол қардан дар илму дониш ва одобу ахлоқ қомил шудан.

Қасби қамол хун, ки азизи ҷаҳон шавӣ,

Қас бе қамол ҳеҷ наарзад, азизӣ ман. *

қасби ширинӣ намудан ширинӣ пайдо қардан, ширин шудан.

Намуд аз лаби лаъли ту қасби ширинӣ

Ҳадиси ман, ки занад таъна бар ҳаловати қанд. *Шоҳин*

КАСИМА كسيمة хори шутур, хоре, ки шутур меҳурад, шутурхор.

Уштури гурсина касима хурад. *Рӯдакӣ*

КАСИР I а. كسير бисёр, зиёд, фаровон; *муқобили* қалил.

Ҷоҳаш на ба андозан болову нишеб аст,

Ҷудаш на ба меъри қалил асту қасир аст. *Анварӣ*

Таъдил ба маҳзи хушдилия ёфт,

Андух қасиро роҳаташ кам. *Саъдо*

КАСИР II а. كسير шикаста, шикасташуда.

КАСИРУЛМАНФААТ а. كثيرالمنفعة серманфиат, серфонда.

Насоҳеҷ амрӣ муҳим ва қасирулмаффаат хоҳад буд. *Садрӣ Зиё*

КАСИФ I а. كثيف ғафс, қуюқ, ғализ.

Қасиф бар болои латиф будан муҳол аст.

«Маҷмаи-ул-ансоби»

♦ ҷайши қасиф лашқари бисёр, қўшунӣ анбӯх.

КАСИФ II а. كثيف чиркин, нопок, ифлос.

Ва аз рӯҳу ҷисми қасиф ғайри зулмат ҷизе изҳор наштавад. *Аҳмади Дониш*

КАСМА كسمة қачақ, мӯи тоб додашуда, ки занон барои

зинат ба ҷакка гузоранд.

Аруси бахт дар он ҳаҷла бо қазорон ноз

Шикаста қасмаву бар барги гул гулоб зада. *Ҳофиз*

КАСНӢ كسني нис. қосий.

Равонхи қарамат бо ситезарони таъ

Хавоси найшакар орад мизочи қасниро. *Анварӣ*

КАСОД а. كساد ба фуруш нарафтагии мол, набудани ҳа-

ридор, беривоҷи бозор, сустии савдо; аз ривчо афтода-ни мол.

Ба ду ҷашми наргисзинат, ба ду зулфи анбаринат,

Ба ду лаъли шакқаринат, ки қасоди шакқар омад. *Шамси Табарӣ*

Ҳар матоое, ки қарида, қасод бад-он роҳ ёфт. *Авфӣ*

КАСОДӢ كسادى беравҷаки дар харидуфуруш, сустии бозор; *муқобили* равонӣ 1.

Дар таҳи гарди қасодӣ шуд матоам поймол,

Рузгоре шуд хичолат аз дуқон бошад маро. *Саидӣ*

Аз таҳи гарди касодӣ ҷатавон берун кард,
Ҷамъ кардем матоъе, ки дар у савдо нест. *Мулҳам*
КАСОЛАТ *a.* كسالت 1. танбали, сустӣ, хоҳилӣ дар ҳа-
ракат.

Авқоти азия ба касолат гузарониданд.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

2. касалӣ, беморӣ, ранҷури.

КАСОФАТ I *a.* كفافат рафси, ғализӣ.

КАСОФАТ II *a.* كفافат 1. чиркинӣ, попоки.

Равон ҳаст зиндоние мустаманд,
Миёни касофат бимонда ба банд. *Асади*

2. маҷ. наҳси, шумӣ.

Ҳар кас аз сӯҳбати девона шарофат бинад,
Ҷуз мани ҳаста, ки як умр касофат бинам. *Савдо*

Баъд аз соате аз сӯҳбати сарсар касофати у му-
раххас шудем. *Аҳмади Дониш*

КАСОФАТ III *a.* كسافت 1. гирифтани офтоб ва моҳ; 2.
маҷ. торикӣ, тирағӣ.

КАСР *a.* كسر 1. шикастан; шикаст, раҳна, шикӯ.

[Шохзода] ба ту расиду бар ту бибихоиду
каси ҳолатро ба тафаккуде ҷабр кард. *Савдо*

Бас ки медорадам зи каср нигоҳ,
Нест касро ба касре аз вай роҳ. *Ҷомӣ*

2. нуксон, камбудӣ, норасоӣ, камӣ.

Донист, ки ин касру нақс аз сафоҳати худӣ у ва
балоҳати эҷичи уст. *Аҳмади Дониш*

3. *мат.* як қисм аз чандин қисми воҳид, ададе, ки
камтар аз воҳиди пурра бошад; *каси* аъшорӣ касре,
ки ба ҳисоби даҳтоӣ бароварда мешавад, мас. 'даҳъ-
як', 'садъяк'; *каси* одӣ касре, ки ба ҳисоби ғайри
даҳтоӣ бароварда мешавад, мас. 'аз се як', 'аз панҷ
чор'.

КАСРА *a.* كسره аломати зер, аломате, ки ба зерӣ ҳарфи
хамсадо гузошта шуда, бо «н» ҳонда шудани онро ни-
шон медиҳад.

КАСРАТ *a.* كسرت бисёрӣ, зиёдӣ; анбӯҳӣ.

Аз касрати ҷаҳл сухани туро гӯш накардам.

Авофӣ

Шахзода шабе аз ифротӣ таҷарруи шароб ва аз
касрати саргармӣ бодан ноб мастӣ хоби фано то
рузи ҳисоб шуд. *«Тарихи Сайидроқим»*

касрати алоқҷ вобастагӣҳои ғиё.

Эй мояи таҷарруд, то чанд бояд буд,
Аз касрати алоқҷ афтода дар салосил. *Савдо*

КАТ 1. тахт, тахти подшоҳӣ.

Рузи Урмузд аст, шоҳо, шод зӣ,

Бар кати шоҳӣ нишину бода хур.

Абушақури Балхӣ

Фарози кати зарнигораи нишонд,
Чу бахт омадаш, дар канолаи нишонд. *Ҳотифӣ*

2. чорпои баронӣ ништастан ва хобидан.

КАТИБА I *a.* كتيبه лашкар, қўшун, сипоҳ; дастае аз
лашкар.

КАТИБА II *a.* كتيبه навиштае, ки дар санг ё қоғаз

нақш шуда, ба болон дар ё тоқи нморат шинонда шу-
да бошад; *муқ. китоба.*

КАТИР *a.* كتير шуразамин дар саҳро, ки аз дур *чун* об
менамояд; сароб.

Чун заминӣ катир, қ-ғ аз дур

Ҳамчу об ояду набошад об... *Мантиқӣ*

КАТИФ *a.* كنف *ниг. китф.*

Он асаб, ки бар сари даст дард мекард, махраҷи
у аз сари катифи уст. *Низомии Арӯзӣ*

КАТМ *a.* كتم пинҳон кардан, пушидан; пинҳонкунӣ (мах-
сусан сирро); *◇* катми адам олами нестӣ.

Писари ман аз катми адам ба] фазон вучуд омад.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

Дигар раҳ ба катми адам дарбард
В-аз он ҷо ба саҳрон махшар барад. *Савдо*

КАТОН|КАТОН *a.* كتان 1. гиёҳи соқадарозе, ки аз со-
қаҳои барон бофтани матоъҳои катонӣ ресмон ва аз
донааш раванг ҳосил мекунанд, зағир; 2. матоъе, ки аз
наҳи поля зағир бофта мешавад, суфи кавабӣ.

Зи каттону абрешму мӯн қаз
Қасаб кард пурмоя дебою хаз. *Фирдавӣ*

Ба ҳеҷ қисватам аз тан нарафт урьёнӣ,
Фуруғи моҳаму дар ҷоман катон шудаам. *Шоҳин*

КАТОРА||КАТОР *a.* كاتار шамшери кӯтоҳи дудам,
қаддора.

[Бузина] шабҳо каторае чун катран об бар даст
гирифта, бар болини шох пос медод.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

Сари он ду чашм гардам, ки чу Ҳиндуён раҳзан
Ҳамаро зи нуғи мижгон зада бар ҷигар катора. *Хисрави Деҳлавӣ*

КАТОН *a.* كتان *ниг. катом.*

КАТХУДО(Ҳ) *a.* كتخد(ه) *ниг. катхудо(ӣ).*

КАФ(Ф) I *a.* كف 1. он ҷи ки ҳангоми ҷўшидан ё мавҷ за-
дан об ва ё вақти собун задан пайдо мешавад; кафк.

Ҷоҳил нарасад дар сухани жарфи ту, оре,
Каф бар сари баҳр ояду дурдона ба поёб. *Ҳоконӣ*
Ҳилми эшон кафи баҳри ҳилми мост,
Каф равад, ояд, вале дарёе ба ҷост. *Румӣ*

Ба ғеҷуш кафи собун даромехт,
Чу кофуре, ки бо мушки тар омехт. *Назим*

2. оби даҳан.

Ҳамон Соми Найрам барорад хуруш,

Каф андозаду бар ман ояд ба ҷўш. *Фирдавӣ*

КАФ(Ф) II *a.* كف 1. руи даст, руи панҷа; даст.

Агар соғар надорам, май биёвар,

Ду кафро ҳамчу соғар метавон кард.

Шамси Табрёзӣ

2. як мушт ҷизе.

Ҳар кафи хок дар ин даст ба рангест ба рақс,
Гарди бодаш ҳама як даста пари товус аст.

Шавкат

кафи сафед киноя аз барф; кафи ҷинор киноя аз барги
ҷинор.

Зи хок бо дирам ояд кафи чинор бурун,
Гар аз махаббаи кафи у вазад насими шимол.

Шавкат

3. маҷ. сити, шаппоти, торсаки; каф задан а) чапак задан; б) шаппот задан.

В-агар барзанад каф ба рухсори ту,
Шавад тира з-он захм дидори ту. *Фирдавӣ*

4. киноя аз саховат, карими.

Санг дар дил монда аз шарми виқораш кӯҳсор,
Баҳр аз шавқи қафаш каф бар даҳон бардошта.

Савдо

◇ кафи мусавӣ *ниг.* яд (яди байзо).

Баровард насрини кафи мусавӣ,

Намуда сабо мӯъҷизи исавӣ. *Хочу*

кафи пой тағи пой, қисми поёни пой, ки ба замин гузошта мешавад.

Дасту каффи пой пирон пукалаҳч,
Риши пирон зард аз бас дури наҳч. *Рудакӣ*

Баъдан зулфайни ту шуд голия,

Хоки каффи пой ту кофур бод. *Анварӣ*

кафи род даст саховатманд.

Дар дил сабаби меҳру вафои ту се чиз аст:

Гуфтори хушу рӯи кушодасту кафи род. *Муизӣ*

каф ғунча кардан дастро пушидан, мушт кардан; аз каф (беури) додан аз даст додан; талаф кардан.

Биҳур чизе аз молу чизе бинех,

Тамоми ба як бор аз каф мадех.

«Анварӣ Сухайлӣ»

Маҳори уштур аз каф дод беруи,

Ба сӯи хорбун ру кард Маҷнун. *Мулҳам*

хоридаи кафи даст аломати ин ки гӯё ба даст кас пул меомдааст; аз кафи даст мӯ баровардан кори ношудани кардан; ба каф (дар)омадан ба даст дар-омадан; ҳосил шудан, пайдо шудан.

Мисриёро ҷамъ оред ин тараф,

То дарояд он ҷӣ меҷӯям, ба каф. *Румӣ*

ба каф омадани домани давлат хушбахт шудан.

Чӣ кунам, ки домани ин давлат ба каф ояд аз а-воби саодат ба рӯям кушояд? *Садрӣ Зиё*

ба(р) кафи даст ниҳодан зоҳир кардан, нишон додан.

Эй, хунарох ниҳода бар кафи даст,

Айбҳо бағрифта зери бағал,

То ҷӣ хоҳӣ харидан, эй мағрур,

Рузи дармондагӣ ба сими дағал. *Сағдӣ*

кафи дастамро бӯ накарда будам зарб. аз ғайб ха-бар надоштам.

КАФАЛ а. *كفل* сурин, рон, саври.

Зин барниҳод ба пеши қафали у шуд, то ўро пор-дум ниҳод. *«Маҷмаъ-и-анбоб»*

Кухест кумайташ, ки зи ёлу қафали у
Шери яларо қуфта гардад қафалу ёл. *Муизӣ*

◇ кафал гирд кардан фарбеҳ шудан.

Қафал гирд карданд ғурони дашт,

Магар шер аз он гургаҳ даргузашт. *Низомӣ*

КАФАН а. *كفن* порчаи сафед, ки мурдари ба он печон-да гӯр мекунад.

Аз ҳазорон ҳазор неъмату ноз

На ба охир ба ҷуз қафан бурдаанд? *Рудакӣ*

Баъзе одамоне, ки дар ин вақт аз гуриснагӣ мурда буданд, кафан ҳаме ёфт намешуд.

«Убайдулломо»

◇ кафан пора кардан аз бало ва офати калоне раҳо шудан, аз беморие шифо ёфтан.

КАФАНДУЗ *كفن دزد* касе, ки ғури навро кушода ка-фан мелуздад; ◇ раҳмат ба кафандузи аввалӣ (ё қа-дим, порсола) *варб.* дар мавридохе гуфта мешавад, ки озордиҳандан баъдина аз пештара бадтар бошад, рӯз аз рӯз бадтар шудани коре.

КАФАНДУЗ *كفن دوز* касе, ки барон мурдагон кафан ме-дузад.

Бари ман кунун пок чизе фирист,
Чу мурдам, кафандузу баъзе фирист. *Фирдавӣ*

КАФАРА а. *كفارة* ҷ. кофир.

Алами бисёр аз кафаран фаҷара ба вай мера-сид. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

КАФИР *كافر* асбобе, ки бо он кафики хуроқро меги-ранд ва хуроқҳои ғайринобакиро мекашанд.

Тақ-таки гуштқубӣ, ҷаранг-ҷаранги кафир гу-ши каррубиёро кар мекард. *Садрӣ Зиё*

КАФИДАН *كفیدن* таркидан, шикофта шудан, аз ҳам ҷу-до шудан.

Қафидаш дил аз ғам ҷу як қафта нор

Қафиди шавад санги тиморхор. *Рудакӣ*

Шигифт нест, дилам ҷун анор агар бикафад,

Ки қатра-қатрай хунаш ба нордон монад. *Сағдӣ*

КАФИЛ а. *كفيل* зомин; гараз.

Хоҷа... бад-он тиҷорат мекард ва ба кафили раҳи ба мурдум қарз меод. *«Равзат-ус-сафо»*

кафили *касе* шудан қорхон қасеро ба зими гирифт-тан; барон кидори касе ҷавобгар ба гардан гирифтан.

Чун кафили ман шуд у дар қорҳо,

Пас чаро ҷун хар кашам ман борҳо? *Румӣ*

КАФК *كفك* *ниг.* каф(ф) I.

Боз ба кидори уштуре, ки бувад маст,

Қафк барорад зи хашму зояд шайтон. *Рудакӣ*

КАФО *كفا* сахтӣ, ранҷ, машаққат, тангӣ.

Қаҳон ба адли ту шуд он ҷунон ки мумкин нест,
Ки бар диле расад аз ҷаври рӯзгор кафо.

Шамси Фахрӣ

КАФОН(И)ДАН *كفانیدن* таркондан, шикоф ку-нондан, шикоф кардан.

Ҳар он сар, ки дорад ҳаёли гулез,

Вибояд кафонида аз теги тез. *Дақиқӣ*

Ҳайбаташ алмоси сахтро бикафонад,

Чун бикафонад ду ҷашми мор зумурад.

Манучехрӣ

КАФ(Ф)ОРА|КАФ(Ф)ОРАТ а. *كفارة كفارة* он ҷизе, ки дар товори гуноҳ дода мешавад, фидья; *каффоран* ямин товори қасами шикаста, садақае ки одами қасам-шикаста бояд диҳад.

Озурдани дили дӯстон ҷаҳл аст ва каффорани ямин саҳл. *Саъдӣ*

кафрат кардан барон ғуноҳе садақа додан, ба ивази ғуноҳе коре кардан.

Дӣ саҷда ҳамекардӣ, кардӣ гунаҳе ҳонл, Май нушу ғуноҳатро имроза кафрат кун. *Муизӣ*

КАФОФ||**КИФОФ** *а. كفاف* он микдор хурук, ки ба инсон кифоя бошад, он чи ки каму зиёд набуда, ба қадри ҳаҷат аст; хуроки рӯзмарра, рӯзӣ.

Ҳезум мефурӯхт ва дар ваҷқи кафоф сарф мекард. *Афӣ*

Оқилро аз хутоми ин ҷаҳон ба кафофе хурсанд бояд буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Бар он қадар чу кафофи мошин ӯ бишавад, Равию нони ҷае аз яҳуд вом кувӣ. *Ибни Ямин*

КАФСАН *кфсэн тағр.* ҳаққест, ки амлоқдор ва иҷорадор аз хирман ғайр аз ҳаққи подшоҳӣ ва авқоф мегирифтанд.

КАФТА *кфте* кафида; кафта нор анори кафида.

КАФТАН *кфтен* кафидан.

Чу зад тег бар фарқи он номдор,
Сараш кафт аз он захм ҳамчун анор. *Дақиқӣ*
Бигуфт ину дил пур зи кина бирафт,
Ҳама бар танаҳ пӯст гуфти бикафт. *Фирдавӣ*

КАФТАР *ниг. кабутар.*

Чу сармо шавад, саҳт лоғар шаванд,
Ба овоз монанди кафташ шаванд. *Фирдавӣ*

КАФТОР *кфтор* ҳайвони ваҳшини сағмонанди лошахур, ки пӯсти хол-хол дорад.

Юзу кафтору гург бо рӯбоҳ
Душманонанд, ҳар яке бадхоҳ. *Саной*

КАФУР *а. كفور* кӯрнамас, ҳақношинос.

Ғофилон аз файзи ту зокир шаванд,
В-он кафурони ғиам шокир шаванд. *Рӯмӣ*

КАФФ I *кф* *ниг. каф(ф) I.*

КАФФ II *а. كف* *ниг. каф(ф) II.*

КАФФОРА||**КАФФОРАТ** *а. كفارة* *ниг. каф(ф)ора*||
каф(ф)орат.

КАФЧ *кфч* кафки даҳан.

Фуру хишта лафчу бароварда кафч
Ба кирдори қиру шабах лафчу лафч. *Фирдавӣ*

КАФЧА I *кфча* чумчан калон; кафлез; ҷойтардон.

КАФЧА II *кфча* печу тоби сари муш, турра.

КАФЧАЛЕЗ I *кфчлз* кафлез, кафча; кафир.

Ба кафчалез шутуро касе, ки об диҳад,
Бувад ҳар оина аз аблаҳиву шайдоӣ.*

КАФЧАЛЕЗ II *кфчлз* кафлезак, баччаи кӯрбоққа, ки дум дорад ва ҳанӯз дасту по набаровардааст.

Наҳанг буд аду, кафчалез гашт аз бям,
Чу зин ниҳодӣ бар ҷудани муҳитосе.

Асири Аҳсиқатӣ

КАФШ *кфш* пойафзол, попуш.

Тихипой рафтани бех аз кафши танг,
Балос сафар бех, ки дар хона ҷанг. *Саъдӣ*
Аз рост бигуфтамат сухан, бовар кун,
К-аз ҷоруқи кӯҳна кафши нав хуштарак аст.

Саъдо

◇ **кафш** хостани нияти сафар кардан; **кафш** пешни пои *касе* гузаштан (ё ниҳодан, овардан) дар хизмати *касе* будан; **хар ду поро дар як кафш** кардан дар *касе* иҷорани инод кардан.

КАФШГАР *кфшгар* кафшдӯз, пойафзолдӯз.

Зан чу ин бинида шуд, хомӯш буд,
Кафшгар конову марде лӯш буд. *Рӯдакӣ*

Чунин то яке кӯдаки кафшгар
Зане хост бо чизу ному ҳунар. *Фирдавӣ*

КАФШДҶҶ *кфш доз* пойафзолдӯз.

Пирамарде латиф дар Бағлод
Духтарашро ба кафшдӯзе дод. *Саъдӣ*

Кафшдӯзе буд зарифтаб ва равшанравон, каззол
ва сухандон. *Садрӣ Зиё*

КАФШЕР I *кфшир* 1. танакор, моддае, ки ҳангоми ба ҳам пайвастанани фулузот бо калъагӣ ба кор меравад; 2. ба ҳам пайвастан кардани чизҳои фулузӣ ба воситаи фулузотҳои ғудохта.

Хурд бешкастнам, кунун тоял
Ки куйи ин шикастари кафшер. *Масъуди Саъд*
Аз он зар мебарад устоди зарсоз,
Ки бо кафшер пайвандад ба ҳам боз.

Хисрави Деҳлавӣ

КАЧА||**КАЧ** *кче*||*кче* ангуштарини бенггин.

Ҳангоман шаб гузашту шуд ҳисса тамом,
Толъ ба кафам яке наандохт кача. *Рӯдакӣ*

◇ **кача** гул кардан ғош гардидани сирри ниҳонӣ, ёфт шудани чиз ниҳонӣ; *ниг. качабозӣ.*

КАЧАБОЗӢ||**КАЧАБОЗӢ** *кче*||*кче* бозне, ки шиштороқунандагон он дар ду тараф қарор мегиранд ва яке ангуштаринеро дар кафаш пинҳон мекунад, дигарон муштҳоишро ғиреҳ мекунанд ва ба пешӣ яке аз тарафи муқобил меоянд, ӯ бояд дар кафш кӣ будани ангуштаринеро ёбад. Агар ангуштарин ёфт шавад, «кача гул кард» меғӯянд ва бозӣ буридагӣ ҳисоб мешавад.

КАЧАЛ I *кчл* кал.

КАЧАЛ II *кчл* одам ё ҷорпони качпо.

КАЧАЛИДАН *кчлдан* лангидан, лангидан роҳ рафтани.

Дар мамлакатҳои хусни ту шишам наҷалидо,
Пои хирадам дар раҳи шавқат качалидо. *Саъдо*

КАЧҚУЛ *кчқул* *ниг. кашқул.*

каш *кш* *асси* *вамони* *ҳаҷраи* *кашидан*.

«каш *кш* *суффикси* *исм* 1. маънои кашанда ё аз сар гузаронандаро меҳиҳад, мас. «чафокаш», «обкаш», «сураткаш», «захматкаш»; 2. мафҳуми нав ба вучуд меорад, мас. «пешкаш—ҳаҷра»; «тирқаш—тирдон»; «дудкаш—мӯрӣ»; «бодкаш—олағест барон хунгири»; «хаткаш—ҷадавал».

КАШ I كاش оғуш, бар, сина; бағал.

Чуанин гуфт, к-ин кудаки шерфаш
Маро парваронид бод ба каш. *Фирдавсӣ*
Бияндохт шамшеру тиркаш ниҳод,
Чу фармонбарон даст бар каш ниҳод. *Сағдӣ*
Май ба зери кашу саҷҷодаи зухдам бар дӯш,
Ох агар халқ шаванд оғаҳ аз ин тазвирам. *Ҳофиз*

КАШ II كاش ниг. гаш.

КАШ III كاش номи қадими шахри Шахрисабз (дар Ўзбекистон).

КАША I كشه хате, ки бо қалам ё бо асбоби дитар кашада мешавад.

КАША II/КАША Каше гадо, касе, ки гадоӣ мекунал.
Каша бар банде гирифтӣ дар гадоӣ сарсарӣ
Аз табори худ, ки дидӣ кашаше барбандо. *Асқади*

КАША III كشه танг (абзори асп).

КАШАФ كشف 1. сангпӯш.

Пушти ҳомун кунад чу рӯи ҳалаф.
Рӯи гардун кунад чу пушти кашаф. *Саной*
2. нуч. галаситоран Саратон.
Чу кард ахтари фаррух Эраҳ нигоҳ,
Кашаф дид толеъ, худованди моҳ. *Фирдавсӣ*
3. номи дарёе дар Хуросони қадим.
Чуvon аждаҳо, к-у зи рӯди Қашаф
Бирун омаду кард гетӣ чу каф. *Фирдавсӣ*

КАШБАР كاش بر хушқаду қомат.

Фитна шудам бар он санамӣ кашбар,
Хоса бад-он ду нартиси дилкаш-бар. *Дақиқӣ*

КАШИДА كشيده 1. феълӣ ҳол ви сифати феълӣи замони гузаштаи кашидан; 2. дароз, баланд.

Нахли мавзунӣ гулшани оҳем,
Охи мо қомати кашидан мост. *Толиби Омулӣ*

3. нақше, ки занон ба рун порча меҳузанд, нақшӣ гулдӯзи, йурма.

Шахсам зи ғурқати ту чу зарри кашиди шуд,
Муям зи ҳасрати ту чу сими кашиди гир. *Муиззӣ*

4. шапоғӣ, торсақӣ, шапалок.

КАШИДАН كشيدين 1. аз ҷое ба ҷое овардан ё бурдан; кашонидан.

Санг кашидандӣ, то бунёди хона маҳкам кардандӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. бардоштан, боло бурдан.

Яке баччан фаррух омад падид,
Кунун тахт бар абр бодд кашид. *Фирдавсӣ*

3. дароз гардидан.

Биболид кӯҳ, обҳо бардамид,
Сари руставӣ сун боло кашид. *Фирдавсӣ*

4. роҳӣ шудан, равона шудан.

Аб Эрон сун Зобулистон кашид,
Або пилтан сун Даестон кашид. *Фирдавсӣ*

5. давом намудан, қашол ёфтан.

Ҳашт моҳ ҷанг бикашид ба шоминён ба сутуҳ омадад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

6. гузарондан, чидан, мас. гавҳарро ба ришта; гавҳар ба (дар) ришта кашидан а) гавҳарро ба ришта даровардан (чидан); б) маҷ. шеърӣ фасеҳ ва балғе гуфтан.

Низомӣ, ки дар ришта гавҳар кашид,
Қаламдаҳоро қалам даркашид. *Низомӣ*

7. аз сар гузаронидан, дидан.

Кучост ҳамнафасе то ба шарҳ арза диҳам,
Қи дил ҷӣ мекашад аз рӯзгори ҳиҷронаш. *Ҳофиз*
Ноомадагон агар бидонанд, ки мо
Аз даҳр ҷӣ мекашем, н-оянд дигар. *Хайём*

8. молидан.

Гар диҳад дастам, кашам дар дида ҳамчун тўтӣ
Ҳоки роҳе, к-он мушарраф гардад аз ақдоми дўст. *Ҳофиз*

9. пайвастан; рафта расидан; мансуб будан.

Бад-у гуфт: Ман хешӣ Гарсевазам,
Ба шох Офридун кашад парвазам. *Фирдавсӣ*

10. баркаш кардан, вазн кардан, баркашидан; 11. расм кашидан, лақнакашӣ кардан; сурат кашидан нақш (расм) баровардан, рассоӣ кардан.

Пешӣ ту мусаввир накашад ғайри хичолат,
Чун сурати хубӣ ту кашидан кӣ тавонад?

Мушфиқӣ

12. баровардан, қандан(-и либос, муза ва ғ.).

Бикашам аз тузу бо домани худ пок кунам
Муза аз пон ту, эй сарви ҳумоюнтинисол.*

13. феълӣ ёридаҳанда дар феълҳои таркибии ноӣ, мас. 'даст кашидан', 'ранг кашидан'.

КАШИШ I كشيى мейл; ҷавзб, ҷозиба.

Ба раҳмати сари зулфи ту восиқам, в-арна
Кашии ҷу набвад аз он сӯ, ҷи суд кӯшидан?

Ҳофиз

То ки аз ҷониби маъшуқа набошад кашиише,
Қушати ошқи бечора ба ҷое нарасад.*

КАШИШ II كشيى руҳонии исавиён, руҳонии насронӣён.

Кашиише баромад бар он дайри пир,
Саре ҳамчу ширу диле ҳамчу қир. *Ҳочу*

КАШК كشك 1. чаккаи хушк кардашуда, қурут.

Яке буд дастор дар зери машк,
Ба бозор шуд, гушт оварду кашк. *Фирдавсӣ*

Қадре ранған, кашк ва пашм, ҷупончи бизооти
шубхон бошад, баргирифтанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. навъе аз таом аз орди гандум ё ҷав, бо шири ғус-фанд (монанди ҳариса); 3. ҷави реза кардашуда.

КАШ-КАШОН كشكشان кашола карда, қашон-қашон, қашол-қашол; охиста-оҳиста.

Пашм бар абрешим омад қаш-қашон.
Регҳо ҳам орд шуд аз сарашон. *Румӣ*

КАШКИН/КАШКИНА كشيكن كشيكن ҷавин; ноии ҷавин.

Зоҳид... аз тақаллуфоти ҳуришу пушӣ, ба
кашкина ва пашмина қаноат намуда [буд].

«Анвари Сӯдаӣ»

кашкин нои, ноии кашкин ноии ҷавин.

Кашкин нонат накунад орзу,
Ноии самни ҳоҳӣ гираду қалон. *Рӯдакӣ*

КАШКОБ كَشَكَب 1. хуроке ки аз оби қурут, пиёз ва рағван тайёр карда бо нони фатири гарм мехӯранд; қурутоба.

Он чо дар тобистон дар бозорҳо кашкоб фурушанд. *Носири Хисрав*

2. оши ҷав; 3. оби ҷав, пиво.

КАШҚУЛ كَشَكُول 1. косан заврақшакл (бештар аз пусти норҷил — хоқос), ки дарвешон ба китф овехта ё ба даст гирифта мегарданд; косан гадоён; 2. гадо, соял.

КАШМАКАШ كَشَمَكَش 1. кашидан ва сар додани ҷизе, кашокаш; 2. маҷ, низоъ, ситеза, муноқиша, гирудор; машаққат, азоб.

Чашм кашид ҳанҷаре, лаъл намуд шаккаре,
Бу ки миёни кашмакаш ҳадя ба ошно расад.

Шамси Табрэзӣ

КАШМИРӢ كَشْمِيرِي мансуб ба вилояти Қашмир; шои қашмирӣ шои мулоим, ки дар Қашмир бофта мешавад.

Аз ғўтаи шои қашмирӣ гармин кампал зиёда-
тар аст. *Садри Зиё*

КАШНИЗ كَشَنِيز *ниг.* гашниз.

КАШОВАРӢ كَشَوَارِز деҳқон, барзгар, қоранда.

На марди кашоварзу на барзгар,
На хоку на кишвар, на буму на бар. *Фирдавӣ*
Қаповарз бар гов бандад лубоб,
Зи говоҳану гов ҷуяд мурод. *Низомӣ*

КАШОВАРӢ كَشَوَارِز деҳқон, киштукор, зироат.

Чӣ турфаст ин кашоварӣ намудан,
Фаридуи киштану Хоқон дурудан.

Хисрави Деҳлавӣ

КАШОКАШ كَشَاكَش *ниг.* кашмакаш.

Чу дар дастам он зулфи саркаш фитод,
Аз ӯ чони ман дар кашокаш фитод. (2) *Ҳочу*
Ба уммеде, ки меафрӯзам оташ,
Нишаста пой сарве дар кашокаш. (2) *Мулҳам*

КАШОМИРА كَشَاْمِيْر *ҷамъи арабишудаи қашмирӣ.*

Роғе аз шуарон қашомира ва соҳибя афқори
нодира аст. *«Ҳизонаи омира»*

КАШОН كَشَان 1. ғеъли ҳоли замони ҳозираи нашиндан;
2. дароз, кашидашуда; кәшол.

Бар ин чанбари чарҳан осмон
Раҳи Қаҳқашон чун раҳи кӯҳ қашон. *Ҳочу*

КАШОН-КАШОН كَشَان كَشَان кашола карда.

Ҳалқа созад камаиди чин дар чин,
Барад уру қашон-қашон сӯи Чин. *Мушфиқӣ*

КАШТӢ I كَشْتِي *ниг.* киштӣ I.

КАШТӢ II كَشْتِي *ниг.* киштӣ II.

КАШФ a. كَشْف 1. қушодани ҷизе, бардоштани парда аз
руи ҷизе; ошкор қардан, зоҳир қардан; **кашфи матлаб**
ошкор намудани матлаб.

Изҳори матлабе накард... Бинобар кашфи мат-
лаб пурсидам: Аз кучо меоянд? *Садри Зиё*
кашф қардан ошкор намудан, зоҳир намудан; қушо-
дан; ғўтан, фаҳмидан (сирро).

Зи ҳар навъ ахлоқи ӯ кашф қард,
Хирадманд, покизадин буд мард. *Саодӣ*
Руи хубат ояте аз лутф бар мо кашф қард,
З-он замон ҷуз лутфу ҳубӣ нест дар тафсири мо.

Ҳофиз

2. қушодани асрори ғайб ва ҳодисаи оянда.

Сўфӣи майҳора, ки ғўяи зи ҳол.

Гар ҳама кашф аст, мадон ҷуз ҳаёл.

Хисрави Деҳлавӣ

Ману мастию завқи майпарастӣ,

Чӣ қор ояд маро кашфу қаромат? *Ҷомӣ*

КАШХИРОМ كَشْخِرَام хушхиром, хушрафтор, он ки хи-
ромон роҳ меравад.

Бинишаст бар қанори ману бода нуш қард

Он моҳи сарвақомату он сарви кашхиром. *Анварӣ*

КАШОН a. كَشَان даёюс, қалтабон; марди беору бе-
номӯс.

КАШОНӢ كَشَاْنِي даёюсӣ, қалтабонӣ; беорӣ, беномӯсӣ.

Бинишонад зи ҷаҳлу қашонӣ

Педарӣ пирро ба дарбонӣ. *Саной*

КАШША I كَشْШ *ҷорпои полонафқанда.*

КАШША II كَشْШ *ниг.* каша II.

КАШШОФ a. كَشَاْف 1. касе, ки бисёр кашф мекунад,
кашфқунада, қушонада, шарҳу тафсиққунада; 2. но-
ми китоби тафсири Маҳмуд ибни Умар аз-Замахшарӣ
(1075—1143), ки яке аз китобҳои дарсини мадрасаҳои
қуҳна будааст.

Мушқили ишқ ҷу аз дурдақашон гардад кашф,
Чанд дар мадраса дарди сари «Қашшоф» қамем.

Ҳофиз

КАШӢ كَشْ *ниг.* ғашӣ.

КАЪБ I a. كَعْب 1. ҳар банди устухон, маҳсусан бучу-
лаки пой, шитолӣ.

Қорун битарсид ва бархост, то бигӯрезад, замин
пой уро то қаб ғуру бурд. *«Таърихи Табарӣ»*

2. тоси бозин нард, муҳраи шашпахлуи мураббан аз
устухон тарошидашуда, ки дар рӯйҳои он аз як то
шаш ҳол нақш шудааст.

Чашмат бикӯшо ба гардиши қабъ,
Дар дафъи малол пеша кун лаъб. *Ғайзӣ*

❖ **қабъи гург** муҳрае, ки онро баъзе қосидон ва шоти-
рон дар пой худ мебастанд ва чунин ақида донстанд,
ки гӯё бо ин восита ҳарчанд бидаванд, гург барин
хаста намешавад.

Зи хурдон бәсе ғитна ояд бузург.

Ки дар пок пайкон бувад қабъи гург. *Низомӣ*

қабъи ғазол навъе аз ширинӣ, шакарпора.

КАЪБ II a. كَعْب *мат.* қосияи зарби сегонан ададе ба
худаш, мас. 3×3×3, ки ҳосили он 27 мебошад; ин хо-
сиро мукъаб ба худӣ амалро қабъ меноманд.

КАЪБА a. كَعْبَة 1. хонаи ҷорғушае дар шаҳри Макка,
ки зиёратгоҳи мусулмонон аст ва дар вақти намаз ба
он рӯ меоваранд; Байтулҳаром.

Чу Каъба қиблаи ҳоҷат шуд, аз диёри банд
Раванд халқ ба дидораи аз баса фарсанг. *Сағдий*
2. *мач*, чои азиз ва мавриди аҳтирому муҳаббат.
Дар Каъбан кун ту ҳар он кас ки бияд,
Аз қиблаи абури ту дар айни намоз аст. *Ҷомӣ*
Кун ту қибла, Каъбан ман остони туст,
Ҳоҷат ба Каъба нест, ки баҳри дуо равам.

Мушфиқӣ

КАЪБАРАВ *كعبه روا* 1. касе, ки ба Каъба меравад, каъ-
бараванда; хоҷӣ; 2. *мач*. ошқе, ки аз пан дидори ёр
мегардад.

Нолон ба сари кун ту оем, ки завкест
Дар қофилаи каъбаравон бонги ҷарасро.

Қамоли Хучандӣ

КАЪБАТАЙН I **КАЪБАТОН** *ا. كعبتين* Байтул-
харом (яъне Каъба) дар Макка ва Байтулмақаддас дар
Фаластин.

КАЪБАТАЙН II *ا. كعبتين* ду тоси мукаабни бозни нард.
Бар хатою ҷурми худ воқиф шуданд,
Гарчи моти каъбатайни шах шуданд. *Румӣ*
Мандоз каъбатайни лағал дар бисоти хусн,
Дар нарди шиқ бурд ҳарифе, ки бохт пой.

Волеҳи Ҳаравӣ

❖ каъбатайни даҳр шабу рӯз, рӯзгор; гардиши дав-
рон.

Нақши се-шаш талаб макун аз каъбатайни даҳр,
Қ-ин нақши панҷрӯза бирун аз ҳаё нест.

Убайди Зоқонӣ

КАЪБАТОН *а. كعبتان* *ниг.* каъбатайни I.

КАЪС *а. كاس* коса, ҷом; *муқ.* кос I I.

Маст аст замин, зеро хурдаст ба ҷои май
Дар қатъи сари Ҳурмуз хуни дили Нӯшеровон.

Ҳоқонӣ

КАҲ *كه* *ниг.* коҳ.

КАҲГИЛ *كهگيل* *ниг.* коҳгил.

КАҲДОН *كهدان* *ниг.* коҳдон.

КАҲДУД *كهدود* *ниг.* коҳдуд.

КАҲИЛ *а. كحيل* сурма капидашуда.

Чашми ҷодуну ту бе воситан кӯҳи каҳил,
Токи абурун ту бе шонбан вусма васим. *Сағдий*

КАҲҚАШОН *كهكشان* *ниг.* коҳқашон.

КАҲЛ *а. كهل* марди миёнасол (баъдаи сӣ ва панҷоҳ).

... К-у раминд аз баъзе авсофи башар,
Шайх навад, каҳл бошад, эй писар. *Румӣ*

КАҲЛА *كهلا* резаҳои зер, нуқра, қурғошим ва ғ., ки
дар натиҷаи соидан ё арра кардан ба вучуд меоянд.

Бар каҳлаи ҳичронт кунун ронӣ кафшер,
Бар каҳлаи доғаш-бар кафшер наронӣ. *Мунҷик*

КАҲО *كهها* ҳиҷил, шарманда.

Ба дасти худ кӣ кунад бо худ ин, ки ман кардам,
Қаҳон тавбаам охир эи аҳмакӣ то ҳай? *Низорӣ*

КАҲОНАТ *а. كهانه* *ниг.* киҳонат.

КАҲРАБО *كهرا* *ниг.* коҳрабо.

КАҲРАБОЙ *كهريائي* каҳраборанг, зард.

Дар чехран каҳрабоям бин,
Аз ҳар мижа лаълсоиям бин. *Файзӣ*

КАҲРАНГ *كهرينگ* *ниг.* коҳранг.

КАҲРЕЗ *كهريز* *ниг.* коҳрез.

КАҲФ *а. كهف* 1. ғори калон, мағора (дар кӯҳ); 2. *мач*.
ҷон паноҳ, паноҳгоҳ.

Силоҳ ва рангтаро дар каҳфи роҳат ва рафоҳият
Ҷой дод. *«Равзат-ус-саф»*

Буд амире хушдила, майхорае,

Каҳфи ҳар маҳмуру ҳар бечорае. *Румӣ*

КАҲҲОЛ *а. كحال* касе, ки сурма дар чашми касон
мекашад, сурмакаш; табиби чашм.

Каҳҳоли донишам, ки баранд аҳтарон ба чашм,
Қуҳлдулаҳоҳире, ки ба ҳован дароварам. *Ҳоқонӣ*
Не яке каҳҳол, к-уро ғам хӯрад,
Ақл ҳам не, к-у ба кӯҳде раҳ барад. *Румӣ*

КАҲҲОЛ *а. كحالي* 1. сурмакаши; 2. табиби чашм будан,
муолиҷа кардани бемориҳои чашм.

Чанд аз ин дар ниқоби муҳтоӣ,
Чашмоҳу дарду лофи каҳҳоли? *Саной*

КАЧ **КАЖ** *كچ* 1. ҳам, ҳамида, норост; уреб; *муқо-*
били *рост* 2.

Кулаҳ қач қарда метозӣ саманду халқ меғунд;
Худо ҳамвора ёри ин савори қачқулаҳ бодӣ *Ҷомӣ*
Ва ба роҳи қач дар ҳалоқат ва залолат афтал.
Аҳмади Дониш

кажу маж қачу қилеб.

Ланг рав, ҷунки дар ин кӯй ҳама лангонанд,
Латта бар соқ бипечу қажу маж кун поро.

Шамси Табрезӣ

2. *мач*. одами норосткор, қаллоб.

Шуморанд аҳли дин ин нуқтаю рост,
Қи қач бо қач ғирояд, рост бо рост. *Ҷомӣ*

❖ қач бохтан аз рӯи фиребу найранг бозӣ кардан,
ҳилаву найранг ба хор бурдан; барои фирефтани
ҳарифи хом бардурӯғ бохтан, қаллобӣ кардан.

Бад сохт ба ӯ сипехри носоз,
Қач бохт ба ӯ ҳарифи қачбоз. *Файзӣ*

қач нишаставу рост гуфтан гапро рӯйрост гуфтан.

Биё, то қач нишинам, рост гуям,

Ки қачи метам орад, ростӣ сур. *Анварӣ*

қач дору маре! *зарб.* а) сактир бошу аммо аз ҳад
нагузарон; б) аз касе талаб кардани қоре, ки ичрон он
помукин аст.

КАЧА *كهجه* *ниг.* кача.

КАЧАВОЗ *كهجهوازي* *ниг.* качавоз.

КАЧАК *كهك* 1. ҷангҷаи филбонон, ки бо вай фил меро-
нанд.

Давид хун эи баногошӣ пили масти саҳоб,
Шаб аз ҳиллол қачақ бар. сурини пил қашид.

Ҳисрови Деҳлавӣ

2. ҷангкаки қаноран қассоби, қуллоб; 3. ҳалҷаи зулфи
занон, ки дар ду ҷақкаи рӯй тоб дода мемуонад.

КАЧАНДЕШ||**КАЧАНДЕША** *каچ اندیشه* 1. шахсе, ки дар ҳаққи касе нодуруст фикр мекунад, бадғумон; бадфикр, ҳатоандеш.

Бад-у ғурийд Юсуф, к-эй качандеш,
Шудӣ худ шоҳиди бадкории хеш. *Нозим*

2. *мач*, душман, ҳасм.

Қавми дигар ҳам, ки эн хампешаанд,
Чун нигарӣ рост, качандешаанд. *Хисрави Деҳлави*

КАЧАНДЕШӢ *кач اندیشه* 1. нодуруст фикр кардан; кач-хаёӣ; 2. *мач*, душмани, хусумат, адоват.

Қашиданд аз качандешӣ қамонҳо,
Намуданд аз рағи гардан сиюнҳо. *Нозим*

КАЧБАҲС *кач بحث* касе, ки дар баҳс дар фикри нодурусти худ исроф мекунад.

Мухри хомӯшӣ ҳисоре шуд эн качбаҳсон маро,
Моҳин лабастаро андеша аз қуллоб нест. *Соиб*

КАЧБОЗ *кач باز* қаллоб дар қимор; қаллоб, дағбоз, хилағар; бардуруф бой диҳандан бозӣ барои ғирефтани ҳариф.

Дигар рост бозӣ накард, истод,
Қи качбозро кач тавонад ниҳод. *Хисрави Деҳлави*

КАЧДАСТӢ||**КАЖДАСТ** *кач دست* қаллоб.

КАЧИН *каچين* *ниг. кажин*.

Аз ҷаҳон мансух шуд расми қачоғанду қачин,
Баъд аз ин касро ҳаёли кач нагардад дар ғумон. (2) *Салмони Соваҷӣ*

КАЧҚУЛОҲ||**КАЧҚУЛАҲ** *кач قله* 1. касе, ки қулохро якшоха мепушад; олуфта, худдиардоз; *мач*, мағрур, мутақаббар.

Ҳар дам ба тоҷи качқулаҳе мекунад мақом,
Ҳар кас, ки суҳт пайкари худро барои иншк. *Имло*

2. *мач*, маъшук, маҳбуб.

Маро чун ғирдбод охир биёбонгард хоҳӣ кард,
Нигори ман, қаландармашраби ман, качқулохи ман. *Сайидо*

3. *мач*, шуҳ, ҷобуксавор.

Қулаҳ кач карда метозӣ саманду халқ меғуянд:
Худо ҳамвора ёри ин савори качқулаҳ бод! *Ҷомӣ*

КАЧҚУЛ *каچ قۇل* *ниг. кашқул*.

Манол, аз ғакру манғар давлати соҳибқулоҳиро,
Чу баргардад фалак, качқул созад тоҷи шохиро. *Носир Аӣ*

КАЧНИҲОД *кач نهاد* бадзоғ, бадасл; бадтннат.

Бувад дар асли фитрат качниҳод, аммо ғариб аст ин,
Қи хели ростнро муттасил бар вай гузар бошад. *Восифӣ*

КАЧОВА *каچاو* 1. энии шутур, як ҷуфт кутгин рӯйкушода ё соябондор, ки дар сафар ба ду тарафи шутур, асп ё ҳаҷир баста ба дарунаш менишастаанд, ҳавдач.

Яке аз дӯстон, ки дар қачова аниси ман буд ва
дар хучра ҷалис, ба расмӣ қадим аз дар даромад. *Саъдӣ*

2. сабад ё сандуке, ки мева пур карда, ба ду тарафи асп ё ҳар бор мекунад.

КАЧОҒАНД *каچاغاند* *ниг. қажоғанд*.

КАЧРАВИШ *каچرو* *качрав*, қачрафтор.

Бо рӯзгори қачравии ин таъби муътадил
Аз ростии маъдалати рӯзгор ёфт. *Анаирӣ*

КАЧРАВИ *качروی* роҳ рафтан бо роҳи норост, аз роҳи дуруст баромадан; *мач*, рафтори ношоеста, бадрафторӣ.

Дар фуру бастанд аҳли хонааш,
Ҳоҷа шуд э-ин қачравӣ девонаваш. *Румӣ*

КАЧТАБӢ *кач طبع* кундфаҳм, бефаҳм, бефаросат; бад-хулқ.

Биё, то дар ман софит рози даҳр бинмоям,
Ба шартӣ он ки нанмой ба қачтабӯни дилқураш. *Ҳофиз*

КАЧӢ||**КАЧӢӢ**||**КАЖӢӢ** *каچى* 1. ҳамидғя, қачно килеби; *мубобили* *ростӣ* 2; 2. *мач*, нодурустӣ; фареб.

Биё, то қаж нинишам, рост гуям,
Қи қачӣ мотам орад, ростӣ сур. *Анаирӣ*

Ба қажӣ туро роҳ ториктар,
Сун ростӣ роҳ бориқтар. *Фирдавӣ*

КАЧҚАЛАМ *кач قلم* 1. қачнавис, касе, ки хатро қач нависад; 2. *мач*, қачрафтор, қачфеъл.

Рихзан аз роҳ муҳол аст ниҳад пой ба роҳ,
Тиняти қачқаламон рост ба мистар нашавад. *Соиб*

КАЧӢӢ *каچى* *ниг. қачӣ*.

КЕБИДАН *кеبيندن* 1. аз роҳи рост баромадан, бо роҳи қач рафтан, қач рафтан.

Макебед в-аз ростӣ мағарел,
Чу доданатон панди хуш, бишинавед! *Фирдавӣ*

2. аз роҳи рост баровардан, ба роҳи қач ва нодуруст равон кардан.

Ё раб, биёғаридӣ рое бад-ин мисол,
Худ раҳи кун бар уммату аз роҳашон макеб. *Шаҳиди Балхӣ*

КЕК *کک* мардумакӣ чапм.

Хашм омадшу ҳамон гаҳ гуфт век,
Хост, к-уро барканад аз дида кек. *Рӯдакӣ*
Ба рӯзи маърақа б-ангушт гар падида оял,
Зи чан барканад аз дур кеки аҳриман. *Мунҷик*

КЕМУХТ *кеمخت* пусти ба таъри махсус даббонӣ кардашудаи хару асп; ҷарме, ки донаҳон майдан барҷаста дорал.

Боди ямонӣ ба суҳайли насим
Сохта кемухти замонро адим. *Низомӣ*
Кемухти ноғоро, ки ҳаҷир асту шухгин,
Иззат бад-он кунанд, ки пурмушки азфар аст. *Саъдӣ*

Дар хобгоҳи ошику сар бар қанори дӯст
Кемухти хорнушт зи санҷоҳ хуштар аст. *Саъдӣ*

КЕНГОН||**КЕНГОЧ**||**КИНГОШ**||**КИНГОЧ** *کنگاش* *کنگاش* машварат, маҷлиси машварат.

Шаш вазир бар тахти дигар ва ҳар қи бошад,
Ба кенгоҳи яддигар месозанд. *Носири Хисрав*

Хеч рухсат намедиҳад ақлам
Хар чӣ бо вай ҳамекӯнам кингшо. *Нисори*

КЕЧ کچ کام, андак; кеч-кеч кам-кам, андак-андак.

Ба чумла хоҳам якмоҳа бӯса аз ту, бӯто,
Ба кеч-кеч нахоҳам, ки коми ман тузай. *Рӯдакӣ*

КЕШ I کیش 1. мазҳаб, дин; он.

Ба олам ҳар касеро кешу динест,
Убайди бенаво дини ту дорад. *Убайди Зоқонӣ*
Ба кеши аҳли мурувват бадӣ дадӣ бошад.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

2. рафтор, одоб, расму одат.

Синҳубуд ба сӯи шабистони хеш
Биёмад бар он сон, ки буд расму кеш. *Фирдавӣ*
Нест ба кешу ошиқӣ ҳамчу мане бад-ин насақ,
Нест ба фанни дилбарӣ ҳамчу ту кас бад-ин наमत.
Шоҳин

КЕШ II کیش тирдон, тиркаш.

Саворе, ки ронад фарас пешу ӯ,
Ниҳад тире аз ҷабда бар кешу ӯ. *Нисомӣ*

◇ кеши фидо тиркаше, ки бо ҷавоҳирот ва сангҳои қиматбаҳо меоростаанд, фармондорон ва сардорони сипоҳ дар сурате, ки мағлуб шуданашон маълум мешафт, оиро ба пешу душман мепартофтаанд, то вай оворан ба даст овардани он шавад ва фурсати гузеш фароҳам ояд.

Кеши фидо баркушод рози ниҳонгуфтае,
Заҳра дар он размоғи ҳуққан зевар шикаст.

Анварӣ

КЕШ III کیش навъе аз порчаи катонӣ.

Бувад чоман шоҳин ман зирех,
Зирех назди ман з-атласу кеш беҳ. *Ҳотифӣ*

КЕШ IV کیش қазирае дар ҳалиҷи Форс.

Яке пири дарвеш дар хоки Кеш
Наку гуфт бо ҳамсари зишти кеш. *Саъдӣ*

КЕҶ کچ ниг. кир.

КЕҶ کچ хурд, майда (нисбат ба одам аз ҷиҳати манзилат); муқобили меҳ 1.

Чу аз қазме яке бедонишӣ кард,
На кехро манзилат монад, на мехро. *Саъдӣ*

кеху меҳ а) хурду калон; б) ваъзе ва шариф; баду нек; паст ва бузург; в) ҳама, ҳамаи одамон.

Кеху меҳ талабгори умранду бас,
Касеро ба мурдан наёнд ҳавас.*

КЕҶИН|КИҶИН کچین кехтар, хурдтар, одами хурдтар; муқобили меҳин.

В-аз ангушти шоҳон сафолни нигин
Бадахшони ояд ба ҷашми кехин. *Абушакри Баалӣ*

Баргуфт бародари кехинро,
Чодуи тилисофаринро ... *Файзӣ*

КЕҶТАР کچتر хурд, майда; хурдтар, майдатар (аз ҷиҳати манзилат); муқобили меҳтар 1.

Падар гар далаер асту наряждакост,
Агар бишнавад рози кехтар, равост. *Фирдавӣ*

Хеч кас хироч ба кас намедод ва кехтар аз меҳтар падида набуд. «*Таърихи Табарӣ*»

Касеро бидеҳ поин меҳтарон,
Ки бар кехтарон сар надорад гарон. *Саъдӣ*

КЕҶТАРӢ کچتری 1. хурдӣ, майдагӣ; 2. пешкизат, хизматгор.

Чун ляхзае баромад, корвон ба роҳ истод ва
мо ҳам ба роҳ истодем ва он кехтарӣ гуфт...

Нисори Хисрав

КЕҶОМИШӢ ت.м. کچامیشӣ ҷидду ҷаҳд нишон додан.

Чун ӯ ҷавон ва кӯдак буд ва падараш дар ҷанги
Шом кечомии карда ва дар дасти ёғи асир шуда,
подшоҳи ислом гуноҳи уро бахшид.
«*Ҷомеъ-ул-таворих*»

КИ ک پایвандак 1. ҷумлаи пайрави муайянкунандаро бо сарҷумла мепайвандад.

Мар-уро яке покдастур буд,
Ки роҳи зи хирдори бад дур буд. *Фирдавӣ*

2. ҷумлаи пайрави пуркунандаро бо сарҷумла мепайвандад.

Гар мусаввир сурати он дилсатон хоҳад кашид,
Ҳайрате дорам, ки нозабро ҷи сон хоҳад кашид.

Ҳофиз

3. ҷумлаи пайрави замонро бо сарҷумла мепайвандад.

Бо тоифае донишмандон дар ҷомеи Динишқ баҳсе
ҳамекардам, ки ҷавоне даромад. *Саъдӣ*

4. ҷумлаи пайрави сабаб ва мақсадро бо сарҷумла мепайвандад; барон он ки..., ба он сабаб ки..., зеро ки..., дар сурате ки...

Зи боғи васли ту қай гул тавон чид,
Ки он ҷо гуфтугӯӣ аз баҳри хор аст. *Анварӣ*

Гар аз по дорад, намонад асир,
Ки уфтодагонро бувад дастгир. *Саъдӣ*

5. дигар ҷумлаҳои пайравро бо сарҷумла мепайвандад, мас. ҷумлаи тарзи амалро.

Чунон нодир афтод дар равзае,
Ки бар лочвардӣ табақ байзае. *Саъдӣ*

6. ба ҷои пешоянди аз.

Дили дустон ҷамъ бехтар, ки ганҷ,
Ҳазина тикӣ бех, ки мардум ба ранҷ. *Саъдӣ*

7. балки.

Фиғони ман аз дасти ҷаври ту нест,
Ки аз толеи модароварди ман. *Саъдӣ*

Ҷамолат бар сари хуби кӯлоҳ аст,
Ба ном(-и) изад, на рӯй аст он, ки моҳ аст.

Анварӣ

8. монанди он ки.

Мурооти душман чунон кун, ки дӯст,
Ки уро ба фурсат тавон канд пӯст. *Саъдӣ*

9. бо пайвандакҳои дигар омада пайвандакҳои таркибӣ ташкил медиҳад, мас. 'зеро ки', 'бинобар ин ки', 'чаро ки', 'вақте ки'.

КИБАР ا. کبر 1. бузургӣ, калонӣ; 2. калонсолӣ; кибари сии солхурдагӣ, калонсолӣ.

Пас ҷуҳуде биёмад аз пиран, ки ба кибари сии расида буд. «*Таърихи Табарӣ*»

Вазир... ба воситаи кибари синну заъфи буња
... аз вазорат истеъфо намурад. «*Равшан-ус-сафос*»

КИБОР *а.* کيار ч. кабир.

Обову ачлоди ман аз кибор буданд. *Аефӣ*

КИБОШ *а.* کباش ч. кашш.

Қайдор... ҳафтад кабиши ақран аз кибоши Иброҳим курбон кард. «*Таърихи Систон*»

КИБР *а.* کبر калонгирӣ, мағрурӣ, ғурур, тақаббур.

Гарчи аз кибр суҳан бо мани дарвеш нагуфт,
Чон фидон шакаринпиштан хомушаш бод! *Ҳофиз*

Агар бар подшоҳ кибр ғолиб бувад, хашм ҳезад
ва хашм уро ба интиқом даъват кунад.

Аҳмади Дониш

♦ **кибри** паланг ғуруру тақаббури беандоза.

Кибри паланг дар дили мову аҷаб мадор,
Қ-аз кибр поймол шавад пайкари паланг. *Сӯванӣ*

кибри пиндор мағрури, худписандӣ.

Чавоне сар аз кибру пиндор маст
Чу пирон ба кунчи ибодат нишаст. *Саъдӣ*

КИБРИЁ *а.* کبرياء 1. бузургӣ, азамат (сифати худо);

2. ғурур, калонгирӣ, ҳавобаландӣ.

Азбаски кибриён ҷамол аст дар сараш,
Бар ошиқон чаро ба тақаббур риё кунад? *Анварӣ*
Мар-уро расад кибриёву манӣ,
Қи мулкаш қадим асту зоташ ғанӣ. *Саъдӣ*

КИБРИТ *а.* کبريت 1. олтингғирд.

Бар сари он ҷоҳест, ки навшодир аз он ҳосил мешавад ва гуянд, ки кибрит низ. *Носири Хисрав*

2. ҷуббаи борик, ки дар нугаш олтингғирд дошта бо он чароғ ва ғ. дармеғирондаанд.

Гар чи аз кибрит бифрузад чароғ,
3-у чароғи осмон пушидаанд. *Ҳоқонӣ*

♦ **кибрити** аҳмар икхир, кимйе, моддае, ки гуё моҳияти ҷисмо тағйир меодааст, мас. мисро тилло мекардааст ва кимйегарони қадим барои ёфтани он беҳуда мекушидаанд.

КИБРОВАР کبروار ботақаббур, мағрур.

Гуфт: Шах! шах! в-он шахи кибровараш
Як-он шатранҷ мезад бар сараш. *Румӣ*

КИЁ کيا 1. соҳиб, ҳудованд, ҳоким; подшоҳ, султон.

Ин ҳама доранд ҷашму ҳеч кас
Барнаюфтад бар қишон як нафас. *Румӣ*

2. паҳлавон, диловар.

КИЁДА کياده расво, бадном, беобур.

Қоре, ки бисозед ба дастону ба найранг,
Чунон ки киёда шавад ин қозияки мо. *Наҷибӣ*

КИЁН کيان *ниг.* куйн.

КИЁНО کيائ хар яке аз чор унсур, ки иборат аз обу оташу хоку бод аст ва гуё олам аз онҳо таркиб ёфта аст; асли хар чиз.

Ҳама озодагони ҳиммати ту
Қаҳр кардаст мар-киёноро. *Хисравӣ*

КИЁР کيوار лавандӣ, танбали, қоқили.

Марди муздур андар оғозид кар,
Пешк у дастон ҳамазад бе кӣр. *Рудакӣ*

КИЁСАТ|| **КАЁСАТ** *а.* کياست зираки, ҳушёрӣ, басират.

Сарҳангоздаеро дидам бар дари сарои Уғулмиш,
ки ақлу киёсате ва фаҳму фиросате зондувафс дошт. *Саъдӣ*

Маро... киёсати ӯ равшан гашт, чӣ гуна уро...
ба худ наздик нагардонам. *Аефӣ*

КИЗ *а.* کذب дурӯғ, фиреб.

То ман доинстаам, ки худованд... кизбро ҳаром гардонид, дурӯғ нагуфтаам. «*Равзат-ус-сафо*»
В-агар гуӣ, ки раҳ бар кизб дорем,
Равем, он гурго роиш ту орем. *Нозим*

КИЗЛИК|| **ГИЗЛИК** *т.* کزلیک|| *т.* کزلیک кордча, корди қач-теғ; қаламтарош.

Сари кизлики тези ман як ба як
Рақамхон сардафтарон карда ҳақ. *Ҳотифӣ*
Ҳар яке аз он лаҳзапарастонро... кизлике обдор ва турунче хушғувор бар каф ниҳод. «*Равзат-ус-сафо*»

КИЙЎС کيوس қач, норост, ҳамида.

Ба ҷуз бар он санамам ошиқӣ ғусус ояд,
Ки ҷуз бар он руҳи у ошиқӣ кийӯс ояд. *Дақиқӣ*

КИКИЗ کيکيز гиёҳи хурданӣ, таратезак.

Кикизу гандиову сипандону косий,
Ин ҳар ҷаҳор гуна, ки додӣ, ҳамса диган.
Ўғулмиш *фурс*

КИЛИК کليک ангишти хурди по ва даст.

Қилику қилиҷақ қилиқроост ном,
Ки хинсир биҳонад ба тозиш ом.*

КИЛИҶАҚ کليچاق *ниг.* қилик.

КИЛК کلك 1. най, қамши.

Савганд ҳурам ба ҳар ҷӣ дорам килко,
Қ-аз ишқи ту бигдохтаам ҷун килко.

Абулмуайяди Балхӣ

2. найқалам, қалам.

Забони килки ту, Ҳофиз, ҷӣ шукри он гуяд,
Ки гуфтаи суҳанат мебаранд даст ба даст. *Ҳофиз*

3. тир.

Бад-ӯ гар кунад бодӣ килкам гузур,
Агар зинда монад, ба мардам мадор. *Фирдавсӣ*
Зирех будо ҳафтону бабри баён,
Зи килку зи пайкон наёмад зиён. *Фирдавсӣ*

♦ **килки** адаб ҳоман баён, қалам, қалами аҳли адабиёт.

Баъд аз ин килки адаб аз ҷӯби сунбул мекунам,
Зулфи ӯ то гашт сармашқи парешонӣ маро. *Туграл*
килки суҳанпардоз *киноя* аз табиъи баланди шоир.
Зи баъзи шеър набавад баҳрае асфурдатанбонро,
Бувад килки суҳанпардоз ҷун шамъи мазор ин ҷо.

Сайидо

килки суҳансанҷ *киноя* аз табиъи баланди шоир.

Дихад килки суҳансанҷам тасалӣ нафси саркашро,
Набошад з-ин наистон ҷуз қаноат рӯзи шерам. *Сайидо*

килки шиҳоб асари муваққатии сентораи паррон дар осмон.

Сафеда ниҳон карда руҳ дар ниҳоб
Зи ҳар сӯ ниҳон гашта килки шиҳоб. *Ҳочу*

килки қазо сарнавишт, тақдир, қазову қадар.

Харфи беледо, ки беруи ояд аз килки қазо,
Даври чарх оиро ба номи ман рақам хоҳад кашид.
Ҳилоли

Он қадар килки қазо нозид хангоми рақам,
Қ-аз миёни хубруён то туро қард интиҳоб. *Туграи*
килк мунқоди ҳисом аст *зарб*. қалам тобен шамшер
аст.

Килк мунқоди ҳисом асту набошад бас ачаб,
Килки нуввоби туро гар инқид орад ҳисом.
Сузани

КИЛЛА كِلَّة 1. чодир, пардан сақфпӯш; килла бастан
чун соябон ё чодир болои чизеро гирифтаи, сақфвор бо-
лон чизеро пушондан, аз поён балидшуда чун чодир ва
соябон сақф бастан.

Субҳидам чун килла бандад охи дудоси ман,
Чун шафақ дар хун нишонад чашми шаблаймон ман.
Ҳоконӣ

Ба дуди чигар чарху килла баст,
Ба сузи нафас қалби гардун шикаст. *Ҳочу*

2. сақф, шифт.

Ту кай бишнави нолаи додхоҳ,
Ба кайвон зада киллаи дохтоҳ. *Сағдӣ*

◇ киллаи духонӣ а) шаби торик; б) абри сиёҳ; осмон;
киллаи ғулафари (ё ҳазро) осмон; килла бастанни
сахоб тӯда-тӯда паҳн шудани абрҳо ба рӯи осмон.

Медмад сибз килла баста сахоб,
Ассабуҳ, ассабуҳ, ё асҳоби Ҳофиз

КИЛО كِلَا куза.

Шайхи худро бигӯед, то кило оварда ва эшон
кузаро кило гуянд. *Ҷомӣ*

КИЛО II a. كِلَا хар ду.

КИЛОБ a. كِلَاب ч. қалб.

Дар лаёли килобу сибёҳ ба шаҳр омада, дар
дукконҳо харобӣ мекарданд. *«Равзат-ус-сафо»*
килоби муаллам сағхон омӯхта.

[Подшоҳ] ба туюри шикорӣ ва килоби муаллам
шараҳ ва лавъе тамои дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

КИЛЧ كِلْچ чин, шикани зулф, хами зулф.

Ба мӯи ҷаъду он зулфи чу занҷир,
Фитода сад ҳазорон килч бар килч. *Шокири Бухорӣ*

КИМИЯ كيميا 1. алхимия, яъни бардурӯғ, ки мақсади он
маъданҳои сода, мас. мисро ба нуқраву тилло мубаддал
кардан буд.

Мисси вучуди ман шавад аз май ба сони зар,
Гӯй ки май чу обак аз аҷзони кимияст.
Хуҷастани Сараҳӣ

Онои, ки хокро ба назар кимия кунад,
Оё бувад, ки ғушак чашме ба мо кунада. *Ҳофиз*

2. маҷ. чини камбёб, ноёб, нодир.

Зард шуд рӯям зи бедорини шабхон фироқ,
Кимияи қарди даруни дидан ман хобро. *Мушфиқӣ*

3. маҷ. макруи хила; фикр ва мулоҳизаи нозукбиниона.
Бо ҳасм агар бисоза, то баркани сараш,
Он ннз ҳам зи пурдояли кимия бувад.
Шамси Фаҳрӣ

Қай шавад воқиф касе бар ҳуи ту,
З-он, ки ҳар дам кимия мекуни. *Анварӣ*

◇ (ни)КИМИЁН ЧОН (ё ҳастӣ) кимоя аз шароб, май.

Хангоми тағдластӣ дар айн қушу мастӣ,
К-ин кимияи Ҳасан қорун кунад галорю. *Ҳофиз*
КИМИЕГАР|КИМЬЕГАР كيمياگر касе, ки бо ялми ки-
миё машғул мешуд; инсаргар.

Кимиегар ба ғусса мурдаву раҷ,
Аблах андар хароба ёфта ганҷ. *Сағдӣ*

КИМИЕСОЗ كيمياساز ниг. кимиегар.

Кимиеи кимиесоз аст ишқ,
Хоқро ганҷи маонӣ мекунад. *Шамси Табрэзӣ*

КИМИЁ كيمياي 1. мансуб ба кимия; 2. кимиегар.

КИМОЛ كيمال ҷовари кабудранге, ки аз пӯсти он пӯс-
тин медוזанд.

Ҳамон пофан мушқу мӯи самур,
Зи сянҷоқу қоқум, зи кимоли бур. *Фирдавӣ*

КИМХО(Б) كيمخا(ب) матон абрешмини нафиси мунаққаш
рангоранг.

Чандин кимхоро он ҷамоат пешни соҳибқирони
вологуҳар оварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҷоман кимхоби тах будагӣ бинобар дарозӣ хасу
хошоки рохро рӯфта меовард. *Садрӣ Зиё*

КИМЬЕГАР كيمياگر ниг. кимиегар.

КИН|КНА كين|كنه 1. душманӣ, адоват, душмание, ки
дар дил бошад.

Уфӣи ӯ ба лутф ва кини ӯ ба меҳр бадал шавад.
Авфӣ

Миёни мо ҳаме кина набояд,
Ки кин бо дӯстон неку наёяд. *Фахриддини Гургонӣ*
Кина ба ҳар сина, ки бинҳод рахт,
Дил шавад аз пай озор сахт. *Аҳмади Дониш*

Кини гарм адоват ва бадбинии сахт.

Бад-ин тарс бигзорад ин кини гарм,
Ки оҳан ба оҳан тавон қард нарма. *Низомӣ*

Кини гузашта адовати пешина, душмани дерина.

Ҳар он кас, ки пӯзни кунад бар гуноҳ,
Ту бипзиру кини гузашта маҳок. *Фирдавӣ*

2. интиқом, қасос.

Кайковус шод шуд. Гевро бо сипоҳи бисёр гуфт:
Ба Туркистон шавед ва харб кунед ва кини Сиё-
вуш аз Афросиёб бихоел. *«Таърихи Табарӣ»*

В-аз он пас ба кини Сиёмак шифтофт,
Шабу рӯз орому хуфта наёфт. *Фирдавӣ*
Гардуни пир аз сари ғайрат гирифт кин,
З-ин хурдадоние, ки ба он хурдасол дошт. *Шоҳин*

3. ҷанг, муҳориба.

...Ки аз бешан Норван то ба Чин
Саворони ҷапганду мардонии кин. *Фирдавӣ*

Бар он роҷшон ёфт охир қарор,
Ки бошад дар қори кин устувор. *Ҳотифӣ*
Зи бемерҳӣ ба кинат барнахезанд,
Ба шамшерӣ ҳасад хунат нарезанд. *Нозим*

◇ КИН СИёВУШ мус. номи оҳангӣ бистум аз сӣ лаҳни
Борбад.

Чу бар дастон задӣ кини Сиёвуш,
Пур аз хуни сиёвушон шудӣ гӯш. *Низомӣ*
кини **шутурӣ** кинан бисёр сахт; кини **Эраҷ мус.**
номи лаҳни нуздаҳум аз сӣ лаҳни Борбад.

Чу қардӣ кини Эраҷро ба оғоз,
Ҷаҳонро кини Эраҷ нав шудӣ боз. *Низомӣ*
кина **варзидан** хусумат доштан, дандон доштан; ки-
н(а) **охтан** интиқом гирифтӣ; ҷанг қардан.

Зи ҳавли тохтану кина охтанш маро
Ҳаме гудохта ҳамчун кунои тофта тан. *Кисой*
Кунун бояд ин размро сохтан,
Тавонӣ магар кин аз ӯ охтан. *Асадӣ*

ба кин будан қасд доштан, бадбин будан.

Гуфтам: Зи ман, эй шох, чаро меҳр буридӣ?
Гуфто, ки фалак бо мани бадмеҳр ба кин буд. *Ҳофиз*

КИНАВОР **کینه‌ور** 1. соҳибкина, боэдоват; душман.

Мар-уро будӣ бармаҳида писар,
Зи меҳри ҷаҳон бар падар кинавар. *Абушақри Балхӣ*

2. интиқомчӯӣ, қасоссталаб.

КИНАГАР **کینه‌گر** *ниг.* кинавар.

Бар ин кинагар кор созем зуд,
Ватарна аз ин марз бароранд дуд. (1) *Фирдавӣ*

КИНАГОҲ||**КИНАГАҲ** **کینه‌گاه** кинеге майдони ҷанг,
размгоҳ.

Паямбар туй, ҳам ту бабри далер,
Ба ҳар кинагаҳ ҷун сарафроз шер. *Фирдавӣ*

Ҷуничи кинагоҳе бибояд маро,
Аз Эрон сипоҳе набояд маро. *Фирдавӣ*

КИНАГУЗОРИ **کینه‌گذاری** қасосгирӣ, интиқом; ҷанг.

Нили даманда туй ба гоҳи атият
Пили даманда ба гоҳи кинагузори. *Рудакӣ*

КИНАДОР **کینه‌دار** кинапарвар, хусуматдор; душман;
бадхашм.

Ба кӯшиш ҳамчу шери кинадор аст,
Ба бахшиш ҳамчу абри наваҳор аст. *Ҷаҳриддини Гургонӣ*

КИНАДОРӢ **کینه‌داری** адоват, душмани.

Бие, бо мо маварз ин кинадори,
Ки ҳаққи сӯҳбати дерина дорӣ. *Ҳофиз*

КИНАКАШ **کینه‌کش** I кинавар, интиқомчӯӣ, ниқорхоҳ;
қасосхоҳ.

Машука ба ранги рӯзор аст,
Бо гардиши рӯзор ӯр аст.
Бас булғаҷабӣ баҳонаҷуст,
Бас кинакашу синтезақор аст. *Анварӣ*

Подшоҳон, ки кинакаш бошанд,
Хун кунанд он замон, ки хуш бошанд. *Низомӣ*

КИНАКАШ II **کینه‌کش** рӯзи дувоздаҳуми моҳҳои қадим
тақвими эронӣ.

КИНАСИГОЛ **کینه‌سنگال** *ниг.* кинадор.

Мезанад он ду шери кинасигол
Бар замин ҷун ду аждаҳо ҷангол. *Низомӣ*

КИНАТУЗ **کینه‌توز** кинавар, киначӯӣ.

Зи баҳри тилоя яке кинатӯз
Фиристод бо лашкари размйоз. *Фирдавӣ*

Гирифтор дар дасти он кинатӯз
Ҳамегуфт бо худ ба зориву сӯз:
Агар дӯст бар худ наёзурдаме,
Қай аз дасти душман ҷафо бурдаме. *Саодӣ*

КИНАТУЗӢ **کینه‌توزی** кинаварӣ, душмани, хусумат.

Хори ман зи кинатӯзини ман
Аз азиёти меҳрубан бархост. *Ҳақонӣ*

КИНАХОҲ **کینه‌خواه** 1. интиқомчӯӣ, он ки дар садади
интиқомгирӣ аст.

... Ки гар ман ба ҷанги Сиёвуш силоҳ
Наронам, наёяд қасе кинахоҳ. *Фирдавӣ*

2. кинадорона, кинахоҳона, интиқомчӯёна.

Нахустин ба он арсан арағоҳ
Расяданд шахзодагон кинахоҳ. *Ҳотифӣ*

КИНАЧУ(Ӣ) **کینه‌چو(ی)** интиқомчӯӣ, қасосгир; бадкина.

Аҷаб киначӯи, аҷаб тундхӯй,
Ки ҷон додам аз ишқу додам надодӣ. *Ҷомӣ*

КИНАЧӢ **کینه‌چوئی** интиқомчӯӣ, тапнагӣ ба интиқом.

Киначӯӣ равиши эҳсон нест,
Ҳар ки эҳсон накунад, инсон нест. *Ҷомӣ*

КИНГ **کنگ** амради беҳаё, шаттоҳ.

Ғаҳ гиребонам бигирад қаҳбае,
Гоҳ кинге бишканад дандони ман. *Саодӣ*

КИНГОШ||**КИНГОҶ** **کنگاش**||**کنگاش** *ниг.* кенгош.

КИНКАШӢ **کینه‌کشی** интиқомгирӣ, интиқом.

Ба тундӣ сӯи румиён ҳамла бурд,
Ба хунрезии кинкашӣ пай фишурд. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

КИНОВАР **کینه‌آور** ҷангчӯ, ҷанговар.

Ситорашиносону диноварон,
Саворони ҷангиву киноварон... *Фирдавӣ*

КИНОВАРӢ **کینه‌آوری** ҷанг; ҷангчӯӣ, ҷанговарӣ.

Ниҳад корпардозӣ ин доварӣ
Бад-ин гуна оини киноварӣ. *Ҳотифӣ*

КИНОЁТ **کینه‌ایات** 4. киноя||киноят.

Уқдаҳон мушқили рамуз кинёти маро
Фаҳмад он доно, ки ҳалли Булмаонӣ мекунад. (2) *Туграл*

КИНОЯ||**КИНОЯТ** **کینه‌ایات** 1. ғайр аз маънии аслии
худ ба маънии маҷозии дигаре кор фармуда шудани ка-
лимаву ибора.

Талқини дарси аҳли назар як ишорат аст,
Гуфтам киноятеву муқаррар намекунам. *Ҳофиз*
киноя задан суҳани киноямеоз гуфтан, духура гап
задан; 2. рамз, ишора.

КИНПИЖӢ **کینه‌پژوه** киначӯӣ, интиқомчӯӣ.

Саранҷом Пирон биёмад зи қӯҳ,
Маро бурд наздики он кинпиҷуҳ. *Фирдавӣ*

КИНУР کنور *ниг. кинур* II.

КИНУРИДАН کنوریدن *ниг. кинуридан*.

КИНХОХ کين خواه 1. *ниг. кинахох* 1; 2. кинахохӣ, интиқомчӯй, ҷанг.

Далерон ба сахро кашиданд рахт,
Ба кинхоҳи зангӣ камар баста сахт. *Низомӣ*

КИНЧ کينچ *бозургӯсса, ҳақиҳайкал; пилони кинч фил-хон қавнӯссаи ҷангӣ.*

Або кӯсу бо вон рӯйи синҷ,
Або тоъӣ аспону пилони кинҷ. *Фирдавӣ*

КИРДИГОР کردگار 1. *офаринанда, офаридгор (сифати худо); 2. дидаю доништа, ҳасдан.*

На чун пури мири Хуросон, ки ӯ
Аторо ништа бавад кирдигор. *Рӯдакӣ*

КИРДОР کردار *рафтор, кор, амал.*

Чуни аст кирдори гардуни пир:
Ҷаҳе чун камон асту ҷаҳе чу тир. *Фирдавӣ*

Аз кирдори носавоб дурӣ ҷӯед. *Авфӣ*
Чу бечора з-он гуна кирдор дид,
Сари бахти худро нагуносор дид. *Савдо*

бар(р) кирдори... ба таъри..., ба тариқи..., монанди..., мисли...

Пушт кӯжу сар тавилу рӯй бар кирдори нил,
Соқ чун сӯхону дандон бар мисоли устура. *Рӯдакӣ*

Ба пешӣ саворон бар кирдори бод
Бирун рафту сар сӯи сахро ниҳод. *Ҳоҷу*

КИРИШМА کريشمه *ниг. карашма.*

КИРМ کرم 1. ҳашаран ҳазинае, ки баданаш нарму дарози беустухон аст.

Кирми дарахт аз худӣ дарахт аст. *Зарбулмасал*
кирми шабафруз *ниг. кирми шабтоб.*

Кирми шабафруз ба шоме чу зог,
Дуд бувад он ки намояд ҷароғ. *Хисрави Деҳлавӣ*

кирми шабтоб *кирми хурде, ки моддаи фосфорини рӯи баданаш дар торикӣ аз худ рӯшноӣ медиҳад.*

Ба як ханда гарат тобад чу маҳтоб,
Шабафрузӣ кунам чун кирми шабтоб. *Низомӣ*

2. ҳашарае, ки аз лубош тори абрешим пайдо мешавад; кирми абрешим, кирми пилла, кирми қаз, кирмак.

Гарчи сарсабзӣ дар он бустон маноз аз шоҳу бар
З-он ки хоҳӣ дархӯри кирмон шудан чун баргӣ туг. *Дарвешӣ Деҳақӣ*

кирми пилла *кирми абрешим, кирмак.*

Ҳамчу кирми сирка нооғаҳ зи ширин ангубин
Беҳирад чун кирми пилла ҷони худ созад ҳадар. *Носири Хисрав*

Кафан бар тап танад ҳар кирми пилла,
Барорад оташ аз худ ҳар ҷаноре. *Алтор*

кирми қаз(з) *кирми абрешим, кирмак.*

Билеҳ зулфакӣ машуқӣ хеш бар тани хеш,
Чунон ки манг гумоне барам, ки кирми қазӣ.

Манучеҳрӣ

КИРО||КИРОЯ *а. کرايه* пуле, ки иҷоракунандан чизе, мас. ҳайвоне ё хонае, ба соҳиби он медиҳад; **киро кардан** *а)* ба иҷора гирифтан; *б)* арзидан, сазовор будан, лоиқ будан.

Ҷомӣ, бимир дар ғами ёре, ки баҳри ӯ
Гар сад ҳазор бор бимирӣ, киро кунад. *Ҷомӣ*

КИРОМ *а. کرام* ҷ. карим 1.

Розе, ки ба манзили вадияте супурда бошанд,
муҳофизати он аз авсофи кирои [аст].
«Анварӣ Суҳайлӣ»

Набуд манзили ман ғайри остонаи ту,
Ки бод то ба абад қиблаи кибору кирои.
Убадӣ Зоконӣ

КИРОЯ *а. کرايه* *ниг. киро.*

КИРОЙ کراي *иҷорашуда, ба кироя гирифташуда.*

Маркабони кироно раҳо намудем. *Савдо*

КИРТА کيرته *гиёҳи пурхори дурушт аз ҷинси уштурухор.*

Роҳ бурданро қиссе нест,
В-арчи андар менин киртаву хор. *Абдуллои Ориш*

КИРЬЕС *а. کرياس* 1. дарбор, даргоҳ.

Ашрофи мамлакат дар кирьёсӣ гардунасоси ӯ
мучтамаъ гаштаид. *«Равзат-ус-сафҳо»*
Чу гоме ҷанд тай кард он паризод,
Ба кирьёс Сулаймон роҳаш афтод. *Нозим*

2. болохона.

Бар ҷумла он ҷӣ аз шаш сад сол ҷамъ карда
буданд, тамомот перомуни кирьёс кӯҳ-кӯҳ бар
хам ниҳоданд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

КИС *1 а. کيس* *ниг. киса* 1.

Масъал(а)и кис ар билурсад кас туро,
Гу нагунаҷад ғанҷи ҳақ дар кисаҳу. *Румӣ*

Набурда фазлаи маънӣ эн кису касан кас,
Ки бори миннати худ бех, ки бори миннати халқ.
Низомӣ Албиса

КИС II کيس *чин, ноҳамворӣ дар либос ё порча.*

КИСА کيسه 1. халтача барои ғиноҳ доштани пул, ҳамбён.

Кисае дошт пури зер, даст дар киса кард ва
ду ҷиз аз киса беруи кард. *«Таърихи Наршах»*
Шунидам, ки фарзона марде ҳаким
Ба зан дод рӯзе яке киса сим. *Ҷомӣ*

кисан шатранҷ *халтачае, ки дар он муҳраҳои шахмат ва тахтаи оро мегузоранд; 2. халтачаи махсус аз порчаи дағал барои равондани ҷирки бадаи; киса кардан а)* тавро дар ҳамамо бо халтачаи махсус тоза кардан; *б)* мақ. дашмон додан, ҳақорат кардан; саҳт маломат кардан; *ҷ)* киса бардӯхтан *ниг. киса (бар)дӯхтан; киса буридан аз кисае касе ҷизеро дуздидан; дуздидан, дузда кардан.*

Ду таррора хушёр нав хуфта мас,

Пай киса бибриданат тездаст. *Ҷомӣ*

киса (бар)дӯхтан *умед доштан; тамаъ кардан.*

Бар ҷанг вафои ӯ [рузгор] киса натавон дӯхт.
«Равзат-ус-сафҳо»

Чун ҷанг сар фуруд ор бо маҳрамони яқдил,
Киса мадуз ҷандин бо ошқони безар.

Саифи Исфаҳонӣ

Чумлагон киса аз ӯ бардӯхтанд,
Додани ҳоҷат аз ӯ омӯхтанд. *Румӣ*
киса логар кардан *киноя* аз пул харч кардан, пул
сарф кардан; киса пок андохтан пудро харч карда
тамом кардан.

Кисаи симу зарат пок бибояд андохт,
Ин тамаъҳо, ки ту аз симбарон медорӣ. *Ҳофиз*
киса ба собун задан харч кардан, сарф кардан, холи
кардани ҳамён; талаф намудан.

Ҳоконӣ аз чашму забон пешу ту шуд гавҳарфишон,
Ту умри уро ҳар замон киса ба собун мезанӣ.

Ҳоконӣ

аз киса рафтан зоеъ шудан, аз даст рафтан.

КИСАБУР *کيسبر* он кӣ ҳамён медуздад; дузд.

Нигаҳ дорад он шӯҳ дар киса дур,
Ки бинад ҳамма халқро кисабур. *Саъдӣ*

КИСАБУРӢ *کيسبرى* дуздӣ.

Кисан ҳеҷ кас надиҳ пурӣ,
То накард ихтиёри кисабурӣ. *Бедил*

КИСАДОР *کيسدار* 1. хазинадор, хазиначӣ; 2. *киноя* аз
-касе, ки ба вақти арзонӣ чизро хариди ва дар вақти
камёбӣ қимати онро мефурӯшад, қаллоб, ҳаннот.

Чун [шох] дид, ки кисадорон лаззати арзонхари
ва гарокфурӯшӣ ёфта, ба таҳдид тарки кори худ
намекунанд, баъзеро кушт. *«Тағрихи Фароштар»*

КИСАМОЛ *کيسمال* шахсе, ки дар ҳаммом тани одамро
бо киса тоза мекунад; халтакаш, даллоқ, ходимҷа.

КИСАПАРДОЗ *کيسپرداز* холикунади киса.

... К-ин ҳарифон тамом муфтбаранд,
Кисапардозӣ нақди яқдингаранд. *Бедил*

КИСАТИҲӢ *کيستهى* бепули, камбағал.

Киса макун пур зару сим, эй писар,
Кисабуронанд дар ин раҳгузар.
Кисатиҳӣ бошу бисёс, Камол,
Ҳар кӣ тижикисатар, осудатар! *Қамоли Хучандӣ*

КИСВАТ *ا. كسوت* либос, пушок.

Ипҷ асту бас, ки дар ду ҷаҳон ҷилва мекунад,
Гох аз либоси шоҳу, гох аз кисвати ғад. *Ҷомӣ*

Охир ин ақлаи чӣ гуна рост ояд, ки чавҳаре,
ки шонстан либоси ниссонӣ буд, чӣ нафъ уро бо
кисвати хар барад. *Аҳмади Донии*

♦ кисвати кофурӣ *киноя* аз барф.

КИСВАТГАРӢ *کيسوتگرى* либоспушӣ; кисватгарӣ кардан
ба либоси дигар, ба шакли дигар даровардан; *киноя* аз
тарҷима кардан.

Хирадномаҳоро зи лафзи дарӣ
Ба юнонзабон кард кисватгарӣ. *Низомӣ*

КИСРО *ا. كسرى* *шакли арабишудаи Хусрав (Хисрав)*

1. лақаби Хисрави Анушервон; 2. лақаби подшоҳони
сулолаи Сосониён баъд аз Анушервон.

КИТЕБ *کتيب* *имолал китоб*.

Зи баҳри ҳаёт он чӣ боям аз кифоф,
Зи баҳри касби камол он чӣ боям аз китоб...
Анварӣ

Никобест ҳар сатри ман з-ин китоб,
Фурӯхшта бар орази дилфиреб. *Саъдӣ*

КИТМОН *ا. كتمان* махфия доштан, пинҳон кардан.

Чун макотиби амрулмуъминин Хусайн ба аҳо-
ли Басра расид, маҷмӯи эпон дар китмони он
кӯшиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Нуктае дарёёфтаам, лекин... баъзе аз наздикини
ту дар китмони он васият карданд. *«Анварӣ Суҳайдӣ»*

КИТОБ *ا. كتاب* 1. маҷмӯан навиштаҳои ҷиддшуда (даст-
навис ё ҷопа).

Ба он чӣ аз илми риёзӣ андар ин китоб бихоҷем,
ба охир гӯем ва ба як ҷо гӯем. *Ибни Сино*

2. навишта, чиз навишташуда; 3. хат, нома, мактуб.

Нависад китобе сун модараш,
Тасаллидеҳи ҷони ғампарвараш. *Ҷомӣ*

♦ китоби маҷид *д. Куръон*; китоби осмонӣ *д. китоби*
муқаддас: Забур, Инҷил, Таврот ва Куръон; *мук.*
китуб (кутуби арбаа, кутуби самовӣ).

КИТОБА *ا. كتابه* матне, ки бо хати ҷали бар девори
масҷидҳо, болон дарвозаҳо ва ё санги мақбараҳо қанда
ё навишта шудааст; *мук. катиба* II.

Тавонгарзодаро дидам бар сари гӯри падар
ништа ва бо дарвешбачае мунозара дарпайваста,
ки сандуқи турбати мо сангин аст ва китоба ран-
гину фарши рӯҳом андохта. *Саъдӣ*

КИТОБАТ *ا. كتابت* 1. лавиштан; китобат кардан навиш-
тан; рӯбардор кардан.

Зи дасти ғиръа китобат наметавонам кард,
Ки менависаму дарҳол мешавад мағсул. *Саъдӣ*

2. нома, мактуб, хат.

Баъд аз он ҷудо шудем, аммо ҳамеша китобати
вай ба ман меомад. *Ҷомӣ*

КИТОБХОНА *ا. كتابخانه* ҷои нигаҳдорни китобҳо.

Китобхонаи олам varaқ-varaқ ҷустам,
Ҳати ту дидаму гуфтам, ки муддаи ин ҷост. *Махфӣ*

КИТОБӢ *ا. كتابى* 1. мансуб ба китоб; 2. он чӣ ки дар
асоси китоб гуфта ё навишта шудааст; *далели китобӣ*

далеле, ки аз китобе оварда шудааст.

КИТОҶИҲ *ا. كتف* *киф* шона, душ.

Ду морӣ сияҳ аз ду китфаш бируст,
Ғамин гашту аз ҳар сӯе чора ҷуст. *Фирдавӣ*

Биевард гурӯи гаронро ба кифт,
Сипаҳ монд аз кори ӯ дар шигифт. *Фирдавӣ*

КИФОЛ *ا. كفال* авбош, беҳудагард.

КИФОЛАҶӢ *ا. كفالاتى* авбошӣ, беҳудагардӣ.

Ба кифолағ рафт аз панҷ хер,
Рамида аз ӯ мурғакни гармсир. *Абушақури Бахъӣ*

КИФОФ *ا. كفاف* *ниг. каф*оф.

КИФОЯ||**КИФОЯТ** *ا. كفاية* 1. кофӣ будан, басан-
да будан; басанда, кофӣ.

Чандат кунам ҳикоят, шарҳ ин қадар кифоят,
Боқӣ наметавон гуфт, илола ба ғамгусорон. *Саъдӣ*

кифоят кардан а) бас кардан.

Калам даркаш оини бедоро,
Кифоят кун аз халқ фарёдро. *Низомӣ*

б) басада будан, кофӣ будан.

Ба ҷуз ин ҳавяӣ дар милли худ чизе, ки маблағи
навршударо кифоя кунад, надорам. *Садри Зӣ*

2. истеъдод, лаёқат, ҳобилият; ғайму идрок.

Осори кифоят ба нҳор расонид. *Авфӣ*
Ману инкори шароб — ин чӣ ҳикоят бошад,
Ғолибо, ин қадарам ақлу кифоят бошад. *Ҳофиз*

Ба сабаби ақл ва кифояташ аозими умумӣ тичо-
ратиро бад-ӯ марчуъ доранд. *Аҳмади Дониш*

КИФОҲ *а. كفاف* чанг, набард, задхӯрд.

Подшоҳ фармуд, то вазир ба тартиби силоҳ ва
олати кифоҳ аз тиру камон ва римоҳ ва ғайри
золик машғул шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

КИФТ *китф. کتف* ниг. китф.

КИШВАР *кшор. کشور* сарзамин, мамлакат, ноҳия.

Зи ҳар кишваре мубаде солҳард
Ғолибо, к-ин номаро гирд кард. *Фирдавӣ*

Зи таширifi ту шояд мекунам дар кишвари ҳастӣ,
Ки афтодаст мурғи нола дар доми ҳумо имшаб. *Муллаҳ*

◇ кишвари вучуд дунёё, олами ҳастӣ.

Дар кишвари вучуд надидем аҳли ҷуд,
3-ин ҷинс ҳам ба ҳофилхона адам намонд. *Сайидо*
кишвари фойи кифоя аз дунёё.

Дилам 3-ин кишвари фойи ғирифтаст,
Зи тадбири ҷаҳонбонӣ ғирифтаст. *Ҷомӣ*

КИШВАРИ шахс тамоми вучуд, тамоми тан.

Муддате буд, ки мекард хароб
Кишвари шахси маро воли дард. *Анварӣ*

КИШВАРКУШО(И) *кшор. کشورکشی* фотех; ҷаҳонгир; под-
шоҳи бузург.

Чун зи кишваркушони ҳафт ақлим
Ҳафт духтар ситад чу дурри ятим... *Низомӣ*

КИШВАРСИТОН *кшор. کشورستان* ниг. кишваркушо(и).

Чу Искандар — он шоҳи кишварситон
Қашид аз пай фатҳи шахре синон... *Ҷомӣ*

КИШВАРХУДОЙ *кшор. کشورخداي* подшоҳ, султон, шах.

Ба ҳар гӯша муҳайё карда ҷое,
Бар ӯ зону зада кишвархудо. *Низомӣ*

КИШТ *кшт. کشت* 1. коштан, коридан; 2. зироат, ҷизин кори-
дашуда, заминни коридашуда; киштзор.

Ҷомею бетею барбате бар лаби кишт,
Ин ҳар се маро нақду туро насья биҳишт. *Ҳайём*
Дихӣ об кишти хароби маро,
Кунӣ рост табири хоби маро. *Ҷомӣ*

3. ниҳол.

Ва киштҳои сабзи саркашидаро ба ҳисори Нар-
шах андар меоварданд. *«Таърихи Наршах»*

4. он чӣ аз замин сабзида мебарояд, сабза.

Дарахту кишт барояд зи хоку он гӯяд,
Ки хоҷа, ҳар чӣ бикорӣ, туро ҳамон рӯяд. *Шамси Табризӣ*

КИШТУ дуруд коридан ва дарав кардан, зироаткорӣ.

Чу дар дона бошад таманнон сул,
Қадевар дарояд ба кишту дуруд. *Низомӣ*

КИШТА *кшт. کشته* он чӣ кошта шудааст.

Деҳқони солхурда чӣ хуш гуфт бо писар,
К-эӣ нури ҷашми ман, ба ҷуз аз кишта надрав. *Ҳофиз*

КИШТА II *кшт. کشته* мевае, ки дукафон карда донкашро
бароварда хушк мекунанд.

Саногун туро бе ту дил аз ғам
Ба ду ним аст, чун амрудни кишта. *Сўзанӣ*

КИШТАЗОР *кшт. کشتهزار* ниг. киштзор.

Тухми вафаву меҳр дар ин кӯҳна киштзор
Он гаҳ аён шавад, ки бувад мавсими дарав. *Ҳофиз*

КИШТАН *кшт. کشتن* коштан, коридан, зироат кардан.

Яке чора ҷуст андар он кори зишт,
Зи кина ба навӣ дарахте бикишт. *Фирдавӣ*

Ҳар он, кӣ тухми бадӣ кишту ҷашми неқӣ дошт,
Димоғи беҳуда пухту ҳаёли ботил баст. *Сабҳӣ*

КИШТЗОР *кшт. کشتزار* замини кишташуда, ҷои кишт, мазраа.

Бипӯид Рустам сӯи киштзор,
Яла кард аспу бихуфт устувор. *Фирдавӣ*

◇ киштзори дев кифоя аз дунёё, рӯзгор.

КИШТИБАНДОН *кшт. کشتیبندان* ҷое, ки киштихоро баста
нигоҳ медоранд; бандар.

Ин шаҳр боҷоҳеҳ аз киштибандон... аз он
чо ба ҷонбонӣ ҷануб бар канори дарё раванд. *Носири Хисрав*

КИШТИБОН *кшт. کشتیبان* киштирон, ронандаи кишти.

Эй дил, ар сели фано бунёди ҳастӣ барканад,
Чун туро Нӯҳ аст киштибон, зи тӯфон ғам махӯр! *Ҳофиз*

КИШТИГОҲ *кшт. کشتیگاه* ҷое, ки кишти лангар меандозад,
бандар; соҳил, канор.

Охирулғамр чу кишти ба саломат бигзашт,
Ҷастам аз киштию омад ба лаби киштигоҳ. *Анварӣ*

КИШТИКАШ I *кшт. کشتی کش* коргаре, ки киштиро аз об
кашида ба соҳил мебарорад; киштирон, маллоҳ.

КИШТИКАШ II *кшт. کشتی کش* маякш; майнӯш, бодапараст.

Карда талаб киштин дарёёфинон,
Киштин зар дод ба киштикашон. *Хисравӣ Деҳлавӣ*
КИШТИШКАСТА *кшт. کشتی شکسته* 1. қасе, ки киштиаш
шикаста ё ғарқ шудааст.

Киштишикастагонем, эй боди шурта, барҳез!
Бошад ки боз бинем дидори ошноро. *Ҳофиз*

Ду қасро ҳасрат аз дил наравад ва пой тағобун
Аз тил барнасыд: тоҷири киштишикаста ва вориси
бо қаландарон нишаста. *Сабҳӣ*

2. маҷ. навмедшуда.

Дар подшоҳини у... узамову кубаро ба хунарва-
рон ва киштишикастагон ба умеди авотиғ ва маро-
ҳим... ба Ҳиндустон меомаданд. *«Таърихи Фаритта»*

КИШТМАНД كىشتمند киштзор, зироат, кишт; он чӣ корида шуда аз хок рӯнда аст.

Ҳам андар диҷаш киштманду гиё,
Дарахти баруманд ҳам оснӣ. *Фирдавсӣ*
Ду манзиль замин то бари пирманд
Пур оби хушӯ меваву киштманд. *Асадӣ*

КИШТӢ I || **КАШТӢ I** كىشتى воситаи нақлиёти оби, сафина.

Ки дорад паю тоби Афросиёб?
Маро рафт бояд чу киштӣ бар об. *Фирдавсӣ*
◆ кишти заррин киноя аз офтоб.

Намуд ин кишти заррини худрав,
Хиромиш бар сари дарёи партав. *Нозим*

кишти умр киноя аз чараёни зиндагӣ, рафти ҳаёт.

Бар кишти умр таъхӣ кам чун,
Қ-он Нил нишемани наҳанг аст. *Анварӣ*
киштӣ бар хушк(и) рондан кори номумкин кардан;
зӯри беҳуда задан.

Ба ҳар бод хирман нашоёд фишонд,
На кишти тавон низ бар хушк ронд. *Асадӣ*

КИШТӢ II || **КАШТӢ II** كىشتى пилёли шаробхӯри; кадахе ки ба шакли киштӣ сохта шудааст.

Карда талаб кишти дарёфишон,
Кишти зар дод ба киштикашон. *Хисрави Деҳлавӣ*

КИҶ||**КЕҶ** كىچ чирки гушан чашм.

Шигифт нест, агар киғи чашми ман сурх аст,
Бале, чу сурх бувад ашк, сурх бопад киғ.

Рашидиш Самарқандӣ

КИҶӢН كىچىن ниг. кеҷин.

КИҶОНАТ||**КАҶОНАТ** a. كهانت 1. коҳинӣ; 2. пешғуӣ, тайбғуӣ.

Эшон ин нишонҳо аз рӯи кижонат ва қиёс меғуянд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

КОБИДАН كابينд ниг. ковидан.

КОБИН||**КОВИН** كابين||**КАВИН** пул, мулки манқул ва ғайри манқуле, ки дар вақти никоҳ домод пардохтани онро ба арус ба зимман худ мегирад, ва дар сурати занро талоқ додани шавҳар ё мурдани шавҳар, бояд ба зан дода шавад.

Ҳар касеро, ки зан набудӣ ва кобин набудӣ,
зан додӣ ва кобин аз ҳизона додӣ. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

Духтаре дошт, дар ақди ниқоҳи ман овард ба
кобини сад дино. *Сазди*

Хуш арусест ҷаҳон аз раҳи сурат, лекин
Ҳар ки пайваст бад-у, умри ҳудаши ковин дод. *Хофиз*

КОБИНА كابينе чашм, дида.

Эй шаҳаншоҳе, ки меҳри чархро
Ҳаст равшани аз вуҷудат кобина. *Шамси Фаҳрӣ*

КОБЛИЧ كابلچ ангишти хурди даст ва по, лелача.

КОВУК كوك сабаде, ки ба шифт меовезанд, то ки кабутар дар он лона созад, қафтархона; лона, ошённа.

Чун бачачи кабутар минқор сахт кард,
Ҳамвора қард мую биёфғанд мун зард,

Қобукро нахоҳад шох ороғ қунал,
В-аз шох сун бом шавад боз гард-гард.

Абӯшақури Балхӣ

Ту парвариди қобукни осмон будӣ,
Аз он қарор накардӣ дар ошёнани паст. *Анварӣ*

КОБУС a. كبوس хоби дахшатовари буғиқунанда, снёҳӣ.

Магар дар хоб биванд аҳли дунёе рӯи бедорӣ,
Бувад кобуси хоби ғафлат ин бори тааллуқҳо.
«Баҳори Аҷам»

КОВАК كوك ниг. ковок.

КОВИДАН||**КОБИДАН** كابيند||**КАВИН** 1. ҷустуҷу кардан, кофтуков кардан; 2. кофтан, қандан.

[Лашкариёни Аргун] заминҳои хайма ва хиртоҳ
ба ҷиҳати талаби дафина биковиданд.

«Чомеъ-ут-таворих»

Аҷаб набвад, ки аз ковидани санг
Гиромӣ гавҳаре ояд фаро ҷанг. *Хисрави Деҳлавӣ*

дандон ковидан тоза кардани байни дандонҳо.
Меҳуранд обеву мекованд дандон, гуиё

Хурдани зиҳон ҳамеша оби дандон асту бас. *Сайидо*

КОВИН كوين ниг. кобин.

КОВИШ كوش кофтуков, ҷустуҷу.

Ҳафт маъдан ҳусули ковиши уст,
Шаш ҷиҳат чашман таровини уст. *Бедил*
Ҳар ки дорад орзуи ном чуи санги нигин,
Умри ӯ аз ковиши меҳнат ба ҷон қандан гузафт.
Шоҳин

КОВ-КОВ كوك 1. кофтуков, ҷустуҷу; тафтиш.

Рой амр қард, то ҷамъе ба қов-қови атроф ва
ҷавониби ғор машғул шуданд. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

2. аз рӯи хашм худ ба худ ғап задан, ғур-ғур кардан.
Таиғ шуд олам бар ӯ аз баҳри ғо,
Шур-шур андар фиғанду қов-қов. *Рудакӣ*

КОВОК||**КОВАК** كوك||**КАУКА** дарунқолий, мнентихӣ.

Бар дари шаҳр дарахте буд бузург ва миёнаш
тиҳӣ ва ковок шуда буд. «*Таърихи Табарӣ*»

Ба ҷуз амуди гарон нест рӯзу шаб хуришаш,
Шигифт нест аз ӯ гар шиками ковок аст. *Лабибӣ*

КОЖ كاز олус, аҳвал.

Ба як пой лангу ба як даст шал,
Ба як чашм қуру ба як чашм қож. «*Пугачи ғурӯ*»

КОЗ I كاز ниг. коза.

Шаҳриёре, ки хилофат талабад, зуд афтад
Аз сузандор ба хористон в-аз қоз ба қоз. *Фарруҳӣ*

КОЗ II كاز ҷои махсус барои ниғоҳ доштани ҷорпоён дар
мебон, ки замини он андаке қанда мешавад, қура.

КОЗА كوز қаппа, хонае, ки дар киштзор ва полз аз ҷубу
шоҳу хас месозанд; қулба.

Синаҳро зи бисёрӣ андоза нест,
Бар ин дашт як мардро коза нест. *Фирдавсӣ*

КОЗИБ a. كاذب дурғутуӣ.

Содиқро осебе нарасидӣ ва козиб ғарқ шудӣ.
«*Равзат-ус-сафо*»

Як олимӯ сад ҳазор ҷоҳил,
Як содиқ сад ҳазор козиб. *Анварӣ*

КОИБ *а. كايب* духтари навраб.

КОИД *а. كاذب* маккор, хилагар, фиребгар.

Ин микдор [пниҳон кардани гушт дар лонаи шағол] дар чабини кайдӣ коидон ва ҳасади ҳосидон бисёр нест. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

КОИН *а. كائن* он чӣ вучуд дорад, мавҷуд, махлук.

Бурҷи зиндонро шикаст ар коине,
Ҳеҷ аз у ранҷад дили зиндоние? *Румӣ*

коину фосид мавҷуд ва нестшаванда, боқӣ ва фоян.

То ҳок дар омадшудӣ ҳар коину фосид
Пардохтаву пур накунад пушту шикамро. *Анварӣ*

КОИНТО *а. كائنات* *ҷамъ* 1. қ. коин.

Аҷалли коинот аз рӯи ҳақир одаминт ва азалли мавҷудот саг ва ба иттифоқи хирадмандон сағи ҳақшинос бех аз одамини носипос. *Саъдӣ*

Ҳадиси Саъдӣ агар коинот бипсанданд,
Ба ҳеҷ кор набад, тараш ту наспандӣ. *Саъдӣ*

2. ҷаҳон, олам, ҳамаи оламҳо.

Об задам бар руҳи суфисифот,
Даст бишустам зи ҳама коинот. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

Сардоест печида дар коинот,
Ки пур карда аз шавқ зарфи ҷиҳот. *Бедил*

КОК *1. كاك* мард.

Аз ҷафохон он бутӣ ҷолок
Сухт бар ҳоли ман дили зану кок. *«Луғати фурс»*

КОК II *كاك* мардумакӣ чашм, гавҳаракӣ чашм.

Ҷаҳон ҳамеша бад-у шоду чашмараншан бод
Аз он ки канд эн чашми бади ҳаводис кок. *Абумасали Бухорӣ*

КОҚ III *كاك* нони рағғанин дар таңуф қоқ кардашуда.

Ҳуришхо аз ин гунаҳо нони кок,
Дигар ҳурданиян чун ҷони пок. *Фирдавӣ*

Ҳарамӣ хоҷа ҳамеша ба вақти хоҷат аз он тоқ
Кокҳои гарм берун ба мардум бахш мекард. *«Таврихи Фаршита»*

КОК IV *كاك* сари забон, нуги забон.

Биобад буридан варо дасту кок,
Ки то чун аз ин кор номадӣ бок. *Фирдавӣ*

КОК V *كاك* лоғар, хароб; қоқина.

КОКО *كاك* бародари калонӣ, ақа.

Коко аз ҳамсоягон ҳақиқати ҳол пуренд.
«Таврихи Фаршита»

КОКУЛ *كوكول* 1. дастаи мун дароз дар фарқи сари мардону ҷавонон; 2. гуси дароз.

Аз дасти ҳеҷ кас гиреҳе во намешавад,
Рабти миёни шонаю кокул намонадаст. *Сайидо*

Ту меравӣ хиромон, ман бо ду чашми гирён
Ошuftаву парешон чун кокул аз қафот. *Мушфиқӣ*

3. ёли аси.

КОЛ *асоси замонӣ ҳозираи колидан.*

КОЛ I *كال* меван хом, меван норасида, нопухта.

КОЛ II *كال* ҷо, макон.

Ин васфи он зиёст, ки аз раски рои уст
Пушти ҳилодро, ки ҳам аст аз миёна кол. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

КОЛА I *كاله* *ниг.* коло.

КОЛА II *كاله* зарфи қаду барои шароб.

КОЛА III *كاله* *ниг.* кол I.

КОЛЕБҮД *КОЛБАД* *كلبد* 1. қолиб.

Аз тан чу бирафт ҷони поки ману ту,
Ҳоки дигарон шавад мағоки ману ту;
3-ни пас зи барои хишти гӯри дигарон
Дар қолбӯде кашанд ҳоки ману ту. *Ҳайём*

2. тан, бадан; ҷасад.

В-ар қолбӯд ба ҳок супорад маро фироқ,
Дар зерӣ ҳок бошамат, эй дӯст, дӯстдор. *Асафӣ*

Одамиро ақл бояд дар бадан,
Варна ҷон дар қолбад дорад Ҳимор. *Саъдӣ*

Фаромарз... қолбӯди Рустамро ба Систон оварда
дар даҳман Сом ниҳод. *«Равсан-ус-саф»*

КОЛИВ *КОЛИВА* *كاليو* 1. саросема, гарант; беқарор; ҳайрон.

Гаштаам қоливи қори хеш ман,
Менадонам Ҳилас 3-ни беш ман. *Аттор*

Нолаи бӯлбӯл саҳарғохону боди мушқабӯй
Мардуми сармастро қоливаю шайдо қунад. *Манучехрӣ*

... Ки қолива барҷаст аз хоби ноз,
Чу охун хуфта зи бонги ғурӯз. *Шоҳин*

2. нодон, аблах; девонамизоч.

Шабест маст шуд, отане барфурӯхт,
Нагунбад қоливи хирман бисухт. *Саъдӣ*

3. қар.

Фаро менамом, ки менашавам,
Магар, к-аз тақаллуф мубарро шавам.

Чу қолива донанд аҳли нишаст,
Бигӯянд неку бадам, ҳар чӣ хаст. *Саъдӣ*

КОЛИДАН *كاليدن* ошuftан, шӯридан; парешонхотир шудан.

Бахри дунёе то ба қай қолиданат,
Ҳар замон ҷӯшидану қолиданат? *Шокири Бухорӣ*

Сулаймон чун эн мурғ он кнесса бинид,
Бинолиди бичушиду биқолид. *Аттор*

КОЛО *КОЛА* *كاله* мол, матоъ; ҷизу чора.

Ва мардумони Қуқа... бисёре гӯсфанд ва асп
ва қолон аз они вай бибурданд. *«Таврихи Систон»*

Дар дарун омад, ҳаёли рӯи у шуд ақлу ҳуш,
Буд дузде бо қарор, анвон қола бурду рафт. *Қаноли Хучандӣ*

Яке қорвонохона андар сарой,
Набуд қоларо бар замин низ ҷой. *Фирдавӣ*

КОЛУМ *كالم* зане, ки шавҳараш мурда ё аз шавҳар ҷудо шудааст, бевазан.

Пои ту аз миёна рафту занат
Мояд қолум, ки низ накунад шӯй. *Мунҷик*

КОЛУС *كالوس* аҳмақ, аблах, водон, беақл.

Малуи мардум қолуси бемаҳал бошад,
Мақун, ниғоро, ин ҳуҷо таъбро бигзор. *Абумуайяди Балхӣ*

КОЛУФТА *كالفته* ошuftа, шӯрида, парешонхот.

Ҳамеша душмани даргоҳи ҷоҳаш
Эн аҳдоси замон қолуфта бошад. *Шамси Фахрӣ*

КОЛУША کالوشه 1. дег.

Яке буд дастор дар зери машк,
Ба бозор шуд, гушт оварду кашк.
Биёмад ва колушае барниҳод,
В-аз он раққи меҳмон ҳамекард ёд. *Фирдавси*

2. таоме, ки аз нахӯд ва бириҷи мепазанд.

КОМ I کام сақфи даҳон аз дандони пеши болоӣ то халк,
даруни даҳон; даҳон.

Чу бинад касе заҳр дар коми халк,
Қаяш бигзарад оби нушин ба халк. *Саъдӣ*
Ба давлатхонаи аҳли қарам раҳ нест соилро,
К-аз ин дарҳо даҳони шеру коми аждаҳо бехтар. *Сайидо*

◇ **ком бардоштаи** расмест, ки доя ба сарангӯшташ асал молида, коми кӯдаки навзодро бардошта мемуна, то ки вай доимо хушбахту комрон бошад; **коми касе**, **чишери** хоридаи **киноя** аз ғашни касеро овардан, касеро ба ҷизе тез қардан, ба хашм овардан.

Ту ниро чуни хор қоре мадор,
Чу ҷира шудӣ, коми шерон маҳор. *Фирдавси*

коми шер ожадан ғашни душманро овардан, душманро хашмгин қардан.

Ҳама мулшину рой ҷандон задан,
Бад-ин нештар коми шер ожадан. *Фирдавси*

дар коми наҳанг афтодан кинол аз ба сакhti дучор шудан, ба душворӣ афтодан.

Ба наъмедӣ мадеҳ тан, гарчи дар коми наҳанг афти,
Ки дорад дар дили ғирдоб баҳришиқ соҳилҳо. *Сомӣ*

КОМ II کام мақсад, мурод, орзу; майл; **коми дил** муроди дил, орзуи мағлуб.

Хурд савганд, к-ин ҳарир турост,
Имшаб уммеду коми дил фардост. *Низомӣ*
Аз фалак бе нола коми дил намеояд ба даст,
Шаҳл ҳоҳӣ, оташе зан хонаи занбурро. *Бедӣ*

коми дил баровардан ба мақсад расондан.

Коми дили зори у бароранд,
Духтар ба никохи у дароранд. *Ҳилолӣ*

коми дил баромадан ба мақсад расидан.

Даст аз талаб надорам, то коми дил барояд,
Ё ҷон расад ба ҷонон, ё ҷон зи тан барояд. *Ҳофиз*

◇ **кому ноком** хоҳу ноҳок, чор-ночор.

Ҷаҳон кому ноком хоҳӣ супурд,
Ба худкомағӣ пай набояд ғашурд. *Низомӣ*

Ҳасан кому ноком нияти рафтан қард.

«Маҷмаи-ул-ансоби»

ба ком мувофиқи орзу, мувофиқи мақсад; дилхоҳ.
Гул фар бару май бар қафу маъшуқа ба ком аст,
Султони ҷаҳонам ба ҷунин руз гулом аст. *Ҳофиз*
ком бардоштан ба мурод расидан, ба орзуи дили худ ноил гаштан.

Зулайҳо чун аз он маъия хабар дошт,
Зи лаъли Юсуф охир ком бардошт. *Ҳазик*
Бардоред коми, ҳар кӣ бо қор бисохт,
Бахтши ёр аст, ҳар кӣ бо ёр бисохт.*

ком бахшидан ба мақсад расондан, мурод ҳосил қардан.

Қоме зи лаб бубахш, ки ушпоки хастаро
Сад ҳор-хор дар ҷигар афтода з-он рутаб. *Ҷомӣ*

ком гирифтан (ё **афтан**) ба орзу расидан, қомеъ шудан (махсусан дар ишқ).

Бидод лаъли лабат бусе ба сад зорӣ,
Гирифт ком дилам з-у ба сад ҳазор илҳох. *Ҳофиз*
Қамол, агар зи даҳонаш наёфти қоме,
Мабош тангдילו сабр кун ба нокомӣ.

Қамолӣ Хуҷандӣ

ком ситондан ба мурод расидан.

Ба авни давлаташ аз бахт ком бистонам,
Ки доди бахти ман аз ҷарх давлати у дод. *Анварӣ*

коми касе баровардан ба мурод расонидан касеро, иҷро қардан мақсади касеро, қомгор қардонидан касеро; **ба ком расондан** ба мақсад ноил қардонидан, муродни касеро ҳосил қардан.

Ба қом то нарасонад маро лабаш, чун наӣ
Насихати ҳама олам ба гуши ман бод аст. *Ҳофиз*

КОМА I کامе **ниг.** **ком II.**

... Ки аз таффи он кӯҳи оташ бираст,
Ҳама қоман душманон қард наст. *Фирдавси*

Зист бо у ҳаме ба қоман хеш,
Чун руҳаш сурх қард қоман хеш. *Низомӣ*
қоман дил ниг. **ком II** (қоми дил).

Қоман дил гарчи зи ҷон хуштар аст,
Оқибатандеӣ аз он хуштар аст. *Низомӣ*

КОМА II کامе ҳар гуна сабзавот ва хуришхон ба намақоб ҳобондашуда.

Ин мард одат дошт, ки ҳар сола бисёр очорҳо
ва қомаҳо неку сохтӣ ва пеши Амир Маҳмуд бурд.
«Тарихи Байҳақӣ»

КОМА III کامе марҷон.

Перохани дӯғули ба ранги қоме,
В-он қашфи даридаву ба сар-бар лома. *Марворидӣ*

КОМАХ کامخ **шакли арабишудани** **қом II.**

Ман суфраро бурдам ва ба он шахс додам, се
рағиф ва қомах оварда биҳурдем ва бирафтем. *Ҷомӣ*

КОМБАХШ کامبخش орзуи касеро ба ҷо оваранда, мурод-бахш; саҳӣ.

КОМБАХШӢ کامبخشي ба ҷо овардани орзу ва хоҳиши қасе, муродбахшӣ; саховат.

Сабаб мапурс, ки ҷарх аз ҷӣ сифлапарвар шуд,
Ки қомбахшиши уро баҳона бесабаб аст. *Ҳофиз*

КОМБИН کامبين тамаъқор, пуртамаъ.

Офати мурғ аст ҷашми қомбин,
Махласи мурғ аст ҷашми домбин. *Румӣ*

КОМГОР کامگار ба орзуи худ расида, қомеъ; хушбахт, саодатманд.

Фаридун чу шуд бар ҷаҳон қомгор,
Надонист ҷуз хештан шаҳрёр. *Фирдавси*
Ҳофиз аз тоби руҳи меҳрфурӯгӣ ту бисухт,
Қомгоро, назаре кун сун ноқоме чанд. *Ҳофиз*

КОМГОРӢ کامگاري қомеъбӣ; қомронӣ; хушбахтӣ.

КОМДОРӢ کامداری қомдорӣ қардан худро аз гуфтор боздоштан, қомӯш шудан.

Забон бех, ки у қомдорӣ қунад,
Чу қомаш расад, қомгорӣ қунад. *Низомӣ*

КОМИЛ *а.* **کامل** 1. пурра, тамо; *муқобили* ноқис.

Бе азм дурусту сайи комил
Қасро нашава мурод хосил. *«Ахлоқи Мўҳсинӣ»*

2. ба камол расида, баркамол, беайбу нуқсон.

Писаре буд ба ғойт комил ва болиғ. *Авфӣ*
комил шудан (*ё* гардида) ба камол расидан, фазлу
камол пайдо кардан.

Ба таълими ҳадиси зулфӣ ӯ гардидаам комил,
Ба ҳар кас метавонам дод таълими «Шабистон»-ро.
Мулҳам

3. фозил, донишманд, соҳибхунар.

Комиле гар ҳок гирад, зар шавад,
Ноқис ар зар бурд, ҳокистар шавад. *Румӣ*

Ва агар комил бувад дар кори хеш ва толиби
хидмат бувад, нафақан ӯро мефармоянд.

Аҳмади Дониш

4. *одш.* яке аз бахрон аруз, ки дар як байт мута-
фоилун ҳафт бор такрор мешавад.

КОМИЛАН *а.* **کامل** ба кулӣ, тамоман.

КОМИЛРАӢЙ **КОМИЛРОӢ** *رای کامل* 1. хирадманд,
сохибандеша; бонрода.

Султон Разина ба ҷамеи сифоте, ки подшоҳон
оқил ва комилраӢро бояд, муҳалло ва музайян
буд. *«Таврихи Фаристав»*

КОМИЛУХИЛҚАТ *а.* **کامل الخلق** тандуруст, солим;
бенуқсон.

Инсони комилуҳилқат ва муътадилузмизҷ дар
арсаи қавм мутақаввир шавад. *Аҳмади Дониш*

КОМИЛӢЕР *کامل عيار* 1. ҷизе, ки иёрш пурраву дуруст
бошад; ҳолис, бегаш, мас. тилло соф.

Ҷуи ба дил наишаст аз он сангаш ғубор,
Нақди ӯ омад бурун комилӢер. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* шахси беайбу нуқсон; олим, фозил; хунарманд.
Набошад равнақе дар аҳди мо комилӢеронро,
Нихон дар пардаи зангор гардидаанд ҷаҳарҳо.
Сайидо

КОМИН *а.* **کامن** 1. камингирарда, каминнишин; *ниг.* камин
II; 2. ғинҳон, ғинҳон, махфӣ.

Ҷоиди(-и) ҳар зоҳире худ ботин аст,
Ҷамҷу нафъ андар давоҳи комин аст. *Румӣ*

КОМРАВО *کام روا* комӢб, ба мурод расида.

Ман агар қомраво раштаму хушдил, ҷӣ аҷаб,
Мустваҳқи будаму инҳи ба зақотам доданд. *Ҳофиз*
То абад қомраво бош, ки ҳасмат гар худ
Назаре бозқунад, марғи муфочо бирасад.

Убайди Зоконӣ

КОМРОН *کامران* 1. ба муроду мақсади худ расида, хуш-
бахт, бахтӢер.

Ҳама ба ҳазимат бирафтанд ва Тоҳут музаффар
ва қомрон бози шаҳр омад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*
Гар икоро ту қомрон бинӣ,
Дигареро дил аз муҷоҳада реш. *Савдӣ*

2. *маҷ.* пуриқтидор, он ки ҳуқмаш ба ҳама ҷиз равоаст.
Ёр агар наишаст бо мо, пеш ҷон эътироз,
Подшоҳи қомрон буд, аз ғадоеи ор дошт. *Ҳофиз*

КОМРОНИ *کامرانی* 1. мувофиқи мурод ва орзу умр гуза-
ронидан; хушбахтӣ, саодатмандӣ.

Дар давлат ва қомронӣ беш аз ақрабои худ ҳаёт
ёбад. *Авфӣ*

Шаббе чанд май хӯрд бо ӯ ба қом,
Чу шуд навабати қомронӣ тамои. *Низомӣ*
Тӯтиён дар шаққаристон қомронӣ мекунянд.
В-аз таҳассус даст бар сар мезанад мискин мағас.
Ҳофиз

2. лаззат бурдан, кайф рондан; айёшӣ.

Олим, ки қомрониву танпарварӣ қунад,
Ӯ ҳештан гӯш аст, қиро раҳбарӣ қунад? *Савдӣ*
Бастаам аз халқ ҷашми қомронӣ мекунам,
Шустаам аз баҳр дасту оби гавҳар меҳурем. *Сайидо*

КОМӢБ *کامياب* ба муроду мақсад расида, хушбахт,
саодатманд; муваффақ.

Ба доман задаш даст, қ-ӣ комӢб,
Инони тараххум эн ҳолам матоб! *Ҷомӣ*

В-аз он ҷо равон шуд шахи комӢб,
Зафар дар инон, нусраташ дар рикоб. *Ҳотифӣ*
комӢб шудан а) ба мурод расидан, муваффақ гар-
дидан; б) *маҷ.* дуруст шудан, шиғо ёртан.
Ку марҳаме, ки доғ шавад комӢб аз ӯ,
Дарде агар расад ба ту, уро мақун даво. *Сайидо*

КОМӢЕР *کامياب* хушбахт, бахтӢер.

Бози султонӣ азизу комӢер,
Наиғ бошад, гар қунад қабқаб шикор. *Румӣ*

КОМЧӢ (и) *کامچو (ی)* ҷулаиди хушӣ хушгузаронӣ, айёш.

Назороқунон сарварӣ қомчӢ
Ба саффи Сулаймоннаҳ овард рӯй. *Ҳотифӣ*

КОМЧӢӢ *کامچویی* айшхоҳӣ, ишратталабӣ.

Ҳавон қомчӢӢ созадаш нарим,
Тазарви наҳваташ резад лари шарм. *Нозим*

ҚОН *کأن* 1. ҷое, ки қанданҳои ғойламоки табиӣ зиёд воқеъ
шудааст, маъдан.

Чуз толеи муборак аз Муштарӣ ҷӣ ёбӣ?
Чуз зарри нақди ҳолис аз қони зар ҷӣ ояд?

Шамси Табретӣ

Ғароиби биёрь дар навоҳии он вилоят буд ва
чанд қон буд, ки зарри ҳолис ҳосил менамуд.

«Равзат-ус-сафот»

қони Бадахшон қони лаъл, ки дар Бадахшон аст.

Шуд аз дасташ асоси дард ғинҳон,
Шуд аз ҳар қатра хун қони Бадахшон. *Мулҳам*

2. *маҷ.* манбан ҷизе, ҷон биёрьӣ ва фаровонии ҳар
ҷиз; *қ* қони ато қиноя аз бахшанда, саҳи, саҳоват-
манд.

Муҳити саҳи асту қони ато,
Синехри ҳаё асту баҳри вафо. *Садри Зиё*

қони милоҳат қиноя аз дорон лутфу милоҳати зиёд;
маъшуқа.

Ғуломаш Юсуфи мисрисабоҳат
Намақпарвардаш қони милоҳат. *Ҳозик*

қони ҷуд қиноя аз саҳи, босаҳоват, қарим; ба гавҳар
шудани (*ё* расидани, омадани) қон ба мақсаду мурод
расидани қасе.

Ба нома-дар навишта, к-эй дилором,
Расидам дил ба кому кон ба гавҳар. *Лабий*
На ҳар, ки қасди бузургӣ кунад, чун ӯ бошад,
На ҳар, ки кон канад, ӯро ба гавҳар ояд кон. *Унсӯри*
Рафтаи бари дарбонашу гуфтаи сухани хеш,
Гуфто: Мабар аялҳ, ки бишуд кон ба гавҳар.

Носири Хисрав

КОНЕРУ کانرو дарахтест, ки барги он ба касалии
истиско давост, мозарьюн.

Шиками ман бар он ду ноии тикине
Рост чун феъли милху конеруст. *Ломай*

КОНО کونو нодон, аблаҳ, аҳмак, гул; *муқобили доно.*

... Ки пири фиребанда коно бувад,
Агарчанд пирузу доно бувад. *Фирдавсӣ*

Мардро хасму душмани доно
Бехтар аз дӯсте бувад коно. *Саной*

КОНОЗ کوناز бунӣ хӯшаи хурмо.

Ман бад-он омадам ба хидмати ту,
Ки барояд рутаб зи конозам. *Рудақӣ*

КОНОЙ کونای нодонӣ, аблаҳӣ, аҳмақӣ; *муқобили доноӣ.*

Ман сухан гуям, ту коной кунӣ,
Ҳар замоне даст бар дастат занӣ. *Рудақӣ*

КОНУН I a. کانون оташқон, кӯра, оташхона, манқал.

Рост гуфтя, сипеҳр конун гашт,
В-ахтарон андар он миён ахтар. *Муизӣ*

Нонран ҳасад ва ғазаб дар конуни ботини ӯ
забона задан гирифт. «*Равант-ус-сафо*»

Шуълан ғазаб дар конуни дилаш муштайл гашт.
«Анварӣ Сухайлӣ»

КОНУН II a.-с. کانون ду моҳи зимистон: конуни аввал
декабрь; конуни сонӣ (8 окир) январь.

Маҳи найсон шабехун кард гӯй бар маҳи конун.
Рудақӣ

То чаман пажмурда гардад дар маҳи конуну дай,
То ҳаво тафсида гардад дар маҳи айлулу об. *Муизӣ*

КОНУН III کانون асбоби мусиқӣ ба шакли тахтан паҳн
бо торҳои биҷёр.

КОНЙ کانی мансуб ба кон.

Он ҷавҳарест хоста аз кону ин зи чон,
Конӣ кучо ба ҷавҳари ҷонӣ баробар аст? *Шоҳин*

КОР کار асоси замонӣ ҳозираи коштан, коридан.

КОР I 1. амал, шугл; хуна, касб, пеша.

Қори ман он аст, ки ҳар замон бар сари гуноҳ
равам ва кори ту он аст, ҳар замон ба сари мағ-
фират шавӣ. *Аҳмади Дониш*

Бигзор, ки ишқ кори ту нест,
В-он ёри мап аст, ёри ту нест. *Шоҳин*

2. маҷ. ваъз, ваъзӣят, аҳвол.

Баромад бар ин кор як рӯзгор,
Форузанда шуд давлати шаҳрёр. *Фирдавсӣ*

3. рафтор.

Ин як-ду дам, ки давлати дидор мумкин аст,
Дарёб кори дин, ки на пайдост кори умр. *Ҳофиз*

4. маҷ. ҷанг, муҳориба, задухӯрд, қорзор.

Далери тийҳдаст хангоми кор

Чу бовест беголу пар дар шикор. *Ҳотифӣ*

5. маҷ. марг, аҷал.

Маро кор аз ғами ишқи ту зор аст,
Дилам рафтасту ҷон наздикии кор аст. *Ҷомӣ*

◇ **КОРИ** баста кори бебарор, кори ба мушкилӣ афтада;
кори чигил.

Зи кори баста маяндешу дил шикаста мадор,

Ки оби чашман ҳайвон даруни торикист. *Саъдӣ*

КОРИ гил қорҳои доир ба ҳоҳ ҳамчун қандан, тоза
қардани хандақ ва ғ.

Асирӣ қайди фаранг шудам ва дар хандақи
Тароблус бо ҷуҳудонам ба кори гил доштанд. *Саъдӣ*
КОРИ дастбаста коре, ки касе ба хубӣ анҷом дода
метавонаду дигарон аз қардани мисли он оғизанд;
кори аҷибӯ шигифтовар; **КОРИ** об шаробхӯри, майхӯри.

Шаҳ пахтагар ба кори об нишаст,

Дар дили душман обғияи шикаст. *Хисрави Деҳлавӣ*

КОРИ обу гил бивокорӣ.

Мудлате кори обу гил пардохт,

В-андар он кӯй хонан нав сохт. *Хисрави Деҳлавӣ*

КОРИ осмонӣ ғ. тақдирӣ қисмат; **КОРУ** бор қорҳо, маш-
ғулиёт, шугл.

Чу шамъи субҳдамаш шуд зи меҳри ӯ равшан,

Ки умр дар сарин қору бор ҳоҳам кард. *Ҳофиз*

Чун шуд ин эътиқоднома дуруст,

Боз гардам ба қору бори нахуст. *Ҷомӣ*

АФТОДАНИ кор бо касе муомила доштан бо касе; мӯх-
тоҷ шудан ба ёрии касе.

Чӣ ҳосил қар ҳазорон гул дамад ё сад баҳор ояд,
Маро чун бо ту қор афтадааст, инҳо чӣ қор ояд? *Ҳилолӣ*

БАРОМАДАНИ қор муваффақият пайдо қардани коре,
натиҷанок шудани коре.

Аз ин пас хомуширо озмонм,

Чу аз гуфтор коре барнаёнд. *Шамси Табрэзӣ*

Бар сабр навис, Анварӣ, қорат,

Чун қор ба ҷаҳд барнамеояд. *Анварӣ*

КОР БАСТАН ба амал овардан, иҷро намудан.

Эй ки муштоқи манзилӣ, машитоб,

Панди ман қор банду сабр омуз. *Саъдӣ*

ГИРЕҲ шудани (ё будани) қор мушкил шудани коре,
ҷигил афтадан ба коре.

Қори сабрман ҳама аяқот гирех дар гирех аст,
Ҳар кучо мурғи дилам бол кушояд, дом асту. *Мулҳам*

ДАРОЗ қардидани қор қашол ёфтани қор.

Зи дониш шавад қор гетӣ ба соз,

Зи бедониш қор гардад дароз. *Ҷомӣ*

КОР ДАРОЗ қардан қашол додани қор.

Чу ой суи кишвари хеш боз,

Мақун қори кӯтоҳ бар худ дароз. *Низомӣ*

КОР ДОДАН ба қор омадан, лозим шудан; муҳимбарорӣ
қардан.

... Рузе, ки сӯҳбате ва меҳмондорие дошта бош-
анд, ... он рӯз ҳазрати мумайиз қор меоданд.

Садрӣ Зиё

КОР ДОШТАН машғул будан, бо коре андармон будан.

Магар ту солӯ маҳ ин қор дорӣ,

Қи ёри меҳрубонро, қор дорӣ? *Фахриддини Гургонӣ*

кор доштан ба касе, чизе кордор будан ба касе, чизе; даҳлат доштан ба ҳоли касе, чизе.

Дашном ҳамедихи ба Саъдий,
Ман бо ду лаби ту кор дорам. Саъдий
Дарвешу фақирем дар ин гушан дунёе,
Бо неку бадн халқи ҷаҳон кор надорем.

Шамси Табризӣ

кор кардан а) машғул шудан (бо коре, касб ё хунаре); б) амал кардан; таъсир кардан.

Санғо андохтанд, хуфра шуд, бод роҳ ёфт ва оташ кор кард ва он сутунҳо бисӯхт.

«Табрихи Наршахӣ»

На гуфт андар ӯ кор кардӣ, на ҷуб,
Шабу руз аз ӯ хона дар кандуқуб. Саъдий

Таъна бар ман мазан ба сурати эшшт,
Эй тухӣ аз фазилати нисоф,
Тан бувад чун ғилофу ҷон шамшер.
Кор шамшер мекунад, на ғилоф. Ҷомӣ

Лашкарнен ду навабт ӯро захр доданд, кор накард.

«Рикат-ус-сафӣ»

кор омадан аз касе аз касе содир шудани феъле, амале.

Зи ман ҳаргиз чунин коре наёнд,
Ки аз оқил чунин коре нашоид. Фахриддини Гургонӣ

кор пур кардан бо коре бисёр машғул шуда маҳорат пайдо кардан, таҷрибанок шудан.

Гуфт: Пур кард шахриёр ин кор,
Кори пуркарда кай бувад душвор? Низомӣ

кор пухта кардан кореро бо эҳтиёт ва нағз ба ҷо овардан.

Чун теги дзълпайкари ӯ кор пухта кард,
Таънаш ҳама нишоти ман дзъли хом кард. Муизӣ
Кори касеро бароростан анҷом додани кори касе, буд кардани кори касе.

Арӯси гаронмояро низ кор
Баророст, то шуд ба Юнониёр. Низомӣ

кори касеро барсохтан ниг. кори касеро (бар)сохтан; боло гирифтани (ё рафтани) кори касе киноа аз пеш-рафтани кори касе, ривҷо равнақ ёфтан, муваффақият пайдо кардани кори касе.

Шудам ошӣк ба болои баландаш,
Ки кори ошӣкони боло гирифтаст. Ҳофиз

кори касе дар пой андохтан киноа аз кори касеро вайрон кардан.

Маяндоз дар пой кори касе,
Ки афтад, ки дар пояш афти басе. Саъдий

кори касе, чизе кардан вазиған касе ё ҷанеро иҷро намунад.

Сахити авҷот дар табъам мулоқом гаштааст,
Кори болни мекунад хинтама ағар зери сар аст.

Мулаҳам

кори касеро (бар)сохтан а) кори касеро анҷом додан, буд кардан.

Чаро барнасоъӣ ҳаме кори хеш,
Ки ҳаргиз наёмад чунин кор пеш?! Фирдавсӣ
Хонд тоҳаш ба назди хеш ба роз,
Ки бирав, кори ин каниз бисос. Низомӣ

б) киноа аз маросими дафни касеро ба ҷо овардан; дафн кардан.

Ҷаҳондор аз он кор шуд тангдил,
Ки солори гелӣ даромад ба гил,
Вифармуд барсохтан кори ӯ,
Ба шарте ки бошад сазовори ӯ. Низомӣ

кор аз даст рафтан (ё шудан) очизу нотаовон шудан; дар коре ҷойлоҷ мондан.

Бар бистари ҳалокам бемору зор монда,
Корам зи даст рафта, дастам зи кор монда. Ҳилолӣ
кор аз пеш бурдан кореро пеш бурдан.

Дар ҳаҷри ту ҷандон ки буридем зи ғирья,
Ҷуз ашк надидем, ки коре барад аз пеш.

Қамолӣ Ҳучандӣ

аз кор гузаштани кор тамоман аз даст рафтани кор, намондани чорас барон ислоҳи пешомад ё воқеае; аз кор рафтан (ё мондан) а) аз ҳаракат бозистодан; аз фатъолият мондан.

Чаро дастат чунин аз кор монда?
Чаро пон ту аз рафтор монда? Ҳилолӣ
Дидан Яъқуби Канъон дар фироқ аз кор рафт,
Эй сабо, гарде зи роҳи ин биёбон барнахост. Махфӣ

б) беҳол шудан, беҳуш шудан.

Матбаҳӣ чун шунд ин гуфтор.
Шуд халидаравону рафт аз кор. Саной
аз кор хестани кор аз кор фоида ва натиҷае ҳосил шудан.

Нишон дорӣ, ки гул аз хор хезад,
Бикун коре, ки хор аз кор хезад. Носири Хисрав
ба кор бурдан кор фармудан, ба амал овардан.

Сулаймонхоча... аксару аглаб ба охунд истеҳзо
ва суҳрият ба кор бурди ва беодобию беҳурматихо
кардӣ. Садри Зиё

ба кор овардан ба ҳаракат овардан, ба фатъолият даровардан; ба кор омадан даркор будан, лозим шудан.

Моҳ аз он ҷоки хеш бифозда,
Хидмататро магар ба кор ояд. Саной

Эй забардасти зердастозор,
Гарм то кай бимонад ин бозор?

Ба ҷӣ кор оядат ҷаҳондор?
Мурданат бех, ки мардумозорӣ. Саъдий

ба кор шудан (ё рафтан) мавриди истифода шудан, истифода бурда шудан; даркор шудан; ба худо афтодани кор тамоман исоуде шудан; ба ҷон расидани кор бисёр ба дил задани коре, безор шудан аз коре, тоқат намондан.

Ту надонӣ, ки маро корд гузаштаст зи гӯшт,
Ту надонӣ, ки маро кор расидаст ба ҷон. Фаррухӣ
(ба) рӯн кор овардан ба сари кор овардан; мансаб додан.

Турфа соҳибдавлатон оварда даврон рӯн кор,
Сурфа во нокарда қафш аз пон меҳмон бурдаанд.

Саидӣ

бар сари кор будан дар миён будан, мавҷуд будан; даҳлат доштан.

Даст дар кори оғият нашлавад,
Ҷар кучо ишк бар сари кор аст. Анварӣ

кор андарун дорад, на пӯст зарб. кор шамшер мекунад, на ғилоф.

На ҳар кӣ ба сурат некӯст, сирати зебо дар уст,
кор андарун дорад, на пӯст. Саъдий

кори бўзина наҷҷорӣ нест зарб. ҳар кор коршиносоро талаб мекунад; коре, ки ҷашм мекунад, аёру намекунад зарб. ҳар кас ҳар қорро қарда наметавонад.

КОРАҶОҶИ (كَرَاجَاجِي) он кӣ боиси зиёд шудани кори

дигарон мешавад, зиёдакунандан кор.

Чун бувад давлати ту рӯзафзун,
Ҷӣ зини аз ҳасуди қорафзоӣ. Анварӣ

Гуфт модар: То ҷаҳон будаст, з-ин
Қорафтоён буданд андар замин. *Румӣ*

КОРАФТОДА کارافتاده 1. муҳтоҷ, эҳтиёҷманд, ниёзманд;
дучори дарду ғам.

Чун туро мебинам аз озодагон,
Кай шинояӣ дарди қорафтодагон. *Аттор*
Гуфтаман: Ин уқда бардорем мо аз роҳи ту!
Гуфт: Қорафтодаро ёри ҳам аз ёрон расад. *Восифӣ*
2. қорозмуда, таҷрибадор, пурдида.
Арза қардам ду ҷаҳон бар дили қорафтода,
Ба ҷуз аз ишқи ту боқӣ ҳама фойи доист. *Ҳофиз*

КОРБАНД کاربند ба амал оваранда, ба амал татбиқку-
нанда.

Қорбанду мусаххару мунқол
Амру наҳйи туро қазову қадар. *Анварӣ*
қорбанд шудан а) ба ҷо овардан, иҷро қардан; б) итоат
қардан.

Суханҳои Саъдӣ мисол асту панд,
Ба қор оядаг, гар шавӣ қорбанд. *Саъдӣ*

КОРБАНДӢ کاربندى ба амал татбиқ намудан, ба амал
овардан, амал.

... Ва мабодо, ки дили ту аз қорбандии ин китоб
бозмонад. «Қобуснома»

КОРВАРЗ کارورز қорқун, қоргар.

Яке қорварзу дигар гуздор,
Сазовори ҳар кас падид аст қор. *Фирдавӣ*

КОРВОН کاروان қатори уштуру ба қорёёни боркаш, ки
савдогарон ва мусофирон дар сафар молу чиза худро
бор мекарданд, қофила.

Чу он кӯдаки хурд пурмола гашт,
Бар он кӯҳ-бар қорвонҳо гузашт. *Фирдавӣ*

Лаби шаққарнисору зулфи мушқафшони у бинад,
Наёрад қорвон дигар шакар аз Мисру мушқ аз Чин. *Шоҳин*

қорвон задан ба қорвон ҳучум овардан ба ғорат қар-
дан.

Қорвоне дар заминӣ Юнон бизаданд ва неъматӣ
бекӣёс бибурданд. *Саъдӣ*

◇ қорвоне зада шуд, қори гуруҳе сара шуд зарб. дар
мавриёе гуфта мешавад, ки ба зарари тарафе фонди
тарафи дигар ҳосил мешавад.

Ҳар ҷӣ пурсиданд, уро ҳама ин буд ҷавоб:
Қорвоне зада шуд, қори гуруҳе сара шуд. *Лабибӣ*

КОРВОҶОҶ қорвонгоҳ карوانگاه истоғоҳи
қорвон, ҷои исти қорвон.

Биронданд то субҳ чун боди саҳт,
Бар он қорвонгоҳ қашиданд раҳт. *Ҳочу*
Қорвоҷоҳи ҳаводис ҷои хоби амн нест,
Дар раҳи сели хатар макшо мӣёни хешро. *Соиб*

КОРВОНКАШ қорвонکش қорвоисолор; ситоран қорвон-
каш ситоран кутб.

КОРВОНСАРО(Ӣ) қорвонсарای қорвон калон дар шаҳрҳо
ё дар сари роҳ барои таваққуфи қорвон ва аҳли он;
◇ ин қорвонсаро(Ӣ) қина аз дунё, ҷаҳон.

Дил, эй рафиқ, бар ин қорвонсарой мабанд,
Ки ҳона сохтан оғии қорвонӣ нест. *Соиб*

КОРВОНХОНА қорвонخانه ниғ. қорвонсаро(Ӣ).

Яке қорвонхонае буд сарой,
Набуд қоларо бар замин нӣз ҷой. *Фирдавӣ*

КОРВОӢ қорвонӣ қорвон.

Хурад қорвонӣ ғамӣ бори хеш,
Насузад дилаш бар ҳари пуштреш. *Саъдӣ*

КОРГАР қоргар 1. қорқунанда, меҳнаткиш, раҷқбар, иҷро-
қунандани қори дастӣ.

Ба ғозурғахе, қ-андар у буд санг,
Сари ҷуйро қоргар қарда тағ. *Фирдавӣ*
Панҷан қоргар шуд оҳансанҷ,
Бар бино қор қард соле панҷ. *Низомӣ*
Қасе нагуфт чу Дарवेश қиссан Фарҳод,
Чаро ки қоргар аз қоргар хабар дорад.

Дарवेश Деҳақӣ

2. маҷ. таъсирнок, таъсирбахш, муассир.

Ҷуз нола мақун қори дигар, Ҷомӣ, аз ин пас,
Бошад, ки зи сад нола яке қоргар ояд. *Ҷомӣ*

Агар дил зи оҳан бувад в-аз ҳаҷар,
Фусуни дурангон бувад қоргар. *Шодӣ*

қоргар афтодан таъсир бахшидан, асар қардан.

Чандин ҳасида ва рубойи гуфта, ба васонл ба арзи
султон расонид, қоргар наафтод. «Ҳизонаи омира»

КОРГОҶ қоргоҳ қорگاه 1. ҷои қор, истохона.

Гуфтанд дар ин шаҳр ҷаҳор сад қоргоҳ будааст,
Ки зелу бофтандӣ. *Носири Ҳисрав*
Он барои ғарз бин, ки бар он шохӣ ғарз аст,
Гӯй, ки яке қоргоҳи рангразон аст. *Манучехрӣ*

2. дӯкон, дастгоҳи бофтадигар.

Деборо тамои қард ва аз қоргоҳ фуру гирифт.
Авфӣ

◇ қоргоҳи сипехри даввор дунё.

Дар қоргоҳи сипехри даввор
Беҳтар набувад зи ошӣқи қор. *Ҷомӣ*

қоргоҳи ҳастӣ дунё.

Ошиқ шав, ар на рӯзе қори ҷаҳон сар ояд,
Ноҳонда нақши мақсуд аз қоргоҳи ҳастӣ. *Ҳофиз*

КОРГУЗОР қоргузар қорگذار омилӣ қор, иҷроқунандаи
қор.

Гарчи малик беҳ буваду пурхирад,
Бад бувад аз қоргузори бад. *Ҳисрави Деҳақӣ*

КОРГУЗӢ қоргузарӣ қорگذاری - уҳдабароя.

Осори... қоргузорӣ ба зухур мерасонид.

«Анварӣ Сухайлӣ»

КОРД қорд теги дастадор барои буридани чизҳо; ◇ аз
гушт гузаштани қорд ниғ. ба устухон расидани қорд.

Ту надонӣ, ки маро қорд гузаштаст зи гушт
Ту надонӣ, ки маро қорд расидаст ба ҷон. *Фаррухӣ*
ба устухон расидани қорд намоядани сабру тоқат, ба
ҳадди тоқатнопазир расидани қорд.

Ба Ҳотам, ар ба ҷаҳон ояд, илтиҷо накунам,
Ба устухон расад ар қордам, ба дастӣ нӣва.

Ибни Ямин

Қори исфаҳонӣён ба ҷон ва корди эшон ба усту-
хон расида. *«Равзат-ус-саф»*

КОРДАШ *کارداش* хунаш дарнамеояд зарб. аз шиддати
хашм тамоман аз худ беҳабар аст.

КОРДИДА *کارید* қорозмуда, кордон, пуртаҷриба; ҷаҳон-
дида.

Биёрем гурдон ҳазорон ҳазор,
Ҳама кордида, ҳама номдор. *Дақиқӣ*
Шуд ҷавоне зи солиқони тариқ
Бо яке пири кордида рафик. *Ҷомӣ*

КОРДОН *کردان* ботаҷриба, пуртаҷриба; қороғох.

Баровард сар марди бисёрдон,
Чунин гуфт бо хисрави кордон... *Саъдӣ*

◇ **КОРДОНИ** фалак ҳафт сайёра: Қамар, Уторид,
Зухра, Шамс, Миррих, Муштарӣ, Зуҳал.

КОРДОНӢ *کردانی* ботаҷрибагӣ, қорозмудагӣ, қороғохӣ.

Ишқ омаду ақл рахт барбаст,
Ин ҳаҷ зи қамони кордонист. *Хисрави Деҳлавӣ*

КОРДОР *کردار* қорпардоз, ҷирқунандан қорҳо; амал-
дор, мансабдор.

Шумо, ки кордоронед, бар раият дод қунед.
«Равзат-ус-саф»

Ҳазрати эшон... ба ҳеҷ коре муқайяд намега-
штанд, ... қорҳо билкул муаттал мемонд, кордорон
ва талабагон музтару ҳайрон мешуданд.
Садрӣ Зий

КОРЕЗ *کریز* ҷоҳқое, ки аз зери замин ба яқдигар пай-
васт буда, рафта-рафта обӣ онҳо ба рӯи замин меба-
рояд ва барон обёри истифода мешавад.

Аз умури ғариба, ки дар Туркистон мушоҳида
кардем, он буд, ки Амири Араб дар як фарсангии
Сайрон ду қорез ҷори карда буданд. *Восифӣ*

Ҳавзо ва қорезҳо пур аст. *Аҳмади Доғист*

КОРЕҲ *ا. کره* касе, ки аз ҷизе нафрат ва қароҳат
дорад.

[Шер гуфт:] Ман қорех шудам сӯҳбати Шатра-
баро. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

Сивуш аз ин маънӣ қорех буд. *«Равзат-ус-саф»*

КОРЗО *کارزار* ҷанг, муҳориба.

Алӣ дар сафи пеш буд ва қорзор мекард.
«Таърихи Табарӣ»

Рузи ҳарб дар мавқифи қорзор ҳозир омада буд.
Авфӣ

КОРЗО *کارزار* шикастан қишло аз зафар ёфтанд.

Ҳамагӯфт Баҳман ба Исфандиёр,
Ки гар нашкинӣ, бишкин қорзор. *Низомӣ*

КОРЗОӢ *کارزاری* ҷангӣ, ҷанговар.

Яке номвар фарруҳ Исфандиёр
Шахи қорзорӣ набардаспор. *Фирдавӣ*

Аз эшон ҳонд баъзеро ба ёри,
Зи баъзе хост марди қорзорӣ. *Ҷаҳридинӣ Гургонӣ*

КОРИГАР *کارگر* нис. қоргар.

Зи ҳар су бирафтанд қоригарон,
Шуданд аңҷуман чун сипоҳе гарон. (1) *Фирдавӣ*

Ҷаҳондор бар тахти зар бор дод,
Ба қоригарон ганҷи бисёр дод. (1) *Хисрави Деҳлавӣ*

КОРИДАН *کاریدن* нис. коштан.

Нигар, то ҷӣ қорӣ, ҳамаи бидравӣ,
Сухан ҳар ҷӣ гуй, ҳамаи бишнави. *Фирдавӣ*
Мақор «ағар», ки зи қишта «дарег» медаварӣ,
Дарег медавад ҳар касе, ки қорад «ағар».
Масъуди Саъд

КОРИСТОН *کارستان* 1. вазъияти қор.

Ҳазораспро аз он хашм омад ва нома қард ба
Гушоси дар ҷавоби у, ва андар у пайғомҳо дод сахт-
тар аз он ки у навишта буд ва он гоҳ қористони эшон
ба ҷое расид, ки ҳар ду лашкар биқашиданд.
«Таърихи Табарӣ»

Ҳама зулфи ту доми қуфру дин аст,
Зи қористони у як шамма ин аст. *Ҳофиз*

2. ҷой қор, қортоғ.

КОРКАРД *کار کرد* аҷал, қор; қирдор.

Ба Меҳроб гуфт: Эй хушевор мард,
Писандидай дар ҳама қоркард. *Фирдавӣ*

КОРМАНД *کارمند* хидматгор; қорқун.

КОРНОДИДА *کارناده* бетаҷриба.

Бад-у қорд, к-эй қорнодида мард,
Шаҳаншоҳ қай бо ту ҷуяд набард?! *Фирдавӣ*
Исмонл ҷавоне қорнодида буд ва ба сухани муф-
сидон ғарра шуд. *«Мачмаъ-ул-ансоб»*

КОРНОМА *کارنامه* 1. рухияти қорҳо, варақа ё дафтарчае,
ки дар он қордон ҳар кас навишта мешуд.

Чу гардад оғаҳ ҳоҷа зи қорномаи ман,
Ба шаҳриёр расонад сабук қақмаи ман.

Абулмасали Бухорӣ

2. вақоънома; ҷангнома.

Дар қорномаи шуарон он рӯзгор низ мувофиқи
ин ривоят дар силки назм даромада ...

«Равзат-ус-саф»
Фасонаи қорномаи қорномаи бадурӯ

Ба қор н-ояд, рав, дар дуруғ ранҷ мабар! *Фарруҳӣ*

3. қорномаи, қорномаи.

Мебуд ба қору бори худ ҷуст
В-аз дил ҳама қорномаи меҷуст. *Ҷайшӣ*

КОРОҶОҲ *کارگاه* 1. он ки аз ҳақиқати
қор боҳабар аст, қордон; доно.

Зи баҳри он, ки зи тақдир оғаҳӣ ёбанд,
Зи ҳар диле ба фалак-бар ҳазор қороғох. *Анварӣ*
Чу диланд, рафтанд қороғохон
Ба наздики бедош шохӣ ҷаҳон. *Фирдавӣ*

2. қосид, пайк; ҷосус.

Чу қороғохон оғаҳӣ ёфтанд,
Давон эй Манучеҳр бишфотанд. *Фирдавӣ*

КОРОЗМУД(А) *کارآزموده* таҷрибақор, қордон.

Маро роҳ бинмо сӯи бихрадон,
Бузургону қорозмуда радон. *Фирдавӣ*

Бичӯем Рахшат, биёрем зуд,
Або пурхунар марди қорозмуд. *Фирдавӣ*

Зи тадбири пири қухан бармағард,
Қи қорозмуда бувад солқард. *Саъдӣ*

КОРОМАД کارآمد ба кор оянда, даркорӣ; истеъдоднок, қобил.

Султон... сардорони озмудакорро бо сад ҳазор савори кормад ... ҳамроҳи ҳоҳарзодан худ... гусел фармуд. «*Таърихи Фаршма*»

КОРОШҶҮБӢ کاروشجوبى шуру ғавғо; фитнаангез.

Зи корошубни Марьям баросуд,
Рутаб бе устухов шуд, шамъ бе дуд. *Низомӣ*

КОРСАНЧ کورسانچ мулохизакор, санҷидакор, кордон; коргоҳ.

Зи бисёрнии роҳу ғанчи чунон
Сухан ронд бо корсанчи чун он. *Низомӣ*

КОРСОЗ کورساز 1. анҷомдиҳандаи кор, хизматгузор; мададгор; осонкунандаи мушкӣҳо.

Замона корсози ҳоҷа боду бахт ёри у,
Барояд ҳар муроде, чун замона созгор ояд. *Ломей*

Банда ба нафис ҳеш ба ҷумлагии муҳиммот кнём
наметавонад намуд, ба навқаре чанд корсози бе-
тамаъ муҳтоҷ аст. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Бо сӯзи у бисоз, ки ишқ аст корсоз
В-аз дарди у манол, ки дил дардиок бех. *Ҳилолӣ*

2. маҷ. мушкӣлушо (яке аз сифатҳои худо).

Манам, ки дида ба дидори дӯст кардам боз,
Чи шукр ғуямат, эй корсози банданавоз? *Ҳофиз*

КОРСӢ کورسای корбудакуни; мададгорӣ, ёрмандӣ.

Зада баъд аз ҷавони гузарон
Даст дар корсони дигарон. *Ҷомӣ*

Мебоад, ки рой нис дар мақоми корсояи шуда бо
мусулмонон бисозад ва ҷамен бандиёро растагори
бахшад. «*Таърихи Фаршма*»

КОРСӢ I کورسانى اشکالى دигари користон.

Чу Гуштоси омад бад-он шорсон
Ҳамеҷуст ҷое дар он корсон. (2) *Фирдавӣ*

КОРСОН II کورسان зарфи қалони табақмонанди ҷуби, ки дар он ҳамир қунада.

КОРФАРМО کورفرما соҳибӣ кор; сардор, фармондеҳ.

Корфармони маро пояи ман маълум аст,
Лоҷарам кори ман аз банди тақозо растаст. *Анварӣ*

✧ **корфармон** қадар д. худо.

Бирар, эй зоҳиду бар дурдақшон нукта мағир,
Корфармони қадар мекунад ин, ман чӣ кунам? *Ҳофиз*

КОРХОНА کارخانه коргоҳ, устохона; ✧ ин **корхона** ки-
ноя аз олам, дунё.

На ман сабукаши ин дайри ришсузаму бас,
Басо саро; ки дар ин корхона сангу сабуст. *Ҳофиз*
корхонаи фалак а) дунё; олам; б) осмон.

КОРӢ کارى 1. ба кор оянда, даркорӣ; 2. таъсирнок, пуртаъсир, муассир.

Меғуфт сурудиок корӣ,
Меҳонд чу ошнқол ба зорӣ. *Низомӣ*

✧ **марди корӣ** марди ҷанги, ҷанговар.

Чихил — панҷаҳ ҳазораи марди корӣ
Ғуяни қард аз ялони қорзорӣ. *Низомӣ*

КОРЧҶҮ(Ӣ) کارجو(ی) размҷӯӣ, ҷангҷӯӣ.

Або ҳар ҳазоре яке корҷӯӣ
Бирафти, ниғаҳ дошти кори ӯӣ. *Фирдавӣ*

КОС I کاس 1. зарфи сафолон, чинӣ ё ҷу-
бин, ки аз пиёла қалонтар аст; ҷом.

Ба маро аз сари коса ва навола манъ фармой.
Аҳмади Дониш

Мижда чун коси чинӣ нам гирифта,
Миён чун мун зангӣ ҳам гирифта. *Низомӣ*

2. табл, нағоран қалон.

Қуси рӯин баледа қард овоз,
Заҳма бар коса рехт косанавоз. *Низомӣ*

✧ **косаи гардон** **киноя** аз осмон; **косаи гардун** **киноя**
аз офтоб; **косаи мино** **киноя** аз осмон; **косаи мураввақ**
ҷомӣ шароби соф.

Гуфт, ки у мударто бар аспони ахтан мо ништа
ва ҷомаҳои мулавлани мо пушида ва қосаҳои мурав-
вақ аз дасти мо нушида. «*Равзат-ус-сафо*»

косаи оташин **киноя** аз офтоб; **косаи сар** устухони
сар, қосахонаи сар.

Агар ман тавонистаме, косаи сари ӯро обхурди
дадони шахро сохтам. «*Анварӣ Сӯхайлӣ*»

косаи симина **киноя** аз ситора.

Ин ҳама косаи симина бар ин хони фалак
Баҳри он аст, ки ногоҳ салие бирасал.

Шамси Табрезӣ

косаи танбур қисми қосаи қалли дарунқоли танбур;
қосаву қуза асбоби анҷомӣ хона, бисоти хона.

Қосаву қузан афлок шикастаи дорад,
Чанд беҳуда дили аҳли ҳунарро шиканада? *Соиб*
коса леши қасе банд қардан **киноя** аз тамаллук қардан,
хушомадгӯӣ қардан; **коса** қардонидан **киноя** аз тадоӣ
қардан; **қосаи қизе** хурдан он қиро, ки дар қоса хаст,
тамом хурдан.

Қосаи май хур, ки хоҳад қосаи сар хок хурд,
Буд нақши қосаи зар ин суҳан Қовусро. *Ҷомӣ*
қоса ба Чин бурдан қизеро ба ҷое бурдан, ки дар он
қо фаровон аст.

Қӣ мебарад ба Ироқ ин бизоати музотот,
Чунон ки зира ба Қирмон барандау қоса ба Чин? *Саодӣ*

якдигарро қоса гирифтан ба ҳамдигар ҷомӣ шароб
додан.

Бароқ дасти Кипчоқ гирифта, ӯро ба болон тахт
баровард ва якдигарро қоса гирифтанд.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

қосаи ҳамсоя дорад пойҳо **зарб**. агар аз қасе қизе
гирифта шуд, боад ба вай ҳам қизе дода шавад.

Нони мардон мешавад бар мард вом,
Қосаи ҳамсоя дорад пойҳо. «*Қалила ва Димна*»

КОС II کاس хук.

Агар боз харранд гуфт аз харос,
Ба ҳар номдоре яке мода қос. *Фирдавӣ*

КОСА کسه **ниг**. **кос I**.

КОСАГАР کسه گر 1. қасе, ки қосаву табақ месозад; ку-
лод.

Саҳронён зи қосаи ҷубини ту ба танг,
Искотиённи қосагарон аз ту дар фнгон. *Сайидо*

2. нагорачй, таблан; навозанда.

Коси маю қавли косагар хоҳ
Чун кӯс ба ғаф фиғон баровард. *Хоқонӣ*

3. *мус.* номӣ яке аз оҳангҳои қадимӣ.

Рӯдсозон ҳама дар косаи сарҳо ба симоъ,
Шарбати ҷон зи раҳи «Қосагар» омехтаанд. *Хоқонӣ*

КОСАГАРДОН کاسه گردان

Дар тариқи Қазбаи ҷон ҷархи зарринкосаро
Аз пай даръюза ҷои косагардон дидаанд. *Хоқонӣ*

2. соқӣ.

КОСАЛЕС کاسه لیس

1. пурхӯр, ҳарис, шикампараст; 2. маҷ. хушомадгӯй, лағавбардор; пастҳиммат.

Тифлону ақрабон ту, эй дузди косалес,
Омӯхтаанд дарбадариро зи модарон. *Сайидо*

Хешро фарбеҳ намесозам зи хони дигарон,
Чун маҳи нав косалеси меҳри тобон нестам. *Соиб*

КОСАНАВОЗ کسانواز

Кӯси рӯин баланд кард овоз,
Заҳма бар коса реҳт косанавоз. *Нисомӣ*

КОСАПУШТ کاسه پشت

Ба ранги коса пушти кӯҳу саҳро
Даруни косаи пушташ сару по. *Муалҳам*

КОСИБ ا. کاسب

1. касбкунанда, ҳосилкунанда; 2. пешавар, хунараманд.

Шоҳ бо он, ки тахт дораду тоҷ,
Ба зари косибон бувад мӯтҳоҷ. «*Анварии Суҳайлӣ*»

Дар қадимулайём дарवेशе косиб буд ба маунати
аёл дармонда. «*Анварии Суҳайлӣ*»

КОСИД ا. کسد

бехаридор, -бериҷоҷ, беравнақ (дар боран бозор ва молу матоъ).

Муқаррар гардад эшонро, ки бозори эшон косид
хоҳад гардид. «*Таърихи Байқаҳ*»

Яке дебост рӯи ӯ, ки печи ӯ шавад косид
Ҳар он дебо, ки аз Бағдоду Руму Кошғар хезад. *Муиззӣ*

Ваҳ ҷӣ нақди косидем имрӯз дар дӯкони даҳр,
Ҷинси моро ҳеҷ гоҳе гармии бозор нест. *Туграл*

КОСМУӢ کاسموی

мӯн хук; мӯн хуки нар.

Чу космӯӣ гиёҳони ӯ бараҳна зи барг,
Чу шоҳи бед дарахтони ӯ тижӣ аз бор. *Фаррухӣ*

КОСНӢ کسنی

гиёҳи худрӯн талхе, ки дар тиб ба кор меравад, ҷинорий.

Беҳи косини тарро дар об ҳисонда ду шаб нигоҳ
доранд ва субҳ ношто биёшоманд. «*Илми симӣ*»

Хурда дар гуфтаи Туграл кам ғир,
Косӣи ҳам ғуле аз гулзор аст. *Туграл*

КОСОНА کسانه

паррандан сабраниги ба сурхӣ монил, ки дар пурхӯроно пуршаҳватӣ машхӯр аст ва онро сабзак ё косина низ меноманд.

То кай аз баҳри куту шаҳвати нафс
Ҳамчу қосона менаёсӣ. *Алғаж*

КОСОТ ا. کسات

қ. коса.
Муқоссоги ранчу тааб кардан аст
Иёлат, на косоти май хӯрдан аст.*

Баъд аз таҷарруи косоти сумуми азлу мусодара
боз ба шавку талаб рӯҷуъ мекунаад.

Аҳмади Дониш

кост-кост асоси ҷамони гузайштаи костаи.

КОСТ کاست

1. кам кардан.

Гар шоҳу барги ҳар як аз он мучтамеъ шавад,
Як мушт ҳосил ояд аз он бе фузуну кост. *Восифӣ*

КОСТАН کاستن

1. кам кардан.
Ба доруи дармон ҷаҳон ғашт рост,
Ки беморию марг касро нақост. *Фирдавӣ*

Ба кишвар тавон лашкар орастан,
Зи лашкар тавон хасмро костаи. *Ҳотифӣ*

2. маҷ. шудан.

Нонам афзуду обрӯям кост,
Бенавой беҳ аз мазаллати кост. *Саъдӣ*

Чун маҳ ба даври ҷарх ҳар он кас камол ёфт,
Ҷуз костаи аз ӯ натавон ҷун ҳилол ёфт. *Шоҳин*

3. маҷ. лоғар шудан, қоҳидан.

Хисрав аз костаи ҷу най шуда хушк,
Бӯсае деҳ, ки найшакар гардад. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ин гуфту ҷабин ба хок мозида
Ҳах кост зи ғусса, гоҳ болида. *Шоҳин*

КОСТӢ کاستی

камӣ, камбудӣ; нуқсон.

Чу шуд кори гетӣ бад-ин ростӣ,
Падид омад аз тозиён костӣ. *Фирдавӣ*

Ба гетӣ кимнӣ ҷуз ростӣ нест,
Ки иззи ростиро костӣ нест. *Фахриддини Гургонӣ*

КОТИБ ا. كاتب

касе, ки китобат мекунад, китобатку-
нанда, навиҷанда; дабир, мирзо; мушӣ.

Ғу, мақун дарди дили ман, котиб, андар нома дарҷ,
Тоқати ин бор набвад ҳомили мактубро. *Ҷомӣ*

КОТУӢӢ کاتوزی

обид, зоҳид, намоёнанди табақан аввал
аз ҷор табақан аҳолӣ, ки ба ривояти Фирдавӣ, гӯё

Ҷамшед мардумро тақсими карда ва ба ғуруҳи якум ибсо-
дат карданро фармуда буд.

Гуруҳе, ки котузиён хониаш,
Ба расми парастандагон донаш,

Чудо кардашон аз миёни гуруҳ,
Парастандаро ҷойгаҳ кард кӯҳ. *Фирдавӣ*

КОТУРА کاتوره

1. ошuftагӣ; ҳайронӣ, саргаштагӣ.

Ҳеҷ роҳат менабинам дар суруду рудӣ ту,
Ҷуз ки аз фарёду заҳма-т халқро котура хост. *Рудақӣ*

2. саргашта, ҳайрон; ошuftа.

Он булбули котура барҷаста зи матмура
Чун дастан табӯро гирад шаҷар аз чағал. *Манҷуҳрӣ*

Душташ оқил асту побарҷо,
Душманааш аблаҳ асту котура.*

КОФ ا. کاف

номи ҳарфӣ бисту панҷуми алифбон араби тоҷикӣ, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 20 ба-
робар аст; $\diamond$ **кофи** **форей** номи ҳарфӣ $\diamond$ дар алифбон

арабии тоҷикӣ; *муқ.* **гоф** I; **кофу** **лом** *кинол* аз *лофу*

газоф, сухани беҳуда; *дуруғ*, *фиреб*; **кофу** **нун** а) д.

ишора ба калимаи арабии кун [كن] дар ҷумлаи «кун фа кона», яъне худо гуфт: «шав» ва «шуд», яъне олам ба вуҷуд омад; б) *киноя аз рӯзи азал, аввали офариниш.*

Чу бахташ нагуи буд дар кофу нун,
Накард он ҷи некони гуфтанд: Кун! *Савдӣ*

КОФ II كف шикӯф, суроҳ, тарқиш; раҳна.

Шайх Абунсоҳқ к-аз теғаш фитад
Рӯзи ҳайҷо дар ҳисори Қоф коф... *Шамси Фахрӣ*

КОФА كنه ниг. коффа.

КОФАР كفر *аслаш* кофир.

КОФИДАН كافیدن шикӯфтан, кофта шикӯф кардан; кандан, ковидан.

КОФИЛ كافل ниг. касе.

КОФИР a. كفر 1. ӯ. касе, ки дини исломро инкор мекунад; худношинос, бедин; 2. худнотарс; бераҳм, саҳтдил (сифати маъшӯқа).

Ман, ки ҷо кардам ба дил он кофири бадкешро,
Гуш кардан қай таваонам қавми некандешро? *Ҷомӣ*
Хубони замона кофирандо,
Дилро ба қаранша мебарандо! *Савдо*

♦ **кофири зиммӣ** ӯ. касе, ки исломро қабул накарда бонад ҳам, ҷизъа дода, ба таҳти ҳимояи ислом даромадааст; **кофири ишқ** касе, ки дар ишқ бевафову дилсаҳт аст.

Ошқеро, ки чунин бодаи шабгир диҳанд,
Кофири ишқ бувад, гар нашавад болапараст.

Ҳофиз

кофири китобӣ ӯ. пайравони дини яҳудӣ ва исавӣ, ки гуё аҳкоми динашон аз рӯи китобӣ осмонӣ буда, вале пас аз ҷорӣ шудани дини ислом ҳукми онҳо соқит шудааст; **кофири ҳарбӣ** ӯ. худношиносе, ки бо ҷанг кардан воҷиб аст.

Нигоҳи ошно дар ҷашми ӯ бегона мегардад,
Мусулмон кофири ҳарбӣ дар ин бутхона мегардад. *Соиб*

КОФИРДИЛ كافر دل бевафо; саҳтдил, бераҳм.

Хуни мо хурдад ин кофирдилона,
Эй мусулмонон, ҷи дармон, алғиёс! *Ҳофиз*

КОФИРКЕШ كفر كيش ниг. кофир.

Ҳар ки дам дар ошқӣ аз ному нанге мезанад,
Ҳар нафас бо нафси кофиркеш нанге мезанад. (2) *Махфӣ*

КОФИРНЕЪМАТ كفر نعمة носинос, ношукр; қурнамак.

Фармуд... аз ақби ӯ биравад ва сазову ҷазон
он кофирнеъматро дар қанораи ниҳанд. *«Равзат-ус-сафр»*

КОФИРНИҲОД كافر نهاد кофиртабиат, кофиртабъ, кофир.

Чу ҷашми шохидон пайваста масте,
Муге, кофирниҳоде, бутпарасте. *Убайди Зоконӣ*

КОФТАН كافتن 1. шикӯфтан, кафидан, кафида шудан.

Ҷаҳон э-оташӣ теғҳо тофта,
Дил қуҳ зи бонти яхон кофта. *Асадӣ*

2. қашдан.

Шундам, ки рӯзе замине бикӯфт,
Изоми занакдони ӯсида ёфт. *Савдӣ*

3. ҷустуҷӯ кардан, кофтуков кардан.

...Ки ёре чунин баҳри ту кофтам,
Ба охир пазируфтаму ёфтам. *Савдо*

КОФУР كافر 1. молдан хушбун сафедтоби тақрибан берағш, ки дар тиб кор фермуда мешавад, камфара.

Ва дигар чанд хизона ёфтанд: хумқон атр аз мушк
ва кофур ва анбар ва бухур. *«Таърихи Тибарӣ»*
Нест ғайр аз шомӣ навмелӣ ба ари муддао,
Дар нафас кофур гуё чун сахар дорем мо. *Туграл*
кофури ҷавдона кофуре, ки аз дарахт ҳосил мешавад;
2. маҷ. сафед, сафелранг; сафеди.

Ҳама гарди кофур гирад сарам,
Чунин дод хуршеду моҳ афсарам. *Фирдавӣ*

3. ӯ. номи ҷашман афсонавӣ дар биҳишт.

Мо масти шароби ноби ниқем,
На ташанн Салсабилу Кофур. *Савдӣ*

4. номи яке аз амирони золим дар «Шоҳнома», ки Рус-тами Достон уро куштааст.

Мар-ин шоҳро ном Кофур буд,
Ҷунин бар он шаҳр маншур буд. *Фирдавӣ*

♦ **кофури сод(ла)** *киноя аз рӯз.*

Охун оташинӣ дар барра чун барояд,
Кофури сода гардад бо мушқи тар баробар. *Анварӣ*
кофур густурдан (ё **боридан**) *киноя аз барф боридан.*

Бигустурд кофур бар ҷои мушк,
Гули аргувон шуд ба полиз кутик. *Фирдавӣ*

кофур хурдан кам шудани қувваи марди; **бун кофур** шамидан *киноя аз наздик шудани марги худро ҳис кардан.*

Пир гардиёно кишти амалат зард нашуд,
Бун кофур шамидно дилат сард нашуд. *Соиб*
мушк ба кофур (андар) ометхан ба сафедшавӣ сар кардан, мошу биринҷ шудани мӯй.

Замона зардгул бар рӯи маи рехт
Ҳамон мушкам ба кофур андаромехт.

Ҳафизиддини Гурӯӣ

Зи қатрони шабу кофури рӯзам ҳосил ин омад,
К-аз онам дида кофур асту з-инам хона қатрони.

Ҳақонӣ

кофур нахезад зи дарахтони сандор *зарб.* аз бадкирд умед неқӣ нест.

Аз мардуми бад-асл наёяд хунари нек,
Кофур нахезад зи дарахтони сандор. *Манучехрӣ*

КОФУРБОР كافر بار *киноя аз хар чиз бисёр сафед ва хушбӯй; ♦ абри кофурбор абри барфова.*

КОФА(А) كوفا a. كنه ҳама, ҳамагӣ, умум; маҷмӯъ.

Воҷиб аст бар кофтан ҳадам..., ки тааммул намонд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

КОФӢ كافي 1. басанда, ба қадри қиёф, қонеткупанда; **кофӣ** ва **шофӣ** қиёфқунанда, кофӣ ва басанда, қаноатбахш; 2. маҷ. қобилиятнок; қомил, доно.

Аз ту кофитар набинад ҳеҷ кас дар ҳеҷ фан
В-аз ту оқилтар наёяд ҳеҷ кас дар ҳеҷ боб. *Муизӣ*
Нишонӣ хиралманди кофӣ он аст, ки ба чунин қорқо тан дарнадиҳад. *Савдӣ*

КОХ كاخ 1. сарой, қаср, қушк; иморат.

Пай афгандам аз назм қоҳи баланд,
Қи аз боду борон наббад газанд. *Фирдавӣ*

КОЧ

Ва бадъ аз вай Суккон бини Тағшода... андар
кохи Фараҳшӣ кушта шуд. *«Тағриби Наршахӣ»*

2. маҷ. дунёё.

Аз он сард омад ин кохи диловез,
Ки то ҷо гарм кардӣ, гуядат: Хеё! *Нисомӣ*

(ин) кохи амонӣ киноя аз дунёё.

Эй дар ин кохи амонӣ ба ғаму шодӣ чанд,
Бандаи нафси худӣ, даъвин озодаи чанд? *Чомӣ*
кохи Муштарӣ а) киноя аз бурҷи Қавс ва бурҷи Хут;
б) осмони шашӯм; кохи обнӯси киноя аз осмони тира.

Эй карда зи кохи обнӯси
Дар ҳаҷлан оҷ нав-арӯси. *Шоҳин*

КОЧ I || КОЧ I كچ || кош, кошки.

Фитод дар дили Ҳофиз хавон чун ту шаҳе,
Каминя зарраи хоки дари ту будӣ *коч*. *Ҳофиз*
Коч, к-он рӯз, ки дар пош ту шуд хори аҷал,
Дастӣ гетӣ бизади теги ҳалокам бар сар. *Саъдӣ*

КОЧ II || КОЧ II كچ || бунгардани, задан ба қафои
сар; шаппоти, торсаки.

Мардро гашт гардани сару пушт
Сар ба сар кӯфта ба кочу ба мушт. *Унсурӣ*
Агар ҳастӣ фурушад ақли саркаш,
Бизан бар гарданаи он гаҳ дусад *коч*.

Шамси Табрезӣ

коч хӯрдан торсаки хӯрдан, мушт хӯрдан.

На чархи чарх аз у *коч* хӯрда дар ҷунбиш,
На кӯҳи кӯҳ аз у *кӯс* хӯрда дар боло. *Анварӣ*

КОЧОЛ|КОЧОР كچال|كچار асбоби анҷоми хона, коло.

Бихост оташу он кундари биканду бисўхт,
На кох монду на тахту на тоҷу на кочол. *Баҳромӣ*
Зуд бурданду озмудандаш,
Ҳама кочолҳо намудандаш. *Унсурӣ*

Дар талаби он чӣ наёяд ба даст
Зеру забар кардай кочори хеш. *Носири Ҳисрав*

КОЧУЛ كچول ҷунбондани сури на рақс ва мас-
ҳарабозӣ.

Аз он ҷумла панҷоҳ ман бор кард,
Чу раққос кочули бисёр кард. *Нисорӣ*

КОЧӢ كچى аталае, ки аз ҷувори сафед ё орду ширу
равғану шакар мепазанд.

Кочӣ натавон пухт аз ин тухм, ки киштем,
Гипо натавон дӯхт аз ин ришта, ки киштем.
Абулқосим Аттеми

Он чӣ аз атирма ошуба кӯрони шикам аст,
Оши кочист, ки бешубҳа балон шикам аст. *Саъдо*

КОШ كاشи шакли кӯтоҳшудани кошӣ.

Кош бинанд худобехабарон хусни туро,
То бидонанд, ки моро чӣ худое будаст! *Ҳилолӣ*

КОША كاشе яхи тунуки рӯи об.

Гирифт об коша зи сармои сажт,
Чу заррин ҷарағ гашт барги дарахт. *Амъақ*

КОШИФ а. كاشف кашфкунанда, кушоянда, ошкоркунанда.

З-он нокиди ҳар ғавҳару з-он кошифи асрор,
К-аз рамл ҳамаҳанда чун барқ ба шабгир...
Рӯдакӣ

Кошифи сиррему кори мо ҳамин,
К-ин ниҳонхоро барорем аз замин. *Румӣ*

КОШКӢ|КОШКИ كاشكى|كاشكه ҳиссачаи шартӣ ва таъ-
кида дар мавриди хоҳиш ва орзу қор фармуда мена-
вад.

Кошкӣ андар ҷаҳон шаб нестӣ,
То маро хичронӣ он лаб нестӣ. *Дақиқӣ*
«Агар»-ро бо «магар» таъвич карданд,
Аз у фарзанде омад «кошки» ном.*

КОШОНА كاشانه 1. хонача; хонаи ҳақирона; хона, бо-
шишгоҳ; хонаи зимистонӣ.

Нест ақнуи вақти саҳрову шикору тохтан,
Мавсимӣ кошонаву осудану май хӯрдан аст. *Муъизӣ*

Маст меову оташ мезани кошонаро,
Аз қанори шамъ меорӣ бурун парвонаро. *Сайидо*

2. лона, ошёнча.

Аз мизочи аҳли олам мардумӣ кам ҷӯй аз он-к
Ҳаргиз аз кошоная қарғас ҳумое барнаҳост. *Ҳоқонӣ*

Ду қабутар бо якдигар дар ошёнча дамсоз буданд
ва дар кошоная ҳамроз. *«Анварӣ Сӯҳайлӣ»*

КОШТАН كاشتن зироат қардан, қоридан, кишт қардан.

Ҳар к-у нақошт меҳр, зи хубӣ гуле начид,
Дар раҳтӯзори бод ниғаҳбони лола буд. *Ҳофиз*
Бишнава, ки чӣ ҳол дошт Лайлӣ,
Дар сини чӣ тухм кошт Лайлӣ. *Ҳилолӣ*

КОҒ I كاغ 1. қавша; қавша қардан.

Иси ҷони ту гурӯсна чу зог,
Хари у мекунад зи кунҷид қоғ. *Саной*

2. бонги қалзоғ.

Чомӣ аз нутқ забон баст, чу қас нашносад
Нуктан тўтин шаққаршикан аз қоғи қалзоғ. *Чомӣ*

КОҒ II كاغ отап.

Дорам аспе, к-аш устухон дар пўст,
Ҳаст чун дар ҷуволӣ ҳезум қоғ. *Қамолӣ Исмоил*

КОҒАЗ كاغذ 1. ҷараған тунуку ноуки аз ҷуб ва латта
сохташудае, ки бар он хат менависанд.

Қоғаз бидариданду қалам бишкостанд
В-аз дастӣ забони ҳарфғирон растанд. *Саъдӣ*

ҚОҒАЗИ НАШШОФ қоғаз-хушқунак, обҷинак, обҷабак;
қоғазӣ самарқандӣ қоғазӣ олисифат ки дар Самарқанд
месохтанд.

Чун нависам васфи лаллат, нома гулбандӣ будад,
Дафтаре бошад, агар қоғаз самарқандӣ бувад. *Муҳсини Таъсир*

2. нома, хат, мактуб.

Бинвис, дило, ба ёр қоғаз!
Бифрифт ба он нигор қоғаз! *Ҳофиз*

◇ қоғазӣ бод ниг. қоғазбод.

Чунон шуд ҳаво тар зи фэйзи саҳоб,
Ки шуд қоғазӣ бод кишти об. *Сайиди Ашраф*

қоғазӣ шомӣ киноя аз осмон.

Қавси қузаҳ ба қоғазӣ шомӣ ба шомгоҳ
Аз ҳафтранг бин, ки чӣ туғро барафтанад. *Ҳоқонӣ*

ҚОҒАЗБОД کاغذباد қоғазе, ки бачаҳо ба ресмон баста мепаронанд, бодбарак.

Нагардад то гирех тори нафас дар дил зи хомушӣ,
Чу коғазбод ҳар фард аз китоби зиндагӣ бошад.

Соиб

ҚОҒАЗИН کاغذین 1. қоғазй, аз қоғаз сохташуда; 2. монанди қоғаз нозук ва сафед.

Бар ӯ сад ханда корогоҳи дил зад,
Ки дасти коғазин дар обу гил зад.*

♦ **КОҒАЗИН ЧОМА** (2 **ПЕРАҲАН**) **ЧОМАН КОҒАЗИ**, ки мувофиқи расму одат дар замонҳои қадим шиноятгарону додхоҳон пӯшида, ба назди долрас меоманд.

Қоғазин чома ба хуноб бишӯям, ки фалак
Раҳнамуним ба пой аламин дод накард. *Ҳофиз*

То ки дасти қадар аз дасти ту бирбуд қалам,
Қоғазин пепахан аз дасти қадар бод бадар. *Ҳоконӣ*

КОҒАК كوكك шодӣ, хурсандӣ, хуррамӣ.

Дар яке зовия ба ҳол бичаст
То саҳаргоҳ наъра аз кофак. «Луғати ғурс»

KOF-KOF كڦ كڦ низ. KOF I 2.

Эй гирифта коғ-коғ аз хашми мо ҳамчун калоғ,
Кӯху беша чой карда чун калоғ аз коғ-коғ.

КОҲ ^{ОБ} АСОСИ ЗАМОНИ ҲОЗИРАИ КОҲИДАН, КОСТАН.

КОХ||КАХ 5 || 5 резаҳои куфта ва хушкӣ пояи гандум,
чаъ ва ғ.

Коҳ набуд ӯ, ки ба бод парид,
Об набуд ӯ, ки ба сармо фусурд. *Рудакӣ*
Рӯи зарди ману девори фироқат, чӣ кунам?
Ки насиби гили меҳнат тани чун кохи ман аст.

Мушфиқӣ

Фигон, эй чон, ки Хисрав дар фироқат
Чунон афсӯс, хастаи дар кӯҳ афтад

Хисрави Дехлавӣ

◇ *кохи порина (ē kūḫna) бод додан киной аз суханони гузаштaro ба ёд овардан; бо гузашта фахр кардан; коҳ дар даҳон гирифтан киной аз зинҳор хостан, узе хостан; коҳ пеши саг ва устухон пеши хар ниҳодан киной аз бемавҷеъ кор фармудани чизе.*

Олати зарғар ба дасти кафшгар
Ҳамчу дона кишт карда рег-дар,
В-олати искоф пеши барзгар
Пеши сағ қаҳ, устухон дар пеши хар, *Румӣ*

ба ранги коҳ шудан (ё гаштан) *киноя аз* зард шудан
пажмурда ва фусурда шудан.

Замини моҳ бар вай чоҳ гашта,
Гули рӯяш ба ранги коҳ гашта.

коҳ агар аз ту нест, коҳдон аз туст зарб. дар мавриде гуфта мешавад, ки касе чизи бегонагонро бепарвоён сарф кунад ё хӯрокеро муфт дида, аз андоза зиёда хӯрад.

ҚОҲГИЛ||ҚАҲГИЛ گهگل||گهگل گили бо қоҳ омехта
ки бо он девору бомро андова мекунад.

Чун умр сар омад, Ҳасан аз айш инон тофт,
Каҳгил чӣ кунад бом, чу бунъёд намондаст.

КОХДОН||КАХДОН کاهدان || کهدان чое, ки кох ва дигар хошоки ҳайвонотро нигоҳ медоранд, анбори кох, кох-хона.

Харе дар кохдон афтод ногоҳ,
Нагуям вой бар хар, вой бар кох! *Низомӣ*
Уштур шуниду гуфт, ки гӯсолай хануз,
Берун накардаӣ сари худро зи кохдон. *Сайидо*
Ҳар кӣ дар кахдон биебад васли ёр,
Гардад он кахдон мар-уро сабаззор. *Шоҳидӣ*

ҚОҲДУД||КАҲДУД كاهدود || كاهدود дуде, ки аз сӯхтани
коху хошоқ пайдо мешавад; дуди тунду ғализи нафас-
гардонанда.

Пиря маро ба заргарй афганд, эй шигифт,
Бе кохлул зардам, хамвора сурф-сурф. *Кисой*

КОҲИДАН کاهیدن 1. костан; кам шудан; кам кардан;
нуксон пайдо кардан.

Машрабе додиям, ни шарбати он
Ғам бикоҳад, тараб бияфзояд. *Анварӣ*
Чанд коҳад дониши мо, ҷаҳли мо фарбеҳ шавад,
Аз рағи гардан камони даъвини мо зеҳ шавад. *Шавкат*

2. хароб шудан, лоғар шудан.
Қоҳидаам чунон ки зи дил оҳ агар кавшам,
Монанди барги хоҳ ба боди фано равам. *Мушфиқ*
Қоҳидааст баски тани ман зи бори ишк,
Бар гуши ҳеч кас нарасад як садои мо. *Имло*

3. маҷ. азоб додан, азият додан; ҷон қоҳидан азоб
додан, азият додан.

3. маҷ. азоб додан, азият додан; ҷон коҳидан азоб додан, азият додан.
 Хор арҷи ҷон бикхоҳад, гул узри он бикхоҳад,
 Саҳл аст таҳкин май дар ҷанби завқи мастӣ. Ҳофиз
 ҚОҲИЛ I а. کاهل суст; танбал; суствав.

Чу коҳил шавад мард хангоми кор,
Аз он пас набояд чунон рӯзгор. *Фирдавӣ*
Чу ояд бахти деҳқонро гаронӣ,
Дилаш коҳил шавад дар чуфтроиғ. *Хисрави Деҳлавӣ*

♦ коҳили пои муруд одами танбале, ки тамоми рӯз
дар соя меҳобад; лаванд.
Гар нагиря чусту чобук себи ширинаш, Қамол,
Пеша аҳли ишк бошӣ коҳили пои муруд.

ҚОҲИЛ II а. كاهل байни ду шона поёнтар аз ақибӣ гар-
дан (бештар оид ба чорпо).

Кушодам ҳар ду зонубандаш аз пой,
Фурӯҳиштам ҳавидаш то ба қоҳил. *Манучехрӣ*

ҚОҲИЛТАН كاهل تنى фаҳул, лаванд, танбал.
ҚОҲИЛТАНИ كاهل تنى танбалӣ, лавандӣ, сустӣ.

Баски аз коҳилтани фарши раҳи бегонаам,
Ҳосили кори ду олам гарди домони ман аст.

КОХИЛІ, کاهلۃ сусія; танбалія; сустрадагоря.

Ва он шутурон... медонистанд, ки агар коҳили
кунанд, аз ташнагӣ бимиранд. *Носири Хисрав*
Ҳилми турошинохтам, бад-он ҷиҳат коҳили кар-
дам. *Авфӣ*

Ва бар интисоба умуми ҳасана қоҳилий кунад.

Аҳмади Дониш

КОҲИН *а.* **كاهن** 1. марди руҳонии мисриён, нисроиён ва яҳудиён қадим; 2. соҳир; ғайбгу.

Фиръавн ба хоб дид, ки аз заминии Байтулмақад-дас оташе омад, чун бархост, коҳинон ва чо-дувоиро гирд кард. «*Таърихи Табарӣ*»

Дар миёниш фитнаю шур афганам,
Коҳинон хира шаванд андар фанам. *Румӣ*

КОҲИШ *каҳш* 1. камкуй; камшавӣ; камӣ.

Басе зорию лоба карду коҳиш,
Наёмад дар ситези дору коҳиш.

Файраҳиддини Гургонӣ

2. маҷ. логаршавӣ, харобшавӣ.
Мо худ ҷиғу ҷист коҳишн мо,
Афзоиши мову коҳишн мо! *Файзӣ*

3. маҷ. азоб; азобдиҳӣ.

То битвойн, ҳазар кун аз миннат,
К-ин миннати халқ коҳиши ҷон аст. *Анварӣ*
Бе ман, эй бе ту ба ҷон омада ҷонам, чунӣ?
Қ-аз пан коҳиши ман рӯз ба рӯз афзунӣ?

Хисрави Деҳлавӣ

4. сарзаниш, таъна; коҳиш дидан сарзаниш шунидан, маъриди маломат ва сарзаниш гардишдан.

Дард дар гулун ҳамгирои банд мешуд, чизе гуфта наметавонистанд, агар мегуфтанд, коҳиш меди-данд. *Садри Зиб*

КОҲҚАШОН||**КАҲҚАШОН** **كاهكشان**||**كهكشان** *нуч.* сито-раҳои звёди бо ҷашм ба зур дидишавандан ба ҳам бисёр наадиҳ, ки шабона дар осмон ба назар монанди роҳи са-фед меамоиянд ва Роҳи Қаҳқашон низ номда мешаванд.

Як дона то зи Қоҳқашонам шавад насиб,
Дандони заҳр аз даҳани мор мекашам. *Сайидо*
Ба гирди кӯи ту гардам, ки баҳри хидмати ту
Ниҳад зи Қоҳқашон осмон ба ҷашм ангушт.

Шаакат

Эмин машав эи шӯъбедахоиш, ки Қаҳқашон
Тумори фитна аст, ки гардун кушодааст. *Савдо*

КОҲРАБО||**КАҲРАБО** **كاهربا**||**كاهربا** самғи зардранги саҳт ва сатгудаст, ки агар онро ба ҷарм суда ба коҳ наздик кунанд, коҳро ба худ мекашад.

Зи ҳодисоти ҷаҳон як дамаи раҳой нест,
Ки ҳодисоти ҷаҳон каҳрабон хоҳи ман аст. *Махфӣ*
Донан ҳолаш ба сони каҳрабо дил мекашад,
Афғии зулфи қачи у саҳт афсулос буд. *Туғраи*

КОҲРАНҲ||**КАҲРАНҲ** **كاهرنگ**||**كاهرنگ** ба ранги коҳ, зард.

Рухсоран коҳрангам аз ашк
Дар ҳаҷри ту Роҳи Қаҳқашон аст. *Анварӣ*

КОҲРЕЗ||**КАҲРЕЗ** **كاهريز**||**كاهريز** *ниг.* қорез,

Қаҳреҳон он ҷо қорӣ шуд. «*Чомеъ-ут-таворих*»
КОҲӢ *каҳӣ* 1. маҷсуб ба коҳ; 2. маҷ. ба ранги коҳ, зард.

Ҳар гаҳ, ки ба хотир гузарад орази моҳат,
Ашкам ба руҳи қоҳиям чун тифл равои аст. *Имло*

КОҶ **كج** *ниг.* коҷ 1.

КОҶ II **كج** *ниг.* коҷ II.

КОҶ III **كج** дарахти сузанбарги ҳамешасабз, санавбар.

Аз тағи меҳнат дили бадхохи у
Шоҳ-шоҳ омад ба сони шоҳи қоҷ. *Шамси Фаҳрӣ*

КОҶ IV **كج** олус, аҳвал.

Аҳ-аҳе баралошӣ, эй ғичи қоҷ,
То ки қолон бадад ёбад ривоҷ. *Румӣ*
Шоҳо, эи интизори забоне, ки додиам,
Чашмони ростбинӣ дуоғуӣ ғашт қоҷ. *Қатрон*

КУ **كو** қучо, дар қучо, қайи.

Эй мардумон, биғӯед, ороми ҷони ман қу.
Роҳатфазои ҳар қас, меҳнатрасони ман қу? *Анварӣ*
Баҳористони гулзори қамолат оламе дорад,
Саре қу, то бувад ҳолӣ эи савдои таманиёт. *Туғраи*

КУБ **كوب** қадаҳи поядарози бедаста; ҷом, шиёла.

КУБА **كه** *ниг.* қаба.

КУБАРО **ا** **كبرا** *қ.* қабир.

Баъд аз зифати кубаро ба вузод аз ҳама во-
пастар амираи ҳарбро тақозо ӯзодаро, ки элҷиён
Буҳороро бубинад. *Аҳмади Дониш*

КУБА **كه** *ниг.* қаба.

КУБИТО **كبيتا** ширини, ки бо мағзи бодом, pista ва ғ.
таёёр мекунанд.

КҮБРО *ар.* **كبرى** муаннаси ақбар.

Бо ман дар ин мусибати қубро мувофиқанд
Аснофи ваҳшу тайр, ҳам абсон инсу ҷон. *Савдо*

КУВАР *а.* **كور** *қ.* кура II||**курат**.

Ва сабаби ёд кардани қувари Хуросон ва маҷ-
мӯи он андар ин фасл он буд, ки моро ғараз андар
ин қитоб шаҳри хеш аст. «*Таърихи Систон*»

КУДА **كده** 1. забонҷои ҳалқи одам; 2. забонаки луқидон.

Дар қалидон набуд саҳт қуда,
Воз қардам дару шудам ба қада. *Тайғи*

КУДИНА *а.* **كدينه** пукти ҷубин, ки қудунгарон матоъҳои
назбофтаро бо он зада суфта мекарданд ва ҷило ме-
данд, қудунг.

Ба қалбатайнам агар сар қудо қунӣ чун шамъ,
Нақубад оҳани сарди тамаъ қудинаи ман. *Ҳоқонӣ*
Бар ҳар қӣ зади қудинаи гура,
Бишқастӣ, агарчи буд Албура. *Низомӣ*

КУДОМ **كدام** *ниг.* қадом.

КУДОМИН **كدامين** *ниг.* қадомин.

КУДУРАТ *а.* **كدورت** 1. хирағӣ, тирағӣ; 2. маҷ. дилтан-
гӣ, хафағӣ; ғам, андуҳ, парешонхотирӣ.

Дар тариқат ранҷиши хотир набомад, май биёр,
Ҳар қудуратро, ки бинӣ, чун сафое рафт-рафт. *Ҳофиз*

Аз қудурат меамоияд субҳ дар чашмам снёх,
Қулбан торик дорам, рӯшнӣ деҳ маро. *Сайидо*
Ғаму қудуратро аз худ натавонад дур қунад.

Аҳмади Дониш

3. маҷ. душмания, адоват.

Чун султон Муҳаммад бар ақсари билоди Эрон
истило ёфт, гурур ва наҳват қард ва бо Носир — ха-
лифаи аббосӣ қудурат зоҳир сохт.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

КУДУРАТНИШОН *كودورت نشان* андухвар, пур аз андух.
КУЕҶИКИЕН *كيان* хайма яксутунаи гирда; хайма, қодир.

Аз рахту кӯеи худ ман рафтаму пардаҳтам,
Чун курд бимондастам танҳо ману ян боху. *Рудакӣ*

КУЕР *كيار* *ниг. киёр.*

КУЗОЗ *ا. كوزاز* *тиб.* беморие, ки ба сабаби қарахт ва шох шудани мушаққо пайдо мешавад; столбияк.

Рияро аз танаффуси бисёр
В-аз ҷумуди азал қузоzu қифор... *Саной*

КУКУ *كوكو* 1. ғоҳта, кабутари ёбӣ; олуҷахурак;
2. маҷ. мурғ, парранда; 3. тухмбирёни бо кабудихо лухташуда.

КУКУПАЛАВ *كوکوپالو* мурғпалав.

Нагардад аз мазоқам лаазати кукупалав берун,
Аз он рӯзе, ки пири матбаҳӣ додаст иршодан. *Савдо*

КУЛ I *كول* дӯш, пушт.

Дар пои ту ҳар кӣ кушта гардад,
Аз кули замона бар сар ояд. *Анварӣ*

КУЛ II *كول* *а. كل* ҳама, ҳамагӣ, тамоми; *муқобили* чӯзъ.

Аспе дорам, ки аз ғамаш сӯхтаам,
Бо айби саропош навар дӯхтаам.
Ғуфтам, ки ба соҳибаш ранам, рад созам,
Ғуфто, ки ба кулли айб бифрухтаам. *Сайидо*
ақли кул а) д. моҳияти рӯҳи илоҳӣ, ки мувофиқи эътиқоди дини ислом ба таряқи ваҳӣ ба воситаи Ҷабраи ба Мухаммад кашф шуда буд; б) маҷ. ақли тамоми, ақли қомил.

Он кӣ дорад қашф дар по, чома бар дӯш, зар ба ҷайб,

Гарчи беақл аст, мегӯянд: ӯ ақли кул аст! *Савдо*

КУЛА *كله* *шакли кӯтоҳшудаи* кулаҳ.

Ҳамон гелмәрдӯм чу шери яла,
Або таққи заррину мушкин кула. *Фирдавӣ*

КУЛАНГ I *كلنگ* турна.

Кунун з-осмон хост бонги куланг,
Дили мо чаро қарди аз об танг? *Фирдавӣ*

Бар забари сари эшон ҷавке кулангон мепариданд. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

КУЛАНГ II *كلنگ* *ниг.* қаламд.

КУЛАНГДИЛ *كلنگدل* тарсонҷак, тарсу, буздиқ.

Шаҳон кулангдилонанду шох боздид аст,
Ба ҷанги боз наёяд ба ҳеҷ гуна куланг. *Фаррухӣ*

КУЛАҲ *كله* *ниг.* қулоҳ.

КУЛАҲҒУША *كله گوشه* *ниг.* қулоҳғуша.

КУЛАҲҚОР *كله دار* *ниг.* қулоҳқор.

КУЛАҲҚОРИ *كله داري* *ниг.* қулоҳқорӣ.

КУЛАҲҚУД *كله خود* *ниг.* қулоҳқула.

КУЛБА *كلبه* 1. хонача, хонаи хурди тираву торик, хуҷра.

Кулбаам матлан хуршед шуд аз омаданат,
Шуҳи маҳпайкари хуршедъизорам, бинишин! *Савдо*
2. дукон.

Рубоҳи ғуфт: Агар фармон барӣ, туро ба марғзоре барам, ки замини у чун қулбаи гавҳарфурӯш ба алвони ҷавохир музайян аст. «*Қалила ва Димна*»
Ба ин мушкин нафас дилҳо рабудӣ,
Магар дар қулбаи аттор будӣ? *Ҳилолӣ*

♦ *қулбаи аҳзон киноя аз* хонаи Яъқуб, ки айёми худро дар фироқи писараш Юсуф дар он ҷо бо ғаму андуҳ мегузаст; *киноя аз* хонаи танҳоношияи дар вақти ҷудӣ; ғамхона.

Юсуфи ғумашта боз ояд ба Қанъон, ғам махӯр,
Қулбаи аҳзон шавад рӯзе гулистон, ғам махӯр. *Ҳофиз*

Омадӣ доманкашон дар қулбаи аҳзони ман,
Шарм медорам, ки ҷони орият созам иқсор. *Мушфиқӣ*

КУЛИЧА *كليچه* нони рағғанин, қулча.

Табақе қулича биёварданд, бар пушти асп бихӯрд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

♦ *қуличаи зар киноя аз* офтоб.

Боз аз қуличаи зар шуд ҷайби субҳ пора,
Шайри сияҳ бадар қард чархи кабудбора. *Бадрӣ Ҷодӣ*

қуличаи сиёни киноя аз моҳи пурра; қуличаи қамар киноя аз курси моҳ.

Бенавоён... шаб ба мушоҳадани қуличаи қамар ба рӯз мерасонидади. «*Равнат-ус-сафар*»

КУЛИЧАПАЗ *كليچه پز* пазандаи қулича.

На оташ, гули боғи Ҷамшед буд,
Қуличапази хони хуршед буд. *Низомӣ*

КУЛҲ *ا. كل* *ниг.* қул II.

КУЛҲИЁТ *ا. كليت* *ҷамъ* 1. қ. қуляият.

[Аргун] қуллиёт ва ҷузъиёти масолеҳи мамулик ба вай арзонӣ фармуда буд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»
2. маҷмӯан асарҳои ягон нависанда, мас. 'қуллиёти Саъдӣ', 'қуллиёти Ҷодӣ'.

КУЛҲИЯТ *كليت* тамоми, ҳама.

КУЛҲУХУМ *ا. كله* ҳамаи онҳо, ҳамагӣ; ҷамеан.

Ҳадича... маҷлисе бисохт ва тамоми бузургон ва содоти Қурайш ва меҳтарони арабро қуллуҳум меҳмон бикард. «*Таърихи Табарӣ*»

КУЛҲҲ *ا. كلى* том, пурра; қомил.

Ҳар киро чома зи ишкче ҷок шуд,
Ҳар киро афқ қуллӣ пок шуд. *Румӣ*
... Аз вай риюяти қуллӣ хоҳӣ ёфт. *Восифӣ*
қуллуви ҷузъӣ ғайри асосӣ ва асосӣ, ҳама; *муқ. ҷузъӣ* 2 (ҷузъуви қуллӣ).

Эътимоди қуллуви ҷузъини мамлакат бад-ӯ буд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

ба қуллӣ тамоми, қомилан, умуман.

Ишқ расвоист, Ҷомӣ, ё ба ҳубон дил мадеҳ,
Е ба қуллӣ як тараф нех ному нағи хешро. *Ҷомӣ*

КУЛОЛ *كلال* қузагар, қосагар.

Ҳар қосае, ки сохт, надонам чаро шикаст
Гарданда осмон, ки чу қарқи қуллол ғашт. *Ҳисравӣ Деҳлавӣ*

КУЛОЛА کولاله 1. мун чингала, мун печу тобдор, зулф;
мун, гулола.

Бинмо рухи хуби хеш, то кай бошанд
3-он зулфи кулола догдорон махчур.

«Равзат-ус-саф»

кулолан мушкини мун печидан сиёхи хушбуй.

Зи бод мешунавам бун нофаҳон татор,
Магар кулолан мушкин зи сар кушуд нигор.

Шоҳин

2. қисми болони модинаи гул.

Насим дар сари гул бишканад кулолан сун-
бул,

Чу аз миёни чаман бун он кулола барояд. Ҳофиз

КУЛОХ||**КУЛАХ** کلاه 1. қаллапӯш; телпак.

Расуло ро дидам бар ҳамон шутуре, ки дар хабар
омадааст, нишаста ва кулоҳи сафед бар сар ниҳода.

«Таврихи Наршахӣ»

Як шаҳру ду подшах нагунҷад,
Ду сар ба яке кулаҳ нагунҷад. Шоҳин

кулоҳи душоҳ кулоҳи махсуси сарвазирони қадими
Эрон; кулоҳи зангӯма(дор) кулоҳе, ки бар он зангӯла
ва дуими рӯбоҳ оварта ба сари одамони фиребгар ва
қаллобу муттаҳам ниҳода, дар бозорҳо меғардонда-
анд; кулоҳи мавлави кулоҳи махсуси дарवेशон; ку-
лоҳи намадин кулоҳи қалаандару дарवेशон.

Ба хоки кун ту, эй қиблан сарафрозон,

Ба сар кулоҳи намад дидаам афсарро. Шавкат

2. кулоҳи ҷангӣ, тоскулоҳ, ҳуд.

Зи тоҷу зи тахту кулоҳу камар,

Зи аспу зи астар, зи зарру гуҳар ... Фирдавӣ

3. тоҷ.

Чунин гуфт, к-онни тахту кулоҳ
Қаюмарс овард, к-у буд шоҳ. Фирдавӣ

кулоҳи давлат тоҷи подшоҳӣ; ◇ кулоҳи замин а) ос-
мон; б) офтоб; в) растание, ки дар намай ва рутубат
мерӯяд, занбӯрӯг; кулоҳи мулк киноя аз подшоҳ;
кулоҳи Сулаймон (ё сулаймонӣ) кулоҳи афсонавии
Сулаймон-пайғамбар, ки гӯё ҳар кас онро бар сараш
ниҳад, дигарон уро надида, вай онҳоро медидааст;
кулоҳи ҳар киноя аз офтоб; кулоҳи ниҳодан таслим
шудан, мутеъ гардидан; сари таъзим ғуруд овардан.

Кулаҳ бо ҳимматат бинҳода гардун,
Камар дар ҳимматат барбаста Ҷавзо. Анварӣ

кулоҳи шикастан а) баргардонидани гушан кулоҳ, қач
гузоштан кулоҳ; б) изҳори гурур ва ҳавобаландӣ кар-
дан; худнамоӣ ва олуфатӣ кардан.

Ед бод он кӣ маҳи ман чу кулаҳ бишкастӣ,
Дар ғарибаш маҳи нав пайки ҷаҳонпаймо буд.

Ҳофиз

Ҳусн чун орад ба ҷанги дил сипоҳи хешро,
Бишканад баҳри шугун аввал кулоҳи хешро. Соиб

кулоҳ қозӣ кардан ба танҳой дар бораи ҷизе фикру
мулоҳиза кардан, бо худ машварат кардан; кулоҳ
аз бари ҷарх гузоштан ниҳоят сарафроз кардан.

Яке ғанҷи пузварр биспорамаш,
Кулоҳ аз бари ҷарх битзорамаш. Дақиқӣ

КУЛОХ аз сар (бар) андохтан киноя аз изҳори шодӣ
кардан.

Ҳубобвор барандозам аз нишот кулоҳ,
Агар зи рӯи ту аксе ба ҷоми мо афтад. Ҳофиз

кулоҳ аз торақ (ё сар) рабудан киноя аз куштан.

Малик нис дидаст дар размоҳ,
Ки аз ҷанд торақ рабудам кулоҳ.

Ҳисрави Деҳлавӣ

кулоҳ ба ҳок судан киноя аз таъзим кардан; изҳори
итоат ва фармонбардорӣ кардан.

Пури доно ба ҳок суд кулоҳ,

Гуфт: Ҷовид бод давлати шоҳ! Ҳисрави Деҳлавӣ
байза дар кулоҳ шикастан киноя аз шарманда кардан,
расво кардан.

Бозин ҷарх бишканадаш байза дар кулоҳ,
Зеро ки ариш шуъбада бо аҳли роз кард. Ҳофиз

пашм дар кулоҳи касе набудан киноя аз ба ғоят
муфлис будан; бе қадру эътибор будан.

Дар кулоҳи ту ҳеҷ пашме нест,

Эй кулоҳи ту чун сари падарат. Камолӣ Исмоил

Меэанад ҳарфе барои хеш вонз, май бикаш,
Нест пашме дар кулоҳи муҳтасиб, соғар бивуш!

Соиб

КУЛОҲГҶША||**КУЛАҲГҶША** کلاه گوجه 1. гу-
шан кулоҳ; 2. маҷ. сар.

Кулоҳгӯшан деҳқон бар офтоб расид,

Ки соя бар сараш андохт чун ту султоне. Саъдӣ

◇ кулоҳгӯша шикастан нис. кулоҳ (кулоҳ шикастан).

Ба бод дех сару дастори олимӣ, яъне

Кулоҳгӯша ба они дилбарӣ бишкан! Ҳофиз

КУЛОҲДОР||**КУЛАҲДОР** کلاه دار 1. кулоҳпӯш.

Кулаҳдор туркони зарринкамар

Камар баста бар кӯҳи синини зи зар. Ҳоҷу

2. маҷ. тоҷдор, подшоҳ.

Ба Авлод чун Раҳиш наздик шуд,

Кулаҳдорро руз торик шуд. Фирдавӣ

КУЛОҲДОРӢ||**КУЛАҲДОРӢ** کلاه داری 1. тоҷдори,
подшоҳӣ.

Боз мондам зи нотанумандӣ,
Аз кулаҳдорӣю камарбандӣ. Низомӣ

На ҳар кӣ тарфи кулаҳ қач ниҳоду тунд нишаст,
Кулоҳдорӣю они сарварӣ донад. Ҳофиз

КУЛОҲХҶУД||**КУЛАҲХҶУД** کلاه خجود тоскулоҳ,
худ, кулоҳи ҷангӣ.

Бизад гузр бар тарки Рӯхҳои гурд,
Кулаҳхуди ӯ ғашт аз он заҳм хурд. Фирдавӣ

КУЛУҶАТ کلفت 1. ғаф, фарбеҳ; дурушт, дағал; 2. зишт,
баднамо (дар бораи одам).

Занад то лағад бар сари он кулуҷат.

Кумайт қаламҳои худ қарда чуфт. Тугро

КУЛУҶАТ а. машаққат, сажғ, ранҷ; андуҳ.

Аз даҳр бас ки кулфати бисёр мекашам,

Аз ҳамнафас чу она озор мекашам. Сайёдо

Инчунин кулфату машаққати падар назди фарзанд
ҳеҷ эътиборе надорад. Аҳмади Доғиш

КУЛҶУК کولجک беадо, беадо; бешарм, шаттоқ.

КУЛҶУХ کولجخ гили хушкӣ ба ҳам ҷаспидан сажғ, лон
хушкӣ кулдула; поран хушкӣ хом; поран девори афтада.

Сатеро гар кулҷуке бар сар онд,

Зи шодӣ барҷаҳад, к-он устухон аст. Саъдӣ

Дар ҷибтидо ҷамъе меҳмони ман омада буданд,
аз ин девори ҳамсоя пораи кулӯх бозканданд, то
даст бишӯянд. *Аттиор*

◇ кулӯхи роҳ *киноа* аз монеа, монеа; кулӯх (*ё* кулӯхи
хушк) бар лаб молидан (*ё* задан, ниҳолан) худро ба
нодонӣ задан; ҷизеро пинҳон доштан.

Сад ҷом баркашидию бар лаб зади кулӯх,
Лекин ду ҷашми масти ту бармедихад сало.

Шамси Табрэзӣ

Лабаш тар буд аз май хӯрдани шаб,
Кулӯхи хушкро молида бар лаб. *Ҷомӣ*
Кулӯхи хушк бар об ҷустан кори беҳуда кардан.

Даст дарканда даруни оби чу,
Хар яке з-эшон кулӯхи хушкчу
Пас кулӯхи хушк дар чу кай бувад,
Моҳие бо об ося кай шавад? *Рӯмӣ*

Кулӯх дар об афнандан *киноа* аз хоҳони ҷанг шудан.
КУЛҶҲАНДОЗ *كلوخ انداز* 1. он кп ба сӯи касе сангу
кулӯх мепарояд.

Чу карди бо кулӯхандоз пайкор,
Сари худро ба нодонӣ шикасти. *Саъдӣ*
Кулӯхандозро подош санг аст. *Зарбулмасал*

2. сӯроҳон маҳсули девори қалъа, ки аз он ба та-
рафи душман санг меандохтанд, сангандоз; 3. ҷаш-
не, ки майданро дар охири моҳи шабзон, дар
арафани моҳи рамазон барпо намуда, майхӯрӣ мекар-
данд, зеро дар вақти рузадорӣ майхӯрӣ мумкин на-
буд.

Руза нивдик аст, мебояд кулӯхандоз кард,
Зоҳидони хушкро риндона аз сар боз кард. *Соиб*
КУЛУҶҲҲУБ *كلوخ حوب* пӯтки ҷубин, тӯкмок.

Ду ҷинду аз паси санге сар бароварданд, ... дар
дасти яке ҷубе ва дар бағали дигар кулӯхкӯбе.

Саъдӣ

КУЛУҶҲҲУРӢ *كلوخ روي* бадафт, хунукбашара.

Он к-ат кулӯхрӯй лакаб кард, хуб кард,
Зеро лакаб гарон набувад бар дили фағок. *Дақиқӣ*

КУМ *كوم* гиёҳи хушбӯе, ки дар лаби ҷӯй ё ҳавзо ме-
руяд.

Он ҳавзо оби равшану он куми гирди ӯ
Равшан қунад дилат, чу бибинӣ хар оина.

Баҳромӣ

КУМАЙТ *ا. كميته* аспӣ сурхрани сиёҳтоб, аспӣ сиёҳту-
рук; асп.

Маро бо малик тоқати ҷанг нест,
Ба сулҳи ваам низ оҳанг нест.
Агар бодпой аст хинги малик,
Қумайти маро низ по ланг нест. *

Тақишхон инони кумайти мурод ба ҷониби Хуро-
сон маъзуф сохт. «*Равзат-ус-саф*»

◇ кумайти нишот шароби сурх.

КУМЕЗ *گميز* наҷосат, палиди.

Оташе биншонад аз тан тафту тез,
Чун замоне битзарад, гардад кумез. *Рӯдакӣ*
Об чун омехт бо бавлу кумез,
Ҷашт з-омезиш мизоҷаш талху тез. *Рӯмӣ*

кумези мунҷамид санги масона, санги шошадон.

КУМОЧ *كمچ* *ниг.* кумоҷ II.

КУМОЧ I *كمچ* тахтаи гардиан миёнсӯроҳ, ки онро
ба сари сутуни хайма барои паҳн кардани қодир мегуза-
ронанд.

У аз ғояти шааф бар сутуни боргоҳ рафт ва бар
сари кумоҷ нишаст ва аз дур наззоран ӯ мекард.
«Ҷоме-ут-таворих»

Кумоҷи хаймаро монад, ки натвон
Зи вай кандан ба дандон нимзарра. *Ҷомӣ*

КУМОЧ II *كمچ* *|| كوماچ* нони ғафс, ки дар бо-
лон лаҳчаи оташ мепазанд.

Бигуфто коғазе ку, коғаз рангини парғорӣ,
Қи пандорам кумоҷи сурх аз хашхои афшонӣ.

Неғматхони Олӣ

кун *کن* *асоси замони ҳозираи кардан.*

КУН *كون* 1. сурин; мақъад; 2. маҷ. тағ, тахт, поён ва
зерн ҳар ҷиз; ◇ *куни хар* аҳмак, аблаҳ, бетамиз.

Гар беҳунар ба мол қунад кибор бар ҳаким,
Қуни хараш шумор, агар гови анбар аст. *Саъдӣ*
кун хоридан *киноа* аз пушаймон шудан.

КУНГУР I *کنگر* 1. гадоёне, ки ба як даст шоҳи гус-
фанд ва ба дасти дигар шоҳани гусфанд гирифта, онҳоро
ба ҳам зада, дар бар дари мардум гадоӣ мекарданд ва
агар касе ҷизе надиҳад, бо қорд ягон аъзон худро маҷ-
рӯх месохтанд.

Қош Ҳофиз писари амради кунгур будӣ,
То зи динору дирам киаси ӯ пур будӣ! *Ҳофиз*
2. маҷ. одами беҳаё, шаттоҳ.

КУНГУР II *کنگر* бум, ҷугзи қалон.

На чу товуи маҷлисориди шаб,
На ба вайрон ватан чу кунгур кун. *Ибни Ямин*

КУНГУР III *کنگر* *ниг.* кунгура.

Бар кунгури дил фикан каманде,
Бошад, ки фитад зи дур банде. *Ҷайш*

КУНГУРА *کنگروه* дандонаи боғон девор, сари дандона-
дори девори қалъа ва қасрҳо, шурфа.

Ва Қазвинро шахре неку дидам, боруи ҳасан ва
кунгура бар он ниҳода. *Носири Хисрав*
Ҳофиз, чу раҳ ба кунгураи кохи васл нест,
Бо хоки остонаи ин дар ба сар барем. *Ҳофиз*

КУНД I *کند* 1. ҳар ҷизия буррандае, ки дамаш тез набо-
шад, нобурро; *муқобили тез* I.

Амири майкадаро кунд шуд аз ӯ шамшер,
Имоми мадрасаро тез шуд аз ӯ бозор. *Муиззӣ*

2. маҷ. хаста, шалпар, мондашуда.

Пледа зи ғаштан бимонданд кунд,
Қ-аз эшон ҳамеша набоманд гунд. *Фирдавӣ*
хунд шудани бозори касе бад шудани қори касе.
Барошuft Баҳман зи гуфтори ӯй,
Қунон кунд шуд низ бозори ӯй... *Фирдавӣ*

КУНД II *کند* *ниг.* кунда 3.

Чу толеъ ҷаҳонгардӣ орад ба пеш,
Намояд задан кунд бар пойи хеш. *Низомӣ*

КУНДА کنده 1. қисми дар замин мондан танан дарахти бурида; 2. қисме аз танаи ғайси дарахт, ки қассосбон дар болон он ғушт майда мекушанд; ғула.

Олами торик равшан мекунад,
Кундан охан ба сузан меканад. *Руми*

3. чуби чортароши дарози суроҳдоре, ки пон бандиёнро ба он суроҳ гузаронда банд мекарданд; пойбанд. Рузи разм аз бими ӯ дар дасту дар пон аду Кундаҳо гардад рикобу аждаҳо гардад инон.

Фарруҳи

Бар пояшон чу кундан пулод шуд рикоб,
Бар дасташон чу ҳалқаи завҷир шуд инон.

Муизӣ

◊ кундан зону чашми зону, косаи зону.

Сари худ мондаам аз бекаси бар кундан зону,
Эи чини домани худ умрҳо шуд по ба занҷирам.

Сайидо

кундан чорбанд қиёла аз чор унсур (хок, бод, об, оташ); дунё, олам.

КУНДАЛОН کندان *ниг.* кандулон.

КУНДЗАБОН کندزبان оҷиз аз гуфтор; тугила, сақав.

Қасе, ки жож дарояд, ба дарғаҳаш нашавад,
Ки чарбугён он чо шаванд кундзабон. *Фарруҳи*

КУНДИЗ کندیز *шакли кутохшудаи* куҳандиз.

Ғаҳ бар он кундизи баланд нишин.
Ғаҳ дар ин бӯстон чашм кушой! *Рудакӣ*

КУНДОВАР, ГУНДОВАР کندآور, گندآور 1. далер, часур, шучоғ, паҳлавон.

... Ки омад зи Эрон сипоҳе гарон,
Ҳама номдорону кундоварон. *Фирдавӣ*
На шамшеру кундоварон кунд буд,
Ки киновари а-ахтари тунд буд. *Саодӣ*

2. доғишманд, доно.

Сарони бузург аз ҳама кишварон,
Пизишкони донову кундоварон. *Даққиқӣ*

КУНДОВАРӢ|ГУНДОВАРӢ کندآوری, گندآوری 1. далер, шучоғ; паҳлавонӣ.

Чӣ гуна сар омад ба неахтарӣ,
Бар эшон ҳама рӯзи кундоварӣ? *Фирдавӣ*

Ҳамон ёраву тоҷу авгуштарӣ,
Ҳамон тавку ҳам тахти гундоварӣ... *Фирдавӣ*

2. доноӣ, доғишмандӣ.

КУНДПО کندپو суфрафтор, ланг.

Кундоям дар ҳузуру, аммо забонтезам ба маҳд,
Тезии шамшер гуё барнатобад беш аз ин. *Ҳоконӣ*

КУНДРАВ کندرو суфрафтор; ланг (одаятан ҳамчун сифат бо қалимаи бахт кор фармуда мешавад); *мӯқобили* тундрав.

Чу Чамшедро бахт шуд кундрав,
Ба танг оваридаш чаҳондорӣ нав. *Фирдавӣ*

КУНДРӢ|КУНДӢ کندرو, گندرو шилм, самғи хушбӯю хушмазае, ки чун сақич мехолянд, мустако.

КУНДУ کندو *ниг.* канду.

КУНДУРӢ کندرو *ниг.* кундрӯ.

КУНДӢ I کندی 1. нобурроӣ; *мӯқобили* тезӣ 1; 2. сустӣ, охистагӣ.

Ба рафтан агар сел тундӣ кунад,
Чу пеш оядаш куҳ, кундӣ кунад. *Ҳотифӣ*

КУНДӢ II کندی далерӣ, шучоғ; паҳлавонӣ; зӯрмоӣ.

Ҳасмро по дар рикоби ту зи асп андарфиканд,
Баски дар майдони кундӣ асп бар ҳасм афканӣ.

Сӯванӣ

Дигар раҳ бонг бар худ зад ба тундӣ,
Ки бо давлат нашоад кард кундӣ. *Низомӣ*

КУНИШ I کنيش амаӣ; рафтор, кирдор, феъл.

Пас илмҳои хикмат ду гуна бувад; гунае он бувад, ки аз ҳоли кунии мо огоҳӣ диҳад.

Ибни Сино

КУНИШ II کنيش *ниг.* кунӣшт.

КУНИШТ کنيشت ибодатхонаи яҳудиён; умуман ибодатхонаи ғайри мусулмонон.

Аз диёри Рум ва дигар бӯдоҳа ҳама тарсоён ва чуҳудони бисёр он чо раванд ба зиёрати калисову кунӣшт, ки он қост. *Носири Хисрав*
Рӯй бинмо, то ба тоқи абруят оранд рӯй
Тотандешон зи масҷид, бутпарастон аз кунӣшт.

Ҷомӣ

КУНИЯ|КУНЬЯ|КУНИЯТ|КУНЬЯТ *а.* کنيه лақаби эҳтиромии одамон ба расми арабҳо, ки бо «аб», «абӯ», «абӣ», «ибн», «ум» ва ё «бнӣ» меояд, мас. Абӯ Алия, Умми Гулсум, Ибни Сино.

Ва ҳар қавмеро куниятею номи бошад.

Носири Хисрав

Ман шахсеро дар пешӣ ӯ бо куният ёд кардам.

Авфӣ

КУН-МАКУН کن-مکن амру ваҳӣ; сибсат.

Гар набувад кун-макуни хисравон,
Хонаи мазлум биғирад авон. *Хисрави Деҳлави*

КУННА I کنه ғатъла, пилтан чирроғ.

Куннаро дар чароғ кард сабук,
Пас дар ӯ кард андаке равшан. *Рудакӣ*

КУННА II کنه соябон.

КУНОМ کنام 1. лонан ҷонварони ваҳшӣ, мағора ва бошишгоҳи ҳайвоноти дарранда.

Чу як пос бигзашт, дарранда шер
Ба пешу кунуми худ омад далер. *Фирдавӣ*

Ҳамехондаанди маро пури Сом,
Бар авранг буд Сому ман бар куном. *Фирдавӣ*

2. чароғоҳ.

Чунон ки уштуруи аблаҳ сӯи куном шуда,
Зи мақри рӯбаҳ в-аз зоғу гург беҳабаро. *Рудакӣ*
Дар атрофи ӯ қорвоноро мудом
Ғала дар чарову шутур дар куном. *Ҳоҷӣ*

КУНОРАНГ کنارنگ *ниг.* каноранг.

КУНОҒ کناغ 1. кирми пилла, кирмак.

Гар на баҳри хизонаи ту бувад,
Натавад ришта аз лубо куноғ. *Маҷди Ҳамгар*

2. тор; тори абрешим; тори анкабут.
Зи симинтани ман чу заррин кунюр,
Зи тобон маҳе ман чу сӯзон чароғ. *Мунҷик*
- КУНУЗ** *ا. کونوز* ч. канз.
Муҳлат меҳоҳам, ки ин кунузо дар масорифи
вучуб сарф ва ийфоқ кунам. *«Равзат-и-саф»*
Дар яке аз билди Ҳинд подшоҳ буд... бо ку-
нузу дафони бекарон. *«Анвори Суҳайл»*
- КУНУН** *ا. کونون* *шакли дигари* акнун.
Кунун, эй суҳангун бедормағ,
Яке достоне биёрой нағз. *Фирдавӣ*
З-он ки маро дидаву дил манзили туст,
Чону ҷигар ҷумла кунун ҳосили туст. *Ҷомӣ*
- КУНЪЯ** *ا. کونیا* *ниг.* кунья.
КУНЪЯТ *ا. کونیت*
КУНҲ *ا. کنه* 1. поён, ниҳоят; тағ, умқ.
Ҳаловате, ки туро дар ҷаҳи занаҳдон аст,
Ба кунҳи у нарасад сад ҳазор фикри амиқ. *Ҳофиз*
2. асл, ҳақиқат, ҷавҳар, асоси ҳар чизе, моҳият.
Бар лавҳи вучуд ҳар ҷи дада,
То кунҳи қамолӣ у расида. *Ҷомӣ*
Ҷавонию пириш ҳамроҳ нест,
Зи кунҳи қамолшас кас огоҳ нест. *Ҳотифӣ*
- КУНЧ** *ا. کونچ* 1. гуша, зовия, бурҷак.
Сайидо, бас ки ҷаҳон дар назарам танг шудааст,
Ҷой дар кунҷи қафас қардаам аз беватанӣ. *Сайидо*
Ва ба саҳл қаноат намуда дар кунҷ мегузариши-
дам. *Аҳмади Доғист*
2. маҷ. пушқамида; қузалуш.
Ба кунҷи хонае дорам яке кунҷ,
Нишаста туида афқанда фуру лаб. *Сироҷиддини Роҷӣ*
- КУНҶИД** *ا. کونچيد* *ниг.* гнҷест, ки аз донаҳои он ра-
ған мекашанд ва низ дар ҳалвопазӣ ба қор мебаранд.
Мард бо зан мегуфт: ... охир сабабе ҳаст, ки кун-
ҷиди муқашшар бо ғайри муқашшар баробар ме-
фуруш? *«Анвори Суҳайл»*
- КУНҶИДИН** *ا. کونچيدين* кунҷиддор, аз кунҷид
сохташуда.
В-ар ҳама зиндагон тарина шаванд,
Ту кубитои кунҷидини манӣ. *Тайён*
- КУНҶҚОВ** *ا. کونچقو* ҷуянда, ҷустуҷукуянда; касе, ки
ба фҳғмидани чизе рағбат дорад ва шилқинона ҷустуҷу
мекунад.
- КУНҶОЛ** *ا. کونچال* *ниг.* кунҷор.
Бас панд назирфутам в-ян шеър бигуфтам,
Аз ман бадали хурмо бас бошад кунҷол. *Абулаббоси Аббосӣ*
- КУНҶОРА** *ا. کونچاره* талфи кунҷид ва
донаҳои дигари рағандор, ки пас аз кашиди гирифта-
ни рағани онҳо боқӣ мемонад ва бештар хуроки чор-
паст.
- Рафтаст пок рағани ин зайтун,
Ҷуз дона нест мондаву кунҷора. *Носири Ҳисрав*

- КУПОЛ** *ا. کوپال* *ниг.* қўпол.
- КУР** *ا. کر* чеваник об аст, ки дарозӣ, бар ва чуку-
рини он ҳар қадом сеvu нм ваҷаб бошад ва қамаш гуи-
ҷошӣ 350 литр обро дошта бошад; оби ин андоза об-
ғир раво набошад ҳам, пок ҳисоб меёфт.
- КУРА** 1 *ا. كره* хар ҷисми гирда, мударвар.
КУРА 2 *ا. كورت* *а.* *كورت* шаҳр, ноҳия, вилоят;
◇ (ин) куран ағбар қиноя аз замин.
Имрӯз бар соҳираи ин куран ағбар ва дар дои-
раи ин ҷатри аҳзар ҳеҷ подшоҳе мураффаҳтар
аз ин худованд нест. *Низомии Арӯзӣ*
- ҚУРАНГ** *ا. كرنگ* аспе, ки рангаш зарди баланд аст.
Гар бишнавад паланг саҳили куранги у,
Ҳар сол пусти аз тани худ афғанад чу мор. *Азракӣ*
- КУРАТ** *а.* *كورت* *ниг.* кура II.
- КУРБАТ** *а.* *كربت* ғам, ғусса, андуҳ; азобу машаққат.
Он ҷунон аз лутф пурсишҳо намуд,
Қ-он ғаму қурбат зи ҷони мо рабуд. *Румӣ*
Аз қурбати ғурбаташ дарунреш,
В-аз меҳнати бевағй ғаманреш. *Ҷомӣ*
- КУРД** 1 *ا. كرد* яке аз халқҳои эронӣ.
Кунун курд аз он тухма дорад наҷод,
Қ-аз обод н-ояд ба дил-барш ёд. *Фирдавӣ*
- КУРД** 2 *ا. كرد* порчаи заминӣ атрофаш бардошта-
шуда, ки сабазот мекоранд, пал; пушта, пуштча.
Ҳар ханиҷе бошадш курде дигар
Дар мнени боғ аз сирӯ лабар. *Румӣ*
- КУРЕЗ** *ا. كيريز* пар рехтан, тулак шудани паррандагон.
- КУРЕЗӢ** *ا. كيريزي* 1. мурғи паррехта, тулакқарда.
Ба бози қурезӣ бимонам ҳаме,
Агар қабк бигрезад аз ман, равост. *Рӯдакӣ*
2. маҷ. пири фартути ҳамидақомат.
- КУРИЧ** *ا. كورچ* *а.* *کورچ* каппа, чайла, коза;
кулба.
Дошт Лукмон яке қуриче танг
Чун гулдӯғи ною сини чанг. *Саной*
- КУРҚ** *ا. كرك* мокиёне, ки аз тухм монда ва барон ҷуҷа-
барорӣ ба тухм зер қардан монл шуда бошад.
Ман ба хона-дару он Исин аттори шумо,
Ҳар ду як қой нишинем чу ду мурғи қурқ. *Абулаббоси Аббосӣ*
- Хурӯб ҳама ахли фазл асту ҳаст
Падд омада тоҷдор аз наҷод.
Дигар фозилон мокиёнанд қурқ
Наёранд дар пеша у хоя дод. *Сӯзани*
- КУРМ** *ا. كرم* аслаш гурм.
- КУРОСА** *а.* *كراسه* 1. дафтар, китоб.
У ин қушта шуд ҳам дар қушқи худ дар моҳи
рамазон, қуроса бар қанор ниҳода буд ва Қуръон
меҳонд. *«Таврихи Наршах»*
2. Қуръон.
- КУРР** *а.* *کر* *ниг.* қур(р).

КУРРА *کره* бачан асп, шутур ё хар; той, тойча.

... Ки дорам яке курра Рахшаш нажод,
Ба Ӳеру чу Ӳеру ба рафтан чу бод. *Фирдавси*

Курраеро, ки шуд се сол тамои,
Роизаш даркашад ба зину лиғом. *Саной*

Гуянд, ки Абуубайд ба ғазо рафт бар аспи куррае
савор. *Ҷомӣ*

♦ курра дола шутур меҳоҳад зарб. дар бораи одамо-
ни серталаб ва ғуртамаъ ғурта мешавад.

КУРРАТОЗ *کره ناز* куррасавор.

Бишуд гурд ҷупону ду курратоз
Або зину печон каманде дароз. *Фирдавси*

КУРСӲ *کورسی* 1. чорпоя барои нишастан, сандалича, сан-
дали.

Зи курсӲ ба хашм андаровард пой,
Ҳамағфту бархост ҳазми зи ҷой. *Фирдавси*

2. тахт, нишастгоҳи подшоҳон.

Ба Бухорхудот бар курсӲ нишаста буд.

«Таърихи Наршахӣ»

Аз тахти шаҳу курсни хоҷон маталаб бор,
К-аз ҳезуми дузаҳ гулу гулнор наёби.

Ҳисрави Деҳлавӣ

♦ курсни зар а) офтоб; б) рӯз; курсни зону косан зо-
ну, ҷамми зону, қулчан зону.

Тобу тавони курсни зону чу кам шавад,
Бояд ҳаёди беҳуда аз сар бадар кунӣ.

Абӯтолиби Қалим

курсни мулк пойтахт; курсни хок куран замин; курсни
шагӯша дунё; рӯзгор; ба(р) курсӲ нишондан киноя
аз намоиш додан.

Кучо дар базми мо Юсуф тавонад,
Ки хусни хеш бар курсӲ нишонад. *Нозим*

КУРТА *کرتة* пероҳан, пушмои якҷабати тағ.

Ба таҳи куртаи нилӣ сун бустон бихром,
То гул аз шавқ кунад хиркан ғируза қабо.

Ҷомӣ

КУРУМ *ا. کورم* ҷамъ 1. ҷ. қарм; 2. тоқзор.

Майли ҷон дар ҳикмат асту дар улум,
Майли тан дар боғу роғ асту курум. *Румӣ*

КУРУР *ا. کورر* панҷсад ҳазор.

Агар ин замин дар хитан тасарруфи ин давлат
дарояд, миқдори як курур дар нуфуси аскарин чар-
рор ... мулҳақ мегардад. *Аҳмади Дониш*

КУРУР II *а. کورر* гузашти ҳар ҷизе, такрор шуда гу-
заштани ҷизе.

Ба ... курури шӯхуру аъвом матрук нагаштааст.

«Равзат-ус-сафо»

КУРУЗ||КУРУЖ *کروز|| کروز* шодӣ, нишот, тарабу шод-
монӣ.

Ба курӯзу хурраи оху ба дашт
Меҳримад чун касе, к-у маст ғашт. *Рӯдакӣ*

Чун дили бодаҳор ғашт ҷаҳон

Бо нишоту курузу хушманӣи. *Ҳисравӣ*

КУРУҲ *а. کروه* ченаки масофа, баробари сеаки фарсанг
(тахминан ду километр).

Аз он ҷо то Ҷудан ду куруҳ, то Батир панҷоҳ
куруҳ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

КУСБ||КУСА *а. کسبه|| کسبه* кунҷора; таҳминия ра-
ған.

Қавм гуфтадаш, ки ҳин ин ҷо маҳусб,
То нақубад ҷонистонат ҳамчу кусб. *Румӣ*

КУСТИБОҒ *کستی بان* зунборбоғ.

Ҳама бар гирди дарғаҳаш ба тавоф
Марди сачҷодабоғу кустибоғ. *Саной*

КУСТӲ I||КУШТӲ I *کستی|| کشتی* зуннор, ресмоне, ки
тарсоён ва бараҳманон бар камар мебастанд; камар-
банди маҳсули зардуштӣ.

Бар камаргоҳи ту аз кустӲ ҷавр аст, буту,
Ҷи наший беҳуда кустию ҷи бандӣ камаро? *Ҳисравӣ*
Ба буруз фарӣ шоҳи эронён
Вибандед куштӲ ҳама бар миён. *Фирдавси*

КУСТӲ II||КУШТӲ II *کستی|| کشتی* ғуштин, ғуштин-
ғирӣ.

Фаръёди ман рас акнун, к-аз дастҳон баста
Бо чун фалак ҳарифе бояд ғирифт кустӲ.

Қамоли Исмоил

Бад-он то бигардем фардо яке,
Ба куштӲ ғароем мо андаке. *Фирдавси*

КУСУР *а. کسور* ҷ. қаср 2, 3.

Дар ҳузури қузот ва аминони мулк бе қусур ва
кусур ба худовандони амвол таслим намунад. (2)
«Равзат-ус-сафо»

КУСУҒ *а. کسوف* нуҷ, ғирифтани офтоб.

Офтоби ҳусн пияндорӣ, ки омад дар қусуғ,
То саводи печуботи турраш аз ру гузашт. *Туграл*
қусуғу қусуғ ғирифтани офтобу моҳтоб.

Абре падид на, қусуғу қусуғ на,
Вигирифт моху ғашт ҷаҳон торӣ. *Рӯдакӣ*

КУТАК *کتک* задан (бо ҷуб, даст ё тоғина).

Оқил он бех, ки қунад азми тавофи ҷамане,
Ки ҳазонро натавон бурд бад-он ҷо ба кутак.*

КУТАЛ *ا. کتال* аспӣ зинкардашудани эҳтиётӣ, ки дар са-
фарҳо бо худ налтар карда мебаранд, аспӣ ядак.

[Қафшгар ва ҳамроҳон] ду аспӣ дигар кутал кар-
да ва зоду туша бардошта, рӯй ба роҳ оварданд.
«Анварӣ Сухайлӣ»

КУТАЛ II *کتل* ниг. кутал.

КУТВОЛ *ا. کوتوال* ниг. кутвол.

КУТТОБ *а. کتاب* ҷамъ 1. ҷ. котиб.

Қотиби Исфаҳониро, ки аз ҷумлан куттоб буд,
нибати худро дод. *Алафӣ*

2. мактаби хатомузаӣ.

Муаллими куттоbero дидам дар диёри Мағриб,
туршӯй ва талхуғтор, бадхӯй ва мардумозор, га-
дотаъ ва нопарҳезгор. *Сағдӣ*

Даҳ фарзанд дошт ва ҳама аз даҳсола бартар бу-
данд ва ба куттоб буданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

КУТУБ *а. کتب* ҷ. китоб 1.

Ва андар кутуби порсён ҷунон аст, ки вай ду
ҳазор сол зиндагонӣ ёфтааст. *«Таърихи Наршахӣ»*

Кутуби худро аз он ҷо нақл карданд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

кутуби арбаа ۵. чор китоби мукаддас: Забур, Инҷил, Табор ва Қуръон, ки гуё худо ба мусулмонон, насронӣён ва яҳудиён фириристодаст.

Хар яке аз кутуби арбааро ба аҳли он дарс гуфтандӣ. *Садрӣ Зиё*

кутуби самовӣ *ниг.* кутуби арбаа.

Чуқудовро меҳтаре буд, Кавб бинни Асад ном дошт ва гуфт: Эй, қавм, ... сифати ӯ дар чамен кутуби самовӣ ҳаст. *«Таърихи Табарӣ»*

КУТУБХОНА *کتابخانه* ҷон нитох доштани китоб, китобхона.

Ятиме, ки нохонда Қуръон дуруст,

Кутубхонаи ҳафт миллат бишуст. *Саъдӣ*

КУФ *کوف* бум, ҷуғ.

Чун дар ӯ исёну хизлони ту, эй шах, роҳ ёфт, Кохҳо шуд ҷон куфу боғҳо шуд ҷон ход. *Фаррухӣ*

Лайли торонагу ба ҳар кас,

Маҷнуну сафiri куфу каргас. *Ҷомӣ*

КУФВ *ا. کفو* баробар; назир, монанд, мисл.

Куфв бояд ҳар ду ҷуфт андар ниҳок,

В-арна танг ояд, намонад иртиҳ. *Румӣ*

Аз қабиле, ки кувин мо тавонад буд, қаримаеро дар силки издивоҷи ту кашам. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

Чу хорам куфви гул, чандон наям хор,

Ки гулшанро бувад аз бастастан ор. *Нозим*

КУФОТ *ا. کفات* ҷ. кофӣ.

Араи фалак дорад ин қаъри чоҳ,

Арсан ӯ сахми назарро кувот. (1) *Шамсӣ Табретӣ*

Падари Абуалӣ аз кувоти Балх ва уммол-бус. (2) *«Равзат-ус-сафот»*

КУФР *а. کفر* 1. пинҳон қардан, пушидан; 2. имон надоштан ба дини ислом; кофрӣ; бединӣ, бемазаҳабӣ.

Куфри ҷо мане газофу осон набувад,

Маҳкамтар аз имони ман имон набувад.

Дар даҳр ҷу ман якеву он ҳам кофир,

Пас дар ҳама даҳр як мусулмон набувад.

Ибнӣ Сино

Ва аҷибӣ дигар он аст, ки то ин кохро бино қардад, ҳеҷ подшоҳе дар вай намулдааст, на дар куфр, на дар ислом. *«Таърихи Наршахӣ»*

3. ношукрӣ, носипосӣ, кўрмамакӣ (бештар бо калимаи неъмат меояд).

Дар яке гуфта, ки аҷзи худ мабин,

Куфри неъмат қардан аст он аҷз, ҳин! *Румӣ*

КУФРОН *ا. کفران* *ниг.* куфр 3.

Ҷ дар ҳаққи ман ҷунин лутфе қардааст, ҳаргиз уро ба куфрон муқобала накунам. *Авфӣ*

Ин нақбат ба сабаби адами ризо ва куфрон муҳаллад гардад. *Аҳмади Дониш*

КУФУР *а. کفور* носипосӣ, ношукрӣ, кўрмамакӣ.

Шукр кун, эй марди дарвеш, аз қусур,

Ки зи фиръавнӣ раҳидӣ в-аз куфур. *Румӣ*

КУФФОР *а. کفار* ҷ. кофир 1.

Бурҳон-Низом зари сурх маскук гардонид, хост, ки зари куффорро матрук созад.

«Таърихи Фаристас»

КУХ I *کخ* ғиёҳест, қи дар об мерӯяд ва аз он бурёе мебодад, лух.

Намонам ҷуз арусеро дар ин санг,

Ки аз куҳ қарда бошад ба найранг. *Низомӣ*

КУХ II *کخ* сурати бадмаёме, ки бо он қудаконро метарсондаанд ҳамчун хуса.

Ояму ҷун куҳ ба гушае бинишинам,

Пуст ба як раҳ бурун кунам з-истифор. *Фаррухӣ*

КУШИШ *کشش* кушоқуш, куштор, қитол; қуштан.

Савоб аст пеш аз кушиш банд қард,

Ки натовон сари қушта пайванд қард. *Саъдӣ*

[Муғулох] аз он ҷо ба пон Мансурия ва Олаҳ-нишин омаданд ва ҳаҷдаҳ рӯз кушиш қардад.

«Ҷомеъ-ул-таърих»

КУШКАНЧИР *کشکینچیر* 1. тулӣ қалон, ки бо он ба девори қалъа раҳна мезадаанд, манҷаниқ қалон барои сангпартоя.

На манҷаниқ ба сақфаш расад, на кушканҷир,

На тири қарху на сомони баршудан ба ваҳах.

Анварӣ

Мезад ӯ кушканҷиру сад манҷаниқ

Сун он шоҳи вафодори ашқ. *Румӣ*

2. санге, ки-бо манҷаниқ ба тарафи ғисор ва қалъа партофта мешуд.

КУШОД *ا. کشاد* 1. кушода, васеъ, фарох, паҳновар; кушод додан кушода партофтан, паҳн қардан.

Бар азулӣ сияҳ кушод мелод,

Рӯзи сияҳӣ ба бод мелод. *Шоҳин*

2. кушонӣ, омади қор, фарақ; муваффақият.

Ҳеҷ, то аз дари майхона кушода талабем,

Бар дари дўст нишинеми муроде талабем. *Ҳофиз*

Ин сабақро гирифтанд ва ба қор машғул шуданд ва кушодҳо ёфтанд. *Ҷомӣ*

3. паррондан, сар додани тир аз қамон.

Яке тир бар аспӣ Насиҳано

Расид аз кушоди бари Бижано. *Фирдавӣ*

♦ кушоди хотир хушнӣ хотир; хушҳолӣ, хурсандӣ.

Кушоди хотири мо аз маю майхона мегардад.

Қалиди айши моро мавҷи май дағдона мегардад.

Шавкат

КУШОДА|КУШУДА *ا. کشاده|کشوده* 1. сифати феълӣ *залони ғушашта* кушодан|кушудан; 2. васеъ, паҳновар;

3. боз, яла.

... Дуккони зухур гармтар ва қушодатар бошад. *Аҳмади Дониш*

4. маҷ. шод, хурсанд; хушҳол; кушода гаштан а) хушҳол шудан.

Чун ба сахро расиданд, шайх кушода гашт. *Ҷомӣ*

б) омад қардан; барор ёфтан.

Кушода он гаҳе гардад ҳама қор,

Ки сахтӣ беш уро банду мисмор.

Ҷаҳриддини Гургонӣ

кушода шудан фатҳ шудан.

Ақсари рӯи замин дар даври ӯ кушода шуд.

«Маҷмаъ-ул-ансоби»

КУШОДАДАСТ کشادهداست кино аз саҳи, карим; бо-
химмат, ҷавонмард.

КУШОДАДИЛ کشادهدل хурсанд, хуррам, хушҳол.

Суи тахти пируза боз омаданд,
Кушодадилу базмсоз омаданд. *Фирдавси*

Кӣ будаст марде гаҳи бостон
Кушодадилу рӯй чун бустон. *Саъдо*

КУШОДАЗАБОН کشادهزبان суҳанвар, фасеҳзабон; хуш-
гал.

Ҷавоне биёмад кушодазабон,
Суҳангую куштабӯ равшанравон. *Фирдавси*

КУШОДАЛАБ کشادهلب кино аз хандон.

... Ки бо ту ҷӣ гуфт, он кӣ хандон шудӣ,
Кушодалабу симдандон шудӣ? *Фирдавси*

КУШОДАН||**КУШУДАН** کشودان||**КУШАДАН** 1. боз кардан,
яла кардан; *муқобили бастан* 1.

Чашм пушида чанд бининий,
Хезу чашме кушой, то бинӣ. *Ҷомӣ*
Чун чашми падар ба рӯи фарзанд
Афтод, кушод аз дилаш банд. *Шоҳин*

2. фатҳ кардан, забт кардан.

Дар беморӣ назр кардаам, ки баъд аз сиҳҳат фал-
лон қалъаро ... бикӯшоям. «*Равзат-ус-сафо*»

3. ошкор сохтан, фош кардан.

Ба ихтиёр тавонам, ки роз нақшоам,
Фигонӯ нолан бехиҷтёрро ҷӣ кунам? *Ҳилолӣ*

4. баён кардан, гуфтан, нэхор кардан.

Магар к-у кушояд яке пандамд
Суҳан бар дили шахрбери баланд. *Фирдавси*
Ҳар гах, ки ба ҳам сабақ кӯшоданд,
Аз роҳи ниҳон ҷарақ кӯшодад. *Ҳилолӣ*

5. маҷ. равои кардан.

Мӯи зӣёдат чу барояд зи чашм,
Гирьяи бисёр кушояд зи чашм. *Хисроии Деҳлавӣ*
Саросема гашт ва арақи пешони ӯ бикӯшод.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ҳар қатра зи чашмаам, ки додӣ,
Аз чашман чашми ман кӯшодӣ! *Ҳилолӣ*

кушодани **қор** осои шудан; омад кардан, барор кар-
дан.

Аз дари хонақаху мадраса қорам накушод,
Баъд аз ин хокнишини дари майхона шавам. *Ҳилолӣ*

КУШОДАПЕШОНӢ کشادهپشانی кушодарӯй, хандонрӯй.

Ба ҳоҷате, ки рави, тозарӯю хандон рав,
Фуру набандад қори кушодапешонӣ. *Саъдӣ*

КУШОДАРӢ (и) کشادهرو(ی) кино аз меҳрубон; дӯс-
рӯй; хандонрӯй.

Агарчи кӯхи ғаме бар дил аст Волеҳро,
Кушодарӯй ба ёдат ҳамеша чун саҳрост. *Волеҳи Ҳаравӣ*

КУШОНИШ کشایش 1. ҳал кардан, яктарафа кардан;
осон кардан.

Аз ҳами абруви туам ҳеҷ қушоние нашуд,
Вах, ки дар ин ҳаёли қач умри азиз шуд талаф. *Ҳофиз*

Чу дар қушоиши аҳком розият бинанд,
Зӣ ранҷо бираҳонанду муртазо-г кунанд.

Шамси Табрезӣ

2. барор, омади қор.

Ҳар кӣ нахоҳад ҳаме қушоиши қораш,
Гӯ: Бишаву дасти рӯзгор фуру банд! *Рӯдакӣ*
Қушонӣ аз дари сабр аст, маштоб,
Қароре гиру сабре кун ба ин боб. *Ҳилолӣ*

КУШТАН کشتن 1. ҷондореро бечон кардан, қатл кар-
дан, мурондан.

Подшоҳеро шундиам, ки ба қуштани бегувоҳе
ишорат кард. *Саъдӣ*

Қай зи майдони ту бархезам, ки баъд аз қуштанам
Гарди ман ҳам барнахоҳад хост аз майдони ту. *Ҳилолӣ*

Агар бародари худро ҳозир нақуни, бифармоям,
ки туро бикӯшанд. *Аҳмади Дониш*

2. хомӯш кардан (шамъ, қароғ ва ғ.).

Шабе ёд дорам, ки ёре азиз аз дар даромад, ҷупон
беҳуд аз ҷой барҷастам, ки қароғам ба остин қушта
гашт ... Бишиаст ва итоб оғоз кард, ки маро дар-
ҳол ки биядӣ, қароғ бикӯшти, ҷӣ маъяи дорад? *Саъдӣ*

Мурғи ҷазба ногаҳон паррад зи рӯш,
Чунки дидӣ субҳ, шамъ он гаҳ бикӯш. *Рӯмӣ*

◇ оҳаки қушта оҳаки обрасида.

КУШТАНГОҶ||**КУШТАНГАҶ** کشتنگه|| ҷои маҳ-
сус барои иҷрои ҳуҷми қатл, қатлгоҳ.

Ҷавоне ба донге қарам қарда буд,
Тамангон пире бароварда буд ...
Ба ҷурме гирифт осмон ногаҳаш,
Фиристод султон ба қуштангаҳаш. *Саъдӣ*

КУШТАНӢ کشتی 1. сифати феълии замони ояндаи
қуштан; 2. лонку сазовори қуштан, қуштанбоб.

Агар у қуштани будӣ, ман худ ўро қуштаме.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

3. чорпоёне, ки қушташон ҷурдиаст,
Фаровон набуд он замон парвариш,
Ки қантар буд аз қуштаниҳо кӯриш. *Фирдавси*

КУШТОР کشتار 1. қушташуда.

Ҳанӯз снх яке пеш мири бурда набуд
Аз он шикор, ки аз тирӣ мири шуд қуштор. *Фарруҳӣ*

2. қушоқуш, қирқуш; залдухурди сахт.

КУШТӢ I کشتی ниг. қустӣ I.

КУШТӢ II کشتی ниг. қустӣ II.

КУШУДА کشوده ниг. қушода.

КУШУДАН کشودان ниг. қушодан.

КУШУФТАН کشتن ниг. қушудан.

Якero хонаи шодӣ қушӯфта,
Якero боғи пирузӣ шуқӯфта. *Фахриддини Ғургонӣ*

КУҶАН کهن 1. қуҳва.

Қуҳан қунад ба замонe ҳамон қуҷо нав буд,
Ба нав қунад ба замонe ҳамон ки ҳуқлон буд. *Рӯдакӣ*

Қуҳан ҷоман хеш перостан
Беҳ аз ҷоман орият хостан. *Саъдӣ*

2. солхурда, пир.

Дарахти куҳан буд ба майдони шоҳ,
Ғузашта бар у бар басе солу моҳ. *Фирдавси*
Ман аз панди он кордони куҳан
Чуз аз шермарди нагуфтам суҳан.

Хисрави Деҳлавӣ

3. маҷ. кордида, таҷрибабор.

Кори ҳар буз нест хирман кӯфтан,
Гови нар мебояду марди куҳан. *Сатдӣ*

◇ куҳан боғ киноя аз дунё; ин куҳан лаӣр а) киноя аз дунё; б) киноя аз осмон.

Назороғиёни ин куҳан дайр
Дар марҳалаи назар сабуқсайр. *Ҷомӣ*
ин куҳан дафтар киноя аз дунё.

Вонамуди рағу пайш як сар
Хатти тақвими ин куҳан дафтар. *Бедил*
Ёри куҳан ёри дерина, дустӣ қадим.

Аз ёри куҳан намекуни ёд,
Ин пешан нав муборакат бод. *Ҷомӣ*

КУХАНДИЗ; КУХАНДИЖ *کهن دژ* арк, қалъаи куҳна.

КУХАНДУЗӣ *کهن دوزی* 1. пинағари; 2. киноя аз такроран гуфтани шеър ва суҳрони гуфташуда.

То тавонам, чу боди наврузи
Накунам даъвин куҳандузи. *Низомӣ*

КУХАНЛАНГ *کهن لنگ* сустратор; тирӣ сустратор.

Самандар чу парвона оташрав аст,
Валеқ ин куҳанлангу он хушрав аст. *Низомӣ*

КУХАНМАЙЗАР *کهن میز* 1. саллакуҳна; 2. маҷ. қашшоқ, камбағал.

... Ки фардо шавад бар куҳанмайзарон
Ба дастори ланҷағзаам сар гарон. *Сатдӣ*

КУХАНПАЙВАНД *کهن پیوند* киноя аз хоназод.

Ғулуме, к-у куҳанпайванд бошад,
На банда, балки ҳешованд бошад.

Хисрави Деҳлавӣ

КУХАНСОЛ *کهن سال* пир, солхурда.

Решан нахли куҳансол аз ҷавон афзунтар аст,
Беҳтар дилбастагӣ бошад ба дунёи пирро. *Соиб*

КУХУЛЛАТ а. *کھولت* мӯнсоли, даврани ба сафедшавӣ сар кардани мӯй.

Араб куҳуллатро мадх гуянд. «*Равзат-ус-сафот*»

КУХУН *کهن* ниг. куҳан 2.

Чу хидматгузорет гардад куҳун,
Ҳақи солиёнаш феромуш мақуи! *Сатдӣ*

КУХУФ а. *کھوف* 4. наҳф 1.

Бояд донист, ки дар ҷибол куҳуф ва мағорот бисёр аст. «*Равзат-ус-сафот*»

КУЧО *کچا* 1. зарфи саволи макон дар кадом чо?;

2. зарфи нисби дар ҷое ки..., дар он чо ки...

Кучо кас ангубин дорад,
Мағас бар гирди хон дорад.*

хар кучо хар чо, дар хар чо.

Хар кучо ту бо манӣ, ман хушдилам,
Гар бувад дар қаъри чоҳе манзиллам. *Румӣ*

3. зарфи саволи замон кай?, кадом вақт?

Валеқин касеро, ки зан шуй бошад,
Кучо даргузорад ба гӯш ин суҳанро? *Анварӣ*
Агар чун занон ҳулла дар тан кунам,
Ба марди кучо дафни душман кунам? *Сатдӣ*

4. лайдандаки тобегуқанда ҳамчун ки.

Чу бишнохт, оҳангарӣ пеша кард,
Кучо з-у табар арраву теша кард. *Фирдавси*
Мақун бад бо касеву бад маяндаш,
Кучо чун бад кунӣ, бад оядад пеш.

Фахриддини Гургонӣ

◇ ин кучову он кучо ин аз он фарқ дорад, ину он баробар нест, ин бо он кай баробар шуда метавонад? Теғи ҷаллодон қач асту абури дилдор қач, Хар ду хуврезанд, аммо ин кучову он кучо?*

КҲ *کے* ҷоншиши саволи кадом кас?

КҲ гуфт, пирзан аз мева мекунад парҳез,
Дуруғ гуфт, ки дасташ намерасад ба дарахт.

Сатдӣ

КУ *کو* ниг. кӯй.

Он сатг дар кӯ гадое кӯр дид,
Ҳалқа меоварду далқаш медарид. (1) *Румӣ*
Дар он кӯ умрхо ғаштам, нагуфт он бевафо хар-ғна,

Ки ин мискини саргардон қӣ меқуяд з кӯи ман. (1) *Ҷомӣ*

кӯб *کوب* асоси вамони ҳозираи кӯбидан, кӯфтан.

КҮБ *کوب* зарб, лаг, зарба.

Гил ба гил андарравад аз кӯби мех,
Хок таҳи хок зӣ нерӯи бех. *Хисрави Деҳлавӣ*
кӯб хӯрдан зарба хӯрдан.

КҮБА I *کوبه* 1. болға, путк.

Боз кӯшой, эй нигор, чашм ба ибрат,
То-т нақӯбад фалак ба кубан кӯбин.

Хуҷастаи Сарахӣ

2. асбоби маҳсусе, ки мӯзадӯзон бо он ҷармо зада, нарма хамвор мекунанд.

КҮБА II *کوبه* гиёҳи хӯрданӣ.

Зи геша хӯрдану аз беҷавию беоба
Гиёҳи куҷа чунон буд чун гиёи шакар. *Унсурӣ*

КҮБИДАН *کوبیدن* ниг. кӯфтан.

Чу эшон аз он кӯҳи қандид санг,
Бад-он то бикӯбад сараш бе даранг. *Фирдавси*

Гар касе дар ними шаб кӯбад дарах,
Медихад гавҳар бех аз сину зараш. *Румӣ*

КҮБИН *کوبین* куба, болғаи ҷубини ҷомашуӣ.

В-он гаҳе фарзанди гозур гозурӣ созад зи ту,
Шуяду кӯбад туро дар зери кӯбини заранг.

Ҳақими Ғамҷис

КҮДАК *کودک* бача, тифл.

Кудакӣ, дар сафар ту мард шавӣ,
Ранҷа аз роҳи гарму сард шавӣ. *Саноӣ*

Хар кӣ тез ва сабуксар бошад, ман бо вай ҷунон бозӣ кунам, ки кудакон бо гӯй бозӣ кунанд.

Аҳмади Дониш

кудаки разеъ бачаи ширхор.

Қасе, ки мезанад аз шикван фалак ташнеъ,
Тамнаи ақл надорад чу қудақони разеъ.

Заҳири Форёбӣ

ҚҶДАКХУ *کودکخو* қасе, ки [рафтору хуи бачагона
дорад, бачатабиат.

Тифли ту гарчи ки қудақху будаст,
Хар ду олам худ туфайли ӯ будаст. *Румӣ*

ҚҶДАКӢ *کودکى* 1. бачагӣ, тифлӣ, хурдсолӣ.

Яке паҳлавон баччан шердил
Намоёд бад-ин қудақӣ чер дил. *Фирдавӣ*

Ба ҳангоми барноию қудақӣ
Ба довиш тавон ёфтан зирақӣ. *Абӯшақури Балхӣ*

2. вақти бачагӣ, айёми бачагӣ.

Писар дар қудақӣ суҳан ҳама аз тирӯ камон
гуфтӣ. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

3. маҷ. қори бачагона, рафтори қудақона; беанде-
шагӣ.

Пурсидамаш: Чӣ гунаӣ ва чӣ ҳолат аст? Гуфт:
То қудақон биёвардам, дигар қудақӣ накардам.

Сағдӣ

ҚҶЖ *کۆژ* ниг. *кӯз* 1.

ҚҶЖПУШТ *کۆژپشت* нис. қўзпушт.

ҚҶЗ *||کۆز||* *кӯз* бугрӣ, пуштхамда; ҳам.

Сипехре, ки пушти маро қард қўз,
Нашуд пасту гардон ба ҷой аст нуз. *Фирдавӣ*

Пирзана мӯй снәҳ қарда буд,
Гуфтамаш: эй момаки деринарӯз,

Мӯй ба талбис снәҳ қарда гир,
Рост нахоҳад шудан ин пушти қўз. *Сағдӣ*

Маро рӯзгор инчуни кўж қард,
Диле пурумеду сари пур зи дард. *Фирдавӣ*

ҚҶЗ *||کۆز||* *кӯз* шакли арабишудаи қўза.

Қурдил ҳамчу қўзи май бошад,
Тезмағзу занфлай бошад. *Саной*

ҚҶЗА *کۆزه* зарфи сафолни дастадори майдатар аз хум.

Ин қўза чу ман ошиқи зоре будаст,
Дар банди сари зулфи нигоре будаст.

Ин даста, ки бар гардани ӯ мебинӣ,
Дастест, ки бар гардани ёре будаст. *Хайём*

Нест авҷи эътибори пучмағзопро сабот,
Қўзан ҳоӣ фитад зуд аз қанори бомҷо. *Соиб*

қўзан обналда а) қўзан нави обнарасида; б) қўноқ
аз одами бетачриба; қўза нашидан қўноқ аз май хур-
дан, нӯшидан.

ҚҶЗАГАР *کۆزه گر* қўзасоз, қўлол.

Ин қўзагарон, ки даст дар гил доранд,
Ақлу хираду хуш бар он бигморанд.

Мушту лагаду тапонча то чанд зананд,
Ҳоки падарон аст, чӣ мениндранд? *Хайём*

ҚҶЗАПУШТ ||**ҚҶЗПУШТ** ||**ҚҶЖПУШТ** ||*кӯзепшт* ||*кӯзепшт*
кӯзепшт бугрӣ, пуштхамда.

Гуфт: Фалон нимшаб, эй қўзпушт,
Бар сари қўн ту фалонро кӣ қушт? *Низомӣ*

Мох гоҳе чу рӯи ёри ман аст,
Ғаҳ чу ман қўзпушту зарду низор. *Қамарӣ*

↳ *ин қўзпушт қўноқ аз осмон, фалак.*

Ҳама каж бувад қори ин қўзпушт,
Биҳоҳад ҳама буд бо мо дурушт. *Фирдавӣ*

(ин) қўзпушти миноранг қўноқ аз осмон.

Қасе чӣ донад, қ-ин қўзпушти миноранг
Чӣ гуна мулен озори мардуми доност. *Анварӣ*

ҚҶӢ *کوى* 1. роҳи қалон; роҳ.

Бар манзаре, ки назар бар қўӣ дошт, бинишаст
ва дар он роҳ менигарист. *Авфӣ*

Ақл дар қўи ишқ нобиност,
Оқилӣ қори Буалӣ Синост. *Саной*

2. қуча; маҳалла, гузар.

Бизорид вақте зане пеши шўӣ,
Кӣ дигар маҳар нон зи баққоли қўӣ. *Сағдӣ*

Ҳар ҳона, кӣ дар қўӣ/тараб сохта будем,
Селоби ғаме омаду барқанд зи бунёд.

Қамолӣ Хучандӣ

Ба қўят ояму рўят набинам, ваҳ, чӣ ҳол аст ин,
Кӣ он ҷо баҳри дидор ояму девору дар бинам.

Ҳилолӣ

↳ *дар қўн адам фиристодан қўноқ аз нобуд қардан,*
қуштан.

Он бечора, ки болу пар бар бод дода буд, шаббо-
дае дар қўн адам фиристол. *Садрӣ Зиё*

ҚҶӢ *||کوى||* *кӯи* ғиёхест ҳобовар, қочу.

Ҳоб дар чашм оварад гўанд қўку қўқнор,
То фироқи рўи ӯ доруи беҳобӣ шавад. *Ҳисравонӣ*

ҚҶК *||کوک||* *қўк* мус. мувофиқ намудани овозҳо дар муси-
қӣ, ҳамохангӣ; ҷур.

Қамчавоб аст уву ман ҳам қамсул афтодаам,
Қўк қардидаст хуш бо ҳам наю танбури мо. *Зухури*

Ғар рабти қалом қўфру дин дарёбӣ,
Созӣ ҳама қўк аст ба оҳанги ғараз. *Бедил*

ҚҶКАЛТОШ *||کوکلتاش||* *қўк* як аз ду бачае ки шири як
зани бегонаро хурдаанд, ҳамшир, ширхўра.

Базд аз он Алинӯқ бо Ёсорғул ва Тағой — қў-
калтоши Аҳмад ба Манқилоӣ аз Қазвин равон шуд.

«Чомеъ-ут-таворих»

ҚҶҚНОР *||کوکنار||* *қўқноқ* ғиёхест, ки қўзан он донаҳон майда до-
рад, аз он рағван мекашанд, шираи пусу гўзаши қайфо-
вару ҳобовар аст ва аз ширани танани он тарёқ мегиранд;

хашхош; туҳми хашхош.

Бими ту бедор дорад бадсиголонро ба шаб,
Ҳамчу қ-андар ҳоб дорад қўдақонро қўқнор.

Фарруҳӣ

Ҳоби баҳтам дароз шуд, мағараш
Чарх ҷуз қўқнор менадиҳад. *Анварӣ*

ҚҶЛ *||کول||* *қўл* ҷое, ки дар оқ оби бисёр ҷамъ шуда аст,
толоб.

Қўли ту аз қиёс, ки гар барқашад қасе
Як қўза об аз ӯ, ба замон тирагун шавад. *Унсурӣ*

Шаҳ чу ҳавзе дон, хашам чу лўлҳо,
Об аз лўла равад дар қўлҳо. *Румӣ*

ҚҶЛА *||کوله||* қамингоҳи шикорчиён.

То ки оял ба дом мурғи мурод,
Ҳамчу сайед монда дар қўла. *Низорӣ*

КҶЛАБОР||**КҶЛБОР** *کوله بار*|| *боре, ки оғро ба пушт ё киф бардошта мепаранд, пуштора; борхалтан ба пушт басташаванда.*

*Кулабори оғрозе баста дил,
Қ-осмон заду ғуру аз ҷо барнадошт. Зухурай*

КҶЛАК *کولک* *сабадчаё; ки пахтаи ресиданиро дар он нигоҳ медоранд.*

*Зан бурун кард кулак аз ангишт
Қард бар дуки дукресӣ пушт. Лабиба*

КҶЛБОР *کولبار* *ниг. қулабор.*

КҶМОЧ||**КҶМОЧ** *کومچ*|| *ниг. кумоҷ II.*

Кӯбияз *کوبياز* *шақли дигари кӯхпӯё.*

*Батар аз кӯпӯёзи балхя,
Суханаш дар хушӣ на, дар талхя. Саной*

КҶПОЛ||**ҚУПОЛ**||**ГҶПОЛ**||**ГУПОЛ** *کوپال* *1. гурз, амуд.*

*Ба пой оварад захми кӯполи ман,
Наронад касе найза бар ёли ман. Фирдавӣ*
*Аз ӯ бод бар Соми Найрам дуруд,
Худованди гуполу шамшеру ҳуд. Фирдавӣ*
*Бар он буд раъям, ки азм оварам,
Ба гупол бо пил разм оварам. Низомӣ*

2. маҷ. қуввату тавоноӣ.

*Кувун мурғи айшам фуру реҳт бол,
Фитод ахтари баҳти ман дар вабол.
Ҷавонию кӯполу нерӯ намонд,
Зи ман ҳеҷ як номӣ неку намонд. Фирдавӣ*

КҶПАЛА I *کوپله* *куфл, куфл.*

КҶПАЛА II *کوپله* *1. ҳубоб.*

*Нест онии вафоят ҳеҷ маҳкам ҳамчунон-к
Рузи бори шаҳрҳо дар куббаву дар кӯपालа.
Заҳири Форёбӣ*

**2. токе, ки дар рӯзхон ҷашн барои зинати шаҳр ме-
сохтаанд.**

КҶР *کور* *касе, ки ҷашмхояш намебинад, нобино.*

*Чунон ки хушин ҷашм рӯшноист ва нохушин
вай торикӣ ва рӯшноии қавӣ вайро кӯр кунад.
Ибни Сино*

*кӯри модарзод касе, ки аз модар кӯр таваллуд шу-
дааст.*

*Гар неӣ хоҳӣ, зи ҳоки поки эшон сурма соз,
З-он ки эшон кӯри модарзодро раҳбон кунанд.
Шамси Табрӣзӣ*

КҶРА *کور* *отандоне, ки дар он маъдан меғудозанд ва
хашту оҳак мепазанд; хумдон.*

*Ба ҳарорати ҳаво ҳураи хокро чун кӯран оҳан
меғофт ва лаъл дар дурҷи кон ҷуя сиринҳи дидан
ошиқон қатраи хун мешуд. Восифӣ*

*Аз доғи писар, зи ҳавли ин ҳам,
Бигдохт танам ба кӯран ғам. Шохин*

КҶРБОТИН *کوربوتن* *кино аз бадтинат, қақтабъ; дил-
сиёҳ.*

*Мадор ҷашм аз ғи кӯрботиннон инсоф,
Ки гаштааст ба Анқо ҳамошиён инсоф. Соиб*

КҶРДИЛ *کوردل* *кино аз водон, ҷоҳл; аҳмақ, аблаҳ.*

*Ҳикоят бозмеч аз зердастон,
Қи мастам, кӯрдил бошанд мастон. Низомӣ*
*Васфи ҳуснат бо рақиби кӯрдил ғуфтан ҷӣ суд?
Ониа бари ҷӣ пешӣ ҷашми нобино ниҳам? Ҷомӣ*

КҶРКАШ *کورکش* *касе, ки дастӣ кӯрро гирифта уро ме-
барад, асокаш.*

*Наргиси бедиди равон кӯрваш,
Хор асо, боди ҳазон кӯркаш. Хисрави Деҳлавӣ*

КҶРӨБ *کوراب* **1.** ташна, ки то серӣ об нӯшида натаво-
ниста бошад; **2.** сароб.

*Баҳри об ар равӣ сӯи кӯрөб,
Гум кунӣ ҷону а-ӯ наёбӣ об. Унсурӣ*

КҶРШАБПАРАК *کورشاپارک* *ҷонварест, ки дасту пой бо
парда ба ҳам пайваस्ताш ҳамчун бол хизмат мекунад
ва рӯзҳо бинобар надидани ҷашмаш аз лона намебаро-
яд, ҳафтош, ватвог.*

*Обон олин ту бувад кӯршабпарак,
Абнот софилӣ ту ҳам аз ҷинси сифлагон. Сайидо*

КҶРҶ *کورى* *нобиноӣ; ◇ ба кӯрин касе бар хилофи май-
ли касе, ба қасди касе.*

*Гарде аз раҳгузари дӯст ба кӯрин рақиб
Баҳри осиоши ин дидан хунбор биёред. Ҳофиз*

КҶС *کوس* **1.** зарба, зарбу лат, тақон, садама.

*Табар азбаски заду ба душман кӯс,
Сурх шуд ҳамчу лолакан хурус. Рудакӣ*
*Эи Рустам бинурсид пурмои Тус
Ки чун ёфт пил аз тақин гур кӯс. Фирдавӣ*
кӯс хӯрдан зарба хӯрдан, лат хӯрдан.

*Эи ногаҳ бар ӯй андарафтод Тус,
Ту гуфти эи пили дамон хӯрд кӯс. Фирдавӣ*

2. нақоран калон; табл, духул.

*Бигӯй, то кӯс бизананд ва дашкарҳо барнишинад.
Афӣ*

кӯси рӯин нақоран биринҷӣ.

*Кӯси рӯин баланд кард оғоз,
Заҳма бар коса реҳт косанавоз. Низомӣ*

кӯс задан табл задан, нақора задан.

*Ҳангоми саҳар абр занад кӯс ҳама,
Бо боди сабо бед занад лӯс ҳама. Манучехрӣ*

*◇ кӯс барқашидан кино аз азият кардан, ҳаракат
кардан.*

*Ба Ҳиндустон барқашидем кӯс,
Чу ҳинду шуд аз гард маҳ обнӯс. Низомӣ*
*кӯс задан бо касе, ҷизе даъвин баробарӣ кардан бо
касе ё ҷизе.*

*Рояти маймун-т ки шуд ҷархтоб,
Кӯс заду ба алами офтоб. Хисрави Деҳлавӣ*
*кӯс (фуру) қуфтан нақора навохтан (барон нақо-
ри хурсандӣ, хушомад ва ғ.).*

*Ба тадбир шояд фуру қуфт кӯс,
Ки бо ғолибон чора зарқ асту лӯс. Сағодӣ*

*кӯси ҷизеро баланд сохтан овоза кардан; кӯси расвоии
касе бар сари бозор задан касеро бисёр расво кар-
дан; кӯси раҳил (ё реҳлат) задан (ё қуфтан, сохтан)*

а) нақоразанӣ барон хабар додани куч ва сафар, ин-
дон сафар, бонги куч.

Заданд аз Қаробог кӯси раҳил,
Алам баста бар кӯҳан наринал. *Ҳотифӣ*

Бомлоди пагоҳ кӯси раҳил кӯфта ва умарову сн-
поҳ ба даргоҳ мучтамеъ ташта. *Аҳмади Дониш*

б) киноя аз расидани аҷал, мурдан.

Чун кӯси реҳлат баландовоза сохт, бародари
бузург... бар тахти комронӣ нишаст.

«Нигори дониш»

Ҳичид он кас, ки рафту кор насохт,
Кӯси реҳлат заданду бор насохт. *Савдӣ*

кӯсси набард бар пил бастан киноя аз тайёри дидан
ба ҷанг, азми ҷанг намуздан.

Чу бар пил бандем кӯси набард,
Барорем аз дашти Қилчоқ гард. *Ҳотифӣ*

КҶСА *кӯсе* шахсе, ки тямоман риш надорад ва ё дар
манаҳаш ҷанд мӯй рӯндааст.

Кӯсан камриш диле дошт танг,
Ришкашон дид якеро ба ҷанг,
Гуфт: Рухам гарчи зучочиваш аст,
Эминӣ аз ришкашон ҳам хуш аст.*

◇ кӯсан ришпахи чизи номукин.

КҶСАБАРНИШИН *кӯсебарнишин* ядест, ки эронини қа-
дим дар аввали моҳи озар ҷашн мегирифтад ва дар он
рӯз кӯсаеро ба ҳар савор қарда, дар бозору куча ме-
гаштанд ва аз мардум пул меғундоштанд.

КҶСТ *кӯст* ниг. кӯс 2.

Далерон натарсанд з-овози кӯст,
Ки ду пора ҷуб асту як пора пӯст. *Фирдавӣ*

КҶТАЛ|КҶТАЛ *кӯтал|кӯтал* тешии баланд; ағба.

Маънии баланди ман фаҳми тунд меҳоҳад,
Сайри фикрам осон не, кӯхаму кутал дорам.

Бедил

КҶТАХ *кӯте* ниг. кӯтоҳ.

КҶТАХБАҚО *кӯтебақа* кӯтоҳумр, бебақо.

Пашша аз пил кам зияд бисёр,
З-он ки кӯтахбақо бувад хунҳор. *Саноӣ*

КҶТАХДАСТ *кӯтедаст* ниг. кӯтоҳдаст.

КҶТАХДАСТӢ *кӯтедастӣ* ниг. кӯтоҳдастӣ.

КҶТАХНАЗАР *кӯтенظر* ниг. кӯтоҳназар.

КҶТАХОСТИН *кӯтеастин* ниг. кӯтоҳостин.

КҶТАХӢ *кӯте* ниг. кӯтоҳӣ.

КҶТВОЛ|КҶТВОЛ *кӯтол* қалъабон, диҷбон, маъму-
ри муҳофизан қалъа.

Рукъае дода, то ба кӯтвали ҳисор бидихам. *Авфӣ*

Ва амири бузургро бар ин ҳисор кӯтвол сохта
буд. *«Таврихи Наршахӣ»*

КҶТОХ|КҶТАХ *кӯте* *кӯтаҳ* 1. он чи дарознаш кам аст,
қасир (онд ба замон ва масофат); *муқобили* дароз 1.

Зи соли ба Истаҳр будӣ се моҳ,
Ки кӯтоҳ будӣ шабони свёҳ. *Фирдавӣ*

Пои мо ланг асту манзля бас дароз,
Дасти мо кӯтоҳу хурмо бар нахил. *Ҳофиз*

2. қадпаст.

Маликзодаеро шунидам, ки кӯтоҳ буд ва ҳақир...
Савдӣ

Кӯтоҳи хирадманд беҳ аз нодони баланд. *Савдӣ*

3. мухтасар, ғайримувассал.

Сухан кӯтаҳ, ки, Савдо, доғам аз яъс,
Набонад ҳеҷ кас монанди ман доғ. *Савдо*

кӯтоҳ қардан мухтасар қардан; бас қардан, тамои
қардан.

Вилеҷид, аз он пас яке ох қард,
Зи неку бад авдеша кӯтоҳ қард. *Фирдавӣ*

Ҳофиз, тарат зи паңди ҳакимон малолат аст,
Кӯтаҳ кунем қисса, ки умрат дароз бо! *Ҳофиз*

Дар он хона сухан кӯтоҳ қарданд,
Ба дигар хона манзилроҳ қарданд. *Ҷомӣ*

кӯтоҳ шудан тамои шудан, ба охир расидан.

Ба ҳар ду синаҳбуд ҷунни гуфт шох,
Ки кӯтоҳ шуд бар шумо ранҷи роҳ. *Фирдавӣ*

◇ кӯтоҳ шудани даст аз ҷизе бебаҳра мондан, маҳ-
рум шудан аз ҷизе.

Чу кӯтоҳ шуд дасташ аз иззу ноз,
Қунад дасти хоҳиш ба дарҳо дароз. *Савдӣ*

КҶТОХДАСТ|КҶТАХДАСТ *кӯтедаст|кӯтедаст* 1. ки-
ноя аз очиз, нотаваи.

Миёни ду бадхоҳи кӯтоҳдаст
На фарзонағӣ бошад эмин нишаст,
Ки гар ҳар ду бо ҳам сеголанд роз,
Шавад дасти кӯтоҳи эшон дароз. *Савдӣ*

2. покдоман, порсо, худдорикунанда; беозор, бон-
соф.

Баландҳинмату кӯтоҳдаст дастуре,
Ки қадри чархи баланд аст пешу у кӯтоҳ. *Мушавӣ*
... Марде буд диндор, парҳезгор, кӯтоҳдаст. *Авфӣ*

КҶТОХДАСТӢ|КҶТАХДАСТӢ *кӯтедастӣ|кӯтедастӣ* 1.
очизӣ, нотаваӣ.

Дил ба ин кӯтоҳдастӣ дар ҳавон қадди у,
Метапад, ёрон, бибинедаш эҳй тӯли амал. *Савдо*
2. покдоманӣ, порсоӣ; беозорӣ, тақовуз накардан ба
ҳаққи касе.

Кӯтоҳдастӣ ва покдомани ман бар тамои ҳа-
даму ҳашам равшан шавад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

КҶТОХНАЗАРИ|КҶТАХНАЗАР *кӯтенظر|кӯтенظر* ку-
тоҳбин, маҳдудфикр; камақд.

Бифармуд кӯтахназар, то ғулум
Бирондаш ба зори зачри тамои. *Савдӣ*

КҶТОХОСТИН|КҶТАХОСТИН *кӯтеастин|кӯтеастин* худ-
дорикунанда; киноя аз зохид.

Ба зерӣ далқи муламмаъ камандҳо доранд,
Дароздастии кӯтоҳостинон бин! *Ҳофиз*

Суфи пиёлапаймо, соғӣ қаробарпуркун,
Эй кӯтоҳостинон, то кай дароздастӣ? *Ҳофиз*

КҶТОХӢ|КҶТАХӢ *кӯте|кӯте* 1. камдарозӣ; *муқо-
били* дарозӣ 1.

Бо дустон қунам зи дарозии шаб гила,
Эшон ҳамекунанд шикоят зи кӯтаҳӣ.*

2. мухтасарӣ.

Эй Саной, сухан дароз мақаш,
Кутаҳӣ беҳ аз қиссаи ноҳаш. *Саной*

3. маҷ. камбудӣ, нуқсон.

Эй ҷони ман тасаддуқи ҷони ту, афв кун,
Ҳар кутаҳӣ, ки аз мани бечора сар зада. *Шоҳин*

4. маҷ. оқизӣ, нотаъонӣ.

Дастан зи кутаҳӣ гиреҳе во намекунад,
Аз побараҳнагӣ ситам аз хор мекашам. *Сайидо*

қуфт *асоси ваҷони гузаштаи қуфтан.*

қуфт *қуфт зарба, зарбу лаг.*

Алӯи давлати ӯро ҳамеша қуфт расад.

В-агар сараш ҳама пешонӣ аст чун мисмор. *Сағдӣ*

ҚУФТА *1. сифати феълии замони гузаштаи қуф-*
тан; 2. қуфташуда, ҳаста, мондашуда, шалпар; озурда.

Ба роҳшоҳи ниёз-андарун сафар маситого,
Ки мард қуфта гардад бад-он раҳ-андар сахт.

Қиссӣ

Ман банда ҷунон қуфтаи ҳодиса будам,

Гуфти, ки изомам зи лағадқуб руфот аст. *Анварӣ*

3. хуроке, ки бо гушти қуфта, биринҷ ва дорувор-
ҳои гуногун тайёр карда мешавад.

Қуфта бар суфраи ман гу: Мабод!

Қуфтаро нони тухӣ қуфта аст. *Сағдӣ*

қуфтан ҳамсоя тухми ғоз дорад зарб. чизӣ дигар-
ро ба назар бехтар аз онӣ худӣ менамояд.

ҚУФТАН *қубидан, задан; майда кардан, зада хурд*
кардан.

Дило, то кай ҳамечӯи мавиро,

Чӣ қубӣ беҳуда сард оханеро. *Рӯдакӣ*

Ғах синаву ғах қаноро абу

Меқуфт ба санги турбати ӯ. *Шоҳин*

қуфтани дил тапидани дил.

ҚУФТАХОТИР *қуфтаҳотир, озурда; ғамгин.*

Эшон аз он ҷиҳат қуфтахотир меғаштанд ва бо
ӯ бад мешуданд. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

ҚУФШОНА *қуфшона бифанда.*

Нафрини қунам зи дард фиоли замоноро,

Қ-у қирб доду мартабат ин қуфшоноро,

Оиро, ки бо мақуво қалоба бувад шуморо,

Барбат қучо шиносасу қангу қағонро?!

Шокири Бухорӣ

ҚУФҶОН *қуфҷон қалас, ҷон нигоҳ доштани паррандагон-*

Ҳар бипаррад мурғи ҷон аз қуфҷони тан маро,

Ҷамҷунон андар ҳавоят то қиёмат пар завад.

Мунҷик

ҚУЧ I *қуҷ 1. ҳаракат кардани тоифа ё шахсони ҷудо-*
гона аз ҷое ба ҷое бо бору бува.

Қучат муборак асту надорам ба даст ҳеҷ

Қуҷ хаймақўнасуву ду тарке барон қуч.

Қатрон

2. номӣ тоифае аз бодиянишони қўхон атрофи
Қирмон, ки дар ҷанговарию ғоратгари шўҳрат дош-
танд.

Гузир кард аз он номдорон савор

Далерони қангӣ даху ду ҳазор:

Ҳам аз паҳлавӣ, порс, қучу балуч,
Зи гелони қангию дашти Суруҷ. *Фирдавӣ*

ҚУЧ II *қуҷ, бум.*

В-ар ҳумой аз назари ҳиммати ӯй афтад дур,
Шуму вайронанишин гардад монанди қуч.*

ҚУЧ III *қуҷ ниг. қоч IV.*

ҚУЧА *қуҷа роҳи даруни шаҳр ва деҳа; гузар, маҳалла.*

Эй ки аз қучаи маъшукан мо мегузарӣ,
Бар ҳазар бош, ки сар мешиканад девораш. *Ҳофиз*
Сун қучан маъшук, Сайидо, давидан чист?
Доғи тоза гул кардаст, нола баркашидан чист?

Сайидо

қучан бунбаства (ё сарбаства) қучае, ки роҳи баромад
надошта бошад.

Дилӣ маро зи ҳами зулфи ӯ раҳой нест,
Бадар зи қучан бунбаства ҳеҷ ҳас назадаст. *Соиб*

қуча (боз) додан роҳ додан.
Ҳар қучо ӯ ҳамла қардӣ, ҷумлан мардум аз пе-
ши ӯ бигурухтанд ва қуча боздодад.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

қ қучан бостон дунё, олам; қучан ҳамушон гурис-
тон, ҳабристон.

Ёдӣ шаҳодати ишқ дар қучан ҳамушон,
Қ-осудагӣ зи мо бурд ғавғои зиндагонӣ. *Турро*

ҚУЧАБОҒ *қуҷабоғ роҳе, ки аз байни боғот ва дарахт-*
зорҳо мегузарад.

Ба дар қучабоғҳо мегузаштанд, вақти рафтан
Маъмун дар соя мерафт. *Аҳмади Дониш*

Дар қучабоғи зулф ҳазонро гузор нест,
Дилро ба он ду синаи лабӣ мушқдор бахш. *Соиб*

ҚУЧАГАРД *қуҷагард қасе, ки дар қучаҳо сарсарина*
мегардад, оворагард, саргардон, сарсон.

Зоями муфлис ҷу сағи қучагард,
Лобакунони пеш равад баҳри хард.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ҚУЧАГАРДӢ *қуҷагардӣ оворагардӣ, саргардонӣ; беҳу-*
да вақт гузарондан.

Нашуд ҷуз сўхтан аз қучагардӣ ҳосили умрам,

Ба шаҳри тирабахтӣ машғали шабгардро монам.

Сайидо

ҚУЧАК *қуҷақ хурд, майда; хурдсол.*

Гарчи набошад ҳалол дур бикардан

Баччаи қучақ зи ширӣ модару пистон... *Рӯдакӣ*

Ҳар ки душмани қучақро ҳақир шуморад, бад-
-он мовад, ки оташи андакро муҳал мегузорад.

Сағдӣ

ҚУЧАҚДИЛ *қуҷақдил қиноя аз хушкул, хушмуомил.*

ҚУЧАҚДИЛӢ *қуҷақдилӣ қиноя аз хушкулӣ, хушмуо-*
милагӣ, некрафторӣ.

Саҳл бошад ишқ, агар аз хок бардорад маро,
Меҳр аз қучақдилӣ бисёр шабнамро навохт. *Соиб*

ҚУЧИДАН *қуҷидан сафар кардан аз ҷое ба ҷое барои*
истикомати дониш, қуч кардан.

ҚУЧНИК *қуҷақ ниг. қучақ.*

КУҶОКУҶ *کوجا کوج* кучидани пай дар пай.

Зи кучокучи аърои тавонгар

Намуд он дашт чун сахрон маҳшар. *Мулҳам*

кӯш *کوش* асоси замони ҳозираи кӯшидан.

КУШ *کوش* сазӣ, ҷаҳд, ғайрат.

Ҳар он ҷиз, к-андар ҷаҳон н-озарӣ,

Чаро кӯш дорӣ, ки беруи барӣ? *Абушақри Балхӣ*

То накунад дӯст назар, зоеъ аст

Сазӣи ману ҷаҳди ману кӯши ман. *Низомӣ*

КУШИДАН *کوشیدن* 1. сазӣ кӯшиш кардан, ҷаҳд кардан, ғайрат намудан.

Пузиш бипазираду гуноҳ бубахшал,

Хашм наронад, ба афъ кӯшаду ғуфрон. *Рудакӣ*

Айб аст, ки дар ҳунар накушӣ,

Сад айб ба як ҳунар напушӣ. *Ҳилолӣ*

2. бо касе ҷангу ҷидол кардан; набард кардан.

Бикушид бо Қорани размзан

Дигар гурд — Ғаршоп аз он анҷуман. *Фирдавӣ*

Оху бо шер кай тавонад кӯшид,

Чуғзақ бо боз кай тавонад паррид? *Манучехрӣ*

КУШИШ *کوششی* 1. ҷаҳд, сазӣ, ғайрат.

Ҳалқа шуд пушти камону тир шуд паррехта,

Қувват аз пирону кӯшиш аз ҷавонон бурлаанд. *Сайидо*

2. ҷанг, ҷидол; набард.

Пароканда шуд турк сесад ҳазор,

Ба ҷое набул кӯшишу қорзор. *Фирдавӣ*

Зи хар ду тараф кӯшиш аз ҳад гузашт,

Шикаст охир омад ба солори дашт. *Ҳотифӣ*

КУШК *کوشک* бинои бошукӯх дар беруни шаҳр, ки дар атрофиш бөг дорад; қаср.

Зери хок-андарун шуданд онон,

Қи ҳама кӯшқҳо бароварданд. *Рудакӣ*

Ба аз кӯшк роқ ба матбаҳ аст дар зери замин. *Носири Хисраӣ*

Доранда Муқимхоҷ аз ҳосони мост, бояд ки

кӯшке... маа асбобу анҷом дода шавад. *Садири Зиё*

КУҶ *کوه* баромадагии калонҷу баланд дар сатҳи замин, ҷабал.

Ба вилоятҳое, ки сӯи Самарқанд аст, бар кӯҳҳо барфҳо гудохтӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

♦ **кӯхи** *کوه* аз **кӯх** *کوه* кӯхи Қоф; кӯхи камарқаш кӯхи баланд.

Чу лаъли хур аз қон баровард сар,

Зи зар баста кӯхи камарқаш камар. *Ҳоҷу*

кӯхи *کوه* оташкӯх кӯхи оташфшон, вулкан; кӯхи охта кӯхи баланд.

Ба ҳадди ханҷару наъли тақоварон кардӣ,

Замини ҳомун дарёвӯ кӯхи охта ғор. *Масъуди Саъдӣ*

кӯхи *کوه* (дар раванда) *کوه* аз асп.

Ба кӯхи раванда даровард пой,

Чу ӯлод гуё равои шуд зи ҷой. *Низомӣ*

кӯхи *کوه* сарқаш кӯхи баланд.

В-аз ин кӯхи сарқаш ба ҳомун расам. *Ҳоҷу*

кӯхи *کوه* қӯхе, ки гуё атрофи тамоми оламо фаро гирифтааст.

Гох хуршеду гаҳе дарёё шавӣ,

Гох кӯхи Қофу гаҳ Анқо шавӣ. *Румӣ*

кӯху *کوه* шах кӯх, домани кӯх.

Дирам бар дирам किसान кӯху шах

Гирех баста чун пушти моҳӣ зи ях. *Низомӣ*

кӯх *کوه* қандаи муш баровардан меҳнати энёд карда натиҷаи яқини гирифтӣ; кӯҳро ба сӯзан сунбидан ба иҷрои қори ҷомумкине кӯшидан.

Ҳаргиз накунад бар ту асар ҷоран душман,

Ҳаргиз нашавад бар ту раво ҷилаи муҳтои,

К-он чора чу сунбидани кӯх аст ба сӯзан,

В-он ҷила чу паймудани об аст ба ғарбол. *Муиззӣ*

кӯх *کوه* ба кӯх нарасад, мардум ба мардум расад. *зарб.*

Бовар накардаме, ки расад сӯи кӯх кӯх,

Мардум расад ба мардум — бовар бикардаме. *Ҳоқонӣ*

КУҶА *کوه* 1. пушта; қисми баромадагии ҳар ҷиз, дуп-гӣ; **кӯхан** *کوه* пушти пил; болон пил.

Бигуфт ину бар кӯхпайкар' нишаст,

Чу бар кӯхан пили нар шерӣ маст. *Ҳоҷу*

2. қулла, баландии кӯх.

Васфи даромади олам аст ин ки бонги қус'

Ҳамчун сарои кӯх буд аз кӯхан ҷибол. *Хисраӣ Деҳлавӣ*

3. қисмҳои барҷастаи пасу пешии зин; қоси зин.

Чу Гударз гетӣ бар он гуна дид,

Зи кӯҳа амуде гарон барқашид. *Фирдавӣ*

Ҳар саворе дарахте буридаи ба пешии кӯҳан зин гирифтанд. *«Маҷмаи-ул-ансоб»*

4. мавҷи об.

Чунон кӯҳа зад баҳри инъоми омад,

Қи уммедро қуввати ошину нест.*

5. ҳамла.

Чу дар маърақа барқашам теғи тез,

Ба кӯҳа кӯнам кӯҳро сангрез. *Низомӣ*

КУҶАГИРИҒА *کوه گيرى* роҳи кӯх пешгирифта, кӯху биёбонгард; қимоя аз девона, маҷнун.

Аз кӯҳан ғам шуқуҳ бигрифт,

Чун кӯҳагирифта кӯх бигрифт. *Низомӣ*

КУҶБАД *کوه بد* ниг. *кӯхбӯд* II.

КУҶБАЛА *کوه باله* қамла; аблаҳ; нодон, ҷоҳал.

Гар наӣ кӯхбала, чаро гаштӣ

Ба дари ҳонаи раис хасе? *Баҳромӣ*

КУҶБУД *کوه بد* кӯҳнишин; гӯшанишин; қимоя аз обид, зоҳид, порсо.

... Қи эӣ кӯхбӯд, ба ҳаққи кирдигорат,

Қи змин қун маро дар зинҳорат. *Низомӣ*

КУҶБУД *کوه بد* қазинадорӣ подшоҳ; андоз қамъкунанда.

Маро зи кӯхбӯд зишт аст ғабии бисёре,

Раҳо нақун сарк у то бувад саломати ту,

Зи ту бистонад ба мо ҳаменадаи ту. *Мунҷиқ*

Набояд ҳаме, к-ни дирам хӯрад шуд,

Радӯ мубаду кӯхбӯд озурда шуд. *Фирдавӣ*

КУҲИСТОН کوهستان 1. замин, ки дар он куҳ бисёр аст, куҳсор; 2. номи вилоятест дар ҷануби Хуросон, ки ба номи Куҳистон низ машҳур аст ва шаҳрҳои Қоин, Туи, Гунобод ва Турпеш аз тобеоти он анд.

Замини Куҳистон варо дод шох,
Ки буди сазовори тахту кулоҳ. *Фирдавӣ*

КУҲҶАН کوه کن 1. коргаре, ки дар кон маъдан меканад; коргари кон; сантгарош; 2. лақаби Фарҳод, ки гӯё бо хоҳиши Шарин куҳро қанда; ҷӯй бароварда буд.

Ошиқ манам, хикояти Фарҳод то ба кай?
Чон қандаман бубин, суҳан аз куҳҷан мақул!

Ҳилолӣ

Куҳҷан ҷон ба абас мебозад,
Қандани куҳи ғамаш ночор аст. *Туғрал*

КУҲҶОН کوه کن *шакли дигари куҳҷан* (дар шеър).

Наёбад ҳаме куҳҷон сими пок,
Ба кон-андарун тавғараш гашта хок. (1) *Унсурӣ*
Зи ҷон ба фикрати муҳкам бурун қунада санояш,
Зи куҳ сим ба охан бурун қунада куҳҷон. (1) *Унсурӣ*

КУҲҚУБ کوه کوب *киноя аз асп.*

Ба куҳқуби саркаш дарафқанд зин,
Равон шуд суи марзи Туронзамин. *Ҳочу*

КУҲҶЛ *а.* کحل сурма.

Чашмам ба роҳи мақдами туст, эй сабо, биёр
Гарде зи қӯи дуст, ки куҳҷли қаромат аст.

Мушфиқӣ

Бо нигоҳе хонаи дилро мунаввар мекуяи,
Ваҳ ки куҳҷли дӯстӣ дар чашми ҷодуи ту нест.

Туғрал

КУҲҶЛДОН کحلان сурмадон.

Шабе куҳҷли миноин ахтарон,
Ҷаҳон куҳҷлдонаш қарон то қарон. *Туғро*

КУҲҶЛУЛҶАВОҲИР *а.* کحل الجواهر омехтаи сурма бо ҳокаи марворид, ки барои зиёд шудани қуввати чашм мекашанд, ҷавоҳирсурма.

Куҳҷлулҷавоҳир аз назар афтад маро ҷунон-и
Дар чашми хунфишон агар он хоки кӯ равад.
Қамоли Хуҷандӣ

Қаҳҳоли донишам, ки баранд ахтарон ба чашм
Куҳҷлулҷавоҳире, ки ба ҳован дароварам. *Ҳоҷонд*

КУҲҶЛӢ کحلی 1. мансуб ба куҳҷл; 2. ба ранги сурма, сурмаранг; сиёҳтоб.

Нихоби куҳҷли бар рухсоран офтоб баст.

«Ҷавзат-ус-сафол»

Ҷарҳи ҷодуиеша ҷун заррин қувора қарда гум,
Домани куҳҷлиро ҷайби муқаввар сохтанд.

Ҳоҷонӣ

куҳҷли паранд матои абрешимини сиёҳранг.

На гулзор диду на қасри баланд,
На бустонсарою на куҳҷли паранд. *Ҳочу*

КУҲҶНА کهنه 1. қадим, пешин, дерин; *муқобили* нав, тоза 1.

Фарҳёд, ки ишқи куҳна нав шуд,
Ҷон дар қайи орзу гараб шуд. *Ҳисрави Деҳлавӣ*
Афсуни навам нишаста дар гӯш,
Афсонаи куҳна шуд фаромӯш. *Ҳилолӣ*

2. куҳансо; *мӯқ.* куҳан. 2.

Ин хикоят аз пируни куҳнаи русто шундам.
«Таърихи Наршахӣ»

◇ ин куҳна вайрона киноя аз дунёе.

Дар ин куҳна вайрона ганҷи ман ўст,
Сурури сарои сипанҷи ман ўст. *Ҷомӣ*

куҳна будани остини касе киноя аз ғақриру подор будани касе.

Хор ғашт аз нақбату ифлос шеърӣ тозаам,
Гӯш бар ҳарфам надоранд, остинам куҳна аст.

Саиди Ашраф

КУҲНАВАРД کوهنورد куҳгард, куҳнаймо.

... К-ёй куҳнаварду даштпаймо,
Ҷодусухану фариштасимол! *Шоҳин*

КУҲНАДАМ کهنه دم *палаве, ки бисёр дам хурдааст, палаве, ки дамаш аз андоза гузаштааст.*

Бақовулон, ки қорд ба устухон расида буд, қасдан оше ланҷ ё куҳнадамро меоварданд.

Садрӣ Зиё

КУҲНАКОР کهنه کار қордида, қоромӯда.

Ҳамнишин маро бо ту ҳар кӣ дид, меғуял:
Пири куҳнақор аст он, шӯҳи хурдсол аст ин.
Саиди

КУҲҶОН کوهان *баромадани пушти шутур; шонаи говмеш.*

Чу бод пой ба куҳҷони у даровардам,
Зи ҷой барҷаст он бодпояи куҳҷнӣ. *Мухторӣ*

КУҲПАЙКАР کوه پیکر 1. киноя аз тануманд, қавнқай-қал, бузургчусса.

Нишаста бар саманди куҳпайкар,
Мар-уро худ бар сар, теғ дар бар.

Ҷаҳриддини Гургонӣ

Нақибон ниҳоданд маҳди зараш
Ба пушти ҳаюнони куҳпайкараш. *Ҷомӣ*

болои куҳпайкар қадд ва ҷуссаи баланд ва бузург.
Таҳамтан яке гурз зад бар сараш,
Ки ҳам ғашт болои куҳпайкараш. *Фирдавӣ*

2. аспӣ зур.

Назар қард, куҳпайкари шох дид,
Ки бар тарфи наҳчирғах мечарид. *Ҳочу*

КУҲПНЕЗ کوه پنهان *пнези қухӣ, ки бисёр тунду талх аст, лиғзи ансӯл.*

КУҲПОРА کوه پاره *қисми қух; санги қалон, қарсанг.*

Дар барфрези гушаи ҳар қухпорае
Теғест гӯё, ки ба гавҳар мунаққаш аст. *Анварӣ*

КУҲПОЯ کوه پايه *домани қух, адир.*

Аз ин қухпоя наҷувбед ҳеч,
На рӯзи набард асту тоҳи басеҷ. *Фирдавӣ*

КУҲҚСАР کوه سار *ниг. қухсор.*

Чу Гуштор аз қухсар бингарид,
Ба гирд-андарун моҳи гардон навид. *Фирдавӣ*

КУҲСОР کوهسار ҷое, ки дар он куҳ бисёр аст.

Чун паранди бедгун бар рӯй пушад марғзор,
Парниёни ҳафтрағ андар сар орад кӯҳсор.

Фаррухӣ

Аз бузургони вақт садое нашуд баланд,
Худро ҷу каёк бар сари кӯҳсор мекашам.

Сайидо

КУҲТАН کوهتن бузургҷуса, тануманд.

Кин метод раҳшн кӯҳтанро,
Ки дид аз ногаҳон он кӯҳканро.

Хисрави Деҳлавӣ

КУҲИ کوهي 1. мансуб ба куҳ 1; 2. ёбон, дашти.

Зи барги гиёҳони куҳя хӯрад,
Чу моро ба мардум ҳаменашмарад. *Фирдавӣ*
Охун куҳӣ дар дашт ҷӣ гуна давадо,
У надорад ёр, бе ёр ҷӣ гуна равадо!

Абулфаси Сирғӣ

Анвон ашқор падида омад аз дарахтони куҳя ва
аҳлӣ ва ғайруху. «Маҷмаи-ул-ансоби»

КУҲЧИГАР کوهچگر киноя аз соҳиббайрату қувват, да-
лер, шучоъ.

Дарёкашони кӯҳчигар бодае ба каф,
Қ-аз туф ба куҳ ларзаи дарёе барафкананд. *Ҳоқонӣ*

Л

Л харфи сездҳуми алифбон ҳозиран тоҷикӣ; дар алиф-
бон арабин тоҷикӣ — харфи ل; *ниг. лом.*

ЛААЛЛЛАЛА a. لعل шояд, кошки, магар.

Бандагӣ кун, то шавӣ ошқ лаал,
Бандагӣ касб аст, оял дар амал. *Румӣ*
ба лаалла ва асо ба кошкӣ шояд, ба агару магар,
ба таваккал.

Рӯзгори талҳмазоки Яъқуб ба лаалла ва асо
даргузарон мекӯд. «*Ривзат-ус-сафо*»

ЛАБ لب 1. каноран боло ва поини даҳон, ки рӯи дан-
донхоро мепушонад.

Забон кард гӯёву дил кард гарм,
Биёрост лабро ба гуфтори нарм. *Фирдавӣ*
Нақди ҷонро лаби хомӯш нигаҳбон бошад,
Раҳнаи мамлакати дал лаби хандон бошад. *Соиб*
лаби ёкутранг лаб сурх.

Дақиқӣ чор хислат баргузидаст,
Ба гетӣ аз ҳама хубиyo зиштӣ:
Лаби ёкутрангу нолаи чанг,
Май хушрангу дини зардхушӣ. *Дақиқӣ*
лаби лаъл лаби сурх.

Бикшо ба пурсишам лаби лаълу расон ба ком,
Ҷонро аз он муфариҳи ёкути дидакуш. *Салмони Соваҷӣ*
лаби лаъли шакархо киноя аз лаби сурхи маҳбуба,
даҳони ширингуфтор.

Бадам гуфтино хурсандам, афокаллоҳ, наку гуфти,
Чавоби талх мезебад лаби лаъли шакархоро. *Ҳофиз*

лаби майгун лаби сурх.

Акси он лабҳон майгун дар шароб афтадааст,
Ҳайрате дорам, ки чун оташ дар об афтадааст. *Ҳисолий*

лаби ширбӯй лаби қудак; лаби бача.

Ҳама май хӯрад бо лаби ширбӯй,
Шавад, бегумон, зуд пархушҷӯй. *Фирдавӣ*

лаб бар ҳам а) лаб баста, бо лаби баста; б) маҷ. хо-
мушона, соқит; в) маҷ. мутеона.

Қамар баядад қаламқирдор сар дар пеш, лаб бар
ҳам,

Ба ҳар харфе, ки пеш ояд, ба торақ чун қалам
гардад. *Саъдӣ*

лаб бастан хомӯш шудан.

Лаби нэхорро аз ишқ бастам, гарчи медонам,
Зи шухӣ дар дили танг ин шарар пинҳон на-
мемонад. *Соиб*

лаб зи гуфтугу бастан хомӯш шудан, сукут ихтиёр
кардан.

Дахштатзада гашт Қайс аз онон,
Лаб басту зи гуфтугун ҷонон. *Ҷомӣ*

лаб кушодан даҳан барои суҳангун кушодан.

Ба шаҳр-андар омад зи наҳҷиргоҳ,
Аз он қор нақшод лаб бар синах. *Фирдавӣ*

Лаб макушо, гарчи дар у нӯшхост,
Аз паси девор басте гушхост. *Нисомӣ*

лаб фуру бастан хомӯш будан, хомӯш шудан.

Чашм пушида лаб фуру баста,
Нафас аз харфу савт бигаста. *Ҷомӣ*

2. канор, соҳил.

Ба аз лаби Ҷайхун то Фараб як фарсанг аст.

«Тарихи Наршахӣ»

Хун меравад зи чашмам, он бахт ку, ки бинам
Сарве нишаста бар лаб ин чашмаи равонро. *Ҷомӣ*

Дар мулдати ду моҳ камобеш ба лаби дарёён
Сир рафтанд, дар соҳате мусаммо ба Сосиқкул ну-
зул фармуд. *Аҳмади Дониш*

3. канора, атроф, ҳошияи ҷизе.

То саму сар бароварид зи дашт,
Гашт зангургун ҳама лаби кишт. *Рӯдакӣ*

Чу Фиръавн тарки табоҳӣ накард,
Ба ҷуз то лаби гур шохӣ накард. *Саъдӣ*

лаби тег дами тег тег.

Обе, ки меҳурам зи лаби тегӣ нестӣ,
Хуштар бувад зи хурдани оби бақо маро. *Мулҳам*

4. каноран болои пиёла, хум ва ғ.

Хушёр набудаам даме то ҳастам,
Имшаб шаби қадр асту ман имшаб мастам,
Лаб бар л а б и чому сина бар синаи хум,
То рӯз ба гадани суроҳӣ дастам. *Ҳайъӣ*

лаби пиёла газидан киноя аз сар кардан ба нӯшида-
ни шароб.

Лаб пиёла газидӣ, сар аз хумор мапеч,
Гуле зи шоха шикастӣ, қадам зи хор мапеч. *Соиб*

◇ лаби нон як порча нон, як бурда нон.

То лаби ноне зи гандум рӯзии ман кардаанд,
Дар гиребон чокҳо афтод то домони мо. *Сайидо*

лаби нӯш (ё нӯшин) киноя аз лаби ширин.

Хуши ман он лабони нӯши ту буд,
То шуд ӯ дур, ман шудам мадхуш.

Абумасали Бухорӣ
Махмуру хароб омад дил ба лаби нушнам,
Чун май набувад, лобуд дар ранҷу хумор афтам.
Қамоли Хучандӣ

лабу канор *киноя* аз бӯса ва ҳамоғушӣ маҳбуба.

Дар оби ду дида аз ту ғаркам,
Уммеда лабу канор дорам. *Саъдӣ*

лаб ба лаб лаболаб, пур, моомол, лабрез.

Лабаш баста сари чоҳи занаҳдон,
Ки буда лаб ба лаб аз оби ҳайвон.

Бадриш Қашмирӣ
лаб пуроб кардан *киноя* аз ба шавқу ҳавас овардан касеро.

З-он фасона, ки лаб пуроб кунад,
Мастро орзуи хоб кунад. *Низомӣ*

лаб сапед кардан *киноя* аз табасум кардан, ханда кардан.

З-он то лабе сапед кунад ҳар сияҳзабон,
Дардо ки чун забони қалам ғант дафтарам.

Саид Ҳасани Ғазнавӣ
лаб ширин кардан *ниг.* лаб сапед кардан.

Ғунчааш ҳар гах лабе аз ханда ширин мекунад,
Партаваш равшан чароғи ҳусни Парвин мекунад.

Муфиди Балхӣ
лаб аз афсуҳи бастан аз макру ҳила даст кашидан.

Он фусунхонон, ки дар танҳо ба афсуҳ чо диҳанд,
Пешӣ он лаби фусунхон лаб зи афсуҳ бастаанд.

Ҷомӣ
лаб аз шир шустани кӯдак бас кардани кӯдак шир-макиро, фориғ шудан аз ширхӯрӣ.

Чу кӯдак лаб аз ширӣ модар бишуст,
Ба гаҳвора Маҳмуд ғӯяд нахуст. *Фирдавӣ*

лаб ба дандон газидан *киноя* аз изхори нокомӣ ва хасрату надомат кардан.

Лаб ба дандон газиданам то чанд,
В-оби дандон макиданам то чанд? *Низомӣ*

лаб ба кулӯхи хушқ молидан *киноя* аз сукут кардан ва қаноат варзидан ба чизи андак.

Май ба сафоли хом нӯш, ин-т чамонаи тараб,
Лаб ба кулӯхи хушқ мол, ин-т шамоман тарӣ. *Ҳоқонӣ*

лаб ба мӯҳр будан *киноя* аз а) даҳон бастан аз хӯрдани нӯшиданӣ, рӯзадор будан; парҳез будан; б) аз суҳангӯӣ бозмондан, хомӯшӣ ихтиёр кардан.

Ту май хӯр, баҳона эи дар дур дор,
Маро лаб ба мӯҳр аст, маъзур дор. *Низомӣ*

лаб ба ҳарфи *чизе* ошно накардан лаб барои гуфту-гӯӣ ягон чиз накушодан, аз чизе андаке ҳам гап назадан.

Зинҳор лаб ба ҳарфи тамаъ ошно макун,
Гар чун садаф даҳони туро пургухар кунад. *Сойб*

ба лаб омадани (ғ расидани) чон ба чон расидан, танг шудани аҳвол, қариб ба марг расидан.

Меғуфт ҷунон ки метавонист шунӣ,
Бас чон ба лаб омад, ки бад-ин лаб нарасид. *Саъдӣ*

Дар орзӯи як суҳанам чон ба лаб расид,
Чонон, туро кӣ гуфт,—ки бо мо суҳан макун. *Ҳилолӣ*

бар лаб гузар кардани суҳан *киноя* аз гуфта шудани суҳан, аз даҳони касе баромадани суҳан.

Суҳан чун бар лаби Ширин гузар кард,
Ҳаво пурмушқу сахро пуршакар кард. *Низомӣ*
(дар) зери (ғ ба зери) лаб гуфтан охишта гап задан, худ бо худ гап задан.

Чу наздик шуд рӯзи умраш ба шаб,
Шунидам, ки меғуфт дар зери лаб... *Саъдӣ*

Гули рӯяш ба тозагӣ бишқуфт,
Меҳримиду зери лаб меғуфт... *Саъдӣ*

(дар) зери лаб хандидан тамасхур кардан, ришханд кардан.

Ту зи шодӣ чанд хандӣ, нестӣ оғаҳ аз он-к
Ҷо ҳаме бар ту бихандад рӯзу шаб дар зери лаб. *Носири Хисрав*

бо яқдигар хусидани лаб *киноя* аз хомӯш будан, ором ва соқит будан, сукут варзидан.

Ба ғайри шаҳди хамӯшӣ қадом ширинист,
Ки аз ҳаловати он лаб ба яқдигар хусна. *Сойб*

бо ҳам наёмладани лаб худдорӣ карда натавонистан аз гуфтани чизе.

Хазорам дард мебошад, ки меғӯям, ниҳон дорам,
Лабам бо ҳам намеояд чу ғунча вақти бишқуфт.

Саъдӣ
чон ба лаб барниҳодан муҳайё шудан, омода будан.

Гарат чон бихоҳад, ба лаб барниҳӣ,
Варат теғ бар сар ниҳад, сар ниҳӣ. *Саъдӣ*

ЛАБАД а. لبد, либоси пашмина.

В-ин иморат кардани гӯру лаҳад,
Не ба санг асту на ҷубо не лабад. *Румӣ*
Хуфта, ки беҳуда лабад бар сарӣ,
Дев мусаллат бувадаш суҳрагир. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

ЛАБАН а. لبن, шир.

То нағирьяд тифл, кай нӯшад лабан,
То нағирьяд абр, кай хандад чаман. *Румӣ*

То ўҳдан талхӣ аламҳот бароянд,
Пистони муруваат ба лабон рехт лабанро. *Ҳоҷӣ*

ЛАБАС а. لبث, таваққуф, истода; даранг.

Хавфу раъб бар замири мубораки хон ва атбон
у истило ёфта, ба лабасу даранг рӯй аз маъракан
чанг бартофтанд. «*Равзат-ус-сафот*»

ЛАББАЙК а. لبیک қабул мекунам, ба хизмати ту ҳра-
рам, ба иҷрои фармоншат тайёрам (ибораест, ки дар
вақти иғробат ва қабули суҳане ё амре гуфта мешавад;
дар забони ҳозира — лаббай).

Теғ аз туву лаббайки ниҳонӣ аз ман.
Заҳм аз туву таслими ҷавонӣ аз ман. *Ҳоқонӣ*

Аз Сарандеб то ҳали Мултон
Шӯри лаббайки дил ғусаста ӣнон. *Бедиа*

ЛАББАЙҚАЗОН لبیک‌زبان лаббайқӯён, дар ҳолати лаб-
бай гуфтан.

Дар баҳр гар овоз диҳӣ, ҷонваронаш
Лаббайқазон пешӣ ту оянд ба сар-бар. *Саодӣ*

Омад ба диёри ёр пӯён
Лаббайқазону байтгӯён. *Низомӣ*

ЛАБЕШ|ЛАВЕШ|ЛАВЕША لبش|لवेश|لवेश даҳанбандӣ

чубини ресмондор, ки ба лаби сутурон ва аспону харо-
ни бадфеълу саркаш меканданд.

Ту набини, ки аспи тавсаро
Ба гаҳи наъл барниҳанд лабеш. *Унсурӣ*
Маро каманд майяфган, ки худ гирифторам,
Лавеша бар сари аспони бадлиғом кунад. *Саъдӣ*
Лутфи ӯ шуд нишемани саҳбо,
Қаҳри ӯ шуд лавешани дарё. *Саной*

ЛАБИБ а. لبيب оқил, доно, хирадманд.

Роз пинҳон надошт ҳеҷ лабиб
Дар ғаму иллат аз ҳабибу табиб. *Саной*
Ситамгаронро чун ҷойгаҳ чунин бошад,
Ситамгарӣ накунад мардуми лаббӯ фаҳим. *Сӯзаний*

ЛАБИНО لبينا номи наво.

То мутрибон зананд лабинову ҳафтхон
Дар пардан ироқ сари зеру салмакӣ. *Мизонӣ*

ЛАБИҚ а. لبق 1. моҳир, чобуку зирак; 2. хуштап, меҳ-
рубон, ширинзабон.

ЛАБЛОБ I || لبلاب ошӣқпечон, ишқандарпе-
чон; печак.

Бас ҷаҳондида ин дарахти қадим,
Ки ту печон бар ӯ чу лаблоби. *Саъдӣ*

ЛАБЛОБ II لبلاب азонмхон, дуохон; афсунгар.

Чунон намоямд аз оби дида сурати ту,
Ки чеҳрани ларӣ аз зери муҳраи лаблӯб. *Масъудӣ Саъдӣ*

ЛАБОД а. لباد ҷоман барони намада.

Дидашӯ бишнохташ, ҷизе надод,
Рузи дигар ру бишӯшид аз лабод. *Румӣ*

ЛАБОЛАБ لبالب 1. пур, лабрез, саршор, лаб ба лаб, мо-
ломол.

Ҷомӣ аз он лаби ҳамчун суроҳӣ
Дорад даруше аз хун лаболаб. *Ҷомӣ*

лаболаб кардан пур кардан, лабрез кардан; 2. сар то
сар, тамоман, пур.

Нарасад ташналабонро зи ту ҷуз неши ҷафо,
Гарчи Ҷомӣ лаби лаъли ту лаболаб нӯш аст. *Ҷомӣ*

ЛАБОЧА لباچه ҷоман рупушӣ, ҷоман дарвешон.

Чун шайх аз Нишопур ба Меҳна омад, лабочаи
суфӣ сабз аз онӣ хеш ба Бунаср дод. *«Асрор-ут-таъхид»*

Аҷаб мадор, ки имрӯз мар-маро дидаст
Дар он лабоча, ки таширридодаи дӯшам,
Зи баҳри хисрави сайёрагон ҳамеҳаҳад,
Ки ишбае бихарам, он лабоча бифрӯшам. *Анварӣ*

ЛАБРЕЗ لبريز 1. пур, лаболаб, момол, саршор.

Аз ин ки максими барасот буд, оби Қишна лабрес
меравт. *«Таърихи Фарошӣ»*

2. маҷ. пур, момол, лаболаб.

Лабрез шуд зи ҷӯши гадо кӯчаҳои шаҳр,
Чандон ки бар васим талоши гузар намонд. *Сайидо*

ЛАБТАНГ لبتنگ тангдаҳон (сифати маҳбӯба).

То дар оғуши дили мо фикри он лабтанг буд,
Лалъ дар кони адам буду ниҳони санг буд. *Муҳаммад*

ЛАБАТШНА لبتشنه ташна, хоҳон ва муштокн об; маҷ.
мушток.

Дил, ки лабатшна ба оби сухан аст,
Пухтаву хому хароби сухан аст. *Ҷомӣ*
Лабатшаву дилхаставу саргаштаву ҳайрон
Бо дарду ғами ҳаҷри ту то чанд тавон буд? *Маҳфӣ*

ЛАБУС а. لبوس либос, пушоқ.

Орост турки рӯз ба тан зарфишон либос,
Ҳиндун шаб дарид ба бар симгун лабус.*

ЛАБУШК لبخشك он ки лаби ӯ аз ташнагӣ ё аз са-
баби дигаре хушк ва пажмурда шудааст.

Обруи соғари худ то ба қай резам ба хок,
Бурдаам лабушк аз дарёи фикират ҷомӣ хеш. *Сайидо*

ЛАБИШКАСТА لبشكسته коса, пиёла ва ғ., ки лабаш
андаке шикастааст.

Он дегн лабишакстан собунапай зи ман,
Он ҷумчан ҳарисаву ҳалво аз онӣ ту. *Ҷаббарӣ Зоконӣ*

ЛАВ I لو наъве аз ҳалво.

Лави лавинааш дар қор қарданд,
Зи ҷомӣ ишраташ бедор қарданд.

Муҷири Байлақонӣ

ЛАВ II لو пушта, баландӣ.

Бад-ӯ бар шабон гуфт: Эдар бидав,
Раҳи тоза пеш оядаг тур зи лав. *Фирдавӣ*

ЛАВ III لو саффо, зардоб.

Ғалат макун зи туруш, гар барон лафӣ лав аст,
Зи рашки чун ту нигорест рангу бӯи туруш. *Шамсӣ Табретӣ*

ЛАВ IV а. لو агар.

ЛАВАНД لوند ҳарзагард, ҳеҷқора; ноухлабаро; беқайд;
худсар, айёш, мард ва ё зани бадахлоқ.

Дар хатки пардан мастурон мекушнд ва бо ла-
ванду авбос сӯҳбат медошт. *«Равзат-ус-сафоз»*

ЛАВАНДӢ لوندӣ ҳарзагардӣ; ноухлабаронӣ; беқайдӣ; худ-
сарӣ, густоҳи, айёшӣ, бадахлоқӣ.

Аз хаводори мову ту чу мустағнист ёр,
Эй рақиб, ин чоплусию лавандӣ то ба қай?

Қамоли Ҳуҷандӣ

Исмоили Одишшоҳ... ба шароб ҳурдан ва лӯлӣ
рақсонидан... машғул гашта, доди лавандӣ ва ло-
қайдӣ дардод. *«Таърихи Фарошӣ»*

ЛАВЕД||ЛАВИД لويد дегн қалонн саркушода, дегн бузур-
ги мисин ё сангин.

Он чо сӣ лавед таом барниҳода буланд, дар вақте
ки қаҳт буд ва дарвешонро таом медоданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Дехоне фароҳу снях чун лавед,
Қ-аз ӯ ҷамши биланди гаштӣ сапед. *Низомӣ*

ЛАВЕШ||ЛАВЕША لويش|لويشه ниг. лабеш.

ЛАВЗ а. لوز бодом.

Дили зирак ба сонн лавз бувад,
Дили нодон чу пусти ҷавз бувад. *Саной*

Маводди он аз лавҳи махфуз доимо дар оинаи олам мисоли муртасас аст. *Аҳмади Доғиш*

ЛАВҲИ по яке аз асбобҳои дастгоҳи бофандагӣ — ду тахтаи хурдест, ки бофандагон агар пои ростро бар он монда зер кунанд, нисфи ресмонҳо поин мешавад ва агар пои чапиро зер кунанд, нисфи дигараш поин мешавад; поафшор, позеркунак.

Ба лавҳи пову ба почолу қарқара, ба ғирех,
Ба нонжа, ба макуку ба тору пуди сиёб...

Ҳоқонӣ

ХАФТ ЛАВҲУ ЧОР СИРИШТ аз рӯи фалсафаи қадим ҳафт табақаи осмон ва чор унсур (оташу боду ҳоку об); замину осмон.

Нақши ин ҳафт лавҳу чор сиришт

З-ибтидо чуз яке қалам наनावишт. *Низомӣ*

ЛАГАД لگد пойзани ҳайвон ё инсон, зарб бо по.

Чархро з-охи ман зиён чӣ бувад,
Пилро аз паша лагад чӣ расад? *Ҳоқонӣ*

❖ **ЛАГАД ЗАДАНИ БАХТ** баргаштани бахт.

Ба пой бар сари ошиқ чунон бизад, ки фритод
Зи по, чӣ гуна наияфтад, ки бахт зад лагадаш.

Қамолӣ Ҳуҷандӣ

ЛАГАДҚҮБ لگد کوب 1. лагадқубӣ, лагадзани.

То сохта шахси ману пардохтаанд,
Дар зери лагадқуби ғам андохтаанд. *Убайди Зоконӣ*

2. бо лагад қўфта шуда, помолшуда.

Дил чу фуру қўфт пой бар сари натъи вучул,
Дахр лагадқуби ғашт аз таку чавлони у. *Ҳоқонӣ*

Лагадқуби ғамат з-он ғашт рӯҳаш,
Ки бахти бад лагад зад бар футуҳаш. *Низомӣ*

ЛАГАДҚҮБА لگد کوبه зарбани лагад; зарба.

Лагадқуби гурзани ҳафтҷуш
Бароварда аз Гови гардун хуруш. *Низомӣ*

ЛАГАДХАСТА لگدخسته лагадзада, лагадхурда, помолшуда.

Гоҳе кабудлӯш чу хок аст, ҳамчу хок
Ганҷури дояғону лагадхастани аном. *Ҳоқонӣ*

ЛАГАДҲОҶ لگدخوار лагадхўравда, он чи ки ба у зарби лагад мерасад.

Дарахти тут аз он омад лагадхор,
Ки дорад баччан хурдо нигунсор. *«Равзат-ус-саф»*

ЛАГАН لگن 1. шамъдон.

Қавқабе ориву лекин осмони туст мум,
Ошиқӣ ориву лекин хаст маъшукат лаган.

Мамучеҳрӣ

Ғашта барқат вадияти хирмаи,
Иброте, эй чароғи налғи лаган! *Бедил*

2. таште, ки дар он даст мешуянд, дастшӯя.

Ҳиҷоли нест, ки бар тарфи нилгун чаман аст,
Ки офтобани заррини меҳрро лаган аст.

Саиди Ашраф

ЛАГЛАГ لگک nig. лақлак 1.

ЛАГОМ||**ЛИГОМ** لگام лаҷомӣ асп, инон.

Лағомаш ба сар барзаду барнишаст,
Бар он тез шамилер бинҳод даст. *Фирдавӣ*

Ў пахустини қасест, ки зин бар пушти фил ниҳода,
Лигом бар сараш карда. *«Тарихи Фаршита»*

❖ **ЛАГОМ ДОЛАН** рӯй овардан, азимат намудан, мутаваҷҷеҳи чизе шудан; ҳамла кардан.

Ҳама мулки Эрон маро шуд тамои,
Ба Ҳиндустон дод ҳоҳам лағом. *Низомӣ*

ЛАГОМ ХОНДАН саркашӣ ва нофармонӣ кардан.

Лоҷарам дар зери ронаш рои ту,
Аблақаш акнун намехояд лағом. *Анварӣ*

ЛАГОМРЕЗ||**ЛИГОМРЕЗ** لگام ريز 1. саворе, ки ҷилави аспро озод гузошта (сар дода) меравад, савори тезрав, чобукрав; 2. маҷ. бо шитоб, бо суръат, тозон.

Мерехт аз лаҷомӣ бурокаш чу барк нур,
З-ин сон лағомрез шаҳ омад ба шаҳр-дар.

Ҳисраи Деҳдаӣ

ЛАДАЙНО a. لداين (аз пешоянди арабии لدى ва ҷонишини U) назди мо, пешӣ мо.

Гуфтаи, ки ба пешӣ ки равам, то бинлоҷад
Дарди мави дилсӯхтаро? Гуфт: Ладайн. *Савдо*

ЛАДУНИЙ a. لدني d. он чӣ аз ғайри иштироки табиату зеҳн ва ғайри қўшиш гуё аз тарафи худо ато шудааст, худодод; **ИЛМИ ЛАДУНИЙ** d. илму дониши худодод, ки гуё аз ғайри таълими устод ва қўшишу ҳаракати шахс аз ғайб ҳосил шудааст.

Пари фаршита мағасрони ман шавад, чу ниҳанд
Зи хони илми ладунӣ чу Ҳизр моҳазарам. *Ҷамӣ*

ЛАДҒ a. لدغ газидани мор; неш задани қадҷум ва ё занбур.

Суддаву дидону истисқову сил,
Қасру зотуссадру ладғу дарди диди... *Румӣ*

ЛАДҒА a. لدغه неш, газидани мор, қадҷум ва дигар ҷонварони заҳрдор.

Лаззати айни дунёро ладған аҷал дар пай аст
Ва наълими биништро девори макорех дар пеш. *Сатбӣ*

ЛАЁЛ a. ليال *шакии кӯтоҳшудаи лаёли.*

Он ки пушонад зи баҳри ҷунбишу ороми халқ
Ҷомаҳои нуру зулматро дар айёму лаёли... *Муизӣ*

ЛАЁЛИ a. ليلي ч. лайа.

Дар ин лаёли килобу сиёбӯ ба шаҳр омада дар
дукконҳо харобӣ мекарланд. *«Равзат-ус-саф»*

Ҳоқим бо хавоси хеш дар лаёли миёни оммаи халқ
мегашт. *«Равзат-ус-саф»*

ЛАЁН||**ЛИЁН** ليان дурахшон, тобон, бофурӯ.

Ҷамшеди кзаёи, на ки хуршеди лаёни,
Қ-аз нур аёни, хама руҳ аёни саной. *Ҳоқонӣ*

ЛАЁН-ЛАЁН тобон-тобон, дурахшон-дурахшон.

Гардун зи барки теғ чу оташ лаён-лаён,
Қўҳ аз ғиреви қўс чу кишти навон-навон. *Фарруҳӣ*

ЛАЁҚАТ||**ЛИЁҚАТ** a. لياقت сазоворӣ, шонestaгӣ, аҳамият ва арзандагӣ.

Баҳром дар лаёқати тақрири у мутаҳайнр шуд.

Авофӣ

ЛАЖАН||ЛАЧАН لَاجِنُ гилян сиеҳ ва тира, ки дар тахти хавз, ҷуӣ, кул ва ғ. пайдо мешавад, лойқа.

Кардам тигӣ ду дидла бар у ман чунон-к расм,
То шуд эн ашкам он замини хушк чун лажан.

Асҷадӣ

ЛАЗГӢ لَزْغِي номи халқест аз халқҳои Қафқоз.

Чамоён лазгӣ... мақдами уро гиromӣ дошта ба шамхoлини худ бардоштанд, шамхoл рансро гуянд.

«Хизoнoи oмиpa»

ЛАЗЗАТ а. لذت ҳиссе, ки аз дарки хушӣ ва гуворой дар кас пайдо мешавад; ҳаловат; хушӣ, маза.

Ладар хирадмандон лаззати қувватҳои ботин ға-лаба дорад. *Ибни Сино*

Зоҳид, чӣ аҷаб, гар кунад аз ишқи ту парҳез,
Қас лаззати ин бода чӣ донад, ки нахурдаст.

Қамоли Хучандӣ

ЛАЗЗАТГИР لذتگیر лаззатгиранда, аз маза ва гуворони чизе баҳраваршаванда.

Гарчи аз лаззот бетаъсир шуд,
Лаззате буд уву лаззатгир шуд. *Румӣ*

ЛАЗЗОТ а. لذات қ. лаззат.

Лек ширинию лаззоти макар
Ҳаст бар андозаи ранчи сафар. *Румӣ*
Зи лаззоти ҳаҷон чӯз ҳурданиҳоям намеояд,
Қаландармашрабам, бобои риндон аст устодам.

Савдо

ЛАЗИЗ а. لذيز лаззатнок, бомаза, хуштаъм, гуворо.

Обид аз таомҳои лазиз ҳурдан гирифт ба қисват-ҳои назиф пушидан. *Сатбӣ*

Бӯи он таомҳои лазиз ва ғизоҳои мувофиқ биш-навӣ. «Анвори Сухайлӣ»

ЛАЗЪ а. لَعْن сӯзиш; озор, озори дил.

ЛАИБ а. لَعِب ниг. лаъб.

ЛАИМ а. لَئِيم 1. ноқас, фурумоя, паст, сифла.

Ин бувад ҳуи лаимони данӣ —
Бад кунад бо ту, чу некӯи кунӣ.
Бо лаиме чун кунӣ қаҳру қафо,
Бандае гардад туро бас бовафо. *Румӣ*
Гуфт: Бошад нафси надону лаим,
З-ин ду васфи у диле дорам ду ним. *Ҷонӣ*

2. ҳасис, мумсик.

Он чи андушт сифлатабии лаим,
Бади марг аз барон душман монд. *Ҷонӣ*

Агар мардуми шахр лаим бошанд, кас аз берун дар ин шахр дарнаравад барон сактини маош.

Аҳмади Доғиш

ЛАИМУТТАБЪ а. لَئِيمُ الطَّعْمِ ҳасистабнат, ҳасис, мумсик.

Агар наъше ду кас бар дӯш доранд,
Лаимуттабъ пиндорад, ки хонест. *Сатбӣ*

ЛАИМӢ لَئِيمِي 1. ноқасӣ, фурумоягӣ, пастӣ; 2. ҳасисӣ, мумсикӣ.

Ту ба дона домро бигандаӣ,
В-аз лаимӣ бар ғаҳе печндаӣ. *Румӣ*

ЛАИН а. لَئِين лаънат қардашуда, малъун, ронда ва дур-карда аз раҳмат ва неки.

У насхатр бишунинд, аммо бадгӯи лаин
Дар мӯён шӯр ҳамакард сабаб ҷустани шар.

Ҷарруҳӣ

Гар ба пири дониши бадғавҳарон афзун шавад,
Русияхтар нестӣ ҳар рӯз иблиси лаин? *Манучехрӣ*

ЛАЙН а. لَين нарм, мулоим.

Рӯй ба Самарқанд ниҳод, то аз ўҳдаи аҳде, ки аз тори анкабут лайнтар буд, берун ояд.

«Равзат-ус-сафо»

ЛАЙЛ а. لَيل шаб.

Мутавакқил ҳоҷибро гуфт: Бояд дар ҷавфи лайл ба маъзили имом Ҳодӣ равай ва он, ки аз молу силоҳ дар он ҷо ёбӣ, бигирӣ ва уро назди ман орь.

«Равзат-ус-сафо»

лайлу наҳор шабу рӯз.

Шаби сӯхбат ғанимат дону доди хушдилия бистон,
Басе гардиш кунад гардун, басе лайлу нахоре ҳаст.

Ҳофиз

ЛАЙЛАТУЛФИТР а. ليلة الفطر шаби иди рӯзакушоӣ, шаби иди фитр, шаби арафна рӯзакушоӣ.

ЛАЙЛАТУЛҚАДР а. ليلة القدر шаби муайяннашави тақ-дир, ғолибо шаби 27-уми моҳи рамазон, ки бехтарин шаб барои ибодат медонанд, ва гуё он шаб дуову ибо-дат зуд иҷобат меёбад.

Бо рангу нигор ҷаннатулҷаднӣ,
Бо нуру зиёф лайлатулқадри. *Манучехрӣ*

ЛАЙСА а. لَيسӣ нест; лайса бишай(ин) а) чизе нест; б) маҷ. ҳечмәярз, номиз.

Эй даҳони ту қанду лаб ҳама май,
Қанд неши лаби ту лайса бишай. *Қамоли Хучандӣ*

ЛАЙТА а. لَيتе кошкӣ, агар; шояд; ба лайта ва лаалла (ба) агару магар, кошкӣно шояд; бо умед, бо умедворӣ, ба тавакқал.

Осафхон ... бо у забону дил яке карда, ба лайта ва лаалла вақт меғуззаронд. «Табриқи Фариста»

ЛАК I لَک сад ҳазор.

Дар он на сонр монду на тоир аз бари хок,
Ду лак зи лашкари у шуд ба зери хок ниҳон.

Ҷансури

Ва умри табии инсон дар ин аҳд як лак соли урфӣ аст. «Табриқи Фариста»

ЛАК II ||ЛОК I لَک||لاک 1. сифла, фурумоя, паст; ах-мақ.

Бо мардуми лак то битавонӣ бимәъмес,
Зеро ки ҷуз аз ор наёйд зи лаку лок. *Айюқӣ*
Ҳар яке ҳамчу саги лок давон аз паси бӯй,
Офати нуҳду ҳалоки қадаҳу марги сабӯй. *Сӯзани*

2. ҳасис, баҳил, мумсик.

Эй л а к, ар ноз хоҳию неъмат,
Гирди даргоҳи у кунӣ лаку пак. *Рӯдакӣ*

ЛАК III لَک сухани беҳуда, габи бемаъний, ҳазайн.

ЛАК IV لَک лаку пак а) асбобу анҷом, палос ва пу-шиданиҳои хусусан кӯҳна ва фарсудашуда.

Овард лаку пак зи барон мани мискин,
Бо он ки лакаш додам аз баҳри бизаот.

Хисрави Деҳдавай

б) таколу, рафтуомади шитобкорона.

Эй лак, ар ноз хохию неъмат;
Гирди даргоҳи у кунӣ лаку пак. *Рӯдакӣ*

ЛАК V || ЛОК II *لک* *لاک* моддан ҷаспандае, ки бо он
бунӣ кордро ба даста ё нигирно ба ангуштарин ва ғ.
меҷаспоянд.

Ҳеҷ н-оям ҳаме зи хона бурун,
Гунам дар нишоятанд ба лак. *Оғочӣ*

ЛАК VI || ЛАКА a. *لک* (аз пешоянди арабии 'ل' ва чони-
шини 'ک') туро, барои ту.

ЛАКДИРОЙ *لکدراى* ҳарзағуӣ, беҳудағуӣ, жожхой.

Гуфт риман-марди хоми лақдиroy
Пешӣ он фартут-марди жожхой. *Лабибӣ*

ЛАКЛАГ I || ЛАГЛАГ *لکلاک* паррандан машхур, ки
гардану пойҳои дароз дорад ва ҳуроқаш ҳаҷарот,
мушкова мору моҳист.

Дил талаб аз мард, на аяндому пушт,
Боз сабуқ бошаду лақлак дурушт. *Хисрави Деҳдавай*

ЛАКЛАК II a. *لکک* барон ту; лақлак задан «мо аз онӣ
туем» гуфтан.

Лақлаки эшон, ки лақлак мезанад,
Оташин тавҳид дар шак мезанад. *Румӣ*

ЛАКОНА *لکنا* ҳасиб, рӯдаи гуфсанд, ки бо гушту ҷиғари
куфта пур карда мепазанд.

Аз паси дев давои чу қудак, лекин
Руду май асту залибневу лақона. *Носири Хисрав*

ЛАКХАН *لکهن* рӯза, рӯзадорӣ, рӯзан хиндуён ва бут-
парастон.

Ало, то муъминнон доранд рӯза,
Ало, то хиндуон гиранд лақхан. *Манучехрӣ*
Гар ҳаме лақханат кунад фарбех.
Сер хурдан туро зи лақхан бех. *Саноӣ*

ЛАЛІМӢ *لالى* кишти ғаллаву дона, ки аз ғайри объёри,
танҳо ба воситаи оби барфу борон ба амал меояд.

Арозин вай... мунқасим мешавад: яке— зироати
обист..., дувуи— лалмӣ, саввум— боғӣ. *«Табрихи Фаришта»*

ЛАМ a. *لم* не, на; лам шудан нест шудан.

Як-як зи бими ханҷари хуршед ахтарон
Ҳамчун муҳолифони шаҳаншаҳ шуданд лам. *Заҳири Форӯбӣ*

ЛАМАОН a. *لماون* дурахш, тобиш.

Рӯзхӯрро аз ламаони офтоби тобистон чӣ таматтуъ
тавонад буд. *«Табрихи Байҳақӣ»*

Асп аз ламаони шамшер ҷароғно шуда, Диловар-
хон бар замини афтод. *«Табрихи Фаришта»*

ЛАМАОТ a. *لماوت* қ. ламта.

Устоди нодирақори тақдир лаъли обдори оташқир-
дори дурахшандаи меҳрро ба гунаи ламаоти анвор
пардохт. *Восифӣ*

ЛАМОЛАМ *لالم* шакли дигари лаболаб.

На аз лашқари мо касе кам шудаст,
На ин кишвар аз хун ламолам шудаст. (1) *Фирдавсӣ*

ЛАМС a. *لمس* 1. дарк кардани гармӣ, сардӣ, дурушӣ,
мулоима ва ғ. бо судани даст; палмосида, даст-даст
карда дарк намудан; 2. қувваи ломиса, ҳисси дарккунӣ
бо судани даст.

Ҳисси панҷум ламс аст. Ҳар гоҳ чизе сард ё гарм
ё дурушт ба бадан боз ояд, ин қуввати ламс биёбад.
«Маҷмаи-ул-ансоб»

ЛАМТУР *لمتر* ғафс, фарбеҳ; қавӣ.

То ки зафту фарбеҳу ламтур шавад,
Он танаш аз пеху қувват пур шавад. *Румӣ*

ЛАМЪА a. *لمعة* дурахшони, равшани, партав, ялти карда
дурахшдан.

Ту дар миёни ҳалолқ ба ҷашми аҳли назар,
Чунон ки дар шаби торик ламъан нуре. *Саъдӣ*
Гар зи рухсори ту як ламъа ба дарёё афтад,
Об оташ шаваду шуъла ба саҳро афтад. *Ҳилолӣ*

ЛАМЪАЗАЛ I *لميزال* 1. безавол, он чӣ завол наметазан-
рад; ҷовид, доимӣ, пойдор, абадӣ.

Ахтари бурҷи сипехри ламъазал,
Гавҳари дурҷи қамолӣ бебадал. *«Табрихи Фаришта»*

2. ҷ. ҷовид, безавол (сифати худо).

ЛАМҲА a. *لمحة* лаҳза, дам.

Толут баъд аз ламҳае бар дари он ғор омад.

«Равзат-ус-сафо»
дар як ламҳа дар як дам, дар як лаҳза, дар як фӯр-
сат.

Дар як ламҳа ба тирӯ ханҷар ва аслиҳа маҷмӯи
донишмандонро бар арсаи ҳоку бистари ҳалоқат
хобонданд. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАНГ *لنگ* 1. касе, ки як пояш айб дошта, дар гаштан
бо пои дигар муътадиллона ва баробар ҳаракат намеку-
над.

Эй басо аспӣ тезрав, ки бимурд,
Ҳараки ланг ҷон ба манзил бурд. *Саъдӣ*
лангӯ лӯк касе, ки пояи маъюб аст; касе, ки ба ҳар
ду қафи даст ва зону роҳ меравад; чулоқ ва манӣ;
мӯк. лӯк (лӯку ланг).

Лангӯ лӯку ҳафташаклу бедаб,
Сӯи у мегажжу ўро металаб. *Румӣ*

2. ист; таваққуф, даранг; ланг кардан (ё намудан)
таваққуф кардан, ист кардан, дар роҳ аз маъмулаш
зиёдтар таваққуф ва таъхир кардан.

Дар мавқеи Фалаҷ ном, дар васати биёбоне, ки
аз ҳар тараф дувист фарсанг дур аз ободонӣ бу-
дааст, маҳор моҳ ланг намуда. *Носири Хисрав*

ЛАНГАР *لنگر* 1. оҳани вазнини махсус, ки барои нигоҳ-
доштани кишти ба занҷир баста ба зерӣ дарёё мепар-
тоянд.

Ба як бод шуд кишти хасм хурд,
Фуру монд лангар, Палангар бимурд. *Низомӣ*

лангар андохтан барои истодани кишти лангарро ба зери об, андохтан; *мач.* таваккуф кардан.

Камол, аз мавҷи ғам чун нест гирдобе ҷаҳон ҳолӣ, Биё, то бар лаби даръи бода лангар андозем.

Қамолӣ Ҳуҷандӣ

лангар ниҳодан лангар андохтан; *мач.* истодан, ист кардан; таваккуф кардан дар ҷое.

Оқил чу хилоф дар миён омад — бичаҳад ва чун сулҳ бинад — лангар биниҳад. *Савдӣ*

лангар фуру кашидан лангар андохтан.

Агар на ақл ба мастӣ фуру кашад лангар, Чи гуна кишти аз ин вартаи бало бибарад? *Ҳофиз*

2. *мач.* тамкин, виқор.

Ба ҳомӯшӣ шавам мӯҳри даҳони беҳудагӯён, Намебозам чу қуҳ аз ҳар садое лангари худро.

Совб

3. ҷои исти мусофирон, истгоҳ; хонақоҳ.

Лангару хонақоҳи ӯ ҳоло мақсади ақобиру фуқаро аст ва букъан дилқушову баравнак ва маъмур аст. *«Тавзираи Давлатишоҳ»*

4. ҷубҳон дарозе, ки дорбозон барон нигоҳ доштани мувозанат ба даст мегиранд.

ЛАНГАРӢ لنگري табақи калон.

Ба нини рӯз агар гардад бисоторо палавхонро, Фуруғи лангарӣ хайрон кунад хуршеди тобнор.

Савдо

ЛАНГ-ЛАНГОН لنگلنگан лангон-лангон, лангида-лангида.

Бар сари хок дар шитоб шуданд, Ланг-лангон ба суи об шуданд. *Ҷомӣ*

ЛАНГОК لنگاک (гали) ранҷонанда, хафқунанда ва нофорам.

Ман бо ту суҳан ба лоба гуям,

Аз ҷӣ диҳим ҷавоби лангок. *Тайён*

ЛАНГӢ لنگي ланг будан; лангию лӯғӣ ҷулоқӣ ва манбӣ.

В-он ки лангу лӯк он сӯ меҷаҳӣ,

Аз ҳама лангию лӯғӣ мераҳӣ. *Румӣ*

ЛАНО لئا (аз пешоянди арабии ل ва ҷонишини ئا) барон мо, ба мо, ба фондан мо.

Ҳоҳӣ бинтобӣ ту ба мо, хоҳ билуғӣ, Додем ризо ҳар ҷӣ лано, ҳар ҷӣ алайно. *Савдо*

ЛАНТАРОНӢ а. لانتارنى ҳангиз маро дида наметавонӣ, намебинӣ маро.

Агар буҳл хоҳад, бар рӯи ту бинад,

Ба гуш оқд ўро зи ту: Лантаронӣ. *Фаррухӣ*

Он нигорам гар ба ошӣқ «лантаронӣ» ваёда дод, Ҷилваҳое булҷаҷаб ҳар рӯз дар бозор дошт.

Ибни Ямин

ЛАНҶА لنگه рафтори бо возу ишва, нозу хиром.

Ба ханда гуфтани ширинӣ дидед,

Ба ланҷа рафтани раънош бинед. *Низорӣ*

ЛАНҶИДАН لنجيدن 1. кашидан баровардан, баровардан (аз даруни ҷизе).

«Касе, к-уро ту бинӣ дарди куланич

Бикӯшаш пушту э-у саргин бирун ланҷ. *Тайён*

2. ба ин тарафу он тараф майл карда мургобивор рох гаштан.

Аз баҳри ҷӣ доданд туро ақл, чи гӯӣ?

Нохуш бихӯӣ чун хару чун ғулба биланҷӣ.

Носири Хисрав

ЛАОЛӢ а. لآلى ч. لؤلؤ(ى)лулуу.

Бар гули суғҳ аз нам уфтода лаолӣ,

Ҳамчу арақ бар зори шоҳиди ғазбон. *Савдӣ*

Ҷавоҳир ва дуруи лаолӣ низ аз ҳайнзи эҳсо берун буд. *«Равзат-ус-сафр»*

лаолин мансур лӯлуи пароканда, марворидхон ҳанӯз ба ришта кашиданашуда; лаолин обдор а) марворидхон аълосифат.

[Шарафуддин Али Яздӣ] китоби «Темурнома»-и манзума чун дурии шоҳвор ва лаолин обдор маркумӣ қалами гуҳарбор ва ҳомия бадоеъосор гардонид. *«Фатҳнома»*

б) киноя аз сӯҳанхон фасеҳ, шеърӣ мавзун.

Яке аз он ҷамот гуфт, ки оё дар моддан обу тег ғазале, ки аз мағлаъ то мағлаъ маонии ҳос дошта бошад, тавон гуфт ва ин микдор лаолин обдорро ба алмоси фикрат тавон суғф? *Восифӣ*

ЛАОМАТ а. لآمت лаямӣ, ҳасисӣ, баҳлиӣ; нокаси.

Абӯҷаъфар аз ҷумлан арзол буд, дар айёми давлати оли Сомон ба мукнат расида аз лаомати табият ва даноати ҳиммат дастӣ рад бар синан мултамаси Мунтасир ниҳод. *«Равзат-ус-сафр»*

ЛАР I لر ҷӯӣ, ки хоҳ одам канда бошад, хоҳ сел.

Ларе кандан ноҳамвор дар пеш, Ки бод аз вай сарояд дар тақи ҳеш.

Хисрави Деҳлавӣ

ЛАР II لر бағал.

Ин даст ба лар кардаву он пушт ҳамидааст.

Абулфараҷи Рунӣ

ЛАР III لر 1. рустой; 2. *мач.* аҳмақ.

Тавба дорам аз зарофат ҳамчу Солиқ, варна ман Сад зарофатпешаро аз як суҳан лар мекунам.

Солиқи Яздӣ

ларз لرز асоси замонӣ ҳозираи ларзидан.

ЛАРЗ لرز ларза, ларзиш, эҳтизоз, раъша.

Ларзи ту чу савдо ба сари ҳасм дарафтод, Румҳат ба дилаш рост чу андеша даромад.

Салмони Соваҷӣ

ЛАРЗА لرزه ҷунбиш, ларзиш, эҳтизоз, раъша.

Табиӣ пинҳонии ғами ту маро

Ларза аз устухон барангезад. *Ҳоқонӣ*

Рахна дар қӯҳ афғанад, чи карру фаррат,

Ларза бар чарх афғанад, чи гирудорат. *Анварӣ*

ЛАРЗАНДА لرزنده ларзон.

Биларзид бар сонӣ ларзанда бед,

Ҳам аз ҷони ширин бишуд поумед. *Фирдавӣ*

ларзанда бар касе, ҷизе азиздоранда ҷизе ё касе, бисёр ғамхорикунанда дар ҳаққи ҷизе ва ё касе.

Туро буд болад нигаҳбони ӯӣ,

Падарвор ларзанда бар ҷонӣ ӯӣ. *Фирдавӣ*

ЛАРЗИДАН لرزيدن ба ҷунбиш ва тазалзул даромадан,

ба эҳтизоз даромадан, ташидан.

Биларзид гетӣ зи бори гарон,

Зи бас кӯҳи оҳан карон то карон. *Фирдавӣ*

Ҳар ки хиёнат варзад, дасташ аз ҷабонат биларзад. *Саъдӣ*

ЛАРЗИШ لَرزِش чунбиш, эҳтизоз, раъша; ба ларзиш дар-афтодан ба ларза афтодан, ба ларзидан сар кардан.

Зи боридаи барфу борони сайл,
Ба ларзиш дарафтода ҳамчун Суҳайл. *Саъдӣ*

ЛАРЗ-ЛАРЗОН لَرز_لَرزان ларзида-ларзида, саҳт ларзида.

Гирифтору дил 3-у шуда ноумед,
Равон ларз-ларзон ба кирдори бед. *Фирдавӣ*

ЛАРЗОН لَرزان ларзанда, он ки дар ҳолати ларзиш аст.

Чу хашм оварад кӯҳ, резон шавад,
Сипехр аз бари хок ларзон шавад. *Фирдавӣ*

ЛАСМ ا. لَسم бӯсидан; бӯсиш.

Диловархон бар ласми туроби ақдоми шаҳаншохи сипехраҳишом сарафрозӣ ёфта.

«Тарихи Фарошӣ»

ЛАТ I لَت садма задан, зарба задан, куфтан бо даст, калтак ва ғ.; зарб.

Лат ҳамаро ҳам кунад аз сачда пушт,
Сачдаи ангишт нигар пешу мунг. *Хисрави Деҳлавӣ*
лат хурдан зарба дидан; ба шикаст дучор гардидан;
лар лат кашидан задан, куфтан.

Фармуд, то уро тозиёна зананд, то нқрор кунад. Ба мӯҷибӣ фармуда чун пайкро дар лат кашиданд, мактубот нқзор кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАТ II لَت амуд, пашшар.

Лате бар сари турк зад, лахш кард,
Сару пушт афтод бар хоки зард. *Фирдавӣ*

Зи тозиёнаи хасмат ишорате кофист,
Ба разми хасм чӣ ҳоҷат туро ба найзаву лат. *Шамси Фаҳрий*

ЛАТ III لَت пора; лат-лат пора-пора, тикка-тикка, порча-порча.

Чуғд ки бо бозу бо кулангон паррад,
Бишканадаш парру музру гардад лат-лат. *Асқадӣ*

ЛАТАНБАР||**ЛАТАНБОР** لَتَنبَار 1. шикампараст, бисъёрхӯр, пурхӯр; 2. мач. ҳеҷқора, кохил; 3. нодон, ҷо-хил; ақмақ.

Бар дил мақун мусаллат гуфтори ҳар латанбар,
Ҳаргиз кучо писандад афрок ҷуз туро сар. *Шокири Бухорӣ*

ЛАТАНБОН لَتَانَبَان бисъёрхӯр, пурхӯр, шикампараст.

Чӣ донад латанбони аз хоб маст,
Қи бечорае дида барҳам набаст. *Саъдӣ*

На ҳар бор хурмо тавон хурду бурд,
Латанбони бад оқибат хурду мурд. *Саъдӣ*

ЛАТАНБОР لَتَنبَار ниг. латанбар.

ЛАТАФ а. لَطف 1. пармӣ; 2. неқӯй, меҳрубонӣ.

Ҳар киро, к-ни шикастарой дод,
Он латаф карду мумиёй дод. *Низомӣ*
Сад латаф аз кирдори в-аз лаби ту як суҳан,
Сад ситам аз рӯзгор в-аз дили ту як ҷафо. *Ҳоқонӣ*

ЛАТИФ а. لَطف 1. нозук, зариф, нарм.

Ҷомест, ки ақл офарин мезанадаш,
Сад бӯса зи меҳр бар ҷабон мезанадаш,
Ил қузагари даҳр чунин ҷоме латиф
Месозаду боз бар замин мезанадаш. *Ҳаёӣ*
Соиб, маро зи беҳабарӣ нест шикаве,
Бар хотирх латиф бувад бор оғаҳи. *Соиб*

2. хушрӯ, хушнамо, махин, раъно.

Ба ин рӯи латифу хун дилкаш
Ба тезӣ сар мақаш мованди оташ. *Бадриш Қашмирӣ*
Инсоф меиҳам, ки латифону дилбарон
Бисъёр дидаам, на бад-ни лутфу дилбарӣ. *Саъдӣ*

3. хушмаза, гуворо, дилпазир, дилкаш.

Чун латиф омад ба гоҳи навбахор
Бонги руду бонги кабку бонги таз. *Рудакӣ*
Обид аз тамоҳон латиф хурдан гирифт ва кис-
ватҳои назиф пушидан. *Саъдӣ*

Чӣ латиф аст ба субҳе қадаҳи ширбиринч,
Дар замоне, ки кунад доя зи хобат бедор. *Абӯисҳоқи Аттима*

4. хуштабъ, зариф; неқӯрок.

Латифи қарамгустари қорсоз,
Ки дорон ҳалқ асту донои роз. *Саъдӣ*
табъи латиф табъи нозук ва зариф.

Эй булбули хушидхон, махрушам дам фуру бар,
Табъи латифи султон тоби суҳан надорад. *Маҳфӣ*

ЛАТИФА а. لَطفَة 1. базла, шӯй, мутонба.

Шабҳон дароз нахуфтаме, базлаҳо ва латифаҳо
гуфтаме, бошад, ки муонасат пазираду ваҳшат
нагирад. *Саъдӣ*

2. нуктан дақиқ, суҳани бозарофат; суҳане, ки дорон
маънон ҷуқур ва нозук аст, каломӣ мухтасари пур-
маъно.

Латифаст нӣҳонӣ, ки ишқ аз он ҳезад,
Ки номи у на лаби лалъу хатти зангорист. *Ҳофиз*

ЛАТИФБОЗУ لَطفِبَازُو дорон бозун зебо ва нарму нозук.

Қамони саҳт кӣ дод он латифбозуро,
Ки тирӣ ғамза тамои аст сайди охуро. *Саъдӣ*

ЛАТИФМАНЗАР لَطفِمنظر хушрӯ, зебосурат, хушандом.

Омадамат, ки бингарам, боз назар ба худ кунам,
Сер намешавад назар, баски латифманзарӣ. *Саъдӣ*

ЛАТИФПАЙВАНД لَطفِپیوند мавзун, нозук.

Чандия ғазали латифпайванд
Гуфт аз ҷиҳати ҷамоли дилбар. *Низомӣ*

ЛАТИФСРИШТ لَطفِسرشت нозуктабъ, покниҳод.

... Қи эн қалбонувони қасри биҳишт
Буд зоҳидзане латифсришт. *Низомӣ*

ЛАТИФТАБИЪТ لَطفِطبیعت неқӯсришт, хушхулқ.

Он гоҳ доян мусгақимбунӣят, мӯътадилҳайат,
латифтабиат, қаримҷибиллат бисъвардад. *«Синдбоднома»*

ЛАТИФУЛЪЪТИДОЛ а. لَطفِالاعتدال хушандом, латифан-дом.

Малик дарҳол қаннӣзаси моҳрӯй пешу ӯ фири-
стод .... ҳамчунон дар ақибаш гуломе бадеъулҷа-
мол ва латифулъътидол. *Саъдӣ*

ЛАТИФХҲҲ لطيفخوي нармхуӣ, хушфеъл, хушхулқ.

Сарҳанги латифхуӣ дидор
Беҳтар зи ғаёҳи мардумозор. *Сағдӣ*

ЛАТИФХҲҲ لطيفخوي нармӣ, хушфеълӣ, хушхулқӣ.

Бурдӣ зи ҳаво латифхуӣ,
В-аз боди сабо абирбуй. *Низомӣ*

ЛАТМА а. لطمه ба ҳам хӯрдани ду чиз, ба ҳамдигар зарба расонидан; шайпотӣ, торсаки, шаналок; садама, зарба.

По чу нихад бар сари дарёе ҳасе,
Латма хӯрад аз кафи дарёе басе. *Хисрави Деҳлавӣ*
Гирди таҳайюли ду сароб аст ҳастиш,
Аз латман ду мавҷ ҳубобе дамидаст. *Бедил*

ЛАТОНФ а. لطائف чамъ 1. ч. латифа.

Дар латонф лаъли у ҳозирчаов,
Дар дақоқ ғаҳмӣ у софӣ чу об. (1) *Чомӣ*

Расул он чо расид ва пайғомҳо бар вачҳи нек
бигӯзод бар латонф ба ҳалде ба кор овард, то он
қавмро ба ҳобе фуру кард. (2) *«Тағрихи Байҳақӣ»*

2. нозуқиҳо, зарифҳо, борикҳо.

Абулфазл дар латонфи адаб бореътар буд.

«Тарҷимаи Яминӣ»

латонфи ҳиял (инҷунин латонфулҳиял) мақру ҳилаҳои нозуқ, моҳирона.

Олутнош чунон рифқ намуд бар латонфи ҳиял
ба кор овард, то кори мо аз қонда барнагашт.

«Тағрихи Байҳақӣ»

3. марҳаматҳо; эҳсонӣ бахшишҳо, тӯҳфаҳои нурқимат.

Султон бар латонфи сунӣ борӣ бар авониди қарамӣ
у шукр меғуфт. *«Тарҷимаи Яминӣ»*

ЛАТОНФУЛҲИЯЛ а. لطائف الحيل ниг. латонф (латонфи ҳиял).

Он лашкару ҳазончу гуломони саронро бардошт
ва латонфулҳиял ба кор овард, то ба саломат ба
Хоразм бозбарад. *«Тағрихи Байҳақӣ»*

Қутбхони Лудӣ... ба латонфулҳиял аз Хусайн-
шоҳи Шарқӣ рухсат гирифта хидмати султон Бах-
лул омад. *«Тағрихи Фаршита»*

ЛАТОФАТ а. لطائف 1. нозуқи, борикӣ, зарифӣ, хуштабӣ.

Баҳром... дар латофати сухани у мутаҳайир
шуд. *Афӣ*

2. поки, покизагӣ, бегуборӣ.

Ҳаво аз латофат дар у мушкрес,
Замин аз надоват дар у чашмаҳез. *Низомӣ*

Борон, ки дар латофати таъбаи хилоф нест,
Дар бог лола рӯяду дар шурвор хас. *Сағдӣ*

3. зебоӣ; раъноӣ, назоқат, нозуқандомӣ, мавзунқоматӣ.

Ба (ба) латофати сурати худ назар кунӣ ва яқин
дон, ки маро бе ҷурме ба қати расонӣ.

Аҳмади Донииш

Пеши гул гоҳ аз он латофати таъ,
Гоҳ аз он буи пираҳан меғуфт. *Чомӣ*

4. мулоимат, хушмуомилагӣ, муносибати нағзу нарм.

Ба латофат чу барнабед кор,
Сар ба беҳурматӣ кашад ночор. *Сағдӣ*

латофат кардан муносибати нағзу мулоим кардан.

Латофат кун он чо, ки бинӣ ситез.

Набуррад қазӣ нармро теги тез. *Сағдӣ*

ЛАТРА لثرة 1. пора-пора, дарид.

Он ки бошад бари ҷалолати у
Атласи ҷарҳ жандаву латра. *Шамси Фаҳрӣ*

2. фарбеҳ; маҷ. коҳил, танбал.

Мардаке чанд ҳаст бас латра,
Аспаке чанд ҳаст бас лоғар. *Масъуди Сағд*

ЛАТТА لثة порча, қисме, ҳисса аз матоъ.

Дузем қабо баҳри қадат аз гули сурӣ,
То хилғати зебои ту аз латта набонад.

Хисрави Деҳлавӣ

ЛАФЗ а. لفظ 1. суҳан, калом.

Лутфи таъбаи дар сухан мӯ мешикофт,
Лафз нашнода ба маънӣ мешитофт. *Чомӣ*

2. забон, лаҳҷа.

Хирадномаҳоро зи лафзи дарӣ
Ба юнонзабон кард қиссатгарӣ. *Низомӣ*

ЛАФИФ а. لفييف 1. омехта, ба ҳам печида; 2. маҷ. ҳамроҳ, ҳамсуҳбат.

Туро лафифи гунаҳкорои ва мақруни зиндонӣён
созанд. *«Равзат-ус-сафос»*

ЛАҶ لاج ниг. лаҷҷ.

ЛАҶЧА لاجچه ниг. лаҷча.

ЛАҶҶЛАҶ لاجلاج лаби дӯр, лаби ғафс ва овезон
монанди лаби шутур.

Чашм чун ҷоманӣ ғук об гирифта ҳама сол,
Лаҷҷ чун музаан хоҷа Ҳасани Исо каж. *Мунҷик*

ЛАҶҶЛАҶЛАҶ لاجلاجلاج 1. лаби дӯр, лаби ғафс ва
овезон монанди лаби шутур.

Дандон чу сладаф карда, даҳон маъданӣ луълуъ
В-аз лаҷча бияфшонда бисе луълун шаҳвор.

Манучеҳрӣ

2. гушти беустухон.

Сари зангиёро дарорад ба банд,
Хӯрад чун сару лаҷчан ғусфанд. *Низомӣ*

ЛАҲЛАҲА а. لالهه таркибе аз хушбӯиҳои гуногун: мисли
мушк, анбар, кофур ва ғ.

Авлотар аст, ки нахуст модда аз димоғ боздорад
ба лаҳлаҳаҳо чун сирка ва гулоб ва рағвани гуӣ.
Хиҷаҳо бад-он тар мекунанд ва бар сари у меи-
ҳанд ва муддати ду рӯз мебуенанд.

«Заҳири Хоразмиш»

Ба шохидони чаман сад ҳазор лаҳлаҳа ҳур
Ба дасти пайки насими баҳор бифристон.

Убайди Зоконӣ

ЛАҲТ لخت 1. ҷузъ, ҳисса, қисм, пора, қитъа.

Биёмад зи туркон чу як лаҳт кӯҳ,
Шуданд аз ниҳебаш далерон сугӯҳ. *Фирдавӣ*
лаҳте а) поре, қисме; ҷузъе, қадре, андаке.

Хуришхо фиристоҳу лаҳте набид,
Ҳамон бӯйхо наргисе шанбаид. *Фирдавӣ*

... Ва лаҳте аз вилоят ғорат карда ва баъзеро
кушта ва баъзеро асир карда ва бурда то ба Марв.
«Тағрихи Наршахӣ»

б) лаҳзае, фурсате, як нафас, камтаре.

Чун маҷоли инкор набуд, лахте ба луччан андеша рафтанд. *Аҳмади Дониш*

Томошо кард лахте бар лаби чӯй,
Бидид он сангхоро рӯй бар рӯй. *Хисрави Деҳлавӣ*
лахт-лахт а) пора-пора, қитъа-қитъа, чок-чок, парча-парча.

Ҳамезад ҷунон гурз, к-аз захми сахт
Дар у қуфлу занҷир шуд лахт-лахт. *Асадӣ*

б) кам-кам, андак-андак.

Ҳама чизе ар бингари лахт-лахт
Ба сахти бирун ояд аз ҷои сахт. *Низомӣ*

2. табақан дар.

Чаҳонро ба омал-шудан ҳар-ки хаст,
Дулаҳтӣ даре дид, лахте шикаст. *Низомӣ*

ЛАХТ لخت 1. амуд, гурӯн оҳанин.

Хабар додам аз Рустаму лахти ӯ,
Ҳам аз ҷоми Қайхисраву тахти ӯ. *Низомӣ*

2. якдлут, якпора ва якҷинса.

Ба як захми он гуран ӯлоди лахт
Ситад ҷон аз он обнуси дарахт. *Низомӣ*

ЛАХТА لخته пора, порча, қитъа; **лахтаву пора** пора-пора.

ЛАХТАК لختک *шакаи тасғири* лахт.

Ҳама лахтаке себ ҳар бомдод
Парируй дуктар бад-ин кирм дод. *Фирдавӣ*
Лахтаке чун ҷарх бедорӣ гузин, к-аз баҳри ту
Минбаъре кард аз шараф чун шами гардун иҳтиёр. *Саноӣ*

ЛАХЧАК لاختک **ЛАХШАК** لخشک навъе аз оши орди,
ки хамиро тунук кашида парча-парча дар об мечӯшо-
нанд.

Афтод шабе ба оши лахчак қорам,
Гуфтам: Ҳаққо аз ин ҷалав хуштарак аст. *Савдо*

ЛАХШИДАН لخشیدن лағжидан, феҷидан.

Чаҳонро ҳар ду чун равшан дурахшид,
Зи якдигар мабурриду налаҳшид. *Низомӣ*

ЛАШКАР لشکر қушун, маҷмӯи фавқон одамони мусал-
лаҳи ҷанговар.

Пароканда лашкар наёяд ба кор,
Дусад марди ҷангӣ беҳ аз сад ҳазор. *Фирдавӣ*
Лашкар аз ҳар ду ҷониб рӯй ба ҳам оварданд. *Савдӣ*

Ҷӣ гуна ҷон барад Ибни Ямин аз лашкари хичрон,
Ки ҳар дам тирӣ ғам бар синиаш ношод меояд? *Ибни Ямин*

лашкар гиронсанг сипоҳи зиёд, бисёр; сипоҳи азим,
вофир.

Аҳмадхон... бо ҷанде аз умарон номӣ ва лаш-
кари гиронсангӣ интиҳобӣ бар сарӣ он ҷамоат
таъин фармуд. *«Таърихи Фаршмаъ»*

лашкар **ороста** лашкари муназзам, лашкари бата-
риб, мусаллаҳи омода ба ҷанг.

Ин рӯз Абдулҳасан даррасид бо лашкари анбӯх
ва ороста. *«Таърихи Байқайӣ»*

лашкар анғехтан ҳуҷум кардан; ҳамла овардан.

Агар ғам лашкар анғезад, ки ҳуни ошиқон резад,
Ману соҳӣ ба ҳам созему бунёдаш барандозем. *Ҳафиз*

лашкар **кашидан** аскар бурдан (ба ҷое); ба ҷанг рафтани;
лашкар оростан а) сипоҳ ҷамъ кардан; лашкар ба
тартиб овардан.

Нафал ба ҳаёли ҷанг бархост,
Майдон талабид, лашкар орошт. *Ҳилолӣ*

б) лашкар кашидан, ҳамла овардан.

Басе барнаёмад, ки байӣ-аммони султон ба муно-
заат бархостанд ва ба муқовамат лашкар оростанд
ва мулки падар хостанд. *Савдӣ*

лашкар рондан лашкар кашидан, б) лашкар ба ҷое
равона шудан; **лашкар** **румию шомӣ** *киноя аз шабу*
рӯз.

Барояд он гаҳаш ному тамомӣ
Мийёи лашкари румию шомӣ. *Бадрии Қашмирӣ*

ЛАШКАРАНГЕЗ لشکرانگيز ба ҷанг барангезандан лашкар.

Ба душман равон лашкарангез шуд,
Чу оташ сипоҳаш ба кин тез шуд. *Фирдавӣ*

ЛАШКАРАФРӯЗ لشکرافروز ба ҷуш хуруш оварандан

лашкар ҳангоми ҷанг, он ки лашкарро дар ҷанг ташвиқ
мекунад, баланд бардорандан рӯхи лашкариён; далер,
шучоъ, ҷанговари барҷастаи ибратшаванда.

Ту ба мулк-андар монанди Муизиддини,
Лашкарафрузу муҳолифини ланпазир. *Муизӣ*

ЛАШКАРГОҶ لاشکراگه **ЛАШКАРГАҶ** لشکراگه ҷои лашкар,
истгоҳи қушун.

Абуумуслим аз Марв берун омад ва аз роҳи Омӯй
ба як манзил лашкаргоҳ зад. *«Таърихи Наршахӣ»*
Бар он дашт лашкаргоҳ оростанд,
Ки дарёёфтанд, он чи меҳостанд. *Ҳочу*

ЛАШКАРКАШ لشکر کش ба майдони ҷанг барандан лашкар,
сипахсолор, сардори лашкар.

В-агар тарки хидмат кунад лашкари,
Шавад шоҳи лашкаркаш аз вай барӣ. *Савдӣ*

Алам баркашиданд лашкаркашон,
Дурахшанда шуд ҳанҷари саркашон. *Ҳочу*

ЛАШКАРКАШӢ لشکر کشی ба майдони ҷанг бурдани лаш-
кар, сардори лашкар, сипахсолорӣ.

Ба дастурию руҳсаги ростон
Ба лашкаркашӣ ғашт ҳамдостон. *Низомӣ*

ЛАШКАРШИКАН لشکرشکن шикастдехдани лашкар,
марди шучон лашкаршиқоф, ки бар қалби лашкари душ-
ман ҳамла оварда ба у зарбон ҳаҷокатовар медиҳад.

Зи ӯлодшӯни лашкаршикан
Тани қуҳ ларзанда бар хештан. *Фирдавӣ*

ЛАШКАРШИНОС لشکرشناس он ки дар қорҳои лашкари
моҳир аст; ба таҳмиш қиёс муайянкунандан миқдори лаш-
кар.

Сипоҳи на ҷандон, ки лашкаршинос
Ба андозаи он расонад қиёс. *Низомӣ*

ЛАШКАРШУКУФ || **ЛАШКАРШУТУФ** || لشکرشکوف
лашкаршукӯф шучоъ, диловар.

... Ки лашкаршукӯфони миғфаршиғоф
Нихон сулҳ ҷустанд, пайдо масоф. *Савдӣ*

ЛАШКАРӢ لشکری 1. мансуб ба лашкар.

Назоракунон шаҳрино лашкарӣ
Бар инсофу озари исқандарӣ. *Низомӣ*

2. сипоҳӣ, марди сипоҳӣ, сарбоз, аскар, марди ҳарбӣ, ҷанговар.

В-агар тарки хидмат кунад лашкарӣ,
Шавад шоҳи лашкаркаш аз вай барӣ. *Саъдӣ*

Ба тангҷашми он турки лашкарӣ нозам,
Ки ҳамла бар мани дарвени якҷабо овард. *Ҳофиз*

ЛАЪБ/ЛАНИБ/ЛЕЪБ а. لعب 1. бозӣ қардан; бозӣ.

Зулфу ҷашми дилбари ман лониб асту соҳир аст,
Лаъби зулфу сеҳри ҷашми у бадеу нодир аст. *Муизӣ*
Амир дар сояи шомӣна ба лаъби шатранҷ маш-
ғул буд. *Аҳмади Доғистӣ*

2. айшу ишрат, тараб, хушӣ.

Зи таъби у ба бозм-андар ҳама лаъбу тараб зояд,
Зи аъми у ба разм-андар ҳама фатҳу зафар хезад. *Муизӣ*

- ◇ лаъбу бозӣ ҳила; чора, тадбир.

Рӯбоҳ меғӯяд, ки ҳазор лаъбу бозӣ аз барон он
медонам, ки балон сат аз худ дафъ кунам. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛАЪБГАР لعبگر бозигар; фусунгар, найрангбоз.

Боғи деборухи парандисалаб
Лаъбгар гашту лаъбхош аҷаб. *Фаррухӣ*

ЛАЪЛ لعل *шакли арабишудаи* لؤل 1. савғи қиматбаҳон сурхрани дурахшон; лаъли Бадахшон нави аълон ин санг, ки аз қухистони Бадахшон ҳосил мешавад.

Гар санг ҳама лаъли Бадахшон будӣ,
Пас қимати лаълу санг яқсон будӣ. *Саъдӣ*

- Лаъли ноб а) лаъли соф ва ҳолис; б) *киноя* аз ман софу бегӣш.

На соғар булурину май лаъли ноб,
Ки ҷом осмон буду май офтоб. *Ҳоҷу*

- Лаъли пайконӣ навъе аз лаъл, ёкут, алмос ва фирӯза, ки ба шакли пайкон будааст.

Дарун пардаи гул ғунҷае, ки месозад,

- Зи баҳри дидаи хасми ту лаъли пайконӣ. *Ҳофиз*
Лаъли руммонӣ лаъли аълосифат, ки рангаш монанди ранги донаи анор аст, ёкути суп-сурх.

Зи ҷашмам лаъли руммонӣ ҷу меборанд, механданд,
Зи рӯзи рози пинҳонӣ ҷу мебинанд, мехонанд. *Ҳофиз*

2. маҷ, ранги сурх; сурх.

Ду атлас дар сайқула — яке лаъл ва яке 'сабз,
хар дуру бифирист. *Авфӣ*

- ман лаъл шароби сурх.

Эй дил, ту ба асрори муаммо нарасӣ,
Дар нуктаи зиракони доно нарасӣ,
Ин ҷо ба ман лаъли бихишти месоз,
К-он ҷо, ки бихишт аст, расӣ ё нарасӣ. *Ҳайъӣ*

3. *киноя* аз лаби маъшуқа.

Во лаъли нимзарран хандон офтоб,
Соғишнинг дидаи гириғияи кистӣ? *Ҳоқонӣ*
То ситодаст, аз ду ҷашмаш бар набояд дошт ҷашм,
То нишастааст, аз ду лаълаш бар наояд дошт лаб. *Фаррухӣ*

- лаъли ҳаҷаркаш *киноя* аз лаби латифсухан, ширинсухан.

Гуҳарбор шуд лаъли гавҳаркашаш,
Шакаррез шуд шаҳди шакарвашиаш. *Ҳоҷу*
Лаъли гуҳарбор *киноя* аз лаби маъбуба.

Дарат мебӯсаму он бахт ку, к-андар дилат ғардад,
Ки ин бахшиш аз он лаъли гуҳарбор оруу дорам. *Ҳисраи Деҳлӣ*

- лаъли обдор а) лаъли хушоб; б) *киноя* аз лаби маъшуқа.

То лаъли обдори туро нақш бастаанд,
Хобу фароғат аз сари айём рафтаанд. *Соиб*

- лаъли *серб* а) лаъли обдор, дурахшон.

Зи кӯхи саодат асар ёфт кон,
Баромад яке лаъли *серб* аз он. *Шодӣ*

- б) *киноя* аз лаби маъбуба.

Лаъли сероби ту бигрифт аз ман гулранг ранг,
Кай раво бонад, агар муриб ниҳад аз ҷанг ҷанг. *Заҳири Форёбӣ*

- лаъли суҳангӣ *киноя* аз лаби маъшуқа.

Таъна бар тўтӣи табъам мазан аз камсуханӣ,
Ки бар у роҳи суҳан лаъли суҳангунӣ ту баст. *Ҷомӣ*

- лаъли шак(қ)арафшон *киноя* аз лаби маъбуба.

Мекунад Ҳофиз дуое, бинишаву омни бигӯ,
Рӯзию мо бод лаъли шакқарафшонӣ шумо. *Ҳофиз*

- лаъли шак(қ)арбор лаби ширин, лаби маъшуқа.

Ба ҳаққи тўтӣи хушнуктадонӣ афзалнотқ,
Ки рехт шираву шақкар зи лаъли шаққарбор. *Восифӣ*

- лаъли шак(қ)арвор *киноя* аз лаби маъбуба.

Гашт то лаъли шаққарвори ту моил ба суҳан,
Фитнан тоза ба ҳар раҳгузар андохтай. *Шоҳин*

- лаъли шак(қ)арин *киноя* аз лаби маъшуқа.

Чу лаъли шаққаринат бӯса бахшад,
Мазоки ҷони ман з-у пуршакар бод. *Ҳофиз*

- лаъли шак(қ)архо *киноя* аз лаби маъшуқа.

Парешон ҷаъдӣ субул аз сари зулфи сумансоят,
Кӯшодӣ ғунҷа аз хандидани лаъли шаққархоят. *Туррал*

4. маҷ, шароби сурх, ман сурх; лаъли ёкутранг *киноя* аз шароби сурх.

Бидех, соҳӣ, он лаъли ёкутранг,
Ки бурд аз руҳи лаълу ёкут ранг. *Ҳофиз*

- лаъли музоб а) *киноя* аз лаби маъбуба.

Ҳақи гуфтор ҷӣ ширин бувад он лаъли музоб,
Ҳақи рафтор ҷӣ мавзун бувад он сарви баланд. *Савдо*

- б) *киноя* аз хун.

Ба навъе дар менин об аташи ҳарб афрӯхта, ...
ки об ранги лаъли музоб пайдо кард. *«Таврихи Фариста»*

- лаъли полуда шароби ҳолис, бодан соф.

Бие, соҳӣ, он лаъли полударо
Биевар, бишӯй ин ғамолударо. *Низомӣ*

- лаъли равон шароби сурх.

Лаъли равон зи ҷоми зар нӯш, ғами фалак маҳур,
Зи фалақи зумуррадин баҳри ҷӣ моф-мехурӣ? *Салмони Соваҷӣ*

- Чу Ҷам ҷомӣ ёкут бардошта,

Зи лаъли равон кут бардошта. *Ҳоҷу*

- ◇ лаъли носуфта а) лаъли сӯроҳ нокарда; б) *киноя* аз сурӯд ва хонандагии нав, ҳаҳоҳон навбаромадӣ форам.

Гахе лаъли суфта ба лаймона х(в)ард,
Гахе гуш бар лаъли нусуфта кард. *Низомӣ*
лаъли сиришк қатраҳои обидида.

Ошиқ ҳар он чи баҳри қудумат кунад нисор,
Лаъли сиришки мо гуҳари обрӯ бувад. *Савдо*
лаъли суфтаи сухани ширин гуфтаи.

Соҳибӣ ман маро чу маҳрам ёфт,
Лаъиро суфту нофаро бишқофт. *Низомӣ*

гуш пур аз лаълу пирӯза қардан шунидани суханҳои
нек ва писандида.

Аз он нуктаҳо мардуми тешуш
Пур аз лаълу пирӯза қарданд гуш. *Низомӣ*
аз лаъли тоза лӯълуи тар афшондан аз лабони зебо
суханони пурқимат гуфтаи.

Хутбани адли ҳештан бархонд,
Лӯълуи тар зи лаъли тоза фишонд. *Низомӣ*
аз лаъл шакар пошидан киноя аз суханҳои ширини
хуш гуфтаи.

Лайли чу шунид ҳарфи ҷонон,
Пошид шакар зи лаъли хандон. *Шоҳин*
ба миғдон лаълу гавҳар суфтаи гиристан ва ашқ
реҳтан.

Ба миғдон лаълу гавҳар суфт дида,
Зи дида он чи дил дида кашид. *Бадриш Қашмири*
ЛАЪЛҶАК *لعلك* бемории сухтанӣ.

Жоҳҳои қадар бо ту вафо хоҳад қард?
Лабу дандони ту вақт аст, ки гириад лаълақ. *Бедии*
ЛАЪЛВАШ *لعل ووش* лаъломонанд, лаълосо.

Он кас, ки замини ҷарху афлок ниҳод,
Вас доғ, ки дар ин дили ғамнок ниҳод.
Висёр лаби лаълаву рӯи чу моҳ
Дар зери замини-хуқдан хок ниҳод. *Хайём*

ЛАЪЛҶАР *لعلگر* бо лаъл орошидиҳанда.

Сунбули ӯ сунбулаи рӯзоб,
Гавҳари у лаългари офтоб. *Низомӣ*
Лаълфишон соқии зарринкамар
Гашта чу хуршеди фалақ лаългар. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

ЛАЪЛГУНА *لعل گونه* лаълранг, лаълмонанд; маҷ. рӯҳба-
линд, шод ва ғурӯзон.

Тан, ки пӯшида гашту ҳавсала пур,
Дар ҷаҳон лаългуна бош, на дур! *Низомӣ*

ЛАЪЛШОМ *لعل آشام* 1. майшом, майхӯр; 2. киноя аз
хуношом, хунхор.

Ба сеҳри худ забонбандӣ кунад мар-ҷони аъдоро,
Ки минеост пурҷавҳар забони лаълшомаш. *Бадриш Чоӣ*

ЛАЪЛҶОМ *لعل قام* монанди лаъл, лаълранг, сурх.

Зарду хамиди гаштам аз ғами шиқ —
Ду рӯхи лаълҷому қомати рост. *Фарруҳӣ*
Суфӣ, бӣ, ки оина софист ҷомро,
То бингарӣ сафои ман лаълҷомро. *Ҳофиз*

ЛАЪЛӢ *لعل* 1. мавсуб ба лаъл; 2. ба ранги лаъл, сурх.

Сонб, дар ин ду ҳафта, ки гул ҷӯш мезанад,
Чун доғи лола бодан лаълӣ мадеҳ зи ҷанг. *Сониб*

ЛАЪЛҚАНД *لعل قند* ширинлаб, сурхлаби пикиригӯфтор
(сифати маҳбуба).

Маро бояд акнун яке лаълқанд,
Ба обрӯ қамону ба ғусу қаманд. *Савдо*

ЛАЪНАТ *ا. لعنت* дуон бад; бадгӯӣ, дашмон, низоҳи наф-
рат.

Намонад ситамгори бадрузгор,
Бимонад бар у лаънати пойдор. *Савдӣ*

ЛАЪОБ *ا. لعاب* 1. бисёр бозикунанда.

Ҷои ғирьяст бар мусибати пир,
Ту чу қудак ҳануз лаъобӣ. *Савдӣ*

2. бозигар; найрангбоз.

Дигар аз Хитой лаъобон омада буданд ва лӯъбат-
ҳои хитой, ки ҳаргиз кас мушоҳада накарда буд.
«*Таърихи Ҷаҳонқушо*»

ЛАҒВ *а. لغو* сухани беҳудаву бемаънӣ, ҳазъён, сафсата;
ҷиназ бекора.

Гар аз банди лағве шунидӣ, маранҷ,
Ҷаҳонгашта бисёр гуяд дурӯғ. *Савдӣ*

лағз *ا. لغز* асоси замони ҳозираи лағзидан.

ЛАҒЗ *ا. لغز* ғечидан, лағжиш; ҳазиди, ба ҷаҳиш омода шу-
дани шер, паланг ва ғ.

Шери нар гунбаз ҳамекардӣ зи лағз
Дар ҳаво чуш мавҷи дарёе бист газ. *Румӣ*

ЛАҒЗАНДАПОЙ *ا. لغزنده پای* 1. мутаазилл, ғечанда; 2. маҷ.
ба ваҳму ҳарос монда.

Малак кар шуд аз наъри қарраной
Зи бонги духул ваҳм лағзандапой. *Шодӣ*

ЛАҒЗИДАН *ا. لغزیدن* 1. лағжидан, ғечидан.

Ба Тағшодор бар дари сарой пой андар лағзид
ва биуфтод. «*Таърихи Наршахӣ*»

Чу боре фитодӣ, нитаҳ дор пой,
Ки як бори дигар налагӣ зи ҷой. *Савдӣ*

2. маҷ. саҳа қардан, хато қардан дар қорҳо.

Туро маломати риндону ошиқон, Саъдӣ,
Дигар ҳалол набонад, ки худ билағзидӣ. *Савдӣ*

ЛАҒЗ-ЛАҒЗОН *ا. لغز لغزان* лағжида-лағжида, ғечиди-ғечиди;
ноустувор.

Обқанде дуру бас торик ҷой,
Лағз-лағзон ҷун дар у бинҳанд пой. *Рудакӣ*

ЛАҚАБ *а. لقب* 1. номи дуйӯме, ки ба тариқи ифтихор,
мадҳ ё ҳаҷву мазаммат ба номи аслии касе илова
шудааст ё ҷон номи аслии уро гирифтааст; лақаб қардан
номи иловагӣ додан.

Ва номи он подшоҳ Қарочури-турк буд ва онро
аз ҷиҳати бузургӣ ба Ёгу лақаб қарда буданд.
«*Таърихи Наршахӣ*»

2. унвон.

Ва баъд аз вафоти вай писари ӯ ба ҷои ӯ бини-
шаст ва уро лақаб амир Мозан қарданд.

«*Таърихи Наршахӣ*»

ЛАҚВА *а. لقوه* қачи даҳон ва ё рӯй ба сабаби беморӣ.

Дар ин вақт ниҳирофӣ мизочи султон бештар
шуда мунҷар ба лақава ва фолҷи гардид.
«*Таърихи Фаршита*»

Бар сари чоҳе рафта ва дар он нигариста ларза бар аззо ва лаҳва бар вай торй гашт.

«Равзат-ус-сафо»

ЛАҚЛАҚА *ل. لاقه* 1. бопи лаклак; 2. маҷ. овози сахти бозитироб; 3. маҷ. пургӯй, беҳудагӯй.

Ҳаёт дар банди лақлақа монда,
Аз дари маънио хабар ронда. *Саной*

ЛАҚҚОБ *ل. لاق* а. ҳушомадгӯй; дуруя ва фиребгар.

Ҳаромӣ бояд ин солуси лаққоб,
Дар он вайрона афтодан чу махтоб. *Низомӣ*

ЛАҲ *ل. له* 1. шароби ангурӣ.

Давлат оғроғт дар ин вақт, ки обаш аз лаҳ,
Силлат оғроғт дар ин шаҳр, ки нокаш аз бағт. *Саной*
Ҳар чи бисонад аз ҳарому ҳарач,
Аз баҳон намозу рӯзаву ҳаҷ,
Ё ба лаҳ ё ба манг сарф кунад,
Барфро ёри дӯгу тарф кунад. *Саной*

2. бӯй (хоҳ бӯй хуш ва хоҳ бӯй бад); 3. маҷ. фоидаи андак, баҳрани андак.

Ман чӣ гуфтам, кучо бимонад дид,
Ки дилам лаҳ набурда рафт аз қор. *Шамси Табризӣ*

ЛАҲАБ *а. لهيب* забонаи оташ, шӯълан оташ.

Хушк гардад зи тафи сонка дарёи мухит,
Гар падиодор шавад з-оташии хашми ту лаҳаб. *Саной*

Ба ҳома бар ҷигари дӯстон ҷақонид об,
Ба тег бар ҷигари душманон фиканд лаҳаб. *Фаррухӣ*

ЛАҲАД *а. لحد* гур, қабр; шиқофи ғормонанди гур, ки мурдаро дар он ҷо мегузоранд.

Оху фаръёд, ки аз ҷашми ҳасуди маҳи ҷарҳ
Дар лаҳад моҳи камонабрун ман манзил кард. *Ҳофиз*

ЛАҲАҶОТ|ЛАҲҶОТ *а. لهجات* ҷамъ 1. ҷ. лаҳҷа|лаҳҷат 1, 2; 2. овозхон гуфтугӯ.

Ту мабин з-афсуни он лаҳҷоти паст,
Он ниягар, ки мурда барҷасту нишаст. *Румӣ*

ЛАҲВ *а. لهو* 1. бозӣ, бозӣ кардан; он чи ки кас вақти худро бо он хуш мекунад.

Суруду лаҳв ҳам бояд ба миқдор,
Ки чун бисёр шуд, акс овардаш. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

2. шодӣ, хурсандӣ, тараб, айшу ишрат.

Ба ҷон-андар лаҳв асту ба мағз-андар мушк аст,
Ба ҷашм-андар нур асту ба рӯ-андар вард аст. *Манучехрӣ*

Муддати лаҳво ғам аст анҷом,
Бодаи некро бад аст ҳумор. *Ҳоқонӣ*

ЛАҲВУ ЛАБ (ё лаъб) бозӣ ва айшу ишрат, бозму тарабу нишот.

Ҳосили лаҳву лаъби дунёе чист?
Номии зисту ҳумору ҷангу ҷадал. *Саъдӣ*

Ба агар подшоҳ ба лаҳву лаъб аз масолеҳи мам-
лакат ғофил нишнад..., басе барнаёйд, ки муфл
хароб шавад. *Аҳмади Доғистӣ*

ЛАҲВ кардан айшу ишрат бохтан, вақт хуш гузаро-
нидан.

Даме лаҳв мекард бо меҳтарон,
Сару соғараш ҳар ду аз май гарон. *Низомӣ*

ЛАҲЗА *а. لحظه* дам, вақти андаке, сония.

Гирди дигаре чӣ гуна парвоз кунам,
Ё ишқи наве чӣ гуна оғоз кунам,
Як лаҳза сиришки дида менагзорам,
То ҷашм ба рӯи дигаре боз кунам. *Ҳайём*

Дар маҷлис мо атр мабмез, ки моро
Ҳар лаҳза зи ғеъи ту хушбӯй маишом аст. *Ҳофиз*
Лаҳза ба лаҳза дам ба дам, пайнаста, муттасил.

Минбон лаҳза ба лаҳза тақаллуфе дигар менамуд.
«Ахлоқи Муҳсинӣ»

ЛАҲИБ *а. لهيب* гармии оташ ва ё шӯълан бедуди он, забонаи оташ.

Бар умеди оташии Мусон баҳт,
Қ-аз лаҳибаш сабуз тар гардад дарахт. *Румӣ*
Муҳолифони варо дар даҳон ба шарку ба ғарб
Май аз лаҳибии ҳамаи асту ангабин ғассоқ. *Ломеъ*

ЛАҲМ *а. لحم* гушт, гушти беустухон.

Мостбое, ки пур аз лаҳми муҳарро бошад,
Равғани сабз ба рӯи шуда чун хатти нигор.
Абӯсӯҳроқи Атғиша

ЛАҲМУ ШАҲМ гӯшту ҷарбӣ.

Вай ҳам мисли ман одамест аз лаҳму шашм.
Аҳмади Доғистӣ

❖ **ЛАҲМИ КАСРО** хӯрдан ғайбат кардан бо кинаву адоват.
Бад гумон бурлем, моро кун ҳалол,
Лаҳми ту хурдем андар ҷилу қол. *Румӣ*

ЛАҲН *а. لحن* 1. овоз, хошиши хуш, форам ва мавзун.

Сароянда з-овоз баргашт сер,
Ҳамаш лаҳни булбул, ҳам овози шер. *Фирдавсӣ*
Дар бон ба навроз дирамрезон аст,
Бар норванон лаҳи дилангезон аст. *Манучехрӣ*

2. оҳанг, мақом, нағма, наво.

Ба ҳар лаҳне, ки то акнун намудам,
Чу лаҳни мутрибон дар парда будам. *Низомӣ*
Нағман ин уд мавзун чун бувад,
Лаҳни ин мутриб ба қонун чун бувад? *Ҷомӣ*
Лаҳни ағонӣ оҳанги сурудо.

Бизӣ бо амонии ҳури қабоб,
Ба рудӣ ғавонии лаҳни ағонӣ. *Манучехрӣ*
Лаҳни қудсӣ мус. яке аз лаҳноҳо ва мақомҳои ситонаи Борбад.

Чу лаҳте лаҳни қудсӣ соз кардӣ,
Биҳишт аз тоҳҳо дар боз кардӣ. *Низомӣ*

ЛАҲФ *а. لهف* дарег, таассуф, андух, ҳасрат.

Сесаду нӯҳ сол он асҳобӣ қаҳф
Пешатон як рӯз бе андуҳу лаҳф... *Румӣ*
Чӣ хоҳад зи ман ишқ ё лаҳфи нафси,
Ки дорад ҷунини бад-ин сӯғорӣ. *Зайнабӣ*

ЛАҲҶА|ЛАҶҶАТ *а. لهجه|لهجات* 1. забон (ҳамчу тарзи ифода).

Лаҳҷан ман теги султонист дар фаслулхитоб,
То нағӯд он замон теги хатибаш ёғтам. *Ҳоқонӣ*

2. тарзи тақаллум ва талаффуз, оҳанги гуфтор.
Лаҳҷаи ширини ман лени даҳони ту ҷист —
Дар назари офтоб машъала афрухтан. *Саъдӣ*

ЛАҶҶОТ *а. لهجات* ниг. лаҳҷаҷот.

ЛАЧ I لاج лагад, пушти пой задан.

Ях рӯз ба гармоба ҳама об фуру рехт,
Марде бизадаш лаҷ ба ғалат бар дари даҳлез.

Мунҷик

ЛАЧ II || ЛАЧЧ а. لاج ситева, якраҳағӣ.

Тумтуроқи эзиду машинав, гурез,
Қ-у чу иблис аст дар лаҷчу ситез. Румӣ

ЛАЧАМ||ЛАЧМ لاجم лон сиеҳ ва тирае, ки дар тахи ҳавҳо,
қуло ва ҷуйҳо пайдо мешавад, лойқа.

Пешӣ дастӣ ту магар лофи саҳо зад, варна
Бахрро бахри ҷӣ дар ҳаляк ниҳоданд лаҷам?

Рафеи Лунбонӣ

ЛАЧАН لاجن ниг. лаҷан.

ЛАЧМ لاجم ниг. лаҷам.

ЛАЧОМ||ЛИЧОМ لاجم шакли арабишудии лағом||ангом.

Ҳам андар замон пеш бинҳод ҷом,
Бизад бар сари тозиасон лиҷом. Фирдавӣ

ЛАЧОМГИР||ЛИЧОМГИР لاجمگير лажам касе, ки аз рӯи ҳурмат
ҷилави аспӣ меҳмонро меғирад.

Ҳар ки омад лиҷомгир шуданд,
Ба ҳудаш меҳмонпазир шуданд. Низомӣ

ЛАЧОМРЕЗ||ЛИЧОМРЕЗ لاجم ريز 1. саворе, ки ҷилави
аспро озода гузошта (сар дода) меравад, савори тезрав,
чобукрав; 2. маҷ. бо шитбо, бо суръат, тозон.

Хонаи фиристод, ки арса холист, фурсат ғанимат
бояд шумурд. Ва уморион лиҷомрез дар қалъа рех-
танд. «Равзат-ус-сафос»

ЛАЧОЧ а. لاجچ ҷидол, хусумат, ситезақорӣ; якраҳағӣ,
инод.

Миёни вай ва қозни Шероз лаҷоч рафт.

«Таврихи Байҳақӣ»

Дар қарам овезу раҳо кун лаҷоч,
Аз деҳи вайрон кӣ ситонад хароҷ? Низомӣ

лаҷоч варзанд ҷидол намудан, ситезақорӣ қардан.

Акнун қасам ёд кун, ки бо ӯ ҷанг нақунӣ ва
ҷададу хусумату лаҷоч наварзӣ! «Равзат-ус-сафос»

ЛАЧУЧ а. لاجچ 1. ситезақор; 2. яқрав, гарданшах, инод-
иор.

Он марди лаҷуч аз қабули насиҳати ман имтиноҳ
намуд. Аодӣ

ЛАЧЧ а. لاج ниг. лаҷ II.

ЛЕВЛАНГ لولنگ дуғи хушқудша, курут, кошк.

В-он зар аз ту боз хоҳад, он ки то акнун аз-у
Ҷуғрӣ хӯрдӣ ҳамаю тоғфию левланг.

Ҳакими Ғамнок

ЛЕК لک шакли кӯтоҳшудии лекин.

Табиби ишқ масеҳодам асту мушфиқ, лек

Ҷу дард дар ту набинад, киро даво бикунад? Ҳофиз

ЛЕКИН لکين пайвадда аммо, вале; ва лекин ва аммо;
аммо, вале.

Нашуд мор кушта, ва лекин зи роз

Падид омад оташ аз он санг боз. Фирдавӣ

ЛЕЪБ а. لعب ниг. лаъб.

ЛИБД ا. لعب намад.

Мури асвад бар сари либди сиеҳ,
Мур пинҳон, дона пайдо пешӣ рох. Румӣ

ЛИБЕС لیبس имлоии либос.

То бидонӣ, ки тан омад чун либес,
Рав, бичӯ лобис, либосеро малес! Румӣ

ЛИБЛОБ а. لابلاب ниг. лаблоб I.

ЛИБОН а. لبان 1. шир додан; 2. ширхорағӣ, ширмақӣ.

Ҳамчу майли қудакон бо модарон,
Сирри майли худ надонад дар либон. Румӣ

ЛИБОС а. لباس пушқо, пушданӣ; болопуш, ҷома, кивса.

Ишқ асту бас, ки дар ду ҷаҳон ҷилва мекунад,
Гоҳ аз либоси шоҳу таҳ аз кивсати гадо. Ҷомӣ

◇ аз либоси тааллуқ мучаррада будан аз алоҳи ки дунё
озод будан.

Умрест, қ-аз либоси тааллуқ мучаррадам,

Нағ(и)рифтааст хори ғаме домани маро. Фузулай

ЛИБС а. لباس либос, ҷома, пушқо.

Агар бар қанорӣ, ба рафтаи бикӯш,
Ба гар дар миён — либси душман бипӯш. Саъдӣ

ЛИВО а. لوا байрак, ялав, алам, раъяти лашкар.

Чун хисраван анҷум ба байтушарафи хеш
хиромид, ливои хшмат дар қалъаи кутуби ҳисори
панҷум барафрошт. «Равзат-ус-сафос»

Ба нун номан алам дар олам афрост,
Алам, яъне ливои мотам афрост. Бадрӣи Қашмирӣ

ЛИГОМ لگم ниг. лағом.

ЛИГОМРЕЗ لگم ريز ниг. лағомрез.

ЛИЕН لبان ниг. лаён.

ЛИЕКАТ а. لياقت ниг. лаёқат.

ЛИМА а. لم чаро, барон чи.

Ва уро бурҳони «чарой» хонанд ва ба тозӣ «лима»
хонанд. Ибни Сино

ЛИМИЕ ю. ليميا яке аз илмҳои асримиёнағӣ, ки доир ба
риёзӣёт будааст.

Лимие... иборат аст аз илми адад ва хандаса.
Восифӣ

ЛИМИЯТ а. ليميت сабаби вучуд.

Аммо лимияти ӯ, яъне сабаби вучудӣ ӯ, нафсро
ду ҷиз бошад: яке табиат ва дуввум одат.
«Ахлоқи Носирӣ»

ЛИН а. لين нармӣ, мулоимӣ.

Чу бинӣ, ки чоҳил ба кин-андар аст,

Саломат ба таслиму лин-андар аст. Саъдӣ

Ман накардам бо вай илло лутфу лин,

ӯ чаро бо ман қунад баръакс кин? Румӣ

ЛИНАТ а. لينت нармӣ, мулоимӣ.

Хиффати ҷону линати мор дар вай [ажадаҳ]
чамъ буд. «Равзат-ус-сафос»

ЛИОМ а. لائم 4. лаим.

Тоифае аз авбашу лиом, ки дар он айём беик-
тиёр буданд, дар хидмати у чамъ омаданд. (1)

«Равзат-ус-саф»

Эй Восифи, ба гурсинаги сабр пеша кун,
Зинҳор нон тамаъ макун аз суфраи лиом. (2) *Восифи*

ЛИСОН *ا. لسان* 1. забон, узви нутқ дар даҳони инсон.

Ба лисонаш нигар, ки чун баласон
Равгани дерёб мечакадаш. *Ҳоқонӣ*

Ба алмоси мижа гавҳари аъзу изтирор суфтанд
ва ба лисони ифтиқору забони эътизор гуфтанд...
Ҷомӣ

2. забон, гуфтор, суҳан.

Мифтоҳи лисони ман дар дасти Ҳимамӣ бузур-
гони ин хитта буд. *Авфӣ*

ЛИСОН *азб* забони ширин, забони фасеҳу зебо.

Ҳайф аст булбуле чу ман акуну дар ин қифас
Во ин лисони азб, ки хомуш чу савсанаи. *Ҳофиз*

ЛИСОНУЛВАҚТ *а. لسان الوقت* донишманди замон; ҷ.
мунодӣ асрори замон.

Вай лисонулвақт буд ва ягонаи машоих. *Ҷомӣ*

ЛИСОНУЛҒАЙБ *а. لسان الغيب* 1. забони ғайб, забони
асрор; 2. лақаби Ҳофиз Шерозӣ.

Суҳани у [Ҳофиз] ҳолатест, ки дар ҳавзаи тоқати
башари дар наёяд... ва аз машраби факр чоши
дорад ва уро лисонулғайб ном кардаанд, суҳани
у бетақаллуф аст ва содда. «*Тазкираи Давлатишоҳ*»

ЛИСОНУРРАТ *а. لسان الرطب* забони ширин, хушбаъӣ,
тарзабонӣ.

Даҳони зӯҳдам арҷи хушк ҷонест,
Лисонурратбам оби зиндагонист. *Низомӣ*

ЛИТОФ *а. لطاف* ҷ. латиф.

Чуръае бар рӯи хубони литоф,
То чи гуна бошад он ровику соф. (2) *Румӣ*

ЛИФ *ا. ليف* моддан ресмонмонанде, ки аз пӯсти дарахти
хурмо ва ин қабил дарахтони дигар ҳосил мешавад ва
аз он монанди дастмолкаду ва ғ. ҷинҳое месозанд.

Меомал бар шутуре, ки михори у аз лифи хурмо
буд. *Авфӣ*

ЛИФА *ا. ليفه*: лифани давог лос, патос, қисми дурушти
абрешим, ки дар давог барои нашикастани нуги найқалам
мегузоштад.

Чун лифани давог ҳуҳан гашта,
Пӯсида гӯшт бар тани мурдораш. *Ҳоқонӣ*

ЛИФОФА *а. لفافه* 1. порча ва ғ., ки ҷинеро ба он мепе-
ҷонанд, пӯшиши беруни, болопӯш; *мач.* либос.

Пайкаре дид дар лифифан хом,
Чун дар абри снэх моҳи тамом. *Низомӣ*

Ҳама зерӣ карбосхо карда банд,
Лифофа бар у бозпечиди чанд. *Низомӣ*

2. ҷилд, пакет.

ЛИҚ-ЛИҚ *ا. لقي* ҷе аз қалимаҳон тасвири ва тақлиди
овоз буда, садон ҷушадани ошн дегро ифода мекунад,
биқ-биқ (ҷушидан).

Бонги ҷуғзе дар сарон мо навои барбат аст,
Лиқ-лиқи деге ба базми мо садон қул-қул аст.

Савдо

ЛИҚО *ا. لقاء* 1. ҷеҳра, рӯй, симо.

В-ин ки ҳаме абр ба мушқу гӯлоб
Хар шабу хар рӯз бишӯяд лиқош. *Носири Хисрав*
Рузам бувад хучаставу қорам бувад ба ком
Ҳар гах, ки бомдод бубинам лиқон ту.

Убайди Зоконӣ

2. дидан ҳамдигарро, мулоқот.

Бало каш, то лиқои у шавад нақд,
Ки марди бекало марди лиқо нест. *Аттот*

Ашрофи Миср то Искандария ба истиқболи Муз-
зиддин шитофтанд ва дар он сарзаним ба лиқон у
мушарраф шуданд. «*Равзат-ус-саф*»

ЛИҲЕФ *а. لحيه* имолаи лиҳоф 2.

Пазира шуда шуриши ҷангро,
Лиҳефе барафқанда шабрангро. *Низомӣ*

ЛИҲОФ *а. لحياف* 1. курпа, болопӯши ғафс.

Пораи намад бо ман буд, ки бисоту лиҳоф ҳамон
доштам. *Авфӣ*

Ду пусти гӯспанд дорам — яке бистар, яке лиҳо-
фи ман аст. «*Равзат-ус-саф*»

2. болопӯши ҷангии асп, барғустувон.

Лиҳефе барафқанд бар пушти бӯр,
Даромад ба зян он тани пилзур. *Низомӣ*

ЛИҲЪЕН *а. لحيه* одами риндароз, анбӯхриш, серриш.

Он чи лиҳъён ба хона(-и) худ надиқ,
Ҳаст бар кӯса яқояк он падиқ. *Румӣ*

ЛИҲЪЯ *а. لحيه* рипш, мӯи рӯи мард.

Лиҳъяи Тоҳир бини Иброҳим лиҳъяе ҳаст аз
дари татзия. «*Тазрихи Байҳақӣ*»

Нохунон пур зи ҷарбею бунӣ мӯ,
Баски тахлили лиҳъя гоҳи вузӯ. «*Оини ниғоринш*»

ЛИЧОМ *ا. لجام* *ниг.* лачом.

ЛИЧОМГИР *ا. لجام گير* *ниг.* лачомгир.

ЛИЧОМРЕЗ *ا. لجام ريز* *ниг.* лачомрез.

ЛО *а. لا* на, но, не; *муқобили* наам 1.

Гуфтаи: Аз кун ту дар ғурбат равам; гуфто: Наам,
Гуфтаи: Оям ба тавфи остонат, гуфто: Ло!

Эй Шамси Табрэзӣ, ки ту аз рӯз в-аз шаб бартарӣ,
Ло шарқно, ло ғарбӣ, инвак суҳан кӯтоҳ шуд.
Шамси Табрэзӣ

ло, бал... (ё балки...) не, балки...

Маро бисуду фуру реҳт ҳар чи дандон буд,
Набуд дандон, ло, бал ҷароғи тодон буд. *Рудакӣ*
Як ҳафта замон бояд, ло, балки ду-се ҳафта,
То дур тавон қардан з-у сахтӣно душворӣ.

Манучехрӣ

ло ва наам не ва ҳа, не ва оре, не ё оре.

Суҳанини Язид шундида, забон ба ло ва наам на-
кушод. «*Равзат-ус-саф*»

Бурқоншоҳ... ба Имодулмулк аслан худро ошно
насохта ба ло ва наам ҷавоб наод.

«Тазрихи Фарист»

ло шудан нест шудан, нобуд шудан.

Гар будӣ ғайри ту дардам, ло шудӣ. *Румӣ*

ЛОБА لَوبَا 1. сухани ниёзмандона, сухани хоҳиш ва аҷзу инкисор, зориву тавалло.

Ҳамеҳет бо лоба аз дила хун,
Ҳамеҳост омуриш аз раҳнамун, *Фирдавси*

Яке ҳама напозирад ба хоҳиш аспу ситом,
Яке ба лоба наёбад заиф лошакаре. *Носири Хисрав*

2. тамаллук, чарбазонӣ, чоплусӣ, хушомадгуй, изҳори аҷз ва фурутанӣ.

Занонро гарчи бошад гунагун кор,
Зи мардон лоба бипзиранду гуфтор.

Ба лоба гуфт шабе: Мирн маҷлисн ту шавам,
Шудам ба рағбати хешаш камин ғулому вшуд.

3. фиреб, хила, найранг; 4. шӯхӣ, хаал; **лобаҳои фарох** бозӣ ва шӯхӣ бисёр.

Нозанин рафт сӯи сандалшоҳ,
Даҳани тангу лобаҳои фарох. *Низомӣ*

ЛОБАГАР لَوبَاگَر 1. он кӣ хоҳиш ва аҷзу инкисор мекунад, он кӣ зориву тавалло мекунад; 2. тамаллук ва хушомадкунада.

В-ар шудӣ зарра ба зарра лобагар,
У набуридӣ ин замон аз тег сар. *Рӯма*

ЛОБАГАРӢ لَوبَاگَرِ 1. хоҳиш ва аҷзу инкисор кардан, зориву тавалло кардан; 2. тамаллук ва ширинзабонӣ.

Ҳар ҷӣ дар хона дошт мо-ҳазаре,
Пеш оварду кард лобагарӣ. *Низомӣ*

ЛОБАКУНОН لَوبَاكُونَن 1. хоҳиш ва аҷзу инкисор изҳоркунон, зориву таваллокунон, хушомадкунон.

Лобакунон мегуфт: Додарчон, ман ту ро наздӣ мардум ситонӣшо мекардам. *Савдо*

ЛОБУД(Д) لَوبُد(د) а. لَوبُد ночор, лоилоҷ, ноғузир; аз рӯи зарурат.

Бидонӣ, ки лобуд аз ин меҳнатхона берун бояд рафт. *«Чомеъ-ут-тамсил»*

Чу з-ин сон узрхоӣ кард бисёр,
Шудаи лобуд ҷавоби ҳаҷъи ёр. *Хисрави Деҳлавӣ*
Ва султонро ин микдор илм лобуд аст, ки бидонад... *Аҳмади Дониш*

ЛОБУДӢ لَوبُدِ ночор, ноилоҷ, ноғузир; зарурӣ.

Бинобар ин иштиҳори ин ҳикмат лобудӣ буд. *Аҳмади Дониш*

ЛОД لَود 1. девори ғилӣ, девори лой, девори поҳса.

Подро бар бинон мӯҳкам нех,
Ки ниғадори лод буллод аст. *Фароловӣ*

2. як қабати девори поҳса, қабати поҳса ё ки як қатори хишти девор.

Ба пой даст кунад баргузида гардани шер,
Ба даст раҳна кунад лоди оҳанин девор. *Унсурӣ*
Бутон шиаставу бутхонаҳо ғиғанда зин пой,
Хисорхон қавӣ баркушода лод аз лод. *Фаррухӣ*

3. бунёди ва таққурсин девор, пойдевор, тағпоҳса; 4. маҷ. асл ва бунёди ҳар чиз, асос.

Бинагуфтаи нақъ маозоллоҳ,
Ин суҳанро қавӣ наёмад лод. *Масъуди Саъд*

5. хок, туроб, ғил, лой.

Дар ҳама коре сабур в-аз ҳама айбе нафур,
Қолбади ту зин нур, қолбади мо эя лод. *Манучехрӣ*

ЛОД لَود дебои нозук, матои тунук, латиф ва нафис.

Панд мадеҳшон, ки панд зоёе гардад,
Хор напушад касе ба зери ҳазу лод. *Носири Хисрав*

Инак, инак, зин қорвони баҳор
Разман парӣёну лод омад. *Қатрон*

ЛОД لَود гул, шукуфа.

Ҳар лола, ки аз домани кӯҳсор барояд,
Аз лутфи ту буд, ариа зин хоро наламад лод. *Шарафи Шафрӯҳ*

ЛОД لَود а. *лашк* кӯтоҳшудаи лодан.

Аз абиру анбар аз мушқу лоду дорбӯй
Дар саробустони хеш андар ҳазон медор бӯй. *Кисой*

ЛОД لَود номи дигари шаҳри Лор.

Сипохон ба Гударзи Кипвод дод,
Ба Гургини Миллод ҳам Лод дод. *Фирдавси*

ЛОДА لَود беақл, аҳмақ, аблаҳ, соддалавҳ, гул.

На ки ҳар зан дағову лода бувад,
Шери нар ҳасту шери мода бувад. *Авҷади*

Ки сардори ин қавм лода бувад,
Тамоми сипоҳаш пиёда бувад. *Шодӣ*

ЛОДАН لَودَن 1. лаҳзи сағини хушбӯи зард ё сурхранге, ки дар қалисоҳо вақти ибодат месузонанд ва дар тиб низ ба қор меравад.

Нарезад аз дарахти урс кофур,
Нахезад аз мӯён лод лодан. *Манучехрӣ*

Аз раҳи сурат бошад чун у,
Гунаи анбар дорад лодан. *Фаррухӣ*

ЛОЕХ اَلْیَح зохир, ошқор, хувайдо.

Осори карам ва бузурги аз қабини у лоеҳ меид. *Авфӣ*

То соле осори беҳҷат ва масаррат аз атворашон
Лоеҳ гашта ба ҳар ки мерасиданд, тарғиб мефармуданд. *Аҳмади Дониш*

ЛОЖВАР لَؤْوَر ниг. лочвар.

ЛОЗАН لَؤْذَن ниг. лодан.

ЛОЗИМ اَلْزَم зарур, бистанӣ, қардаӣ.

Лозим аст он, ки дорад он ҳама лутф,
Кӣ таҳаммул кунадаи ин ҳама ноз. *Савдо*

Лозим аст, ки воли дахли вилоятро ба ҳисоб орад. *Аҳмади Дониш*

◇ *Фейли лозим грам.* фетле, ки мафъул надорад, яъне фейли монда, ҳамчун рафтан, омадан, пар(ф)идан ва ғ.

ЛОЗИМА اَلْزِمَة 1. муаннаси лозим; 2. чиз зарурӣ, чиз дарқорӣ; 3. шарту воситаи зарурин қоре.

ЛОЗОЛ اَلْزَال 1. безавол, фанонопазир; 2. ҳамаша.

Ва аз он ҷо лозол мутаваҷҷеҳи маркази замин бошанд. *Аҳмади Дониш*

ЛОИБ اَلْعَب лобкунада, бошиғар, бозикунанда.

Даҳьяке аз лӯғби зӯлфаш мойи сад лоиб аст,
Садьяке аз сеҳри нашмаш тӯшан сад соҳир аст. *Мушшӣ*

ЛОИДАН لايدان 1. увос задан ва ав-ав кардани сат.

Панча дар сайд бурда зайғамро,
Чи тафовут кунад, ки сат лоад. *Сатдӣ*
2. маҷ. харзағуӣ кардан, сафсатағуӣ ва жоғжой кардан.
Маломатам накунад, ар дароз мелеоям,
Бувад ки кашф шавад ҳоли банда пеши шумо.
Шамси Табрезӣ

ЛОИЛОҶ а. لايلوچ ночор, лобуд, ногузир.

Лоиллоҷ онро [гуфангро] ҳам назди шер андохтам.
Аҳмади Дониш

ЛОИМ а. لايم сарзаншиқунанда, маломатқунанда, наку-
хипқунанда.

Хареро аблаҳе таълим медод,
Бар ӯ-бар сарф карда сатъи доим,
Ҳакиме гуфташ: Эй нодон, чи гуӣ,
Дар ин савдо битарс аз лавми лоим. *Сатдӣ*

ЛОИҚ а. لايق шониста, сазовор, дархур.

Ба агар аҳёбана дар эшон истеҳқоқ набинад ва
лоқиқ хидмат надонад, маносиби падаронро исман
бад-эшон муфавваз дорад. *Аҳмади Дониш*

ЛОИҚА а. لايقه муаннаси лоиқ.

Тахияту сафорат бо тухафӯ ҳадоён лоиқан иттифок
вуруд дода шуд. *Аҳмади Дониш*

ЛО(Й) لوى асоси замони ҳозираи лоидан.

ЛОЙ I لوى 1. гили бисёр мулоим, тахияшвин обҳон ҷуӣ,
сел, ҳава ва ғ.

Мавҷи табишир зад бар лаби нили уфуқ,
Гавҳари маҳ зери лой ҳамчу садаф шуд ниҳон. *Сайфӣ Исфаҳанӣ*
2. дурд, тахияшин; лой май дурди шароб.

Нарехт лой маю муҳтасиб зи дайр гузашт,
Расида буд балое, вале ба хайр гузашт. *Осафӣ*

◇ **лой бар рӯи офтоб** задан а) ҳақиқатро пардапуш
кардани шудан; б) таъна ва сарзаниши аҳмақона кар-
дан.

Эй тирахотире, ки зи чоҳи зулоли хеш
Бар рӯи офтоби фалак лой мезанӣ... *Бадри Чоӣ*

ЛОЙ II لوى мотон абрешимин гуджор ва ё бегул, ки аз
Чин ва Ҳинд меовардаанд.

Аксуни зарнигори фалакро чу остар
Бар абран муанбари ин лой сода бин. *Сайфӣ Исфаҳанӣ*

ЛОК I لاک ниг. лак II.

ЛОК II لاک ниг. лак V.

ЛОК III لاک 3. ранги сурхе, ки дар Ҳиндустон аз ши-
раи баъзе дарахтон ҳосил мешавад, дар наққошӣ ва ғ.
ба кор меравад ва аз қисми дурушти он сурғуч месо-
занд.

Ҳамегуфту печид бар хушк хок,
Зи хуни дилаш хок ҳамранги лок. *Унсурӣ*
3-ин сипас акси хун зи кураи хок
Осмонро кунад ба сурхӣ лок. *Саной*

ЛОК IV لاک 4. косаи ҷубин.

Шеран мастони чолок аст, хия!
Бар кафи мо неҳ лабалаб локи май. *Низорӣ*

2. ҷубтабақ, тағоран ҷубин, ки дар он ҳамир меку-
нанд.

Молишам додад дар локи фалак,
Шуд мағсрони сари хонам малак.

Абӯсӯҳрои Атғима

ЛОК V لاک сангпушт, косапушт, кашаф.

Лок каждӯм ба пушти хеш гирифт,
Баъд аз он роҳи баҳр пеш гирифт. *Саной*

ЛОКАЛОМ а. لاكلام он ҷизе, ки ба гуфтугӯ эҳтиёҷ
надорад, он ҷе бидуни гуфтугӯ ва шубҳа фаҳмида меша-
вад.

Қоён ба фаросат донист, ки ду қароба марворид
пеши расул ва мурсал вақъе локалом дорад.
«Равзат-ус-соф»

ЛОЛ I لال 1. санги қиматбаҳон сурхрани дурахшон аст,
ки наъён аълои он аз куҳистони Бадахшон ҳосил ме-
шавад, лалъ; 2. маҷ. ранги сурх; сурх.

Ду лаб чу нори қафида, ду рух чу савсани сурх,
Ду рух чу нори шугуфта, ду лаб чу лолан лой. *Унсурӣ*

◇ **лоли равонбахш** киноя аз маи сурх.

Зи лолӣ равонбахши анбарнасим,
Аз у пир — барвоу мумис — карим. *Ҳоҷу*

ЛОЛ II لال гунг, абжам; маҷ. забонгирифта, хомуш.

Зоғ гуӣ муҳтасиб шуд, к-аз ниҳеби захми ӯ
Булбули ромништар андар бустон модаст лол. *Муъизӣ*

Ба ҷанби қадри рафеас мадори анҷум наст,
Ба пеши рои манеш забони хучҷат лол. *Анварӣ*
лол шудан (ё гардидаи) хомуш шудан; забонгирифта
шудан.

Зи баҳри он ки гардад муддаи лол,
Ҷавобе муҳтасар гуям ба ҳар ҳол. *Бадрии Қашмирӣ*

Чу шӯҳид дид, номаш шуд фаромӯш,
Забонаш лол қалбаш гашт хомӯш. *Бадрии Қашмирӣ*

ЛОЛА لالا 1. гули асосан сурхрани дашт ва куҳӣ, ки
дорон анвоъи бисёр мебошад, дар аввали баҳор мешу-
куфад ва дар миёни баргҳо доғи сиёҳ дорад.

Ёқутвор лола, бар барги лола жола,
Қарда бар у хавола ғаввос дурри дарёе. *Кисой*
лолан аҳмар ниг. **лолан ҳамро**; **лолан духтарӣ** навъе
аз лолан сурх, ки онро озаргун ҳам мегуянд; ба
арайи шаҳонқуниъмон номда мешавад.

Чунон шуд рах зи акси ҳар парӣ сурх,
Ки боғ аз лолаҳон духтарӣ сурх.*

лолан Нуъмон лолае, ки гуё Нуъмон ном подшоҳ аз
кӯх оваранда парвариди бадааст.

Бурда аз марҷон ба гуна лолан Нуъмон сабақ,
Бурда аз муғриб ба дастон булбули хушгӯй гуӣ. *Қатрон*

лолан ҳамро (ё аҳмар) лолан сурх.

Гар руҳи мак зард кард аз ошиқӣ, гу: Зард кун,
Заъфарон қимат фузун аз лолан ҳамро кун. *Манучехрӣ*

Ба рӯят печу тоби турраи мушкин ба он монад,
Ки шохӣ сунбуле бар лолан аҳмар кунад боӣ.

Бедил

2. киноя аз рӯи сурхи ҷавонӣ.

Ман, ки сарсабзии намонд чу бед,
Лола зарду бунафша гашт сафед. *Низомӣ*

❖ лолан тар киноя аз рӯи сурхи маҳбуба.

Каманди турраи у бар канои лолан тар,
Чу сунбулест, ки аз бод беқарор омад. *Бадри Чочӣ*

лола гаштан киноя аз сурх шудан.

Мавҷи қариме беромад аз лаби дарёе,
Рег ҳама лола гашта аз сар то бун. *Дақиқӣ*

лолан мақсад ҷидан киноя аз ба мақсад расидан.

Мулҳам аз боғи таманно лолан мақсад наҷид,
Доғи ҳасрат 3-ин сабаб дар синаи ғамнок суҳт. *Мулҳам*

ЛОЛАВОР لاله‌وار лоламонанд, ҳамчун лола.

Сарсабз бод носеҳат аз даври осмон,
Пажмурда лолавор ҳасудат дар офтоб. *Анварӣ*

ЛОЛАГУН لاله‌گون лоларанг, сурхранг.

Ҳусни ту ҳамеша дар фузун бод,
Рӯят ҳамасола лолагун бод. *Ҳофиз*

лолагун чехр рӯи гулгун, рӯи сурх.

Ба мағзаш баршуд аз дил отағи меҳр,
Дамидаш заъфарон аз лолагун чехр. *Фахриддини Ғургонӣ*

ЛОЛАЗАР لاله‌زار ҷои рӯйдани лолан бисёре, замини пур аз лола.

Ҳар ҷо, ки гулею лолазоре будаст,
Аз сурҳи хуни шаҳриёре будаст,
Ҳар ҷо, ки бунафша аз замин мерӯяд,
Ҳолест, ки бар руҳи нигоре будаст. *Ҳайём*

❖ лолазори умр киноя аз хуштарин лаҳзаҳои умр.

Эй хуррам аз фуруғи рӯҳат лолазори умр!
Боз о, ки реҳт бе гули рӯят баҳори умр! *Ҳофиз*

ЛОЛАЗОР لاله‌زار лоларух, лоларухсор, лоларуй.

Тарфи ҷаману ҳавон бустон
Бе лоланзор хуш набошад. *Ҳофиз*

ЛОЛАМОН لاله‌مان лоламонанд.

Маи лолагун лолан жоласон,
Гули мушқбу жолан лоламон. *Ҳочу*

ЛОЛАМОНОК لاله‌مناک лоламонанд.

Ранги сиҳӣ аст лоламонок
Андар дили Муштарист Кайён. *Ҳоқонӣ*

ЛОЛАНГ لاله‌نگ хӯрок ва таоме, ки ғадоби ва фақирон аз меҳмоноҳе мебаранд; нонпораҳои ғадой, залла ва пасхӯрда.

Пораҳои пону лоланги таом
Дар миёни кӯй ёбд хосу ом. *Румӣ*

ЛОЛАПҶШ لاله‌پوش ба лола пушидашуда, ба лола орошташуда, лолазор, пур аз лола.

Чу ғардаи замин сабзу тах лолапӯш,
Замола зи Кайхсрав ояд ба ҷӯш. *Фирдавӣ*

ЛОЛАРАНГ لاله‌رنگ лолагун, ба ранга лола; шароби лоларанг шароби сурх.

Салсабили мову хур ғина ба нақд,

Соқин гулбу, шароби лоларанг. *Қамолӣ Ҳуҷдаӣ*

ЛОЛАРУХ لاله‌رخ лоларухсор, он ки рӯяш монанди лола сурх аст; маҷ. хушрӯ; маъшуқа.

Мар-он лоларухро зи сар то ба пой,
Ту гуфти, магар Эраҷ асти ба ҷой. *Фирдавӣ*

Гар бода хурӣ ту, бо хирадмандон хур,
Е бо санами лоларухи хандон хур,
Бисёр махур, вирд макун, фош масоз,
Андак хуру тах-тах хуру пинҳон хур. *Ҳайём*

ЛОЛАРУХОН لاله‌رخان он ки руҳсораҳои лолагун дорад, гулгунрӯй; маҷ. хушрӯ; маъшуқа.

Сузани заррин шудасту сузани симин,
Лоларухон, туро миёну маро тан. *Фарруҳӣ*

ЛОЛАРУЙ لاله‌روی он ки рӯяш монанди лола сурх аст; маҷ. хушрӯй; маъшуқа.

Ман — волаи мӯи лоларӯён,
Ман — ошқи рӯи гулӯизорон. *Савдо*

ЛОЛАСИТОН لاله‌ستان ниг. лоластон.

ЛОЛАСИФАТ لاله‌صفت лоламонанд.

Ман чу аз хоки лаҳад лоласифат бархезам,
Доғи савдои туам сирри сувайдо бошад. *Ҳофиз*

ЛОЛАСОР لاله‌سار номи як мурғи хушнов.

Пароканда бо мушқдам сангсор,
Хурушон ба ҳам шораку лоласор. *Ҳатирӣ*

ЛОЛАСТОН||ЛОЛАСИТОН لاله‌ستان лолазор, ҷои рӯйдани лолҳои бисёр.

Сарбунон қандаву гулшан хароб,
Лоласитон хушку шикаста ҷаман. *Қисой*

ЛОЛАФИШОН لاله‌فشان лолаафшон, афшонандан лола; лолафшон қардан лолаафшонӣ қардан, лолапошӣ наму-дан.

Аз домани кӯх то ба дари шаҳр бисоте,
Аз сабаза бигустарду бар у лолафшон қард. *Савдӣ*

ЛОЛАЧАБИН لاله‌چين киноя аз хушрӯй.

Ҳам бутӣ занҷирчаъдӣ, ҳам бутӣ занҷирзулф,
Ҳам бутӣ лолачабинӣ, ҳам бутӣ лоларухон. *Манучехрӣ*

ЛОЛО I لاله‌ дурахшон; луълуи лола марвориди дурахшон.

Зи дарёи ду ҷашмаи ғафҳари ашк
Ҷаҳон дар луълуи лолаи гирифтаст. *Ҳофиз*

ЛОЛО II لاله‌ марди ғулом ва хизматгор, мутасадди ни-ғаҳдорӣ ва тарбияти писарбачагонӣ асиялдогон.

Шоҳи анҷум ҳодими лолои у,
Хидмати лолош аз он хоҷам гузид. *Ҳоқонӣ*

ЛОЛОИ لاله‌и ғуломи хабашӣ, ғуломи зангӣ.

Ба ду лаъли ту, ки болои нучумаш бинавд,
Ба ду зулфи ту, ки лолои сиёҳаш хонанд. *Бадри Чочӣ*

ЛОЛОЙ I لاله‌и дурахшонӣ, тобонӣ, дурахш.

Ҳат овард луълу ба лолонаш,
Хирад мӯътариф бар таъвоиш. *Ҳочу*

ЛОЛОЙ II لالائی хизматорӣ.

Ба лолонт анбар ҳуй карда,
Санабар пешӣ болои ту мурда. *Убайди Зоконӣ*

ЛОМ I. ل. 1. номи ҳарфи бисту ҳафтуми алифбон арабии тоҷикӣ ل, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 30 баробар аст; 2. киноя аз ҳар чизи ҳамида ва дуто, ҳамчун зулфи ҳубон.

Ба ҳалқа карда ҳаме ҷаъди у ҳикоятӣ чим,
Ба печ карда ҳаме зулфи у ҳикоятӣ лом. *Фаррухӣ*
Ҷаъди ломаш чу зулфи ҳубон ҳам
Бар ливои зафар бувад парчам. *Ҷомӣ*

ЛОМ II ل. 1. тақаббур, худсётӣ, фахр, лофу гизоф.
Ҳаме то зи тундар занад абр лоф,
Ҳаме то зи саба кунад бог лом... *Масъуди Саъдӣ*
2. зебу зиннат, зевар.

На бад-ин ломҳон рангоранг
На бад-ин васфҳои гуногун... *Абулфараҷи Рунӣ*

Ишқ аст ҷон ин ҷомаро,
Ишқ аст лом ин ломаро,
Ишқ аст дом ин омаро,
Ман аз кучо, ишқ аз кучо. *Шамси Табрезӣ*

ЛОМ III ل. 1. жандан дарвешон ва қалайдарон.
Фуру кун нагъи озодӣ, барафкан ломӣ дарвешӣ,
Ки бо ломӣ синахушӯшон намонад лофу ломонӣ. *Ҳоқонӣ*

ЛОМ IV ل. 1. омехтае аз сипандонан сӯхта, анбар, мушк ва лочвард, ки бар пешони ва бунгогуши кӯдакон барон дафъи заҳми ҷашм меомӯлидаанд.

Эй камолӣ офариниширо вучудӣ ту алиф,
В-он гаҳаш аз лочварди сармадӣ бар чехра лом. *Анварӣ*

ЛОМА I ل. 1. рӯмол ва ғ., ки аз болои дастор (салла) мебастанд.

Перохани луълӯй ба рағияи кома
В-он кафши даридаву ба сар-бар лома. *Марворидӣ*

ЛОМА II ل. 1. зирехҷома, либоси ҷангӣ, ки аз халқа-хон оҳанӣ сохта шудааст.

Қадам ҷома, ки аз тенг у нагашт қабо,
Қадам лома, ки аз тигри у нагашт кафан. *Қоноӣ*

ЛОМАКОН а. ل. 1. бемакон, бечой; 2. д. сифати худо.

Ба гушам мерасад аз коргоҳи ломакон ин дам,
Ки эй саргарми ғафлат, хез, барбастанд, маҳмиқо. *Мушфиқӣ*

ЛОМАҲОЛА а. ل. 1. бамало, лочарам, ногузир, лобуд.

Чора нест, ки ҷувбиш пазируфтани эшон аз ҷун-бонандя бувад, ломаҳола, ки андар замоне бувад.

Пас ломаҳола мақсоди китоб... дар ақсоми са-лоса мушхасир бошад. *«Ахлоқи Ҷадолий»*

ЛОМЕА а. ل. 1. нур, ҷило, шӯъла.

ЛОМЕЪ а. ل. 1. дурахшанда, тобон, дурахшон.

Қорам бад-он расид, ки ҳамрози худ қунам
Ҳар шом барқӣ ломеъу ҳар бомлод бод. *Ҳафиз*
Чу зи дил барқӣ ишқ шуд ломеъ,
Зот матбуъ шуд, сифат тобей. *Ҷомӣ*

Ҳар рӯз губори фитна сотеътар аст ва кавкаби давлатӣ он ҷамоат ҳар соат ломеътар.

«Равзат-ус-сафо»

ЛОМИСА а. ل. 1. яке аз ҳиссон панҷгона, ки хунуқӣ, гармӣ, нармаӣ ва саҳтин ҷиҳзо ба воситаи он фарқ карда мешавад ва ин қувваи ҳосса бештар дар пусти инсон ва ҳайвон мавҷуд аст.

Ва он панҷ аст: босира, сомеа, шомма, зоика, ломия. *«Ахлоқи Носири»*

ЛОМИЯ а. ل. 1. адӣ. ғазал ва ё қасидае, ки ҳарфи ра-вии он «л» (лом) мебошад.

Ломия гуфтам ғазале, то барӣ
Бар гузари қофия номӣ Қамол. *Қамолӣ Ҳуҷандӣ*

ЛОМОНӢ ل. 1. лоф, гизоф, сафсата.
Фуру кун нагъи озодӣ, барафкан ломӣ дарвешӣ,
Ки бо ломӣ синахушӯшон намонад лому ломонӣ. *Ҳоқонӣ*

2. лобгарӣ, тамаллуқ, ҷоплушӣ, хушомадгӯӣ.

Боз аз он хоҷазодан бебарг
Он ҳама лофу лому ломонӣ. *Саноӣ*

ЛОМУТАНОҲӢ ل. 1. беинтиҳо, беинҳоят, беҳисоб, аз ҳад афзун.

Дар рӯзи байат хутбае ба ғоят фасеҳу балиғ, ки бар маъйиза ва насихати ломутонаҳӣ иштироқ дошт, нишод кард. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛОНА I ل. 1. ошённаи ҷонварони парранда ва ҷаранда.

Шунидам, ки марде ғамӣ хона х(и)ард,
Ки занбур бар сикфи он лона кард. *Саъдӣ*
Худ гулшани бахт аст ин, ё раб, чӣ дарахт аст ин,
Сад булбули маст ин ҷо, ҳар лаҳза кунад лона. *Шамси Табрезӣ*

ЛОНА II ل. 1. кохил, танбал; бекора.

Кунун ҷӯй ҳаме хилат, ки гаштӣ сусту бетоқат,
Туро дидам ба барной фасороҳиқтаву лона. *Қисоӣ*
Кунун порсий ҳамекард хоҳӣ,
Ки монди ба сони хари нир лона. *Носири Хисрав*

ЛОН(И)ДАН ل. 1. ҷунбондан, афшондан.

Бо дафтари ашъор барӣ хоҷа шудам дӣ,
Мая шеър ҳамеходам у рини ҳамелонд. *Тайён*

ЛОНУСАЛИМ(У) а. ل. 1. саломат намешуморем, яъне қабул намекунем, қонл нестем (нбораест, ки муллоён дар вақти мунозира меғуняд).

Зи лонусаллими мав бахр муңҷамид гардад,
Чаро нашоуд, агар ҳам равад зи ҷой ҷабал. *Восифӣ*

ЛОРАЙБ а. ل. 1. бе шубҳа, бе шакку шубҳа, бе гумон, ба таври яқин.

Номан лорайб — чӣ дарёбест ин,
Бар сари он нома чӣ тугроист ин? *Хисравӣ Деҳлавӣ*

ЛОРАЙБӢ *а.* لاري 1. бешакки, бешубхагй, яқини; шак-
вопазирл; 2. *маҷ.* улухият, худой, худонят.

Найпри саодатмаосири имдои ғайби аз матлаи
марҳамати лорайби тулуъ намуда муаскари зафар-
асар мунаввар гашт. *«Равзат-ус-саф»*

ЛОРИ *а.* لاري навъе аз ташган нуқра.

Хизоначи гуфт, ки... дар он ҷо се ҳазор лори
ва се ҳазор хун мавҷуд аст. *«Таърихи Фаршита»*

ЛОСКАВӢ *а.* لاسکوي парранди хурди хушовоз.

Хул танбура, ту гӯй, занаву лоскавӣ
Аз дарахте ба дарахте шаведу гӯяд: Ох!

Манучехрӣ

ЛОТ *а.* لات номи яке аз ду бутӣ машхур «Лот ва Ма-
нот», ки арабҳо пеш аз паҳн шудани дини ислом
онҳоро мепарастиданд.

Ин ду бисъер кардему салот
Пешн Лоту пешн Ӯззою Манот. *Румӣ*

ЛОТОНӢ *а.* لاطائل бефоида; беҳуда, ҳарза; бемаънӣ.

Диловархон ... девона ва маслубақл гашта, алад-
давом суҳанони лотонӣ аз ӯ сар мезад.

«Таърихи Фаршита»

ЛОТУАДДУ *а.* لاتعد: лотуадду ва лотӯҳсо бешумор,
беадад, беҳадду ҳисоб.

Дар вилонти Мовароуннахр футӯҳоти лотуадду ва
лотӯҳсо даст дод. *«Равзат-ус-саф»*

ЛОТУҶҲО *а.* لاتحصى: лотуадду ва лотӯҳсо бешумор,
беадад, беҳадду андоза.

ЛОУБОЛӢ *а.* لاابالي 1. боқе надорам, наметарсам, парво
надорам; 2. *маҷ.* нотарс, бебоқ, бепарво, беқайду бе-
такаллуф.

Бо як-ду-се ринди лоубоӣ
Роҳе талб аз ғурур холӣ. *Низомӣ*
Гарат бо мо хуш афтодаст, чун мо лоубоӣ шав,
На ёрон маст бархезанд ту мастур бинишинӣ.

Саъдӣ

ЛОУҶҲӢ *а.* لااحصى ҳисоб карда наметавонам, шумурда
наметавонам.

Ки ҳосон дар ин раҳ фарас рондаанд,
Ба лоуҳӣ аз так фуру мондаанд. *Саъдӣ*

ЛОҶ *а.* لا 1. худситой, худтаърифкуни бардуруғ ва бечо,
даъво аз ҳад зиёд, суҳани беҳуда.

Аё зи бим забонам нажанд гаштаву ҳоҷ,
Қучо шуд он ҳама даъвию лофу он ҳама жоҷ?

Лабӣӣ

Нагуем чандин суҳан бар гизоф,
Ки бечора бошад худованди лоф. *Фирдавӣ*

лоф машғала лофу гизоф; идлаоҳи беҳуда.

Дар саворӣ ту лофи фаҳр мазан,
Ки туро чо лофу машғала нест. *Анварӣ*

2. *маҷ.* суҳан, гуфтор, гуфтугӯ.

То буд зи рӯи меҳр лофи ману ту,
Чӯз хоб надид кас масофи ману ту. *Азракӣ*

Гар ҳама умр бишканам аҳди ту, пас дуруст шуд,
Қ-ин ҳама зикри дӯсти лофи дуруғ мазанам. *Саъдӣ*

лофи афсару авранг задан даъвои подшоҳӣ кардан.

ЛОҶГОҶ *а.* لاگگه: (ш) лоғгоҳи бетамъиз киноя аз дунёе.

Марди дарवेशро худон азиз
Андар ин лоғгоҳи бетамъиз
Ба ғай аз барон он н-орост,
Қ-аз ғайи кибру кинаву шар хост. *Саной*

ЛОҶЗАН *а.* لاظن худситой, худро таърифкунанда.

Лоғзаноно кардӣ ба даст.

Қ-шон гуфтанд ҳақон 3-они мост. *Фаррухӣ*

ЛОҶИДАН *а.* لايفدن лоф задан, ғайи беҳуда гуфтан; худро
беҷо таъриф кардан, даъвои беҳуда кардан.

Бо хароботнишини он зи каромот малоф,
Ҳар суҳан вақтеву ҳар нуқта маконе дорад. *Ҳофиз*
Рақиб андар балон ҳаҷр агар як шаб бисубҳидӣ,
Бишармидӣ, дигар аз ишқи маҳрубӣ налофидӣ. *Саъдӣ*

ЛОҶАЙР *а.* لاخير беҳайру бебаракат.

Ҳаст лоҳайр зури зардорон,
Ҳамчу лошайъ ақли майхорон. *Саной*
Лоҳайр дон ниҳоди русуми қаҳону даҳр,
Лошайъ(ё) шинос барги сипеху навои хок. *Ҳоқонӣ*

ЛОҶИН *а.* لاچين шохини шакорӣ.

Зи бими чанги лоҷин бар ҳама хол,
Ба дашту қуҳ мурғон форнгулбол.

Бадрис Қашмирӣ

ЛОҶИН II *а.* لاچين номи яке аз қабилаҳои кучманҷӣ дар
«Шохнома».

Нипаста дар он дашт бисъер кӯч
Зи афғону лоҷину курду балуч. *Фирдавӣ*

ЛОҶОР *а.* لاچار ноҷор, ноилҷор.

Чун даст ба зурван максуд нарасид, лоҷор ба
Деҳлӣ муроҷаат кард. *«Таърихи Фаршита»*

ЛОШ *а.* لاши 1. тани мурда, ҷифа, ҷасад, лоша.

Бад-ин замин, ки ту бинӣ мулуктабъонанд,
Ки мулки рӯи замин пешашон наярзад лош. *Саъдӣ*

2. *маҷ.* зоеъ, забун, нобуду ноҷиз.

Дер наложд, ки кунад чархи пир,

Ин ҳамаро яксара ноҷизу лош. *Носири Хисра*

Чун ту Ширин нестӣ, Фарҳод бош,

Чун наӣ Лайли, чу Мачнун бош лош. *Румӣ*

3. *маҷ.* ғорат, яғмо, тохту торҷ.

Ба лоши ишқи ман он навҷавон ба сони килоб
Чувуло чубаи ман лош карду киса хароб. *Тайё*

лош кардан ғорат кардан.

Фош кунад теги ту қондан интиқом,

Лош кунад румҳи ту мондан қорзор. *Ҳоқонӣ*

ЛОША *а.* لاشه 1. тани мурда, ҷифа, ҷасад, лош.

Ё ғубори лошан деви сапед

Бар сувори Сисмон хоҳам фишонд. *Ҳоқонӣ*

2. *маҷ.* одами лоғар.

В-он пири лошаро, ки сипурданд зери хок,

Ҳоканш чунон бихӯрд, қ-аз ӯ устухон намонд. *Саъдӣ*

3. *маҷ.* чорпон забун, занф.

Рафта 3-ин су лошае дар зер в-аз он су кунуп
Аблаке гетичанибат зери рон овардам. *Ҳоқонӣ*

ЛОШАЙЪ *а.* لاشىء, лаша, ҳеҷмаярз.

Молаш ҳама лошайъ шуду мулкаш ҳама ночиз,
Душман ба фузуи омаду бағдуй ба гуфтор. *Фаррухӣ*

ЛОШАҚ(К) *а.* لاشك, бешубха, бешак, албатта, бегумон.

Ҳар чойгаҳ ки рафти, боз омади музаффар,
Чун бо хатар шарикӣ, лошак музаффар ой. *Фаррухӣ*

ЛОШАХАР لاشه خر, хари лоғари заифи мурданӣ, ки ба зур мегардад.

Чун буроқе надорӣ андар деҳ,
Лошахарро ба дасти дузд мадеҳ. *Саноӣ*
Он кас, ки надонад ва надонад, ки надонад,
Дар ҷаҳли мураккаб абадулдахр бимонад,
Он кас, ки надонад ва бидонад, ки надонад,
У лошакхари ҳеш ба манзил бирасонад.*

ЛОЮАД *а.* لايد, лоюад ва лоюҳсо бешумор, берун аз шумор.

Дар он қофила аз арбоби ҳусну ҷамол ва аҳли
фазлу ҷамол лоюад ва лоюҳсо буд. *Восифӣ*

ЛОЮБОЪ *а.* لايع, нафурӯхтанӣ, он ҷизе, ки фурӯхта намешавад, фурӯшӣ нест.

Кунам дафтари умр вақфи қаноат,
Нависам ба ҳар сафҳае «лоюбоъ»-е. *Ҳоқонӣ*

ЛОЮОД *а.* لايد, 1. бознагарданда; 2. маҷ. беҳнагарданда.

У рафту синаҳо шуда бемори лоюод,
У ҳуфту фитаҳо шуда бедори лоюном. *Ҳоқонӣ*

ЛОЮТОҚ *а.* لايطاق, тоб оварда нашавада, аз тоқат берун, тобу тоқат наовардани.

Дар фирор аз лоютоқ осон ғиҷа! *Румӣ*

ЛОЮҲСО *а.* لايعصى, лоюад ва лоюҳсо бешумор, берун аз шумор.

Дар ин қофила аз арбоби ҳусну ҷамол ва аҳли
фазлу ҷамол лоюад ва лоюҳсо буд. *Восифӣ*

ЛОЯЗИД *а.* لايزيد, ҷизе, ки зиёд намешавад, он ҷизе, ки намеафзояд.

Хушк бар меҳи табнат чун қадид,
Бастан асбобу ҷонаш лозид. *Румӣ*

ЛОЯЗОЛ *а.* لايزال, 1. зоиш нашудани, безавол, он чи завол намепазирад; ҷовид, пойдор, доимӣ, абадӣ; 2. ҷ. сифати худо.

Малики ламъязал ва подшоҳи лоязол... ҷамъеро
дар силки суало нашинда ва фирқаеро дар зумран
ашкиё интизом дода. *«Равзат-ус-сафо»*

ЛОЯМУТ *а.* لايموت, бемерг, номурданӣ, ҷовид, безавол;
ҳайи лоямут ҷ. зиндан номурданӣ; зиндан ҷовид (сифати худо).

Эй, ба ҳақ, бахти ту ҳайи лояном,
Бодӣ андар ҳифзи ҳайи лоямут. *Анварӣ*

ЛОЯНОМ *а.* لاينام, хобнакунинда, ҳамеша бедор; ҳайи лояном зиндан ҳамеша бедор.

Эй, ба ҳақ, бахти ту ҳайи лояном,
Бодӣ андар ҳифзи ҳайи лоямут. *Анварӣ*

ЛОЯНСАРИФ *а.* لاينصرف, 1. грам. қалмаҳон араби ва ғайри арабие, ки тасрифи умумин арабиҳо қабул намекунад; 2. маҷ. дигаргуннашавада.

Ман ҳамоно Аҳмади лоянсарифам,
Қи «ало» бар сари ман ҷар надиҳад. *Саъдӣ*

ЛОЯНҚАСИМ *а.* لاينقسم, ғайри қобили қисмат, тақсими-нашаванда, ба ҳиссаҳо ҷудонашаванда.

Зарра набвад ҷуз зи ҷизе муңҷасим,
Зарра набвад шориқи лоянқасим. *Румӣ*

ЛОЯНҚАТЕЪ *а.* لاينقطع, 1. ба ҷитъҳо ва пораҳо ҷудонашаванда; муттасил, пайваста, бефосила, доим.

Қариб ба дувист ғуломи хиндустонӣ лоянқатеъ
дар он корез кор мекарданд. *Восифӣ*

ЛОЯТАЧАЗЗО *а.* لايتجزا, аз ҳам ҷудонашаванда, ғайри қобили таҷзия, ҷизи ба ҷузъҳо ҷудонашаванда.

Мокад ба анкабути ситирлоб офтоб,
3-у зарраҳои лоятачаззо барафганад. *Ҳоқонӣ*

Ба сони нуқтан мавҳум дил зи ҳавли бало,
Чу ҷузъи лоятачаззо тан аз ниҳеби хатар. *Масъуди Саъд*

ЛОЯҒЛАҲ *а.* لايفلح, муваффақнашуда, ба мақсад нарасида, ноком, номурод.

Аз дари камкостон лоғи фузунӣ задан,
В-аз дари лояғлаҳон гушн инам доштан... *Ҳоқонӣ*

ЛОЯҒФУТ *а.* لايفوت, он ки фавт намешавад, он чи намемирад, номурданӣ, абадӣ ва доимӣ.

Раҳмони лоямут чу он подшоҳро
Дид он чунон, ки 3-у амалулхайри лояғфут. *Ҳофиз*

ЛОЯҒЛАМ *а.* لايعلم, надон, ҷоҳил.

Эй сафеҳи лояғлам, шерро ба ту чи муносабат аст? *Саъдӣ*

ЛОЯҒНӢ *а.* لايعنى, бемаънӣ, беақл.

Ихлосхон, ки марди лояғнӣ ва лояғқил буд, қабули он накард. *«Таърихи Фариста»*

ЛОЯҒҚИЛ *а.* لايعقل, 1. беақл.

Бас бигаштам, ки бипурсам сабаби дарди фирок,
Муфти ақл дар ин масъала лояғқил буд. *Ҳофиз*

2. беҳуш; масти лояғқил масти аз ҳушу аз ақлрафта, саҳт маст.

Чун ба он ҷо расиданд, муҳофизонро масти лояғқил ёфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳар ду мадҳушу масти лояғқил,
Аз ҷаҳону ҷаҳонён ғофил. *Мушфиқӣ*

ЛОЯҒҶЗ *а.* لايجوز, он чи раво нест, нораво, ноҷоиз.

Суфино инк дар ҳадис ҳанӯз,
Салбу эҷобу лояғҷуз яҷуз. *Саноӣ*

ЛОҒ لا, ҳазл, шухӣ, зарофат, истеҳзо, тамасхур, мазох; хуштабъ; суҳанони ҳазломез.

Зи ҳазлу лоғи ту озор ҳезад,
Мазох сард обӣ ру бирезад. *Носири Хисра*
В-ағр марди лаҳз асту бозно лоғ,
Қавитар шавад деваш андар димоғ. *Саъдӣ*

Вонзо, лоғи балоғат чй занй,
Вазъи ту лобаву лоғи дили мост. *Ҷомӣ*

ба лоғ ба ҳарза, беҳуда.

Анситу, яъне ки обатро ба лоғ,
Ҳин, талаф кам кун, ки лабхуш аст боғ. *Румӣ*

ЛОҒАР лағн хароб, назор, камгӯшт; *муқобили фарбеҳ* 1.

Ту чунин фарбеҳу оғанда чарой? Падарат
Ҳиндус буд яке лоғару хушкончу наҳиф. *Лабибӣ*
Бихурдам яке мушти зурварон,
Накардам дигар зур бар лоғарон. *Сатдӣ*

ЛОҒАРНИҲОД لاغرنيحود наҳифчусса, наворчусса; наҳиф,
саниф.

Чй сон напшан зори лоғарниҳод
Кушояд пару бол дар тундбод? *Шодӣ*

ЛОҒАРӢ لاغرى харобӣ; назорӣ; *муқобили фарбеҳӣ*.

Чашми он дорам, ки ояд бар сари болини ман,
Варна навтонам зи ҷо бархостан аз лоғарӣ. *Васлӣ*

ЛОҒАӢДӢ لاغيدى беқайдӣ, бепарвоӣ; бебоки.

Исмоили Одилшоҳ ... ба шароб хурдан ва лӯли
раксонидан ... машғул гашта, доди лавандӣ ва ло-
қайдӣ дардод. «*Тағрихи Фаршита*»

ЛОҒЕҲ а. لاجع боди тунд, ки абр меорад ва дарахтонро
бордор мегардонад.

Тани якрони размашро қадам лоғеҳ бувад лонк,
Кафи соқин базмашро пиёла хур бувад дархур. *Бағри Ҷоҷӣ*

ЛОҒИЗА а. لاغظه ба ин шакл камистегмо; ҷамъиаш
лавоғиз.

ЛОҒИҚ а. لاغيق он чӣ ки аз пас ба ҷизе пайваст меша-
вад, пайвастваванда, аз ақиб иловашаванда; лоғиқ гаш-
тан (ё шудан) маҷ. рӯй додан, воқеъ шудан.

Агар ба вай офате лоғиқ гардад, Шейр ибни Абу-
штраф-Ҳанафиро шонстан риёсати хеш шиносод. «*Равзат-ус-сафо*»

Ҳиҷолате бар ӯ лоғиқ шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

ЛОҒИҚА а. لاغقة 1. ҷизин илҳоқшуда, ба охири ҷизе зам
гардида; 2. ҷизин вобаста, тобеш, фаръӣ.

ЛОҒУТ а. لاغوت худой; илҳой, улӯҳият; *муқобили* нусут.

Кушоям рози лоҳут аз тафарруд,
Намоям сози нусут аз ҳаюло. *Ҳоқонӣ*

ЛОҒӢ а. لاغى лаҳвқунанда, лаҳву лавбқунанда, бозикун-
нанда.

Ақл фармони подшоҳирист,
Н-аз пан лоғиқ малохирост. *Саной*

Чанд аз ин ғоғилию гумроҳӣ,
Лоғу вирди худ кун, эй лоҳа! *Ҷомӣ*

ЛОҶАРАМ а. لاجرم 1. ночор, нотузир, заруратан; бешуб-
ха, яқинан.

Барад ранги дебо ҳаво лоҷарам,
Ҳаво бурд ранге, ки ман доштам. *Ҳоқонӣ*

Саросар шикам шуд малах, лоҷарам,
Ба поял кашад мӯри кӯчикишам. *Сатдӣ*

2. бинобар ин.

Лоҷарам ба воситаи ин ғиммати баланд бад-он
маком расид. *Афғӣ*

Рӯи хуб асту камолӣ ҳунару домани пок,
Лоҷарам ғиммати покони ду олам бо уст. *Ҳофиз*

Ади қардӣ, лоҷарам эмин шудӣ ва малики мо ҷавр
кард, лоҷарам ҳамеша ҳаросон бошад.

Аҳмади Дониш

ЛОҶВАРД لاجورد 1. сангест кабуд-
рағ, ки аз он нигини ангуштарин месозанд ва соида,
хока қарда дар наққошӣ ва лавҳакориҳо ба қор меба-
ранд; қисми бехтарини он лоҷварди бадахшонист.

Биёрстандани ба дебои зард,
Ба ёқуту пирӯзаву лоҷвард. *Фирдавӣ*

Саросе падяд омад аз лоҷвард
Дар ӯ чор айвон зи ёқути зард. *Ҳоҷу*

2. ба ранги лоҷвард, лоҷвардӣ, кабуд.

Яке саҳт савганди шоҳона хурд
Ба рӯзи сапеду шаби лоҷвард. *Фирдавӣ*

ЛОҶВАРД шудани лаб кабуд ва тира шудани лаб аз
истироб ва тарс.

Бузургони Эрон пурандӯху дард,
Рухон зарду лабҳо шуда лоҷвард. *Фирдавӣ*

3. рангарида, рангканда.

Ба наздики Баҳром рафт он ду мард,
Забонҳо пур аз банду рух лоҷвард. *Фирдавӣ*

Ҳамерафт хун аз тани хаста мард,
Лабон пур зи боду рухон лоҷвард. *Фирдавӣ*

ЛОҶВАРДӢ لاجوردي осмонранг, кабудранг.

Танам гунаи лоҷвардӣ гирифт,
Гулам сурхи андохт, зарди гирифт. *Низомӣ*

ЛОҶВАРДӢ сарир киноя аз осмон.

Фурузандаи шоҳи равназаамир
Чу хуршед бар лоҷвардӣ сарир. *Ҳоҷу*

ЛОҶУРӢА а. لاجرة дам нағирифта якбора нӯшидани он
ҷизе, ки дар пиёла ҳаст, аз ғайри қулт-қулт якбора
нӯшидан.

Ҳубоб бар рӯи шароб ишоратнамо, ки ҷомро
лоҷурба нӯш бояд қард. *Восифӣ*

ЛУБ(Б) а. لب 1. мағз; қисми ҳолис ва бехтарини хар
ҷиз; 2. ақл.

ЛУБОБ а. لباب 1. баргузидан хар ҷиз, ҳолис хар ҷиз,
ҷизин беомезиш.

Бар лабиб ояд лубоб он коси ӯ
В-аз ғайи кам гардад истиснои ӯ. *Румӣ*

2. мағз (писта, бодом ва ғ.).

Ба ҷони оқилан киноят, яъне ту,
Ки киноят қушур асту ҳазрати ту лубоб. *Ҳоқонӣ*

Боз бош, эй боб, бар ҷӯён боб,
То расанд аз ту қушур андар лубоб. *Румӣ*

3. маҷ. ақл, хирад.

Қу назаргоҳи шуон офтоб,
Қу назаргоҳи худованди лубоб? *Румӣ*

ЛУБОД а. لباد юғ, буюнтуруқ.

Қашоварз бар гов бандад лубод,
Зи говохану гов ҷӯяд мурод. *Низомӣ*

ЛУБС *а.* لُبس пушидан чома.

Алишоҳ чихати лубси хилъат ба хонаи худ даромад ва Башир чомаҳо баргирифта аз ақибӣ у даррафт. «*Равзат-ус-сафҳо*»

ЛУКНА||ЛУКНАТ *а.* لُكْنَة забонгири дар вақти суҳан гуфтан, кундазабонӣ, тугила шудан, гирифтани забон хангоми гапзаниӣ.

Магар лукнате будаш андар забон,
Ки тахҳини муфҳим накарди баён. *Саъдӣ*

ЛУКО لُكُو моддан сурхранг.

Дар канораш неҳ он замон го-го,
То шавад сурх чехраш чу луко. *Саной*

ЛУКУК *а.* لُكُوك қ. мак 1.

Ҳар азизе, ки омад аз Мисре,
Ба лукукаш зару гуҳар додем. *Бадрӣ Чоӣ*

ЛУНГ لُنگ лунгӣ, парчан махсусе, ки дар ҳаммом аз миён то зону мебанданд.

Бибаста бар миён лунги шафақгун,
Ба он рухсори хубу қадди мавазун...

Бадрӣ Қашмирӣ

ЛУНЧ لُنج ду тарафи даҳон аз дарун ва беруи; лаб; *♦* лунч фуру афгандан лунч овезон кардан, норозиӣ ва хашм нэхор кардан.

Часм пурдарду нишаста у ба кунҷ,
Рӯ туруш карда фуру афганда лунҷ. *Румӣ*
лунҷ пурбод кардан *қимоя* аз кибру ғурур нэхор кардан.

На ҳама кор ту донӣ, на ҳама зур турост,
Лунҷ пурбод макун бешу китаф бармафэроз! *Лабиба*

ЛУОБ *а.* لُوب оби даҳон.

Ба шәрте он ки агар саг шавӣ, маро нагазӣ,
Луоб дарнаҷаконӣ ба косан хӯрде. *Сӯзани*
Аз шарафи мадҳи ту дар коми ман,
Гард абир асту луобам гулоб. *Носири Хисрав*

луоб танидан *а)* оби даҳон рехтан; *б)* маҷ. дар роҳи харақати худ асаре боқӣ гузоштан.

Шер танидаст дар ин раҳ луоб,
Сар чу гавазнон чӣ ниҳӣ сун об. *Низомӣ*

в) ба ҳар тараф давидан.

Назараш бар фалак танида луоб,
Аз дами анкабути истирлоб. *Низомӣ*

ЛУТ لُوت твом, хурок, ҳелҳои таомӣ лавиз.

Мард гуфташ: Гушт ку, меҳмон расид,
Пешӣ меҳмон лут мебояд кашид. *Румӣ*

луту лут твомҳои лавиз бо машрубот; хурданӣ ва нӯшданӣ.

Ширхора кай шиносод завки лут,
Мар-париро буй бошад луту лут. *Румӣ*

Зи ҳар сӯ ба даст оварад луту лут,
Ба шодӣ барорад зи андуҳ димор. *Ибни Ямин*

ЛУТ II *а.* لُوت *д.* номӣ яке аз пайғамбарони Бани-Исроил, ки гӯё қавми у бисёр бадкор буданд ва худо шаҳри онҳоро чапшагардон кард ва ба сари боқимондагонашон борони сангу оташ рехт.

ЛУТФ *а.* لُطْف 1. нарий, мулоимат, назокат; лутфи суҳан назокат ва балоғат дар суҳан.

Мард бояд, ки ба лутфи суҳану хусни хитоб
Таъби арбоби ситамро зи ситам бозорад. *Чоӣ*

2. марҳамат, илтифот.

Мо бад-он мақсади оӣ натавонем расид,
Ҳам магар пеш ниҳад лутфи шумо томе чанд.

Ҳофиз

3. эҳсон, бахшиш; лутф кардан *а)* марҳамат кардан, илтифот зоҳир намудан.

Эй хоҷа, лутф кун ва ин харро як соат ниғох
дор, то ман бузро бозталабам! *Авфӣ*

б) эҳсон намудан, бахшидан.

Чанд ҳазор дирам дар ҳаққи ӯ лутф карданд.
Авфӣ

4. маҷ. нарий, фораӣ, қушоянӣ.

Касе, к-у ба ғуш оварад созапон,
Шавад беҳуш аз лутфи овозамон. *Низомӣ*

♦ лутфи амин меҳрубоние, ки нисбат ба ҳама баробар аст; илтифот ва меҳрубонии бисёр нисбат ба умум.

ЛУТХҲҶ لُوتْخُور хурандан таомхон лавиз.

Агар ту залла набандӣ зи яхнӣю ҳалво,
Миёни лутхури кас надорадат маъзур.

Абуисқоқ Аттима

ЛУТӢ *а.* لُطْى 1. мансуб ба Лут; 2. маҷ. бадахлок, ҳарзазор, қиморбоз; бебоқ, ғустох, ринд, айёшу майҳора.

Дар Балх эминанд зи ҳар шарре
Майхору дузду лутиву занбора. *Носири Хисрав*

3. касе, ки бо навохтани думбура (думбак) ва хондани шеърҳо буз, маймун ва ё ҳарсиро мераксонад.

ЛУЧ||ЛУЧ لُوح لوح бараҳна, урьён.

Возеҳ, урьёитанӣ махсуси аҳли дониш аст,
Нест дар майдон ба чуз шамшерӣ ҷавҳардор луч. *Возеҳ*

ЛУҒАВӢ *а.* لُغَوِ 1. мансуб ба луғат; 2. луғатшинос, луғатдон, мутахассиси илми луғат.

Нест чуз набвате раҳи набавӣ,
Нақли нахвию шубҳати луғавӣ. *Саной*
Чу Ибни Румӣ шоир, чу Ибни Муқла дабир,
Чу Ибни Муътаз нахвӣ, чу Асмай луғавӣ...

Манучеҳрӣ

ЛУҒАЗ||ЛУҒЗ *а.* لُغْ 1. суҳани печнда, гапи пушда-маъно.

Муддаӣ гӯ: Луғазу нукта ба Ҳофиз мафурӯш,
Клӣки мо киз забонёно баёне дорад. *Ҳофиз*

2. *адш.* чистон.

ЛУҒАТ *а.* لُغَات 1. забон, гуфтор.

Он луғати дил, ки баёни дил аст,
Тарҷиматаш ҳам ба забони дил аст. *Низомӣ*

Ба луғати аҳли Рум калима меғуфт. *Авфӣ*

Ҳар як аз ҳаворён олим ба луғати тоифае шуд,
ки ба даъвати эшон маъмур шуда буд.

«Равзат-ус-сафҳо»

2. калима; 3. китоби луғат, фарҳанг.

Дар луғат хондаам, ки риш пар аст
Пешӣ донишвари луғатпардоз. *Ҷомӣ*

ЛУҒЗ а. لغز *ниг. луғаз.*

ЛУҒОТ а. لغات *қ. луғат.*

Дар ҷамен фунун, ки ба луғоти муҳталифа му-
даван мешавад... (1) «*Равзат-ус-сафҳо*»

ЛУҒУБ а. لغوب саҳт монда шудан, монда, хаста ва ран-
ча шудан.

Ипчунин фикри дақику рои хуб,
Ту чунин урьён пиёда дар луғуб. *Румӣ*

ЛУКАТА а. لقطه *ниг. луқта.*

ЛУҚМА а. لقمة навола, тикка, туша; як миқдор хурда-
иӣ, ки дар даҳон меғунҷад; як парча, як бурда.

Тавонгар худ он луқма чун меҳурад,
Чу бишад, ки дарвеш хун меҳурад!
Чу бинам, ки дарवेशи мискин нахӯрд,
Ба ҷом-андарам луқма захр асту дард! *Савдӣ*
В-он дигар як нуҳуфта менигарад,
Луқмаву ҷумчааш ҳамешумарад. *Ҷомӣ*

ЛУҚМАПАРҲЕЗӣ *لقمه‌پر‌هیزی* эҳтиёт дар хӯрдани ҳало-
лу ҳаром.

Маро, ки нест раҳу расми луқмапарҳезӣ,
Чаро маломати ринди шаробхора кунам? *Ҳофиз*

ЛУҚТА||ЛУҚАТА а. لقطه 1. ҳар чиз афтодан ғумшуда,
ки ояро каси дигар меёбад; 2. молн бесохиби одами
мурда, ки меросхӯр надорад ва мулку моли боқимон-
дааш ба фондан давлат ғирфти мешавад.

Ва ҳамчуни аз мусофирона хар касе, ки дар мад-
раса ва сарой бимирад, моли ӯ луқата бошад.

Аҳмади Донии

ЛУҚБЯ||ЛУҚБЯТ а. لقب||اللقب як бор дидан, вохӯрдан,
мулоқот.

Чуз яке луқья, ки аввал аз қазо
Бар вай афтоду шуд уро дилрабо... *Румӣ*
Судоба дар луқьяи аввал беқарору ором гашт.

«Равзат-ус-сафҳо»

ЛУХУМ а. لحم *қ. лаҳм.*

Чандон кушта гардиданд, ки то муддати як сол
вуҳушу туюр аз луҳуми эшон дар суру сурур бу-
данд. «*Равзат-ус-сафҳо*»

ЛУХУМАТ а. لحومات ҳеши, алоқан ҳеши, ҳешию таборӣ,
ҳешигарӣ.

Дигар он ки Чаллодхонро, ки ҷавонест нав-
расидаи ҷаҳоннодида, пешӣ султон фириштад ва бино
бар алоқаи луҳумат пояд, ки бар ҷавонии вай раҳ-
мат фармояд. «*Равзат-ус-сафҳо*»

ЛУЧ *لوح* *ниг. луч.*

ЛУЧАЙН а. لچين нуқран ҳолис.

Хур хира шуд аз софӣи он сонди сим-о!

Маҳ тира шуд аз партави он соки лучайн-о!

Савдо

ЛУЧЧА а. لچه миёнан дарёё, ҷон ҷуқуртарини дарёё ва
ё баҳра.

Дар мавҷези луҷчан ғам ғарка гашта буд,
Луҷри туаш ба соҳили амну амон фиғанд.

Убайди Зоконӣ

Дилҳост ғарки луҷчая хун дар мусбаташ,
Дигар кирост тоқтау дигар кирост тоб? *Савдо*

ЛҶ а. لӣ маро, барон ман (аз пешоянди арабии ل ва ҷо-
нишини ى); лӣ ва **лак** барон ман ва барон ту.

Нест ҷинсият ба сурат лӣ ва лак,
Ией омад дар бешар ҷинси малак. *Румӣ*

ЛҶБИЕ *لوييا* яке аз ғаллаҳои хӯроқӣ, донаҳои, ки ғалаку
гурдашакл буда ба ранги сурх ё сафед ва хол-хол
мешавад.

Нестӣ оғаҳ, ҷӣ гӯям мар-туро ҷуз ман ҳамонк,
Озма гуяд нестӣ оғаҳ зи нархи лубӣё.

Носири Хисра

ЛУК *لوك* 1. ҳақир, забун; 2. касе, ки бо ҳар ду зону
ва кафҳои даст роҳ меравад; маҷ. суст, маъюб.

Агар лӯк бо лӯк ҷамъ ояд, бачан эшон ҳам но-
қис ояд. *Авфӣ*

ЛУКУ *لنگ* ланг, ҷулоқ, маъиб; муқ. ланг (лангу лӯк);
3. шутури-каммуи боркаш.

Равӣ ҳамчу лӯкони сар дар ҳаво,
Кеф аз лаб фишонон биғу то кучо?

Қамолӣ Исмоил

Рахравони раҳи ҳақ боркаши маст чу лӯк,
Мо дар ин раҳ ҳамаро қофиласолори сулук.

Музаффарӣ Қирмонӣ

ЛУЛ *لول* бешарм, беҳаё, густох.

Гар ҳамегӯем лулу в-ар намегӯем гӯл,
Чун каланда бар лаби дӯлему тик-тик мезанем.

Шамсӣ Табризӣ

ЛУЛИВАШ *لولي‌وش* лулимонад, ҷугиносо, шуху густох
(сифати маҳбуба).

Дилам рамидан луливашест шӯрангез,
Дуруғваёдаву қаттолвазӯи рангомез. *Ҳофиз*

ЛУЛҶ *لولي* 1. ҷуг.

Лулне бо писари худ моҷаро мекард, ки ту ҳеҷ
қоре намекуни ва умр дар батолат ба сар мебарӣ.

Убайди Зоконӣ

2. ҷуги раққосу сурудхони бозгар.
Лулӣ ва масҳара ва мутрибу мутриба... аз ат-
рофу ҷавониб рӯй ба Деҳдӣ ниҳоданд.

«Таърихи Ҷаришта»

3. маҷ. хушрӯй; зариф; зирак; киноя аз маҳбуба.
Фиғон, к-ин лулиёи шухи ширинкори шахрошӯб,
Дунон бурдад сабр аз дил, ки туркон хони яғ-
моро. *Ҳофиз*

Сабо, з-он лулини шангули сармаст
Чӣ дорӣ оғаҳ, чун аст қолаш? *Ҳофиз*

ЛУРА *لوره* гузароғи сел ва оббурдае, ки дар он ҷо баяъ
аз сел гил ва лой боқӣ мондааст.

Диллаш нағирад аз ин дашту кӯху бешаву рӯд,
Сараш нағарад аз ин обканду лураву ҷар.

Унсурӣ

Шуд аз оби канур он су ду фарсанг
Дар он дашти дарозу луран танг.

Хисраи Деҳлавӣ

ЛҶРКАНД لورکند *ниг. лӯра.*

Равӣ то Дихистону Хоразму Чанд,
Лавед наёбӣ ба ҷуз лӯрканд. *Низомӣ*

ЛҶРӢ لورى *номи як қабилан кучманҷӣ; сахронишин, лӯ-лӣ.*

Ба ҳар як якӣ дод гову ҳаре,
Зи лӯрӣ ҳамсохт барзингаре. *Фирдавӣ*
Бо туркҳои турран хиндун ту маро
Ҳамвора ҳамчу бунғаи лӯрист хонумон.

Қамоли Исмоил

ЛҶС لوس *тамаллуқ; ширинзабонӣ; мардумро ба забони хуш фирефтаи ва бозӣ додан.*

Ҷони Сомандро ба лӯс гирифт,
Дасту пою сараш ба бӯс гирифт. *Унсурӣ*
Марди конеш на марди лӯс бувад,
К-аз тамаъ гурба ҷоплус бувад. *Саной*
Ба талбир шояд фуру қуфт кӯс,
Ки бо ғолбон чора зарф асту лӯс. *Саъдӣ*

ЛҶСОНА لوسانه *бо, тамаллуқу ширинзабонӣ, бо ҷоплусӣ; фирефтаи бо сухан ё чизе.*

Аҷал чун дом карда гир, лӯшида ба хок-андар,
Са(й)ёд аз дур як дона бараҳна карда лӯсона. *Кисоӣ*
Ҷеъли ту чу медонам, лӯсона мақун,
Беҳуда мағуё халқ девона мақун. *«Луғати фирӯс»*

ЛҶЧ لچ *олус, аҳвал, қачқашм; он кӣ якоро ду мебинад.*

Гушкарро суҳаншинос кӣ дид?
Дидан лӯч ростбин кӣ шунд? *Саной*
Рост гуфтанд: Як ду бинад лӯч. *Саъдӣ*

ЛҶШ I لوشى *пора; парча, тикка; лӯш-лӯш пора-пора.*

Гар бичунбад, дар замон гиради гӯш,
Бар замин зан, то ки гардад лӯш-лӯш. *Айюқӣ*

ЛҶШ II لوشى *қачдаҳон, одами қачдаҳон.*

Яке ду бинад, албатта, дидан аҳвал,
Сухан қач ояд, бе ҳеч шак, зи лаҳҷаи лӯш. *Шамси Фахрӣ*

ЛҶШ III لوشى *аҳмақ, гӯл, нодон, ғофил, беҳабар.*

Зан чу ин бишнад, бас хомӯш буд,
Қафшгар конову марде лӯш буд. *Тайён*

ЛҶШ IV لوشى *лои снёҳи, тира, ки дар тағи ҷӯй, ҳавз, кӯл ва ғ. пайдо мешавад.*

Чун ҳама шуд ғарқа, Фиръонӣ он замон
Кард пур аз лӯш Ҷибриллаш даҳон. *Аттор*

ЛҶЪБАТ a. لعبت *1. пайкари хушрӯй ҳамчун зочаву лӯх-так, бозина.*

Бозичан лӯъбати ҳаёлият,
З-ин ҷашми ҳаёлбоз гаштаӣ. *Сайид Ҳасани Ғазнаӣ*
Руҳи чун лӯъбаташ дар дилнавозӣ,
Ба лӯъбатбози худ мекард бозӣ. *Низомӣ*

2. *санам, бут.*

Бутон дид чун лӯъбати Қандаҳор,
Биераста ҳамчу хуррам баҳор. *Фирдавӣ*
Дур карди маро зи хидмати ҳеш,
Чун шаманро зи лӯъбати навшод. *Фаррухӣ*

3. *маҷ. хушрӯй, зебо; машуқа.*

Монад он лӯъбат париро, гар бувад пайдо пари,
Монад он дилбар санамро, гар бувад гӯё санам. *Мушзӣ*

Чу дар бозӣ шуданд он лӯъбатон боз,
Замона кард лӯъбатбозӣ оғоз. *Низомӣ*

лӯъбатони *Тироз духтару занони шаҳри Тироз (дар қисми шарқии Туркистони қадим), ки ба хушрӯй ва зебоӣ машҳур будаанд.*

Бозимӯзи лӯъбатони Тироз
Аз паси парда гашт лӯъбатбоз. *Низомӣ*

4. маҷ. *аъҷуба, чизӣ ғалатӣ, аҷиб, Ту худ кӣ лӯъбатӣ, эй шаҳсавори ширинкор, Қи тавсана чу фалак роми тозиёна туст? Ҳофиз*

◇ **лӯъбати** *дида мардумакни чашм, мардумакни дида. Малик ном кардаш Ҳумоюн Ҳумой, Абар лӯъбати дидааш карда ҷой. Ҳочу*

ЛҶЪБАТАК لعبتك *шакли тасвири лӯъбат.*

Мо лӯъбатаконе му фалак лӯъбатбоз,
Аз руи ҳақиқат, на кӣ аз руи маҷоз,
Бозӣча ҳамекунем бар натыи вучуд,
Афтем ба сандуки адам як-як боз. (1) *Ҳайём*

ЛҶЪБАТБОЗ لعبت باز *1. лӯхтакбоз, зочабоз, он кӣ дар туйхо ва ҳавлини кӯдаки навоз аз даруни қодирҳаёл истода зочаҳоро ба бозӣ медарорад ва бо ҳамдигар гап мезанонд.*

Машав ҳайрони лӯъбатхон суратхонаи гардун,
Ба лӯъбатбоз бингар, к-аз паси қодир қунад бозӣ. *Бедил*

Ҳамчу лӯъбат ба тори лӯъбатбоз
Халқ дар печу тоби рингаш уст. *Ҳошиқ*

2. маҷ. *найрангбоз, шаъбадабоз.*

Дар андеша, ки лӯъбатбозӣ гардун
Ҷӣ бозӣ орадаш з-ин парда берун. *Низомӣ*

Марди лӯъбатбоз барои шаъбада хоҳад, ки су-
рате аз зану мард барои булӯлаб бисозад.

Аҳмади Донииш

ЛҶЪБАТБОЗӢ لعبت بازى *1. лӯхтакбозӣ, зочабозӣ; 2. маҷ. найрангбозӣ.*

Чу дар бозӣ шуданд он лӯъбатон боз,
Замона кард лӯъбатбозӣ оғоз. *Низомӣ*

ЛҶЪЛҶ(Ъ) لجلجل *a. لؤلؤ марворид, гавҳар.*

Ҳам аз лӯълуъ гавҳари шохвор,
Ҳам аз дебан Ҷин саросар янгор. *Фирдавӣ*
Гавҳари пок бибояд, ки шавад қобили файз,
В-арна ҳар сангу гиле лӯълуву марҷон нашавад. *Ҳофиз*

лӯълуи *лоло марвориди дурахшон, гавҳари обдор.*

Ҳаме то дар шабӣ торе ситора тобад аз гардун,
Чу бар деби фирӯза фишонӣ лӯълуи лоло. *Фаррухӣ*

лӯълуи *мақнун лӯълуи дар салаф буда; лӯълуи пу-шӣда; лӯълуи пинҳон дошташуда бияно бар қадру қи-матбахояш; маҷ. марвориди қиматбахо.*

Зи бод хок муанбар ба анбари соро,
Зи абр шох мукаллаб ба лӯълуи мақнун. *Рудақӣ*

лӯълуи мансур *лӯълуи шароқанда, марворидхон ҳанӯз ба ришта қашида нашуда.*

ЛУҶЛУСТ ба ёкут нуҳуфта лабу дандонт,
Ёкут шундад садафи ЛУҶЛУИ мансур. *Ламей*
ЛУҶЛУИ тар а) марвориди дурахшон ва обдор; б) киноя аз ашк.

Бишӯядиш ораз ба ЛУҶЛУИ тар,
Биполядаш руҳ ба мушкин изор.

Носири Хисрав

ЛУҶЛУИ хушоб а) ЛУҶЛУИ обдор, ҷилодор, тобон.

Пораи хун бувад аввал, ки бувад нофани мушк,
Қатраи об бувад з-аввал ЛУҶЛУИ хушоб.

Носири Хисрав

б) маҷ. давдони сафеди ҷилодор.

Зи ЛУҶЛУИ хушоб бикинод банд,

Баромехт шангарфу гавҳар ба қанд. *Фирдавӣ*

♦ ба ЛУҶЛУҶ гушани махро харошидан бо ғиштон ва ё бо нохунон руйро ханҷол кардан, харошидан.

Ба лола тахтаи гулро тарошид,

Ба ЛУҶЛУҶ гушани махро харошид. *Низомӣ*

ЛУҶЛУҶБАНД لُجْلُجْبَنْد киноя аз лаби маъшуқа ки дандон-
ҳон сафеди ЛУҶЛУҶМОНАНДИ ӯро мепошонад; киноя аз
лаб, ки ба дандонҳо пайваста аст ва онҳоро мепошонад.

Лаб чу марҷон, валеҳ ЛУҶЛУҶБАНД,
Талхосух, валеҳ ширинҳад. *Низомӣ*

ЛУҶЛУҶСАНЧ لُجْلُجْ سَنْچ озмоида ва саячандан марворид.

Сангдил чун ки дид ЛУҶЛУҶ панҷ,
Санг бардошт, гашт ЛУҶЛУҶсанҷ. *Низомӣ*

ЛУҶЛУҶ لُجْلُجْ ниг. ЛУҶЛУҶ(б).

ЛУҶҶМ а. لُجْجْ хасис, мумсини, лаимӣ, пасти, разолат.

Арбоби Куфа ба ЛУҶҶМ даноату гадру хаднаи сар-
омади мардуми Ироқанд. «*Равзат-ус-сафо*»

Рум ба вафову амонату кифоату масум, аммо ба
бухлу ЛУҶҶМ маълум. «*Ахлоқи Ҷалоли*»

ЛУҶҶ لُجْجْ ниг. ЛУҶ.

M

М харфи чордахуმი алифбон ҳозираи тоҷикӣ; дар алиф-
бон арабии тоҷикӣ — харфи м; ниг. мим.

МАЗ а. مع пешоянд бо, ҳамроҳи...

Духтари сӯлтонро бо... халифа ақд баста бу-
данд, маа ҷиҳози тамом нақл ба дорулхилофа наму-
данд. «*Равзат-ус-сафо*»

Дидам, ки ин шер ба як тирю ду тир сард наме-
шавад ва мero маа асп набуд мегардонад.

Аҳмади Дониш

МАЗЗАМОН مع الزمان то замон ҳаст, доимӣ, абадӣ,
ҷовидон.

Алалхусус, ки Саъдӣ маҷоли мадҳи ту ёфт,
Ҳақиқатест, ки зикраш мааззамон монад. *Саъдӣ*

МАЗЗОЛИК|МАЗЗОЛИКА а. معذالك бо вучуди ин, бо
ҳамаи ин; муқ. мааҳозо.

... Маазолик, хашари бекарон чамъ оварда, ба
ҷанги эшон озим гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

Маазолика, маълум нест, ки ба он зиядат, ки му-
таваққеъ аст, мерасад ё не? *Аҳмади Дониш*

МАЗАК|МАЗАКА а. معاك бо ту, ҳамроҳи ту; «аллоху ма-
ак» худо бо ту бод!

Эй дилан реш, маро бо лаби ту ҳаққи намак,

Ҳақ ғинаҳ дор, ки ман меравам «аллоху маак».

Ҳофиз

МАЗЛҶИССА مع القصه охир, алҳосил, оқибат; хулоса.

Савуқ сун Мадонн рафт пӯён,

Гиромӣ мохро як моҳ ҷӯён,

Ба мушқу-дар набуд он мохрухсор,

Маалқисса, ба қаср омад дигар бор. *Низомӣ*

Маалқисса, чанде бибудам муҳим

Ба ранҷу ба роҳат ба уммеду бим. *Саъдӣ*

МАЗАН а. معاً якҷоя, бо ҳамроҳии якдигар.

Дар ҳеҷ як аз сардорони Шом ин ду сифат маан
ҷамъ нест. «*Равзат-ус-сафо*»

МААҲОЗО а. مع هذا бо вучуди ин, бо ҳамаи ин; муқ.

маазоҳик.

Буқо гуфт: ... мааҳозо, ҳанӯз ҳасмро ноғирифта
ҷаро мунозаат ва муқоталат мекунен?
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МАБАРРАТ مبررة кори хайр; инъом, бахшиш, ато; садақа.

МАБДАЪ مَبْدَأُ 1. маҳалли шаршавӣ, ҷон пайдош, маншаъ, асл, асос.

Маснавиро ҷун ту мабдаъ будай,

Гар фузун гардад, туаш афзудай ... *Румӣ*

Мабдан он тухмат бар эшон аз ман будааст. *Авфӣ*

2. аввал, оғоз, ибтидо.

Пас илм мабдаъ асту амал тамом.

«*Ахлоқи Носирӣ*»

Аҳмад дар мабдан салтанат хост, ки мутаваҷҷеҳи
Хуросон гардад. «*Равзат-ус-сафо*»

мабдаъ ва маод аввалу охир, оғозу анҷом.

Пас васити мунтафӣ шавад ... ва барҳезад ва маб-
даъ ва маод яке шавад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МАЗБУЛ مَبْذُول базл кардашуда, бахшидашуда.

Муқофот ин, ки ӯ маъзул бошад,

Ҳамин Юсуф зи мо мабул бошад. *Ҳоziq*

мабул афтодан мақбул афтодан, писандида шудан,
қаноатманд гардониди шудан.

Мултамаси эшон назди подшоҳ мабул афтод.

«*Равзат-ус-сафо*»

мабул доштан қаноатманд гардонидан, қабул кар-
дан.

Кайковус мултамаси фарзанди арҷмандро маб-
зул дошт. «*Равзат-ус-сафо*»

МАБИТ а. مبيت шабгузаронӣ, шаб хоб кардан.

Шабро дар бустон бо яке аз дӯстон иттифоқи ма-
бит афтод. *Саъдӣ*

МАБЛАҶ مَبْلَغ 1. як миқдори мубайни пули нақда.

Маблағ, он чй ба гулом дод, сесад динор расида буд. *Чомй*

2. як қадар, миқдоре.

Ҳамон каманд бигирам, ки сайди хотири халқ
Бад-он ҳамекунаву даркашам ба ҳештанаиш.
Валеқ даст набрам задан бар он сари зулф,
Ки маблағе дили халқ аст зери ҳар шиканаш.

Савдй

Ин бобро дар миёна дарҷ кардам ва маблағе лоти
ф харҷ. *«Хористон»*

3. дараҷа, андоза, дараҷай камолот, расой, дараҷай баланди чизе.

Бар маблағи ақли ту воқиф гаштам. *Асфй*

МАБНО *а. مېنى||مېنا* бувёда, асос, поя.

Мабнон ин ақида бар қидами олам аст.

Аҳмади Дониш

МАБНЙ *а. مېنى* бино кардашуда, бинёфта, асосёфта;
мабнй бар чизе бинёфта бар чизе, асосёфта бар чизе,
дар асоси чизе.

Мухимме, ки асоси он мабнй бар маъв ... бошад,
оқибат ба ваҳомат... меанҷомад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАБОД *مباد* нашавад, мабодо, нашавад, ки ..., худо на-
карда.

Ба чон ҷаҳон ҷустану корзор
Мабод-ам ба ҷуз ошй ҳеҷ кор. *Фирдавсй*

Лоилоҷ аз таваллӯи он, ки он ҷамоат мабод қас-
ди ҳаёти у намоёнд, у низ асп бар ҷониби эшон
ронд ва дар он фалокат бимонд. *«Фатҳнома»*

МАБОДЙ *а. مبادى* ч. мабадаъ.

Ҳар илми бурҳониро с чиз бувад: якеро мавазъ
хонанд ва якеро осори зотй ва якеро мабодй. (1)

Ибни Сино

Он чй дигарон дар ҳавотими кор донанд, у дар ма-
бодий он. (2) *«Анвори Суҳайлӣ»*
Мо дидаему хонда аз рӯи толеи у,
Ин шакл дар мабодй, ин нақш дар авонл. (2)

Восифй

МАБОЛИҒ *а. مبالغ* ч. маблағ.

[Ҳизонадорон] ба баҳонаи он ки болишхо ва му-
рассот дар дарёе афтод, мабалиғи дигар бидуэди-
данд. (1) *«Чомеъ-ут-таворих»*

[Подшоҳони муғул, хешони Ҷозонхон] ҳар кучо
бунёде ниҳоданд, мабалиғи амвол бар он сарф
шуд. (1) *«Чомеъ-ут-таворих»*

МАБОНИ *а. مبانى* ч. мабно.

Ғубори ваҳшату қулфат муртафеъ гашта, мабони
муҳоласат ва мусодақат ба ҳоли худ бимонад.

«Таврихи Фаришта»

мабони адоват асосҳои хусумат, манбаъҳои душ-
манй.

Мабони адоваташ бо ҷамъе тасмим ёфта, ба во-
дн мунофарат шифофт. *Восифй*

МАБОР||МУБОР||МУБО *مبارا* ҳасиб.

То ҳафтаву сол бошад лайлу наҳор,
Даҳ чиз ба хонаи ту бодо бисёр:

Нону асалу рағану дӯшубо биринҷ,

Махиру қалиду дунбау пеху мабор.

Абӯсқоқи Атғшма

МАБОҲИС *а. مباحث* ч. мабҳас.

Ба аз ин мабоҳис маълум шавад, ки суҳани эшон
дар ин ған мабтанй бар мусомаҳа аст. (2)

«Ахлоқи Чалойӣ»

Мабоҳисе, ки дар он маҷлис чунун мерафт,
Варон мадрасау қолу қили масъала буд. (2)

Ҳофиз

МАБРУР *а. مبرور* 1. неқуӣ кардашуда, он ки дар ҳақиқ
вай неқӣ карда шудааст; омуранда; 2. маҷ. вафотёф-
та, марҳум.

Модари султон Сикандар, Зебо ном, ки ... дар он
сафар ҳамоҳири подшоҳи мабрур буд, аз ақби парда
ба умаро гуфт ... *«Таврихи Фаришта»*

МАБРУС *а. مبروس* гирифтори касалии барас, гирифтори
касалии пест.

Чунон ки аз мабрусон ва маҷзмон нафрат ва
ичтиноб менамоянд, аз ин хоксор низ танаффур ва
эҳтироз лозим ва воҷиб хоҳад шумурд.

«Таврихи Фаришта»

МАБСУТ *а. ميسوط* 1. густурда, пахн кардашуда.

Амр Муборизуддин ... ба шаҳри Қирмон дар-
омада, зилии шафқат ба марҳамат бар сокинони
он диёр мабсут гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. шарху баст додашуда, муфассал.

Хуррох ... дар фанни таврих китобе мабсут на-
вишта. *«Таврихи Фаришта»*

МАБАҲА *а. مبطه* харбузавор, полизи харбуза.

То сари хар чун бимурд аз маслаҳа,
Нашви дигар бошадан з-ин мабаҳа. *Румй*

МАБҒУЗ *а. مبعوض* ба ҳашму ғазаб гирифтورشуда, наф-
рат кардашуда, бад дидашуда.

Андаруни ман аз дилҳон шумо огоҳ гардад ва
шумо низ назди ман мабғуз бошед.

«Чомеъ-ут-таворих»

Золим мабғузи ҷомеи ҷаҳонӣ аст.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МАБҲАС *а. مبحث* 1. ҷои баҳсу мунозира; 2. баҳсу муво-
зира.

Мабаҳаси суду зиён дар хона нест,
Шӯри ин савдо ба бозор асту бас. *Бедил*

3. мавзӯ баҳсу мунозира, он чӣ ки дар борав он
баҳсу мунозира меравад.

Хайру шар мабҳаси маҷозии туст,
Аз ҳақиқат ба ғайри хайр наруст. *Бедил*

МАБҲУТ *а. مبهوت* ҳайрон, моту мутаҳайир.

Он мард мабҳут гашта пурсид, ки соҳиби ин мӯъ-
чиза кист? *«Равзат-ус-сафо»*

МАВАДДАТ *а. مودت* дӯстӣ, муҳаббат.

Дар миёни ду кас маваддатӣ азим буд. *Асфй*

Мисоқи маваддате, ки бастаам, аз мазарратӣ
нақз маҳрус хоҳад монд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАВВОЧ *а. مواج* пурмавҷ, бисёр мавҷзанаанда.

Ҷамъе анбӯх ва лашкаре бошқуқъ фароҳам овар-
да, монанди баҳри маввоҷ ба Балх омад.

«Равзат-ус-сафо»

Даруни он бинои дилкушо низ

Ба хар су биркае маввоқ лабрес [буд]. *Ҳозиқ*

МАВЗЕЪ *а.* موضع **ҷон** будани ҷизе, ҷой, макон.

Ва он оби дигар боздошт ва ин мавзеъ, ки Бухоро аст, оганда шуд ва замин рост шуд ва он рӯд азими Сунд шуд. *«Аърихи Наршах»*

Аз хона берун омад, то ба мавзеи дигар равад. *Аюфӣ*

МАВЗУН *а.* موزون 1. санҷида, баркашида, вазн кардашуда.

Аз мулуки даҳр номавзун ҷамеъбад ато, То санои у ба мизони хирад мавзун бувад. *Муизӣ*

Соате мизони Зайдӣ, соате мавзуни Амр, Батъ аз ин мизони худ шав, то шавӣ мавзуни ҳеш. *Шамси Табресӣ*

2. мутаносиб, зебо, нозуқ; шинам.

Кудаке хубрӯй ба шамоли мавзун бар у бигузашт. *Аюфӣ*

... Ки хар як мисрааш сарвест мавзун, Чу қалдаш як қалам рангини эн мазмун. *Ҳозиқ*

3. хушоҳанг, форам; салис, фасеҳ, равои (онд ба шеър ва ғ.).

Нағман ин уд мавзун чун бувад, Лаҳин ин мутриб ба қонуи чун бувад? *Ҷомӣ*
Дилам бичу, ки қадат ҳамчу сарви дилҷуст, Суҳан бигу, ки қаломат латифу мавзун аст. *Ҳофиз*

МАВЗУНИ *а.* موزوني 1. мавзун будан, санҷида будан; 2. салосат, фасоҳат; шоирӣ.

...Ба мучарради хар шавқе бар дили маъий-манзил оғуш қушуд ва ин қитъа ба тааммул аз олами мавзуни ҷилва намуд. *Бедил*

МАВЗУЪТ *а.* موضوعات **ҷамъ** 1. ҷ. мавзӯъ; 2. ҷиҳзон соҳта ва бофта (суҳанон, воқеаҳо ва ғ.).

Баъзе ҳикоятӣ таворих аз ҷумлан мавзӯт бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАВЗУЪ *а.* موضوع 1. вазъ кардашуда, гузошташуда, ниҳодашуда.

Панҷ хурмо бар хар гирдая нон мавзӯ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Осаф бар курсие, ки пеши тахт мавзӯ буд, қарор гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маълуме, ки дар бораи он баҳс карда мешавад; 3. субъект, мубтадо; *мубодила* маҳмуд 3.

Ва он пора аз вай, ки ҳукм бар уст, чунон ки андар ин мисол «мардум» бувад, мавзӯ хонанд. *Ибни Сино*

МАВИЗ *а.* موزى ангири хушқондашуда, забиб.

Ғурай ту санг баста аз сақом, Ғураҳо акнун мавизанду ту хом. *Румӣ*

Хар рӯз як гирда нон ва қосан асас ба зайт пухта диҳанд ва мавиз низ диҳанд. *Носири Хисрав*

МАВКИБ *а.* موكب 1. гурӯҳи савора ва ё пёдаи ҳоссаи подшоҳ.

Зи гарди мавкибашон ҷашми рӯзи равшан кӯр, Зи бонги маркаишон гушӣ чархи гардон кар. *Унсурӣ*

2. тала, рама.

Ғаҳе бо охувон хилват гузиди, Ғаҳе дар мавкиби ғури давидӣ. *Низомӣ*

МАВКИБРАВ *а.* موكبرو он ки дар мавкиби подшоҳ меравад.

Вушоқони мавкибрави зудҳез, Ба дилор тоза, ба рафтор тез... *Низомӣ*

МАВКУЛ *а.* موكول 1. вогузор карда шуда, ҳаволашуда;

2. робаста кардашуда.

... Ва агарчи ақли назарӣ бошад бар ваҷчи аслаҳ ба ҳасаби вақт ва камият ва кайфият мавкул ба ин қувват аст. *«Ахлоқи Чалоли»*

МАВЛАВ *а.* مولوى 1. мавсӯб ба мавло; 2. лақаби уламо ва донишмандони бузург.

Соқӣ магар вазиған Ҳофиз зибда дод, Қ-ошуфта гашт турран дастори маълавай. *Ҳофиз*

3. лақаби шоир ва файласуфи машҳур Чалолиддини Румӣ.

МАВЛИД *а.* موليد 1. ҷон таваллуд, зодгоҳ.

Аз маншъ ва мавлиди худ ғурбат ихтиёр кардам. *Аюфӣ*

Мавлиди ман ба шаҳре будааст аз диёри Ҳинд. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

Мутарҷии пеш омада маро назди у бурд ва аз ахволу мавлидам пурсид. *Аҳмади Дониш*

2. замони таваллуд, ҳангоми зоиш.

То расид он шаб, ки мавлид буд он, Рои ин диданд он фиръавниён. *Румӣ*

МАВЛО *а.* مولا 1. соҳиб, молик, сарвар.

Ғулом... ҳикоят бо мавлоқ худ бозғуфт. *Аюфӣ*
Амри мавло накарда, ҳеч ғуломи сафеҳ таваққуи раҳмат накунад. *Аҳмади Дониш*

2. ғулом, чокар, навар; ғуломи озод карда шуда.

Мо, ки мавлои боргоҳи туем,

Сарвар аз сояи қулоҳи туем... *Низомӣ*

3. ҳешн наздик, ақрабо.

МАВЛОНО *а.* مولانا соҳиб, хоҷа, устод (дар мавқеи эҳтиром инсбат ба уламои бузург).

Мавлоно Ғазанфар фармуданд, ки ҷӣ бошад, ки аз барон дафъи ин дағдаға боз имтиҳон ба миён ояд... *Воситӣ*

МАВЛОЙ *а.* مولاى 1. соҳибӣ, сарварӣ, ҳуҷҷанин.

Эи мавлоно чокарӣ нагазарам,

Сикандар худованду ман чокарам. *Низомӣ*

Шукр бахшид ба ман бандагини хоки дарат, Он ки дидаст муносиб ба ту мавлоно. *Шоҳин*

2. бандагӣ, ғуломӣ, чокарӣ.

Агар бар ман ба мавлоӣ кӯшӣ ноз, Бигӯ, то хат ба м а в л о й диҳам боз. *Низомӣ*

МАВЛУД *а.* مولود 1. таваллудёфта, зодашуда; (тифлӣ) нав зодашуда, навазод.

Эи мавлудаш ҷаҳон шуд ваҳдатобод.

Ки бо ҳам ҳусну нисҳ аз як шиқам зод. *Нозим*

2. таваллуд, зодашавӣ.

Шаби мавлуд, к-он хуршедгавхар
Дамид аз машриқи домони модар ... *Нозим*

3. таърихи таваллуд, рӯзи таваллуд.

Дониستم, ки андар асли мавлуди ту хатое рафтааст. *«Таърихи Табарӣ»*

МАВОД(Д) а. مواد ч. модда||модлат.

Маводди ни фитнаҳо мункатеъ гардонидам. (3)
Авфӣ

Маводди хилоф ва низоъ дар ҷамеи муомалот аз миёни ҷумҳури халонқ мунҳасим ва муртафеъ гардад. (3) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МАВОЗЕЪ а. مواضع ч. мавзеъ.

Мавзеи Ҷиҳилдхтарон, ки яке аз мавозеи ҷайлоқии подшоҳи мағфур ва марҳум султон Ҳусайни Бойқаро буд ... *Восифӣ*

МАВОИД I а. موائد ч. моида.

Мо низ мутаваҷҷеҳи ин диёр шудаем, то аз мавоиди аллоҳи ӯ ... баҳраманд шавем. *«Равзат-ус-саф»*

МАВОИД II а. موايد ч. мюид||моел.

Ба хусни сатъ ва мавоиди бисёр бар ҷониби Кингвархон роғиб ва моил гардонид. (3)
«Таърихи Фаршита»

МАВОИД III а. موائد ч. мавъид||мавъидлат.

МАВОИЗ а. مواظ ч. мавъиза||мавъизат.

Ҳазрати Убайдуллоҳон ба танобеъ ва ҳашам ва ҳадам аз мавоиз ва насосҳои он мири мӯҳтарам он микдор ғирия рикқат намудад, ки абри баҳорӣ агар оиро бидида, аз ғирия беобурӣ кашид. *Восифӣ*
Хутаб ва мавоизи бисёр аз он ҳазрат нақл кардаанд. *«Равзат-ус-саф»*

МАВОЛИД I а. موالد ч. мавлид.

МАВОЛИД II а. مواليد ч. мавлуд I; маволиди салоса (3 сегона) ҷамодот, наботот ва ҳайвонот.

...Ва аз суҳунати он хок ва аз таркиб ва тахлитги он маволили салоса бошад. *Аҳмади Дониш*

МАВОЛӢ а. موالى ч. мавло.

Ҷамъе аз маволиъ ва аҳолӣ ва таломиз ва ғайруҳум ба дари хонаи Ҳофизии Тӯти ҳучум аз издиҳом намулдад. (2) *Восифӣ*

Дехқон гуфт: Ту маро мешиноӣ? Гуфт: Не. Гуфт: Ман аз маволини оди Зубайрам. (3)
Аҳмади Дониш

МАВОНЕЪ а. موانع ч. монеъ.

Гирифтори қайди мавонеъ шуда,
Ба ҳурди зи ҳар илм қонеш шуда. (2) *Шоҳин*

МАВОРИС а. موارث ч. мирос||мерос.

МАВОСИҚ а. موائيق ч. мисок.

Мавонии уҳуди мавосиқ истехком пазируфт.
«Равзат-ус-саф»

МАВОТ а. موات чизз бечон, мурда.

...К-эй фаршита(и) суру эй баҳри ҳаёт,
Қи зи дамҳои ту ҷон ёбад мавот ... *Румӣ*

МАВОШӢ а. موالى ч. мошия||мошият.

Мавошии номаъдуд аз атрофи саҳро мутаваҷҷеҳи он мавзеъ гашт. *«Равзат-ус-саф»*

Шубоне дидам бар лаби об ништава ва мавошӣ бар атрофи ӯ мечариданд. *Аҳмади Дониш*

МАВОКЕЪ а. مواقع ч. мавкеъ.

Замоне дароз аст, ки шаваки суҳбати ту дорам, лекин ба воситаи мавокеи рӯзгор маҳрум будам. (2)
«Нигори дониш»

Дар баъзе мавокеъ одамоне, ки ҳеҷ мактаб надида буданд, ба мансаби қазо ва раёсат расиданд. (3)
Аҳмади Дониш

МАВОҲӢ а. مواهر ч. мавҳиба||мавҳибат 1.

Шаҳоб аст гоҳи дағуво ситеза,
Саҳоб аст гоҳи сахову мавоҳиб, *Манучехрӣ*

Дар вақти муроҷаат фермуд, то муҳосибон атоё ва мавоҳиби ӯ ҳисоб кунанд. *«Равзат-ус-саф»*

МАВОҶӢ а. مواجب чамъ 1. ч. муҷиб ||мӯҷиб; 2. маош, музди кори моҳона ё солона.

Пайғом дод, ки... аз гузашта гузаشتهм ва ҷариман туро будда ангоштем, бинон отифат ва ияноят устувор аст ва мавоҷиб ва маносиб барқарор.
«Равзат-ус-саф»

Ияҳо аз ин пул, ки бад-ин наҳҷ чамъ мешавад, мавоҷиб меҳурданд. *Аҳмади Дониш*

3. воҷибот, ҷиҳози зарурӣ.

Ба зухури он неъмат мавоҷиби шукр ба тақдир расонид. *«Анвори Сӯхайли»*

Вукуф ба истилоҳи ҳар тоифаро аз мавоҷиб медонанд. *Аҳмади Дониш*

МАВРИД а. مورد 1. ҷои воридшавӣ; замони даромадан ба ҷое; 2. ҳангом, мавкеъ.

Ин ҳар ду азизаро дар мавридхон туй ва таъзия мунозарахост. *Саъдо*

МАВРИС а. موزث ч. мерос монда, ба меросхур расида, ирсӣ (онд ба мол).

Ҷавоне буд моли маврус талаф карда. *Авфӣ*
Шаммае аз ҳоли ҳеш ва истилоҳи аъдо бар мулки маврус қаламӣ карда, назди амир Нух ба Бухоро фириствад. *«Равзат-ус-саф»*

МАВРУСӢ а. موروئى мансуб ба маврус.

Сабзаворӣ... пайғом дод, ки ихлос ва эътиқоди ин давлатрох маврусӣ аст ва муҳтоҷ ба байна ва ғувоҳ нест. *«Таърихи Фаршита»*

МАВСИМ а. موسم вақт, замон, муддати муайяни сол, яке аз чор фасли сол, фасл.

Инчунин мавсиме аҷаб бошад.
Ки бибанданд майкада ба шитоб. *Ҳофиз*
Баҳори умр аҷаб мавсимест хурраму хуш,
Вале ҷӣ суд, ки бе рӯи ёр мегузарад. *Ибни Ямин*
Чун мавсими баҳор шуд, бо лашкари гардун-шукӯх боз рӯй ба Ҳиндустон ниҳод. *«Равзат-ус-саф»*

◇ мавсими гул фасли баҳор.

Бигзашт мавсими гул, шуд нолаҳон булбул,
То ҳаи шароби мастӣ, ё айюхассуқоро! *Мафӣ*

МАВСУЛ а. موصول восилшуда, дарёфтшуда, расида.

Чун шавад теғ бар кафат масул,
Тани душман зи ҷон шавад махчур. *Мушшӣ*

Мавсуди у аз хоҷа нинз ба хусул мавсул нашуд.
«Равзат-ус-саф»

МАВСУМ *а. موسم* 1. исм додашуда, номидашуда.

Дар аснон аёлоти у шахсе мавсум ба Бойгуз хуруҷ кард. «Равзат-ус-саф»

Китобе бин ба килки сидқ маркум,
Ба номи ошику маъшуқ мавсум. Ҷомӣ

2. таъин кардашуда.

Қасорро, ки дар иморат маҳорати тамом доштанд, бад-он мавсум кард. *Авфӣ*

3. нишон кардашуда, бо аломате аз дигарон фарқ кардашуда; ба чизе нисбат додашуда.

Якero ба ҳиёнате мавсум карданд, қиссиа уро дар маҳкамаи волини хилоят ба арз расониданд.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МАВСУФ *а. موصوف* 1. соҳибни ягон сифат; 2. васфшуда, таъриф кардашуда; шӯҳратёфта.

Марде буд ба шӯҷоат ва мардонагӣ мавсуф. *Авфӣ*

МАВСУҚ *а. موصوق* сазовори эътиمود ба боварӣ, эътимодноқ.

Агар он ҷамоат муътамад ва мавсуқ буданд, бо валииёмати худ султон Абусанд муҳолафат намекарданд. «Равзат-ус-саф»

мавсуқун бих(и) он кӣ сазовори эътиمود ва боварӣ мебошад.

МАВТ *а. موت* марг, фавт.

Ба дар сабти ғавонди ҳикмат дар кутуб сатъи балеғ намояд, то асҳоби он санъат баъд аз мавти у аз он мунтафеъ шаванд. *Аҳмади Дониш*

МАВТИН||**МАВТАН** *а. موطن* ватан, меҳан, зодгоҳ ва бошишгоҳ, маҳалли сукунат.

Ин на ҷоест, к-аз ҷунон мавтан
Қушиши одаи кашад доман. *Бедӣ*

МАВТО *а. موتي* ҷ. майит.

Эҳён мавто далеле котеъ ва ҳуҷҷате сотеъ аст.
«Равзат-ус-саф»

МАВФУР *а. موفور* фаровон кардашуда, фаровон; зиёд, анбӯх, бисёр.

Бар тибқи аҳду паймон мустақим будан ғавонди мавфур ва самароти номаҳсур дорад.
«Равзат-ус-саф»

Ба молу зар ба даст наояд, то раняи мавфур ҷамъ набошад. *Аҳмади Дониш*

МАВФУРУЛҲАҶТИШОМ *а. موفورالاحتشام* пурхашамат, бодабада, бо шавкату шукӯх.

Офтоби мавфурӯлҳаҷтишом аз бим... зард гашта, аз фано ва заволи хеш битарсид.

«Тарихи Фаршита»

МАВФУРУССУРУР *а. موفورالسور* бисёр шоду хуррам, ниҳоят хурсанд, беҳад мамнун.

Ихвони Юсуф мавфурӯссурур аз назди падар берун омаданд. «Равзат-ус-саф»

МАВФУТ *а. موفوت* 1. фавткарда, фавтёфта, фавтшуда; 2. даргузашта, аз даст рафта.

МАВФУТА *а. موفوته* муаннаси мавфут.

Бигузор фаронзи маҳсусан мавфутаро тадорук кун. (2) *Аҳмади Дониш*

МАВЪИД||**МАВЪИДАТ** *а. موعده* 1. ваъдагоҳ, ҷои ваъда, меодгоҳ.

Шаби тор асту раҳи водии Айман дар пеш,
Оташи Тур кучо, мавъиди дидор кучост?! *Ҳофиз*

2. замони ваъда; хангоми аҳду паймон.

Фармуд, ки мавъиди азоби эшон субҳ аст.

«Равзат-ус-саф»

МАВЪИЗА||**МАВЪИЗАТ** *а. موعظه* насихат, панд, андарз ва тавсия ба коре (бештар дар роҳи динӣ).

Овози мавъизати Сулаймон ба гӯшн пири деҳқон расид. «Хористон»

МАВЪУД *а. موعود* (ҷизи) ваъда додашуда, (ҷизи) ваъда кардашуда; пешакӣ таъин кардашуда ба таври ҳатмӣ.

... Кӣ ин бихишт кунун ҳозир асту он ғоиб,
Кӣ ин шароб кунун ҳосил асту он мавъуд. *Муизӣ*

Бурун рафтадун бинишанди хушнуд,
Чу шаб дар интизори субҳи мавъуд. *Нозим*

Ваъда мекард, кӣ дигар наравам роҳи фироқ,
То ҷӣ кардам, кӣ на бар мӯҷиби мавъуд бирафт. Ҷомӣ

◇ **МОҲИ**||**МАВЪУД** мохе, кӣ дар он зани ҳомила бояд зояд.
Чу пур шуд моҳи мавъудаш, пас он гоҳ
Баромад дуктаре аз парда ҷун моҳ. *Ҳозиқ*

МАВКЕЪ *а. موقع* 1. ҷои воқеъ шудани чизе; ҷой, маҳалл.

Хар корро дар мавкешаш сарф кунад.

Аҳмади Дониш

ба (ё дар) мавкеш будан дар он сазовор (муносиб) будан; сазовор (муносиб) будан.

Сатлаке чанд шароқӣ, ҷӣ ба мавкеш бошад,
Кӣ бичинем дар ин хон зи ямину зи ясор.

Абулхасоқи Аттема

Баъд аз марг агар уро муаббад дар ҷаҳим кунанд дар мавкеш ва маҳал бувад. *Аҳмади Дониш*

2. иттифок, ҳодиса, воқеа; 3. вақт, замон.

МАВКИФ *а. موكف* ҷои таваққуф, истгоҳ; мақом, бошишгоҳ.

Он масъалахоро, кӣ бо худ қарор дода будам,
дар коғазе навишта ба мавкифи имом шифотам.
«Равзат-ус-саф»

МАВКУФ *а. موقوف* 1. таваққуфёфта, пасгузошта, ба вақти дигар монондашуда.

Гар иҷобат кард онро, пас накуст,
В-ар кунад мавкуф, он ҳам меҳри уст. *Румӣ*

2. нигоҳ дошташуда (дар зиндон), маҳбӯс.

То ғоят бад-он сабаб дар зиндон мавкуф аст.

«Равзат-ус-саф»

Гуфт: Дар ин боб нишони ҳуҷумон бояд намуд ва илҳо мавкуф бояд буд. «Равзат-ус-саф»

3. вобасташуда, марбут.

Зоҳид ар роҳ ба риндӣ набаррад, маъшур аст,
Ишқ қорест, кӣ мавкуфи ҳидоят бошад. *Ҳофиз*

Дар маҷлисе, кӣ иззат мавкуфи хуфурӯиш,
Дигар касе ҷӣ бошад, гар Мирзо набошад. *Бедӣ*

мавкуф бар чизе вобаста, марбут ва алоқадор ба чизе.

... Фармуд, кӣ истидомати давлат мавкуф бар

мақодири аъён ва ҳадам аст. «Равзат-ус-саф»

Ва ҳама мабни бар ғараз ва мавқуф бар фонда аст. *Аҳмади Дониш*

4. мунтазир, нигарон.

Боз кардам з-он ки қисса шуд дароз,
Вақт талғу қавм мавқуфи намоз. *Румӣ*
Аз даъвии сабот ба як чуръа сулҳ кун,
Эй маҳзари навишта, ту мавқуфи хотамӣ. *Шоҳин*

5. таър. (мулки) вақф кардашуда ба ягон масҷид, мадраса ва ғ.; ◇ мавқуфи хотам будан ба мӯхруймзо мунтазир будани фармон ё ҳуҷҷате.

МАВҚУФОТ а. موقوفات қ. мавқуф 5.

Чун ҳаққи таоло ин мулкро ба ман арзонӣ дошт,
Он мавқуфог ва мусаббалот тамомат ба масорифи
ҳеҷ расонанд ва қатъан дар ваҷҳи лашкар ва
девор сарф накунад. *«Қомеъ-ул-таворих»*

МАВХИБА||МАВХИБАТ а. موهبه||موهبة 1. ато, бахшиш, эҳсон.

Махшибатро бар кафи дасташ ниҳанд
В-аз қайш оғро ба марҳумон диҳанд. *Румӣ*
Илтимос менамудам, ки ба ари он баҳри мав-
хибату эҳсон мазмун ин мақолро расонад. *«Риваъ-ус-сафоз»*

2. чизӣ ваъз кардашуда (ниҳодашуда) дар хулқу ниҳоди инсонӣ.

Май ҳур, ки ошиқӣ на ба касб асту ихтиёр,
Ин маххубат расид зи мероси фитратам. *Ҳофиз*
Бал ҳар тоифа ба қадри истеҳлоде, ки аз мав-
хибат дар бадии фитрат ёфтаанд, ба қамолӣ ҳеҷ
расиданд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАВХУМ а. موهوم тасаввуркардашуда, нобаста ба ғумон ва ҳаё; тасаввурӣ, ҳаёӣ, тасаввуре, ки дар натиҷаи ваҳму ғумон пайдо шудааст.

У ҳамин аст, лек номмаълум,
Ваҳшат орад тасаввурӣ мавҳум. *Бедил*
Ту фаҳми маънии у кун, ки назди ғайри ту набвад
Аён ҳақиқати мавҳуми бенишонии Савдо. *Савдо*
... Ва ба умеди мавҳум худро мағмум натавонад
дошт. *Аҳмади Дониш*

МАВЧ а. موج чунбиш сатҳи об аз ҳаракати бод ва тугъён; чунбиш, ларзиш ва эҳтизои об ва дигар ҷисм-хон моеъ.

Шаб торику бими мавчу гирдобе чунин ҳоял,
Қучо донад ҳоли мо сабуқборони соҳилхо? *Ҳофиз*
Мардуми назоратиро ашкам аз ҳар су рабул,
Ҳар чӣ медидам ба соҳил, мавчи даръё бурду рафт. *Қамолӣ Хучандӣ*

мавч задан ба ларзиш даромадан, мас. об.

Ва аммо шунидан мар-овозро бувад, овоз аз мавч задани ҳаво бувад. *Ибни Сино*

◇ мавчи Сикандар *киноя* аз лашкари Искандари Македонӣ.

Чу Дорон даръедӣ оғох гашт,
Ки мавчи Сикандар зи даръё гузашт... *Низомӣ*

МАВЧА||МАВЧАТ а. موجه||موجت мавч, як мавч.

Гирифт мавчан ашқам чу абр домани баҳр,
Ҳаёз, эй бути ман, ҳамчу ғунча хандонӣ! *Шоҳин*

МАВЧБОР موحبار мавҷзананда.

Дар он дам, ки даръё шавад мавчбор,
Ба гуфти муаллим нагирад қарор. *Шодӣ*

МАВЧУД а. موجود 1. вучуддошта, ҳар чизе ки вучуд дорад.

Дар шаҳре, ки панҷ чиз мавҷуд набувад, марди оқил дар он ихтиёри таваттуни накунад.

Аҳмади Дониш

2. маҷ. махлук, офаридашуда; *муҷобили* маълум.

Май маъвар, з-он биъвар, ки май аз ғайи чӯш кард,
Он ки чӯшаш дар вучуд овард ҳар мавҷудро. *Шамсӣ Табрезӣ*

3. маҷ. тайёр, омода, муҳайё.

Бувад ки маҷлиси Ҳофиз ба юмни тарбияташ,
Ҳар он чӣ металабад, ҷумла бошад мавҷуд. *Ҳофиз*

МАВЧХЕЗ موج خيز 1. мавҷзани, ҷӯшу хуруш, ба тугъён омадани об; 2. ҷои пайдошавии мавҷ, даръё, баҳр.

Дар мавҷхези луҷҷан ғам ғарқа гашта буд,

Луғти гуаш ба соҳили амну амон ғигаид.

Убайди Зоконӣ

Хатге, ки гирди худ зи харобӣ қатнадам,
Дар мавҷхези ҳодиса доруламони мост. *Соиб*

МАГАР مگر 1. пешоянд чуз, ғайр аз, илло.

Гуфтаанд, ки ҳеҷ шаҳре набуд, ки ҷумла(и) он шаҳр вайрон шуд ва ҳоли бимона ва боз ба дастӣ ҳамоно шаҳриён зуд ободон гашт, магар Байканд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ба шаб чашми ошиқ набаина ба ҳоб,
Магар чашми маъшуқи шабгунинқоб. *Ҳочу*

2. шояд ки..., мумкин аст ки...

Ту шохно бо шоҳи Эрон бигӯй,
Магар нарма гардад сари ҷангҷӯй. *Фирдавӣ*

То магар дилшудагонро ба қанор оянд боз,
Даҳани булбула ҳар дам лаби соғар гирад.

Бадрӣ Чочӣ

3. ҳиссаҷаи саволии оё.

Магар ки лола бидонист бевафони даҳр,
Ки то бизоду бишуд, ҷоми май зи каф наинҳод. *Ҳофиз*

Бо ту сузи дили ушқок магар дарнагирифт,
З-он ки ҳеҷат ба ҷиғарсухтагон парво нест.

Қамолӣ Хучандӣ

МАҒАС مگس хашароти маъруфи болдори хурди зарарнок; пашша.

Агар бар вучудам нишаста мағас,
Парешон шудӣ хотири чанд кас. *Саъдӣ*

◇ мағас дар тағи пероҳан *киноя* аз ҳолати ташвишу изтироб, нотинҷӣ; мағасро дар ҳаво рағ задан гирифтори сахтӣ будан, дар тағидастӣ ва қашшоқӣ будан.

Чӣ ато, мо бар ғадой метанем,
Мар-мағасро дар ҳаво рағ мезанем. *Румӣ*

МАҒАСАФИШОН مگس افشان: мағасафшон қардан поймоли мағасҳо қардан ва бе қадру қимат намудан.

Чун суҳанат шаҳд шуд, аран мақун,
Шаҳди суҳанро мағасафшон макун! *Низомӣ*

МАГАСВОР مگسوار магасмонанд, ҳамчун магас.

Магасвораш аз пеши шақкар ба чавр
Бирондандиву боз гашти ба фавр. *Сағдий*
Чу Анко гўшаи улаат нигаҳ дор,
Марав бар суфраи мардум магасвор. *Убайди Зоконӣ*

МАГАСРОН مگسزان афсоре, ки барои рондани магас аз пари товус ё аз мӯи думи асп ё бӯз месохстанд.

Ғае чашми шерон намакдонии ӯ,
Ғае боли гуруи магасрони ӯ. *Ҳочу*
То ба шакли дили мо меҳри бутон наншинад
Омадурафти нафасхост магасроне чанд. *Ваҳид*

МАД(Д) ا. مد 1. дарояӣ, дароз кашидан(-и чизе).

Мядди қудрат кунун расои кард.
Ки нафас пар заду садое кард. *Бедил*
2. ба худ ҷалбкунанда, ба тарафи худ кашанда.
Мадди эҳсон аст абури хами пайвасти ӯ,
Тўхфа бошад пеши шамшери вай акину ҷони мо. *Туррал*

мадди назар (ё **нигоҳ**) назаргоҳ, он чӣ ки чашм ба он духта мешавад, он чӣ дар пеши назар аст.

Хуш он маҷлис, ки шўхе сархуш аз май ҷилвагар бошад,
Намоляд коқул аз пешонику мадди назар бошад. *Мушфиқӣ*

Қасеро гар бар ин кўсдор роҳ аст,
Чу ғиммат ҷодааш мадди нигоҳ аст. *Бедил*

3. болоравии оби баҳр; *муқобили* **чаҳр** III.

Гар биравад руди Нил бар дари қадраш,
Аз хунараш ҷағр гирад, аз қарамаш мад. *Манучехрӣ*

4. аломати кашини (~) дар алифбои араби ки ба боло алифи маддор «О» гузошта мешавад.

Карда зи рӯи сурати маънӣш ломалиф
Бар фарқи ҳар алиф, ки чу мад афсар омада. *Восифӣ*

МАДАД ا. مدد 1. ёри, кўмак.

Як гули мақсуд дар ил бустон
Чида напуд бе мадади дўстон. *«Ахлоқи Мўҳсинӣ»*
2. ёридиҳанда.

Мадади ноҳифозу хас буд ӯ,
Ғалати музину асас буд ӯ. *Саной*

МАДАДКҶҶҶ مددکن мададгор, ёвар, ёрирасон.

То ҷавонӣ мададқуни ман буд,
Чун умрам пур оби равшан буд. *Саной*

МАДАНГ مدنگ калиди чубин, ки бо он лўқидон қушода мешавад; қуфли чубин.

Найзан шох ба ҳар ҷо ки расад, бикшояд,
Сари он найза магар бо дари фатҳ аст маданг. *Саломии Соваҷӣ*

На галларо ба бйёбон бувад ниёзи шубон
На хонаро ба мавозеъ бувад ниёзи маданг.

Шамси Фахрӣ

МАДАНИ ا. مدنى 1. мансуб ба мадина; 2. шахрӣ, бошандан шахр; 3. маҷ. ботарбия, бомаданият; мадаи **сохтан** шахришин гардонидан.

Нодонро ба сохати бонузҳати маърифат ва дониш далолат карда, ваҳидро мадаи ва ором сохта.

«Ушн иғорӣш»

МАДАР ا. مدر 1. қулҳ, гил.

Бар сари девор ҳар, к-ӯ ташнатар,
Зудтар бармеканад хипту мадар. *Румӣ*

2. хок; замин.

То ки зи дари сипеҳр ҳаст мадору мадар,
То ки ба гирди мадар ҳаст фалакро мадор. *Ҳоконӣ*

МАДД ا. مدд *ниг.* мад(д).

МАДДОҲ ا. مداح мадҳқунанда, мадҳу санокунанда, таърифу ситоншқунанда.

Аз ҳеҷ кас наям силаандеши бепу қам,
Маддоҳи фитратам, на Заҳирам, на Анварӣ. *Бедил*

МАДДОҲИ ا. مداحи мадҳгӯӣ, санокхонӣ, таърифу ситонш қардан.

Мадаҳ у ҳоҳам, ки гўям солҳо,
Ебам аз маддоҳияш иқболҳо. *Ҷомӣ*
Муллои бечора солҳо ба маддоҳини ҳалво ва ҳал-
во гузаронид. *Савдо*

МАДЕҲ(МАДЕҲА ا. مدح *ниг.* мадҳ, таъриф, ситонш; шеърӣ ситонш; қасидаи мадҳия.

Мадеҳаш гавҳар асту таъби маддоҳон мар-оиро кон.
Гиромӣ гавҳар он бошад, ки оиро таъб он бошад. *Фаррухӣ*

... Ки ҷуз мадеҳи туам нест дар ҷаҳон қоре,
Ба ҷуз ҷамоли туам нест дар ҷаҳон мақсуд. *Бадрий Ҷочӣ*

МАДИД ا. مديد дароз кашидашуда, давомдор, дароз.

Ба муддати мадид чехран ин мақсуд дар пардаи
таваққуф мастур монда буд. *Восифӣ*
Умри халқ аз мадди қилки у ҳамеёбад мадад,
Ҳар кӣ бинад мадди қилкаш, умри у гардад мадид. *Муизӣ*

МАДИДА ا. مديدة *муанҷаси* мадид.

МАДИНА ا. مدينة 1. шаҳр.

Фонӣ, чу ақли дил сафар андар ватан хуш аст,
Тарсам, ки гул қунад ғазалам дар мадинаҳо. *Фонӣ*
Аз мадина берун омад, ногоҳ ба мазраа расид,
дид, ки марди деҳқон тухм бар замин меафшонад. *Аҳмади Дониш*

2. номи шаҳре дар Ҳинҷоз (Арабистони Саудӣ), ки қабри Муҳаммади пайғамбар дар он ҷост.

МАДЛУЛ ا. مدلول далолатшуда; маънӣ, мазмун.

Далел он аст, ки восита шавад, то мустадиқро ба мадлул расонад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАДОЕҲ ا. مدائح 4. мадеҳ|мадеҳа.

Итоби хираманд айдар мадоех
Батар бошад аз захмӣ неши ақориб. *Манучехрӣ*
Теги забони Восифи муҳлиси туро
Аз ҷавҳари мадоехи ту зевар омада. *Восифӣ*

МАДОНИ ا. مدائن *чам* 1. қ. мадина 1.

Мадонину амсори бисёр иморат ёфт.

«Равзат-ус-сафо»

2. номи дигари шахри Қусифон (Тайсафун) — пойтахти қадимӣ Эрон, ки ҳануз харобаҳои он боқист.

Ҳон, зӣ дили ибратбин, аз дила назар кун, хон!
Айвони Мадониро онваи ибрат дои! *Ҳоконӣ*

Чун ба хаволини Мадонин расидам, дуздон сарн роҳ гирифтанд. «Ахлоқи Муҳсини»
МАДОР *а.* مدار 1. маркази гардиш, маркази даврзани, нуктае ё хате, ки дар атрофи он гардиш ба амал меояд; меҳвар.

Андеша аз муҳити фано нест ҳар киро
 Бар нуктаи даҳони ту бошад мадори умр. *Ҳофиз*
 2. маҷ, асос, бунёд, мояи чизе.

Захиран қудлӣ, ки мадори маош тавонад буд,
 маҳзун аст. «Анаори Суҳайл»

Мадори тичорати аҳли Ҳинд бар ин баҳр аст.
«Равзат-ус-сафо»

Мадори ин хавф ва ҳароси эшон бар тӯли амал
 ва ғафлат аз ҳақиқат аст. *Аҳмади Дониш*

3. гардиш, даврон.

Бо вучуди он ки мекарданд доим хидматаш,
 Таъна мезад бар мадори чарху даврони духур.
Ғузалӣ

4. маҷ, оснӣ, ҳарос.

Он ҷо мадорҳо бисёр аст, ки бо сутури гов ҳама
 рӯз орд кунанд. *Носири Хераф*

МАДОРИС *а.* مدارس ҷ. мадраса.

Аз мадорис, масҷиду ҷамом
 Қард чандин сарову раста тамом.

«Шаҳномаи Фарғона»

МАДОРИЧ *а.* چامچ 1. ҷ. мадраҷ; 2. лояҳо, дараҷаҳо, мартабаҳо, рутбаҳо.

Аз аҳди шабоб то айёми шайб бар хидмат будааст
 ва мадориҷи хидмат шинохта. *Авфӣ*

МАДОХИЛ *а.* مداخل ҷамъ 1. ҷ. мадҳал 1, 3.

Дар тамоми мадохили қуҳ мاردони қор муайян
 созем ва чун лашқари мугул расид, ба дили қавӣ
 ба мудофаа машғул шавем. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

Андар ҷигар маро ҳаст чандин ҳазор сӯроҳ
 Аз қасрати маҳорич, аз қиллати мадохил. (3) *Завдо*

мадохил ва маҳорич мадҳалҳо ва маҳраҷҳо, даромадго-
 ҳу даромадгоҳ, роҳҳои даромад ба баромад.

Худ суубати мадохил ва маҳоричи он вилоят
 мулоҳаза намуда, дар васати вилоят иқомат намул.
«Таврихи Фаршима»

2. занҷира ва қунғурае, ки ба сурати гулҳо аз
 матоҳҳои муянназ нафис бурида, бар тиркаш ва домани
 зин меҳезанд.

Мадохили эи ҳар ҷонибиаш ҳамчу нахр
 Шуда обрӯбахши сарроҷи дахр. *Турро*

МАДРАҚ *а.* مدرک мақони идрок, маҳалли дарккунӣ,
 ҷои дарёфтнан; маъназ, санад, далел.

МАДРАСА *а.* مدرسه ҷои дарсхонӣ, дарсгоҳ, мактаби олин
 рӯхоня дар шарқи мусулмонӣ.

... Он масҷидро вайрон кард ва ҷубхоро ба шахри
 Бухоро овард ва мадраса бино кард.

«Таврихи Наршахӣ»

Ҷаҳеи мадраса ди маст буду ғавво дод,
 Қи май ҳаром, ваде беҳ зи моли авҷоф аст. *Ҳофиз*

МАДРАЧ *а.* مدراج роҳ, тариқа.

МАДРУС *а.* مدرّس кӯҳна, фарсада.

Номи ту мадрус кард овозаи Исфандиёр;
 Зикри ту мансух кард афсонаи Афросиёб. *Муизӣ*

МАДФАН *а.* مدفن ҷои дафи, ҷои гуронида; гур, қабр.

Подшоҳи мугулро аз уруғи Чингизхон расму
 одати эшон то акнун ҷунон буда, ки мадфани эшон
 дар мавзее бошад номаълум, аз ободони ва иморат
 дур. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

Мурдам ба доғи доларухон, гирияшон абр
 Хоҳам, ки лозаро кунад мадфани маро. *Ғузалӣ*

МАДФУН *а.* مدفون 1. дафнкардашуда, гуронидашуда.

Баъд аз маросими тақфӣ ва таҷнӣз дар он мазор
 мадфун гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. зери хок ғаниҳон кардашуда.

Чаҳор санг дар ин мавзее мадфун сохтаам.

«Равзат-ус-сафо»

МАДФУЪ *а.* مدفوع 1. дафъ кардашуда, рондашуда.

Ба ҳусни қифоити вазири наҳусини душман мад-
 фуъ ва хиёнои ободон ... гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. рад кардашуда.

Пӯшида намонад, ки эътирози Табарӣ мадфуъ аст.
«Равзат-ус-сафо»

3. он ҷӣ аз шиками инсон ва ҳайвон бо роҳи руда
 дафъ мешавад; саргин, ғонт.

МАДҲАЛ *а.* مدخل 1. ҷои даромад, даромадгоҳ.

Табиибони шафақ мадҳал кушуданд,
 Фалакро сӯрӣ аз ақҳал кушуданд. *Низомӣ*

2. дахл, мудохила (дар корҳо); мадҳал додан
 имконияти даромадан додан; ҳуқуқи мудохила додан
 ба корҳо, роҳ додан.

Низомулмулк бар давлат истияло ёфт, ҷунон ки
 ҳеҷ як аз умарои турроқ дар умӯри мулк мадҳал
 намедод. *«Равзат-ус-сафо»*

Мазан дам, лаб аз ҳарф бар ҳам бинеҳ!

Ҳаворо бар ин шуъла мадҳал мадеҳ! *Шоҳин*

мадҳал қардан (ё сохтан) дахл қардан, мудохила наму-
 дан.

Қоре, ки то ба охир оиро натавонӣ бурд, дар
 он мадҳал масоз. *Авфӣ*

[Чамшед] фармуд, ки ҳеҷ кас дар муҳимми
 дигаре мадҳал накунад. *«Равзат-ус-сафо»*

3. даромад, он ҷӣ ки ҳосил ва дохил мешавад.

Модро мадҳал сазб бувад ва маҳраҷ сахл.

«Ахлоқи Носири»

МАДҲАН|МАДҲАНА *а.* مدخن|مدخنة 1. маңқал, миҷмар,
 бӯҳурадон.

Соқияи ту фиканда бода андар болия,
 Ходимони ту фиканда анбар андар мадҳана.

Манучехрӣ

2. дудкаш, иӯрни дудкаш.

МАДЬЮН *а.* مديون қарздоршуда, қарздор.

Ба фалон вилоят, ки раиси он мадьюни мост,
 бирасӣ, қасре бар лаби даръе дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАДҚУҚ *а.* مدفوق 1. ба виситан қуфтан нарм ва маҳин
 кардашуда; ба виситан қуфтан гард кардашуда; қуф-

ташуда; 2. гирифтори касалии сил, табу ларз, диққи нафас ва монанди инҳо.

Аз моли дунтабӣ, ки дар мондагӣ равоаст,
Мадҳқуро давои пасини шири ҳар бувад.

Хисрави Деҳлавӣ

МАДҲ *а. مدح* ситонш, таъриф, тавсиф.

Абуабдулло уро бисёр мадҳҳо гуфт ва дили
вай қави гардонид. *«Таърихи Наршахӣ»*

Чаффар он ҳазратро мадҳе гуфт, ки аҳли он буд.

«Равзат-ус-сафос»

мадҳу зам(м) (*ё қадҳ*) ситонш -ва нақушиш, таъ-
риф ва мазаммат.

Мадҳу заммат гар тафовут мекунад,

Бутгаре бошӣ, ки у бут мекунад. *Амтор*

Туршу ширии аст мадҳу қадҳи ман, то аҳли байт

Аз инаб май пухта бисозанду зи ҳисрим тутӣ.

Ҳоқонӣ

МАДҲГАР *مدحگر* мадҳу саногӯӣ, маддох.

Аз ман ин нуқта фаромӯш макуи:

Мидҳати мадҳгарон гуш макуи. *Чомӣ*

МАДҲҶҶҶ *а. مدحون* 1. пӯсти ошодашуда; чарм рангкар-
дашуда.

Чу сесад шутур чоман чинӣён,

Зи махруту мадҳҷуи аз паринён... *Фирдавӣ*

2. молидашуда, бо равшан ва ё ранг молидашуда.

Ба ҳамаи бонҳои ин масҷид ба харпушта пӯши-
да, ҳама наҷфату нақорату манқушу мадҳун карда.

Носири Хисрав

МАДҲШ *а. مدحوش* 1. беҳол, парешон, беҳуд.

Шабе бар навои писар гуш кард.

Симоаш парешону мадҳш кард. *Сағдӣ*

Бинида халқро мадҳшун сармаст,

Инони ихтиёраш рафта аз даст. *Бадрии Қашмирӣ*

2. саргашта, моту мабхут, мутахайир.

Боз дар базми ғамат наъраи нушонш аст,

Ақл хайрону хирад волаву чон мадҳш аст. *Чомӣ*

МАДҲШӢ *а. مدحوشى* беҳолӣ, парешонӣ, беҳудӣ.

Агар тире ба чашмаи дарнишастӣ,

Зи мадҳшӣ мижа дар ҳам набастӣ. *Нисомӣ*

Хисрав, агар ғусуни парӣ нест дар барат,

Чашм аз парӣ бидуз, ки мадҳшӣ оварад.

Хисрави Деҳлавӣ

МАДҲҲОН *а. مدح خوان* ситоншқуанда, саногӯӣ.

Бо ҳар кӣ қарам кунӣ, аз онӣ ту шавад,

Андар ҳама вақт мадҳҳои ту шавад.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

МАЁМИН *І а. ميمان* ҷ. майманат.

Боз гуфт: Қуввати ҷанголи ман ҳусули маёминии
давлатро хубтарин сабабест. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ба маёминии маддалаташ сокинони маъмуран
офок дар риёзи... рафохият хиромон шуданд.

«Равзат-ус-сафос»

МАЁМИН II *а. ميمان* ҷ. маймун I.

МАЖ *а. مَج* кажу маж качу қилеб.

Лағ рап, ҷунки дар ин кӯй ҳама лағноанд,

Лағта бар соқ бепечу кажу маж кун поро.

Шамси Табризӣ

МАЗАЛЛАТ *а. مذلت* хорӣ, залилӣ, хорно зорӣ.

Чаро кор нақунӣ, то аз мазаллати хидмат раҳой

ёе? *Сағдӣ*

Рехт бар ҳоки мазаллат баски оби рӯи мо,

Обрӯе худ наёяд ранги мо бар рӯи мо. *Махфӣ*

МАЗАММАТ *а. مذمت* нақушӣ, сарзанш.

Ҳар ду дар ҳалоқат мусоҳим бошанд ва бино

ба истеҳсоқи маломат ва мазаммат мунфарид.

«Ахлоқи Носири»

МАЗАНГ *а. مزنگ* як қабили ҷугӣ, лӯлӣ.

Ҷугизанони шаҳру мазангони бодия

Доранд бар фатонату идроқат офарин. *Сағдӣ*

МАЗАННА *а. مازننا* 1. гумон, пиндор, ҳаёл,

тасаввур.

Ё Абонсҳоқ, мазанпаи ақсари халқ ба ту ин
аст, ки хуруҷи ту барған агрози дунявӣ буд.

«Равзат-ус-сафос»

Ҳофизро ба ҷаноби мавлавӣ мазанпаи ташайфу
шуда, эшонро ба ҳона бурда маҳбус гардониданд.

Восифӣ

мазанна шудан бар касе бадгумон шудан.

Подшоҳ... баъд аз ин бар умарои худ мазанна
шуда ва баъзеро, ки муҳлис ва давлатҳоқ ме-
донист, ба посбонӣ ишорат намуд. *«Таърихи Фаршита»*

2. ҷои гумонбарӣ, ҷое, ки ба будани ҷизе гумон
меравад.

Тарки ҷон гуфта ва матмаъи назараш ҷон
хатарнок ва мазанпаи ҳалок. *Сағдӣ*

МАЗАРРАТ *а. مزارت* зарар, зиён, осеб.

...Ило он шахс, ки бадтарини халонқ бувад
ва вочибу лозим, ки уро бикушанд, чи вучуди
эшон айни мазаррати оламиён бувад.

«Ҷомеъ-ул-таворих»

Чу шуд заҳр одад, мазаррат набашад,

Ба марг ошно кун ба тадриҷ ҷонро. *Соиб*

МАЗБАЛА *а. مزيله* 1. ҷои рехтани хокрӯба ва инфосиҳо.

Мақбараи шайх Ҳасан ва шайх Халифаро хароб
карданд ва мазбалаи аҳли бозор намуданд.

«Равзат-ус-сафос»

2. ҳоҷатхона, халочо, мустароҳ.

МАЗБАҲ *а. مذبج* ҷон забҳ, ҷон қуштани қурбонӣҳо;

қушишгоҳ, қушишхона.

Чаҳор ҳазор гов ва сад ҳазор ғусфанду шутур
ва ғайри золика ба қалъаи мазкурӣ масбури қашиданд.

Бурда қурбонӣ намуд. *«Равзат-ус-сафос»*

МАЗБҶҶ *а. مذبج* мазкур, номбаршуда; навишта шуда

(дар боло).

...Ва дар соат мутааллиқон ва асбоб ва таҷам-
мулотӣ худро ба қалъаи мазкурӣ масбури қашиданд.

«Фатҳнома»

МАЗБҶҶ *а. مذبج* 1. баста, маҳкам.

Ба доруламорат рафт ва фармон дод, то дарӣ
қаср мазбӯт сохтанд. *«Равзат-ус-сафос»*

2. устувор, мустаҳкам.

Зулайҳо боз дар мазбӯттар баст,

Дарӣ шарму ҳаё бар рӯй барбаст. *Ҳоҷӣ*

3. банду бастшуда; нигоҳ дошташуда, ҳабсшуда.

Чун яҳуд бар Исо асафар ёфтанд, ўро дар ҳамон ғор мазбӯт гардониданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАЗГИТ مازگیت *ниг. масҷид.*

МАЗЕХ مزيج *ниг. мизҷи.*

МАЗИД ا. مزید 1. афзоиш, зиёдшавӣ.

Нафас, к-аз рӯи огоҳӣ наёяд,

Мазиди умри огоҳон нашоёд. *Ҷомӣ*

Сайум он ки лашкарёро ҳар рӯз ба мазиди хилъат ва ғинёму ваъда машуф ва масрур меодард.

Аҳмади Доғиш

2. зиёд кардашуда, афзуншуда, иловашуда.

Ҷамолашро, ки бамафруриш ид аст,

Ҳунар асливу зебӣ мазид аст. *Низомӣ*

мазиди алтоф афзоиши натиғотҳо; марҳамат ва атоҳои меҳрубона; ғоити навозиш.

Агар ба лутф бихонӣ, мазиди алтоф аст,

В-агар ба қарр биронӣ, даруни мо соф аст! *Ҳофиз*

◇ **мазиде бар он** (ё ин) зиёда аз он (ё ин).

Ҳоҷа анғези бадеҳа гуфтаи карданд ва бар ҳузо- зори маҷлис дар бадеҳа ба мартабае ғалаба наму- данд, ки мазиде бар он мутасаввир набошад. *Восифӣ*

бар мазид дар ҳолати афзоиш, дар ҳолати зиёдшавӣ.

Биле, к-имрӯз моро рузи ид аст,

Ба ҳар дам айшу шират бар мазид аст.

Шамси Табризӣ

МАЗИДАН مزیدن макидан; чашидан, чуръа-чуръа вуши- дан.

Замоне чу шаккар лабаш мегазид,

Замоне чу найшаккараш мемазид. *Низомӣ*

Ҳар ҷаҳд, ки мекунам, даранг аст,

Ҳар нуқд, ки мемазам, шаранг аст. *Шоҳин*

МАЗИННА ا. مزنه *ниг. мазанна.*

МАЗИЯТ ا. مذيت афзаллӣ, бартарӣ.

Ақл донад, ки изори сепиди меҳро бар ғусуи шаби сипеҳ чӣ мазият аст ва мёнӣ Суҳу ва офтоб ва шайбу шабоб чӣ савият. «*Оини ниғорини*»

Тавозуғ он аст, ки худро мазияте бар касоне, ки дар ҷоҳ фурӯтар аз ӯ бошанд, надонад.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

МАЗИҚ||МАЗИҚА ا. مزيق||مزيقه 1. ҷои танг, тангно.

Адрос аз овози ғару боли ҷовварон рамидан гирифта дар мазикэ азим афтоданд ва он мазик дар маҳалле рафъ буд, ки обе бузург аз поёнаш мерафт. «*Равзат-ус-сафо*»

2. маҷ. ҳолати тангӣ, вазъияти душвор.

МАЗКИТ مازگیت *ниг. масҷид.*

МАЗКУМ ا. مازكوم гирифтори касалии зуком, зукомшуда.

Бӯи ишқ аз гуфтаи Атор оламо гирифт,

Ҳоҷа мазкум аст, аз он мункир бувад Аторро. *Ҷомӣ*

МАЗКУР ا. مازكور 1. зикрбфта, пеш гуфташуда, навиш- ташуда; дар боло баёншуда.

Гарчи ҳарфе ғайр аз ин мазкур нест,

Мадҳи ту гар хонам иро, дур нест. *Ҷомӣ*

Рузе зоғу муш ва сангпӯшт ба ҷои мазкур фаро- ҳам омаданд ва интизори оху мекашиданд.

«Нигори доғиш»

2. маҷ. машкур.

Ҳаст, Булфазл, куньяи ту ба ҳақ,

Ки ба фазлу фазолия мазкур. *Муъизӣ*

МАЗЛИМА ا. مظلّمة 1. зулму ситам, беадолатӣ.

3-ин мазлима боз каш иноиро

В-аз гардани худ бурун кун ояро! *Ҷомӣ*

2. додхоя, шикоят аз зулму ситам.

Шоҳи туркон сухани муддаиён мешунавид,

Шарме аз мазлимаи хуни Сиёвушаш бод. *Ҳофиз*

3. азоб, сахтӣ, вазиниӣ; вабод.

Ногаҳон бичдаҳ, кунад тарки ҳама,

Бар ту тифли ӯ бимонад мазлима. *Рӯмӣ*

МАЗЛУМ ا. مظلوم зулмиди, ситамкаш, қафокашида.

Адли султон гар напурсад ҳоли мазлумони ишқ,

Гушагиронро аз осони тамаъ бояд бурид. *Ҳофиз*

Золмонро зи зулм бозорал,

Дастӣ мазлумро қавӣ дорад. *Ҷомӣ*

МАЗМАЗА I ا. مززه чашидан, чашидани мазан чизе.

МАЗМАЗА II ا. مضمضة об гардонидан дар даҳон, даҳон- ро ба об ҷайқонидан.

Кунун чу боди сабо ҳезад, аз нашот кунад

Ба бод мазмаза ҳар бомдоду истиншоқ. *Ломей*

МАЗМУМ ا. مضموم мазамматшуда, бад ва зишт шумур- дашуда.

Ишқ... на мазмум ва на маҳмуд [аст]. *Аттор*

Ман розӣ наамам ба он ки афёлу ва аҳволи ту

мазмум бошад. *Афӣ*

МАЗМУМА ا. مضمومة муаннаси мазмум.

Афёли маҳмуда ва мазмума ба иродат аз ӯ содир тавонад шуд. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МАЗМУН ا. مضمون муядариҷа; муҳтавиёт.

Даруни дил ба теги шавқ шуд паркола-паркола,

Чӣ донад, ҷист мазмун, ҳар кӣ нақсияд китобамро?!

Ғузулӣ

Бедил, озоӣ дар истиқбол оғушат кунад,

Он қадар мо шав, ки натвон баст мазмуни туро. *Бедил*

МАЗНУН ا. مزنون гумон кардашуда, таҳмин кардашуда;

кас, ки мавриди шубҳа ва бадгумонӣ гардидааст.

Рост меғӯяд, ки аз ин ҷо то соҳили баҳр бисёр масофат мазнун мешавад. *Аҳмади Доғиш*

МАЗНУНОТ ا. مزنونات ч. мазнун.

Ва аммо машхурот ба зоҳир ва мақбулот ва маз- нунот муқаддимоти киёс китобӣ бувад. *Ибни Сино*

МАЗО ا. مضي. мазо мо мазо гузашт он чӣ гузашт.

Абдулмалик гуфт, ки мазо мо мазо ва он ҷавру ҷафо ба сидқу сафо табдил ёфта. «*Равзат-ус-сафо*»

МАЗОД I ا. مزاد 1. савдон «ки зиёд», савдое, ки дар бо- зор аз барои ба нархи балеанд ва лозим фурухтан дал- лол ё фурушанда молро бо овози балеанд эълон меку- над, ки «ки зиёд меҳарад»; 2. зиёда, зиёдат.

Ишвае аз лаби ширини ту дил хост ба ҷон,

Ба шакарханда лабат гуфт: мазоде талабам!

Ҳофиз

МАЗОД II *а. مزاد* 1. туша ва зоди сафар; 2. тушадон; анбон, кўлвор.

Бингар, ки дар мазоди ман чист? *Авфӣ*

МАЗОИҚ *а. مظاهيق* ч. мазик||мазика.

Кухест ба ғоят ҳасини мисии Лур ва Форс, ки онро «Шактаку» мегуянд ва чуи аз мазоиқи он бигузаранд, ба вилояти неъмат расанд. (1)
«Равзат-ус-саф»

Дар ҷангҳо ба тани худ дар пеш шудӣ ва дар мазоиқи махуф рафти. (2) «Анварӣ Суҳайлӣ»

МАЗОЛИМ *а. مظالم* ч. мазлима.

Хато бин, ки бар дастӣ зolim бирафти.

Ҷаҳон монду ӯ бо мазолим бирафти. (1) *Савдӣ*

МАЗОМИН *а. مزامين* ч. мазмун.

Бад-ин ҷиҳат дар мазомини яриғхон ҳумоюн ва оламгоҳон муборак... ба ҷумҳури қузот ва уламо... ғитоб рафт. «Ҷомеъ-ул-таворих»

МАЗОМИР *а. مزامير* ч. мизмор I.

На ҷои лаҳву ишрат буди хилват,

На вақти ҷангу танбуру мазомир. *Ломей*

Олоғи манохӣ ва милоҳӣ аз мазомир ва танобир ва ғайри золика ба дастӣ хурсонии афтод.

«Равзат-ус-саф»

МАЗОН(Н) *а. مزان* ч. мазавна||мазинна.

Илтимос намудаанд, то дар мазонни иҷобати даявот... талаби омуриши кунад. (1) «Равзат-ус-саф»

МАЗОР I *а. مزار* қабр, гур; қабри одамони бузург, ки онро халқ зиёрат мекунад; зиёратгоҳ, маҳалли зиёрат.

Ин куҳ буд, ки имруз мазори шуҳадост.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

... Баъд аз маросими тақфин ва таҷхиз дар он мазор мадфун гашт. «Равзат-ус-саф»

МАЗОР II||**МАЗОРР** *а. مزار* ч. мазаррат.

Пас зарур афтод, ки мановеъ ва мазорри хар ду касбро ба шумор орем. *Аҳмади Доғиш*

МАЗОРЕЪ *а. مزارع* ч. мазраа, мазраъ.

Зи бас қилобу мазореъ, ан бас шубону рама

Пур аз хуруши хурусу пур аз нафари қилог...

Муизӣ

Аз мазореъшон баромад ҳақу марғ

Аз малаҳҳое, ки меҳурдан баг. *Румӣ*

МАЗОРР *а. مزار* ниг. мазор II.

МАЗОЪ *а. مظاه* тезӣ, бурроӣ.

Мисолаши шамшерро ҳосиятест дар мазоъ ва равонӣ. «Аллоқи Носири»

МАЗОҚ *а. مذاق* 1. маҳалли қуввати зоиқа, ки ком ва забон аст.

Зи коми банда шавад гарди бенавой кам,

Гар оби ҷуди ту мар-бандаро расад ба мазок.

Муизӣ

Нагардид аз мазокам ляззати қуқупалав берун, аз он рӯзе, ки пири матбаҳи додаст иршодан.

Савдо

2. қувван зоиқа, ҳисси таъмиғирӣ, ҷашон; 3. маҷ. таъб, табиат.

Ханӯз ду ҳазор савор мулозими амир Баҳоуддин Давлатшоҳ буданд ва аломати ҳукумат аз мазоиқи ӯ берун нарафта буд. «Равзат-ус-саф»

Ғуфторе дар ҳама мазок хушғувор нест ва қирдоре дар ҳама мизоҷ созор. *Савдо*

4. ниг. мазох.

МАЗОХ||МУЗОХ *а. مزاح* ҳазлу шухӣ, хунтабиатӣ, зарофат.

Қизб обрӯро мебарад, мазох ҳазл ва тибату лаҳву лаиб низ мусқити ирз аст. «Аллоқи Муҳсинӣ»

МАЗОҲИБ *а. مذاهب* ч. мазҳаб.

Ҳамаи Рум тарсо бошанд ва эшонро мазоҳиб бисёр бошад. (3) «Маҷмаъ-ул-ансоб»

Азмо [Ғозонхон] аҳоли мазоҳибни мухталифа ва муътақадоти хар тоифа як-як алаинифирид аксар ёд дошта бошад. (3) «Ҷомеъ-ул-таворих»

МАЗОҲИР *а. مظاهر* ч. мазҳар.

Ҳастӣ, ки ба наъми сирату дилан сар

Зоҳир буваду айни мазоҳир яксар... *Ҳоқонӣ*

МАЗОҶЕЪ *а. مضاجع* ч. мазҷаъ.

Қуффор сарфа дар таваққуф надида, ба мазоҷеъ худ шитофтанд. (1) «Тағрихи Фаритша»

МАЗРАА *а. مزرعة* ниг. мазраъ.

Банда соҳиббелу мол надошт,

Ба ҷуз он мазраа манол надошт. *Низомӣ*

Ногоҳ ба мазраа расид, дид, ки марди деҳқон тухм бар замин меафшонад. *Аҳмади Доғиш*

◇ ин мазраа қиёя аз дунёе, олам.

Мудки ин мазраа дош, ки саботе надихад.

Оташе аз ҷиғари ҷои дар амон андоз. *Ҳофиз*

(ин) мазрааи донасу қиёя аз дунёе.

... То ту дар ин мазрааи донасу

Ташнаку беоб барорӣ ба рӯз. *Низомӣ*

МАЗРАЪ *а. مزرع* замини қорам, ҷои зироат, киштзор.

Мазран сабзи фалак диламу доси маҳи наф,

Едам аз киштан хеш омаду хангоми дарав. *Ҳофиз*

Ҷуз таъби соғни ту, ки дорад сафои об,

Дар мазран қамолу ту кас нест обёр. *Шоҳин*

МАЗРИБ *а. مضرِب* мақонн задан, устувор ва барпо кардани ҷизе; мазриби хиём маҳалли задани хаймаҳо, хаймагоҳ.

Иқболи Салҷуқ сар ба авҷи Айюқ қашид ва навоҳин Бухоро мазриби хиёми давлат гардонид.

«Равзат-ус-саф»

Қаръия Яъқуб мазриби хиёми сипехрағзтишом гашт. «Тағрихи Фаритша»

МАЗРУБ *а. مضروب* 1. задашуда, қўфташуда; 2. зарб кардашуда, сикка задашуда, мас. тилло, танга.

Бар манобир ва данонир алқоби эшон ба ип навъ муқаррар ва мазруб гашт. «Равзат-ус-саф»

3. мат. адале, ки ба адади дигар зарб мешавад, зарб-шаванда.

МАЗРУФ *а. مضرُوف* 1. дар зарф буда, он ҷи дар зарф аст (ҳамчун об, раған ва ғ.); 2. маҷ. мазмун, маънӣ.

Гар ба мазруфаш назар дорӣ, шаҳӣ,

В-ар ба зарфаш ошқи ту, ғумраҳӣ. *Румӣ*

МАЗРУЪ *а.* مزروع зироат кардашуда, кишта, коридашуда.

Ин замон тамомати Машҳад мазруъ аст ва боғоти бастогинро бунёд ниҳодаанд. *«Чоме-ут-таворих»*

Пирбӯдоқ чанд гоҳ дар Бағдод гузаронида, он мамлакатро мазруъ ва маъмур гузарида.

«Равзат-ус-саф»

МАЗУР *а.* مزر дадашуда, зиёратшуда.

Шуд тамом алқисса масҷид бе футур.
Буд Сулаймон зоиру масҷид мазур. *Румӣ*

МАЗХАБ *а.* مذهب 1. роҳ, равиш, тариқ.

Ҳақ гузоридаи дар мазҳаби мардӣ ва мурувват вочиб бувад. *Авфӣ*

Ба мазҳаби уқало аз шавонби тухмат дур гарди.
«Анвори Суҳайлӣ»

мазҳаби аҳбоб оини дӯстон, расми дӯстон.

Подшаҳ, гӯ, хун бирезад, шеҳна, гӯ, гардан бизан,
Баҳри ҷоне тарки ҷонон мазҳаби аҳбоб нест.

Хисрави Деҳлавӣ

2. хатти ҳаракат, сӯй.

Ҳар кабутар мепарад дар мазҳабе

В-ин кабутар ҷониби беҷонибия. *Румӣ*

3. ҷ. шӯба ва шоҳан ягон дин, тариқат, секта.

Марде буд аз араб ба Бухоро бошида ва марди мубориз буд ва мазҳаби шина дошт.

«Таврихи Наршахӣ»

Дар мазҳаби мо бода ҳалол аст, вадекин
Бе руи ту, эй сарви гуландом, ҳаром аст. *Ҳофиз*

МАЗҲАР *а.* مظهر маҳалли зуҳур, ҷои ошкоро ва намоён-шавӣ.

Рӯи мақсуд, ки шоҳон ба дуо металабанд,
Мазҳараш оинаи талъати дарвешон аст. *Ҳофиз*
Эй шамъи базми қулс, надонам ҷи мазҳарӣ,
Қ-аз ваҳм гоҳ равшану гоҳе муқаддари! *Бедил*

МАЗҶАЪ *а.* مضجع 1. истироҳатгоҳ, қароргоҳ.

Хиртоҳи ҳоссаи султони Шаҳобуддин ва мазҷаъ
ва маскани ӯ... ба хотир даровардад.

«Таврихи Фариста»

2. маҷ. қабр, мазор, мадфун.

Улҷойту ҷихати мазчан хеш гунбаде ба итмом ра-
сонид. *«Равзат-ус-саф»*

МАИБ *а.* معيب айбнок, нуқсоннок, иллатдор, маъёб.

Мол рафта, умр рафта, эй насиб,
Моли ҷон дода паи қола(и) маиб. *Румӣ*

МАИН *а.* معين ҷорӣ, раван; **мон** main оби раван.

Бар дари лутфаш ба хок дар бинишонанд
Боди себоро на, балки мон манро. *Анварӣ*

МАИСТОН ماستان ҷои шаробтайёркунӣ; ҷое, ки шароб
бисёр аст; майхона, шаробхона; анбори шароб.

Гумон бурд, қ-он дар маистон шудаст,
Зи хун рӯи кишвар маистон шудаст. *Фирдавӣ*

МАИШАТ *а.* معيشت зиндагӣ, рӯзгузаронӣ, рӯзгоргуза-
ронӣ.

Ҳарам гуфт: Қучо фармой, то мақом кунем? Гуфт:
Ба Шом. Гуфтм: Он чо маишат ҷи гуна? *Аттор*

МАЙ *м.* 1. шароб, бода.

Як имруз бо кози дил май ҳурем.

Пан рӯзи номада нашмуре. *Фирдавӣ*

ман **арғавонӣ** шароби сурх; ман **гулгун** (ё гулранг)
шароби ба ранги гул, ман сурх.

Ҷунон аз лаъли майгунӣ ту мастам,
Ки форӣ аз май гулгунам, эй дӯст! *Ҷомӣ*

Биёр аз он май гулранги мушқуб чоме,
Шарори рашку ҳасад дар дили гулоб андоз. *Ҳофиз*

ман **лаъл** шароби лаългун, шароби сурх.

Ба ёди лаъли туву ҷашми масти майгунат,
Эи ҷомӣ гам ман лаъле, ки меҳурам, хун аст.

Ҳофиз

ман **ноб** шароби ҳолис, шароби беғини, ман софшуда.

Мевазад аз ҷаман насили бихишт,
Хуш бинишуд доимо ман ноб. *Ҳофиз*

ман **қирмизӣ** шароби сурх.

Нишоти ман қирмизӣ сохтанд,
Бистоте ҳам аз қирмиз андохтанд. *Низомӣ*

май **паймудан** май рехтан, шароб кашидан,

Бипаймуд соқӣ маю дод зуд.
Таҳамтан шуд аз додана шод зуд. *Фирдавӣ*

2. маҷ. пиёлаи шароб, қадаҳи шароб.

Панҷ-шаш май бихурду ҷургул гашт
Рӯи он моҳи некувон яксар. *Фарруҳӣ*

◇ ман **оташгуҳар** шароби оташмизоч, шароби тезу
туна.

Тоси симобии маҳ бофта аз парчами шаб,
Тан зар бо май оташгуҳар омехтаанд. *Ҳоконӣ*

ман **шабона** майхурин ҳангоми шаб.

Гоҳе ман шабонаву гаҳ бодаи сабух,
Бингар вазиған саҳару бирди шомӣ мо. *Ҷомӣ*
май **гирон** додан шарбро зиёд додан, зиёд нӯшондан.
Соқии ишқи бутам дар ҷомӣ умеди висол
Май гирон додаст, қ-орад он сабукборӣ маро.

Анварӣ

МАЙГҮН مېگون ба ранги май, сурхранг; лаби майгун

а) лаби сурх; б) маҷ. лаби маҳбуба.

3-он лаби майгун, ки хуш аз ман бибурд,
Хун ҳамегирям ҷу бар оташ кабоб.

Хисрави Деҳлавӣ

◇ **лаъли майгун** киноя аз лаби маъшуқа.

Биё, соқӣ, бизан бар ҷомам афюн,
Ҷи афюн, акси холи лаъли майгун. *Ҳазиз*

МАЙГУСОР مېگسار майшом, нӯшандаи шароб.

Томоту зарқ дар раҳи оҳанги чанг нех,
Тасбеҳу тайласон ба маю майгусор бахш. *Ҳофиз*

МАЙДА *м.* 1. орди баҳорини дубез; 2. ноне, ки аз орди
баҳорини дубез пухта мешавад.

Ҷанние, ки аз сазн бозу ҳўрам,
Бех аз майда бар хони аҳли қарам. *Савдӣ*

Бисёр будӣ, ки ҳазор ман майда..., поисад ман
маслуҳ ва чанд ман раванг... дар мабхари у пухта
гаштӣ. *«Таврихи Фариста»*

МАЙДА *м.* 1. **шакли кӯтоҳшудаи** моида.

МАЙДАСОЛОР مېدسالار мубошир ва ташкилкунандаи
дастархон, дастархонӣ.

Офокро аз чирми хур ҳам курсу ҳам ошаш нигар,
Ҳам матбаҳу ҳам ҳони зар, ҳам майдасолор омада.
Ҳоқонӣ.

МАЙДЕҲ میده соғи.

Пас аз нав яке базм кардан аз боз,
Ба бозигару майдеҳу чангсоз. *Фирдавӣ*

МАЙДОН میدان 1. ҷои фарох, замини васеи бениморат;
2. арсаи аспадонӣ ва ғуҷу чавғонбозӣ.

Аз айвон ба майдон хиромид шох,
Биёростанд аз бари пили ғоҳ. *Фирдавӣ*
Ба майдони риёзат шаҳсаворон
Зи саффи аъвалин найзагузворон. *Бадриш Қашмирӣ*

◇ **РУЗИ МАЙДОН** рузи чанг, рузи маърака.

Аспи лоғаримён ба қор оял
Рузи майдон, на гови парворя. *Савдӣ*

ҲАФТ МАЙДОН аз руи ақидан ситорашиносони қадим
ҳафт табақаи осмон.

Чу доман бар ни дайри хокӣ фишонд,
Чанибат бар ни ҳафт майдон биронд. *Ҳоҷу*

МАЙДОНДОРӢ میداندارӣ ҷанговаря, ҷангу ҳарб.

Дусту душман бар майдондорӣ ва ханҷаргузории
ӯ офарин карда, маросими таҳсин ба ҷой оварданд.
«*Ғафариш Ҷарриш*»

МАЙЗАР میز дастор, садла; руймоле, ки бар сар мебан-
данд.

Моно, ки маҳрами арафот аст Оғтоб,
Аз тайласони Муштарӣ оранд майзараш. *Ҳоқонӣ*

МАЙӢ а. ميت мурда, ҷасади бечои.

Ба тадфин ва тақфини ӯ напардохта, майитро ...
гузошта, сари ҳеш гирифтанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАЙКАДА میكه майхоша, хонаи шаробфурӯшӣ.

Ба пири майкада гуфтам, ки чист роҳи наҷот,
Бихост ҷоми маю гуфт: Бода нушидан. *Ҳофиз*
Қабоби маърифати ӯ чи оғаҳиву чи ҷаҳл,
Хароби майкадан ӯ чи хушбӯру чи маст. *Бедил*

МАЙКАШ میكش майиш, майхӯр.

Чое расидааст рутубат, ки майкашон
Дасту даҳони худ ба ҳаво об мекашанд. *Совб*

МАЙЛ а. ميل 1. ҳамши, андаке ба сӯе ҳам шудан; қачӣ,
ҳамидағӣ.

Соҳт, ҳамчун маҳи нав, ношуда пир
Майли абруи тузм пушт дучо. *Ҷомӣ*

2. маҷ. хоҳиш, тавачҷӯх, гириш.

... Ва маро низ майли азиям бӯд ба мутолаи суҳа-
нони эшон. *Аттор*

Ҷаҳон бинам аз майли ҷуянда пур,
Яке сӯи даръе, яке сӯи дур. *Низомӣ*

МАЙЛ кардан а) қач рафтан, уреб рафтан; б) рағбат на-
мудан ба чизе, тавачҷӯх кардан.

Пас агар қибр бар мизочаш ғалаба дорад, сазӣ
кунад, то дар ҳама умур майл ба ҷониби афс кунад.
Аҳмади Дониш

3. завқ, ҳавас.

Ҳар якеро баҳри қоре сохтанд,
Майли онро дар дилаш андохтанд. *Рӯмӣ*

Ғулумони лашкаршиқаи хайл-хайл
Қанизони, ки дар мардум оранд майл ... *Низомӣ*

◇ **МАЙЛ** намулдани маҳ бар уфуқ киноя аз ғуруби маҳ.
Чун маҳ бар уфуқ намуд майле,
Оҳанги видоъ кард Лайли. *Ҳисолий*

МАЙЛОН а. میلان майлу хоҳиш, ҳавас, рағбат.

Аз ҷолдан адаб ба ҷониби ҳазлу бозӣ майлон на-
мудан мувофиқи табири ту намебиним.

«*Анварӣ Сухайлӣ*»

МАЙМАНА а. میمنه тарафи рости лашкар; фавҷе, ки ҷано-
хи рости лашкарро ташкил мекунад; *муқобили майсара*.

Бифармуд, то ғуш дорад бӯна,
Кунад майсара рост бо маймана. *Фирдавӣ*

Ин қалби сипоҳи мананд ва майманаву майсара
ханӯз ғонбанд. *Афӣ*

МАЙМАНАТ а. میمنت саодат, хушбахтӣ.

Майманат изади ғофилон шум аст,
Баҳри бетоғеон ҳумо бум аст. *Бедил*

МАЙМУН I а. میمون масъуд, саодатманд, хучиста, мубо-
рак.

Қадами уро маймум доништа ... тарбияташ менар-
муд. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

Билоди Ҳиндустон дар тахти тасарруфи амир
Носирулдин омад ва алқоби маймуми ӯ тирози хут-
ба ва сиккаи он мамоник шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАЙМУН II میمون бӯзғна.

Бисёр дидаам бӯзу маймум ба дастӣ ӯ,
Ҳоқонӣ, эътибор ҷӣ бар гуфтугун шайх! *Ҳоқонӣ*
Бахти маймуми маро бин, ки фалак чун дӯлӣ
Медихад ракс ба ҳар маърака чун маймунам. *Шоҳин*

МАЙПАЙМО می پیمو он кӣ май кашида ба дигарон ба
навбат медихад, соқӣ.

Зи май хӯрдан надорам инбисоте
Дар он баъзе, ки майпаймон ман нест.

Насири Бадахшонӣ

МАЙПАРАСТ می پرست дӯстдори май; бисёр майхӯранда;
майиш, он кӣ доим май менушад.

Шарҳаш аз ҷашми майпарастон бод,
Наргиси маст агар бирӯяд боз. *Ҳофиз*
Ҳеҷ, қарашмарез кун наргиси ниммастро,
Аз таҳи ҷом ҷурба деҳ соқии майпарастон. *Махфӣ*

МАЙПАРАШӢ می پراشӣ майхӯрагӣ; майзадагӣ.

Чу шуридатон майпарашӣ кунанд,
Ба овози дулоб мастӣ кунанд ... *Савдӣ*
Мапу мастно завқӣ майпарашӣ,
Ҷӣ қор оял маро қашфу қаромат? *Ҷомӣ*

МАЙСАРА а. میسره тарафи чапи лашкар; фавҷе, ки ҷано-
хи чапи лашкарро ташкил мекунад; *муқобили маймана*.

Маймана рафту майсара бигреҳт,
Қалб дар соқия, муқаддима рект. *Низомӣ*

МАЙСУР а. میسر муяссаршуда, мумкиншуда; чизе, ки
имконпазир аст.

Зиёда бар он мақдурӯ майсури бани-одам набуд.
«*Равзат-ус-сафо*»

Ба у дар инҷо маориф ва исёфи матолиби ҳам-
гино ба қадри майсур эҳтимом наменамуд.

«Равзат-ус-сафо»

МАЙФУРҶ می فروش 1. фурӯшдан шароб; 2. маҷ.
баҳшандан кайфияти май.

Маҳаш мушқову шакар майфурӯш,
Ду паргис ҳамонкаш, ду гул дирғӯш. *Асади*

МАЙХОНА میخانه майкада, шаробхона, хонаи майфу-
рӯш.

Вокиф аз сирри харобот чуз он маст нашуд,
Ки ба майхона баровард, чу Чоми, чылаҳо. *Чоми*

МАЙХОҶ||**МАЙХОРА** می خوا, می خوارе биъёр майхуран-
да, шаробнӯш.

Чаҳони мо ба масал май шудасту мо майхор,
Хушиш басга ба талхию хурраи ба хумор. *Қамаи*
Майхору саргаштаву риндему назарбоз,
В-он кас, ки чу мо нест дар ия шаҳр, кадом аст? *Хофиз*

МАЙШУМ میشم *шакли дигари машғум.*

Ҳеч шимме аз шияни майшум батар аз бухл нест.
Алофӣ

МАКЗУБ مکذوب тақзиб кардашуда; дурӯғӣ, бардурӯғ.

Ба у дар он боб ба қавли макзуб ва мавоиди ғайри
марғуб Нухро мағрур медошт. «Равзат-ус-сафо»

МАКИД مکید *шакли қирошудаи макида*||**МАКИДАТ**.

Чун ки оқиз шуд зи сад гуна макид,
Чун занон у чодире дар сар кашид. *Румӣ*

МАКИДА||**МАКИДАТ** а. مکیده||**МАКИДАТ** а. маданешӣ, макру
хила, фиребу найранг.

Дар зимни эҳзори ман макидате азим мундариҷ
аст. «Равзат-ус-сафо»

МАКИДАН مکیدان мазидан, дар мобайни ду лаб гирифта
фурӯ кашидан, мас. бача ширин синан модарро.

Эйдун фуру кашӣ ба хушӣ он маи харом,
Гӯй ки ширӣ мом зи пистон хамамакӣ. *Қисой*

МАКИДАТ а. مکیدت *ниг. макида.*

МАКИН а. مکين макондор, соҳиби ҷою макон, барқарор.

На ҳаргиз, қ-у ба мулк-андар макин бошад, малик
бошад.

На нилуфар бувад ҳар гул, ки андар обдон бошад.
Фаррухӣ

МАҚКОР مكار *хилагар, биъёр макру хилахунанда,
фиребгар, каллоб.*

Мухтор марде буд маккор. «Маҷмаъ-ул-анғоб»

МАҚКОРА ا. مکارة *мунанаси маккор.*

Аз раҳ марав ба ишван дунё, ки ин аҷуз
Маққора менишнад муҳтола меравад. *Хофиз*
маққоран замона рӯзгори пурмакр.

Маққоран замона дар соғари умедам,
Аз дурди муфлисӣ рехт ин шарбати ҳалоқил. *Савдо*

МАҚКӢ ا. مكى 1. максуб ба Макка; 2. сокини шаҳри
Макка.

Мақкиён гуфтанд: Моро илм нест,
Мо надонистем, қ-ни чо қудаст. *Румӣ*

МАҚМАН а. مكن *ҷои пинҳон шудан; камингоҳ.*

Сар аз Албурз барзад курси хуршед,
Чу хунолуд дузде сар зи макман. *Манучехрӣ*

Тоифае, ки Аля-Тигин дар камингоҳ боздошта буд,
аз макман берун омада, бар лашкари Хоразм
ҳамла оварданд. «Равзат-ус-сафо»

МАҚНУЗ а. مكنوز *ҳазина кардашуда; маҷ. пинҳон дош-
ташуда, ниҳуфта.*

Ба шуҳрати тамои дорад, ки Хоҷа Низомро му-
возин сад ҳазор байт аз ашъори мутақаддимин ва
мутааххирин ... макнузи замири мунир буд. *Восифӣ*

МАҚНУН I а. مكنون *пинҳон дошташуда, ниҳуфта; қ-
мақнуни замир орузи ниҳонин дил, ният.*

Мақнуни замир ва хотири хатир он аст, ки умарои
лашкарпикан ва баҳодуруни шамшерзан ... ба хит-
тан Ҳирот раванд. «Равзат-ус-сафо»

дурри (ё лўълӯи) макнун марвориди киматбаҳои дар
садаф буда; ҷизн киматбаҳо ва хушрӯ.

Хоҳам, ки ба ёди ишқи Маҷнун,
Роня суҳане чу дурри макнун. *Низомӣ*

В-ар ба дарёи бигзард, иқболи у орад бурун
Ҳар ҷи андар қаъри дарёи лўълӯи макнун бувад.
Мушвиъ

МАҚНУН II а. مكنون *пинҳон кардашуда, пинҳон.*

МАҚНУНОТ а. مكنونات *қ. макнуни I, II.*

Мақнунотро ҷое бувад ва манкулотро мавзее. *Алофӣ*

МАҚОНД а. مكائد *қ. макида*||**МАҚИДАТ**.

Яке аз мудуки Аҷам дастӣ татовул ба моли раият
дароз кард ва азият оғоз ниҳод ва ҳақ аз макониди
зулмаш дар ҷаҳон бирафтанд. *Сабҳӣ*

Агар бад-он ҷониб ҳаракат кунам, ночор ба му-
қовамат ва дафъи шарру макониди эшон машғул
шавам. «Равзат-ус-сафо»

МАҚОКАФТ مكافت *раҷа, офат, озор, бадбахтия.*

Эй ту, мукосо, биёр боз қадаҳро,
Қон-т мақокафт аз ин сарой бғолид. *Имора*

МАҚОМИН а. مكامن *қ. макман.*

Аз макомини мақри кивақуш ... таҷаннуб намудан
муҷиб эъний аз хатар [аст]. «Анварӣ Сухайлӣ»

МАҚОН а. مكان *ҷои будан; ҷой.*

... Ва нашоӣ, ки ҷисме аз маконе ба маконе ша-
вад, нило ба чунин ҳол, ки уро чунбиш хонанд.
Ибни Сино

макон қардан ҷой гирифтан, истодан, будан.

Чун меваро намонад таманно аз дарахт,
Беҳуда бар дарахт чаро мекунад макон? *Фузӯлӣ*

МАҚОНАТ а. مكانات *пойгоҳ, мартаба, дараҷа, мақом.*

Қурбат ва маконати у наздики шер бияфзудӣ.
«Анварӣ Сухайлӣ»

МАҚОРЕҲ а. مكاره *қ. макраҳа.*

Таҳаммуле, ки ... бар макореҳ дошт, ... дастӣ умед
ба домани матлуб расонид. «Анварӣ Сухайлӣ»

... Ва маносфе ва макорехи ин ҷаҳон малҳузи назари эътибор набошад, то ба вичдон ва фикрдони он ғамгин ва шодмон нашавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАКОРИМ *а.* مكارم *қ.* макрама||макрамат||макрума||макрумат.

... К-аз фуруғи макоримаи ҳазмон Мурча бишмурад зи дур зарир. (1) *Хисравӣ*

Халонҷ бияо бар он, ки бар ҳусни маош ва макори-ми ахлоқи ӯ иттилоъ доштад, аз истимон ин хабар мубтаҳиҷ ва масрур гардидад. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

Он сипеҳри маҷду дарёи макорим, к-аз вуфур Ҳусни хулдаш шӯҳра байни инсу чон бардошта. (2)

◇ *Саодӣ*
арбоби макорим сохибони хулқу атвори писандида.

Кудаке аз Байи-Ҳошим бо яке аз арбоби макорим беадаби кард, шикоят ба аммаш бурдад, то вайро адаб кунад. *Ҷомӣ*

МАКОСИБ *а.* مكاسب *қ.* максаб.

Макосиби ҷамила қалил аст ва сулуки тариқи он бар аҳрор душвор. (1) *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

... Истеъмоли қувон шарифа дар макосиби дания масруф дошт. (1) *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАКОТИБ I *а.* مكاتب *қ.* мактаб.

МАКОТИБ II *а.* مكاتب *қ.* мактуб.

Роҷа Алиҳон пай ба сарчамаи максуд бурда, бо макотиби муҳаббатасолиб... дар садади имдод гардида. (2) *«Тасриҳи Фаршаст»*

... Макотиби назму наср, ки Амир Яминуддин ба фарзандаш Амир Маҳмуд аз Рум ба Хуросон навишта, ва ҷаноби Ибни Ямин падарро шӯҳрате до-рад. (2) *«Тазкираи Давлатишо»*

МАКР *а.* مكر *қ.* хила, фиреб.

Зани кафшлар аз роҳи макр ласти дуо баркашид ва забони нисъ баркушод. *«Нисори дониш»*

Умарон Бухоро дар ҳаққи ӯ макрҳо ва худбаҳо андишидад. *Аҳмади Дониш*

макру фан макру хила, фиреб, ҳилаву найранг.

Висоли он санам ар орузаст, доларухе
Бибар ба тавфи гулистон ба худ ба макру фанаш.
Восифӣ

МАКРАА *а.* مكره *машки* об.

Гуфт: Боре об деҳ аз макраа,

Гуфт: Не, не, нест ҷу ё машраа. *Румӣ*

МАКРАМА||МАКРАМАТ||МАКРУМА||МАКРУМАТ *а.*

مكرمه *1.* иззату аҳтиром.

Ҳар якеро дода ҳақ дар мартабат,
Сад ҳазорон ҳақмату ҳам макрама. *Румӣ*

2. лутфу қарам.

Агар... аҳлу фарзандонро бад-ин манзил нақл кунӣ, ғоятӣ макрамаат бошад. *«Анағори Суҳайлӣ»*

МАКРАНДЕШ مكرانديش бадаңдеш, ҳилагар, касе, ки хи-ла ва фиреб дар фикр дошта бошад.

Бӯй расво қард макрандешро,

Пил донад бун бачча(и) хешро. *Румӣ*

МАКРАҲА *а.* مكره *қ.* нисъ нафратовар, нисъ нописанд.

МАКРУБ *а.* مكروب машаққатқашада, ғамнок, андӯхгин.

Ҳаргиз наҷисандае бароти матлуби ин маҳзуно макрубро ба маҳалли марҷулувусл рақам накард.
Восифӣ

МАКРУМА||МАКРУМАТ *а.* مكرمه|مكرمت *ниг.* макрама.

МАКРУҲ *а.* مكروه нафратовар, зишт, коҳуш; нораво.

Баъзе сабрро дукнием кардаанд: яке сабр аз матлуб, дуввум сабр бар макруҳ. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАКС *а.* مكث истодан, даранг кардан, ист кардан; та-ваккуф.

Агар уро иттифоқи макс бувад, се руз дар зиёфати ӯ тақсир накунади. *Аҳмади Дониш*

МАКСАБ *а.* مكاسب *1.* касб, ҳунар, пеша.

Бех аз максаб набошад ҳеҷ коре.
Эи касби даст набавд ҳеҷ оре. *Носири Хисрав*

Ҳар кӣ ӯ дар максабе по мениҳад,
Ёри ёрони дигар мекунад. *Румӣ*

2. иктисоб, ҳосил кардан, дарёёфтан, ба даст овардан (мол ва ғ.).

Интизори сабӣ сун устод
Максаби илми бешумор кунад. *Шамси Табрӣзӣ*

МАКСУР *а.* مكسور *1.* шикаста, шикасташуда; маҷ. ма-лубшуда, шикастхӯрда.

Обоқохон бар ин хила мутталәъ шуд, хила анде-шид, ки раияти давлати он бад-он тadbир марфӯъ ва ливон давлати аъдо максур гашт.

2. грам. дар ҳатти араби ҳарфе, ки ҳаракан касра дорад.

МАКСУРУЛЛИСОН *а.* مكسوراللسان ғирфитазабон; кутҳо-забон.

Шаммае аз улуви шаъни уро хоман максурул-лисон дар аснои зикри ақобири замон сабт намуд.
«Равзат-ус-сафо»

МАКТАБ *а.* مكتب *ҷон* омӯзиши бачагон, дабистон.

Шуд ҷашми падар ба рӯн ӯ шод,

Аз хона ба мактабаш фиристод;

Додаш ба дабири донишомӯз,

То ранҷ барад бар ӯ шабу рӯз. *Низомӣ*

МАКТУБ *а.* مكتوب *1.* китобатшуда, навишташуда.

Меҳнати беҳад қашид Ибни Ямин дар кун дӯст,
Чун кунад инҳо, ки дар пешониаш мактуб бул!

Ибни Ямин

2. нома, хат.

Аз роҳи ҳавас чанд диҳӣ арзи муҳаббат,
Мактуб набанданд ба боли магас ин ҷо. *Бедил*

МАҚҲУФ *а.* مكهوف *1.* басташуда, дошташуда; *2.* маҷ. қур, нобино; *3.* адш. партофтани ҳарфи ҳафтуми сокин аз охири руқна ҳафтҳарфа дар аруз, мас. 'мафонл' ба ҷои 'мафонилу'.

МАҚҲУФУЛБАСАР *а.* مكهوفالبحر *қур, нобино.*

Чун ҷаноби Муборизӣ мақфуфудбасар шуд, фар-зандон уро ба қалъаи Сафеди Қорс фириостада.

«Равзат-ус-сафо»

МАКШУФ *а.* مكشوف кашф кардашуда, кушодашуда, ош-коро, кушода.

Ту малоф аз мушк, к-он бун пиёз
Аз дами ту мекунад макшув роз. *Румӣ*

Гуфт макшуфу бараҳна бе гулӯл,
Боғу, ранҷам мадеҳ, эй булғузул! *Румӣ*

МАКУ *а.* مكو макӯ, моқун бофандагӣ.

Онро, ки бо макӯву қалоба бувад шумор,
Барбат кучо шивосаду ҷангу ҷағонаро.

Шокири Бухорӣ

МАҚҲУЛ *а.* مَكْحُول қуҳлқашада, сурмақашада, сурмасо.

Ба айби хештан хастанд машғул,
Ду ҷашм аз қуҳли маъний карда макҳул.

Бадрӣш Қашмӣ

◇ **наргиси макҳул киноя** аз ҷашми сурмасо.

Ба ҳеч ҷо нарасад нолае, ки мучибӣ он
Ҷафои наргиси макҳули дилбарон бошад. *Шоҳин*

МАЛ *а.* ملك *д.* маҳлуки маҳкуми осмонӣ, ки гуё аз
рӯҳ офарида шуда, ҷисми хориҷӣ надорад; фаришта.

Малак кар шуд аз наърани қарраной,
Зи бонги духул ваҳм лағзадапой. *Шодӣ*

МАЛАКА *а.* ملکه қудрати қардани қоре, ки ба воситаи
машқ ва тақрор ба табиати шахс ҷойгир мешавад.

Бар ин минвол ҳукм мефармуд, то ҳилм... мала-
каи нафси ӯ шуд. *Аедӣ*

МАЛАКОТ *а.* ملكات *қ.* малака.

Малакоти раддия амрози нафсониянд.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

МАЛАКУЛМАВТ *а.* ملك الموت *д.* фариштан аҷал, фариштан марг, фариштае, ки мутасадди гирифтани ҷон аст, Азрон.

Истева макун, мамлақати инқ талаб кун,
Қ-ни мамлақатат аз малакулмавт раҳонад.

Шамси Табрӣзӣ

МАЛАКУТ *а.* ملكوت *д.* олами фариштаҳо, олами боло.

Маст бигзаштиву аз ҳиллатиёни малакут
Ба тамошои ту ошрби қиёмат бархост. *Ҳофиз*

МАЛАХ *а.* ملخ наъве аз ҳашароти парранда, ки ба зироат зарар мерасонад.

На дар роғ сабаза, на дар боғ шах,
Малах бӯстон ҳураду мардум малаҳ. *Сағдӣ*

МАЛАҶ *а.* ملج тамаллук, хушомалғув, ҷоплус; тамаллук қардан, ҷоплус қардан.

МАЛАҶ/МАЛО *а.* ملا/مال 1. пурӣ, пуррагӣ; *муқобили* халаф/хало.

...Ва ғӯяд, ки чора нест, ки беруни олам ё халаф
бувад ё малаъ. *Ибни Сино*

На халоест он суяш, на мало.
На хафо бор дораду на ҷало. *Бедил*

2. *мач.* гуруҳи мардум, анбӯхи ҳалқ.

Агар шароб ҳурӣ, ҷун қадах ҳамуш нишин,
Чу шиша ҷанд эи қулқул занӣ сало ба мало.

Бедил

◇ **бар** (*ё* дар) **мало** дар назари мардум, ошкоро, ху-
вайдо.

Мағу он ҷи гар бар мало ӯфтад,
Суҳангӯ аз он дар боло ӯфтад. *Сағдӣ*

Баъзеро дар хало ҷавоб ғӯям ва бархеро дар мало
боз ронам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МАЛАУЛАЪЛО *а.* ملا الأعلى *д.* олами боло, олами улвӣ.

Хуруш ва зорӣ ба малаулаъло расид.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МАЛБАС *а.* ملابس пушқ, либос.

Пас либоси қибр берун кун эи тан,
Малбаси зул пуш дар омӯхтан. *Румӣ*

МАЛБУС *а.* ملبوس 1. пушидашуда; 2. либос, пушқ.

Шабу рузаш ба хидмат буд машғул,
Ғае малбус, ғах месохт маъкул. *Ҳошӣ*

Ба агар худованд он шавқатро ҷун ҳукм он ва
умаро ба зиндон мефиристад, иззат ва ҳурмат ви-
тоҳ дорад ва малбусу маъкул ва машрубу асбоби
айш ба қадри васат муҳайё дорад. *Аҳмади Доғиш*

МАЛБУСОТ *а.* ملبوسات *қ.* малбус.

Ҳукм фармуӣ, ки то яқсола мо-йухтоҷи уро аз
маъкулот ва малбусот ва ғайри инҳо ба вай додан-
дӣ. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

МАЛЕХ *а.* ملخ 1. намақин; 2. *мач.* сабаи банамак, ган-
думгун; 3. *мач.* хушрӯн сабиниҳои қозибадор.

Хитоб қард, ки эй Бадр, бо ҷамоли малех,
Ба Нимрӯз равон шав ҷу Рустами Дастан.

Бадрӣ Чоғӣ

Дил бурд эри зулфу нихон қард он малех,
Омад сабоу бар ҳама кас сохт он сарех. *Восифӣ*

4. *мач.* ширин, хуш, дилқаш.

Зи лаъли ту Шохин бизад чошнӣ,
Ки шеъраш малех асту назмаш азуб. *Шоҳин*

Маро бӯтест забонаш ба назму наср ғасеҳ,
Даҳовиш қони малохат, лабаши зи шаҳд малех. *Васӣ*

МАЛЕХБАЕН *а.* ملخ بيان *қ.* он ки гуфтораш банамак аст, ши-
ринсухан, хушғал.

... Дар силки фузалон фасеҳзабон ва булағон ма-
леҳбаён интизом дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЛЕХДИДОР *а.* ملخ ديدار *қ.* бомалохат, қозибадор; (хуш-
рун) қозибадор.

Ҳам фасеҳи сазойгуфтор аст,

Ҳам сабаи малехдидор аст. *Саной*

МАЛЪУМ *а.* معلوم *қ.* лозимдигар, ҷизе, ки барои ҷизии ди-
гар зарур ва ноғузир мешавад, ҷизии дарқорӣ.

Суръати фаҳм малакаи интиқол аз малъум аст ба
лавозим. бе максе зӣеда. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАЛИҚ *а.* ملك подшоҳ, султон.

Пашшани мурда Ҳуморо буд шарик,
Чун нашоид зинда ҳамрози малиқ. *Румӣ*

МАЛИҚА *а.* ملكه занӣ подшоҳ, подшоҳзан.

МАЛИҚБОНУ *а.* ملك بانو малиқа, занӣ подшоҳӣ шохзоде-
духтар.

Чу гул будам малиқбонуи Сақлоб,
Кунун дар бовуи шустам чу гул об. *Низомӣ*

МАЛИКУЛАРШ *ا. ملك العرش* *б. малик арш, худо.*

Эй маликуларш, муродаш бидех,
В-аз хатари чашми бадаш дор гуш! *Ҳофиз*

МАЛИҚ *а. مالىق* тамаллуққунанда, ҳушомалғуй, чоплус.

МАЛҚОН *а. ملكاني* 1. яке аз мавҳабҳои дини исавӣ-христианӣ, ки Марьямо худо эътиқод мекунанд; 2. пайрави мазхаби мазкур.

Эшнор мазоҳиби бисёр буд, чун настуриён ва малқониён... *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАЛҚОҲ *а. ملاح* 1. кнштирон, кнштибон.

Чу дахлат нест, харч оҳистатар кун,
Ки меғунд малқоҳон суруде:
Агар борон ба қўҳистон наборад,
Ба соле Даҷла гардад хушкруд. *Саъдӣ*

Се навбат бонт мезанад ба малқоҳон доништа лангар меандозанд. *«Равзат-ус-сафҳо»*

2. обдон, оббоз, шняновар.

Зи дидаам шуда як чашма дар канор равон,
Ки худ шино накунад дар миёни он малқоҳ, *Ҳофиз*

МАЛҚОЗ *ا. ملانز* рангест, ки бо он матоъ ва порча ранг мекунанд.

Дилбаро, з-ғ кай маҷоли ҳосиди ғаммози ту?
Ранги ман бо ту набандад беш аз ин малқози ту. *Рудакӣ*

МАЛО *а. ملا* ниг. малаъ.

МАЛОБИС *а. ملايس* *ч. малбас.*

Машориб (ва) малобис ҳама ба пешӣ ман ҳозир буд. *Ҷомӣ*

Чорсад ғўлом бо малобиси зарбафту иқлили мурассаъ... мулозими Мусо бошанд. *«Равзат-ус-сафҳо»*

МАЛОЗ *а. ملاذ* паноҳ, паноҳгоҳ, ҷои амн, малҷаз.

Аз навоиб бод ҷохи ту каримоиро мафар
В-аз хаводис бод ҷудӣ ту ҳақимоиро малоз. *Муизӣ*

Ба ғайри остони ту малҷаз ва малозе надорам. *«Равзат-ус-сафҳо»*

малози манъе паноҳгоҳи баланд ва мустаҳкам, таъягоҳи баланд, устувор ва дастнорас.

Рияяти булдон аз мақоиди эшон маръуб ва лашкари султон мағлуб ба ҳукми он, ки малози манъе аз қўллаи кўҳе гирифта буданд ва маъво ва малҷан худ қарда. *Саъдӣ*

МАЛОИҚ *а. ملائكة* *ч. малак.*

Душ дидам, ки малоник дари майхона заданд,
Гили Одам бисирриштанду ба паймона заданд. *Ҳофиз*
Он ҷо ба хати сабз кунӣ хони маллоҳат,
Товуси малоник мағаси хони ту ёбанд. *Ҷомӣ*

Ҷомӣ

МАЛОИҚФИРЕБ *а. ملائكة فيرب* *ч. фиребдихандаи малакҳо,*
фиребдихандаи зебоён; *маҷ.* беандоза хушрӯ, аз ҳад зиёд деҳ, дилчасп.

Санъати ман бурда зи ҷоду шиқеб,
Сеҳри ман афсуни малоникфиреб. *Низомӣ*

МАЛОИН *а. ملايين* *ч. малъун.*

Аз ҷумлан он малонин се тан дар масҷиди Қуфа гирд омаданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Малик Ҳофиз шарри он малониро аз Илбёс боамедошт. *«Равзат-ус-сафҳо»*

МАЛОЛ *а. ملال* 1. озурдагӣ, озор; андӯх, ғам, ғусса.

Зи илмаш малол ояд, аз ваъз нанг,
Шаноқ ба борон навуя ба санг. *Саъдӣ*
Ишқбозиро таҳаммул бояд, эй дил, пой дор,
Гар малале буд, буду гар хатое рафт, рафт. *Ҳофиз*
Дигар маро ба ҳаёлат зи бекаси чӣ малол,
Чу ғам рафиқу бало ёру дард мунис шуд. *Ҷомӣ*

Ҷомӣ

2. маҷ. хастагӣ, монда шудан.

Туро малол нағирад ҳаме зи баҳшидан,
Магар зи таби ту роҳи адм гирифт малол. *Муизӣ*

МАЛОЛАТ *а. ملالت* 1. ранҷиш, озурдагӣ, безоршавӣ; андӯх, ғам, ғусса.

Чун дар нусхан араби зикри ҷизҳое буд, ки даркор набуд ва низ табииро аз хондани он малолате меафзуд, зикри он ҷизҳо қарда нагул. *Ҷомӣ*

На ман зи беамалӣ дар ҷаҳон малуламу бас,
Малолати уламо ҳам зи илми беамал аст. *Ҳофиз*

Он аз дастӣ вай бишуда, ҳамвора изҳори малолат мекард ва тангдиль менамуд. *Ҷомӣ*

2. маҷ. хастагӣ, монда шудан, нотобӣ.

Малолати Қутбшоҳ рӯз ба рӯз муңҷар ба таби диқ шуда,... даргузашт. *«Тарихи Фарош»*

МАЛОМ *а. ملام* сарзаниш, нақўхш, таъна.

Гар бибакшоёд, бувад бахшиоши ӯ бе малом,
В-ар биёмурузад, бувад омурузиши ӯ бе малом. *Муизӣ*

МАЛОМАТ *а. ملامت* сарзаниш, нақўхш, таъна.

Ҳар кӣ дуруғ гӯяд, сазон у маломат бошад.

Носири Хисрав

Ошиқ чӣ қунад, гар нақашад бори маломат,
Бо ҳеҷ диловар сипари тири қазо нест. *Ҳофиз*

МАЛОМАТГАР *а. ملامت گر* сарзанишқунанда, нақўхшиқунанда, таъназанинда.

Аз сухани пири маломатгараш
Гирьяқунон зуд гузашт аз сараш. *Низомӣ*
Аз содадилӣ пири маломатгари моро
Завқи маи рангини руҳи сода набошад. *Ҷомӣ*

Ҷомӣ

МАЛОМАТДИДА *а. ملامت دیده* ранҷида, ранҷақида; андӯхлида; бадабхт.

Бадон мушқу, ки фармудӣ, расидам,
Дар он муште маломатдида дидам. *Низомӣ*

МАЛОМАТКУН *а. ملامت كن* нақўхш ва сарзанишқунанда.

Ситоишароён на ёри туанд,
Маломатқунон дўстдори туанд. *Саъдӣ*

МАЛОҲАТ *а. ملاحه* 1. шӯрӣ, намакини.

Сар наёвард бурун ҳеҷ кас аз мазран ишқ,
Донасуз аст замине, ки малохат дорад. *Ҷомӣ*

2. маҷ. хусни банамак, сабзи банамак; ситорагармӣ, қозибодорӣ.

Нӯҳ ибни Мансур писаре дошт, ки ҳаргиз чашми рӯзгор он малоҳат надида ва гуши замон он сабоҳат настунида. «Хористон»

Рухаш меҳру сабеҳи ӯ сабоҳат,
Дабаш лаълеву кони у малоҳат. *Ҳосиқ*

Ба хусну малоҳат адимунназир,
Шуда маҳви рӯяш сағиру кабир. *Шоҳин*

МАЛОҲИДА *а. ملاحده ҷамъ 1. қ. мулҳид.*

Эшон малоҳида буданд баддин, бадэтикод.
«Маҷмаи-ул-ансоби»

Фидоёни малоҳида интиҳози фурсат намуда, худро ба хайман халифа афканданд. «Равзат-ус-сафо»

2. номи махсуси пайравони Ҳасани Саббох.

МАЛОҲӢ *а. ملاهى ҷ. малҳо.*

Мухол аст, ки бо ҳусни талъати эшон гирди малоҳӣ гардад ва ё қасди маноҳӣ кунад. *Саъдӣ*

[Чамшед] айёми ҳаётро дар иртиқоби малоҳӣ масруф гардонид. «Равзат-ус-сафо»

МАЛУМ *а. معلوم бисидашуда.*

Амир ... аз он ҷониб расида аномии Фаёро ба лаби адаб муқаббал ва малсум гардонид.
«Равзат-ус-сафо»

МАЛУЛ *а. ملول озурдахотир; андӯхнок, хафа, ғамгин; безор.*

Гуроб ҳам аз мӯҷоварати тӯти ба ҷон омада буд ва малул шуда. *Саъдӣ*

Дарвеши дилшикаста дар гуша малулу озурда нишаст. «Ҷомеи-ут-таммил»

МАЛУМ *а. معلوم маломатшуда, сарзанишбфта.*

Қудуз гуфт: Раъи ман он аст, ки ба иттифок рӯй ба ҷанг оварем, агар зафар ёбем, фахувалмурод, ва илло назди халқ малум набоем.

«Ҷомеи-ут-таммил»

Тамаш хислате мазмун аст ва марди томеъ ба ҳама забонҳо малум. *Аефӣ*

Ба онон, ки дар ин варта кадам ниҳодаанд, зиёнкор ва малум бошанд ва онон, ки дар каноранд, макрух ва мазмун. *Аҳмади Дониш*

МАЛУФ *а. ملفوف печидашуда, пушидашуда дар лифофа ва парда; малфуф гардонидан а) дар ҷизе печондан; б) киноя аз боздоштан.*

...Ро аз мушоҳадаи чеҳран савоб малфуф гардонда буд. «Равзат-ус-сафо»

МАЛЪОН *а. ملآن пур, мамлу; ♢ малъон сохтан аз роҳ баровардан; барангехтан, таҳриқ кардан.*

Баҳлули маҳзул амр Боязидро бат албис ва хила малъон сохта ба Ниҳованд муставил шуд.

«Равзат-ус-сафо»

МАЛЪУН *а. ملعون рондашуда, лаънат кардашуда, лаънатя.*

Гуфт: Эй малъун, чаро истодаӣ?

Гуфт: Хишам зер са бинҳодаӣ. *Амтор*

Хоруни малъун амр кард, тоифас дар камин бошанд, уро гирифта биёваранд. «Ҷомеи-ут-таммил»

МАЛӢ *1. ا. ملى 1. муддати давомдор; 2. давомдор, тӯлоня.*

Ҳеҷ лаззатеро бидуни лоҳикаи малӣ натавон ёфт.
«Равзат-ус-сафо»

МАЛӢ *II а. ملى 1. сарватманд, соҳибмол, таъвоғар; молдор некумуомила; 2. маҷ. ё. сифати худо.*

Коҳилма ҷун офаридӣ, эй малӣ,
Рӯзиям деҳ ҳам зи роҳи коҳилӣ. *Румӣ*

МАЛҲАМА *а. ملحمة ҷанги хунин, кушокушӣ.*

То ба пушти Одам аслофаш ҳама
Меҳтаронин разму базму малҳама... *Румӣ*

МАЛҲО *а. ملحى асбоби айшу ишрат, асбоби хушгузаронӣ.*

МАЛҲУЗ *а. ملحوظ 1. мулоҳиза кардашуда, дар назар дошташуда.*

Масалан, агар дониш тасхири Эрон дорад ва ҷунон бинамояд, ки ба Туркистон меравад, ин шарт вақте малҳуз бувад, ки ҷаҳонгирӣ матлаб бувад.
Аҳмади Дониш

малҳузи назар дар назари эътибор гирифташуда.

Султон падари уро аз Ҳирот ба Ғазнин талабид, малҳузи назари отифат гардонид.
«Равзат-ус-сафо»

2. ҷон диднобӣ.

Фармон дод ... се малҳуз сохтанд, ҷунон чи бар қалъа мушриф буд. «Равзат-ус-сафо»

МАЛҲУФ *а. ملحوف андӯхгин, дилсӯхта, ситамдида, ғамзада.*

Сухан ба нияти ионати мазлумон ва иғосати малҳуфон бояд гуфт. *Аефӣ*

Баракоти калами мубораққамии он ҷаноб нисбат ба малҳуфони раият ва мазлумони барият дар сурати корсозӣ ва сифати дилнавозӣ мутазоиф ва мутазаиф бодӣ *Восифӣ*

МАЛҶАЪ || **МАЛҶО** *а. ملحجا || ملحja паноҳгоҳ, ҷои амин ва паноҳ.*

Ба ғайри остони ту малҷаъ ва малозе надорам.
«Равзат-ус-сафо»

МАМАР(Р) *а. ممر 1. гузаргоҳ, роҳи мурур ва убур, гузар.*

Оби Ҷайхун бар мамаррин эшон бастанд ва аксари лашкари эшон дар ваҳал ҳалок шуд.

«Маҷмаи-ул-ансоби»

2. маҷ. восита, тариқ, роҳ.

Агар шахсеро дар ҳона карда, дари онро масдуд гардонанд, рӯзии он шахс аз қадом мамар ба ӯ расад? «Равзат-ус-сафо»

Агар меҳоҳӣ, ки дар мулозамати ман бошӣ, осудахотир бош, ки аз ҳеҷ мамар ғазиде ба ту нахоҳад расид. «Нигори Дониш»

3. маҷ. хусус, боб, бобат; аз ин мамар(р) аз ин хусус, аз ин боб, дар ин бора.

Муизуддин Муҳаммад аз ин мамар барошуфта, дар ин қарат бо лашкари ҷаррони хунхор ... ба Лоҳур даромад. «Таврихи Фаристат»

Мачнун бешуқуду нома сар кард,
Дар нома сухан аз ин мамар кард... *Шоҳин*

МАМДУД *а.* ممدود 1. кашидашуда, мад(д) додашуда, дароз.

Зилли мамдуди хами зулфи туам бар сар бод,
Қ-андар ин соя қарори дили шайдо бошад. *Ҳофиз*

2. дорони аломати мад(д) (дар бораи алиф).

МАМДУҲ *а.* ممدوح 1. он кӣ дар ҳақиқ у мадҳ (мадҳия) навишта мешавад, одами мадҳшуда.

Мадҳ чун гӯй, қадрӣ мамдӯҳ бидон. «Қобуснома»
Мамдӯҳ чун қарим бувад, гар зи шеъри у
Ҳар байтро ҳизонаи гавҳар диҳад, сазост. *Ҷомӣ*

2. писандида, нек.

Он ҷӣ аз ҳақим содир шавад, ҷумла мухтор ва
мамдӯҳ аст. «Ахлоқи Носирӣ»

Ва ҳукаморо ихтилоф аст, то саодат мамдӯҳ аст
ё на. «Ахлоқи Носирӣ»

МАМЗУҶ *а.* ممزوج имтизоҷефта, омехта, маълум.

Гар май динӣ, мамзӯҷ дех, к-ин вақт май мамзӯҷ
бех,
Бо май гулобия ноб дех, чун ашкӣ аҳрор омада.

Ҳоқонӣ

МАМЛАКАТ *а.* مملكت 1. кишвар, сарзамин, диёр, бум.

Ва охири кесе, ки ин мамлакат аз дасти вай бе-
рун рафт, Абусоҳқо Иброҳим бини Ҳолид... буд.
«Табриқи Наршахӣ»

Мамлакат вақте шавад эмин, ки бо ғулои тег
Пешӣ Яъҷучӣ бало садде кашӣ Искандарӣ.

Саамони Соваҷӣ

Накли ҷонро лаби хомӯш ниғаҳбон бошад,
Раҳия мамлақати дил лаби ҳайдон бошад. *Соиб*

мамлақати маҳруса ҳудуди ҳифзшавандаи мамлақат,
мамлақат, қаламрави подшоҳ.

Рухсат талабид, то Тоҳирро аз мамлақати маҳ-
руса берун кунад. «Равзат-ус-сафо»

2. ҳукуматронӣ, мулкдорӣ, подшоҳӣ.
Чун мамлақати эшон мустаҳкам шуд, дар дин
тахлитҳо карданд. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

МАМЛАКАТӢ مملكتي ҳамватан, ҳамшахрӣ.

Мардумони мамлақати, ки доред, ҷамъ кунед.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МАМЛУ(В) *а.* مملو 1. пур кардашуда, оғанда, пур.

Ҳар байт завраке буд мамлӯи ласли маонӣ, ки
ғавоси фикрат аз қаъри баҳри маонӣ-берун овар-
дааст. *Восифӣ*

Бар шаш уштур дувоздаҳ сандуки нуқра, ки ҳар
сандуке мамлӯ буд аз ҷавоҳири гаронмоя, бор кар-
да буданд. «Равзат-ус-сафо»

2. маҷ. тамом, пурра (дар бораи моҳ).

МАМЛУҚ *а.* مملوك 1. банд, ғулом.

Баҳти ту молику фалак мамлӯқ,
Рои ту омиру ҷаҳон маъмур. *Муиззӣ*

Зиҳӣ, молик, зиҳӣ соҳибтасарруф,

Ки мамлуқаш бувад шохе чу Юсуф. *Ҳоҷиқ*

2. аскарӣ зарҳарид, ғулом зарҳарида аскаршуда,
аскаре, ки аз ғуломбачагони зарҳарид ҷамъ оварда
мешуд.

МАМНУ *а.* ممنون неъмат додашуда, миннат ниҳодашӯ-
да, миннатдор, муташаққир.

У маро мамнуни миннати худ гардонид. *Авфӣ*

Ҳеҷ кас аз қиброни умарои Ҳуросон ва маорифи
давлат намояд, ки маҳзузи эҳсон ва мамнуни им-
тизони у нашуд. «Равзат-ус-сафо»

МАМНУЪ *а.* ممنوع манъ кардашуда, қадаған; мамнӯъ
шудан манъ шудан.

Аз он ҷамоат се нафар аз он сафар мамнӯъ шу-
данд. *Восифӣ*

Баъд аз муболаға дар заҷру манъ дид, ки мам-
нӯъ наместавам. *Аҳмади Дониш*

МАМОЛИҚ I *а.* ممالك ҷ. мамлақа|мамлакат 1.

То шуд аз номи шарифат номдор ангуштарии,
Бар мамолиқ ёфт дасти ҷағддор ангуштарин.

Восифӣ

Ки бар худ бандае овард молиқ,
Ки натовн ёфт мислаш дар мамолиқ. *Ҳоҷиқ*

МАМОЛИҚ II *а.* مماليك چاغ 1. ҷ. мамлук.

Мамолиқи вай ўро ба даст нигоҳ медоштанд, то
аз марказ наёфтад. (I) «Равзат-ус-сафо»

2. таър. номӣ силсилаи ҳукмронони Миср.

МАМОЛИҚСИТОН مماليكستان тасхиркувандан мамлақат-
хо, ҷаҳонғир, кишваркушо.

Чунин гӯяд аз васфи соҳибқирон,
Вилоятқушову мамолиқситон... *Шодӣ*

МАМОТ *а.* مامات марг; муқобили ҳаёт 1.

Аз умарои он ҷаноб шайх Зуннун ва Муҳаммад-
бекро низ ҳамон шаб шарбаи мамот ҷашониданд.
«Равзат-ус-сафо»

Ҳаёту мамоте, ки рӯ медиҳад,
Зи таъзини маъбуд бӯ медиҳад. *Шодӣ*

МАМСҶҲ *а.* ممسوح 1. масхашинда, ба даст молидашуда;
2. сондашуда, суфта кардашуда.

Афсаре муқаллаб, ки қитъае лаъли мамсҷҳ ба
вазни бисту ҷаҳор мисқол дар он тавбия буд...
махсус ғашт. «Равзат-ус-сафо»

МАМШУҚ *а.* ممشوق 1. аспӣ миёнборик; 2. ростқад, мав-
зунқомат, зебо (онд ба маҳбуба).

Чу баргашт аз ман он маъшуқи мамшӯқ,
Ниҳодам собирон санг бар дил. *Манучехрӣ*

МАН I *а.* من 1. ҷонишини шахси шахси яқини танҳо;

2. дар ибораҳои зофи соҳибиятро ифода мекунад.

Ман аз ҳар даре гуфта дорам басте,
Шуниданд гуфтори ман ҳар кесе. *Саъдӣ*

◇ ману мо худбинӣ, худписандӣ; ғурур; муқ. мо I
(мону ман).

МАН II *а.* من миқёси вази, ки дар ҷойҳои мухталиф ғуно-
гун будааст, мас. мани Самарқанд — 8 луд, маҷ. Таб-
рез — қариб 3 кг аст ва дар истилоҳи шарият як ман
(мани шаръӣ) 180 мисқол (846г) аст.

Ва кор бар эшон душвор шуд, то андар лашкари эшон як ман нон ба се дирам шуд.

«Таврихи Наршахӣ»

Як зарра хоки кун ту он ҷо, ки арз ёфт,

Дар вазни эътибор баромад ҳазор ман.

Бадрӣ Чочӣ

МАН III **МАНН** *а.* **من** тарангабин, таранчабин, шабнаме, ки бар рӯи барги баъзе дарахтон ва хорҳо рехта то пагоҳ ба ширин бастан бисёр ширин мубаддал мешавад; хоршакар.

Ман гарчи талхкомтар аз соғари майам,
Алфози дурфишонам ширинтар аз ман аст.

Бадрӣ Чочӣ

манну салво тарангубин ва асал; *мук.* **салво** I (**салво** ман).

Чамбёро дона шуд, ки аз манну салво бештар аз кафофи якрӯза баргиранд. «Равзат-ус-сафо»

МАН IV *а.* **من** кӣ, он кӣ, касе кӣ (дар ҷибораҳои арабӣ меояд).

МАНБАЛ *а.* **منبت** *ниг.* мунбил.

МАНБАТ *а.* **منبت** *ниг.* манбит.

МАНБАЪ *а.* **منبع** 1. чашма, ҷои ҷушида баромадани об аз замин.

Ва ҳам ничунин дар обе, ки ҳануз аз манбаъ на-
ҷушида митроб ринва ситонад. *Аҳмади Дониш*
2. сарчашма, маъҳза, маҳалли баромад, маншаъ.

Ва манбаи нафси нотика дил аст. *Аҳмади Дониш*

МАНБИТ **МАНБАТ** *а.* **منبت** рустангоҳ, сабзингоҳ.

Манбиташиро сухтӣ аз беҳу бун,

Ки дигар тоза нагаштӣ он кӯхун. *Румӣ*

МАНГ I **منگ** қимор.

Дунёи қиморхонаи дев асту андар-у
Мо мангигарону аҷал нақшбини манг. *Сӯзанӣ*

МАНГ II **منگ** 1. ниҳони банг; 2. тухми банг, ки аз хур-
данаи ақл халалпазир мешавад.

Харманг хурд, гӯй девона шуд ба шаҳр,
Харзаҳра хурда будӣ боре ба ҷои манг. *Сӯзанӣ*

МАНГИДАН **منگیدن** паст ва охиста гап задан, пичир-пи-
чир кардан, пичиррос задан.

Ҳеҷ пинҳон менашуд аз вай замир
Буд бар мазмунӣ дишло ӯ амир,
Бас ҳаме мангид бо худ зери лаб
Дар ҷавоби фикратам он булҷабаб. *Румӣ*

МАНГИГАР **منگيگر** қиморбоз.

Дунёи қиморхонаи дев асту андар-у
Мо мангигарону аҷал нақшбини манг. *Сӯзанӣ*

МАНГУЛА **منگله** глеҳи дашти.

Гашт пур мангула ҳама лаби кишт,
Дод дар ҷаҳон нишони биҳишт. *Абушақури Балхӣ*

МАНДА **مند** мундӣ, кӯзан даста ё даҳаншикаста.

Раво набувад, ки бо ин фазлу дониш

Бувад шурбам ҳаме доим зи манда. *Фароловӣ*

МАНДАЛ I **مندل** 1. хатти доправие, ки афсушгарон ва азонмехонон дар гирди худ мекашанд ва ба даруни он нишаста дуо меخوانанд.

Надид танбали ӯю бидид мандали ӯй,
Дигар намоёда дигар бувад ба сони сароб. *Рӯдакӣ*

Нест ҷуз ҳарза мандали танҷим,
Зан бувад суғбаи ҷунин таълим. *Саной*

2. номи созе, ки навъе аз духул аст.

Потара аз рӯи тамасхур мандали худро, ки навъе аз соҳзон Ҳинд аст, пеши вай андохт.

«Таврихи Фариста»

Ғулғулаш ҳар кучо дамида ғусун,
Бодпаймост мандали гардун. *Бедил*

МАНДАЛ II **مندل** уде ки дар Мандал ном шаҳре дар Ҳинд ҳосил мешавад.

Аз барон кути дил гар бухуре боядам,
Сандалу мандал наёмам ғайри ҷуби арсу тоғ.

Ибни Ямин

МАНДАЛНАВОЗ **مندل نواز** навозандаи маңдал; *ниг.* маң-
дал I 2.

МАНДАЛӢ **مندلي** маңдалнавоз, навозандаи маңдал; *ниг.* маңдал I 2.

Фалак ранги ру бохт 3-ошӯби ӯ,
Чи сон маңдали гашт саркуби ӯ. *Турро*

МАНДИЛ **МИНДИЛ** **МИНДАЛ** *а.* **مندل** **||** **منديل** руймол, руймолча; миёнбанд.

Шайх омад ва бар болон сари вай бинстод ва ости-
ни худ бо мандили худ бар сари он шахс пушид. *Ҷомӣ*

МАНДУР **مندور** 1. ғамнок, парешонхӯл.

Худовандам нақоли оламин кард,
Сиеҳу сарнигуну кард мандур. *Манучехрӣ*

2. монда, хаста, шалпар аз бисёрни кор, ҳаракат ва роҳгардӣ.

МАНДУРӢ **مندوري** 1. ғамгинӣ, парешонхӯли.

Баҳори хуррам наздик омад аз дурӣ,
Ба шодкомӣ наздик шав, на мандурӣ. *Ҷулоби Бухорӣ*

2. мондагӣ, шалпарӣ аз кор ва роҳгардӣ.

МАНЕЪ *а.* **منع** 1. боздоранда; 2. маҷ. баланд ва мустах-
кам; баланди дастнорас.

Ҳеҷ паноҳе дар вақти нузули ҳаводис манеътар аз сабр нест. *Авфӣ*

Токи рафеъ ва сақфи манеъ ва хайма бар сари турбати вай кашиданд. «Хористон»
Қасрҳои рафеъ ва имороти манеъ дидам.

«Равзат-ус-сафо»

МАНЗАР *а.* **منظر** 1. мадди назар, ҷое ё ҷизе ки ба он назар духта мешавад, объектӣ мушоҳида.

Гуфто, ки туро ин сабр дар ишқ диҳад шангӣ,
Машхуди ҷаҳон гардӣ ҳам нозиро ҳам манзар.

Шамси Табрезӣ

2. нишемангоҳ, балаидие, ки аз он ҷо атроф намоён мешавад, тамошоғоҳ.

Тахтпои равоки манзари ӯ,
Қарда ҷои нишаст бар сари ӯ. *Низомӣ*
Аз қазоро буд олий манзаре,
Бар сари манзар нишаста духтаре. *Аттор*

3. дар, дарчаи болохона ва ғ.

...Аз манзарҳо ва гурӯҳҳо ҳар соат хубрун дигар хешро ҷилва диҳад. *«Равзат-ус-саф»*

Равоки манзари ҷашми ман ошённа туст,
Қарам намову фуруд о ки хона хона туст. *Ҳофиз*
4. сурат, чехра, руй, талъат.

Дили ман бе ту магар дидан бино ҷӣ кунад,
Дида бе манзари хуби ту тамошо ҷӣ кунад.

Қамолӣ Хучандӣ

5. ҷашм, дида.

Чун ту баргардино баргардад сарат,
Нофаро гардада бинад манзарат. *Румӣ*

МАНЗАРА а. منظره 1. дидгоҳ, назаргоҳ, нишемангоҳи баланде, ки аз он ҷо атроф намоён мешавад.

Маҳал фуру нигарист ва фуллоро дид, орзуш кард,
канизакро бар манзара хонд ва пурсид...

«Таърихи Табарӣ»

Бар манзарае нишаста буд, аз саропардае дид, [ки] дуд мебарояд. *Авфӣ*

2. дарчаи болохона ва ғ.

Баниёт ба кох барнишаста шароб меҳурд ва аз манзара назоро мекард. *«Таърихи Наршахӣ»*

МАНЗИЛ а. منزل 1. рабате, ки дар масофи муайяни роҳ барои дамири корвонӣ бино карда мешуд, ҷои фаромадани корвонӣ, истох, ҷои дамири мусофирон ва ма; ҳали мақсус асп иваз кардани ҷопарҳо (қосидҳо)-корвонсарой.

Ибни Ямин, ба манзили мақсуд сар кашид
Ҳар кас, ки по ниҳод бар ин истои мо.

Ибни Ямин

2. фосила ва масофи мобайни ду истох.

Абумуслим аз Марв берун омад ва аз роҳи Омӯй ба як манзил лашкаргоҳ зад. *«Таърихи Наршахӣ»*
Зи оби ҷашми ман гил шуд ба роҳи ниш манзилҳо,
Недонам, то ҷӣ гулҳо бешкуфад-охир аз ин гилҳо.

Ҳилолӣ

манозил ва **мароҳил** манзилҳои роҳ, қисмҳои муайяни роҳ, масофатҳои муайяни роҳ.

Қофил аз он марҳала раҳт баста, манозил ва мароҳил паймуда ба Миср расиданд.

«Равзат-ус-саф»

манзил қардан а) нузул қардан, фуруд омадан; б) хона гузидан, ҷой гирифтан.

Ду раста дури дандон чун аз лабат битобад,
Гӯй, магар Сураӣ дар моҳ қард манзил.

Қамолӣ Исмоил

◇ **манзили** барлошт ҷои рехлат, ҷои кучиш ва сафар, манзили фурудост.

Раҳти аввал зи дари мистаба бардоштаем,
Ҳам бад-он манзили бардошт фуруд ор маро.

Ҳоқонӣ

манзили вопасин **киноя** аз гур.

Эшон бад-он ҷо расида, шаҳидонро ба манзили вопасин расониданд. *«Таърихи Фаршита»*
манзили **охират** олами мавҷӯӣ, он дунё.

Ва дар ҳадис омада, ки ҷун одамӣ ба манзили охират равад, ҳама амалҳо аз ӯ мунқате гардад.

«Ахлоқи Мӯҳсин»

манзил **буридан киноя** аз тай қардани манзилҳо.

Гуфт: Бипакист дилам, то азмо қард дӯст
Бо ҷафо пайвастану манзил буридан ҷун қамар.

Муизӣ

МАНЗИЛА||**МАНЗИЛАТ** а. منزله||**манзил** мақом, мартаба, рутба, дараҷа, поя; мартабаи баланд.

Ҳама зи манзилату ҷоҳи ман суҳан ронанд
Ба ҳар кучо, ки дар офоқ маҷмаъушӯроост.

Муизӣ

...Мударрис шуда, пояи қадру манзилаташ аз амсол ва акрон гузашт. *«Равзат-ус-саф»*

◇ **ба манзилаи...** ба монанди..., ба монанди...; ба сифати..., ҳамчун.

Ширхон Қутбхонро бо Исхон, ки ба манзилаи вазири ӯ буд, ба мулозамат фиристод.

«Таърихи Фаршита»

Подшоҳон ба манзилаи абранд ва мурод аз абр борон аст. *«Фатҳнома»*

МАНЗИЛГОҲ||**МАНЗИЛГАҲ** منزلگاه||**манзилгоҳ**, истох.

Ба ноғаш ба манзилгоҳе даррасид,
Ҳама марҳала пуштулу саба дид. *Ҳоҷу*

МАНЗУД а. منضود болои ҳам ҷидашуда, бар ҳам ниҳодашуда ҳамчун раҳт, матоъ ва ғ.; ҷида, анбашта.

Мезанад сангреззи рудаш

Таъна бар бахру дури манзудаш. *Ҷомӣ*

МАНЗУМ а. منظوم 1. ба нитиҷам ва тартиб даровардашуда; **муқобили мансур** 1 1.

Ҳар кучо қасрате фарз кунанд, бе раис қоҳир
онро манзум гардонанд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

2. ба ришта кашидашуда; 3. маҷ. ба назм овардашуда, суҳане, ки ба қолиби муайяни вазну қофия дароварда шудааст; мавзун, равон; **муқобили мансур** 1 3.

Ибро..., ки на манзум аст ва на мафҳум, ҷи гуна дар савт оварам? *Авфӣ*

...Дар он айём газале ғарро манзум намуда, назди муқарраби ҳазрати султонӣ фиристод.

«Равзат-ус-саф»

гавҳари манзум а) гавҳари ба ришта кашидашуда; б) **киноя** аз шери мавзун ва равон.

Ҳофиз ин гавҳари манзум, ки аз табъ ангехт,
Асари тарбиятӣ Осафӣ сояи дониш. *Ҳофиз*

МАНЗУМА а. منظومه 1. **муанҷаси манзум**.

[Мавлоно Ҳотифӣ] китоби «Темурнома»-и манзума ҷун дури шохвор ва лаъли обдор марҷуми қалами гавҳарбор ва хомал бадосёсор гардонид муштамил бар чаҳор ҳазор байти маснун матбуъ. (3) *«Фатҳнома»*

2. асари манзум, асари назм қардашуда ҳамчун маснаъӣ; порчаи назм.

Бар ин нақш мансубае кас набост,
Бал-ин вази манзумае кас насост. *Хочу*

МАНЗУР *а.* منظور 1. назаркардашуда, мушоҳидашаванда; малху, дар назар гирифташуда, ба назари ғътибор гирифташуда.

Ба василаи яке аз наздикон шарафи хидмат дарёфт ба манзури назари подшоҳӣ гашт.

«Нигори домиш»

...Ин сурат манзури нигоҳи кайфиятофарин гардида. *Бедил*

2. намоён, падиодор, ошкор.

Зи паргори Зухал хуршед манзур,
Ба Давл-андар фиғанда партави нур. *Низомӣ*
Чӣ гуна дар назари ҷилваи ту манзурам,
Ки ҳамчу ойна аз ҷашми хеш мастурам. *Шоҳин*
3. он ки назарҳо ба ӯ духта шудааст; маҷ. мақбул, нисандида.

Бӣе ба ҳалқан риндон, ки ниҷунин манзур
Меъни аҳли назар беназир меояд. *Қамолӣ Хуҷандӣ*
Манзури хирадманди ман он моҳ ки ӯро
Бо хусни адаб шеваи соҳибназарӣ буд. *Ҳофиз*

4. маҷ. мақсуд, матлуб.

Манзури ман зи мадҳ ба ҷуз домиши ту нест,
Яъне маро зи аҳли таваққуъ гумон мадор! *Шоҳин*

МАНИЙ *а.* منيه марг, аҷал.

Бо он ки паҳлу бар бистари манийи нихода буд,
Пунбан ғафлат аз гӯш намекашид. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНИШ *а.* منشي 1. табиат, ҳу, сирити.

Чу онин пайкор шуд сохта,
Манишҳо шуд аз меҳр пардохта. *Низомӣ*
2. ҷавомардӣ, саховат, қарам.

Маниш бод аз мард чун сарв рост,
Агар бурзу боло надорад равост,
Сарат сабз боду тапнат арҷманд,
Маниш баргузашта зи чархи баланд.

Абӯшақури Балхӣ

3. бузургӣ, ҷоҳу ҷало.

Чунин гуфт Пармуда ӯро, ки ман
Сарафроз будам ба ҳар анҷуман.
Кунун бе маниш зинҳорӣ шудам,
Зи авҷи баландӣ ба хорӣ шудам. *Фирдавӣ*

4. майл, хоҳиш, ҳавас, иштиёқмандӣ.

Фузун з-он фириштам, ки дорӣ маниш,
Набоилад ба бяхиши маро сарзаниш. *Фирдавӣ*

♦ **МАНИШ ХОСТА** аз ҷизе, касе малул шудан ва ба дод омадан аз ҷизе, касе.

Зи доронарастӣ маниш хоста,
Ба меҳри Сикандар биферошта. *Низомӣ*

ТЕЗ КАРДАНИ МАНИШ бар ҷизе муштоқ ва ҳарис шудан ба ҷизе, монл кардани табиат бар ҷизе.

Ба ҳар ханда, к-аз лаб шакаррез кард,
Шакархандаеро маниш тез кард. *Низомӣ*

МАНҚУБ *а.* منسوب 1. нақбизада, бадбахт, ба саҳтӣ дучоргардида.

Ту мағлуб ва манқуб ҳоҳӣ шуд. *Авфӣ*

Ба зарби шамшер муҳимми он манқубро ба қатъ расонид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. манфур, ланғатӣ.

Лек аз он ҷо, ки золиҷи манқуб
Нест анҷомӣ кор, ҷуз мағлуб... *Бедил*

МАНКУС *а.* منكوس сарнагун, вожгуна, чапашуда, сарозер.

Толеат гашт бе шаке манкус,
Бахти Қоруни ту шавад манкус. *Саной*

Бародар қасди бародар кард, писар дар ҳалок
ва заводи падар кӯшид, то мамҷу маҳхур ва мағ-
луб гаштанд ва алами давлати ҳар як манкус шуд.
«Равзат-ус-сафо»

МАНҚУҲ *а.* منقوح ниҳоҳ кардашуда.

МАНҚУҲА *а.* منقوحة зани никоҳӣ, зами ақдбаста, зани қонунаӣ, завҷа.

Гуфт: Ман манқуҳаи Исмоилам. *«Равзат-ус-сафо»*

Манқуҳаи Ваҳаб гуфт: Туро ба худо савганд ме-
диҳам, ки маро ба фироқ мумтаҳан нагардонӣ.
«Равзат-ус-сафо»

МАНН *а.* من ниг. ман III.

МАННОН *а.* منان 1. бисёр миннатгузорида, бисёр не-
кикуанда, бахшанда, неъматдиҳанда; 2. д. сифати худо.

Ин молро баргирифта, ба муурофати эшон дар
хифзи малики маннош равон шав. *«Равзат-ус-сафо»*

МАННОНА *а.* منانة муаннаси маннон 1.

[Фозили доно] гуфт: Аз занони салита иҷтиноб
лозим аст ва онҳо ба се қисманд: аввал зани ҳан-
нона, дуввум маннона, сефум зани аннона.

«Ҷомеъ-ут-тамсил»

МАННОЪ *а.* مناع саҳт манъкуанда, бисёр боздоранда;
хасис, мумсин.

Чу маннои хайр ин ҳикоят бигуфт,
Зи ғайрат ҷавоммардро рағ нахуфт. *Саъдӣ*

МАНОАТ *а.* مناعة 1. устуворӣ, мустаҳкамӣ; 2. бузургӣ,
баландӣ.

Қавонди қасри иқболи шоҳзода сифати рифъат
ва маноят гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНОбЕЪ *а.* منابع ҷ. манбаъ.

МАНОбИР *а.* منابر ҷ. минбар.

Рафси манобир ва вучуҳи данонир ба исму ла-
қаби Муртазо музайян ба мунаввар гардад. (1)
«Равзат-ус-сафо»

МАНОЗИЛ I *а.* منازل ҷ. манзил(а)манзилат.

МАНОЗИЛ II *а.* منازل ҷамъ I. ҷ. манзил.

Равон гаштанд чун моҳу қавоқиби
Манозил то манозил сӯи мағриб. (2) *Ҳоҷик*

2. нуҷ. ваъзияти гуногуни Моҳ дар бурҷҳо.

Зи баҳри дустии ҳар ду дар манозили хеш
Ба шакл гоҳ чу наъл асту гоҳ чу налган аст.

Муизӣ

МАНОЗИЛШИНОС منازل شناس роҳбалад, роҳдон; роҳбар.

Салотини узлат, гадоеи хай,
Манозилишиносони гумкардапай... *Саъдӣ*

МАНОЗИР *а.* مناظر ҷ. манзар.

Соликони маноҳиҷи ҳикмати амалияро аз он ҳаз-
зе вофию наскибе кофӣ бошад. «Ахлоқи Ҷалолӣ»

МАНОҲӢ *а. ماناهی. 4. манҳӣ|манҳият.*

Ба ҷуз мар-туро маҳд бошад маноҳӣ,

Ба ҷуз мар-туро ҳамд бошад масоили. *Манучехрӣ*

Ва ба тарки ҷамоат ва намоз ва шунидани фаҳш ва лағв ва иқдом бар маноҳӣ... матъун ва мардуи шавем. *Аҳмади Дониш*

маноҳӣ ва малоҳӣ бозихо ва асбобҳои айшу ишрати манъ кардашуда, бозихои ғайримашруф.

Олоти маноҳӣ ва малоҳӣ аз мазомир ва танобир ва ғайри золик ба дастӣ хуросониён афтод.

«Равзат-ус-саф»

МАНСАБ *а. منصب* рутба, дараҷа, мақом; мартабаи оля; пуғли расмӣ.

Ин мансаб на аз ҷиҳати мирос ёфтаам. *Авфӣ*

Боядт мансаби баланд, бикӯш,

То ба фазлу ҳунар кунӣ лайванд. *Ҷомӣ*

мансабу ҷоҳ мақом ва рутбаи оля; муқ. ҷоҳ I (ҷоҳу мансаб).

Муфлис инҳ надорад ҳунару мансабу ҷоҳ,

Хоки ин роҳ беҳ аз мамлақати рӯи замин.

Ҷамолӣ Хучандӣ

МАНСИҚ *а. منسك* 1. ҷои баҷооварии русумоти динӣ; 2. роҳу равиши ба ҷо овардани русумоти динӣ.

МАНСУБ I *а. منسوب* 1. нисбат додашуда; вобаста кардашуда, тааллуқдор.

Афшана шористоне бузург дорад ва ҳисори устувор ва навоҳӣ ба вай мансуб бошад.

«Таърихи Наршахӣ»

Оғтоб чун ба тег кашидан мансуб аст, аз тарси қаҳраш зард баромада ҳар ҷом ба мағриб мухтафӣ мешавад. *«Ахлоқи Ҷалоли»*

2. ҳеп, наздик.

Фаромарз... маҷмун мутааллиқон ва мансубони уро аз теги интиқом бигузарианд. *«Равзат-ус-саф»*

МАНСУБ II *а. منصوب* 1. насб кардашуда, ҷо кардашуда; таъин кардашуда; 2. грам. калимае, ки дар забони арабӣ бо аломати фатҳа ба сифати пурқунанда меояд.

МАНСУБА I *а. منصوبه* муаннаси мансуб I.

МАНСУБА II *а. منصوبه* 1. бозин мохиронан шатранҷ бо нуктаҳои борики он; мақ. тадбири нозук, тадбири найрангоме.

Чунон пиндошт он мансубаро шох,

Ки хисрав бохт он шатранҷ ногоҳ. *Низомӣ*

Дар он фармон чанд чиз қайд кунанд:... шеваи мухолафатро бар як тараф монанд ва аз мансубаҳои фалаки шӯбадабоз ғофил набошанд...

«Фатҳнома»

Яке рӯз мансубае соз кард,

Ҳа зеборухӣ фитна оғоз кард. *Шоҳин*

2. номи бозин ҳафтум аз бозин ҳафтгонан ғард.

МАНСУР I *а. منصور* 1. парешон ва парокандашуда; муқобили манзум I.

Малиндорӣ иазму лаҳму шахмаи,

Рағу пай ҳамчунону ҷилд мансур. *Манучехрӣ*

Лаолине, ки бар аврони лола шуд мансур, Узори нозуки туст аз тарашшухоти арақ.

Бадрӣ Ҷоҷӣ

2. ба ришта кашиданашуда; лӯълун мансур лӯълун пароканда, марворидҳои ҳанӯз ба ришта кашиданашуда.

Лӯълуст ба ёқут нухуфта лабу дондонт,

Ёқут шуниди садафи лӯълун мансур. *Ломей*

3. маҷ. бо наср навишташуда, равон; муқобили манзум 3.

Фасона кӯхан буду мансур буд,

Табоеъ эи пайванди у дур буд. *Фирдавӣ*

Моро, ки на илм асту на маълум шудан,

Не хоҳиши мансуро на манзум шудан. *Бедил*

МАНСУР II *а. منصور* нусратёфта, голиб, ҷира, пирӯз, соҳиби дастбурд ва ғалаба.

Баъд аз кӯшиши бисёр Меҳлаб мансуро музаффар шуд. *«Равзат-ус-саф»*

МАНСУРАН *а. منصوران*: ҳабоан мансуран тамоми парешон, ҳамчун чанг пароканда, несту нобуд.

Оқибат аз қубҳи сарирати у мафсадаҳо пайдо гашта, ки ба шаомати он номуси ҷандсола наздик буд, ки ҳабоан мансуран гардад. *«Равзат-ус-саф»*

МАНСУС *а. منصوص* бо далелу ҳуҷҷатҳои равшан ва қатъӣ исбот кардашуда, он чи бо таҳқиқу тафтиш ба субут расида аст.

МАНСУСА *а. منصوبه* муаннаси мансус.

... Бигуздор, фаронин мансусан мавфутаро тадорук кунӣ! *Аҳмади Дониш*

МАНСУХ *а. منسوخ* нест кардашуда, барҳам додашуда; бекор кардашуда; аз эътибор соқитшуда.

Мансӯх шуд ба гетӣ 3-ин дostonу қисса

Ҳам қиссан Сикандар, ҳам дostonи Дорю. *Муизӣ*

Носиҳи ҷусҳан саҳифаи боғ

Карда мансӯх таблаи аттор. *Убайди Зоқонӣ*

Ва ҳама дафтарҳо, ки дар аҷоиботи олам навиштаанд, мансӯх хоҳад шуд. *Аҳмади Дониш*

МАНСУҶ *а. منسوج* 1. бофта, бофташуда; 2. порча, мато, кумош.

Ба мансӯҷи Хоразму дебон Рум

Мутарро кунанд он ҳама марзӯ бум. *Низомӣ*

МАНСИ *а. منسى* нисбён кардашуда, фаромӯшшуда, азъёдрафта.

Сурати воқеа аз хотири вай мансӣ ва маҳҷур гардад. *«Равзат-ус-саф»*

МАНТИҚ *а. منطق* 1. нутқ, суҳан; суҳан гуфтан, гуфтор.

Пардан он дона, ки деҳқон қушод,

Мантиқи мургони Сулаймон қушод. *Низомӣ*

2. илмест донр ба қонуноҳои тафаккур, ҳулосабарорӣ ва шаклҳои он, логика.

Пистан шӯри ту маҳҷур ба фанни мантиқ,

Наргиси шӯхи ту мақсум ба ақсоми назар.

Бадрӣ Ҷоҷӣ

МАНТИҚУТТАЙР *а. منطق الطير* 1. забони мурғон, овози мурғон.

Қуҳи донишро чу Довуд аз нафас Мантиқуттайри ҳушовӣ фирист. *Ҳоҷонӣ*

2. номи як асари манзуми тасаввуфии Фаридуddини Аттор, ки аз нутқ ва мусоҳибаи паррандаҳои гуногун иборат аст; дар мисоди зерин ишора ба ҳар ду маънош.

Эй ба сархайли сабо сайри ту хуш,
Бо Сулаймон «Мантиқуттайр»-и ту хуш. *Аттор*

МАНУБ *а.* منوب кесе, ки аз ҷониби кесе дар коре ба наёбат баргузида шудааст, ҷонишиншуда, новбардида.

Не, ғалат гуфтам, ки ноиб ё мануб,
Гар ду пиндори, қабеҳ ояд, на хуб. *Румӣ*

МАНУТ *а.* منوط вобаста, марбут, тааллуқбаста ба чизе.

Аҳволи мавҷудот ё вучуди эшон манут ба қудрату ихтиёри инсонӣ аст. «*Ахлоқи Чалоӣ*»

Ба дувум, он ҷа вучуди у манут ба тадбири тасаруфи ин ҷамоат бувад. «*Ахлоқи Носирӣ*»
манут ва марбут энч вобаста ба тааллуқдор ба чизе, кесе.

Маълум шуд, ки таҳаққуқи хилофат, ки ғоятӣ эҷодӣ инсонӣ аст, ба илму амал мануту марбут аст. «*Ахлоқи Чалоӣ*»

МАНФААТ *а.* منفعت 1. суд, фоида.

Ба аз ҷамъ шудани эшон манфаате ба вай роҷеъ нахоҳад шуд. «*Таърихи Наршахӣ*»

2. даромад, пул ё моле, ки ба даст даромадааст.

Ба бо манфаати бисёр бозгаштандӣ ва бад-ин сабаб аҳли ин деҳа тавонгар будаанд.
«*Таърихи Наршахӣ*»

МАНФАЗ *а.* منفذ 1. ҷон нуфуз, ҷон даромадан, гузаргоҳ.

Гар оташ бар замин манфаз наёбад,
Замин бишкӯфад боло барояд. *Низомӣ*

2. сӯроҳ; ҷазира.

Аз бини ду манфаз ба ком қушода ва ду манфаз ба ҳар ду ҷашм аст. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ба сабаби ғуриш ва фаввора задани оташ он бувад, ки аз тарафи манфаз бод аз берун ё аз дарун дар маҷрои ин мағора ҳодиса гарад.

Аҳмади Дониш

3. маҷ. деҳани кӯза.

То шавад э-ин кӯза манфаз сун баҳр,
То бигирад кузан мо ҳун баҳр. *Румӣ*

МАНШАЪ/МАНШО *а.* منشأ 1. сарчашма, баромад-гоҳи ибтидоӣ; ҷои пайдош.

Маро канаф қафан аст, алғиёс аз ин мавтин,
Маро мақар сақар аст, алғамон аз ин маншо.

Хоқонӣ

2. маҷ. зодгоҳ.

Маншай ман ба шаҳре будааст аз диёри Ҳинд.
«*Анвори Сухайлӣ*»
маншай ва мавлид ҷои таваллуд, зодгоҳ, ватаи.

Аз маншай ба мавлиди худ ғурбат ихтиёр кардам. *Афӣ*

3. маҷ. сабаб, бонс.

Маншай маҳбас ва махлас ба ман низ маълум нашуд. *Аҳмади Дониш*

МАНШУР *а.* منشور 1. нашр кардашуда, интишорёфта; паҳн кардашуда ба миқдори бисёр.

Эшонро китобхон маншур аст. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. тааллуқдошта, мутааллиқ.

Пиру ҷавон гар ҳудад обӣ ҳаёт,
Марг бар у музйиву маншур нест. *Шамси Табрезӣ*

3. фармон, фармони подшоҳӣ; фармон ва яриқии подшоҳӣ барои додани мансаб, рутба ва ғ.

Ба хатти Чину Занг овард маншур,
Ки шохӣ Зангу Чин аз тахт шуд дур. *Низомӣ*

Ҳшом бини Абдулмалик бини Марвон Насри Сайёро ба Хуросон амир гардонид ва маншури Хуросон ба вай фиристод. «*Таърихи Наршахӣ*»

4. маҷ. имтиёнома, номаи имтиёс ва бартарӣ.

Ба марди зи хуршед маншур дошт. *Фирдавсӣ*

МАНШУРҲОН *а.* منشورخوان кесе, ки мутасадди хондани маншур аст, хонандан фармонҳои подшоҳӣ.

Навишта зи банди камар баркушол,
Ба маншурхонони даргоҳ дод. *Ҳоҷу*

МАНЪ *а.* منع боздоштан, нигоҳ доштан; монеъ шудан, пешгирӣ кардан, роҳ надодан.

Моро ба манъи ақл матарсону май биёр,
К-он шахна дар вилоятӣ мо ҳеҷқора нест. *Ҳофиз*
Соҳиби хон чу буд аҳли қарам,
Назад аз манъу заҷр бо у дам. *Ҷомӣ*

МАН-ЯЗИД *а.* من يزيد иборан араби буда, маънии «ки зи-ёд мекунад»-ро ифода менамояд ва дар муомилоти тичоретӣ дар вақти фуруш ё хароҷ барон баланд бардоштани баҳон «мағоз» кор фармуда мешавад.

Бе маърифат мабш, ки дар ман-язиди ишқ
Аҳли назар муомала бо ошно кунанд. *Ҳофиз*

МАН-ЯРҒАБ *а.* من يرغب аз ҷумлан арабии «ман яргабу» кӯтоҳ шуда, маънои аслиаш «ки ба ҷа рағбат мекунад» буда дар истилоҳ ба маънои «ба таври бе малол ва бо ҳузуру дилхоҳ» меояд.

Ба ҳалке, ки умре ман-яргаб маош карданд ҷи наъв эшонро интизом тавон оварӣ?

Аҳмади Дониш

МАНӢ I *а.* منى манманӣ, кибр, гурур, худписандӣ.

Дило, то қай ҳаҷеҷуи маниро,
Ҷа кубӣ беҳуда сард оҳанеро. *Рудақӣ*

Налонист дар боргоҳи ғайл,
Ки бечорагӣ беҳ зл кибру мани. *Саъдӣ*

маниву мой манманӣ, кибру гурур, худписандӣ.

Он кесе, к-аз худ ба қудлӣ даргузашт,
Ин маниву мони худ дарнавашт. *Румӣ*

МАННИО туй кибру гурур ва худписандӣ нисбат ба ҳамдигар, шахсоният.

Ҷаҳон чун набошад ба ҷон омада,
Манию туй дар миён омада. *Низомӣ*

МАНӢ II *а.* منى нутфа, сперма.

МАНҚАБАТ *а.* منقبت 1. ҳунар, фазилат; кори нек ва рафтори писандида, ки сазовори мадҳу ситонш аст; 2. мадҳ, ситонш, сано.

Ба адои шукру сипоси неъмат ва манқабат, ҷунончи расми хутабост, қиём намуда гуфт...

«Равзат-ус-саф»

Дар ин роҳ ба мадҳ ва маъкабати Амр Араб
ин ғазал тарғиб ёфт. *Восифӣ*

МАНҚАЗАТ *а. منقذات* шикастагӣ ва нобудшавӣ.

Ва ин ҳар ду оқибат мучиби маъқазат ва заволи
мулк гардад. *Аҳмади Дониш*

МАНҚАЛ|МИНҚАЛ *а. منقل* 1. оташдоне, ки дар он оташ
афрухта дар миёни ҳона мемонанд.

Дар пеша ӯ манқали оташ месӯхт. *Авфӣ*

Манқали оташ гули садбарг шуд, булбул кучост,
То ҳазорон барги гул аз шӯъла бинад ба нисоб. *Мушрифӣ*

2. кӯрае, ки дар он кабобӣ сикӣ мепазанд.

Туй, ки манқали симини маҳ бар оташи хур,

Зи баҳри базми ту қалби Асад кабоб нисад. *Бадрӣ Чоӣ*

МАНҚАСАТ *а. منقسات* 1. камно кистӣ, нуқсон, камбудӣ;
айб.

Гуфт: Агар бикӯшоям, шояд, ки манқасате касе
зохир гардад ва айбу нуқсонӣ пӯшида бехтар ме-
намояд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. зиён, зарар.

...Мабод манқасате ба зоти ӯ аз давлати тозӣ
Эрон бирасад... *Аҳмади Дониш*

МАНҚУЗ *а. منقوض* вайрон кардашуда, шикаста ва хароб
кардашуда.

МАНҚУЗА *а. منقوضه* муанноси манқуза.

Аз ҷониби дарвозаи манқуза рӯй ба шаҳр овар-
да, гуректагон мутаваҷҷеҳи Димийқ сунданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНҚУЛ *а. منقول* 1. нақл кардашаванда, кучонада ша-
ванде, мас. молу мулк; 2. нақл кардашуда, ҳикоя кар-
дашуда, гуфташуда.

Манқул аст, ки дар баробари зарробхонаи под-
шоҳи Беҷонагар шаҳнагоҳ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНҚУЛОТ *а. منقولات* 4. манқул.

Макнуотро чое бувад ва манқулотро мавзее. (1)
Авфӣ

МАНҚУР *а. منقور* қандакорӣ кардашуда, (хатти) қанда-
коршуда.

Аз бӯхонае, ки дар он навоҳӣ буд, санге ман-
қур ба назари кимйасари султон расониданд, ки
аз он ҷӣ бар он нақр карда буданд, маълум мешуд,
ки бинои ин бӯхона муддати чил ҳазор сол аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНҚУШ *а. منقوش* нақш кашидашуда, нигоридашуда,
нақшӣ.

Ба ҳамаи бомҳои ин масҷид ба харпушта пӯшида,
ҳама наҷорату наҷорат ва манқушу мадхун карда. *Носирӣ Хисрав*

МАНҚАЛ *а. منهل* чашмаи об дар чароғоҳ ва саҳроҳо,
ки мардум ва чорпо аз он об менӯшанд.

Гармзадагон... аз манқали зулоли ғазали ӯ ша-
робӣ навоҳ чашанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНҲАҚ *а. منهج* роҳи рост ва кушода, роҳи фароҳ.

Ҷазилат ҷуз ба як наҳҷ сурат набояндад ва инҳи-
роф аз он манҳаҷ номаҳдуд бопад.

«Ахлоқи Носирӣ»

МАНҲИЁТ *а. منهيات* ҷамъ 1. ҷ. манҳӣ|манҳӣ(й)ят; 2. кор-
ҳо ва ҷиҳзҳои дар шарият манъ кардашуда, наҳй кар-
дашуда.

Аз иртиқоби орзуҳо ва манҳиёт... мубарро бо-
шад. *«Равзат-ус-сафо»*

Абуали ҳарчанд аз манҳиёт тоиб буд, аммо...
бар шурби хамр иқдом намууд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАНҲИ(Й)ЯТ *а. منهي* нис. манҳӣ.

МАНҲУЛ *а. منحول* 1. дурӯғ, бофта.

В-он ки ҳастанд дар суҳан манҳул,
Ғоҳи ғуфтор дар мақула фузул. *Саной*

2. шеърӣ шоиреро бе тағйири лафз ва мазмун ба
номи худ ё ба дигаре нисбат додан.

Ҳада занам ҷун ба ду манҳули суст,
Сахт мубоҳот шаванд ину он. *Ҳоқонӣ*

МАНҲУС *а. منحوس* шум, нофаром, бадбахт, ба наҳси аф-
тода.

МАНХУТ *а. منحوت* тарошидашуда.

Он бутӣ манхут ҷун сели сиёҳ

Нафси буттар чашмае бар шохроҳ. *Румӣ*

МАНҲИ|МАНҲИ(Й)ЯТ *а. منهي* наҳй кардашуда,
боздошташуда, манъ кардашуда.

МАНҶАҚ *а. منجك* навъе аз найранғбозӣ, ки найранғбозон
оҳанпорау сунғреза ва монанди инҳоро дар косан об
реҳта аз коса берун меҷаҳонданд, найранг.

Ба манҷақ ҷаҳонӣ маро аз дарат,
Баҳона нисҳодӣ ту бар модарат. *Мунҷик*

МАНҶАНИҚ|МАНҶАНИК *а. منجنيق* олати фалохун-
монанд, ки онро бар сари ҷубе ҷойгир карда, санг-
ҳои калон ва ё гулӯлаҳои оташро дар он монда, ба та-
рафи калъаи душман меандоختанд.

Ҷунон зад ба ӯ кӯҳаи манҷаник,
Ки шуд кӯҳ дар оби даре ғариқ. *Низомӣ*

Иброҳимро дасту пой фуру бастанд ва бар ман-
ҷаниқ нишонданд ва бияндаохтаанд.

«Мачмаот-ул-ансоб»

МАНҶАНИҚАНДОЗ *а. منجنيق انداز* касе, ки аз манҷаниқ ба
тарафи душман санг ва гулӯлаҳои оташ меандозад.

Буруни ӯ ҳама девони манҷаниқандоз,
Даруни ӯ ҳама хуруни офтоблико. *Бадрӣ Чоӣ*

МАНҶУҚ|МУНҶУҚ *а. منجوق* 1. моҳҷун байрақ, нишони
тило ё нуқрагин, ки ба нуги сари ҷуби байрақ усту-
вор мекунанд.

Басе бартар аз ковишӣ дурафш,

Ба манҷуқ барзад паранде бунафш. *Низомӣ*

Қуббаи борғоҳи амр Чалолуддин шайх Абӯис-
ҳок ба авҷи меҳру моҳ расид ва манҷуқи роият
нурсатоятӣ ӯ ба айюк кашид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. байрақ.

Шаб чу манчук баркашид баланд,
Тоси хуришедро дарида паранд. *Низомӣ*
Пеш оядам боги Ирам пурчатру хиргоҳу хиям.
Аз табул манчуку алам чун дарғахи Ҷамшеди ял. *Ломей*

MAOB I *а. مأب I.* чон бозгашт, чон муроҷиат; 2. паноҳгоҳ.

Ҳазрати ӯ то бувад аъёни миллатро маол,
Маҷлисис ӯ то бувад аркони давлатро маоб. *Муизӣ*

MAOB II *а. معاب* айб, камбудӣ, нуқсон.

MAOBID *а. معابد* ч. маъбад|маъбада.
... Ва дар саҳифаи «Сугро», ки ҳукамои фурс
дар ҳаёкилу маобид овехта буданд, мактуб буда. *«Ахлоқи Ҷалолий»*

MAOBIР *а. معابر* ч. маъбар|маъбара.

[Умарон атроф] дар маобири рӯдҳо ва ҷуйҳои
бузург киштиҳо омода медоштанд. *«Ҷомеи-ут-таворих»*

Ҳамчун Уқайду ҳукм кард, ки умарон рафеъ-
миқдор аз маобири Ҷайхун гузашта, дар зиллин ро-
яти ӯ мучтамеъ гардайд. *«Равзат-ус-сафо»*

MAOD *а. معاد* 1. чон бозгашт; охири чон бозгашт; 2. маҷ. охират.

Баъд аз чил шабонарӯз он нобакор аз хона бе-
рун омада, ки инак зинда шудам, то халқро аз
маод хабар диҳам. *«Равзат-ус-сафо»*

MAODIN *а. معادن* ч. маъдан|маъдин.

... Он чӣ дар маодин буд, ҳамаро истихроч кард. *Аефӣ*

Ба мурури духур табияти маодин эътидол ёфт,
яъне ба рустан ва болидан ва он наботот аст. *«Маҷмаи-ул-ансоб»*

MAOZ *а. معاذ* паноҳгоҳ.

Билоди Ҳиндустон, ки малоз ва маози муфси-
дон ва мутамарридон буд, ба ҳайитан забт дар-
омад. *«Таърихи Фаршита»*

MAOZALLOX|MAOZALLAX *а. معاذ الله* калимаи нидо
худо ниғаҳ дорад!, паноҳ бар худо!

Теғи қаҳри ту маозаллах ар охиқта шавад,
Бим бошад, бим кунад шахси бақоро басмил. *Тайёи*

Зи авлоди паямбар тӯъма хурдан,
Маозаллах, хушо бекут мурдан! *Нозим*

MAOZIR *а. معاذ* ч. маъзарат.

Гуноҳе, к-аш кунад зои маозир,
Набояд з-иртиқобаш буд дилгир. *Нозим*
Ҳазрати Сиддиқ маозирин уро қабул намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

MAOIB *а. معائب* ч. маоб II.

Ман интиқомро аз маоиб мардон мешуморам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ишқу талаб ҷӣ бошад, — оннаи таҷаллӣ,
Нафсу ҳасад ҷӣ бошад, ҷуз гулҳани маоиб!
Шамси Табрезӣ

MAOISH *а. معاش* ч. маишат, маош.

Ин ҷондан маҳмуд... боз ботил гардад... ва
амволӣ ҳаёна ва вучӯғи маошис лашкар мустаҳ-
лак гардад. (2) *«Ҷомеи-ут-таворих»*

MAOKIL *а. مكيل* ч. маъкал.

Аммо қаноат он бувад, ки нафс осон фаро гирад
умури маокил ва машориб ва малобис ва гайри
онҳо. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Ва ин сурат бар тақдир аст, ки мавлуд дар мао-
кил ва машориб ва нафс ва бедорӣ тариқи эъти-
долро маръӣ дошта бувад. *Аҳмади Дониш*

MAOL *а. مال* 1. марчаъ, маҳалли рӯҷӯ, чон бозгашт.

Ҳазрати ӯ то бувад аъёни миллатро маол,
Маҷлисис ӯ то бувад аркони давлатро маоб. *Муизӣ*

2. оқибати кор, анҷом ва охири кор, натиҷаи кор.
Раҳи майхона бинмо, то бипурсам
Маоли хешро аз пешбине. *Ҷофиз*

Султон фармуд... акнун мутаҳайкирам, ки маоли
кори ман чун шавад. *«Таърихи Фаршита»*

MAOLI ҳол оқибати ҳол, охир, анҷом ва натиҷаи кор.
Аз истимои ин мақол ва мушоҳадаи маоли ин
ҳол ангушти таҳаййор дар дандони тафаккур монд. *Восифӣ*

3. маҷ. мазмун, маънӣ; мақсад.

Чун маоли хар ду бар ақ минвол буд, тааррузе
дигар бад-он дигар нарафт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳама ба қардани хайр аст мардро маол,
Ҳама ба додани мол аст мардро басвос. *Манучехрӣ*

4. ҳамчун ҷузъи дуйӯми калимаҳои мураккаб маънои
оқибат, анҷом, охир ва натиҷаи маънонада.
Қи дар ин ҷилвазори яъмаол
Доштам сайри рангу бун ҳаёл. *Бедил*

MAOLIM *а. معاليم* ч. маълам.

Раъи оламориҷи қашшофи асрори маолими тақ-
зил ва таъби мушқилкушоияш ҳаллоли муъзилот
(буд). *«Равзат-ус-сафо»*

MAOLISIFOT *معالي صفات* дорон сифатҳо ва хислатҳои
олӣ, бузургманиш, олитабият.

Таъби маолисифоташ дар идроки даққиқа ҳақо-
ниқ маонӣ дар назари басират саромади таъби амо-
силу акрон менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

MAOLI *а. معالى* ч. маъло.

Чун ба дарёи маониву маоли бигузашт,
Қард чун луълун макнун сухани ман ба саҳо. *Муизӣ*

Дар маскани илму адл сокин,
Бар маркаи қадуру ҷоҳ рокин;
Маҷнун макоруми маоли,
Қонун мафҳиру манокби. *Анварӣ*

MAONISARO *معاني سرا* нуқтасанҷ, мушқоф дар суҳан.

Зи Ҳоқонӣ ин мангитқуттайр бишнава,
Қи чун ӯ маонисаро наёбӣ. *Ҳоқонӣ*

MAONI *а. معانى* ч. маъний|маъно.

Ту ҳам бар сафҳа зан нақши маонӣ,
Қи монад аз ту ҳам номе чу Монӣ. (1) *Ҳозик*

МАОРИБ *а.* مارب *ч.* маъраб.

[Шаҳаншоҳ] камият ва кайфияти лашкари зафарасар ба хотири ашроф расонида, инчӯхи матолиб ва маориби эшон фармуд. (*Таърихи Фаршита*)

Чалд ҳазор фирқа аз вилояти дур бад-ин хонақоҳ ва мадраса... ба матолиб ва маориби худ фоз гаштаанд. (*Равзат-ус-сафо*)

МАОРИК *а.* معارك *ч.* маърака.

[Кова] дар маорик таяммуни тафазул бад-он [байрақи қовиён] менамуд. (1) (*Равзат-ус-сафо*)

МАОРИФ *1 а.* معارف *ч.* маърифат.

Истиғботи ин маориф аз матовин ин калимот... ба азҳони мустақим... ҳавола меравад. (1) (*Равзат-ус-сафо*)

МАОРИФ *II а.* معارف *ч.* маъриф.

Ду рӯз ҷумлаи маориф ба хидмати Асмай оянд. (2) *Авфӣ*

Яке аз уламони Марв духтаре дошт ба ғоят ҷамъла ва ҷумла маорифи шаҳр дар садади хостгории у буданд. (2) *Ахлоқи Мӯҳсинӣ*

Азизон зӯбдаи машоҳири асранд, [ва] умдан маорифи даҳр. (1) *Аҳмади Дониш*

маориф *ва машоҳир* маъруфон ва машҳурон, одамони бузург, саромадони давр.

Дигар рӯз вазир ба соҳибдевори ва ҷамъи маориф ва машоҳир берун омаданд. (*Ҷомеъ-ут-таворих*)

МАОРИЧ *I а.* معارج *ч.* маъраҷ.

Пӯхросп... ба иртиғои маоричи дараҷот иштиғол намуд. (*Равзат-ус-сафо*)

МАОРИЧ *II а.* معارج المعارج *ч.* маъроҷ.

Ин малакан шарифест, ки уруҷ бар маоричи он ҷуз ҷолокони роҳи талабро муяссар нашавад. (2) *Ахлоқи Ҷалолӣ*

Улуви қадри ту ҷовст аз маоричи ҷоҳ, ки ваҳми тезқадам дарнабадаш пойб. (2) *Убайди Зоконӣ*

МАОСИР *а.* مائر *ч.* маъсар[а]маъсарат.

Шуарон ҷаҳон ба маҳку санон у забон кушода ва маосири у дар афҳон хосу ом афтод. (*Равзат-ус-сафо*)

МАОСИ *а.* معاسي *ч.* маъсият.

Порсозодаеро неъматӣ бекарон аз таракаи аммон ба даст афтод, фиску ғуҷур оғоз кард ва мубаззирӣ пеша гирифт; филҷумла намонд аз соири маоси мункаре, ки нақард ва мускире, ки нахӯрд. (2) *Сағдӣ*

МАОШ *а.* معاش *1.* зиндагонӣ, умргузаронӣ, рӯзгузаронӣ.

Заҳираи куллия, фиску маош тавонад буд, маҳзун аст. (*Анварии Суҳайлӣ*)

маош *кардан* зиндагӣ кардан, умр гузаронидан, ҳаёт ба сар бурдан.

Ба ҳар навъ, ки дилат меҳост, дар мён мо маош кардӣ. (*Равзат-ус-сафо*)

2. воситаҳои зиндагӣ, ҳамчун хӯрок, нӯшданӣ, пӯшок ва ғ.

Бар ин ихтисорасту дигар бичӯям Маоше, ки мақрун бувад бо масой. *Ҳоқонӣ*

3. маҷ. муносибат ва муомила, рафтор.

Малик Ардашер... дар ҳаёт гузаронид, ки бо оли Музаффар ҷунон маош метавон кард, ки обову аҷдо бо мудуки пеш бурдаанд.

«Равзат-ус-сафо»

МАОШИР *а.* معاش *ч.* маъшар.

Он ҷӣ... зарнаи қивоми олам ва воситаи ақди маошири бани-одам бошад, ба саёю кӯшиши аҳли ҳаросат манут аст. (*Равзат-ус-сафо*)

МАОҚИД *а.* معاقد *ч.* маъқид.

Намедонем, ки маоқиди силсилаи ухувватро ҷӣ шуд, ки аз ҳам гусаста афтод. (*Равзат-ус-сафо*)

МАОЧИН *а.* معاجين *ч.* маъҷин.

Хоча Зайни Симноӣ... гуфт: Аз қисми маочин ва адвия ва ариба, ҳар ҷӣ бояд, ҳозир аст. (2) *«Таърихи Фаршита»*

... Ки ман ҳам аз маочини насихат Мизочашро намоям роҳи сикхат. (2) *Ҳоҷиқ*

МАР *1* *а.* مر *ч.* ҳиссаҷаест пеш аз калимае, ки пасоянди-ро қабул мекунад, омада, як навъ маънои таъин ва таъкидро мефаҳмонад; гоҳо барои зинати калом оварда мешавад. Дар баъзе мавридҳо дар сурати зикр наҷудани «ро» низ истеъмои мегардад.

Миён сипах тир ғишошанд, Мар-он тирро найза ғишошанд. *Фирдавӣ*
Гирғишанд мар-яқдигар дар қанор.
Ҷибрид Гударз хун бар қанор. *Фирдавӣ*
Қур аст бахт, ҳар талабад мар-маро, ки ман Афтода ҳамчу муҳра дар ин сатҳи ағбаран.

Шоҳин

МАР *II* || **МАРР** *а.* مر *1.* ҳисоб, шумор, адад.

На кишваре ки мар-онро касе бидонад ҳад, На лашкаре ки мар-онро касе бидонад мар.

Фарруҳӣ

2. воҳиди адад, ки баробари 100 ҳазор аст; лак.

Чунин гуфт, к-эй пурхирад моядор,
Ҷиҳил мар дирам, ҳар маре сад ҳазор. *Фирдавӣ*

3. аломатест, ки дар вақти шуморидани ҷизе дар сари ҳар 50 ё 100 мегузошанд.

Мар бувад панҷоҳу чун омад ду мар абёти он
Дар сафову муҳкамаи шояд, ки гӯям мармар аст. *Ҷомӣ*

МАРАДА || **МАРАДАТ** *а.* مرده|مرده *ч.* морид.

Тираш шихоби соқибвор марадан мутамарридаро аз авҷи ҳаётӣ ба ҳоки нести андозад.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

МАРАЗ *а.* مرض *беморӣ, касалӣ, ранҷурӣ, нохушӣ.*

Агар ҳар маразе қобили илоҷ набудӣ, ялми тиб ботил будӣ. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Насихат, ки ҳоли бувад аз ғараз,

Чу доруи талх асту дафъи мараз. *Сағдӣ*

Ҳар ҷӣ мараз қавитар аст муолаҷа қавитар бояд.

Аҳмади Дониш

МАРАЗСҶУЗ *а.* مرض|سوز *несту* нобудкунандан касалӣ, илоҷ-кунанда, шифобахш.

Ба ҳосийят ҷароғе сикҳатафрӯз,
Ба гармӣ оташе, аммо марасуз. *Бедил*

МАРАММАТ *а. مرمت* таъмир, таъмир кардан, (аз сари нав) дуруст кардан, ислоҳ кардан; шикастурехт кардан; таъмин додани ҳар чиз.

Об ба кишти афтод, мардумон бархостанд ва он кишти мараммат карданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Чун кӯзаи сафолин, ки зуд шиканад, ба ҳеҷ рӯй мараммат напазирад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

✧ **МАРАММАТИ ЛАШКАР** таъминни лашкар бо ӯзуқа, улуфа ва асбоби лозима.

Агар ба як динор мадад намоияд, сад ҳазор мискол мешавад ва бад-ин маблағ мараммати лашкар тавон кард. «*Равзат-ус-сафҳо*»

МАРАНДА *مرندۀ* куза, сабу.

Дод дар дасти ӯ марандан об,
Хурд об аз маранда ӯ ба шитоб. *Мунҷик*

МАРАС *مرس* ресмон, таноб, расане, ки аз гардани сағ, асп ва ғ. мебаранд; **МАРАС КАРДАН** бо ресмон ва чилбур бастанни гардани сағ, асп ва ғ.

МАРАХША *مرخشة* бадбахт, шум.

Омад наврузу нав дамид банафша,
Бар мо фархунда боду бар ту марахша. *Мунҷик*

МАРБАТ/МАРБИТ *а. مربوط* маҳалли бастанни ҳайвонот ҳамчун асп, хачир ва ғ.; тавила, оғил.

Ва ин се нафс... мисли се ҳайвони мухталиф
пиҳоланд дар марбит чамъ карда.

«*Ахлоқи Носирӣ*»

МАРБАЪ *а. مربع* ҷои баҳоргузаронӣ, ҷароғе, ки айбни баҳорро дар он ҷо мегузаронанд.

МАРБИТ *а. مربوط* *ниг.* марбат.

МАРБУТ *а. مربوط* басташуда, вобаста, тааллуқдор; **МАНУТ** ва **МАРБУТ** зич вобаста ва тааллуқдор ба чизе, касе.

Аз маҳзи ҳикмат интизомии ҳоли ибодро дар актори офоқ ба рифъат ва сисъати салотини зулиқ-тидор манут ва марбут гардонид. «*Равзат-ус-сафҳо*»

МАРВАЗӢ *مروزي* мансуб ба шаҳри Марв; он ки зодгоҳи ӯ шаҳри Марв аст; сокин ва муқими шаҳри Марв.

Гарчи ҳар ду бар сари як бозиянд,
Лек бо ҳам марвазин(ӣ)у розиянд. *Румӣ*

МАРВО *مرّوا* *ниг.* мурво.

МАРВОРИД *ю. مروريد* 1. донан хурд ва дурахшон, сафед ё сафеди сурхтоб, ки дар даруни сафад ба нучуд мешавад.

Уро тахте буд ба марворид ва ёқут мурассаъ.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Зи шавқи рӯи ту Ҳофиз навишт харфе чанд,
Бихон зи назмашу дар гуш кун чу марворид.

Ҳофиз

2. маҷ. ашқ, қатраҳои оби дида.

Бирехт абри ду ҷаними баҳор марворид,
Туру чу бар тарафи лола сабза пайдо шуд.
Бадири Чоӣ

3. маҷ. қатраҳои арақ.

Буркан моҳ боз карду чу дид,
Рашк бар маҳ фишонд марворид. *Низомӣ*

МАРВӢ *а. مروى* ривоят кардашуда.

Аз хазрати сайиди арбоби камол... марвӣ аст,
ки фармуд... «*Ахлоқи Чалолоӣ*»

Дар китоби «Ароиш» марвӣ аст, ки модари Анӯш хавро буд. «*Равзат-ус-сафҳо*»

МАРГ *مرگ* аҷал, нестшавӣ, мамот, фано, мавт.

Маро вақти марг нест ва шаст соли дигар монда.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Писари ӯ гуфт: Ба ҷаъ эминӣ аз он, ки дар ин соат марг даррасад. *Аҷмаид Дониш*
Марги муфочо марги ногаҳонӣ, марги фаври.

То абад қомрав бош, ки хасмат гар худ Назаре боз кунад, марги муфочо бирасад.

Убайдулло Зоконӣ

МАРГИ ҶАҶО марги муфочо, марги ногаҳонӣ.

Шаҳри бадандеш бод хоса шабистони ӯ,
Мавқеи хасри азим мавзени марги ҷаҷо. *Ҳоқонӣ*

МАРГӢ *مرگي* наздик ба марг шудан.

Онҳо ба иттифок гуфтанд, ки рӯз ба рӯз беморӣ
ва марги иштидод меёбад. «*Тағрихи Ҷариш*»

МАРД *مرد* 1. ҷинси муқобили зан; **МАРДИ** дахгӯр одами паҳлавоне, ки якбора дах гурро сайд мекунад.

Марди дахгӯр буд дар нахчир,
Мурдари қай бувад аз гур гузир. *Низомӣ*

Марди қорӣ марди ҷангӣ, ҷанговар.

Чинд — панҷаҳ хазораш марди қорӣ

Гузин кард аз ялони қорзорӣ. *Низомӣ*

МАРДИ МАЙДОН қаҳрамони майдони ҷанг, ҷанговар, муборизи далер.

Манам марди майдон ба рӯзи масоф,
Ба ҳаҷар дили мум созам шиқоф,
Қанам нахли гашиниро то зи бех,
Қушоям лаҷоми фарасро зи меҳ. *Шақат*

МАРДИ МАЪНАВӢ аҳли тасаввуф.

Ман, ки қозим, на марди маънавӣ,
З-он муракқаъ шарм медорам қавӣ. *Аттор*

МАРДИ МАЪНӢ а) марди ҳақшинос, соҳибдил; б) аҳли тасаввуф.

Борат бикашам, ки марди маънӣ
Андохт сару сингар наияндохт. *Сағдӣ*

Илму тақво сар ба сар даянест, маънӣ дигар аст,
Марди маънӣ дигару майдони даъвӣ дигар аст.
Қамолӣ Хучандӣ

МАРДИ РАВШАНРАВОН одами покдил, покзамнр, одами некусирад.

Хирадтираву марди равшанравон
Набошад ҳаме шодмон ҳақ замон. *Ҷирдавӣ*

МАРДИ РОҶ а) роҳрав, мусофир; б) дар тасаввуф — солики роҳи тариқат.

Зи мушқилоти тариқат инон матоб, эй дил,
Ки марди роҳ наияншавад аз нишебу фароз.

Ҳофиз

МАРДИ ФАРҲАНГ одами доно, донишманд, хирадманд.

Чунин гуяд ҳаме он марди фарҳанг,
Ки Шабдес омада аз тухми он сент. *Низомӣ*

марди **Фориғ** шахси озод ва муҷаррад аз тааллуқоти дунёе.

Марди **Фориғ** дар табаттул фард буд,
Пешу у ин ҷолуси сард буд. *Руми*

2. **мач.** (одами) далер, диловар, шучоё, мубориз.

Меъёри нафсу хотири мардон олам аст,
Нафси шарифу хотири мардозмон ту. *Муиззӣ*

Ситоданд мардон оханкулоҳ

Чу садди Сихандар дар он рахнагоҳ. *Шодӣ*
мардони мард далертарин, шучоётарини одамон.

Бикӯшед мардона, мардон мард,
Ки ҳангоми кин асту рузи набард. *Ҳотифӣ*

3. **мач.** (одами) росткор, содиқ, ба аҳду паймон ва кавали худ устувор.

Ба тундӣ гуфт: Оре, шарт кардам,
Агар з-ин шарт баргардам, на мардам. *Низомӣ*

4. ҳариф, ҳамчанг, ҷанговари муқобил.

Ҳаме гуфт: Ҳумои, чӣ марди ман аст,
Ки шеро жиён ҳамнабарди ман аст. *Фирдавӣ*

МАРДАВЖАН مرداوژن *ниг.* марлафкан.

Ту дар панҷаи шеро мардавжанӣ,
Чӣ судат кунад панҷаи оҳанӣ (1). *Саъдӣ*

МАРДАФКАН **МАРДАҒАН** مردافکن **МАРДАҒАН** 1. чизе ё касе, ки мардро аз ӯ меафканад; 2. **мач.** далер, шучоё, паҳлавон, пурзур.

Писанд омаду гуфт: Иват сипоҳ,
Суворони мардафкану размхоҳ. *Фирдавӣ*

МАРДВОР مردوار монанди мард; мардона, далерона.

Бикӯшем кӯшидаи мардвор,
Раги ҷон ба кӯшиш кунам устувор. *Низомӣ*

МАРДИКОР مردکار ҳодим, хизматгор.

Ту аз ин ҷо ки мардикори манӣ,
Ба зановуи ихтиёри манӣ. *Низомӣ*

МАРДОЗМО مردآزما 1. озомидаи мард; 2. **мач.** қайи, пурзур.

Меъёри нафсу хотири мардон олам аст.
Нафси шарифу хотири мардозмон ту. *Муиззӣ*

Ҳанӯз панҷаи шеро сипеҳу мепечад
Зи зӯри панҷаи мардозмон дарवेशӣ.

Мӯҳсини Таъсир

МАРДОНА مردانه ҷасуруна, далерона, (ба таври) устувор.
Яққиҳат шав дар тариқи ҳақ, ки натовонад гирифт
Ҳар ду олам пешу пои химмати мардоноро. *Соиб*

МАРДОНАҒ مردانگی марди, далери; устувори, пойдорӣ, собитқадамӣ.

Намуданд бисёр мардонағ
Ҳам аз зиракӣ ҳам зи девонағ, *Низомӣ*

МАРДУД مردود рад кардашуда, рондашуда.

Мазмун он, ки дар тариқи продат ва муҳаббат
мебодад, ки он чӣ мақбули мост, мақбули шумо бошад
ва он чӣ мардуди мост, мардуди шумо бошад. *Восифӣ*

Зулайхоро намуд ин ҳарф маъкул,
Бафо мардуду ҷавр афтод мақбул. *Ҳоҷиқ*

МАРДУМ I مردم 1. одамон, касон.

Ҳамеша чашмам зӣ зулфарон ҷобук буд,
Ҳамеша гӯшам зӣ мардуми сухандон буд. *Рудакӣ*
Ба аҳволи вай аз халқ пурсанд, ки айби хештан
аз забони мардумон битавон донист.

Аҳмади Доиш

мардуми омма мардуми оддӣ, авом; 2. як одам, як шахси дорон хислатҳои неки инсонӣ.

Як ҷаҳон одамӣ ҳамебинам,

Мардуме дар миён намеёбам. *Ҳоҷонӣ*

Мардумӣ, бори дигар ӯз макун,

Чанм бар рӯи касон боз макун! *Қамолӣ Ҳуҷандӣ*

3. **мач.** мард, шавҳар.

Саҳни гетӣ бевао чашми фалак

Буд он бе мардум, ин бе мардумак. *Ҷомӣ*

◇ **мардуми досу далус** авбош, паст, дун.

Дӯш донистам, к-ин ранҷ ҳама васвос аст,

Мардуми досу далус аздари рӯйомос аст. *Мунҷиқ*
аз **мардум обод булан** киноя аз сородам булан.

Кучо номи он шаҳр бедод буд?

Диге буду аз мардум обод буд. *Фирдавӣ*

МАРДУМ II مردم мардумак, гавҳарак.

Чу з-он мардум шуда ин дида обод,

Маро то дида бошад, мардум он бол.

Ҳисрави Деҳлавӣ

мардуми чашм (ё дида) мардумакӣ чашм, гавҳаракӣ чашм.

Он ки меҳонанд мардуми чашми ма-
наш,

Чашми ман равшан ба рӯи ӯст, гуфтам равшанаш.
Қамолӣ Ҳуҷандӣ

Қашида мардуми чашмат барои қатлам тир,
Кучо раҳам, ки занад новаки ту Анқоро. *Турраи*

МАРДУМА مردمه мардумак, гавҳарак.

Чун ҳар ду мими мардума дар чашми қоиност

Гавҳарт ҳар ду мардумакӣ мардумӣ бувад.

Ҳоҷонӣ

МАРДУМАК مردمک 1. гавҳаракӣ чашм, сиеҳни миёнаҷон чашм, ки дар он сурати ҳар чиз акс меёбад.

Эй вучудат хони эҳсоиро намак,

Чашми инсонро ҷамолат мардумак. *Ҷомӣ*

мардумакӣ чашм гавҳаракӣ чашм.

Зинҳор кадам ба хок охиста инҳӣ,

Қ-он мардумакӣ чашми нигоре будаст. *Ҳайлӣ*

2. **мач.** чашм.

Дид чашмони ту дар даври руҳу гуфт Қамол:

Фитнатгар мардумаконанд дар ин даври қамар.

Қамолӣ Ҳуҷандӣ

МАРДУМАФКАН **МАРДУМАҒАН** مردمافکن **МАРДУМАҒАН** *ниг.* марлафкан.

Ба мардумӣ, ки дили дардманди Ҳофизро

Мазан ба новаки дилдӯзи мардумаканӣ чашм. (1)
Ҳофиз

МАРДУМВАШ مردموش мардуммонанд, ба сурати мар-
дум.

Ба сурат касоне, ки мардумвашанд,

Чу сурат ҳамоно бех, ки дам даркашанд. *Саъдӣ*

МАРДУМҒАЗО(Й) 1. газандан мардум.

Макуш баччан мори мардумгазои,
Чу кушӣ, дар он хона дигар мапой! *Саъдӣ*

2. маҷ. зараррасон, мардумозор.

МАРДУМҒИЁ(Х) 3. мардуми меҳригӣ; жень-шень.

Қадоми ғул дар саҳрон ғумроҳӣ далелат шуд,
К-аз инсонӣ гузаштӣ, толиби мардумиёи гаштӣ.

Бедиа

МАРДУМКУШ мардум одамкуш, котил.

На 3-ӯ зинда бинам на мурда нишон,
Ба дасти наҳангони мардумкушон. *Фирдавӣ*

МАРДУМНАВОЗӢ мардумнавозӣ хайру некӣ ва лутфу мар-
ҳамат ба халқ.

Шунидаам, ки дар ин навоҳӣ Ҷотам ном касе
хаст, ки лофи ҷавомарди мезанад ва даъвои эҳсону
мардумнавозӣ мекунад. «Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МАРДУМОЗОР мардум-азор ситамгар, золим, ҷафопеша.

Бихӯр мардумозорро мулку мол,
Ки аз мурғи бад канда беҳ парру бол. *Саъдӣ*

МАРДУМОЗОРИ мардум-азорӣ ситамгарӣ, золими, ҷафопе-
шагӣ.

Қамол, он ҷашмишӯ аз худ маёзор,
Ки ҳаргиз мардумозорӣ накардӣ.

Қамолӣ Хуҷандӣ

МАРДУМОҲАНҶ мардум-аҳанҷ (каси) бо нияти бад ва зинҳ
ба тарафи мардум қасдкунанда, ба мардум дарафтанда.

Синахро биёристон ховархидев
Дар андеша 3-он мардумоҳанҷ дев. *Низомӣ*

МАРДУМФИКАН|МАРДУМФИҒАН мардум-фиган, мардум-фиган.

шакли дигари мардумафкан|мардумафган.

Яке буд мардонаю теғзан,
Сувори сарафрони мардумфиган. *Фирдавӣ*

МАРДУМҲОҶ 1. мардумхӯр; 2. маҷ. золим, бе-
раҳм, ситамгар.

Он биёбонбонӣ мардумхӯр,
Девмардум шуданду мардумхӯр. *Низомӣ*

МАРДУМӢ мардумӣ ниссонпарварӣ, мурувват, одамгарӣ.

Исмоил он чӣ вазифаи мардумӣ ва мурувват аст,
Бар забон меовард. «Равзат-ус-сафҳо»

мардумӣ варзидан одамгарӣ қардан, одамият доштан.

Номардумӣ наварзӣю варзӣ ту мардумӣ,
Ногуфтани нагуфӣю гӯӣ ту гуфтани. *Манучехрӣ*

мардумӣ қардан мурувват қардан.

Қудак замоне истоду майли таом дошт, касе уро

мардумӣ накард. «Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МАРДӢ 1. мардонӣ, далерӣ, шуҷоат, ҷасорат.

Овоз дод, ки ҳеҷ касро мардӣ хаст, ки берун
ояд? *Авфӣ*

Холидро ҳавас буд, ки уро дар мардӣ бинад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. олиҳимматӣ, нисофу мурувват, одамгарӣ.

Чунин бо падар бевафой кунам,
Зи мардаву Доннш ҷудой кунам... *Фирдавӣ*

3. қалонӣ, синни булуғ, йиғитӣ.

Ба марди расад, баркашад сар ба моҳ,
Қамар ҷӯяду тоҷу тахту қулоҳ. *Фирдавӣ*

МАРЗ 1. замин; заминӣ киштукори маҳдудқардаш-
да, заминӣ мураббаъ (ҷорғӯша), ки қанорҳои барҷас-
та ва баланд буда, дар миёнаш киштукор қарда меша-
вад.

Ҳама санги хорост он кӯҳу марз,
Тихӣ яқсар аз меваву кинту варз. *Асади*

2. кишвар, сарзамин, мамлакат; ватан.

Фарохӣ дар он марзӯ кишвар маҳох,
Ки дилтанг бинӣ райят зи шох. *Саъдӣ*
Ушғуронаш зи марзи бегона
Мекашиданд нав ба нав дона. *Низомӣ*

3. сарҳад.

Басанда кунад 3-ин ҷаҳон марзи ҳеҷ,
Бидонад магар меваву арзи ҳеҷ. *Фирдавӣ*

◇ **марзи мушқинсавод киноя** аз Ҳиндустон.

Навишт он суҳанҳо, ки будаш мурод
Зи ғирӯзи марзи мушқинсавод. *Низомӣ*

марзӯ бум кишвар, сарзамин.

Саранҷом чун шох аз он марзӯ бум

Ғироянда шуд сун иқлими Рум... *Низомӣ*

МАРЗАНҒУШ|МАРЗАНҶУШ 1. навиъи марзгануш|марзжануш
аз райҳони хушбӯ, ки шоххон баланд дорад, барғҳо-
яш борик буда, ба ғушш муш монандӣ дорад, гулҳо-
яш сафедӣ моил ба сурхӣ ва онро дар тиб ба қор ме-
баранд.

Ҳанӯзам бӯи марзангӯш тунд аст,
Ҳанӯз аз дидани ман дила кунд аст. *Деҳлавӣ*

2. киноя аз зулфи маҳбӯба.

Ҳаҷе ҳамрози марзангӯш мешуд,
Ҳаҷе бо лола ҳамоғӯш мешуд. *Убайди Зоқонӣ*

МАРЗАҒАН 1. марзӯ. 2. дӯзах, ҷаҳаннам; 2. ғӯристон,
қабристон.

Ҳар киро роҳбар заған бошид,
Манзиди ӯ ба марзаған бошад. *Унсурӣ*

МАРЗБОН марзбан сарҳаддор, марздор, маъмури сарҳад-
дин мамлакат, ҳокими вилояти сарҳаддӣ дар замонӣ
Сосониён.

Ба Қобул чу ин дoston фош гашт,
Сари марзбон пур зи пархош гашт. *Фирдавӣ*

Дар он марз, к-он марди хушёр буд,
Яке марзбонӣ ситамгор буд. *Саъдӣ*

Қашид аз тан либоси марзбонон,
Бурун омад бар онни шубонон. *Хисравӣ*

МАРЗБОНӢ марзбанӣ сарҳаддорӣ, марздорӣ, вазифаи марз-
бон.

... Зайяӣ ва қасонӣ уро зинҳор дод ва уро марз-
бонӣ Рай бидод. «Таърихи Табарӣ»

МАРЗИЯ а. مرضيه муаннаси марӣ.

Ахлоқи таъзия ва авсофи марзияи Умар ба мар-
табаи зиёд аст. «Равзат-ус-сафҳо»

МАРЗО *а.* مرضى *ч.* мариз.

[Бухтуннаср] марзо ва аҷонизо ба ҷон амон дод. «*Равзат-ус-сафо*»

МАРЗУҚ *а.* مرزوق ризқ кардашуда, рузӣ ва насиб кардашуда.

Гуфт: Аҳд кунем, ҳар киро давлате марзук кард, аласавия муштарак бошад. «*Равзат-ус-сафо*»

МАРЗӢ *а.* مرضى макбул, писандида; **марзӣ** ва **мустаҳсан** писандида ва маъқул донисташуда.

Ҳар ҷи аз ту судур ёфта, марзӣ ва мустаҳсан нест. «*Равзат-ус-сафо*»

МАРИД *а.* مرید шӯрида; саркаш, нофармон.

Зан канизакро пажулида бидид,
Дарҳаму ошuftаву дангу марид. *Румӣ*

МАРИЗ *а.* مريض бемор, касал, ранҷур, бетоб.

[Атиббо] бар ин рафтаанд, ки оғоне, ки мариз мешаванд дар аввали моҳ, пас қувваи эшон дар вуқӯи мариз қавитар аст. «*Ақоиб-ул-маҳлуқот*»

Маризӣ ишқ ба умри дубора махсус аст,
Ба пурсиши ҷу қадам ранҷа кард ноғаж дӯст.
Қамоли Хучандӣ

МАРКАБ *а.* مركب ҳайвони саворӣ, ҳамчун асп, шутур, ҳар ва ғ.

Сӯи хиргоҳ ронд маркаб тез,
Дид пире ҷу субҳ меҳрангез. *Низомӣ*

... Ва ҷун хотир аз маҳалли ҷаву гандум ва боқӣи хубубот ҷамъ шуд, навбатӣ ҳайвонот расид амсоли гову шутур ва маркаб ва астар.

«Ғафлнома»

МАРКАБАНГЕЗӢ *а.* مركب انگيزى маркабронӣ, аспронӣ, асптозӣ.

Кард бар гӯр маркабангезӣ,
Дод якрони тундро тезӣ. *Низомӣ*

МАРКАЗ *а.* مركز 1. миёна ва васати ҳар ҷиз, миёнаҷой.

Заминро баландӣ набуд ҷойгоҳ,
Яке марказе тира буду сиеҳ. *Фирдавӣ*

2. маҳалли истодаи, истиғо, бошишгоҳӣ асосӣ.

Бе иҷозат ин ҷо омадааст ва маркази худро холи гардонид. *Авфӣ*

3. нуқтаи миёнаҷои доира,

Ҳар гоҳ нуқтаи «А»-ро маркази паргор кунем
ва то нуқтаи «Б» биғушоем... *Ибни Сино*

♦ **МАРКАЗИ АҒБАР** *а.* كينوا аз замин.

МАРКАЗВОР *а.* مركزوار : марказвор дар миён гирифтани пешонаи гирифтани, дар муҳосира гирифтани, миёнагир кардани.

Олтунтош ҳоҷиб... қалъаро марказвор дар миён гирифта, аррода ва манҷаниқ насб кард.

«Равзат-ус-сафо»

МАРКУБ *а.* مركوب 1. саворӣ кардашуда; 2. ҳайвони саворӣ, ҳайвони саворӣ кардашуда ҳамчун асп, шутур ва ғ.

Гаронмоҳое, ки бошад ғариб,
Зи маркубу қаҳҳар, зи дебову тиб. *Низомӣ*

МАРКУЗ *а.* مركز собит ва устувор ҷойгирфта, маҳкам шинондашуда, насб кардашуда.

Нишоте, ки дар табиии у маркуз буда бошад, муовазат кунад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

У шарафи ҳасаб бо улувви насаб ҷамъ дошт, аммо ғадр ва зулм дар табииаш маркуз буд.

«Равзат-ус-сафо»

МАРМАР *ю.* مرمر аз ҷинси сангҳое, ки аз ҷузъҳои булурӣ шудаи оҳаки ба вучуд омада, ба воситани тарош ва сондан ҷилдор мешавад; дар ҳайкалтаҳои ва тайёр кардани асбобҳои қиматбаҳо ба кор меравад.

Санг гар хороову гар мәрмар бувад,

Чун ба соҳибдил расад, гавҳар бувад.

«Ахлоқи Мухсинӣ»

МАРМУЗ *а.* رموز рамз кардашуда, (суханони) рамзнок, (суханони) пӯшида.

Ва суханҳо овардааст мармуз ва масалҳо ба алфози фасеҳу аҷиб. *Носири Хисрав*

МАРОБЕЪ *а.* مراح *ч.* марбаъ.

Бар ҳасоби зарурат ба маробеъ ва маротен худ гузошта дар ҳаракат омаданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАРОЕ *а.* مرايا *ч.* миръот.

Бар мароеӣ замонири хушред маосири аҳли фитнату асҳоби хирбат зоҳир ва зоҳеъ аст, ки умри азиз ҷун барқ дар гузар аст. «*Ахлоқи Мухсинӣ*»

МАРОКИЗ *а.* مراکز *ҷамъ* 1. *ч.* марказ; 2. *маҷ.* ҷой, маҳал.

Маводди хилоф ва низоъ дар ҷамеи муомалот аз миёни ҷумҳури халоиқ муноҳасим ва муртафъ гардад ва ҳуқуқ дар марокизи хеш қарор гирад.

«Ҷомеъ-ул-таворих»

МАРОМ *а.* مرام мурад, матлаб, мақсад.

Никоби таъвиқ аз чехран маром барафтада, дастӣ умед ба домани матлуб расонид. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ҳеҷат нағашта мафҳум, к-ин рӯзгори ҳоил Баҳри ҷӣ бар маромат гоме назад мувофиқ. *Савдо*

МАРОРА||**МАРОРАТ** *а.* مرارة|مرات 1. талхӣ.

Ман бар марорати он хиёр таҳаммул кардам.

Авфӣ

Таъми марорат зоҳир шуда, табии аз вай мутағайир гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

2. *маҷ.* машаққат, сахтӣ ва азоб.

Эй ҳоҷа, он марорати ту з-оқи ақрабост,

Бо ҳар ҷи ҷуфт карда, замонат кунал ҷудо.

Шамси Табрезӣ

Набини, ки идроки марорати мазаллат ва меҳнат боиси тараллудӣ даръёфти роҳат ва неъмат мегардад. *Аҷмади Доинӣ*

МАРОСИМ *а.* مراسم расму оинҳо, қоидаву одатҳо.

Дар ин кор маросими тарбият ба ҷой оварӣ.

Авфӣ

Иғмози эшон аз иҳомати ин маросим ва киём бад-ин шароит ҷуз ниҳироф набувад.

«Ахлоқи Носирӣ»

МАРОСИ *а. مراىي ч. марсия||марсият.*

Аз қазини дилнопазирӣ Абӯнсҳоқ аҳолии Форс ва Шероз маҳзун ва мутаассирхотир гашта ва дар маросини у шуаро ба аҷмоси табиат гавҳари назм суфтад. *«Равзат-ус-сафо»*

Шеъри Хоқонӣ аз маросини ту Санг хун карда, хар кучо ки шуда. *Хоқонӣ*

МАРОТЕЪ *а. مراتع ч. мартаъ.*

Ва ин лашкар ба хар ҷо ки нузул оранд, маъраъ ва маротен фукаро табоҳ шавад. *Аҳмади Дониш*

МАРОТИБ *а. مراتب ч. мартаба||мартабат.*

Зуд бувад, ки ту ба маротиби бузургӣ бирасӣ. (1) *Авфӣ*

Саҳар карашман чашмат ба ҳоб мелидам.

Зихӣ маротиби ҳобе, ки беҳ зи бедорист. (1) *Ҳофиз*

МАРОФИҚ *I а. مراقي ч. мифақ.*

МАРОФИҚ II а. مراقي мутааллиқоти лозима дар ҳона ва иморат ҳамчун ошхона, анборхона, ҳаммом, қубури об ва инчунин асбобу анҷом ва дигар ҷиҳозоти даркорин ҳонаву манзил.

Наришхӣ китобе таълиф кардааст... дар зикри Бухоро ва маноқиб ва фазоили у ва он ҷӣ дар вай аст ва дар рустоҳои вай аз марофиқ ва манофеъ ва он ҷӣ ба вай нисбат дорад.

«Таърихи Наршахӣ»

Арғун-око боргоҳе ҳазорехи зар андар зар ва харидоҳе оӣ бо ҷумлаи марофиқи муносиби даргоҳи ҷунон подшоҳ тартиб фармуда буд.

«Ҷомеъ-ул-таърих»

МАРОҒА||МАРОҒАТ *а. مراغه||مراغت I. гелиш ва галтидан; мароға қардан гелиден, галтидан; афтодан.*

Ҷун мароға қунад касе бар хок,

Ҷун барад хок у, ҷӣ дорад бок. *Унсурӣ*

Монанди беморони сарсом бар рӯи бистар мароға

карда, сар барнамедорад. *Восифӣ*

Ғамҳои дарунӣ дод берун,

Бар хок мароға қарду бар хун. *Шоҳин*

2. номи шаҳрест дар Озарбойҷони Эрон.

МАРОЙ I а. مراىي ч. мариёт.

МАРОЙ II а. مراىي ч. марьо.

Дар он ҷо тоифае аз ғаброн ҷамъ шудаанд ва адади эшон аз ҳайзини қиёс берун аст ва мароӣ ва мавошии бисёр дорад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРОҚИД *а. مراقي ч. марқад.*

...Ҳамроҳи худ ба мароқиди обон киromи ман расонид. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

МАРОҲИЛ *а. مراحل ч. марҳала I, 2.*

Баъд аз паймудани мароҳил... атрофи Сарандеб бар вай зоҳир шуд. (1) *«Анвори Суҳайлӣ»*

Дар роҳи мидҳати ту шуд соҳро, ки Саъдо Меъуяду ханӯзаш пеш аст сад мароҳил. (1) *Саъдо*

МАРОҲИЛГУЗИН *а. مراحل گزين* раҳсинар, бодияпаймо, он ҷӣ бисёр манзилхоро тай мекунад.

Сайдгаре буд аҷаб шербин,
Бодияпаймову мароҳилгузин. *Низомӣ*

МАРОҲИМ I а. مراحم ч. марҳамат.

Подшоҳ... Гуларзро ба мароҳими хисравона маҳсус дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРОҲИМ II а. مراحم ч. марҳам; мароҳими мароҳим марҳам марҳамат.

Ба муқтазои одати ҷибиллин ҳеҷ ҷароҳоти ҷорихоти айёмо ба мароҳими мароҳим мундадил сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРОҶИЛ *а. مراحيل ч. мираҷил.*

Зи ях гашта шамарҳо ҳамчу синин
Табакҳо бар сари заррин мароҷил. *Манучехрӣ*

МАРР *ниг. mar II.*

МАРРА||МАРРАТ *а. مره||مره I. бор, қарат, дафъа; 2. шумо, хисоб; андоза.*

Дар роҳи Нишобур деҳе лидам бас хуб,

Ангашбан уро на адад буди на марра. *Рӯдакӣ*

МАРРОТ *а. مرات ч. марра||маррат.*

МАРСИЯ||МАРСИЯТ *а. مرثيه||مرثيت* шеъре, ки дар мотамдорӣ ва мадху ситонини мурда, гуфта ва ҳонда мешавад.

Донам, ки ҳеҷ кас накунад марсият маро,
Донам, ки мурда бар дили мероскор хор. *Қиссӣ*

МАРСУЛ *а. مرسول* ирсол кардашуда, фириастодашуда.

Ин камтарин ҳам... хар сол панҷох занҷир фил
маа тузаф ва ҳадоёи нафис марсули даргоҳ хоҳад
харгонд. *«Таърихи Фаршмаъ»*

МАРСУМ *а. مرسوم I. расм шуда, он ҷӣ расму ония шудааст; марсум шудан урфу одат шудан, расм шудан.*

Ин бозор марсум шуда буд, аз он таърих боз дар
вай бут фурухтандӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ба Турон умуре ки марсум шуд,

Ба номи ман (он) ҷумла мақсум шуд. *Шоҳин*

2. маош, музди кори мохона, рузина ё солона.

Мунаҷҷимони аҳл буданд, ки пайваста марсум
хурдандӣ. *Авфӣ*

Марсум тамаъ мадору таширф маъш

Идрори қалам барнеху инъом махур.

Убайди Зоконӣ

Хизонаро... қушода лашкариёро марсуму
силоҳ додам. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРСУМОТ *а. مرسومات ч. марсум.*

Ба як гуноҳ аз вай марсумот бозғирифтаг аз
қондаи мурувват дур аст. (2) *Авфӣ*

Амволӣ ин вилост ба марсумот ва улүфоти эшон
вофӣ нест. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

МАРСУЪ *а. مرسوع* мурасъ, ҷавоҳирнишон, гавҳар нишондашуда.

Қулоҳи нуқраи хомаш ба ахтарон марсуъ,
Қабову атласи сабзаш ба Қакхашон муълам.

Бадрӣ Чоӣ

МАРТ *مرت* : тарту март торумор, табоҳшуда, бар ҳаво рафта, зонилшуда.

Он моду неъматаш ҳама гардида тарту март,

Он хайлу он ҳашам ҳаҷа гаштада зорвор.

Ҳуҷастаи Сарахшӣ

МАРТАБА||МАРТАБАТ *а. مرتبه|مرتبت* 1. даража, поя, рутба, манзилат; мақом, мансаб.

Камар ба хидмати ту ҳар кӣ баст, шоҳонаш
Ба қадру мартаба соҳибқулоҳ меҳонанд.

Камолӣ Ҳуҷандӣ

2. маҷ. марҳила.

Дар мартабаи решагӣ сурати таҳқиқи тухм маҳал аст. *Безил*

мартабаи аҳбоб радифи ҳамеҳбатон, қатори наздиқон, муқаррабон.

Иброҳимро бар вай риққат омад ва ӯро... дар мартабаи аҳбоб мунтазам гардонид.

«Равзат-ус-сафо»

МАРТАЪ *а. مرتع* чароғоҳ.

Ҳамаи чанбарӣ даф чу саҳрон чаннат,
Дар ӯ мартаи амни ҳайвон намоид. *Ҳоқонӣ*

МАРТУБ *а. مربوط* 1. рутубатнок, нам; обнок, обиятнок; 2. тиб. касе, ки дар табияташ рутубат ғолиб аст; хунукмязоч.

Чашми ту бар лаби ту авлотар,
Қи ба мартуб бех бувад ҳалво. *Камолӣ Ҳуҷандӣ*

Ҳоб н-ояд, чашми тарро бе ту шабҳо ағлабе,
Гарчи бошад хоб ғолиб мардуми мартубро. *Ҷомӣ*

МАРҒУЗ *а. مرغوز* тарк кардашуда, ғуруғузор кардашуда, матрук.

Ҳуқуқи чандинсола ба кулӣ марғуз гашт.

Авфӣ

МАРҒУЪ *а. مرغوع* 1. рифъат долашуда, баланд бардошташуда, баланд, боло.

Обоқохон бар ин роз мутғалле шул, ҳила андешид,
Ки раияти давлати он бад-он тадбир марғуъ... гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. бардошташуда, аз миён бардошташуда, рағф кардашуда, бартараф кардашуда.

Он қондан нонисандида ба ҳусни тадбири сиёсати ӯ марғуъ гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

3. маҷ. қабул ва иҷро кардашуда; пешниҳодшуда. Мулатмасоти эшон марғуъи ратъ савобнома гашт.

«Равзат-ус-сафо»

4. грам. калимае, ки дар забони араб охираш танвини замма дорад ва ба сифати мубтадо ё фоил меояд, мас. дар ифодаи 'Зайдун қоимун' Зайд рост истодааст.

МАРЪО *а. مرعى* чароғоҳ.

Он матбаҳии боғ ниҳад чашм бар бара,
Ҳамчун бара, ки чашм ба маръо барафгананд.

Ҳоқонӣ

Аҳд чун бастанду рафтанд он замон
Сун маръо эҳни аз шери жаён. *Рӯмӣ*

МАРЪУБ *а. مرغوب* ба даҳшат афтода, дар хавф ҳарос монда.

Тоғфан дуздони араб бар сари кӯҳе нишаста буд
ва мағфазн корвон баста; раияти булдон аз маконди эшон маръуб ва лашқари султон мағлуб. *Сабҳӣ*

МАРЪЙ 1 *а. مرغى* дидашуда, намоёишуда; маръй шудан (*ё* гаштан) дида шудан, намоён шудан.

... Чунончи, аз ҳангоми шом то вақти ғуруб шафақ аз тарафи мағриб маръй мегашт.

«Равзат-ус-сафо»

[Шер]... дашт пур аз гарду ғубор карда, тӯфон барангехта медавид ва гоҳо маръй наmeshуд.

Аҳмади Дониш

МАРЪЙ II *а. مرغى* муросотшуда, дар назар гирифташуда, риоят кардашуда.

Ва ин сурат бар тақдир аст, ки мавлуд дар маонил ва машориб ва наъм ва бедорӣ тариқи эътидолро маръй дошта бувад. *Аҳмади Дониш*

МАРҒ *1. مرغ* алаф; 2. марғзор, чаманзор, алафзор.

Яла кард аз он су, ки буд обу марғ,
Бибаст аз бари домани рег варғ. *Асади*

3. номи қадиман шахри Мурғоб.

Суви кишварӣ хиндувон кард рой,
Суви Қобулу Данбару Марғу Мой. *Фирдавӣ*

МАРҒАЗАН *مرغون* шакли дигари марзаган.

Вақти сулҳаш кас надонад марғазан аз марғзор,
Вақти ҳашмиш кас надонад марғзор аз марғазан. (2) *Манучехри*

МАРҒЗОР *مرغزار* чаманзор, сабзазор, алафзор.

Дар пешн захми теги ту бошад адо ба ҷанг,
Чун пешн шери гурсина дар марғзор асб. *Ломей*

Ва бухтӣ(е), ки заҳмати миҳор надида ва дар марғзор чарида, ҷй гуна расад дар бинии у тавон овард? *Аҳмади Дониш*

◇ **марғзори уқбо** киноз аз бихишт, ҷаннат.

Сабо ба сабза бйерост боғи дунёро,
Намуна гашт замин марғзори уқборо. *Анварӣ*

МАРҒУБ *а. مرغوب* 1. рағбат ва майл кардашуда, писандида, дилхоҳ.

Имшаб мавлоно Восифи меҳмонанд, аз эшон ҳикоят ва назоир шунидан матлуб аст ва латенфи зарофатомез исро намунад марғуб. *Восифӣ*

Ин боғ аз онӣ ман аст, дар вай анвои... меваҳон марғуб хаст. *Авфӣ*

марғуби худ гардонидан роиби худ кардан, ба худ ҷалб ва моил кардан.

Пас ӯро марғуби худ гардонидан ба ба амали неку пардохтан. *«Ҷоме-ут-таммил»*

2. дилканш, дилписанд, хушӯй(ӣ).

Қосим, ки манзаре хуб ва шамоиле марғуб дошт, лаҳлуи ман нишаста буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАРҒУЛ *مرغول* 1. печутобхӯрда, пурпечутоб; чингил.

Чавон чун бидид он нигорида рӯй,
Ба кирдори занҷир марғул мӯй... *Рудакӣ*

Мун сари ғул аст шаб ё зулфи марғул аст шаб,
Бад мушки маҳдуд аст шаб, бар дашту саҳро рехта. *Бадрӣ Чочӣ*

2. зулфи печутобхӯрда, мун пурпечутоб; мун ҳалқа карда шуда дар баюғун.

Яке марғули анбар баста бар гӯш,

Яке мушкин каманд афканда бар дӯш. *Нисомӣ*

Ба тан-бар яке осмонгун зирех,
Чу марғули зангӣ гирех бар гирех. *Нисомӣ*

МАРҚАД *а. مرقد* 1. оромгоҳ; хобгоҳ.

Аз марқад оҳуви ба зўрам
Оранд ба хобгоҳи гурам. *Ҷомӣ*

2. *мач.* қабр, гур.

Қабри Фирдавси дар шаҳри Тус аст, ба ҷануби
мазори Аббосия ва аъъям марқад шарифи у му-
таайян аст. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

3. аморӣ, маҳмили шутур ё фил, қачован одамнишин,
ки бар пушти шутур ё фил мебастаанд.

Ва аз паси аспон шутурон бо махдоҳо ва марқадҳо
бикашанд. *Носири Хисрав*

МАРҚУМ *а. مرقوم* рақам карлашуда, навишташуда; қайд
карлашуда.

Бандан мухлис... Низомӣ ал-Арузӣ ас-Самарқандӣ,
ки чиҳилу панҷ сол аст, то ба хидмати ин хо-
надон мавсум аст ва ба рақами бандагин ин давлат
марқум... *Низомии Арузӣ*

Қитобе бин ба килки сидқ марқум,
Ба номи ошиқу маъшуқ мавсум. *Ҷомӣ*

Муқаддам афтода, ки он дар зайли он қисса мар-
қум хоҳад шуд. *Аҳмади Дониш*

МАРҲАБО *а. مرجبا* 1. хуш омадед!, марҳамат! (барои
таъзини меҳмон гуфта мешавад).

Марҳабо, тоири фарруқпан фархундапаём,
Хайра мақдам, ҷӣ хабар, дӯст кучо, роҳ қадом?
Ҳофиз

Бӯсид замини марҳабо гуфт,
Бар Лайлию хайли у дуо гуфт. *Ҷомӣ*

2. офарин!

МАРҲАЛА *а. مرحله* 1. манзил, миқдори муайяни масофа-
ти роҳ; масофа.

Ҳамон марҳалаи ин биёбони дур,
Ки гӯм шуд дар ӯ лашкари Салму Тур. *Ҳофиз*

Дидам, ки корвони умри гаромоя марҳумро
панҷоҳ марҳала қатъ намуда. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

2. роҳи рафта, роҳи рафт.

То бори ғами ишқ қашад қофилан мо,
Гулҳо шигуфад ҳар тараф аз марҳалаи мо.
«Табриқи Фаришта»

3. манзилгоҳ, ҷои истироҳат дар давоми роҳ, истгоҳ,
қорвоисарой, меҳмонхона.

Ба ногаҳ ба манзилгоҳе даррасид,
Ҳама марҳала пурғулу сабаза дид. *Ҳоҷ*

Марҳалае дид мунатқаши рабоб,
Мамлакате дид мударвар бисот. *Низомӣ*

♦ *ин марҳала, (ин) марҳалаи тағт киноа аз дунё.*

Панҷ рӯзе, ки дар ин марҳала муҳлат дорӣ,
Хуш биёсӣ замоне, ки замон ин ҳама нест. *Ҳофиз*

Фусҳати қулс бувад ҷои иқомат, Ҷомӣ,
То ба кай хайма дар ин марҳалаи тағт занӣ? *Ҷомӣ*

МАРҲАЛАҚҶ *а. مرحله كوج* он ки сафар мекунад; роҳна-
вард, раҳсепор.

Қосид ба шутур нишаст ҳолий,
Шуд марҳалақуби он ҳаволий. *Ҷомӣ*

МАРҲАМ *а. مرهم* дорус, ки қароҳати хомро пазонда рим
ва фасодни оро мекашад ва озуру сузиширо сабук
мекунад.

Бузургон гуфтаанд: Андаке ҷамол бех аз бисёре
мол; ва гуянд: рӯи зебо марҳами дилҳои хаста аст
ва қалиди дарҳои баста. *Саъдӣ*

Шуд дилам озурдан захми ғаму хичрон, кучост
Марҳами басте, ки аз дил ҷинад он озорро. *Ҷомӣ*

МАРҲАМАТ *а. مرحمت* лутфу меҳрубонӣ, раҳм, тарах-
хум; марҳамат ба ҷой овардан (ё қардан) лутфу меҳ-
рубонӣ намунад.

Дар ҳар қоре ки бошӣ, марҳамат ба ҷой овар.
Аяфӣ

Имрӯз, ки дар дастӣ туам, марҳамате кун.
Фардо, ки шавам хок, ҷӣ суд ашқи надомат. *Ҳофиз*

МАРҲАМНЕҲ *а. مرهم نه* марҳамниҳанда, доругузор; дору-
гар, табииб.

Дуруштию нармӣ ба ҳам — дар бех аст.
Чу рагзан, ки қарроху марҳамнеҳ аст. *Саъдӣ*

МАРҲАМСОЗ *а. مرهم ساز* доругар, давоқунанда.

Нишаст он мушфиқи дерина нешам.
Давои дарду марҳамсоз решам. *Убайди Зоконӣ*

МАРҲУМ *а. مرحوم* 1. раҳм карлашуда; бахшидашуда,
афвкардашуда.

Ҳарчанд дар ҳалок бино ва нобино мушоракат
доранд, аммо бино малум аст ва нобино марҳум.
«Ахлоқи Носирӣ»

2. *мач.* вафотёфта, мурда.

Ҳар ки у мағлуб шуд, марҳум гашт,
Дар бихори раҳматаш маъдум гашт. *Румӣ*

МАРҲУН *а. مرهون* раҳи карлашуда, ба ғарав долашуда.

Бошад ашъори Муизӣ бар сари ахрор тоҷ.
То дилу ҷоваш ба шукри тоҷу дин марҳун шавад.
Муизӣ

Яке аз мардуми Аҳмадободи Бедар саге дошт...
ва он сагро назди шахсе марҳун сохта, мақсуд ҳосил
кард. *«Табриқи Фаришта»*

МАРҶ *а. مرج* ҷаманзор, замини васеу ҷамвор, серсабаза,
ҷароғоҳ.

МАРҶАЪ *а. مرجع* 1. ҷои рӯҷу, ҷои бозгашт.

Марҷан ин ҷисми хокам ҳам ба хок,
Марҷан ту ҳам ба хок, ёй сахминок! *Румӣ*

2. панохгоҳ.

Ҳазраташ марҷан арбоби ҳақонқ бӯд.
«Равзат-ус-саф»

МАРҶОҒ *а. مرج غ* марғзор, ҷароғоҳ.

Бозгашт аз Мусилу мешуд ба роҳ,
То фуруд омад ба беша(ву) марҷоғ. *Румӣ*

МАРҶОН *а. مرجان* навъе аз ҷонварони баҳрин дарахт-
шакл; марҷон гуногун буда, машхуртариаш марҷони
сурх аст, ки монанди гул бар танаи оҳамонанд қарор

дорад ва онро барон сохтани асбоби зинат ва ашёи гаронбаҳо ба кор мебаранд.

Баски аз мастист бар рухсори чун лаълаш арақ, Ҳамчу марчоне, ки бинмояд рухаш гулгун дар об.

Туграи

◇ **ду марҷон киноя** аз лабони сурх.

Эй нони Ий аз ду марҷон
Дӣ карда зи оташ оби ҳайвон. *Ҳоқонӣ*

МАРЧУ I *مرچو* наск.

МАРЧУ II *ا. مرچو* раҷо кардашуда, умед кардашуда.

... Шаммае аз он қазия дар ин авроқ аз мусоада-
ти рӯзгор марҷу ва маъмул аст. «*Риззат-ус-сафо*»

МАРЧУҶУЛВУСУЛ *а. مرجوع الوصول* касбшавӣ, бадасто-
варӣ.

Ҳаргиз нависандае бароти матлуб ин маҳзуну
макрубро ба маҳалли марҷулулвусули рақам накард.

Восифӣ

МАРЧУЪ *а. مرجوع* рӯҷуъ кардашуда, бозгашт кардашуда.

Азоими умури тиҷоратро бад-ӯ марҷуъ доранд.
Аҳмади Дониш

MAC I *مس* ниг. масс I.

MAC II *مص* ниг. масс II.

МАСАБ(Б) *а. مصب* 1. резингоҳи дарёё; 2. маҷ. қои
охирин, нуктаи охирин, мунтаҳо.

Саҳо он бувад, ки ифёкаи амвоқ... бар ӯ сахл
ва осон бувад, то ҷунон ки боқяд шояд ба масаби
истехқоқ мерасонад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МАСАЛ *а. مثل* I. хикояи воқеи ибратомез, хисса ва
афсонаи кинояомез; суҳани ҳикматноки маъмул дар бай-
ни халқ.

То дӣ масали ӯ масали музауи гил буд,
Акину масали ӯ масали мӯю хамир аст. *Анварӣ*

2. хикоя, ривоят.

Ба масал дар қадим Карминаро бодияи Хурдак
хондаанд. «*Таърихи Наршахӣ*»

3. маҷ. машхур, вирди забоншуда.

Мар чашми масти туст ба ошӣққушӣ масал,
Го бар ту ошӣқем бихамдиллаҳ аз азал.

Қамоли Хучандӣ

◇ **бар масали**... ба сифати..., ба монанди...

Бар масали гӯй ба майдони гард,
Чуниқ шудӣ сархуши бедасту по. *Шамси Табрезӣ*
масал задан воқеаро ҳамчун дарси ибрат (намуна)
нишон додан, ҳодисаи ибратбахшро зими гап баён
намудан.

Некбазгон ба ҳикоят ва амсоли пешинагон панд
гиранд, аз он пеш ки расиниён бар воқеаи ӯ масал
зананд. *Сағдӣ*

Чи нишон гӯямат, эй ёр, ки он нодираро
Натавои гуфт мисолею, натавои зад масале. *Ҷомӣ*

МАСАЛАН *а. مثلاً* барои мисол, фарзан; ҷуноқи.

Даркашад садди Сикандар, масалан, гирди бақош
Он муҳандис, ки дар афёол варои тааб аст.

Анварӣ

МАСАМ(М) *а. مسم* 1. қои гузар, маъфаз; 2. сурохиқон

хурд-хурди пусти бадан, ки аз онҳо арақ берун меба-
рояд.

МАСАРРАТ *а. مسرت* сурур, шодӣ, хурсандӣ.

Зохид медонист, ки нуши масаррат бе неши ма-
заррат сурат набандад. «*Анвори Сӯхайлӣ*»

МАСАФ(Ф) *а. مصف* 1. қои саф кашидан; саф, қатор;
2. маҷ. қои қанг, қангтох; қанг, набард, мухориба.

МАСБАЪ *а. مسبح* қои даррандагон, қои зиёдин дарран-
дагон.

МАСБУЪ *а. مصبوع* рангкардашуда.

Хирқае аз қуни масбуъ ба заъфарон фаро гирад
ва ўро дар миёни шамъи мазкур печад.

«Илми симӣ»

МАСВО *а. مٹوي* қойгоҳ; маскан, манзил.

Пас шудам бо ӯ ба қорум осмон,
Марқаза масвои хуршеди ҷаҳон. *Румӣ*

МАСДАР *а. مصدر* 1. қои судур, баромадгоҳ; манбаъ.

Ҳукми ҳумоюн аз масдари ҷоҳу қалол содир
гафт, ки амир Музаффар бо сардорони дигар...
ба мавқибн гардунмаротиб пайванданд.

«Риззат-ус-сафо»

2. *грам.* дар сарфу наҳви араби — исми феълӣ, ки аз
бобҳои феълӣ мувофиқи қоидаҳои муайян ташкил меё-
бад, мас. 'татбиқ', 'тараннум', 'инъом', 'мубораза',
'инъикос', 'иртифоъ', 'истимоб', 'истифода' ва ғ.
Дар грамматикани тоҷикӣ — шакли феълӣ, ки аз асоси
вазони гузашта бо суффикси -ан сохта мешавад,
мас. 'кардан', 'гуфтан'.

МАСДУД *а. مسدود* бастандуда; масдуд гардинодан (*ё* кар-
дан) бастан, банд кардан.

Қабили гуфт: Ман боби насихатро бар ту масдуд
намегардонам. «*Анвори Сӯхайлӣ*»

Чу писта зуд сари хеш медиҳад барбод

Ҳар он ки раҳнаи лабро намекунад масдуд. *Соиб*

◇ **масдуд будани** авбоби мурасалот ба ҳам мактубна-
виск надоштан.

Дар ин муддат авбоби мурасалот масдуд буда-
аст. *Афӣ*

МАСЕҲДАМ *а. مسيح دم* 1. он ки нафасаш монанди нафаси
Масеҳ (Исо) қонбахш аст ва чун Исо гӯё бо дами на-
фаси худ мурдаро зинда мекунад; 2. маҷ. он кӣ суҳа-
наш батадбир аст.

Ҳоқонӣ, масеҳдамо, 3-ин хароси даҳр

Нонат ҷавни чарост, суҳанот гандум?! *Ҳоқонӣ*

МАСИЛ *а. مسيل* маҷрои сел, селгоҳ.

Аз талиш гашта ғадираш ҳамчу чапми аъмашон,
В-аз аташ гашта масилаш чун гулун аҳраман.

Манучехрӣ

МАСИР I *а. مسير* 1. сайргоҳ; роҳи рафт; 2. сайр; ра-
виш, ҳаракат.

Сайри амрат чун масири ахтарон бе иртидод,
Рузи азमत чун қазои осмон бе инқилоб. *Анварӣ*
Маро ду ҳафта аз ин пеш дар раҳи шабгир
Зи хона ҷониби гармоба уфтод масир. *Саудо*

MAC

МАСИР II а. مسير дар қадимҳои мураккаб ба маънои ҷойсғх, қароргоҳ меояд, мас. 'салтанатмасир', 'хуку-матмасир' ва ғ.

[ʒro] ба поян сарири ҳукуматмасир оварданд.
«Равзат-ус-сафо»

МАСКА مسكه рағғане, ки аз шир, қаймоқ, ё ҷурғот ҳо-сия мешавад.

Хурураи нармаи пешаи ман бинихол,
Ҳам ба соии яке талае маска. *Ҳаққоқ*
Дар миёни машк бозам маска кард,
Бар сарам биташт чандин гарму сард.

Абуишхоқӣ Атёмма

МАСКАН а. مسكن маҳалли сукунат, ҷои истиқомат, бо-шишгоҳ.

Чун бар фарози қуҳ расид, назараш бар ғоре аф-тод, аз ҳақиқати он ғор пурсид, гуфтанд, ки он мас-кани ҳақимест, ки уро Бедлоӣ хонанд.

«Низори дониш»

МАСКАНАТ а. مسكنت маскниӣ, оқизӣ, бечорагӣ, кам-бағалӣ.

Пас он тавонгар ба чашии ҳақорат дар ғаёҳ на-зар кардӣ ва гуфтӣ: Ман ба салтанат расдам ва ин ҳамчунон дар масканат бимонд. *Сатбӣ*

Ҳар қадар илму фазл беш кард,
Дарси таслиму масканат афзуд. *Бедил*

МАСКУК а. مسكوك сикка задашуда (дар бораи пул).

Ногоҳ сари асон он ҳазрат ба дираме маскук бозхурд, он дирам баргирӣфт ва дар ҷайб андохт.
«Тазкираи Давлатишох»

МАСКУН а. مسكون маскан кардашуда, ҷой гирифташуда; **дубъи маскун** чорьяки кураи Замин, ки маҳалли сукунати одам ва ҳайвонот мебошад; қисми хушкии кураи Замин.

То рикон макрамаат гашт аз хати сулшав равон,
Рубъи маскунӣ ҷаҳонаш зери фармон омадаст.
Анварӣ

МАСЛА مسله шакли кӯтоҳшудаи масъала.

В-андар асрори илмию амалӣ
Маслаҳои хилофию қадалий. *Саноӣ*

МАСЛАБА||МАСЛАБАТ а. مشايه|مشايه 1. нуқсон, зиён;
2. айб, маломат.

МАСЛАК а. مسلك роҳ; равиш, тариқа.

Ин ҷумла ахбор ва ҳикоят басанда бувад касеро
ки маслаки ади ихтиёр дорад. *Аҳмади Дониш*

МАСЛАХ а. مسالخ 1. ҷои қуштан ва пушт қандаин гов, густан ва ғ., қунишхона, саллоххона; 2. маҷ, ҷои либоскашӣ дар ҳаммом.

Маҷдулмулк дар маслахи ҳаммом рафт.

«Ҷомеъ-ул-таворих»

МАСЛАҲАТ а. مصلحت 1. ислоҳи кор, дурустӣ, беҳбудӣ; фоида.

...Зар берун овард ва бад-он дарвеш дод, то дар маслаҳати худ сарф кунад. *Авфӣ*

маслаҳат гирифтани кор ислоҳпазир шудани кор.

Қори ман маслаҳат кучо гирад,
Хоса к-и фитна дар миён афтод. *Ҳоқонӣ*

2. қори хайр, қори салоҳ, қори нек.

Малик рӯй аз ин суҳан дарҳам кашиду гуфт:
Он дуруғ, ки вай гуфт, писандидатар омад маро
аз ин рост, ки ту гуфти, ки руи он дар маслаҳате
буд ва ёни он ин бар хубсе. *Сатбӣ*

Ҳам маслаҳат набинӣ руе ба мо намуздан,
З-онина дили мо зангори ғам зидудан. *Анварӣ*

3. қорҳои шахсия, умумӣ шахсия.

Он дӯст уро раҳо кард ва ба маслаҳати худ рафт.
Авфӣ

◇ **маслаҳат дндан киноя аз салоҳ** доништан, неқу шумурдан.

Инчунин дид маслаҳат он моҳ,
Ки зи худ Ишқро кунад огоҳ. *Мушфиқӣ*

МАСЛАҲАТКЕШ مصلحت كيش салоҳҷӯӣ, он кӣ ода-ти хайру салоҳҷӯӣ дорад.

Чун муҷдди марги душмани хеш
Бишид зи ёри маслаҳаткеш ... *Ҷомӣ*

МАСЛАҲАТКҶУШ مصلحت كوش кӯшишқори роҳи хайру салоҳ.

Чунин гуфт он ҳақими маслаҳаткҷуш,
Ки гар сар боядат, сирро фуру пӯш.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МАСЛАҲАТҶУЙ مصلحت جوى ҷӯлидан салоҳи қори, салоҳ-ҷӯӣ.

Шоҳ аз баҳри дафъи ситамгорон аст ва шаҳна ба-рои хунхорон ва қозӣ маслаҳатҷуи тарророн.

Сатбӣ

МАСЛУБ I а. مصلوب кашиди гирифташуда, рабудашуда.

Ақмад ибни Исмоил аз ин хабарҳо ба ғоят малул шуда гуфт: Илоҳӣ, агар тақдир иш аст, ки он мамла-кат биқулл аз дасти ман маслуб шавад, маро марг дех. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба ханда лаб пакушудам, ки қулфате нарасад,
Хушӣ зи хотири мо ин қадар ҷӣ маслуб аст.
Ҳоҷӣ Ҳусайн

МАСЛУБ II а. مصلوب ба дор овехташуда.

Шайхӣ золим ... ба фармудан мирзо Абобакр мас-луб шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳасани Маймандӣ ... ба воситан ҳиёнате, ки бад-у мансуб карданд, ба фармудан ... Сабуктагини мас-луб гардид. *«Табрихи Фаритта»*

МАСЛУБУЛАҚ I а. مصلوب العنق аз ақл беғона, девона.

Диловархон ... девона ва маслубулақ гашта,
аладдавом суҳанони лотона аз ӯ сар мезад.
«Табрихи Фаритта»

МАСЛУК а. مملوك қорӣ кардашуда, маъмул.

Баъд аз ин бояд ки миёни шумо тариқи муҳа-бат ва видео маслук бошад. *«Равзат-ус-сафо»*
маслук доштан қорӣ намуздан, маъмул гардонидан.

Хар як аз авлоду ахфори у... ҳамон таряк маслук дошта, дар ихфои он кушидаанд. «*Анвори Суҳайлӣ*»
Ояни нашот дор маслук,
К-ни сур бувад ба сурати сук. *Шоҳин*

МАСЛУҶ I *а.* مسلول берункашида аз ғилоф (дар бораи шамишер).

Навбат ба ханҷар ва сайфи маслуҷ расид.
«*Равзат-ус-сафо*»

МАСЛУҶ II *а.* مسلول гирифтори касалии сил.

МАСЛУҶ *а.* مسلول хайвонни кушташуда, хайвони сар буридашуда.

Бисёр будӣ, ки ҳазор ман майда, ... понсад ман маслук ва чандин ман раван... дар матбахи у пухта гашт. «*Таърихи Фаршмаъ*»

МАСЛУҶ *а.* مسلول ҷӯшондашуда, пухташуда.

Ин ҷунон аст, ки бар қири дохили байзан маслук хатте навишта падида ояд, ки ба ҳеч нафъ аз ӯ зоиғ натавон кард. «*Нами симиъ*»

МАСМУМ *а.* مسموم самдоршуда, захромехта, захнок; захр додашуда, касе, ки баданаш захролуда шудааст.

Лавзини масмум оварда буданд, аз он тановул карда, дархол бар ҷой сард шуд. *Авфӣ*
Хаво масмум шуд, бо гард месоз,
Даво маъдум шуд, бо дард месоз! *Низомӣ*

МАСМУҶ *а.* مسموج ҷ. масмӯъ.

Баъзе мушоҳадот ва баъзе дигар масмӯҷ аст. (1)
«*Равзат-ус-сафо*»

МАСМУЪ *а.* مسموع шунидашуда, ба гуш расида.

Қосиди Румро чу ин суҳанон
Гашт масмӯъ, шуд шигифт аз он. *Ҷомӣ*
масмӯъ афтодан шунида шудан, мақбул шудан.

Номаҳо расид, ки узри ӯ масмӯъ афтод. *Авфӣ*
масмӯъ доштан шунавондан, араз кардан.

Агар узре масмӯъ дорад, хайр, ва илло ба ҳуччат уро бикушам. «*Маҷмаъ-ул-асоб*»

масмӯъ фармудан истимоз кардан, гуш додан.

Аз ин нафъ дар насиҳат муболагае намуи, шаҳзода масмӯъ нафармуд. «*Чомеъ-ут-таворих*»

масмӯи касе шудан ба гуши касе расидан.
Ногоҳ овози тарок ва садмати рехтани сангпора-хо масмӯи ман шуд. *Аҳмади Дониш*

МАСНАА *а.* مصنعة ниг. маснаъ.

МАСНАВӢ *а.* مثنوى I. ашш. манзумае, ки мисраъҳои ҳар як байт ҳамқофия мебошанд.

Маснавири ман калиде сохтам,
Дар миёни ошкон андохтам. *Шоҳидӣ*

2. ном китоби манзуми машхури Ҷалолиддини Румӣ, ки аз шаш ҷилд иборат аст.

МАСНАД *а.* مسند I. ҷойгоҳ, нишастангоҳ; таъягоҳ ҳамчун болишти калон.

Чун шаб омад, ҳама муҳайё шуд,
Маснадаи бартар аз Сурайё шуд. *Низомӣ*
Зи қолиҳову маснаҳдон луркор
Музаъйи сохташ чуи сажин гулзор. *Ҳоҷик*

2. тахт, авранг.

Як ҷуръан май зи мулки Қовус беҳ аст
В-аз тахти Қубоду маснади Тус беҳ аст,
Ҳар ох, ки ошк ба сахаргоҳ кунад,
Аз нолаи зоҳидони солус беҳ аст. *Ҳайём*

3. маҷ. мақом, мартаба, рутба.

Баъд аз Ҳоҷа Алий Ҳоҷа Шамсуддин бар маснади ҳукумат қарор ёфт. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

... Ва маснади қазо ва ribsад дар ўхдан ҷуҳало ва бедиянатон аст. *Аҳмади Дониш*

МАСНАДНИШИН مسندنشین тахтншин.

Маснадншини маснади эъзоз карду рафт
Ҳамномии ятими ту дурри ятимро. *Махфӣ*

Туро, эй мулки ҷону дил, мусаххар, то ҷӣ бар-хезад,
Ба иззи салтанат бар баъзи мо маснадншини афти. *Шоҳин*

МАСНАДНИШИНӢ مسندنشینی тахтншинӣ, сардори, под-шоҳӣ, ҳокимӣ.

Нигине дошт Ҷам, к-аз юмни он буд
Ба мулки инсу ҷин маснадншинӣ. *Ҷомӣ*

МАСНАЪ||**МАСНАА** *а.* مصنع||مصنعة ҷое, ки оби борон ҷамъ мешавад, обанбор; сардоба.

Бе об монда маснааш дар қоҳон балқашш,
Бе бор монда мартааш хайли шаътинро раҳал. *Ломей*

МАСНУЪ *а.* مصنوع I. эҷод кардашуда, сохташуда бо санъат; 2. суҳани бо санъати нафис пиросташуда.

[Мавлоно Ҳотифӣ] китоби «Темурнома»-и манзу-ма ҷун дурри шохвор ва ласили обдор маркуми қалам гавҳарбор ва хомаи бадоеёсор гардонида муштамил бар ҷаҳор ҳазор байти маснуъ матбуъ. «*Ҷамънома*»

МАСО(Ъ) *а.* مساء шом, бегоҳӣ; масову сабоҳ шом ва субҳ, пагоҳу бегоҳ; муқ. сабоҳ (сабоҳу масо).

Дуон ҷони туву рӯзбони муштогон,
Ҳамеша то ки бувад муттасил масову сабоҳ. *Ҳофиз*

масову ғодия бегоҳу пагоҳ, шому субҳ.

Корвон дар корвон з-ин бодия
Мерасад дар ҳар масову ғодия. *Румӣ*

МАСОБА||**МАСОБАТ** *а.* مساباة 1. мартаба, дараҷа; андоза.

Синро кай бувад масобати зар,
Фарқ бодид зи шамс то ба қарм. *Низомӣ*

Ман онро мешиносам, ки ту дар ҳамокат бад-он масоба нестӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Шиддати сармо ба масобае расид, ки офтоба таркид. «*Равзат-ус-сафо*»

(ба) масобан..., (ба) масобати... ба мартабан..., ба дараҷан...; монанди...

Ту маро ба масобати фарзандӣ. *Авфӣ*
Ҷаъфарӣ Бармаки бо Ҳорунаррашид ба масобан як тан буд, ҷунон ки ҷироҳе дукта буд, ки ҳар ду пушиди ва сар аз як гиребон бароварид. «*Хористон*»

2. ҳамчун ҷузъи дуйӯми калимаҳои мураккаб маънии мартаба, дараҷа, монандӣ ва поёро мефаҳмонад, мас. 'дарёмасобат'.

Гуяд ин ҳоқонии дарёмасобат худ манан,
Хошамаш Хоқонӣ, аммо аз миён афтада «қо».

Хоқонӣ

МАСОБЕҲ *a.* مصابيح *ч.* мисобех.

Шабҳои ториқро ба афрухтани шамоил ва масобех монандӣ рузи равшан гардониданд. (1)

«Равзат-ус-саф»

МАСОДИР *a.* مصادر *ч.* масдар.

МАСОБИҲ *a.* مصائب *ч.* мусибат.

Панд гир аз масоибҳои дигарон,
То нагиранд дигарон эн ту панд. Сағдӣ

Шуморо назди ҳучуми масоиб ва навоиб дар ин пешаҳо дар ҷалби фавонд ва мановеҳ ҳама сабр ва ризо ва шукр оид. Аҳмади Дониш

МАСОИЛ *a.* مسائل *ч.* масъала|масъалат.

Ғараз аз баёни ин масоил он аст, ки мартабаи одаи маълум шавад. (1) «Маҷмаъ-ул-ансоб»

Бахлул гуфт: Ман ҷавоби масоил овардаам. (1)
«Ҷомеъ-ут-таммил»

Чунон далер ба куфрам ба боби ғавфии май,
Ки дар ҷавоби масоил имомни қишлоқ аст. (2)

Шоҳин

МАСОКИН I *a.* مساكين *ч.* масқан.

Амокин ва масокини эшон дигаргун шуд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МАСОКИН II *a.* مساكين *ч.* мискин.

Масокини шаҳро аз инъоми шумо насибе диҳам. (1, 2) Асфӣ

Гар ба масокини назаре мекуний,
Бар дили ман, к-аз ҳама мискинтар аст... (2)

Қамоли Хучандӣ

МАСОЛЕҲ *a.* مصالح *1. ч.* маслаҳат.

Вузарон Нӯшеровон дар муҳимме аз масолеҳи ма-лакати андеша ҳамакарданд ва ҳар як аз эшон дигар-гуна роӣ ҳамазад. (2) Сағдӣ

Қозӣ ба қуштанам фатво дод ва султон масолеҳи хеш андар ҳалоқи ман мебинад. (1) Сағдӣ

2. анҷом дарқорӣ, ҷизҳои зарурӣ, махсусан барои биноқорӣ.

Баниёини ҷобуқдаст чун масолеҳ ва сомон мавҷуд диданд, дар як шабонарози он ҷиптӯроар ... ба ин-мом расониданд. «Тағрихи Фаршита»

МАСОЛИБ *a.* مثالب *ч.* маслаба|маслабат.

В-он ҷо, ки ман набосам, гӯӣ масолибӣ ман
Нек аст, к-ат наёяд з-ини қор шарморӣ. (2)

Манучехрӣ

... Фармуд, то саҳифаеро, ки Маъмун дар маоиб ва масолибӣ Муовин навишта буд, ҳозир кар-данд. (2) «Равзат-ус-саф»

МАСОЛИҚ *a.* مسالک *ч.* маслак.

Абдурахмон ба он сипоҳи гарон қатъи масолиқи менамуд, то ба Ҳамадон расид. «Равзат-ус-саф»

МАСОМ(М) *a.* مسام *ч.* масам(м).

Чу шояд гирифтаи ба нарий диёр,
Ба пайкор хун аз масоме маёр! Сағдӣ

Ва ҳамаша бӯхори гарм дар масом ва машоми у мезанад. Аҳмади Дониш

МАСОМЕЪ *a.* مسامع *ч.* мисмаъ.

Сафрон ботинӣ ӯ дод дар масомеи унс
Танин парӣ мағасро навои мусиқро. Бадрӣ Чоӣ

Алфоз рохвору дурри шохвор ба масомеи шумо расонам. «Равзат-ус-саф»

Суҳабони эшон ба масомеи ҳама кас мерасад ва аҳволи эшон дар ҳама маҷомеъ гуфта мешавад.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

МАСОМИР *a.* مسامير *ч.* мисмир.

Пешӣ маснади султон торае зада, аллоҳ ва изодо-ти он ба масомир ва шишаҳои зар устувор карда.

«Равзат-ус-саф»

МАСОММ *a.* مسام *ниг.* масом(м).

МАСОМОТ *a.* مسامات *ч.* масом(м) яъне ҷамъулҷамъи масам(м).

Аз масомоти у кушуд оғуш

Чун найябон ҳазор ранг хуруш. Бедӣ

МАСОНА *a.* مسانه *ч.* халтаҷаи бавӣ дар бадани инсон ва хайвон, пешбодон.

Ҳосияти гурда он аст, ки оби софиро ба масона фириштад. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

МАСОНЕЪ *a.* مسانع *ч.* маснаъ|маснаа.

Чун роҳи об бикӯшоянд, оби дарёё дар ҳавзо ва масоней равад. Носири Хисрав

МАСОРЕЪ *a.* مساريع *ч.* мисраъ|мисроъ.

Хуруфи охири масорен ӯ таърихи вафот меша-вад. (2) «Равзат-ус-саф»

МАСОРИФ *a.* مصارف *ч.* масриф|масраф.

Дар ин ҷо ба масорифи байтуҷмол назар бояд кард. (2) Аҳмади Дониш

Мо дину дил ниҳодем дар ваҷҳи дилситонон,
Сад шукр, к-ин захира шуд сарф дар масориф. (1)

Қамоли Хучандӣ

МАСОФ(Ф) *a.* مساف *ч.* масаф(ф).

Қудакони хоёнодида масоф андар масоф,
Маржабони доғ шокара қатор андар қатор. (1)

Фаррухӣ

Чон дар хатар ниҳоду масофи аду пикаст,
То кас нагуядаш, ки ҷаҳонро ягон гирифт. (1)

Музӣ

Бе он ду пил... масофи ҳасмонро ҷӣ гуна шиканам? (1) «Анвори Суҳайлӣ»

МАСОФИ барқашидан саф бастан, саф кашидан; омода шудан ба ҷанг.

Ҷое, ки барқашанд масоф аз паси масоф,
В-оҳансади шаванд ялон аз паси ялон. Фаррухӣ

МАСОФ кардан ҷанг кардан.

Моқон мағрур гашта буд... пас бар он қарор гирифт, ки масоф кунанд. Низомии Арӯзӣ

МАСОФА|МАСОФАТ *a.* مسافه|مسافت *ч.* фосяла, дури мо-

байни ду ҷо; фосялае аз роҳ.

Аз ин ҷо то соҳил бисёр масофат аст.

Аҳмади Дониш

масофат бурдан роҳ тай кардан, роҳ паймудан; масофат қатъ кардан роҳ рафтан, роҳ паймудан, роҳ сипардан.

Масофат қатъ кард ва бад-он деҳа расид. *Авфӣ*
МАСОФГОҲ مَصافَاكاه майдони ҷанг, ҷанггоҳ.

Инак расидам, агар ба ҷанг берун ой, дағар суҳанон дар масофгоҳ гуфта хоҳад шуд.

«Тағрихи Фаршита»
МАСОФОЗМУДА مَصافَا زَموده ҷангозмуда, ҷанговари бо-таҷриба.

Набард пешни масофозмуда маълум аст,
Чунон ки масъалаи шаръ пешни донишманд. *Сағдӣ*
МАСОФФ ا. مَصاف. ниг. масоф(ф).

МАСОЪ ا. مَساء. ниг. масо(ъ).

МАСОЙ ا. مَساعي. ч. масъот.

Ба сабаби истиғнои ӯ ҷуз ба зикри манокби ба маосир ва шарҳи масоӣ ва мафоҳир ва шукри ҷамил ва баъзи тоат натавонад буд. (2) *«Ахлоқи Носирӣ»*
МАСОШКУР масъо кӯшишҳои шобеи ситосгузояр.

Хеле масонӣ машкур, ки эшон доранд, ҳеч як аз мулк надоранд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

масонӣ ҷамилла сазо кӯшишҳои писандида, неқукор.
Ере будаиш дар он ҳабила,
Қоим ба масонӣ ҷамилла. *Ҷомӣ*

МАСОҲИФ а. مَصاحف. ч. мусҳаф||масҳаф||мисҳаф.

Пари тову с дар авроқи масоҳиф дидам,
Гуфтаи: Ин манзилат аз қадри ту мебинам беш. (1)
Сағдӣ

МАСОЧИД ا. مَساجِد. ч. масҷид.

Чандин ҳазор бутқада ба сазӣ ӯ масочид шуда.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

МАСРАФ а. مَصرف. ниг. масриф.

МАСРАҶ||**МАСРАҶА** а. مَسْرَج||مَسْرَجَة 1. чарогдон, шамъдон; 2. нароғ.

Ибро ба сутункон муртафеъ бардошта ва онро ба қандилу масраҷо биёристанд. *Носири Хисрав*

Ин фаталаест, чун дар масраҷа барафрузанд, мардум якдигарро ба сурати зангиён бинанд — бо рӯи сиёҳ ва муҳон мучаъад. *«Илми симиё»*

МАСРИФ||**МАСРАФ** а. مَصرف. 1. ҷои сарфу харч, он ҷи сарфу харч мешавад.

Расид мӯжда, ки омад баҳору сабза дамид,
Вазифа гар бирасад, масрафаш гул асту набид. *Ҳофиз*

Дар ин ҷо ба масрифи байтулмол назар бояд кард,
чи яке аз масрифи байтулмол фуқаро ва масокнианд.
Аҳмадин Дониш

2. сарф кардан, харч намуудан, хароҷот.

Қаноат ба қадри кафоф ва сарфи мӯзода дар масраф ҳам амре душвор бувад, ки ҳар нафсе аз уҳдан он набарояд. *Аҳмадин Дониш*

3. фонда, суд.

Агар бо ғайри худ волегузори,
Чаро беҳуда дам бояд дамандан?
Бифармо, то суи дузах барандам,
Чӣ масриф дорад ин гуфту шунидан?

Носири Хисрав

МАСРУР а. مَسرور соҳиби сурур, шоду хурсанд, хушвақт.

Авлиё масрур ва ҳосидон мақхур шаванд. *Авфӣ*
Ғариб нест, агар Восидини мискиноро
Ба ваҷҳи лутфи дами нақл аз ӯ кунӣ масрур. *Восифӣ*

МАСРУРУЛҚАЛБ ا. مَسرور القلب шоддил, дилшод.

Муҳаммади Сарроҷ мустаҳиккини ин диёрро аз атоён подшоҳ масрурулқалб гардонид.

«Тағрихи Фаршита»

МАСРУФ а. مَصروف сарф кардашуда.

Эй снхикад, ки умри ту аксар
Ҳама масруфи нахву тасриф аст ... *Ҷомӣ*

Муаллим, ки масруф шуд ҳимматаш
Ба тахсилӣ аммомаву ришу фаш ... *Шоҳин*

МАСРУҚ а. مَسروق (чизи) сирқат кардашуда, дуздидашуда.

МАСРУҚОТ а. مَسروقات. ч. масруқ.

Бист аз дуздон буданд он ҷою беш
Бахш мекардаи масруқоти хеш. *Румӣ*

МАСРУЪ а. مَصروع касе, ки бемории саръ дорад.

Баровард аз ҷиғар оҳе шағабнок,
Чу масруе зи пой афтод бар хок. *Низомӣ*

Гаҳ чу масруъ дасту по мезад,
Бар худ аз беҳудӣ сало мезад. *Бедил*

МАСРУЪСО مَصروع ساء масруъмопанд, мисли касе, ки дарди саръ дорад.

Ҳунаш зи сару тавон зи тан рафт,
Масруъсо зи хештан рафт. *Ҷомӣ*

МАСС I || **MAC I** а. مَس. 1. молиш, молидан, молидани ду ҷиъ ба ҳамдигар.

Қуҳу дарёёҳо сумаш мас мекунад,
То ҷаҳонӣ хисро пас мекунад. *Румӣ*

2. маҷ. бархурдан, дучор шудан.

Баъд аз қатъи масофат ва масн офати сахрову биёбон ба Миср расиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАСС II || **MAC II** а. مَس. макидан, макиш.

Вазъияташ чунон аст, ки биситонад байзан тозан
хамом ва суроҳ карда, ҳар ҷи дар ӯ ҳаст, мас на-
мояд ва хушк созад. *«Илми симиё»*

МАССОС а. مَصاص макида кашанда.

МАССОСА а. مَصاصة муанаси массос.

Ин рағҳо ба қуввати массоса кайлусро ба худ мекашад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАССОҲ а. مَصاح андозакунанда, паймоёнда.

Чу массохе, ки паймоёд заминро,
Ҳамекардам ба як манзил ду манзил. *Манучехрӣ*

Бад-ин гуна массохӣ манзилшинос
Зи соҳил ба соҳил гирифтӣ қиёс. *Низомӣ*

МАСТ ا. مَسْت 1. касе, ки дар натиҷаи хурдани нушобан мускир ба ҳолати беҳуши афтода мувозавати ақлу шу-урашро гум кардааст; 2. он ки аз таъсири ҷиъе кайф ва сархуши ҳосил намудааст.

MAC

Бун гул чунонам маст кард, ки домаҷам аз даст рафт. *Савдӣ*

Бо ҳама тақову зӯҳд ар бишнавад номат Қамол,
Аз даруни савмаа масту хароб ояд бурун.

Қамолӣ Хучандӣ

3. мастивар, мастхунанда.

Роҳи дили ушшоқ, зад он чашмӣ хуморе,
Пайдост аз ин шева, ки маст аст шаробат. *Хофиз*

4. маҷ. саргарм; машғул.

Оламе з-ин навест масти фиғон,
Ки шадид аст захмӣ теги забон. *Бедӣ*

5. маҷ. аз худ рафта, бебоқ, бемулоҳиза.

Ба дасти ғулумони масташ диҳам,
Ба чуби шубоноқ шикасташ диҳам. *Низомӣ*

◇ масти аласт масти азали, масти ҳамашай.

Қоҳилии ман замонаро бибаст,
Ҳамчу маҳви бодаю масти аласт. *Румӣ*

МАСТАБА|МИСТАБА а. مصطبة 1. суфақа, суфа, ҷои иншаст, ки дар беруи ва ё дар хона, айвон ва ғ. баландтар аз рӯи замин сохта мешавад.

Вайро ба саҳро берун бурдам, ба мазвее расидам,
Ки мастабас буд. *Ҷомӣ*

2. майхона.

Мастаба ва соири мавозен фиску фучур муаттал монд. *«Равзат-ус-сафо»*

Хурда ба расми мастаба
Май дар сафолян машраба. *Ҳоҷонӣ*

МАСТОНА مستانه маствор, бо тарзу равиши одамони маст; калавида-калавида.

Мастона меҳиромӣ, тарсам, ки дар раҳат
Бо ранги чеҳраам набарад ҳуш нақши по. *Бедӣ*

МАСТУР I а. مستور 1. бо сатр пушида, бо парда пушида, пардапӯш; маҷ. пушида, пинҳон.

Чехран мақсуд дар пардан таваққуф мастур буд. *Восифӣ*

Он ганҷ, ки дар савмаан зоҳид мадфун буд, мастур ва махфӣ монд. *«Анвори Сухайлӣ»*

2. духтар ё зани паси парда; маҷ. пок, покдоман, оиффат, бономус.

Чу мастур бошад зани хубрӯй,
Ба дидори у дар биҳишт аст шӯй. *Савдӣ*

Маҳвашоне ба дилрабон тоқ,
Чумла мастурн шухран офоқ. *Мушфиқӣ*

МАСТУР II а. مستور 1. сатр кашидашуда, навишташуда.

Ва чун он ҷо ба сабабе ки дар садри китоб мастур ва мақзур аст, дар ни таълиф ба шаруъ пайваст.

«Ахлоқи Носирӣ»
мастур мусаббат навишта, сабт ба қайдшуда.

Қисси Бухтуннарс ... мастур мусаббат буд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. навиштаҷот, китобҳо.

Тифл будам, ки бузургеро пурсидам аз булуғ.
Гуфт: Дар мастур омадааст, ки се нишон дорад. *Савдӣ*

МАСТУРА I а. مستورة муаннаси мастур I.

Ҳабоб гуфт: Эй мастура, канизаки моро овоз кун! (2) *Аттор*

Мастурагони Миср эи дилдор юсуфӣ

Ҳар як турунчу даст буридан гирифт боз. (2)

Шамси Табрезӣ

МАСТУРА II а. مستورة муаннаси мастур II.

... Ҳақонкро аз зуруфи хуруфи эсотири мастуран кутуби мутадовила фаро гиранд. (1)

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

МАСТУРӢ I. مستورى 1. бопардагӣ, пушидагӣ, покдоманӣ.

Дар он миён аврате буд, ки худро ба ҷилбоби ҳаё менушид ва дар мастурин ҳол мекушид. *«Хористон»*

2. маҷ. бовфатӣ, баномусӣ, покдоманӣ.

Бар он шум, к-отани оҳе барорад,
Ки не истад, на мастурӣ гудозад. *Нозим*

3. маҷ. порсой, зӯҳду тақво.

Факехе барафтада масте гузашт,
Ба мастурин хеш мағрур гашт. *Савдӣ*

Қас ба даври наргисат тарфе набаст аз офият,
Бех, ки нафрушад мастурӣ ба мастони шумо. *Ҳофиз*

МАСТӢ مستى ҳолати беҳушӣ ва беҳудӣ дар натиҷан хурдани мускирот.

Бад-он мастӣ андар диҳад сар ба бод,
Туро руз ҷуз шоду хуррам мабод. *Фирдавсӣ*

Ва ҷои симу зар гар шиша меод,
Чӣ мастихо ҷаҳон мекард бунёд. *Бедӣ*

МАСУБАТ а. مشوات 1. подоби лек, муқофот, музди неки.

Дар оҳираг бо масубати ин хабар бо ту шарик бошам. *«Равзат-ус-сафо»*

МАСУБОТ ч. مشوات 2. масубат.

Умедворам, ки аз масуботи он низ бебаҳра намонем. *«Равзат-ус-сафо»*

МАСУН а. مسون махфӯз, ниғаҳдори қардашуда; дар амон гирифта, эмин қардашуда.

Ҳар соҳибӣ таъ, ки бар он вуқуф ёбад, аз айбҷуъ ва ғийбат қардан масун намонад.

«Ахлоқи Носирӣ»

Чун ақлоҳ дар амре иттифок кунад, ғолибан аз хато масун бошад. *Аҳмади Дониш*

масун ва маъмун махфӯз ва эмин.

Атрофи баҳру бар аз осеби муфсидон масув ва маъмун гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

масуну мусаллам эмин, саломат ва махфӯз.

Ҳар соҳибдавлат, ки хоҳад ... аз тағйиру таъдил масуну мусаллам бошад, ин маросимро муқоабат наояд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАСУС а. مسوس мурғи бирён, ки дарунашро бо сабзавот, зира ва доруворхон дигар пур карда, бо сирка меомезанд.

Масуси саронию очори нағз,
Зи бодому ниста бароварда мағз ... *Низомӣ*

МАСХ а. مسح 1. таъдил додани сурате аз аввала зишт-тару хунуктар ба сурати дигарӣ; аз рӯи афсонаи динӣ

хуло сездэх нафэр зану мардро барон афъоли бадашон ба шакли хайвонот даровардаст, чунончи ғоратгареро ба шакли сусмор, мутакаббирро — ба зог, моли ҳаром-хурро — ба гувчишк ва ғ.

Сездеҳ чиз ниҳодаст бино,
Қи ҳама масх шуданду ҳама ҳаст. *Ҳоқонӣ*
Он ҷамоатро, ки зияд масх кард,
Ояти тасвирашонро насх кард. *Румӣ*

МАСХАРА *а.* مستخره масхарабоз, ширинкор.

Хусайн гуфт: Ман на мутрибам ва на масхара, ки сухан бо ман дорӣ. *«Таърихи Табарӣ»*

Подшоҳ ва шоҳзода либосҳои худро бар души масхара ниҳоданд. *Авфӣ*

МАСХАРАҒИ *а.* مستخره масхарашивай, хандахаришшавӣ.

Пешн фиръавиниён зи носарағӣ
Мисли Муо шудӣ ба масхарағӣ. *Ҷомӣ*

МАСЪАЛА||МАСЪАЛАТ *а.* مسئله||مسئله 1. мавзӯи баҳс, мавзӯе, ки ҳалталаб аст; мабҳас.

Агар масъалате афтад мушкилтар, ки дар он таҳай-юре афъода ва аз мо дар он боб мисоле наффта бошӣ, истилои рави мо кунӣ ва ҷомаҳо фиръистӣ бо қосидони мусриб, то он масъаларо ҳал карда олд.

«Таърихи Байҳақӣ»
Мабоҳисе, ки дар он маҷлис чунун мерафт,
Барон мадрасаю доху қили масъала буд. *Ҳофиз*

2. пурсиш, дархост, илтимос; **масъалат кардан** (*ё* на-мудан) пурсидан, дархост кардан, илтимос кардан.

МАСЪАЛАОМУЗ *а.* مسئله آموز омузанда, таълимдиҳанда.

Нигори ман, ки ба мактаб нарафта хат наनावишт,
Ба ғамза масъалаомузи сад мударрис шуд. *Ҳофиз*

МАСЪОТ *а.* مساعاة 1. кушиш, сайё, ниҳояти кушиш, шитоб; 2. маҷ. баландӣ, бузургия.

МАСЪУД *а.* مسعود саодатманд, кушбахт.

Панди Саъдӣ, ки калиди дари ғанчи саъд аст,
Натавонад, ки ба ҷо оварад, илло масъуд. *Саъдӣ*

Рафта буд аз кафи ман домани хуршедваше,
Боз бо толеи масъуд ба даст овардам. *Ғузулай*

МАСЪУДРОЙ *а.* مسعودى некрой.

Хучастаталъату фирӯзабахту фаррухфол,
Сандаголеу масъудрою саъдликӯ. *Убайди Зоконӣ*

МАСЪУЛ *а.* مسئول 1. пурсидашуда, хосташуда; 2. хо-хш, талаб.

Масъули вай ба иҷобат макрун ғантӣ, Ибни Саъд
Бо асҳоби худ дар ҳаракат ва сукун нашварат намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Аркони давлат бо модари шоҳ дар ин қадар муҳ-лат музояка накарда, масъули он афифаро иҷобат намунад. *«Таърихи Фаршита»*

3. савол кардашуда, касе, ки аз вай мепурсанд.

Эй Ҳорул, ямрӯз, ки ту сояӣ ва ман масъул,
Ман ҳокимам ва ту аз ҳукм маъзул. *Ҳофӣ*

МАСҚАТУРРАЪС *а.* مسقط الرأس зодгоҳ, таваллудгоҳ, ва-тан.

Аз кучой ва мавлиду масқатурраъси ту дар куч-ост? *«Равзат-ус-сафо»*

Ба сабабе аз асбоб Салҷук аз масқатурраъси хеш ба Мовароуннахр омад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАСҚУБ *а.* مقبوض суроҳ кардашуда (бо пармӣ).

... Ба алмос ӯро [ёкутро] масқуб гардонид.

«Равзат-ус-сафо»

МАСҚУЛ *а.* مقبوض сайқал додашуда; тоза ва ҷилдор кардашуда.

Равшан оннае ба даст овар,
Ки за занги ҳаво бувад масқул. *Ҷомӣ*

МАСҲ *а.* مسح молидан бо даст.

Агар шифон ранҷи хешро дар масхи ғушн худ
донам, ин феъл аз ман дар вучуд наёнд.

«Равзат-ус-сафо»

МАСҲАФ *а.* مصحف ниг. мусҳаф.

МАСХУБ *а.* مسحوب ҳамсухбат, ҳамдам; ҳамроҳ, ҳамса-фар.

Яке аз умарон осни масхуби Қобус ба қалъа рафт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАСХУР *а.* مسحور сеҳр кардашуда, гирифтори сеҳру ҷоду.

МАСЧИД||МАЗКИТ||МАЗГИТ *а.* مسجد||مذكت||مذگт иба-датхонаи мусулмонон.

Ба масҷид ҳафтае аз ту кучо як сачдан лонк,
Ки дар одинае зоҳид, ба шаш рӯзи дигар фосик.

Қамоли Хучандӣ

Дили Ҷомӣ, ки шуд бутхона аз меҳри буте чун ту,
На дар вай фикри масҷид, на ҳавои хонақаҳ бод!

Ҷомӣ

масҷиди одина (*ё* ҷомеъ) масҷиде, ки дар он намози ҷумъа меҳонанд.

Нур ҷон бузург аст ва дар вай масҷиди ҷомеъ аст. *«Таърихи Наршахӣ»*

Хонаи ин қавмро чун масҷиди одина дон,
Зинати қолин шаъни пешайвон асту бас. *Сайидо*

МАСЧИДӢ *а.* مسجدى 1. мансуб ба масҷид; 2. обид, зоҳид ва порсо, намозхонаи динӣ.

МАСЧУД *а.* مسعود он ки ба вай сачда мекуванд, ма-рнди парастани.

МАСЧУН *а.* مسجون маҳбус, зиндонӣ.

Дар он замон ҷамъе касир аз абнон Аббос масчун ва маҳбус буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАСЧУР *а.* مسچور пур ва моломол аз об, саршор, лаб-рез.

Баҳри масчур аст обаш ё зудлои салсабил,
Арсан ҷарх аст сахнаш ё бихишти ҷовидон.

«Равзат-ус-сафо»

МАТАР *а.* مطر борон.

МАТАРНОҚ *а.* مطرناк борони, бораида.

Ҳоҷа ҷунон абри бонгдору матарноқ
Ҳаст ба қавлу амал ҳамеша муҷаррад. *Манучехрӣ*

МАТБАХ *а.* مطبخ ошхона, хонаи ошпазӣ, ошпазхона.

З-он дам, ки сун матбах чашми тамаъ кушодам,
Даст аз хариса шустам, дил бар палав ниҳодам.

Савдо

♦ **ин матбах, (ин) матбахи** дудахӯр *киноя* аз дунё.

Дар ин матбах, ки қурбон аст чоноҳ,
Чу дунон ғайрибай матбахаст нест. *Шамси Табрэзӣ*
Қадам неҳ дар ин матбахи дудахӯрд
Бизан пой бар косаи лочвард. *Хочу*

матбахи фалак фалак ҳамчун ҷон насабдихӣ ва қисмат.

Дар матбахи фалак, ки ду нон аст гарму сард,
Ғам бех наволаи ману хуни ҷигар мудом. *Ҳоҷонӣ*

МАТБАХИ *а.* مطبخ 1. мансуб ба матбах; 2. ошпаз.

Ҳорунарашид матбахири бихонд ва ҳукм кард,
Ки фардо бояд ки ҳариса кунад. *«Хористон»*
Нагардад аз мазоқам лаззати кукулалав берун
Аз он рӯзе, ки пири матбахи додаст иршодам. *Савдо*

МАТБУХ *а.* مطبوخ 1. пухташуда; 2. хурук.

Дурдин матбух бин бар сари сабзаи ин сел,
Шитаян нораҷ бин бар сари об аз ҳубоб. *Ҳоҷонӣ*

Низомшоҳ гуфт: Пеш аз ин ба чанд рӯз фалон
хоҷасарой матбухе барон ман овард, ба муҷарради
хурдан дарди шикам ва барҳамзадагии табият ри-
сия. *«Таврихи Фаршита»*

МАТБУА *а.* مطبوعه муанқиса матбуъ.

Аз мевачоти матбуа, чун анор ва ангур, аз баққол
бихар. *Аҳмади Дониш*

МАТБУЪ *а.* مطبوع мувофиқи табъ, мақбул, писандида;
дилқаш.

Султонро суҳан гуфтани ман матбуъ омад, шабон-
гоҳ ба манзили ӯ нақл карданд. *Сатидӣ*
Бигу, ки ғай ҳама аъзоёнтон чунон матбуъ,
Ки шарҳи ҳусни яке з-он ба солҳо наътвон. *Шоҳин*
матбуъ *афтодан касеро* маъқул омадан, писанд шудан,
мувофиқи табъ касе омадан, ба касе маъқул шудан.

Сози беоҳанги мо матбуи табии кас нашуд;
Ҳар чӣ меояд ин мо, бар худ ситам дорем мо.

Туғрал

МАТВӢ|МАТВО *а.* مطوى|مطوا 1. печидашуда, печ дар
печ, печида.

Устунӣ ман исмату ҳифзи ту аст,
Чумла матвини аминӣ он ду даст. *Румӣ*

2. навардида шуда, тай кардашуда; **матвӣ** кардан тай
кардан, навардидан.

В-ар заминро обро улвӣ кунад,
Роҳи гардуноро ба по матвин кунад. *Румӣ*

МАТИЙ|МАТИЯТ *а.* مطية|مطية ба ин шакл *каместе*-
мо; *ҷамғаш* матоъ.

МАТИН *а.* متين 1. устувор, собит, маҳкам.

Эй он ки ба фанин шоирӣ бебадалӣ,
Устоди қасидану пири ҳунари,
Дорӣ сухани баланду бар асл матин,
Оре, чу ту аз асл Маози Ҷабали.

Қамоли Ҳуҷандӣ

2. балғ, пурмаъно, асоснок.

Маъниро аз тарзи нави Мулло-Дарвешӣ Вола
бурдаӣ, ки тамкини ғибороти матинаш бар рағи хоро
хатти насх кашидӣ. *Бедил*

♦ **матин** шудан рост шудан, сик шудан.

Азиз аз ин суҳан шуд он чунон тез,
Ки ҳар мулш матин шуд чун синион тез. *Ҳоҷиқ*

МАТИР *а.* مطير бороник; борянда.

Чун бахри ситам мавҷи занад, киштиш Нух аст,
Чун гарди боло нашр шавад. абри матир аст.

Анварӣ

МАТЛАБ *а.* مطلب 1. маъъала, маъҳас.

Матлабхон илмӣ ҳама ҷаҳор гуна аст...
Ибни Сино

2. ҷиз ё каси талаб кардашаванда; ҷизи матлуб, мақ-
суд; мақсад; хоҳиш, талаб.

Матлабу мақсади ушшоқ дар ин дашти фано
На удулу на уқулу на зифи асту на суд.

Шамси Табрэзӣ

Агар осудайи матлаб бошад, ту ҳам он вилоят-
хоро боздеҳ. *Аҳмади Дониш*

МАТЛАЪ *а.* مطلع 1. ҷон тулуъ, маҳалли зуҳур, баро-
мадгоҳ; маҳалли тулуъ офтоб, моҳ ва ғ.

Чун баромад моҳи нав аз матлаи пирӯҳанаш,
Чашми бадро гуфтам: Алҳамде бидам пироманаш!

Сатидӣ

Офтоб сар аз матлаи уфуқ берун кард.

Аҳмади Дониш

Зохидро субҳи умед аз матлаи мурод табассум
огоз кард. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

2. оғоз, шӯрӯ, аввал; *муқобили* мақтаъ 2.

Ҳар суҳане, ки аз матлаи он дурушӣ мафҳум
гардад, бояд ки мақтаъш ба нарий ва лутф қатъ
ёбад. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

матлаи сабоҳ аввали пагоҳ, вақти дамидани субҳ.
... Аз матлаи сабоҳ то мақтаи равоҳ масолеҳи халқ
гузарида. *Авай*

аз матлаъ то мақтаъ аз аввал то охир.

[Рой] қиссан хоб ва ганҷ ва васиянома... аз
матлаъ то мақтаъ бозгуфт. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

3. *адиш*. байти аввали ғазал ё қасида; *муқобили* мак-
таъ 3.

Дар ҳасби ҳол матлаи шеър гузидаам,
В-овардаам ба сурати тазмину бас хуш аст.

Анварӣ

Эй ин абри раҳматат хуррам гулу бустони мо,
Гуфтуғуи ҳарфи ишқат матлаи девони мо. *Махфӣ*

МАТЛУБ *а.* مطلوب талаб кардашуда, он чӣ талаб карда
мешавад; мақсуд.

Фасли ҳафтум дар баёни хайру сводат, ки матлуб
аз расидан ба қамол он аст... *«Ахлоқи Носирӣ»*

Баъзе сабрро ду қисм кардаанд: яке сабр аз мат-
луб, дувум сабр бар мақруҳ. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

♦ **матлуби** Искандар *киноя* аз оби ҳаёт.

Ҳар кӣ бошад толиби меҳраш, бимонад ҳамчу Ҳизр.
З-он ки меҳраш лаззат аз матлуби Искандар гирифт.

Муиззӣ

МАТМАЪ *а.* مطعم он чӣ мавриди тамаъ аст, ҷиан хоста-
шуда; орзу, хоҳиш.

МАТМАХ *а. مطرح* чои назар андохтан, чое ё чизе, ки зери назар қарор дода мешавад; назаргоҳ, маврида таваҷҷуҳ.

Якero дил аз даст рафта буд ва тарки чон гуфта ва матмахи назараш чои хатарнок ва мазанин ҳа-лок. *Савди*

Эй маърази ин нибзманд!
Б-эй матмахи ин ҳаёлбанди! *Шоҳин*

МАТМУРА *а. مطموره* 1. хонаи зеризаминӣ, таххона; 2. зиндон.

Чун Тоҳир бар болини падар ҳозир гашт, аҳли ғадр Тоҳирро гирифта маҳкам барбастанд ва дар матмура боздоштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Оқид бонд, ки аз матмураи зулматободи табиат ба фазои васеи ақл ояд. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

◇ **матмураи** обу гил дар тасавуф—зиддони рӯҳ, яъне худӣ ҷисм; ҷисми одам.

Гузар кун зи матмураи обу гил,
Сафар кун ба маъмураи чоку дил. *Ҳоҷу*

МАТМУРАНИШИН *مطمورده نشين* зиндоннишин, зиндонӣ.

Матмуранишини чохи ғафлат,
Тайёрасавори роҳи ғафлат. *Ҷомӣ*

МАТМУРАНИШОН *مطمورده نشان* касе, ки дигаронро ба зиндон менишонанд.

Фавворакӯпои чашман ҷуд,
Матмуранишони кунҷи нобуд. *Ҷомӣ*

МАТМУС *а. مطموس* 1. маъву нобуд кардашуда; аз байн рафта.

Қорзоре қард, ки осори шаҷоати Тӯс ва Рустам матмус гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Чун муҳлифон бад-он расиданд, ба заҳматя бис-ёр андаке аз он матмус гардониди бозгаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. фарсудашуда, фарсуда, кӯҳнашуда.

Чун ҳаво дар ғоятӣ ҳарорат буд ва ҷомаҳо мат-мус, мутаваҷҷеҳи Сарахс шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАТМУЪ *а. مطموع* тамаъ кардашуда, талаб, хоҳиш, ҷашмдошт.

Матмуъ он, ки чизе ба имом Ҳусайн нависн ва уро аз воқеан ман ҳабар намоӣ. *«Равзат-ус-сафо»*
Ақнуи матмуъ он аст, ки мардона бикӯшед.

«Равзат-ус-сафо»

МАТН *а. متن* 1. чои баланд ва устувор; 2. маҷ. замин, сатҳи замин.

Риёзе дид Юсуф муҳтарартарх,
Зи матни хуррамаш Фирдавс як шарх. *Нозим*

3. маҷ. навиштаҷоти асли китоб (ба ғайри хошья ва шарҳи он).

Зикри эпос дар матни китоб ёд карда шавад. *«Маҷмаи-ул-ансоб»*

МАТОВӢ *а. مٹاوی چامъ* 1. ҷ. матвий|матво; 2. маҷ. тар-киб ва ҷумлаҳои печ дар печ калом.

Дар матовии муқотабот аз ҳар тӯе мӯе ва аз ҳар шевае шаммае ба машоми хотири мустағме расад. *«Нигори дониш»*

Ин фасл то ин ҷо ҳикояти суҳани ҳақим аст ва дар матовии ин калимот ғавонида бисёр аст.

«Ахлоқи Носирӣ»

МАТОЕ *а. مطايا* ҷ. матий|матийат ҷорпоёни саворӣ ҳам-чун аспу шутур ва ғ.

Аббос гуфт: Ҷамъе дигар ҳастанд, ки бо Язид байат накардаанд ва матоеи яшон аз атоёи худ ғар-ронбор гашта. *«Равзат-ус-сафо»*

Матоеи орзуи ҳамгиро аз атоёи он саховатпеша ғаронбор гашта; расми эҳтиёҷ ва оз аз ҷаҳон ба-рафтад. *«Таврихи Фариста»*

МАТОИБ *а. متاع* ҷ. тааб.

Тараққӣ бар маоричи фазоли бинайники бар ба-лаъдӣ рафтаг аст, ки бе таҳаммули мапоҳ(қ) ва матоиб... муяссар нагардад. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

МАТОИМ *а. متاع* ҷ. матъам.

Фарти қудрат бар таҳсили матоими лаъиз ва та-мкин аз мановеҳи шаҳр ва вусул ба машориби ҳанни марғуб талабад. (2) *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАТОЛЕЪ *а. مطالع* ҷ. матлаъ; матолеъ ва мақотеъ авоил ва авохир, аввалу охир.

Баъзе тариқи тарсёе ва тасҷеъ месипаранд ва матолеъ ва мақотеъ суҳанро бад-он ҳашмат ориш медиҳанд. *«Оини нигорӣ»*

МАТОЛИБ *а. مطالب* ҷ. матлаб.

Ҷаҳд — таҳаммули машаққат бар иктисоби ма-толиб (бошад). (2) *Авфӣ*

МАТОМЕЪ *а. مطالع* ҷ. матмаъ.

Даргоҳи ту омро матомеъ,
Айвони ту хосро макосиб. *Анаирӣ*

МАТОНАТ *а. مئآت* устуворӣ, маҳкамӣ.

Малаҳи истиқомат ва матонат дар у ҳосил гар-дад. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

МАТОР *а. مزار* 1. паридан, парии.

Сад ҳазорон сол бӯдем дар матор,
Ҳамчу зарротн ҳаво бенхтиёр. *Рӯмӣ*

2. ҷои паридан, маҳалли парии.

Мурғони хастаему зи даҳ дом ҷастаеи,
Домест домн ту, ки аз он су матор вест.

Шамси Табрэзӣ

МАТОҒ *а. مٹاڻ* ҷ. ҷои тавафқ қардан, мазор ва ғ., ки диндорон ба ғири он давр гашта зинрат мекунанд.

Гуфт: Эй Анқон ҳақ ҷонро матоғ.
Шукр, ки бозомадӣ з-он кӯхи Қоф. *Рӯмӣ*

МАТОЪ *а. متاع* 1. порча, кумош.

Сад шутурро аз матоъ ва кумоши нафис бор кар-данд. *Авфӣ*

2. мол, моли тнҷоратӣ, колон харидуфурӯшшаванда.

Ва фалон ғайи ба воситаи зарар ва зиёни фалон касб ё фалон ҷинси матоъ мутазааррӣ шуда гадо гашт. *Аҳмади Дониш*

Гар дошт рӯзе пеш аз ин бозори Юсуф равнаке,
Дорад матон ҳусни ту имрӯз бозори дигар. *Ҳилолӣ*
матон қалин (ё ҳақир) моли ночиз, моли ҳечмаъра.

МАФТУҶ *а. مفتوح* 1. кушодашуда, кушода.

Бар фуқарон ибод боби ризқ мафтӯҳ бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. фатҳ кардашуда, мусаххаршуда.

...То он замон, ки Хуросон мафтӯҳ гашт, дар зилли инояти Мирзо Бобур маъво дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАФҲАР *а. مفخر* фахр, ифтихор, бонси ифтихор.

Гар Систон бинозад бар шаҳрҳо, барозад, Зеро ки Систонро зебад ба хоҷа мафҳар. *Фаррухӣ*
Гар ту ба табор фахр дорӣ,
Ман мафҳари гавҳару таборам. *Носири Хисроӣ*

МАФҲАРАТ *а. منخרת* ҷизе, ки бо он ифтихор карда мешавад, мавриди фахру мубоҳот.

Аз шахси ӯ нағанита ҷудо ҷоку мафҳарат,
Дар ҳукми ӯ накарда гузар моҳу офтоб. *Анварӣ*

МАФЪҶҮЛ *а. مغلول* 1. кардашуда, он ҷизе, ки карда шудааст; 2. *грам.* пуркуианда; объект; *муқобили* фолл 2.

Умре гузашт то кай монанди Амри мафъул
Зарби замона хӯрдан аз дастӣ Зайди фолл? *Савдо*

МАФҚУД *а. مفقود* гумшуда; аз мён рафта.

Мафқуд шуд мурувату маъдум шуд вафо,
Қ-аз ҳар ду ном монд чу Силмуғу кимӣ. *Абдуллоҳи Ҷабалӣ*

Нафси инсониро се қувват аст мутабои ... ва чун
яке аз он қувво бар дигаре *голиб* шавад, он дигар
мафқӯр ё мафқуд шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАФҚУДУЛАСАР *а. مفقودالامر* пайгумшуда, беному нишон гумшуда, он ҷӣ аз он асаре боқӣ намондааст.

Муждаи вислои писари мафқудуласари хеш
истимоъ фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАФҲУМ *а. مفهوم* фаҳм кардашуда, фаҳмидашуда, лоништашуда; мафҳум (-и *касе*) гаштан фаҳмида шудан, фаҳм карда шудан.

Гуфт: Пирӣ садупанҷохсола дар ҳолати назъ аст
ва ба забони аҷам ҷизе ҳамсӯяд ва мафҳуми мо на-
мегардад. *Савдо*

МАҲМУҶ *а. معج* лаҷомӣ дурушти вазнин, ки бар аспу ха-
чири саркаш барон ром кардан мегузорад.

Ту ҳайдахино ҳаменӣхӣ мах
Бар курраи тапсапи бечора. *Мунҷик*

МАХБАР *а. مخبر* ботин, дарун, пушида; махбару манзар
даруну берун, ботину зоҳир, пушидаву ошкор.

Зи фазли махбару манзар бар ӯ гуво бас кун,
Ки ошқораи мард аз ниҳони мард гувост. *Унсурӣ*

МАХДУМ *а. مخدوم* он кӣ дигарон ба вай хидмат меку-
нанд; хӯҷани, хоҷа.

Ту махдумио ман камни бандаат,
Ту фармондеҳу мән сарафкандаат. *Хочу*

Ҳеҷ хирадманд барои осониӣ ҳеҷ ранҷи мах-
думи худ ихтиёр накунад. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

МАХЗАН *а. مخزن* 1. ҷои ганҷ ниҳодан, хизона, ганҷ.

...Ки гар ман бандя бошам, ҳафт махзан
Бувад кам дар баҳон гавҳари ман. *Нозим*

маҳзани асрор а) ганҷиван сирҳо; б) *киноя* аз яку-
мин китоби «Ҳамса»-и Низомӣ «Махзан-ул-асрор».

Маро чун маҳзани асрор ганҷе
Чӣ бояд дар ҳавас бинмуд ранҷе. *Низомӣ*

2. анборча, мадон.

Қазвиние табаре дошт, ҳар шаб дар махзан ме-
ниҳод. *Убаиди Зокони*

МАХЗАНУЛАСНОМ *а. مخزن الاصنام* ҷои санамҳо, ҷои
бутҳо, ҷои муҳофизати бутҳо.

Он қалъа ба аҳди роҷа Баҳим бар куллан кӯҳе
бино ёфта, аҳли Ҳинд онро махзануласном ме-
нистанд. *«Табрихи Фаршита»*

МАХЗУБ *а. مخضوب* ранг кардашуда, олуда.

Дар ҳолате, ки махзуб ба дам бошам, хоҷам гуфт,
ки фалону фалон маро куштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАХЗУЛ *а. مخذول* хору залил кардашуда.

Ба фан даҷҷолро маъзул карда,
Ба шакл иблисро махзул карда. *Хисроӣ Деҳлавӣ*
Толби ботил ба ҳасаби маънӣ махзул ва мағлӯб
аст. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

МАХЗУН *а. مخزون* дар хазина маҳфуз дошташуда.

Ин ҷо захираи кулӣ махзун аст.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

Ҷамъе аз паричеҳрагонӣ хос монанди лутъун
макнун ва дурри махзун шароби лаъфром ба ко-
саҳон булғурин рехта ба ҳозирон доданд.

«Равзат-ус-сафо»

МАХЗУНОТ *а. مخزونات* ҷамъ 1. ҷ. махзун.

Дар андак фурсате роҳи ганҷ бозёёфта тамоми
махзунотро ба назари ҳумоюн дароварданд.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

2. маъ. пушидагиҳо, махфиҳо, пинҳондошташудаҳо.

Баён дар фаҳвои махзуноти хотир ҳаққи амонат
ба ҷой набарад. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

МАХИЛА *а. مخيلة* 1. лаъкатноқя, арзан-
дағи; 2. нишона, аломат.

МАХЛАС *а. مخلص* 1. халосӣ, раҳоя.

Ҳеҷ метавонӣ, ки аз ин мазикӣ бало роҳи мах-
ласе ба ман бинамой. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

Фардо, ки ту ҳам шикаст ёбӣ,
Бар махласи худ на даст ёбӣ. *Савдо*

2. маъ. маҳалли итмом; охир, поён.

Пеш аз он к-ин ҷисса то махлас расад,
Дуди ганде омад аз аҳли ҳасад. *Румӣ*

МАХЛУТ *а. مخلوط* омехташуда, омехта.

Дар олами шаҳодат ҳама махлут ва мамзӯҷ ба
аззон аносир аст. *Аҳмади Доқиш*

МАХЛУҶ *а. مخلوق* офаридашуда, ҳалқшуда.

Одаиён бар тибои муҳталиф махлуҷ гаштаанд.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

Гуям пай дуоят то субҳ 3-аввали шаб,
Эй унсурӣ ту махлуҷ аз кибриён машраб. *Сайидо*

Матон ман сару чон асту нест лонки дӯст,
Ба дӯстон чӣ фириштад касе матон қадил.

Қамоли Хучандӣ

Чон меҳидем тӯҳфа ба боду намебарад,
Хиҷлат барад магар ин матон ҳақири мо.

Қамоли Хучандӣ

3. молу мулк, сарват.

Бо ҳаби ишқи ҷонон хонабардӯшем мо,
Аз матон ҳар ду олам ҷашм мепоём мо. *Нило*
... Ки мискин, дар ғилми гурбат бимурд,
Матос, к-аз у монд, золим бибурд. *Ҷошӣ*

✦ **МАТОН** хона мол ва асбобу анҷоми хона.

Дар ҳар тараф матони хона ба ноне мефурӯхтанд
ва касе намехарид. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

Ба гораи додам аз рағфат матон хонаи худро,
Ба дасти худ задам оташ ман оташхонаи худро.

Махфӣ

МАТРАҲ *а. مطرح* 1. маҳалли андохтан, ҷон афкандани ҷизе.

Пас набӣ фармуд, к-онро баркананд,
Матраҳи хошоку хокистар куянд. *Румӣ*

Ҳи заминест, ки сарманили ҷонон будаст,
Матраҳи нури рухи он маҳи тобон будаст. *Ҷошӣ*

2. ҳалтае, ки сайёдон шикори худро дар он меандозанд.

... Ки чун боям матрахе сохтан,
Шикоре дар он матраҳ андохтан. *Низомӣ*

МАТРУД *а. مطرود* тард кардашуда, рондашуда, мардуд.

Эй матруд, на Валид маро тавонад кушт ва на ту!
«Маҷмаи-ул-ансоб»

В-ар бувад андештаат зинту палид.

Мешавӣ мардуду матруду банд. *Шоҳидӣ*

МАТРУК *а. متروك* тарк кардашуда, фурӯгузоришуда, аз байн бурдашуда, аз кор ва аҳамият рафта, ғайри рояҷ.

Бурҳон-Низом ... зарӣ сурх маскук гардонид, хост,
ки зарӣ куфоро матрук созад. *«Тағрихи Ҷарриш»*

Дар ин рӯзгор қадри ин фирқа шикаст ёфта ва матрук шудаанд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МАТРУКОТ *а. متروكات* моли меросин одами мурда.

Ин маънӣ ба самъи подшоҳ расида, фармуд, ки
тамомати матрукоти амир Аҳмадро ҳозир оварданд.

«Равзат-ус-саф»

Адади филони у аз шаш ҳазор мутаҷовиз набуд
ва боқии матрукоти у бар ин наҳҷ буда.

«Тағрихи Ҷарриш»

МАТФӢ *а. مطفى* хомӯш кардашуда (дар бораи оташ ва ғ.).

МАТЪАМ *а. مطعم* 1. ҷои таомхӯрӣ, ошхона; 2. таом, хӯрок, ғизо; матъам ва машраб а) таомгоҳ ва нӯшидангоҳ; б) таом ва нӯшиданиҳо.

Бисё, то матъам ва машраби ман бинӣ. *Авфӣ*

МАТЪУМ *а. مطعوم* хурдаи, хӯрок, он чӣ хӯрда мешавад.

[Ҷозонхон] донад, ки одату расми ҳар як [салотин ва мулк] дар базму рази, хушину нохушӣ, матъум ва малбӯс ва марқуб ва дигар ҳолат ва ашъе чӣ гуна буд ва ин замон бар чӣ ваҷҳ аст.

«Ҷомеи-ут-таворих»

МАТЪУМОТ *а. مطعومات* ҷ. матъум.

... Чаҳорум ҳисси завқ аст, ҳар чӣ аз матъумот аст, бад-у оял. *«Маҷмаи-ул-ансоб»*

МАТЪУН *а. مطعون* 1. зада ва суроҳ кардашуда бо найза ва монанди он.

Дев дуздона суви гардун равад,
Аз шикҳи у муҳраку матъун шавад. *Румӣ*

2. таъна кардашуда, маломатзада, сарзаниш кардашуда, мавриди таъна ва маломат.

Мумсин ба ҳама вақт матъун ... бувад.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

Матъунӣ ҷаҳон шудам зи дастат,
Дар гуша ниҳон шудам зи дастат. *Шоҳин*

3. гунаҳгор, айбдор.

Султон Маҳмуд ... ҳар рӯз якero ба гувоҳи нокарда муттаҳам ва матъун дошта, ба сибаст меовард. *«Тағрихи Ҷарриш»*

МАУНАТ *1. ا. مؤنت* воситаҳои таъминот, нафақа, озуқа; таъминот.

Дарвеше касиб буд ва ба маунати аёл дармонда.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

Ва бояд ки арбоби қамол ва хираф ва саноетро маунат фармояд. *Аҳмади Доғиш*

МАУНАТ *II. ا. معونات* ёри, кумак; ёри додан.

Ҷаштосп маунат аз писар хост,

К-овард ба даст духтаронро. *Ҳоқонӣ*

Ба сабаби маунати у қуввати ман барқарор бимонд. *Авфӣ*

МАУНОТ *а. مؤنات* ҷ. маунат I.

Агар мо дар мақоми қабули хироҷ ва таҳаммули мауноти бумон дароем, бад-он розӣ нагардад.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

МАФАР(Р) *а. مفر* маҳалли фирор, гурезгоҳ; паноҳгоҳ.

Чун халифа бар он ҳол вуқуф ёфт, ба кулӣ аз мулки Бағдод маънос гашт ва ҳеҷ мафарре ва маҳрабе надида. *«Ҷомеи-ут-таворих»*

МАҶЗАЪ *а. مفرع* паноҳгоҳ, малҷаъ.

Эй мулкзидондаи ҳар мулкзидоён,

Эй ҷораи бечораву эй маҷзаи зуввор. *Манукхурӣ*

МАҶЗӢ *а. مفضى* пахншуда ва ба ҷизе расида.

Пирӯ ҷавон гар хӯрад обн ҳаёт,

Марг бар у маҷзӣ машур нест. *Шамси Табрёзӣ*

МАҶЛУҶ *а. مفلوك* фалакзада, бадбахт; бечиз, муфлис.

Дар айёми ҳукумати Бани-Умайя мо ба гоят мафлук ва муфлис будем. *«Равзат-ус-саф»*

МАҶЛУҶЧ *а. مفلوج* фалакшуда, шал.

Эи ҷунбиш набуд як дам оромгир,

Чу сямоб бар дасти мафлӯҷи пир. *Низомӣ*

МАҶФОВИЗ *а. مفاوز* ҷ. мафоз.

Авилоди Ялқуб баъд аз тайи мафовиз ва мароҳил ба Канъон расид. *«Равзат-ус-саф»*

МАҶОЗ *а. مغاز* ҷои расидан, ҷои рафта расида, расидгоҳ.

Нест бар ин корвон ин раҳ дароз,
Ки мафоза зафт омад ё мафоз. *Румӣ*

МАФОЗА *a. مافوزا* беобу алаф.

Мар-биёбонро мафоза ном шуд,
Ному нанге ақлашон дом шуд. *Румӣ*

МАФОЗОТ *a. مافات* ч. мафоза.

Басо кушкхон мунаққаш ва боғхон дияқаш, ки
бино карданд ва биёристанд, ки имрӯз бо замин
хамвор гаштааст ва бо мафозот ва авдия баробар
шуда. *Низомии Арӯзӣ*

МАФОЛИК *a. مفاليك* ч. мафлук.

...Ва бакияти он мафолик рӯй ба гузеш ниходанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАФОРИҚ *a. مفاريق* ч. мафрак||мафриқ.

[Подшоҳ]... сояи салоҳ ва ҷаноҳи ғавзу наҷоҳ
бар мафориқи оламиён мабсут сохта. (2)
«Анварии Суҳайлӣ»

МАФОСИЛ *a. مفاصل* ч. мафсил.

Аз шукӯҳи лашқари душманшикан ларза бар
азёон кӯҳ ва мафосили он ғуруҳ афтод. (1)
«Равзат-ус-сафо»

Рӯят чу рангии зар зард гардидааст, гӯй
Печиди кулфати қарз чун дард дар мафосил. (2)
Савдо

МАФОТЕҲ *a. مفايح* ч. мифтоҳ.

Арқони давлат ва азёни ҳазрат васияти малик
ба ҷой оварданд ва таслими мафотеҳи қилоъ ва ха-
зони бал-ӯ карданд. *Сатҳӣ*

МАФОХИР *a. مفاخر* ч. мафҳарат.

Ба сабаби истиғнои ӯ ҷуз ба зикри манокӣб ва
маосир ва шарҳи масоӣ ва мафохир ва шукри ҷамил
ва базил тоат натавонад буд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАФРАШ *a. مفرش* чизин густурданӣ ҳамчун палос, шол,
намад ва ғ.

Дар манзили ғам фиғанда мафраш моем,
Ҳам дида пуробу дил пуроташ моем. *Рӯдакӣ*

♦ **мафрани дебо киноя аз** ҷои сабзау гулу дола, ча-
манзор.

Нилгун карда барқашид ҳаво,
Боғ бинвашт мафрани дебо. *Фаррухӣ*

МАФРАҚ||МАФРИҚ *a. مفرق* 1. ҷои ҷудошавӣ; 2. ҳатте,
ки дар натиҷаи шоя задан ва ба ду тараф ҷудо кар-
дани мӯйҳо пайдо мешавад, тораки сар, фарқи сар.

МАФРУЗ I *a. مفرؤز* ҷудо кардашуда, ҷудо, алоҳида.

Ҳар кӣ ин бихонад, маълум гардад уро, ки Сис-
тон ҳамеша аз миёни олам мафруз будааст.
«Таърихи Систон»

МАФРУЗ II *a. مفرؤز* 1. фаршуда; 2. ҳатмӣ, воҷиб;
ҳатман воҷиб; 3. ҷ. он чӣ худо иҷрои оҷро фарз ва во-
ҷиб гардондидааст.

МАФРУЗОТ *a. مفرؤت* ч. мафруз II.

Тафракӯди мехмон... аз қабилӣ... мафрузот
аст. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

МАФРУШ *a. مفرؤش* фарш кардашуда, густурдашуда,
пахн кардашуда; **мафруш сохтан** густурдан, паҳн кар-
дан.

Фаррошон қолиниҳо ва намадҳои ботақаллуф маф-
руш сохтанд. *«Таърихи Фарштан»*

МАФРУҚ *a. مفرؤق* ҷудо кардашуда.

Мӯҳосаботи Хуросон ва Мозафарон мафруқ на-
шуда, шояд, ки умумӣ ва мутасаррифон дар ғай-
бати Шарафуддин ҷизе бо ӯ ҳавола кунанд.
«Равзат-ус-сафо»

МАФСАД||МАФСАДАТ *a. مفسد||مفسدات* фасодкорӣ, бадӣ,
сабаб ва боиси фасод.

Ҳар як он чӣ вазиғаи шумост, нигоҳ доред ва
дигаронро роҳи рост намоед ва аз мафсадат ва фу-
зул муҳтариз бошед. *«Ҷоме-ут-таърих»*

Оқибат аз қубҳи сариғрати ӯ мафсадаҳо пайдо
гашта, ки ба шомати он номуси ҷандисола наздик
буд, ки ҳаёбан мансӯран гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАФСИЛ *a. مفسيل* I. фисили байни ду ҷиз; маҳалли
ҷудо шудани ду ҷиз.

...Аз ғазнии берун омада дар мафсили ҳар ду
ноҳия ба якдигар расиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. банди устухони бадан, ҷои пайванди ду устухон
дар бадан.

Ҷиҳати он қи хилқати қавоими ӯ аз як устухон
аст ва уро мафсили зону нест... *Афӣ*

МАФТУЛ *a. مفتول* тоб додашуда, печида (монанди фа-
тила).

Ҳама мафтул диялгусил бошад,
Зулфи марғул ғулн дил бошад. *Саной*

Мусо вушӯхе аз зару суф ва қатони мафтул сохт.
«Равзат-ус-сафо»

МАФТУН *a. مفتون* I. фитна кардашуда, фирефташуда,
ба воситаи фиребу найранг ба ҷизе (ё касе) дилбаста-
шуда.

Ба нақши буқаламуни ҷаҳон машав мафтун,
Зи қубҳи зоҳири ашӣ ба худ мабанд тиреҳ. *Бедил*
мафтун кардан касеро диққати касеро ба худ кашидан,
диққати касеро барангезондан; дили касеро рабу-
дан.

[Аҷуз] ба он зан низ мазоҳ мекард ва мулоабат
мекунанд ва уро меҳандонид, то оне ки уро ба ҳе-
стан мафтун кард, ҷунон ки соате ба ҷудови аҷуз
шикебӣ наметавонист.*

2. шефта; ошӣқ.

Сабза мафтуни туррай сунбул,
Сарв маҷнуни шеван гулнор. *Убайди Зокони*
Чу мафтуни содиқ маломат шунд,
Ба дард аз дарун полае барқашид. *Сатҳӣ*

МАФТУР *a. مفتور* хилқат кардашуда, сиринташуда, он
ҷӣ бар табиат ва сиршти инсон ниҳода шудааст.

Ҳеҷ кас бар фазилат мафтур набошад.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

Ҷибллати эшон бар шақовати азали мафтур
буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАФТУҲ *а. مفتوح* 1. кушодатуда, кушода.

Бар фуқарон ибод боби ризқ мафтуҳ бошад.
«Равзат-ус-сафо»

2. фатҳ кардашуда, мусаххаршуда.

... То он замон, ки Хуросон мафтуҳ гашт, дар зилли ипояти Мирзо Бобур маъво дошт.
«Равзат-ус-сафо»

МАФХАР *а. مفخر* фахр, ифтихор, боис ифтихор.

Гар Систон бинозад бар шаҳрҳо, барозад,
Зеро ки Систонро зебад ба хоҷа мафхар. *Фаррухӣ*
Гар ту ба табор фахр дорӣ,
Ман мафхари гавҳару таборам. *Носири Хисрав*

МАФХАРАТ *а. منخراة* чизе, ки бо он ифтихор карда мешавад, мавриди фахру мубоҳот.

Аз шахси ӯ нағанита ҷудо ҷоку мафхарат,
Дар ҳукми ӯ накарда гузар моҳу офтоб. *Анварӣ*

МАФЪУЛ *а. مفعول* 1. кәрдашуда, он чизе, ки карда шудааст; 2. *грам.* пурқунада; объект; *муқобили* *фонл* 2.

Умре гузашт то кай монанди Амри мафъул
Зарби замона хӯрдан аз дастн Зайди фони? *Савдо*
МАФҚУД *а. مفقود* гумшуда; аз мейн рафта.

Мафқуд шуд мурувату маъдум шуд вафро,
Қ-аз хар ду ном монд чу Симурғу кимӣ.
Абдуллоев Ҷабалӣ

Нафси инсониро се қувват аст мутабоии ... ва чун
яке аз он қувво бар дигаре *ғолиб* шавад, он дигар
маҳқур ё мафқуд шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МАФҚУДУЛАСАР *а. مفقودالاسار* пайгумшуда, беному нишон гумшуда, он чӣ аз он асаре боқӣ намондааст.

Муждаи висоли писари мафқудуласари хеш истимӯ фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАФХУМ *а. مفهوم* фаҳм кардашуда, фаҳмидашуда, лоништашуда; **мафхум** (-и *касе*) гаштан фаҳмида шудан, фаҳм карда шудан.

Гуфт: Пири садупанҷохсола дар ҳолати назъ аст
ва ба забони аҷам чизе ҳамсӯяд ва мафхуми мо намегардад. *Савдо*

МАХМУҲ *а. مخموم* лаҷоми дурушти вазнин, ки бар аспу хаҷири саркаш барон ром кардан мегузорад.

Ту ҳайдахино ҳаменикӣ мах
Бар курраи тапсапи бечора. *Мунҷик*

МАХБАР *а. مخبر* ботин, дарун, пушида; **маҳбару манзар** даруну берун, ботину зоҳир, пушидаву ошкор.

Зи фазли маҳбару манзар бар ӯ гуво бас кун,
Ки ошқораи мард аз ниҳони мард гувост. *Унсурӣ*

МАХДУМ *а. مخدوم* он кӣ дигарон ба вай хидмат мекунанд; хӯҷани, хоҷа.

Ту махдумио ман камни бандаат,
Ту фармондеҳу мән сарафкандаат. *Хочу*

Ҳеҷ хирадманд барои осониҳои хеҷ ранҷи махдуми худ ихтиёр накунад. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

МАХЗАН *а. مخزن* 1. ҷой ганҷ ниҳодан, хизона, ганҷ.

... Ки гар ман банда бошам, ҳафт махзан
Бувад кам дар баҳои гавҳари ман. *Нозим*

маҳзани асрор а) ганҷинаи сирҳо; б) *киноя* аз якумин китоби «Ҳамса»-и Низомӣ «Маҳзан-ул-асрор».

Маро чун маҳзани асрор ганҷе
Чӣ бояд дар ҳаҷас бинмуд ранҷе. *Низомӣ*

2. анборча, мадон.

Қазвиние табаре дошт, ҳар шаб дар махзан менихад. *Убайди Зокони*

МАХЗАНУЛАСНОМ *а. مخزن الاصنام* ҷои санамҳо, ҷои бутҳо, ҷои муҳофизати бутҳо.

Он қалъа ба аҳди роҷа Баҳим бар қуллан кӯҳе
бино ёфта, аҳли Ҳинд онро махзануласном медонистанд. *«Таърихи Фаршита»*

МАХЗУБ *а. مخضوب* ранг кардашуда, олуда.

Дар ҳолате, ки махзуб ба дам бошам, хоҳам гуфт,
ки фалону фалон маро куштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАХЗУЛ *а. مخذول* хору залим кардашуда.

Ба фан дачҷолро маъзул карда,
Ба шакл иблисро махзул карда. *Хисрави Деҳлавӣ*
Толиби ботил ба ҳасоби маъий махзул ва мағлуб аст. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

МАХЗУН *а. مخزون* дар ҳазина маҳфуз дошташуда.

Ин ҷо захираи қулӣ махзун аст.

«Анварӣ Суҳайлӣ»
Ҷамъе аз паричеграғони хос монанди лӯғлун макнун ва дурри махзун шароби лаълфам ба косахон булғурин рехта ба ҳазирон доданд.
«Равзат-ус-сафо»

МАХЗУНОТ *а. مخزونات* ҷамъ 1. ҷ. махзун.

Дар андак фурсате роҳи ганҷ бозъёфта тамоми махзунотро ба назари ҳумоюн дароварданд.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

2. маҷ. пушидагиҳо, махфиҳо, пинҳондошташудаҳо.
Баён дар фаҳвои махзуноти хотир ҳаққи амонат ба ҷой набрад. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

МАХИЛА *а. مخيلة* 1. лаёқатнокӣ, арзандагӣ; 2. нишона, аломат.

МАХИАС *а. مخلس* 1. ҳалосӣ, раҳой.

Ҳеҷ метавони, ки аз ин мазикӣ боло роҳи махласе ба ман бинамоя. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*
Фардо, ки ту ҳам шиқаст ёй,
Бар махласи худ на даст ёй. *Савдо*

2. маҷ. маҳалли итмом; охир, поён.

Пеш аз он к-н ҷисса то махлас расад,
Дуди ганде омад аз аҳли ҳасад. *Румӣ*

МАХЛУТ *а. مخلوط* омехташуда, омехта.

Дар олами шаҳодат ҳама махлут ва мамзӯҷ ба аҷзон аноскр аст. *Аҳмади Доқиш*

МАХЛУҚ *а. مخلوق* офаридашуда, ҳаёқшуда.

Одаиён бар тибои мухталиф махлуқ гаштаанд.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

Гуям пан дуоят то субҳ 3-аввалӣ шаб,
Эй унсурӣ ту махлуқ аз кибриён машраб. *Сайидо*

МАХЛУҚОТ *а.* مخلوقات *ч.* махлуқ.

... Махлуқоти олами узви ва сифлиро хилъати вуҷуд пушонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МАХЛУЪ *а.* مخلوع халъишуда, аз кардашуда аз подшоҳя, бекоршуда, аз амалу мансаб маъзӯл.

Иятироб дар мулк ладид ояд ва ҳазоини тийҳ гардад ва падараш махлуъ гашта кушта шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАХМАЛ *а.* مخمل матон нафиси патдори якранг ва гулдор.

Ҳамчу махмал бирав, офот ба ғафлат мағузур, Дар ҳаҳон беҳабар аз куфру эн ислон бихусп. *Ҳоқонӣ*

МАХМАСА *а.* مخمصة 1. гуруснагин саҳт, сузишти сина аз шиддати гуруснагӣ; 2. маҷ. ғами бисёрӣ иятиробангез, ранчу кулфат.

Султон Аҳмадишох ба Султон-пур омада..., Насирхон дар махмасе афтод. *«Тағрихи Фаршита»*

МАХМУР *а.* مخمور 1. хамхӯрда, маёнӯшида, маст, хуморолуда.

Агар хушбӯро гар махмур бошӣ, Чунон эя, к-аз тааруз дур бошӣ. *Нисомӣ*
махмур маст дар ҳолати кайфу сафо.

Гунаҳгору худрою шахватпараст, Ба ғафлат шабу рӯз махмур маст. *Сағдӣ*

2. хуморгирифта, хуморнишуда.

Монад ба май ҳавон бутон оре, 3-ӯ халқ гоҳ масту гоҳе махмур. *Ломей*

3. ниммаст, бо нозу ишва; маҷ. дилкашу дилрабо. То зи дил ҷӯяд кабоб, аз дидаи гириён шароб, Чаширо сармаст карду ғамзаро махмур соҳт. *Каноли Хучандӣ*

чашми махмур чашми хуморолудӣ бо нозу ишва.

МАХМУРӢ *а.* مخمورى 1. мастӣ, ҳолати мастӣ.

Олам на баландио на пастӣ дорад, Дил ин ҳама махмурию мастӣ дорад. *Бедия*

2. хуморнокӣ, ҳолати хуморнокӣ.

Муждагонӣ бидех, эй дил, ки дигар мутрини ишқ Раҳи мастона заду чоран махмури кард. *Ҳофиз*

МАХОВИҒ *а.* مخاوف *чанг* 1. ҷ. махофат; 2. ҷойҳои пурхавфу хатар; маховиғу маҳолик ҷойҳои хатарноку хавфнок, маҳалҳои хавфнок.

Исфандиёр аз маховиғу маҳолик ба саломат биғузашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАХОДИМ *а.* مخاديم *ч.* маҳдум.

Он аврат чун аз маҳодим маънос гашт, илтиҷо ба ҳоҷиб Довуд бурд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАХОДИЛ *а.* مخاديل *ч.* маҳзул.

Чанд бор он маҳозил ниру карданд дар ҳамла, аммо ҳеҷ тарфе нафтанганд, [зеро] ки сафи Ҳасан саҳт устувор буд. *«Тағрихи Байҳақӣ»*

МАХОЗИН *а.* مخازن *ч.* маҳзан.

[Халифа] аз хавф меларзид ва чунон муҳашш гашта, ки мафотеҳи маҳозинро бознамешинохт. *(1) «Қомеъ-ут-таворих»*

МАХОНИЛ *а.* مخائل *ч.* махилл|маҳилат.

Парму ҳилму саҳо шамониӣ у Хар се зоҳир шуд аз маҳониӣ у. *(1) Санъӣ*

Қоон аз шамониӣ бародари ҳеш Ҳалокухон маҳониӣ ҷаҳондорӣ мушоҳада мекард. *(2) «Қомеъ-ут-таворих»*

Маҳониӣ макр ва ҳаднати у зоҳир гашт. *(2) «Равзат-ус-сафо»*

МАХОЛИБ *а.* مخالب *ч.* михлаб.

Ниҳоли сумаи бар ҷамаи, бар басотиҷ Чу Анқон зарринҷаноҳу маҳолиб. *Манучехри*

МАХОРИҶ *а.* مخارج *чанг* 1. ҷ. маҳраҷ 1, 3.

Чамъе аз диловарони лашкари муҳолиф, ки маҳориҷи туруқро ба дарахтони пойдор устувор карда буданд, дар камингоҳи макр нишаста берун тохтанд. *(1) «Равзат-ус-сафо»*

Андар ҷитар маро ҳаст чандин ҳазор сӯроҳ Аз касратӣ маҳориҷ, аз қиллати маҳолик. *(3) Сағдӣ*
2. ҷон баромадӣ овозҳо, ки ба воситаи ҳалқ, даҳон ва лаб талаффуз мешаванд.

МАХОФАТ *а.* مخافت хавф, тарсу бим, тарсидан, хатар.

Дидандаш гурезон ва бе ҳеҷтан афтоноу ҳезон; касе суфташ: Ҷӣ офат аст, ки мӯчиби махофат аст? *Сағдӣ*

Лашкари миҳан ва ҳапарӣ фитан... тариқи амну аморо бо тавориқи офат ва махофат машхун гардонид. *«Тағрихи Фаршита»*

МАХРАҶ *а.* مخرج 1. ҷон берун омадан, баромадгоҳ, ҷон хуруҷ; 2. грам. талаффуз, артикуляция.

Маҳраҷи харфшош ҷуз шафаҳ аст, Нисбати он сунӣ шафаҳ сафаҳ аст. *Ҷомӣ*

3. харҷ, харочот сарф кардан.

Молро мадҳал душвор асту маҳраҷ осон.

«Ахлоқи Ҷалоӣ»

4. маҷ. илоҷ, чора.

То расӣ андар нуфуси завваҷат, Қ-эй шаҳи масхур, инак маҳраҷат. *Румӣ*

5. мат. адади поёнӣ касри оддӣ, ки ба чанд ҳисса тақсим шудани воҳидро нишон медиҳад.

МАХСУС *а.* مخصوص 1. хос кардашуда, хос; 2. хосса, муқарраб, наздик.

Уро аз ҷумлаи махсусони Мир Алишер мешумурдан. *Восифӣ*

МАХТУМ *а.* مختم *ч.* муҳркарда, сарбаста, маҳкам.

Даҳони таблаҳо эд муҳре аз мум, Ки беҳ бошад даҳони табла маҳтум. *Ҷомӣ*

У кисаро ҳамчунон маҳтум ба қосид супурд, тө назди ман оварад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАХТУР *а.* مختور 1. хатарнокшуда; манъ кардашуда, ҳаром донисташуда.

Эҳмолу нмҳол дар дафъи у аз ҳазм дур аст ва дар мазҳаби ҷаҳонбонӣ муғтанеъ ва маҳтур.

«Равзат-ус-сафо»

2. ба хотир овардашуда, ба ёд овардашуда.

Вале ки ахтари бахтам сӯдаге дорад,
Ҳама ба хотира поки ту мешавам махтур. *Васӣ*

3. боаҳамият, муътабар.

Чун бувад шох одилу дастур,
Ҳоҷагон з-ин сифат ҳама махтур. *Саноӣ*

МАХТУРОТ *а.* **مخطورات** *қ.* махтур 1.

Дар таҳовуни шарияти ғарро кушида, ҳеҷ касро
бар иртиқоби муҳаррамот ва махтурот итбонакард.
«Равзат-ус-сафо»

МАХУФ *а.* **مخوف** хавфнок, даҳшатангез, бимангез.

Он биббон, ки гирди ӯи ғараф аст,

Девлохи махуфу беалаф аст. *Низомӣ*

Ҳеҷ ҳисор маҳкамтар аз ҳазму эҳтиёт нест ва
ҳеҷ маҳлака махуфтар аз ғафлату таҳовун не.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

МАХФӢ *а.* **مخفی** пинҳон, нуҳуфта.

Бар замоири фузалон даврон ва хотири уқалон
замон махфӣ ва пинҳон низомад, ки қабл аз ома-
дани хоқони аъло ба вилояти Хуросон қонда чунон
буд... *«Фатҳнома»*

МАШАҚҚАТ *а.* **مشقة** сахтӣ, ранҷ, азоб; заҳмат.

Андар сифар машаққати зулду малолат аст,
Гар ҳаёт хушдилову фараҳ, дар нқомат аст.

«Анвори Сухайлӣ»

Бояд ки марди балеандҳиммат аз таҳаммули машақ-
қат натарасд. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

МАШВАРАТ *а.* **مشورة** маслиҳат; гуфтугузори салоҳанде-
шона дар атрофи ягон масъала.

Дар ҳама қор машварат бояд,
Қори бемашварат наку н-ояд. *«Анвори Сухайлӣ»*

Дар қорҳо бе машварати хирадмандон шуруъ
маиҷа. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

машварат овардан омадан барои маслиҳатпурсӣ.

Оҳанги давлати ӯ қардаид ва машварат ба ман
оварданд. *Савдӣ*

МАШИБ *а.* **مشيب** пир шудан, мусавфед шудан; пирӣ,
солхӯрдагӣ, қухансолӣ.

Шояд ки марди пир бад-ни ғаҳ шавад ҷавон,
Ғетӣ бадии ёфт шабоб аз пай машиб. *Рудақӣ*

Аё, гузида чу тоат ба рӯзгори машиб,
Аё, сугуда чу неъмат ба рӯзгори шабоб. *Муиззӣ*

МАШИД *а.* **مشيد** мушайяд, мустаҳкам; балеанд, устувор.

... Ки бароям бар сари қуҳи машид,
Миннати Нухам ҷаро бояд кашид? *Рӯмӣ*

МАШИЙӢ *а.* **مشيت** ӣрода, хоҳиш (бештар махсус ба
худо).

Дар ӣродат бе шабеҳу дар машийят бе шарик,
Дар ӣқобат бе назиру дар ӣноят бе ҳаҷол. *Муиззӣ*

МАШИМА *а.* **مشيمة** анал. пардаест дар бачадон, ки бача
дар он қарор дорад ва банд аз таваллуд берун меояд;
дар забони халқ ҳамроҳ ва ҳамроҳак номда мешавад.

Чун нутфа ба ҳадди ҷанин расид, ғишов пиромуни
он дарояд, онро машина гуянд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Бардаранд аз сабо машинаи субҳ,
Тифи хуни ба ховар андозанд. *Ҳоқонӣ*

МАШӢ *а.* **مشی** гаптан, роҳ рафтан, рафтор.

... Аз як фарсанг зинда қодир бар машӣ набошем.
Аҳмади Доғиш

МАШК *м.* **مشك** пусти яклухт қандаю ошқадон ғуфанд, ки
барои кашонидани об, дӯғ ва ғ. ба қор меравад.

Агар касе обро ба қувват ба машке мечунбонад
вақти дароз, ҳамагӣ гарм шавад, андарун ва берун.
Ибни Сино

Ҳама вақт пур дор машку сабӯй,
Ки лайбаста дар деҳ равон нест ҷӯй. *Савдӣ*

✧ **машки** пурбод киноя аз одами беҳудагӯ, лоғзани
аҳмак.

МАШКУР *а.* **مشكور** шукр қардашуда, сазовори шукр;
писандида, мақбул.

У сахӣ аст ва саховати ӯ назди мо машкур аст.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

Вазир ин тадбир ҷиҳати маслаҳати хеш анде-
шида, то ҳудро назди Ҳалоқуҳон машкур гардонад.
«Ҷомеъ-ул-таворих»

масоини машкур саъю кушишҳои писандида.

Хеле масоини машкур, ки эшон доранд, ҳеҷ му-
лук надоранд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАШКУРА *а.* **مشكورة** муноасси машкур; масоини машку-
ра саъю кушишҳои писандида.

... Ва дар нусрат ва муованати ӯ масоини машкура
ба ҷой овард. *«Равзат-ус-сафо»*

МАШКУФӢ **МАШКУФА** *м.* **مشكوف** ҳалворе, ки аз
мағзи бодом ва шакар тайёр қарда мешавад.

Боз субонию машкуфию санбӯсан нағз,
Ҳалқачи бошад моқут пур аз мушки татар.

Абӯшқоқи Аттоима

МАШМУМ *а.* **مشوم** он чӣ бо қувваи машмома ҳис қарда
мешавад, ҷинҳон бундани.

Обид аз тазомҳои лезиз хӯрдан гирифт ва кисват-
ҳои назиф пушидан ва аз ғавоҳеҳ ва машмум ба
ҳаловат тамагтӯғ ёфтан. *Савдӣ*

МАШМУМОТ *а.* **مشمومات** *ҷамъ* 1. ҷ. машмум; 2. маҷ.
гулҳои хушбӯй.

Он чӣ лашкар баросуд ва ҳаво хуш буд ва об сард
ва нон фарох ва меваҳо бисёр ва машмумот фаро-
во. *Низомии Арӯзӣ*

МАШОНӢ *а.* **مشاعل** 4. машъал|машъала.

Шамъҳо ва ҷароғҳо бар он ҷо ниҳанд ва аз он
овезанд ва онро машоини гуянд. *Носири Хисрав*

МАШОНӢ *а.* **مشاعر** ҷ. машъар; машоини ислом онн ва
маросими дини ислом.

Лумғон ва Пешовар то қанори Ниялоб ба тасар-
руфи уммоли эшон даромад ва машоини ислом дар
он вилоят ривҷо ёфта. *«Таврихи Фаршат»*

МАШОИХ *а.* **مشايخ** ҷ. шайх.

Ва ман ба ғоят аҷиб доштам, ки ибро аз баҳри
ҷӣ қардаанд; пурсидам аз пирон ва машоини Бу-
хоро, ки сабаби ин ҷӣ будаст? (1)

«Таврихи Наршахӣ»

Он ки бавад дур аз фиску фучур,
Гу: Зи гуфтори машони баш дур. (2) *Шоҳиди*
МАШОМ(М) *а. ماشام* димоғ, бинӣ.

Қоми дил месӯзад аз тундӣ, чу филфил, хун ту,
Мекунад хушбӯ машоми чон, чу сунбул, муи ту.
Саъдо

Ҳамеша бухори гарм дар масом ва машомми у
мезанад. *Аҳмади Дониш*

МАШОМОТ *а. شامات* *ҷ. машом(м).*

... Саное, ки нафаҳоти азҳораш машомоти арвоҳи
зулиқтидорро муаттар созад. *«Илми симиё»*

МАШОРЕЪ *а. مشارع* *ҷ. машраъ.*

Ба ҷанмзаҳми аём ва снояти наммоми бадном
машорен он мавзадат муқалладар шуд ва муҳаббат
ба адоват мунқазӣ гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАШОРИБ I *а. مشارب* *ҷамъ* I. *ҷ. машраб* I, машраба.

Зи хайма бурун омада хубрӯён,
Гуравон чу товус гирди машориб. (1) *Манучехрӣ*
2. нушиданиҳо.

Аммо қаноат он бувад, ки нафс осон фаро гирад,
умури маокил ва машориб ва малобис ва ғайри
онҳо. *«Ахлоқи Носири»*

МАШОРИБ II *а. مشارب* *ҷамъ* I. *ҷ. машраб* II; 2. майлҳо,
завқу ҳавасҳо.

Ҳар онна ихтилофи машориби эшон муктазии
низоъ ҳоҳад буд. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

Афозили мутаҳаддимин... ба ҳасаби тафовути
машориб... аз қисса ҳазҳо дидаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАШОРИҚ *а. مشارق* *ҷ. машриқ.*

Аз машориқ в-аз мағориб бе лаҷоч
Сӯи ту оранд султонан хироч. *Румӣ*
Мамдӯҳи аниман салотин,
Машҳури машориқу мағориб. *Анварӣ*

МАШОҒИЛ *а. مشاغل* *ҷ. машғала.*

Машоғили фалакиро зи корхонаи сунъ
Беҳину хубтарини раиғу шакл фармудааст. (1) *Анварӣ*

МАШОҚ(Қ) *а. مشاق* *ҷ. машаққат.*

Умри азизин ман дар таҳаммули машоққи асфөр
ва иртиқоби ахтор меғузарад. *«Равзат-ус-сафо»*

Тараққӣ бар маориҷи фазоил бияйниҳи бар
баладӣ рафтаи аст, ки бе таҳаммули машоқ ва
мағоиб... муяссар нагардад. *«Ахлоқи Ҷалоли»*

МАШОҲИД *а. مشاهد* *ҷ. машаҳд* I, 2, 3.

Обоҳохон рӯй ба машоҳид ва мазори авлиёи ниҳод
ва ба тазарруъ ва нилъ аз ҳазрати борӣ ёри
меҳост. (2, 3) *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

МАШОҲИР *а. مشاهير* *ҷ. машҳур.*

Чун Алоуддини ҷаҳонсӯз бадҳол ва тирарӯз
гашт, азёни мулк ва машоҳири вилояти Ғур бо
Сайфуддини байат кардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАШРАА *а. مشرعه* *ҷон обхурӣ.*

Дар бозор машраае сохтааст, ки ба панҷ ҷири
оби бисёр берун меояд, ки мардум бармегиранд.
Носири Хисрав

МАШРАБ I *а. مشرب* I. *ҷон обхурӣ* ва обгири; нушидангоҳ.

Эй он ки раҳ ба машраби мақсуд бурдаи,
З-ин баҳр қатрае ба мани хоксор баҳш. *Ҳофиз*
2. зарфе, ки аз он об, шароб ва ғ. менушанд.

Машрабе додям, ки шарбати он
Ғам бикӯҳад, тараб бифаъояд. *Анварӣ*
машраби ғиснин зарфи оби истеъмолишуда; зарфи
обҳои ҷароҳатпуста; паркезтағора.

Қӯзан бода сафолест пур аз оташин зар,
Синаи хеш ҷаро машраби ғиснин сози? *Бадрӣ Чочӣ*
3. *мач.* баҳш, баҳра, насиба.

Бошад аз майхонаи имкон ба ҳар кас машрабе,
Хизр мамнуну Сикандар дар пан оби бақост. *Туграл*

МАШРАБ II *а. مشرب* I. *ғоя, маслак.*

Ҳар якеро [аз одамиён] машрабе ҷудогона ва
мазҳабе алоҳида пайдо шуд. *«Анварӣ Сухайлӣ»*
Онро ки нест вусъати машраб дар ин саро,
Дар зиндагӣ ба тангӣ фардост мубтало. *Соиб*

2. хулқу аъво, ҳу, ҳислат.

Маранҷ аз баҳри ҷон, Хисрав, гар мекушад ёрат,
Ки бошад хубрӯёро басе з-ин гуна машрабо.
Хисрави Деҳлавӣ

3. ҳамчун ҷузъи дуввуми калимаҳои мураккаб омада
маънои маслак, ҳислат ифода мекунад, мас. 'поқ-
машраб', 'ғофилмашраб'.

МАШРАБА|МИШРАБА *а. مشربه* зарфи об, шароб ва ғ.

Гирифтам зи дурдиқашон мистаба,
Ман оташин з-обгун машраба. *Ҳочу*

МАШРАЪ *а. مشرع* роҳ, ҷода, шорё.

Машран мулку даълат аз қозуроти фитнаву
фасод... софӣ шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАШРИҚ *а. مشرق* тарафи тулун офтоб, ҳовар, ҷониби
офтоббаро.

Зи машриқи сари кӯ офтоби талъати ту
Агар тулуъ кунад, толаам ҳумоюн аст. *Ҳофиз*

Бар ин минвои то шаби тира ба поён расид ва
субҳи равшанрӯй аз уфуқи машриқ оғози тулуъ
кард. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МАШРИҚЗАМИН *مشرق زمین* мамлакатҳос, ки дар тарафи
шарқ воқеанд.

Зи ҳалди Ҳабаш азин Чин сохтам,
Зи мағриб ба машриқзамина тохтам. *Низомӣ*

МАШРУБ *а. مشروب* об, шароб ва ҳар моеи нушидани.

Ва агар ҳулованд он шавкатро ҷун ҳукком ва
умаро ба зилдон меғирефтад, иззат ва ҳурмат нигоҳ
дорад ва малбӯс ва матқула ва машруб ва манқуҳ
ва надим ва асбоби ашш ба қадри васат муҳайё
дорад. *Аҳмади Дониш*

МАШРУБОТ *а. مشروبات* *ҷ. машруб.*

Мизбон лаҳза ба лаҳза такаллуфе дигар мена-
муд ва... машруботи рангоранг тартиб мефармуд.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МАШРУТ *а. مشروط* шарт кардашуда, вобаста ба шарт;
бо ахду паймони лозим гардонидашуда.

Ва мардум модом ки дар ин олам бошад, итлоқи
исми саодат бар у маирут бувад. *«Ахлоқи Носири»*
Амал бе илм номазбӯт бошад,
Ҳамеша шарт бо маирут бошад. *«Хористон»*

МАШРҶҲ *а.* مشروح **1.** шарҳ додашуда, эзоҳ кардашуда, баён кардашуда.

Машрӯҳ шуд ин ҳадис дар ҳам
Ба модари Лайлию падар ҳам. *Ҷомӣ*

2. шарҳ, эзоҳ, баён.

Алоудин мутақаббил шуд, ки сесад тумон зар
бидиҳад ва баъд аз адои он, ҷунон ки машрӯҳ бие-
яд, ба зиёдат аз вай муғолабат кардани.

«Ҷоме-ут-таворих»

машрӯҳ гуфтан шарҳ додан, муфассал баён кардан;
3. руйхат, сиёҳа.

Ҷун ба шаҳр омад, аз ғумоштагон
Хост машрӯҳи боздоштагон...

Дид саргашта як ҷаҳон машрӯҳ,
Номн ҳар як навишта дар машрӯҳ. *Низомӣ*

МАШТУТ *а.* مشتوت торхон матоъ пеш аз бофтан дар
дастгоҳи бофандагӣ.

Ба даффуи чад(д)у мошураву каловаву чарх,
Ба обғиру ба маштуту меҳкубу таноб... *Ҳоҷонӣ*

МАШУБ *а.* مشوب олуида, оғушта, махлут, омехташуда.

Шахсе Маҳмуд ном ба ғушае бинишаста ва парда
бар рӯи номубораки худ фуруҳишта ва зӯҳду тоате
машуб ба шоибаи рӯи пеш гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ходим он аст, ки... хидмати эшонро ба шоибаи
ғарази дуньявӣ, молӣ ё ҷоҳӣ машуб нагардонад.

Ҷомӣ

МАШШОИЁН||**МАШШОИНИН**||**МАШШОИНИОН** *а.* || مشائیان
فالس. машшайин *фалс.* гурӯҳе аз файласуфони Юнони
Қадим, ки масъалаҳои мураккаби ғалсафиро бо роҳи
музокираву мувоҳиҳа ҳал мекарданд; пайравони Арасту,
перипатетикҳо.

Он яке аз ҷунбиши машшониён дар вай асар
В-он дигар аз тобиши ишроқиён бар вай эҷд. *Ҷомӣ*

МАШШОТА *а.* مشاشتا зане, ки муи занонро шона карда
ва арусонро оро медиҳад, орошидхандан занон.

Машшотатони ароиси афқор ва ноқидони нафо-
ис асрор шоирони помдоранд.

«Тақзири Давлатишоҳ»

Машшотат баҳор чу орош боғро,
Шабан ба рӯи ноуки гулҳо ғулаш кашид. *Ҷомӣ*

◇ **машшотан табъ киноя аз баҳор.**

Шоҳиди боғи машшотан табъ
Ғарқа андар гуҳари алвон аст. *Анварӣ*

МАШШОТАВОР مشاشتاور машшотамонанд.

Машшотавор мекунад ангушти худ сиёҳ,
К-аз хатту ҳол чехраи ҳубон кунад ниғор. *Восифӣ*

МАШШОТАҒӢ مشاشطامашшотатағӣ.

Машшотан ин аруси таиноз,
Машшотатағӣ инчунин кунад соз. *Ҷомӣ*

МАШШОЪ *а.* مشاء **1.** одами тезрав, тегзард; **2.** *фалс.* пай-
рави фалсафани машшониён; *ниг.* машшониён.

МАШЪАЛ||**МАШЪАЛА** *а.* مشعل||**машъал** латтапораҳон ба
пӯғи ҳода печонидашудан бо нафт олуида, ки дар шабҳои

арӯсӣ, лашкаркашиҳо ва ғ. дармегиронданд; сироч, ҷа-
роғ.

Ба чандин машъал имшаб кори раҳ кун,
Рақи зулмоти фардоро ниғаҳ кун. *Хисраи Деҳлавӣ*
Ба кун майкада, ё раб, сахар чӣ машъала буд,
Ки ҷуши шоҳиду соқию шамъу машъала буд. *Ҳофиз*
Силеҳр машъалани маҳ гирифта бар сари роҳ,
Ки қорвони ту шаб бигзарад зи раҳ осон. *Восифӣ*

МАШЪАЛАФРӢЗ مشعل افروز даргиришандаи машъал;
машъалафрӯз шудан афрӯхта шудани машъалҳо.

Зи ҳар сӯ сипаҳ машъалафрӯз шуд,
Дару дашт якбора чун рӯз шуд. *Фирдаъӣ*

МАШЪАР *а.* مشعر **д.** ҷон иҷрои маросими ҳаҷғузори дар
Макка, ҷон ғиблати мусулмонон.

Ман ба воситан ҳаракоти ноишонт туро аз ҳарам
берун кардам ва ақнигу ту дар машъари азим ба
фисқу фасод иштиғол меамон. *«Равзат-ус-сафо»*

МАШЪУМ *а.* مشعوم бадшағун, манхус, номуборак.

МАШЪУФ *а.* مشعوف **1.** шефта, мафтун; *муқ.* машғуф.

Дар маҳзабин ишқ нест ҷизе
Машъуф шудан ба ҳар қанизе. *Ҷомӣ*

Маъмун машъуфӣ ӯ шуда дуктари худ Уммул-
фазлро ба вай дод. *«Равзат-ус-сафо»*

машъуф ба мафтун ошиқу шефта, шайдо.

Аз ин навъ дамдама ва афсун бар писар хонд,
Ки писар машъуф ба мафтун гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. шод, хурсанд; **машъуф ва масрур** бисёр шоду хур-
санд.

Сеймун он ки лашкарниро ҳар рӯз ба мазиди
хилъат ва нитом ва ваъда машъуф ва масрур ме-
дорад. *Аҳмади Доғиш*

МАШЪАЛА *а.* مشعله **1.** машғулият, қору бор.

Ту фароғат ҷӯй андар машъала,
Чун наёбӣ, бар ту афтад валвала. *Амтор*

2. ҳаёҳу, ғалогула, шӯру ғавғо.

Ногоҳ овози машъала шунид, пурсид, ки ин
фаръёд чист? *Авфӣ*

Мардум даст ба хуруш бурданд ва шайх маро
гуфт, ки ин ҷи машъала аст; гуфтам: Малаҳ ома-
дааст. *Ҷомӣ*

МАШЪУЛ *а.* مشغول **1.** ишғол кардашуда, ҷон ишғолшуда,
гирифташуда.

...Масалани, ҷойгоҳи об абъад ва миқдори аст,
ки миёни қаноҳон андаруни хоссаи вай бувад,
ки уро машғул кунад. *Ибни Сино*

2. бо қоре бандшуда, саргарми қоре ё ҷизе.

Гуянд, як рӯз то пешин Умар Абдулазиз ба
қори ҳалқ машғул буд, монда шуда ба ҳона дар-
омад. *Аҳмади Доғиш*

МАШЪУЛӢ مشغولى машғул будан, банд будан бо қоре ё
ҷизе.

Машғулин ишқ дод, Ҷомӣ,
Аз шуғл ҷаҳон фароғ моро. *Ҷомӣ*

МАШЪУФ *а.* مشعوف дилбандшуда, саргарми ҷизе гардида;
муқ. машъуф **1.**

Аз касби маориф шуда машғуфи закориф,
Дурҳон самин додаву хармӯҳра ҳарида. *Чомӣ*
[Эраҷ] ба эътино масолеҳи халояк машғуф... аст.
«Равзат-ус-сафо»

МАШҚ *а. ماشق* барои ба даст овардани малака ва маҳорат
пан дар пай кардани қоре, тамрин, варзаш.

Агар ғано талабӣ, машқи хоксорӣ кун,
Хузури ганҷи туро нест сарнавишти хароб. *Бедил*

МАШҲАД *а. مشهد* 1. ҷои ҷамъонад (и мардум), маҳалли
хозиришай.

Савгандхоро, ки дар аҳднома набишта омадааст,
ба тамоми бар забон биронад ба машҳади хозирон.
«Таърихи Байқайи»

2. ҷои шахид шудан, ҷои кушта шудан.

Бар машҳади ӯ, ки мавҷи хун буд,
Он сӯхтадил мапурс, чун буд. *Нисомӣ*

3. маҷ. қабри одами шахидшуда, мазор.

Али бини Мусоурризо дар шаҳри Тус бимурд,
машҳад ва марқади ӯ он ҷост. *«Маҷмаъ-ул-ансоиб»*

4. яке аз шаҳрҳои Эрон дар Хуросон.

МАШҲУД *а. مشهود* дидашуда; ошкор, зоҳир, намоён.

Ҳар ҷӣ дар зоти шахс мавҷуд аст,
Бе тафовут зи шахс машҳуд аст. *Чомӣ*

Зот машҳуду масибу мавҳум,
Шӯъла мавҷуд, хору хас маъдум. *Бедил*

МАШҲУН *а. مشحون* пур кардашуда, пур, мамл.

Ҳар кӣ нӯшад аз қазо гар ҷоми машҳуни туро,
Мекунад дарист адаб найрангу афсуни туро. *Туграл*
машҳун ба ... пур аз...

Нух ҷавобе фармуд машҳун ба анвон эъзо ва
эҳтиром. *«Равзат-ус-сафо»*

Таъби Шоҳин, ки ба алтофии сухан машҳун аст,
Ҳаст вайронаву карданд ба панҷ ободаш. *Шоҳин*

МАШҲУР *а. مشهور* шӯҳратёфта, номваршуда, номдор,
овоза пайдокарда.

Табреи аҳли он диёр машҳур аст.
«Маҷмаъ-ул-ансоиб»

Ба ғушн меъдаам омад навои қалъабиринҷ,
Ки эй ба мадҳи музаффар ба оламе машҳур.
Абуисҳқон Атғима

МАЪБАД||**МАЪБАДА** *а. معبد* ибодатгоҳ, ибодатхона.

Гар дароём аз раҳе дар бутқада,
Бут сӯҷуд орад ба мо дер маъбада. *Румӣ*

МАЪБАРА||**МАЪБАРА** *а. معبره* гузаргоҳ, ҷои муайяни
киштигузарни дарёё, баҳр ва ғ.

Бадсиголаш кучо зи баҳри ниёз
Кишти чон ба маъбар андозад. *Ҳоқонӣ*

Танг мешуд маъбара бар раҳгузар. *Румӣ*

МАЪБУД *а. معبود* 1. парастии кардашуда, ҷизе, ки онро
парастин мекунанд, ҳамчун худ, бут, оташ ва ғ.

Нест, алқисса, қамоле, ки на ҳосил дораяд,
Қуз қидам з-он ки қадим сифати маъбуд аст. *Анварӣ*
Зи мижгон биборид хунобу гуфт,
Ки эй пок мабуди бебур ҷуфт. *Ҳоҷу*

2. маҷ. дӯстдошта.

... Кӣ мабуди ман аст он шакли зебо,
Парастори ваим пинҳону пайдо. *Нозим*

МАЪВО *а. مأوى* 1. паноҳгоҳ.

Даргоҳи ӯ паноҳи оламӣел ва остони ӯ маъвон
аҳли ҷаҳон омад. *«Равзат-ус-сафо»*

маъво ва **маъҷо** (и) паноҳгоҳ, илтиҷоғоҳ.

Малозе манъ аз қуллан кӯҳе гирифта буданд ва
маъво ва малҷо худ карда. *Саъдӣ*

2. ҷойгоҳ, макон; истиқоматгоҳ, бошишгоҳ; хона,
маиш, маскан.

Он ду рафиқ... ҷои хуш ва маъвон дилкаш
дидад. *«Анварӣ Сӯхайлӣ»*

Орифи пинҳон зи пайдо хуштар аст,
Ганҷро ганҷина маъво хуштар аст. *Қамолӣ Ҳуҷандӣ*

Ғам аз даруни дили ман бурун намеояд
Кӣ тарки маскану маъво намеавад кард.

Убайди Зоконӣ

маъвон шаб хобгоҳ, ҷойгоҳи шабгузаронӣ.

Ҳам панҷан рӯзи ӯ паланг аст,
Маъвон шабаш шикои санг аст. *Чомӣ*

маъво гирифтани ҷой гирифтани, хона гузидан.

Дар он ғори торик маъво гирифт,
Пан роҳи аҷдоду обо гирифт. *«Равзат-ус-сафо»*

3. лона.

Зи захмат бар ӯ шаб наёраст хуфт,
Ба маъвон худ бозаш оварду гуфт:

Мурувват набошад, ки ин мӯри реш
Пароканда гардонам аз ҷои хеш. *Саъдӣ*

4. маҷ. хуҷра; сӯма, ибодатгоҳ.

Зулфи ҳамчу зунвораи шайхро зи маъво бурд,
Даст баст зоҳидро ҷониби қалқо бурд. *Сайид*

МАЪВОҒОҲ||**МАЪВОҒА** *а. مأوا* истиқоматгоҳ, бо-
шишгоҳ.

З-он фаҳр, к-аз ҷниор бувад ҷуби тахти ӯ,
Маъвоғаҳи сипоҳи парӣ ҷуз ҷиор нест. *Муизӣ*

МАЪД *а. معد* пур, мамл., отанда.

Он сипеҳри маъду дарёёи макорим, к-аз вуфур
Хусни ҳулаш шӯҳра байни инсу ҷон бардошта.

Саъдо

МАЪДАЛАТ *а. معدلة* адл, инсоф, долгарӣ, адолат.

Шоҳи баҳор баст камарро ба маъдалат,
Ҳар шоху ҳар дарахт аз ӯ тоҷдор шуд.

Шамсӣ Табрӣзӣ

МАЪДАН||**МАЪДН** *а. معدن* қони фулузот, қони санҳон
қиматбаҳо, ҷазоқирот ва ғ.

Ёқут набонад аҷаб аз маъдали ёқут,
Гулбарг набонад аҷаб андар маҳи озон. *Манучехрӣ*

МАЪДУД *а. معذور* 1. шумурдашуда, теъдод кардашуда,

хисоб кардашуда; маъдуд шудан шумурда шудан.

Ба ҷаҳд қатраи борон кучо шавад маълум,
Ба ҷора барги дарахтон кучо шавад маъдуд. *Муизӣ*

2. ҳамсаф ва ҳамкатор шуда.

Чӣ аҷаб, ки дар зумраи шарирон маъдуд гардам.
«Анварӣ Сӯхайлӣ»

3. ба миқдори каме, ба миқдори маҳдуд, аяқчадто.

Дар миёни эшон чанд каси маъдуд будаанд.

«Маҷмаъ-ул-ансоби»

маъдуде чанде миқдори каме.

... Ва маъдуде чанде, ки мондаанд, рӯй ба ҳазимат доранд. «Фатҳнома»

МАЪДУМ *а.* معذور адам кардашуда, несту нобуд кардашуда; *муқобили* мавҷуд 2.

Кас наёнд ба зерӣ сояи бум,
Вар ҳумо аз ҷаҳон шавад маъдум. *Сатъӣ*

МАЪДУМУЛЛЕҲЯ *а.* معذور المحية берӣш, ҷавону бача.

Ҷамоате ба дастӣ эшон афтада буданд, аз он ҷумла ҳар кӣ хурдсол ва маъдумуллеҳья буд, барои хидмати ҳузур нигоҳ доштанд. «Таърихи Фарошӣ»

МАЪДУМӢ *معذومى* нобудӣ, нестӣ.

Эй ҳавас, маъзур, к-аз бедастгоҳиҳон фақр
Ишрати ҷовиди маъдумӣ муҳайё кардаем. *Бедил*

МАЪЗРАТ *а.* معذرت узрҳои, пузиш.

Хашмро агар мӯҷибе бошад, ... ба маъзарат
онро рафъ тавон кард. «Анварӣ Суҳайлӣ»

МАЪЗУЛ *а.* معزول азл кардашуда, бекор кардашуда, аз амалу мансаб дур кардашуда.

Бӯсаҳли Ҳамдавири, ки аз вазорат маъзул гашта буд, хилъате саҳт неку доданд ҷиҳати шугли ашрофи мамлакат. «Таърихи Байҳақӣ»

Якero, ки маъзул кардӣ аз ҷоҳ,
Чу чанде барояд, бибхашаш гуноҳ. *Сатъӣ*

МАЪЗУЛӢ *معزولى* маъзул будан, бекоршавӣ.

Шугли ман бо ту зи машғулини туст,
Гар надорӣ шугл, маъзулини туст. «Хористон»

МАЪЗУН *а.* مأذون изн додашуда, иҷозат додашуда (барои рафтаи ва ё кардани коре).

Бад-ӯ супурдам ва ўро маъзун гардонидам. *Авфӣ*

Бода мебоисташон дар назми ҳол,
Бода буд он вақт маъзуну ҳалол. *Румӣ*

МАЪЗУР *а.* معذور (кас) узрдонта, узрдор.

Ба ҷини зулфат ар гуфтам ҳадиси мушк, маъзурам,
Парешонгӯйро аксар суҳанҳои хато афтад. *Қамоли Ҳучандӣ*

Ту мандиндор, к-аз адаб дурам,
Оҷизӣ кардааст маъзурам. *Бедил*

маъзур ва муоф узрдошта ва афв кардашуда.

Қасоне, ки аз мулозмати даргоҳи эшон каре-
ханд, сабаб ҷӣ будааст, то маъзур ва муоф дорад. *Аҳмади Доғиш*

МАЪКАЛ *а.* مكان таом, хӯрок.

МАЪКУЛ *а.* مأكول хӯрдаи, хӯроқӣ.

Ҳар таому мева ба маъкул, ки дар Аҷам дида
будам, ҳама он ҷо мавҷуд буд. *Носири Хисрав*

МАЪКУЛОТ *а.* مأكولات 4. маъкул.

Дар вилоятҳои мо инвои асмор ва алвоиш ать-
има ва маъкулот бошад. *Авфӣ*

маъкулот ва малбӯсот хӯроку нӯшок.

Ҳукм фармудӣ, ки то яқсода мӯйхӯтчи ўро аз
маъкулот ва малбӯсот ва ғайри онҳо ба вай
доданд. «Равзат-ус-саф»

маъкулот ва машрубот хӯроку нӯшок.

Маъдум бошад, ки ҳаёти одаиӣ вобаста ба маъ-
кулот ва машруботи мақсум аст. «Фатҳнома»

МАЪКУС *а.* معكوس 1. акс кардашуда, баръаксшуда, чап-
па кардашуда.

Пеш ой ба халк, то думат риш шавад,
Маъкус мараф, ки ришро дум накуи. *Бедил*

2. чаппагардоншуда, сарнагуншуда.

Ҳоҷа Масъуд шахсро фармуд, то зарбате бар
шайх Ҳасан бизад ва шайх кушта шуд ва мулки
Ҳусайн маъкус шуд. «Тазкирати Давлатшоҳ»

3. маҷ. чаппа, баръакс.

Ру намудам ба ҳар кӣ пушт намуд,
Аз ҷӣ ру вазъи дӯстон маъкус. *Васлӣ*

МАЪЛАМ *а.* معلّم иншоӣ, аломат, махсусан нишон ва
аломате, ки дар роҳҳо мегузаранд.

МАЪЛАФ *а.* معلق чои алафхури чорвоён, охур.

Ҳамчу ҳар монда оҷизӣ маълаф,
Қарда умри азизи ҳеш талаф. *Саной*

МАЪЛОТ *а.* معلّات бузургӣ, баландӣ (дар кадр манзалат).

МАЪЛУЛ *а.* معلول иллатдор, касал, бемор.

Пизишке олим узви маълуло ро мулоҷа ва мудово
кунад. «Равзат-ус-саф»

МАЪЛУМ *а.* معلوم 1. доништашуда, мафҳум; аён, ошкор.

Саволи бӯса ҷӣ судам, ки аз ту маълум аст
Маро зи ҷунбиши он лаб, ки не ҷавоб диҳӣ.

Қамоли Ҳучандӣ

Дар тарикӣ нафён худ кас нест муҳтоҷи далаф,
Бе асо роҳи даҳан маълум бошад кӯро. *Бедил*

2. номдор, номвар, машхур.

Моро, ки на илм асту на маълум шудан,
Не хоҳиши мансӯро на манзӯм шудан. *Бедил*

3. муайян кардашуда, муайян.

Ду ҷиз муҳолифи ақл аст: хӯрдан беш аз ризкӣ
мақсум ва мурдан пеш аз вақти маълум. *Сатъӣ*

4. як миқдор, маблағе (пул, мол; захира).

Дарвени занфхордо дар хушкӣ тангсол мапурс,
ки ҷунӣ, илло ба шартӣ он ки марҳаме бар реш
ниҳӣ ва маълуме пеш. *Сатъӣ*

МАЪЛУФ 1 *а.* مألوف улфат пайдокарда, усъёфта, хуғ-
рифта, одаткарда.

Нашояд, ки малик бад-ни сабаб макони ҳеш хоӣ
гузорад ва аз ватани маълуф хичрат кунад. *«Қобуснома»*

Дар ҷини турраи ту дили беҳифозан ман
Харгиз нагуфт: Маскани маълуф ёд бод! *Хофиз*
Сар зи қайдат нақашад бо ту чу омӯшт *Қамоли*
Мурғи маълуф гирифтот зи дастомӯзист. *Ҳучандӣ*

МАЪЛУФ II *а.* معلوف чорпон нағз ҷаронида, фарбеҳу
парво кардашуда.

Он ҷо сағро фарбеҳ кунанд ҳамчун гӯспанд
маълуф, то аз фарбеҳӣ ҷунон шавад, ки натавонад
рафтаи. *Носири Хисрав*

МАЪМАН *а.* مأمن чон амн, паноҳгоҳ.

Бад-он розйи шуданд, ки дар ақсон мамалики хеш маъмане дошта бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАЪМУЛ I *а. مأول* умеду орзу кардашуда, умед, орзу.

Малик фармуд, он чӣ маъмули уст, мухайё дорад ва ба дилахушӣ уро гусел кунанд. *Савбӣ*

МАЪМУЛ II *а. معول* ба амал овардашуда, дар амал чоришуда.

Мултамас аз макорими ахлоқи он ҷавобон, ки эшон нӯз тариқи пайравӣ маъмул доранд, он касидаро мутаалаа намуда, ҷавоб гуянд. *Восифӣ*

МАЪМУН *а. مأون* I. дар амон буда, бе хавфу хатар.

Ниҳили давлати тароватбахш аз тундбодӣ ҳаводиси диврон маъмун. *«Таърихи Фаршита»*

Ту, [Чамшед] аз мавту завоҷ маҳфузу маъмун мондӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

Ба дами теғу ханҷар фарсудан маъмунтар аст аз асири шиканҷан тазвир будан. *Бедил*

2. номӣ яке аз халифҳои Аббосӣ, писари Ҳорунарашид.

Чу даврони хилофат ба Маъмун расид.
Яке моҳпайкар канизак харид... *Савбӣ*

МАЪМУР I *а. مأور* амр кардашуда, фармонёфта барои иҷро коре, фармонбар; фармонбардор, мутеъ.

Рақами афв бар ман кашад, ки маъмур будам. *Авфӣ*
Ҳам аз он хангом сазӣи табнат, ба ошёнпар-
дози тоирони афкор маъмур аст. *Бедил*

Ҳаст гушӣ чарх бар овози килкаш рӯзу шаб,
Рост гӯй, чарх маъмур асту килкаш омир аст. *Муизӣ*

маъмур маъзур аст фармонбар узрдор аст.

Бар ғамза манех гуноҳи хунам,
Маъмур бувад ҳамеша маъзур. *Қаноли Хучандӣ*

МАЪМУР II *а. معمر* I. обод, ободон.

Буд сархангро дехе маъмур,
Чойгоҳе зи ҷашми мардум дур. *Низомӣ*

[Рой] ҳазонии мавфур дошт ва мамалики маъмур.
«Анварӣ Сухайлӣ»

Саводаш дидаро пурнур дорад,
Димоғаш мағаро маъмур дорад. *Низомӣ*

2. маҷ. пур, мамлӯ.

Чун хизона ба мол маъмур аст,
Лашкари шаҳриёр мансур аст. *«Хористон»*

МАЪМУРА *а. معمورة* I. муносиби маъмур II; 2. ҷой ва заминӣ обод; мамлакатхон ободон.

Кӯшуданд аз шутур бори равонӣ,
Дар он маъмура арсон шуд гаронӣ. *Нозим*

Ҳамчунон ки Искандар руби маскун бигирӣфт,
У нӯз маъмураи олам дар тахти тасарруф даровард.
«Равзат-ус-сафо»

МАЪМУРОТ *а. معمرات* ҷ. маъмур II.

Эшон ба маъмурот даромадашдӣ ва фасод ва қатл карданд. (I) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МАЪМУРӢ *а. معمرى* I. ободӣ, ободонӣ; 2. маҷ. дурустӣ.

Сихҳати ин ҳис зи маъмуриин тан,
Сихҳати он ҳис зи тахриби бадан. *Румӣ*

♦ маъмуриин ҳазонӣ пуриин ҳазинаҳо.

Натичаи адл баҳон мулку вусъати мамлакат аст
ва маъмуриин ҳазонӣ ободонӣ қуроъ ва мадонӣ
ва самаран зулм заволи мамлакат аст.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

МАЪНАВИЁТ *а. معنويات* олами фикрӣ ва рӯҳӣ.

Маънавиётӣ нисон мабдан сурати вучудӣ наъви-
яи уст. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МАЪНАВӢ *а. معنوى* I. мансуб ба маънӣ; 2. фикрӣ, рӯҳӣ;
муқобили моддӣ 2.

Дигар зи манзили ҷонон сафар макун, дарвеш,
Ки сайри маънавию кувчи хонақоҳат бас. *Ҳофиз*

МАЪНАС *а. مانس* маҳалли унсӯ улфат.

Қасрҳо худ мар-шаҳонро маънас аст.

Мурдaro хону макон гӯре бас аст. *Румӣ*

МАЪНӢ||МАЪНО *а. معنى||معنا* I. мазмуни калом, мафҳум.

Қаҷ аҷаб шеърӣ Анвариро нӯз,

Маънӣ андар баён намегунҷад. *Анварӣ*

Сахт душвор аст гуфтан маънӣи ноғуфтарo,

Сӯзани алмос бояд гавҳари носоғфтарo. *Махфӣ*

маънӣи бикр мазмуни нав, тоза.

Маънӣи бикр, ки дар пардан ғайб аст нӣҳон,

Бе тақаллуф ҳама шаб танг дар оғӯши ман аст. *Соиб*

аз ин маънӣ ба ин мазмун, дар ин хусус, аз ин ҷиҳат.

Ин хотун зане буд ширин ва бонамол; Санд бар
вай ошнӣ шуд ва ахлӣ Бухороро аз ин маънӣ
сурудхост ба забони бухорӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. фикр, ғоя.

Чанд касро бо худ дар он маънӣ ёр кард. *Авфӣ*

3. *фалс.* моҳият, ҷиғнағӣ, мазмун.

Бояд, ки мо нахуст доништа бошем маъноӣи ҷонвар.
Ибни Сино

Вучудӣ худро ба ҳақиқат бишиносад ва аз ҳодӣ
сурат ва маънӣи худогоҳ шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Бахри тафҳими маънӣи ашъё,

Истилоҳе зи ғайб кард иншо. *Бедил*

ба маънӣ аз рӯи сират ва ботин; моҳиятан.

[Ҳакимон] гуфтаанд: Ҳар кӣ ба тоат аз дигарон
кам аст ва ба неъмат беш, ба сурат тавонгар асту
ба маънӣ дарвеш. *Савбӣ*

Ба сурат диҳад нушу ёрӣ кунад,

Ва маънӣи занад нешу хори диҳад. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

4. дар тасаввуф — рӯҳ, ҳолати ваҷдӣ рӯҳӣ.

Аҷаб дорӣ аз солиқони тариқ,

Ки бошед дар баҳри маънӣи ғариқ. *Савбӣ*

5. сабаб, боис.

Бе маъние қасди хуни у чаро кунад? *Авфӣ*

аз чӣ маънӣ? а) ба қадом мазмун; б) ба қадом сабаб?

Ҳоҷати рағ заъдант доништам,

Аз чӣ маънӣ? — аз он ки махрур аст. *Анварӣ*

МАЪРАБ *а. مارب* мақсад, маплаб; хоҷат; хоҳиш.

МАЪРАЗ||МАЪРИЗ *а. معريش* I. ҷои нишон долани ҷизе,
маҳалли намонш, намоншгоҳ.

Дар маърази зулф арз дола

Сад қофияла моху муштарино. *Анварӣ*

Сақфи кӯҳро ғалак маърази раъноӣ нест,

Аз ҳамидан алам афроштаам ҳамчу хилол. *Бедил*

маърази баён маҷлиси суҳанварон, ҷои намонш додани санъати суҳан.

Дар маърази баён нафасе гирд мекунам,
Бе даъвии ғайилату лоғи суҳанварӣ. *Бедил*
2. ҷои воқеъшавии ҷизе, ҷои дучоршавӣ ба ҷизе;
мавқеъ, ҷой.

Чун медонед, ки ҳақ бо ин тараф аст, инқод
наварзед ва худро дар маърази ҳалок наяндоzed.

«*Чомеъ-ут-таворих*»

Он замон дар маърази оташ шудам,
То ҷи дурдӣ соғию бегаш шудам. *Абӯнсӯқӣ Атғима*
Дар он маъраз, ки бошад ҳақд дар қор,
Гудозин қуҳ қоре нест душвор. *Бедил*

маърази хитоб ҷои бозхост, эҳтисоб ва таъбех.

... Дар маърази хитоби подшоҳ ой, дар он ҳолат
киро маҷоли мақолат бошад? *Сатъид*

3. маҷ. майдони ҷанг.

Дар маъразе, ки ҷайши ту бар ҳасм ҷира шуд,
Хурушед тира ғашт зӣ гарди синоҳи ту.

Убайдулло Зоконӣ

маърази теғу тир майдони ҷанг.

Набиш, ки дар маърази теғу тир
Випушанд ҳафтонӣ сад ту ҳарир. *Сатъид*

МАЪРАКА а. معركة 1. майдони ҷанг; 2. ҷанг, муҳориба;
ҳамла, ҳуҷум.

Он ки дар маърақаҳо мулк ба шамшер ситад
В-он ки бар мунҳазимон роҳ ба ғиёму гирифт.

Анварӣ

Адами саботи Фаребурз дар маърақа мучҷиб
изидида ғитоб ғашт. «*Равзат-ус-сафо*»

Бе он ду пил... маъракаи муҳолифиро ҷӣ сон
барҳам занам? «*Анварӣ Сухайли*»

3. маҷ. майдон, соҳа.

Он ки дар маъракаи сеҳри баён
Қаламаш ҳамчу думи суғбон аст. *Анварӣ*

МАЪРИЗ а. معرّضه 1. маъраз.

МАЪРИФАТ а. معرفت 1. илму дошн.

Дидан ҷони Бӯдӣ Сино
Буда аз нури маърифат бино. *Анварӣ*
Чашм бар нусхагон кӯҳна бидӯз,
Маърифат тоза дафтар аст пирӯз. *Бедил*

маърифати мақодир илми ҳисоб.

Илми рибзӣ ҳаҷор наъв аст, яке маърифати
мақодир... «*Ахлоқӣ Носирӣ*»

2. шинохтан, донистан.

Қисми аввал дар мабодӣ ва ин муштамил аст
бар ҳафт фасл: фасли аввал дар маърифати мавзӯ
ва мабодӣ... «*Ахлоқӣ Носирӣ*»

3. бинии, тамнз, фаҳм.

Маърифат нест дар ин қавм, худоро, мададе,
То барам гавҳари худро ба ҳаридори дигар. *Ҳофиз*

4. шиносӣ, ошноӣ; 5. маълумот доир ба тасаввуф,
ҳақиқонӣ, яке аз чор дараҷаи ирфонӣ суфия:
шариа, тариқат, маърифат, ҳақиқат.

Ба пури дил қунади сайри муҳити маърифат ориф,
Ҷароғи роҳ бошад ҷашми минно ноҳудоёр. *Шавкат*

МАЪРУЗ а. معروض 1. маъруз доштан аз
қардан.

Эшон маъруз доштад, ки мо ҳама дар мақоми
итоат ва инқидида амирем. «*Равзат-ус-сафо*»

МАЪРУФ а. معروف 1. маълум, шинохташуда, ба ҳама
маълум.

Мунисе нест маро дар бару машхур аст ин,
Дилбаре ҳаст туро дар бару маъруф аст он.
Қамоли Хучандӣ

маъруф ва маҷхул маълум ва номмаълум.

Лочарам таҳфифи тасдеъ ба ихтилоти ҳар маъ-
руфу маҷхул муносиб дидам ба бисоти муҳолафати
ҳамгинон дарнавардидам. *Восифӣ*

2. машхур, шӯҳратпешта, овоза пайдокарда.

Номин ту чу офтоб маъруф,
Комин ту чу рӯзгор ғонб. *Анварӣ*
Фалон кас, ки у аз маъруфони шаҳр аст, меҳмон
кунам. *Авфӣ*

МАЪСАРА/МАЪСАРАТ а. مأثره/مأثره кори писандида,
кори наҷибона.

МАЪСНИЯ а. معصية 1. ҷафтор ва ҳаракат бар ҳило-
фи амру наҳй дину шариа, кори номашруъ; 2. гуноҳ,
ҷурм.

[Иброҳим Аҳдам гуфт]: Гуш ба каломни ҳарза на-
кардам, ки ҳеҷ маъсият ҷуи маъсияти дилу забону
гуш нест. «*Чомеъ-ут-таммил*»

МАЪСУМ а. معصوم 1. ҷ. касе ки дар умри худ ҷафтор
ва ҳаракати ҳилофи амру наҳй дину шариа накарда
бошад, он кӣ кори номашруъ накардааст; пок; 2. аз
гуноҳ нигоҳ дошташуда, аз гуноҳ пок.

Ба мақбулонии ҳиллатбаргузида,
Ба мақсудонии олошнавдида... *Низомӣ*
В-он ки маъсум ҳаст, даст гуноҳ
Пои уро наёрад аядар банд. *Анварӣ*

МАЪСУМА а. معصومة муаннаси маъсум.

Ҳамин мазмун, ки, эй маъсума хоҳар,
Ба нури дилаам гардида модар... (2) *Ҳошиқ*

МАЪТУФ а. معطوف атф қарлашуда, гардонидашуда ба
ҷизе ва ба тарафи ҷизе; инон (аз сабӣ ҷизе) маътуф
сохтан (ё гардонидан) а) инон (аз тарафи ҷизе) гардон-
дан, рохро дигар қардан, ба сӯи дигар баргаштан.

Бойду инонро маътуф гардонида бар сабӣ Сугур-
луқ равона шуд. «*Чомеъ-ут-таворих*»

б) маҷ. (аз ҷизе) ру гардондан, (аз ҷизе) даст қаш-
дан.

Инони нитқом аз сабӣ гуноҳи у маътуф сохта,
аз маҳлақан ҳабс озод қардам. «*Ахлоқӣ Мӯҳсинӣ*»

МАЪТУХ а. معطوخ нокисакл, қамақл, ки гоҳо ба вазъи
деванатон ва баъзан ба таври боақлон гап мезанад,
одами гоҳ баҳуду гоҳ беҳуд.

Маҳмуди Довудӣ писари Абӯлқосими Довудӣ азим
маътух буд, бақӣ маҷнув. *Низомии Арӯш*

Он кас, ки зиреҳи он ҷанобро дар бар қард, маътух
ғашт ва надонист, ҷӣ гуяд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАЪФУВ а. معفو афв қарлашуда, бахшидашуда.

... Ва ҷароғи шумо маъфув ва маъфур гардал.
«*Равзат-ус-сафо*»

МАЪХУЗ *a.* مأخوذ 1. аҳз кардашуда, гирифташуда; ба даст омада; 2. дастир кардашуда, гирифтор; ба ҷавобгарӣ канидашуда ҳамчун гунаҳгор.

Ман хйёнате накардам, ки маро бад-он маъхуз кунанд. *Афӣ*

Чу даст аз пой нохушуд бошад,
Ба ҷурми пой сар маъхуз бошад. *Низомӣ*

3. маҷ. ғтоб кардашуда.

Агар касе, бидонам хоҳили ва эҳмол раво дорад,
(дар) маъхаби мурувват ва футувват маъхуз бувад.
Аҳмади Дониш

МАЪШАР *a.* معشر ҷамоат, гурӯҳе аз мардум.

Баъд аз ... зухури маъшари башар иморати рубъи маскун симати издиёд пазируфт. *«Равзат-ус-сафо»*

Аз куштагонӣ зинда 3-он сӯ ҳазор машҳад
В-аз сокинони раҳрав 3-ин сӯ ҳазор маъшар.

Ҳоҷонӣ

МАЪШУҚ *a.* معشوق дуст дошташуда, маҳбуб.

Гуфт бо вай: Қай ба ишқат рафта ном,
Ошқ аз маъшук худ ронал қалом. *Ҷомӣ*

МАЪШУҚА *a.* معشوقه муаннаси маъшук.

Маъшук ба ранги рӯзгор аст,
Бо гардиши рӯзгор ёр аст. *Анварӣ*

Бахти Ҳофиз гар аз ин гуна мадад хоҳад кард,
Зулфи маъшук ба дасти дигарон хоҳад буд. *Ҳофиз*

МАЪШУҚИ *a.* معشوقӣ маъшук будан, ишқварӣ.

Эй бародар, чун иқрори дӯсти қария, таваққуи хидмат мадор, ки чун ошқӣ ва маъшукӣ дар миён омад, молики ва мамлуки бархост. *Саъдӣ*

МАЪЮБ *a.* معيوب айбнок, мэнб, касе, ки ягон нуқсонӣ узви дорад.

Он ки дорад бандҳо аз айб пок,
Бандаи маъюбро қай меҳарад? *Ибни Ямин*

МАЪЮБИ *a.* معيوبӣ маъюб (маиб) будан, айбнок будан.

Ва онҳе қасоне бошанд, ки қодир бар иқтисоби кутӣ бивия нестанд, ба воситаи аъз ва пирӣ ва маъюбӣ бар ҷо мондаанд. *Аҳмади Дониш*

МАЪЮС *a.* مأيسوس наивмедшуда, дилшикаста, рӯҳафтода.

Беморе, ки аз илҷ маъюс бомад, ... аз дил ҷи гуна рухсати нафас задан ёбад? *«Анварӣ Сухайлӣ»*

МАЪҚИД *a.* معقد ҷон басташудан гирех; гирех, уқда, тугун.

МАЪҚУЛ *a.* معقول ба воситаи ақл даркшаванда, доништашаванда; мувофиқӣ ақл.

Ин аст зухур ва хилқати одам — баъзе ба тариқи манқул, баъзе ба тариқи маъқул. *«Маҷмаи-ул-ансоби»*

Ҳофиз, аз боди ҳазон дар ҷамъи даҳр маранҷ,
Фикри маъқул бифармо: Гули беҳор қучаст? *Ҳофиз*

МАЪҚУЛОТ *a.* معقولات ҷ. маъқул.

МАЪҚУД *a.* معهود 1. аҳду паймон кардашуда, бо аҳду паймон муайян ва муқарраршуда.

Темори корҳо, ки ба ту муфавваз буда, бар қарори маъхӯд мебояд дошт. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

2. муқаррарӣ, одақкарда, одадӣ, марсум.

Қозӣ дарёфт, ки ҳол чист, гуфт: Аз қадом ҷониб [оғтоб] баромад? Султоиро аҷаб омад, гуфт: Аз ҷониби машриқ, ҷунон ки маъхӯд аст. *Саъдӣ*

Боғбон рӯзе бар одадӣ маъхӯд ба тамошон гул омада ... *«Анварӣ Сухайлӣ»*

3. одад, расм.

Чун Ҳалоқухон вафот ёфт, ҷунон ки маъхӯди эшон аст, роҳро бисипарданд ва ёсо доданд, ки ҳеч офарида накл ва тахвил накунанд.

«Ҷомеи-ут-таворих»

4. маъмул, истеъмоли кардашуда, раво.

Мар-варо гуфтанд, к-ин маъхӯд нест,
Даъвати аҳли залолат ҷуд нест. *Рӯмӣ*

МАЪЧУН *a.* معجون 1. сирништашуда, ҷини аз чанд модда таркибёфта, омехташуда.

Одамизода турфа маъҷунест,
Аз фаринта сирништа в-аз ҳайвон,

Гар қунад майли ни, шавад кам аз ин,
В-ар қунад қасди он, шавад бех аз он.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

Маъҷунӣ ғилам сирништан туст,

Мазмун дилам навиштан туст. *Ҷомӣ*

2. доруи таркибӣ; дору, давои ҳурданӣ.

Бахшӣ маъҷуне бисохт, ки дар он гургирд ва зай-
бак буд. *«Ҷомеи-ут-таворих»*

Дар ин фурсат, ки саргарми ҳавас будиву маҷнунӣ,
Эй гарди чехран ашқи надомат соз маъҷуне.

Мушфиқӣ

МАЪЌУНИ муфарреҳ доруи мураккаби фараҳбахш.

Аз пан савдон шаб андешинок,

Сохта маъҷуни муфарреҳ ӣи хок. *Низомӣ*

Маъҷуни муфарреҳе, ки ҳонӣ,

Шеър аст, ҷуз ин дигар надонӣ. *Шоҳин*

3. киноя аз шароб.

Табиби ишқ манам, бода деҳ, ки ин маъҷун
Фароғат орад андеши хато бибарад. *Ҳофиз*

МАЯЗД *a.* ميزد базм, базми майнӯшӣ.

Миррих рӯзи маърақа, шоҳо, ғуломи туст,

Ҷунон ки Зухра рӯзи маязд пешкори ту. *Ҳисравӣ*

Эй ба маязд-андарун ҳазор Фаредун,

Эй ба набард-андарун ҳазор Таҳамтан. *Фаррухӣ*

МАЯЛОН *a.* ميلان *ниг.* майлон.

МАҒ *a.* مغ 1. амик, ҷуқур.

Сун ҷоке, к-у нишонаш карда буд,

Ҷохи мағро домӣ ҷонаш карда буд. *Рӯмӣ*

2. рӯҳдона, дарёб.

Ҷунон то биёмад яке жарф рӯд,

Синах шуд пароканда чун тору пуд;

Маге жарф пахшош кӯтоҳ буд

Бар у баргузаштан диноҳҳо буд. *Фирдавӣ*

МАҒАЛ *a.* مغل *хоб,* истироҳат.

МАҒАЛГОҲ *a.* مغلگاه истироҳатгоҳ ва ҷои хобу хез.

Қароргоҳу мағалгоҳашон ҳаме ӣи бидишт,
Ба қӯхсор қунио бә жарф ғор қуни.

Ҳамзаи Арӯӣ

MAFYUN *a.* مغبون ғабн кардашуда, фиребхӯрда; фиреб-ташуда дар ҳариду фурӯш.

Ҳар киро бе сарф кам шуд нақди умр,
Ҳаст мағбун андар ни озоргоҳ. *Ҳоқонӣ*
Гашт мағбун он, ки 9 таппарвар аст,
То ки тан фарбеҳ шавад, чо лоғар аст. *Шоҳидӣ*
Ва билҷумла умеди растагорӣ бувад ва мағбун
ва зиёнада нағардад. *Аҳмади Дониш*

MAFYUT *a.* مغبوط касе, ки дигарон нисбат ба вай бера-
разона ҳасад мебаранд.

Ба, иноят умедвор аст, ки илтифоти мухлисинавозӣ,
каминро маҳсуди акрон ва мағбути абзон замон
гардонанд. *Илими симиё*

MAFZ 1. مغز моддаи мулоими хокистарранг, ки дар ко-
сахонан сар қарор дорад, майна, димоғ; мағзи мулоими
ларуни устухон, илик; ҳароммағ.

Чунон дид дар қосиди роҳсанҷ,
Ки аз ҷуши дил мағзаш омад ба раиҷ. *Низомӣ*
Аз ғоят ҳарорати ҳаво мағзи ҷоварон дар усту-
хон ба ҷуш омад. *Анварӣ Суҳайлӣ*
Муй дар танишон зи тарси тирӣ ӯ чун ханҷар аст,
Мағз дар саршон зи бими теги ӯ чун наштаг аст. *Муизӣ*

2. ғабюлияти димоғӣ, ақл, хуш, идрок.

Сухан кам шундаи бад-ин некуӣ,
Фазояд ҳаме мағз, к-ин бишнаӣ. *Фирдавӣ*
Аз насими навбаҳорон мағзи мо ошuftа нест,
Гул накард ошuftагӣ бар гушаи дастори мо. *Соиб*
3. он ҷӣ дар пучоқи мева аст ҳамчун мағзи чормағз,
писта, бодом ва ғ.

Мағз то нозук аст, пӯст нақӯст,
Чун қавӣ шуд, хичоб гардад пӯст. *Сакоӣ*

4. маҷ. ҷизн баргузида, холис, зӯба.

Ин ки дар зерӣ пой ту фарш аст,
Мағзи афлоку зӯбдан арш аст. *Бедил*

◇ **мағзро тар кардан** димоғро хуш ва хурсанд кардан.

Ба гуфтори шах мағзро тар кунам,
Ба гуфти касон мағз дар сар кунам. *Низомӣ*

мағзро тез кардан димоғро ба ғабюлият даровардан,
тезхуш ва хушбӯр шудан.

Гузоришқуно, тез кун мағзро,
Гузориш деҳ ин номаи мағзро. *Низомӣ*

мағзи боломро сурун шикастан киноя аз мағлуб кар-
дан, шарманда сохтан.

Чу пайдо кунам лутфия андомро,
Сурун шикастам мағзи бодомро. *Низомӣ*

мағз аз пӯст баровардан ҳақиқатро ошкоро кардан.

Бар он шуд, то барорад мағз аз пӯст,
Ки донанд ин, ки ҳақ бар ҷониби ӯст. *Ҳошқ*

MAFZPUŠHIDA مغزپوشیده камхуш камидрок.

Ту, эй мағзпӯшидан соҳвард,
Зи густоҳин хисравон бозгӯд! *Низомӣ*

MAFZI مغزى мағзӣ мағз; ҳалвои мағзӣ ҳалвое, ки
аз мағзи бодом, писта ва ғ. тайёр карда шудааст.

Бештар ҳалвои мағзӣ будӣ аз дупӯб карда ва он
ҷӣ аз он ҷо ҳостӣ, бештар қийторӣ будӣ.
«Тағрихи Наршахӣ»

MAFLATA *a.* مغطلة ҷизе ки одамро ба ғалат ва ишти-
боҳ мебарад, мас. суҳан, калом ва ғ.

Сухани эпюн... ба ғоят баеал аст ва ҷуз намонше
ва мағлате надорад. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*
мағлата додан (ё дарафқандан) ба иштибоҳ андохтан,
ба ғалат андохтан.

[Боеъ] дар он боб мохир ва устувор шуда, ҳазор
шӯъбада ва ҳила анғехта ва гувоҳонро низ юмкин
мағлата дода ё гофил гардонид...

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Дигаре [аз ҳайвонҳо] аз роҳи бадғумонӣ мағлата
дарафқанду гуфт... *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

MAFLUB *a.* مغلوب ғалаба кардашуда, шикастхӯрда.

Чун сафи дилҳо шикастӣ, зин мақун раҳин ҷафо,
Шарт набвад рафтан аз пай лашқари мағлубро.

Ҷомӣ

... Ва ҳар қадом дар вақте ғолиб аст ва дар маҳал-
ле мағлуб. *Аҳмади Дониш*

MAFLUBA *a.* مغلوبе шадид, саҳт (дар боран ҷанг).

Ҳокими Деҳли ва бисёре дигар аз роён дар ҷанги
мағлуба кушта шуданд. *«Тағрихи Фариста»*
Мижғони ӯ ду саф шуду мағлуба гашт ҷанг,
Он гоҳ омаданд ба ҳам ошно бурун. *Маҳсуи Қошӣ*

MAFLUL *a.* مغلول ба гул андохташуда, бо занҷир ва
тавқи гардан басташуда.

Шунид ин суҳан дузди мағлулу гуфт:
Ту боре зи ғам чанд ноӣ, бихуфтӣ *Саодӣ*
Амир Зайнулобидин он вилоятро ба тахти тасарруф
дароварда, Ёралоиро мағлул ба шаҳр фириристод.
«Равзат-ус-сафо»

Уро бо мутобеон муқайяду мағлул сохтанд.
«Равзат-ус-сафо»

MAFMUD *a.* مغمود дар ғилоф андохташуда (дар боран
теғ, шамшер ва ғ.).

Шамси Табрезӣ, барор аз ҷохи мағриб машрике,
Ҳамчу субҳе, к-ӯ барорад ханҷари мағмудро.
Шамси Табрезӣ

MAFMUM *a.* مغموم дучори ғам гардида, ғамгин, андӯхгин.

Бародари меҳтар... бародари мағмуму махрум
бигузашт. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

MAFMUR *a.* مغمور бо об пушида, зерӣ об шуда.

... Ва он бикӯё қариб ба муаддилуннаҳор аст, то
арзе муайян дар об мағмур мешавад.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

MAFNIETIS *y.* مغناطيس ниг. магнетис.

... Ки доно варо мағниётис хонд,
Ки румиш бар аспӣ охан нишонд. *Фирдавӣ*

MAFNOTIS *y.* مغناطيس ниг. магнетис.

MAFOK مغاك 1. ҷуқурӣ, пастӣ; ҷуқурин дар замин кан-
дашуда.

Абдул фарзонаро фарҷом хок,
Ҷойгоҳи ҳар ду андар як мағок. *Рӯдакӣ*

[Қубилақоон] бо лашқариён зерӣ он дарахт дар
ракс омад ва чандон пой қуфтанд, ки перомун ба
кадри як газ замин дар мағок афтод.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Фалак дар баландӣ, замин дар мағос —
Яке ташти хун шуд, яке ташти хок. *Низомӣ*
мағоки чашм чуқури чашм, косахонаи чашм.

Ба чашми ибратогоҳон шумурда
Мағоки чашмҳои хокхурда. *Бедил*
Шайх дидаш ба хок афтада,
Чашмҳои дар мағос афтада. *Ҷомӣ*

2. чуқур, амиқ; паст.

Машав ғарра аз хандақу шахрбанд,
Ки ин як мағокаст, он як баланд.
Туро гар бувад оби хандақ мағок,
Наҳангони моро ҷи дарёе ҷи бок. *Хотифӣ*

Ҳар кучо поят хурад ғута ба хок,
Кун ба нохунҳои даст онро мағок. *Ҷомӣ*

МАҒОКӢ مغاكى чуқури.

Мефитад ин ақлоҳ дар ифтиқод
Дар мағокини ҳулулу иттиқод. *Румӣ*

МАҒОРА а. مغارة гор, қаҳф, шикф, ва ковокни чуқур
дар кӯҳ.

Беруни қалъа дар мағора сокин будӣ.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

МАҒОРИБ а. مغارب қ. мағриб.

Аз машориқ в-аз мағориб ба лаҷоҷ
Сун ту оранд султонҳои хироҷ. (1, 2) *Румӣ*

МАҒОРИБА а. مغاربة қ. мағрибӣ.

Бӯқор дар заврақе ништаста аз об убур кард, то
ба Сомира ояд, яке аз мағориба ӯро гирифта ба
муваққил супурд. (2) «Равзат-ус-сафо»

МАҒОРИС а. مغارس қ. мағрас|мағрис.

Дар мазорёе толиби дахле кӣ нест?
Дар мағорис толиби дахле кӣ нест? *Румӣ*

МАҒОС а. مغاس қон ғаввосӣ, қон ғутахури, қон шиновари.
... Истироби вай аз ҳама дарёёҳо камтар бошад
ва мағос низ дорад. «Равзат-ус-сафо»

МАҒРАС|МАҒРИС а. مغرس қон дарахтшинонӣ, қон ни-
хольшинонӣ, чакалак.

Бар навишта ҳеҷ бинивисад касе,
Ё ниқоле қорад андар мағрасе. *Румӣ*

МАҒРИБ а. مغرب 1. қон ғуруби офтоб; тарафи ғарб,
тарафи офтобнишин; 2. ғарб, қисматҳои заминҳои дар
қонии мағриб буда; номи умумии мамлакатҳои Африкаи
шимолий: Марокаш, Алҷазоир, Тунис.

Зи ҳадди Ҳабаши азии Чин сохтам,
Зи Мағриб ба машриқзамини тохтам. *Низомӣ*

МАҒРИБРӮЯ مغرب رويه тарафи ғарб.

Иттифокан қабл аз он ба чанд рӯз аз мағрибруя
тупе бузург бар девори қалъаи бузург андохта бу-
данд. «Таърихи Фаритша»

МАҒРИБӢ مغربي 1. майсуб ба мағриб; 2. сокини мағриб-
замин (Марокаш, Алҷазоир, Тунис).

Хоҳандан мағрибӣ дар сафӣ базозони Ҳалаб ме-
ғурфт: Эй худовандона неъмат, агар шуморо инсоф
будӣ ва моро қаноат, расми суол аз ҷаҳон бархостӣ.
Сатдӣ

3. пули ашрафӣ, сикка аз тиллои Мағриб.

Ба бозор шуд, то ба зар зар кашад,
Ба як мағриб мағрибӣ даркашад. *Низомӣ*

МАҒРИС а. مغرس ниг. мағрас.

МАҒРӮР а. مغرور 1. фирефташуда, фиребхурда ба чизии
ботил.

Мор ба гуфтори рӯбоҳ мағрӯр шуд. *Азфӣ*

Чаҳорӯм он ки ба талаттуғ ва ҷоплуси душман
мағрӯр вағардад. *Аҳмади Дониш*

2. боғурур, ботақабур, ҳалобаланд, худписанд.

Ту мағрури хешӣ, надони ҳама,

Ки Ҷамшед ро нест з-ниҳо ғаме. *Фирдавӣ*

Туро айб кардам ба девонагӣ,

Ки мағрур будам ба фарзонагӣ. *Ҳочу*

Мардумони боқувват буданд ва ба шавкати худ
мағрур буданд. «Маҷма-ул-ансоб»

МАҒСУЛ а. مغسول ғусл додашуда, шусташуда.

Зи дасти ғиръа китобат наметавонам кард,
Ки менависаму дарҳол мешавад мағсул. *Сатдӣ*

МАҒФАРАТ|МАҒФИРАТ а. مغفرة афви ғуноҳ, омураши,
бахшиши ғуноҳ.

Бар гунаҳкорон навиди мағфират оби бақост,
Рӯзи иди бекасон бошад шаби одинаам. *Сайидо*

... Ва қори ту он аст, ки ҳар замон ба сари мағфа-
рат шавӣ, бар ман раҳмат кун! *Аҳмади Дониш*

МАҒФӮР а. مغفور 1. афв кардашуда, омуридашуда,
бахшидашуда.

Ҷаромии шумо мағфув ва мағфур гардад.

«Равзат-ус-сафо»

2. маҷ. марҳум, вафотёфта.

Чун Орпоҳон ба ҳукумат мутаайин шуда, тоҷи
мурассаи султони мағфур бар сараш ниҳонданд.

«Равзат-ус-сафо»

МАҒШУШ а. مغشوش ғаш додашуда, омехта, ғайриҳолис;
носара; қалбақӣ, мас. тилло, пул.

Дароҳияи данонири мағшуш зарб намудандӣ.

«Равзат-ус-сафо»

Он ки мағшуш бошад, дар даруни қура солим
намонад. «Ахлоқи Муҳсинӣ»

МАҚАР(Р) а. مقار 1. қароргоҳ, ҷойгоҳ; нишемағоҳ.

Гар бар қиёси фазл биғаштӣ мадори даҳр,
Чӯз бар мақарри моҳ набудӣ мақар маро.

Носири Хисроӣ

[Ҳалоқухон] ба Хилот ба қуҳҳои Ҳаққор дар-
омад, ки мақарри акроди ғумроҳ аст.

«Ҷоме-ут-таворих»

2. сангар; ҳисор, қалъа.

Султон Ҷалолуддин ба сохтани саботҳо ва насбӣ
мақарро ҳукм фармуд. «Таърихи Фаритша»

МАҚБАРА а. مقبرة қабр; қабристон.

... Аз қабри ту фаромӯш карда бошанд ва наво-
нанд, ки мақбараи ту қучост. *Аҳмади Дониш*

МАҚБАҲА а. مقبحة сифат ва ҳислати қабех, бад, зишт.

МАҚБУЗ а. مقبوض 1. ба қабза гирифташуда, ба даст
омада, гирифтгор.

Ба мо расида, ки шумо бар Ироқ ва Араб муставил шавед ва ҳокими ин диёр мақбузи қабаза икнадори шумо гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

2. табнатгирфта, зиқшуда, хитшуда; мақбуз ва абус турушургардида, бадқахру бадқавоқшуда.

Он мақзул худро мақбуз ва абус гирифта, ин суҳан оғоз кард. *«Равзат-ус-сафо»*

мақбуз гардида дилтанг, туршрӯй шудан.

Хонам! Ман аз девона ҳикоятӣ хубе ёд дорам, агар руҳаст бошад, ба арз расонам. Ҳазрати хон рӯй дарҳам кашид ва мақбуз гардид. *Восифӣ*

МАҚБУЛ *а.* مقبول қабул кардашуда, пазируфта; писандида.

Сад бор кунӣ ҳаҷ, нашавад ҳаҷчи ту мақбул, То тавф насози дари ҷононаи худро. *Илмо*

МАҚБУЛУЛҚАВЛ *а.* مقبول القول писандидагуфтор; рост-гуфтор, ростқаул.

... Ва як-як бар хилофи ин аз вай хабар меоданд ва сохибро устувор намеомад, то аз сиқоти аҳли Қум ду мақбулулқавл гуфтанд. *Низомии Арӯӣ*

МАҚДАМ *а.* مقدم 1. омадан, ташриф овардан, ворид шудан.

Боди баҳору мақдами наврӯзу бун гул Ошуби айн дар дили пиру ҷавон ғинад.

Убайди Зоконӣ

Афозили Самарқанд ҳозиранд ва ниятзори мақдами шарифи шумо мебаранд. *Восифӣ*

мақдам доштан ташриф овардан; қузур доштан.

Мирзо Улуғбек дар қалъаи Алин, ки ҳазрати сохибхирон онро бино ниҳода буд, мақдам дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. қадамгузори, роҳ рафтан.

Гуфт: Агар поям будӣ ё мақдаме, Худ ба пой худ ба мақсад рафтаме. *Румӣ*

МАҚДАРАТ *а.* قدرت қудрат, таваҷҷу.

Гуфт: Бо ниҳод надорам машварат, Ки яқин сустам кунад аз мақдарат. *Румӣ*

Ва аммо таваккул он аст, ки дар умури, ки ҳаволати он ба мақдарату қиёрати башарӣ набошад ва андешаро дар он маҷоли тасарруф сурат набандад ... ҳаёлотӣ фузулро бартараф кунад.

«Ахлоқи Чолоӣ»

МАҚДУР *а.* مقدر 1. мувофиқи қудрат ва имкон; мумкин, имконпазир, дар доираи қувват ва имкон.

Ҳар ҳаҷал, к-аз пири афсад дар мизоч, Нест мақдурӣ табиб онро илоҷ. *Ҷомӣ*

Дар боран ту он чӣ мақдур бошад, нақӯй кунам. *«Равзат-ус-сафо»*

ба қадри (ё миқдори) мақдур ба қадри имкон, ба қадри ҳол.

Шаҳзода Тугон ва ... Наврӯз он ҷо буданд ва чанд рӯз тӯйҳо карданд ва ба қадри мақдур пешкашҳо оварданд. *«Ҷомеи-ут-таворих»*

[Заған гуфт]: Агар муроде дар хотират мегузаред, ба таваққуф зоҳир кун, то ба миқдори мақдур дар итмои он бикушам. *«Анори Сӯхайлӣ»*

ба қадри майсур ва мақдур ба дараҷаи муяссаршавӣ ва имконпазирӣ.

Дар муҳорабат ва музорабат ба қадри майсур ва мақдур кушиданд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. қудрат, қувват ва тоқат; имконият.

Сабр аст маро чора зи ҳиҷрони ту, лекин Чун сабр тавон кард, ки мақдур намондаст? *Ҳофиз*

3. тақдир кардашуда, қисматгирфта.

Писар гуфт: ... Ризқ агарчи мақсум аст, ба асбоби ҳуҷули он тааллуқ шарт аст ва бало агарчи мақдур аст, аз асбоби духули он ҳазар кардан воҷиб.

Саъдӣ

МАҚДУҲ *а.* مقدوح қадҳ кардашуда, маломатзада, нописандида.

Овон, ки дар ин варта қадам ниҳоданд, зиёнкор ва малум бошанд ва онон, ки дар қаноранд, мақдур ва мазмун. *Аҳмади Доиш*

МАҚЗИОЛМАРОМ *а.* مقضى المرام ба мурод расида.

Расулои ӯ мақзиолмаром ба Ҷурҷон бозгаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Баъд аз он султон Шаҳобуддин ... мақзиолмаром ба ҷониби Ғазнин муроҷаат кард. *«Таърихи Фаршима»*

МАҚЗӢ *а.* مقضى анҷомгирфта, ба поён расида; иҷрошуда.

Ҳоҷати ту мақзӣ гардонидем. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҚЛУБ *а.* مقلوب 1. қалб кардашуда, چاپа кардашуда,

акс кардашуда; 2. *адӣ*. калимаҳое ки дар санъати шеърин қалб ҳарфҳои арабии онҳо пешу қафо шуда, ба

калимаҳои дигар мубаддал мешаванд ва ин мубаддалшавӣ ду навъ аст: 1) дар калима ғайбат баъзе ҳарфҳо

пешу қафо карда мешаванд, чунинчи: *جادوانه* — *چویدونه* (جادوانه); 2) тамоми калима ба таври چاپа аз

поён хонда мешавад, чунинчи: *يام* — *مای* — *کرم* — *مارگ* хонда мешавад.

Қишти зар дар шикам дорад мақлуби ям, Ҳезу равонаш бибар сун лаб, ӣ ӣ симбар.

Бадрӣ Ҷонӣ

Сағмагасро агар кунӣ мақлуб, Қалби ӯ ғайри сағмагас нашавад. *Ҷомӣ*

МАҚМУР *а.* مقصور қиморбохта, бойдода дар қиморбозӣ.

Эхтиётҳо кард ва бияндохт, то се-шаш запад, се-як баромад, азим тира шуд ва аз таъб бирафт ...

Надимон чун барг бар дарахт ҳамеларизиданд, ки подшоҳ буду қудак буд ва мақмур ба ҷунон захме.

Низомии Арӯӣ

МАҚНОТИС *ю.* مقناطيس *ниг.* миқнотис.

МАҚБОҲ *а.* مقابح ч. мақбаҳа.

Маоиби ӯ бе ғоят ва мақбоҳи ӯ бениҳоят аст. *«Анори Сӯхайлӣ»*

Маҳосини афъоли он ҳоҷан ситудахислат ва ҳамадабасиратро дар сурати мақбоҳ боз менамуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҚОБИР *а.* مقابر ч. мақбара.

Аз ин ҷоека хабар ёфта, ҷомадаррону муйканон бишитоғтанд, он ҳар ду кушташударо ба мақобирӣ қабила бурданд ва дар як қубба ба хок карданд.

Ҷомӣ

МАҚОДИР *a. مقادير* *q. миқдор* 1, 3, 5.

Расан баста, андоза пайдо шуда,
Мақодирӣ манзил хувайдо шуда. (3) *Низомӣ*

Ҳар кӣ мақодирӣ донанд, маълуми у бошад, ки қасро чанд мол бояд, то ғайлаи у ин миқдор бошад. (1) *Носири Хисрав*

Пас дабир бояд... сокибурраъӣ бошад... ва мартӯби абнон замона шиносад ва мақодирӣ аҳди рӯзгор донанд. (5) *Низомии Арӯӣ*

МАҚОИС *a. مقائيس* *q. миқёс*.

Дар ҳиммати ту кас нарасад, з-он ки муҳол аст
Паймудани он поя мақоиси ҳимамро. *Анварӣ*

МАҚОЛ *a. مقال* гуфтор, суҳан, нутқ.

Кунад ҳар онна ғайбат ҳасуди кутаҳдаст,
Ки дар муқобала гунгаш бувад забони мақол. *Саъдӣ*

Нагӯям: Лаб бибанду дида бардауз,
Ва лекин ҳар мақоме ро мақоле. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

МАҚОЛА *||* **МАҚОЛАТ** *a. مقالة* *i. гуфтор, суҳан, нутқ.*

Мақолатҳои ҳикмати боз карда,
Суҳанҳои музоҳик соз карда. *Низомӣ*

Дар маърази китоби подшоҳ ой, дар он ҳолат киро мақоли мақолат бошад? *Саъдӣ*

Расид то дари Деҳлӣ қавофилӣ суҳани маъ,
Кучуст Хисрав, то бишнавад мақолати ширин! *Камолӣ Хучандӣ*

мақолат қардан гуфтугу қардан.

Буқо гуфт: Маахзо ҳанӯз хасро нағрифта чаро мунозаат ва мақолат мекунем? *«Ҷомеъ-ул-тавоҳир»*

2. як фасл аз китоб; як матлаб, ки дар тахти унвони муайян навишта мешавад.

Пас ин китоб [«Ҷаҳор мақола»] муштамил аст бар ҷаҳор мақолат. *Низомии Арӯӣ*

МАҚОЛИД *a. مقاليد* *q. миқлод*.

Мақолиди балдаи мазкурро ба худдомӣ оямақом супурданд. *«Равзат-ус-сафр»*

Мақолиди аҳкоми деву парӣ
Дар ангишт қардам чу ангиштарӣ. *«Равзат-ус-сафр»*

Султон Ғиёсиддин уро дар қанор гирифт... тоҷи салтанат бар фарқӣ у ниҳода, мақолиди ҳазини ба у супурд. *«Таърихи Фарошӣ»*

МАҚОЛОТ *a. مقالات* *q. мақола* *||* **мақолат**.

Бар мақолаташон магардон пушт,
Радди эшон мақун ба қавли дурушт. (1) *Ҷомӣ*

МАҚОМ *a. مقام* 1. ҷой ва маҳалли сукунат ва иқомати мардум, ҳамчун шаҳр, деҳа ва ғ.; иқоматгоҳ, ҷои истиқомат, бошишгоҳ.

Он деҳро Бухоро хондананд ва аз қадим боз мақоми подшоҳон аст ва баъд аз он ки Бухоро шаҳр шуд, подшоҳон зимистон бад-ин деҳа бошидаанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Хоқ мақом ва маскани ҷонварон аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

То ганҷи ғамат дар дили байрона муқим аст,
Пайваста маро кун ҳамақор мақом аст. *Ҳофиз*

мақом қардан истиқомат қардан, сукунат варзидан.

Абдурахмон гуфт: Мо на бад-он омадаем, то мақом кунем, ин ҷо чанд рӯзе биёшем ва биёсем. *«Таърихи Табарӣ»*

Покизаатар аз об набошад ҷизе,
Як ҷо, ки қунад мақом, гандида шавад. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

2. ҷой, маҳал; мавқеъ, маврид.

Дар саффи некувон ба мақоми муфохарат
Ҳоҳанд аз руҳи ту назар моҳу офтоб. *Анварӣ*

Май, ки ҳалол омада дар ҳар мақом,
Душмани ақли ту қардаш ҳаром. *Низомӣ*

Араб куниятро дар мақоми таъзим гуяд. *Авфӣ*
3. нишастангоҳ; бартарин мақом нишастангоҳи фариш, садр; 4. дараҷа, мартаба, рутба, поя.

Ҳар қадом мақом ва мартаба ва улувви дараҷаи хеш бидонанд. *Аҳмади Доғиш*

5. дар тасаввуф — дараҷа ва мартабаи тақомул, ки аҳли тасаввуф тай мекарданд.

Ҳар кас, ки вуҷуди ҳудро ба ҳақиқат бишиносад, уро мақоми маърифат беш равшан шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

6. *мур.* номӣ ҳар як гуруҳи муайяни оҳангҳои мусиқӣ, ки онҳо лаш мебошанд.

Ғазалсарони Нохид сарфас набарад
Дар он мақом, ки Ҳофиз бароварад овоз. *Ҳофиз*

МАҚОМАТ *a. مقامة* 1. маҳалли нишастан; 2. доирани мардум, ҷамоат; 3. ривоят, ҳикояе, ки дар ҷамъаи мардум хонда мешавад (дар байни арабҳо маълум аст).

МАҚОМОТ *i. مقامات* *q. мақом*.

Яке аз сулоҳон Лубнон, ки мақомоти у дар диёри Араб мазкур буд ва қаромоти у машҳур, ба ҷониби Димишқ даромад. (4) *Саъдӣ*

Чандон ки задам доғи қаромоти мақомот,
Ҳеҷам хабар аз ҳеҷ мақоме нағристонд. (4) *Ҳофиз*

мақомоти маънавий оҳангҳои доир ба сурудҳои тасаввуф, оҳангҳои рӯҳонӣ.

Булбул зи шохӣ сарв ба гулбонги паҳлавӣ
Меҳонд дӯш дарси мақомоти маънавий. *Ҳофиз*

МАҚОМОТ II *a. مقامات* *q. мақомат*.

Ҳар кас, ки ин мақомот бихонад, ба ҷашми хирад ва ибрат андар ин бод нағриаст. (3) *«Таърихи Байҳақӣ»*

... Пас бояд одат қард ба хондани ... Мақомоти Бадеъ ва Ҳарири ва Ҳамид ... (3) *Низомии Арӯӣ*

МАҚСИД *a. مقاصد* *q. мақсад*.

Қисми дуввум дар мақосид ва он муштамил аст бар даҳ фасл: фасли аввал дар ҳасад ва ҳақиқати хулқ ... *«Ахлоқи Носири»*

мақосид ва маориф мақсад ва орзуҳои неқ.

Мақосид ва маориф ба наҷоҳ мақрун гардад. *Авфӣ*

МАҚОТЕЪ *a. مقاطع* *q. мақтаъ*.

МАҚРУН *a. مقرون* қариншуда, наздикишуда; восил, пайваста.

Он ҷа гуфти, ба сидқ ва савоб мақрун бувад. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

Аммо ин суҳан мустабъид менамояд ва то муш-
хада нафтад, мақрун ба қабул намегардад. *Восифи*

МАҚРУЪ (ба) *مَقْرُوء* 1. кироят кардашуда, хондашуда.

... Ва бонд шеърӣ у бад-он дараҷа бошад, ки дар
саҳифаи рӯзгор мастур бошад ва бар алсинан аҳро
мақруъ (ба) бар сафони бинависанд. *Нисомии Арузи*
2. хондашаванда, хоно.

МАҚСАД *ا. مقصد* мурод, матлуб, он чӣ ки қасд ва ирода
мекунад.

Фузулай, бе таваккул роҳ душвор аст бар мақсад,
Мадеҳ, гар толибӣ, аз даст домони таваккуло.

Фузулай

Ғаңчи маҳфи кунун намоён шуд,

Мақсади қонот урён шуд. *Бедий*

МАҚСУД *а. مقصود* (чизи) қасд кардашуда, (чизн) хоҳиш
ва орзу кардашуда, орзу, талаб, мурод.

Мақсуди гуфтугӯи Қамол аз бутон туй,
Гуфт, он чӣ дошт, бо ту, нагуяд дигар суҳан.

Қамолӣ Хучандӣ

Хаёли чашми ҷоду кардам имшаб,
Ғули мақсудро бӯ кардам имшаб. *Маҳфӣ*

Барои чамъ кардани дунё мулохиза кунад, ки
мақсуди вай аз чамъ кардани дунё ҷист.

Аҳмади Дониш

МАҚСУМ *а. مقسوم* 1. тақсим кардашуда, ба пораҳон
муайян ҷудо кардашуда; мақсум кардан тақсим кардан,
ҷудо-ҷудо кардан.

Чун Алинҷаҳон ба мартабаи шайхухият расид,
писаронаш бузург шуданд, мамолиро бар эшон
мақсум кард. *«Равзат-ус-сафо»*

2. қисмат кардашуда, тақдир кардашуда; аз азал му-
айян кардашуда.

Писар гуфт: ... Ризқ агарчи мақсум аст, ба асбоби
хусули он тааллуқ шарт аст, ва бало агарчи мақдур
аст, аз аъбоби духули он ҳазар кардан воҷиб. *Сатъид*
Ба Турон улуме, ки марсум шуд,
Ба номи ман он ҷумла мақсум шуд. *Шоҳин*

МАҚСУР *а. مقصور* 1. ҷутоҳ кардашуда; кам, маҳдуд;
ноқис.

Боз як қисм аҳли билод ва мадонинанд, ки эшонро
тамаддун ва таовун ва истиғиёти хираф ва саноат
бувад ва улуми эшон мақсур бувад.

Нисомии Арузӣ

2. маҷ. оқиз, заиф.

Осмон неку бадӣ ҳар ояте, к-нимо кунад,
Шазни у бар иқтизони рои у мақсур бод! *Анварӣ*
3. вобаста бар чизе ва ё касе; мақсур бар чизе будан
вобаста ба чизе будан.

Аммо илми мантиқ, ки онро Арасту мудавван кар-
дааст, мақсур аст бар кайфияти дониستانی чизҳо.
«Ахлоқи Носири»

Мушрикон ... гуфтанд, ки ғалабаи мо мақсур аст
бар ионату мувофиқати завҷаи у. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҚСУРА *а. مقصورة* 1. хучран ибодат; чиллахона, хучран
пахлудан масҷид.

Шунидам, ки масте зи тоби набид
Ба мақсуран обиде дардавид. *Сатъид*

Рузи одина ба мақсура даро, то хонад
Хутбаи салтанати хусн ба номи ту хатиб. *Ҷомӣ*
2. хона, уюк; ҳаҷла.

МАҚТ *а. مقت* кина, душманӣ.

Сатъ мекунад, ки сазовори мақту ғазоби маъбудӣ
хеш шавад. *«Ахлоқи Носири»*

МАҚТАЛ *а. مقتل* 1. ҷои қатл, ҷои қуштан; 2. қатл, қуш-
тан; 3. маҷ. ҷои нозук дар бадани инсон ё ҳайвон, ки
бо зарба хурдан ба ҳалокат мебарад, мас. шақиқа, дам-
ғаҳи дил, рағи қалони гардан.

Афв кард он шоҳи дарёёдил, вале
Омада буд тири у бар мақтале. *Румӣ*

Қазоро тири ҷигардӯз бар мақтали хук омад.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

МАҚТАЛА *а. مقالة* қатлгоҳ, ҷои қуштан.

Дил майли сӯи хонад дилдор мекашад,
Дар ҳайратам, ба мақтала ҷун мекашад маро. *Имло*

МАҚТАЪ *а. مقطع* 1. ҷои қатъ кардан, ҷои буридан; 2.
хотима, анҷом, поён, охири; *муқобили* матлаъ 2.

Ҷа ҷунбиш аст, ки бе аввал асту бе охири,
Ҷа гардиш аст, ки бе мақтаъ асту бе маблаъ?

Анварӣ

мақтан девон охири девон, хотиман девон.

3-ин дабистон мисраи зулфи мусалсал хондаем,
Хомушӣ мушқил, ки гардад мақтан девони мо. *Бедий*

3. *адш.* охири байти ғазал ё қасида; *муқобили*
матлаъ 3.

Ҳадиси хоиси руҳат шуд тамои дар матлаъ,
Қашд мисраи зулфат дароз то мақтаъ. *Ҷомӣ*

4. маҷ. охири умр.
В-ар кунад бувад сари синонам,
Аз теғ ба мактааш расонам. *Ҷомӣ*
мақтан нафас охири умр.

Ба матлаи хираду мақтан нафас, ки дар у
Халоси ҷони хавос аст аз ин хароси хароб. *Ҳоқонӣ*

МАҚТУЛ *а. مقتول* қатлшуда, қушташуда; мақтул шудан
қушта шудан.

Мани шикастан бадҳол зиндагӣ ёбам
Дар он замон, ки ба теги ғамат шавам мақтул. *Ҳофиз*

Ва ҷуз Шохрух-Мирзо низ қасоне, ки аз даст
ва забони онҳо таваққуи қорнамоӣ буд, дар аҳди
ин амирӣ саффоки беақл мақтул шудан.

Аҳмади Дониш

МАҚТУЪ *а. مقطوع* қатъ кардашуда, буридашуда; маҷ.
маҳруммонда; мақтун рӯзӣ аз ризқ маҳруммонда, бе
ризқмонда.

Бяхоҳу мадор аз қас, эй хоҷа, бок,
Ки мақтун рӯзӣ шавад шармнок. *Сатъид*

МАҚУЛ *а. مقوله* 1. гуфтор, гап, суҳан.

Қайсар мақудан тоҷирро бо он ҷи дар тумор
сабт буд, мувофиқ ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

Ин қисса биёву мухтасар кун,
Харфе зи мақулан дигар кун? *Шоҳин*

2. маҷ. навъ, ҳел, чинс, кинс.,

Шоҳ ҳар чанд аз ин мақула чизҳо гуфт, шоҳ-
зода асло мултафит нашуд ва ҷавоб нагуфт.

«Ҷомеъ-ут-таммил»

Ва панҷ нағма дар панҷ гоҳ аз панҷ мақула
месароям. *Савдо*

МАҚҶЛОТ *а.* مقولات 4. мақула.

Гуфтам: Эй махдум, шумо бо ин камина худ ба
тариқи шаръ муомада намоед; аввал суҳани ман
ин аст... ки маро аз ин мақулот хабаре нест. (1)

Восифӣ

Ҳастини аҷсом ва аъзро ба ҷумлаи мақулотии ин
олами махсус зоҳир аст. (2) *Ибни Сино*

МАҚҶЛОТИ умр дараҷаҳо ва марҳилаҳои умр.

Айёме, ки аъдои мақулотии умр аз пояи нуқ-
сонӣ оход даргузашт ва истикмоли фурсатшуморӣ
ба соли ашара муқорини гашт, шухин нафасҳо му-
стаиди нолаи дард бардоштан гардад. *Бедия*

МАҚЪАД *а.* مقاد 1. маҳалли қууд, нишастангоҳ, ҷои ни-
шаст.

Мақъади сидке, ки сиддиқон бар ӯ
Ҷумла сарсабзанду шоду тозару... *Румӣ*

2. маҷ. дубур.

МАҚҲУР *а.* مقهور 1. дучори қаҳру хашмшуда.

Дар он аҳде, ки будам банди мақҳур,
Ҷабинам буд аз хоки дарат дур. *Ҳоҷик*

2. мағлӯб, шикастхӯрда.

Ҳамеша ботил мақҳур будааст ва ҳақ мансур.
«Анвори Суҳайлӣ»

МАҲ *ме* *ниг.* моҳ.

МАҲАБ(В) *а.* مهاب 1. маҳаббати ҷаҳиди омадани бод, тарафе,
ки аз он ҷо бод мезавад.

Сароҳое диданд ҳар яке чун бихишти аъло ва
ҳар якеро бӯе ва бӯстоне дар пеш маҳаббӣ шамол
ниҳода. *Низомии Арӯзӣ*

Насими саодат аз маҳаббӣ иноят дар вазидаи
омад. *«Равзат-ус-саф»*

МАҲАҚ(Қ)ИМИҲАҚ(Қ) *а.* محك 1. маҳаббати санги сиёҳе, ки тилло
ва қуқуноро бо он сонда меомоянд ва ҷеҳ мекунанд.

Зарри қалбу зарри неку дар иёр

Бе маҳабб ҳаргиз надонӣ з-этибор. *Румӣ*

Нақди қалби саран оламо
Ишқ сиррофу муҳаббат маҳабб аст. *Қамолӣ Хучандӣ*

Сифлатиқиро назанад ҷарҳи ҳаводис бар санг,
Маҳабби симу зар аз баҳри мису оҳан нест. *Соиб*

МАҲАЛ(Л) *а.* محل 1. ҷой, макон.

Шаҳро ба навъе ихтотаву қабал намуданд, ки на
мурро маҷоли гузаштану на мурро маҳалли пари-
дан монд. *«Ҷаҳаннома»*

2. ҷои мувофиқ, мавқеъ, маврид.

Қаҳру лутф андар маҳалли худ накуст,

Ҷои гул гул бошу ҷои хор — хор.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»
На мутеъро ҷои ифтихор, на осиро маҳалли
эътизор. *Аҳмади Дониш*

3. мақом, мартаба; эътибор, қадру қимат.

Абдуллоҳ гуфт: Туро ҷӣ маҳал ва қадр бошад,
ки ман аз ту зинҳор хоҳам? *«Таврихи Табарӣ»*

... Навоҳт ва хилъат ёфтанд бар миқдори маҳал
ва мартабат ва сун Нишопур боғаштанд.

«Таврихи Байҳақӣ»

4. замон, вақт.

Дар ин маҳал... уқобе... дар парвоз омада буд.

«Анвори Суҳайлӣ»

Чун пораз аз шаб гузашта маҳалли осони мур-
ғу моҳӣ шуд ва ҳар кас ба хонаи худ рафт...

«Таврихи Фариста»

МАҲАЛДОН محلدان мавқеъшинос, вазиёнфаҳм.

Маҳалдон надимиони санҷидагӯш

Нишастанд бар гуфтаҳо нуктаҷуш. *Ҳотифӣ*

МАҲАЛЛ *а.* محل *ниг.* маҳал(л).

МАҲАЛЛАИ||**МАҲАЛЛАТ** *а.* محلات 1. қитъае аз шаҳр
иборат аз якчанд кӯча.

Шаҳри Қоҳираро даҳ маҳаллат аст ва эшон ма-
ҳаллатро хора меғуянд. *Носири Хисроӣ*

2. кӯй, кӯча, гузар.

Рӯй овардам ба сӯи маҳаллати вазир.

«Таврихи Байҳақӣ»

МАҲАЛЛОТ *а.* محلات 4. маҳалла||маҳаллат.

Пас Абӯалӣ... гуфт: Маро марде бояд, ки гу-
руфот ва маҳаллотии Гургонро ҳамошиносда. (1, 2)

Низомии Арӯзӣ

Лашкарӣён маҳаллот ва кӯчаҳоро ғорат карда,
қасди масҷид карданд. (1, 2) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МАҲАРА *а.* ماهرة 4. моҳир.

Баъзе аз маҳаран атиббо гуфтаанд, ки ин қадар
машғулӣ дар изолан мараз бо адами нэдиёди дув-
вумӣ дахл дорад. *«Равзат-ус-саф»*

МАҲАТ||**МАҲАТТ** *а.* محط 1. ҷои фуруд омадан, истгоҳ.

Нашъан инсонӣ... махбӯсу махсӯр дар як мақом
набошад, балки ҳар мақомро, ки хоҳад, маҳатти
рахлу манзили қасд тавонад дошт. *«Ахлоқи Носирий»*

МАҲБАРА *а.* محبرة *ниг.* меҳбара.

МАҲБАС *а.* محبس 1. ҳабс, қайду банд; 2. ҳабсхона, зин-
дон.

Маншан маҳбас ба маҳлас ба ман низ маълум
нашуд. *Аҳмади Дониш*

МАҲБИТ||**МАҲБАТ** *а.* ميهت маҳалли ҳубут, ҷои фуруд
омадан; ҷойгоҳ, қароргоҳ.

Замираш нуқтан паргори маънӣ,
Дарунаш маҳбитаи анвори маънӣ. *Убайди Зоконӣ*

Ҷуни ки маҳбитаи тайро қамол шуд дили ман,
Ҷӣ маънақаст расад аз таъни аҳли шуру шарам. *Ҷомӣ*

МАҲБҶҮБ *а.* محبوب муҳаббат бастануда, касе ки аз та-
рафи дигаре дӯст дошта шудааст, дӯст дошташуда.

Бад-ин ҳубӣ, ки офтоб аст, нашунидеам, ки касе
[уро] дӯст гирифтааст ва ишқ оварда. Гуфт: Барои
он ки ҳар рӯз метавонаш дид, магар дар зинистон,
ки маҳҷуб аст ва маҳбӯб. *Савдӣ*

Бӯи маҳбӯб, ки бар хоки аҳиббо гузарад,
Чӣ аҷаб бошад, агар зинда кунад азми рамқи.
«Авории Сухайлӣ»

МАҲБҮБҮЛҚУЛҮБ *а. محبوب الغلوب* дӯстдоштан дилҳо,
азини дилҳо.

Эй туро қад хубу абру хубу, зулфу чехра хуб,
Бар забони аҳли дил номи ту маҳбӯбқулқуб. *Ҷоми*

МАҲБҮЛ *а. محبوب* бо ресмон басташуда; ба дом афтода,
гирифтӣ.

[Ҷозон] гуфт: Чандон ки меҳоҳам ин мард хилат
ва тахлит ба фитнаағези тарк кунад, чора нест,
чи табати ӯ бар ин шева маҳбӯл аст.

«Ҷоме-ут-таворих»

МАҲБУС *а. محبوس* ҳабс кардашуда, дар банду қайд афтода.

Ба маҳбусе, ки умраш рафт дар банд,
Ба ғамноке, ки бо ғам гашт хурсанд...

Хисрави Деҳлавӣ

маҳбус қардан ҳабс қардан.

Султон бар ӯ хашм гирифт ва дар ҷоҳе маҳбус қард. *Саъбӣ*

МАҲВ *а. محو* 1. ситурдан, нест қардан; 2. зоиш, несту нобудшуда, аз байн рафта; **маҳв шудан** (*ё* *гаштан*) аз байн рафтан, несту нобуд шудан.

Маосири он ба шухӯр ва аъвом аз арсан айём
маҳв нашавад. *Авфӣ*

Хат маҳв гашт аз сафаҳоти китобҳо,
Азбаски ашқи аҳли талаб қарда буд тар. *Саъбӣ*

3. маҷ. шэфта, волаву шайдо.

Бар дари хонақаху савма, Имло, шабу рӯ
Нест як зиндадиле, маҳви тамошон ту нест. *Имло*
Эй ки маҳви чашми хубон гаштаб, эмин мабш,
Қ-ин балоҳон сияҳ дорад аҷаб дунболоҳ. *Соиб*

МАҲВАШ *а. محوش* ниг. моҳваш.

МАҲД *а. مهدي* 1. ғаҳвора.

Сикандар, ки парвардан маҳдам уст,
Бар авранги шоҳӣ палиаҳдам уст. *Ҷоми*

Набудаш такяғаҳ ҷуз маҳди модар,
Мурассаъ маҳди ӯ аз лаъду гавҳар.

Бадриш Қашмирӣ

2. қачова, ҳавдач.

Ниход аз бари пил пирӯза маҳд,
Ҳамеронд аз ин гуна то руди Шаҳд. *Фирдавӣ*

Рузи сеҳум ҳоҷиб бариншаст ва наздиктари
қалба рафт ва пил бо маҳд он ҷо бурданд.

«Таърихи Вайҳақӣ»

3. маҷ. оромгоҳ; иқоматгоҳ; 4. маҷ. тахт, маснад.

Чу Ширин дар Мадоин маҳд бинҳод,
Ба ширинӣ лабе ҷун шаҳд бикшод... *Низомӣ*

5. маҷ. тахту рахти хоб.

Пан роҳат зи марқаб шуд пилёда,
Дароз афтод бе маҳду висода. *Ҷоми*

6. маҷ. тобут.

Ва маҳди Исо он ҷо ниҳодааст ва он маҳд сангин
асту бузург, ҷунон ки мардум дар он ҷо намоз
кунанд. *Носири Хисрав*

◇ маҳди сабо ҷои гардишу ҳаракати бод; дашту
бӯёбон.

Солу маҳ андар сафарӣ, хизрвор,
Хобтаҳу ҷои ту маҳди сабост. *Фаррухӣ*
маҳди улъё олидараҷа (лақаби модари шоҳ).

Султон фармуд шаҳро онӣ бастанд ва маҳди улъё
ба ҳашамат ва асбоби азамати лотуадду лотуҳсо
ба шаҳр даромад. *«Равзат-ус-сафо»*

маҳди шаҳруза дунъё, ки аз рӯи ақидан динӣ дар
шаш рӯз офарида шудааст.

Маҳди шаҳруза ҷу як тифи зарандуда намуд,
Шаб зи пистони сахар шири мусаффо овард.

Бадри Чоӣ

маҳди шоҳон оила ва хонадонӣ подшоҳон.

Мақун пардадарӣ дар маҳди шоҳон,
Туро он бех, ки гардӣ дар Сифоҳон. *Низомӣ*

МАҲДУД *а. محدود* ҷизе, ки ҳад ва ниҳояти муайян до-
рад, муҳкаспӣ.

... Ва ибтидо ва интиҳон онро ташхис кунад,
ки ақл маҳдуд ба қолиби унсурӣ... аст.

Аҳмади Дониш

МАҲЗ *а. محض* 1. ҳолис; софи беғилу ёмш.

Баъзе аз нуфус буд, ки аз илми ашъё ба номи
маҳз қаноат накунянд. *Аҳмади Дониш*

Нури маҳз аст узори ту, ҷабн низ ҷунин,
Сирри ғайб аст даҳоня ту, миён низ ҷунон.

Қамоли Хуҷандӣ

2. сирф, фақат.

Он сноят маҳз дурӯғ ва бўҳтон аст. *Авфӣ*
Он ҷӣ қилкам менигорал, маҳз харфи савт нест,
Хуш мебад, ки дарёбад забони бедилӣ. *Бедил*

МАҲЗАР *а. محضر* 1. ҷои ҳозиршавӣ, ҷои ҳузур, ҳузур-
гоҳ; маҷлис.

Ғар ин қасидаро кас гулҷд ҷавоб, шоҳо,
Гардам ғулум ӯро дар маҳзари афозил. *Восифӣ*

Аъзам Ҳумоюн содот ва уламо ва ақбир ва шу-
рафои шаҳро талабида маҳзар сохт.

«Таърихи Фаршита»

2. ҳукм ва қатъи қозӣ; шаҳодатнома; ҳуҷҷат, санад.

Яке маҳзар ақнун бибояд набишт,
Ки ҷуз тухми неқӣ сипаҳбад нақишт. *Фирдавӣ*

Аббосия бар насоби Маҳдӣ таън қарда, маҳзаре
навиштанд, ки амр фармоянд, то хутабо онро бар
манобир бихонанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ашғори ман далели камолат қиёфот аст,
Дар дъвие, ки мекунам, ин аст маҳзарам. *Шоҳин*

маҳзари хун ҳукм ва қатъи хун, фармони қозӣ,
ки дар он хуни касе аз рӯи қисос ва ё ҷазо мубоҳ
гардонид шудааст.

Оби ангиру норӣ оташгун,
Ҳам бар ангиру баста маҳзари хун. *Низомӣ*

маҳзар бастан ағду паймон бастан.

Чӣ бок аз он ки қушояд раҳи ҷафо душман,
Чу баст бо ту фалак маҳзаре зи шартӣ вафо.

Муизӣ

МАҲЗУЗ *а. محظوظ* ҳазбурда, баҳраманд, лаззатманд; хур-
санд.

Ҷонаш аз ҳар ҳикмате маҳзуз буд,
Нуктаҳон ҳикматаш маҳфуз буд. *Ҷоми*

Шуморо бо амволи вофир маҳзӯз ва бахравар гардонидам. *«Равзат-ус-сафо»*

Бибён ҳама маҳзӯз шуданд ва чанд фулусе навуз ниёзаш доданд. *Саъдо*

МАҲЗҶҶҶ *محظوظي* ҳазбарӣ, баҳрамандӣ; хурсандӣ.

Маҳрумӣ аз ӯ гарам ҷигар сӯхт,
Маҳзӯзин дигарон батар сӯхт. *Ҷомӣ*

МАҲЗҶҶҶ *محزون* а. ҳузнок, ҳазин, ғамгин.

Шукуфа боз бихандиду лутфи хандаи ӯ
Нишот бо дили маҳзӯзин ошқон овард.

Ҷобиди Зоконӣ

Мунисам нест ба ҷуз гушай ғам бе ту аз он,
Ҳар кӣ омад зи пан дидани ман маҳзӯн рафт.

Хисравӣ Деҳавӣ

МАҲЗҶҶҶ *محزون* 1. чизе, ки аз он ҳазар мекунанд ва метарсанд; 2. мамвӯъ, манъ кардашуда.

[Қуббара гуфт:]... Медонам, ки хуяи маро малик ҳалол дорад ва он ҷӣ дар шаръи мурувват маҳзӯр аст, мубоҳ пиндорад. *«Анавори Сухайлӣ»*

... Ва тағйири вазъ кардан, масалан, аз ҷулус ба қиём ё акс ва амсоли он пофез бошад ва оби сард ошомидан, ба шартӣ он ки маҳзӯре мутаваққеъ набошад. *«Ахлоқи Ҷалолий»*

МАҲИБ *ماهيبي* *ниг.* муҳиб 1.

МАҲИБАТУССУВАР *ماهيبة الصور* а. суратан дахшатнок, бо шакли ҳавлнок, сахмангез.

Дар он мавзъе ҳайвоноти ғарбатулашқол ва маҳибатусувар мебошад. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲИЛ *ماهيل* ҷои ҳавлангез, ҷои хавфнок.

Чу берун шуд аз корвои яқ-ду мил,
Ба пеш омадаш санглохе маҳил. *Саъдӣ*

МАҲИН *ماهين* а. ҳору беқадр, хақиру залил.

Сачда мекард ӯ, ки эй кулли замин,
Шармсор аст аз ту ин хурди маҳин. *Румӣ*

МАҲҚАМА *ماحمكة* а. дорулқазо, ҷои ҳукмбарории қозӣ, ҳоким, воли.

Якero ба ҳиёнате мавсум карданд, қиссан уро дар маҳқамаи волини вилоят ба арз расониданд. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

... ва бидонад, ки вақти широқ ва ибодат гузашта, он гоҳ аз ибодатхона ба маҳқама барояд.

Аҳмади Докиш

МАҲҚУМ *ماحكم* 1. бо ҳукми айбдор кардашуда; 2. мутеъ, фармонбардор, тобеъ.

Маҳқуми ҳукми ваям ва бе ишорати ӯ тасарруф накунам. *Авфӣ*

Хон овоз дод, ки маро матлуб ин буд, ки ту маҳқуми ман боӣ. *«Тазкирати Давлатшоҳ»*

Аз азал то абад чӣ нав, чӣ кӯҳан
Буд маҳқуми иқтидори суҳан. *Бедил*

МАҲЛ *ماهل* а. охиштигин қор; муҳлат, муддат, фурсат.

Дар сабури бад-он наволаи нӯш
Маҳл меҳост, ман накардам гуш. *Низомӣ*
Соқӣ, биёр бода ки энқир кудурат аст,
То ҳаст маҳл, бодан софӣ зи қаф маҳил! *Ҷомӣ*

МАҲЛАК *ماهلك* а. ҳалокатгоҳ, ҷои ба ҳалокат расидан, ҷои хатарнок.

Мағор инҷуниниам дар маҳлаки навозил. *Саъдо*

МАҲЛАКА *ماهلكة* а. ҳалокатгоҳ, ҷои хавфнок, хатарнок; ҳалокат, хатар.

Аз он маҳлака шомии нописанд
Ба сад ҳила худро ба шахр уфганд. *Ҳотифӣ*

[Қабутар аҳд кард]... ки агар аз он маҳлака ба саломат берун ояд, ... андешани сафар бар хотир нагузарояд. *«Анавори Сухайлӣ»*

Инони интиқом аз савби гуноҳи ӯ маътуф сохта, аз маҳлакаи ҳабс озод кардам.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МАҲЛИҚ *ماليق* а. маҳчеҳра, моҳруй.

МАҲЛҶҶҶ *محلول* (чинӣ) дар ягон моеъ ҳал кардашуда; ҳалшуда, обшуда.

Ошқоро шуда 3-он зилзиляни рӯхнигор
Сими маҳлӯл, ки дар буссади мо музмар буд.

Бадри Чочӣ

Музаҳрафоти номақбурдо ... ба зару сими маҳлӯл бар он авроқ ... сабт намунад.

«Равзат-ус-сафо»

Бисоти замниро ба тиллои маҳлӯл андула... *Бедил*

МАҲЛҶҶҶ *ماحلول* 1. тарошидашуда (мӯи сар).

Аҳмади Аёз бо мутубеони худ сарҳон маҳлӯқ бараҳна карда ва дасторҳо дар гардан афтада, ба мулозамат расиданд. *«Таърихи Фариста»*

2. маҷ. қатъ кардашуда, бурида.

Султон Буббун... ҷангалҳоро мақтӯъ ва маҳлӯқ сохта, ба кишт зироат амр фармуд.

«Таърихи Фариста»

МАҲМАДАТ *ماحمدة* а. он ҷӣ сазовори ситиш аст; ситиш, таъриф.

Зол забон ба маҳмадату санои шох қушод.

«Равзат-ус-сафо»

Султон бигирист ва уро маҳмадати бисёр гуфт. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

маҳмадат кардан ситиш кардан, таъриф кардан.

... Ва надидам ҳеч хирадманд, ки он давлатро бар ин ҳазм ва эҳтиёт маҳмадат кард.

Низомии Арузӣ

МАҲМАНЗАР *مامنظر* а. моҳсурат, моҳталват, моҳчеҳра, хушрӯй.

Қасон под аз маҳи иду Қамол аз ёри маҳманзар,
Ҳама муштоқи рӯи моху ӯ муштоқи махруён.

Қамолӣ Хуҷандӣ

МАҲМИЛ *ماحمل* а. қаҷова, ки ба шутур ё асп баста ба дарунаш ништаста сафар мекунанд, ҳавдаҷ.

Маҳмиле тартиб кун, ки дар як ҷониб ту нишинӣ ва дар ҷониби дигар ӯ. *Авфӣ*

Фаръиди дил аз азии сафар кардани ёр аст,
Бе ҷуббини маҳмил набувад нола ҷарасо.

Мушиқӣ

маҳмил қушодан дар аснон роҳ таваққуф кардан.

Ба ҳар манзил, ки маҳмил мекушуданд,
Биёбонро чу шаҳре менамуданд. *Ҳозик*

МАҲМИЛКАШ محل مکاش қачовакш, шутури кашандаи маҳмил.

Наманд аз сипаҳ суфти маҳмилкаше,
Ки бар вай зи дебо набуд мафраше. *Низомӣ*
Ту хуфта ғофилу маҳмилкаши матон ғурур,
Ба гуш мерасад аз чор суй бонги чарас. *Шоҳин*

МАҲМО а. مهما : маҳмо амкан ба қадри нисмон, то мумкин ҳаст.

Мо бандাগон, маҳмо амкан, дар муованати...
ту тақсир ҷоиз нахоҳем дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲМУДА а. محمود 1. ҳамд кардашуда, ситудашуда, таъриф кардашуда, писандида.

Чумлаи афёло, ки ба продати у аз у содир шавад, чамилу маҳмуд бошад. *«Ахлоқи Чалоӣ»*
На тадбири маҳмуди рои нақуст,
Ки душмани надонад шаҳаншах зи дуст. *Саодӣ*
маҳмуд будани оқибати кори касе хайру хуш будани анҷоми кори касе, ба некуӣ анҷом ёфтани хотимаи кори касе.

Чун фалакат толен масъуд бод,
Оқибати кори ту маҳмуд бод! *Низомӣ*
2. номи шахс.

МАҲМУДА а. محمود 1. муаннаси маҳмуд 1.

Афёло маҳмуда ва мазмума ба иродат аз у содир тавонад шуд. *«Ахлоқи Чалоӣ»*

2. дорун махсусест барои мулоҷиҷа баъзе касалиҳои меъда; муқ. сақмунӣ.

Нон чу итлоқ оварад, эй меҳрбон,
Нон чаро мехониаш, маҳмуда хон. *Румӣ*

МАҲМУЛ а. محمول 1. ҳамл кардашуда, бор кардашуда.

Маҳмули пешоҳангро аз ман бигӯ, эй сорбон,
Ту хоб мекуи бар шутур, то бонг бардорад чарас. *Саодӣ*

2. ҳисоб додашуда, ҳисоб кардашуда.

Гуфтад, ки бе таъдбири ин муфсидон ба ҳеҷ ваҷҳ маслаҳати муроҷаат нест, чи ин сурат бар заъф ва аҷои султон маҳмул шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

3. хабар; дар истилоҳи мантиқ мубтадорро меғунанд; *муқобили мавзӯ* 3.

Ва он пора аз вай, ки ҳукм бад-ӯ бувад, ки ҳаст ё нест, ... маҳмул хонанд. *Ибни Сино*

МАҲМУМ I а. محموم ғамгин, андухгин, дилтанг.

Ҳиншом мағмум ва маҳмум шуда, иншон азимат ба ҷониби сипоҳ мунъатиф гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲМУМ II а. محموم гирифтори касалии таб, табирифта.

Надонад тандуруст аҳвали маҳмум. *Саодӣ*

... Рузе ба шикор рафт ва чанд чигари оху қабоб карда танивул фармуда, дар ҳалқи у хушунате пайдо гашта, маҳмум шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲОВАТ а. محاباة 1. ҳайбатнокии, тамкиву виқор, бузургии.

Чанд бор ба наздики халифа рафтам ва бо халифа суҳан гуфтам, маро маҳовати халифа аз он суҳан бознадошт. *«Таърихи Наршахӣ»*

Гуянд: Пеши Мавлоно Кутбиддини Розӣ «Шарҳи Матолъ» муталаа карди ва бо вучуди фазилат маҳовате азин дошти. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

2. тарс, ваҳмангезӣ, даҳшатнокии.

Шаби фироқи ту тир аст, ман аз у ба харос,
Шабе, ки моҳ надорад маҳовате дорад.

Қамолӣ Хучандӣ

МАҲОД а. مهاد ниг. миҳод.

МАҲОЗИР а. محاذير ҷ. маҳзар 1.

... Дар маҷолис ва маҳозир пиронро неку дорад. *Аҳмади Дониш*

МАҲОЛ(Л) а. محال ҷ. маҳал(л).

... Ақрабо ва табақоти ҳашам ва афвочи ҳадами худро дар маҳолли муносиб ҷой дод. (1)

«Равзат-ус-сафо»

Гуҷарот ва хони ҷаҳон аз Лоҳур ҷихати таҳният ҷарияда омада, ба маҳолли худ муовадат намурад. (1) *«Таърихи Фарошӣ»*

МАҲОЛИК а. مهالك ҷ. маҳлака.

... Лекин дар ин тарика ахтори бисёр ва маҳолли бешумор аст. *«Ахлоқи Чалоӣ»*
Агар «ханошо» набавд дар мамолик,
Фитад кори «шарифон» дар маҳолик.

Аҳмади Дониш

МАҲОЛЛ а. محال ниг. маҳол(л).

МАҲОМ(М) а. مهم ҷ. муҳим(м).

У дар сабили истибод ва истиқлол дар маҳом-ми мамлакат мадҳал мекард. (1) *«Равзат-ус-сафо»*

МАҲОМИД а. محامد ҷамъ 1. ҷ. маҳмадат; 2. ҳислатҳои неки боиси ифтихор.

Зикри маҳомид ва фазоили шумо дар афвоҳи хавос ва авом афтода. *Восифӣ*

МАҲОММ а. مهم ниг. маҳом(м).

МАҲОНАТ а. مهانت таххир, дар хорӣ ва расвой доштан.

Зиллату узлату маҳонати чарх
Мекашиданд аз хлэнати чарх. *Саноӣ*

МАҲОР مهار ниг. миҳор.

МАҲОРАТ а. مهارت моҳирӣ, устоӣ, хунарамандӣ.

Маҳорати ту дар тир андохтан маълум шуд. *Авфӣ*
Аз ҳакиме, ки дар хондани хутти ғариба маҳорате тамом дошт, хабар ёфтад. *«Анварӣ Судайла»*

МАҲОРИМ а. محارم ҷ. маҳрам.

... Ва ҷунон ки худованд эмин аст. амонати мардум ниғох дорад, дур аз ҳар ҷа ба дигаре нагуяд ва ба маҳорими мардум ба хлэнат нанигард. (1, 2)

Аҳмади Дониш

МАҲОСИЛ а. محاصيل ҷ. маҳсул.

Пас зарур афтод, ки мановеъа ва мазорри хар ду касбро ба шумор орем, фавоид ва маҳосили хар ду муктасабро бисанҷем. (2) *Аҳмади Дониш*

МАҲОСИН а. محاسن ҷамъ 1. ҷ. ҳусн; 2. ҷаҳо, қорҳо

ва ҳислатҳои неки ба писандида.

... Хоҳад, ки он ҳашмат ва сатват биронад, ки андар он рехтани хунҷо ва истиснои хонадонҳо бошад, эшон онро даръебанд ва (аз) маҳосина ва мақобехи он уро бознамоянд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

3. риш ва муълаб.

Хар тори маҳосинам чу миғнон
Гардида зи ашк тори марҷон. *Шоҳин*

Султон даст ба маҳосини фуруд овард, тамом сафед шуда буд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

4. ади, санъатҳои шеърӣ.

Ва андар ин байт аз маҳосини ҳафт санъат аст:
аввал — мутобияк, дуввум — мутаозил, саввум — му-
рададаф, чаҳорум — бағии мусовот, панҷум — узу-
бат, шашум — фасоҳат... *Низомии Арӯӣ*

МАҲОФИЛ а. محافل ч. маҳфил.

Эй Афзали, машшотан биқри сухан туя,
Ин шеър дар маҳофили ахрор кун адо. (1) *Ҳоқонӣ*
Ҷавоне хирадманд аз ғулуғи ғазонӣ ҳаззе во-
фир дошт ва таъбе нофир, чунон ки дар маҳофили
дошишмандон нишастӣ, забони сухан бибасти. (1) *Саъдӣ*

МАҲОҚ а. محاق ниг. муҳоқ.

МАҲПАЙКАР مديكر ниг. моҳпайкар.

МАҲПАРАСТ مديست ниг. моҳпараस्त.

МАҲПОРА مدياره ниг. моҳпора.

МАҲР а. مهر мувофиқи қонуни шаръати ислом пули на-
қда ва молу матоъ, ки дар вақти никоҳ барои арус ба
зинмаи домод муқаррар карда мешавад; қобил.

Яъқуб ҳафт сол шубонӣ карда буд ба ҷиҳати
маҳри ин духтар. «*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

Писарро нишонданд пируни дех,
Ки меҳрат бар ӯ нест, маҳраш бидеҳ! *Саъдӣ*

МАҲРАБ а. مهرب гурезгоҳ, ҷои фирор.

Андар он дам Ҷуҷӣ омад, дар бизад,
Ҷуст қозӣ маҳрабе, то дарҳазад. *Румӣ*

Чун халифа бар он ҳол вуқуф ёфт, ба қуллӣ аз
мулки Бағдод маънос ғашт ва ҳеҷ мафарре ва ма-
рабе надида. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

МАҲРАМ а. محرم 1. ҳеши наздики, ки бо вай никоҳ ҷои-
зи шумурда намешавад, ҳамчун хоҳарзода, додарзода, яке
аз наздикон, ҳешу ақрабо.

Барафшон даст бар номусу он гоҳ
Мини маҳраму бегона меракс. *Ҳоқонӣ*

2. зан, завҷа; 3. дӯсти наздики самимӣ, мӯнис, ҳам-
дам.

Қиро дар шаҳр барғӯям ғами дил.

Ки омад дар ду олам маҳрами дил? *Анварӣ*

маҳрами роз (ё асрор) ҳамроз, дӯсти самимӣ,

Маҳрами рози дили шайдон худ

Қас намебинам зи хосу омор. *Ҳофиз*

Ҷуро бо худ наздик дошт, то маҳрами асрор шуд.

«*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

4. наздик, самимӣ.

Тамосшон риёзи ирам бо ёрони ҳамдам ва дӯ-
стони маҳрам хуш ояд. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

То баста шуд ба гулшани васли ту роҳи мо,
Маҳрам нашуд ба баъзи нигоҳат нигоҳи мо.

Маҳфӣ

Дило, сар саҳт кун, кам кун малули,
Малул асрорро маҳрам нагардад. *Шамси Табрэӣ*

маҳрам қардан ҳамроз қардан, ҳамсир қардонидан.

Тифро дар сухан мақун маҳрам,
Қ-аз забонаш аз он забун ояд. «*Ҳористон*»

МАҲРАМИЯТ а. محرميت маҳрамии, наздики; ҳамсир ва
ҳамроз будан.

Факр маҳраминияти асрори яқин дошт, дар ҳеҷ
ҳолате домани истиқомат аз даст нагузошт. *Бедил*

МАҲРАМОНА محرماته наздиқона, самимона; бо меҳру му-
ҳаббат, бо самимият.

Чу бусиданд пояш маҳрамона
Сарону сарварон бар остана... *Нозим*

МАҲРАМӣ محرمى 1. ниг. маҳраминият; 2. ниг. маҳрам 3.

Бори нишоти офият з-он наниҳам, ки оқибат
Муҷримн нуктае қунад маҳраминии розро. *Маҳфӣ*

МАҲРОҶИМЕҲРОҶ مھراج яке аз подшоҳони Ҳиндус-
тон, ки баъдҳо лақаби умумии феодалҳои калони он ҷо
шуда аст; баъзан ба подшоҳони Зангбор низ инсибат ло-
да мешавад.

Минён аз пай хидматаш баста танг
Чи Ҷеполи Ҳинду чи маҳроҷи Занг. *Ҳочу*

МАҲРУМ а. محروم бебаҳра, бенасиб, аз ҷизе монда.

Чун касе аз саодати дидори рафқон маҳрум
шуд, пайдост, ки дарди ӯ бад-он тафарруҷ чи миқ-
дор дармон назирад. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

МАҲРУР а. محرو (чино) гармшуда, ҳароратнок; бо таъби
гарм, бо мивҷози гарм.

Зи шавқи лаъли лабат хост дар дили гармам
Табе, ки аз тани маҳрур з-ангабин ҳезад. *Ҷомӣ*

МАҲРУРОТ محرورات ч. маҳрур.

МАҲРУРҲ I محروى ҳароратнокӣ; гарммиҷозӣ.

МАҲРУРҲ II محروى ҳароратнок; гарммиҷоз.

Зиҳй ҳаёли ниҳеби ту шарза шеронро
Намуда чун таби маҳруриён ба хоб оташ. *Ломей*

МАҲРУС а. محروس ҳаросат қардашуда, нигоҳдорӣ қар-
дашуда, маҳфуз, масун.

Писари пири ҳаробот, ки майхонаи ӯ
Ҳаст маҳрус зи санги ситами хумшиканон. *Ҷомӣ*

Мамолки шумо аз садман сипоҳи подшоҳӣ ва
осеби асоқари қаҳорӣ ман маҳфуз ва маҳрус гар-
дад. «*Таърихи Фаршита*»

МАҲРУСА а. محروسة муанаси маҳрус; мамлақати ма-
руса худуди хифшавандан мамлақат, мамлақат, қалам-
равн подшоҳ.

Рухеат талабил, то Тоҳирро аз мамлақати маҳ-
руса берун қунад. «*Ривзат-ус-сафо*»

МАҲРУХ مديح ниг. моҳрух.

МАҲСИМО مديما ниг. моҳсимо.

МАҲСУБ а. محسوب 1. ҳисоб қардашуда, шумурдашуда;
ба шумор овардашуда; маҳсуб доштан ҳисоб қардан, ба
ҳисоб гирифтан.

Ийн маънӣ ба самъи ашраф пайваст ва фармуданд, ки мо ҷиҳати пилон алафа ва улӯфа маҳсуб мебарем, ҷи гуна эшон аз боғоти мардум ситонанд.
«Ҷомеъ-ул-таворих»

2. маҷ. ҳамқатор, шарик.

...Пас аз замоне чанд маҳсуби иярати абади буд ва мансуби саодати сармади. *Бедил*

МАҲСУД I а. محسود касе, ки дучори ҳасади дигарон шудааст, касе ки аз вай ҳасад мебаранд.

Ҳасад кунанд ҳасудон туро ба аслу ба нафе,
Бад-ни ду ҷиз бувад марди муҳташам маҳсуд.

Муизӣ

Кор ба ҷое расид, ки маҳсуди амосил ва акрон гаштам. «*Равзат-ус-сафо*»

МАҲСУД II а. محسود даравидашуда.

Агар ҷизе... ба хона овардӣ, рӯзи дигар заръи ҳаёти у ба доси мамот маҳсуд гашти.

«*Равзат-ус-сафо*»

МАҲСУЛ а. محصول 1. ҳосилшуда; 2. ҳосили зироат, ҳосили кор ва ғ.; натиҷаи истеҳсол.

Мутриб кучост, то ҳама маҳсули зӯҳду илм
Дар қори чангу барбату овози най куним. *Ҳофиз*

МАҲСУЛОТ а. محصولات ҷ. маҳсул.

МАҲСУН а. محسун маҳфуз, нигоҳдошташуда.

Нилро бар қибтиёи ҳақ хун кунанд,
Сабтиёро аз бало маҳсун кунанд. *Румӣ*

МАҲСУР а. محصور ҳамчун ҳисор ихота кардашуда, дар инҳисор ва ҳудуд гирифташуда; маҳлуд кардашуда.

Яке дар гушан гулзор маҳсур,
Зи дигар ҷун замин аз осмон дур. *Нозим*

МАҲСУС а. محسوس (ҷиҳи) ҳис кардашуда (ба воситаи уявҳои ҳис), ҳисшаванда, ҳис кардани.

Ҷун маръя ва маҳсус шуд, онро ҷисм гуфтанд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Аз буручи савобити маҳсус
Даҳр зад ғута дар пари товус. *Бедил*

МАҲСУСА а. محسوسة муаннаси маҳсус.

Таҳаффуз он аст, ки суварӣ маъқула ё маҳсуса неку забт наояд. «*Ахлоқи Ҷалоли*»

Ҳама ашъёи маҳсусаро барон асоси маошин у ниҳоданд. *Аҳмади Докиш*

МАҲСУСОТ а. محسوبات ҷ. маҳсус.

Ва палид омад, ки ҷавҳар яке моддат аст ва яке сурат аст, ва яке мураккаб аз ҳар ду пайдо шавад, ки яке ҷиҳи ҷудо ва маҳсусот бувад. *Ибни Сино*

МАҲТАЛЪАТ маҳт. محطلة. ниг. мохталът.

МАҲТОБ مهتاب ниг. мохтоб.

МАҲТОБӢ مهتابӣ иморати хурди қозмонанд ё суфа, ки барои сайру тамошои мохтоб бар лаби хавз сохта мешавад.

Хуш он ошиқ, ки дар махтобие хоб
Кунанд моҳеш масти хусни шабтоб. *Нозим*

МАҲТУМ а. محترم ҳукм кардашуда, муайян кардашуда, ҳатмӣ ва воҷиб; аҷали маҳтум аҷали ногузир.

Мултамаси мо аз подшоҳ он аст, ки аҷали маҳтумро аз мо мундафъ созад. «*Равзат-ус-сафо*»

МАҲФИЛ а. محفل 1. ҷамъомад, ҷамъомади дустон, маҷлис, анҷуман; маҷлиси базм.

Ҷамъе аз пирон дар маҳфиле нишаста буданд.

Авфӣ

Шабӣ торику ҳавли раъду бороне бад-ни тундӣ,
Қучо парвоя мо доранд сармастони маҳфилҳо.

«*Аноғири Суҳайлӣ*»

2. умумӣ, ҷамъият, халқ.

Ҷун ба таҳқиқи ину он пардохт,
Ранги маҳфил зи ранги худ бишнохт. *Бедил*

♦ маҳфил анғехтан маҷлиси базм оростан; ҷамъомади дустон барпо кардан.

Ҳарифон ҳар қучо бо ёди ту гар маҳфил анғезанд,
Мани парваро сӯзанд, шамъи анҷуман созанд.

Ибни Ямин

маҳфил сохтан аз ҷизе дар бораи ягон ҷиз сӯҳбат, гуфтугу барпо кардан.

Ҳама қорам зи худқомӣ ба бадномӣ кашид охир,
Нинҳон қай монад он розе, к-аз ӯ созанд маҳфилҳо.

Ҳофиз

МАҲФУЗ а. محفوظ 1. ҳифз кардашуда; дар ёд дошташуда.

Ҷонаш аз ҳар ҳикмати маҳауз буд,
Нуктаҳои ҳикматаш маҳфуз буд. *Ҷомӣ*
маҳфуз доштан нигоҳ доштан, ниғаҳдорӣ кардан; риязат кардан.

Ва ба сифати адолат вақте орошта гардад, ки даҳ шартро маҳфуз дорад. *Аҳмади Докиш*

2. нигоҳ дошташуда, ҳифз дошташуда.

МАҲФУЗОТ а. محفوظات ҷиҳон маҳфуздошта; ҷиҳон дар ёд дошташуда.

Тазаққур малакаи истеҳсоири маҳфузот аст дар ҳар вақт, ки хоҳад бе кулфате. «*Ахлоқи Ҷалоли*»

МАҲҒУР а. محفور ҳафр кардашуда, қандашуда (дар замин, санг ва ғ.).

МАҲҒУРА а. محفورة муаннаси маҳғур.

Дар он ғор ҷиҳзи маҳғура аст дар санг.

«*Равзат-ус-сафо*»

МАҲҒУФ а. محفوف ихота кардашуда, дар бар гирифташуда.

Роёи нустратаёни ҳоқонӣ маҳғуф ба инояти субҳон аз боғи шаҳр ба азия Мовароуннаҳр наҳзат фармуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МАҲШАР а. محشر 1. ҷамъомадгоҳи умумии халқ.

Фуруд омаданд он ду маҳшар-гурӯҳ
Ба наздики ҳам ҷун ду Албурз-қӯҳ. *Ҳотиғӣ*

2. маҷ. ҷ. майдони қиёмат; қиёмат.

Масти май бедор гардад нимшаб,
Масти соқӣ рӯзи маҳшар, бомдод. *Сағдӣ*

Ғар ба фардо афғани дидори маймун бо Қамол,
То ба рӯзи ҳашр бошад ҳар дам уро маҳшаре.

Қамолӣ Хучандӣ

МАҲШУР *а.* محشور 1. фараҳамомада; ҷамъшуда.

...Дар зумран муҳиббон ва муҳлисони эшон маҳшур гардам. *Ҷомӣ*

2. ҷ. дар рӯзи қиёмат барангехташуда, эҳёе кардашуда ва ҷамъ овардашуда.

Шавад маҳшур дар силки бахилони сафи маҳшар,
Агар шӯхрат зи эҳсон матлаб афтодаст Ҳотамро. *Соиб*

МАҲЧУБ *а.* محبوب паси нарда буда; пушида, нопадида, пилхон.

Ба сурат аз назари мо агарчи маҳчуб аст,
Ҳамеша дар назари хотири мураффаҳи мост. *Ҳофиз*

Агар хуршед ғовб гардад, ба рӯшноии мох талаби ҳидоят кунед, агар мох маҳчуб шавад, ба Зӯҳра талаби роҳи рост намоед. *«Равзат-ус-сафо»*

Шарме, ки бувад сохта, матлуб набошад,
Шабҳо зи назардӯхта маҳчуб набошад. *Соиб*

МАҲЧУР *а.* مهچور дар ҳаҷр буда, дурафтода, ҷудомонда (маҳсусан аз ёр).

Чу маҳчур монд аз вафодори хеш,
Ҳаҷил шуд зи гуфтору кирдори хеш. *Ҳочу*

Бино бар ин Хоразмишох Рашиди Ватвотро... дур ва маҳчур гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

Намоёмаш зи огуши падар дур,
Чу тираш аз камон созем маҳчур. *Ҳозиз*

МАҲЧУРӢ مهچورى маҳчур будан, ҷудой, дурӣ.

Дил ғиғон кард охир аз дурӣ
Ҳусн дар гиряи шуд зи маҳчурӣ. *Мушфиқӣ*

Надорам тоқати дурин Юсуф,
Дилдам хун шуд зи маҳчурин Юсуф. *Ҳозиз*

МАҲАРГ مهرگ кори маҷбурии бемузд.

Чунин гуфт Хорун маро рӯзи марг:
Мафармой ҳеҷ одамиро маҳарг. *Абушақри Балхӣ*

МАҲАС(С) *а.* محاس 1. ҷон ламс, ҷон даст-дасткунӣ, ҷон палмосидан; 2. ҷон паба дар банди даст.

Дил ҳам аз дард ба ҷое бех аз он-к
Ҳар табибе маҳасаш вашносад. *Ҳоконӣ*

МАҲБУЛ *а.* محبول ҷибилгардида, фитри, табиӣ, хулқӣ.

Ахлоқи нолисандида, ки дар ниҳоди ман... маҷбул аст, ба... насиҳат мударот воҷиб бинӣ. *Авофӣ*

Мардум дар асли фитрат бар хайр маҷбуланд.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

маҷбул ва мафтур фитри, модарзод.

Миязочшар бар макру эҳтиёт маҷбул ва мафтур буд.
«Равзат-ус-сафо»

МАҲБҮР *а.* مهبور 1. дучори ҷабр; дучори зурин ҷизе;

2. маҷ. мутеъ, фармонбардор.

То бувад маҷдурин саъду наҳси гардун хайру шар,
То бувад маҷбури сарду гарми гетӣ шайху шоб. *Анварӣ*

Рои мухтор осмонсор гашт,
Осмон маҷбуру ӯ мухтор гашт. *Ҳақонӣ*

МАҶД *а.* محجد бузургӣ, ҷалолат, шавкат.

Аз ҷуд қабо дорӣ пушида мушаххас
В-аз маҷд бино дорӣ барбурда мушайяд. *Рӯдакӣ*

...К-эй бод, кӣ иззу маҷд бодат,
Зинҳор гузар ба Наҷд бодат. *Шоҳин*

МАҶДУД *а.* محذور хушбахт; нек.

Гӯи ин эътиқоди маҷдуд аст,
Ҷумла баргуфташ, он чӣ мақсуд аст. *Саноӣ*

МАҶЗУБ *а.* محذوب 1. ҷазб кардашуда, кашидашуда;

2. шефта, девона, маҷнун.

Шайх аз суҳани маҷзуб пурдарад гашт.

«Тазкираи Давлатишоҳ»

Мо на имрӯз аз ҷамони ёри худ девонаем,
Дар азал ин ҷони мо аз ишқи у маҷзуб буд. *Ибни Ямин*

3. аҳли тасаввуфи Ҳиндустон, ки ба аҳкоми зоҳирин дини ислом аҳамият надода, девонавор зиндагӣ карда ба риёзат машғул мешуданд.

МАҶЗУМ *а.* محذوم маҳар, гирифтори касалии маҳар, ҷузум.

Муҳаммад-око... ҷавоб меод: ... Чунон ки аз мабрусон ва маҷзумон нафрат ва иҷтиноб менамоянд, аз ин хоксор низ танаффури ва эҳтироз лозим ва воҷиб хоҳанд шумурд. *«Табрихи Фарош»*

МАҶИД *а.* محيد бузург, бошайху шараф, олкқадр, баланд-дарараҷ:

Қадду болое, ки ишқаш барфарошт,

Даргузашт аз курсию арши маҷид. *Шамси Табрезӣ*

МАҶЛИС *а.* مجلس 1. ҷои ҷамъомади одамон бо мақсади машварат, суҳбат ё зиёфат; маҳалли ҷаласа.

Холид бархост ва бирафт ва ҳаргиз дигар ба маҷлиси Умар наёмед. *«Маҷмаъ-ул-анғоб»*

2. ҷаласа, ҷамъомади одамон барои машварат.

Пас аз ин маҷлисе кард бо устодам; ӯ ҳикоят кард, ки дар он хилват ҷӣ рафт. *«Табрихи Байҳақӣ»*

МАҶЛИС оростан маҷлис барпо кардан, барои машварате ба ҷое ҷамъ шудан.

Пан маслаҳат маҷлис оростанд,

Нишастанду гуфтанду бархостанд. *Фирдавӣ*

3. ҷамъомади одамон барои суҳбат ва зиёфат; ҷамъомади дӯстон; маҳфил; базм.

Ҳофиз, ораста кун бозмо бигу вонро,
Кӣ бубин маҷлисаму тарки сари минбар гир! *Ҳофиз*

Ёр соқӣ шуду бе парда ба маҷлис омад,

Бар дари майкада гулбонги садо дардодад. *Ибни Ямин*

4. маҷ. хузури, қабули маъмури аз тарафи подшоҳ.

Ардастони, чун маҷлиси Алия Олишхок дарёёфта
уро мусир ва муҷид дид, ба Аҳмаднатар шигофт. *«Табрихи Фарош»*

✧ маҷлис гуфтаи назъу насиҳат гуфтаи дар ҷамъомад.

Қашири аз эшон истидёе намуда буд, ки дар ҳафта як рӯз дар хонақоҳи эшон маҷлис гуянд. *Ҷомӣ*

МАҶЛИСАФРҶ *а.* محلسافرج маҷлиси фарӯз

маҳфилоро, суҳбатро; дӯстдоштан аҳли маҷлис; муқ.

маҷлисоро(й).

Зи маҷлисуфрузони равшангуҳар

Даромад яне ҳамчу шамъи эн дар. *Ҳочу*

Имрӯз ҷон ҳар кас пайдо шавад эн хубон,

К-он моҳи маҷлисафруз андар садорат омад. *Ҳофиз*

МАЧТИСНИШИ *مچلتیسن* иштироккунданли маҷлис,
дар маҷлис хузуруфта, аҳли маҷлис.

Нишастанд мардонни маҷлиснишин,
Назар духтанд аз адаб бар замин. *Шодӣ*

МАЧЛИСОРО(И) *مجلس آرای* суҳбатро, маҳфилоро; пи-
сандидан аҳли маҷлис; *муқ.* маҷлисафрӯз.

Бипурсид, к-ей маҷлисорой мард,
Кӣ буд андар ин маҷлиса поймард? *Саъдӣ*

МАЧЛИСФУРҶ *مجلس فروز* *ниг.* маҷлисафрӯз.

МАЧЛИСИ *مجلسی* аҳли маҷлис; хушсуҳбат.

Ҳоким ... маҳраи асрор буд ва бузургтар аз у
маҷлиси дар он давлатхона набуд.

«Таврихи Фариста»

МАЧМАЪ *ا. مجمع* 1. ҷои ҷамъшавии ҷизе.

Сар худ раиси аъзос ва маҷмаи ҳавос ва маҳалли
истинос. *Авфӣ*

2. ҷамъомад, маҷлис, маҳфил.

Миён надориву дорам аҷаб, ки хар соат
Миёни маҷмаи хубон куни миёндорӣ. *Ҳофиз*
[Паланг] дар маҷмаи вуҳш он гувоҳӣ адо кард.

«Анвори Суҳайлӣ»

маҷмаъ кардан ҷамъ омадан.

Маҷмае карданд муғронӣ ҷаҳон,
Он ҷӣ буданд ошкорову ниҳон. *Амтор*

МАЧМАЪУШУАРО *а. مجمع الشعرا* ҷамъомадӣ шоирон,
маҷлиси шоирон.

Ҳаме эн маҷмаъату ҳақи маъ суҳаъ ронада
Ба ҳар кучо, ки дар офоқ маҷмаъушшуарост. *Муизӣ*

МАЧМАЧА *а. مجمع* суҳани нимғурман носареҳ.

Ин аст таҳқиқи ҷавоб ва танқиҳи он бар ваҷҳе
ки дар он маҷмача намонад. *«Ахлоқи Чалолӣ»*

МАЧМУА *а. مجموعة* дафтари ашъор; девон; асар ва кито-
бе, ки дар он навиштаҷоти доир ба мавзӯҳои гуногун
ҷамъ оварда шудааст.

Маҷмуа қаламӣ шуда мавқуф бар муқаддима
ва сабабе будааст ва бар таҳрири ҳар як иллате
муқаддам афтад. *Аҳмади Дониш*

Ҳузатгаре маонии маҷмуи Камол
Дуздад, ҳар ҷӣ ёфт суҳан, дар ҷарида буд.

Камолӣ Хучандӣ

МАЧМУЪ *а. مجموع* 1. ҷамъ кардашуда, ҷамъшуда; фаро-
ҳамшуда, ғуншуда.

Дар маскани илму ади сокин,
Бар маркаи қадру ҳоҳ рокиб;
Маҷмуи макориму маолӣ,
Қонуни мафохиру манокӣб. *Анварӣ*

2. маҷ. бисёр, фаровон.

Лаҳа як ҷавву ғам ҳазор варақ,
Ғусса маҷмуи қисса муҳтасар аст. *Ҳуконӣ*

3. ҳама, ҳамагӣ, ҷумла; маҷмуи... ҳамаи...

Маҷмуи зилон [забурҳо]... сар бар хатти мутто-
баати у ниҳодаид. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Маҷмуи коинот, ки оянд дар назар,
Бар рӯи ошкони руҳи неку намуздааст. *Ибни Ямин*

4. ором, осуда, хотираҷамъ.

Дилат равшану вақт маҷмуъ бод! *Саъдӣ*

В-агар аблаҳе мушқро гандя гуфт,
Ту маҷмуъ шав, к-у пароганда гуфт. *Саъдӣ*
Зи фикри тафриқа боз ой, то шави маҷмуъ,
Ба ҳукми он ки чу худ ахриман, суруш омад. *Ҳофиз*

МАЧНУН *а. مچنون* 1. ҷиния, девона; 2. лақаби Қайс, ки
ошиқӣ Лайля буд; дар адабиёт муродифи ошиқӣ шайдо.

МАЧОАТ *а. مچاة* ҷуъ, ғуруснағӣ.

Боз нафас аз маҷоат пур тапида,
З-интизоъ аз хостан чора надида. *Румӣ*

Мардум аз шиддати маҷоат... моҳи анҷумро наму-
дори гандум медиданд. *«Равнат-ус-саф»*

МАЧОЗ *а. مچاز* 1. маҳалли гузаштан, гузароҳ.

Бар раҳи ту маҷоз, қантараест.
Накунад кас фароз, қантараест. *Ҷамӣ*

2. ғайри ҳақиқат, зидди ҳақиқат (будан).

Ва иллат ду гуна бувад: яке ба ҳақиқат бувад
ва яке ба маҷоз. *Ибни Сино*

Бар ҳикмат агар ғуя, шеър аз ҷӣ сабақ дорад,
Ин қисм яқину ҳақ в-он қисм маҷозу зан. *Бадри Ҷочӣ*
Нақше бар об мезанам аз ғиря холнӣ.

То кай шавад қарини ҳақиқат маҷози ман. *Ҳофиз*
3. *адӣ.* кор фармудани ягон калима ба маънои ғайри
ҳақиқӣ, ки дар миёни маънои нав (маҷозӣ) ва маънои
асли аз ягон ҷиҳат шабоҳате маҷҳуд бошад.

МАЧОЗИБ *а. مچاذيب* 4. маҷзуб.

Зикри авторӣ маҷозиб дар миён буд. (1, 2) *Бедил*

МАЧОЗӣ *а. مچازى* ғайриҳақиқӣ.

Напиндорӣ, ки ин сурат маҷозист,
Дар ин сурат ба худ дар нишқобист. *Ибни Ямин*

МАЧОЛ *а. مچال* 1. ҷавлонгоҳ, майдони ҷавлон, ҷои намо-
иш, ҷои худнамоӣ.

Надонад, ки моро сари ҷанг нест,
Вагарна маҷоли суҳан танг нест. *Саъдӣ*
Ҷипро, ки мепазӣ, мақунаш ин ҳама пиёз,
Дар хона ҷои раҳт бувад ё маҷоли дуст.

Абӯсӯҳроӣ Атъима

2. қудрат, қувват; қувват ва тоқат.

Бис, ки бо ту бигуям ғами малолати дил,
Чаро ки бе ту надорам маҷоли ғуфтушунӣ. *Ҳофиз*
Зи гармо на дар марду маркаи маҷол,
Ҷаҳон оташин, рӯз пеш аз завол. *Ҳотифӣ*

3. имкон, имконият.

Мардумозореро ҳикоят кунанд, ки санге бар сари
солеҳе зад; дарсрӯз маҷоли интиқом набуд. *Саъдӣ*
Яке аз пешӣ Мозуқи қушчи расид, бо вай гуфт:
... Агар қудрат ва маҷол дорӣ, бигузрез!

«Ҷомеъ-ул-таворих»

маҷол ёфтан роҳ ёфтан, фурсат ёфтан, имконият ёфтан.

Ту неқуравӣш бош, то бадсигол
Наёбад ба нақси ту ғуфтан маҷол. *Саъдӣ*

Пас умори далаят дар ҳақиқ у маҷол ёфта, уро
ба уинои шохидбозӣ ва майхӯрӣ ба ҳабс ва қайд
кашиданд. *Аҳмади Дониш*

4. маҷ. фурсат, вақт, маврид.

Имрӯз ба ҷуз килки гуҳарбори ту, Сонб,
Шоҳе, ки диҳад меван гавҳар, натавон ёфт. *Сониб*
2. *мач*. боғу ток.

Давзати ангур бева донад, на худованди мева.
Сатъдӣ

◇ **МЕВАН** *хоми сояпарвард меван хонарас.*

Маи меван хоми сояпарвард наям,
Ҷуз чашмаи хуршеди ҷаҳонгард наям. *Хоқонӣ*

МЕВАДОР *миёвдӯр* дарахти мева.

Яке мевадоре бимонад зи ман,
Ки монад ҳаме бори у бар чаман. *Фирдавсӣ*

МЕЗБОН||**МИЗБОН** *мизбон* соҳибон хона, соҳиби мез (дас-
тархон); меҳмондор, касе, ки меҳмонро пазируӣ мекунад.

... Ки мо мезбону ту меҳмони мо,
Фуруд ой ин ҷо ба фармони мо. *Фирдавсӣ*

Он мезбони боҳиммат асбоби зиёфат ҷандон тар-
тиб дод, ки шиками инёз ва дидаи аз пур шуд.
«*Равзат-ус-сафо*»

МЕЗБОНӢ||**МИЗБОНӢ** *мизбонӣ* меҳмондорӣ.

МЕЗМОН||**МИЗМОН** *мизман* *ниг.* мезбон.

Андар қиморхонаи ҷарху работи даҳр,
Ҷинсе харифу ҳамнафасе мезмон маҳох. *Хоқонӣ*

МЕНУ *мино* 1. *о.* олами улӣ; осмон.

Гар эйдун, ки ояд зи мени суруш,
Набошад бад-он фарру арваҳу хуш. *Фирдавсӣ*

2. бихишт.

Шуданд он равзаи хурони дилкаш
Ба саҳрое чу мени хурраму хаш. *Низомӣ*

3. зумуррад.

Забарҷад ба хирвору мени ба ман
Варақхон зар, диръхон сафай. *Низомӣ*

МЕНУНИШОН *минонишан* менимоналд, бихиштомоналд.

Ман ба ҷуни гулшани мениунишон
Домани умед ба ҳар су кашон. *Хисрави Деҳлавӣ*

МЕНУСИРИШТ *миносирешт* мениуниход, мениуфитрат; *мач*.
зебо ва хушсурад.

Дар он хуррамободи мениусиришт
Фуру монд ҳайрон зи бас қору кишт. *Низомӣ*

Яке санги минно мениусиришт
Ба зебои хурраи чун бихишт ... *Низомӣ*

МЕОД *а.* *миъад* *ниг.* мнод.

МЕОДГОҲ *а.* *миъадгоҳ* *ниг.* минодоғох.

МЕРОС *а.* *мират* *ниг.* мирос.

МЕРОСХОР *а.* *миратхор* *ниг.* миросхор.

МЕТИН *а.* *метин* тешаи калони дунолаи сангтарошӣ, зорнул.

Ба тунди ҷунон уфтад бар барам,
Ки метини Фарҳод бар Бесутун. *Оғочӣ*

Гирифта пай кори девору дар,
Ба ин даст метин, ба он даст табар. *Ҳотифӣ*

МЕХ *а.* *мих* 1. миш кутӯхи нуттези фулузӣ ва ё ҷубӣ, ки
барон қуфтан ва устувор кардани ҷиҳзо ба қор меравад.

Бо сияҳдӣ ҷӣ суд гуфтани ваъз,
Наравад меҳи оҳани дар санг. *Сатъдӣ*

2. сутун, сутуни хайма.

Таноби саропардан хисравӣ
Қашиданд, шуд меҳи марказ қавӣ. *Низомӣ*

3. муҳри маҳсуси сикказани.

Дирамро ҳаме меҳ созад нӣз,
Сабук доштан бештар з-ин ҷи чиз? *Фирдавсӣ*

◇ **МЕҲҶОН** *булӯр киноя аз ситораҳо.*

Гунбади сабз меҳҷон булӯр
Дар мағоки муқаъар андозад. *Хоқонӣ*

МЕШСОР *а.* *мишсор* 1. бо нақши каллан меш нақшу нигор
қардашуда, бо нақши сари меш ораста.

Яке тахти пирузан мешсор,
Яке хисравӣ тоҷи гавҳарингор. *Фирдавсӣ*

2. номӣ яке аз тахтхон Хисрави Парвез дар «Шоҳ-
нома».

Кеҳин тахтро ном буд Мешсор,
Сари меш будӣ бар у-бар нигор. *Фирдавсӣ*

МЕЪБАР *а.* *меъбар* 1. ҷон убуру, гузаргоҳ; пул; 2. амад,
сал.

Ва он ҷо нӣз масҷиди одина аст, аммо ҷиср нест,
Ба завар па меъбар гузаранд. *Носири Хисрав*

[Нисар] гурӯҳе мардумонро дид, ҳар як ба
қурӯзае дар меъбар нишаста ва рахти сафар баста.
Сатъдӣ

МЕЪДА *а.* *меъда* яке аз уварҳон дохилии инсон, ки хуроқ
дар он ҳазм мешавад.

Ба ҷуз сангдил қай қунад меъда тағ,
Чу бинад қасоп бар шикам баста санг. *Сатъдӣ*

Ногашта тийҳ меъда ба хон навшинӣ,
З-он пеш, ки меъда пур кунӣ, бархезӣ. *Ҷомӣ*

МЕЪЁР *а.* *меъар* 1. олате, ки бо он ҷизе санҷида ё барқа-
шида мешавад; 2. тарозуи зарсанҷ.

Май чун зару ҷом уро чун каффан меъёр аст,
Аз сурхӣи ранги зар меъёр ҳамелушад. *Хоқонӣ*

ба меъёр даровардан барқашидан, вазн кардан.

Ганҷур итоат карда сандуқҳои тилло ва нуқрай
хонисро ... ба мӯҷиби фармон ба меъёр даровард.
«*Тағрихи Фаршита*»

3. санги маҳак, ки ба воситан сондан ба он сара ва
ё носара будани тилло фаҳмида мешавад; 4. *мач*.
озмонӣ.

Меъёри дӯстони дағал рузи ҳоҷат аст,
Қарзе барон таҷриба аз дӯстон талаб. *Сониб*

5. андоза, миқдор.

Сухан дар ин, ки ҳадди нафақоти аскарӣ чист
ва меъёри мавоҷиби онҳо то қучост. *Аҳмади Дониш*

МЕЪЗАНА *а.* *меъзана* маъзана, мақоран азонгӯӣ.

Эй Билоли хушнавон хушсаҳил,
Меъзана баррав, бизан табии раҳил. *Румӣ*

МЕЪЗАР *а.* *меъзар* либоси болопуши ҷодармонанд; ҷодар.

Ҳолӣ сари у зи зеби меъзар,
Орӣ тави у зи сатри меъзар, *Ҷомӣ*

МЕЪЛОҚ *а.* *меълоқ* чангақ, чангаки овеза; чангаки қаноран
қассоби.

Кай аҷаб, гар бо ту оад чун Масеҳ андар хадис,
Гуфандон кушта аз меълоку мурғ аз бобзан.

Камоли Иззӣ

МЕЪМОР *а. معمار* 1. иморатсоз, биносоз, баню, бинокоре, ки тарху нақши биноро мекашад; бинокоре, ки кори иморатсозӣ мекунад.

[Ғозонхон] хочагони муътабар ва нависандагонӣ дуруст-қалам ва меъморони муҳандисро насб фармуда [ба иморатсозӣ]. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Ҳишти меъмор нуқтаи арақаш.

Оби гилкор рашхан арақаш. *Бедил*

Ҳишти аввал гар нияд меъмор қач,

То Сурайё мевад девор қач.*

2. маҷ. дурусткунанда ва ислохкунандаи корҳо, ба хубӣ ба анҷом расонандаи корҳо.

Он кас, ки гурезад у зи меъмор,

Кай гардад корҳои мамур! *Шамси Табрэзӣ*

МЕЪМОРӢ *معمارى* бинокорӣ.

Бас адоватҳо, ки он ёрӣ бувад,

Бас харобҳо, ки меъморӣ бувад. *Румӣ*

Зи меъморин табиӣ он неқфан

Бинои суҳан ёфт зеби ҷаман. *Шоҳин*

МЕЪРАЧ *а. معراج* нардбон, зинапоя, ҷои боло баромадан.

МЕЪРОЧ *а. معراج* 1. он ҷо ба виситан он боло мебароянд; нардбон.

Ба авни уммати мискину муҳтоҷ

Шафатро ба боло карда меъроҷ. *Хисроии Деҳлавӣ*

2. маҷ. дараҷот; меъроҷи мансаб боя-боя баланд шудани дараҷа ва мақоми касе.

Зи меъроҷи мансаб маҷӯ пойдорӣ,

Ки бар ҷах бувад пой ин нардбонро. *Соиб*

Бад-ӯ гуфтаи: Эй дурратуттоҷи илм,

Қамин поят авҷи меъроҷи илм. *Шоҳин*

3. маҷ. болоравӣ, болобарӣ, уруҷ кардан; 4. маҷ. авҷ, улвият, аълоӣ; баландӣ.

Ба ҳайратгоҳи ин меъроҷи қудрат

Надорад ҳеҷ шовр боли ҷурбат. *Бедил*

меъроҷи оҳанг баландии оҳанг, авҷи оҳанг.

Навозаш нағмасозӣ Зухра дар ҷанг,

Ба ми сегоҳи у меъроҷи оҳанг. *Ҳоҷиқ*

5. ҷ. дар яке аз шабҳо гуё ба олами улвӣ боло рафтаи Мухаммади пайғамбар.

Ишқ меъроҷ аст суи боми султонӣ азал,

Аз руҳи ошнқ фуру хон қиссан меъроҷро. *Шамси Табрэзӣ*

МЕЪЧАР *а. معجر* рӯпуш, чашмбанди занон.

Ҳадича меъҷар аз сар боз кард. *«Таърихи Табарӣ»*

Ахири асас чанд рузи дигар уро ба хона нигоҳ дошт, то мардум меомаданд ва вайро бо чодар ва меъҷар меиданд. *«Равзат-ус-саф»*

МЕҒ *میغ* 1. абр, саҳоб; абри сиёҳ, абри торикӣ тира.

Чу барои дурақшанда аз тира меғ

Ҳама оташ афрухт аз ҳар ду тег. *Фирдавӣ*

2. абри сафед, туман, тумани ғализу ғафс.

Сармо аз берун ба ҳавои гармоба расад, андар вақт ҳавои гармоба чун меғ шавад. *Ибни Сино*

МЕҒ *میغ* 1. бузург, калон; муқобили кех.

Бояд ки ду ҷунбанди мухталиф — яке кех ва яке меғ андар ин миқдор ҳаргиз муттафиқ набуванд. *Ибни Сино*

2. калонтар, бузургтар.

Қучик ду кафат меғ зи ду дарёи бузург аст,

Бисёр назор аст меғ аз мардуми фарбех. *Манучехрӣ*

Писар гуфтаи: Охир бузургӣ деҳӣ,

Ба сардорӣ аз сарбузургон меҳӣ. *Саодӣ*

3. одами бузург, олимаҷом; ҳоҷ; соҳиб, сардор.

Яке дoston зад бар ин марди меғ,

Ки дарवेशро ҷун биронӣ зи деҳ,

Нагаҳӣ зи ҷуз «меҳтари деҳ будам,

Ҳама банда буданду ман меғ будам». *Фирдавӣ*

МЕҲАН *میهن* 1. ватан.

Пас он гоҳ доно дар он анҷуман

Бигуфт ин кучо рафта буд аз меҳан. *Саодӣ*

меҳану дуда ватан ва оила.

Зи баҳри яке боз гум бударо

Барандоҳтам меҳану дударо. *Фирдавӣ*

2. хонаву ҷой.

МЕҲБАРА *مهباره* **МАҲБАРА** *а. محبرة* сиёҳдон, давот.

Гуфт: Бошад муроду ҷой висок

Дили зарроку меҳбари варроқ. *Саной*

Се соли дигар ба таҳсил машғул мебудам, то як рӯз қалам аз меҳбара баркашидам, сафед баромад. *Ҷомӣ*

МЕҲВАР *а. محور* 1. тирӣ асосин чарх; 2. ҷирғ. хатти ростии мавҳумӣ ва таҳминӣ, ки як сари он аз қутби ғимолӣ ва сари дигараш аз қутби ҷауҳини замин мегузарад ва замин ба даври он мегардад.

Бар самти ихтиёри ту бодо мадори ҷирғ,

То қутбро макони шараф хатти меҳвар аст. *Бадрӣ Чоӣ*

Қамолат даъвин ахлоқу он гаҳ мункири риндон,

Зи ҳақ нағзар, сипехри одаминат меҳваре дорад. *Бедил*

МЕҲЗОР *а. مهزار* беҳудагӯӣ; валимқосору меҳзорун пургӯӣ беҳудагӯӣ аст.

Ҳар гоҳ ки маонӣ мутобен алфоз афтад, суҳан дароз шавад ва китоб миқсор хонанд «валимқосору меҳзорун». *Низомии Арӯзӣ*

МЕҲИН *میهن* ниг. миҳин; муқобили кехин.

МЕҲЛАБ *а. محلب* ширдуша, зарфи ширдушӣ, хурма.

Ту ханӯз аз хорич онро толибӣ,

Меҳлабӣ, аз дигарон ҷун холибӣ? *Румӣ*

МЕҲМЕЗ *میهمین* имолаи меҳмоз.

Ба як меҳмез раст аз захмати роҳ,

Фуруд омад ҷу давлат бар дари шох. *Нозим*

МЕҲМОЗ *а. مهماز* оҳани маҳсули нугтез, ки ба ақибӣ пошан муза устувор карда, барои давонидани асп ба кор мебаранд.

Заҳми меҳмозу балон тапгу осеби лиғом,

Асп бар дасти тавано барнатобад беш аз ин. *Ҳоҷонӣ*

МЕХМОН مهان касе, ки мезбон (соҳиби хона) уро пазирай мекунанд.

Ба хони ошиқи мискин агар меҳмон расад ҷонон,
Қабоб аз сина, об аз дида, ширини зи ҷон бошад.
Қамоли Хучандӣ

меҳмони туфайлӣ касе, ки бе даъвати соҳиби хона ба каси даъватшуда ҳамроҳ гашта ба меҳмонӣ меравад.

Таваҷҷӯх бештар аз ошиқон бо булхавас дорад,
Қаримон дӯсттар доранд меҳмони туфайлӣро. *Соиб*

МЕХМОНКАДА مهان كده меҳмонхона.

Руз аз сари раҳ раҳил карда,
Меҳмонкадаҳо сабил карда. *Ҳоқонӣ*

МЕХМОНПАЗИР مهان پزير меҳмонпазиранда меҳмон, мезбон, соҳиби хона.

Ҳар кӣ омад, лачомгир шуданд,
Ба худаш меҳмонпазир шуданд. *Низомӣ*

МЕХМОНПАРАСТ مهان پرست меҳмондӯст.

Ба разм андарун жанданил аст маст,
Ба базм андарун моҳи меҳмонпарасти. *Фирдавӣ*

МЕХМОНСАРОЙ مهان سراй меҳмонхона.

Намурд он, ки монад пас аз вай ба ҷой
Пулу биржаву хону меҳмонсарой. *Сатҳӣ*
Зи меҳмон сахонаш пардохт ҷой,
Баровард дархон меҳмонсарой. *Шодӣ*

МЕХМОНӢ مهانئ меҳмон будан; зиёфат.

Бишуд бо далерону кундоварон
Ба меҳмонии шохӣ Ҳомоварон. *Фирдавӣ*
меҳмонӣ кардан меҳмонпазирӣ кардан, зиёфат додан.

Ҳар ҷӣ ба сари сол зиёдат шуда будӣ, воли бар ин
касҳо, ки ёд карда шуд, тафриқа кардӣ ва ба идҳо
меҳмонӣ кардаидӣ ва бухур ва ғолиҳ додандӣ зуфоро
ҳам аз ин. *«Татрихи Систон»*

Гарм аст маро сӯҳбату сар бар кафи даст аст,
Меҳмонӣ сад Ҳотами Тай мекунам имшаб. *Махфӣ*

МЕХНАТ a. محنت 1. мусибат, бало, бадбахтӣ, идбор.

Ба амир Халаф дониш, ки меҳнат расидааст, ки
пеши фарзанд бояд ҳамегурехт. *«Татрихи Систон»*
Зи нодон гурезӣ, ба доно шитобӣ,
Зи меҳнат раҳонӣ, ба давлат расонӣ. *Манучехрӣ*

2. ранҷ, азобу укубат, машаққат, захмат.

Ба ёди Ҳумоюн қадаҳ нӯш кард,
Ғаму меҳнати раҳ фаромӯш кард. *Ҳоҷу*

МЕХНАТЗАДА محنت زده болокаш, дучори бадбахтӣ, ба мусибат дучоршуда; азобкаш, дучори азоб ва ранҷу ано.

Ошиқи меҳнатзада ҷун нест шод,
Ҳосиди хуррамшуда маҳкур бод! *Анварӣ*

Мал зани дарвешам ва бекасу меҳнатзада. *Авфӣ*

МЕХНАТИСТОН محنتستان ҷои бало, ҷои бадбахтӣ; ҷои азобу машаққат.

Душ дидан шугуфта бустоне,
Дидан имруз меҳнатистоне. *Низомӣ*

МЕХНАТОБОД محنت آباد ҷои бадбахтӣ; ҷои азобу машаққат.

Бирав, тарки ин меҳнатобод гир,
Лаби Даҷлаву роҳи Бағдод гир! *Ҳоҷу*
... Ки эй баландназар шохбози сидраишини,
Нишмани ту на ин кунҷи меҳнатобод аст. *Ҳофиз*
МЕХНАТРАСОН محنت رسان расонандан бало, расонандан мусибат, озордиҳанда.

Эй мardумон, бигӯед, оромӣ ҷони ман ку?
Роҳатфази ҳар кас, меҳнатрасоии ман ку? *Анварӣ*

МЕХНАТСАРОЙ (ي) محنت سراى ҷои бало, ҷои бадбахтӣ; ҷои азобу машаққат.

Замона, Мушфиқӣ, меҳнатсарой аст,
Бувад рузе, к-аз ин меҳнат бароем. *Мушфиқӣ*

МЕХР 1. مهر 1. муҳаббат, ишқ.

Дилам хонан меҳри ёр асту бас,
Аз он менагунҷад дар у киши кас. *Сатҳӣ*
Ҷуз ин қадар натавон гуфт дар қамоли ту айб,
Ки вазни меҳру вафо нест рӯи зеборо. *Ҳофиз*
Ба бо дӯсту душман тариқи эҳсон пеш гирад, ки
дӯстгиро меҳр ва муҳаббат бияфояд. *Аҳмади Дониш*

2. навозиш; лутфу марҳамат.

Қамар бандида ҷарбастӣ кунал,
Ба сад меҳр меҳмонпарастӣ кунал. *Низомӣ*

3. хуршед, офтоб.

Чу аз ҷархи гардида бифрӯхт меҳр,
Биерост рӯи замиро ба чеҳр. *Фирдавӣ*
Ишқ ҳар ноқисбасиратро намегардад насиб,
Меҳри оламтоб бо ҳафшо ҳамдан қай шавад? *Соиб*

меҳри анвар офтоби тобон.

Гадоёнӣ он дар тавонгар шуданд,
Ҳама зарраҳо меҳри анвар шуданд. *Ҳотифӣ*

◇ **меҳр баровардан** ба касе муҳаббат бастан ба касе.

Чу аз кинае барфурузанд чеҳр,
Ба фарзанди худ барнаеранд меҳр. *Низомӣ*

меҳр варзидан ба касе ишқ варзидан, муҳаббат бастан.

Ба хубон меҳр варзидан ҷӣ кор аст,
Рухаш бин, варна маҳ дидан ҷӣ кор аст. *Қамоли Хучандӣ*

МЕХР II مهر 1. моҳи ҳафтӯми соли шамоӣ, ки моҳи аввали тирамоҳ мебошад ва ба 23 сентябр—22 октябр роост меояд.

Ба рузи хучаста сари меҳр-моҳ
Ба сар баринҳод он қайи кулоҳ. *Фирдавӣ*
Гар ба фарвардин надорад меҳр хашму кин, ҷаро
Бистуред меҳр аз ҷаман нақше, ки фарвардин кунад. *Ҷомӣ*

2. помя рузи шонздаҳуми ҳар моҳи шамоӣ.

Рузи меҳру моҳи меҳру ҷашни фаррух меҳрагон,
Меҳр бифзӣ, эй нигори моҳчеҳри меҳрубон! *Масъудӣ Сатҳ*

МЕХРБОН||МЕХРӢБОН مهربان пурмуҳаббат, дӯстдорӣ-кунанда; навозишкор, мушфиқ.

Аз вафо фарзанди андӯхи туро
Дил зи модар меҳрбонтар доест. *Анварӣ*
Мая аз бемеҳрии он моҳ мурдам, кай бувад, ё раб,
Ки бо ман меҳрбон гардад махи номехрбони ман.

Ҳилолӣ

ай меҳрбон! эй азизам, эй арҷамдам!

Амирзода ба надири худ гуфт, ки дар исмхое, ки лафзи «бон» меояд, мисли «филбон», «сорбон» ва мисли он, аксар тундху ва арбадаҷу мебошанд. Надим гуфт: Эй меҳрбон, ҳамчунин аст!

«Матлаб-ул-улуъ»

МЕХРБОНӢ|МЕХРУБОНӢ مهربانى дӯстдорӣ; навозишкорӣ, мушфиқӣ.

Гар намояд хубро ҷаёру кунад сад душманӣ,
Меҳрбонӣ менамояд, дӯстдорӣ мекунад.

Қамоли Хучандӣ

МЕХРВАР مهرور меҳрбон; мушфиқ.

На тифле, к-аз оташ надорад кабар,
Нигаҳ дорадаш модари меҳрвар. *Саъдӣ*

МЕХРВАРЗ مهرورз шиқварз, ошк.

Гуфтам: Зи меҳрварзон расми вафо биёмӯз.
Гуфто: Зи хуброён ин кор камтар ояд. *Ҳофиз*

МЕХРВАРЗӢ مهرورزي шиқварзӣ, ошкӣ.

Пеш аз инат беш аз ин андешан ушшоқ буд,
Меҳрварзани ту бо мо шӯхрани офоқ буд. *Ҳофиз*

МЕХРГӢЕ(Х) مهرگياه гиеҳест, ки решааш монанди шакли одам аст ва чинси нарина ва модина дорад; жень-шень, мардумгӣ; аз рӯи ақидаҳои афсонавӣ, кассе, ки ин гиеҳро ҳамроҳи худ дорад, гуё меҳру муҳаббати дигаронро ба худ ҷалб мекардааст.

Меҳрбонӣ зи ман омӯзу гарам умр намонад,
Бар сари турбати Саъдӣ биталаб меҳргиеҳро.

Саъдӣ

Ба ҷои сабазааш меҳргиеҳе
Зи мармар гулруҳе бар хоки роҳе.

Бадриш Қашмирӣ

МЕХРГОН مهرگان 1. рузи шонодаҳум — рузи меҳри моҳи ҳафтӯми шамсӣ меҳрмоҳ, ки эронӣни қадим онро муборак шумурда ид мекарда ва ин рӯзро меҳргон менамуданд, мувофиқи дostonҳои қадимӣ, рузи ҳабе карда шудани Заҳнок дар кӯҳи Демованд будааст.

Меҳрхуни кун ба ҷашни меҳрғону рузи меҳр,
Меҳрбонӣ бех ба рузи меҳру ҷашни меҳргон.

Масъуди Саъдӣ

2. тирамоҳ, ҳазон.

Бишқуфӣ бе навбаҳору пажмурӣ бе меҳргон,
Вигриӣ бе дидагону боз ҳандӣ бе даҳон.

Манучехрӣ

Чун амир Наср ибни Аҳмад меҳрғон ва самароти у бидид, азинмаш хуш омад. *Низомӣ Арӯзи*

Лаъли у бозори ҷон хоҳад шикаст,
Ҳадаи у меҳрғон хоҳад шикаст. *Ҳоқонӣ*

МЕХРГОНӢ مهرگاني 1. мансуб ба меҳрғон 2.

Бӯстонро меҳрғонӣ бод зар-огин кунад,
Рангро бистад зи гулҳо, бодаро рангин кунад.

Ҷомеӣ

2. мус. номи яке аз оҳангҳои мусиқӣ.

Чу нав қардӣ навои Меҳрғонӣ,
Бибурдӣ хуши халқ аз меҳрбонӣ. *Низомӣ*

МЕХРГУСИЛ مهرگسيل 1. шиканандан ҳусин офтоб; киноя аз хушрӯй.

Дигар касе, ки ба гирди занон нагардад, чун

Дарояд аз дари у моҳрои меҳрғусил. *«Хористон»*

2. меҳршикан, қатъкунандаи муҳаббат, тарки муҳаббаткунанда.

Ғиғон, ки он маҳи номехрбони меҳрғусил
Ба тарки суҳбати ёрони худ ҷӣ осон гуфт. *Ҳофиз*

МЕХРДАВЛАТ مهردولت он кӣ давлаташ монанди офтоб дар дураҳшонӣ ва дар авҷу раишак аст.

Моҳталъат, меҳрдавлат, зӯҳразинат, тезфаҳм,
Муштариахлоқу баҳроматоғу кайҳондамор. *Унсурӣ*

МЕХРКОР مهرکار бомуҳаббат, меҳрубон.

Гуфт: Эй ёри азизи меҳркор,
Ман надорам бе руҳат як дам қарор. *Румӣ*

МЕХРОБ I a. محراب тоқи даруни масҷид, ки дар тарафи қибла воқеъ аст; ҷои истодани имом вақти намози ҷамоа.

Гуфтам: Аз рӯи ту натабам рӯй,
Гуфт: Кас рӯй тофт аз меҳроб? *Унсурӣ*
Сабаби рағбати меҳроб маро,
Майли тоқи ҳази абруӣ ту шуд. *Ҷузайлӣ*

МЕХРОБ II مهربان номи подшоҳи Қобул, падари модари Рустам.

Яке подшо буд Меҳроб ном,
Забардасту богачу густурдаком. *Фирдавӣ*

МЕХРОҶ مهرآج ниг. маҳроҷ.

МЕХРПАРВАР مهرپرور 1. офтобпарвар.

Хуршеди ховарӣ кунад аз рашк ҷома чок,
Гар моҳи меҳрпарвари ман дар қабо равад.

Ҳофиз

Лабааш рӯхпарвар, вале майфуруш,
Шабаи меҳрпарвар, вале рӯзғуш. *Ҳочу*

2. пур аз меҳру муҳаббат, меҳрубон, навозишкор; муҳаббатангез, ишқангез.

МЕХРСОЗ مهرساز меҳру муҳаббат ба кор баранда, дӯсткор.

Ҳам аз баҳри Меҳробу Синдуш боз,
Ҳам аз баҳри Рудобан меҳрсоз... *Фирдавӣ*

МЕХРУБОН مهربان ниг. меҳрбон.

МЕХРУБОНӢ مهرباني ниг. меҳрбонӣ.

МЕХРӢ I مهربى мус. яке аз навъҳои чанг.

Меҳрӣ яке пирӣ назор
Ово бароварда ба зор
Чун тундлар андар марзгор
Ҷон баҳри ҷопон рехта. *Ҳоқонӣ*

МЕХРӢ II مهربى як навъ гиеҳи дашӣ, ки гули он заҳрноқ аст.

Бар забон беҳи гули меҳрӣ ниҳад,
Шохи дасту ло гувоҳи меҳиҳад. *Румӣ*

МЕҲРЧОН مهرجان *шақли арабишудаи меҳрчон.*

Фаридун рӯзеро, ки Заҳҳокро ба кӯхи Дамованд маҳбус гардонид, меҳрчон ном ниҳод. (1)
«*Равзат-ус-саф*»

МЕҲРЧҶҲ (й) مهرجج *муҳаббатчӯ(й), толиб ва хоҳони меҳру муҳаббат.*

Ба парда-дарун духти пушидару
Бичӯшид меҳраш бар он меҳрчӯ. *Фирдавӣ*
Бад-он тавқу гӯ он маҳи меҳрчӯй
Зи маҳ тавқ бурда, зи хуришд гӯй.

«*Анварии Сухайлӣ*»**МЕҲТАР** مهتر 1. калонтар, бузургтар; *муқобили меҳтар.*

Яке аз ҷамъе бар по хост ва гуфт: Чаро Ҳасан меҳтар ва бехтари мо аст? Бузурге гуфт: ... Ба илми ӯ ҳоҷат аст. *Аттор*

2. одами бузург, олмақом.

Меҳтарони ва бузурғони Бухоро ба наздики ӯ рафтад. «*Таърихи Наршахӣ*»

Фристонд нома ба ҳар кишваре,
Ба ҳар номдореи ҳар меҳтаре. *Фирдавӣ*

меҳтари деҳ қадҳудон деҳ, арбоби деҳа, калонтари деҳ.

Раҳ зи ту повянд ту раҳдеҳ най,
Меҳтари деҳ худ туву дар деҳ най. *Низомӣ*

3. саис, нигоҳбони ҷорпоён, махсусан аспон.

Тан чу хушқид аз қонаст, гӯ мабин тиморкан,
Аспи ҷубин нимҷав кай пойбанди меҳтар аст. *Тугро*

МЕҲТАРЗОДА مهترزاده бузургзода; асилзода.

Ҳазор мард аз меҳтарзодагонии вилоят дар он қалъа ҳастанд, то касе бериҳӣ ва сарқашӣ натавонад кард. *Носири Хисрав*

МЕҲТАРИН مهترین калонтарин, бузургтарин.

Марде... ҷаҳор писар дошт, меҳтарин — ҷавоне фисеҳ ва адиб ва оқил. *Носири Хисрав*

МЕҲТАРНАЖОД مهترنازاد бузургзода; асилзода.

Мӣни ду амзода вуслат фитола,
Ду хуршедсимон меҳтарнажод... *Саъдӣ*

МЕҲТАРОИН مهترآئين бузургтабӣ, олитабӣ.

Дар мӣён буд марде озода,
Меҳтароину муҳташамзода. *Низомӣ*

МЕҲТАРПАРАСТ مهترپرست бузургпараст; сардорпараст.

Бирафтад ҳар ду ба ҷои нишаст
Худу номдорони меҳтарпараст. *Фирдавӣ*

МЕҲТАРИ مهتری бузургӣ; сардорӣ.

Меҳтарӣ тар ба коми шер-дар аст,
Шав, ҳатар кун, зи коми шер бичӯй!
Ҳанзалаи Бодғесӣ

Рои сабов он аст, ки чун аз дӯстӣ нишони душманӣ бияндозад, аз хидматгори андешии меҳтарӣ дарёб-бад. «*Нигориш доқиш*»

МЕҲЧАМА ا. مهچمه *пиша, зарфи ҳаҷҷомат, пишан хунгири.*

Дар рӯзгори вай як меҳчама хун рехта нашавад.
«*Маҷмаи-ул-ансоб*»

МЕҲЧАН ا. مهچن қуллоб, шаст, чангақ.

Падид омад ҳилол аз ҷониби кӯҳ
Ба сони зафаранолула меҳчан. *Манучехрӣ*

МИА|МИАТ ا. مائه|مائه|مائه шумораи сад (100).

... Аз шухурӣ санаи эҳдо ва самона ва миан хичрӣ аст.
«*Равзат-ус-саф*»

МИДОД ا. مداد савёҳ (барон навиштан), мураккаб.

Ба ни қаламро давот намебояд, ки худ чандон ки бинависӣ, мидод дорад. «*Таърихи Систон*»
Нуктаи холи ту бар лавҳи басар натвон зад,
Магар аз мардумакӣ дида мидоде талабем. *Ҳофиз*
Бар варак натвон ба занҷири милодаш банд кард,
Шаҳпарӣ барқ аст бар дил мисраи барҷастаро.

«*Соиб*»**МИДҲАТ** ا. مدهت мадх, ситонин.

Ҳар замон мидҳате фириستم нав,
Эй, расонада, зуд бош, ҳало! *Фарруҳӣ*
Даҳ қасидасту ҷиҳл китба ҳама мидҳати ту,
Ки ба атрофи ҷаҳон мунташиру машхур аст.

«*Анварӣ*»**МИЁН** ميان 1. дарун, дохил.

Нуҳ ва умматон дар миёни кишти буданд.

«*Маҷмаи-ул-ансоб*»

Ишқат андар миёни ҷон дорам,
Ҷон зи баҳри ту дар миён дорам. *Анварӣ*

2. камари инсон.

Гӯям: Зи тани хеш миёнаст кунам, эй мох,
Гӯй: Натавон сохт зи як мӯй миёне. *Унсурӣ*
миён бастан (2 барбастан, дарбастан) а) камар бастан;
б) маҷ. омода шудан, барон коре таҳия ва омодагӣ дидаан.

Қасе, к-ӯ ба ҷангат набандад миён,
Ҷунои соз, к-аз ту набинад зиён. *Фирдавӣ*

Меҳмон бо дидаҳои гирёнӣ видон мизбонро миён дарбасту ба забони нибз мазмуни ни байти ҷигарсӯзи дидагудоз адо мекард. «*Ахлоқи Муҳсинӣ*»

миён ҷуст қардан миёноро маҳкам бастан.

Ба яғмон Деҳлӣ миён қарда ҷуст,
Миён қарда ҷусту инон қарда ҷуст. *Ҳотифӣ*

3. камарбанд.

Буте, ки боғ пур аз гул шавад ба нахати гул,
Чу гулбун ар бикӯшояд миёни боғ мӣён.

«*Котибӣ*»

4. ғилофи шамшер, теғ ва ғ., нлём.

Шоҳе, ки раҳи ӯро давлат бувад далал,
Шоҳе, ки теги ӯро нусрат бувад миёл.

«*Масъуди Саъдӣ*»

Чу аз дур Туси сипаҳбуд бидид,
Биғурриду теғ аз миён барқашид. *Фирдавӣ*

5. байн, мобайн, васат; миёни... байн... , мобайн... , васати...

Ва Бухороро коргоҳе будааст миёни ҳисор ва шаҳристон, наздики масҷиди ҷомеъ ва дар бай бисот ва шодурӯиҳо бофтадӣ. «*Таърихи Наршахӣ*»

Ҳамол ни сангро дар миёни майдон бияндохт.
«*Ахлоқи Муҳсинӣ*»

Шуд миёни баҳр пайдо бешае,
Васфи он берун зи ҳар андешае. *Ҷомӣ*

◇ аз он миён, дар он миён аз он чумла; мобайни он-хо.

Яке аз он миён забони таарруз дароз карду маломат кардан оғоз. *Сағдий*

Дар он миён ҷавоне буд, ки мевани унфувони шабо-баш наварсида ва сабзии гулистони узораш навда-мида. *Сағдий*

дар (ё андар) миён дар ин мобайн, дар ин вақт.

Чу дудзон эн ҳам бок доранду бим,

Равад дар миён корвои салим. *Сағдий*

Чу гургон писанданд бар ҳам газанд,

Баросояд андар миён ғуфанд. *Сағдий*

аз миён бардоштан рафъ кардан, барҳам додан, аз байн бурдан, бартараф кардан.

... Ба латоифулхиял ҳамаро аз миён бардошт.

«Равзат-ус-сафор»

дар миён ниҳолан изҳор кардан, гуфтан.

Розе, ки ниҳон хоҳӣ, бо кас дар миён маневр ва агарчи дӯст бошад, ки мар-он дӯстро низ дӯстон бошад ва ҳамчунин мусаласал. *Сағдий*

дар миён омадан воқеъ шудан.

Ҳадиси мўймиёнон чу дар миён омад,

Ту дар ҳаёли ман ой аз он миён танҳо. *Ҷомӣ*

МИЁН II میان *шакли кӯтоҳшудаи ҳамён.*

Заре, ки рӯи мак аз ҳаҷри у запад шабу рӯз

Ба рағми ман ҳама дар симгун миён афганд.

Сирочиқиддини Суккарий

МИЁНА ميان 1. дарун, дохил.

Касе бе айб набвад дар замоҷа,

Рутабро аста бошад дар миёна.

Абулмасали Бухорӣ

2. васат, мобайн.

Ва аз сӯи ғарб з-он сӯи силаҳ ба даҳ фарсанг ба миёнаи кӯҳҳо ҳад пайдо кардаст бар қанори кӯҳ.

«Тағрихи Систон»

◇ аз он миёна аз он чумла.

Аз ҳар қарона тирӣ дуо қардаам равон,

Бошад, к-аз он миёна яке қорғар шавад. *Ҳофиз*

дар миёна ҳозир, мавҷуд, дар майдон.

Чӣ чашми базмғоҳи хисравона,

Ҳазораи нозу неъмат дар миёна. *Шодӣ*

МИЁНАК میانک *шакли хурд ва навозиши миён 1.*

Чу бозигар ҳамерафтанд ҳам дода миёнакро,

Ба ҳалқ-андар яке ҳалқа, ба тан урбён, ба дил бирён. (2) *Асқадӣ*

МИЁНАРАВ میانرو одами бетараф, васатраи, ҷундаи вазияти муътадил мобайни ду кас.

Миёнарав зи ду ҷониб нигоҳбон дорад. *Соиб*

МИЁНГОҲ میانگه миёнҷой; миёнғоҳи лашкар қабл лаш-кар, маркази лашкар.

Миёнғоҳи лашкарширо ҳамчунин

Сипоҳе биёрост хубу гузӣн. *Фирдавӣ*

МИЁНДОРӣ میان‌داری: миёндорӣ қардан изҳори тафохур қардан, сарфарозӣ ва мумтозӣ намудан.

Миён надориву дорам аҷаб, ки ҳар соат

Миёни маҷмаи хубон қуни миёндорӣ. *Ҳофиз*

МИЁНИН میانین дар миёна буда, миёний.

Ин дарро панҷ тоқ аст ва аз ҳамаи ин тоҳи миёний бузургтар аст. *Носири Хисрав*

МИЁНТИҲИ میان‌تھی дарунхояӣ.

Дона чу таблаи аттор аст хомӯш ва хунаринамой, ва наодон чу таблаи ғозӣ баландовоз ва миёнтиҳӣ.

Сағдий

МИЁНЧӢ|МИЁНЧӢ میانچی|میانچی 1. касе, ки дар байн

восита шуда ду касро ошӣ медиҳад, ҷундаи сулҳу

салохи мобайни ду тараф.

Миёношон ҳаме доварӣ шуд дароз,

Миёнчӣ биёмад яке сарфароз. *Фирдавӣ*

миёнчӣ қардан миёнҷӣ қардан, сулҳу салох ҷустан

байни ду тараф.

Миёнчӣ ҷунон қун барои савоб,

Қи ҳам сӣх бар ҷо бувад, ҳам қабоб. *Низомӣ*

2. восита, миёнарав; ба миёнҷин ... ба воситаи ...

Ва ҳосияти офтоб он аст, ки ҷиҳзоро ба акс гарм

кунад, ҷун баробар шавад ва ба миёнҷин гармӣ бар-

кашад, яъне ҷазб кунад. *Низомии Арузӣ*

МИЁҲ a. ميه 4. моъ.

Шавад паланг кашафвор дар миёни ҳаҷар,

Равад наҳанг садафвор дар миёни миёҳ.

Абдулвоҳиди Ҷабалӣ

Пиёдагон дар роҳ ба ҳафри ҷоҳ ва эҳдоси миёҳ

машғул шуданд. «Равзат-ус-сафор»

МИҶА مژه муи микли чашм.

Тири мижа дар қамони абро

Барқарда итб довариро. *Анварӣ*

МИҶГОН|МИҶАГОН مژگان *ҷамғ 1. ҷ. мижа.*

Сипахро ҳаме хор қарду биронд,

Зи миҷгон ҳаме хуни дил барфишонд. *Фирдавӣ*

Маро донӣ, ки бе ту ҳол ҷун аст,

Ба ҳар миҷгон ҳазорон қатра хун аст. *Анварӣ*

2. қиёла аз нугҳи болоии ғиёҳ, саба.

Ҳар қучо ширатхиром ояд наслии навбаҳор,

Сабзаҳоро бояд аз миҷгон бисот оростан. *Бедил*

МИЗАЛЛА a. مغلله соябон, қатр.

Барғусаста тавилаҳо ба ғизоф,

Бардарида мизаллаҳои масоф. *Саной*

МИЗАЛЛАДОР مظهردار соябондор, қатрдор.

Ҳама бо зупинҳо ва тирҳо ва пайтобаҳо печида

ва мизалладоре бо суддон меравад.

Носири Хисрав

МИЗБОН ميزبان *ниг. мезбон.*

МИЗБОНИ ميزبانى *ниг. мезбонӣ.*

МИЗЕҶ|МАЗЕҶ مزيج *имлоии мизоҳ.*

Қағзона бад-у гуфт: Қуят силек,

Набинам ҳаме ҷуз фиребу мизеҳ. *Фирдавӣ*

Шундам, ки меғуфт гуянда

Мизеҳи ба афсона оғандае. *Сағдо*

МИЗЕЧ مزيج *имлоии мизоҷ.*

Онҷуноӣ зи ишқ табуи мизеҷ,

Қи насанҷи ба чашми оқил ҳеҷ. *Саной*

МИЗМАР میزمر *ниг. мизмор I.*

МИЗМОН میزمان *ниг. мезмон.*

МИЗМОРИ I **||** **МИЗМАР** میزمان *мус. най.*

Зи мизмар тавба карда Зухраи маст,
Ба ҷои зулфи чангаи субҳа дар даст.

Хисрави Деҳлавӣ

МИЗМОРИ II *а.* میزمان *майдони аспдавонӣ, ҷои пойга.*

На ман, ки аҳли суҳан гуфта нам дар ни маънӣ,
На марди асб давонида нам дар ин мизмор. *Саъдӣ*

МИЗМОРИ میزمان *1.* мансуб ба мизмор I; *2.* мизморна-
воз, нағнавоз.

Ноқусии дайри ошноӣ,
Мизморин баъзи бенавоӣ. *Ҷомӣ*

МИЗОБ میزاب *обмуруӣ, кубур, ғулба.*

Чунончи, об аз мизоб ба ҳавз резанд, пас аз он
обро аз ҳавз гирифта ба атрофи оташкада пошанд.

«Равзат-ус-саф»

МИЗОН *а.* میزان *1.* тарозу, олате ки бо он чизро бар-
мекашанд.

Васфи қаддашро ба мизони хирад санҷидам,
Офарин бар эътидоли табиӣ мавзунам кунед!

Ҳилолӣ

Номи ӯ дебоҳан девони ақл,
Ҳукуми ӯ санҷидаи мизони адл. *Ҷомӣ*

2. *маҷ.* санҷанда, тақдиркунанда.

Соате мизони Зайдӣ, соате мавзуни Амр,
Баъд аз ин мизони худ шав, то шавӣ мавзуни хеш.

Шамсӣ Табризӣ

3. *нуч.* бурҷи ҳафтум аз дувоздаҳ бурҷи фалакӣ.

Сохибо, рои рафеат, ки ба меъёри назар
Ҳаст пайваста чу Мизони фалак ҳодисасанҷ.

Анварӣ

МИЗОҶ *а.* میزاج *ҳавз ва шухӣ.*

МИЗОЧ *а.* میزاج *1.* сиршиш, ниҳод; табиат, ҳулқ.

Ҷазаб ва ҳашм бар ман ва мизочи ман муставлист.

Авфӣ

Сипанди ман надорад тоби маҳтоби ту сангиндил,
Мизочи саркаше дорӣ, ки месузонад оташро. *Соиб*

Пас, агар кибр дар мизочаш ғалаба дорад, саъй
кунад, то дар ҳамаи умур майл ба ҷониби афв ку-
над. *Аҳмади Дониш*

2. омезиш, омезиши чизҳо, ҳамчун қанд бо об ва ғ.

Ин ҷисмхоро таркиб афтад на ба иттифок бошад,
Бал аз мизочи қувватҳои ҷисмҳои пешин.

Ибни Сино

3. ҳолат, аҳвол, вазъи ҳол; **мизочи** баргашта вазъи аз
эътидол баромада, хиратабиатӣ, парешонии авзёс.

Чу диданд баргашта ӯро мизоч,
Суҳанро надоданд дигар лачоч. *Саъдо*

МУСТАКИМ будани **мизоч** муътадил, солим, устувор бу-
дани табиат.

Файласуфони Юнон гуфтаанд: Мизоч агарчи му-
стақим бувад, эътилоди бақоро нашояд ва мараз
агарчи ҳоид бувад, далолати кулӣ бар ҳалок наку-
над. *Саъдӣ*

✧ як мизоч доштан баробар будан.

Сангпӯшт гуфт: Рост меғӯй ва иқрору инкори ман
як мизоч дорад. *«Анварӣ Суқайлӣ»*

МИЗОЧДОН میزاجدان *шиносандаи мизочҳо, донандаи та-
биати одамон, ҳолдон.*

Султон гуфт: Он ҷӣ ман медонам, ту намедонӣ; ин
марро дар илми нучум назире нест, аммо ҳақими
комил он аст, ки мизочдон бошад.

«Таърихи Фарқиш»

МИЗРОБ *а.* میزواب *мус.* нохунак, асбобест, ки бо он
тавбур, рубоб ва олатҳои дигарӣ ториро менавозанд.

Заданд он мутрибони нағманайранг
Зи аввал гармтар мизроб бар чанг. *Нозим*

Қомати мо чанг шуд андар симоёи аҳли дард,
Чуз ба мизробӣ ғамат ин чангро нагӯн навохт.

Ҷомӣ

Сандуки синаи худро ба мизробӣ нохун аз рашик
ӯ харош намуӣ. *Восифӣ*

МИЗРОҚ *а.* میزراق *найза.*

Каманди Рустами Дастон на бас бошад рикоби ӯ,
Чунон чун гурзи Афридун на бас мисмору мизро-
қаш. *Манучехрӣ*

Зи ҳомаи ту Аторуд ҳаме сар афрозад,
Чунон кучо араб аз румҳу дайлам аз мизроқ.

Муизӣ

МИКАСТ میکست *шикасту микаст* пуршикан ва печ дар
печ (сифати зулф, муӣ).

Ой аз он чуи ҷароғ пешонӣ,
Ой аз он зулфаки шикасту микаст! *Рудакӣ*

МИКНОС *а.* میکناس *ҷоруб.*

Фарш бе фаррош печида шавад?
Хона бе микнос рӯбида шавад? *Румӣ*

МИКСОР *а.* میکشان *пургӯй.*

Ҳар гоҳ ки маонӣ мутобег алфоз афтад, суҳан
дароз шавад ва котибро миксор хонанд.

Низомии Арӯзӣ

МИКЪЕЛ *а.* میکیال *паймони санҷиши моест, ғалла ва ғ.*

Ҳақими мутлақ ва файласуфи аъзам Аристотелис
ин нақдро ба қистоси мантиқ бисохт ва ба маҳаки
худуд нақд кард ва ба микъели қиёс паймуд.

Низомии Арӯзӣ

МИЛ I *а.* میل *1.* сурмаҷӯб, милҷӯб, ҷуби қаламчашикли
нугборик, ки бо он ба чашм сурма мемоланд.

Чу дар сурма зад чашми хуршед мил,
Фуру реҳт гавхар ба дарёи Нил. *Низомӣ*

2. сикҳи оҳанини тафсон барои сӯзонда нобино кар-
дани чашм; **мил** дар чашм қашидан нобино кардан.

Малик ҳукум кард, то дасту пои ӯро бурнда да
дар чашми ӯ қашиданд. *«Равзат-ус-саф»*

МИЛ II *а.* میل *1.* микъёси паймоиши масофат, сеяки фар-
санг, ки аз ҷор ҳазор қалам ё газ иборат аст.

[Малик Шамсулмулк] пайвастан Шамсубод ҷаро-
гоҳе сохт... ва онро деворҳо устувор сохт ба микъ-
дори як мил. *«Таърихи Наршах»*

Ба майдон ҷу дартохтӣ ҷанда пил,
Фалак боз монди аз ӯ ҳафт мил. *Ҳочу*

2. сунун ё харсанги дароз барои ҷудо кардани сар-хадҳо; сунуни махсусе, ки барои аломати масоҳати хар як мил дар сари роҳҳо шянонда мешавад.

Зи майдонш ҳоли набудӣ чу мил,
Ҳама вақт паҳлуи аспаш чу пил, *Сағда*

[Ғозон] аз он ҷо фармуд, миле бисохтанд, ки муғулон оиро «убо» мегуянд. «*Чоме-ут-таворих*»

МИЛА *ميلة* сунун барои аломати масофати як мил; *ниг.* мил II 2.

Ва [Амр] ҳазор работ кард ва понсад масҷиди
одина ва манора кард, дуни пулҳо ва милагоҳи биё-
бон. «*Татрихи Систон*»

МИЛАЛ *ا. ملال* ч. миллат.

Амир Қаро-Юсуф дар ҳаволии Уҷон ҷони ширинро
видоё фармуда, мулку миллатро ба ғумпоштагонӣ
ҳазрати хоҳон Саид гузаст. (3) «*Равзат-ус-сафо*»

Ва моро аз лавозим аст, ки тақдиқи милалӣ аҳли
олам кунем ва сара аз сақат маълум кунем. (3)
Аҳмади Дониш

МИЛВОҲ *ا. ملواح* мурғе, ки вақти шикор барои фиреб
дода овардани мурғони дигар ба дом баста мешавад.

Ба милвоҳи макр, ки бар домӣ ғадр баста бу-
дам, мурғи дилҳо қайд кардам. *Авфӣ*

МИЛК *ا. ملك* *ниг.* мулк I.

МИЛК II *ا. ملك* сафедии бунӣ ноҳун.

Милк аз ноҳун ҳаме ҷудо хоҳӣ кард,
Дардат кунад, эй дӯст, хато хоҳӣ кард.
Аҳмади Бармак

МИЛЛАТ *ا. ملت* I. дин, мазаҳаб.

Эй туро мардуми шарияту кеш,
Эй туро ҷул миллату мазаҳаб *Фаррухӣ*

Дини эшон ҳамон шарият ва миллати Одам ва
Шин буд. «*Маҷмаъ-ул-айсоб*»

2. уммат, мардуми ҳаммазаҳаб.

... Ва аз сулаҳои умматанд, на аз фусақон миллат.
Аҳмади Дониш

3. халқ.

Ҷанги ҳафтоду ду миллат ҳамаро уэр бинех,
Чун надиданд ҳақиқат, раҳи афсона заданд.
Ҳофиз

МИЛОВ *ا. ميلو* шогирд.

Устои замона милов аст,
Шери гардун зи ҳайбаташ гов аст. *Абдулхайр*

МИЛОВИЯ *ا. ميلوويه* шогирдова, пуле, ки ба шогирд ва мо-
нанди он дода мешавад, ҳаққи хидмати шогирд.

Миловии манӣ, эй фағу устоди туам ман,
Пеш ою се бӯса деҳу миловия бистон. *Рудакӣ*

МИЛОД *ا. ميلاد* таваллуд, рузи таваллуд (маҳсусан та-
валлуди одами бузург).

Аз толеи милоди ту диданд расадҳо
Ахтаршумурон румию юнонию мой. *Ҳоқонӣ*

○ **милоди Исо** (*ё Масеҳ*) соле, ки солшумории хри-
стианӣ аз он сар мешавад.

МИЛОДӢ *ا. ميلادي* солшумории христианӣ.

МИЛОК *ا. ملاك* қисми асосии ҷизе, мояи асосии ҷизе,
асли ҷизе.

Миллоқ дар касби ин малака тазаккурӣ иштироки
афроди инсонӣ аст дар умуми фитри.
«Ахлоқи Ҷалолий»

МИЛӢ *ا. ملح* намак.

Милху қалъё коми хушат шӯр кард,
Шӯра охир чашми ақлат кӯр кард. *Бедил*

МИЛӢ *ا. ملح* намаки шӯр.

Ба чашми ҷон ту ҷароғе, ки дар миёни зучоҳи,
Зи ишқ оби ҳаётӣ, зи ақл милхӣ уҷоҳӣ.
Қамоли Хучандӣ

МИМ *ا. ميم* номи ҳарфи бисту ҳаштуми алифбони арабии то-
ҷикӣ *м*, ки дар ҳисоби ҷумалу абҷад ба 40 баробар аст;
дар ашғори лирикий аз ҷиҳати сарбастагӣ ба даҳони
маъшуқа таъриб карда мешавад.

Лом якпоя то фуруд овард,
Мимаш оинан намуд овард. *Бедил*

Ба ёди ҳасрати мими даҳонат
Қади ушшоқ аз ғам ҳамчу нун аст. *Тўғрал*
мими лаъл киноя аз даҳон.

МИН *ا. من* *лешоянд* ба маънои 'аз'; дар калимаҳои му-
раккаб, ибора ва ҷумлаҳои араби ба кор меравад, ҳам-
чун, 'минҷумла — аз ҷумла; 'минбаъд — баъд аз ин';
'минкулли ҷониб — аз ҳама тараф' ва ғ.

МИНАЛВУҶУҲ *ا. منالوجه* аз вачҳо, аз ҷиҳатҳо; аз
рӯйҳо ва суратҳо; ба ҳеҷ ваҷҳ миналвуҷуҳ ба ҳеҷ су-
рат.

Чун Искандар бар он вуқуф ёфт, хост эшонро ба
қайди тасарруф дароварда таълиби балеғ фармояд,
ба ҳеҷ ваҷҳ миналвуҷуҳ муассар нашуд.
«Фатҳнома»

МИНАН *ا. منن* ч. миннат.

МИНАССА *ا. منصة* I. ҷои зоҳир ва намоён шудани ҷизе;
минассан зухур маҳалли зухур, маъраза, маъраҳ.

Фармуд ҷамоли мақсуд вақте бар минассан зухур
ҷилвагар ояд, ки Мирзо Ҷаҳоншоҳ дасти тасар-
руф... кӯтоҳ кунад. «*Равзат-ус-сафо*»

Ва тақдирӣ қодирӣ адалитлоқ ба минассан зухур
ва буруз бирасад. *Аҳмади Дониш*

2. тахт ва кӯрси, ки арусро ораста болон он ши-
нонда, ба домои да дигарон нишон медиҳанд.

Аруси мамлакат, ки ёри қадими султон буд, бур-
қаъ барфканда, ҷамоли матлуб ва ҷеҳраи мақсуд
бар минассан орзу ҷилвагар омад.
«Равзат-ус-сафо»

МИНБАР *ا. منبر* I. ҷои хутбаҳои, ҷои ватъгӯӣ дар мас-
ҷид.

Гардани гул минбари булбул шуда,
Зуффи бунафша камари гул шуда. *Низомӣ*
Возгон, к-ин ҷилва дар меҳробу минбар мекунад,
Чун ба хилват меравад, он кори дигар мекунад.
Ҳофиз

2. маҷ. ҷойгоҳи баланд, мақоми баланд.

Бад-ин даст ҳам дору ҳам минбар аст.
Ки равшан ҷаҳон зергег андар аст. *Фирдавси*
3. пештахтаи нонвоён, ки зуволаро ба рӯи он паҳн мекунанд.

Фарози минбари хаббоз қурси гарм пиндорий,
Ки хуршеди ҷаҳонтоб аст толеғашта аз гардун.
«Анварии Суҳайлӣ»

◇ минбар ниҳодан шарҳ додан, таъриф кардан.
То ки аслу насли ӯро бардиҳанд,
Дар баёни фазли ӯ минбар ниҳанд. *Румӣ*

МИНБАРШИКАН منبرشکین *киноя* аз воизи рёкёр.

Минбаршиканорро чӣ тараққӣ шавад аз ваъз
3-ин сон, ки фуруд омада дар пояи пастанд.

Ҷомӣ

МИНБАЪД *а.* من بعد баъд аз ин, пас аз ин.

[Кабутар] гуфт: Тавакқӯъ дорам, ки минбаъд
дафтари машаққат бар ман нахояй.

Эй Ибни Ямин, зоҳиду суфӣ хама мастанд,
Минбаъд дари ошкӣ чолок тавон зад.

Ибни Ямин

МИНВОЛ *а.* متوال равнш, услуб, тарз, тавр; навъ, тар-
риқ.

[Кабутар] гуфт: эй ёри писандида, кучо будӣ
ва кайфияти аҳвол бар чӣ минвол аст?

«Анварии Суҳайлӣ»

Буд то чанд шаб дар ин минвол,
Қомровишу айшу қасру висол. *Мушфиқӣ*

Ба ин минвол то лаби тира ба пойи расид ва суб-
хи равшанроӣ аз уфуқи машриқ оғози тудӯғ кард.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

МИНДАЛ||**МИНДИЛ** *а.* مندل||مندیл *ниг.* мандил.

МИННАТ *а.* منت 1. эҳсон, некӣ, марҳамат.

Ӯ маро мамнуни миннати худ гардонид. *Авфӣ*

Шукри ин миннати фаровон ба ҷой орам. *Авфӣ*

2. шукр; сипос.

Миннате бошад зи ту бар ҷони ман,
Гар барӣ ин сустӣ аз дандони ман. *Ҷомӣ*

Худойро миннат, ки баъд аз тамоми ин рисола
ҳеҷ кас аз он напурсид. *Аҳмади Доғиш*

3. нинҳом ва некин боқллату гараз, ба касе некие
карда онро ба ёди вай овардан.

Олудани миннати касон кам шав,

То яқшаба дар високи ту нон аст. *Анварӣ*

Пайкарам гардад ғубору яъс бархезад зи хок
Бех, ки дастӣ миннати афлок бардорад маро.

Бедил

◇ (бори) миннат кашидан (*ё* бурдан) зиллату хорин
некии касеро кашидан.

Хар кӣ пон аз амали хеш хӯрад,

Миннати Ҳотами Той набарад. *Сатъӣ*

Он шуд, ки бори миннати маллоҳ бурдаме,
Гавҳар чу даст дод, ба дарёе чӣ хоҷат аст?

Ҳофиз

миннат ниҳодан изҳори нақўнхон худ кардан ба
некиида; ба ягон кас некия карда аз вай миннатдорӣ
талабидан.

Бибахш ва миннат манех, ки нафъи он ба ту
боз мегардад. *Сатъӣ*

Ту ро шояд аз бахри ман хидмате,
На хидмат, ки бар ман некии миннате. *Савдо*

миннати ҷонӣ ниҳодан, миннат бар ҷон ниҳодан ба
восити некии дили касеро ёфтан, касеро аз тағи дил
мамнун гардонидан.

Бар ман ҳаққе бузург собит кардӣ ва миннати
ҷонӣ бар ман ниҳодӣ. *Авфӣ*

Дӯш меҳмони лаби ҷонон шудам,
Ӯз гуфту миннатам бар ҷон ниҳод.

Қамолӣ Ҳуҷандӣ

МИННАТПАЗИР منت پذیر миннатдор, сипосгузор, мам-
нун.

Ба тегам гар занад, дасташ нагирам,
В-агар тирам занад, миннатпазирам. *Ҳофиз*

МИНО 1. مینا 1. обтина, шиша (ҳамчун ҷисм, модда); об-
гинши рангин, ки рӯи онро бо тилло ё нуқра наққошӣ
мекунанд.

Ҳар кучо пуй, зи мино хирманест,
Ҳар кучо ҷуй, зи дебо хиргаҳест. *Манучехрӣ*

2. маш. кабуд, осмонранг, сабзранг; (ин) гунбади ми-
но *киноя* аз осмони кабуд.

Ҷуръан ҷом бар ин тахти равон афсонам,
Гулагули чанг дар ин гунбади мино фиғанам.

Ҳофиз

ин ҳафт мино *киноя* аз ҳафт қабати осмон (мувофиқи
ақиди қадимӣ); 3. шиша, зарфи шишаӣ.

Ғубори хотири озодагон машав, Белул,
На ҳар киниша ба минои бода меконад. *Савдо*

Маро бе рӯи он оху ниғаҳ ором ҳосил нест,
Чу бе май ранги сурхи кай бувад минои холиро.

Васлӣ

МИНО 2. مینا маноран баланди чароғдор, ки барон ба
киштиҳо нишон додани роҳи бехатар дар соҳили бахр
устувор карда мешавад.

Ва бештар шаҳрҳои соҳилро миноят ва он чи-
зест, ки ҷиҳати муҳофазати киштиҳо сохтаанд.

Носири Хисрав

МИНОРАНГ مینارنگ 1. осмонранг, ба ранги кабуд; 2. сабз-
ранг.

Марғзоре дид, саводи миноранги ӯ аз равшан ме-
ну дилкушотар. *«Анварии Суҳайлӣ»*

◇ (ин) қўзпушти миноранг *киноя* аз осмон.

Қасе чӣ донад, к-ин қўзпушти миноранг
Чӣ гуна мулен озори мардуми доност. *Анварӣ*

МИНОФОМ مینافام кабуд, осмонранг, тилгун; ◇ чархи
минофом *киноя* аз осмони шатлун.

Ирам оромӣ дил ниҳодам ном
Хонд меуш чархи минофом. *Низомӣ*

МИНОЙ مینائی мансуб ба мино; ◇ (ин) доираи миной *ки-
ноя* аз осмон.

Он ки пуриқш зад ин доираи миной,
Қас надонист, ки дар гардиши парғор чӣ кард.

Ҳофиз

МИНТАҚА *а. منطقة* камарбанд, миёнбанд.

Замин дар муқобили сипеҳри барин даромада,
дар мувозоти Қақшашон гардун аз чуи Чайхун
минтақа бар миён баста. *Восифӣ*

Ду ҳазор гулом аз мамолики ҳос наздики маҷ-
лис бистоданд, бо қабҳои мулаваан ва минта-
қаҳои зар дар баробари ҳам саф ҳашиданд.

«Равзат-ус-сафо»

МИНТАҚАТҶУБҶУРҶУ *а. منطقة البروج* *нуч.* доираест, ки
замин ҳаракати худро дар он анҷом медиҳад ва он ба
12 қисмат (бурҷ) ҷудо мешавад: Ҳамал, Савр, Ҷавзо,
Саратон, Асад, Сунбула, Мизон, Ақраб, Қавс, Ҷадӣ,
Даль, Хут, Муллати гузаштани замин аз яке аз ин 12
қисмат (бурҷ) ба як моҳи шамсӣ баробар аст ва ҳар
моҳи шамсӣ ба ном ҳамаи бурҷ номида мешавад.

МИНФАҲ *а. منفخ* дами оҳангар.

Дар охир минфаҳи тадбири ҳаддод
Дихад аз наштаи миқнотияш ёд. *Бедил*

МИНХАР||МИНХОР *а. منخر|منخار* сурохи бинӣ.

Аз минхари 9 [ажадоҳ] боде самум вазидан ги-
рифтӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МИНХАРАЙН *а. منخرين* *шакли дугонаи* минхар.

Дар зуком инсибобхон табоҳ
Ба суви минхарайн кушояд роҳ. *Саной*

МИНХОР *а. منخار* *ниг.* минхар.

МИНШАФА *а. منشفة* мандил, сақоқ.

Сарое неку дидам, фарше неку ва маҷлисе неку,
ресмоне баста ва мишшафа бар он афканд. *Ҷомӣ*

МИНШОР *а. منشار* арра.

Тоҷ бар сар ниҳода бадкирдор,
Ки аз он тоҷ хубтар миншор. *Саной*

[Заҳҳок] фармуд, то ба устухони моҳӣ, ки ба
миншор шабоҳат дошт, Ҷамшедро ба ду ним кар-
данд. *«Равзат-ус-сафо»*

МИНҚАЛӢ *а. منقل* *ниг.* мянқал.

МИНҚАЛО(Й) *т.-м. منقلا(ى)* Ҷавҷи пешоҳанги лашкар.

Темури, Қутлук Уғлон ва Санҷақ-Баҳодур ба
расми минқалой аз пеш равои шуданд.

«Равзат-ус-сафо»

Алаҳҳо қад афрок аз миңқало,
Чу болон хубон саросар ба ло. *Ҳотифӣ*

МИНҚОР *а. منقار* 1. нули мурғон, нули паррандагон.

Бихишти мурғаке омад ба гулзор.

Рабуд он анбарин гулро ба минқор. *Низомӣ*

Булбуле... рӯй бар сафҳан гул ниҳода мена-
лид ва авроқи зарингори гул ба минқори тез аз
якдигар меғусеҳт. *«Нигори дониш»*

2. маҷ. нӯғ.

Пари тигри минқори пайкони тез
Кунид аз шағаб ҷавбаро рез-рез. *Низомӣ*

3. қалами филизӣ барои қандакорӣ дар санг ва ҷуб;
♦ **минқори** мағас хартумчан мағас.

Мердуми чашмам зи миҷгон ашк мерезад, вале
Оби дарёӣ кам намегардад зи минқори мағас.

Фузулӣ

МИНҚОРҶОҲ *а. منقارگه* ҷои пӯлзаӣ.

Мағзи сар тўймаи калоғон сохт,
Дида минқорҷоҳи зоғон сохт. *Ҷомӣ*

МИНҲАТ *а. منحت* ато, баҳиш.

Фарқ поккарда минҳат аз меҳнат,
Ақл аз эшон бидошта лддат. *Саной*

МИНҲОҶ *а. منهاج* роҳи рост ва қушода, роҳи фарох.

МИНЧАЛ *а. منجل* дос; минчал задан даравидан бо дос.

Вакти бидрудан, гаҳи минчал задан,
Рӯзи подоп омаду пайдо шудан. *Румӣ*

МИОД||МЕОД *а. ميعاد* 1. ваъдагоҳ, ҷои ваъда, ҷое, ки аз
рӯи ваъда муайян карда шудааст.

Фиристода бад-ин миоди дилқаш,
Ба тоғтоғҳи фармон боз шуд хаш.

Хисравӣ Деҳлавӣ

2. вақте, ки аз рӯи ваъда муайян карда шудааст,
муҳлат.

Агар раис ва расоё тағофул варзанд ва ба мио-
де, ки муайян шуда, вуҷӯҳ нарасонанд, муҳассил
эшонро битирад. *«Ҷомеи-ут-таворих»*

Гузашт умру накардӣ вафо ба ваъдан хеш,
Магар ба ваъдан ту рӯзи ҳашр миод аст? *Шоҳин*

3. ваъда.

Пас ба қосид мард даядон сахт кард,
То бидонад сидқи он миоди мард. *Румӣ*

Шаб омад шабехун раҳо карданист,
Ба миоди фардо вафо карданист. *Низомӣ*

миод ниҳодан ваъда додан, қавлу қарор кардан.

... Миод ниҳоданд бар он, ки ҳар ду дар Самар-
қанд дидор кунанд. *«Маҷмаи-ул-анво»*

Сайёҳдо ба якдигар миоде ниҳода, барон дом
овардан бишитофтанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

4. мулоқот, вохӯрӣ; **миод** қардан мулоқот қардан.

Ёрон, чу ба иттифок миод кунед,
Худро ба ҷамоли якдигар шод кунед,
Соки чу маи муғона бар каф тирад,
Бечора маро ҳам ба дуо ёд кунед! *Ҳайём*

МИОДГОҲ||МЕОДГОҲ||МИОДГАҲ *а. ميعادگاه||ميعادگاه* ваъда-
гоҳ, ҷое, ки аз рӯи ваъда муайян карда шудааст (ба-
рон мулоқот, иҷрои қор ва ғ.).

Чу Ширинро зи қаср овард Шопур,
Малакро ёфт аз миодгаҳ дур. *Низомӣ*

Чу лашкар даромад ба миодгоҳ,
Шуд ораста ҳар ду саффи сипоҳ. *Ҳотифӣ*

МИОТ *а. مأت* 4. миа.

Чингизхон шаҳро гирифта, бо замин ҳамвор
сохта ва бино бар расму одати маъзул халоиқро
бар миот ва улӯф қисмат намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МИР *а. مير* *шакли кутӯҳидаи* амир.

Дари миру вазиру султонро
Бе василат матард пероман,
Сагу дарбон чу ёфтадан ғариб,
Ии гиребонш гирад, он — доман. *Савдӣ*
мири асас миришб, шахна, сардори полиция.

Ишрати шабгир кун, май нӯш, к-андар роҳи ишқ
Шабравонро ошноидост бо мири асас. *Ҳофиз*

мири бор раиси ҳузурӣ подшоҳӣ, раиси таширфоти
боргоҳ; *мири маҷлис* раиси маҷлис.

Бас кунам, то нукта гуяи мири маҷлис бо шумо,
Достонҳои хафӣ аз маҷлис пинҳони хеш.

Шамси Табрезӣ

мири мутӯ амире, ки ба вай итоат мекунамд, фар-
монфармо.

Нихам чор болини дар айвони иззат,
Занам панҷ навбат чу мири мутӯе. *Ҳоқонӣ*

МИРА *ميره* хоча, бузург.

Яксара мири хама бод асту дам,
Якдила мири хама макуру мирест.

Ҳақими Ғамнок

Чун хосан хидмати ту шоям
З-ни мираву мири чун гироям. *Ҳоқонӣ*

МИРВАҲА *ا. مروهه* бодбезак.

[Малик] обидро дид... бар болиши дебо такъя
зада ва ғуломи парипайкар ба мирваҳаи товусӣ
бар болон сар истода. *Савдӣ*

Дарвеш... миравҳа баргирӣфт ва уро бод ме-
кард. *Ҷомӣ*

МИРЗО *ميرزا* *шақли кӯтоҳшудан* *амирзода* 1. котиб,
муншӣ; 2. дар охири номи шахзодагонӣ сайиднасаб, мас.
‘Иброҳим-Мирзо’, ва дар аввали номи одамони босаводи
абӣ зикр меёбад, ҳамчун ‘Мирзо Иброҳим’, ‘Мирзо
Абдуллоҳиди Бедил’; 3. дар Ҳиндустон — лақаби авло-
ди сардорони лашкар.

МИРКАН *ا. مرکن* тағоран ҷомашӯй, лаган.

Имруз думарда пеш ғадид миркан,
Фардо гуяд: Турбе аз ин ҷо баркан! *Савдӣ*

МИРО(Ъ) *ا. مرا(ء)* ситезакорӣ, хусумат, ҷидол бо касе.
Ки аз рифъат ҳаме бо маҳ мири кард.

Низомии Арӯӣ

Асбоби ғазаб даҳ аст: аввал уҷб, дуввум ифти-
хор, сеюм мири, чаҳорум лачоч...

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

МИРОБ *ميراب* амири об, мутасадди тақсими об, сардори
об.

...Ҳар моҳе ё ду моҳе сад ҳазор танга ба номи
мироб ё мири асас саянд бинависанд ва бифирис-
танд, ки ин маблағ танга ба давлатхона равона
кунанд. *Аҳмади Дониш*

МИРОН(И)ДАН *ميراندن(ا)* *мирандан* мурундан, вафот кунан-
дан, дучори марг гардонидан; кунондан.

Баяд аз инқилози он мудард шуморо бимиронам.
«Равзат-ус-сафҳо»

МИРОС *ميراث* *а.* *миро* молу мулк, ки аз одами мурда
ба вараса боқӣ мемонад.

Ба хонаи у ике тангӯ буд, ки аз Одам ба вай
мирос омада буд. *«Маҷнаъ-ул-ансоб»*

Мироси падар хоҳӣ, касби падар омӯз,
К-ин моли ҷаҳон сарф тавон кард ба ду рӯз.

Савдӣ

МИРОСХОР *ميراثخوار* *меросхур*, ворис, он
кӣ мероси касе ба вай расидааст.

Донам, ки ҳеҷ кас накунад марсият маро,
Донам, ки мурда бар дили мирсхор хор. *Кисой*

МИРОЪ *ا. مرا* *ниг.* *миро(ъ)*.

МИРРИХ *ا. مريخ* *ниг.* номи сайёраи Баҳром (Марс), ки
мунаҷҷимони қадим оиро ҳамчун барангезандан ҷангу
қитол ҳисоб мекарданд.

Бибахшал Муштарӣ дастору мусқаф,
Дихад Мирриҳ ҳоли теғу ҷавшан. *Ҳоқонӣ*

Биёвар май, ки натов шуд зи макри осмон эмин
Ба лаъби Зухраи ҷангию Мирриҳи силахшӯраш.

Ҳофиз

МИРРИХНАБАРД *مريخ نبرد* бисёр ҷанговар, ҷангҷӯй,
ҷанговари далер.

Эй ба шохӣ зи хама шохон мард,
Муштаригалъату мирриҳнабард... *Анварӣ*

МИРСОД *ا. مرصاد* 1. ҷон дидбонӣ, ҷое ки аз он чизеро
мушоҳида мекунамд.

З-он сӯ фалак аст нек равшан,
Он ҷо малакест баста мисод. *Шамси Табрезӣ*

2. роҳи қалон, роҳи васеъ, шохроҳ.

МИРСОТ *ا. مرسة* лағгар.

МИРУК *ا. ميروك* мурча; як наъз аз мурча, ки бол дорад.

Чу мирукро бол гардад ҳазор,
Барорад пар аз гардиши рӯзгор. *Унсурӣ*

МИРФАҚ *ا. مرقق* оринҷ.

Амр даст баровард ва шамшер бар дасти ӯ омада,
аз мирфақ ҷудо гашт. *«Равзат-ус-сафҳо»*

МИРЪОТ *ا. مرآت* оина.

Ҳусни ту аз тасарруфи машшота форӣг аст,
Миръоти офтоб ҷӣ мӯҳтоҷи сайқал аст? *Ҷомӣ*

Амр Муҳаммад ба сайқали калимоти меҳрангез
зангӣ хавф аз мириъоти замири ӯ зоиғ гардонид.
«Равзат-ус-сафҳо»

МИРӢ *میری* амири, фармондихӣ, фармон додан.

Нагуям бусаро мири ба ман дек,
Лабатро чошнингире ба ман дек! *Низомӣ*

МИРЧАЛ *ا. مرجل* дег, деги қалон.

Малкиро ҷунон гарм кард ин хабар,
Ки ҷумаш баромад чу мирчал ба сар. *Савдӣ*

МИС *ا. مس* фулузи серистеъмоли сурхранг.

Мисе, к-аз он маро дастина созанд,
Беҳ аз симе, ки дар дастам гудозад. *Низомӣ*

Қасе дид сахрон маҳшар ба хоб,
Миси тафта руи замин з-офтоб. *Савдӣ*

МИСБОҲ *ا. مصباح* 1. ҷароғ; фону; машъал.

Сабр мисбоҳи умедворист. *Авфӣ*

Ба бун субҳ чу Ҳофиз шабе ба рӯз овард,
Ки бишқуфад гули айтпашт зи шӯълаи мисбоҳ.

Ҳофиз

Чу гардад ҷашми мисбоҳат мунаввар
Ҳақиқат бинӣ он дам дар баробар.
Бадриш Қашмирӣ

2. қадахи шароб, косаи калон барои нӯшидани шароб сабуҳӣ.

Наҳанги ишқ, ки дар баҳри дил падид омад,
Фурӯ кашид ҷаҳонро ба як дам ин мисбӯх.

Ибни Ямин

МИСВОК *а.* مسواک дандоншӯяк, лифи ҷубини маҳсус, ки бо он дандонхоро молида пок мекардаанд (дар вақти дастурушӯӣ).

Дар муҳаббат лаби хушку мижан тар боист,
Хезуми тар нафӯрушанд ба мисвок ин ҷо. *Соиб*
Роҷутои вақти субҳ аксаре ба мисвок қардан
ва таҳорат қардан мераванд. «*Таърихи Фаршита*»

МИСДОҚ *а.* مصداق далил, исбот, ҳуҷҷат, ғувоҳ.

...Омадаам ва мисдоқи ҳавди худ овардаам.
Авфӣ

МИСК *а.* مسك шакли арабишӯдаи мушк.

МИСКИН *а.* مسكين 1. фақир, бениз.

Марди мискиро ризову меҳри ӯ Қорун қунад,
Марди Қоруно хилофу қаҳри ӯ мискин қунад.
Ломеӣ

Ин ки хоҳӣ дод баҳши ғам ба мискинони хеш,
Чун манат мискинтарам, аввал маро фармо насб.
Қамоли Хучандӣ

2. бечора; нотавон, очиз.

Дар роҳ саге дид лоғар ва мискин. *Авфӣ*
То чанд нозу саркашӣ? Охир ба ҷон омад дилам.
Бар ошқи мискини худ з-ин беш истиғно макум!
Ҳилолӣ

◇ паҳлӯи мискин шикам пур қардан моли мардум қурда.

Бимурд аз тнҳидастӣ озодмард,
Зи паҳлӯи мискин шикам пур накард. *Саъдӣ*

МИСКИННАВОЗӣ *مسكين نوازی* лутфу марҳамат нисбат ба бечорагон ва фақирон, фақирнавозӣ.

Хуш шудам з-он ҷорасозиҳои ӯ,
Шод аз он мискиннавозиҳои ӯ. *Ҷомӣ*

МИСКИН *مسكى* 1. фақирӣ, бечизӣ; 2. бечорагӣ; нота-вонӣ, очизӣ.

Бар ин остон аҷзу мискиният
Бех аз тоату ҳештанбиният. *Саъдӣ*

Ба мо он сӯфии бинибурда
Ба ғайр аз аҷзу мискини надорад;
Нашояд ҷурми худбинӣ ба ӯ баст,
Ки он бечора худ бинӣ надорад. *Қамоли Хучандӣ*

МИСЛ *а.* مثل монанд, назир.

МИСМАЪ *а.* مسماع узви сомеа, узви шунавоӣ, гӯш.

Эй хунук он к-ӯ зи аввал он шунид,
Қаш уқулу мисмаи мардон шунид. *Румӣ*

МИСМОР *а.* مسمار меҳ.

Даҳиро ба мисмор бардӯхтан.
Бех аз гуфтани гӯфтаро сӯхтан. *Низомӣ*

Зи шавқаш мӯй дар тан хор гашта,
Мижа дар ҷашмҳо мисмор гашта. *Хисрави Деҳлавӣ*
То дарӣ дурҷа ғӯёӣ ба мисмори хомӯшӣ баста
бошад, ... дар ҷамани зиндагонӣ ҳама раёҳини
саломат рӯяд. «*Анвори Сухайлӣ*»

мисмор қардан меҳ қардан, парчин қардан, пӯшида маҳкам қарда мондан бо меҳ, мас. дари хонаро.

Чу қард бар дилам абовоби файзро мисмор,
Чӣ суд аз он, ки қунад дар суҳанварӣ самарам. *Ҷомӣ*

◇ хонаро мисмор қардан хонаро вайрон қардан.

Аммо як мисмори он ҷунон маҳкам нишаста буд,
ки агар хонаро мисмор мекардӣ, барнамеомад.
Неъматхони Олӣ

ду дила чу мисмор бар дар аст киноя аз қамоли ин-тизорӣ, бисёр интизорӣ қашидан.

МИСОЛ *а.* مثال 1. шабех, монанд, назир.

... Ки эй офтоби сипехри ҷамол
Надида ба хубӣ сипехрат мисол. *Ҳочу*
Чӣ ниспон ғўямат, эй ёр, ки он нодираро
Натавон гуфт мисоле, натавон зад масале. *Ҷомӣ*
(бар) мисоли ... монанди ...

Гуруҳе [аз дӯстон] бар мисоли давоянд, ки аҳё-нан бад-эшон эҳтиёҷ афтад. «*Анвори Сухайлӣ*»

2. сурат, шакл, суроб.

Шаб, ки мисоли маҳи зилхичча дид,
Сурати тугрош зи маҳ барқашид. *Ҳоқонӣ*
Замона аз варақи гул мисоли руи ту баст,
Вале зин шарми ту дар ғунча қард пинхонаш.
Ҳофиз

Дар сачдаи бут аҳли хаторо накунам айб,
Ҳайрони мисоли ту кӣ бошад, ки набошад?
Ғузулӣ

ба мисол расидан шакл гирифтан.

Дар он ҳолат ин бадеҳа аз олами ғайб ба мисол расид. *Бедил*

3. ҳикояи пандомез ва ибратнок.

Суханҳои Саъдӣ мисол асту панд,
Ба қор оядат, гар шавӣ қорбанд. *Саъдӣ*

4. фармон, ҳукм.

Ба пешн хунён 3-умедворӣ
Мисол оварда хатти растагорӣ. *Низомӣ*
Аз имтисоли мисоли он адимулмисол ҷорая на-буд. «*Анвори Сухайлӣ*»

мисол додан фармон додан.

Малик мисол дод, то аз барои об ба ҳар ҷонибе бишитобанд. «*Анвори Сухайлӣ*»

Чун нома аз Тигинобод бирасид, мисол дод, то нусхаҳо бардоштан ба ба Синду Ҳинд фиристо-данд. «*Таърихи Байқайӣ*»

МИСОС *а.* مساس молидан, судан бо даст.

Даст худро мисос нанмояд,
Роҳ агар нест, по чӣ паймояд? *Бедил*

МИСОҚ *а.* ميثاق аҳду паймон.

Аз сабру таҳаммул ва саботу дурустияи қавл ва мисоқ, ки дар зоти муборакаш маркуз аст, чанд намунодор тақдир кунам. «*Ҷомеъ-ул-тавоир*»

Ба таслим гуфтанд: Мо бандаем,
Ба мисоқи Хисрав шитобандаем. *Низомӣ*

МИСОҲАТ *а.* مباحث андозагирӣ, танобкашӣ, паймонш.

Фалак давраш ар ҳостӣ, то бидонад,
Бимондиду гирди мисоҳат нагаштӣ.
«Анвори Сухайлӣ»

Кор бад-он чо расад, ки қадами талбир аз соҳа-ти мисоҳати он оғиз ояд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МИСОҲАТГАР مساحتگر андозакунандани замин, лаймо-янда, ченкунандани замин.

Мисоҳатгарон дошт андозагир,
Бад-он шуғл бигмошта сад дабир. *Низомӣ*

МИСР *а.* مصر 1. сарҳадди байни ду замин; 2. шаҳр;
3. номи мамлакате дар шимоли шарқии Африка.

МИСРАЪ|МИСРОЪ *а.* مصرع|مصراع 1. табакаи дар.

Ба бар ин дари масҷид, ки ин мамар сохтаанд,
Дари ба ду мисраъ бар он чо нишондаанд.

Носири Хисрав

Дар он ҳолат Мехралӣ хост мисраъҳои дарвоза
бо ҳам рабт диҳад. *Бедил*

2. *адш.* нисфи байт, нимаи байт, як сатри шеър.
Ҳаёлот матнам баски сангин кард матлаъро,
Содо ҳеҷад, ба яқдигар расонам чун ду мисраъро.

Шавкат

3-ин дабистон мисраи зулфи мусалсал ҳондаем,
Хомушӣ мушкил, ки гардад мактаи девони мо.

Бедил

МИСРАИ барҷаста мисраи пурмаъмур ва фасеҳ.

Бар варақ нагӯн ба занҷири милодаш банд кард,
Шаҳпари барқ аст бар дил мисраи барҷастаро.

Сойб

МИСРӢ *а.* مصرى мансуб ба Миср.

На туркӣ вушоке, на тозӣ буроке,
На румӣ бисоте, на мисрӣ ширӯе. *Ҳоқонӣ*

Аблаҳеро дидам самин, хилъате самин дар бару
Маркаи тозӣ дар зеру қасаби мисрӣ бар сар.

Савдӣ

МИСТАБА *а.* مضطبة *ниг.* мастаба.

МИСТАР *а.* مضطر хатқаш; як саҳифа қоғаз ғафсе, ки
ба болояш хатҳои мунтазами барҷаста кашида шуда-
аст, онро зер қоғазии бераҳ гузошта зер мекунанд ва
дар рӯи саҳифа нақши хатҳо лайдо мешавад.

Гул аз шундани мактуби мо шукуфта шавад,
Кашандаанд эн тори насим мистари мо. *Шавкат*

МИСКАБ *а.* منقب пармӣ, парма.

Хӯрад қилкам мӯдом аз бази хогир
Чу мискаб рӯзӣ аз хони ҷавоҳир. *Нозим*

Мақун аз ғайрам оғуши ҳавас пур,
Ки охир суфта аз мискаб шавад дур. *Ҳозиқ*

Ба сайрафии андеша онро ба мискаби фикрат
суфта, дар силқи таҳрир кашид. *Восифӣ*

МИСКАЛ *а.* منقب асбоби сайқалдиҳӣ.

Паёлай бияфшон аз оина гард,
Ки мискал нагирад, чу зангор хӯрд. *Савдӣ*

МИСКОЛ *а.* منقال 1. миқёси баркашӣ, ки баробар ба
24 қирот ва ё ба 4,68 грамм бул.

Ба хони зар ниҳондаш фаронеш,
Ҳазору ҳафтсад мискол не, беш. *Низомӣ*

2. санги тарозу.

Бувад, чу ҷудӣ ту санҷанд хозинони дарат,
Тарозуаш фалаки атласу замин мискол.

Убайди Зоконӣ

МИСКОЛӢ منقالӣ навъе аз матоъҳои нафиси сабуқнавз.

Зи каттону мисқолии хонабоф

Зада кӯҳа бар кӯҳа чун кӯҳи Қоф. *Низомӣ*

МИСӢ *а.* مسح ҷоман дурушт.

МИСӢАФ *а.* مصحف *ниг.* мусҳаф.

МИТВОЪ *а.* مطواع мутеъ, итоаткунанда, тобеъ, бисёр
фармонбар.

Инсу чин мар-варо шуда митвоъ,
Бод чун маркабе мутеъ мутвоъ. *Саной*
Ҳайкалат бас шигарф гоҳи тилоъ,
Қудаконро чаро шавӣ митвоъ. *Саной*

МИТРАД *а.* مطرد найза.

Митради сурхи шафақ дасти ҳаво кард шақ,
Пайкари ҷирми ҳилол ғашт падида аз миён.

Ҳоқонӣ

МИТРАҚА *а.* مطرقة путк, болға.

Ба он ҷонварро аз зароботи митрақа... ҳеҷ ха-
баре набуд. *Аҳмади Донии*

МИТРОН *ю.* مطران "яке аз ушвоҳон олии рӯхониёни хри-
стиёни, митрополит.

Чу зунҷори қиссис шуд сӯхта,
Ҷалилон митрон барафрухта... *Фирдавӣ*

МИТӢАН *а.* مطحن осыёб; ♠ ин митҳан *киноз* аз дунё.

Гирдакони мо дар иқ митҳан шикаст,
Ҳар чӣ гӯем аз ғами худ, андак аст. *Румӣ*

МИТӢАРА *а.* مطهرة офтоба, областа; зарфи об; зарфи
чарминӣ об.

Ҳохари у митҳарае пур аз шир кард ва ба вай
дод. *Ҷомӣ*

Муқорини ин ҳол рикобдори шоҳ бирасанд... ва
шоҳро ташна ёфт, филҳол митҳара аз фитрок би-
кушод ва ҷомро покӣза бишуст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

...Е митҳараи оби ҳаёт аст, ки хизри баҳор аз
аулмоти одам оварда? *Восифӣ*

МИФЗОЛ *а.* مغضال дорон фазли бисёр, фозил.

Ҳар к-ӯ ба ҷунин ҳол маро бинад, гӯяд:

Чи зираку беғамзу чӣ муғзилу мифзол! *Ломей*

МИФЛОК *а.* مفلاك мафлук, фалокатзада, фалакзада,
бадбахт, очиз.

Аз фалак наҳсоҳ басте бинанд,
Он кӣ бошад ғайӣ, шавад мифлок.

Абӯшаури Балхӣ

МИФТОӢ *а.* مفتاح калид.

Дило, ту форӣғ аз кори ҳешу метарсам,
Кӣ кас дарат накушод, чу гуш кунӣ мифтоҳ.

Ҳофиз

Ишқ мифтоҳи маъдани ҷуд аст. *Ҷомӣ*
Дил чу гардад сода, уро халии мушкилҳо кунанд,
Пардаи ин қуфуро мифтоҳи нодаи бувад. *Сайидо*

МИФТОӢУЛФАРАҚ *а.* مفتاح الفرج *киноз* аз калиди қушониш,
калиди хушнӯ хурсандӣ.

Шикбоншро мурғон барафшонд,
Хурус субҳ мифтоҳулфарач хонд. *Низомӣ*

МИХЛАБ *а.* مخلب чангол, чанголи паррапағон, махсу-
сан чанголи мурғони шиқорӣ.

Боз ҳамчунон михлаби озор кунода ва мин-
қори хунхор ба захри ситам об дода [буд].

«Анвори Суҳайлӣ»

Саворон аз атрофу ҷавониб даромаданд ва гале-
воҷ ҷамоил аз михлаб бияфканд. *«Равзат-ус-сафо»*

МИХНАҚ *а.* مختلفе тавк, қилода, гарданбанд.

Шохи суман бар гулу баста бувад михнақа,
Шохи гул андар миён баста бувад минтақа.

Манучехрӣ

МИХРАҚА *а.* مخرقه олати ҷубин барон кафондани чизе-
фона.

Мардум ба таъчил ба куланг ва бел ва михрақа
он бандро бардаридаанд. *Носири Хисрав*

МИШКОТ *а.* مشکات тоқчан ҷароғмонӣ; ҷароғдон, ҷароғ-
поя.

... Ва бисоти умири у дар мишкоти мағриб матъа
хоҳад гардида. *Восифӣ*

Ба тоби нури камол аз мушаббақоти вучуд,
Ки хаст садри ту мишкот, дил дар у мисбӯх.

Шоҳин

МИШРАБА *а.* مشربه *ниг.* машраба.

МИШЧАБ *а.* مشجب *ниг.* либосовезӣ.

Байрами сабз барфисканда баланд,
Шохи у карда бад-ин мишчаб. *Фаррухӣ*

МИҒНОТИС||МАҒНОТИС *ю.* مغناطيس *ниг.* микнотис.

Чун охани суда, ки бувад бар табақае-бар,
Дар зери табақ монда зин миғнотис аҳҷор.

Манучехрӣ

МИҒФАР *а.* مغفر кулоҳи филизини ҷангӣ, худ.

Ҳама ба худ ва миғфар ва зиреҳ ва ҷавшан ва
дебо биёростанд. *«Таърихи Систон»*

Пешӣ дари у осмон туркест азрақтайласон,
Аз нуқраи қомаш камон в-аз зарри пухта миғфа-
раш. *Бадри Чочӣ*

МИҒФАРКУЛОҲ مغفرکلاه кулоҳи филизини ҷангӣ, миғ-
фар, кулоҳхуш.

Ҳамон дам, ки дидем гарди сипоҳ,
Зиреҳ ҷамъ кардему миғфаркулоҳ. *Саъдӣ*

МИҚВАД *а.* مقود 1. ресмон, расан, аргамчин.

[Ҷавон] чандон ки миқвади кишӣ ба сояд бар-
печиду бар болон сутун рафт, маллоҳ зимом аз
кафаш бигусалонид ва кишӣ биронд. *Саъдӣ*

2. иноп, чилав, афсор.

Аспаш ба гоҳи ҷавлон монад ба ҷархи гардун,
В-аз Фарқад асту Шеро уро лаҷому миқвад.

Муиззӣ

МИҚДОР *а.* مقدار 1. андоза, андозаи муайяни чизе.

Чафҳои маро гуфти: Чӣ миқдор орзу дорӣ?
Ба миқдоре ки худ гуфти, ба ин миқдор бонистӣ.

Ҳилолӣ

Ин миқдор нафақа бо эшон басанда бошад.

Аҳмади Дониш

Чӣ миқдор чӣ қадар, то чӣ андоза.

Чӣ миқдор хун дар адам хурда бошам,
Ки бар хокам ону ман мурда бошам. *Бедил*

2. *маҷ.* ҳаҷм, ҳаҷми муайяни чизе.

... Ба он сабаб, ки ҳаёлон вай миқдори бузург-
тар пазирад, ки ҳаёдо ба худ миқдоре нест.

Ибни Сино

3. масофа.

Аз мавзеи намозгоҳ то ба дари хисори Бухоро
миқдори ним фарсанг будӣ, ҳама пури мардум
будӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

4. *маҷ.* дарозӣ.

Миқдори шаб аз рӯз фузун буд, бадал шуд:
Ноқис ҳама ниро шуд зонд ҳама онро. *Анварӣ*

5. қадру қимат; дараҷа.

Ҳасадро суи чону дил мадеҳ бор,
Ки ҳосидро набошад ҳеҷ миқдор. *Носири Хисрав*
Тавозӯи он аст, ки касе миқдори худро аз миқ-
дори дигаре камтар бинад. *«Ахлоқи Мӯсина»*

МИҚЛОД *а.* مقدار қалид.

МИҚЛОҶ *а.* ملاقاة олате, ки ба воситан он ба тарафи
касе ё чизе санг меандозанд; фалахон.

Эно гуфт ... ки эзиди таоло рӯзи ба миқлои ту
хавола кардааст. *«Равзат-ус-сафо»*

МИҚНАА||МИҚНАЪ||МИҚНОҶ *а.* مقنعة|مقنعة|مقنعة чодӣ-
ри занон, саргирок, сарандоз.

Ҳам аз шаър пирохане ложвард
Яке сурх шалвору миқнон зард. *Фирдавӣ*

3-он миқнаа, к-он шох ба Баҳром фирнотод,
Як тор ба сад миғфари Рустам нафурӯшам.

Ҳоқонӣ

МИҚНОТИС||МАҚНОТИС *ю.* مقناطيس оханрабо, як навъ
сангоҳан, ки ҳосилги оханрабоя дорад.

Кашишхое бад-он рағбат, ки шояд
Чу миқнотис, к-оханро рабонд. *Низомӣ*

Чунон орошт ҳар якро камолаш,
Ки миқнотиси дилхо шуд ҷамолат.

Ҳисрави Деҳлавӣ

Ҳамчунон ки охан табаъа ошиқи миқнотис аст,
зафар тавъан ғолиб сабр аст. *«Ахлоқи Ҷалолий»*

МИҚНОҶ *а.* مقنعة *ниг.* миқнаа.

МИҚОТ *а.* ميقات 1. вақти аз руи ваъда муайян карда-
шуда.

[Халокухон] фармуд, то лашкархон Ҷирмоғун
ва Бойчу-нуён ... бар ҷониби ғарбии Бағдод нузун
кунанд ба микоти муайян. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. ҷои аз руи ваъда муайян кардашуда, ҷои муайян
кардашуда, ваъдагоҳ.

Чун [қофияла] ба микот расиданд, дуздон ба қо-
фила заъяд ва моли уро тамои ба гораи бурдан
ва он аврат қазау фазаъ накард.

«Ҷомеъ-ут-таъсил»

3. д. мувофиқи этиқоди исроилиён вақт ва ҷои ваъда,
ки худо дар он ҷо бо Мӯсо гап зада будааст.

Чаҳон Тур асту ман Мусову ў рақсону ман беҳуш,
Валекин ин касе донад, ки дар миқоти ман гар-
дад. *Шамси Табризӣ*

Ҳам зи Фаръавни лание дур шав,
Ҳам ба миқот ою марди Тур шав. *Атмор*

4. *д.* чон муайяни эҳромбандин ҳочён хангоми ма-
росими ҳаҷ.

МИҚРАА *а.* مقرعة тозиёна, дурра, қамчин.

Тароқе, ки аз миқраа хоста,
Буруи рафт 3-ин тоқи ораста. *Низомӣ*

МИҚРААДОР *а.* مقرعة دار тозиёнадор, дурразан, қамчинзан.

Микраадорон хостанд, ки он пирро бизананд,
Муътасим манъ кард. *«Таърихи Табарӣ»*

МИҚРААЗАН *а.* مقرعة زن тозиёназан, дурразан, қамчинзан.

Микраазан гашт бод, микрааи ў дарахт,
Ҷошикаш гашт бод, ҷошии ў даҳим. *Манучехрӣ*
Он микраазан ба гушӣ даъво
В-он ҷилвадеҳи аруси маъно. *Ҷомӣ*

МИҚРОЗ *а.* مقراض қайй, гоз.

Номхое бар сари арақ ба микроз буридем, ба
хазрат гузаронидем. *Восифӣ*

Саодат гунча, баргашт иттифоқ аст,
Иҳдоят зулфу микрозаш ниғоҳ аст. *Нозим*

Пас [шайх] ришро даст гирифт; як қабзаро ни-
гоҳ дошт, як вачаб зиёда буд, хост, ки қатъ кунад,
микроз ҳозир набуд. *«Ҷоме-ут-таммил»*

МИҚРОЗА *а.* مقراض навъе аз пайкони душоха.

Аз миёни душоҳон хаданг,
Част микрозан фароҳонанг. *Низомӣ*

МИҚТАЪ *а.* مقطع олати бурраида ҳамчун корд, қайй.

Ҳоконӣ, саводи ду олам ду деҳ шинос,
Ин ҷот ақл миқтау 3-он ҷот чон амир. *Ҳоконӣ*

МИҚЪЕС *а.* مقباس андоза; чизе ки ба воситаи он андоза

мегиранд, олати андозагирӣ, ченкунӣ, паймонш.

МИҶАҚ(К) *а.* محك *ниг.* маҳақ(к).

МИҶАН *а.* محن *ч.* меҳнат.

Ҳамчунон, эй ҳочан ташинъзан,
Аз балову факру аз ранҷу миҳан... (2) *Румӣ*

МИҶАФФА *а.* محفة қачоваи одаминшани соябондор; аморӣ.

Хештан бар ақиб дар миҷаффа нишаста, бо лаш-
кари бисёр охиста мерафт. *«Ҷоме-ут-таворих»*
Кавме ҳама аз бузуртгварӣ,
Арбоби миҷаффау аморӣ
Кардаи ба як замон дар он ҷой
Сад ҷамаву боргоҳ барпой. *Ҷомӣ*

МИҶИҶИ|МЕҶИҶ *а.* مهين 1. калонтарин, бузургтарин; калон,
бузург.

Миҷини тавонгарон он аст, ки ғамӣ дарвешон
хурад. *Саъдӣ*

2. калон, рашид (дар синну сол).

Вай... писари меҳини худ — ҳоҷа Қутбиддин ма-
дуро ба таҳсили улум васият кард. *Ҷомӣ*

МИҶО *д.* مها бузург.

Аз афвоҳ масмӯъ мешавад, ин аст, ки миҷо ба
маънии бузург аст ва бораф ба маънии ҷанг.

«Таърихи Фаршита»

МИҶОД|МАҶОД *а.* مهاد чон хоб, ҷогаҳ; бистар, рахти
хоб.

Дар замони ў раоё ба кофған бароё дар миҷоди
амину амон зиндагонӣ мекарданд. *«Равзат-ус-саф»*

МИҶОР|МАҶОР *а.* مهار 1. ҷубе, ки аз биши шутур гуза-
ронда ба он ресмон мебандад.

Он хушӣ дар биният гардад маҳор,
Дар кашокаш дорадат лайлу наҳор. *Ҷомӣ*

Ва бухтӣ, ки заҳмати миҳор надида ва дар марғзор
чарида, ҷи гуна расан дар бини ў тавон кард?

Аҳмади Хондӣ

2. ияни шутур.

Ўро бар уштуруе нишонд ва худ миҳори шутур
ба даст гирифт. *«Таърихи Табарӣ»*

МИҶОҚ *а.* محاق *ниг.* муҳоқ.

МИҶӢ *а.* مهى бузургӣ, бузургворӣ.

Чу он корхон вай омад ба ҷой,
Зи чон миҳӣ бартар овард пой. *Фирдавӣ*
Бидонам, ки дар вай шуқҳи миҳист,
Вагар рад кунад, бонги табии тухист.

«Ахлоқи Муҳсин»

МИҶАН(Н) *а.* محن сипар.

Пушти ўро пон ўро гушӣ ўро гарданаш,
Чун камону чун ринмоху чун синону чун миҷан.

Манучехрӣ

Тез оташе фиканда сӯи маҳ ҳама ниҳоб,
Синини кашаида моҳ ба рӯй андарун миҷан. *Ломей*

МИҶАРРА *а.* محرة *нуч.* Кахшапон.

Миҷарра бар фалак чун коҳ бар роҳ,
Фалак дар зерӣ ў чун об дар коҳ. *Низомӣ*

Ва дар баробари нучум ва қавакиби торами нил-
гун атрофи миҷарра гулхон худрун садбарг бар со-
ҳили дарёе падида оварда. *Восифӣ*

МИҶАСТӢ *ю.* محسنى номи китобест доир ба илми рибёӣ
ва ҳандаса аз татлифоти ҳақими ҷунонӣ Батлимус.

Ба хати ҳандасӣ амал карда,
Чун «Миҷастӣ» ҳазор ҳал карда. *Низомӣ*

Бурҳон Низомшоҳ ... қариб як сол ба хондан
китоби «Миҷастӣ» машғул гашт.

«Таърихи Фаршита»

МИҶМАР|МИҶМАРА *а.* محمره зарфест, ки дар он
ангшт шукуфоида, уд, синанд ва монанди ин хушбун-
хоро дуд карда, давр мезанонанд.

Ҳамерезад миёни бог лӯлуҳо ба занбарҳо,
Ҳамесузад миёни роғ анбарҳо ба миҷмаро.

Манучехрӣ

Аз ин чунбиш ин буд мақсуди ман,

Ки хушбӯ кунӣ миҷмар аз уди ман. *Низомӣ*

Ҳар чанд хусну лафоти маҳбӯб бе зевар тамом
аст, аммо кори уд бе миҷмара хом аст.

«Таърихи Давлатишоҳ»

МИҶМАРАГАРДОН *а.* محمره گردان даврананганди миҷмар;
хизматгори миҷмарадор.

Эй, офтоб оинадори ҷамоли ту,
Мушқи снэх миҷмарагардонии холи ту. *Ҳофиз*

МО I ۱. *ҷонишини шахси шахси яъуми ҷамъ; ۲. мову*
ман худбинӣ, худдисандӣ; гурур; *муқ.* ман I (ману мо).

Дар ин буда, ки овози Ҳасанро
Шунида қард тарки мову манро. *Бадрии Қашмирӣ*
Маро ту бош, ки аз мову ман дилам бигирифт,
Барор теги яноят, на маи гузору на мо. *Ҳоқонӣ*
мову манӣ манмани, кибру гурур, худбинӣ, худпи-
сандӣ.

Хари худ сохта нафес даириро,
Раҳо қарда кучун мову маширо. *Бадрии Қашмирӣ*
ба сайри мову ман омадан ба ин дунё омадан.

Қя кашид домани фитратат, ки ба сайри мову ман
омадӣ,
Ту баҳори олами дигарӣ, аз кучо ба ин ҷаман ома-
дӣ. *Бедил*

МО II а. ۱. дар аввали калимаҳои таркибии араби омада,
матноқ; чизе ки, он чӣ ки-ро ифода мекунад, мас. 'моха-
зар—он чӣ хозир аст', 'мобокӣ (ё мобақӣ)—он чӣ боқӣ
мондааст' ва ғ.

МОБИХИННИЗОЪ а. مابه التزاع он чӣ боиси низоъ аст,
сабаби низоъ.

Килоъ ва билдиро ба мулозимони даргоҳи мо су-
поред, то мобихиннизоъ зоил гардад.

«Таърихи Фариста»

МОВАРД а. ماورد *шакли кӯтоҳидаи мовулард.*

Гӯй, ки машота ҷи бари фарқи арусон
Мовард ҳамерезад борик ба микдор. *Манучехрӣ*

МОВАРО а. ماورا он су, он тараф.

Башар моварои ҷалолат наёфт,
Басар мунтаҳои камолат наёфт. *Сатбӣ*
Бозгун аст ҷумла кори ҷаҳон,
То ба ҷое ки моварои ҳад аст. *Бадри Чоқӣ*

МОВАРОУННАХР ا. ماوراءالنهرӣ мансуб ба Мовароуннахр,
ки он тарафи рӯд буда мурод аз сарзамини шимолӣ—
шарқии дарёёи Аму (Ҷайхун); сокини Мовароуннахр.

МОДА ماده чинси муайнас, чинси занона; *муқобили нар.*

Манам шерзан, гар туй шермард,
Чи мода чи нар-шер рузи набард. *Низомӣ*

МОДАГОНА ماده گانه занона.

То ин дурчи гуҳар кушояд қанд,
Гундаш модагона лафзе чанд. *Низомӣ*

МОДАНДАР ا. مادنذر *шакли кӯтоҳидаи модарандар.*

Ҷуз ба модандар намонанд ин ҷаҳони кинаҷуӣ,
Бо пусандар кина донад ҳаичу бо дуктандаро.

Рӯдакӣ

МОДАР ا. مادر 1. волида, занни фарзанддор; 2. кина аз
замин.

Ҷони киромӣ ба падар боздод,
Қолбади тира ба модар супурд. *Рӯдакӣ*

♦ **модари бот кина** аз замин, хок,

Модари бот сутураван шуд, зодан бигзошт,
Чӣ кунад, номия инниву табиат азаб аст. *Анварӣ*
модари май кина аз ангур.

Модари майро бикард бояд қурбон,
Баҷачи уро гирифтӣ қард ба зиндон. *Рӯдакӣ*
ин чор модар кина аз чор унсур.

Буданд, то набуд нузулаш дар ин саро,
Ин чор модару се маволид бенаво. *Ҳоқонӣ*

МОДАРАНДАР ا. مادراندر модари уғай, зани дуйуми падар,
модари ғайри ҳақиқӣ.

Шумо меҳри падар бар ман гуморед,
Судуки модарандар воғузоре! *Нозим*
Падар бо мо тағфулух гузида,
Қи кас аз модарандар он надида. *Ҳоҷик*

МОДАРЗАН ا. مادرزن модари зан, моларарӯс, хушдоман.

Якरो зане соҳибҷамол даргузашт ва модарзани
фартут ба ҷилати қобил дар хона мутамаккил би-
монд. *Сатбӣ*

МОДАРЗОД ا. مادرزاد табиӣ, фитрий, ҷибилла.

Носеҳо, ман ошпакам, ин пандро додан ҷӣ суд,
Гар тавоия, тарки ин савдои модарзод кун!

Ҳилоӣ

МОДАРОВАРД ا. مادرآورد моларзод, табиӣ, фитрий.

Се хислат дар у модаровард хаст,
Ки оиро ҷаҳорум наёяд ба даст. *Низомӣ*

МОДАРХОНДА ا. مادرخوانده зане, ки бачаро чун модар аз
хурдӣ тарбият дода, калон мекунад; зане, ки барои бача
ба ҷои модар мебошад.

Чу Ширин боғи модархонда бишинад,
Ба фаръдаш расидаи маслаҳат дида. *Низомӣ*

МОДАРЬОН||**МОЗАРЬОН** ا. مادرین||**1.** дарахтест
ширлор монанди сумук; **2.** давое, ки аз барги мазарьон
сохта мешавад.

Ба табиӣ шаккар будам ба табиӣ модарьон,
Ҷунон шудам, ки надонам тарангабини аз мо.

Мухаллабӣ

МОДДА||**МОДДАТ** ا. ماده||**1.** материя; ҷиз.

Дар давлати ам буд ҳама моддати таъям,
Оре, зи димоғ аст ҳама қуввати аъсо. *Ҳоқонӣ*
2. моҳият, асл.

Аҷсом аз модда ва сурат мураккабанд.

Ибн Сино

3-ин тасаввур, ки модда сувар аст,
Бо сувар нисбатан қарибтар аст. *Бедил*

3. мавзӯ, матлаб; материалҳои доир ба матлабе.

Гуфтам: ... Аҷаб моддае ба даст андохтӣ ва уро
расвои олам сохтӣ; павҷох китъа аз барои сараш ва
панҷоҳи он барои дигар мураттаб гардида! *Восифӣ*
моддан таърих адш. як ё якчанд калимае, ки агар
адаби ҳарфҳои он ҷамъ баста шавад, адале ҳосил ме-
гарад, ки соли воқеаеро мефаҳмонад, мас. дар байти
зеин:

Таърихи нафоти Ҳоҷа Исмат
Ҳар кас ки шунида, гуфт: «Таммат».

Ин ҷо моддан таърих калимаи «таммат» аст, ки дар
хисоби аҷод адади 880-ро ифода мекунад (ث — 400,
— 40, — 40, — 400) ва ин соли вафоти Исмат
Бухоронист (1476 милодӣ).

МОДДӢ *а.* مادی 1. мансуб ба модда; 2. ҷисмӣ; *муқобили маънавий* 2.

МОДЕӢ *а.* مودع ситоншкунанда, маддох.
Абулмаалии Розӣ аз ҷумлаи модехонин ҳоси уст.
«*Равзат-ус-сафос*»

МОДЕӢ *а.* مودعي мадху ситоншкунӣ, маддохӣ.
Модехнам тоҳи суҳан беназир, —
Дар талаби ном, на дар банди ном. *Ҳоконӣ*

МОДИЕН *а.* ماديان мода, ҷинси модинаи асосан асп.
Чу Рустам бад-он модӣён бингарид,
Мар-он курран пилтанро бидид. *Фирдавӣ*

Дуо кун, то шутуре сурхмӯи модӣён берун ояд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МОДОМ *а.* مدام ҳамеша, мудом, доимӣ.
Як соли шамсӣ буд, ки аз хона берун омада буда
ва модом дар сафар буда, ки ба ҳеҷ ҷой мақом
ва осиёне тамои наёфта будам. *Носири Хисрав*
Амир Исмоил модом ҳарби Амрро месохт.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МОДОМ *кн...* а) то вақте кн...; б) бино бар он ки, аз-баски...

Ба мардум, модом ки дар ин олам бошад, итлоки
исми саодат бар ӯ маршрут бувад. «*Ахлоқи Носирий*»
Модом ки ҷон сокини манзилтаҳи хок аст,
Дилро зи сари кӯи ту роҳи сафар нест.

Қамоли Ҳуҷдаӣ

МОДОМУЛӢАЕТ *а.* مدام الحيات тамоми умр, доимо.
... Ва зуррият ба зилли аср мубало гашта, мо-
домулӢаёт ба меҳнати рақиб гирифтот гарданд.
«*Равзат-ус-сафос*»

МОДУН *а.* مودون: модунӣ... ғайри..., ғайр аз...
Ҷумла бар худ ҳаром карда буда,
Ҳар ҷӣ модунӣ кидигорӣ азим? *Носири Хисрав*

МОЗ I *а.* ماز чин, шиканҷ.
Баромад зи кӯҳ абри Мозандарон
Чу мори шиканҷию маз андар он. *Манучехр*

МОЗ II *а.* ماز шакли кӯтоҳмуддаи мазу.
Ба табиӣ шаккар будам ба табиӣ модарӣён,
Чунон шудам, ки надонам тарангабин аз маз.
Муҳаммадӣ

МОЗАРӢОН *а.* مازيون *ниг.* модарӣён.

МОЗИЯ *а.* مازنيه муаннаси мазӣ 1.
Агар азоими салотини мазия дар аҳди хумо-
наш буданди, дақиқиқ подшоҳиро аз роҳи хурда-
донияш истифода намуданд. «*Ахлоқи Ҷаъалӣ*»

Ҷамъияте рӯй намуд, ки дар азмнан солифа ва
куруни мазия ҳеҷ муаррихе нишон надода.
«*Равзат-ус-сафос*»

МОЗУ *а.* مازو донан гирди хордор, ки дар дибоғати пӯст ва
ранг кардан ба кор меравад.

Чунон ки ҷузъе, ки андар таркиби вай фондае
хаст, ки андар зок ва мазу нест. *Ибни Сино*

МОЗӢ *а.* ماضي 1. гузашта, пешина.

Бар хон пушида нест, ки ҳоли падари мо, амир-
ри мазӣ, бар ҷӣ ҷумла буд. «*Таърихи Бадқай*»
Гар аз мазӣ шавӣ ҳузурандеш,
Ҷамъ бар ҳоли туст бе каму беш. *Бедил*
МОЗӢ *ва аслоф* гузашта ва пешгузаштагон.
Он фахри ману муфтаҳари мазно аслоф,
Он садри ману масдари мустақбалу аъқоб.
Ҳоконӣ

МОЗӢ *ва мустақбал* гузашта ва оянда.
Мушки ҳолис нуқтаи ҷими ҷамол,
Мозиву мустақбал аз вай карда ҳол. *Аттор*
2. *грам.* замони гузашта.

МОИДА *а.* مائدة дастархони пур аз таъму неъматҳо;
дастархон.

Чу бар монда дастхо шуд дароз,
Дахон бар ҳуриш роҳ бикшод боз. *Низомӣ*
Он моидаху манхун ба таомхон гуногун будӣ.
«*Равзат-ус-сафос*»

Ва дар ин сол гаронӣ ва қаҳтӣ дар Самарқанд
ба мартабае буд, ки ҳақ ба ҷуз курси моҳу хур
бар мондан фалаки мустадир надид. *Восифӣ*

◇ **мондан хирғаҳӣ кино** аз осмон, фалак.

Он ҷӣ дар ин мондан хирғаҳист,
Қосан олудаву хонӣ тикхист. *Низомӣ*

МОИДАСОЛОР *а.* مائدة سالار *ниг.* майдасолор.

МОИЗ *а.* ماز буз.

МОИЛ *а.* مائل 1. ҳамиде ба ҷизе; 2. маҷ. майлжу-
нанда, ба ҷизе шавқдор.

Дилат гар ба роҳи хато моил аст,
Туро дӯшман андар ҷаҳон худ дил аст. *Фирдавӣ*
Дили подшоҳ бад-ӯ моил шуда ва уро корхон
бузург фармуд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Эй сабо, гар бигзарӣ бар қомати раънон ӯ,
Сун ман моил мақун он сарви пурнози маро. *Ибни Ямин*

3. *маҷ.* наздик ба ҷизе.

Ангур ... буд мудаваар, мунаваар, рангаш сурхи
ба сиёҳӣ моил. *Аҳмади Доғиш*

МОИЯТ *а.* مائيت обият, тарӣ, намай.

Ҳар гоҳ ки оташ муҷовири моият шавад, аз он
бухори тар бархезад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МО-ӢҲУТОҶ *а.* مائهحتاج ҷизе, ки ба он доимо эҳтиёҷ
меафтад. ҷизҳои дархори.

Ӯ мо-Ӣҳутоҷи ҳешони худро... муҳайё дошта.
«*Равзат-ус-сафос*»

...Ҳукм фармудӣ, ки то яқсола мо-Ӣҳутоҷи уро
аз маъқулот ва малбӯсот ва ғайри онҳо ба вай до-
данди. «*Равзат-ус-сафос*»

МОК *а.* ماک хоку мо а) хоку замин; б) *маҷ.* дунё.

То ба хок-андарат нагардонад,
Хоку мо аз ту барнадорад кор. *Рудакӣ*

МОКИЕН *а.* ماکيان мурғи хонагӣ.

Чу ин карда шуд мокиёну хурус,
Кучо бархурушад ғаҳи захми қус. *Фирдавӣ*

То мокиён ба хурдан ибтидо накард, хурус ҷизе
нахурд. «*Равзат-ус-сафос*»

МОКИР *a.* ماکر макрунанда, хилагар.

З-ин сабаб буд, к-аҳли неъмат мокиранд,
Аҳли неъмат тоғиянду мокиранд. *Румӣ*

МОКУЛ *a.* ماکول бисёрхуранда, пурхӯр; қавнат ва кор-
куни хуб.

Қалъя кардам зуду овардамш пеп,
То бихурдан он ду мокули наҳанг. *Алиш Қарм*

МОЛ *a.* مالى асоси замони ҳозираи молидан.

МОЛ I *a.* مال дорой, сарват, бонгарӣ.

Ҳар киро мол ҳаст ҷиммат нест,
Ҳар киро ҷиммат аст, мол намонад. *Ҳоқонӣ*
Мол аз баҳри осонии умр аст, на умр аз баҳри
гирд кардани мол. *Сағдӣ*

МОЛИ МУЗАККО моле, ки закоташ дода шудааст; *ниг.*
закот.

Агар қудрати ҷуд аст ва агар қуввати сучуд,
тавонгарро бех мӯясар шавад, ки моли музакко
доранд. *Сағдӣ*

МОЛИ ПАДАР мероси падар.

Нест моро дар миён моли падар,
Бо манат, ҷони бародар, чист ҷанг?

Қамолӣ Хучандӣ

♦ **МОЛИ КАСЕРО** хурдан моли касеро ба ноҳақ аз худ
кардан.

Бигуфто, ки ҳоп, эй муборахнафас,
Нахурдам ба ҳиллатгарӣ моли кас. *Сағдӣ*

МОЛ II مال: толу мол торумор, пареион, аз ҳам пошида.

Тахамтан ба Зобулситон асту Зол
Шавам, шаҳри Эрон кунам толу мол. *Фирдавӣ*

МОЛА I ماله 1. тахтан дағдонадоре, ки ҷуфтронро замини
шудгоршударо бо он ҳамвор мекунанд.

Барзгар рафту нону дуг бибурд,
Молаву ҷуфту досу юг бибурд. *Саной*

2. лифи оҳардиҳи бобандагон.

Рише дорад чу молан патолуд. *Иморӣ*

МОЛА II ماله пур, молмомол, лабрез.

Секие даҳ ба хона вом шудааст,
Панҷ аз он хула, панҷ аз он мола. *Сӯзай*

МОЛГУЗОР مال گذار диҳанда ва пардозанда бочу хироч.

Рочан Молава, ки мутеъ ва молгузораш буд, сар
аз итват печид. *«Тағрихи Фаршита»*

МОЛГУЗОРӢ مال گذارى бочу хирочдиҳӣ.

Дар ин вақт тоифае... тамарруд варида, ба ҷан-
галҳои азин даромада... ва даст аз молгузори ка-
шидаанд. *«Тағрихи Фаршита»*

МОЛДОР مالدان соҳиби мол, бой, давлатманд.

Интизори мусофирон дар роҳ
Бандаро марди молдор кунад. *Шамси Табрезӣ*

Молдореро шунидам, ки ба бухл-андар ҷунон маъ-
руф буд, ки Ҳотам дар қарам. *Сағдӣ*

МОЛДОРӢ مالدارى сарватдори, давлатмандӣ.

Бузургони бисоти молдорӣ,
Амронии диёри шаҳриёрӣ
Ба дорулбайъи Юсуф дардавиданд,
Матон рағбат аз ҳам меҳариданд. *Нозим*

МОЛИДАН مالىدن 1. судан, сондан, ду ҷисмо ба ҳам
чафс ва энҷ карда сондан; 2. маҷ. сарзаниш кардан,
гушмол ва таъбеҳ додан; ҷазо додан.

Абдуллоҳ бини Аббос ба байтулмол даст дароз
кард, амирулмаъминин ба Абдуллоҳ нома кард ва
уро бимолид. *«Тағрихи Табарӣ»*

3. маҷ. вайрон ва бо замин яксон кардан.

Аҳмадшоҳ озими муроҷаат шуда вилоти Ҷино-
нер ва Нодутро, ки бар сари роҳ буд, молида биту-
зашт. *«Тағрихи Фаршита»*

МОЛИК *a.* مالک 1. доро; соҳиби мулк; соҳиб, хўҷани.

...Гуломе бошад, ки аз молик гурехтааст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МОЛИКИ ТАХРИР озодкунанда, ҳоҷан олиҳиммате, ки
гуломони солхурдиро озод мекунад.

Расмест, ки молиқони тахрир
Озод кунанд бандан шир. *Сағдӣ*

2. маҷ. ҳоким, идоракунанда.

Чӣ гуна ба саломат бувад касе, ки молиқи нафси
худ натавонад буд? *«Қобуснома»*

3. ҷ. поми фаршитае, ки гӯё дарбони дӯзах будааст.

МОЛИҚОНА مالکانه навъе аз ҳалво, ки аз орди биринҷ
ва мағзи бодом тайёр мекунанд.

Кори ман хуб кард бе силате

Ҳар ки у тамъи молиқона кунад.

Абулбоси Аббосӣ

МОЛИҚРИҚОБ مالک رقاب соҳиби рақабҳо (гуло-
мон).

Тоби ҷаъдайн хами зулфи ту нашносам ҳама
Аз ҳаму тоби каманди хисрави молиқриқоб.

Фаррухӣ

МОЛИҚУРРИҚОБ *a.* مالک الرقاب соҳиби рақабҳо (гуло-
мон), ҳоҷаи гуломон; маҷ. подшоҳ ва ҳокими мустақил,
фармонфармо.

Бикӯш, гардани худро зи банд кун озод,
Чӣ суд аз ин, ки шавӣ молиқурриқоб ин ҷо. *Соиб*

МОЛИҚӢ مالکӣ 1. соҳиби, хўҷани.

Эй бародар, чун иқрори дустӣ кардӣ, таваққуи
хидмат мадор, ки чун ошқи ва маъшуқӣ дар миён
омад, молиқӣ ва маълуқӣ бархост. *Сағдӣ*

2. ҷ. қаровулӣ, дарбони дар дӯзах; *ниг.* молик 3.

Бар сари дӯзахат кунад хури биҳишт молиқӣ,
Дар бари оташат кунад хути фалак самандарӣ.

Ҳоқонӣ

МОЛИХУЛИӢ *y.* مالىخوليا 1. бемории димоғӣ, ки бонси хаё-
лоти воҳимангез мешавад, савдон, хаёли будан.

Иллати молихулиӢ ақли уро мухтал гардоняда.
Аефӣ

2. маҷ. суҳанҳон сафсатаи парешон ва дардисаровар.
Бозоргон аз ин молихулиӢ ҷандон фуру ҳонд, ки
маро беш тоқат намонд. *Сағдӣ*

МОЛИШ مالش 1. молидан, судан, сонш.

...Ва дигар ҷувоби ва молиш ҷунои ки чун обро
ба равиш гарм шавад ва оби раван гармтар бувад
аз оби истода. *Ибни Сино*

2. *мач.* сарзанши, гўшмол, танбех, таъдиб; чазо, чазодиҳӣ.

Амир Маҳмуд падари ман аст ва ман натавонам дид, ки боди тез бар вай ғазад ва молишҳои вай бар ман хуш аст. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Агар лофе задам, к-они туям ман,
Вад-ин чурмам чӣ молиш воҷиб ояд? *Анварӣ*
молиш додан танбех кардан, таъдиб кардан; чазо додан.

Султон... мутамарридон он чоро молиш дода, ба Баёна рафт. *«Таърихи Фаршита»*

МОЛИШГАР *مالشگر* молишкунанда, ходимикунанда.

Тане, к-он хама молишу тоб ёфт,
Ба молишгар осоншу хоб ёфт. *Низомӣ*

МОЛИШДЕҲ *مالشده* 1. танбехкунанда, таъдибкунанда; чазодиҳанда; 2. зеру забар ва вайронкунанда.

Чатри сияху сапеди нилат
Молишдеҳи Систон бубинам. *Ҳоқонӣ*

МОЛИЯТ *ماليت* а. сарват ва дороӣ; пул, нақдина.

Қариб як саду бист фили бузурги Қутбшоҳ ва дигар ҷизҳо, ки молият дошт, ба тасарруфи Одиш-шоҳ даромад. *«Таърихи Фаршита»*

МОЛ-МОЛ *مال مال* шакли *кутоҳшудаи* моломол.

МОЛО *مال* пур, моломол, лабрес.

Баргирӣфта об аз хоки сиях хуршеду у
Ровиқаш кардиою моло доӣ, аҳсант, эй малик! *Ҳоқонӣ*

МОЛОКАЛОМ *مالا كلام* а. баённопазир, ғайри қобили тавсиф, он чӣ бо калом ифода карда намешавад.

[Фариду] мувофақате тамом ва рағбате молака-лом дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МОЛОМОЛ *مال مال* пуропур, лаб ба лаб, лабрес.

Дараш зи молиши рухсорхост моломол,
В-агар ба пой ту ҳоҳем суд пешонӣ.

Қамолӣ Хучандӣ

[Подшоҳ] бори дигар чом дар зерӣ кӯҳ дошт,
то моломол шуд. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

Ҳанда лабреси маломат, ҷилва моломолӣ хусн,
Ноз саршори ҷафоҳо, ғамза маҳмури итоб. *Бедил*

МОЛОЮТОК *مال يطاق* а. тоқатинопазир, ғайри тобовар, ғайри қобили таҳаммул.

Ҳаққи раёб бар подшоҳ он аст, ки... тақлифи мо-лююток ҷои назорат. *«Равзат-ус-сафо»*

МОЛЯҒНИЙ *مالعيني* а. ҷизҳои бемаънаӣ.

Бӯроҳои насосеҳе, ки аз падар шунин, дар гӯш
ҷой дода, ростравӣ шири худ сохта, тарки моляғ-ний наму. *«Таърихи Фаршита»*

МОЛЯҶЧУЗ *ماليجوز* а. он чӣ ҷузъ ва раво шумурда на-мешавад, ғайри назорат, нораво; *муқобили* моляҷуз.

Фарде намонад, ки форӣқ будӣ миёни... моляҷуз
ва моляҷуз. *«Равзат-ус-сафо»*

МОН *مان* модар.

Эҳуи фӯр кашӣ ба хушӣ он ман ҳаром,
Гӯя ки шири мон эя нистон хаменушӣ. *Кисой*

Маро моми ман ном «Марги ту» кард,
Замона маро пугки тарки ту кард. *Фирдавӣ*

МО-МАЗО *مان مازي* а. гузашта, он чӣ гузаштааст; вақти гузашта.

Эй бародар, буд андар мо-мазо
Шаҳри бо рустой ошно. *Румӣ*

Ба муктазон ҳукми қаро ризо додем ва аз мо-мазо
даргузаштем. *Саъдӣ*

МОМАК *مانك* 1. шакли *хурд* ва *навозиши* мом.

Пирзәне мӯй сиях карда буд;
Гуфтамаш: Эй момаки деринарӯз!
Мӯй ба талбис сиях карда гир,
Рост нахоҳад шудан ин пушти куз. *Саъдӣ*

2. ҳамчун муҷрият, хитобан ба духтарони хурдсол аз рӯи навозиш ва дустдорӣ гуфта мешавад.

Пас аз гирия марди парокандарӯз
Бихандид, эй момаки дилфоруз!.. *Саъдӣ*

◇ **МОМАКУ** *بومك* номии бозии қудакон, ки то ба сари ҷилла (ҷои муайяне) яқдигарро бардошта мебаранд.
3-нотида бар момаку бобак бинозидам чу тифл,
3-он ки ҳам момак рақибам бӯду ҳам бобон ман. *Ҳоқонӣ*

МОМО *مانا* 1. мом, модар.

Он харнадарат ба дашт хошок зади
Момот дафи дурӯя ҷолок зади. *Рӯдакӣ*

Гуфт: Момо, дуруст шуд дастам,
Чун гул аз дасти дигарон растам. *Низомӣ*

2. дон.

Момо, ки дуто шуд, сари бача қач берун ояд.
Зарбулмасал

МОН *مان* асоси *замони ҳозираи* мондан, *мониста[и]мони-*дан.

МОН *مان* хона.

Чу омад бари меҳану монӣ хеш,
Бибурдаш ба сад лоба меҳмонӣ хеш. *Асадӣ*

МОНАВИҚИРДОР *مانويي كردار* моҳир, устон наққоши со-ҳибмаҳорат, ҳамчун сураткашӣ машҳури қадими Монӣ.

...Дидам: сурате будааст, ки аз санг талошида-анд ва рассомони монавиқирдор дар он... санҷат ба қор бурда. *Аҳмади Доғистӣ*

МОНАВӣ *مانويي* 1. мансуб ба Монӣ-наққоши машҳур;

2. *мач.* бо маҳорати баланд иҷрошуда.

Дар ин хоки фархунда чун ғиғнаӣ,
Назар куи дар ин лайқари монавӣ. *Ҳоҷу*
3. пайравии Монӣ.

МОНАНД *مانند* монанда, шабех, мисл, ҳамчун.

Қай тавон карданат ба маҳ монанд?
Ки ту хуршед оламзорӣ. *Анварӣ*

МОНАНДА *ماننده* 1. *сифати феълӣи* *замони ҳозираи* *мо-*ниста[и]мондан; 2. *монанд, шабех.*

Дар ҷенби улуви химматат ҷарх
Монандаи вушӣ пеш ҷарх аст. *Абӯсалӣи Гургонӣ*

Ва у монавдан ҷабали росиҳ бар заҳмати авсоф
ва садматӣ азлол таҳаммул менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МОНАНДАГӢ مانندگى шабохат, монандӣ.

Надидам ман андёр ҷаҳон тоҷвар
Бад-ия фарру монандагӣ бо падар. *Фирдавӣ*

МОНДА مانده 1. сифати феълӣи замонӣ гузаштаи мондан I; 2. хаста, сусту лакот (пас аз ягон машғулият).

Гӯянд, як рӯз Умарӣ Абдулазиз то пешин ба кори халқ машғул буд, монда шуда ба хона даромад.
Аҳмади Доғиш

МОНДАГӢ مانندگى хастагӣ, сустия лакотӣ (пас аз ягон машғулият).

Фуруд омаду Рахиро об дод,
Ҳам аз мондагӣ чашмиро хоб дод. *Фирдавӣ*

МОНДАН I ماندن 1. боқӣ будан; доимӣ ва безавол будан (шудан).

Наёмад кас андар ҷаҳон, к-у бимонд,
Магар он, к-аз ӯ номи неку бимонд. *Саъдӣ*
Заррае дар ҳавон ту хуршед,
Қатрае дар харини ту дареё,
Чуз ту ҷише дигар намемонад,
Гар равад аз миёна ин-ману мо. *Ибни Ямин*

2. дармондан, пас мондан, ақиб мондан (ба сабаби хастагӣ).

Чунин дод посух, ки аспам бимонд,
Зи сустӣ маро бар замин барнишонд. *Фирдавӣ*
3. гузоштан; вогузоштан, мондондан.

Аз имрӯз коре ба фардо мамон,
Кӣ донад, ки фардо ҷӣ гардад замон? *Фирдавӣ*

МОНДАН II ماندن монанд будан, шабоҳ будан (шудан), шабохат доштан.

Чуз ба модандар намонад ин ҷаҳони кинаҷӯй,
Бо пусандар кина дорад ҳамчу бо духтандаро.
Рӯдакӣ

Аз ахтари бад зерӣ фалак шикваи нодон
Монад ба ғарике, ки зи ёрон ғила дорад. *Соиб*

МОНЕЪ a. مانع 1. манъкунанда, боздоранда.

Пешӣ нахруён ҷу абри беҳаё сад пора бод
Ҳар рақибе, к-аз тамошо ошкӯнро монёе аст.

Қамоли Хуҷандӣ

2. монеа, садд.

МОНИСТАН||**МОНИДАН** مانستن||مانيدن *ниг.* мондан II.

Ва уро мардумони Систон Зарваранг хонданд,
Зеро ки муи ӯ рост ба зарӣ кашанда монистӣ.

«Таврихи Систон»

МОНО مانa монанда, монанд, шабех.

Пил омад аз Ҳиндустон, овард тӯти ба қарон,
Онак ба сахро бенишон тутест мои ректа.

Ҳоқонӣ

моно ки монанд аст ба он ки...; гуё, пиндори.

Эй ростӣ ки дар дили лайлу наҳор ёфт,
Моно ки з-эътидоли мизочи баҳор ёфт. *Анварӣ*

Рӯзи равшан надидаам моно-к
Ҳама умрам ба чашмадар гузашт. *Ҳоқонӣ*

МОНӢ مانى наққоши машхуре, ки дар замонӣ Шопури I соли 242 милоди даъвои пайғамбарӣ кард, китобе ба

номи «Китоби Аржанг» тартиб дод ва аз ақидаҳои зардуштӣ, аҷудӣ ва исвоя омехта онне ба майдон овард; дар замонӣ Баҳроми I бо иғвои рӯхонӣ зардушти кушта шуд; пайравони ӯ монанӣ номда мешаванд.

Равон кард килики шабаҳрангро,
Бибурд оби Монью Аржавгро. *Низомӣ*
Нақши матбӯн ту Монӣ натавонист кашид,
Турраи хур агар ҷон пари қоз накард. *Шоҳин*
Нахуст меҳру вафои туро сирити магар,
Даме ки Монии тақдир нақши ман барбаст. *Шоҳин*

МОР مار хазандан маъруф, ки навъҳои гуногун дорад ва асосан ба заҳрдори беаҳр ҷудо мешавад.

Эй бародар, меғурез аз ёри бад,
Ёри бад бадтар бувад аз мори бад. *Румӣ*

Шуд аз гуфтан роҷаан хашмнок,
Бипечид ҷун мор бар рӯи хок. *Низомӣ*

мори гузза навъе аз мори қалони заҳрдори бисёр хатарнок.

Бас кун, Ҳоқонӣ, зи мидхати дунон,
То зи сағони халқ шерп шарва наҷуи.
То ба ҳусни лафз номи сифла ҷарони,
З-оби Хизр коми мори гузза нашӯи. *Ҳоқонӣ*

мор фасондан (ё афсондан) морро афсун кардан, тасхир кардани мор.

Омад он мори аҷал ҳеҷ азимат донед,
Кӣ бихонеад бад-он мор фасоед ҳама? *Ҳоқонӣ*

✧ **мори зарандуда** киноя аз қалам.

Мори зарандуда бин, дар даҳнаш мушки тар,
Мурча бия сад ҳазор аз пан у бар камар.
Бадри Чочӣ

мори сиёҳ киноя аз кокул, гесу, милла, печа.

Мушк бар оташ ғиғанд ҷодун зулфаш,
Мори сияҳ бар қанораи қамаи омад. *Бадри Чочӣ*

МОРАҲФО مارافسا афсунгари мор, тасхиркунандаи мор; моргир.

Бо бадон чандон ки некуӣ кунӣ,
Қатлаи морафсо набошад ҷуз ба мор. *Саъдӣ*

МОРАҲФОӢ مارافسانى амали морафсо, тасхир кардани мор; гирифтани мор.

Ба морафсои он зулф он дӯш,
Ба ҷанбарбозии он халқа в-он гӯш... *Низомӣ*

МОРҒАЗ مارگز *мар* дарозии дандони мор.

Бад-у гуфт, к-ёӣ қамтар аз морғаз,
Ба майдон кӣ пушад зирех зерӣ ҳа? *Фирдавӣ*

МОРҒАЗИДА مارگزیده он кӣ уро мор ғазидаст.

То тарбёк аз Ироқ оварда шавад, морғазидаст мурда шавад. *Саъдӣ*

Морғазидаст аз ресмони ало метарсад.

Зарбулмасал

МОРГИР مارگر *мар* дастгиркунандаи мор.

Гар аз дашти Қаҳтон яке моргир
Шавад муғ, бибоядш куштан ба тир. *Фирдавӣ*

МОРДӢ ماردى *ниг.* морияӣ.

МОРИД a. مارد саркаш, нофармон, ося.

Сулаймон фермуд, то Сахри моридро пайдо карда, назди вай оваранд. *«Равзат-ус-сафо»*

МОРИДӢ **МОРИ** ماری سورх, ранги سورх.

Хурушону кафикафаканону синлаҳаш
Ҳама моридаи гаштаву хингаш ашқар. *Хисравӣ*

МОРИН مارين мордор, сермор.

Раҳаш мориңу куҳсораш палангин,
Гиеву сангаш аз хуни ту рангин.

Фаҳриддини Гургонӣ

МОРИСТОН ماريستان бемористон, касалхона.

Бурдаш аз қаср чун нигористон,
Ҳамчу девонагон ба мористон. *Ҷомӣ*

МОРИЧ а. مارچ оташи беду.

Мориҷ дар лугати този забонан оташ аст.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МОРМОҲӢ مارماهي як ҷинс моҳии моршақл.

Санадӣ кун ҳақиқӣ буд сиёҳӣ,
Ки набавд мормоҳӣ ёри моҳӣ. *Низомӣ*

МОРЧУБА مارچوبه ҳалимон, моргӣёх, ки гӯё дафъунандан захири мор ва дигар ҷонварони ғазандан заҳрдор аст.

Гирам, ки морҷуба кунад тан ба шакли мор,
К-у заҳр баҳри душману к-у муҳра баҳри дӯст. *Ҳоконӣ*

МОРИ I ماري қушташуда; **морӣ** кардан қуштан.

Агар морию каждӯмӣ буд таъбаши,
Ба сахрош чун мор карданд морӣ. *Асқадӣ*

МОРИ II ماري: **морӣ** кардан монанди мор печу тоб хӯрдан.

Бар азизон ғамзаи шӯҳи ту хорӣ мекунад,
Ғамзаи ту хорию зулфи ту мори мекунад. *Қамоли Хуччандӣ*

МОСИВО а. ماسوا ғайри он, ба ҷуз он, дигар аз он.

Собит ин ҷост, мобақӣ сайёр,
Марказ ин аст, мосиво паргир. *Бедил*

МОСТ ماست ҷурғот, шири бо моя туршондашуда, ки ханӯз обаш нарафтааст.

Ғарибе гарат мост пеш оварад,
Ду паймона об асту як чумча дӯғ ... *Саъдӣ*
Моям бинҳод миқдоре, ки хост,
Шир будам, бад аз онам кард мост.

Абӯсиҳоҷи Атёмима

МОТ 1. مات мабхуту хайрон.

Мо моти туюм, Шамси Табрез,
Сад хидмату сад салом аз мот. *Шамси Табрезӣ*

2. гирифтор шудани шох, банд шудани шох (дар бо-зини патран); **мот** додан мағлӯб кардан (дар шах-мот); **маҷ.** мағлӯб кардан, ғолбӣ омадан.

Асп ман бистад, небада мондаам,
Аз ду рух он шох мотам медиҳад. *Шамси Табрезӣ*

3. **маҷ.** мағлӯб.

Шуд аз ранҷу аз ташвағи шох мот,
Чуниҳ ёфт аз чарки гардон барот. *Фирдавӣ*
Гуфт, ки ман шӯҳи бутонам, Қамол,
Ғар ҳаваси мот бувад, шах бихоҳ. *Қамоли Хуччандӣ*

мот кардан ғалаба кардан; **мот шудан** мағлӯб шудан.
Чун қазо оҳанги найранҷот кард,
Рустой шаҳриёр(ро) мот кард.

Бо ҳазорон ҳазм хоҷа мот шуд,
З-он сафар дар маърази офот шуд. *Румӣ*

МОТААХХАР а. ماتاخر воласиқ, он ҷӣ дар замонҳои охири

руй дола аст; **муқобили** мотақаддам.

Бурданӣ, Қамол, гӯи маъий
Назми туву наср ҳар ду бо ҳам:
Он аз шуарон мотааххар
В-ин аз фузалон мотақаддам. *Қамоли Хуччандӣ*

МОТАМ ماتم сӯғ, азо, мусибат; андуҳу ғусса.

Дилеҳу сад ҳазорон оҳи хуниҳ
Зи ҳад бигашт, алҳақ, мотами дил. *Анварӣ*

◇ **мотами** орауҳо нарасидан ба орауҳо, ноқомӣ.

... Ки аз гушагирон дар ин гуша кист,
Ки бар мотами орауҳо гирифт? *Низомӣ*

МОТАМЗАДА ماتم زده азодор; мусибатдида.

Ин ҳама нола, ки ман мекунам аз дарди фирӯқ,
Ҳеҷ мотамзадан ҷомасиёҳе накунад. *Ҳилолӣ*

МОТАМКАДА ماتمكه азохона.

Ҷаҳон сар ба сар гапӣ мотамкада,
Шуд аҳли замон инз мотамзада. *Ҳотифӣ*

МОТАМСАРО ماتمسرا азохона; хонан мусибат.

Паҳлу бар остонаи навазлатон мабанд,
Дилро ҷароғи гушан мотамсаро мақун! *Сайидо*

Аз рашқи сокинони сари кӯи он ларӣ
Мотамсаро шудааст малакро сарон ҷарх. *Фузулӣ*

◇ **мотамсарон** хок **кино** аз дунё.

Мотамсарон хок мақоми назора нест,
Ин ҷо гуле ба ғайри гирибони пора нест. *Соиб*

МОТАМӢ ماتمӣ азодор; мусибатдида.

Чу шамъи мотамӣни дуди шӯълаи оҳам
Дар осмон зада чун Қаҳқашон алам бе ту. *Сайидо*

МОТАҚАДДАМ а. ماتقدم собиқ, он ҷӣ дар замони пеш гузаштааст; **муқобили** мотааххар.

Ҳукамон мотақаддам назар дар ин афлок ва ан-ҷум кардаанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МОУЛВАРД а. مولود ниг. гулоб.

МОУЛЪИНАБ а. مولعنб обӣ ангур; шароби ангурӣ.

Сухбаги моуълъинаб монӣ нурулаҳ аст,
Тарки ҷунни об ҳаст обӣ қарам доштан. *Ҳоконӣ*

МОФАВҚ а. مافوق он ҷӣ дар боло истодааст; бештар.

Ба фармудан Мусо мофавқи бистсола ва модунӣ
панҷоҳсола ... буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МОФИЗЗАМИР а. موفى الضمير он ҷӣ дар дилу хотир аст, оруз ва сирри дил.

Дил ҷои меҳри туст, ҷӣ пинҳон кунем роз?
Чун равшан аст пеш ту моғиззамир мо. *Қамоли Хуччандӣ*

Шаҳриёр ... лоҷарам моғиззамирӣ худро ба муқаррабон ва бузургони даргоҳ тақдир намуд.
«Таърихи Фаршита»

МОФИЛХИЛВАТ *а.* مافى الخلوت он чй дар хилват воқеъ мешавад.

[Дуредгар] охиста-охиста ба зери тахт даромад, то мофилхилватро мушоҳада кунад.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

МОФИХО *а.* مافىҳо он чй дар он аст.

[Дноҷонс] даст аз дунё ва мофиҳо боздошт.

«Раззат-ус-сафҳо»

МОФОТ *а.* مافات он чй ғавт шудааст; гумшуда; аз даст рафта.

[Малик] ба тадорукӣ мофот машғул шуда, фармуд, ки он канизак диғар ба хилвати ӯ дарнаёяд.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

МОХ *а.* ماخ қалбақӣ, носара.

Чавон шуд ҳақими мо чавонмарду дилфарох, Яке пирзан хариб ба як мушт сими мох. *Асқадӣ*

2. дунҳиммат, ҳасис.

Ба соъу доман бахшад зари тамомғиёр,

На сими мох диҳад бар мисоли мардуми мо х.

Шамсӣ Фахрӣ

МОХУЛНЁ *ю.* ماخوليا шакли кртоҳшудаи молихулнён.

Моҳулнён васлаш афтадо бар сари мо

Ҳамчун ҳаёли ғанҷаш андар димоғи муфлис. (1)

Камолӣ Хучандӣ

Қай тавон савдон ошикро илоҷ?

Тарки ин моҳулнён кун, эй табиб! (1) *Ҷомӣ*

[Бозаргон] аз ин моҳулнён чандон фуру гуфт, ки беш тоқати гуфтанаш намонд, (2) *Савдӣ*

МОЧИН *маҷин* Чину Мочин Хитой ва ғайри Хитой, Хитой ва мамлакатҳои ҳамсояи он.

Сипаҳбуд ғаи пилтан бо синаҳ

Сувн Чину Мочин даромад зи раҳ. *Фирдавӣ*

МОЧУЧА *маҷҷа* *тиб.* дорурезак, як наъв зарф барои ректани дору дар гулӯи кудакон.

Ғашт сокин зи дард, чун дору

ӯ ба мочуча дар дахонаш рехт. *Парвез Хотун*

МОШ *маш* ғалладонаи лундаи пӯсташ сабзи мағзаш сафед аз ҷинси адас.

Аз ҳӯрдани сӯсмор ба бори дарахтгон, ки шабехи донаи мош будааст, папоҳ бурд. *Носири Хисрав*

МОШАРО *машра* *тиб.* вераи хуни.

Аз судӯи мошарову аз хуноқ

В-аз зуқому аз ҷузоми аз фувоқ. *Рӯй*

МОШИТА *а.* ماشطة *ниг.* машшота.

Духтари Фиръавнро мошитае буд, ки ба тартиби муҳиммоти ӯ машғул буд. «Раззат-ус-сафҳо»

Зи дасти мошитаи даҳр дар парешонӣ

Маро дилест, ки чун шона дар ғаи ҳесуст. *Шоҳин*

МОШИЯ *МОШИЯТ* *а.* ماشية *машият* ҳайвони хонагӣ аз ҳабиши шутур, гӯсафид, гов ва ғ.

МОШОБА *а.* ماشابه ошн суюқи мошдор.

Палав бо чои қаймоқӣ маро рӯзе ду бас бошад,

Ҳарисонро бигу: Мошобаҷонро бо шумо додам.

Савдо

МОШОҚ *м.* ماشاق хӯша, сараки гандум.

Мошоқи вафо чу шуд муначҷал,

Бар пир иҷоза дод Навфал. *Шоҳин*

МОШУРА *МОШУРА* *а.* مشورة 1. пайҷан миёнхолоӣ; лулача.

Зани оадкор... қадре заҳри ҳалоҳили суда дар мошура карда, пешн бинии барно овард.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

Чу мошуран хиндувои ба ранг

Миён оғанида ба тирӯ халағ. *Низомӣ*

2. яке аз асбобҳои боғандагӣ — найҷан миёнхолоӣ, ки ба даруни моку гузошта мешавад; 3. найҷан миён-тиҳин боғандагон барои печидани нах.

Ба дафраву ҷаду мошураву қаловаву ҷарх,

Ба обғиру ба машуту меҳкуби танооб... *Ҳоҷонӣ*

МОЪ *а.* ماъ об; мои маии оби ҷорӣ, оби равон.

Бар дари лутғаш ба хок-дар бинишонанд

Боди саборо на, балки мон малиро. *Анварӣ*

Овардаанд, ки яке аз дабирон... ба волии Миср нома менавишт ва хотир ҷамъ карда буд ва дар баҳри фикрат ғарқ шуда ба суҳан мепардохт чун дурри сазми ва мои мағн. *Низомии Арӯзӣ*

МОЯ *а.* مایه 1. асб ва асоси ҷизе; асос ва сабаб, боис.

Эй моияи хубию неқомӣ,

Рӯзам надиҳад бе ту рӯшнӣ. *Рудакӣ*

Бад-он кас, ки ҷонаш зи дониш тижист,

Ситехнадиҳат моия абаҳтист. *Шокири Вухорӣ*

Заҳми бато марҳамӣ худбинӣ аст.

Талхин май моияи ширинӣ аст. *Низомӣ*

2. сармоя, дастмоя; дорой, сарват; молу мулк.

Туро моя диҳам, ки бад-он тиҷорат кунӣ. *Авфӣ*

Мояву мулк ҳасту сатру ҷамол,

Беҳ аз ин қай раси ба ҷуфти ҳалол. *Низомӣ*

Аз раиятӣ шахе ки моя рабуд,

Бунн девор канду бом андуд. «Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

3. асбобу анҷоми кор.

Чу ҳар моя, ки буд аз пеша бардошт,

Қалам бар ман фиғанду тега бардошт. *Низомӣ*

4. матлаб, матоллиб.

Зи ҳар нусақа бардоштам мояҳо,

Бар ӯ бастам аз назм перояҳо. *Низомӣ*

5. маҷ. фикри муҳим, мулоҳизан муҳим.

Ту ин моя охир напиндошти,

Ки аз ҷанг авлотар аст ошти. *Ҳоҷу*

6. миқдор, андоза; шумор; дараҷа.

Хурад бешу кам он моя, ки хоҳад

Ба рӯз афзояд он-ч аз вай бимовад. *Носири Хисрав*

Ҳар кӣ дар пешн сухани диғарон афтал, то мояи

фаълаш бидонанд, поян ҷаҳлаш бишносанд. *Савдӣ*

чӣ моя чӣ қадар, чӣ миқдор; чӣ наъв, чӣ тавр; маҷ.

чӣ аҷаб.

Ҳама мубаддиро зи лашкар бихонд,

Ба ҷарбӣ чӣ моя суханҳо биронд. *Фирдавӣ*

Чӣ моя мастурон ба иллати дарवेश дар айни фа-

сод афтаданд ва ирзи гириромиро ба бодӣ зинтҳои

бардода. *Савдӣ*

7. қадру қимат.

Нашояд ҳуи бадро моя қардан,

Бузургонро чунин бе моя қардан. *Низомӣ*

8. маҷ. истеъдод, лаёқат.

Чу дорандагони туро моя нест,
Мар-уро ба гети чу ман доя нест. *Фирдавӣ*

❖ **МОЯ ГАРОН КАРДАН** қимат кардани дастмоя, музояқа кардан.

Ашк агар моя гарон кард бари муягарон,
Воми ашк аз садафи ҷон ба гуҳар боз диҳед.

Ҳоқонӣ

МОЯВАР *مايدور* сармоядор, давлатманд.

МОЯДОР *مايدار* сармоядор, сарватманд, сохибдават, молик, соҳиб.

Забон нуксон надорад моядорони муруваторо,
Фурӯмоаст ҳар кас дидааш бар суд мегардад. *Соиб*
Ҷи ғубор ин қадар парешон шуд,
Ки ҷаҳон моядори нмкон шуд. *Бедил*

МОЯДОРӢ *مايدارى* сармоядорӣ, сарватмандӣ; моликий, соҳибӣ; **МОЯДОРӢ КАРДАН** сохибдавалтона, ҳамчун давлатманд рафтор кардан.

Тихидаст, к-у моядорӣ кунад,
Чу лангест, к-у роҳворӣ кунад. *Низомӣ*

МОЯНДАР *مايندر* модарандар, модари ӯғай.

Душман ар меҳр тамаъ дорад, аз-ӯ беҳудагист,
Ки ҷаҳон модари у нест, ки мояндари ӯст.

Фаррухӣ

МОЯТАҲАЛЛАЛ *ا. ميا تاحلل* он ҷизе, ки ҳал мешавад, ҳалшаванда, он ҷи ки ҳазм мешавад, ҳазмшаванда.

Таоме, ки бадали молятаҳаллал ва муминди моддан ҳаёт аст, чун дар меъда фосил гашт, ҷуз ба дафъ аз мазарратӣ он ҳалос натавои ёфт.

«Анвори Суҳайлӣ»

МОЯҶУЗ *ا. مياجوز* ҷизе, ки ҷоз ва раво шумурда мешавад; *муқобили* моляҷуз.

Фарде намондӣ, ки фориқ будӣ миёни ... мояҷуз ва моляҷуз. *«Равзат-ус-саф»*

MOF I *ماغ* як навъ мургобини сиёхранг, қашқалдоқ.

Ба куҳ-бар даванда ба сонӣ калог.
Ба дарёё ба кирдори моҳию мог. *Фирдавӣ*

Чун ба дарёё расид зи ҷӯю зи дашт,
Мог ҳам гирди у наёрад гашт. *Саной*

MOF II *ماغ* меғ, бухоре, ки ба рӯи замин пайдо мешавад, хаири замин, тумани ғафси тираи пахншаванда ба рӯи замин.

Ғах ҳаёли осёнӯ боғу роғ,
Ғах ҳаёли меғу моғу леғу лоғ. *Румӣ*

МОӢ *ا. مائي* *шакли кӯтоҳшудаи* мовароуннаҳрӣ.

Аз толен милоди ту диданд расадҳо
Ахтаршумурон румию юнонию мой. *Ҳоқонӣ*

МОӢ II *مائي* монув манӣ худбинӣ, кибру ғурур.

Дар баҳри монув манӣ афтодаам, биёр
Май, то ҳалос бахшдаам аз монув манӣ. *Ҳофиз*

МОҚУТ *ماقوت* навъе аз ҳалвоҳо, ки аз нишоста ва қанду рағван тайёр карда мешавад.

Боз собунию машкуфию санбӯсай нағз,
Ҳалқаҷӣ бошад мукот пур аз мушки татор.

Абӯисҳоқи Атғима

МОӢ *ا. مائه* 1. Қамар, ҳамроҳи Замин, ки ба даври он мегардад ва аз акси рӯшноии Офтоб тобон аст.

Даромад ба ғурридан ағри сиёх,
Эи моҳӣ тағи теғ баршуд ба моҳ. *Низомӣ*
Танат чун руҳ лоғар аз ҷи дард аст?
Чаро моҳи руҳат чун шамъ зард аст? *Ҳоқиз*

моҳи **МУНХАСИФ** моҳи дар хусуф монда, моҳи гирифта.

Маҳқадаму фалакридо в-аз тағи офтоб рах,
Чехра чу моҳи мунхасиф ёфта ранги асмарӣ.

Ҳоқонӣ

моҳи **НАВ** а) хиллол; б) қиёла аз абрун ёр.

Бар ҳама кас бинамудам ҳамӣ абру, ки ту дорӣ,
Моҳи нав ҳар ки бубинад, ба ҳама кас бинамояд.

Саъдӣ

моҳи **НОКОСТА** моҳи тамом, моҳи ҷордаҳшаба.

Боғи давлатро гули навоҳаста,
Бурҷи шоҳиро моҳи нокоста. *Ҷомӣ*

моҳи **ХИРГАҲНИШИ** моҳи дар ҳола монда, моҳи ба даруни хиргаҳ (ҳола) истода.

Гар ба хиргоҳе дарояд чун моҳи хиргаҳнишини,
Гоҳи маҷлис барфурӯзад ҳамчу садри комгор.

Восифӣ

моҳ **(дар)ГИРИФТАН** гирифтани моҳ, хусуф.

Моҳ бадад он руху худ даргирӣфт,
Бе сабабе худ нагирӣфтаст моҳ. *Қамолӣ Ҳуҷандӣ*

2. маҷ. хушрӯй, маҳбуба.

Гуфтам, ки туро, эй маҳ, аз тобиши рӯн ту
Зӯҳра бибарад саҷда чун бандаву чун кехтар.

Шамсӣ Табрэзӣ

Аз он моҳаш умеди фарзанд буд,
Ки хуршедчехра баруманд буд. *Фирдавӣ*

моҳи **ДИЛАФРУЗ** дилбар, маҳбуба.

Ҷунон мехост, к-он моҳи дилафруз
Ба пешам ҷашми у бошад шабу рӯз. *Ҷомӣ*

моҳи **ДУҲАҒТА** (ё тамом) а) моҳи ҷорда, бадр.

Дар қимори хусп бо моҳи тамом
Давъин доди тамомат мекунад. *Анварӣ*
Аз покдоманон накунад хусн эҳтироз,
Моҳи тамом дар бағали ҳола меравад. *Соиб*

б) қиёла аз чехран зебо, чехран маҳбуба.

Сияҳ шаъре аз сунбули мушқфон
Фуру ҳишта аз тарфи моҳи тамом. *Ҳоҷу*

Моҳи дуҳафта шавад аз канори шаб пайдо,
Шабаш зи ғушайи моҳи дуҳафта шуд пайдо.

Бадрӣ Чочӣ

моҳи **МАҶЛИС** ёри маҷлисоро, ёри сӯҳбаторо.

Ситорае бидурахшиди моҳи маҷлис шуд,
Дили рамиди моро рафиқу мунис шуд. *Ҳофиз*

моҳи **ТАМOM** ниг. моҳи дуҳафта; 3. маҷ. рӯи зебо.

Бароварда хай моҳаш аз тоби май.
Эи лаъли лабаш рехта обӣ май. *Ҳоҷу*

Маҳаш мушқисо лабаш майфурӯш,
Ду абру қамонкаш, ду гул дариғиш. *Фирдавӣ*

моҳи **АСМАР** рӯи гандумгунӣ ёр.

Душам даромад аз дари хумшоша ними шаб,
Шаб рӯзи ид кард маро моҳи асмараи. *Ҳоқонӣ*

4. *мач.* арус; *моху* *шоҳ* арус ва домод; *муш.* *шоҳ* 3 (*шоҳу* *мох*).

Нишастанд бар гоҳ-бар *моху* *мох*,
Чя неку бувад гоҳро *шоҳу* *мох*. *Ҷансури*
5. нишони махсус ба сурати *мох*, ки бар болон ҳаср
ва шодурон устувор мекарданд.

Мохи айвони ту тобон бод аз авҷи зафар,
Қ-аз фуруғаш нур бар хуршеди тобон омадаст. *Анварӣ*

6. як қисм аз дувоздаҳ қисми сол.
Руз ҳафта, ҳафта шуд *мох*, *моҳ* сол,
Моҳу соле ҳоли аз раиҷу малол. *Ҷомӣ*
мохи об *мохи* ёздаҳрӯзи суръёнӣ, ки ба *мохи* июль ба-
робар меояд.

Муъҷиз *Ҳоконӣ* аст мадҳи ту, то дар ҷаҳон
Субҳ барад оби *мох*, мева барад *мохи* об. *Ҳоконӣ*
◇ *мохи* *Канъон* (ё *Канъонӣ*) *киноя* аз Юсуфи Мисрий,
ки писари Яъқуби лағмабар ва маҳбуби Зулайхо
(духтари подшоҳи Миср) будааст.

Метавонӣ, ки раҳроӣ дихӣ аз қайди ситам
Ту, ки аз ҷоҳ барорӣ *мохи* *Канъониро*. *Махфӣ*
Хусн он нест, ки дар паллаи пастӣ монад,
Нест ҳоҷат расану далаи *мохи* *Канъонро*. *Соиб*

мохи *Нахшаб* (ё *Сибёӣ*, *Муқаннаъ*) аз рӯи ривоятҳо
мохи сулҳии ҳақим ибни Ато машҳур ба ибни Му-
қаннаъ, ки бо омеҳтанин баъзе моддаҳо ҳамаҷун симоб
ва ғ. сохта буд ва аз ҷоҳе, ки дар поини кӯҳи *Сибё*
(дар наздикии шаҳри *Нахшаб*) буд, ҳар шаб дар му-
ддати ду моҳ берун мебаровардааст ва гуё пураш то
ҷор фарсанг мерасидааст.

На *мохи* *Сибёӣ*, на *мохи* *Ҷалак*,
Ки инат ғулом асту он пешкор. *Рӯдакӣ*
Расида акси он тоҷи мурассаъ
Ба ҷархи *мох* чун *мохи* *Муқаннаъ*.

«*Анварӣ* *Суҳайлӣ*»

Мохи *Ҷалак* сар ба авҷи сипехр афрохт ва муҳо-
лифи боргоҳ монанди *мохи* *Нахшаб*, дар ҳазини ҷо-
ҳи ғано афтод. «*Таърихи Фаршита*»

мохи *Сибё* *мохи* *Рӯза*, *мохи* *Рамазон*.

Аз Ғазини берун омада ба гуран рамазон ба
Тунобод расида, тамоми *мохи* *Сибё* дар он ҷо та-
ваққуф намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

мохи *ҷоҳи* *Қаш* *ниг.* *мохи* *Нахшаб*.

Ҷаму *мохи* *ҷоҳи* *Қаш* бадхоҳ меҷуст ғриғофъ,
Аз тулӯи хеш ҳам дар мабдаи оғоз монд.

Бадрӣ *Ҷочӣ*

Мох бар *кӯҳон* *мус.* номи оҳанги мусиқӣ.

Зи баҳри сур ба базми ту хисравони ҷаҳон
Ҳамезананд шабу рӯз «*Мох* бар *кӯҳон*». *Ҷансури*

МОҲАЗАР *а.* محاضر 1. он ҷӣ тайёр ва мавҷуд аст.

Гуфт: Во дил бигӯ, ки ҳоли нест
Моҳазар ҷуз ба ҳаҷр дастрасам. *Анварӣ*

Аммо ба расми моҳазар тӯҳфае дорам, ки аз па-
дар ба ман мирос расида. «*Анварӣ* *Суҳайлӣ*»

2. томи ками бетакаллуф, ки дар вақти даркорӣ
мавҷуд ва ҳозир бошад.

Ҳар ҷӣ дар хона дошт моҳазаре,
Пеш оварду кард добагарӣ. *Низомӣ*

Пас аз замони гуфтугӯ хони моҳазаре густурда
буданд. *Бедил*

МОҲАСАЛ *а.* محاصل он ҷӣ ҳосил шудааст; натиҷа, са-
мара.

Моҳасал шавӣ беқарор бас аст,
Музди мо иштиғоли кор бас аст. *Бедил*

МОҲВАШ||**МАҲВАШ** ماهوش|ماهوش моҳосо, моҳмонанд.
Менамояд акси май дар рангу рӯи маҳвашат,
Ҷамчу барги арғувон бар сафҳаи насрин гариб. *Ҳофиз*

Гардани ӯ сарфарози маҳвашон,
Дар камандаш гардани гарданкашон. *Ҷомӣ*

МОҲИЁН ماهيان чандин *мох*.

Замона бар ин низ чанде бигашт,
Бар ин кор-бар моҳиён баргузашт. *Фирдавӣ*

МОҲИЁНА ماهيانه музда ва мезош якмоҳа, моҳона.
Маҳе нишаст ҳаёли руҳаш ба ҳонаи ҷашм,
Ту моҳи, аз ту ситонем моҳиёнаи ҷашм.

Қамолӣ *Хучандӣ*

МОҲИР *а.* ماهر бомаҳорат, устои кор.

Аз равоҷбахшии Исо назанам дам ҳаргиз,
З-он ки дар руҳфазои чу лабат моҳир нест. *Ҳофиз*
Табибо, дар илочи дарди дил моҳир шудӣ, аммо
Чӣ ҳосил з-он ки кушӣ аз хато дар имтиҳон моро. *Ҷузъулӣ*

МОҲИХОР ماهيخوار навъе аз парандаи моҳихӯр; моҳи-
хурак.

Ҳамон подош бинӣ вақти найранг,
Ки моҳихор дид аз нанги харчанг. *Низомӣ*

Моҳӣ моҳиро хӯрад, моҳихор — ҳар дуру.

Зарбулмасал

МОҲИЧА ماهيچه навъе аз оши хамирӣ монанди угро.

Фирдавсмақонӣ бар сари суфра табақи моҳича
пешӣ Шерхон нихода буд. «*Таърихи Фаршита*»

МОҲИЧА II ماهيچه *ниг.* *моҳча*.

Моҳичан ронги шох... аз уфқуи маърақа тулуъ
намуд. (1) «*Равзат-ус-сафо*»

МОҲИЯТ *а.* ماهيت ҳақиқат, аслю ҷавҳар; низоҳ, табият.

Ақлро равшан шавад моҳияти хуснат, агар
Пардаи ҳайрат бибинад дидан идрокро. *Ҷомӣ*

МОҲОР ماهار маҳори шутур.

... Бирафтанд саидуқхоро ба пушт
Қашиданду моҳори уштур ба даст. *Фирдавӣ*

МОҲПАЙКАР||**МАҲПАЙКАР** ماهپاىكار|ماهپاىكار моҳсурат,
моҳру; хушрӯ.

Вочиб шуд нҷтиноби ман аз моҳпайкарон,
Чун фарз кардаанд ба худ қуштанӣ маро. *Ҷузъулӣ*

Қулбаам матлаи хуршед шуд аз омаданат,
Шӯҳи маҳпайкари хуршеднзорам, бинишӣ! *Савдо*

МОҲПАРАСТ||**МАҲПАРАСТ** ماهپرست|ماهپرست *киноя* аз
ошшқ.

Маҳпарастон, ки ситора ҳама шаб мешумуранд,
Охир ин қушину умед ба ҷое бирасад.

Шамсӣ *Табрезӣ*

МОҲПОРА||МАҲПОРА مەپارە|مەپارە киноя аз хушрӯй.

Рӯйи ба чашми пок тавон дид чун ҳилол,
 Ҳар дида ҷои ҷилваи он моҳпора нест. *Ҳофиз*
 Аз ин махпораи обидфиребе,
 Малонкурате, товусебе,
 Ки баъд аз дилнаши сурат набаданд
 Вучуди порсебро шиқебе. *Саъдӣ*

МОҲРУҲ||МАҲРУҲ مەروە|مەروە мохру, хушрӯ.

Дидам ба раҳ он нигори халдонро,
 Он мохрухи ситораландонро. *Мунзӣ*
 Равон гашт дар мавкибаш махрухон
 Чаман дар рикобаш шакарпосухон. *Ҳочу*

МОҲСИМО||МАҲСИМО مەسمو|مەسمو мохталлат, мохрӯй;

маҳ, хушрӯй.

Надонам аз ҷи сабаб ранги ошно нест
 Сиҳқадоии сипахчаши моҳсиморо. *Ҳофиз*
 Оғоби фатхро ҳар дам тулӯс медахад,
 Аз қилохи хисравӣ руҳсори маҳсимони ту. *Ҳофиз*

Гоҳе занн моҳсимо ба нози ҷонафзо матон хираду
 хуши ҷавон ба ғорат мебурад. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

МОҲТАЛЪАТ||МАҲТАЛЪАТ مەتەلەت|مەتەلەت мохру, мох-

сурат; хушрӯ.

Моҳталъат, меҳрдавлат, зухразинат, тирфаҳм,
 Муштариахлоқу баҳромифату кайвондимо. *Унсурӣ*
 Бигир турраи маҳталъатево кисса маҳон,
 Ки савду наҳс зи таъсири Зухраву Зухал аст. *Ҳофиз*

МОҲТОБ||МАҲТОБ مەتەب|مەتەب 1. партав на рӯшноии моҳ.

Чарх пеши ҳиммати ту ҳамчу ботил пеши ҳақ,
 Фитна пеши ёси ту ҳамчун қасаб дар моҳтоб. *Анварӣ*
 Шаби сӯҳбат ғанимат дону дои душдидаи бистон,
 Ки моҳтобе дилафрӯз асту тарфи лозаоре хуш. *Ҳофиз*

2. моҳ, қамар.

Оҳ аз ин зиндон, ки махрӯ менамоёнд аз ниқоб,
 Аз дарун шав моҳтобу аз бӯҳн шав оғтоб. *Шамсӣ Табрезӣ*

Аз бисёрни шуғо чашмҳо ва дидаҳои эшон ба
 восити тоби моҳтоб ва ситорагон дар ҳаво ҷуз
 рафтори кавокиб ва ҷаҳидани савокиб ҷизе ба па-
 зар нарасид. *Аҳмади Дониш*

◇ **маҳтоб паймудан** корн беҳуда на ҳарза кардан.

Соҳирон маҳтоб паймоёнд зуд
 Пеши бозаргону зар гиранд ҷуд. *Румӣ*

МОҲУВАЛМАҚСУД مەوەلە|مەوەلە он ҷизе ки орзу ва талаб мешавад, мақсади дар назар дошташуда.

Пеши рӯи ту мохро чӣ вучуд,
 Ки руҳи туст моҳувалмақсуд. *Қамоли Ҳуҷандӣ*

МОҲЧА مەحچە 1. шакли хурдӣ ва навозиши моҳ; 2. ин-шоии ба шакли моҳ, ки аз тилло ва нукра сохта бар сари байрақ, чатр ва ғ. устувор мекарданд.

Шер гуфт: ... Агар бар моҳчан чатри ҳумоюн
 ҳумоосон ман... теғ кашад, оқибаат завоҷ хоҳад
 буд. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

3. сӯзана, ки сари онро аз зару нукра ва амсоли он ба шакли қуббача месозанд ва замон барои бастани сарбанду лешонабанд ба кор мебаранд; бандак, сӯза-нак.

МОҲӢ 1 مەھى 1. хайвони маъруфи оби (аз рун афсонаҳои динӣ гуё замин ба шохн гов ва гов ба пушти моҳӣ ва моҳӣ дар об истодааст).

Фурӯ нуд ба моҳию баршуд ба моҳ
 Бунӣ найзаву қуббаи боргоҳ. *Фирдавӣ*
 Чу бигашт як соат, омад ба хуш,
 Зи моҳӣ бароварда бар маҳ хуруш. *Ҳочу*

2. нуҷ, номи яке аз дуволаҳ бурҷи осмон, Ҳут.

Сар аз бурҷи Моҳӣ баровард моҳ,
 Бидардид то ноф шаъри сиёх. *Фирдавӣ*

3. киноя аз пиёлаи дарозрӯйи моҳинаш.

Аз гов дар мурғаш фишон в-аз мурғ дар моҳӣ ча-
 коя
 Бо махруке сун даҳон ҳар дам ба ишрат мебаран! *Бадри Чоҳӣ*

Аз гов ба мурғ ояду аз мурғ ба моҳӣ,
 В-аз моҳии симни сун дилхон ҳавой. *Ҳоқонӣ*

МОӢ II مەھى 1. маҳкунада, нобудкунада.

Шохи равшанзамири софидил,
 Хомин ҳақку моҳии ботил. *Ҷомӣ*

Куръан ихтиёр... ба Илбс — хоҷан Баҳодур, ки
 моҳии осорл Рустам ва Исфандиёр буд, афтод. *«Равзат-ус-сафо»*

МОҶАРО مەجرە|مەجرە 1. саргузашт; воқеа, нешомад, рӯйдо.

Силсилаи мӯи дӯст халқаи доми балост,
 Ҳар кӣ дар ин ҳалқа нест, фориғ аз ин моҷарост. *Саъдӣ*

Аз он бо ту меғям ин моҷаро,
 Ки дарди диламро ту дови даво. *Ҳочу*

2. аҳволн пурнзтироб, вазъияти пурҳаяҷон.

Агар шабе нақуи масти бодан васлат,
 Биё, бубин, зи ғамат ман чӣ моҷаро дорам. *Васлӣ*

3. ҷанҷол, кашмакаш; мунозира, баҳсу ҷидол.

Лекин агар даври висоле бувад,
 Сулҳ фаромуш кунад моҷаро. *Саъдӣ*
 Гоҳ дорам бо ҳариса моҷаро,
 Гоҳ дар дастн биринҷам мубтало.

Абулсӯҳри Абъима

моҷаро кардан а) баҳсу ҷидол кардан, ҷанҷол кардан.
 Дилд сафои оразаш, эй дида, гирия чист,
 Баъд аз сафо ба гирия чаро моҷаро кунӣ?

Қамоли Ҳуҷандӣ

Моҷаро кам куну боз о, ки маро мардуми чашм
 Хирқа аз сар ба дар оварду ба шукрона бисўхт. *Ҳофиз*

б) кушнш ва талош кардан.

Ҳилолӣ, пеши он маҳ шармсорам з-ин шикоятҳо,
 Дар ин маъин ба гойт моҷаро кардам, надонистам. *Ҳилолӣ*

МОҶИД مەجید машхур, номдор, бошараф, бузургвор, гирмои.

МОЧИДА *а. ماجده муаннаси мочид.*

Он ҳазрат бо волидан мочидан ҳеш тариқи машварат маслуқ ҷедошт. *«Равзат-ус-сафр»*

МУАББАД *а. مزيد* абади кардашуда, ҷовид, абадӣ, ҳамешагӣ.

То ганҷи абад зи ту ситонанд,
Дар раҷчи муаббадат нишонанд. *Ҷомӣ*

Салби ихтиёр ва тарки ризои нафс нест, магар ҳабси муҳаллад ва азоби муаббад. *Аҳмади Дониш*

МУАББИР *а. معبر* таъбирқунанда (маҳсусан хобро); баёнқунанда.

МУАВВАД *а. معود* одатқунонида ба ҷизе, омӯхта.

Набудаст, то буда давронӣ гетӣ
Ба ибқон аёнӣ гетӣ муаввад. *Саъдӣ*

МУАВВАЗ *а. معوض* иваз кардашуда; иваз, бадал.

Нили омон ва амонӣ ба теги мисри ва ямонӣ муавваз гашт. *«Равзат-ус-сафр»*

МУАВВАЛ *а. معول* 1. муътамад, сазоворӣ боварӣ ва эътимод; 2. эътиҳод, итминон, боварӣ; умед ва таъқя.

Дар шаҳру роҳ — дар ҳама ҷое маро бар у
На ҷон эътимоду на ҷон муаввал аст. *Муиззӣ*

Замони ахлоқи у ба ҳамоид мубаллад гашт,
даст аз ҳавову ҳавас кӯтоҳ кард ва забони тоиннон
дар ҳаққи вай ҳаҷмчун дороз, ки бар қондан аввал
аст ва зӯҳд на салоҳаш бе муаввал. *Саъдӣ*

МУАВВАҚ *а. معوق* 1. ба таъхир андохта, дермонанда; ақибмонда.

Дигар узрҳо ва ҳикоятӣ пушида, чунон ки одати эшон буда, муаввақ гардонанд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. дар мушқилӣ ва азоб монда.

Чандин ҷи нолад ин ҳамои мутаваққ,
На-ш дил пурдарду на равони муаввақ. *Мунҷик*

МУАД(Д) *а. معد* омода, тайёр кардашуда, муҳайё ва ҳо-зир.

Сарони лашкарро фермуд, ки фардо бомдод муад бошед. *Авфӣ*

ҷоман муад ҷоман тайёркардашуда, ҷоман дӯхта.

Ҳаргиз рӯз нагузарад, ки даҳ ҳазору бист ҳазор динор зарӣ нақд ва саду дувест ва сесадто ҷоман муад аз хизонаи у [Ҷозоихон] харч нашавад.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

муад доштан омода кардан, тайёр кардан.

[Муғулҳо] китишо муад дошта ва маҷониқ набо карда ва муҳофизон нишонда ва Буқо-Темур бо тумене лашкар бар сари роҳи Мадоин ва Басра нишаста буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

муад кардан омода ва тайёр кардан.

Боия, ки лашкар улӯфае, ки ҷиҳати мавозен сахт муад карда бошад, нахӯрад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУАДДАБ *а. مؤدب* адабӣрифта, боадаб, ботарбия.

Чун касе... ба вартан меҳнат дарафтод, муаддаб гардад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Таълими одоб уро ҷи ҳоҷат,
Қуҳ худ зи оғоз омад муаддаб. *Ҷомӣ*

МУАДДАД *а. معدد* адад кардашуда, шумурдашуда; муаддад шудан теъдод карда шудан, шумурда шудан.

Битвон шумурд осои асбоби давлати ту,
Гар қатраҳои борон ҳаргиз шавад муаддад. *Муиззӣ*

МУАДДИБ *а. مؤدب* адабидиҳанда, адабомӯз, мураббӣ, муаллим.

Эҳтиёҷ уфтод ба муаллимон ва доёнӣ ва муаддибон ва ҳодӣён. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУАДДИЛ *а. معدل* муътадилқунанда, ба ҳолати эътидол оваранда, ростқунанда, қонмқунанда.

МУАДДИЛУННАҲОР *а. معذل النهار* 1. нуҷ. хатти доира-вӣ, ки агар сайрӣ Офтоб ба он доира тасодуф қунад, шабу рӯз баробар мешавад; 2. ҷуғр. хатти истиво, экватор.

Мавозе аз ара, ки салоҳияти иморат дорад ва маскани ҳайвоноти мутанаффиса метавонад буд ва он буюқ қариб ба муаддилуннаҳор аст.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

МУАДДӢ *а. مودی* 1. сабабшаванда, боис, сабаб.

Одаи фатгонро зинда гузоштан муаддӣ ба халалҳои азиям бошад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Сукрот гуфт: ... Наҷот аз марг муаддӣ бошад ба ҳаёти ҷишаста. *«Равзат-ус-сафр»*

2. адоқунанда, пардозаидаи бочу хироҷ.

Шуд зи бемуқнатнио бемолӣ

Мулки шаҳ аз муаддӣи ҳолӣ. *Низомӣ*

МУАЗЗАБ *а. معذب* азоб додашуда, азобқашанда дар раиҷу азоб.

Ҳуқкомро иҷозати барот навиштан диҳанд ва дигар бора авонон ба мақсуд расанд ва дастӣ тавовул барқушоиянд ва раёб муаззаб гарданд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Агар маро бад-ин навъ тақолиф муаззаб ҳоҳед дошт, пас иҷозат диҳед, то тарки сӯҳбати шумо гуфта, мутаваҷҷеҳи гушан узлат гардам.

«Анвори Суҳайлӣ»

МУАЗЗАЗ *а. معزز* азиз дошташуда, арҷманд.

Сангсунит гуфт: ... Агар маро ба шарафи муҷо-ласати худ муаззаз сози, ... аз қарами ту бадеъ набошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Пайваста шахриёр [Баҳман] эшонро муаззаз ва муҳтарам доштӣ. *«Равзат-ус-сафр»*

МУАЗЗАМ *а. معظم* азим ба бузург шумурдашуда, бузург доишташуда, касе, ки ўро бузург мешуморанд.

Сабаб он будааст, ки ин Байқанд ҷое муаззамӣ неқ аст, аҳли ҳар деҳе он ҷо рабате бино кардаанд. *«Таврихи Наршахӣ»*

Чумла гуфтанд: Эй муаззам подшоҳ,
Гар диҳад моро ба хорӣ сар ба роҳ ... *Аттор*

МУАЗЗАМОТ *а. معظّمات* ҷ. муаззам.

Лҳақ он қалъа аз уммаҳоти қулали Эрон, бал аз муаззамоти буқон ҷаҳон аст. *«Равзат-ус-сафр»*

МУАЗЗИМ *а. معزم* азимхон, дуохон, афсунгар.

Муаззимон ва мунаҷҷимон ҳаҷмчунин саъй менамуданд. *Авфӣ*

МУАЗЗИМОНА معزانه ҳамчун азоимхон, ба сифати азо-
имхон.

Як лаҳза муаззимола пеш о
Дар шиша даровар он паридо. *Шамси Табрезӣ*

МУАЗЗИН муъззин *a. مؤذن* муъззин, даявату-
нанда ба намоз, суфни масҷид.

Бонси кори сабукхат бод вақти субҳдам
Бонги он мурге, ки ӯ майхорагонро муъззин аст.

Муиззӣ

Ҳадиси қомати ту гар муаззини шунаванд,
Ба умри хеш наёянд баяд аз он ба фалох.

Қамолӣ Хучандӣ

МУАЗЗО *a. معز* азодор, мотамзада, сугвор.

Пушам снёху бонги муаззо бароварам
Бар суги офтоби вафо з-ин пас абрвор. *Ҳоқонӣ*

Бо падар будам ба ҳар буюқат муханнову мусиб,
Бе падар гаштам ба ҳар маҷлис муаззову мусоб.

Муиззӣ

МУАЙЙД *a. مؤيد* таъйидкунанда, тақвиятдиҳанда, даст-
гиркунанда.

МУАЙЙД *a. مؤيد* 1. таъйидёфта, дастгир кардашуда;
2. маҷ. бомайманат, масъуд, бахтиёр.

Бош ҳамеша падим бахти мусонд,
Бош ҳамеша қарини мулки муайяд. *Манучехрӣ*

МУАЙЯН *a. معين* 1. таъин кардашуда, муқаррар; маҷ.
маҳсус, хос.

Бар ҳар як аз соири бандагон ва хавонӣ хидмате
муайян аст. *Саъдӣ*

Туро худ ҳар кӣ бинад, дӯст дорад,
Гуноҳе нест бар Саъдӣ муайян. *Саъдӣ*

2. равшан, возеҳ ва ошкор; маълум.

Ба рӯзи ҳаҷр, Ҳилолӣ, зи рӯзгор чӣ ноӣ?
Муайян аст, ки ин рӯзу рӯзгор намонад.

Ҳилолӣ

Ба чун нахондаанд ва мақсад муайян нест, маслаки
миёна ихтиёр кунад. *Аҳмади Дониш*

МУАҚҚАД *a. مؤكد* 1. таъкид кардашуда; 2. мустаҳкам,
устувор, қатъӣ.

Ратӣ чунон воҷиб кард, ки ин нома фармуда омад
ва ба тавкен мо муаққад аст. *«Табрихи Байҳақӣ»*

Кипчоқ гуфт: Миёни ману ту қавонид дӯстӣ муақ-
қад буд. *«Ҷомеа-ут-таворих»*

Чун Дайлӣ иёрӣ нақди Маҷнунро комил ёфт,
истихон хотири Маҷнунро хост, то ақди мувоса-
лат муаққад ва мушайяд гардад. *«Хористон»*

МУАЛЛАЛ *a. معلل* 1. он чӣ ки сабаб дорад, иллатнок,
сабабноқ; 2. маҷ. оғула, оғушта.

Подишоҳ суҳанони муаллал ба ғаразро бовар кар-
да, Қутлуғхонро ... аз Бакан талаб фармуд.

«Табрихи Фаршита»

МУАЛЛАМ *I a. معلم* омӯхта, таълимгирфта.

Он ҷили ваҳшӣ мар-он ҷили муалламро ром ша-
вад? *Афӣ*

калби муаллам сағи омӯхта.

Дар зери тағқи тоати ӯ сайри осмон
Гардан ниҳода рост ҷу калби муаллам аст.

Анварӣ

муаллам гардонидан омӯхтан, тарбият кардан; ром
кардан.

[Тахмураc]... сағони тозиро муаллам гардонид.
«Равзат-ус-сафо»

МУАЛЛАМ *II a. معلم* аломатдор, нақшдор, нақшин.

Касе гуфт: Саъдӣ, чӣ гуна ҳамебинӣ ин деби
муаллам бар ин ҳайвони лоялам? *Саъдӣ*

В-аз омадани ту дасти гетӣ
Афрухта остин(-и) муаллам. *Ҳоқонӣ*

МУАЛЛАФ *a. مؤلف* 1. таълиф кардашуда.

«Таърихи Ҷаҳонқушой» муаллафи ӯ [Чувайнӣ]
соҳибдевор аст. *«Равзат-ус-сафо»*

Дар қавониди ғунун ва улум мудавван ва мувал-
лаф мешавад... *Аҳмади Дониш*

2. таркибёфта.

Бинӣ узвест муаллаф аз устухон ва ғузруф.
«Маҷнат-ул-ансоб»

Ин низ қиёс бувад, зеро ки ин суҳанест муаллаф
аз ду қазия, ки ҳар гоҳ ҳар ду пазируфта ояд.

Ибни Сино

МУАЛЛАҚ *a. معلق* 1. овехташуда, овезон; сарнагуно-
овезон.

Осмон бар сарам ғусун хонда,
Ман муаллақ ҷу осмон монда. *Низомӣ*

Домест чини зудфаш, ақл андар ӯ муаллақ
Ҷазъест чашми шӯхаш сеҳр андар ӯ мураккаб.

Анварӣ

2. тааллуқдор, вобасташуда.

МУАЛЛАҚЗАН *معلق زن* сарнагуни ва чаппаву ростшаван-
да.

Қабутар ба боз ар шавад кинасоз,
Муаллақзан ояд зи сини боз. *Ҳотифӣ*

МУАЛЛИМ *I a. معلم* омӯзгор, ёддиҳанда дониш, устоз;

◇ *муаллими* аввал лақаби Арасту.

Аз муаллими аввал нақл кардаанд, ки фозил-
тарин сифате аз сифот ... он аст, ки онро ҷавод хо-
нанд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУАЛЛИМ *II a. معلم* аламоқ, дарднок, дардовар.

Муҳолиф сангборон карда, захме муаллим ба
вай расид, ва ӯ ҳамчунон мефарфт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУАЛЛИФИ *a. مؤلف* таълифкунанда, нависанда китоб ва
асар, мусанниф.

Бист ҳазор динор бар муурооти муаллифон ва му-
синнифони китоб нифоқ афтада буд.

«Равзат-ус-сафо»

МУАЛЛИО *a. معلى* 1. оид, боло ва балан.

Муалло тахти заррине ба садраш,
Қи гардуи поёе аз авҷи қадраш. *Ҳозиқ*

2. азим, бузург; оид; урдуи муалло лашкар ва лаш-
каргоҳи оиди шӯҳона.

Маҳмуди Валадӣ, ки аз навбарони он ҳазрат буд, бе ҷиҳат аз урдуи муалло гуруҳта, ба Самарканд рафт. «*Таърихи Фаршита*»

МУАММАЁТ *a.* معيمات ч. муаммо.

... Ва ҷаҳори аз муаммаётро билфавр ёфтам.

Восифӣ

МУАММАР *a.* معمر касе ё ҷизе, ки умри дароз дидааст, куҳансол, солхӯрда.

Қудраташ бод, то тирози камол

Бар сипехри муаммар андозад. *Ҳоқонӣ*

Султон Ҳусайн ... чун муаммар шуд, ҳавос ва қувваи у заъфи тамои пайдо карда буданд.

«*Таърихи Фаршита*»

МУАММАРӢ *a.* معمرӣ дарозумри, куҳансоли, солхӯрдагӣ.

Бод чу рӯзи он ҷаҳон хамсина алфа соли ту,
Пеш зи муддати абад зоти туро муаммарӣ.

Ҳоқонӣ

МУАММИЛ *a.* مؤمل майлу умеддошта, оруздошта.

Ҳар кас ки дар ғурбат ғани ва мутамаввил бошад, мардум ба мӯҷоҳасат ва мусохабати у муаммил ва роғиб бошанд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУАММО *a.* معي المعما 1. сухани сарбасти ва муглак; масъалаи пӯшида; рамз.

Асрори азало ро ту дониву на ман,
В-ин харфи муаммо на ту хониву на маъ;
Ҳаст аз паси парда гуфтугӯи ману ту,
Чун парда барафтад, на ту мониву на ман. *Хайём*

Ҳадис аз мутрибу май ғуву рози даҳр каттар чӯ,
Қи кас нақшуду нақшоид ба ҳикмат ин муаммор.

Ҳофиз

2. *адш.* шеър, ки ба таъри рамз ва имо ба қондаи маҳус инсро ифода мекунад, чунон ки дар мисоли зерин:

Аз миён бархез, эй сарви барин,
Ҷои ту ин нест, болотар нишин*.

сарви барин кино аз ҳарфи алиф буда, агар аз миёни калимаи 'миён' (ميان) алиф хеста болотар, яъне дар аъвали калима нишинад, номи 'Амин' (امين) ҳосил мешавад; муаммо **шикофта**н муаммо ҳал кардан.

Ин муаммо агар шикофтаӣ,
Ғайри ҳеҷ аз миён ҷӣ ёфтаӣ? *Бедил*

МУАНБАР *a.* معنبر анбарин, муаттар, хушбуй.

Яке банди шамъе муанбар ба даст

Хиромон биёмад ба болини маст. *Фирдавӣ*

Ҳама хиндувон синарешон шуданд,

Чу зуффи муанбар парешон шуданд. *Ҳотифӣ*

Давоте чун дили огоҳ дорӣ,

Муанбар ҳомае чун оҳ дорӣ. *Нозим*

МУАННАС *a.* مؤنس 1. ҷинси занона; 2. мода; **муқобили** музаққар 1.

Ин моҳӣ музаққар аст ё муаннас?

«*Анвори Суҳайлӣ*»

МУАННИД *a.* معند инодкор, яқрав, яқраха.

Эй муанниди нопок, падарамро бикӯштаӣ ва гу-
рехтӣ ва ман туро меҷуям. *Авфӣ*

МУАРБИД *a.* معرب арбадаҷӯ, ҷанҷолӣ, ҷанғара, шӯран-гез.

Амир Амид донист, ки бад гуфтааст, ... гуфт:
Эй худованд! Он ҳар ду Низомӣ муарбиданд ва са-
бук, маҷлиҳоро ба арбада бар ҳам шӯранд ва ба
зиён оранд. *Низомии Арӯзӣ*

МУАРРАБ *a.* معرب грам. арабишуда, мувофиқи қоидаҳои забони араби тағйир ва тасриф кардашуда, ҳамчун: 'аур — зуран', 'навишта — навиштаҷот', 'ғавҳар — ҷав-ҳар' ва ғ.

Мардум ўро Самарканд хонанд ва аъроб ин лафз муарраб сохта Самарқанд гуфтанд.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУАРРАҶ *a.* معرج матон нафиси мунаққаш.

Муарраҷ қасаб банд бар банди най,
Мунаққаш ба таҳрири тақдири вай. *Ҳочу*

МУАРРИФ *a.* معرف 1. шиносонанда; 2. раиси таширифот, касе ки дар маҷлиси подшоҳон кӣ будани меҳмонон ва воридшудагиро баён карда, ба ҷои муносиб менишонад.

Нигаҳ кард қозӣ бар у тез-тез,
Муарриф гирифт остинаш, ки хез! *Саъда*

Орифо, ту аз муарриф форӣғ,
Худ ҳамебинӣ, ки нурӣ бозӣғ. *Румӣ*

МУАРРИХ||МУВАРРИХ *a.* مؤرخ таърихшинос; таърихнавис; солушмор.

Насаби у наздики муаррихон муҳаққак аст.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Муаррих чун шумори соли вай кард,
Аторуд бар сари зулкаъда ҳай кард.

Хисрави Деҳлавӣ

МУАРРО *a.* معرى холи, барӣ, пок; овоз.

Эй муарро асли олиҷаҳларат аз ҳикду хирс,
В-эй мубарро зоти маймунахтарат аз зарку рев.

Ҳофиз

Мубарро ғавҳари назмаш зи таъқид,
Муарро ҷавҳари фикраш зи тақлид. *Ҳосиҷ*

Ба тааммул андешидам, ки атвори он маҳфили исмат аз ороиши соғару мино муаррост. *Бедил*

МУАСҚАР *a.* معسكر лашкароҳ, урдугоҳ.

Рӯдоба қанизакони худро ба баҳонаи гул чидан ба қанори муасқари Зол фиришод. «*Равзат-ус-сафо*»

МУАССАМ *a.* مؤتمن ғуноҳкор, айбдор; муассам кардан айбдор кардан.

Ту бигӯй, фоли бад чун мезанӣ,

Пас ту ноҳеҷро муассам мекуяӣ. *Румӣ*

МУАССАС *a.* مؤسس асос гузошташуда, бунёд неҳодашуда.

Иҷозат аст, ки ба ҳуҷраи мусаддас ва хонаи му-
ассаси худ [забӯрҳо] дароянд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУАССИР *i.* مؤثر таъсиркунанда.

Эй муассир бар ҳама кас ҳамчу аҷроми сипехр,
Эй гиромӣ бар ҳама кас ҳамчу айёми шабоб.

Муиззӣ

Девона гуфт: Агар ба он касе, ки аҳд кардаӣ, туро эҳтиёе ҳаст, ба ҷаъдан худ вафо кун ва илло ту до-

ни. Маликро ни сухан муассир афтод, ба аҳд вафо кард. «Хористон»

МУАССИР II *а.* معسر душворкунанда, машаққатовар, сахтиафзо.

Он муассир набвад андар оқибат,
Номӣ у бошад му а с с и р — оқибат. *Румӣ*

МУАССИС *а.* مؤسس асосгузор, бунёбдиҳанда.

Падарам муассиси асоси қарам ва мумаҳхиди
бинои марди буд. *Авфӣ*

МУАСФАР *а.* معصفر бо ранги гули усфур (заъфаронӣ ёбӣ) зард кардашуда, зардранги ба сурхӣ монл.

Лаби лаъли Рудоба пур ханда кард,
Рухони муасфр суви банда кард. *Фирдавӣ*
То гули хайрӣ бувад чу рӯи муасфар,
То тани сунбул бувад чу зулфи мучаъад.

Манучехрӣ

МУАСФАРГҶҢ معصفرگون муасфарранг, зардранг, ба ранги заъфарон.

Сурхия хафча нигар аз сурхбел
Муасфаргун пушташ, у худ сапел. *Рӯдакӣ*

МУАСФАРИ معصفرى муасфарранг, зардранги ба сурхӣ монл.

Рӯе чу заъфарон шавад аз вай муасфарӣ,
В-аз хурраи нашоги дил орад чу заъфарон.

Чаҳархӯи Заргар

МУАТТАЛ *а.* معطل 1. аз истифода монда; аз истеъмол баромада; бекор.

Уро Бухорхудот бино кардааст, зинбат аз ҳазор
сол аст аз баровардани он кох, ва ин кох вайрон
ва муаттал шуда буд. «Таърихи Наршахӣ»

2. маъзул ва бекоршуда.

Яке аз дабирони муаттал номае навишт. *Авфӣ*

3. маҷ. бенаво, дармонда, бечора.

Дар мисли сангу оташ мондаам,
Ҳам муаттал, ҳам мушавваш мондаам. *Аттор*

МУАТТАР *а.* معطر атрогин, хулбӯ.

Шоммаро аз гулу райҳони боғ
Сохта чун гулча муаттар димоғ. *Ҷомӣ*

Адл нурист, к-аз у мулк мунаввар гардад,
В-аз насимаш Ҳама офоқ муаттар гардад.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МУАХХАР *а.* مؤخر 1. ақиб гузошташуда; 2. таъхирлашар; дершуда.

...Ду соат-ду соат ба шугл киёро лозим мешу-
мурдан, ки муқаддам ба муаххар нашавад.

Аҳмади Докиш

3. қисми ақибн чизе.

Он ду бародар ба кишти даромаданӣ, яке дар
муқаддами кишти ва дигаре дар муаххари он би-
нишаст. «Ҳазору як шаб»

МУАҚҚАД *а.* معقد гиреххӯрда; тобдор; ҳалқа-ҳалқа.

Аз баҳри он ки зулфи муаққад наку бувад,
Сунбул ба боғ зулф муаққад кунад Ҳама.

Манучехрӣ

МУАЧЧАЛ I *а.* معجل таъҷил кардашуда, таъҷилшуда,
ба таъҷил афтода.

Сурури мо ба воситан ин ҷамоат му а ч ч а л
шуда, намехостем, ки мукофоти он му а ч ч а л шавад.
«Равзат-ус-сафо»

МУАЧЧАЛ II *а.* معجل таъхир кардашуда, дермонда.

Сурури мо ба виситан ин ҷамоат му а ч ч а л шуда,
намехостем, ки мукофоти он му а ч ч а л шавад.
«Равзат-ус-сафо»

МУБАД/МУБИД موبد рӯхонии зардуштиён (оташпара-
стон), ки аз мугон болотар будааст; олим ва донишман-
ди дини зардуштӣ.

Пас он ғаҳ Ҳама мубадонро бихонд,
Шунида сухан пешӣ эшон биронд. *Фирдавӣ*

Мубадонро ба шарт пеш овард,
Мохро дар никоҳи хеш овард. *Низомӣ*

мубали мубадон саррӯхонии зардуштиён.

Бифармуд, то мубали* мубадон
Бихонад зи ҳар кишваре бихрадон. *Фирдавӣ*

МУБАДДАЛ *а.* مبدل табдильёфта, дигаргуншуда; ивазшу-
да; мубаддал гаштан (ё гардиан) табдил ёфтан;
иваз шудан.

Ба юмни қадами дарвешон ва сидқи нафаси эшон
замонии ахлоқи у ба ҳамоид мубаддал гашт. *Саъдӣ*

Гуфто: Бале, вале чӣ кунам, к-аз фиреби даҳр
Бас айни ҳуш, ки гашт мубаддал ба нохушӣ.

Ҷомӣ

Замоне уқдаи сангӣта шавад ҳал,
Қи шухӣ бо арақ гардад мубаддал. *Бедил*

МУБАЗЗИР *а.* مبذر исрофкор, бехуда сарфкунанда.

Гуфт: Ин гадон ғиҷҳанми мубаззирро, ки чан-
дин неъмат ба чандин мулдат барандохт, биронед!
Саъдӣ

МУБАЗЗИРӢ مبدى исрофкорӣ; бехуда харч кардан.

Порсоздоеро неъматӣ бекарон аз таракаи ам-
мон ба даст афтод, фиксу фучур оғоз кард ва мубаз-
зирӣ пеша гирифт. *Саъдӣ*

МУБАЙЯН *а.* مبين баён ва равшан кардашуда; ошкор;
всозех, аён.

Қалби рақиқ чанд бипӯшад ҳадиси ишқ,
Ҳар-ч он ба обғина бипуши, мубайян аст. *Саъдӣ*
...чунончи дар зимни қазое ҳоҷати мушорунӣ-
лайҳ мубайян хоҳад шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУБАРРАД *а.* مبرد хунуккардашуда, сардкардашуда.

МУБАРРИД *а.* مبرد 1. хунуккунанда; сард кунанда;
2. дорун сардкунанда мизоч.

МУБАРРИДОТ *а.* مبردات 4. мубаррид 2.

Масалан, мариз ба воситан истеъмоли мубарри-
дот ба ғуҷони он, ки мариз гарм дорад, ҳарорат
аз мизочи дил бурда бошад. *Аҳмади Докиш*

МУБАРРИЗ *а.* مبارز барҷаста (дар бораи одаму); бартари
дошта (дар фазл ва ё шучоғот).

Гуфт: Эй нокиди мубарриз, чӣ гуй, — миёни ша-
би ғосик ва субҳи содиқ фарқе аст? «Оини нигориш»

МУБАРРО *а.* مبررۃ бари кардашуда; пок, ҳоли (аз
айб, ғувоҳ ва ғ.).

Ман аз ин тўҳмат мубарроям. «Равзат-ус-саф»

...Азбон он анҷумани тамкин аз тўҳмати асбоби
беъътидоӣ мубарро. *Бедил*

МУБАРРОТ *а.* مبرات хайрот ва садақот.

Баъд аз заводи он қавм хайроте ва мубарроте,
ки аз эшон судур ёфта буд, мундарис гашт.

«Равзат-ус-саф»

МУБАРҲАН *а.* مبرهن 1. бо бурҳон (далел) исбот ва рав-
шан кардашуда; 2. ошкор, хувайдо, равшан.

Аз ғаное чу тӯе гашт мубархан моро,

Ки тару хушкӣ ҷаҳонро раҳи селоби ғаност. *Анварӣ*

Зафар аз шукҷаву мўҳру ливояш

Мубархан чун саодат аз лиқояш. *Ҳозиқ*

...Ва маънии қуввати ғолиб бе гуфтугӯ мубархан.

Бедил

МУБАССИР *а.* مبصر 1. назаркунанда, ингоҳкунанда, би-
нанда.

Мубассир чу бар мурда резад гинаш,

На бар вай, ки бар худ бисузаяд дилаш. *Саъдӣ*

Баҳон васли ту гар ҷон бувад, харидорам,

Ки ҷинси хуб мубассир ба ҳар чӣ дид харида.

Ҳофиз

2. кордон, мутахассис, хабир.

Мубассирон ва ҷавҳариёни пойтахт як курур

хун ... қимати тахти «фируз» кардад.

«Таърихи Фарошита»

МУБАТТАР *а.* مبتتر 1. думбурида; 2. маҷ. бурида, қатъ
кардашуда; соқит ва бекор кардашуда.

Гар обу оташ бо ту ба кин бурун оянд,

Зи килику қаффи ту гардад мубаттар оташу об.

Муизӣ

3. маҷ. наслбурида, бенасл, безурёте; 4. маҷ. душ-
ман.

Бас дўхта сагзанат чу сўзан

Дар захри ҷигар мубаттаронро. *Ҳоконӣ*

МУБАШШИР *а.* مبشر башоратдеҳ, хушхабарирасонанда,
қосиди мўждаовар.

Чун амир Масъуд бар ин нома воқиф гашт, сахт
шодмона шуд ва фармуд, ки то бӯк ва духуд заданд

ва мубашширонро бигардониданд ва бисёр каро-
мат кардаанд. «Таърихи Байқай»

Саъуддавла хабари он фатҳро бар дасти му-
башширон ба атроф фиристод. «Ҷомеъ-ут-таворих»

Ногоҳ мубашшире башорати таваллуди Маҳмуд
дод. «Таърихи Фарошита»

МУБАҚБИҚ *а.* مباقيق бақ-бақунанда, бақ-бақчўшанда;

◇ суфичан мубақбиқ шайх ё суфичи бодӣ, ки худро бо

чўшу хурушу хою хўй намонш медихад.

Ақл ҷуз хочан мубақбиқ нест,

Ақл суфичан мубақбиқ нест. *Саноӣ*

МУБДАЛ *а.* مبدل бадалшуда, ивазшуда; дигаргуншуда.

Хашму шаҳват мардро аҳвал кунад,
З-истикомат рўхро мубдал кунад. *Румӣ*

МУБДАОТ *а.* مبدعات ч. мубдаъ.

Ғараз аз мубдаоти қавну макон,

Зубдан ҳосилоти ҳафту ҷаҳор. *Убайду Зақонӣ*

Созадат истиломи он ламаот,

Фориғ аз мубдаоту мухтараот. *Ҷонӣ*

МУБДАЪ *а.* مبدع ба вучуд овардашуда, ихтироъ ва
кашфшуда.

МУБДЕЪ *а.* مبدع ибдоъкунанда, эҷодкунанда, навиновар,
эҷодкунанда чизи нав, ки аз дигарон намуна ва сар-
машқ нагирифта бошад.

Мубден ҳар чашма, ки ҷудеш ҳаст,

Мухтареи ҳар чӣ вучудеш ҳаст. *Низомӣ*

Ман ба суҳан мубдеу мункир маро

Ҷавқе аз ин сарсабуку ҷонгарои. *Ҳоконӣ*

МУБЭНР *а.* مبذر он ки баҳишхон бемаврид мекунад;
исрофкор.

МУБИД *а.* موبد ниг. мубад.

МУБИЛ(Ҷ) *а.* مبل резанда; таркунанда.

Чашма шуд ҷанми асос з-ашки мубил,

Не зи гуфти хушк, бал аз бун дил. *Румӣ*

МУБИН *а.* مبين 1. ошкоркунанда, возеҳ ва равшанкунан-
да; ошкор, возеҳ.

Сонри мулуки Ҳинд чун аз ин фатҳи мубин ха-
бардор шуданд ба қадами изъон ва ниқиде пеш ома-
данд. «Равзат-ус-саф»

2. соф, равшан, пок.

Осори наҷобат ... дар ҷабини мубини у [Эраҳ]
метоғи. «Равзат-ус-саф»

МУБО *а.* ميا ниг. мабор.

МУБОАДАТ *а.* مبادعات дурӣ, ҷудой аз ҳамдигар.

Куббара гуфт: ...Пас аз ин муроҷаат муҷонабат
варзидан ва муовадатро ба мубоадад табдил наму-
дан авло. «Анавори Суҳайл»

Ин ҳама хузуи андўхи ман ба виситан мубо-
адати хидмати Идрис ... аст. «Равзат-ус-саф»

МУБОДАЛА *а.* مبادل бадал кардан, ҷизро ба ҷизе иваз
кардан, муовина.

Фарангиён ба халифа ишват намуда, ба қабули
хароҷоти аскарӣ ва мубодалаи баъзе шахрҳо Ру-
сияро аз ин муҳосама мутақонд гардониданд.

Аҳмади Дониш

МУБОДАРАТ *а.* مبادرت 1. ҷиҳот ва ташаббус, кўшиш,
сабқату пешӣ ҷустан; 2. иқдом, шурӯъ кардан ба коре.

Агар-т бадра расонад ҳаме ба бадри мунир,
Мубодарат куну хомуш мабoш ҷандино! *Рудакӣ*

Агар халифани Бағдод ба хидмат ва тоат мубода-
рат намояд, уро ба ҳеҷ вачҳ таъриз марасон!

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Барҳез, эй фарзанд! Пон давлат дар риқоби сао-
дат кун ва бар ҳама сабқат ва мубодарат намой!
Восифӣ

МУБОДӢ *а.* مبادی ибтидокунава, саркунанда, саркунан-дан коре.

Муддати мадид дар муқобили яқдигар хайма ва хиргоҳ истода карда, дар ҷанг мубодӣ наменшуданд.
«*Таърихи Фаршита*»

МУБОИН *а.* مبالغه бо ҳам муҳолиф, ғайри мутобиқ, му-форик.

Андар ҳандаса ғъанд, ки ҳар микдори мушо-рки дигар микдор муқоисаи худ бувад ё мубоин.
Ибни Сино

Афзоли сибёъ чун шер ва ғайра агарчи шабёҳ аст ба шаҷоат, аз вучӯҳ мубоини он аст.

«*Ахлоқи Чалоӣ*»

МУБОЛАҒА||МУБОЛАҒАТ *а.* مبالغه||مبالغت 1. кушиши бисёр ба кор бурдан.

... Фавче ... фиристод, то дар истехкомн шаҳр му-болаға намоёнд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. исрор қардан дар суҳан, ташвиқот бурдан.

Ҳарчанд муболаға намуд, дараҷан қабул наёфт, зеро ки бисёр ранҷида будам. *Восифӣ*

Чавон ба муболаған бисёр дархост мекард, ки ду-се рӯзе ин ҷо икомат намоӣ!

«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

3. аз ҳад афзун эътибор додан ба чизе, чизеро берун аз воқеъ таърифу тавсиф қардан; аз ҳад гузаронидан (дар суҳан).

Якero аз бузургон ба махфиле-андар ҳаёситу-данд ва дар авсофи ҷамлаш муболаға ҳамакар-данд. *Саодӣ*

...Дар ёъоз ва икромн у муболағат мефармуд.
Авфӣ

Ман дар ин ҳикоя инкоре доштам ..., ки мубо-лаға бошад ва ғайро. *Аҳмади Докиш*

4. *адш.* яке аз воситаҳои тасвири бадеӣ, дар тавсиф ва ё мазамматти чизе ё касе ғайра аз будаи суҳан рон-дан.

Муболаға се навъ мешавад: 1) муболаған таблиғ — тасвири (тавсиф ва ё мазаммате), ки ба ақл ва одату зиндагӣ мувофиқ бошад; 2) муболаған иғроқ — тас-виrote, ки ба ақл мумкин, аммо дар одату зиндагӣ номукин бошад; 3) муболаған ғулӯв — тасвиrote, ки ҳам аз рӯи ақл ва ҳам ба одату зиндагӣ маҳол бо-шад.

МУБОЛАҒАКОР مبالغهكار муболоғиқунанда, дурӯғгӯ, му-ҳобатчӣ.

Ду кас андар суҳан муболағакор,

Аз Самарқанд як, дигар зи Бухор. *Саодӣ*

МУБОЛОТ *а.* مبالغات парво, эътино, тавачҷӯх, илтифот.

...Қабоеҳи қоҳирро аз ғадр ва макр ва адами мулобот ба аймони муғаллаза ва ғайризолиқ бар-мешумурд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУБОР مبار ниг. мабор.

МУБОРАЗАТ *а.* مبارزت мубориза, ҷанги дутарафа, муҳо-риба.

Чун лашкар аз ҳар ду тараф рӯй дар ҳам овар-данд ва қасди муборазат қарданд, аввал касе, ки дар майдон даромад, он писар буд. *Саодӣ*

МУБОРАК *а.* مبارک бобаракат, хуҷаста, неку ва бахайр.

Мерави хандону меғӯй, муборак бод ид,
Ҳамчу иди мо муборак нест иди ҳеҷ кас. *Ҳилоӣ*

Чӣ шуд, ки шому саҳар рӯн худ бинишонӣ,
Муборак аст ҷамоли ту дар сабоху равоҳ.
Ибни Ямин

МУБОРАКБОД مبارکباد табрик ва таҳният.

То шудам ҳалқа ба ғуши дари майхонаи ишқ,
Ҳар дам ояд ғаме аз нав ба муборакбодам.
Ҳофиз

МУБОРАҚДАМ مبارکقدم хушдаму нафас, муассирнафас, он ки суҳбатш таъсири нек мебахшад.

Дар ин шаҳр марди муборакдам аст,
Ки аз порсоён чун ӯе кам аст;
Набурданд пешаш муҳимоти кас,
Ки мақсуд ҳосил нашуд дарнафас. *Саодӣ*

МУБОРАКНИҲОД مبارکنيهاد некусиршт; поквичдон.

Ба шаҳре-дар аз Шом ғавго фитод,
Гирифтанд пире муборакниҳод. *Саодӣ*

МУБОРАҚПАЙ مبارکپای муборакдама, неққадама.

Магар Хизри муборакпай дарояд,
Зи юмни ҷимматаш ин раҳ сар ояд. *Ҳофиз*

МУБОРАКРОЙ مبارکرای муборакандеша, хуҷастафикр, неқрой.

Духтари қайсарн муборакрой,
Ҳам ҳумоноу ҳам ба ном Ҳумой. *Низомӣ*

МУБОРАҚӢ مبارکӣ хайру баракат; офиятмандӣ; соодат-мавдӣ.

{Ҳозон} чун ба муборакӣ ба Табрез расид, чанд рӯзе таваққуф фармуд. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУБОРАҚҲУЗУР مبارکحضور хушпою қадам.

Шунидам, ки марде муборакҳузуру
Ба наздики шох омад аз роҳи дур. *Саодӣ*

МУБОРИЗ *а.* مبارز ҷанговар; паҳлавон.

Чу лашкар ба лашкар даровард рӯй,
Мубориз бурун омад аз ҳар ду сӯй. *Низомӣ*
Мубориз талаб қарду новард хост,
Диловар далере ҳамовард хост. *Ҳотифӣ*

МУБОРО||МУБОРОТ *а.* مبارز||مبارات безор шудан ва аз ҳам ҷудо шудани марду зан.

Гар дани халъу муборо меравад,
Бад мабин, зикри Бухоро меравад. *Румӣ*

МУБОСАТАТ *а.* مباحثه суҳбатн самимона ва хушдилона.

Миёни эшон мубосатате рафт ва қадам бар бисоти мазоҳ фарохтар ниҳоданд. *Авфӣ*.

Гуфтгӯи бадеҳа ва мушоара дар миёни доштем ва ливон мутояба дар майдони мубосатат меафрош-тем. *Восифӣ*

Байрамхони туркмон ба Ғазнин рафта, Ҳоҷи Муҳаммадхонро ба мулоҷат ва мубосатат ба Қобул бурда буд. «*Таърихи Фаршита*»

МУБОШАРАТ *а.* مباحثات 1. коргузори қардан; мустақило-на қардан, ба сари худ қорро анҷом додан; маш-ғул шудан ба коре.

Муддате дар он шуғл мубошарат намуда, дар миёни акрон шуҳрате ёфтам. *Носири Хисрав*

2. муоширати марду зай,

...Бо завҷан худ лаҳзае дар бистари муошарат ва мубошарат гунод. *«Раззат-ус-сафоз»*

3. занушӯй, издивоч.

Шайх гуфт: ... Агар бар мубошарати духтари ман майл дорӣ, ба ту медиҳам ва аз домодни ту фаҳр дорам. *«Ҷомеа-ут-таҷсил»*

МУБОШИР *а.* مبشر коргузор; ба сари худ анҷомдихандаи кор; машғули ягон кор.

Соҳиб мегуфт: Минбаъд мубошири ҳеҷ шуғле нахоҳам шуд. *«Ҷомеа-ут-таворих»*

Ба қадри зарур дар ин умур мубошир бояд шуд. *Аҳмади Дониш*

МУБОЯА||МУБОЯАТ *а.* مبايعه||مبايعات 1. хариду фурухт, муомилаи харидуфуруш.

Гувоҳони адли мушорунилайх, зинда ва ҳозир ва ғофил аз он ки, баъд аз он мубоия рафта ва он мулк мунтақил ташта. *«Ҷомеа-ут-таворих»*

Мубоия миёни ҳар ду ғариқ бадин чумла аст, ки он қавм матон худро дар шаб берун меоваранд. *«Раззат-ус-сафоз»*

2. байат қардан, даст ва қавл додан барои итоат (ба подшоҳ, ҳоким, шайх ва монанди он).

Нахустин давлатманде, ки даст дар домани мубоат ва мубоияти ӯ зад, Қайс ибни Саъд ибни Абдои Ансорӣ буд. *«Раззат-ус-сафоз»*

МУБОЯНА||МУБОЯНАТ *а.* مباينة||مباينات аз ҳам ҷудо будан, бо ҳам муҳолиф будан, номутобикатӣ.

...Миёни ҳар ду мубоияте дар базъ тасаввур натавои кард. *«Ахлоқи Носири»*

МУБОЯОТ *а.* مبايعات 4. мубоия||мубоият.

Юмкин, ки баъд аз он миёни варасан он шахс мукосмае рафта ва он амлок ба мубоият ... ба мардуи мухталиф мунтақил шуда. (1) *«Ҷомеа-ут-таворих»*

Дар мубоият ва тичорот чизе, ки латиф ном дошта бошад, [Абулҳасан] нашунида буд. (1) *«Ахлоқи Муҳсин»*

МУБОҲ *а.* مباح ҷонз, раво; *д.* ҳалол.

Қутайба фармуд лашкарро, ки биравед ва Байхандро ғорат кунед ва хушу милои эшон муҳо қардам. *«Таърихи Наршах»*

Ба сар гардам, нагардонам дил аз ёр. Саре дорам муҳо аз баҳри ин кор. *Низомӣ*

Агар ба мазҳаби ту хуни ошқ аст муҳо, Салоҳи мо ҳама он аст, к-он турсат салоҳ.

Ҳотифӣ

МУБОҲАСА||МУБОҲАСАТ *а.* مباحثه||مباحثات бо ҳам баҳс қардан, дар атрофи ягон масала фикри рон гуногун ихор намудан.

Маро бо ҷамоате ... муҷаласат буд ва дар фунуни улум мубоҳасат мерафт. *Авфӣ*

Ба боғ бигзару аз баҳри хоки раҳгузарат Ба ҳам мубоҳасан сунбоду суман бишнав. *Фузулӣ*

МУБОҲОТ *а.* مباحثات тафохур ва нозин; тафохур, фаҳр, ифтихор.

Фаҳри ман ёдкарди Ширвон бех, Ки мубоҳоти хур ба бохтар аст. *Ҳоқонӣ*

Ба ёфтани ҷунон ганҷинаи пои мубоҳот бар фарқи Фарқадон хохӣ ниҳод. *«Анвори Сухайл»*

мубоҳот қардан тафохур намудан, ифтихор қардан. Агар касе ба тафаввуқ ва тағаллуб ё касрати мол мубоҳот кунад, аҳли ақл бар ӯ инкор кунад. *«Ахлоқи Носири»*

Дило, далолати хайрат қунам ба роҳи наҷот, Махун ба фикс мубоҳоти зӯҳд ҳам мафруш! *Ҳофиз*

МУБОҲӢ *а.* مباهي тафохурқунанда, фаҳрқунанда, ифтихорнок, сарфароз.

Сарире садриперош, ки шоҳӣ Шуда аз нисбаташ бар худ мубоҳӣ ... *Нозим*

Султон Қутбиддини ... ба Лоҳур рафт ва он ҷи сунтон ... Ғиёсуддин Мухаммад фирнстода буд, ба вусули он муаззаза ва мубоҳӣ тафт. *«Таърихи Фаршита»*

МУБРАМ *а.* مبرم 1. маҳкам, собит, устувор; *мач.* муҳим ва зарур.

Чанд қисса ва нуқта ба-он пайвастам, сахт мутаввал ва мубрам. *«Таърихи Байҳақ»*

2. *мач.* ҳафӣ қардашуда, ногузир; *қазон* мубрам қазови қадари қатъӣ, ногузир.

Фармони худро қазои мубрам ва амри муҳкам дониста, аз ман чизе, ки наёбӣ, чаро меҷӯӣ? *«Ҷомеа-ут-таворих»*

МУБСАР *а.* مبصر ба ин шакл камистеъмо; *ҷамъаш* мубсарот.

МУБСАРОТ *а.* مبصرات 4. мубсар ҷизҳои дидашаванда.

Садди зулмонӣ миёни мубсарот ва айни инсонӣ ҳол шуд, малик бар асп снәҳи ҳомуннавард ва бодиялмоёме, ки ҳамроҳ дошт, савор шуд. *«Раззат-ус-сафоз»*

... Ҳоссан басар идроки мубсарот қунад. *Аҳмади Дониш*

МУБСИРӢ مبصرى басират, биной.

Гуфтанд: Боре кам гир[ӣ]й, то кам накардӣ мубсирӣ, Қ-ин ҷашм нобино шавад, чун бигзарар аз ҳад бую. *Шамси Табрёзӣ*

МУБТАДЕӢ *а.* متدع 1. навиовар, ихтироқкор; 2. *д.* аҳли бидъат, касе ки ҷизи нави зидди дини қонунӣ ба вучуд меоварад, еретик.

Мубтадеон аз он ҷо ҳам пок қунам. *«Маҷмаа-ул-ансоб»*

МУБТАДО *а.* مبتدا 1. оғоз, ибтидо, ҷизе, ки дар аввал воқеъ шудааст.

Охир, эй ҷон, аввали ҳар ҷизро Мадайд ту, маншай ту, мубтадо. *Шамси Табрёзӣ*

2. *грам.* фоил.

МУБТАДИ *а.* مبتدى 1. оғозқунанда; ибтидоӣ, аввалин; *муқобили* мунтаҳӣ.

Шоҳид қадом? — Он ки шуҳуди қамолни ўст,
Мақсуди мунгаҳио таманнои мубтади. *Ҷомӣ*

2. талабани навоҳуз; навқор.

Ошони мубтади ро дар бадии талаби ин фан иршод мекардаанд. *«Ахлоқи Ҷалоли»*

Ва ноғох афтад, ки мубтади ба талбис ва таллис фирефта шавад ва нақди умри худ сарфи хидмати ноқисе кунад ба занни қамол. *«Ахлоқи Ҷалоли»*

МУБТАЗАЛ *а. مبتذل* хору залил, беқадр, нописанд, назарногир.

Ба якборатӣ он азиз мубтазал ва мустьясал гашт.
«Раззат-ус-сафоз»

МУБТАЛ *а. مبطل* ботил ва беҳуда кардашуда, бекор кардашуда.

Ботил кунад ҳусоми ту чун муъҷизин Қалим,
Чандон ки ҳосидони туро сеҳр мубтал аст. *Муизӣ*

МУБТАЛА *а. مبتلا* 1. гирифтори чизе, дучоргардида ба чизе; гирифтори балоу меҳнат.

Ба сӯхбати Абдурахмон мубтало шудам. *Авфӣ*

Эй эи ғамат дил ба ҷафо мубтало.
Бе ту ба сад гуна бало мубтало. *Қамоли Хуҷандӣ*

Мубталон ишқ медонад, ки мебояд гирифт,
Бар ғаму андуҳ ҳар ҷо мубталое будааст. *Мушфиқӣ*

мубтало гардида (*ғаштан*) гирифтори чизе шудан, дучор гардида ба чизе.

[Фалокатиён] ... обхон шурро меошомиданд ва рафта-рафта ба амрози мухталиф мубтало гардидаанд. *«Фатҳнома»*

2. ғамгин; балоқаш.

Ошиқӣ чист? — мубтало будан,
Бо ғаму дард ошино будан. *Анварӣ*

3. маҳ. ошиқ ва мафтун.

Ҳасан мубтало ва гирифтори он қанин буд.

«Таърихи Ҷаришта»

мубтало шудан ба касе ошиқ шудан ба касе.

Донишмандеро дидам, ки ба касе мубтало шуда
ва розаи аз парда бармало афтада. *Савдӣ*

Иброҳим [Гилъ] ба амзодан худ мубтало шуд,
вайро ба занӣ гирифт. *Ҷомӣ*

МУБТАНӢ *а. مبتنى* биноёбанда, асосёфта бар чизе, вобаста ба чизе.

Ва аз ин мабоҳисе маълум шавад, ки суҳани эшон
дар ин ҷан мубтанӣ бар мусомада аст.

«Ахлоқи Ҷалоли»

Муҳимме, ки асоси он мубтанӣ бар макру ғайр
бошад, оқибати он ба вақомат ... меаҷҷомад.

«Анварӣ Сухайлӣ»

МУБТАҒО *а. مبتغى* орзу кардашуда, объекти орзу ва талаб; орзу.

Маро мутаманно ва мубтағо он аст, ки ҳамаша
бо ту дар мақоми ҳусни убудият бошам.

«Раззат-ус-сафоз»

МУБТАҲИЧ *а. مبتهچ* шодмон, масрур, хушҳол.

Юсуф аз он сурат ба гоит мубтаҳиҷ ва шодмон
шуд. *«Раззат-ус-сафоз»*

МУБТИЛ *а. مبطل* 1. ботилқунанда, бекорқунанда.

Мубтили андеша ҷуз андеша нест,
Тарқ кун андеша, ки мастур нест. *Шамсӣ Табризӣ*

2. он касе, ки ҳақ ба ҷониби ӯ нест, ғайри ҳақ, ноҳақ.

Ба таъм талх ҷу пандия падар, валеқ муфид,
Ба назди мубтил ботил, ба назди доно ҳақ.

Ибни Сино

Ҳар як аз ин таовифӣ ҳаштгона ду муташаббех
дорад: яке муҳиқ ва дигаре мубтил. *Ҷомӣ*

Ҳар қя мубтил бошад, ба дасти муҳиқ мақтуд
гардад. *«Раззат-ус-сафоз»*

МУБҲАМ *а. مبهم* 1. пушанда, ғишҳӣ.

Зи ҳасме, ки ноқис фитодад нақшаи,
Қамоли туро ҳеч мубҳам надорам. *Ҳақонӣ*

Зи саъи ту шуд фатҳ авбони муғлақ,
Зи нутқи ту шуд көшф асрони мубҳам. *Ҷомӣ*

2. норавшан, номуайян, сарбаста ва шубҳавар (дар
бораи суҳан ва ё коре).

Қас фаҳм накард аз хати лаб нақши даҳонаш,
Мафҳум нашуд нуқтаи мубҳам ба ҳавошӣ.

Қамоли Хуҷандӣ

Аз барон ин амри мубҳам пешин ӯ Таврот хондан
огоз кардаанд. *«Раззат-ус-сафоз»*

Допт он разм маънии мубҳам,
Ҳама ҷо фард-фард арзи рақам. *Бедил*

МУВАЗЗАФ *а. موزن* касе, ки ба вай вазифае дода шудааст,
таъин кардашуда, вазифа долашуда.

Гар ба ҳадоён муваззаф зи фақр
Менарасад дасти ту чун порсол ... *Қамоли Хуҷандӣ*

Султон инз яке аз муваззафони ва ротибахорони
салтанат аст. *Аҳмади Дониш*

МУВАЗЗАЪ *а. موزع* тақсим кардашуда, ҳисса кардашуда.

... Дар таъзини уламо ҳеч дақиқае мубҳал на-
гузошта, авқоти худро муваззаъ ва мақсум гар-
донида буд. *«Раззат-ус-сафоз»*

муваззаъ кардан тақсим кардан.

Навруз ба суҳани ӯ тамомати лашқари ҳешро
бар он қамоат муваззаъ кард ва мутафариқ гар-
донид. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

МУВАККАЛ *а. موكل* 1. ғумошта, таъин кардашуда, ка-
се, ки коре ба вай супурда шудааст; муваккал қарлан
ғумоштан, вақомат додан, таъин қардан ба коре.

Муваккал қарда бар ҳар ғамза ғунҷе
Занаҳ чун себу ғабоб чун турунҷе. *Низомӣ*

Оташе, қ-аз ҷавҳари аъдон ўст,
Ҳам бар аъдон муваккал қардаанд. *Ҳақонӣ*

2. вақил, фиристода, намоианда.

Алтамшин ва ғайруху, ки муваккали элҳо бу-
данд, бар ин ҳол муттаъле шуда, теги хуирез аз
нимк барқашиданд. *«Раззат-ус-сафоз»*

3. ниғаҳбон, посбон, қаровул, муҳофиз.

[Язид] бифармуд, то шутуреро аз баҳри вай ба
фалон ҷой бурданд, ҳавор днвор ба муваккаллон
дод ва уро аз зиндон берун оварданд.

«Таърихи Табарӣ»

[Раиси шаҳр] ғуломе муваккали вай [дарозгӯш]
қарда. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

Чанд кас бар дари хонаи вай муваккал сох-
тавад. *Чомӣ*

♦ **МУВАККАЛОНИ УКУБАТ** дастан ҷазо, гуруҳи ҷазо-
диханда.

[Малик гуфт:] Туро бо вучуди чунин муяккаре,
ки зоҳир шуд, сабили ҳалос сурат набандад. Ин
гуфт ва муваккалони укубат дар вай овестанд.
Сағдӣ

МУВАККИЛ *а.* موكل ваколатдиханда, гуморанда, ба ко-
ре таъинкунанда.

МУВАЛЛАХ *а.* موله вола ва шайдо, шефта ва девона-
шуда.

Бадху шавад аз ишрати у саҳт пакуху,
Оқил шавад аз одати у саҳт муваллах. *Манучехрӣ*
Ҳар ҷо, ки муваллаҳе чу Фарҳод,
Ширинсифате бар у гуморад. *Сағдӣ*

МУВАЛЛИД *а.* مولد тавлидкунанда, зоёнанда, пайдоку-
нанда.

МУВАЛЛИДА *а.* مولده 1. муаннаси муваллид.

...Ва яке тухмидеҳ монанди тухм додан, ки аз
вай зоиш ояд ба қуввати зоишдеҳ, ки муваллида
хонанд. *Ибни Сино*

2. доя, момодоя.

МУВАРРАД *а.* مورد 1. гулқарда, шукуфта.

Вақти баҳор асту вақти варди муваррад,
Гетӣ орошта чу худди муҳаллад. *Манучехрӣ*

2. маҷ, гулгун; сурх.

В-аз баҳри он ки рӯй бувад сурх хубтар,
Гулиор рун хеш муваррад кунад ҳаме. *Манучехрӣ*
Лаб-и ба май, каф ба чому гӯш ба барбат,
Дил-и қавӣ, тан ҷавону рӯй муваррад. *Манучехрӣ*

МУВАРРАС *а.* مورث ирсия, меросӣ, ҷизе ки ба мерос мон-
дааст.

Акнун, ки мамлақати муваррас дар тахти тасар-
руфи бандағони Султон даромад. агар руҳсат бо-
шад, ба даҳруза ободон созам. *«Равзат-ус-сафо»*

МУВАРРИХ *а.* مورخ ниг. муаррих.

МУВАСВАС *а.* موصوس 1. вавсаса кардашуда, дар вавсаса
монда, дучори вавсаса шуда; 2. ошфуғахол, порохат ва
бадгумон.

Он мувасвас бар лаби дарёе нишаст,
То кунад баҳри тақарруб обдаст. *Чомӣ*

Лаб аз тарашшуҳи май поқ кун, барон худо,
Ки хотирам ба ҳазорон гунаҳ мувасвас шуд. *Ҳофиз*

Чун бар қонуни адаб бо вай зинадағони намекар-
данд, оқибат эътиқоди у бо халифа мувасвас гашт.
«Равзат-ус-сафо»

МУВАСВИС *а.* موصوس вавсасакунанда; ба вавсаса андо-
шанда.

Зи май ба даври ту парҳеши мо на аз мо буд,
Дар ин ҷарида сабаб зоҳиди мувасвис буд.
Қамолӣ Хуҷандӣ

МУВАССАЛ *а.* موصول вавс кардашуда, пайванд кардаш-
уда; мувассал қардан вавс қардан, пайванд қардан.

Боз шохеро мувассал мекуни,
Шохи дигарро муаттал мекуни. *Румӣ*

МУВАФФАР *а.* موثر вофир кардашуда; фаровон, бисёр;
бузург.

Шоҳӣ эронӣён музаффар аз уст.
Ҷоҳӣ салҷуқӣён муваффар аз уст. *Ҳоқонӣ*
Ҳарчанд к-он атои муваффо шинарф буд,
Донанд, к-ин санои муваффар накутар аст. *Ҳоқонӣ*

МУВАФФАРӢ *а.* موثرӣ фаровонӣ; бисёрӣ; бузургӣ.

Олами нав бино кунад рон ту аз муҳандис.
Қишвари нав рақам занад фарри ту аз муваффарӣ.
Ҳоқонӣ

МУВАФФАҚ *а.* موفق тавфиқшуда, қомеббешуда, ба мурод
расида.

Чун Фаридун музаффараш гӯянд.
Чун Сикандар музаффақаш донанд. *Ҳоқонӣ*
муваффақ сохтан ба мурод расондан.

Муваффақ соз, боре, худ ба инам,
Ки бори дигараш дар хоб бинам. *Нозим*

МУВАФФО *а.* موفقى الوفا вафо кардашуда, тамоман иҷро
адо кардашуда; пурра ба қомил.

Се уқинуи се қарқафро ба бурҳон
Вигӯям мухтасар шарҳи муваффо. *Ҳоқонӣ*

МУВАШАҲ *а.* موشح 1. орошта, зинат додашуда.

Ало, эй феълӣ ту феҳристи девони ҷавонмардӣ,
Зи неқу расмҳои ту мувашшақ сар ба сар девон.
Ломеӣ

Дар ни боб сулҳнома навишта, оиро ба шаҳо-
дати анима ва матонхи Мовароуннаҳр мувашшақ
ва музайян қарданд. *«Равзат-ус-сафо»*
мувашшақ гардонидан оростан, зинат ва ороиш до-
дан.

Ман увони сухан ба дуои у мувашшақ гардо-
кида гуфтам... *Аҳмади Дониш*

2. адш. шеъре, ки дар аввали ҳар мисраъ ва ё байти
он ҳарфе оварда мешавад, ки аз маҷмӯи онҳо исми
шахсе ё ҷизе ва ё ҷумлае ташкил меёбад.

...номи духтари подшоҳ ва домодаш дар он дарҷ
бошад ба тариқи мувашшақ. *Аҳмади Дониш*

МУВАҚҚАР *а.* موثر бузург дошташуда, ҳурмат ва izzat
кардашуда, бузургвор, муҳтарам.

Хоразмихоҳро ғазлу балоғати у маълум шуд ва
уро муҳтарам ва муваққар дошта,
«Тазкираи Давлатшоҳ»

МУВАҚҚИД *а.* موثد сузон, сузанда, сузонанда.

Дар шарари ҳашми у бисӯзад ёкут,
Гарш насузад шарори нори муваққид. *Манучехрӣ*

МУВАҲҲИД *а.* موحد д, касе, ки худоро якка ва танҳо
медонад; эътиқолманд ба худон ягона.

...Ба вавдаву ванд маҷмӯи қафари диди Тур-
кисторо муваҳҳид ва мусулмон сохт.

«Равзат-ус-сафо»
Низориро баъзе муваҳҳиду ориф медонанд ва
баъзе ӯро аз зумран исмонлия меғоянд.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

МУВАҲҲИДОНА جودانه орифона, диндорона.

Девони Авҳадӣ даҳ ҳазор байт бошад ва суҳанро муваҳҳидона меғӯяд. «Тазкираи Довлатишоҳ»

МУВАҲҲИШ *а.* مواحيص ваҳшатовар, рамонанда; *мук.* муҳши.

МУВАЧЧАҲ *а.* موجه 1. ваҷҳнок, далелнок, асоснок; 2. писандида, маъбул.

Ин ҷавоб пеши аҳли ғазал ва дониш, маъқул ва муваҷҷаҳ бошад ё не? *Восифӣ*

Ба рағми мударриёне, ки манъи ишқ кунанд, Ҷамолу чехрай ту ҳуҷҷати муваҷҷаҳи мост. *Ҳофиз*

Агар подшоҳ об дар вақт ба музореин нарасонад ё роҳи онҳоро аз куттоуттариқ пок нагардонад, гирифтани закот ва ушрат муваҷҷаҳ набошад. *Аҳмади Дониш*

МУВОДАА||МУВОДААТ *а.* موادعة|موادعة бо ҳамдигар видоъ кардан, бо якдигар хайру хушбошӣ кардан.

Мақлооти муҳолатагро ба қадимоти муводаат бадал сохтан ба савоб ақраб [аст]. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУВОЗАА *а.* مواضع 1. бо ҳамдигар қарор ниҳодан (ба қоре), забон як кардан (дар қоре).

Маро бо духтар мувозааст, ки ҳар рӯз як динор биёварад. *Авфӣ*

2. қарордод, аҳднома, шартнома.

Ғуфтам: Расм аст, ки чун вазорат ба муҳташама диҳанд, он вазир мувозаа нависад ва шаронти шугли хеш биҳоҳад. «*Таърихи Байқақӣ*»

МУВОЗАБАТ *а.* مواظبت савбо кӯшиши доимӣ дар қоре, назорати доимӣ ба қоре, пайваста қореро давом додан.

Ҳамчунон бар хидмати ӯ мувозабат кардам. *Авфӣ*

МУВОЗАНА *а.* موازنة 1. баробарвазӣ, баробарӣ; 2. муқоиса.

Сангилушт гуфт: ... Қадом саодат бо шарафи муҷоварати ту мувозана тавон кард? «*Анвори Суҳайлӣ*»

Пуштан ҳезуми маро бо пуштаҳои ҳезуми бародарон мувозана карда, ҳезуми ман рочех омад. «*Раззат-ус-сафо*»

МУВОЗӢ *а.* موازى баробар, мусовӣ.

Қомати ӯ мувозини қомати ҷамоза буд.

«*Раззат-ус-сафо*»

Ҳамон лаҳза банд аз пой бардошта, мувозини он чи, ки пеш ба ӯ дода буд, дар ин навбат инъом фармуд. «*Раззат-ус-сафо*»

Чун ба ҳаволин Деҳлӣ расид, мувозини панҷоҳ ҳазор савор бар вай омада буданд.

«*Таърихи Фариста*»

МУВОЛОТ *а.* مولات дӯстӣ доштан бо ҳамдигар, муносибати дӯстона доштан.

Он ҷӣ аз муволоту мавалдаде, ки маро ба инсбаги ту воқеъ аст, дар бораи худ ғазилате менишоям, ба-он низ динанигарон мабош! «*Анвори Суҳайлӣ*»

...Миёни ману ӯ тарҳи мусодақат ва муволот

афтад. *Аҳмади Дониш*

муволот ва мувоҳот дӯстӣ ва бародарӣ; *мук.* мувоҳот (мувоҳот ва мувоҳот).

Мултазим шуд, ки агар султонро ба мадад ва муованат эҳтиёче афтад, дар он шеваи муволот ва мувоҳот маръӣ дорад. «*Раззат-ус-сафо*»

МУВОСАЛАТ *а.* مواصلت пайвастагӣ бо ҳамдигар, дӯстӣ беғараз ва беғилу гиш доштан бо ҳамдигар.

Умар фармуд, ки ин мувосалат ба ҳеҷ наъв мӯяссар наместада. «*Раззат-ус-сафо*»

...Мувосалат ва мусоҳабат бар ваҷҳи шаръ ва маслаки ҳамида тамом шавад. *Аҳмади Дониш*

МУВОСО||МУВОСОТ *а.* مواصلات 1. созиш ва мувофиқат бо ҳамдигар, мадуро, мӯросо.

Дунё ба матоест, ки аразад ба низоё, Бо ҳасм мадуро куну бо дӯст мувосо. *Ҷомӣ*
Аз мувосоҳои софитинатон эмин мабош, Фитнаҳо дар табиъи ҳаҷвор аст мӯзмаз теғро. *Савдо*

2. ёри, мадад.

Вафо он бувад, ки аз илтизоми тариқи мувосот ва муованат таҷовуз ҷонз нашумурад.

«*Ахлоқи Носирӣ*»

МУВОСОГАР مواصلگر созишгар, мадоркунанда.

Хоҳӣ, ки надомат ба дилат роҳ набёбад, Бо ғайр мувосогару бо дӯст ғамин бош. *Имло*

МУВОСОТ *а.* مواصلات ниг. мувосо.

МУВОФАҚАТ *а.* موافقت созиш, созгорӣ, ҳамфикри, ҳамласта, ҳамроҳӣ; бо ҳам мувофиқ будан; розигӣ.

Дар миёни ду кас мувофақати азим буд. *Авфӣ*
Ҳар ҷӣ қардандӣ, ба мувофақати яқдигар қардандӣ. *Авфӣ*

мувофақат кардан (г намуздан) а) ҳамроҳ шудан бо касе, муттафиқ шудан бо касе.

Охуро бирён карда ба хоне ниҳодем ва аъро-биро гуфтем: Бик, бо мо мувофақат кун!

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Рағи ман он аст, ки аҳлу аълод дар ин сафар бо ман мувофақат намоёнд. «*Раззат-ус-сафо*»

б) созгорӣ кардан, ба фикри касе ҳамроҳ шудан, розӣ шудан.

Тане чанд аз равандагон муттафиқ дар саёҳат буданд ва шарикӣ ранҷу роҳат. Хостам, ки мувофақат кунам, мувофақат накарданд. *Савдо*

МУВОФИҚ *а.* موافق 1. созишкунанда, муттафиқ; *мук.* муқобили муҳлиф 1.

Ҷеҳон ба қоми ту боду фалак мутен ту бод,

Мувофиқ аз ту ба роҳат, афӯ зи ту ба қараб.

Фарруҳӣ

Бо душмани ман ҷанг қунед ва бо муҳлифи ман мувофиқ набошед. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. муносиб ва мутобиқ.

Ва ба ҷиҳати истихлоси нафс ва арз аз вазъи беҷода бар санъати мувофиқи одати он ҷамоа ... пардохт. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МУВОҲОТ *а.* مواصلات бародарӣ кардан; дӯстии бародарона; *мувоҳот* ва *муволот* дӯстӣ ва бародарӣ; *мук.* муволот (муволот ва мувоҳот).

Бо якдигар ба тариқи мувохот ва муволот сулук намоед. «*Равзат-ус-сафо*»

МУВОҲАДАТ *а.* مواحدات ягонагӣ; иттифок.

Аз ҷонибайн ба анвон тухаф ва ҳадоё маросими мувоҳадат ва муровадат ба амал омад.

«*Таърихи Ҷаришма*»

МУВОҶАҲА *а.* مواجهه рӯбарӯшавӣ; дар мувоҷаҳа рӯ ба рӯ.

Малик Завзаиро хоҷае буд каримушпафс ва неқмаҳзар, ки ҳамгинунонро дар мувоҷаҳа хурмат дошта ба дар ғайбат неқу гуфтӣ. *Саодӣ*

МУД(Д) *а.* مد зарфи паймонагӣ, ки дар ҷойҳои гуногун миқёси гуногун дорад, мас. дар Ироқи ҳозира қаробари 17 литр.

Чун Муслима ба Қўстантини расид, саворонро бифармуд, то ҳар як ба микдори ду мод таом бар аспи хеш ниҳоданд. «*Таърихи Табарӣ*»

МУДАББИР *а.* مدير тадбиркунанда, ботадбир, ҷорачу; соҳибтадбир, идоракунанда; сардор.

Мудаббирони мамолӣ ки он тараф дар дафъи мазаррати эшон мушаварат карданд. *Саодӣ*

Мудаббир, ки қонун ба манхалд, Туро мебарад, то ба оташ диҳад. *Саодӣ*

МУДАВВАН *а.* مدون 1. тартиб, сабт ва дарҷёфта ба шакли дафтар ё китоб.

Аммо илим миятиқ, ки онро Арасту мудавван кардааст, мақсур аст бар кайфияти донастани ҷиҳо. «*Ахқоқи Носири*»

Пас ин рисолаҳо мудавван карданд.

Аҳмади Дониш

2. ба шакли девон фароҳам овардашуда (дар бораи ашъор), тадвинёфта.

Шеър, ки ман ба ҳазрати ӯ арза кардам, Дар шарку ғарб то ба қиёмат мудавван аст. *Муизӣ*
Миннат барад Ироқу Рай аз ман бад-ин ду чо, Сехре эп назму наср мудавван дароварам. *Ҳоқонӣ*

МУДАВВАР *а.* مدور доврашакл, ҷанбаракмонанд.

... Ва сари сутунҳо ва тани сутунҳо ҳама руҳони манкушу мудаввар ва мураббаъ ва мусаддасу мусамман. *Носири Хисрав*

Як шакли ӯ мудаввару як шакли ӯ дароз, Чун пора-пора абри сияҳ пешӣ офтоб. *Муизӣ*

МУДАВВАРӢ *а.* مدوری доврашаклӣ, ҷанбаракшаклӣ.

Хидмати зулфу рух қунанд аз пан сунбулу суман, Шона дар он мураббаъ, она дар мудавварӣ. *Ҳоқонӣ*

МУДАММАҒ *а.* مدغ магғур, бадҷимғ, мутақаббир, ҳавобланд; аҳмақ.

Ин суҳан поён надорад, бозгард

Сун Фиръавни мудаммағ, то ҷӣ қард? *Румӣ*

МУДАРРИС *а.* مدرس дарстӯ, дарсдиҳанда, муаллими мадраса.

Нигори ман, ки ба мактаб нараву хат навишт, Ба ғамза масъалоумӯзи сад мударрис шуд. *Ҳофиз*

Ва дарҳон масҷид дар он қушода ва мудом дар он мударрисон ва муқриён нишаста. *Носири Хисрав*

Баъзе ... нависанда ва мунаҷҷим шуданд ва баъзе садр ва мударрис ва ҳоқим ... гаштанд.

«*Таърихи Ҷаришма*»

МУДАХХАР *а.* مدخر 1. захира қардашуда; 2. наҷ. донӣ, устувор, инборҷо.

[Арғун] ба эшон гуфт: ... Агар шумо умаро маро ёрмандӣ қунед, ба захира шамшер тоҷу тахти падар аз дасти мутағаллиб берун қунам ва сави шуморо машқур дорам ва номӣ неқу моро мудаххар монад. «*Ҷомеъ-ул-таърих*»

МУДАҶ *а.* مدع ба вадият гузошташуда, амонат мондашуда.

Ҳазор насиҳат дар ин фасл мудаъ аст. *Авфӣ*

Ба ҳасоби иттифок асои мудаъ ба дасташ афтод. «*Равзат-ус-сафо*»

МУДАҚҚИҚ *а.* مدقق тадқиқотбаранда; диққаткунанда, диққаткор.

Меъморони мудаққиқ ва муҳандисони ҳозик ҷаҳорбоғи васе ... оғоз карданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУДБАР *а.* مدير бадбахт, бахтбаргашта; муқобили муқбл.

Ман таъзири он мудбар бихаридам. *Авфӣ*

Он мудбарон ... ситаме бар аҷаза ва зуафо раво доштанд. «*Анвори Сухайлӣ*»

Гар муқбиль, ин ривоя ганҷ аст,

В-ар мудбарӣ, ин ҳикоя ранҷ аст. *Шоҳин*

МУДБАРӢ *а.* مدیری бадбахтӣ, бахтбаргаштагӣ.

Чашми ӯ ман бошаму дасту дилаш,

То раҳад аз мудбарӣҳо муқблшад. *Румӣ*

Мисли Аторуд чаро чун маҳи нав ба муқбиль, Толеи ту Асад чаро чун Саратон ба мудбарӣ.

Ҳоқонӣ

МУДД *а.* مد нис. муд(л).

МУДДАНИЁТ *а.* مدعیات ҷ. муддао.

Азиз Қука ... ба даргоҳ омада ба баъзе муддаи зарурии арз қарда, боз бад-он чо рафт.

«*Таърихи Ҷаришма*»

МУДДАИЮНАЛАЙҲ(И) *а.* مدعی علیه он ки бар вай даъво қарда мешавад.

Он гоҳ муддаиуналайх(и) асои мазкурро ба дасти муддаӣ дод. «*Равзат-ус-сафо*»

Он қавоб ҳукм мекард, ки дар ҳузурӣ вай муддаӣ ва муддаиуналайх шамшербозӣ қунанд.

«*Таърихи Ҷаришма*»

МУДДАО *а.* مدعا иддио, тақозо, хоҳиш, талаб; мақсуд.

Ба арзи муддаои худ дигар бор

Тазарруъбор қарданд абри гуфтор. *Нозим*

Матлаби ушқор аз изҳор ҳам маълум нест.

Кист, то фаҳмад забони муддаои андалеб? *Бедил*

Ман омадам аз давлати Эрон ба се муддао: яке он ки Шохруҳ-бей аз устуҳони қаён аст ба маҳбус шуда, — уро ҳалосӣ диҳанд, ки ба Техрон биравад. *Аҳмади Дониш*

ба муддао будан мувофиқи муддао ба орзу будан.

Дабрез доштам қадаҳ аз бодаи умед

Айшам ба ком буд, сипехрам ба муддао. *Шавкат*

МУДДАТ *а.* مدت вақт ва замони муайян; қисме аз вақт ва замон (хоҳ кам ва хоҳ зиёд).

... Чунон ки андар ҳадди замон гуянд, ки замон муддати чунбиш аст ва муддат ва замон як чиз бувад. *Ибни Сино*

МУДДАТУЛМАДИД *а.* مدت المديد муддати дароз, вақти бисёр.

У муддатулмадид дар он ҷо буда, авқоташ қариня ишрат ва нишот ба поён расид.

«Таърихи Фарошита»

МУДДАТУЛЪУМР *а.* مدت العمر замони умр; тамоми умр.

[Ман-Холмуҳаммад] дар муддатулъумр мисли вай [Шакурбек] зурвар надида будам.

Аҳмади Дониш

МУДДАЙ *а.* مدعى 1. даъвоқунанда, даъвогар; додхоҳ, адолатталаб.

Дигар ду мударай ... пешни қозӣ раванд.

«Ҷомеи-ут-таворих»

Муддаиёни ҳар ду тараф ҳар қадом далоли овардаанд. *Аҳмади Дониш*

2. иддиқунанда; касе, ки сифатеро бардуруғ ба худ нисбат дода фаҳр мекунад, ноҳақ иддиқунанда.

Ҳар мударай ба даъвини ишқат на содиқ аст,

Дорам зи ранги зард ба меҳри ту маҳзаро. *Туграи*

3. маҷ. рақиб.

Ноҳақ афтодаст зулфат дар қафи ҳар мударай,
Чун ба дасти мо бифағд, ҳақ ба дасти мо шавад.

Қамолӣ Хучандӣ

4. қиёва аз зоҳид, шайх.

Ба рағми мударайёне, ки манъи ишқ кунанд,
Қамолу чехрану ту ҳуҷҷати муваҷҷаҳи мост.

Ҳофиз

Зоҳид аз ишқи бутон хост маро тавба диҳад,
Мударай бин, ки ҳудо ақл наодид ни қадараш.

Ҳилолӣ

МУДОВАМАТ *а.* مداومت давомдиҳӣ, идема додан; мудовамат қардан (ё намудан) давом додан, гузаронидан.

... Бар ин насак рӯзгоре мудовамат намоянд.

Саъдӣ

МУДОВО|МУДОВОТ *а.* مداوا|مداوات даво ва муолиҷа қардан, табобат қардан.

Мо аз баҳри мудовоти амрози баданӣ ... табибонро мулозими худ мегардонем. *Авфӣ*

Ошиқ он гуш надорад, ки насихат шунавад,

Дарди мо нек набошад ба мудовои ҳаким. *Саъдӣ*

Дарди дили Фойи зи табибон нашавад бех,

Қ-ро ба ҷуз аз васл, мудовои дигар нест. *Фойӣ*

МУДОМ I *а.* دمام дом, домӣ, ҳамеша.

Андар ин дам, ки зи даври фалаки шишаниҳод
Ҳамчу қоманд ба хун ғарқ мудом аҳли хуна.

Баҳри Чоча

МУДОМ II *а.* دمام май, шароб.

Бодаион кам буд, гуфт у бо ғулум:

Рав сабӯ пур кун, ба мо овар мудом! *Рӯмӣ*

В-ин ишорат бад-он бувад, ки мудом

Боядаш дар ҳарими сатр мудом. *Ҷомӣ*

МУДОРАСАТ *а.* مداراست омӯзиш, хондан, мутолиа қардан (бо касе, бо дигарон).

... Дар боби тарғибу тарҳиби банӣ-Исроил ва иршоду ҳидояти эшон ва мудорасати Таврот ... тақаффул қарда буд. *«Равзат-ус-саф»*

МУДРО|МУДРОТ *а.* مدارا|مدارات бо нарий ва хусни ҳулқ бо касе рафтор қардан, муомилаи нек; илтифот; лутф; ошғӣ ва сулҳу салоҳ ба қор бурдан.

Чун дар қарфай ахлоқи он ... қаҳр ва сабаёт омадааст, бояд ки дар қарфай ҳулқи мо мудорот ... бошад. *Авфӣ*

Ҳама то барояд ба тадбир қор,

Мудрои душман бех аз қорзор. *Саъдӣ*

Осонии ду гетӣ тафсири ин ду ҳарф аст:

Бо дӯстон мурувват, бо душманон мудоро. *Ҳофиз*

МУДОРО қардан муомилаи нек қардан бо касе, аз рӯи сулҳу салоҳ рафтор қардан бо касе.

Мапиндор, к-у дар ҷунон маҷлисе

Мудоро кунад бо чу ту муғлисе. *Саъдӣ*

Ҳафтум он ки то тавонад, ба душман мудоро

кунад. *Аҳмади Дониш*

МУДОҶАА|МУДОҶААТ *а.* مدافعة|مدافعت дифоъ қардан, касеро ҳимоя ва тарафдорӣ қардан.

Қишвархон фармон ... фириштон, ки ... умароӣ ҷуш ... дар муқотала ва мудоҷааш лашқари Аҳмадигар мудохона ва мусоҳала намоҳоянд.

«Таърихи Фарошита»

МУДОҲАЛА|МУДОҲАЛАТ *а.* مداخلة|مداخلة дахл қардан ба қорн ҳамдигар, аралаш шудан ба қорн касе.

Ҳар гоҳ ки ду дӯст ба мудохалати шарире мубтало гардаанд, ҳар онна миёни эшон ҷудой афтад.

«Қобуснома»

МУДОХИЛ *а.* مداخل ҳам дохилшаванда; дароянда; мудохил шудан дохил шудан.

... Ва мешояд ки вай андар ҷисм, ки ҳам ҷавҳар аст, мудохил шавад ва ба ҳам андаршавад.

Ибни Сино

МУДОҲАНА|МУДОҲАНАТ *а.* مداخنة|مداخنة чоплус, хушомедгӯ; фиреб, дуругӣ, маккорӣ.

... чашм аз он пушидан мудоханат ва муҳаннаси

бувад. *Ҷомӣ*

Вай муболага намуд, ки он ҷи аз далоли маълум

шуда, ба мудохана бозгӯй ва дари маҳзани ру-

музи ин бикушӣ! *«Равзат-ус-саф»*

МУДОҲИН *а.* مداخن чоплус, хушомедгӯ; фиребгар, дуруггӯй, маккор.

Ман мудохин наям чу дигар қас,

Пеш н-орам зи тарраҳот ҳавас. *Саной*

Ту бад-ин тарраҳоту ҳазлу фӯзул

Мар-Алиро ҳамакушӣ маъзул.

Ҳар мудохин бувад, раво набовад,

Ба хилофат худ у сазо набовад. *Саной*

МУДРАК *а.* مدرک дарқ қардашуда, идрокшуда, (чизи) дарёфта ва фаҳмидашуда.

Чони мо валех аз ҷалолати ӯ,
Мудраки кас нагашта ҳолати ӯ. *Саноӣ*

Ҳавзе дар он шаҳр буд, ки кутри он ним фар-
сах буд ва қаъри он аз гонти умк мудрак набуд.
Таърихи Фаршитаъ

Умрҳо шуд, нафасат бугӯз ҳасад мебофад,
Як нафас кош шавад маънии ҳулқат мудрак. *Бедил*

МУДРАКОТ *а.* مدرکات **1.** қ. мудрак; **2.** дониш, доништан.

То бидонӣ, қ-осмонҳои самӣ
Ҳаст акси мудракоти одамі. *Румӣ*

МУДРАЧ *а.* مدراج дарҷ кардашуда, дохил кардашуда;
мач. пинхон.

Мечакид аз ҷашми ӯ бар хок об.
Андар он хар қатра мудрач сад ҷавоб. *Румӣ*
Эй кохи давлати, ту ҷи коҳӣ, ки мудрач аст
Дар шохсори гулшани ту сояи Хумой. *Ҳофиз*

МУДРИҚ *а.* مدرک **1.** гидрокунада, дарёбанда, фаҳм-
кунада; **2.** фарқкунада, имтиёзкунада.

Назаре ку, ки кунад ранги гул аз отаи фарқ,
Шом(м)ае ку, ки шавад мудриқи мушк аз мушлак?
Бедил

МУДРИКА *а.* مدرکة **1.** муаннаси мудрик; **2.** ақд, зехн.

..Масоили илмӣ аст, [ки] дар ҳазонаи му-
дрикам ҷамъ омада буд. *Аҳмади Доғиш*

МУДУН *а.* مدفن **1.** мадина **1.**

Аз кай ин дин дар мудун Найнавихо пайдо
шудааст? *«Равзат-ус-сабҳ»*

МУДҲИЛ *а.* مدخل баҳил, ҳасис, лаим.

Мудҳилро ғарбӣ зар-огин,
Пон озодагон набад сур. *Рӯдакӣ*
Ношӣ он мудҳил зи бас ғиштан намуд,
Аз пай хурдан гувориништан набуд. *Тайён*

МУДҒАМ *а.* مدغم **1.** ба даруни ҷизе дохилшуда; пайваста
ва дарҳам рафта, дохили яқдигар шуда.

Чу дидам, ки ҷаҳл андар ӯ муҳкам аст,
Ҳаёли муҳол андар ӯ мудғам аст ... *Саъдӣ*
Ҷилвае буд дар садо мудғам,
Чун ба инсон расид, гуфт: Мамам. *Бедил*

2. грам. идғом — мубаддал шудани ҳарфе ба ҳарфи
ҳамҷини худ, ассимиляция, ки дар натиҷаи он таш-
дид ҳосил мешавад, мас. 'алшамс', ки дар натиҷаи
идғом 'алшамс' мешавад.

• Дили ман соқиту зулфат мутаҳаррик зи нәсим,
Ин дуру конда ин аст, ки мудғам дорам. *Шоҳин*

МУДҲАШ *а.* مدش ба даҳшат афтода, ба тарсу ҳарос
афтода; ошӯфта ва мутаҳайир шуда; мудҳаш гаштан ба
даҳшат афтодан; ошӯфта ва мутаҳайир шудан.

[Халифа] аз ҳавф меларзид ва ҷунон мудҳаш
гашта, ки мафотеҳи маҳозинро бознамешинохт.
«Чомеъ-ут-таворих»

МУДҲИШ *а.* مدش даҳшатангез; хайратовар.

МУҶД *мзд* шакли кӯтоҳшудаи мужда.

Ҷаннат маро бе рӯи ту ҳам дӯзах асту ҳам аду,
Ман суҳтам ғ-ни рангу бу бе мужди анвори лиқо.
Шамси Табризӣ

МУҶДА *мзده* хабари хуш, напид.

Расид мужда, ки айёми ғам нахоҳад монд,
Ҷунон намонду ҷунин низ ҳам нахоҳад монд. *Ҳофиз*
Фузули, нақди ҷон карди нисори муждан васлат,
Ҷӣ ҳоҳӣ кард, гар ногоҳ он сарви рашон ояд. *Фузули*
Ҳар кучо ҷашм парад, муждан дидоре хаст,
Ҳар кучо дил тапиш орад, хабаре меҳохал. *Бедил*

МУҶДАВАР *мздовор* муждабар, муждаовар, оварандаи ха-
барӣ хуш.

Гуфт: Оре, буд фироқ илло сафар,
Буд бар ман бас муборақ муждавар. *Румӣ*

МУҶДАҒОНӢ *мздегани* ҳаёле, ки ба муждаовар медиҳанд.

Муждағони бидех, ай дил, ки дигар мутриби иншқ
Роҳ мастона заду чоран махмури кард. *Ҳофиз*

МУЗАБЗАБ/МУЗАБЗИБ *а.* مذبذب **1.** ҷунбон, ларзанда;
2. *мач.* дудила, мутараддид.

Дустон-ин, душманон-он, менадонам дар миён
То ба кай бошам музабзаб лоилову лоило.*

МУЗАВВАР *1 а.* موزور ботазвир, бардурӯғ, сохта, қалбаки.

Чун моҳи Нахшабанд музаввар, аз он чу ман
Анҷумфурзи гунбади ҳар анҷуман нааянд. *Ҳоқонӣ*
Лафзи музаввар, ки иборат намуд,
Бар дирами қалб хати хуш ҷӣ суд? *Ҳисрави Деҳлавӣ*

МУЗАВВАР *II а.* موزور *ниг.* музаввар.

Ба рағми сиёҳон шаҳи пилбанд
Музаввар ҳамеҳурд аз он ғусфанд. *Низомӣ*

Шамшерӣ гуштхоран уро музавварест,
Он кас, ки хурд, раст зи дарди музаввирӣ. *Ҳоқонӣ*

МУЗАВВАРА *а.* موزوة таъми нарм ва гуворо, ки барои
тасалли ва хушхӯли ба бемор дода мешавад.

Беморе дар ҳона доптам ва аз ҷиҳати ӯ музав-
варае месохтам. *Авфӣ*

МУЗАВВАҚ *а.* موزوق мунаққаш.

МУЗАВВАЧ *а.* موزج омехта, махлут; музаввач қардан
омехтан, имтизоҷ додан.

... Бо шакар ва нишаста музаввач кунанд. *Авфӣ*

МУЗАВВИР *а.* موزور тазвиркунада, фиребгар, макру хи-
лакунада, риёкор.

Эй музаввир, ҷашм бикшою бубин,
Ҷанг гӯӣ: Ман надонам ону ин. *Румӣ*

Марде музаввир буд, Умар гуфт: Ҳилат бо ман
дарнагирад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУЗАВВИРИ *мзورى* музаввир будан, фиребгарӣ, ҳилагарӣ,
риёкорӣ.

МУЗАВВИҚ *а.* موزوق нақшош.

Идрису Ҷам муҳандис, Мусову Ҳизр банио,
Бурҷу фалак музаввиқ, Нӯҳи фалак дурудаг. *Ҳоқонӣ*

МУЗАЙЯБ *а.* مزيب зеб додашуда.

Музайяб сохта сабъа самовот,
Ба даҳр афканда нури орази зот. *Байриш Кашмирӣ*

МУЗАЙАН *а.* مزين зебу зинат додашуда, ораста.

Ин фалак ба зинати кавокиб музайян аст.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Музайян аст замин аз ғиёҳи рангоранг,
Шамолӣ боғ муаттар чу таблаи аттор. *Васлӣ*

МУЗАЙЯН кардан (*ё* сохтан) зебу зинат додан.

Ба гулгун чомаҳо кардаш музайян,
Чунон к-аз раши зад гул чок доман. *Ҳозиқ*
Музайян сохт Савдо ин ғазалро
Ба номи гавҳари волон ҳуснаш. *Савдо*

МУЗАЙЯФ *а.* مزيّف ботазвир, бофиреб, сохта, қалбақӣ.

... Китобҳои музахраф ба калимоти музайяф
берун овард. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУЗАККАР *а.* مذكر 1. нар, нарипа; муқобили муаннас 2.

Ин моҳӣ музаккар аст ё муаннас?

«Анвори Суҳайлӣ»

2. грам. чинси мардона.

МУЗАККИР *а.* مذكر 1. зикр кушанда; 2. вилдгӯянда, тақдоркунандаи дуоҳои гуногун; шайх.

Дар он ҳол музакире буд дар Табарон, таас-
суб кард ва гуфт: Ман раҳо накунам, то ҷанозаи
ӯ дар ғиристони мусулмонон баранд. *Низомии Арӯзӣ*
Чанд гӯӣ, Ӯ музаккир, шарҳи дин, хомӯш бои,
Дини мо дар ҳар ду олам сӯҳбати ҷонони мост. *Ҳофиз*

МУЗАККО *а.* مذكر 1. пок кардашуда, покнзашуда; 2. чизе,

ки зақоташ дода шудааст; моли музакко моле, ки зақо-
таш дода шудааст; нис. зақот.

Агар қудрати ҷуд аст ва агар қуввати сучуд, та-
воногаронро беҳ муяссар шавад, ки моли музакко
доранд. *Саъдӣ*

МУЗАККӢ *а.* مذكر 1. поккунанда, покнзакунанда.

Дили ӯ гар музаққӣ гашт чоиро,
Бибёад ӯ бақои ҷовидоиро. *Носири Хисрав*

2. зақотдиҳанда, касе ки зақот медиҳад.

МУЗАЛЛАФ *а.* مؤلف зулфдор, кокулдор.

... Ки мезад марчи май гар бар сафаш саф,
Зи аксаш чехраи май шуд музаллаф. *Нозим*

МУЗАММИЛ *а.* مضمّل гушаки кубури (лулаи) об, ки агар ба
як тараф гардонӣ, об аз он лула равои мешавад ва агар
ба тарафи дигар гардошӣ, об баста мешавад; чунбақ.

Пирӯза ҳамчу сими кашиди фуру равад,
Аз гушаи музаммили заррин ба обдон. *Азрақӣ*

Дар кушк ва боғи Адқояи фармуд, то хонае
бароварданд хоби Қайлуларо ва онро музаммилҳо
сохтаанд. *«Таърихи Вайқайӣ»*

МУЗАРРАД *а.* مزرّد ҳалқа-ҳалқа (дар бораи зирех).

Бе уд бод уди мусаллас кунад ҳаме,
Бе тоб об дигрӣ музаррад кунад ҳаме. *Манучехрӣ*

МУЗАФФАР *а.* مظفر азафарманд, ғолиб, фирӯз.

Бад аз ҳушиши бисёр Меҳлаб мансури музаф-
фар шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЗАХРАФ *а.* مخرّف 1. ботил ва дурӯғе, ки рост ба
назар менамояд (бештар оид ба сухан).

... Авроқ ёбанд, агар ҳама пуч ва музахраф бошад,
насси қотет ғумоҳи кунанда. *Аҳмади Дониш*

2. қалбаӣ, сохта, назарфиреб.

Тоифае бошанд, ки ... аз илтифот ба зинати
музахрафи фони ӯ раббат бигардонанд. *Ҷомӣ*

МУЗАХРАФӢ *а.* مخرّفات 1. ҷ. музахраф 1; 2. суханони
ботил ва дурӯғе, ки ба шакли рост дароварда шудаанд.

... Музахрафоти номақбул ва натонҷи таъби
номустақили Зардуштро ... сабт намунад.

«Равзат-ус-сафо»

Ин музахрафот бофта ва сохтан муртозони ҳунод
ва таҳайюлотӣ мумавваҳан ҳуқомон Аҷам аст.

Аҳмади Дониш

МУЗАХХАМ *а.* مضخم фарбеҳ.

Ҳаст муҳлик, чу ба омос кашад истиско,
Аҷаб аз зиндагии шайхи музаххам дорам. *Шоҳин*

МУЗАХҲАР *а.* مخرّح заҳира кардашуда.

МУЗАЪФАР *а.* مخرّف 1. заъфарон, зардранг.

Гуфт: Эй раис, димоғи ман мухаббат шуда буд ё
димоғи ту ва шарбати муаттар ва ғизои музаъфар
дарҳури ту буд ё лонқи ман? *«Равзат-ус-сафо»*

2. ба ранги заъфарон, зард.

Зи руи зарди ҳамчун заъфаронам
Ҷаҳонро музаъфар метавон кард. *Шамси Табрёзӣ*
Рухсоран ошқон музаъфар бояд,
Соат-соат, замон-замон тар бояд;
Онро, ки чу маҳ нигор дар бар бояд,
Доман-доман, кулаҳ-кулаҳ зар бояд. *Ҳоқонӣ*

3. палави заъфарондор.

Дар музаъфар ба ғумонам, ки чӣ васфаш гӯям,
Он ки ҳалвон асал дорад аз ӯ истисҳор.

Абӯсӯҳрои Атвима

МУЗАҲҲАБ *а.* مذهب 1. зарандул, ҳалли тилло кардашуда.

Абр ҷунон митради сиёҳ бар ӯ барқ,
Ҳамчу музаҳҳаб яке китоби мутарраз. *Манучехрӣ*

2. маҳ. пуртароват, тару тоза, пуробу ранг.

Чун ғиряи осмон сар омад,
Шуд хок зи хандаш музаҳҳаб. *Шамси Табрёзӣ*

МУЗД مزد 1. он чӣ дар бадали коре ба иҷрокунандаи он
пардохта мешавад, ҳаққи меҳнат.

Нобурда ранҷ, ганҷ муяссар наместавад,
Музд он гирифт, ҷони бародар, ки кор кард. *Саъдӣ*
Бе музд буди миннат ҳар хидмати, ки кардам,
Ё раб, мазод касро маҳдуми бе иноят. *Ҳофиз*

2. подшо, муқофот.

Чун ба боғи касон дарояд дузд,
Заданаш ҳаст боғбонро музд. *Низомӣ*
Висолаш музди аз роҳат ҷудост,
Ба сози офият ноишност. *Бедил*

МУЗДУР مزدور мардикор, оп ки рузбайъ кор мекунад,
коргари рузмарра коркунанда.

Муурооти деҳдон кун аз баҳри хеш,
Кӣ муздурӣ хушдиҳ кунад кор беш. *Саъдӣ*

Зане буд ва уро муздуре буд, ки ба хидмати ӯ
киём намуид. *Асфӣ*

Ва ҳар рӯзе панҷ рупия ба ҳар муздуре меододан.
Аҳмади Дониш

МУЗДУРӢ مزدوری амали муздор.

Умре дар ин ҷиёри ба меҳтарӣ гузаронидаи, алҳол нагани муздури ба худ қарор додан наметавонам.

«Нигори дониш»

Рузе занаш гуфт: Эй мард, мо бенавоём, бираи, чое муздури кун ба музде биситон, ки аз гурусунаги ҳалок шудем. *«Ҷомеъ-ут-таммил»*

МУЗИЁТ *а.* موزيات *ниг.* мўзиёт.

МУЗИЛ *І а.* مزيل зоилгардонанда; маҳкумунанда.

Чун хиндувон мурдаи худро бисузаид, хокистараш дар он об резанд, ин маъниро музли сайноти у донанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЗИЛ *II* || **МУЗИЛЛ** *І а.* مزيل гумрохкунанда, ба залолат андозанда; маҷ. иғвогар.

Он шайқ ҳам зол гардад, ҳам музил, Мекунад тақлидаш аз дониш мулки. *Шоҳидӣ*

Акнун шарм надорӣ, ки ба мутабағи ин зол музил сар фуруд меорӣ? *«Равзат-ус-сафо»*

МУЗИЛ *III* || **МУЗИЛЛ** *II а.* مزيل он ки касеро ҳору залял мекунад; *муқобили муза(3).*

В-он қалам андар банонаш ғаҳ муиззу ғаҳ музил, Дунмианон 3-у бозазаллат, дустон бо эътизоз.

Манучехрӣ

МУЗИФ *а.* مضيف зифаткунанда, мезбон, меҳмондорикунанда.

Музифе ба даст орам, ки бар мондан у бинишинам. *Авфӣ*

МУЗИЯ *а.* موزيه *ниг.* мўзия.

МУЗЛИМ *а.* مظلّم торик, тира.

З-он ки гил музлим асту дил равшан, Гири ту гулхан асту дил гулшан. *Саноӣ*

Нисфи музалим аз Қамар мувоҷеҳ мешавад бо Зуҳал; олам пас бинобар он пушида мешавад. *«Аҷоиб-ул-маҳлуқот»*

Хаво аз қасрати дуд чунон музлим шуд, ки ба шаб мемона. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЗМАР *а.* مضمر дар замири буда, дар дил буда; маҷ. линхон, пушида, маҳфӣ.

Хиёнат зи ҳар феъли бад бадтар аст, Тамоми бадикҳо дар у музмар аст. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

Он ҷӣ дар хотир музмар буд, ба зухур пайваст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЗМАХЛӢ *а.* مضمحّل маҳвашаванда, несту нобудшаванда.

Ҳар ҷо бурун ҷушидаӣ, худро ба худ пушндаӣ, Дар ҷури шамъат музмахлӣ фонуси пероҳанат. *Бедиа*

МУЗМИН *а.* مزمين *І.* давомдор, кӯҳна, дерина, донимӣ (бештар дар боран касали).

Ҳар кас [ки] бад-он об сару тан бишӯяд, ранҷҳо ва бемориҳои музмин аз у зоил шавад. *«Равзат-ус-сафо»*

Зи дарди ҳаҷр раҳон, бо висоли хеш расон, Мараз, ки гашт чу музмин, ҷӣ ҷон истихлос? *Шоҳин*
2. касе, ки ба касалии кӯҳнае мубтало бошад; касе,

ки дасту пойаш аз ҳаракат бозмондааст, мас. дар натиҷаи фалаҷ; барҷоманда.

Ҳам аз мулукӣ оли Сомон амир Мансур Нӯҳ ибни Насро оризае афтод, ки музмин гашт ва бар ҷой бимона. *Низомии Аруӣ*

Ҳар рӯз музминон бад-он об оварданӣ ба бишустакдӣ ва бехтар шудандӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУЗН *а.* مزن абри боранда.

Моликулмулк аст, бидҳад мулки хусн Юсуфуро, то бувад чун мон музн. *Румӣ*

МУЗНИБ *а.* مذبّن гунаҳкор.

Бар зану мард, пиру ҷавон ва музнибу тоиб ибко накарданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЗОАФ *а.* مضاعف дучанд, ду баробар.

Якero аз мулуки араб шундам, ки бо мутааллиқони девон мегуфт, ки марсуми фалонро, чандон ки ҳаст, музоаф кунед, ки мулозимин даргоҳ аст ва мутарассиди фармон. *Сатидӣ*

Андӯхи у музоаф гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Музоаф бар баҳо карданду доданд, Харидорон зи ҳасрат мӯ кушоданд. *Нозим*

МУЗОБ *а.* مزاب об кардануда, худкоташуда.

Аз тозиёна задан таҳфиф мафармой, агарчи гуяд: Ман ба ҷон об дар Даҷла ва Фурут зару сими музоб равон кунам. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЗОВАЛА||**МУЗОВАЛАТ** *а.* مزاولة||*музаула* варидаи кор ва амале, таҷриба ҳосил кардан дар коре.

... Ва дигар одате, ва он чунон бошад, ки дар ибтидо ба ихтиёр музовалати феъле намоёд.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

... Ва гуяд: Фалон аз музовалати ин кор ба иқтидор расид. *Аҳмади Дониш*

МУЗОВАҶАТ *а.* مزاوجت занушӯӣ кардан; хонадорӣ кардан.

... Барон ин аст, ки то ҳақро бар музоваҷат тахрис ва тарғиб намоёд. *Аҳмади Дониш*

МУЗОДДАТ *а.* مضادت зиддият, мухалифат, ба ҳамдигар зид будан.

[Садриддинӣ Занҷонӣ] аз подшоҳин Бойду тамат-тӯе надодт ба Тағочорро бар шеваи мухолофат ва музоддат тахрис мекард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУЗОҚАРА *а.* مزاكره гуфтугу ва машварат бо ҳамдигар дар атрофи ягон масъала.

МУЗОРАБА *а.* مضاربه зарбарасонӣ ба ҳамдигар, муҳориба, ҷанг, набард.

Хушнавоз ... бисёр бикӯшид, ки бошад, ки ҷангу музораба ва ба муҳораба нашавад.

«Таърихи Табарӣ»

Баъд аз муҳораба ва музораба Суломиш мунҳазим гашт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУЗОРАБОТ *а.* مضاربات ҷ. музораба.

Дар он ҷангу музоработ рӯй аз садмаи шамшер наметофтанд ва нуги тиру сини мӯй мешиктофтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЗОРЕҶ *І а.* مزارع зироаткунанда, киштиқоркунанда, деҳқон.

... Ва музореон ва шубонон ҳамчу муре ба назар даромаданд. *Аҳмади Дониш*

Агар подшоҳ об дар вақт ба музореи нарасонад ё роҳи охоро аз кутубхонаи пок нагардонад, гирифтани зақот ва ушраш муваҷҷаҳ набояд.

Аҳмади Дониш

МУЗОРЕЪ II *а.* مضارع 1. монанд, мунобех; 2. *грам.* замони ҳозира-оянда; 3. *адш.* номи яке аз баҳрҳои аруз, ки дорон якҷанд вази аст.

МУЗОФ *а.* مضاف 1. изофа кардашуда, илова кардашуда, ҳамроҳшуда; тобеъ.

Агар фармон шавад, ... мо муттаҳид ва мутақабил мешавем, ки диёри Миғр ва Шомро ба мамолони махрусо музоф гардонем. *«Равзат-ус-саф»*

Зикри Бухоро ва ҷойҳое, ки музоф аст ба вай. *«Таърихи Наршахӣ»*

2. нисбат додашуда, мансуб, тааллуқдоршуда, дахлдор. Нест амри дигар ба ҳома музоф. Айби ҳома чӣ мекунӣ зи газоф? *Ҷомӣ*

МУЗОФОТ *а.* مضافات гирду атроф ва тобеоти шаҳр ва вилоят, ки иборат аз деҳот ва заминхост, навоҳӣ ва атроф.

... Ҳамаи Хуросон ва музофоти он ба амир Махмуд арзонӣ дошт. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

МУЗОЯҚА||МУЗОЯҚАТ *а.* مضايقة مضايقات 1. тазъик, тапшӣ, сахтӣ, душворӣ.

Мисли ӯ ва Исфандиёр дар мубоята музояқа даст дода. *«Равзат-ус-саф»*

2. *мач.* дарегдорӣ.

Бо дӯстон музояқа дар умри мол нест. Сад ҷон фидои ёри насихатниш кун! *Ҳофиз*

Агар ғарази шумо бад-он микдор ҳосил шавад, музояқа нест, мол бибаред! *«Анвори Сухайлӣ»*

музояқат қардан дарег доштан.

МУЗОҲ *а.* مزاح *ниг.* мазох.

МУЗОҲАМА||МУЗОҲАМАТ *а.* مزاحمة مزاحمة захматрасонӣ, порохат қардан.

Мақун музоҳамати аҳли дил, ки маҳфуз аст Зи санги беҳирадон шишаҳои афлук. *Ҷомӣ*

МУЗОҲАРАТ *а.* مظاهرات ёри, пуштибонӣ, ҳимоатгарӣ.

Бо эшон машварат намоем, ки музоҳарати қадом қавм беҳтар аст. *«Равзат-ус-саф»*

... Ғараз он буд, ки ба муованат ва музоҳарати ман камар бандӣ. *«Равзат-ус-саф»*

МУЗОҲИК *а.* مضاحك 1. хандонанда, хандаовар.

Мақолатхон ҳикмат боз қарда, Суханхон музоҳик соз қарда. *Низомӣ*

2. чизи хандаовар.

Як музоҳик гуфт он чуст устод, Турки маст аз ханда шуд масту фитод. *Румӣ*

МУЗОҲИМ *а.* مزاحم захматрасонанда, таъшидханда.

Баъд аз он ҳукми яриғи ноғиз гашт, ки ҳеҷ офарида музоҳим ва мутаарриз мутааллиқони Аҳмад нагардад. *«Ҷомеъ-ул-тавоҳи»*

... Ва ҳеҷ миллате бо миллати дигар ва давлате бо давлати дигар музоҳим ва муҳосим набоянд. *Аҳмади Дониш*

МУЗОҶААТ *а.* مضاجعة ҳамхобӣ, ҳамбистарӣ.

... Ҷуро [вазирро] ба ҳикояти Аббосӣ, ки хоҳари Хорун буд, муттаҳам қардад, ба он ки Хорун миёни эшон ақди никоҳ қарда буд ва аз музоҷаат наҳӣ қарда... *«Хористон»*

... ба шарафи мусохабату музоҷаати Иброҳим мушарраф шуда. *«Равзат-ус-саф»*

МУЗТАРИБ *а.* مضطرب ошӯфта, парешон, мушавваш; бегоҳат, беқарор.

Аз гоҳи ташнагӣ музтариб гашта, бозро бар замин зада ҳалок қард. *«Анвори Сухайлӣ»*

Ба хокаш он бут агар бо рақиб дар гузар ояд, Зи музтариб шудан ман замин ба ларза дарояд. *Мушқӣ*

МУЗТАРИБУЛАҲВОЛ *а.* مضطرب الاحوال парешонаҳвол, саросема, мушаввашхотир.

Шабравон музтарибулаҳвол гашта гуфтад, ки инак Шукурбек омад. *Аҳмади Дониш*

МУЗТАРИБҲОЛ *а.* مضطرب حال *ниг.* музтарибулаҳвол.

Эй ки бар маҳ кайи аз албони соро ҷағон. Музтарибҳол магардон мани саргардонро. *Ҳофиз*

МУЗТАР(Р) *а.* مضطر مضطر 1. зарардида, зараррасида; маҷ. ноилоч, ночор; дар тангӣ монда, дармонда.

Хоруннарашид аз суол пушаймон шуд ва дар ин кор музтар ва хайрон. *«Хористон»*

Ҳазар куп 3-он ки чун музтар шавад дӯст, Ба хорӣ дӯстро аз сар кашад пӯст. *Ҷомӣ*

МУЗӢ *а.* موزى *ниг.* мӯзӣ.

МУЗӢХ *а.* مضحك хандонанда, хандаовар.

... Ҳикояти музӢх мегуфт ва механдид. *Авфӣ*

МУЗӢКА *а.* مضحكة мазох, ҳазл, шухӣ, мутонба.

Ман музӢка тартиб медиҳам. *Савдо*

МУЗӢҚОТ *а.* مزجة камараниш, ҳеҷмоярз, ночиз.

Ба сун Васлии бечора соз як назаре, Пан қабули ту овард тухфан музӢқот. *Васлӣ*

БИЗОТИ музӢқот чизу нораи ҳеҷмоярз, камбаҳо.

Ба қирдори бадшон муқайяд нақард, Бизооти музӢқоташон рад нақард. *Савдӣ*

МУИЗ(3) *а.* موزى он кӣ қасеро азизу арҷманд мешуморал, иззат мекунад; *муқобили* музӢа III.

В-он қалам андар банонаш гаҳ муиззо гаҳ музил, Душмани 3-ӯ бозмаллат, дӯстон бо эътизоз. *Манучехрӣ*

МУИЛ *а.* معيل касе, ки аҳли онлаш бисёр аст, аёлманд.

Буд марди муил бас ранҷур, Шуда аз умри айши хеш нафур. *Савоӣ*

Масалан, моли бахили лам дар матбахи муил қарим расонад бемузд ва самара набояд.

Аҳмади Дониш

МУИН *а.* معين 1. ионатрасонанда, мададгор.

Аз барои он ки дар рӯзе чунин
Фаҳм гирд ореду бошедда мун. *Румӣ*

Чу дар хоҳе чунон таштӣ муниам,
Бигардон моҳин баҳре чуниним. *Нозим*

2. маҷ, яке аз муҳраҳои шохмат, фарзин.

То ба кирдори руқъан шатранҷ

Рӯй дар рӯй карда тоҷу мун. *Зоҳири Муин*

МУИНА *а. معينه* 1. муаннаси мунӣ 1; 2. занн хизматгор, ходима.

Бо эшон зане муина буд, ки эшонро хидмат кардӣ.

«Таърихи Табарӣ»

МУКАББИР *а. مكبر* *д.* он кӣ дар вақти азон ва намоз ҷумлан «аллоҳу акбар»-ро бо овози баланд мегӯяд; такбиргуянда.

[Мансур бини Нӯх] минбару меҳробӣ неку фармуд ва мишло фармуд, соҳтанд, то мукаббирон бар он мишло такбир гуянд. *«Таърихи Наршахӣ»*

МУКАВВАН *а. مكون* ба вучуд овардашуда, ба вучуд омада.

МУКАВВАНОТ *а. مكونات* *ҷ.* мукавван ба вучуд овардашудаҳо, ҳасту будшудаҳо ҳамчун маҳлуқот.

Чун ходин биззот аҳсан аст аз маҳдум, пас нашоҷд, ки инсон, ки ашрафи мукавванот аст, хидмати яке аз эшон кунад. *«Ахлоқи Чалоӣ»*

Ман аз мукавванот дар ин баҳри беканор

Чун онна филтода зи дасти Сикандарам. *Шоҳин*

МУКАВКАБ *а. مكوكب* кавкабдор, ситорадор (дар боран осмон).

Сахаргоҳон, ки зад ҷархи мукавкаб,
Ки заррин кӯс кӯсӣ рехлати шаб... *Ҷомӣ*

МУКАДДАР *а. مكدّر* 1. тира; сиёҳ.

Бар дилам гарди ситамхост, худоро, маписанд,
Ки мукаддар шавад оннан меҳрогиниам. *Ҳофиз*

Табиъ Савдо пур аз истеҳсонн дунон тира аст,
Санги ноҳуш аз фасон созад мукаддар тегро. *Савдо*

Яке дар маҷлиси шаҳ суфрағустар,

Ба ботин буд чун деги мукаддар. *Ҳосиҷ*

2. маҷ. хафа, ғамгин, маҳзуи.

Ҳазрати хон ба масобзе тира ва мукаддар шуд, ки гуё таштӣ хокистароро бар сари вай рехтанд. *Восифӣ*

Хок бар фарқи май аз буён бечоталабӣ,

Хотири ёру дили хеш мукаддар кардам. *Шоҳин*

Модахаре буд пуштреш ва лоғар ва аз таҳаммули бори зинадагӣ озорманд ва мукаддар. *Савдо*

МУКАЗЗАБ *а. مكذب* он кӣ уро дурӯғу ҳисоб кардаанд; дурӯғу.

[Юнусро] ба дасту забон ранҷонида... уро дар адои рисолат муказзаб доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУКАЛЛАЛ *а. مكال* бо ҷизе оросташуда; зебу зинат долашуда (бо ҷавоҳир, тилло ва ғ.), мурассаъ; бар сараш тоҷ Nicholson, тоҷдор.

Паранде мукалал ба ёқуту дур,
Ҷама даразш аз мушқу коғуру пур. *Низомӣ*

Афсаре мукалал, ки қитъае лаъли мамсӯҳ ба ваҷиби бисту ҷаҳор мисқол дар он таъбия шуда буд, маҳсус гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

Тоҷи сари қабилаву оли падар ту бош,
Қазу ту сараш ба тоҷи бузургӣ мукалал аст. *Муизӣ*

МУКАЛЛАС *а. مكلس* монанди оҳак сӯзондашуда; сӯхта, сӯзондашуда.

... Вигирад симбо ва онро мукаллас созад ва саводи онро берун барад, то вақте ки чун хоке сафед гардад. *«Илими симиё»*

МУКАММАЛ *а. مكمل* комил ва пурра кардашуда, ба таври комил, пурра ва дуруст кардашуда.

Яъқуб ду зирех пушнда мукамал ва мусаллаҳ... бар боми қаср баромад. *Аҳмади Дониш*

МУКАММАЛ шудани кор дуруст ва бехтар шудани кор.

Қори ту аз ёр мукамал шавад,

Мушқилат аз ҳамнафасон ҳал шавад.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

МУКАММИЛ *а. مكمل* комил ва пурракунанда, тақмилкунанда; ба воя расонанда.

... Тақворо, ки мукаммил ва мутамимми ин маонӣ бувад, шир ва дисори худ созад. *«Ахлоқи Носирӣ»*
ПИРИ МУКАММИЛ дар тасаввуф —шайх ба камол расонандан мурид.

Биҷӯй аз паҳлуи пири мукаммил,

Ки ин бошад ба даст овардани дил. *Ҷомӣ*

МУКАРРАМ *а. مكرم* киромидошта, азизу муҳтарам.

Чун уро ба шаҳр андароварданд, муаззам ва мукаррам доштанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

То набавати ғуломии он дар ба мо расид,
Ҳар ҷо ки меравем, азизу мукарраме.

Камоли Хуҷандӣ

МУКАРРАР *а. مكرر* 1. тақрор кардашуда, тақроран гуфташуда.

Шуд малул аз лабу гуфтори мукаррар дили танг,
Даҳани тағи шакарбори дигар металабад.

Камоли Хуҷандӣ

МУКАРРАР кардан (*ё* фармудан) тақрор кардан, қореро гашта-баргашта кардан, тақроран гуфтан.

Талқини дарси аҳли назар як ишорат аст,

Қардам ишоратеву мукаррар намекунам. *Ҳофиз*

Сухансачро гу: Ба андоза гуӣ!

Тавонӣ, мукаррар махун, тоза гуӣ! *Шоҳин*

МУКАРРАР шудан тақрор ёфтан.

Ин баён сар заду мукаррар шуд,

Ин замон тарзи ҳарф дигар шуд. *Бедил*

2. тақроран, дуймбора, гашта-баргашта.

Судтон Баҳодур мукаррар кас ба талаби ӯ фиришод... *«Таърихи Фариста»*

Онро мукаррар то се бор иода фармо!

Аҳмади Дониш

3. тақроран соф кардашуда, соф (дар боран кайд).

Шавад ин қисса то қанди мукаррар,

Сухан аз достонаш мисли шаққар. *Ҳосиҷ*

МУКАРРАРОТ *а. مكررات* ҷамғ 1. *ҷ.* мукаррар 1; 2. андозое, ки чандин бор аз касе гирифта мешуданд.

Бъъзе расён оғиз, ки тоқати мукаррарот додан надоштанд, тарки деҳ ва хона карда мегурехтанд. *«Ҷомеи-ул-таворих»*

МУКАФФАР *а. مكفر* *д.* каффарадода, он ки ба воситан кори хайре товори (каффораи) гуноҳашро додааст.

МУКАФФИР *а. مكفر* *д.* касе ки, барон омуриши гуноҳаш бо кори хайре товор (каффорат) медихад, каффоратдиҳанда.

Дигар, таъвич мукаффири сайиоти азим аст.
Аҳмади Доғиш

МУКАХХАЛ *а. مكحل* сурма кашнашуда, сурмамолида.

Мукаххал сохт чашм аз сурмаи поз,
Сияхкор ба мардум кард оғоз. *Ҷомӣ*

МУКЕС *а. مكيس* имолаи мукос.

В-он ки бо у мукес беш кунад,
Зуд қасди ҳалоки хеш кунад. *Низомӣ*
Дар мукес афзудай, ман з-аҳтимом
Домане зар қардаме аз ғайри вом. *Румӣ*

МУКНАТ *а. مكنت* 1. қудрат, тавоноӣ.

Дар замони мукнати у миёни афозил ва арозил,
допо ва ҷоҳил ва асила ҳомил тафовут зоҳир гашт.
«Равзат-ус-сафо»

2. давлатмандӣ, бонгарӣ.

..Аз кайфияти чамъияти мукнаташ пурсидам.
Аҳмади Доғиш
ба мукнат расидан тавоно ва давлатманд шудан.

Абӯҷаъфар аз ҷумлаи арзол буд, дар айёми давлати Оли Сомон ба мукнат расида. *«Равзат-ус-сафо»*

МУКНИФ *а. مكنف* дар паноҳ гирифта; маҷ. пинҳонкунанда.

Гарчи аз як ваҷҳи майтиқ қошиф аст,
Лек аз даҳ ваҷҳ парда(-и) мукниф аст. *Румӣ*

МУКОБАРА||МУКОБАРАТ *а. مكابرة||مكابرته* 1. ихзори кибру бузурғӣ нисбат ба дигарон, мағрури; инодкорӣ, ситеза, ғалва.

Агар ин суҳан ба Шатраба бирасад, ... юмкин, ки ба мукобара дарояд ва ҷанг оғоз кунад.

«Анварии Суҳайлӣ»
ба мукобара а) бо кибру ғурур, мағрурона; б) бо инод, ситезакорона.

Муҷоҳидидини Айбек аз хидмати халифа берун омад ва ба мукобара рунд ва авбоши бисёр бар худ ҷамъ кард ба қасди халифа. *«Ҷоме-ут-таворих»*

Султон ... чун фикри соиб натавонист намуд, ба мукобара пеш омада гуфт: Туро ба Мултон бояд рафт. *«Таърихи Фариста»*

мукобара қардан а) ихзори кибр қардан; б) ситеза ва муҳолифат қардан.

[Яке аз муридон гуфт:] Эй дарвеши бесаруноӣ, ҳарзадарой туро чӣ ҳалли он бошад, ки бо шайх мукобара кунӣ? *«Ҷоме-ут-таъсил»*

2. забардастӣ, зурӣ, тааруз.

Агар силоҳ бар шер зади ва коргар наёмадӣ, ба марди ва мукобара шерро бигирӣ ва пас ба зудӣ бикушӣ. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Моли ту аз мукобара ва мусодара ҳосил шудааст.
Авфӣ

МУКОВАХАТ *а. مكواحت* душманӣ, адоват.

... Сипари муковахат дар сар кашида, даст ба ҷанг ва пайкор бароварданд. *«Равзат-ус-сафо»*

[Обоҷоҳон] элҷӣ ... пеши Барок фиристод, ки ... агар хоҳӣ, ки мунозаат ва муковахат аз миёни мо соял шавад, яке аз се кор ихтиёр кун.

«Ҷоме-ут-таворих»
МУКОЛАМА||МУКОЛАМАТ *а. مكالمه||مكالمة* гуфтугу, музокира, мусоҳиба.

Филҷумла забон аз муколаман у даркашидан қувват надоштам. *Савдӣ*

Дар он вақт бо у муҷоласат ва муколамат муяссар нашуд. *Ҷомӣ*

МУКОРӢ *а. مكارى* касе, ки ҳайвоноти боркашро ба қироя медихад.

Қаж шавад полону рахтам бар сарам,
В-аз мукорӣ ҳар замон захме ҳурам. *Румӣ*

Мукорӣён, ки ба хиндӣ бунҷора хонанд, намак ба Деҳлӣ меоварданд. *«Таърихи Фариста»*

МУКОС *а. مكاس* 1. талошу ҷандала дар сари қоре (бештар дар вақти савдо); 2. дастсاختӣ дар фурухтани мол, шахсавдон.

Пазируфт коло чу нархи тамом,
Мукоси фурушанда бошад ҳаром. *Ҳотиғӣ*

МУКОСО *а. مكاسا* найзамонанд; киноя аз ростқомат, мавзунҷад.

Эй ту, мукосо, биёр боз қадаҳро,
Қ-онт мақоқат аз ин сарой битолид. *Имора*

МУКОТАБ *а. مكاتب* ғуломе, ки бо меҳнати худ ба соҳибаш пардохтани арзиши худро ба қардан гирифта, озод шудааст.

Мян мукотаби хоҷаам ва маро ба байъу шпиро иҷозат додааст. *Авфӣ*

МУКОТАБА||МУКОТАБАТ *а. مكاتبه||مكاتبته* мактубнависӣ ба ҳамдигар.

Ҳамҷунон ки хаворич ба Қуфа даромаданд, ба Басра низ буданд, бо хаворичи Қуфа мукотабат ва мукотабат доштанд. *«Таърихи Табарӣ»*

мукотаба қардан ба ҳамдигар мактуб навиштан.

Чун мо рафта бошем, мукотабат кунад.
«Таърихи Байҳақӣ»

МУКОТАБОТ *а. مكاتبات* ҷ. мукотаба||мукотабат.

МУКОФО *а. مكفنا* муқофот.

Шаҳ маро зар доду ғавҳар лодаман бар ҷон зар,
Он қароматро муқофо барнатобад беш аз ин. *Ҳоҷонӣ*

МУКОФОТ *а. مكافات* он чӣ дар бадали ҷизе пардохта мешавад; подош ва сазон амал (хоҳ нек бошад, хоҳ бад).

Аз муқофоти амал ғофил машав,
Гандум аз гандум бируяд, ҷав ин ҷав. *

... Ва аммо чуд он бувад, ки на аз қибали иваз ва муқофот бувад. *Ибни Сино*

◇ муқофот бар ях навиштан умедвори муқофот набудан, мас. аз ҳасис.

МУКОШАФА||МУКОШАФАТ *ا. مكاشفة||مكاشفت* 1. ош-коро душмани кардан; чағи рўйрост кардан.

Подшоҳон хилатҳо бисёр кардаанд, ки чун ба мукошафат ва душмани ошкоро коре наraftааст, ба зарқ ва ифтиро даст задаанд.

«Таърихи Байҳақӣ»

Агар... хиёни мо мукошафате ба пой шавад, ночор хунҳо резанд ва назру вобол ҳосил шавад.

«Таърихи Байҳақӣ»

2. д. ошкор шудани асрори ғайбӣ, зуҳури асрор на умуми ғайбӣ дар дили авлиё.

МУКРИМ *а. مكرم* соҳибкарам, баҳишқунанда; навозиш-кор, гиромидоранда.

Мушфиқе, мискиннавозе, одиле,

Мукриме, зарбахшею дарёдиле. *Румӣ*

Додани мукрим шарафе шуд баланд,
Додани мусриф ба зину ришханд.

Хисрави Деҳлавӣ

МУКТАНИФИ *а. مكتنف* паноҳанда, папоҳҷуянда.

То кай чу шўъла муътакифи дар канори санг,

То кай чу муҳра муктанифи дар даҳони мор. *Шоҳин*

МУКТАСАБ *а. مكتسب* касб кардашуда, ба даст овардашуда (дар натиҷаи кор ва амал).

Кучо расад ба ту кас, чун туро ба ҳар мӯе
Ҳазор хубии маврусӯ лутфи муктасаб аст. *Ҷомӣ*

Муктасаби пешаи ӯ аз тартиби нону чома фозил
намеади. *«Анвори Сухайлӣ»*

МУКТАСАБА *а. مكتسبة* муаннаси муктасаб; фазоли муктасаба фазилатҳо ва сифатҳои касб кардашуда, ҳосил кардашуда, ғайри ирсӣ.

Шеърӣ вай [Бисотин Самарқандӣ] ҳоли аз лато-
фате нест, аммо аз фазоли муктасаба бисёр ори
будааст. *Ҷомӣ*

МУКТАСАБӣ *مكتسبى* мансуб ба муктасаб.

Он бечора ватани обо ва аҷдоди худро маа ха-
зони маврусӣ ва муктасаби видоъ карда берун
рафт. *«Таърихи Фаритта»*

МУКТАТАМ *а. مكتتم* пинҳон дошташуда, пушидашуда, пинҳонӣ, пинҳон.

Мулки Хурсон ба теғ боз ситонӣ зи ғайр,
Пас ӣй кунӣ дар ниём ганҷи зафар муктаттам. *Хоқонӣ*

МУКТАҲАЛ *а. مكتحل* (чашии) сурмакшидашуда.
Чунин ки масъалаи кўҳл шўҳрате дорад,
Ба ҷуз шарофати он чашии муктаҳал набувад. *Шоҳин*

МУЛ *مل* май, шароб.

Зи бас он шуд нашъан файзи мул,
Қадаҳ ҷушад аз даст чун шохӣ гул. *Бедил*
Пораи ноне ба печи қонеи курси маҳ аст,
Қосан обе ба чашии ташнагон ҷомӣ мул аст. *Савдо*

МУЛАББАБ *а. ملاب* шакли арабшудаи лаболаб.
Виг, соқя, ба баъзи майпарастон,
Мулаббаб кун зи май ибриқи аквоб. *Ғийӣ*

МУЛАББАС *а. ملبس* либоспӯшида.

... мулаббас ба либоси иззу сано.

«Равзат-ус-сафо»

МУЛАВВАН *а. ملون* ранг кардашуда; рангоранг, ранга ба ранга; гуногунранг.

Биное карданд аз сутунҳои сангини аз руҳони
мулаваан тарошида. *Авфӣ*

Муҳайё карда хоҷон мулаваан,
Ба неъматҳои гуногун музайян. *Ҷомӣ*

мулаваан гардонидан мулаваан кардан.

[Чамшед] онҳоро ба рангҳои мухталиф мулаваан
гардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЛАВВАНИ *ملونى* рангинӣ, рангорангӣ.

Гоҳ чу ҳоли ошқон субҳ кунад мулававани,

Гоҳ чу ҳалқи дилбарон мурғ кунад навогарӣ. *Хоқонӣ*

МУЛАВВАС *а. ملوث* ифлосшуда, наҷисгардида; олула.

Об аз он суроҳ бо маҷро равад ва ба ҳазв расад
мулаваас ношуда ва осеб ба вай нарасида.

Носири Хисрав

Яке ганданире сияхрӯй дид,
Мулаваас ба сад гунае айбу ор. *Ибни Ямин*

мулаваас гардонидан ифлос кардан, олудан.

Худро ба ин ҷурм мулаваас нагардонам. *Авфӣ*

МУЛАММАЪ *а. ملح* 1. рангоранг, ранга ба ранга; гуно-
гунранг; нақшин, нақшу нигор кардашуда.

Ва айвон айвони руҳомҳо он ҷо дидам аз мулам-
маъ ва сабз ва сурх ва сиеҳ ва сафед ...

Носири Хисрав

Варақҳои ба симу зар мурассат,
Хату ҳарфаш ба мушки тар муламмаъ.

Бадри Қашмирӣ

2. ҳол-ҳол, мас. дар боран ҳайвон, алобуло.

Зи чарми гавзани муламмаъ ҳазор,

Ҳаме ранг бар ранг буд пурнигор. *Фирдавӣ*

3. омехташуда.

Бурдӣ аз он оби муламмаъ ба шир,
Нукран чун шир зи барноу пир. *Хисрави Деҳлавӣ*

... То ҳама қор аз хориҷ ва дохилӣ мулам-
маъ ва махлут бошад ба сарриштан низои ва тад-
бири қор гум шавад. *Аҳмади Доғиш*

4. *ади.* шеър, ки ба ду забон навишта шудааст, мас.
як мисраъ ва ё як байт арабӣ ва як мисраъ ва ё я
байт форсӣ-тоҷикӣ ва монанди он, ҳамаҷун муламма-
ти Саъдӣ.

МУЛАММАЪНИТОҚ *а. ملح نطاق* дорон камарбанди ран-
гин ва нақшин.

Сипахбуд ҳазоре чу Фирӯшох,

Муламмаънитоқу мурассаъкулоҳ. *Ҳотифӣ*

МУЛАТТАХ *а. ملطح* олула, огушта.

Пероҳани Юсуфро ба хуни он мулаттах сохта..
«Равзат-ус-сафо»

МУЛАХХАС *а. ملخص* 1. муктасар кардашуда; 2. хулоса,
муктасари ҷизе.

Мулаҳхаси ин мақолот ҳамоно аст, ки ман хоҳони
мулоқоти туам. *«Анвори Сухайлӣ»*

МУЛАЪ *а.* مولع харис.

Қасе чӣ, донад, к-ин кузпушти миноранг
Чӣ гуша мулан озори мардуми доност. *Анварӣ*

Туғон ба висити он, ки ду навбат ба ҳукми Буқо
ҷуби ёсо хурда буд ва аз вай дашино шунда, ба
ғоят аз вай ранҷида буд ва бар қасди ӯ мулаъ шуда.
«*Чомеъ-ут-таворих*»

Ӯ худ ҳамеша бар айшу ипрат ва сайду шикор
мулаъ ва харис буд. «*Rassali-us-safo*»

МУЛАҚҚАБ *а.* ملقب лақаб мондашуда, лақабгирифта, лақабдор.

... Чун вафот ёфт, писари дигар, султон Начмидин, ки мулаққаб ба малик Мансур буд, ба ҷои ӯ бинишаст. «*Чомеъ-ут-таворих*»

Чавоне бо камоли адаб, ба Аштар мулаққаб бар
духтаре ҷамла... ошнқ шуд. *Ҷомӣ*

МУЛЗАМ *а.* ملزم илзом кардашуда, мағлубшуда дар мубоҳиса.

Ба мактабхонаи пири муғон ҳар кас ки рӯ орад,
Фалотун мешавад мулзам зи як тифли дабистонаш. *Имло*

Чунончӣ, маҷоли дам задан намонад ва соқит ва
мулзам сар дар пеш афкандам. «*Равзат-ус-сафо*»
мулзам гардонидан мағлуб кардан.

Иброҳим ҷавоби мазкул гуфта, падарро мулзам
гардонид. «*Равзат-ус-сафо*»

МУЛИД *а.* مولد (зани) зоянда.**МУЛИМ** *а.* مولم ниг. мӯълим.**МУЛК** ||**МИЛК** *а.* ملك 1. он чӣ дар қабзае ва тасарруф-и касе бошад; дорони ғайри манкул (аз қабилӣ замин, хона ва ғ.).

Қасонро зару симу милк асту рахт,
Чаро ҳамчу эшон пай неқбахт? *Саъдӣ*

2. мамлакат.

Насими сабо равонҳи гулзорӣ саховати ўро шаҳр
ба шаҳр ва мулк ба мулк мерасонид.

«*Таърихи Фаршитаъ*»

3. подшоҳӣ, ҳукуматронӣ, мамлакатдорӣ.

Муддати мулки ӯ мутамодӣ шул.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Ишқи ту аз мулки ҷаҳон хуштар аст,

Ранҷи ту аз роҳати ҷон хуштар аст. *Анварӣ*

Ба марди, ки мулки саросар замин

Найрзад, ки хуше ҷақад бар замин. *Саъдӣ*

◇ **МУЛКИ ВУЧУД** дар тасаввуф — киноя аз дунё.

Пур зи дард асту алам доираи мулки вучуд,
Манзили роҳату оромӣ Фузули адам аст. *Фузулай*

Ҳеҷ узве бебасират нест дар мулки вучуд,
В-арна паҳлу ҷун шиносад бистари бегонаро.

Соиб

МУЛКИ ДАРУН дар тасаввуф — киноя аз ботин, дил, замири.

Ба ноҳӣ иштиёби ба мулки дарун,
Алам 3-оташн дил берафрӯхт. *Қамолӣ Хучандӣ*

МУЛКИ ИМҚОН дар тасаввуф — киноя аз дунё, ҷаҳон.

Аз ҳар чӣ бувад зи мулки имқон
Дар ҷилвагари зи ҷисм то ҷон. *Ҷомӣ*

мулки қидам дар тасаввуф — киноя аз дунёи кӯҳна.

Чуз ту касе нест ба мулки қидам,
Қ-аз лиманалмулк фарозад алам. *Ҷомӣ*
мулк рондан, мулку даялат рондан подшоҳӣ қардан,
салтанат қардан.

[Дарвеш] муддате мулк ронд, то баъзе умарон
давлат қардан аз тоати ӯ бипечониданд. *Саъдӣ*

Туфу бар ҷунон мулку давлат, ки ронд,
Ки шунъат бар ӯ то қиёмат бимонд. *Саъдӣ*

МУЛК II ملك донест аз ҷинси мош, ки аз адас (наск) калонтар аст.

Басо касо, ки надири ҳарираву бара аст,
Ва бас кас аст, ки серӣ набод аз мулке.

Абулмуъййиди Баалӣ

МУЛКАТ *а.* ملكت 1. он чӣ дар тасарруфи касе бошад, мамлакат.

Ҳар диле, к-ӯ ҳиммати ояӣ наёфт,
Мулкии бемунтаҳо хоӣ наёфт. *Алптор*

2. мамлакатдорӣ, подшоҳӣ.

Чу беҳуд ғашт Ҳофиз, қай шуморад
Ба як ҷав мулкии Қовуси Қайро? *Ҳофиз*

Мулкиати хуснаш сун зиндон қашид,
Мулкиати илмаш сун Қайвон қашид. *Румӣ*

МУЛҚБОН ملكبان соҳиби мамлакат, подшоҳ.

Мулқбонорро нашоид рузу шаб
Гоҳе андар ҳамру гоҳе дар хумор. *Саъдӣ*

МУЛҚВАР ملكور подшоҳ.

Мулқварон бар дари ту пардагӣ,
Мулк зи ту ёфта парвардагӣ. *Ҳисравӣ Деҳлавӣ*

МУЛҚГИР ملكگير мамлакатсгон, кишваркушо.

Султон гоҳе худро мулқгир хонад ва гоҳе мулқдор
гӯяд. *Аҳмади Дониш*

МУЛҚДОР ملكدار 1. мамлакатдор, малик, подшоҳ; 2. дорон мулк, заминдор.**МУЛҚРОНӢ** ملكراني подшоҳӣ, салтанат, ҳукмронӣ.

Аз он баҳравартар дар офоқ нест,

Ки дар мулқронӣ ба инсоф зист. *Саъдӣ*

Қурвон ва Гандовн ҳафтоду шаб сол ба итти-
фоқи яқдигар мулқронӣ мекарданд.

«*Таърихи Фаршитаъ*»

МУЛҚӢ ملكى мансуб ба мулк 1.

Ва подшоҳ вузаро ва умарон машқарро, то хиё-
нати мулки набинад, уқубат нафармояд, ки авомӣ
мадарум ин маъниро ба талавунин табиигӣ подшоҳ
ҳамл кунанд. (2) *Аҳмади Дониш*

МУЛЛО *а.* ملا 1. олимӣ мадраса, олимӣ дин ва шарият.

Мулло шудан чӣ осон, одам шудан чӣ мушқил.
Зарбулмасал

2. маъ. пурдон, бисёрдон.

Наҳода маънин таҳқиқ аз саҳифан дил,
Ба гуфтугуи қасос хешро мадон мулло. *Бедил*

МУЛОАБА||МУЛОАБАТ *а.* ملاعبه||ملاعبة 1. бо ҳам бо-
зи қардан, шӯҳи ва зарофат бо касе.

[Яке аз дустон] ... чандон ки нашои ва мулоабат

кард ва бисоти муроғабат густурд, чавобаш нагуфташ. *Сағдий*

Кор аз муҳотаба ба мулоабат аңҷомид ва муҳим аз мулоабат ба мусораат расид.

«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

2. бозӣ (ҳамчун шохмот, нард, қимор).

Гуянд, ки рӯзе Аргун дар хилвате ба мулоабан нард бо Саъдуддавла иштиғол дошт.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУЛОБАСА||МУЛОБАСАТ а. ملايسه||ملايسه 1. машғул шудан бо чизе.

Чандон ки аз муморасати лаззот ва мулобасати шаҳавот дуртар бувад, раёйҳо саҳеҳтар мешавад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

2. пӯшидагӣ, норавшанӣ.

Айнулмулк... донист, ки кор аз муҳодана ва мулобаса даргузашта, беш аз он аҳтар зери домон наметавон пӯшид. «*Таърихи Фарошӣ*»

МУЛОЗАМАТ а. ملازمت 1. ҳамроҳ будан; бо касе пай-васта ва вобаста будан.

Сиёҳгӯро гуфтанд: Туро мулозамати шер ба чӣ ваҷҳ ихтиёр уфтод? Гуфт: То фазлан сайдаш меҳурам ва аз шарри душманон дар паноҳи савлаташ зиндагонӣ мекунам. *Сағдий*

2. хизматгузорӣ, навкарӣ.

Пире мулозини маҷлис мебуд ва аз вазифан мулозамат таҳаллуф наменамуд. *Ҷомӣ*

Мулозамати аъбоб салотин ба ғоят душвор аңҷомид. *Аҳмади Дониш*

МУЛОЗИМ а. ملازم 1. ҳамроҳ, ҳамроҳи доимӣ.

Ду дарवेशи хурӯсони мулозини суҳбати яқдигар сафар карданд. *Сағдий*

То будаем, ҳамдами ғам будаем мо, Ғамро мулозини ҳамада будаем мо. *Ғузӯлӣ*

2. навкар, хизматгузори ҳамаша дар хизмат ҳозир.

Якero аз мулоққи араб шунидам, ки бо мутааллиқон дедон мегуфт, ки марсуми фалонро, чандон ки ҳаст, музоф кунед, ки мулозини дарғох аст ва мутарассиди фармон. *Сағдий*

Ҳадис он ки чун дил гоҳу беғох Мулозим нестам дар хидмати шох. *Низомӣ*

Бар дари ӯ муҳиму қои бош, То бувад ҷон, ба ҷон мулозим бош. *Ҷомӣ*

МУЛОИБ а. ملاعب 1. бозикунанда.

Замин гашта дарёёву гурдони хайҷо Чу мурғобӣ андар ҳаю хун мулоиб. *Манучехрӣ*

МУЛОЗИМ а. ملازم 1. муносиб, мувофиқ(-и табъ), соз.

Бад-он чи мулозини ўст, майл кунад ва он чи мунофари ўст, бигузед. *Низомии Аруӣ*

Ман... тафарруҷи коре, ки мулоҷи... табъи ман нест, надорам. «*Анвори Суҳайлӣ*»

2. нарим.

Забон чун синяи афъи мулозим, Суҳан ширин, вале заҳраш мулозим. *Нозим*

3. нармабнат, ҳалим.

Мулоим ша, латофатоно бош, Чу мино аз дуруштиҳо ҷудо бош! *Бедӣ*

МУЛОИМХҶ ملايمخو мулоимтабнат, нармабнат, ҳалим.

МулоимхҶ, батамкин, гарчи кӯҳ аст, Тавозӯи пеша, в-ар гарданшукӯҳ аст. *Ҳозиқ*

МУЛОМ а. ملام маломатзада.

Мӯҳра бидидя, ки ҳаст меҳри аруси зафар, Меҳри фалакро мулом, нур аз ӯ мустар. *Ҳоконӣ*

МУЛОТАФА||МУЛОТАФАТ а. ملاطفة||ملاطفة 1. лутфу марҳамат, муомилан нарма кӯб, шафқату навозин.

Ҳангоми дурушӣ мулотафат мазмун аст ва гуянд: Душман ба мулотафат дӯст нагардад, балки тамаъ зиёда гардад. *Сағдий*

2. маҷ. муросала; мактуб, нома.

Ман ба назди Яхёе мулотафа нависам. *Авфӣ*

МУЛОТАФОТ а. ملاطفات 4. мулотафа||мулотафат.

Туҳаф ва ҳадоё ва мулотафот таслим карданд. (2) *Авфӣ*

МУЛОЯМА||МУЛОЯМАТ а. ملايعة||ملايعة бо нармаи муносибат кардан; мулоимтабнатӣ.

Оҷиз кунад мулояматам аҳли номро, Мум аст санги роҳ нигири сиворро. *Шавкат*

МУЛОЯМАТИ ملايعتи нармаӣ.

Эҳсоси мулояматини пӯшташ ҳумори хоби маҳмилшикан (аст). *Бедӣ*

МУЛОҚОТ а. ملاقات 1. яқдигарро дидан.

В-аз мулоқоти сабо рун ғадир Рост чун ожадаи сӯҳон аст. *Анварӣ*

Бо ҳаёли он парӣ ху кардаам, носех, бирав, Хуш намеояд мулоқоти бани-одам маро. *Ғузӯлӣ*

мулоқот афтодан бо ҳамдигар вохӯрдан.

Иттифокан мулоқот афтод, фақирро музтариб ва парешон дид. *Восифӣ*

мулоқот кардан ру ба ру омадан, вохӯрдан.

МУЛОҚИ а. ملاقى мулоқоткунанда, вохӯранда, вохӯркунанда.

Ойна ба сад ҷаман мулоқист, То дил боқист, ҷилва боқист. *Бедӣ*

... Ба заврақҳо ништаба, ба ҳар узви ӯ, ки мулоқӣ мешудам, занҷирҳо бад-он таълиқ мекардем. *Аҳмади Дониш*

МУЛОҲАЗА||МУЛОҲИЗА а. ملاحظه 1. назар андохтан, ба гушӣ чашм нигоҳ кардан ба чизе.

Сангандозҳо ба тавре кардаанд, ки дидаи бино аз мулоҳазан он мутаҳайир шавад.

«*Таърихи Фарошӣ*»

...Яъне ба назари тадқиқ мулоҳаза фармоид, ки дар ин шахс қуввати кадом или бештар ниҳодаанд. *Аҳмади Дониш*

2. фикру андеша.

Дар дустӣ мулоҳазан марғу зист нест, Душман беҳ аз касе, ки намирад барои дӯст. *Ҳилоӣ*

Мардум бе мулоҳазаи ҳарз ағур меҳуранд ва ман маҳрумам. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

мулоҳаза кардан фикр кардан, андешидан.

Муҳаммад эшонро дар яке аз қилоъи Ҷурҷистон маҳбус кард ва дар ҳодисаи Хоразмшоҳ мулоҳаза карда, ҳамаро бикӯшт. *«Таърихи Фариишта»*

МУЛСАҚ *а.* ملصق часпиди, чафс часпиди.

Шихобуддин гуфт: ...Аз он замон, ки аз роҷ-ҳои Хинд ҳазимат ёфтам, ...чомаро, ки мулсақ ба бадан аст, тағйир надовд. *«Таърихи Фариишта»*

МУЛТАБАС *а.* ملتبس 1. пушидашуда.

Ҳоҷишоҳ ба воситаи иртиҷоби ин гуноҳ аз дон-ран итоат берун ва ба малобиси исён мултабас шуда. *«Равзат-ус-сафо»*

2. шубҳанок, дар маънӣ носареҳ, мубҳам ва норавшан.

Фисқ ва таҳарруҷ ду тарафи фазилати ибодат-анд ва тарафи ифрот бар баъзе ноқисназарон мултабас шавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУЛТАВӢ *а.* ملتوي 1. пенида, печ дар печ шаванда;

2. пучхуранда, даврананда.

Чумла гуфтанд: Эй шағолак, ҳол чист, ки тӯро дар сар нашоте мултавист? *Румӣ*

МУЛТАЗАМ *а.* ملتزم мазмун-донисташуда; ба уҳда гирифташуда; вазиқдоршуда.

Дигар ин рафторро бояд, ки соъй мултазам.

Восифӣ

МУЛТАЗИМ *а.* ملتزم 1. ба зимма гиранда, ба уҳда гиранда, дар зимма доранда (қореро).

Чушқоб мултазим шуд, ки уро ниғох дорад.

2. он чӣ боиси қорё ё ҳодисае хоҳад шуд; боисшаванда, сабабгор.

Исо фармуд, ки ин сурат мултазими фитнаи азим аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЛТАМАС *а.* ملتمس 1. илтимос кардашуда, хосташуда, талаб кардашуда; 2. илтимос, хоҳиш, талаб, орзу.

Ҳоҷате дорӣ, бихоҳ, то мултамаси тӯро ба иҷо-бат макрун гардонам. *Авфӣ*

Бардоштам ҳавас, чу Фузулӣ, зи ҳар чӣ хаст, Райр аз висоли дӯст маро мултамас намонд. *Фузулӣ*

Моро бинишонид касе дар сари роҳаш, Бедил, ту пазири магар ин мултамаси мо. *Бедил*

МУЛТАМАСОТ *а.* ملتصات 4. мултамас.

[Халоқухон] бар эшон раҳм карда, мултамасоти эшонро мабузул фармуд. (2) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*
Маъзурот ва мултамасоти он шахс наздик ман ба иҷобат иқтирон ёбад. (2) *«Равзат-ус-сафо»*

МУЛТАМИС *а.* ملتمس илтимоскунанда.

Баҳри ин маънӣ саҳоба аз расул
Мултамас буданд макри нафис ғул. *Румӣ*

МУЛТАСАҚ *а.* ملتصق часпиди ба чие.

...Микдоре гили дарёё ба пой у мултасақ ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

Порая дар васати оби мутаҳаррик бошад ва порая дар тағи об қарор гирад ва қадре аз он бо яқдигар мултасақ гардад. *«Яъми симиъ»*

МУЛТАФИТ *а.* ملتفت таваҷҷуҳкунанда, эътинокунанда.

Заи ба суҳани у мултафит нашуда ва ба даруни хона рафт. *«Ҷомеъ-ут-таммил»*

Яъқуб расулон назди Ҳасан фириастода, уро талаб дошт ва Ҳасан бад-он суҳан мултафит на-шуда ва Яъқуб дар хашм шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЛТАҚИТ *а.* ملتقط барчинанда, баргузинанда.

Ин мизоҷат дар ҷаҳони мунбасит
Васфи ваҳдатро кунун шуд мултақит. *Румӣ*

МУЛТАҲАД *а.* ملتحّد паноҳгоҳ.

Феъли ту вофист, 3-он кун мултаҳад,
Қ-андар ояд бо ту дар қаъри лаҳад. *Румӣ*

МУЛТАҲИҶ *а.* ملتحّج шуълазананда, шуълавар, (оташин) забонакашанда, фурузон.

Оташин таъшавуқ чунон мултаҳиҷ гаштӣ, ки тас-кин он ба оби сабӯрӣ осон даст надовӣ.

«Равзат-ус-сафо»

Чун нирони муҳораба мултаҳиҷ шуд, бинобар он мувозаа дастӣ ростӣ сипоҳи муҳалиф бар шох Шӯҷоъ ҳамла кард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЛТАҶО *а.* ملتحّج ҷое ё касе, ки ба он паноҳ бурда ме-шавад, паноҳгоҳ.

Пас нишондаш, боз пурсидаш раҷо,
Ки кучо дорӣ маошу мултаҷо. *Румӣ*

Ман як силанду шаш ҷиҳатам дашти оташ аст,
Эй мултаҷо, ба кун ту овардам илтиҷо. *Шавкат*

МУЛТАҶӢ *а.* ملتحّجӣ он кӣ паноҳ меҷӯяд, паноҳгиранда, паноҳоваранда; мултаҷӣ шудан (ё гардидаи) ба касе, ҷизе паноҳ овардан.

Неқудор мунҳазим гашта, бо як ҳазор савор ба Ҷурҷистон рафт ба малик Довуд, ҳокими он-диёр, мултаҷӣ шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУЛТИФА *а.* ملطفة нома, мактуб.

Бар ҳукми фармони ояи бирафтаи, ки дар мул-тифаҳо ба хатти ояи буд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

МУЛУ *а.* ملو нае, ки аз шокӣ миёнҳои месохтаанд.

МУЛУЗАН *а.* ملوزن мулунавоз, навозандан мулу; ниг. мулу.

Маро бинанд андар кунҷи қорё, —
Шуда мулузану пушиди ҷӯҳо. *Ҳоҷонӣ*

МУЛУҚ *а.* ملوك 4. малик.

[Дарвеш] гуфт: ... Дигар бидон, ки мулуқ аз бахри поси райияти, на райият аз бахри тоати мулуқ. *Саъдӣ*

мулуки тавоиф (инчунин мулукуттавоиф) сардорони қаблаҳо.

Мулуки тавоиф ба фармони у
Қамар баста бар аҳд паймони у. *Низомӣ*

МУЛУҚОНА *а.* ملوكانه подшоҳона, ба расму онни шоҳонаи маҷ. ботантана, бодаблада.

Мулуқона меҳмоние созадаш,
Ҷаҳон дар суми марқаи андозадаш. *Низомӣ*

У низ... бил-охир элҷиён ва ҷураҳон фасеҳаа-бонро ба хилғатҳои мулуқона ва либосҳои фоҳи-рона бинавохт. *«Фатҳнома»*

МУЛУКУТТАВОНИФ *а. سلوك الطوائف* *ниг.* мулук (мулу-ки тавонф).

Мулукуттавоиф нишаста фарох
Ба Қайвон расониди айвони кох. *Ҳотифи*

МУЛУМИСОЛ *а. مولومئصال* мулумоналд, монанди мулу; *ниг.* мулу.

Мулумисол дам чу барорад ҳилоли субҳ,
Ман низ сар зи ҷухан хоро бароварам. *Ҳоқонӣ*

МУЛУҲАТ *а. ملحوت* шурӣ, намакини, пурнамаки.

Дар узубат ва латофати об ва мулуҳати он ва
харорат ва бурудати он асаре тамоом бошад.
«Равзат-ус-сафос»

МУЛУҲАМ I *а. ملهم* илҳомғирифта; талқинёфта, он ки дар дилаш фикре пайдо мешавад.

В-он дигар гуфт: Чанд баҳсу ҷадал,
Мулҳамонанд соҳибони дувал. *Ҷомӣ*

Намедонам, ки ходим мулҳам шуд ё доня ўро
бар он овард, ки маро назди мири асас овард.

Аҳмади Дониш

МУЛУҲАМ II *а. ملحم* I. навъе аз матон абрешминӣ нафис.

Чу барзад сар аз кӯҳ гетифуруз,
Замиро ба мулҳам биёрост руз. *Фирдавӣ*

2. ҷомеа, ки аз ҳамин матоъ духта шудааст.

Нофи шаб сӯхт таффи миҷмари рӯз,
Бун раф ёфт ҷайби мулҳами субҳ. *Ҳоқонӣ*

МУЛУҲАҚ *а. ملحق* пайвастишуда, ҳамроҳшуда.

Агар [халифани Бағдод] такаббур кунад ва дилу
забонро яке надорад, ўро низ ба дигарон мулҳақ
гардон! *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Аз мардуми афғон ҷаҳор сад мард ба султон мул-
ҳақ шуданд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

МУЛУҲИД *а. ملحد* мункири худо дар дини ислом; даҳри, бедин.

Мулҳиди гурсина дар хонаи ҳоля, бари хон,
Ақл бовар накунад, к-аз рамазон андешад.

Саъдӣ

Бо ман ту ҳар он чи гӯӣ, аз кин гӯӣ,
Пайзаста маро мулҳиди бедин гӯӣ;
Ман худ муқирам бад-он чи гӯӣ, лекин
Инсоф бидеҳ, туро расад, к-ин гӯӣ? *Ҳайём*

МУЛУҲИМ *а. ملهم* илҳомдиҳанда.

Мулҳими тавфиқ Довудро санъати зиреҳ боф-
тан биёмухт. *«Равзат-ус-сафос»*

МУМ мум моддан мулоиме, ки занбури асал ҳосила меку-
над ва аз он барон худ лона месозад.

Саркаш машав, ки чун шамъ аз ғайратат бисузад
Дилбар, ки дар қафи ӯ мум аст санги хоро.

Ҳофиз

Чорасозон дар илоҷи кори худ бечораанд,
Беҳ насозад мум заҳми хонаи занбулло. *Бедил*

МУМАВВАҲ *а. مموه* сухани бофта ва дурӯге, ки барон ба роҳи хато андохтани мардум сохта мешавад.

МУМАВВАҲА *а. مموهه* муаннаси мумавваҳ.

Дар ғазилати ҳикмат ҷамъе бошанд, ки ... ба
ағолити мумавваҳа мубтадиёро дар гумон андо-
занд. *«Ахлоқи Ҷалалӣ»*

Ин музаҳрафот бофта ва сохтан муғтозони хунуҷ
ва таҳайюлотӣ мумавваҳаи ҳукамон Аҷам аст,
Аҳмади Дониш

МУМАЗЗАҚ *а. ممزق* пора кардашуда, дарондашуда.

Баски дар ни хок мумаззақ шудааст.
Пайкари ҳубони бадеулҷамол. *Саъдӣ*

МУМАЙИЗ *а. مميز* I. фарқкунандаи неку бад, аз ҳам
ҷудо кунандаи неку бад.

Тан асту ҷон мумайиз одамиро,
К-аз ин ду ёфт бешино камиро. *Носири Хисрав*

То ту гаштӣ мумайизи пасу пеш
Дур рафтӣ зи қурби роҳати хеш. *Бедил*

2. ботамиз, бофаросат, зирак.

... Алп-Тигин турке хирадманд буд ва мумайиз,
Низомии Арӯзӣ

МУМАЙИЗА *а. مميزه* муаннаси мумайиз; қуввати му-
майиза қобилияти фарқкунани неку аз бад дар инсон.

Адолат он аст, ки ин ҳама қувватҳо бо якдигар
иттифоқ кунанду қуввати мумайизаро иттиқос на-
моянд. *«Ахлоқи Ҷалалӣ»*

МУМАЙЯЗ *а. مميز* аз дигарон фарқкунанда; имтиёз ва
бартарифта.

З-абнон рӯзгор ба хубӣ мумайязӣ,
Чун дар миёни лашкари мансур роёте. *Саъдӣ*

МУМАККАН *а. ممكن* мутамаккин, ҷойгиршуда, сукун ва
карьерёфта.

... Ба таъҷил наҳзат фармояд ва бар тахти мав-
рус мумаккан шавад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУМАҲҲАД *а. مموهد* I. паҳн кардашуда, густурдашуда,
Мумаҳҳад фарши мармар бар мамархош,
Мувассал з-обнусу оҷ дархош. *Ҷомӣ*

Чанд гоҳ миёни Наср ва Исмонил бисоти мусодақат
мумаҳҳад буд. *«Равзат-ус-сафос»*

2. мураттаб ва мунтазам, ба тартиб даровардашуда.
То мулк з-эҳтимоми ту тасдиқ ёфтаст,
Шуғли мулуку кори мамолик мумаҳҳад аст.

Анварӣ

Дар тибби нафсонӣ низ ин қоида мумаҳҳад аст.
«Ахлоқи Ҷалалӣ»

МУМАҲҲИД *а. مموهد* I. паҳнкунанда, густуранда; 2. тар-
тибдиҳанда, барпокунанда, устуворкунанда.

Падарам муассиси асоси қарам ва мумаҳҳиди
бинои марди буд. *Авфӣ*

МУМЗО *а. ممضي* имзошуда.

МУМИД(Д) *а. ممد* мадаққунанда, ёридиҳанда.

Ҳар нафасе, ки фуру меравад, мумидди ҳаёт аст
ва чун бармеояд, муфарреҳи зот. *Саъдӣ*

[Агар] душмане ба қасди ту бархоста ва туро
дар дафъи он мумидду муовине бояд, ... инак ман
ба шамшерӣ обдор. *«Анварии Суҳайлий»*

МУМИН *مومين* аз мум сохташуда.

Ба худдорӣ инон аз беҳудӣ тоғф,
Ба дасти оташин мумин зирех бофт. *Нозим*

МУМКИН *а. ممكن* 1. имконпазир, қобили иҷро; ҷонз, раво.

Ҷаҳон чу хулди барин шуд ба даври савсану гул,
Вале чӣ суд, ки дар вай на мумкин аст хулуд. *Ҳофиз*

2. шояд, аҷаб не, аз эҳтимол дур нест, ки ...

Назар кун бар аҳволи зиндониён,
Ки, мумкин, бувад бегунаҳ дар миеён. *Саъдӣ*

МУМКИНОТ *а. ممكنات* 1. қ. мумкин; 2. он чӣ дар доираи имкон аст.

Вучуди мумкинотро сабаб муҳаббатӣ ӯ буд.
«Хористон»

Эй сифати хоси ту воҷиб ба зот,

Баста ба ту силсилаи мумкинот. *Ҷоми*

МУМКИНУЛВУЧУД *а. ممكن الوجود* он чӣ вучудаш имконпазир аст.

Ва он мавҷудро, ки вучуди ӯ ба ғайр аст, мумкинулвучуд хонанд. *Низомии Арӯзӣ*

МУМКИНИ *ممكني* имконпазирӣ.

... андар вай ду ваҳх бувад: яке воҷибӣ ва яке мумкини. *Ибни Сино*

МУМОЗАҚАТ *а. معازجة* 1. омезиш; 2. муошират; сӯхбат.

[Муш гуфт:] ... Дар он маҳал инбисоту мумо-
зақат аз уюб маҳсуб намеафтад.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

МУМОЛАҲАТ *а. معالحة* бо ҳам нону намак хӯрдан, ҳақ-қи нону намакро ғиғоқ доштан.

... Андар он дилдор кардан шартӣ мумолаҳатро
ба ҷой оранд. *«Тағрихи Байҳақӣ»*

МУМОРАСАТ *а. ممارست* ҳамеша ба коре машғул будан, ба таври доимӣ дар коре машқ кардан.

Гуянд, ки [Гуштосп] муморасати улуми ну-
ҷум намуда. *«Равзат-ус-сафҳо»*

Хотири хатираш ба муморасати саворӣ ва най-
забозӣ ва ҷамен олотӣ набард майли тамои мефар-
муд. *«Тағрихи Фарошӣ»*

МУМОРОТ *а. معاراة* адоват, кина.

Лек дар шайх ин гила 3-амри худост,
Не пан хашму мумороту ҳавост. *Румӣ*

МУМОС(С) *а. مماس* бо ҳам сондашуда; зич ба ҳам раси-
да истода, пайваст, ҷафс.

Аммо ламс қувватест пароканда дар пӯст ва ғуш-
ти ҳайвон, то чизе ки мумоси ӯ шавад, аъсоб ил-
рок кунад. *Низомии Арӯзӣ*

Ногоҳ аномили он кудак мумоси маҳосини па-
дар шуд. *«Равзат-ус-сафҳо»*

Аз ин ҷумла дар қуллан кӯхе бар сатҳи муҳад-
даб он, ки мумоси фалак ба қамар буд, соҳати
фарохи муставӣ ва шаффоӣ мағора дидам.

Аҳмади Дониш

МУМОСИЛ *а. مماسل* шабеҳ, монанд ба ҳамдигар, бо ҳам баробар.

Бо ғизоли ваҳшини сахро шавад
Қай мумосил ҷашми беҳудн ту. *Ҳоқонӣ*

Ашъори ману ҷавоби ёрон
Ҳар чанд мумосиланд бо ҳам.
Фарке зи сарост то Сурайё
В-аз лутф ситора то ба шабнам. *Қамоли Хуҷандӣ*

МУМОСС *а. مماس* ниг. мумос(с).

МУМОССА/МУМОССАТ *а. مماسه/مماسات* ба ҳамдигар зич расида истодан, ҷафсшавӣ.

Баъзе мавҷудот ёфта мешавад, ки бо мавҷудоте
дигар мулоқи бошад, — мулоқоте тамои, ба бар
сабили мумоссат ва мучоварат. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУМОТАЛА/МУМОТАЛАТ *а. مطالعه/مطالعة* батаъхиран-
дош, қафопартоӣ, кашолалихни коре.

Ҳусни аҳд такозо кардӣ, ки ҳуқуқи туро бе му-
моталат адо кардаӣ. *Афӣ*

Абузид баъд аз эҳмол ва мумотала гуфт: Қай-
рувон аз Байтулмуқаддас шарифат нест.

«Равзат-ус-сафҳо»

МУМСИК *а. ممسك* ҳасис.

Маҳак донд, ки зар ҷист ва гадо донд, ки мум-
сик кист. *Саъдӣ*

Чунон ҳам машав мумсику зарпараст,
Ки чун афтадат танган зар ба даст. *Ҷоми*
Мумсик агар ба арзи сахо ҷушад аз шароб,
Дасте баланд мекунад, аммо ба зерӣ об. *Бедил*

МУМТАД(Д) *а. ممتد* давомнок, дароз, кашол.

Баъд аз замоне мумтад аз ғуша ду кас бар са-
бияи имтиҳон ... тире чанд андохтанд.

«Равзат-ус-сафҳо»

МУМТАЗИЧ *а. ممتاز* имтизочёбанда, махлут ва омехта-
шаванда.

Ҳафзу рафъи ин мизочи мумтазиҷ
Гоҳ сикҳат, гоҳ ранҷури музич. *Румӣ*

Ва агарчи нафси нотика ҷавҳари басит аст, ле-
кин ба сабаби таназзулоти касрат аз мабдаъ ва
мумтазиҷ гаштан ба ғубори қавния муқаддар ва
беасфол гаштааст. *Аҳмади Дониш*

МУМТАЛӢ *а. ممتلي* 1. имтилобфта, мамлӯ, пур, оғанда,
лаболоб.

Аз таъсирирои Моҳ он аст, ки ҳайвонотро дар
вакhti зиядати Моҳ урук, яъне рағҳо, мумталӣ
бошад аз хун. *«Аҷоиб-ул-маҳаллоти»*

Туӣ, ки меъдан оз аз атои мумталӣ аст.
Туӣ, ки дидан бухл аз сахот бебасар аст. *Анварӣ*

2. маҷ. сершуда, шикампур.

[Хар] оғози хӯрдан карда ... мумталӣ шуда дар...
миёни алафзор биҳуфт. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

Пеш аз вақт он тифро таом дод, то мумталӣ
шуда даргузашт. *«Равзат-ус-сафҳо»*

МУМТАНЕЪ *а. ممتنع* 1. манъ кардашуда; 2. номумкин,
ғайримумкин, маҳол.

Ва ҳар чӣ ҳастии вай ба худ воҷиб нест, ба худ
ё мумтанеъ аст ё мумкин. *Ибни Сино*

Ва боло рафта дар ҳаво ба фарзи тартиби асбоб мумтаһе не, *Аҳмади Дониш*

МУМТАҲАН I *ا. ممتحن* 1. имтиҳон кардашуда, омаида ва санҷидашуда.

Эй шуда бадхохи ту музтариб аз иэтироб,
Ҳамчу бадандеши ту мумтаҳан аз имтиҳон. *Ҳоқонӣ*

2. дучори сахтӣ ва бало гардида.

Ҳар ду ғирёнему ҳар ду зарду ҳар ду дар гудоз,
Ҳар ду сузонему ҳар ду фарду ҳар ду мумтаҳан. *Манучеҳри*

Касе ки бо ҳама кас ҳун бад ба кор барад,
Ҳамеша дар кафи сад ғусса мумтаҳан донаш. *Ҷомӣ*

Дар ин вило амираи мушорунилайх ба оризаи ма-
разе мумтаҳан гардида ва баъд аз ду рӯз мурғи
рухи баланд парвозаш ... ба кунгуран ариш дар та-
ярон омад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУМТАҲАН II *а. ممتحن* хору залил, беқадрӣ киматишуда.

Пас аз ин ру илми сеҳр омӯхтан

Нест мамну ҳарому мумтаҳан. *Румӣ*

МУМТАҲИН *а. ممتحن* имтиҳонкунанда, озоианда.

Леки пири ақл не пири мусин.

Менадонад мумтаҳин аз мумтаҳин. *Румӣ*

МУМТАҲАҚ *а. ممتحن* зоеъшаванда, нобудшаванда.

Сабзавор аст ин ҷаҳону марди ҳақ

Андар ин ҷо зоеъ асту мумтаҳақ. *Румӣ*

МУМТОЗ *а. ممتاز* 1. ҷудо кардашуда, фарқ кардашуда аз ҷизе ё касе.

Дуруғ аз рост пешин туст мумтоз,

Ки донад ҷуз ту кардан кашфи ин роз? *Ҷомӣ*

Бояд ки ашхоси мунсиф аз аҳли қалам ... беҳу-
нароиро аз ҳунарамандон мумтоз гардонанд.

Аҳмади Дониш

2. имтиёзбфта аз дигарон, бартарӣ ва афзалиятдош-
та; имтиҳоб кардашуда; афзал ва баргузида.

Маликро ба нома сарафроз кард,

Зи шохони давронии мумтоз кард. *Ҳотиғӣ*

Пас он гаҳ аз надимони сарафроз

Расулро ба хидмат кард мумтоз. *Ҳоҳиқ*

Қоматаш дар бустони хуси дидам ҷилвагар,

Дар миёни навниҳолони ҷаман мумтоз буд. *Туграл*

МУМУЛ *а. مومول* навъе аз бемориҳои ҷашм.

Тири ту миғтоҳ шуд дар кори фатҳи қалъаҳо,

Тири ту мумул шуд дар дидаҳои дидабон. *Асқадӣ*

МУНАВВАР *а. منور* нуришуда, пурнур; равшан.

Биге ҷоно, мунаввар кун ин рӯят маҷлисӣ моро,

Ки дар пешат ғазал хоёнему дар поят сар андозем. *Ҳофиз*

Ҷавонӣ тирағӣ бурд аз диёрат,

Мунаввар шуд ба пири рӯзгорат. *Ҷомӣ*

Ади нураст, к-аз у мулк мунаввар гардад

В-аз насимаш ҳама офоқ муаттар гардад.

«Аллоҳи Муҳсинӣ»

мунаввар моҳ а) моҳи пураи равшан; б) қиоя аз ёр.

Фироқ кард маро дур аз он мунаввар моҳ,

Ки ҳаст моҳи дуҳафта ба нурӣ у муштоқ. *Ломеъ*

МУНАЗЗАД *а. منضد* мураттабшуда, ба тартиб дароварда-
шуда.

МУНАЗЗАМ *а. منظم* ба назму тартиб даровардашуда.

Силсилаи оли Шансаб ба ҷамоли у муназзад ва
муназзам аст ва бозун давлати он хонадон ба ка-
моли у муаббад ва мусаллам аст. *Низомии Арӯзӣ*

МУНАЗЗАҲ *а. منزه* покӣза кардашуда; пок, нағз, хуш,
хуррам.

Шоҳ Мансур ба истиқбол берун омада, ҷиҳати
нузули меҳмоне ҷунон азиз манзила муназзаҳ таъин
намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНАЗЗАҲ аз ҷизе пок, тоза, барӣ аз ҷизе, мас. аз гуноҳ,
сахв ва ғ.

Ҳато раҳ набурда сунӣ ҳомааш,

Муназзаҳ зи сахву ғалат номааш. *Ҳотиғӣ*

... Ва бабу гили тинатам ҷавҳари муназзаҳ аз
аърои кудурат (аст). *Бедӣ*

МУНАЗЗАҲОТ *а. منزهات* ҷ. муназзаҳ ҷоҳон дилхушӣ, бо-
ғот, сайроғҳо.

[Назар] ба шаҳре расид, ки бинои он рафеъ ва
фазои он васеъ ва ҳавои он аз овози мақруҳот пе-
роста ва миеёнӣ у аз муназзаҳот ораста. *Яҳёи Себак*

МУНАФФАС *а. منفس* аз ғаму ғусса холӣ, хурсанд ва
осуда.

3-афзони шарбати у мамлуст ранги нишрат,

3-осеби раҳмати у давлат мунаффас омад.

Шамси Табризӣ

МУНАFFAC *а. منصف* тира, андӯхгин, ғамолуд; маҷ. вай-
рон; қалалдор (дар боран айш, сӯхтаб).

Мунафғас бувад айши он тандуруст,

Ки бошад ба паҳлуи бемори суст. *Саъдӣ*

Агар рӯзе ҷанд муҳлат ёбад, айши у мунафғас
ва ҳаёти у мукаддар бувад. *«Аллоҳи Носирӣ»*

[Фирдавс] ҷун наздики эшон расид, аз вай му-
таваҳҳини шуданд ва гуфтаанд: Маҷлиси моро му-
нафғас хоҳад сохт. *Ҷомӣ*

МУНАҚҚАТ *а. منقط* нуқтадор, нуқта-нуқта, хол-хол.

Аз ашқашон ҷу себ гузарҳо мунаққат аст

В-аз буса ҷун турунҷ ҳаҷарҳо муҷаддар аст. *Ҳоқонӣ*

Дорфазини дуккон ҳама санги руҳони сабзи му-
наққат аст, ки гӯй бар марғзор гулҳо шугуртаст.

Носири Хисрав

МУНАҚҚАШ *а. منقش* нақшу нигор кардашуда, нақшин;
нақшдор.

Дашт монанди дебои мунаққаш гаштаст.

Лола бар тарфи ҷаман ҷун қуҳи оташ гаштаст. *Манучеҳри*

Ҷун Маъмун ба байтларӯс биемад, хонае дад

мучассас ва мунаққаш. *Низомии Арӯзӣ*

Биное мухтараятарху мунаққаш

Ба ҷанди рангу тасвири дилкаш. *Ҳоҳиқ*

МУНАҚҚАҲ *а. منقح* 1. пок ва тоза кардашуда.

Бал амр фармуданд, ки дар ин боб китобе муш-
тавил бар ғавоиди мунаққаш ... сохта ва пардохта
ояд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ислоҳ кардашуда; (қаломӣ) аз айбу нуқс ва суҳа-
нони номарғӯш тоза кардашуда.

Рӯзе дар ғайбати Рашидӣ аз Амъак пурсид, ки шеърӣ Абдуссәйид Рашидиро чун мебинӣ? Гуфт: Шеъре ба ғоят нек мунаққо ба мунаққаҳ, аммо қадре намакаш дармебоад. Низомии Аруӣ

3. аниқ, дақиқ; бесохтакорӣ.

Ба чанд гоҳ дафтаре мунаққаҳ, ки муштамил бошад бар ҷамъу ҳарчи мамолӣ, тартиб тавон дод? *«Равзат-ус-сафо»*

МУНАҚҚО *а.* منقى المتقا 1. пок ва тоза кардашуда; пок ва соф кардашуда (аз донак ва пучоқ); 2. мавзӣ тоза, мавзӣ пок кардашуда, мавзӣ донакаш баровардашуда.

Наргис расидан гирифт, кишиш бияфкандаи, молан ва мунаққо баргирифтаи. *Низомии Аруӣ*
Бахти ҳасудат сарзада, шурби тараб зоеъ шуда, Тифлест бар рӯй омада в-аз каф мунаққо рехта. *Ҳоқонӣ*

МУНАҚЧАЛ *а.* منجل дарвидашуда.

Мошоқи пафо чу шуд мунақчал,
Бар пир иҷоза дод Навфал. *Шоҳин*

МУНАҚЧАҲ *а.* منجح муваффақшуда, комъёб.

Чунончи мушоҳада меравад, ки басе фузало дар тарбияти авлоди худ ғоятӣ сайъ мабузл медоранд ва аслан мунақчаҳ намеояд. *«Ахлоқи Ҷалоӣ»*

МУНАҚЧИМ *а.* منجّم донандан илмӣ нуҷум, ситорашинос; ахтаршиносе, ки аз рӯи вазъиёти ситораҳо пешгӯӣ мекунад, ситорашиноси лешгӯнкунанда.

Аммо дабир ва тоир ва мунаҷчим ва табиб аз хавоссо подшоҳанд. *Низомии Аруӣ*

Мунаҷчимон мар-Заҳроқро гуфта буданд, ки касе пайдо шавад, ки ҳалоқи ту бар даси ӯ бошад. *«Маҷлиса-ул-ансоб»*

Мунаҷчимон иртифоъ гирифтанд ва гуфтанд: Ҳоло толеъ дар вақти нухусат (аст). *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МУНБАИС *а.* منبعت 1. ирсол дошташуда, фириодашуда; 2. манбаъ ва мутаваҷҷеҳ.

Нафс дар вақте ки мунбаис бошад ба сӯи матолиб, ором намояд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУНБАСИТ *а.* منبسط 1. паҳншуда, густурда, паҳн.

Мунбасит будему як гавҳар ҳама,
Бесару бепод будем он сар ҳама. *Румӣ*

МУНБАСИТ *а.* منبسط паҳн шудан, густурда шудан.

Баъд аз эҳроқи муваққидон отаи муртафеъ ва мунбасит гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. хурсанд, шод, хушу хуррам, хушҳол.

Чун таом пешӣ вай меоварданд, ба ғоят мунбасит мешуд. *«Равзат-ус-сафо»*

[Рой] ба ҳаёли ғамч ва муждан пири суҳансанҷ мунбасит шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУНБАЛ *а.* منبل 1. танбал, коҳил.

Ҳар бувад ҳодиме, вале коҳил,
Ки ба кор-андарун бувад мунибл. *Саной*

2. бадъэтиқод; сусъэтиқод дар дину шариаат.

Абу Абдулло гуфт: Ман ўро манбалам, яъне номӯътақидам. *Ҷоӣ*

Шаръварзи наёид аз мунбил,
Ҳақгузори наёид аз коҳил. *Саной*

◇ **ДОРУН** манбал гиёҳест, ки барон дуруст кардани ҷароҳати тоза ва яғирӣ хару асп кор фармуда мешавад.

Гуфт: Полонаш фуру нех пеш-беш,
Доруи манбал бинех бар пушти реш. *Румӣ*

МУНДАК(К) *а.* منداك 1. шикаста, пора-пора; яксоншаванда, ҳамвор ва баробар (дар боран ҷой ва замин).

Чун ки кард илҳоқу бинмуд андаке,
Ҳайбате, ки кӯҳ шавад з-он мундаке... *Румӣ*

МУНДАМИЛ *а.* مندمل ру ба дурустӣ оваранда, бехшаванда (дар боран ҷароҳат).

То он ҷароҳат мундамил шавад, боз вақти мӯй баромадан бошад. *Авфӣ*

Ба муктазон одати ҷибилӣи хеш ҷароҳоти аламу ро ба мароҳиме мундамил сохт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНДАРИС *а.* مندرس кӯҳна, фарсула; махвӯ нобудшуда, аз байн рафта.

Фирдавсӣ низ савод бишуст ва он ҳаҷв мундариш гашт. *Низомии Аруӣ*

Бахоре бас бадеъ аст ин, гараш бо мо бақо будӣ,
Валекин мундариш гардад ба обонхову озархо. *Манучехрӣ*

Ҳасан... Ҳасанободӣ Гулбарга ва қалъан онро, ки мундариш шуда буд, дар як рӯз бино намуд. *«Таърихи Фаршита»*

МУНДАРИЧ *а.* مندرج дарҷ кардашуда, дохил кардашуда.

Дар остини коми ту сад нофа мундариҷ,
Онро фидои турран ёре намекуни? *Ҳофиз*

Дар зимми ин гуфтан се фондас кулӣ мундариҷ аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ҳаким фармуд, ки эй малик, ҳама васиятҳо дар ин ду калимаи шариф мундариҷ аст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

МУНДАФЕЪ *а.* مندفع дафъшуда, дур кардашуда, бадар кардашуда.

Шер гуфт: ... Ҳар онна ғуборин шубҳат аз роҳи ҳақиқат мундафъ гашта... ба мартабан яқин тадйил хоҳад ёфт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУНДӢ *а.* مندى кӯзан даҳанишаста.

Хуб шуд он кӯзаро гардан шикаст,
То занн ҳамсоя бе мундӣ нашуд. *Савдо*

МУНЗАВӢ *а.* منزوي изиёво ихтиёркарда, он ки худро аз халқ дур медорад, гушатири, гунаинишин.

Рӯз бошад мунзавӣ дар гушани узлат, вале Дастгирӣ гумраҳон гардида дар шабҳон то. *Восифӣ*

Мунзавӣ чун ниғаҳ ба ҳайронӣ,
Муҳтафӣ чун садо ба урьёнӣ. *Бедил*

МУНЗАЛ *а.* منزل нозилшуда, аз боло ба поён фириодашуда, фириодашуда (аз тарафи худо).

Аз раъи туст оӣ роғи комгорӣ,
Дар шаъни туст мунзал оғи подшоҳӣ. *«Таърихи Фаршита»*

Ба зикраш хатм шуд ин равшан анифос,
Ба сони нури музала хатм бар нос. *Чомӣ*

МУНЗАМ(М) *а. منظم* зампуда, пайвастшуда, мулҳақ, пайваст.

Бо вай расми муонақа ба чо оварда ва ба синан
хеш уро мунам сохта, миёни ҳар ду чапмаш бу-
сид. *«Равзат-ус-сафо»*

Кайхиррав ... дигар вилоят низ бад-он мунам гар-
донид. *«Равзат-ус-сафо»*
Резад қадаҳи кадом бар хок?
Гардад маи ишрати кӣ мунам? *Саъдӣ*

МУНЗАР *а. منظر* тарсондашуда, тарсу бимъефта.

Гуфто: Бинигар дар ман; гуфтам, ки ҳаметарсам
Аз оташи рухсорат, гуфто: Машавай мунзар.

Шамси Табрёзӣ

МУНЗАХИФ *а. منزه* 1. дуршаванда аз самти маъкул; 2.
адш. дуршаванда аз вази саҳеҳ, ғайрисолим, ғайричо-
из (дар бораи руниҳое, ки дар вази ҳарфе зиёд ва ё
кам воқеъ мешавад).

Аз арузу илал зананд нафас,
Солиму муназҳиф зи пешу зи пас. *Саной*
Байти фурумондан ин муназҳиф,
Қофияи ҳарзаи он шойгон. *Хоқонӣ*

МУНЗАҚИР *а. منجز* боздонташуда, манъшуда; мутанаф-
фир.

Асҳоби дуюни ботил дар нафси хеш муназқир
шаванд. *«Чомеъ-ут-таворих»*

Чун мардум аз шароб хӯрдан муназқир намену-
данд, ҳукм кард, то аксари боғотро хароб карданд.
«Равзат-ус-сафо»

МУНЗИР *а. منذر* 1. тарсонанда ва бимлиҳанда (бо ҷазо).

То ки ин ҳар ду сифат зоҳир шавад,
Он мубашир гардад, ин мунизир шавад. *Румӣ*

2. ҷ. яке аз номҳои Мухаммади пайгамбар.

МУНИР *а. منير* нурдиҳанда, нуронӣ, тобон.

Наврӯзи фаррух омаду нағз омаду ҳаҷир,
Бо толеи саодату бо кавкаби мунир. *Манучехрӣ*
Дар ҳар фалаке мунир мбӯд,
Дар ҳар пафасе абир месуд. *Низомӣ*

бадри мунир а) моҳи пураи тобон.

Ҳичил аз қадди расои ту бувад сарви баланд,
Муфайла аз руҳи ҳуби ту бувад бадри мунир.

Шоҳин

б) қиёз аз ёр, маҳбуба.

Имшаб он бадри мунир аз хона берун шуд магар,
З-аввали шаб то саҳар биҷи ту моҳи томо.

Туғрал

моҳи мунир а) моҳи нуронӣ, тобон.

Он талъате, ки аз руҳи ҳубат диҳад фуруғ,
Бар офтоби равшану моҳи мунир нест. *Шоҳин*

б) қиёз аз рӯи зебо.

Ҳусни ҷамолӣ моҳи мунират
Шарманда карда шамси саборо. *Ғиёсӣ*

МУНИС *а. مونس* нис. муънис.

МУНИФ *а. منيف* олий, баланд.

То дар он мавзеи муниф буд, осебе бад-ӯ нара-
сид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУНКАДИР *а. منكر* тира, ғамангез.

Чун шуниданд он ванди мункадир,
Чашм бинҳоданд онро мунтазир. *Румӣ*

МУНКАР *а. منكر* 1. никоршаванда, шинохтанашаванда; 2.

бад, зишт, кабеҳ, ношониста; номуборақ.

Давлаташро зи қасди ҳасм чӣ бок,
Кӣ ҳавасҳои мункар андозад. *Хоқонӣ*
Чу мункар бувад подшахро қадам,
Кӣ ёрад зад аз амри маъруф дам? *Саъдӣ*

Чун писар ба маҷлиси падар расид, замиш хид-
мат бибӯсид ва ба тавозӯи ҳар чи тамомтар биис-
тод ва аз он ҳодисаи мункар бо якдигар ҳикоят
карданд. *«Равзат-ус-сафо»*

3. кори аништ, кори бад, бадӣ.

Ҳар тоҳ ки касе маъсияте ё мункаре бикунад
ва олиме бубинад, бар ӯ воҷиб бошад, ки уро павд
диҳад, аз он қораш наҳй кунад. *«Таъриҳи Табарӣ»*

Маликро ҳам дар он шаб отаҳӣ доданд, ки дар
мулкӣ ту чунин мункаре ҳодис шудааст, чӣ фар-
мой? *Саъдӣ*

4. ҷ. яке аз ду фариштае, ки гуё пас аз марг дар гур
ба сари мурдо омада аз ӯ дар бораи гуноҳу саовон
дар дунё кардааш бознурс мекунад; *захми мункар*
ҷароҳати вазиш.

Қазоро захми мункар бар чехраи Ҷамшедқули
Қутбиш расид. *«Таъриҳи Фариста»*

МУНКАСИР *а. منكسر* 1. шикасташаванда, шикананда, вай-
роншаванда; шикаста.

Як забон дорам ман, он ҳам мункасир.
Дар ҳиҷолат аз ту, эй донои сир. *Румӣ*

2. касрнок, парешон.

... Амволи ҳизона ва байтулмол бар қарори пе-
шин мункасир ва поймол гардад.

«Чомеъ-ут-таворих»

МУНКАСИФ *а. منكسف* 1. дар қусуф буда, гирифта (дар
бораи офтоб).

Чун минбарро ҳаракат доданд, офтоб мункасиф
гашта, рузи равшан чунон торик шуд, ки ситора-
гон падида омаданд. *«Равзат-ус-сафо»*

Дар шаҳри Ҳамадон офтоби умраи мункасиф ва
моҳи ҷоҳаш мункасиф шуда, оҳанги қусури ҷишон
намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. тира, хира.

Саҳовати туву раъи баланду толеъу табъ
На мункалиб, на муҳолиф, на мункасиф, на ғавӣ.
Манучехрӣ

МУНКАШИФ *а. منكشف* 1. кашфшуда; қушодашуда, во-
шуда.

Ба юмъи қудуми шоҳ Шучоъ чехраи амну амон
аз ҳиҷоби ниқоб мункашиф гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. ошкор, возеҳ, равшан; фош.

Чун шер ил суҳан бишунуд, ҳақиқати ҳол бар
вай мункашиф шуд. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

Мумкин нест, ки ҳақиқати амри султон мунка-
шиф гардад. *Аҳмади Дониш*

МУНКИР *а.* منكر 1. инкоркунанда, касе, ки коре ё касеро икор ва эътироф намекунад.

Дил ҳамедазидву мункир мешавӣ,
Бозин неку бурун овардай. *Анварӣ*

Зохидон аз маю маъшӯқ маро манъ кунанд,
Беҳтар он аст, ки ман мункири эшон шудаам.
Убайди Зоконӣ

Пешн соҳибҳиммат ин зоҳир бувад,
Ҳар ки беҳиммат бувад, мункир бувад. *Ҷомӣ*

2. *д.* инкоркунандаи худо.
МУНОВАБАТ *а.* مواوت кори навбат ба навбат, бо навбат иҷрошавии кор.

... Ҳар сол моле ба хизонаи омира расонад ва бар сабили муновобат ду ҳазор савор мулозими урдун хумоюн гардонад. *«Равзат-ус-сафҳо»*

МУНОДАМАТ *а.* منادمت надиҳӣ қардан, ҳамнишинӣ на-мудан; надиҳӣ, ҳамнишинӣ.

Чаҳорум, ҳушовозе, ки ба ҳанҷаран довуҷӣ об аз ҷарён ва мурғ аз таярон боздорад, пас ба ва-силати он фазилат дили муштоқон сайд кунад ва арбоби маъий ба мунодамати у рағбат намоёнд.
Саъдӣ

МУНОДО *а.* منادى 1. нидо қардашуда, эълон қардашуда; **мунодо** қардан, нидо қардан, эълон қардан, ҷор задан.

Чун чанд рӯз мунодо биқарданд, мард биёмад.
Авфӣ

2. *грам.* мухотаб (хитоб қардашуда, нидо қардашуда, он ки ба вай нидо ва хитоб қарда мешавад).

МУНОДОҶА *а.* منادى нидокунанда, эълонкунанда; ҷорчӣ.

Чу фармонш омад ба гетӣ ба ҷой,
Мунодоғаре қард бар дар ба ҷой. *Фирдавӣ*

МУНОДӢ *а.* منادى нидокунанда, ҷорчӣ.

Чун бад-он қаҳрамон даромад қаҳр,
Шах мунодӣ равона қард ба шахр. *Низомӣ*

Ба ҳар қуяш ба аҷзу номуллодӣ,
Бигардонам мунодӣ дар мунодӣ. *Ҷомӣ*

МУНОДИ *барангехтан* ҷорчӣ андохтан, ҷор занондан.

Харосида шуд з-ин суҳан шаҳриёр,
Муноди барангехт аз ҳар диёр. *Низомӣ*

МУНОЗААТ *а.* منازعت бо ҳам хусумат ва синтез қардан; хусумат, синтез.

Ҳар чаҳор қабила бо ҳам мунозаат мекарданд ва кор ба ҷое расид, ки ба қатл ҳост анҷомидан.
«Таърихи Табарӣ»

Басе барнаёмад, ки бани-аммони султон ба муно-заат бархостанд. *Саъдӣ*

Ҳақиқато баҳона оғоз қард ва мунозаат намуд ва аз хола берун рафт. *«Хорисмон»*

МУНОЗАРА||МУНОЗАРАТ *а.* منظره||منظره баҳс ва гуф-тугу доир ба қашфи ҳақиқати ягон масъала.

Дар ин масъала бо уламон Ироқ мунозара кар-дам, ҷавоб натавонистанд гуфтаи.

Маликро бо даҳрӣ мунозарае афтод ва кор бар эшон дароз гашт. *Аттор*

Ин ҳар ду азизаро дар мавридҳои тӯй ва таъзия мунозараҳошт. *Саъдо*

МУНОЗАРОТ *а.* مناظرات 4. мунозара||мунозарат.

Миёни Тамлиҳро ва қози мунозарот воқеъ шуд.
«Равзат-ус-сафҳо»

МУНОЗЕЪ *а.* منازع низоъкунанда, хусумат ва синтезку-нанда.

Чингизхон дид, ки бо Шерхон дар ин вақт муно-зеъ шудан лонқ нест. *«Таърихи Фаршита»*

МУНОЗИРА *а.* مناظره *ниг.* мунозара.

МУНОҚАҲАТ *а.* مناکحت *никоҳ*, издивоҷ; *никоҳ* қардан.

Ақди муноқаҳат миёни эшон муаққад шуд. *Авфӣ*
Овардаанд, ки фақеҳе духтаре дошт ба ғоят зишт-рӯй, ба ҷои замон расида, бо вучуди неъмат касе дар муноқаҳати у рағбат намекард. *Саъдӣ*

Писар... чун аз пир рухсат ҳосил қард, рӯзи дигар пешн он зан рафт ва муноқаҳат воқеъ шуд.
«Ҷомеъ-ут-тамсил»

МУНОҚАҲОТ *а.* مناکحات 4. муноқаҳат.

Дуввум, роҷеъ ба ақди манозил бувад ба мушо-ракат, — монанди муноқаҳот ва муомалот.
«Ахлоқи Носири»

МУНОСАҲА *а.* مناسئه ду ҷима қардан, ба ду ҳиссан ба-робар ҷудо қардан.

Марде дар боғ даромад, ки ҳафт дарбад дошт, ба ҳар дарбон ваъда қард, ки ҳар ҷӣ ёбам, муно-сафа намоям. *«Илми сими»*

МУНОСАҲАТ *а.* مناسحت панду насихатдиҳӣ ба ҳамдигар.

Дидам, ки насихат намензирад... тарки муно-саҳат қардам ва рӯй аз мусоҳабат бигардонидам.
Саъдӣ

Шер гуфт: Суҳанони ту дар дили ман ҷой гирифт ва ҳулуси муносаҳати тӯро донистам.

«Анвори Суҳайлӣ»

МУНОСЕҲ *а.* مناسح насихатдиҳанда, махсусан носеҳи динӣ.

Биёр соқин сармаст ҷомӣ бодаи кишқ,
Бидеҳ ба рағми муносеҳ, ки медиҳад пандам.
Саъдӣ

МУНОСИБ *а.* مناسب мувофиқ, лонқ, мутобиқ.

Ва дар ду қисми дигар аз ақлол ва орон дигар ҳукамо муносиби фанни аввал намате тақдир ша-вад. *«Ахлоқи Носири»*

МУНОСИР *а.* مناصر нусратдиҳанда, ёрмандирасонанда, ку-макдиҳанда, ёвар.

Лоҷарам ҳар ду муносир омаданд,
Ҳар ду хушро пушти ҳамдигар шуданд. *Румӣ*

МУНОФАРАТ *а.* منافرت аз ҳамдигар нафрат қардан.

Чӯшӣ аз ин ҷавоб ба нохушӣ муроҷаат намуда,
ин мудоғат замимаи мунофарати Арғун гашт.
«Равзат-ус-сафҳо»

МУНОФИР *а.* منافر нафраткунанда; он ҷа боиси нафрат аст.

Бал-он ҷи мулоими ўст, майл кунад ва (аз) он ҷи мунофири ўст, бигузезад. *Низомии Арғун*

МУНОФИҚ *а. منافق* одами дурӯя.

Рақиб сазй намояд чу ғамзаи ту ба хунам,
Бувад мувофиқи ғаммоз фикру рои мунофиқ.

Камали Хучандӣ

МУНОФОТ *а. منافات* муқолифи яқдигар будан, мутобиқат надохтан; муқолифат, зиддият.

[Зохид гуфт:] Миёни луғати ибрий ва калимоти фарангӣ мунофоти бешумор ва мунобатати бисёр аст. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Ва он дона бо ин муомала, ки шумо ҳаёл кардаед, мунофот дорад. *Восифӣ*

МУНОФИ *а. منافى* ботилжунанда, несткунанда; зид, муқолиф.

Назар кардан бо дарвешон мунофиин бузургӣ нест,
Сулаймон бо ҷунон ҳашмат назархо буд бо мӯраш.

Ҳофиз

... Ин маслак мунофиин ҳикмат ва тамаддун ва таовун аст. *Аҳмади Доғиш*

МУНОҲ||МАНОХ *а. مناخ* маҳалли ҳоб ва ҷон осониш, истоғох дар роҳ, манзил.

Зи тоҷи маликзодае дар муноҳ,
Шабе лаъле афрод дар санглоҳ. *Савдӣ*

МУНОҚАША||МУНОҚАШАТ *а. مناقشه||مناقتات* низоъ ва муқолифат.

Асҳоби раъй... дафъи муноқашат ба мудоғифат авло тиносад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

... Муноқаша ва пархош дар мобайни шоҳон намопад. *Аҳмади Доғиш*

МУНОҶОТ *а. مناجات* ҷ. розу ниёз кардан, тавалло ва зорӣ кардан ба ҳудо.

Сармаст даромад аз харобот
Бо ақли хароб дар муноҷот. *Савдӣ*

МУНОҶОТӢ *а. مناجاتى* 1. мансуб ба муноҷот; 2. сифати зоҳиде, ки доимо машғули дуо ва муноҷот аст.

Ошики риндаму хароботӣ,
Фориз аз зоҳиди муноҷотӣ. *Ҷомӣ*

МУНСАД(Д) *а. منسد* саддшуда, басташуда, масдуд.

Султон аз дарвоза берун омада, ба захи ми шамшерӣ обдор ғубори он фитнаро таскин дод, то рахнахо мунсад гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНСАЛИҚ *а. منسلک* дохилшуда, даромада ба ҷизе, мас, дар тарикат ва маслаке.

... Дар зумран ходимон мунсалиқ шавад.

Аҳмади Доғиш

МУНСАЛИҲ *а. منسلح* 1. пӯстканда; 2. маҷ. он ки либосаш кашида шудааст; бараҳнашуда.

Солиқ ҳоҳад, ки ба кулӣ аз малобиси вучуд мунсалиҳ ва мутахаллеъ гардад. *Ҷомӣ*

МУНСАНИ *а. منشى* хамидашуда, хамида, дутошуда.

З-он ки гул гар барг-баргаш меканӣ,
Ҳаида нағзорад, нағардад мунсанӣ. *Румӣ*

МУНСАРЕҲ *а. منسرح* 1. осон равоншаванда; маҷ. осон гуфташаванда; 2. *адш.* номи яке аз баҳрҳои арӯ, ғаму-тафиллун мафъулоти, мас. байти зерин:

Он ки дилам сайди ўст, мири шикори ман аст,
Даст ба хунам нигор карда нигори ман аст.

Сайфи Исфарангӣ

Карда янҷоми байтро оғоз,
Ҳазаҷ аз мунсареҳ нағонад боз. *Саной*

МУНСАРИФ *а. منصرف* 1. дургарданда, дуршаванда; мунсариф кардан дур кардан.

Якero аз дӯстон бар худ хонд, то ваҳшати тан-
хой ба дидори вай мунсариф кунад. *Савдӣ*

2. *грам.* исме, ки дар забони арабӣ касра (зер) ва таввин қабул мекунанд.

МУНСАҲИБ *а. منسحب* дуршаванда; ақиб кашидашаванда. Чун баромад бар ҳаво муш аз ғубро,
Мунсаҳиб шуд нияз ҷузъ аз қазри об. *Румӣ*

МУНСИФ *а. منصف* боинсоф, боинҷон, боадолат.

Маро зи дастӣ ту, гар мунсифӣ, в-агар золим,
Гурез нест, ки дил з-ин мақом баргирам. *Савдӣ*

Агар дар ҳолати ғазаб вайро мунсиф ёбӣ, ба дустӣю бародарии ӯ майл кун. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАБЕЪ *а. منطبع* он чӣ дар рун ҷиза дигар нақш меёбад, нақшбандона.

Аммо басар қувватест... ки дарёёбад он сурате-
ро, ки мунтабъ шавад. *Низомии Ҷузӣ*

МУНТАБЕҲ *а. منته* бедоршаванда (аз ҳоб), бедор, хушбёр. Солеҳу толеҳ ба сурат муштабех,
Днда бикшо, бу ки гардӣ мунтабех. *Румӣ*

МУНТАБИҚ *а. منطبق* 1. қабат-қабат болон ҳам гузошташуда; 2. баробар, мувофиқ, ба ҳамдигар мутобиқ.

Ҳар калимате аз он мунтабиқ бар ҳикмате (аст).
«*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАВӢ *а. منطوى* 1. дарҳампечиде, навардидашуда; мунтавӣ гаштани саҳиби айёми касе киноя аз тамои шудани умри касе.

Чун саҳиби айёми ӯ мунтавӣ гашт, писараш ба ҷон ӯ нишаст. «*Равзат-ус-сафо*»

2. дарбаргирианда, шомил; мунтавӣ бар ҷизе будан шомил ҷизе будан, дорон ҷизе будан.

Ашҷоре диданд машҳун ба асмори бисёр, зами-
не мушоҳада карданд мунтавӣ бар наҳҷири бешу-
мор. «*Равзат-ус-сафо*»

Рисолате таблиғ карданд муҳтавӣ бар шукри ҳу-
қуқи неъмат ва мунтавӣ бар изҳори ҳулуси ният.
«*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАЗАМ *а. منظم* 1. мураттаб, батартӣб.

Умури маошн ман мунтазам аст. *Авфӣ*

Чашми бад дур, ки бас мунтазам аст ин давлат,
Оре, ин давлатро мунтазамӣ маъхӯд аст. *Анварӣ*

2. ҷойиришуда, дохилшуда.

[Заған гуфт:]... Ёро [бачаи бозро] ба фарзанди бардорам, то дар силқи соири авлод мунтазам гардад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУНТАЗИР *а.* منظر дар интизор буда, нигарон.

Ҳаст наззорагии рӯи ту имрӯз Қамол,
Бе басар мунтазири ваъдаи фардост хонӯз.

Қамолӣ Хучандӣ

Лек ҳамвора мунтазир небуд,
То шавад вақти имтиҳон маъвуд. *Ҷомӣ*
Умрест, ки дар кун ту мо мунтазиронем,
Шояд, ки чу маҳ қилва кунӣ дар назари мо.

Ғиёӣ

МУНТАИШ *а.* متعش боишот, хушҳол; хушу хуррам.

Ёфис марде мунтаиш ва шикордӯст буд ва пай-
васта савори карди. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАМИС *а.* مطمئن маъхшуда, аз байн рафта.

Ба тағйири умури собиқ ва мунтасибони дудмон
хуқком ҳиммат гумоштад, то осори эшон мун-
тамис ва русуми эшон мундарис гашт.

«Равзат-ус-сафо»

МУНТАСАБ *а.* منتصب 1. насб кардашуда; нишондашуда;
рост ҷиҳодашуда.

Дар ҳама даври фалак то адл бошад кӯзпушт,
Офятро қай тавонад буд қомат мунтасаб. *Анварӣ*

2. муайяншуда, таъин кардашуда.

Мунтасаб бар [он] тавила роизе,
Чуз ба дастури наёда роғифе. *Румӣ*

МУНТАСАБУЛҚОМАТ *а.* منصبا القامت ростқомат, мав-
зунқомат.

Ба у [наснос] ҳайвонест, ки дар биебони Тур-
кистон бошад, мунтасабулқомат, аифулқад, ариз-
улазоф ва одамиро азиям дӯст дорад.

Низомии Арӯзӣ

МУНТАСАБҚАД *а.* منصباقد мавзунқомат, ростқомат.

Мунтасабқад чу сарви озода,
Шамсан иқди одаминода. *Саноӣ*

МУНТАСАФ *а.* منتصف исф, миёнаи ҷизе; мунтасафи му-
ҳаррам миёнаи моҳи муҳаррам.

Шабн шанбе мунтасафи муҳаррам Буқо-Темур ва
Бойчу-нуён ва Санҷоқ-нуён ба Бағдод омаданд.

«Ҷоме-ут-таворих»

МУНТАСАХ *а.* متسخ 1. нусха бардошташуда; 2. бекор
кардашуда, лағвшуда.

Ҳар ояги қамол, ки пеш аз ту ҳуқм ёфт,
Он ҳуқм мунтасах шуду он нусха абтар аст.

Бадрӣ Ҷоӣ

МУНТАСАҚ *а.* متسق мунтазам, муараттаб, ба насақу тар-
тиб даровардашуда.

Зинд умури мамлакати Форсро мунтасақ ва мун-
тазам сохт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАСИБ *а.* منتسب 1. нисбатдоранда бо касе; 2. хешу
табор.

Чамъе аз мунтасибони дудмон ... дар силки из-
дивоҷи яқдигар қашид. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАСИХ *а.* متسخ нусхагиранда.

Рақамаш мунтасихи чехраи ёр. *Зухурӣ*

МУНТАФЕЪ *а.* منتفع нафъёбанда, фоидагиранда, баҳравар;
судмад.

Яке аз ҳуқамо гуфта, ки ҷиҳил дафтар дар ҳиқ-
мат навиштам, ба ӯ мунтафъ нагаштам. *Ҷомӣ*
Нону хон аз осмон шуд мункатет,
Бояд аз он 3-он хон напуд кас мунтафъ. *Румӣ*
[Меҳмон гуфт:] ... Ҳаёл мебардам, ки 'шояд аз
он шугъл мунтафъ гардам. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

МУНТАФИХ *а.* منتفخ 1. нафҳшаванда, парамкунанда; 2.
дамида, пурбод.

Аҷсоди эшон мунтафиҳи шуда бӯй гирифт.

«Равзат-ус-сафо»

МУНТАФИ I *а.* منطفي хомӯш, қуштаншуда (дар боран
оташ).

Мор қушта шуд ва шарари шарри ӯ мунтафи
гашта, ҳалоқ аз зарари ӯ эмин шуд.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

Оташи иқболи ӯ, ки ба авҷи фалақасар расида
буд, аз оби теги зумуррафром мунтафи гашт.

«Равзат-ус-сафо»

◇ **мунтафи гаштани чароғи ҳастини касе** қия аз ба
охир расидани умри касе.

Чунон ки расм ва одати ҷаҳон аст, [Фирӯзшоҳ]
мариз шуда ... чароғи ҳастияш мунтафи гашт.

«Тағрихи Фарошӣ»

МУНТАФИ II *а.* منتفي несту нобудшуда, дурушуда.

Масаррати гуфтушунд ва беҳҷати садои нилон
ту боқист, чунон мақун, ки ин низ ба қуллаи мун-
тафи гардад. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

Чун рағбати лаҳв мунтафи шуд, Темур-қоон рӯй
ба тартиби муҳиммоти мамлакат ва тарғеби ҳоли
сипоҳи ва райят овард. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАХАБ *а.* منتخب интиҳоб кардашуда, баргузидна.

Дар самар гуфтанд ҳар ду мунтаҳаб
Саргузашти неку бад то нимн шаб. *Румӣ*

МУНТАХИБ *а.* منتخب интиҳобкунанда, баргузинанда.

МУНТАШИР *а.* منتشر интишорёбанда; паҳншаванда, па-
рокандашаванда.

Бишқуфт, Қамол, аз ту ба ҳар ҷо гули маъна,
То шуд ҷу сабо мунташир афғоси ту ҳар су.

Қамолӣ Хучандӣ

Сар то сари ҷаҳон шуда равшан ба сонн субҳ,
То гашт мунташир дами қоғурбори барф. *Шоҳин*

Қарам ва бузургии ӯ дар офоқ мунташир шуд ва
шуарои атроф ба хидматаш монд шуданд.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

МУНТАҚАД *а.* منتقد нақд кардашуда, сара кардашуда;
сара.

Қудакӣ беморам аз заъфи худ
Қардам ӯн ҷо эҳтиёти мунтақад. *Румӣ*

МУНТАҚИЛ *а.* منتقل аз ҷое ба ҷое нақл кардашуда; аз
дасте ба дасте гузашта.

Гувоҳони адли мушорунӣлайх, зинда ва ҳозир ва

ғофил аз он, ки баъд аз он мубора рафта ва он мулк мунтақия гашта. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

МУНТАҚИМ *а.* منتقم интиқомгиранда, интиқомчӯй.

Най мунтақим, з-он ки имкон надорад Чу халқи адам иллати интиқомат. *Анварӣ*

Рузе шахсе ба додхоҳӣ омад... ва гуфт: ... Сабр мекунам, то мунтақими ҳақиқӣ ... интиқоми ман аз эҳлимон биситонад. «*Таърихи Фарошӣ*»

МУНТАҲАС *а.* منتحس манхус, шум, нақбатзада.

Буд шабҳои махуфу мунтаҳас, Бас ба ҷид меҷуст дуздонро асас. *Румӣ*

МУНТАҲИЗ *а.* منتهز фурсатчӯянда, он ки мунтазири фурсат аст.

Оқибатулаҳм лашкари дастӣ чап, ки дур истода буданд ва мунтаҳиз ва мунтаҳиди он ки боғарданд, чун он ҳол мушоҳада карланд, рӯй ба ҷониби ёғи оварданд. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

мунтаҳизини фурсат мунтазири фурсати муносиб.

Садриддин Занҷонӣ, ки бад-он тозагӣ вазири шуда буд, пайваста худро мунтаҳизини фурсат меошг.

«*Ҷомеъ-ул-таворих*»

Хидматаш ба қасди ҷони Сакоки камар баста мунтаҳизини фурсат буд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНТАҲО *а.* منتها 1. ба интиҳо расида; 2. интиҳо, поён, охир, янҷом.

Рутбату тамкини садри муътамаи Ҳамчу қадру химматаш ба мунтаҳот. *Анварӣ*

МУНТАҲИ *а.* منتهى интиҳофта (ёбанда), ба охир расида (расанда), анҷомёфта (ёбанда); *муқобили* мубтадӣ 1.

Соле бар У саъй кард, ба ҷое нарасид ва фарзандон адиб дар фазлу балоғат мунтаҳӣ шуданд. *Саъдӣ*

Сад силсила дар миён ниҳад пой, Лекин ҳама мунтаҳӣ ба як ҷой. *Ҷомӣ*

МУНТАҶ *а.* منتج напҷа; ҳосил.

Ваҳ ҷӣ бадбахтам, ки худ мунтаҷ нашуд ғайри маҷоз Базми маҷхӯде, ки дар касби ҳақиқат доштам. *Шоҳин*

МУНТАҶАБ *а.* منتجب баргузида, мунтахаб.

Мунтаҷаб кай шавад ба илм ғариб, Ҷуз ба қалби ҳафифу батни рағиб. *Саной*

Муштали монданд қавми мунтаҷаб, Руз рафту шуд замони сулси шаб. *Румӣ*

МУНТАҶАБХУЛҚ *а.* منتجب خلق итсандидахулқ, хушаклук.

Осмонкадру муштаридидор, Мунтаҷабхулқу мунтаҳабгуфтор. *Саной*

МУНТАҶАБ *а.* منتجب чарогоҳ, чарогоҳе ки онро барон дафъи гурӯснагини ҳайвонот меҷуянд, чарогоҳи нав, чарогоҳи тару тоза.

Воз шаб андар таб афтад аз фазла, То шавад лоғар зи хавфи мунтаҷаб. *Ҷомӣ*

МУНТИҶ *а.* منتج натиҷадиханда; бошсаванда, сабабгор.

Садки мутобаат мунтиҷи тасҳеҳи нисбат бошад. «*Анварӣ Сухайли*»

МУНФАИЛ *а.* منفعل 1. мафъул, касе ё чизе ки хоре нисбат ба вай иҷро карда мешавад; *муқобили* **ФОНЛ** 2.

З-ававал ҷону охирӣ марҷон Фонлу мунфаил дар ин ду миён. *Саной*

2. шармсор, хиҷолатманд, хиҷил.

... Дар ҷавоб гуфт, ки ипояти подшоҳона дар бораи ман бисёр воқеъ шуда ва аз тақсироти худ мунфаилам. «*Равзат-ус-сафо*»

Хиҷил аз қадди расони ту бувад сарви баланд, Мунфаил аз руҳи хуби ту бувад бадри мушир. *Шоҳин*

МУНФАИЛӢ *а.* منفعلي шармсори, хиҷолатмандӣ.

Абнун дувал, ки хушион наътвон дид, В-аз мунфаилӣ ба сӯяшон наътвон дид ... *Бедил*

МУНФАК(К) *а.* منفك аз ҳамдигар ҷудошуда (шаванда), дуршуда (шаванда); дур, ҷудо.

Пешӣ мо сад солу як соат як аст Ки дарозу кӯтаҳ аз мо мунфак аст. *Румӣ*
Дилӣ ту нақди алии ростмаҳак,
Нест чун долу лом аз он мунфак. *Ҷомӣ*

МУНФАРИД *а.* منفرد ягона, танҳо.

Ин ду кас дар кифоят мунфариданд.

«*Равзат-ус-сафо*»

... Дар ҷудо саховат ва таҳорати зайл ва назоҳат мунфарид буд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНФАРИҶ *а.* منفرج кӯшода, кӯшод, яла.

МУНФАРИҶА *а.* منفرجة муаннаси мунфарича; зовияи мунфарича мат. кунҷи кӯшод.

Ва зовияи ХУҶ меҳтар аст аз қонма, вайро мунфарича хонанд. *Ибни Сино*

МУНФАСИЛ *а.* منفصل ҷудошуда.

Уро фарзанде буд ба ғоят обид ва аз халоиқ мунфасил ва мунқатеъ. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНФАСИХ *а.* منفسخ фасхшуда (фасхшавалда), бекор кардашуда.

Идоҷи азимати вилояти шарқӣ мунфасих гардонид, дар ҳулауди Рай ба шурби май ва истимон ною най машғул шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНФАТЕҲ *а.* منتفع кӯшода, бозшаванда.

Уқдаи мансуботи у мунфатеҳ нағашта буд.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУНФАҶИР *а.* منفرج фавворазаванда, пошхуранда.

Шаҳре дидаем, ки подшоҳе дар вай ҷоке калда ва умқи онро ба сатҳи муҳит расонида ва аз он обе мунфаҷир гашта, ки як манорабор баланд мерезад. *Восифӣ*

МУНФИҶ *а.* منفق нафақадиҳанда; бахшиппдиҳанда.

МУНФИҚИН *а.* منفقين ч. мунфиқ.

Собирину содиқину мунфиқини Чун будӣ бе рахзани деви лаин. *Румӣ*

МУНҶАРИМ *а.* منجر бурда; сӯроҳ кардашуда.

Ҳин инон даркаш пай ӣя мунҷазим, Дармарон, то ту нагардӣ мунҷарим. *Румӣ*

МУНХАРИТ *а.* منخرط 1. тарошидашуда, суфташуда; 2. ба ришта ҷидашуда; 3. маҷ, дар мнени ҷизе дароянда, ҷой-ғаршаванда, дохилшаванда.

Агар ту дар зумраи бани-одам мунхарит будӣ, падар туро аз пеши хеш намеронд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНХАСИФ *а.* منخسف хусуфёбанда, гирифташаванда (дар боран мох).

Ҷабхааш бадрӯ аз ӯ ниме ниҳон, Бо хилоли мунхасиф карда кирон. *Ҷомӣ*

Оғтоби умраш мунхасиф ва моҳи ҷалолаш мунхасиф шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНШАИБ *а.* منشعب 1. ҷудошуда аз ҷизе.

Ин мазҳаби ботил ва музахраф бошад ва муншаиб аз мазҳаби суфастой. *Аҳмади Дониш*

2. ба қисмҳо (шохаҳо) ҷудошуда.

Аммо қуввати мудрика муншаиб шавад ба дахшох; панҷро аз ӯ хавосси зоҳир хонанд ва панҷро аз ӯ хавосси ботин. *Низомии Арӯзӣ*

Рӯшноии оташ ба осмон мерасид, баъд аз он оташ муншаиб шуд ба се шӯба. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНШОТ *а.* منشآت навиштаҷоти адабӣ ва мактубӣ, таснифот, он чи мунишён навиштаанд.

МУНШАРЕҲ *а.* منشرح шоду хурсанд, хушу хуррам.

Бо дили фарахноқ ва синаи муншарех азми батан кардам. *Авфӣ*

МУНШАҚ(К) *а.* منشق шикфосташуда, ба пораҳо (қисмҳо) ҷудошуда, қафида.

Қалам аз ҳайбат биларзид ва муншақ гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

Ин об ... аз фарти савлати ту чунин муншақ гашта. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНШӢ *а.* منشى дабир, котиби мохир; котиби девони давлатӣ.

Зеҳни поки ту нотиқи ваҳй аст, Нуги килки ту муниши сеҳр аст. *Анварӣ*

Иброҳим-Султон низ маблағе амвол сарф кард таърихе, ки рӯзномаҷиён ва мунишён дар рӯзгори амри бузург забт намуда буданд, аз хазонии салотин аз мамолик ҷамъ мепабуд.

«*Таъриқи Давлатишӯх*»

❖ муниши чарх (ё фалак, сипеҳр) сайёран Уторид (Аторуд).

Муниши чархрӯво туро, эй фаридаи аср, Бо он ки ҳар ду наҷм гирифтаст торае.

Қамоли Хучандӣ

... Қалами муниши сипеҳр рақами нахш бар калити муттасқан он натавононд кашид.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУНЪАДИМ *а.* منعدم маъдум, несту нобудшаванда.

Гар аз басити замин ақл мунъадим гардад, Ба худ гумон набарад ҳеҷ кас, ки нодонам. *Саъдӣ*
Филҳон ҳар атре, ки дар дукони вай буд, мунъадим гашт. *Ҷомӣ*

МУНЪАКИС *а.* منكس 1. инъикосёфта, аксёфта.

Чун осорӣ ин кавокиб дар ақтори ин аносир таъсир кард ва аз он нуқтан мавҳум муњакис гашт,

аз мнени хоку об ба маунати боду оташ ин ҷамодот падида омад. *Низомии Арӯзӣ*

Соҳт оннаву дод ҷило,

Муњакис шуд дар ӯ сифоти уло. *Ҷомӣ*

2. баръакс ва чаппашуда.

Қазияи муњакис гашта, мардуме, ки ба тороҷ рафта буданд, матон нафис зиндагонӣ ба горат доданд. «*Таъриқи Фариста*»

МУНЪАТИФ *а.* منطف, атфшуда, тофташуда, гардонидашуда (шаванда) ба тарафи дигар; инон муњаतिф гардонидан (ё сохтан) ҷидав гардонидан ба тарафи дигар, аз тарафе ба тарафи дигар гардидан, равон шудан.

Чун Муовия аз маносики ҳаҷ ва аҳзи байати Ҷазид фориг гашт, инони азимат ба ҷониби диёри Шом муњатиф сохт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНЪАҚИД *а.* منعقد 1. ақд басташуда, аҳду паймон кардашуда.

Чун он ақд муњақид шуд, ҷавон ба назди қайсар рафт. *Авфӣ*

2. ташаккулёфта, таркибёфта.

Хубӣ аз ҷӯш муњақид гашта, Парниёне ба хун дароғушта. *Низомӣ*

МУНЪИМ *а.* منعم 1. соҳиби неъмат, давлатманд, бой, тавонгар.

На муъним ба мол аз касе бехтар аст, Хар ар ҷулли атлас бипушад, хар аст. *Саъдӣ*
Кишти муъним гирифт барқ ба меғ,
Ки зи дарвеш хӯша дошт дарег. *Бедил*

2. неъматдиханда, он ки ризку неъмат медиҳад.

Ҳаққи намаке намениноси, В-аз муъними хеш меҳаросӣ. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУНЪИМӢ *معنى* соҳибнеъматӣ, давлатмандӣ.

Муънимӣ пинҳон кунӣ дар зилли фақр,
Тавқи давлат бандӣ андар гулли фақр. *Румӣ*

МУНЪЯТ *а.* منية орзу ва мақсуд.

Муънят он ки бувад умраш дароз,
Томеи таъбири он уммед соз. *Румӣ*

МУНҚАБИЗ *а.* منقبض гирифтахотир, тирахотир, ғамгин.

Агар мулки Сосон шавад мунқариз,
Чаро бошӣ аз баҳри он мунқабиз.

«*Таъриқи Табарӣ*»

МУНҚАБИЗОХОТИР منقبض خاطر гирифтахотир, озурдахотир, парешонхотир.

Ҳалокухон ба воситаи ходисан Менку-қоон ва булғоқи Ари-Буқо мунқабизохотир буд.

«*Ҷомеи-ул-таворих*»

МУНҚАЗӢ *а.* منقضى гузашта, тамомшуда, ба охир расида.

Падар ҷун даври умраш мунқазӣ гашт,
Маро ин як насихат карду бигашт. *Саъдӣ*

Пас аз он маҷлис мунқазӣ шуд. *Аҳмади Дониш*

МУНҚАЛИБ *а.* منقلب 1. гарданад; аз сӯе ба сӯе гарданад; аз ҳоле ба ҳоле гарданад.

Мунқалиб дар даруни ҷоман ноз
Ҷи ҳабар дорад аз шабони дароз? *Саъдӣ*

2. баръакс, чаппа.

Бо бадгӯён ошноӣ мақун, то аз некон бегонагӣ нагузаний, бо қафои ойна мутаваҷҷеҳ мабош, то ҳайати худро мунқалиб набинӣ. *Ведил*

3. вожгуншуда, сарнагушуда.

Гурехтагонро таъқуб намуданд ва чапд фарсанг ронданд, аммо қалб мунқалиб нашуд.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУНКАНЕЪ а. مكنع қаноаткунанда, қонеъ.

Гуфт: Марди зоҳидам ман, мунқатеъ,
Бо гиёҳу барг ин ҷо мунқанеъ. *Румӣ*

МУНҚАРИЗ а. منقرض инқирозбфта, аз байн рафта.

Агар мулки Сосон шавад мунқариз,
Чаро бошӣ аз баҳри он мунқабиз.

«*Табрихи Табарӣ*»

МУНҚАСИМ а. منقسم тақсим шуда, ба қисмҳо ҷудо кардашуда.

Чун доништа омад, ки ҳастӣ ба ҷавҳар ва араз мунқасим шавад ... *Ибни Сино*

Ҳикмат мунқасим мешавад ба ду қисм: яке илм ва дигаре амал. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МУНҚАТЕЪ а. منقطع 1. қатъшуда, бурида, қандашуда.

Чун дар Даҷла ғарқ шуд, умед аз халқ мунқатеъ кард. *Амтор*

Он зимистон дар он худуд сармо ба ифрот буд ва барфҳои азим афтод ва роҷҳо баста шуд ва ахбор мунқатеъ гашт. «*Ҷомеъ-ул-тавориҳ*»

2. ҷудошуда, аз ҳам ҷудошуда, дур; аз мардум дур, аз мардум ҷудо.

Яке аз ҳуҷҷоч дар роҳи бодия аз қофила мунқатеъ шуд. *Авфӣ*

3. маҷ. тамомшуда, ба охир расида.

Вазир аз он суҳанони парешон яқин донист, ки давлати эшон [Аббосиён] мунқатеъ хоҳад шуд.

«*Ҷомеъ-ул-тавориҳ*»

Он рух набинам, ар набарӣ зулфи пур зи тоб,
Шаб мунқатеъ нагашта, набинад кас офтоб.

Қамолӣ Хучандӣ

◇ мунқатеъ шудани назари касе аз касе, ҷизе аз ҷашми касе дур шудани касе, ҷизе, қанда шудани ҷашми касе аз касе, ҷизе.

[Қабутар гуфт:] Ба ҷониби боғҳо ва дарахтҳо парвоз намоем, то назари ӯ [сайё] аз мо мунқатеъ шавад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУНҚИС а. منقص нуқсонвар, ҷаму костовар.

МУНҚИСА а. منقصه муанқиса мунқис.

Қавқабе аз қавокиби мунқиса зоҳир гашт.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУНҚОД а. منقاد мутеъ, итоаткунанда, фармонбардор.

Гуфт: Хоб астам, маро битзору раъ!

Гуфт: Охир, ёрро мунқод шаъ! *Румӣ*

Муяқ бар ту рост кардам ва гарданкашонро мунқодӣ ту сохтам. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНҚАДИМ а. منهدم инҳидомбфта, вайроншуда, харобшуда; махву нобудшуда.

То нагардад розҳои ғайб фош,
То нагардад мунқадим назми маош ... *Румӣ*

Арқони зулму қондаи ҷавр мунқадим

Аз саҳми тиру ханҷари ғетиситони мост.

Убайду Зоконӣ

МУНҚАДИР а. منقدر рӯй ба нишоб раванда; сели мунқадир сели рӯ ба нишоб раванда.

Чун сели мунқадир мутаваҷҷеҳи эшон шуда, ҳамаро аз ҷой бардошт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНҚАЗИМ а. منظم мағлуб, шикастхӯрда (дар майдони ҷанг), рӯ ба гурез ниҳода; фирорӣ, гуреза (аз майдони ҷанг).

Султон Муҳаммади Салҷуқӣ низ қосиди Бағдод шуд ва аз роҳ мунқазим боғашт ва дар роҳ намонд.

«*Ҷомеъ-ул-тавориҳ*»

Сукрот ... мунқазимро гуфт, ки ҳарб аз ҳарб фазилат аст. «*Равзат-ус-сафо*»

МУНҚАЛ(Л) а. منحل 1. ҳалшуда, мас. дар об; 2. файсальбфта, яктарафа шуда (мас. маъсала).

Ҳар он ишқолот ба равияи қор омада, ҳама мунқал гардида, дақиқа аз дақиқа дар ҳалли маориф фуру нагузост. «*Хористон*»

МУНҚАМИР а. منهمر резанда, равоншаванда, равон.

Қарда ба моён мунқамир вайрон ғадри муктадир,
Илло ба амри қад-қадар натиҷаи ҷунон қардан амал.

Ломеӣ

МУНҚАНИЙ а. منحنى ҳамида, дуто, қаҷ.

Қади мунқанийи ӯ рост шуд. *Авфӣ*

То харфи бенауқат буваду харфи бонуқат,

То хатти муставӣ буваду хатти мунқаний.

Манучехрӣ

МУНҚАРИФ а. منصرف 1. инхирофибфта, аз роҳи рост берунрафта, аз роҳи рост қачшуда.

Дод аз ин аблаҳони гумрах, дод!

Мунқариф аз тариқи ақлу садод. *Ҷомӣ*

2. аз ҳолати эътидол баромада; мунқариф шудани мизоч а) вайрон шудани вазъ, дигаргун шудани ҳолати руҳӣ; б) нотоб шудан, бемор шудан.

[Халоқуҳон] ... ба ҳудуди Ҳамалон ва Сиёҳкуҳ расид. Аз он сафар фуруд омад, мизочаш мунқариф шуда буд. «*Ҷомеъ-ул-тавориҳ*»

МУНҚАСИМ а. منقسم 1. қатъшуда, буридашуда; бархамхӯрда.

Моддан фасоди нлҳод ва қуфру инод дар он навоҳӣ мунқасим ва мунқатеъ гашт. «*Равзат-ус-сафо*»

Маводди хилоф ва низоъ дар ҷамеи муомалот аз миёни ҷумҳури халоқ мунқасим ва мурғабет гардад ва ҳуқуқ дар марокзи хеп қарор гирад.

«*Ҷомеъ-ул-тавориҳ*»

2. ҷизи қисматббанда, ҷизи қисматназир.

Зарра набвад ҷуз зи ҷизе мунқасим,

Зарра набвад шориқи лояққасим. *Румӣ*

МУНҚАСИР а. منقسم дар инхисор буда, маҳдуд; шомил, гунҷондашуда.

Тамомати эшон мунқасир дар се синф бошад.

«*Равзат-ус-сафо*»

Қасе, к-аз маърифат як шева бизгид,
Чахоне бе ниҳоят муңхасир дид. *Бедий*

... Давлати муңхасир дар чаҳор китъа, як китъа
дар диёри Туркистон боқӣ мондааст.

Аҳмади Доғиш

МУНҲАТ(Т) *а. منط* инхитобӣфта, фурумада, настрафта;
паст, понӣ.

Агар бар ӯ ғолиб шавад ба ҳиммати ӯ мутаваҷҷеҳи
он гардонад, аз мартабаи хеп муңхат шавад.

«Аллоқи Носирӣ»

Чун Қамар аз васати асмо муңхат шавад, ҷазр
падида ояд. *«Аҷоиб-ул-маҳлуқот»*

МУНҲАТИК *а. منطک* беобрӯшуда, расношуда, пардада-
рида.

МУНҲАТТ *а. منط* ниг. муңхат(т).

МУНҲӢ *а. منهى* 1. расонандан хабар ва пайғом, огоҳо-
нанда:

Тоҷирон муңхӢни ахборанд,
Аз бадӯ некотон хабардоранд. *Ҷомӣ*

Соҳиб гуфт: Парерӯз муңхӢи мо аз тарафи мамла-
кати Хито омад. *«Аллоқи Муҳсинӣ»*

2. хабардиҳанда, воқеанавис.

МуңхӢи ин хабарро ба самъи Ҳаҷҷоқ расони-
даид. *«Равзат-ус-сафо»*

Чун Отсиз Хоразмшоҳ ба султон дар Хоразм
исбеп зоҳир кард, султон Адиб Собирро махфӣ ба
Хоразм фиришод, то доим мутаҳаффири ҳолат ва
мутафакхис ва муңхӢ бошад.

«Таъзири Давлатшоҳ»

МУНЧ *منج* занбӯри асал.

Ҳар чанд ҳақирам, суҳанам оливу ширин,
Оре, аслии ширин н-ояд магар аз мунч. *Мунҷик*

МУНЧАЛӢ *а. منچلى* 1. равшан, ошкор; дурахшон, ҷал-
вагар.

... Ва сипас чанд замон, масалаи, дар кусуф шавад
ва чандин соат дар кусуф бимонад, он гоҳ муңчали
шавад. *Ибни Сино*

2. мач. ҳаллашаванда, файсалъбандна.

Қасе мушкиле бурд пешӣ Алий,
Магар мушкилашро кунад муңчалӣ. *Саъдӣ*

МУНҶАМИД *а. منجمد* яхбаста; муңҷамид шудан (ё гаш-
тан) ях бастан.

Хун дар уруҷи ҳиндувон муңҷамид гашта, тоқати
ҳаракат ба эшон намонд. *«Тағрихи Фариишта»*

Ҷайхун аз бурудати ҳаво муңҷамид шуда буд.
«Равзат-ус-сафо»

МУНҶАР(Р) *а. منجر* анҷомӣфта, кашидашуда ба ҷизе,
расида ба ҷизе; муңҷар шудан анҷомидан, анҷом пази-
руфтан.

... Ва бадеҳан эшон муңҷар ба ҳаҷв мешуд.
Восифӣ

Бияндаш аз он рӯз, пеш ор танг,
Ки муңҷар шавад мочароим ба ҷанг. *Ҳотиғӣ*

МУНЧУҚ *منجوق* ниг. мунҷуқ.

МУОВАДАТ *а. معاودة* бозгашт қардан, баргаштан; боз-
гашт.

Муовадатро ба мубоадат табдил намудан авло.

«Анвори Суҳайлӣ»

муовадат қардан (ё намудан) бозгашт қардан, бар-
гаштан.

Чун [занбӯрх] ба хона муовадат намонд, дар-
бонор эшонро бибуянд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Тарсидам, ки балон рафта боз муовадат кард.
Аҳмади Доғиш

МУОВАНАТ *а. معاونت* ба ҳамдигар ёрмандӣ қардан, по-
нат, дастгирӣ, мададгорӣ.

Асири банди балоро ҷӣ ҷон сарзаниш аст,
Ғарат муованате даст медиҳад, даръёбӣ *Саъдӣ*

Чу дар мусодара афтад авони эҳтиботи,
Мақуи муованаташ, з-он ки мори бемор аст.

«Хористон»

муованат намудан ионат қардан, ба ҳамдигар ёр-
додан.

Мурод аз тамеддун ёрӣ додан ва муованат намуда-
ни ин наъв [одамнён] бошад мар-яқдигар.

«Анвори Суҳайлӣ»

МУОВИН *а. معاون* ёридиҳанда, ёрмандиқунанда.

[Саъдуддавла] ҳамвора аз умарон бузург ... ва
дигарон хонф ва мустағшир буд ва аз роҳи ҳазм ва
эҳтиёт муовине, ки ба вучудӣ ӯ мустағшир гардад,
мехост. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

Пас зарурат шуд, ки ҷамъе муовини яқдигар буд-
да, ҳар яке ба муҳимме зисда аз қадри кафофи
худ киём намонд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУОД *а. معاد* бозгардондашуда.

Ба ҳоби болаи нушин доди вақт бидех,

Ки рузи рафта нагардад ба ҳеҷ ҳол муод.

Заҳири Форъбӣ

МУОДИЛ *а. معادل* баробар, мусовӣ, баробарқимат.

Бо хинтпорое нест қурси қамар муодил. *Саъдо*

МУОДО||МУОДОТ *а. معادات||معاداة* адоват ва душмани
ба яқдигар.

Гуфтаи: Гувоҳи медиҳам, ки ту махдӣ нестӣ, ту
дурӯғ меғӯӣ. — Бо ман ба муодот ва душмани бар-
хост. *Ҷомӣ*

МУОДӢ *а. معادى* адоватқунанда, душманиқунанда.

Муҳолифони ту бефарраҳанду бефарҳанг,

Муодиёни ту нофарруҳанду нофарзон. *Ваҳронӣ*

МУОЗАДАТ *а. معاخذة* дастгирӣ, ёрмандӣ.

... Тоғфе аз ғуломони ҳосро бо муозадат ва муо-
ванати ӯ равои гирдонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОЛАФАТ *а. مۇالافت* бо ҳам улоғат гирифтан, бо ҳам унс
гирфтан.

Баъзе аз умаро, ки аз қирдор ва гуфтори амир
шайх Абусайд ва нахвату истикбори ӯ ба танг
омада дунд, ба шаҳр даромада, бо амир шайх
Ҳоҷӣ муолафат намунонд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОЛАҶА||МУОЛАҶАТ *а. معاالجه||معالجة* 1. плоч қар-
дан, даво қардан, табобат намудан.

Дарди дилам табиб ғу, зуд мақун муолаҷат,
Пурсиши дер-дери ту бех зи шифон оҷалам.

Қамоли Хуҷандӣ

[Шибля] вақте бемор шуд, халифа табиби тар-
соро ба муолаҷати вай фиристод. *Ҷомӣ*

2. маҷ. чора ва илоҷ.

Бирав, муолаҷан худ кун, эй насихатгӯ,
Шаробу шохиди лирин киро зиёне дод? *Ҳофиз*

МУОЛИЧ а. معالج муолаҷа, табобаткунанда, табиб.

Сазовортар, ки рӯхро низ табибон ва муолиҷон
бигузнанд, то он офатро низ муолаҷат кунанд.

«Таърихи Байҳақӣ»

Ҳоча Аминулдавла табиби мулозим ва муолиҷ
буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУОМАЛА||МУОМАЛАТ а. معاملة || معاملات 1. рафтор ва
муносибат бо дигарон.

Бо ҳунир муомалат, ки ту мекуни, вилоят хостан
набошад. *«Таърихи Систон»*

Ё раб, ки муҷио аст, ки он шохӣ дилнавоз,

Бо бедиле чу ман кунад ин сои муомала? *Ҷомӣ*

Дар чорсуи кайфияти зухур ... ҳар фардери аз
афроди инсонӣ бо ҳақиқати худ савдоест пинҳонӣ
ва муомаласт вичдонӣ. *Бедил*

2. додгурифтаи тиҷоратӣ, харидуфурӯш.

Ҳама матои ҷаҳонро ба ним ҷав наҳарам,

Қаз ин муомала беҳосилист ҳосили ман. *Ҳилолӣ*

... Ва сиембеоя, ки ҳеҷ кас аз дастӣ мо берун
накунад ва аз шаҳри мо берун набарад, то мо бо
сими хеш муомалат бикунем. *«Таърихи Наршахӣ»*

МУОМАЛАТ а. معاملات 4. муомала||муомалат.

Ҳусни ширкат он аст, ки муомалот бар ваҷде
кунад, ки муҷиби инҳирофи хотири шурако набо-
шад. (1) *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

... Ва исми Қапакро [ба Ҳяроғ] низ муқаррар
фармудем, ки дар муомалот ва муҳосабот, ки дар
ин шаҳр воқеъ шавад, маъкур гардад. (2)

«Фатҳнома»

МУОМИЛ а. معامل муомилакунанда, харидуфурӯшу-
нанда.

Қалби анлудан Ҳофиз бари у харҷ нашуд.

Қ-ин муомил ба ҳама айби ниҳон бино буд. *Ҳофиз*

МУОНАДАТ а. معاندт индкорӣ, яқравӣ; мухолафат, адо-
ват.

Ин қондан хилоф бигзор

В-ин ҳуи муонадат раҳо кун! *Саодӣ*

Қипчоқ ба вай офарин кард ва гуфт: ... Аз лаҷоҷ
ва муонадат бигузарем ва бо ҳамдигар аҳду паймон
кунем. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУОНАСА||МУОНАСАТ а. مؤانسة || مؤانست 1. уш гириф-
тан, уфатт гирифтан.

[Пир] балеҳаҳо ва латифаҳо гуфти, бошад ки [дух-
тар] муонасат пазирад ва ваҳшат паварзад. *Саодӣ*

2. ҳамнишинӣ, ҳамсӯхбатӣ.

... Шабу рӯз муонасат мекард ва ҳикоят мегуфт.

Авфӣ

Ба лӯфти муҷоласат ва тариқи муонасати у ҳафсе,
ки доштам, зоиғи гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОНАҚА а. معانقة бағалғирӣ, оғушқуни хамдигар, вақ-
ти муҷоҳот даст ба гардани ҳамдигар партофта вохурдӣ
кардан.

Он шахс назар ба ман афканда, аз асп пидёа гашт
ва баъд аз он ки бо ман муонақа кард, маро ба
висоқӣ худ бурд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳикмати том аз иттифоқи видод
Узвҷошон ба ҳам муонақа дод. *Бедил*

МУОНИД а. معاند 1. индкор, ситезакунанда; 2. мухалиф,
душман.

Зи баски хуни муонид бирехт рӯзи масоф,
Гиряфт дар дили коп ранги аргувон гавҳар.

Заҳири Форёбӣ

Малик гуфт: Ман ўро аз фузалон асп медонам ва
яғонаи рӯзгор мешумурам, бошад ки муонидон дар
ҳаққи вай ҳавзе кардаанд. *Саодӣ*

Рукнуddaшва ва Муизddaшва бо муонидон муҳо-
рабат намуда, бисёре аз вилоят фатҳ карданд.

«Равзат-ус-сафо»

МУОНИҚ а. معانق он ки дигареро ба оғуш гирифта во-
хурӣ мекунад.

[Шоҳон ниҳол] чуи дӯстони мувофиқ муониқи
яқдигар гашта, ... дар ҷиљағарӣ оянд. *Восифӣ*

Маъшуқ ба дарду ғам муоник,

Бошад ба умеди вазл ошиқ. *Ҷомӣ*

МУОРАЗА||МУОРАЗАТ а. معارضة || معارضة 1. рӯ ба рӯ
шудани ду ҳариф (ё душман) бо ҳамдигар, муомалани
билимис; дар муоразани... дар муқобили..., ба муқобили ...

Фасле, ки дар муоразани ғайр гуфтаӣ,

Таъминш кун ту дар ду-се манаъум гавҳаре. *Ҳоқонӣ*

2. баҳс, муҳоҷиса.

[Шоҳин] бо у [уқоб] дар тарозу ништаста, ба ма-
қоми муораза ва мӯҷодала даромад.

«Анвори Суҳайлӣ»

Мавлоно Рукнуddин ... аз Туркистон ба тариқи
саёҳат ба Ироқи Аҷам афтада ва бо Бадриддини
Ҷоҳармӣ дар Исфохон мушоҳара ва муораза ва му-
шоҳара дорад. *«Тазкирати Давлатшоҳ»*

МУОРИЗ а. معارضا муқобил, мухалиф; муориз ва мунозеъ
мухалиф ва душман.

Қуллиёти умур дар қабзан иқтидори Ҳоча Абдул-
ҳай буд, дар мамлакат истиқомат гирифта, аз ҳеҷ
ҷониб муориз ва мунозеъ надошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОСИР а. معاصر ҳамаср, ҳамқарн, ҳамзамон, ҳамдар.
[Ҳасани Деҳлавлӣ] муосирни Хисрав будааст ва бо
яқдигар сӯҳбат медоштаанд. *Ҷомӣ*

Шайхурайис Абдулӣ Сино муосирни амир Қобус
будааст. *«Тазкирати Давлатшоҳ»*

МУОТАБ а. معاتب он ки сазовори ғибот гардидааст, сар-
заннишунда.

Агар мухолафат наоям, ... муотаб гардам.

«Равзат-ус-сафо»

МУОТАБ СОХТАН (ғ гардонидан) ғибот кардан, сарзанниш
кардан.

Мансур баъд аз он ҳақими золимно муотаб сохт.

«Равзат-ус-сафо»

Султон Шихобуддин ... умарон Ғур ва Хилҷ, ва
Хуросонро муотаб ва муоҳаз гардонид.

«Таърихи Фаршита»

МУОТАБА||МУОТАБАТ *а. معاتبه* итоб кардан, сарзаниш намудан.

Ногоҳ шахзода Аргун бо ду-се ҳазор савор бира-
сид ва мутоба оғоз кард, ки чаро чулусро нитзори
ман накардед? *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

Ва чун султон хоҳад, ки ҳатто биҳашад, асари
иноят зоҳир гардонад дар либоси мутобат.

Аҳмади Дониш

МУОТАБОТ *а. معاتبه* **қ. мутоба||мутобат.**

Муҳотабот ва мутоабот ба мутоанот ва музора-
бот сироят кард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОТИБ *а. معاتب* итобкунанда, сарзанишкунанда.

Бо рӯҳ ду буссадаш муотиб.

Бо ақл ду наргисаш муотиб. *Анварӣ*

МУОФ *а. معاف* афв кардашуда, бахшидашуда.

Қавлу феълат ҳама девонатнио ҷаҳл бувад,
3-ин сабаб дар ҳама ативор муофат бинам. *Саъдо*

муоф доштан а) афв кардан, аз гуноҳи касе гузаштан.

Туро ... аз ин тақсир муоф доштем. *Авфӣ*

б) озод кардан (аз андоз ё аз иҷрои қоре).

[Ҳалокухон] фармуд, ки чун синни ту аз навад
даргузашта, туро аз ҳаракат ва наҳзат муоф доштам.

«Ҷомеъ-ул-таворих»

МУОХАЗ *а. مواخذة* муоҳаза кардашуда, ба масъулият ка-
шидашуда.

Гуфт: ... Ба воситаи ғасби бақара муоҳазу муо-
ҳаб нагаштам. *«Равзат-ус-сафо»*

МУОХАЗА||МУОХАЗАТ *а. مواخذة* **1.** аҳз кардан,
мусодира намудан, гирифтан.

Валади Махдӣ сояи отифат ва эҳсон бар сари
заифон афканда, ҳамаро аз қуштан амон дода, ба
муоҳазани қалиле аз амвол қаноат намуд.

«Равзат-ус-сафо»

2. сарзаниш, итоб, танбех, сахтгирӣ, қазо.

Малик донишмандро муоҳазат ва мутоабат фар-
муд. *Саъдӣ*

Ва чун зулм ва хиёнатӣ яке аз эшон зоҳир бошад,
уро ба муоҳаза ва ўқубат ибрати дигарон гардонад.

Аҳмади Дониш

МУОШАРАТ *а. معاشرت* бо ҳам зистан, бо ҳам ҳаёт ба
сар бурдан; муносибат бо ҳамдигар.

... Фасле ду ҳамои руз иттифоқӣ баёз афтод дар
ҳусни муошарат ва одоби муҳоварат дар либосе, ки
мутақаллимони ба қор ояд. *Саъдӣ*

Шайх Буалӣ ... гуфтааст, ки тангтарини зиндонҳо
муошарати азод аст. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУОШАҚАТ *а. معاشرت* бо ҳам ишқ варзидан, ишқбозӣ
кардан.

Миёни ӯ [наққош] ва зани бозоргон муошақате
афтод. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

МУОШИР *а. معاشر* муошираткунанда, ҳамдам, мусоҳиб,
ҳамсуҳбат.

Нигоҳи ман ба туву дитарон ба ҳуд машғул,
Муоширон зи маю орифон зи соҳӣ маст. *Саъдӣ*

Муошире хуш руди ба соз мехоҳам.

Ки дарди хеш бағям ба нолан баму зер. *«Ҷофиз*

МУОЯНА *а. معاينة* **1.** бо чашми худ дидан.

Малик гуфт: ... Бошад ки муонидон дар ҳаққи
вай ҳавзе кардаанд, пас ин суҳан дар самъи қабули
ман наёнд, матар он, ки муолна гардад. *Саъдӣ*

Ва агар ин суҳан ба забон нағӯяд аз носияш ба
муояна ҳонда мешавад. *Аҳмади Дониш*

2. аён, ошкоро; возеҳ.

Аруси ғунча бад-ин зевару табассуми хуш
Муояна дилу дин мебарад ба ваҷҳи ҳасан. *Ҷофиз*

Мирзо он ходро муояна дид, пушт бар маъракан
сигезу овез кард. *«Тағрихи Фарош»*

МУОҚАБ *а. معاقب* ўқубатқашида, қазодиди, озору шикан-
ча қашиди; таъқиб кардашуда.

Ту, ғой Убайдулло, доништа бошӣ, ки ҳар чӣ меку-
нӣ аз хайру шәр, ба он мусоб ва муоқаб хоҳӣ буд!

«Равзат-ус-сафо»

МУОҚАБАТ *а. معاقب* қазодихӣ барои қори бад, озору
шиканча.

Сарҳангони подшоҳ дар муддати тавқили ӯ рифқ
ва мулофатат қарандӣ ва заҷру муоқабат раво на-
доштандӣ. *Саъдӣ*

МУОҚАД *а. معاهد* аҳд кардашуда, аҳду паймон карда-
шуда.

Ярлиғи подшоҳ ба ӯ доданд, муштамил бар там-
ҳиди қавониди марҳамат ва таъқиди қавониди муоқад.

«Равзат-ус-сафо»

МУОҚИБ *а. معاقب* таъқибкунанда; муоқибӣ... ақиби...,
аз ақиби..., аз пай...

Азбино ғро [охуро] бигирифтӯ ба расане бибаст
ва муоқибӣ ӯ Баҳром ба дари хайма расид.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

МУОҚАДА *а. معاهدة* аҳд қардан, аҳду паймон бастан бо
ҳамдигар.

Асоси муоҳадаро ба қасам муштақкам сохта, рӯй
ба саранҷоми маҳони вазорат овард.

«Равзат-ус-сафо»

МУРАББАОТ *а. مربعات* **қ. мураббаъ** **1.**

Баъъ аз тафаккур ва тааммули бисёр раъйҳо
бар он қарор гирифт, ки мураббаот аз ҷуб сохта
ва онқоро пурсанг қарда дар об ғарқ кунанд.

«Тағрихи Фарош»

МУРАББАЪ *а. مربع* **1.** чоркунча; чоркунҷаи баробартараф.

Ба сари сутунҳо ва тани сутунҳо ҳама руҳони
маққуш мударвар ва мураббау мусаддас ва мусам-
ман. *Носири Хисрав*

Ба ёди ӯ ба зери рӯй хишташ
Мураббаъ болише буд аз биҳишташ. *Ҷомӣ*

мураббаъ нишастан чорзону нишастан.

Хотунӣ қонинот мураббаъ нишаста чувт,

Пушиду ҳуллаву зи сар афтод чодараш. *Ҳоқонӣ*

2. ади, яке аз шаклҳои шеърӣ, ки ҳар як бандаш аз
се мисраиш ҳамқофия ва мисраи охириини (чоруми)
ҳама бандҳо ҳамқофия мешавад; *ниг. мусаммаат.*

МУРАБАЪНИШИН مربع نشين чорзону нишннанда.

Ба тарбеу таслис гавҳариншон,
Мурабаънишину мусалласнишон. *Низомӣ*

МУРАББО I а. مربا мевани дар шира пухта шуда.

[Ҳазратӣ салтанатшино] фармуд ... мураббоҳон
фавоҳеҳи вофи ва меваҳои рангин ва подуда ва ҳал-
воҳои кандӣ ... ҳозир оварданд. «*Фатҳнома*»

МУРАББО II а. مربى тарбиятшуда, парварии додашуда,
парварда.

МУРАББӢ а. مربى тарбиятдиҳанда, тарбиятгар, парва-
ранда.

Сафар мураббӣ мард асту остонаи ҷоҳ,
Сафар хизонаи мол асту устоди ҳунар.
«*Анварӣ Сухайлӣ*»

МУРАВВАЗ а. مروض ром кардашуда, мутеъ кардашуда
(дар боран асп).

Нафсхоро то муравваз кардаам,
З-ин сутури бис лағадҳо хурдаам. *Румӣ*

МУРАВВАҚ а. مروق соф кардашуда, аз дурду лой ҷудо
шуда, зулол (онд ба шароб).

Бодаи хумбӯи мураввақ шуласт,
Поктар аз обу қавитар зи нор. *Манучехрӣ*
Соқеи ҷин симсоҳ шароби нои мураввақ дар ҷомеи
мурассаъ рехта буданд. *Софи*

раҳиқи мураввақ шароби соф.

Раҳиқи мураввақ ақиқи мубоз,
Зароби чу симобу ёкути нои. *Ҳоҷу*

МУРАВВАЧ а. مروح ривҷоёфта, равнақёфта.

Ҷои ман дайри мӯғон асту муравваҷ ватане,
Рои ман рӯи бутон асту муборақ рои. *Ҳофиз*

МУРАВВЕҲ а. مروح роҳатрасонанда, руҳафзо.

Яке аз фатҳа фатҳи боби футӯҳ
Карда дар манзари мураввеҳи рӯҳ. *Ҷомӣ*

МУРАВВИҚ а. مروق устони равоқсо.

Қадраш мураввиқест бар ин сафӣ лочвард,
Фаршаш руфугарест бар ин фарши бостон. *Ҳоқонӣ*

МУРАВВИЧ а. مروح ривҷолиҳанда, пешрафтдиҳанда.

Мураввиҷи мазаҳи исоишарӣ Бурҳон Низом-
шоҳи Баҳрӣ ... ба ҷои падар мутамаккин шуда.
«*Тарихи Фаршита*»

МУРАДДАФ а. مرفد шетҳое, ки ғайр аз ҳамҷофия бу-
дан ҳамрадиҳи ҳам хастанд, радиҳдор.

... Ва андар ин байт аз маҳосин ҳафт санъат аст:
аввал — мутобиқ, дуввум — мутаҷоз(а), саввум — му-
раддаф, чаҳорум — бағии мусовот ...

Низомии Арӯзӣ

МУРАККАБ а. مركب I. таркибёфта, таркибӣ; омехта
(дар боран моеъот).

Ва ман рисолае таълиф кунам, ки мураккаб бошад
ба наъми узбакӣ ва фарангӣ. *Аҳмади Дониш*
Домест ҷини зудфаш, ақл андар у муаллақ,
Ҷазъест чашми шӯхаш, сеҳр андар у мураккаб.

Анварӣ

2. спёҳӣ махсус барон навиштан.

Шуд аз дуди оҳаш мураккаб мидод
Ҷуни қард унвои нома савод. *Шодӣ*

МУРАММАД а. مرمدم бемор (дар боран чашм); айни му-
раммад чашми бемор.

Рағми ҳасудони дин, кӯрни девӣ ланӣ,
Қуҳли дилу дида дар айни мураммад расид.
Шамсӣ Табрезӣ

МУРАССАОТ а. مريضات ҷ. мурассаъ I ҷиҳзи мурассаъ.

[Халиф] фармуд, то қуфле чанд бишикастанд
ва микдори ду ҳазорто ҷома ва даҳ ҳазор динор
ва нафиси ва мурассаоти ҷавҳирӣ чанд ба бандагӣ
овард. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

МУРАССАЪ а. مريض I. орошташуда ба воситаи нишондани
сангҳои қиматбаҳо, тилловори бо ҷавоҳирот орошдола-
шуда.

Мурассаъ пардаҳо чун қарх з-анҷум
Шуда анҷум дар он дурру гуҳар тум.

Хисравӣ Деҳлавӣ

Ин хайман мурассаи зарринтавобро
Эй қошқи эн боди қазо барканад таноб. *Савдо*

2. адӣ, шетре, ки дар он санъате тарсё ба қор бурда
шудааст; *ниг. тарсё*.

МУРАССАЪЛУШ مريض پوشи пушандан либоси мурассаъ.

Ба ҳар сӯ теғдороне, ки ҳар як
Мурассаълуш монанди балорек. *Ҳозиқ*

МУРАССАЪФАСОР مريض فसार дорон анҷоми ҷавоҳир ни-
шондашуда.

Тақовар даҳ аспӣ мурассаъфасор,
Ҳама зину афзори гавҳарингор. *Низомӣ*

МУРАТТАБ а. مرتب I. ба тартиб даровардашуда, ҷо ба
ҷо гузошташуда, бо тартиб, мунтазам.

Банда Хисрав эн дари васфи ҷамолаш ҳар рӯз
Нав ба нав дафтари девони мураттаб нигарид.

Хисравӣ Деҳлавӣ

2. омода, тайёр кардашуда, муҳайё.

Асбоби маро ҷунон мураттаб доред, ки маро дил-
бастагини ҳеҷ чиз набошад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

3. рутбадор, соҳиби рутба ва мақом.

Аз муқаррабон ва мураттабон касеро захира он
набуд, ки пурсидӣ, ки сабаб чист? *Низомии Арӯзӣ*

МУРАФАҲА а. مرفه осуда, ором.

Ҳар саноят, ки тааллуқ ба тафаккур дорад,
соҳиби саноят, бояд ки форигдӣ ва мурафаҳ
бошад, ки агар ба хилофи ин бувад, сикомӣ фикри
у муталоии шавад. *Низомии Арӯзӣ*

Ба сурат аз назари мо агарин маҳҷуб аст,
Ҳамаи дар назари хотири мурафаҳи мои. *Ҳофиз*

2. ризоманд, хурсанд, хушдид.

Шаҳ аз ин хоҷагон мурафаҳу шод,
Мулк аз ин хоҷагон шуда обод. *Саной*

МУРАФАҲАҲУЛҶОЛ а. مرفه الحال осудаҳол, хушҳол.

... Ҷунон ободон гашт, ки ҳалде мурафаҳаҳулҳол
дар он мавозеъ ва мақом сукно сохтанд.
«*Тарихи Систон*»

Гурбам ҳамсоя ҷавоб дод... аз гӯштакон фарбеҳ ва нонхон майда лӯқае чанд дарбаоям ва то рӯзи нағар мураффаҳулхол ба сар барам.

«Анвори Сухайлӣ»

МУРАХХАМ *а. مرخم* 1. бо санги рухом (мармар) фарш кардашуда, мармарфарш.

Ва девору замини ин мавзёе мураххам карданд ба рухоми мулавван. *Носири Хисрав*

2. маҷ. ораста.

Наздики масҷид калисоест азим, ба тақаллуф ҳам аз санг сохта ва замини калисо мураххам карда ба нақшо. *Носири Хисрав*

Назмest зӣ гавҳаре мурассаъ,
Фаҳмest зӣ маъние мураххам. *Савдо*

МУРАХХАС *а. مرخص* 1. иҷозат додашуда, рухсат додашуда; озод кардашуда; **мураххас кардан** иҷозат додан, рухсат додан.

Мураххас кард мардумро ба сӯхбат,
Муқаррар комрониро ба хидмат. *Нозим*

мураххас сохтан иҷозат додан.

Эшон гуфтанд: Агар чунин аст, мураххас созанд, ки барои дафъи газанди офтоб ҳама кас чатр бар сар гиранд. «*Тағрихи Ҷарришита*»

мураххас фармудан иҷозат додан, рухсат додан ба рафта аз ҷое.

Он гоҳ бо ман ҳаёва ва тӯхфа дод, мураххас фармуд. *Аҳмади Дониш*

мураххас шудан иҷозат гирифтан ба рафта аз ҷое. Он гоҳ аз маҷлис мураххас шудем.

Аҳмади Дониш

2. соҳибхитёр, мухтор.

Дар ҷамеи мамолики Хитой ҳеч ҳоким ва до-руға мураххас ба ҳукми қатл нест. «*Равзат-ус-сафо*»

МУРАШШАШ *а. مرشش* лоидашуда (дар боран об, нур ва ғ.).

В-он майли хотири ман афзун будаст ҳар дам,
Бар байти хокпешон нураш мурашшаш омад.

Шамси Табрезӣ

МУРАҒҒИБ *а. مرغب* ба рағбат оваранда, рағбатафзо, шавқовар.

{Арқони давлат} аз Рӯдаки ҷизе бисёр тақаб-буд карданд, то байте чанд мушаввиҳ ва мурағғиб вай ба Бухоро бигуяд. «*Нафаҳот-ул-унс*»

МУРАҚҚАЪ *а. مرقة* 1. аз порчаҳои матоъҳои гуногун бо ҳам дӯхташуда; қуроқ.

Ман аз ин далки мураққаъ ба дар оям рӯзе,
То ҳама халқ бидонанд, ки зунпоре ҳаст. *Савдӣ*

2. ҷоман аз қуроқ дӯхташудан дарвешон, ҷоман қуроқ.

Далқат ба ҷӣ қор ояду тасбеҳу мураққаъ,
Худро зӣ амалҳои нуқсухида барӣ дор! *Савдӣ*

Дар остии мураққаъ пайла пинҳон кун,
Қи ҳамчу ташми суроҳӣ замона хунрез аст. *Ҳофиз*

МУРАҚҚАЪЛИБОС *а. مرقة لباس* 1. пушандан либоси қуроқ;

2. маҷ. пушандан либоси рангоранг.

Қабули дасти ту бас нест бозро, ки қунад
Тамъ ба қабки мураққаълибоси турфаҳиром.
Заҳири Форғабӣ

МУРАҚҚАЪПҶШ *مرقة پوش* жағдапӯш, пушандан ҷоман мураққаъ (дар боран сӯфӣ).

Дар хусумат омаданду дар қафо
Ду мураққаъпӯш дар дорулқаъо. *Аттор*

Овардаанд, ки дарवेशи мураққаъпӯше ногоҳ ба дари сарои ҳоҷа расид ва об талабид. «*Хористон*»

МУРАЧЧАҲ *а. مرچح* афзал шумурдашуда, бартар шумурдашуда.

Амир Иброҳимро, ки аз аъёни Форс буд, рафта ба ҷониби Шерозро мураччаҳ менамуд.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУРВО *مرو* дуои хайр, фоли нек; *муқобили мурво*.

Лаби бахти пирузро хандай,
Маро низ мурвои фархундай. *Унсурӣ*

Ба дӯстон-бар аз ӯ мурво бувад мурво,
Ба душманон-бар аз ӯ офарин шавад нафрин. *Ломей*

МУРГУ *مورگو* гунишқ.

Ту мургуй ба шеърӯ ман бозам,
Аз боз кучо сабақ барад мургуй! *Дақиқӣ*

МУРДА *مرد* 1. *сифати феълиш гузаштаи мурдан*; 2. ҷа-сади одами фавтида, наъш; *муқобили зинда*; *◇ мурдаро аз нештар тарсондан* қорӣ бехуда, бефоида ва беақлона кардан.

Аз маломат ҷӣ ғам хурад Саъдӣ,—
Мурда, аз нештар матарсонан. *Савдӣ*

МУРДААҚЛ *مرد عقل* бехирал, бетамиз.

Подшоҳе буд, ӯро биядае
Мурдаақле буду шаҳватзиндае. *Румӣ*

МУРДАНИЛ *а. مرده دل* афсурдадил, маҳрум аз муҳаббат ба зиндагӣ.

Таби зиндадил ҳуфта дар зери тил
Бех аз олиме зиндан мурдадил. *Савдӣ*

МУРДАН *مردن* 1. вафот кардан, фавтидан; 2. маҷ. хо-мӯш шудан (дар боран оташ).

Агар ҷароғ бинирад, сабо ҷӣ ғам дорад,
В-агар бирезад қаттон, ҷӣ ғам хурад махтоб? *Савдӣ*

◇ **фурӯ мурдани ум(м)едворӣ** қанда шудани умед.

Фурӯ мирад умедворӣ зӣ мард,
Қи ҳамсолро сар дарояд ба гард. *Низомӣ*

МУРДАРЕГ *مردارے* **МУРДАРӢ** *مردارے* *шакли кӯтоҳшудаи мур-дарег*.

Бирафту ҷаҳон мурдарӣ монд аз ӯй,
Нигар то киро назиш ӯ обрӯй. (1) *Фирдавсӣ*

МУРДАРЕГ *مردارے* **МУРДАРИГ** *مردارے* 1. меросе, ки пас аз марги касе мондааст.

Шайх фармуд, ки он мурдарегро бахри ҷӣ нитоҳ доштаи,
Зудтар берун оварда, ҳамина рӯз ба муста-ҳиққон бирасон! «*Тағрихи Ҷарришита*»

2. ҷизи бар абас рафта, гумшуда.

Аз хироч ар ҷамъ ояй зар чу рег,
Охир он аз ту бимонад мурдарег. *Румӣ*

3. бо хорию зиллат.

Ин қадарҳо ба ҷон ғусурдан чист,
Беш аз ин мурдарег нагвон зист. *Бедил*

МУРДАРИ مردهرى *ниг. мурдаре.*

МУРДОД مراد 1. моҳи панҷуми соли шамсӣ, ки ба 23 июль — 22 август рост меояд.

Мурдод махест саҳт хуррам,
Май нуш паёпаю дамодам! *Масъуди Саъд*

2. рӯзи ҳафтуми ҳар моҳи соли шамсӣ.

Рӯзи мурдод мӯжда дод бад-он,
Ки ҷаҳон шуд ба таъб боз ҷавон. *Масъуди Саъд*

МУРДОР مردار 1. ҷасади мурдан буйғирифтаи инсон ва ё ҳайвон; ҳайвони худмурда.

Подшоҳ бояд ки бошад ҳамчу каргас боҳабар
3-он, ки афтодаст гирдогирди ӯ мурдорҳо. *Ҷомӣ*

2. он чи хурданаш ғайри равоаст; чизи ифлос, чизи нопок.

Гуноҳи ман ҷӣ бувад, в-аз ҳунари ҷӣ ҳаст туро,
Ки гуфтаанд туро тоҳиру маро мурдор. *Ғузулӣ*

... Аз он мурдор ва ҳаром, ки дар дасти вай аст,
Чизе ба макр ва ҳила ба даст оваранд.

Аҳмади Дониш

МУРДОРҲОР مردارخور лошакӯр.

... Ҳаргиз ба шаҳрҳои эшон ... мурғи мурдорҳор
набувад. *Ибни Сино*

Ба рӯзи ялон дар дами қорзор
Ту бар қўҳ чун гурғи мурдорҳор. *Ғирдавсӣ*

МУРЗИА ا. مرزعه ширдиханда, доя.

Неъматхогун, зани Қутбхони Лудӣ, ки музриани
шоҳзода Ҷалолхон буд, ба иттифоқи шоҳзода омад.

«Табрихи Ҷарришма»

МУРИД ا. مرید 1. иродатманд, хоҳон, толиб.

Аз ту Қамолӣ шикаста ҷуз ту нахоҳад,
3-он ки муриди туам ману ту муродам.

Қамолӣ Хучандӣ

Ҳар кӣ султон муриди ӯ бошад,
Гар ҳама бад кунад, наку бошад. *Саъдӣ*

2. ҷ. пайравикунанда, пайрав; дастдода ва байат-
кунандаи шайх, пир ё эшон.

Аҳли он хитта мурид ва мӯътақиди ӯ шуда бу-
данд. *Авфӣ*

Ғашам муриду мӯътақиди пирӣ майфуруш,
Фориғ шудам зи гуфтушуноду шудам ҳамуш.

Имло

МУРИС а. موریس сабабшаванда, сабабгор, бонс.

Мактуби мӯҷибӣ фитна ва фасод ва муриси адоват
ва инод буд. *Восифӣ*

МУРОАТ а. مراعات *шакли дигари мууроот.*

Адуро ба ғурсат тавон канд пӯст,
Пас уро мууроат ҷунон кун, ки дӯст. (2) *Саъдӣ*

МУРОБАҶА а. مراحه судхӯрӣ, фондахӯрӣ ба воситаи до-
дани пул ба қарз.

Шахсе аз аҳли Хитой моду манол ... амлоки
беандоза дошт ва аз қамолӣ ҳирс ва оз зар ба му-
робажа меод. *«Равзат-ус-сафо»*

МУРОД а. مراد 1. мақсуд, мақсад, объекти ороу ва талаб.

Муродеро зи аввал то надонӣ,
Қучо дар охираш ҷустан тавонӣ? *Ҷомӣ*

Бе азии дурусту саъи қомил
Қасро нашавад мурод ҳосил. *«Ахлоқи Мӯҳсин»*

МУРОД шудан ҳосил шудан, ба даст омадани мақсуд.

Оҳанг ба ҷони мани дилсӯхта қардӣ,
Афсӯс, муродам нашуду зуд бирафтӣ. *Анварӣ*

МУРОДИ касе баровардан қасеро ба мақсад расондан.

Ало, то пашнавий мадҳи суҳангӯӣ,
Ки андак моя нафъе аз ту дорад;

Агар рӯзе муродаш барнаерӣ,
Дусад ҷандон уюбат баршуморад. *Саъдӣ*

2. хоҳиш, ороу.

То шудам фориғ ба истиғнои ишқ аз ҳар мурод,
Бар муроди хеш ёбам гардиши аймро. *Ҷомӣ*

Ҳоҳанд ошиқон ду мурод аз худон хеш:
Ҳаҷр аз барон ғайру висол аз барон хеш. *Ҳилолӣ*

МУРОДОТ а. مرادات ҷ. муруд.

Менамояд зираки суду зиён,
Мерасонад дар мурудоти ҷаҳон. (1) *Шоҳидӣ*

Маро ду чиз мунтаҳон орузост, он ду чиз маро
арзонӣ фармояд, аз ин ҷаҳон бо ин мурудот рафта
бошам. (2) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУРОЗО|МУРОЗОТ а. مرآة|مرآة розинавай ба ҳамди-
гар.

Ин доварӣ бе тавассути теги обдор ... ба муурозо
мақрун нагардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУРОТ а. مراعات 1. рӯия қардан ба чизе.

... Ба ҳукми заъфи шайхухат ва муурооти қибари
син истефҳо намурад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҷуи амир зобита надоранд ва мадҳали об ва ҳифз
ва забтро мууроот натавонанд қард, лочарам ба ан-
дак ғурсате ҷамъияти онҳо мутафарриқ пивад.

Аҳмади Дониш

2. муомилан нек, лутфу марҳамат, посн хотир, ху-
рат.

Он чи бо худ доштам, ба ҳузурӣ эшон гузоштам
ва эшонро роҳбарӣ қарда ба манзили хеш далолат
намудам ва муурооташон намуда ба қабила овардам.

«Хористон»

Хоча Салмон аз забони Убайд ҳаросон будӣ ва
уро мууроот қардӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

3. ниғаҳдорӣ; таъмин.

Бист ҳазор динор бар муурооти муаллифони ва му-
санифони китоб ниғок афтода буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУРОСАЛА|МУРОСАЛАТ а. مراسلة|مراسلات ҳам мак-
тубнависӣ, мукотоба.

Қор миёни эшон аз муросалат ба мухولاتат ан-
ҷомид. *«Анварӣ Сӯҳайлӣ»*

Султон Ҳусайн ба шох Музаффарӣ Гучаротӣ
тариқан муросалат маслуқ меодшт.

«Табрихи Ҷарришма»

МУРОСАЛОТ а. مراسلات ҷанг 1. ҷ. муросала|муросалат;

2. мактубҳо, номаҳо.

Мазмун муросалот ба арз мерасониданд.

«Анварӣ Сӯҳайлӣ»

Муросалоти қуфӣён ба Зайд расид.

«Равзат-ус-сафо»

МУРОФАА *a. مراغه* даъво, додхон; бо шикоят ба назди хоким (судья) рафта.

Алқисса мурофааи ин суҳан пеш қозӣ бурдем ва ба ҳукми адл раӣ шудем. *Саъдӣ*

Ҳар се мурофаа назди малик Қочичак бурданд.

«Таърихи Фаршита»

МУРОҶАҶОТ *a. مراتب* *ҷамъ* 1. қ. мурофаа.

Қондаи корҳо ба Нишбур дар муроҷаот ва ҷуз он ҳама ба расми қадим бозбаранд.

«Таърихи Байҳақӣ»

2. мактубҳое, ки ба одами бузургтар аз худ навишта мешаванд.

Агар баландтар аст, муроҷаот гуянд ва агар фурутар аст, риқоҳ хонанд, агар мусовист, — муроҷ салот. *«Илми симиъ»*

МУРОҶАҚАТ *a. مراقات* бо ҳам рафиқ шудан, ҳамроҳӣ, рафоқат.

Тане чанд аз равандатони муттафиқ дар сарҳат буданд ва шарикӣ ранҷу роҳат; хостам, ки муроҷақат кунам, мувофиқат накарданд. *Саъдӣ*

Тоҷон ба у гуфт: ... Ман пой худ аз ин корхона берун нахорам, ту ҳам бие, бо ман муроҷақат кун. *«Таърихи Фаршита»*

МУРОЙ *a. مرئي* риёкор, дурӯя, мунофиқ.

Мурӯй, ки чандин вараф менамуд, Ҷу диданд, ҳеҷаш дар анбон набуд. *Саъдӣ*

Вай гуфта: Ҳар ки амали худ зоҳир кунанд, мурӯёт, ва ҳар ки ҳоли худ зоҳир кунанд, — муддаӣ. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУРОҚАБА||МУРОҚАБАТ *a. مراقبه||مراقبات* 1. мушоҳида, бо диққат ингоҳ кардан ба чизе; фикру тааммул; назорат, ингоҳубин.

Давлати варзишу муроқаба буд, Ки ба мақсад расид аз он раҳ зуд. *Ҷомӣ*

Ҷу аз рӯи муҳосабат ва муроқабат ба рӯзномаи ҳаёт назар кардам, дидам ... *«Тазкираи Давлатишох»*

2. *д.* дар фикри худо аз тааллуқоти дунёи дур будан; *ҷ.* сар ба ҷайби муроқаба фуру бурдан *а)* ба фикру андеша фуру рафта.

Дар он наздикӣ кәшафе сар ба ҷайби муроқаба фуру бурда ва он муҷодала ва муқоваларо мепунид. *«Нафаҳот-ул-унс»*

б) *д.* дишло бо худо бастан ва аз фикри тааллуқоти дунёи дур будан.

Яке аз соҳибдиллон сар ба ҷайби муроқабат фуру бурда ... *Саъдӣ*

МУРОҚИБ *a. مراقب* назораткунанда, ингоҳубинкунанда, ингоҳдоранда, нигоҳбон.

Шайх Баҳауддин ... ҳамвора муроқиби ҳоли Ироқӣ будӣ ва иқромӣ у намудӣ.

«Тазкираи Давлатишох»

Ба дар серия ва гурснағӣ у муроқиб бошад аҳволӣ тифло.*

МУРОҶАНА *a. مرهانه* гаравмонӣ; муроҳана намурам гарав бастан.

... Бар ин навъ амалҳо муроҳана менамоянд ва шартҳо мебаранд. *«Илми симиъ»*

МУРОҶИҚ *a. مراحق* он ки наздик ба синни балоғат аст.

Вай гуфтааст: Ҳанӯз дар мактаб будам ва муроҳиқ нашудам будам. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУРОҶААТ||МУРОҶИНАТ *a. مراجعت* бозгашт, баргашт, бозгашта омадан.

[Искандар] амр фармуд, ки баъд аз муроҷаат аз ҷониби Туркистон бояд [шаҳри Ҳирот] сохта гардида бошад. *«Фатҳнома»*

Баъд аз як моҳ кори ман аз он ҷо тамои шуда, ба савби Бухоро муроҷаат намудам. *Аҳмади Дониш*

МУРР *a. مر* талл; *ҷ.* ҳукми мурр ҳукми қатъӣ, ҳукми иҷрошӣ ҳатмӣ ва ногузир.

Ҷумла саҳро мору гаждум пур шавад,

Ҷун ки ҷоҳил шоҳи ҳукми мур(р) шавад. *Румӣ*

МУРСАЛ *a. مرسال* 1. фиристода, расул; 2. пайғамбар, ки соҳибӣ китоб бошад.

Дигар ба пайғамбарони мурсал, Собитқадмона саффи аввал ... *Ҷомӣ*

мурсал доштан ирсол кардан, фиристодан.

Ҷро ба таҷдид фарзанд, ҳолд ва ба ҷикати у асбоби салтанат ба дастӣ яке аз мулозимони хос мурсал дошт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУРСАЛА *a. مرسلة* гарданбанди дароз аз сангҳои қиматбаҳо, марворид ва ғ.

Настараи лӯлуи байзо дорад андар мурсала, Арғувон лаъли бадахшӣ дорад андар гушвор.

Фарруҳӣ

Бингар, ки зи ҳуққан тафаккур Дар мурсалан ки мекаши дор. *Низомӣ*

МУРСАЛАБАНД *a. مرسلةبند* бандданди мурсала, он ки дар гардан мурсала дорад.

Шоназани зулфи аруси баҳор, Мурсалабанди гулӯи шохсор. *Ҷомӣ*

МУРСИЛ *a. مرسيل* ирсолдоранда, фиристанда, фиристонанда, пайғом фиристанда.

Одобн расул бар бузургии мурсил тақозо кунанд. *Афӣ*

МУРТАД(Д) *a. مرتد* аз дин баргашта.

Аҳли он шаҳр боз муртад шуданд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МУРТАДЕЪ *a. مرتدع* эҳтирозкунанда, худдирикунанда.

Агар аз ин афёли нописандида муртадеъ нашавед, ҷангро омода бошед! *«Равзат-ус-сафо»*

МУРТАЗО *a. مرتاض* 1. роӣ кардашуда, қапоатманд кардашуда; хурсанд; он ки барои суҳбат ва хидмат баргузида шудааст.

Ҷу дар қушони аҳком розият бинанд, Зи ранҷо бирахонанд муртазот кунанд.

Шанси Табрэӣ

2. лақаби домоди пайғамбар Али ибни Абуталиб.

МУРТАИШ *a. مرتعش* ларзон, ларзаанда.

3-он пушаймонӣ, ки ларзонидиаш, Ҷун пушаймон нест марди муртаиш? *Румӣ*

МУРТАКИБ *а. مرتكب* он кӣ ба коре сар кардааст; он кӣ аз вай гуноҳе сар задааст.

Чандон ки тааммул мекунам, худро муртакиби ҷарямате намедонам. *«Чомеъ-ул-таворих»*

Муртакиби хатари азим шудан ба тасавури фоидаи ваҳмӣ ... далали ҷаҳл аст. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУРТАСИМ *а. مرتسم* нақибасташуда, он чи дар рӯяш нақши ҷизе кашида шудааст.

Аммо шонр ба ин дараҷа нарасад, илло ки дар унфувони шабоб ва дар рӯзгори ҷавонӣ бист ҳазор байт аз ишъори мутақаддимон ёд гирад, то гуруҳ ва анвои шеър дар табиъи ӯ муртасим шавад.

Низомии Арӯш

Маводди он аз лаҳқи махфӯз доимо дар онян олам мисоли муртасим аст. *Аҳмади Дониш*

МУРТАҒЕЪ *а. مرتفع* 1. баланд бардошташуда; баланд.

Чунин муртағеъ поя ҷои ту нест, Гуноҳ аз ман омад, хатон ту нест. *Саъдӣ*

Пире муаммар берун омада, бар мавзее муртағеъ нишаст. *«Равзат-ус-сафос»*

2. маҷ. олинсифат, оялӣ.

Муртағеъ ҷомаҳои қиматманд Бештар з-он ки гуфт шояд чанд. *Низомӣ*

3. рафташаванда, аз миён бардошташаванда, бартарарф кардашаванда; **муртағеъ тағтан** (ё гардиан, шудан) а) боло рафтан.

Аз он нафҳ ҳаҷҷон падида меояд ва муртағеъ мешавад об. *«Аҷоиб-ул-маҳлуқот»*

Оби он гарм аст ва гоҳо бошад, ки духоне аз сари он муртағеъ гардад. *«Равзат-ус-сафос»*

б) рафъ шудан, барҳам хӯрдан, бартарарф шудан.

Рой фармуд, ки то ин хат ҳонда нашавад, шубҳан ман муртағеъ нахоҳад шуд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ғубори ваҳшату қулфат муртағеъ тағта, мабони муҳоласат ва мусодақат ба ҳоли худ бимонад. *«Тағрихи Фаршита»*

МУРТАҚАД *а. مرتقد* хобгоҳ.

Қудаке бемораму аз заъфи худ Кардам ин ҷо эҳтиётӣ муртақад. *Румӣ*

МУРТАҚИ *а. مرتقى* баландраванда, болораванда; **муртақӣ** шудан боло рафтан.

Чун Қаро-Мухаммад бад-он ҷабали шомих муртақӣ шуда буд, аз ҷанг зиеда фоидае мутасаввири набуд. *«Равзат-ус-сафос»*

МУРТАҲАН *а. مرتحن* 1. ба гарав мондашуда; 2. маҷ. гирифтور додашуда; муқайяда, маъдон.

Гуфтамад: Қулдан ман равшан кун, Кӣ ба ишқи ту дилам муртаҳан аст. *Заҳири Форейбӣ*

Сарҳангони подшоҳ ба савобики неъматӣ ӯ муътариф буданд ва ба шукри он муртаҳан. *Саъдӣ*

МУРТАҶО *а. مرتجى* раҷо кардашуда, умед кардашуда, он кӣ ба ӯ умед доранд, умедгоҳ.

Гуфт: Эй пушту ланоҳи ҳар набил, Муртаҷову ғавси абнои сабил ... *Румӣ*

МУРТОЗ *а. مرتاض* риёзаткеш, риёзаткашида.

Нахли равонест, ки сарв гушаи бобе гирифта ва худро шабех ба зоҳидони муртоз сохта, аз акси хештан саҷҷода бар об андохта. *Восиғӣ*

Ин музаҳрафот бофта ва сохтан муртозони ҳунуд ва тахайюлотӣ мумавваҳан ҳукамой Аҷам аст. *Аҳмади Дониш*

МУРУВВАТ *а. مروت* 1. мардонагӣ, ҷавонмардӣ; ҳимматба-ландӣ, лутфу аҳсон.

Уро аҷаб омад аз ҳиммат ва мурувват ва шаҷоати ӯ. *«Тағрихи Систон»*

Осиёи фалак аз оби мурувват ҳолист, То дият ҷок ҷу гандум нашавад, нон маталаб. *Сониб*

2. инсоф.

Мурувват набошад бадӣ бо касе, К-аз ӯ некуӣ дида бошӣ басе. *Саъдӣ*

Меҳмонро хидмат фармудан аз мурувват дур бошад. *Афғӣ*

МУРҶУР *а. مروج* 1. гузаштан (дар боран вақт, замон); ба мурури замон (ё айём) бо гузаштани замон, бо гузаштани рӯзҳо; маҷ. ба тадриҷ ва охирагӣ.

Расани дом ба мурури айём фарсуда шуда буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. гузаргоҳ, ҷон гузариш, маҳалли рафтуомад.

... Ва он хизонаи Амр буд, ки Сом аз Балх гурезонда бар суҳул ва ҷибол ба тариқе, ки мурури халқ воқеъ набошад, оварда; дар он мавзее ифҳо карда буд. *«Равзат-ус-сафос»*

МУРШИД *а. مرشد* 1. иршодкунанда; пир, шайх.

Муршид он нест, ки аз май диҳадат тавба, Камол, Муршид он аст, ки аз тавба туро тавба диҳад. *Қамоли Хуҷандӣ*

Баҳдӯл бархост ва даст бар шайх афшонд ва гуфт: Ту меҳокӣ, ки муршиди халқ бошӣ ба таом хӯрдани худро намедонӣ. *«Чомеъ-ул-тамси»*

МУРҶАШ *а. مرعش* навъе аз кабӯтарон, ки дар ҳаво муаллақ мезанад; кабӯтари номабар.

Эй сити ҷалоли ту сабақ бурд бар офоқ,

З-он сабз кабӯтар, ки барад нома зи мурҷаш.

Бадри Чочӣ

МУРҶ *а. مرغ* 1. парранда (номи умумии паррандаҳо).

Ва андар он ҷо ҷонварони обӣ бошанд ва дар ҷумлан Хуросон он қадар мурҶ ва моҳӣ ба ҳосил наёсад. *«Тағрихи Систон»*

Ба ҳуқуқи лутфи тавон қард сайди аҳли назар, Ба банду дом нагиранд мурғи доноро. *Ҳофиз*

Хубрӯёи чун ба шӯҳи ҳасли мурғи дил қунада, Аввалаш созанд сайду охираш бисмил қунада. *Ҳисолий*

МУРҶИ МУСАММАН мурғи фарбеҳ, мурғи рағвангӣ.

Бубин ҳар шомгоҳе настри тоир,

Ба ҳони ҳимматам мурғи мусамман. *Ҳоқонӣ*

МУРҶИ МОҶИ ҳамаи ҷонварон.

Гар ба қадри шӯриши дил ҷашми ман бигристя, Бар дили ман мурғу моҳӣ тан ба тан бигристя. *Ҳоқонӣ*

АЗ МУРҶ то ба моҳӣ ҳамаи ҷонварони хӯрданбоб.

Аз мурҶ то ба моҳӣ, он чи ҳаёл тавон қард, дар ин ҷашн муҳайе ва мураттаб сохтанд. *«Фатҳнома»*

2. маҷ. суроҳӣ, ки ба шакли мурғ ва ё мурғобӣ сохта шудааст.

Аз гов дар мурғаш фишон в-аз мурғ дар моҳӣ ча-
кон,
Бо махруке сӯи даҳон ҳар дам ба ишрат мебараш.

Бадри Чоӣ

мурғи гилин суроҳӣ, зарфи гилин шароб, ки монанд ба мурғ ё мурғобӣ сохта шудааст.

Мурғи саҳар пар фишонд, байзан зар шуд падид,
Мурғи гилин сар фишонд хуни чигар бардаמיד.

Бадри Чоӣ

мурғи суроҳӣ киноя аз шишан май; 3. паррандаи хона-
гип маъруф, ки тухм ва гӯшташ хӯрданист; $\diamond$ мур-
ғи беҳангом хуруси бемаҳал ҷегзанада, ки шумаш
мешуморада.

Интиқои ҳарзагӯёро ба ҳомӯшӣ гузор.
Теғ меғӯяд ҷавоби мурғи беҳангомро. *Соиб*

мурғи бобзан мурғи ба сик гузаронидашуда; мурғи
Исо (ё Иси) шабпарак, хафшом.

Ҷи роҳат мурғи Исоро эн Исо,
Ки ҳамсояст бо хуршедӣ азро. *Ҳоқонӣ*

мурғи сапед киноя аз офтоб.

Чу ғӯта хӯрд дар оби кабуд мурғи сапед,
Зи чашми дида ниҳон шуд дар осмон кавкаб.

Фаррухӣ

мурғи саҳар (ё субҳгаҳӣ) хурус.

Чун пар афшонд мурғи субҳгаҳӣ,
Шуд димоғи шаб аз ҳаёи тикӣ. *Низомӣ*

Санг бар дил задани ман шаби хинрони ту дид,
Бол бар сина задан мурғи саҳар пайдо кард.

Мушфиқӣ

мурғи Сулаймон киноя аз худкӯд.

Ман ба сарманзили Анҳо ба ба худ бурдам роҳ,
Қатъи ин марҳала бо мурғи Сулаймон кардам.

Ҳофиз

мурғи чаман киноя аз булбул.

Аз ин нукта мурғи чаман шуд хичил,
Зад аз нола ҷоке ба домони дил. *Бедил*

мурғи ҷубини ғӯллодум киноя аз тир.

Зи мурғони ҷубини ғӯллодум
Шуда роҳ бар моху хуршед гӯм.

«Табрихи Фаришта»

мурғи шабовеъ мурғи афсонавие, ки гӯё бо як пой
овезон шуда, то саҳар ҳақ-ҳақ гӯён месарояд, онро
мурғи ҳақгӯ низ меноманд.

Манам дар оини мурғони шабвеъ,
Ҳама шаб муниси мурғи шабовеъ. *Низомӣ*

мурғи шакаршикан киноя аз тўтӣи гӯё, тўтӣи шакархо.

Ба шуқрат шавам мурғи шакаршикан,
Ба ҳар ҳалқаи гӯш гавҳарфикан. *Ҷомӣ*

мурғи ҳаво мурғи ошодпаранда, мурғи ғайриҳалӣ,
мурғи ғайри қафасӣ.

Вале аз донан доме ба тадбир
Тавон мурғи ҳаворо кард тасхир. *Ҳошиқ*

МУРҒАК مرغک мурғ ва паррандаи хурдҷусса, ҳамчун

булбул, савъа, гунҷиш ва ғ.

Бар симон рост ҳар тан чир нест,
Тўман ҳар мурғаке анҷир нест. *Румӣ*

МУРҒВО مرغوا дуон бад; фоли бад; муқобили мурво.

Шоҳро гуфт муфсиде ахвол,
Ки кунад мурғво ба ҷони ту зол. *Саной*

Оре чу пеш ояд ҳазо, мурво шавад чун мурғво,
Ҷон шаҷар гирад ғиё, ҷон тараб гирад шаҷан.

Муиззӣ

МУРҒВОР مرغوار чун мурғ, бисёр тезу тунд, тезрафтор.

Бо канизак гуфт: Рав, ҳон, мурғвор,
Таштро аз хона баргиру биёр! *Румӣ*

МУСАББАБ а. مسبب сабабнокушуда.

Пайдо кардани ҳоли сабаб ва мусаббаб ва иллат
ва маълул. *Ибни Сино*

МУСАББАК а. مسبک гудохташуда, рехташуда.

Он тоифа ... на динороро мушаббак ва на дира-
меро мусаббак гардониданд ва андӯхтан корхона-
ҳои иқтидори рубубиятро дар матраҳи талаф ва
фано андохтанд. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

МУСАББАЛОТ а. مسالوات чизхон сабил кардашуда, чизхон

курбон кардашуда ба роҳи хайр.

Он мавқуфот ва мусаббалот тамомот ба масорифи
хеш расонанд ва қатъан дар вачҳи лашкар ва девон
сарф накунад. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

МУСАББАТ а. مثبت сабтшуда, навишташуда.

МУСАББЕҲ а. مسبح тасбеҳгардонанда, зикргӯянда.
Мусаббеҳе ки дар айёми умр дар ҳама сол
Қашида ҳар нафасе бо таронаи тахвил ...

Заҳири Форобӣ

МУСАББИБУЛАСБОБ а. مسبب الاسباب 1. сабаби сабабо,

аввалли сабаб.

Эй сакоро мусаббибуласбоб
В-эй қарамро муфаттеҳулаббо. *Анварӣ*

2. ҷ. сабаби офаринандаи ҳамаи махлуқот (яке аз ном-
ҳои худо).

Ҷаҳон ба ҳукми ту дороду раҳнамунӣ ту бод
Муҳавилулаҳволу мусаббибуласбо. *Фаррухӣ*

МУСАВВАДА а. مسودة коғази снэхнавис кардашуда; снэх-

навис.

Чу нақши хатту руҳат баст дар ғазал Ҷомӣ,
Баёзи сафҳан хуршедро мусаввада сохт. *Ҷомӣ*

Баъд аз хондани онҳо хузоори маҷлис мусаввада
намуданд. *Восифӣ*

МУСАВВАР а. مصور 1. тасвир кардашуда, сурат қашида-

шуда, мучассам, тимсолефта.

Яке чун сурати Монӣ мунаққаш,
Яке чун номаи Озар мусаввар. *Манучехрӣ*

Ашк меомуду мешуств зе пешӣ назарам,
Ҳар ҷи ҷуз нақши ту дар дида мусаввар мешуд.

Ҷамолӣ Хучандӣ

Дар бисоти тарабам бо қалами давлати васл
Нақши ҳар ном, ки боист, мусаввар шуда буд.

Ҷузайрӣ

2. аксёфта.

Мусайқал шуд оннасон синаам,
Ду олам мусаввар дар оннаам. *Ҷомӣ*

3. намоён, дидашаванда, ба назар намоён.
Бедор дар замона надиҳӣ касе маро,
Дар ҳоб агар ҳаёли ту гаштӣ мусавварам. *Ҳофиз*

Гаҳе дидя нигорашро мусаввар
Ба чашми ваҳм, қардӣ дарди дил сар. *Нозил*

4. *мач.* вучуддошта, мучассам.

Синони туст қадар, гар мучассам аст қадар,
Хусоми туст қазо, гар мусаввар аст қазо.

Манучехрӣ

Агар касе гуяд, «ҳар ҷисме мусаввар аст ва ҳар
мусавваре мұдас аст» — ин суҳан қиёс бувад.

Ибни Сино

МУСАВВИД *а.* مرسوم мусавваданавис; мусаввида (ин) ав-
роқ нависанда, муаллиф, мусавниф.

Мусаввида авроқ дар баъзе аз таворих ин лафзро
бо «қоф» дидаам. *«Равзат-ус-саф»*

Аммо мусаввида ин авроқ аз волиди хеш шунд,
ки Сайид Аҳмади Тархон пунин гуфт...

«Равзат-ус-саф»

МУСАВВИР *а.* مصور суратқаш, суратгар, рассом, ниг-
ранда.

Эй мусаввир, ин ҳама ҳайронӣ сурат нестам,
Ҳайрати ман дар қамолӣ ҳомаи тасвири туст.

Мушфиқӣ

МУСАВВИРА *а.* مصورة қувваи тасаввур; тасаввур.

Пас он суратҳо, агар ҷуз вай бувад, андар му-
саввира сурат бинад. *Ибни Сино*

МУСАВӢ *а.* موسى 1. аз они Мусо.

То зи сеҳр он нақшҳо ҷунбон шавад,
То асон мусавӣ пинҳон шавад. *Румӣ*

қафи мусавӣ ниг. яд (яди байзо).

Баровард наерин қафи мусавӣ,

Намуда сабо мӯъҷиза исавӣ. *Ҳочу*

2. яҳудӣ, пайрави дини Мусо.

Хелке қасир аз мусавӣ... дар пон дор муч-
тамеъ гаштанд. *«Равзат-ус-саф»*

МУСАДДАД *а.* مسدد 1. саддшуда, басташуда; маҳкам,
устувор; садди мусаддад садди мустаҳкам, банди мус-
таҳкам.

Эй сарваре, ки ҳазми ту тасдиқи мулкро
Ҳангоми дафъи ҳодиса садди мусаддад аст. *Анварӣ*

2. *мач.* маҳкам, қавӣ; рост, дуруст; раъи мусаддад рои
маҳкам, раъи дуруст.

Ҷойи феълӣ тамому қавли мусаддақ,
Волиди аҳми дурусту раъи мусаддақ. *Манучехрӣ*

МУСАДДАС *а.* مسدد 1. шашгӯша, шашкунҷа.

Он мураббаъ ҳонаи нур аз хуруши содиқон
Чун мусаддас хони занбурон пурафшон омада.

Ҳоқонӣ

Ҳар як [аз занбурҳо] барон худ аз мум ҳонаҳои
мусаддас бисозанд. *«Анварӣ Сухайл»*

2. *адш.* яке аз шаклҳои шеърӣ, ки ҳар як банд аз панҷ
мисраи ҳамқофия иборат буда, мисран охириин (ша-
шуми) ҳама бандҳо ҳамқофия мебошад; *ниг. мусам-
маг*; ◇ мусаддаси *гетӣ киноя аз дунбее*, ки ба ақидаи
қадимӣ аз чор ҷиҳат (шарқ, ғарб, ғамол, ҷануб) ва
аз боло ва поён (замину осмон) иборат будааст.

Аз дами ҳулқи ту дар мусаддаси гетӣ
Бӯи мусаллас ба ҳар машом баромад. *Ҳоқонӣ*
мусаддас-сарой *ниг.* мусаддаси гетӣ.

... Ки эй бонуи ин мусаддас-сарой,
Наерад ҷу ту бонуре кас ба ҷой. *Ҷомӣ*

МУСАДДАҚ *а.* مصدق 1. тасдиқ кардашуда; собиткарда-
шуда.

Қунад ҳар дам баён ин нуктараи шиқ,
Вале ақлаш намедорад мусаддақ. *Ҷомӣ*

2. рост, дуруст; аниқ, муайян.

Дар зикри Хоразм гуфтааст, ки алади қушта-
ғони он диёрро мусаддақ надонистам.

«Равзат-ус-саф»

МУСАДДЕЪ *а.* مصدع тасдъедиханда, ташвишдиханда,
дарди сардиханда, бонси дарди сар; мусаддеи *касе*, *чизе*
шудан бонси ташвиш ва дарди сари *касе* шудан.

Муҳаммад ибни Алӣ мактубе барон ту фиристо-
дааст, дар ин боб мусаддеи ту шудам.

«Равзат-ус-саф»

◇ мусаддеи *авқоти касе* шудан вақти касеро гирифтган.

Бақон ҳаёти онҳо матлуб бувад, на нафъи ма-
данияи эҷод, балки то мусаддеи *авқоти* дигарон
нашаванд. *Аҳмади Доғиш*

МУСАДДИҚ *а.* مصدق тасдиқкунанда.

Ин ҳикоят мусаддиқ ва муайини суҳани Юсуф
шуд. *«Равзат-ус-саф»*

МУСАЙҚАЛ *а.* مصيقل сайқал долашуда, сайқалдор; ҷило
долашуда, соф.

Одинаи мусайқали шиқ аст партаваш,
Гуфтам, Заҳир, агар ту бидонӣ далоилаш.

Заҳири Форёбӣ

Мусайқал шуд оинасон синаам,
Ду олам мусаввар дар оинаам. *Ҷомӣ*

МУСАЛЛАМ *а.* مسلم 1. таслимшуда, тандода; тобеъшуда.

Ту ошиқони мусаллам ҷадидай, Саъдӣ,
Ки тег бар сару сар бандавор дар пешанд. *Саъдӣ*

мусаллам гардиан ниг. мусаллам шудан; мусаллам

доштан супурдан, додан, таслим кардан.

Сад ҳазор днор тақаббул намуда ва ҳаинан
қалъа низ бар он ҷамоат мусаллам дошт.

«Равзат-ус-саф»

мусаллам қардан таслим қундан.

Моро кӣ қунад мусаллам он ҷо? —

Хуршед наместавад мусаллам! *Ҳоқонӣ*

Сиккан он мулк мусаллам қунам,

Сиккан худ низ бад-он зам қунам. *Хисраи Деҳлавӣ*

*мусаллам шудан (ё гардиан) таслим шудан, тан до-
дан; тобеъ шудан.*

Ва он навоҳӣ ҳар ҷӣ аз ин тарафи кӯҳ буд, ҳама
уро мусаллам тап. *«Таврихи Систон»*

Мулки себӣ мусаллам шуд туро,

Шукри онро боз нозебо мақун. *Анварӣ*

2. эмин, саломат.

Тадбир ҷист, то баъд аз ман мулки Рум мусал-
лам бимонад? *«Маҷмаъ-ул-анбӯ»*

Хат ба ҷаҳон даркашу беғам бизӣ,

Дур шав аз даву мусаллам бизӣ. *Низомӣ*

3. муносиб, лонқ, раво.

Падар гуфт: Эй нисар, мановен сафар чунин,
ки ту гуфти, бешумор аст, ва лекин мусаллам панҷ
тоифарост. *Саъдӣ*

Аммо солорин лашкар касеро мусаллам бувад, ки ҳиммати оӣ ва шучоати муфрит дорад.

Аҳмади Дониш

4. муайян, яқин, таъин кардашуда.

Идбор киро бувад муқаллад,

Идбол киро бувад мусаллам? *Савдо*

5. муяссар ва ҳосилшуда, дастрасшуда.

Дар чорболиши адам, эй аз бисоти кавн,

К-ин ҷо дами мурод мусаллам наёфт кас. *Ҳоқонӣ*

Сири муайяне маро он гоҳ мусаллам шуд, ки рақами девонагӣ бар ман кашиданд. *Аттор*

6. бешубҳа, бебаҳс, бе ҷуну ҷаро.

Мусаллам, ки ба бун баҳори давлат бо ғавғон ҳазонӣ нақбат дар тавон сохт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

мусаллам доштан боварӣ доштан, дуруст шумурдан.

Агар дам занад бо ту тӯйи эн мантиқ,

Ман ин нукта аз вай мусаллам надорам.

Каноли Хучандӣ

МУСАЛЛАМ *مسلم* овозӣ аз ташвишу хавфу азоб.

Ҳар кас ба қадри хеш гирифтори меҳнат аст, Касро نادодоанд бароти мусаллами.

«Анвори Суҳайлӣ»

МУСАЛЛАС *ا. مثلث* 1. сегуша, секунҷа.

Он шаҳрест мусаллас, ҷунон ки як гӯшан он ба дарёе аст ва гирди вай деворе кашид.

Носири Хисрав

2. хушбӯии мураккаби сегона (аз мушк, уд ва анбар ва ё аз мушку сандалу кофур).

Дастӣ субҳ аз анбару кофур мушк

Сад мусаллас ройгон омехта. *Ҳоқонӣ*

3. навъе аз шароб, ки бад аз соф карда ҷӯшонидан ҳисси сейўмаш монда бошад; 4. *ади.* яке аз шаклҳои шеърӣ, ки ҳар як банд аз ду мисраи ҳамқофия иборат буда, мисраи охириин (сейўми) ҳама бандҳо ҳамқофия мебошад; *ниг.* мусаммаат.

МУСАЛЛАСОТ *ا. مثلثات* 1. ҷ. мусаллас 1, 2.

Хавон хона аз мусалласоти атр муанбар гардо-пиданд. (2) *Авфӣ*

2. *мат.* тригонометрия.

МУСАЛЛАСИ *مسئلي* мусалласӣ қардан хушбӯи додан.

Қарда ба садри каъба-дар баҳри машоми аришён Ҳоки дарат мусалласӣ дахман чархи мичмарӣ.

Ҳоқонӣ

МУСАЛЛАТ *ا. مسلط* 1. тасаллутёфта, ҷира ва ғолибшуда, зӯрвар; мусаллат будан мағлуб гардидан, мағлуб қарла шудан.

... Ва қуввати ҷалби аввалӣ [қуввати ғазабӣ] мебояд, ки мусаллат бошад. *«Ахлоқи Ҷалолоӣ»*

2. таъин кардашуда барои назорат аз болон касе; мусаллат қардан таъин қардан касеро аз болон касе барои назорат ва ҳокимият.

... Ва гургисратони золимо бар расён маълум мусаллат накунад. *Аҳмади Дониш*

МУСАЛЛАХ *ا. مسلخ* 1. яроқдор, аслиҳадор.

Қариб ба субҳ буд, ки шах се тиркаш баста мукамал ва мусаллах аз дари ҷамоатхона даромад.

Восифӣ

Якбук ду зирех пушида мукамал ва мусаллах ба... шамшер ва гуфтан ҳамоно қарда бар боми қаср баромад. *Аҳмади Дониш*

2. одами мусаллах, аскари аслиҳадор.

Малик Муизиддини Ғури... ки ҳафтод ҳазор мусаллах дошт, шикаст ёфт ва ба дастӣ султон Сапҷар асир шуд. *«Таъриқи Давлатшоҳ»*

МУСАЛЛО *ا. مصل* 1. д. ҷойнамоз, саҷдода.

Фарроше биёмал ва шамъе дар суфа биниҳод ва мусалло бозкашид. *Авфӣ*

Тузу тасбеҳу мусаллово раҳи зӯҳду вараъ, Ману майхонаву ноқусу раҳи дайру кунӣшт. *Ҳофиз*

2. намозгоҳи умумӣ.

Ҳазрати ҳоқонӣ сайд алассабоҳ ба нияти иқо-мати салоти идӣ мутаваҷҷеҳи мусалло шуд.

«Равзат-ус-сафо»

3. номи ҷои пурсафое дар Шероз, ки намозгоҳ будааст.

Бидех, соқӣ, маъ боқӣ, ки дар ҷаннат нахоҳӣ ёфт, Қайрон оби Рукнободу гулгашти Мусалло. *Ҳофиз*

МУСАЛЛӢ *ا. مصل* намозгӯзор, намозхон.

Масочид аз мусаллиён ҳоӣи ғашта, ҳамморхона маъмур ва ободон шуд. *«Таъриқи Фаршита»*

МУСАЛМОН *ا. مسلمان* *ниг.* мусулмон.

МУСАЛСАЛ *ا. مسسل* 1. силсилабанд, заңҷирбанд; пасп

хам ҳалқа-ҳалқа печутобхурда.

Бад-он ҷом аз он ҷо ки пайваид буд,

Мусалсал қашид ҳаҷе чанд буд. *Низомӣ*

Мусалсал қард зулфи мохруён,

Мушавваш рӯзгори меҳрҷӯён. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. *маҷ.* пайваст қардашуда, ба ҳам пайваст, нан ҳам оянда, пайваст, пай дар пай.

Мусалсал як андар дигар бофта.

Гирех барзада сарш бартофта. *Ғирдаасӣ*

Розе, ки ниҳон ҳоӣӣ, бо кас дар миён манех ва агарчи дӯст бошад, ки мар-он дӯстро инз дӯстон бошанд ва ҳамҷунин мусалсал. *Савдӣ*

мусалсал шудани (*ё* ғаштани) суҳан давом қардан ва дароз қашидани суҳан.

Суҳан ҷун шуд мусалсал охири қор,

Сутуни Бесутун омад падидор. *Низомӣ*

Ҷун суҳан дар суҳан мусалсал ғашт,

Бар забони суҳанварӣ бигашт. *Низомӣ*

МУСАММА *ا. مضمم* таснимёфта, қарори қатъӣ ёфта, қатъӣ.

Юсуфшоҳ... ба азми мусаммаи меҳост, ки мута-ваҷҷеҳи даргоҳи шавад. *«Таъриқи Фаршита»*

мусаммаи шудан (*ё* қардидан) тасним гирифтани, ба қоре бо қатъият азм қардан.

Бомдодон, ки азми сафар мусаммаи шуд, гуфта будаишад, ки фалон Сатъӣ аст. *Савдӣ*

Мард он касро тавон хонд, ки ҷун азимати у дар қоре мусаммаи гардад, нахуст даст аз ҷон шӯяд.

«Анвори Суҳайлӣ»

МУСАММА *ا. مضم* 1. хаштгӯша, хашткунҷа; хашт-пахлӯ.

Ин хонаест мусаммаи ва рост, ҷунон ки ҳар зилъе аз ин хаштгона сину се араш аст.

Носири Хисрав

2. *адш.* дар арӯз — вазнхон хаштрукна, ки ҳар мисраъ аз чаҳор руки ва байт аз хашт руки иборат аст; 3. *адш.* яке аз шаклҳои шеърӣ, ки ҳар як банд аз ҳафт мисраи ҳамқофия иборат буда, мисраи охирини (хаштӯми) ҳама бандҳо ҳамқофия мебошад; *ниг.* мусаммат.

МУСАММАН II *а.* مسمن саминшуда, фарбеҳшуда; **мурғи мусамман** мурғи фарбеҳ, равшанин.

Насрайро ба хушан Парвин биларваранд,
То ман ба хон ду мурғи мусамман дароварам. *Ҳоқонӣ*

МУСАММАР *а.* مسمر бо меҳ (микмор) парчин кардашуда.

Ба ҳар суммаш Ҳилоде баста аз зар,
Зи сими ахтари рахшон мусаммар. *Ҷомӣ*

МУСАММАТ *а.* مسط *адш.* шеърҳои лирикию фалсафӣ, ки аз бандҳои ҷудогона иборат буда, мисраҳои ҳар банд ба ғайр аз мисраи охирӣ ҳамқофия мебошанд ва мисраи охирини бандҳо қофияи ягона доранд. Бандҳо аз се то даҳ мисраъ шуда метавонанд: мусаллас (семисраӣ), мураббаъ (чормисраӣ), мухаммас (панҷмисраӣ), мусаддас (шашмисраӣ), мусаббаъ (ҳафтимисраӣ), мусаммин (хаштимисраӣ), мутассас (нӯҳмисраӣ), муашшар (даҳмисраӣ).

МУСАММО *а.* مسما исм додашуда, номидашуда.

... Китобе мусаммо ба «Бадосъ-ул-вақосъ» тасниф
хояй намулд. *Восифӣ*

Ҳол худ дар миёна пайдо нест,
Исми маҳз аст, к-аш мусаммо нест. *Бедил*

мусаммо кардан а) исм додан, номзад кардан; б) таъин кардан.

Маро бо писари Кокуй дӯстӣ аст, агар маро он
чо мусаммо кунад, он дӯсттар дорам.

«Таърихи Систон»

МУСАНДАЛ *а.* مسندл бо ҷуби сандал хушбӯ кардашуда, хушбӯӣ.

В-ни ҷун муанбар бари ин оби мусандал
Неши дари он борхудои ҳама ахрор. *Манучеҳрӣ*

МУСАННАФ *а.* مسنف тасниф кардашуда; китоб, асар.

Ҳофиз Абӯ дар мусаннафи ҳеш оварда ...
«Равзат-ус-сафо»

МУСАННАФОТ *а.* مسنفات ҷ. мусаннаф.

... Дар улуми риёӣ мусаннафот дорал.
«Равзат-ус-сафо»

МУСАННАФ *а.* مسنف муаллиф, таълифқунанда.

Қозӣ аз Ҳаллоҷ пурсид: Ин суҳбатони парешон
аз кучо навиштӣ? Ҳаллоҷ гуфт: Аз китоби «Ахлос»,
ки мусаннифи у Ҳасани Басрӣ аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСАННО *а.* مسنن дутагӣ, дубора, дучанд.

Ҳаст кӯҳ, к-ово мусанно мекунад,
Ҳаст кӯҳ, к-овоз садто мекунад. *Румӣ*

З-оби софӣ шуд мусанно шохи гул паргвор,
Шахлҳои мустадир ангехт з-он паргори гул. *Ҷомӣ*

МУСАРРАҲ *а.* مسرّح сарех кардашуда; равшану ошкор,
кушоду равшан.

Мусаррах гуфтем, ки мар-моро чандон вилоят дар
леш аст, онро ба фарҳона амрулмуъминин меби-
боад ғирф. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Мутлақ ва мусаррах даъвин худой кард.
«Маҷмаъ-ул-анғоб»

МУСАТТАР *а.* مستر пушида, пинҳон.

Ризову хашми ту мастур набвад апдар дил,
Чӣ гуна монад харғиз мусаттар оташу об. *Муиззӣ*

МУСАТТАҲ *а.* مسطح хамвору тахт кардашуда; пахн.

Як дона ёкути мусаттах дорам бар мисоли кафи
даст. *Авфӣ*

Мураббаъ шуд ба мӯъиз кучаи об,
Мусаттах гашт аз ҳар сую ҳар боб. *Бадри Қашмирӣ*

МУСАФФО *а.* مسفا 1. соф кардашуда, тоза ва холис кардашуда.

Дигарбора мусаффо гардаён хун
В-аз он хуни сафед ояд ба берун. *Носири Хисрав*
Оннаи ҳоли Шатраба аз занги ин найранг мусаф-
фост. *«Анвори Суҳайлӣ»*

2. соф, равшан, беғубор; дурахшон.

Бонги гове чу садо боздихад, инша махур,
Қай Суҳо акс эи хуршеди мусаффо бибарад. *Ҳофиз*

МУСАХХАР *а.* مسخر 1. тасхир кардашуда, мағлуб кардашуда, мутеъ сохташуда, тасарруф кардашуда.

Ва билҷумла то ғазаб ва шахват мусаххари ақл
набояд, ақл сурат набояд ва ақл аз камолӣ
ақл ҳезад. *Аҳмади Доғистӣ*
Мулки ҳастӣ шуд мусаххар, Фонӣ, аз имдоди ишқ,
Фатҳу нусрат бар сари теғу сипар ҳоҳам навишт.
Фонӣ

То гашта бараҳна ханҷари ишқ,
Шуд кишвари дил мусаххари ишқ. *Ғиёсӣ*
мусаххар сохтан (ё **гардонидан**) тасхир кардан, мағлуб
ва мутеъ кардан.

Дар он хусумат оли Салҷуқ хурӯҷ карданд ва
Хуросону Ироқро мусаххар сохтанд.

«Тазкираи Давлатишоҳ»

[Абдуллои Муборақ] гуфт: ... Шукр мар-худо-
вандеро, ки ҷунин ҷовваро мусаххар гардонид,
ки фармони байдағиро мебарад. *«Ҷомеъ-ут-таммил»*

2. асир кардашуда, дастгир ва банд кардашуда;
мусаххар кардан а) тасхир кардан, мағлуб ва мутеъ
кардан.

Навон ба хоб кард мусаххар ҳаёро,
Ҷуз печу то нест каманд ин ғазоғор. *Соиб*

б) асир кардан, дастгир кардан.

[Қасмар] баъзеро ҳалок ... на чамъеро мусах-
хар карда, ба корҳои душвор боздошт.
«Равзат-ус-сафо»

МУСАЪД I *а.* مسعد масъуд, муборақ.

Ҳоҷа ба сони ғазанфарест, кучо ҳаст
Бистадану доданаи ду дасти мусаъд. *Манучеҳрӣ*

МУСАЪД II *а.* مسعد чакра-чакра ҷақонидашуда, соф,
холис; гулоби мусаъд гулоби тоза, гулоби холис кар-
дашуда.

Абри гулобрез ҳаме бар гулобдон
Бар руи гул гулоби мусаъд кунад ҳаме. *Манучеҳрӣ*

МУСАХХАФ *а.* مصحف тағйирёфта ба виситан хато навишташудан ё хато ҳонда шудан; тасхифёфта, тахрифшуда.

Аз сифоти ҳаром яққеро
Бошгуна куну мусаххаф кун. *«Тарҷумон-ул-балогат»*

МУСАҚЧАЛ *а.* مسجل мўхру нмзо кардашуда; васиқа кардашуда; муайян ва муқаррар кардашуда, тасдиқшуда.

Ба мамлукӣ хате додам мусалсал
Ба тавқеи қизилшоҳӣ мусаччал. *Низомӣ*

[Ғозонхон] фармуд, то ҳафт нусха вақфия бина-
нисанд ва чумла мусаччал гардонанд.
«Чомеъ-ул-таворих»

МУСАҚЧАЪ *а.* مسجع қофиянок, сухани қофиядор.

... Ва насири мусаччаъ он аст, ки қофия дорад
ба вази надорад. *Ваҳиди Табрезӣ*

МУСБАТ *а.* مثبت 1. исбот кардашуда, тасдиқ кардашуда.

Ҳар ду муқаддима ... ба бароҳини қотеа ва дало-
ли сотеа мусбат шуда. *«Ахлоқи Чалоли»*

2. сабт ва қайд кардашуда, навишташуда.

Ном ва насаби *у* бар дафтар мусбат гардонид. *Авфӣ*
Ба бад-ин ният он чи дар мудлати никоҳ аз ранҷу
тааб, ки бинад, музде ва афре дар девони амалаш
мусбат [на]гардад, ҳаёт бевоситан лумқа ва туъ-
ма ба даст наёяд. *Аҳмади Дониш*

МУСБИТ *а.* مثبت исботкунанда, тасдиқкунанда.

МУСИБ *а.* مصيب 1. нисобаткунанда, ба нишона рафта
расанд; мач, касе, ки қор ва қавлаи он савоб (дуруст)
бошад, дурустгунда; дурустқор.

... Ва ҳар устоде, ки уро дар илми шеър табах-
хурест, чуи андаке тафаккур кунад, донад, ки ман
дар ин мусибам. *Низомии Арӯш*
Ақли ранҷур орадаш сӯи табиб,
Лек набвад дар даво ақлаш мусиб. *Румӣ*

2. дуруст, аниқ, саҳеҳ.

Роқими хуруфро дар ин суҳан иштибохест,
намедонад, ки ин шубҳа мусиб аст ё мухтӣ.
«Равзат-ус-сафо»

МУСИБАТ *а.* مصيبت бало; сахтӣ; азоби руҳӣ; азо, мотам.

Ҳар кӣ фарёдраси рӯзи мусибат хоҳад,
Гуй: Айёми саломат ба ҷавонмардӣ куш! *Саъдӣ*
Дустон ва муҳиббонаш дар мусибати *у* нолон ва
гирён гардиданд. *«Ҷафнома»*

МУСИН(Н) *а.* مسن солхӯрда, куҳансол; пир.

Орифе пурсид з-он пирӣ кашин,
Ки ту, эй хоҷа, мусинтар, ё ки рияш? *Румӣ*
Сайёҳ аз пирони ман аст, пирӣ мусин буд ва
машоихи бисёр дид. *«Нафохот-ул-унс»*

МУСИР *а.* ميسر бой, давлатманд.

Авориғи *у* ба мусиру мӯсир тааддӣ накунад.
«Равзат-ус-сафо»

Агар мусир бошанд, ҳамаи амволи худро сарф
кунанд, то фарзанд ин занро талок диҳад.

Аҳмади Дониш

МУСИР II || МУСИРР *а.* مصر исроқкунанда, касе, ки дар
қоре саҳт ва устувор меистад.

Солу маҳ бар гуноҳко мусирам,
Рӯзу шаб бар гуноҳи худ муқирам. *Саной*

Муҳаммад дар изҳори кеши залолат аз падар
олитар буд ва дар даъвин имомат мучидтару
мусиртар. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСИҚА موسيقا паррандаст монанд ба қумрӣ.

Гулбун ба гуҳар хира кунад Қисроеро,
Мусича ҳаме бонг кунад Мусоро. *Манучехрӣ*

МУСИҚОР موسيقار 1. номи асбоби мусиқии қадим.

Қамонча охи мусовор мезад,
Муғанни роҳи мусиқор мезад. *Низомӣ*

Рағу лайшон чу най шуд хушк аз он дам
Чу мусиқор нолиданд бо ҳам. *Нозим*

2. номи мурғи афсонавӣ, ки гӯё минқори *у* сӯроҳ-
ҳои бисёре дошта, аз онҳо овозҳои гуногун беруи
меодадаст.

Боғ пур пардаҳои мусиқӣ,
Роғ пур лаҳҳои Мусиқор. *Убайди Зоконӣ*

Гар бувад сад зеру бам дар нағма Мусиқорро,
Кай нишинад дар сулуки нола ҷои андалеб. *Туграл*

МУСИҚӢ موسيقى санъати сурудхонӣ ва навозандагӣ.

Мутрибе меғуфт Хисроеро, ки эй ганҷи суҳан,
Илми мусиқӣ зи ҷинси назм неқурт бувад.
Хисрави Деҳлавлӣ

МУСҚИР *а.* مسكر масткунанда; ҷизи кайфу напшабахшан-
да.

Порсозодаеро неъматӣ бекарон аз таракаи аммон
ба даст афтод, фиску фучур оғоз кард ва мубаззирӣ
пеша гирифт; филҷумла намонда аз соири маосӣ
мункаре, ки накард ва мусқире, ки нахӯрд. *Саъдӣ*
Чун ту фаҳеми хушқию мусқир намехӯрӣ,
Дастори ту ҳамеша ҷаро бар сари хум аст?

Қамолӣ Хучандӣ

МУСКИРОТ *а.* مسكرات ҷ. мусқир.

Дар пешӣ ҳар як аз он тимсолҳо ҳавзе аз нуқра
сохта буданд, ки аз мановизи тамосил шаробу арақ
ва соири мусқирот берун омада, дар он ҳиез ме-
рафт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСКИТ *а.* مسكت соқиткунанда, хомушкунанда, тарафи
муқобилро ба сукут водоркунанда (дар боран суҳан ва ғ.).
У бе таҳоти ҷавобҳои мусқит меғуфт.

«Чомеъ-ул-таворих»

... Ҳеҷ ҷавоб надод, зеро ки суҳан мусқит буд.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МУСЛА *а.* مثله ноқисулаъзо кардан, монанди буридани
гушӯ бини ҳамчун ҷазо барои ибрати дигарон.

Варна ту донӣ, ки шерӣ роғти қаҳраш
Муслә кунад шерӣ ҷарху шерӣ ариаро. *Анварӣ*

Баъзе аз қотилонро лайдо карда, муслә гардо-
ниданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСЛЕҲ *а.* مسلح ислоқкунанда, оштидиҳанда; хайрхоҳ,
неқурор.

Дустони мо ва муслехон бад-он шодмона гарданд.
«Таърихи Байҳақӣ»

Муслехонро назарнавоз шавам,
Маслаҳатро ба пешбоз шавам. *Низомӣ*

МУСЛИМ *a.* مسلم мусулмон.

МУСМИР *a.* مسمр самардиҳанда, мевадор; самарбахш.

Гар нагашти ҳезум, у мусмир будӣ,
То абад маъмуру ҳам омир будӣ. *Румӣ*

МУСМИРА *a.* مسمرا муаннаси мусмир; ашқори мусмира а дарахтони мевадор.

Фармуд, то дар берунӣ қалъа ашқори мусмира
нишонда ва мардум ба зироат иштиғол намуданд.
«*Равзат-ус-сафо*»

МУСО *a.* موسى 1. устура, поку.

Ман чу мусову зи ман то ба аҷал як сари муй,
Ба сари муй зи ман дур ҷароёқ ҳама. *Ҳоқонӣ*

2. номи пайғамбари яҳудӣён.

МУСОАДАТ *a.* مساعدت ёри додан, ʿионат.

Агар мард аз қуввати азми хеш мусоадати тамои
наёбад, тана чанд бигузинад ҳарчи носеҳтар ва
фозилтар, ки ӯро боз меанамоянд айбон вай.

«*Таърихи Байқақӣ*»

Саду дах марди спохонӣ нондор бо мусоадати
аҳолии Гирдқӯх фирисодад. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

мусоадат ба муованат ёри додан, нонат расонадан.
Агар шумо ба нафси хеш омада ба лашкар ва
олат ва удат мусоадат ба муованат намоед, вило-
яту лашкар ва ҳона ба шумо бимонад.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУСОБ I *a.* مصاب мусибатзада, саҳтқишяда; дучори
азобу ғаму андӯшуда; мотамзада.

Дару мусибати хасм ар на теги туст, ҷаро
Чу у бичунбад, хасмони ту шаванд мусоб. *Фаррухӣ*

Ҷорая хаст, к-ин гуруҳи мусоб
Во раҳанд аз хами каманди азоб? *Бедил*

МУСОБ II *a.* ماثب муқофоти неки гирифта.

Ту, эй Убайдулло, дониста бошӣ, ки ҳар ҷи
мекунӣ аз хайру шар, ба он мусоб ва муохаб
хоҳӣ буд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСОБАРАТ *a.* مصابرة сабр кардан, тоқатоварӣ, бардошт.

Бар меҳнати ҷӯъ ва балон гуруснагӣ мусобарат
натавои намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

Он гоҳ султон Шихобуддин миғфари таваккул
бар сар ниҳода ва зиреҳи мусобарат дар бар афганд.
«*Таърихи Фарошма*»

МУСОБАҚА||**МУСОБАҚАТ** *a.* مسابقة пешӣ гирифт-
тан, бартари ҷустан бар як дигар.

МУСОВОТ *a.* مساوات 1. баробарӣ, мусовӣ будан.

... Ва қафған зухур ва бутун ҳамсангӣ маротиби
этидод ва мусовот меғардад. *Бедил*

... Аз ин оят мусовоти марду зан лозим меояд
дар ҳақгузорӣ ва ҳақталабӣ. *Аҳмади Дониш*

2. ашӣ. ташбеҳи баробар, баробар будани як сифат
мобайин ду ҷиз (ё кас), мас. миёнӣ ошқ ва машуқ,
чунон ки дар шеърӣ зерин дида мешавад:

Гуфтам: Зи дили хеш дахон созамад, эй моҳ.

Гуфто: Натавон сохт аз ин нуқта дахоне.

Гуфтам: Зи тани хеш миён созамад, эй дӯст.

Гуфто: Натавон сохт зи як муй миёне. *Шамси Қайс*

МУСОВӢ *a.* مساوى баробар.

Аз ҷавру ҷафору ситаму ҳар ҷи билурсӣ

Дар ишк мусовист вучуду адами ӯ. *Ҳисрави Деҳлавӣ*

... Ва ҷаҳоне монад фароҳ, ки аввалаш ба азал
мусовӣ ва охираш ба абад мукорин. *Аҳмади Дониш*
мусовӣ будан а) баробар будан; б) маҷ. арзидан ба
ҷизе, ҳамагунӣ будан.

МУСОДАМА||**МУСОДАМАТ** *a.* مصادمة ба якдигар
садма расонидан, ба ҳамдигар задан, ҷангидан, задхӯрд.

Чун ... лашкари муғул мушоҳада карданд, дони-
станд, ки тоқати муқовамат ва қуввати мусодаматӣ
эшонро надоранд. «*Равзат-ус-сафо*»

[Таҳмурас] дар вақти мусодама аз фарозу нишеб
напарҳезид. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСОДАРА||**МУСОДАРАТ** *a.* مصادرة моли касеро
ба зур гирифтани, моли касеро барои товори ҷизе гирифт-
тан, забт; ҷарима.

[Ҳусайн бини Тоҳир] хоразмиёро барғумошт,
то дуздӣ мекарданд ва мусодарат мекарданд.
«*Таърихи Наршахӣ*»

Иттифоқан аз у ҳаракате дар назари малик
нописанд омад, мусодарат фармуд ва уқубат кард.
Сатбӣ

Раиси деҳеро мусодара карданд, гуруҳт ва дар
хонаи дарвеш пинҳон шуд. «*Ҳористон*»

МУСОДАРОТ *u.* مصادرات ҷ. мусодара||мусодарат.

Мусодарот у мекард ва мардумон аз вай биш-
кӯхиданд. «*Таърихи Байқақӣ*»

Барок дигар бор дастӣ таадӣ ба татовул дароз
кард ва мардумро ба анвои мутолабот ва мусо-
дарот мухотаб гардонид. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУСОДАҚАТ *a.* مصادقة ба ҳамдигар санмйна ва сод-
қона дӯстӣ кардан.

Дар миёни ду кас мусодақати азим буд. *Авфӣ*
[Зои] мусодақату мушофақати ӯро [мушро] ғани-
мате ҷиғфар донист. «*Анварӣ Суҳайлӣ*»

МУСОИД *a.* مساعد 1. мувофиқ.

Пас Баҳром бо эшон мусоид шуд ва ҳама бо Ҳур-
муз муҳолиф шуданд. «*Таърихи Табарӣ*»

2. соғзор; ёридиҳанда, ёнар.

[Рой] коми дил аз рузгори мусоид бардошти.
«*Анварӣ Суҳайлӣ*»

МУСОЛАМАТ *a.* مسالمة сулҳқӯӣ, бо ҳам сулҳ кардан.

Аммо авзоёе, ки дар тахти ҷинси иффат аст,
инҳоянд: ҳаё, рифқ, хусни худро, мусоламаат, даат,
сабр, қаноат ... «*Ахлоқи Носирӣ*»

МУСОЛАҲА||**МУСОЛАҲАТ** *a.* مصالحه|مسالحة дар ҳоли
сулҳ ва ошӣ будан бо ҳамдигар.

Кудуз гуфт: ... Бо ин ҷамоат, ки қосиди диёри
моандӣ, яке аз се кор ихтиёр меояд кард: ё мусо-
лаҳат, ё мухосамат, ё ҷилои ватан.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

Маҳмуди Хияҷӣ ... салоҳ дар он дил, ки аввал
бо султон Қутбиддини Гучаротӣ мусолаҳа намояд.
«*Таърихи Фарошма*»

МУСОМАҲА||**МУСОМАҲАТ** *ا. مسامحة||مسامحة* чашмпуш кардан, кореро осон пиндоштан, ҷизеро саҳл пиндошта ба он аҳамият надода.

Ќуз он чора надидаи, ки бо у ба мусолаҳат гароянд ва ба учрати кишти мусомаҳат намоинд. *Сағдӣ*

Чаро дар ин амр мусомаҳа раво доштан?

Аҳмади Дониш

МУСОМАҲОТ *а. مسامحات* ҷ. мусомаҳа||мусомаҳат ҷизҳое, ки дар вақтш ба он ба қадри даркорӣ аҳамият надодаанд.

Баъд аз ин бо тамхида маъзарат дар ғриқоби амсоли ин мусомаҳот марқуми рақами баён хоҳад шуд. *«Ахлоқи Ҷалоли»*

МУСОРААТ *1 а. مسارعة* ҷитобкорӣ, аҷала намудан, татҷил.

Чид(л) — мусораат намудан аст дар тахсила мақосид. *Авфӣ*

Дар ҳаракат ва наҳзат ба ҷониби Ироқи Араб мусораат бояд кард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСОРААТ II *а. مسارعة* мусобиқа; гуштангирӣ; мубориза бо ҳамдигар.

Қор аз муҳотаба ба мулоабат анҷомид аз муҳим аз мулоабат ба мусораат расид. *«Ахлоқи Мӯҳсин»*
Қосон фармуд, ки ту қуштангирони худро биевар, то ин ҷамоат мусораат кунанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСОФАРАТ *а. مسافرة* сафар кардан, сафар.

... Ва ба ҷанги ғурбат ва мусофарат туро бисупоранд. *Аҳмади Дониш*

МУСОҒАҲА *а. مصاحفة* даст дода вохурдӣ кардан, дастӣ ҳамдигарро фушурдан вақти мулоқот.

Чун дар боз кард, дӯстро бо мусоғаҳа бинавохт. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

мусоғаҳа ва муноақа дастфишорӣ ва ба оғуш гирифта вохурдӣ кардан.

{Бузургӣ} дарро боз кард ва дӯстро ба мусоғаҳа ва муноақа бинавохт. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

МУСОФИР *а. مسافر* сафаркунанда.

Ҳамедун мусофир ғиромӣ бидор, ки то номи некат барад дар диёр. *Сағдӣ*

Он мусофир бахри давлатъебие

Монд шаб дар хонаи аъробие. *Ҷоми*

◇ мусофирони самовӣ кинола аз ситораҳо.

Мусофирони самовӣ ба хиттаи мағриб

Ҳазимат аз тарафи роҳи Қажқашон карданд.

Убайди Зоконӣ

МУСОҒОТ *а. مصافات* муносибати самимӣ ва хайрхоҳона; дустӣ, ихлосмандӣ.

Ҳочин Дайлабро ба Шероз фиришод, то асоси муволат ва мусоғот мустақкам гардонад.

«Равзат-ус-сафо»

МУСОҲАБАТ *а. مصاحبة* ҳамсуҳбатӣ, ҳамдамӣ, суҳбат бо ҳам.

... Ҳар дам аз гушаи ошённа ва мусоҳабати ёри фарзона барандешидӣ. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

МУСОҲАЛА||**МУСОҲАЛАТ** *а. مساهلة||مساهلة* 1. нарий, мулоиматӣ, сустӣ.

... Битарсид ва тарикӣ мусоҳалат пеш гирифт.

«Маҷмаи-ул-ансоб»

2. бепарвой намудан, бедикқатӣ кардан; доништа (қасдан) сустӣ кардан дар қор; осон пиндоштан, саҳлгирӣ.

Панҷоҳ марди тирандозро дар он ҷо насб кард ва фармуд: Агар шумоён мусоҳала кунед, душманон аз ин дар дароянд. *«Таврихи Табарӣ»*

Ҳокими он диёр ба муҳороба пеш омад ва амир Халил аз ғояти ғурур дар муқобил мусоҳала варзид. *«Равзат-ус-сафо»*

3. даранг, таъхир.

У рафт 3-ин ҷаҳону дарого, ки дар паяш

Тан мекунад мусоҳала, ҷон мекунад шитоб. *Сағдо*

МУСОҲАМАТ *а. مساهمة* саҳмдорӣ, шарикӣ; баробарӣ.

Дар мурувват ва футувват бо Фаридун дам аз ухувват заъд ва дар саховату қарам бо Ҳотамӣ Той даъвии мусоҳамат кардӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

мусоҳамат додан шарик намудан, ҳамҷой кардан.

Агар асп фармон набарад, уро полонӣ кунанд ва бо харон мусоҳамат диҳанд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУСОҲАРАТ *а. مصارعة* бо қасе ҳешӣ кардан ба воситан дуктар додан ва ё арӯс овардан, қудо ва анда шудан.

Ба мусоҳарат ризо дод ва духтарро ба никоҳ даровард. *Авфӣ*

Пайғом дод, ки мусоҳарати амир сабаби ифтихор ва мувоҳоти ту аст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСОҲИБ *а. مصاحب* 1. ҳамсуҳбат, ҳамдам.

Нахуст мавъизан пири суҳбат ин ҳарф аст, Ки аз мусоҳиби ноҷинс эхтироз кунед! *Ҳофиз*

Якҷанд руз ба эшон мусоҳиб будем ва анқариб миёни мо мувоҳафат воқеъ шуд. *Восифӣ*

2. ҳамроҳ, шарикӣ роҳ.

Чун роёти ҷаҳонгир ба фирӯзӣ аз Фирӯзқуҳ гузар кард, элҷиён боз омаданд мусоҳиби вазири Қайқубод. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

Дар ин сафар шахсе бузургтар аз ту ба сн мусоҳиби ту гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУСОҲИЛА||**МУСОҲИЛАТ** *а. مساهلة||مساهلة* ниг. мусоҳала||мусоҳалат.

МУСОҲИМ *а. مساهم* ҳиссодор, саҳмдор; шарик; ҳамфикр.

Чун қасе ёбанд, ки дар ин маъзаб бо эшон мусоҳим бувад, ба нусрат ва даъвати у бархезанд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Агар султон адолат варзад, дар саови хар тоат, ки аз раё содир шавад, шарик бошад ва агар зулм намояд, дар вайлол хар мяъсият бо эшон мусоҳим. *«Ахлоқи Ҷалоли»*

МУСРЕЪ *а. مسرع* 1. шитобкунанда, тезрав.

Нома фармудем бо рикобдори мусреъ.

«Таврихи Байҳақӣ»

Килқаш ҷӣ мусреет, ки хар дам ҳавор бор

Аз Занг сӯи Чин равад, аз Чин ба Зангбор.

Убайди Зоконӣ

2. қосиди тезрафтор.

Абдулмалик ибни Марвон мусреон ба Макка фиришода, Мухаммадро талаб дошт.

«Равзат-ус-сафо»

МУСРИФ *а.* مصرف исрофкор, исрофкунанда.

Марде мусриф будааст ва амволе, ки ба тариқи ирс ба ӯ вай расид, чумла талаф кард. *Азфӣ*

Бахшанда ва сарх бош, аммо мусриф ва мултиф не. «Маҷмаат-ул-ансоб»

МУСТ مست тила, шикоят.

Эй аз ситеҳиши ту хама мардумон ба муст, Даъвои сазбо мункару маъниат хому суст. *Лабидӣ*

МУСТА مست як микдор гушт, ки ба паррандан шикори медиханд; тӯъма.

Чун ба ҳар сайд рост хоҳи кард, Бозро муста дод бояд пеш. *Бунаси Толиқон*

Манам ҳу карда бар бӯсаи Чунон чун боз бар муста. *Рудакӣ*

Туркманонро, ки мустан Хурсеон бихӯда буданд ва султонӣ мӯзӣ эшонро ба шайхер ба Балхон-қуҳ андохта буд, истимомлат карданд ва биконданд.

«Таврихи Байҳақӣ»

МУСТАБИД(Д) *а.* مستبید 1. истибдоқунанда; худсар, худрой.

Сулайхоншоҳ гуфт: Халифа мустабид ва бесаодат буд, панди неkhoхон наместунуд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

2. хокими мутлақ.

... Дар ҳукумати он мамолки ба андак замоне мустабид ва мустақил гашт. «Равзат-ус-сафо»

МУСТАБСИР *а.* مستبصر соҳиббасират, бинодил, дилгоҳ.

Соҳиби шучоатро, чун бар ин сифат бувад, ғаюҳ хонанд на шучоъ ва соҳиби ҳикматро мустабсир хонанд, на ҳақим. «Ахлоқи Носири»

МУСТАБШИР *а.* مستبشر хабари хуш шунида, шоду хурсанд.

... Башорате ёфт ва мустабшир гашт. *Азфӣ*

Бародарон ба дидори яқдигар мустабшир ва мустазхир гаштанд. «Ҷомеъ-ут-таворих»

МУСТАБЪАД *а.* مستباعد банд, дур (аз ақл, аз ҳақиқат); маҳол, номукин.

Аммо ин сухан леши мо мустабаъд менамояд ва то мушоҳада наафтад, мақрун ба қабул намегардад. *Восифӣ*

Ба қалъа даромадан ва дар ба рӯи худ бастан аз ҳазм ва оқибатандеш мустабаъд аст.

«Таврихи Фарошита»

МУСТАВДАЪ *а.* مستودع 1. касе, ки чизеро ба вай амонат медиханд; амонатдор; 2. ҷои амонатнигоҳдорӣ.

Ҳисоре буд рафеъ ва қалъае манъе, аз солхон дароз боз муставаддан ҳазонии олам ва [аз] маконди чарх ва дастбурдан айём мусаллам. «Равзат-ус-сафо»

МУСТАВЛӢ *а.* مستولӣ истилоқунанда, ғолиб, зер карда ғиранда.

Паланге бар он беша муставлӣ буд.

«Анварои Суҳайлӣ»

Яке сар бар канори ёру хоби субҳ муставлӣ, Чӣ ғам дорад зи мискине, ки сар бар остон дорад. *Саъдӣ*

МУСТАВЛӢ ШУДАН ғолиб омадан, зер карда гирифтани. Ишқ муставлӣ шуд, эй зоҳид, чӣ пандам медиҳ. Дард мӯҳлик шуд, табиб ақуну чӣ дармон мекунад. *Фонд*

МУСТАВСИҚ *а.* مستوثيق боваркунанда, эътимодкунанда, дилпур.

Амир Ҳусайн ба зафар ва нусрат муставсиқ гашта, дил қавл кард. «Равзат-ус-сафо»

Диловархон ба Иқбол-султонӣ сикандаршаън муставсиқ гашта, ба азин разми аъдо азломн зафаранҷом берафрошт. «Таврихи Фарошита»

МУСТАВФӢ *а.* مستوفى таър. сардори аҳли девон, ки аз муҳосибон ҳисоб мегрифт, сармуҳосиб, сардафтардор.

Сарф кард он ҳама ба беҳавфӣ Фориг аз мушрифону муставфӣ. *Низомӣ*

... Амр фармуд, то муҳосибон ва муставфӣён маҳкуми у бошанд ва ин шугро ба ҷиҳли рӯз тамои созанд. «Тазкираи Давлатшоҳ»

МУСТАВФӢ II *а.* مستوفى басанда, кофӣ.

Атар малик бад-он [шикор] ризо диҳад, ҳамаро рафохати тамои ва неъматн муставфӣ ба ҳосил ояд. «Анварои Суҳайлӣ»

Ба агар ин китоб сар ба сар сифати он бошад, сухан муставфӣ набошад. *Носири Хисрав*

МУСТАВӢ *а.* مستوى 1. тахт, ҳамвор.

Ва замин ҳамвор нест, аммо масҷидро замин ҳамвору муставӣ аст. *Носири Хисрав*

2. маҷ. рости дуруст, мустақим.

Толиби мақсудро як самт бояд муставӣ, Мардро саргашта дорад ихтилофоти сумут. *Анварӣ*

ХАТТИ МУСТАВӢ *мат.* хатти рост, хатти мустақим.

То харфн бенуқат буваду харфн бонуқат, То хатти муставӣ буваду хатти мунҳанӣ. *Манучехрӣ*

МУСТАВӢ соҳан рост ва дуруст кардан.

Ба таъҷил дар иморати он кӯшида муставӣ сохт.

«Равзат-ус-сафо»

3. дуруст, солим, сикҳат.

Гуфт: Охир он Масехо на туӣ, Ки шавад қуру кар аз ту муставӣ. *Румӣ*

4. баробар.

Пас зобита дар ин боб он, ки шабу рӯзро тақсим мекунад ба сооти муставӣ ва муавваҷ.

Аҳмади Дониш

МУСТАВХӢШ *а.* مستوحش ваҳшаттиранда, раманда, харосанда, дуригузинанда.

Гар бинушӣ, бандаем в-ар бинавозӣ, равост, Мо ба ту муставхнсем, ту ба ҷӣ муставхншӣ. *Саъдӣ*

МУСТАВХӢШ *а.* مستوحش лоиқ, саовор.

Аз амир Чарас пурсиданд, ки ин ҷӣ гуноҳ карда буд? — Гуфт: Гуноҳи азиям карда буд, ки муставхнӣ куштан аст. «Таврихи Табарӣ»

Нақди суфӣ на хама софн беғаш бошад, Эй басо, хирка, ки муставхнн оташ бошад. *Ҳофиз*

Феъли бад муставҷиби ҷазост ва амали нек боиси ато. *Аҳмади Доғиш*

МУСТАДИЛ(Д) *а. مستدل* далал талабунианда, ҳуҷҷатталаб.

Далел он аст, ки востта шавад, то мустадилюро ба мадлул расонад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУСТАДИР *а. مستدير* доиравӣ, доирашакл, мудававр, гирда.

Он ҷо доираи вучуд бо ҳам расида бошад монанди хатти мустадири, ки аз нуқта оғоз карда бошад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Зоби софӣ шуд мусанно шохӣ гул паргворвор, Шақлхон мустадири ангехт з-он паргори гул. *Ҷомӣ*

фалаки мустадири киноя аз осмон.

Халқ ба ҷуз қурси моху хур бар мондан фалаки мустадири надида. *Восифӣ*

МУСТАДОМ *а. مستدام* давомнок; доимӣ, ҳамешагӣ.

Дар даври ғуссаҳои ту, к-он мустадом бод Фориғ зи шодкомӣю осуда аз ғамем.

Ҷамолӣ Хучандӣ

Соиб, зи шукри теғи шаҳодат мабанд лаб,
Қ-ин умри панҷруза аз ӯ мустадом шуд. *Соиб*

МУСТАДЪО *а. مستدعا* дархост, хоҳиш, илтимос.

Мустадъо он аст, ки он азиз мутаваҷҷеҳи Оғра шавад. *«Таърихи Ҷаришма»*

МУСТАДЪЙ *а. مستدعي* дархосткунанда, хоҳанда.

МУСТАЗОД *а. مستزاد* 1. зиёд кардашуда, афзун кардашуда.

Мар-туро, эй ҳам ба даъвии мустазод,
Ин бад асатг эътиқоду иҷтиҳод. *Румӣ*

2. *адӣ*. шакли шеърӣ, ки дар охири ҳар мисраъ ҷанг каллимае (ё фикраҳои ҳаммаъни) илова карда мешавад. Мисол:

Дар хоб ҷамолӣ ёри худ медидам —

Дар айни сафо,

В-аз боғи висолӣ ӯ гуле мечидам, —

Бе хори ҷафо,

Мурғи сахарӣ зи хоб бедорам кард, —

Гӯё ӯи ҳасад,

Эй кош ки бедор намегардидам, —

То рӯзи ҷазо.*

МУСТАЗҲИР *а. مستظهر* 1. ёриталабанда аз касе; дилпуршуда, умедвор ба касе, ҷизе.

Ҳар ки ёре ноаҳл гирад ва ба ёрини нодон мустазҳир гардад, бад-ӯ он расад, ки бад-он ботбон расид. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

2. *маҷ*. бархурдор, баҳравар.

Мазмунӣ нома он, ки: Шунидам, ки дар маҷлиси Хоразмшоҳ ҷанг ҳасанд аз аҳли фазл, ки адимунназиранд...; бод ки эшонро ба маҷлисӣ мо фиришгӣ, то... мо ба улум ва кифояти эшон мустазҳир шавем. *Низомии Арӯзӣ*

МУСТАДИЛ(Д) *а. مستدل* 1. соҳибистеъдод, қобилиятнок.

Дар ин мухтасар ёд кардем, то мустаиддон аз ой бахрибар гардад. *Убайди Зоконӣ*

...Ба гоят марди мустаид ва қобилу фозил буда. *«Таъкири Далаатишоҳ»*

2. *маҷ*. лоиқ, сазовор (-и ҷизе); қобил (-и ҷизе).

Шоҳ Довудӣ Салҷуқӣ... дувоздаҳ писар дошт, ҳама мустаидди подшоҳӣ. *«Хориестон»*
То қулча мустаидди ҳазрати халво шавад,
Дар ҷамири тиваташ ҳар дам муҳаммад мекунанд. *Абулқасими Атғома*

3. омода, тайёр, ҳозир.

[Ҳалокухон] фармуд... агар то панҷ рӯз ба хидмат нарасад, қалъахоро мӯҳкам кунад ва қорзорро мустаид бошад. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

Султон Масъуд ночор сафҳо тартиб дода, мустаидди қитол шуд. *«Таърихи Ҷаришма»*

МУСТАИН *а. مستعين* нонатхон, ёриталаб.

Эй ҳама ҳастӣ, ки ҳаст аз қафи ту мустаор,
Нест ниёзе, ки ҳаст бар дари ту мустайн. *Ҳоқонӣ*

МУСТАИР *а. مستير* ба орият гиранда, ба амонат гиранда.

Сарв аз ақиқ бошад, кӯҳ аз қифор бошад,
Ин мустаир бошад, он мустаор бошад. *Манучехрӣ*

МУСТАИРӢ *а. مستيري* ба ориятгирӣ, ба амонатгирӣ.

Ҷу қароғи хеш бирбояд, ки то
Ту бидонӣ мустаирӣ, эй фато! *Румӣ*

МУСТАҚБИР *а. مستقبّر* мутақаббир, мағрур, гарданфароз.

Зи мустақбирони диловар матарс,
Аз он, к-ӯ битарсид зи довар, — битарс. *Саъдӣ*

МУСТАҚМИЛ *а. مستكمل* толиби камол, камолотталаб.

МУСТАҚРАҲ *а. مستكره* қарех, зинт, хунук.

[Шеър гуфт:] Ҳар ҷӣ хилофи мурувват... аст,
[ту — шағол] онро мустақрах мешуморӣ. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

МУСТАҚРЕҲ *а. مستكره* он ки аз ҷизе қароҳат дорад.

МУСТАЛАҲ *а. مصطلح* ҳамчун истилоҳ қор фармудашуда; ҳамчун иборон маҷозӣ (идиома) қор фармудашуда.

МУСТАЛАҲОТ *а. مصطلحات* ҷ. мусталаҳ истилоҳҳо; иборҳои маҷозӣ, идиомҳо.

МУСТАЛЗИМ *а. مستلزم* он ҷи ки ҷизи дигареро ба худ лозим мегадонад; сабабгор, бонс, сабаб.

...Аз барон амре мегирям, ки изҳори он мусталзими маъволат ва хорист. *«Равзат-ус-сафр»*

МУСТАМАНД *а. مستمند* 1. ғамгин, андӯхгин.

Агар мустамаданд, агар шодмон,
Шудам дар ғумон аз бадӣ бадғумон. *Фирдавсӣ*

2. бечора, очиз; мӯҳтоҷ.

Қори дарвешӣ мустамад барор,
Ки туро низ қорҳо бошад. *Саъдӣ*

Ҳар барғи токи нопокаш панҷаест қушода ба қасди гирифтани домани дардаманде ва ҳар беҳи анҷиру нокаш қамандест барои гардани фақирӣ мустамаде. *Восифӣ*

3. *маҷ*. ошӣқ, гирифтдор.

Агар рӯй бикушӣ ва ғусфанде бикушӣ, беҳ аст аз он, ки рӯй бикушӣ ва аз ҳар ҷидаф мустамаде бикушӣ. *«Хориестон»*

Мустамаддони ғаматро ранг бину қол пурс.

Зарбулмасал

МУСТАМАНДИ مستمندی 1. ғамгинӣ; 2. бечорағи, бенавой, тихидастӣ.

Эй дил, ин бечорағию мустамандӣ то ба кай,
Чун надорӣ рӯи дармон, дардмандӣ то ба кай?
Қамолӣ Хучандӣ

МУСТАМЕЪ а. مستمع истимоъкуянда, шунаванда, гушкунанда.

Фаҳми сухан чун накунад мустамеъ,
Қуввати нуқъ аз мутақаллим равад. *Саъдӣ*
Яке аз донишмандон гӯяд, ки вақте маҷлис ме-
доштам ва дар замин дили мустамеон тухми иро-
дат мекоштам. *Ҷомӣ*

МУСТАМИД(Д) а. مستميد ёрихоҳ, ёриалабанда.

МУСТАМИР(Р) а. مستمير 1. домӣ; устувор, пойдор; да-
вомдор; паёӣ; **мустамир будан бар (ё дар) чизе** да-
вом кардан дар қоре, давом додан қорере.

Абӯалӣ ҳамчунон бар одати замин ва хулқӣ ла-
ним хеш мустамир буд. «*Равзат-ус-сафо*»
2. муқаррарӣ, маъмул, қорӣ.

Ба ин ҳукм дар ҷумлагӣ аҷсон мустамир ва ом
бошад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

Чун ин қоида мустамир гашт ва ин расм тақаррур
пазирuft, дил аз фарзандон бар бояд канд.
«Анварӣ Сухайлӣ»

Имодулмулк ба тариқи қонуни мустамир умаро
ва аъёнро хилъатҳо дода тасалӣ мекард.
«Таврихи Фаршита»

МУСТАМОЛ а. مستمال ба тарафи худ кашидашуда, майл
додашуда, моил кардашуда.

Подшоҳ низ сиддик ва зиндик, олим ва ҷоҳил ва
сриф ва ом — ҳамаро бар ҳиммати хеш мустамол
дорад. *Аҳмади Дониш*

мустамол гардонидан (ё сохтан) ба тарафи худ кашидан, ба худ ҷалб кардан; дилдорӣ додан.

Мавлоно Абдулрахим, ки дар он балда буд, ўро
мустамол гардонид. «*Равзат-ус-сафо*»

Салимшоҳ ... дар авоили ҷулус дари хизона би-
кушод ва ба халқ инъомот дода, мустамол сохт.
«Таврихи Фаршита»

МУСТАМСАҚ а. مستمسك далел, асос, таъйя.

Зи ту сарриштан қорам кашад рӯзе ба хайронӣ,
Дар ин маънӣ надорам ҷуз сари зулфӣ ту муста-
сак. *Ҷомӣ*

МУСТАНАД а. مستند он ҷӣ бунёди мустаҳкам дорад;
асоснок, пойдор, ба санадҳо асосёфта.

Хонан мустанад сохтаид. *Табарӣ*

МУСТАНИР а. مستنير 1. мунаввар кардашуда, мунаввар.

Шуд мустанир чун зи руҳи фаруҳи ту мох,
Қард иқтибоси нур зи рӯи ту офтоб. *Восифӣ*

2. дурахшон, тобон.

Моҳи мунирро мунхасиф ва хуршеди мустанир
мунхасиф дид. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАНҚАР а. مستنكر эшит, нохуш.

Ин талаб назди эшон бисёр мустанқар ва муста-
бад менамуд. «*Равзат-ус-сафо*»

Қадархон, ки ба мазиди шавкат ва убухҳат мум-
тоз буд, ин маъниро мустанқар шумурда, дар дафни
Элакхон бо хонони Туркистон ва аъёнӣ мулк маш-
варат фармуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАНШИҚ а. مستشقق он кӣ об ё ҳаво ё даворо ба
худ фуру мекашад; буянда.

Нофай мушқафшонӣ манокӣбаш машомоти му-
станшиқонӣ равоеҳи ахборро муанбар гардонид.

«Анварӣ Сухайлӣ»

Обҳон босафояш чашмаи ҳайвонро ба ҳоки сибҳ
нишонда ва мустаншиқи ҳавон ҷонфазояш нафаси
ҷонбахши Масехоро боди ҳаво нишошта. *Восифӣ*

МУСТАНҚО а. مستنقلا пок, покиза.

З-он ки ҳалво гармиро саффо кунад,
Силиаш аз хуб мустанқом кунад. *Румӣ*

МУСТАНЦИМ а. مستنجم 1. талабкунандан рӯшноӣ; 2.
равшан, дурахшон, фурузон.

Дули пайаста ҳам аз ҳезум бувад,
Қай зи оташҳои мустанҷим бувад. *Румӣ*

МУСТАОН а. مستعان 1. он кӣ аз ў инот металабанд, он
кӣ аз ў ёри меуранд.

Хоҳад зи ту истинатеро,
Беҳтар зи ту мустаон надидаст. *Ҳоқонӣ*

2. ҷ. яке аз сифатҳои худ.

Поянда бод умри ту аз фазли мустаон,
Ҳарчанд хаст умри ҳама халқ мустаор. *Муъизӣ*

МУСТАОР а. مستعار 1. ориятӣ, ба орият гирифташуда,
амонат гирифташуда, ироти.

Намехоҳам ин хилъати мустаор,
Ба умри дигар кун ато ин шиор. *Ҷомӣ*

Нудӣ рӯзе зайро гуфт, ки китобхое, ки пешин ту
мустаор аст, ба худовандаш боздеҳ. *Ҷомӣ*

2. маҷ. муваққатӣ.

... Қ-ин тилисми нафасшуморӣ ман аст,
Муҳбири умри мустаори ман аст. *Бедил*

Ду-се рӯзе дар зиндагии мустаор ба осонӣ бигуза-
ронанд. *Аҳмади Дониш*

3. иқтибоскардашуда аз маҳсули каси дигар.

Ҳон, то сипар нафғанӣ аз ҳамлаи фасех,
Қ-уро ҷуз ин муболағам мустаор нест. *Саъдӣ*

МУСТАРАД а. مسترد пас гардондашаванда.

Ҳар кӣ он ҷо бигзарад, зар мебарад,
Нест ҳаёӣ муҳлисонро мустарад. *Румӣ*

МУСТАРАҚ||МУСТАРИҚ а. مسترق дуздидашуда.

МУСТАРАҚА||МУСТАРИҚА а. مسترقه муаннаси муста-
рақ; айёни мустарақа ниг. ҳамса (ҳамсан масруқа).

Бад-ин шаҳр зилзила афтод, ки шаб дар айёми
мустарақа буд. *Носирӣ Хисрав*

МУСТАРЕХ а. مسترح роҳаткунанда, осуда, форигбол.

Маро ду дида ба роҳу ду гӯш бар пайғом,
Ту мустареҳу ба афсус меравад айём. *Саъдӣ*

МУСТАРИМ(М) а. مسترم 1. толибия ислоҳ ва дурусткунӣ;

2. маҷ. фақирро бечора.

Хору мазмуу мустарим бошй,
Дар хама ҳол нехмаҳзар бошй. *Сағдий*

МУСТАРИҚ *ا. مسترق* ниг. мустарақ.

МУСТАРИҚА *ا. مسترقه* ниг. мустарақа.

МУСТАРОҲ *ا. مستراح* 1. қои осониш ва роҳат; 2. маҷ. ҳаллоҷ, ҳоҷатхона.

Ҳеч оқил афканад дурри самин
Дар миёни мустароҳи пурчамин? *Румӣ*

♦ ин мустароҳ киноя аз дунё.

Чу мурғ аз пай куч баркаш чаноҳ,
Маҷна масти роҳ андар ин мустароҳ. *Низомӣ*

МУСТАРШИД *ا. مسترشيد* ҷўндаи иршод, толиби раҳнамоя, ҳидоятхоҳ.

Илм ба он ба вуслас амал нишинад ва мўҷиби наҷоти толиби мустаршид аз маҳолики разоил бошад.
«Ахлоқи Чолоӣ»

МУСТАСВАБ *ا. مستصوب* савоб шумурдашуда, саҳеҳ ва дуруст доишташуда.

Малик Алоуддин ин раъй мустасваб доништа, аз ҷой наҷубид. «Тағрихи Фарошӣ»

МУСТАСНО *ا. مستسنا* истисношуда; барҷаста, мумтоз.

Нест мақбули ман аз ҳалқи ҷаҳон илло ту,

Бадале нест туро, аз ҳама мустасноӣ. *Ғузулӣ*

... ва ба рутба рафен тамйиз ва фазилат аз фавосили замон мумтоз ва мустасно омада.

«Равзат-ус-сафо»

МУСТАСЪИД *ا. مستعسد* 1. толиби саодат, саодатҷўй; 2. маҷ. шарафманд, мушарраф; баҳравар.

Гар касе меғуфташон: Ин су равед,

То аз ин ашқор мустасъид шавед... *Румӣ*

Он кист, ки ба ин саодат мустасъид хоҳад шуд?
Авфӣ

мустасъид шудан мушарраф гардидаи.

Дар мулозамати ҳоҷа мутаваҷҷеҳи он остон гардидам ва [ба] мулоқот ва илтифоти он мустасъид шудам. *Восифӣ*

МУСТАСҚӢ *ا. مستسقى* 1. толиби об, ташна; он кӣ аз об ҳурдан сер намешавад.

Дар куза нигар ба шакли мустасқӣ,

Мустасқиро чӣ роҳат аз куза. *Ҳоқонӣ*

Дили ушшоқ мустасқӣ мисол аст,

Висоли дуст чун обӣ зулол аст. *Ҳозик*

2. гирифтори бемории истисқо (обхӯра).

Гуфтам: Магар ба васл раҳоя бувад зи инқ.

Бе ҳосил аст ҳурдани мустасқӣ обро. *Сағдий*

МУСТАТБЕЪ *ا. مستتب* сабабгор, бонс.

Ҷро аз ҳайф ва зулм, ки ломаҳола мустатбеи харобии мулк ва заволи салтанат аст, боздоштанд.
«Равзат-ус-сафо»

МУСТАТЕЪ *ا. مستطع* соҳиби истиқоат, соҳиби қудрат; тавонгар, доро.

Ҳам Мусӣ аз саноати у гашта мустатеъ,
Ҳам Одам аз шафоати у буда муттабо. *Ҳоқонӣ*

Он мард мустатеъ шуд, заяро гуфт, ки ман ба зинбарат меравам ва ҳама ҷиз мұҳайбест.

«Ҷомеъ-ут-таммил»

МУСТАТИЛ *а. مستطيل* 1. дарозкашӣда, дароз, дарозрӯя.

Аз тира шаб баромада рахшону мустатил,

Чун субҳи қозиб асту зи меҳр айнав омада. *Восифӣ*

Худ набошад офтобери далал

Ғайри нури офтоби мустатил. *Румӣ*

2. мат. шакли чоркунҷан дарозрӯя.

МУСТАТИМ(М) *а. مستتم* толиби тамомият, хоҳони қомилия.

Пас ғитодам з-он қамили мустатим

Аз фани золе ба зиндони раҳим. *Румӣ*

МУСТАТИР *а. مستتر* мастур, пушида; пинҳон, ниҳуфта.

Маъданиёту филизотро, ки дар ҷибоду маодин

мустатир буд, ба саҳрои зухур оварданд.

«Равзат-ус-сафо»

МУСТАТИР *а. مستطير* 1. ба ҳар тараф паҳншаванда;

2. баҳрамандшаванда, ғайъаб.

Аз офтоби фазлаш чун мустатир набвӣ,

Қай аз ғурузҳои ту кас мустатир бошад.

Шамсӣ Табрезӣ

МУСТАТОБ *а. مستطاب* пок, покна.

Гар қазо андохт моро дар азоб,

Қай равад он таъбу ҳуи мустатоб. *Румӣ*

МУСТАТРИФ *а. مستطرف* навигаричўнда, шигифтиписанд, аҷобатиписанд.

Аммо шонр бояд ки ... дар анвон улум мутанаввиъ бошад ва дар атрофи русум мустатриф.

Низомии Арҷӯӣ

МУСТАФИД *а. مستفيد* фоидабаранда, баҳраманд.

Бад-ни ҳикоят, ки гуфти, мустафид гаштаи ва амсоли маро ҳама умр ин насиҳат ба қор ояд.

Сағдий

Гуфт: Ҷаро намехонед ва фақиронро мустафид намегардонед? *Восифӣ*

Ба шухуди маротиби аҳвол

Таъбо гашт мустафиди қамол. *Бедил*

МУСТАФИЗ *а. مستفиз* 1. интишорёбанда, паҳншаванда, паҳн.

Ин хабар шоеъ ва мустафиз қунад, чунон ки ба дуру наздик расад. «Тағрихи Байҳақӣ»

Хабари вусули роёти ҷаҳонгир дар атроф шоеъ ва мустафиз гашт. «Ҷомеъ-ут-таворих»

2. муфассал.

Қиссан Юнус дароз асту ариз,

Вақти хоё асту ҳадиси мустафиз. *Румӣ*

МУСТАФО *а. مصطفى* 1. баргузида; 2. ҷ. яке аз лақабҳои Мухаммади пайғамбар.

МУСТАФОД *а. مستفاد* 1. фоида гирифташуда, истифодашуда; 2. маҷ. мафҳум ва маълум шуда, мафҳум, маълум.

Ҳаст поҷиб мадҳи ту, к-аз ҷумлаи исфаҳбудон

Сирати ту мустафоду расми ту мустаҳсан аст. *Муҳаммад*

Аз «Таърихи Муборакшоҳ» мустафод мегардад, ки Муҳаммадшоҳ... Малик Сарвари ҳочасаройро мансаби вазорат дод. «*Таърихи Ҷаришта*»

МУСТАҒҒИЙ *а.* مستغنى фатво талабанда (аз қозӣ).

Яке ба тариқи мустағғи савол мекард.

Аҳмади Дониш

МУСТАҲАФ(Ф) *а.* مستحف 1. сабук шумурдашуда; 2. хор ва ҳақир шумурдашуда, хор, залийл.

Фавқини он ҳост аз рӯи шараф.

Чон дур аз садр бошад мустаҳаф. *Румӣ*

МУСТАҲБИР *а.* مستخير хабаргир, хабарқӯй; тафтиш ва тадиқкунанда.

Мустаҳбиронро ба атрофи фириристодагӣ ва он овоза дурӯғ буд ва дигар бор [Ғозон] андешан азимати тарафи Озарбойҷон фармуданд. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

мустаҳбирони осор кино аз мутолиакунадагонии асарҳо, ҷуйндагон.

Нигорандан ин сутур тариқи эҷод пеш гирифта, ҳулоаси оро дар ин мақом сабт менамояд, то мустаҳбирони осор... мустағғид бошанд.

«Таърихи Ҷаришта»

Барои мустамеони ахбор ва мустаҳбирони осор пушида намонад... «*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАҲЛАС *а.* مستحل халосшуда, халосиёфта, раҳшуда, озодшуда; **мустаҳлас** гардонидан озод кардан.

Қабулар гуфт: Эй салимдил, агар ман ҳилате донистаме, худро аз банд мустаҳлас гардонидаме.

«Анварии Суҳайлӣ»

МУСТАҲРАҶ *а.* مستخرج хориҷ кардашуда, аз ҷизе баровардашуда; ҳосил кардашуда.

Бад-ин қавоб фармуда, ки ба тариқи санъати маъру рубой ва матлаъ мустаҳраҷ мегардад, ҳар минсри он муаммост. *Восифӣ*

МУСТАШОР *а.* مستشار касе, ки аз ӯ машварат ва маслиҳат меиҷоранд, соҳиб машварат.

Қоршинос гуфт: На ҳар мусташоре мӯтаман бошад. «*Анварии Суҳайлӣ*»

МУСТАШРАФ *а.* مستشرف шарафманд, баландқадр.

Қолаи маъюбу қадли кинабур,

Қолаи пурсуду мусташраф чу дур. *Румӣ*

МУСТАШЪИР *а.* مستشير 1. пайбаранда, ҳискунада; огоҳ, хабардор.

Мунтаспр аз ин қазия мусташъир шул.

«Равзат-ус-сафо»

2. тарс ҳискунада, таваҳҳумкунада.

Аз тарафи ин туркмонон мусташъир буд, зеро ки беадад буданд. «*Маҷмаъ-ул-инобо*»

Нукӯи аз он суҳанҳо хойф ва мусташъир гашт ва руҳсори ӯ зард шуд. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

Маҷдулмулк чун бар мисли он ҳаракот иқдом намуда буд, андешаманд ва мусташъир буд.

«Ҷомеъ-ул-таворих»

МУСТАШЪИЙ *а.* مستعلى 1. баландшуда, баландшаванда, олингардид; 2. маҷ. сардор.

Пурсид, ки Юсуфро бар ҷӣ сон гузашти? — Гуфт: Бар мамолки мустаъйи ва бар халонқ мустаъйи.

«Равзат-ус-сафо»

Васият кард, ки бар авҷи салтанат мустаъйи гардӣ ва зилли ғиоят бар сари бозмондагонии ҳонадони макрамаат мабсут гардонӣ. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАЪМАЛ *а.* مستعمل 1. истеъмольёфта, истеъмольёбанда, ба кор бурдашуда, ба кор бурдашаванда.

Баъзе аз он аҷзо финалсиҳия мустаъмал бошад муносиби мақсуд. *Ҷомӣ*

2. кӯҳна; ғиёс, олула.

Машраби шик чу бошад, ҷӣ ғам аз таъин ҳасуд, Баҳри жарф аз даҳани сағ нашавад мустаъмал.

Ҷомӣ

МУСТАЪНИС *а.* مستانى унсигранда, улафтиғрифта.

Бо ҳақ мустаънис шавад ва табияташ... аз дурӯғ мутанаффири гардад. «*Ахлоқи Носирӣ*»

Қақшқарбахшӣ... пайғоми Бойду расонид, ки таваққӯз ҷунон буд, ки аҳди мулоқотро тоза гардонем ва даме ба муҳоваран ҳамдигар мустаънис шавем. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

МУСТАЪСАЛ *а.* مستاسل решакан кардашуда; нест кардашуда, байронкардашуда.

[Искандар] гуфт: ... Ҳар душмане, ки ба ман рӯй оварад ва маро хабар накунад, ба ҳамлаи аввал лашкаро мустаъсал гардонад. «*Ҳористон*»

Тоҳир хаворичи Хуросонро мақхур ва мустаъсал сохт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАЪЦИЛ *а.* مستعجل 1. аҷалакунада, шитобанда; шитобкор.

Ба дастгирии афтодагону муҳтоҷон

Ҷунон ки дӯст ба дидори дӯст мустаъцил. *Саъдӣ*

Ғаронмоя умрам, ки мустаъцил аст,

Эи миқоти сӣ қарда рӯ дар чил аст. *Ҷомӣ*

мустаъцил будан аҷала кардан, шитобидан.

Бинобар он ки суитон мустаъцил буд, ба тафҳуҳи қалъа машғул нашуд. «*Равзат-ус-сафо*»

2. бо шитоб, бо аҷала.

[Обоқоҳон] аз саронарда берун рафт ва мугуде азим ҷалд ва фасеҳро талаб дошт ва бо ӯ мувозаа кард, то ба шевани элҷини мустаъцил дар борғоҳ ояд ва он суҳанҳо бозронад. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

МУСТАҒАЛЛ *а.* مستغلى замине, ки ғалла қориди мешаванд.

МУСТАҒАЛЛОТ *а.* مستغلات ҷ. мустағал.

Абумуслим уро бикушт ва аҳли байти уро, зиёот ва мустағаллотӣ уро ба байити бинии Тағшода дод. «*Таърихи Наршахӣ*»

Ҳамчунин дорулқироат ва дорушиффо эҳдос намуда ва мустағаллотӣ марғуб бар ин мавозеъ вақф кард. «*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАҒНИЙ *а.* مستغنى ғайри муҳтоҷ, бениёз; бой, давлатманд, тавонгар, доро.

Аз моли дунё туро мустағний гардонам. *Авфӣ*

Девони Қамолдидин Исмоил назди фузало қадре дорад ва қамолӣ ӯ аз васф мустағнийст.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

Сифла мустағнию саҳя муҳтоҷ —
Ин тағобун зи бахшиши қадар аст. *Ҳоқонд*

МУСТАҒОС *ا. مستغاث* касе, ки барон ёри чег зада мешавад; он ки аз ӯ иннат ва дастпиря металабанд; ал-мустағос! ёй дод, фаръёд!

Эй зи ту хуш ҳам зуқуру ҳам унос,
Дод кун: вал-мустағос, ал-мустағос! *Румӣ*

МУСТАҒРИҚ *МУСТАҒРАҚ* *а. مستغرق* ғарқшуда, фуру-рафта; маҷ. саргарми тамом ба коре ё ҷизе.

Фарсуда ҷием ғарқа ба хун зери хоқу ман
Мустағриқи мушоҳадаи қотилам ханӯз. *Ҷомӣ*

Он ғофил дар андешае мустағрақ шуда, аз он ҳол хабар надорад. «*Анвори Суҳайлӣ*»
Мақоме қард Лайли дар ҳаёлаш,
Ки шуд мустағриқи хусну ҷамолаш.

Бадриш Қашмирӣ

МУСТАҒФИР *а. مستغفر* мағфиратталаб, омурағи пурсанда.
Чун ки лутфи ту гунаҳсузи гунаҳгортон аст,
Ту маро тоибу мустағфири ғаффор иағир.

Шахис Табрезӣ

МУСТАҚАР *(Р) а. مستقر* 1. қароргоҳ; ҷои истиқомати доимӣ.

Арсан дил, ки нек вайрон аст,
Ғама уро ҳамеша мустақар аст. *Анварӣ*

2. марказ, пойтахти мамлакат.

Дар шонздаҳуми шабон ба мустақарри шараф ва давлат расида, он балдаи тайниба таровати равзан ризвон ёфт. «*Равзат-ус-сафр*»

МУСТАҚБАЛ *а. مستقبل* 1. оянда.

Малик гуфт: ... Дар мустақбал бе мушоварату истиҷозат мисол нахоҳам дод. «*Анвори Суҳайлӣ*»
Ҳол мустақбалу мозиест аён дар ошӣк
Он чи дар лавҳи дили мост, на дар ҷоми *Ҷам аст.*
Турра

2. грам. замони оянда.

МУСТАҚБАҲ *а. مستقبح* қабех ва зишт шумурдашуда; зишт, қабех.

Яке бар сари роҳе маст хуфта буд ва зимоми нхтираш аз даст рафта; обиде бар вай гузар қард ва бар ҳоли мустақбаҳи у назар қард. *Саъдӣ*

МУСТАҚБИЛ *а. مستقبل* 1. рӯ ба тарафи ҷизе оваранда.

Бирафтанд мустақбили лашкараш,
Ба гардан ниҳоданд маҳди зараш. *Ҷомӣ*

2. пешоянда; пешвозгиранда.

МУСТАҚИЛ *(Л) а. مستقل* касе, ки хори худро озодона, ба сари худ пеш мебарад; мухтор, соҳибхитир.

Ин ҳама аз он аст, ки моро малике мустақил нест.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

МУСТАҚИМ *а. مستقيم* 1. рост.

Некхоҳонаш зи ҳар офат салим,
Бар тариқи некхоҳӣ мустақим, *Ҷомӣ*
хатти мустақим *мат.* хати рост.

Чунон ки гӯянд ағдар ҳандаса, ки ҳар хатти мустақим, ки бар хатти мустақим нестад, ду зовия кунанд чун ду қоима. *Ибни Сино*

2. истиқоматкунанда, бошанда, қарорёбанда, ҷойгир.
Чун Саломон тағшт таслими ҳаким,
Зери зилли рифъаташ шуд мустақим. *Ҷомӣ*
Он пайкаре, ки буд мӯҷассас зи нури ақл,
Имрӯз зери хоки лаҳад мустақим шуд. *Саъдӣ*

3. рост, росткор.

Ҳамарав бар ин сирати мустақим,
Ҳамезаи зи офоти гетӣ салим. *Ҷомӣ*

4. дуруст, саҳеҳ.

Умури маоши ман мунтазам аст ва аҳвол мустақим. *Авфӣ*

Чу оҳаниги барбат бувад мустақим,
Қай аз даст мутриб хурад гушмол. *Саъдӣ*

МУСТАҚИМ *будани мизоҷ* мӯътадил ва солим будани мизоҷ (табиат).

Файласуфони Юнон гуфтаанд: Мизоҷ агарчи мустақим бувад, эътимоди бақоро нашояд ва мараз агарчи ҳоли бувад, далолати кулӣ бар ҳалок накунад. *Саъдӣ*

5. устувор, қоим.

Бар тибқи аҳду паймон мустақим будан фавонди мавфур ва самароти қомахсур дорад.

«Равзат-ус-сафр»

рон мустақим фикри қатъӣ, фикри устувор.

МУСТАҚИР *(Р) а. مستقر* қарорғирфта (дар ҷое), ҷойгиршуда; устувор, мустаҳкам.

... Қ-он сари қуҳи баланде мустақир
Ҳаст хуршеди саҳаро мунтазир. *Румӣ*

Аммо сабот он бувад, ки нафсро қуввати муқовамати олом ва шадиди мустақир шуда бошад, то аз ориз шудани амсоли он шикаста нагардад.

«Ахлоқи Носирӣ»

МУСТАҲАБ *(Б) а. مستحب* 1. дуст дошташуда, неку, тасвибли, мақбул.

Агар ту майли муҳаббат кунӣ ва-агар нақунӣ,
Ман аз ту рӯй напечам, ки мустаҳаби майя. *Саъдӣ*

2. ё. ибодате, ки иҷро қарданаш савоб дошта, аммо тарк қарданаш гуноҳ набошад.

МУСТАҲАҚ *(К) а. مستحق* 1. лонқ, сазовор, шоеғи ҷизе.

Яъқуб гуфт: Ту лонқи онӣ, ки туро тартиб кунанд ва мустаҳақи он, ки муҳими туро тамшият диҳанд. «*Ахлоқи Муҳсинӣ*»

Лофи ишқу гила аз ёр, — зикӣ лофи дурӯғ.
Ишқбозони чунин мустаҳақи ҳичронанд. *Ҳофиз*

2. муҳтоҷ, ғафир.

Ту соҳибдавлатӣ, маъ мустаҳақкам,
Зақоти хусн дек, ҳақ дорам нишаб. *Ҳофиз*

Бад-ӯ гуфтанд, қ-ёй мискини маълум,
Набуда мустаҳақке чун ту мақрум. *Ҷомӣ*

МУСТАҲДАС *а. مستحدث* нав ба вучудодада, нав пайдошуда; навуёнёд.

МУСТАҲДАСОТ *а. مستحدثات* *ҷамъ* 1. мустаҳдас; 2. бинокориҳо.

Аз мустаҳдасоти атобак Абиш мадрасе буд дар кун Танобобфони Шероз. «*Равзат-ус-сафр*»

МУСТАҲЗАӢ *а. مستهزأ* истеҳзокунианда, масҳаракунанда, ришхандкунанда.

МУСТАҲИЛ I а. مستحيل маҳол, номушкин.

Воҷиб асту ҷонз асту мустаҳил,
Ту васатро гир дар ҳазм, эй даҳил! *Румӣ*

... Сулаймон бар вай мутағайир нашуд ва инкор накард, вайро он мустаҳил наёмад ва ин ба ҳеҷ ҳол муъҷиза набуд. *Ҷомӣ*

МУСТАҲИЛ II а. مستحيل аз ҳоле ба ҳоле гардад.

Ба сабаби иштиғоли ноира ҳарорати ғазабӣ ҷавҳари рӯҳ эҳтироқ ёбад ва аз бухорият ва духоният мустаҳил шавад. «*Ахлоқи Ҷалолий*»

Ғами бунёди обу гил ҷӣ хурӣ,
Дами гардуни мустаҳил ҷӣ хурӣ! *Ҳоқонӣ*

МУСТАҲИЛ III|МУСТАҲИЛ I а. مستحيل ҳама ҷизро ба худ равобинанда; ноҳақ тасарруфкунанда.

Ҳар кӣ у хираро мустаҳил аст,
Ҳар бидулад зӣ шеърӣ ман, биҳил аст. *Саноӣ*
Қасд қарда ба ҳуни содадилон
Инчунин нокасон мустаҳилон. *Саноӣ*

МУСТАҲИЛОТ а. مستحيلات ҷ. мустаҳил I ҷизҳои маҳол ва номушкин.

Хулуҷ дар ин ҷаҳон аз мустаҳилот аст.
«*Равзат-ус-сафо*»

Халке... меғуянд: Бар вафқи мудлоа дар ғояти ғасоҳат ва балогат дар бадеҳа иншо намоянд, баъзе иро бовар намедоранд ва аз мустаҳилот мешуморад. *Восифӣ*

МУСТАҲИС(C) а. مستحس 1. барангезанда; 2. ҷ. яке аз сифатҳои худо.

Дар қамолӣ сунъи локи мустаҳис
Иллати ҳодис ҷӣ гунаҷад бо ҳадис. *Румӣ*

МУСТАҲҚАМ а. مستحکم устувор, маҳкам.

Олимо нашоҷд, ки сафоҳат аз омӣ ба ҳилм даргузаронад, ки ҳар ду тараф зиён дорад, ҳайбати ин кам шавад ва ҷаҳли он мустаҳқам. *Саъдӣ*

[Салотини мутақаддам] даври бемадори худхоро мисли даври ҷарҳи муалло мӯҳкаму мустаҳқам ангишта. «*Шаҳномаи Фарғона*»

МУСТАҲЛИК а. مستهلك ба ҳалокат расанда, нобудшаванда; ғонӣ, нестшаванда.

Дар шиками моҳӣ... чунон ночиз ва мустаҳлик шуданд, ки аз эшон ҷағиз хабаре ва асаре... ба соҳили бақо нарасида. *Ҷомӣ*

Дил дар сатавати ишқи у мустаҳлик,
Ҷон дар ғалаботи шавқӣ у мустағрик. *Ҷомӣ*

МУСТАҲОМ а. مستهام саргашта, хайрон; волаву шайдо; ғамгин.

Аз ҳеҷ равзани накунад дуд сар бурун,
Ҷуз дуди марғу дуди дили зору мустаҳом. *Восифӣ*

МУСТАҲОН а. مستهان иҳсонатёфта, хору заъля шумурдашуда, таҳқирдида, хору ҳақир дар назари мардум.

Ту ба айби ҳеш бошӣ мустаҳон,
Айбҳои дигаронат ҷӣ зиён! *Шоҳидӣ*

МУСТАҲСАН а. مستحسن шонистан таҳсин, нек ва писандида, маъқул.

Ахлоқи ситуда ва авсофи писандида аз ҳама афроди одамони зебо ва мустаҳсан менамояд.

«*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

Ҷазоии мустаҳсан ва ҳасоили марғия беш аз он аст, ки ҳама вақте онро дар назар тавон дошт.

«*Адаби Доғиш*»

мустаҳсан афтодан хуш омадан, маъқул шудан.

Малиқро ҳадиси Шамъун мустаҳсан афтод.

«*Равзат-ус-сафо*»

Ҳоле бар сабили қуллӣ ин миқдор гуфта шуд, агар назди шумо мустаҳсан афтод ва қабул кунед, маро ва шуморо суд дорад. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

мустаҳсан доштан маъқул доништан, писандидан.

Писар фармонӣ модарро мустаҳсан дошт.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАҲСАНА а. مستحسنة муаннаси мустаҳсан.

Аз аҳкоми мустаҳсанан султон яке он буд, ки дар ҳаламрави у шароб нафурӯшанд.

«*Таврихи Фаршита*»

МУСТАҲФИЗ а. مستحفظ муҳофизаткунанда, муҳофиз, ниҳақбон.

Оқбек ном, ки мударре мустаҳфизин қалъан Омӯя буд, ... ба бандагӣни Обқохон омад.

«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУСТАҲҶИР а. مستحير паноҳталабанда, паноҳҷуанда, зинҳорхон.

Он саг, ки аз такаббур кас ғайри худ набинида,
Аз лутфи қибриёӣ чун мустаҳҷир бошад!

Шамси Табрэӣ

МУСТАҲМЕЪ а. مستحجم чамъкунанда, фароҳамоваранда.

Пас, агар ин мавҷуд мустаҳмеи қуллӣ қамол аст, ҳар онна ба қамолоти ҳеш моил бошад. «*Хористон*»

Адолат мустаҳмеи ғазоил аст. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МУСТАҲҶОБ а. مستحاجب ҷ. иҷобатшуда, қабулшуда (дар боран дуо).

Маҷнун ҷу ҷашми оху аз ҷашми халқ рақам хурд,
Шуд мустаҳҷоб охир, Фонӣ, дуон Лайли. *Фонӣ*

Ҳар дуои дардмандон мустаҳҷоб аст, эй ҳабиб,
Аз худо ҳаргиз нахоҳам хост ҷуз марғи рақиб.

Ҳилолӣ

МУСТАҲҶОБА а. مستحاجة муаннаси мустаҳҷоб; аъёнӣ мустаҳҷоба ҷ. луҳон қабулшаванда.

Табару ҷарҳ ва рӯи ва сани маҷчанӣк ва фалҳан ҷун аъёнӣ мустаҳҷоба дар инсон буд.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАҲҶОБУДДАЪВАТ || МУСТАҲҶОБУДДАЪВОТ а. مستحاجبالدعوات|مستحاجبالدعوات ҷ. одаме, ки дуои у аз тарафи худо қабул шудааст.

Дарвеше мустаҳҷобуддаъват дар Бағдод падид омад. *Саъдӣ*

Ҷамъе сулаҳон мустаҳҷобуддаъвог буданд.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУСТАҲҶОР а. مستحاج он кӣ аз вай ёрмандӣ ва паноҳ талаб қарда мешавад.

МУС

Сун худ кун ин хафшонро матор,
3-ян хафшишон бибихи, эй мустачор. *Румӣ*

МУСТӢ *مستی* гила, шикоят.

Мусти мақун, ки нашнавад ӯ мусти,
Зори мақун, ки нашнавад ӯ зори. *Рӯдакӣ*
Бода хуру мастӣ кун, мусти ҷи кунӣ аз ғам,
Донӣ, ки бех аз мусти сад роҳ яке мастӣ. *Лабиби*

МУСУЛМОН | **МУСАЛМОН** *مسلمان* пайрави дини ислом, он ки ба дини ислом эътиқод дорад.

Кофири ишқ шудан — айни мусулмон шудан аст.
Ибни Ямин

МУСУЛМОНӢ *مسلمانی* ба дини ислом маъсуб будан; пайрави аҳкоми дини ислом.

Зақоти лаб бидех, эй номусулмон,
Ки як рӯк аз мусулмонӣ зақот аст. *Ҷомӣ*

МУСӢ *а. مسى* бадкирдор.

МУСКӢТ *а. مسقط* соқиткунанда; маҷ. беҳадркунанда.

Кайди зинат мускити фару шуқуш хирав аст,
Шери занҷири зи шери беша камсавадтар аст.

Ҷомӣ

МУСҲАФ | **МАСҲАФ** | **МИСҲАФ** *а. مصحف* 1. варақдон саҳифабанд кардашуда; китоб; маҷмаъа.

Мусҳафшон Қуръон биёварданд ва бар сари найзаҳо бистанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Ба гири орази моҳаш дамда сунбули тар,
Рухаш ба мусҳафи ҷадвалкашида мемонад. *Сайидо*
2. ӯ. Қуръон.

Мусҳафу шамшер бияндохта,
Ҷому суроҳи ивазаш хоста. *Низомӣ*

МУСҲӢЛ *а. مسهل* тиб. давол дарунрон, давол исҳолкунанда.

[Ҳалоқухон] аз дасти атиббон хитой мушхиле хурд, аз асари он ғашше пайдо шуд ва ба сакта адо кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТААББИД *а. متعبد* ибодаткунанда, риёзаткеш, обид.

Яке аз мутааббидон дар беша зинадоғӣ карди ва бори дарахтон хурди. *Саодӣ*

Қабс гуфт: Дар ин наздикӣ гурбаест зоҳиду рӯзадор ва мутааббиду камозор. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

МУТААВВИД *а. متعبد* одатпазир, ҳутиранда ба ҷиле.

Яке аз вузарон некамҳазар ... рӯи шафоат бар заминя нилоҳу гуфт: Сисҳи бечороар дар ин ҳатое нест, ки соғри бандаро ба навозиши худовандӣ мутааввданд. *Саодӣ*

МУТААДДИБ *а. متدب* адабтиранда, тарбиятёфта, боадаб.

МУТААДДИД *а. متعدد* адалнок, серадад, бисёр.

Баҳодурхон ... дар ҳар шаҳре лангархон мутаададид... таъин фармуд. *«Таврихи Ҷаришма»*

Хунари бисёре дарам аз донишгари назми аскар ва шинохтан ва мутарҷимӣ(и) забонхон мутаададид. *Аҳмади Дониш*

МУТААДДИДА *а. متعده* муаннаси мутаададид.

Ва алҳақ ақобир дар мавозен мутаададида зикри авсоф ва шамоили он ҳазрат намуда.

«Аҷлоқи Ҷалоли»

МУТААДДИЯ *а. متعدي* муаннаси мутаададӣ.

Ва маблагӣ харҷи мутаададӣ ба вай мебояд фирнстод. (2) *Восифӣ*

МУТААДӢ *а. متعدي* 1. таҷовузор, аз ҳадди худ таҷовузнанда; ситамгар, золим.

[Музаффариддин] ҷавоб дод: ...Як хун авло, ки сад ҳазор, ҳосса ҷун золим ва мутаададӣ бувад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

2. расанда.

Аммо самъ қувватест тартиб дар асаби мутафариқ, ки дар сатҳи симоъ аст, дарёбад он савтеро, ки мутаададӣ шавад. *Низомии Арӯзи*

3. ғам. (феъл) мафъулталаб, гузаранда.

МУТААЗЗИР *а. متعذر* (қори) иҷроаш номумкин; мушқил, душвор; номумкин.

Ин маҳалла ҳама бисўхт, ҷунон ки фуру нишондан мутааззир шуд. *«Таврихи Наршахӣ»*

Бод маънус буд, ба дарёе мутааззир буд рафтан, — ба роҳи умид бирафтам. *Носири Хисрав*

Наздиқ омад, ки ҷаҳон хароб шавад ва суқунат дар он мутааззир гардад. *Аҳмади Дониш*

МУТААЗЗИ *а. متعدي* азияту азобкашида, дар азоб.

Эшон низ дар ботин аз он муҳосара ва ҷанги ҳарруза мутааззӣ буданд. *«Таврихи Ҷаришма»*

МУТААЙИН *а. متعين* 1. таъиншуда; муқарраршуда.

Алӣ Баҳодур ба Бағдод даромада, ба ҳукумати он диёр ба мўҷиби фармон мутаъйини гашт. *«Равзат-ус-саф»*

2. намоёнда, вақил; маъмур; бузургвор, мўтабар.

Муовия гуфт: Аз қиблаи ман Амр мутаъйин аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дар он айём ба арзи Мутаваккил расонданд, ки Исо ибни Ҷаффар ибни Осим, ки яке аз мутаъйинони Бағдод буд, ба Абубақр... дашином додааст. *«Равзат-ус-саф»*

мутаъйин сохтан таъин кардан.

[Абубақр] ҳар яке аз ин сипаҳсолоронро шахре мутаъйин сохт. *«Таврихи Табарӣ»*

МУТААККИД *а. متأكد* таъкидбандида, сахт таъкидбандида; таъкидшуда.

Адоват бад-он мартаба мутааккид нест, ки захми ӯ марҳампазир набошад. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

МУТААЛЛИМ 1. *ا. متعلم* 1. аламзада, аламонк, дарднок.

Ҷавд ҷуби мўҳкам бизадам, ҷунон ки мутааллим шуд ва бигирист. *Авфӣ*

Ҷун табнат бо кулфати сафар ҳу гирифт, зиёда аз он мутааллим намешавад. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

2. маҷ. ғамнок, андуҳгин.

Андашан сангпушт аз ҳал даргузафта, мутааллим ва андуҳнок шуд. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

МУТААЛЛИМ 11 *а. متعلم* таълимтиранда, шогирд, талаба.

Дарси он бар муаллим ва ҳифзи он бар мутааллим осон бошад. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

Ҳар меҳнате, ки дар талаби илм кашанд, охири он ба роҳате меаҷомад ва ранҷи мутааллим... зоёе намегардад. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

МУТААЛЛИМХОТИР متالم خاطر парешонхотир, хафа, гам-гин.

Ҳалоқухон ба ғоят хаста ва мутааллимхотир гашт ва лекин бар худ зоҳир накард.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

МУТААЛЛИФ а. مؤلف бо ҳам улфатгирифта, муттафиқ ва ҷуршуда.

Улфат он аст, ки орон тоифа ва ақонди эшон дар муованати якдигар мутааллиф ва муттафиқ шавад.

«Ахлоқи Ҷалоли»

МУТААЛЛИҚ а. متعلق 1. тааллуқдор, вобаста, дахлдор, алоқаманд.

Зоғ гуфт: ... Роҳати мо ба сикхати зоти малик мутааллиқ аст. «Анвори Суҳайл»

Хорун ба яке аз мутааллиқони девон ба диноре хйенат бидид, маъзул кард. Аҳмади Докиш

2. яхше табор, хешу ақрабон вобаста ба касе.

Яше аз мутааллиқон, ки бар ин воқиғ буд, маликро эълон кард, ки фалонро, ки ҳаёс фармудай, бо мулу-ки навоҳӣ мурсалат дорад. Саъдӣ

Ҳар кучо касе аз мутааллиқони Баромика бибанд, ҳамаро банд карда биёранд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

[Бузина гуфт:] ... Фароғати ман ба дидори ту ба лиқон азизоне, ки мутааллиқони туанд... ҳосил бошад. «Анвори Суҳайл»

3. он чи дар моликияти касе бошад; мутааллиқ будан ба касе моли касе будан, дар моликияти касе будан, ба касе оид будан.

Ин беша муддате дар тасарруфи ту будааст, ҳоло ба ман мутааллиқ бошад. «Ниғори Докиш»

4. банд, моил; муҳаббатбаста, дӯстдор.

Дилаш ба сӯхбати ӯ [пирӣ ориф] моил ва хотираш ба мӯлоқасати ӯ мутааллиқ шуд. «Анвори Суҳайл»

Аз фарзандони худ шикоят карданд, ки ҳар ду ба якдигар мутааллиқ шудаанд, ҷунон ки як соат аз ҳам шикое надоранд ва даст аз муҳиммот боздошта. «Илми симӣ»

5. часпанда, ҷангзапанда.

Ошиқ ғурехтан натавонад, ки дастӣ шавк

Ҳар ҷо ки меравад, мутааллиқ ба доман аст. Саъдӣ

МУТААММИЛ а. متامل тааммулқунада, фикркунада, андишақунада; ба фикру ҳаёл фурурафта (дар боран қоре).

Абдулло мутааммил ва хоиф ба манзили худ бозгашт. «Равзат-ус-саф»

мутааммил шудан (ё гаштан) фикру тааммул кардан, андишдан; фикру ҳаёл кардан (дар боран қоре), ба фикр фуру рафтан.

Мутааммил шуд, ки кучо нузул кунад. Авфӣ

[Писар] мутааммил шуд, ки оё ҷи ҳодиса шуда, ки об бад-ин ҷоҳ намеояд. «Анвори Суҳайл»

МУТААНИС а. متانس унсигир, улфатгир.

Марзбон бо тўтӣн ҷунон мутааннис шуд, ки бе алҳони дилпазир ва нағамоти беназирӣ эшон дар баъзи шароб нишаста. «Анвори Суҳайл»

Он мамзӯро дар ҳавзе ё ҷоҳе, ё чашма, ё қузае, ки ҳар ду аз он об меҳуранд, бияфкананд, он ду кас бо якдигар мутаалиф ва мутааннис гардайд.

«Илми симӣ»

МУТААНИТ а. متانت айбчу, хурдагир, ба дигарон айб-гиранда.

Туро ҳамҷунон фазл асту диёнат ва тақво ва амонат, ва лекин мутааннитон дар каминанд ва муддаён гушанишин. Саъдӣ

МУТААРРИЗ а. متعرض 1. тааррузунада, ҳуҷумоваранда.

...Чизея меододан ва ҳеҷ кас мутаарриз эшон намешуд. «Равзат-ус-саф»

2. дучор, мубтало.

Худро мутаарриз фано мегардонӣ. Авфӣ

3. маҷ. мутаваҷҷеҳ, диққатқунада, ба ҷизе нигарон.

Сангпӯшт гуфт: ... Албатта мўҳри хомӯши бар лаб ниҳода, мутаарриз ҷавоби ҳеҷ офаридае нахоҳам шуд. «Анвори Суҳайл»

Пас бозаргоне дар он ийён мутаарриз ҷавон шуд ва аз ӯ пурсид, ки аз кучой, ки ғариб менамоя?

«Ҷомеъ-ут-таворих»

4. машғул, машғулшаванда, мубодаратқунада.

Уқало мутаарриз қоре, ки эҳтимоли хатар дошта бошад, нагушаанд. «Анвори Суҳайл»

МУТААССИР 1 а. متاثر 1. таъсиргиранда; 2. хафа, андухгун.

Мард аз ин суҳан мутаассир шуд. Авфӣ

Аммо кибири нафс он аст, ... ки аз мадҳу зам ва ғаво ба факр мутаассир нагардад. «Ахлоқи Ҷалоли»

МУТААССИР II а. متعسر душвор, мушқил.

Рафтани мо бар рӯи замин ва катъи масофати дуру дароз кардан мутаассир аст. «Анвори Суҳайл»

Дар он мавзев ичтимое даст дол, ки... роҳи омадшуд ва тараддуд мутаассир менамуд.

«Равзат-ус-саф»

мутаассир ва мутаазир мушқил ба номуҷкин.

Роҳхон Ҷур аз касрати барф баста гашт ва хуруҷ аз ҷибол мутаассир ва мутаазир гардид.

«Тағриқи Фариста»

МУТААССӣ а. متاسى тасаллиёбанда.

Мустақимро бар ҳамин ханҷор мутаассӣ бояд шуд, ки афвалан таҳзиб қуввати шаҳавӣ намояд ва малакаи ифрат ҳосил кунад, баъд аз он таҳзиб қуввати ғаззо то шаҷоат ҳосил шавад.

«Ахлоқи Ҷалоли»

МУТААТТИШ а. متعطش ташна.

Чанд ҳоҳӣ ҷу ман дар ни лаби ҷоҳ

Мутааттиш бар оби ҳайвонаш. Саъдӣ

Ҷунони оби ширини софе, ки дар ӯ сурати наҳанге муояна бинад, ҳеҷ шиновари ташна, агарчи ба ғоят мутааттиш бошад, на даст бад-он тавонад кушод. «Анвори Суҳайл»

МУТААФФИН а. متعفن гандида, буйгирифта, буйноқшуда, бадбӯй.

Қучаҳо танг ва баланддевор мешавад ва ҳаво мутааффин, бад-он сабаб вабо зоҳир мегардад ва ранҷуриҳон мутанаввез падад меояд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Ва худӣ марказ ҳамчу тарбузи ҳоли пур аз бухори гарм мутааффин бошад. *Аҳмади Дониш*

МУТААХХИР *а.* متأخر дар охир оянда, соня оянда; пасоянда; насли оянда; *муқобили мутааххидим.*

Димна гуфт: Бузургони пешин ҳеҷ ҳикматро нагуфта раҳо накардаанд ва барои осониши мутааххирон роҳҳои равшан пайдо сохта. *«Анварии Суҳайлӣ»*

... Ва ҳадиси бақои хайр, ки аз мутааххидимон воқеъ шуда, ба тасаллул ва аъзана ба самъи мутааххирон муассар шуд. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

МУТААХХИРИН *а.* متأخرين ҷ. мутааххир.

Имшаб аз миёни шумо марде берун рафтааст, ки мутааххидимин мисли ӯ надиданд ва мутааххирин монанди вай нахоҳанд дид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТААХХИД *а.* متعاهد уҳдадор, мутааххид.

Паланг мутааххид шуд, ки ба айкал замоне ҳақиқати ин амри муҳнро бар назари ашвари подшоҳ ба ҷилав орад. *«Анварии Суҳайлӣ»*

Гуфт, ки аз ақориби ман касе буд Сом ном, мутааххиди ҳазони. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТААХХИЛ *а.* متاهل оинадор, зандор, дорони зану бача.

Мутааххил ду пой худ барбаст.

Сари гардун ду дастӣ худ бишкафт. *Саной*

Ақлонӣ... бо машионх сӯҳбат дошт ва аз он ҷо ба яке [аз] деҳҳо бирафт ва мутааххил шуд. *Ҷомӣ*

МУТААҚҚИБ *а.* متعقب тааҷҷубкунанда, дар шигифт монанда; ҳайрон.

Ҳарчанд овоз доданд, [саг] илтифот накард, асҳоб аз он мутааққиб шуданд. *«Нафаҳоти-ул-унс»*

Қаби ва тийху аз кирдори ӯ мутааққиб шуда, дар таваққуф монданд. *«Нигори дониш»*

МУТАБАДДИЛ *а.* متبدل бадалшуда, ивазшуда; аз ҳоле ба ҳоле баргашта.

Ноҳик дар танӯр мутабаддил ба санг шуд.

«Равзат-ус-сафо»

Баъзе ахлоқ дар баъзе ашхос аслан мутабаддил намешавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАБАРРИҚ|МУТАБАРРАҚ *а.* متبرک дорони хайру баракат, муборак; фархунда; муқаддас.

Маро қасд уфтод, ки он мазорхон мутабаррикро бинам. *Носири Хисрав*

Имом Муваффақи Нишопурӣ... аз қибори уламои Хуросон буд, бисёр муаззаз ва мутабаррак.

«Равзат-ус-сафо»

МУТАБАРРИКА|МУТАБАРРАКА *а.* متبركة муаннаси мутабаррик|мутабаррак.

Ҳар сол аз он ҷиҳати тамомоти мазорхон мутабаррика парда ва шамъдон ва қаноили фиристанд.

«Ахлоқи Ҷалолӣ»

[Роӣ] мақомоти мутабаррикоро тавоф мекард.

«Анварии Суҳайлӣ»

МУТАБАРРИМ *а.* متبرم ба сутуҳ омада, хаста, безор, малул; мутабаррим шудан ба танг омадан, безор шудан.

Ҳар ду фарӣқ аз муҳораба малул ва мутабаррим шуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАБАССИМ *а.* متبسم табассумкунанда, лабхандкунанда. Султон аз ҳаракоти шох Шор мутабассим шуда...

«Равзат-ус-сафо»

МУТАБАШШИР *а.* متبشر он ки ба ӯ башорат ва хушбарӣ мерасад, шоду хурсандшаванда.

Муовин аз ин маъний мутабашшир шуда гуфт...

«Равзат-ус-сафо»

МУТАБАҲҲИР *а.* متبهر бисёр доно, касе, ки дар илме маълумоти бисёри ҳартарафа дорад, аллома.

Мирзо фармуданд, ки мударрис ин мадраса касе ҳоҳад буд, ки дар ҷамеи улум моҳир ва дар тамоми ғурун қомил ва мутабаҳҳир бошад. *Восифа*

МУТАББАҚ *а.* مطبق 1. табақа-табақа карда шуда, табақадор.

Иртирош сиву се газ будааст, мутаббақ ба се табақа. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. пайваст ва ҷасида ба ҷиҳе.

Тазарве ба ғафғаб мутаббақ шуда,

Турунҷе зи нахлаш муаллақ шуда. *Ҳоҷу*

МУТАБОНИ *а.* متباين тафовутдор, аз ҳамдигар ҷудошаванда.

Дар ҳама ин доирани ҳазлу ҷид,

Зид мутабини наштад ҷуз ба зид. *Ҷомӣ*

Нафси инсониро се қувват аст мутабини, ки ба эътибори он қувво осори мухталифа аз ӯ содир шавад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

МУТАБОНИА *а.* متباينة муаннаси мутабини.

Дар боби насаби ӯ ақволи мутабониа ворид шуда.

«Равзат-ус-сафо»

МУТАБОНИУТАБОЕЪ *а.* متباين الطابع одамони табиаташон гуногун.

Мардуми он ҷо мухталифулалвон ва мутабоинутабоеъ бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАВАЗЗЕЪ *а.* متوازن пароканда, парешон.

Замири муборақаш бад-он сабаб на ҷунон мутаваззеъ буд, ки шарҳ тавон дошт.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Чун ҳамаи Лағзиро нағирифта буданд ва маълум на, ки ҳодӣ Наврӯз ба кучо расад, хотири муборақ поре мутаваззеъ буд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТАВАЗЗЕЪЗАМИР *а.* متوازن ضمير парешонхотир, ошӯфтадил.

[Ҳалоқухон]... аз ин ҷашмаҳм қўфтахотир ва мутаваззеъзамир ва ба талорӣ ва талорукӣ мифот машғул шуд. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТАВАЗЗО *а.* متواضا таҳоратхона, ҷои вузугирӣ (назии масҷид).

Ва он ҷо мутаваззо аст ва об, ки агар касе муҳтоҷи вузуз шавад, дар он ҷо равад. *Носири Хисрав*

МУТАВАККИЛ *а.* متوكل таваккалкунанда; д. ба доди худо умедворшаванда аз ғайри ҳаракати худ.

Нафъи таваккул ба мутаваккили мерасад.

«Анварии Суҳайлӣ»

МУТАВАЛЛИД *а.* متولد таваллудёфта, зоидашуда; мутаваллид шудан таваллуд ёфтан, зоида шудан.

Падари ӯ ба воситаи тичорат ба Табрэз афтод ва Шамсуддин дар Табрэз мутаваллид шуда.
«Тазкираи Давлатшиох»

МУТАВАРРЕЪ *а.* متورع пархезгор, порсо.

Зоҳиде мутаварреъ аз баҳри қурбон ғуфанде фар-
бех бихарид. «Анварии Сухайлӣ»
Ҷама чо машонхи киrom бо вучуди уламони мута-
баҳҳир ва мутаварреъ симо мешунаванд.
«Таврихи Фаршита»

МУТАВАССИЛ *а.* متصل 1. тавассулкунанда, он кӣ барои ба амал овардани мақсади худ ба касе наздикӣ меҷӯяд; 2. панохҷӯянда.

Одидлох илоҷе ҷуз он надид, ки ба Ромроҷ мута-
вассил шуда, дафъи шарри он ҷамоат намояд.
«Таврихи Фаршита»

МУТАВАССИТ *а.* متوسط 1. воситашаванда, миёнарав, миёнӣ; ҳакам.

Ба мифтоҳи қаромат абноби тасарруфот дар ҷамен
умур бе тавассули мутавассите бар ҷунин истедо-
даш қушода мешуд. *Восифӣ*

Юсуф Одилхон ва Малик Аҳмадинзоми Баҳрӣ...
мутавассите назди ҳамдигар фиристода... аз ҷангоҳ
ба манзили худ муроҷаат намунад.
«Таврихи Фаршита»

Пешни падар шавем ва ин дoston он чо битӯем, то
падари миёни мо мутавассит бошад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. миёна, мас. дар байни хубу бад, дарозу кӯтоҳ ва ғ.
... баъзе хурд ва баъзе бузург ва баъзе мутавассит.
Авфӣ

Ҷуро барои насақи аскар иттиҳоз намоиянд ва нафа-
қаи мутавассит медиҳанд. *Аҳмади Дониш*

◇ **мутавассит шудан** дар миёни ду ҷиз истодан; ҳоил
шудан.

Пас, ҳар гоҳ ки Моҳ бар сари яке аз ду нуқтаи
раъё ё занаб бирасад ё он ки наздик бошад бо эшон,
вақти истиқбол мутавассит мешавад Замин миёнаи
Моҳ ва Офтоб. «Аҷоиб-ул-маҳлуқот»

МУТАВАТТИН *а.* متوطن иқоматгӯида; сокин, муқим.

...Бар ҳар чо ки хоҳад, мутаваттин ва мутамаккин
гардад. «Равзат-ус-сафо»

Филвоқеъ сардани шамолн тирамоҳ ва расидани
хазон аломати навид ва овоз аст мар мутаваттинони
арсан хокро. *Аҳмади Дониш*

МУТАВАФФО *а.* متوفا «метоф» вафотёфта.

Дар аснои хусумат Маҳмуд мутававффо шуд.
«Тазкираи Давлатшиох»

МУТАВАҚҚЕЪ *а.* متوقع таваққуқкунанда, умедвор; хо-
ҳишманд.

Ин лутф, ки ту дар ҳаққи ман намудӣ, ҷуз аз тӯе
мутаваққеъ натавон буд. *Авфӣ*

Мутаваққеам, ки барои ман манзиле муқаррар
гардонӣ. *Аҳмади Дониш*

МУТАВАҚҚИФ *а.* متوقف таваққуфкарда, дар як чо монда,
истода, даранггарда.

Ду шарик... дар роҳ бадрае зар ёфтанд ва онро
ғанимат шумурда мутаваққиф гаштанд.
«Анварии Сухайлӣ»

МУТАВАҲХИМ *а.* متوهم таваҳҳумкунанда, он кӣ дучори
вахму тарс мегардад, тарснок, ҳаросон.

Халифа мутаваҳҳим шуд ва дафъи ӯро лашкар
гирд кард. «Ҷомеъ-ут-тавориҳ»
Пеш аз он воқеаҳо дида будам, ки аз он мутаваҳ-
ҳим мебудам. «Нафаҳот-ул-унс»

МУТАВАҲХИШ *а.* متوحش ваҳшатгиранда, ҳаросон, ба
хавфи воҳима афтода.

...Бисёр мутаваҳҳишу малӯл шуд.
«Равзат-ус-сафо»

Ба сабаби он таҷаббур ва тақаббур халқро аз худ
мутаваҳҳиш нагардонад. *Аҳмади Дониш*

МУТАВАҶҶЕЪ *а.* متوجه 1. диққаткунанда; нигарон.

Бо бадгӯён ошнои макун, то аз некон бегонагӣ
нагузӣни, ба қафои онна мутаваҷҷеҳ мабош, то
ҳайати худро муққалиб набинӣ. *Бедил*

2. рӯваранда; озим; мутаваҷҷеҳ шудан равон шудан,
роҳӣ шудан, ба тарафи ҷизе рӯй овардан, озим
шудан.

Ҳамраҳи рамазаву рафиқи назар
Мутаваҷҷеҳ шуданд сри сафар. *Мушфиқӣ*

...Аз вилоти Рай ба азин кидмати суғтон мута-
ваҷҷеҳи Ҷазини шуда. «Таврихи Давлатшиох»

Аз дур дарахти соядоре дид, Ҳасан мутаваҷҷеҳ
ба он дарахт шуд. «Ҷомеъ-ут-тамсил»

◇ **мутаваҷҷеҳи олами сармад шудан** киноя аз вафот
кардан.

Шоҳи Алий понздаҳуми рамазон, шаби якшанба...
мутаваҷҷеҳи олами сармад шуд. «Ҳизони олира»

МУТАВВАЛ *а.* متوال дароз, кашида, тулонӣ.

Суҳан мутаввал макун ва рӯй ба тақрири масоил
овар! *Авфӣ*

МУТАВВАЛИОТ *а.* متولات ҷ. мутаввал ҷизхон дароз, ту-
лонӣ, ҷизҳои дароз ва муфассал.

Дар тахти саҳо аянон бисёр аст ва тафсили он аз
мутавваллот ҷашм тавон дошт. «Ахлоқи Ҷалолӣ»

МУТАВВАҚ *а.* متوا 1. тавқдор, бо гарданбанд ё даст-
пона зинатёфта.

Чанд чи нолад ин ҳамоми мутаввақ,
На-ш дил пурдardu не равони муаввақ. *Мунҷик*
Зин дастина ду сонд дида равнақ,
Зин зар карда ду моҳиро мутаввақ. *Ҷомӣ*

2. маҷ. бошқуқ.

З-он қавм наям ман, ки баранд аз пан динор,
Ашғори музаввар бари мамдӯхи мутаввақ. *Музӣзӣ*

МУТАВВАҶ *а.* متوج тоҷдор кардашуда, тоҷдор.

Ҳар кӣ бад-ӯ бингарад, ҷи гуяд-гуяд:
Моҳ мутавваҷ шудасту сарв муқартак. *Мунҷик*
В-он ҳаваҷи халифа мутавваҷ ба моҳи зар,
Чун шаб, к-аз офтоб инҳи тоҷ бар сараш. *Ҳоҷонӣ*

МУТАВОЗЕОНА *مواضعه* бо тавозуъ, бо фурутанӣ, хок-сорона.

Тийху ва кабк таҳияте мутавозеона ба ҷо оварда, илтимос карданд, ки [гурба] дар миеин эшон ҳакам бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТАВОЗЕЪ *ا. متواضع* тавозуъкунанда, фурутан, хоксор.

Марде аҳл ва адиб ва фозил ва некуманзар ва мутавозеъ дидем. *Носири Хисрав*

Аз кибр ва нахват эҳтироз кунад ва мутавозеъ ва ҳалим бувад, ва чандон ки ҳар ноахле бар ӯ хучумовар шавад. *Аҳмади Дониш*

МУТАВОЛӢ *ا. متوالى* пай дар пай, пайшай оянда.

Ин оламҳо ба якдигар пайствад бошанд мутародиф ва мутаволӣ. *Низомии Арӯзи*

Ҳафт рӯз мутаволӣ расулон бо ҳадоё ва туҳаф мерасиданд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТАВОРИЯ *ا. متوارية* муҷаннаси мутаворӣ.

Баъди нӯх сол омад он ҳам чория
Ғашт пайдо, боз шуд мут(а)вория. (1) *Румӣ*

МУТАВОРӢ *ا. متوارى* 1. пинхоншуда; мутаворӣ будан пинхон будан.

Фирдавсӣ муддати ҷаҳор моҳ дар Ғазнин мутаворӣ буд ва баъд аз он маҳфӣ ба Хирот омад.

«Тазкирати Давлатишоҳ»

2. он чӣ дар дарунӣ чиёе бошад, бо чиёе пӯшидашуда.

Онҳо ба ҳадди худ ду сатҳи куравианд, ки мутаворинӣ яқдигаранд, маркази ҳар ду сатҳ маркази олам аст. *«Аҷоиб-ул-маҳлуқот»*

МУТАВОСИЛ *ا. متواصل* восилшаванда; расанда.

Бояд ки рӯз ба рӯз қосид ва пайғоми ту ба ман мутавосил гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАВОТӢ *ا. متواتر* 1. пай ҳам оянда, пай дар пай.

Ичунин осон фарзанд назодаст касе,
Ки на дарде бигирифташ мутавотир, на табе. *Манучеҳрӣ*

Урғана-хотун ба истиқбол омад ва тӯйхон мутавотир қард ва пешкашон лонҷ мабузл дошт.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

мутавотир шудан (*ғ* гаштан) а) аз пай ҳам омадан, пай ҳам рӯй додани чиёе; б) пай ҳам радду бадал шудан, паёнаи дар рафтуӣ будан.

Дар ин аҷқот миеин амир Нӯх ва Абӯалӣ расул ва расола мутавотир шуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. пахншуда, интишорёфта.

Дар ин асно хабар мутавотир шуд, ки Аҳмади Кумоҳ султон Санҷарро рабаду ба ба қалъаи Тирмид [Тирмиз] бурдааст. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАДАЙИН *ا. متدين* диндор, боимон, бодибёна.

Дигар мебоияд, ки [қозӣ] марде муътамад ва мутадайин насб кунад, то таърихи ҳуҷҷатҳо нависад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТАДАҲҲИШ *ا. متدهش* ба даҳшат афтанда, ба даҳшат афтода.

[Малик Шамсуддин] аз маҳобати эшон мутадаҳ-хш гашт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТАДОВИЛ *ا. متداول* маъмул, расмшуда.

...Муштамил бар иборати ғайри мутаорифа ва ашъори ғариба, ки амсоли он ақиун мутадовил нест. *«Ахлоқи Ҷалалӣ»*

МУТАДОВИЛА *ا. متداوله* муҷаннаси мутадовил.

...дар кутуби мутадовила дар ин боб чиёе тасреҳ накардаанд. *Аҳмади Дониш*

Мунтахабудиин... дар улуми мутадовила ва ахлоқи ҳасана мартабан камол доштанд.

«Таърихи Фароштан»

МУТАДОХИЛ *ا. متداخل* ба дарунӣ ҳамдигар дароянда.

МУТАЗАҚҚИР *ا. متذكر* тазаккуркунанда, ба ёд оваранда, ба хотир расованда.

Мутазакқирн хушёр... аз он маъини эътибор ги-рад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЗАЛӢЛИ *ا. متزلزل* ҷунбанда, ларзанда.

Асоси тахт мутаҳалхил ва арконаш мутазалзъл гардад. *Аҳмади Дониш*

МУТАЗАЛӢЛИМ *ا. متظام* аз зулм шикояткунанда, зулмидан додхох.

Ҳақ ба тарафи мутазаллим буд. *«Хористон»*
Он марди мутазаллим аз бим ва ҳавф қолаби бечон шуда буд. *Аҳмади Дониш*

МУТАЗАММИН *ا. متضمن* дар зими гиранда, дар бар гиранда, шомил.

[Ҳар чӣ аз эшон содир гардад] аминияти олам ва чамъияти ҳоли банӣ-одамо мутазаммин (аст).

«Анвори Суҳайлӣ»

Бахроҷ... завобит Махроҷро, ки мутазамминин салоҳи давлат буд, муҳтал сохт.

«Таърихи Фароштан»

МУТАЗАРРИР *ا. متضرر* зарардида, зиёирасида.

Мардум аз шиддати ҳарорати ҳаво мутазаррир шуда... *«Равзат-ус-сафо»*

Ва фалон ғайя ба воситаи зарар ва зиёни фалон касб ё фалон чинси матоъ мутазаррир шуда гадо гашт. *Аҳмади Дониш*

МУТАЗАЪИФ *ا. متضعف* дучори заъф ва сустӣ.

Шариф агар мутазъиғи шавад, ҳаёл мабад,
Ки пойгоҳи баланди заиф хоҳад шуд. *Саодӣ*

МУТАЗАҲҲИД *ا. متزهّد* зӯҳдварзанда, пархезгор, тарки дунёе кунанда, обид.

Шоҳзодагон ғуруҳе аз муътамадонн худро ба та-фаҳҳуси сидқи ин мақол ба хонаи мутазәҳҳид фир-ристанда. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЗОД(Д) *ا. متضاد* 1. ба ҳам зид, бо ҳамдигар мухо-лиф.

...Ва суратҳо ва истеъдоҳҳо мутазоданд ва мухта-лифанд. *Ибни Сино*

...бадан аз табоеи мутазод таркиб шавад.

«Ахлоқи Носири»

2. *адш.* санъатест иборат аз кор фармудани калима ва таркибҳои муҳолифмаъно (антонимҳо) монанди рӯзу шаб, шакар ва шаранг, ки онро мутобақат ҳам меғуянд.

МУТАЗО(Д)ДА *а. متزاده муанаси мутазод(д) 1.*

Зиён Барий меғуяд: Подшоҳ дар ин ҳол ба ман гуфт, ки мамлакати ман амрози мутазодда ба ҳам расонида. *«Таърихи Фаршита»*

МУТАЗОИД *а. متزايد зиёдшаванда, афзоида, зиёд.*

Баракоти қалами муборақаҳам он чаноб нисбат ба малхуфони раият ва мазлумони барият дар сура-ти корсозӣ ва сифати диалавозӣ мутазонф ва мута-зонд бод! *Восифӣ*

мутазонд гардиан зиёд шудан, афзудан.

Манучеҳр ҷуз мудоро ва мусолаҳа чора надида ва андешида, ки агар ибто намоёда, моддан фитна ва фасод мутазонд гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЗОҶ *а. متضاعف дучандшаванда; зиёдшаванда; дучанд, ду баробар.*

Муш [ба зор] гуфт: ... Миннате, ки аз неъматӣ мулоқоти ту бар ҷон дорам, мутазоҷи шавад. *«Анварии Суҳайлӣ»*

МУТАЯЙБ *а. متطيب атромез; хушбӯ.*

Қадаҳе барфоб дар даст гирифта ва шакар дар он рехта ва ба аяқ охмта, надонам, ки ба гулобаш мутайяб карда буд ё қатрае чанд аз гули рӯиш дар он чакнда. *Саъдӣ*

Чу рух шуста мутайяб кард худро,
Ба азии нозаҳ бархост аз ҷо. *Нозим*

МУТАЯЙМ *а. متيم аз ишқ девонашуда, шайдо.*

Ҷуз май набувад дармон мар-марди мутайяро,
Барнеҳ ба қафам дода, баркаш зӣ дилам ғамро. *Ломей*

МУТАЯЙН *а. متين 1. гиландуда, андоза кардашуда, бо гил андоида, гиллолуда; 2. маҷ. ҳазаён, сафсата; жожн мутайян лофи беҳуда, гапӣ фаҷ.*

Малак мангикуттайри туйёр донад
Зи жожн мутайян, ки Тайён намоёда. *Ҳоқонӣ*

МУТАҚАББИР *а. متكبر такаббуркунанда, калонгир, мағрур.*

Омад он гоҳ ҷунон чун мутақаббир малике,
То бубинад, ки чӣ будаст ба ҳар қуддаке. *Манучеҳрӣ*

Сабоби қатли амир Қобус он буда, ки у марде ба ғоят мутақаббир ва баҳу буда. *«Таърихи Давлатшоҳ»*

МУТАҚАВВИН *а. متكون тақаввиёнбанда, будшаванда, мавҷудшаванда; ба вучуд оянда.*

Дар қаръе аз қурон он вилоят, ки тинати у мута-қаввини шуда буд, фуруд омад. *«Равзат-ус-сафо»*

Агар оиро аз обӣ ни чашма гил созанд, аз он гил муш мутақаввин гардад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҚАЛЛИЛ *а. متكلл иқлилдор, тоҷдор; маҷ. ороста.*

Арқони давлат... сарри қомронӣ ва тахти ҷаҳон-бонӣ ба ҷаҳоҳир мутақаллил сохта. *«Таърихи Фаршита»*

МУТАҚАЛЛИМ *а. متكلم 1. тақаллумкунанда, гӯянда, гапзанада.*

Фаҳми суҳан чун накунад мустамеъ,
Қуввати нутқ аз мутақаллим равад. *Саъдӣ*

[Олим] дар кӯи бозори Мадина мегардид ... забони холаш ба ин қалима мутақаллим буд ва ба ин таро-на мутаранним... *«Нафаҳот-ул-унс»*

2. суҳаноро, суҳандон.

Фасле ду ҳамон рӯз иттифоқи баёз афтод дар ҳусни муошарат ва одоби муҳоварат дар либосе, ки мута-қаллимонро ба кор ояд ва мутарассилоро балогат бияфзоёда. *Саъдӣ*

3. донандан нлими калом, ки ақонд ва аҳкоми дини ислмо ро бо далелҳои ақли исбот мекунад.

...Ба ҷиҳати фуқаҳо, муҳаддисон ва мутақаллимон ва муфассирон ва нуҳот ва шуаро ва атило ва ҳус-соб ва муҳандисн марсумот таъин намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАКАРРИР *а. متكرر такрорёббанда.*

Дар олам аз ин навь ҳаводиси қуллиа дар санини мадида мутакаррир шуда бошад. *«Ахлоқи Ҷалолоӣ»*

МУТАКАФФИЛ *а. متكامل 1. қафилшаванда, ба қафолат гирада, зомин.*

Пан таҳсини қути ҳарруза
Мутакаффили умеди дарюза. *Бедил*

2. ба уҳда гирада, уҳдадоршаванда, уҳдадор.

Ҳоҷа Ҷалолуддини Мерғӣ [Мирқӣ] мутакаффили ҷавоби он суҳанон гашта гуфт... *«Равзат-ус-сафо»*

...Ва аз барои ҳазин нафси худ ҳеҷ оқиле мута-каффили шугли аморат ва назорат наинавад. *Аҳмади Дониш*

МУТАКОСИР *а. متكاثر косиршуда, зиёдшуда (зиёдша-ванда); фаровон, бисёр.*

Он шахсро ҳамсояе буд, дид, ки ӯ ро ҷамъияти вафӣ ва ҳузури на фарогатӣ мутакофир пайдо шуд... *Восифӣ*

Бо лашкаре мутакофир аз Миср мутаваҷҷеҳи Шом гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАКОСИФ *а. متكايف касифшаванда, ғафшшаванда, ғализ.*

Чун роҳи берун омадан надоста бошад, замоне дар он ҷо ақзон он мутакофир гардад ва замони ба-ндулҳад бар он бимонад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЛАББИС *а. متلبس либоспӯшанда; либос пӯшида; мутаалаббис сохтан (либос) пӯшондан.*

Эшонро ба ҷомаҳое, ки собиқан пӯшида ва ба ғор даромада буданд, мутаалаббис сохтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЛАВВИН *а. متلون 1. ранг ба ранг, рангоранг, гу-ногун.*

...Ба фармони малик ба азобҳои муталаввин муаз-заб мешуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳавои у мутаалаввие ҷу фикрати наққош,
Замини у муталаввин ҷу сафҳаи тасвир. *«Таърихи Фаршита»*

муталаввин ва мутағайир *ранг ба ранг тағйирёббанда.*

Аломати қачин ботини у [Шатраба] он аст, ки муталаввин ва мутағайир пеш ояд. *«Анварии Суҳайлӣ»*

2. ади. *шеър, ки ба ду вази ва ё збёда аз он хонда мешавад, ҷунон ки мисолӣ зерин ба ду вази — ба баҳри рамаи ва баҳри сареъ гуфта шудааст:*

Ғорати ҷон гармин рафтори ӯ,
Офати дил нармин гуфтори ӯ,
Пардаи дил ғусун ӯ боғӣ,
Сонди ҷон бозун ӯ тоғӣ. *Котибӣ*

МУТАЛААЗЗИН *ا. مطلاع* лаззатб, баҳрамандшаванда.

...Ба кадом чиз муталаазин ва баҳраандӯз аст?
Аҳмади Дониш

МУТАЛАҲАҚА *а. مطلقه* (зани) талоқ додашуда; муталаҳа қардонидан талоқ дода.

Хоча... дарсоат занро муталаҳа қардонид.
«Таврихи Фариста»

МУТАЛЛО *а. مطلق* 1. зарҳалқарда, ҳалли тилло давондашуда, зарандуд.

Агар тавқеи дорӣ, ин аспӣ тозиназодро, ки бар дари ин хайма бастааст, бо зину лачоми муталло ба ту додам. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

Меҳмонсарон ороста ва мусаффо дорад ва зуруф ва авони муталло ва мучалло. *Аҳмади Дониш*

2. андоидашуда, андуда.

...Аз андаруну берун ба қиру қор муталло қард.
«Равзат-ус-сафо»

МУТАЛОҲӢ *а. متلاهي* равшан, дарахшон.

Ҳар як аз самовоти сабаро қавқабе муталоҳӣ қардонид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЛОТИМ *а. متلاطم* талотумқунада, мавҷзананда (дар боран обӣ дариё, баҳр).

Агар метавонед, дар ин мавҷи муталотим хона бино кунед! *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЛОШӢ *а. متلاشي* 1. аз ҳам пошидашуда, аз ҳам парокандашуда, пора-пора шуда; пароканда.

Соҳиби саносат бояд, ки форигдил ва мураффаҳ бошад, ки агар ба хилофи ин бувад, сиҳомӣ фикри ӯ муталошӣ шавад. *Низомии Арӯзӣ*

Шуд ҷисми ҳокимия муталошӣ зи теги ту,
Беҳад зади ҷу об бар он хок, шуд ҳароб. *Восифӣ*

2. маҷ. парешонқол, парешонхотир, мушавваш.

МУТАМАВВИЛ *а. متمول* молдор, тавонгар, бой, сарватманд.

Он ҷо шахсе тарсо дидам, ки аз мутамаввилони Миср буд, ҷунон ки гуфтаид, киштиҳо ва молу мулки ӯро қиёс натавон қард. *Носири Хисрав*

Овардаанд, ки дар биноди Гелон марде буд мутамаввил... *«Чомеъ-ут-тамсил»*

МУТАМАЙӢЗ *а. متميز* 1. аз ҳамдигар фарққунада ва ҷудошаванда.

Диловарони қалби ҳар ду лашкар бо ҳам даромехта ва ба сабаби сутуъи ғубор ғолиб аз мағлуб... мутамайиз наmeshуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. имтиёзбанда аз дигарон, мутоз.

Абдулқодир... ба андак рӯзоре бар ақрони худ фоиқ шуд ва аз аҳли замони худ мутамайиз гашт. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУТАМАККИН *а. متمكن* 1. маконтиранда, ҷойгир; қарорёфта, барқароршуда.

Чун Исоҳиро қор боло гирифт, дар хидмати амир Нух ибни Мансур мутамаккин гашт.

Низомии Арӯзӣ

Асари ғазаб дар башаран ӯ мутамаккин гашт.

«Таврихи Систон»

2. сокин, муқим, истиқоматқунада.

Якero зане соҳибҷамол даргузашт ва модарзани фарғут ба иллати қобин дар хона мутамаккин бимояд. *Сағдӣ*

МУТАМАННО *а. متمنى المتنا* таманно кардашуда; чизи орзу кардашуда, орзу, хоҳиш, дилхоҳ.

Мо ба ҷиҳати он омадаем, ки ӯро ба мақсуду мутаманно хеш расонем. *«Равзат-ус-сафо»*

Ҳар он ҷи мутаманно ту бошад — аз ҳукму фармон ва ҳазину мамолки ва созу лашкар — дареғ нест. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАМАРРИД *а. متمرد* (қаси) саркаш, нофармон; ёғӣ, осий.

Ҳарчанд қушиданд, дафъи он мутамарридон муяссар намешуд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУТАМАРРИН *а. متمرن* тамирнуқунада, ба таври доимӣ машғулшаванда бо қоре.

МУТАМАССИҚ *а. متمسك* 1. ҷангзананда, дастандозанда ба ҷизе; 2. истинодқунада.

Ва марди айёр ба авнои узрҳо мутамассиқ шуда...
«Ахлоқи Муҳсинӣ»

МУТАМАССИӢ *а. متمثل* мисл ва монандшаванда, ба шакл ва сурати ҷизе дароянда, ба ҷизе тақлидқунада; мутамасси гаштан (*ё шудан*) ба шакли ҷизе даромадан.

Ба сурати туюри мутааддида мутамасси гашт.
«Равзат-ус-сафо»

МУТАМАТТЕӢ *а. متمتع* таматтуъбанда, баҳрамандшаванда, бархурдор.

[Бозаргон]... ҳар рӯз ба шаҳре ва ҳар шаб ба мақоме ва ҳар дам ба тафарруҷгоҳе аз наними дунё мутаматте. *Сағдӣ*

МУТАМАШӢ *а. متمشي* машӣқунада, иҷро (қорӣ) ва равоншаванда.

Агар ҷаҳд ва қушиш намоем як сол, ин муҳим мутамашӣ гардад. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

...Ва ба муованати ҳарқорон ва ғонқирдорон саранҷомӣ маҳомии он мутамашӣ намешавад.

Аҳмади Дониш

МУТАММИМ *а. متمم* тамомқунада, тақмилиҳанда.

Арқон мулкро ҳаст авсофи ӯ мутаммим. *Сағдо*

МУТАМОДӢ *а. متمادى* давомқунада; дарозмуддат, дароз, бардавом, тӯлонӣ.

[Муш] баъд аз муддате мутамодӣ, ки узлат ихтиёр қарда буд, аз ғушай қошона берун омад.
«Анвори Суҳайлӣ»

Чун суҳбат мутамодӣ шуд, ҳоҷа... қадам бардошт ва он ҳар ду орауманди муштоқро ба ҳам бигузошт. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУТАМОЗИЦ *а. متمازج* имтизочбанда, омезишбанда.

Ҳар се бо якдигар мутамозич... шаванд.
«Ахлоқи Носирий»

МУТАМОИЛ *а.* متمايل майлонкунанда, чунбанда, аз як тараф ба тарафи дигар чаманда, майлкарда, мовилшуда.

Савсан чун бизраёд мутамойл ба сад забон

Афсус бар шамоили сарви равон кунад.

Убайди Зокони

МУТАНАББЕҲ *а.* متنبه 1. хабардоршаванда; огоҳ; хушёр.

Дузд андеша кард, ки агар дев қасди куштанн вай куняд, ... мардуми дигар, ки дар ҳамсонгин вайанд, мутанаббех шаванд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Чун он ҳазрат мутанаббех шуд, ба хато эътироф намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. бедоршаванда, бедор.

Харгуш мутанаббех шуда барҷаст.

«Анвори Суҳайлӣ»

МУТАНАВВЕЪ *а.* متنوع он чӣ ки навъҳо ва ҳелҳои гуногун дорад, ҳел ба ҳел, навъ ба навъ, мухталиф; дар-баргириванди ҳама навъҳо ва соҳаҳои қоре.

Кучаҳо тангу баланддевор мешавад ва ҳаво мутаавффин, бад-он сабаб бабо зоҳир мегардад ва ранҷуриҳои мутанаввеъ пайид меояд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Аммо шоир бояд ки ... дар анвои улуи мутанаввеъ бошад ва дар атрофи русум мустатраф.

Низомии Арӯӣ

МУТАНАВВИА *а.* متنوعه муаннаси мутанаввеъ.

Дар он айём аз атрофи мамоллик ахбори мутанаввия ба масомен омма расид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАНАЗЗАҲ *а.* متنزه чон гардиш, чон сайру тамошо; чон диққушо.

МУТАНАЗЗАҲОТ *а.* متنزهات ч. мутаназаҳ.

Дар баъзе аз мутаназаҳоти мамлакати хеш хайман иқомат зади. *«Равзат-ус-сафо»*

Шоҳзода ... дар басотин ва мутаназаҳот ва боғот ... ба айшу ишрат гузаронид.

«Таърихи Фариста»

МУТАНАЗЗЕҲ *а.* متنزه бонузхат, босафо, хушу хуррам.

Ҳақиқат он, ки дар олам аз он мутаназзехтар чое набошад, шаҳр дар қазира аст дар миёни Фурут ...

«Ҷомеъ-ут-таворих»

МУТАНАКҚИР *а.* متكسر он ки дар либоси ношини бошад, касе, ки барон шинохта нашудан қиёфани зоҳири ва либоси худро дигар карда бошад.

МУТАНАССИҚ *а.* متنسك тақводор, порсо.

... Ва низ Соҳиб марде адлимазҳаб буд ва адлимазҳабон ба ғоят мутанаассиқ ва муттақӣ бошад.

Низомии Арӯӣ

МУТАНАФФИР *а.* متفرق нафраткунанда; раманда, безор.

Аҳли он чо аз аббосиён малул ва мутанаффир шуданд ва аломати охири давлати эшон донистанд.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Чун уммол бар раият ситам кунанд, ниятҳо бо лодшоҳ бад шавад ва аз зироату иморат малул ва мутанаффир гарданд. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

МУТАНАФФИС *а.* متنفس нафаскашанда, чондор, зинда.

Хабар омад, ки Қарширо гирифта, қатли ом карданд, бар ваҷҳе ки мутанаффисе ҳалос нашуда.

Восифӣ

Дар он санавот як ҷариб замин мазрӯъ нашуд ва мутанаффисе шабе дар хонаи худ нагузид.

«Таърихи Фариста»

МУТАНАФФИСА *а.* متنفسه муаннаси мутанаффис.

Мавзее аз арз, ки салоҳияти иморат дорад ва маскани ҳайвоноти мутанаффиса метавонад буд ва он буқоъ ҷариб ба муаддилуниҳор аст.

«Ахлоқи Чалолӣ»

МУТАНАЪИМ *а.* متعمم аз неъмат бархурдор, неъмат-парварӣ, он кӣ бо нозу неъмат зиндагонӣ мекунад.

[Чавон] мутанаъим буд ва сояпарварда, на чаҳондида ва сафаркарда, раъди қуси диловарон ба гушаи нарасида ва барқи шамшерӣ саворон надида. *Садӣ*

МУТАНАҒҒИМ *а.* متغغم нағма ва навокунанда, нағмасаро.

Андалебазон мутарғғимӣ ин наво буданд ва булбуллисон мутанағғимӣ ин адо буданд.

«Илми симӣ»

МУТАННАБ *а.* مطلب бо таноб банд ва мустаҳкам кардашуда.

Чанд тан аз сардорони сипоҳ ба ишорати Афрам дар мавзие Хуроӣ хайман яқомат мутаннаб карда буданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАНОЗАУНФИҲ *а.* متنازع فيه мутазаъиҳе, ки мавриди низоъ ва кашмакаш мегардад.

Дар амри мутанозауниҳи ҳақ ба ҷониби шахсе аз он ду кас будӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАНОЗЕЪ *а.* متنازع низоъ кунанда, хусуматкунанда.

Зинбадр ... вазири шох Зайнулобидин буда, мутанозен малик Аҳмади Асвад буд. *«Таърихи Фариста»*

МУТАНОЗИМ *а.* متناظم ба тартиб дароварянда, интизом-диҳанда.

Ба ҳазл ва мазоҳ ба ғоят бо лутфи табъ ва ҳиддати зеҳн нозими мутанозимӣ фазилат ва хурдабинӣ (буд). *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАНОСИБ *а.* متناسب дорон таносуб, он чӣ созу муносиб аст, хушоянд.

МУТАНОФӢ *а.* متانفي нафйкунандаи ҳамдигар, соқиткунандаи ҳамдигар

Аҷрони улвӣ ... табоен мутановфӣ доранд.

«Равзат-ус-сафо»

МУТАНОҚИС *а.* متنقص ноқисшаванда, косташаванда, камшаванда, ноқис, кам.

Ва идор ва ротибани лашкариёро мунқатеъ ва мутанокис нагардонад. *Аҳмади Дониш*

МУТАНОҲӢ *а.* متناهي ба ниҳоят расанда, ба поён (охир) расанда; он чӣ поён ва интиҳо дорад; ба интиҳорасида.

Ҳар ҷисме мутановҳӣ бувад ва ҳар ҷисме, ки мутановҳӣ бувад, шакл дорад. *Ибни Сино*

МУТАОЛ *а.* متعال ҷ. ола, баланд (сифати худо).

МУТАОЛӢ *a. متعال* оля, баланддараҷа.

... дар китоби муҳкам ва каломи қадим лаолини
ин се исми мутаолиро дар як сикл назм додааст.
Низомии Арӯш

МУТАОРИФ *a. متعارف* маъмул, қор фармудашаванда, урфу
расмшуда, мустаъма.

Холо девони ӯ мутаориф нест, аммо дар маҷмуъаҳо
сухани ӯ манзур аст. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»
Роҳе, ки аз он омадаӣ, ғайри мутаориф аст.
Аҳмади Дониш

МУТАОРИФА *a. متعارفه* муаннаси мутаориф.

... Муштамил бар ибороти ғайри мутаорифа ва
ашъори ғариба, ки амсоли он ақсуни мутаовил нест.
«Ахлоқи Ҷалолӣ»

МУТАОҚИБ *a. متعاقب* 1. паси ҳам, пай дар пай.

Се шаби мутаоқиб чунин [хоб] дид.
«Равзат-ус-сафo»

Пушти маро чун шиками табл бараҳна кард ва
чун тибболи рӯзи чанг ба зароботи мутаоқиб ва
нақароти мутаовил бинавохт. «*Нафаҳот-ул-унс*»

2. паси ҳам, пай дар пай, пасу дунбол, пасу пеш.

Ман нахуфтам аз бисёрин мактуботи умарон
лашқари ӯ, ки мутаоқиб мефиристанд. *Авфӣ*
... Ва халқ мутаоқиб меоянду мераванд.
Аҳмади Дониш

МУТАРАДДИД *a. متردد* 1. дудила, он ки фикраш катъ
нест, бешубот.

Мо мутараддид будем, то ба кадом роҳ биравем.
Носири Хисрав

Чун дар имзон коре мутараддид бошӣ, он тараф
ихтиёс кун, ки бе озори ту борад. *Савдӣ*

2. тараллудкунанда, тайёрибаванда.

Мӯддати панҷ рӯз аст, ки Хоча ба ҷихати шумо
мутараддид ва мақдами шуморо мутарассиданд.
Восифӣ

3. рафтгӯйкунанда; раванда.

Фили ваҳшӣ... ҳеҷ рӯзе набуд, ки чамъе аз
мутараддидино поймои халокат насосад.
«Тазриқи Фариста»

Ва зиёда аз дусад нафәр гулом ва канизак
сохибҷамол дар хидматҳои сой ва мутараддид буданд.
Аҳмади Дониш

МУТАРАННИМ *a. مترنم* тараннумкунанда, замзамакунанда.

Хар кас високи худ гӯм карда буд, забони холи
ӯ ба ин мақол мутаранним буд. «*Равзат-ус-сафo*»
Келинбика чашм кунода ба ҳол амад ва мута-
раннимии ин мақол гардид. *Савдо*

МУТАРАССИД *a. مترصد* тарассудкунанда, чашм ба роҳ,
нигарон, мунтазир.

Гарди кӯи мӯғон ҳамагардем
Мутарассид, ки фурсате ёбем. *Убайди Зоконӣ*

Хуштабон ва мудаққиқон мутарассид ва мута-
раққибон он маҷлис шуданд. *Восифӣ*

МУТАРАССИЛ *a. مترسل* 1. тарассулкунанда, муқотабаку-
нанда; номанавис; 2. нависанда.

... Фасле ду ҳамон рӯз иттифоқи баёз афтод дар
хусни мушонарат ва одоби муҳоварат дар либосе,
ки мутақаллиморо ба қор ояд ва мутарассилонро
баловат бияфзояд. *Савдӣ*

МУТАРАШШЕҲ *a. مترشح* тарашшухъбанда, таровишку-
нанда; пошхуранда.

Оташи муқолафаташ ба обе, ки аз сарчашмаи
эхсони подшоҳ мутарашшеҳ шуд, фуру нишаст.
«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МУТАРАҚҚИБ *a. مترقب* поянда, нигарон; он кӣ мунта-
зири чизе бошад, ҷашмдор, ниятзор.

Илтиҷо ба сояи деворе кардам мутараққиб, ки
кас ҳарри тамуз аз ман бибарад ва обе фуру
нишонад. *Савдӣ*

МУТАРАҚҚИБ ва **МУТАРАССИД** поянда, нигарон ва мун-
тазир чизе.

... Мутараққиб ва мутарассиди ин, ки он ду
гулом ба истиқболи он берун оянд, ҳарчанд чашм
андошт, аз ду гулом на хабаре ва на асаре зоҳир шуд.
«Фатҳнома»

МУТАРОДИФ *a. مترادف* 1. паси ҳам оянда, ҳамради.

Ин оламҳо ба якдигар пайваста бошанд мутаро-
диф ва мутаовил. *Низомии Арӯш*

2. ҳаммаъно, калиман ҳаммаъно, синоним, мас. қалб
ва дил.

МУТАРОДИФА *a. مترادفه* муаннаси мутародиф; алфози
мутародифа калимаҳои ҳаммаъно, синонимҳо.

Ҳикмат... аз қабилати алфози мутародифа бо-
шад. «*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МУТАРОЧЕЪ *a. متراچ* рӯҷуқкунанда; пасгарданда, қафо-
раванда.

МУТАРРАЗ *a. مترز* тироз ва зинат додашуда.

Абр ҷунон мигради сиёҳу бар ӯ барқ,
Ҳамчу музаҳҳаб яке китоби мутарраз. *Манучехрӣ*

Мутарраз пардаҳо аз зар мусаввар,
Ба сайраш хисравонро чашм бар дар. *Нозим*

МУТАРРИЗ *a. مترز* тирозанда, зебу зинатдиҳанда.

Ду мутарриз зи кимёи суҳан
Тоza карданд нақдҳои куҳан. *Низомӣ*

МУТАРРО *a. مترا* бо тароват, тару тоза; мусаффо.

Богбон боғро мутарро кард,
Шодӣ омад дар ӯ, тамошо кард. *Низомӣ*

Чун тайласони ҷарх мутарро шавад ба субҳ,
Ман рух ба оби дида мутарро бароварам. *Ҳоҷонӣ*

МУТАРРОГАР *a. متراگر* тароватбахш, тароватдиҳанда,
навкунанда; зебу зинатдиҳанда, ороянда.

Суҳан ҷероян кӯҳнасту таби ман мутаррогар,
Маро бинмояи устодӣ, к-аз ин сон кӯҳна ҷероя.
Ҳоҷонӣ

МУТАРРОКУН *a. متراکن* ниг. мутаррогар.

Намоёндаи рӯи гулрӯи боғ,
Мутаррокуни турраи ёман. *Ҳочу*

МУТАРЧМ *a. مترجم* тарҷумон.

Подшоҳ аз мутарҷм пурсид... *Аҳмади Дониш*

МУТАСАВВИР *а. متصور* 1. тасаввуршаванда, ба тасаввур ва ҳаёл омада, қобили дарк; 2. маҷ. мумкин.

Хирадмандон шурӯ дар муҳимме, ки имкония фитна дар у мутасаввир буда, наиямуда(анд).

«Анвори Суҳайлӣ»

Чун коми ҷовидон мутасаввир намешавад, Хуррам касе, ки монд аз у номӣ ҷовидон.

«Анвори Суҳайлӣ»

3. тасвиришаванда, тасвириёфта, суратпазируфта.

Чун мутасаввир шавад дар дили мо нақши дӯст, Ҳамчу буташ бишканем, ҳар чӣ мусаввар шавад.

Саъдӣ

МУТАСАВВИФА *а. متصوفا* аҳли тасаввуф, суфийн.

Хоҷаи бузург Низомуддмулк... дар ҳаққи шеър эътиқоде надошт, аз он ки дар маърифат у даст надошт ва аз анима ва мутасаввифа ба ҳеҷ кас наменарлохт. *Низомии Аруӣ*

МУТАСАДДИ *а. متصدى* мутааххид, мутакаффили, ба уҳда гирианда; мутасаддӣ гаштан (*ё* шудан) ба қоре қореро ба зимма гирифтани, машғул шудан ба қоре.

Ҳиммати оя бад-он ризо надидад, ки... касе бад-ин шугли хатир мутасаддӣ гардад. *Авфӣ*

Пас касе, ки суҳанн ростӣ сахло ба подшоҳ аз таср натавонад кард, чӣ гуна у мутасаддӣ амри вазорат мешавад? *Аҳмади Дониш*

МУТАСАЛЛИҲА *а. متسلحه* аҳли силоҳ, силоҳдорон.

Бароқ борғорҳо ба ҳавос ва мутасаллиҳа ва мутаҷанинда биёрост. *«Равзат-ус-саф»*

МУТАСАЛЛИЙ *а. متسلى* тасалиёбанда, хотирҷамъшаванда; тасаллӣ додашуда.

Ҳар киро нусрат дар ҷониби у вучуд гирад, ҳар онна дилаш мутасаллӣ хоҳад буд. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТАСАРРИФ *а. متصرف* дар тасарруф доранда, соҳиб, молик.

Тоҳирро бар маҷмӯи аъмоли, ки ладараш мутасарриф буд, воли намуд. *«Равзат-ус-саф»*

мутасарриф шудан тасарруф кардан, ба даст даровардан, соҳиб шудан.

Он зан тамоми моли уро ба ивази садоқ мутасарриф мешуд ва ба он ҷиҳат моли бисёр ҷамъ карда буд. *«Ҷомеъ-ул-таммим»*

МУТАСОВИУЛАЪЛОЪ *а. متساوى الاضلاع* баробарпахлу (дар хандаса).

Ҳайати он мураббаи мутасовиулаълоъ мушамил бар бозорҳои арз. *«Равзат-ус-саф»*

МУТАСОВИ *а. متساوى* баробар, бо ҳамдигар мусовишаванда аз рӯи ягон ҳислат ва ҷиҳат, бо ҳам баробар.

Одаи аз раҳи сурат мутасови-сифатаид, Мутафовит ҳама аз тоату исён гардад.

Қамолӣ Исмоил

МУТАСОИД *а. متقاعد* сууджуванда, болораванда.

Чаҳар гудохта шуд, мечӯшид ва аз вай бухоре мутасоид гашт. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Оби муҳит монанди кӯҳҳо ба ҳаво мутасоид мешавад. *Аҳмади Дониш*

МУТАТАВБЕЪ *а. متطوع* ихтиёрӣ, довталаб, бо майлу рағбати худ ба қоре ва амре дохилшаванда.

У дар ин амр мутатавбеъ ва мутабарреъ аст. *«Равзат-ус-саф»*

МУТАТАВВИА *а. متطوعة* довталабон; фидойён.

Ва бист ҳазор марди дигар аз мутатаввиан ислом... ба ҷониби Мухра ва Қунуч равона шуд. *«Равзат-ус-саф»*

МУТАТАРРИҚ *а. متطرق* 1. роҳёбанда, роҳ пайдокунанда; 2. маҷ. ба ҷизе пуғуз ва таъсирикунанда, муқобалаткунанда.

Мусоламат он бувад, ки нафс муҷомалат намоёд дар вақти танозули орон мухталифа ва аҳволи мутабоина аз сари қудрат ва малака, ки изтироб мутатарриқи он нашавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУТАТОВИЛ *а. متطاول* дарозшаванда, тулёбанда, тавил, дароз.

Лафзи ҳукб... замони ғайримахдуд ва рӯзгори мутатовил низ гуфтаанд. *«Равзат-ус-саф»*

МУТАФАЪЗИЛ *а. متفاضل* лутғу марҳаматкунанда, нақу-кор; соҳибӣ фаъл.

...Сабуру... шакуру мутафаъзил буд.

«Равзат-ус-саф»

МУТАФАККИР *а. متفكر* тафаккуркунанда, ба фикру андеша ғурураванда.

Ман аз ин суҳан пушаймон шудам ва ба ғоят мутафаккир гаштам. *Авфӣ*

Пас ҳар ду ҷавон ҳайрон бимонданд ва мутафаккир шуданд. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

МУТАФАККИРА *а. متفكره* қувваи мутафаккира қувваи фикр кардан, қувваи тафаккур.

Севвум қуввати мутахайида аст ва чун уро бо нафси ҳайвонӣ ёд кунанд, мутахайида гуянд ва чун бо нафси инсонӣ ёд кунанд, мутафаккира хонанд. *Низомии Аруӣ*

МУТАФАРРЕЪ *а. متفرع* 1. фаръ-фарышаванда, шоха-шоха шаванда; 2. ҷизе ки аз ҷиҳи дигар мебарояд, ҳосил мешавад; муттаълиқ, дахлдор.

Тахияи олоти заръ... ва он чӣ бар он мутафарреъ аст, муяссар нагардад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУТАФАРРИД *а. متفرد* танҳо ва ягона дар сифате ё қоре.

Амир Муҳаммад фармуданд, ки мо гуфтем, ки вай [Восиф] дар ду амр мутафаррид ва адимуназир аст. *Восифӣ*

...Ва ту бад-ин қор махсус ва мутафаррид набудӣ. *Аҳмади Дониш*

МУТАФАРРИР *а. متفرر* фирорӣ, гуреза; мутафаррир шудан гурехтан.

Дар ин асно амирзода Абобакр аз Қирмон ба Бағдод мутафаррир шуда... ба Ҳамалон расид. *«Равзат-ус-саф»*

МУТАФАРРИС *а. متفرس* соҳибфаросат; соҳиббасират, аз рӯи нишона ва аломате ба ҷизе ҳушмунанда.

Хирадманди мутафаррис аз равшании субҳи чамолаш истидлол бар тобиши офтоби оламтоби давлат ... Хоҳад намуд. *Восифӣ*

МУТАФАРРИҚ *а.* متفرق пароканда, аз ҳам ҷудошаванда, парешон.

Талабани мадраса мутафарриқ гардидад ва ҳар кадом раҳти иқомат ба ғушае кашиданд. *Восифӣ*
Мабош мурдан таҳсилн ҷову молу матоъ,
Ҳавосро мутафарриқ макун ба ин ҷиҷмоъ. *Бедил*

МУТАФАТТИН *а.* متغلن соҳибфатонат, хушбӯр, зирак.

Ҳамон мутафаттини соҳиббасират донад, ки тааллуки нафс ба бадан бино бар нисбати шариф эътидо-лест, ки миёни аҷзони аносир шуда. *«Ахлоқи Ҷалолий»*

МУТАФАҚҚИД *а.* متفقد тафаккудукунанда, бо лутфу марҳамат ҳолпурсикунанда; ғамхорӣ изҳоркунанда ба ҳоли касе.

... Агарчи мутафакқиди ҳоли ин касиб набошад,
ин миқдор ҷунибш ва саъй дохили касб бошад.
Аҳмади Дониш

МУТАФАҲҲИС *а.* متفاحس тафакхускунанда, ҷӯён, таҳқиқ-кунанда; мутафакхис шудан ҷӯё шудан, ба тағишу таҳқиқ пардохтан.

[Подшоҳ] ба зоти худ мутафакхиси ин ҳол шуда,
он занбури сияҳбаҳти баргаштарузорро ба сиб-сатгоҳ ҳозир гардонид. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*
Шуайб ... аз аҳволу авзош мутафакхис шуд.
«Равзат-ус-сафо»

МУТАФОВИТ *а.* متفاوت тафовутнок, фарқдор аз ҳамдигар.

[Коршинос] гуфт: Асрори мулукро дараҷоте мутафовит аст. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

МУТАҲАЙИЛ *а.* متخيلة ҷое ки дар он ҳаёл ва тасаввур пайдо мешавад; димоғ, мия.

Бо он ки соҳиби ваҳдат буд қасрате мушоҳада кард, ки ҳаргиз дар мутаҳайилин ӯ намеғунҷид.
«Равзат-ус-сафо»

МУТАҲАЛЛЕЪ *а.* متخلع 1. кандашуда, кашидашуда (аз ҷизе); 2. маҷ. ҷудо, озод, орий (аз ҷизе).

Солиқ хоҳад, ки ба қулай аз малобиси сифоти вучуд мунсалиҳ ва мутаҳаллеъ гардад.
«Нафаҳот-ул-унс»

МУТАҲАЛЛИҚ *а.* متخلق хушхулқ, хушрафтор.

[Зулҳарнайн] мутаҳаллиқ ва мутавозеъ буд.
«Равзат-ус-сафо»

МУТАҲАЛЛИЙ *а.* متخلي озод ва ҳалосшуда.

... Ба сабаби он илм аз разили мутаҳаллий ва ба фазоли мутаҳаллий шавад. *«Ахлоқи Ҷалолий»*

МУТАҲАЛХИЛ *а.* متخلخل 1. аз ҳам ҷудо, ба ҳам ноҷаспон; 2. маҷ. ноустувор, номустаҳкам; парешон, ҳалалдор.

Асоси тахт мутаҳалхил ва арконаш мутазаъзил гардад. *Аҳмади Дониш*

МУТАҲОСИМ *а.* متخاصم бо дигаре хусумат ва душмани-кунанда.

МУТАШАББИС *а.* متشبه 1. ташаббускунанда; 2. даст дарозкунанда, чангзананда (ба ҷизе); таҷовузокор.

Искандар дид, ки Филус бад-ӯ [модари Искан-дар] муташаббис шуда. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАШАККИЛ *а.* متسكى шаклу суратгирфта; ташкиль-ефта (ёбанд).

МУТАШАККӢ *а.* متشكى шикояткунанда, додхоҳ.

Чунин мардум [фиребгарон] албатта муташаккӣ бошанд. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

Сарони сипоҳ ва соир лашкариён, ки аз Мухаммад ибни Аҳмад ибни Ҳокими вазир муташаккӣ буданд, маърузи амир Нух гардониданд.

«Равзат-ус-сафо»

МУТАШАММИР *а.* متشمر тейрибинанда, омода.

Афросиёб ... муташаммири чангу пайкор гашт.
«Равзат-ус-сафо»

... Муташаммири китол ва ҷидол гашта, волии Ҷанд ва аҳолии он вилоят Салҷуқро ба мол ва лашқар мадад фармуданд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАШОБЕҲ *а.* متشابه ба ҳамдигар шабех ва монандшаванда, монанд.

Ҳар се бо якдигар мутамозӣ шаванд, аз таркиби ҳар се ҳолати муташобеҳ ҳодис гардад.

«Ахлоқи Носирӣ»

МУТАШОБИК *а.* متشابهك дар ҳам омеъанда, омеҳташаванда, дарҳам.

Агар ... ҷоддан иттиҳод насипарем, дар ҷазби мановеъ ва дафъи мазор[р] муташобик ва муташорик нашавем ... *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАШОИР *а.* متشاعر худро шоир нишондиҳанда, шоирӣ сохта, шоиртарош.

МУТАШОКИЛ *а.* متشاكى ҳамшаклшаванда; монанд, шабех, бо ҳамдигар монанд ва мувофиқ.

МУТАШОКИЛА *а.* متشاكلة муаннаси муташокил.

[Тифл] ... дар мабодин ҳол ... тамзи миёни умуми муташокила мисли сурати модар ва ғайри ӯ натавонад кард. *«Ахлоқи Ҷалолий»*

МУТАШОРИК *а.* متشارك ширкаткунанда, шарик.

Агар ... ҷоддан иттиҳод насипарем, дар ҷазби мановеъ ва дафъи мазор[р] муташорик ва муташорик нашавем. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАЯҚҚИЗ *а.* متيقز бедор, хушбӯр, огоҳ; хирадманд.

... Ин тақрир аз «Ахлоқи Носирӣ» аст ва тақрири аввал низ муҷмалан оварда ва бар мутаяққиз соҳиббасират пушида нест, ки бар тақрири аввал аҷлолати малака басит аст. *«Ахлоқи Ҷалолий»*

МУТАЯҚҚИН *а.* متيقن яқин ҳосилкунанда, боваркунанда.

Мутаяққин гаштам, ҳар ҷиз, ки ба ҷидду саъй талабад, ... албатта ёнебад. *Авфӣ*

Мутаяққин набошӣ, бияндешӣ, ки рост ояд, ҷи кунӣ ва ҷи ҷавоб диҳӣ. *Аҳмади Дониш*

МУТАҒАЗЗИЛ *а.* متغزل ғазалгӯй, ғазалсаро.

Дигар аз шуарои мутағаззил Хоҷа Имоди Фаҳеҳ аст. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУТАҒАЙИР *а.* متغير 1. тағйирёбанда, дигаргуншаванда; тағйирёфта, дигаргуншуда.

Баъзе гуфтанд: Пеш аз ин ки бору набуд, ҳавон шаҳр хуштар аз ин буд, ва чун бору сохтанд, мутағайир шуд. *Носири Хисрав*

Ба як пиёла барифрухт оразаш, бингар,
Чӣ гуна шуд мутағайир ба ин қадар дола. *Восифӣ*

2. маҷ. хафа, андӯҳгин, ғамгин.

Амир Низомуддин Алишер аз Ҳирот ин хабар шунида, ба ғоят мутағайир ва парешон гардид. *«Равзат-ус-сафо»*

3. маҷ. хашмнокшаванда, хашмгин.

Дидам, ки мутағайир мешавад ва насихати ман ба ғараз мешунавад, ба наздики соҳибдеворон рафтам. *Саъдӣ*

Хотири султон аз ин сабаб бар Фирдавсӣ мутағайир шуд, рӯзе уро талаб фармуд ва аз рӯи یتоб ба у гуфт... *«Тазкирани Давлатишоҳ»*

МУТАҒАЙИРУЛЛАВН *а.* متغيراللون он ки рангаш дигаргун мешавад; маҷ. оташин, хашмгин.

Баъд аз се рӯз ноғох дидем, ки аз дар даромад мутағайируллави ... касро бо вай сухан имкон набуд. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУТАҒАЛЛИБ *а.* مغلب галабақунанда, бо зурмандӣ ба тасаруфӣ худ дароваранда; зӯрвар, забардаст, ғолиб. [Арғун] ба эшон гуфт: ... Агар шумо — умаро, маро ёрмандӣ кунед, ба заҳми шамшер тоҷу тахти падар аз дастӣ мутағаллиб берун кунам. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

Дастӣ мутағаллибон ва золимон аз остини ҷавру ситам берун шуд. *«Таърихи Фариста»*

МУТАҒАЛЛИБА *а.* مغلبة зурмандон, зӯрварон.

... Дар рафти мутағаллиба масони машкур(а) ба ҷой овард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҒАЛЛИ *а.* مغلى гулуқунанда, аз ҳад гузаронда дар ҷизе.

... Яъне то кучо иморатро баланд хоҳӣ кард, эй мусрифтарини мутағаллиён, ва мулоҳазаҳои ҳама соя бод кард, чи ҳама соя бод шаръан ва ақлан муҷибӣ бисе фасод мешавад. *«Ахлоқи Чалоӣ»*

МУТАҒОИР *а.* متغير гуногуншаванда, муҳталиф; муҳлиф.

Аксари саҳобан қибор ва нақалаи ахбор ва ҷумлаи осор ... мутағоир онанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҚАББИЛ *а.* متقبل қабулқунанда, ӯҳдадоршаванда, ба зимма гиранда; мутақаббияи шудан ба зимма гирифтани. Амир Сабуктагин ба забони хушунат вучӯҳеро, ки мутақаббияи шуда буд, талабияд. *«Таърихи Фариста»*

Ман қадам пеш ниҳода мутақаббили он амри хатарнок шудам. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҚАДДИМ *а.* متقدم пешгузашта, пешина; қадим; насли гузашта; муқобили мутааххир.

Некӯтар он, ки сирати гузаштагонро пешвои худ созад ва таъриби мутақаддимонро намудори қорхон худ гардонад. *«Низори дониш»*

Ҳадиси бақон ҳайр, ки аз мутақаддимон воқеъ шуда ба тасассул ва аъъана ба самъи мутааххирон муёссар шуд. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

МУТАҚАДДИМ متقدمи пешинаги.

... Пайдо кардони ҳоли мутақаддимӣ ва мутааххирӣ ... пешӣ ва пасӣ бувад. *Ибни Сино*

МУТАҚАДДИМИН *а.* متقدمين ҷ. мутақаддим.

Имшаб аз миёни шумо марде берун рафтааст, ки мутақаддимин мисли у надиданд ва мутааххирин монанди вай нахоҳанд дид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҚАЛЛИБ *а.* متقلب 1. аз нақл ба нақл баргарданда дар ҷойгаҳ.

Мутақаллиб даруни ҷоман ноз
Чӣ хабар дорад аз шабони дароз? *Саъдӣ*

2. дигаршаванда, нопойдор; маҷ. одами бесубот, нодурусткор.

МУТАҚАЛЛИД *а.* متقلد 1. бар худ пушанда, овезанда, мас. шамшер, қилода ва ғ.; мутақаллид ба қилодаи дини киноя аз мутеъ ва побанди дин.

Подшоҳе, ки мутақаллид ба қилодаи дин бошад ... *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. ба зимма гиранда, ӯҳдадоршаванда.

Ҳар қозӣ, ки мутақаллиди шуғли қазо гардад, ҳоле ки бар маснад нишинад, пештар онро [вақфияро] мусаққал гардонад. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

МУТАҚОЗИ *а.* متقاضي тақозоқунанда, бо исрор талабқунанда.

Аз лавлати ишқ аст ба ман-бар ду муваққал,
Ҳар ду мутақозӣ ба ду маънӣ, на ба ҳама. *Унсурӣ*
Меҳмон, ки боодаб бувад, мунтазир бувад, на мутақозӣ. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУТАҚОИД *а.* متقاعد 1. бо ҳам дар як ҷо нишинанда.

Адолатпаноҳ баъд аз муболаға ва тавозуи бисёр бо шох дар як фарш мутақоид гашта, аз ҳар гуна ҳарф ва ҳикоят дар миён оварданд. *«Таърихи Фариста»*

2. он ки ба ҳаққи худ қонет шуда аз баҳри қоре мегузарад, дасткашанда аз ҷизе.

Ба ари қон расониданд, ки аз фасоду манъи забҳ қамии тучҷор ... аз омадан бад-ни савб мутақоид шудаанд. *«Равзат-ус-сафо»*

... Ва ҳеҷ аз такрори он мутақоид мабши!

Аҳмади Дониш

МУТАКОРИБ *а.* متقارب 1. наздиқшаванда, ба ҳам наздиқ; наздиқ ва баробар бо ҳамдигар.

Ҳар ду маънӣ бо ақидтар мутақориб аст.

«Равзат-ус-сафо»

Аз павоҳӣ ва ақтони Синд ба Ҳинд дарахтон нақл карданд дар разонату расонат мутақориб ва дар заҳомат мутаносиб. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ади. номи яке аз баҳрхон нӯздаҳгонаи арӯз, ки вазни солими он дар ҳар мисраъ аз ҳаҷор «фаулун» иборат аст. «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ дар вазни мутақорибӣ мусаммани мақсур — «фаулун, фаулун, фаулун» навишта шудааст.

Бинохон обод гардад ҳароб,
Эи борону аз тобиши офтоб,
Пай афғандам аз назм қобӣ баланд,
Ки аз боду борон набояд газанд. *Фирдавсӣ*

МУТАҚОТИР *а. مقاطر* қатра-қатра чамъоянда; қатра-қатра чаканда.

Мутақотир шуд абру борон гашт,
Равнақафзон боғу бустон гашт. *Ҷомӣ*
Ин абри раҳматро, ки бар кишти умеда фақир
фуқаро мутақотир ва бораида аст, поянда дор!
«Илми симиё»

МУТАҲАВВИЛ *а. متحول* таҳаввулбёнда, табдилшаванда, аз ҳоле ба ҳоле гузараанда.

Дар он навоҳӣ чашмае буд, ки оби он дар ҳар маконе, ки андак даранг мекард, мутаҳаввил ба санг мебуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҲАВВИР *а. متهور* нотарс, бебок, диловар.

У золиме саффоқ ва мутаҳаввире бебок буд.
«Равзат-ус-сафо»

Аммо Гавҳаршодбегим имтиноъ менамуд, ки султон Муҳаммад ҷавоне мутаҳаввир аст, мабодо саркашӣ кунад. *«Тақириш Давлатиш»*

МУТАҲАВВИРОНА *مهتوران* нотарсона, бебокона.

У [Гозонхон] бар хилофи он мутаҳаввирина даромад ва тамомати лашкарро ҳештан ёсониши гармад. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

МУТАҲАДДИС *а. متحد* ҳадискунанда, ҳикоякунанда, гуянда, ривояткунандаи ахбар.

Шаҳре мутаҳаддисона хуснат
Илло мутаҳайрона хомуш. *Саъдӣ*

МУТАҲАЙР *а. متحير* ба таҳайюр монанда, ҳайронмонанда, ҳайрон.

Шайх бо он ду тан зи дунболош
Мутаҳайр зи сурати холаш. *Ҷомӣ*
Гурбан пирван чун аз ҷинси худ бад-он тозағи
ва фарбеҳӣ дид, мутаҳайр шуда фаръед кашид.
«Анварии Суҳайл»

МУТАҲАЛЛИЛ *а. متحلل* таҳлилшаванда, ҳалшаванда, обшаванда, ҳалшуда.

Аммо заъқ қувватест тартиб карда дар он асаб,
ки густурдааст бар рӯи забон, ки таомхон мутаҳаллиро дарёбеда. *Низомии Арӯзӣ*

МУТАҲАЛЛИ *а. متحلي* зеварбёнда, бо зевар орошбёнда, бо зевар ораста.

... Ба сабаби он илм аз разоил мутаҳалли ва ба фазоли мутаҳалли шавад. *«Ахлоқи Ҷалалӣ»*
... Ба ҷамоли фазл ораста ва ба анвои ҳунар мутаҳалли. *Афӣ*

МУТАҲАММИЛ *а. متحمل* 1. бардорандаи ҷизе, борбардор.

Эй ёр, тавонгарон даҳли мискинонанд... ва мутаҳаммили бори гарон. *Саъдӣ*
2. маҷ. таҳаммулкунанда, бардоштнок, тоқатнок.

МУТАҲАРРИК *а. متحرك* ҳаракаткунанда; ҳаракатпазир.

Осьён зерин мутаҳаррик нест, лоҷарам таҳаммули бори гарон мекунад. *Саъдӣ*

МУТАҲАРРИҚ *а. متحرق* сузанда, сухташаванда; сухта, оташигрифта.

Шуълаи синони хунбораи дар саҳрон ваго хирмани ҳаёти аъдо мутаҳарриқ мегардонид.

«Равзат-ус-сафо»

МУТАҲАССИН *а. متحصن* қалъанишин (барои муҳофиза), паноҳандаи ҳада дар қалъа.

Охирулам лашкари Саид ба ҳазимат рафта, дар хисори Самарқанд мутаҳассин гаштанд.

«Равзат-ус-сафо»

МУТАҲАССИР *а. متحسر* ҳасратхуранда, боҳасрат.

... Зеро ки нафси шахвӣ аз дидани мева мутаҳассир гардад. *Аҳмади Доғиш*

МУТАҲАТТИК *а. متحكك* пардадар, расвокунанда, беобрӯкунанда; бадзабон, бебок.

Алавие буд дар Марв ба ғоят мутаҳаттик ва лофакор ва мутаҳаввир ва бадкор. *«Хористон»*

Чун ба ҳодим қоре рӯчӯз кунанд, ба зуҳури андак ҳалале уро аз он қор маззӯл набояд кард, чини феълӣ мутаҳаттикон ва кӯтоҳбинон аст.

«Ахлоқи Ҷалалӣ»

МУТАҲАТТИМ *а. متحتم* воҷиб, ҳатмӣ, зарур, ногузир.

МУТАҲАТТИМУЛИМТИСОЛ *ا. متحتم الامثال* қоре, ки иҷроия ҳатмӣ ва ногузир бошад.

Аз мақиғи ҷалол фармони мутаҳаттимулимтисол судур ёфт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҲАҚҚИР *а. متحقر* он ки ба санг табдил меёбад, сангшаванда; сангшуда, чун санг сахтшуда.

Қамтар он, ки ҳавошони у мутаҳаққир ба ҳаҷар гардад. *Аҳмади Доғиш*

МУТАҲОВИН *а. متهاون* ғовил, ғафлатваранда, он ки қорери саҳл мегирад, саҳлгир.

Дигар хидматгорон ба лаҳзу ланб машғул ва дар адои хидмат мутаҳовин. *Саъдӣ*

МУТАҲҲАР *а. متطهر* 1. пок, тоза, покнзаҳуда; 2. маҷ. муборақ.

... Пешонии мутаҳҳарашро бибӯсид.

«Таврихи Табарӣ»

Бас кун, эй лаклаки беҳудаву гуфтори тийх,
То сухахҳо ҳама аз ҷони мутаҳҳар гиранд.

Шамсӣ Табрӣзӣ

МУТАҲАҶЗӢ *а. متجزى* ҷузъ-ҷузъ шаванда, ба порчаҳои майда ҷудошаванда; ҷузъ, ҷузъшаванда.

Ва чун мумосси ҳар тараф ба ҷин дигар шавад,
мутаҳаҷзӣ шуда бошад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУТАҲАҶЛӢД *а. متجلد* сабру тоқатовар, бардоштнок, бобардошт.

Бо Ино-қоон гуфт, ки ин тоҷик аҷаб марди мутаҳаҷлидест. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТАҶАММИЛ *а. متجمل* 1. ботҷаммул, ораста, зебу зинабёнда; 2. бошазну шукӯх.

Қори Фарруҳӣ дар хидмати у оӣ шуд, таҷаммуле тамоом сохт... ва чун султон Махмуд уро мутаҷаммил дид, ба ҳамои чашм дар у нигарист.
Низомии Арӯзӣ

МУТАЧАННИБ *а. متجنّب* ичтиноварзанда, пардехзукунанда, худро ба қанор гиранда.

Пайваста аз сахти ӯ мухтариз ва мутаҷанниб мебудан. «*Равзат-ус-сафо*»

МУТАЧАННИДА *а. متجنّده* ахли ҷанг, ҷанговарон, аскарон; спихоён.

Чоран ин кор он аст, ки асоқир ва мутаҷаннидан Шомро ҷамъ фармой. «*Равзат-ус-сафо*»

Маҷмуи аспони мутаҷаннида мулки ӯ буд.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУТАЧАССИД *а. متحسّد* ба қасад даромада, ба қолаб даромада, мучассам.

Шахсе дидам, ... ки вай касеро музоҳамат намекард ва касе вайро, ба миёни ду кас меомад ва эшонро аз ҳам ҷудо намекард, донистам, ки рӯхест мутаҷассид шуда. «*Нафҳот-ул-уқис*»

МУТАЧАССИС *а. متحسس* барои хабаргирӣ кофтуковкунанда, ҷустуҷукунанда, ҷундаи хабар, хабаргиранда.

Дигар Азимурум ... чун дабдаби ҷуди Ҳотам шунид, мутафҳҳис ахбор ва мутаҷассиси аҳволи вай гашт. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

МУТАҶОВИЗ *а. متجاوز* таҷовузуқунанда, аз ҳад ва меъёри худ бароянда; мутаҷовиз аз зиёд аз ҳадди маълум, зиёд.

Гуфт: Маҳдумо! Ин ба таҳқиқ пайваста, ки адади ланкари ин ҷамоат аз ҳаштод ҳазор мутаҷовиз аст. Босефӣ

МУТЕЪ *а. مطّع* итгоаткунанда, фармонбардор, тобеъ.

Ва агар ғароз он бувад, ки то мардумон мутеъ вай бошанд ва хидмат кунанд, ин ҷохний бувад дар сурати оқили. *Аҳмади Домши*

мутеъ ва мунқод тобеъ ва фармонбардор.

Умаро ва сарбадорони Хуросон бад-ӯ мутеъ ва мунқод гаштанд. «*Тазкираи Давлатшоҳ*»

МУТЛАҚ *а. مطلق* 1. комил, тамома.

Саиди мутлақ он вақт бувад, ки саодати ӯро заволе ва иттиқоле набошад. «*Ахлоқи Носира*»
Беқайдаму аз кори ҷаҳон фориғи мутлақ, Кас бо ману ман ҳам ба касе кор надорам.

Ҳилолӣ

2. озодшуда, раҳо кардашуда; озод.

... Ва чун мол ба Ҳирс расад, он худовандзодаро итлоқ кунанд ва аз ҷониби султони одам ӯ худ мутлақ бувад. *Низомии Арӯзӣ*

Яқин бибояд доист, ки то молро аз қайди имсоқ мутлақ нагардонанд, тавсани мафохир ва масоли ба қайд дарнаёя. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

3. тамома, ба таври куллий; ҳаргиз.

Фузӯли, сафҳаи ҷонро зи ақис донаи холаш Ҷунон пур кун, ки мутлақ ҷо намонад доғи ҳич-роно. *Фузӯлий*

Мутлақ сухани он дар дили санги эшон кор накард. «*Ҷафқнома*»

МУТЛАҚАН|МУТЛАҚО *а. مطلقاً|مطلقاً* комилан, тамома, ба таври куллий.

... Ва мутлақо аз Иброҳим истиқдҳои музоли накард. «*Равзат-ус-сафо*»

МУТЛАҚУЛИНОН *а. مطلق العنان* соҳибхитиёри тамома, мухтор.

Умарон мазкур ... муҳиммоти мулки ва молӣ ба ӯ рӯчуъ карда мутлақулинон сохтанд.

«*Тағрихи Ҷаришта*»

МУТЛҒ *а. متلف* талафқунанда, барбоддиҳанда, беҳуда сарфкунанда, исрофкор.

... Марде мутлғ будааст ва амволе, ки ба тариқи ирс ба вай расид, ҷумла талаф кард. *Авфӣ*

Бахшанда ба саҳй бош, аммо мусриф ва мутлғ на. «*Маҷнаъ-ул-ансоб*»

МУТМАИН *а. مطمئن* хотирҷамъ, осудахотир; итминнодошта, эмин.

Порадӯзе буд дар ақсон Рай,

Мутмаин бар порадӯзӣ рон вай. *Ҷомӣ*

Қабутарон ... эмин ва мутмаин ба ошёнҳои худ бозгаштанд. «*Анвори Сӯхайли*»

Равон шуд сӯи он ғамдида фарзанд,
Чу дидаш, мутмаин гардиду хурсанд. *Нозим*

МУТМАИННА *а. مطمئنة* муаннаси мутмаин; нафси мутмаинна нафси аз олош ва гуноҳҳо покшуда.

Яке қуввати потика, ки онро нафси маләкӣ ва нафси мутмаинна гӯянд. «*Ахлоқи Ҷалоли*»

МУТОА *а. مطاعة* муаннаси мутӯ.

... Ҳамвора аҳкоми мутӯа мабзул фармудӣ.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУТОАНОТ *а. مطاعنات* таъна ва сарзаниш карданхо як дигарро.

Мухотабот ва муотабот ба мутоанот ва музоработ спярот кард. «*Равзат-ус-сафо*»

МУТОБААТ *а. متابع* пайравӣ, тобеъшавӣ, итгоат, фармонбардорӣ.

Ҳилми шутур, ҷунон ки маълум аст, агар тифле михорани гирад, сад фарсанг бибарад, гардан аз мутобаатш барнапеҷад. *Сағдӣ*

МУТОБАҚА *а. مطابق* мутобиқ ва мувофиқ кардани ду чиз бо ҳамдигар.

Ва тоифае гирди сухани маснӯъ тавфе мекунад ва ... мукотаботро ба санъатҳои мухталиф ҷун таҷнис ва иштиқоқ ва мувозона ва мутобақа ва ғайри он машхун мегардонанд. «*Оини ниғориш*»

МУТОБЕЪ *а. متابع* пайрав, тобеъшаванда, мутеъ.

Ҳар кас хоҳад, ки дӯсту душман мутобеи ӯ бошад, бояд ки ӯ хизонадорӣ эшон бошад. *Авфӣ*

Агар мутобеи эшон бувад фалак, ҷӣ аҷаб,
Ки ҷуз мутобағти Гов қай кунад гардун.

Заҳири Форейбӣ

МУТОБИҚ *а. مطابق* мутобиқаткунанда, мувофиқоянда, ростоянда ба ҷизе, мувофиқ, соз, баробар.

Чун ба назари шариф дид, ки маъни мувофиқи сурат нест ва ҳайбат мутобиқи сират ...

«*Хариста*»

Чу равшан гашт мазмунин китобат,
Мутобиқ шуд суволаш бар ҷлобат. *Ҳосиқ*

МУТОВААТ *а. مطاوعت* итбат, мутеъ ва тобезашавӣ, фармонбардорӣ.

Чарову чун нарасад дардманд ошиқро,
Магар мутоваати дӯст, то чӣ фармояд? *Саъдӣ*

Асбро ҳосиятест дар мутоваати савор ва сабуки дар давидан. *«Ахлоқи Носири»*

МУТОВЕЪ *а. مطاوع* итбатқунанда, мутеъ, зердаст.

Шохон бар остони ҷалолат ниҳода сар,
Гарданкашон мутовеу кайхисравон гадо. *Саъдӣ*

МУТОЛАА *а. مطالعه* 1. аз назар гузарондани чизе бо мақсади огоҳшавӣ ва шиношавӣ бо он.

[Амир Шаҳид] аз он чо ба Хуросон рафт ва мамлакати хешро муталаа мекард.

«Таърихи Наршахӣ»

Маликро дар дил омад, ки ҷамоли Лайли муталаа кунад, то чӣ сурат аст, ки мӯчиби чандин ғитна аст. *Саъдӣ*

2. китоб хондани дар дил, хондани хомӯшона.

Он чя китоб буд, ки муталаа мекарди? *Авфӣ*
Шаббе муталааи дафтари дилам кардам,
Ҳадис шавқи ҷамолаш дар ин китоб баромад.

Ибни Ямин

МУТОЛАБА|МУТОЛАБАТ *а. مطالعه|مطالبت* 1. талаб кардан, ҳаққи худро талаб кардан; руёнда гирифтан.

Уро муталабат кунед, то моли ман поймол накунад. *Авфӣ*

Баққолеро дираме чанд бар сӯфиён гирд омада буд дар Восит, ҳар рӯз муталабат карди ва суҳанҳои бохушунат гуфти. *Саъдӣ*

2. тафтиш, истиноҳ, терғав, бозпурс.

... Ваз дар Систон вайро бигирифтанд ва банд карданд ва бо ҳештан ба Қонн бурданд ва берун нагузоштанд, то ба шиканча ва муталабат аз ӯ шаш ҳазор диноар ситанданд. *«Таърихи Систон»*

Уро ба таъниф ва тақлиф оварданд ва дар муталаба кашиданд. *Авфӣ*

МУТОЛАБАТ *а. مطالبات* 4. муталаба|муталабат.

Бароҳ дигар бор даст таадди ва татовул дароз кард ва мардумро ба анвои муталабат ва мусодарот мутабаб гардонид. (1) *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТОРАДА *а. مطارده* таъҷиб кардан, аз ақибӣ касе рафтан.

Баъд аз соате, ки муҳораба ва муторада намуд аз ситезу овез очиз гашта, инон бигардонид.

«Равзат-ус-сафо»

МУТОРАҲА *а. مطارحه* машварат кардан, музокира кардан.

Ва дар мутораҳа ва мунозара ва музокаран ин будем, ки толибияме даромад. *Восифӣ*

МУТОЪ *а. مطاع* касе (ё чизе), ки мардум ба вай итбат мекунанд.

Амир ӯ поғиз аст ... ва фармонаш мутӯ. *Авфӣ*

Ғукон амире мутӯ ва номдор доштанд.

«Анвори Суҳайлӣ»

МУТОҲА *а. مطايه* шухӣ, хушгӯӣ, зарофат бо ҳамдигар.

Гурба гуфт: Ин суҳанон аз рӯи ҳақд меғӯ ё ... хазлу мутӯба мекуни? *«Анвори Суҳайлӣ»*

Бухтунасар ҷавоб дод, ки бо ман мутӯба ва мазоҳ мекуни. *«Равзат-ус-сафо»*

МУТРАФ *а. مطرف* нардан рӯиш, ҷиҷоб.

Он холи сияҳ бар он руҳон мутраф зад,
Абдол зи бим ҷанг бар мусоф зад. *Ҷомӣ*

МУТРИБ *а. مطرب* марди навозанда ва сароянда.

Ва аҳли Бухороро бар куштини Сиевуш суруҳон ақиб аст ва мутрибон он суруҳоро «кин» гуянд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Нисшонданд мутриб ба ҳар барзәне,
Ағонисароёву барбатзане. *Низомӣ*

МУТРИБА *а. مطربة* муаннаси мутриб.

Бо мутрибаи чу моҳи тобон
Чанги тару хушк месарояд. *Анварӣ*

Буд уро даҳ канизак мутриба
Дар ағони саҳт олимартаба. *Атмор*

МУТРИБИ *а. مطربي* навозандагӣ, сарояндагӣ.

[Рудакӣ] ба восити хусни савт дар мутрибия ағтод ва уд биемухт ва дар он моҳир шуд.

«Нафҳот-ул-унс»

МУТТАҚО *а. متكى* 1. чизе ки бар он таъкия карда мешавад, таъкигоҳ.

Остони кун ту пиру ҷавонро муттақост,
Қиблаи арбоби шайху шоб мебинам туро. *Сайидо*

2. болни, болишт.

Ба зону даровард доно дабир,
Зада таъкия бар муттақон харир. *Хотиҷа*

МУТТАЛЕЪ *а. مطلع* огоҳ, хабардор.

Нашояд ба дору даво кардашон,
Қи кас мутталеъ нест аз дардашон. *Саъдӣ*

Обоҳохон чун бар ҳоли эшон мутталеъ шуд,
Фикре фармуд ба ғоят борик ва оқилона талбире кард. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУТТАСЕЪ *а. متسع* васеъ, фароҳ, қушод.

Мақоме муттасеъ тартиб карданд ва аркони давлат ва аъёнӣ ҳазрат ва зуроварони рӯи замин ҳозир шуданд. *Саъдӣ*

Ҳар дуру дил аз талоқи муттасеъ,
Ҳамдигарро қиссахону мустаме. *Румӣ*

МУТТАСИЛ *а. متصل* 1. пайваст, ҳампахлӯ.

Паси он рабзани қадим рабзани дигар бино кунанд,
чунон ки ҳар ду муттасил ва муҳкам шавад.

«Таърихи Наршахӣ»

Абр гу: Соя маяндоз, ки гирди лаби ҷуй
Соян норвану бед ба ҳам муттасил аст. *Ҷомӣ*

2. доимо, ҳамеша.

Ҳодимон аз баҳри хидматгориянд,
Муттасил дар шугли меҳмондориянд. *Ҷомӣ*

Чашми ман чун мардуми бемоя тифли ашкро
Муттасил мебарварад, аммо ба сад хуни ҷигар.

Ғузали

МУТТАСИЛА *а. متصله муаннаси муттасил.*

Аввалро нисбати муттасила гуянд, дуввумро нисбати муфассила. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МУТТАСИМ *а. متمم нишон қардашуда, имтиёздор, маълум.*

Муҳолатат бо абион навъ бар ваҷҳи таовун воҷиб бошад ва илдо аз қондан адолат муҳариф шуда бошанд ва ба симати ҷавр муттасим.

«*Ахлоқи Ҷалолӣ*»

МУТТАСИФ *а. متصف дорон ягон сифат.*

Ҳар кас, ки бад-ин сифатҳо муттасиф набошад, дустиро нашоёд. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУТТАФИҚ *а. متفق 1. ҳамраъӣ, якдилу яқзабон; яқшу-да, иттифоққарда.*

Ин хабарҳо в-ин ривоёти муҳик, Сад ҳазорон пир бо вай муттафиқ. *Румӣ*

... Дар ғазду камол ва ҳусни сирати ӯ [Саъдӣ] соҳибқаламони олам муттафиқанд.

2. қарорёфта, таснимгирифта; муттафиқ шудан а) ҳамраъӣ омадан.

Тоғфе аз ҳукамон Юнон муттафиқ шуданд, ки мар-ин дардро давое нест. *Саъдӣ*

б) тасним гирифта, қарор додан.

Муттафиқ мешавам, ки дил надиҳам, Муътақид мешавам дигар борат. *Саъдӣ*

МУТТАФИҚУЛКАЛИМА *а. متفق الكلمه ба як қавл, ба як овоз, якдилу яқзабон.*

Камари иҷтиҳод бар мён бастанду муттафиқулкалима гаштанд. «*Равзат-ус-саф*»

Вузари Рус бо вукалон машваратхона тарикӣ китолро маслаҳат надида, муттафиқулкалима руқбай сулҳ ва муоҳада ба подшоҳ навиштанд.

Аҳмади Дониш

МУТТАҚИ *а. متقى тақводор, парҳезгор.*

Эй муттақи, гар аҳли дилӣ, дидаҳо бидӯз, Қ-инон ба дил рабудани мардум муайянанд.

Саъдӣ

Дар Бани-Исроил марде буд, ки уро Абусолеҳ мегуфтанд ва ӯ марде муттақи ва парҳезгор буд.

«*Ҷомеъ-ул-таъсил*»

МУТТАҲАМ *а. متهم тухматзада, ба тухмат дучоршуда, он ки дар ҳаққи ӯ гумони бад рафтааст.*

Ҳар ки бо бадон нишинад, агар низ табиасти эшон дар ӯ асар накунад, ба феъли эшон муттаҳам гардад. *Саъдӣ*

Покбозон ҳама дар майкада маҳрам гаштанд, Ғайри Ҷомӣ, ки ба фатвон вараъ муттаҳам аст.

Ҷомӣ

МУТТАҲИД *а. متحد иттиҳолқарда, яқшуда.***МУТТАҲИМ** *а. متهم тухматнунда бар касе, бадгумон-шавада дар ҳаққи касе; бадгумон.*

Афросиёб дар кори ӯ муттаҳим гашт ва уро бикушт. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МУТҶУН *а. متجنن ҷ. матн.*

... Мутун кутуби таворих ба ин хабар машхун аст. (2) «*Равзат-ус-саф*»

МУТЪА *а. متعة ниқоҳи муваққатӣ, зангирӣ барон мудда-ти муайян, сира (аз рӯи қондан мазаҳи ши).*

Ин ҷо ҷавоб дод, ки мутъа дар замони ҳазрати расул ... буда ва дар аҳли халифаи дуввум бар-тараф шуда. «*Таърихи Фаршита*»

МУТҚАН *а. متقن маҳкам, устувор; раъйи мутқан раъйи устувор, фикру мулоҳизаи пухта ва яқин.*

Ягона гашта аз аҳли замона

Ба алфози матину раъйи мутқан. *Манучехрӣ*

МУФАВВАЗ *а. مفوض тафвиз қардашуда, супурдашуда, воғузуршуда, таслимшуда.*

Чу забти мулк муфавваз ба туст, қаҳд намоӣ, Ки аз ҷавонӣбу атроф бохабар боӣ.

«*Ахлоқи Муҳсинӣ*»

[Ҳалокхон] чулла мамолуки Ироқ ва Хуро-сону Мозандарон то фузран Ҷайхун ба шаҳзода Обоқо, ки фарзанди бузургтар буд, муфавваз фар-муд. «*Ҷомеъ-ул-таърих*»

МУФАҚҚИР *а. مفقر фикркунада, андешанда, ғарқи фикру андеша.*

Маро чашм андар эшон монд хира,

Равон мадхуш мағзу дил муфакқир. *Манучехрӣ*

МУҶАЛСИФ *а. مفسف ماشغولى фалсафа, файласуф.*

Ҳамчу он марди муфалсиф рӯзи марг Ақлро медида бас беболу барт. *Румӣ*

МУҶАРРАҲ *а. مفرح фараҳманд, хурсанд.***МУҶАРРЕҲ** *а. مفرح 1. фараҳбахш, хурсандиовар.*

Ҳар нафасе, ки фуру меравал, мумилди ҳаёт аст ва чун бармеояд, — муфарреҳи зот. *Саъдӣ*

муфарреҳи тараб ангезандан шодӣ ва сурӯ.

Зар ба ҳурдан муфарреҳи тараб аст, Чун нхӣ, ранҷу бимро сабаб аст. *Низомӣ*

2. тиб. дорун қувватидиҳанда дилу чигар.

Ғурабо равшани чашми заифон бошад, Зирабо ҳамчу муфарреҳ эи барон бемор.

«*Абӯисҳоки Атъима*»

Гар дилам сузэд самузи бодия,

Бас муфарреҳ, к-аз лабу холаш кунам. *Ҳоқонӣ*

МУҶАРРЕҲНОМА *а. مفرح نامه номан фараҳбахш ва шодинафо.*

Аниси хотири бечорагонӣ,

Муфарреҳномаи оварогонӣ. *Убайди Зоконӣ*

Муфарреҳномаи дилшоҳи хонад,

Қалиди ганҷи мушқилшоҳи донанд. *Низомӣ*

МУҶАССАЛ *а. مقصل бо тафсил, пурра ва васеъ ифода*

қардашуда, бо шарҳу эзоҳ.

Ҳама дафтари ғазлу инъомӣ туст,

Муфассал шуда нусхаи номи туст. *Ҷомӣ*

МУҶАССАЛАН *а. مقصلاً бо тафсил, ба таври тамом ва пурра.*

Асомин эшон муфассалаи наёмада.

«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МУФАССИР *а.* مفسر тафсиркуанда (бештар Куръонро).

... Ба чихати фуқаҳо, муҳаддисон ва мутакаллимон ва муфасссирон ва нуҳот ва шуаро ва атиббо ва ҳуссоб ва муҳандисин марсумот таъин намуд.
«Равзат-ус-сафо»

Забони теғи бедареғашон муфасссир оғи фатҳу нусрат аст. «Равзат-ус-сафо»

МУФАТТЕҲ *а.* مفتح кушоянда, фатҳкунанда, воқунанда.

МУФАТТЕҲУЛАВВОБ *а.* مفتح الابواب кушояндан, дарҳон баста; осонкунандаи мушкилҳо (яке аз сифатҳои худо).

Дари майхона бастаанд дигар.

Ифтихор, ё муфаттеҳулаво! Ҳофиз

МУФАТТИН *а.* مفتن фитнаангез, фитна барпокунанда, фитнагар.

Дар ин вақт баъзе муфаттинон назди Бахромхон рафта, уро ба ҷанг тахрис намуданд.

«Ғабирихи Фаршита»

Сухани он муфаттин муассир афтода, қавм сари чоҳ боз карданд. «Равзат-ус-сафо»

МУФЗЕА *а.* مفرغة муфъза.

Арвоқи киром ба суварӣ маҳиб ва ҳаёқияи муфъза нузул мекарданд. «Равзат-ус-сафо»

МУФЗЕҲ *а.* مفرح фазъоваранда, ба тарс андозанда, дахшанок.

МУФЗИЛ *а.* مفضل некикунанда ва афзунбаҳшанда, лутфу марҳаматкунанда.

Бо ӯ ба фазл кун, эй муфзилу карим,

К-аз ади ту ба фазли ту меоварад паноҳ.

Ҷомӣ

МУФЗИ *а.* مفضى бурдарасонанда ба чизе, анҷомдиҳанда, мушҷар(р).

Он ҳасад ба адоват муфзи шуд. Авфӣ

Мумкин аст, ки он сазӣ ва ҷаҳди ҳариқ ва ғариқ муфзи ба саломат ва наҷот шавад.

Аҳмади Доғиш

МУФИД *а.* مفيد фондабахш, фойданок, нафъовар.

Ба таъм талх чу панди падар, валеқ муфид.

Ба назди муфти ботил, ба назди доно ҳақ.

Ибни Сино

Ҳарчанд ходимон хостанд, ки [қаландар] чизе ғирифта баргардад, муфид нашуд.

«Ғабирихи Фаршита»

МУФИЗ *а.* مفيز ғайзабахш, ба фаровонӣ оваранда; атокунада.

Оташ, ки бувад муфиз анвор,

Бар кӯҳи баянд дар шаби тор ... Ҷомӣ

МУФИҚ *а.* متفق 1. бедоркунанда, ба хуш оварандаи маст ё бемор; 2. бедор, хушбёр.

Ин масал аз худ нагуфтам, эй рафиқ,

Сарсарӣ машина ҷу аҳливу муфӣ. Румӣ

МУФЛЕҲ *а.* مفلح муваффақ; комёб; хушбахт.

Сирри ... гуфт: Башорат бод туро, ки ... дархоста будам, ки инро бар дастӣ муфлеҳе ё муваффеке ба ман расонад. Ҷомӣ

МУФЛИС *а.* مفلس бечиз, подор, камбағал, фақир, бенаво, қашшоқ.

Неъматӣ мунгин ҷарост дарёе-дарёе?

Меҳнати муфлис ҷарост кинӣ-киштӣ?

Носири Хисрав

Марди муфлисро аз ин бадтар чӣ ғам,

Ғанҷ дар паҳлуву киса бедирам. Ҷомӣ

Мавлоно Шамсуддин рӯзе муфлис буд, аз хидмати Садриддин Низомулмулк як ҳазор динор қарз хост. «Тазкири Доғиш»

МУФЛИС *а.* مفلس бечиз, подорӣ, камбағалӣ, фақирӣ, бенавоӣ, қашшоқӣ.

Соқиб, аз муфлисӣ шуд ҷеҳри ман хоки роҳ,
Ин қадар маърузи таъин кимӣтаъсири туст.

Мушфиқӣ

Нест дар вай муқобили ин ранҷ

Алами муфлисиро ҳасрати ғанҷ. Бедӣ

МУФЛИҚ *а.* مطلق нуктасанҷ, навоар (дар боран шояр).

Шоярӣ муфлиқ манам, хонӣ маонӣ марост,
Реваҳури хонӣ ман Унсурӣ Рудакӣ. Ҳоҷонӣ

Басо меҳтарон, ки неъматӣ подшоҳон хӯрданд ва бахшишҳои ғарон карданд ва бар ин шуарон муфлиқ супурданд. Низомии Арӯзӣ

МУФОВАЗА||МУФОВАЗАТ *а.* مفاوضه||مفاوضة 1. муқова-ла, музокира ва баён кардани фикр ва раъй худ ба якдигар.

Ҳоҷа Абӯалӣ вазир буд, ҳар рӯз ... печи шоҳишӯд шудӣ ва то намази дигар пеши ӯ муфоваза ва муқовара будӣ миёни эшон. Низомии Арӯзӣ

... Баъд аз он ки аз тановули аъяти ба бипардохт, ба муфовазат машғул шудем.

«Анварӣ Сухайлӣ»

2. муоширати марду зан.

[Маллик] гуфт: Агар дар муфовазати ӯ шабе таъхир кардӣ, қӣ шудӣ, ки ман уро афзунтар аз баҳон канизақ бидомаме. Саодӣ

МУФОД *а.* مفاد маъни, мазмун.

... Ва миёнаравӣ дар умурӣ маошия ба муфодӣ «хайруаумури авсатуҳо» (мебошад).

Аҳмади Доғиш

МУФОРАҚАТ *а.* مفارقت ҷудой аз ҳамдигар, фирок.

Аз зодбум муфарақат бе зарурат аз ақл дур аст.

Авфӣ

Нест зи ҳам муфарақат сояву офтобро,

Ҳар тарафе, ки меравӣ ман ба туву ту бо манӣ.

Қамолӣ Хуҷандӣ

МУФОТАҲА||МУФОТАҲАТ *а.* مفاوضات||مفاوضات оғоз кардан, сар кардан.

Ба салом муфотаҳат намудем. Авфӣ

МУФОҲАРАТ *а.* مفاخرت фаҳр кардан, ифтихор намудан; изҳори бузургӣ ва калонтарошӣ кардан.

Дар сатфи некувон ба мақоми муфохарат

Ҳоҳанд аз руҳи ту назар моҳу офтоб. Анварӣ

Вайро шоҳ Санҷон лақаб ниҳод ва вай ҳамеша бо он менозидӣ [ва] муфохарат мекард.

«Нафаҳот-ул-унс»

МУҶОХИР *а. مفاخر* фахркунанда, ифтихоркунанда.

...Эй муҷоҳир ба гавҳари ту уқул,
Ҳалли ҳар мушкиле, ки дар суҳан аст.
Карда бар хотири ту ҷумла ҳулул.

Қамолӣ Ҳуҷандӣ

МУҶОҶО *а. مفاجات* ҳамлаи ноғохонӣ.

В-он ки нуқду ман у дар деҳи суфӣ нақд аст,
У раҳи қоғилаи ақл муҷоҶо бизанад.

Шамси Табрэй

ба муҷоҶот (мурдан) ба таври ноғохонӣ (мурдан).

Муътамад ба муҷоҶот бимурд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
Яке рӯз бомдоре хабар афтод, ки душ фалон
қассоб бимурд ба муҷоҶот, бе ҳеҷ иллати беморӣ,
ки кашид. *Низомӣ Арӯзӣ*

МУҶРАД *а. مفرد* 1. якка, танҳо, ягона, ҷудогона.

Агар ҳастӣ бувад, ки ба вай ишораат бувад ва
вай ҷудо аз сурат ва муфрад истода бувад...

Ибни Сино

Дар доираи мулк туй нуқтаи муфрад,
Раҳ нест дар ин доира ҳамагӯи қаринро. *Муизӣ*

2. мубориза, ки якка ба майдон мебарояд.

Ятимон ва муфрадон аз бими захми корд ва хан-
ҷари у мелазазиданд. *Восиҷӣ*

3. грам. танҳо; *муқобили* ҷамъ 5; 4. исми ҳос.

МУҶРАДОТ *а. مفردات* ҷамъ 1. ҷ. муфрад 1; 2. навишти
шаклҳои алоҳидаи ҳуруфоти арабӣ дар вақти машқи

хат.

Чун фароғат зи муфрадот омад,
Вақти машқи мураккабот омад.*

муфрадоти луғот луғатҳои танҳо, калимаҳои алоҳида.

Ба дафътаи муштамил бар муфрадоти луғоти хинд
ва мураккаботи он набишта, [он тоҷир] бо ман
дод. *Аҳмади Дониш*

МУҶРАДСАВОР *а. مفردسوار* яккасавор, яккатоз.

Хабар дод ориз, ки шашсад ҳазор
Баромад далерони муфрадсавор. *Низомӣ*
Зи муфрадсаворони доништакор
Зи лашкар рақам карда панҷаҳ ҳазор. *Ҳотифӣ*

МУҶРИТ *а. مفرت* 1. ифроткунанда, аз ҳадди эътидол, аз
андоза берун раванда (дар ҷиҳе, коре).

Мурдо хидмати яқрузаи он борхудоӣ,
Гарчи мусриф буваду муфрит, салсола навошт.

Ғаррухӣ

2. аз ҳад гузаранда, аз ҳад зиёд, бисёр.

Ки дар дил ҷун ғам муфрит фурузад,
Ҳама гар зиндагӣ об аст, сузад. *Ҳоҷик*

Дар ғайбати султон Саид дар Ҳуросон вабое
азим ва тоуне муфрит рӯй намурад. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҶСИД *а. مفسد* фосидкунанда; табаҳкор, вайронкор,
бадкор.

Он ҷо қавме муфсид дар роҳ бошанд, ки ҳар ки ро
ғариб бинанд, таарруз расонанд. *Носири Хисрав*

Замин паст карданд, то беш ҳеҷ муфсиде он ҷо
маъво насозад. «*Ғафрӣки Байҳақӣ*»

МУҶТ *а. مفيت* 1. беул, бе музд, ройгон.

Ба ду кавнаш ҳаридаам, натвон
Домани у зи даст додан муфти. *Ҷомӣ*

2. маҷ. фоида.

Аз ҳалқ атар канора гирифтём, муфти мост,
Заврақ зи мавҷҳези хатар мекашём мо. *Бедил*

◇ **МУФТИ** худ **ГИРИФТАН** фурсатро ғанимат шумурдан.

Ҳарчанд кори фардост, имрӯз муфти худ гир,
Шояд димоғи тоқат вақти дигар набошад. *Бедил*

МУҶТАИЛ *а. مشتعل* сохтакор.

Дами ишнини исвай дорӣ,
Заҳри зарроқи муфтайл ҷӣ хурӣ? *Ҳоқонӣ*

МУҶТАРИ *а. متكر* фикркунанда, андешанда; ба ёд
оваранда.

Муштағили туам ҷунон, к-аз ҳама ҷиз ғонбам,
Муфтақри туам ҷунон, к-аз ҳама ҳалқ ғоғилдам. *Саъдӣ*

МУҶТАРАЗ *а. متعرج* лозим, воҷиб, ҳатмӣ.

Аз хатар парҳез омад муфтараз,
Бишнавед аз ман ҳадиси беғараз! *Румӣ*

Ҳусумудия ва ҷамъе дигар, ки ҳақгузорӣ ва
ободии валинӣмаъ муфтараз медонистанд, ... сул-
тонро аз ҳабс берун оварданд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҶТАРАЗОТ *а. متعرجات* ҷамъ 1. ҷ. муфтараз; 2. кор-
хое, ки иҷрои онҳо ҳатмӣ ва воҷиб аст.

Афросиёб ҷамеи муфтаразоти Сиёвуш ва Рустамро
ба ин ҷох мақрун дошт. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҶТАРИЁТ *а. متعريات* ифтироҳ, тўхматҳо, бухтоҳҳо.

Аз ин нава... муфтариёт... дар қайди китобат
оварданд. «*Равзат-ус-сафо*»

Гуфтанд: Ин суҳан аз ҷумлаи муфтариёт аст,
«*Равзат-ус-сафо*»

МУҶТАРИҚ *а. متعرق* аз ҳам ҷудошуда, аз ҳам ҷудо; ҷу-
до-ҷудо, пароканда.

Ҳамчу хоки муфтарик дар раҳгузар,
Як сабушон кард дастӣ кузагар. *Румӣ*

Назми пурмаънӣ ҷу дар тақте гардад муфтарик,
Ҷумла аҷзояш зи ҳам, ҳар ҷумла бемаънӣ бувад. *Ҷомӣ*

МУҶТАРО *а. متعري* ифтироқардашуда, тўхмат кардашуда,

он ки ба вай тўхмат шудааст.

... Ки биё, то моҳ биниом туро,
Моҳро ҳаргиз надид он муфтаро. *Румӣ*

МУҶТАРИ *а. متعري* ифтироқкунанда, тўхматкунанда, бух-
тонкунанда.

Нест ин аз рони гов, эй муфтарий,
Рони гонав менамояд аз ҳарӣ. *Румӣ*

Бояд доист, ки аз ҳулафои Ҳасани Саббоҳ ҳар
кӣ даъвии фарзанди Исмоил карда, дар он даъвӣ
муфтарий ва қазоб буда. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҶТАТАН *а. متعنت* мафтуношуда, парастилкунанда;
ошиқ.

Ба хоки пон сутури ту моҳ муштоқ аст,
Ба обӣ дастӣ ту-бар ошиқ асту муфтатан аст. *Муизӣ*

Ру ба ҳам карданд ҳар се муфтатан,
Ҳар серо як дарду як ранҷу хазан. *Румӣ*
МУФТАҲА *а. مفتاح* ифтиҳот, аввал, оғоз, ғибтидо.

[Амлак] ин чанд байт, ки муфтаҳаи яке аз қасоид
ғуфта, ба ғоят бадеъ ва латиф ноқеъ шудааст.
«Нафаҳот-ул-ансо»

Аз муфтаҳаи рисолат то мухтатам бар як наमत
танҳо иқтисор наафтад. *«Оини нигориш»*

МУФТАҚАД *а. مفتقد* гумшуда, гум.

Мунтаҳон ихтиёр он аст худ,
К-ихтиёраш гурдад ин ҷо муфтақад. *Румӣ*

МУФТАҚИР *а. مفترق* мухтоҷ, ғиёзманд.

Ва яъни ин мамлакат ба дидори ӯ муфтақиранд
ва ҷавоби ин ҳуруфро мунтақир. *Сатбӣ*

МУФТБАР *а. مفتبر* муфтхур.

... К-ин ҳарифон тамои муфтбаранд,
Киспардози нақди яқдигаранд. *Бедил*

МУФТӢ *а. مفتى* ҷ. он ки пеш аз ҳукми қозӣ дар боран
раво ва ҷои будани он ё ин як ҳукм аз рӯи шариат
фатво мебарорад; фатводиханда.

Муфти аз хандаи май гарм даромад ба симоъ,
Муҳтасиб маст шуду кунҷи ҳаробот нишаст. *Ғиёсӣ*

Фармуд, ки аз муфтин ақл ва мурувват фатво
намеёбам, ки касе, ки ба ман панҷо оварда бошад,
ба ҳасм сулорам. *«Равзат-ус-саф»*

МУФҲИМ *а. مفهم* фаҳмонанда; фаҳмо; таҳқиқи муфҳим
таҳқиқе ки мисаларо тамои мафҳум мегардонад.

Магар лукнае будаиш андар забон,
Ки таҳқиқи муфҳим накарди баён. *Сатбӣ*

МУҲ *سخ* нис. маҳ.

МУҲАББАТ *а. محبة* 1. вайроншуда, аз ҳолати эътидол
баромада.

Чун муҳаббат шуд эътидоли мизоҷ,
На азимат асар кунад, на илоҷ. *Сатбӣ*

2. тирашуда (дар боран ақл).

Ахмад, ки димоғи ӯ мушавваш ва муҳаббат буд,
бо писари Юсуф Сабукитгин ва писари Адӣ ҳешо-
вад, ... Мастӯдро куштанд. *«Равзат-ус-саф»*

МУҲАББИР *а. مخبر* хабаркунанда, огоҳдиханда.

Муҳаббир аст зи инсофи Хисравӣ машриқ,
Мубашир аст ба иқболи қиблаи ахрор. *Муиззӣ*

МУҲАДДАРА *а. محدرة* зани парданишин, зани дар ҳиҷоб,
мастур; духтари покдоман.

Ҷамиялаест арӯси ҷаҳон, вале ҳуш дор,
Ки ин муҳаддара дар ақди кас намеояд. *Ҳофиз*

Чихати шохзодаи ҷавонбахт Мирзо Муҳаммад
Ҷугӣ муҳаддарае аз ҳонадони хонӣ ва дудмони Чин-
ғиззонӣ хутба кард. *«Равзат-ус-саф»*

МУҲАДДАРОТ *а. محدرات* ҷ. муҳаддара.

Осия яке аз муҳаддароти узмон қибт, дар ҳиблати
ниҳони ӯ овард. *«Равзат-ус-саф»*

◇ муҳаддароти фалак қиноя аз ситораҳо.

Зи баҳри зинату зеби муҳаддароти фалак
Замона нофақушо шуд, сипех — ғолиҷо.

Убайди Зокорий

МУҲАДДИРОТ *а. محدرات* ҷизҳои наштабаҳшу кайфият-
овар, ҷизҳои масъулиа, суи ва беҳискунадан ан-
дом: афъон, бағ, кукнор ва ғ.

Ба яке аз дӯстон паём кард, ки микдоре халвои
қанд пухта ва баъзе муҳаддирут дар он татбия
кард. *«Равзат-ус-саф»*

МУҲАЙЛ *а. محيل* ба ҳаёли беҳуда додашаванда, олами
хаёлий.

МУҲАЙЛА *а. محيلة* 1. муаннаси муҳайла; 2. ҷои пайдо-
шудани ҳаёл ва тасаввур, димоғ, ҳаёлхона.

Ҷамолхон баъд аз ин фатҳ, ки ҳаргиз дар муҳайл-
лаи ӯ набуд, сесад фил аз Диловархон ва атбои ӯ
ғанимат гирифт. *«Таърихи Фаршита»*

МУҲАЙР *а. مخير* хайрукунанда, хайроткунанда.

Умар ба сифоти марзия ва ихлоси зикрия иттисоф
дошт ва ба ғоят фозилу бозилу муҳайр буд.

«Равзат-ус-саф»

МУҲАЙЯЛ *а. محيل* ҳаёл кардашуда; он ҷи дар ҳаёл
пайдо шуда аст.

Тухфаам ашъори муҳайял фиришт,
Аз ту чу қонъе шудаам бо ҳаёл. *Қамолӣ Хучандӣ*

Бо андак тааммуле он муҳайял мураттаб гардил.
Восифӣ

МУҲАЙЯМ *а. مخيم* 1. хаймагоҳ, ҷои барпо кардани хай-
маҳо; 2. урдугоҳ, урдугоҳи лашкар, лашкаргоҳ.

... Фармуд, ки чун ин муҳимотро сохта бошӣ,
ба муҳайяи асли муовадат намоӣ.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

Соҳибқирон ... рӯзи дигар куч карда, зоҳири мав-
зен Шохназов муҳайяи асоҳири мансур гардил.

«Таърихи Фаршита»

◇ (ин) муҳайяи хок қиноя аз дунё.

Шуд мургаш аз ин муҳайяи хок
Парвозкунон ба олами пок. *Ҷомӣ*

МУҲАЙЯР *а. مخير* ихтиёрдор, соҳибихтиёр.

Бо эшон ҳарб кун, он гоҳ муҳайяри худ бош!

«Маҷмаъ-ул-ансо»

МУҲАЙЯР *а. مخير* (ё сохтан) ба ихтиёри худ гузош-
тан.

Султон фармуд, то эшонро муҳайяр карданд; ҳар
ки шавҳаре меҳост, ба шавҳаре доданд.

Носири Хисрав

Рай... аркони давлати худро муҳайяр сохт, ки
... асиронро раҳой диҳанд. *«Таърихи Фаршита»*

МУҲАЛЛАД *а. محلد* домӣ, абадӣ, бокӣ, ҳамешагӣ, ҷо-
вдон.

Хокон, 3-ошати дил мечушино хурушӣ,
Доғи ниҳон муҳаллад, қуфли забон муборак.

Ҳоқонӣ

Фарзандони шоиста, ки номи маъ ба эшон муҳаллад
бошад, аразонӣ фармуд. *«Маҷмаъ-ул-ансо»*

МУҲАҶЛАС *а. مخلص* 1. халос кардашуда, раҳонидашуда; 2. баровардашуда, кашила гирифташуда.

[Подшоҳ] бифармуд, то мазмун хитобро аз вай ба заҳр ва тавбиҳ муҳаллас кардад. *Саъдӣ*

МУҲАММАР *а. محمر* ҳамир кардашуда, сирешташуда.

... То дар тилисми тарбияти ҷисмонӣ, ки ҷавҳари таркибаш муҳаммамар ҳазор ранг қудрат аст, ... ҳикмат роҳи тафтише вонамояд. *Бедил*
муҳаммамар қардан ҳамир қардан, сирештан.

Бар дари майхонаи ишк, ёй малак, тасбеҳ гӯй,
Қ-андар он ҷо тинати одам муҳаммамар мекунад.

Ҳофиз

◇ бо худ муҳаммамар сохтан тасмим гирифтанд, қарор додан.

[Фирдавсӣ] чун ба эшон расид, он ки бо худ муҳаммамар сохта буданд, бо вай бигуфтанд.

«Нафаҳот-ул-унс»

МУҲАММАС *а. محمس* 1. панҷгона; 2. панҷгӯша, панҷпаҳлӯ.

Ишора ба мақбара қунад ва он хонаест муҳаммас.

Носири Хисрав

3. *адш*, шеърӣ ҳар бандаш панҷмисраӣ, ки аз тарафи як шоир гуфта шудааст; 4. шеър, ки ҳар як банди он аз панҷ мисраи иборат буда, бандҳо бо илова қардани се мисраи ҳамвазну қофия ба аввали ҳар байти ғазали шоири дигар ба вуҷуд меояд; 5. *мис*. номи навбест аз усули мусикӣ.

МУХАННАС *а. مخنت* 1. хунасо, нару мода.

Он муҳаннас ба бони ҳамсоя

Рафт аз ҳиммати ғуруйма. *Ҷомӣ*

Муҳаннас беҳ аз марди шамшерзан,

Ки рузи ваго сар битобад чу зан. *Саъдӣ*

2. *маҷ*. тарсончак, номард.

Мақун гуфтамат мардин хеш фаш,

Чу марди намудӣ, муҳаннас мабош. *Саъдӣ*

3. *маҷ*. разил, паст, дунҳиммат.

Муҳаннас, ки бедод бар худ қунад

Аз он беҳ, ки бо дигаре бад қунад. *Саъдӣ*

Эшонро ба расвоии тамом ба мазаллате азим ба шаҳр оварданд ва муҳаннасоии шаҳр бо даф ва амсоли он олоти малоҳӣ ба истикбол ҷиғфтанд.

«Равзат-ус-сафоз»

МУХАННАСГАВҲАР *مخنث گهر* пастфитрат, сабуксор, харҷой.

Дигаре гуфтам: Муҳаннасгавҳарам,

Ҳар замоне мурғи шоҳи дигарам. *Аттор*

МУХАННАСКИРДО *مخنث کردار* разил, пастфитрат, бад-ахлоқ.

Он афсиёфат ақрабсират, муаннашакли, муҳаннаскирдор ... писари Ҷамолӣ буд. *«Равзат-ус-сафоз»*

МУХАННАСӢ *مخنثي* тарсончаӣ, номардӣ; разолат.

Он дигар аст, ки ҷашм аз он пӯшидан мудоҳанат ва муҳаннаси бувад. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУХАРРИБ *а. مخرب* харобкунада, вайронкунада.

Эй зулми ту муҳарриби мулки яздиден,

Лоф аз Алӣ мазан, ки Язиди дувум гӯй. *Ҳоқонӣ*

МУҲАФФАҲ *а. مخفف* 1. сабук кардашуда; 2. қутоҳ кардашуда, ихтисорёфта.

Рафта-рафта аз касрати истеъмоли муҳаффаф сохта, «Осир» номаи ниҳоданд. *«Таврихи Фарошита»*

МУҲБИР *а. مخبر* хабардиҳанда; пайк.

Сухан помулони аст, мабод, ки ба самъи муборак гарон ояд ё аз он муҳбир биранҷад. *Аҳмади Дониш*

МУҲИЛ(Л) *а. مغل* халалрасонанда, халаловар; вайронкунада, фосидкунада.

Аъмоли ношоиста аз ӯ, мисли аъло сохтани султон Ғиёсуддин ва дигар ҷизҳо, ки муҳилли номус аст, бар халоқи возеҳ ва лоеҳ аст.

«Таврихи Фарошита»

Ва амир аз тарси он, ки мабод онҳо биранҷанд ва муҳилли ишраф ва фароғати ӯ шаванд ...

Аҳмади Дониш

МУҲЛИС *а. مخلص* ихлосманд, бериё, самийӣ, содиқ.

Чу дар дустӣ муҳлисам ёфти,

Инонам зи сӯҳбат чаро тофти? *Саъдӣ*

Хидматгори муҳлисро ба сабаби ғуфтори арбоби гараз аз кор боз натавон кард. *Авфӣ*

Дусти муҳлис беҳ аз ганҷи зари ҳолис.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МУХОДААҲ *а. مخادعت* худба худба фиреб кардан, хилағарӣ ба ҳамдигар, макру фиреб ба кор бурдан нисбат ба касе.

Эътиқоди наонамуда, ба расани муходаат ... дар чоҳ наравам. *«Анвори Сухайлӣ»*

МУҲОЗ *а. مخاض* дарде ки ҳангоми зоидаи дар занҳо пайдо мешавад, дарди зоиш.

Шаб нест то замона, ки обистани аност,

Аз зодани муроди ту андар муҳоз нест.

Заҳири Форёбӣ

МУҲОЛАСАТ *а. مخالصة* ихлос ва садоқатмандӣ қардан ба ҳамдигар, дустии ихлосмандона.

Қонуни муҳоласати ҷаҳид онни муҳосамати қадимро бардоштааст. *«Анвори Сухайлӣ»*

Агар хоҳӣ, ки муғоярат ва муҳолафат ба мусолаҳат ва муҳоласат мубаддал гардад, эътизор ва истиғфоро бояд зад. *«Равзат-ус-сафоз»*

МУҲОЛАТА *а. مخالطة* 1. ихтилол ва омезиш қардан бо ҳамдигар; 2. ҳамдаӣ, ҳамсухбатӣ. Ҷи муҳолафат бидидӣ, ки муҳолафат бундид?

Магар он ки мо гадоему ту эҳтишом дорӣ? *Саъдӣ*

Вай ҳамвора мунаввӣ ба мундатеъ буда ва аз муҳолатати аҳли дунё мӯғрнз. *«Нафаҳот-ул-унс»*

МУҲОЛАФАТ *а. مخالفة* бар хилофи ҳамдигар будан, муқобилӣ, зиддият, бо ҳам мувофақат ва созгорӣ надохтан.

Дигар ба ҳар ҷи ту гӯй, муҳолафат накунам,

Ки бе ту айш мӯяссар намешавад моро. *Саъдӣ*

муҳолафат доштан муқобилат қардан, зид будан.

[Амир] ... дар ҳамаи вилоятҳо, ки бо падари ӯ

мухлифат медоштанд, мухлифонро гушмоли ба воҷибе дод... *Аҳмади Дониш*

МУХОЛИТ *а. مخالط* 1. ихтилоткунанда, омезишкунанда;
2. мушпир, ҳамсӯҳбат, ҳамдам.

Муҳолити ҳама кас бош, то бихандӣ хуш,
На пойбанди яке, к-аз ғамаш бинояӣ зор. *Саъдӣ*

МУХОЛИФ *а. مخالف* 1. мухлифаткунанда, муқобил, зид;
муқобили мувофиқ 1.

Агар бахт бо ман мухлиф шудааст,
Ту бо вай мувофиқ машав, зинҳор! *Анварӣ*
Боди мухлиф боди носозгор, боде, ки ба муқобили
рафти кишти мевазад.

Гар расад боди мухлиф, в-ар вазад боди мурод,
Бодбони кишти мо дил ба дарёе кардан аст. *Соиб*

2. душман, хасм, ҳариф.

Чу душман хари рустой барад,
Малик боҷу даҳъяк чаро меҳурад;
Мухлиф ҳараш бурду сӯлтон хироч,
Чи иқбол бинӣ дар он тахту тоҷ! *Саъдӣ*

Мулки ту маъмуру мухлиф ҳароб,
Бахти ту бедору ҷаҳоне ба ҳоб. *Хисрави Деҳлавӣ*
Лашқари мухлиф аз сити савлати у инҳизом
ёфта. *«Ахлоқи Чалоли»*

3. ру ба ру.

Ин сури беруноро низ дарвозаҳои оҳанин барни-
шондаанд мухлифи дарвозаҳои андарунӣ.
Носири Хисрав

МУХОЛИФАК *а. مخالف* 1. шакли *тасиғири* мухлиф;
2. мус. номи яке аз пардаҳои мусиқӣ.

Вақти хуфтаи мухлифак бинавоз,
То нақу рафта бошадаш шабгир. *Бадри Чочӣ*

МУХОСАМА|МУХОСАМАТ *а. مخاصمه|مخاصمت* бо ҳамдигар
ғусумат ва душманӣ кардан; инзӯ, муҷодила, та-
лошу катмакаш.

Дабирӣ саноатест муштамил бар қиёсёти хито-
би ва балоғӣ мунтафеъ дар мухотаботе, ки дар миё-
ни мардум аст бар сабили муҳоварат ва мушоварат
ва мухосамат. *Низомии Арӯӣ*

Чангу ҷидолу мухосама байни салотин аз адами
қаноат меҳезад. *Аҳмади Дониш*

МУХОСИМ *а. مخاصم* бо ҳамдигар хусуматкунанда, бо
ҳамдигар душманӣ варзанда; хасм, душман.

Ҷумла гарданоне, ки мухосими мулк буданд,
фуру шикастам. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

Ва ҳеҷ миллате бо миллати дигар ба давлате бо
давлати дигар музоҳим ва мухосим набошад.

Аҳмади Дониш

МУХОТАБ *а. مخاطب* касе, ки ба у хитоб мекунанд, касе,
ки суҳан ба вай нигаронида шудааст, шунаванда,
хитобшаванда.

Ҳаёро бар даҳан зад, шармро тан,
Мухотаб кард Юсуфро ба гуфтан. *Новим*
Шабе рӯи дуо бар осмон кард,
Мухотаб ишро бо ин фиғон кард. *Ҳосин*

МУХОТАБА|МУХОТАБАТ *а. مخاطبه|مخاطبات* ба ҳамдигар
хитоб кардан, нутқ ва суҳан гуфтан ба ҳамдигар, гуф-
туғу.

Ҳамчунон ки хаворич ба Қуфа даромаданд, ба
Басра низ буданд, бо хаворичи Қуфа мухотабат ва
мухотабат доштанди. *«Таърихи Табарӣ»*

Овози мухотаба... аз манзили эшон ба ғуши вай
расид. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

МУХОТАБОТ *а. مخاطبات* ҷ. мухотаба|мухотабат.

Мухотабот ва муотабот ба мутоанот ва музора-
бот сироят кард. *«Равзат-ус-саф»*

МУХОТАРА *а. مخاطره* 1. хатарноки; хавфу хатар.

Аз даҳр хатарҳо фузалоро ба хотир аст,
Ҳоконӣ аз мухотара дар зинҳори туст. *Ҳоконӣ*

Намедонад, ки ин ҷамъ худ сабаби мухотара ва
ноаминии роҳ гардида, тала ва тороқи мардум меку-
нанд. *Аҳмади Дониш*

2. тарсу бим, хавф.

Мухмудшохро... ба навъе мухотара дар дил қар-
рор гирифта буд, ки ҳешон ва тарбияткардаҳои
худро аъдо... медонист. *«Таърихи Фаршита»*

МУХОТИБ *а. مخاطب* хитобкунанда, нутқ ва суҳанкунан-
да ба касе.

МУХТАЗАН *а. مختزن* ҳазинакардашуда, дар ҳазина мон-
да, андухташуда.

Ба дастӣ лутф инҳодаст дар дили ту худой
Ҳазинае, ки дар у ганҷи ақл мухтазан аст. *Муъизӣ*

МУХТАЛ(Л) *а. مختل* ҳалалдоршуда, бегартибшуда, эн-
ёшьфта, дарҳаму парешон.

Иллати молихулиё ақли ғро мухтал гардонид.

Авфӣ

Умури мутавааттинони он вилоят мухтал гашт ва
тамоми саҳрониишони чалон ватан ғитхӣ карданд.
«Равзат-ус-саф»

МУХТАЛИТ *а. مختلط* 1. ҳалт ва омезишьёбанда, ихтилот-
кунанда, аралашаванда; **мухталит шудан** омезиш пай-
до кардан, омехтан.

Лӯоби заҳромезаш ба оби он чашма мухталит
шуда, қатра-қатра аз қуҳ фуру мечакид.

«Анварӣ Сухайлӣ»

2. омезишьёфта, омехта.

Тира бошад об, агарчи мухталит бо шаккар аст.
Бедӣ

3. маҷ. ҳамсӯҳбат.

Мо ошиқему ринду ба маъшук мухталит,
Эй шайхӣ неқном, ба мо кам кун ихтилот.

Қамоли Хучандӣ

Ёр чун мухталит ба ағъер аст,
Тафриқа дар миёна бисъер аст. *Ибни Ямин*

МУХТАЛИФ *а. مختلف* гуногун, ҳаркела.

[Фалокатийн]... обҳои шӯрро меомешмиданд ва
рафта-рафта ба амрозӣ мухталиф мустабдо гардидаанд.
«Фатҳнома»

Булҳавас дар маҷлиси май мешавад товуси вақт,
Рангҳои мухталиф меҷушад аз равған дар об.

Бедия

МУХТАЛИФУЛАЛВОН *а. مختلفالوان* рангоранг, гуно-
гунранг; гуногун.

Мардуми он ҷо мухталифӯлавлон ва мутабоннӯт-
табӯе бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУХТАЛЛ *а. مختل* *ниг. мухтаа(л).*

МУХТАРАОТ *а. مختراعات* *ҷамъ* 1. ҷ. мухтараъ; 2. ҷиз-
ҳои ихтироъ кардашуда.

Зину лаҷому саворӣ аз мухтараоти Каюмарас аст.
«Равзат-ус-сафо»

МУХТАРАЪ *а. مخترع* ихтироъ кардашуда.

МУХТАРАЪТАРҲ *а. مختراعات* нақшааш ба таври нав,
ғайримӯқаррарӣ (дар боран бино).

Биное мухтараътарху мунаққаш,
Ба ҷандон рангу тасвири дилкаш. *Ҳозин*
Иморатҳо ва лекин мухтараътарх
Бурун аз шаҳри васфу олами шарҳ. *Нозим*

МУХТАРЕЪ *а. مخترع* ихтироъкунанда, созида, ба ву-
ҷуд оваранда.

Аммо чунин гӯяд мухтариен ин хикоят ва мубден
ин ривоят, ки дар шаҳри Юнон подшоҳе буд ва ном
ӯ Ақл буд. *Яҳёи Себак*

МУХТАС(С) *а. مختص* махсус, хос.

Шоҳзода парешонзамир шуда, дар боби мухтасси
ӯ чораҳо андешид. *«Равзат-ус-сафо»*

◇ **мухтас шудан** *ба ҷизе* попл шудан, муваффақ ва
комёб шудан.

Аҳмади Ҷурин ба фатҳ ва нусрат мухтас шуд.
«Таърихи Фариста»

МУХТАСАР *а. مختصر* 1. ихтисор кардашуда, кӯтоҳ,
мӯъжа.

Он дахонро ба ду лаб қанди мукаррар сӯфтем,
Сухани мухтасаре ҳамчу шакар барғуфтем.
Қамоли Хуҷандӣ

сухан мухтасар кардан (*ё* сохтан) суханро кӯтоҳ кар-
дан, ба таври хулоса ва ихтисор гап задан.

Дори зи дил шикоятӣ бисёр, Мушфиқӣ,
Пеши дахони ёр сухан сох мухтасар. *Мушфиқӣ*

2. кӯтоҳмуддат.

Гарчи теорию ту аст ин дам, чунон ғофил мабoш,
Қ-ин ҷаҳони мухтасар ободу вайрон бигзарад.

Анварӣ

3. хурд, майда.

Малик Нонб ва Ҳоча Ҳочӣ ... ба лашкари азим
... вилоти уро гораг намуланд ва бутхонахоро дар-
хам шикастанд ... ва масҷиде мухтасар аз гач ва
саг мурағтаб сохта, бонги азон дар он ҷо ... хон-
дайд. *«Таърихи Фариста»*

мухтасаре андаке, каме, миқдори ночизе.

Дар олами васфаш ба ҷаҳоне бирасидам,
Қ-андар назарам ҳар ду ҷаҳон мухтасаре буд.

Сатъӣ

4. маҷ. ночиз, беаҳамият, кам.

Чон низ агар ғаристам он ҷо,
Ин тухфан мухтасар чӣ бошад. *Қамоли Хуҷандӣ*

Агарчи ин қабутар наволаи мухтасар аст. аммо
... нафсро ... андаке тасаллӣ метавон дол.

«Анварӣ Сухайлай»

МУХТАСС *а. مختص* *ниг. мухтас(с).*

МУХТАФӢ *а. مختفی* махфӣ, пинҳон, пӯшида, нуҳуфта.

Бех, ки бошам мухтатӣ андар хичоб
Барнадорам аз ҷамоли худ ниқоб. *Шоҳидӣ*

... Пас аз он мухтатӣ шуд, харчанд талаб карданд,
вайро наёфтанд. *«Илми сими»*

МУХТОР *а. مختار* 1. ихтёр кардашуда, баргузидашуда,
интихобшуда, куш кардашуда, писандида.

Дар рӯзи мухтор дидори хуршед ҷиҳати толен
вақт маблӯ буд. *«Равзат-ус-сафо»*

Он ҷӣ аз ҳакам содир шавад, ҷумла мухтор ва
мамдӯх аст. *«Ахлоқи Носири»*

2. соҳибихтиёр.

Дар ин савдо на мухторам, на маҷбур,
Мухаббат дорадам пайваста дар шӯр. *Нозим*

Чун ту мухтори ҷаҳоне шудӣ чун хуршед,
Ку дигар ҷарх ба қадҳи ту мухайяр бошад. *Шоҳин*

МУХТӢ *а. مختی* касе, ки бо нияти нек ба коре оғоз
карда, бэр хилофи продаш кори хато мекунад; *муқо-
били хотӣ.*

Шери пурдилро кунад фарри ҷабини ту ҷабон,
Хасми мухтиро кунад раъи мусибӣ ту мушоб.

Муизӣ

МУШ *موش* ҷонвари хурдҷусса зараррасон аз ҷинси ҷон-
варони қозима — хоянда; ◇ **муши кӯр** кӯрмуш, шаб-
парак.

Зи хуршед пинҳон шавад муши кӯр,
Ки ҷаҳал аст бо оҳанинпанча зӯр. *Сатъӣ*

МУШАББАК *а. مشبك* 1. шабақадор, панҷарадор, панҷа-
ра-панҷара.

Бар торами он, ки ҷои ибодати тарсоён аст, дар
оҳанини мушаббак дидам. *Носири Хисрав*

Дурче бузург ҳам аз тиллои мушаббак ва мам-
лӯв аз мушк ва анбар дар он хона буд.

«Равзат-ус-сафо»

2. сӯрохдор, сӯроҳ-сӯроҳ.

Дили ман чаро мушаббак нашавад, ту низ донӣ,
Ки ҳадагдон тезат ба кучо хато бияфтад.

Заҷри Форейбӣ

Пардаи дидаи бодом мушаббак шудааст,

Дида дар хоб магар сӯзани миҷғони тӯро. *Соиб*

3. панҷараи мушаббак, тирезаи шабақадор.

Зи поён чу тире ба боло шудӣ,
Мушаббак дар ин ҷархи воло шудӣ. *Шодӣ*

Зи нуғи синонҳои иқлимгир

Мушаббак дар ин лотҷардӣ харир. *Ҳотифӣ*

МУШАББАКОТ *а. مشبكات* *ҷамъ* 1. ҷ. мушаббак; 2. ҷиз-
ҳои шабақадор, ҷизҳои панҷара-панҷара.

МУШАББАЪ *а. مشبع* 1. пур кардашуда; пурра, комил.

Мардро илме бояд ноғеъ ва амале бояд комил ва
қаноате мушаббаъ. *Аттор*

2. муфассал.

МУШАББАХ *а.* مشبه ташбеҳкардашуда, монандкардашуда, монанд, моно.

Дарё ба қабза чун қафи гавҳарнишони туст,
Оре, булӯри найза ба гавҳар мушаббах аст.

Заҳири Форёбӣ

мушаббахун биҳ(и) *адш.* он чи чизин дигарро ба вай ташбеҳ мекунад.

Гарчи омад мушаббахун биҳ خوب,
Ҳаст сад бор аз у мушаббах беҳ. *Ҷомӣ*

мушаббах кардан ташбеҳ кардан, монанд кардан.

Чанд мушаббах кунӣ аз сари тирадиҷӣ
Рӯи бутонро ба рӯз, зулфи бутонро ба шаб.

Бадри Чоӣ

МУШАВВАШ *а.* مشوش 1. ба ташвиш афтад; ошуфта-парешон.

Ҳеч кас болон кӯҳ нарафтӣ ва вақти ўро мушав-
ваш нагардонидӣ. *Аёфӣ*

Дур аз ту зи чон мушаввашам ман,
Борест ба тан, ки мекашам ман. *Шоҳин*

2. шӯрида, беором; пурталотум (дар бораи бахр).

... Ва гоҳ [бозаргон] гӯфти, ки хотири Сикандар-
ия дорам, ки ҳавое хуш аст; боз гӯфти: На, ки
дарёён Мағриб мушавваш аст. *Савдӣ*
Ману гушан камтар аз гӯшн моҳӣ,
Ки гетӣ чу дарё мушавваш фитодаст. *Ҳоқонӣ*

МУШАВВИШ *а.* مشوش мушаввишкунанда, ба ташвиш андозанда, парешон ва нооромкунанда, халалрасон ба осудагии касе.

Мадав, ғӣ пандгӯ, мушаввиши мо,
Ҳоли мо худ мушавваш афтодаст. *Ҷомӣ*

МУШАВВИҚ *а.* مشوق шавқовар, ба шавқ оваранда, ор-
зумандкунанда.

[Аркони давлат] аз Рӯдакӣ чизе бисёр тақаббул
карданд, то байте чанд мушаввиқ ба мурғғиби вай
ба Бӯхоро бигӯяд. «*Нафаҳот-ул-унс*»

МУШАДДАД *а.* مشدد ғрам. ташдиднок, шадданок (дар
бораи ҳарф).

Гар ба масал, арра бар сарам ниҳад имрӯз
Гардиши айём ҳамчу ҳарфи мушаддад...

Заҳири Форёбӣ

МУШАЙЯД *а.* مشيد 1. боло бардошташуда, баланд.

Аз ҷуд қабо дорӣ пӯшида мушаххар
В-аз маҷд бино дорӣ бар бурда мушайяд. *Рӯдакӣ*

Ба самъи аъло расониданд, ки дар ин маҳал
қалъаест мавсум ба қалъаи Бокзид, — чун бурҷи
осмон мушайяд ва заҳири бисёр дар он қост.

«Равзат-ус-сафо»

2. мустаҳкам, устувор.

Чун Лайлӣ ибри нақди Маҷнуно қомил ёфт,
Истизои хотири Маҷнуно хост, то акди мубошала
муаккад ва мушайяд гардад. «*Хористон*»

Ардастони ба расми рисолат ба Бечопур омада,
аҳд ва мисокро ба қасамҳои муғаллаза муаккад ва
мушайяд гардонид. «*Таърихи Фаршима*»

МУШАЙЯДА *а.* مشيدة муаннаси мушайяд.

Буруҷи мушайяда монанди абада ба сучуд дар-
омаданд. (1) «*Равзат-ус-сафо*»

МУШАҚ *а.* موشك мушаки кӯр кӯрмуш; шабпарак.

Нурӣ гетифурузи чашман хур
Зишт бошад ба чашми мушаки кӯр. *Савдӣ*

МУШАҚҚАҚ *а.* مشکك ба шақку шубҳа андохташуда.

Мушаққак ҳаст дар вай ақли мардум,
Дар у ҷаҳони ақли мардумон гум.

Бадрии Қашмирӣ

МУШАЪЛЛАХ *а.* مشلح хован либоскашӣ (дар ҳаммом).

Ба вақте ки берун омадем, ҳар кӣ дар мушаъллаҳи
гармоба буд, ҳама бар пой хоста буданд.

Носири Ҳисрав

МУШАРРАФ *а.* مشرف шарафбейта, сарафрозгардида, сар-
афроз.

Ба тарҷен севум боз о, мушарраф кун дили моро,
Бигардон ҷоми саҳборо, яке кун ҷумла дилхоро.

Шамси Табретӣ

Чамъе аз аъён ва афозил ва арбоби фазол ил
китобро ба шарафи муталаи худ мушарраф гардо-
нда буданд. «*Ахлоқи Носирӣ*»

МУШАХТА *а.* مشخته як навъ халвон таҳ ба таҳ, як навъ
халвон варақин.

Оре, кӯдаки муочир ояд, к-ўро
Зуд биёмӯзиш ба маъу мушахта. *Қисой*

МУШАХХАС *а.* مشخص 1. ташхис додашуда; муайян
кардашуда; муайян, конкрет.

Султон фармуд, ки баҳоро мушаххас созанд.

«Таърихи Фаршима»

Бъяд аз он ки қимат мушаххас шуд, [занко] бар-
хостанд ва гуфтанд: Ҳамроҳи мо биё то қимати матоъ
ба ту бидиҳем. «*Ҷомеъ-ул-таммил*»

2. фарқкардашуда.

Лекин ҷуйбандан дигар дар ғавқ мушаххас гар-
дад. *Аҳмади Доини*

МУШАШДАР *а.* مششدر шакли арабишудан шашдар шаш-
дар гардонидашуда (дар бозии нард, дар бораи вазъи-
яти ҳарфе, ки ҳаман шаш хонан нардан аз тарафи ҳа-
рфи дигар ғиғол шуда ва муҳраҳои у пеш рафта на-
метавонанд).

Бар як наमत намонад кори бисоту мулкат,
Муҳра ба даст монад, ҷун хона шуд мушашдар.

Ҳоқонӣ

МУШАЪАР *а.* مشر пушонидашуда.

Зи равшан бирешин мушаъар танаш,
Эк мушак сияҳ зевари гарданаш. *Ҷомӣ*

МУШАЪБИД|МУШАЪБИЗ *а.* مشيد|مشيد 1. шавбада-
боз, найрангбоз.

Асвад бинӣи Исо марде мушаъбий буд ва ба са-
бақдастӣ хилатҳо кард. «*Таърихи Табарӣ*»

Фуру бурда мушаъбид тег чун об,
Чу мустасқӣ, ки нушад шарбати ноб.

Ҳисрави Деҳлавӣ

2. хилағар.

Ў нис ҳамчун падар шахсе мушаъбид ва музав-
вир ва муҳил ва мудаббир буд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУШАЪБИДСИФАТ *مشعبه* он қй дорон сифат ва хислатхон найрангбоз аст; чун найрангбоз.

Фишонаш казо бар сар аз фока хок,
Мушаъбидсифат кисаву даст пок. *Саъдӣ*

МУШАЪБИДӢ *مشعبى* найрангбозӣ; корнамоӣ дар найрангбозӣ.

Вай [Муқаннаъ] дар аввал қозургари қардӣ ва баъд аз он ба илм омӯхтан машғул шудӣ ва аз ҳар чинсе или ҳосил қард ва мушаъбидӣ ва илми найрангҷот ва тилисмот биемӯхт. *«Таърихи Наршахӣ»*

МУШАЪБИЗ *ا. مشعب* *ниг. мушаъбид.*

МУШАЪШАЪ *ا. مشعشع* шаъшаанок, равшан, дурахшон, бошӯб.

Эй офтоб, рух бинамоӣ аз ниқоби абр,
Қ-он чехран мушаъшан тобонам оруст.

Шамси Табрӣзӣ

МУШАҚҚИҚ *ا. مشتق* 1. аз ҳам ҷудокунанда; 2. маҷ. ивғоғар, аз ҳамдигар ҷудокунандан ду дустӣ бо ҳам муттафак.

Мушаққикон бо Абумусо, ки ҳокими он диёр буд, гуфтанд, ки Тохир зиёда шавкате надорад, пеш аз он ки қуввате гирад, ҳиммат бар дафъи ӯ масруф бояд дошт. *«Равзат-ус-сафҳо»*

МУШАЧЧАР *ا. مشجر* 1. ба шакли дарахт нигоридашуда; 2. нақш кардашуда, зинат додануда.

Қирдорӣ ӯ ба зарри саноъе мувашшаъ аст,
Қудғорӣ ӯ ба дурри бадоеъ мушаҷҷар аст. *Муизӣ*
3. навъе аз матон абрешиӣ, ки нақшхояш ба шакли дарахт кашида шудааст.

Деврай ... қарбӣ се фарсаҳ ... аз махмал ва атлас ва мушаҷҷар ва дигар акмишан нафиса пойандоз бигустурд. *«Таърихи Фаршита»*

МУШБАҲ *ا. مشبه* шабех ва монандшуда, монанд.

Ба ранги неку бади рӯзгор як сон бош,
Чу рӯи онва бо ваъъи халқ шав мушбаҳ. *Бедил*

МУШБЕЪ *ا. مشبع* 1. пуркунанда; 2. қаноатбахш.

Он маонӣ, ки пайғом дода шуд, бояд ки бишнавад ва ҷавобхон мушбеъ диҳад. *«Таърихи Байқайӣ»*

МУШГИР *ا. مشجير* зағани сакрой.

Бозаргон гуфт: Ман дироъ ... қудакеро дидам, ки мушгире уро бардошта буд. *«Анварӣ Сухайла»*

МУШРИ *ا. مشري* 1. нишораткунанда, нишондиҳанда.

... ки ӯ мушриро ҳама қорхон иқбол аст,
Қи ӯ мадори ҳама қорхон девон аст. *Анварӣ*
Мақтаб ирсол намуданд ... мушри бар он ки ...
«Равзат-ус-сафҳо»

2. машвараткунанда, машваратчӣ, маслиҳатчӣ, сохибмашварат.

... Ба ҷое расид, ки мушриро мулк ва мушорун-иляхӣ халқ шуд. *Аяфӣ*

Ба пуштини қарамат қардам ин итоб, ки ӯ
Мушриро махрами ман буд андар ин тадбир.

Заҳири Форъебӣ

МУШҚ *ا. مشك* 1. моддаи сиеҳрании хушбӯӣ, ки аз ноғи

як ҳели оху (қабарға) ҳосил мешавад ва баъзе хусусиятхон доругӣ дорад.

Ба дигар чанд ҳизона ёфтанд: хумхон атр аз мушк ва коғуру ва анбар ва бухур. *«Таърихи Тобарӣ»*
Ҳаргиз зи ман мабод, қ-аз ин сон хато равад,
Қ-аз зулфи ӯ киноя ба мушқи Хито равад. *Шоҳин*
мушқи азфар мушқи ҳолис, мушқи сара, мушқи ноб ва аъло.

Моно, ки боди найсон донда табиғӣ эро

Созад муфарреҳ аз зар марҷону мушқи азфар.

«Ҳоконӣ»

мушқи ноб мушқи ҳолис; 2. маҷ. хушбӯӣ, атр.

Чу гул дар бағалтоқи дебо мақуш,

Чу беҳ мушк мепошу пашмина пӯш. *Ҳочу*

3. маҷ. сиеҳни навиштани, мураккаб, мидод.

Талаб қард, қ-ояд зи девон дабир,

Ба қор оварад мушқро бар ҳарир. *Низомӣ*

❖ **МУШКИ БОҒТА КИНОЯ** аз гесу, кокул.

Қушой пардаву бар фарқи офтоб андоз,

Зи мушқи боғта бар рӯи маҳ ниқоб андоз. *Шоҳин*

МУШКИ ДУТАҲ КИНОЯ аз зулфи пурпечу ҳам, гесу, кокул, турра.

Сарви маро бар гирда маҳ халқа завад мори снях,
Чун афтад он мушқи дутаҳ бар тарфи гулбарги тараш. *Бадри Чоҳӣ*

МУШКИ СУДА а) мушқи қуфта, мушқи сондашуда.

Агар қарохати худ мушқи суда меҳоя,

Сар аз итоати он зулфи мушқро малеч. *Соиб*

б) киноя аз зулфи парешонӣ тор-тор.

Нақше ниғошт хатташ аз мушқи суда бар гул,

Доме фиғанд зулфаш бар рӯи равшан аз шаб. *Анварӣ*

МУШКИ ТАР а) киноя аз шабнам; б) киноя аз мӯи сиеҳ.

Ҳоҳ бар расми нағула леши сар,

Боғти занҷирае аз мушқи тар. *Ҷомӣ*

БА КОҒУРУ РҶӢ НИҲОДАНИ МУШҚИ ТАР КИНОЯ аз сафед шудани мӯи сиеҳ.

Ба коғурам ниҳода мушқи тар рӯӣ,

Ба рӯям во шуда насрин зи ҳар сӯӣ. *Бадриш Қашмирӣ*

МУШҚИ ШАБ КИНОЯ аз сиеҳни шаб.

Ҳолест бар руҳи ту, ба номӣ эзид, нунон,

Ҳоҳад ҳаме зи хуби ӯ зевар офтоб.

Гуя ки нуғи ҳомаи дастури подшоҳ

Нотаҳ зи мушқи шаб нуқтае зад бар офтоб. *Анварӣ*

МУШҚИ ПАЙМУДАН мушқафшонӣ қардан, мушқпошӣ намудан.

Заминро мушқ паймудан ба қирвор,

Ҳаворо ғолия судан садафвор. *Низомӣ*

МУШҚИ ДАР ОСТИН НУХУФТАН ошқор набудани сифати неки касе; бар хирғаҳи маҳ мушқ пӯшидан киноя аз мӯӣ (зулф, кокул) ба рӯӣ овезон қардан.

Ҳаҷе бар хирғаҳи маҳ мушқ пӯшанд,

Ҳаҷе бар қирғани гул бода нӯшанд. *Низомӣ*

МУШҚБЕД *ا. مشكبد* навъе аз бед, ки гулӣ хушбӯӣ дорад ва дар баҳорон занбӯри асал аз гулӣ он низо меғирад.

Аспри сӯманбарг шуд мушқбед,

Ғубори сях сайди бозӣ салед. *Низомӣ*

Саволаш зи бас сабзаву мушқбед

Чу боғи Ирам хоса боғи сафед. *Низомӣ*

МУШКБЕЗ مشکبیز мушкафшон; хушбундиҳанда, атрпах-кунанда.

Бар замин аз абри дӯзӯбору боди мушкбоз
Фаршҳое чун мунаққаш парииён омад падида.

Муиззӣ

Биё, соқӣ, ин май ба соғар бирез,
Ки шуд бод аз нофеа мушкбоз. «*Таърихи Фаритша*»

МУШКБЕЗӢ مشکبیزی мушкафшонӣ; хушбундиҳӣ, атрпах-кунии.

Ба ҳаво аз ғояти латофат ва мушкбозӣ бар фазон
Ирам ҳамсарӣ менамуд. *Аҳмади Дониш*

МУШКБОР مشکبار мушкбор, хушбуибахш, атрбор.

Зи файзи неъматӣ ту абр дурғишон гардад,
Зи нашри мидхати то бод мушкбор шавад.

Заҳири Форевбӣ

МУШКБӮӢ مشکبوی дорон бун мушк, мушкӣ; муаттар, хушбӯ.

Эй, ман ғуломи он хами гесӯи мушкбӯӣ,
Уфтода дар ду пои ту аз орузи ту. *Анварӣ*

МУШҚДОНА مشکدانه мус. яке аз оҳангҳои сигонаи Бор-бад, ки мутриби машхури даргоҳи Хисрави Парвез буд.

Чу баргфити навои «Мушқдона»,
Зи ромш қон фида хардӣ замона. *Низомӣ*

МУШҚДМ مشکدم номӣ як паррандаи сиёҳдӯми хушовоз.

Пароканда ба мушқдум сангдор.
Хурушон ба ҳам шораку лоласор. *Хатирӣ*
Ҳама чӯйборон пур аз мушқдум,
Ба сони гули нор шуд май ба хум. *Фирдавӣ*

МУШКИЛ a. مشکل 1. душвор, вазнин, сахт.

Чу шавқи иншқ бар дил менамояд,
Қарору сабр мушкил менамояд. *Ибни Ямин*

Назар гуфт: Ба даст даровардани Дил кори муш-кил аст. *Яҳеи Себик*

ҒАМИ МУШКИЛ ғами сахт.

Ман аз хубон босе ғамҳои мушкил дидам, лекин
Ғами хичрон бувад мушкилтарини чумла муш-килоҳ. *Ҳилолӣ*

2. масъалаи душвори ҳалнашуда; кори сахт ва душвор.

Мушкиле дорам, зи донишманди маҷлис боз пурс,
Тавбафармоён чаро худ тавба камтар мекунанд?

Ҳофиз

Ба танг омад дар он зиндон дили ӯ,
Яке сад шуд зи хичрон мушкили ӯ. *Ҷомӣ*

МУШКИЛ ҚУШОДАН осон кардани кори душвор ва мураккаб.

Масехо дар илоҷи мо сафар беҳуда фармояд,
Лабӣ хомуши соғар мекушояд мушкили моро. *Соиб*

МУШКИЛИҶО مشکلیجو мушкилҷо, халқунандаи ягон амри душвор; қушояндаи масъалаҳои мураккаб.

Қуте аз пайкари чанубу шимол,
Мушкилиҷо сад ҳазор ҳаёл. *Низомӣ*

МУШКИЛҚУШО مشکلکشا осонкунандаи масъалаҳо ва қорҳои душвор.

Зи кӯи муғон рух магардон, ки он ҷо
Фурушанд мифтоҳи мушкилқушо. *Ҳофиз*

МУШКИЛОТ a. مشکلات ч. мушкил.

Мушкилот аз ҳар яке мегант ҳал,
Лек буди ҳар яке аз як маҳал. (2) *Шоҳидӣ*

Маро дулҳми ғариба мушкилот бисёр буд. (1) *Восифӣ*

МУШКИН مشکين 1. мушқдор, дорон бун мушк, мушқнок; мушқин ғизол оҳун мушқдор.]

Пас аз марг, эй ҳумоюн зог, афкан устухонамро
Дар он сахро, ки вақте мӯи он мушқин ғизол омад. *Ҷомӣ*

2. сиёҳу хушбӯӣ (дар боран мӯӣ).

Гох мушқин мӯиро бишқофтӣ,
Фарқ кардӣ, з-он ду гесу бовтӣ. *Ҷомӣ*

КУЛОЛАИ МУШКИН мун печидани сиёҳи хушбӯӣ.

Зи бод мешунавам бун нофаҳи татор,
Магар кулолаи мушқин зи сар кушуд нигор. *Шоҳин*

3. сиёҳ.

Субҳи содиқ биламид, ниқоби мушқини шабро
дарҳам дарид. «*Ҷаҳнома*»

МУШКИН СИНОИ КИНОА аз мижғони сиёҳ.

Эй туӣ, к-аз ғамза ғавро дар ҷаҳон андохта,
Найзаболо хун бад-он мушқин синои ангехта. *Ҳоқонӣ*

◇ **МУШКИН КАМАНД** (ё расан) киноа аз мӯӣ ва гесу, ко-кули сиёҳи хушбӯӣ.

Яке марғули анбар баста бар гӯш,
Яке мушқин каманд афғанда бар дӯш. *Низомӣ*
Ба шабгун салосил ба банд-андарам,
Ба мушқин расан дар каманд-андарам. *Ҳочу*

МУШКИН МӮХРА киноа аз чашм.

Сапедӣ шуд зи мушқин мӯҳрааш дур,
Даромад дар саводи наргисаш нур. *Ҷомӣ*

МУШКИН ПАРАНДИ ТАРОЗ киноа аз торикни шаб.

Саҳаргах, ки мушқин паранди тароз
Ба дебон удӣ бадал гашт боз ... *Низомӣ*

МУШКИН ПАРДА киноа аз мӯи сиёҳи хушбӯӣ.

Чу шаб бар чеҳра мушқин парда баста,
Чу маҳ дар пардааш танҳо нишаста. *Ҷомӣ*

МУШКИН РАСАН ниг. мушқин каманд; мушқин салосил киноа аз зулф.

Чу мушқин салосил парешон мабон,
Чу меҳр аз ҷигар оташфшон мабон! *Ҳочу*

МУШКИН ЧАНБАР киноа аз зулфи сиёҳи хушбӯӣ ва бо печу тобу ҳам.

Гавҳаре гӯё к-аз ӯ шуд дида пургавҳар маро,
Қард мушқин чанбари ӯ пушт чун чанбар маро. *Муиззӣ*

МУШКИНКАМАНД مشکينکمند дорон мӯи (гесу ё коку-ли) сиёҳу хушбӯӣ (сифати маъшуқа).

Шакаррез нӯшинлаби қандханд,
Бутӣ сарерафтори мушқинкаманд. *Ҳочу*

МУШКИНКУЛОЛА مشکينکلاله дорон кулолаи (кокули) сиёҳу хушбӯи печида (сифати маъшуқа).

Он ноғи мурод, ки меҳостам зи бахт,
Дар ҷини зулфи он бутӣ мушқинкулола буд. *Ҳофиз*

МУШКИНРАҚАМ *مشكين رقم* хушнавис (сифати қалам).

Тарошид мушқинрақам ҳомае,
Харошид машхун ба ғам номае. *Ҷомӣ*

МУШКИНХОЛ *مشكين خال* дорон холи сиёҳ (сифати маъшука).

Нигори сарвақди гулғизори pistaдахон,
Бути шакарлаби бодомчамши мушқинхоли.

Қамоли Хуҷандӣ

МУШКИНШАМОИЛ *مشكين شاميل* мушқисифат, хушбунбаҳш.

Ҳама кӯҳ зарриншамойи шуда,
Ҳама дашт мушқиншамойи шуда. *Ҳочу*

МУШКИСТОН *مشكينستان* қиноя аз сиёҳӣ, торикӣ.

Баромад субҳу шаб ҳангома барҷид,
Ба мушқистони 9 кофур борид. *Ҷомӣ*

МУШКИШКАН *مشكاشكن* дорон марғулаҳон мушқин (сифати машуқа).

Шуда сайди оҳуи шерафканаш
Шикаста дил аз ҷаъди мушқиншаканаш. *Ҳочу*

МУШКЛАК *مشكلك* ниғ, мушлак.

МУШҚМОЛӢ *مشكمالى* мус. оҳанги бисту чорум аз оҳангҳои ситонаи Борбад.

Чу дар мушқу бигуфти Мушқмоля,
Ҳама мушқу шудӣ турмушқ ҳоля. *Низомӣ*

МУШҚМӢӢ *مشكسوى* дорон мун сиёҳу хушбӯй (сифати машуқа).

Сад аз мохруёни зарринкамар,
Сад аз мушқмӯёни бо зебу фар. *Фирдавӣ*

МУШҚНАҚҲАТ *مشكناكته* мушқбӯй.

Дахони сабо мушқнақхат шуд аз ман,
Ба бӯи май андар сабо мегурезам. *Ҳоқонӣ*

МУШҚРАНГ *مشك رنگ* сиёҳранг, сиёҳ.

Чу хуршед барзад зи харчанг чанг,
Бидаррид пероҳани мушқранг. *Фирдавӣ*

МУШҚФИШОН *مشكفشان* мушқнош, хушбӯйбаҳш.

Мекушудам гирех аз зулфи ту в-ин буд сабаб,
Ки ҳаво мушқифишон, ҳок муанбар шуда буд. *Ғиёзӣ*

МУШҚФОМ *مشكفام* мушқранг, сиёҳранг, сиёҳ.

Шона занад чу моҳи ман турраи мушқфомро,
Сурмаи хомушӣ диҳад тутин хушқаломро. *Соиб*

Чун раъяти румии рӯз инхифо пазируфт, ... ала-
ми шаби мушқфом сояи зулмат бар арсаи рубӣи
масқун афканд. «*Равзат-ус-сафҳо*»

МУШҚ(Ӣ) *مسكوى* 1. бутхона; 2. ҳарамсаро; кӯшк, қаср.

Маликро ҳаст мушқӯе чу фарҳор,
Дар он мушқӯ канизонанд бисёр. *Низомӣ*

Насирулмулк он дилбери инринҳаракоти парият-
ворро ба мушқӯи шоҳ овард. «*Таврихи Фарошӣ*»

МУШҚЛАК *مشكلك* мушқ навъе аз гиёҳи да-
розу надагафсе, ки лаби об ва ботлқиҳо мерӯяд ва
дорон бӯи ҳосе мебошад.

Назаре ку, ки қунад ранги гул аз оташ фарқ?
Шомае ку, ки шавад мудрики мушқ аз мушлак?
Бедил

МУШОАРА *ا. مشاعره* бо ҳам шеър гуфтан ба таври мусо-
биқа, мусобикан шонрон дар шеърғуӣ.

[Асириддини Ахсиқатӣ] муосири Ҳоқонӣ буда ва
аз диёри Фарғона ва Туркистон ба орзуи муш-
ора оҳанги Ҳоқонӣ ва мулки Ширрон кард.

«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

Сирочидини Қамариро бо Ӯбайди Зоконӣ ва
Ҳоҷа Салмон мушора ва муораз аст.

«*Тазкираи Давлатшоҳ*»

МУШОБАҲА *ا. مشابهة* шабоҳат ва
монандӣ бо ҳамдигар, бо ҳам монандӣ.

Шутурро бо ту ҷӣ муносабат аст ва туро бад-у
ҷӣ мушобаҳат? *Саъдӣ*

Ҳоли ғазбон ... мушобаҳати тамои дорад ба ҳоли
маст. *Аефӣ*

ба он мушобаҳа ба он тавр, ба тавре ки ..., ба мисли
он ки ...

Ягон-ягон ан қафи пон ҳар қадам бибӯс,
Бад-он мушобаҳа, к-аз пон сарв оби равон. *Шоҳин*

МУШОБЕҲ *ا. مشابه* шабех, монанд, моно.

Худро ба сари зулфи ту то диди мушобех,
Дорад зи раёҳин ҷунон ор бунафша. *Восифӣ*

Дилам, шере шарза мушобехи говмешӣ бузург
мутаваҷҷеҳи самти мост. *Аҳмади Дониш*

МУШОВАРА *ا. مشاوره* машварат
кардан бо ҳамдигар.

Бо дӯсте дар ин маъни мушоварат кард. *Аефӣ*

[Ғозонхон] ба ҳар вақт, ки аз ҷое эҷиҷе расид,
бе муроҷаат ба арқони давлат ва фикру мушоварат
дар он боб, ҷавобҳои савоб фармуд.

«*Ҷоме-ут-тавориқ*»

МУШОВИР *ا. مشاور* машваратдиҳанда, машваратчи, мас-
лиҳатдиҳанда.

Ҳамаи ҳукм ва амр мар-амири ҳарбро бувад,
то ки сухани вузаро ва мушовириро, ки савоб ва
маслаҳат диди бованд, ба далоли дид кунад.

Аҳмади Дониш

МУШОКИЛ *ا. مشاكل* 1. ҳамшакл, мушобех, монанд.

Сини аз мушокили синан қабутар.

«*Равзат-ус-сафҳо*»

2. *адш*, номи яке аз баҳрон 19-гонаи арӯз буда, ба
баҳри қариб монанд аст, аммо агар дар баҳри қариб
«фонлотун» баъд аз «мафонлун» зикр ёбад, дар ин ҷо
«фонлотун» пеш аз «мафонлун» меояд. Мисол аз баҳри
мушокили мусаммани макфуф, ки дар як мисраъ
«фонлоту мафонлу» ду бор такрор мешавад:

Хезу тарфи чаман гир бо ҳарифи суманруй,
Гох сунбули тар чину гох шохи суманруй. *Ҷомӣ*

МУШОНА *ا. مشان* монанди муш, мушвор, муш барин.

Ҳамчу нахле барнағрад шохҳо,
Қарда мушона замин суроҳҳо. *Румӣ*

МУШОРАКАТ *ا. مشاركت* бо ҳам шарик будан, бо ҳам

ништирок кардан, бо ҳам ширкат доштан, дар иҷрои коре ҳамкор шудан.

Ҳаҷҷоч гуфт: Ту чаро бо ӯ мушорақат накардӣ ва мувофакат нанамудӣ дар манъи душман?

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

Хар ҷӣ кардандӣ, бо мувофакат ва мушорақати яқдигар кардандӣ. *Авфӣ*

МУШОРИҚ *а. مشارک* бо ҳам шарикшаванда, бо ҳам иштироккунанда, шарик.

Харчанд шамшер бо тепа дар тарошидан ва асп бо хар дар бор кашидан мушорӣанд, аммо камолӣ хар ҷизе дар тамоми судури ҳосияти уст.

«Ахлоқи Носирӣ»

Бо ҷарҳ камолӣ ту мушорик, Бо даҳр камолӣ ту мусоҳиб. *Анварӣ*

МУШОРИНИЛАҲ *а. مشارالیه* 1. касе, ки ба вай ишорат меравад, ишоратёфта, шахси зикрёфта.

... Мавлонон мушорунилаҳ аз Хуросон аз ҷафо ва насн қизилбошон фирор намуда, ба Самарқанд омаданд. *Восифӣ*

2. маҷ. одами мўтабар, он кӣ ба вай муроҷиат карда мешавад.

Ба ҷое расид, ки мушири мулк ва мушорунилаҳи халқ шуд. *Авфӣ*

МУШОҶАҲ *а. مشافهه* ру ба ру суҳан гуфтан бо ҳамдигар.

Мебоист, ки бо вай ба мушофаҳа андар он раъй зада ояд. «Таврихи Байҳақӣ»

[Халоқхон] фармуд, ки чун чандин роҳ омадем, халифаро янда чӣ гуна бозгардем, баъд аз ҳузуру мушоҳада ва мушофаҳа ба иҷозати ӯ муроҷаат намоем. «Ҷомеъ-ут-таворих»

МУШОЪ *а. مشاع* муштарак, тақсимнашуда (маҳсусан дар боран замин дар байни меросхӯрон).

Туй, ки ҳиммати ту сар бад-он фуру н-орад, Ки бо фалак бувадеш мулки коинот мушӯв.

Заҳри Форейбӣ

Моли дӯстон дар миёни эшон мушӯв аст.

«Равзат-ус-сафос»

МУШОЯ||**МУШОЯАТ** *а. مشايعة* 1. гусел кардан.

Хавотин, ки ба мушояа рафта буданд, аз Мусил ындош карда бозгардиданд. «Ҷомеъ-ут-таворих»

Рашид бо ӯ ба мушояат берун омад.

«Равзат-ус-сафос»

2. пайравӣ кардан, мутобиат, ҳамроҳӣ намуудан.

Муш гуфт: ... Чун матлубу мақсуди эшон [муш] аз ман ба ҳусул напайваст, аз мутобаату мушояат ман ру бартофтаам. «Анварӣ Суҳайлӣ»

МУШОБА *а. مشايه* 1. олоши, ҷирк; 2. маҷ. айб, нуқсон.

Аслан мушоябаи муҳолафат дар хотир надорад. «Равзат-ус-сафос»

МУШОҲАДА *а. مشاهده* ба ҷашми худ дидан, муоина.

Марава ба ҳоб, ки ҳобат зи ҷашм бирояд, Гарат мушоҳадаи ҳеш дар ҳаёл ояд. *Савдӣ*

Тутуеро бо зоғе дар қафас карданд, тутӣ аз қубҳи мушоҳадан ӯ дар мушоҳада мевуд. *Савдӣ*

МУШОҲАДА кардан бо ҷашми худ дидан, муоина кардан.

[Назар]... баъд аз он аҷоиб ва ғаробии бисёр мушоҳада кард. *Яҳёӣ Себак*

Чун шер тафвиз ва таслими ман мушоҳада кард, шӯрише, ки дошт, таскин ёфт. *Аҳмади Дониш*

МУШОҲАРА *а. مشاهرة* моҳона, музди якмоҳа, маош, мавоҷиби якмоҳа.

Хар моҳ ҳазор динор мушоҳаран Ваяд буд. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

Уро дар саробустони ҳос фармуд, то хучраи маскан додан ва мушоҳара ва ваҷди маош муқаррар карданд. «Таъкири Давлатшоҳ»

МУШРИҚ *а. مشرق* 1. он кӣ ба ягонагии худо бовар надорад; 2. он кӣ ба будани худёни бисёр эътиқод дорад, мас. бутпараст.

Нақд кардаанд, ки Халилурраҳмонро меҳмоне расид мушрик, пире сафедмӯй, сиёхгилем; зунноре дар миён дошт. «Хористон»

Ки дар ин раҳ ҳамагон аз дили худ беҳабаранд: Муъмину мушрику тарсову маҷусию ҷуҳуд.

Шамси Табризӣ

МУШРИФ *а. مشرف* 1. дар баландӣ воқеъшуда, баланд.

То ба мавзее расид, ки бар ҳисор мушриф буд. «Равзат-ус-сафос»

2. аз ҷои баланд дидбоникунанда; **мушриф** будан бар ҷизе аз боло наззора кардан.

Чун бар он ҷо нишастӣ, бар маҷмӯи лашкар мушриф будӣ. «Равзат-ус-сафос»

3. **таър.** сармуҳосиб ва сардори девон; муфаттгин.

В-он дигар мушрифӣ мамалик буд, Божхои ҳама масолик буд. *Низомӣ*

Хукии яриғ ба нифоз пайваст, ки Маҷдулмулки Язӣ дар тамолати мамалик аз канори оби Омуя то дари Миср мушриф бошад. «Ҷомеъ-ут-таворих»

❖ **мушриф шудан** ба ҷизе наздик шудани рӯйдоди воқеа; ба ҷое расидани коре.

Чун мушриф бад-он шуд, ки қалъа мусаххар ва мафтӯх гардад, Ҷондсултон ... гуфт ...

«Таврихи Фариста»

МУШТ 1. مشت 1. панҷаи гушшудаи даст.

Ба дил ҳамчун санаббар кӯфӣ мушт, Ба соии найшкар ҳондӣ ангишт. *Ҷомӣ*

Гарат аз даст барояд, даҳане ширин кун, Мәрди он нест, ки муште бизанӣ бар даҳане. *Савдӣ*

2. даст, панҷаи даст.

Ломисаро нақд ниҳода ба мушт, Ғанҷиносини нәрму дурушт. *Ҷомӣ*

3. микдори ҷизе, ки дар қафи даст ҷой мегирад; як мушт микдори андаке.

Ғоҳ оҳам мераёнд, ғоҳ ашккам мебаранд, Нақдӣ ман як мушт хоки ин ҳама селобҳо. *Бедиа*

муште микдори андаке, каме, қадаре, як микдор.

Муште арзан пешӣ ӯ рехт, боз бад-он илтифот накард. *Авфӣ*

❖ **мушти аврат киноя** аз оила, зану бача.

Чун маро бикушӣ, ин мушти авратон ба кӣ гузорӣ? «Маҷмаъ-ул-ансоб»

муште газоф киноя аз як миқдор, чанде лоф ва саф-сатта.

Дигар зангие рафт суи масоф.

Забон баркушода ба муште газоф. *Низомӣ*

мушти пар нозин, ҳақир.

Номи булбул зи ҳаводорини ҷиш аст баланд.

В-арна пайдост ҷи аз мушти παρε бархезад. *Соиб*

мушт хӯрдан кӯфта шудан, шатта хӯрдан.

Бихӯрдан яке мушти зӯроварон.

Накардам дигар зӯр бар лоғарон. *Саъдӣ*

мушту гирибон шудан даст ба гирибон шудан, ҷанг кардан, бо ҳам дарафтидан.

Равофизон ва мухалифон... пушти дастӣ хасрат газиданд ва бо якдигар мушту гирибон шуданд.

«Фатҳнома»

ба мушту гирибон расидан ба ҷангу кашмакеш анҷо-мидани кор.

Чу шамшеру найза ба поён расид.

Ҳикоят ба мушту гирибон расид. *Ҳотифӣ*

мушт ба синдон задан кори баёқлона кардан, коре ба зёиёи худ кардан; ба муште гиёҳ бениёӣ кардан киноя аз қаноат кардан ба ҷизи каме, ҳаётро бо қаноат гузаронидан.

Ба кас рӯй нанмояд аз ҳеҷ роҳ.

Кунад бениёӣ ба муште гиёҳ. *Низомӣ*

ба оташ бадал гаштани мушти шарор киноя аз бар-омадани офтоб ва зоиш шудани нури ситоратгон.

Ба оташ бадал гашт мушти шарор.

Кулича шуд он сими говарсвор. *Низомӣ*

МУШТ II а. مشط 1. устухонҳои пушти қафи даст.

Устухонҳои пушти даст ҷаҳор пора, ба тоъи мушт гӯянд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. устухонҳои рӯи пой.

Устухонҳои пушти пой, ки онро мушт гӯянд, панҷ пора аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУШТАБАҲ а. مشبه шубҳанок, мубҳам.

Ҳар гоҳ роҳ бар аҳли кишти муштабах шавад, он тайр омада дар пеш кишти меравад.

«Равзат-ус-сафо»

МУШТАБЕҲ а. مشبه шабоҳатдор, шабех, монанд.

Солеху толах ба сурат муштабех.

Динда бикшо, бу ки гарди мунтабех. *Румӣ*

Муштабех ҳаргиз нагардидаст бо ҳам ҳилму хашм. *Саъдӣ*

МУШТАИЛ а. مشتعل шӯълаваршуда, шӯълавар.

Фузун кард аз насикат изтиробаш.

Чу оташ муштаил гардида з-ош. *Ҳоҷик*

Вакте золиме оташи зулм муштаил карда буд. *«Хористон»*

МУШТАКӢ а. مشتركӣ шикояткунанда, гиламанд.

Ман муштакияи кунуи зи як мушт.

З-он дарнадиҳам ба бори у пушт. *Ҷомӣ*

МУШТАМИЛ а. متمثل томили ҷизе шаваанда, фарогир-ранда, дар бар гиранда (бештар пас аз он пешоянди 'бар' меояд).

Муносиб ҷунон менамояд, ки мактубе муштамил бар истилоҳоти илми сиёҳ ва мутаамминияи изҳори мухаббат ва иштиёқ бошад. *Восифӣ*

Замини эшон ҳама обшор, муштамил бар гул ва гулзор. *Аҳмади Дониш*

МУШТАРАК а. مشترك аз онӣ якҷанд кас, он ҷи ки ҷанд кас дар он баҳра ва сахм доранд, умумӣ, шарқӣ.

... Ва аз ин ҷо маълум шавад, ки моддати он ҷисм-ҳо, ки кави ва фасод назранд, муштарак бувад. *Ибни Сино*

Дил бе рухаш тапид, ба лаб ворасид ҷон.

Ишқаш мненӣ ҷону дилам муштарак барин. *Васлӣ*

МУШТАРИАХЛОҚ مشترى اخلاق олиқирдор, дорон ахло-қу атвори писандида, хушахлоқ.

Моҳталъат, меҳрдаълат, зӯҳразинат, тирфаҳм.

Муштариахлоқу баҳроматофу қайвондимор. *Унсурӣ*

МУШТАРИБАХТ مشترى بخت хушбахт, саодатманд.

Чу оғаш шуд зи шӯхи муштарибакт.

Расонид аз замин бар осмон тахт. *Низомӣ*

МУШТАРИОРАЗ مشترى عارض ниг. муштарирӯй.

У сумансинаву нушинлабу ширинсухан аст.

Муштарiorазу хуршедруху зӯҳралиқост. *Фарруқӣ*

МУШТАРИРӢ مشترى روى хушрӯ, муборакчеҳра.

Шаҳи муштарирӯю хуршедрӯй.

Маҳи меҳрпарвар Ҳумоюн Ҳумой. *Ҳоҷу*

МУШТАРИТАЛЪАТ مشترى طلعت ниг. муштарирӯй.

Эй ба шӯҳи зи ҳама шӯҳон мард.

Муштариталъату миррихнавард. *Анварӣ*

МУШТАРӢ I а. مشترى 1. харидор.

Пешӣ Қамол васлат мулкӣ ду олам арзад.

Шарт аст муштарior аввал баҳо шакистан.

Қамолӣ Хучандӣ

Ва дар ин ҷо низ андаке тафсил медиҳем, то дар нафси шумо қарор гирад, масалан ба бозор рафтаи ва дар ҳавои гарму сард ништастан ва эҳтимоли ғав-ғои боеъ ва муштарӣ намудан. *Аҳмади Дониш*

2. маҷ. хоҳон, орзуманд, талабгор, толиб.

Муштарие ҷу, ки ҷуёни ту аст.

Олими оғозу анҷоми ту аст. *Румӣ*

Чу дидам ҷаҳоне пур аз дилбарӣ.

Маҳаш меҳрубону фалак муштарӣ. *Ҳоҷу*

МУШТАРӢ II а. مشترى номи бузургтарин сайёраи ман-зуман офтоб — Юпитер, ки онро Бирчис ва Ҳурмуз низ менамояд ва мунаҷҷимони қадим онро муборак шумурда, Саъди ақбар ва Қозин фалак ҳисоб мекардаид.

... Ки эй моҳи бурҷи суҳанпарварӣ.

Ҳадиси туро муштарӣ Муштарӣ. *Ҳоҷу*

Чуз толеъ муборак аз Муштарӣ ҷӣ ёбӣ?

Чуз зарри нақди холис аз қони зар ҷӣ ояӣ?

Шамси Табрёзӣ

МУШТАФИШОР مشت افشار зарри муштафишор аз рӯи аф-сона — тиллои ба мушт нармшаванда, ки дар ҳазинаи Хисравӣ Ҷарвез будааст ва онро ба ҳар шакл, ки хо-ханд, медавардаанд.

Бо дарафши қовиёну тоқдес.

Зарри муштафишору шӯҳона қамар. *Рӯдакӣ*

МУШТАҒИЛ *а.* مشتغل 1. машғулшаванда, машғул, андар-мони коре.

Чу душман ба душман шавад муштағил,
Ту бо дуст бинишн ба оромн дил. *Савдӣ*

Хотир ба ғаронбу аҷоиб, амсор ва ақтор муштағил гардад. *«Анварии Сухайлӣ»*

2. каси машғул бо коре, коркун.

Эй ки бағтоли ту беҳтар зи ҳама муштағилоп,
В-эй ки масти ту беҳ аз оқили хушбӯи хабир.

Шамси Табрезӣ

МУШТАҚ *а.* مشتق аз чизе гирифташуда, аз чизе чудо ё ҳосилшуда.

Олим аз илм муштақ аст, валеқ

Ҷаҳли олим ба оламе самар аст. *Ҳоқонӣ*

нсми муштақ грам. исме, ки аз калимаи дигар сохта шудааст; калимаҳое, ки аз қи ркешан масдари арабӣ пайдо шудааст, чунончи калимаҳои «ошиқ», «маъшук» аз масдари «ишқ».

Берун зи ишқу ошиқу маъшук ҳеҷ нест,

Ин ҳар ду исм муштақ аз он масдар омада. *Ҷомӣ*

МУШТАҶАЁТ *а.* مشتجاعت 4. муштаҳо.

Тараққӣ бар маоринчи фазол бинаиҳи бар ба-
ландӣ рафта, ки бе таҳаммули машоқ ва матоиб
ва тарки муштаҷаёт ва мустаалазот муяссар нагар-
дад. *«Ахлоқи Ҷалолӣ»*

Хуки содир шуд, ки ... ҳеҷ касро бар муштаҷаётн
нафс муоҳазат нафармоянд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУШТАҲАР *а.* مشتهر шухраёфта, машхур, маъруф.

Ҳоки Ширвон мағу, ки қони шар(р) аст,

Қ-ақли Ширвон ба хайр муштаҳар аст. *Ҳоқонӣ*

Шахриёро, ту мангар он, к-имрӯз

Шеръи ман дар замола муштаҳар аст.

Заҳири Форёбӣ

муштаҳар гаштан овоза шудан, шоеъ шудан.

Фатҳи он ҷазира дар ақтори офоқ муштаҳар
гашт. *«Таърихи Фаршита»*

МУШТАҲО *а.* مشتاه مشتى оруз ва хоҳиш кардешуда;
он чӣ мавриди оруз ва хоҳиш аст.

... Дар хусну қубҳи умур фикр нақунанд ва аз
ҳар тариқ, ки тавонанд, ба марғуб ва муштаҳо та-
вассул намоянд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

МУШТЗАН 1. бо мушт занпада.

Ғулом обкаш бодду хиштзан,

Бувад бандан нозанин муштзан. *Савдӣ*

2. куштингир, гуштингир.

Яке муштзан бахти рӯзӣ надонг,

На асбоби шомаш муҳайё, на чошт. *Савдӣ*

МУШТОҚ *а.* مشتاق 1. иштиқманд, орузманд, саҳт монл ва
ронг бо чизе, шавқманд.

Расид ҷон ба лаб аз ғам, бие, ки муштоқам

Ба нимкандан ширину нимнигоҳи дигар. *Мушиқӣ*

Туро сад бор гар бинам, ҳамон муштоқи дидорам,
Тихиҷашмӣ зи гавҳар кам намегардад тарозуро.

Соиб

Ба ҷое мерасад, ҳар ҷо хурӯшест,

Сарири хома ҳам муштоқи гӯшест. *Бедил*

ошиқи муштоқ ошиқи шефта, ошиқи шайдо.

Бале, бе рӯи ҷонон гар бихишт аст,

Ба ҷашми ошиқи муштоқ эишт аст. *Ҷомӣ*

2. ошиқ; ошиқи шайдо.

Ошон, ки надонанд парешонии муштоқ,

Гуянд, ки солидани булбул ба ҷӣ монад? *Савдӣ*

То бодн сабо бун сари зулфн ту овард,

Дарди дили сад чун мани муштоқ баромад.

Ибни Ямин

3. (чизн) иштиқ кардашуда, оруз кардашуда.

3-он наштавам ранча аз ҷафоп, ки аз ҷафр

Соия муштоқи рӯзгор надорам. *Анварӣ*

МУШТОҚӢ 1. иштиқманди, орузмандӣ; маҷ. ошиқӣ.

Солҳо гар бинависам суҳани муштоқӣ,

Монад аз шавқи ту садсола ҳикоят боқӣ.

Қамоли Хучандӣ

МУШТРАНД 1. муштранда.

Кирдигоро, муштранде деҳ ҷаҳонро хуштарош,

То қай аз қавме ки ҳам эшону ҳам мо тешам.

Анварӣ

МУШТРАНДА 1. муштранда.

Як зарра туро накард ҳамвор

Наҷфори замон зи муштранда. *Абулаббоси Марвазӣ*

МУШФИҚ *а.* مشفق шифақтқунанда, меҳрубоникунанда,

дилсӯз, меҳрубон.

Ман ғамн ту меҳурам, ту ғам махур,

Бар ту ман мушфиқтарам аз сад падар. *Румӣ*

Нишаст он мушфиқи дерина пешам,

Давон дарду марҳамсози решам. *Убайди Зоконӣ*

МУШФИҚВОР 1. мушфиққунанда, меҳрубонона, аз рӯи

шифақат.

Шаб хирад — он носеҳи ширинхитоб

Қард мушфиқвор оғози итоб. *Ҷомӣ*

МУШФИҚОНА 1. мушфиққунанда, меҳрубонона, аз рӯи

шифақат.

Султон гуфт, ки суҳани Хоразмшоҳ моро баро-
бари суҳани падар аст ва он ба ризо бигунавам

ва насихати мушфиқонаи уро бидазирем.

«Таърихи Байқақӣ»

МУШФИҚӢ 1. мушфиққунанда, меҳрубонона, шифақтқунӣ.

... Қ-эй модари мушфиқ, ин ҷӣ кор аст,

Қ-аз мушфиқият дилма ғиғор аст. *Ҷомӣ*

2. таҳаллуסי шоири машхури тоҷик Абдурахмон

(1538—1588).

МУШӢР *а.* مشر ишъорқунанда, хабардиҳанда, огоҳку-

нанда.

В-он ҷӣ мансуби мушърири исм аст,

Аввалаш ақлу охираш ғиғор. *Бедил*

Маҷмӯи мушъри аст ба қамияти адади матлуб.

Восифӣ

МУЯССАР *а.* ميسر осоншуда, дастрасшуда; осон ба даст

дароянда; осон, фарохам.

Мулуки пешинро ҳазони ва умр ва мулк ва лаш-

кар беш аз ин буд ва чунир фатҳе муяссар налуд.

Савдӣ

Адл пеш ору муроди дили дарвеш барор.
То туро ҳар чӣ мурод аст, муяссар гардад.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

МУЯССИР *а.* **ميسر** осонкунанда, дастрасгардонанда.

Он муяссир набад андар оқибат,
Номи ӯ бошад муяссир оқибат. *Румӣ*

МУҒ *مغ* 1. марди рӯхонии оташпарастон (зардуштӣ), ки ба дараҷаи понтар аз мубадон меистад.

Чу шаб рафту бар дашт пастӣ гирифт,
Ҳаво чун муғ оташпарастӣ гирифт. *Унсурӣ*

2. оташпараст, зардуштӣ.

Наврӯзи муғон ба панҷ рӯз бомад.

«Табрихи Наршахӣ»

Дар таворих чунон мастур аст, ки панҷ ҳазор сол салтанат ба ғаброн ва муғон тааллуқ дошт.

«Нафаҳот-ул-унс»

3. муаллим, устои зардуштӣ.

Тоизи порсию ҷонию
Ёд додаш муғи дабистоян. *Низомӣ*

4. маҷ. майфуруш, соҳиб майхона.

Гоҳе ба хароботи муғон гуша гузидем,
Гоҳе ба тамошои ҷаҳон анҷуманидем. *Савдо*

♦ **муғи парвона** *киноя* аз парвона, ки монанди муғи оташпараст оташро парастии мекунад.

Занди зардушт нағмасоз дар ӯ.

Муғи парвона хиркабоз дар ӯ. *Низомӣ*

МУҒАВВАЛ *а.* **مغول** дар гул гирифта, дар банд гирифташуда.

Хукм фармуд, ки Маҷдудмулкро муқайяд ва муғаввал гардониданд. «Равзат-ус-сафо»

МУҒАЙЯБ *а.* **مغيب** (чиз) пӯшида, пинҳон.

МУҒАЙЯБОТ *а.* **مغيبات** ҷ. муғайяб.

Даъвии он кард, чининиён ба суҳбати ман меоянд ва маро аз муғайябот ва махфӣёт ғълом медоранд. «Равзат-ус-сафо»

МУҒАЛЛАЗ *а.* **مغلظ** 1. ғализ, гардонидашуда; 2. маҷ. сахт, устувор.

МУҒАЛЛАЗА *а.* **مغلظة** муаннаси муғаллаз; аймони муғаллаза савгандҳои сахт, савгандҳои шадид.

Паймони худро ба аймони муғаллаза муаккад сохтанд. «Равзат-ус-сафо»

савганди муғаллаза қасами сахт.

Наврӯз бо Ҷозон савганди муғаллаза ёд карда буд, ки ҳагиз муҳолафати ӯ накунад.

«Ҷомеъ-ут-таворих»

МУҒАММИЗ *а.* **مغمز** бо чашм ва абру ишорат ва ғамзакунанда.

Ҳуриён гашта муғаммиз, меҳрубон,
Қаз сафар бозомадан ин суфиён. *Румӣ*

МУҒАННИЯ *а.* **مغنية** муаннаси муғаннӣ.

Қаппақони муғанния симоё оғоз карданд. *Авфӣ*

Дигар чангин муғанния буд, ки ҳар гоҳ, ки ҷанг дар қанор гирифта, Зухра дар баъзи фалак сози худро бар замин андохт. *Восифӣ*

МУҒАННӢ *а.* **مغنى** тағаниқкунанда, сароянда ва навозаи да, муғриб, ҳофиз.

Муғаннӣ соз дар айвон кашаида,
Хуруши ҷанг дар Қайвон кашаида. *Низомӣ*
Меғуянд, ки шабе муғанниён дар маҷлис султон Халил матлае аз шеър Бисотӣ хонданд.
«Табриқи Давлатшоҳ»

МУҒАРРАҚ *а.* **مغرق** 1. ғарқ кардашуда.

Табақаи аввал хоки хушк, ки се рубъ ба мухит муғаррақ аст. *Аҳмади Доқиш*

2. ғарқи зару сим; маҷ. зарбоф; ороста, зевар додашуда.

Хуш биронем ҷаҳон дар назари роҳравон,
Фикри аспӣ синаху зини муғаррақ накунем. *Ҳофиз*

МУҒАФФАЛ *а.* **مغفل** дар ғафлат монда, ҷоҳил, нодон.

Ду дона дур, ки ҳар як аз он ба ҳаҷр қатъи кате меарзид, дар гуши он муғаффали беҳуш карда, руҳсати мурочаат дод. «Равзат-ус-сафо»

МУҒАФФАЛДИЛ *а.* **مغفل دل** киноя аз ғофил, беҳабар, нодон.

Пир чун он бидид, гуфто: Хай,
Ҳар наъ, бим обу гил то кай!
Чанд дорӣ нигаҳ ҷома зи гил,
Дил нигаҳ дор, эй муғаффалдил! *Ҷомӣ*

МУҒБАЧА *а.* **مغبة** 1. шогирд ва хизматгори дуқони майфурушӣ.

Гар чунин ҷилва кунад муғбачаи бодафуруш,
Ҳокӯри дари майхона кунам миҷгонро. *Ҳофиз*

2. бачаи оташпараст.

МУҒЕЛОН *а.* **مغيلان** номи як навъ дарахти хордор дар саҳроҳои Арабистон.

Шушидам, ки марде ба роҳи Ҳинҷоз
Ба ҳар хутва кардӣ ду рақъат намоз,
Чунон гарм на дар тариқи худой,
Ки хори муғелон бикандӣ зи пой. *Саъдӣ*

МУҒИР *а.* **مغير** ғоратгар.

Ки ҳарам бо ҳар чӣ дорам, гу: бигир,
То нагирад ҳосили ман ҳар муғир ... *Румӣ*

МУҒИС *а.* **مغيث** фаръёдрас, додрас; ё муғису ағисно! эй, фаръёдрас, ба фаръеди мо рас! (дар ифодани араби).

Овози «ё, муғису ағисно» бароварам,
Қай бошад он замон, ки расам бори ҳазраташ.

Ҳоқонӣ

МУҒЛАҚ *а.* **مغلق** 1. ғалақа кардашуда, басташуда, маҳкам.

Зи саъи ту шуд ғатҳ авбони муғлақ,
Зи нуқтаи ту шуд кашф асрони муҳкам. *Ҷомӣ*

2. маҷ. номафҳум, муҳкам, печида (онд ба суҳан).

Вонзи Қошифӣ ... он форсии муғлақро ба иборати форсии салис кард. «Табриқи Фариишта»

Хидмати хоҷа бағоят муғлақ суҳан гуфта.

«Равзат-ус-сафо»

МУҒМАР *а.* **مغمر** 1. пӯшида; маҷҳул; 2. маҷ. бад, нобақор;

♦ (ин) **муғсарои муғмар** *киноя* аз дунбӯи бадӣ номусонд.

Худ аҳди хисравонро ҷуз адл чист ҳосил

3-ин ҷифагоҳи хонӣ, 3-ин муғсарон муғмар. *Ҳақонӣ*

МУҶОЗАЛА|МУҶОЗАЛАТ *ا. مغزلة|مغزلات* 1. ишқбозӣ бо занон, ошққона суҳан гуфтан.

Бо зан ба муошадат ва муғозалат машғул буд.

Авфӣ

2. ғазал гуфтан (ду нафар бо ҳам).

МУҶОЗИБ *а. مغاضب* ғазабкунанда, хашмоваранда ба касе.

Ба баҳиш кариму ба кӯшиш Фаридун,

Ба ҳиммат ҷаводу ба кина муғозиб. *Манучехрӣ*

МУҶОНР *а. مغائر* фарқкунанда аз ҷизе; муқолиф бо ҷизе, муқолиф.

МУҶОЛАБАТ *а. مغالبات* ба ҳамдигар фирӯз шудан; кӯшиш барои ғалаба кардан ба ҳамдигар.

Бо ҳазо муғолабат натавонист кард, то лоҷарам чун Азуд Бағдод бигирӣфт, фармуд, уро бар дор карданд. *«Тағрихи Байҳақӣ»*

МУҶОЛАТА *а. مغالطة* ба ғалат андохтан; ба гумроҳӣ андохтан; далоли нодурут, далоли ғалат.

Аксари муштағилон... камол дар шағаб ва ҷи-дол донанд ва ниҳоят таҳқиқ эроди муғолатае ё ибод шакке шумуранд. *«Ахлоқи Носирӣ»*

Оинчулон ҷавоне... ҳалок сохтанд ва ба ҷихати муғолатаи мардум аз бурҷ ба хокрез андохтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҶОНА *مغانه* мансуб ба муғ.

Бо муғон бодаи муғона ҳўрем,
То ба кай ғуссан замона ҳўрем? *Убайди Зоконӣ*
Соқӣ, ту маи муғона баргир,
Муғриб, ту раҳи тарона баргир! *Шоҳин*

МУҶОЯРАТ *а. مغايرت* муқобилат, муқолифат, низоъ.

Агар ҳоҳӣ, ки муғоярат ва муқолафат ба мусо-лаҳат ва муҳолават мубаддал гардад, бояд эътизор ва истиғфोर зад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҶРИФ *а. مغرف* ба касе бо кафӣ даст обнушонанда; об-диҳанда.

Кайли арзоқи ҷаҳонро мушрифӣ,
Ташнагонӣ фазлро ту муғрифӣ. *Румӣ*

МУҶСАРО *مخسرا* киноя аз майхона.

Маро 3-арбаини муғон чун напурсӣ,
Ки чил суҳб дар муғсаро мегузрем. *Ҳақонӣ*

◇ **(ин) муғсарон муғмар киноя аз дунёён бади номусоид.**

Худ аҳди хисравонро ҷуз адл чист ҳосил
3-ин ҷифагоҳи хонӣ, 3-ин муғсарон муғмар. *Ҳақонӣ*

МУҶТАЗӢ *а. مختلى* ғизохуранда, сершаванда.

Зинда аз ту, шод аз ту онле,
Муғтазӣ бевосята беҳомиле. *Румӣ*

МУҶТАНАМ *а. مختنم* 1. ғанимат шумурдашуда; 2. ғанимат.

Ҳар вақти хуш, ки даст диҳад, муғтанам шумор,
Қасро вуқуф нест, ки анҷоми кор чист. *Ҳофиз*
Чомӣ, афсоси умр муғтанам аст,
Икҷитон ҳаёт дам ба дам аст. *Чомӣ*

... Ва аз рӯи илтимос гуфтанд, ки эй ёрони азия,
дидорҳо ғанимат аст ва фурсат муғтанам. *Восифӣ*

МУҶТАСИЛ *а. متسبل* 1. гуслкунанда; 2. оббозикунанда.

Дар ин ҷашма ғиёҳест, ки агар муғтасил дар он
чо хавз кунад, ба вай печад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҶУНДА *مجنده* варам, омос; без, ғадуде, ки дар бадани инсон пайдо мешавад.

Бардор дурушӣ зи дили хасм ба нарма,
Бар дустӣ-андар набуд, эй дуст, муғунда. *Асқадӣ*

МУҚАВВАР *а. مقور* миёнхонӣ, миёнтиҳӣ.

Ҷарҳи ҷодупеша чун заррин қувора карда гум,
Домани кӯҳширо ҷайби муқаввар сохтанд. *Ҳақонӣ*

МУҚАВВАС *а. مقوس* камоншакл кардашуда, қавсшакл.

Ҳар ду сари девор то наздики арқони хона бурда,
чунон ки ин девор муқаввас аст чун инсӣ доира.

Носири Хисрав

Он ду абруи муқаввас ду камонанд баланд,
Ки ба сад қарн аз ин турфа камон натовон сохт.

Камолӣ Ҳуқандӣ

Он абруи муқаввас агар зех кунад камон,
Аввал ба тирӣ ишва маро ҷоқ мекунад. *Шоҳин*

МУҚАВВИМ *а. مقوم* баҳодиханда, муайянкунандаи арзи-ши ҷизе, нарҳмонанда.

Аз ҷумлан ҷиҳзо тоҷе ба вай бахшид аз зар ва
мурассас ба явокити аҳмар ва зумурадди аҳзар,
ки муқаввимон аз қимати он оғиз омаданд.

«Равзат-ус-сафо»

МУҚАВВИ *а. مقوى* қувватдиҳанда, мас. дору.

Он ки набовад зи ҳўрданаиш осеб,
Шуд муқаввини қалб, яъне себ. *Восифӣ*
Ҳавояш табыро ҳамчун муқаввини,
Ки он ҷо бе нафас ҳам метавон зист. *Бедил*

МУҚАДДАМ *а. مقدم* 1. пеш, дар пеш, қаблан.

Дар ҳама сахрон Искандария аз он амудхон сан-гин,
ки қифати он муқаддам кардаам, афтада бо-шад. *Носири Хисрав*

2. қисми пешини ҷизе, пешӣ ҷизе; муқаддами кишӣ
пешӣ кишӣ, қисми пешӣ кишӣ; 3. афзал, авло;
бартар.

Мо ризои уро ба рати хеш муқаддам доштем.

Авфӣ

Васл чун ҷаҳли мураккаб буваду ишқ баст,
Ишқро бар талаби васл муқаддам дорам. *Шоҳин*

муқаддам ва мураккаҳ авло ва афзал шумурдашуда.

Маҳобати шаҳриён чунон бар хотири лашқариён
истило ёфта буд, ки ори тааххуро бар ифтихор
муқаддам ва мураккаҳ доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

4. пешқадам, пешво; сардор.

Барвузи табии... муқаддами атиббон Порс буд.

«Анори Суҳайлӣ»

Чун роғи ҷаҳонгир ба вилояти Лор ва Дамо-
ванд кшида, [Ҷалоқухон], Шамсиддини Гелакиро
ба Гирдқӯх фиришод, то муқаддами он чоро ба
хидмат оварад. *«Ҷомеи-ут-таворих»*

МУҚАДДАМА *а. مقدمه* ниг. муқаддима.

МУҚАДДАМИНИШИН *مقدمه نئين* болоиниш, пешғаҳниш.

Дар айвони иззат муқаддаминишин,
Ҷи бар аввалину ҷи бар охири. *Ҳотифӣ*

МУҚАДДАМОТ *а. مقدمات* *қ. муқаддима*||муқаддама.

Диловархони Ҳабашӣ... муқаддамоти воҳӣ пеш харда, аз Бурҳонишох мутаахҳид ва мутақафил тасхирӣ қалъан Шокдарак ва Шулопур шуд. (4)
«Таърихи Фаршита»

МУҚАДДАР *а. مقدر* тақдир кардашуда, қисмат гардонидашуда; ба таври қатъӣ ва ҳатмӣ муайян кардашуда.

Идбор киро бувад муқаддар?
Иқбол киро бувад мусаллам? *Савдо*
Қош ояд, ки сеголем ба ҳам ду рӯзе
Аз қазо бар ману ту он ки муқаддар бошад.
Шоҳин

МУҚАДДАС *а. مقدس* пок ва муназзаҳ аз олонш.

На ӯ аз касу не аз он кас бувад,
Зи болову поён муқаддас бувад. *Ҳотифӣ*
Чони муқаддас чони пок, чони ғиромӣ ва азиз.
Мап кистам, ки баҳри ту ҷонро фидо кунам,
Эй сад ҳазор чони муқаддас фидон то. *Ҳилолӣ*

МУҚАДДИМА||**МУҚАДДАМА** *а. مقدمه* 1. пешраванда, пешгузашта.

Ба онро, ки мафҳуми натиҷа андар вай бувад, «муқаддимай михин» хонанд. *Ибни Сино*
2. сараҳбор, огозу даромоди гап ва сӯҳбат.
Чун ба сӯҳбати подшоҳ даромад, бе тамҳиде ва муқаддимае дасти амрзодаро ғирифта мегуфт...
Аҳмади Дониш

3. дебоча, сарсӯхани китоб.

Маҷмӯа қаламӣ шуда, мавқуф бар муқаддима ва сабабе будааст ва бар таърихӣ ҳар як иллате муқаддам афтада. *Аҳмади Дониш*

4. қисми пешгарди лашкар, талае.

Маймана рафту майсара бигрехт,
Қалб дар соҳия, муқаддима рехт. *Низомӣ*
[Кайкубод] Кишводи зарринқулохро дар муқаддима таъин намуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҚАДДИМАИ ЛАШКАР пешрави лашкар, пешоҳанги ғавҷ.

[Амри Лайс] Муҳаммад бинни Ҳоруноро бо муқаддимаи лашкар ғиристод ва худ рӯзи дигар берун рафт ва аз Ҷайхун бигузашт.
«*Таърихи Наршахӣ*»

МУҚАДДИМАТҶҲҶАШ *а. مقدمة الجسس* қисми пешгарди лашкар.

Умарон Афрон ва Халач, ки муқаддиматҷҳҷаш буданд, пайваста лофи мардӣ ва мардонагӣ мезаданд. «*Таърихи Фаршита*»

МУҚАЙЯД *а. مقيد* 1. ба қайд афтада, ғирифтор, побанд.

Аз ларди мо чӣ фикр в-аз ахлоқи мо чӣ бок
Онро, ки дил муқайяду по дар каманд нест.
Убайди Зоконӣ

Раста будам зи ғирифтории шприндаҳонон,
Боз лаъли то муқайяд ба фусун кард маро.
Фузулай

2. маҷ. вобаста, тааллуқдор.

Баландию пастӣ нахонам туро,
Муқайяд ба инҳо наёнам туро. *Ҷомӣ*
Султон Баҳодур аз ғояти тақаббур муқайяди ҷавоб нашуд. «*Таърихи Фаршита*»

МУҚАЙЯР *а. مقير* қир молидашуда, қирандуд.

Раҳе саъбу шобе торикӣ тира,
Ҳаво ҷун киру э-ӯ ҳомуи муқайяр. *Манучехрӣ*

МУҚАЛЛИБ *а. مقلّب* баргардонанда, дигарсункунанда, тағйирдиҳанда.

Ии ғалатдех дидаро хирмонхост
В-ин муқаллиб қалбро суулқазост. *Румӣ*

МУҚАЛЛИД *а. مقلد* тақлидқунанда, касе, ки кирдор ва гуфтори дигареро тақлид ва лайравӣ мекунад.

Эй муқаллид, ту маҷӯ пешӣ бар он,
К-ӯ бувад манбаъ зи нури осмон. *Румӣ*
Солҳо бар дари майхона нишинам, беҳ аз ин
Ки аз ин гушанишинони муқаллид бошам.
Қаюми Ҳуҷандӣ

МУҚАННАЪ *а. مقنع* 1. пардапӯш, шикобдор; сару рӯи худро бо зирех пушида.

Маҳ аз шамъи ҷамолӣ ӯ муқаннаъ.
«*Равзат-ус-сафо*»

2. лақаби Ҳаким ибни Ато, ки ба номи Ибни Муқаннаъ машҳур аст.

Уро Муқаннаъ бад-он хондаанд, ки сару рӯи хеш пушида дошт, аз он ки бағоят зишт буд.
«*Таърихи Наршахӣ*»

МУҚАРМАТ *а. مقمرط* бо хатти реза ва баҳам хеле зичу наздик навишташуда.

Маншур бар се тахтаи қоғаз ба хатти ман муқармат набишта шуд. «*Таърихи Байҳақӣ*»

МУҚАРНАС *а. مقارن* 1. пурнақшу нигор, гачбуришуда (дар боран бино, тоқу равок).

Шундиам, ки буд андар он хора кӯҳ
Муқарнас яке тоқи гачдуншукӯҳ. *Низомӣ*
2. сохтмони тоқу равокдори баланд; тоқ ва кунгураи пурнақшу нигор.

Кунгураҳо дар он таъбия намуда ва муқарнаси хитой бар он ба кор бурда. «*Равзат-ус-сафо*»
Чунонаш дар муқарнас буд дасте,
Ки аз гач тоқи қач ҷун рост бастӣ. *Ҳозиқ*

◇ **МУҚАРНАСИ ЗАҶҶОР КИНОЯ** аз осмон.

Ба рағми зоғи сияҳ шохбози сидранишин
Дар ин муқарнаси заҶҶор ошмён гирад. *Ҳофиз*

МУҚАРРАБ *а. مقرب* 1. наздикшуда.

Моҳи ту муқарраби завол аст,
Шахси ту намунаи мисол аст. *Шоҳин*

2. маҷ. ҳамсӯҳбати доимӣ, надим.

Муқаррабони салотин ҷун гурӯҳеанд, ки ба кӯҳе баланд боло мераванд, окибат... ба зер хоҳанд афтад. *Ҷомӣ*

МУҚАРРАБИ ДАРҶО он қя маҳрам ва шахси наздикӣ марди бузургворест, он қя ҳама вақт ба даромадан ба ҳузури подшоҳ рухсат дорад.

Сиеҳгӯш, ки аз ҷумлаи муқаррабони дарҶо буд,
руй бар Димна карду гуфт... «*Нигори дониш*»

МУҚАРРАР *а. مقارر* собит ва барқароршуда, муайяншуда; таъин кардашуда.

Маликро аз эроди ин масал муқаррар шавад, ки дар кори Шатраба шитоб бояд кард.

«Анвори Суҳайлӣ»

Ҳама шаб то ба саҳар ханда ту мекардию шамъ
Сухтан бар ману парвона муқаррар шуда буд.

Ғибулӣ

муқаррар кардан *чизе бар касе* ҳукм кардан, *чизе* ё *коре*ро ба *касе* сипурдан.

Мулки дилхо ғами рӯи ту ба тороҷ бибурд,
То бар ӯ мамлакати хусн муқаррар кардӣ.

Қамоли Хуҷандӣ

МУҚАРРАР *مقرر* 1. муқаррар кардашуда, муайян кардашуда, оддӣ ва расмӣ; 2. вазифа ва маоши рӯзмарра.

Тутӣ ва шорак ва кабутар низ ду ман ғалла ва
ду ман тангӣ муқаррарӣ доштанд.

«Табрихи Фаритша»

МУҚАРРИР *а. مقرر* ба иқро оварандан гунаҳкор; шохид, ғувоҳ.

[Ғозонхон] афзоли ҷумла фаҳм кард ва баъд аз мударре, ки мусобарат намуд, эшонро баъзе ба востити муқаррире ва тоине ба ёсо расонид.

«Чоме-ут-таворих»

МУҚАРТАК *а. مقرط* куртапушнда.

Ҳар кӣ бад-ӯ бингарад, чӣ гуяд? — гуяд:

Моҳ мутававқ шудасту сарв муқартак. *Мунҷик*

МУҚАССИМ *а. مقسم* тақсимкунанда, қисматкунанда.

МУҚАССИР *а. مقصر* тақсирнок, пуркаму кост, дар кори худ сустӣ ва кӯтоҳкунанда; гунаҳгор.

Чандон тақаллуф, ки *ман кардам ва маро* дар меҳмондорӣ муқассир хонд. *Абӯлӣ*

Ҳоҳам ба сад ҳазор забон васфи ӯ кунам,

Лекин муқассирам, ки забон дар даҳан якест.

Ҳилолӣ

МУҚАТТАОТ *а. مقطعات* қитаот, қитъаҳо; манзумаҳои сабуквазну кӯтоҳ.

...Ва қасонд ва муқаттаот ва маснавиёт ва рубоёт(и) лоюад ва лойӯхсо ёд доштанд. *Восифӣ*

МУҚАТТАР *а. مقطر* қатра-қатра чакма, соф кардашуда.

Ба ангушт бинмоям, ар даври хонат

Ҳама бода з-ангуштам ояд муқаттар. *Мантиқӣ*

МУҚАФФАЛ *а. مقفل* қуфл кардашуда, басташуда, баста.

Ниҳодаш пеши он сарви гуландом

Муқаффал ҳуққае аз нуқраи хом. *Ҷомӣ*

Муздурон дар ҳини қандани замин сандуқчан муқаффал ёфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҚАШШАР *а. مقشر* аз пӯст ҷудо кардашуда, пӯст қандашуда.

Зан он кунҷидро муқашшар карда дар офтоб якиод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Аз латофат дар назархо шухи ҳар қитъааш
Чун баёзи дикда бодомӣ муқашшар ҷида буд.

Бедӣ

МУҚБАЗ *а. مقبض* қабзияъёфта, гирифташуда.

...Зиёда аз ду доғ низ муқлик аст, чӣ дилро
фурӯ гирад ва муқбаз созад. *«Илми сими»*

МУҚБИЛ *а. مقبل* соҳиби иқбол, хушбахт; муқобили мударбар.

Беҳ аз соней ба гетӣ муқбиле нест.

Зи касби даст бехтар ҳосиле нест. *Носири Хисрав*

Бандаро гар назди хеш аз муқбилон хонӣ, равост,

Ҳар кӣ рӯ дар қиблаи иқбол дорад, муқбил аст.

Қамоли Хуҷандӣ

Гар муқбилӣ, ин ривоя ганҷ аст,

В-ар мударбарӣ, ин ҳикоя ранҷ аст. *Шоҳин*

МУҚДИМ *а. مقدم* 1. иқдомкунанда, пешраванда; 2. маҷ. далел, ҷуръатнок.

Эшонро муқдима буд, уро бар ҳарби Амр тах-
риз доданд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУҚДИЛ(Л) *а. مقل* фақир, камбизоат.

Он шақӣ ҳам зол гардад, ҳам музил,

Мекунад тақлидаш аз дониш муқил. *Шоҳидӣ*

МУҚИЛЛУҶҲОЛ *а. مقيل الحال* мискинҳо, бечорахвол, камбағал, фақир.

Ҳар сол аз тамғои ин роҳ панҷоҳ динор ба ман
медод, инсол нарасидааст, ниҳоят муқиллуҷҳолам.

«Хористон»

МУҚИМ *а. مقيم* 1. иқоматкунанда, бошанда, сокин; ҷой-
гиришуда дар ягон ҷой.

Гашт баса солу мох, к-аз сари кўят

Чон ба сафар рафту дил хануз муқим аст.

Қамоли Хуҷандӣ

Ку диле, к-оворагарди кўчан зулфи ту нест,

Эй муқими ҳар хама зулфат дили оворае! *Шоҳин*

МУҚИМУ мақом бошанда ва бошиноҳ.

На нишон монд аз он макону на ном,

Тўман хок шуд муқиму мақом. *Бедӣ*

МУҚИМ *гаштан (г шудан)* иқомат гузидан, сокин шудан дар ҷое.

Чун султон аз ин муқим фориг шавад, ман қас-
ди Ғазнин кунам ва туро бо худ бибарам, то он
ҷо муқим гардӣ. *«Табрихи Байҳақӣ»*

Муқим ҳамчу нигин шав ба ҳалқан ушшоқ,

Ки ғайри ҳалқан ушшоқ ҷумла дар миҳананд.

Шамси Табрезӣ

2. маҷ. собитқадм, устувор.

Чу аз туст нафъи муқимони олам,

Ҷаҳон то муқим аст, бошад мақомат. *Анварӣ*

МУҚИМ *ва қонм* собит ва устувор.

Бар дари ӯ муқиму қонм бош,

То бувад ҷон, ба ҷон муқозим бош. *Ҷомӣ*

МУҚИН *а. مقين* яқин ҳосилкунанда, боваридоранда.

...Нолан гургони худро муқинем,

Ин ҳарорро тўман эшон кунем. *Румӣ*

Ҳар касе дар заллаи худ муқин аст. *Румӣ*

МУҚИР(Р) *а. مقير* иқдоркунанда, иқдоршаванда, муъта-
рифи ғуноҳ ва монанди он.

Амир Исмоил гуфт: Ё амир, муқиррам, ки хато
кардам ва ғуноҳ ҳама марост. *«Табрихи Наршахӣ»*

Солу маҳ бар ғуноҳҳо мусирам,

Рзу шаб бар ғуноҳи худ муқирам. *Саноӣ*

муқир ва муътариф а) иқрои на эътирофунанда; б) ба гардан ғирифта, рози.

Рустам ҷавоб дод, ки ман ба бандагиву фармонбардорӣ муқир ва муътарифам. «*Равзат-ус-саф*» муқир омадан (ё шудан) иқро кардан, муътариф шудан, мас. гунохоро.

Абулӣ гуфт: ...Чун номи маъшукӣ худ бишунид, ба ғоят мутағайир шуд; маъшукро низ бидонистам, пас бад-у гуфтам ва ӯ муқир натавонист шудан, муқир омад. *Низомии Аруӣ*

Вазирӣ ӯро ғирифтад, то ба захиҷи шикаҷа муқир шуд, ки хазинаи шоҳ кучот.

«*Равзат-ус-саф*»

МУҚЛ I а. مقل меқан дарахте, ки дар мамлакатдӯхон гарм меруяд ва таъми талх дошта ҳамчун дору ба кор меоравад.

На чун кӯдаки печ бар печи шанг,
Ки чун муқл натовн шикастан ба санг. *Сатӣдӣ*

МУҚЛ II а. مقل ч. муқла.

МУҚЛА а. مقل тамоми косаи чашм бо сафедӣ ва сибёӣ.

Нақши дирамшон зи таманион дил
Муқлаи дидасту сувайдон дил. *Хисрави Деҳлави*
Ки харошида буд сапедии тӯз,
Пех дар муқла монда буд ҳануза. *Низомӣ*

МУҚНАС а. مئمن ба дом афтода, сайдишуда.

Оина[-и] ҳолис нағант, у муқнас аст,
Мурро нағрифтааст у муқнас аст. *Рӯмӣ*

МУҚОБАЛА а. مقابله 1. рӯбарӯшавӣ, муқобили якдигар шудан.

Намруд ӯро ба муқобалан ҳеш хонд.
«*Равзат-ус-саф*»

аз муқобала аз пеш, рӯ ба рӯ.

Гар аз муқобала шер ояд аз ақиб шамшер,
На ошиқ аст, ки андеша аз хатар дорад. *Сатӣдӣ*
дар муқобала рӯ ба рӯ истода дар вақти рӯбарӯшавӣ.
Қунад ҳар оина ғайбат ҳасуди кутахдаст,
Ки дар муқобала гуиғаш бувад забони мақол. *Сатӣдӣ*

2. рӯ ба рӯ, муқобил.

Қамол дида нахоҳад зи қоматат бардӯхт,
Агар муқобала бинад, ки тир меояд. *Қамолӣ Хучандӣ*

Афросиёб деҳан Ромитанро ҳисор кард ва ду сол
Қайҳисрав бар гирди ҳисор бо лашкари ҳеш бинишаст ва дар муқобалаи вай деҳе бино кард.

«*Таърихи Наршахӣ*»

3. бо ҳамдигар муқонас ва баробарӣ кардан, андозагирӣ, қиёс, таққосунӣ.

Ёқутро ба лаъли ту нисбат намерасад,
Ҳарчанд ин муқобала урфан муқаррар аст. *Шоҳин*
муқобала кардан баробар кардан, монанд кардан; муқонас кардан.

Хотун ҷуволҳо бикӯшод ва хурмон бисёр дид,
киа бикӯшод ва он хурмон ҳеш берун кард ва бо он хурмоҳо муқобала кард. «*Таърихи Наршахӣ*»

4. муқобил баромадан, муқолиф ва зид баромадан, рӯбарӯшавӣ бо ҳамдигар дар ҷанг.

[Шер гуфт:] Он миқдор ҳисоб надорам, ки ҳаёли муқобала дар замири ӯ гузарад.

«*Анварӣ Сухайлӣ*»

Чун чанд рӯз дар муқобала гузашт ва ғолиб аз мағлуб мутамайиз нагашт ... «*Таърихи Фаршӣ*»
муқобала ва муқотала муқобил истодан ва ҷангу муҳориба кардан, баробарӣ кардан дар ҷанг.

Ту низ бо ӯ дар мақом муқобала ва муқотала натавонӣ буд. «*Анварӣ Сухайлӣ*»

Чун наздик омаданд, [Салил] донист, ки душманони вайанд, ба муқобала ва муқоталаи эшон машғул гашт. «*Нафаҳот-ул-унс*»

5. нуҷ, вазъияте, ки сайёра дар осмон дар муқобили офтоб воқеъ мегардад; 6. мат. қисме аз илми ҷабр, муодила.

Илми риёӣ чанд навъ бувад: илми мунозара ва мароё ва илми муқобала ва илми асқол ва ғайри он. «*Ахлоқи Носирӣ*»

◇ муқобалаи бидмисл ба қасе дар муқобили рафтораш айни ҳамон рафторро кардан; дар муқобалан... ба вазъи..., ба бадалӣ..., ба таъри ҷавоб ба қоре ё рафторе.

Чу дар муқобалан ҷурм лутф бинад қас,

Шавад хиҷилзадаву ин хиҷолат ӯро қас.

«*Ахлоқи Мухсинӣ*»

муқобала кардан ба қисе дар инази қоре ё рафтори қасе муомила ё қоре (нек ё бад) кардан.

У дар ҳаққи ман ҷунин лутфе қардаст, ҳаргиз овро ба қуфрон муқобала нақунан. *Афӣ*

МУҚОБИЛ а. مقابل 1. рӯ ба рӯ шуда, рӯ ба рӯ.

Зиҳӣ гармобан ҷаннат муқобил,

Ки шӯяд номи обаш қуфрати дил. *Бедил*

Дар оламе ки ёди ту бо мо муқобил аст,

Ониа меканад ба руҳи соя офтоб. *Бедил*

аз муқобил аз рӯ ба рӯ, аз пеш; аз пешн чашм, аз пешн назар.

Ба сурат гарчи рафти аз муқобил,
Ҳануз андар миёни ҷони мон *Ҷомӣ*

ба муқобил, дар муқобил рӯ ба рӯ, муқобил.

Чун Назар он суратро ба муқобил дид, ба айниҳи сар то по сурати Дил дида гуфт...

Яҳёӣ Себак

Чу ҳодис пешн шаҳ омад зи манзил,

Бидидаш сурати худ дар муқобил. *Бадрий*

(дар) муқобили... рӯ ба рӯи...

Бигзор, то муқобили рӯи ту бигзарем
Дуздида дар шамоили хуби ту бингарем. *Сатӣдӣ*

Назирӣ дуст надидам агарчи аз маху меҳр,
Ниходам синаҳо дар муқобили руҳи дуст. *Ҳофиз*

2. баробар, мусовӣ.

Ба рафтан-андар бахраш баробари хушкӣ,

Ба ҷастан-андар қухаш муқобили сахро. *Анварӣ*

МУҚОВАЛА а. مقالة бо ҳамдигар гуфтугу кардан, бо ҳамдигар қавлу қарор кардан.

МУҚОВАМАТ а. مقابله 1. истодагари, баробар омадан (дар ҷанг ва ғ.), муқобили.

Хотун он лашкар ва сохтагӣ бидид, донист ки бо ин лашкари араб Бухоро натавонад муқовамат кардан. «*Таърихи Наршахӣ*»

Кинаи қадим дар дили султон буд ва чун мударе муқосара қарданд, Отис қуввати муқоамат на- дошт. *«Тазкираи Давлатишох»*

2. баробарӣ.

Дар нон додан ва хон ниҳодан касе бо пай муқо- амат накардӣ. *Авфӣ*

МУҚОМИР *а. مقامر* 1. қимрбоз, ҳариф дар қимрбозӣ.

Муқолифи ту ба макри замона дил дарбасти,
Чунон ки таъяи муқомир ба қабатайн барзад.

Заҳири Форейбӣ

Ба сими бад машав дар хона омир,
Ки зуд афтад чу савганди муқомир.

Хисрави Деҳлавӣ

2. маҷ. ҳариф, рақиб.

Гар як замон бо оразу зулфаш назар кунӣ,
Гӯӣ, ки бо қамар шаби торе муқомир аст. *Муиззӣ*

МУҚОМИРПЕША *مقاميرپيشه* қимрбози доимӣ.

Устухонам шуд эн ғам сад пораву ҳар пореа
3-он муқомирпеша дорад доғҳо бар қабатайн.

Ҷомӣ

МУҚОРАНА|МУҚОРАНАТ *а. مقارنه|مقارنت* наздикшавӣ ба ҳамдигар.

Юсуф фармуд, ки ин муқоранат ва иҷтимоъ хо- ласт аз фоида. *«Равзат-ус-саф»*

Чун муқоранат иттифок афтад, ҳар ду лашкар таъбияи суфурф намуда, ҷанги азиям рӯй дод.

«Таърихи Фарошита»

муқоранан найирайн *а* *нур*. дар як бурҷ воқеъ шу- данн ду сайёра — Офтоб ва Моҳ.

Дар манзили маъкур иҷтимои саъдайн ва муқо- ранаи найпрайн даст дод. *«Равзат-ус-саф»*

б) маҷ. зановуш, називоҷ.

МУҚОРИН *а. مقارن* 1. наздикшуда, ба ҳам наздик; муқо- рини... *а*) наздики..., дар назди...

Ақнуи вай муқорини фалон ситора аст ва фардо муқорини дигар ситора бувад. *Ибни Сино*

Ҷамъе маҷус дар Ҳирот муқорини масҷиде оташ- када доштад. *«Равзат-ус-саф»*

б) ҳамзамони..., қариб дар ҳамон вақт.

Муқорини ин ҳол писари амалдори синаҳсолори Самарқанд ба интисори мунтасири дар ҳаракат омад. *«Равзат-ус-саф»*

2. пайвасти, муттасил ба чизе.

Ва ҳақоне монад фароқ, ки аввалаш ба азал му- совн ба охираш ба абад муқорин. *Аҳмади Дониш*

МУҚОСАМА|МУҚОСАМАТ *а. مقاسمه|مقاسمت* тақсими кар- да ҳиссаи худро гирифтани, тарақа намуни.

Юмкин, ки баъд аз он миёни вараси он шахс муқосамае рафта ва он амлоқ ба мубоъот ва ин- тикотот ба мардуми мухталиф мунтақил шуда...

«Ҷомеъ-ул-таърих»

[Писарон] баъд аз вафоти падар ба ҷиҳати му- қосамати мулку мол ба ҷангу ҷидол афтаданд.

«Анвари Суҳайл»

муқосамат ва мушоракат ҳамсаҳмӣ, ҳиссадорӣ ва ша- рики бо ҳамдигар.

Ҷро масруру хушдил бозгардонид, ки амри ху-

кумат миёни мо ва оли Салҷуқ баъд аз ин бар са- били муқосамат ва мушоракат ҳоҳад буд.

«Равзат-ус-саф»

МУҚОСОТ *а. مقاسات* раҷ ва машаққат кашидан; таҳам- мул қардан ба азоби чизе.

Модар фарзандро дусттар аз падар дорад, чи муқосоту раҷу тааб дар тарбияти у бештар на- муда. *«Ахлоқи Ҷалодӣ»*

Чун султон аз муҳимми Хоразм фориғ шуд, зи- мистон дар Басти ва Тунобод ба сар бурда, лашкар аз муқосоти сафар осуда шуданд.

«Равзат-ус-саф»

МУҚОТАА *а. مقاطعه* 1. бо ҳамдигар қатъи алоқа қардан;

2. иҷоратирӣ, ба иҷора гирифтани.

Ҷойҳои шикор Ҷро [Шопурро] хуш омад, он ҷойгоҳ аз Бухорохудо ба муқотаа бигирифт, то он ҷойгоҳ ободон кунад. *«Таърихи Наршах»*

МУҚОТАА қардан бо таъини музд иҷрои кореро ба касе сипурдан.

Нусратхон... тамоми вилоти Бедарро ба сад лақ тағна муқотаа қарда буд. *«Таърихи Фарошита»*

МУҚОТАЛА *а. مقاتله* ҷанг, ҷанг ва кушукӯшӣ.

[Онҳо] баъд аз муқоталаи бисёр ва муқорабан- бешумор... ба ҷо ва мақоми худ бозгаштад.

«Фатҳнома»

...Дигар бора туро бигирибанд аз ба муқоталаи ман барангезонанд, он гоҳ амон наёбӣ.

Аҳмади Дониш

МУҚОТИЛ *а. مقاتل* 1. ҷанговар, мубориз.

Ба ҳар ду қабилла панҷоҳ ҳазор хона будӣ ва аз эшон ҳазор марди муқотил бигузидаанд ва пеша Абраха омаданд. *«Таърихи Табарӣ»*

Ҳар амеро сад ҳазор марди муқотил тобеанд. *«Равзат-ус-саф»*

2. кушанда.

Қушта бинамуду муқотил нашиносанд, ки кист, Қ-ин ҳаданг аз назари халқ ниҳон месояд. *Савдӣ*

МУҚРӢ *а. مقرى* касе, ки Қуръонро бо овози хуб қироат мекунад (меқонад), қуръонхон, қорӣ; таълимдиҳандан қироати Қуръон.

Наълайни воэноеро аз маҷлис бурданд, муқриро бигирифт, ки нирӯз дар маҷлис ману ту беш набудӣ. *«Хористон»*

Ва дархон масҷид дар он қушода ва мудои дар он мударрисон ва муқриён ништа. *Носири Хисрав*

МУҚТАБАС *а. مكتبس* иқтибос қардашуда, гирифташуда.

Эй ҳама илми имомон аз улуиат муқтабас,
В-эй ҳама расми вазирон аз русумат мустаор. *Муиззӣ*

МУҚТАБИС *а. مكتبس* иқтибоскунанда, гиранда; **муқтабис** гаштан баҳраманд шудан.

Аъён мулку миллат... аз энвори... маърифати у [Эраҷ] муқтабис... гаштад. *«Равзат-ус-саф»*

МУҚТАДИР *а. مقتدر* боқудрат, қодир, тавоно.

МУҚТАДО *а. مقتدى* он ки ба вай иқтидо ва пай- рави мекунанд, пешво.

Ту олим ва донишмандӣ ва муқтадо ба пешвои
моя. *Авфӣ*

Пас аз шафқат он муқтадон замон
Писандид он азия Фаррух зи ман. *Шоҳин*

МУҚТАДӢ *а.* مقتدى иқтидо ва пайравикунанда.

Оғдобаш дар саховат муқтадист,
В-осмонро дар кифоат муқтадост. *Анварӣ*

МУҚТАЗО *а.* مقتضا 1. тақозо кардашуда; хосташуда, мат-
луб; тақозо, талаб.

Не-не, ин лафз паёйд дуруст,
Маънии ин лафз на бар муқтазост. *Фаррухӣ*

Неши каждум на аз пан кин аст,
Муқтазон табияташ ин аст. *Сағдий*

Ин ҷо забони барбату зангу рубобро

Чандон ки муқтазон ту бошад, дароз кун! *Сағдо*

ба (*ғ* бар) муқтазон ... мувофиқи ... мувофиқи хоҳиши ...

Боре ба муқтазон ин андарз фароғате ба ҳам ор.
Сағдо

Чун маҳорат баста шуд дар силсила,
Ром шав бар муқтазон қоғила. *«Гулишани тавҳид»*

2. шарт.

Агар дар омадан ин ҳудро дар соя гирам ва туро
дар офтоб гузорам, аз муқтазoi адолат дур бошад.

Аҳмади Дониш

МУҚТАЗӢ *а.* مقتضى 1. иқтизокунада, хоҳанда, талабу-
кунанда.

Гул кардани ин асар муқтазин маслаҳатест. *Бедиа*
Таъби ман муқтазини неш задан аст.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

2. муҷиб, бонс, сабаб.

Инояти султон Бадеуззамон-Мирзо муқтазини он
гашт, ки ... ба кӯхи Зоғ шитофт. *«Равзат-ус-сафос»*

МУҚТАНЕЪ *а.* ممتنع қаноаткунанда, қонъ.

Гуфт: Марди зоҳидам ман муқтанеъ,
Бо ғиёху барг ин ҷо муқтанеъ. *Румӣ*

МУҚТАНӢ *а.* مقتنى чамъоварандан мол, молдор.

Пешӣ сат чун муқман нон афкани,
Бу куняд, в-он ғаҳ хӯрад, эй муқтанӣ. *Румӣ*

МУҚТАРИН *а.* مقترون иқтиронёбанд, наздикишаванда;
муттасил ба чизе, пайваста.

Ҳар касрате, ки муқтарин ба ваҳдате набошад,
Аз тафарруқ эмин намонад. *«Равзат-ус-сафос»*

Ҳар чӣ аз эшон содир гардад, ба салоҳ муқтарин
бошад. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

МУҚТАСИР *а.* مختصر иқтифокунанда, қонъшаванда.

На дуое, к-ояд аз ҳар сӯсрой,
Муқтасир бар пазу ҷоҳи ин сарой. *Ҷомӣ*

МУҚТАФӢ *а.* مقتفى аз ақиб оянда; пай ҳамдигар оянда,
пайравикунанда.

На-к паёлай корвошхо муқтафӣ
З-ин шиқофи дар, ки хаст он муқтафӣ. *Румӣ*

МУҚЪАД *а.* مقعد барҷоманда, аз ҳаракат маҳрум (ҳамчун
шал, маҳбус ва м. он).

Он зам ғамгин гашт ва он писарӣ муқъадро ба
гардан барниҳод ва ба дари хона омад.

«Тағрихи Табарӣ»

Шайх Суллайм ... дар охири умр муқъад буд. *Ҷомӣ*

МУҲАББАТ *а.* محبة меҳр, дӯстдорӣ, нағз дидан; шик.

Набуд нақин ду ғлам, ки раиги улфат буд,
Замона тархи муҳаббат на ин замон андохт. *Ҳофиз*

Гар кави гардад муҳаббат дар миеи дӯстон,
Лайлино Маҷнун яке Азрову Вомиқ мешавад.

Ибни Ямин

МУҲАВВАЛ *а.* محول 1. тағйир додашуда, дигаргуншуда,
аз ҳоле ба ҳоле гардида; 2. ҳавола кардашуда, супур-
дашуда, ба зимман касе гузошташуда.

Мансаби аморати девон бад-он ҷаноб муҳаввал
шуда, мин-ҳайсултиқилол мутасаддин саранҷоми
мулк ва мол гардад. *«Равзат-ус-сафос»*

МУҲАВВАС *а.* موهوس ошuftаақл, девона.

Замини опро ҳеҷ муҳавваси боднаймо напайму-
дааст. *«Равзат-ус-сафос»*

МУҲАВВИЛ *а.* محول тағйирдиҳанда, дигаргункунанда, аз
ҳоле ба ҳоле гардонанда.

Ибни вақт аст, агар тасарруфи ҳол
Бошад уро муҳаввили аҳвол. *Ҷомӣ*

МУҲАВВИЛУЛАҲВОЛ *а.* محول الاحوال 1. тағйирдиҳанда
ҳолатҳо; 2. ғ. сифати худо.

Ҷаҳон ба ҳукми ту дораду раҳнамунӣ ту бод
Муҳаввилулаҳволу мусаббибуласоб. *Фаррухӣ*

МУҲАВВИС *а.* موهوس соҳибхавас, ҳаваскор, орзу ва ҳавас
дошта ба чизе, монл.

Шабе ки рӯи ту моро ҷароғи маҷлис шуд,
Бз суҳтак дили парвонаваш муҳаввис шуд.

Қамоли Хуҷандӣ

Эй муҳаввис дар ҳавон киниё,
Метапад набзи ту чун зайбақ чаро. *Бедиа*

МУҲАДДАБ *а.* محذب барҷастая гунбадшакл.

Аз ин ҷумла дар қудлай кӯҳе бар сатҳи муҳаддаби
он ... соҳати фироҳи муставӣ ва шафқофи мағора
лидам. *Аҳмади Дониш*

Муҳити ҳоҳи туро ғоятст дар вуҷат,
Ки мар-муҳаддаби гардуни сифаро шояд.

Заҳири Форёбӣ

МУҲАДДАМ *а.* مهذم инҳидомёфта, ҳароб ва вайрон
кардашуда.

Бар равзани қуббон ҷалолат,
Гардун табаке бувад муҳаддам. *Заҳири Форёбӣ*

МУҲАДДИС *а.* محدث 1. дostonгуй, қиссахон.

Агар ин шакар бибинанд муҳаддисони ширин,
Ҳама дастко бихоянд чу найшакар ба дандон. *Сағдий*

Ҳодиме баромад ва муҳаддис хост ва аз иттифок
ҳеҷ муҳаддис ҳозир набул ва осодмард Бӯҳмад бар-
хост ва бо ҳодим рафт. *«Тағрихи Байқалқ»*

2. донандаи илми ҳадис, ҳадисдон.

... Ба ҷиқати фуқаҳо, муҳаддисон ва мутақалли-
мон ва муфассирон ... марсумот таъин намул.

«Равзат-ус-сафос»

МУҲАДДИСӢ محدثى қиссахонӣ, ҳикоятгӯ.

Имшоб муҳаддисӣ кунӣ. *Авфӣ*

МУҲАЗЗАБ *а. مهذب* 1. таҳзиб кардашуда, пок кардашуда аз айб ва нуқсонҳо.

У муҳаззаб гашта буду омада,
Киброну нафсро гардан зада. *Румӣ*

2. тарбиятёфта, боалаб; хушхулк.

Чунин чизҳо аз вай омӯхтаид, ки муҳаззабтар
ва меҳтари рӯзгор буд. «*Таърихи Байҳақӣ*»
Чун касе дар гурбат ба вартан меҳнат дарафтад,
муаллаб муҳаззаб гардад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУҲАЗЗИБ *а. مهذب* 1. таҳзибкунанда, покизакунанда, беайбу нуқсон гардонанда.

Ба фиросат муҳандиси адвор,
Ба диросат муҳаззиби атвор. *Бедиа*

2. тарбиятгар, адабомӯз, мураббӣ.

У ҷавонест бетачриба, рӯзгор муҳаззиби у нагашта.
«*Равзат-ус-сафҳо*»

МУҲАЙЕ *а. مهيا* тайёр, омода; мавҷуд, ҳозир.

Яке муштзан бахту рӯзи надошт,
На асбоби шомаш муҳайе, на шуст. *Саъдӣ*

Соқию мутрибу май — ҷумла муҳайёст, вале
Айш бе ер муҳайе нашавад, ер кучоҳ? *Ҳофиз*

Дар ҳона таом муҳайе набуд, ки ба кор барад.
Авфӣ

муҳайе ва муваффо омода ва тайёр ба қадри кифоя.

Асбоби айшу ишрат муҳайе ва муваффо ва машрабу масаррат муҳайе ва муваффо аст. «*Илми симӣ*»

муҳайе доштан (*ё* қардан) тайёр ва омода карда мондан, ҳозир қардан; мураттаб қардан.

Як сари мӯе фуру нағзошӣ,
Ҷумларо он ҷо муҳайе доштя. *Ҷомӣ*

Султон тартиби аскарро аз ду табақа муҳайе медорад. *Аҳмади Дониш*

муҳайе шудан ба чизе, муҳайи чизе шудан тайёр ва омода шудан, тайёра дидан.

Султон Шихобуддин ҳамин шаб муҳайи чанг шуда. «*Таърихи Фаршита*»

МУҲАЙИЧ *а. مهيج* ба ҳаҷон оварайда; барангезанда, ташвиқ ва таҳриқкунанда.

Овози хушаш муҳайичи шавқ,
Ҷофакани ҷайби соҳиби завқ. *Ҷомӣ*

[Бойду] ба сухани хеш нарасида, он маънӣ муҳайичи ғазали подшоҳ гашт. «*Ҷомеъ-ут-таърих*»

муҳайичи фитнеса фитнаангез, балво барпокунанда.

Ҷамъеро, ки муҳайичи фитнеса ва фасод медонист,
ба теги сиёсат бигузарионид. «*Равзат-ус-сафҳо*»

МУҲАЙМИН *а. مهين* 1. нозир, нигоҳбон; 2. д. дар ҳама ҷо ҳозир нозир ва ҳофизин ҳама (сифати худо).

Ман аз диёри ҳабибам, на аз билоди рақиб,
Муҳаймино, ба рафиқони худ расон бозам! *Ҳофиз*

МУҲАЛЛО *а. محلى* ораста, зебу зинатёфта.

Ту бе ҷевар муҳаллоиву бе рахт,
Музаққоибу бе зинат музайян. *Саъдӣ*

Шер ... доништ, ки [суханои модараш] насиҳатест аз гараз мубарро ва мавъизатест ба зинати нехояи муҳалло. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУҲАНДАМ *а. مهندم* зебо ва мураттаб кардашуда, он чи ки аз ҳама ҷиҳат хуб, бозеб сохта шудааст; санги муҳандам санги ҳама паҳлуҳои нағз тарошида ва суфта.

Бар сари ин сутунҳо тоқҳо задааст ба ду ҷониб
ҳама аз санги муҳандам, ҷунони ки ҳеҷ таҷ ва гил дар
ин миён нест. *Носири Хисрав*

МУҲАНДИС *а. مهندس* 1. олимия илми ҳисоб ва хандаса; нақшакаш, андозгир, масоҳатпаймо.

Гар давндӣ муҳандисе як моҳ,
Бар дарах чун фалак набурдӣ роҳ. *Низомӣ*

Муҳандисонро назди худ хонд, то шакли он баркашиданд. *Авфӣ*

Эи динору гавҳар ҳазорон-ҳазор,
Ки оиро муҳандис надонад шумор ... *Фирдавӣ*

2. бинокор, меъмор.

Пур аз нақшу нигор аз фарш то сақф,
Муҳандисро бар у фикру назар вақф. *Ҷомӣ*

Муҳандисони қомилро бе паргору мистар ва дигар олот мисли он [ҳоман занбур] муяссар нашавад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

3. маҷ. донон қор.

Аз ҳақиме қард шоғирде суол,
К-эё муҳандис, кист фарзанди қалол? *Ҷомӣ*

МУҲАННАД *а. مهنت* аз пӯлоди Ҳиндӣ сохташуда; ханҷари муҳаннад теги Ҳиндӣ, теги аз пӯлоди Ҳиндӣ сохташуда.

В-он, ки бар фарқи офтоб занад

Қаҳри у ханҷари муҳаннадро. *Бадри Чоӣ*

МУҲАННО *а. مهني* гуvero, балаззат; хуш.

Бахори фарруху иди хучастаст,
Ба хар ду рӯзгори у муҳанност. *Муизӣ*

МУҲАРРАМ *а. محرم* 1. ҳаром кардашуда, ҳаром шумурдашуда; манъ кардашуда.

Неъматӣ ҷаннат хуш бар дӯзахӣ

Шуд муҳаррам гарчи ҳақ омад саҳӣ. *Румӣ*

2. моҳи аввали соли қамарини Ҳинҷр (ин моҳро арабҳо барон он «муҳаррам» номиданд, ки дар он ҷанг қардан мамнӯ буд).

Аз паси хар мубораке шумест,
Аз паси ҳар муҳарраме сафар аст. *Ҳоқонӣ*
Бубин Ҳилолӣ муҳаррам, бихоҳ соғари роҳ,
Ки моҳи амну амон асту соли сулҳу салом. *Ҳофиз*

МУҲАРРАМОТ *а. محرمات* 1. ҷияҳои манъ, ҳаром кардашуда.

[Луқмон] гуфт: Ҳеҷ вақт иртиқоби муҳаррамот накуя. «*Равзат-ус-сафҳо*»

Фирӯзшоҳ ... ғайр аз истимои нағма ва хурдани шароб пинҳонӣ перомони муҳаррамоти дигар намегашт. «*Таърихи Фаршита*»

муҳаррамот ва манҳиёт ҷияҳои ҳаром ва мамнӯ.

Бар иқдоми муҳаррамот ва манҳиёт ба ҷӣ узр далелӣ намояд? «*Равзат-ус-сафҳо*»

2. ҳарамнишинон, занони ҳарамнишини; муҳаррамот ва муҳаддарот занони ҳарамнишини ва пардапӯшини.

Ҳозир шуд табибе ба маҷлиси яке аз мулуки Сомон ва қабули у дар он ҷо ба дараҷае расид, ки дар ҳарам шудӣ ва набзи муҳаррамот ва муҳаддарот бигирфти. *Низомии Арӯӣ*

МУҲАРРАР I *а.* محرر навишташуда.

Рузномаи давлат боре ба номи ӯ муҳаррар ва камолп қудрати ӯ ва вуфури сёсати ӯ дар актори олам шоеъ ва мустафиз гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲАРРАР II *а.* محرر озодакардашуда, вораста; озода аз вобастагҳои дунё.

Маънии муҳаррар он аст, ки ба шугли дунёё иштиғол надошта бошад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲАРАҚ *а.* محرق сухта.

Қариб дусаду панҷоҳ хона муҳаррақ шуда ... *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲАРИЗ *а.* محرش ташвиққунанда, барангезанда.

Уро муҳарриз шуданд, то шароб хӯрд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

МУҲАРИК *а.* محرك 1. ба ҳаракат оваранда; 2. маҷ. ташвиққунанда, барангезанда, ба шӯр оваранда.

Дар ин асно паҳлавон Асад, шох Яхё, ки муҳаррики фитна буд, аз қамохии ҳолат эълон намуд. *«Равзат-ус-сафо»*

Муҳаррик шуд чунон шавқи баландаш, Ки об афшонд бар оташ сипандаш. *Нозим*

МУҲАРИКА *а.* محركة муаннаси муҳаррик; қуввати муҳаррика қуввати ҳаракатдиханда, қуввати барангезанда, қуввати ҷунбонанда дар инсон (аз рӯи ақидаи доғишмандони қадимӣ).

Бо вуҷуди заъфи мизоч па фукдони қуввати муҳаррика ... аъзи рази ... қазм фармуд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲАРИР *а.* محرر 1. нависанда, муаллиф, мусанниф.

Муҳаррири ин мақолат ва муаллифи ин китоб гӯяд ... *«Ахлоқи Носирий»*

муҳаррири сутур (*ё* ин *авроқ*) нависандаи сатрҳо, муаллиф.

... Ба муҳаррири ин *авроқ* фармуд, ки ин китоби нафисро таъдбири кисвати алфоз мебодад кард. *«Ахлоқи Носирий»*

Муҳаррири сутур гӯяд: Ман дар ин хикоя инқоре доштам. *Аҳмади Дониш*

2. котиб, мирзо.

Накиш дараш ҳамеша ба хун даркашад сириш, Ҳамчун муҳаррирон, ки ба суриш қашанд боб. *Қамоли Хучандӣ*

МУҲАРИС *а.* محرس ҳарисқунанда, тахрисқунанда, ба хирс андозанда, барангезанда.

МУҲАРИҚ *а.* محرق сӯзонанда, сӯзанда; таби муҳаррик таби сӯзон.

Аз ғояти ғайрат ва қамоли хашм ва ғами хафакон таби муҳаррик бар вай муставил гашт. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲАРРО *а.* مهرا аз ҳад зиёд пухта; ҳил-ҳил пухташуда.

Сағро дасту пой баста дар он дег ниҳад ва пуроб созад ба сардегро ниҳода оташ барафрӯзад, то вақте ки он сағ муҳарро шавад. *«Илми сими»*

МУҲАССАЛ *а.* محصل 1. ҳосил кардашуда, ҳосилшуда, ба даст овардашуда.

Толибони ин фанро ба майманати мушоҳада ва баракати муталаааш нафъе қомил ва ҳазеи шомил муҳассал ва муяссар гардад. *«Илми сими»*

2. мазмун, маънӣ, ҳулоса.

Муҳассали он нома ин буд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲАССАН *а.* محسن ихтоташуда бо ҳисор; мустақкам ва забтнопавар (дар боран қалъа ва ҳисор).

Гуфтам: Равам ба Макка, ҷўм дар он ҳарам Кунче, ки сар ба ҳисни муҳассан дароварам. *Ҳоқонӣ*

МУҲАССИЛ *а.* محصل 1. ҳосилқунанда, ба даст оваранда; 2. гирандаи хироч, андозчин; омил хироч, маъмури ҷамъоварии хироч.

Гуфт: Худ доӣ ба мо дил, Ҳофиз, Мо муҳассил бар касе нагмоштем. *Ҳофиз*
На ҳарфи талаб бар забонҳо равон,
На ҷуби муҳассил, на килки авон. *Ҳотифӣ*

МУҲАШШО *а.* محشى хошия кардашуда, хошиянок кардашуда, ҳошиядор (дар боран китоб), ба воситаи хошия шарҳефта.

Зи шарҳаш матни доноӣ муҳашшо, Тасаввуфро зи рақсаш даст боло. *Нозим*

Муҳашшо қардан хошиядор қардан, хошия навиштан. Дар вақти хуши худ бар вафқи нипорат китоби «Футуҳот»-ро муҳашшо мекардам. *Ҷомӣ*

МУҲАҚҚАР *а.* محقر 1. ҳақир шумурдашуда; ҳақир, кам-арзеш, ночиз.

Дар тарозуи марди бофарҳанг
Ии муҳаққар ҷӣ вази дораду санг. *Низомӣ*
Мекашан ҷони муҳаққар пеш мурони дарат,
Афв фармо, а-он ки бошад тухфан мурои ҳақир. *Қамоли Хучандӣ*

Ҷон нақди муҳаққар аст, Ҳофиз,
Аз баҳри нисор хуш набобад. *Ҳофиз*

2. хурд, майда; танг.

Агарчи ин қабутар ... луқман муҳаққар аст, аммо ... андаке тасалли метавон дод. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Искандар ҷавоб дод, ки тааммул мекунам, ки арсаи ҷаҳон ба ғоят муҳаққар аст. *«Ахлоқи Муҳсинӣ»*

3. ҷизи андак, миқдори каме аз ҷизе.

Ман бад-ин муҳаққар бо ту дар мақоми музояқе нестам. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Аз он ҷи ӯ ҳосил қардӣ, муҳаққаре ба нафақан худ сарф қардӣ ва боқиро ба ғуқаро тасаддуқ намудӣ. *Ҷомӣ*

МУҲАҚҚАҚ *а.* محقق таҳқиқшуда, собитшуда, собит, саҳеҳ, аниқ.

Нисбати ӯ наздики муаррихон муҳаққак аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Қитбуқо гуфт: Агар дили ту бо подшоҳ рост аст, бифармой, то таъомати қалъахоро хароб гардонанд, то он маънӣ муҳаққак гардад. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

Маликро нест ин маънӣ муҳаққак,
Ки муқд аз ғамзи ғаммозон ҳазон аст. *«Хористон»*

МУҲАҚҚИҚ *а. محقق* 1. таҳқиққунанда, аҳли таҳқиқ, мудаққиқ, қўядан ҳақиқат.

Илм чандон ки бештар хонӣ,
Чун амал дар ту нест, нодонӣ;
На муҳаққиқ бувад, на дошиқманд,
Чорлоб, бар у китобе чанд. *Саъдӣ*
Ҳақиқат воҳид асту ваҳдати ӯ,
Бувад марди муҳаққиқро муҳаққақ. *Ҷомӣ*

2. дар тасаввуф — шахси ба ҳақиқати ашъё пай бурда, ориф.

МУҲАҚҚИҚОНА *а. محققانه* 1. ҳақиқатқўёна; 2. дар тасаввуф — орифона.

Вақте дар сафарни Ҳичоз тоифан ҷавонони соҳибдил ҷамроҳи мо буданд ҳамдам ва ҳамқадам, вақтҳо замзам бикардандӣ ва байте муҳаққиқона барғуфтанди. *Саъдӣ*

МУҲАҶҶАЛ *а. محجل* (аспи) сафедпо.

Ҳаббазо, аспе муҳаҷҷал, маркабе тозиниҷод,
Наъзӣ у парвинишону сумми у хорошиҷан.

Манучехрӣ

МУҲИБ I || МАҲИБ *а. مهيب* боҳайбат, сахмнок, касе ё чизе, ки аз вай метарсанд, ҳавлангез.

[Искандар] гуфт: Ин ҷи сурати ғариб аст ва хайкали маҳиё? *Ҷомӣ*

Худованди ман маликулҷибол амир Додро ҷуфте сати ғури фиристода буд сахт бузург у муҳиб.

Низомии Арӯзӣ

[Шер] ин мууроот барон он мекард, то захраам аз дидори маҳибаш об нашавад. *Аҳмади Дониш*

МУҲИБ II || МУҲИББ *а. محب* муҳаббатбаста, дӯстдор; дӯст.

Фармуд: Эй бародар, мо ошнқ будем вақте ва акнун маъшукем, муҳиб будем гоҳе, ин замон маҳбубем. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Дустон ва муҳиббонаш дар мусибати ӯ нолону гирён гардидад. *«Фатҳнома»*

Наям аз муҳиббони дунё, ки ман
Дихам шикваи дастгоҳи сухан. *Бедил*

МУҲИЛ I *а. محيل* хилағар, маккор, фиребгар.

Чун он ҳол арза доштан, фармон шуд, ки ӯ марде муҳили мутаҳармӣ аст, имкин, ки худро мурда сохтааст, то бошад, ки ҳалос ёбад. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

... Ки ин кудак муҳил афтода бисёр
Ба нақши ҳар ду рӯ оинакирдор. *Нозим*

МУҲИЛ II *а. محيل* ҳавлангез, хавлноқ.

Чу берун шуд аз Қозарун як-ду мил,
Ба пеш омадаш санглохе муҳил. *Саъдӣ*

МУҲИМ(М) *а. مهم* 1. амри азим, кори аҳамиятнок.

Вузарон Нутшервон дар муҳимме аз масолеҳи мамлакат андиша ҳамакарданд ва ҳар як аз эшон дигаргуна рой ҳамезад. *Саъдӣ*

Модар ба муҳимми табх дардохт,
Чудғаш ба ҳазор лутф бинвохт. *Шоҳин*

Гуфтаи: ... Маро бо соҳиб ин саро арзи эҳтиёҷест ва муҳимме ба таъҷил. *Аҳмади Дониш*

муҳимми хатир кори бузургӣ ҷидаӣ, вазифи муҳим.
... Ҳаҷдаҳ сол бад-он муҳимми хатир қиём намуд.
«Равзат-ус-саф»

2. лозим, зарур, воҷиб.

Муҳимтар коре он аст, ки аз кори лашкар ва мавоҷиби эшон боҳабар бошӣ. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

◇ **баромадани муҳимми касе** ҷиро шудани кор; осон шудани мушқили касе.

Муҳиммашон баромада ва зиёфаташон тамои шуда буд. *Садрӣ Зиё*

муҳимми касеро киёфат кардан қиёма аз қуштани касе.

... Ба хобгоҳи Солеҳ шитофта, муҳимми уро киёфат кунанд. *«Равзат-ус-саф»*

МУҲИММАТ *а. مهمت* муаннаси муҳим(м) кори азим, кори аҳамиятнок.

МУҲИММОТ *а. مهمات* ҷ. муҳиммат.

Соли дигар гар тарован ворахид
Аз муҳиммот, он тараф хоҳам давид. *Румӣ*

Халали фоҳиш ба муҳиммоти мулк роҳ ёфта.
«Равзат-ус-саф»

◇ **муҳиммоти касеро баровардан** кор ва эҳтиёҷоти касеро ба ҷо овардан.

Буте чун барорад муҳиммоти кас,

Ки натвонад аз худ бирондан мағас? *Саъдӣ*

муҳиммоти сафар лавозимоти сафар, он ҷи вақти сафар зарур бошад.

МУҲИМПАРДОЗ *а. مهم پردازى* корпардозӣ, пешбарии корҳои аҳамиятнок, ба анҷом расонидани корҳо.

Бори дигараш дар ... муҳимпардозӣ ... имтиҳон фармуд. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

МУҲИН *а. مهين* 1. хору заилиқунанда; 2. маҷ. нестқунанда, аз байн баранда.

Андароеду бубинед инчунин

Сард гашта оташи гарми муҳин. *Румӣ*

МУҲИТ *а. محيط* 1. иҳотақунанда, гирд печондагиранда.

Моҳо ҷамоате бошем ба гирди вай муҳит.

«Равзат-ус-саф»

муҳит шудан гирди ҷизеро гирифтан, муҳосира кардан.

Чун ба Ҳирот расид, лашқарҳо перомуни шаҳр муҳит шуданд ва аз ҷонибайн ҷанг оғоз карданд. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

Ди дар миёни зулф бидидам руҳи нигор
Бар ҳайате, ки абр муҳити қамар шавад. *Ҳофиз*

2. дарбаргиранда, фарогиранда, шомил.

Ҳиммати ту муҳит чун фалак аст,

Неъматӣ ту басит ҳамчу хавост. *Муизӣ*

Чӣ мураккаб дар ин фазо, ҷи басит

Ҳаёт ҳукии фано ба ҷумла муҳит. *Ҷомӣ*

3. доира.

Чун лашқари шоҳи Чин доира заданд ва лашқари Искандарро дар миён оварданд, пиндошӣ, ки марказ дар миёни муҳит аст. *«Хористон»*

бар муҳити ... давродаври ... гирдогирди ..., атрофи ...

Аз андуруни гуш фазосет аз асбоб бар муҳити он ниҳода. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

4. мат. хати доираӣ.

Аз марказ ба муҳит омаданд ва ҳар ду хатти

рост, ки аз марказ ба муҳит оянд, баробар бувад.
Ибни Сино

5. укёнус.

Дар дили мо гар намеоя, ба чашми мо биё,
Аз муҳит андеша дорӣ, бар лаби дарёе бие! *Сайидо*

Табақан аввалӣ хоки хушк, ки се рубъ ба муҳит
муғрак аст. *Аҳмади Дониш*

6. номи китобе доир ба фикр.

Инчунин руҳаст бихондӣ дар «Васит»,
Е будаст ин масъала андар «Муҳит». *Румӣ*

◇ муҳити амал бахри оруз, дарёи ҳавас.

Чунон ба ёди ту дар хок метамам, гӯӣ,
Ки дар муҳити амал моҳин саканқурам. *Шоҳин*

муҳити маввоҷ киноя аз дунёи тағйирёбанда.

... К-он дода дар ин муҳити маввоҷ
Сармоян ақлу дин ба тороч. *Ҷомӣ*

(ин) муҳити сароб киноя аз дунё, ки ғӯё мавҳумаст.

Зи дарди ташнагиҳои дар ин муҳити сароб
Диле ғудохтаему, расядам ба об. *Бедил*

муҳити сипехр киноя аз фалак, осмон.

Кӯшке дошт сар кашид ба авҷ
Аз муҳити сипехр ёфта мавҷ. *Низомӣ*

муҳити синтез киноя аз майдони ҷангу ҷидол.

Зи ҳар сӯ яке Дачдан мавҷрез
Равон шуд сун он муҳити синтез. *Ҳотифӣ*

УҲҶИШ а. *موجش* ваҳшатовар, ғамгин ва андухгункунан-
да; *муф.* муваҳҳиш.

[Ҳарҷанг] ин хабарни муҳиш ... бозгӯфт.

«Аноғори Сухайлӣ»

УҲҶИ(К) а. *محي* 1. ҳақдор, ҳаққонӣ; ҳақиқатгӯӣ, рост-
гӯӣ.

Ҳар як аз ин тавоғи ҳаштгона ду муташаббҳ
дорад: яке муҳиқ ва дигаре мубгил. *Ҷомӣ*

Агарин ҷанг ба тариқи бағӣ ва фасод бувад ва
агар аз роҳи ҳақ бувад, албатта зафар муҳикро
бувад. *Аҳмади Дониш*

2. рост, ҳақ.

Ин хабарҳо в-ин ривоёти муҳик
Сад ҳазорон пир бар вай муттафиқ. *Румӣ*

УҲОБО||МУҲОБОТ а. *محبابات* 1. муомилан нағз,
муомилан бозғиром; мурувват ва новат.

Бидонад, ки ин арз озарм нест,
Сухан бар муҳобю бо шарм нест. *Фирдавӣ*

Падар бо писар кин баророста,
Муҳобо шуда, меҳр бархоста. *Низомӣ*

муҳобо ва мудоро мурувват ва созиш.

Шер гуфт: Дар тақрири авбоби муносаҳат муҳобо
ва мудоро шарт нест. *«Аноғори Сухайлӣ»*

бе муҳобо бераҳм; бе риоя.

Чандон ки ришӯ гиребонаш ба дасти ҷавон
афтод, ба худ даркашид ба бе муҳобо ғуру кӯфт. *Сағдӣ*

муҳобо қардан мурувват ва раҳмидиҳӣ ба кор бурдан,
поси хотир намулдан, риоя қардан.

Яъқуб гуфт: Ҷро бигӯед, ки аз фарзандони
Иброҳим ҳастем, то магар шуморо муҳобо кунед.
«Табрихи Табарӣ»

Ҷарҳи синтезакор муҳобо намекунад,
Ҳеҷ аз ҷафо намонд, ки бо мо намекунад.

Збиди Зокони

муҳобо раҳо қардан тарк қардани мурувват, риоя ва
мадуро нақардан.

Муҳобо раҳо қарду шуд гармхез,
Забон қард бар посухи шох тез. *Низомӣ*

2. бок, тарс.

Аз марг на маро муҳобо бошад ва на касро.

«Табрихи Табарӣ»

Муҳобо нест аз барқи ҳаводис ҳушачиноро,
Намегирад гиребон шеҳна кутаҳостиноро. *Соиб*

МУҲОВАРА||МУҲОВАРАТ а. *محاورات* гуфтугӯ, са-
волу ҷавоб бо ҳамдигар; сӯҳбат.

Подшоҳ гуфт: Шарт он аст, ки имшаб бо якдигар
сӯҳбат дорем ва лутфи муҳовараи сухан пардозем.

«Хористон»

Фасле ду ҳамои руз иттифоқи баёз афтод дар ҳусни
мушаррат ва одоби муҳоварат. *Сағдӣ*

МУҲОВАРАТ а. *محاورات* ҷ. муҳовара||муҳоварат.

Рисолаест мусаммо ба «Бадъ-ул-нишо» муштамил
бар муҳовароти хитобӣ ва ҷавобӣ. *«Илми симиё»*

Аз ҳар боб муқоламот ва муҳоварот дар миён
ниҳодем. *Аҳмади Дониш*

МУҲОДАНА а. *مهاده* мусолиҳа, сулҳ ва ошӣ қардан бо
ҳамдигар.

Муҳассилои Фаранг ҷиҳати таҳсил ваҷҳи муҳо-
дана ба шаҳр даррафтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲОДАСА||МУҲОДАСАТ а. *محادثات* гуфтугӯ, му-
сохиба, муқолама.

Бо бахсе машғул шуда, муҳодасанӣ мо дароз
кашид. *Авфӣ*

Рӯй аз муҳодасати у гардонидан мурувват надо-
нистам. *Сағдӣ*

Ҳасан дар аснои муҳодаса ва муҳовара шикоят
вазир ва султон бар забон овард. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҲОЗО||МУҲОЗОТ а. *محاذات* 1. рубарушавӣ, му-
қобили якдигар шудан; дар муҳозоти ..., бар муҳозоти ...

ру ба рӯи ..., муқобили якдигар.

Чун суфур дар муҳозоти якдигар омада ҳамлаҳо
мутавадир шуд ... *«Равзат-ус-сафо»*

2. баробарӣ, мусовот.

Он шахр бо мулк дами мусовот зада, бо қардан-
қашон ва сарфарозон қадами муҳозот пеш мени-
ход. *«Равзат-ус-сафо»*

3. маҷ. муқобала; парҳош.

Ҳоконӣ, ҳанӯз най ҳосаи худой,
Бо ҳосагон мағу, ки муҳозо бароварам. *Ҳоконӣ*

МУҲОЗӣ а. *محاذي* ру ба ру шуда, муқобил.

Қўҳ аз муҳозини руоси эшон дур шуд.

«Равзат-ус-сафо»

Он ҷонвар ... сина ба замин ниҳод ва муҳозини ман
ва улоғ бар замин афтод бар мо назар медаҳт.

Аҳмади Дониш

МУҲОҚО||МУҲОҚОТ а. *محاکاة* 1. ба таъри тақлид
нақл қардан, монанди касе гап задан, қорхон касеро
тақлид қардан.

Ҳоли эшон дар ташаббуҳ ба уламо ва азкийе ҳам-чун ҳоли баъзе ҳайвонот аст дар муҳокоти афъол ва аҳвол инсонӣ чун қирада ва тўтӣ, ё қудакон дар ташаббуҳ ба болонгон. «Ахлоқи Чалолоӣ»

2. мунозира, мувоҳида; муҷодила.

Хар ҷӣ қардӣ, кас ба сабаби насаб бо вай муҳоко накардӣ. *Авфӣ*

Гар ба майдони муҳокои ту ҷавлон ёбам,
Гӯн дил дар ҳамаи ҷавғони забон андозам. *Саъдӣ*

МУҲОЛ *а. محال* 1. номукин, имконнопазир, ношуданӣ.

Муҳол аст, ки хирадмандон бимиранд ва беҳунарон ҷон эшон бигиранд. *Саъдӣ*

Ҳаст ҷунбонидан аз ҷо кӯҳи оханро муҳол,
Гарчи гардад сар-сари шавкӣ руҳат оҳанрабо. *Ҷомӣ*
Ҳаёии муҳол фикри хом, ораун ношуданӣ, фикри амалӣ шуданаш номукин.

Боре ба насиҳаташ гуфтанд: Аз ин ҳаёии муҳол тачаннуб кун! *Саъдӣ*

2. ҷизе ё корн номукин, ношуданӣ, ғайри қобили имкон.

Ту омадай ва муҳоле металабӣ. *Авфӣ*

Пирӣ муғон ҳикояти маъкул мекунад,

Маъзурам аз муҳоли ту, бовар намекунам. *Ҳофиз*

МУҲОЛАНДЕШ *محال اندیش* орауманди мақсиди ношуданӣ, хомтамаъ.

Даҳони танги ту дилхоҳи ҷони Ҳофиз шуд,
Ба ҷон бувад хабарам з-ин дили муҳоландеш. *Ҳофиз*

МУҲОЛОТ *а. محالات* ҷ. муҳол номукинхо, ҷизҳои ношуданӣ, ношуданиҳо.

Ба рӯзгори ҷавонӣ асири ишқ шудам,
Ман ин маҳал эн кӣ ҷӯям, ки аз муҳолот аст. *Муиззӣ*

Танҳо нишастани маҷмӯъ [одамӣён] аз қабили муҳолот бошад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

МУҲОМАЛАТ *а. محامالت* бореро бо ҳам бардоштан, кореро бо ҳам ба ҷо овардан; ба ҳамдигар сабр ва таҳаммул кардан дар коре.

Чақорум мусоламат ва он муҳомалат аст дар вақт тасодуқи орои муҳталифа ва тарокуми аҳвион мутафарриқа. «*Ахлоқи Чалолоӣ*»

МУҲОРАБА||МУҲОРАБАТ *а. محاربات* ҳарбу зарб бо ҳамдигар, ҷангу муқотила, разму пайкор дар майдони ҷанг.

Бо ман ба муҳораба пеш оӣ! *Авфӣ*

Аҳавайн бисоти муҳорабат дарнавардида ба фармони султон амал намунад. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҲОРАБОТ *а. محاربات* ҷ. муҳораба||муҳорабат.

Баъд аз муҳоработ бар вай зафар ёфт.

«*Равзат-ус-сафо*»

МУҲОРАСА||МУҲОРАСАТ *а. محارسة|محارسات* ниғабонӣ, ниғадорӣ, муҳофизат.

Маслаҳат он мебинам, ки мулки қаноатро муҳорасат кунӣ. *Саъдӣ*

МУҲОРИБ *а. محارب* муҳорибакунанда, ҷангу ҳарбкунанда, ҷанговар, мубориз.

Ба базм-андарун ҷун Уторид мусонд,
Ба разм-андарун ҷун ғазанфар муҳориб.

Манучехрӣ

МУҲОСАБА||МУҲОСАБАТ *а. محاسبة|محاسبات* бо ҳамдигар ҳисоб кардан, ҳисобгирӣ; бо касе ҳисоби кардан.

Онро, ки ҳисоб пок аст, ба муҳосаба ҷӣ бок.

Саъдӣ

Агар то сад соли дигар хоҳанд, ки онро истифода ва эътибор кунанд, муҳосабан битиҷҷебро бо олот, ки ба кор бурдаанд, муқобала кунанд, филҳол ҳақ аз ботил возеҳ гардад. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

ИЛИИ МУҲОСАБАТ илми ҳисоб.

Ба дар илми муҳосабат, ҷунон ки маълум аст, ҷизе донам. *Саъдӣ*

муҳосаба кардан ҳисоб кардан.

Сирри мақсудро мувоқаба кун,

Нақдӣ авҷотро муҳосаба кун. *Ҷомӣ*

МУҲОСАБОТ *а. محاسبة* ҷ. муҳосаба||муҳосабат.

Исми Қапакро низ муқаррар фармудем, ки дар муомалот ва муҳосабот, ки дар ин шаҳр воқеъ шавад, мазкур гардад. «*Фатҳнома*»

МУҲОСАРА *а. محاصرة* иҳота намудан, атрофи ҷизеро пешонда гирифтан.

Лашкари Қизилбаш шаҳри Насафро, ки иборат аз Қаршиш, муҳосара карданд... миёни Миёнкот буданд. *Восифӣ*

МУҲОСИБ *а. محاسب* ҳисобчи, ҳисобдор, ба ҳисобгиранда.

Аблаҳ, ки диҳад қурола ба ранҷ,
Бехтар ин муҳосибӣ дирамсанҷ. *Ҳисрави Деҳдаӣ*

...Дастгоҳи ҷоҳу ҷалолаш аз киёси муҳосибӣ фикру ҳаёл берун буд. *Аҳмади Дониш*

МУҲОТ *а. محاط* иҳота кардашуда.

Он ҳисорест, ки оби Сайхунро дар он маҳал ба оби Хучанд таъйир менамояд ва бар атрофи он мегардад, ҷунон ки се тарафи қалъа муҳот ба об аст. «*Равзат-ус-сафо*»

Даме ки оннаи хешро зади сайқал,
Муҳтар ҳам ариш аст, мар-турот муҳот. *Бедии муҳот* ва махсур дар иҳота ва муҳосара гирифташуда.

Бо он ки папҷоҳ ҳазор мард дошт, беш аз даҳ дарвоза муҳот ва махсур нашуд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҲОҶАЗАТ *а. محاذات* ниғабонӣ, ниғадорӣ.

Ҳар як дар муҳоҷазати он... ҷаҳди балиғ намунанд. *Авфӣ*

Рузе, ки бар тахти шоҳӣ ҷулаус кард, бианишаро, ки оби он шаҳр аз қучот ва маҷро ва мадҳали онро неқ муҳоҷазат кунанд. *Аҳмади Дониш*

МУҲОҶИЗ *а. محاذي* муҳоҷизаткунанда, ниғабон.

Фармон шуд [аз Ғозон], то писарони Тоҷиддин Илдузо, ки муҳоҷизи қалъа буданд, бо зану бачча аз қалъа берун карданд. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

МУҲОҚ||МАҲОҚ||МИҲОҚ *а. محاق* охири моҳи қамарӣ, се шаби охири моҳи қамарӣ — аз шаби 27 (ё 28)-ум то 29 (ё 30)-ум, ки моҳ дида наmeshавад.

Бадро дидӣ бар ин хуш ҷортоқ,
Ҳасраташро ҳам бубин вақти муҳоқ. *Румӣ*

Иртифон пайирайин дар як дараҷа мӯҷиби муҳок аст. «*Равзат-ус-сафo*»

Бингар махи шабобӣ худ андар маҳокӣ шайб,
Э-ин пеш дар назоран рӯи чу маҳ марава. *Ҷомӣ*
дар муҳок афтодани моҳ нопади шудани маҳтоб (дар охири моҳ).

Тоқтаман тоқ шуд ва моҳи сабрам дар муҳок афтод. *Авфӣ*

муҳок омадан бар чизе нопади шудани чизе.

Гар офтоб бибинад банону килки туро,
Эп рашкӣ килки ту ояд бар офтоб муҳок. *Муиззӣ*

МУҶОҶАРАТ а. مهاجرات хичрат, кучидан аз ҷое ба ҷое.

Синаи моро ба илтиҳоби забонан оташин муҳо-
ҷарат сӯзе беш аз пеш. «*Анвори Сухайлӣ*»

МУҶОҶИР а. مهاجر 1. кучида, хичрат карда; 2. касе,
ки бо Мухаммад аз Макка ба Мадина кӯчидааст.

Пайғамбар ... бо ҷамоате аз муҳоҷир ва ансор
аз паси ғиён битохтанд. «*Таърихи Табарӣ*»

МУҶАБ|МУҶАБ а. موجب 1. Ҷоғӣ, мусбат; 2. грам. мус-
бат.

Чунон ки ғрем: «Мардум ҳайвон аст» ё ғрем:
«Мардум ҳайвон нест», опро, ки «хаст» ғрем, муҷаб
хонанд. *Ибни Сино*

МУҶАВВАЗ а. مجوز ҷонз шумурдашуда, раво, ҷонз.

Дар адиёни собида иртиқоби ин амр муҷавваз
бува. «*Равзат-ус-сафo*»

Қатли шахс ба ҳеҷ ваҷҳ муҷавваз набошад. *Аҳмади Дониш*

МУҶАВВАФ а. مجوف мпентӣхӣ, ковок, дарунхолӣ ҳам-
чун наӣ ва ғ.

Ин рағҳо муҷавваф аст ва хун андар вай ба осонӣ
мегузарад. «*Маҷмаъ-ул-ансоъ*»

Дар асон муҷавваф он ояӣ ҷавахирро таъбия
кард. «*Равзат-ус-сафo*»

МУҶАВВАҒА а. مجوفة муаннаси муҷавваф.

Аммо басар қувватест тартиб карда дар асабан
муҷаввафа, ки даръебад он суратеро, ки мунта-
бет шавад. *Низомии Арӯӣ*

МУҶАДВАЛ а. مجدول 1. ҷадвал кашидашуда; 2. раҳ-рах
кардашуда, раҳдор.

Омад қадӣ ӯ ба лутф аввал,
Шуд баргӣ гулаш зи хат муҷадвал. *Ҷомӣ*

Дам ба дам вараки ҷеҳраро ба сими сиришк му-
ҷадвал месозад, аз хошиян замири мунир маҳв
нафармоянд! *Восифӣ*

МУҶАДДАД а. مجدد таҷдид кардашуда, нав гардонид-
шуда; нав; нав пайдошуда.

Навозанда гуфт: Эй ёри азиз, ин замон, ки ту
дил аз сӯхтани ёрон бармедорӣ ... бо ҳарифони му-
ҷаддад пайванд метавон сохт. «*Анвори Сухайлӣ*»

Зарроброр шоҳи гули зард ҳар шабе
Динорхон гирд муҷаддад кунад ҳаме. *Манучеҳрӣ*

МУҶАДДАДАН а. مجدداً аз нав, аз сари нав.

Боз тоҷи давлат ва афсарон ҳамашат абадиюлит-
тисол ба дурдонаи ягонаи баҳри давлат ва иқбол
муҷаддадан мурассаъ гардид. *Восифӣ*

МУҶАДДАР а. مجدر 1. мубталон беморин обила, обила
бароварда; 2. парзадарӯӣ, ҷутур.

Ба бреса мақун ваъда бадруд моро.
Ки рӯи вафо гардад аз вай муҷаддар. *Мантиқӣ*
... Пас обила барояд, сурат шавад муҷаддар.

Ҳоконӣ

МУҶАЗ|МУҶАЗ а. موجز кутхоқкардашуда, мухтасар.

Сухане, ки дар маониби касе гуянд, агарчи муҷаз
ва мухтасар бошад, қабул набояд намурад.

«*Анвори Сухайлӣ*»

Гуянд, ки Ҳасани Саббоҳ руқъахоро бисёр мух-
тасар ва муҷаз навиштӣ. «*Равзат-ус-сафo*»

МУҶАЗЗИБ а. مجذب ҷазбкунанда, ба худ кашанда.

Ҳамоно муҷаззибе ин киштиро ба худ мекашад.
Аҳмади Дониш

МУҶАЗЗО а. مجزا ба ҷузъҳо ҷудошуда; аз ҳам ҷудошу-
да.

Рӯзи ҳама кас ҳаст зи таъфики ту равшан,
То дар қалами ту шаби торик муҷаззост. *Муиззӣ*

МУҶАЛЛАД а. مجلد 1. ҷилд кардашуда, муқова карда-
шуда.

Ва монанди авроқи китоби муҷаллад ба шерозан
мувофақат бо ҳам пайваста ... *Восифӣ*

2. китоби ҷилдшуда, ҷилд.

Ба эҳтимоми ту соли дигар тамои кунан
Нигошта ба мадеҳи ту сад муҷалладро. *Муиззӣ*

↳ дафтери сабзи муҷаллад кинои аз гунҷан ғишшу-
куфта, ки аз ру ба паҳлу ғилофи сабзи барг дорад.

Дафтери сабзи муҷаллад, ки гулаш ҷомеъ шуд,
Ҳаст шерозан ӯ зарду варақҳо ҳама ол.

Бадрӣ Ҷонӣ

МУҶАЛЛАДОТ а. مجلدات ҷ. муҷаллад 2.

Дар зикри маосир ва манокӯби ӯ муҷалладот
пардохтаанд. «*Равзат-ус-сафo*»

МУҶАЛЛИД а. مجلد ҷилдкунанда, сахҳоф.

Рӯзе дар бозори Атторони Самарқанд дар дукони
муллозодан муҷаллид иншаъта будем ва монанди
авроқи китоби муҷаллад ба шерозан мувофақат ба
ҳам пайваста, гуфтугӯи бадеҳа ва мушоара дар
мён доштем. *Восифӣ*

МУҶАЛЛО а. مجلا ҷиллофта, ҷило додшуда, сайқал до-
дашуда; дурахшон, тобон.

Қаде мисрон рангине, варақафшон баногӯше,
Баёзи гардани софе, муҷалло нуқран ҳоше.

Сайидо

Меҳмонсарои ороста ва мусаффо дорад ва зуруф
ва авони муғалло ва муҷалло. *Аҳмади Дониш*

МУҶАММАЛ а. مجمل ороста ва зебу зинаътафта.

МУҶАММИЗ а. مجمىз шутурсавор, қосиди шутурсавор.

Пас аз он ба рӯзе чанд муҷаммизе расид аз Ҳи-
рот. «*Таърихи Байқақӣ*»

Аз дур муҷаммизе пайдо шуд, аз роҳ амир Му-
ҳаммад ӯро бидид ва тез парафт, то пурсад, ки му-
ҷаммиз ба ҷи сабаб омадааст. «*Таърихи Байқақӣ*»

МУҶАРРАБ *а. معرّب* 1. таҷриба кардашуда; аз таҷриба гузашта; 2. таҷрибадида, корозмуда; ботаҷриба.

Таҷрибат кардаму доно шудам аз кори ту ман,
То муҷарраб наштавад, мардуми доно наштавад. *Манучехрӣ*

Тарёки муҷарраб аст хокаш.

Иксии вучуд ишқи локаш. *Ҷомӣ*

Муҷарраб ва музаҳҳаб таҷрибадида, озмуда, тарбия-
ёфта.

Сапқун, ки ҷавоне содадил буд ва ба таҷрибаи
рӯзгор муҷарраб ва музаҳҳаб пагашта, ин маъниро
аз Чингизхон банд дид. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҶАРРАД *а. مجرد* 1. танҳо, аз мардум дур, танхонгу-
зида.

Дарвеше муҷаррад ба ғушаи сахрое нишаста
буд. *Саъдӣ*

Муҷаррад бошу бар риши ҷаҳон ханд,

Зи мардум бигислу бар мардумон ханд. *Убайди Зоконӣ*

2. ҷудо, озод, фориғ.

Гарчи муҷаррад шавӣ аз ҳар касе,

Бар сари он низ намонад басе. *Низомӣ*

Во он ки аҳли дил зи алоқи муҷаррадад,

Дар доми зулфи силсилазуби мукайдаданд. *Ҷомӣ*

3. танҳо, ягона.

Ҳоҷа чун он абри бонгдору хатарнок

Ҳаст ба қавлу амал ҳамеша муҷаррад. *Манучехрӣ*

4. бараҳна, урьён.

Умрест, к-аз либосе тааллуқ муҷаррадам,

Нагрифтааст хори ғаме доянаи маро. *Физулий*

Оре, ки офтоби муҷаррад ба як шӯё

Беҳи кавокиби шаби ялдо барафганад. *Ҳақонӣ*

5. марди безан.

Шиноварест, ки бастанд санг бар пояш,

Муҷарраде, ки гирифтори калхудой шуд. *Сониб*

6. ғайримодӣ, ҳамчун ақл, ҳуш, нафс ва ғ. (ба ақи-
даи олимони қадим); абстрактӣ.

Дар ҳама рутбаҳои имконӣ

Чӣ муҷаррад, чи ҷисму ҷисмонӣ. *Ҷомӣ*

Ақл аз у маънии муҷаррад баст,

Ҷисм аз у бар хати қуюд нишаст. *Бедил*

♦ **ба муҷарради ...** ба маҳзи ..., танҳо ба ..., маҳ-
зи ...; баробари ...

Шер гуфт: Ба муҷарради гумон наздикони худро
дуру маҳдур гардонидан ... теша бар пой худ задан
бошад. *«Анвори Суҳайлӣ»*

Ба муҷарради ин ниндо ҳоб хо ҳуш аз сарам до-
ман афшонд. *Бедил*

МУҶАРРАДРАВ *معجرو* танҳо зинадикунанда, танхон-
гузида, озод аз алоқи дунё.

Муҷаррадрави хонапардоз бош,

Ҷавонмарду дунёбарандоз бош. *Саъдӣ*

МУҶАССАМ *а. مجسم* дар шакле таҷассум карда, ба худ
ягон шакл пайдо намуда, шакл пайдо карда, ба сурати
ҷисм даромада, дорони ҷисм.

Синоии туст қадар, гар муҷассам аст қадар,

Хусоми туст казо, гар мусаввар аст казо. *Манучехрӣ*

♦ **бодӣ муҷассам** *киноя* аз аспӣ тезрав, бодло.

В-ар Сулэймон дошт бодӣ номуҷассам зери тахт,
Мар-гуро бодӣ муҷассам зери рон омад пайид. *Муиззӣ*

МУҶАССАМА *а. مجسمه* чини дар ягон шакл таҷассум
намуда.

МУҶАССАМОТ *а. مجسمات* ҷ. муҷассама.

Аммо хандаса саноатест, ки андар у шинохта
шавад холи авзои хутут ва ашқоли хутут ва муҷас-
самот. *Низомии Арӯзӣ*

МУҶАССАС *а. مجسمين* гачқорӣ кардашуда, бо гач маҳ-
кам кардашуда.

Чун Маъмун ба байтуларӯс биёмад, хонае дид
муҷассас ва мунаққаш. *Низомии Арӯзӣ*

Чун кубуриро муҷассас кардаанд,

Пардан пиндор пеш овардаанд. *Рӯмӣ*

МУҶИБ *۱. موجب* 1. сабаб, бонс.

Ишқи туву тавба — обгинаву санг аст,

Номӣ нақу дар раҳи ту муҷибӣ нанг аст. *Қамоли Хуҷандӣ*

Ба бе муҷиб дурушӣ накунад ва аз тундани
хучҷати бисёр малул нагардад. *Аҳмади Доғиш*

муҷиб шудан сабаб шудан; 2. тарз, равиш.

Эълом дод, ки ҳол бар ин муҷиб аст. *Авфӣ*

♦ **ба (ё бар) муҷибӣ ...** ба асоси ..., мувофиқи ...

... Ба муҷибӣ ишораи дар ҷустуҷуд буд. *Авфӣ*

Бар муҷибӣ ваъда, ки бишнӣ,

Аз маънии ҳештан бичунбинд. *Ҷомӣ*

муҷибӣ *итминонӣ* қалб он чи ки боиси осонии дил
бошад, *итминон*бахш.

МУҶИБ *۱. موجب* 1. ҷавобдиҳанда, ҷавобгуянда.

Булбул ҳаме бихонад дар шоҳсори бед,

Сор аз дарахти сарв мар-уро шуда муҷиб. *Рӯдакӣ*

Ҳосилулаири аз он сулои ғариб

Ҳеҷ касро наёфтанд муҷиб. *Бедил*

МУҶИБОТ *а. موجبات* ҷ. муҷиб *۱. موجب*.

Ба истифоси муҷиботи он таъмиул ҷуръат на-
муд. (1) *«Анвори Суҳайлӣ»*

МУҶИД *۱. موجب* 1. эҷодкунанда, эҷодкор.

Туро шарм аз вучуде реҳт бар сар,

Ки бошад муҷидаш ҳаққоку заргар. *Нозим*

МУҶИД *۱. موجب* 1. эҷодкунанда, эҷодкунан-
да.

Ҷавосеро амр дод, то дар талаби Довуд муҷид
бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҶИР *а. مجير* 1. дастгиранда, паҳоҳдиҳанда, ҳомӣ, даст-
гир, дастбёр.

Парда, эф саттор, аз мо во мағир,

Бош андар имтиҳон моро муҷир. *Рӯмӣ*

Чун бидидаш, гуфт: Ин ҳаёба бигир

Чун маро гаштӣ муҷиро дастгир. *Рӯмӣ*

МУҶМАЛ *а. مجمل* 1. ҷамол кардашуда, ба таври ҳуло-
са додашуда.

Мусибат гарчи хуш набвад муфассал,
Намолам лек бо мазмуни муҷмал. *Ховиқ*

Агар муҷмал бувад, ба тафсил бинавиштамй ва
агар муфассал бувад, муҷмал кардамй.

Аҳмади Дониш

2. сухани иҷмол кардашуда, сухани хулоса кардашуда; хулоса.

Нависандан айём муҷмалу муфассали мадонни
михиро ба арҳами минҳо ва минзолик, чандон
ки аз мизонн қиёс фозил омада, дафъае боқӣ нагузоста. *Восифӣ*

Бо ту гуфтам муҷмалн асрорро,
Мухтасар овардам ин гуфторро. *Ҷомӣ*

3. иҷмолан, мухтасаран, ба таври иҷмол ва хуллас.
Шарҳи сухане, ки ғашт муҷмал мастур,
Аз рашхан килки ман памудор шавад.

«Раззат-ус-сафо»

МУҶМАЛАН *а.* *مجملا* иҷмолан, ба таври иҷмол ва хуллас, мухтасаран.

Ансоби эшон дар ин фехраст муҷмалан овардем.
«Маҷмаъ-ул-ансоби»

Ин тақрир аз «Ахлоқи Носирий» аст ва тақрири
аянал низ муҷмалан оварда. *«Ахлоқи Ҷалоли»*

МУҶОБ *а.* *مجاوب* (қаси) ҷавобгирфта, ҷавобинуида.

Ин сухан фаръи вучуд асту муҷоби тани у,

Қашии ҷизе ба ҳиҷобаш набувад ҷуз мардул.
Шамси Табрезӣ

МУҶОВАБАТ *а.* *مجاوبت* ҷавобгардонӣ ва ҳамдигар, сухан гуфтан бо ҳам.

Чашмдошт ҷунон аст, ки пайваста ниҳоли мувад-
дур, ки дар ҷамани муқоабат сабз шуда, аз ман-
бан муҷовабат шодоб дорад. *«Илми сими»*

МУҶОВАЗАТ *а.* *مجاوزت* таҷовуз, аз ҳад гузариш.

Нафас дар вақте ки мунбаис бошад ба сун мато-
либ, ором намоёд, то аз шитбозадагӣ муҷовазати
ҳад аз у содир нашавад. *«Ахлоқи Носирий»*

МУҶОВАРАТ *а.* *مجاورت* 1. қарибӣ, наздикӣ, ҳамсоягӣ;
ҳамнишинӣ, ҳамсӯхбатӣ.

Ором нест дар ҳама олам ба иттифок,
В-ар ҳаст, дар муҷоваратӣ ёри махрам аст. *Саъдӣ*

Аҷаб дар он, ки ғуроб аз муҷоваратӣ тӯтӣ ҳам
ба ҷон омада буд ва малул шуда. *Саъдӣ*

2. дар назди касе ё ҷое вақт гузарондан, муқим шудан.

Ногоҳе пой вучудаш ба гили адам фуру рафт
ва дуди фироқ аз дудмониш баромад ва рӯзҳо бар
сари хокаш муҷоварат кардам. *Саъдӣ*

МУҶОВИР *а.* *مجاور* 1. наздик, қариб; ҳамсоя.

Шундам, ки дар ҳулл каждун набобад,
Чаро бо руҳи туст доим муҷовир? *Мантқиқӣ*

Хар гоҳ, ки оташ муҷовири монат шавад, аз он
бухори тар бархезад. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

2. муқим, бошанда.

То ҷун Убайд бар сари кӯяш муҷовирам,
Ҳеҷ илтифот нест ба худӣ барин маро.

Убайди Зокони

3. муқим ва бошадан назди ибодатгоҳ, мазор ва ғ.

Ин сол дар Макка қаҳт буд ва муҷовирон аз Мак-
ка бирафтанд. *Носири Хисрав*

Аҷуза ҷавоб [дод], ки ин қабри писари ман аст
ва ман дар ин мавзёе муҷовирам. *«Раззат-ус-сафо»*

МУҶОДАЛА *а.* *مجادلة* 1. баҳс, ҷидол.

Ва ин муҷодалати мийёни эшон муддати ду моҳ
кашид. *«Таврихи Систон»*

На хар кӣ дар муҷодала ҷуст, дар муомала ду-
руст. *Саъдӣ*

муҷодала ва муқовала ҷидол ва мубоҳиса кардан бо
ҳамдигар.

Дар он наздикӣ кашафе сар ба ҷайби муқоқаба
фуру бурда буд ва он муҷодала ва муқоваларо ме-
шунд. *Ҷомӣ*

2. ҷанг, мубориза.

Дигар рӯз хар ду лашкар бар муҷодалан яқдигар
то Курбонширех бирафтанд. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*
Чун Хисрав-малик тоби муҷодалан у надошт,
мутаҳассини ғашт. *«Таврихи Фаршита»*

МУҶОЗОТ *а.* *مجاازات* ҷазодикӣ; подош
дар неқӣ ва ё бадӣ.

Ман дар ҳаққи ту ҷӣ бад кардам, ки муҷозот аз
ин наваз мекуни? *Авфӣ*

Аз хомазо даргузаштем ва баъд аз муҷозо тариқи
мудгор гирифтем ва сар ба тадорук бар қадами як-
дигар ниҳодем ва буса бар сару рӯн ҳам додем.

Саъдӣ

МУҶОЛАСАТ *а.* *مجالسة* ҳамнишинӣ, ҳамсӯхбатӣ бо касе.

Дар он вақт бо у муҷоласат ва муқолабат муяссар
нашуд. *«Нафаҳот-ул-унс»*

Агар донам, ки лонқи муҷоласати ман аст, бита-
лабам ва илло мултафити вай нашавам.

«Ахлоқи Муҳсинӣ»

МУҶОЛИС *а.* *مجالس* ҳамнишинӣ, ҳаммаҷлис.

То хушку тар насӯзӣ, машини ба дил фурузон,
Парвона сӯхт, он гаҳ бо шамъ шуд муҷолис.

Қамолӣ Хучандӣ

МУҶОМААТ *а.* *مجاامعة* 1. дар як ҷо ҷамъ омадан, фа-
роҳамони ду ҷиз, ба ҳам омешиш ва созиши ду ҷиз.

Бирав ва тичорат кун ва ҷамъ овар, ки дунёе
бо охират ҳеҷ муҷомаат накунад. *Аҳмади Дониш*

2. ҳамбистарин зану мард.

Табиат, ки ба тули иҷтимоъ ва касратн муҷомаат
заиф шуда, ба он мараз муҷомаат натавонист на-
муд. *«Раззат-ус-сафо»*

МУҶОМАЛАТ *а.* *مجااملة* хушмуомилӣ, рафторн нағз
кардан бо ҳамдигар.

Ин наваз ба муҷомалати ҷавонмардон нисбат надо-
рад. *Авфӣ*

Ба хусин муошарат ва тафакқуди аҳволи ҳам-
дигар ва муҷомалат ва мувосо кардан дар умури
моиш, аз ин оят мусовоти марду зан дозим меояд
дар ҳақгузорӣ ва ҳақталабӣ. *Аҳмади Дониш*

МУҶОНАБАТ *а.* *مجاانبة* 1. иҷтннбаварзӣ, канорагирӣ,
дурӣ гузидан.

Ту агар тавонӣ, сари хеш гир ва роҳи муҷонабат дар пеш. *Сағдӣ*

2. маҷ. бадарға.

Ин суҳан ба самъи Бурҳоншоҳ расида ... шох Тоҳирро назди амир Барид ва мулло Ҳайдарӣ Остарободиро пешӣ Имодумулқ ба муҷонабат фирӣстод. *«Табрихи Фаршита»*

МУҶОНАСАТ *а. محاسنة* ҳамчунӣ, унсирӣ; ҳамсухбатӣ.

[Арасту] муҷонасати аҳли риёзатро дуст дошӣ. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҶОНИС *а. محانب* ҳамчинс; монанд.

Андар хандаса ғуянд, ки ҳар миқдори мушорикӣ дигар миқдор муҷонисӣ худ бувад ё мубинӣ.

Ибни Сино

МУҶОҲАДА *а. مجاهد* 1. ҷидду ҷаҳд, савӣ, кушиш.

Хост, ки ... аз кайфияти муҷоҳадати у чизе маълум кунад. *Афӣ*

Гар якеро ту комрон бинӣ, Дигареро дил аз муҷоҳада реш. *Сағдӣ*

2. ҷанг дар роҳи дини ислом.

Бикун муҷоҳада бо нафсу ҷанги бисёре, Ки сулҳро зи ҷунин ҷангҳо мадам бошад.

Шамси Табрёзӣ

3. ҷидду ҷаҳд кардан ва азобу машаққат кашидан дар роҳи дин.

Ҳасан ба Басра омад ва савганд хӯрд, ки дигар наҳадад то оқибат ва ҷунон хештанро дар ибодат ва муҷоҳада дарафканӣ, ки дар он аҳд касеро он маҷол набуд. *Амтор*

МУҶОҲАДОГ *а. مجاهدات* ҷ. муҷоҳада/муҷоҳадат.

Ҳикоят кунанд, ки [дар] бидоити ҳол риёзату муҷоҳадот бисёр канида ва дар масҷиди Қазвин ба зътикоф нишастӣ. (3) *«Тазкираи Давлатишох»*

МУҶОҲАРАТ *а. مجاهرت* бо овози баланд суҳан гуфтан; ошқоро гуфтан, ба таври ҷаҳрӣ гап задан.

Султон бар ин ҳол вуқуф ёфта нахост, ки [ба] муҷоҳарат дар [ин] боб суҳан гуяд.

«Ахлоқи Носирӣ»

МУҶОҲИД *а. مجاهد* 1. ҷиҳодкунанда; ҷидду ҷаҳдкунанда.

Шоҳ дар бар гирифт зоҳидро, Шери кофиркуши муҷоҳидро. *Низомӣ*

2. ғ. ғозӣ, ҷанг ва муборизабаранда дар роҳи дини ислом; 3. ҷанговар.

Охируламу муборизони Ироқ бар муҷоҳидони Хуросон зафар ёфтанд. *«Тазкираи Давлатишох»*

Муборизиддин Алии Турон ва Шучоуддин Ҳасани Астарободиро бо саду даҳ марди муҷоҳиди сипоҳии номдор ба мусоддати аҳли Гирдиқх фирӣстодад. *«Чомеъ-ут-таворих»*

МУҶОҲИЗ *а. مجاهز* тайёркунандаи ҷиҳоз ва асбобу анҷом.

Муҷоҳизони табият ба даст боли сабо Ҳазор ноған мушкӣ татор бикшоянд.

Убайди Зоконӣ

МУҶРИМ *а. مجرم* гунаҳгор.

Ғозонхон аз ғояти отифат ва марҳамат гуноҳи он муҷримон бибахшд. *«Чомеъ-ут-таворих»*

Диялам чун номаи муҷрим сиеҳ аст, Саоди номаам ҳарфи гуноҳ аст. *Шоҳин*

МУҶРО *а. محرى* иҷро кардашуда, ҷорӣ кардашуда; ба амал овардашуда.

Рузӣ мо бин, ки аз девони ишқ

Ҷуз ба май муҷро нашуд моро барот. *Ҳофиз*

МУҶРОВУ *а. محرو* низошуда ва ба иҷро гузошташуда (дар боран ҳукм); ҷорӣ.

Зари бист тумон, ки бар сабили идрорат ва садоқат назр фармуда буд, ин замон дар ҳар вилоят муқаррар ва муайян, сол ба сол муҷрову мумзост.

«Чомеъ-ут-таворих»

МУҶРО доштан ҷорӣ намудан; татбиқ намудан.

Яке аз вузурои носеҳ гуфт: Эй худованд, маслаҳат он мебинам, ки ҷунин касиро ваҷҳи кафоф ба тағриқ муҷро доранд, то дар нафақа исроф накунад. *Сағдӣ*

МУҶТАБО *а. مجتبى* баргузида, интиҳобкардашуда.

Ҳам Мусӣ аз саноати у гашта мустатеъ, Ҳам Одам аз шафвати у буда муҷтабо. *Ҳоконӣ*

МУҶТАЛИС *а. مجتلس* ҷамъшуда, тӯдашуда.

Мановизӣ замин кушодаст ва бухорон он қадр муҷталис намегардад, ки ҳангоми хуруҷ заминро ба ҳаракат оварад. *«Равзат-ус-сафо»*

МУҶТАМЕЪ *а. مجتمع* ҷамъшаванда, фароҳамоянда; ҷамъшуда, фароҳамомалда, боло-болои кам тӯбшуда.

Ҳалқи бисёр дар эллии рояти Тоҳир муҷтамеъ гаштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Бомдоди лағоҳ кӯси раҳил кӯфта ва умаро ва сипоҳ бар дари дарғоҳ муҷтамеъ гашта, Яъқуб ду зирех пушида бар боми қаср баромад.

Аҳмади Дониш

МУҶТАНИБ *а. مجتنب* иҷтинобкунанда, парҳезкунанда.

Аввалан риюяти адолат дар бадан ва қувон худ намояд ва аз ифроту тафрит муҷтаниб шавад.

«Ахлоқи Чалой»

МУҶТАНИБ ва **МУҶТАРИЗ** иҷтинобкунанда ва парҳезкунанда.

МУҶТАҲАД *а. مجتهد* ҷаҳднок, боҷаҳд.

Гар ту қардӣ шуқро савӣ муҷтаҳад, Ғам махӯр, ки сад ҷунон бозат диҳад. *Румӣ*

МУҶТАҲИД *а. مجتهد* 1. кӯшанда, ҷидду ҷаҳдкунанда, кӯшо.

Дар ... тақсирӣ банӣ - навъ муҷтаҳид ва соӣ бошанд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. ғ. ҳалқкунандаи масъалаҳои мушкили динӣ аз рӯи муҳомаҳои ақлий, дар асоси ҳукми Қуръон, ҳадис ва иҷмоъ (фиқри ақсарияти фахон); олимӣ, ки дар улуми динӣ ба дараҷаи иҷтиҳод расида бошад.

Муҷтаҳид ҳар гаҳ ки бошад ношинос,

Андар он сурат наяндешад қиёс. *Румӣ*

МУҶУН *а. مجون* шӯхӣ ва ҳазӣ; густоҳӣ, бешармӣ.

Қасоне, ки ба самти истеҳқок мавсум набоянд ҷун аҳли шар, ё қасоне, ки ба мучуғ ва мазоҳик ва анвои маънӣ машҳур бошанд ...

«Ахлоқи Носирӣ»

M9 II M9 I موالوى 1. найчаҳои маҳин ва нозук, ки дар сар, рӯй ва дар пусти бадани нисон мерӯянд.

Яке кардаш ҳабон ноз дар бар,
Дигар мебофташ мӯи муанбар. *Ҳозиқ*

То нагардад ниқоби рӯят мӯй,
Наравӣ рукушода бар сарӣ кӯй.
То руҳат содаву ҷалил бувад,
Май маҳур, гарчи салсабил бувад. *Ҳотиғӣ*

мӯи валолат мӯе, ки хангоми таваллуд дар сари тифл бошад, мӯисари тифлӣ.

Хар сари мӯй ба фарқат зи бало шуд теғе,
Сарат аз мӯи валолат натарошида ханӯз. *Ҷомӣ*

мӯи дурӯғ мӯи ориятӣ.

Вақти арӯса шавад, шох ҳикоят кунанд,
Хар кӣ ба мӯи дурӯғ зулф ниҳад бар изор. *Ҳоқонӣ*

мӯи ҷулида мӯи ошӯфта, мӯи бетартиб.

Мӯи ҷулида соягустарашон,
Забфи паҳлу чу соя бистарашон. *Бедил*

мӯи шабгун мӯи сиёҳ.

Маи гирифтаи аз обу собунат,
Шуд чу кофур мӯи шабгунат. *Ҷомӣ*

чу шир будани мӯи касе сафед будани мӯи касе.

Агарчи мӯи ман акнун чу шир аст,
Ханӯз он завқи ширам дар замиран аст. *Ҷомӣ*

2. мӯи пусти хайвонот, пашм.

Зи пуяндагон хар кӣ муяш нақӯст,
Бикушту аз эшон бороҳеҳт пуст. *Фирдавӣ*

3. пустин, пусти қиматбаҳои хайвонот.

Ба мӯю ба бӯю ба динору зар
Шуд ораста пушти пилони нар. *Фирдавӣ*

4. маҷ. тори соз, тори асбоби мусиқӣ.

Баски дар парда ҷанг гуфт суҳан,
Бибураш мӯй, то намуяд боз. *Ҳофиз*

◇ мӯи димоғ киноя аз чизи ё одами монёшаванда, безоркунанда.

Моро зи файз нақхати наззора монёш аст,
Мижгон ба диди мӯи димоғи янғоҳи мост. *Шавкат*

мӯи миён киноя аз камар ва миёни борику нозук.

Ҳамчу бар мӯест аз ҷо бар гирифтаи бори кӯх
Пешӣ он мӯи миён боре магар бардоштаи. *Ҷомӣ*

мӯй ба мӯй нуқта ба нуқта, айнан, ба тафсил; тамоман, сар то по.

Меҳри он духтарони зеборӯй
Дар дилаш ҷой кард мӯй ба мӯй. *Низомӣ*

Шеваҳои ҷашми ӯро дар назар дорем мо,
Мӯ ба мӯ з-он ҷубиши мижгон хабар дорем мо. *Сойб*

(як) сари мӯй заррае.

Мо ба сад ҷон бун он зулф аз сабо ҷун меҳурем,
Чун ба дасти мо баҳон як сари мӯй ту нест. *Ҷомӣ*

Яке хасро бастан ғам накард,
Сари мӯе аз фарқи ӯ кам накард. *Ҷомӣ*

як мӯ киноя аз миқдори бисёр кам ва андак.

Туӣ ҷумлаву ғайри ту ҳеҷ нест,
Дар ви нуқта як мӯ хаму печ нест. *Ҷомӣ*

мӯе киноя аз каме, андаке.

Суҳан бо ӯ чу мӯе дарнагирад,

Вафо аз ҳеҷ рӯе дарнагирад. *Ҳоқонӣ*

ба сари мӯе, сари мӯе киноя аз миқдор ва дараҷаи бисёр каме.

Эй дил, ба сари мӯе озод нахоҳӣ шуд,

Мӯе шудӣ андар ғам, ҳам шод нахоҳӣ шуд! *Ҳоқонӣ*
мӯ парешон кардан киноя аз изҳори ҳасрат ва надомат, ғам ва ҳасрат.

Ба дӯшан то муанбар дид коқул,
Зи ҳасрат мӯ парешон кард сунбул. *Ҳоқонӣ*

мӯ шикоятан киноя аз камали нуқтасанҷӣ ва борик-фаҳмӣ дар ҳалли масъалае.

Лутфи таъаш дар суҳан мӯ мешикоят,
Лафз нашуда ба маъни мешикоят. *Ҷомӣ*

мӯй шудан киноя аз лоғар шудан, ҳароб шудан, борику қок шудан.

Мӯй шикоятан зи шеър, мӯй шудастам зи ғам,
Лек нағунҷам ҳаме дар ҳарамӣ муктадо. *Ҳоқонӣ*

мӯи оташдида кардан касеро киноя аз касеро ошӯфтаву музтарби гардонидан, беқарор кардан.

Мушикофнро саросар мӯи оташдида кард,
Гушан афрун ӯро баски имо нозук аст. *Сойб*

мӯ дар миён нағунҷид киноя аз ниҳоятӣ қарин ва дӯсти наздик будани ду касе.

Ҳамчу мӯе шуд танам, гу, аз миён бардор ниш,
Баъд аз ин мӯе нағунҷад дар миёни мову ӯ. *Ҳилолӣ*

бархостани мӯ бар бадан саҳт нафрат кардан, бисёр хашмгин шудан; саҳт тарсидан.

Рост чун бонғаш аз даҳан бархост,
Халқро мӯй бар бадан бархост. *Савдӣ*

берун омадани (ё овардани) мӯй аз хамир киноя аз осон ва сабук раҳой ёфтан аз ягон ҳодисаи хатарнок.

Иброҳим аз он балияи оташ чун мӯй аз хамир берун омад. «*Равзат-ус-сафот*»

Гар он сим дар санг шуд ҷойгир,
Бурун оваремаш чу мӯй аз хамир. *Низомӣ*

ҷубин шудани мӯй аз ғаму ғусса ва ё тарс рост шудани мӯй, сӣх шудани мӯй.

Рӯи дилам дидам аз ғам мӯй ҷубин шуд маро,
Ҳамчу мӯи диламӣ андар шикаст аъзон ман. *Ҳоқонӣ*

намондани мӯе то ҷизе киноя аз камали наздикӣ ба ҷизе.

Фалак ҷое ба мӯ овеҳт ҷонам,
К-аз он ҷо то аҷал мӯе намондаст. *Ҳоқонӣ*

чу теғ аз тани касе сар баровардани мӯй киноя аз а) оташин шудан; б) нафрат пайдо кардани касе.

Барошӯфта шуд шох аз зинтрӯй,
Чу теғ аз танаи сар баровард мӯй. *Низомӣ*

M9 II M9 II موالوى кафидани нозуке, ки дар зарфҳои чинӣ пайдо мешавад; мӯи (қосан) чинӣ мӯяки зарфи чинӣ, кафидани нозук дар чинивор.

Решан ғамро чи бок аз нолан ҷонсузи дил?

Мӯи чиниро хатар аз шӯълаи овоз нест. *Шавкат*

Шикасти хотири равшанзамирон чора напыриад,
Ки мӯи қосан чинӣ бувад мушкил тарошидан. *Бедил*

Бичушид, гуфти, ҳама реғу шах,
Саросар бибон чу мӯру малаҳ. *Фирдавси*

Лашкари муғул чун мӯру малаҳ аз чамен ча-
вониб ба ҳавоӣ даромаданд. «*Ҷоме-у-т-таворих*»
мӯр дар гиребон афшонд кинол аз беқарор ва ошуф-
та (мушаваш) кардаи.

Зи ҳол афшонд мурам дар гиребон,
Ба ҳар мӯли зи мӯ сад фикри паймон. *Нозим*

МҶҮРД *مورد* як навъ дарахт, ки монанди дарахти анор
будад, дорон барғхон ҳамешабза, ғафс ва хушбӯст; дар
дорусозӣ ба қор меравад.

Ба сарв монад, гар сарв лоладор бувад,
Ба мӯрд монад, гар мӯрд рӯяд аз настри. *Рудақӣ*
Одам он мӯрд дар он кӯҳ бинишонд ва дарахте
бузург шуд. «*Таърихи Табарӣ*»

МҶҮРИНА *موريانه* занги охан, чирки охан.

Оханеро, ки мӯриёна бихӯрд,
Натавон бурд аз ӯ ба сайқал занг.
Бо сияҳдил ҷи суд гуфтани ваъа
Наравад меҳи оҳанӣ дар санг. *Сатӣдӣ*

МҶҮРЧА *مورچه* шакли *тасғири* мӯр.

Мӯрчагон гар бикунанд иттифок,
Шери жиёро бидаронанд пӯст. *Сатӣдӣ*

МҶҮРЧАЛ **МҶҮРЧОЛ** *مورچال* хандақ ва чуқуриҳо,
ки барои гирифтани қалъан душман дар атрофи он канда
мешавад.

Ҷаннатошёнӣ мӯрчал қисмат карда ба мӯҳосара
пардохт. «*Таърихи Фаршита*»

МҶСАФЕД *موسفيد* он ки мӯи сар ва рӯяш сафед шудааст;
одами ба пири ру ниҳода; пири.

МҶСАФЕДӢ *موسفيدى* пири.

Ҷи ранг, охир, туро аз мӯсафедӣ,
Чу надҳад мӯсафедӣ русафедӣ. *Ҷомӣ*

МҶ(И)ШИКОФ **МҶ(И)ШИГОФ** *موجى شكانى*
киноя аз мудаққики нуктасанҷ, одами пурдиққат ва бо-
риққибн.

Ба гирди гулаш суябулашро тавоф,
Сари мӯиш андар суҳан мӯшикоф. *Ҳочу*

МҶ(И)ШИКОФӢ **МҶ(И)ШИГОФӢ** *موجى شكانى*
киноя аз мудаққикӣ ва нуктасанҷӣ дар қоре, борикқибнӣ.

Дар сарири мӯшикофӣ шоҳам аз фикри расо,
Дар диёри назм табъам ҳукмронӣ мекунад. *Туғраи*
Бо неку бад чу онна як сон сулуқ кун,
К-ин захмҳо зи мӯишқифист шоноро. *Соиб*

МҶЪЗАМ *ا. معظم* қисми бештари чизе, қисми бузурге
аз чизе.

Мӯъзами маъмуран олам дар тасарруфи султон
Санҷар омад. «*Равзат-ус-сафо*»

МҶЪЗАМОТ *ا. معظمات* қисмҳои бузургтар ва муҳимта-
ри чизе.

Дар яке аз мӯъзамоти саводи Ҳинд, ки ҳоли
ҳеҳрам мамоник аст, подшоҳе буд бедорбахт.
«*Анвори Сухайлӣ*»

Гуфтаанд, асҳоби фитнат ба хибрат, ки аз ҳид-
дату савлати подшоҳон барҳазар бояд буд, ки
ғолиб ҳиммати эшон ба мӯъзамоти умуми мамлакат
мутааллиқ бошад ва таҳаммули нздиқҳои авом на-
кунанд. *Сатӣдӣ*

МҶЪЗИЕТ **МҶЪЗИЕТ** *ا. مژذيات* мӯъзӣ *مژذى*.

Маскани паланг ва мор ва мӯъзиеги дигар ...
мебошад. «*Анвори Сухайлӣ*»

МҶЪЗИЛА *ا. معضلة* қори мушқил, масъалан ҳаллаш
душвор.

МҶЪЗИЛОТ *ا. معضلات* қ. мӯъзила.

... Табъи мушқилкушоияш ҳаллоли мӯъзилот (аст).
«*Равзат-ус-сафо*»

Ба мифтоҳи муталаан он пайваста ... ҳалли муш-
қилот ва кашфи мӯъзилот менамуд.

«*Анвори Сухайлӣ*»

МҶЪЗИН *ا. مژن* ниг. муъазин.

Наоим пешу ӯ чун қор хотиб,
Ба пешу қор хотиб қор мӯъзин. *Манучаҳрӣ*

МҶЪЗИЯ **МҶЪЗИЯ** *ا. مژذيه* муаннаси мӯъзӣ.

Ҷойгоҳи ҳавлноқ аст, ки баъзе аз ҳайвоноти
мӯъзия ва сибон зорра дар он ҷо мӯқим бошад.
«*Равзат-ус-сафо*»

МҶЪЗӢ **МҶЪЗӢ** *ا. مژذى* азиятрасонанда, озоррасо-
нанда.

Суҳан охир ба даҳон мегузарад мӯъзиро,
Суҳанаш талх нахоҳӣ, даҳанаш ширин кун. *Сатӣдӣ*

МҶЪЛАМ *ا. معلّم* 1. аламдор, нишондор, аломатдор.

Яке аз фарзандони Ҷамшед ... мӯълам ба ала-
мотест, ки мунаҷҷимони малик аз он аълом дода-
анд. «*Равзат-ус-сафо*»

Зери тадбири мӯҳкамаш офоқ,
Зери аъломи мӯъламаш дунё. *Фаррухӣ*

2. мунаққаш, нақшин, нигорин, пурнақшу нигор.

Зи ашқи абри найсонӣ ба дебо шох шуд мӯълам,
Зи бӯи боди озорӣ ба анбар хок шуд маъҷун.

Рудақӣ

Аруси зишт зебо чун тавон дид,
В-агар бар худ қунад дебои мӯълам. *Сатӣдӣ*

Қулоҳи нуқран хомаш ба ахтарон марсуъ,
Қабон атласи сазаш ба Қаҳқаймон мӯълам.

Бадири Чочӣ

МҶЪЛИМ **МҶЪЛИМ** *ا. معلّم* аламдиханда, дардовар,
дарднок.

Ҳамаро ба уқубати мӯълими муҳлик гирифтोर
гардонид. «*Равзат-ус-сафо*»

Ба тапонҷаҳои мӯълими Юсуфуро меранҷониданд.
«*Равзат-ус-сафо*»

МҶЪМИН *ا. مژمن* диндор, ғмондор, бовмон; маҷ. мусул-
мон.

На мӯъминнаи ба тариқат, на қофиран дар ишқ,
Маро ба субҳаву зуннор норасоӣ буд.

Заҳири Форғабӣ

Малики Миср марде мӯъмин аст ва ба дини мо
бигаравидааст. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

МУЪНИС|МУНИС *а.* مؤنس|مونس унсгирфта; ҳамдам, ҳамсубҳа, дўсти наздик.

Ин чӣ ҳамдам, чӣ ҳамнишин, чӣ қарин,
Ин чӣ мўнис, чӣ қон, чӣ ғамхорест!

Қамолӣ Хуҷандӣ

[Хурус] фаръед бардошт, ки ман мўнис бедоронам
ва муаззини шабзандадорон. *Ҷомӣ*
Омадӣ, чону дилу дида нисорат бодо,
Чун будӣ мўниси қон, ҳоб ҳаром аст имшаб. *Махфӣ*

МУЪРИЗ *а.* معرّض эърозукунда, рӯгардонанда.

Вай ҳамвора мунзавӣ ва мунҳатъ мебуда ва аз муҳоллати аҳли дунё мўриз. *Ҷомӣ*

Ҳар онна ҳар кӣ аз дунё мўриз бошад, дунёе
низ аз вай рӯгардон хоҳад буа.

«Тақрири Давлатшоҳ»

Ба ҳалқ аз муҳоллати ӯ мўриз бошанд.

Аҳмади Дониш

МУЪСИР *а.* معسر дар усрат монда, тангласт, камбағал, муҳтоҷ.

Авориғи ӯ ба мусиру мўсир тааффи накунянд.
«Равзат-ус-саф»

Аз саводи шаб бурун орад наҳор,

Б-аз қафи мўсир бируёнад ясор. *Румӣ*

МУЪТАБАР *а.* معتبر соҳибӣ эътибор ва обрӯ, бозътибор.

Ба аз бозорғоне мўтабар шундам, ки басе сароҳо аст дар Минср,
Ҳу ӯ ҳучраҳост ба расмн мустақил. *Носири Хисрав*

Дар айёми таҳсилашон ҷанд нафар соҳибтаъбиҳои мўтабар... ҳамвора ба ҳамдигар махлуғи махшур буданд. *Садри Зӣ*

МУЪТАД(Д) *а.* معتمد ба ҳисоб гирифта, ба эътибор гирифташуда, шумурдашуда.

МУЪТАДДУН-БИҲ(И) *а.* معتدیه қобили эътибор, аҳамиятнок.

Назди эшон ба вузӯҳ пайваст, ки дигар чизе мўтаддун-биҳи аз вай ҳосил наменшавад.
«Равзат-ус-саф»

МУЪТАДДУН-БИҲО *а.* معتدبها (чизҳои) қобили мулоҳиза, қобили ба эътибор гирифтани, аҳамиятнок.

... Мутазаамини фавонди мўтаддун-биҳост.

«Равзат-ус-саф»

МУЪТАДИЛ *а.* معتدل 1. дар ҳадди эътидол, дар ҳолати миёна, аз ғайри ифроту тафрит.

Ёре алҳақ, чунон ки дил хоҳад,

Дил ҳама чиз мўтадил хоҳад. *Низомӣ*

Ҳар ду қониб ниғоҳ хоҳад дошт,

Ҳар киро ҳаст мўтадил хуе. *«Анвори Сухайлӣ»*

ҳавон мўтадил ҳавон форами гуворо (на гарму на сард).

Ман ба ҳавон қоматат умри дароз ёфтам,

3-он ки ҳамеша кардам касби ҳавон мўтадил.
Қамолӣ Хуҷандӣ

2. маҷ. дуруст, солим.

Сурати неку ба мизочи мўтадил хабар медиҳад
ва чун тарбияти ӯ карда шавад, ахлоқи ӯ неку шавад. *«Нисори Дониш»*

Аз қафи шамшери туст мўтадил арқони мулк,
3-он ду агар кам кунӣ, мулк шавад нотавон *Ҳоқонӣ*

МУЪТАЗИЛ *а.* معتزل 1. азлушда, бекоршуда; дурӣ гузида, гушанишин; махлуғ ва мўтазил бекоршуда ва гушанишин.

Баъд аз ғавти ам бар сарири подшоҳӣ нишаст
ва дар шавволи ҳамин сол махлуғ ва мўтазил гашт. *«Равзат-ус-саф»*

2. пайрави маслаки мўтазила.

МУЪТАЗИЛА *а.* معتزلة яке аз маслақҳои фалсафӣ дар ислом, ки пайравонаш ба баъзе аҳқоми дин аз нуқтан назари рационали ниғоҳ карданд.

МУЪТАКИФ *а.* معتكف гушанишин, хилватнишин, танҳо-нишин.

Он ки дар савмиа чил сол шаб овард ба рӯз,

В-ин замон мўтакифи дайри муғон аст, — манам.
Ҳилолӣ

Вақти он шуд, ки иқомат ба ҳаробот кунам,

То ба кай мўтакифи гушан масҷид бошам.

Қамолӣ Хуҷандӣ

То кай чу шӯла мўтакифи дар қанори санг,
То кай чу мўҳра муктанифи дар даҳони мор?

Шоҳин

МУЪТАЛИФ I *а.* مؤلف улафтирифта, унсгирфта, дўсти наздик.

Он ду кас бо якдигар мўталиф ва мутааннис гарданд. *«Илми сими»*

МУЪТАЛИФ II *а.* معتملى 1. алафхур, чаранда; 2. н-зоғиранда, сершаванда.

Гурба дар сӯроҳ аз он шуд мўтакиф,

Қи аз он сӯроҳ ӯ шуд мўталиф. *Румӣ*

МУЪТАМАД *а.* معتمد он ки ба вай эътимом ва бовар карда шудааст, мавриди эътимом, дилпуршаванда.

[Амир Садид]... дар он шаб ҳазина ва дафина ҳама берун бурд ва ба даст мўтамадон ба ҷун Мулиён фиристод. *«Таърихи Наршах»*

Маликзодаро бар ҳоли табоҳи вай раҳмат омад
ва хилъату неъмат дод ва мўтамадери бо вай би-фиристод. *Садӣ*

МУЪТАМАДУЛҚАВЛ *а.* معتمدالقول он ки қавли уро бовар мекунянд, ростқавл, содиқулқавл.

[Элчи] дар миёни эшон дӯсте аз они худ ёфт,
ки мўтамадулқавл буд. *«Ҷомет-ут-таворих»*

МУЪТАМАДУН-АЛАЙҲ *а.* معتمدعليه он ки ба вай эътимом ва бовар доранд, шахси мавриди эътимом.

Ҳамчунон наҷми саодаташ дар тараққӣ буд, тс ба анҷи иродат бираسد ва муқарраби ҳазрати султон ва мўтамадун-алайҳ гашт. *Садӣ*

Шоҳ ӯро вазири мутлақулъинон сохта дар умури дунёи мўтамадун-алайҳ гардонд.

«Таърихи Фаритша»

МУЪТАМАН *а.* مؤتمن лонқи бовар. мавриди бовар, мавриди эътимом, амин.

Коршинос гуфт: На ҳар мусташоре мӯтаман бошад. *«Анварӣ Сухайӣ»*
Ба ҳеҷ ҳодиса нуқсон нагирад аз пан он-к
Бар ӯ қазову қадар лосбони мӯтаман аст.

Муизӣ

Рутбату тамкини садри мӯтаман
Ҳамчу қадру ҳимматаш бемунаҳост. *Анварӣ*

МУЪТАРИФ *а.* معترف эътирофкунанда, иқроркунанда;
муқрр.

Беҳ ки ба бечорагӣ аз ҷони ҳеш
Муътариф оем ба нуқсонӣ ҳеш. *Хисрави Деҳлавӣ*
Афозил ба тақаддуми вай [Адиб Собир] муъ-
тарифанд, чунон ки Анварӣ вайро бар худ тарҷеҳ
карда, он ҷо, ки теъдоди камолоти худ мекунад. *Ҷомӣ*

Сухани ӯ бипурсиданд ва иқрор намекард ва
уро ҷуб заданд ва муътариф шуд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

МУЪТАСАМ *а.* معصم 1. чизе ё касе, ки аз вай ёри ва
паноҳ меҷуянд, паноҳгоҳ.

Хона дар кӯи вафо гир бад-он,
Ки туро ҳабли матин мӯтасам аст. *Ҳоқонӣ*
Даст ба фитроки истинон ту дарзад,
Мӯтасами мулк кард ҳабли матинро. *Анварӣ*

2. сазовори бовар ва пайравӣ.

Ҳамчунин то ҳафт бати, эй булқарам,
Мешумар ту з-ин ҳадиси мӯтасам. *Румӣ*

МУЪТАФИК *а.* مؤتفك дурӯғу.

Корвоне дид аз дур он малик,
Гуфт миреро, ки рав, эй мӯтафӣ. *Румӣ*

МУЪТАҚ *а.* معتق озод кардашуда; ғуломи озод карда-
шуда.

Зинда карда мӯтақу дарбони ту
Ин ҷаҳону он ҷаҳон бар хони ту. *Румӣ*

МУЪТАҚАД *а.* معتقد эътиқод; ақида; мулоҳиза.

Ҳалоқухон бо аркони давлат ва аёнӣ ҳазрат
дар боби он азимат машварат мекард ва ҳар як
ба ҳисоби мӯтақиди ҳеш чизе меғуфтанд.
«Ҷомеъ-ут-таворих»

МУЪТАҚАДОТ *а.* معتقات ҷ. мӯтақад.

Ҳеҷ офаридаи дигарро назди ӯ роҳ набул, илло
бахшиноро, ки шабонрӯзӣ мулозим мекунанд ва ба
баҳси мӯтақидомӣ ҷирот, ки мӯтақадун-фиҳи
буд, ба бандагии ҳазрат фиришода. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУЪТАҚАДУН-ФИҲИ *а.* معتقد فيه он ки бар вай эътиқод
ва бовар карда мешавад.

Наврӯз ба вақти азимати Хуросон чун медонист,
ки подшоҳи ислом бо ӯ бениоят аст, Садириддин
писари шайхулисломӣ Ҳирот, ки мӯтақадун-фиҳи
буд, ба бандагии ҳазрат фиришода. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

МУЪТАҚИД *а.* معتقد эътиқодманд, боваркарда, эътиқод-
карда.

Аҳли он хитта мурид ва мӯтақиди ӯ шуда бу-
данд. *Авфӣ*

Ду ҷоҳил ба ҳам муттаҳид нестанд,
Раҳи ақлро мӯтақид нестанд. *Ҷомӣ*

Яке аз таломизаашон мӯтақиди Бедил буд.

Садрӣ Зиё

МУЪТОД *а.* معتاد 1. одаткарда, ҳуғирифта.

Бо хусни илтифоти ту мӯтод гаштаам,
Бар мо макун убуру тағофул кунон-кунон. *Ҷомӣ*
Ба неши заҳри фироқаш зи бас ки мӯтодем,
Ба назди мо чи дами мору чи думи ақраб! *Туграл*

2. одат.

Наврӯз, чунон ки мӯтоди ӯ буд, овозан кас-
рати лашкар меандошт. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

Рӯзе бар хилофи мӯтод таом ба ҳангом нарасид.
Садрӣ Зиё

маъхулу мӯтод мувофиқи расму одат.

Чунончи маъхулу мӯтод аст, ба лавозими ҷаш-
ну тӯй иштиғол намуданд. *«Равзат-ус-сафо»*
бар мӯтод аз рӯи одат.

Дар он шаб шароби зиёд ниҳода бар мӯтод бар
малик паймуд. *«Равзат-ус-сафо»*

берун аз мӯтод берун аз одат.

Бинӣ туву дигарон набинанд,
Ҳар су нуре бирун зи мӯтод. *Шамсӣ Табретӣ*

МУЪТӢ *а.* معطى атокунанда, бахшанда.

Бешӣ зи мӯтиёну кам аст аз атон ту
Андашан муҳосибу андозан шумор. *Муизӣ*
Он мӯтиё, ки рузу шаб аз баҳри номӣ неқ
Дар пӯзишу муруввату дар додани атос...

Ҷарруҳӣ

МУЪҚАД *а.* معتقد тиреҳбандшуда.

Бо базли даст бахшиши ӯ абр муқал аст,
Бо сайри барқи хотири ӯ барқ мӯқал аст. *Анварӣ*

МУЪҚАБ *а.* معقب худбин, худписанд.

На гирифторм омад ба дастӣ ҷавоне мӯқабӣ хи-
рарое, сартези сабуқное, ки ҳар дам ҳавасе пазад
ва ҳар лаҳза роё занад. *Сатдӣ*

МУЪҚИЗ *а.* معجز 1. оҷизкунанда; 2. коре, ки инсонҳо
аз иҷрои он оҷизанд; кори хайратовар, аҷибу ғариб;
кори хориқул-оддае, ки ғӯё анбӣё ва пайғамбарон ме-
кардаанд.

Асо баргирифтани на мӯъҷиз бувад,
Ҳаме аждаҳо кард бояд асо. *Унсурӣ*
Ҷамолат мӯъҷизи ҳусн аст, лекин
Ҳадиси ғамзаат сеҳри мубин аст. *Ҳофиз*
Ҷон диҳад ҷуш мӯъҷизи Исо ба ҳангоми суҳан
Лаҳҷаи лаъли лаби ӯ мурдан садсоларо. *Туграл*

МУЪҚИЗА *а.* معجزه ниг. мӯъҷиз.

Пайғамбаре ба Чин шуд, уро Моня гуфтандӣ ва
мӯъҷизан ӯ санъати тасвир будӣ. (2)
«Маҷмаъ-ул-ақсо»

МУЪҚИЗБАЁН *а.* معجزيان 1. он кӣ дар камолӣ фасоҳат ва
балоғат шеър меғӯяд; 2. шеър не дар камолӣ фасоҳат
ва балоғат гуфта шудааст.

Чунон густурам шеърӣ мӯъҷизбаён,
Кӣ сирри Али оҷиз ояд аз он. *Шоҳин*

МУЪҚИЗНАМО *а.* معجزنامа мӯъҷизаовар, мӯъҷизанишонди-
ҳанда.

Гард аз ялон барораду афгон зи пурдилон
Аз гарди роҳ бозуи мӯъҷизаи тои. *Убайди Зоконӣ*

МУЪҶИЗОТ *а. معجزات* ҷ. мӯъҷиза.

Қалам дар банонат асон Қалим аст,
Намоёд ҳаме мӯъҷизоти маориб. *Манучеҳрӣ*
Насими бод дар эъҷози зинда кардани хок
Биборд оби хама мӯъҷизоти Исоро. *Анварӣ*

МУЪЯ *мӯиё* гирья, нахва, нолаи хазин.

Намози шони ғарибон чу гирья оғозам,
Ба мӯяҳои ғарибона қисса пардозам. *Хофиз*
Аз мӯя чу му, зи нола чун нол
Мерафт назораги зи дубол. *Шоҳин*

мӯя кардан мӯндан, гирья ва нола кардан.

Қанад мӯи мушқини зи сар тор-тор,
Қунад мӯя бар ҳештан зор-зор. *Ҷомӣ*

◇ **Мӯяи зол мус.** номи як оҳанги қадимӣ.

Ба лафзи порсию чинию Ҳумоҳисрав,
Ба лаҳни «Мӯяи зол»-у қасидан луғзи. *Манучеҳрӣ*

МУЪЯГАР *а. مویه گار* нахвагар, гуяндазани гирьянда дар рӯзи мотам, овозандоз.

Ҳар он мом, к-у чун ту зояд писар,
Кафанду ҳонемашу мӯягар. *Фирдавӣ*
Охир ин разм мӯягар нагузошт,
Хун сияхлуш гашту мотам дошт. *Бедил*

МУЪХДА *а. محض* нав пайдошуда, тоза ҳодисшуда, нав рӯйдод; нав.

Ҳама ҳам мӯхдасанду ҳам қадиманд,
Ҳама ҳам ҷоҳиланду ҳам ҳақиманд. *Носири Хисрав*
Дар Арафот хайман бузург бизад ва он ҳам расме
мӯхдас буд. «*Маҷмаъ-ул-анвоъ*»

Ба воситан даъвати ту ва ин дини мӯхдас, ки
овардай, ҳалал дар умӯри мамлакат пайдо шуда.
«*Равзат-ус-сафҳо*»

мӯхдас сохтан бино кардан.

[Ҳалокухон] ... дар тамоми мамоник калнсоҳо мӯх-
дас сохта. «*Ҷомеъ-ут-таворих*»

МУЪХАМ *а. محکم* 1. маҳкам, мустаҳкам, устувор.

Санг кашидандя, то қондан хона мӯҳкам карданд.
«*Маҷмаъ-ул-анвоъ*»

Бихандид, к-ин қалъан хуррам аст,
Валекин напиндорамаш мӯҳкам аст. *Саъдӣ*
Он нуқта, ки шиқи у аз он хост,
Бас мӯҳкаму муставно аълоост. *Шамси Табрэзӣ*

2. сахт, бошиддат.

Забондоне омад ба соҳибдиле,
Ки мӯҳкам фурӯмондаам дар гиле:
Яке сифларо даҳ дирам бар ман аст,
Ки донге аз у бар дилам даҳ ман аст. *Саъдӣ*
Ҳарчанг ҳештанро бар гардани моҳихор афганд
ва ҳалки у мӯҳкам фушурдан гирифт.
«*Анварӣ* *Суҳайлӣ*»

3. маҷ. (одами) пухта, ботачриба.

Басе тарядуд ва тафҳус кардем, уро наёфтем,
хло ки ин луғзи байро шундем, ба хотир расид,
ки пай мӯҳкам касет, ки шеъре бад-ин лафотаро
бо иншон бад-ин матонати мутаносиб чамъ карда.
Восифӣ

МУЪХАМЧОН *محکم جان* сахтчон, тобовар ба сахт; сахт, қавӣ.

Дами у ҳамчу Иси одамчон,
Аҳди у ҳамчу Хизр мӯҳкамчон. *Саной*

МУЪХЛАТ *а. مهلت* 1. таъхир, даранг.

[Падару модар] хар як ба ҷонибе рафта буданд
ва дар омадани эшон мӯҳлате воқеъ шуда буд.
«*Анварӣ* *Суҳайлӣ*»

Ба агар дар аҷали мавҷуд мӯҳлат бувад, шахс
аз коми аждаҳо ва даҳони гирдобн ҷонфарсо ра-
ҳой ёбад. *Аҳмади Дониш*

2. вақти муайян, мӯддати муайян, фурсат.

Чунон ки мо андар ин боб китобе хоҳем кардан,
агар замона мӯҳлат диҳад. *Ибни Сино*
мӯҳлат хостан дароз кардани вақти иҷрои кореро пур-
сидан, ба қаро андохта шудани иҷрои кореро талаб
кардан.

Хотун [кас] ба туркон фиришод ва аз эшон ёри
хост ва кас ба ӯ байдолло фиришод ва ҳафт рӯз
мӯҳлат хост. «*Таърихи Наршах*»

МУЪХЛИК *а. مهلك* ҳалокатовар, марговар; хатарнок.

Дар роҳхон мӯҳлики боҳавфу беричо
Ҷуз исмати ту бадрақан корвон намонд. *Ломей*
Чунон менамоад, ки киштини ҳаёт дар ин гирд-
оби мӯҳлик ғарқ хоҳад шуд. «*Анварӣ* *Суҳайлӣ*»
Ҳаст мӯҳлик, чу ба омос кашад истиқсо,
Аҷаб аз зиндагин шайхӣ музаҳҳам дорам. *Шоҳин*

МУЪХЛАЛ *а. ميهل* 1. бе эътибор гузошташуда, тарк кар-
дашуда; аҳамият надодан.

Султон муҳиммоти он навоҳӣ мӯҳмал гузошта,
дар арсаи чанд рӯз ба Ғазини нузул кард ва чамъе
анбӯху лашкаре бошқуқу фароҳам овард.

«*Равзат-ус-сафҳо*»

мӯҳмал ва муаттал беаҳамият, беэътибор ва бекору
матрук.

Он қасаба аз ибтидон вусули лашкари мӯғула
боз мӯҳмал ва муаттал монда буд.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

2. сахт ва беаҳамият шумурдашуда.

Ҳалоки мо ҷунон мӯҳмал гирифтанд,
Ки қатли мур дар пон саворон. *Саъдӣ*

МУЪХМАЛА *а. مهله* бемаъня, беҳуда.

Аз ваҷҳи тасмийи ва маънои он истифсорох кар-
данд, аз алфози мӯҳмала буданаш таъҷубҳо на-
муданд. *Садрӣ* *Зиё*

◇ **хуруфи мӯҳмала** харфҳои бенуктаи алфбоби араби.

МУЪХМАЛАБОФ *а. مهله بان* сафсатағуӣ, беҳудағуӣ.

Пуду тори суҳанам канд зи девонағият,
Худ ба харф о, даҳани мӯҳмалабофат бинам. *Саъдо*

МУЪХМАЛОТ *а. مهلات* суҳанхон беҳуда ва бемаъня.

Уро гуянд, ки ҳадди худро донанд ва ин таъв
мӯҳмалот нагуянд. *Восифӣ*

Уро ёро набуд, ки он мӯҳмалотро бар забон гу-
заронад. «*Равзат-ус-сафҳо*»

МУЪХМАЛӢ *مهملی* бемаънигӣ, беҳудагӣ, корхон бемаъня.

Амир Абдулаҳадхонро расм ҷунин буд, ки илова
ба сири мӯҳмалиҳо хар сол як мартаба озини

мамолики Расф (Россия) гашта, пулҳон ба чандин масҳарағи чамъ шудагиро ба ҳазор расвой сарф карда меомад. *Садри Зиё*

МУХР مهر 1. олати филизӣ, ки ба рӯи он исми шахс ё ҳеҷ канда шудааст ва рӯи қоғаз, мактуб ва фармонҳо ба ҷои ымзо пахш карда мешудааст, хотам.

Зи хар чиз ганҷе бифармуд шох —
Зи муҳру зи теғу зи тахту қулоҳ. *Фирдавӣ*
Эй туро дар синаи хар зарра пинхон розҳо,
Дар миёни муҳри хомӯшӣ гирех овозҳо. *Соиб*

муҳри задан муҳр пахш кардан бар қоғаз; 2. нақши хотам, нақше, ки баъд аз задани муҳр бар рӯи қоғаз ва ғ. менамояд.

Маро гуфт: Кишти марон, то нахуст
Чавозе бибёи ба муҳрам дуруст. *Фирдавӣ*
Ман он наям, ки диҳам нақди дил ба хар шӯхе,
Дари ҳазона ба муҳри туву нишонаи туст. *Ҳофиз*
Муҳри меҳри ту бар нигини дил аст,
Тоҷи аҳди ту бар сари ҷонам. *Анварӣ*

3. як дона пули сиккадор.

Ғиёсуддин ... қарор дода буд, ки хар шаб сад муҳр тийло дар зери болини ӯ ниҳода алассабоҳ ба аҳли истеҳдоқ дода бошад.

«Таврихи Фаршита»

♦ **муҳри зар** киноя аз офтоб.

3-он муҳри зар ба пешин Тарозу шаараф гирифт,
К-он ҷой вази мушк ба коғури ҳамбар аст.

Бадри Чоӣ

муҳр задан *чизеро* маҳкам кардан, бастан.

Дахони табларо зад муҳре аз мум,
Ки бех бошад дахони табла махтум. *Ҷомӣ*
Савдон чунун бурд маро сӯи харобот,
Зад ғайрати ӯ муҳри хамӯшӣ даҳанамро. *Ғиёӣ*
муҳри абад бар дахон ниҳодан а) ҳамеша хомӯш будан; б) мурдан.

Бикшӣ ҷаб ба пурсиши ман, к-аз ғамат маро
Наздик шуд, ки муҳри абад бар дахоҷи ниям.

Шоҳӣ

муҳри ях бар зар ниҳодан қору ҳаракатҳон беманфиат ва ташаббуси бефоида кардан.

Тавонӣ муҳри ях бар зар ниҳодан,
Фуқӯеро тавонӣ сар қушодан. *Низомӣ*

муҳр аз лаб баргирифтан лаб ба суҳан қушодан.

Агар он ғунчадаҳон муҳр зи лаб баргирад,
Ҷигари ташанн ҳушрӯд ба Қавсар гирад. *Соиб*

муҳр аз ҳуқдан ёкут қушодан лаб ба суҳан қушодан, суҳан сар кардан.

Муҳр бикшо зи ҳуқдан ёкут,
Рӯхро ком бахшу дилро қут. *Ҷомӣ*

муҳр бар дахон (ё забон) будан (ё ниҳодан) киноя аз хомӯш будан; ба сукут водор кардан.

Ба соии савсан агар даҳзабон шавад Ҳофиз,
Чу гуния леши туаш муҳр бар забон бошад. *Ҳофиз*
Чун ғунҷан гул аст хамӯшӣ шпори май,
Наҳодааст муҳр касе бар дахон маро. *Сайидо*

муҳр бар лаб доштан хомӯш будан.

Ба ранге қард васлат нома тахир,
Ки аз вай муҳр бар лаб дошт тақир. *Ҳошиқ*

муҳри хомӯшӣ бар (ё андар) лаб ниҳодан (ё задан) аз суҳан лаб бастан, хомӯш шудан.

Сангпӯшт гуфт: ... Албатта муҳри хомӯшӣ бар лаб ниҳода, муарризи ҷавоби ҳеҷ офаридае нахоҳам шуд. *«Анварӣ Сухаддӣ»*

Нишони пон ту моро далели ҳайрат шуд,
Задем муҳри хамӯшӣ чу гунча андар лаб. *Тургра*
муҳр бар лаби касе ниҳодан манъи суҳангуя наму-
дан, ба хомӯшӣ водор кардан.

Мо чу воқиф гаштаем аз ҷуну чанд,
Муҳр бар лабон мо бинҳодан. *Румӣ*

МУХРА مخره 1. яке аз устуҳонкон (фикракон) миёни тахтапӯшт ва гардан.

Аз он ҷумла ҳафт муҳраҳон гардан аст ва ду-
воздаҳ муҳраҳон пушт аст. *«Маҷмаъ-ул-ансо»*

Ҳамон гардани шохӣ Мозандарон
Ҳама муҳра бишкан ба гузи гаран. *Фирдавӣ*

2. донан шохмот, нард ва ғ.

Ба шаҳона напуд комаш муяссар,
Наёмад муҳраш бевун зи шашидар. *Ҷомӣ*
Ба каф гирифта равон наҳд ошики содик,
Қучаст нақд-бирозад ба муҳран ту ҳариф. *Шоҳин*

3. донан ба ришта кашидашуда.

Гузаштанд, мо низ ҳам битзарем,
Ки чун муҳран икди якдигарем. *Низомӣ*
муҳран *кахрабӣ* санги кահраб.

Рабудандаш он девсорон зи ҷой
Чу кәҳбаргро муҳран кәҳрабӣ. *Низомӣ*

4. асбоби сайқалдиҳи қоғаз баъд аз оҳор додан; муҳра даромудан сайқал додан.

Ман, ки муҳра ба худ даромудам,
Сар ба муҳри ризон ӯ будам. *Низомӣ*

5. дона ва қулулаи гилӣ ё сангӣ, ки ба ҷои тир бо камонгурӯҳа ғурронда мешудааст.

Хост аввал камонгурӯҳа чу бод
Муҳрае дар камонгурӯҳа ниҳод. *Низомӣ*

6. моддае, ки ба эълитоқии авом дар сари мор қарор дорад ва ҷун подзаҳр ба моргазидогон шифо мебахшад.

Чу аз ман баршудӣ чун муҳра аз мор,
Ман аз гул дур менамоям, ту аз хор. *Низомӣ*
Бехтарин ҳеҷ ба даст бағтарин қавме, к-аз ӯ
Муҳран ҷондору андар мағзи суъбон дидаанд.

Ҳоқонӣ

♦ **муҳран афӣ** (ё афё) а) ки наъв санге будааст, ки гуё аз дахони морӣ афӣ мегирифтаанд; б) киноя аз зулф.

Ба ғунҷан ту шакарханда наштаи бода,
Ки суъбули ту дурӣ ғуш муҳран афё. *Рӯдакӣ*
муҳран зар киноя аз офтоб.

Бози қабул аст ҷарх болзанон дар ҳаво,
Мори сафед аст суъб муҳран зар дар қафо.

Бадри Чоӣ

муҳран *кахрабӣ* киноя аз замин.

Махун зери ин лоҷвардӣ бисот
Ба ин муҳран кәҳрабӣ намот. *Низомӣ*
муҳран *лоҷвард* киноя аз осмон.

Биёмӯз аз ин муҳран лоҷвард,
Ки бо сурх сурх асту бо зард зард. *Низомӣ*

муҳран *салелу* сиёҳ киноя аз рӯз ва шаб.

3-ин дуто муҳран сапеду сиёҳ,
Ки бар ин सबз тахти нард гузашт ... *Ҳоқонӣ*

муҳраву тос киноя аз дунё.

Дасте натавон бурд, Камол, аз фалаку меҳр.
Модом ки бозичан ин муҳраву тосӣ.

Камолӣ Хучандӣ

муҳра баровардан киноя аз ҳунар ва коринома нишон додан, тадбир ба кор бурдан.

Чӣ муҳра барорем аз меҳру кин.

Ба ин чин, ки омад бар абрун чин. *Низомӣ*

муҳра барчидам [а] киноя аз кандани алоқаи дустӣ.

Иттифоқан хилофия табъ аз вай ҳаракате бидидам, ки налписандидам, доман аз ӯ баркашидаму муҳра барчидам. *Саъдӣ*

б) киноя аз хотима додан, монда рафтани, канор гирифтани.

Он ки хуршед муҳра барчинад,
Гар дар абруи ӯ бибинад чин. *Заҳири Форғебӣ*

МУҲРАБОЗ *муҳребайз киноя аз фиребгар.*

Гузар бар меҳр кун чун дилнавозон,
Ба ман бозӣ мақун чун муҳрабозон. *Низомӣ*

МУҲРАБОЗӢ *муҳребайзӣ киноя аз фиребу найранг.*

Ба море чу ман муҳрабозӣ мақун,

Набард ор, найрангсозӣ мақун. *Низомӣ*

Бидон, эй ҷавонбахти равшанзамир,

Ки дар муҳрабозист гардуни пир. *Ҳочу*

Ман умр дар назоран муҳрабозии ҷархи шӯъбадангез талаф сохтаам. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

МУҲРАКАШ *муҳрекаш он ки коғаз ва дигар ҷиҳоро бо муҳра ҷило медиҳад.*

Нури басар дод, ки бино шудем,
Муҳракаши ҳуққан мино шудем. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

МУҲРАҚА *муҳреқ оташгирфта; сӯхта, сӯзонидашуда.*

Дев дуздона сун гардун равад,

Аз шикобаш муҳрақу матъун шавад. *Румӣ*

МУҲРБАНД *муҳребанд устон муҳрсоз, муҳркан.*

Дилаш қач ҳамчу нақшн муҳрбандон.

Вале зоҳир ба акси зоҳири он. *Ҳоҷик*

МУҲРИҚ *муҳреқ сӯзонанда; сӯзанда, сӯзон.*

Он ҳақимак зи ҷаҳлу истинқор

Гуфт: Биттабъ муҳриқ омад пор. *Ҷомӣ*

нори муҳриқ оташн сӯзон.

Он шоҳи машриқро бигу в-он нори муҳриқро бигу.

В-он мири мушфиқро бигу: Ерон саломат мекунад. *Шамсӣ Табрезӣ*

таби муҳриқ таби сӯзон.

Бибурдам зи сӯхи фурузанда об,

Бибастам таби муҳриқи офтоб. *Ҳочу*

МУҲСИН *муҳсин 1. эҳсонкунанда, соҳиби хайрот, некункунанда, некӯкор.*

Ҳадыяи шоир чӣ бошад, — шеъри нав,

Пеши муҳсин оварад, бинҳад гарав. *Румӣ*

Ҳамдамин нодон туро нодон кунад.

Ҳамдамин муҳсин туро эҳсон кунад. *Шоҳидӣ*

2. хушрӯкунанда, ба ҳусну тароват дароранда.

Ба қавле шароб... муҳсини лавни башаран инсонист. *«Равзат-ус-саф»*

МУҲТАВӢ *муҳтавий эҳтивокунанда, фарогиранда, дар бар гиранда; дорои...*

Шеър кард муштамил бар интиқоли мулк аз Марвонин бар Аббосин ва муҳтавий бар зулми бонӣ-Умайя... *«Равзат-ус-саф»*

Ба ин рисола муҳтавиёт бар сё фасл.

Аҳмади Дониш

Замини эшон ҳама обшор, муштамил бар гулу гулзор ва муҳтавий бар анвои фавокеху асмор.

Аҳмади Дониш

МУҲТАДӢ *муҳтадӣ хидоятшаванда; ба роҳи рост ру оварда, роҳи ростро ёфта, ба роҳи рост далалатшуда.*

Дар шарҳи ишқ ҳар чӣ ба ҷуз май залолат аст,

Хуш он ки шуд ба шоран майхона муҳтадӣ. *Ҷомӣ*

Дар мабодии ҳол ва аввали иштиғол ба найли мушқилоте, ки азҳои мушқил аз ҷиҳати он қосир буданд, муҳтадӣ гашт. *«Равзат-ус-саф»*

МУҲТАЗИР *муҳтазир (одами) ҷонканданда, дар ҳолати назъ, дар ҳолати ҷонкани.*

Бар ман хабар расид, ки шуд муҳтазир рақиб,

Кардам дуон хуш, ки аз ин ҳам батар шавад. *Шоҳин*

МУҲТАМАЛ *муҳтаммал коре, ки ба рӯй додана эҳтимола меравад, эҳтимолрафта, эҳтимолий.*

Хирад ба шеъри ту, Шоҳин, аз он бувад волеҳ,
Ки як ҳадису ҳазораш нуқоти муҳтаммал аст. *Шоҳин*

МУҲТАМИЛ *муҳтаммал бардоранда бор, таҳаммулкунанда бор; тоқаткунанда, сабркунанда.*

Эй ки бе дуст ба сар гар битавонӣ, ки барӣ,

Шояд ар муҳтаммали бори гаронаш бошӣ. *Саъдӣ*

МУҲТАМӢ *муҳтаммӣ 1. ҳимоятшаванда; 2. парҳезкунанда, худдорикунанда.*

Марде будааст аз тановули муҳтммот муҳтаммӣ.

Авфӣ

МУҲТАРАМ *муҳтаммат соҳиби эҳтиром, он ки ӯро эҳтиром мекунанд; бозғибор.*

Бо ин ҳама ҳар он ки ба хорӣ кашид аз ӯ.

Ҳар ҷо ки рафт, ҳеч касаш муҳтарам надошт. *Ҳофиз*

Чӣ гуна хор кунад ҷарх он азизеро,

Ки ишқ дар ҳарамӣ васл кард муҳтарамаш. *Ҷомӣ*

МУҲТАРИЗ *муҳтазир эҳтирозкунанда, бозғиёт, парҳезкунанда; худдорикунанда; хушёр.*

Муш гуфт: Холо маслаҳати вақт дар он мебинам,
ки ман аз ту пурҳазар бошам ва ту аз сайёд муҳтариз боӣ! *«Анварӣ Сухайлӣ»*

Ман ҳама ҷо аз ӯ муҳтариз будам ва дур меафтам, то ба нахлестоне расидам, ки аз ободонӣ дур буд. *«Ҷоме-ут-таммил»*

МУҲТАНӢ *муҳтазиз иқтинобкунанда, каноргиранда ва парҳезкунанда.*

Аз тариқи эҳмолу иғфол муҳтазиз муҳтазиз бошӣ. *«Равзат-ус-саф»*

МУҲТАРИС *а.* محترس 1. тахрискунада, афзоианда хирс ва тамаъ.

Шараҳ ва хирс ӯро боис ва муҳтарис омад, ки эшонро гораг кунад. «*Равзат-ус-сафо*»

2. харис, тамаъкор, озманд.

МУҲТАРИФ *а.* محترف пешавар, косиб, хунарманд.

Таъби тези дурбони муҳтариф
Чун хари пираш бубин охир хариф. *Румӣ*

МУҲТАРИФА *а.* محترفة пешаворон, косибон, аҳли хирфа.

Охирулам қалъа низ мустахлас шуд ва [муғул-ҳо] муҳтарифаи бисёр асир карданд.
«*Ҷомеъ-ут-таворих*»

[Ҷамшед] гуфт, ки муҳтарифа ва синоиро дил-ҷӯй намоянд. «*Равзат-ус-сафо*»

МУҲТАРИҚ *а.* محترق сукташаванда.

Бирҷис муҳтариқ шуд, хуршед доғ гирифт,
Моҳи таниду моҳ бар авҷи само гирифт. *Савдо*

МУҲТАСАР *а.* مختصر ба иҳота афтода, дар муҳосара монда.

Ва бо даҳ мард аз хавоси худ бар ҷое муҳтасар монда буд.*

МУҲТАСИБ *а.* محتسب таъсир. назораткунанда ба иҷрои аҳкомӣ шариаи ислом; назораткунанда ба риоя карда шудани тартибу қоида дар бозор, ба дурустии сангу таразу ва ғ.; дар Бухорои қўҳна иҷрокунандан ин вазифа раис номда мешуд.

Муҳтасиб он мастро мезад ба зўр,
Мард гуфт: Эй муҳтасиб, кам кун ту шур! *Аттор*
Ғаҳ намак резад ба хум, ғаҳ бишканад паймонро,
Муҳтасиб то чанд дар шўр овард майхонаро? *Ҳилоли*

МУҲТАСИБИ محتسبي амали муҳтасиб.

Инсофи ту мисрест, ки дар растаи ӯ дев
Назм аз ҷиҳати муҳтасибӣ дода дунонро. *Анварӣ*

МУҲТАШАМ *а.* محتشم 1. боҳашамат; соҳиби ҳашам ва хидматгорони бисёр.

Анварӣ бар дари мадраса ништаба буд, дид, ки марде муҳташам бо ғулому асли бисёр ва асосияи тамои меғузарад. «*Тавқиси Давлатишоҳ*»

Он қадами муҳташамро аз ғурури ксратии аъ-
воку ансор ва ҳайлу ҳашами бисёр кучо дар хотир меғузаист ... «*Равзат-ус-сафо*»

2. бузург, боқитдор, соҳиби давлату мартаба.

Ҳаргиз надҳад хурдманишро бари худ роҳ,
Қ-аз хурдманиш муҳташамонро ҳадасон аст. *Манучеҳрӣ*

Бирафтаву гуфтанд, омад фақир,
Тани муҳташам дар либоси ҳақир. *Савдӣ*

3. бошукӯҳ, обод.

Даҳли у он ғаҳе, ки кам бошад,
З-у яке шаҳр муҳташам бошад. *Низомӣ*

4. соҳиби иззату ҳурмат.

Зи қаҷғи суҳанро қадар кам гашт,
Қасе, қ-у ростгӯ шуд, муҳташам гашт. *Низомӣ*

Чаро у муҳташам, мо хор бошем,
Чаро ӯ ёру мо агъёр бошем? *Нозим*

МУҲТАШАМЗОДА محترم زاد писари одами бузург ва ё давлатманд.

Муҳташамзода аз нахвати ҷоҳ
Меҳиромид зарифона ба роҳ,
Ба тақабур қадаме бармедошт,
В-аз табақтур аламе меафрошт. *Ҷомӣ*

МУҲТАШАМНИҲОД محترم نهاد муҳташамсирништ, бузург-
вортанист, олиманист.

Ба қаноат қасе, ки шод бувад,
То бувад, муҳташамниҳод бувад. *Низомӣ*

МУҲТАШАМӢ محتمى бузургворӣ, баледамақомӣ; дав-
латмандӣ.

Шеҳнаи ин роҳ чу горагтар аст.
Муфлиси аз муҳташамӣ беҳтар аст. *Низомӣ*

МУҲТАҚИН *а.* محتقن он кӣ шомбад дорад; муҳтақин
кардан бастан, банд кардан.

Чун баҳори замона бе дай нест,
Умрҳо ҷуз ҳабову лошай[ъ] нест,
Ғарчи он гул бувад хушу тару нағз,
Муҳтақин кард кирме андар мағз. *Саноӣ*

МУҲТАҶИБ *а.* محتجب он чи дар ҳиҷоб аст; пардапӯш-
шаванда, махфӣ ва пинҳоншаванда, пушида.

Чун Ҷамшеди хуршед дар тутуқи оли Аббос
муҳтаҷиб гашт, амир Наср рӯй ба Марв овард.
«*Равзат-ус-сафо*»

Бар воқифони асрори олами қавну фасод махфӣ
ва муҳтаҷиб намонанд ... «*Таърихи Фарошита*»

МУҲТОЛ *а.* محتال хилағар, маккор.

Аз писари Зубайр метарсам, ки марде маккору
муҳтол аст. «*Равзат-ус-сафо*»

Дар ғояти зуҳур аст, ки он муҳтоли бадфиол
дар наминаву ғаммозӣ ва ҳаднаву ҳаммозӣ ақли
кутро бозӣ диҳад. *Восифӣ*

МУҲТОЛА *а.* محتالة муаннаси муҳтол.

Ба хуш бош, ки роҳи басе муҷаррад зад,
Арусӣ даҳр, ки маккораст муҳтола. *Ҷомӣ*

Фармуд, ки, эй фарзанд, воқиф бош, ки муҳто-
лаи дунёе фиреб надҳад ва мурғи дилашро дар
доми ғурур нафғананад. *Восифӣ*

МУҲТОЛТАБЪ محتال طبع хилағартабиаст, маккорниҳод.

Дар зери он дарахт сӯроҳи муше буд ҳарисни-
ҳоди муҳтолтабъ. «*Анварӣ Сӯҳайлӣ*»

МУҲТОЛҒАН محتال غن хилағар, фиребар, маккор.

Баркашидаш, буд гурба ним ман,
Пас бигуфташ мард, қ-эӣ муҳтолған! *Румӣ*

МУҲТОҶ محتاج ниёзманд, қасе, ки ба ҷизе эҳтиё-
ҷ дорад.

Зи бас қ-аз дил фишондӣ хуни тоза,
Нагашт чехрааш муҳтоҷи ғоза. *Ҷомӣ*

Дар тариқи нафъи худ қас нест муҳтоҷи далад,
Бе асо роҳи даҳан маълум бошад қурро. *Бедил*
... Ба мол садди фоқан муҳтоҷон кунӣ,
Аҳмади Дониш

МУҲБӢ *а.* محبی эҳёкунанда, зиндакунанда.

Зоти у муҳин осори бани-Аббос аст,
Лек дар саффи ваго теғ чу Ҳайдар гирад.

Бадри Чочӣ

Шайх Шайхобуддини мақтул, ки муҳини русуми
қудамон ҳукамоист, дар Талвехот нақл мекунад...
«Ахлоқи Чалолӣ»

МУҲЧАБ *а.* محجب пушида, дар ҳичоб; пинҳон.

Ғуфт: Некӯтар тафҳхус кун, шаб аст,
Шахсо дар шаб эи нозир муҳчаб аст. *Румӣ*

МУҶАБ *ниг.* муҷаб.

МУҶАЗ *а.* موجز *ниг.* муҷаз.

МУҶНБ *а.* موجب *ниг.* муҷнб I.

Н

Н ҳарфи понздаҳуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алиф-
бои арабии тоҷикӣ — ҳарфи 2; *ниг.* нун I I.

н *шакли кӯтоҳшудани ҳиссачаи инкориши на*.

Ҳеҷ рӯзе маро ба сар н-омад,
То дилам шиқи у зи сар нагирифт. *Анварӣ*

НА *н* *ҳиссачаи инкорӣ.*

На рӯзи бузургӣ, на рӯзи ниёз
Намонад ҳаме бар касе-бар дароз. *Фирдавӣ*

на *н* *ҳиссачаи инкориши феълӣ.*

Умр шуду ишва ба дастам надод,
Дакл наю харҷи равон хуштар аст. *Анварӣ*

НААМ I *а.* نعم ха, бале, оре; *муқобили* жо.

«Наам» ғуфту барҷасту бардошт гом,
Ки дониш хулқаш алайҳиссалом. *Савдӣ*
Суханони Язид шундида, забон ба ло ва наам на-
кушод. *«Равзат-ус-сафо»*

НААМ II *а.* نعم чорпо (хамчун шугур, гову гӯсфанд).

НАБАРД *НАВАРД* *نبرد* *н* *чанг, муҳориба, разм, кор-
зор.*

Басо раъно занон, к-у шермард аст,
Басо марде, ки бо зан дар навард аст. *Низомӣ*
Дар хангоми набард чону молро беқадру қимат
шумурайд. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

набард лодан чанг кардан.

Дил ба сазъи Насим дод набард,
Лаиқари Зулфро парешон кард. *Мушфиқӣ*

набард озмудан чанг кардан.

Чу бо у нашоид набард озмуд,
Ба чизи фаровонш бифреб зуд. *Асадӣ*

НАБАРДА *نبرده* *далер, чанговар, шучоғ, диловар, баҳо-
дур, паҳлавон.*

НАБАРДАЧАВОН *نبردمنان* *пахлавони чавон, чавони дил-
овар.*

Ҳамагӯфт зор: Эй набардачавон,
Сарафрозу аз тухман паҳлавон! *Фирдавӣ*

НАБАРДГОҲ *نبردگاه* *ҷои чанг, майдони чанг.*

Аз канори набардгоҳи уфқ
Чун ба дасти ғуруб дод зимом... *Анварӣ*

НАБАРДОЗМОЙ *نبردآزمای* *чанговари ботачриба, паҳлаво-
ни чангозмуда.*

Набардозмозе чахондида ғуфт,
Ки пярзуи он паҳлавонрост чуфт. *Низомӣ*

НАБАС *НАБАСА* *НАБИСА* *نيس* *н* *духтарзода; писарзода; набера.*

Ғуфт: Абдулло набасии Булаббоси Исфарония
[аст]. *«Таърихи Байқақ»*
Сифати зоти у хамин на бас аст,
Ки расули худиро набас аст. *Хисрави Деҳлавӣ*

НАБАЪ *а.* نباه *ниг.* набо.

НАБАҲҲРА *نابهرا* I. қалб ва носара (дар бораи пул, нуқра
ва ғ.); паст, ночиз.

Чу фазли мир Абулфазл бар ҳама маликон,
Чу фазли гавҳару ёқут бар набаҳра пашн. *Рудакӣ*

Яқсар набаҳра буд ба меъёри мардуми,
Аз дустии ҳар кӣ иёре гирифтаем. *Қамолӣ Исмоил*

2. *мач.* пинҳон, пушида; чапғалат.

Мутрибон медошт марду зан, ки эшонро аз роҳ-
ҳои набаҳра наздики вай бурданд. *«Таърихи Байқақ»*

НАББОШ *а.* نباش кафандузд, кафанкаш, касе, ки ғурхо-
ро шинофта кафан меудад.

Марди эсор бошу ҳеҷ матарс,
Ки натарсад эи ҳеҷ мурда наб(б)ош. *Аттор*

НАББОШӣ *نباشی* *кафанлузди.*

Маро ҳаваси наббошӣ дар сар афтодаст ва му-
софирони сафари охиратро бараҳна мекунам. *Алафӣ*

НАБЕРА *НАБЕР* *نبره* I. фарзандзода, фарзанди фар-
занд, писарзода, духтарзода.

Паси пушти лашкар Қаюмаршоҳ,
Набера ба пеш андарун бо сипоҳ. *Фирдавӣ*

Биқушӣ шаҳаншоҳро бо гуноҳ,
Набери чахондор Баҳромшоҳ. *Фирдавӣ*

2. халаф, намоянанди насле, давомдиҳандаи насле.

Набери(и) чахонҷӯй Гургин манам,
Набери оташи тези Дарвин манам. *Фирдавӣ*

НАБЕҲ *а.* نيه *хушёр, бедор, ҳабардор.*

Ҳар яке аз дарди ғайре ғофиланд,
Чуэ касоне, ки набеҳу оқиланд. *Румӣ*

НАВЗ I *а.* نهد *андак, кам.*

Фиристодагон... набзе аз фазоиلى зоту фавоиди
калнмоти у бозғуфтанд. *«Равзат-ус-сафо»*

Набе аз амвол ва матон дунёвӣ ба даст овар-
анд. *Аҳмади Дониш*

НАБЗ II а. نَبْز چۈنبۈشۈ راغي ۿنسونۈ ځايۈون، ګۈ ۿز ځا-
راګاتي دۈل ټا ۿۈچۈد مەوۈد؛ ۿۈلۈس.

ۈمەدۈ ۿفۈيۈت ۿن ځاځ ټۈۈۈاد ۿۈۈۈۈفۈګۈ ۿۈل،
ګۈ ۿۈزۈرۈ ټا ټاۈۈۈۈۈۈۈۈۈۈ ټۈنۈۈۈۈ. *Сатѣд*

◆ ۿۈзۈ ۿۈхۈдаст ۿагۈрад ټабиб *зарб*. ۿаۈۈ ۿадрд
фагۈирۈн ۿۈшкۈил асۈ.

НАБИД||НАБИЗ نَبِيد||نَبِيدۈ шарۈбۈ ځۈرمۈ؛ шарۈб، ۿай.

Хушо ۿабида ځۈрчۈ ټо дۈстۈни ۿкдила,
Гетۈ ټа ۿром-аңдарۈн, ۿаңлۈс ټа ټонгу-валвала. *Рудакӣ*

Вя ځۈхати ټадоۈй ځадрۈ ۿаби3 ټахۈрд. *Авфа*

НАБИЛ а. نَبِيلۈ 1. ټузург, ۿаңи3; ۿоно, хушбѐр.

К-аз ځۈ ۿенۈлۈ, ۿй ځаۈннۈ ۿаби3?

Гуфт: Аз ځаۈри ۿабаۈۈۈ ۿаңбил. *Саноӣ*

2. фарбех.

Чۈн ۿазирۈ ۿер ۿуд ګۈвۈ ۿаби3?

Чۈн ۿи ۿксۈ ۿоҳ ټарсۈн ګаш ۿил? *Румӣ*

НАБИС نَبِيسۈ ۿиг. ۿаба3.

НАБИШТА نَبِشْتۈ ۿиг. ۿабишта.

Сикандар ټифармуд, к-орад ۿитۈб,
Сазон ۿабишта ۿаۈисад ځаۈо3. (2) *Низомӣ*

НАБИШТАН نَبِشْتَنۈ ۿиг. ۿабиштан.

Набиштан ۿа гуфтаа ۿۈхۈмтар ۿшнۈс,
Ба ګۈхۈ ۿабиштан ټа ځۈ ۿр хуш. (1) *Маъруфӣ Сатѣд*

НАБК а. نَبْكَ таровиш, ځатра-катра ټеурун ۿмадани ۿб ۿа
дигар ځۈзхон ۿоаки.

НАБЛ I. نَبْلۈ 1. тирандозӣ, ۿахорат дар тирандозӣ;
2. тир.

Сурайѐ ځۈнон ۿастан тир ټа3а,
Кۈ ۿайкхонхۈ ۿешۈ ۿинхонш ۿабе. *Манучехрӣ*

НАБО||НАБАЪ а. نَبَاۈ ۿаба3, ۿоғи3, ۿитилۈ.

3-он кۈ ځадрۈ ۿустамеъ ۿмад ۿабо,
Бар ځади хонхۈ ټурад ۿадрз ۿабо. *Румӣ*

НАБОИЛ а. نَبَائِلۈ ځ. ۿабил.

НАБОИР نَبَائِرۈ ځ. *арабишудӣ* ۿабера||набер.

Аз ۿабоири Заҳҳон ду ټародар — ۿаке Сурۈ ۿа
дигаре Сом ۿулдзими у будаңд. *Таврихи Фаршшт*

НАБОТ а. نَبَاتۈ 1. ګиѐх, алаф, растанۈ.

Мۈѐни халич ۿа Миср кухۈ ټиѐон асۈ, кۈ дар
он хеч ۿоу ۿабот нест. *Носири Хисрав*

2. ۿк ۿаъ ۿириңни соғۈ ټулдурмонанд, кۈ ۿз шакар
пухта ۿешавад.

Эй ۿасли ту ۿояи ځаѐтам,

Васли ту зулолу ۿан ۿаботам. *Шоҳин*

наботи Миср ټехтарияи ۿаботхۈ, кۈ ۿз Миср ۿе-
оۈардаңд.

Дахони танги ту ۿода ټа ۿби Хи3р ټако,
Лаби ځۈ ګади ту бурд ۿз ۿаботи Миср рнѐч. *Ҳофиз*

◆ ۿаботи ۿраз *киноа* аз риши ۿава3ромада.

НАБОТОТ а. نَبَاتَاتۈ ځ. ۿабот 1.

Об ғизон ۿаботот асۈ. *«Маҷмаъ-ул-анѐо3»*

НАБОХАТ а. نَبَاۋَتۈ ۿаѐо3ат, ځаۈонмардӣ; ټузург.

Ба ۿабохати зикр ۿа фаҳомати ځадр ۿитиѐѐ ۿошт.
«Равзат-ѐо-саф»

Талокати лисон ۿа ۿабохати ۿаън... аз ۿоۈоу
ѐдод ۿаргузашт. *«Таврихи Фаршшт»*

НАБТ I а. نَبْتۈ ۿиг. ۿабот 1.

Пас ۿаmini дил, кۈ ۿаба3а ځикр ټул,
Фикрхۈ асрори дил ۿо ۿенамуд. *Румӣ*

НАБТ II а. نَبْطۈ ۿоми ټоѐаѐ, кۈ сокинۈ Ироқи ځадин
будааңд.

НАБЪ а. نَبْۈ ځушида ټаромадани ۿб аз ځашмау ځоҳ ۿа ғ.

В-ар раҳи ۿабаъш ټурад ټа3а, ځй ғам?

К-у ځамеѐушад ۿи хона дам ټа дам. *Румӣ*

НАБЪ а. نَبْۈ 1. ۿайғамбар, расул, ځири3тодан худо.

Гар дар Араб ټа ۿақти ۿаби3 буд ѐтибор,

Аңдар Аѐам кунун ګам аз он ѐтибор нест.*

Шақ ۿакард, кۈ ۿалакест аз ۿсон ۿозил шуда,
агар ټа3ар асۈ, алба3а Хи3ри ۿаби3. *Садрӣ Зиѐ*

НАВ نَوۈ 3а, ځади3, он ځۈ ۿеш аз ۿн ۿабуд; *мукѐбили*
кухна 1.

Фасона ګашту куҳан шуд ځадиси Искандар,
Сухан ۿав ۿр, кۈ ۿаۈро ځаловатест дигар. *Фаррухӣ*

нав ټа нав аз сарۈ ۿав; ۿав-на3; 3а3а ټа 3а3а.

Мутриби хушнאו ټигу 3а3а ټа 3а3а, ۿав ټа ۿав,
Бодаи дилкушо ټигу 3а3а ټа 3а3а, ۿав ټа ۿав. *Ҳофиз*

НАВАДА نَوْدۈ ۿиг. ۿаۈда.

НАВАНД||НАВАНДА نَوْنَدۈ||نَوْنَدۈ 1. асп, аспн тезраф, аспн
тундра.

Биѐон ګирифтۈ раҳи Херманл,

Ҳамерафт ۿуѐн ټа сони ۿаۈанл. *Фирдаѐӣ*

наۈанди ځорпар аспн тезрафтор, аспн тезтақ, аспн
чорхезгиранда; 2. ځосид, ۿайк, ۿомабар.

Наۈанде ځири3тод наздики Зол,

Бад-у андарун коххон ټаланл. *Фирдаѐӣ*

3. тезфаҳи, зирек.

Бишнос, кۈ ۿардест у ټадониш,

Фархаңгу хирад ۿораду ۿаааңда, *Юсуфи Арѐай*

4. ۿоми куҳе дар Эрон, кۈ а3а3акади ۿаѐури3 Бар-

зия дар он ۿоке ټадаст.

Ба ځоѐ, куҷо ۿоми у буд Наۈанл,

Бад-у андарун коххон ټаланл. *Фирдаѐӣ*

навард نَوْرَدۈ ۿооси ۿа3они ځозираи ۿаۈархидан.

НАВАРД I نَوْرَدۈ 1. дар дастгоҳи ټофандағӣ ځубест, кۈ
матон ټофашуда ټа он ۿенчад ۿа ۿнро ۿинвол ۿиз
мегуяңд.

Аз ۿаۈарди суҳан ۿасиѐе ځаңд

В-аз расадгоҳи фазл ۿиѐе ځаңд. *Аѐаҳид*

2. ټеѐида, ځизи ټеѐида, туби матоѐ,

Басо дебо, кۈ ѐби сурху зардаш,

Кабуду азрақ ояд дар ۿаۈардаш. *Низомӣ*

3. дулапеч, тумор, махсусан тумори нома ва мактуб.

Хар наварде, ки зи тумори ғамам боз кунӣ.
Харфҳо бинӣ оғушта ба хуни ҷигарам. *Сатӣдӣ*

Асарҳои он шоҳи офоқгард

Надидам нигорида дар як навард. *Низомӣ*

З-он валвала чун даме биосуд,

Бикшод наварди номаро зуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

4. андӯхта, ҷамъомада, захира.

Дар анбор оғанда ҳа(в)арде намонд,

Ҳамон дар ҳазина наварде намонд.

«*Фарҳанги Рашидӣ*»

5. писандида, лонқ, сазовор, муносиб; 6. зеҳн либос, хошнӣ, ки дар нуги астин, доман ва бари либос меҳузаид.

Дайли, ки гадон хирмани туст,

Гарде ба наварди домани туст. *Шоҳин*

7. тарик, тавр, тарз, услуб, минвол; аз хар навард ба хар тарик.

Сухан мерафташон аз хар наварде,

Чунон-к ояд зи хар гармеву сарде. *Низомӣ*

НАВАРД II نورد *ниг.* набард.

НАВАРДИДАН|НАВАРДАН نوردیدن|1. печидан, печонидан, қат кардан; 2. тай кардан, гузаптан; гаштан, гардидан.

Ҳамон бех, ки гардем аз ин роҳи танг,

Гарева навардему соем санг. *Низомӣ*

НАВБА *а.* نوبه *ниг.* навбат I 1.

Ду навба нишастам, надидам ҷавобе,

Гирифтм мар-онро зи ҷаври навоиб. *Манучехра*

НАВБАҶҮГ نوبه گ *ниг.* навбӯюг.

НАВБАР نوبار Бор ва мевая наврасида, бор ва самари тару тоза.

Навбари боғи ҳафт чархи куҳан,

Дурратуттоҷи иқди тоҷи суҳан. *Низомӣ*

Навбари ҳар мева киромитар аст. *Зарбулмасал*

дарахти навбар дарахте, ки нав мева додааст.

Дар ҷавонӣ сайи кун, гэр беҳалал хоҳӣ амал,

Мева сенуксон бувад, чун аз дарахти навбар аст. *Ҷамӣ*

НАВБАТ I *а.* نوبت 1. дафъа, бор, карат.

Бифармуд, то ғуломро ба дарьё андохтанд, чанд навбат ғула хӯрд. *Сатӣдӣ*

2. вақт, ғурсат, вақти ҳафӣ ва воҷиб шудани коре пас аз ё пеш аз амалу воқеан дигаре.

Ироку Форс гирифтӣ ба шеъри хуш, Ҳофиз,

Бие, ки навбати Бағдоду вақти Табрэз аст. *Ҳофиз*

Навбат ки ба мо расид, «бале»-ро «бале» навишт. *Зарбулмасал*

ба навбат додан як-як додан, яке аз паси дигар додан ҷизеро.

Дар пеш ниҳода хони неъмат,

Додад наволаш ба навбат. *Шоҳин*

3. давр, давра, вақт, ҳангом.

Дар навбати Абдулазиз дарвеше қадре ресмон ба

бозор бурд. *Авфӣ*

Аз як сарири килки ту дар навбати набард

Аз сад ҳазор сар ба ғазав мифар уфтод. *Анварӣ*

4. вақти посбонӣ.

НАВБАТ II *а.* نوبت 1. нақора, табли калон; навбат задан нақора задан, табл задан.

Фармуд, ки навбат ба дари сарой бизанед. *Авфӣ*
панҷ навбат задан а) дар як шабу рӯз панҷ бор нақора навохтан, ки аломати доман доштани ҳукмронии подшоҳ будааст.

Гар панҷ навбат ба дари қаср мезананд,

Навбат ба дигаре бигузориш битзарӣ. *Сатӣдӣ*

б) киноя аз подшоҳӣ кардан; в) киноя аз эълон кардани бахту саодати хул.

Бирар, панҷ навбат бизан бар дарат,

Ки ёри мувофиқ бувад дар барат. *Сатӣдӣ*

2. хаймаи бузург, боргоҳ.

НАВБАТГОҲ|НАВБАТГАҲ نوبتگاه|посбонгоҳ, каровулхона.

Ҳамон навбатӣ пос дар субҳу шом

Зи навбатҳои у баровард ном. *Низомӣ*

НАВБАТЗАН نوبت زن|посбони нақоразан, ки дар вақтҳои муайян нақора мезанад, нақоразан, нақорачӣ.

Ситонем навбат зи навбатзанаши,

Фиристем хозин сун маҳзанаши. *Ҳотифӣ*

НАВБАТИГОҲ نوبتگاه|хаймаи калони посбонӣ, ки онро боргоҳ ҳам мегуянд.

Баландахтараш дам дамсоз гашт,

Сун навбатигоҳи худ бозгашт. *Низомӣ*

Чӣ оғоҳи, ки шабардонӣ ин роҳ

Кучо доранд ҳар шаб навбатигоҳ?

Хисрави Деҳлавӣ

НАВБАТНАВОЗ نوبت نواز|навоззандаи нақора.

Чу навбатзанат гашт навбатнавоз,

Зи ғулғул сари осмон кард боз. *Хисрави Деҳлавӣ*

НАВБАТӢ نوبتي 1. *ниг.* навбатзан.

Магар бар навбатӣ хоб ушудум кард,

Ки нишас хостанро вақт гум кард. *Хисрави Деҳлавӣ*

Бар даргоҳи султон ҷуз навбатӣён касе намонд.

«*Таърихи Байҳақӣ*»

2. посбон, қараул.

Шоҳи Туркистон бар дарғаҳи фархундан ту

Ғоҳ худ ҳусбад чун навбатӣён, ғоҳ — писар. *Фаррухӣ*

3. *ниг.* навбатигоҳ; 4. аспӣ ҷанибат, аспӣ кӯтал.

Чун Рудакӣ бад-ин байт расид, амир ҷунон мун-

фил гашт, ки аз тахт фуруд омад ва бемуза пой

дар риқоби хинги навбатӣ овард ва рӯй ба Бухоро

ниҳод. *Низомии Арӯӣ*

НАВБАҲОР نوبهار 1. баҳори нав, аввали фасли баҳор.

Масузон дарахти гул андар хариф,

Ки дар навбаҳорат намояд зариф. *Сатӣдӣ*

Навбаҳор омад, гулгистон аз пай нашъунамост,

Ғунҷахуспони ҷаманро ғунҷан гул муттакоост. *Сайидӣ*

2. киноя аз зани ҷавон ва хушрӯй.

Фуруд омад аз тахт Соми савор.

Ба парда даромад сун навбаҳор. *Фирдавӣ*

3. номи ибодатгоҳи буддой дар Балх.

НАВБАҲОРОН نوبهاران *ниг.* навбаҳор 1.

Ба навбаҳорон бисотӣ абри гириҷиро,
Ки аз гиристанӣ ӯст ин замин хандон. *Рудакӣ*

НАВБОҶА نوباه *ҳар* чизи нав ва тоза, махсусан мева,
ки ба тариқи тӯҳфа оварда мешавад; тӯҳфа.

Чун навбожа ба... ӯ овардандӣ, ҳозирро аз
он насиб фармудӣ. *Авфӣ*

Эй дидаву дудмони исмат,
Навбожаи бустони исмат. *Шоҳин*

НАВБУҶОҢ|НАВБАЙҶОҢ نوبجر *нав*барус, зами нав арус-
шуда.

Бас азизам, бас киромӣ, шод бош
Андар ин ҳова ба сонӣ навбуҷоҢ. *Рудакӣ*

НАВВОБ a. نواب 1. ҷонишин, воли.

Дар Хуросон наввоби хеш насб карда, он гоҳ
ба ҷониби Нишобур шитофт. «*Равзат-ус-сафоя*»
2. лақаби амирон ва шоҳзодагон.

НАВВӢ نوى *нав*будан; ба навӣ аз сари нав.

Яке чора ҷуст андар он хори зишт,
Зи кина ба навӣ дарахте бикишт. *Фирдавӣ*

НАВГУЛ نوبل *гул*и навшукӯфта; маҷ. маҳбуба.

Ё раб, ин навгули хандон, ки супурдӣ ба манаш,
Месупорам ба ту аз ҷашми ҳасуди ҷаманаш. *Ҳофиз*

НАВДА|НАВАДА نوده *фарзандзода, набера; фарзанди*
азна.

Эй сари озодагону тоҷи бузургон,
Шамъи ҷаҳону ҷароғи дудаву навда. *Дақиқӣ*

НАВДАВӢАТ نودولт *касе, ки нав ба давлат расидааст,*
он кӣ нав соҳиби мансаб ва мол шудааст.

Султон Фаҳруддин чун навдавалат буд, аз мар-
дум итминони хотир надошт. «*Таърихи Ҷариштан*»
Пахлу бар остонаи навдавалатон мабдан,
Дилро ҷироғи гушаи мотамсаро макун. *Сайидо*

НАВДОРОН|НАВДОРОНӢ نوداران *пуле, ки ба*
шоирҳо ва ӯ оварандагони ягон хабари хуш дода ме-
шавад; пули шоғирдона, ҷойпул.

НАВЕД نويد *ниг.* навид.

НАВЗАХМА نوزخه *одами нав ба бозӣ даромада; касе, ки*
нав ба навохтани ҷизе машғул шудааст.

НАВЗОД نوزاد *кудаки нав*зодшуда.

НАВИД|НАВЕД|НУВИД|НУВЕД نويد *хабаре хуш, мужда,*
хабарӣ умедбахш; ваъда.

Сиевухиро доду кардан нувед,
Зи хуяӣ бидодаш фаровон умед. *Фирдавӣ*

Аз он ки ҳоли Шохрух бад-ӯ маълум буд, қатли
уро навиди фатҳу фирӯзӣ доништа, ба ин азимат
мусаммаи гашт. *Аҳмади Доғиш*

навид *задан* *мужда* *расондан, хабаре хуш* *гуфтан.*

Ба пешӣ ҷавон омаду зад навид
Аз он хубрух духтарӣ норасид. *Савдо*

НАВИДАН نويدن 1. *нола* кардан, *нолидан, зорӣ* кардан.

Зи дарди дил он шаб бад-он сон навид,
Кӣ аз нолаш ҳеҷ кас нагавид. *Лабибӣ*
3-он суҳанхон хуб ғарра машав,
Ҳамчу тардоманон ба ала манав. *Саноӣ*

2. *ларзидан; чунбидан, ҳаракат* кардан.

Чу дар дашти ҳайҷо ба ҳар сӯ давад,
Дили шер аз ҳайбати ӯ навад.

3. *хаму рост* шудан (*дар вақти тоату ибодат*).

НАВИДГАР نويدگر *муҷдарасон, он кӣ хабаре тозаю хуш*
меоварад.

Иттисои нуҷуми хотири ӯ
Файзи табъи маро навидгар аст. *Ҳоқонӣ*

НАВИСАНДА نويسنده 1. *сифати феълӣ* *замони ҳозираи*
навиштан; 2. он кӣ менависад, котиб, мӯро.

Ҷӣ донанд мардум, ки дар ҷома кист,
Нависанда донад, ки дар нома ҷист. *Савдӣ*
Нависандаҳо даст гӯё бувад,
Гули донин аз дилш бӯё бувад. *Асадӣ*

НАВИШТА نوشته 1. *феълӣ ҳол ва сифати феълӣ* *замони*
гузаштаи навиштан; 2. мактуб, нома.

Ҳокӣ қадамаш ба хун сирипта,
Бинҳода ба дасташ он навишта. *Низомӣ*

3. *тақдир, сарнавишт.*

Навишта ҷуҷин будмон аз бувиш,
Ба расми бувиш андаромад равниш. *Фирдавӣ*

НАВИШТАН نوشتن 1. *фикре ё матлаберо бо қалам ба рӯи*
коғаз овардан; китобат кардан.

Яке нома биништан шоҳи замин
Ба ховархудою ба солори Чин. *Фирдавӣ*

2. *наққошӣ* кардан.

Дирафш паси пушти солори Рум,
Навишта бар ӯ сурху пируза бум. *Фирдавӣ*

НАВК|НҶК|НҶГ نوك-نوگ 1. *сарӣ теzi* *ҳар ҷизе, тезин*
сарӣ ҳар ҷизе, монанди сарӣ қалам, сарӣ сӯзан.

Агар зар бихоҷӣ зи ман ё дирам,
Фароз оварам ман ба нӯки қалам. *Абушақури Балхӣ*
Ба ҷобуки бирабояд, кучо наёзорад
Зи рӯи марди мубориз ба навки пайкан хол. *Мунҷик*

Савсане дидӣ, ки гирдаш шоҳахон сунбул аст,
Наргисе дидӣ, ки гирдаш нӯкшон сӯзан аст. *Муизӣ*
Нӯги қалам хизоб кардан сар кардан ба хатнависӣ.

Зуд маънӣ ҳукии гардуноро хино бар каф ниҳанд
Дар ҳар он азде, ки ту нӯги қалам карди хизоб. *Анварӣ*

2. *нӯл, минқор.*

НАВҚАР|НҶҚАР نوگر *хизматгор, мулозим, ҷокар.*

Вазъи қиморешагон пураҷаб асту ин аҷаб:
Навқари мухтасиб барад куртани садъамқор. *Савдо*

Навқари мо навқар дорад, навқараш ҳам ҷокар до-
рад. *Зарбулмаасал*

НАВҚИСА نوكيسه *он кӣ нав соҳиби қисса шудааст, он кӣ*
нав ба пулу мол расидааст.

Сайидо, даҳр ба навкиса наку пардоза,
Майли пирон зи мурдон ба ҷавон ҳоҳад буд.
Сайидо

НАВМ а. نوم хоб.

Ало, го ба тафлат нахусбӣ, ки навм
Харом аст бар чашми солори давм. Саъдӣ

Ба ин сурат бар тақдир аст, ки мавлуд дар мао-
килу машориб ва навму бедорӣ тариқи эътидолро
маръӣ дошта бувад. Аҳмади Доғиш

НАВМЕД нӯмид ноумед, маънос, касе, ки умедро аз даст
додааст; навмед шудан (*ё* гаштан) маънос шудан, умед
аз даст додан.

Ҳон, машав навмед, чун воқиф наӣ аз сирри ғайб,
Бошад андар парда бозӣҳои пинҳон, ғам махурӣ!
Ҳофиз

аз худ (*ё* хеш) навмед гаштан аз худ умед кандан.

Асп ба ҷуй фуру шуд, аз асп фуру афтодан ва
аз хештан навмед гаштан. «Тасрихи Парисахӣ»

НАВМЕДӢ нӯмидӣ ноумедӣ, маъносӣ.

Дар навмедӣ бисе умед аст,
Поёни шаби сияҳ сафед аст. Низомӣ

Эн дунё, Сайидо, моро мурӯде барнамояд,
Якин шуд, ғайри навмедӣ дар ин манзил наме-
бошад. Сайидо

НАВО I нӯа 1. нағма, саханг, садо, овоз.

Фиканд замзаман ишқ дар Ҳинҷоу Ироқ,
Навои бонги газалхон Ҳофиз аз Шероз. Ҳофиз

явно барқашидан нағма сурудан, нағма навохтан; на-
во додан садо баровардан; суруд хондан.

Торе аз ҷангаиш ин наво мелод,
Ки Навар чун дар он боло афтод ... Мушфиқӣ

ба наво даромадан ба суруду навохтан шуруъ кардан.

Он ҷо, ки дарояд ба наво булбули базмат,
Ҷуз ҷуд эйрат накунад бонги Ирамо. Анаварӣ

2. мус. номи яке аз дувоздаҳ мақом; номи мақоми
яқум аз «Шаш мақом».

НАВО II нӯа 1. хӯрок, хӯрдани, тӯша, кут, низо.

Вале салтанат дар гадой талаб,
Навои дил аз бенаво талаб. Ҳоҷу

2. сарват, дорой, бонгарӣ; захира; насби, баҳра.

Бибояд фиришод эҳдар наво,
Вагарна шавад кори мо бенаво. Фирдавӣ

Ба дутхар ҷӣ хуш гуфт бонги деҳ,
Ки рӯзи наво барги саҳтӣ бишес. Саъдӣ

3. корсозӣ; саранҷоми кор; чора, тадбир.

Ҷумон чун бибод бисозӣ наво,
Магар Бежан аз банд гардад раҳо. Фирдавӣ

4. гарав, гаравгон.

Насириддин тоғбае, ки ба ҳукми наво нигоҳ дош-
та, равонаи ин ҷониб нагардонад. «Равзат-ус-сафо»

5. нитизом, тартиб; раванк.

Бидидам ҷаҳонро — навое надорад,
Ҷаҳон дар ҷаҳон подшоҳ надорад. Анаварӣ

НАВО III нӯа 1. тухми хурмо, донан хурмо.

Асал додат аз нахлу мани аз хаво,
Рутаб додат аз нахлу нахл аз наво. Саъдӣ

НАВОБАХШ нӯа 1. рузандяханда, ризидиханда, розиқ;
2. қиёс аз ҳуқо.

Эй ҷаҳонро зи ҳеч созанда,
Ҳам навобахшу ҳам навозанда. Низомӣ

НАВОГАР нӯа 1. муриб, сароянда, созанда, навозанда.

Навогар яке посбон дид маст,
Сар афканда дар пеш, ҷубак ба даст. Ҳоҷу

НАВОДИР а. نوادر 4. ноҳира.

Ширинии лутфаш аз наводир,
Зебони васфаш аз ғароб. Анаварӣ

♦ наводирӣ калом суханони олимзамун.

НАВОЕҲ а. نوايح 4. ноиҳа.

Мақоми ғавойи гирифта навоех,
Бисоти анодӣл сипарда анокиб. Манҷучехрӣ

навоз асоси вамаҷи ҳозираи навохтан.

НАВОЗ нӯаз навозиш, меҳрубонӣ.

Гуфт: Не, не, ин навозо ин гудоз
Ман нахоҳам кард, ҳаст ин аз Аёз. Румӣ

НАВОЗАНДА I нӯазنده 1. сифати феълӣи замони ҳовираа

навохтан I; 2. касе ки навозиш мекунад, меҳрубонӣ
мекунад; навозиншкор, лутфу марҳаматкунанда, навозинш-
гар.

НАВОЗАНДА II нӯазنده 1. сифати феълӣи замони ҳовираа

навохтан II; 2. хонанда, овозхон, сурудхон; созанда.

Навозанда булбул ба боғ-андарун,
Гурозанда оху ба роғ-андарун. Фирдавӣ

НАВОЗИДАН нӯазидан ниг. навохтан I.

Бад-он, к-ӯ ба сол аз шумо хектар аст,
Ба меҳру навозидан андарх(в)ар аст. Фирдавӣ

НАВОЗИЛ а. نوازل 4. нозилат.

Ҳаводиси даҳшатангез ва навозили ваҳшатомез
рӯй намуд. «Равзат-ус-сафо»

Мағзор иҷтуниннам дар маърази ҳаводис,
Мағзор иҷтуниннам дар маҳлаки навозил ... Саъдӣ

НАВОЗИШ I нӯазш 1. меҳрубонӣ, шафқат, дилҷуи.

Туро навозише кунам на тухфаи подшоҳона ди-
хам. «Маҷмаъ-ул-аноб»

Бикард аз навозиш ҷунон фарруҳам,
Ки гарди ятимӣ бирафт аз руҳам. Шоҳин

НАВОЗИШ II нӯазш 2. сознавоз; намаву суруда.

Омад аз ҳар тараф навозиши рӯд,
Нолан барбату навои суруда. Низомӣ

НАВОЗОДА нӯа 1. набера, фарзандзода, писарзода, дух-

тарзода.
Навоинтарин шохӣ офоқ буд,
Навозодан Айс Исҳок буд. Низомӣ

НАВОИБ а. نوايب 4. понаб|поибат.

Гашт аз дили ман қарор гойб,
Қорам нашавад беҳ аз навоиб. (2) Анаварӣ

НАВОИН нӯа 1. наво пайдошуда, наваромад, то-

забаромад; 2. зебо ва орошта.

Навон ту, эй хуб турки навоин,
Даровард дар кори ман бенавой. *Манучехрӣ*
Он чи бад-он хоша навоин бувад,
Хишти пасин в-оби пахусти бувад. *Низомӣ*

НАВОИР *а.* نواير **4.** ноира.

Навоири ғазабашон забона задан гирифт.
«Passat-yo-safot»

НАВОЛ *а.* نوال **1.** ато, бахшиш, ҳадя.

3-у заифиро умеду 3-у ғарибиро навид,
3-у асириро атову 3-у ятимиро навол. *Мушвӣ*
Ғар бидодӣ таширо баҳри зулол,
Дар қарам шарманда будӣ 3-он навол. *Румӣ*

2. насиба, баҳра.

Ғар кунам дар умр дандоне сапед,
Дар наволам устухоне афғанӣ. *Анағрӣ*
Хабар дорӣ, ки рӯзу шаб дуранг аст,
Наволаш ғах шакар, ғоҳе шаранг аст. *Низомӣ*

НАВОЛА نوالе хуроқ, низо, таом, тӯша, озуқа, ризқ; лук-
ма; хуроке, ки барои меҳмон нигоҳ медоранд.

Дареge нест ҷавро пӯст додан,
Навола дар даҳони дӯст додан. *Хисрави Деҳлавӣ*
наволаи мухтасар хуроки андак.

Агарчин ин қабутар наволаи мухтасар аст, ... аммо
нафсро андаке тасалли метавон дод.

«Анвори Суҳайлӣ»

НАВОМИС *а.* نوايس **4.** номӯс.

НАВОМУЗ نواмуз навомузанда, шогирд; бетачриба, тоза-
кор; омӯхташаванда.

Навомузо ресмон кун дароз,
Набингал, ки дигар набиниш боз. *Саъдӣ*
Ғамаш шуд роми ман, ҳаргиз зи дасти хеш нагзо-
рам.
Ба ҷони худ ниғаҳ дорам, ки ҷон мурғи навомуз
аст. *Ибни Ямин*

НАВОН نوان **1.** сифати феълӣ ва феълӣ ҳоли замони ҳо-
зираи навида; **2.** ҳамид, хамшӯда, дуто; маҷ. суфт
ва заиф.

Бо худ гуфтам: Аллоҳ, пири навоиро ҷӣ бахти
ҷавон аст, ки чунин ҷавонеро мусохиб аст! *Саъдӣ*

навор نوار *асоси замони ҳозираи наворидан, навоштан.*

НАВОР نوار тасман паҳни ресмоние, ки барои бастани хай-
маҳо, бор бар ҷорӣ бои ва ғ. истифода мешавад.

Пойхошон баста маҳкам бо навор,
Наълбандон истода бар қатор. *Румӣ*

навори песа банди дуранта, ресмони ало-було.

Навори песа дар гирди миён бастасту мелофад,
Ки: «Аз Антоқия қайсар фириристодаст зунворан»,
Сузани

НАВОРИДАН نواريدن фуру бурдан, наҳонда фуру бурдан.
НАВОСА نواسе *ниг.* набаса.

Улугхон — навоси Чингизхон... бо зану фар-
занд ба султон Ҷалолиддини Фирӯзшохи Хилҷӣ пай-
васт. *«Таърихи Фаршита»*

НАВОСАНЧ نواصح **1.** овозхон, ҳофиз, ашулаҳон; наво-
занда.

Навосанҷ аст ниқи зеру бамсоз,
Қ-аз у ҳам соз менолад, ҳам овоз. *Нозим*

2. маҷ. қасе, ки ба сухани мавзун қимат медиҳад,
сухансояч, саррофи сухан, сухандон.

Ба аздак рӯзгоре мекушояд шаҳари шӯхрат
Ба Соиб ҳар навосанҷе, ки ҳамовоз мегардад. *Соиб*

Наи кили навосанҷони ин соз
Баровард инчунин аз парда овоз. *Муҳам*

НАВОСОЗ نواساز нағмахон, сурудхон, таронагӯй.

Муғанӣ чу як мурғи дастонсарой,
Навосози мастон ба дастонсарой. *Ҳочу*

НАВОСӢ *а.* نواصى **4.** носия.

НАВОХОН نواخوان **1.** сурудхон, нағмахон; **мурғи навохон**
булбул.

Ба бӯн миҷмари дола дили мурғи навохонро
Дидад аз сабаа орои чамаи, к-ӯ соядор омад.

Бадри Чочӣ

2. тамасхурқунанда, бо овоз тақлидқунанда, он ки
бо тақлиди овоз масҳара медиҳад.

НАВОХОНА نواخانه ҷое, ки асиронро нигоҳ медоранд, зин-
дон, маҳбас, бандихона.

Бибӯсӣ, гарат ақлу тадбир ҳаст,
Маликзодро дар навохона даст. *Саъдӣ*

навохт نواخت *асоси замони гузаштаи навохтан I, II.*

НАВОХТ I نواخت навозиш, меҳрубонӣ, дилчӯй.

Навохт ва хилъат ёфтанд... ва сӯи Нишопур боз-
гаштанд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

НАВОХТ II نواخت оҳанг, суруд, тарона.

НАВОХТАН I نواختن навозиш кардан, меҳрубонӣ кардан,
парвардан.

Чун ин ҷаҳор касро дид, ҳар якро ба навъе бина-
вохт. *«Passat-yo-safot»*

Ҳам нӣз зи рӯи меҳрубонӣ
Бинвоз гаҳе, агар бидонӣ. *Шоҳин*

НАВОХТАН II نواختن суруд хондан; соз задан, созадгаӣ
кардан, асбоби мусиқӣ задан.

Рудакӣ ҷанг баргирифтӯ навохт.
Бода андоз, к-ӯ суруд андохт. *Рудакӣ*

НАВОШИНОС نواشناس мутахассиси мусиқӣ, мутриб, му-
ғанӣ, сурудхон.

НАВОШИШ نواشن *ниг.* наворидан.

НАВОҚИЛ *а.* نواقل **4.** ноқила I, II.

НАВОҚИР *а.* نواقيр **4.** ноқур.

НАВОҚИС *а.* نواقيس **4.** ноқусе.

Салотини ислом... масоҷид бунёд карданд ва
навоқисро барҳам зада, азояро баландолова сохтанд.
«Хизони омира»

НАВОҲИНИШИН نواحي نشين дар наздикҳои чизе суку-
нақунада, соқини, ягон шаҳр ё вилоят.

Навоҳинишони он кӯҳсор
Тазаллум намуданд хангоми бор.. *Низомӣ*

НАВОҲӢ I а. نواحي *чанг* 1. қ. ноҳи(я) I; 2. наздики-
х; атроф ва сарҳадҳои мамлакат.

... Дар навоҳини вилояти ӯ шери шарза падики
омад. *Аффи*

Навоҳини мулки аз кафи бадсигол
Ба лашкар кинга дору лашкар ба мол. *Сатҳӣ*

НАВОҲӢ II а. نواحي *ч.* ноҳи(я) II.

Навоҳини ту бибандад ҳаме гузори қадар,
Авомири ту битобад ҳаме инони қаза. *Анаарӣ*

НАВОҶАСТ||**НАВОҶАСТА** نواچست||*навинонда, тоқ-*
зори навинонда, боғи навинонда.

Маро бар соғарак ба сарӣ мулкят
Ки тоза шуд чу боғи навоҷаста. *Абулаббос*

НАВПОРАДӢ ناپورادۃ *дарбехкунанда, ямоқкунанда.*

Буд бар далки маошн хештан
Рӯзу шаб навпорадӢу васлазан. *Ҷомӣ*

НАВРАС نارس 1. ҷавон, наврасида; тоза, нозук.

Дорам зи сарви наврасе чун лола доғи дил басте,
То кай ниҳон дорад касе доғи дили афғори худ.
Мушфиқӣ

2. *маҷ.* чизи марғуб, матлуб, дилчасп, мас. зулфи ёр,
лаби маҳбуба.

Зулфи наврас аз баногӯшат намеояд фуру,
Худ бидеҳ инсоф, аз сайри руҳат чун бизарад.
Ваҳид

НАВРАСИДА نورسيده 1. *ниг.* наврас 1.

Аз ӯ шодмон шуд дил ҷаҳлавон,
Зи кирдори он наврасида ҷавон. *Фирдавӣ*

2. *маҷ.* камтаҷриба, ноозмуда, хом.

... Ки, эй камхирад, наврасида ҷавон,
Чу рафти ба нахчир бо Ардавон,
Чаро тохти леши фарзанди ӯй,
Парастандаи ту, на пайванди ӯй. *Фирдавӣ*

НАВРАСТА نورسته *ниг.* навруста.

НАВРАҲОН نورهان хар ҷизе, ки ба тариқи тӯхфа ва ҳадыя
фиристода ё оварда мешавад; тӯхфа, ҳадыя; савготи; ато
ва бахшиш, ки ба ҳаққи қалами шоир дода мешуд.

Тирози нав ангезам андар ҷаҳон,
Ки хоҳад зи хар кишваре навраҳон. *Низомӣ*

НАВРУСТА نورسته 1. навруида; гули *навруста* а) гули
навшукуфта.

Гули наврустаам дар диди хор аст,
Дерахти норам андар сина нор аст.
Хисрави Деҳлавӣ

б) *киноя* аз маҳбуба, маъшука.

Маранҷ, эй гули навруста, аз тазаллуми ман,
Ки кори булбули бечора доду фаръед ас ч *Шоҳин*

2. *маҷ.* бача, кудак, тифл.

Ба шодӣ хуруше баромад зи кох,
Ки навруста диданд фархунда шох. *Фирдавӣ*

НАВРӢ ناورۃ *рузи аввали соли шамсӣ*, ки бо 21 март
баробар меояд ва иди соли нав аст.

Ва чун бозори охирии сол бошад, бист рӯз бо-
зор кунанд ба бисту як рӯз наврӯз кунанд ва онро
наврузи кашварзон гуянд. *«Таврихи Наршахӣ»*

Боз ин ҷӣ ҷавонист заминрову замоиро,
Наврӯз бадал қард ба дил пирӯ ҷавонро. *Анаарӣ*

◇ **Наврӯзи Бузург** номи навои мусиқӣ.

«Наврӯзи Бузург»-ам бизан, эй мутриб, имрӯз,
Зеро ки бувад наволати «Наврӯз» ба наврӯз.

Манучехрӣ

НАВРӢ ناورۃ 1. мансуб ба наврӯз; абри *наврӯзӣ*
абри баҳор.

Бигирьяд абри наврӯзӣ ҳаме зор,
Ки токи зарди гул бемору зор аст. *Адиб Собир*
чабини наврӯзӣ иди соли нав.

Алёмӣ чабини наврӯзӣ буд ва асбоби айшу тараб
муҳайё. *Садри Зиё*

2. иди, инъоме, ки дар иди наврӯз мидиҳанд.

НАВСАФАР نوسفر 1. касе, ки ба наздики ба сафар раф-
тааст.

Қуси навадлатӣ аз бони саодат бизанам,
Гар бибинам, ки маҳи навсафарам боз ояд. *Ҳофиз*
2. касе, ки дар сафар таҷриба надорад.

НАВХАТ نوخت касе, ки мӯи лабаш нав баромада бошад;
наврас, ҷавон.

Навхат зи ту шуд изори олам,
Охир ярақонӣ аз ту шуд ҳам. *Ҳофиз*
Он ошике, ки лоф зад аз ишқи навахтон,
Охир ба назди ахли хирад ринханд шуд. *Савдо*

НАВХЕЗ نوخين тоза, навбаромада, навсабзида.

Қадам ба тарфӣ ҷаман нех, ки сабза навхез аст.*

НАВХОСТА نواخته 1. навсабзида, тоза, навбаромада.

Субҳдам мурғи ҷаман бо гули навхоста гуфт:
Ноз кам кун, ки дар ин боғ басте чун ту шукуфт!
Ҳофиз

2. наврасида, ҷавон.

Кудак навхоста ва шӯх ва пойкӯб буд. *Аффи*

Шунидам, ки қуввате тамои дорӣ ва паҳлавонони
забардасти навхостаро дар гушӣ бар замин меан-
дозӣ. *«Таврихи Фариста»*

3. *маҷ.* ноозмуда, камтаҷриба.

Гарат мамлакат бояд ораста,
Мадеҳ кори муъзам ба навхоста. *Сатҳӣ*

НАВШОД نوشاد номи шахрест, ки мардумаш ба хушрӯй
маъруф будааст.

Нақши Навшод ба айвони ҳаҷар боз диҳед.
Ҳоқонӣ

бути Навшод *киноя* аз маҳбуба.

Ғам кушт марову он бути Навшод наёмад,
Гунҷишк бинурд аз ҳафа, сайёд наёмад.

Хисрави Деҳлавӣ

НАВШУКУФТА نوشگفته нав гулқарда, нав гул бароварда.

Рафтам ба боғ, сарви хиромони ман набуд,
В-он навшукуфта гулчаи хандони ман набуд. *Ҷомӣ*

НАВӢ ا. نوع 1. хел, ҷинс, гуна, тарз, тавр.

Эй Аёз, ин корро зу(д)тар гузор,

З-он ки навъе з-интиқом аст интизор. *Румӣ*

Эй дӯстон, ба ёрам аз ман хабар нависед,

Аҳволи мурданамо навъи диягар нависед. *Сайид*

2. рафтор, кирдор.

Ин навъ ба муҷомалати ҷавонмардон нисбат на-
дорад. *Асфӣ*

НАВЪАРҶС نَوَارِجِس зане, ки нав ба шавҳар расидааст.

Шикоят кунад навъарҶсе ҷавон
Ба пире зи домоди номехрубон. *Сағдӣ*

◇ **навъарӯсони чаман** (ё баҳор) *кино аз сабзаҳои нав-*
хез, наваду нисолҳои навадамида ё навшукӯфта.

Дар гулистон гар ба пои булбулон хоре халад,
Навъарӯсони чаман сад ҷома бар тан медаранд.
Ҳисоли

НАВЪИ(Й)ЯТ *а. نوعيت* моҳият; хусусият; навъ, ҷинс.

Маънавиёти инсон мабдан сурати вучуди навъи-
яти ӯст. *Насириддини Тусӣ*

НАВЪА *а. نوحه* 1. ғарья, ғарьяи ба овози баланд, зорӣ,
фиғон (махсусан дар мотам).

Мурғу моҳӣ чу занон ҳаме бар ту навъа кунанд.
Фарруҳӣ

... Ва навъаву нолаҳо баланд гашт.
Аҳмади Докиш

навъа оростан ғарьяву нола қардан.

Дар дашт расиду хона орошт,
Ҳам навъаву ҳам тарона орошт. *Шоҳин*

2. шеър, ки дар мотам ба овози ҳазин меҳонанд

НАВЪАГАР نَوَاغَار касе, ки дар мотам оху фиғону но-
ла мекунад, ғарьякунанда, овозандоз.

Навъагар, к-аз пай тасу ғарьяд,
Ў на аз чашм, к-аз гулу ғарьяд. *Саной*
Гар бувад дар мотаме сад навъагар,
Охи соҳибдардро бошад асар. *Аттор*

НАВЪАГАРӢ نَوَاغَارِي ғарьяву зорӣ бо суруди мотам,
овозандозӣ.

НА ВҲАҚОРӢ نَوَاغَارِي *ниг.* навъагарӣ.

Зи рӯи мардуми в-аз роҳи ёрӣ
Даме бозам раҳон з-ин навъақорӣ. *Ўбайди Зоқонӣ*

НАВЪАБА نَوَاغِي *сел, селоб.*

Худ туро ҷӯяд ҳама хубиву зеб,
Ҳамчунон чун навъаба ҷӯяд нишеб. *Рӯдакӣ*

НАВЪАВОН نَوَاغِي *хеле ҷавон, тозаҷавон.*

Дарахтони бисёре оби равон
Ништаганҳои мардуми навъавон. *Фирдавӣ*

Ба рӯзгори ҷавонӣ навад чу Шохия пир
Қасе, ки ошқи он сарви навъавон шудааст. *Шоҳин*

НАГҶҢ نَگُون *аслаш нигун.*

НАГҶҢБАХТ نَگُونَبَاخت *ниг.* нигунбахт.

НАГҶҢСОР نَگُونَسَار *ниг.* нигунсор.

НАГҶҢСОРБАХТ نَگُونَسَارَبَاخت *ниг.* нигунсорбахт.

НАД(Д) *а. نَد* растаниест ҳамчун уд; алоҳ.

То набвад равази мубораки Маҳмуд,
Ўд наҷуд бар у на сунбулу на над. *Манучехрӣ*

НАДАБ *а. نَدب* 1. ҷой ва асари захм; 2. гарав, шарт-
бандӣ дар кимор ё дар тиграндозӣ.

Муддате мулки Сипоҳонро бибозиду бибурд,
Румро мондаст ақнуш, ки бимонад наддабе.

Манучехрӣ

НАДАМ *а. نَدَم* пушаймонӣ, ҳасрат, афсус.

Ман ба таблиғи рисолат омадам,
То раҳонам ман шуморо аз надам. *Румӣ*

Модари шер гуфт: ... Ин дам дар дом надам на-
бонистӣ фитод. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

НАДВА *а. نَدْوَة* маҷлис, анҷуман; маҳфил.

Надва он бувад, ки аҳли Макка дар як хона ҷамъ
омаданди ва машварат қардандӣ. *«Маҷмӯа-ул-ансоб»*

НАДД *нд. ناد* *ниг.* над(а).

НАДДОФ *а. نَدَاف* титкунанди пашм ва пахта, ҳаллоҷ.

Оғил аз резини пашми тани оғандаи ӯ
Ҳамчу дуқонҷан наддоф шудӣ вақти кашав. *Шоҳин*

НАДИД *а. نَدِيد* монанд, ҳамто, назир.

З-одамӣ, к-ӯ буд бемислу надид,
Диди иблис ҷуз тине надид. *Румӣ*

НАДИМ *а. نَدِيم* 1. ҳамнишин, ҳамсӯбат, махсусан ҳам-
нишину ҳамсӯбати амирону шохон.

Надими Сикандар ба бегоҳу гоҳ,
Муҳосиб дар аҳкоми хуршеду моҳ. *Низомӣ*

Ўстод Абулҳасани Рудакӣ дар рӯзгори давлати
Сомонию надими маҷлиси амир Наср бини Аҳмад
буда. *«Ҷомеа-ул-таворих»*

2. рафиқи наздик, маҳрам, муарраб; касе, ки бо бу-
зургон то андозае наздик буда, мазоҳу ҳазил қарда
метавонад.

Надим он гаҳ кунад густохӯй,
Ки бинад аз бузургон нармахӯй. *Ҳисрои Деҳлавӣ*
Зарофати бисёр хунари надимон асту айбн ҳақи
мон. *Зарбулмасал*

НАДО *а. نَدَا* *ниг.* нади.

НАДОМАТ *а. نَدَامَت* пушаймонӣ, афсус, таассуф.

Асад изҳори надомат намуда на гуфт: Саҳве азим
аз ман дар вучуд омада. *«Равзат-ус-сафо»*

Анкариб ба дарде лолаво мубтало хоҳед шуд, ки
он вақт пушаймониву надомат суд надорад. *Садрӣ Зиё*

ба надомат бо пушаймонӣ, бо афсус.

Қӣ шунидӣ, ки дар ин базм даме хуш бинишаст,
Қи на дар охири сӯҳбат ба надомат бархост. *Ҳофиз*

НАДОМАТЗАДА نَدَامَتَزَدَة пушаймоншуда, афсусхӯрада.

Доми тасхири ду олам нафасе навмедист,
Эй надоматзада, сарништаи оҳе дарёбӣ *Бедил*

НАДӢ|НАДО *а. نَدِي|نَدَا* тарӣ, намӣ, рутубат; муқобили
хушкӣ.

Ҳам зулол аз ӣдм ҳезад, ҳам ҳадӣ,
Ҳамчунон ки талху ширин аз надӣ. *Румӣ*

НАЪЗИК نِازِك *ч. арабишудаи найзак.*

Зи барқи сипонҳо ба ҳайтоми қор
Шихоби наъзик намуудӣ ҳазор. *Шодӣ*

НАЁМ|НИЕМ نِإِم *ғилоф, ғилофи шамшер.*

Сабук тегро баркашид аз наём,
Хурушиду ҷушиду барғуфт ном. *Фирдавӣ*

◇ **наём** *чаши* пилки чашм.

НАЖАНД|НИЖАНД ناز 1. ғамгин, андухгин, хасратнок.

Чамолі сурату маъяни зи амин сикхати туст,
Ки зохираат дижаму ботинат нажанд мабод. *Хофиз*

2. дахшатовар, дахшатнок; хунхор.

Бар он пайкари хуби кўхлипаранд,
Зи рохат бурун бурд деви нажанд. *Хочу*

3. паст, хор, ночиз.

Барорй якоро ба чархи баланд,
Супорй-ш ногоҳ ба ҳоки нажанд. *Фирдавсӣ*

4. парешои, бесаранҷом.

Пас бигуфтандаш, ки аҳоли нажанд
Бар дуруғи ту гувоҳи медиҳанд. *Ғумӣ*

5. пажмурда, афсурда.

Хар барге аз у гунаи рухсори нажанд аст,
Хар шоке аз у сурати ангушти нигорест. *Фаррухӣ*

Яке тифл буди низоу нажанд,
Ман аз тарбият хардамат арҷманд. *Шоҳин*

НАЖОД|НИЖОД نازد асл, насаб, насл.

Ман сияғуи туам, зеро нажодам нест бад,
Худ накуғуи туро харғиз набуда бад вайод. *Саной*

НАЖОДА |НИЖОДА I نازده асилзода, наҷиб, хушнажод.

Нажода манам, дигарон зердаст,
Нажоди касиро кай оғй шикаст? *Низомӣ*

НАЖОДА |НИЖОДА II نازده нажод, асл, насл.

Озурда нну он ба хазар аз ман,
Туй ки аз вайодан тиннинам. *Носири Хисрав*

Н-АЗ نازи шакли кутохшудан на аз.

Сиевуи бидонист, к-он меҳр чист,
Чунон дустй н-аз раҳи эзидист. *Фирдавсӣ*

НАЗАР n. نظر 1. нигоҳ, як бор нигоҳ кардан; 2. киноя аз чашм, дида.

Шавқам ба раҳат пур шудауи мунтазири туст,
Айнак ба назар мениҳаду чашм ба роҳ аст. *Шаакат*

Асп меронданд, аз назар ғоиб шуданд. *Садири Зейд*

3. мақсуд, мудлао.

Чун назари мо дар ихтисор аст, он чӣ ҳулосан
ин ҳадис аст, бигӯем. «Маҷмаъ-ул-ансоб»

✧ назари банд андешан дур, эҳтимол; дар назари ...
дар назди ..., дар ҳузури ..., дар пешин ...

Харғиз дар назари у шароб нахӯрда буд. *Авфӣ*
назар андохтан нигоҳ кардан.

Хар сумане, к-аш назар андохтам,
Новаки ғамро синаре сохтам. *Хисравӣ Деҳлави*

Афғанд гузар ба сун Маҷнун,

Андохт назар ба рӯи Маҷнун. *Ҳилолӣ*

назар ғумоштан бо диққат нигоҳ кардан.

Агар назар нағуморад ба ошиқӣ дарवेश,

Инояти назари хеш подшоҳ чӣ кунад. *Қамолӣ Хучандӣ*

назар доштан бо хайрхоӣ нигоҳ кардан; лутфу меҳ-
рубонӣ кардан.

Назар кардан ба дарवेशон мунофиқ бо бузургӣ нест,
Сулаймон бо чунон даҳшат назархо дошт бо мӯраш. *Хофиз*

назар дӯхтан a) чашм пушидан.

Назар чӣ гуна бидузам, ки баҳри дидани дуст
Зи хонк ман ҳама нағисе дамад ба чоғи ғиёх. *Рудакӣ*
b) нигоҳ кардан, бо диққат нигаристан.

Нипастанд мардонӣ маҷлиснинин,

Назар дӯхтанд аз адаб бар замин. *Шоди*

назар задан заҳми чашм расонидан; назар кардан
a) нигоҳ кардан; b) илтифот кардан, меҳрубонӣ нишон
додан.

Малик сару чашмаш бибӯсида ва дар канор ги-
рифт ва хар рузаш назар беш кард, то валиахди
хеш кард. *Саъбӣ*

Ба духтар намекард модар назар,

Зи фарзанд безор ғапта падар. *Сайидо*

назар парҳездан аз нигоҳ худдорӣ кардан, нигоҳ на-
кардан.

Чунон ки дар руҳи хубон ҳалол нест назар,

Ҳалол нест, ки аз ту назар бипарҳезанд. *Саъбӣ*

назар тоғтан дидан, нигоҳ кардан, назар андохтан.

Чун назар тоғтам зи хар бобе,

Дидам озодамд кассебо. *Низомӣ*

назар хӯрдан заҳми чашм расидан, чашми бад раси-
дан; аз назари касе гузаронидан намудан, намоиш до-
дан, ба касе нишон додан.

Ҳама аъён ва оқсақолони бйлоди он тарафи
даръ ... тортухон худро аз назари Шахруххон
гузарониданд. «Шаҳномаи Фарғона»

аз назар дур будан ғоиб будан, наномоеъ будан; хо-
нр набудан.

Гар Лайли ӯст аз назар дур,

Лайли ман аст хуфта дар тӯр. *Шоҳин*

аз назар рондан ҳай кардан, пеш кардан, рондан.

Ба мулозимони султон кӣ расонад ин дуоро,
Ки ба шукри подшоҳи зи назар марон ғадоро. *Хофиз*

НАЗАРБОЗ نظرباز карашмақунанда, ишмақунанда; маҷ-
ошиқӣ варзанда, ишқварзанда.

Майхораву сарғаштаву риндему назарбоз,

В-он кас, ки чу мо нест дар ин шаҳр, кадом аст? *Хофиз*

Назарбозон кишида саф зи ҳар су
Ба чоӣ сабзабарғаш бар лаби чу. *Нозим*

НАЗАРБОЗӣ نظربازی ишваву карашма; маҷ. ишқварзӣ.

Назарбозӣ ба мижғони расои шуҳи у, Мулҳам,
Касе донад, ки ҳамчун ман нишони тир мегардад. *Мулҳам*

НАЗАРГОҲ نظرگاه 1. чоӣ нигаристан; тамошоғох.

Маро хест биниш назаргоҳи у,

Чӣ гуна набинам бад-у роҳи у. *Низомӣ*

2. мазори пайғамбарон ба мардумони порсо.

НАЗАРИ نظري теорияӣ.

... Вя ияро илми назарӣ хонанд. *Ибни Сино*

Дар ҳикмати назарӣ равшан шудааст, ки аз кай-
фияти нафсонӣ он чӣ сареузаваол бувад, овро ҳол
хонанд. «Ахлоқи Носири»

НАЗД نزد 1. ҳузур, пеш, қариб, пахлу, канор; 2. бо изо-
фа ё бо изофа ва пешоянд маънои гуногун дорад: наз-
ди ... a) пешин ... ба пешин ...

Гуянд шахсе гунохе кард ва бигурехт, барода-
раширо назди Маъмун бурдад. *Аҳмади Дониш*

б) дар пешӣ ...

Мехостам зи дилбари худ уэр дар хало,
В-аз оби дида гашта замин назди у халоб. *Анварӣ*

в) барон ...

Назди он, к-аш хирад на ҳамхобаст,
Шери беша чу шерӣ гармобаст. *Румӣ*

Назди хар хармӯхраву гавхар якест.

Зарбулмасал

ба назди ... а) лешӣ ... , ба пешӣ ... ; б) дар пешӣ ...

Дард аз ҷонашон гузашт, ғазеҳат шудан ба назди
мехмонон дар мутаҳайялашон нагузашт.

Садрӣ Зиё

НАЗДИК نزدیک 1. нисбат ба чизе ба масофати кам ҷой
гирифта; қариб; *муқобили дур* I 1, банд 1; 2. монанд,
шабех.

Мар-мардумро ду сифат аст, яке ба дигар наздик.
Ибни Сино

3. хос, хоса, муқарраб.

Подшоҳони Бухоро мақом кардаанд ва ғуломону
наздиқони подшоҳ рағбат намуданд.

«Таърихи Наршахӣ»

4. ба шакли ҷамъ наздиқон хешовандон.

Гуфтам: ... Дурони бохабар дар хузуру наздиқони
бебасар дур. *Саъдӣ*

5. бо изофа ё бо изофа ва пешоянд маънои гуногун до-
рад: наздиқӣ ... назди ... , пешӣ ... , дар пешӣ ...

Наздиқӣ шутур маҳоб, хоби ошӯфта мабин.

Зарбулмасал

ба наздиқӣ ... а) дар наздиқӣ ... , ба наздиқӣ ... , ба суи ... ,
ба тарафи ...

Наванде барафғанд хангоми хоб
Силахбуд ба наздиқӣ Афросиёб *Фирдавӣ*

б) дар назари ... , дар ҷашми ... , ба фикри ...

На мард аст он ба наздиқӣ хирадманд,
Ки бо пили дамон пайкор ҷӯяд;
Бале, мард он кас аст аз рӯи таҳқиқ,
Ки чун хашм одаш, ботил нагуяд. *Саъдӣ*

♦ наздиқ буд (ки) қариб буд (ки).

Амир он қадар хандид, ки наздиқ буд аз болон
сандали афтад. *Садрӣ Зиё*

НАЗДИҚӢ نزدیک қарибӣ; *муқобили дурӣ* 1.

Панҷ ҷиз аст ... хос: яке андоза чун бузургиву
хурди ва дуриву наздиқӣ ва шумӯри ҷизҳо.

Ибни Сино

Ҳамеғуфтам: Ба ҷо овар сабури,
Ки наздиқӣ бувад анҷоми дурӣ.

Фахриддини Гургонӣ

ба наздиқӣ ... ба наздиқӣ ... , ба хузури ... , ба пешӣ ...

Фирғистод меҳтар якеро давон
Ба наздиқӣ меҳтари корвон. *Фирдавӣ*

НАЗЕӢ а. نزه пок, покӣза, тоза, босафр.

Гузари мо бар боге назеҳ ва бустоне хурам афтод.
Авфӣ

Бузинагон дар ин мавзеи назеҳ ва манозили хурам
меваҳои тару тоза меҳранд. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

НАЗӢМ а. نظم 1. назмдиханда, ба тартиб оваранда; 2.
тасвиқундан назм, назмनावис.

Сайёҳи ҳудуди ин вилоят,
Назмиро уқуди ин ҳиҷоят ... *Ҷомӣ*

Гар бувад бониста ҳар мадҳе, ки мадҳох оварад,
В-ар бувад шониста ҳар назме, ки назом оварад.
Муизӣ

НАЗӢРА|НАЗӢРА а. نظاره 1. касе, ки ба чизе ғиғох
мекунад, тамошокунада, тамошобин.

Ба хилватғаи хисраван тохтанд,
Зи наззорогон парда пардохтанд. *Низомӣ*

Боёи нишон гар надиҳад зеби боғ,
Боғ шавад бар дили наззора доғ. *Ҷомӣ*

2. тамошо, манзара.

Муроди мардум аз боғу чаман сарв асту гул дидан
Тамошои қаду наззораи рӯи ту бас моро. *Мушфиқӣ*
наззора кардан тамошо кардан.

Ман дар пай эшон равон гашта хостам, ки аҳвол
наззора кунам. *«Оини нигориш»*

НАЗӢРАГАР|НАЗӢРАГАР نظاره گر бинанда, назаркунан-
да, тамошобин, мушоҳидакунанда, тамошокунада.

Наззорагар мабш дар ин роҳ мунтазир,
Валло(х) ки ҳеҷ марг ба(д)тар з-нигзор нест. *Шамсӣ Табрезӣ*

НАЗӢРАГОҶ|НАЗӢРАГОҶ نظاره گاه ҷои назар, тамошо-
гоҳ, маҳалли нигоҳ.

Аввали шаб наззоросоҳам нур,
В-охирӣ шаб ҳамошёнани хур. *Низомӣ*

НАЗӢРАӢ|НАЗӢРАӢ نظاره گي ниг. наззора 1.

Аҷаб монд аз он кор наззораӢ,
Ба ибрат фуру монд якбораӢ. *Низомӣ*
Ҳам лайқари сасодату ҳам нафси офия
Аз дидан наззораӢиен дар ҳиҷоб шуд. *Ҳоқонӣ*

НАЗИД а. نضيد рӯи ҳам ҷида, болон ҳам ҷидашуда (мах-
сусан дар бораи либос гуфта мешавад).

Бидравем аз руҳи ҳичронзадагон хайрии зард,
Бадали хайри бикорем гули сурухи назид. *Ломей*

НАЗИЛ а. نزيل меҳмон.

НАЗИР I а. نذير бохабаркунанда, огоҳкунанда.

Фирғистод лашкар баширу назир,
Гирғиғанд ҷамъе аз эшон асир. *Саъдӣ*
Мо ба акси он зи ғайри ҳақ хабир,
Меҳабар аз ҳақ бо ҷанди назир. *Румӣ*

НАЗИР II а. نظير мисл, монанд.

Мисолаш ҷашми аҳвал ҳам надида,
Назираш оина ҳам н-оварида. *Хисрав Деҳлавӣ*
Ва ба ҳар қадом назирӯ амсоли офоқӣ ва анфусӣ
дар нафс илҳо мекунад. *Аҳмади Дониш*

НАЗИРА а. نظيره ҷизи монанд.

Ва гуянд аз ин ҷинс назираҳо бисёр омад.

Аҳмади Дониш

НАЗИФ а. نظيف покӣза, тоза; ноузқ, зариф.

Обид аз таомҳои лазиз ҳурдан гирифт ва қисват-
ҳои назиф пушидан. *Саъдӣ*

HA3ИЧ *а.* نضیح хар чизи пухта, махсусан мевани расида.

HA3М I *а.* نظم 1. ба ришта кашидани гавҳар; оростан, ороши додан.

Ёд бод он, ки ба ислоҳи шумо мешуд рӯст,
Назми хар гавҳари нусуфта, ки Ҳофизро буд.

Ҳофиз

2. тартиб, қонда, интизом.

Хунари бисёр дорам аз дониستاني назми аскар.

Аҳмади Дониш

назми сухан ба тартиб овардани сухан; *киноя* аз шеър гуфтан.

Раҳе намонд зи назми сухан, ки наспардам,

Даре намонд зи лафзан дари, ки нақшодам.

Адиб Собир

назми умур ба тартиб овардани корҳо.

Бие, ки чоран завқи хузуру назми умур

Ба ғайзбахшини аҳли назар тавонӣ кард.

Осаф, ки дев бошаду девон ба ҳукми уст,

Назми умури мулки Сулаймон чӣ сон диҳад?

Мушфиқӣ

назм додан тартиб додан, ба тартиб овардан.

Инсофи ту Мисрест, ки дар растан у дев

Назм аз ҷиҳати муҳтасибӣ дода дуқонро.

3. ади. каломи мавзун, шеър; *муқобили наср* 1 2.

Иро пешӣ ... қавол бар, то бар ин назм савте

ғариб ... бисозад.

Авфӣ

Назми Қамол баста ба ҳам риштан дур аст,

Гуфтори дигарҳа ҳама бар ресмон гирих.

Қамолӣ Хучандӣ

назми гуҳар рехтан *киноя* аз шеър сариодан, шеър

хуб гуфтан.

Чун Мушфиқӣ назми гуҳар резад бар он симбар,

Дорад таваққуъ як назар, эҳсону таҳсин бартараф.

Мушфиқӣ

HA3М II **HA3ИЗМ** *нзм* бухор, туман.

Зи меғу назм, ки буд рӯзи равшан аз маҳи тир,

Чунон намуд, ки торӣ шаб аз маҳи обон.

HA3МАН *а.* نظماً дар назм, бо назм; **назман** ва **насран**

дар назму наср, дар шеъру наср.

Назмап ва насран дар ин асру замон гун сабҳат

аз ҷамеи фозилони замон рабула.

Садири Зиё

HA3ИИР *а.* نظائر қ. назира.

Гар назор гуям ин ҷою мисол,

Фахиро тарсам, ки орад ихтилол.

HA3ОКАТ *а.* نكات нозуқи, зебӣ, латофат, зарофат.

... Ва назокати сӯҳбати аҳавон ва латофати маҷли-

си дӯстон.

Аҳмади Дониш

HA3ОР I *ниг.* низоор.

HA3ОР II *а.* نضار зар; симу зар.

Ҳосиял он қудак бар он тахти назор.

Шиста паҳлун Қубоди шаҳрёр.

Румӣ

HA3ОРА *а.* نظاره *ниг.* наззора.

HA3ОРАГАР *а.* نظاره گر *ниг.* наззорагар.

HA3ОРАГОҲ *а.* نظاره گاه *ниг.* наззорагоҳ.

HA3ОРАГӢ *а.* نظاره گي *ниг.* наззорагӣ.

HA3ОРАТ I *а.* نضارت тозагӣ, обдорӣ, тароват.

Дар ҷуйбори мамлакат сарве ба қомат ва назорати
вай боло нақашида буд.

«Равзат-ус-сафо»

HA3ОРАТ II *а.* نظارت нигоҳ кардан ба сунҷизе, дар

тахти назар доштан, зери назар гирифтан.

HA3ОРИ *ниг.* низоорӣ.

HA3ОФАТ *а.* نظافت покӣ, покизагӣ, тозагӣ.

Қасе, ки мӯҳтоҷи назофат ва ташҳир аст, бе ғуслу

тахорат ба дарбори султон ҳозир шавад.

Аҳмади Дониш

HA3ОҲАТ *а.* نضاهت покӣ ва сафавт, форам будан.

Ба хонаи ӯ даромадем, сарой дидем дар гошти на-

зоҳат ва хубӣ.

«Равзат-ус-сафо»

Дар сафои иморату назоҳати обу ҳавояш ақл ба

бод дода...

Аҳмади Дониш

HA3Р *а.* نذر 1. ваъда ва аҳду паймон.

Ман назр дорам, ки ҳеҷ шугӯи султон накунам.

«Таърихи Байҳақӣ»

Назр кардам: гар аз ин ғам ба дар оям рӯзе,

То дари майкада шодону ғазалхон биравам.

Ҳофиз

2. ӯ он чӣ қасе дар роҳи худо адо кардани онро ба

муносибате ният мекунад, мас. қурбонӣ, садақа, намоз

ва ғ.

Бибиён ҳама маҳзӯш шуданд ва чанд фулусе назру

ниёзаш доданд.

Садо

Дирӯз дар мавриди лоҳазни ҳазрати шумо мабла-

ғе назр гуфта будам.

Садири Зиё

HA3ОҶУДДАМ *а.* نضالدم *тиб.* хунрезӣ аз бинӣ ё раг,

ки сабаби сусӣ ва заъфи бадан мешавад.

HA3Ъ *а.* نزع дами воласин, охири нафас, дами марг,

ҷонкашӣ.

Пирмарде зи назъ меиолид,

Пиразан сандалаш ҳамеиолид.

Сағдӣ

Чун ба ҳолати назъ расид, бифармуд, то Амрро

бикӯштанд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

назъи равон ҷонкашӣ.

Чанд дорам дар фирӯқаш ҳолати назъи равон,

Қошки якборагӣ ҷонро зи тан берун кунам.

Ҳилолӣ

HA3Қ *а.* نضج *ниг.* нузҷ.

HAИМ *а.* نعيم 1. неъмат, мол; бонгарӣ, тавонгарӣ; фаро-

вонӣ.

Аз он чандон наими ниҷаҳолия,

Ки монд аз оли Сосон ӯ-оли Сомон...

Низомии Арӯзӣ

Чӣ илтифот муҳибро ба бӯстону пайм,

Ки дил зи рӯи ту бөгест пур зи нори Халил.

Қамолӣ Хучандӣ

наим хӯрдан аз нозу неъмат баҳравар шудан, аз нозу

неъмат лаззат бурдан.

Олим, ки хӯрдани ҳама ғам бошад аз ҷаҳон,

Беҳтар зи ҷоҳиле, ки наими ҷаҳон хӯрад.

Адиб Собир

2. хуррамӣ, шодмонӣ, сурур; саодатмандӣ; маҷ. би-

хишт.

Орифон ҷониби наим раванд,

Ғофилон ҳрур беҳабар мيرانд.

Шамси Табризӣ

Гар диҳад бун суҳбати ту насим,
Накунам ёди худду зикри наим. *Ҷомӣ*

НАИСТОҶ/НАЙСИТОН نايستان найзор, ҷои рӯидани най;
киштзорни найшакар.

Бухоро обгир будааст ва баъзе аз вай наистон
будааст. «*Таърихи Наршахӣ*»

Чу андар гулситон ояд, гулу сарваш сӯҷуд оранд,
Чу андар найситон ояд, қасаб бар қанд печонанд.
Шамси Табрезӣ

НАЙ I نى 1. як навъ гиёҳе, ки дар ҷойҳои сероб меруяд
ва танаши борик рост ва баланд дошта, менамояд ковок
аст; қамши.

Бибард лашкар сун Хоррай,
Бад-он марғзоре, ки буд обу най. *Фирдавӣ*

Қашида най аз оби пурмавҷ сар,
Чу найза, ки созад ин ҷайшан гузар. *Шодӣ*

2. *мус.* як навъ олати мусиқии нафасӣ, ки бештар аз
танаи най сохта мешавад.

Гар набудӣ нолаи найро самар,
Най ҷаҳонро пур пакардӣ аз шакар. *Румӣ*

♦ *най ба нуғи димоғаш намерасад зарб.* дар боран
одами мутақаббир ва ҳавобаланд гуфта мешавад.

НАЙ II نى *ниг. пе.*

НАЙАНВОН نايان *мус.* номи навъе аз асбоби мусиқӣ,
ки аз най ва халтаи чармини суроҳдор иборат аст, ва
овро аз най пуф карда менавозанд.

Аз масомоти ӯ кушоҳ оғуш
Чу пайанбон ҳазор ранг хуруш. *Бедиа*

НАЙБАСТ نايبست чайла, қаппа, коза.

Оху ва ёрон ... бо якдигар авҷот мегузарониданд
ва найбасте буд, ки ба ҳар вақт он ҷо ҷамъ шуданд.
«Анвори Сухайлӣ»

НАЙДАРАВ ناي دارавунадаи най.

Ба раҳ-бар яке найситон буд нав,
Басе андар ӯ мардуми пайдарав. *Фирдавӣ*

НАЙЗА نيزه яроқест, ки иборат аз ҷуби дарозе буда, пӯ-
ги он пайкони оҳанин дорад.

Силохро аз ин ҷиҳат қимат шуд, ҷунон ки найза
ба панҷоҳ дирам шуд. «*Таърихи Наршахӣ*»

Ду найза, ду бозу, ду марди дилер,
Яке аждаҳову дигар наррашер. *Фирдавӣ*

♦ *найзан оташин киноя аз шуон офтоб,* махсусан дар
тулӯв ва гуруб; *найзан хаттӣ* а) бехтарин навиъи
найза аст, ки русту дароз мешошад.

Найзан хаттӣ ба дасти ӯ кунад
Бо дили душман забон андар даҳон. *«Баҳори Аҷам»*

б) *киноя аз шуон офтоб* *

Агар шабнам раёдад офтоб аз найзан хаттӣ,
Ту бо он қадди раъно ҳалқаҳои ҷашм бирбой. *Соиб*

НАЙЗАБОЛО نيزبالа воҳиди ченак, ки ба дарозии найза
баробар аст.

Омадани селоб дар вилояти Систон ҷунон ки дар
канораи ҳандақ ва ҳаволии шаҳр як найзаболо об
мерафт. «*Таърихи Систон»*

НАЙЗАВАР نيزوار найзадор, ҷанговари найзадор, найза-
андоз.

Бари тахти ман тохтандӣ савор,
Сияҳпӯшу найзаварон сад ҳазор. *Фирдавӣ*

НАЙЗАГУЗОР نيزه گوار найзасани моҳир, касе, ки найза-
андозиро хуб медонад.

Ҳама хунинилбосу дуздшино,
Ҳама теғозмоно найзагузор. *Ҷомӣ*

НАЙЗАК نيزك найза, найзани кутӯҳ.

НАЙЗАСАВОР نيزسوار савори ҷангии найзадор.

Ҳама дашти найзасаворон бигард,
Нигар, то киро ёба аспи набард. *Фирдавӣ*

НАЙРИ ا. نير 1. нурпошанда, нурдиҳанда, равшанкунанда;
маҷ. ҷирми осмонӣ, ҳамчун ситора, офтоб, моҳ.

Эй ҳумон давлат, аз мо сояи худ бармагир,
Найри иқболи ту бар ҳар кӣ тобад, муқбил аст.
«Тазкираи Давлатшоҳ»

Тарсам, ки тоби найрии беода дар замин
Пажмурдагӣ ба нилуфари осмон диҳад. *Мушфиқӣ*

Найри асғар моҳ, моҳтоб; *найри аъзам* офтоб.

Зикри аъзамӣ ӯ чун найри аъзам дар инсфун-
наҳор зоҳир [буд]. «*Анвори Сухайлӣ*»

НАЙРАЙН ا. نيرين 1. шакли *дигонаи найри*; киноя аз
офтобу моҳ.

Иртифон найрайни дар як дараҷа мӯҷиб муҳоқ
аст. «*Равзат-ус-саф*»

2. *киноя аз* Ҳасану Ҳусайн — фарзандони Алий, ки
домоди Мухаммад пайғамбар буд.

НАЙЛ ا. نيل ба мақсад расидан, қомеъ шудан.

Хайри ба изофат ҷиҳзост, ки дар найли он ғоят
нофеъ шавад. *Насириддини Тусӣ*

Агар гӯя найли маром ва тахсилӣ ком мавқуфи
талаб ва тараддуд аст, ризқ аз осмон насабд.
Аҳмади Доғиш

НАЙЛАБАК نايلىк наи хурд, ки бо лаб менавозанд.

НАЙРАНГ نيرنگ 1. сеҳр, афсун, ҷашмбандӣ; *маҷ.* хила,
макр, фиреб.

Нодон гумон барию на огоҳӣ
Аз тувбалу азимату найрангаш. «*Луғати ғурс*»

Зи ҳеч гуна бад-ӯ ҷодувоии хилатсоз
Ба қор бурд надонанд хилату найранг. *Фарруҳӣ*

найрангу шатал хилаву фиреб.

Толибе нест, ки он хилагар аз ваъдаи хом
Ғуссае дода ба найрангу шатал гож накард. *Шоҳин*

2. *маҷ.* қори нозуку хилаомез, чора, тадбир.

Зи ҳар гуна найрангҳо сохтанд,
Мар-он дардро чора нашнохтаид. *Фирдавӣ*

3. нақш, нигор.

Ту гуфти, ки абре баромад зи кунҷ,
Зи шангарф найранг зад бар турунҷ. *Фирдавӣ*

НАЙРАНГСОЗ نيرنگساز 1. сеҳрсоҳ, соҳир, афсунгар;

маҷ. хилагар, маккор, фиребгар.

Чунина гуфт билиси найрангсоз,
Қи ҷовид эй, шоҳи гарданфароз. *Фирдавӣ*

НАЙ

2. маҷ. моҳир, усто, одами бомаҳорат.
Чу оғоҳӣ омад ба Эронзамин,
Аз он неқлай меҳтарӣ б-офарин,
Ҳам аз ҷангу пайкор бо хушнавоз
Зи рон ҷунон марди найрангсоз. *Фирдавӣ*

НАЙРАНҶ نایرنج *шакли арабишудаи найранг.*

НАЙРАНҶОТ а. نایرنجات ҷ. найранҷ.

Улуми найранҷот дар миёни эшон зоҳир бошад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

НАЙСИТОН نایستان *ниг. наистон.*

НАЙСОН نایسان 1. моҳи ҳафтӯми тақвими сурьёӣ, ки ба моҳи апрел баробар меояд ва мувофиқи ривоят, гуё аз қатраҳои борони ин моҳ ба даруни садаф марворид пайдо мешавад.

Ба так жола мерехт бар кӯҳу дашт,
Ту гуфтӣ магар абри найсон гузашт. *Саздӣ*
Ҳамчу абри найсон симу ҷавоҳир бар лашкарӣ
ва раёб нисор кард. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

2. борони моҳи найсон.

Ба бустони давлат чу найсон расид,
Яке ғунча аз боғи ҳандон расид. *Шодӣ*

НАЙСОРИ||НЕСОРИ نيسارى *синоҳӣ, лашкарӣ, шпозӣ.*

Сафе бар дигар даст биншонданд,
Ҳама ном найсорӣён хонданд. *Фирдавӣ*

НАЙШАҚАР نایشک *ниг. наишак*
хосил мешавад.

То забон ёд кард он лабро,
Қоми ман ҷун даҳони найшақар аст. *Анаирӣ*

НАҚ نك *шакли кӯтоҳшудаи наққ.*

Нақ фалон шаҳ аз барон зергарӣ
Ихтиёрат қарда, зеро меҳтарӣ. *Румӣ*

НАҚАБОТ а. نكبات ҷ. нақбат.

НАҚАВ نكو *бори нақав* боре, ки ба он даст расондан мумкин нест, боре, ки сару қор доштан бо он боис таъшиқи барзиёд мешавад.

Чун ҷунон дид сансбачча, барошӯфту гуфт:
Аз кучо ёфӣ, эй мири ман, ин бори нақав? *Шоҳин*

НАҚБАТ а. نكبت *бадбахтӣ, сахтӣ, машаққат, ранҷ; бечорагӣ; хорӣ.*

Мамлакати оли Сомон рӯй дар нақбат дорад.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Аз ҳар навъ суҳанон ба самъи у расонидаанд, ҳар оина ба ту нақбате хоҳад расид. *Авфӣ*

[Писарон] шояд ки бадъ аз дидани нақбат ва кашидани меҳнат танбеҳе ёфта, онро бар вачҳи маслаҳат сарф намоянд. *«Анвори Суҳайль»*

НАҚБО а. نكبا *боди тунду тезе, ки роҳи вазиши худро иваз ва қач қарда миёни ду бод мезавад, ва он навъ-хон ғуноғун дорад.*

Умр додам бар умеди ҷоҳу ҳосил ҳеҷ на,
Мушк бардодам ба нақбо, барнагобад беш аз ин. *Ҳоқонӣ*

НАКИР а. نكير 1. он кӣ ниякор мекунад, инкоркунада;
2. ҷ. номи яке аз ду ғаришта, ки гуё пас аз марг дар гур ба сари мурда омада аз у ғуноҳу савоберо ки дар дунё қарда аст, бозпурс мекунад.

Вой он афсӯсие, к-аш бӯйғир
Бошад андар гур Мункар ё Накир. *Румӣ*

НАКОБ نكاب 1. зок, аҷиқтош; моддае, ки обаш шӯр аст;
2. обӣ намак, намақоб.

НАКОЛ а. نكال *уқубат, ранҷ, азоб; ҷазои сахт.*

Ҳатое аз даст биравад ва дар гирдобӣ нақол афтам.
Авфӣ

Не адабшон, не ғазабшон, не нақол,
Не ҷусу не қиёсу не ҳаёл. *Румӣ*

НАКС ||НИКС а. نكث *шикастани аҳду паймон; барҳам задани муомила ва савдо.*

Накис мисоқ ҳислати мазмун аст. *Авфӣ*

НАКС II а. نكس *нағунсор шудан, воқғун шудан, чаппа шудан.*

Чун намурад аз накс он ҷонсер мард,
Аз фироқи марг бар худ тирья кард. *Румӣ*

НАҚУ نكو *ниг. нақӯ.*

НАҚУҒУ(И) نكوغو(ی) *ниг. нақуғу(й).*

НАҚУЗОД نكوژاد *ниг. нақузод.*

НАҚУКОР نكوکور *ниг. нақуқор.*

НАҚУКОРПАРВАР نكوکورپور *ниг. нақуқорпарвар.*

НАҚУКОРӢ نكوکورى *ниг. нақуқорӣ.*

НАҚУМАНЗАРӢ نكومنظرى *ниг. нақуманзарӣ.*

НАҚУМАРД نكومرد *ниг. нақумард.*

НАҚУНОМ نكونام *ниг. нақуном.*

НАҚУНОМӢ نكونامى *ниг. нақуномӣ.*

НАҚУРӢ(И) نكورو(ی) *ниг. нақуру(й).*

НАҚУРӢӢ نكوروئى *ниг. нақуруӣ.*

НАҚУСИРАТ نكوسيرت *ниг. нақусират.*

НАҚУХОҲ نكخواه *ниг. нақухоҳ.*

НАҚУХОҲӢ نكخواهى *ниг. нақухоҳӣ.*

НАҚУХӢ(И) نكخواه(ی) *ниг. нақуху(й).*

НАҚӢ نكوئى *ниг. нақӯ.*

НАҚӢДИДАН نكوهيدان *ниг. нақӯхидан.*

НАҚӢХИДАРОӢ نكوهيدهارای *ниг. нақӯхидароӣ.*

НАҚӢХИШ نكوهيش *ниг. нақӯхиш.*

НАҚӢ||НАҚУ نكو *ниг. нақӯ.*

НАҚӢҒУ(И)||НАҚУҒУ(И) نكغوغو(ی) *қасе, ки гапи нағз мезанад, он кӣ ҷизҳои маъқул меғӯяд; қасе, ки дар боран дигарон ҷизи бад намеғӯяд.*

Қард ақлам насиҳате мӯҳкам,
Кӣ нақуғӣ бош ё абкам. *Саноӣ*

Яке хубқирдору хушхӯй буд,
Кӣ бадқиратгиро нақуғӣ буд. *Саздӣ*

НАКУЗОД||НАКУЗОД نکوزاد хушзот, наҷиб.

Гирифтанд фарзона Бехзодро.
Дигар раҳ Ҳумои накузодро. *Ҳочу*

НАКУҚОР||НАКУҚОР نکوکار касе, ки кори хуб мекунад,
некуқор; *муқобили* балқор.

Накуқор бо чехраи зишту тор
Фаровон бех аз некуи зиштқор. *Асади*

НАКУҚОРПАРВАР||НАКУҚОРПАРВАР نکوکارپرو ба
одамони хуб ёридаҳанда, касе, ки ба одамони хуб ёр-
мандӣ мекунад.

Накуқорпарвар набинад бадӣ,
Чу бад парварӣ, хасми ҷони хади. *Саъдӣ*

НАКУҚОРӢ||НАКУҚОРӢ نکوکاری некуқорӣ, хубқорӣ, кори
хуб қардан, неқӣ қардан; *муқобили* бадқорӣ.

Он кист, к-аз рӯи қарам бо мо вафодорӣ кунад.
Бар ҷои бадқоре ҷу ман як дам накуқорӣ кунад.

Ҳофиз

НАКУМАНЗАРӢ||НАКУМАНЗАРӢ نکومنظری хушрӯй, зе-
бонӣ, ҳусну ҷамол.

Ду покизапайкар ҷу хуру парӣ,
Чу хуршеду моҳ аз накуманзарӣ. *Саъдӣ*

НАКУМАРД||НАКУМАРД نکومرد некумард, одами хуб.

Накумард аз гуфти хуб асту хӯй,
Чу шох аз гулу мева бошад накуй. *Асади*

НАКУНОМ||НАКУНОМ نکونام некуном, касе, ки ўро бо
неқӣ ном мебаранд.

Зиндан ҷовид монд ҳар кӣ накуном зист,
К-аз ақибаш зикри хайр зинда кунад помро.

Саъдӣ

НАКУНОМӢ||НАКУНОМӢ نکونامӣ некуномӣ, овоза пайдо
қардан ба хубию некуқорӣ.

Накунома аз гетӣ онро сазост,
Ки кирдори ў хубу гуфтор рост. *Асади*

НАКУРӢ||НАКУРӢ نکورو хушрӯ, зеборӯй, зебо,
соҳибҷамол.

Аё некутар аз умру ҷавонӣ,
Накурӯро наку кирдор бояд. *Саной*

Накурӯ, ки зевар набандад ба дӯш,
Басе бехтар аз зинти пероялуш. *Ҳисраи Деҳлавӣ*

НАКУРӢӢ||НАКУРӢӢ نکورویی хус, ҷамол, зебоӣ.

Чун шамъи накурӯй дар раҳгузари бод аст,
Тарфи ҳунаре барбанд аз шамъи накурӯй. *Ҳофиз*

НАКУСРИАТ||НАКУСРИАТ نکوسريت касе, ки ахлоқ ва
одоби хуб дорад, хушхӯй, хушпахлоқ.

Он накусриат Муҳаммад ном буд,
То бад-он олам аз ў як том буд. *Аттор*

НАКУҲОҲ||НАКУҲОҲ نکخواه хайрхоҳ, дӯст, некандеш.

Ба назди ман он кас накуҳоҳи туст,
Ки гуяд фалон ҷоҳ дар роҳи туст. *Саъдӣ*

НАКУҲОҲӢ||НАКУҲОҲӢ نکخواهی хайрхоҳӣ, некандешӣ,
дӯстӣ.

Беҳин қоре, ки андар зиндатонист,
Накуҳоҳӣ, ба кас роҳатрасонист. *Носири Ҳисрав*

НАКУҲУӢ||НАКУҲУӢ نکخواهی хушхӯй, хуштабнат,
хушпахлоқ.

Ту чандон ки бошӣ, суҳангӯй бош,
Хирадманд бошу накуҳӯй бош. *Фирдавӣ*

Накуҳӯён сафеҳонро забунанд,
Ки инсон роҳвор, онон ҳарунанд. *Ҳисраи Деҳлавӣ*

НАКУӢ||НАКУӢ نکویی 1. қорӣ нек, хубӣ, некӣ, нағзӣ.

НакуӢ қар қунӣ, миннат малеҳ з-он,
Ки ботил шуд зи миннат ҷуду эҳсон.

Носири Ҳисрав

НакуӢ бо бадон қардан ҷунон аст,
Ки бад қардан ба ҷои некмардон. *Ҳилолӣ*

2. зебоӣ, хушрӯй.

Дар накуӢ рӯ ҷу шеърӣ Анварӣ,
Ростӣ, бояд қиёмат мекунад. *Анварӣ*

НАКУҲИДАН||НАКУҲИДАН نکوهيدан таъна қардан, сар-
заниш қардан, маломат қардан, мазаммат қардан.

Накуҳида бошад ҷафопеша мард,
Ба гирди дари оздорон магард. *Фирдавӣ*

Мардумон аз он қатии Бароника бар Рашид айб
гуфтанд ва накуҳиданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

Далқат ба ҷӣ қор ояду тасбеҳу мураққасъ,
Худро зи амалҳои накуҳида барӣ дор. *Саъдӣ*

НАКУҲИДАРОӢ||НАКУҲИДАРОӢ نکوهيدهای одами бад-
андеша, касе, ки маслиҳати нописандида медиҳад.

Малиқро дили рафта омад ба ҷой,
Биҳандиду гуфт: Эй накуҳидароӣ ... *Саъдӣ*

НАКУҲӢШ||НАКУҲӢШ نکوهش таъна, сарзаниш, айбҷӯӣ,
маломат, мазаммат.

Ба посух накуҳиш басе ёфтам,
Азеро ба назди ту биштофтам. *Фирдавӣ*
Чанд аз ту маро накуҳиш охир,
К-ам доғ ба доғ барниҳодӣ. *Анварӣ*

НАҚҲАТ *а.* نکته 1. бун даҳон; 2. бун хуш, хушбӯй.

Нақхати анбари соро ҳама олам бигирифт,
То сабо шона зад он турран анбарсоро. *Ҷомӣ*

Хунаҷ ҷу мушк бувад, мушк кай ниҳон монад?
Ҷаҳон зи нақхати ў пур зи бу шавад ногоҳ.

«*Анварӣ Суҳайлӣ*»

Қушодӣ ҷайбу омад нақхати ў дар гулистон ҳам,
Ки гул аз бод барҳам хурду булбул шуд парешон
ҳам. *Мушфиқӣ*

НАЛҚ نلқ *ниг.* нилқ.

НАЛМ نلم хуб, зебо, хушрӯй.

Он хуштаро бехтар, ки ту дар вай набуви,
Маҷлисӣ налму хуш он аст, ки оиву рави. *Сузаний*

НАМ *1.* نام 1. тарӣ, рутубат; андак; об; борон, бориш.

Ҳар яке бо ҷинси худ дар қарди худ
Аз барои пухтагӣ нам мекурда. *Румӣ*

Чу оташрост ху к-аз нам бимирад,
Ба оби зиндагонӣ ҳам бимирад. *Хисрави Деҳлави*
Эн абр андаромад ба хангом нам,
Ҷаҳон шуд ба кирлори бои Ирам. *Фирдавси*
нам задан об рехтан, об пошидан.
Рох чун руфта гашту нам зада шуд,
Ҷама роҳ аз бутон чу буткада шуд. *Низомӣ*
2. маҷ. ашк, гирья.

Аз ғусса дилаш ҳазорлора,
Берун наму андарун шарора. *Шоҳин*
нам аз рухсор чидан ашк аз рӯй пок кардан; маҷ.
тасалли додан; ◇ **нами тоқ киноя аз шароб; нами**
чашм ашк, оби дид.

Рӯи хокно номи чашмамо хор мадор,
Чархи фирӯза тарабхона аз ин каҳли кард. *Хофиз*
нами қувват дар ҷиғар доштан тоқат доштан, зӯр дош-
тан.

Диловарони тарафайи ... то нами қувват дар ҷи-
гар доштанд, доди пурдилия ва таҳаввур доданд.
«Таърихи Фарошита»

НАМ III **НАММ** *а.* نم суҳанчинӣ, ҳабабқашӣ.

НАМАД نمد порчаест, ки аз пашми дағал тайёр карда
мешавад ва аз он кулоҳу ҷома, фарши хона ва ғ. ме-
созанд.

Ба ҷабри хотири мо кӯш, к-ин кулоҳи намад
Басо шикаст, ки бо афсари шаҳӣ овард. *Хофиз*
Намади сиеҳ аз собун сафед нашавад.

◇ **намад дар об афкандан киноя аз** кардани коре, ки
ислоҳаш мушкил аст.

Намад бошад дар об афкандан осон,
Набошад з-у бароварданиш з-он сои. *Захриддини Гургонӣ*

НАМАДГАР نمدگر намадсоз, касе, ки намад мемолад.

НАМАДЗИН نمدزين порчаи пашмин, ки ба рӯи зин ме-
андозанд; порчаи махсуси пашмини ва ё намадин, ки бар
лушти аси андохта, зинро ба рӯи он мениҳанд.

Чарогоҳи Рахш омаду ҷон хоб,
Намадзин биафканд дар пеши об. *Фирдавси*
Суми болбоён ба хун чун ақик,
Шуда то намадзин ба хун-дар ғариқ. *Низомӣ*

◇ **хушк нашудани (ё нагаштани) намадзин киноя аз** бе
оринишу истироҳат аз манзиле ба манзили дигар ра-
вона шудан.

Нагашт дар талаби зин маро намадзин хушк,
Эн баски хоҳам ҳар соате эи ҳар дар зин. *Қамолӣ Исмоил*

НАМАДМОЛ نمدمال *наг.* намадгар.

НАМАДПҶУШ نمدپوش касе, ки лӯшоки пашмин ва ё на-
мадин мепӯшад, пашминпӯш.

Намадпӯше омад ба ҷангаи фароз,
Ҷавоне ҷаҳонсузу пайкорсоз. *Саъдӣ*

НАМАК نمک 1. моддаи сафеди булғуришакл, ки мазани
шӯр дошта дар хӯрок ва дар соҳаҳои гуногуни ҳоҷагӣ
ба қор мебаранд.

Эн даврон он қадар, эй Сайидо, озурдагӣ дорам,
Намакро мешуморад марҳами кофур доғи ман. *Сайидо*

2. *маҷ.* латофат, зарофат, ҳусну ҷамол, милоҳат.
Боз ту ноз мекуни, нози ҷаҳон туро расад,
Ҳусну намак туро бувад, нози дигар кири расад? *Шамси Табрези*

Эй пайки пайхучаста, ҷи номӣ, фадайту лақ,
Ҳаргиз сиеҳҷарда надидам бад-ни намак. *Хофиз*
◇ **намак ангезидан (ё ангехтан)** гирья кардан ва ашк
рехтан; намак ба реш (ё ба ҷароҳат) рехтан (ё поши-
дан, задан, зиёда кардан) азоб бар азоб афзудан,
дарду алами касеро зиёд кардан.

Маъдани раҳми илоҳ омад малак
Гуфт: Чуи резам ба решӣ у намак? *Румӣ*
Он кас, ки ба ҷароҳати мо мезанад намак,
Мекард кош ҳаққи намакро риюате. *Соиб*

НАМАКИ СИНАН КАСЕ будан азоб додан касеро, касеро
сӯзондан.

Шӯре ба дили сӯхта уфтод, бифармо,
Имҷаб намаки синан бирёёнӣ кӣ будӣ? *Ҳилолӣ*
намак бар ҷиғар доштан меҳнат болон меҳнат ва азоб
болон азоб кашидан; намак гирад (ба) чашмаш чашми
у кӯр шалав — ибораст, ки барои нафрин кардани
касе, ки қадриношиносӣ карда бошад, гуфта мешавад.
Намак гирад ба чашмаш, гар кунад ҳамчашми
Лайли,
Чаро дар шувазори чашми Маҷнун буд охуро. *Соиб*

Зуд бигирад намак дидан он кас, ки у
Нону намак хурду рафт, хону намакдон шикаст.*
намак дар дидан касе судан касеро азоб додан, алам
кунодан.

Самандаш ҷилва мепаймуду мерафт,
Намак дар дидаҳо месуду мерафт. *Нозим*
Ҳаёли лаъли ёраш дар назар буд,
Аз он доим намак дар дида месуд. *Ҳозиқ*

НАМАКДОН نمکدان 1. зарфни намак, зарфи хурде, ки ба
он намак рехта ба дастурхон мегузоранд; намакҷома.

Яке гурми бирёёну нон аз бараш,
Намакдону ричор гирд андараф. *Фирдавси*

2. *маҷ.* дахони маъшук.
Аз лабат шир равон буд, ки ман мегуфтам;
Ин шакар гирди намакдони ту бе ҷизе нест. *Хофиз*
Бар сӯхтагон кам зин яке ханда, ки боре
Доди ҷиғари худ зин намакдони ту ёбанд. *Хисрави Деҳлави*

◇ **намакдон шикастан** кӯри намакӣ кардан, қадриноши-
носӣ кардан, кӯри намак шудан; намак хӯрдану намакдон
шикастан неқиро ба бадӣ сазо додан, ношукӯри кар-
дан, кӯри намакӣ кардан.

Ҳар кас, ки намак хӯрда, намакдон шиканад,
Дар маҳфилӣ риндони ҷаҳон сағ беҳ аз уст. *Салмони Соваҷӣ*

Зин кӯи ҳақгузорӣ раҳт бастӣ,
Намак хурдӣ, намакдонро шикастӣ. *Ҷомӣ*

НАМАКИН نمکين 1. шӯр, намакдор, намакзада; гуворо,
хуштам; 2. *маҷ.* хуш, лағиф, зебо, малех.

Нигори ман чу дарояд ба хандаи намакин,
Намак зиёда кунад бар ҷароҳати решон. *Саъдӣ*

НАМАКСОР نمکسار маъдани намак, замини шӯр, ки дар он намак фаровон аст.

Луқма аз дасти у дар намаксор афтод.

«Равзат-ус-сафс»

Ба якбора тарки намаксор кард,
Бар-у чумла пашму намад бор кард. *Ҷомӣ*

НАМАКСУД نمکسود хурукворие, ки ба он намак зада хушконидаанд, монанди гӯшт, моҳӣ ва ғ.

Надорӣ намаксуду ҳезум, на нон,
На шаб дук ресӣ ҳаме чун занон. *Фирдавӣ*
Оташи ман махрами ин дуд нест,
Ин ҷигари сода намаксуд нест. *Низомӣ*

НАМАКЪЁФТА نمک پاشته намакин, намакзада.

Бар-он нон, ки бӯётар аз мушк буд,
Намакъёфта моҳини хушк буд. *Низомӣ*

НАМАТ а. نمط тарз, тариқа, равиш, усул.

Меҳо, зурмаиӣ макун бар кеҳон,
Ки бар як намат меамонад ҷаҳон. *Савдӣ*

Ҷар яке аз маккорон бад-ин намат афсун ме-
хондад. «*Анварии Сухайлӣ*»

НАМИДАН نميدان майл кардан ва тавачҷӯх намудан.

Вақти марғу дард он сӯ менамӣ,
Чун кудурат рафт, пас чун аъҷамӣ. *Румӣ*

НАМИМ а. نعيم суханчин, ғайбаткунанда, бухтонгӯӣ.

Ҳаст чун кумрӣ таннозу вакеъ,
Ҳаст чун тӯтӣ ғаммозу нахм. *Ҳақонӣ*

НАМИМА а. نعيمه суханчинӣ, тухматгарӣ, бухтон, ғай-
бат.

Баъд аз ин муфсидон ва ғаммозонро миёни мо
маҷоли намима ва ифсод намонд. «*Равзат-ус-сафс*»

НАМИР а. نмир ниг. нимр.

НАМИҚА а. نميقة мактуб, рисола, нома, ҷизи навишта-
шуда.

НАММ а. نم ниг. нам II.

НАММОМ а. نام суханчин, хабаркаш.

Ҳам аз наммом парҳез, эй бародар,
Ки аз наммом ҷон афтад дар озар. *Носири Хисрав*

Васияти дуйӯм он, ки сой ва наммомро дар маҷли-
си худ роҳ надиҳад. «*Анварии Сухайлӣ*»

НАММОМӢ نامى суханчинӣ, хабаркашӣ.

Гардани у ва бародараши, ки наммомӣ карда буд,
бизад. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

НАМНОК نمناк тар, мартуб, рутубатнок.

Дам ба дам, эй ғунҷан раъно, маҳанд аз ғирьяам,
К-ин ҷаманро обу ранг аз ҷашми намоки ман аст. *Ҷомӣ*

намо *асоси замони ҳозираи* намудан.

НАМО а. نما нумуз, рӯшн, афзоиш.

Рустиянхон ту бе саъи намо
Чумла бо барги тамом аз шоҳу барг. *Анварӣ*

НАМОЕН نمايان намудор, ошкор, равшан, возеҳ; **намоён**
шудан намудор шудан.

Ҳарорат бурун рафт аз офтоб,
Фалак шуд намоён ҷо тоси яҳоб. *Сайидо*

... Ва ситорাগони барроқ намоён наметагардад.

Аҳмади Доғиш

НАМОЗ د نماз дуо, ибодат ва арзи хоҷату ниё ба ху-
до, ки аз рӯи шарияти ислом дар як шабонаруз панҷ
маротиба адо карда мешавад.

Намозат барад, гарш хорӣ намоӣ,
В-аз у хор гардӣ, чу бурди намозаши. *Носири Хисрав*

намози аср д. намозе, ки то як соат пеш аз ғуруби оф-
тоб хонда мешавад; **намози бомлод** намозе, ки пагоҳ
пеш аз баромадани офтоб меҳонанд; **намози дигар** а)
д. ниг. **намози аср**; б) маҷ. бегоҳ, бегоҳӣ.

Кашин он ситам то намози дигар,
Мағас дер гардад ҷудо аз шакар. *Сайидо*

намози зӯҳр ниг. **намози пешин**; **намози истисқо** намо-
зе, ки дар хушксолӣ барон борон талабидан меҳонанд;
намози ишо ниг. **намози хуфтан**.

Ифтитоҳи ин маҷлис аз бонги намози ишо буд.

Аҳмади Доғиш

намози ишроқ намозе аз ғайри намозҳои панҷгона
буд, пас аз баромадани офтоб меҳонанд; **намози май-
ит** ниг. **намози ҷаноза**; **намози мағриб** ниг. **намози**
шом.

Адолатпаноҳ намози мағриб карда савор шуд.

«Таърихи Фаршита»

намози одина намозе, ки ҳафтае як бор рӯзи ҷумъа
меҳонанд, намози ҷумъа.

Вай масҷиди ҷомеъа бияо кард аз холиси моли худ
ба ғоят неку ва моли азиям харҷ кард ва намози
одина ғуздор. «*Таърихи Наршахӣ*»

намози пасни ниг. **намози аср**; **намози пешин** намозе,
ки тахминан то соати яки рӯз хонда мешавад; **намози**
субҳ ниг. **намози бомлод**; **намози фитр** намозе, ки дар
рӯзи иди рамазон пеш аз намози пешин меҳонанд;
намози хуфтан намози панҷӯм, ки шабона пеш аз хоб
меҳонанд; **намози шом** а) д. намозе, ки баъди фуру
рафтани офтоб на пас аз бист дақиқаи намози аср
хонда мешавад; б) вақти хондани намози шом, вақти
шом; **намози шукрона** намозе, ки ба шукронан ҳосил
шудани муроди ва дафъ гардидани таҳлукае меҳо-
нанд; **намози қазо** намозе, ки пас аз гузаштани
вақтши хонда мешавад; **намози ҷамоат** намозе, ки бо
ҷамоат (на ба танҳои) хонда мешавад; **намози ҷаноза**
намозе, ки пас аз ғул додани мурда дар сари тобути
ӯ хонда мешавад; **намоз бурдан** аз рӯи бандагӣ ва
таъзияи тавозӯӣ сар фуруд овардан.

На осема гашту на пурсид роз,
Нигишкунор рағту бурдаи намоз. *Фирдавӣ*

намоз ғуздордан намоз хондан, ба ҷой овардани на-
моз.

Яъқуб бархост ва ду рақъат намоз бигуздорд.

Абдуллоҳи Ансорӣ

намоз кардан намоз хондан, намоз ба ҷо овардан.
Ҳар он касе, ки дар ин ҳалқа нест энди ба ишқ,
Бар у намурда ба ғайрон ман намоз кунед. *Ҳофиз*

намоз қазо кардан ниг. қазо.

НАМОЗӢ نمازӣ пок, ноолуда, тоза.

Мадеҳ чун булҳавас дар сина ҷо нишӣ маҷозиро,
Макуи бо маъсият олуда домони намозиро. *Сайидо*

НАМОИШ نمایش зоҳир қардан, зуҳур, ҷилва, ба ҷашм
намоён қардан (шудан).

В-ар нагуӣ айби худ боре, ҳамуш,
Аз намоиш в-аз дағал худро макуш. *Румӣ*

... Ва таъдиди зану фарзандон ... ҷуз ороишу на-
моиш беш нестӣ. *Аҳмади Доиш*

намоиш қардан зоҳир шудан, намудор шудан.

Дигар шаб намоиш кунад бештар,
Туро рушноӣ диҳад бештар. *Фирдавӣ*

НАМОИШХОНА نمایش خانه макони махсусе, ки онҷо чи-
зеро намоиш меиҳада.

Аққосони урупоӣ кучо, ки ба ҳамин ҳолату ба
ҷуни сурат акси муборақро гирифта, дар намоиш-
хонаҳо нумури аввал қарда, доман-доман тангаву
тиллоро иловаи мо-филиқисаи худ созад.

Садрӣ Зиё

НАМОК نمک 1. ривоч, равнақ.

Чу солат шуд, эй хоҷа, аз шаст пок,
Маю чому ором шуд бе намок. *Асадӣ*

2. зебов, ҳусн.

НАМОНД نمائند мурдан, вафот қардан.

Ноғох Муҳаммад намонд ба Қудуз подшоҳ шуд.
«Чамеъ-ул-таворих»

Намонд Хотамӣ Той, ва лек то ба абад
Бимоид номи баландаш ба некуӣ машхур. *Саъдӣ*

НАМР ا. نمр ниг. нимр.

Зайд парронид тире сӯи Амр,
Амро бигрифт тираш ҳамчу намр. *Румӣ*

намуд نمود асоси замони гузаштаи намудан.

НАМУД نمود 1. афт, шакл, симо; манзара.

Ба мижгон донаҳои ашк хирман қарлаам, Шавкат,
Наҳорад пешн ҷашми ман намуде ҳосияи дарё.
Шавкат

2. намуна, тямсол.

Доишл тақрир қард, ки санам намуд аз замону
мулкн туст. «Равзат-ус-сафр»

НАМУДАН نمودن 1. нишон додан, ишора қардан.

Гуфт: Маро зинҳор дех, то роҳи хисор ба ту би-
наоям. «Таърихи Табарӣ»

Зи қун болафурушон намеравам берун,
Намудаанд маю бурдаанд аз ҷушам. *Сайид*

2. намоён шудан, зоҳир шудан.

В-аз он пас зи ором сардӣ намуд,
Зи сардӣ ҳамон беш таррӣ фузуд. *Фирдавӣ*

3. ба назар омадан.

Эй ки шахси манат ҳақир намуд,
То дурушӣ ҳунар напиндорӣ!
Аспи лоғармиён ба хор оад
Рузи майдон, на гови парворӣ. *Саъдӣ*

Сабаб чӣ буд, чӣ қардам, ки бад намуд аз ман.
Шамси Табретӣ

4. феълн ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ,
мас. «далерӣ намудан», «баён намудан» ва ғ.

Бад-он к-у ба оғоз хушӣ намуд,
Ба гоҳи дурушӣ далерӣ намуд. *Фирдавӣ*

НАМУДОР نمودار 1. намуна, мисол.

Намудаид ҳар як ба гуфтори хеш,
Намудоре аз нақшн парторн хеш. *Низомӣ*
Бустоне буд намудоре аз ҷинон. *Асафӣ*

2. намоён, зоҳир; намудор қардидан намоён шудан.

Ҳамин ки аз дур намудор қардиданд, ҳама бе-
ихтиёр дар ханда шуданд. *Садрӣ Зиё*

НАМУЗАЧ نمونهچ ниг. анмузаҷ.

НАМУН نمونه нишондиҳанда; аломат, нишона.

Дигар ғавҷро дар замин қард ҷой,
Намунаш ҷиғҳ дошт бо раҳнамоӣ. *Низомӣ*

НАМУНА I نمونه 1. миқдори андак аз ҳар чиз, нишону
аломати ҳар чиз.

Бар ин ду байт ихтисор кунем, ки андак далали
бисёр бопад ва муште намунаи харворе. *Саъдӣ*

2. шабех, монанд, мисл, мисол.

Ба ҳамин ҳангома, ки дар тамошоҳои Порч
ҳам намунаи он мавҷуд наместаад, аз гарони
дастору либосҳои қатор андар қатор ҳазрати усто-
ро қуввати рафтор набуд. *Садрӣ Зиё*

НАМУНА -II نمونه зишт, беҳуда, бефоида, аз кор афтода,
бекор қардашуда.

Қитобу килки ҳама котибон намуна шавад,
Чу килки у биниғорад қатбаҳои қитоб. *Муизӣ*

НАМЧ نمچ нам, тарин андак.

Санги бенамҷу оби безоиш
Ҳамчу қодон бӯвад баоронш. *Унсурӣ*

НАНА نه модар.

Нанаам беҳтар аз ту нафрин мекунад.

Зарбулмасал

НАНГ 1. ор, шарм; 2. номус, шараф; нангу ном
шарафу номус; муқ. ном (ному нанг).

Алвариро чу нангу ном бибурд,
Рафту даъвин ному нанг овард. *Анварӣ*
Гарчи бадномист назди оқилон,
Мо намекоҳем нангу номро. *Ҳафиз*

нангу номус обрӯ, шараф.

Нангу номуси маликӣ даршикаст
Қурии он кас, ки бо ҳақ дар шак аст. *Румӣ*

нанг доштан ор қардан, номус қардан.

Аз улфати у нанг дошти. «Анварӣ Суҳайл»
Ва аз суҳан гуфтан бо заифон ва масокин нанг
недорад. *Аҳмади Доиш*

нанг омадан шарм доштан, ор қардан.

Маро нанг меояд бо ту ҳарб қардан.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

3. расвоӣ, ифтизоҳ, зиштӣ.

Нанги ҷаҳон бар мани махҷур бод,

Гарди ман аз домани у дур бод! *Низомӣ*

Нанг аст фузун гирифтани кам додан.

Зарбулмасал

НАНГИНРҶ رنگين روی бошарм; бономус, шармин.

Ҳаст поку ҳалолу нангинрӯй,
На ҳарому паляду рангинрӯй. *Саноӣ*

НАОМА *α. نايه* шутурмурғ.

Бале, наоману тўти ду тойранд, валеқ
Ғизон он шакар омад, ғизон ин ахтар. *Азракӣ*

НАР *نر* музаккар, чинси мардона; *муқобили мода.*

Чашми ту оҳуест бас нодир,
Ки ҳама сайд(и) шерн нар гирад. *Анварӣ*

НАРА *نره* *ниг.* нарра.

НАРАГЎР *نره گور* *ниг.* наррагӯр.

НАРАШЕР *نره شير* *ниг.* наррашер.

НАРГ *نرگه* *т.-м.* *نرگه* чирга, халқа задан, гирдогирди чизеро гирнифтан.

[Муғулон] перомунн қалъа, ки қариб шаш фарсанг аст, нарға қарданд. *«Чоме-ут-тавориқ»*

НАРГИС *نرگس* 1. номи ғиёҳи пилёбехи хурду нозук, ки гулҳои хушбӯи сафед ё зард дорад.

Бар фарқи сари наргис-бар зард кулоҳ,
Бар фарқи сари чакова як мушт ғиёҳ. *Манучехра*
2. *мач.* чашм, чашми маҳбуба.

Пас он хоҳарони ҷаҳондор Ҷам
Эи наргис гули сурхро дода нам. *Фирдавӣ*

Чун шуда сер наргиси ту эи хоб,
Гули рӯи ту шуствам ба гулоб. *Ҷомӣ*

наргиси бемор чашми ҳумори маҳбуба.

Ба он ду наргиси бемори нотаовн, ки барад
Ба як назар эи дили аҳли ниққ тобу тавон...

Восифӣ

наргиси маххул *киноя* аз чашми сурмасо, чашми сиёҳ;
наргиси махмур чашми ҳумор.

Агарчи маст бувад гул, хароб нест чу май,
Ки рози наргиси махмур бо шумо гӯяд.

Шамси Табрэй

наргиси пурфан *киноя* аз чашми фитнаангез, чашми мафтункунанда.

Аз ғамза тир дораду аз абрувои камон
Он дилғиреб наргиси ҷодуи пурфанаст. *Сўзанӣ*

наргиси фаттон чашми шӯхи фитнаангез.

Дилбаро, холам хароб аз наргиси фаттони туст,
Хотирам ошуфта аз зулфи абирафшони туст. *Шоҳин*
наргиси шахло *мук.* шахло (*шахло наргис*) а) наргисе, ки сафедӣ ва зардин он моил ба сиёҳист; б) *мач.* чашми машуқ.

Бар замин дӯхта чашму сараф ағданда ба пеш,
Ғашта шарманда аз он наргиси шахло наргис.

Восифӣ

Аз ингоҳам метавон сайри гули бодом қард,
Чашм дар роҳи тӯм, эи наргиси шахло, биё!

Сайидо

наргиси шергир *киноя* аз чашми мафтункунадан маҳбуба.

Зи савдон он наргиси шергир
Намебудаш аз шергирӣ гузир. *Ҳочу*

наргиси ҷоду чашми фаттон, чашми мафтункунанда.

Зи мастӣ наргиси ҷодуш дар хоб,
Зи савдо сунбули хиндуш дар тоб.

«Анвори Сухайлӣ»

аз наргис бар суман симоб *ректан киноя* аз ректани ашк аз чашм ба рӯй.

Фарас меронд чун беморхезон,
Эи наргис бар суман симоб резон. *Низомӣ*

НАРГИСА *نرگسه* 1. *ниг.* наргис.

Нақшест каж оиро, ки ту мехонӣ абру
Андар сари он наргисаи пур эи ҳуморат. (2)

Ҳисрави Деҳлавӣ

2. гули сунъӣ, ки аз оқ ё устухон тарошида ба шифти хона барон зинат ҷо медиҳанд.

НАРГИСДОН *نرگسدان* 1. зарфе, ки дар он пилёзи наргисро мешиёнонд; 2. *мач.* ҷои сабиниш наргис.

Ҳар кучо он шохӣ наргисе бишқуфад,
Гулрухонаш дида наргисдон кунанд. *Ҳофиз*

НАРГИСИН *نرگسين* наргисмонанд, мисли наргис.

Ба ду чашми наргисинат, ба ду зулфи анбаринат,
Ба ду лъғии шаккаринат, ки касоди шаккар омад.

Шамси Табрэй

НАРГИСӢ *نرگسي* 1. мансуб ба наргис; 2. наргисмонанд, наргисранг; 3. наргисин, аз наргис.

Эи лутфи ту бошад, ки пушад ҷаман

Зи ташти зарӣ наргисӣ перахан. *Ҳочу*

4. номи хӯроке, ки тухми мурғро ҷӯшонда ва аз пучок тоза қарда, дар гушти қуфта печода мепазанд ва баъд ду пора мекунанд, ки зардин сафедни тухм ба наргис монанди лайдо менамоёнд; 5. навъе аз падав.

НАРД *نرد* 1. боии шатранҷмонанде, ки бо сӣ муҳраи сиёҳу сафед ва ду тос боӣ қарда мешавад, ва рӯё Бузургмехр ба муқобили шатранҷ ихтироъ қарда ба Ҳинд фиристода будааст.

Ниҳодам бари ҷои шатранҷ нард
Кунун, то ба боӣ ки орад набард. *Фирдавӣ*

Гуянд, ҳама рӯё Ҳоча Маҷдуддин бо Атобақ
Бинни Абубақри Зангӣ нард бохтӣ. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

2. танан дарахт.

Мардум андархӯри замона шудааст,

Нард чун шох ғашта шох чу нард. *Кисой*

Зи хоке, ки хуви Сиёҳуш биҳӯрд,

Ба абр андаромад яке сабз нард. *Фирдавӣ*

◇ **нардн** *хал* бохтан ҳаёлҳои хом қарлан, фикру ҳаёлотҳои хом пухтан; **нардн** *хидмат* бохтан хидмати касеро ба ҷо овардан.

Нарди хидматро чу бо мавзёе бибохт,

Шери сангиро шайқ шере шинохт. *Румӣ*

НАРДА *نرده* панҷарани оҳанин ё ҷӯбин, ки гирди боғча ё хона қашида мешавад, қаторак.

НАРДБОН *نردبان* зина, зинапола.

Иқболи нонихода ба кушиш намедиханд.

Бар боми осмон натаовн шуд ба нардбон. *Саъдӣ*

Ин боми фароз чуну чанд аст,

Хуш дор, ки нардбон баланд аст! *Файзӣ*

НАРМ *نرم* 1. мулоим, нозук; *муқобили сахт* 1.

Ба фарри қай нарм қард оҳано.

Чу ҳуду зирех қарду чун ҷавшано. *Фирдавӣ*

2. нозук, тунук.

Ҷомая нарм бивард ва гуфт: Ҷӣ бошад, ки агар
Пиро бишӯшӣ, ки Шом гарм аст ва ин ҷомай ту ситабр
аст. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

3. мулоимтабият; гапдаро.

Ишқ кори нозуқону нарм вест,
Ишқ кори паҳлавон аст, эй писар! *Шамси Табрезӣ*
нарм кардан моил кардан, розӣ кардан.

Яъқубро нарм карданд ва иҷозат дод.
«Маҷмаъ-ул-ансоби»

4. охиста; суст, паст, кам-кам.

Бифармудашон, то навозанд гарм,
Нахонадашон ҷуз ба овози нарм. *Фирдавӣ*
Нарм борон ба зироат диҳад об,
Чу расад сел, шавад кишт хароб.*

нарм-нарм охиста-охиста, ба таанӣя.

Тағшода бо Насри Сайёр нарм-нарм сухан ме-
гуфт. «*Таърихи Наршахӣ*»

Харгӯш нарм-нарм ба сӯи ӯ рафт.
«*Анвори Суҳайлӣ*»

нарм-нармак бисёр мулоим, бо навозиш.

Нарм-нармак гуфт: Шаҳри ту қучост,
Ки илоҳи аҳли ҳар шаҳре ҷудост. *Румӣ*

◇ дили нарм дили мулоим, дили раҳмнок.
Чу оиша ях баст дилхон нарм,
Намонаш асар бар нафасхон гарм. *Сайидо*

НАРМАК نرمک *шакли хурдӣ ва навозиши нарм.*

Нармак уро яке салом задам,
Қард зи ман ниғаҳ ба чашмоғил. (1) «*Луғати ғурӯс*»

нармак-нармак охиста-охиста.

Вақти сахар аст, ҳеҷ, эй мойи ноз,
Нармак-нармак бода ҳуру чанг навоз. *Хайём*

НАРМГАРДАН نرم گردان *киноя аз мутеъ ва фармонбардор.*

Ду шахс эминанд, ар ту оӣ ба ҷӯш,
Яке нармгардан, яке суфтагӯш. *Низомӣ*

НАРМГҶҶҢ نرم گوی *касе, ки охиста ва мулоим гап меза-
над.*

Дурушті зи кас нашнавад нармгӯй,
Сухан, то тавонӣ, ба озарм гӯй. *Фирдавӣ*
Чу болинпарастанда шуд нармгӯй,
Аз ӯ бештар меҳрубонӣ маҷӯй. *Низомӣ*

НАРМДИЛ نرم دل *одами мулоим ва беозор; раҳмдил.*

НАРМЗАБОН نرم زبان *ниг. нармгӯй.*

НАРМЛАГОМ نرم لگام 1. аспн хушҷилав, ки мувофиқи
хоҳиши савор ба ҳар тараф мегардад; 2. маҷ. мутеъ,
фармонбардор.

Бод бар дасти чанибаткаши фармонт равон,
Ғалаки тезӣнои то ба абад нармлагом. *Анварӣ*

НАРМОҲАН نرم آهن *киноя аз одами суст, заиф, забун,
нотавон.*

НАРМОҲАНӣ نرم آهنى *киноя аз сустӣ, заифӣ, забунӣ,
нотавонӣ.*

Ту дар ман ҷӣ нармоҳанӣ дидаӣ,
Ки пулоди уро писандидаӣ? *Низомӣ*

НАРМПОЙ نرم پای *ноки як ҳалқи афсонаӣ, ки маҳалли
зисташон гӯб дар Мозандарон будааст; рудапой.*

В-аз он рӯи бузгӯш то нармпой
Чу фарсанги се сад кашинда сарой. *Фирдавӣ*

НАРМРАВ نرم رو *аспи ром, аспн хушрав.*

НАРМЧАШ نرم چشم *киноя аз сактрӯй ва беҳаё.*

Дар гудозам зи шарми муддаён,
Нармчашимон ҷӣ сактрӯёнанд! «*Баҳори Аҷам*»

НАРМШАМШЕР نرم شمشير *киноя аз одами суст, заиф,
забун, нотавон.*

Сахтин панҷан сияхшерон
Қуфта мағзи нармшамшерон. *Низомӣ*

НАРМШОНА نرم شانه *киноя аз касе, ки ҳар ҷӣ гуянд,
қабул мекунад; заиф, камқувват; тарсончак, тарсу.*

Ту ҳам нагӯй, ки дустӣ сустӣнон ва нармшона
ёфтам. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Заҷири зулф чоран дилхон саркаш аст,
Ин ҷо зи мум санг шавад нармшонатар. *Соиб*

НАРМӢ نرمى 1. мулоим; муқобили сахтӣ 1.

Аз тари бувад, ки бо хушкӣ биёмеъад, ва нармӣ
аз тари бувад. *Ибни Сино*

Эй лабат мул, оразат гул, турраат сунбул барин,
Ғабғабат дар ҷарбу нармӣ тухми нимдунбул барин. *Шоҳин*

2. мулоимат, мулоимтабият; маҷ. сабру хавсала, бурд-
борӣ; охистагӣ.

Ба нармӣ зафар ҷӯй бар ҳасми чоҳил,
Ки кӯхро ба нармӣ қунад паст борон. *Носири Хисрав*

Ба нармӣ ҷу қоре тавон бурд пеш,
Дурушті маҷуед з-андоза беш. *Асадӣ*

НАРРАҶАРА نرمه 1. ниғ. нар; 2. мавҷи об.

Аждари мода бин, ки чун синани тег рӯи ӯ,
Тегсифат шикӯфта гунбади обро нара. *«Фарҳанги Ҷаҳонгирӣ»*

3. зишт, бадафт.

Пас огоҳ шуд нарра деге аз ин,
Ҳам андар замон шуд барн шоҳи Чин. *Фирдавӣ*
НАРРАГҶҶҢ, НАРРАГҶҶҢ نرمه گور *гурӣ нар, нарҳари ёбон.*

Бурун рафт аз чанбараш наррагӯр. *Хоҷу*

НАРРАШЕР, НАРРАШЕР نرمشیر *тери нари зур.*

Шергир аз хуни наррашер хард,
Ту бигӯй он накард, он бода қард. *Румӣ*

НАРРОД نرمه *нардбоз, касе, ки бозин нардро нағз ме-
донад.*

Тос агар рост нишинад, ҳама кас наррод аст.
Зарбуамасал

НАРХ نرمخ *баҳо, арзш, қимат.*

Аён шуд ба як бор қаҳт аз қаҳон,
Чу маҳ нархи нон рафт бар осмон. *Сайидо*

Нархи матос, ки фаровон бувад,
Ғар ба масал ҷон бувад, арзон бувад.*

нарх *шикастан а) таназзул қунондани баҳо, ласт
кардани нарх; б) камқадр кардан, аз эътибор ғу-
рӯвардан.*

Чу ман нархи касонро бишканам соз,
Касе нархи маро ҳам бишканад боз. *Низомӣ*

◇ аз нархи лубӣё оғоҳ набудан *киноя аз беҳабар на
нодон будан.*

Нестя огах, чя гўям мар-туро ман чуз ҳамон-к
Ом(а) гуял: Нестя огах зи нархи лубайе.

Носири Хисра

НАРШЕР نرشير шер нар.

Бигуфт ину бар кўхпайкар нишаст,
Чу бар кўхан пил наршерш маст. *Хочу*

НАРЧИС نرچس *шакли арабишудаи наргис.*

НАС(С) *а. نص* 1. сухани сареху возех; 2. *д.* ояти Қуръон, ки маънон он возеҳ ва равшан бошад; ояте, ки мувофиқи он ду кори ба ҳамдигар монаидро аз ҷаҳати неки ва бадӣ аз ҳамдигар фарқ ва имтиёз мекунамд.

Чун набошад насс андар сурате,

Аз қиёс он ҷо намонад ибрате. *Румӣ*

насси қотей а) далаели бурро, бурҳони ошкоро; б) ҳукми Қуръон, оят.

Апроқ ёбанд, агар ҳама пуч ва музаҳраф бошад,
насси қотей гумон кунанд. *Аҳмади Дониш*

НАСАБ *а. نسب* насад, нажод; хонадон, силсила.

Оламиро насаб ба ҳунар дуруст бояд кард, на
ба падар. *«Анвори Сухайлӣ»*

Чд сабаби такаббур: мол аст ё ҷамол, ё илм, ё
насаб? *Аҳмади Дониш*

насабу ҳасаб аслу нажод ва кору шугл.

НАСАБНОМА ناسب نامه шаҷара, нажоднома; навиштае, ки аслу насаб ва аҷдоди касеро муайян мекунамд.

Насабҳои шохон ба ман шуд дуруст,

Намеоямд аз насабнома ҷуст. *Ҳотифӣ*

НАСАР نسر 1. соягоҳ; соядор; 2. хонае, ки дар сояи кӯҳ аз ҷубо хошоқ месозанд.

Дур монд аз сарон хешу табор,

Насаре сохт бар сари кӯҳсор. *Рӯдакӣ*

НАСАФАТ *а. نصفت* инсоф, адолат, дод, адл.

Ва дар майдони насафат лизои адолат афроштам,
то ҳар қароно ба мизони ақлу шаръ бисанҷам.

Восифӣ

Фармуда, ки дар миёни шумо шевоя насафату маъдалат маръӣ дорам. *«Равзат-ус-саф»*

НАСАҚ *а. نسق* 1. тарз, равиш; тартиб, қонда.

Гирад ба давлати ту ҳама шуглох насақ,

Гирад ба ҳиммати ту ҳама қорҳо низом. *Муизӣ*

Бад-ни наमत афсуҷ меҳонданд ва ба ҳаҳин насақ
ҳарфе меронданд. *«Анвори Сухайлӣ»*

2. ҳолат, аҳвол.

Дар он дам ки будан бад-ни сон насақ,

Ба девони Ҳофиз расидаш сабақ. *Садрӣ Зиё*

3. ҷазо, муҷозот.

Номи рақияи қуштаня аз фатвия Заҳир

Миррихи адл бар дами теги насақ.

Заҳири Форёбӣ

НАСБ *а. نصب* 1. таъин кардан, ба қоре таъин намудан, ба қоре гумоштан; насбу азал ба қоре ё мансабе таъин кардану аз он гирифтан; мансабе додан ва аз он ғуравдордан; **насб фармудан** ба қоре ё мансабе таъин наму-
даи, ба қоре гумоштан.

Уро ба ҷиҳати таҷассуси Ҷазл насб фармуд.

Авфӣ

2. барпо кардан, нишондан, ҷойгир кардан, устувор намудан; **насб кардан** (*ё гардонидан*) а) ба қоре ё мансабе таъин намудан.

Чун он мард пир гардад, дигаре ба ҷои вай насб кунанд. *«Таърихи Наршахӣ»*

Барон ҷамъи мол ва қатъи даовию низоъ аҳли қаламро насб гардонид. *Аҳмади Дониш*

б) барпо кардан, нишондан, устувор намудан.

Аррода ва манҷаниқ насб карда, як ҷониби қалъа-ро бо замин яқсон карданд. *«Равзат-ус-саф»*

3. *грам.* аломати фатҳа (ۛ) ва танвини фатҳа (ۛ), ки дар охири қалиман арабӣ омада, пурқунадан бе-воситаро ифода мекунамд ва ҷои пасояндаи «ро»-ро ме-
гисрад.

НАСБУЛҲАЙН *а. نصبالحين* ҷизе ки бар он диққат ҷалб шудааст, мавриди диққати том.

[Модари шер] савобиқи хидматгузорию у [шағол] насбулҳайни хотир будӣ. *«Анвори Сухайлӣ»*

Ҳиссати маротиби ин тонфа насбулҳайни замири эшон гардад. *«Равзат-ус-саф»*

НАСЕҲ *а. نصيح* панддиханда, насихатгар.

Маро насехе ба назар мерасад, агар рухсат фар-
моӣ, арз дорам. *«Равзат-ус-саф»*

НАСИБ 1 *а. نصيب* 1. олинажод, соҳиби нажод.

Мол рафта, умр рафта, эй насиб!

Молу ҷон дода пай қола(и) манб. *Румӣ*

2. *адш.* мадҳонӣ дар ғазал барои машуққа; қисми аввали қасида, ки пеш аз мадҳ меояд ва мазмуни ишқӣ дорад; *муқ.* ташбиб 1.

Гоҳе ғазалу насиб ҳондӣ,

Гоҳе суҳан аз ҳабиб рондӣ. *Ҷомӣ*

насиби қасида қисми аввали қасида, ки мазмунаш аз васфи ёр, тасвири табиат на ғ. иборат аст.

НАСИБ II **НАСИБА** *а. نصيبان* баҳра, ҳисса; қисмат, сарнавишт.

Вочиб он аст, ки ин фарзандро аз вилоят насиббае пайдо кунад. *«Таърихи Систон»*

Кууун ба обн ман лаъл хирха мешуям,

Насибан азал аз худ наметавон андохт. *Ҳофиз*

НАСИБИДАН نصيبيدان насиб кардан, баҳраманд гардонидан.

Ба доғи ҳаҷри у сад соли дигар мешиқебидам,

Агар як шаб висолашро қазо бо ман насибидӣ. *Саъдо*

НАСИМ *а. نسيم* 1. боди ғорам, боди нарим, боди сусти, шамоли ғорами сахаргоҳӣ.

Бӯи гулро мебарад аз боғ пинҳонӣ насим,

Боғбон пай бурдааст: ин қори дуздаи ошност. *Сайидо*

Чун насим аз он ҷо дорояд, ин бухорро ҳаракат диҳад. *Аҳмади Дониш*

насим асҳор боди субҳ, шамоли ғорами сахарӣ.

Шаби дароз ба умеди субҳ бедорам,

Магар ки буй ту орад насим асҳорам. *Саъдӣ*

насим шимол боду насиме, ки аз тарафи шимол мева-
зад.

Шамияи насими шимол омади,
В-аз он нафха бун висол омади. *Хочу*
2. атр, бун хуш, хушбуй, муаттарй.

Ба гарди 9 нарасад хасм дар ҳунар харғиз,
Насими уд кай онд зи беҳи уштурғоз. *Ибни Ямин*

НАСИПОС نسيپاس *ниг. насипос.*

НАСИР а. نصير ёридоханда, мадакдор, кумаккунанда.

Шутурбон чу биннид, гуфт: Эй амир,
Зафар ҳамрахат боду нусрат насир. *Хочу*
Кунун душманон гар барандам асир,
Набошад кас аз дустонам насир. *Сатъдй*

НАСИЯ||**НАСЬЯ** а. نسيه харидуфурӯше, ки дар он бахон
молу матоъ нақдан наменпардозанд, харидуфурӯше, ки
пуди мол пас аз чанд гоҳ дода мешавад; *муқобили*
нақд 1.

Ту магар худ марди сӯфй нестй?
Нақдро аз насья хезад нестй. *Румй*

Имруз нақд — фардо насья. *Зарбулмасал*

НАСИЯХУР||**НАСЬЯХУР** نسيه خور *насе, ки ба хариди бе-*
нақд одат кардааст.

Насьяхур бисёр ҳурад. *Зарбулмасал*

Насьяхур порсанги тарозу намегирад. *Зарбулмасал*

НАСИХАТ а. نصيحت *панд, маслихати хайрхоҳона.*

НАСИХАТГАР نصيحتگر *насиҳатгуй, панддоханда, касе,*
ки панду андарз медихад ва оғоҳ мекунад.

Хар кй насихати худрое мекунад, ӯ худ ба насихатгаре муҳтоҷ аст. *Сатъдй*
Инчунин қазме ба олам ҳам буданд,
К-аз чунин навъе насихатгар шуданд. *Румй*

НАСИХАТНИЮШ نصيحت نيوش *насиҳатпунав, касе, ки*
панду андарзро гуш карда амал мекунад.

Бо дустон музоъка дар умру мол нест,
Сад ҷон фидои ёри насихатниюш кун. *Ҳофиз*

НАСИЧ а. نسيج *матоъ, хар чизи бофташуда, газвор,*
порча.

Зи дониш кун либоси тан, ки зеб аст,
Насичи паринён аблахфиреб аст. *Хисрави Деҳлавй*

Масъудбек он ҷо хаймаи насичи зар андар зар
барарфрост. «*Чомеъ-ут-таворих*»

НАСИЯ а. نسي *ниг. нисъён.*

НАСК I *навье аз ғаллаи ҷинси лубиё, адас.*

Он к-ӯ зи санги хоро охан бурун кашад,
Наске зи каффи ӯ нагвон худ бурун кашад. *Мунҷик*

Наск макор, хонаро бе наск мадор. *Зарбулмасал*
НАСК II ناسك *навье аз ғилёи ёбони хордор, ки онро*
хорхасак нис меғўянд.

Наск дар чашми он, ки нашносад
Аз миси сухта забарҷадор! *Бадри Ҷоҷармй*

НАСК III ناسك *ниг. нуск I.*

НАСКХОН ناسك خوان *ниг. нускхон.*

НАСЛ а. نسل *авлод, зоту зурриёт; насаб, нажод, хона-*
вода.

Духти Кисро зи насли Қайковус
Дурстй ном, нағз чун товус. *Рудакй*

НАСНОС||**НИСНОС** نسناس *1. махлуқи афсонавй ба сурати*
нисфи одам, ки гуё як пою як дасту як чашм дошта
бо частухез роҳ мерафтааст.

Замин аст, кӯх аст, дашт аст, чист?
Зи наснос, аз одамай ё парист? *Фирдавй*

2. маймуни одамшакл; *маҷ.* одами девсират, девмар-
дум, бадҳайбат.

НАСОЕҲ а. نصايح *ҷ. насихат.*

Писарон насоеҳи падар шундида, ҳар яке хир-
фате пеш гирифта, даст аз қоҳилй боздоштанд.
«Нигори дониш»

НАСОИМ а. نسايم *ҷ. насим.*

Аз насоими ахлоқи онҳо саробустони мамлакат
сафо ва таровати тамои пазирад. (1)

«Таърихи Фариишта»
Насоими фирӯзй бар парчами аъломи Низомудда-
ва вазид. (1) «*Хизонаи омира*»

НАСОРО а. نصارى *ҷ. насронй.*

НАСПОС||**НАСИПОС** نسيپاس *носипос, ношукр, кўр나마к,*
қадрношинос.

Бад-ни бахшишат кард бояд басанд,
Мақун ҷонт насписо дидро нажад. *Фирдавй*

НАСР I а. نثر *1. пошидан, рехтан, пароканда кардан;*
2. *адш.* асарҳои бевазну беқофия навишташуда; *муқо-*
били назм I 3.

Мавлиду маншаъ мабин дар хоки Ҳиндустон маро,
Назму насрам бин, ки дар оби Хуросон омадаст. *Анварй*

НАСР II а. نسر *каргас; уқоб; ♀ Насри Воқеъ нуч.* по-
ми ситоран Бега; **Насри Тоир** нуч. *номи ситоран Ат-*
тоир.

Агар мурге парид аз гулестонат,
Вибусад Насри Тоир остонат. *Низомй*

НАСР III а. نصر *1. ёрй, ёрмандй, нусрат; ёрмандй кар-*
дан, ёрй додан, мадад расондан; 2. ғалаба, зафар, пи-
рузйя.

НАСРАЙН а. نسرين *1. шакли дугонаи наср II; 2. қиноя*
аз Насри Воқеъ ва Насри Тоир; *ниг. наср II.*

Қайвон мувофиқони туро гар ҷитар ҳурад,
Насрайни ҷархро ҷитарй Ҷадй муста бод. *Анварй*

НАСРИН||**НИСРИН** نسرين *номи як гули сафедн хушбун*
хурд, ки онро гули мушкин нис меғўянд.

Днда шикебад зи тамошон боғ,
Бе гулу насрин ба сар орад димоғ. *Сатъдй*

Менамояд акси май дар ранги рун маҳвашат
Ҳамчу барги арғувон бар сафҳаи насрин ғариб. *Ҳофиз*

НАСРИНБАДАН نسرین بادن сафедбадан.

Гирехгирмӯни насринбадан,
Зи му баста бар сарви симин расан. *Ҳочу*

НАСРОНИЙ نصرانی пайрави дини Исо, тарсо, христианин.

Дигаре гуфт: Ман уро шиносам ва падараш нас-
ронӣ буд дар Малотия. *Сағдӣ*

НАСС *а.* نص *ниг.* нас(с).**НАССОБ I** *а.* نساب *ниг.* насобиносо, касе, ки дар навиштани
нигаҳдорни насобиҳо мохирӯ устод бошад.

Баъзе аз насобони Ақам гуфтаанд, ки Ману-
ҷеҳр писарзодан Эраҷ аст. *«Равзат-ус-сафот»*

НАССОБ II *а.* نصاب *ниг.* айёри, хилағар, маккор.**НАССОХ** *а.* نساخ *ниг.* нусахагиранда, нусахабардор.

Нассохи у [Фирдавси] Алия Дайлам буд.

Низомии Арӯзӣ

НАССОҶ *а.* نساچ *ниг.* бофанда.

Анкабут омаду он гоҳ чу нассоҷе
Сари ҳар тоҷе ӯшда ба дебоҷе. *Манучеҳрӣ*

НАСТАР نستر *ниг.* настаран.

Он гунҷаҳои настар бодомаҳои каж шуд,
Зарри қуроза дар вай чун кирми пилла музмар.
Ҳоқонӣ

НАСТАРАН نستران *ниг.* номӣ як гули хурди хушбӯн зебо, ки
сафед ё сурх буда, дар шоҳаҳо гучум-гучум қушода
мешавад.

Сари настаранро зи мӯи сапед
Сиеҳӣ дех аз сояи мушқибед. *Низомӣ*
Настаран аз шох даруфтад нагун.
Хушк шавад дар чигари лола хун. *Хисрави Деҳлавӣ*
Сарви ман дар сояи суғбул сӯман мепарварад,
Сабзан тар бар канори настаран мепарварад. *Ҷомӣ*

НАСТАРВАН نستران *ниг.* настаран.

Аз гесӯи у насими мушқ ояд,
В-аз зулфакӣ у насими настарван. *Рудақӣ*

НАСТАЪЛИҚ *а.* ناستعليق *ниг.* номӣ яке аз навъҳои машхури ха-
ти арабии форсӣ-тоҷикӣ, ки аз хати насх ва хати
таълиқ гирифта шуда (ва бинобар ин номӣ аслии он
наسخи таълиқ буда) аз асри XV ин ҷониб дар Осиёи
Майна ва бисёр кишварҳои дигар расм гардидааст.**НАСТАЪЛИҚҶУ** ناستعليق *ниг.* касе, ки бо забони қалам тап
мезанад; касе, ки тасвири тап мезанад; бо тақаллуф
гапзананда.**НАСУҶ** نسو *ниг.* 1. ҷанҷуғ, шучӯғ, нотарс.

Або хуршеди солорони гетӣ
Савори рязмосу гурди насуҷ. *Рудақӣ*

2. зишт, дағал, қабеҳ.

Биезд Ҳушанг чун шер ҷанг,
Ҷаҳон кард бар деви насуҷ танг. *Фирдавси*

3. лоии қаҳрамонӣ эронӣ дар «Шоҳнома»-и Фирдавси.

НАСУ نسو *ниг.* ҳамвор.

Насу буд аз он гуна девори у,
Ки монанди оина бинмуд ру. *Лабибӣ*

НАСФ *а.* نصف *ниг.* пароканда кардан, барбод додан, решақан
кардан; қуфтан, ҳамвор кардан.

Пеш аз он к-ин хоҳо хасфаш кунанд,
Пеш аз он к-ин бодҳо насфаш кунанд. *Румӣ*

НАСҲ *а.* نسه *ниг.* 1. нест кардан, лағв намудан; бекор кардан
чизро бо чизе ки беҳтар аз он бошад; насх шудан бе-
кор шудан, безъғибор шудан.

Шуд насх хатти ёқут, акнун ҳама раъноби
Таълими хат аз лаълат гирад ба мактабҳо. *Ҷомӣ*
2. номӣ яке аз шаш навъи хатти арабии форсӣ-тоҷикӣ,
ки онро хатти қуруғонӣ нӯз мегуянд; нас-
хи таълиқ *ниг.* настаълиқ.

НАШИНОС نص شناس *ниг.* донишманд ва ё қоршиносе, ки гап
ва ё навиштани асло аз сохтагӣ фарқ мекунонад.

Мучтаҳид ҳар гаҳ ки бошад нашинос,
Андар он сурат наандешад қиёс. *Румӣ*

НАСЬЯ نسيه *ниг.* насия.**НАСЬЯН-МАНСИЯ** نسيان *ниг.* тамоман фаромӯшшуда.

Бо вучуди ин ҳама алфот ту ҷумларо насьян-
мансие ангоштаӣ. *«Равзат-ус-сафот»*

НАСЬЯХҶУР نسيه خور *ниг.* насияхӯр.**НАСҚ** *а.* نسق *ниг.* муназзам кардан, ба тартиб даровардан.

Чун хотири шарифи амир Носируддин аз забту
наски мамалики Ҳинд фароғат ёфт, ба истифҳои
амир Рӯй рӯй ба Хуросон ниҳод. *«Равзат-ус-сафот»*

НАСҶ *а.* نصح *ниг.* 1. панддиҳада, насихаткунанда; дустӣ
содик, дустӣ берӯн; 2. дар ривоятҳои қадими араб —
номӣ шахсе, ки бинобар ба зан монанд буданиаш дар
ҳаммоми заҷон хизмат мекард, вақте ки сирри у наздик
ба ғош шудан буд, аз тахти дил тавба кард ва хизма-
ти ҳаммомро партофт.

Бибар тавба бад-он даргоҳи воло
Зи рӯи сидқ монанди Насҷо. *Бадри Чоҷӣ*

♦ **ТАВБАИ НАСҶ** *ниг.* аз тавбаи қатъӣ ва ҳақиқӣ,
тавбаи ношикастани, тавбаи самимӣ.

Носеҳ аз май тавба фермояд, вале

Ман на тавба, тавбае дорам Насҷ. *Ҷомӣ*

Подшоҳ ... аз таҷарруи бодан аргувонӣ ... тав-
баи Насҷ намулд. *«Таврихи Фаршита»*

НАСҶ|НУСҶ *а.* نصح *ниг.* панд додан, насихат кардан.

Эй ки насҷи носеҳонро нашнавай,
Фолӣ бад бо туст, ҳар ҷо меравай. *Румӣ*

Салоҳи қор дар сулҳ асту умедӣ фалоҳ дар қа-
були нусх. *«Равзат-ус-сафот»*

НАСҶ *а.* نسج *ниг.* бофтан, танидан.

Дар қасри Мунтасир бисоте дидам, ки сурат ва
шаки мусалло дар он насҷ карда буданд.
«Равзат-ус-сафот»

НАТИҶА *а.* نتيجه *ниг.* 1. ҳосил, самара.

Дар печи оташе, ки зи санги қазо ҷаҳад,
Ҷонҳои мо натиҷаи гугирд кардаанд. *Ҳоқонӣ*
Чое расид қор, ки дар мавсимӣ рабъ
Лутфи сабо натиҷаи боди ҳазон диҳад. *Мушфиқӣ*

2. ҳосили сухан ва фикр, хулоса.

Ба ин ҳар ду қазияро, ки андар қиёс аст, «муқаддима» хонанд ва он қазияро, ки лозим ояд, «натиҷа» хонанд. *Ибни Сино*

◇ **НАТИҶАН** санг киноя аз оташ ва маъданиёт (оҳан, тилло, нуқра ва ғ.).

НАТИН *а. نَتْن* бун бад, бун ганд; бун бад додан, гандидан.

Беҳтар он, ки одами хуни худро бинад, ҷи хуни нолида дар бадан гандида гардад ва ҷуз нати натиҷа надиҳад. *«Чомеъ-ул-таворих»*

Қирм дар аъзон муборакаш афтод, натиу уфу-нати азим аз вай ладид омад. *«Равзат-ус-сафр»*

НАТОИЧ *а. نتائج* ч. натиҷа.

Беш, то субҳи давлатат бидемад,
Қин хануз аз натиончи сахар аст. (1) *Анварӣ*

НАТОН *ا. نتان* шаъли кӯтоҳшудан натавон.

Албиё гуфтанд к-оре, офарид
Васфҳое, ки натион 3-он сар кашид. *Румӣ*

НАТТОҚ *а. ناطق* суханрон, суханрони мохир, суханвар, нотиқи бомаҳорат, нутқукунидан мохир.

Чандон ганимат, ки наттоқи нутқ аз иқтотан он очиз ояд, ба дасти сипоҳи Мансур афтод. *«Равзат-ус-сафр»*

НАТЬ *а. نط* 1. суфра; суфраи чармин; фарш, фарши чармин.

Натъе бигустард ва зар бар натъ рехт. *Авфӣ*
Фуру бандад аз пайкарам дида дил,
Шавад бистарам натъи келухти гил. *Ҳочу*
натъи замин киноя аз сатҳи замин, рӯи замин; 2. фарше, ки гуноҳкороиро ба рӯи он нишонда сар меза-дан.

Ба сарҳанги девон назар ҳард тез,
Қи натъаш биандозу хунаш бирез. *Саъдӣ*

НАУЗУБИЛЛОҲ *НАУЗУБИЛЛАХ* *а. نعوذ بالله* паноҳ мебарем ба худо (ибораест, ки дар вақти эҳтимоли пеш омадани ҳоҷисаи баде мегуянд).

Зи теги таъба ба як бор нимкушта шудам,
Наузубиллаҳ, агар таъни ман дубора кунед.

Ҳилолӣ

НАФАР *а. نفر* 1. гуруҳ, гуруҳи мардум аз се то даҳ кас.

Ру ба худ карду бигуфт: Эй навҳагар,
Навҳагро менаварзад ин нафар. *Румӣ*

2. адал, ғо, тан, кас (нумератив дар шумор, ки барои инсон кор фармуда мешавад).

Дар айёми таҳсилашон чанд нафар соҳибтаъбони муътабар... ҳамвора ба ҳамнагар маълуми махшӯр буданд. *Садри Зиё*

НАФАС *а. نفس* 1. дам, даме, ки инсон ё ҳайвон аз роҳи даҳон ё бинӣ ба худ мекашад ва беруи меоварад.

Нафасе, к-аз ту бигзарад, он рафт,
Дар пай он нафас бинавтрон рафт. *Саной*

Чу онна ях баст дилҳоя нарма,
Намондаш асар бар нафасҳои гарм. *Сайидо*

2. маҷ. лаҳза, сония.

Ҳар дам ба ғами тоза дилам хуй фаро кард,
То ҳар нафасе рӯи туро тоза ҷамолест. *Анаарӣ*
Ин бигуфту нафасе жарф ба ман дарнигарист,
Назари ӯ ҳама ҳастӣ зи дили ман бирабуд.

Шамс Табретӣ

як нафас як дам, як лаҳза.

Меодам аз ҷудони ту дам ба дам чу най,
В-ия турфатар, ки аз ту наям як нафас ҷудо.

Ҷомӣ

Ба ноз мераваду сун қас наменигарад,
Ҳазор оҳ кашам, як нафас наменигарад. *Ҳилолӣ*
дар нафас фаври, дарҳол, даррав.

Набурданд пешаш муҳиммоти кас,
Қи мақсуд ҳосил нашуд дар нафас. *Саъдӣ*

3. оҳ, пола.

Нафаси ошқон басуз бувад. *Зарбулмасал*

◇ **НАФАС БОЗРАС** марг, мурдан.

Бинишн нафасе, к-аз ҳама лутфи ту бас аст ин,
Вистон, ки зи ҷонам нафаси бозрас аст ин.*

нафаси воҷаси Марг, мурдан; **нафас баровардан** су-хаш гуфтан.

Бияндеш в-он гаҳ баровар нафас,
В-аз он пеш бас кун, ки гуянд: Бас! *Саъдӣ*

нафас дуздидан нафас набаровардан, хомӯш будан.

Нафас билдузу сабуқруҳ зиндагонӣ кун,
Мабод бар дил ойнае гарон бошӣ. *Бедил*

нафас задан а) нафас кашидан.

Агар ба ҳар ду ҷаҳон як нафас зинам бо дӯст,
Маро зи ҳар ду ҷаҳон ҳосил он нафас бошад.

Ҳофиз

б) гап задан.

Аз арзу илаҳ зананд нафас,
Солиму музаҳифи зи пешу зи пас. *Саной*

нафаси касе шумурдан мунтазири мурдани касе шудан.

Хуш аст бода, ки бошад яке ҳарифи зариф,
Зариф нест ҳарифе, ки бишарад нафасам.

Адиб Собир

аз нафас андохтан хомӯш ва бесадо кардан.

Шикваи доною дом аз нафас андохт маро,
Шури беҳуда зи чашми қафас андохт маро. *Турро*
ба гулу банд шудани нафас дар гулу дармондани на-
фас; аз индидаи ҳаҷгон гап зада натавонистан.

Ҷиғари кабобташтан пиразан об шуда аз дидааш
Рехт, нафас ба гулуяш банд шуда, ба домани шохӣ
қалайдарон овеҳт. *Садри Зиё*

фуру рафтани нафас хомӯш шудан; мурдан.

Ҷӣ аҷаб, гар фуру равад нафасам
Андалебе, гуроб ҳамқафасам. *Саъдӣ*

нафасаш аз ҷои гарм баромад зарб киноя аз дилпу-
рӣ ва эҳтимоли касе дар коре.

НАФАШУМ *نفسوشم* шуминафас, шумесухан, касе, ки га-
паш шумие меоварад ва номуборақ аст.

Нафтад ҳеҷ кофир бар забони нӯсехон, ё раб,
Маро карданд оқил рафта-рафта ин нафасшумон.

Соиб

НАФАҚА *а. نفقة* 1. харҷи харрӯза, хароҷот, он ҷи барои ахлу аёл ҳар рӯз харҷ мешавад; **нафақа** (-и ҷизе) кардан харч кардан.

Дарवेशеро зарурате рӯй намуд, гилеме аз хонаи
ёре бидузид ва нафақа кард. *Саъдӣ*
Чаро ҳар рӯз ту ҳавор дирҳам нафақаи матбаҳ
кунай? *«Равзат-ус-сафо»*

2. моҳиёна; мош; таъминоти зиндагӣ.

Муддати ғайбати шавҳари у дароз шуд ва ӯро
нафақа нафиристод. *Авфӣ*

Яке аз асҳоб аз микдори нафақа пурсид.
Аҳмади Дониш

НАФАҚОТ *а. نفقات ч. нафақа.*

Дар банд кард ҳамчунон бо зану бача ва ӯро
нафақот муайян кард. (2) *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

НАФАҲОТ *а. نفاحات ч. нафаҳа.*

Нафаҳоти он диёр ба машоми шоҳ расид.
«Анвори Сухайлӣ»

Мо надорем машоми, ки тавоном шунд.
В-арна ҳар дам вазад аз гулшани васлат нафаҳот.
Ҷомӣ

НАФИР *1. نافر мус. навъе аз асбобҳои нафасӣ, ки аз
карнай хурдтар аст; сурнай, шайпур.*

Рафт аз ҷаҳон касе, ки на лай бар пай ту рафт,
Лаб бар нафир, ё асафо, дил пур аз асаф. *Ҷомӣ*
Бифармуд султони иқлимгир,
Ки сурӣ қиёмат дамайд аз нафир. *Ҳотифӣ*

2. бонг, фаръёд, садо; ғавғо, ғалогула.

Ногоҳ ҷамъе додхоҳон фаръеду нафир ба куран
асир расониданд. *«Анвори Сухайлӣ»*

❖ **нафири ом** қиёми ҳамаи мардум барои ҷанг бо
душман.

НАФИР *II а. نافر ниг. нафур I.*

Гар нахоҳӣ дӯстро фардо нафир,
Дӯстӣ бо оқилу боақл гир. *Румӣ*

НАФИРНОМА *نظرنامه ҳукм ё фармоне, ки подшоҳон ва
фармондорон барои ғун кардани ғиёҳ менавиштад.*

НАФИС *а. نفيس латиф, нозук; неқу, писандида, марғуб;
гаронбаҳо.*

Сад шутурро аз қумоши нафис бор карданд.
Авфӣ

Ҷамъи ту ганҷу ҳар нафас аз вай як гуҳар,
Ганҷи чунин нафис мақун роғои талаф. *Ҷомӣ*

НАФИСА *I а. نفيسة муаннаси нафис.*

НАФИСА *II а. نفيسة ҷини нафис қимати камъёб.*

НАФИ *а. نفى инкор, рад; инкор кардан, рад кардан, дур
кардан.*

НАФОЗ *а. نفاذ I. таъсир, нуфус.*

Чи гуфт? — Гуфт: Зиҳи сокии аз виқори ту хок,
Чи гуфт? — Гуфт: Зиҳи соир аз нафози ту бод! *Анварӣ*

2. иҷро (-и амр), ҷорӣ шудан (-и фармон).

Нафози фармонҳо дар таваққуф афтод.
«Анвори Сухайлӣ»

НАФОИС *а. نفائس нафиса II.*

Қадре аз нафоси ҳазина баргирифт... ва рӯй
ба гурез ниҳод. *Авфӣ*

НАФОСАТ *а. نفاست нозуқӣ, латифӣ, латофат; хубӣ.*

НАФОЯ *I а. نفاهе сиёҳранг, сиёҳ, сиёҳтоб, тира.*

Бод аз суманистон ба так омад ба талои,
То харо кунад бо сипахи абри нафоя. *Манучехрӣ*

НАФОЯ *II ҶУНУФОЯ а. نفاه (пули) қалб, посара; паст.*

Ин ки заҳмат кам кунам, навъе зи таъшир аст аз он-к
Нақдҳои бас нафояст ину ноқид бас басир. *Анварӣ*

Ақд дар дасти ин нуфоя гуруҳ,
Чун нақу бингарӣ гирифта аст. *Носири Хисроӣ*

НАФРАТ *а. نفرت беэри, бадбинӣ, танаффур; бемайлӣ.*

В-аз фалак ҷандон ки ҳоҳӣ бе қиёс
Нафрати оху зи чашми шер шад. *Анварӣ*

нафрат кардан безор шудан, танаффур варзидан аз
касе, ҷизе.

Ва чун аз аъбни мамлакат нафрат кунанд, под-
шоҳро нафрини бад фиристанд. *Аҳмади Дониш*

НАФРИДАН *از نفريدан аз ғалабаи нафрат лаънат кардан,
дуои бад хондан, нафрин кардан.*

Ҳар он кас, ки буд пени даргоҳи ту,
Бинафрид дар ҷони бироҳи ту. *Фирдавӣ*

НАФРИН *از نفارين лаънат, ҳақорат; дуои бад.*

Ду рухсора рӯзу ду зулфай чу шаб
Қушода ба нафрини Заҳҳок лаб. *Фирдавӣ*

нафрин кардан аз ғалабаи нафрат лаънат кардан, ҳа-
қорат кардан; дуои бад хондан.

Дар ин фурсат биби-қозӣ аз дашном додану наф-
рин кардан деқиқеа бознаменстоданд. *Садрӣ Зиё*

нафрин фармудан *ниг. нафрин кардан.*

Агар дашном фармоӣ в-агар нафрин, дуо ғуям,
Ҷавоби талх мезебад лаби лаъли шакархооро. *Ҳофиз*

НАФС *а. نفس I. ҷон, руҳ, табиати инсон.*

Нафсро ваъда додаи ба таом осонтар аст, ки бақ-
қолро ба дирам. *Саъдӣ*

нафси мутмаинна ҷопи ором, вичдонӣ пок.

Рӯи нафси мутмаинна дар ҷасад
Заҳри нохунҳои фикрат мекашад. *Румӣ*

2. зот, айни ҳар ҷизе, асл, вучуд.

Қамол аст дар нафси инсон сухун,
Ту ҳудро ба гуфтор ноқис мақун. *Саъдӣ*

3. шахс, ҳуд.

Заҳор ҳазор пири муаммар аз нафси Ҳирот ва
қуро ва балда ... гувоҳӣ доданд. *«Равзат-ус-сафо»*

❖ **нафси аммора** хоҳиш ва тақозои табиати инсон ба
лаъззатпарастӣ, ҳавову ҳавас; **нафси лаввона** вичдон.

НАФСОНӢ *а. نفسانى ба нафс; руҳӣ, нафсӣ; хоҳиши
нафс.*

Туӣ шоистаи давлат, ту сарро рӯҳи нафсонӣ.
Туӣ боистаи миллат чу дилро нуктаи савдо. *Муаззӣ*

НАФСПАРВАР *از نفسپور ҳавову ҳаваспарвар; шахзатпа-
раст.*

Аз нафспарвар ҳунарипарварӣ наёяд ва беҳунар
сарвариро нашоад. *Саъдӣ*

НАФС 1. нафсуб ба нафс; руҳи, чони; 2. шаҳватӣ.

НАФТ نفت моеи маъдани рағандор, ки аз зери замин мекашанд ё худ ғаввора зада мебарояд ва барои сӯзишворӣ ва рағани ҷароғ ба кор мебаранд.

Пас он ғоҳ фармуд ҷурмои шох,
Ки бар ҷуб резанд нафти сиёҳ. *Фирдавӣ*

Онро пури ҳезум карданд ва нафт бизаданд ва оташ андарзаданд. «*Тарихи Наршах*»

НАФТАНДОЗ نفتانداز он ки дар ҷангҳои қадим ба сӯи душман бо нафт оташ мепартофт.

Ҳар яке дар дафъи деви бадғумон
Ҳаст нафтандози қалъа(и) осмон. *Румӣ*

НАФУР 1. нафраткунанда; ғузрезанда, раманда.

Агар уммол ва ҳокимон ҷобир бошанд, агарчи подшоҳ одил бошад, ин нафр ҳароб шавад ва рао-ёро нафур кунанд. *Аҳмади Дониш*

Вале он қадар буд ўро ғурур,
Ки аз хизмати шох будӣ нафур. *Садрӣ Зиё*

2. нафратангез.

Ҷи зиён астан аз он нақши нафур,
Чунок ҷонаш ғарҷ шуд дар бахри пур. *Румӣ*

НАФФОТ 1. наффафур, оташбос.

Наффот барки равшану тундурӯш таблазан
Дидам ҳазор хайлу надидам ҷунин муҳиб. *Рӯдакӣ*

Чу қассоб аз ғазаб хунинишоян,
Чу наффот аз бурут оташфшоян.*

НАФФОЪ 2. нафъбаҳш, маффиаткунанда; одами бисёр фондабаранда.

Умри Хисрав талаб, ар нафъи ҷаҳон меҳояи,
Ки вучудест атобаҳши қарими наффоъ. *Ҳофиз*

НАФХ 1. нафх; дам; дамидаи, вазиш тези ҳаво, бод додан (аз дахон ва ғ.), пуф кардан.

Дидан омад ҷунбиши он ихтиёр,
Ҳамчу нафхе 3-оташ ангегад шарор. *Румӣ*

нафхи сур 2. нафха (нафхан сур).

Шиддат андар тани гармо, ки зи таъсири тамуз
Бонги майд аз тафи хуршед чу нафхи сур аст.

Анаарӣ

Рӯзе андар кӯи худ бинӣ қиёмат ҳоста,
3-он ки охи дардамандон кам зи нафхи сур нест. *Хисравӣ Деҳлави*

НАФХА 1. нафха; як бор дамидаи, як бор бод додан (аз дахон ва ғ.); нафхӣ сур 2. бод, ки Исрофила ном фаршита дар рӯзи қиёмат ба шайбур дамида, бо овози он гуё ҳаман мурдагонро зинда мекардааст; маҷ. рӯзи қиёмат.

Ҳарифони хилватсарон аласт
Ба як ҷуръа то нафхӣ сур маст. *Саъдӣ*

НАФЪ 1. нафъ; фонд, суд, маффиат; муқобили зарар 1.

Бадандеши туст ону хунхори халқ,
Ки нафъи ту ҷуяд зи озори халқ. *Саъдӣ*

Не чу мурдори, ки гирдаш саф кашада каргасон,
Тез карда баҳри нафъи худ дар у минқорҳо. *Ҷомӣ*

нафъу зар(р) манфиат ва зарар.

То оғаш аст ақл, ки аз ҳомаи қазо
Нақшӣ вучуд қобили нафъу зар уфтод... *Анаарӣ*

НАФҲА 1. нафҳа; вазиш бӯи хуш, рош; бӯи хуш.

Сабо, агар гузаре афтода ба киниари дуст,
Биёр нафҳае аз гесуи муанбари дуст. *Ҳофиз*

НАХ 1. ресмон, ришта барои дӯхтан; ресмони абре-ши.

Гудозанда ҳамчун тирози нахам,
Ту гуӣ, ки дар пешн оташ яхам. *Фирдавӣ*

2. қолин, гилем, махсусан гилему қолиқи абрешимӣ.

Он яке бар бистари камқобу нах,
В-он яке бар хоки хорӣ хурда ях. *Аттор*

3. маҷ. сафи ҷанг.

Биҷушид лашкар чу мӯро малах,
Кашиданд аз кӯх то кӯх нах. *Унсурӣ*

НАХВАТ 1. нахот; худпарастӣ, худбинӣ, такаббур, калов-гирӣ, ғурур.

Зи нахават пок кун андешиа хеш,
Тавозуъ кун ба ҳар кас пешан хеш. *Ҷомӣ*

НАХЕЗ 1. нахиз; одами хасис, ғурумоя, одами паст.

Ҷони пӯрмоя ҳама чун бифуруш ба нахез,
Ҷизи пӯрмоя ҳамон беҳ, ки ба арзон надиҳӣ.

Носири Хисрав

НАХЕЗ 2. нахиз; камингоҳ, ҷое, ки барои ғофилгир карда-ни душман ҷинҳон мешаванд.

Сипеҳр бар руҳи аъдон у кашада камон,
Замона бар раҳи бадҳоҷи у кӯшода нахез.

Шайх Фахрӣ

НАХИЛ 1. дарахти хурмо.

Пои мо ланг асту манзил бас дароз,
Дастӣ мо кӯтоҳу хурмо бар нахил. *Ҳофиз*

Чунон осмон бар замин шуд бахил,
Ки лаб тар накарданд заръу нахил. *Саъдӣ*

2. нахлистон, дарахтзорӣ хурмо; нахили Бани-Ҳилол номи мавзее дар Арабистон.

Орифӣ дар сабил мӯнқири ҳоли дарвешон буд ва беҳабар аз даридаи шон, то бирасидем ба нахили Бани-Ҳилол. *Саъдӣ*

НАХКАЛА 1. нахкал; ҷормағзи сахт.

Гарчи сахтӣ чу нахкала, мағзат
Ҷумла берун кунам ба ҷорағарӣ. *Лабибӣ*

НАХЛ 1. нахл; дарахти хурмо; дарахт.

Қасе, к-у шавад зери нахли баланд,
Ҳамон соя 3-у боздорад газанд. *Фирдавӣ*

Ҳар нахли орзу, ки нишондаем бар замин,
Додем об, сабз нагашту мавз налод. *Сайид*

❖ нахл боло кинои аз қомати мавзунӣ ёр.

НАХЛА 1. нахл; як дарахти хурмо.

Гар добе нахл ё урҷун намуд,
Ҷуз аз акси нахлае берун набуз. *Румӣ*

Ҳар кас, ки бувад рӯзи шаб андар сафари ишқ,
Ебад самари нахлан ғайзи саҳари ишқ. *Иммо*

Нахлан (бани) Махмуд номи мавзее мобайни Макка ва Тоиф.

Аз у гирифта ҷаҳон расми хиркаву зунвор,
В-аз у гирифта чам созу барги напвунамо.

Убайди Зоконӣ

НАШИД *ا. نشيد* 1. овози баланд; фаръеду фиғон.

Чун ба гури он валинеъмат расид,
Гашт гириён зору омад дар напид. *Румӣ*
Овози нашид баркашид,
Беҳуд шуда сӯ ба сӯ давид. *Низомӣ*
2. сурудан, шеър хондан; тарона; шеър.

НАШИДА *а. نشيده* *ниг.* нашид 2.

НАШК *ا. نشك* дарахти қоҷ, санавбар.

Он ки нашк офариду сарви саҳеҳ,
В-он ки бед офаряду нору бихӣ. *Рӯдакӣ*

НАШОТ *а. نشاط* *ниг.* нишот.

НАШОФ *а. نشاف* *ниг.* шасти дигари нашоф (дар шеър).

Гуфт зоҳид: Най сақли он нашоф,
Ки хурад моли ятимои аз газоф. *Румӣ*

НАШПИЛ|НИШПИЛ *ا. نشپيل* шастӣ моҳигирон.

Эй моҳин заррини ба маҳ барзада нашпил,
Дерест ба боғ андар бар заррин қандил. *Мунҷик*

НАШР *1. ا. نشر* 2. зинда шудан ба зинда қардан баъд аз марг, эҳё.

НАШР II *а. نشر* паҳн шудан, пароканда шудан, густурда шудан; паҳн қардан, пароканда қардан; парокандагӣ.

Ии суҳан ба ҳар ҷой нашр кунад. *Авофӣ*

НАШР III *а. نشر* буй, бун хуш, хушбуй.

НАШФ *а. نشف* об ба худ кашидан, ҷаббидани об.

Об андар ҳавз агар зиндонӣ аст,
Бод нашофаш мекунад, к-арқонӣ аст. *Румӣ*

НАШШОФ *а. نشاف* ба худ кашанд.

НАШЪ I *а. نشا* нав пайдо шудан, офариниш.

НАШЪ II *а. نشا* ҳолати мастӣ, кайф, сархушӣ.

Ба олий напшн хуснаш дил чунон дод,
Қи минйо тийҳ омад ба фаръд. *Нозим*

НАШЪА *а. نشة* кайф, сархушӣ, мастӣ; паридани нашъа намондани сарн кайф.

Парвона рафт, нашъа париду қадаҳ шикаст,
Аз шамъ ёдгор ба ҷуз ҷашми тар намонад. *Сайидо*
хестани нашъа пайдо шудани кайфу сархушӣ.

Гар нест ҷоми гулгун, хуш нест даври лола,
Бе май ҷи нашъа хезад аз дидани ҷиёла? *Ҳилолӣ*

НАЪЛ I *а. نعل* 1. қашш, пойфӯзол.

Он хариданд он дам аз қардан задан,
Хоки наъли пош боистӣ шудан. *Румӣ*

2. оқанироае, ки ба зерӣ суми аспу ҳар ё пошнан кайф мезананд.

Яке борагӣ барнишаста сиёҳ,
Ҷаме гарди наълаш баромад ба моҳ. *Фирдавӣ*
Зи хуни гавзирон ҳама кӯҳ лаът,
Эи сумни самандон ҳама дашт наъл. *Ҳоҷу*

наъли вожгуна (*ё божгуна*) наъле, ки ба пош марказ баппа зада мешавад, то ки тарайи ҳаракати савора барҷаҳс нишон дода шавад ва душман фиреб хӯрад (аз мақри асплудзони гирифта шудааст, ки барои номаълум қардани роҳи гурезашон наъли аспро чаппа

мезадаанд); *маҷ.* кор ё ҳолате, ки барои маслиҳате барҷаҳс нишон дода мешавад.

Божгуна наъл аз деҳ то работ,
Чашмхоро чор кун дар эҳтиёт. *Румӣ*

наъли ворун (*ё ворун*) *ниг.* наъли вожгуна.

Наъли ворун аст ҷоми май зи соқӣ хостан,
В-арна хуноби ҷигар паймонан моро бас аст. *Соиб*

наъли дигаргун *ниг.* наъли вожгуна.

Наъли дигаргун зада аспат ба таън,
Бар руҳи нобис шуда доғи лаън. *Ҳисрови Деҳлавӣ*

наъли маъқус *ниг.* наъли вожгуна.

Бадгумонӣ наъли маъқуси вай аст,
Гарчи ҳар ҷузвеш ҷосуси вай аст. *Румӣ*

◆ *наъли зангӣ киноя* аз моҳ.

... Ки чун шоҳи Чин зин бар абраш ниход,
Фалак наъли зангӣ дар оташ ниход. *Низомӣ*
наъли чормех чор унсуре, ки қадимён табиятро нбораз аз он медонистанд, яъне обу оташ ва хоку бод.

Аз сар ин шоҳи ҳафтбӯх бизан,
В-аз сум ин наъли чормех бизан. *Низомӣ*
наъл афқандан а) ба шитоб роҳ рафтан, ба таъҷил роҳ рафтан; б) нихоят хаста шудан, шаллар шудан, монда шудан.

Вақт аст, ки марказони анҷум
Ҳам наъл бияфқанду ҳам сум. *Ҳоқонӣ*

наъл бастан ба пош чорпои саворӣ наъл задан.

Остинаш гирифт сарханге,
Қи бие, наъл бар сутурам банд. *Сағда*

наъл вожгун задан фиреб қардан, пай гум қардан.

Дар разм ба худ наво нагун зан,

Пай гум куну наъл вожгун зан. *Файзӣ*

наъл гирифтан *кино* аз оҷиз қардонидану бекор қардан.

Адли ту зулму фитнро наъл гирифт лочарам,
Ҳар ду ҷу наъл мондаанд аз ту ба чормех дар. *Муҷири Байлақонӣ*

наъл рехтан тез давидан; ба шитоб рафтан.

Ҳочаташ набвад ба сун кӯҳ гурухт,
К-аз паяш қурра[и] фалак сад наъл рехт. *Румӣ*
наъл дар оташ андохтан *кино* аз музтариб қардонидан, беқарор намудан.

Абруш пан ҳазор саркаш

Андохта наълҳо дар оташ. *Ҷомӣ*

дар оташ будани наъли шабдес *кино* аз камолӣ бурд-борӣ, тоқатоварӣ ба сахтнӯ.

Посуҳам дод, к-имшабе хуш бош!

Наъли шабдес гу дар оташ бош! *Низомӣ*

НАЪЛАЙН *а. نعلين* 1. шақли *дугон*и наъл; 2. як ҷуфт қашш бепошна ё қашш ҷуби.

Рӯю муи ман биканд ва наълайни бисбёр бар ман зад. *Авофӣ*

НАЪЛБАНД *ا. نعل بند* қасе, ки марказро наъл мезанад.

НАЪЛБАҲО *ا. نعل بها* мол ва заре, ки барои наҷоти киш-вари худ аз тохту тороҷ ба душман медоданд.

Гар даст диҳад давлати онам, ки сари хеш
Дар пои саманди ту кунам наълбахое. *Сағдӣ*

Бехтар он аст, ки ... аз ... раоё, ки дар банди шумо артодаанд, наълбахое гирифта муовадат намоед. *«Тарихи Фаршита»*

НАЪМО *а.* نَمَا неъмаъ; некӣ, эҳсон, лутф.

Бе забону лаб ҳамон наъмои шоҳ
Маҳди шаҳ меғуфту хилъатҳои шоҳ. *Румӣ*

НАЪНО *а.* نَنا як навъ тигиҳи хурдаи, ки аз чинси пудина буда, хушбӯии махсус дорад.

НАЪРА *а.* نَرة 1. фаръёд, бонг; наъра задан бонг баровардан, фаръеди баланд баровардан.

Яке наъра зад раҳ миёни гуруҳ,
Ки гуфти бидаррид дарёёву кӯҳ. *Фирдавӣ*
Бе он ки наъра занам, аз амодани ман огоҳ гарда.
«Анварии Суҳайлӣ»

2. фиғон, зорин баланд.

Зане ... чубе дар даст расид, ... мушту лагаду
чуб мезад, наъран хаарати эшон ба кайвон мерасид.
Садрӣ Зиё

НАЪТ *а.* نَعت мадҳ, ситонш; таъриф; наъси хислатҳои нек; сифат, сифатҳои нек.

Тамомати наът, ҳайат ва сурати модари ӯро тақрир кард. *Афӣ*

НАЪШ *а.* نَاش тани бечон, мурда, қасад, қаноза; лоша.

Амир Теҳури Гургон ... ба саодат мушарраф шуд
ва наъши ӯро ба Сабзавор оварданд.
«Табкирани Давлатшоҳ»

НАЪЦА *а.* نَعة гуфанди мода, меш.

Бар ту зулм кардааст, ки наъчан туро бо ниоқи
худ мунзам сохта. «Равзат-ус-сафо»

НАҒАМОТ *а.* نَغمات ҷ. нағма.

Ҷони мани хаста пеш чонон
Бошад нағмоти шавқ хонон. *Ҷомӣ*
Ҳар шабе аз хуфтаи то соати дувоздаҳи шаб дар
он асинофу аннои рақсу симо нағмот мутараттиб
аст. *Аҳмади Дониш*

НАҒЗ *нағз* ҳуб, нек; форағ; нағис.

Яке нағз бозӣ бурун оварад,
Ба дилт-андар аз дарад хун оварад. *Фирдавӣ*
Бигуфт: Он ҷо ларируёни нағзанд,
Чу гил бисёр шуд, ҷилои билағзанд. *Сатъӣ*
нағзу бад хубӣ ва бадӣ, нағзӣю гандагӣ.

Ҳатто сикхату суқми худро намедонистанд ва
нағзу бади маъкулу машрубо намефаҳмиданд.

Садрӣ Зиё

НАҒЗАК *а.* نَغرَك як навъ мезае, ки дар Ҳиндустон меҷуд ва номи дигари он анба аст.

Нағзаки хуш нағзхуни бустон,
Нағзтарин мевани Ҳиндустон. *Хисрави Деҳлаӣ*

НАҒИЛ *а.* نَغل ҷое, ки дар сақро ва домани кӯҳ барои паҳиш гирифтани гуфандон қанда шудааст.

Гуспандему ҷаҳон ҳаст ба кирдори нағил,
Чун гаҳи хоб бувад, сӯи нағил бояд шуд. *Рӯдакӣ*

НАҒМА *а.* نَمة наво, суруд, тарона; оханг.

Танбури пур зи хотами бобо аз онӣ мав
В-он нағмаҳои тарнагтарано аз онӣ ту. *Мушфиқӣ*
Аввал нағмае, ки ба гушӣ эшон расад, садон
уқуқу хуқуқу падару модар бошад.

Аҳмади Дониш

нағмаи Анқо номи оханги мусиқӣ.

НАҒМАПАРДОЗ *нағме* نَمة پَر دَاز *ниг.* нағмасаро(й).

НАҒМАСАРО(Й) *(қ)* نَغمه سَرا нағмашон, овозхон, хонанда, сароянда, мутриб.

Умрест, ки булбул ба ҷаман нағмасароест,
Раҳ нест дар ин боғ магар боди сабори. *Махфӣ*

Нағмасароён машғули нағмаву суруд ва танбуру
уд буданд. *Садрӣ Зиё*

НАҒНАҒ *а.* نَغن نَغن паймони, воҳиди вазн, ки баробари чор хирвор аст.

Ҳотами аҳд шайх Абусӯҳок,
Ки диҳад зар ба доману нағнағ ... *Шамси Фахрӣ*

НАҒОМ *а.* نَغام 1. зарраҳои танг, ки дар ҳаво пароканда мешаванд; 2. тира; ситҳанг.

Бихезад яке тунд гард аз миён,
Ки рӯй андар он гард гардад нағом. *Дақиқӣ*

3. бад, зишт.

Ҳама ҷишоан хоҷа ба неқуно ба сулҳ,
Ҳама ҷишоан нодон ба ҷангу кори нағом. *Рӯдакӣ*

НАҒУЛ *а.* نَغل *ниг.* нағил.

Дар нағуле буд об, он ташна монд,
Бар дарахти ҷавзу ҷавзе барфишонд. *Румӣ*

НАҒУЛА *а.* نَغول зулф, зулфи қингила.

Нағула баста бар дола зи анбар,
Зи гуш озеб карда луғуи тар. *Низомӣ*

НАҒУШО(К) *а.* نَغوشا *ниг.* ниғушо(к).

НАҚАЛА *а.* نَقال ҷ. ноқил II; нақалан ахбор (ё аҳвол, осор) таърихнависон, муваррихон.

НАҚБ *а.* نَقب 1. тағи девор ё тағи заминро қанда шиқоф кардан; 2. роҳи зеризаминӣ.

Ба ҷоғ фуру рафт ва расан бикӯшод ва аз роҳи
нақб берун рафт. *Афӣ*
нақб задан аз зери замин роҳ қандан.

Тарроре берун омада буд, то нақбе занад ба кисе
бибурад. *Афӣ*

НАҚБЗАН *а.* نَقب زن касе, ки аз зер замин роҳ меканад.

Нақбзан зад нақбу дар маҳзан расид,
Ҳар яке аз маҳзан асбобе қашид. *Румӣ*

НАҚД *а.* نَقد 1. мавҷуда, пули мавҷуда, пули ронҷ; муқобили насия.

Дар ҳазона нақди зиёде нест. *Афӣ*
Ҷаман ҳикояти урдибиҳишт меғуял,
На оқил аст, ки насья хариду нақд биҳишт.

Ҳофиз

Сирқон нақд беҳ аз ҳалвои насья. *Зарбулмасал*
нақду чинс пулу мол.

[Ақобир ва зъён] амон хостанд ва ба элӣ даромадан
ва моли бисёр аз нақду чинс бидоданд.

«Қомеъ-ут-таворих»

2. (пул ва тилло) холис, сара.

Мар-маҳакро раҳ бувад дар нақду қалб,
Ки худояш қард амри ҷисму қалб. *Румӣ*
Ба ганҷи сеҳр меҳри гуҳарсанҷи ту қалид,
Ба нақди фикр табиъи суҳандони ту маҳак. *Шоҳин*

3. чудо кардани сара аз носара, чудо кардани пули калб аз пули сара; $\diamond$ нақди маъий хунари фарқ кунондани неку бад; нақди равои а) пули ронч, пули сара.

Наравад ҳамчу нақдхон равои,
То набошад бар у зи сикка нишон. *Ҷомӣ*

б) киноя аз рӯх.

Сар аз ҷон ва нақди равои, ки матоас бас гарои буд, барнаметофтанд. «*Равзат-ус-сафо*»
нақди шашруза дунёе ва ҳар ҷизе, ки дар он ҳаст нақди шеър чудо кардани нағзу бади шеър, шеършиносӣ, танқиди адабӣ.

Соҳибхунаре ба маърифати шеър шухрат ёфт ва наздики донишмандони суҳанвар ба нақди шеър ҳукм ёфт, ангиштиамо шуд. *Шамси Қайс*
нақди ҳаёт киноя аз ҷон.

Бургроҳон дар бачае аз мановил нақди ҳаёт ба қобили арвоҳ супурд. «*Равзат-ус-сафо*»
нақди ҷон ниг. нақди равои.

Аҳли назар ду олам дар ҷа назар бибозанд,
Ишқ асту дови аввал бар нақди ҷон тавон зад. *Ҳофиз*

ба нақд дарҳол, фавран, зуд.

Агар ҳоҷат барӣ, назди ҳасе бар,
Ки аз рӯиш ба нақд осуда гардӣ. *Саъдӣ*
нақди умр дарёфтанд фурсатро ғанимат шумурданд.

Ҳофиз, расид мавсимӣ гул, маърифат маҳон,
Дарёеб нақди умр, зи ҷуну чаро мапурс. *Ҳофиз*

НАҚДА *نقد* ниг. нақд 1.

Ба маблағе эҳтиҷ пайдо карда, барои манфиати худ ва аҳзи маблағе аз нақда ... ба хидмати эшон омада. *Садрӣ Зиё*

НАҚЗ *ا. نقض* 1. шикастан, маҳсусан шикастани аҳду паймон.

Ба ҳеҷ навъ бар ту гавзанде нарасонем ва нақзи аҳде нанамоем. «*Таърихи Систон*»

Бевафоро макун беҳуда фот,
Сурати нақзи вафои мо мабош. *Румӣ*

НАҚИБ *ا. نقيب* 1. ранс ё вақили қабила, сардори қавм; сардор, раҳбар, ранс.

Чу карданд бо у нақибон шумор,
Сипаҳ буд шамшерзан шаш ҳазор. *Фирдавӣ*

Ба ғулумони амир Ҳалаф саворе сад наздики амир Аҳмад омаданд чуи Арслони зангӣ, ки нақиб буд. «*Таърихи Систон*»

2. ходими шахси олимонаб.

Нақибон ниҳоданд маҳди зараш,
Ба пушти ҳаюнони кӯхпайкараш. *Ҷомӣ*

НАҚИБАТ *ا. نقيبات* хирад, фикр, зеҳн.

Ҳорун ба камоле, ки ... ниҳоят нақибати ўст,
мутавасил шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

НАҚИЗ *ا. نقىض* мухлиф, зид, муқобил.

Ин ҳадис нақизи суҳаест, ки анқариб гузашт.
«*Равзат-ус-сафо*»

Он яке осмон замин хонад,

В-он дигар ҳақ нақизан у донад. *Саъдӣ*

НАҚИР *ا. نقير* ҷизн хурд, андак, ҷизн ҷузъӣ.

3-он ҷӣ додам, боз настонам нақир,
Сӯи нистон боз н-ояд ҳеҷ шир. *Румӣ*
нақиру қитмир ҷузъиёт; ҳамагӣ, тамомаи.

Нақиру қитмири аҳволи молӣ ва мулкӣ бар ваъ
пушида намонад. «*Анвори Суҳайлӣ*»

Баёс ... ҳақими донест ва дар он вақоеъ ҳозир буда, аз нақиру қитмири он саргузашт, воқеи аст. «*Таърихи Фаршита*»

НАҚЛ *ا. نقل* 1. аз ҷое ба ҷое бурдан, кучондан, қашондан.

Зимистон аст, ҷаҳорпоён лоғар ва нақли улүфот аз тарафи Арман то ҳудуди Кирмон меболяд кард. «*Ҷоме-ут-таворих*»

2. гузаштан, гузашта рафтаи(-и қорвои).

Сабак бурд раҳрав, ки барҳост зуд,

Пас аз нақл бедор будан ҷӣ суд. *Саъдӣ*

3. воситан аз ҷое ба ҷое кучидан; воситан боркаши, нақлиёт.

Чун ба Дастгирд расидем, нақлу буня дидам, ки ба сун Шубургон меафта. *Носири Хисрав*

4. ҳикоя, қисса, дoston, ривоят, хабар; ҳикоя кардан, баён кардан.

Бодаи гулрангу талху азбу хушхору сабук,
Нақле аз лаъли нигору нуқле аз ёкути чом. *Ҳофиз*

Нақли қуфр қуфр набошад. *Зарбулмасал*
нақл гуфтан ҳикоя кардан, қисса гуфтан.

Нуқлхон захира пеш қашид,
Нақл меғуфту нуқлаке мечид. *Ҷомӣ*

нақл кардан а) аз ҷое ба ҷое бурдан, аз ҷое ба ҷое кучондан.

Бунгоҳ тамом ба он ҷо нақл карданд. *Авфӣ*

б) ба ҷон дигар рафтаи, ҷойро иваз кардан, кучидан.
Борҳо дар дилам омад, ки ба иқлими дигар нақл кунам. *Саъдӣ*

в) ҳикоя кардан, ривоят кардан, гуфтан.

Нақл кардаанд, ки мулуки Яман ба қасратн чайш машхур буданд. «*Маҷмаъ-и-ансоб*»

г) киноя аз мурдан; аз дори дунёе нақл кардан киноя аз мурдан.

У парир аз дори дунёе нақл кард,
Марду зан аз воқеа(и) у рӯйзари. *Румӣ*

НАҚМАТ|НИҚМАТ *ا. نقمة* ҷазо; интиқом, қасос; ҷазо додан; интиқом гирифтани.

Неъмат ба ҳасон диҳиву нақмат ба қасон,
3-ян ҳар ду бурун нест: ҳарӣ ё ҳарифӣ. *Ҳайём*
Шукри неъмат хуштар аз неъмат бувад,
Шукрбора қай сӯи ниқмат равад? *Румӣ*

НАҚО *ا. نقا* покӣ, покизагӣ, тозагӣ, софнои беғуборӣ.

Леқ қисми муттақӣ 3-ин тун сафост,
3-он ки дар гармоба асту дар нақост. *Румӣ*

НАҚОБАТ *ا. نقابة* ниг. нақобат.

НАҚОВА|НАҚОВАТ *ا. نقابة* тозагӣ, покизагӣ.

Ҳар мақом, ки аз он тараққӣ кунанд, сифоваву нақован оиро интизоъ намояд. *Ҷомӣ*

НАҚОРА *ا. نقارة* таби, духул, нигора.

Пул бидех, болон сабилашон нақора бизан.

Зарбулмасал

НАҚОРАХОНА تارماخونه ҷое, ки дар он нақора менаво-
занд.

НАҚС а. نقش айб, камбудӣ, нуқс.

Ту неқурвиши беш, то бадсигол
Ба нақси ту гуфтан набад маҷол. *Сатъӣ*

Донист, ки ин касру нақс аз сафохати худӣ ӯ ва
балохати ҷилми ӯст. *Аҳмади Доғиш*

НАҚШ а. نقش 1. рангҳои гуногун, ки дар натиҷаи ранг-
резӣ ё наққошӣ дар чизе, мас. дар матоъ, боқӣ мемо-
над.

Нақш аз ҷилем меравад, аз дил намеравад.

Зарбулмасал

2. расм, сурат, тасвир; маҷ. асар.

Ғараз нақшест, к-аз мо бозмонад,
Ки ҳастиро намебиннам бақое. *Сатъӣ*

Ҳазор нақш барояд зи кишки сунъу яке
Ба диллазири нақши нигори мо нарасад. *Ҳофиз*

3. хатнависӣ, навиштан.

Гузораидаи нома воло дабир

Чу форӣ шуд аз нақши чини ҳарир ... *Ҳочу*

4. лонха, тарҳ.

Набуд нақши ду олам, ки ранги улфат буд,

Замона тарҳи муҳаббат на ин замон андохт. *Ҳофиз*

нақши берағ нақша ва тарҳи аввалин.

Дар азал чун нақши берағи ту барзад нақшбанд,

Давлат андар осмонат кард худро ҷойгоҳ.

Заҳири Форёбӣ

5. маҷ. толев, баҳт, сарнавишт.

Агар некаму гар бадам дар сириншт,

Қазои ту ин нақш бар ман навишт. *Низомӣ*

6. дови бозӣ(-и нарда), як бурди бозӣ(-и нарда).

Буда дар нарди ғарах нақшаш ба ком,

То ғарах таърихи ин нақш асту нарда. *Анварӣ*

7. намуна, намуд, тямсол, шаки, тарз; бар ин нақш

ба ин шакл, ба ин гуна.

Бар ин нақш мансубае кас набохт,

Бад-ин вазн мансумае кас насохт. *Ҳочу*

8. мус. як навъ суруд, ки бо оҳанги махсус меҳо-
нада.

Айн аз он пас ба камолӣ дил меронд,

Нақши хубию хушдиҳӣ меҳонд. *Низомӣ*

♦ **нақши бар** об чизи ноустувор ва нопойдор; **нақши гармоба** а) сурате, ки дар девори ҳаммом кашида шу-
дааст; б) *киноя* аз чизи беҳаракат ва беасар.

Ту бидонӣ, чун бари ман омадӣ,

Ки ту бе ман нақши гармоба будӣ. *Румӣ*

нақши обу гил киноя аз дувъ, олам.

Хатти серобӣ надорад мистари мавҷи сароб,

Бедил, ин вобастагӣ бар нақши обу гил чаро?

Бедил

нақши «Шоҳнома» ниг. нақши гармоба.

Зи ҳайбати ту аду нақши «Шоҳнома» шавад,

Қ-аз ӯ на мард ба, қор ояду на аспу на соз.

Сӯзани

нақши Қандаҳор, нақш ба (ё дар) Қандаҳор *киноя* аз
руи зебову дилкаш.

На чун қадди ту сарве ба бустон,

На чун руи ту нақше ба Қандаҳор. *Масъуди Сатъӣ*

нақшу ранг равнақу ривоч.

Чу бо дӯст душвор гирино танг,

Наҳоҳад, ки бинад туро нақшу ранг. *Сатъӣ*

ҳамчун нақши девор киноя аз беҳиссу ҳаракат, бешуур.

Дил аз ҷону зи дил ҷои гашта безор,

Танӣ фарсуда ҳамчун нақши девор.

Бадри Қашмирӣ

нақш баркандан нақш задан, нақш шиноядан.

Ғофил аз он ки нақш бар ин сикка баркандан

Чун нақши сикка дар талаби симу дирҳаме.

Шоҳин

нақш бастан а) тасаввур кардан.

Чун бад-ин хубӣ, ки ҳастӣ, нақш мебадам туро,

Мешавам хайрон, ки бе ту чун таҳаммул мекунам.

Ҷомӣ

б) офаридан, ба вуҷуд овардан; **нақш бохтан** гад-
биреро барои расидан ба ягон мақсад анҷом додан,
короер анҷом додан.

Султон ... гуфт: ... Агар имшаб нақше бохтед, ки
дасти ақл ба домани мурод расад, ба шумо чандон

ниҳом диҳам. *«Таврихи Фарҷишо»*

нақш пазируфт на сурат гирифтдан, ақс қабул кардан,
тасвир ёфтдан.

Дилро ту сайқале кун, то нақши ӯ пазирад,

В-он нақши беҳиҳат ин шаш сӯ мунаққаш омад.

Шамси Табарӣ

нақши худ дар об дилан қиёс кардани дигарон ба нафси
худ, дигаровро бо оршини худ чен кардан; **нақши худ**
парастидан а) худпарастӣ кардан; б) маънавия
кардан, навишт намудан, кибру ғурур намудан.

Ба майпарастӣ аз он нақши худ бар об задам,

Ки то хароб кунам нақши худ парастидан. *Ҳофиз*

нақш бар об задан (ё **нигоштан**, **бастан**) *киноя* аз кори
беҳуда кардан, ба кори бефоида машғул шудан.

Дар ҳаёли хатти мушқини ту бо ораз ба ҳам

Дам ба дам ҷашми тари мо мезанад нақше бар об ...

Ҷомӣ

нақш бар санг задан *киноя* аз пойдор, устувор ва со-
бит кардан.

Зада фармони ишқ ин нақш бар санг.

Ки ман бар хок резам зар, шумо — ранг. *Нозим*

бо нақши девор ҷуфт гаштан *киноя* аз беҳиссу ҳара-
кат шудан, хайрон мондан.

Ҳама гашта бо нақши девор ҷуфт,

На ёрон ҷунбонӣ, на ёрон гуфт. *Низомӣ*

нақши албар бӯй надиҳад зарб. моҳияти ҳар чиз аз
асли он маънум мешавад, на аз сураташ; **нақши**
шеру ақлоқӣ сагон зарб. паҳлавончуссае, ки тинати
паст дорад.

НАҚШБАНД نقش بند 1. наққош, рассом, суратгар.

Чаро нақшбандам дар айвони шох

Дижамруй кардасту зинту табох. *Сатъӣ*

2. номи Баҳоуддини Бухорӣ (вафот — 1388/89) —
сарисилсилаи нақшбандӣ, ки дар суфигарӣ маъруф
аст; ♦ **нақшбанди азал киноя** аз худо.

Мисоли баъзи ту пардохт нақшбанди азал,

Ҳанӯз нозада нақши вуҷудро берағ.

Заҳири Форёбӣ

НАҚШПЕРО نقش‌پرو нақшсоз, нақшқаш, наққош, нақшгар, рассом.

Моние дошт коргоҳи ҳаёл,
Нақшпери боргоҳи ҳаёл. *Мушфиқӣ*

НАҚӢ а. نقى покиза, тоза.

Ҳадди ман ин буд, кардам ман, лаим,
З-он суви ҳадро нақӣ кун, эй карим. *Румӣ*

НАҚҚОБ а. نقاب наққобзанда, суроҳхунанда; қўҳкан.

Подшоҳ ... панҷ ҳазор наққор ва сангтарош ва
оҳангар ва наққоб ва гиёкору белдор ба соҳтани
собиот ... муайян фармуд. *«Таърихи Фаршита»*

НАҚҚОД а. نقاد тозақунанда, софқунанда; наққунанда, касе, ки сара ва носараро аз ҳам ҷудо ва имтиёз мекунад.

Дар ин рӯзгор наққоди ҷавҳари бозори суҳан-
варон, олимӣ ориф Абдуллоҳмоҳи Ҷомӣ ҷавоби ин
қасида гуфта. *«Тазкираи Давлатишоҳ»*

Бад-он пояш таъби ваққод буд,
Бад-он рутбааш зеҳни наққод буд,
Ки халли маониву кашфи фухум
Бувад камтарини пояш дар улум. *Садрӣ Зиё*

НАҚҚОШ а. نقاش 1. рассом, суратгар, мусаввир.

Боз наққоши ҳазон суратгарӣ дорад ба бог,
Беди маҷнун сурати бозу паре дорад ба бог.

Мушфиқӣ
Наққош нақши сонӣ бехтар кашад эи аввал.
Зарбуамасал

2. ҳаққок, хандакор.

Наққошонро фармуд, ки сол то сол бутон таро-
шидандӣ. *«Таърихи Наршахӣ»*

◇ **наққоши азал киноя аз ҳудо.**

Гарҷанд ки рӯю мӯи зебост маро,
Ҷуи лода руҳу ҷу сарв болост маро,
Маълум нашуд, ки аялдар ин гулшани лаҳр
Наққоши азал баҳри ҷи орост маро. *Хайём*

НАҲАНГ نهنگ 1. тигрсӯҳ, крокодил.

Бар киштини умр тахья кам кун,
Қ-он Нил нишемани наҳанг аст. *Анварӣ*

2. як навъ моҳин калон, ақула.

Агар гавҳарат бояд гар наҳанг,
Зи дарьён ман ҳар ду ояд ба ҷанг. *Низомӣ*
Ғаввос гар андеша кунад коми наҳанг,
Ҳаргиз накунад дурри гаромна ба ҷанг. *Саъдӣ*

3. киноя аз асп.

Вичӯбид Гуштосп аз пешни саф,
Наҳанге ба зер, аждаҳое ба каф. *Фирдавсӣ*

4. киноя аз теғ, шамшер; наҳанги бало киноя аз теғ, шамшер.

Наҳанги бало барқашид аз наём,
Биеҳет аз пешни зин хумми хом. *Фирдавсӣ*

наҳанги зери хафтон киноя аз шамшери обдор; наҳанги наём киноя аз шамшери дар ёлоф; наҳанги сабз киноя аз теғ ва шамшери ҷиндӣ.

НАҲБ а. نهب ғорат, тороч, яғмо; дузді.

Амволи эшон дар мағрази наҳбу тороҷ андохт.
Авфӣ

Ҳар ҷо ки расид, аз қатл ва наҳб ва аср дақиқае нагузошт. *«Равзат-ус-сафо»*

НАҲВ I а. نحو грам. яке аз қисмҳои грамматика, ки аз ҷумла баҳс мекунад; синтаксис.

Қай дар луғат буду дар наҳв ҷуст,
Вале ҳарфи «шин»-ро нагуфтӣ дуруст. *Саъдӣ*

НАҲВ II а. نحو роҳ, сӯй, ҷиҳат.

НАҲВ III а. نحو миқдор, андоза, ҳудуд; наҳви ... наздик ба ... , дар ҳудуди ...

Савору пӣда наҳви се ҳазор мард буд.

«Таърихи Систон»

НАҲВӢ а. نحوى донанди илми наҳв, мутахассиси синтаксис.

Гуфт: Кулли умрат, эй наҳвӣ, фаност.
З-он ки кинӣ ғарқ дар гирдобхост. *Румӣ*

НАҲЗАТ/НЕҲЗАТ а. نهضت ҳаракат, куч, ба роҳ даромдан, равона шудан.

Султопе ҳамчу ту ба ин диёр наҳзат фармуд ва
у наёмад. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

Лашкар ба тарафи у наҳзат карданд. *Авфӣ*

НАҲИФ а. نحيف лоғар, хароб; занф, сус.

Ба хорӣ мангар, эй мунъим, занфону наҳифонро,
Ки бедари маҷлисӣ шират гадои раҳншини дорад. *Ҳофиз*

[Дарвеш] ҳар соате наҳифтару занфтар мешуд.
«Анварӣ Суҳайлӣ»

НАҲИҚ а. نهيق наъраи хар, ҳангоси хар, ҳанг.

НАҲИҚҚУНОН نهيقگن хангосзанои.

Ҳар аз дунболи ман равон-равон наҳиққунон
меомад. *Аҳмади Дониш*

НАҲӢ а. نهى манъ; манъ кардан, боздоштан.

Бо касе, ки ҷуяни дуруғ гуяд, муҷолаасат кардан
наҳӣ бувад. *Авфӣ*

З-он ки наҳӣ аз донаи ширин бувад,

Талху худ наҳӣ кай ҳоҷат бувад. *Румӣ*

наҳӣ мункар манъ кардан ва боздоштан аз корхон бад, манъ аз гуноҳ.

Он ки амри маъруф ва наҳӣ мункарро тарк на-
кунад ..., раёён мамлакатро аз маосӣ ва маноҳӣ ба
сиёсат манъ кунад. *Аҳмади Дониш*

НАҲӢ а. نهل занбури асал, оруи асал.

Наҳӣ неку ҳосил шавад, ки онро ҳам яъсуб бо-
шад ва ҳам худдом. *Авфӣ*

Асал додат аз наҳлу ман аз ҳаво,
Рутаб додат аз наҳлу наҳӣ аз наво. *Саъдӣ*

НАҲМАТ а. نهمت қасд ва ирода; мурод.

Наҳмати эшон бар таҳсини таматтуъ ва лаззот ма-
куф бувад. *«Равзат-ус-сафо»*

НАҲМОР نهمار 1. бузург, ақиму таваҷҷуббар.

Гунбаде наҳмор бар бурда баланд
Н-аш сугун аз зеру н-аз бар сарш банд. *Рудакӣ*

2. бешумор, беандоза, бисёр.

Чу иблис донист, к-у дил бидод,
Бар афсонааш гашт наҳмор шод. *Фирдавсӣ*

НАХОР *а.* نهار руз (аз пагоҳӣ то бегоҳӣ).

То дар бари хар пастӣ пайваста баландист,
То дар паси хар лайле оянда нахорист. *Фаррухӣ*

НАХОРАН *а.* نهار рузона, дар руз.

НАХОРИ نهارӣ чошт, ношто, ноништа, тахтӯл.

Висоли ту то бошдам меҳмонӣ,
Сазад, к-аз ту ёбам се бӯса нахорӣ.

«Луғати ғурус»

НАХОФАТ *а.* نجات лоғарӣ, харобӣ; занфия, сустӣ, заъф.

Яке аз зурафо ... сурати Шавкат дар қамолӣ нахофат ва болон он сурати ҳумо ва пешӣ чашии ҳумо айнаке қамид. *«Хизонаи омира»*

НАХР *И* *а.* نحر 1. пешӣ сина, ҷои гарданбанд; 2. маҷ. ҳурбонӣ, буридани сари ҳайвон.

НАХР *II* *а.* نحر ҷуӣ, ҷун қалон; даръё.

НАХС *а.* نخس 1. бадбахтӣ, бадтолей; таъсири бадӣ ситораҳо, ки гуё боиси бадбахтии мардум мешавад; муқобили сатъд 2.

Яке намояд қунон 3-он, хама бисуду бирехт,
Ҷи нахс буд? — Қомоно ки нахси Қайвон буд.

Рӯдакӣ

Эй ғитиан даҳр бар сари ту,
В-эй қисмати нахс дар бари ту. *Шоҳин*

2. шум, беҳосият; бадбахт, нофарҷом.

НАХУНБАН نهنين ниг. нуҳунбон.

НАХЧ *а.* نخچ тарик, тавр, тарз, ҳел.

Ту низ ба ҳамина нахч амал намоӣ.

«Равзат-ус-сафо»

То ду шабу ду рӯз бад-ин нахч мефартем рӯй дар нуқтан ҷануб. *Аҳмади Дониш*

НАЧАК|**НАЧАК** نخچ|نچк навъ аз табарзин.

Аз чашм агар бар он чинаки ту чакад сиринш,
Турки макун, ба қуштани ман бармакаш начак.

Сузани

НАЧАНД نچند аслаш наҷанд.

Рухаш зарду тан доғару дил наҷанд,
Асири шиканҷу қарини газанд. *Шоҳин*

НАЧАФ *а.* نجف 1. ҷои баланду дароз, ки об ба он намерасад; 2. номи шахрест дар Ироқ; шеҳнаи **НАЧАФ** лақаби Алий, ки домодӣ Мухаммади пайғамбар буд.

Ҳофиз, агар қадам занӣ дар раҳи хонадон ба сидк,
Бадарқон раҳат шавад хинмати шеҳнаи Начаф.

Ҳофиз

НАЧД *а.* نچد 1. заминӣ баланд, нахикӯх, пуштакӯх.

Лайлӣ андар май ҷу гул бикшод гӯи пираҳан,
Қ-аз насими начд меояд насими ҷонфазой. *Ҷомӣ*

Ва тағтиши ғавр ва начд ва сатл ва ҷабал менамуд. *«Равзат-ус-сафо»*

2. номи яке аз ноҳияҳои қалони Арабистони Саудӣ.

Боз гу аз Начду аз ёрони Начд,
То дару деворро оя ба вачд. *Шайх Баҳроӣ*

НАЧДА|**НАЧДАТ** *а.* نچد|نچدت 1. қасорат, шучоат, далерӣ, диловарӣ, мардонагӣ.

Султон бо тоифае аз аҳли начдату шучоат истода...
«Равзат-ус-сафо»

2. ёрӣ, қумак.

НАЧИБ *а.* نجيب 1. шариф, асил.

Манучеҳр начиб буд ва тарбият пазируфт.

«Маҷмаъ-ул-ансоби»

Дигар, ошӣк бояд ки марде асиду начиб бошад.

Аҳмади Дониш

2. оқил ва боистеъдод.

Беҳиралонон зи начибони ҷи ноз,

Хар ҷӣ қунад бо шутурон по дароз?

Хисрави Деҳлавӣ

НАЧИС نچيس нопок, мурдор, палид.

Наҷистар шавад, ҷуз наҷис тар шавад.

Зарбулмасал

НАЧМ *И* *а.* نچم ситора.

Наҷм андар регӯ даръё раҳнамост,

Чашм андар наҷм нех, к-у муктадост. *Румӣ*

Ва ҳамчуин наҷми саодаташ дар тараққӣ буд.

Сатъӣ

наҷми соқиб нуҷ. ситораи паррон, ки аз рӯи ақидаи хурофӣ, гуё деу ҷин ва шайтонро мезанад.

НАЧМ *II* *а.* نچم гнёх; бутта; буттазор.

НАЧОБАТ *а.* نچابت бузургворӣ, покни наҷод.

Осорӣ ... наҷобат дар носияи ту мушоҳада мекунам.

Авфӣ

НАЧОДАТ *а.* نچادت диловарӣ, ҷасурий, мардонагӣ.

НАЧОСАТ *а.* نچاسات нопокӣ, мурдорӣ, палидӣ; саргин.

Бар ҷунон сазе хар он, к-у барнишаст,

Бар наҷосат бешаке биништааст. *Румӣ*

НАЧОТ *а.* نچات ҳалосӣ, раҳой, ҳалосшавӣ, раҳоебӣ.

Ғами инки ту аз ғамҳо наҷот аст,

Маро ҳокӣ дарат оби ҳаёт аст. *Анварӣ*

Ҳалоки ту дар ҳуи эишт аст, лек

Наҷоти ту бахшад аз он ҳуи нек. *Ҷомӣ*

НАЧОҶ *а.* نچاج наҷот, растгорӣ; пирӯзӣ; қомебӣ, муваффақият.

Ифрату салоҳ сабаби фалоҳу наҷоф аст. *Авфӣ*

Зи ҷини зулфи қамандат қасе наёфт ҳалос,

Аз он қамончаи абрӯву тири чашм наҷоф. *Ҳофиз*

НАЧӢ *И* *а.* نچي дӯсти самимӣ; ҳамсир, ҳамроҳ.

Ғашт номи он дарида-фарраҷӣ,

Он лақаб шуд ғош аз он марди наҷӣ. *Румӣ*

НАЧӢ *II* *а.* نچي сир, роз, ҷизи пинҳонӣ.

НАЧЧОР *а.* نچار дуредгар, ҷубтарош.

Як зарра туро накард ҳамвор

Наҷҷори змон эн мушт рада.

Абулбоси Марвазӣ

Тароши ҷуб аз баҳри ҳалокати ҷуб аст,

Барон ҷустин он ҷуб мекунад наҷҷор.

Шамси Табрэзӣ

◇ наҷҷори ғавҳар гавҳартарош; қино аз суҳансанҷ, саррофи суҳан, суҳанпардос.

Наҷҷори гавҳарам, ки наҷибони табиӣ ман

Ҷуз зерӣ тешии падаи хештан наямд. *Ҳоқонӣ*

НАЧЧОҖИ *ا. نچاری* дуредарӣ, ҷубтарошӣ.

Ҳаво бишкан, қаз у ёра наёял,
Ки аз бӯзӣна наҷҷоӣ наёял. *Низомӣ*

НЕ *نی* ҳиссаҷи шикорӣ на.

На Эрон бимонему не шаҳриёр,
Сар ояд магар бар ман ӣи қорзор. *Фирдавӣ*

Бода аз мо маст шуд, не мо аз у,
Қолиб аз мо хаст шуд, не мо аз у. *Румӣ*

Ҳаҷҷоҷ гуфт: Маро мешиносӣ? Гуфт: Не. Гуфт:
Ман Ҳаҷҷоҷам. *Аҳмади Дониш*

НЕВ *نیر* далер, шуҷоъ, диловар, паҳлавон.

Ҳамеронд дар пеш бо Тус Гев,
Пас-андар парастандаи чад не. *Фирдавӣ*

НЕВА *نیوه* нола, фаръед, гирья, навха.

Гуши ту солу маҳ ба рӯду суруд,
Нашнавай неваи хурушпоиро. *Рӯдакӣ*

НЕВБАНД *نیوبند* мутеъқунандан паҳлавонон, мутеъқуна-
даи паҳлавони бузург.

Дигар офарин кун бад-он неибанд,
Синаҳдори фархунда Пулодванд. *Фирдавӣ*

НЕК *نیک* 1. хуб, нағз, хуш; баҳайр, бафоида, басалок;
муқобили бад 1.

Нек бо бад бувад зи рӯи шумор,
Некии бе бадӣ ту ҷашм мадор. *Саноӣ*

Нек аст ҳар он бад, ки ба бедодгар ояд.

Зарбулмасал

2. одами хуб.

Нек бошино бадад гуяд халқ,
Бех, ки бад бошино некат донанд. *Сатъӣ*

Некӣ бар бадон бадӣ бар некон аст. *Зарбулмасал*

3. ба хубӣ, ба дурустӣ, нағз.

Чун нек ниғаҳ кунам, назебад
Чӯз номи ту зеваре саноро. *Анварӣ*

нек-нек хеле хуб; мақкам, устуворона, хеле саҳт.

Чун бастан банди ошқӣ бошам,
Ин бор нек-нек барбандам. *Анварӣ*

4. некӣ, хубӣ, нағзӣ.

Ҳар замон гӯӣ, ки ман нек оварам,
Ин суҳан боре бигӯ, чун мекуниӣ? *Анварӣ*

неку бад некӣ ва бадӣ, нағзию гандағӣ.

Неку бад ҳар ду тавон кард, валекин бешак
Нек душвор тавон кардану бад саҳт осон. *Фаррухӣ*

Яке пири фархунда солори бор
Васе дид неку бадӣ рӯғор. *Ҳоҷӣ*

5. бисёр, хеле, саҳт, зиёд.

Нек саҳл аст зинда бечон кард,
Куштаро боз зинда нашон кард. *Сатъӣ*

Даст ҷунбонад ҷу дастӣ у, валеқ
Дар мёни ҳар душон фарқест нек. *Румӣ*

НЕКАНДЕШ *نیکاندیش* ҳайрхоҳ.

... Ки бадгуро суҳан бо некандеш
Ба ҳарза чун дарои қорвон аст. *Адиб Собир*

Ман, ки ҷо қардам ба дил он қофири бадкешро,
Гуш қардан қай тавонам қавли некандешро. *Ҷомӣ*

НЕКАНЧОМ *نیکانچام* он қй қор ва зиндагонии вай ба
некӣ анҷом меёбад, хушқибат, неқоқибат.

Гадон неканҷом бех аз подшоҳӣ бадфарҷом.

Сатъӣ

НЕКАХТАР *نیکاختر* хушбахт, саодатманд, бахтёр.

Зи ҳар нақше, ки уро омадӣ пеш,
Ба некахтар задӣ фоли дили хеш. *Низомӣ*

НЕКБАХТ *نیکبخت* хушбахт, хуштолаъ, саодатманд,
масъуд.

Некбахт он касе, ки доду бихурд,
Шурбахт он, ки у нахурду надод. *Рӯдакӣ*

Некбахт он аст, ки аз ҳоли дигарон панд гирад
ва бадбахт он, ки аз ҳоли у панд гираид. *«Таврихи гузид»*

НЕКДИЛ *نیکدل* ҳайрхоҳ; некхӯ, нектабиат.

Ба Қайвон расидам зи хоки наҷанд
Аз он некдил номдор арҷманд. *Фирдавӣ*

НЕКИСИГОЛ *نیکسیگال* ниғ. некинғол.

НЕКМАҲЗАР *نیکمضر* хушхӯ, нектабиат, хушхулқ.

Бари некмаҳзар фиристод кас
Дари тавба қубон, ки фаръед рас. *Сатъӣ*

НЕКНОМ *نیکنام* касе, ки номаш ба некӣ ва бузургворӣ
машхур бошад.

Ҳама некият бояд оғоз кард,
Чу бо некномон буйӣ ҳамнавард. *Фирдавӣ*

Некном аз сӯҳбати некон шавӣ. *Зарбулмасал*

НЕКНОМӢ *نیکنامی* соҳиби номи нек будан, ба неқуқо-
рӣ ном баровардан.

Накардам бад, нагуфтам тузд, амонат медиҳам им-
рӯз.

Нишони некномӣ меғузорам ман туро, медон.
Мушфиқӣ

НЕКПАЙ *نیکپای* хушқадам, неққадам, хушбахт, хушто-
лаъ, саодатманд.

Ба эронён гуфт, қ-мшнаб ба май
Яке ахтаре афканам неқпай. *Фирдавӣ*

НЕКПАЙВАНД *نیکپایوند* дӯст, рафиқ, шарик.

Аз хун бадад шикоятте қардам,
Қ-ни нест нишони неқпайвандон. *Анварӣ*

НЕКРАВ *نیکرو* сифати аспн хушрафтор, сифати аспн
хушғард.

Зи пуяндагон ҳар қй буд неқрав,
Хуриш қардашон сабзаву коху ҷав. *Фирдавӣ*

НЕКРОӢ *نیکرای* касе, ки фикру тадбири вай дуруст ва
бамаслиҳат бошад; ҳайрхоҳ.

Пазирӯфтам аз додгтар қадхудоӣ,
Қй бошам туро ҳамдама неқроӢ. *Сатъӣ*

НЕКРӢ(Ӣ) *نیکر(ی)* хушрӯӣ, зебо.

Шоҳиди неқрӯ ҳамон бехтар,
Қй бари шоҳи неқ:у бошад. *Сатъӣ*

НЕКРӢЗ *نیکروز* хушбахт, саодатманд, он қй рузғори у
хуш меғузарад.

НЕКСИГОЛ||НЕКИСИГОЛ نېکسيگول||نېکي سگال некандеш, хайрхо.

Даромад бари шоҳи некисигол,

Винолид монанди кӯс аз давол. *Низомӣ*

НЕКСИРАТ نېکسیرат некаклок, хушхӯ, нектабиат.

Бахӯр, эй нексирати сарамард,

Қ-он фурумоя гирд карду нахард. *Саъдӣ*

НЕКСОЗ نېکسوز 1. хушсохт, ҷизе, ки нағз сохта шудааст;

2. бакор, даркорӣ, лозим, фонданок, муфид.

Зи мурғон ҳамон он, ки буд нексоз

Чу бозу чу шоҳини гарданфароз... *Фирдавӣ*

НЕКУ نېکو ниг. некӯ.

НЕКФАН نېکفان донишманд, он ки илму донишро ба ху-
бӣ аз худ кардааст.

Зи меймори табиӣ он некфан

Бинон сухан ёфт зеби чаман. *Саъди Зиё*

НЕКФАРЧОМ نېکفرچام он кӣ оқибати қораш бахайр аст,
некокибат.

Якero зиштхӯе дод дашино,

Тахаммул карду гуфт: Эй некфарчом!

Батар 3-онам, ки ҳоҳӣ гуфтаи: ояи,

Ки донам айби ман чун ман надони. *Саъдӣ*

НЕКҲОҲ نېکخواه хайрхоҳ, некандеш, дӯст.

Чунон буд, ки иблис рӯзе пағоҳ

Биёмад ба сонӣ яке некхоҳ. *Фирдавӣ*

Ҳамеша некхоҳи мардумон бош,

Ба некӣ куш нағз дар амон бош! *Носири Хисрав*

НЕКХҶ(И) نېکخوی хушхулқ, хушфеъл.

Ҷавонест озодаву некхӯ,

Хирадманду донову санҷидагӯ. *Саъди Зиё*

НЕКӢ نېکӣ хубӣ, нағзӣ; кори хайр.

НекӢ кунӣ, ба ҷои ту некӢ кунанд боз,

В-ар бад кунӣ, ба ҷои ту аз бад батар кунанд.*

НекӢ набувад сазон бадкирдорӣ. *Зарбулмасал*

некӢ андешидан хайрхоҳӣ кардан.

Қасе, к-у некӢ андешад ба хар кас,

Ба некӢ дар ҷаҳон сохибқирон аст. *Адиб Собир*

НЕКУ||НЕКУ||НАКУ||НАКУ||НИКУ||НИКУ نېکو||نېکو||نېکو||نېکو хуб,

нағз; хушрӯӣ, зебо.

Хунароҳ зи бахти бад оху бувад,

Зи бахтоварон зишт неку бувад. *Абушақури Балхӣ*

Муарбид набошам, ки неку набошад,

Ки майро бувад бар хирал қахрамоӣ. *Амъақ*

Ниқӯ гуфт муздор бо он ҳалеш:

Мақун бад, агар бад нахоҳӣ ба хеш. *Рӯдакӣ*

руи наку руи зебо.

Аз ишқ машав чунин шикаста,

Қ-он руи наку чунон намонад. *Анварӣ*

НАКУ نېکو доштан нағз нағоҳ доштан, нағз муҳофизат кар-
дан.

Нику дор зайфу мусофир азиз,

В-аз осебашон пурқазар бош нин! *Саъдӣ*

Дилма, ки гавҳари асрори ҳусну ишқ дар ўст,

Тавон ба дасти ту додан, гараш наку дорӣ. *Ҳофиз*

НЕКУНИҲОД نېکونيهاد хушфитрат, хушзот; некхӯ.

Ҳофиз, ниҳоди неки ту қомат бароварад,

Ҷонҳо фидои мардуми некуниҳод бод! *Ҳофиз*

Ҷавони хирадманди некуниҳод

Чун у модари даҳр ҳаргиз назол. *Саъди Зиё*

НЕКУРАВИШ نېکورويش некрафтор, некӯкор,

Ту некӯравииш бош, то бадсигол

Ба нақси ту гуфтаи наёбад маҷол. *Саъдӣ*

НЕКУСАХУН||НЕКУСУХАН نېکوساخن хушгуфтор, фасеҳ,
шириназабон.

Ҷӣ гуфт он сипаҳдори некӯсахун,

Ки бо баддилии шаҳриёри мақун. *Фирдавӣ*

НЕКУСИЯР نېکوسيار хушахлоқ, хушрафтор, некхӯ, нек-
сират.

Дар ин бум Ҳотам шиносии магар,

Ки фархундарӯӣ асту некӯсияр. *Саъдӣ*

НЕКУСУХАН نېکوسخن ниг. некӯсахун.

НЕКУФАРЧОМ نېکوفرچام ниг. некфарчом.

НЕКУХАТ نېکوخات хушхат, хушжавис.

Марди садид ва дабири неку некухат ба Ҳиндус-
тон хоҷаро хидматҳо карда буд.

«Таърихи Байҳақӣ»

НЕКУХИСОЛ نېکوخصل дорон ҳислатҳои неки инсонӣ,
нексират, хушахлоқ, хушрафтор.

Боз зори кард, к-эӣ некухисол,

Мар-маро дар сар мазан, дар рӯ мамол. *Рӯмӣ*

НЕКУӢ نېکوي неки, хубӣ, кори нек, кори бахайр.

Некуӣ куп, агар турро дастрас аст,

Қ-и ӯ олам ёдгори бисёр кас аст. *Саноӣ*

НЕРОН نېران ғайри Эрон, мамлакатҳои ғайри Эрон; киш-
варҳое, ки ба ҷуз Эрон ҳастанд.

Ба Эрону Нерон ту донотарӣ,

Ҳамон бар забон ту тавонотарӣ. *Фирдавӣ*

НЕРУ||НИРӢ نېرو 1. қувват, зӯр, зӯрр.

Чу нерӯ ба бозуи хеш оварем,

Хунар ҳар ҷӣ дорем, пеш оварем. *Фирдавӣ*

нерӯ кардан қувват зоҳир намудан, зӯрӣ кардан.

Об агарчи камтарак нерӯ кунад,

Бандаврни сустгашта бифғанад. *Рӯдакӣ*

2. қудрат ва имконият.

Биболад, надорад ҷуз ин нерӯе,

Напӯяд ҷу пӯяндагон ҳар сӯе. *Фирдавӣ*

Зи нерӯи иқболу некии ҳол

Ба аъло маротиби расидаш қамол. *Саъди Зиё*

НЕСОРӢ نېسار نېس. найсорӣ.

НЕСТ نېست 1. шакли кӯтоҳшудаи на аст; 2. нобуд, нопа-
дид, маълум.

Гарчи басе беҳ бувад аз не с т ҳаст,

Нест беҳ он кас, ки дар у илм нест. *Адиб Собир*

Нест ҳаст нашавад ба ҳаст нест нагардад.

Зарбулмасал

3. нестя, адам, номавҷудӣ.

Аз нест баровардӣ моро ҷигарташна,
Бардухтай моро бар ҷайби чунин давлат.
Шамси Табрезӣ

НЕСТА نېسته: неста шудан нест шудан, нападид шудан,
фано шудан.

Ос шудам зери осъён замона,
Неста хоҳам шудан ҳаме ба карона. *Қисой*

НЕСТӢ نېستی 1. нобудӣ, адам, фано, нозмачудӣ; муқоби-
ли вучуд 1.

Хирадмандон донанд, ки ҳар гоҳ ки ҷавҳаре нест
ва аразе ҳаст, ба ҳастӣ як маъно донем, чунон ки
нестиро як маъно бувад. *Ибни Сино*
Ба ҳасту нест маранҷон замиру хуш мебош,
Ки нестист саранҷони ҳар камол, ки ҳаст. *Ҳофиз*
2. маҷ. оҷизӣ, аҷз, маъмур будан, муҳтоҷӣ, танг-
дастӣ.

Маболо, ки дар даҳр дер истӣ,
Мусбат бувад пириву нестӣ. *Фирдавӣ*

НЕФА نېفه банди шалвор, он ҷои шалвор, ки ба он эвор
банд гузаронида мешавад.

Ҳамчун таноб тофта, чун меҳ кӯфта,
Чун хайма солу маҳ зада, чун нефа баста бод! *
◆ нефа сӯст қардан *киноя* аз тайёр шудан барои ис-
тироҳат; нефа танг қардан мӯйеро саҳт бастан; *киноя*
аз тайёри дидан ва азм қардан.

Мақун баҳри пайқорашон нефа танг,
Ки кори сагон аст бар чефа ҷанг. *Ҷомӣ*

НЕШ نېش 1. аъзон нугтези заҳрдори ҷавварон, мас. неши
занбӯр, каждӯм ва ғ.

Дар неши рӯиш гардун ба дасти ҳасрат
Барбаст рӯи худро, бишкаст неши ақраб. *Анварӣ*
Нӯше, ки ҳавас мекуни аз суфран золим,
Нешест, ки аз хонаи занбӯр барояд. *Сайидо*

2. маҷ. талхӣ, тезӣ (-и озор); заҳр.
Нур дар ҷашми душманат нур аст,
Нӯи дар коми ҳосидат неш аст. *Анварӣ*

Нӯи нозу неъмат бе неши озору меҳнат нест.
«Анварӣ Сухайлӣ»

неши зулмкеш *киноя* аз озоре, ки аз золим мерасад.
Чу нолад бедиле аз синарешӣ,

Бувад яксар зи неши зулмкеше, *Ҷомӣ*

неш задан газидан, неш халидан, неш халондан; заҳр
задан; неш кушодан неш задан, заҳр задан.

Зи ғамза бар дили решам ҷи пешхо, ки кушодӣ,
Зи нишк бар сари кӯяг ҷи борхо, ки кашидам.

Ҳофиз
неш хӯрдан пешзада шудан, газида шудан, халида
шудан; заҳр хӯрдан.

Гуфтан аз занбӯр беҳосил бувад
Бо яке дар умри худ нохӯрда неш. *Саъдӣ*

НЕШТАР نېشتار **НИШТАР** نېشتار як навъ корди ҷарроҳӣ;
олати ҷарроҳӣ, ки бо он раг мезананд, обила мекубанд
ва ғ.

В-ар қадам бар бисоти сабза ниҳам,
Сабза дархоло нештар гардад. *Ҳилола*
Ништар ба ҷигар фуру тавон хард,
Саҳт аст фуруд хурдани дард. *Хисрави Деҳлавӣ*

НЕШТАРБАҶО نېشتارباجو **НИШТАРБАҶО** نېشتارباجو дастмузди
касе, ки нештар мезанад, дастмузди табииб рагзан.

НЕШТАРЗАН نېشتارزان **НИШТАРЗАН** نېشتارزان 1. он ки раг
мезанад; 2. маҷ. золим, озордиҳанда, ситамгор.

Авон чу зи шаҳ омили барзан аст,
Ғиғон не зи ништар, зи ништарзан аст.

Хисрави Деҳлавӣ

НЕШУ I نېشو навъе аз олу, ки овро олуи табарӣ низ ме-
гӯянд.

НЕШУ II نېشو нештар.

... Ки ман аз ҷаври яке сифла бародар, ки марост,
Аз Бухоро бирамидам чу харон аз нешу.
Абулаббоси Марвазӣ

НЕЪМА نعم а. неъм *калмаи нидо* ҷи қадар хуб аст!, бисъёр
нағз!, офарин!

Чу шоир аз ту неъма бишнавад, расад ба ниям.
Муизӣ

НЕЪМАДАВО نعم الدوا а. *калмаи нидо* ҷи хуб илҷост!

Чашми бадро чашми неқӯят, шахо,
Моту мустасал кунам неъмадаво! *Румӣ*

НЕЪМАТ نعمت 1. он ҷи дар зиндагӣ ва рӯзгор ба кор
меравад, ризку рӯзӣ; мол, сарват, бонгарӣ; сарвати мод-
дӣ ва маънаӣ.

Хирад киниён салоҳ асту неъмат,
Хирад маъдани хайру адл асту аҳсон.

Носири Хисрав

Ба бисъёр неъмат ба назди вай фиришод ва Алия
ибн-ул-Ҳусейн ба Фороб рафт. *«Таъриқи Наршахӣ»*
неъмату мукнат молу давлат.

Мапофеи сафар ... мусаллам панҷ тоифарост, на-
хустин, бозоргои, ки бо вучуди неъмату мукнат
ғуломону канизакон дорад ва шогирдони ҷобук.
Саъдӣ

2. бахшонӣ, каромат, лутф, эҳсон, иқром.

Чу аз неъматаш баҳра ёбӣ, бикӯш,
Ки дорӣ ҳамеша ба фармонш гуш. *Фирдавӣ*

3. осонш, осудаҳояӣ.

... Аз неъмат ба меҳнат афтод. *Авфӣ*

Хузури ту дар саббӣ ин санглох
Дибри маро неъмате шуд фарох. *Низомӣ*

НЕЪМАТХОРА نېماتخور **НЕЪМАТХӢР** نېماتخور рӯзихур.

Ҳаққи неъмат шинохтан дар қор
Неъмат афзун диҳад ба неъматхор. *Низомӣ*

НЕЪМАТХОРА نېماتخور 1. нег. неъматхор; 2. он ки аз
нозу неъматӣ дунё баҳрабар аст.

Неъматӣ дунёву неъматхора бин,
Ини неъмат, инш неъматхорагон! *Носири Хисрав*

НЕЪМАТХӢР نېماتخور нег. неъматхор.

НЕҲЗАТ نهضت нег. наҳзат.

НИАМ نعم 4. неъмат.

Шукр кай рӯяд зи амлоку ниям?
Шукр мерӯяд зи баъвою сақам. (1) *Румӣ*

Аз сухан хоне кашидам леши аҳли рӯзгор,
Завҷҳои гунагун дар вай зи анвои ниям. (2) *Фузӯлӣ*

НИГАРИДАН نگریدن *ниг.* нигаристан.

Ба Гарсеваз-индар чунон бингарид,
Қи гуфти миёнаш бихоҳад бурд. (1) *Фирдавӣ*

НИГАРИСТАН نگرستن *ниг.* 1. нигоҳ кардан, назар
андохтан; бо назари диққат нигоҳ кардан.

Чунон аст, ки аз фарсанге бингарӣ, он қубба чун
сарӣ кӯҳе пайдост. *Носири Хисрав*

2. маҷ. мулоҳиза кардан, диққат кардан.

Зи роҳи хирад бингарӣ андаке,

Қи маънии мардум чӣ бошад яке. *Фирдавӣ*

Нигар, ба худ чӣ писандӣ, ҷуз он ба халқ мақун,
Чу надрай ба ҷуз аз кишта, хар чӣ хоҳӣ, кор.

Носири Хисрав

НИГАРИШ نگرش *ниг.* 1. назар, нигоҳ, мушоҳида; 2. мулоҳи-
за; нигариш кардан мулоҳиза кардан, диққат кардан.

Ба у дар кори мулк нигариш кардӣ ва амру наҳӣ
додӣ. «*Таврихи Наршахӣ*»

НИГАРОН نگران *ниг.* 1. бинанда, нигоҳкунанда.

Сӯфӣ мо, ки зи вирди сахарӣ маст шудӣ,
Шомгоҳаш нигарон бош, ки сархуш бошад. *Ҳофиз*

2. мунтазир, интизордоранда; умедвор; муштоқ.

Умрест, ки бо ӯ дили мискин нигарон аст,

Дерест зи мо рафта, вале бо дигарон аст.

Қамолӣ Ҳучандӣ

Шӯхест балои ман, то кай нигарон бошам,
Монанди боло ҳаргиз нигоҳ намеояд. *Мушфиқӣ*

НИГАРОН ДОШТАН мунтазир ва муштоқ доштан, мунта-
зир кардан.

Рӯзгорест, ки маро нигарон медорӣ,

Муҳлисонро на ба вазъи дигарон медорӣ. *Ҳофиз*

НИГАРОН ШУДАН а) нигаристан, нигоҳ кардан.

Арғувон ҷоми ақиқӣ ба суман хоҳад дод,

Чашми нартис ба шаққи нигарон хоҳад шуд.

Ҳофиз

б) мунтазир шудан, умедвор шудан.

НИГАҲ نگاه *ниг.* нигоҳ.

НИГАҲБОН نگاهبان *ниг.* нигоҳбон.

НИГАҲДОР نگاهدار *ниг.* нигоҳдор.

НИГИН نینگين *ниг.* 1. ангуштарин, ангуштарӣ;
ангуштарини муҳрдори подшоҳон.

Бар ӯ офарингӯ кунад офарин,

Бар он бахти бедору тоҷу нигин. *Фирдавӣ*

Муҳри меҳри ту бар нигини дил аст,

Тоҷи аҳди ту бар сари ҷонам. *Анварӣ*

2. санги ангуштарӣ, санги қиматбаҳон ангуштарин.

Яке аз мулуки Порсро нигине гарамоя дар ан-
гуштарӣ буд. *Саъдӣ*

Мулозимони ӯ чуниҷи гуфтанд, ки дар зери нигини
ангуштарӣ заҳр дошт. «*Ҷомеъ-ул-таворих*»

♦ **БА ЗЕРИ НИГИН ОВАРДАН** фатҳ кардан, зер кардан,
тасарруф кардан, ба тасарруфи худ даровардан.

Қарам кун, на пархوشي киноварӣ,

Қи олам ба зери нигин оварӣ. *Саъдӣ*

НИГОР نگر *асосӣ* замони ҳозираи нигоридан, нигоштан.

НИГОР نگر *ниг.* 1. нақш, тасвир, расм.

Бар ин гуша румӣ кунад дасткор,

Бар он гуша чинӣ нигорад нигор. *Низомӣ*

Аз нақшу нигори дару девори шикаста

Осор падида аст саноиди Аҷамро. *Урфӣ*

НИГОР БАСТАН нақш кашидан, сурат кашидан.

Чунон баркашидиву бастӣ нигор,

Ки бех 3-он наёрад хирад дар шумор. *Низомӣ*

2. ранг; ранги ҷино; **НИГОР КАРДАН** а) нақш кашидан,
сурат кашидан.

Қас наёяд ба пон деворе,

Ки бар он суратат нигор кунанд. *Саъдӣ*

б) ҳино молидан; маҷ. сурх кардан.

Агар ҷанор набудаст боғро душман,

Чаро ба мотами ӯ дасти хеш кард нигор?

Адиб Собир

3. маҷ. маҳбуб, маъшук; маҳбуба, маъшук.

Нигори ман чу дарояд ба хандаи намакин,

Намак зиёда кунад бар ҷароҳати решон. *Саъдӣ*

Ба он ду турфақамон, яъне абрувони нигор,

Қи баҳри он ду камон шуд ҳазор ҷон қурбон.

Восифӣ

♦ **НИГОР БАР** дасти касе ниҳодан касеро гирифтори
ҷизе кардан.

Шермади ҳама ҷаҳон будам,

Ишк бар дасти мап нигор ниҳод. *Аттор*

НИГОРАНДА نگرانده *ниг.* 1. сифати феълии замони ҳозираи

нигоштан, нигоридан; 2. нависанда; наққош, тасвирку-
нанда.

Нигорандан ин куҳан достон

Бар ин сон кунад нақл аз ростон. *Ҳотифӣ*

Ҳар кӣ нигорандан ин пайкар аст,

Бар суҳанаш зан, ки забонавар аст. *Низомӣ*

♦ **НИГОРАНДАН ҒАЙБ КИНО** аз ҳудо, ки гуё тақдирин ода-
монро пешақи менависад.

Соқиле, ҷоми майям деҳ, ки нигорандан ғайб

Нест маълум, ки дар пардаи асрор чӣ кард. *Ҳофиз*

НИГОРГАР نگرگر *ниг.* наққош, расом; **НИГОРГАР ШУДАН** су-
раткашӣ кардан; зеб додан, оро додан.

Эҳсонӣ ӯ нигоргари мулк шуд магар,

Зеро ки шарқу ғарб ҳама пур нигори ӯст. *Муизӣ*

НИГОРИДАН نگریدن *ниг.* нақш кардан, расм кашидан, сурат
кашидан; навиштан.

Агар бутгар чу ту пайкар нигорад,

Марезад он хучаста дасти бутгар. *Дақиқӣ*

Чӣ судӣ, чӣ чинию чӣ паҳлавӣ

Нигоридани он кучо бишнава. *Фирдавӣ*

НИГОРИН نگرين *ниг.* 1. орошн додашуда, зинат кардашуда;
рангин.

Боди муруввати ту даште, ки бинзарад,

Гардад ба хуни барқ нигорини кафи гнӣ. *Шавкат*

2. зебо, хушрӯй, хубрӯй, мохрӯй; маҳбуба, маъшук.

Маро офаринанда аз фарри хеш

Чуниҷи офарид, эй нигорин, зи пеш. *Фирдавӣ*

НИГОРИНРӯЙ (ن) نگرينرؤي *ниг.* зеборӯй, хушрӯй; маъшук.

НИГ

— 852 —

Душ он нигоринири ман омад ба мастӣ сун ман,
То шуд зи рӯиш кун ман чун Турн Сино пурзиё.

Муизӣ

НИГОРИСТОН نگارستان 1. ҷое, ки нақшу нигор дорад; су-
ратхона; ҷои пузанипат.

Чехраи бог зи наққоши баҳор
Ба некуя чу нигористон аст. *Анварӣ*

2. кино аз хушрӯ, моҳрӯ, маъшука.

То муҳлиф гашт бахти созворам, кори ман
Рост, чуи зулфи нигористон парешон омадаст.

Анварӣ

НИГОРИШ نگارش нақшқашӣ; нақшу нигор, расм, сурат.

НИГОРХОНА نگارخانه хонае, ки нақшу нигор дорад, хо-
наи пунақшу нигор; нигорхонаи ҷанӣ шаҳри ҳаёли
пунақшу нигор дар ҳудуди Чин; ҷои сернақшу серсу-
рат.

Гар илтифоти худовандиаш биёрояд,
Нигорхонаи ҷиниу нақши аргангист, *Савдӣ*

нигорхонаи ҳусну ҷамол кино аз ҳусну ҷамоли ҳай-
ратовар.

Кучоаст Маҷнун, то арз дода дарёббад
Нигорхонаи хусну ҷамоли Лайлоро, *Анварӣ*

НИГОРСТАН نگارستان ниг. нигоридан.

Даққиқи улумро бар варақи хотир менигоштем,
Авафӣ

Нақше нигошт хатташ аз мушки суда бар гул,
Доме фитанд зулфаш бар рӯи равшан аз шаб.

Анварӣ

НИГОҲ نگاه назар, мушоҳида, дид.

Хуни нигаҳ аз домани мингон ҷаҳад, азбас
Назорааш аз дидани теги ту шахид аст. *Шавкат*

Нигаҳ тарҷумони дил асту ғувози дӯстиву душ-
манӣ. *Зарбулмасал*

нигоҳ гуморидан нигаҳ кардан, назар андохтан.

Нигоҳе дар ашӯри Ҳозиқ гумор,
Ба ҷашни тааммул зи хусни шиор. *Фазли*

нигоҳ доштан а) назар кардан, назар андохтан; илти-
фог кардан.

Дорад имрӯз ба ман гарчи нигаҳи гарме,
То гирифтори киву мӯнияи ҷонаи кист. *Маҳфӣ*

б) доштан, мондан; дар ихтиёр мондан, назди худ
мондан; аз даст наодан.

Хомуш, Ҳофизу ин муктаҳон чун зари сурх
Нигаҳ дор, ки каллоби шаҳр сарроф аст. *Ҳофиз*
Нигаҳ дор фурсат, ки олам дамest,
Даме пешӣ доно бeҳ аз оламест. *Савдӣ*

в) устувор доштан, баркарор доштан.

Ҳар қадар ҷаҳд кардаанд, кампал ба сари мубо-
роҳ наистода, ҳар тарафаш овезон шуда, барои ни-
гоҳ доштани он як футай пашмини сивҳ... печони-
даанд. *Садри Зӣ*

г) муҳофиз кардан, муҳофизат кардан, посбонӣ кар-
дан.

Сипоҳе, ки хушдида набошад зи шох,
Надорад ҳудуди виллат нигаҳ. *Савдӣ*

д) таваққуф кунондан, истовндан, боздоштан.

Ба остини худ даҳонро маҳкам гирифта, аспи худ
нигаҳ дошт. *Садри Зӣ*

е) боздоштан, дастгир кардан; гирифта истодан; сар
наодан.

Як гург аз он гургон Юсуфро нигаҳ медошт.
Абдуллоҳи Ансорӣ

ж) пинҳон доштан, ниҳонӣ доштан.

Ҳадиси дуст нагуям магар ба ҳазрати дуст,
Қи ошно сухани ошно нитаҳ дорад. *Ҳофиз*

НИГОҲ КАРДАН назар кардан, назар андохтан; тамошо
кардан.

Нитаҳ кун ба ҷое, ки дониш бувад,
Зи донанда кишвар ба ромиш бувад. *Фирдавӣ*

Ба рӯи муъяммон ғазаболуда кун нигаҳ,
Бо ин гуруҳ нохуни шеру паланг бош! *Сайидо*

НИГОҲБОН نگاهبان назораткунанда,
нигоҳхунанда, нигоҳдоранда, посбон.

Амири Хуросон фармуда буд, то бар лаби Чай-
хун нигоҳбонони уро нигаҳдоранд.

«Таврихи Наршахӣ»

Гар нашавад адл нигаҳбони мулк,
Мулки ӯмузайншуда вайрон шавад. *Адиб Собир*

НИГОҲДОР نگاهدار ниг. нигоҳбон.

НИГУН نگون ҳамида, ҳамшуда; сарозер, баргашта, ҷампа.

Шохи гул азбаски нигун шуд гулаш,
Қард нагун сарзаниши булбулаш. *Ҳисрави Деҳдави*

НИГУНБАХТ نگونبخت бадбахт, бадтолеъ, сивҳбахт.

Биҳур, эй нексирати сарамард,
Қ-он нигунбахт, гирд карду наҳард. *Савдӣ*

Гуфто, ки, эй нигунбахт, тақсирхо, ки дорӣ,
Бар гарданат гузорам бо ҳуччату далоли. *Савдо*

НИГУНСОР نگونسار ҷампа, сарнагун; зеру забаршуда.

Дарахти тут аз он омад лағадхор,
Қи дорад бачани худро нигунсор. *«Равзат-ус-сафоро»*

Чу бечора 3-он гуна кирдор дид,
Сари бахти худро нигунсор дид. *Савдо*

НИГУНСОРБАХТ نگونساربخت ниг. нигунбахт.

Мақун, хоҷа, ҷуз ҳештан кори саҳт,
Қи бадхуй бошад нигунсорбахт. *Савдӣ*

НИД(Д) ا. نَد нисл, монанд, назир, ҳамто.

Зинду ниддаш нест дар зоту амал,
3-он бипушпидаи ҳастихо ҳуял. *Румӣ*

НИДЕ ندى инилои нидо.

Қувватеву роҳатеву маснаде
Дар миёни ҷон фитодаш 3-он ниде. *Румӣ*
Нишон набуд зи аҳди аласту қалли бале,
Қи мерасид ба гуши дидам зи ишк ниде. *Ҷомӣ*

НИДО ا. ندا 1. бонг, фаръед, хитоб, овоз.

Ин ҷаҳон кӯҳ асту феълӣ мо нидо,
Сун мо ояд нидохоро садо. *Румӣ*

Нидо омад, ки ин подшоҳ ба кротати дарвешон
дар биҳишт асту ин порсо ба тақарруби подшоҳон
дар дӯзах. *Савдӣ*

2. зълон, ҷар, ҷор; нидо додан (ё дарлодан) а) нидо
кардан, бонг барвардан, овоз баровардан; б) зълон
кардан.

Нидо дарлод, ки амлоку ашъи қозӣ Низомуд-
динро тороч кунанд. *Аҳмади Дониш*

нидо кардан а) овоз кардан, овоз баровардан; ҳеғ за-
дан; б) хабар додан; ʔ-лон кардан, ʔош намуудан.
◇ **нидо дар гушн чон гуфтан** мурдан, чон додан.

НИЕ **ни** падари падар, падари модар, бобо, чад.

Набера, ки ҷанг оварад бо **ниё**,
Сараш пур бадӣ бошад кимёе. *Фирдавӣ*
Шумо ҳаққи падарон ва **ниёгон** мо нашинох-
тед. *Маҷмаъ-ул-анҷом*

НИЕБА **а.** **نيابه** навбат.

Он бех, ки **ниёбаро** нигаҳ дорӣ,
Кирдори тани хешро кунӣ фарбех. *Абушакру Балхӣ*

НИЕБАТ **а.** **نيابت** ваколат, ҷопшишия, ноибӣ.

Вазорат аз сухани ӯ чу чон бо ҷисм аст.
Ниёбат аз қалами ӯ чу ҷисм бо чон аст. *Анварӣ*
Ҳукумати Хуросон аз роҳи **ниёбат** ба бародари
худ Талха тафиз намууд. *«Равзат-ус-сафо»*

НИЕБАТАН **а.** **نيابةالنيابة** ба тариқи ҷонишинӣ; аз ҷониби
касе, ба чон касе.

Дар ашъорӣ қозӣ Комил, ки дар қофияи «ишқам»
навишта, як қофия аз шоири мазкур монда ... Ман
ниёбатан як байт аз тарафи худам гуфта илҳоқ на-
муудам. *Садрӣ Зиё*

НИЕГОН|НИЕКОН **نيانگان** ч. **نيه**.

НИЕЗ **1.** **نياز** ҳоҷат, эҳтиёҷ; майлу хоҳиш.

Чунин гуфт бо Рустами сарфароз,
Ки омад ба дилдори шохам **ниёз**. *Фирдавӣ*
Дилро ба ғамат **ниёз** мебинам,
Қорат хама кибру ноз мебинам. *Анварӣ*

2. хоҳиш, илтимос, дархост; илтиҷо; зориву тавалло.
Ниези Анварӣ бас арза кардӣ,
Ки маъшук аз ду гетӣ бенуёз аст. *Анварӣ*

Руи аҷзу **ниёз** ба қадамҳояш мемолид, бороиш
ашк аз дидааш меборид. *Садрӣ Зиё*

3. **д.** **ру** овардан ба худо, бо илтиҷо муроҷиат кардан
ба худо.

Хушо намозу **ниёзи** касе, ки аз сари дарл,
Ба оби дидаву хуни ҷиғар таҳорат кард. *Ҳофиз*

4. муҳтоҷӣ, бенавоӣ, гадой, бечорагӣ, камбағалӣ.
Дар гуноҳу дар **ниёз** аз туст ҳар касро савол,
3-он ки ҷуз бахшишну бахшиш нафармоӣ ҷавоб. *Муизӣ*

Ин нозу неъмат пас аз он **ниёзу** меҳнат ҷи гуна
бувад? *Авфӣ*

НИЕЗМАНД **نيازمند** ҳоҷатманд, муҳтоҷ.

Ҳар кӣ бар худ дари суол кушод,
То бимирад, **ниёзманд** бувад. *Сағдий*

• Танат ба нози табибон **ниёзманд** мабод,
Вуҷудӣ нозуқат осурдан ғазанд мабод. *Ҳофиз*

НИЕШИШ **1.** **نيايش** дуо, дуон хайр, дуо аз рӯи зорӣ ва
илтиҷо.

Ҳамедун ба зорӣ **ниёши** гирифт,
Ҷаҳонфаринро ситонш гирифт. *Фирдавӣ*

2. фарин, тахсин; мадҳ, таъриф.

Ҳама некӯнхон гетӣ эг туст,
Ниеши эг фарзанд гирам нухуст. *Фирдавӣ*
Рух аз рӯи **ниёши** бар замин мол,
Қи рӯятро **ниёши** бас бувад ҳол. *Хисраи Деҳлавӣ*

НИЕКОН **نيانگان** **ниг.** **نيگون**.

НИЕМ **نيام** **ниг.** **ناهيم**.

НИЖАНД **نيژند** **ниг.** **ناهاند**.

НИЖОД **نيژاد** **ниг.** **ناهод**.

НИЖОДА **1.** **نيژاده** **ниг.** **ناهода** **1.**

НИЖОДА **II** **نيژاده** **ниг.** **ناهода** **II.**

НИЗ **نيز** **пайвандак** **1.** ҳам, боз, дигар; инчунин, ҳамчунин.

Ҳар кучо дард, даво **низ** бувад,
Чу ту бедард фитодӣ, ҷӣ даво? *Ҷомӣ*
Он азиз гуфт: Эй ёр, маро **низ** ҳахин ҳол аст. *Восифӣ*

2. ҳаргиз, ҳеҷ гоҳ (дар ҷумлаи инкорӣ).

Набад бад-ӯ **низ** андеша роҳ,
Ки ӯ бартар аз ному аз ҷойгоҳ. *Фирдавӣ*

◇ **низ** ҳам ҳамчунин, инчунин.

Дардам аз ёр асту дармон **низ** ҳам,
Дил фидои ӯ шуду чон **низ** ҳам. *Ҳофиз*

НИЗМ **نيزم** **ниг.** **назм** **II.**

НИЗОМ **1.** **نظام** **1.** риштан марворид ва г.; **2.** маҷ. тар-
тиб, интизом, услуб.

Бидон, ки **низоми** ҷаҳон ва насақи замон ба адли
ҳуққом манут аст. *«Хористон»*

Ва **низоми** сарбоз ва аскарйиро ҷорӣ дорам.

Аҳмади Дониш
низоми **умур** тартиби корҳои муҳим, ботартиб будани
корҳои умдаи ҳаётӣ ва мулкӣ.

Қивоми мулк ба дабир аст ва ... **низоми** умур —
ба мунаҷҷим. *Низомии Арӯзӣ*

низом додан тартиб додан, мураттаб кардан, ба тар-
тиб овардан.

Низом дод мақомоти мулкиро ба суҳан,
Чунон ки қорн муҳимони хокро ба саҳо. *Анварӣ*

НИЗОМӢ **1.** **نظامي** **1.** аскар, сарбоз; **2.** таҳаллуסי ҷанд на-
фар аз шпорони машхур, махсусан **Низомии** Ганҷавӣ.

Чу силки дурри хушоб-аст шеъри нағзи ту, **Ҳофиз**,
Қи гоҳи лутф сабақ мебарад эи назми **Низомӣ**. *Ҳофиз*

НИЗОР|НАЗОР **نيزار** хароб, лоғар; суст, занф.

Ў май хурад ба шодигои қоми дил,
Душман **низор** ғаштаву фарҳаста. *Абулаббоси Марвазӣ*

Дили фнгори маро кард чуи қефас сад ҷок,
Тани **низори** маро кард ҳамчу хас лоғар. *Садрӣ Зиё*

НИЗОРӢ|НАЗОРӢ **1.** **نيزاري** **1.** харобӣ, лоғарӣ; сустӣ, занфӣ.

Аз **низори** ончунон ғаштам, ки гар ман бингарам,
Метавонам дид аз як сӯи дигар сӯи хош. *Хисраи Деҳлавӣ*

2. таҳаллуси шорни асрҳои XIII—XIV, ки маъруф
ба **Низоран** Қўҳистонӣ (Қаҳистонӣ) мебошад.

НИЗОЪ **1.** **نزاغ** ҷидол, ҷанҷол, муноқиша, кашмакаш;
ҷангу хусумат, душманӣ.

Низоъ оҷунон оташе барфурузад,
Ки аз тоби он ҳар чӣ бошад, бисӯзад.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

бархостани низоъ а) пайдо шудани низоъ; б) тамом шудани низоъ.

Ҳар якеро аз атрофи билод ҳиссае марзӣ муайян кард, то фитна фуру нишаст ва низоъ бархост.

Саъдӣ

НИЯТ а. نیت *ниг. ни(й)ят.*

НИЙУША نيوشه *ниг. ниюша.*

НИЙУШИДАН نيوشيدان *ниг. ниюшидан.*

НИЙУШО نيوشا *ниг. ниюшо.*

НИКОТ а. نكّات *қ. нукта.*

НИКОЯТ а. نكّيات 1. захм задаи, ярадор кардан, маҷруҳ кардан.

Магар остини ҷома дафъи никояти аждаҳост?

«Равзат-ус-сафҳо»

2. азоб додан, осеб расондан, зарар расондан; азоб; осеб, зарар.

... аз никояти он халос ёбанд. *Насириддини Тусӣ*

НИКОҲ а. نكاح зановуш, издивоҷ; ақди никоҳ кардан зан гирифтани; ба никоҳи касе даровардан ба касе ба занӣ додан.

Духтаре дошт, ба никоҳи ман даровард. *Саъдӣ*

ба никоҳ даровардан ба занӣ гирифтани.

Амир ... бинобар хоҳиши ҷибиллат рағбат ба никоҳ бештар оварда, ҳарчанд гоҳе занӣ тоза ба никоҳ дармеовард. *Аҳмади Дониш*

дар қайди никоҳ овардан маҷбуран издивоҷ қунонидан.

Духтари хурди худро ... бар писари Лўқмон ҷилва дод, то дар қайди никоҳ оварад. «Равзат-ус-сафҳо»

НИКС а. نكّس *ниг. накс I.*

НИКУ نكو *ниг. наку*||**НАКУ** (инчунин *ниг. хамаи калмаҳои мураккаб, ки ҷузъи якуми онҳо наку*||**НАКУ** мебошад).

НИЛ I نيل 1. номи гиёҳе, ки дар мамлакатҳои гарм мерӯяд ва аз фушурдан он ранги нилӣ мегиранд; индиго; 2. ранги кабудӣ баланди снэхтоб, ранги лочуварди, ки аз фушурдан гиёҳи нил ҳосил мешавад ва онро ранги нилноб ҳам меноманд.

Пуштакӯзу сартавила рӯй бар кирдори нил,
Сок чун сӯхону дайдон бар мисоли устура. *Рудакӣ*

Солҳо дар фикри он байтам, ки гуффт.

Пилбоне бар лаби дарён Нил:

Ё марра бо ёри ғарқпераҳан,

Ё бикаш бар хонӯрои ангишти нил. *Саъдӣ*

Ё макаш бар чеҳра нили ошиқӣ,

Ё фуру бар ҷомаи тақво ба нил. *Ҳофиз*

НИЛ II نيل номи дарёи бузурге дар Африқо.

Кучо рӯз дорад ба ҳаштод нил

Бибандад, чу ҳоҳад, раҳи рӯди Нил. *Фирдавӣ*

НИЛА نيله ҷизи кабудранг, махсусан ҷома.

Касе, к-андар хилофат ҷомае пӯшад, ҳамон соат
Зи баҳри сӯғи у модар бипӯшад ҷомаи нила.

Фарруҳӣ

НИЛГҶ نيلگون кабуд, нилнобӣ, осмонранг, лочвардӣ.

Чу хуриш аз он ҷодирӣ нилгун,

Ғамӣ шуд, бидарриду омад бурун. *Фирдавӣ*

Қўҳи ғаме, ки дар дили ман по фишурдааст,

Соиб, шавад зи сояи у нилгун само. *Соиб*

◇ **НИЛГҶ** **ВАТО** (ё **ПАРДА**, **ХИЁМ**) киноя аз осмон.

НИЛНСИРБОЛ نيل سربال куртакабуд, кабудпӯш; маҷ. мотамдор.

Лола ро хирқа ба хун ғарқу бунафша зи ғамаш,

Чун мусибатзада қачғардану нилансирбол.

Бадрӣ Чочӣ

НИЛҶ||**НАЛҶ** نلک олун хушк.

Сафрои маро суд надорад нилҷо,

Дарди сари ман кучо нишонда илҷо.

Абулмуъййиди Балхӣ

НИЛРАНГ نيل رنگ 1. кабуд, осмонранг, нилнобӣ.

Ҳаво шуд снэху замин нилранг,

Далерони лашкар ба сони паланг. *Фирдавӣ*

2. *маҷ.* аспӣ кабудранг.

Снэхуш фуруд омад аз нилранг,

Пинёда гирифташ ба оғуш танг. *Фирдавӣ*

НИЛУФАЛ||**НИЛУПАЛ** نيلوفل||**НИЛУФ** *ниг. нилуфар.*

Оби ангуру оби нилуфал,

Мар-маро аз абиру мушк бадал. *Абушақури Балхӣ*

НИЛУФАР نيلوفر 1. навъе аз растании обӣ, ки баргҳои калон, гулаш сафед ё зардранг буда, бо баромадани офтоб аз об сар берун меоварад ва баробари фурумадани офтоб дар об фуру меравад; савсани обӣ.

Нилуфар андар об ниҳон бошад, ин аҷаб,

Нилуфарест он, шуда об андар у ниҳон.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

То навбаҳор саба бувад, осмон — кабуд,

То лала соя ҷӯяду нилуфар — офтоб ... *Анварӣ*

2. гули ошкнечон; навъе аз ошкнечон, ки ба дарахт печида онро нобуд мекунад ва нилуфари сахроӣ низ ном дорад.

НИЛУФАРӢ نيلوفرى ба ранги нилуфар; (**ин**) тоқи нилуфарӣ киноя аз осмон.

Чунон бастӣ ни тоқи нилуфарӣ,

Ки андешаро нест 3-у бартарӣ. *Низомӣ*

НИЛӢ نيلي ба ранги нил; кабудранг, кабуд, осмонранг;

◇ **НИЛӢ** **ТУТУҚ** киноя аз осмон.

В-агар Зӯҳра толеъ шудӣ аз уфук,

Бурун омадӣ маҳ зи нилӢ тутуқ. *Ҳочу*

НИМ نيم 1. як қисм аз ду қисми баробари ҳар ҷизе, нисф.

Дар сари кӯи қаноат хучрае бодӣ гирифт,

Ним ноне мерасад, то ним ҷоне дар тан аст. *Саноӣ*

Табақи қанқари ним сер ошӣ палав ба замми

чалаву гушгҳои кӯфта ... дошт. *Садрӣ Зиё*

2. миёни ҳар ҷизе, мас. миёни роҳ; 3. нопурра, нота-

Эй ба чое, ки аз улуви бификанд
Нимчархи ту чархро аз даст. *Анварӣ*

НИОЛ 4. نعل 4. наъл.

Хилол тира шавад бар фалак зи маркаиби ту,
Хилол шакл кунад хоки гираро ба ниол. (2) *Муизӣ*

саффи ниол кафшкан; поини хона.

НИОЧ 4. نچ 4. наъча.

Бар ту зулм кардааст, ки наъчан туро бо ниочӣ
худ мунзам сохта. «*Равзат-ус-сафо*»

НИРОН 4. نيران 4. нор II.

НИРҶ نير 4. неру.

НИСБАТ 1. نسبت 1. мансубият; аслу насаб, наҷод.

Гар туро нисбат асту дониш нест,
Назди доно кам аз хасе бошӣ. *Адиб Собир*

2. наздикӣ, ҳеши, алоқа, муносибат, пайвастагӣ.

Чӣ нисбат аст ба риндӣ салоҳу тақвора,
Симои ваъз кучо, нағман рубоб кучо! *Ҳофиз*

3. киёс, муқоиса; нисбат доштан а) мансубият ва ҳеши доштан; алоқа ва наздикӣ доштан; б) монанд будан.

Сайдо, бо қуҳқан азбаски дорам нисбате,
Нест ғайр аз номӣ Ширин бар забони тешаам. *Сайдо*

нисбат қардан а) мансуб қардан, махсуси чизе, касе намудан; б) монанд қардан, муқоиса намудан.

Зи шарми он, ки ба рӯи ту нисбаташ қардам,
Суман ба дасти сабо хок дар даҳон андохт. *Ҳофиз*

Ба чӣ нисбат кунам он сарвақди дилчӯро,
Ҳар чӣ ғуям, бех аз он аст, чӣ ғуям уро. *Хилолӣ*

◇ нисбат ба ... дар ҳаққи ..., дар боран ...

Ҳазрати волидам аз ғояти ихлосонам аз исноди
қирдору атворӣ нолоиқ нисбат ба ҳазрати устоза-
шон ба мароҳил мегурехтанд. *Садри Зиё*

НИСВАТ 4. نسوت 4. насӯ.

НИСВОН 4. نسوان 4. насӯан.

Ва қушодани рӯй дар паси ҷанонз ва ғайри он
бар нисвон мамнӯъ шуд. «*Равзат-ус-сафо*»

НИСНОС 4. نسناس 4. наснос.

НИСО(Ъ) 4. نسا 4. нас.

Тарки Ироқ рафтаи нахоҳӣ қард, боре нисо ва
сиёёиро бо худ шабар. «*Равзат-ус-сафо*»

НИСОБИ 4. نصاب 4. насоби 1. асли ҳар чизе; 2. он микдори моле, ки аз он закот додан лозим аст.

Нисоби хусн дар ҳадди камол аст,
Закоғам деҳ, ки мискину фақирам. *Ҳофиз*

3. рутба, дараҷа; микдор.

Дар он вақт пеш шитобӣ, то аз нисоби инъомӣ
мо насобе ёбӣ. *Авфӣ*

Ғахари маърифат омӯз, бо худ худ бибарӣ,
Ки насоби дигарон аст нисоби зару сини. *Ҳофиз*

НИСОЛ 4. نصال 4. нутг тир.

Равон зи дидан афлокиён шавад Ҷайхун,
Нисоли тират агар қабази Қамон лесад. *Рӯдакӣ*

НИСОР 4. نثار 4. пошидан, аз болои сари касе пошидани тиллоу тағна, ва дигар чизҳо махсусан аз болои сари арус.

Амир ҳозир шуд ва расми нисор ба ҷой оварданд. *Авфӣ*

Дил ҷӣ бошад, к-он ба пои дилбаре нагдон ғиганд?
Чист нақди ҷон, ки нагдон қард бар ҷонон нисор?
«Анварӣ Суҳайлӣ»

НИСОЪ 4. نساء 4. нисо(ъ).

НИСРИН 4. نسرین 4. насрин.

НИСФ 4. نصف 4. ним, нима.

Нисфӣ қимат арзод он ду ҷашми ӯ,
Ки ду ҷашмапрост маснад ҷашми ту. *Румӣ*

НИСФУЛЛАЙЛ 4. نصف الليل 4. нимшаб, ними шаб, миёни шаб.

Дар нисфуллайл моҳ ба дараҷан бадрия наздик бошад. «*Илми симиё*»

НИСФУННАҲОР 4. نصف النهار 4. миёни рӯз, зухр, ними рӯз, вақти пешин.

Оғдӯб ба нисфуннаҳор расид ва ҳарорат бар
дили муборизон ғалаба қард. «*Ахлоқи Мӯҳсинӣ*»

НИСЪЕН 4. نسيان 4. фаромӯшӣ; фаромӯш қардан, аз хотир баровардан.

Расми нисъён дар ҷаҳон ман наёвардам, фаро-
мӯшӣ расмест қадим. *Авфӣ*

НИСЪЯ 4. نسيه 4. насъя.

НИТОҚ 4. نطق 4. ниёнбанд, қамарбанд.

Қулоҳ аз фарқи Фарқад даррабуданд,
Нитоқ аз бурҷи Чавзо баргӯшуданд. *Убайди Зоконӣ*

НИТОЧ 4. نچ 4. насл, зот; зонда; бача.

Хуроки аҳли байти ман аст аз нитоҷи ту,
Доим лур аст хоҳонам аз шербатчагон. *Сайдо*

НИТОҶ 4. نچ 4. насл, зот; зонда; бача.

Ҳар кас аз он асп нитоҷ гирифтаи дар нитоҷи
ӯ шоёе шуд. *Авфӣ*

2. натиҷа, самар, маҳсул.

Овардан буҳл ону нитоҷи қарам аст ин,
Ҳар кас ба андозан худ қарда тақозо. *Савдо*

НИФОҒ 4. نفاغ 4. нифоғ 1. устухони қосан сар; 2. маҷ. зарфи ҷу-
бин, ки ба қосан сар монанд бошад; қадаҳ.

Дил шод дору панди Кисой нифоғ дор,
Як ҷашмзад ҷудо машав аз ратлу аз нифоғ. *Кисой*

Чу ёри ман шавад хандон, бихандад боғу роғ аз
вай, *Нифоғ*

Нифоғ ар зӣ лабаш дорӣ, шавад пурмай нифоғ аз
вай. *Қатрон*

НИФОҚ 4. نفاق 4. дурӯягӣ, дурӯй, мақр.

Ба ағар дустӣ изҳор қунанд, ҳам ба нифоқ бувад.
Аҳмади Доини

НИФОҚ 4. نفاق 4. дурӯягӣ қардан, мунофиқӣ қардан.

Раво надоштам, ки дурӯғ ғуям ва нифоқ қунам.
Авфӣ

нифок **чустан** нифок кардан, дуруяг ва макр кардан.
Зан аз шавҳари хеш **чустӣ** нифок,
Ба дасташ ҳамин лаҳза дойд талоқ. *Сайдо*

НИШАСТ نشست *асоси замони гузаштаи нишастан.*

НИШАСТ نشست 1. нишастан, шистан, шист.

Хиромон биёмад Сиёвун бараш,
Бидид он нишасту сару афсараш. *Фирдавӣ*
В-агар бе ту нишасте буд моро,
Ғароматро ба чон дил истодаст. *Анварӣ*

2. мақом, чойгоҳ, нишеман.

Хучаста нишастӣ ту бо фарраҳӣ,
Ки ҳастӣ сазовори шоханишаҳӣ. *Фирдавӣ*

3. маҷ. вазъият, ҳолат.

Фиристода, к-он ҳавли гуфтор дид,
Нишастӣ Манучехри солор дид,
Бипажмурду барҳост ларзон зи чой,
Ҳамон гаҳ ба зия андаровард пой. *Фирдавӣ*

НИШАСТАН نشستن 1. сурини худро ба рӯи чизе гузош-
та қарор гирифта.

Пан маслиҳат маҷлис оростанд,
Нишастанду гуфтанду бархостанд. *Фирдавӣ*
нишастан бо касе ҳаминшан шудан бо касе, ҳамсух-
батӣ кардан бо касе.

Худро, кам нишан бо хирқапушон,
Рух аз риндонӣ бесомон мапушон. *Ҳофиз*

2. фуру рафтан, даромадан, ҳамчун халида дарома-
дан.

Тире биёмад ва бар пушти дасташ нишаст.

«Маҷнат-ул-ансоб»

3. истодан, зистан, дар чое будан, ба сар бурдан.

Нишастанд соли чунин сӯввор
Паём омад аз довари кирдгор. *Фирдавӣ*

◇ **НИШАСТАНИ ОТАШ** кино аз хомӯш шудани оташ,
мурдани оташ.

Эй басо оташе, ки ногаҳ част,
Парварии чун нафти, зуд нишаст. *Ҷомӣ*
НИШАСТАНИ ОФТОБ кино аз фуру рафтани офтоб, па-
ноҳ шудани офтоб, ғуруби офтоб.

Барҳез, соқие, ки ба ёди ту зиндаем,
Олам шавад сиёҳ, чу бинишад офтоб. *Ваҳид*

НИШАСТАНГОҲ||**НИШАСТАНГАҲ** نشستن گاه||**НИШСТЕН** گاه

1. чои нишастан.

Нишастангаҳи нав биёростанд,
Зи шохӣ навоин хабар хостанд. *Фирдавӣ*
2. толори ҷашн, ҷашнгоҳ; маҷлиси ҷашн.

Нишастангаҳе сохт шохӣ Ямаи,
Ҳама номдорон шуданд анҷуман. *Фирдавӣ*

3. ҷои тахт, пойтахт.

Нишастангаҳ он гаҳ ба Истахр буд,
Қаёро бад-он чойгаҳ фахр буд. *Фирдавӣ*

НИШИГРДА||**НИШГАРДА**||**НИШКАРДА**||**НИШКИРДА**

1. абзоре, ки кафишдузон, саҳнофрон ва
ғ. ба он ҷармо метарошанд ва мебуранд; 2. абзори
рағзанин ҳаҷҷомон.

Имрӯз босилиқ маро тарсо
Бигшуд бомдод ба нишигирда. *Қисой*

НИШЕБ نشيب 1. пастӣ, пастин замин; сарозер ва ру ба
поён будани чизе.

Оби қори аду афтод зи боло ба нишеб,
Ҳеҷ обе зи нишеби сун боло нашавад. *Манучехрӣ*
НИШЕБУ БОЛО пастию баландӣ; **НИШЕБУ ФАРОЗ** пасту
боло; *муқ. фароз (фарозу нишеб)*; 2. ба поин раф-
тан, ба поён фурумадан.

Гаҳи шитоб чу сарсар, гаҳи дарағ чу қуҳ,
Гаҳи фароз кабутар, гаҳи нишеб уқоб. *Муизӣ*
3. маҷ. бадбахтӣ, осеб.

Бад-он бурау боло зи бими нишеб
Дилшад э-Фаридун шуда пурниҳеб. *Фирдавӣ*

◇ **НИШЕБ АФТОДАНИ ҚОР** кино аз бад шудани қор.
Аҷаб мадор, ки андар сарои олами кавн
Ғае нишеб фитад қору гаҳ фароз афтад. *Анварӣ*

НИШЕМ نشيم 1. чои нишастан; 2. ошённа, лона.

Бифармуд пас, то ба ҳангоми хоб
Вирафтанд сун нишеми уқоб. *Фирдавӣ*

НИШЕМАН نشيمن 1. чои нишастан, чойгоҳ, мақом.

Ба Гуштос бинмуд б-ангушти рост,
Қи он аждаҳоро нишеман кучост. *Фирдавӣ*
2. ошённа, лона.

Ду боз... дар он нишеман ба сар мебуранд.
«Анварӣ Сухайлӣ»

НИШЕМАНГОҲ||**НИШЕМАНГАҲ** نشيمن گاه||**НИШЕМАН** чои ни-
шеман, чои нишастан.

Ҳумое, ки буд ошённаш сипехр,
Нишемангаҳаш авҷи рахшанда меҳр. *Ҳочу*

НИШКАНЧ نشكنج *ниг. нишкунҷ.*

НИШКАРДА||**НИШКИРДА** نشكرده *ниг. нишигрда.*

НИШКУНЧ||**НИШКАНЧ** نشكنج *бо ноҳун гирифта, ҷимдӣ.*

Ба бар чун гирифташ яли номдор,
Ба нишкунҷ андоми у шуд ғигор. *Фирдавӣ*
Он санамро зи гозу аз нишканч
Тан бунафша шуду ду лаб норанҷ. *Унсурӣ*

НИШОДАН نشادن *нишондан, шинондан, ҷой додан.*

Шаҳаш ҷомӣ май доду биншод пеш,
Бифармуд таширфаш аз хоси хеш. *Ҳочу*

НИШОН نشان *асоси замони ҳозираи нишон(и)дан.*

НИШОН نشان 1. аломат, асар.

Накардам бад, нагуфтам тунд, амонат медахам им-
руз,
Нишони некномӣ мегузорам ман туро, медон. *Мушфиқӣ*

Бидон, ки пеш аз он аз ту ному нишон дар олам
набудааст. *Аҳмади Дониш*

2. хабар, иттилоъ, дарак; **НИШОН** додан а) дарак до-
дан, хабар додан.

Ҳар кас, ки аз Фазл нишон диҳад, уро сад ҳазор
динор бидиҳад. *Авфӣ*
Бехуда забон мақаш, забон деҳ,
З-он гумшуда ёри ман нишон деҳ. *Шоҳин*

б) намудан, намудор кардан, зоҳир кардан,

Қабоеҳи қорқоро ара карда, оқибати ваҳиман
оиро ба назарашон нишон дод. *Садри Зиё*

3. нақши по, нзи пой.

Ҳеч асари роҳу нишон падид набуд.

Ҳосири Хиерав

4. ҳадаф, нишонан тир ва ғ.; 5. аломати ҷангӣ, мас. байроқ ва ғ.

Ҷавоне ба омурғи мардона буд,
Нишонан дарафши сапеду кабуд. *Фирдавӣ*

6. мақсад, ният.

Синах гуфт, к-и бартаря худ маҷу,
Суҳан з-и нишон ҳеҷ гуна мағу. *Фирдавӣ*

7. фармон, амр.

Ту бар ӯ нишоне фиришти, ки фалонро бигузор
ва макуш. *Аҳмади Дониш*

8. тарз, тавр, сон.

Се рӯзу се шаб буд ҳам з-и нишон,
Ғамй шуд дили марду гарданкашон. *Фирдавӣ*

НИШОНА نِشَانِه *ниг.* нишон 1, 4, 5.

Нишонан лагади гӯр бод синаи он-к
Зи шохӣ оху дорад умеди кабӣи ғазол. (4)

Заҳири Форёбӣ

НИШОН(И)ДАН نِشَانْدَان *ниг.* 1. шинондан, ҷой додан, ҷойгир кардан.

Ба пешӣ худ бишинон шоҳидони ширинкор,
Ки бо шакардаҳанон хуш бувад сулоҷу ҷавоб.
Убайду Зоконӣ

2. қарор додан, гузоштан, сари по истофидан.

Сафе бар дигар даст бишинонда,
Ҳама ном Найсориён хондад. *Фирдавӣ*

3. қолган, шинонда(-и ниҳол).

Дарахтест ин худ нишонда ба даст,
Қучо бори ӯ хуну баргаш кабафт. *Фирдавӣ*

Сад шохӣ гули тоза нишондам ба ҳавоят,
Боз о, ки яке з-он ҳама нанашт ба ҷоят. *Ҷомӣ*

4. насб кардан, устувор намуштан, мас. нагнн ё ҷа-
вохиротро ба рӯи ҷизе ҷойгир кунондан.

Ба соли сипехре яке тахти зар,
Нишонда дар ӯ ҷанд гуна гуҳар. *Фирдавӣ*

5. хомуш кардан (оташро); таскин додан (дардро);
ором кардан; 6. таъин кардан.

Ба рой аз бузургон беҳаш доду беш,
Нишондаш забардаст дастури хеш,
Ҷупон ҳикмату маърифат кор баст,
Қи дар амру нахъаш даруне нахаст. *Саъдӣ*

7. ҳаёс кардан, зиндонӣ кардан, бандӣ кардан.

Вай дар дил хиёнат дошт ва он ҳама моро му-
қаррар гашт, то ўро нишонда омад, ки салоҳ ни-
шондони ӯ буд. *«Тағрихи Байҳақ»*

НИШОНМАНД نِشَانْمَنْد *ниг.* нишондор, аломатнок.

НИШОСТА نِشَانْسْت *ниг.* оҳор, нишаста.

НИШОСТАН نِشَانْسْتَان *ниг.* шинондан, нишондан; **подшоҳ** *ни-*
шостан ба *подшоҳӣ бардоштан*, *подшоҳ таъин кардан*,
подшоҳ кунондан.

Ҳам аз тухми шаҳ подшоҳе нишост,
Бар ӯ расми бож, он чӣ буд, кард рост. *Асадӣ*

НИШОТ(И)НАШОТ ا. نِشَانْت *ниг.* шодӣ, хурсандӣ, хуррамӣ, сурур,
шодмонӣ, тараб.

Напоғи ҷавонӣ зи пиром маҷӯй,
Ки оби равон боз н-ояд ба ҷӯй. *Саъдӣ*

Маҷлис аз файзи вучудаш маркази нишот ва
маънаи инбиёст гашт. *Саъдӣ Зӣ*

НИШОТАНГЕЗ نِشَانْتَاَنْگِز *ниг.* лоднгангез, шодиовар, хурсанд-
кунада, масарраббахш.

Сабза вақте бувад нишотангез,
Ки маконаш ба тарфи ҷу бошад. *Саъдӣ*

НИШОХТАН نِشَانْخْتَان *ниг.* нишондан, шинондан, ҷой додан.

НИШПИЛ نِشَانْپِيل *ниг.* наппил.

НИШТАР نِشَانْطَر *ниг.* нештар.

НИШТАРБАҲО نِشَانْطَرْبَاهَا *ниг.* нештарбаҳо.

НИШТАРЗАН نِشَانْطَرَزَان *ниг.* нештарзан.

НИШХОР(И)НИШХУР(И)НИШХОР نِشَانْخَوَر(و)نِشَانْخَوَر(و)نِشَانْخَوَر *ниг.* 1.

кавш; **нишхӯр** кардан *кавш* кардан.

Акун эн балон бухли ту даҳ сол аст,
То нишхӯри шир мекунад фарзандат. *Анварӣ*

2. андаке аз коҳу алаф ва ғ., ки дар оҳури ҳайвонот
боқӣ мондааст, нишхӯрдан гову гӯспанд ва ғ.

НИЮША(И)НИЙУША نِیُوْشَا(و)نِیُوْشَا(و) *ниг.* 1. гуш додан, гуш кардан, гуш
фаро доштан.

Ҳама ниюшан хоҷа ба неқӯшо ба сулҳ,
Ҳама ниюшан нодон ба ҷангу кори нағом.

Рӯдакӣ

2. фиғону нола, гиря ва гулӯ.

Чу кушндам, ки холи худ биғям,
Забонам барнагардид аз ниюша. *Шокири Бухороӣ*

НИЮШИДАН(И)НИЙУШИДАН نِیُوْشِيْدَان(و)نِیُوْشِيْدَان(و) *ниг.* шунидан, гуш кар-
дан; гуш фаро додан, гуш фаро доштан.

Фиристодаро гуфт: Неқӯ ниюш,
Бигӯ он чӣ бишиндӣ, эй тезхуш! *Фирдавӣ*

Зи ман биныйош дил дар шоҳиде банд,
Ки хуснаш бастан зевар набошад. *Ҳофиз*

НИЮШО(И)НИЙУШО نِیُوْشَا(و)نِیُوْشَا(و) *ниг.* шунаванда, гушқунаванда; гуш
фародиханда.

Ба ҳар кор кӯшо бибояд будан,
Ба дониш ниюшо бибояд шудан. *Фирдавӣ*

НИ(Й)АТ ا. نِیْْط *ниг.* майл, азму ғирода, оҳанг, мақсад, қасд.

Бар он бош, то ҳар чӣ ниёят кунӣ,
Назар дар салоҳи раийят кунӣ. *Саъдӣ*

Ва агар таваққуф оранд, ниёт он бошад, ки аз
равҷи хидмат ҳалос ёбанд. *Аҳмади Дониш*

НИҒУШО(К)(И)НАҒУШО(К)(И) نِیْْغُشَا(و)نِیْْغُشَا(و) *ниг.* 1. касе, ки офтоб
ва оташ парастии мекунад; оташпараст, ғабр.

Суҳангуй гашт, сулаймонт кард,
Ниғушок будӣ, мусулмонт кард. *Абушақури Балхӣ*

Таъвил кард доно аз мазаҳби ниғушо,
Аз Зардухушт, к-ӯ буд устод пешӣ доно. *Дақиқӣ*

2. таппӣ, таппак, саргини хушкӣ қорпоёни хонагӣ,
ки барон сӯзишвори ба қор мебаранд.

Чу ҳезуми бичусту нишоне нади,
Зи сармо ниғушову хоро гузид. *Фирдавӣ*

НИҚАМ ا. نِیْْقَام *ниг.* нақмат/ниқмат.

Ғуфт: Дар ринам бувад ҳосиянам,
Ки раҳонам муҷримонро аз ниқам. *Рӯмӣ*

НИҚМАТ *а. نىمات нис. нақмат.*

НИҚОБ *а. نىقاب* пушиш, парда; рӯпӯш; чашмбанд; чодир, фаранҷи.

Эй аз бунафша сохта гулбаргро ниқоб,
В-аз шаб тапончаҳо зада бар рӯи офтоб. *Анварӣ*
То ниқоб аз чехра андозӣ чу гул, дар пои ту
Мекунам фаръед ҳар шаб то сахар булбул барин.

Шоҳин
ниқоб фуру гузоштан парда бардоштан, парда аз
рӯи гирифтани, рӯи кушодан.

Духтар ниқоб фуру гузошт. *Авфӣ*
аз рӯи (*ё чехра*) ниқоб андохтан парда бардоштан,
рӯи кушодан.

Ба нимшаб агарат офтоб меболяд,
Зи рӯи духтари гулчехри раз ниқоб андоз.

Хофиз
◇ ниқоби нилӣ *киноя* аз шаб; ниқоби хазро *киноя* аз осмон; *шиқоятани* ниқоби *сухан киноя* аз фалҳмидан, кушодани маънои *сухан*.

Гар ниқоби *сухан* шикоятан,
Он чӣ дар ваҳм нест, ёфтаӣ. *Бедил*

НИҚОБАТ **НИҚАБОТ** *а. نقابت* раҳбарӣ, раия, сарпарас-
тӣ, садорат.

Нақобати сафи панҷум ба паҳлавоне дод,
Қи обу оташ аз теги ӯ кунанд қирон.

Сайидҳасани Ғазнавӣ
Абдулқодир дар замони Ҳусайн Мирзо ба ман-
саби ниқобат сарафроз гардид.

«Ғафариш Сайидроҳим»

НИҚОР *а. نكار* ихтилоф, мухалифат, душмани, ҷидол, низоъ.

Миёни Умаршайху ман сад никор
Ба тачдиди даврон шуда ошкор. *Шодӣ*

Аксари аъдодо дар он саҳро бо минқори никор
барҷидаанд. *«Равзат-ул-саф»*

НИҚОРАТ *а. نقارت* пешан наққор, пешан касе, ки қанда-
корӣ ва наққорӣ мекунад; қандакорӣ, ҳаққоқӣ.

Ҳама бомҳои ин масҷид ба харпушта пушида ва
хама наҷорату ниқорат ва манқушу мадҳун карда.
Носири Хисрав

НИҚОТ *а. نقاط* қ. нуқта.

НИҚРИС I *а. نقرس* *тиб.* дарди бандхон устухони дасту
пой.

Ба иллоти никрис замин шуда буд. *Авфӣ*

Марқаби аъноқи мардумро мапоӣ,
То нағяд никрисат андар ду пой. *Румӣ*

НИҚРИС II *а. نقريس* одами ботачриба, махсусан духтури
таҷрибадор.

НИҲЕБ *а. نهيب* ҳайбат; тарсу бим.

НИҲОБ *а. نهاب* қ. наҳб.

НИҲОВАНД *а. نهانده* 1. номи шахре дар Эрон; 2. *мус.* но-
ми як оҳанги қадимӣ.

В-ар пардаи «Ушшоқ»-у «Ниҳованд»-у «Ҳичоз» аст,
Аз ҳанҷараи мутриби макруҳ назебад. *Саъдӣ*

НИҲОД *а. نهاد* *асоси замони гузаштаи* ниҳодан.

НИҲОД *а. نهاد* 1. таъб, табиат, низоҷ, сирити, ҳуй; сифат,
фитрат, зот.

Қуввати сабуи дар ниҳоди шохан мутамаккин аст.
«Анори Сухайлӣ»

3-осори ҳанҷари ту, ки дорад ниҳоди чон,
Андар ниҳоди ҳасми ту осори чон намонд. *Ломей*

2. одат, қоида, тартиб, расму оин.

Худои арш ҷаҳонро чунин ниҳод нияҳод,
Ки гоҳ мардум шодону гоҳ бувад номод. *Рӯдакӣ*
На осоние дил бе ранҷ кас,
Ниҳоди замона бар ин асту бас.*

3. қарор, қарордод; 4. маҳал, макон, ҷой, чон исти-
қомат.

Дигар баҳра 3-у буд Қуму Исфаҳон,
Ниҳоди бузургону чон ниҳон. *Фирдаъӣ*

НИҲОДАН *а. نهادن* 1. мондан, гузоштан, гузордан, ҷо до-
дан.

Чунин буд, ки дар Порс як рӯз тахт
Ниҳоданд зери гулафшон дарахт. *Фирдаъӣ*

Пас ҳазор динор зар дар пешии вай биниҳод.
Аҳмади Доғиш

2. шумурдан, ҳисоб кардан, касеро ба ҷизе гирифтани,
касоро соҳибэътибор донистан.

Гурӯҳе ниҳанд аз кироми мулуқат,
Гурӯҳе ниҳанд аз мулуки киролат. *Анварӣ*

3. қарор додан, муайян кардан.
Бар он ниҳоданд, ки рӯзи бист ҳафтуми рамазон
ин қор бикунанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоби»*

4. захира кардан.
Наам, тоифае ҳастанд бар ин сифат, ки баён қардӣ:
қосирҳиммат, кофирнеъмат, ки бибаранд ва бини-
ҳанд ва нахӯранду надиҳанд. *Саъдӣ*
Зар аз баҳри хӯрдан бувад, эй писар,
Барон ниҳодан ҷи сангу ҷи зар. *Саъдӣ*

◇ **НИҲОДАН** аз ҷизе берун кардан аз ҷизе.

Бар гӯш ниҳодаӣ сари зулф
Аз гушаи дил ниҳода моро. *Анварӣ*

ниҳодан аз қанори ҷизе берун кардан аз ҳудуди ҷизе.
Як дам манех аз қанори фикрат
Он хуриҳоду хушлиқоро. *Анварӣ*

дар укубат ниҳодан дар азоб монандан, ба азоб ду-
ҷор кардан.

Маро дар укубате азим ниҳодӣ.
Абдуллоҳи Ансорӣ

маҳалли **НИҚОР** ниҳодан *касоро* душман ҳисоб кардан,
душман қарор додан *касоро*; душмани кардан бо касе.

Ҳама дуздони назму насри мананд,
Дуздору чун ниҳам маҳалли **НИҚОР**? *Ҳоқонӣ*

НИҲОЁТ *а. نهايت* қ. ниҳоят.

Чу гардун аст, қадраш не, ки он ҷо
Ниҳоеғи ҷануб асту шимол аст. (1) *Анварӣ*

НИҲОЗИДАН **НИҲОЗИДАН** *а. نهانيدن* тарсандан, воҳима
кардан, бим доштан.

Зулф гӯй зи лаб ниҳозидаст,
Ба гила сун чашм рафтаст. *Тайёни Марғасӣ*

НИҲОЛ I نِهال дарахти навнишонда, шохан тоза аз хар дарахте, ки ба ҷои дигар шинонда мешавад, навраста.

Ба як моҳ боло гирифт он ниҳол
Фузун з-он, ки дигар дарахтон ба сол. *Унсурӣ*
Қиро ситора мисоли боло набишт, бидар,
Кучо замона ниҳоли ҷафо нишонд, бикан.

Адиб Собир

НИҲОЛ II نِهال бистар, рахти хоб, қурпаву болин, болишт.

Ба рузи ҷавонӣ бад-ин моя сол
Чаро ҳокро баргузида ниҳол? *Фирдавӣ*

НИҲОЛА نِهاله камия, камингоҳи шиқорчӣ ё душман.

То зи ҳавон туам ба банду ба нола
Иштиқу ту бар ҷони ман ниҳод ниҳола. *Шўҳраи Офок*

Ғизоли осмон ояд ба домаш,
Агар нерӯш бошад дар ниҳола. *Музаӣ*

НИҲОЛАҶОҶ/НИҲОЛАҶАҶ نِهاله نِهاله камингоҳ, маъсусан камингоҳи шиқорчӣ.

Аз дан хидмати ту то ту мулк сайд кунӣ,
Ба ниҳолаҳи ту ронад нахҷир паланг. *Фарр хӣ*

НИҲОН نِهان пинҳон, махфӣ, пушида, нуҳуфта.

Андуҳи ту ноғуфтаву дарди ту ниҳон бех,
Ин пешӣ кӣ зоҳир кунаму он ба кӣ гӯям? *Ҳилоӣ*
Ниҳон аз дидан мардум пинҳон, махфӣ,
Ниҳон зи дидан мардум, зи тирӣ мижнотан
Ҳазор захм бар ин ҷони потавони ман аст.

Махфӣ

дар (ё андар) ниҳон пинҳонӣ, ба таври махфӣ.
Дар ниҳон бехтар аз ошқор бот. *Зарбулмасал*

2. роз, сир.

Моро он ақл набошад, ки ниҳони дили подшоҳ
донем. «*Маҷмаъ-ул-ансоби*»

Зи фазли махбару манзар бар ӯ гуво бас кун,
Ки ошқораи мард аз ниҳони мард гувост. *Унсурӣ*

НИҲОНҲОНА نِهانه 1. хилватхона, ҷои хилват, ки дар зери замин барои муҳофизат аз гармӣ ё барои шифадорӣ захиран озӯқа сохта мешавад.

Ашқи ҳарамитишони ниҳонхонаи маро
З-он сӯи ҳафт парда ба бозор мекашӣ. *Ҳофиз*

2. маҷ. қабр, гур.

НИҲОНӢ نِهاني 1. пинҳонӣ, махфӣ, пушида.

Ниҳонӣ зи Сулобан чорагар
Ҳамебуд печону хастаҷигар. *Фирдавӣ*
Сӯфи аз партави май рози ниҳонӣ донист,
Гавҳари ҳар кас аз ин даъӣ тавонӣ донист.

Ҳофиз

2. роз, сир.

НИҲОР نِهار 1. қоҳиши тани, ҳаробӣ, лоғарӣ; ниҳор қардан ҳароб шудан, лоғар шудан.

Қор ба дараҷае бикашид, ки ... ҳеҷ нахурд ва
руҳо баромад ва ниҳор қард ва ағтиб дар муолаҷати ӯ очиз мондаид. *Низомии Арӯӣ*

2. тарс, бим, ваҳшат.

НИҲОЯТ نِهات 1. охир, оқибат, поён; ҳад, ҳудуд.

Ё васли туро нияте бояд,
Ё ҳаҷри туро нияхте бояд. *Анварӣ*
Ин роҳро ниҳоят сурат кучо тавон бастан,
Қаш сад ҳазор манзил беш аст дар бидоят.

Ҳофиз

2. берун аз ҳад, беҳад, бисёр, хеле.

Дар умури дунявӣ ва муомалоти расмӣ зиёда
беувуҷ ва ниҳоят содалавҳ буданд. *Садрӣ Зиё*
дар (ё ба) ниҳояти дараҷа хеле, аз ҳад зиёд, беандоза.

Ҳазрати қозикалон ҷун ин шуниданд, ... ба ниҳояти дараҷа мамнун шуданд. *Садрӣ Зиё*

НИҲУНБАН نِهْنين ниг. нуҳунбан.

ниҳуфт|нуҳуфт نِهْنت асоси замони гузаштаи ниҳуфта|нуҳуфта.

НИҲУФТ|НИҲУҶУФТ نِهْنت 1. пинҳон, махфӣ; ҷизи пинҳон, сирри маҳрамона.

Ҷилван хусин туст дар назарам,
Ҳар кучо бинам ошқору ниҳуфт. *Ҷомӣ*

2. паноҳгоҳ, ҷои пинҳон шудан.

... Ки то зиндаам, чарма ҷуфти ман аст,
Ҳама чархи гардон ниҳуфти ман аст. *Фирдавӣ*

3. хилватхона, шабистон.

Мар-ин се гаронмояро дар ниҳуфт
Бибояд ҳаме шохзода се ҷуфт. *Фирдавӣ*

НИҲУФТА|НИҲУҶУФТА نِهْنته 1. сифати феълҳои замони гузаштаи ниҳуфта|нуҳуфта; 2. пинҳон, пушида, махфӣ.

Хирад, ки аз сари тавфиқ мекунад нисоф,
Шавад ба дидан таҳқиқ ин ниҳуфта аён. *Шоҳин*

НИҲУФТАН|НИҲУҶУФТАН نِهْنتن 1. пинҳон қардан, пушидан, рӯнӯш намудан.

Ба хуршедруён синаҳдор гуфт,
Кӣ ин хобро боз боад ниҳуфт. *Фирдавӣ*

Ҳоли дили ҳеш аз ту ниҳуфтаи мушқил.

«*Анварӣ Сухайлӣ*»

2. пинҳон шудан, махфӣ шудан.

НИҲУФТАПИҶУҶ نِهْنته پيچو 1. касе, ки сир ва ҷизи пинҳонро қоғутов мекунад; сирдон, роздон.

Яке қодуе буд, номаш Ситӯх,
Ҷузорандароҳу ниҳуфтапиҷуҷ. *Фирдавӣ*

НО I ن ا об.

То боғ падида орад барги гули найсонӣ,
То абр ғуфр борад наву нами озори. *Манучехрӣ*

НО II نِهني ниг. най I.

НО III ن ا гул, ҳалқ.

НОАНБОН نِهانين ниг. нағанбон.

НОАРЗ نِهارز беарзиш, беқимат.

Саворон пароканда қардам ба марз,
Падид омад акун ин ноарз арз. *Фирдавӣ*

НОАҶ نِهاج номуносиб, волюн, ноқобил; паст, бадқинс, нокас, ноқобор.

Хирал бар маҳли ноаҳдон биҳандал,
Касе бар гардани хар дур набанядал.

Носири Хисрав

Парниёну насич бар ноаҳл
Лоҳварди тилест бар девор. *Саъдӣ*

НОб I *ناب* соф, тоза, пок, холис, бегаш, сирф.

Ноб аст хар он чиз, ки олуда набошад,
З-ин рӯй гуно гуям, к-озодаи ноё. *Фаррухӣ*
Агар аз чашман маъний хурӣ об,
Шавӣ дар боғи чанинат меван ноб.

Носири Хисрав

ман (*ё шароби*) ноб ман холис, шароби холис, ман
софи бегаш.

Хум тия гашту ханузам чон эн май сероб нест,
Хуни худ хур, охир, эй дил, чун шароби ноб нест.

Хисрави Деҳлавӣ

НОб II *а. ناب* дандони ашкӣ.

НОБАКОР *نابکار* 1. ба кор нараванда, бефоида, беҳосил,
беҳуда.

Бинарҳез аз андешан нобакор,
Зи мо барнагардад бадӣ рӯзгор. *Фирдавсӣ*

2. нокас, бадкирдор, бадамал.

Бале, марди фосиқ, фоҷир, ғалдор, нобакор,
саффоқ ва золим аст. *Аҳмади Доғиш*

НОБАНАВО *نابناو* хар чизе, ки зоеъ шудааст ва ба кор
намеояд.

Кори мададу кори киё нобанаво шуд,
З-ин инз батар ботадишон нобанаво. *Манучеҳрӣ*
Ёфт дар хона соъе аз хурмо,
Дағалу хушк гашта нобанаво. *Саноӣ*

НОБАСОМОН *نابسامان* бесару бесомон, овора.

Май ба чашми хеш дидам Қазбаро, аз захи ми санг
Ашқдор аз дасти муште нобасомон омада. *Ҳақонӣ*

НОБАСТА *نابسته* бастанашуда, махсусан захме, ки доқа-
печ нашудааст.

НОБАСТАҒ *نابستگى* нобаста будан; набудани банд барон
бастанӣ захм.

Танаширо ниғаҳ карду он хастагӣ,
Табаҳ дид хаста эн нобастагӣ. *Фирдавсӣ*

НОБАЮСОН *نابويون* 1. чашмдошт, таваққуъ; 2. ногоҳ,
яқбора; ғафлатан.

Чун ба наздикони шаҳр бирасид, нобаясон бо
Насри Ҳамдон Қувайлиро бикушт.

«Таърихи Систон»

НОБАҲРА I *نابهره* бузург, азим.

... Ки вовайло, аҷаб кореам афтод,
Ба сар нобаҳра девореам афтод. *Ҷомӣ*

НОБАҲРА II *نابهره* *ниг. набаҳра.*

НОБАҲРАМАНД *نابهره مند* касе, ки баҳра надорад.

Ту кутухтастиву нобаҳраманда,
Мазан даст бар шохӣ сарви баланд. *Ҳоҷӣ*

НОБАЧО *نابچا* чизе, ки дар ҷои муносиби худ намебошад;
бемавқеъ, бемаврид, бечор, номуносиб.

НОБЗАН *نابزن* шароби ноб хурдан, шаробхурӣ.

Эй фитратат ба сина чу дар обгина май,
В-эй нуктаат ба хома чу дар нобзан газак.

Шоҳин

НОБИН *نابين* *ниг. нобино.*

НОБИНО *نابينه* кӯр, бечашм.

Луқмонро гуфтанд: Ҳикмат аз кӣ омӯхтӣ? Гуфт:
Аз нобиноён, ки то ҷое набинанд, пой наниҳанд.

Саъдӣ

Таъни нобино мазан, эй дам эн биной зада,
З-он ки нобино ба кори хештан бино бувад.*

НОБИСУД *نابسود* **НОБИСУДА** *نابسوده* носуфта (онд ба
сангҳои қиматбаҳо).

Дигар эззди хар чӣ бонст буд,
Яке сурух ёкут буд нобисуд. *Фирдавсӣ*

Суҳан, — гуфт, — нугуфта чун ғавҳар аст,
Кучо нобисуда ба банд-андар аст. *Фирдавсӣ*

НОБИХРАД *نابخراد* нофаҳм, беақл, бетамиз.

Бигардон эн ҷонаш ниҳеби бадон,
Бигардоз гетӣ эн нобихрадон. *Фирдавсӣ*

НОБИҒА *نابغ* **НОБИҒАТ** *نابغيات* одами баландистеъод;
одами барҷаста ё бузургмартаба.

НОБОБ *نابوب* номуносиб, номувофиқ, нописанд, бад.

Мағу харфе, ки нобоб асту аз он фитна мекезад,
Амал мекун эн рӯи ростӣ бо гуфтаи лирон.

Мушфиқӣ

НОБОИСТ *نابويست* нобоб, нололқ, ғайри лозим, чизе, ки
ба кор намеояд.

Ҳосидиро ағросэн фосида бар ин феъли ношонст
ва қавли нобойст ғумоштааст. *«Ғазал-ус-сафо»*

НОВОЙ *ناباي* чизи номумкин, ғайри мумкин, номумкин,
маҳол.

НОБОК *ناباک* нотарс, бебок.

Яке девн ҷангиш гӯянд хаст
Ғаҳи разм нобокӯ бо зӯри даст. *Фирдавсӣ*

НОБОКДОР *ناباکدار* нотарс, бетарс, бебок.

Чунин дод посух варо Гургсор,
Ки эй номвар марди нобокдор... *Фирдавсӣ*

НОБОЛИҒ *نابالغ* он кӣ ба синни булуғ нарасидааст, ба
балоғат нарасида, касе, ки синнаш камтар аз 14-15-со-
лагист.

Бад-ӯ гуфт ноболиге, к-эй аҷаб,
Чу мурдӣ, чи серобу чи ташчалаб. *Саъдӣ*

НОБУД *نابود* номавҷуд, нешшуда; нобуд қардан нест қар-
дан, барҳам додан; нобуд шудан нест шудан, барҳам
хурдан.

НОБУДА *نابوده* I. *ниг. нобуд.*

Манижа бад-ӯ гуфт: Дил шод дор,
Ҳама кори нобударо бод дор. *Фирдавсӣ*

Ҷомӣ, аз ғафр насиме ба машомат нарасид,
То хуш аз будаву ғамнок эн нобуда шавӣ. *Ҷомӣ*
2. ғайб.

НОДИР *а.* نادر камъёб, кам дидашаванда, кам дучоршаванда.

Чашми ту охуест бас нодир,
Ки хама сайд шерн нар гирад. *Анварӣ*
нодир афтодан кам воқеъ шудан, кам вохурдан.

Падар писарро гуфт: ... Чунин иттифоқ нодир
афтад ва бар нодир ҳукм натавон кард. *Саъдий*
НОДИРА *а. نادره муаннаси нодир.*

Чӣ нишон гуямат, эй ёр, ки он нодираро
Натвон гуфт мисоле, натвон зад масале. *Ҷомӣ*

НОДИРАДОН *نادره دان* одами хушбӯр, оқил, бофаросат,
фозил, огоҳ.

НОДИРАКОР *نادره کار* иҷрокунандан корҳои ғайриоддӣ;
санъаткори мохир, усто.

Дар қитъаи ҳарири бузург рассомони нодиракор
се сурат кашидан. *Азмади Доғиш*

НОДИРУЛВУҚУЪ *а. نادر الوقوع* кам рӯйдиханда.

НОДИРУЛҲУСН *а. نادر الحسن* соҳибамолти фавқуллода,
зебон камназир.

Гуянд, хоҷаеро бандан нодирулхусн буд, бо вай
ба сабили маводдат ва диёнат назаре дошт. *Саъдий*
НОДОН *نادران* одами бедониш, одами ҷоҳил; беақл, ахмақ.

Ҳарчанд бувад мардуми доно дарвеш,
Охир бувад аз тавонтарон нодон беш.

Адиб Собир
Алун ӯ бувад нодон, дуруст аст ин масал, оре,
Ки бошад мардуми нодон адои мардуми доно. *Қатрон*

нодони даҳмардагӯӣ одами сертап, таққӣ, харзагӯӣ.
НОДОНИ *نادراني* бедониш; ахмақӣ, беақлӣ.

Бисоти даҳр азбас вақфи нодонӣ бувад, Шохин,
Тавон дар содалаҳӣ дод арзи дастгоҳ он ҷо. *Шоҳин*

НОДОР *نادر* касе, ки чизе надорад, тихидаст; камбағал,
фақир, мискин.

Зи наззоран он харосон сипоҳ
Чу нодор аз ҷидани қарзхоҳ. *Ҳотифӣ*

НОДОШТ *1. نادره. ниг. нодор.*

Дили нодошт пур зи хун бошад,
Соғари айши ӯ нағун бошад. *Абдулмуайяди Балхӣ*
2. маҷ. бешарм, беҳаё.

Чунин омадаст аз бузургони пир,
Ки бо ҳеҷ нодошт гушти мағир. *Низомӣ*

НОДОШТӢ *1. نادره. нодорӣ, камбағалӣ, қашшоқӣ; 2.*
беэтиқодӣ, нобоварӣ.

Чун бувад он суҳл зи нодоштӣ,
Ҳашии худо бод бар он ошӣ, *Низомӣ*

3. маҷ. бешармӣ, беҳаё.
Ба норостӣ доман олудая,
Ба нодоштӣ дуда андуая. *Саъдӣ*

НОЁБ *نایاب* камбӯб, нодир, ҷизе, ки ёфта наметавонад.

Дар замони мо суҳан қадре надорад, Сайидо,
Ин гуҳар 3-ки пеш дар ганҷинаҳо ноёб буд. *Сайидо*

ноёб омадан ноёб шудан, нодир будан.

Гар туро ҷинси вафо бояд, ба шаҳри ишк ҷуӣ,
Қ-он матоъ андар диёри ҳусн ноёб омадаст. *Ҷомӣ*

НОЁФТ *1. نایافت* пайдонашуда, ба даст оварданашуда;
2. пайдо накардан, ба даст наёвардан; ноёбӣ, нодирӣ.

Касе, к-у бимирад зи ноёфти нон,
Зи барноӣ аз пирларду замон ... *Фирдавӣ*

НОЖ *نوح* даряхти қоч, санавбар.

Ту гӯӣ ба боғ-андар он рузи барф
Сафи нож буду сафи аръарон. *Манучехрӣ*

Он кӣ ба даноат ва дунхимматӣ сар фуруд орад,
Чун барғи ноҷу, агарчи дер бипояд, наздики аҳли
фазл эътиборе набад. *«Аворӣ Суҳайлӣ»*

НОЗ *ناز* асоси замони ҳозираи нозидан.

НОЗ *1. ناز* хушаҳвоӣ, хушдиғӣ; тафохур, ифтихор,
фаҳр.

Дар чашни осмонваши ту рехта ба ноз
Соқин моҳруи ту дар соғар офтоб. *Анварӣ*
НОЗУ *نهمات* фаровонӣ, хурдания бишёр ва ранго-
ранг, хурокҳои бишёр нағз.

Меъдан халқу нозу нәмъати ту
Тӯман сазваву гулун уқоб. *Анварӣ*
НОЗ ОВАРДАН хурсандӣ кардан; фахрдану болидан.

Хунун донишу дод боз оварем,
Ба ҷон ғаму ранҷ ноз оварем. *Фирдавӣ*
БА НОЗ ПАРВАРДАН ба нозу нәмъат парварши кардан;
бо лутфу меҳрубонӣ парварши намудан.

Чанд ба ноз парварам меҳри бутони сандил,
Еди падар намекунад ин писарони ноҳаля. *Ҳофиз*

2. истиғно нишон додани маъшук ба ошнӣ; ишва;
қарамӣ.

Чашмат аз ноз ба Ҳофиз накунад майл оре,
Саргаронӣ сифати наргиси раёно бошад. *Ҳофиз*
Чашми масташ айни ноз, абруи мушкин нози маҳз,
Ин ҷӣ тӯфон аст, ё раб, ноз бар болои ноз! *Бедил*

НОЗУ АЙЁРӢ ишваю дилғиребӣ.

В-он қанназак зи нозу айёри
Дар сано қард хештаидорӣ. *Низомӣ*

НОЗ БАРЛОШТАН ноз кашидан, ба нозу ишва тоқат
кардан; **БА НОЗ ГУЗОШТАН** ноз додан, ишва кардан ба
кас.

Мағзор маро ба ноз, агарчанд
Хуб ояд ноз нозанинро. *Анварӣ*

3. такаббур, кибр, мағрурӣ.

Ё раб, ин навадвалатонро бар хари худшон нишон,
Қ-ин ҳама ноз аз ғуломи турку астар мекунанд. *Ҳофиз*

Пеши касе рав, ки талабгори туст,
Ноз бар он кун, ки харидори туст.*

НОЗ КАРДАН а) қарашма кардан; б) мағрур шудан,
такаббур кардан; расидани ноз зебидани ноз.

Боз ту ноз мекуни, нози ҷаҳон туро расад,
Ҳусну намак туро бувад, ноз дигар кири расад? *Шамси Табрезӣ*

НОЗИ КАСЕРО кашидан ба саркашӣ ва мағрурии касе
тоб овардан.

Нози ҷун тӯе тавон кашид, эй ҷон,
Боз ин ҳама ҷобукиву айёр! *Анварӣ*
Гар бар сари чашми ман нишкӣ,
Нозат бикашам, ки нозанинӣ. *Саъдӣ*

◇ Нози Наврӯз мус. номи навое аз навоҳон қадим.
НОЗАНДА نازنده нозкунанда, боланда, карашмагар.

Баҳори лутфро нозанда сарве
Ба боғи дилбарӣ раъно тазарве. *Убайди Зоконӣ*

НОЗАНИН نازنين хушрӯй, дилбар: махбуба.

Миёни нозанинон нозанине,
Зи шириниш Шарин хушачине. *Убайди Зоконӣ*

НОЗБАРДОР نازبدار он ки ба нозу ишва тоқат мекунад.

НОЗБОЛИН نازبالين болиши хурди нарм.

Нозбуро аз бунафша нозболин зери сар,
Шохи гудро бистари барги ҳино дар зери пост.
Сайидо

НОЗБОЛИШ نازبالش ниг. нозболин.

Ба ғайри шӯъла маро ҷон гарми дигар нест,
Ба нозболиши ман ҷуз пари самандар нест.

Шавкат

НОЗБУ(Й) نازبوى райҳон.

Нозбуро аз бунафша нозболин зери сар,
Шохи гудро бистари барги ҳино дар зери пост.
Сайидо

НОЗГАР نازگر касе, ки ноз мекунад, нозкунанда, ишва-
гар, ғамзакунанда.

Гар узр ҳоҳад он буту гар нозгар шавад,
Узраш ба дил пазираму нозаш ба ҷон хашам.

Муиззӣ

НОЗЕБ نازيب ниг. нозебо.

НОЗЕБО نازيب 1. зишт, бадшакл, зиштрӯй.

Зишт бошад дябқиву дебо,
Ки бувад бар аруси нозебо. *Сатҳӣ*

2. нолоқ, ношонста.

НОЗИДАН نازيدان 1. фаҳр қардан, ба худ болидан.

Дӯш чун товус менозидам андар боғи васл,
Дигар имрӯз аз фироқи ёр мепечам чу мор.

Сатҳӣ

Қиям ман, то бинозам бар худ аз андешан нозат,
Ба худ нозиданат нозам, ба худ нозиданат нозам.
Бедиа

2. ноз қардан, қарапмаву ишва қардан; 3. мағрур
будан, худситой қардан.

Чанд нозӣ, ки мӯтабар шулаам,
Не нахоҳанд мурд мӯтабарон? *Адиб Собир*

Аз илм маноз, қ-андар ин хок
Шогирд ҳамон шудаест устод. *Шамси Табрэй*

НОЗИЛ 1. نازل 1. поёноянда, фурудоянда, пастфароянда.

Барӣ ашқи ман оби ҷу соил аст,
Барӣ ҷашми ман хуни дил нозил аст. *Ҳоҷу*

2. камарзиш, камбаҳо, паст.

В-агар хома дар даст гири эи хомя,
Нависӣ саросар суҳанҳои нозил. *Ҷомӣ*

нозил қардан а) ба поин овардан, фуруовардан; б) паст
қардан, камарзиш қардан.

Дурушӣ нагирад хирадманд пеш,
На сӯстӣ, ки нозил кунад қадри хеш. *Сатҳӣ*

нозила шудан а) поён омадан, фуруд омадан.

Шак накард, ки малакест аз осмон нозил шуда,
агар башар аст, албатта Ҳизри набист.

Садрӣ Зиё

б) паст шудан, камарзиш шудан.

НОЗИЛА 1. نازل 1. муаннаси нозил.

НОЗИЛА 2. نازل 2. балои сахт, бадбахтӣ.

Шӯълаи рои у дар зулмати он нозила фуруғ мурд.
«Ривзат-ус-сафӣ»

НОЗИМ 1. نازم 1. он ки ҷизеро ба ришта мекашад; ҷамъ-
кунанда, тартибдиҳанда, ба тартиб оваранда; 2. ҳоким,
фармонрав; 3. шоир, назмшавис.

НОЗИР 1. نازر 1. нигоҳкунанда, назаркунанда, бинанда.

Нозир бувад ба талъати бадҳоқи ту аҷал,
То Муштарӣ ба талъати саъди ту нозир аст.

Муиззӣ

Дастат ҳамеша мунисин ҷулида зулфҳо,
Ҷашмат ҳамеша нозирӣ мушқини нзороҳ. *Ломей*

2. коргузор, нигоҳбон, назораткунанда.

... Ва нозирӣ роҳ ҳамоҳи дуздон набувад.
Аҳмади Докиш

нозир барғумоштан назораткунанда таъин намунад.

Чу мушриф ду даст аз амонат бидошт,
Бибояд бар у нозире барғумошт. *Сатҳӣ*

НОЗИШ نازش фаҳр, ифтихор.

Чунин гуфт пас гов бо пахлавоп,
Ки ӯй нозили шаҳрёру нахон. *Фирдавӣ*

НОЗКАШ نازكش касе, ки ба нози дигарон тоб меоварад,
нозбардор.

Дил ниҳам бар шумову хуш бошам,
Ҳар ҷе ҳоҳед, нозкаш бошам. *Низомӣ*

НОЗО(Й) نازاى зан ва ё ҷорпое, ки нимезояд.

НОЗОФАРИН نازافرين 1. оварандан хушӣ ва хуррамӣ;

2. офаридшуда аз ноз, пурноз, серқарашма.

3-он қадӣ нозофарин дар ҳар диле андеша аст,
Ин ниҳили шӯхро дар ҳар замин реша аст. *Сониб*

3. қияс аз махбуба.

Аз ин тарсам, ки он нозофарин гар дар хиром ояд,
Димоғонар бигурунад насимин остини у. *Саъдо*

НОЗПАРВАР نازپور 1. он ки бо нозу неъмат ва меҳру-
бонӣҳо парвариш ёфтааст.

Эй ҳадди ту сарви нозпарвар,
Дилдодаи қоматат санавбар. *Ҷомӣ*

Махфӣ, ба дом меҳнат гаштам асир охир,
Чун мурғи нозпарвар гум қарда ошёнро.

Махфӣ

2. маҷ. эрка, бачае, ки тарбияти дуруст наёфтааст.

НОЗПАРВАРД|НОЗПАРВАРДА نازپورداره ниг. ноз-
парвар.

Нозпарварди танаъум набарад роҳ ба дуст,
Ошиқи шеваи риндонӣ болокаш бошад. *Ҳофиз*

НОЗУК نازك 1. латиф, зариф, нарм, мулоим.

Беи аз ин гу, офтоб, он орази позук масфӯз,
В-ар на оҳе баркашам аз дил, ки сузад офтоб.

Ҷомӣ

2. хурд.

Вах, ки дурдонае чунин нозук
Дар шаби тор суфтаи хавас аст. *Ҳофиз*

НОЗУКАНДОМ نازكندانм касе, ки аъзою бадани ҷай
назму латиф ва борик аст.

Шундам, ки Лукмон сияҳфом буд,
На танпарвару нозукандом буд. *Сатид*

НОЗУКБАДАН نازكبدان 1. лоғарандом.

Нозукбадане, ки менагунҷад
Дар зери қабо чу ғунча дар пӯст ... *Соиб*

2. маҷ. маъшука, маъшукаи латиф ва зебо.

Мани дилхаста ҳар дам баҳри он нозукбадан мирам,
Ғаҳ аз ранги қабо, гоҳе зин бун пераҳан мирам. *Ҷомӣ*

НОЗУКДАҲАН نازكدهن он ки даҳони латиф ва зебо
дорад.

Бути ман кӯдаку нозуклабу нозукдаҳан аст,
3-у хатоам чу савоб асту ҷафоам чу вафо. *Мушзай*

НОЗУКДИЛ نازكدیل хассос, нармадил; зудраҷ.

Ёри нозукдил, ки бемӯҷиб зин ман озор дошт,
Ҷмре аз тегн тағофол хотирам афғор дошт. *Ҷомӣ*

НОЗУКЛАБ نازكلاب касе, ки лабҳои латиф ва зебо.

Бути ман кӯдаку нозуклабу нозукдаҳан аст,
3-у хатоам чу савоб асту ҷафоам чу вафо. *Мушзай*

НОЗУКСАНАМ نازكسنام маҳбубан нозук.

Мезад ӯ дамчину он ёбун тотуталъат
Пой меомид чу нозуксанамон қад-қадӣ ҷав. *Шоҳин*

НОЗУКТАНАНДА نازكتنده он ки маҳин мебофад.

Мисли ман нозуктананда тору лудӣ шеърро
Нест, чун дар доқабоӣ аҳли Истамбул барни. *Шоҳин*

НОЗУКТИНАТ نازكطينат касе, ки табияташ нозук аст,
хассос; зудраҷ.

Мугелон пои нозуктинатро дар ано дорад,
Ҷӣ ғам дорад зин хор он кас, ки оташ зери по дорад. *Соиб*

НОЗУКАХАЛ نازكخايل борикфир; даққашинос, хурда-
бин.

Ба анвоу, аснофи фазлу камол
Писандидафир асту нозукхал. *Садри Зиё*

НОЗУР نازور нигоҳубинкунадан боғу богча, боғбон.

Ба тарозоре расид, аз нозури он пурсид. *Авфӣ*

НОИБ نايб ҷонишин, муовин, қонмақом; вакил.

В-ар ба сун зан набишӣ котибаш,
Номаро тасхиф хондӣ ноибаш. *Румӣ*

Подшоҳи мутлақ муҳаббат бошад ва адолат ноиб
ӯ тавонад буд. «Ахлоқи Ҷалоли»

НОИБА|НОИБАТ نايب|نايبات 1. муаннаси ноиб; 2. хо-
дасан бад, мусибат, сахтӣ.

Ўбайдро, ки мураббӣ инояти ту бувад,
Ҷӣ ғам зин ноибан даври осмон дорад. *Ўбайди Зоканӣ*

НОИБМАНОБ نايبمناب 1. ноиб, ҷонишин.

Пеша қарда хилофи фармонро.
Ғашта ноибманоб шайғонро.*

2. ҷонишини халифа, қонмақом.

Ин дараҷан ноибманоб ... мартабан аввал бувад.
«Раззат-ус-саф»

НОИБОТ نايبات қ. ноиб|ноибат.

Аз ходисоти гетӣ он чашм бод кӯр,
В-аз ноиботи гардун он гӯш бод кар. (2) *Мушзай*

НОИЖА نايژه қубур, дулан об, ғулба.

Ва ноижан биринҷи аз миёни ҳавз баромада
ки оби софе ба фаввора аз он берун меояд.
Носири Хисра

Гар ноижан абр нашуд пок бурида
Чун ҳеҷ ивон боз напеҷад саялонро. *Анварӣ*

НОИЗА نايزه 1. ниғ. ноижа; 2. маҷ. қақидани об, қатра-
қатра рехтани об; қатран об.

На аз хобу аз хӯрд будаи маза,
На биғист аз чашми ӯ ноиза. *Унсӯра*

НОИЛ نائل ба муроду мақсоди худ расанда, баҳра-
манд.

НОИМ نائم касе, ки хоб қарда истодааст; хобида.

НОИРА نائرة шӯъла, оташ.

Ноираи ҳасаду ғазаб дар қонуни ботини ӯ забона
задан гирифт. «Раззат-ус-саф»

Аз бими он, ки ноираи дил насӯзадаш,
Филҳол бар ду дидан сӯзон ниҳодамаш. *Восифӣ*

НОИШ ناعش парваршидиханда.

Сабри шир андар миёни фарсу хун
Қард уро ноиши ибнуллабун. *Румӣ*

НОИҶА نايجه занн зорикунда, гириякунда, наҳа-
кунда.

НОЙ ناي ниғ. най 1.

Ба қом то нарасонад маро лабаш чун ной,
Насиҳати ҳама олам ба гӯшн ман бод аст. (2) *Ҳофиз*

ною нӯш муסיкишунави бо шаробхӯри.

Ланкару ранят ба ною нӯш рӯзгор меғузaronи-
данд. «Раззат-ус-саф»

нои рӯни карнос, ки рӯзн ҷанг менавозанд; ной за-
дан най навохтан, най дамидан.

Бизад нои рӯнну баршуд хуруш,
Замин омад аз наъли аспон ба ҷуш. *Фирдавӣ*

НОЙ II ناي 1. роҳи нафаскашӣ, лулаи нафаскашӣ, лулаи
тағояк, ки хаворо аз гулу ба шӯш мебарад; 2. гулу,
халқум.

Ниҳода падар ҷанг дар нон хеш,
Писар ҷангию ной оварда пеш. *Сатид*

НОЯНБОН نايانبان ниғ. наянбон.

НОК ناك 1. олуда, нопок, нософ (мушк, анбар ва ғ.).

К-аз барон ном донад қард дунёи илми дин
В-аз барон дом дорад ноки даҳ мушки татор. *Саноӣ*

НОК II ناک муруд, гулобӣ.

НОКАС ناکس фурумоҳ, разил, номард, нолонқ, паст.

Нокас ба ту чуз меҳнату хори нарасонад,
Гар ту ба масал бар фалаки Моҳ расонӣ-ш.

Носири Хисрав

Хар кӣ нокас бувад дар аслу сиришт,
Ба тақолиби даҳр кас нашавад. *Ҷомӣ*

НОКИС n. ناکس 1. сарнагун, сар фуру афғанда; сархам;

2. маҷ. хоксор, фурутан, мутавозеъ.

НОКИШТА ناکشته нокорам, кишту кор нашуда, кишту кор нокарда.

Эй бародар, мавзен нокишта бош,
Қоғазӣ испеди нобинвишта бош! *Румӣ*

◇ нокишта даравидан (ё дурудан) дар фондабардорӣ
бисёр моҳир ва забардаст булан.

Чӣ чон кишта, ки нокишта кори ӯст дурудан.
Котибӣ

НОКОМ ناکم 1. бебаҳра, бенасиб, маҳрум, номурод.

Хофиз аз шавқӣ руҳи меҳри фуруғи ту бисӯхт,
Қоморо, назаре кун суви нокоме чанд. *Хофиз*

2. ночор, ноилоҷ.

Ноком бад-он андеша розӣ шуд.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

ба ноком ночор, ноилоҷ.

Чун фитнан дидори ту гаштем ба ноком,
Дар баъдагӣ рӯи ту иқдор надодем. *Анварӣ*

3. нокомӣ, ноумедӣ, маъюсӣ.

Чун Эрону Нерон ба мо ром шуд,
Ҳама коми Баҳром ноком шуд. *Фирдавӣ*

НОКОМӢ ناکامӣ номуродӣ; ноумедӣ, маъюсӣ.

Набошад чуз тараддуд рӯзе дунёпарастиро,
Ба зери бори нокомӣ бимиранд охир ин харҳо.
Сайидо

НОКОРДИДА ناکوردیده бетаҷриба; соддалавҳ.

Ба дил гуфт нокордида Ҳачир,
Ки гар ман нишони гави шергир
Бигуям бад-ин турки бозурдаст
Чунин ёлу ин хисравонӣ нишаст... *Фирдавӣ*

НОКОСТА ناکسته костанашуда, камашуда, пурра; бенуқсон.

Сарви қадан хӯ сохта, моҳи рухаш нокоста,
Хуш сурате ораста хусни ҷаҳонроӣ ӯ. *Ҳамоли*
моҳи нокоста а) моҳи пурра, моҳи ҷордаҳшаба, бадр;
б) киноя аз маҳбуба.

Он ҷамоли ораста ва он моҳи нокоста бидид.
Афӣ

НОКУФӢЙ ناکوفی nobаробарӣ, номувофиқӣ, номуносабӣ.

Чун зарурат буд, духтарро бидод
Ӯ ба нокуфӣш аз хавфӣ фасол. *Румӣ*

НОЛ نال асоси замонӣ ҳозираи нолидан.

НОЛ نال най, қамиш, нан зарди борик; нан миёнкавоқ.

Ту низ, эй дилором, чандин манол,
Ки аз нола гаштӣ ба кирдори нол. *Фирдавӣ*

Чун тунд шавад бод, надорад хатаре коҳ,
Чун тез шавад нор, намонад асари нол. *Мӯизӣ*

НОЛА ناله 1. гиръа, навҳа; зорӣ; овозе, ки аз рӯи дард
ва зорӣ мебарояд.

Замоне баромад, чу омад ба хуш,
Ҷаҳон дид бо нолаву бо хуруш. *Фирдавӣ*
Тапидагон дилҳо нола шуд оҳиста-оҳиста,
Расотар гар шавад ин нолаҳо, фаръед меғардад.

Фаррухӣ

нолан гардуннавард киноя аз оҳу нолаи ниҳоят баланд.

Ҳарчанд поян ту баланд уфтодаст,
Ғоил машав зи нолаи гардуннаварди ман. *Соиб*

нолан зор гиръа ва нолаи бо овози баланд, нолаи
бисёр, гиръаи сахт; нолаи оташнишин киноя аз нолаи
пурсӯзу гудоз.

Чӣ имкон аст дил аз ҳалқаи доғат баровардан,
Силанди баъзи моро нолаи оташнишин бошад.

Бедил

нолан сард оҳи сард, оҳи бадард.

Бас бувад боиси гумномин мо нолан сард,
Нагузорад, ки ба кун ту хабар гарм шавад. *Ваҳид*
нолан шабгир нолан шабона (то саҳаргоҳ).

Сахар, ки чун шавад азим раҳилат,
Мабош аз нолан шабгир ғоил. *Ҷомӣ*

нола задан нола қардан, нолидан; 2. овоз, садо,
савт; овози ҳазин.

Лаби ёкутрангу нолаи ҷанг,
Ман хушрангу дини зардиҳиштӣ. *Дақиқӣ*

Ҳаҷон нолан қус бо қарраи
Баромад зи даҳлез нардасароӣ. *Фирдавӣ*

На гирифтӣ бувад, ҳар кӣ фиғоне дорад,
Нолан мурғи гирифтӣ ниғоне дорад.*

НОЛАГАР ناله گر ниг. ноланардоз.

НОЛАНДАГӢ نالندگی нолангарӣ, нола қардан.

Зи ноландагӣ чун сабуктар шавад,
Фидон тани моҳи кишвар шавад. *Фирдавӣ*

НОЛАПАРДОЗ ناله پرداز нолакунанда, зорикунанда, фаръ-
ёду фиғонкунанда.

НОЛАСАНЧ ناله سنج ниг. ноланардоз.

НОЛИДАН نالیدن 1. нола қардан, гиристан, навҳа қардан,
зорӣ қардан.

Рӯи худ ба тобут мемолид ва зор-зор менолид.
Абдуллоҳи Ансорӣ

Менолам аз ҷудони ту дам ба дам чу най
В-ни турфатар, ки аз ту наям як нафас ҷудо.
Ҷомӣ

нолидан булбул хониши ҳазини булбул.

Нолидан булбул зи навоиғиш ишқ аст,
Ҳаргиз нагунидем зи парвона садое.*

2. шикоят қардан (бо оҳу фиғон).

Эй рӯзгор, ба ҷон омадан зи ғам, бишито
Агар бинолам, ҷоист аз ин анову азоб. *Сузани*
Агар зердасте дарояд зи пой,
Ҳазар кун зи нолиданаш бар худой. *Савдӣ*

3. фаръед қардан, садо баровардан, ғалогула қардан.

Зи нолиданӣ бӯху бонгӣ сипоҳ
Ту гуфти, ки хуршед гум қард роҳ. *Фирдавӣ*

НОЛИШ نالیش нола, оху вох, фарёбду фягон; дар нолиш даромадан нола сар кардан.

Хазрати зшон чун ин мешунидаанд, бетаваққуф худро ба чомаҳоб афканда, дар нолиш медаромаданд. *Садрӣ Зиё*

НОЛОҶ نالاج номувофиқ, номуносиб, носазовор, ношо-иста, номаяқул.

Гуфт: Эй ноҷа, чу ҳар ду ошиқем,
Мо ду зид бас ҳамраҳи нолоҷем. *Румӣ*

НОМ نام асоси вомони ҳозираи номидан.

НОМ 1. калимма, ки барои муайян кардани шахсе ё чизе кор фармуда мешавад; исм.

Бо кас набигӯй номи ту чист,
Қ-он ном ба ҳар забон доғ аст. *Анварӣ*
Номи фарвардин наёрад гул ба боғ,
Хона равшан кай кунад номи чароғ.*

НОМИ номӣ номи машхур, номи шухратдор; 2. маҷ. шухрат, овоза.

Ба тоифае ... хони неъмат вихода ва дасти карам кушода, толиби номанду мағфират. *Саъдӣ*

Басо номи неқун панҷоҳ сол,
Қи як номи зишташ кунад поймол. *Саъдӣ*

◇ **НОМУ** нагм обрӯ, эътибор, шараф, ном; *мук.* нагм (nangu nom).

Анвариро чу нагму ном бибурд,
Рафту даъии ному нагм овард. *Анварӣ*

نام نامى фарме омиде аз обрӯе эътибори парвое намоштан.

Ҳар кӣ дар завки ниш танг омад,
Сахт фориг зи ному нагм омад. *Шамсӣ Табретӣ*

НОМУ номус обрӯ, иззат.

Ному номуси маликро даршикаст
Қурии он кас, ки бо ҳақ дар шак аст. *Румӣ*

БА номи ... а) ба исми ..., тахти сарлавахан ..., ба уивони ...; б) ба исми ..., барои ..., махсус барои ...

Маншуро чу мутолиа кардаанд, ба номи қозӣ Қаромати мазкур буд. *Садрӣ Зиё*

В) ба шарафи ..., ба хотири ..., ба ёди ...

Салотине, ки ба номи онҳо муваззаш намудаанд,
Яхлӯ бар ҳаётанд. *Аҳмади Доғиш*

НОМ баровардан (ё даровардан, овардан) шухрат пайдо кардан, машхур шудан; **НОМ** бурдан бо овози баланд номи касеро ба забон овардан; ба таври рӯйхат ном гуфтан; номи касеро ба забон гирифтан, номи касеро зикр кардан; касеро ёд кардан.

Бар он сон, ки Рустам ҳаме ном бурд,
Зи хешони наздик сад баршумурд. *Фирдавӣ*

Бузургаш нахонанд аҳли хирал,
Қи номи бузургон ба зинти барад. *Саъдӣ*

НОМИ нек бурдан бо номи нек мурдан.

Дар роҳи ризон дӯст мурдаӣ,
Пиндор, ки номи нек бурдаӣ. *Шоҳин*

НОМ кардан ном додан, ном мондан, номидан.

Ба мазлумони Систонро ҷудоғона нимрӯз боистӣ
бад-ин сабаб Нимрӯз ном кардаанд.

«Таврихи Систон»

Мохро ҳар чӣ, ки ту ном кунӣ, фаҳр кунад,
Сарвро, каж ту бигӯӣ, накунад ҳеч нафир.

Шамсӣ Табретӣ

НОМ ниҳодан номидан, ном додан, ном мондан.

Ҳокимӣ, ҳар чӣ ту номаи нпхӣ, хушнудам,
Ҳокӣ пои ту, ки ҷони ту шакур асту сабир.

Шамсӣ Табретӣ

НОМ овардан *ниг.* **НОМ** баровардан.

Ва дигар, к-аз ин кор ном оварам,
Чунин лашкаро ба дом оварам. *Фирдавӣ*

НОМ бар *ях* навиштан (ё задан, барнигоштан, гумош-тан) фаромӯш кардан; маҳз кардан.

Ман аз васлат фуқаро то кай кушоям,
Чу ту номаи ба *ях* барменигорӣ. *Анварӣ*

НОМ *номи* *касе* *зар* *задан* номи *касе*, махсусан подшоҳро, бар пули ғилло ё нуқра сикка задан.

Ту шоҳи хубоннаву ман то рӯз бар рухсори ту
Ҳар шаб ба доруззарби ғам бар номи ту зар ме-
занам. *Анварӣ*

НОМА نامه 1. хат, мактуб, навишта, руқъа.

Номаи навишт ба назди кӯғволи ҳисор ва онро мӯҳр кард. *Асфӣ*

Гу мақун дарди дили ман, котиб, андар нома дарҷ,
Тоқати ин бор набвад ҳомли мактубро. *Ҷомӣ*

2. фармон, амри хаттӣ, ҳукми хаттӣ.

Фаристод нома ба ҳар кишваре,
Ба ҳар номдорею ҳар меҳгаре. *Фирдавӣ*

3. асар, китоб.

Пинҷухандан номан бостон,
Қи аз паҳланигон. зинад, қастон. ... *Ҷиҳлӣ*

4. рӯйхат, феҳрист.

Номаи айби қасон гирам, ки бархонӣ чу об,
Ним харф аз ҳомаи худ барнамеҳонӣ, ҷӣ суд?

Авҷадӣ

◇ **НОМА** *аъмол* *д.* рӯйхати корҳои неку бадест, ки одамон дар умрашон карда бошанд ва гуё фариш-тахон дасти ҷалу рост ба ҳисоб гирифта, рӯзи қиёмат ба дасти соҳибамон месупоридаанд.

Дар дилам нақш шуда номи тадони дарат,
Пас бувад номаи *аъмоли* маро мӯҳри қабул.

Ҷомӣ

НОМА *дил* гузориши аҳволи дил, аҳволи дил.

Ҳоли худ кас табаҳ мебинам,
Номаи дил сиёҳ мебинам, *Убайди Зоконӣ*

НОМА *сиёҳ* бадноми.

Аз номаи сиёҳ натарсам, ки рӯзи ҳашр
Бо фазии лутфи ӯ сад аз ин нома тай кунам.

Ҳофиз

НОМА *сиёҳ* кардан ба номаи амалҳои худ кирдорҳои бад навиштан; бадкирдорӣ кардан.

Эй ба номус чома карда сапед
Баҳри пиндори халку нома сиёҳ. *Саъдӣ*

НОМАВЗУН ناموزون 1. номутаносиб; 2. бевазн, вайрон-вазн (онд ба шеър).

Рӯзе Муътамад шеъре номавзун ба ман дод.

Авфӣ

НОМАЗБУТ نامزبوت ноустовор, нопойдор, нопоинда.

Аҳволи мамлакати Хуросон номазбут аст.

«Равзат-ус-сафо»

НОМАМНУН ناممنون ихтисор нашуда, кам карда нашуда; беҳад, беандоза.

Баъд аз ин аз аҷри номамнун бидеҳ,
Ҳар кӣ хоҳад, гавҳари макнун бидеҳ. *Румӣ*

НОМАРД نامرد 1. нокас, нолонқ; ноинсоф; 2. беғайрат; тарсончак.

Дамон Туси номарди нохушёр
Чаро лашкар орад ба сӯи ҳисор? *Фирдавӣ*
Номард занад ҳамеша лофи мардӣ. *Зарбулмасал*

НОМАРДУМ نامردم нокас, одами наст, ноодам.

Чу номардум овози мардум шунид,
Миёни хатар ҷои будан наид. *Саъдӣ*
Ҳазар зи суфӣёни шаҳру диёр,
Ҳама номардуманду мардумхор. *Ҷомӣ*

НОМАРЗИЯ نامرزيه муаннаси номарзӣ.

Ба гадорук ва талофии ин қазияи номарзия
Иштиғол намоям. «*Равзат-ус-саф*»

НОМАРЗӢ نامرزي нописандаи, номақбул, нофорам, номатбӯ.

НОМАРӢ I نامري диданишаванда, пинҳон, махфӣ.

НОМАРӢ II نامري рӯя накарда, диққат карда нашуда; ба ҷо оварда нашуда.

Аз маросими диловарӣ ва ҷалодат нуктаи номарӢ
Нагузост. «*Равзат-ус-саф*»

НОМАРӢБ نامرغب нофорам, номатбӯ, нописанд, дилнокаш.

Агарчи марғ хобе номарғуб ва осоише нохоҳон
Аст, ҳар оина хоҳад буд. «*Анварии Суҳайлӣ*»

НОМАСИӢ نامسيه бадамал, бадқор, табаққор, гунаҳгор.

Ман ари ошиқама ринду масту номасиӢ,
Ҳазор шукр, ки ёрони шахр бегунаҳанд. *Ҳофиз*

НАМАЪДУД نامعذود бешумор, аз ҳад афзун.

Ин ду зулфаш гирифтам аз сари даст,
Чанд карда ҳисоби намаъдуд. *Қамоли Хучандӣ*
Атфои намаъдуд дар он воқеа мафқуд гаштанд.
«*Равзат-ус-саф*»

НОМАЪМУР نامعمور нообод, хароб, вайрон.

Заминро як ваҷаб номаъмур надостданд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

НОМАҚБУЛ نامقبول нописанд, номаъқул, ғайри қобили қабул.

Музаҳрафоти номақбулу натоиҷи таъби номуста-
ҳими Зардуштро ... сабт намунад. «*Равзат-ус-саф*»

НОМАХРАМ نامحرم 1. ғариб, бегона; касе, ки аз вай дил-
пур нест, касе, ки сазовори маҳрамы нест.

Дари лаҳа бикшод бо ҳамламон
Зин дарду ин гавғон номахрамон. *Низомӣ*
Муддаи хост, ки оял ба тамошоғаҳи роз,
Дастӣ ғайб омаду бар синаи номахрам зад. *Ҳофиз*

2. касе, ки ба хонаи занон ва ҳавлини дарун дарома-
данӣ ӯ мумкин нест, касе, ки занон аз ӯ бояд рӯ пин-
ҳон кунанд.

НОМАХСУР نامخصور 1. бедевор, беҳисор; 2. маҷ. номаҳ-
луд, беҳаллу бешумор, беҳисоб.

Бо ғанойми номахсур ба дорулмулки Ғазнин му-
роҷаат намуд. «*Равзат-ус-саф*»

НОМБАРДОР نامباردار номдор, шўҳратнок, номовар; маш-
хур, маъруф.

Нигаҳ кард фарзандро Золи Зар,
Бад-он номбардори бозуру фар. *Фирдавӣ*
Зи шаш сад фузун буд панҷоҳу панҷ,
Ки пурдур шуд ин номбардор ганҷ. *Саъдӣ*

НОМВАР نامور номдор, машхур, маъруф.

Шунидастам аз номвар меҳтарон
Ҳама достонҳои Ҳомварон. *Фирдавӣ*

НОМДОР نامدار 1. машхур, маъруф, шўҳратнок; шариф,
наҷиб.

Амр аз номдорони асри худ буд. *Авфӣ*
Панҷоҳ тан аз номдорони Макка ва Мадина ба
худ ҳамроҳ кард. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

2. паҳлавон, қаҳрамон, дилер.

Бурун рафт бо номдорони хеш,
Гузид, диловар саворони хеш. *Фирдавӣ*

НОМЗАД نامزد 1. ном бурданшуда, муайян кардашуда, ба
назар гирифташуда (барон коре ё шўғле); 2. арусиш-
аванда; номзад кардан (ё гардонидан) а) таъин кардан,
ба иҷрои коре муайян намудан.

Яке лашкаре номзад кард шох,
Қашид он гаҳе Тур лашкар ба роҳ. *Фирдавӣ*

Агар қуввати тақдир ва идрок додаанд, ба сафо-
рат номзад гардонад. *Аҳмади Дониш*

б) ба аруси интиҳоб кардан; номзад шудан (ё гарди-
дан) а) таъин шудан, барон коре ё касе муайян шу-
дан.

Шуд аз девони қисмат ҳар касеро номзад чизе,
Ману ҷомӣ сабуҳи, зоҳиду дурди сахаргоҳи. *Ҷомӣ*

б) ба аруси интиҳоб гардида.

Ин турфа аруси покдомон
Шуд номзади ҳуҷастаномон. *Ҳилолӣ*

НОМИДАН ناميدان ном ниҳодан, ном додан.

НОМИЯ I ا. ناميه муаннаси номӣ II.

НОМИЯ II ا. ناميه 1. қувваи рӯяндагӣ, қувваи рӯш,
қобилияти рӯдан ба бондидан.

Ба дори шашқиҳат андохт муҳран айём,
Маҳалли номия дар чортоқи аркон кард. *Убайди Зоқона*

Аз қафаси номия ҷаст бурун рангу бу,
Байза шикаст оруз, бол кашид обу тоб. *Бедил*

2. маҷ. наботот.

Рустайн баркашида сар ба замин,
Номия гашта эътиқофнишин. *Низомӣ*

НОМОВАР نام آور *ниг. номвар.*

Зи гурдони ҷангию номоварон
Чу Бахрому чуи Занган Шоварон. *Фирдавӣ*

НОМУБОРАК نامبارک шум, бехосият; бадбахт; бадбахти-овар.

Номуборақ хандаи он лола буд,
Қ-аз даҳони у саводи дил намуд. *Румӣ*

НОМУВАЧҚАҲ ناموجه нораво, нописандида, номаъқул, номатбуъ, дилночасп.

Ба маҳ он рух чаро кунам ташбех,
Тарки ташбеҳи номуваҷҷаҳ бех. *Ҷомӣ*

[Қабутар] бар фикри нотамому ҳаёли номуваҷ-
ҷаҳи худ вукуфе тамоҳ ёфт. «*Анвори Суҳайлӣ*»

НОМУВОФИҚ ناموافق мувофиқат накунада; посозгор.

Эй бахти номусоид, боре ту худ чӣ чизӣ?
В-эӣ ёри номувофиқ, охир ту бо кӣ монӣ?

*Анварӣ***НОМУКАРРАР** نامكرر такроринашаванда, ҳамеша нав, до-мо тоза.

Як қисса беш нест ғами ишқу ин аҷаб,
Қ-аз ҳар забон, ки мешунавам, номукаррар аст. *Ҳофиз*

НОМУЛОИМ ناملايم 1. номуътадил, ноҳамвор; 2. нолоик, номуносиб; саҳт, аифт; дурушт.

Чунки суҳан номулоим аст, мабод, ки ба самъи
муборақ гарон ояд. *Аҳмади Дониш*

НОМУНСИФӢ نامنصفӣ ноинсофӣ, беадолатӣ, бедодӣ.

Ба хуну моли мардум чанд кӯшӣ,
Ман номунсифӣ то чанд нӯшӣ! *Носири Хисро*

НОМУНТАИШ نامنتعش беқувват; камҳаракат.

Ин шундам лек пирӣ муртаиш,
Дастларзон ҷисми ту номунтаиш. *Румӣ*

НОМУРАТТАБ نامرتب бетартиб, парешон.

Афъоли у номуҳазааб ва номураттаб аст. *Авфӣ*

НОМУРМАД نامرمد бе рамад, бе дард (дар бораи ҷашм).

Модеҳи хуршед маддоҳи худ аст,
Ки ду ҷанмам равшану номурмад аст. *Румӣ*

НОМУРОД نامرود ноком, ноумед, ба муроду мақсад нора-сида; бадбахт.

Чун мурод номурудон омад, у ҳамвора бод,
Бар муроди у мадор ин гунбади давворро. *Ҷомӣ*

НОМУСОИД نامساعد мусоидат накунада, номувофиқ, но-созгор.

Эй бахти номусоид, боре ту худ чӣ чизӣ?
В-эӣ ёри номувофиқ, охир ту бо кӣ монӣ? *Анварӣ*

НОМУСТАҚИМ نامستقيم қач; маҷ. нодуруст, норост; но-савоб.

Суҳани номустақим меғуяд. *Лофӣ*

НОМУСТАҲСАН نامستحسن нописанд, нофорам, номаъқул.

Ҳеҷ амре номустаҳсан аз ман содир нагардад.

*«Равзат-ус-сафо»***НОМУТАНОҲӢ** نامتناهي бепоён, бенитико, бениҳоят.

Эътимоду истиғзори маъ... ба фазли номутано-
ҳии у буд. «*Равзат-ус-сафо*»

Гуфтаи: Дар ин таърифи умури номутаноҳӣ до-
хил аст. «*Хористон*»

НОМУШТАБЕҲ نامشبه ошкор, сареҳ, возеҳ.

Фикри худро гар кунӣ таъвил бех,
Ки кунӣ таъвилӣ он номуштабех. *Румӣ*

НОМУҚИН ناموقن яқиннакунада, қонлашаванда, боар-накунада.

Гарчи дар имону дин номуқинам,
Лек дар имони у бас муминам. *Румӣ*

НОМУҲАЗЗАБ نامهذب тарбиянадида.

Афъоли у номуҳазааб ва номураттаб аст. *Авфӣ*

НОМӢ I نامӣ номдор, номвар, машхур, маъруф, овозадор.

Ҷоман Қаъбаро, ки мебӯсанд,
У на аз кӣрмӣ пила номӣ шуд. *Саъдӣ*

Яке аз афозилони номии Хуросон буд, уро аз ҷум-
лаи маҳсусонӣ амир Алишер мешумурданд. *Восифӣ*

НОМӢ II a. نامى нумувкунада, руянда, сабзанда; рустанӣ.

Он кӣ таърифиш шаҳаншаҳ худ кунад,
Ҷомиду номини сад мурвақ занад. *Румӣ*

НОМУС ю. ناموس 1. обрӯ, шараф, қадру izzat; исмат.

Ҳарчанд ба дасти нури Дастон шуд
Номус шикаста мулки Туронро. *Мусаввӣ*
Пардаи номуси бандагонро ба гуноҳи фоҳиш на-
дарад. *Саъдӣ*

2. овоза, шӯҳрат.

Гуяд: Хоқонӣ, ин ҳама номус ҷист?
На ҳар кӣ ду байт гуфт, лақаб зи хоқон барад. *Хоқонӣ*

НОМУӢ نامويه науст зане, ки беш аз як шавҳар надидааст ва уро бисёр дуст доштааст.

Савлате у дар он сафе н-овард,
Зани номуӢ барканад аз мард. *Саной*

НОМУҲТАРАЗ نامحترز дур карданашаванда, радлашаван-да, ғайри қобили пешгирӣ.

Пас ба дандон бегуноҳонро мағаз,
Фикр кун аз зарбати номуҳтараз. *Румӣ*

НОМЧӢ(И) نامچوي касе, ки толиби номи неқ аст, далер, шучоъ.

Писар буд мар-уро яке хубрӯй,
Хунарманду ҳамчун падар номчӯй. *Фирдавӣ*

НОН نان 1. хӯроке, ки ордру ҳамир карда ва завола гн-рифта дар танӯр мепазанд.

Як ман нон ба се дирам шуд. «*Таърихи Наршахӣ*»
нони самини нони ғафси фаҳида.

Қашкин нонат накунад орзу,
Нони самини хоҳӣ гирду калон. *Рӯдакӣ*

нони тнхӣ нони хушк, нони бечиз, танҳо нон.

Рудан танг ба як нони тнхӣ сер шавад,
Неъматӣ рӯи замин пур накунад дидан танг. *Саъдӣ*

нони фахфара ноне, ки аз сабӯси орди гандум ё чав пухта шудааст; ноне, ки аз ҷириши орди гандум ё чав, яъне орди аз сабӯс ҳосилшуда, пухта мешавад.

Он яке меҳурд нони фахфара,
Гуфт соил: Чун бад-ин дорӣ шара? Румӣ

2. маҷ. хуроқ, ғизо.

Мудом, эй нури чашмам — Мушфиқӣ, аҳли вафо
мебош,

Хуҷарро пеша медору ба зури хеш меҳур нон!
Мушфиқӣ

♦ нони оташрӯй киноя аз офтоб; нони Харчанг киноя аз Моҳ, ки дар бурҷи Саратон (Харчанг) бошад; нони ҳалоли ноне, ки ба меҳнат ба даст дароварда шудааст.

Тарсам, ки сарфас набарад рӯзи бозкост
Нони ҳалоли шайх зи оби ҳароми мо. Ҳофиз

нону намак киноя аз меҳмондорӣ ё эҳсон, ки нисбат ба дигаре карда мешавад.

... Ки эй чашмҳои маро мардумак,
Яке мардумӣ кун ба нону намак. Саъдӣ

ду нони гарму сард киноя аз офтоб моҳ.

Дар матбахи фалак ки ду нон аст гарму сард,
Ғам беҳ наволави ману хуни ҷиғар маро. Ҳоқонӣ

нон бардоштан киноя аз нон хурдан.

Чу нон бардошти, хонро маяндоз,
Намак хурдӣ, намакдонро маяндоз. Ҳилолӣ

нон гуфтани чон додан киноя аз қаҳтино хушксолин сахт.

Чунон нон кам шавад дар хони даврон,
Ки гуяд одаи нону диҳад чон. Чомӣ

Муяссар нашуд дидани рӯи нон,
Басе халқ нон гуфта доданд чон. Сайидо

нон хурдану намакдон шикастан кўрмакӣ кардан, ҳақношиносӣ кардан; нони пухта доштан дорон ҳама ҷиз будан.

Сипеҳр нони маро пухта дошт чун хуршед,
Агар чу моҳ ба қурсе мадор доштаме.

Заҳири Форёбӣ

нон дар анбони касе ниҳодан касеро аз хона рондан.

Ништам, то ҳаме хонам ниҳодӣ,
Равам, чун нон дар анбонам ниҳодӣ. Низомӣ

НОНАВАРД نانورد волонк, он ки шобён нест.

Кунун гарон шудаму сарду нонавард шудам,
Аз он сабаб ки ба ҷизе ҳамебишумам вард. Кисоӣ

НОНБО نانبا ниг. нонво.

Қавомӣ, туй шонре, ки меғуфтӣ:
Ба шаҳри шеър манам нонбон нонсухан, Қавомӣ

НОНБОШОН نانباشон ниг. нонво.

Чӣ нонҳо пухтаанд, эй чон, бурун аз васфи нон-
бояҳо. Шамси Табрэзӣ

НОНВО نانوا нонлаз; нонфуруш, хаббоз.

Ин аз ин ҷо гуяд он хаббозро:
Ин Умарро нон фуруш, эй нонво. Румӣ

НОНИЮШОН نانويوشан ногаҳон; беҳабар, ношунанда

Ногаҳонам дӣ ҳаёли рӯи ӯ омад ба чашм,
Нониюшон душ нуши васли ӯ омад ба гӯш.

Мастуди Саъд

НОНКЌР نان کور кўрмак, носинос, ношукр.

Хор дои оиро, ки хурмо дидай,
З-он ки бас нонкўру бас нодидаем. Румӣ

НОНХЌРИШ نانخورش ҷизе, ки бо нон хўрда мешавад,
монанди гушт, панир, ҷурғот ва ғ.

Яке нонхўриш ҷуз пиёзе надошт,
Чу дигар касон баргу созе надошт. Саъдӣ

Якбора лу нонхўриш бар хон ниҳода будӣ.

Аҳмади Доғиш

НОПАДИД نانديد гонб, пинҳон, диянашаванда.

Яке жарф дарёёст, бун нопадид,
Дари ганҷи розаш надорад қалид. Фирдавӣ

Дар миёни меҳнати бисёр гаштам нопадид,
Аз ғаму андешаи бисёрӣ у табдир чист? Анварӣ

НОПАЗИРО نانپازيرا қабуликунанда.

Қавми дигар нопазиро турш хом
Нокисон сармайд таммалкалом. Румӣ

НОПАЙДО نانپيدا ҷизе, ки дида намешавад, пинҳон, дида-
нашаванда.

Мақоми васл ноёб аст, роҳи сатӣ нопайдо,
Чӣ мекардем, ё раб, гар набудӣ норасиданхо?!

Бедиа

НОПАРВО نانپروа бепарво, беғам.

Ед бод он, ки руҳат шамъи тараб меафрухт,
В-ин дили сухта парвонаи нопарво буд. Ҳофиз

НОПИДРОМ نانپدرام нофрам, нохуш, бад, ғайри маъқул,
дилноҷас.

НОПИСАНД نانپسند номаъқул, нофрам, бад; нописана
омадан бад воқеъ шудан; бад намудан.

Лукмонро гуфтанд, ки адаб аз кӣ омӯхтӣ? Гуфт:
Аз беадабон, ҳар чӣ аз эшон дар ҷазар нописанд
омад, аз феъли он парҳеز кардам. Саъдӣ

НОПОЙДОР نانپيدار 1. сустбунёд, ноуствор; бевафо.

Ери нопойдор дўст мадор,
Дўстиро напояд ин ғаддор. Саъдӣ

2. бебаҳо, бедавом, фонӣ.

Ва то ин ҷо аз ҳақиқати матон нопойдори дунья-
вӣ баршумурдем. Аҳмади Доғиш

НОПОК نانپاک олула, чиркин; маҷ. бадахлоқ, бадкор.

Нишонӣ бадандешу нопок зан
Бигуфтанд бо шоху бо анҷуман. Фирдавӣ

Ту пок бош бародар, мадор аз кас бок,
Зананд ҷомаи нопок гозури бар санг. Саъдӣ

НОПУХТА نانپخته 1. ҷизе, ки пухта нашудааст, хом.

Бихон ҳар чӣ хонӣ ва лекин тамом,
Ки попухта некутар аз нимхон. Хисрави Деҳлявӣ

2. маҷ. одаи бетаҷриба, ноозмуда.

НОР I نانر шакли кўтоҳшудаи анор.

Май оварду нору турунчу бихӣ,
Зидуда яке ҷомӣ шоханшаҳӣ. Фирдавӣ

Зи бас аҳли ҷаҳон хуни ядигар хўрданд,
Сари сипеҳр ба нори макида менавад. Сайидо

НОР II *а.* نار оташ, шўълаи оташ.

Писандй, ки шахре бисўзад ба нор,
Агарчи сароят бувад дар канор. *Савдй*

На аввал монд, на охир маро дар ишқи он фохир,
Ки ҳаргиз ишқ бом асту мухаббат мисли нор омад.
Шамси Табризи

нори маҷусй оташи зардуштй, оташе, ки оташпарастон барои ибодат меафрўхтанд; *аҳли нор* аҳли дўзах, дўзахй.

Рибохора зи аҳли нор бошад,
Кучо аз худд бархурдор бошад! *Носири Хисрав*

НОРА *наре* забони тарозу; санги каппон, санги тарозун калон.

Зи бас бар сохтани зарраш, ба ҷон модеҳон хазмон.
Зи нора бигсалад каппон, зи шохин бигсалад палла.

Фаррухӣ

НОРАВОН ناروان норинҷ; бебарор; маҷ. бад.

Зи кори хеш тааҷҷуб хамекунам, ё раб,
Чӣ норавон фурубаства корхо дорам. *Анварӣ*

НОРАНГ *х.* نارنگ як меван мамлакатҳои гарм, ки навъе аз афлсуи буда, гирд ва турш аст, пустаи ғофс ва зард буда, чуқурчаҳо дорад.

Ҳамеша то ба тичорат зи Марву Шаҳҷон кас
Ба сун Омолу Сорй бисерад норанг.

Заҳири Форёбӣ

НОРАНҶ||НОРИНҶ نارنج *шакли срабишудай норанг.*

Монам ба кўдаке, ки зи норанҷ каффа сохт,
Пиндошт, к-у тарозун зарри пёр кард. *Ҳоқонӣ*

НОРАСИД||НОРАСИДА نارسيده 1. он ки ханўз на-омадааст, нарасидааст; 2. хом, нолухта (дар боран мева ва ғ.); 3. хурдсол, ноболон.

Чу Афросиёбаш ба Ҳомун бидид,
Шигифтид аз он кўдаки норасид. *Фирдавсӣ*

Ба пешн ҷавон омаду зад навид
Аз он хубрух духтари норасид. *Савдо*

4. *маҷ.* хом, камақл, бо ақли норасо.

Зад шайхн норасида зи ишқи ту таънаам,
Девонаро зи сарзаниши кўдакон чӣ бок? *Ҷомӣ*

НОРАСО ناراسа ба мақсад нарасанда; суст, занф.

Ба зерн чарх охи норасоро нест тасдире,
Набояд баҳрамандй аз нишон тирн ҳавонро.

Сайидо

НОРВАН نارون як навъ дарахти зебои бемеваи серсоя, ки баргҳои дандонадор буда, ҷўбаш хеле сахт аст.

Ман мевадори ҳикматам аз нафис нотика
В-эшон зи рўи номия ҷуз норван наям. *Ҳоқонӣ*
Чун норвани ту шохн бед аст,
Ё сурхгулат чаро сафед аст? *Шоҳин*

НОРВАНҚАД نارونقд он кӣ қаддаш мисли дарахти нор-ван рост ва мавзун аст.

Паридидор хуре норванқад,
Дарирафтор хуре ёсминқад. *Сўзани*

НОРВОН ناروان *ниг.* норван.

Норванкирдорқад аст он, ба лаб ҷун нордон,
Нордон дорад сиришкам бар фироқи норвон. *Азрәкӣ*

НОРГИЛ *х.* نارگيل 1. дарахти чормағзи ҳиндӣ, ки баланд ва ба монанди дарахти хурмоғ; 2. меван ин дарахт, ки калон буда, пучоки ғофсе дорад ва дар дарунн он обе ҳаст, ки мисли шир ва ширин аст; *аҳли нор* ба дастн бузина аст *зарб.* чизи хуб дар дастн сохибаш намешавад.

НОРДОН I ناردان донан анор; шираи анор, оби анор.

Рухонаш чу гулнору лаб нордон,
Зи симин бараш руста ду нордон. *Фирдавсӣ*
Гар дарди дил қавй шавад тоби табфазой,
З-ин гулшакар маҷуӣ, аз он нордон махоҳ. *Ҳоқонӣ*

НОРДОН II نارदान оташдон.

НОРДОНА نارदानه 1. донан анор; 2. киноя аз лаби маъшука.

Лаби соқй чу нўш нўш кунад,
Нўдл аз он нордона бистонем. *Ҳоқонӣ*

НОРИНҶ نارنج *ниг.* норанҷ.

НОРИЯ *а.* نارية муаннаси норй.

То бидонад, к-он ҳабли нория
Дар тариқат нест илло ория. (!) *Румӣ*

НОРОСТ ناراست ғайри рост, қач.

Агар ростӣ хоҳй аз вай, хатост,
Ки норост ҳаргиз нағаштаст рост. *Ҳочу*

НОРОСТТАБЪ ناراستطبع қачтабиат, бадтинат.

Диям аз сўхбати норосттабён, рўзгоре шуд,
Гурезон аст ҷун тире, ки берун аз камои ояд.

Сайидо

НОРОСТХУ ناراستخو он кӣ ба норостй одат кардааст; бадкор, норосткор, ҳаромкор.

Савум — қачтарозуи норостху,
Зи феъли бадаш ҳар чӣ доил, бигу. *Савдй*

НОРИПСТОН نارپستان зан ё духтаре, ки пистонхоиш баромада ва гирд монанди донан анор бошад.

Бутн норипстон ба даст оварад,
Ки бар нори бустон шикаст оварад. *Низомӣ*

НОРУ نارو як навъ паррандаи ҳушовоз монанди булбул.

Гули сурху пари теҳу, гули зарду пари нору,
Ба шери ишқ ин ҳар ду, кунанд ин ҳар ду тан даъвй.

Манучехрӣ

НОРӢ *наӣ* 1. мавсуб ба нор II; 2. оташин, шўълавар.

Ҳастанд ҷуз ту ин ҷо устоди шонрон худ
Бо лафзҳои мой, бо табъҳои норӣ. *Манучехрӣ*

3. ҷаҳаннамӣ, дўзахӣ.

Ту намедонӣ, ки хасмонат киянд,
Норӣён хасми вучуди хокианд. *Румӣ*

НОРЧИЛ نارچيل *шакли срабишудай норгил.*

НОС *а.* ناس инсон, одам; халқ, мардум, мардумон.

Ба худ ҷун омадӣ аз хиҷлати нос,
Ба хотир дошӣ он розро пос. *Нозим*

НОСАБУР ناصبور бесабр, бетокат, он кй бурдбор нест.

Мард, к-аз сайл носабур афтад,
Тири у аз нишона дур афтад. *Низомӣ*
Рузе, ки фирок аз ту дурам созад,
Дар ҳаҷри рухи ту носабуррам созад. *Ҳофиз*

НОСАВОБ ناصواب нодуруст, ҳато.

Аз кирдори носавоб дурӣ ҷуел. *Авфӣ*
Ҳар кӣ тааммул накунад дар ҷавоб,
Бештар ояд суҳанаш носавоб. *Саъдӣ*

НОСАЗО ناسزا 1. нолонк, пононста, номуносиб; кори нолонк.

Ҳамеша хирадро ту дастур дол!
Бад-у ҷонат аз носоао дур дол! *Фирдавӣ*

2. бадкирдор; нолонк.

Носазоеро, ки бини бахтёр,
Окилон таслим кардад ихтиёр,...
Бон, то дасташ бибандад рӯзгор,
Пас ба коми дӯстон мағаш барор. *Саъдӣ*

3. тапи беҳуда; дашном.

Манъ то кай зи носоан рақиб,
Ҳар ҷӣ уро сазост, меғам. *Ҷомӣ*
носозо гуфтан ҳарза гуфтан, суҳанони беҳуда гуфтан;
харфи зишт гуфтан, ҳақорат кардан.

Биб-қоя аз дашном додаи... дақиқае бознаме-
истодад, носоаҳо меғуфтанд. *Садрӣ Зиё*

НОСАЗОВОР ناسزاوار нобоб, нолонк, номувофиқ; бевриш, камқимат.

Бад-он бебаҳо нозазовор пӯст
Падид омад ови думшан зи дӯст. *Фирдавӣ*
Гарат хун маи омад нозазовор,
Ту хун неки хеш аз даст мағзор. *Саъдӣ*

НОСАРА ناسره 1. қалбақӣ, норивоч, нософ (дар боран пул).

Ёр мағруш ба дунё, ки басте суд накард,
Он кӣ Юсуф ба заре носара бифрухта буд. *Ҳофиз*
Молик ба дираме чанд носара, ки дар киста дошт,
Юсуфро аз бародарон харид. *«Равзат-ус-сафо»*

2. маҷ. нолонк, паст.

НОСЕҲ ا. ناصح насихатгӯӣ, насихатгар, панддиҳанда.

Носеҳон фармуданд, ки чун ба мартабаи салтанат расиди, ин ҳама тавозуъ ҳоҷат нест.
«Равзат-ус-сафо»

Носеҳо, ақл аз муқомони сари кӯяш маҳоҳ,
Мо ҳама девонаем ин ҷо, касе оқил кучост?
Ҳилолӣ

НОСИПОС ناسپاس кўрнамат, ношукр, шукриношинос, ҳақношинос.

Ба иттифоқи хирадмандон сағи ҳақшинос беҳ аз одами носипос. *Саъдӣ*

Носипосро ба худ роҳ мадеҳ. *Зарбулмасал*

НОСИТУДА ناسيتوده ниг. носутуда.

НОСИХ I a. نسخ порчан афрешини зарбоф ё нуқрабоф.

НОСИХ II a. نسخ 1. лағқунанда, аз байн баранда.

Дастбурде намулданд, ки носихи дostonи «Рустами Дoston» ва «Сому Наримон» гаит. *«Равзат-ус-сафо»*

2. нусхабардор, нависанда, котиб.

Носихи нусхан саҳифан боғ
Қард мансух таблаи аттор. *Убайди Зоконӣ*

НОСИЯ a. ناصية пешонӣ; рӯй, чеҳра, симо.

Бар ояте, ки омада дар шони кибриё,
Андар мёнги носияи у мубайян аст. *Анварӣ*

Осори саодат ва наҷобат дар носияи ту мушоҳида мекунам. *Авфӣ*

НОСОЗ ناساز номувофиқ, нобоб, нолонк, нописандида; зинг, бад.

Ба наздики хоҳар хиромид зуд,
Қи он ҷойгаҳ кор носоз буд. *Фирдавӣ*
Ҳар ҷӣ хаст, аз комати носози беандоми нест,
Варна таширифи ту бар болон кас кӯтоҳ нест. *Ҳофиз*

НОСОЗГОР ناسازگار номувофиқ, муҳолиф; бадбахт, беголе.

Ҷаҳондори хунрез носозгор
Накард эҷ ёд аз бадӣ рӯзгор. *Фирдавӣ*

НОСОЗӢ ناسازى номувофиқӣ, муҳолифат; зингӣ, бадӣ.

Шуд фалак дар садади маъракаи носоӣ,
К-аз дили қудани мо шавки тамошо бархост. *Сомб*

НОСОНБ ناسائب нодуруст, носаҳеҳ, норост.

Калила гуфт... Ман аз бидоятӣ ҳол ин ҳама ме-
дидам..., ту, Димна, ба раъи заиф ва тадбири но-
сонби худ мустаҳзир. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

НОСОЛХҶРДА ناسالخورده ҷавон.

...К-аз ин шохи носолхҷрда ҷавон
Чароed пурдарду хастаравон. *Фирдавӣ*

НОСУР a. ناسور назҳим кўҳнаи ҳамеша чиркдиҳанда, заҳми илҷопазир.

...Ки ҷуния дору ҷунон носуру
Ҳаст дархур аз пай майсуру. *Румӣ*

Ба боғи даҳр бишӯ даст аз таровати айш,
Қи хаст шабнами субҳаш чакидани носу. *Бедил*

НОСУТ a. ناسوت d. олами ҷисмонӣ, дунё, ин ҷаҳон; инсонӣ, одамӣ; *муқобили* лохут.

Маҳрами нусути мо лохут бод,
Офарин бар дасту бар бозут бод! *Румӣ*

НОСУТУДА||**НОСИТУДА** ناسيتوده нописандида, номаъқул; бадқор, бадамал.

Гуфт: Дар насли нусутудан мо
Ҳаст як хислат озмулдан мо. *Низомӣ*

НОСУФТА ناسفته суроҳ карданашуда; суроҳнашуда; маҷ. беайбу нуқсон.

Зи нусуфта гаъзар се духтари буд.
Набудаш лисар, духтар афсарш буд. *Фирдавӣ*
Як дон а ёкути сурх аст ва нусуфта аст.
«Маҷмаъ-ул-ансоби»

НОСӢ a. ناسى фаромушқунанда, фаромушхотир.

Бори дигар суҳт пар, волас бичаст,
Боз кардаш хирси дил носиву маст. *Румӣ*

НОТАВОН ناتوان касе, ки тавоноӣ надорад, суст, заиф, беқувват, беқудрат.

Таҳаммул кун, эй нотаваон, аз қавӣ,
Қи рӯзе таванотар аз вай шаваӣ. *Сатъдӣ*
Эй ҷарх, бәсе ситам ба ҷонам кардӣ,
Бисёр забуну нотаваонам кардӣ. *Савдо*

НОТАВОНӢ نوتاونى сустӣ, заъф, беқувватӣ.

НОТАМОМ ناتمام нопурра, нокомил; нуқсоннок.

Бар фикри нотамому ҳаёли номуваҷҷахи худ ву-
куфе тамом ёфт. *«Анвори Суҳайлӣ»*

НОТАР ناتر хушк, қоқ.

Ду аз оби рӯшан саросар будӣ,
Мленә яке хушку нотар будӣ. *Фирдавӣ*

НОТАРОШИДА ناتراشیده 1. тарошиданашуда; муъш расида.

Фитода дар он паҳн дашти дурушт
Сари нотарошида ҷун хорпушт. *Фирдавӣ*

2. маҷ. дағал, беодоб, ҳом.

Ба як нотарошида дар маҷлисе
Биранҷад дили хушмандон бәсе. *Сатъдӣ*

НОТИҚ ا. ناطق нутқкунанда, гуёнда, гапзанаанда.

Дар хитоби одамай нотиқ будӣ,
Дар навои тӯтиён ҳозик будӣ. *Румӣ*
Нотиқ он кас шуд, ки аз модар шунд.

Зарбулмасал

НОТИҚА ا. ناطقة 1. муъаннаси нотиқ; 2. қувван суҳангӯ;
қобилияти нутқ қардан.

Бас қунам ин гуфтани бошам ба сидқ
Мустамаи нотиқаи ҷонқазо. *Шамсӣ Табретӣ*

Нотиқаи банд куну ҷамъ бош,
Варна замири ту парешон шавад. *Шамсӣ Табретӣ*

НОТУР ا. ناتور ниг. нозур.

Ҷаҳондида пире бар ӯ баргузашт,
Ҳамагӯфт хандон ба нотури дашт. *Сатъдӣ*

НОУМЕД ا. نوميده маънос, касе, ки умедро аз даст додааст.

Ба ҳангоми талхӣ машав ноумед,
Ки абри сияҳ зояд оби сафед. *Сатъдӣ*

НОҶ ا. ناف 1. чуқурчан миёни шикма, ки нишони банди бу-
ридашудан сурра аст; 2. маҷ. миёни ҳар чизе; **ноғи рӯз**
миёни рӯз.

Хайман Лайлист дар дашти баёзи мардумак,
Боз ноғи рӯз равшан шуд, дили шаб ошкор.

Низомӣ

ноғи шаб миёни шаб; **ноғи ҳафта** рӯзи сешанбе; **ноғи олам** киноя аз шаҳри Макка.

Қадам бар сари ноғи олам ниҳод,
Басо ноғи, к-аз ноғи олам қушод. *Низомӣ*

ноғи осмон киноя аз қутби фалак; **ноғи буридан** (ё за-
дан, **тиридан**) ба чизе умр ба сар бурдан бо чизе
мас, бо шодӣ ё бо ғам.

Ноғи маро ба нағмаи ишрат буридаанд,
Чун най намезиям нафасе бе таронае. *Соиб*

ноғи ману ту ба ҳам набурдаанд маҷбур нестем, ки
ҳамеша бо ҳамдигар як ҷо бошем.

Чун тира шуд акнун маи соғи ману ту,
Модар на ба ҳам бурид ноғи ману ту. *Азрақӣ*

ноғ бар замин гузоштан (ё ниҳодан) дигар шудани
вазъияти аъзоҳои даруни шикма дар натиҷаи бардош-
тани бори вазнин; зӯр омадан.

Меғузорад ноғ аз хуршеди тобон бар замин,
Гар фалак бардорад ин боре, ки бар дӯши ман аст. *Соиб*

ноғ бар ғам задан вақти зиёди умро бо ғаму ғусса
гузарондан.

Ноғи ту бар ғам задам, ғам маҳур, Хоқонӣ!
Қ-он, ки ҷаҳонро шинохт, ғамқада шуд ҷони ӯ. *Хоқонӣ*

НОҶА ا. نافة халтачан мушқдор, ки аз ноғи оҳу ҳосил ме-
шавад; хушбуни аз ноғи оҳу тайёр кардашуда.

Сунбӯл сари ноға боз карда,
Гул даст ба ӯ дароз карда. *Низомӣ*

◇ **ноға** қушодан хушбӯя паҳн қардан.

Аз зулфи ту ноғаҳо қушодем,
В-аз лаъли ту шурбоҳо қанидем. *Анварӣ*
ноғани мушро чӣ **тару** чӣ **хушк зарб**. тарию хушкӣ
хушбуни мушроқам намекунад.

НОҶАҚУШО||**НОҶАҒУШО** ا. نافة کشا||**нағи** паҳнкунадан
хушбӯй, мушқбӯ, хушбӯ.

Зи баҳри зинату зеби муҳаддароти фалак
Замона ноғажушо шуд, сипеҳр — ғолиясо. *Убайду Зоконӣ*

НОҶАРЗОН ا. نافرزان беилм; беақл, беҳирад, нодон.

Муҳоллифони ту бефарраханду бефарҳанг,
Муодилени ту ноғарруханду ноғарзон. *Баҳромӣ*

НОҶАРМОН ا. نافرمان итоатнакунанда, саркаш.

Чун муддате чанд баромад, духтар бадхӯ буд ва
ситезаҷӯ ва ноғармон. *Сатъдӣ*

НОҶАРРУХ ا. نافرغ безеб, зинстру.

НОҶАРРУХАХТАР ا. نافرغ اختر бадбаҳт, бетолет, манхус.

Аз ин ноғаррухатар меҳаросам,
Қийс талғаташро мешиносам. *Низомӣ*

НОҶАҶАХТА ا. نافرخته бадхӯй ва зинструй, густох ва
беодоб.

Зишту ноғарҷахтату ноғибхрадӣ,
Одамируню дар ботин дадӣ. *Тайёни Марғазӣ*

НОҶАРҶОМ ا. نافرجام бенатиҷа, беасар, беғонда; бадқоибат.

Бода дардеҳ, чанд аз ин боди ғурур,
Хок бар сар нағиси ноғарҷомро! *Ҳофиз*

бахти ноғарҷом толен бад, бахти бад.

Ин ду низам бар гуноҳ анғехтанд:
Бахти ноғарҷому ақли нотамо. *Сатъдӣ*

НОҶАЧИН ا. نافة چين чинандан хушбӯй, хушбӯибахш.

Насими баҳорӣ дар ақсои Чин
Шуд аз ноғи оҳуи Чин ноғачин. *Ҳоҷу*

НОҶАҲМ ا. ناهم нодон, беақл.

Дарс агар мушқил бувад, ноғажмо хоб оварад.*

НОҶЕЪ ا. ناهج фонданок, судманд, мағфиятнок, боғида.

Хайрот баъзе шариф бувад ва баъзе мамдӯх ва
баъзе ноғеъ. *Насриддини Тусӣ*

Ва оби вай ноғеътарини ва сабуктарини обхост.
«Pasat-us-safot»

НОҶИЗ ا. ناهز ҷоришаванда, ба таври қатъӣ иҷрошаванда.

Бар азиямати ноғиз аз он ҷо барнишаст. *Авфӣ*

Агар ҳалок писандӣ вагар бақо бахшӣ,
Ба ҳар ҷӣ ҳукм кунӣ, ноғиз аст фармонат.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

НОФИР *а.* نافر нафраткунанда; раманда, тарсанда.

Чавоне хирадманд аз фунуни фазоил ҳаззе во-
фир дошт ва таъбе нофир, чунон ки дар маҳофили
дониишмандон нишастӣ, забони сухан бибаств. *Саъдӣ*

НОФИХ *а.* نافيخ пуфкунанда, дамада.

Дар он шаҳр сокини доре ва нофиҳи норе намонд.
«Равзат-ус-сафо»

НОФИ *а.* نافي нафйкунанда; дуркунанда, радкунанда.

Завъи ҷон омад, намонд, эй мустазӣ,
Лозиму малзуму нофи(ю) муқтазӣ. *Румӣ*

НОХАЛАФ ناخلف ноасл, разил; фарзанди ноқобил, касе,
ки шобни падару модари худ нест.

Дереғаш махӯр бар ҳалоку талаф,
Ба ҳеш аз падар мурда беҳ нохалаф! *Саъдӣ*

Падарам раъзан ризвои ба ду гандум бифрӯхт,
Нохалаф бошам, агар ман ба ҷаве нафрӯшам.

Хофиз

НОХАШ ناخوش ниг. нохуш.

НОХАШӢ ناخوشى ниг. нохушӣ.

НОХИРАДМАНД ناخردمند надон, беақл.

Ба дониш, ки бо кунӣш ёр нест,
Ба ҷуз нохирадмандро кор нест. *Ҷомӣ*

НОХОНДА ناخوانده 1. касе, ки дарс на хондааст; 2. даъ-
ватнашуда, таклифнашуда.

Маро гуфт: Меҳмони нохона ҳақӣ
Қамарҷеҳри қоғи муқаввас ҳаҷоҷиб. *Манучеҳрӣ*

НОХОСТ I ناخواست касе, ки аз ҷояш хеста наметавонад,
заминگیر, очиз, нотавои.

НОХОСТ II ناخواست талабнашуда, хостанашуда; ба ноҳох,
аз ғайри хоҳиш ва талаб.

Салла бар сар-бар дарахтистонашон
Пур шудӣ ноҳост аз мевафишон. *Румӣ*

Ноҳостро баҳона басест. *Зарбулмасал*

НОХОХ ناخواه бемайл, беирода, талабнакарда.

Он кӣ оқил буд, азии роҳ кард,
Азии роҳи мушкили ноҳох кард. *Румӣ*

НОХУБ ناخوب бад, зинт.

Ҷӣ ноҳуб аст дидори бузургон,
Шудан ҷун Юсуф андар ҷанги гургон.

Носири Хисрав

НОХУДО ناخدا киштибон, киштирон, ронандан киштӣ.

Зӣ тахтапораам, эй ноҳудо, ҷӣ менурсӣ?
Фалак кашиди зи гирдоб бар канорам сахт. *Бедӣ*

Эй ноҳудо, ту лағгарӣ киштӣ зи сарб кун,
Баҳри муҳити ишқ аҷаб бекарона аст. *Туграл*

НОХУДОТАРС ناخدا ترس касе, ки аз ҳудо наметарсад.

Саб(б)оҳон биронланд киштӣ ҷу дуд,
Ки он ноҳудо ноҳудотарс буд. *Саъдӣ*

НОХУДОӢ ناخداى киштибонӣ, киштиронӣ.

Бад-ин маллоҳию ин ноҳудой.
Аз ин гирдоб кай ёби раҳой? *Убайду Зоконӣ*

НОХУН ناخن 1. моддан шохӣ, ки дар нӯги ангуштон ме-
рӯяд.

Бизад дасту чома биларриҷ пок,
Ба ноҳун ду руҳро ҳамакард ҷок. *Фирдавӣ*

2. ҷанголи ҳайвоноти дарранда ва мурғон.

Бар рӯи мунъимон ғазаболуда кун нигоҳ,
Бо ин гуруҳ ноҳуни шеру паланг бош! *Сайидо*

♦ **НОХУНИ ПАРИӢ** навъе аз садафи хушбӯӣ, ки ба но-
хун монанд аст ва оиро барон тайёр кардани давоҳо
ба кор мебаранд, ноҳуни дев ё ноҳуни бӯё низ ме-
номанд.

Ин қарам бин, ки аз дилат ҳафақон
Бурда холиҷ зи ноҳуни парӣён. *Ҳаким Давоӣ*

НОХУНИ РӢЗ киноя аз офтоб.

Баранд ноҳунаи ҷашми шаб ба ноҳуни рӯз,
Кунанд ноҳуни рӯз аз ҳинон субҳ хизоб. *Ҳоқонӣ*

НОХУНИ ХОМА нӯги қалам; **НОХУН** ба дандон мондан *а)*

киноя аз афсус ва таассуф хӯрдан; б) киноя аз дар

хайрат мондан.

Бад-эшон аз ғанимат дод ҷандон,

Қӣ халқе монд аз он ноҳун ба дандон. *Низорӣ*

НОХУНА ناخنه гуштпорае, ки дар гушани ҷаним падид
омада, рафта-рафта тамоми ҷаширо фаро мегирад; хира
шудани мардуми ҷашм, катаракта.

Ҷашми беҳӣ мадор, ки дар ҷашми рӯзгор

Он ноҳуна, ки буд, бадал шуд ба устухон. *Ҳоқонӣ*

НОХУНПЕРО(Ӣ) ناخن پيراى 1. ноҳунпирар, қайҷи хурд.

Ноҳуни ман дароз шудааст ва муҳтоҷам ба но-
хунперое. *Авфӣ*

2. сартарош; ҳаҷҷоч.

НОХУШӢ|НОХАШ ناخوشى 1. бемор, бадҳол; дилтанг; 2.
бад, нофорам.

Касеро, ки андеша ноҳаш бувад,

Бад-он ноҳушӣ рои ӯ каш бувад. *Фирдавӣ*

Гӯӣ рағи ҷон меғусалад заҳми нозош,

Ноҳуштар аз овозан марғи падар овозаш. *Саъдӣ*

НОХУШӢ|НОХАШӢ ناخوشى 1. беморӣ, бадҳолӣ; дилтан-
гӣ; 2. бадӣ, нофорамӣ.

Ҳар замон ин замонаи тавсан

Айш бар ман ба ноҳушӣ дорад. *Адиб Собир*

НОЧАРОН ناچار гурисна, гушна.

Ба кӯхе дуруст ин замон бо сарон

Ду дида пур аз обу лаб ноچارон. *Фирдавӣ*

НОЧАХ|НОЧИХ ناخچ табарзин; найзан майда.

Ҷудомонро фармудӣ, то даромадандӣ ва ба шам-
шеру ноҷах пора-пора кардандӣ.

«Тағрихи Байҳақӣ»

Расиду зад он харбаи номдор,

Писар ноҷахе хурд аз ӯ устувор. *Хисравӣ Деҳлавӣ*

НОЧИЗ ناچيز ҳеҷ ҷиз, ҳеҷ; маҷ. нест, нобуд; **НОЧИЗ** гар-
донидан нест кардан.

Ҳамаро ноҷиз ва мунҳадим гардонид.

«Равзат-ус-сафо»

ночиз шудан (*ё гаштан*) а) маҳв шудан, аз байн рафт-тан, мурдан, нест шудан.

Чун он рушной баромад баробари торикӣ, торикӣ ночиз гашт. «*Таърихи Систон*»

Чу ночиз шуд чодун хирасар,
Малик офарин хонд бар долгар. *Ҳочу*

б) вайрон шудан; хароб шудан; в) бекалр шудан.

Зи Хисрав рӯ мапеч, ар гашт ночиз,
Ҳаёле ҳаст, агар чон нест уро. *Хисрави Деҳлавӣ*

НОЧИХ ناخ *ниг. ночах.*

НОЧОР ناچار *ногузир, лойлоҷ, маҷбурян, хоҳу ноҳох.*

Ба латофат чу барнаёяд кор,
Сар ба беҳурматӣ капад ночор. *Савдӣ*

НОЧОҚ ناچاق *нохурсанд.*

Мудом табъи ман аз ваҷқи ёр ноҷоқ аст,
Ки субҳу шом рафиқи рақибӣ айҳоқ аст. *Шоҳин*

НОШАВ ناشو *чизини ношудани, чизини ғайри мумкин.*

НОШИКЕБ ناكيب *бесабр, бетаҳаммул; бекарор.*

Бибояд бар ин буд ҳамдостон,
Ки ман ношикебаи бад-ин достон. *Фирдавӣ*

НОШИНОС ناشناس *ношино, ношинохт, бегона; маҷ. бетаҷриба, беҳабар.*

В-агар нуқраандуда бошад нуҳос,
Тавон харҷ кардан бари ношинос. *Савдӣ*

НОШИНОХТ ناشناخت *ношинос, шинохтанишаванда, касе, ки ҳеҷ кас уро намешиносад; бегона.*

В-оҷро, ки бар муроди ҷаҳон нест дастрас,
Дар зодбуми хеш ғарб асту ношинохт. *Савдӣ*

НОШИНОХТ ШУДАН *пинҳон шудан, рӯ пинҳон кардан.*

Рафт Ҷуҷӣ чодирӯ рӯбаңд сохт,
Дар мӣени он занон шуд ношинохт. *Румӣ*

НОШИР ا. ناشر *нашркунада, парокандакунанда, паҳнкунада.*

Ҳочаташ н-ояд, ки ғайре наشري фазили у кунад,
З-он ки доим ҳиммати у фазили уро ношир аст. *Муиззӣ*

НОШИТО ناشتа *гуриснағӣ, аз пағоҳӣ чизе нахурдан.*

Шӯробоҳон бемазан нохуш андар у
Ҳамчун даҳони соҳибӣ иллат ба ношито. *Муиззӣ*

НОШИТО ШИКАСТАН *тахтӯл кардан, пағоҳӣ андак чиз хӯрдан.*

НОШИТОМАНИШ ناشتمانيш *одами гурисна.*

Нон махӯр леши ношитоманишон,
В-ар хурӣ, чумларо ба хон бинишон! *Низомӣ*

НОШИТОШИКАН ناشتاشكان *касе, ки тахтӯл мекунад, касе, ки ношито мекунад.*

Сина аз доғ ношитошикан аст,
Чок то рӯзии гиребон аст. *Волеҳи Ҳаравӣ*

НОШИТОЙ ناشتائي *1. тахтӯл, субҳона, хуроке, ки пағоҳӣ ҳа меҳуранд; 2. ба ношито, аз пағоҳӣ чизе нахурда.*

Ба тақрори сухан роғиб чарой?
Махӯр об аз пай ҳам ношитоӣ. *Нозим*

НОШИФ ا. ناشف *ҷазбуқанда, ба худ кашандан ниге (маҳсусан обро).*

Чун шуд он ношиф зи нашфи беҳи ҳад,
Н-ояд он сӯе, ки амраш мекашад. *Румӣ*

НОШОД ناشاد *нохурсанд, андуҳгин, ғамгин, маҳзун, хафа.*

Зиндагӣ бар гардан афтодаст, Бедил, чора чист?
Шод бояд зистан, ношод бояд зистан. *Бедил*

Фаровон зи хар моеъ ёд кард,
Дили мард аз ин ғусса ношод кард. *Савдо*

НОШОНИСТ **НОШОНИСТА** نااشيست|ناشايسته *нолоғик, номуносиб, нодуруст, бад.*

Агар аз шумо ношониسته дар вучуд ояд, ба ҳеҷ ваҷҳ узри шумо қабул ноҳоҳад буд. *Авфӣ*

НОШПОТӢ ناشپاتي *мевае аз ҷинси нок ва мурӯд.*

Ва дар ин ҷаҳорбоғҳо меваҳои алвон фаровон аз ношпотӣ ва бодом ва фундуқ. «*Таърихи Наршахӣ*»

НОШУСТА ناشته *шустанишуда, пок карда нашуда; ♦ тифли ношуста кудакӣ навоз.*

НОШУСТАРҶ (Ҷ) ناشته‌روى *1. касе, ки рӯяш ношуста аст.*

Об ҳаст аз баҳри хар ношустарӯй,
Гар ту ҳам ношустарӯй, об ҷӯй. *Амтюр*

2. кино аз одами палид, нокас.

Чанд бошад ҳамчу обн равшанат
Рӯи хар ношустарӯе диданат. *Амтюр*

Даври муште ҷоҳили ношустарӯй андар гузашт,
Давр дарвари Юсуф аст, он подшоҳи бандавор. *Саноӣ*

НОШӢ ا. ناشى *пайдо, пайдошаванда.*

В-ин тафовут дар ин салҳоҳ халал
Ҳаст ношӣ зи ихтилофи маҳал. *Ҷомӣ*

2. наҷвор, бетаҷриба, хом, нодон.

НОЭМИНИ نايمنى *бекарорӣ.*

Дари тазаллуме зад, ки се сол беш мегузарад,

фавҷи ноэмини бар соҳати он қалъа ҷилварези тохтан аст. *Бедил*

НОҶУШ ناغوش *сар ба об фуру бурдан, ғута кардан, ғута задан; ноғуш хӯрдан ғута задан.*

Гирди гирдоқ мағара, арт наёмӯхт шино,
Ки шавӣ ғарқа, чу ногӯше ноғуш хури. *Лабибӣ*

НОӢ ناى *найзан, найнавоз, касе, ки най менавозад, навозандаи най.*

Никода падар ҷанг дар нон хеш,
Писар ҷангино ной овард пеш. *Савдӣ*

НОҚА ا. ناقه *шутурӣ мода.*

Чумларо бифурухтам ва ноқае харидам. *Авфӣ*

Мапсанд зи асбоби ситам бар дили дарвеш.

То ноқа зи бори зару симаг нашавад реш. *Бедил*

♦ **НОҚАВУ** **ЧАМАЛЕ ДАР КОР НАДОШТАН** (*ё набуздан*) *кино аз ғараз ва фондае надостан дар коре.*

Ва бидонад, ки маро дар ин кор ноқаву ҷамале набудааст. «*Таърихи Байҳақӣ*»

НОҚАВОМ **НОҚИВОМ** ناقاوم *нопойдор, ноустувор, ноқоим.*

Бо дарду доғ зист дар ин даҳри ноқавом. *Ҳоқонӣ*

НОҚИД *а.* ناكيد 1. саракунайдан пул, касе, ки пул сара-ро аз пули носара ҷудо мекунад; 2. *мач.* касе, ки хубу бадн ҷизеро ҷудо карда метавонад.

Эй хоҷа, эй ки ноқиди тақдир дар азал
Зоти туро зи ҷумла ҷаҳон эҳтисоб кард.

Убайди Зоканӣ

◇ **ноқиди суҳан** саракунайдан суҳан, мунаққид, тан-кидчӣ, суҳанфаҳм.

Бояд ки шоир ... ба ҳеҷ ҳол ба гуфта ва пардох-таи худ эътиمود накунад, то вақте ки онро ба но-қидони суҳан ва дустони фозили мушфиқ арз на-дорад. *Шамси Қайс*

НОҚИД I *а.* ناكيد касе, ки ҷизеро аз ҷое ба ҷое мебарад, нақлкунада.

НОҚИД II *а.* ناكيد ҳикояткунада, нақлкунада.

Дар шаъни ҳиммати ўст шеърӣ низом, алҳақ,
Мақсуди ӯ ҳамин аст, ман дар миён ноқид. *Саъдӣ*

НОҚИС *а.* ناقص нотаом, нопурра, нуқсондор, камбуди-дор; *муқобили* комил 1.

Микдори шаб аз рӯз фузун буд, бадал шуд:
Ноқис ҳама инро шудо зонд ҳама онро. *Анварӣ*
Қамол аст дар нафис инсон саҳун,
Ту худро ба гуфтор ноқис мақун. *Саъдӣ*

НОҚИСХИРАД ناقص خرد камакл, беақл, нодон.

Наметарсӣ, эй турги ноқисхирад,
Ки рӯзе наланиғ аз ҳам дарад. *Саъдӣ*

НОҚОБИЛ ناقابل белаёқат, беқобилият; беақл.

Ҳеҷ сӯде накунад тарбияти ноқобил,
Гарчи барат ниҳӣ аз халқи ҷаҳон микдораиш. *Ҷомӣ*

НОҚУР *а.* ناقور шайлуи, карнай, сурнай; **НОҚУРИ** кул(а)
д. сури Исрофил, сурнае, ки ғе ҳар гоҳ Исрофилӣ фа-ришта навозад, қиёмат мешавад.

Нолаи сурново таҳдидаи духул
Чизаке монад бад-он ноқури кул. *Румӣ*

НОҚУС ناقوس зангӯлаи калисо, зангӯлаи ибодатхонаи насоро.

Гар хирқаи хонақоҳу шайхе набувад,
Ноқусу калисеи ӯ зунвор бас аст. *Хайём*
Тува тасбеҳу мусаллоу раҳи зӯҳду вараъ,
Ману маҳонаву ноқусу раҳи дайру кунмаш. *Ҳофиз*

НОҲАМВОР ناهاموار 1. пурнишебу фароз, нотахт.

Ба як соат туро манзил расонад,
Агарчи роҳ ноҳамвор бошад. *Шамси Табризӣ*
2. *мач.* поахт, нопок.

Модар аз фарзанди ноҳамвор ҳиҷлат мекашад. *Соиб*
◇ **рӯзгори ноҳамвор** киноя аз зиндагонии номусонди пурхаводис.

НОҲАМВОРӢ ناهامواری 1. пурнишебу фароз будан, нотахт будан.

Нолаи об аз ноҳамвори замин аст. *Зарбулмасал*
2. ноистиғай; номусонди, нодурустӣ, номувофиқӣ.

Марди ҷосиб, к-аз машаққат мекунад қафро дурушт,
Баҳри ноҳамвори нафис дағал сӯхонгар аст. *Ҷомӣ*

НОҲАМОЛ ناهامال беназар, беҳаётго, бемислу монанд.

Ба Рухом гуфт ин бадн ноҳамол:
Далеру сабуксар маро буд ҳол. *Фирдавӣ*

НОҲАМУӢ ناهاموӣ бесаборӣ, бетоката.

НоҳамуӢ(-и) анбиёро з-амр дон,
В-ар на ҳаммол аст бадро ҳилмашон. *Румӣ*

НОҲАНЧОРИ ناهانچاری қачравӣ аз роҳи рост; бадкирдорӣ.

Он зан ба бадкорӣ ва ноҳанчорӣ маъруф буд.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

НОҲАҚ ناهاق норост, нораво, дуруғ, носоҳеҳ.

Мо нагуём бадӣ майл ба ноҳақ накунем,
Ҷоман кас снйху далки худ азрак накунем. *Ҳофиз*

НОҲАҚШИНОС ناهاق شناس қурнамак, носипос, бевафо.

Дун аст ва бесипос ва сифла ва ноҳақшинос, ки
ба андақ тағйирӣ ҳол аз маҳдуди ҳадим баргар-дад ва ҳаққи неъматӣ солҳо дарнавардад. *Саъдӣ*

НОҲИБ *а.* ناهيب гиранда, рабонда; ғораткунада, ғорат-гар.

Ҷаммош бад-он ду ҷашми айёр,
Қаллош бад-он ду зудфи ноҳиб. *Анварӣ*

НОҲИД *а.* ناهيد *нуч.* сайёран Зухра.

Ноҳид ҷун уқоби туро дид рӯзи сайд,
Гуфто: Дуруст Хорут аз банд раста шуд. *Дақиқӣ*

НОҲИНЧОРИ ناهانچاری *ниг.* ноҳанчорӣ.

НОҲИФЗОС ناهانفزا 1. беғушӣ, бепарда; 2. *мач.* бешарм, беҳаё; фосик, бадкирдор.

Шаби одина рафт дар масҷид
Ончунон ноҳифозе аз сари чид. *Саной*

Он ноҳифози бешарм, ки муроди ӯ аз ман ҳосил нашуд, ... эшонро [тунёнро] ин суҳан омӯхта.

«Анварӣ Суҳайлӣ»

НОҲИЯ I || **НОҲИЯТ** *а.* ناهية|| мамлакат, кишвар; вилоят.

Шоҳ бад-он ноҳияи сайлъёб
Дид дехе ҷун дили душман ҳароб. *Низомӣ*

Ҳар вақт ҳарб кардандӣ ва вилояте ва ноҳияте бағирифтандӣ. *«Маҷмаъ-и-анғоб»*

НОҲИЯ II *а.* ناهية манъ, манъи қатъӣ, қаддаған.

НОҲОР ناهور аз пагоҳирӯй ҷизе нахӯрда, тахтӯл накар-да, ношино накарда, ғурусна.

Ниҳоданд хону бихандид шоҳ,
Ки ноҳор будӣ ҳамоно ба роҳ. *Фирдавӣ*

НОҲУЗУР ناهزور беҳузур, бераҳат, мушаввашхотир, он ки аз ҳузуро ҳаловат маҳрум аст.

Зи сармо бувад ноново ноҳузур,
Ниҳода ҷу нон пушти худ дар танур. *Сайидо*

НОҲУШНВОР ناهوشوار *ниг.* ноҳушёр.

... Ки тухме, ки кишти бад-ин рӯзгор,
Туро дод, эй ноҳушнвор. *Бор. Фирдавӣ*

НОҲУШМАНД ناهوشمند бехирад, беақл.

Бифармуд, к-уро ба зиндон баранд,
Ба наздики ноҳушмандон баранд. *Фирдавӣ*

НОХУШЪЁР ناهشيار нофаҳм, камақл.

Чуниин гуфт, к-эй Раҳшн нохушъёр,
Қй гуфтат, ки бо шер кун корзор? *Фирдавӣ*

НОҲӢ *а.* ناهى манъқунанда, наҳйқунанда, боздоранда.

Ислоҳи мамлакатро килки ту буд омир,
Ифсоди мамлакатро теги ту буд ноҳӣ.
«Равзат-ус-сафо»

НОҶАВОНМАРД نچاوانمرد бешараф, беномус, бадсиришт.

Дашном ба аҳли Қуфа метод, ки, эй ноҷавонмар-
дон, чаро боз истодаед? *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

НОЧЕЪ *а.* نچ تاъсириқунанда, муассир, таъсирбакиш; но-
чеъ омадан таъсир кардан.

Истеъмоли адвияи муфрада ва мураккаба мутла-
қо нофеъ ва ноҷеъ наёмад. *«Равзат-ус-сафо»*

НОЧИНС نچنس нокас, номард, разил, паст.

Нахуст мавъизаи пири суҳбат ин ҳарф аст,
Ки аз мусоҳиби ноҷинс эҳтиро қунед. *Ҳофиз*

НОҶӢ *а.* نچى наҷотъёбанда, ҳалосшаванда; наҷотъёфта.

Ту намедонӣ, ки аз ҳар ду кий?
Ғарқай андар сафар ё ноҷӣ. *Румӣ*

Асои Нӯҳи ноҷӣ ба дасташ дод. *«Равзат-ус-сафо»*

НУБОӢ *а.* نباح ав-ав кардан, ак-ак кардан, аккос задани
саг.

Зи вайронан орифи жандапуш
Якero нубоҳи саг омад ба ғӯш. *Саъдӣ*

НУБУВВАТ *а.* نبوت пайғамбарӣ; маҷ. эъҷоз, муъҷизана-
мой, муъҷиза нишон додан.

Ман намедонам, ки ин чинси суҳанро ном чист,
Не нубувват метавонам гуфтанаши, не сохирӣ.
«Анварии Суҳайлӣ»

НУВВОБ *а.* نواب 1. ҷ. поиб; 2. ҳокимони мусулмон дар
Ҳиндустон; 3. ғумоштагон; ходимон.

Нуввобони дарбор наёмадани уро ғушзади амир
гардониданд. *Садрӣ Зӣ*

НУВИД|НУВЕД نويد *ниг.* навид.

НУДАМО *а.* ندم ҷ. падм.

НУДБА *а.* ندبه ғирья, нола; ғирья кардан, нола кардан;
ба мурда навҳа кардан.

Сағиру кабир, амиру маъмур, фақиру ғани дар
ин мотам навҳа зада, нудба ба авҷи иллийн расоид.
«Равзат-ус-сафо»

НУДРАТ *а.* ندرت гоҳ-гоҳ ва кам воқеъ шудан, иттифок,
тасодуф; ба нудрат гоҳе, тасодуфан, баъзан, кам; ба
ҳукми нудрат аз рӯи иттифок ва тасодуф, гоҳ-гоҳ, аз
ғайри чашмдошт.

Ва аз уқало он кӣ ба ҳукми нудрат ба ҷоҳу мук-
нат расидааст, худ лаззату ҳаловат нади.

Аҳмади Доғиш

НУЗЛ *а.* نزل он ҷӣ барои меҳмон тайёр мекунад, хурда-
ниҳое, ки пеши меҳмон мегузоранд; зиёфат.

Ниҳоданд нузли зи ғоят бурун,
Эи ҳар пухтаи пухта аз чанд гун. *Низомӣ*
Мо нузли меҳмон ба бехтарин ваҷҳе сохтаем.

«Анварии Суҳайлӣ»

НУЗУЛ *а.* نزول фуруд омадан, поён рафтан, поин омадан.

Харобтар зи дили ман ғамӣ ту ҷой наёфт,
Ки сохт дар дили тангам қароргоҳи нузул. *Ҳофиз*

Эй мусофир, ин манзирро ба шарафи нузул му-
шарраф сохтӣ. *«Анварии Суҳайлӣ»*

НУЗУР *а.* نذر ҷ. назр.

НУЗУРОТ *а.* نذورات ҷ. нузур, яъне ҷамъуҷамъи назр.

Нузуроти бисёре ба ҷаноби мумайиз мелоданд,
Ки ба шукронан саломатии ман ба мустаҳқиқонаш
расон. (2) *Садрӣ Зӣ*

НУЗӢАТ *а.* نزهت 1. покзағӣ, беайбӣ, дурӣ аз айб; не-
қӯӣ.

Қасри фирдавс, ки ризвонӣ ба дарбонӣ рафт,
Манзаре аз ҷамани нузҳати дарвешон аст. *Ҳофиз*
Нузҳати қўят барад равнақи гулзорро,
Шўҳран хуснат дарад пардаи асрорро. *Тўғрал*

2. хушқоӣ, хурсандӣ.

Омад баҳори хуррам бо рангу бун тиб,
Бо сат ҳазор нузҳату оронии аҷиб. *Рўдакӣ*

Гуфтам: Барои нузҳати нозирон ва фусқати хо-
зирон китоби «Ғулистон»-е тасниф тавонам кард.
Саъдӣ

НУЗӢАТТОӢ|НУЗӢАТГАӢ نزهتگاه|نزهتگاه оромнигоҳи дил-
кушо, ҷои хушхаво ва форум.

Хиромон Хисраву Ширин шабу рўз
Ба ҳар нузҳаттаҳе шоду дилафрўз. *Низомӣ*

Аршошӣёнӣ баъд аз тафарруҷи нузҳаттоҳи Қаш-
мир озими сайри Қобул шуд. *«Тағрихи Фаритта»*

НУЗӢ|НАЗӢ *а.* نضح расида(-и мева); пухта шудани че-
зе, пазииш.

Баъд аз эҳтибос дар ҷавфи кўҳ мударто нузҷ
ёфта, маншан тақавуни аҳҷори қимат гардад.
Аҳмади Доғиш

НУКАТ *а.* نكت ҷ. нукта.

НУКОТ نكات *асли* никот.

НУКС *а.* نكس *тиб.* баргаштани беморӣ.

...Ҳамчуи беморӣ, ки чун нукс кунад, ба хатар
бонад. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Дар ин вақт, ки аз Сова равон шуд, дар роҳ су-
рати нуксе рӯй намуи, боз оризан мараз муставил
гашт. *«Ҷомеъ-ул-таворих»*

НУКТА *а.* نكته суҳани покза, гапи латиф, ҷумла ва иб-
рое, ки бо рамаи нишора ифода мешавад.

Эй фитратат ба сина чу дар обғина май,
В-эӣ нуктаат ба хома чу дар побзан газак. *Шоҳин*
нуктан ғарр суҳани фасеҳ ва равшан; нукта ғирифт-
тан бар касе, ҷизе айбҷӯӣ ва хурдагирӣ кардан ба касе,
ҷизе.

Ҳофиз, чу оби лутф зи назми ту мечакал,
Ҳосид ҷӣ гуна нукта тавонад бар он ғирифт? *Ҳофиз*
Ҳаргиз кас бар вай нукта нағирифта буд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

нукта эрод кардан сухани нозук ва аҷиб гуфтан.

Нукта ва базаи ғарибу бадеъ эрод мекард. *Авфӣ*

НУКТАГИР نکته گیر айбҷӯй, хурдагир, хурдабин.

Маҳмуд марде нуктагир буд ва дар масолеҳи мамлакат як сари мӯй фуру нагузошти.

«Маҷмаъ-ул-ансоби»

НУКТАГУЗОР نکته گذار латифагӯй, зариф, пурдони хушгаш.

Ҳарифи бодагусору надими нуктагузор
Суроҳии маи нобу сафинаи ғазал аст. *Ҷомӣ*

НУКТАДОН نکته دادن одами бофаҳм, касе, ки хубу бадро нағз фарқ мекунонад; суҳандони забардаст.

З-он ёри дилнавозам шукрест бо шикоят,
Гар нуктадонии ишқӣ, бишнава ту ин хикоят. *Ҳофиз*
Лафтари ашъори худро бех, ки андозам ба об,
Баски имрӯз имтиғез аз нуктадонон бурдаанд.

Сайидо

НУКТАПАРДОЗ نکته پرداز ниг. нуктагузор.

Ба тарзи наве нуктапардоз шуд,
Чу булбул адосанчи ин роз шуд. *Садрӣ Зиё*

НУКТАСАНЧ نکته سنج касе, ки дар гуфтан фикреро санҷида баён мекунад, одами суҳандони санҷидагӯй.

НУМЕД نمیدе шакли кӯтоҳшудии ноумед.

Меҳраш Идрисро бидода нувел,
Лутфаи нолисро накарда нумед. *Саной*

НУМУВ(В) а. نمو صабзш, болидан; афзоиш.

Кунад аз нумув дона гар саркашӣ,
Зи борон кунад абр лашкаркашӣ.*

НУМУЗАЧ نموذج ниг. анмузаҷ.

НУМУ نمو ниг. нумув(в).

НУН 1. нони ҳарфи бисту нухӯми алифбон арабии тоҷикӣ ن, ки дар ҳисоби ҷумалу аҷад ба 50 баробар аст; 2. маҷ. ҳамндагӣ, монанди мённи ҳамида, қалди ҳамида; (хам) чу нун будан киноя аз ҳамида будан, мисли ҳарфи нун ҳамида будан.

Ба ёди ҳасрати мими даҳонат
Қади ушшоқ аз ғам ҳамчу нун аст. *Туграл*

Қади ҳама дилбарони одам
Пешин алифи қадат чу нун бод. *Ҳофиз*

◇ нун в-ал-қалам номи яке аз сураҳои Қуръон.

Чу ман моҳии килк орам ба таҳрир,
Ту аз энун в-ал- қалам» меурс тафсир. *Ҳофиз*

НУН II نون акнун, ҳоло, дар ҳамини замон.

Гарон хоҳо нун гузориш кунӣ,
Шикам гурсина, чуи гузориш кунӣ. *Фирдавӣ*

Гӯй забоншикастау гунг аст бут туро,
Туркон ҳама шикаста зи бонги туанд нун. *Имора*

НУОС а. نواس 1. сусти, ланҷӣ, занфӣ; 2. ғанаб, пинак, ибтидон хоб, ҳолати байни хобу бедорӣ.

Бардарида дар суҳан парда(-и) киёс,
Гар набуди самъи сомедро нуос. *Рӯмӣ*

НУР а. نور рушноӣ, равшанӣ, зиё, фуруғ.

Абр шуд нақдоши Чину бод шуд аттори Рум,
Боғ шуд айвони нуру роғ шуд дарён Ганг.

Манучехри

◇ нури байзо киноя аз офтоб.

Қабули беҳирадро эътиборест нест, эй оқил,
Насозад нури байзо дидан хафшодро манзил.

Васлӣ

нури басар киноя аз фарзанди азиз.

Маро ҳар ду нури басар ва гӯшаи ҷигаранд.

Авфӣ

нури дида (ё чашм) а) киноя аз одами азиз, меҳрубон.

Он нури дида як назар аз ман дарег дошт,
Тире зи ғамза бар ҷигар аз ман дарег дошт.

Қамоли Хучандӣ

Чӣ кардам ман, чӣ гуфтам ман, чи дидӣ, аз чӣ ранҷидӣ,
Маҳи ман, кавкази ман, нури чашми ман, чароғи ман?

Сайидо

б) киноя аз фарзанди азиз.

Ҳамин мазмун, ки эй маъсума хоҳар,
Ба нури дидаам гардида модар ... *Ҳозиқ*

Ҳазрати амирулмуъминин нури чашми худ фиридаанд. *Аҳмади Дониш*

нури яқин киноя аз ҳақиқат, ростӣ, дурусткорӣ.

Ё раб, эн даҳоятат тавоҷигар гардон,
В-аз нури яқин дилдам мунаввар гардон.

Ман ғойби худ ба ту сунурдам,
Ту нис ба ман муяссар гардон.*

нур бахш кардан нурпошӣ кардан.

Чӯз лутфу чӯз ҳаловат худ аз шакар чӣ ояд,
Чӯз нур бахш кардан худ аз қамар чӣ ояд?

Шамси Табрезӣ

аз нури чизе торик мондан бебаҳра мондан, бенасиб мондан аз чизе.

Аз он тарсам, ки чуи наздик ронӣ,
Зи нури зиндагӣ торик монӣ. *Ҷомӣ*

аз нур пероҳан пушидан киноя аз равшан шудан.

Замини пушад аз нур пероҳано,
Шавад тира гетӣ бад-у равшано. *Фирдавӣ*

бе нур будани кори касе беравҷақ будани кори касе.

Бар сараш соя ғитан ҳин, ки дар афшоқ фитод,
Ки зи тақсири фалон кори фалон бе нур аст.

Анварӣ

НУРА а. نور омехтан оҳаку зарник, ки барои гирифтани мӯй аз бадан кор фармуда мешавад.

Нураю зарник молиди ба ҳам,
Як сари мӯй ҳам нашуд хирси ту кам. *Бедил*

НУРБАХШ نوربخش нурдиҳанда, равшанидиҳанда, равшанкунанда.

Умрӯх будӣ аниси ҷони ман,
Нурбахши дидан гириғени ман. *Ҷомӣ*

НУРБОР نوربار пошандаи рушноӣ, бисёр равшан; 'нуронӣ, зебо.

Чашми уштур 3-он бувад бас нурбор,
Ки хурад аз баҳри нури чашм хор. *Рӯмӣ*

НУРОНӢ نوراني дурахшон, равшан, шуълавар; бошқуҳ, зебо.

Бе чароғи чом дар хилват намеёрам иншаст,
З-он ки кунҷи аҳли дил бояд, ки нуруни бувад.
Хофиз

НУС نس пуз, ғирдоғирди даҳон.

Бусе чанд ба таъвир дихӣ бар нуси ман ...
Рӯдаки
Ҳамчун сағи қассоб наёбад шиқаи сер,
Дар хун зи сари Ҳирсу шарах то наниҳад нус.
Шамси Фаҳри

НУСАХ а. نسخ ч. нусах||нусахат.

НУСК ١|НАСК نِسك ҳар яке аз бисту як ҷузъҳои китоби муқаддаси зардуштиён Авесто.

НУСК II а. نِسك ибодат, парастини худо; қурбони дар роҳи худо.

Барон иқомати нуск ба ҳаҷ омада буд. *Авфӣ*

НУСКХОН||НАСКХОН نِسكخوان хонадан нуск; ниг. нуск I.

Чӣ моя зоҳиду парhezжору савмаағӣ,
Ки нускхон шуд бар ишқашу аёрдағу. *Ҳисравонӣ*

НУСРАТ а. نصرت I. ёрӣ, ёрмандӣ, кумак; ёрӣ расондан, кумак кардан.

Метарсам, ки мардум ... туро нусрат ва муованат накунад. *«Равзат-ус-сафо»*

Ваъдан нусрат ва ҳалоқи Фиръавн ва қавми у ба Мусо дод. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

2. ғалаба, ғатҳ, ғирӯзӣ, зафар.

Ҳар кучо азми ту шуд ҷунбон ба ғатҳе
Бар сари раҳ нусрат андар интизорат. *Анварӣ*
Аз ин нусрат, ки даст дод, авбоби шодмонӣ ...
дар соҳати дил бояд кушуд. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

НУССОХ а. نسخ ч. нусих II.

НУСУС а. نصوص ч. нас(с); нусуси боҳира далелхон равшан ва сарех.

Ва дар эҳсонӣ ававайн нусуси боҳира ворид аст.
Аҳмади Дониш

НУСХА||НУСХАТ а. نسخ||نسخة I. китобе, ки аз рӯи он китоби дигаре китобат мекунад.

Биёвард пас дафтарӣ хоста,
Ҳамон нусхан ганҷи ораста. *Фирдавӣ*

2. рунавис, копия.

Нусхан он дуо дар «Таърихи Табарӣ» дохил аст.
«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Суханҳое, ки ҷун ганҷ оганда буд,
Ба ҳар нусхате-дар пароканда буд. *Низомӣ*

3. коғазии табии барои доругирӣ, рецепт.

[Табии бетаҷриба] ... дар навиштан нусхаҳо аз кайфияту камияти ғизо ва шарбат форӣ [буд].
«Анварӣ Суҳайлӣ»

Шарти муҳаббат зи ҳабибон талаб,
Нусхан дору зи табиибон талаб. *Ҳочу*

нусах кардан а) рунавис кардан, китобат кардан;
б) барои гирифтани дору коғаз навиштан.

Ҳар музавваре, ки беморонро ба қор ояд, нусах кунед ва ба матбаҳиён диҳед. *Авфӣ*

НУСҶ а. نصح ниг. насх.

НУТФА а. نطفة оби мард, мания.

НУТҚ а. نطق қобилияти гап задан; гап, сухан, гуфтор, сӯхбат, калом, тақаллум.

Ба нутқ одами бехтар аст аз давоб,
Давоб аз ту бех, гар нагӯӣ савоб. *Саъдӣ*

Ва ин тамаллуқ ба воситаи нутқ ва ақли у омадааст. *Аҳмади Дониш*

НУҒОЯ а. نغايه ниг. нағоя II.

НУҒУЗ а. نغوذ таъсир, даҳолат дар чизе; қорӣ шудан(-и амр ва ҳукм).

... То авомир ва навоҳии у дар боран халқ нуғуз кунад. *Аҳмади Дониш*

НУҒУР а. نغور нағрат қардан, бо нағрат дур шудан аз қасе, чизе.

Зи ҳам сохтанд ақрабӯён нуғур,
Нинастанд аз якдигар дур-дур. *Сайидо*

НУҒУС а. نفوس ч. нағс; нуғуси шарира табиятхон бад; одамони бадтабиат ва бадқирдор.

НУХОЛА а. نخالة I. сабус.

Нухолан ҷав бо гил хамир қарда меҳӯрданд.
«Равзат-ус-сафо»

2. маҷ. ҳар ҷизе беарзишу беғонда.

НУХОЪ а. نخاع моддаи сафедранг, ки дар луғии арра-пушт ҷойгир аст; мағзи харом, ҳароммағз.

НУХРОЗ نخراز ниг. нуҳроз.

Рони адли мулкпарварӣ у
Гурғро дода мансаби нуҳроз. (I) *Абӯшақури Балхӣ*

Сипахи душмани ўро рамае дон, ки дар ў
На қаронанда шубон асту на раҳҷу нуҳроз. (I)
Фарруҳӣ

НУХУСТ نخست ниг. нахуст.

НУХУСТИН نخستين ниг. нахустин.

НУШРА||НУШРАТ а. نشر||نشر афсун, дуо, ки барон муолиҷаи девона ё беморе хонда ё ба рӯи коғаз на лава-ха навишта мешуд; таъвиз.

Бар чехраи шамбалли хуштоб
Нушра ту кунӣ ба заъфароноб. *Ҳоҷонӣ*

НУШУЗ а. نوش гарданшахӣ, гарданкашӣ, пофармонӣ.

Ва ҳамчунин ҳуқуқи занон ба шартӣ ифғат ва мутоваат ва адами нушӯз ... бошад.

Аҳмади Дониш

НУШУР а. نشر ё. зинда шудани баъд аз мурдан, бар-хостан аз гӯр; растаҳез, киёмат.

Қуштан қаҳри туро тақдир намонда нушур,
Ташнаи фазли туро айём намонда сароб. *Анварӣ*

НУШХОР نوشخور ниг. нишхор.

НУҒНУҒ نغ نغ ниг. нағнағ.

НУҒУЛ *а.* نغول дуру дароз.

Бар Умар омад зи қайсар як расул
Дар Мадина аз биёбони нуғул. *Румӣ*

НУҚАБО *а.* نقبا ч. нақиб.

НУҚАТ *а.* نقط ч. нуқта.

НУҚЛА *а.* نكل он чӣ ки баъд аз нушидани шароб аз ширинӣ, турши, намаки ва дигарҳо меҳуранд; газак.

Бар он расм, к-онини ӯ дилкаш аст,
Май талх бо нуқли ширин хаш аст. *Низомӣ*
Бодаи гулранг талхи тези хушхори сабук,
Нуқлаш аз лаъли нигору нуқлаш аз ёкути хом. *Ҳофиз*

НУҚЛДОН نقلدان зарфе барои нуқл, зарфе барои газак.

Шуда тӯда дар нуқлдонхон сим
Ба ҷои шакар лаълу дурри ятим. *Ҳоҷу*

НУҚОВА *а.* نقوة қисми баргузидашудани чизе; баргузида, бехтарин.

... Нуқова ва хулосаи салотини Дайлам буд.
«Равзат-ус-саф»

Он чӣ вазир баён кард, хулосаи ҳикмат ва нуқова-
ван дониш аст. «Анварӣ Суҳайлӣ»

НУҚА *а.* نقايه ниг. нуқова.

НУҚРА *а.* نقرة сими холисн ғудохта.

Ба рӯзгори хилофати амирулмуъминин Абубак-
ри Сиддиқ ... ба Бухоро сим заданд аз нуқраи холис.
«Таърихи Наршахӣ»

нуқраи хом нуқраи холис, нуқраи бегилу ғаш.

Дар биёбон фақирн сӯхтаро
Шалғами пухта бех, ки нуқраи хом. *Саъдӣ*
нуқраи хушнӣёр нуқраи хушсифат, нуқраи холис.

Дӣ рафту парир, нақд бистон,
Қ-он нуқраи хушнӣёр омад. *Шамси Табрезӣ*

◇ нуқраи хинги зардуштӣ *киноя* аз офтоби оламтоб;
ба охан расидани нуқра *киноя* аз аз неки ба бадӣ, аз
фароғат ба ғиёбат ва аз хушӣ ба ғам расидан.

НУҚРАКОРӢ نقرة كاري 1. аз нуқра сохтани чизҳо, рӯи
нуқра нақшу нигор кардан; бо нуқра зинат додан; 2.
киноя аз равои шудани оби ҷашм.

Руҳи зардам кунад дар ашкборӣ
Ғае заркубию ғах нуқракорӣ. *Низомӣ*

НУҚРАҚУБ نقرة كوب чизе, ки дар рӯи он бо нуқра нақ-
шу нигор канда шудааст; ◇ чархн нуқрақуб *киноя* аз
осмони пурситора.

Бар ин чархн нуқрақубн сипехр
Ҳамал ғашта бар пой аз рӯи меҳр. *Ҳоҷу*

НУҚС *а.* نقص аслам нақс.

НУҚСАН *а.* نقصان 1. айб, морасой, камбудӣ.

Нағуфти сухан ҷуз зи нуқсонн мох,
Ки як шаб кам ояд ҳаме ғоҳ-ғоҳ. *Фирдавӣ*

Абёти қозӣ Қомил хеле нуқсон дошт, ... акнун
қомил шуд. *Садрӣ Зӣ*

2. камшавӣ, таназзул; ба нуқсон афтодан кам шудан,
таназзул кардан.

Акнун ки моҳи рӯза ба нуқсон даруфтод.

Ох аз хиҷоби хучраи дил бар дар уфтод. *Анварӣ*
НУҚТА *а.* نقطة 1. мат. ҷоғ, ки чен карда намешавад,
ҷои пайваст шудани ду ё чанд хати рост.

Нуқтан «А»-ро маркази паргор кунем ва то нуқ-
таи «Б» бигушоём. *Ибни Сино*

2. *киноя* аз хол; ◇ нуқтан биниш мардумакн ҷашм.

Мадори нуқтан биниш зи холи туст маро,
Ки қадри ғавҳари яқдона ҷавҳари донад. *Ҳофиз*

НУҚУД *а.* نقود ч. нақд.

Хизона ба анвои ҷавохир ва аснофи нуқуд машхун
(бул). (1) «Анварӣ Суҳайлӣ»

НУҚУШ *а.* نقوش ч. нақш.

НУҶО *а.* نجوى ақл, хирад, зеҳн.

Балки берун аз уфуқ в-аз ҷархҳо
Бемакон бошад ҷу арвоҳу нуҷо. *Румӣ*

НУҶОЗ نهاز 1. бузи пешрани рама.

3-он ки нуҷоз асту туй ғусфанд,
Он нуҷозат бикашад эинҳор. *Ҳисравӣ*

2. *маҷ.* пешрав, пешоханг.

Манилу маъвои хеш ҳеҷ надопан қучост,
Ҳастам думдори қави ғоҳю ғоҳе нуҷоз. *Ломей*

НУҶОЗИДАН نهازيدان ниг. ниҷозидан.

НУҶОС *а.* نجاس мис.

В-агар нуқраандула бошад нуҷос,
Тавон харҷ кардан бар ин ношйнос. *Саъдӣ*

НУҶУЛ *а.* نجول зағф, лоғарл.

Ту ба дах рақат намоз ой малул,
Ман ба поисад дарнаёям дар нуҷул. *Румӣ*

НУҶУНБАН||НИҶУНБАН||НАҶУНБАН نهين сарпуш(-и
дег ва ғ); даҳанбади кӯза, танур ва ғ.

Бикшой рози ишқу ниҳуфта мадор ишқ,
Аз май ҷи фоида, ки ба зери ниҳунбан аст. *Қисой*

Бех ар пой аз ин поя берун ниҳам,
Нуҳунбун бар ин деги пурхун ниҳам. *Низомӣ*

Ҳар ғоҳ дегеро об дараиш кунӣ ва бар сари оташ
ниҳӣ, ҷун гарм шавад, қатароти биёсёр ба нуҳун-
бан нишинад. «Маҷмау-и-ансоб»

НУҶУС *а.* نجوس ч. наҳс.

В-аҷрони нуҳусро ба як бор
Дар толен афъият қирон аст. (1) *Анварӣ*

НУҶУСАТ *а.* نجوست бадбахтӣ, шумӣ, бетолей, нофарчо-
мӣ.

Зи бахти хеш биранҷам, ки аз нуҳусати ӯ
Ҳамеша қораки ман рӯ ба қаҳқаро дорад.
Убайди Зоконӣ

Саодат ба нуҳусат иваз гашт. «Анварӣ Суҳайлӣ»
нуҳуфт نهفت *асоси замони ҷозираи нуҳуфтан.*

НУҶУФТ نهفت ниг. ниҳуфт.

НУҶУФТА نهفته ниг. ниҳуфта.

НУҶУФТАН نهفتن ниг. ниҳуфтан.

НУЧУМ *а.* نجوم *ч.* наҷм *1.* нучуми савабиту сайёр *муч.* ситоратони беҳаракат ва ҳаракаткунанда, ситора ва сайёраҳо.

Гарчи омад сипоҳи ӯ бисёр
Чун нучуми савабиту сайёр... *Ҷомӣ*

НҶГ *ниг.* навк.

НҶЗ *ноз* *шакли кӯтоҳшудаи ҳанӯз.*

Падар нӯз нокарда аз ноз ном,
Ҳама пеши пилон ниҳоланд гом. *Фирдавӣ*

НҶК *ноқ* *ниг.* навк.

НҶКАР *ноқ* *ниг.* навкар.

НҶЛ *нол* *1.* минқори мурғон.

Қирмаке гар зи об бинмудӣ,
Нӯл қардӣ дарозу бирбудӣ.*
Ҳар чӣ ҷуз ниқ аст, шуд маъқули ниқ
Ду ҷаҳон як дона пеши нули ниқ. *Румӣ*

2. гардани суруҳӣ, мили офтоба ва ғ.

НҶСА *носе* *рангинкамон, ҷавси кузаҳ, он ҳодисаи табиат, ки агар дар вақти борон офтоб барояд, дар як тарафи осмон камонаи рангине намудор мегардад.*

Аз бод кишт бинӣ чун об мавҷ-мавҷ,
В-аз нӯса абр бинӣ чун ҷавзи ранг-ранг. *Ҳисравонӣ*

НҶФ *ноф* *акси садо, акси овоз, ки аз кӯҳ бармегардад; шуру ғавғо, ғавғула.*

Зи захми табарзину бонги ялон
Зи кӯҳ нӯф боз омадӣ дар замон. *Фирдавӣ*

НҶФА *ноф* *шуру ғавғо, ғавғула.*

Бо наъри аспон чӣ кунам лаҳни муғанӣ,
Бо нӯфани гурдон чӣ кунам маҷлису гулшан. *Иброҳими Мунтасир*

НҶФИДАН *нофидан* *баромадани акси садо аз кӯҳ; ғуридан, ғавғула қардан, шуру ғавғо намудан; ошӯфта гаптан.*

Бинуфид гегӣ, чу лашкар биронд,
Ба рӯз-андарун рӯшнои намонд. *Фирдавӣ*

НҶХТА *нохте* *лаҷом, икон, чилав.*

Пир гуфт: Ҳарн маро ба нухта ва побанд сару
корест. *Саъдо*

нӯш *ноши* *асоси замони ҳозираи нӯшидан.*

НҶШ *нош* *1.* ҳар ҷиззи ширин ва гуворо, ҳамчун асал ва ғ.

Бе хор гул набошаду бе неш нӯш ҳам,
Тадбир чист, вази ҷаҳон инчунин фитод. *Ҷофиз*
Шаҳд агар хоҳӣ, бирав, дар хонаи занбӯр бош,
Нешҳо доранд дар пай соҳибони нӯшҳо. *Сайидо*

2. машрубот, нӯшидани.

Чу шуд нӯш хӯрда, шитоб омадаш,
Гарон шуд сараш, роя хоб омадаш. *Фирдавӣ*

◆ **нӯши занбӯр** *орзуи амалинашаванда, умеди маҳол, умеди беҳуда.*

Сайидо, бо он ки даврон талхкӯмам қардааст,
Меҳалад чун неш бар тан нӯши занбӯрам *ҳанӯз.*
Сайидо

нӯши лаъл киноя аз ширини лаб.

Гуфтам, ки нӯши лаъллат моро ба орзу қушт,
Гуфто: Ту бандагӣ кун, к-ӯ бандадарвар ояд. *Ҷофиз*

НҶША *ноше* *1.* хушбахт, саодатманд; хуррам, хушҳол.

Басе офарин хонд бар шаҳриёр,
Қи нӯша бизӣ, то бувад рӯзгор. *Фирдавӣ*
2. хушбахти, саодатмандӣ; хурраи, хушҳолия.

Намонад бар-ни хоки хунхор кас
Туро нӯша аз ростӣ боду бас. *Фирдавӣ*
3. ширин ва гуворо монанди асал.

Ҳар он май, ки бо ту хӯрам, нӯша гашт,
Равони хирадмандро тӯша гашт. *Фирдавӣ*

4. *ниг.* нӯса.

НҶШГИЕХ||НҶШГИЕ *ношик|ношик* *ғиёхе, ки дафъа заҳр мекунад.*

Нӯшгӣе пухту дар ӯ дариншаст,
Раҳгузари заҳр ба тадбир баст. *Низомӣ*

НҶШДОРУ *ношдару* *1.* доруи зидди заҳр; таръёк, под-заҳр; доруи шифобахш.

Нӯшдору чӣ суд хоҳад дошт,
Чун шуд аз мулки зиндагӣ Сӯҳроб. *Ибни Ямин*
Нӯшдору, ки ғайри дуст диҳад,
Заҳр бошад, ба хок резу мачаш!*

2. *мач.* май, шароб.

Маликзода аз хоби нӯшин бихост,
Дигар нӯшдори душин бихост. *Ҷочу*

НҶШИДАН *ношидан* *опомидан, хӯрдан, тановул қардан (об ё ҷизи обакиро).*

НҶШИН *ношин* *ширин, гуворо, хуштағм, болаззат (монанди асал).*

Лабат чун чашман нӯшини мо андар ҳавас монда,
Қи бар васли лабат як рӯз бошад дастрас моро. *Анварӣ*

Ваҳ, чӣ иқбол буд он, ки маро
Рух намудӣ ба хоби нӯшини дӯш. *Ҷомӣ*
◆ **нӯшин лаб киноя аз лаби ширин.**

НҶШИНБОДА *ношин* *1.* маъ хушмаза, шароби лазиз;

2. *мус.* яке аз сӣ лаҳин Борбад.

Чу «Нӯшинбода»-ро дар парда бастӣ,
Хумори бодаи нӯшини шикастӣ. *Низомӣ*

НҶШИНЛАБ *ношин* *лаб (сифати маҳбуба).*

Май аз ҷанги нӯшинлабон қарда нӯш,
Ба ҷанги тараннумсаро дода хуш. *Ҷочу*

НҶШЛАБ *нош* *лаб* *ниг.* нӯшинлаб.

Бидонист, к-он моҳи гулчехр кист,
Бути нӯшлаб моҳи бемехр кист. *Ҷочу*

НҶШОБА *нош* *1.* обӣ ҳаёт, обӣ дар афсона, ки ҳар кас аз он хӯрад, ҳаёти ҷовидон мейбад; *2.* *мач.* май, машрубот.

Мабод ин дурчи давлатро наварде,
Маяфтод андар ин нӯшоба гарде. *Низомӣ*

НҶШОЛУДА نوش‌الوده олуда бо асал, олуда бо шириня.

Ҳин, машав мағрури ин гулгунааш,
Нешн нӯшолудай уро мачаш. *Рӯмӣ*

НҶШОМЕҒ نوش‌امیғ нӯшомез, асаломез, омехта бо шириня.

Ҳама ба тунбалу ранг аст бозгаштани ӯ,
Шаранг нӯшомеғ асту рӯй зарандуд. *Рӯдакӣ*

НҶШОН(И)ДАН نوش‌اندن/نوشانیدن хуроцдан, май хурондан.

Чу мастам кардай, мастур маншин,
Чу нӯшам додай, захрам манушон. *Ҳофиз*

НҶШОН(И)Н نوش‌ان 1. пай дар пай нӯшидан, нӯшидани тақрорӣ.

Нағмасароён машғули нағмаву суруд аз тан-
буру уд буданд, меҳмонон сар то по гӯш ва саргар-
ми нӯшонӯш. *Садри Зие*

овози нӯшонӯш «бинӯш!», «нӯш бод!» гуфтан ҳангоми нӯшидан.

Зи бонги най фалакро гӯш бигрифт,
Чаҳон овози нӯшонӯш бигрифт. *Убайди Зоконӣ*

2. пиёлаҳои пуру лабрез.

НҶШХАНД نوش‌خند хандан ширин, шакарханд.

Омухт чашмҳои маро гиряҳои талх
В-аз дида хандаҳои лаби нӯшханди ту. *Хисрави Деҳлавӣ*

НҶШХАРД/НҶШХҶҶРД نوش‌خورد шаробхӯрӣ, майнӯшӣ, нӯшидани май.

Басо хони кошонаву хони ғард,
Бад-ӯ андарун шодино нӯшхард. *Абушакри Балхӣ*
НҶХ نه шумораи миқдорӣ адади 9 (۹); **нҶх** гунбад
киноя аз нҶх табақаи осмон (аз рӯи ақидан қадимӣ).

Чунбинш ҳафт ахтар аз ин як ҳавост,
Ғулғули нҶх гунбад аз ин як наво.

Хисрави Деҳлавӣ
нҶх гӯй киноя аз нҶх табақаи осмон (аз рӯи ақидан қадимӣ).

Рахше, ки барад ба ним ҷавлон,
НҶх гӯй зада ба чор ҷавгон. *Ғайфӣ*

нҶх табақ киноя аз нҶх осмон, нҶх табақаи осмон (аз рӯи ақидан қадимӣ); **нҶх фалак** нҶх табақаи осмон, яъне ҳафт фалак (*ниг.*) ва фалаки ҳаштум, ки гӯё бурҷҳои осмонӣ он ҷо қарор доранд, ва фалаки нӯҳум, ки охири табақан осмон буда, фалакулафлак низ номиди мешавад.

НҶХҶОНА نه گانه нӯҳқабата; **нҶх** тоқи нӯҳгона киноя аз осмони нӯҳтабақа (ба ақидан қадимӣ).

Бурун омадӣ хисрав аз бортоҳ,
Чу аз тоқи нӯҳгона рахшанда моҳ. *Ҳочу*

НҶХҶОЯ نه پایه чизе, ки нҶх пой ё қабат дошта бошад;

нҶх (ни) сақфи нӯҳҷоя киноя аз осмони нӯҳтабақа (ба ақидан қадимӣ).

Кулаҳгуша бар гушан моҳ зад,
Бар ин сақфи нӯҳҷоя харғоҳ зад. *Ҳочу*

НҶҶСАР نه سار (ни) ёри нӯҳсар киноя аз фалак.

Бирав, тарки ин дори шашдар бигӯй,
Бие, даст э-ни ёри нӯҳсар бишӯй. *Ҳочу*
мори нӯҳсар а) киноя аз фалак; б) киноя аз дунё.

O

O I ҳарфи шонздаҳуми алифбои ҳозираи тоҷикӣ; дар алиф-
бои арабии тоҷикӣ дар аввали калима ба шакли **ʾ** ома-
да, алифи мамдуда ном мегирад, дар миёна ва охири
калима ба шакли **ʾ** навишта мешавад; дар ҳисоби ҷу-
малу абҷад рақами 1-ро ифода мекунад; дар калимаҳои
арабӣ ба воситаи таркиби айн (**ع**) ва алиф (**ا**) низ
ифода мешавад: 'обид — عابد', 'маонӣ — معانى', 'муд-
да — مدعا'.

O II I садо ва ҳарфе, ки дар охири калимаҳо дар маври-
ди хитоб меояд.

Ҷоно, ки қадом сангдили бекифояст,
К-у пешн захира тегн ту ҷосро сипар накард?!

Ҳофиз

OB I آب 1. мӯен шаффофӣ беранг, ки дар ҳолати соф аз
омезиши химиявии ҳидроген ва оксиген либозат аст.

Виболд кӯҳ, обҳо барамид,
Сари рустайн сун боло қашид. *Фирдавӣ*

оби бомӣ обе, ки дар вақти боридани борон аз бом ме-
резад.

Диламон чу оби бомӣ,
Тавамон баҳори бодӣ. *Абушайб*

оби гандида оби вайроншуда, оби бадбӯю ифлоси ҳам-
мом ва ғ., поёб.

Ҳавзҳои чу об дар дида,
Поргинаҳои оби гандида ... *Низомӣ*

оби доғ а) оби ҷуш, оби бисёр гарм; б) обе, ки оҳан-
гарон дар он охани тафсоиро андохта хуноқ меку-
нанд.

Ҳамчу оби доғ аз омезиши мо сӯхаст,
Ҳар ки баъд аз ошноӣ бо ту моро дидааст. *Ваҳид*

оби зулол оби соф; оби ширин, оби гуворо.

Мурге, ки хабар надорад аз оби зулол,
Манҳор дар оби шӯр дорад ҳама сол. *Абушайб*

Абушайб

оби хонӣ оби ҳавз; оби соф.

Оби Қавсар, на оби хонӣ буд,
Чашман оби зиндагонӣ буд. *Низомӣ*

оби ширин оби гуворо, оби нӯшиданӣ.

Гуфт: Пеш о, эй, ин шӯрӣ дар гила,
К-оби ширинат диҳам аз ҳавсала. *Ҷомӣ*

об хӯрдан а) об нӯшидан, ошомидан.

Қори бӯса чу об хӯрдани шӯр,
Бихӯрӣ беш, ташнатар гардӣ. *Рӯдакӣ*

б) маҷ. парваршии ёфтан, ғизо гирифтани, баҳра бур-
дан.

Хору гул об аз бахористони вахдат меҳуранд,
Ман зи ғафлат дар тамизи хубу зинат артодаам.

Сомб

Лабташнагон зи сояи ман баҳра мебаранд,
Обе нахурдааст рагу решаам ҳанӯз. Саидо

в) маҷ. таваққуф кардан, истодан.
Чу пурхун шуд он ташт, зангӣ чӣ қард?

Бихурдаш чу обою обо нахард. Низомӣ
2. киноя аз дарёе, руд (фақат дар таркибҳои изофӣ,
ки номи дарёе низ зикр мешавад).

Шаҳри Бухоро аз ҷумлаи шаҳрҳои Хуросон аст,
ҳарчанд оби Ҷайхун дар миён аст.

«Тағрихи Наршахӣ»

Об ҳар ҷост, марказаш ҳок аст,
Ба ҷӣ соз оби Ғанг аз афлок аст?! Бедиа

3. киноя аз ашк, сиришк, оби дида (бо калимаҳои
ҷашм ва дида меояд).

Аз дурии оразу лабат рафт
Аз ҷашми Қамол оби бисёр. Қамолӣ Хучандӣ

Мехонд ҷаридаҳои Маҷнун
Ғаҳ об зи дида рехт, ғаҳ хун. Шохин

оби дида ашк, сиришк.

Шоҳӣ, ба кун ишқ гар афтадай, мапол,
Пост зи оби дидаи худ дар гил омадааст. Шохӣ

То як намоз дар хами абруи 9 кунам,
Ғар дам ба оби дида маро сад вузӯ бувад. Саидо
Оби дидаи абр киноя аз борон.

Насим шуст чаманро ба оби дидаи абр,
Сабо бисоти мулаззави фиканд дар гулзор. Нисмат

оби ҷашм ниг. оби дида.

Ҳамагашт мижгон пур аз оби ҷашм,
Дил аз ранҷу темори шаҳвар ба ҷашм. Саидо

Ва ба оби ҷашм сиеҳӣ аз ҷаридан аъмоли худ би-
шӯяд. Аҳмади Дониш

4. бавл, шомба, пешоб.

Гар ин асп саргину об афгананд,
В-агар хисти он ҳонаро бишканад ... Фирдавӣ

об тохтан шошидан, пешоб кардан.

Зи қалб он ҷунон шӯри душман битохт,
Ки аз ҳайбаташ шери нар об тохт. Рудакӣ

5. нутфа, мани.

Ба сурат одаи шуд қатран об,
Ки ҷил рузаш қарор андар раҳли монд. Саидо

6. маҷ. ҷило, тобиш.

Зи рашкӣ рун ту хушред бе тоб,
Зи ҷукӯи лабонат лъл бе об. Ғайфӣ

оби теғ ҷавҳари теғ, ҷилои теғ; тезии дами теғ.

Дар пеш оби теғи ту қамтар зи ҳок бод
Он оташе, ки бар шуруфи қасри Қайсар аст.
Бадрӣ Чочӣ

оби шамшер ниг. оби теғ.

Сияхгӯш бар охувор гашта ҷир,
Шуда оби шамшер дар ҳалқи шер. Ҳоҷу

Оби шамшери туро ғайн зулоли зиндагист,
Сахт душвор аст мурдан, гар ту боиш қотилам.

Ғузулӣ

7. маҷ. тароват, тозагӣ; раванак.

Бар оби руҳат як гули сероб наёяд,
Он-ч аз лабат ояд, зи ман ноб наёяд.

Ҳисравӣ Деҳлавӣ

оби кор равнаку ривочи кор.

Оби кори аду афтод зи боло ба нишеб,
Ҳеҷ обе зи нишеби суви боло нашавад. Манучехрӣ

оби ораз сафои рӯй, ҷилои чеҳра; тароват ва тарии
тозагӣ дар чеҳра.

Гуфтаман: Дар оби ораз акси ҷони мо намой,

Гуфт: Ҳар дам худнамои хуш намеояд маро.

Қамолӣ Хучандӣ

об додан а) ҷило бахшидан, ҷилдор кардан, ҷавҳар
додан (ба теғ, шамшер ва ғ.).

Ба ғорат кардани дил об додӣ теғи мижгонро,
Агар дил пеш аз ин мешуд ҳалос, акнун нахоҳад
шуд. Нисмат

Оташи ишқ об дод тешаи Фарҳодро,
В-арна кай ин тоб буд хурдан ғулдорро. Ҳоҷу

б) раванак додан, зинаат додан, оростан.

Ҳезу ба ҷилва об деҳ сарви ҷамантирозро,
Обу хаво зиёда кун боғчан нигаро. Урғӣ

8. обрӯ, эътибор.

Обе, ки маро назди бузургони ҷаҳон буд,
Хуш-хуш ҳама бар боди ғамӣ ишқи ту додам.
Анварӣ

оби касе, ҷизеро бурдан касе ё ҷизеро беобрӯ кардан;
беътибор ва қамқимат кардан.

Лутфи дақиқ ёфт мизоҷи ман латиф,

Оби ақиқ бурд руҳи обдори гул. Адиб Собир

Ҳоки поиш бӯса хоҳам дод, обам гу бибар,
Обруи меҳрубонон пешаи маъшук оби ҷуст. Саидо

Мешиканд қадри лъл ашқи гуҳарбори ман,
Мебарад оби гуҳар лълӣ суҳандони ӯ. Шохин

оби касе рехтан обрӯи касеро рехтан, эътибори ка-
серо бурдан; касеро бензату беҳурмат кардан; беобрӯ
беътибор шудан.

Нест муборак ситам ангеҳтан.

Оби худу оби қасон рехтан. Низомӣ

Дур буду ҳамлае дида гуҳект,

Заъфи ту зоҳир шуду оби ту рехт. Рӯма

9. тоб, тавон; рафтани оби кор бетобу тавон шудан.

Чу зулфи Ҳумоюн қарораш бирафт,

Зи хуни ҷиғар оби қораш бирафт. Ҳоҷу

бар оби худ омадан ба обу тоби пештараи худ ома-
дан, ба холи худ омадан.

Магар бар оби худ оям зи хушкӣи руза,

Ду сар пиёла бибояд маро саросар дод.

Ҳисравӣ Деҳлавӣ

◇ оби ангур киноя аз шароб, май.

Мастиш ишқ нест дар сари ту,

Рав, ки ту масти оби ангурӣ! Ҳофиз

оби андешасуз киноя аз шароб.

Биё, соҳӣ, он оби андешасуз,

Ки гар шер нушад, шавад бешасуз! Ҳофиз

оби аргувон а) киноя аз шароби сурх; б) киноя аз
ашқи хуни; в) киноя аз хун.

Сабз зи шохӣ зафарон рехта оби аргувон,

Теги ту чун ҳасудро дил бидариду чон гирифт.

Низомӣ

оби афсурда (ё фасурда) а) киноя аз ишша ва пиёлаи
булур.

Оби фасурда гӯи занакхони ту шудааст,

Пуштам ҳамаша бо хами ҷавгону гӯи туст.

Адиб Собир

б) *киноя аз шамшер, ханҷар; оби афшурда киноя аз май, шароб.*

Бидех, соқӣ, он оби афшурдаро,
Биё, зинда кун ин дилӣ мурдаро! *Ҳофиз*

оби *аҳмар* а) киноя аз шароби сурх.

Дар бари булбула фувоқ афтод,
К-аз даҳон оби аҳмар андозад. *Ҳоқонӣ*

б) *киноя аз ашқи хунин, хуноба.*

Чу номӣ он вигор омад ба гушам,
Фуру боридам аз чашм оби аҳмар. *Дақиқӣ*

оби *барф* киноя аз сиринш, ашқ.

Даро гирён ба роҳи узрхоӣ,
Ба оби барф шу аз дил сиеҳ, *Ҷомӣ*

оби *баста* а) яхча, тағарг, жол; б) *ниг.* оби афсурда;
оби *бақо* а) *ниг.* оби зиндагӣ.

Гар сун торикӣ равад, оби бақош аз сар равад,
Зери қадам мафраш шавад оннан Искандараш. *Ҳоқонӣ*

б) *киноя аз суҳан, гани ширин ва фаром.*

Вичунбинди лаб Юсуф дуоро,
Равон кард аз ду лаб оби бақоро. *Ҷомӣ*

оби *бодаранг* киноя аз ашқи хунин; оби *гавҳар* (ё гуҳар) а) *тиб.* як навъ беморини чашм, гул афтодан ба чашм; б) *киноя аз суҳани пурмаъний.*

Абӣ дурборам, Ғисё, ҳамчу Мавлонон Рум,
Кардаам з-оби гуҳар қадавл ғитоби хешро. *Ғисё*

оби *гарданда осмон, фалак.*

Паямбар бад он хотами раҳнавард
Баровард аз ин оби гарданда гард. *Низомӣ*

оби *гулгун* (ё *гулзорранг, гулранг*) киноя аз шароб, бода.

Чу сармаст шуд аз гуворанда май,
Гул аз оби гулгун баровард хай. *Низомӣ*

Нишонанда шуд нолаи чангро,
Ба каф барниҳод оби гулрангро. *Низомӣ*

Биё, соқӣ, он оби гулзорранг,

Ки гах сулҳ з-он гул кунад, гоҳ ҷанг ...

Яҳёӣ Қошӣ

оби *гуҳар* *ниг.* оби *гавҳар*; оби *дандон* а) ҷилову сафои дандон.

Зинҳор аз даҳони хандонаш
В-оташ лаълу оби дандонаш! *Сатъӣ*

б) ширинии сахту часпаки дона-дона, монпасе.

В-агар гуяд: Биҳоям лаъли хандон,
Бигу, к-аз дур меҳур оби дандон. *Низомӣ*

в) Ҳарифи гӯл ва мағлуб; сустбозу, заиф.

Ҳосидат бо ту агар нарди адоват бозад,
Оби дандонтар аз у кас натавон ёфт, бибоз!

Анаарӣ

оби *дандоншикан киноя аз оби сард, яхоб.*

Гарат ҳаст дар сардии он суҳан,
Биёшом ин оби дандоншикан. *Яҳёӣ Қошӣ*

оби *даст* а) *обе, ки ба он даст мешуянд; обе, ки ба он даст шустаанд.*

Оби дастат ҳама бар рӯй кашидӣ чу гулоб,
Ҳокӣ поят ҳама дар зулф дамида чу абир. *Муиззӣ*

б) маҳорат, устоӣ дар санъат.

Ки баст он нақши ораз, офарин бод,
Ки оби даст аз вай ошкор аст! *Қамоли Хучандӣ*

оби *даҳон* а) туф.

Он чи зоеъ шавад ба мо зи лабат,
Бар рух оби даҳону дашном аст. *Қамоли Хучандӣ*

б) *тавба, истиғфोर.*

Нест чу ҳеҷ оби даҳонат падида,
Монда ба ночор забонат палида. *Хисрави Деҳлавӣ*

оби *ёқутвор киноя аз шароби сурх.*

Биё, соқӣ, он оби ёқутвор
Дарафкан бад-он чомӣ ёқутвор. *Низомӣ*

оби *Замзам* чоҳе дар Макка, ки дар назари мусулмонон обаш муқаддас аст; *муқ.* чашма (чашман *Замзам*).

Шоир гуфт: Девони худро ба ҷихати табаррук ба остонаи Қабба молидам. Мавлоно гуфт: Агар ба оби Замзам мешуестӣ, бектар буд. *Садрӣ Зид*

оби *зар* а) *обе, ки дар он тилло ҳал кардаанд, оби тилло, ки дар хатнависӣ ва наққошӣ истифода мебаранд.*

Хате зишт аст, ки ба оби зар навиштааст, *Сатъӣ*
Паи нуктадонони фаррухширишт
Ба оби зар ин турфа посух навишт. *Ҷомӣ*

б) *киноя аз шароб, май.*

Дар маҷлиси ғоратаздагонӣ тарабу айп
Соқӣ зи хароботи мугон оби зар овард.

Алии Хуросонӣ

оби *зиндагӣ* (ё *зиндагонӣ*) чашмаи афсонавӣ, ки гӯё дар мамлакати зулмот воқеъ будааст ва нӯшидани обӣ он умри ҷовид мебахшидааст; *муқ.* оби *Ҳияр*, *чашма (чашман Ҳияр)*.

Бо кӣ гуям, дар ҳама деҳ зинда ку,
Сун оби зиндагӣ пуянда ку? *Румӣ*
Ҳавон мазиди ёр оби зиндагонии мост,
Сабо, биёр насиме зи хокӣ Шерозам. *Ҳофиз*

оби *зулмотранг киноя аз шароб*

Биё, соқӣ, он оби зулмотранг
Вичую биёр оби ҳайвон ба ҷанг. *Низомӣ*

оби *инаб киноя аз шароби ангурӣ; шароб, май.*

Бинишин хурраму хандону ҷаҳонро бинишон,
Биситон аз қафи уноблоран оби инабро. *Рӯдакӣ*

Қадаҳпарастӣ аз асбоб форнғам дорад,
Китоби дардисарӣ шустаам ба оби инаб. *Бедил*

оби *испрат киноя аз шароб, май; оби кабуд* а) *киноя аз осмон*; б) баҳри Акзар (баҳри Чин), ки мувофиқи афсона ҳар шаб занони зебо аз он баромада, дар доман кӯҳе, ки қанорон он воқеъ аст, боъӣ мекунад ва бо ёбаробари рӯз шудан ба об даромада мераванд; в) *бахр.*

Чу ғута хӯрд дар оби кабуд мурғи сапед,
Зи чашму дида ниҳон шуд дар осмон кавкаб.

Фарруқӣ

оби *қушода киноя аз шароби камкайф, бодан бе-нашъа.*

Зар ба баҳон май чу сим макун кам,
Оташи баста мадеҳ ба оби қушода. *Ҳоқонӣ*

оби *маразқоҳ* а) оби шифо, дору; б) *киноя аз шароб.*

Дили ҳар қатра з-он оби маразқоҳ
Ҳаророти ғаризиро тарабқоҳ. *Бедил*

оби *маҳорат* *ниг.* оби *гавҳар.*

Гавҳарамро чун ба санги бетамизӣ бистканад,
Оби марворид дар чашми ҳасуд овардаам. *Сойб*

оби мардон маня, нутфа; оби Марьям а) киноя аз иф-
фат, покдоманӣ; б) ширани ангур; шароби ангури; оби
муаллақ киноя аз осмон.

Занахро чу барсозам аз зулф банд,
Ба оби муаллақ дарорам каманд. *Низомӣ*

оби мунҷамид а) ях; ялча, тагарг, жола; б) киноя аз
шиша, обгина; пйелан булур.

Оташи сайёл дидастӣ оби мунҷамид,
В-ар надидастӣ, биҳоҳ аз соқнаш соғаре. *Анварӣ*
Дар оби мунҷамид ман оташмисол рез,
Дар пой бед, бо санам гунҷаваздаҳон. *Саноӣ*
в) киноя аз теғ, ханҷар, синон ва ғ.

В-он оби мунҷамид, ки синон аст помӣ у,
Аз таффи ҳамла дар рағи чоҳо қоҳо пош-пош.
Заҳири Форъбӣ

оби мурда оби ғайриҷорӣ, оби истода; муқобили оби
равон а).

Афсурдагон ба олами боло намерасанд,
Ин обҳои мурда ба дарё намерасанд. *Соиб*

оби найшакар шира; оби набот а) қиёме, ки пас аз
хуша бастанӣ набот боқӣ мемонад; б) ҳалвои мах-
сус Бухоро, ки бо рағани кунҷид ва орд мепазанд.

Гуфтам: Аз оби наботат комӣ ман ширин нашуд,
Пушти теғе зад, ки шуд мағзам чу ҳалво пош-пош.
Сайидо

оби наргис ниг. оби дида.

Дар канораш гирифтӯ ур ангеҳт
В-оби наргис ба рӯи гул мерехт. *Низомӣ*

оби озар (ё озаросо) а) киноя аз шароби лаъл, шаро-
би сурх.

З-он оби озаросо з-он сон ҳамеҳаросам,
Қ-аз об сагзазида, шери сиях зи озар. *Ҳоқонӣ*

б) киноя аз ашкӣ хуниш; оби оташгун шароби сурх.

Соқие, як чӯрғае з-он оби оташгун, ки ман
Дар миёни пухтагонӣ ишкӣ у хомам ханӯз. *Ҳофиз*
оби оташзада (ё оташнок) киноя аз а) ашк, сирншк.

З-оби оташзада, к-аз дида давад сун даҳан,
Тавнтгон нафас аз мавҷи шарар барбандам. *Ҳоқонӣ*

б) шароби лаъл; шароб, бода.

Дасту лаб дар чашман оташ бишу чун офтоб,
Баъд аз он худро ба қалби оби оташнок зан. *Соиб*

оби оташин (ё оташӣ) киноя аз шароби сурх.

Биёр, соқӣ, аз он оби оташин, ки фалак
Ба бод дод чу Чамшед хоки Дороро.

Хисравӣ Деҳлави
Ба оби оташин зан мушти хок аз гарди наълайнат,
Риоят менамо як куча роҳи лоубилиро.

«Тӯҳфат-ул-аҳоб»
оби оташнишон киноя аз шароб.

Бидех, соқӣ, он оби оташнишон,
Аз он пеш, к-аз мо набӣи нишон. *Ҳоҷу*

оби оташнок ниг. оби оташзада; оби оташранг киноя
аз шароб, бода.

Бар ҳазар бош з-оби оташранг,
Қи тағши аждаҳост, тоб наҳанг. *Авҷадӣ*

Зи хок афсурдатар, аз бод саргардонтерам, Соиб,
Илочи дарди ман аз оби оташранг меояд. *Соиб*

оби оташхаёл киноя аз шароб, май, бода.

Биё, соқӣ, он оби оташхаёл
Дарафган дар ин қаҳрабонг сафол. *Низомӣ*

оби оташин ниг. оби оташин; оби равон а) оби чорӣ;
муқобили оби мурда; б) киноя аз об, ки ҳаловат-

бахши чон аст; оби ҳаёт; в) обу тоб, тароват ва тозагӣ.

Аз у қолаби мурда чон ёфта,
Тани хоки оби равон ёфта. *Ҳоҷу*

Қаломаш мурасса чу теғи забон,
Саросар лафозат чу оби равон. *Садрӣ Зий*

оби равшан а) киноя аз равнаку ривоч; б) киноя аз
некуӣ, хубӣ.

Чи оби равшан аз ин чархи нилгун чўям,
Қи рух ба хуни шафақ офтоб мешўяд? *Соиб*

оби раз (ё разон) ниг. оби ангур.

Ғуломи оби разонӣ, надорӣ об аз он,
Рафиқи софи раҳиқӣ, най ба саффи сафо. *Ҳоқонӣ*

Оби раз бояд, ки бошад дар сафо чун оби зар,
Гар зи зарри мағрибӣ соғар набошад, гу мабoш. *Ибни Ямин*

оби рангин киноя аз шароб, май.

З-оби рангин хичоби ақл масоз,
Шулаи нор пешӣ шер маёр! *Ҳоқонӣ*

оби раҳмат а) киноя аз борони ғайзбахш; борони
бахор.

За оби раҳмати гардун баҳор мечўшад,
Хаёли адли шаҳонрост хурраи дар чанг. *Ҳоҷӣ*

б) чўрғ. чўст дар Самарқанд, ки аз самти чану-
бин расадхонаи Улўғбек ба самти ғарбӣ равон
аст; оби рух (ё руй) а) киноя аз арақи руй, хай.

Шароб хурдаву хай қарда мерай ба чаман,
Қи оби руй ту оташ дар аргувон андохт. *Ҳофиз*

б) киноя аз сафои ҳеҳра, тариқи тозагии рухсор; оби
рух рехтан а) бебӯр қардан.

Ҳоқонӣ, аз нонталаби оби рух марез,
Қ-он хирс, к-оби рух барад, оҳани чон қунад. *Ҳоқонӣ*

Гунаи: Нон зи дари султон чўй,
Оби рух резад дарбон, чӣ қувам? *Ҳоқонӣ*

б) эътибор гум қардан, бебӯр шудан; оби сиёҳ (ё си-
ях) а) сиёҳӣ, ранги хатнависӣ.

Пай қард, сар бурида ба оби сиёҳ рафт
Чун хомӣ ҳар ки бо ту набудаст яназоб.

Қамолӣ Исмоил
б) тиб. иллоти обравни чашм, ки болси нобиноӣ
мегардад.

Зи сахми хадангат ба рӯзи сапед
Даромад ба чашми хур оби сиёҳ. *Қамолӣ Исмоил*

Гар барам оби сиёҳ аз дида, мегардад сафед,
Қай тавон қардан болси тираузонро илоҷ?

Саиди Ашраф
в) ғафлат.

Пунба зи гуш дур кун, бонги наҷот мерасад,
Оби сиёҳ дармадав, к-оби ҳаёт мерасад.

Шамсӣ Табрезӣ
г) оби амиқ; д) модаҳои ғудохта, ки аз ҷузи оташ-
фшон мебарояд.

Оби сиях аз замин баромад,
Марг аз дари оҳанин даромад. *Низомӣ*

е) шароб, бода; оби софӣ оби зулол ва шаффоф, оби
соф ва тоза, оби мусаллоҳ; оби сурх киноя аз шароб,
май; оби сухан фасохат ва бағоятӣ сухан, ширинӣ
ва салосати гуфтор; хусни қалом.

Бигуфтед сад нуктаи дилқашам,
Нишондед з-оби сухан оташман. *Ҷомӣ*

оби таах а) оби шўр, оби баҳр.

Гирифт дар ивази оби таах гавҳари ноб,
Чи миннат аст ба абри баҳор: дариёро? *Соиб*

б) *киноя аз шароб, май.*

Зи шавқи рӯи у чандон сиришки лолагун резам,
Ки оби талх дар соғар шавад хуноб дарёро?*Соиб*

Вонз, фасонаҳон ту ширин намешавад,
То тар намешавад лаби хушкат ба оби талх.

Зухри

оби *тараб киноя аз май, шароб.*

Чоми май бо он ҳама оби тараб
Монд дур аз маҷлиси у хушқлаб. *Чоми*

оби *тарабнок киноя аз май, шароб.*

Хезу дар косаи зар оби тарабнок айдоз,
Пеш аз оне ки шавад косаи сар хокандоз. *Ҳофиз*

оби *ток киноя аз шароб, май.*

Ман, ки бемори шаробам, бар лабам шарбат чӣ
Ҷои шарбат бар лаби ман оби токам бехтар аст. *Майхӣ*

оби *фасурда ниг. оби афсура; оби харобот киноя аз шароб, май, бода.*

Хирқан зӯҳди маро оби харобот бибурд,
Хонаи ақли маро оташи хумхона бисӯхт. *Ҳофиз*

оби *Хизр оби ҳаёт, ки гуё танҳо Хизри пайғамбар роҳи оро ёфта, нӯшидааст ва аз индан ҷовд аст; муҳ, оби зиндагӣ, чашма (чашмаи Хизр).*

Дехони танги ту дода ба оби Хизр баҳо,
Лаби чу қанди ту бурд аз наботи Миср равҷо. *Ҳофиз*

Оби Хизр аз ҳомаам ҷои сиёҳ мечакад,
То намоям нӯсха з-он хатти раёҳин нитиҳоб. *Амирӣ*

оби *хушк киноя аз шиша, обғина, булур.*

Навбарни чархи кӯҳан чист ба ҷуз ҷоми май?
Ҳомла аз оби хушк, оташи тар дар шикам! *Ҳоқонӣ*

оби *чу озар киноя аз май.*

Биё, соқӣ, оби чу озар биёр,
На май, балки қибрити аҳмар биёр! *Чоми*

оби *шавқ киноя аз оби дяда, ки аз қамолӣ иштиёқ-мандӣ мерезад, ашк, сиришк.*

Оби шавқ аз чашми Саъдӣ меравад бар дастхат,
Лоҷарам чуи шеър меояд, суҳан тар мешавад. *Саъдӣ*

оби *шафақгун киноя аз шароби сурх.*

Шуд маҳи ид аз шафақ чун ҷоми зар боз ошкор,
Яне аз оби шафақгун ҷоми зар ҳоли мадор. *Чоми*

оби *Шероз (ё шерозӣ) киноя аз шароб, бода.*

Сару барги шукуфтаи нест гулзори табиятро,
Агар дар ҳоки Исофшон набошад оби шероз. *Шафеи Асар*

оби *шингарфӣ а) киноя аз шароби сурх; б) киноя аз ашқи хуни; оби шӯр а) оби намакии, оби сернамак.*

Дар пан ин оби шӯр афтодаанд мустасқилён,
Нест суде бар касе, аз хӯрданаи зовд зиён. *«Шаҳномаи Фарғона»*

б) *киноя аз ашк, сиришк, оби дила.*

Меҳмон кунам ҳаёли рухшро ба оби шӯр
Бар косаҳои нуқта дар ин суфран зараш. *Бадрӣ Чоӣ*

оби *ҳаёт ниг. оби зиндагӣ.*

Шарбаи васлат шикаста қимати оби ҳаёт,
Ёфта лаълат ҳазорон нуқта бар танги шакар. *Нисат*

Лаъли сероби ту ҷомест пур аз оби ҳаёт,
Чӣ тавон қард, ки бо мо нафасе ҳамданд нест. *Қамолӣ Хучандӣ*

оби *ҳайвон ниг. оби зиндагӣ.*

Дар сиёҳӣ чу оби ҳайвон зист,
Қас нагуфташ, ки ин сиёҳӣ чист? *Низомӣ*

оби *ҳаром а) шароб, май.*

Тарсам, ки сарфасе набарад рӯзи бозхост
Нони ҳалоли шайх зи оби ҳароми мо. *Ҳофиз*

б) *нуффа, оби маний.*

Ҳар ки аз оби ҳаромин риишлат обистан нашуд,
Теғ агар бошад тараф, мардона мегӯяд суҳан. *Соиб*

оби *ҷигар хуноб.*

Синопаши яке найзан синараш
Ба оби ҷигар ёфта парварши. *Низомӣ*

оби *ҷовидон ниг. оби зиндагӣ; оби ҷў(й) молу давлат.*

Зи оби ҷў набавуд обуи мо, Санҷар,
Фанон мол агар шуд, бақон ҷиммат бод. *Санҷари Қошӣ*

об *дар дида ғирён.*

Қасоне, ки буданд бо у ба роҳ
Шуданд об дар дида наздики шох... *Низомӣ*

об *(дар) зери қоҳ киноя аз қори пинхонӣ; мақр, ҳила.*

Зи ғуфти Сиёвуш бихандид шох,
Набуд оғаз аз об дар зери қоҳ. *Фирдавӣ*

об *зери қоҳ пӯшидан ба нодонӣ задан, тағофул қар-дан.*

Ҳоли Ҳоқонӣ арчи медонад,
Обро зери қоҳ мелӯшад. *Ҳоқонӣ*

обу *алаф, ризку рузӣ; хуроқ, обу дона.*

Асле, ки ба обу алафаш парвардам,
Шуд аз ғами у зӯда бори дардам. *Саидо*

Ночор барои обу алаф аз ҳар ҷинс тadbиру ан-
деша мекард. *Саидо*

обу *гил а) киноя аз сиришк, табияти инсон.*

Ба вафои ту даромехт ҷунон обу гилам,
Ки дамад баъди вафот аз гили ман бун вафо-т. *Чоми*

Ҷону дилашон ба ҳам даровехт,
Обу гилашон ба ҳам баромехт. *Ҳилолӣ*

б) *вучуд, ҳастӣ.*

Ба дилдор оташман дар обу гил зад,
Ба рухсорам чу гул ноҳун ба дил зад. *Нозим*

в) *аслу насоб.*

Ба хунар фаҳр кун, мақун ба ғуҳар,
На ҳама фаҳр аз обу гил бошад.
Зиндае, к-у ба мурда фаҳр кунад,
На ҳамоно ки зиндадил бошад. *Адиб Собир*

обу *намак ҳаловат, ширинӣ.*

Малоҳат рабуд аз ҷавнон фалак,
Зи рӯи замин рафт обу намак. *Саидо*

обу *нон хуроқ; хуроқи андак, хуроқи қашшоқона.*

Дареғо, қадри сӯҳбати он ҳазрат надонистам,
ақаллан ба қадре обу нон ҳам зинбаф накардам. *Садрӣ Зиё*

обу *озуқа хуроқворӣ.*

[Лашқари Русия] ба ҳоли онҳо вуқуф ёфта, обу
озуқа дода ғусел намулданд. *Аҳмади Дошӣ*

обу оташ *киноз аз* ду чинси зидди ҳамдигар.

Қасе, к-у барад обу оташ ба ҳам,
Абар хар ду-бар карда бошад ситам. *Фирдавӣ*
Зи дushman дӯсти чустан чунон аст,
Ки як чо чамъ кардан обу оташ.

«Аноғри Суҳайлӣ»

обу равған а) *киноз аз* носозгорӣ, зидди якдигар будан, ба ҳам ночаспон будан.

Вақти хушбӯри чу обу равғананд,
Вақти мастӣ ҳамчу чон андар тананд. *Румӣ*

б) тазвир, ҳила.

Дил наёромад ба гуфтори дурӯғ,
Обу равған ҳеҷ нафрӯзад фуруғ. *Румӣ*

обу ранг а) хуси, зебон, хубӣ; тароват, латофат.

Зи қадду рун ту шарманда боғбон меғуфт,
Ки обу ранг надоранд сарву лолаи мо. *Шоҳӣ*
Ҳазорон боғу гулшан дар ғубори мақдамаш
Надхам, *Туррал*

Ки нақши хоки пояш обу ранги сад чаман дорад.

б) гулгуна, ғоза, сурхию сафедӣ ва амсоли он, ки ба рӯй мемоянд.

Зи ишқи нотамоми мо чамоли ёр мустағнист,
Ба обу рангу холу хат чӣ хоҷат рӯн зеборо. *Ҳофиз*

обу ранг бардоштан *киноз аз* хуси гирифтани, зебон пайдо кардан.

Зи аз назораи хусни ту обу ранг бардорад,
Гуи муштоқони кӯят ёфт булбул гармолиро. *Мачнун*

обу таом хӯрок, хӯрдани.

Умимол ва роҳдорон аз тавобени Бухорову Самар-
қанд хар чо кунуш фармуда, обу таом тайёр мена-
муданд ва ҳадоёву пешкаш меоварданд.

Аҳмади Дониш

обу тоб чило, сафо, дурахшонӣ.

Аз баноғӯши ту дорад субҳ чандин обу тоб,
Менамояд аз сафои шир ик шаққар сафед. *Соиб*
Обу ҳаво (*ё* хок) шаронти табиии як сарзамин, як-
лим.

Бадон шаҳр як сол манзил гирифт,
Дил аз обу хоки вай андар шигифт. *Савдо*

об афғандан а) шошидан; б) хомӯш кардан, об по-
шидан.

Агар соя дар офтоб афғандад,
Дар он чашмаи оташ об афғанд. *Низомӣ*

об бастан об додан, об мондан.

Намедонам чӣ об аст ин, ки бар кишти чигар бас-
там, *Зухрӣ*

Қ-аз он ҷуз хушаҳои донаи ахгар намеҳезад.
об гардишан *ниг.* об гаштан; об гардонидан тағйир
додан обу ҳаво барои муолиҷаи бемор.

Чуши саҳбо шарбати бемор ҷӯшонидан аст,
Даври соғар хастагонро об гардонидан аст. *Саиди Ашраф*

об гаштан (*ё* гардишан) а) ғудохта шудан, об шудан;
ҳал шудан; б) адову афғор шудан, азоб кашидан.

Дилам оннан симоб гашта,
Нингах дар нитизораи об гашта. *Ҳоҷик*

Чунон бигдохтам, чун шамъ пешаи об гардидам,
Ки чои хун қакад аззон ман аз нишгари теғаш. *Ҳоҷӣ*

об гирифтани а) тар шудан, нам кашидан.

Қазо ба рун арақноки ӯ чӣ пардозад,
Ки бобӣ хат набувад қоғазе, ки об гирифт. *Шоҳин*

б) газак кардан, мадда кардан, рим пайдо кардани
чароҳат; в) сабз шудан, сабзидан; таровату тозагӣ
пайдо кардан; равнақ ёфтан.

Рухи хок об 3-у гирад, ҳаво хуш бод 3-у хоҳад,
Дафи зар патда 3-у ёбад, рубоб омад аз он номаш. *Бадрӣ Чоӣ*

об гирифтани рӯй зебон пайдо кардан; хусну таро-
ват ёфтан.

Обе, ки рун ман зи ҷавонӣ гирифта буд,
Дар чашм омадасту зи рӯям ҷудо шудааст. *Адиб Собир*

об гирифтани чашм *киноз аз* лаззат бурдан, баҳра-
манд шудан бо назора.

Бад-он ораз, к-аз ӯ чашм об гирад,
Зи таррӣ нукта бар маҳтоб гирад. *Низомӣ*

об дидан а) об кушодан; б) зоеъ шудан, зинён раси-
дан, доғдор шудан.

Шакар бо лаъли ӯ тангӣ кашидад,
Матон оби дандон об дида. *Мӯҳсини Таъсир*

об додани дида *ниг.* об гирифтани чашм.

Гул бар руҳат қушуд ниқоби кашидаро,
Оина об дода зи рӯи ту дидаро. *Бедил*

об доштани *чизе* *ниг.* об дар миён доштан; об задан
фуру нишондани гард бо обшошӣ, об пошидан.

Хуррам он рӯз, ки бо дидан гириён биравам,
То занаи об дари майкада як бори дигар. *Ҳофиз*

об кардан ғудохтан.

Ҳамчу мавҷам судани дасти надомат об кард,
Баъд аз ин ҳам кош бигдозад пушаймонӣ маро. *Бедил*

об кашидан а) об овардан, об кашондан; б) об баро-
вардан аз ҷох; об кашидан *чизеро* *чизеро* шустан,
обгардон кардани *чизе*; об рондан об кушодан, об
мондан, обёрӣ кардан.

Обро мерондам андар кишти ҳеш,
Он равон мешуд ба заръат беш-беш. *Румӣ*

об хӯрдани дили *касе*, *чизе* *киноз аз* ором ва таскин
ёфтани дил, қаноат ҳосил кардан.

Соиб, диллаш аз суҳбати гулшан нахӯрад об,
Шабнам, ки ба хуршеди дурахшон нигарон аст. *Соиб*

об шудан а) *ниг.* об гаштан.

Бо ҳар ки биягарам, ҷиғарам об мешавад,
Аз мӯр камтаранд ба чашмам баҳодурон. *Сайидо*

Шухи ҳаёпаноҳи ман то ба ҳаёли ман гузашт,
Пайкарам об шуд тамои, аз сари пирахан гузашт. *Мухаммад*

б) беобрӯ шудан, шарманда шудан, эътибор гум
кардан; аз равнақ мондан.

Шақкар, ки барад дил зи ҷаҳоне ба ҳаловат,
Об ар нашавад пеши лабат, аз сари хомист. *Соиб*

об(и) беафсор (*ё* белаҷом) хӯрдан *киноз аз* худсарӣ
кардан, ба ихтиёри худ кор кардан.

Ба ошӣк бувад зиндагонӣ харом,
Дили ӯ хӯрад об ағар белаҷом. *Вақид*

Ҳамеша то фараси бадлиғомӣ аблиқи чарх
Хӯрад зи чашмаи хуршед об беафсор ... *Бадеӣ*

оби даст фишондан *киноз аз* сахт фишурдани даст;
маҳкам доштани даст.

Гумраҳам, то бар сари байтулҳаром
Оби дастӣ пилбон ҳоҳам фишонд. *Ҳоқонӣ*
оби хуш худдан киноя аз роҳат қардан, осудан; баҳра-
вар шудан.
Гар ғаразат қарбӣн хеш асту бас,
Оби хуш аз ту нахӯрад ҳеч кас.

Хисрави Деҳлавӣ
оби чашми касеро гирифтаи киноя аз тарсондан, ба
дил ҳарос андохтан, рамондан.

Зи бими хуя аз ҳар дида сад селоби хун ояд,
Касе ҳаргиз чунин нагирфта оби чашми мардумро.
Мухлисӣ Қошӣ

оби чашм рехтан гиристан, гирия қардан; киноя аз
тавба қардан.

Нахуст, эй гунаҳқардан хуфта, ҳез,
Ба қадри гунаҳ оби чашме бирез! *Саъдӣ*
оби шарм бурдан киноя аз беҳаёӣ қардан; обрӯ рех-
тан.

Чун сагу гурба оби шарм барад,
То зи халқ обу ноии гарм барад. *Саной*
оби хуш задан киноя аз хушбӯӣ қардан, ба худ овар-
дан.

Бар руҳи ҳар кӣ оби хуш занад,
Ҳарфе аз ибрате ба гуш занад. *Бедиа*
об аз ҷигар бахшидан киноя аз ато қардан, ҷизе ба
мардум додан; об ба пӯст афкандани мева ба пухтан
наздик шудани мева, расидани мева; об ба рӯи кор
овардан киноя аз эътибор ёфтан, сохиб обрӯ шудан;
равнақ ёфтан.

Магар май оварад обе ба рӯи кори мо, варна
Ба обин зиндагонӣ осебӣ мо намегардад. *Соиб*
об бар онна аз пан (қафони) касе рехтан (ё задан)
расмest, ки ҳангоми гузел қардани шахс ба сафар чанд
барги сабз бар онна мегузоранд ва бар он об мепо-
шианд ва ин рамзи орзуи ба саломат бозгаштани му-
софир будааст.

Қуи ту мавзълғаҳ аст дар сафарни онно,
Бар руҳи онна об аз пан бетона рез. *Турро*
Бартияг гирия ба холи дили хайрон қардам,
Об бар онна резанд қафои сафариро.

Мӯҳсини Таъсир
об бар оташи (ё шарораи) касе пошидан (ё задан) ки-
ноя аз касеро таскин додан, ғзаби касеро фурӯ
нишондан.

Обе бар оташи дили мо ҳеҷ кас незад,
Чандон ки беши маҳраму бегона сӯхтем. *Фигонӣ*
Чу доя оху сӯзи синааш дид,
Бар оташ аз насихат об пошид. *Ҳоҷиқ*
Вале чун ишқ буд устоди қораш,
Зи шарме об мезад бар шарорааш. *Ҳоҷиқ*

обро бар ресмон бастан киноя аз кори беҳуда қардан,
куниши бефоида қардан, ба кори нашудани кунишдан.
Ба тули фикр наъвон чамъ қардан моли дунёро,
Чаро беҳуда бояд обро бар ресмон бастан?

Мухлисӣ Қошӣ
об дар дида доштан шармгин будан, ҳаё доштан;
об дар дида равои гардонидан киноя аз гиристан,
гирия қардан.

Хун зи дарди Қухкан дар Бесутун гирияд саҳоб,
Сурати Ширин биғардонад равои дар дида об.

Дарвешӣ Деҳакӣ

об дар дӯғ доштан *ниг*. об дар шир рехтан.
Аз бӯҳл касе, ки мекунад заъда дуруғ,
Бигрез аз ӯ, ки об дорад дар дӯғ. *Ҳоқонӣ*
об дар холо қардан фиребарӣ қардан, қаллобӣ қар-
дан, норостӣ қардан; об дар миёни доштан а) киноя
аз ғаш доштан, холис набудан; б) киноя аз нодуруст
будан.

Ҳар кӣ гуяд, ки май зиён дорад,
Сухнаш об дар миён дорад*.

об дар назар доштан *ниг*. об дар дида доштан.
Инфол аз ҳастии мо барнадорад марг ҳам,
Ҳок агар гардем, обе дар назар дорем мо. *Бедиа*

об дар сабад қардан киноя аз кори беҳуда қардан.
Оварда ниҳили беҳудӣ бор,
Сабр омаду об дар сабад қард. *Зухрӯӣ*

об дар шир рехтан (ё қардан) киноя аз фиреб додан,
қаллобӣ қардан.
Чуз атими ҷӣ бар ин дошт дури гуши туро,
К-об дар шир кунад субҳи баногуши туро. *Соиб*

об дар ҳован қуфтан (ё судан) киноя аз кори беҳуда
қардан, машғули кори беватғча шудан.
Шикоятӣ фалаки обгун ҷӣ суа диҳад?
Насуда ҳеҷ хирадманд об дар ҳован. *Саной*

об дар ҷигар надоштан (ё набудан, намондан) киноя
аз саҳт муҳтоҷ будан, фақир будан.
Ин паршиқастаро, ки набуд об дар ҷигар,
Оруғи нитило занад ақнуе зи хони шуқр.
Қамоли Исмоил

Намонд дар ҷигарам обу ин синахшмои
Ҳанӯз 3-ин деҳи вайрон хироҷ металабад.
Фигонӣ

аз даҳан рафтани об дар орузу хаваси ҷизе гум за-
дани дил, ҷизеро саҳт хавас қардан.
Қаҳаро дар макони лабчаши май
Зи ёди бусаат об аз даҳан рафт. *Турро*
аз оби дида Даҷла доштан киноя аз ашқи бисёр рех-
тан; гириён будан.

Ҳанузам 3-оби дида Даҷлае ҳаст,
Ниҳон дар дуди оҳам шуълае ҳаст. *Махфӣ*
аз об озар афрӯхтан аз шарм арақ рехта сурх шудан.
Ман чу хоҳам қард фаръед, об аз оташ барқашам,
У чу хоҳад хурд ташвир, озар афрӯзад ӯи об.

Муиззӣ
аз об шудан аз даст рафтан, барбод шудан.

Субҳ ашқи оташини зи ҷигар барқашиду гуфт:
Дардо, ки қорхон Хӯросон зи об шуа! *Ҳоқонӣ*
аз сар гузаштани об қор аз ҳад гузаштан, аз ҳадди
қорю тадбир гузаштани ҳодисаи ногувор.

Теги ту чун аз сарам бигашту чун додам равон,
Об чун бигашт аз сар, ғайри мурдан нест қор.

Восифӣ
Шаб, ки бо ӯ гуфтам аз ахлоли хичрон саргузашт,
Гирия тӯфон қард чандон, то ки об аз сар гузашт.

Возеҳ
ба дастӣ касе об рехта натавоништан киноя аз лаёқати
хизмати касеро надоштан, сазовори хизмати касе на-
будан; баробарӣ қарда натавоништан ба касе.

Бад-ин тарӣ, ки дорад шамъи махтоб,
Наёрад рехтан ба дастӣ ман об. *Нисомӣ*
ба зерӣ касе об хштан (ё сар додан) ба бунёди қор-
и касе осеб овардан.

Ба ҷое нахуспад уқоби далер,
Ки обе тавон ҳиштан уро ба зер. *Низомӣ*
ба **кори** об будан *киноя* аз ба таври доимӣ шароб-
хӯрӣ кардан; ба об расонидан ҳароб кардан, байрон
кардан.

Бадла кардам ба мастӣ оқибат зӯҳди риёро,
Расонидам ба об аз юмни май бунбеди тақворо.
Абутолиби Қалим

ба (*ё* дар) **об** рондач *киноя* аз фирефтан, фиреб додан,
Чӣ завқе чашми тар аз гирьяҳои талхи худ дорад,
Фиребӣ хандаи шириндаҳоне ронд дар обаш.*

ба **руи** кор омадани об зоҳир шудани коре.

Ҳоки Хучандро ки зи Шероз кам ниҳад?

Омад ба рӯзгори ту обе ба **руи** кор.

Қаноли Хучандӣ

бар **оби** чашма пул шикастан *киноя* аз изҳори беса-
рӣ ва бегоҳатӣ намудан.

Замоне пул бар **оби** чашма бастӣ,

Гаҳе бар **оби** чашма пул шикастӣ. *Низомӣ*

бар **руи** об (**бар**)овардан зоҳир кардан; дар об андохтан
а) ғарқ кардан; б) *киноя* аз несту нобуд кардан,
маҳв кардан.

Зинҳор аз **оби** шамшерат, ки шериоро аз он

Тафталиб кардию гурдиоро дар об андохтӣ.

Ҳофиз

дар **обу** арақ афтодан саҳт ҳиҷолат кашидан, бисёр
шарм доштан; дар **об** ғарқа шудани тан бисёр арақ
кардан.

Даҳан хушқу ғарқа шуда тан дар об

Зи ранҷу зи тобидаи офтоб. *Фирдавсӣ*

обу ҷоруб кашидан об зада рӯфтан, рӯфтан.

Басе миғнони тар судам дар он ку шоми навмедӣ,

Кашидам **обу** ҷорубе зи баҳри ҷилва майдонро.

Осафӣ

пешӣ *чизе* об **хӯрдан** *киноя* аз почнз ва беаҳамият
будани чизе нисбат ба касе ё чизе.

Сунбул аз печу хами турраи **у** тоб хӯрад,

Сарв пешӣ қадӣ **у** бар лаби **ҷу** об хӯрад. *Шаҳин*

чу об хондан *киноя* аз раван ва тез хондан.

Саводи ман зи дами теги ёр шуд равшан,

Хати шикастаи ҷавҳар **чу** об меҳоме. *Шавакат*

ба об нарасида **муза** нашидан зарб. шитоб кардан,
бевақту соат ба кор сар кардан.

ОБ II **моҳи** ёздаҳуми румӣ, ки ба моҳи август баробар
меояд.

То чаман пажмурда гардад дар маҳи конуну дай,
То ҳаво тафсида гардад дар маҳи айлулу об.

Муизӣ

Бисузад ба шаб хирмани моҳро,

Самуми ниҳеби ту дар моҳи об. *Асири Ахсикатӣ*

ОБАК 1. симоб, чева.

Мисси вучуди ман шавад аз май ба соии зар,

Гуи ки май **чу** обак аз аҷзони киёмист.

Хуҷастаи Сараҳсӣ

2. тиб. обила.

ОБАНБОР **آب انبار** ҳавз ва толоби калон, ки барои захи-
ра кардани об кофта мешавад.

Бас ки мегириям аз шавки оташин рухсорхӯ,

Гашт оташхонаҳо аз ашкам обанборхӯ.

Саиди Ашраф

ОБАНДОМ **آب اندام** обпайкар, нозуқандом, латифбадан.

Мачмаъе аз муҳаддарт дар **у**,

Ҳама оташлибосу обандом. *Анварӣ*

ОБАШТАНГОҲ **آبشنگه** *ниг.* обистангоҳ.

ОББОЗ **آب باز** шиновар, оббур.

Тифли ашк аз баҳри чашмам худ ба худ гирад

Оббозро талоши дасту по бо маъбар аст.

Фирор

Туғро

ОББОЗӣ **آب باني** шиноварӣ, оббурӣ.

ОБГАР **آب گر** касе, ки теғ, шамшер, ханҷар ва ғ. ҷило

медихад.

Аз маҳнҳои оstonи ту оби забон диҳам,

З-он сон ки оби теғ диҳад марди обгар. *Шайдо*

ОБГАРДИШ **آب گردش** 1. тезрафтор, хушрафтор.

Обгардиш марқабе, к-аз ҷобуқӣ хангоми так

Наъли саҳти **у** зи хоки нарм мегирад иёр.

Азрақӣ

2. тағйири обу ҳаво; тағйири мусбат ва ё манфӣ

тағйири обу ҳаво.

Киштиширо шӯрбастиҳо ба гирдоб афканад,

Орауи обгардиш гар куняд бемори мо.

Шафои Асар

Ғам нарафт аз дил ба май, теғаш ба фаръедам

Чора охир обгардиш буд бемори маро.

Муҳсини Таъсир

Дорад ба бавми мастон ҷомӣ шароб гардиш,

Зохид наёда ни ҷо аз бими обгардиш. *Ғанӣ*

ОБГАРӢ **آب گری** об додани теғ, ханҷар ва ғ.

Аз охи саҳар раҳна бар афлок тавон кард,

Аз гирья, Заҳир, обгарӣ кун нафасеро.

Заҳири Форъбӣ

ОБГИН **آب گین** *ниг.* обгина.

Дар чунин фасеи сазад, гар ғавҳаре гирӣ ба даст,

Ғавҳаре, к-уро ватан дар обгин асту сафол.

Муизӣ

ОБГИНА **آب گینه** 1. шиши; булғур.

Ду ҳона дигар з-обгина бисохт,

Забарҷад ба ҳар ҷой андарнишохт. *Фирдавсӣ*

2. суроҳӣ ва пиёлаи булғурин.

Май нӯш дар обгина бо нолаи чанг,

З-он пеш ки обгина оад бар санг. *Хайём*

3. оина.

Аз обгина пушт ба девор додааст

Симоб аз мушоҳадан изтироби мо. *Соиб*

4. маҷ. шароб, бода, май.

Чу дар ҷомӣ Қайхисрав обе намонд,

Ба ҷом обгина набояд фишонд. *Низомӣ*

◇ **обгина** **шикастан** *киноя* аз ашк рехтан.

Нозуқдилони боғи ту ҷун шабнама саҳар

Бар **руи** барги гул шикастанд обгинаҳо. *Бедӣ*

обгина ба Ҳалаб бурдан зарб. ҷизеро ба ҷое бурдан,

ки дар он ҷо он ҷиз фаросон аст.

ОБГИНАГОР **آب گینه گر** шишагар, устод шишарез.

Арася дашту кӯҳ ҷун куран обгинагарон дар

илтиҳоб буд. *«Анвори Сухайлӣ»*.

ОБГИНАГУҲАР آبگينه گهر аз шиша сохташуда, булурин.

Бода дар чони обгинагуҳар
Рост чун оби хушку оташин тар. *Низомӣ*

ОБГИНАПУЛ آبگينه پل киноя аз фалак, чархи кабуд; осмон.

Чайхуни офат аст ба рӯз обгинапул,
Қуҳпоия балост ба шаб ғули дидбон. *Ҳоқонӣ*

ОБГИНАРАНГ آبگينه رنگ шишамонанд; фалаки обгинаранг осмони кабуд.

Бар обгина санг залян кори мову мо
Тухмат инҳем бар фалаки обгинаранг. *Ҷомӣ*

ОБГИНАХОНА آبگينه خانه ҳонаи шишагӣ ё булурӣ; ◇ (ин) обгинахонаи гардуи киноя аз осмон.

Ин обгинахонаи гардун, ки рӯзу шаб
Аз шӯълаҳои оташи алвон мӯзайян аст...

Анварӣ

ОБГИНАҲИСОР آبگينه حصار қалъаи шишагӣ; маҷ. панохгоҳи номустваҳкам, зуд вайроншаванда.

Зи маҷчанкии фалак санги фитна меборад,
Ман ахлахона гурезам дар обгинаҳисор. *Урфӣ*

ОБГИР I آبگير 1. истаҳр, толоб; кул; ҳавз; пастоби дарё ё ва рӯд.

Ба дехе расид, ки бар канори обгире буд.

Авфӣ

Ин мавзъ, ки имрӯз Бухорост, обгир будааст
ва баъзе аз вай нйстон будааст ва дарахтистон
ва марғзор ... «*Таърихи Наршаҳӣ*»

2. зарфи гулоб, атрдон,

Табақҳои заррин пур аз мушки ноб,
Ба пеш-андарун обгирин гузо. *Фирдавӣ*

ОБГИР II آبگير об, нигоҳдорандаи об.

Гардун зи гирияи ту тағайюрпазир нест,
Заҳмат маҳаш, замини баланд обгир нест. *Нозим*

ОБГИРД آبگرد нис. гирлоб.

Магард гирди обгирди хайбаташ,
Ки даркашад туро ба дам чу аждаҳо.

Абулфараҳи Рунӣ

ОБГИРӢ آبگيري обу тоб ёфта, ҷилдор шудан (онд ба шамшер, ханҷар ва ғ.).

Набошад сифларо дархур навозиш,
Нахоҳад теги ҷубин обгирӣ. *Мӯҳсини Таъсир*

ОБГУН آبگون 1. ба монанди ранги об, обранг; кабудтоб; кабуд, сабз.

Хисрав, гар ошиқӣ, месӯзу лаб макшоӣ аз он-к
Дуди ин раванз ин чархи обгун хоҳад гузашт.

Хисравӣ Деҳлавӣ

Дар оташ сӯхт оҳам моху хуршед
Чу оҳам бар ситехри обгун рафт. *Исмаи*

обгун сахро замини сабз, марғзор, кабудизор.

Биборидаи зи ҳам бигасту гардон гашт бар гар-
дун

Чу пилони пароканда миёни обгун сахро.

Фарруҳӣ

2. тобон, барроҳ; ҷилдор.

Ман акнун бад-ин ханҷари обгун
Ҷаҳон пешн ҷашмат кунам киргун. *Фирдавӣ*

◇ **обгун қафас** киноя аз осмон.

Дар обгун қафас бин товуси оташингар,
Қ-аз пар қушодани у офок баста зевар. *Ҳоқонӣ*

ОБГУНЧАНБАРӢ آبگونچنبري: доираи обгунчанбарӣ киноя аз осмон.

Яке доираст обгунчанбарӣ,
Фаровон дар ин доира доварӣ. *Асадӣ*

ОБДАНДОН I آبندان дандонсафед.

Шоҳидони обдандон омада дар кори об,
Фитнаро аз хоби хуш дандонканон аиғхта.

Ҳоқонӣ

ОБДАНДОН II آبندان 1. як наъв ширинӣ; 2. як наъв мурӯд ширини обдор; 3. маҷ. нарим, мулоим.

Мечакад оби ҳаёт аз мевани ашъори ман,
Гуиё дар бустони обдандон будаам.

Абуисҳоки Аттима

Шабе парвозае бо шамъи хандон
Зи гириҳон оташ обдандон ... *Нозим*

4. маҷ. ҳарфи гӯл, соддалавҳ, зуд мағлубшаванда (бештар дар қимор).

Гунаҳ ба ман-бар далоливор арза диҳад.

Бад-он сабаб, ки ҳаридори обдандонам. *Сузани*

5. наъв аз анор, ки ҳаста надорад; 6. як наъв ҳаллои бисёр латиф ба хушхӯр.

ОБДАСТ آبديست 1. обе, ки бо он дасту рӯй мешӯянд.

Наъими лок бистонад, чу кард олуда, биспорад,
На шарм аз обдаст оид, на нанг аз обдастонаш.

Ҳоқонӣ

2. шустуш, таҳорат, вузӯ.

Намози ид ҳоҳам кард, хон, соқӣ, биёр обе.

Барон обдасти мо ба ибрики қадаҳшӯён.

Қамолӣ Хучандӣ

3. маҷ. маҳорат, тардастӣ.

Қи баст он нақши ораз, офарин бол,

Қи обн даст аз вай ошкор аст. *Қамолӣ Хучандӣ*

ОБДАСТОН آبديستان офтоба, ибрик.

Осмон оварда заррин обдастон з-офтоб,

Пушт ҳам пешн сарон чун обдастон омада.

Ҳоқонӣ

ОБДАСТӢ آبديستي маҳорат, ҷарбадастӣ, устой.

Ҷунон дар лутф булал обдастӣ,

Ки бар об аз латоғат нақш бастӣ. *Низомӣ*

ОБДИДА آبديده чавҳар додашуда, об додашуда, ҷило додашуда.

Шамшери обдидан ранги маломатен,

Бошад дурустуни мардум забони мо. *Бедил*

ОБДОДА آبداده облодашуда, чавҳардор; тез.

Дев ҳаргиз обрӯи ман набарад з-он-к

Рӯй бад-у дорад обдода синонам. *Носири Хисрав*

ОБДОН آبدان 1. кул, толоб, ҳавз, обгир.

Чу абр фундуки сини дар обдон резад,

Барорад аз дили фирӯза шакил симинранг. *Азрақӣ*

Оби борон хур садафкирдор гоҳи ташнагӣ,

Меҳноси ҳеҷ об аз обдони кас махӯр. *Ҳоқонӣ*

2. пешобдон, мезакдон, масона.

ОБДОР آبدار 1. хушоб, пуроб; ботароват, тару тоза.

Ҳамчу ангури обдор будӣ,
Чун шудӣ чун сақия зи пири хушк? *Лабибӣ*

То дар ин оби хушгӯвор шавам,
Шӯям андоми обдор шавам. *Низомӣ*

2. ҷилдор, обутобъёфта, тобдор, дурахшон; **лаолин** обдор лаълхон; пурҷило; 3. маҷ. тез, буррон, буранда.

Шамъ сахар ба базмгах лоф зи орази ту зад,
Хасм забондароз шуд, ханҷари обдор ку? *Ҳофиз*
Чун теги обдор сарпоӣ чавҳарам,
Дандони ман равост, ки созанд зариншон. *Сайидо*

4. **киноя** аз шамшер ё теги об додашуда.

Чу бо ӯ надид эҷ чон даранг,
Ҳамон обдоре, ки будаш ба чанг,
Бизад бар сари тарки он номдор,
Ту гуфӣ танаши барнаёварда бор. *Фирдавӣ*

5. соқӣ, шарбатдор.

Ба Юсуф чунин гуфт пас обдор,
Ки эй мояи илму ганчу виқор ... *Фирдавӣ*

Обдор гуфт: Ҳеҷ кас берун наравад, то таҷассус
кунам, чомӣ заррин меояд. *Чомӣ*

6. маҷ. фасеҳу балеғ; пурмазмун, маъниндор.

Дарег мидхати чун зарру обдор ғазал,
Ки чобукиши наёдад ҳаме ба лафз ладид. *Рӯдакӣ*
Чуз бар ӯ созвор нест мадеҳ,
Чуз бад-ӯ обдор нест сано. *Фаррухӣ*

ОБДОРӢ آبدارى 1. хушобӣ, пуробӣ; тароват ва тозагӣ.

Бад-ин обдорнои ин ростӣ,
Замон то замон оядаш костӣ. *Фирдавӣ*

2. шугли обдор, амал ва кори обдор; **ниг.** обдор 5;

3. обёрӣ кардан, обмонӣ.

Дамн субҳ деҳқони зарринташт
Баромад пан обдорӣ ба дашт. *Сайидо*

ОБДУЗД آبدزد раҳна ё роҳи зерзаминӣ, ки об пинҳонӣ
ба он фуру меавад.

Фуру рафта дарё ба хулкуми ӯ,
Ки дид обдузе чу хартуми ӯ. *Зухурий*

ОБЗАН آبزن 1. хомушкунандаи оташ.

Обзани оташи савдон ақл,
Тобдехи дасти таманнои ақл ... *Чомӣ*

2. маҷ. таскиндиҳанда, тасаллибахш; 3. тағоран калони баробари қадди одам, ки беморяро бо оби гарми дорунок шустушӯй ва муолиҷа мекарданд; 4. хавсча.

ОБИД 1. а. آب (ҳайвонӣ) ваҳшӣ, дарранда.

ОБИД II ا. عابد ибодаткунанда, парастанда; худҷӯб; зоҳид.

Аз дасти зоҳид кардем тавба
В-аз феъли обид астафидуллоҳ! *Ҳофиз*

Қамол, лофи ибодат мазаи, ки чашми бутон
Ба як назар барад аз раҳ ҳазор обидро.

Қамолӣ Ҳуҷандӣ

ОБИДУЛҲАЧАР ا. عابدالحجر сангпараст, бутпараст.

Фуруғъетта сангест зар зи тобиши хур,
Агар ба санг кунам рӯй, обидулҳаҷарам. *Чомӣ*

ОБИДФИРЕБ عابدفريب аз раҳ зананди обиду зоҳид (бо ишваву ноз), зоҳидфиреб.*

Гузӣн махпори обидфиребе,
Малокиссурате, товузебе,
Ки бад аз диданиш сурат набандад
Вучуди порсонеоро шинкебе. *Саъдӣ*
Он чашми ҷодувони обидфиреб бин,
К-аш корвони сеҳр зи дунбала меавад. *Ҳофиз*

ОБИЛА آبله 1. гунбадан об, қуббачан об, хубоб.

Хорро ташнаҷигар сар ба биёбон надихад
Ҳар кӣ чун обила дар роҳи талаб дидавар аст. *Соиб*

2. об гирифтани ё варам кардани пӯст аз сӯхтан ё судашудан ва ё фишор (чунончи обилаи пой аз бисёр роҳ гаптан ва ё фишори пойлафзори нави танг пайдо мешавад).

Гарди ором дар ин дашти таппишкхез қучост?
То ба ҷое бирасед, обила бунёд кунед! *Бедил*
Ҳар кас ниҳода по ба дари аҳли рӯзгор,
Бисёр ҳамчу обила дар хун тапидааст. *Сайидо*

3. нағзак, чечак.

Офатн обила ба моҳ расид,
З-обила гашта дидахош сафед. *Низомӣ*

обила бардамидан нағзак баромадан, чечак баромадан.

Ахмадакро, ки руҳ намуна бувад,
Обила бардамад, чи гуна бувад? *Низомӣ*

4. табоҳла, дончае, ки аз таб ё тарс дар лаб мебарояд; **обила задан** табоҳла дамидан.

Бинӣ, ки лаби Даҷла каф чун ба даҳон орад,
Гӯй эҷ тафӣ оҳаш лаб обила зад чандон. *Ҳоқонӣ*

◇ **обилаи пистон** нуки пистон, тугман пистон.

Наям аз парвариши модари гетӣ розӣ,
З-он ки хун хурдам аз обилаи пистонаш.*

обилаи руҳи фалак киноя аз ситорагон.

Дардеҳ аз он ҷакида хун з-обилаи тани разон,
Қ-обилаи руҳи фалак бурда аруси ховарӣ. *Ҳоқонӣ*
обилаи рӯз киноя аз офтоб; **обилаи чехран осмон ниг.**
обилаи руҳи фалак.

ОБИЛАДОР آبله دار 1. обиланокшуда дар натиҷан сухтан, судан ва фишор ёфтан.

Суроғи бодан вақти ҳушӣ намеёбам
Чу шиша пон дилам гаштааст обиладор. *Мулҳам*

2. он кӣ рӯяш доғи нағзак дорад, одами чечакрӯ, чутур.

Зи бӯса домани зинаш чу домани гулчин,
Зи саҷда хоки дарах ҳамчу рӯи обиладор.

Сайиди Ашраф

ОБИЛАЗОР آبله زار пуробила, серобила.

Саҷдам аз арақи шарм раҳе пеш набурд,
Аз қадам то ба ҷабин обилазор аст ин ҷо. *Бедил*

ОБИЛАПАРВАР(Д) آبله پرورد он кӣ пойдор аст, ба ранҷу азоб тоқатовар аст.

Ҳизри ин бодияро чанд нишон аст, Қалим,
Аввал он, к-ӯ қадами обилапарвар дорад.

Абӯтолибӣ Қалим

ОБИЛАПО آبله پا касе, ки аз бисёр роҳ рафтани пояш обила кардааст.

Бахр агар бар садафи гавҳари худ менозад,
Домани бодия ҳам обиланос дорад. *Сониб*

ОБИЛАРЕЗ آبلاړيز пуробила, серобила.

Ба пон обиларез он қалар туро чустам,
Ки гута зад ба гуҳар риштаҳои мавҷи сароб *Сониб*
Мо дасту даҳан сӯхтан нағман ниқем,
Дузаҳ ҷиғари обиларез аз нафаси мост. *Урфи*

ОБИЛАРУ(И) آبلاړوي(ي) он ки доғи назақ дорад, ҷутур.

Шаб яке зангин пасте, ки бувад обилару,
Рӯз румин дарозе, ки бувад бас ба ҷамол...
Бадри Чочӣ

ОБИЛАФАРСО آبلافرسا обиладор, захмнок.

Ашқам қадами обилафарсо наниҳад пеш,
То рафтани дил пои тақозо наниҳад пеш. *Бедиа*

ОБИС I a. آب عايب бозикунанда; кори абас кунанда, ҳарза-
кор.

Одамӣ донад, ки хона ҳодис аст,
Анкабуте не, ки дар вай обис аст. *Румӣ*

ОБИС II a. آب عايب туршрӯй.

ОБИСТАН آبستن бордор, дучон, ҳомнла.

Фиреби ҷаҳон қиссан равшан аст,
Биёни, то ҷа зояд, шаб обистан аст. *Ҳофиз*

◇ **обистани фаръёд киноя** аз барбат, ки яке аз асбоби
мусикист.

ОБИСТАНӢ آبستني бордори, дучони, ҳомиллағӣ.

Чу танг омадаш вақти борафканӣ,
Бар у саҳт шуд дарди обистанӣ. *Низомӣ*

ОБИСТО آبستا Авесто.

Чу ин ҷо маънии Қуръон надонам,
Равам он ҷо, ки Обисто бихонам. *Ҳоқонӣ*

ОБИСТОН آبستان ниг. обистан.

Бақори тоза обистон ба бор аст,
Чу фирдавси барин вақт асту ҳангом. *Сӯзани*

ОБИШТАНГОҲ ОБАШТАНГОҲ آبشنگاه 1. хилватхона; 2.
халочо, обхона, мабрав.

На ҳаме бозшиносанд абир аз саргин,
На гулистон бишинисанд з-обиштангоҳ.

Қаревуддаҳр

ОБИШХУР ОБИШХАР ОБИШХОР آبشخور 1. ҷои
обхурӣ ё обғирӣ дар лаби ҳавзу наҳр, обхӯра.

Аз ин пас на ошӯб ҳезад, на ҷанг,
Ба обишхар ояд гавазу паланг. *Фирдавси*

2. ҷои истиқомат, макон, манзил.

Ба Баҳром дод он замон духтараш,
Бад-он то ба Чин бошад обишхараи. *Фирдавси*

3. маҷ. қисмат, насиб; рӯзӣ, ризқ.

Мо бирафтем ту донию дили ғамхори мо,
Бахти бад то ба кучо мебарад обишхори мо?!

Ҳофиз

ОБИК a. آبى гурезанда, гуреза.

Бувад бисёр камидроку обик,
Ду-се навбат чунин бигрехт собик. *Ҳошиқ*

ОБИКАНД آبكند гузаргоҳи сел, селроҳа, ҷои оббурда.

Ҳар ки бошад ташнаву чашма наббад ҳеч ҷой,
Бегумон, розӣ бибошад, гар бибад обканд.

Шаҳиди Балхӣ

Бурҳонудмулк... наздики қасабаи Сарқач дар
шикастоҳ ва обкандхон наҳр... пинҳон шуд.

«Табриқи Ҷаришта»

ОБКАШ آبكش 1. обкашоп, машкоб, саққо.

Ҳам аз пеш он кас, ки бо бун хаш
Ҳамерафт бо машк сад обкаш... *Фирдавси*
Ғулом обкаш бояду хиштзан,
Бувад банди нозанин муштзан. *Саъдӣ*

2. обнӯшанда, обхӯранда, обхӯр.

Мабош аз сафоли куҳан обкаш,
Ки аз кӯзаи нав хӯранд об хаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

обкаши барг рағи барги наботот.

Гар гушн ту оҳангишнос аст дар ин боғ,
Ҳар обкаши барги гуле риштаи созест.

Солики Яздӣ

ОБКАШӢ آبكشي обкашонӣ, машкобӣ.

Ду туркмон аз ҳайли з биёмаданд на мудартоҳ
бар он қалъа обкаши карданд. *«Роҳат-ус-судур»*

ОБКОМА آبكوما нохуриш, ки гӯё дар Исфаҳон аз ҷур-
ғот, шпир, тухми синанд, ҳаминри хушк на сирқа месох-
таанд.

ОБКОР آبكار 1. обкаш, саққо, машкоб.

Дар тугуки боргаҳаш гоҳи бор
Мондакаш Исию Хизр обкор. *Хисрави Деҳлавӣ*

2. шаробхӯр, майнӯш; 3. майфурӯш, бодафурӯш; шн-
ракаш.

ОБКОСТ آبكاست камоби, хангоми кам шудани об.

Бибанд, эй писар, Дачла дар обкост,
Ки суде надорад ҷу селоб хост. *Саъдӣ*

ОБКӢ آبكور 1. касе, ки мардум аз нону намаки у баҳра-
вар намешаванд; 2. намакношинос, кӯрмамак.

Аз барон об чун хасмаш шуданд,
Обкӯру ноикӯр эшон буданд. *Румӣ*

ОБЛУЧ ОБЛУЧ آبلاج آبلاج қанд, набот; каллақанд.

То облуч ҳамчу табарзад нашуд ба таъм,
То чун набот нест ба пешн назар шакар...

Пури Баҳри Чоми

ОБНАВАРД آبنورد дарёнавард, маллоқ; Калими обнавард
пайғамбари яҳудӣи Мусо, ки мувофиқи афсона гӯё
чун дар лаби дарёи Нил душманон аз ақибаи раси-
данд, обн дарёи бурида шуд ва у бо қавмаш аз дар-
ё гузашт.

Халили оташқубӣ, Калими обнавард,
Чӣ бок дорӣ дар қороз аз оташу об?!

Масъудӣ Саъдӣ

ОБНОК آبناك 1. обомехта.

Зери замин аз обу ҳаво обнок бувад, ки аз ҳамсо-
ягии замин ва пазирони рӯшноии офтоб гарм шу-
да бошад. *Ибни Сино*

2. ниг. обдор 2.

Эн бурҷи шаҳи ахтари тобнок,
Эн дурҷи маҳи гавҳари обнок, *Ҳоҷу*

ОБНУС 1. **آبَنُوس** 1. дарахтест сиёҳранг, ки чуби он ниҳоят сахту вазири буда, дар сохтани чизҳои зебои қиматбаҳо ба қор меравад ва дар вақти сухтан монанди уд бун хуше меҷаҳад.

Зи обнӯс даре ақдар у фарошта буд,
Ба ҷои оҳан синин ҳама башу мисмор.
Абулмуъййиди Балхӣ

2. **киноя** аз вазири, гарон.

Обнӯсам, дар бунӣ даре нишинан чун садаф,
Ҳас наям, то бар сар оям, каф бувад ҳамагон ман.
Ҳоқонӣ

3. **мач**, сиёҳ, тира.

Ту гуфӣ, ки абре ба ранг обнӯс
Биёмад, биборяд аз у сандарӯс. *Фирдавис*

♦ **анҷуми обнӯс киноя** аз ситораҳо (дар шаби торик).

... Ки ин чарху ин анҷуми обнӯс
Басе ёд дорад чу Баҳромӣ Тус. *Ҳофиз*
пардаи обнӯс киноя аз шаб.

Палид омад он пардаи обнӯс,
Баросуд гетӣ зи овон кӯс. *Фирдавис*

ОБНУСИ 1. **آبَنُوس** 1. мансуб ба обнӯс 1.

Ба зери тахтардаи обнӯси
Ниҳон шуд ҳафтаи сандарӯс. *Низомӣ*
Он обнӯси шох бин, мори шикамӯроҳ бин,
Афсунгари густох бин, лаб бар лабӣ ёр омад.
Ҳоқонӣ

♦ **кохи обнӯси киноя** аз осмони тира.

Эй қарда зи кохи обнӯси
Дар ҳаҷлаи оҷ навъарӯси. *Шоҳин*
чархи обнӯси нис. **кохи обнӯси**.
Чун дар ҳамаи чархи обнӯси
Маҳ рафт ба пардаи аруси ... *Ҳилолӣ*

ОБО а. **آبَا** 4. аб.

Он ки эн обо равиши танг ёфт,
Дар равиши хеш ҳамагон ранг ёфт.

Ҳисрави Деҳлавӣ

Ҳазрати охунд хостанд ватани аслияи ҷойҳои обову аҷдодро дар ахири дам бинанд. *Садри Зиё*

обон ояи падару бобои.

Обон олии ту бувад қуршабпарақ,
Абнӯи софили ту ҳам аз ҷинси сифлагон. *Сайидо*

♦ **обон сабъа афлок**, олами боло; ҳафт сайёра; **обон унсӯр** чор унсӯр: об, оташ, хок ва бод, ки гуё асоси дунёст.

ОБОД 1. **آبَاد** 1. ободон, маъмур; **муқобили** хароб 1.

Агарчи масти нишам хароб кард, вале
Асоси ҳастини ман з-он хароб обод аст. *Ҳофиз*
То ғам нахӯрад кас, нашавад мағзили обод,
Ғам хурдаму обод надидам дили худро. *Мушфиқӣ*

2. **хуб**, **хуш**, **хуррам**; **бегазанд**, **солим**.

Суви ҳафтхон ру ба Тӯрон ниҳод,
Ҳаме рафт бо лашкар ободу шод. *Фирдавис*

обод қардан а) маъмур сохтан, ба тартиб овардан, ба-
сомон қардан; **оростан**; **таҷхизонидан**.

Он ҷо силоҳе ҷамъ кард аз замини Довар ба
силоҳ обод қардашон ба бифристон.

«Таърихи Систон»

[Амр Насруллоҳ] ... лабҳои Сирро обод мекард
ва қурғон дуруст қарда, асбӯи аслиҳа ҷамъ ме-
намуд. *Аҳмади Дониш*

б) **хуш** **хурсанд** **намудан**, **шод** **гардонидан**.

Синахро дирам доду обод кард,
Сари дудан хеш пурбод кард. *Фирдавис*

3. **калимаи нидо** **офарин**, **аҳсант**, **шодбод**.

Дар ҷилван он аруси дилшод,
Обод бар он ки гуяд обод! *Низомӣ*
Чун ту хушӣ, эй дӯст, ба вайронии дилҳо,
Обод ҳар он сина, ки обод набошад!

Ҳисрави Деҳлавӣ

ОБОД II а. **آبَاد** 4. абад.

Он маъдани ишк, к-он хулосаст,
Поянда шудаст то ба обод. (1) *Шамси Табрезӣ*

ОБОДҲУМ **آبَادِي** сарзамини ободон, мулки маъмур.

Ғаҳ дар ободҳуми ғаҳ ба хароб,
Шаҳр бар шаҳр мешуандан шитоб.

Ҳисрави Деҳлавӣ

ОБОДОН **آبَادَان** **ниг.** **обод** 1.

Чун накардӣ харобе ободон,
Ба харобӣ ҷӣ мешавӣ шодон? (1) *Аҳмадӣ*

Чун якҷанде он ҷойгоҳ бибуд, дар ҳисбу неъмат
рузгор гузошт ва фарбеҳу ободон гашт. (2)
«Калила ва Димна»

ОБОДОНӢ **آبَادَانِي** ободшавӣ, маъмурӣ.

Дар асри у доим фароҳӣ ва арзонӣ буд, вуфурӣ
неъмат ва ободонӣ. *Аҳмади Дониш*

ОБОДӢ **آبَادِي** **ниг.** **ободонӣ**; **муқобили** харобӣ 1.

Дар мулки дилам сабр маҷӯед, ки он ҷо
Ободии кам дораду вайронии бисёр. *Мушфиқӣ*
Намешавад диламро, Сайидо, завке ба ободӣ,
Маро бар сар ғубори кулфат аз таъмир мерезад.

Сайидо

ОБОН **آبَان** моҳи ҳаштуми соли шамсӣ, ки ба 23 октябрь —
21 ноябрь рост меояд.

То нахӯрад шир ҳафт маҳ ба тамоӣ
Аз сари урдибиҳишт то бунӣ обон ... *Рудакӣ*

То ки дар този муҳаррам бошад аз пешни сафар,
То ки андар порси озар паси обон бувад ...

Мушӣ

ОБОНМОҲ **آبَان_مَهِ** **ниг.** **обон**.

Оби ангур биёред, ки обонмоҳ аст,
Қор яқруя ба коми дили шоханшоҳ аст.

Манучехрӣ

ОБОШНО **آب_آشنا** **киноя** аз оббур, оббоз, шиновар.

Касе, к-андар об асту обшонист,
Аз об ар ҷу з-оташ натараст, равост.

Абшакори Балхӣ

ОБОӢ **آبَانِي** падарӣ; аҷдоӣ.

Хуқуқи обой ва ниами он ҳазрат дар боран ман
бекарон. *«Раъзат-ус-саф»*

ОБПАЙКАР **آب_پيگر** **ниг.** **обандом**.

Субҳ аст камонкаш ахтаронро,
Оташ зада обпайкаронро. *Ҳоқонӣ*

ОБРАВ آبرو **обрав** будани чашм иллат доштани чашм, ки аз он об рафта менамояд.

Ҳазрати охундро чашмашон обрав буд, ки дар урф шиллуқ менамояд. *Садрӣ Зиё*

ОБРАФТОР آبرفتار **тундрав**, тездав (сифати асп).

Шуданд аз обрафторон пиёда, Садафқирдор сар бар каф ниҳода. *Нозим*

ОБРЕЗ آبريز 1. офтоба; обгардон; 2. мабраз, обхона, халочо.

Шеърӣ тӯ бояд ба обрез дарандохт, Гар бувад аз мушки тар набиншта ба ибрез. *Сузани*
3. обпарто; ташнов, ки дар пойғахи хона ё даҳлез мезананд.

ОБРУҶ(И) آبروي **этибор**, иззат, шараф, неқномӣ; номус.

Бихӯр он чӣ дорию беша маҷӯй,
Ки аз оз коҳад Ҳаме обруй. *Фирдавӣ*
Туро гар бувад даъвии обруй,
Ба даъвон ин қавм хуҷҷат маҷӯй. *Шоҳин*

обру бурдан беобру кардан, шарманда кардан.
Ба сноят дар хузури султон арз ва обруи мардум баранд. *Аҳмади Донкиш*

обру доштан соҳибӣ иззат ва номи нек будан, этибор доштан.

З-инқилоб андеша кун, моро ба чашми кам мабин,
Дар диёри хеш мо ҳам обруе доштем. *Ҳозиқ*

обру рехтан беэтибор кардан, шарманда кардан, беқадр намуздан.

Обрун соғари худ то ба кай резам ба хок,
Бурдаам лабхушк аз дарёён фикрат ҷомӣ хеш. *Сайидо*

Обру латвон ба пешӣ ноқасон чун шамъ рехт,
Эй тапиш, шарме, ки ин ҷо шӯъла дар чанг аст об. *Бедил*

ОБСАВОР آبسوار **киноя** аз ҳубоб, қуббачан об.

Об, ки ӯ хайма зи борон қунад,
Доирна обсаворон қунад. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОБСОЛ آبسال **боғ**.

Ҳамебодад зи чархи сабз Айюқ,
Чу оташ бар саҳифа(и) обсоле. *Носири Хисрав*

ОБХАР||ОБХАРД آبخورد **ниг. обхур.**

ОБХАСТ||ОБХУСТ آبخاست **1.** хушкне, ки дар миёни об воқеъ аст, қазира.

Тане чанд аз он мавҷи дарёё бираст,
Расиданд наздикии обхаст. *Унсурӣ*

2. меван дар об табохшуда, меван обгазид.

Рӯи туркон ҳаст нозебобу чуст,
Зарду лурчин чун турунҷи обхуст. *Фарҳадӣ*

ОБХЕЗ آبخيز 1. тӯфон, тугъени об, ҷушн дарёё.

Ба аз он ҷо рӯй ба қасаба ниҳод, вақти обхез буд, ба шур расид, тарсида аз абрай он об.

«Тағрихи Байқақӣ»

2. мад(и); *муқобили қаҳр* III.

Ту гуфти қатраи борон шуда гум,
Ба мавҷи обхези баҳри қулузум. *Бадри*

3. заминӣ сернами эҳ.

ОБХОНА آبخانه 1. мустароҳ, мабраз, халочо; 2. яке аз ҳабсхонаҳои арки Бухоро, ки ҷои сернам буд.

Ба яке аз махбасҳои он ҷо, ки обхона менамояд, ба ҳамон ҳол андохтанд. *Садрӣ Зиё*

ОБХУСТ آبخوست **ниг. обхаст.**

ОБХУР||ОБХАР||ОБХАРД آبخورد **ниг. обихшӯр.**

Сар фуру кардам миёни обхар,
Аз фурунҷи манш хашм омад магар. *Рӯдакӣ*
Гилу оби сиеҳи тира ҳаме,
Аз ҷӣ маъниш обхӯр бошад. *Масъуди Саъд*
Хост дилам, то ки ба масҷид шавад,
Обхӯраш ҷониби майхона бурд. *Ғиёӣ*

ОБХУРДА آبخورده **обдида, обрасида.**

ОБЧИН آبچين **порчае, ки бадани мурдаро пас аз шустан бо он пок мекунанд.**

Ба паймон, ки ҷизе нахоҳӣ зи ман,
Надорам ба марг обчину кафан. *Фирдавӣ*

ОБШИННОС آبشناس 1. роҳбалади киштӣ, ки пастиго ба-ландини зерн обро медонад.

Ба назди обшिनсо он кас аст туъмаи мавҷ,
Ки з-оби илми ту дорад гузар тамаъ ба шиноҳ. *Расиш Нишопурӣ*

2. шахсе, ки заминни обнокро аз беоб фарқ мекунанд (дар вақти қандани ҷоҳ ва корнз); 3. маҷ. қондадон, таомулдон, расмишнос.

ОБШОР آبشار 1. шаршара, шалоло.

Эй чашман ҳаёт, тағодул аз ҳад гузаст!
Мавҷи сарбон ашқи ман аст обшорҳо. *Сайидо*
Аз равониш ашқи ман кӣ додаш оғаҳ?
Навҳа андар обшор оби равон бардошта. *Савдо*

2. сероб, пуроқ.

Заминнашон ҳама обшор, муштамил бар гулу гулзор
Ва муҳтавай бар анвои фавокеху асмор. *Аҳмади Донкиш*

ОБЪЁР آبيار **касе, ки киштро об медиҳад, обмон, оброн.**

То кишт тухми меҳри ту як дам ҷудо нашуд
Аз чашмасори хуни ҷиғар объёри чашм.

Қамолӣ Йисмоил

Объёри табияти имкон,
Мазран эътиборро деҳдон. *Бедил*

ОБЪЁРӢ آبيارى **об додан ба кишт, обмонӣ, обронӣ.**

ОБИ آبى 1. мансуб ба об I I; обӣ шудани об киноя аз ях кардани об, сокин ва мунҷамид шудани об.

Ҳар кучо шархи сафои ту диҳанд,
Об обӣ шавад аз ҳайронӣ. *Анаварӣ*

2. он ҷӣ дар об зиндагӣ мекунанд.

Дили моҳину мурғи обӣ дар об
Шуд аз ёл дарёён оташ қабоқ. *Сайидо*

Бо ғам марг кас набозад хаш,
Обнӯро ҷӣ ашш дар оташ? *Мактабӣ*

3. объёришаванда.

Шавад — оби, нашавад — лалмай. *Зарбулмасал*

4. киноя аз осмониранг, ба ранги об; ◇ обӣ шудани муомала буд шудани кор; дар ваъзятӣ танг мондан.

Ба тоифаро ... муомала чандон обӣ шуд, ки даст аз ҳаёт шустанд. *Неғматхони Олӣ*

ОБИ *آبی* биҳи.

Гар ту сад себу сад обя бишмуй,
Сад намоёд, як шавад чун бифшури. *Румӣ*

ОБЧУ *آجوری* (й) обталаб, ташна.

Ҳамчу нилуфар бирав з-ни тарфи ҷу,
Ҳамчу мустаскӣ ҳарису обчу. *Румӣ*

ОВ *آو* шикор, сайд.**ОВ II** *آو* *шакли дигари* об I.

Кай тавонад, ки ҳамчу моғ чаков
Бизанад гута дар миёнаи ов. *Саноӣ*

ОВАНГ *آونگ* 1. ресмон, канаб ё ҷубе, ки ба он меваҳоро меовезанд, отанг.

Чун барги дола будам ману акнун
Чун себи лажмурида бар овангам. *Рӯдакӣ*
Духтари раз, ки ту бар торами токаш диди,
Муддате шуд, ки бар ованг сараш дар канаб аст. *Анварӣ*

2. овехта, овезон, муаллақ; **ованг бастан** овехтан, хуша карда овехтан.

Туй, ки хушай Парвин бар ин равоки баланд
Зи баҳри нуқли ҷалолӣ ту бастаанд ованг. *Заҳири Форёбӣ*

ованг шудан овехта шудан.

Чонам чу ба дори ҳаҷрат ованг шавад,
Саҳрон ҷаҳон бар дили ман танг шавад.*

ОВАНГОН *آونگان* *ниг.* ованг 2.

Рафта бо бозуш аз тундӣ маркаб остин,
Ҷашта овангонш аз паҳлӯи астар пӯстин. *«Хористон»*

овангон кардан овехтан.

ОВАНД *آوند* зарфи моеот.

Шавад ҳар сафоле, ки ованди май,
Бари мо бувад бехтар аз тоҷи Кай.*

ОВАНД II *آوند* далел, ҳуҷҷат, бурҳон.

Чуниин гуфт бо паҳлавон Золи Зар:
Гар ованд хоҳӣ, ба тегам нигар. *Фирдавсӣ*

ОВАНД III *آوند* *ниг.* ованг.

В-аз дори ано ғашт ҳасуди ту нигунсор,
Чун хушай ангири бар ованд шикаста. (I) *Суванӣ*

овар *آواسи* замони ҳозираи овардан.

ОВАР *آور* яқинан, ба таҳқиқ; ҳатман, албатта.

Гуруҳи дигар гуфтаанд: На, ки ин бутро
Бар осмонӣ барин буда ҷойгоҳ, овар. *Фаррухӣ*

Агар дила ба гардун баргуморад,
Зи саҳмаш пора-пора гардад, овар. *Абушубайб*

ОВАР II *آور* бадқиефа, баднамо; карех, бад.

Наздикӣ ақл ҷумла дар ин аҳд бовар аст,
К-имрӯз ҳамчу ҷаҳл ҳунари зишту овар аст. *Унсурӣ*

овард *آورد* *Асоси замони гузаштаи овардан.*

ОВАРД *آورد* ҷанг, қорзор, ҷидол, пайкор.

Ба овард ҳар ду баровехтанд,
Ҳама хок бар ахтарон ректанд. *Фирдавсӣ*
овард гирифтанд ҷанг кардан.

Ниётс бигзид ҳафтод мард,
Ки овард гирад рӯзи набард. *Фирдавсӣ*

ОВАРДА *آورد* 1. *сифати феълӣи замони гузаштаи овардан*; 2. *адш.* шетре, ки аз ғайри илҳом ва зуран навишта шудааст; *муқобили омада* 3.**ОВАРДАН** *آوردن* 1. ҷианеро бо худ аз ҷое ба ҷое нақл ё ҳамл кардан; ҳозир кардан.

Бигиредаш аз пушти он пили маст,
Ба пешӣ ман оред баста ду даст. *Фирдавсӣ*

Биёвард он дам зану шӯйро,
Ҷавонрову он пирбонӯйро. *Савдо*

2. зоҳир кардан, ба миён ниҳодан; **ҳашм овардан** ҳашмгун шудан.

Морро харчанд бехтар парварӣ,
Чун яке ҳашм овард, кайфар барӣ. *Рӯдакӣ*

3. зодан, таваллуд ёфтан; таваллуд кардан, зондан.

З-овардани ман набуд гардунро суд,
В-аз бурдани ман ба изу ҷоҳаш н-афзуд.
В-аз ҳеҷ касе низ ду гушам нашуд,
К-овардаи бурдани ман аз баҳри ҷи буд. *Хайём*

Пурсидамаш: Ҷа гунай ва ҷи ҳолат аст? Гуфт:
То кудаке биёвардам, дигар кудакӣ накардам. *Саъдӣ*

4. нақл кардан, ривоят намудан, ҳикоят кардан.

Ҳар кӣ хонад, донам, ки айб накунад ба овардани ин ҳикоят, ки бефоида нест. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Дар амсоли ҳукамо овардаанд, ки яке аз ҳуққом
яке аз уммоли золими худро ба шиканча кашид.
Аҳмади Дониш

5. феълӣ ёридиканда дар феълҳои таркибии номӣ ба маъно кардан, намудан ва ғ., мас. 'бор овардан', 'иосуҳ овардан', 'рӯй овардан' ва ғ.; ба кор овардан ба кор бурдан, кор фармудан.

Дигар рӯз он лашкару ҳазон ва ғуломони саройро
бардошт ва латифулхиял ба кор овард, то ба
Хоразм бозбарад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ба ранҷ овардан озор додан, ба азоб мондондан.

Чу бо лашкарам тая ба ранҷ оварам,
Зи Руму зи Чин ному ганҷ оварам. *Фирдавсӣ*

ОВАРДАНИ *آوردنی* 1. *сифати феълӣи замони ояндаи овардан*; 2. тухфа, пешкаш.

Зи пушидани, ҳам зи оғандани,
Зи ҳар су биёвард овардани. *Фирдавсӣ*

ОВАРДГОҲ *آوردگاه* *Аврд* 1. майдони мубо-риза, майдони ҷанг, маҳалли муҳориба, ҷанггоҳ.

Басе як ба дигар даровехтанд,
Басе хун дар овардгоҳ ректанд. *Низомӣ*
овардгоҳ ниҳодан ҷанг кардан.

Ду ҷангӣ ба кирдори дарранда гурғ
Ниҳоданд овардгоҳе бузург. *Фирдавсӣ*

2. ҷароғоҳ.

Маъдани зоғ шуд оромғаҳи кабуку тазарв,
Маскани шер шуд овардгоҳи гурӯ ғазол. *Фаррухӣ*

ОВАРДГОҲ *آوردخواه* *ниг.* овардҷӯй.

... Ки аз мо якеро ба овардгоҳ
Фиришти бари турки овардгоҳ. *Фирдавсӣ*

ОВАРДЧҶҮЙ آوردچوى мубориза, ҷанговар; ҷангчӯ.

Ҷаҳон гашт пур гурди овардчӯй,
Зи хун хост дар ҷои новард чӯй. *Асади*

ОВАРИДАН آوريدن *ниг.* овардан.

Сипоҳе, ки наврӯз гирд оварид,
Ҷаме ласт кардаш зи ногаҳ шаҷом. (5) *Дақиқӣ*

ОВАРӢ آورى 1. яқин, аниқ, ба дурусти.

Мардумон ҳамвор донанд оварӣ,
Қаз ниҳони ман ту худ оғахтарӣ. *Рӯдакӣ*

2. эътимоннок, боваринок.

Қасе, к-у ба маҳшар бувад оварӣ,
Надорад ба кас кинаву довари. *Абӯшақури Балхӣ*

ОВАСТО آوستا *ниг.* Авесто.

ОВАСТОХОН آوستاخوان 1. он кӣ Авесто меҳонад; 2. ситишкунандаи худо.

ОВАХ آوخ дарег, афсӯс, ох.

Ҷаҳон дасти ҷафо бикшод, овах,
Вафоро зӯри бозуе намондаст. *Ҳоқонӣ*
Дар сина маро ҳазор дӯзах,
Худ гӯй, ки чун насузам, овах. *Ҳотиғӣ*

ОВАҶ آو *ниг.* оваҳ.

Гуфт: Оваҳ, бе баҳона чун равам,
В-ар бимонам аз ғидат, чун шавам. *Румӣ*

ОВЕЗ آويز *асоси замони ҳозираи овеҳтан.*

ОВЕЗ آويز 1. ҷанг, пайкор, ҷидол; *муқ.* овезиш 2.

Дигар раҳ шуд, оҳанги овез кард,
Баровард гард, аспро тез кард. *Асади*
2. маҷ. майл, хоҳиш; дилкашолӣ.
Мақун, к-ин меш дандон тез дорад,
Ба ҳурдан дунба дил овез дорад. *Низомӣ*

ОВЕЗА آويزه ҳалқаи гӯш, гӯшвора; **ОВЕЗАН** گӯش گӯшвора, халқаи гӯш.

Ту мардуми дидаӣ, на овезан гӯш,
Аз гӯш ба дида о, ки дар дида беҳӣ.

Қамолӣ Исмоил

Диловез овезан гӯшашон,
Ба сад ҳусн месуд бар дӯшашон. *Ҳотиғӣ*

ОВЕЗАН гӯш гардонидан (ё кардан) а) дар гӯшу хуш нигоҳ доштан.

Зинҳор дар ин-боб суҳани ғаразгӯён машунав,
Панди маро чун ғавҳари гаронбаҳо овезан гӯши худ кун. *Садрӣ Зиё*

б) гӯшарс кардан, ба гӯш расонидан, хотирнишон кардан.

Мавлоно Нуриддин ғавҳари таърихро аз садафӣ хотир бароварда, дар рипштан назм кашида, овезан гӯшш мустамеон гардонид. *«Таърихи Сайидроқим»*

ОВЕЗИШ آويزش 1. алоқа, пайвастагӣ.

Гарчи ҳар ҷо дилам овезишу омезиш кард,
Қиёлаи ишқ ҳамон аст, ки буд аз аввал. *Ҷомӣ*
Ба хешаш чунон дил овезише,
Ба у кард хешона омезише. *Ҳотиғӣ*

2. ҷанг, пайкор, набард; *муқ.* овез 1.

Ҷӣ созем тадбириш аз сулҳу ҷанг,
Қи омад ба овезиш ин кор тағ. *Низомӣ*

Ҳар ду лашкар ба ҷанг машғул шуданд ва овезише буд, ки Ҳоразмшоҳ гуфт, дар муддати умр ҷунбин ёд надорад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ОВЕЗОН آويزان 1. *фетил* ҳоли замони ҳозираи овеҳтан;

2. машғул, андармон.

Боди саҳарӣ сапедадам ҳезон аст,
Бо меғи сияҳ ба ҷанг овезон аст. *Манучехрӣ*

3. ҷангкунон.

Ғуриён дарраמידанд ва ҳазимат шуданд ва овезон меафтад то деҳа, ки дар пой кӯҳ буд.

«Таърихи Байҳақӣ»

ОВЕХТАН آويزتن 1. овезон кардан, муаллақ намудан; овезон шудан, кашола шудан.

Ҷрк зи шохӣ дарафт хештан овехта,
Бонгкунон то саҳар оби даҳон рехта. *Манучехрӣ*

2. ба дор кашидан.

Нашояд, ки бошӣ ту андар замин,
Ҷуз овеҳтан нест подоши ин. *Фирдавӣ*

3. ҷаспидан, ҷанг задан.

Охир ба машаққати зи ҳад беш
Овеҳт ба у чу тир дар реш. *Шоҳин*

Аз салобати ин суҳан нафас ба гулӯаш бавд шуда, ба домани шохӣ калайдарон овеҳт.

Садрӣ Зиё

4. киноя аз дарафтидан, ҷанҷол кардан, ҷангидан, ҷанг кардан.

...Ки он ҷои ҷанг асту хун рехтан,
Або Ғеу ба Рустам овеҳтан. *Фирдавӣ*

Хувартон ҳаме рӯзи овеҳтан
Набинам ҷуз аз зуд бирехтан. *Асади*

5. маҷ. дил бастан; алоқаманд шудан, ҳамсуҳбат шудан.

Беш аз ин бадхуно тундӣ мақун,
Соате бо мо биёвез, эй ғулом! *Анварӣ*

6. муошират кардан, алоқа кардан, наздик шудан (бо зан).

Ба як моҳ як бор аз овеҳтан
Фузун гар кунӣ, хун бувад рехтан. *Фирдавӣ*

ОВЕШАН ОВЕША آويشه пудиван кӯҳӣ, хуля.

Ақнуи наҷарад ғавзан дар саҳро,
Ҷуз сунбулу карвиеву овешан. *Носири Хисрав*

ОВО آو *нақли кӯтоҳишӯи овоз.*

Аз ин асафу овои у фиғон дар аҳли кишти афтод.
Аҳмади Дониш

ОВО додан садо баровардан; хониш кардан.

Эй булбулӣ хушово, ово деҳ,
Эй соҳӣ, он қадаҳро бо мо деҳ. *Рӯдакӣ*

ОВО кардан ҷеғ задан, мурочҷат кардан.

То номи қасе нахуст н-омӯӣ,
Дар маҷмаи халқ чун кунӣш ово? *Носири Хисрав*
ОВО кашидан бо садон баланд ҷеғ кашидан, фарёёд кардан.

Ҳар гаҳ он зог мекашад ово,
Ояд овои у бад-ин маъво,
То маро ҷои будан ин маъво,
Гӯш ман бар садон он ово. *Ҷомӣ*

◇ **ОВО** *нарма киноя* аз суҳани мулоим, гуфторӣ форум.

Ба ин сурати зинту ин рӯи гарм
Даромад ба пешаш ба овои нарма. *Савдо*

овон сард киноя аз гуфтори эшит, гапн дагал.

Бадандешн мо он кучо гуфту кард,
Эн кирдори нохубу овон сард. *Фирдавси*

ОВОЗ آواز 1. бонг, нидо, савт, садо.

Чуи гогузе аз дур чома бар санг занад, захки чо-
ма набийн ва то соате овоз шунави. *Ибни Сино*
Азбаски чашм дорам, к-он мах зи дар дарояд,
Аз чо чахам, чу ногаш овози дар барояд. *Чомй*

Бар овози чанг орикидан хуш аст,
Эн пирон насоех шумидан хуш аст. *Бедил*

овоз бардоштан овоз баровардан, садо баровардан.

Бардошт дуруя табл овоз

В-аз рук алам дирафш шуд боз. *Шоҳин*

овоз баровардан а) садо додан.

Ҳазрати устоз баъд аз ғурсате аз байни чомаяу
дастор овоз бароварданд. *Садири Зиё*

б) сурудан, хондан.

Ғазалсарони Ноҳид сарфае набарад,
Дар он мақом, ки Ҳофиз бароварад овоз. *Ҳофиз*

Хонаяндан ин арӯси танноз

Аз парда чунин барорад овоз ... *Ҳилолӣ*

овоз додан (ё задан) а) чег задан, даъват кардан.

Берун омад ва гуфт: Холидро халифа овоз меди-
хад, Холид бархост ва ба андарун рафт.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Ғуломеро ду бор овоз дод, у ҷавоб надов. Гуфт:
Магар нашинид? *Аҳмади Дониш*

б) эълон кардан, чар кишидан; огоҳонидан, хабар
додан.

Ту аз ганҷ товоии он боздеҳ,
Ба кишвар ан фармонам овоз деҳ. *Фирдавси*

овоз кардан нидо кардан, фарёд кардан.

Ба душман пур аз хашм овоз кард,

Ту гуфти магар тундур оғоз кард. *Рӯдакӣ*

овоз кардани гӯш ҷарангос задани гӯш ба сабаби
иллате ё шатта хӯрдан ва ғ.; овоз ғуру бастан моневъ
шудан ба овозбарорӣ, хомӯш гардонидан.

Бихоҳам гуфт бо ту як сухан боз,

Маро шармағ ғуру баастаст овоз.

Фаҳриддини Ғургонӣ

ба овоз гуфтан киноя аз баланд гап задан.

Заң аз сӯи дигар ба овоз гуфт,

Ки ин рӯз худ нест андар нухуфт. *Савдо*

ба як овоз гуфтан якҷоя ихҳор намудан; баробар гап
задан.

Ба як овоз уро гуфтанд ба забонҳои фасех.
«Таърихи Систон»

2. акси садо; маҷ. омиян.

Дӯш аз бахт шумидан хабари васли туро,

Ман дуо кардаму аз шаш ҷиҳат овоз омад.

Алии Хурсонӣ

3. нола, ғиғон.

Зоҳидо, дар дил чу ман ишқи бутӣ маҳваш турсот,
Қ-аз ғалак нимаб гузашт овози «ё раб, ё раб»-ат.

Шоҳин

4. забон.

Бар овози Симури гуфти суҳан,
Фаровонхирад буди донишхуҳан. *Фирдавси*

5. маҷ. овоза, шухрат; номӣ нек, шараф.

Ба пурсиш гирифта ҳама рози ӯй.

Эн неку бадӣ ному овози ӯй. *Фирдавси*

овоз гардиан овоза шудан, шухрат ёфтан.

Агар навамд аз ин диз бозгардам,

Ба эшиш дар ҷаҳон овоз гардам.

Фаҳриддини Ғургонӣ

6. асбобест, ки садон хонишн паррандагонро тақлид
мекунад.

Вай фармуда буд, овозҳо сохта буданд аз баҳри
ғирфтани мурғон. *«Таърихи Бадҳақӣ»*

♦ овози табли раҳил хабарӣ марғ, хабарӣ аҷал.

Чу бархезад овози табли раҳил,

Ба хок андарояд сари шеру пил. *Фирдавси*

ОВОЗА آواز 1. овоз, садо.

Дил чу хум чанд бар овоза ниҳӣ,
Н-ояд овоз ҷуз аз хумини тижӣ. *Чомй*

Гурғӣ, валеқ қатран борон надидаи,

Нашиндааст гушн ту овозан сагон. *Сайидо*

2. хабарӣ нахншуда; хабар.

Ин овоза дар тамоми диёри ислом мунташир шуд,
дардум ... барон таҳсили улум ба Бухоро ме-
омаданд. *Аҳмади Дониш*

овоза афғандан хабаре паҳн кардан (барон мақсаде).

Чу Баҳман ба Зобудистон хост шуд,

Чап афғанд овоза в-аз рост шуд. *Савдӣ*

3. маҷ. шухрат, номварӣ; энкр.

Олам аз овозаам лабзеъу ман по дар ватан,

Дар ғирех чун нофи охун Хутан дорад маро.

Сайидо

Аҷуза духтаре дошт дар ғояти хусну ҷамол. Ҳаз-
рати эшон овозан уро шуняда хостгори у гаштанд.

Садири Зиё

овозан ҷизе шиқастан (ё нишондан) киноя аз шухратӣ
ҷизро маҳв намудан.

Рундиҷи оро кушодам,

Овозан «ҳафтоҳ» шиқастам. *Ҳоқонӣ*

Хуноби ҷигар сиринш кардем,

Овозан арғавон нишондем. *Зухри*

4. мус. кӯтоҳшудан «шаш овоза» — шаш мақом аз
дувоздах мақом: Салмак, Шахноз, Моё, Навруз, Гар-
дония ва Гавашт.

Намудам раҳи «Рост» «Ушшоқ»-ро,

Эн «Овоза» пур кардам офоро. *Чомй*

5. қалъае дар Туркистони қадим.

Диге дошт Пармуда Овоза ном,

Аз он диг буд эмину шодком. *Фирдавси*

ОВОЗЧҲ(И) آوازچو(ی) шухратталаб, шухратпараст.

Аз ин лӯфандагон в-овозчӯён бигзар, эй Ҳуҷҷат,
Ки ту марди ҳақу зӯҳдӣ, на марди лофу овозӣ.

Носири Хисра

ОВОЙ آوای ниг. ово.

ОВОН آ. آوان ҷ. он III.

Дар овони тифли, ки аз заъфи роӣ

Намекардам аз фарқи сар фарқ пой ... *Шоҳин*

Дар он овон Шукӯрбек ном дуздӣ шабаран дар

Бухоро истило ёфта, мардум ... ба ғиғон омада буд-

данд. *Аҳмади Дониш*

ОВОР I آوار I. *ниг. ово́ра I 1.*

Палангонро даровардан зи кӯҳсор,
Ғавзаноно зи беша кардан овор...

Фахриддини Гургонӣ

Ба ман супурду зи ман бистуданд ғиръанон,
Шудам ба аҷзу зарурат зи хонумон овор.

Масъуди Саъд

2. хароб, вайрон.

Хазор буткада овор карда ҳар як аз ӯ,
Хазор шерн даранда ба қаҳр карда шикор.

Ғазоирӣ

Хашм гири, ҷанг ҷуя, ҷун бимонӣ аз ҷавоб,
Хашм як су нех, суҳан густар, ки шаҳр овор нест.

Носири Хисрав

3. ғорат, яғмо, тороч.

Бод гун нофаҳон Тиббатистон бардариш,
Боғ гун корвони Шустар овор кард. *Фаррухӣ*

4. гард, хок, ғубор.

Аз овори аспону гарди сипоҳ
Бишуд рушноӣ зи хуршеду моҳ. *Фирдавӣ*

5. оҳарезае, ки ҳангоми суруҳ кардани нафъ меафтад, резғӣ.**ОВОР II** آوار II. *ниг. ово́ра II; овор доштан ҳисоб доштан.*

Хирамданд бо аҳли дунё ба рағбат

На суҳбат, на кору на овор дорад. *Носири Хисрав*

ОВОР III آوار III *соз, мувофиқ; овор омадан мувофиқ будан,*

созгор будан.

Ту бодию маъ хоки ту, ту обу ман хошоки ту,
Бо хун оташноки ту-сабри ман овор омада. *Ҳоқонӣ*

ОВОРА I آواره I. *дурафтада, ҷудошуда аз ватан ва хову-*

мон; ғариб; саргардон, дар ба дар; парешонгард.

Бад-ӯ гуфт, к-аз хона оворам,
Аз Эрон яке марди бевораам. *Асади*

овора бурдан *киноа аз дур кардан, ҷудо сохтан; ғариб гардондан.*

Чу доя шуд зи кори Вис огоҳ,
Ки ҷун ово́ра бурд уро шаҳаншоҳ.

Фахриддини Гургонӣ

овора гаштан (*ё* *гаридан*) *аз хонумон дур ва саргардон шудан.*

Ба обистайи рӯз бечора гашт,
Зи шаҳру зи шун худ ово́ра гашт. *Низомӣ*

овора доштан *саргардону дар ба дар кардан.*

Нишоти бодан айём дар пай дарди сар дорад,
Шудам хоку маро бодн сабо оворатар дорад.

Сайидо

2. маҷ. гирифтгор, мубтало.

Гуфти, ки бад-ни суҳо ғамнок ки мегардӣ,
Ово́ра диле дорам дар ҳалқин тесуят.

Хисрави Деҳлавӣ

3. гурезон; гурехта; шикастхурда.

Чу бадхоҳ пеш оядат, кушта бех,
Гар аз ҷанг ово́ра, баргашта бех. *Фирдавӣ*

Ба думми гурезандагон шаб мапӯй,
Чу душман шуд ово́ра, бешаш маҷӯй. *Асади*

4. *ниг. овор I 2; ово́ра кардан* (*ё* *сохтан*) *а) аз хонумон дур андохтан, сарсону саргардон намуудан.*

То сурма хоки кун ту кардаст ҷашми ман,
Ово́ра карда хоб ду ҷашмат зи ҷашми ман.

Адиб Собир

Чу гавҳар аз ватан ово́ра созад софтабӯнро,
Илоҳо, дар ғамободн ҳаводис инқилоб афтад.

б) хароб кардан, вайрон кардан.

Ин ҷист ту мекуни, ба ҳарза вилоти хештан ҳа-
роб ва ово́ра карди ва бо ҷандон ҳақ, ки Султон бо
ту дорад, исьён пеш гирифтӣ?

«Таърихи Табаристон»

в) маҷ. сарғарм кардан, шафқ ангехтан, ба завқ овардан.

Раҳ задани мутрибаш ово́ра кард,
Нагман ӯ пардан ҷон пора кард. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОВОРА II آواره II *ҳисоб, шумор; дафтари ҳисоб.*

Бас дер намоидааст, ки мулки маликони
Оранд ба девони ту овораву дафтар. *Муизӣ*

ОВОРАҒӢ آواراغي *ҷалон ватан кардан, дурафтадоя аз хо-*

нумон; ғарибӣ; саргардонӣ, парешонӣ.

Валлах, ки шаҳр бе ту маро ҳабс менавад,
Оворагнӣ кӯху ғибонам орузст. *Шамси Табрёзӣ*

Бо лаззати оворагнӣ водии ишқат
Гурбатзадагонро нашавад майли ватанҳо. *Ҷомӣ*

ОГАНА, ОКАНА آگاهانه *ки мибин араву астар*

меғузоранд, аз қабилӣ пашм, пахта ва ғ.

Шуд зимистону зи ҷудат буное меҳодам,
Араву остару оғанае меҳодам. *Сӯзанӣ*

ОГАНДА, ОКАНДА آگاهنده *1. сифати ғеғлиш замонӣ*

гузаштаи оғандан; оғанда (*ё* *бароканда*) *кардан а) пур*

кардан; б) маҷ. гуронидан, дафн кардан.

Ба даргоҳи Қисро яке боғ буд,
Ки девори ӯ бартар аз роғ буд.

Ҳама гирд бар гирди он канда кард,
Мар-он мардумонро бароканда кард. *Фирдавӣ*

2. фарбех, сергӯшт, пурра; пуртароват, зебо.

Дарозу гирду оғанда ду бозу,

Дарахти дилрабое гашта ҳар ду.

Фахриддини Гургонӣ

Ҳамегуфту лабҳо пур аз ханда дошт,
Рухон ҳамчу гулнор оғанда дошт. *Фирдавӣ*

3. носуфта, суфтаношуда.

Бишайваста, гуи, парокандаро,
Бисуфт инчунин дурри оғандаро. *Фирдавӣ*

4. дамида, варамнок.

Доштам тотуйке лоғарн бадному асав,
Пушт оғанда чу дастн ҷарабу рӯи маҳав. *Шоҳин*

5. тавила, аспхона.

Дӣ чу ба оқанда шудам, ёфтам.

Охури ҷун потилзи сифлагон, *Абулалбоси Марвазӣ*

ОГАНДАҒӢ, ОКАНДАҒӢ آگاهنده گي *1. пурӣ, анб-*

хӣ; 2. маҷ. ҷамъият, якҷонӣ.

Рӯзгор ҷандон ҷамъияту оғандагиро ба тафриқа-
ву парокандагӣ расонид. *«Таърихи Табаристон»*

ОГАНДАҒӢШ, ОКАНДАҒӢШ آگاهنده گوش *1. кар, он кӣ гушаш наззин аст.*

Ба фаръд то барнадорӣ хурӯш,
Суҳан нашнавад марди оғандагӯш. *Саъдӣ*

Фаровонсуҳан бошад оғандагӯш,

Насихат нагирад магар дар ҳамуш. *Сайидо*

2. маҷ. гунаҳгор, ося.

ОГАНДАН|ОКАНДАН آگندن 1. пур кардан, анбоштан.

Хар чохе ва чашмае, ки андар бодия буд, ки аъроб аз он ҷо об хӯрданди, ҳамаро ба хок би-оганданд. «*Таърихи Табарӣ*»

Касе, ки лутф кунад бо ту, хоки пояш бош, Ва гар хилоф кунад, дар ду чашмаш оған хок! *Саъдӣ*

2. маҷ. бастан.

Гуфто: Нашунидам, ғй падар, панд, Қангушти замона гушам оғанд. *Мактабӣ*

ОГАНДАНИЙ|ОКАНДАНИЙ آگندني 1. *сифати феълӣи замони ояндаи* огандан; 2. маҷ. асбобу ҷиҳози хона.

Зи пушиданий, ҳам зи оганданий
Зи хар су биёвард оварданий. *Фирдавӣ*

ОГАНДАПАР|ОКАНДАПАР آگندپر 1. пурпар, серпар, парнок.

Гар набувад болиши огандапар,
Хоб тавон кард ҳаҷар зери сар. *Саъдӣ*

ОГАНДАПАХЛУ|ОКАНДАПАХЛУ آگندهپهلو 1. бисёр фарбех, тануманд.

Чаранда(и) девлох огандапахлу,
Тане фарбех, миён чун муй лоғар. *Унсурӣ*

ОГАНДАРОН|ОКАНДАРОН آگندوران 1. фарбехсу-рин; фарбех.

Бинозам ба он рахши огандарон,
Ки фарбех шуд аз васфи у достон.*

ОГАНИДАН آگنديд *ниг.* огандан.

ОГАНИШ|ОКАНИШ آگنيش 1. пур кардан, анбоштан; пурӣ, пуршавӣ; 2. он ҷа ки бо он даруни ҷизеро пур мекунамд.

Чун рост бувад, хуб намояд суҳан,
Дар хуб ҷома хуб шавад оғаниш. *Носири Хисрав*

3. чағбӯт, пахтаи кӯҳна; латтақуҳна; афғанда.

Он табъро, ки илму саховат шиор нест,
Аз олимӣ-ш фахру зи зӯфӣ-ш ор нест,
Чуз чашмаҳамин уммату тавниси бухл нест,
Чуз радди чарху оканиши рӯзгор нест. *Саноӣ*

ОГАНЧ آگنج хасиб; гипо.

Асибӯ гурда бирун кун ту зуду бар ҳам кӯб,
Ҷигар биёзану оғанҷро ба сомон кун. *Қисой*

ОГАҒТ آگفت раңҷ, озор; офат, бало.

Бозғуфт ин суҳан се бору бирафт,
Вингар уро, ки чун гирифт огағт. *Саноӣ*

ОГАҒ آگه *ниг.* огоҳ.

ОГАҒИДАН آگهيد *ниг.* огоҳидан.

ОГАҒОНИДАН آگهانيд *ниг.* огоҳонидан.

ОГАҒӢ آگهي *ниг.* огоҳӣ.

ОГӢ آگين 1. пур, анбошта, мамлӯ, молмомл.

Ҳамағуфт: Агар дахма заррин кунам,
Зи мушки сияҳ гирдаш огӢи кунам. *Фирдавӣ*

2. *ниг.* оғана.

Худ парри кабутарони минӯст,
Қ-огини ҷаҳорболиши уст. *Ҳоҷонӣ*

ОГОҲ|ОГАҲ آگاه 1. хабар; маълумот; огоҳ доштан хабар доштан, хабардор будан.

Бад-ӯ гуфт, к-эӣ наврасида шубон,
Чӣ огоҳ дорӣ зи рӯзу шабон? *Фирдавӣ*
Манам ҳамчун пиёда, ту саворӣ,
Зи ранҷи рафтаиам огаҳ надорӣ.

Фахриддини Ғургонӣ

2. бохабар, хабардор, воқиф.

Касе, ки огаҳӣ аз завқи иншқи ҷонон ёфт,
Зи хеш ҳайф бувад, гар дама бувад огоҳ. *Рудакӣ*
Эй аҷуза, бидон ва огоҳ бош, ки авбоби саодат
ба рӯят боз шуд. *Садрӣ Зӣ*

огоҳ гаштан (ё **шудан**) бохабар шудан, хабардор шудан, воқиф будан.

Падар огоҳ гашт аз пешан ман,
Ба тепа кард пора решан ман. *Хисрави Деҳлавӣ*
Дар қафас афтодаму сайёди ман огаҳ нашуд,
Доғам аз дасти ба дом афтодани бечон хеш.

Сайидо

огаҳ кардан бохабар кардан, огоҳонидан.

Ру ба шаҳру диёри худ овард,
Падарашро зи ҳол огаҳ кард. *Мушфиқӣ*
огоҳ шудан *ниг.* **огоҳ гаштан**; 3. киноз аз хушбёр,
доно, оқил, хирадманд.

Ба ҷуз ҳикмати марди огоҳ нест,
Ки берун зи ҳукми хирад роҳ нест. *Ҷомӣ*

Ба таҷрибаи ҳақиқат огоҳони олам беҳост расида. *Бедил*

ОГОҲДИЛ آگدیل бохабар, доно, дилоғох, соҳибдил.

Нафси огоҳдилон очизи сайтон нашавад,
Сағ кам аз шер набошад, чу шубон дар гала аст. *Соиб*

ОГОҲИДАН|ОГАҲИДАН آگهيدان 1. хабар ёфтан, огоҳ шудан, бохабар шудан.

Биёғоҳад, акнун чу ман размҷӯй
Шавам бо саворон ба наздики уй. *Фирдавӣ*

ОГОҲОНИДАН|ОГАҲОНИДАН آگهانيدن 1. хабар додан, хабардор кардан.

Биёмадам, то туро биёғоҳонам.

«Таърихи Байҳақӣ»

ОГОҲӢ|ОГАҲӢ آگهي 1. хабар; овоза.

Ба ҳар ҳафт кишвар зи ман огаҳист,
Ситора руҳи равшанамро раҳист. *Фирдавӣ*
огоҳӣ додан хабар додан.

Аз ҳоли ҳастии ҷизҳо маро огоҳӣ диҳад.

Ибни Сино

Доғи дилро оҳдон оташин бомад нишон,
Дуди равшан медахад огоҳӣ аз сӯзи кабоб. *Ҷомӣ*
огаҳӣ ёфтан хабардор шудан, воқиф гаштан.

Огаҳӣ чун аз он ду ҳамдам ёфт,
Ҳам дар он шаб ба ҷон хеш наёфт. *Мушфиқӣ*

огаҳӣ тохтан хабарҷӣ фириристодан.

Ба Қовуси Қай тохтанд огаҳӣ,
Қи тахти меҳӣ шуд зи Рустам тийхӣ. *Фирдавӣ*

2. хабардорӣ, воқифӣ; хушбёрӣ; маърифат.

Рафлат аз гову хар хунар бошад,
Огаҳӣ чавҳари башар бошад. *Бедий*
Чарх чандон ки занад нақиш ҳаводис бар об,
Мешавад чавҳари оинаи огоҳии мо. *Соиб*

3. шунидан, хабардор шудан.

Ту донӣ, ки дидаи беҳ аз огаҳист,
Мӣени шунидан ҳамеша тижист. *Фирдавӣ*

◇ аз огаҳӣ рафтан (ё шудан) беҳуш шудан, аз хуш рафтан.

Шаҳаншаҳ маст буд, аз бода беҳуш,
Бирафт аз огаҳиву шуд аз у хуш.

Ҷаҳриддини Ҳургонӣ

ОГУР *اگور* хишти пухта.

Оҳаки кофурваш андуда бар огури ӯ,
Хишти зарриро муталло карда, гӯӣ, оби сим.

Ибни Ямин

ОГУШ *اگوش* ниг. оғуш.

Чун чарх сарфиганда зиям, гарчи сарварам,
Огуш аз он ба ҳоки фурутан дароварам. *Ҳоқонӣ*
Амир уро ба ҳештан хонд ва дар оғуш гирифт.
«*Таърихи Байҳақӣ*»

ОГУШИДАН *اگوشидن* дар оғуш гирифтн, ба бағал ҷашидан.

ОД *ا. عاد* 1. қабилан афсонавие аз авлоди Нуҳи пайғамбар, ки гӯё худо ба ҷаҳати нофармонӣ бо тӯғонӣ бод ҳалок гардондааст.

Дар Эрону Турон ҳалалҳо фитолд,
Зи ҳар гуша сар кард тӯғони Ол.

«Таърихи Сайидроқим»

2. маҷ. ҳар чиз қадимӣ; ◇ Оду Самуд киноя аз гунаҳкоре, ки аз худо ҷазо дидаанд.

Зи дасти шоҳиди нозуқъизори нисодам
Шароб нӯшу раҳо кун ҳадиси Оду Самуд. *Ҳофиз*

ОДА *ا. اده* ҷубе, ки барои нишастани кабутарон ва парандагонии дигар ба болон ду ҷуби рост устувор карда шудааст.

Фалак чу бурҷи кабутар, кабутарон чу нучум,
Мӣени бурҷ хати истивоҷ чун ода.*

ОДАМ *ا. ادم* 1. ҷ. мувофиқи асотири Таврот номӣ аввалин инсон, ки гӯё худо онро аз гил офаридааст ва бо насбаси шайтон аз гандуми мамнӯъ хӯрда бо занаш Ҳавво аз ҷаннат ронда шудааст.

Хӯрда будӣ ба ҳама умр ан инвон гиёҳ
Соли деҳқонии Одам алафи гандадарав. *Шоҳин*

2. одамизод, инсон; ҷинси одам; 3. хидматгор.

Қабли аср одами вазир омада, маро ба вазорат-хона тақлиф кард. *Аҳмади Дониш*

Ҳазрати охунд харе... дидаанд, ба одамони худ фармуданд, ки ба ҳавлиашон баранд. *Садрӣ Зиё*

◇ одами ҳокӣ киноя аз одамизод аст, ки гӯё аз ҳок офарида шудааст ва пас аз марг боз ба ҳок меравад.

Мо ба сад хирмани пиандор зи раҳ чун наравем,
Чун раҳи одами ҳокӣ ба яке дона заданд. *Ҳофиз*

замони Одам киноя аз ибтидои пайдоиши одам.

Шеърӣ Ҳофиз дар замони Одам андар боғи ҳулд
Дафтарӣ насрини гулро зикрати авроқ буд. *Ҳофиз*

хонадони Одам авлоди башар, одамизод, ки гӯё ҳамагӣ аз Одаму Ҳавво пайдо шудаанд.

Падар ба ҷои писар ҳаргиз ин қарам накунад,
Ки дастӣ ҷуди ту бо хонадони Одам кард. *Саъдӣ*

ОДАМЗОД(А) *ادمزاد(ه)* ниг. одамизода.

Охир одамзодӣ, эй ноҳалаф,
Чанд пиндори ту пастиро шараф? *Румӣ*

Ҳеҷ одамзода тан ба ҷунин корқо дарнадиҳад.

Аҳмади Дониш

ОДАМИГАРӢ *ادميگري* ниг. одамин(ӣ)ят 2.

Харгӯш ҷун ҳикояти худро тамои кард,
Маймун шуниду паҳлуаш омад нафасанон.

Гуфт: Эй дарозгӯш, ҷаро лоф мезанӣ?
Аз одамингарӣ на туро ному на нишон! *Сайидо*

ОДАМИЗОД(А) *ادميزاد(ه)* зодан одам, инсон.

На ҳар одамизода аз дад беҳ аст,
Ки дад 3-одамизодаи бад беҳ аст. *Саъдӣ*

ОДАМИЙЯТ *ا. ادبيت* ниг. одамин(ӣ)ят.

ОДАМИСИРАТӢ *ادميسيراتي* ниг. одамин(ӣ)ят 1.

Нахуст одамисиратӣ пеша кун,
Пас он гаҳ малакхӯй андеша кун. *Саъдӣ*

ОДАМИХОР(А) *ادميخوار(ه)* 1. одамхӯр.

Чи анбур, — аждаҳони одаминхор,
Ҳалосӣ ёфтан 3-у ҳаст душвор. *Сайидо*

2. киноя аз мардумозор; бадхӯх.

Одаминхоранд ағлаб мардумон,
Аз салом-алайқашон кам ҷу амон. *Румӣ*

ОДАМИ(Ҳ)ЯТ *ا. ادبيت* 1. мардумӣ, инсонӣ, одамӣ.

Ба ҳақиқат одамӣ бош, вагарна мург, донӣ,
Ки ҳамина суҳан бигӯяд ба забони одаминият. *Саъдӣ*

2. киноя аз неқхислатӣ, хушхӯлқӣ; соҳибӣ беҳтарин хислатҳои инсонӣ будан; инсондӯстӣ, раҳмдилӣ.

Одаминият маҷу зӣ ёр, Қамол,
Қон ҷафочу париваш афтодаст. *Қамолӣ Хучандӣ*

Дар миллати муруват ва одаминият гунаҳгор бош!
Аҳмади Дониш

одамият доштан соҳибӣ хислатҳои инсонӣ будан, инсоният доштан; инсондӯст ва раҳмдил будан.

Ин тоифаи хирқаишӯн амсоли баҳониманд ва аҳлият одамият надоранд. *Саъдӣ*

ОДАМӢ *ادمي* ниг. одамин(ӣ)ят 2.

Ҳар он к-у гузашт аз раҳи мардумӣ,
Зи девон шумар, машмараш 3-одамӣ. *Фирдавӣ*

Баъд аз вучуд ҳафри одамӣ дар илму маърифат бошад. *Аҳмади Дониш*

Одамӣ дар олами ҳокӣ намеояд ба даст,
Одаме аз нав бибояд сохт в-аз нав оламе. *Ҳофиз*

ОДАРАНГ *ادارنگ* ниг. озаранг.

ОДАРАХШ *ادارخش* ниг. озараш.

ОДАРИ *ادرم* ниг. одрам.

ОДАТ *ا. عادت* қору рафторе, ки одам ба он ху гирифтааст, хӯб; расм.

Ҳофизо, одади хубон ҳама ҷавр асту ҷафо,
Ту ки 3-ин тоифа уммеда вафо мебарӣ. *Ҳофиз*

Худ ин нақсро одади ин асту қору:
Пас аз бист сои оварад баргу бор. *Шоҳин*

одат кардан омухта шудан, расм пайдо кардан.

Ва чомаҳон батакаллуф пушидан одат накунад, ки беҳангоат адл мумкин набояд. *Азмади Дончи*

ОДИЛ *ا. عادل* банкоф, додгар, адолатпеша.

Бо раийят сулҳ кун в-аз ҷанги ҳасм эмин нишин, 3-он ки шоханишохи одилро раийят лашкар аст.

Сағдӣ

Ба ғоят қарим, раҳим, одил ва оқил буд.

«Равзат-ус-сафос»

Нигаҳ дорад шубон 3-офотӣ гургон гусфандонро, Тааддӣ дар диёри ҳокими одил намебошад. *Сайидо*

ОДИНА *ا. ادينه* рузи ҷумъа.

Ва масҷиди ҷомеъи дигаре ҳаст, ки рузи одина он ҷо ҳам намоз кунанд. *Носири Хисра*

Аммо имруз ба рӯзгори мо ҳар одина бозор бошад. *«Таърихи Наршахӣ»*

ОДИНАҶОД *ا. عادى نژاد* он ки аз қавми Од аст; *ниг.* од.

Дар Анҷоз гурдест одинаҷод, Ки аз разми Рустам набрад ба ёд. *Низомӣ*

ОДИЯ *ا. عادي* муанаси одӣ.

Ҷонлаи ҳасад аз ҷумлан мафосиди одия аст.

«Ахлоқи Мухсинӣ»

ОДИЯНДА *ا. آدينده* тиру камон, қааси кузах, рангин камон, ки агар дар вақти борон офтоб барояд, дар осмон намоён мешавад.

Алам абру тундур бувад кӯси у, Камон одиянда шавад, жола тир. *Рӯдакӣ*

ОДОБ *ا. آداب* ҷ. адаб.

Насри Аҳмади Сомонӣ ... саҳт неку баромад ва бар ҳама одоби мулк савор шуд. (1)

«Таърихи Байҳақӣ»

Ҳама меҳандиданд, ҳиҷобу ҳаёву одоб аз миён бардошта шуд. (4) *Садрӣ Зӣ*

одоби муошарат он қондаҳон одоб, ки дар муомила ва рафтор бо мардумон бояд риоят шавад.

Китоби «Ҷаҳор мақола» аз тасонифи Низомии Арунст ва он нухаст муфид дар одоби муошарат ва ҳикмати амалӣ дар онин хидмати мулк ва ғайри золика. *«Таърихи Давлатшинос»*

одоби саворӣ тартибу қондан саворагӣ.

Силоҳ ва одоби саворӣ биёмухтӣ.

«Маҷмаъ-и-ансоби»

одоби фозила ҳислатҳои писандида; одоби ҳарб қондаву қонуни ҷанг.

Ман онам, ки дар шеваи таъну зарб

Ба Рустам даромузаам одоби ҳарб. *Сағдӣ*

ОДОБДОН *ا. آداب دان* қондадон, қонунинос, донданд тартибу таъмул, таъмулшинос.

Мусӣ, одобдонон дигаранд,

Сӯхта ҷону равонон дигаранд. *Румӣ*

ОДОТ *ا. عادات* ҷ. одат; $\diamond$ ҳарки одот *д.* киноя аз қаромоти авлиғ, қорноман фавқуллодан авлиғ.

Қаромот ва ҳарки одот аз ҳазратӣ эшон ҷун барфур борон боридаи ғирифт. *Садрӣ Зӣ*

ОДОШ *т. آدائى* ду шахсе, ки як ном доранд, ҳамном.

ОДРАМ|ОДАРМ *آدرم* 1. намаде, ки тағи зини асп мегузо-равд, намадзани, ҷирғӣ, арақчини асп.

Мардро отанда аз гарди саворон чашму гӯш, Аспро огушта андар хуни мардум одрам.

Мухторӣ Ғазнави

2. афзори дирафшонанди махсус, ки бо он намадзани медузанд; бигиз; 3. аслиҳа, силоҳи ҷанг (аз қабили найза, шамшер, ханҷар, тир, камон ...).

Дабогат ҷунон додам ин ҷармро, Ки бартобад осеби одармро. *Низомӣ*

ОДРАХШ *ا. ادراخش* *ниг.* озарахш.

ОДӢ *ا. عادى* одатшуда, одатӣ, расмшуда, муқаррарӣ.

ОЕ *آه* *хиссачаи саволи* магар.

Он турки паричехра, ки душ аз бари мо рафт, Ое чӣ хато дид, ки аз роҳи хато рафт? *Ҳофиз*

ОЕНИ *ا. آينى* 1. хушояндагӣ; 2. осони.

Лашкаратро таъна оёни-ст бар ҷархи фалак, Маҷнисатро баъла сомонест бар хулди барин. *Ҷигонӣ*

ОЕТ *ا. آيات* ҷ. оят|оя 1, 2.

Ин табибони навомузанд хад, Ки бад-ин оёташон ҳоҷат бувад. (2) *Румӣ*

Нуктан ҳолу ҳафат оёти ҳуснаду ҷамол, Як-як он оётро он рӯи зебо ҷомеъ аст. (1)

Қамолӣ Хуҷандӣ

оёти мутабоҳеҳ *д.* оятҳои Қуръон, ки маънояшон сарех ва равшан набуда, таъвил ва тавзеҳи ғуноғун дошта метавонанд; оёти хушдиӣ киноя аз суҳанони хурсандонав.

Дар саҳни бӯстон қадаҳи бода нуш кун, Қ-оёти хушдиӣ бирасид аз забони гул. *Ҳофиз*

ОЖАДА *ا. آژده* 1. сифати ғеғлиш замони гузашти ожадан 1.

Ба доғе ҷигаршон кунӣ ожада, Ки бахшиш орад бар эшон дада. *Фирдавӣ*

ожада будан ҳарошида ва ноҳамвор будан.

Андоми душманони ту аз тирӣ новакӣ

Монанди сӯки хушан ҷав бод ожада.

Шокири Бухорӣ

Рухи адут ҷу нораг зарду ожада бод,

Ба сӯзәне, ки на оташ ғудозад на заранг.

Заҳири Форёбӣ

2. ранггарда; олуда.

Суи хона шуд духтари дилзада,

Рухони муасфар ба хун ожада. *Фирдавӣ*

3. духта, баҳъа кардашуда.

Дуруя бузургон кашиди рада,

Саропой яксар ба зар ожада. *Фирдавӣ*

ОЖАДАН|ОЖИДАН|ОЧИДАН *ا. آژدن|آژيدن|آچيدن* 1. ҳалондан; сӯроҳ кардан, мас. бо тир, сӯзан ва ғ., хастан.

Зи бас дар ҷармӣ эшон ожада тир, Ту ғуфти: Пур эи нар таштаид нахир.

Фаҳридинӣ Гургонӣ

2. сӯхон кардан; ҳамвор кардан.

Ба ком-андараш найзаи оҳани,

Ба дандон ҷу сӯхон биёжад ба кин. *Асадӣ*

3. ниг. озар 1 2.

Зи фарзанд бар ҷону тант озаранг,
Ту аз меҳри у рӯзу шаб чун лаҳанг.

Абушақури Балхӣ

Эй чапми хушат маро чу диди,
Як рӯз мабод озаранг! Саной

ОЗАРАФРҮЗ آذرافروز ниг. оташафруз.

ОЗАРАХШ|ОДАРАХШ آذرخش|آدرخش барқ, соңқа.

Набошад з-ни замона бас шингифт,
Агар бар мо биед озарахш! Рӯдакӣ

ОЗАРБАРЗИН آذربزين ниг. озар 1 (озари Барзин).

ОЗАРБАХРОМ آذربهرام ниг. озар 1 (озари Бахром).

ОЗАРГҮН آذگون 1. оташранг, ба ранги оташ; сурхранг;

2. лола, ки баргаш сурх ва миёнаш сиеҳ аст.

Гар касе гуядт: Бас неку ҷавонӣ, шод бош,
Шодмон гардию рух монанди озаргун кунӣ.

Носири Хисрав

Ба ҳам буданд он ҷо Вису Ромин,
Чу дар як боғ озаргуну насрин.

Фахриддини Гургонӣ

3. ниг. самандар.

ОЗАРГУШАСП آذرگشپ 1. номии оташкадае будааст дар

Балх, ки Гуштосп сохта ва Искандар хароб кардааст.

Чунон дид дар хоб, к-оташпарасти
Се оташ фурузон бибурад ба даст,
Чу Озаргушаспу чу Харроду Меҳр.
Фурузон чу Бахрому Ноҳидхер. Фирдавӣ

Бахори дилафрӯз дар Балх буд,
К-аз у тоза гузаро даҳан тахл буд,
Зада мубадлаш наъли заррин бар асп,
Шуда номии он хона Озаргушасп. Низомӣ

2. барқ, соңқа.

ОЗАРД آزد ранг, фом, лавя, гуя.

ОЗАРДАН آزدن ниг. озурдан.

ОЗАРДЗАРД آذرزد зардранг, зардгун.

Абри фарвардин ба борон дар чаман парвард вард,
Гашт хайри бо фироқи наргисаш озардзард. Қатрон

ОЗАРЗАРДУШТ آذرزدشت ниг. озар 1 (озари Зардушт).

ОЗАРИЮН|ОЗАРҮЮН آذريون шакли арабишудаи озар-гун 2.

Ҳавон тоати туст он насими ҷонпарвар,
Ки аз миёнан озар, бируяд озариюн.

Заҳири Форёбӣ

ОЗАРКАДА آذرکده ниг. оташкада.

ОЗАРКЕШ آذرکيش ниг. оташпарасти.

ОЗАРМ آذرм ниг. одам.

ОЗАРМ II آرم 1. шарм, ҳаё.

Дурӯғ ирзу озарм камтар кунад,
В-агар рост гӯӣ, ки бовар кунад?

Абушақури Балхӣ

У дузаду ман гудозам аз шарм,
Дузадафшорист ни, на озарм. Низомӣ

2. иззат; ҳурмат; эътибор, бузургӣ.

Мардуми гиру донишу озарм,
Вайҳак, аз рӯи худ надорӣ шарм! Саной

Ба озарм аз ҷамолаш парда бардор,
Бинеҳ дар пешу у бар хок рухсор. Убайди Зоконӣ

3. раҳм, меҳр, шафқат; нармӣ, нармдилӣ.

Шуморо ба дида дарун шарм нест,
Зи роҳи хирад меҳру озарм нест. Фирдавӣ
Агар хоҳи бообуӣ бошӣ, озармо пеша кун.

«Қобуснома»

Ду лашкар баробар шуд ораста,
Шуд озармо пок бардошта. Низомӣ

озарм доштан а) раҳм кардан, меҳру шафқат доштан.

Тақдир, ки бар куштанат озарм надошт ...

В-аз ҳатли ту як зарра дили нарма надошт ... Рӯдакӣ

Чун ҷоман чармин шумурам сӯхбати нодон,
Зеро ки гарон бошад тан гарм надорад.

Аз сӯхбати нодон батарат низ бигӯям,
Хеше, ки тавонгар шуду озари надорад. Ибни Ямин

б) ҳурмат кардан, эҳтиром намудан; рӯи хотир кардан, посуя хотири касеро нигоҳ доштан.

Надонисту озарми касро надошт,
Ҳама ни бар он, он бар ни баргумошт. Фирдавӣ

Озарм дорад, арич ба пешат бувад ҳақир,
Арзон шумораи, арич ба наздат гарон бувад.

Маҷди Ҳамгар

4. адолат, нисоф.

Ниғаҳ дорад озарм тахти каён,
Ба хунрезӣ аввал набаванд миён. Низомӣ

5. роҳат, осудайи, осониш.

Чуни дод посух, ки он к-аз нахуст
Ба неку бад озарми ҳар кас бичуст ... Фирдавӣ

6. ғам, ғусса, андӯх.

... Ки андар замона маро кӯдакест,
Зи озарми у бар дилам хоб нест. Фирдавӣ

7. хорӣ, зорӣ.

Бидонед, к-ин арз озарм нест,
Сухан бо муҳобову бо шарм нест. Фирдавӣ

8. ошкор, зоҳир.

Боз зи ганҷина гирех кард боз,
Ғаҳ суҳан озарм шуду гоҳ роз. Хисрави Деҳлавӣ

ОЗАРМГОҲ|ОЗАРМГАҲ آذرمگاه|آزمگه чон истироҳат, истироҳатгоҳ.

Чаҳондор бо фатҳ дамсоз гашт,
Шабонгаҳ ба озармгаҳ бозгашт. Низомӣ

ОЗАРМЕҲ آذرمه ниг. озар 1 (озари Меҳр).

ОЗАРМОҲ آذرماه|آرمه|آرمه соли шамсӣ, ки ба

22 ноябрь — 21 декабри соли милодӣ рост меояд; муқ.
озар II 1.

Ҳама ахтаршиносон зич бурланд,
Шумори ахтарон як-як бикарданд.

Чу гардишҳои эшонро бидиданд,
Зи озармоҳ рӯзе баргузиданд. Фахриддини Гургонӣ

ОЗАРМҶҮ(Й) آرمجو(ی) баинсоф, боадолат; ҳурматкунанда.

Забон ростгӯю дил озармҷӯӣ,
Ҳамеша ҷаҳонро бад-у обрӯӣ. Фирдавӣ

Ду соҳибдиль ниғаҳ доранд мӯе,
Ҳамедун саркаше в-озармҷӯе.

Ва гар дар ҳар ду ҷониб ҷоҳилонанд,
Агар занҷир бошад, бигислонанд. Сағбӣ

ОЗАРНУШ آذرنبوش *ниг.* озар I (озари нүш).

ОЗАРОИН آذرآرين *ниг.* озар I (озари оин).

ОЗАРПАРАСТ آذرپارست *ниг.* оташпараст.

Бигуфто: Тариқе нагирам ба даст,
Ки нашиндам аз пири озарпараст. *Саъдӣ*

ОЗАРФАЗО آذر فزا *ниг.* оташафрӯз.

Нафасро ба узрам чу ангез кард,
Чу озарфазо оташам тез кард. *Рӯдакӣ*

ОЗАРХУШ آذر خوش *муқ.* озар II 2.

ОЗАРҲОҶ آذر هاج *ниг.* озариҳон.

ОЗАРИ I آذرى *оташранг, сурхранг; сурх.*

Зи хуше, ки буд баҳран модарӣ,
Бичушиду шуд чехрааш озарӣ. *Фирдавӣ*

◇ **бути озарӣ** а) бути зебое, ки падари Иброҳими пай-
ғамбар Озар тарошида буд.

Чудо гашт аз ӯ кудаке чун парӣ,
Ба чехра ба сони бути озарӣ. *Фирдавӣ*

б) савами зебо, маҳбубан хушрӯй.
Бутони озарӣ аз буткада бирун ҷастанд,
Ки лола боз ба дашт оташи Халил кашид.

Хисраи Деҳлавӣ

нақши озарӣ киноя аз нақши зебон рангоранг.

Пур нақши озарӣ шуду дур сурати парӣ
Бог аз баҳори хурраму чашм аз ҷамолӣ гул.

Адиб Собир

ОЗАРИ II آذرى *шакли кутохшудан озарбойҷонӣ.*

ОЗАХ||АЗАХ آخ||آخ *донахон сахти гӯштин ба кадри*
мош ва ё наҳуд, ки бештар дар дасту пон инсон ва дар
бадани баъзе ҳайвонот мебарояд, севол.

Ба гирди орази он мохрӯй, чохи занях
Силохи занг даромад ба сони муру малаҳ.
Гули рухонш зи мушкӣ сиёҳ ҳоли дошт,
Чӣ ҷурм кард, ки гӯл хор гашту мушк озаҳ?

Сузанӣ

ОЗВАР||ОЗУР آوار *ҳарис, тамаъкор.*

Ба чизе фиребад дили озвар,
Ки бошад ниёзанш бад-он бештар. *Асадӣ*

Ҳама хунхору озвар чу мағас,
Ҳама фарзини ба кажравӣ чу фарас. *Саной*

Даҳони тир чунон бозмонда аз пани ҷист?
Агар нашуд ба ҷигаргушани адути озури?

Қамоли Исмоил

ОЗИЛ а. عائل *маломатгар, таъназананда, нақушишқунав-
да.*

Озило, чанд ин судозу мочаро,
Панд кам деҳ бадъ аз ин девонаро. *Румӣ*

ОЗИМ а. عازم *касе, ки ба коре азму ирода мекунад,
оҳангкуанда, қасдқуанда, азмқуанда; озиш шудан (ё
гаштан) а) азму ирода кардан; б) раҳсипор гардидаи,
равона шудан.*

Султон Муҳаммад ба лашкаре гаронсанг аз Ироқ
ба қасди бародар озиш Хуросон шуд.

«Таъкири Давлатшоҳ»

Вақте ки аз Тошканд озиш доруссалтанан Русия
шудем, фасли ҳазон буд. *Аҳмади Дониш*

Ҳамчунин олимӣ номдор, қарини ҳазор озор
озими он вилдо гаштанд. *Садрӣ Зиё*

в) ҳозир шудан, омода гаштан.

Ба истиябол шав дарҳол озим,
Бубар бо хеш — бошад он чӣ лозим. *Ҳозир*

ОЗИН آزين 1. орошн шахр ва роҳҳо, хавоза, чодир
хайма, чорҷӯба, тоқи зафар, нишемағоҳ ва дигар зебу
зиннат ва орошн, ки дар рӯзҳои ид ва гоҳи омадани
подшоҳон дар қучау роҳҳо месохтанд; шаҳророй; зебу
зиннат, орошн; *муқ.* оин 1.

Даштхоро либосҳо рангин,
Боғхоро зи хуллаҳо озин. *Саной*

озин бастан зиннат додан, оро додан, оростан.

Чун ба шаҳри Рай расид, мардумони он ҷо хабар
ёфта буданд ва тақаллуфе қарда ва шаҳро озин
баста буданд. *«Таврихи Байҳақӣ»*

озин кардан зиннат додан, оро додан.

То зи лола марди шодон гирди худ хирман занад,
То зи лӯлӯ марди ғамгин пешн рух озин кунад.

Ломей

Турки ман меҳру вафо сирату оин накунад,
То ки бар барги гул аз голия озин накунад. *Сузанӣ*

2. олате, ки бо он рағванро аз дуғ ҷудо мекунад,
ширзапа, гуппӣ.

ОЗИР I ا. عاذر *узрхоҳ.*

ОЗИР II ا. عازر *д. номӣ шахсест, ки гуё Исо уро зинда
кардааст.*

Аз ту ҷонам аз аҷал нақ ҷон бибурд,
Озир ар шуд зинда ҳам, дардам бимурд. *Румӣ*

ОЗМАНД آزمند *ҳарис, тамаъкор.*

Ҳосиду бадҳохи ӯ доим ба марг аст озманд,
Ғар дар ин ҳасрат бимирад, бок набвад, гу: — Би-
мир. *Сузанӣ*

◇ **озманд ҳамеша** ниёзманд аст *зарб.* тамаъкор ҳа-
меша мӯҳтоҷ аст.

ОЗМАНДӢ آزمندى *хирс, тамаъ; пурҳоҳӣ.*

Аё дониш марди бисёрхуш,
Ҳама чодари озмандӣ мапӯш. *Фирдавӣ*

ОЗМОНИШ آزمائش 1. санҷиш, нитиҳон, таҷриба.

Ба ҳар якро ба анвои озмониш нитиҳон мекард.
«Қалила ва Димна»

Маҷнун ба тариқи озмониш
Қардаш ба ҷуни намат ишён. *Шоҳин*

2. машқ, варзш.

Чунин дод посух ба модар, ки шер
Нагардад матар б-озмониш далер. *Фирдавӣ*

ОЗМОНИШГАР آزمائشگر *озмонанда, таҷрибақуанда, нити-
ҳонқуанда.*

Бад-он хоёна бостонӣ шудам,
Ба ҳинҷор чун озмонишгаре ... *Манучехрӣ*

ОЗМУДА آزموده 1. *сифати феълиш замонӣ гузаштаи оз-
мудан; 2. маҷ.* қорда, пухта.

Чаро ман озмуда озмоам,
Чаро беҳуда ранҷи худ фазоам.

Фахриддини Гургонӣ

Бар мардуми ноозмуда эмин мабош ва озмуда аз
даст мадех... Дадӣ озмуда беҳ аз мардуми нооз-
муда. «*Кобуснома*»

ОЗМУДАН آزمودن 1. санҷидан, имтиҳон кардан, таҷриба
кардан.

Ба агар фонда бувад, он бувад, ки касеро биёа-
мой дар даъвое ки кунад, то донед ё надонад.

Номи Сино

Ба ақлаш бибояд нахуст озмуд,
Ба қадри хунари пойгоҳаш фузуд. *Сағдӣ*

2. варзонидан, машқ додан, ром ва омухта кардани
хайвонот ба иҷрои амале.

На рӯбаҳ шавад з-озмудан далер,
На ғури бисованд ҷанголи шер. *Фирдавӣ*

3. аз сар гузаронидан; маҷ. чашидан.

Агар ранҷи маро кӯҳ озмояд,
Ба ҷои об аз у ҷуз хуи наёяд.

Фахриддини Гургонӣ

ОЗМУН آزمون *ниг.* озмоиш 1.

Шавад аз ҳар тараф қавӣ пайванд,
Лекин аз озмуни ғуногун. *Ҷомӣ*

озмун кардан озмудан, санҷидан, таҷриба кардан.

Эй хоҷа, мар-маро ба ҳиҷо касди ту набуд,
Ҷуз таъби хешро ба ту-бар кардам озмун. *Мунҷиқ*
Ҳама дустонро ба меҳр-андарун
Ҳақи хашму саҳти кунанд озмун. *Асадӣ*

озмун рафтан аз сар гузаршани санҷиш, имтиҳон аз
сар гузаронидан.

Хисрав, чу лофи ишқ задӣ, аз бало матарс,
З-ин сон бар аҳли ишқ басте озмун равад.

Хисрави Деҳлавӣ

ОЗОД آزاد 1. раҳо, вораства, халос, фориг; аз қайду таал-
луқот фориг; касе, ки бандӣ ва асир нест; муқобили
анидонӣ.

Бо дода қаноат куну бо дод бияз,
Дар банди тақаллуф машав, озод бияз. *Рудақӣ*

озод кардан халос кардан; сар додан, раҳо намудан.

Расм аст, ки моликони тахир
Озод кунанд банди пир. *Сағдӣ*
Қушоям дом бар гунҷишку шодам бод он Ҳиммат,
Ки гар Симурғ меояд ба дом, озод мекардам. *Урфӣ*

2. бе мушкили, беҳалал, ба осоня.

Ҳанӯз ин касидаро касе ҷавоб нагуфтааст, ки
маҷоли он надидаанд, ки аз ин мазонк озод тавонад
берун омад. *Низомии Арӯзӣ*

3. тамом, комил, пурра.

З-он пас ки ҳазор ғусса хӯрдм
Дар бандагӣ се соли озод... *Қамоли Исмоил*

4. соҳибӣ ҳислатҳои нақу, асилзода, шариф, наҷиб;
ҷавонмард.

Зи шохон касе чун Сиёвш набуд,
Чун у роду озоду хомш набуд. *Фирдавӣ*

❖ **савсани озод** савсани сафед, ки рост месабзад.

Ҳа расидад ба лола зи руҳат ҷуз ҳасрат,
Ҳасрат он аст, ки бар савсани озод расад. *Анварӣ*

сарви озод а) сарви рости балианд; сарве, ки шоҳнош
рост сазидаст.

Боғбон чанд кунад пеш ман озодин сарв,
Сарви озод ғуломи бутӣ ҷолоки ман аст. *Ҳилолӣ*
б) *кино* аз ёр ва қомати ёр.

Кучо будӣ, бигу, эй сарви озод,
Ки рӯят дидаму иқбол ру дод. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОЗОДА آزاد 1. *ниг.* озод 1.

Ҷаҳор ҷиз мар-озодаро зи ғам бияҳарад:
Тани дурусту хуи неку номи неку хирад. *Рудақӣ*
Ҷи гуфт он суҳангун озодамард,
Ки озодаро қохилӣ банда кард. *Фирдавӣ*

2. *ниг.* озод 4.

... Ки зишт аст дар ҷашми озодагон
Бияфтодан аз дастӣ афтодагон. *Сағдӣ*

Ҷавонест озодаву некух,
Хирадманду донову санҷидаг. *Садри Зиё*

3. бепарво; тарки дунёкарда, каландармашраб.

Чун туро мебинам аз озодагон,
Қай шиносӣ дарди қорафтадогон?! *Амтор*

Гар озодаӣ, бар замин хусу бас,
Мақун баҳри қоӣ заминбӯс кас. *Сағдӣ*

4. саҳӣ, карим, дасткушод.

Аё ба базмгаҳ озодатар зи сад Ҳотам,
В-аё ба маърака мардонатар зи сад Сухроб.

Фаррухӣ

Қарор дар кафи озодагон нагирад мол,
На сабр дар дили ошӣ, на об дар ғирбол. *Сағдӣ*

5. паҳлавон, дипловар, далер.

Чу Виру дид ғурдонро ҷунин зор,
Ба ғирди Қоран-андар кушта бисёр,
Бигуфт озодагонашро ба тундӣ,
Ки аз ҷанговарон зишт аст кундӣ.

Фахриддини Гургонӣ

6. лақаби хоси эронии қадим.

Бихуфтанд туркону озодагон,
Ҷаҳон шуд ҷаҳонҷӯро роғгон. *Фирдавӣ*

7. тоза, покиза.

ОЗОДАГӢ آزادگى 1. *ниг.* озодӣ 1.

Ба мурге, ки парвози у доми уст,
Ба доме, ки озодагӣ номи уст... *Бедил*

Дину дил офати озодагӣ омад, Урфия,
На аз ин аст, ки бемазҳабу бедил бошем? *Урфия*

2. асилзодагӣ, наҷибӣ, шарифӣ; хушхӯӣ.

Эй ба озодагӣю некух
На аҷам чун ту дидаву на ғаб... *Фаррухӣ*

3. тозагӣ, покизагӣ.

ОЗОДАМАРД [ОЗОДМАРД آزادمرد] марди дорон
хислатҳои неқ, асил, шариф, наҷиб; ҷавонмард.

Бимурд аз тикидасти озодмард,
Зи паҳлуи мискин шикам пур накард. *Сағдӣ*
Мекунад озодмардонро тикидастӣ ғариб,
Сарв аз беҳосияи дар бӯстон танҳо фитод. *Сайидо*

ОЗОДАМАРДУМ آزادمرد *ниг.* озодамард.

Ниҳон дар ҷаҳон ҷист, озодамардум,
Набинӣ ниҳиро, биниӣ аёиро. *Носири Хисрав*

ОЗОДАМАРДӢ **ОЗОДМАРДӢ** آزادمردی 1. нек-хуй, асизладег, наҷиб; ҷавонмард.

Гар эдул ки бар ман насозед бад,
Кунед он чӣ 3-озодмардӣ сазад, *Фирдавсӣ*

2. саховатмандӣ, кушодадастӣ.

Он чӣ ту кардӣ аз мурувват ва озодамардӣ, ҳаргиз
ҳеҷ кас накардааст. *Авфӣ*
Чу Ҳотам ба озодамардӣ дигар
Зи давроня гетӣ наёнд ба бар. *Савбӣ*

ОЗОДСАРВ **ОЗОДСАРВ** آزادسرو 1. ниг. сарв (сарви озор).

Яке дид монанди озодасарв,
Ба рух чун тазарву миён ҳамчу фарв. *Фирдавсӣ*

2. маҷ. духтар ё зани мавзунқади зебо.

Басе барнамад бар ин рӯзгор,
Ки озодасарв андаромад ба бор. *Фирдавсӣ*

ОЗОДАХУ(И) آزادخو(ی) 1. олиҳимнат, олитабъ; 2. хуш-ҳаракат, хушрафот (сифати асп).

Ҳам охуфаганд асту ҳам тезтак,
Ҳам озодахуӣ асту ҳам тезгом. *Фаролавӣ*

ОЗОДВОР آزادوار 1. ҳақимона, дошшмандона, оқиллона.

Замона панде озовдор дод маро,
Замонаро чу нику бингарӣ, ҳама панд аст. *Рӯдакӣ*

2. мус. номӣ навоё аз охангон қадимӣ.

Ин занад бар чангдон суғдиён «Полизон»,
В-он занад бар вайҳон лурии «Озодвор».

Манучехрӣ

ОЗОДЗОД آزادزاد асиззода.

Ту маро як латма бизан! Гуфт: Хошо, ки ман
ҳаргиз ин кунам ва ҳеҷ озодзод падарро латма на-
занад. «*Мучмал-ут-таворих*»

ОЗОДҚАРД(А) آزادکرد(ه) аз тарафи касе наҷот додашуда, озор кардашуда.

Ҳама гуфтанд: Мо фармони ту кунем ва бандаву
озодкардӣ ту бошем. «*Таърихи Систон*»

Ман озоди озодкардагон уям,

Ки бандаст чун ман ҳазорон ҳазораш.

Носири Хисрав

ОЗОДМАРД آزادمرد ниг. озодамард.

ОЗОДМАРДӢ آزادمردی ниг. озодамардӣ.

ОЗОДМЕВА آزادميوه ҳалвоест, ки аз қанд, мағзи бодому
писта ва ё нахӯд месозанд; шакарбодом.

Қаъбулғазол дорад аз бӯя мушк сахме

Озодмева дорад аз қанди суда гарде.

Абуисҳоқи Атғима

ОЗОДНОМА آزادنامه хате, ки аз озодин касе шаҳодат ме-
диҳад, хатти озоӣ.

Мани бодануи турфа, ки аз қайди дузаҳам,
Озоднома ҷуз хати соғар наместавад. *Вақид*

ОЗОДСАРВ آزادسرو ниг. озодасарв.

ОЗОДЧЕҲР آزادچهر кушодару; хушхул, хушфёъл.

Пазирuft Нарси озодчехр,

Ки ҳам фарру дин дошту чехру меҳр. *Фирдавсӣ*

ОЗОДӢ آزادی 1. хурият; раҳоя, халосӣ.

Неъмате беҳтар аз озодӣ нест,
Бар чунин монда куфрон чӣ кунам? *Ҳоқонӣ*
Ғае дар доми ғам афтам, ғае сайди боло гардам,
Набиниам рӯи озодӣ, асирӣ дардро монам. *Махфӣ*

2. кино аз ростӣ, мавзунӣ.

Ба озодин сарви симинбарат,
Ба дурборӣ лаъли пулчаҳарат ... *Ҳочу*

3. шодӣ, хуррамӣ.

Ҷастани чашми рост аз шодӣ
Ҳабарат гуяд в-аз озодӣ. *Азғайда*
Нишаста Вис чун хуршед бар тахт,
Ҳам аз хубӣ ба озодӣ, ҳам аз бахт.

Фахриддини Гургонӣ

4. шукр, сипос.

Ҳам озодӣ ту ба яздон кунем,
Дигар пеши озодамардон кунем. *Фирдавсӣ*
Ба сонн савсан агар бандаро кунӣ озор,
Ба сад забон кунам аз бандагит озода.

Салмони Соваҷӣ

озор آزار *асси* замони ҳозираи озуран.

ОЗОР 1. آزار моҳи ҷоруми солшумории румӣ, ки ба
моҳи март баробар меояд.

Ин ҳануз аввали озори ҷаҳонафрӯст аст,
Беш то ҳайма занад давлати найсону аёр. *Савбӣ*

ОЗОР II آزار 1. ранҷ, азоб, шиканҷа, азият.

Озори беш 3-ин гардун бинӣ,
Гар ту ба ҳар баҳона биезори. *Рӯдакӣ*
Намуда пайкари ман маҳзани ҳазор озор,
Намуда синан ман маҷмари ҳазор озор. *Садри Зиё*

2. ранҷидагӣ, малолӣ хотир.

Пайкон аз ҷароҳат бадар ояд ва озор дар дил
бимонад. *Савбӣ*

3. дард, ғам, андӯх, ғусса.

Насӯзад дилат бар чунин корҳо,
Бад-ин дарду темору озорҳо. *Фирдавсӣ*

Ғаҳ یتубу ғаҳ хитобу ғаҳ тағофол кардан аст,
Нозӣ Ҷайрои ба озори дили Маҷнун чӣ кор?!

Махфӣ

озор гирифтан ранҷ дидан, озурада шудан, озор ди-
дан.

Қатон аз моҳ гар нуксон нагирал,

Танаш лек аз қатон озор гирад. *Ҳазиҷ*

озор дидан озурада шудан, ранҷу азоб дидан.

Зи халқ арчи озор бинам басе,

Наҳоҳам, ки озорад аз ман касе. *Низомӣ*

озор доштан ранҷидан, малолӣ хотир пайдо кардан.

Бидруд бош, эй дустӣ нек, ки ба рӯзгори дароз

дар як ҷо будаеи ва аз якдигар озор надорем.

«Таърихи Байқайӣ»

дар озор доштан ранҷонидан; гирифтори ғаму ғусса

кардан.

Ҳар он к-у бекасон дорад дар озор,

Ба расвой нишнад охири кор. *Ҳоҷӣ*

ОЗОРДАН آزاردن ниг. озуран.

ОЗОРИШ آزارش озор, ранҷ, азоб, азият.

Чунон доштаи мулкро пешу пас,

Ки озоряте н-омат аз ман ба кас. *Низомӣ*

ОЗОРМАНД آزارمند ранҷур; хаста.

Харе буд пуштрешу лоғар ва аз тақаммули бори зиндагӣ озорманду муқаддар. *Савдо*

ОЗОРӢ I آزارى мансуб ба озор I; абри озорӣ абри баҳорӣ.

Абри озорӣ баромад аз канори қуҳсор,
Боди фарвардин бичунбад аз мёнӣ марғзор. *Манучехрӣ*

боди озорӣ насими баҳорон.

Зи ашқи боди найсонӣ ба дебо шах шуда мӯғлам,
Зи бун боди озорӣ ба анбар хок шуд маъҷун. *Рӯдакӣ*

ОЗОРӢ II آزارى 1. озоранда, озурдакунанда, озордиҳанда.

Суҳан дар нома озорӣ чунон буд,
Ки хун аз ҳарфҳои ӯ чақон буд. *Фахриддини Гургонӣ*

2. ранҷ, азият.

Абе он ки буд ҳеҷ беморие
На аз дардҳо ҳеҷ озорие. *Фирдавӣ*

ОЗПАРАСТ آزارست тамазкор, ҳарис.

Эй шӯхашми озпараст, агар бад-он гуштпора
Каноат мекардӣ, пуस्त аз ту дарнамекашиданд. *«Низори дониш»*

ОЗРАМ آذرм ниг. одрам.

ОЗРАХШ آذرخش ниг. озарахш.

ОЗУН آذун ончунон, чунон.

Тафаккур кун яке дӯр хилқати шохину мурғоби,
Нагуӣ, к-аз ҷи маънӣ рост ни эзуну он озун. *Саной*

ОЗУР آزور ниг. озвар.

ОЗУРАХШ آذرخش барқ, раъду барқ.

ОЗУРДА آزرده сифати феълӣш замони гузаштаи озурдан;

озурда будан а) равҷидан, озор дидан.

Чун Мансур бинишаст, хилати қуштани Абӯ-
муслим кард, ки аз вай ба рӯзгори бародар озурда
буд. *«Таърихи Систон»*

б) маҷруҳ будан, дарднок будан.

Зи хун дар кафаш ханҷар афсурда буд,
Бару китфаш аз ҷавшан озурда буд. *Фирдавӣ*

озурда шудан осеб дидан, зарар ёфтан, захмин шудан.

Ба ноком разме гарон карда шуд,
Фаровон кас аз ахтар озурда шуд. *Фирдавӣ*

ОЗУРДАДИЛ آزرده دل ранҷидаҳотир.

Дар даҳр надидем касеро, ки набошад
Озурадиди аз ваъдан ҳар шому пағоҳат. *Азиз*

ОЗУРДАН|ОЗОРДАН|ОЗАРДАН آزرده|آزاردن|آزاردن 1. ранҷон-

дан, азобу озор додан.

... Ки бешармию бад басте кардаӣ,
Фаровон дили ман биёзурдаӣ. *Фирдавӣ*

2. озор дидан, азоб дидан, ранҷ ёфтан.

Аз дӯст ба ҳар ҷиз чаро боладт озард,
Қ-ия аёш чунин бошад: гаҳ шодию гаҳ дард. *Рӯдакӣ*

Хидмате ҷанд сара бикарданд ва охир [аз Масъуд-
ди Ғазнавӣ] биёзурданд ва ба сари одати хеш, ки
ғорат буд, боз шуданд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Зи ҳалқ арҷи озор бинам басте,

Нахоҳам, ки озорад аз ман касе. *Низомӣ*

ОЗУРДАПУШТ آزردهپشت ҳамидақомат.

Чу пири қухан гардад озурдапушт,
Зи найза асо бех, ки гирад ба мушт. *Низомӣ*

ОЗУРДАХОТИР آزردهخاطر ранҷур, малуф.

Нестам озурдаҳотир, чун ба даври рӯзгор

Шодмонӣ даст дар оғуши мотам меравад. *Махфӣ*

Ҳазрати эшон аз он тоифа ранҷида, озурдаҳотир
шуда ... дигар илтифоте намекарданд. *Садрӣ Зиё*

ОЗУҚ||ОЗУҚА آذوق||آذوقه||آذوقه хӯрокворӣ, хӯрок.

Чун озуқи лашкар тамош шуд ва азғия ёфт на-
буд, лашкарӣён аспони якдигарро меуздиданд ва
меҳурданд. *«Чомеъ-ул-таворих»*

ОЗФАНДОК آزنداك тирӯ камон, қавси қузаҳ, таққи ба-
ҳор, рангин камон, ки агар дар вақти борон офтоб ба-
рояд, дар осмон пайдо мешавад.

Чунон ки андар оина ва равшанӣ бо торикӣ
буҳор биомезад, озфандок падида оид. *Ибни Сино*

Камон озфандок шуд, жола тир,
Гулу ғунча пайкон, зирех обгир. *Асадӣ*

ОИБА ا. Ҳислати бад, нуқсон, айб.

ОИД ا. Ғайб 1. зиёраткунанда; ибдаткунандаи бемор, ка-
салбин.

Ин маро зоир, он маро оид,
Ин маро муҳлис, он дигар дилдор. *Ҳоқонӣ*

2. мансуб; вобаста, роҷеъ.

Дархури қуввати ақоидашон
Ҳукми хайру шар аст оядашон. *Бедил*

3. даромад, нафъ; ◇ оид шудан расидан.

Анварӣ дар мадраси Мақсурия Тӯс ба таҳсил
улуи машғул мебуд, фалоқат ва ифлос бад-ӯ оид
шуд. *«Таърихи Давлатишоҳ»*

ОИДА I ا. Ғайбе муаннаси оид.

ОИДА II ا. Ғайбе суд, манфиат, фонда.

ОИЛ ا. Ғайбе неъманд; аёлманд.

Дарояд пени ӯ бадра чу Қорун,
Дарояд пени ӯ соил чу оил. *Манучехрӣ*

Зинда аз ту, шод аз ту оиле,
Муғтанӣ бевосита беҳомиле. *Румӣ*

ОИН I آئين 1. зебу зинат, орош; муқ. озин I.

Аз доғ саропоям ангуштамо гардид,
З-оинаи симояш мулки дилам оин аст. *Сайидо*

оин бастан а) ниг. озин (озин бастан).

Аҳли хунар аз насҷи заррин
Сар то сари шаҳр баста оин. *Файзӣ*

б) маҷ. равнақу ривоҷ додан; орош додан.

... Ки оини суҳан шоиства бандам,
Гуле, к-аз дигарон ман даста бандам. *Нозим*

оин додан зинат додан, оро додан.

Доданд чунон ба сур оин,
Маҳ гуфт дуову ҷарх омин. *Шоҳин*

оин кардан зинат додан; равшан кардан.

Еди он шаб, ки палав хилвати дил оин кард,
Нони гарм омаду руҳорон худ рангин кард. *Савдо*

2. чаши, ид.

Бо мохи Самарқанд кун оини сипарҷи,
Ромингари хуб овар ба нағмаи чун канд. *Имора*
Як рӯз монда боз зи мохи бузургвор,
Оини меҳрон тавон кард хостор. *Фарруҳ*

ОИН II آين 1. расм, одат; қондаву қонун; тария, тартиб.

Қонуни муҳоласати қадид оини муҳосамати қадимро бардоштааст. *«Анвори Суҳайли»*

Оини дин қондаҳои дин, тартиб ва талаботи дин.

Ба боғ тоза кун оини дини зардушӣ,
Кунун ки лола барафрухт оташи Намруд. *Ҳофиз*
Оини роҳ тартиби роҳ, тартиби сафар.

Мар-уро чунин буд оини роҳ,
Набуду ба як шаҳр беш аз ду моҳ. *Савдо*

Оини хирад қондаи оқилона, тартибу қондае, ки оқилол пеш гирифтаанд.

Оини хирад он аст, ки дар ҷангҳо пешдастӣ накуянд, то замоне ки ба мудоро ва нарий кори душман бисозанд. *«Ниғори докиш»*

Оини ҷизе ба ҷо овардан тартибу қондаи қореро риоя кардан.

Неъматуллоҳи Мухтарам аз ҳама бештар шарти рафокату оини садокатро ба ҷо меовард.

Садрӣ Зӣ

Ба оини доштан ба тартиб нигоҳ доштан.

Ва у сафи лашкар аз савораву пйеда чунон ба оини дошта буд, ки султони роҷаб омад.

«Таърихи Табаристон»

Ба оину соз будан ба қонда ва бо тартиб будан.

Чун бонги муъзани омаду бесош шуд ҳама

Он қорхон мо, ки ба оину соз буд. *Ломей*

2. дин, кеш, мазаҳаб.

Миллат ва оини қуффори Қаҳқар, ки дар навоҳии Панҷоб буданд, чунин будааст.

«Таърихи Фариста»

◇ оини бедод ситамгарӣ, зулмпешагӣ.

Қалам даркаш оини бедодро,

Қифоят кун аз халқ фаръедро. *Низомӣ*

Оини Чамшед номи лаҳни дуйум аз сӣ лаҳни Борбуд (Борбат); ба (ё бар) оини ... ба мисли ..., мованди ...; ба андозаи ...

Биёмад барӣ ҳоли покизакеш

В-аз он моли беҳад ситад баҳри хеш,

Зи гову хару гуфанду сутур,

Зи уштуру астар ба оини мур. *Фирдавӣ*

Оини будан киноя аз раво будан, ҷоиш будан.

Гар аз мо ба дилш-андарун кини бувад,

Бурядан сари душман оини бувад. *Фирдавӣ*

Ғами он касе хурдан оини бувад,

Ғами у бар ғамат низ ғамгин бувад. *Асадӣ*

ОИНА آينه 1. шиша, обгина.

Сӯфӣ, бӣе, ки оина соф аст ҷомро,

То бингарӣ сафои ман лаълиҷомро. *Ҳофиз*

2. шишан шаффофе, ки ба пушташ симоб молидашуда, сурати ҷинҳоро акс мекунад; дар замониҳои қадим пулоди сайқал додашударо низ ҳамчун оина қор мефармудаанд.

Пас вай он занонро бифармуд, то ҳар зане оина бигиранд ва ба боми ҳисор бароянд.

«Таърихи Наршахӣ»

Ќуз тахайюр чоран дигар намебинад ба қор.

Ҳар кучо оина бо рӯят дучор афтадаст. *Шоҳин*
Оинаи баданнамо оинаи калон, ки дар он тамоми бадапроди дан мумкин аст; оинаи гирифта оинаи тира, оинаи нософ.

Аз ҳеҷ кас сипеҳр хиҷолат намекашад,

Оинаи гирифта кудурат намекашад. *Соиб*

Оинаи қаднамо (ё ҷоманамо) оинаи калоне, ки тамоми қадди одамро акс мекунад; оинаи ҷидан оинабаандӣ кардан, ба сақфу девори хона оинаи шиндан; зинат додан.

Дар ин хилват, ки шоҳид орамидаст,

Қи девору дараш оинаи ҷидаст? *Бедиа*

3. маҷ. дил, қалб.

То шавад ганҷи маонӣ синаат,

Ғарқи нури маърифат оинаат ... *Ҷомӣ*

Равшан шудаст оинаи мо ба нури ишқ,

Хуршед ҳоли айби руҳи дудмони мост. *Соиб*

Ба ҳукми ишқ бар оинаам сафо додам,

Ба ҳукми ишқ гирифтаам зи рӯи дил зангор. *Мудҳам*

Оинаи пок киноя аз дили соф.

Чашми олуდანазар аз руҳи ҷонон дур аст,

Бар руҳи у назар аз оинаи пок андоз. *Ҳофиз*

Оина аз ғубор пок доштан киноя аз дилро аз ғаму ғусса ва кинаву кудурат пок доштан.

Ғам мадор, эй покилд, дар синаат,

Пок дор аз ҳар ғубор оинаат. *Румӣ*

4. як наъви зирек, ки аз порчаҳои пулод иборат буда, ҷанговарон барои муҳофиза аз тир меушидаанд, ҷорина; оинаи пил а) оинае ки барои зинаат ба пешони филон, махсусан дар вақти ҷанг, мебастанд.

Фуруғи оинаи пили ту ба рӯзи набард.

Барун барад зи изори қамар ғубори калаф.

Бадрӣ Чочӣ

б) занг, зангула, ҷарас

Аз абр пил созаму аз бод пилвош

В-аз бонги раъд оинаи пили бешумор. *Манучехрӣ*

◇ оинаи гардон (ё заррин, ховар, ҷарх, ҳафтҷӯш) киноя аз офтоб, хуршед.

Эй нури ту равшангари оинаи ховар,

В-эӣ қурси маҳ аз партави меҳри ту мунаввар. *Исмаил*

Оинаи гетинамой (ё ҷаҳоннамой) ниг. оинаи Искандар(ӣ).

Дост шох оинаи гетинамой,

Парда з-асрори ҳама гетикӯшӣ. *Ҷомӣ*

Оинаи ёд лаҳқи хотир; хотир.

Ба фикри қачқулохҳои манту рафтаам аз худ,

Руҳи санбуса қай барун равад з-оинаи ёдам. *Савдо*

Оинаи заррин ниг. оинаи гардон; оинаи зону устухони барҷастаи сари зону, собунаки зону, қудчан зону.

Ва гар аз пардаи сурат бирун оӣ, биёмӯай

Сафо з-оинаи зону, адаб аз лаҳқи пешонӣ. *Сафӣ Ифранғӣ*

Ба фикри рӯи ту умрест ман пушти ҳама дорам,

Сарам чун ғунча дар оинаи зануст, меранҷӣ. *Сайидо*

Оинаи Искандар(ӣ) (ё Сикандар) оинаи ҷаҳоннамо.

Оинае, ки гуё кас ҳар ҷо ба ҳар ҷизро далаф хоҳад.

нишон меодааст ва аслан манорае дар бандари Искандарияи Миср будааст, ки ба болои он оинаҳои махсус гузошта ҳаракати киштихоро аз дур дидбонӣ мекардаанд, бинои ин бандару манора ба Искандария Македонӣ нисбат дода мешавад.

Оинаи Сикандар чомӣ Чам аст, бингар,
То бар ту арза дорад аҳволи мулки Доро. *Ҳофиз*
Ман ҳамебинам ба чашми хеш, Туграл, дам ба дам,
Ҳар чӣ дар оинаи Искандару чомӣ Чам аст. *Туграл*

оинаи муҳриқа шишаи пурбин, заррабин.

Ба оинаи муҳриқа бад-он бисузад, ки баробари андаруни вай як нуқта бувад, пас он як нуқта аз ҳама канорҳо рушноӣ пазирада. *Ибни Сино*
оинаи оғоҳӣ киноа аз шуур, ақл.

Чарх чандон, ки занад нақши хаводис бар об,
Мешавад ҷавҳари оинаи оғоҳӣ мо. *Соиб*

оинаи товус киноа аз нақшҳои пару боли товус.

Гарӣ ҳазор оина товус дошт,
Ҳусн чу шуд, ҷумла паси дум гузошт.

Хириби Деҳлавӣ
оинаи ховар (ё чарх) ниг. оинаи гардон; оинаи чинӣ (я) а) оинае, ки аз пулоди ҷаҳардор ва дигар филизот месохтаанд ва дар тиб барои бартаараф кардани қачини рӯй ба ҷор бурда меодааст; б) хуршед, офтоб.

Чу оинаи чинӣ омад падида,
Сикандар сипахро суй Чини кашид. *Низомӣ*

в) хушрӯй, зебо.

Оинаи чинӣ, туро бо зангин аъмо чӣ кор?!
Қарри модарзодро бо нолан сурво чӣ кор?! *Шамси Табрэзӣ*

оинаи қамар рун мох.

Аз ранги руҳат сахар дами сард
Бар оинаи қамар дамидаст. *Хириби Деҳлавӣ*
оинаи ҳафтҷӯш ниг. оинаи гардон; оина бар нафас (ё ба пеш) доштан расмест, ки барои фаҳмидани ҷои доштан ва ё надоштани бемор ба пеши даҳани вай оина нигоҳ медорад.

Дида чун муҳтоҷи айнак гашт, фикри хеш кун,
Бар нафас доранд рӯзи вопасин оинаро.

Саиди Ашраф
ба оина симоб бастан а) ба оина сир давондан, оинаро аз вайронӣ нигоҳ доштан; б) киноа аз чораҷӯӣ қардан, тадбир андешидан.

Ба сад оина мебастанд симоб,
Назад тадбирҳо ҷуз нақш бар об. *Ҳошиқ*

ОИНА II *Айне* ҳол, сурат, маъриҷ; ҳар оина ба ҳар ҳол, дар ҳар сурат; нозуир, албатта.

Ҳар оина то ранҷ набарӣ, ганҷ барнадорӣ. *Саъдӣ*

Ҳар оина ғалат мекардед, албатта ғалати шуморо мегуфт. *Садрӣ Зиё*

ОИНА III *а. عينة* ошкор, равшан.

Он ки бинад он ҷавон дар оина,
Пир андар хишт бинад он а. *Румӣ*

оина гаштан киноа аз равшан гаштан, соф шудан
Ҳаёлаш он қадар дар сина гашта,
Ки хотир софу дил оина гашта. *Ҳоҷӣ*

ОИНАБАНДОН *آئينه بندان* бо оина зинат додани дару де-вори хона, айвон ва ғ.

Намуда чарх аз анҷум чароғон,
Муҳит аз мавҷҳо оинабандон. *Ҳошиқ*

ОИНАВОР *آئينه وار* монанди оина, ба мисли оина. маҷ. равшан, тобон.

Ҳар нишони по, ки мебинам зи ноқа дар раҳаш,
Менамояд чеҳраи мақсудро оинавор. *Ҷомӣ*

ОИНАГАР *آئينه گر* ниг. оинасоз.

Махфиё, оинаи мақсуд кай равшан шавад,
Гар ғубори дуди он оинагар шаффоф нест. *Махфӣ*

ОИНАГУН *آئينه گون* монанди оина, ба мисли оина; маҷ. соф, шаффоф.

Чунон намуд, ки гӯй ба акс мебинанд
Мисоли таъати ту дар силехи оинагун. *Заҳири Форёбӣ*

ОИНАДОН *آئينه ددان* ҷилди оина, ғилофи оина.

Дилро зи сина дар назари дилситон барор,
Оина пеши Юсуф аз оинадон барор. *Соиб*

ОИНАДОР *آئينه دار* 1. кас, ки оина ба пеши рӯи касе нигоҳ медорад.

Зи оинадор он ғаҳ оина ҷуст,
К-аз оина шуд кори худбин дуруст. *Ҷомӣ*

Руҳаш чу оинадорони хусну ман ғамӣ худ
Ба рӯи моҳи тамомаш наметавонам гуфт. *Мушфиқ*

2. маҷ. зоҳиркунандаи хислатҳои неку бадӣ касе.

Ман, ки кунун айбшумори туам,
Дар бадӯ нек оинадори туам.
Оина гар акси ту бинмуд рост,
Худ шикан, оина шикастан хатост! *Низомӣ*

Нест ҷуз рақси сипанд оинадори вачди халқ,
Лек Бедил кист, то фаҳмад, ки дунёи оташ аст?! *Бедил*

ОИНАКИРДОР *آئينه کردار* ниг. оинагӯй.

Рӯзгорест, ки дил чеҳраи мақсуд надил,
Соҳиё, он қадаҳи оинакирдор биёр. *Ҳофиз*

ОИНАРАНГ *آئينه رنگ* ниг. оинагун.

Буд равшан ҷабҳааш оинаранг,
Абруи зангоринаш бар вай чу занг. *Ҷомӣ*

ОИНАРУХСОР *آئينه رخسار* хушрӯ, зебо, нозанин.

Фигон, ки оинарухсори ман намедонад,
Кӣ ошнони тардоманон хатар дорад! *Соиб*

Аз ин ғофил, ки ин оинарухсор
Бувад бар сурати у маҳви дидор. *Муҳаммад*

ОИНАРҶҶ (й) *آئينه رجوی* ниг. оинарухсор.

Гуфт: Эй сода, чӣ мебинӣ, биғур,
Аз чӣ ҳайрон гаштӣ, эй оинарҷҷ? *Румӣ*

ОИНАСОЗ *آئينه ساز* устое, ки ба паси шиша симоб молида

ё пулдорро сайқал дода оина месозад, устон оинагар.

Ниғаҳ гар тавонад шуд оинасоз,
Чу шабнам набинад тафе аз гудоз. *Бедил*

ОИНАСОН آئينهسان *ниг. оинавор.*

Дар ҳайратам оинасон аз акси вази нокасон,
Азбаски ин сангиндилон кушида дар озори мо.
Мухай

ОИНАТАБЪ آئينه طبع *поксиришт, софдил; донишманд.*

Зули Барокхон бар оинатабъони равшанаамир
ва бар сафотинатони софитахмир мубарҳан аст.

«Табрихи Сайдиқоқим»

ОИНАТОБ آئينه تاب *дурахшон; ҷилдор.*

Дурахшидани теги оинатоб
Дурахшонтар аз ҷашман офтоб. *Низомӣ*

ОИНАФОМ آئينه نام *ниг. оинагун.*

Алассабоҳ, ки султони ҷархи оинафом
Зудуд оинаи осмон зи занги залом ...

Убайди Зоконӣ

ОИНПАРАСТ آئين پرست *пайрав; тобег, мутег, фармонбардор.*

Арусона бар курсии зар нишаст,
Шаҳаншоҳро гаит оинапараст. *Низомӣ*

ОИНҒУРҒУР آئين غرغر *мағрур.*

Адуро далерони оинғурур
Ба тир аз сари бора карданд дур. *Хотиҷӣ*

ОИС а. *ис* *ноумед, маънос.*

Ҳам бар он бу метананду мераванд,
Ҳар даме рочию оис мешаванд. *Румӣ*

ОИСДИЛ آيس دل *ниг. оис.*

Чунки қабзе оядат, эй роҳрав,
Он салоҳи туст, оисдила машав. *Румӣ*

ОИФТ آيفت *дархост ва арзи хоҷат, дархост аз худо, дархост аз касе.*

Носазоро макун оифт, ки обат бишавад,
Ба сазовор кун оифт, ки арҷат дорад. *Дақиқӣ*

ОИҚ а. *عاقب* *монег, боздоранда.*

ОЙ I آى *калимаи нидо* *вой, оҳ.*

Ой дарего, ки хирадмандро
Бошад фарзанду хирадманд не. *Рӯдакӣ*

ОЙ II *т.* آى *моҳ, қамар.*

Турки ман, маҳ бувад ба туркӣ оӣ,
Хуш бувад, як шабе ба пешӣ ман оӣ.
Қамоли Хучандӣ

ОК آك *1. аёб, ор; 2. осеб, офат.*

Оке нарасид бар ту аз ман,
Сад бор маро зи ту расид оқ. *Сӯзани*

ОКАНА آكانه *ниг. оғана.*

ОКАНДА آكانده *ниг. оғанда.*

ОКАНДАҒИ آكاندگى *ниг. оғандагӣ.*

ОКАНДАҒУШ آكانده گوش *ниг. оғандагӯш.*

ОКАНДАН آكاندن *ниг. оғандан.*

ОКАНДАНИ آكاندنى *ниг. оғандани.*

ОКАНДАПАР آكانده پر *ниг. оғандапар.*

ОКАНДАПАХЛУ آكانده پهلو *ниг. оғандапахлу.*

ОКАНДАРОН آكانده ران *ниг. оғандарон.*

ОКАНИШ آكانش *ниг. оғаниш.*

ОКАСА آكسه *даровехта, ҷангзада, овезон.*

Ҳеҷ аҳли ҳавову бидъатро
Ҷанг дар домани ту оқаса нест. *Сӯзани*

ОКАҶ آكج *ҷангакӣ оҳанине, ки бо он ҷах ва киштиро мекашанд, яхгир; қуллоб.*

Биҷустанд торочу зиштиро,
Ба оқаж кашиданд киштиро. *Унсурӣ*

ОКИЛ а. *آكل* *хуранда.*

З-он ки ту ҳам лӯқмай, ҳам лӯқмаҳор,
Оқилу маъқулӣ, эй ҷон, хуш дор. *Румӣ*

оқил шудан хурдан.

Пуртир шуд адуят, дар вай халида найза,
Гуё ки афъиеро шуд хорпушт оқил. *Восиҷӣ*

ОКИФ а. *عائف* **1.** бо ҷидду ҷаҳд машғулшаванда ба коре; риёзатқаш; **2.** муқим, мутаваттин, иқоматқунанда дар ҷое; **3.** дар масҷид барон ибодат шинонда, ғушанишин, хилватгузин.

Окифони Қазбач ҷалолаш ба тақсирӣ ибодат мӯътариф. *Сатъӣ*

ОЛ I آل **1.** сурҳча, сурҳи гулобӣ, сурҳ, гулгун.

Ду лаб чу нор қафида, чу барги савсани зард,
Ду рух чу нор шукуфта, чу барги лолаи ол.

Ғаррӯхӣ

оли муасфар а) гулгун, сурҳранг; б) моҳии пулакчадор; оли шароф(б) шароби гулгун; **2.** даррахтест, ки решаи сурҳи онро дар рангрезӣ ва дар тиб истеъмол мекунанд; **3.** *тиб.* бемории хатарноки зани навзона, ки аз хуяриани бисёр ва беҳолӣ ба назараш ҷизҳои даҳшатнок менамояд ва аҳли хурофот онро тақсирӣ ол ном ҷин ҳисоб мекарданд; ол задан а) сурҳ кардан.

Бар мисоли ид гардун аз шафақ чун ол зад,
Шақли турро бян, ки бар болон ол омад падида.

Салмони Соваҷӣ

б) ба бемории ол гирифтोर шудани зани навзона; дар истилоҳи хурофӣ — ҷин задан.

Шаб рақиб аз зангии ғесун у шуд хавфнок,
Чун зане обистанӣ он гаҳ ки уро ол зад.

Заҳири Форёбӣ

ОЛ II а. آل **1.** авлод, насл, қабилла, хонавода; аҳл.

Ман шарафу фаҳри олу хешу таборам,
Гар дигареро шараф ба олу табор аст.

Носири Хисрав

Ман аз маволиби оли Зубайрам ва дар ҳар моҳе се рӯз девона мешавам. *Аҳмади Доқиш*

оли Сомон авлоди Сомон, хонадони Сомониён; олу асҳоб хешу ақрабо.

Олу асҳоби у, ки бишниданд,
Шуда масрур сидқ варзиданд.

«Шаҳномаи Фарғона»

2. сароб, қӯрб.

Бо атон қафи ту бахшиши Оли Бармак

Масали луҷҷан дерёе буваду ламъан ол.

Салмони Соваҷӣ

◇ оли аба **2.** лақаби панҷ тан аст: Муҳаммади пайғамбар, домоди у Алий, дуктараш Фотима ва набераҳои Ҳасану Ҳусайн; оли умрон лақаби Мусо-пайғамбар.

ОЛ III т. 1. муҳри подшоҳӣ, синка, имзо.

Бар мисоли ид гардун аз шафақ чун ол зад,
Шақли тугро бин, ки бар бодон ол омад паид.
Салмони Савачӣ

ОЛАМ а. عالم 1. ҷаҳон, дунё, гетӣ.

Одаи дар олами ҳокӣ намеояд ба даст,
Оламе дигар бибояд сохт в-аз нав оламе.

Ҳофиз

Балову ҷой ту дар дида бошад,
Ба олам касе ин бало дида бошад? *Мушфиқӣ*

2. махлуқот; мардум; ҳама олам тамоми дунё; ҳама мардум, тамоми одамон.

Ба сарат, гар ҳама олам ба сарам бихрушанд,
Натавон бурд ҳавон ту бирун аз сари мо.

Ҳофиз

Ин ҷа рӯст, ки хусни ҳама олам бо ўст,
Дил на танҳост дар он кӯй, ки ҷонам бо ўст.

Қамолӣ Хучандӣ

3. маҷ. кас ё чизи бисёр.

...Яъне, ки аз он хабар барафрӯхт
Сад шуълаву ҷони оламе сухт. *Ҷомӣ*

Наргис, ки шӯхшамии олам насиби ўст,
Набавд аз он ду наргиси фаттон зиёдатар.

Шоҳин

як олам хеле бисёр.

Як нигаҳ аз наргисаш — кайфӣ ҳазорон ҳум шароб,
Як табассум аз лабиш — эҷоди як олам асал.

Савдо

олам-олам бисёр, афзун.

З-оннаи дил ба сели гирья

Олам-олам ғубор бурдем. *Урфӣ*

♦ олами арвоҳон олами ҳаёлот ва тасаввурот.

Мустақбат агар ҳама қамол аст ин ҷо,

Аз олами арвоҳу ҳаё аст ин ҷо. *Бедил*

олами боло а) д. олами малакут, олами рӯх, дунёи ғайримодӣ.

То дилм наззори он қомати зебо накард,
Ҷони улвӣ орзуи олами боло накард.

Қамолӣ Хучандӣ

б) осмон, ғалак.

Чашм то бар қадн болои ту андохтааст,

Файзо мебарад аз олами боло наргис. *Восифӣ*

Сурночиё нолаи сурноро баркашанд ба кар-
ночиё наъран. карноро ба олами боло расонанд.

«Фатҳнома»

олами боқӣ д. дунёи ғайримодӣ, охират.

[Амир Маъсум] ба тахти Бухоро, баъд аз рех-
лати падар ба олами боқӣ чулус фармуд.

Аҳмади Дониш

олами гузарон д. дунёи модӣ, дунёи фонӣ, ҷаҳони бебаҳо, ин дунё.

...Ки барафрӯхтанд тоҷварон?

Ёғори ба олами гузарон. *Ҷомӣ*

олами зар(р) д. ҷаҳони пеш аз хилқати башар, ки гуё насли одам ба шакли зарраҳо ба худо имон овардааст; олами имкон олами мавҷудот, олами ашё, дунёи ҳастӣ.

Гар ба ин оина акси у нузуле карданист,
Мутанеъ дар олами имкон ҳулуле карданист.

Шоҳин

Дустон, беҳуда дар олами имкон ҳаргиз

Дили осуда маҷҳед, ки бисёр кам аст. *Туграи*

олами кубро д. (ғабир) киноя аз он ҷаҳон, охират;
муқобили олами сург; олами малакут д. олами ар-
воҳ, дунёи ғайримодӣ, олами малонка, ҷои малон-
ка, ари; олами маънӣ д. дунёи ғайримодӣ, олами
маънавия.

Эй хоҷа, машав сокини бутхонаи сурат,
Берун раву дар олами маънӣ сафаре кун. *Ҳилолӣ*

олами муҷаррадот д. олами арвоҳ; он дунё.

Рухи пурфутуҳи Мавлоно Мухаммад ба олами
муҷаррадот интиқол ва иртиқол намуд.

«Таврихи Сайидроқим»

олами об маҷлиси шаробнӯшӣ, базми майхӯрӣ.

Қабоб афтода дар тӯфони хуноб,

Бати май дар шинои олами об. *Ҳоҷӣ*

олами обу гил ҷаҳон, дунё, дунёи модӣ, замин.

То аз ҷи гилӣ, ки аз ту ҳолӣ

Дар олами обу гил гуле нест. *Анварӣ*

олами суфӣ нис. олами имкон.

Ба қудрати қомила ва ҳикмати шомилаи худ
ҷаҳорбоя фасеҳулфазон олами суфиро ба ҷор-
девори аносир маҳкам мазбӯт гардонид. *Восифӣ*

олами сург д. ин дунё; муқобили олами кубро.

Ҳамеша то куран хок ҷанги гардунро

Бисоти арсаи майдони олами сургост ...

Бадри Чоқӣ

олами улвӣ нис. олами малакут.

Ҷа тавон ғуфт зи олами улвӣ,

Он ки бошад зи олами суфӣ.

«Шаҳномаи Фарғона»

олами харобобод дунё.

Хушо касе, ки дар ин олами харобобод

Асос зулм фиканду бинои дод ниҳод. *Ҳилолӣ*

олами хок рӯи замин, дунё.

Солҳо шуд, ки гирди олами хок

Менавардем дашту қуҳу мағок. *Хисрави Деҳлавӣ*

Ҳакиме дошт, қ-андар олами хок

Хабардор аз ҳисоби кори афқок. *Муҳам*

олами ҳастӣ дунёи модӣ, дунёи воқеӣ.

Ба тан аз олами ҳастӣ рамида,

Ба ҷон аз ҳар ду олам сар кашида. *Муҳам*

ду олам д. дунёи модӣ ва дунёи маънавияи ма-
хум, ин дунё ва охират.

Чунки андар ҳар ду олам ёр мекӯд маро,
Бо биҳишту дӯзаху бо хуру бо ғилмон ҷа кор?

Ҳофиз

Бо худ ҳаёли орзуе баста ҳар касе,
Мо дида аз ду оламу дил дар ту бастае. *Ҷомӣ*

аз олам бурун бурдан киноя аз маҳв кардан, нест
кардан, куштан.

Тарсам, ки бурун барад ин олам

Ин ғам, ки инон гирифт моро. *Хисрави Деҳлавӣ*

аз ин олам гузаштан аз дунё гузаштан, вафот кар-
дан.

Исо-маҳдум дар ҳафтод аз ин олам гузаштанд.

Садрӣ Зиё

ба олами адам фиришодан киноя аз қатл намудан,
куштан.

Бо он ки султон Аҳмадор дируз ба олами адам
фаришодем, азбош ба аризон меғуянд, ки султон
зиндааст. *«Равзат-ус-саф»*

ОЛАМАФРУЗ عالم افروز равшанкунанда ва мунаввар-
кунанда ҷаҳон; равшан, мунаввар.

Бе руи ту хуршеди ҷаҳонсуз мабод,
Ҷам бе ту ҷароғи оламафруз мабод. *Рудакӣ*
Менамоад, ки оламафруз аст,
Маҳи нав дар бидояти хубӣ. *Мушфиқӣ*

ОЛАМБИН عالم بين: чашми оламбин киноя аз чашми би-
но.

Ғайр бикшод чашми оламбин,
Хусро дид бар сари болин. *Мушфиқӣ*

ОЛАМГАРД عالم گرد ҷаҳонгард; сайёҳ.

Ҷар кучо гардад зи рӯиш хусро хангома гарм,
Гирд гаштан кай расад хуршеди оламгардро. *Ҷомӣ*

ОЛАМГИР عالم گير 1. ҷаҳонгир; мусаххаркунанда мам-
лакатҳо.

Хукм фармуд Ишқи оламгир,
Ки ниҳад Ҷулф Ақиро занҷир. *Мушфиқӣ*
2. маҷ. оламушумул, машхур.

Аз камоли ҳусни оламгирӣ лайиҷилваам
Гаштаам девонае, роҳи биёномам кучот? *Имло*
оламгир гардида (ё шудан) а) ҷаҳонгир шудан, ҷан-
дин вилояту мамлакатро мусаххар намудан; б) ҳа-
ма ҷоро фаро гирифтган; машхур шудан.

Шухраташон чун офтоби тобон дурахшону олам-
гир гардид. *Садрӣ Зиё*

ОЛАМДАРКАШ عالم درکش фурубарянда ҷаҳон, ҷаҳон-
хӯр, баднафс.

Не, не, не гирдоб аждаҳое буд оламдаркаш.
Аҳмади Дониш

ОЛАМНАВАРД عالم نورد ниг. оламгард.

Мусреони раванди чолок,
Ҷама оламнавард чун афлок. *«Равзат-ус-сафо»*

ОЛАМОРО(Ҷ) عالم آرا(ی) ҷаҳондор, ҷаҳонор.
Нигору маҳ туро хонам, баҳору гул туро гуям,
Қи ниҳо олам ороянд ниҳору ту орой. *Адиб Собир*

Қай тавон карданат ба маҳ моная,
Қи ту хуршеди оламороя. *Анварӣ*

ОЛАМОШУБ عالم آشوب шурангез.

Гар дар қиёматат ҳаст ин нози оламошуб,
Хуш офатест дар пеш хангомаи ҷазоро. *Урфӣ*

ОЛАМОҲАНГ عالم آهنگ ниг. оламгард.

Шаҳи оламоҳанги гетинавард
Дар он хок як моҳ кард обхард. *Низомӣ*

ОЛАМСУЗ عالم سوز ҷаҳонсуз, шурангез, пуршӯр; ҳасрат-
ангез.

Нонпуда бар муроиди худ фирӯз,
Мотаме даргирӣфт оламуз. *Ҷомӣ*
Бидеҳ ишке, ки ҷонафруз бошад,
Чу барқи оҳ оламуз бошад. *Ҳазин*

ОЛАМТОБ عالم تاب ниг. оламафруз.

Маро ба даври лабат шуд яқин, ки ҷавҳари лаъл
Падид мешавад аз офтоби оламтоб. *Ҳофиз*

ОЛАМӢ عالمی: оламиён мардуми олам, аҳли олам, ода-
мон.

Шахсам ба чашми оламиён хубманзар аст
В-аз хубси ботинам сари хичлат ниҳода пеш.

Саъдӣ

ОЛАТ а. آلت 1. асбоб, дастгоҳ; васила, восита, масоҳад.

Ҳочаи бузург гуфта буд, ки аз вай вачехтар
марде ва пире нест ва олату иддат ва мардуму ғу-
ломон дорад. *«Таърихи Байқаъ»*

Олатеам ба дастӣ коргузор,
Нест дар дастӣ ман кифояи кор. *Ҷомӣ*

олати давлат василаи бахту саодат, воситаи ба даст
овардани бахт.

Давот, эй писар, олати давлат аст,
Бад-у давлати тундро ром кун. *Адиб Собир*

олати зироат афзори кишукор, асбоби деҳқонӣ.

Ногаҳон олати зироати у
Бар замин шуд фуру дар он тақуи, *Ҷомӣ*

олати корзор аслиҳа, яроқи ҷангӣ.

Дубора зи лашкар ҳазорон-ҳазор
Сипаҳ буд бо олати корзор. *Фирдавӣ*

олати офоқгирӣ воситаи ҷаҳонгирӣ, воситаи забт-
кардани мамлакатҳо.

Сипоҳ аст олати офоқгирӣ,
Қ-аз он олат тавон кардан амрир.

Хисрави Деҳлавӣ

олати тараб киноя аз асбоби мусиқӣ, соз ва ғ; 2.
узв; андом.

Дилу мағзи мардум ду шоҳи тананд,
Дигар олати тан сипоҳи тананд. *Фирдавӣ*

олати раҷулият узви таносули мард; олати таносул
узви насловарӣ; узви марди.

ОЛБОЛУ آل بولو ниг. олуболу.

ОЛГУНА آلگونه ниг. олгуна.

Он буноғуш, к-аз сафо гӯё
Баркашидаст олгуна ба сим. *Шаҳид*

ОЛИГУҲАР عالم گهر киноя аз асилзод, покнажод, на-
ҷиб.

ОЛИМ а. عالم доно, огоҳ, донишманд; < олими сир(р)
а) роздон, ҳолдон, донанда сирру асрор, воқифи ас-
рор; б) д. киноя аз худ.

Мо на мардонӣ рӯёме хариғони нифок,
Он кӣ у олими сирр аст, бад-ин ҳол гувост.

Ҳофиз

олими таъвирӣ киноя аз қозӣ ё муфтии музаввир.

З-он ду яке олими таъвирӣ аст,
Сонияшон ҳокими тахрирӣ аст. *Хисрави Деҳлавӣ*
ОЛИМАРТАБА عالم مرتبه баланддараҷа; олиҳ.

Чанде ба хизмати шахзодан олимартаба мукайяд
буд. *Садрӣ Зиё*

ОЛИМАШРАБ عالم مشرب баландтабъ, хушзавқ, нозукта-
бият.

Оби ҳайвонаш зи минқори балоғат меҷақад,
Зоғи килии ман ба ном(и) зинд, чи олимашраб
аст! *Ҳофиз*

ОЛИМАҚОМ *عالي مقام* баланддараҷа, баландмартаба, муҳтарам.

Рози даруни парда зи риндони маст пурс,
Қин ҳол нест зоҳиди олимақомро. *Ҳофиз*

ОЛИМАҲАЛ *عالي منزل* олимзадалат, олиқадр; болонииш, пешгоҳиш.

Эй хоҷаи олимаҳал, ин дайри муғон аст,
Бар садр макун ҷо, ки ту аз саффи нихой. *Ҷомӣ*

ОЛИМНҚДОР *عالي مقدار* олиқадр; пушукӯх.

Дар азминан собиқа мулуқи он ҷо бо салотини
олиминқдор муораза мекарданд. *«Равзат-ус-сафҳо»*

ОЛИМУЛҒАЙБ *а. عالم الغيب* д. кино аз ҳудо.

Бех аз ман касе дар ҷаҳон айби ман
Надонад, ба ҷуз олимулғайби ман. *Саъдӣ*

ОЛИСИМОТ *عالي سمات* кино аз хушх, неқислат.

Дар Бухоро хабари ариҷфе афтада буд, ки зоти
олисимоти ҳазрати мирро оризае даст дода.
Восифӣ

ОЛИТАБОР *عالي تبار* олинаҷод, аслизода, наҷиб; бузургвор.

Ҷаҳонгир-султон дар вилояти Балх ба дасти мулозимони шаҳриёри олитабор ба қатл расид.
«Таърихи Сайидроқим»

ОЛИФИТРАТ *عالي فطرت* олихислат, олитабнат, соҳиби сифатҳои оли инсонӣ.

«Муқозир-ул-кавокиб» навиштаи ашбаринсириш-
таи олифитрати аторудфинат, аъин Аҳмад-маҳ-
дум аст. *Садрӣ Зиё*

ОЛИШ *т. آليش* иваз, бадал.

Сад ҷон бадал ба як пиғаҳи гарм мекунам,
Гар чашми ниммасти ту розӣ ба олиш аст.

Толиби Омулӣ

Баъд аз расидани ариза ба сулҳ онд намуда,
Қарширо ба Шоҳмуродбег олиш қарданд.

«Маҳзаҳ-ул-мусаннифин»

ОЛИШАҶҶ/ОЛИШОН *عالي شان* бошавкат, бошукӯх; олимақом.

Мавлоно Арабшоҳ... саромани уламон олишон
ва мазони фузвалон фитратиншон... буд.
«Таърихи Сайидроқим»

ОЛИШУҚҶ *عالي شكوه* пушукӯх, азим, бузург.

Чунон ҷун осмон олишукӯхе,
Қи кӯхонаш намуда ҳамчу кӯхе. *Ҳазиз*

ОЛИЯ *а. عالية* 1. муаннаси олит; 2. чизи баланд, олит; хислати олит.

ОЛИҚАДР *عالي قدر* баландмартаба, баландпоя; муҳтарам.

Сарир фориси майдоии тақриру тақрири олиқадр
аст. *Садрӣ Зиё*

ОЛИҲАЗРАТ *عالي حضرت* баландмартаба, олиҷоҳ (лақаби подшоҳон).

Ҷаноби олиҳазрат форигбол машғули айшу хур-
раи ва кайфу сафои худ буданд. *Садрӣ Зиё*

ОЛИҲИММАТ *а. عالي همت* ҳимматбаланд, назарбаланд, дасткушод, сахӣ.

Нест дар олам асар аз файзи олиҳимматон,
Аз ҳаво гармию аз оташ ҳарорат бурдаанд.

Сайидо

Ғуломи ҳиммати онам, ки бо хӯрдан бино дорад,
Дар ин маънӣ, бале, ман саҳт олиҳиммат афтадам.

Саъдо

ОЛИҲИММАТӢ *عالي همتي* ҳимматбаландӣ, назарбаландӣ, саховат; бузургворӣ.

Ҳофиз ар бар садр нашинидад зи олиҳимматӣ,
Ошиқи дурдиқаш андар банди молу ҷоҳ нест.

Ҳофиз

ОЛИҶАНОБ *عالي جناب* баландқадр, арҷманд.

Сабо, хоки вучуди мо ба он олиҷаноб андоз,
Бувад к-он шоҳи хубодро назар бар манзар андо-
зем. *Ҳофиз*

Чун Ҳилолиро ба хоки останаш дид, гуфт:
Ин гадоро бин, ки бас олиҷаноб афтадаст.

Ҳилолӣ

ОЛИҶОҶ *عالي جاه* ниг. олимақом.

Худи ин подшоҳи олиҷоҳ дар айёми хурди назар
қарда буд, ки таҳсили улуғи динӣ қамоқӣ кунал.
Аҳмади Донииш

ОЛЛОҶ *а. آله* ниг. аллоҳ.

ОЛОНШ *آلايش* 1. нопокӣ, олудагӣ.

Абр шуста зи руи ҳомун пок,
Ҳар ҷӣ олонш аст бар руҳи хок. *Саной*
Накашам тўҳмати касрат, ки зи олониши ғайр
Сайқали меҳри ту чун она покам дорад. *Шоҳин*

2. маҷ. айб, гуноҳ, фиқс, тардоманӣ.

Оре, ки ба гардани ман омад,
Олонши домани ман омад: *Ҷомӣ*

ОЛОЛА *آلاله* ниг. дола 1.

Қадам олола мебӯям, ки мағзам анбарогини шуд,
Чӣ райҳон даста бандам, чун ҷаҳон гулзор меби-
нам? *Саъдӣ*

ОЛОМ *а. آلام* қ. алам 1.

... Ки аз Юсуф ғарикӣ баҳри олом
Бароранд он наҳанги даштро ком. *Нозим*

ОЛОТ *а. آلات* қ. олат 1.

Дегдон қанда, дег бинҳода,
Қарда олоти табх омода. *Ҷомӣ*

ОЛОЪ *а. آلاء* қ. ило 1.

Паси парда бинад амалҳои бад,
Ҳама парда пушад ба олон ҳад. *Саъдӣ*

ОЛПАЙКАР *آلپكار* сурхтан, сурхранг.

Нишастам бар он ноқан олпайкар,
Фикандам бар у нату далаи мусалло. *Манучехрӣ*

ОЛПШ *آلپش* сурхпӯш.

Гуруҳе дигар сар ба сар олпш,
Яке отагин Дачла оварда ҷуш. *Ҳотифӣ*

ОЛТУНТАМО *т. آلتون تما* муҳри зарринишон подшоҳони муғул-турк.

ОЛУ **ألو** меван донақдори зардолумонанд.

Аз сӯхбату хаминишнии бадон муҳолафати эшон
дар ман сироят кард, чунон ки гуфтаанд: Олуца
ба олу нигарад, ранг барорад.

«Чомеъ-ут-тамсил»

ОЛУБОЛУ **ОЛБОЛУ** **ألوالبو** меван сурхранин пордо-
ни донақхурди лунда.

Олуболу чу қатран хун
Аз бинии шох ҷаста берун. *Мактаби*

ОЛУДА **ألوده** 1. сифати феъли замони гузаштаи олу-
дан.

Бӯи якрағи аз ин ҷавм наёяд, бархез,
Далқи олудан суфи ба ман ноб бишӯй. *Ҳофиз*

олуда будан маҷ. гирифтӣ будан.

Ба хурдан то ба қай олуца будан,
Хушо кам хурдану олуца будан. *Ҳилолӣ*

2. оғушта, тар, таршуда.

Анғубине ба рағған олуца,
Ҷарбу ширии чу сахни полуда. *Низомӣ*
Доим аз гирия бувад дида ба об олуца,
Тарки мастӣ накунад лаб ба шароб олуца. *Махфӣ*

3. маҷ. бадқирдор, табахқор, фосик, тардоман.

Яке олуца бошад, ки шаҳреро биёлояд,
Чу аз говон яке бошад, ки говонро кунад рихин. *Рӯдаки*

Бар чунин олуцае мафтун машав,
В-аз ҳарими обият берун машав! *Ҷомӣ*

❖ **олудан хумор** хуморолуда, махмур.

Олудан хумор чаро буд наргисаш,
Пажмурдағиш дар гулу дар настраи чӣ буд? *Ҳисрави Деҳлавӣ*

олудан миннат шудан *киноя* аз борн миннат кшидан,
миннат бардоштан.

Олудан миннати касон кам шав,
То якшаба дар висоқи ту нон аст. *Анварӣ*

ОЛУДАҒӢ **ألودگی** **олонш**.

Олудағин хирқа харобии ҷаҳон аст,
Ку роҳраве, покдиле, хубсиринте? (2) *Ҳофиз*
Ту бояд, ки аз ғам маранҷониям,
Зи олудағи пок гардониям. (2) *Савдо*

ОЛУДАДОМАН **ألوددامن** фосик, фоқир, тардоман, бадах-
лоқ; гунаҳгор, ося.

Гар ман олуададоманам, чӣ аҷаб,
Ҷоша олам гувоҳи нисмати уст. *Ҳофиз*

ОЛУДАН **ألودن** молидани ҷизе ба ҷизе, ки дар натиҷа
асари яке дар дигаре боқӣ бимонад; чиркин шудан
(кардан), нопок шудан (кардан), лаккадор шудан (кар-
дан).

Ҷар он гах ки ту ташна гаштӣ ба хун,
Биёлуяй ин ханҷари обғун. *Фирдавсӣ*
Надидаст, ки гове дар алафзор
Биёлюяй ҷама говонин деҳро? *Савдо*

❖ **ба хун даст олудан** хун рехтан, кассеро куштан.

Ба хун, эй бародар, маёлой даст,
Қи болои дасти ту ҳам даст хаст. *Носири Хисрав*

ОЛУДАНАЗАР **ألودناظر** *киноя* аз касе, ки ба дигарон бо
чашии бад нигоҳ мекунад, баднигоҳ; гуноҳқор, айбдор.

Чашми олуდანазар аз рухи ҷонон дур аст,
Бар рухи ӯ назар аз оинаи пок аңдоз! *Ҳофиз*

ОЛУДАСАР **ألودسار** *киноя* аз хирасар; беҳунар.

Санг хурад ҷоҳили олудасар,
Қ-у амали санг надорад ба зар. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОЛУФТА **ألفته** 1. ошuftа, шӯрида; 2. дарवेशи номурад;
ринди бекасу куй; риндмашраб, лоуболи, бебоку бепар-
во, беқайду бетакаллуф.

Улфати пирони ошuftа ба ҷавонони олуста биай-
ниҳи сӯхбати сангу сабӯст. «*Оини ниғорин*»

ОЛУЧА **ألوچه** меван олуболумонанди туршамъ, ки беш-
тар дар кӯҳистон мерӯяд.

Себу зардолу, олучаву амруду хулу,
Боз аңҷири вазирию хиёри хушқор ...

Абулхороки Атёмӣ

ОЛУҒДА **ألوده** қаҳролуд, хашмгин; ҷангара.

Шери олуғда, ки берун ҷаҳад аз ҳона ба сайл,
То ба ҷанг оварад охураву охубаро. *Рӯдакӣ*

ОЛУҒНА **ألودنه** сурхӣ, ки занон ба рӯи мемоланд, ғоза,
гулғуна.

Рӯ киро дар набард гардад зард,
Сурх руяш ба олғуна кунада. *Мирҷик*

ОЛӢ **ا. عالی** балад, рафъ; боҳашамат, пушукӯх.

Дар мулкиишик мансаби олуву дуд бисест,
Некон намуда майл ба олий, бадон ба дуд. *Ҷомӣ*

Қардаш бино дар он хаволя
Қасре чу бияно ҷарх олий. *Ҳилолӣ*

обон олий аҷлод.

Обон олии ту бувад кӯршабпарак,
Абони сифати ту ҳам аз ҷинси сифтагон. *Сайидо*

ОМ **اومم** 1. ҷамъ 1. ҳамаро фарогиранда, умумӣ; оммавӣ,
умумхалқӣ.

Дидам, ки чунин бо ҷама инъоми ту ом аст,
Дастӣ тамаъ аз домани ибром гирифтам. *Шоҳин*
Марҳамати ому макраматӣ том, ки валитамати
соҳибинъомрост, дар дунёву уқбо файзабхну баҳ-
рарасон бошанд. *Сабри Зӣ*

2. расмшуда, оддӣ, маъмул, таомулӣ.

Чунин бошад андозан оми шаҳр,
Туро ҷовидон аз хирад бод бахр! *Фирдавсӣ*
Чунон шуд ом дар айём мо заққи гирифтӣ,
Ки озоӣ кунад дилгир атфолӣ дабистонро. *Сониб*

3. мардуми авом, оми.

Салом кун зи ман, эй бод, мар-Хуросонро,
Мар-аҳли фазлу хирадро, на ому нодонро. *Носири Хисрав*

4. тудан мардум, омма, халқ.

Ғайрати ишқ забони ҷама ҳосон бибуриад,
Аз кучо сирри ғамаш дар даҳани ом(и) афтод. *Ҳофиз*

ОМ **ا. عام** сол.

ОМА *ا. عا. ниг. омма.*

Зя ахдаш ома дар шодиву дастон,
Чунон к-аз чумъа тифлони дабистон.

Хисрави Деҳлавӣ

ОМАД *ا. آمد* 1. асоси замони гузаштаи омадан; 2. омадан; 3. маҷ. инқоб; барор, равнақу ривоч; омади кор барор ёфтани кор, пешрафту ривочу кор; муқ. омадан (омаданни кор).

Надорад дуконаш зи мис ин садо,

Кунад омади кораш овози по. *Ваҳид*

омад доштан дорон равнақу ривоч будан; боиси пешрафт ва ривочу кор гардидан.

Дидани рӯбоҳ дар сафар омад дорад. *Зарбулмасал*

ОМАДА *ا. آمده* 1. сифати феълҳои замони гузаштаи омадан.

Аз шодии он маҳи духафта
Бар омада дод симу рафта. *Шоҳин*

2. воқеъшуда; лешомада.

З-омада шодмон бибояд буд,
Б-аз гузашта накард бояд ёд. *Рӯдакӣ*

Хоразмшоҳ асб бикхост ва ба ҷаҳд барнишаст,
асб тундӣ кард, аз қазони омада бияфтод, ҳам бар
ҷониб афғор шуд ва дасташ бишкнаст.

«Таърихи Байҳақӣ»

3. адиш, шеър, ки бо илҳом, табиӣ ва ғайри маснуъӣ навишта шудааст; бадеа, латифа; муқобили оварда 2.
Фарқи сухани ишқу хирад хоста аз дил,
Гуфт: Омада дигар буваду сохта дигар.*

омада гуфтан бадохатан шеър гуфтан; латифа гуфтан.

Борҳо даршудӣ ба маҷлис хос,
Ғаҳ навозан будиyo ғаҳ раққос,
Ғоҳ гуфти ба шӯҳи омадае,
Ғаҳ намуни ба ишва шӯбадае. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОМАДАН *ا. آمدن* 1. рафта истода ба ҷое расидан; муқобили рафтан.

Дигар бора булбул ба боғ омадаст,
Парӣ пеш равшан ҷароғ омадаст. *Низомӣ*

Уммед, ки боз бар сар оӣ,
Чун ҷонӣ азиз дар бар оӣ. *Шоҳин*

2. содир шудан, сар задан.

Агар аз касе гуноҳе ва тақсире омадӣ, ба зудӣ таъдби нафармудандӣ аз ҷиҳати ҳаққи хидмат, аммо уро ба зиндон фиристодаанд. *Ҳайём*

Чун ин муртаффеъ поля чо ту нест,
Гуноҳ аз ман омад, хатон ту нест. *Савдӣ*

3. ёфт шудан, пайдо шудан.

Ҳамаро биёзмудам, зи ту хуштарам наёмад,
Чу фуру шудам ба дарёе, чу ту гавҳарам наёмад.
Шамси Табрезӣ

падид омадан ба вуҷуд омадан, пайдо шудан.

Ҳар кӣ бошад, аз бароя кори ҳақ омад падид,
Сухтам з-ин ғам, ки як касро ғами ин кор нест.
Ибни Ямин

4. ҳосил шудан.

Ҳарчанд ҳақирам, суханам олиyo ширин,
Оре, асали ширин н-ояд магар аз мунҷ. *Мунҷик*

Чуз дутфу чуз ҳаловат худ аз шакар чӣ ояд?
Чуз нур бахш кардан худ аз қамар чӣ ояд?

Шамси Табрезӣ

5. таваллуд шудан, таваллуд ёфтан, ба вуҷуд омадан, зоида шудан.

Яке духтар, ки чун омад зи модар,

Шабн дайҷуро бизлуд чун х(н)ар.

Фаҳриддини Гургонӣ

Маҳдиро аз вай ду писар омад: яке — Мусоал-ходӣ ва дуйӯм — Ҳорунарашид.

«Таърихи Наршахӣ»

6. дохил шудан; маҷ. гунҷидан.

Намегарлад дили сарғашта зарфи кибриёи ту,
Шукуҳи баҳр кай дар хилвати таини ҳубоб ояд?

Савдӣ

7. киноя аз навишта шудан, зикр ёфтан.

Хонадони ин давлати бузургро он асар ва манокис будааст, ки касеро аз дигар мулуҳ набувад, чунон ки дар ин таъриҳи биёмад.

«Таърихи Байҳақӣ»

8. феълӣ ёридиханда дар феълҳои таркибин номӣ, мас. 'гирифтор омадан', 'муфид омадан' ва ғ., ки дар ин сурат ба маънои шудан, гаштан ва гардидан аст; *◇* омадани кор барор кардан, муваффақият пайдо кардан; муқ. омад (омади кор).

Гар чунин умр шавад сарфи ғами ёр маро,

Рафтани умр бувад омадани кор маро.

Мӯҳсини Таъсир

некӯ омадан хуб будан, муносиб будан, дуруст будан.

Мнени мо ҳаме кина набояд,
Ки кин бо дустон некӯ наёяд.

Фаҳриддини Гургонӣ

сар омадан а) шурӯъ шудан, оғоз шудан; б) тамом шудан, ба поён расидан.

Фаровон ғаму шодмонӣ шумурд,

Чу рузи дарозаш сар омад, бимурд. *Фирдавсӣ*

Эй малик, ... ин уқубат бар ман ба як нафас сар ояд ва базаи он бар ту қовид бимонад. *Савдӣ*

ба бар (бор) омадан ба воя расидан.

Ҳунархо биёмухташ сар ба сар,

Басе ранҷ бардошт, к-омад ба бар. *Фирдавсӣ*

ба (ё дар) гӯш омадан ба гӯш расидан, шунида шудан.

Ва гар сад боби ҳикмат пеши нодон
Бихонанд, оядаш бозича дар гӯш. *Савдӣ*

То замоне ки Дил ба хуш ояд,

Нолаи Дил туро ба гӯш ояд. *Мушфиқӣ*

ба кор омадан даркор шудан; фокда доштан.

Эй забардасти зердастозор,

Гарм то кай бимонад ин бозор?

Ба ҷй кор оядаг ҷаҳондорӣ,

Мурданат бех, ки мардумзозорӣ. *Савдӣ*

Оё меҳоҳӣ, ки се сад динор диҳам, ё се насихат, ки туро ба кор ояд, биёмузам? *Садри Зин*

ба овоз омадан киноя аз сурудан, хондан.

Чун ба овоз омад он барбатасарӣ,

Қаҳдуро гуфтанд: Аз баҳри худой.

Зайбакам дар гӯш кун, то нашнавам,

Ё дарам бикшӣ, то берун шавам. *Савдӣ*

ба поён омадан ба итмом расидан, хатм шудан, анҷом ёфтан.

Чу нома омад аз гуфтан ба поён,
Никод аз зарри сурх муҳре ба унвон.

Фахриддини Гургонӣ

ба танг омадан малул шудан, озурада гаштан; безор шудан.

Соҳиби асп зиёда ба танг омад ва гуфт: Барода-роҷ, бас аст! *Садри Зиё*

ба тег омадан кушта шудан.

Чунин то ба микдори ҳафтод мард
Ба тег омад аз румиён дар набард. *Низомӣ*

ба худ омадан киноя аз хушёр шудан; ба ҳол омадан, ба ҳолати асли даромадан.

Бад-он ворастигай аз олами роз
Дили девонаам омад ба худ боз. *Бадри*

ба чашм омадан намоён шудан, намудор гаштан.

Зи гетӣ ҳар чӣ биҷам дилқушое,
Ҳамеояд ба чашмам аждаҳое. *Фахриддини Гургонӣ*

ба хуш омадан ниг. ба худ омадан.

Беҳудӣ карду дар хуруш омад,
Набра зад боз, чун ба хуш омад. *Мушфиқӣ*

дар миён омадан пайдо шудан; сар шудан.

Батъ аз мулоқот сӯхбат дар миён омад.

Садри Зиё

дар назар омадан пайдо шудан, падидор гаштан.

Ҳеҷ як аз абнон рӯзгор дар назар наёмада буд,
Рафтори ҳеҷ кадом матбуи хотир наафтада.

Аҳмади Дониш

сухан аз сухан бурун ояд зарб. як тал сабаби сар шудани гапи дигар мегардад.

На сухан аз даҳан бурун ояд.

Қи сухан аз сухан бурун ояд. *Ҳилолӣ*

ОМАДУРАФТ آمدورفت рафтуомад, рафтуоӣ; муомила, алоқа.

Рафтаниат шеваю дер омаданиат оин аст,
Омадурафт ба ин шеваю оин то кай? *Ҳилолӣ*

омадурафти назар киноя аз нигоҳ, нигоҳи мутақобил; муф. омад-шуд (омад-шудни назар).

Чашм агар боз асту гар пушида, аз ҳам нагсилад
Омадурафти назар дар дидан ҳайронӣ мо. *Урфӣ*

ОМАДУШУД آمدوشد ниг. омадурафт.

Подшоҳ... забон ба мақолот бикшод, ки, эй дарвеш, муҷиб чист, ки аз мо бибурядӣ ва қадам аз омадушудӣ мо даркашидӣ? *Ҷомӣ*

Навбате чанд аз русони Русияро барон таффаруҷ ва тамошо дар Бухоро омадушуд воқеъ гардида буд. *Аҳмади Дониш*

ОМАД-ШУД آمدنش ниг. омадушуд.

Миёни ҳар ду султон омад-шуд карданд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

Чун шабфаро расид, тақопун ҳазрати эшон бештар шуд, омад-шудашон зиндатар гашт. *Садри Зиё*

омад-шудни назар киноя аз ба ҳамдигар нигоҳ кардан; муф. омадурафт (омадурафти назар).

Кашида дур ба дасти адаб ирони назар,
Қи фитнаи дил аз омад-шудни назар бея.

Қамолӣ Нисмил

ОМАД-ШУДАН آمدن ниг. омад-шуд.

Ба омад-шудан роҳ кӯтаҳ кунед.

Равонро суви равшани раҳ кунед. *Фирдавӣ*

Шояд ин ҷо бор наҳдандат дигар,
Заҳмати омад-шудан чандин мабар. *Ҷомӣ*

ОМАНА آینه гараму пуштани ҳезуми кафондашуда; пушторан ҳезум.

Ҳазор омана ҳезум ҳама зи кӯҳи Ҳашақ,
Ниходаанд дар анбор, ман дар анборам. *Сузани*

ОМЕЗА آمیزه омехта, махлут.

Гирд карда басте суханреза,
Неку бад хира дар ҳам омеза. *Саной*

Алқисса ба ҳам асир гаштанд,
Омеза чу шахду шир гаштанд. *Шоҳин*

ОМЕЗГОР آمیزگار унсигрианда, хугиранда, улфат; шарик, ҳаминиши.

Бигӯянд аз ин ҳарфтирон ҳазор,
Ки Саъдӣ на аҳл асту омезгор. *Савдӣ*

ОМЕЗГОРӢ آمیزگاری унсигриандагӣ, ҷурланандагӣ; улфат; хушмуомилагӣ.

Зани хушманиш дилиншинтар, ки хуб,
Қи омезгорӣ бипушад уюб. *Савдӣ*

ОМЕЗИШ آمیزش 1. таркиб, имтизоч, ихтилот, ба ҳам омехтан.

Мар-омезиши гавҳаропро бигӯй!
Сабаб ҷӣ, ки чандин сувар з-ӯ бихост?

Носири Хисрав

2. маҷ. улфатӣ, сӯхбатдӯстӣ; муошират; омезиш доштан ҳаминиши кардан, улфатӣ кардан.

Роҷа... харчанд мусулмон набуд, аммо бо мусулмонон омезиш бо муҳаббатӣ бисёр дошт.

«Таърихи Фаршита»

омезиш кардан муносибат намудан, пайвастан.

Гарчи ҳар ҷо дилам овезишу омезиш кард,
Қиблаи ишқ ҳамон аст, ки буд аз аввал. *Ҷомӣ*

Ба ҳешап чунон дид овезише,
Ба ӯ кард хешона омезише. *Ҷотиғӣ*

ОМЕХТАН آميختن 1. қлҷоя кардан (шудан), бо ҳам кардан (шудан), ҳамроҳ кардан (шудан), махлут кардан (шудан).

Чунон ки оташ ба зерӣ об фурӯзӣ, оташпораҳо андар об шаванд ва бо об биёмеъзанд ва обро гарм кунанд. *Ибни Сино*

Обу оташ ба ҳам омехтай аз лаби лаъл,
Чашми бад дур, ки бас шуъбадабоз омадаӣ.

Ҳофиз

Ҷони ширин бо лабат омехт гӯё дар азал,
Қавҳари ҷони ману лаъли ту аз як гавҳаранд.

Ҳилолӣ

2. маҷ. ху гирифтаи, унс гирифтаи; улфатӣ кардан; ҳаминишани намудан; рафтуомад кардан.

Ба садоми кас нарафти ва касро наздики хул нагузошти ва бо касе наёмехти.

«Таърихи Байҳақӣ»

Аз дару девор хостгор хучум оварда [аст], ҳей-ронам, ки ба кадом як аз ин тоифа омеъам ва аз кадомашон гурезам. *Садри Зиё*

3. маҷ. хуфтухоб кардан, ба ҳам пайвастани зану мард.

Ту бо хубруён биёмехтӣ
Ба бозию аз ҷанг бигреҳтӣ. *Фирдавси*
Зулайхо бо Азиз омеҳт як шаб,
Зи дил ин ғусса беруи реҳт як шаб. *Ҷомӣ*

◇ дар дил омеҳтани дӯстӣ ба дил роҳ ёфтани дӯстӣ,
ба дӯстӣ одат кардани дил.

Дар ҳар дил дӯстӣ набемезад,
Сад душмани ошкор мебинан. *Анварӣ*

ОМЕҒ آميغ 1. омеғи, ихтилол; 2. хуфтухоб бо зан, муш-
ошрат.

Басе гирди омеғи хубон магард,
Ки танро кунад сусту рухсора зард. *Асади*

ОМИЛ ا. عامل 1. амалкунанда, коркун.

Хирад хуфтаву шиқ бедор шуд,
Ғараз омили сабр бекор шуд. *Ҳоҷу*

Омили ин сиккан қомилъён.

Омири ин гулшани доимбахор ...

«Таврихи Фарошита»

2. ҳоким, воӣ.

Ибтидои ҳоли Фирдавси он аст, ки омили Тус
бад-у ҷавру бедодӣ мекарда ба шикояти омили аз
Тус ба Ғазнин рафта. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

Чамъе аз деҳқонон аз омиле шикоят карданд, ...
Маъмур он омилиро маъзул сохт. *Садрӣ Зиё*

3. коргузор, ғумошта, намоиянда, вақил.

Ғаҳ волини ту орад моли ту зи ховар,

Ғаҳ омили ту ҳамли ту аз бохтар орад. *Муъизӣ*

Агар омили ту хоҳад, ки маро бикӯшад,
У нишоне фиришӣ, ки ғалогро бигзор ба мақуш.

Аҳмади Дониш

4. андозчин, хироҷтир; ҳисобдор.

Аз Бағдод ҳар сол омиле алоҳида биёмадӣ ва ҳар
ҷаи хироҷи Бухоро будӣ, аз ин ҷома нваз бурдӣ.

«Таврихи Наршахӣ»

Дере напонд, ки волини Миср ... омиле фириш-
тод, то ҳисоби вай кунад. *Ҷомӣ*

5. пурдон, доно, донишманд.

Дар Мадина олиме буд омил ва ба ҷамен улуми
динӣ қомил. *Ҷомӣ*

6. савбаб, бонс.

ОМИН I ا. آمين 3. бипазир, қабул кун (дуоро)!, чунин
бод! (қалимаест, ки дар охири дуо гуфта мешавад).

Мекунад Ҳофиз дуое, бишнаву омин бигӯ:

Рузми мо бод лаъли шаққарафшонӣ шумо. *Ҳофиз*

Бод равшан ба руҳат ҷашми тамошои Қамол,

Ин дуоро зи ҳама халқи ҷаҳон бод омин.

Қамолӣ Хучандӣ

ОМИН II а. آمين бебиму ҳарос, бетарс, беҳавф, эмин.

Ҳар кӣ ба ... қавли касе, ки аз у омин натавонад
буд, фирефта шавад, ба наздики аҳли ҳасофат ва
хирад маруд бошад. *«Қалила ва Димна»*

ОМИНА а. امينه 1. муаннаси омин II; 2. номи модари Му-
ҳаммад.

ОМИР I а. آمر амркунанда, фармондеҳ; ҳоким.

Ақд ҳам қодир асту ҳам мақдур; ҳоким.

Ақд ҳам омр асту ҳам маъмур. *Саной*

Ҳаст гуши ҷарх бар овози қилқаш рӯзу шаб,
Рост гул, ҷарх маъмур асту қилқаш омир аст.

Муъизӣ

ОМИР II а. عامر 1. ободкунанда; зинадидҳанда.

Омили ин сиккан қомилъён.

Омири ин гулшани доимбахор ...

«Таврихи Фарошита»

2. номи яке аз қабилҳои араб, ки Маҷнун ба он
мансуб буд.

ОМИРА I а. اميره муаннаси омир I.

ОМИРА II а. عامره 1. муаннаси омир II; 2. обод, маъмур

3. ободӣ.

Менамад андар он сахро касе,

3-он ки дур аз омира буд у басе. *Румӣ*

ОМИРӢ عامري мансуб ба омир II 2; сайиди омирӣ а) сар-

дорӣ қабилан баша-Омир; б) қиёла аз падари Маҷнун.

Чун меҳтари Наҷд ин суҳан гуфт,

3-у сайиди омирӣ барошӯфт. *Шоҳин*

ОММ а. عام ом I.

ОММА а. عامه мардуми одди; мардум.

Дувум рӯди Шопурком аст ва омиан Бухоро

Шофирком хонанд. *«Таврихи Наршахӣ»*

ОМОДА آماده мухайё, тайёр, ҳозир.

Худ ту омода будӣ бархоста,

Ҷанги ӯро хештан ораста. *Рӯдакӣ*

Рав, барон қори худ омода бош,

По ба занҷире манех, озода бош! *Румӣ*

омода гаштан (ё шудан) ҳозир шудан, фароҳам ома-

дан.

Чу шуд шартӣ занушӣ ҳама рост,

Мурид омода гашту доварӣ хост. *Ҳисравӣ Деҳлави*

Асбобу адавоти роҳи амирзода ба тавассути Му-

ҳаммадшоҳи вазир омода шуд. *Аҳмади Дониш*

омода доштан тайёр кардан, тайёр карда мондан.

Гашт чу фарзанди бад омодадор.

Ҷон талаб, нони вай омода дор.

Ҳисравӣ Деҳлави

омода кардан (ё сохтан) ҳозир кардан, мухайё на-

мудан, тайёр кардан, сохтан.

Таому шароб омода кард. *Авфӣ*

Ва ду пираҳан омода кардем: яке шабро ва дигаре

рузро. *Аҳмади Дониш*

ОМОДАГӢ آمادگي мухайё будан, тайёр будан.

ОМОДАДИЛ آماددليل ҳозир, тайёр, бо ҷону дил омода

коре.

Яке бадсиголу яке содадил,

Сипахбуд ба ҳар қор омодадил. *Фирдавси*

ОМОДАН آمادن мухайё кардан, сохтан, тайёр кардан.

Арусе, ки ман хуш кардаам, дастӣ паймони у

омодааст. *«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»*

ОМОДАХОР آمادخور тайёрхӯр, муфтхӯр.

Гашт чу фарзанди бад омодадор,

Ҷон талаб, нони вай омода дор. *Ҳисравӣ Деҳлави*

ОМОЛ а. آمال 1. қ. амаҳ I.

Дар таҳсили ... омили ту савъ намоём. *Авфӣ*

Лозим омад, ки аз ҷаҳони ҳаёл
Во намоем сурати омад. *Бедий*

2. маҷ, хирс, оз.

Он ки зи омад бувад ташнаҳол,
Сер нағарад зи ду дарёи мол. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОМОНА *امانة* омиёна, авомона.

Хосона чун ҳазинаи хурсандӣ онӣ туст,
Омона аз ғариштаи рӯзи замон маҳоҳ. *Ҳоконӣ*

ОМОР *آمار* шумор, ҳисоб, ҳисоби китоб.

Он ғае ганҷур мушқ омор кард,
То мар-уро з-он ниҳон бедор кард. *Рӯдакӣ*

ОМОР(И)ДАН *آماردين* 1. шуморидан, ҳисоб кардан; 2. маҷ. аҳамият додан, ба назар гирифтан.

Ту аз сари нағзю латифию зарифӣ
Медон ҳама афёли ману ҳеҷ маёмор. *Сӯзани*

ОМОС *اماس* дамидагӣ дар аъзон бадан, варам.

...Лекин аз роҳи ақл хушёрон
Бишносанд фарбеҳӣ з-омос. *Носири Хисрав*
Ҳам пошна решу ҳам каф омос,
Чун пой ниҳам ба дашти алмос? *Ғайфӣ*

ОМОСДОР *اماسدار* варамнок.

Шундидам, ки дастори шайх пур бод аст,
Ҳубоб ҳам сари омосдорро монад. *Савдо*

ОМОСИДАН *اماسيدان* варам кардан.

Ба Абулаҳаб бемор буд, чун ин хабар бишинд,
Сиеҳ гашт ба биёмосид ба дигар рӯз бимурд.
«Таърихи Табарӣ»

Ин ҳама бод, ки аз уҷб туро дар рағу пай
Меравад, дар аҷабам, к-аз ҷи намеомосӣ? *Ҷомӣ*

ОМОҚ *ا. امق* 1. гушан чашм аз тарафи бинӣ; 2. чашм, дида.

ОМОХ *آما* ниг. омос.

Чун мавзеи захм омоҳ карда буд ва монанди ки-
сае шуда, бад-он сабаб дар заҳмат мебуд.
«Ҷомеъ-ул-таворих»

ОМОҶ *آماج* 1. нишон, нишона, ҳадаф.

Дил захми туро силар надорад,
Омоҷи ту ҷуз ҷигар надорад. *Ҳоконӣ*

Сардорон... ҳар тир, ки аз ҷаъбан тадбир андох-
танд, ба омоҷи тақдир нарасид.
«Таърихи Ҷаришта»

2. ҷои нишонзани, нишонгоҳ, омоҷгоҳ.

Чу тир андохтӣ бар рӯи душман,
Ҳазар, кун, к-андар омоҷаш нишаста. *Савдӣ*

3. масофаст тахминан 500 қадам, тиррас, тирпар-
тов.

Омоҷи ту аз Буст бувад то ба Сипанҷоб,
Партоби ту аз Балх бувад то ба Фаластин.

Ғаррухӣ

Ситода қайсару ҳоқону ғағфур
Ду омоҷ аз бисоти пешгаҳ дур. *Низомӣ*

4. маҷ. нишонгирӣ; тирандозӣ.

Ба гуштиву нахҷиру омоҷу гӯй
Диловар шавад марди нархошҷӯй. *Савдӣ*
Тир, ки турк аз пая омоҷ сохт,
Матбаҳияш ҷубай тумоҷ сохт. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОМОҶ *آماج* 1. гавоҳони ҷуфт, амоҷ.

Барканад тирӣ ту з-он сон хок дар омоҷгоҳ,
Барзаг барканда пиндори ба омоҷу каланд.

Сӯзани

ОМОҶГОҶ|ОМОҶГАҶ *آماجگاه* 1. хоктеппа ва ё
майдоне, ки барон тирандозӣ дар он нишон мегузоранд,
нишонгоҳ; машғоҳ.

Дар он омоҷгоҳ кардӣ камон соз,
Зи табли Зухра кардӣ таблаковоз. *Низомӣ*

Дар омоҷгоҳе ду-се тир бияндозем.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

2. ниг. омоҷ *آماج* 3.

Гирд бар гирди он ду шери азим,
Қас як омоҷгоҳ нагашт зи бим. *Низомӣ*

3. маҷ. гур, қабр.

Сиришки дида ба рухсори ту фуру гузарад,
Ҳар он ғае, ки бар омоҷгоҳи ӯ гузарӣ. *Имора*

4. маҷ. дунёё.

Ба турбат супурдаидаш аз тоҷгоҳ,
На ҷои нишастан буд омоҷгоҳ. *Савдӣ*

ОМУДАН *امودن* 1. оростан, пиристан, зинат додан; 2.
сохтан, бино кардан.

Дар омуздани он ҳумоюн бино
Намояд эҷ боқӣ ба ганҷинаҳо. *Дақиқӣ*

3. пур кардан, мамлӯ сохтан; 4. омеҳтан, махлӯт
кардан.

ОМУЛА *آمله* дарахтест дар Ҳиндустон, ки аз он дорун
ларди чашм тайёр мекунанд.

Ва ҳамаи роҳ дарахтони ҳалила ва балила ва
омула ва доруҳост, ки ба ҳамаи ҷаҳон бибаранд.
«Худуд-ул-олам»

ОМУННОС *ا. عام الناس* авом, мардуми оддӣ.

Чанд даъво, ки чу хосон шудаам шӯхран шаҳр,
Шӯхран шаҳр най, сухран омуносо! *Ҷомӣ*

ОМУРЗГОР *آموزگار* бахшида, бахшиоянда, афқунанда
(яке аз сифатҳои худ).

Гуноҳи ман ар н-омадӣ дар шумор,
Туро ном кай будӣ омузгор? *Низомӣ*
Саҳву хатон банда гараш эътибор нест,
Маънии афву раҳматӣ омузгор ҷист? *Ҳофиз*

ОМУРЗИДАН *آموزيدن* 1. бахшида шудани гуноҳи бандогон
аз тарафи худо баъд аз марг, ғуфрон; аз гуноҳ гузаш-
тан, афв кардан.

Муқаннаъ фармуд он ғуломро, ки бигӯй банда-
гони маро, то сарҳо аз саҷда бардоранд, ки худон
шумо аз шумо хушнуд аст ва гуноҳони шуморо
омурзид. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ба лутфи худ ҷафрон ман биёмурз,
Хато кардам, хатои ман биёмурз. *Ҷомӣ*

ОМУРЗИШ *آموزش* 1. ӯ. афви гуноҳ аз тарафи худо; бахшо-
иш, аз хато гузаштан, афв.

Агар пӯзиш наку бошад зи кехтар,
Накӯтар бошад омузриш зи меҳтар.

Ҷаҳридини Гургонӣ

2. талаби афв, талаби баҳиши гуноҳ.

Чунон кун, ки чун ёфта дастгоҳ
Ба омуриши-андар биниш гуноҳ.

Абушақури Балхӣ

Суханро аз дуо дод тамомай,
Ба омуриши забон бикшоя, Чомай Чомай

ОМУРҒ 1. нафъ, суд, фоида.

Ба яке далв сер гардад муғғ,
Сад дирам мар-маро шавад омуғғ. Саной

2. қадр, қимат, арзиш.

Надонад дил омуғғи пайванди дӯст
Бад-он гаҳ, ки бо дӯст кораш накуст.

Абушақури Балхӣ

3. вочиз, кам, андак.

Аз умр намондаст ба ман-бар, магар омуғғ,
Дар киса намондаст ба ман-бар, магар охол. Кисой

ОМУТ ошёнӣ ҷовварони ҷикорӣ (ҳамчун боз, шо-хин); ошёнӣ.

Бар қуллай Кофи бахту иқбол
Омути уқоби давлати туст. Мунҷик

ОМФАҲМ عام فهم авомфаҳм, сода, фаҳмо.

Набувад омфаҳм маънии хос,
Мавҷҳез аст чун гуҳар ғаввос. Бадила

ОМӢ а. عامى 1. мардуми одӣ, авом; мардум.

Маъзор омӣ ба як хардала,
Қи султон шубон асту омӣ гала. Саъдӣ

2. ноҳон, ноҳонда, бевасод.

Ринду суфӣ, орифу омӣ махонадам, ки ман
Гум шудам дар шоҳиди май, барнатобам номро. Чомай

ОМУЗГОР آموزگار муаллим, тарбиятгар, устод.

Хар кӣ и-омӯхт аз гузашти рӯзгор,
Хеч и-омӯзад эн хеч омузгор. Рудакӣ

Агар дар ҷаҳон набвад омузгор,
Шавад тира аз беҳирад рӯзгор. Чомай

ОМУЗГОРӢ آموزگارى муаллими, тарбиятгарӣ, устодӣ.

Ба омузгорӣ бар у ранҷ, бурд,
Даромӯхташ он ҷӣ натвон шумурд. Низомӣ

ОМУЗИШ آموزش таълим, тарбия.

Бибояд хирад шохро ногузир,
Ҳам омузиши марди барнову пир. Фирдавсӣ

ОМУЗИШӢ آموزشى омузанда, толиби илм, дӯстдори омух-тан.

Бад-у гуфт: Доно шавад марди пир,
Кӣ омузиш бошад ёдгир. Фирдавсӣ

ОМУХТА آموخته 1. сифати феълини замони гузаштаи омухтан; 2. одатқарда, хугирифта.

Нашунид, дили омухта, — гуянд, — балост;
З-ин бало пурҳазарам, баҳри қарорам бинишин! Саъдӣ

3. ромшуда, дастомуз.

Палангону шерони омухта
Ба занҷири заррин даҳон дӯхта. Фирдавсӣ

Ғавзонам ва оҳуви ва рубоҳон ва хуқон ва ҳама
Омухта буданд. «Таврихи Наршахӣ»

ОМУҲТАН آموختن 1. ёд гирифтан, аз худ кардан, таълим гирифтан.

Биёмӯз, то энидай, рӯзу шаб,
Чуниш гуфт доно, ки бикшод лаб.

Абушақури Балхӣ

Нигаҳи масти ту кори аҷаб омухтааст,
Ҳоким майхонаву масҷид ба ҳам омехтааст. Сайидо

2. ёд додан. таълим додан.

Туро меҳмондорӣ омузам. Авфӣ

Ва меғуфт: Бор-худоё, маро пешае биёмӯз, то
аз дастранҷи хеш хураи! Аҳмади Доғиш

ОН I آن ҷонишин 1. ҷонишини шахси шахси сеймуни танҳо.

Они, ки дилат чу нуги тир аст,
Чашми ту ба хуни ҳалқ хираст. Шоҳин

2. ишораҷонишини, ки ба ҷиз дур ишорат мекунад; муқобили ин I 1.

Омад он навбахори тавбашикан,
Парийн гашт боғу барзану қуй. Рудакӣ

Қас ба Абуҳозим фиришод, ки аз он ҷи рӯза
кушой, маро бифирист. Аҳмади Доғиш

аз он (ё з-он) аз он сабаб; барон он.

З-он зи-рун ту нагардонам рӯй,
Кӣ ба ҷуз рӯи ту чун рӯи ту нест. Анварӣ

З-он ҳадиси талх меғуям туро,
То зи талхҳо фуру шӯям туро. Румӣ

3. ҷонишини соҳибӣ, ки бо изофа омада соҳибиятро ифода мекунад.

Чу ту ҳастӣ нақе, кистам ман?
Дех онӣ туст, дар дех чистам ман? Низомӣ

Ҷаҳон дар ҷаҳон нақшу сурат гирифт,
Қадам аст аз ин нақшоҳи онӣ мо? Шамси Табрезӣ

◇ бар он будан ақида доштан, дар фикри ҷизе будан.

Бар онӣ, ки андар ҷаҳон теғдор
Набандад камар чун ту дигар савор. Фирдавсӣ

бар сари он будан дар фикри ҷизе будан, ният дош-тан, хостан.

Бар сари онам, ки гар зи даст барояд,
Даст ба коре занам, ки ғусса сар ояд. Ҳофиз

ОН II آن 1. хусну ҷамол; завуқ қайфияти хос дар хусну зебоӣ; малоҳат, ситорагармӣ.

Шоҳид он нест, ки муёю миёне дорад,
Бандаи талъати он бош, ки он ғе дорад. Ҳофиз

2. маза, кайф.

Нағман мутриб дили мардум ҳамесузад, чу уд,
Они бода мекунад ҷонро зи мастӣ беҳабар. Исмат

ОН III а. آن вақт, ҳангом, замон, лаҳза.

В-арна яқмоҳа роҳ дар як он
Қаъъ хардан бирун бувад з-имкон. Чомай

Шеър, ки ба сад забон фуруд омадааст,
Дар чандин вақту он фуруд омадааст. Бадила

ОНАК آنکى шакли масҷиди он I.

Хилофи рои султон рой ҷустаи,
Ба хуни хеш бошад даст пуштаи.

Агар худ рӯзро гуяд шаб аст ин,
Бибояд гуфт: Онак Моҳу Парвин. Саъдӣ

ОНДУН **آندون** 1. он чо; он суй, он тараф.

Хоста чун диҳад, ки гуя биситад,
Руй гаҳ эдун кунад зи шарм, гаҳ ондун. *Фаррухӣ*
Роҳи ту эй хайру шар — ҳар ду кушода(а)ст,
Хоҳи эдун гарояу хоҳи ондун. *Носири Хисрав*
2. чунон, ончунон; 3. он гоҳ, он замон.

ОНИН **آين** хумчае, ки дар он аз ҷурғот рағван ҷудо мекунад.

Сабву соғару онину гулин,
Ҳасиру ҷойрӯбу химу полон. *Тайёни Марғазӣ*

ОНИФ **ا. آف** 1. аввал, пештар, собик; 2. мутеъ, фармонбардор.

ОНИФАН **ا. آف** андаке пеш аз ин, собиқан.

Онифан зикри он зинафазон ин китоб гашт.
Садрӣ Зиё

ОНИЯ **ا. آنيه** қ. ино.

ОН-Қ **آنگ** шакли кӯтоҳшудаи он ки.

Аз чашми бахти ҳеш мабодат газанд аз он-қ
Дар дилбаря ба ғояти хубӣ расндай. *Ҳофиз*

ОНУҚ **а. I آنگ** сурб, қурғошим.

ОНУҚ **а. II آنگ** регтудан калон; маҷ. монеа.

Гар касеро бувад ҳаёли натақ,
Дар миён нестам ман онуқи ҳақ. *Ҷомӣ*

ОН-Ч **آنج** шакли кӯтоҳшудаи он чӣ.

Ҳар он-ч офаридаст, ҷуфт офарид,
Кушода зи рози нуҳуфт офарид. *Фирдавсӣ*
Хурад бешу кам он моя, ки хоҳад,
Ба рӯз афсояд, он-ч аз вай бимонад.

Носири Хисрав

ОНИ **آنى** мансуб ба ҳамин лаҳза, ҳаминлаҳзагӣ, ҳозира.

Бе нақишҳои сурат на софу на муқаддар,
На мозию на оия, на шоду на мутоб.
Шамсӣ Табретӣ

ОР **آ** асоси замони ҳозираи овардан.

ОР **а. آ** нағ, шарм, айб, ҳаё.

Ҳар киро хизматаш ба ор кашид,
Рузгораш ба пой дор кашид. *Бедил*

ОР **донистан** нағ ҳисоб кардан, бонси шармандагӣ шумурдан; шарм доштан.

Тақрори оро ор надониства, балки сармоян эътибори ин рисола медонам. *Садрӣ Зиё*

ОР **ёфтан** а) шарм кардан, ҳиҷолат кашидан; б) таънаву маломат пунидан.

Фаҳр асг аз санон туам, гарчи кляки ман
Дер аст, к-аз навништани ашъор ор ёфт. *Анварӣ*
ОР **омадан** касеро дар ҳиҷолат мондани касе, шарм доштани касе.

Иичунин беҳудаҳо низ мағу бо ман,
Ки маро аз суҳани беҳуда ор ояд. *Носири Хисрав*
Ҳилола, чун ту дарवेशию он маҳ хисравӣ хубон,
Туро аз ниқӣ у фаҳр асту уро аз ту ор ояд. *Ҳилолӣ*

Маро ору нағ меояд, ки ба як навкарӣ у муқо-
бил шавам. *Аҳмади Дониш*

БОРИ **ОР** кашидан **киноя** **аз** шарм кардан, ба ҳиҷолат мондан.

Зарри суҳанро чу намудам нёр,
В-аз суҳани «зар» ҷи кашам бори ор! *Ҷомӣ*
НОМИ **касе** ба **ОР** **бурдан** дар ҳаққи касе бад гуфтан.
Ҳар он к-у барад номи мардум ба ор,
Ту чашми накуғуй аз вай мадор. *Сағдӣ*

ОРАЗ **а. آراز** ҳар ду чаккаи рӯй, рухсора, чехра, рӯй.

Эй лабат мул, оразат гул, турраат сунбул барин,
Ғабғабат дар ҷарбу нармӣ тухми нимдунбул барин.
Шоҳин

ОРАЗИ **гулҷӯш** рӯи сурхи дилкаш.

Ниҳоби орази гулҷӯш кардай моро,
Ту ҷилва додию мадхӯш кардай моро. *Бедил*

❖ **ОРАЗИ** **шамъ** рӯи шамъ; даври шамъ, гирди шамъ.

В-ар чу парвона диҳад даст фарони боле,
Ҷуз бад-он ораз шамъе набувад парвозам. *Ҳофиз*

ОРАМДА **آرمده** ниг. орамида.

Чу бедор бошӣ ту, хоб оядам,
Чу орамда бошӣ, шитоб оядам. *Фирдавсӣ*
Бувад марди орамда дар банди саҳт,
Чу ҷунбда гардад, шавад некбаҳт. *Унсурӣ*

ОРАМИДА **آرميده** ниг. оромиди.

ОРАМИДАГӢ **آرميده گي** ниг. оромидагӣ.

ОРАМИДАН **آرميدان** ниг. оромидан.

ОРАН **آرن** шакли кӯтоҳшудаи оранҷ.

Замоне даст карда ҷуғти рухсор
Замоне ҷуғти зону карда оран. *Оғочӣ*

ОРАНГ **I آرنگ** ниг. оранҷ.

ОРАНГ **II آرنگ** ранг; сурхӣ.

Аз ман хун хуш гир, аз он ки гирад
Ангури зи ангури рангу оранг. *Музаффарӣ Ҳусайн*

ОРАНГ **III آرنگ** аозоб, машаққат, алам, озор.

На ҳаргиз аз ту раснда ба муре оранге,
На ҳаргиз аз ту раснда ба марде озоре.
Қамолӣ Исмоил

ОРАНГ **IV آرنگ** ҳамоно, гӯё; гӯё, ки.

Ҳаргиз макунад сӯи мани хаста нигоҳе,
Оранг нахоҳад, ки шавад шод дили ман. *Рӯдакӣ*

ОРАНҶАРД **آرنج زرد** рангзард, зардранг.

ОранҶард бод чу норанг рӯи хасм,
Бодаш сар бурда чу саркафта бодранг.

Заҳири Форёбӣ

ОРАНҶ **|| ОРАНГ** **آرنج** бандгоҳи сонд ва бозу, оринҷ.

Ҳае ба бозӣ бозушро фарошта дошт,
Ҳае ба ранҷ ҷаҳон-андарун бизад оранҷ.
Абушакруи Балхӣ

Гар ба аҳди ту зулм ёзад чанг,
Бод дасташ бурда аз оранг.*

ОРАСТАН **آرستن** ниг. орастан.

ОРД **آرد** маҳсули ғаллан дар оснӣ кашидашуда; қуфта ва сондашудаи ғалла.

Гуфт: Лахму дунба гар ёбам, ки хоҳад дод орд?
Гуфтам: Он к-у остиён ҷарх гардон сохта. *Қотибӣ*

Ҳар шикасте бе дурусте нест дар ин оснӣ,
То нагардад орд гандум, кай шавад мавҷуд нон.
Муқамм

орди майда орди дубези гандум, орди маҳин.

Ҷиҳати силан он касида даҳ раъс гусфанд, бист
ман орди майда ва маблағи як сад ҳошӣ ва чаҳор
дарахт ҷиҳати ҳезум қарам фармуданд. *Восифӣ*

ОРДБЕЗ *آردبیز* аз элак гузаронидани орд, бехтани орд,
ордбези, элак қардан.

Масехо ҳурда рашки ордбезаш,
Хизир дар орзун обрезаши. *Сайидо*

ОРЕ *آری* ҳиссачи тасдиқ баде, ҳа; дуруст аст.

Ишқ менозад ба ҳусну ҳусн менозад ба ишқ,
Оре, оре, ин ду маъний ошқи яқдигаранд. *Ҳилолӣ*
Оре, ҷанг бе ҷомаву нон лашқари шатраҷ қунад.
Аҳмади Донииш

ОРЕҒ *آریغ* кина, адоват; нафрат; дилсардӣ, дилхунукӣ.

Оҳ аз ғамн он нигори бадмехр,
К-ореғ зи ман ба дил гирифтаст. *Хисравонӣ*

ОРЗУ(И) *آزوی* 1. ҳавас, хоҳиш, майл.

Чу бигрифт ҷон хирад орзу,
Дигар гуна кас шуд ба онку хуй. *Фирдавсӣ*
Дар орзун хоки дари дӯст сӯхтем,
Ё овар, эй сабо, ки накардӣ ғимояте. *Ҳофиз*

2. мурод, мағлаб, талаб, қом.

Маро орзу дар замона якест,
Ки он орзу бар ту душвор нест. *Фирдавсӣ*

ба орзу расидан ба мурод расидан, қомеъб шудан.

Аз шеър шонирӣ нарасидам ба орзу,
Дилбастагӣ маро ба давоту қалам намонд. *Сайидо*

3. маҷ. умед, интизорӣ.

Дар орзуи он ки ба ман ошно шавӣ,
Омехтам ба ҳар кӣ бувад ошноӣ ту. *Ҳилолӣ*

4. тамаъ; даъво.

Алитакин ба ин як ноҳият бознаистад ва вайро
орзуҳои дигар ҳезад. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Зи ширӣ шутур ҳурдану сусмор

Арабро ба ҷое расидаст қор.

Ки тоҷи қайро қунад орзу,

Туфу бод бар чархи гардун, туфу! *Фирдавсӣ*

5. маҷ. ишқ, муҳаббат; савдо.

Девона шудам дар орзуят,

Эй чашми ҳама ҷаҳон ба сӯят! *Хисрави Деҳлавӣ*

Гул дидам, орзуи касе дар дилам фитол,

К-аз диданаш касе накунад орзуи гул. *Ҳилолӣ*

6. таҳаллулуси шонирӣ форсизабони Ҳинд Сирочуддини
Алишон — муаллифи «Чароғи ҳидоят», «Сироч-ул-лу-
ғот» ва дигарҳо (соли вафоташ 1755–1756); *♦ орзуи*
ҳом талаби муҳол, хоҳиши иҷронашаванда.

Гудохт ҷон, ки шавад кори дил тамому нашум,

Бисухтем дар ин орзун ҳому нашум. *Ҳофиз*

орзуи ширӣ мурғ талаби муҳол, хоҳиши ношудани.

Бад-у гуфт, к-адар на ҷон лаҳуст,

Ҳамоно гуно ширӣ мурғ орзуест. *Фирдавсӣ*

орзу бурдан хостан, хоҳиш қардан.

Гул ба сар ҳавас қардам — ҳорам аз бадан гул
қард,

Марҳам орзу бурдам — нохуни паланг омад.
Сайидо

орзу шикастан ҳосил қардан (шудан)и орзуву ҳавас.

Бие, соқӣ, даре биқшо бо рӯям,

Ба ҷони бода бишкан орзуям. *Сайидо*

орзу ба ҳок бурдан киноя аз ба мақсад нарасида
мурдан.

Атри кафан зи ҳоки дарат қардам орзу,

Ҳоло бибин, ки мебарам ин орзу ба ҳок. *Ҷомӣ*

ОРЗУБАХШ *آرزو بخش* касе, ки орзуи шахсоро ба ҷо ме-
оварад, орзу ба ҷо оваранда.

Бинолам, к-орзубахше надидам,

Бигирям, к-ошноро надидам. *Ҳоқонӣ*

ОРЗУЙ *آزوی* ниг. орзу(и).

ОРЗУКАДА *آرزو کده* 1. дил, қалб.

Суроҳ гапша синаам аз доғи ҳасрате,

Меҳост орзукадаам равзана ҷунин. *Зукхурӣ*

2. маҷ. дунё.

ОРЗУМАНД *آرزومند* хоҳишманд, талабгор; мушқоқ.

Ба рӯзи неки қасон, — гуфт, — то ту ғам нахӯрӣ,

Басо қасо, ки ба рӯзи ту орзуманд аст. *Рӯдакӣ*

Агарат дил ба шахри Дидор аст,

Орзуманди боғи рӯхсор аст. *Мушфиқӣ*

ОРЗУМАНДӢ *آرزومندی* шавқ, иштиёқ.

Ҳадиси орзумандӣ, ки дар ин нома сабт афтод,

Ҳамоно беғалат бошад, ки Ҳофиз дод талқинам.
Ҳофиз

ОРЗУПАЗИР *آرزوپايز* орзуманд, орзуқунанда.

То тани солхӯрда пиртар аст,

Дил ҳамоно орзупазиртар аст. *Низомӣ*

ОРЗУСАНЧ *آرزوسنج* орзуманд, хоҳон.

Ба ҳоки понӣ ӯ чарх орзусанҷ,

Чу дарвеши ҳарис аз фикрати ганҷ.
Хисрави Деҳлавӣ

ОРЗУТИМСОЛ *آرزوتيمسال* нақши орзутимсол пул, сикка.

3-ин ҳама нақши орзутимсол

Ағниё ғолибанд дар ҳама ҳол. *Бедил*

ОРИЗ *ا. عارض* 1. пайдошаванда, воқеъшаванда; ориз шу-

дан рӯй додан, пайдо шудан.

Мамлакатро ба сурати шахсе тасаввур қунад, ки

онро амроз ориз мешавад. *Аҳмади Донииш*

Надонистам ин лоҳазӣ кай ориз шуда бошад.
Садрӣ Зиё

2. арақунанда, шикоятқунанда; 3. ҳисобдори лаш-

қар, муваққали таъминоти ҳарбиён.

Хабар дод ориз, ки шаш сад ҳазор

Баромад далерони муфдадсабор. *Низомӣ*

Амир Нух оризе фиристод, ки эҳтиётӣ сипоҳ

қарда марсум ба эшон расонад. *«Равзат-ус-саф»*

ОРИЗА *ا. عارضه* 1. ҳодиса.

Сабабу муҷибн он ориза гар баршумурем,

Хориҷ аз хотираи авҳомн ситорашумур аст.
Муссӣ

2. ранҷ, дард, беморӣ.

Табибонро мулозимн худ мегардонем, то агар

оризе рӯй намояд, ... ба муолиҷати он машғул

шаванд. *Авфӣ*

Дар табии меҳнати у сабр кунед, эй дилу дин,
Ки дар ин ориза ҷирӯз бех аз хар рӯзед.

Қамоли Хучандӣ

ОРИЗӢ عارى 1. ғайри асли.

Сиеҳруни ман оризист, асли нест,
Сиеҳруни банди зи дуди мӯриҳост. *Қамоли Хучандӣ*
Ишқат на сар-сарист, ки аз сар бадар шавад,
Меҳрат на оризист, ки ҷои дигар шавад. *Сайидо*
2. ҳисобдорӣ; таъминоти лашкар.

Кори ориз аз вазорат кам набуд.

«Маҷмаъ-ул-ансоб»

ОРИНЧ آرنج аслиш оранҷ.

ОРИФ ا. عارف 1. шиносанда, воқиф, огоҳ; доно, нукта-санҷ.

Ориф ҳақ шудиву мункири хеш,
Бо ту аз маърифат расид насим. *Носири Хисрав*

Баъзе аз орифон, ки ба сӯхбати Шайх Қамол
ва Хоҷа Ҳофиз — ҳар ду расидаанд, чунин фарму-
даанд, ки сӯхбати Шайх бех аз шеъри вай буд ва
шеъри Ҳофиз бех аз сӯхбати вай. *Ҷомӣ*

Халаф монд з-он орифи покдин
Чуни навҷавоне ба рӯи замин. *Садрӣ Зиё*

ОРИФИ маънӣ маънишинос; нуктасанҷ.

Пай он рав, ки орифи маънист,
Марди ориф ба дӯстӣ авлист. *Ҷомӣ*

2. ҷ. эохид, парҳезгор, порсо, аҳли тасаввуф, суфӣ.

Гар мавҷҳези ҳодиса сар бар фалак занад,
Ориф ба об тар шакунад раҳти баҳти хеш. *Ҳофиз*

Низорино баъзе муваҳҳиду ориф меконанд ва
баъзе уро аз зумран исмоилии меғунд.

«Тазкираи Давлатшоҳ»

ОРИФА а. عارف хадия; лутфу марҳамат, меҳрубонӣ.

Рӯи нибё ба остонаи олия оварда таваққуъ ме-
дорад, орифан мусоадат ва тариқан муозадат рият
фармоянд. *«Нами симиё»*

ОРИФАНДЕШ عارفانديش орифона фикркунанда; муҳақ-қиқ.

Орифандеш буду ройшинос,
Порсонширо набуд киёс. *Низомӣ*

ОРИФӢ عارفӣ парҳезгорӣ, порсой, суфийӣ.

Суфий лашминнапушта гар бибинад чашми маст,
Орифӣ аз сар ғирад, гирад сабуи май ба дӯш.

Қамоли Хучандӣ

ОРИЯТ а. عارىт чизеро барои истифода муваққатан аз
касе гирифтан.

Ҳар зане пирояе ба орият аз занони Миср би-
хостанд. *«Маҷмаъ-ул-ансоб»*

Аз либоси сурху зарди орият гаштан ҳалос,
То маро чашми тамошо бар гули раъно ғитод.

Сайидо

ОРИЯТӢ а. عارىتى чизи муваққати, чизи ба амонат гирифт-
ташуда.

Сиевӯш хост, ки аз вай асаре монад дар ин ви-
лоят аз баҳри он ки ин вилоят уро ориятӣ буд,
пас вай ин хисори Бухороро бино кард.

«Таврихи Наршахӣ»

Дар зиндагии ориятӣ дунёе бозист монанди на-
ду шатранҷ ва тохтану давидан ва рақсу симоё ва
шугле беҳудаву абас. *Аҳмади Доғиш*

ОРИЧ а. عارچ болобароянда, баландшаванда; баланд; сар-
баланд; орич шудан баланд шудан; сарбаланд шудан.

Ҷаҳд куи, к-аз ҷаҳдҳо орич шавӣ,
З-ошӯбӣи обу гил хориҷ шавӣ. *Румӣ*

❖ оричи осмони тараққӣ гаштан ба ғоят тараққӣ
кардан.

ОРМОН آراڻ ниг. армон 2.

Аз фироқат рӯзу шаб ушшоқро хаст аъямон,
Ҳар ки дидори ту бинад, несташ ҳеч ормон. *Ҳоҷу*

ОРИНШ آرايش 1. зеб, зинат, зевар.

Омад баҳори хуррам бо рангу буи тиб,
Бо сад ҳазор нузҳату ориши аҷиб. *Рӯдакӣ*

Ин дастағул аз ҷӣ бустон аст,
К-ориши баъми дӯстон аст? *Ҳилолӣ*

ОРИШ кардан зинат додан.

Ба наздики шумо, эй куштағони ишқ, меоям,
Ба дарду ҳасрат ориши кунед оромгоҳи ман.

Урфа

2. расм, одад; оин.

Суи ӯ яке нома нахвиштай,
Зи ориши бандагӣ гаштай. *Фирдавӣ*

❖ **ОРИШИ РҶМ** ҷуғр. номи қалъае дар Рум.

... Ки Оришин Рум буд номи ӯй,
Зи Қисро бад омад ба фарҷоми ӯй. *Фирдавӣ*

ОРИШИ ХУРШЕД мус. номи лаҳни аввал аз се навои
Борбад.

Чу зад з-«Оришин хуршед» роҳе,
Дар ориш будӣ хуршеду моҳе. *Низомӣ*

ОРИШИ ШЕРӢ кардан қиёи аз ҳудро мисли шер ҷасу-
ру далер нишон додан.

Он ки на аз сикд далерӣ қунад,
Баҳри ҷи ориши шерӣ қунад? *Ҳисрави Деҳлавӣ*

ОРОМ آرام асоси замони ҳозираи оромидан.

ОРОМ آرام 1. сукуш, қарор; тоқат.

Аз ҷисми ман чу симоб ором рафта берун,
Як раҳ намебароям аз изтироб бе ту. *Сайидо*

ОРОМ ДОШТАН қарор доштан, қарор ёфтан.

Чун кудакӣ инҷиқ, ки ба алвонҷ бихобад,
Ҷуз дар ҳақи аулфат дилам ором надорад. *Шоҳин*

2. беҳаракат, сокин.

Гарди ором дар ин дашти таппишхез кучост,
То ба ҷое бирасед, обила бунёд кунед. *Бедил*

ОРОМ кардан қиёи аз ҳобида, хоб рафтан.

Дар ҳонае, ки моҳи ман ором кардааст,
Нух гувабди сипеҳр яке равазан аст аз ӯ. *Сайидо*

3. сукунатгоҳ, ҷой, макон.

Чунин гуфт: Ин аст фарҷоми мо,
Надонам кучо бошад оромӣ мо? *Фирдавӣ*

Биёбоне, ки оромӣ боло буд,
Зи нохушӣ чу коми аждаҳо буд.

Ҷаҳриддини Гургонӣ

ОРОМ ГИРИФТАН а) ҳомӯш шудан, сокин гаштан.

Бад-у гуфт шох: Эй зан, ором гир!
Чӣ гуя суҳанҳон ноидлапазир! *Фирдавӣ*

б) чой гирифтан, ист кардан.

Он каср, ки Чамшед дар у чом гирифт,
Оху бача карду шер ором гирифт. *Хайем*
Маҷнун ба ҳазор кӯҳи андӯх
Ором гирифт бар сари кӯҳ. *Ҳилолӣ*

в) таскин ёфтан.

Мискин чу шунд аз вай ин ном,
З-он гуфтушунуд гирифт ором. *Ҷомӣ*

ором додан чой додан, чойгир кардан.

Синахро ба соҳилгаҳ ором дод,
Ба танҳоравӣ по ба дарёе ниҳод. *Ҷомӣ*
ором сохтан чой гирифтан, макон кардан.

Ба чонам рӯю зулфе сохт ором,
Ки ҳам суҳбам муборак гашту ҳам шом.

Хисрави Деҳлавӣ

4. маҷ. айшу ишрат бо закон.

Чу солат шуд, эй пир, бар шасту як,
Маю чому ором шуд бенамак. *Фирдавӣ*

◇ оромни дил (ё чон) а) роҳати дилу чон, осониши дилу чон.

Аз ман чудо машав, ки туам нури дидаӣ,
Оромни чону муниси қалби рамидаӣ. *Ҳофиз*
Друсе чунин бошад оромни чон,
Аҷаб нест, ки пир гардад ҷавон. *Савдо*

б) маҷбуб, маъшуқа.

Қасе баргирифт аз ҷаҳон коми дил,
Ки ақдил бувад бо вай оромни дил. *Савдӣ*
Туро оромни чон пайнаста дар пеш,
Чӣ месуэй зи беоромии кеш? *Ҷомӣ*

ба ором будан эмин будан, дар осониш будан.

Ҷаҳон буд ба ором з-он шодком,
Зи яздон бад-у нав ба нав буд паём. *Фирдавӣ*

ОРОМБАХШ آرامبخش таскиндиҳанда, осонишбахш.

Ба ҳафтум чу омад сухан, лаб кушуд,
Ки оромбахши ҷаҳон шох буд. *Ҷомӣ*

ОРОМГАҲ آرامگاه ниг. оромгоҳ.

ОРОМГИР آرامگير 1. таскинбеванда, осуда.

Бе ғирья дӯстдори ту оромгир нест,
Ё ковкови дидаву дил, ё гиристан. *Урфӣ*

2. чойгир.

З-оташу хоке, ки надорӣ гузир,
Хона ба хона шуда оромгир. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОРОМГОҲ||ОРОМГАҲ آرامگاه||ОРОМГАҲ 1. чон истироҳат, чон хоб, маҳалли осониш, истиқоматгоҳ; чой, манзил, макон.

Дар боғи шаҳр, ки чойгоҳ ва оромгоҳи подшо-
хони олиҷоҳ ва салотини шавкатинтибох аст, бар
сандалии зарнингор қарор гирифт. *«Фатҳнома»*

Эй насими саҳар, оромгаҳи ёр кучост?
Манзили он маҳи ошӣққуши айёр кучост? *Ҳофиз*

оромгаҳ сохтан чой гирифтан; ватан кардан.

Ман он булбулам, к-аз Ирам тохтам,
Ба боғи ту оромгаҳ сохтам. *Ниъомӣ*

2. чон амн, ланоҳгоҳ.

Ҳамеронд як моҳ худ бо сипоҳ,
К-аз эшон надиданд оромгоҳ. *Фирдавӣ*

Гар аз фитна ояд қасе дар ланоҳ,
Надорад ҷуз ин кишвар оромгоҳ. *Савдӣ*

3. маҷ. гурҳона, дахма, мақбара.

Ба наздики шумо, эй қуштагонӣ ниш, меоям,

Ба дарду ҳасрат оронш кунед оромгоҳи ман. *Урфӣ*

ОРОМГУЗИНИЙ آرامگزينى истироҳат пеш гирифтан, истироҳат дар айёни пирӣ.

ОРОМДЕҲ آرامده ниг. оромбахш.

Мегуфт, ки эй фуруғи дида,
Оромдеҳи дили рамида!.. *Шоҳин*

ОРОМИДА||ОРАМИДА آراميده||ОРАМИДА 1. сифати феълӣш замони гузаштаи оромидан; 2. вазнин, бурдбор, ботамкин; сокин, ором; 3. хотирҷамъ, беташвиш.

Нома омадааст аз имом Иброҳим, ... меҳоҳем, ки бар ту ҳоҳем, биё эмин ва оромиди.

«Таърихи Табарӣ»

ОРОМИДАГӢ||ОРАМИДАГӢ آراميدگي||ОРАМИДАГӢ оромя, осудагӣ, қарор; оромидагӣ доштан осуда будан, орому осуда будан.

Зи шаш ҷиҳат чу замин оромидагӣ дорам,

Бувад ин гардиши гардун каманди ваҳдати мо.

Шавкат

ОРОМИДАН||ОРАМИДАН آراميدن||ОРАМИДАН 1. ором гирифттан, қарор гирифттан; дам гирифттан, истироҳат кардан, осудан.

Деҳқон ба сахаргоҳон, к-аз хона биёяд,
На ҳеч биёромаду на ҳеч билояд. *Манучехрӣ*

Аз дидани мева мутаҳассир гардад, то нахӯрад,
Наёрамад. *Аҳмади Дониш*

2. маҷ. хомуш шудан.

Бозоргон ... ҳама шаб наёрамид аз суҳанҳон парешон гуфтан. *Савдӣ*

3. дӯстӣ кардан; бо ҳам зистан; ҳамхобӣ кардан.

Туро дил чун диҳад аз ман буридан,
Ба рафтан, бо дигар кас орамидан?

Фахриддини Гурғонӣ

Духтари деҳқонери дӯст гирифт ва бихост ва бо вай биёромид ва духтар аз Қубод обистан гашт.

«Маҷмаъ-ул-тавоириз»

ОРОМИШ آراميش 1. беҳаракатӣ, сукунат.

Ва лекин дуруст кунем, ки халоз худ нест ва андар халоз ҷунбишу оромииш нест. *Ибни Сино*

2. осониш, роҳат, фароғат; оромииш гирифттан қарор гирифттан, истодан.

Раъяташ сокин нагардад як замон дар як замин,
Рахшаш оромииш нагирад соате дар як мақом.

Фарруҳӣ

ОРОМСУЗ آرامسوز барҳамзанидан оромноку судайи.

Ба ғирья дояро гуфто: Чӣ рӯз аст,
Ту гӯӣ, оташе оромсуз аст! *Фахриддини Гурғонӣ*

ОРОМФАЗО آرامفزا ниг. оромбахш.

Оромфазост баски ҷаҳдаш,
Оҳиста вазад сабо ба аҳдаш. *Файзӣ*

ОРОМӢ آرامى сукунат, қарор; оромӣ доштан қарор доштан, ором будан.

Чӣ сон дур аз ту, чоно, ҷашми тамкин доштан аз ман,

Ки бе васли гуҳар харғиз надорад баҳр оромӣ. *Шоҳин*

ОРОСТА 1. *сифати феғлиш замони гузаштаи оро-
стан;* 2. ором, осуда; басомон, батариб; ободон, маъмур.

Гарат мамлакат бояд ороства,
Медек кори муъзам ба навхоста. *Сағдӣ*
лашқари ороства лашқари муназзам, лашқари батариб.

Ин руз Абулҳасан даррасид бо лашқари анбӯх
ва ороства. *«Таврихи Байҳақӣ»*

ороства гаштан ба тартиб омадан; обод шудан.

На заминне зи ту ороства гашт,
На дарахте зи ту пироста гашт. *Ҷомӣ*

ороства шудани саф саф кашидани лашқар.

Чу шуд аз ду ҷониб саф ороства,
Саломат шуд аз роҳ бархоста. *Хисрави Деҳлавӣ*

3. **озода;** покнза.

Зани хубу хушхӯю ороства
Чӣ монад ба нодони навхоста? *Сағдӣ*

4. **омода, тайёр.**

Сухроб уро гуфт: Бирав ва Хушнавозро бигӯй,
ки инчунин захири тирро ороства бош.

«Таврихи Табарӣ»

Гар толиби молу ганҷи афзунӣ,
Ороства бош ранҷи афзуро. *Адиб Собир*

ороства қардан оростан, барпо қардан, ташкил наму-
дан.

Ҳофиз, ороства кун басму бигу воизро,
Ки бибини маҷлисаму тарки сари минбар гирӣ *Ҳофиз*
◇ **дил ороства доштан** дил шод қардан, дилро хур-
савд намудан.

Бинурсид дигар, ки аз хоста
Чӣ донӣ, ки дорад дил ороства? *Фирдавӣ*

ОРОСТАҒИ *آراستگی* ороши; зебу зинат.

ОРОСТАҶ|ОРАСТАН *آراستن|آراستن* 1. зинат додан, зебу
зинат додан, музайян қардан, оро додан.

Боди сабо даромад, фирдаве гашт сахро,
Орост бустонро найсон ба фарши дебо. *Кисой*
Абуабдулло бифармуд, то шахроҷро биёростанд.
«Таврихи Наршахӣ»

Бисъёр машав ғарра бад-ин ҳусни диловез,
К-ин ҳусни диловези ту аз ишқи ман ораст.
Салмони Соваҷӣ

2. **барпо қардан, сохтан; хушнамо сохтан; ба вучуд
овардан.**

Баъзе подшоҳона биоростанд. *Авфӣ*
Чист, бингар, з-осиё мар-осиёбонро ғал(л)а?
Гар набостниш ғалла, осиё н-оростӣ.

Носирӣ Хисраи

Таҳайёр ғаҳ зи чапмақҳон ашқам аячум орояд,
Сазад гар гардиши рангам қунад таъмири гардуно.
Шоҳин

3. **обод қардан, маъмур қардан.**

Масъуди Насир... афзали подшоҳони вақт аст
ба аслу насаб... шуҷоату саховат ва пиростани
мулку оростанни вилоят. *Низомии Арӯзӣ*

4. **дуруст қардан; соз қардан.**

Зананда дигаргун биёрост руд,
Баровард неғоҳ дигар суруд. *Фирдавӣ*
Мақун пешан худ ба ҷуз ростӣ,
Агар ростӣ, қорат ороствӣ! *Ҳотифӣ*

5. **омода шудан; мухайё қардан, хозир қардан.**

Ҳама ганҷ пешни ту оростваст,
Агар тоҷ, агар тахт, агар хоста. *Фирдавӣ*
Рузи дуйум зи ҷой Қомат хост,
Хештаро барон ҷанг ороств. *Мушфиқӣ*
Ҷавоби нома биёростам, ки бинвисам:
Аз он ҷӣ гӯш зи ҷонон шумид, дида надид. *Шоҳин*

6. **киноа аз навиштан, таълиф намудан, гуфтан.**

Кунун, эй суҳангун бедормағз,
Яке достоне биёрой нағз. *Фирдавӣ*
Ҷавоби ҳарфи ёр оростан хост,
Хароше дошт ҳар ҳарфе, ки ороств.

Хисрави Деҳлавӣ

Пешиниён хирадномаҳо оростваанд, ки пасинон
гӯш кунанд. *«Низомии Доғиш»*

ОРОЪ а. آراء 4. **раъй 1.**

Ва дар ӯ ду қисми дигар аз ақсоми ҳикмат ақвол
ва орои дигари ҳукамо муносиби фанни аввал на-
мате тақрир дода шавад. *«Ахлоқи Носирӣ»*

ОРОҒ|ОРОҶ *آروغ|آروغ* бодӣ меъда, ки аз гулу бо садо
мебарояд.

Бо чуниа хурдану чуниа ороҶ,
Кай барӣ рахти хеш бар Айюқ? *Азҳада*

Зи мағтобе бинишӣ косан дӯғ,
Қаши охи дуруғе ҳамчу ороҶ. *Ҳозиқ*

ороғ заҳан ороғ додан, аз гул бодӣ меъда баровар-
дан.

Он пири гушнаро, ки набуд оҳ дар ҷигар,
Ороғи имтило занад ақнии зи хони шуқр.

Қамоли Исмои

ОРОҶДА *آرغده* хашмиғи, ғазаболуд; ҷангара.

Сун разм омад чу ороҶда шер,
Қаманде ба бозу, саманде ба зер. *Фирдавӣ*

ОРОҶ *آروغ* *ниг. ороғ.*

ОРҶ а. عارى 1. бараҳна, урьён, луч.

... Ва орио урьён беруи хоҳад шуд.

Аҳмади Доғиш

2. **мач. маҳрум, ҷудо, холӣ, дур аз ҷизе; орӣ будан
аз ҷизе** маҳрум будан ва дур будан аз ҷизе.

Шеърӣ вай ҳодӣ аз латофате нест, аммо аз фа-
зоили муқтасаба бисъёр орӣ будааст. *Ҷомӣ*

Ҳар подшоҳе, ки аз сифати ади орӣ бошад, мо-
нандаи абрест, ки борон надишта бошад.

«Фатҳнома»

орӣ шудан (ё гаштан) аз ҷизе маҳрум гаштан аз ҷизе,
ҷизеро дуро нашудан.

Баъзе аз ашхос ҳеҷ аз он сифат орӣ наметаво-
нанд шуд. *Аҳмади Доғиш*

Аз пешан касибӣ орио барӣ ва доҳили зумран
фузало гаштаам. *Садрӣ Зиё*

◇ **аз либоси илм орӣ будан** киноа аз беилм будан,
ҷоҳил будан.

Ҷақир гуфтаи, ки шумо сабр кунед ва таъҷил
нанамоед, ки ҷаноби хоҷа аз либоси илм орист.

Восифӣ

ОС 1 *آس* *ниг. осиё.*

Осмон осиёи гардонест,
Халқро орд мекунад ҷун ос. *Унсурӣ*

Дар ос афканам хар киро суданист,
Бибашошом оиро, ки бахшиданист. *Нисомӣ*
ос кардан орд кардан, талқон кардан; майда кардан,
реза кардан.

Қадре аз он гандум ос карданд. «*Маҷмаъ-ул-ансоб*»
ос шудан орд шудан; реза шудан, пора-пора гарди-
дан.

Ос шудам зери осёнё замона,
Неста хоҳам шудан ҳаме ба карона. *Кисой*
То маро дил ос шуд дар осёнё ишқи ӯ,
Ҳаст, пиндорӣ, ғуборӣ осёнё бар сар маро. *Муиззӣ*

ОС II آس човари сафедранге, ки сари думаш сиёҳ аст
ва аз пусти он пусти медузанд, қоқум.

ОС III а. آس дарахтест ҳамешасабё, ки баргу гулаш хуш-
буй буда, дар тиб ҳамчун даво кор фармуда мешавад,
дарахти мурд.

Дар ту, эй гунбади умеду ҳарос,
Гардиши ос ҳасту гунаи ос.
Сабзу хуррам чу оӣ андар чашм,
Боз бар фарқ тегард чу ос. *Масъуди Саъд*
Моҳи духафта надорад қаду чашму руҳу зулф,
Ар-ару наргиси серобу гули сурино ос. *Сузанӣ*

ОСА آسه замини барои кишт таёёр кардашуда; киштзор.

Чу абри кафи шах тақотур намоёд,
Зар аз осан тамаъи соял бярӯяд. *Мунҷик*

ОСАФ آصف 1. номн вазири Сулаймон, писари Довуд, ки
ба донои машхур будааст.

Осаф бар курсиё, ки пеш тاخت мавҷуд буд, қар-
ор гирифт. «*Равзат-ус-сафҳо*»

Осафи соӣ Осафи дуйум; *киноя* аз хар вазири, ки дар
ақлу заковат монанди Осаф аст.

Ҳофиз ин гаҳари манзум, ки аз таъ ангехт,
Асари тарбияти Осафи соӣ дониш. *Ҳофиз*

2. маҷ. вазири доно, вазири ботадбир.

Осафо, дар хонаам барги замистон ҳеҷ нест,
Барг чун дар хотир афтад, рӯ суви боғе ниҳам. *Мушфиқӣ*

ОСАФН آصفنى вазири, вазорат.

Шуқуҳи осафино аспӣ боду мантӣки тайр
Ба бод рафту аз ӯ хоҷа ҳеҷ тарф набаст. *Ҳофиз*
Амалу илм бибодд сифати осафи шох,
Осафи чун кунад он хоҷа, ки нодон бошад?

Қамоли Исмоил

ОСАФЧОҶ آصفچاه баландмартаба (лақаби вазири).

Дар хар мартаба ҷаноби осафҷоҳ табассуме ме-
канданд. *Саъди Зӣ*

ОСАҒДА آسندە муҳайё, тайёр.

Хотири отири ту ғорат қарам,
Ғани осағдан ниҳони қалам. *Масъуди Саъд*

ОСЕБ آسيب 1. озор, ранҷ, дард.

Зи осеби раҳ дар ҳарошу хуруш,
Ба тан хунаш аз гармии хур ба ҷӯш. *Ҷомӣ*

2. зарба, садама, қуфт.

Ба осеби пою ба зону, ба даст
Ҳама мардум афғанд чуи пили маст. *Унсурӣ*

Аз осеби наъли якрон санги хора пора кунам. *Авфӣ*

3. зарар, зиён, газанл.

Ва Систонро ҳафз ҳеҷ осебе нарасида буд то ин
вақт. «*Таврихи Систон*»

осеб омадан зарар расидан.

Қасеро тоҷи зар бар сар диҳад зеб,
Ки н-ояд зар заиф аз тахташ осеб.

Хисрави Деҳлавӣ

осеб расидан зарар расидан; шикаст расидан.

Шаҳсе аз беме ба бодон марде, ки ба пой девор
нишаста буд, афтод. Иттифоқи афтодаро осебе на-
расад, нишастаро гардан шикаст. *Саъди Зӣ*

4. офат, нақбат, бало.

Давлатеро, ки набошад ғам аз осеби завоҷ
Бе тақаллуф бишунав; Давлати дарвешон аст.

Ҳофиз

Кунун умед дар кори ту бастам,

Магар гирӣ дар ин осеб дастам.

Фахриддини Гургонӣ

◇ осеби ахтар дар ақидан ақли хурофот таъсири ба-
ди ситоран нахс.

Мефурӯшам роҳату ишқи ситамгар меҳарам,
Медихам рузи хушу осеби ахтар меҳарам. *Урфӣ*

осеби назар (ё чашм) чашмазҳм, чашмрасидагӣ, чаш-
ми бад.

Зи осеби назар гар мегурезӣ, дар дилам бишини,
Ки он гаҳ ҳоӣ аз номаҳрамон кошонае дори.

Урфӣ

осебу шеб ташвиш, изтироб.

Ҳама шаб ба ҳоб андар осебу шеб,
Зи пайкорашон дил шуда ношкнеб. *Фирдавӣ*

осеби парӣ доштан дар ақидан хурофӣ аз таъсири
чинну парӣ зиён дидан.

Туй девонаваш, чоно, ки дорӣ сояи ғесу,
Дилам девонатар аз ту, ки осеби парӣ дораӣ.

Хисрави Деҳлавӣ

ОСЕВАН آسيوان ниг. осема.

Гар на ишқат кард осеван маро,
Аз ҷӣ рӯ сарғаштаву осеванам. *Мунҷик*

Ҷӣ ҷизӣ, к-ин ҳама осеван аз туст,
Ки бе ту зиндагонии ман аз туст. *Аттор*

ОСЕМА آسيمة парешон, музтариб, мушавваш; саросема;
хайрон, шефта; сарғашта, девонамизоч; осема ғаштан
(ё шудан) хайрон ва парешонхотир шудан; девона шуд-
дан.

Саропарда бурланд аз айвон ба дашт,
Сипах аз хурушидан осема ғашт. *Фирдавӣ*

Осема шавам, чун лаби нӯшинт буинам,
Монандан занбур, ки ангур бубинад. *Адиб Собир*

осема кардан парешону мушавваш кардан; девона
кардан.

Осема басте кард фалак беҳабаронро
В-ошуфта басте ғашт бад-ӯ кори мухайё.

Носири Хисроӣ

ОСЕМАНАЗАР آسيمةنظر 1. шуридангоҳ, ошuftаназар;

2. мадхун, ашхушрафта, ашхулаффта.

Нушлорун муфәрреҳ, ки ҷае феъл накард,

Ҳам бад-он осни осеманазар бозидҳед. *Ҳоқонӣ*

ОСЕМАСАР | **ОСЕМАСОР** آسيمنسار саргардон, мутахайр, парешонхол, саросема.

Ман аз бахри он бачча осемасор
Ҳамегардам андар ҷаҳон сӯзвор. *Фирдавӣ*
Осемасар чу гови харосам, ки чашмбанд
Нағзорамд, ки чашм ба берун дароварам. *Ҳоҷонӣ*

ОСИВОР عاصيوار монанди гунаҳгор, гунаҳгорсифат.

Гар диҳад тавфиқ тавба, шукр гӯй,
Барна осивор роҳи ӯр пуй. *Ҷомӣ*

ОСИЁ آسیа дастгоҳе, ки дар он ғалладонро орд мекунанд.

Гарчи муш аз осие бишёр дорад фонда,
Бегумон, рӯзе фуру кубад сари муш осие.

Носири Хисрав

Ҳама осие тунд гардад ба об,
Чу шуд мунқатеъ об, гардад хароб. *Шоҳин*

ОСИЁН бод осие, ки ба қувак бод кор мекунад.

Аз шикасти мост гардиш ҷархи бебунёдро,
Нест гайр аз дона обе осие бодро. *Соиб*

ОСИЁН қардан орд қардан, талқон қардан; $\diamond$ **ОСИЁН** фалак ($\oint$ **ҷарх**) қиноя аз фалаки гардайд; дунёе, ҷаҳон.

Эй аждаҳон ҷарх, дилам бештар биҳур
В-эй осиеи ҷарх, танам тангтар бисон!

Масъуди Саъд

Осиеи фалак аз оби мурувват холист,

То дилам чок чу гандум нашавад, нон маталаб.

Соиб

аз гард афтодани осиеи касе қиноя аз беравнақ шудани кори касе.

Дили шикаста ба дармон намешавад барпо,
Агар эи гард ғитад осиеи дарवेश. *Соиб*

ба хун (дар)гаштани осие қиноя аз рӯй додани куштори бишёр ба хунрезии зиёд.

Чунон хун ҳамаерафт бар қуҳу дашт,
Қ-аз он осиеҳо ба хун дарбигашт. *Дақиқӣ*

дар осиеи рӯзгор гаштан қиноя аз ахvoli гуногун аз сар гузаронидан, пастию баландии ҳаётро дидан.

Сипаҳсолори Ғозӣ Саид дар осиеи рӯзгор бигашт
ва хосту афтод ба бар шуғл буду набуд.

«Таърихи Байҳақӣ»

ОСИЁБ آسیاب ниг. осие.

Бар сарам гардид санги осиеб,
То баромад гардам аз ҷони хароб.

Абӯисҳоқи Атғима

ОСИЁБОН آسیابان шахсе, ки осиебро бонӣ мекунад, осиедор.

Добасак бар ту баргашт ни осиеи гетӣ,

Чун марди осиебон пургарди осиеи.

Носири Хисрав

ОСИЁБОНӢ آسیابانی пешаву амали осиебон.

ОСИЁСАҢГ آسیاسنگ 1. санги осие.

Осиесанги зерин мутаҳаррик нест, лоҷарам та-
хаммули бори гарон ҳамакунад. *Саъдӣ*

Чунон шудааст эи савдо маро димоғ заиф,
Ки доғ бар сари бемағзам осиесанг аст. *Соиб*

2. маҷ. санги бузург, санги гарон.

Баргирӣфт он осиесангу бизад

Бар мағас, то он мағас воқас ҳазад. *Румӣ*

ОСИЁЧАРХ آسیاچرخ осиеи бодӣ.

Дар он ҷо осиечарх кунанд, то бод бигардонад ва орд кунад. *«Таърихи Систон»*

ОСИМ ا. آيم гунаҳгор, осӣ.

Шояд қиссан хиснат ғайри воқеъ бошад ва ҳама осиму базахманд гардайд. *«Анағори Сухайлӣ»*

Анас ба ранҷиши тамои аз пеши он золими осим берун омад. *«Равзат-ус-сафо»*

ОСИФ ا. عاصيف бодӣ сахт, тундбод.

Эи маркабаш ба гаҳи так се пой дорад рашк,
Яке шамолу дунӯм осифу сейум сарсар.

Адиб Собир

Ва аз чашмаи хушкшаста боду шамолу осиф бе-
рун ояд. *Аҳмади Донаш*

ОСМОН آسمان 1. фазон бениҳоятӣ атрафи замин, ки ба на-
зар қабудрангӣ гунбашакл менамояд, сипеҳр, фалак.

Чу ҷолу бикушт, осмон тира гашт,
Бар он сун ки чашм андар ӯ хира гашт. *Фирдавӣ*

2. сақф, шифт.

Хиромон ҳамаерафт Баҳрони Гур,
Яке хона дид, осмонаш булӯр. *Фирдавӣ*

**3. д. олами боло, ки гӯё макони худо ва малойка бу-
дааст.**

Мулк з-он додаст моро кунфакон,
То наолад ҳалқ сун осмон. *Румӣ*

[Аҷуза] шак накард, ки [эшон] малакест аз ос-
мон нозил шуда. *Садрӣ Зиё*

4. маҷ. тақдир, сарнавишт.

Бар шикасти баъзи ман осмон фалокун шуд,
Бар даҳони миноям ҷон! пунба санг омад. *Сайидо*

$\diamond$ **ҳафт осмон ниг. ҳафт(ҳафт) фалак; ку осмон ку
ресмон?** яъне сару нугаш кучо?

Иштибоҳе ҳаст лафай дар миён,
Лек худ ку осмон, ку ресмон? *Румӣ*

осмонро ба абрӯ пӯшидан барои лияшон қардани ко-
ри ошкоро кӯшидан.

Агар пайкари туст, чандин мақӯш,

Ба абрӯи худ осмонро мапӯш. *Низомӣ*

осмонро ба замин овардан кори номумкинро анҷом
додан; **осмонро ба теша тарошидан** қори муҳол ва но-
шуданиро иҷро қардан.

Бар замин бозуе киро бошад,

Қ-осмонро ба теша битрошад? *Низомӣ*

ба осмон шудан даргузаштан, мурдан.

Пас аз ин Бусанди саррофи қадхудон ғозӣ ба
осмон шуд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

бар осмон пой ниҳодан қиноя аз баландмартаба шудан, ба мақоми баланд расидан.

Кунун қ-ам! давлатам шуд корфармой,

Худ аз давлат ниҳам бар осмон пой.

Хисрави Деҳлавӣ

бар осмон тахт задан қиноя аз соҳибӣ мақоми баланд шудан.

Бар ҳокам агар ту мекаши рахт,

Ғуям, ки бар осмон задам тахт. *Ғайзӣ*

бар сари касе фуру рафтани осмон ба ҳоли бад афто-
данӣ касе, ба рӯзи сиеҳ дучор шудани касе; гирифт-
тори мусибат ва бадбахтӣ гаштани касе.

Ман толиби он маҳам, гар ӯ рафт.

Гу бар сарам осмон фуру рафт. *Шоҳин*

дар ҳафт осмон як ситора надоштан *киноя аз ниҳоя-ти камбағали; ба ҳар кучо равӣ, осмон ҳамин ранг аст зарб. шаронт дар ҳама чо як аст.*

ОСМОНА آسمانه сақф, шифти хона.

То ҳама осмон тавонӣ дид,
Осмон бину осмона мабин. *Имора*

Дару девору буму осмона
Нигорида ба пақши чиниёна. *Фахриддини Гургонӣ*

ОСМОНАСОС آسمان اساس осмонпурсуқӯҳ, бузург, азим, олибунёд.

Султон... аз ладани иморат ва абния ва бутхонаҳои олия дар шигифт монда, ... ин иборот дарҷ фармуд, ки дар ин шахр ҳазор қасри осмонасос аст. *«Таврихи Ҷаришма»*

ОСМОНВАШ آسمان ویش осмонмонанд; 2. маҷ. баланд; бошукӯҳ.

Бар боми осмонваш гар мохи мо барояд,
Хуршед кист боре, к-у бар само барояд.

Хисрави Деҳлавӣ

Дар ҷашни осмонваши ту рехта ба ноз
Сокии мохруи ту дар соғар офтоб. *Анварӣ*

ОСМОНҒАР آسمان گر худо.

Ҳамедонам, ки ҷавр аст ин, валекин
Надонам 3-осмон ё 3-осмонғар. *Носири Хисрао*

ОСМОНҒИР آسمان گیر осмонфатҳқундан осмон; баландпарвоз, дурпарвоз.

Чу хуршед теғат ҷаҳонгир бод,
Ҳадангат чу Тир осмонгир бод! *Ҳочу*

ОСМОНГУН|ОСМОНГУНА آسمان گون|آسمان گونه осмонранг, кабуд.

Руҳи гулгуни ғашта заъфаронгун,
Лаби майғуни ғашта осмонгун.

Фахриддини Гургонӣ

ОСМОНДАРА|ОСМОНДАРРА آسمان دره маҷ. Қаҳқашон, Маҷарра.

Ба кӯчае, ки равӣ бо қафи гуҳарафшон,
Чу Осмондара сояи зи бас гуҳар борӣ... *Мунҷик*
Саманд аз осмон лода нишонаш,
Ба соии Осмондарра қамонаш. *Саной*

ОСМОНЗАДА آسمان زده фалакатзада, шурбаҳт, бадбаҳт.

Манзур нест масҷиду майхона сохтан,
Мазлуми осмонзадаеро паноҳ шав. *Нозим*

ОСМОННАВАРД آسمان نورد ҳавонаймо, ҳавонавард, баландпарвоз.

ОСМОННИҲОД آسمان نهاد 1. ниғ. осмонасос; 2. маҷ. асиляда, пок.

Ту ахтари осмонниҳодӣ,
Ҳам ғаҳару ҳам гуҳарнаҷодӣ. *Ғайфӣ*

ОСМОНРӯЗ آسمان روز рузи 27-уми ҳар мохи шамся.

Маҳи Бахману осмонрӯз буд,
Ки фолам бад-ин нома фирӯз буд. *Фирдавӣ*

Осмонрӯз, эй чу мохи осмон,
Бода ҷишу дор дилро шодмон. *Масъуди Сағдӣ*

ОСМОНСАЙР آسمان سير 1. осмоннавард, осмонгард; баландпарвоз; 2. маҷ. ҳаёлараст.

Аз ҷунун ин олами бегонаро гум кардаам,
Осмонсайрам, замини ҳояро гум кардаам. *Соиб*

ОСМОНСАНҶ آسمان سنج мунаҷҷим, ҳаялатшинос, ситорашинос.

Осмонсанҷаму ситорашинос,
Отаҳ аз кори ахтарон ба қиёс. *Низомӣ*

ОСМОНСОЙ آسمان ساي осмонхарош, осмонрас, ниҳоят баялад.

Фармуланд, ки... ҷавонхон қавиҳайкал худхон қимати зарринишон бар сар ниҳода, якҷашахпарҳои сафеда осмонсой бар он чо зананд. *«Фатҳнома»*

ОСМОНТАХТ آسمان تخت баландмартаба, олиҷоҳ.

Аз он Юсуф Зулайҳо шуд ҷавонбаҳт
В-аз ин ҷун ман нагардам осмонтаҳт? *Нозим*

ОСМОНТОЗ آسمان تاز ба осмон бароянда, ёлораванда.

Ғубори ин водӣ яқсар осмонтоз аст. *Бедиа*

ОСМОНҒАР آسمان گر осмонпурсуқӯҳ, бошукӯҳ.

Ҳама дар сояи он осмонғар
Чу тифле ҳуфта дар домони модар. *Ҳоҷӣ*

ОСМОНҒАРҲАНГ آسمان فرهنگ осмонпурдон, донишманд.

Гар дарун омадан ба ҳона равост,
То дароям, суҳан бигуям рост,
Ки Масхон осмонғарҳанг
Аз замои ҷӣ рев диду чи ранг? *Низомӣ*

ОСМОНҲЕЗ آسمان خيز баланд; пурсуқӯҳ.

Сирам ба сачдан ҳар дар фуру намеояд,
Ба остони ту нозам, ки осмонҳез аст. *Зуҳури*

ОСМОНШИТОБ آسمان شتاب *киноя аз тезрав, тундрафтор.*

Таборақаллаҳ аз он осмоншитоб куранг,
Ки наъли оинзрангаш надида ранги даранг. *Урфӣ*

ОСМОНӢ آسمانی 1. мансуб ба осмон; 2. д. раббонӣ, илоҳӣ, ғайбӣ.

Валекин иттифоқи осмонӣ
Қунад тадбирҳои мард ботил. *Манҷиҳри*
Бахту давлат ба қордонӣ нест,
Ҷуз ба таъйиди осмонӣ нест. *Сағдӣ*
Шабе аз муқтазои осмонӣ
Дилам қард орӯи қомронӣ. *Сайидо*

Асбоби заминӣ ба асароти осмонӣ мутобик афтада бул. *Аҳмади Дониш*

3. обӣ, кабудҷаранг, осмонранг.

осо آساي осои замони ҳозираи осудан.

ОСО I آساي ҳамбёза, даҳондара, фоза; **осо** кашидан (ё қардан) ҳамбёза кашидан.

Ҷунои намуд ба мо дӯш мохи нав дидор
Чу ёри ман, ки қунад гоҳи хоби хуш *осо. Баҳромӣ*

ОСО II آساي зебу зинат, зевар, ороши; **осо** қардан ороштан, зинат додан.

Ба уммеди қабулат биқри фикрам
Чу баҳри Юсуфи мисрӣ, Зулайҳо
Ба анвои нафоси хештавро
Ба соии нав-арусе қарда *осо. Асқадӣ*

ОСО III لسا хайбат, салобат.

Зур бистонад талбирни ту аз панҷан шер,
Кибр беруи кунад осои ту аз таъби паланг.

Мухтории Ғазавӣ

ОСО IV لسا монанд, мисл; бар осои ... ба монанди ...; ҳам-
чун.

Варо хондӣ ҳар замон Ардашер,
Ки гуянда марде буди ёлгир.
Бар осои дастур будӣ варо,
Ҳамон нинз ганҷур будӣ варо. *Фирдавӣ*

ОСОИШ آيش 1. осудагӣ, оромӣ; роҳат, истироҳат.

Осоиши ду гетӣ тафсири ин ду ҳарф аст:
Бо дустон — муруват, бо душманон — мудоро.
Ҳофиз

Умрхо бигзашту сар болини осоиш надиб,
Соҳло аз зони худ тақягоҳаш доштам. *Мушфиқӣ*
2. маҷ. сустӣ, коҳили, танбалӣ.
Диллам бигрифт з-ин осодакорӣ,
Ки осоиш будад бунбади хори. *Фахриддини Гургонӣ*

◇ осоиши баъз асбоби тараб, асбоби хурсандӣ.

Ҳама роҳ пур пушину хурдани,
Аз осоиши баъзу густурдани. *Фирдавӣ*

ОСОМ а. اتم 4. исм 1.

Осоми у баршумурд ба савганд ёд кард, ки туро
зинда нагзорам. *Авфӣ*

Шоҳ Шучоъ аз ҷароми ба осои ахли туғъёи
даргузашт. «*Равзат-ус-сафо*»

ОСОНИ آسان 1. сахл; муқобили душвор 1.

Чу дониш танаширо ниғаҳбон будад,
Ҳама зиндагонии осон будад. *Фирдавӣ*
Ноқисонро, Бедад, осои нест комил сохтан,
То диҳад як дона, чандин оби рӯ резад саҳоб.

Бедад

осон гаштан ниге. осои шудан; осои-гирифтан сахл шу-
моридаи, осои пиндоштан.

Қамон дор дилро, забонат чу тир,
Ту ин дostonи ман осои мағир. *Фирдавӣ*

осои фаро гирифтаи сахл пиндоштан.

Алвал ҷароғ будӣ, охиста шамъ гаштӣ,
Осои фаро гирифтаи, дар хирман уфтодаи. *Сатъидӣ*
осои шудан (ё гаштан) ҳал шудан, ёфт шудани роҳи
хал.

Яқин медонам, ки ба андак ялтифоти хотири шу-
мо ҳалли ин уқда хоҳад шуд ва ин мушкили осои
хоҳад гашт. *Садри Зиё*

Мушкиле нест, ки осои нашавад,
Мард бояд, ки ҳаросон нашавад. *Сатъидӣ*

2. беранҷ, муфт.

Ту раҷию осои дигар кас ҳурад,
Сӯви гуру тобути ту нангарад. *Фирдавӣ*

ОСОҶУЗОР آسان گذار беғам, бепарво; дилвасеъ, сардхуи.

Рафике неқрой аз лашкаре бех,
Диле осонгузор аз кишваре бех.

Фахриддини Гургонӣ

ОСОҶУЗОРى آسان گذارى беғамӣ, бепарвоӣ; дилвасеъ,
сардхуи.

Ба осонгузорӣ даме мешумор,
Ки осои зияд марди осонгузор. *Низомӣ*

ОСОҶУШ آسان کشа ҷизе, ки ба осонӣ кушода мешавад;
маҷ. зуд ва осои ҳал шаванда.

Агарчи бар дили дарёёст бор уқдан ман,
Хушам, ки уқдаам осонкушоист ҳамчу хубоб. *Сониб*

ОСОНИНЮШ آسان نويش касе, ки суханеро бо диққат гӯш
намекунад.

Чӣ пиндорӣ, эй марди осониниш,
Ки осои пур аз дур тавон кард гӯш? *Низомӣ*

ОСОҶУРى آسان خورى муфтхурӣ; пурхурӣ.

Он ки ба осонхуриаш хуй шуд,
3-ӯ шарафи нафс ба як сӯй шуд.
Хисрави Деҳлавӣ

ОСОНИ آسانӣ 1. сабуки; муқобили душворӣ.

Эй ту сабаби шифову бемории ман
В-аз ту ҳама осонию душвории ман. *Адиб Собир*
Расидааст ба лаб ҷонам аз машаққати ҳаҷр,
Бие, ки дар қадамаи ҷон диҳам ба осонӣ. *Шоҳин*

2. осудагӣ, осоиш; роҳату хоё.

Наҳокам бе ту, ёро, зиндагонӣ,
На осонию коми инҷаҳонӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

Басе баҳри осониям ранҷ бурд,
Пан роҳатам роҳи меҳнат спурд. *Ҷомӣ*

3. маҷ. коҳили, сустӣ, танбалӣ.

Бикоҳад зи ранҷи ту ҳамранҷи ту,
В-аз о с о н и осонини ганҷи ту. *Абушақри Балхӣ*

Зи осонӣ нвёнд шодкомӣ,
Зи беранҷӣ наёнд неқмомӣ. *Фахриддини Гургонӣ*

ОСОР а. آزار 4. асар.

Яке аз осори боқии он подшоҳ Бағдод аст. (1)
«Қалила ва Димна»

Осори саодату наҷобат дар носияи ту мушоҳада
мекунам. (2) *Авфӣ*

Он гоҳ дар осор ва натиҷаи илми тиб тааммуле
кардаам. (4) «Қалила ва Димна»

Ваъдаҳо кардӣ, вале осори он зоҳир нашуд,
Сахтамкин гуямат ё сустпаймон хонамет? (5)

Шоҳин

осори атика ёдгориҳои кӯҳна, асарҳои қадима; ◇ осори
сафар кӯфтагӣ сафар, кӯфти роҳ, мондагӣ роҳ;
осори хайр иншооте, ки барои истифодаи умум бино
шудааст.

Хеле осори хайр, ки эшон доранд, ҳеҷ мулк
надоранд. «*Маҷнат-ул-ансоб*»

ОСРАНГ آس رنگ осиемонанд, ба мисли осие даврананда.

То барояд лахт-лаҳт аз кӯҳ меги могоғун,
Осоми осланг аз ранги у гардад халағ.

Манучехрӣ

ОСТАР I آستر 1. матои қисми дарунии ҷомаву кӯрпа ва
дигар либосҳо, битона; муқобили абра 1.

Нор монад ба яке суфракаки дебо,
Остар дебаи зард, абран он ҳамро. *Манучехрӣ*

Қисвати қадри ӯст он қисват,
Қ-аз нуҳум ҷарх остар дорад. *Анварӣ*

2. маҷ. порчаи камарзеш.

Шунидам, ки фармондеҳе додгар
Қабо дошта хар ду ру остар. *Саъдӣ*

ОСТАР II *آستر* шакли *кутоқшудан* онсutar.

Чу равшан шуд аз нури хур бохтар,
Шуд аз чашми соя замин з-остар. *Масъуди Саъдӣ*

ОСТИН *آستين* 1. як қисми либос, ки дастро аз сари китф то панҷаҳо мепошонад.

Ҳеҷ кас ғайр аз Закарӣе наздики у нарафта ва
калиди хучра ҳамеша дар остини вай будӣ.

«Таърихи Табарӣ»

Остин ва домани у аз сари даст ва یتиланг фу-
ру буд, ба корд бабурид. *Аҳмади Дониш*

2. *мач*. як микдори чизе, ки дар остин гунҷад.

Қалам аст ин ба дасти Саъдӣ-дар,

Ё ҳазор остин дурри дарӣ. *Саъдӣ*

Тарсам, к-аз ин чаман набарӣ остини гул,

К-аз гулбонаш таҳаммули хоре намекуни. *Ҳофиз*

♦ остин афшондан (*ё* фишондан, барафшондан) а)
рақсидан; б) изҳори безътиной кардан; тарк кардан;
дур кардан, рондан.

Гар ту, шакарханда, остин нафишонӣ,

Ҳар мағасе тутие шаванд шакархо. *Саъдӣ*

остин барзадан ба коре тайёр шудан, ба иҷрои коре
миён бастан; *мук*, *доман* (*доман барзадан*).

Чу сунбули ту сар аз барги ёсумин барзад,

Ғамат ба рехтани хунам остин барзад.

Заҳири Форӯбӣ

Доря ҳаёли куштани ман, варпа бахри чист

То соид остини ду дасти ту барзад? *Шоҳин*

остин барнаваштан *ниг*, остин барзадан.

Нахустин касе, к-у бияфканд кин,

Ба хун рехтан барнавашт остин... *Фирдавӣ*

остин молидан *ниг*, остин барзадан.

Остин молиду доман барзад он бебоки маст,

Вой чони ман, ки афтодам зи по, рафтам зи даст. *Осафӣ*

остин тар доштан *киноя* аз бисёр гиристан.

Дар он кӯш аз ниёзи синапарвар,

Ки доман пок дорӣ, остин тар. *Хисрави Деҳлавӣ*

остин фишондан *ниг*, остин афшондан; остин шикар-
дан *ниг*, остин барзадан.

Остин бишкардаи бар куштаним,

Таби худ дар зери доман мезани! *Анварӣ*

остин шустан *ниг*, остин тар доштан.

Гу: Браву остин ин хуни ҷигар шуй,

Ҳар ки дар ин остана роҳ надорад. *Ҳофиз*

остин вайро барафшондан *ба ҷизе* ҷизеро тарк кар-
дан; остини *видо* ба мулки ҷаҳон афшондан ҷаҳонро
видо кардан; ҷон супурдан, вафот кардан.

Барафшонд аз лаззати ин симоъ

Ба мулки ҷаҳон остини *видо*. *Ҷомӣ*

остини *касе* гирифтан а) дархост кардан, талаб наму-
дан.

Гуруҳе ҳамнишини ман, хилофи ақлу дини ман

Бигранд остини маъ, ки даст аз доманаш бисил. *Саъдӣ*

б) даст гирифтан, часпидан.

Чун ишқ гирифт остинам,

Нағзошт, ки фурсате нишинам. *Шоҳин*

остини *куҳна* доштан бесару сомон будан; остини *ма-
лод* афшондан ҳазар кардан, парҳез намудан.

Раво мадор, ки аз доманат бидорам даст,

Ба остини малоле, ки бар ман афшонӣ. *Саъдӣ*

остин аз даҳан бардоштан *киноя* аз хандидан, ханда
задан.

Дар он чаман, ки ту бардорӣ остин зи даҳан,

Дар остин кунад аз шарм ханда пинҳон гул. *Соиб*

остин аз дида бардоштан *киноя* аз ошкоро гиристан,
ба хой-хой ғирья кардан.

Гуздоранд остин бар чашми худ сангиндилои, Соиб,

Агар ман остин аз дидаи хунбур бардорам. *Соиб*

остин аз дур бардоштан *киноя* аз ишора кардан; ха-
бар додан.

Ҳайратӣ ишқам зи роҳи хоксорӣ бурда буд,

Гирдобде гар намебардошт аз дур остин.

Муфиди Бахӣ

остин аз мижа бардоштан *ниг*, остин аз дида бардош-
тан.

Остин аз мижа имрӯз кӣ бардошт, ки боз

Кишти боди муроди ҳама тӯғонай шул.

Волеҳи Ҳаравӣ

остин аз чашм бардоштан *ниг*, остин аз дида бардош-
тан.

Агар девонам ман остин аз чашм бардорам,

Кунад фавворан хун гирдобди ин биебори. *Соиб*

остин ба бинӣ гирифтан *киноя* аз бинӣ пушонидан ба-
рон ба димоғ нарасидани бун бад; остин ба *шамъ*
задан *киноя* аз хомуш кардани шамъ, куштани шамъ;
остин бар чашм гузоштан пинҳон гиристан.

Гуздоранд остин бар чашми худ сангиндилои, Соиб,

Агар ман остин аз дидаи хунбур бардорам. *Соиб*

остин бар *ҷабини* *касе* кашидан *киноя* аз ғамхорӣ
кардан, меҳрубонӣ намудан.

Дар губори кӯи ғам рӯи Зухурӣ гашт гум,

Остине бар ҷабини каш хоксори хешро. *Зухурӣ*

остин (бар)фишондан *ба* (*ё* бар) *касе*, *ҷизе* а) *киноя*
аз ишора кардан.

Замонеш савдо ба сар-дар бимонд,

Пас он гаҳ ба афв остини барфишонд. *Саъдӣ*

б) тарки *касе* *ё* *ҷизе* кардан, аз *касе* *ё* *ҷизе* даст қа-
шидан, дурӣ гузидан.

Як нафас, эй хоҷаи доманкашон,

Остине бар ҳама олам фишон. *Низомӣ*

Дӯстон чун аз нифоқ олудаанд,

Остин бар дӯстон хоҳам фишонд. *Ҳоқонӣ*

в) таҳсин гуфтан, офарин хондан.

Ҳар рӯз вақти субҳ фишонад чу муҳдисон

Бар остони ғувбади даввор остин.

Чун рӯи ҳамчу моҳи туро дид бомлод,

Афшонд бар ҷамолу ту гулзор остин.

Абулфатҳи Ҳиравӣ

ОСТИНАФШОНӣ *آستين افشاني* безътиной, бепарвоӣ.

Остинафшонӣ Юсуф гули ворастигист,

Ишқ агар машшота мегардад, Зулайҳо пир нест. *Соиб*

ОСТИНАФИШОН *آستين افشان* хиромон; рақсқунон.

Бар ҳар замиа, ки остинифшон мегузарӣ, монанд

ди доман дар поят афтам. *«Анварӣ Сухайлӣ»*

Хоҳам шудан ба кун муғон остинифшон

З-ин фитаҳо, ки домани охиразмон гирифт. *Ҳофиз*

ОСТОН اُستون 1. қисми поёни чорчубан дар, поиндарӣ; даромадгоҳ, мадҳал.

Маро сарест бар ин остона, то хастам,
Сари ман асту ҳамин остона мегуям. *Мушфиқ*
Шоир гуфт: Девони худро ба чихати табаррук
ба остонаи Қазба молидам. Мавлоно гуфт: Агар ба
оби Замзам мешусти, беғтар буд. *Садри Зиё*

2. маҷ. кафшкан; поёни хоҷа.

Дар худ камоли манзаладе ҳар киро ки хаст,
Бар садр ихтиёр кунад остонаро. *Соиб*

3. маҷ. дарбор, даргоҳ, боргоҳи подшоҳӣ.

Эй соҳиб Қазба, нотаъоне
Дидаст ситам аз остоне. *Шоҳин*

♦ **остони гардон** (ё гардун) киноя аз осмонӣ аввал;
осмон; остони фано киноя аз дунё; **остонаи ҷоҳ** киноя аз ибтидои бузургӣ ва мартаба.

Сафар мураббини мард асту остони ҷоҳ,
Сафар хизонаи мол асту устоди хунар. *Анварӣ*

остон бусидан таъзияи қардан; зибрат қардан.

Зулайхо доман андарчиду баргашт.

Ба хизмат остон бусиду баргашт. *Ҷомӣ*

остонаи касе судан киноя аз изғори хоксорӣ ва фармонбардорӣ қардан.

Ҳеч сар остонаи ту насуд,

Ки кулаҳгуша бар сипеҳр нахаст. *Анварӣ*

ОСТОНБҮС اُستونبوس остонбӯси, зибрат; назди бузурге рафтан, ташарруф ҷустан.

Подшоҳо, ҳама шоҳон, ки ба хоби абадан,
Остонбӯси ту дар хоб таманно қардан. *Хасрави Деҳлавӣ*

ОСТОНРҮБ اُستونروب хизматор, ходим.

Ғае ба зовияи Қазба субҳагардонам,
Ғае ба тарфи санамхона остонрӯбам. *Толиби Омулӣ*

ОСТӢ اُستى шакли кӯтоҳшудаи остин.

Зи кажжӣ лаҷӯяд касе ростӣ,

Гар аз ростӣ пур кунад остӣ. *Фирдавӣ*

ОСУДА اُسوده 1. сифати феълӣи замони гузаштаи осудан; 2. беғам, беташвиш, хотирчамъ; фориғбод.

Осуда зи ҳар чӣ нест, мебояд зист,
В-озода зи ҳар чӣ хаст, мебояд буд. *Салмони Соваҷӣ*

Ёр гуяд: Гарки инки мо куну осуда бош.
Кори душворе чунин бар хеш осон чун кунам?! *Мухай*

3. озод, фориғ.

Иёл на, зану фарзанд на, маунат на,
Аз ин ситам ҳама осуда буду осон буд. *Рӯдакӣ*

осуда гаштан (ё шудан) аз ҷизе фориғ шудан аз ҷизе, ҳалос шудан аз ҷизе.

Чу осуда шуд боран ҳар ду мард
Зи озори ҷангуи зи нанги набард... *Фирдавӣ*

Даҳр пур аз голияи суда гашт,

Дому дад аз так задан осуда гашт. *Хасрави Деҳлавӣ*

4. дамгирӣфта, оромид.

Ва ҳар пайки монда нома ба пайки осуда додӣ
ва нома зудтар ба ҷоҳ мақсуд расид. *«Таърихи Байҳақӣ»*

Малики шаҳр ҳукм фармуда,
Ки бигаранд улогн осуда. *Ҷомӣ*

5. солим, тандуруст.

Сабукхастагонро суви зин кашид,
Зи осудатон лашкаре баргузид. *Фирдавӣ*

Ҳайкали осуда ба коре дарор,
Пештарак з-он ки бимонад аз кор.

Хасрави Деҳлавӣ

♦ **осуда нафас задан** киноя аз хотирчамъ будан, беташвиш будан.

Ғами мавҷуду парешонии маъдум надорам,
Нафасе мезанам осудаю умре ба сар орам. *Савдӣ*

расида осуда бошад зарб. шахсе, ки ба мақсад расидааст, хотирчамъ аст.

ОСУДАГӢ اُسوداگى оромӣ, осонӣ.

Аз он пас зи аспон фуруд омадан,
Замоне бар осудагӣ дам заданд. *Фирдавӣ*

Осудагӣ дар боло кӣ гуяд?

Бар хор бараҳна по накуба! *Шоҳин*

ОСУДАДИЛ اُسودادل хотирчамъ, беғам; бедард; фориғбол.

Осудадилу, холи дилии зор чӣ доӣ?

Хунхори ушшоқи ҷигархор чӣ доӣ? *Ҷомӣ*

Дид он ду рух Ҳилолию осудадил нишаст
Аз ҷустуҷӯи долаву аз гуфтугӯи гул. *Ҳилолӣ*

ОСУДАКОРӢ اُسودهكارى сӯсткорӣ, танбалӣ, кохили.

Дилм бигрифт з-ин осудакорий,
Ки осонӣ бувад бунёди хори.

Фахриддини Гургонӣ

ОСУДАН اُسودان 1. дам гирифтан, истироҳат қардан; хастагӣ баровардан.

Умар ба Саъд нома фиришод, ки ҳамон ҷо бош,
то сипоҳ биёсиянд. *«Таърихи Табарӣ»*

Монда шуда дар ҳона даромад, то як соат биёсиянд. *Аҳмади Доинӣ*

2. қарор гирифтан, ором гирифтан, истодан.

Замоне маёсӣ аз омӯхтан,

Агар ҷон ҳамехоҳӣ афрухтан. *Фирдавӣ*

Пеш аз ин фозилон басте буданд,

Ки зи касбу хунар наёсуданд. *Ҷомӣ*

3. ором шудан, таскин ёфтан, хотирчамъ шудан.

Ба лоба гуфтамаш: Эй мохруқ, чӣ бошад агар

Ба як шакар зи ту дилхастае биёсяд. *Ҳофиз*

Зи ҷилван сӯману сарв дил наёсяд,

Қучост сарви сиҳиқомату сӯманбари ман? *Ҳилолӣ*

4. маҷ. мадфун будан, абадӣ хобидан.

Қутайба дар ноҳияти рабати сарханг дар деҳе,
ки оро Қох хонанд, осудааст ва аз вилоятҳо пай-
васта он ҷо раванд ба зибрат. *«Таърихи Наршахӣ»*

Ба зерӣ хок ҷуз он бедилон, ки осуданд,
Зи ахли нафӣ ки осуд дар замонаи мо? *Мушфиқ*

♦ **осудани машом** кайфӣ қардан, лаззат бурдани касе.

Наёсяд машом аз таблан уд,

Бар атар неш, ки чун анбар бибӯяд. *Савдӣ*

ОСУДАХОТИР اُسودهخاطر хотирчамъ.

Чу пирокан шавам осудахотир,
Гарат ҳамчун қабо гирам дар оғуш. *Ҳофиз*

ОСУДАХОЛ آسودمال хотирчамъ, форинбой.

Хар ду рафтад андар у осудахол.
Шуд маху хуршедро манзил хилол. *Чомӣ*

ОСУҒДА آسغده хезуми нимсӯхта, хезуми нимсӯзи спёҳ-шуда.

Истода миёни гармоба
Хамчу осуда дар миёни танур. *Маъруфи Балхӣ*

ОСИ I а. عامى I. саркаш, нофармон, гардантоб; исёнгар, балбогар, шуршигар.

Бидониста будам ҳама пеш аз ин,
Ки осӣ бихоҳад шуд у ҳамчунан. *Фирдавӣ*

2. гунаҳгор, мучрим.

Осиён аз гуноҳ тавба кунанд,
Орифон аз ибодат истиғфор. *Саъдӣ*

Тавбан ни бандан осӣ мақбул аст.

«Равзат-ус-сафот»

осӣ шудан а) гардан ба фармон наниҳодан, сар бардоштан, итлоғ накардан; шурши кардан.

Ба Миср будам, ки хабар омад, маллики Ҳалаб
Осӣ шуда аз султон. *Носири Хисрав*

Сипоҳӣ, ки осӣ шавад бар амир,
Варо, то тавони, ба хидмат мағир. *Саъдӣ*

б) гуноҳ кардан.

Афзал ақсари фуруро дар хизмати Аҳмад-маҳдум касб карда, бинобар хиффати мизоч дар авосити умр ба устози мазкур осӣ шуд. *Садрӣ Зиё*

ОСИ II а. آسی гамгин, ҳазин.

ОТАШ آتش I. он ҷи дар вақти сӯхтани ҷуб, ангишт ва ғ. ба вучуд меояд ва дорон равшиноӣ гармист, алав.

Хирадманд кӯнад, к-аз оташ раҳад,
На худро ба сӯзанда оташ диҳад. *Асадӣ*

оташ дардодан оташ афруختан, даргирондан; сӯзондан; оташ дарзадан оташ додан, сӯзондан.

Оташе дар дили девонаи мо дарзадаи,

Ки чу дудем ҳамеша ба ҳавоят раққос. *Ҳофиз*

Чу парвона оташ ба худ дарзананд,

На чун кирми пилла ба худ дартананд. *Саъдӣ*

оташ додан а) оташ афруختан, даргирондан; сӯзондан; б) тир паррондан аз аслиҳан оташнок.

Тапончаро аз ҷайби худ кашид, меҳост, ки оташ диҳад. *Садрӣ Зиё*

оташ задан а) сӯхтан, сӯзондан; б) маҷ. маҳв кардан, несту лубуд намудан.

То карда спёҳ афруворно,

Оташ зада шоҳи афруворно. *Ҳилолӣ*

Дило, бисухт зи охи ту хонумони қарор,

Чаро намезания оташ ба дудмони фироқ? *Шоҳин*

оташ кардан алав даргирондан, гулхан афруختан.

Оташ, ки ту мекуни, муҳол аст,

К-ин деғ фуру нишинад аз ҷуш. *Саъдӣ*

оташ куштан хомӯш кардани оташ.

Зи бас к-аз хуни дилҳо ғашта сероб,

Ба обӣ теғ оташ метавон кушт. *Абӯтолиби Қалим*

2. маҷ. тундӣ, тезӣ; ғазаб.

Бигуфтанд, к-ин ранҷ дода ба бол,

Син номвар пур зи оташ мабод! *Фирдавӣ*

Яке беэин марди охангарам,

Зи шох оташ ояд ҳаме бар сарам. *Фирдавӣ*

3. маҷ. сӯзу гудоз, ғаму андӯх, дард.

Дилаш гашт пур оташ аз меҳри Зол,
Аз у дур шуд ҳурду орому хол. *Фирдавӣ*

оташ дини киноя аз дарду ғам.

3-оташии дил чун намесузад равон, гуё ки ҳафт
Устухонҳои бадан фонусу таи з-оҳан маро. *Фузӯлӣ*

4. киноя аз шароб, бода.

Хокро аз бод бун меҳрубонӣ омадаст,
Дардех он оташ, ки оби зиндагонӣ омадаст. *Саной*

Магар чун фуру резад оташ зи чом,
Шавад кори мо пухта аз хуни хом. *Низомӣ*

5. д. дузаҳ.

Аз хатари оташу азоби абад
Дину хирад кард дар ҳисор маро. *Носири Хисрав*

Озхоро ба сӯи хеш мақаш,

Ки кашад ҷонтро сӯи оташ. *Саной*

◇ оташии Барзин ниг. озар (озари Барзин).

Касе, ки оташии Барзин надида буд, бидид:
Рухаш ҷу оташу з-оташ дамида раёхонаш.

Салмони Соваҷӣ

оташии баста киноя аз зар, тилло.

З-оташии баста кушоянд ҳама кор,
Қорпирон ту зар бонист. *Ҳоқонӣ*

оташии баҳор киноя аз гулун сурх; лола; оташии бедуд а) офтоб; б) шароб; оташии беسابона киноя аз шароб; оташии гул сурхун, гул.

Хар оташии гуле, ки бар атрофи хоки мост,
Аз оташии дилу ҷигари чок-чоки мост. *Ҳилолӣ*

оташии қорвон оташии гулхане, ки баъд аз кӯчида рафтани қорвон дар ҷои он боқӣ мемонад.

Бе раҳбарии ту машғали меҳр

Чун оташии қорвон наҷунбад. *Саной*

оташии меъда киноя аз вихояти гурӯснагӣ.

Аз оташии меъда луд бархост,

Гарди адам аз вучуд бархост. *Ғайзӣ*

Оташии меъда боло гирифт ва дуди он ба Айюк кашид ва ҳаёву номуи аз миёни мардум рахт барбаст. *Ҷафтонома*

оташии Мусо (ё мусавӣ) а) д. оташе, ки гуё Мусон пайғамбар дар кӯҳи Тур дида буд.

Яъне баё, ки оташии Мусо намуд гул,
То аз дарнақ нағман тавҳид бишнави. *Ҳофиз*

б) киноя аз шароб, май.

Гови сафолин айдор ор, к-оташии мусавӣ дар у,
То ҷи кунанд хокниён гони зарини соҳирӣ? *Ҳоқонӣ*

оташии мучассам киноя аз теғу шамшерӣ обдор.

Дуди он оташии мучассами уст,

Он ки ҷархи мутабақаш донанд. *Ҳоқонӣ*

оташии Намруд д. оташест, ки гуё Намруд ном ҳокими шаҳри Бобул барои сӯхтани Иброҳими Халилulloх афрухта буд, ва ба амри илоҳи он оташ ба гулистон мубаддал шуда, Иброҳим саломат монд; оташии обнавар ниг. оташии мучассам; оташии осмон(ӣ) киноя аз барқ, сояқ; оташии порси таб. табхло, ки аз таб ба лаб медамал.

Дид маро гирифта лаб оташии порси зи таб,

Нутқи ман оби тозиён бурда ба нуктан дари. *Ҳоқонӣ*

оташии пуроб а) ашқи ҷашми ғамзадагон; б) шаробии сурх; оташии рӯй киноя аз хусн, зебоя.

Оташи рӯи ту оташ ба ниҳодам мезад,
Аз сари зулфи ту гардам, ки даромад ба миён.

Шоҳин

оташ сайёл шароби лавълом.

Чун шароби лавъ соқй рехт дар ҷоми булур,
Оташи сайёл дар оби зулол омад палил.

Салмони Соваҷӣ

оташин санг шарорае, ки дар натиҷаи ба ҳам задани
санге ба санге ва ё филиззоту санг пайдо мешавад;
оташин тавбасузи киноя аз шароб, бода.

Биё, соқй, он оташин тавбасуз
Ба оташаҳи мағзи ман барфуруз. Низомӣ

оташин тар киноя аз а) шароб, бода.

Бихоҳ аз муғон дар сафол оташи тар,
Қ-аз оташ сафолӣ ту райҳон намоёд. Ҳақонӣ

Гар бар сарам зи оташи тар бод нестӣ,
Аз ишқу ранҷи ишқ маро ёд нестӣ. Адиб Собир

б) лаби маҳбуба; оташин ток киноя аз шароби ангур;
оташин Тур ниг. оташин Мусо; оташин фалакӣ киноя аз
оғтоб.

Чу оташин фалакӣ шуд нуҳуфта зери ҳиҷоб,
Эи дуд баст фалак бар руҳи замона ниқоб. Муиззӣ

оташин Халил ниг. оташин Намруд.

Ба ёди рӯи ту чун оташин Халил маро
Суманингор шавад дар дили ҳароб оташ. Ломӣ

оташин ҳомӯш лаҳча, ахгар.

Екути лабаш, ки оташин ҳомӯш аст,
Чун барг ба ғунчааш забон рӯиш аст.*

оташин хотир киноя аз тезфаҳмӣ, зирақӣ, хушзеҳнӣ.

Чун оташин хотири маро шох бидил,
Аз хок маро бар забари моҳ кашид. Муиззӣ

оташин қофила ниг. оташин қорвон.

Оташи қофилаи мо дили равшан бошад,
Гарди мо сурма ба бедории раҳзан бошад. Соиб

оташин ҷонсуз ниг. оташин дил.

Гирифтам синаро бишқофаму дил оварам берун,
Эи оташхон ҷонсузе, ки дарам ахгаре камтар.

Мушфиқӣ

оташ анғехтан ба ҷишу хуруш овардан.

Ҳарфе зи дили мушавваш анғехт
В-аз ҷарбзабонӣ оташ анғехт. Ғайзӣ

Ғуломи он калиматам, ки оташ анғезад,
На оби сард занад дар суҳан ба оташи тез. Ҳофиз

оташ барангехтан аз касе киноя аз нобуд кардан ва

мағлубу забун намулдани касе.

... Ки оташ зи душман барангехтем,
Ба иқболи шах хуни ӯ рехтем. Низомӣ

оташ барангехтан (ё баровардан) аз ҷое киноя аз ҳа-
робу вайрон кардан ҷорӣ.

Ба кини Сивёш бурдаи сараш,
Барангехтам оташ аз кишвараш. Фирдавӣ

Сипоҳе бар аз ҷангҷӯён ба Рум,
Ки оташ бароранд аз он марзу бум. Фирдавӣ

оташ нишондан оташро ҳомӯш кардан, оташро қуш-
тан.

Оташ нишондану ахгар гузоштан ва афӣ қуш-
тану баччааш нигоҳ доштан — кори хирадмандон
нест. Саъдӣ

оташ сард кардан оташ қуштан, ҳомӯш намулдани оташ.

Ё раб, ин оташ, ки дар ҷони ман аст,
Сард кун 3-он сон, ки қардӣ бар Халил. Ҳофиз

оташ тоза кардан киноя аз зиёд кардани дард.

Чун нагардад сузи дил афзун, ки дастӣ лутфи ӯ
Пунба аз доғам гирифту оташамро тоза кард?

Муфиди Балхи

оташ чакандан шарора паридан.

Эи дил оташ чаканд, аз дилааш об,
Ба айни обу оташ гашт бетоб. Бадри

оташ шудан киноя аз хашмгин шудан, оташини гаш-
тан.

Бим аст, ки бар бод равад хоки Зухури,
Соқӣ, ба ман оташ ҷӣ шавӣ? олами об аст. Зухури

оташин қуштаро афруختан киноя аз кинаву адовати
кухнаро аз сари нав барло кардан.

Бех, ки гармӣ дар ӯ наёмӯзем,
Оташи қуштаро наафрузем. Низомӣ

оташин Намруд барафрухтани лола киноя аз шукуфта-
ни лола, сурх шудани лола.

Ба боғ тоза кун оини дини зардуштия,
Кунун ки лола барафрухт оташи Намруд. Ҳофиз

оташин касе нишондан киноя аз таскин ва тасалли до-
дан касеро.

Бигуфтед сад нуктан дилкашам,*
Нишондед 3-оби суҳан оташам. Ҷомӣ

оташин касеро тез кардан шавқу ҳаваси касеро зиёд
кардан.

Дилор менамояи парҳез мекуни,
Бозори хешу оташи мо тез мекуни. Саъдӣ

оташ аз об афрухтан (ё баровардан) киноя аз кори
аҷибу ғариб ва номумкин кардан; муқ. аз об барома-
дани оташ.

Ман чу хоҳам кард фаръёд, об аз оташ баркашам,
Ҷу чу хоҳад ҳурд ташвир, оташ афрузад зи об.

Муиззӣ

Эи оташ об бароварда ишқу оташ аз об,
Эи дил ба дида наёвардам нам ба абас.

Волеҳи Ҳаравӣ

оташ аз об надонистан киноя аз ниҳоят бебоқу ҷасур
будан.

Ҷае шаҳриёр аст Афросиёб,
Ки оташ ҳамона надонад эи об. Фирдавӣ

оташ аз санг рӯёнидан пайдо кардани оташ аз санг.

Наям парвона, то бар гирди шамъи дигарон гар-
дам.

Сипанди шухи ман аз санг мерӯёнад оташро. Соиб

оташ аз ҷашми касе гирифтани киноя аз тарсонидан;
тарсидан; оташ ба дил афтодан а) гирифтор шудан ба
дарду ғам.

Ба рафӣи қулфати ҳар офат аст тadbире,
Гар оташе ба дил афтад, эи дила об талабӣ. Бедил

б) ба ташвишу изтироб афтодан; оташ ба оби ашқ
қуштан киноя аз бо гирья кам кардани ғаму андуҳ,
бо гирья таскин долдани дил.

Равон бо ҷашми гирьяну дили реш,
Ба оби ашқ мекушт оташин хеш. Ҳисрави Деҳлавӣ

оташ бар ярақ рехтан киноя аз суҳанхон шавқовар
ва ҳаяҷонбахш навиштан.

Кунун, эй ҳома, оташ бар ярақ рез,
Ваён гарм аст, сатре аз арақ рез. Бедил

оташ дар сина афрухтан дар дил ишқ пайдо кардан,
ба муҳаббат гирифтор шудан.

Зи руяш оташе дар сина афрӯхт
В-аз он оташ матон сабру дин суҳт. *Ҷомӣ*
оташ зери по доштан қарору ором гум кардан; беқарор будан.

Мугелон пой нозукнизагонро дар хино дорад,
Ҷи ғам дорад зи ҳор он кас, ки оташ зери по до-
рад. *Сойб*

Асар то аз вучудам хаст, як ҷо нест оромам,
Сипанди миҷмари ишқам, ки оташ зери по дорам. *Мулҳам*

аз об баромадани оташ киноя аз рӯй додани воқеаи
ачибу ғариб, пеш омадани кори душвор; муқ, оташ
аз об афрӯхтан.

Пас отаҳи омад ба Афросиёб,
Ки оташ баромад зи дарён об. *Фирдавӣ*

аз хибр (бурун) частани оташ киноя аз воқеъ судани
кори ғайри мумкин ва муҳол, аз қудуҳ оташ па-
ридан.

Накарду ҳам накунад ҳосиди ту кори савоб,
Наҷасту ҳам наҷаҳад ҳаргиз аз хибр оташ. *Адиб Собир*

Ман аз фасурдадилон сӯзи ишқ чун ҷӯям,
Зихӣ, муҳол, ки оташ бурун ҷаҳад зи хибр. *Хисрави Деҳлавӣ*

атр бар оташ фишондан киноя аз дуо гуфтан; ба неқи
ёд кардан.

Дуруд шаҳаншаҳ бар он ғор хонд,
Вирун рафт, атре бар оташ фишонд. *Низомӣ*

бар оташ нишастан азобу машаққат кашидан.

Ҳама то шодмонат боз бинам,
Бар оташ ҳуснаму бар вай нишинам.

Фахриддини Ғурғонӣ
бар оташ нишондан киноя аз ғамгин кардан, ба азобу
машаққат гирифторм кардан.

Макуш ба бозиям, эй мири офтобвашон,
Ба дигаре манишину бар оташам манишон!

Исмаи
Ба ҳар касе, ки нишастӣ, маро ба хок нишондӣ,
Дигар ба кас манишин, то бар оташам манишонӣ! *Ҳилолӣ*

дар оташу об будан киноя аз дучори ранҷу машаққати
бисёр шудан.

Зи сӯзи сина қабобам, зи сели дида ҳаробам,
Ту шамъи базми қасонҷо ман дар оташу обам. *Ҳилолӣ*

миёни ду кас (ё тан) оташ афрӯхтан дар байни ду
кас фитна ҳезондан, миёни ду кас бо ғаммози ҷанг
андохтан.

Миёни ду қас ҷанг чун оташ аст,
Суханчини бадбахт ҳезумқас аст.
Миёни ду тан оташ афрӯхтан
На ақл аст, худ дар миён суҳтан. *Савдӣ*

миёни оташу об нишондан киноя аз дучори ранҷу ма-
шаққат кардан.

Чу ин посух ба гӯши шах расонданд,
Миёни оташу обаш нишонданд. *Бадриш Қашмирӣ*
наъл дар оташ будан (ё доштан) киноя аз беқарор
будан, ки гӯё атар номи қасеро дар наъл навишта
дар оташ гузорида, он шахс беқарору музтариб ме-
шудааст.

Ҷаҳон гарчи оромгоҳи хуш аст,
Шитобандаро наъл дар оташ аст. *Низомӣ*

Дар ниҳонхонаи нират санама хуш дорам,
Қ-аз сари зулфу рухаш наъл дар оташ дорам. *Ҳофиз*

ОТАШАК آتشک 1. барқ, сойка; 2. кирми шабтоб; 3. тиб.
маразест, ки дар олати таносул пайдо мешавад; обилин
фарангӣ, сифилис.

ОТАШАКӢ آتشکي касе, ки ба марази оташак гирифторм
шудааст; ниг. оташак 3.

ОТАШАНГЕЗ آتش انگيز 1. оташафрӯз, оташдиргон;
2. маҷ. гӯяндан суханҳои тезу тунд; хашмгин.

Он дилшуда з-он фасона шуд тез,
Бикшод даҳони оташангез. *Низомӣ*

Ба ҳар хат буд дуде оташангез,
Таҳи ҳар ҳарф пинҳон шуълаи тез. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОТАШАНДОЗ آتش انداز касе, ки дар ҷангҳо оташ ба сӯи
душман меандозад.

Ба ҳар сӯ, ки ру қард кин соз буд,
Миёнишан яке оташандоз буд. *Асадӣ*

ОТАШАНДУД آتش اندود 1. оташолуд; оташгун, оташмо-
нанд; 2. маҷ. ғамангез, ҳузӯвар.

Фиристоӣ ба ман нақше нур аз дуд,
Саросар чуи дили ман оташандуд. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОТАШАФРӢЗ آتش افروز 1. оташдиргон, пешдиргон.
Оташафрӯз шуда то лари парвонан мо,
Рӯшқои надиҳад шамъ ба қосонаи мо. *Махфӣ*

2. касе, ки қасбаш оташ даргирондан аст, гулаҳӣ,
алавмон.

Офтоби сипеҳр бо ҳама қадр
Оташафрузи дегдони ман аст. *Саной*

3. дами охангарӣ.

ОТАШАФШОН آتش افشان оташлош, оташпрез; сӯзон.

Чу мушкин салосил парешон мабонӣ,
Чу меҳр аз ҷиғар оташафшон мабонӣ! *Ҳоҷу*

Чу тоба замин оташафшон дар у,
Чу моҳӣ шуда мор бӣрӯн дар у. *Ҷомӣ*

ОТАШБАЕН آتش بيان ниг. оташзабон.

Бар лаби оташбаёни Сойб аз дилбастагӣ
Гуфтугӯи ишқ чун табҳол меғардад гиреҳ. *Сойб*

ОТАШБАНД آتش بند фуру нишонандан оташ; сеҳри оташ-
банд афсуне, ки гӯё бо хондан ва навиштани он оташ
фуру меиштинад.

Нусхае, к-аз хатти туст андар дили сӯзонӣ ман,
Сеҳри оташбанд ё таъвики таб меҳонамаш. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОТАШБАРГ آتش برگ ҷақмоқ; оташзана.
То барафрузам ҷароғи ишқ з-оташбарги доғ,
Санги оташ шоки ғам аз қабри Фарҳод оварам. *Мушфиқӣ*

ОТАШБОЗ آتش باز шахсе, ки мушак мепаронад, мушакбоз,
тарфбоз.

Ҷи қура, тарфи оташбози даврон,
Ҷи қура, осмон аз вай ҳаросон, *Сайидо*

ОТАШБОЗЫ آتشبازی 1. мушакпарронӣ, тарфбозӣ; 2. оташфишӣ.

Ба дастури Рум аробаҳои оташбозӣ ораста ва пеши афвӯ боздошта. *«Таърихи Фариста»*

ОТАШБОР آتشبار 1. оташфишӣ; сӯзон.

Рафт барқи охи мо бар чархи качрафторӣ мо, Бошад оташбор имшаб охи оташборӣ мо.

Ибни Ямин

Дар дили ман охи оташборро набвад асар,
Баркро помоди дасти хушачинам кардаанд!

Сайидо

2. маҷ. дарднок, аламнок.

То чанд маро сӯзӣ дар оташни савдоят,
Як лаҳза намо раҳме бар ин дили оташбор. *Ғайбӣ*

ОТАШВАШ آتش‌وشت *ниг.* оташгун.

ОТАШВОР آتش‌وار ба монанди оташ; маҷ. тез, зуд; ба тезӣ.

Искандар марде буд, ки оташвор султонии вай
ниру гирифт ва бар боло шуд, рӯзе чанд сахт, ан-
дак ва пас хокистар шуд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

ОТАШГАР آتشگر 1. касе, ки бо оташ кор мекунад, мисли оҳангар, заргар, мисгар ва ғ.; 2. ба вучуд оваранди оташ.

Хуршед соней аст мар-оташро,
Бишнос з-оташ, эй писар, оташгар. *Носири Хисрав*

ОТАШГАРӢ آتشگری 1. кор кардан бо оташ; 2. тез кардан, обутаб додан.

Бас ки шавкам мебарад саргарм дар майдони ишк,
Метавон кардан зи хунам тегро оташгарӣ.

Вачеҳии Систонӣ

ОТАШҒАҲ آتشگاه *ниг.* оташгоҳ.

ОТАШГИР آتشگیر *ниг.* оташгирак.

Ҳазар зи замзамаи андалеби мо, Бедил,
Қи аҳгар аст ба минқор ҷамҷу оташгир. *Бедил*

ОТАШГИРА آتشگیره 1. оташдагирон, пендагирон, пешгирон.

Шаҳ — оташдону оташгира ин мушти авони хас,
Ки баҳри хонумонҳо сӯхтан бошанд аъвонаш.

Ҷомӣ

ОТАШГИРА II) ОТАШГИРАК آتشگیره 1. афзори душоҳ, ки бо он оташ мегиранд ва алав дуруст меку-
ванд.

ОТАШГОҲ II) ОТАШҒАҲ آتشگاه 1. ҷон оташ; оташдон.

Нафасам сарду сини оташгоҳ,
Даҳанам хушку дида тӯфонбор. *Анварӣ*

Тани ман дардхоро роҳ ғаштаст,
Ту гӯя ҷонам оташгоҳ ғаштаст.

Фахриддини Гургонӣ

2. *ниг.* оташкада 1.

Ҷухудонро низ кунӣшт аст ва тарсоёнро калиса
ва ғабраконро оташгоҳ. *«Таърихи Систон»*

Дур ба доман фишонду зар ба қулоҳ
Бар сари мубаддонӣ оташгоҳ. *Низомӣ*

ОТАШГУДОЗ آتش گداز тафсонидашуда, тафсон.

Оинаи зонуи ғулӯдсоз

Ғашт ҷу нармоҳани оташгудоз. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОТАШГУН آتش گون арғувонӣ, сурхи баланд; *оби оташ-
гун маҷ.* шароби сурх.

Соҳиб, як ҷурғае з-он оби оташгун, ки ман
Дар миёни пухтагонӣ ишқи у хомам хануз.

Ҳофиз

ОТАШДАМ آتش دم *ниг.* оташзабон.

Вонзи моро ниғаҳ дорад худо аз чашмзаҳм,
К-ӯ басте оташдаму аз ҷуби хушқаш минбар аст.

Абутолиби Калим

ОТАШДАСТ آتش دست нусту чолок, тезкор; моҳир, усто.

Талаб кард аз хунармандони нодир.

Ду оташдаст гардиданд ҳозир. *Нозим*

Соқия оташпарасту оташдаст

Рехт дар соғар оташи сӯзон. *Ҳотифӣ*

ОТАШДИДА آتش دیده сӯхта, алаврасида.

Ёди айёме, ки рухсори ту пеши дида буд.

Аз нигоҳи гарм миҷгон мун оташдида буд.

Шавкат

Осмон ҷун хонаи занбӯри оташдида аст,
Дар таҳи ин сақфи оташбор ҷун хобад касе? *Сониб*

ОТАШДИЛ آتش دل ғамзада.

Шаби тира ҷун рӯзи беҳосилон,

Ҳаво сард ҷун охи оташдилон. *Ҳочу*

ОТАШДОН آتشدان конун, маъқал, қура; дегдон.

Фуру рафтан ба оташдон нағусор,

Ба пилки дида оташпора чидан ...

Басе бар Ҷомӣ осонтар намодад

Зи бори минғияи дунон қашидан! *Ҷомӣ*

ОТАШЗАБОН آتش زبان он кӣ суҳанаш таъсирбахш аст;
сеҳрбаён; суҳанвар.

Мулҳам, зи гармии суҳанат сӯхт оламе,

Монанди шӯълаи ин ҳама оташзабон мабош! *Мулҳам*

ОТАШЗАБОНӢ آتش زبانی қобилияти гуфтори пурҳарорат
ва таъсирбахш, нотайқ; сеҳрбаёнӣ.

Съяди оташзабонам, дар ғамат сӯзон ҷу шамъ,

Бо ҳама оташзабонӣ дар ту гиронм нест. *Саодӣ*

ОТАШЗАДА آتش زده 1. сӯхта, оташрасида; 2. маҷ. доғза-
да, сиёхшуда аз дуду оташ.

Доғ бар сини зи бетоқатиам мегардад

Шоми хичрони ту ҷун қоғзи оташзадае. *Ваҳид*

3. маҷ. ба ҷушу хуруш омада; ғазабнокшуда.

Гар на ду оташзада дар хай шудӣ,

Даҳр пур аз ҷонварон кай шудӣ?

Хисрави Деҳлавӣ

ОТАШЗАН II) ОТАШЗАНА آتش زن 1. пешдагирон,
алавдагирон, пешгирон.

Султони ситамнаҷод ишқ аст,

Оташзани тахти дод ишқ аст. *Ғайбӣ*

2. санги ҷақмок, оташбарг, санг ё оҳане, ки оғро

ба санге зада, оташ мебароранд.

Эй худованде, ки рӯзи хашми ту аз бими ту

Дарҷаҳад оташ ба санги оташу оташзана...

Манучеҳрӣ

Шарфае бишнид дар шаб муътамад,
Баргирифт оташзана, к-оташ занад. *Румӣ*

ОТАШИН آتشین 1. мансуб ба оташ 1; оташдор; 2. маҷ-
тунд, тез.

Мийки гирия меҳадам, ки чун шамъ андар ни
маҷлис
Забони оташиннам ҳаст, лекин дарнамегирад. *Ҳофиз*

Биё, соя, он оташин май биёр,
Ки сӯзад, зи мо он чӣ н-ояд ба кор. *Ҷомӣ*

3. маҷ. сурхранг; фурузон, дурахшон.
Оташин баъде, ки тоҷи хисравонро зевар аст,
Ахтаре баъли ҳаёли хом пуктан бар сар аст. *Ҷомӣ*
Ҳар оташин гуле, ки бар атрофи ҳоки мост,
Аз оташин дилу ҷиғари ҳок-чоки мост. *Ҳилоӣ*

оташин гаштан сурх шудан.

Зи бас хун, ки гирд омад андар мағок,
Чу гугирди сурх оташин гашт хок. *Низомӣ*

♦ **оташин мор** а) *киноя* аз забонан оташ; б) охи дард-
пок.

Чун танурам ба гоҳи оҳ задан,
К-оташин морам аз даҳон бархост. *Ҳоконӣ*

оби оташин *киноя* аз шароб сурх.

Биёр, соя, аз он оби оташин, ки фалак
Ба бод дод чу Чамшед ҳок-Дороро.

Хисрави Деҳлавӣ

охи оташин охи пурсӯзу гудоз, охи дарднок.

Он чӣ мекунад бо ман, сабр мекунам, Муҳамм,
Осмон намедонад, охи оташин дорам. *Мулҳам*

руи оташин руи зебо.

Чӣ руи оташин асту чӣ қадли шӯълаҳез аст ни,
Шарорӣ-хирмани ман, барқӣ оғушу қанори ман!

Сайидо

ОТАШИНМИХЛАБ آتشین مخلب тезчангол; ♦ **шерн ота-**
шинмихлаб *киноя* аз офтоб.

Баромад аз куноми шарқ шере оташинмихлаб,
Гурезон анҷумаш аз пеш рӯбаҳсон, гурузосо.

Ҳатиғӣ

ОТАШИНПАНҶА آتشین پنجه *ниг.* оташдаст.

ОТАШИНРҶ(И) آتشین روي(ی) сурхрӯй; зеборӯй, зебо.

Ҳануз оташам ҳоӣ аз бӯи дуд,
Надида кас аз оташинрӯй дуд. *Ҳочу*

ОТАШИНХОНА آتشین خانه (ни) оташинхонаи сахтҷӯш
киноя аз дунё, ҷаҳон.

Аз ин оташинхонаи сахтҷӯш
Касе ҷон барад, к-у бувад сахтҷӯш. *Низомӣ*

ОТАШИНХҶ(И) آتشین خوج(ی) оташмонанд; тундху, оташ-
мизоч, тезхашм; зудранҷ.

Аз ғамат, эй оташинху, мондаам дар тобу таб,
Кардаам чун ғунчан гул муҳри қомуш ба лаб.

Сайидо

Оташинхуе, ки ҳар дам бесабаб аз рӯи қаҳр
Баҳри қатлам хоста, тирӯ синон бардошта ...

Савдо

ОТАШИНҶАВЛОН آتشین جوان *ниг.* оташинҷавла.

Намонад хуш бо ошқ, ки шамъи оташинҷавлон
Чу бепарвона шуд, фонусро парвона месозад.

Совб

ОТАШИНҶИЛВА آتشین جلوه хушхиром; ишвагар, танноз.

3-оташинҷилваи маъ шаҳр кабоб асту ҳазин,
Оҳ аз ин барқ, ки дар хирмани дилҳо месӯхт.

Савдӣ

ОТАШИНҶОН آتشین جان сахтҷон; пуртоқат.

Оташинҷон чун самандар шав, ки девони маро
Сатрҳо дуди дилу сурхӣ ба оби оташ аст. *Совб*

ОТАШКАДА آتشکده 1. ҷое, ки оташ меафрӯзанд, оташ-
дон, алаҳхона, танураи оташ.

Эй он, ки ман аз ишқи ту андар ҷиғари хеш
Оташқада дорам саду бар ҳар микжае жи. *Рудакӣ*

Оташқадаст ҷону дил аз сӯзи сина, оҳ,
Дуде, ки баргузашт зи равшан, назар қунед!

Қамолӣ Ҳуҷандӣ

2. ғибодатгоҳи зардуштиён, парастигоҳи муғон,
маъбади оташпарастон.

Яке оташкала аст, ки онро бузург доранд ва зиё-
рат қунаид ва бунёди уро Дору ниҳодаст.

«Худуд-ул-олам»

Чамъе маҷус дар Ҳирот муқорини масҷид оташ-
қада доштанд. *«Равзат-ус-сафо»*

оташқадаи Барзин *ниг.* озар (озари Барзин).

Ба гоҳи рафтаи, к-он турки ман андар зин шуд,
Дили ман 3-он зин оташқадаи Барзин шуд.

Абушақури Бахӣ

♦ **оташқадаи Баҳром** *киноя* аз бурҷи Ҳамал.

ОТАШҚАДАҚОВ آتشکده کاو он чӣ, ки бо он оташро ме-
кованд, оташков, оташқонак.

Дорам зи ин қалам мани маст

Оташқадақови ишқ дар даст. *Ғайфӣ*

ОТАШҚОР آتشکار *ниг.* оташгар.

ОТАШҚОРӢ آتش کاری 1. пешаю амали оташқор; 2. оҳан-
гарӣ.

Ин муаллими нобино дар сатҳи об дуқони оташ-
қорӣ ниҳода. *Аҳмади Домӣш*

3. гарм қардан, тафсонидан.

Тири ҳамгашта шавад рост ба оташқорӣ,
Пар аз ҳосияти ишқ ҷавон мегардад.

Саиди Ашраф

ОТАШҚИБОС آتش لباس сурхпӯш.

Маҷмае аз муҳаддарт дар у
Ҳама оташқибосу симаандом. *Анварӣ*

ОТАШМАНИШ آتش منش *ниг.* оташинхӯ(ӣ).

Ин абравашони барқдавро,
Оташманишони бодравро ... *Ғайфӣ*

ОТАШМИЗОЧ آتش مزاج *ниг.* оташинхӯ(ӣ).

Таби оташмизочӣ ишқ дилсӯз аст, медонам,
Аҷоиб ташнаҷонам, чашм дар ҷоҳи заҳан дорам.

Мулҳам

ОТАШМИЗОҶӢ آتش مزاجӣ мисли оташ будан; тундхӯй,
тезхашмӣ.

Қуштанамро, дилбаро, ин чини абруят бас аст,
Ин қадар оташмизочӣ бо ҳасу хошк чист?!.

Махфӣ

ОТА

ОТАШНАВО آتش‌نوا он ки нолаи пурсуэз дорад; хушовоз, хушхон.

Ба ҳар доме, ки афтад булбули оташнавои ман,
Зи шояд чун сипанд аз донаш фаръед бархезад.

Соиб

ОТАШНОВОЙ آتش‌نوائى нолаи пурсуэз; хушовоз, хушхои; хониши маҳзунона.

Асар гум карда оҳангам, мапурс аз андалеби мап,
Дар ки гулшан нафас месузам аз оташнавоиҳо.

Бедил

ОТАШНИГОҲ آتش‌نگاه шӯхчашм, шӯх.

Ба пеши шамъ парвона самандартигате монда,
Ки тоб орад шарори шӯълаи оташнигоҳиро.

Махфӣ

ОТАШНИШИН آتش‌نشین дар оташ нишинанда; ♦ нолаи оташнишини киноя аз нолаи пурсуэз гудоҳ.

Чӣ имкои аст дил аз ҳалқои доғат баровардан,
Сипанди баъми моро нолаи оташнишини бошад.

Бедил

ОТАШНИШОН آتش‌نشان оташ фуру нишонанда, оташ хо-мӯшкунанда, оташкуш.

Гаҳи ҳамла чун барқи оташфишон,
Гаҳи сайр чун боди оташнишон. «Анвори Суҳайл»
Ташнаам, ратли гарон хоҳам гузид,
Оташе оташнишон хоҳам гузид. Урфӣ

♦ **оби оташнишон** киноя аз шароб.

Билеҳ, соқӣ, он оби оташнишон,
Аз ол пеш к-аз мо наёби нишон. Хоҷу

ОТАШНИҲЕБ آتش‌نهبӣ бадвоҳима, воҳиманок.

Зи бодӣ найзан оташниҳеби чун обат
Адун сӯхтадил хоксор меояд. Убайди Зоқонӣ

ОТАШНОҚ آتش‌ناک 1. сӯзон; дардноқ.

Ҳамин бас аст ба мо ошиқон, ки то ҳастем,
Миёни сели сиришкему охи оташноқ.

Заҳири Форёбӣ

Бо дили сангинат оё ҳеҷ даргирад шабе
Охи оташноқу сӯзи синаи шабгирӣ мо. Ҳофиз

2. **мач. сурх, гулгун.**

Шабе, к-аз рӯи оташноқ маҷлисро барафрузӣ,
Ту шамъи чамъ ҳоҳӣ гашту ман парвона хоҳам шуд.

Ҳилоли

Зи барқи дидан парвона равшан мешавад шамъаш,
Рухи у аз нигоҳи гарм оташноқ мегардад. Шавкат

ОТАШНОЛУД آتش‌لود **ниг. оташнок 1.**

Чои худ дар баъзи хубон шамъсон ҳаргиз накард,
Он ки ашқи гарму охи оташнолуде надонд. Ваҳшӣ

ОТАШПАРАСТ آتش‌پرست 0. касе, ки оташро мепарастад; пайравии дини Зардушт.

Ба ҷуз расми Зардушти оташпарасти
Надод он дигар расмхоро зи даст. Низомӣ

Зи гармӣ ба бутхона омад шикаст,
Зи оташ гурезон шуд оташпарасти. Сайидо

ОТАШПАРАСТӢ آتش‌پرستی парастии оташ; пайравии дини Зардушт.

Чу шаб рафту бар дашт пастӣ гирифт,
Ҳаво чун мӯғ оташпарасти гирифт. *Ҷанӯрӣ*
Сикандар бифармуд, к-эронини
Кушояд з-оташпарасти мина. *Низомӣ*

ОТАШПО(Й) آتش‌پای тундрав, тезрав; давон.

Боз дар бастандаш он дарнараст
Бар ҳамон уммед оташпо шудааст. *Румӣ*
Чанибат бас ки оташпой гашта,
Ҳилоли наъл парвиниш гашта. *Хисрави Деҳлавӣ*

ОТАШПОРА آتش‌پاره 1. поран оташ, аҳгар.

Пора-пора гашт сар то сар дили пуроташам,
В-аз барон сӯзишам бин, то ҷӣ оташпора шуд.

Хисрави Деҳлавӣ

Ба доғи тоза меодам тасалли доғи деринаро,
Ба ҷои барги гул дар ҷайб оташпора мекардам.

Сайидо

2. **мач. маҳбубан шӯху шап, бебоқ.**

Ақлу ҷонам бурд шӯхе, офате, айёрае,
Бодясте, хокие, беобе, оташпорае! *Саноӣ*

ОТАШРАНГ آتش‌رنگ монанди оташ; дурахшон, фурузон.

Ҳаст як дона лаъли оташранг
Беҳтар аз сад ҳазор хирмани санг. *Мақтабӣ*

♦ **оби оташранг** киноя аз шароб, бола:

Бар ҳазар бош з-оби оташранг,
Ки тафад аждаҳост, тоб наҳанг. *Аваҳдӣ*
Он, ки дуд аз ҷои барорад, ҷуз навои ҷанг нест,
Оташи бедуд ғайр аз оби оташранг нест.

Мушфиқӣ

ОТАШРЕЗ آتش‌ریز сӯзон, фурузон; шӯълавар.

Чу оташ дар нагонст тез гашта,
Ба сони шӯъла оташрез гашта. *Ҳилоли*

ОТАШСУҲАН آتش‌سخت **ниг. оташзабон.**

ОТАШФИКАН آتش‌فکن оташзананда; шӯълапош.

Шинҳоб аз шаби тирани девсуз
Шуд оташфкан дар Сулаймони рӯз.

Хисрави Деҳлавӣ

ОТАШФИШОН آتش‌فشان **ниг. оташафшон.**

Равонро ханӯз обаш оташфишон,
Дар обаш тавон дод з-оташ нишон. *Хоҷу*
Ба каф теги оташфишон субҳвор,
Сипах тохт бар лашкари зангбор. *Ҷомӣ*

ОТАШФУРУЗ آتش‌فروز **ниг. оташафруз.**

Пас он гоҳ фармуд пурмои шох,
Ки бар ҷуб резанд нафти сиёҳ,
Биёмад дусад марди оташфурӯз,
Дамиянда, гуфти, шаб омад ба рӯз. *Фирдавӣ*
Чист оташфурӯзи савдогӣ,
Ки ниғаҳ сӯхт аз тамошоӣ? *Бедил*

ОТАШХИРОМ آتش‌خرام тезрафтор, тезрав.

Тараним хадангест оташхирум,
Ки кандили май бомад уро маком. *Бедил*

ОТАШХОНА آتش‌خانه 1. оташдон, конун; таңур.

Мулки дилро холи рӯиш ҳоҳад оташхона кард,
Охир ни кишвар хароб аз дастӣ хинду мешавад.

Сайидо

Нест дар бунёди оташхонаи набранги даҳр
Он қадар хокистаре, к-онкае гирад ҷило. *Бедил*

2. тўпхона.

Сафдархони Систонӣ, ки ҳаволадори оташхона буд, аробаҳои оташбозӣ пеш бурд, оташи қитолу ҷидол афрухта шуд. «*Таърихи Фаршита*»

3. ниг. оташкада 2.

Боз ин мавзёе [бозорӣ Моҳ] оташхона шуял ва дар рузи бозор, чун мардум чамъ шудандӣ, ҳама ба оташхона андаромаданд ва оташ парастидандӣ. «*Таърихи Наринахӣ*»

ОТАШХОР||ОТАШХОРА آتش خوار آتش خوار 1. он чӣ оташ меҳурад; мурғи оташхора мурғи афсонавиест, ки гӯё оташ меҳурдаст; самандар.

Хисрав асту сӯзи дил в-аз завқи олам беҳабар, Мурғи оташхора кай лаззат шиносад донор.

Хисрави Деҳлавӣ

Дил чун дил дар даҳан омад маро аз ғусса, гуфт: Шӯтла дар минқор дорад мурғи оташхорое. *Шоҳин*

2. маҷ. зотим, ситамгор.

Бибарад оби олами аброр
Миядхати подшоҳи оташхор. *Саноӣ*

ОТАШХУ (И) آتش خوی *ниг.* оташинху (и).

ОТАШХУР آتش خوار *ниг.* оташхор.

ОТАШӢ آتشӣ 1. мансуб ба оташ 1.

Нигоре бад-ин хубию дилкашӣ,
Ба ғавҳар ҳам обио ҳам оташӣ. *Низомӣ*

2. гули сурх аз чинси гули саври.

Бар гулбунони гунбади ахзар ниҳод у,
Гулҳои гуна-гуна зи хайроно оташӣ.

«Мақомоти Ҳамидӣ»

♦ **оташӣ шудан** кчоя аз хашмгин ғаштан, ғазабнок шудан.

ОТИБ ا. عاتب итбқунанда, сарзанишқунанда, маломат-қунанда.

Ҷояти баҳр омадаст отиби ҷудаш ҷунон-к
Офати беша шуда тешан буррони у. *Ҳоконӣ*

ОТИЛ ا. عاتل 1. бараҳна ва холи аз ҷизе; маҳрум, ҷудо.

Қасонеро, ки дар қорҳо отил ва аз хунарҳо гофил бошад, бар қоғиени хунаманд ва доғиени хирад-манд тарҷеҳу тағйил раво надорад.

«Қалила ва Димна»

Баста бар худ тахайюле ботил,
Яксар аз худдан хирад отил. *Ҷомӣ*

2. бекор, беҳуда.

Отил манишину вараке метарош,
Гар нанавси, қаламе метарош.

«Таъриқи Давлатишох»

отил мондан а) маҳрум гардидан, ҷудо шудан.

Чашии у аз қуввати нур отил монда буд.

«Ризват-ус-сафот»

б) бефоида мондан, беҳосил мондан.

Таъбе бад-ин равонӣ бошад чаро фусурда?
Фикри бад-он баландӣ баҳри чӣ монда отил? *Савдо*

ОТИР ا. عاطر муаттар, хушбӯй; ♦ **хотири отир** хотири равшан, бегубор, соф, бекудурат.

Ман кӣ бошам, ки бар он хотири отир гузарам,
Лутфҳо мекуни, эй хоки дарат тоҷи сарам. *Ҳофиз*

ОТИФА||ОТИФАТ ا. عاطفة|عاطفت меҳрубовӣ, шафқат, илтифот.

Дуст медорад ва тарбияту отифат дар ҳаққи у
бештар мефармояд. *Авфӣ*

Маро на ҳавсалаи интиқом аз душман,
Маро на дағдағаи отифат бувад аз дуст. *Шоҳин*

ОТУН т. آتون заиё, ки духтаронро хондан ва дўхтан меомузад; муаллима, бибихалифа.

ОТЬЕМӢ т. آتيمي ёми асп, хуроки асп.

ОФАНД آفند ҷанг, ҷидол; хусумат, душмани.

Далеру ҷаҳонсӯзу парҳоншар,
Ҷуз офанд коре надорад дигар. *Фирдавӣ*

Овард паёме, ки мабодо, ки хурӣ май,
Мастак шавию арбада огозию офанд. *Сўзани*

ОФАРИДАГОР||ОФАРИДГОР آفريده گار آفريد گار офари-нанда, халққунанда, холиқ (яке аз сифатҳои худо).

Ишқро гар пайамбарӣ, лекин
Хусиро офаридагор туй. *Рудакӣ*

Бисёр ҷизҳост, ки эшон ғиянд, ки офаридагор
ҳаргиз онро нахоҳад ва накунад. *Ибни Сино*

ОФАРИДАН آفريدن халқ кардан; сохтан, ба вучуд овар-дан.

Он, ки нашк офариду сарви сийҳ,
В-он, ки бед офариду нору бийҳ... *Рудакӣ*
Гул агар зи бутпарастон набувад ба даври хуснат,
Ба худо, нагуям уро, ки худой офарида. *Мушфиқӣ*

ОФАРИДГОР آفريد گار *ниг.* офаридагор.

офарин آفرين *асоси замонӣ қозирани офаридаи.*

офарин آفرين дар калимаҳои мураккаб омада маънои холиқро меиҳад, мас. 'ҷаҳонофарин'.

ОФАРИН آفرين 1. калимаи нидо аҳсант, борақалло.

Ин зимистон баҳори давлати уст,
Офарин бар ҷувин зимистон бод! *Масъудӣ Саъд*

2. ҳамду сано, мадҳ, ситоиш, ниёиш, таърифу тавсиф.

Офарину мадҳ суд ояд ҳама,
Гар ба ганҷ-андар зиён ояд ҳама. *Рудакӣ*

Сун осмон кардаш он мард руй,
Бигуфт: Эй худо, ин тани мав бишуй.
Аз ин азғҳо пок кун мар-маро,
Ҳама офарин з-офариниш туро.

Абушақури Балхӣ

офарин бурдан офарини шунидан, ситоиш дидан.

Тавонгар барад офарин солу моҳ
Ва дарвеш нафрин барад бегуноҳ.

Абушақури Балхӣ

офарин задан таҳсин кардан, офарин гуфтан; **офа-рин кардан** (ё **хондан**) аҳсант хондан, таҳсин кардан, ҳамду сано гуфтан.

Гударз замин бӯса дод, бар вай офарин кард ва
берун омад шодмон. «*Таърихи Табарӣ*»

Ҷазалҳои ҷиригии у диданишин,
Сазад, гар ба таъаш кунӣ офарин. *Садрӣ Зиё*

ба (ё б) **офарин** лаб қушодан офарингӯи сар кар-дан, ба таҳсин шурӯъ намудан.

Ҳама лаб кушуданд бо офарин,
Зан аз хичлати хеш сар бар замин. *Савдо*

Марде лаб ба таҳсини офарини ӯ кушод, ба таъ-
рифу тавсири қасидан ӯ пардохт. *Садрӣ Зиё*

3. дуо; шукр.

Наёмад зи Яъқуб чӯз офарин,
Чӯз заидпарастно чӯз роҳи дин. *Фирдавсӣ*

офарин гирифтанд таҳсин кардан; дуо гуфтан.

Гирифтанд бар шаҳриёр офарин,
Ки ёри ту бодо сипехри барин! *Низомӣ*

◇ офаринро ба нафрин қиёс кардан фарқ накардани
неку бад, як хел донишгани неку бад аз ғайри им-
тиёз.

Чи суд аст, к-ин қавми ноҳақшинос,
Кунанд офаринро ба нафрин қиёс? *Низомӣ*

ОФАРИНАНДА *آفریننده* 1. сифати феълҳои замони ҳозир-
раи офарида; 2. д. холиқ, ба вучуд оваранда; киноя
аз худо.

Ҳам ӯ офаринандан рӯзгор,
Ба неки ҳам ӯ бошад омӯзгор. *Фирдавсӣ*

ОФАРИНГАР *آفرين گر* *ниг.* офарингӯ(ӣ).

Чавону пир сазад офарингарни ту, ки ту
Ба солу бахт чавонӣ, ба анлу дониш пир. *Муизӣ*

Нихол он рӯи хайолуд бар хок,
Абар шох офарингар бо дилни пок. *Фахриддини Гургонӣ*

ОФАРИНГҶ (И) *آفرين گوی* санокхон, ситишгар, таҳсин-
кунанда.

... Ки бод офаринандаро синос,
Ки кард офарингӯро ҳақшинос. *Низомӣ*

ОФАРИНИШ *آفرينش* 1. хилқат, офаридан.

Бани-одам аъзон якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд. *Савдӣ*

Бидон, ки тавоифи ҳукаморо дар мабдан офа-
риниши олам ихтилоф аст. *Аҳмади Донииш*

2. офаридашуда(ҳо), маҳлуқ(ҳо).

Офариниш нисори фарқи туанд,
Бармачин чун ҳасон зи роҳ нисор. *Саноӣ*

Офариниш ба он чӣ дармонад,
Офаринанда хуб медонад. *Бедил*

ОФАРИНСАРОЙ *آفرين سراي* офарингӯӣ; мадху ситиш
кардан.

Бе офаринсарони булбул баҳору бог
Пидром нест, гарчи чаман шуд баҳори Чин. *Суванӣ*

ОФАРИНҲОҶ *آفرين خواه* *ниг.* офарингӯ(ӣ).

Ба чон омаданд он сипоҳу меҳон,
Шуданд офаринҳон ба шоҳи ҷаҳон. *Фирдавсӣ*

Низомӣ чу давлат дар айвони ӯ
Шаб руз бод офаринҳони ӯ. *Низомӣ*

ОФАТ *ا. آفت* осеб, зиён, бало; дард.

Қадам бар бисоти салотин! манех ..., ки аз офат
холи набувад. *Аттор*

Аз офати ишқ деҳ амонаш,
В-аз қайди ғаме чунон раҳонаш! *Шоҳин*

офати жола балон жола, зараре, ки аз жола ба кишт
мева мерасад.

Шукӯфта буд кунун нахли муддао к-имрӯз.

Чу ашқи ман ба замин рехт офати жола. *Васӣ*

офат қашидан зарар дидан, зиён қашидан; ◇ офати
ситораи думдор осеба, ки гуё аз таъсири ситораи
думдор мерасад.

Аз офати ситораи думдор алҳазар,
Мисвоки зоҳид аз сару дастор мекашам. *Сайидо*

офати харифӣ ҳазонрез.

Яъне ки гуле бад-ин латифӣ
Шуд раҳзанаи офати харифӣ. *Чомӣ*

офати чон а) он чӣ боиси озори чон аст.

Сабр кун, эй дил, ки он, бедоди ҳичрон бигза-
рад, *Анварӣ*

Роҳати тан чун ки бигзашт, офати чон бигзарад.

Дустият мабод бо нодон,
Ки бувад дуст-и офати чон. *Саноӣ*

б) маъшқуки шӯҳи ҷафокор.

Умр рафту кунун офати ҷоне дорам,
Гаштаам пир, вале ишқи ҷавоне дорам. *Ҳилолӣ*

Ё раб, ин партави хуршед зи кошонаи кист?
Ё раб, ин офати чон ҳамдаму ҳамхонаи кист? *Махфӣ*

ОФАТЗАДА *آفت زده* 1. зиёнрасида, зарардида; 2. ба офат-
хон таъйин (аз қабил сел, тагарг, малах ва ғ.) дучор-
шуда (дар боран кишт).

Ман дар ин мазраи офатзада ҳамчун гандум
Лаби ноне нагзидам, ки дилам чок нашуд. *Муллаҳам*

Бе руи туам чаннат гуё ки ҳамемонад,
Ваҳшаткада майвоне, офатзада сахроне. *Ҳочӣ*

ОФИЛ *ا. آفل* пинҳоншаванда, нопадидгарданда; фониша-
ванда.

Ҳам хару харгир ин ҷо дар тиланд,
Ғофиланд ин ҷову он ҷо офиланд. *Румӣ*

ОФИЯ *ا. عافية* *ниг.* офият.

Умри ту бодо бекарон, суди ту бодо безиён,
Ҳамвора бодо ҷовидон дар иззу позу офия. (1) *Манучехрӣ*

ОФИЯТ *ا. عافيت* 1. тандурустӣ, саломатӣ, сикат.

Агарчи бар танам осори офият пайдост,
Ҳанӯз пайкон дар кунҷи сина пинҳон аст. *Муизӣ*

офият ёфтан сикат шудан, саломат шудан.

Қарам дуо, ки ёбам аз ин ишқ офият,
Ошиқ бад-он шудам, ки дуо мустаҷоб нест. *Адиб Собир*

2. маҷ. осудаҳоя, оромӣ, амонӣ.

Қадрӣ офият касе донад, ки ба мусибате гирифт-
тор ояд. *Савдӣ*

Қас ба даври наргисат тарфе набаст аз офият,
Бех, ки нафрушанд мастури ба мастони шумо. *Ҳофиз*

3. маҷ. дурустшавӣ, ислоҳшавӣ.

Офият чашм мадор аз мани майхонаишини,
Қи дам аз хилмати риндон задам, то хастам. *Ҳофиз*

аз офият гузаштан аз баҳри саломатӣ ва осудагӣ баромадан.

Хайф аст зи офият гузаштан,
Маҷнун шуда кӯху дашт гаштан. *Шоҳин*

ОФИЯТКУШ عافيت کش бархамзанандаи осониш; беқарор-кунанда.

Бинозам он мижан шӯхи офиятқушро,
Ки мавҷ мезандад оби нӯш бар сари неш.

Ҳофиз

ОФИЯТСӮЗ عافيتسوز *ниг.* офиятқуш.

Ғуломи ҳиммати он ринди офиятсӯзам,
Ки дар ғадосифаъи кимйегарӣ донад. *Ҳофиз*

ОФИЯТҲОҶ عافيت خواه чӯби саломатӣ, касе, ки осудагиро орозуманд аст.

Агар будӣ зи фазлаш офиятҳох
Суви зиядон қазо намунаш роҳ. *Ҷомӣ*

ОФИЯТЧӮ (Я) عافيت چو (ي) *ниг.* офиятҳох.

Насихатам ҷӣ кунӣ, посехо, чу медонӣ,
Ки ман на муътақиди марди офиятҷӯям. *Ҳофиз*

ОФОТ ا. آفتاب *қ.* офат.

Ҳазор ғавҳари қонӣ ба ҷайби диибари мост,
Шинтоб кун, ки зи таъхир беҳад офот аст.

Шамси Табрэзӣ

Нигаҳ дорад шубон з-офоти гурғон ғуфандонро,
Тағдӣ дар диёри ҳокими одил намебошад.

Сайидо

офоти осмонӣ *киноя* аз осебҳои табия, ки ба киштуру мерасад, монанди гармсел, малаҳ, жола ва ғ.

ОФОҚ а. آفاق *қ.* уфуқ.

Лек тағбики анфусу офоқ
Менамояд дар ни муқаддима шоқ(қ). (3) *Бедиа*

ОФОҚБАНД آفاق بند ҷаҳонгир; фарогирандаи олам.

Як ҳаёл аз илми ӯ кӯҳе бувад офоқбанд,
Як сиринш аз ҷудӣ ӯ абре бувад динорбор.

Муиззӣ

ОФОҚГАРД آفاق گرد ҷаҳонгард.

Асархон он шоҳи офоқгард
Надидам нигорида дар як навард. *Низомӣ*

ОФОҚГАРДИДА آفاق گردیده ҷаҳонгашта, ҷаҳондилда; таҷрибақор.

Шунидам, ки марде муборакхузуру
Ба наздики шоҳ омад аз роҳи дӯр,
Ҳаққоншиносе, ҷаҳондилдае,
Ҳунарманде, офоқгардиндае. *Савдӣ*

ОФОҚГИР آفاق گیر мусаххаркунандаи ҷаҳон, ҷаҳонгир, оламгир.

Гуруҳеш хонанд соҳибсарир,
Вилоятситон, балки офоқгир. *Низомӣ*

Бар сари ҳар поя, ки бурдам сарир,
Тоҷситон гаштаму офоқгир. *Ҳисраи Деҳлави*

ОФОҚГУСТАР آفاق گستر ҷаҳонро фарогиранда, ҳама ҷоро дарбаргиранда.

... Ки эй шоҳи офоқгустар ба адл,
Агар ман намонам, ту монӣ ба фазл! *Савдӣ*

ОФОҚӢ آفاتی 1. мансуб ба офоқ; 2. хоряҷӣ, беруни.

Ба амсоли офоқию анфусӣ дар нафс илқо мекунад. *Аҳмади Доғиш*

ОФРОЗА آفرزه шӯълаи оташ, забонаи оташ, аланга.

Нарм гашта ба лусу лобан ман,
Гарм гашта ба офрозаи ман. *Сӯзани*

ОФРӮЗА آفرزه фатиян ҷароғ, пилта.

Кунам зи оташин табии ту офроза баланд,
З-офарини ту гар бошад офрӯзаи ман. *Сӯзани*

ОФРӮША آفروشه 1. ҳалвоест, ки аз орду асалу равшан мепазанд.

Рафиқо, чанд гуя ку нашотат,
Бинағрезад кас аз гарм офрӯша.
Маро имруза тавба суд дорад,
Чунон чун дардмандонро шинуша. *Рӯдаки*

2. булғури гандум, гандуми нимқуфта, ярма.

ОФТОБ آفتاب 1. хуршед, шамс, меҳр; офтоб афтодан расидани нури офтоб.

Ба сарвақтам куҷо афтод маҳе, к-аз шомӣ навмедӣ
Намехоҳад, ки дар вайронаи ман офтоб афтод.

Осафӣ

офтоб додан чизеро дар офтоб паҳн кардан барои хушконида, ҳаво хуронидан ва ғ.; **офтоб хӯрдан** аз нури офтоб баҳраманд шудан, дар офтоб истодан.

Бе доғи ишқ пухтагӣ аз дил тамаъ мадор,
Ҳом аст мевасе, ки хӯрад офтоб қам. *Соиб*

2. маҷ. маҳбуба, маъшӯқа.

Ишқ меғуяд, ки сӯз аз дил ҳиҷоби хешро,
То ба ҷашми ҷон бубини офтоби хешро. *Ғиёсӣ*
Ҷун киноят ҷумла ба ӯй ту зиндавид,
Эй офтоб, сояи ман бармадор ҳам. *Ҳофиз*

3. маҷ. шароб, бода.

Дар ҷашни осмонваши ту рехта ба поз
Сокини мохрун ту дар соғар офтоб. *Анварӣ*
Равшанидагон надида як заррае тафавут,
Аз офтоби гардун то офтоби соғар. *Бадри Чоҳӣ*

◇ **офтоби зард** а) офтоби вақти ғуруб; б) *киноя* аз поёни умр; марг.

Афтод бар офтоб гардам,
Назляк шуд офтоби зардам. *Низомӣ*
Дур аз ту гузашт рузи умрам,
Наздик шуд офтоби зардам. *Ҳоқонӣ*

офтоби мағрибӣ киноя аз теғ.

Зи хичлат офтоби машиқӣ шуд бар канои он дам,
Ки уро офтоби мағрибӣ зеби миён омад.

Толиби Омулӣ

офтоби сари девор (ё қуҳ) *киноя* аз чизе, ки заволаш наздик шудааст; касе, ки умраш кам мондааст; **офтоби Яғмо** *киноя* аз маҳбубан зебо.

Эй офтоби Яғмо, эй халлухинаҷода,
Ҳам турки мохруй, ҳам моҳи хурузода. *Муиззӣ*
офтоб ба гил (дар)анудан *киноя* аз кушши беҳуда кардан барои пинҳон доштани ҳақиқати ошкор.

Натавон бо хилофи ӯ будан,
Офтобе ба гил дарандудан. *Низомӣ*

ба девор омадани офтоби касе ба поён расидани умри касе, ба охир расидани зиндагонии касе, вафот ёфтан.

Моҳи маъ, баҳри худо, пеш марав бар лаби бом,
К-оғтоби мани бечора ба девор омад.

Хисрави Деҳлави

ба кӯҳ рафтани оғтоби касе ниг. ба девор омадани
оғтоби касе.

Яке салтанатроғи соҳибшукӯх.

Фурӯ хост рафт оғтобаш ба кӯҳ, Саъдӣ

бар сари бом омадани оғтоб рост шудани оғтоб, сам
турраъс; гил бар оғтоб андуан ниг. оғтоб ба гил
(лар)андуан.

Касе, к-у бо ман андар илму ҳикмат ҳамсарӣ ҷӯяд,
Ҳамехоҳад, ки гил бар оғтоби равшан авлояд.

Носири Хисрав

чун оғтоб барафрӯхтан ба ҳаяҷон омад.

Барафрӯхт он моҳ чун оғтоб,

Фурӯ рехт бар гул зи наргис гулоб. Низомӣ

ОҒТОБА آفتاب зарфе, ки ба он об андохта, дасту рӯй
мешуянд.

... Бузург шудани об ақдар оғтоба, ки уро са-
боҳа хонанд, то бишикофадаш. Ибни Сино

Ба дасташ дод заррин оғтоба,

Қанизе аз паяш заркаш исоба. Ҷомӣ

ОҒТОБАКАШ آفتابе ҳодиме, ки ба даст об мерезад,
оғтобдор, оғтобачи.

Сарв бо қоматат сиёҳваше,

Ташти маҳ бо ту оғтобакаше. Низомӣ

ОҒТОБГАРДИШ آفتابگردش қиноя аз тамоми рӯи за-
мин.

Расадат ба авҷ хубӣ, агар оғтоб гарди,

Ки дар оғтобгардиш чу тӯе дигар набошад.

Хисрави Деҳлави

ОҒТОБГИР آفتابگیر 1. соянон, чатр, шамсия.

Зи рӯи қадр ҷуз он оғтобгир кӣ зад

Тапонча бар руҳи хуршед соате сад бор. Бадӣ

Султон Баҳолур ... нишорат кард, то чатр ва оғ-
тобгири сафед ... бар сари вай муртафъ сохт.

«Таврихи Фаршита»

ОҒТОБЗОР آفتابزار ҷои пур аз нури оғтоб; пууроғтоб.

ОҒТОБПАРАСТ آفتابپرست 1. гули баргзард, ки сари он
ҳамеша ба тарафи оғтоб майл карда менстад ва аз до-
наҳон он ранган мекашанд; 2. гули кабуд, гули азрак,
нилуфар; 3. касе, ки оғтобро парастиди мекунанд.

Ба парасторияш миён дарбааст,

Ҳуш бувад моҳи оғтобпараст. Низомӣ

ОҒТОБПАРВАРД ОҒТОБПАРВАРДА آفتابپرورده
Аз оғтобпарвардӣ ҷизе, ки дар зерӣ шӯи оғтоб бисёр
истодааст, дар оғтоб парваршиш ёфтааст.

ОҒТОБРУХ آفتابرخ хушлико, хушисмо, зебо.

Навиштааст ба рӯи бутон ба хатти ғубор,

Ки оғтобруҳон сайди хоксоронад. Соиб

ОҒТОБРҶ(И) آفتابروي 1. ҷое, ки оғтоб метобад ва
гарм мекунанд, оғтобруя.

Дар мавсими зимистон Саъдӣ ду ҷиз хоҳад:

Бо руйоғтобе дар оғтобруе. Саъдӣ

2. ниг. оғтобрух.

Аз партави ту хонаи ҳар кас мунаввар аст,
Эй оғтобру, маҳи тобинои кистӣ? Сайидо

ОҒТОБСИМО آفتابسيما ниг. оғтобрух.

Андар мақому маскан меҳри ту сохт равшан,
К-аз гу шавем равшан, эй оғтобсино!

Шамси Табрезӣ

ОҒТОБӢ آفتابي 1. мақсуб ба оғтоб 1; 2. ниг. оғтобпар-

варя; 3. дар оғтоб хушк кардашуда; 4. ба ранги оғтоб,
ниҳоят сурх; оғтобӣ кардан сурх кардан.

Пур муқайяд ба тамошои худ, эй моҳ, мабос,

Оғтобӣ накунад онза сямон туро. Соиб

ОҒТОБӢ шудан зоҳир шудан, ошкор гаштан, на-
мудор шудан; равшан шудан.

Аз назокат баски дорад чеҳраи у обу тоб,

Оғтобӣ мешавад рангаш зи сафрои мохтоб. Соиб

ОҒТОБЧАБҶА آفتابچه ниг. оғтобрух.

Эй оғтобчабжа, ки ноҳиди тираро

Дар гушан ҳилоли дурафшон ниҳодай ...

Бадри Чоҳӣ

ОҶ آفتابши нидо вой, оҳ, афсус (наҳори таассус).

Ишқ оташи тезу ҳезуми тоҳ манам,

Гар ишқ бимонад ниҷунин, оҳ танам. Саффор

ОҶИЗ آفتاب гиранда.

Ҳуҷми ту ба ҷинну инс ноғиз,

Дастӣ ҳама мондари ту оғиз. Ҳоҷӣ

ОҶИР آفتاب 1. оқибат, фарқом, поён, анҷоми кор, ни-
хоят; хотима; муқобили аввал 2.

Охири шеър он кунам, ки аввал гуфтам:

Дер зиёд он бузургвор худованд! Рудакӣ

Охир бечора шуд ва аҳд кард, ки дигар ба касе
тӯҳмат накунад. Садрӣ Зиё

ОХИРИ КОР оқибат, ниҳоят, дар охир, охируламр.

Гаштаам дар ҷаҳону охири кор

Дилбаре баргузидаам, ки мапурс. Ҳофиз

Ба умеди ризои хогири ёр

Ба сабр афтод қораш охири кор. Ҳилолӣ

ОХИР КАРДАН ба анҷом расондан.

Ҳар рӯз ба роҳи ҷаҳдан ту

Охир кунам интизорҳо. Зухрӣ

ОХИР ШУДАН тамои шудан, ба поён расидан.

Баски афсонаи ҳаҷри ту зи ҳад афзун аст,

Умр шуд охиру охир нануд афсонаи мо. Махфӣ

2. дар маъниди савол, тасдиқ, амр, таъкид ва пур-
қувват кардани сухан ба ҷумла илова мешавад.

Охир, одамзодаӣ, эй ноҳалаф,

Чанд пиндори ту пастиро шараф! Румӣ

Бад-у гуфтам, охир, туро бок нест?

Кушад заҳр ҷое, ки тарёк нест. Саъдӣ

Ишқам зада онҷунои раҳи ақл,

Охир, нашиносам аз шабаҳ лаъл. Шоҳин

ОХИРАТ آفتاب 3. оламе, ки гӯё инсон баъд аз мурдан

ба он меафтааст, он дунё, ҷаҳони дигар.

Ман ин мақом ба дунёву охираи надиҳам,

Агарчи дар пайи афтайд ҳалқи анҷумане. Ҳофиз

Аз дунё ба охират чизе наметавон бурд.

Аҳмади Дониш

ОХИРБИН *آخرين* оқибатавдеш, дурандеш, дурбин.

Дар пан хар гирия охир хандаест,
Марди охирбин муборак бандаест. *Румӣ*

ОХИРБИНИ *آخرين* оқибатавдеш.

Масти ғайрат чашм бар маъшуки чоҳ афкандаи,
Чоми охирбини аз дасти нигоҳ афкандаи. *Незӣм*

ОХИРЗАМОН *آخر زمان* ҷ. замоне, ки гуё наздик ба рузи кнёмат мешошад.

Аз он замон, ки фитнан чашмат ба мо расид,
Эмиа зи шарри фитнан охирзамон шудам. *Ҳофиз*
Доси уфуқ ба даст аҷал дода рузгор,
Ҳоҳад, ки қатъи мазраи охирзамон диҳад.

Мушфиқӣ

пайғамбари охирзамон киноя аз Мухаммад, ки гуё охирин пайғамбар будааст.

ОХИРИН *а. آخرین* пасия, воласия.

Ғарқи ишқастам, ки ғарқ аст андар ин
Ишқҳои аввалину охирин. *Шоҳидӣ*

ОХИРУЗЗАМОН *а. آخر الزمان* ниг. охирзамон.

Ҳоқонӣ, аз замона ба фазли ту даргузехт,
Ҷро амон деҳ аз хатари охируззамон. *Ҳоқонӣ*

ОХИРУЛАМ *а. آخر الامر* дар охир, оқибати кор, саранҷом; ниҳоят.

Эшон илҳох ва зорин бисёр карданд, муфид наёмад, охирулам дар тағин дигар ваъда карданд. *Садри Зӣ*

ОХОЛ *اخال* ҳар чизи афкандаи ба мисли пучоки меза, хасу хошок, хокрӯба; ахло.

Аз бас гули маҷхул, ки дар боғ бияхандид,
Наздики ҳама кас гули маъруф шуд охол.

Фаррухӣ

ОХТА *اخته* 1. сифати феълӣи замони гузаштаи охтан.

Бо шамшерҳои охта дар мибни майдон тохтанд.
«Равзат-ус-сафо»

Таби ман — дашна, ҳадиси ту фасод аст, мабод
Дашнаи теzi манат охта бар сар бошад. *Шоҳин*

2. овезон.

Мурғи даштӣ магар зи шохӣ баланд
Дяда буд охта каде чанд. *Низомӣ*

ОХТАН *ااختن* 1. берун кардан, баровардан.

Бидон, эй падар, к-он ҷавонони ман,
Ки хастанд ҳамзоду ихвони ман,
Зи хона маро чун ба дашт охтанд,
Бараҳна ба ҷоҳам дарандохтанд. *Фирдавӣ*

2. баркашидани тег аз ғилоф.

Ғаҳе охт бар Ҳинд шамшери азм,
Ғаҳе сохт бар дашти Хоразм разм. *Чомӣ*

берун охтан берун кардан, баровардан; кашидан.

Қамонҳои туркӣ бияндохтанд,
Қабон набардӣ бирун охтанд. *Фирдавӣ*

◇ кина охтан интиқом гирифтан.

Ғар кина охтан зи аду расму одат аст,
Аз ғам сазад ба қуввати май кина охтан.

Адиб Собир

ОХУНД *آخوند* пешвои руҳонӣ, мулло; муаллим, устод.

Охундро аз истимом ин воқеа ҳеҷ тағйире дар
вазъ воқеъ нашоуда. *Аҳмади Дониш*

ОХУНДӢ *آخوندى* пешвои руҳонӣ; муаллимӣ, устодӣ.

Домулло Ҳасан ба рутбаи охундӣ ва мударрисии
мадрасаи Қуқалтош мансӯб буданд. *Садри Зӣ*

ОХУР *آخر* 1. ҷои махсус барои коҳ, ҷав ва алаф андохтан дар пеш чорпоён.

Харосу охуру хунба бибурданд,
Набуд аз ҷангашон бас низ пинҳон. *Қисой*
Имруз ба зерӣ поям аспе, ки бувад
Чун фил бувад лӯқ(қ)а, чу фарзин қачрав,
Пайваста ба Қаҳқашон ҷаро месозад,
Ҳоҷат на ба охур аст ӯро, на ба ҷав. *Сайидо*

2. оғил, сансхона.

Ва он ҷо охурҳо сохта буданд ва иморат карда.
Носири Хисрав

Султон гуфт: Бирав, аз охур ҳар кадом асп,
ки хоҳи бикӯшой. *Низомии Арӯӣ*

◇ **охури гардан** ниг. охура.

Бизад бар охури гардан ҷунонаш,
Ки бигашт аз бағал оби равонаш. *Низомӣ*

охури ҷарб киноя аз дастурхони пурнозу неъмат;
ҷои серравған.

Тавсан аспи марғзорӣ, к-аз рибзат бозмонд,
Охури ҷарбӣ муҳанно барнатобад беш аз ин.

Ҳоқонӣ

ОХУРА||ОХУРАК *اخور||اخورك* *اخوره||اخورك* тиб. устухон; ин зери гардан ва болон сина, ҷанбар ва гардан.

ОХУРБЕК *اخوربك||اخوربك* ниг. охурсолор.

Носируддин... Улуғхонро, ки охурбеки подшоҳ
...шуда буд, назди шайх фиристол.

«Таърихи Ҷариста»

ОХУРСОЛОР *اخورسالار* *اخورسالار* мироху, сардори сансхона.

Охурсолори хешро бихонд ва гуфт: Фалон аспро
биёра! *«Таърихи Табарӣ»*

Шундиам, ки охурсолори подшоҳ Ҷозон рузе
тубран коҳе аз деҳқоне ба ситам бисятонд.

«Хористон»

ОХУРЧӢ *اخورچي||اخورچي* ҳодими сансхона, санс.

ОХШИЧ||ОХШИГ *اخشك||اخشك* 1. зид, муаллиф.

Қучо ҷавҳаре чира шуд з-ин ҷаҳор,
Яке охшичаш бар ӯ барғумор. *Абушажури Балхӣ*

2. маҷ. унсур, ҳар як аз унсурҳои ҷоргона, ки иборат аз хоку обу боду оташ аст ва гуё олам аз онҳо ба вучуд омадааст.

Охшичону гунбади давбор,
Мурдагонанд зиндагони ҳор. *Саной*

Агар ҷаҳони хирад ҳониям, равост, ки мян
Ҳам охшичаму ҳам марказу ҳам арқонам.

Масъуди Саъд

ҷаҳор охшич ҷор унсур: хоку обу боду оташ.

Ахтару осмон камар бистанд,

Ба ҷаҳор охшич пайвастанд. *Авҳадӣ*

ОЧОР I آچار 1. сабзавоти ба сирка ё намак хобонда шу-
да; нонхуриш, туршин нишгикушо.

Зи очорҳо ҳар чӣ бошад азиз,
Турунчу биху нору нораҷ низ, *Низомӣ*
Чу очор аст лафзи форс дар хурд,
Қи бе очор чизе кам тавон хурд.

Хисрави Деҳлавӣ

кӯзаи очор кӯзае, ки дар он турши меҳобонанд ё
нигоҳ медоранд.

Гар бубинам чехраи қозикалон,
Кузаи очор ояд дар назар. *Азиз*

очор сохтан турши тайёр кардан.

Ақсар мардум оиро дар сирка ва намак андохта
очор месозанд. «*Таврихи Ҷаршиста*»

2. замкарда, дар ҳам омехта.

ОЧОР II آچار замини пасту баланд, замини ноҳамвор.

Ду гуна ҷой бошад сабзу дувор:
Якё дариё, дигар очору хӯшор.

Ҷаҳридинӣ Гургонӣ

ОЧОР(И)ДАН آچاردين 1. очор ба хӯрок задан

2. дар ҳам омехтан.

Дев аст ҷаҳон, ки заҳри қотилро
Дар нуш ба макр мебинҷорад. *Носири Хисрав*

ОШ آش 1. ҳар хӯроке, ки дар дег пухта шудааст.

На ҳамчу дег сияҳро шавам зи баҳри шикам,
На даст қайча кунам аз барон косан ош.

Ибни Ямин

Қисас бештар аз кон кӣ шунид,
Қосан гармтар аз ош кӣ дид! *Ҷомӣ*

оши палав палав.

Ошо оши палавро мутлақо ба масобан моён
пукта наметавонанд. *Садрӣ Зиё*

2. палав.

[Амир] дигар рӯзе ба вакили ҳарҷ фармуд: як
табақ оши бетақаллуф дар вақти ифтор тайёр кун.
Аҳмади Қониш

оши дампухт оше, ки бо олави паст пухта шудааст;
оши кашкоб оши ҷавин.

Дар замоне, ки чунин неъматӣ ҳар ҷинс хурӣ,
Оши кашкоб дар он ҳол ба хотир медор.

Абулхасан Атёмӣ

оши кӯҳнадам палаве, ки аз вақти зарурӣ зиёдтар
дам хӯрдааст; **оши ланҷ** палаве, ки ба он об зиёд
андохта шудааст, палаве, ки биринҷаш мулоим шу-
дааст.

Бақовулон қасдан оше ланҷ ё кӯҳнадамо тайёр
карда меоварданд. *Садрӣ Зиё*

оши суюқ оши равон.

Аз боиси қуфти роҳ табиати султони замон бар
оши суюқ моил буд. «*Шаҳномаи Фарғона*»

оши таъзия оше, ки дар маросимӣ азо ва мотам ме-
пазанд; **оши хайр** зиёфати наҷдон қалон, ки боён
барон ғайрон бо нияти савоб меоданд, оши худой.

Мешавад беқадр, ҳар кас мекунад гармӣ ба ғайр
3-он намедорад касе поси наман дар оши хайр.

Вақид

оши хумор оше, ки барон дафъӣ хумор мепазанд,
оши туршу тунд; **ош-мош** таами гуногун.

Чун шуд он ош-мош хӯрда равон,
Барғирифтанд косаҳо зи миён. *Ҷомӣ*

ОШАМИДАН آشمينданиг. ошомидан.

Хушдил шуду орамид бо ӯ,
Ҳам хӯрду ҳам ошамид бо ӯ. *Низомӣ*

ОШИР ا. عاشر даҳум.

Сомин асту тосеъ аст афкро курсию арш,
Ҳиммати ӯ аз баландӣ он ададро ошир аст.

Муизӣ

Ва эшон ба ҳиммати тамои дар ошири муҳар-
рамулҳаром ба Миср даромаданд.

«*Равзат-ус-сафо*»

ОШИҚ ا. عاشق касе, ки шахсро ё чизро аз ҳад зиёд
дӯст медорад, дӯстдоранда, дилбохта, меҳру муҳаббат
баҳаст.

Ҷас қас ҳамчу манат ошиқи содиқ набувад,
Аз ту маъшӯқ шудан бо ҳама лонқ набувад.

Сайид

Парвона, ки ошиқи ҷароғ аст,
Филҷумла ба дигаре фароғ аст. *Шоҳин*

ошиқи муштоқ ошиқи шефта, ошиқи шайдо.

Бале, бе руи ҷонон гар бихишт аст,
Ба чашми ошиқи муштоқ зишт аст. *Ҷомӣ*

ошиқи гош ошиқи ба дараҷаи ифрот расида, ошиқи
гузаро, ошиқи шайдо.

Ҳештан пок дору бе пархош,
Ҳеҷ касро мабош ошиқи гош. *Рӯдакӣ*

ОШИҚБОДА عاشقبادе дӯстдорандаи машрубот, майпараст.

Чун сабу то ҳаст нам аз зиндаӣ дар пайкарат,
Дастгирӣ кун майшомони ошиқбодаро. *Соиб*

ОШИҚБУНОҶУШ عاشقبناکӯш дӯстдорандаи хубрӯён.

Надорад ҳусни хат чун ман ғуломи ҳалқадагӯше,
Надорад сафҳаи даврон чу ман ошиқбунуғӯше.

Соиб

ОШИҚКУШ عاشقکش он кӣ ошиқро бо нозу карашман
худ азоб медахад.

Эй насими саҳар, оромғаҳи ёр кучост?
Манзили он маҳи ошиқкуши айёр кучост? *Ҳофиз*

ОШИҚМАШРАБ عاشقمشرب ошиқмезоҷ; ошиқпеша.

Бид, соқӣ, дар ин базми тарабхез
Мае дар ҷоми ошиқмашрабон рез. *Нозим*

ОШИҚНАВОЗ عاشقنواز дӯстдор; меҳрубонӣ, илти-
фот кардан ба ошиқ.

Кунун омад гаҳи ошиқнавозӣ,
Зи зулфи худ диҳам шабро дарозӣ.

Хисрави Деҳлавӣ

ОШИҚНИГОҲ عاشقنگاه касе, ки нигоҳи ошиқона дорад.

Дарёзаи нигоҳи кунӣ аз ҳалқаҳои дом,
Оху надидаам зи ту ошиқнигоҳтар. *Соиб*

ОШИҚҚОНА عاشقانه 1. мансуб ба ошиқ.

Ман қиссан ошиқона гуям,
Ҳошо ки ҷуз ин ғиссаи гуям. *Ҳилолӣ*

2. ошиқвор; аз рӯи дустӣ.

Итоби ёри паричехра ошиқона бикаш,
Қи як карашма талофин сад ҷафо бикунад. *Ҳофиз*

ОШИҚПАРВАР عاشق پروړی *ниг. ошиқпарвар.*

Гар набошад завқи машуқӣ ба ошиқпарварӣ,
Хуброёнро ба сун ошиқон наззора чист? *Махфӣ*

ОШИҚПЕША عاشق پېشه *дустдор, ишқвар, ошиқ.*

Сурати мардон чӣ хоҳӣ, сирати мардон гузин!
Марди ошиқпешаро бо сурати айвон чӣ кор! *Ҳофиз*

Марди ошиқпешаро девонагӣ тўхмат бувад,
Нур мебахшад муҳаббат дидан идокро. *Махфӣ*

ОШИҚСИФАТ عاشق صفت *ниг. ошиқпеша.*

Ҳусни ошиқсифатон ғайри гирифтгорӣ нест,
Ҳалқая дом ба по зинати халқоли ман аст. *Шоҳин*

ОШИҚСУХАН عاشق سخن *сухандӯст, суханвар.*

Сар наменечад ба тарки сар зи теги обдор,
Иён қадар кас чун қалам ошқисухан бошад чаро. *Соиб*

Дар ин анҷуман кист ошқисухан,
Ки ишқе наваранда бо шетри ман! *Зукҳрӣ*

ОШИҚШИНОР عاشق شاعر *ошиқсифат, ба таври ошқона.*

Бар танаш ҳарчанд бинӣ, нест ғайр аз лалъ доғ,
Менамояд хешро ошқинор ангуштгарин. *Восифӣ*

ОШИҚӢ عاشقى *ошиқпешагӣ, ишқварӣ, дӯст доштан.*

Агарчи ошқино ишқ бехтарин қорест,
Бидон, ки бе руҳи машуқӣ мо ҳаром бувад. *Шамси Табрезӣ*

Ҳофиз, сабур бош, ки дар роҳи ошқӣ
Ҳар кас, ки чон наҷод, ба ҷонон намерасад. *Ҳофиз*

ОШКОР||**ОШКОРА**||**ОШКОРО** آشکارا|| آشکارا 1. зоҳир, падидор, намоён; кушода, аён.

Бад-ин ошкорат бибин ошқор,
Ниҳонитро бар ниҳонӣ гумор. *Рӯдакӣ*

На ҳар кӣ ҳаст суҳаиғӯӣ, ҳам суҳандон аст,
Ба ошқора ҳамегӯям ин, на пинҳонӣ. *Қамолӣ Исмоил*

Саъдӣё, чандон, ки медонӣ, бигӯӣ,
Ҳақ нашоъд гуфтан илло ошқор! *Саъдӣ*

2. маълум, машҳур.

Оби ҳайвон дар қаҳон ошқор аст, аммо расидан
ба сари он чашма душвор аст. *Яҳёӣ Себак*

ошқор қардан аён қардан, маълум қардан.

... Ки Харроди Барзин бари шаҳриёр
Суҳанҳои пушида қард ошқор. *Фирдавӣ*

Сӯзе, ки пинҳон доштам, ҳаҷри ту пайдо мекунад,
Таёро ниҳон дорад касе, марг ошқоро мекунад. *Мушфиқӣ*

ОШҚӢБ||**ОШҚӢБА** آشکوبه|| آشکوبه 1. сақфи хона; бом;

2. ҳар чинан девор; поҳса; 3. ҳар табақани иморат, ошёнба.

Бештар иморат панҷ ошқуб ва-шаш ошқуб бошад
ва оби хурданӣ аз Нил бошад. *Нисирӣ Хисрав*

Бар ошқуби нахустини дастӣ фикрати ман
Ба зерӣ пой фалакро чу нардбон афканд. *Қамолӣ Исмоил*

4. нуҷ. ҳар табақани осмон.

ОШҚӢХИДАН||**АШҚӢХИДАН** آشکوبیدن|| آشکوبیدن лағжи-дан, лағжида афтодан.

Ошқӯҳад бар замин ҳамвор-бар,
Ҳамчунон чун бар замин(и) душвор-бар. *Рӯдакӣ*

ОШМОЛӢ آشمالی *ҷопулсӣ, хушомалдӯғӣ, тамаллӯқ.*

Мекунад думлобаҳо, то устухоне мекурад,
Умри ӯ дар ошмолино хушомад меравад. *Шифой*

ОШНО آشنا *шинос; дӯст, ёр, рафиқ; муқобили бегона.*

Ман аз бегонагон ҳаргиз наволам,
Ки бо ман ҳар чӣ қард, он ошно қард. *Ҳофиз*

Хубон ҳама дushmanанд, ҳаргиз
З-ин тоифа ошно надидем. *Шоҳин*

ошно гирифтган касеро ошно гаштан касеро; дӯст шу-дан бо касе.

Муллои хамсоя ҳар рӯз... ҳавлоиро санҷою си-
тоҳии бисёр гуфти ва худро бо ӯ дӯст ва ошно
гирифтӣ. *Саъдо*

ОШНО آشنا *шино, шиноварӣ, оббозӣ, оббурӣ.*

Бар сари дарёё чу аз коҳе камам дар ошно,
Бо гуҳар дар қарни дарёё ошноӣ чун қунаи! *Саноӣ*

ошно қардан шино қардан.

Ҳеч донӣ ошно қардан, бигӯ?

Гуфт: Не, аз ман ту саббоҳӣ маҷӯ. *Рӯмӣ*

ОШНОБЕЗОР آشنا بزار *касе, ки аз ёру дӯсти худ меғу-резад.*

Эй дил, дари бегонагӣ мезан, ки бовар мекунад,
Баҳри чӣ гардӣ ошно он ошнобездор. *Зукҳрӣ*

ОШНОБОЗӢ آشنا بازی *ҷурабозӣ, ошнопарварӣ.***ОШНОБОЗӢ** آشنا بازی *шиноварӣ, оббозӣ.*

Ҳар рӯз шох бар лаби ҳава ба тамошо ҳозир
шудӣ ва ба ошнобозии моҳиён ба ҳаракати заврақ
хуш баромадӣ. *«Анварӣ Сӯҳайлӣ»*

ОШНОВАР آشنا وار *шиновар, оббоз, оббур.*

Ба рег-андар ҳамешуд мард тозон
Чу дар ғарқоб марди ошновар. *Лабибӣ*

Ошновар шавад хирад дар хуҷ,
Чон ба чон қандан афканад ба қанор. *Имодӣ Шаҳриёрӣ*

ОШНОРӢ(Ӣ) آشنا روى *1. шинос, ошно; дӯст.*

Дар ин аҳд аз вафо бӯе намондаст,
Ба олам ошнорӯе намондаст. *Ҳоқонӣ*
Рӯзу шаб овардаам дар маънии бегона руй,
Чун қунаи, Соиб, надорам ошнорӯе дигар. *Соиб*

2. маҷ. дилнишин, дилпазир.

Аз ин ошнорӯйтар достон

Писандида н-омад бари ростон. *Низомӣ*

Зи дил бирун наравад чашми ошнорӯиш,
Саре ба домани Маҷнун ниҳода оҳуяш. *Соиб*

ОШНОӢ آشناى *шиносия; дӯстӣ; муқобили бегонагӣ.*

Ёр бигизд бевафиро,

Рафту бибрид ошнорӯ. *Қамолӣ Хуҷандӣ*

ошноии ағёр бо дигарон ошноӣ қардан.

Туру ҷӣ фонда аз ошноии ағёр,

Ҷуз ин ки хотири ушшоки худ биранҷонӣ. *Шоҳин*

ошнони сухан суханшиносӣ, сухандонӣ.

Чароғи хилвати ҷон рӯшноии сухан аст,
Баҳори зиндадилон ошноии сухан аст. *Соиб*

ошноӣ додан шиносондан, шинос кардан.

Эй руҳат ошубу чашмат фитнаву зулфат бало,
Дил нигар, к-у бо киёнам ошноӣ медиҳад!
Хисрави Деҳдавий

ОШНОҲ آشناه *ниг.* ошно II.

Ба дасти чапу рост кард ошнох,
Ба дигар зи душман ҷамеуст роҳ. *Фирдавӣ*

ОШОМ آشام *асоси замони ҳозираи ошомидан.*

ОШОМ آشام *хурданӣ ва нӯшиданӣ.*

Ба мулки Шом наҳдам тори мӯят,
Надорам гарчи гоҳи шом ошом.

«Фарҳанги Ҷаҳонгир»

Шавҳари ман хоҳад омад, кадаҳи шир хоҳад
овард ва хоҳад гуфт: Ин ошомӣ туст. *Ҷомӣ*

ОШОМИДАН آشامیدن *нушидан, ғуру бурдан, об хурдан.*

Ҳар к-у зи ман васлат як ҷом биёмомад,
То ҳама бувад, ғуру хушёр нахомад кас. *Анварӣ*
Сукурраро бардошт ва ба як дам биёмомад.
Авфӣ

ОШПАЗ آشپز *касе, ки хунараш ош пухтан аст, таббох.*

ОШТИХҶҶҶ آشپزخانه *зиёфате, ки ба муносибати ошти кардани ду кас ташкил меёвад.*

Баяд аз он ба ҷавонон фармуданд ва ҳукм наму-
данд, ки шумоёнро бо вай ошти медиҳам ва ошти-
хураро мо медиҳем ва саранҷом менамоем.
Восифӣ

ОШТӢ آشپزی *созиш, сулҳ; дустӣ.*

Чу аз ошти шодӣ ояд ба чанг
Хирадманд ҳаргиз накушад ба чанг.

Абушақури Балхӣ

Подшоҳ, чакмани инъомро меҳтар надод,
Дар либоси назм бо у ғуфтуғу хоҳад шудан.

Чун ба таври ошти чизе аз у ҳосил нашуд,
Ҷанги чакман дар миёни мову у хоҳад шудан.

Мушфиқӣ

ОШТӢ ДОДАН *созиш кунондан, ба сулҳу сафо овардан.*

Зи дунёе барам занги подошӣ,
Дихам бодро бо чароғ ошти. *Низомӣ*

ОШТӢ КАРДАН *дуст шудан, ба сулҳу сафо омадан.*

Сазон ҷанганд инҳо, ки ошти карданд,
Нигар, ки акнун бо ман ҳаме итоб кунанд.
Масъуди Саъдӣ

ОШУР(О) ا. عاشور(ا) *номи рӯзи 10-уми мохи муҳаррам,
ки рӯзи шайхид шудани имом Ҳусайн аст ва аҳли дин
(хусусан шеаҳо) дар ин рӯз мотам мебаранд.*

Ин ҳарб рӯзи ошуро буд, рӯзи одина буд.
«Таврихи Табарӣ»

ОШУФТАБАХТ آشفتہ بخت *бадбахт, бетолеъ.*

Бал-у гуфт, к-эй турки ошuftабахт,
Бигардон аз ту ҳама тоҷу тахт! *Фирдавӣ*

ОШУФТАГӢ آشفتگی *1. парешонӣ.*

Ошuftагӣ зи ақл пазирад димоғи мо,
Фонус гирдбод шавад бар чароғи мо. *Соиб*

2. дилдодагӣ, ошиқӣ.

Эй ғамзада, тарки ин ҳавас кун,
Ошuftагӣ ба саст, бас кун! *Шоҳин*

3. девонагӣ, ҷунун.

Пас ошuftагӣ бошаду аблаҳӣ,
Ки ангушт бар ҳарфӣ суғаш няхӣ. *Саъдӣ*

4. хашму ғазаб.

Нигӯс чун дил, б(н)андохт нон,
Зи ошuftагӣ боз пас шуд ан хон. *Фирдавӣ*
Мард ошuftу рафт бар сари ҷоҳ
Кара аз ошuftагӣ дар об нигох. *Бедил*

ОШУФТАДИЛ آشفتہ دل *шӯрида; парешонхотир.*

ОШУФТАДИЛӢ آشفتہ دلی *шӯридаҳоля, парешонхотирӣ.*

Ба навиштан натавон шеъри маро кард тамом,
Гарчи з-ошuftадили завқи сухан кам дарам.
Шоҳин

ОШУФТАДИМОҒӢ آشفتہ دماغی *девонагӣ, парешонии ақл;
молихулиёӣ.*

Сухт шамъи маву ошuftадимоғӣ бар ҷост,
Риштае нест ғами у, ки зи по бикшиояд.*

ОШУФТАКОР آشفتہ کار *шӯрида, музтариб, беқарор.*

Ҳумон ҷитархастан дилфигор
Парокандаҳволу ошuftақор. *Ҳоҷ*

ОШУФТАКОРӢ آشفتہ کاری *шӯридагӣ, изтироб, беқарорӣ.*

Дило, боз ошuftақорӣ мақун,
Чу девонагон беқарорӣ мақун! *Убайди Зоконӣ*

ОШУФТАМАҒЗ آشفتہ مغز *шефта; мадҳш; девонамизоч.*

Дар намот ошuftамағзу дар мусибат хушдиғмо,
Нағма маҳмурона, аммо шеваам мастона аст.

Толиби Омуӣ

ОШУФТАН آشفتن *1. ба изтироб афтодан, ба ҳаҷҷон ома-
дан; оташин шудан; хашмгин шудан, тезу тунд шудан.*

Шуҷоъ он, ки дилро шикбо кунад,
Ба ошuftан-андар мудуро кунад.

Абушақури Балхӣ

Шеваи шох нест ошuftан
В-андар ошuftагӣ сақат гуфтан. *Ҷомӣ*

2. шефта шудан, дил додан, ошиқ ғайтан.

Биёшuft бар банди хештан,
На дил пок мондаст вайро, на тан. *Фирдавӣ*

Лафзу маъни ба якдигар ҷуфт аст,
З-он хирад бар хаташ биёшuftаст. *Саной*

ОШУФТАРӢ آشفتہ روز *бадбахт, бетолеъ.*

Қӣ баркардат ин шамъи гетиғуруза?
Бигуфт, эй ситамгори ошuftарӯз!.. *Саъдӣ*

ОШУФТАРӢЗГОР آشفتہ روزگار *ниг. ошuftарӯз.*

Дастӣ навозише чу ба зулф ошно кунӣ,
Ғофил машав зи Сонби ошuftарӯзгор. *Соиб*

ОШУФТАСОМОН آشفتہ سامان *ниг. ошuftаҳаҷ.*

На бам донд ошuftасомон, на зер,
Ба овози мурге бинолад фақир. *Саъдӣ*

ОШУФТАХОТИР آشفتہ خاطر *парешонхотир; музтариб;
хашмгин.*

Боз илхоро аз сар гирифтам ва ба тазкиқ кашидам, ошuftахотир шуда, нафринкунон аз ҷои худ бархост. *Садри Зие*

ОШУФТАХОЛ آشفتحال парешонхал, музтариб; шефта, бесару сомон.

Руи ту дар зери нияқоб аст, аз он
Кокули мушкини ту ошuftахал. *Исма*

Ба дасти зулфи ғаммозаш магар афтада мактубам,
Ки мурғи номабар аз кун у ошuftахал ояд.

ОШУФТАХОЛӢ آشفتحالӣ парешонхалӣ, изтироб; шефта-гӣ.

Бизан, то ан ошuftахалӣ раҳем,
Эн ташвиши безътидоӣ раҳем. *Ҷомӣ*

ОШУФТАӢ آشفتہش парешонхотир.

Бад-у гуфтам: Эй ёри ошuftахуш,
Шигифт омад ин донистон ба гӯш. *Савдӣ*

ОШӢ||**ОШӢЕНА** اشيان||اشيانه 1. лона, хона; паррандагон.

Мурғ бо пар мепарад то ошӢён,
Парри мардум ҳиммат аст, эй мардумон! *Румӣ*

Ҳавон боғи ҷаҳонро чу булбуле будам,
Ки буд гулшани садри ту ошӢёна ман.

ОШӢЕНА БАСТАН хона кардан, лона мондан; **ошӢён кардан** лона сохтан, хона кардан.

Кушода даҳонаш зин болон нафас,
Дар у ошӢён карда мӯру мағас. *Савдӣ*

2. сақфи хона; ҳар қабати хона.

Ин раста аз мағриб ба машриқ рафта, дутарафа
шаш ошӢён иморати зарандул дошт. *Аҳмади Дониш*

ОШӢ آشوب шӯру ғавго, фитна; бетартибӣ.

Ҷашмат ба ангези ситам, зулфат ба ошӢи бало,
Ё ғорати дин мекунад, ё роҳи имон мезанад.

Миёни талабон илм ва уламон мутабаҳхирӣ Бу-
хоро ошӢу ғавго бунъёд шуд. *Аҳмади Дониш*

ошӢи ҷаҳон (ё **замона**) киноя аз оламро ба изтироб оранда, фитнаангез, шурангез.

Дид дар қудакият пирею гуфт: Ин рузе
Фитнаи оламу ошӢи ҷаҳон хоҳад шуд. *Ҷомӣ*

ОшӢи замона дар замин шуд,
Дасти санама дар остин шуд. *Шоҳин*

бар сар ошӢ кардан майна гич кардан, гаранг кардан.

Ҳаёлаш ҷунон бар сар ошӢ кард,
Ки боми димоғаш лағабкуд кард. *Савдӣ*

ОШӢБОР آشوببار фитнаангез.

Гар ин сахмгин абри ошӢбор
Сун марзи Хоразм орад гузор ... *Ҷотиғӣ*

ОШӢБУСТАР آشوب گستر фитнаангез.

Чун мӯи зангиаш сияҳу кӯғах аст рӯз
Аз ниққи турки хиндӯи ошӢбустарам, *Ҳоқонӣ*

ОШӢБИДАН آشوبیدن шӯру ғавго кардан, фитна барангехтан.

Бигуррад ҳамчу аждарҳо, чу бар олам блёшӯбад,
Биборад оташу дуд аз миёни кому дандонаш.

Носири Хисра

ОШӢБКOR آشوبکار фитначу.

Эзид кучот баҳри ҳалоки ман офарид,
Эй офати дили ману ошӢбкори ман.

Хисраи Деҳлави

ОШӢ آشوغ шахси номаълум, ғайри маъруф.

Чӣ кунам аз ҷафои даҳр, ки ман
Ҳастам ошӢ дар миёни шумо.*

ОЮРАВ آوىرو равуо, омадурафт, рафтуомад.

Сипанҷ аст гетӣ пур аз оюрав,
Кухан шуд, яке дигар оранд нав. *Фирдавӣ*

ОЯ ا. يه. оят.

ОЯНДА آينده 1. сифати феғлиҳи замонӣ ҳозираи омадан;

2. мустақбал; *муқобили гузашта* 2.

Фикри рузи оянда кардаам зин сар берун,
Аз абад наметарсам, бим аз азал дорам. *Сайидо*

ОЯТ|**ОЯ** ا. آيت 1. нишон, аломат.

Эй, базмгаҳи ту сурати фирдавс,
В-эй, базмгаҳи ту ояти маҳшар. *Масъуди Савд*

Давлат агар давлати ҷамшидияст,
Мӯи сафед ояти навмедияст. *Низомӣ*

оят будан муимтоз будан, намуна ва ибрат будан.

Се канизак, ки ҳар як дар ҳусн ояте буданд,
ҳозир омаданд. *Авфӣ*

оят шудан намуна ва ибрат шудан; овоза шудан, машхур гардидан.

Дар ҷаҳон ояте шудаст руҳаш,
Леҳ аз холи ҳеш беҳабар аст. *Анварӣ*

2. далел, ҳуҷҷат, бурҳон.

Чун ҷуну чаро хостаму ояти мӯҳкам,
Дар аҷз бипечиданд, ин кӯр шуд, он жар.

Носири Хисра

Гуфт: Ман инҳо надонам, ҳуҷҷате,

Ки бувад дар пешӣ ом(ма) ояте. *Румӣ*

3. мӯъҷиза, қаромат.

Амир Масъуд дар ин боб ояте буд ва ўро дар ин
боб дақоққ бисёр аст. *«Таърихи Байқақ»*

4. д. як фикра (ҷумла)-и Қуръон, ки мазмуноро пурра ифода мекунад.

Мақун ба ҳавли рақибон дили маро маҷрӯх,
Ки ҳаст ояи маҳсус «Алҷуруҳа қисос». *Шоҳин*

оятӣ «**Фатхун қариб**» номи яке аз оятҳои Қуръон,
ки барои фатҳу нусрат меҳонданд.

Қатра ба даръё расид, абр бирафт аз миён,
Ояти «Фатхун қариб» сирри ҳақоя наму.

Қамоли Ҳучандӣ

ояи ҳиҷоб ояи Қуръон дар боран рӯ пушидани занҳо.

Андохтӣ ба ҳеҷраи пурнури худ ниқоб,
Нозил ба шаъни ҳусни ту шуд ояи ҳиҷоб.*

ОЯТУЛҚУРСӢ ا. آيةالقرسى. д. номи ояте аз оятҳои Қуръон,

ки барои муҳофизат аз балое ва дафъи тарсу ваҳм хонда мешавад, мас. пеш аз ҳоб.

Зи макру хилати ту хуфта нест эзиди пок,
Бихошу нек бияндаш «Оятулкурсы».

Носири Хисрав

OFANDA آغنده *ниг. огаанда.*

Дил зи мекри чахониён канда
В-он гаҳ аз мекри дуст огаанда. *Хисрави Деҳавай*

OFAR آفر селроҳан хушкнда, ки баъд аз гузаштани сел
дар ҳар ҷои он оби қўлмак боқӣ мондааст.

Фарозаш пур аз хун чу қўи табархун,
Нинибаш зи ашкам чу арғубу оғар. *Амъақ*

OFARDA آغرده таршуда, намкашида.

Ба дард хост камаргоҳу пуштат аз таррӣ.
Ки пушиши забарини ту буд оғарда. *Сузанӣ*

OFASHTA آغشته *ниг. оғушта.*

OFASHTAN آغشتن *ниг. оғуштан.*

OFIL I آغل ҷое, ки дар дашту саҳро барои нигоҳ дош-
тани ғуспадон ва дигар чорпоён месозанд; сутургоҳ,
моқхона.

OFIL II آغیل аз рун хашм бо ғушан чашм нигариштан.

OFO ت. آغا калмае ки барои эҳтиром ва бузургдошт ба
аввал ё охири номҳо илова карда мешавад; ҷаноб, со-
ҳиб.

OFOZ آغاز аввали ҳар ҷиз, ибтидо; нахуст.

Дар моҳи раҷаб, сол бар сесаду бисту панҷ дар
Бухоро оташ афтод ва ҷумлаи бозорҳо бисўхт ва
оғози он аз дўкони ҳариспазие буд.

«Тарихи Наршахӣ»

Модари даврон ба ҷои шир хунам доду рафт.
Метавон доист аз оғози кор анҷоми хеш. *Сайидо*

oғоз кардан сар кардан, шуруъ намудан.

Чу гетӣ дари равшания боз кард,
Чаҳони бозии дигар оғоз кард. *Низомӣ*

OFOZIDAN آغازيدن сар кардан, шуруъ намудан, бунёд
ниҳодан.

Намози шомӣ ғарибон чу ғарья оғозам,
Ба муяҳон ғарибона қисса пардозам. *Ҳофиз*

Мани мискини саргардонӣ беёр
Ба одат шеван оғозам дигар бор. *Убайду Зоконӣ*

oғоя آغال *асоси замони ҳозираи оғолидан.*

OFOL I آغال фитнагарӣ, шўрангезӣ.

Тарки оғолу фитнаасозӣ кун,
Чомаи ҳулқи худ намозӣ кун!*

OFOL II آغال 1. *ниг. оғил I*; 2. хонаи занбур,
занбур-хона.

OFOZIDAN آغازيدن бар якдигар шўронидан, тез кардан,
хусумат афкандан мисли ду нафр.

Бисёр кас аз маздакиён Қубодро биёғолиданд,
то Зармехро бикушт. «Тарихи Табарӣ»

Бар оғолиданиш истес карланд,
Ба кина чун палангаш тез карданд.

Абшакори Бахӣ

OFOLISH آغالش фитнагарӣ, шўрангезӣ, иғвогарӣ.

Ман зи оғолишат натарсам ҳеч,
Ғар ба ман шеро бароғоли. *Фароловӣ*

Хештан пок дору бепархаш,
Рав, ба оғолиш андарун махрош. *Лабибӣ*

OFOR آغار нам, зах.

Ақиквор шудааст он замин, зи баски зи хун
Ба рун дашту биёбон фуру шудааст оғор. *Унсурӣ*
Аз ҳар ҷӣ сабу пур кунӣ, аз зеру зи паҳлӯш
З-он ҷиз бирун ояду берун диҳад оғор.

Носири Хисрав

OFORIDAN آوريدن 1. нам кардан, тар кардан.

Пўлод нам кай шаваду ширин,
Ғарчи дар ангушинаш биёғорӣ. *Носири Хисрав*
Ба манзиле, ки фуруд оям, аз ғироқи руҳат
Эи хуни дида замин сар ба сар биёғорам. *Низорӣ*

2. захидан, таровидан.

Хирадманде, ки неъмат хўрд, шукри онш бояд
кард.

Азро к-аз сабуи сирка Ҷуз сирка наёғорад.

Носири Хисрав

OFUSH آغوش *ниг. оғуш.*

OFUSHTA آغشته 1. омехта; 2. таршуда; олуда.

Фуру борам хун аз мижа ҷунов,
К-оғушта кунам сангро зи хун. *Ҳақнок*
Зи ман доман кашидӣ, баски рафтм бар сарӣ қуят,
Ба ашк олуда рухсору ба хун оғушта доман ҳам.

Мушфиқӣ

3. маҷ. гирифтӣ, мубтало; оғуштан амр мубталои
коре.

Шоҳин оғуштаи амре ва гирифтори коре шуд,
ки ночор бояд ҷамеа бо одамони муҳолифи мас-
лаки худ мусоҳиб шуда, бо ин ҷамеаи нарҳар дору
мадор кунад. *Садрӣ Зиё*

оғуштан нашта гирифтори нашта, наштаманд.

Зарифе оғуштаи нашта буда, дар он маҷлис
хозир буд. *Садрӣ Зиё*

OFUSHTAN آغشتن 1. омехтан; 2. тар кардан.

Заминаш ба оби зар оғуштаанд,
Ту гӯӣ дар он заъфарон киштаанд. *Низомӣ*

OFUL آغول *ниг. оғил II.*

OFUSH آغوش бағал, канор, бар.

Висоли давлати бедор, тарсамат, надиҳанд,
Ки хуфтаи ту дар оғуши бахти хобзада. *Ҳофиз*
З-оғуши падар канор карда,
Опорагӣ яхтиёр карда. *Шоҳин*

як оғуш ба микдори як бағал.

Ҳазор оғушро пур карда аз хор,
Як оғуш аз гулаш ноҷида дайёр. *Низомӣ*

дар оғуш (бар)кашидан дар бағал гирифтӣ, канор
кардан.

Мебост чу хор харба бар душ,
То хирмани гул кашӣ дар оғуш. *Низомӣ*

Бар лаби об чун равад хушаи,
Зулфи мушкни кашад дар оғушаш. *Мушфиқӣ*

◇ **оғуши баҳр** қиёфа аз даруни баҳр, қатри баҳр.

Кухро дил гашт сӯроху ба дарёе нам намонд,
Гавҳар аз оғуши баҳру лаъл аз кон бурдаанд.

Сайдо

ОҚ(К) *а.* عاق касе, ки аз фармони падару модари худ баромадааст ва онҳоро раъҷонидааст, ба лаънати падар ё модар гирифторишуда; фарзанди саркаш, нофармон.

Ба ишқ чун ману чун хештан ба некуй
Шунидай, ки падар меҳробону кудак оқ. *Мушзӣ*
Ба захми гузи гов сари уро бар замин фиканда
ва ба хабси фарзанди оқ дар қалъаи Истахр фар-
мон дод. «*Равзат-ус-сафо*»

оққи абалайи фарзанди саркаше, ки падару модар
уро аз худ рондаанд, он касе, ки ба сабаби норозиги
падару модар аз хона ронда шудааст, оқи падару
модар.

ОҚИБАТ *а.* عاقبت поёни ҳар чиз; охири кор; ниҳоят,
охируламр.

Оқибат гургзода гург шавад,
Гарчи бо одами бузург шавад. *Савдӣ*
Ба меҳр куш, Ҳилоли, ки оқибат чу хилол
Баландмартаба гарди, фалакмаком шави. *Ҳилоли*
оқибати кор охируламр, ҳосили охирини амал,
Ман агар некам, агар бал, ту бирав, худро бош!
Ҳар касе он даравад оқибати кор, ки кишт.

Ҳофиз

ОҚИБАТАНДЕШ عاقبتانديش касе, ки охири корро му-
лоҳиза қарда, амал мекунда, дурандеш, дурбин.

Асири ишқ шудан қоран халоси ман аст.
Замини оқибатандеш пешбинон бин! *Ҳофиз*
Касе, ки оқибатандешу дурбин бошад,
Муқаррар аст, ки аз худ ҳамеша боҳабар аст.
«*Ахлоқи Муҳсинӣ*»

ОҚИБАТБИН عاقبتبين *ниг.* оқибатандеш.

Эй хунук қашме, ки ақл асташ амир,
Оқибатбин бошаду ҳибру қарир. *Румӣ*

ОҚИБАТУЛАМР *а.* عاقباتالمر *ниг.* охируламр.

Ҳар кӣ зи ушшоқ гурезон шавад,
Оқибатуламр парешон шавад. *Шамси Табрэзӣ*
Оқибатуламр ин каминаро бо толибилмони дигар
пеши мушорунилайх фиришодад. *Восифӣ*

ОҚИД *а.* عاقد аҳду паймонкунанда (дар никоҳ).

Сарукори он зан нисбат ба оқид ва ғайра яқсон
аст. «*Таърихи Фаршта*»

ОҚИЛ I *а.* آقىл камдиҳанда; сахтдаст; муқобили саҳӣ.

Мабин ҳайати чархи гардон, ки бошад
Нучумаш ғае бозилу тоҳ оқил. *Ҷомӣ*

ОҚИЛ II *а.* عاقل хирадманд, доно, боақл.

Дованд оқилони ҷаҳон, к-ни кабутарон
Обу хуриш ҳаме хама аз умри мо хуранд. *Қиссӣ*
Бар хеш таъни мардум овард ҳеҷ доно,
Худро, чу лоша дар гил афканд ҳеҷ оқил?

Савдо

ОҚИЛА *а.* عاقله муаннаси оқил II.

Парвезро ду духтар буд оқила, ин занро, ки
духтари бузургтар буд, ба маликӣ бинишонданд.
«*Маҷмаъ-ул-ансоб*»

... К-ёи оқила, ин чӣ ҳарзаҷушист?
Ҳаҷҷархурино чигарфурӯшист? *Шоҳин*

ОҚО *т.* آقا *ниг.* оғо.

ОҚОЗОДА آقا زاد ҳоҷзода; калонзода.

[Ошное] гуфт: «Эй оқозода, ту кучову ин чо
кучо?» Писари назир ахvoli худро бозгуфт.
«*Ҷомеъ-ут-таммил*»

ОҚСАҚ(К)ОЛ *т.* آقساقال 1. муйсафед; 2. калонтар, сар-
дор, арбоб.

Ҳамаи аъён ва оқсақолони бйлоди он тарафи
дарёе... тортукхон худро аз назари Шаҳруххон
гузаронидаанд. «*Шаҳномаи Фарғона*»

Рӯзе зифате батақаллuf сар қард, амлқдор,
раис ва амину оқсақолоиро даъват фармуд.

Садри Зиё

ОҚСУНҚУР *т.* آقسق 1. бози сафед; 2. киноя аз рӯз.

Чун қаросунқур гурезон шуд ба моҳ,
Оқсуноқур дилбон барқард субҳ. *Ҳоқонӣ*

ОҚӢ عاقى саркашӣ, нофармонӣ.

Сулҳ кун бо ин падар, оқӢ бихил!
То ки фарш зар намояд обу гил. *Румӣ*

ОҚҚ *а.* عاقى *ниг.* оқ(к).

ОҚ آ 1. нафасе, ки дар мавриди дарду алам ва таассуф
беиштиёр аз синан кас мебарояд; 2. калими нидо вой,
оҳ (изҳори таассуф).

Оҳ аз ин ҷазри бал, замонаи шум,
Ҳама шодин у ғамомеғ. *Рӯдакӣ*
оҳи гарм (ё оташин) оҳи пурсебу гудоз, оҳи аламонқ.
Аз оҳи гарм сӯхт Ҳилолиро кас нагуфт,
Дуде, ки бар фалак шуда, аз хокдонӣ кист!

Ҳилоли

Шаб то сахар оҳи оташин дошт,
То он ки ҷунуни у бар ин дошт. *Ғайфӣ*
оҳи сард оҳи ҳасратнок; оҳи хунии *ниг.* оҳи гарм.

Дилево сад ҳазорон оҳи хуни,
Эи ҳад бигишт, алҳақ, могами дил. *Анварӣ*
оҳи шӯълапарвар киноя аз оҳи пурсебу, оҳи бодарду
алам.

Бад-ин сон дошт оҳи шӯълапарвар,
Ки оҳи то ҷӣ ин нахлаш диҳад бар. *Ҳозиқ*

оҳи чигарсӯз *ниг.* оҳи гарм.

Марав, к-аз синаам оҳи чигарсӯз
Барояд ҳамчу дуд аз роҳи равзан. *Ҳофиз*

оҳ задан оҳ кашидан, оҳу воҳ қардан.

Бас оҳ задем чун Ғиёиӣ,
Фаръёдрасе намонд моро. *Бобо Ғиёиӣ*
Ба меҳри у гиребон чун сахаргоҳ
Бизан ҷоку бирез ашқу бизан оҳ! *Ҳозиқ*
оҳи кашидан аз шиддат дарду ҳасрат нафаси ҷуқур
баровардан.

Ҳар шаб, ки маҳ барояд, оҳе кашам, ки ё раб,
Он маҳ чаро зи хона шабоҳ намебарояд?

Мушфиқӣ

◇ **оҳ дар сина** (ё чигар) шикастан киноя аз нигоҳ
доштани оҳ, худдорӣ қардан аз оҳу вой.

Шудааст синаи ман ҳамчу теги ҷавҳардор,
Эи баски оҳ шикастаст дар ҷигар моро. *Соиб*

Дар сина шикастан оҳ пур мушқил нест.
Бечора касе, ки ғирья дар дила шикаст. *Зухурӣ*
оҳ дар чигар надохтан *киноя* аз бисёр факир будан.
Он пири гуширо, ки набуд оҳ дар чигар,
Оруғи имтидо занад акун зони шукр.

Қамолӣ Исмоил

ОҶАК آك چسمى сафед, ки аз пухтани сангоҳак дар кураҳои маҳсул пайдо мешавад.

Ба даст оҳаки тафта кардан хамир
Беҳ аз даст бар сина пеша амир. *Саъдӣ*
оҳаки *кушта* оҳаки обрасида, ки дар сохтмон ва ғ.
ба кор меравад.

ОҶАН آنى 1. филиззи сахт, ки аз худотан он асбоби гуногун месозанд.

Ахгар ҳам оташ аст, валекин на чун ҷароғ,
Сузан ҳам оҳан аст, валекин на чун табар. *Асқадӣ*
Агар мешуд маро аз зар дами гарм,
Дили чун оҳанаш месохтам нарм. *Сайидо*

2. шамшер, теғ.

Суҳанҳои бадам таълим карданд,
Ба зар ваъда, ба оҳан ғим карданд. *Низомӣ*

3. занҷир.

Ба оҳан бистастанд лон Кубод,
Зи ферру наҷодаш накарданд ёл. *Фирдавӣ*

Ба оҳани гарон вайро бубастанд ва суфе сахт
друшт вайро бипушониянд. *«Таърихи Байҳақӣ»*

❖ оҳани *гов* (ё *чуфт*) афзори маҳсули нугтеси паҳни оҳанӣ, ки чуфтронон бо он замин шудгор мекунад;
оҳани *ҳиндӣ киноя* аз шамшер, теғ.

Пас дард кардам аз сангу дар афзоре,
Ки бад-ӯ оҳани ҳиндӣ накунад қоре. *Манучехрӣ*
оҳани *чуфт* *ниг.* оҳани *гов*; оҳани *сард* (ё *афсурда*)
куфта *киноя* аз қори бенатияча кардан.

Оҳани афсурда мекубад, ки чаҳд
Бо қазони осмонӣ мекунад. *Саъдӣ*

Иштиғол ба тасхири ин хисор... оҳани сард
куфта аст. *«Равзат-ус-сафо»*

ОҶАНГ آنگ 1. *мус.* нағма, наво, соҳ.

Бис, мутрибо, з-он ки вақти навоест,
Визан ин наворо дар оҳанги «Рост». *Ҷомӣ*

Муганни, зи оҳанги наӣ ёд кун,
Тарабро зи қайди ғам овоз кун! *Бедил*
оҳани *ҷарас* овози зангулаи уштурҳои қорвоқ.

Чу оҳанги ҷарас рахти сафар банд,
Қамар, чун нолан наӣ, хезу барбанд. *Ҳосинқ*

2. равшн, тарз, тарик.

Ки бад кардам ба ту, эй шӯх дилбар,
Ки маҳзунам бад-ин оҳанг дорӣ! *Ҳажжак*

❖ оҳанги *самӯъ* хониши хонақоҳӣ, талқини зикри суфия.

Дар завоёи тарабхонаи Чамшеди фалак
Аргунун соҳ кунад Зухра ба оҳанги *самӯъ*. *Ҳофиз*

ОҶАНГ II آنگ ҷият, қасд, майл, прода.

Ба кирдори шер аст оҳанги уи,
Напечад қасе гардан аз ҷанги уи. *Фирдавӣ*

оҳанг *кардан* а) майл кардан, рағбат кардан, қасд кардан.

Гар дидан дилмаз кунад оҳанги дигаре,
Оташ зиям дар он дилу дила барорамат. *Ҳофиз*

Вақти он кас хуш, ки сӯи дайри ишқ оҳанг кард,
Хешро аз Қазба берун чун шарори санг кард. *Шажаст*

б) хучум овардан.

Эшон ҳамма оҳанги ӯ карданд ва ӯро аз масҷид берун карданд. *«Таърихи Табарӣ»*

оҳанги *гурез* *кардан* қасди гурез кардан, азми фирор кардан.

Овардаанд, ки силоҳи душман бисёр буд ва инон
андак ва ҷамоате оҳанги гурез карданд. *Саъдӣ*
оҳанги *парвариш* *кардан* майл кардан, рағбат намудан
ба ҳурук ва нушқоӣ.

Чун ба андозае хуриш хурдем,
Ба май оҳанги парвариш кардем. *Низомӣ*
оҳанги *хун овардан* *киноя* аз қасди қуштор кардан.

Чу шамшер оҳанги хун овард,
Зи санг обу оташ бирун овард. *Низомӣ*
оҳанги *чанг доштан* қасди ҷанг доштан, майли ҷанг доштан.

Баргашт ҷарх аз мани бечора, чун кунам,
В-оҳанги ҷанг дораду патъера, чун кунам! *Қисоӣ*

ОҶАНГ III آنگ ҷанори суфа, ҳавз ва ғ.

Зи бевавоӣ ҷое расидам, ки маро
Масофатест зи оҳанги суфта то парда.

Қамолӣ Исмоил

ОҶАНГАР آنگار хунарманде, ки аз оҳан афзорҳои гуногун (ҳамчун тепа, табар, дос ва ғ.) месозад.

Яке безиён марди оҳангарам,
Зи шох оташ ояд ҳаме бар сарам. *Фирдавӣ*
Аз ин дам, ки карданд оташгарон,
Дами гарм доранд оҳангарон. *Сайидо*

ОҶАНГАРӢ آنگارى шӯғл ва қоры оҳангар.

Маро нест з-оҳангарӣ нангу ор,
Хирад бояду мардӣ, эй бодсор! *Фирдавӣ*

ОҶАНГУЗОР آنگزار оҳанбур, оҳаншнкоф.

Бигуфташ: Бад-ин теги оҳангузор
Ба кина барорам аз эшон дамор. *Фирдавӣ*

ОҶАНДИЛ آندل 1. сахтдил, сангдил, бераҳм.

Қадам оҳандилаш омухт ин оини айёри,
Қ-аз аввал чун бирун омад, раҳи шабзіндадорон
зад. *Ҳофиз*

2. қавирода; шердил, нотарс.

Мард, ки оҳандилу руянат аст,
Не зиреҳаш ҳочату не ҷавзан аст.

Хиравӣ Деҳлавӣ

ОҶАНДИЛӢ آندلى қавиродагӣ; шиқебой, босабра.

Гуфтам: Оҳандилӣ кунам ҷанде,
Надиҳам дил ба ҳеч дилбанде. *Саъдӣ*

ОҶАНИН آنين 1. аз оҳан сохташуда.

Бозест тири у, ки ба минқори оҳанин
Дар разм ҷони шердilonро шикор кунад. *Анварӣ*
Бо сияҳдиги ҷи суд гуфтаи ваъз,
Наравад меҳи оҳанин дар санг. *Саъдӣ*

2. *мач.* сахт; қавӣ, пурзӯр.

Рухам ҷу зар шуду он дил, ки оҳанин дорӣ,
Аҷаб набонад, агар майл сӯи мо накунад.

Хиравӣ Деҳлавӣ

❖ оҳанин *курсӣ* сандони оҳангарӣ; оҳанин *роҳ* *роҳи* оҳанин, зинапоия оҳанин.

Баророст Нушоба даргохро,
Ба зар даргирифт оҳанин рохро. *Низомӣ*

ОҶАНИНА *оҳанине ниг. оҳанин 1.*

Ба даймоҳ ар эдун, ки хоҳад худой,
Бишушам ба разм оҳанина қабой. *Дақиқӣ*

ОҶАНИДИЛ *оҳанид ниг. оҳанид.*

Сабъ оҳанидиль асту нахоҳад ҳаме дилаш,
То шодие бад-ин дили андухгин диҳад. (1)
Адиб Собир

ОҶАНИНПАНЧА *оҳанин پنچه* боқувват, зӯрманд.

Яке оҳанинпанча дар Ардабил
Ҳамебизгаронид белақ зи бел. *Саъдӣ*

ОҶАНИНРОЙ *оҳанин روی* сахтирода, қавиуро.

Гуфтам: Сухани ту ҳаст бар чой,
Эй оинарӯ оҳанинроӣ!
Лекин чӣ кунам, ҳаво дуранг аст,
Андеша фароҳу сина тинг аст. *Низомӣ*

ОҶАНИНЧАНГОЛ *оҳанин چنگال* ниг. оҳанинчанча.

Сустбозу ба ҷаҳл меғиғанд
Панча бо марди оҳанинчангол. *Саъдӣ*

ОҶАНРАБО *оҳан ربا* ҷисме, ки оҳан ва дигар филизотро
ба худ мекашад, микнотис.

Гирди фано гардад ҷони фақир
Бар масали оҳану оҳанрабо. *Шамси Табрезӣ*

ОҶАНХО(И) *оҳан خا(ی)* киноя аз аспн саркаши нураур.

Ва гуломро низ бар аспн дигари бодлаймо, оҳан-
хо, барқямо... савор кард. *«Анварӣ Суҳайлӣ»*

ОҶАНИ *оҳанӣ ниг. оҳанин.*

Барарфштам гурзи сесадаманӣ,
Барангехтам борад оҳанӣ. (2) *Фирдавӣ*

Ба санги тафриқа хоҳад хароб гашт, оре,
Биёно қасри аду, гарчи оҳанӣ бошад. (1) *Шодӣ*

ОҶАНЧИДАН *оҳанچیدن* кашидан; берун кардан.

Гуфт: Фардо ништар орам пеша ту,
Худ биёҳанҷам ситам аз реше ту. *Рӯдакӣ*

Хуб гуфтан пеша кун бо хар қасе,
Қин бирун оҳанҷад аз дил беҳи кин. *Носири Хисрав*

ОҶАНЧОМА *оҳан چامه* тунукае, ки барои маҳфуз нигоҳ
доштан сандуқ ба ғ. ба руи онҳо зада мешавад.

ОҶАР *оҳ ниг. оҳор.*

ОҶАРМАН *оҳарمن ниг. аҳриман.*

ОҶЕХТАН *оҳиختن*||**ОҶИХТАН** *оҳиختن* ниг. оҳтан.

Расул... шамшери оҳехта дар даст дошт ва аз па-
си эшон менигарист ва тегро мечубонид. (2)

«Тағрихи Табарӣ»

Зи оҳитани тегҳо аз ғилоф
Кӯҳи Қофро дар дил афтод коф. (2) *Фирдавӣ*

Чу тир аз захиғаҳ оҳехт берун.
Нишона буду тир он хар ду пурхун. (1)

Файридинӣ Гургонӣ

ОҶИДАН *оҳیدن* оқ кашидан.

Оҳид, ки ин матоъ бурдаст
Маҳбубаки шӯҳи хурдакақсол. *Савдо*

ОҶИН *оҳин ниг. оҳан.*

Ва ин ҳамаро ба олот ҳоҷат афтод, аз ҷӯб ва
оҳин ва пӯст ва ғайри он (1). *«Кимийи саодат»*

ОҶИСТА *оҳисте* 1. ором, секин; бешитоб.

Раҳрав он нест, ки гаҳ тунду гаҳ оҳиста равад,
Раҳрав он аст, ки оҳиставу пайваста равад.

Имоди Фақеҳ

Ҳазрати оҳундро қувваи босирашон камтар буд,
[меҳмонон] оҳиста ҷойро ба тахти бурье мерех-
танд. *Садири Зиё*

оҳиста гуфтан ором ва бешитоб гап задан; бо овози
паст суҳан кардан.

Меравӣ тунду дуогӯён зи дунболи туанд,
Во, ки меранҷӣ, агар оҳиста метӯем мо. *Мушфиқӣ*

2. кам-кам, рафта-рафта, талричан.

Аввал ҷароғ будӣ, оҳиста шамъ гаштӣ,
Осон фаро гирифтам, дар хирман уфтодӣ. *Саъдӣ*

3. маҷ. нарм, ҳалим.

Абҳар шаҳракест ба бари кӯҳ ниҳода ва бо обҳои
бисёр, ҷо бисёркишт ва мардумоне оҳиста.

«Худуд-ул-олам»

Бас оҳиставу ҷобуку бихрадад.

Эи Канъон ба уммед бор омаданд. *Фирдавӣ*

оҳиста-оҳиста секин-секин, суст-суст.

Ба соғар нақд кард аз хум шароб оҳиста-оҳиста,

Баромад аз паси кӯҳ офтоб оҳиста-оҳиста. *Соиб*

ОҶИСТАҒИ *оҳистаگی* 1. оромӣ; сустӣ, бешитобӣ; мулоимат.

Бувад расму онни марди далер.

Қи орад ба оҳистағи шер зер. *Фирдавӣ*

Ба оҳистағи кори олам барор,

Қи дар қор гармӣ наёад ба қор. *Низомӣ*

2. маҷ. ҳилм; бурдборӣ.

Биёбӣ зи ман шарму оҳистағи,

Агар шармгин марду оҳистағи. *Носири Хисрав*

оҳистағи кардан саросема нашуда фикру андеша кар-
дан.

Ба ақл ар на оҳистағи кардаме,

Ба гуфтори хасмаш биёзурдаме. *Саъдӣ*

ОҶИСТАКОР *оҳисте کار* сусткор, бешитоб; ба таъни қор-
кунанда.

Яке гуфташ, ки бас оҳистақорӣ,

Бад-ин оҳистағи бар хар чӣ дорӣ?

Чӣ дорам, гуфт, дил пурпеч дорам,

Агар ин хар бияфтад, ҳеҷ дорам. *Амтор*

ОҶИСТАРАВ *оҳистه رو* 1. он кӣ ба оромӣ ва бешитоб роҳ
меравад; 2. танбал, коҳил.

ОҶИСТАРОЙ *оҳистه رای* доно, донишманд, пурдон.

ОҶИСТАСУХАН *оҳистه سخن* он кӣ ба овози паст ва ором
гап мезанад.

ОҶИСТАХУ(И) *оҳистه خوی* ором; бурдбор, пуртоқат.

Ҳам оҳуфағанд асту ҳам тезтақ,

Ҳам оҳистахуӣ асту ҳам тезгом. *Фаролонӣ*

ОҶИХТАН *оҳиختن* ниг. оҳехтан.

ОҶМАНД *оҳمند* дурӯғгӯӣ.

Кафаш сӯхтӣ, гар бӯд оҳманд,

Агар рост будӣ, накардӣ газанд. *Асадӣ*

ОҶО

— 950 —

ОҶОД *ا. آحاد* ҷамъ 1. қ. аҳад.

Миёни зумраи акронам аз иянояти маҳа
Ту карди авҳад аз он пас ки будам аз оҳод. (2)
Заҳири Форёбӣ

2. маҷ. яғона, мумтоз.

Бар тахтан сидк буди оҳод,
3-он аввали авлиёт ҷуям. *Ҳоқонӣ*

ОҶОДНОС *а. آحادالناس* одамони оддӣ, авом.

Тоифа аз сикоти Бағдод хикоят кунанд, ки
Ибни Имрон аз ҷумлаи оҳодуносо буд.

«Равзат-ус-саф»

ОҶОР *آهار* моддае, ки аз гарди орди гандум, ҷуворима-
ка ва ғ. барон шах ва ҷилдор шудани матоъ тайёр ме-
кунанд; оҳор додан оҳор молидан, оҳор задан.

Савор буд бар аспон чу шер бар сари кӯҳ,
Пиёда ҷумла ба хун дода ҷомаро оҳор. *Имора*

Мондаам дар кӯи у карбос, ҳар дам меравам,
Ман зи як сӯ мелихам оҳор, у тах мекунад. *Сайидо*

ОҶОРОДО *ا. آهارداد* оҳорзада, оҳормолида, оҳорнок.

Чу карбос оҳордода ба хун
Замин шуд зи хуни ялон долагун.

*«Фарҳанги Ҷаҳӣ»*ОҶУ *ا. آو* 1. ҳайвони гӣёҳхӯри подарози тезда, ки бо зебоии ҷашм ва хушрафторӣ машҳур аст.

Охун кӯҳӣ дар дашт ҷӣ гуна давадо,
У надорад ёр, бе ёр ҷӣ гуна равадо?

Абӯҳафси Сурдӣ

Маҷнун чу биди оҳуе маст
Хӯрдаст наҳиби саҳт аз шаст... *Шоҳин*

2. киноя аз ҷашм, дидаи зебо.

Вакти шикори дил аст охун ту шергир,
Гашта гурезон чу шер 3-ин дили оташфшон.

Сайфи Исфарангӣ

Ду маст охун худро то саҳаргоҳ
Ҷаронидӣ ба боғи хусни он моҳ. *Ҷомӣ*

оҳун мардумшиқор киноя аз ҷашми маъшука.

Ба ғамза охун ҷашмат шикори мардум кард,
Қя дид охун мардумшиқор беҳтар аз ин! *Ҳилолӣ*

◇ охун заррин *а)* киноя аз офтоб; *б)* киноя аз суро-
ҳии тилло, ҷомӣ заррин; охун мушқин *а)* ниг. охун
Чин; *б)* киноя аз маъшука.

Ё раб, он охун мушқин ба Хутан боз расон!
В-он сӯҳи сарви равопро ба ҷаман боз расон!

Ҳофиз

оҳун тавсан киноя аз аспн тундрафтор, аспн шӯҳ ва саркаш.

Баромад бар охун тавсан далер,
Чу хуриши рахшанда бар пушти шер.

*Хисрави Деҳлавӣ*оҳун тотор (*ё* татар) ниг. охун Чин.

Мақун айбам зи хун хӯрдан дар ин дашт,
Ки қоромӯзи охун татарам. *Ҳофиз*

оҳун фалак (*ё* ховари) киноя аз офтоб; охун Хутан
а) ниг. охун Чин; *б)* киноя аз офтоб; охун Чин оҳуе,
ки дар кӯхистони Чин (Туркистони Чин, Қошғар,
Хутан) зиндагонӣ мекунад ва аз нофаш моддан хуш-
бӯе мегиранд.

Охун Чинро кашад пой таваҳхуш ба дом
Силсилаи турраи ғолияфшони у. *Шоҳин*

оҳун ҳарам оҳуе, ки дар атрофи Қазба зиндагӣ дош-
тааст ва аз ҷиҳати эҳтироми Қазба онро шикор наме-
кардаанд.

Ҷашми масти ту ба охун ҳарам мемонид,
Хати сабзи ту ба райҳони Ирам мемонад. *Шоҳин*

оҳу гузашт фурсат аз даст рафт, вақт рафт.

Чун ҷавонӣ гашт тай, қори ҷавонӣ ҳам мақун,
Ранҷи беҷо мебарӣ, эй беҳабар, оҳу гузашт.

Муҳсини Таъсир

ду охун сайёд киноя аз ду ҷашми ҷозибодори маҳбуба.

Ду охун сайёдаш аз бода маст,
Зи ҷомӣ палангафкан афтада маст. *Ҳочу*

оҳун лағг грифташ забунгири қардан, бо нотаовн
зӯри қардан; ноинсофӣ қардан.

Бувад масофи ту, эй чарҳ, бо шикасталидон,
Ҷамеша шери ту охун лағг меғирад. *Соиб*

оҳун ноғрифта бахшидан киноя аз ҷини ба даст нада-
ромадаро бахшидан, бахшини бардурӯғ қардан.

Фиристода гуфт: Эй худованди Раҳиш,
Ба дашт охун ноғрифта мабаҳш. *Фирдавси*

ба оҳу савор шудан киноя аз тез давидан.

Чун масти ман савор ба азин шикор шуд,
Шер аз пан гуреза ба оҳу савор шуд. *Салим*

ОҶУ *ا. آو* айб, нуқсон; хато.

Валекии набинад кас охун хеш,
Туро равшан ояд ҳаме хун хеш. *Фирдавси*

Оқуқушӣ охун бузург аст.

Он кас, ки на одамист, тург аст. *Низомӣ*

ОҶУБАРА *ا. آوبره* бачан оху, охубача.

Ногоҳ аз тарафе галаи оху пайдо шуд ва охуба-
рае дар он миён буд. *«Таврихи Фаршита»*

Охубара, аз падар ҷӣ дидӣ,

Ман гург наям, чаро рамидӣ? *Шоҳин*

ОҶУБАЧА *ا. آوبچه* ниг. охубара.

В-оҳубачагон ба хайру хубӣ
Пешӣ қадамаш ба пойкуби. *Ҷомӣ*

ОҶУВОНА *ا. آوانه* оҳумонанд.

Аз ҷашми оҳувонаи Лайлӣ ҳазар кунад,
Маҷнун агарчи дар даҳани шер мешавад. *Соиб*

ОҶУДИЛ *ا. آودل* тарсу, буздил, тарсонҷак.

ОҶУДИЛӢ *ا. آودلي* тарсонҷаки, буздилӣ.

Гар сайди ишқ хоҳӣ, оҳудилӣ мақун,
Ҳамроҳи ишқ бош, ки шерест дар шикор.

*Қосими Анавор*ОҶУМАНД *ا. آومند* айбдор, нуқсондор.

Зи пирӣ мизғат оҳуманд гаштаст,
Зи гетӣ рӯзгорат даргузаштаст.

*Ҷаҳриддини Гурғонӣ*ОҶУН *ا. آون* 1. ғор; 2. роҳи зерзаминӣ, нақб; охун за-

дан нақб қандан; суроҳ қардан.

Буни бора сар то сар охун заданд,
Нагул бора бар рӯи ҳомун заданд. *Асади*

ОҶУНИГОҶ *ا. آونگه* ниг. оҳучашм.

Масти ҷашми ту дар мартабаи хушбӯрият,
Ҳоби оҳунигаҳон шӯхтар аз бедорист. *Соиб*

Биебонмарг гашта сад чу ман, Имло, зи хайронӣ,
Аз он вақте ки диди ҷилваи оҳунигоҳонро. *Имло*

ОХУПАРАСТӢ آهوپارستی дӯст доштани шиқори оху.

Шубонон, ки охупарасти кунанд,
Зи ғираш магар ҷубдасти кунанд. *Низомӣ*

ОХУҶОӢ آهوېۍ 1. киноя аз тездав, тундрав, тезтак.

3-он бисоти дадони охухой
Қарда бими дадонш охухой. *Хисрови Деҳлавӣ*

2. хоёна шашпаҳлу, ки ба шақли пой оху сохта шу-
дааст.

Эй муборак бинои охухой,
Охуе дар ту н-офарида худой. *Абдулфараҳи Рӯнӣ*

ОХУРАВИШ آهوروش киноя аз тундрав, тездав, тезтак.

Сӯи мани ваҳшисфата ақламида
Охуравише, кабкхироме нафрестод. *Ҳофиз*

ОХУТАК آهو تک киноя аз асли тездав, тезрав.

Охутаки хешро бад-ӯ дод,
То гардани охувон шуд озод. *Низомӣ*

ОХУФАҒАНД آهوفغند мисли оху ҷаҳанда.

Ҳам охуфағанд асту ҳам тезтак,
Ҳам озодаҳуӣ асту ҳам тезгом. *Фаролавӣ*

ОХУЧАШМ آهوشم сиеҳчашм, зебочашм; киноя аз маъ-
шук, маҳбуб.

Даро, соқӣ, дигар бора бикун ушшоқро чора,
Ки охучашми хунхора чу шер андар шиқор омад. *Шамси Табрезӣ*

ОЧ ا. عاج 1. устухони фил; дандони фил.

Дасташ аз парда бирун омада чун оч сапед,
Гуфти аз меғ ҷаме теғ занад Зухраву Мох. *Қисой*
Маро ҳочие шонаи оч дод,
Ки: Раҳмат бар ахлоки хучҷоҷ бод! *Саъдӣ*

ТАХТИ ОЧ тахте, ки аз устухони фил сохта шудааст.

Нишаста шаҳи шарҳ бар тахти оч,
Зи ёқути рахшанда бар фарқ тоҷ. *Ҳочу*

ҲАҶЛАН ОЧ ҳонае, ки аз устухони фил бино ёфтааст;
ҳонае, ки дару девори он аз устухони фил зинат ёф-
тааст.

Эй қарда зи қохи обнӯси
Дар ҳаҷлан оч навъарӯси. *Шоҳин*

2. маҷ. сафел.

Лаби ту Хизру даҳони ту оби хайвон аст,
Қади ту сарву миёни ту муё гардан оч. *Ҳофиз*

ОЧИДАН آچيدن ниг. ожадан.

ОЧИЗ а. عاجز нотавон, беқувват, занф; дармонда, бечора.

Макр кори очизон бошад. *Лавӣ*

Муроди очиз меҳнатрасида бояд дод,
Ғами фақирӣ машаққатқашаида бояд хурд.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»

ОЧИЗ ОМАДАН (ё шудан) аз қувват мондан, беқувват
шудан; дармондан, бечора шудан, ноилҷо гаптан.

Ва қуввати ғизодеҳ ба ҳамаи умр кор кунанд,
харчанд ки ба охир очиз ояд. *Ибни Сино*

Бори ғами у арз ба ҳар кас, ки намудам,
Очиз шуду ин қуръа ба номан зи сар афтод. *Ҳофиз*

ОЧИЗА а. عاجزه 1. муаннаси очиз; 2. маҷ. зани фақир.

Ман ба зулм ин барраро аз очизае фармудаам,
ситонидаанд. *«Тазкираи Давлатшоҳ»*

3. духтар (аз тарафи падар гуфта мешавад).

Дарего, қадрӣ суҳбати он ҳазрат надонистам,
дар ҳаққи очизаи худ талаби дуое намудам.

Садрӣ Зиё

ОЧИЗНАВОЗӢ عاجزنوازی меҳрубонӣ қардан ба нотавонон,
дастгирӣи бечорагон.

Замона чу очизнавозӣ кунанд,
Ба тунд аждаҳо мӯр бозӣ кунанд. *Низомӣ*

ОЧИЗОНА عاجزنه нотавонона.

Гарчи очиз омад ин ақл аз баён,
Очизона ҷунбише бояд дар он. *Румӣ*

ОЧИЛ I а. آچل I. таъхиркунанда, дер оянда, тааннику-
нанда; муқобили очил II.

Очил набувад магар шитобон;

Ҳаргиз наравад зи ҷой оҷил. *Носири Хисрав*

2. онда.

Роҳати очилро ба ташвиши меҳнати оҷил му-
нағғас қардан хилофи рои хирадмайдон аст. *Саъдӣ*

ОЧИЛ II а. عاجل ачалакунанда, шитобкунанда; тезгуза-
ранда; муқобили очил I.

Ҳамеша то надихад ҳеҷ муттақӣ барбод
Барои неъматӣ оҷил саодати очил.

Заҳири Форёбӣ

Заҳр наздики хирадмандон атарчи қотил аст,

Чун зи дастӣ дӯст мегири, шифои очил аст. *Саъдӣ*

ОЧИЛАН а. عاجل ба таъри таъҷил, ғавран, ба зудӣ, ба
тезӣ, бе даранг.

Тартибу насақи мулк ва талбири умур бар вачҳе
фармосе, ки фоидаи он очилан... ба умуми халқи
худои таоло онд гардад. *«Ҷомеъ-ут-таворих»*

ОЧИНГ آچنگ ниг. оханг.

ОЧОЛ а. آچال қ. ачал I 2.

Аё шаҳе, ки ба хангоми кин расули ачал,
Зи ханҷари ту барад рӯзномаи очол. *Азракӣ*

ОЧОМ а. آچام қ. ачам I.

Бо пил пилӣ кунанд ба майдон,

Бо шер шерӣ кунанд дар оҷом. *Фарруҳӣ*

Се гуна ҷой бошад саъбу душвор:

Яке дарёе, дигар оҷому кӯҳсор.

Ҷаҳридинӣ Гургунӣ

ОЧУР а. آچر шакли арабишудан оғур.

Ҳобон манора қард аз гаҷ ва оҷур.

«Табрихи Табарӣ»

Хум раҳо кун, ки буд ҷоҳе жарф.

Сар ба оҷур бароварида шигарф. *Низомӣ*